

DIDASCALIA

ET

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM

EDIDIT

FRANCISCUS XAVERIUS FUNK

VOLUMEN I

PADERBORNAE

IN LIBRARIA FERDINANDI SCHOENINGH

MDCCCV

BOTTEGA d'ERASMO
VIA GAUDENZIO FERRARI, 9
TORINO

Ristampa anastatica, a tiratura limitata, 1970

PRAEFATIO.

Cum ante duo fere decennia cognoscerem, Sebastianum Drey, quamvis optime de Constitutionibus apostolorum elucidandis meritum, de earum origine et tempore minus recte sensisse, et tractatum de opere componere coepissem, qui sub titulo *Die Apostolischen Konstitutionen* anno 1891 in lucem prodiit, ante omnia Didascalia apostolorum, fons librorum I—VI Constitutionum, accuratius mihi perspicienda erat. Paulus de Lagarde hunc librum, syriace nobis traditum, sane graece restituerat. At versio primi capituli germanica, quam Dr. Zenker Ioanni Guilelmo Bickell communicavit et hic in sua *Historia iuris ecclesiastici* I (1843), 148—150 publicavit, illam versionem non fidelem esse mihi ostendit. Scientiam libri ergo certiore consequi studebam, et Albertus Socin, collega et amicus, Didascaliam syriacam benignissime mihi interpretabatur. Cum autem cum huius versione Lagardianam conferrem, Paulum de Lagarde partem libri fere duodecimam neglexisse animadverti. Itaque librum ipsum et quidem latine versum edere decrevi. Cumque maior libri pars in Constitutionibus apostolorum graece tradatur, has illi addendas esse censui et textum iam publicatum repeti posse putavi. Editiones vero duas novissimas, Lagardianam et Pitrianam, accuratius inspiciens, brevi neutram sufficere cognovi. Quam ob rem textum Constitutionum denuo recensere aggressus sum ac codices, quotquot mihi innotuerunt, excussi, Vindobonenses, Parisinos et Petroburgensem Tubingae, alios, qui mihi non mittebantur, Romae, Mediolani, Hierosolymis, Constantinopoli; paucos alii benignissime mihi contulerunt vel inspexerunt. Cum codices multi et in regionibus remotis asservati adhibendi essent, multo tempore opus erat. Anno 1895 opus meum quidem iam consummatum esse

videbatur, at nondum publicandum erat. Eodem anno versio Didascalia latina vetus inventa atque anno 1900 demum edita fuit. Brevi post de editione Didascaliae syriacae codicibus hucusque incognitis paranda certiores facti sumus. Quae subsidia cum negligere nollem, alii, quorum nomina in Prolegomenis invenies, Didascaliam transferentes in sermonem tritum vel recentiorem, scilicet gallicum, anglicum, germanicum, me praeveniebant. Attamen versionem meam latinam multis exoptatam fore speraverim.

Cum liber VIII Constitutionum abbreviatus ac paululum mutatus tradatur, etiam hic textus edendus eique ceterae scripturae, quas volumen huius operis alterum complectitur, addendae esse mihi videbantur.

Superest, ut Bibliothecis, quae codices suos mihi miserunt aut facultatem eos inspiciendi dederunt, atque viris doctis, qui de codicibus, ad quos mihi aditus non patebat, me instruxerunt vel alio modo adiuverunt, gratias agam maximas.

TUBINGAE mense Septembri MDCCCCV.

F. X. FUNK.

PROLEGOMENA.

A.

DIDACHE APOSTOLORUM.

Constitutiones apostolorum e pluribus scripturis veteribus compilatae sunt, e quibus duae ad nos pervenerunt, Didache apostolorum, fons partis prioris libri VII, et Didascalia apostolorum, in qua libri I—VI nituntur. Illa codice a Leone quodam notario a. 1056 scripto et olim Constantinopoli in Bibliotheca monasterii patriarchalis Hierosolymitani, nunc Hierosolymis asservato traditur et anno 1883 exeunte a Philotheo Bryennio, metropolita Nicomediensi, in lucem edita fuit in libro: *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων*. Cum documentum maximae antiquitatis sit, mox ubique fere terrarum, ubi litterae christianae vigent, ab aliis emissa atque illustrata fuit. Equidem eam typis impressi in libro: *Doctrina duodecim apostolorum*, *Canones apostolorum ecclesiastici ac reliquae doctrinae de duabus viis expositiones* 1887, eodem anno in volumine I meae *Patrum apostolicorum* editionis inserui, anno 1901 in editione II *Patrum apostolicorum* eam textu emendato iterum recepi. Scriptura cum toties vulgata fuerit et omnibus praesto sit, in hoc opere non edenda est. Attamen cum fons sit libri VII Constitutionum, huic textus saltem subiungendus esse videtur, ut magis appareat, quomodo Constitutor eam transformaverit. Praeterea consentaneum est, veterum testimonia eam spectantia colligere, quoniam non solum pars Constitutionum est, sed olim saepius etiam cum his confundebatur. Quae cum ita sint, etiam in Prolegomenis pauca de ea monuerim, et quidem primo loco vel priusquam de Didascalia ago, cum haec quidem in Constitutionibus ordinem priorem obtineat, illa autem hanc aetate longe superet.

Scripturam antiquissimam esse hodie nemo est qui neget. Neque vero de eius aetate atque origine omnes plane consentiunt.

Plurimi eam ad saeculum I exiens referunt, nonnulli ad saeculum II medium. Alii totum libellum Christiano attribuunt; alii, persuasum sibi habentes, particulam 1, 3—2, 1, quae pauca verba evangelica continet, in plerisque scripturis autem ab eo dependentibus deest, a posteriore interpolata esse, censuerunt, priorem partem vel catechesin c. 1—6 a Iudaeo fere annis 100 a.—50 p. Chr. ad erudiendos proselytos exaratam fuisse, alteram partem seu librum ritalem deinde a Christiano confectam et ab auctore huius partis ipso aut ab alio cum illa coniunctam esse. Revera quaeritur, num illa particula genuina sit. Omittunt eam praesertim Barnabae epistula c. 19, Canones apostolorum ecclesiastici vel libellus, quem Germani *Apostolische Kirchenordnung* nuncupare solent, versio scripturae latina vel potius versio partis prioris seu descriptionis duarum viarum, quae sola ad nos pervenit, fortasse etiam sola a Latinis recepta fuit. Altera ex parte non solum auctor Constitutionum particulam legit, sed etiam auctor Didascaliae et Hermas eam cognitam habuisse videntur. Utut autem haec res se habet, etiamsi particula illa auctori abiudicanda sit, pars ipsa vel descriptio duarum viarum ea est, quae originem potius christianam quam iudaicam prodat.

Scripturae mentionem expressam faciunt Eusebius, Athanasius, Ps.-Cyprianus De aleatoribus, alii, quos in Testimoniis collegi. Notitiam eius produnt etiam plures, de quibus dixi in edition. mea p. VIII—XXIII et in Patribus apostolicis 1901 t. I p. VI—IX. Ibidem invenies editiones scripturae atque disputationes de ea institutas creberrimas.

Hoc loco etiam fragmenti scripturae amplioris mentio facienda est, quod Testimoniis iam impressis in notitiam meam venit; volumen enim huius operis secundum ante primum prelo submissum est. In versione epitomes libri VIII Constitutionum apostolorum aethiopica, quam G. Horner in libro: *The Statutes of the Apostles or Canones ecclesiastici*, a. 1904 publicavit, post partem primam seu tractatum de charismatibus tres particulae aliarum scripturarum insertae sunt, sc. 1. Act. 15, 29 seu decretum apostolorum Christianos e gentilibus spectans; 2. Didache XI, 3—XIII; VIII, 1—2" (. . . *εὐαγγέλιον*); 3. Didascalia II, 57.

B.

DIDASCALIA APOSTOLORUM.

Testes Didascaliae apostolorum,¹ e qua sex libri Constitutionum apostolorum priores prodierunt, pauci sunt. Primo libri mentionem Epiphanius facit. Appellat eum quidem Diataxin vel Diataxes apostolorum, unde recentiores plerique eum Constitutiones apostolorum respexisse collegerunt. Quae autem e libro profert, ea non tam huius scripturae sunt, sed similis cuiusdam antiquioris, ut iam Petavius² et Usher³ perspexerunt, vel Didascaliae, ut hoc libro vulgato nunc constat. Epiphanius non solum plures scripturae locos allegat, sed etiam H. 70, 10 refert, Audianos eum laudasse, ut suam paschae celebrationem vel Quartodecimanismum probarent. Neque potest non commemorare, librum multis dubiae fidei esse; ipse autem eum approbat dicitque, eum omnia complecti, quae ad ecclesiae disciplinam attinent, nec quidquam aut in fide ac catholica professione depravatum aut ecclesiae administrationi ac decretis contrarium continere (ibid.). Secundus testis est Pseudo-Clemens, qui e scriptura sex libros Constitutionum apostolorum priores formavit, tertius Pseudo-Chrysostomus vel auctor Operis imperfecti in Matthaëum, qui scripturam sub nomine libri canonum vel canonum apostolorum laudat. Medio aevo Bar-Hebraeus eam legit. Accedunt denique praeter versiones et codices eas tradentes duo testes plane incerti, quorum in Testimoniis mentio facta est, atque is, cui fragmentum aethiopicum supra p. II laudatum debemus.

P. de Lagarde a. 1857 librum Audianis adiudicandum esse dixit,⁴ minime vero sententiam probavit. Prima libri vestigia sane, ut iam vidimus, in illa secta apparent. Inde autem non sequitur, librum ab Audianis compositum fuisse, cum nihil in eo reperiatur, quod proprie sectae sit. Kattenbusch⁵ cum perspicere sibi

¹ Cf. ad hanc sectionem quae de Didascalia disputavi in libro meo *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 28—75; 86—92.

² Not. X ad Epiphan. Haer. 70.

³ Polycarpi et Ignatii epistolae 1644 c. 6—16.

⁴ Cf. Nestle in *Zeitschrift für die neuestam. Wissenschaft* 1902 p. 166.

⁵ *Das Apostolische Symbol* 1894 p. 394.

videretur, clausulam Didascaliae vel potius Constitutiones apostolorum VI, 30, quas solas respexit, ad symbolum referri posse, quod in libro VII, 41 legimus quodque Luciani martyris († 312) esse putat, scripturam huic attribuere ausus est. At ut de multis aliis taceam, non animadvertit, clausulam (c. 30) libri sexti Constitutionum minime totam auctoris Didascaliae, sed magna ex parte interpolatoris esse. Holzhey Didascaliam paulatim e Didache pluribus viris hunc libellum transformantibus exortam¹ atque tres auctores discernendos esse censuit.² Didascaliam enim cum scripturis Dionysii Alexandrini comparans invenire sibi visus est, hunc patrem iam librum legisse, tum ipsum aut unum ex discipulis suis eum transformasse, brevi post Iudaeo-Christianum denique librum in eam formam redegisse, in qua latine et syriace versus ad nos pervenit. Equidem non video, Dionysium librum cognitum habuisse; neque in libro duos vel tres auctores discernere possum. Scriptura potius uni auctori adiudicanda est, neque pars extrema vel caput versionis syriacae ultimum excipiendum esse videtur, quod Nau,³ cum pars prior clausula terminetur et plura iam antea exposita repetantur, a posteriore additum esse opinatur. Nam clausula illa non ea est, quae partem sequentem excludat; liber non ita compositus est, ut de ordine sententiarum severius iudicemus; denique partem illam extremam non solum duae versiones veteres, syriaca et latina habent, sed etiam Constitutiones apostolorum testantur. Kohler⁴ nuperrime scripturam iudaicam fontem similiter Didascaliae esse putavit ac Didaches, minime vero probavit.

Harnack⁵ Novatianos in libro impugnari censens hunc annis 260—302 attribuit. Mihi⁶ ea, quae de hierarchia et de haeresibus exponuntur, olim partem saeculi III priorem prodere videbantur.

¹ *Die Abhängigkeit der syrischen Didaskalia von der Didache: Comptes rendus du quatrième Congrès scientifique international des Catholiques* 1898 I, 249—77.

² *Theologisch-praktische Monatschrift* 1901 p. 515—23.

³ *La Didascalie* 1902 p. 166.

⁴ *The Jewish Encyclopedia* IV (1903), 587—94.

⁵ *Die Lehre der zwölf Apostel nebst Untersuchungen zur älteren Geschichte der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* II, 1—2) 1884 p. 242 n. 3.

⁶ *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 50—54.

Harnack¹ quoque postea idem de tempore scripturae iudicavit. Modo ea, quae de mansuetudine erga peccatores paenitentes gerenda in ea leguntur, a posteriore interpolata esse censuit. Hanc sententiam vero non probavit, et interea etiam interpret vetus latinus contra eam testimonium perhibuit. Altera ex parte quaestionem retractans ego² cognovi, argumenta, quibus olim nisus sum, minus valida et scripturam ad alteram saeculi III partem potius quam ad priorem referendam esse. Idem Achelis³ iudicavit. Harnack⁴ etiamnunc duos auctores discernendos esse putat, alterum saeculi III parte priore librum componentem, alterum parte posteriore eum paulum mutantem et fortasse etiam augmentem. Mihi argumenta allata non idonea esse videntur. Harnack ipse in univsum scripturam certe unam esse agnoscit.

Cum scriptura opus apostolorum omnium commune esse praetendat et apostoli insuper dicant, Hierosolymis congregatos se ad repellendas haereses et ad fideles confirmandos Didascaliam confecisse, apparet, eam in illa urbe conscriptam esse velle. Quod dicens auctor quidem fide non est dignus. Attamen non prorsus nos fefellit. Eum in Palaestina vel Syria vixisse, et testes et ea, quae de Iudaismo et Gnosticismo exponuntur, demonstrant. Achelis⁵ scripturam in Coelesyria exortam esse censet.

Inter auctores recentiores Didascaliae notitiam primam prode videtur Abrahamus Ecchellensis, in parte priore libri, qui inscribitur Eutychius patriarcha Alexandrinus vindicatus (1661), nonnullos locos ex ea communicans (p. 15, 156—161). Librum deinde I. Guilelmus Bickell⁶ in tomo primo Historiae iuris ecclesiastici (1843) accuratius descripsit et plures locos publicavit, quos ei Zenker in linguam germanicam verterat. Totam scripturam denique Lagarde⁷ a. 1854 syriace edidit. Idem eam graece restituere conatus est et Didascaliam puriorem, quo nomine librum

¹ *Die Quellen der sogenannten Apostolischen Kirchenordnung (Texte und Untersuchungen II, 5)* 1886 p. 76.

² *Revue d'Histoire ecclésiastique II* (1901), 798—809.

³ Achelis et Flemming, *Die syrische Didascalia* 1904 p. 366—77.

⁴ *Geschichte der altchristlichen Literatur II, II* (1904), 488—501.

⁵ L. c. p. 354—66.

⁶ *Geschichte des Kirchenrechts* 1843 I, 148—159.

⁷ *Didascalia apostolorum syriace* 1854.

insignivit, a. 1854 typis expressit in volumine secundo *Analectorum Antenicænorum*, quæ Chr. C. I. Bunsen¹ edidit.

Textus Didascalie graecus deperditus est. Maiorem autem partem auctor Constitutionum apostolorum scripturam in usum suum vertens servavit, scilicet ea, quæ in hac editione non linea subiecta notantur. Scriptura ipsa nonnisi versionibus traditur, versione syriaca, quæ tota ad nos pervenit, latina, cuius duodeviginti fragmenta exstant, tertiam fere partem continentia.

Versionis syriacæ sex codices noti sunt. Maximæ auctoritatis est liber Sangermanensis vel Parisinus, sæculo VIII vel IX ab Abrahamo diacono scriptus. Fuit olim Florentiæ; per Magnum ducem Toscanæ autem Eusebio Renaudot donatus est; deinde venit in Bibliothecam monasterii Parisini S. Germani; nunc asservatur in Bibliotheca Gallorum nationali insignitus numero 62, quondam signatus 38. Est collectio amplissima canonum et scripturarum ad ecclesiæ disciplinam constitutionem cultum pertinentia. Primum locum vel folia 1—89 Didascalia obtinet; sequuntur Octateuchus Clémentis syriacus vel potius particulae huius operis, canones conciliorum veterum ac nonnullæ aliae scripturae similes. Lagarde e codice Didascaliam publicavit, Zotenberg² eum accuratius descripsit, false autem scripturas Didascaliam sequentes quatuor excerpta e libris I—VII Constitutionum apostolorum esse dixit. Revera illae scripturae, ut iam dixi, excerpta ex Octateucho Clémentis syriaci sunt, cuius libri octo hæc continent: I—II Testamentum Domini nostri, quod nuperrime integrum in lucem prodiit;³ III Canones ecclesiasticos sanctorum apostolorum vel libellum, qui apud Germanos *Apostolische Kirchenordnung* appellatur; IV—VIII particulas libri octavi Constitutionum apostolorum, sc. IV c. 1—2; V c. 3—5, 8; 16—26; VI c. 27—28; 30—31; 32, 11—12; 33—34; 42—46; 32, 1—10; VII c. 29; 6—9; VIII c. 47 vel Canones apostolorum.⁴

¹ *Analecta antenicæna* 1854 II, 225—338.

² *Catalogues des manuscrits syriaques et sabéens de la Bibliothèque nationale* 1874 p. 22—29.

³ Testamentum Domini nostri Iesu Christi nunc primum edidit I. E. Rahmani 1899.

⁴ Cf. Rahmani l. c. p. X sq. Funk, *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 7 sq. Oriens christianus I (1901), 120—122.

Secundum codicem veterem, exaratum a. 1036, I. Rendel Harris nuper in Mesopotamia detexit, et apographum libri accuratum, quod sibi comparavit, Margareta Dunlop Gibson¹ edidit addiditque versionem anglicam. Codex multis lacunis laborat; praeter singula verba et particulas minores deficit initium vel inscriptio et I, 1, 1; II, 5, 5—6, 1; II, 49, 3—53; III, 19; V, 6, 7—9; 14, 3—16, 8. Capita VI et VII non solum aliter ac Parisinus disponit vel terminat, sed in hac sectione etiam ordinem sententiarum turbat. Denique plura a scriptura aliena exhibet, scilicet initio prologum et post caput IV versionis vel post librum I Constitutionum apostolorum particulas Testamenti Domini nostri de ordinibus agentes, Canones ecclesiasticos s. apostolorum, Constitutiones apost. VIII, 34, 1, Canones Addaei apostoli 27, Canones apostolorum et patrum (de matrimonio agentes) 20.

I. R. Harris etiam alium codicem in Mesopotamia invenit, eiusque lectiones varias Gibson editioni suae addidit. Liber nonnisi fragmentum Didascaliae exhibet; maiore ex parte particulas ab hac scriptura alienas tradit, etiam duas, quae neque in altero codice Mesopotamico neque in libro Parisino leguntur.

Quartus codex in Museo Borgiano (*Elenco sep.* V) vel in Bibliotheca Collegii Urbani de propaganda fide Romae asservatur. Assemani in Bibliotheca Orientali III, I, 14 not. 2 iam eius mentionem fecit. O. Braun librum nuper invenit, postquam diu latuit; Nau² eum paucis verbis descripsit, Gibson lectiones variantes notabiles communicavit. Continet codex fere eadem, quae liber Parisinus; Octateuchum Clementis autem integrum tradit, non solum aliquot fragmenta, inprimis Testamentum Domini nostri, quod libros I—II operis efficit. Nau, qui textum libri cum editione Lagardiana accurate contulit, codices Parisinum et Borgianum ex eodem archetypo fluxisse, illum autem meliorem esse iudicat. Idem sentit Gibson, quae lectiones a suo textu et a codice Parisino divergentes exscripsit.

Codex Bibliothecae Universitatis Cantabrigiensis 2023, saec. XIII, collectionem canonum continens, fol. 169—204 excerpta e Didascalia exhibet, quae ad maiorem scripturae partem, capita

¹ Horae Semiticae I. The Didascalia apostolorum in Syriac 1903.

² La Didascalie 1902 p. 161.

I—XX versionis syriacae, pertinent. Lectiones variantes Gibson et sub textu (inde a capite XI exeunte) et in appendice editionis suae communicavit.

Sextus codex est Vaticanus latinus 5403, fol. 1—72 Didascaliae textum syriacum et inter lineas appositam versionem latinam exhibens. Quo tempore haec versio confecta sit, nota fol. 1 indicat: „Sedulitate atque iussu Reverendissimi Domini Francisci nuncupati Penia Auditoris Rotae peritissimi e syriaco in latinum sermonem translata est haec didascalia Anno Dominicae Reparationis millesimo quinquagesimo nonagesimo sexto.“ Haud dubie eodem tempore etiam textus syriacus scriptus est, et e codice Borgiano vel potius e codice Parisino defluxisse videtur. Aliquot loci insignes, quos I. Guidi me rogante benignissime inspexit, cum hoc codice vel editione Lagardiana consentiunt. Librum, cuius notitiam Petro Batiffol debeo, accuratius hucusque nemo contulisse videtur. Nuperrime A. Baumstark de codice eiusque possessore egit in ephemeride, quae inscribitur *Oriens christianus*, t. III (1903), 211—214.

Versio latina traditur codice palimpsesto LV Bibliothecae capitularis Veronensis, qui insuper fragmenta duarum scripturarum similium exhibet, sc. Canonum ecclesiasticorum s. apostolorum (c. 18, 5—c. 30) et Constitutionis ecclesiae Aegyptiacae, quo nomine altera scriptura vulgo appellatur. E. Hauler,¹ qui codicem maxima cum diligentia eruit eiusque textum edidit, eum saeculo VI ineunte scriptum et versionem saeculo IV exeunte confectam esse censet. Cum Constitutio ecclesiae Aegyptiacae, cuius pars prior simillima est Constitutionibus apostolorum VIII, 4—31, non fons huius libri esse, sed potius ab eo dependere mihi videatur, equidem non possum non dubitare, num versio ad illam aetatem referenda sit. Nunc autem de quaestione non est disputandum, quia adhuc plures textus edendi sunt, ut de ratione inter illas ac nonnullas alias scripturas intercedente iudicium certius ferre possimus.

Lagarde, ut iam dixi, scripturam graece restituere conatus est. Opus autem, quod paravit, haud paucis et parvis vitiis laborat.

¹ Didascaliae apostolorum fragmenta Veronensia latina 1900. Iam antea de codice pretioso disputavit in tractatu: *Eine lateinische Palimpsestübersetzung der Didascalia apostolorum*, qui et in litteris classis philosophico-historicae Caesareae Academiae Vindobonensis vol. CXXXIV et separatus 1896 apparuit.

Multos versionis syriacae locos omisit, qui sine dubio ab auctore Didascaliae scripti sunt; textui interpolato vel Constitutionibus apostolorum nimiam fidem habuit. Cum in Reliquiis iuris eccles. ant. gr. 1856 p. IV expresse dicat, Didascaliam apostolorum syriacae versam nullis posterioris aetatis ampullis distentam esse se confidere, eo minus comprehendi potest, cur partem textus syriaci fere duodecimam suppresserit.

Revera non est quod dubitamus, scripturam versione syriaca in universum saltem integram nobis traditam esse. Syrus manifeste id egit, ut exemplar graecum fideliter interpretaretur. Modo verba non anxie transtulit. Saepius pro uno verbo duo posuit vel vocabulum synonymum inseruit (ex. gr. I, 1, 2 ἀπέχεσθε = fugite et abstinete; 1, 3 δόξα = gloria et honor; 2, 2 ὑπομείνατε = longanimes estote et patientes; 2, 4 πράσσοντες = servemus et faciamus; 3, 2 εἰς τὸ ἀγρευθῆναι = ut videat et concupiscat; 3, 6 εὐμορφος = pulcher et venustus; 6, 8 γινώσκειν = ut discernas et cognoscas; 6, 10 πεφορτισμένοι = onerati oneribus magnis; 7, 11 παραιτούμενοι = amoveatis ac reiciatis; 8, 2 τὸν παντοκράτορα = Dominum nostrum omnipotentem; 8, 19 καταγρονεῖ = negligit ac relaxat animam suam; 10, 1 περίκοπον = amputa et abstine) et sententiam brevem repetiit vel amplificavit. Hoc modo autem interpretans librum non adulteravit; immo potius nihil sectatus fuisse videtur, nisi ut exemplar graecum quam optime sermone suo redderet. Non desunt sane alia additamenta. In exordio scripturae versio syriaca Iesum appellat magnum Deum, et in doxologia I, 8, 2 Deo patri et filio adiungit spiritum sanctum. Illa verba cum neque in Constitutionibus apostolorum neque in versione latina legantur, certe spuria sunt et a Monophysita ea inserta fuisse coniecerim; alter quoque locus, qui in versione latina non est servatus, corruptus esse videtur. Sed quaerere licet, num additamenta interpretis sint an non potius librarii alicuius, et utut haec res se habet, vitia certe non magni ponderis sunt. Quamquam autem versio syriaca Didascaliam satis fideliter tradat, textus graecus, praesertim in eis partibus, quas auctor Constitutionum apostolorum praetermisit vel mutavit, aegre restitui potest. Itaque optimum mihi visum est, textum syriacum quam accuratissime latine vertere. Quo in munere amicus meus Albertus Socin († 1899) benignissime me adiuvit. Librum syriacum secundum

editionem Lagardianam mihi interpretatus est, et ego eum in linguam latinam redegi.

Priusquam haec versio prelo subici poterat, tres aliae apparuerunt. F. Nau¹ scripturam secundum textum Lagardianum in sermonem gallicum, Margareta Dunlop Gibson² secundum codicem Mesopotamicum priorem in linguam anglicam transtulit, haec vero non totam scripturam, sed capite versionis syriacae ultimo (= Constit. apost. VI, 19—30) omissio, quod ei ex ratione supra commemorata non genuinum esse videbatur; I. Flemming³ codicibus Parisino Mesopotamico Cantabrigiensi industrie excussis vel eorum lectionibus diligenter examinatis versionem germanicam instituit, cui I. Achelis dissertationes de origine Didascaliae, de disciplina ecclesiastica ex ea elucescente et de Novo Testamento auctoris addidit. Quibus cum versionibus, praesertim tertia, quae ceteris multo praestat, equidem meam vel Socinianam contuli eamque collega meo Seybold consulto paucis locis correxi.

Textus versionis syriacae (S) fidelissime codice Parisino traditur, in quo versio nostra nititur. Rarissime tantum codices Mesopotamicus (Sm) et Cantabrigiensis (Sc) ei praestant, et ubi eorum lectio recepta fuit vel alicuius momenti est, de eis in notis rationem reddo, codicem Parisinum his locis accuratius Sp designans, cum alias eum etiam littera S sola denotet. Lectiones illorum duorum codicum creberrimae certe falsae vel valde dubiae, de quibus lectorem ad editionem Gibsonianam vel versionem Flemmingtonianam remitto, mihi praetermittendae esse videbantur.

Neque vero versionem textus syriaci totam exhibeo. Cum nuperrime versio Didascaliae latina vetus in lucem prodierit, quae exemplar graecum quam maxime ad verbum vertens etiam fidelior est syriaca, eam repeto, in quantum nobis conservata est. Textum autem codicis Veronensis vel editionis Haulerianae non immutatum reddo, mihi proponens, non tam versionem illam quam versionem Didascaliae ipsius edere, in quantum fieri potest. Itaque non solum

¹ *La Didascalie c'est-à-dire L'Enseignement catholique des douze apôtres et des saints disciples de notre Sauveur traduite du syriaque pour la première fois* 1902. *Extrait du Canoniste contemporain.*

² *Horae Semiticae II. The Didascalia apostolorum in English* 1903.

³ *Die syrische Didascalia übersetzt und erklärt von Hans Achelis und Joh. Flemming* 1904 (*Texte und Untersuchungen* etc. XXV, 2; series nova X, 2).

emendationes recipio, quas Corssen et Wendland¹ instituerunt, quatenus eas approbo, sed etiam versionem syriacam et textum Constitutionum apostolorum respiciens ipse textum latinum veterem corrigo, ubi lacunis vel aliis vitiis laborat, formis sermonis vulgaribus, quibus interpret vel librarius usus est, formas rectas substituo vel ubi commode fieri potest litteras superfluas uncinis includo, nonnullis locis sermonem textum graecum nimis redolentem castigo, ubique orthographiam vulgatam sequor. Quae versioni veteri addita sunt, uncinis < > signantur; quae in ea delenda sunt, uncinis [ ] includuntur. Ubi haec signa ad lectorem erudiendum non suffecerint, ratio textus emendati redditur in notis, in quibus etiam lectiones versionis syriacae notabiles exscribuntur.

Fragmenta versionis latinae veteris nobis conservata secundum partitionem meae editionis has particulas amplectuntur: I, 1—3, 2; 5, 2—7, 17; 8, 18—II, 2, 4; II, 6, 17—12, 1; 14, 9—15, 3; 18, 11—20, 2; 20, 9—22, 8; 22, 14—24, 4; 26, 1—28, 4; 34, 2—35, 1; 57, 10—59, 3; III, 6, 4—8, 4; 15, 4—IV, 5, 2; V, 7, 6—27; VI, 7, 2—12, 1; 12, 15—19, 8; 22, 3—23, 5; 24, 12—30, 8.

In textu duas versiones ita distinguo ut particulas in versione latina vetere deficientes vel syriace tantum traditas signis * * * denotem, in margine superiore insuper litteris S vel L indicem, uter textus reddatur, syriacus vel latinus.

Versio syriaca, ut confestim accuratius exponam, Didascaliam in capita digestam tradit. Nemo autem non videt, partitionem, quam exhibet, non auctoris esse, sed interpretis vel alicuius librarii. Auctor ipse scripturam non in partes disposuisse videtur. Versio latina saltem omni partitione caret. Auctor Constitutionum apostolorum vero e Didascalia sex libros effecit, cumque ambas scripturas simul atque alteram iuxta alteram positam edam, eodem modo etiam Didascalia mihi dividenda esse videtur. Praeterea

¹ *Berliner philologische Wochenschrift* 1900 No. 39—40. Tres emendationes Hauler, ut mihi per litteras communicavit, codicem relegens confirmatas invenit, sc. II, 10, 2: effecti: esse et, VI, 23, 5: vincula autem: is incultum cum, VI, 29, 4: sectari: et cari. Legit II, 18, 13 requiescent, ut iam edidit, non: et quiescent. Moneo, nomen virorum illorum de versione castiganda optime meritorum non omnibus emendationibus, sed insignioribus tantum adscriptum esse.

hanc scripturam, in quantum fieri potest, aequae ac illam in capita et versus dispono, ut lector facile videat, quae partes sibi respondeant. Ordo sententiarum, si pauca membra brevissima exceperis, in utraque scriptura ubique idem est. Caput de adolescentibus educandis solum diversum locum obtinet. Didascalia vel versio syriaca particulam in capite XXII exhibet, Constitutiones apostolorum IV, 11, cum secundum ordinem illius scripturae in fine libri V exspectanda sit; versio latina utrimque deficit. Ratio huius editionis poscebat, ut particulae in utraque scriptura idem locus attribueretur, et quamquam Didascaliam in hac re magna fide dignam esse non nego, ordo Constitutionum mihi praeferendus erat.

Partitio versionis syriacae cum a scriptura ipsa aliena sit, non est retinenda. Attamen hoc loco pauca de ea disserenda sunt. Capita in codice P[arisino] XXVI sunt. Codex M[esopotamicus] caput XXIII in duo dissecans capita XXVII habet. Ambitus partium in utroque libro idem est, nisi quod capita XXIII et XXIV codicis M capiti XXIII codicis P respondent, et exceptis capitibus VI et VII, ubi in M ordo turbatus est. Lemmata capitum in M longiora sunt quam in P, exceptis capitibus I—III vel potius II—III, cum exordium capitis I in M desit. Praeterea plura capita in particulas breviores dividuntur, quae inscriptionibus ornatae sunt, numeris autem carent. Secundum codicem P capita et lemmata haec sunt:

I. De lege simplici et naturali. = I, 1—2 secundum meam partitionem vel Constitutiones apostolorum.

II. Praecipit (sc. hoc caput) omni viro, ut uxori suae soli placeat, neque se ornet et laqueus fiat feminis, neque amet otium, utque operam navet libris vitae atque abstineat libris gentium et vinculis deuteriosis, neque in balneis lavetur cum feminis neque se ipsum dedat dolo feminarum meretricum. = I, 3—7.

III. Doctrina feminis proposita, ut viris suis tantum placeant eosque honorent, sollerter et prudenter ac diligenter curam domuum suarum agentes, neque laventur cum viris, neque se ornent fiantque causa, ut viri irretiantur ipsaeque eos capiant, sintque pudicae et quietae neque cum viris suis rixentur. = I, 8—10.

IV. Docet, qualis esse debeat, qui in episcopatum eligitur, et quales eius mores esse debeant. = II, 1—c. 6, 11.

V. Doctrina de iudicio. = II, 6, 12—c. 11.

VI. De inique agentibus et paenitentiam facientibus. = II, 12—18, 1.

VII. Ad episcopos. = II, 18, 2—c. 24, 4^a.

VIII. Exhortationes ad episcopos, quomodo se gerere debeant. = II, 24, 4^b—25.

IX. Exhortatio ad pòpulum, ut episcopum honorent. = II, 26—37, 3.

X. De falsis fratribus. = II, 37, 4—43.

XI. Exhortatio ad episcopos et diaconos. = II, 44—56.

XII. Ad episcopos, ut mites sint. = II, 57—58.

XIII. Instructio populi, ut assidui sint se congregantes in ecclesia. = II, 59—63.

XIV. De tempore constituendi viduas. = III, 1—4.

XV. Quomodo viduas decet conversari. = III, 5—11 (15).¹

XVI. De institutione diaconorum et diaconissarum. = III, 12—13 (16—19).

XVII. De orphanis parvulis educandis. = IV, 1—4.

XVIII. Quod non decet accipere munera eleemosynarum ab eis, qui sunt reprehensibiles. = IV, 5—10.

XIX. Quod decet consulere eis, qui propter nomen Christi martyres affliguntur. = V, 1—6.

XX. De resurrectione mortuorum. = V, 7—9.

XXI. De pascha et resurrectione Christi salvatoris nostri. = V, 10—20.

XXII. Adulcentes decet doceri artificia. = IV, 11.

XXIII. De haeresibus et schismatibus. = VI, 1—10.

XXIV. De constitutione ecclesiae. Refert iterum apostolos congregatos fuisse ad officicula corrigenda. = VI, 11—c. 13, 1^a.

XXV. Refert iterum apostolos ad ecclesias se convertisse easque stabilivisse. = VI, 13, 1^b—c. 14 (18).

XXVI. De vinculis deuteroseos Dei. = VI, 15—23 (19—30).

Supra codicem M scripturae prologum praemittere dixi. Eadem particula praefixa est Didascaliae arabicae et Didascaliae aethiopicae, unde in sermones latinum, anglicum et germanicum translata iam saepius edebatur,² atque ad illas scripturas convenit, quippe quae non Didascaliam nostram seu puram exhibeant, sed interpolatam seu libros I—VI Constitutionum apostolorum, quibuscum nomen Clementis in ea occurrens coniunctum est, cum Didascalia pura hoc nomen nusquam prae se ferat. Quae cum ita sint, prologus de ordinibus ecclesiasticis praeterea uberius et distinctius agat, quam secundum hanc scripturam exspectare licet, eum non ad Didascaliam pertinere vix est dubium. Cum autem particula nunc in recensione syriaca exstet, hoc saltem loco communicanda esse

¹ Numerus uncinis inclusus denotat caput Constitutionum, quae in hac sectione et in libro VI plura capita in Didascalia prorsus deficientia habent.

² In libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 versiones p. 216 commemoravi et recensioni aethiopicam p. 208 et arabicam p. 217 in linguam germanicam translata edidi. Recensio arabica una cum reliquis particulis Didascaliae arabicae additiis etiam in volumine huius operis altero p. 120—121 latine versa exstat.

videtur. Versionem latinam, quam ex versione anglica a Margareta Gibson parata institui, E. Nestle collato textu syriaco benignissime correxit. Particula haec est:

In nomine patris omnipotentis et verbi aeterni et unici filii et spiritus sancti, unius veri Dei. Incipimus scribere librum Didascaliae, ut sancti apostoli Domini nostri nobis ordinaverunt de praefectis sanctae ecclesiae, et canones et leges, ut constituerunt in ea.

Nos igitur, duodecim apostoli unici filii, verbi sempiterni Dei, Domini et Dei et salvatoris nostri Iesu Christi, congregati unanimes Hierosolymis in urbe magni regis, et nobiscum frater noster Paulus apostolus gentium et Iacobus episcopus urbis supra memoratae, instituimus hanc Didascaliam, in qua continentur confessio et fides, et nominavimus omnes ordines instar ordinum caelestium, et eodem modo iterum ordines sanctae ecclesiae. Et confitemur, ut unusquisque stet et confiteatur et credat, sicut ei a Deo dispensatum est, hoc est episcopus ut pastor, presbyteri ut doctores, diaconi ut ministri, subdiaconi ut adiutores, anagnostae ut lectores, cantores ut psalmistae intellegentes et constantes, atque reliqui laicorum sint auditores verborum evangelii in disciplinam. Et postquam perfecimus ac confirmavimus hos canones, eos constituimus in ecclesia. Et nunc scripsimus hunc alterum librum doctrinae, qui illuminet omnem terram habitabilem, eumque misimus per manus Clementis socii nostri. Et hoc est, quod audiatis, o Christiani Nazareni, qui estis sub sole, et discatis diligenter et accurate. Et qui audit et observat haec praecepta in hac Didascalia scripta, habebit vitam sempiternam atque magnam fiduciam ante sedem iudicalem Domini nostri Iesu Christi filii Dei, qui nos docuit de magno mysterio, quod est ipsi. Et qui contentiosus est neque observat ea, eicietur quasi adversarius et rixator, ut scriptum est: mala facientes ibunt in tormentum sempiternum, et bona facientes vitam sempiternam hereditabunt in regno caelorum (Matth. 25, 46).

C.

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM.

I.

Constitutiones apostolorum olim plerisque iam Epiphanius c. a. 375 cognitas habuisse videbatur. Qui cum revera Didascaliam legisset, primus illius operis testis est Ps.-Ignatius, qui a multis quidem ad idem fere tempus refertur, profecto autem, nisi omnia fallunt, c. a. 400 scripsit. Non solum sententias plurimas cum Constitutionibus communes habet, sed Trallianos 7, 3 adhortans, ut episcopum venerentur tanquam Christum, sicut apostoli constituerint, satis clare ad eas provocat. Deinde collectores canonum opus testantur, Canones apostolorum, qui Constitutionum finem faciunt, recipientes, sc. Dionysius Exiguus, qui c. a. 500 collectionem instituit, primum locum Canonibus apostolorum I prioribus a se in linguam latinam versis attribuens, Ioannes Scholasticus, qui c. a. 560 collectionem confecit atque in ea Canones apostolorum inseruit omnes, numero LXXXV. Titulus operis primo prodit in Capitibus Actuum apostolorum, quae sub nomine Euthalii circumferuntur. Testis eius certus est Aristocritus theosophus saeculo V exeunte. Maximus Confessor saeculo VII etiam partitionem operis indicat, lectorem ad librum VII revocans. Anno 692 denique synodus Trullana c. 2 de scriptura iudicium fert, Canones quidem apostolorum LXXXV ad animarum medelam et perturbationum curationem tanquam firmos stabilesque recipiens, Constitutiones vero quasi iam olim ab haereticis ad ecclesiae perniciem adulteratas reiciens.

Quamquam Constitutiones a synodo illa reprobatae sunt, tamen nec tempore futuro a Graecis neglegebantur. Synodus eas ab haereticis quidem dicens foedatas esse, ab apostolis vero originem ducere, ipsa eas magni aestimandi causa fuit. Revera opus etiam a posteris tanquam scriptura apostolorum saepius laudabatur.

Brevi post synodum Trullanam Anastasius Sinaita vel auctor Quaestionum et responsionum ad probandas suas sententias plures locos ex opere descripsit. Ioannes quoque Damascenus in epistula, quam Cometae scripsit de ieiuniis, Constitutiones respexit ac testimoniis, quae epistulae adiecit, locum e libro depromptum inseruit; Canones apostolorum etiam inter S. Scripturas enumerat.

Saeculo XI cum Michael Cerularius Latinis bellum inferret, Constitutiones a Graecis tanquam propugnaculum orthodoxiae proferebantur. Nicetas Pectoratus ex eis probat, neque in eucharistia azyma adhibenda neque sabbato ieiunandum neque matrimonium presbyteris interdicendum esse. Georgius Cedrenus non multo post duos Constitutionum locos tanquam a divino verbo editos laudat. Ceteroquin iudicium synodi Trullanae respiciendum erat, inprimis collectoribus atque interpretibus canonum, Zonarae, Alexio Aristeno, Theodoro Balsamoni etc. Propriam sententiam medio aevo nonnisi Photius pronuntiavit. Opus quidem non plane probat. Ex tribus capitibus enim Constitutiones ei reprehensioni obnoxiae esse videntur, primum ex mala fictione, deinde quod contra Deuteronomium criminationes quasdam adducant, denique quod Arianismum sapiant. Neque tamen in iudicio severo stat. Addit enim librum a vitiis illis absolvi posse, a tertio utique aegre. Cf. Testimonia.

Inter Graecos etiam saeculo XIX non defuerunt, qui synodum Trullanam sequentes non solum Canones apostolorum ab his profectos esse censuerunt, sed etiam Constitutiones. In libro *Περὶ τῶν τριῶν ἱερατικῶν τῆς ἐκκλησίας βαθμῶν* p. 232—250 (Naupliae 1835) Constantinus authenticam operis acerrime defendit. Similiter Agapius et Nicodemus in libro iudicant, qui inscribitur *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς μιᾶς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ ἱεροὶ καὶ θείοι κανόνες* (Zacynthi 1864). Eruditiores vero viri nuperrime paulatim sententiam Occidentalium sequentes opus temporis posteriori attribuunt. Cf. Bryennius, *Διδαχὴ* 1883 σελ. κθ' κτλ.

Occidentalibus opus, exceptis Canonibus apostolorum quinquaginta, quos Dionysius Exiguus in latinum versos Collectionibus canonum inseruit, et uno (68) ex sequentibus, saeculo XVI demum notum factum est, cum typis imprimeretur. Humbertus episcopus Sylvae Candidae, cum Nicetas aliquot locos ex eo depromptos Latinis opponeret, librum Clementis seu Constitutiones Itinerarium Petri vel libros Clementinos esse putavit. Editores principes aequae ac Graeci librum apostolorum in manibus se habere existimaverunt. Protestantes librum confestim ficticium iudicarunt, ac brevi Catholici quoque eum apostolis posteriorem esse intellexerunt. Quomodo autem exortus sit, diu alii aliter senserunt.

Saeculo XIX I. S. Drey opus sagacissime perquirens in dissertationibus de Constitutionibus et Canonibus apostolorum¹ (1832) hoc censuit: libros I—VI annis 250—300 scriptos esse, librum VII saeculo IV ineunte; circa annum 350 librum VIII exortum eumque e scripturis veterioribus compilatum et ab auctore cum libris prioribus coniunctum esse; saeculo V exeunte denique Canones apostolorum adiectos fuisse. I. Guil. Bickell in tomo Historiae iuris ecclesiastici primo (1843)² sententiam novis argumentis allatis corroboravit, eamque per plura decennia plerique viri docti in Germania secuti sunt.

Iam anno 1854 autem Lagarde Didascaliam apostolorum syriace traditam publicavit³ eamque fontem vel primam librorum I—VI Constitutionum editionem esse cognovit. Anno 1883 Philotheus Bryennius librum edidit, qui inscribitur *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων* quique fons partis prioris libri VII est. Quibus scripturis in lucem productis rectius de origine Constitutionum iudicari potuit. Iam olim Petavius⁴ et Usher,⁵ locos Constitutionum (vel potius Didascaliae) ab Epiphanio allegatos cum textu nobis tradito comparantes, scripturam veterem a posteriore transformatam esse perspexerunt. Drey non solum opus in plures partes distinxit, sed etiam singulas partes diversis temporibus exortas esse atque in universum saltem tales ad nos pervenisse censuit, quales e manibus auctorum prodiissent. Nunc manifestum est, ad opus componendum scripturas antiquiores adhibitas ac transformatas fuisse. Duae ex illis scripturis nobis notae sunt, easque atque novam formam, in quam redactae sunt, comparantes, unum auctorem perspicimus manus in eas intulisse vel Constitutionum libros I—VI et VII confecisse. Idem auctor haud dubie etiam librum VIII compilavit, in parte prima (c. 1—2) fortasse Hippolyti tractatum de charismatibus deperditum in usum suum convertens, in reliqua parte, qua ordines et liturgia describuntur ac regulae ecclesiasticae proponuntur, disciplinam sui temporis respiciens vel etiam scripturas de illis rebus agentes adhibens, suo more mutans, delens

¹ *Neue Untersuchungen über die Constitutionen und Kanones der Apostel* 1832.

² *Geschichte des Kirchenrechts* I 1843.

³ *Didascalia apostolorum syriace* 1854.

⁴ Epiphanii opp. 1622 not. X ad Haer. 70.

⁵ Polycarpi et Ignatii epistolae 1644 proleg. c. 6—16.

vel addens. Si Achelis et Rahmani recte iudicarent, fons libri principalis nobis etiam traditus esset. Magnam enim partem libri VIII aliae scripturae fere verbotenus exhibent, scilicet Constitutiones per Hippolytum quae dicuntur vel textus graecus epitomen libri VIII tradens, Constitutiones ecclesiae aegyptiacae quae vocantur, Canones Hippolyti, Testamentum Domini nostri, et hae scripturae omnes inter se atque cum libro VIII ita consentiunt, ut e libro VIII textum graecum laudatum, ex hoc Constitutiones aegyptiacas, ex his Canones Hippolyti atque Testamentum D. n. aut vice versa e Canonibus Hipp. vel Testamento D. n. Constitutiones aegyptiacas etc. fluxisse colligere liceat. Achelis¹ et Rahmani² scripturas hunc ordinem habere censent, et ille Canonibus Hippolyti, hic Testamento D. n. locum primum attribuit. Mihi³ ordo inversus vel liber VIII fons illarum scripturarum primarius esse videtur. Quaestio intricata et identidem agitata hic non est uberius tractanda. Sufficit sententiarum diversarum mentionem facere atque addere, Testamentum D. n. tam manifeste originem seriolem prodere, ut minime fons scripturarum haberi possit.

Dixi, totum opus unius auctoris esse vel eum, qui e Didascaliam et e Didache libros I—VII composuit, etiam librum VIII compilasse. Nuperrime A. Baumstark cum in codice Musei Borgiani Didascaliam arabicam secundum versionem copticam institutam inveniret non solum Constitutiones I—VI, ut codices hucusque noti, sed etiam librum VII praeter capita 47 et 48 amplectentem, altera ex parte consideraret, apud Syros librum VIII solum vulgatum fuisse, concludendum esse censuit, libros I—VII et librum VIII duorum auctorum esse atque tertium illam scripturam cum hac coniunxisse, capita duo commemorata inseruisse, totum opus in libros (VIII) divisisse atque sic Constitutiones nostras effecisse. Sed versiones orientales parum probant, et opus ipsum aliam originem satis clare manifestat.⁴

¹ Achelis, Die Canones Hippolyti 1891. *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XV (1894), 1—43.

² Rahmani, Testamentum Domini nostri 1899 p. XVIII—LII.

³ Funk, *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 253—61; 267—80; *Das Testament unseres Herrn* 1901.

⁴ Cf. quae disputavi in *Theologische Quartalschrift* 1904 p. 233—48.

Quis auctor Constitutionum fuit? Ubi et quo tempore vixit? Eius patriam Syriam esse iam Drey¹ perspexit omnesque consentiunt. Menses prasertim, quos ad tempus describendum commemorat, nonnisi in illam terram quadrant. Tempus scripturae non aequae constat. Mihi plura argumenta probare videntur, eam non prius quam circa annum 400 confectam esse. Unum exponere sufficit. Festum nativitatis Domini, quod in Oriente non ante annum 379 celebrabatur, in Syriam vel patriam auctoris demum aliquot annis postea pervenit, iam in scriptura locum obtinet. Cf. V, 13, 1; VIII, 33, 6. Nonnulli ei originem paulo priorem attribuant. Omnes autem eam saeculo IV medio posteriorem esse agnoscunt.

Constitutiones artissime cum recensione epistularum Ignatii longiore cohaerent, ita ut iam Usher² contenderet, Ps.-Clementem eundem esse cum Ps.-Ignatio. Alii putarunt, hunc Constitutiones exscripsisse. Mihi illa sententia, quam nuperrime Lagarde³ et Harnack⁴ approbaverunt, praeferenda esse videtur. Loci paralleli tam crebri ac praeterea eiusmodi sunt, ut Ps.-Ignatius ea, quae cum Constitutionibus habet communia, non tam de libro alieno deprompsisse quam ex ingenio suo dedisse censendus sit. Accedit, quod Ps.-Ignatius plane eodem tempore vixit et in eadem terra, ubi Ps.-Clemens.

De theologia auctoris Constitutiones solas respicientes nihil certi dicere possumus. Iure itaque Cotelerius iudicio se abstinuit. Haud pauci auctorem Arianum habuerunt. Drey⁵ quidem hanc sententiam redarguit. Nihilominus nostris diebus plerique eam retinuerunt. Revera in opere nonnulla insunt, quae Arianismum vel Semiarianismum prodere videntur. Eadem autem fere omnia apud patres catholicos leguntur. Accedit, quod maior pars non Constitutoris est, sed scripturis veteribus ei tradita est. Opus ipsum ergo nos dubios relinquit. Aliter autem res se habet, si auctor idem est cum Ps.-Ignatio. Hic a parte Nicaenorum se stetisse pluribus locis clare indicat, maxime Philipp. 2, 4 tres

¹ *Neue Untersuchungen* 1832 p. 159—163.

² Polycarpi et Ignatii epistolae 1644 proleg. c. 6.

³ Reliquiae iuris eccles. ant. gr. 1856 p. VII.

⁴ *Die Lehre der zwölf Apostel* 1884 p. 241—265.

⁵ *Neue Untersuchungen* p. 177—194.

personas divinas *ὁμοτίμους* profitens, *ibid.* 5, 2 Christum *τῇ φύσει ἄτρεπτον* appellans, quae Arianus vel Semiarianus nec dixit nec dicere potuit. Quamquam autem Nicaenus fuit, attamen fidem catholicam non est professus. Philipp. 5, 2 animam humanam Christo abiudicans, ut sine peccato salvatorem fuisse probet, se a parte Apollinaris stetisse prodit. Huic ergo parti Ps.-Clemens eis adnumerandus est, qui eum eundem cum Ps.-Ignatio putant. Et si Apollinarista fuit, etiam magis patet, cur eius theologia aegre definiri possit. Quamquam enim Apollinaris synodum Nicaenam sequens filium consubstantialem patri esse professus est, de cetero eum adeo patre inferiorem esse docuit, ut Arianis vel Semiarianis adpropinquaret.

Uberius de Constitutionum origine, fontibus, auctore, historia disputavi in libris: *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891; *Das achte Buch der Apostolischen Konstitutionen und die verwandten Schriften neu untersucht* 1893 (= *Theologische Quartalschrift* 1893 p. 605—666); *Kirchengeschichtliche Abhandlungen* II (1899), 347—72. Lectorem ad hos revocans ad alia progredior.

II.

Edidit Constitutiones apostolorum primus Fr. Turrianus in libro, qui inscribitur: *Διαταγαι των αγιων αποστολων δια Κλημεντος του Ρωμαιων επισκοπου τε και πολιτου καθολικη διδασκαλια δια βιβλίων οκτώ. Φραγκιστου πρεσβυτερου του Τουρριανου προλεγόμενα και σχόλια ἀπολογητικά τε και ἐξηγητικά εις τὰς αὐτὰς διαταγὰς. Ταῦτα νῦν πρῶτον ἐνπλώθη.* Constitutiones sanctorum apostolorum doctrina catholica a Clemente Romano episcopo et cive scripta libris octo. Francisci Turriani prolegomena et explanationes apologeticae in easdem Constitutiones. Haec nunc primum impressa sunt. Venetiis, ex officina Iordani Zileti MDLXIII. Adhibuit tres codices, quos in Prolegomenis fol. 17 his verbis describit: *Ἔσχον τρία (ἀντίγραφα), ἐν μὲν παλαιὸν ἀπὸ τῆς καταβρίας, τῆς τὸ παλαιὸν μεγάλης ἐλλάδος καλουμένης, ὃ εὔρον ἐγὼ ἐν τῇ μονῇ τῆς νέας ὁδηγητρίας τῇ τοῦ πατρὸς νῦν ἐπικαλουμένη, ἣν δὲ τοῦτο πάνν ἀρχαίον. Ἔτερον δὲ καὶ αὐτὸ ἀρχαίον ἀπὸ Σικελίας, ὃ ἐκείθεν ἐκομίσάτο μοι Αἰτώνιος Ἀγρονστίνος ὁ τῆς ἱλέρδας ἐπίσκοπος κοσμιώτατος καὶ ἐλλογιμώτατος ἀνὴρ, τῶν τε ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν νόμων*

ἐμπειρότατος. τρίτον δ' ἔτι παλαιότερον καὶ ἀκριβέστερον ἀπὸ τῆς ἐπιφανεστάτης νήσου Κρήτης, ὅπερ ὁ αὐτὸς τῆς ἱλέρδας ἐπίσκοπος δαφιλῶς ὠνησάμενος ἐδωρήσατό μοι. ἦν δὲ τοῦτο τοῦ σοφοῦ Ἀνδρέα τοῦ δώνου. μάρτυς Ζαχαρίας ἱερεὺς κρῆς ὁ σκορδύλιος ὁ ἐπιλεγόμενος μαραφαρᾶς, ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ λόγον ἐμπειρος, νῦν δὲ τοῦ τῆς κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου κυρίου Ἰωάσαφ ἐπίτροπος Ἐνετίῃσι διατρίβων. τούτων δὲ τῶν τριῶν ἀντιγράφων ἐν μὲν ἦν ἀρχαιότατον καὶ ὀρθότατον, ὃ ἐν τῇ ὑποτυπώσει σχεδὸν κατὰ πάντα ἠκολουθήσαμεν. τὰ δὲ λοιπὰ ἔχονσι τινα ἔμμηκτα, τὸ μὲν πρότερον ἔξωθεν ἐρμηνείας ἔνεκεν κατὰ τὸ εἶκος παρὰ τινος φιλαμαθοῦς σημειωθέντα, ἔπειτα δὲ διὰ ἀπειρίας καὶ ἀμαθίας τινὸς ἀντιγραφέως ἔσω μεταβαλόντα καὶ τόπον κειμένου ἀποκληρώσαντα, οἷον ἐπαρθεῖς καὶ τυφωθεῖς, ἀντὶ κεπρωθεῖς, πυκνῶς συντρέχειν, ἀντὶ τοῦ πυκνάζειν, ἐπιμελούμενος, ἀντὶ τοῦ ἐπιστρεφόμενος, βαπτίσατε, ἀντὶ τοῦ μνήσατε, παρὰ τὸ πρόπον, ἀντὶ τοῦ παρὰ τὸ ἰντροίτον, λέξεως ῥωμαϊκῆς, κτλ. In prooemio versionis latinae, quam a. 1578 una cum scholiis et observationibus Antverpiae publicavit, primum codicem dicit satis quidem antiquum esse et recte scriptum, sed libro octavo inchoato et imperfecto, addens in Calabria se eum invenisse in bibliotheca monasterii, quod vocant *πατήρος* B. Mariae sacri, quam incolae *νέαν ὁδηγήτριαν* appellant, eumque quanta potuerit diligentia exscripsisse ac cum aliis contulisse. Exemplar secundum seu Siculum declarat vetus quidem, sed non satis bene scriptum. Exemplar denique Cretense, quod Antonius Augustinus,¹ episcopus Ilerdensis, postea archiepiscopus Tarraconensis emerat eique ad utendum liberalius commodavit, ut reliquis duobus melius et graece edidisse profitetur et latine transtulisse. Editor in eo quidem erravit, quod librum ab apostolis profectum ac per Clementem conscriptum esse in Prolegomenis et Scholiis demonstrare conatus est. Ceteroquin editio optimae notae est. Turrianus codicem Cretensem tanquam praestantissimum merito ducem secutus est eumque accuratissime expressit. Rarissime tantum ceteri codices illi anteponendi erant; saepius eorum lectiones in margine transcriptae sunt.

Textum Turriani, et quidem graecum et latinum, repetierunt Fronto Ducaeus S. I. in editione Commentariorum Ioannis

¹ De hoc bibliophilo cf. Graux, *Essai sur les origines du fonds grec de l'Escorial* (Bibliothèque de l'école des hautes études, 46. fasc.) 1880 p. 280—306.

Zonarae in *Canones apostolorum et conciliorum* p. 814—1044, Parisiis 1618, Labbe in *tomo I Collectionis suae conciliorum*, Parisiis 1662, Whiston in *volumine secundo operis*, quod inscribitur *Christianity reviv'd*, Londini 1711, I. D. Mansi in *tomo primo Collectionis conciliorum*, Florentiis 1759. I. B. Cotelerius in *tomo priore editionis operum Patrum apostolicorum* novam versionem latinam instituit et commentarium eruditissimum addidit, Parisiis 1672. Clericus, qui hoc opus bis Amstelodami recusit, a. 1698 et a. 1724, in *editione altera* (a. 1724) in *notis lectiones varias codicum Vindobonensium* exscripsit, quorum collationem Guillelmus archiepiscopus Cantuariensis ei communicaverat, textum autem Turriani ipse quoque intactum reliquit. *Editionem Clerici* alteram repetiit A. Gallandi in *tomo tertio Bibliothecae veterum patrum*, Venetiis 1767, pauca tantum ex *adnotationibus* omittens, et I. B. Migne in *tomo primo Patrologiae graecae*, Parisiis 1857.

Novam *textus graeci* recensionem instituit Guil. Ültzen, Suerini et Rostochii 1853. Cui hoc fuit popositum, ut *textum vulgatum*, sublatis innumeris mendis *editionum*, quas paraverant Clericus a. 1724 et Mansi quasque ex *veteribus* solas in *manibus* habebat, *codicum manuscriptorum cum Parisiensium tum Vindobonensium*, quorum *lectiones* editio Clerici ipsi suppeditavit, et *interpretum auxiliis* ad eam formam redigeret, cuius testes plurimi et minime suspecti existerent; deinde ut *eis locis*, quorum *corruptela nulla auctoritate castigaretur*, *coniectura vel Cotelerii vel sua mederetur* (p. XXIV sq.). *Revera textum multis locis emendavit*, *inprimis verba in editione principe ob homoeoteleuton omissa*, *codicibus autem Vindobonensibus tradita recipiens*, *haud vero paucis*, *codici Vindobonensi recentiori nimiam auctoritatem tribuens*, *deteriorem reddidit*. *Praeterea lectiones codicum Vindobonensium ex editione Clerici transcribens saepissime erravit*.

Postea rem aggressus est P. Bötticher vel P. A. de Lagarde, quo nomine vir doctus nostrae aetati magis notus est. *Duas editiones paravit*. *Priore*, quam Chr. C. I. de Bunsen in *volumine Analectorum Antenicænorum secundo* Londini a. 1854 publicavit, eo quidem optime meritus est, quod ea, quae auctoris Didascaliae quaeque interpolatoris sunt, litteris discernebantur. *Textus vero*, quoniam editor *codicibus graecis destitutus* *versioni arabicae et*

praesertim Didascaliae syriacae, quae recensionem scripturae admodum diversam repraesentat, nimiam attribuebat auctoritatem, non melior, sed potius deterior redditus est. Quam editionem minime sufficere Lagarde ipse professus est aliam instituens et ad textum recensendum libros adhibens manuscriptos. Codices Vindobonenses duos, Parisinum et Coislinianum vel Petropolitanum maxima cum diligentia contulit, praeterea editionem principem denuo inspexit. Editio, Lipsiae et Londini a. 1862 publicata, priores revera multis rebus superavit. Cum autem codicibus illis, quorum duo nullius pretii et duo reliqui eiusdem familiae sunt, magnam fiduciam haberet, fieri non potuit, quin errores creberrimi committerentur. Opus ne integrum quidem reddidit, omittens Canones apostolorum, qui partem eius extremam efficiunt atque, ut mea editio ostendit, particula *τοῖνυν* ab auctore cum parte praecedente artissime coniuncti erant.

Denique textum recensuit Cardinalis I. B. Pitra in tomo priore Historiae et Monumentorum iuris ecclesiastici Graecorum, Romae 1864. Invenit in Bibliotheca Vaticana septem libros manuscriptos. Cognitos etiam eos habuit, qui Vindobonae, Parisiis et Petroburgi asservantur. Tanquam fundamenta editionis suae dicit (p. 112) se adhibuisse Vaticanum 839 et Vaticanum 1506, parce in opem adduxisse Coislinianum. Reliquorum codicum lectiones perpaucas in notis exscripsit. Editio vero priores minime tanto superat, quanto ex multitudine librorum manuscriptorum laudatorum colligi potuerit. Fere ubique textus Ueltzenianus repetitus est, codices nonnisi levissime inspecti sunt. Ne exemplar Turriani principale quidem in Bibliotheca Vaticana etiamnunc exstare Pitra perspexit. Dicit potius codices Turriani tres pene ignotos esse (p. 112).

Equidem cum mihi proposuissem, ut Didascaliam syriacam latine versam ederem eique tanquam editionem alteram Constitutiones adiungerem, primo sperabam harum textum me ex editionibus recentissimis repetere posse, e Lagardiana aut Pitriana. Cum autem mox animadverterem, editorem alterum codices Romanos vetustissimos non cognovisse, alterum eos quidem manu versasse, nec vero iuste adhibuisse, a consilio destiti et textum ipse recensere decrevi, cumque libri impressi suppetias necessarias non praeberent, manuscriptos consului.

III.

Codices, quorum scientiam consecutus sum, hi sunt:

1. Vaticanus 839 (mihi est a), in quarto. Constat e duobus partibus diversis. Pars prior, membranacea, fol. 174, saec. X vel XI, continet Constitutiones apostolorum; pars altera, bombycina, fol. 175—312, saec. XIV, post alios tractatus f. 270—312 quatuor orationes adversus Muhammedum exhibet. Prior pars iam non est integra; desinit enim in verbis *μανθάνειν ὑμῶν τοὺς νέους* can. apost. 85 med. Ultimum ergo folium deperiit. Similiter inter folia 163 et 164 folium deperditum est. Cf. adnot. ad VIII, 40, 3. Codex vitiiis quidem non caret. Ob homoeoteleuton vel aliis ex causis nonnulla omissa, alia minus recte reddita, plura etiam interpolata sunt (cf. II, 6, 15; 13, 3; V, 1, 8; 7, 11. 12. 21; 14, 16; 15, 3; VI, 3, 1; VII, 8, 6). Itacismus secutus librarius praeterea plura false transcripsit. Ceteroquin liber optimae notae est. Omnia exemplaria in Europa asservata cum vetustate tum praestantia et integritate superat. Manus posterior eum passim correxit, menda orthographica emendans, *ν ἐφελκυστικὸν* et *σ* in vocabulo *οὕτως* ante consonantes delens, et in margine lectiones aliorum codicum, praesertim Vaticani 2088, appōsuit easque adnotavit praemittens fere semper *ἐν ἄλλω* vel *ἐν ἄλλοις*. Corrector Turrianus fuisse videtur. Hic saltem, ut infra videbimus, codicem in manibus habuit et in sua editione expressit, neque alius atque editor librum tam diligenter castigasse facile censendus est. Accedit, quod lectiones, quae in margine codicis tanquam *ἐν ἄλλῳ* vel *ἐν ἄλλοις* exstantes leguntur, fere eaedem sunt, quas etiam ille in margine editionis suae posuit. Sin autem alius, Cardinalis Sirletus manum codici iniecisse putari potest, qui in Constitutionibus apostolorum multum versabatur cuiusque scriptura scripturae correctoris simillima erat, ut e codice Vaticano latino 6177 apparet.

2. Vaticanus 2088 (= b), olim Basilianus 127, formae octavae, membranaceus, foliorum non numeratorum fere 250, saec. XI. Constitutiones leguntur fol. 1—167, initio autem ac fine carent; incipiunt enim a verbis *τοῦ Ἰεζεκιὴλ πρὸς ἕκαστον ὑμῶν φάσεων* II, 6, 7, et desinunt in verbo *σταφυλῆς* VII, 29, 3. Inde a folio 168 sequuntur Ascetica Antiochi monachi, ab alia manu scripta. Codex libros Constitutionum tantum indicat, nec

vero capita librorum. Librarius homo rusticus erat. Scripturam saepe false intellexit, haud pauca omisit atque addidit, menda plurima, praesertim ex itacismo exorta, contra orthographiam commisit. Scripsit ex. gr. saepissime et in casu imperativi fere semper *ai* pro *ε*, *ω* pro *ο*, inprimis λέγωμεν pro λέγομεν, et similiter, nonnunquam *v* vel *ι* pro *οι* atque alia eiusmodi; *ν* ἐφελκυστικὸν fere semper, etiam ante consonantes, posuit.

3. Vaticanus 1506 (= d), olim Grottaferratensis, in folio minore, membranaceus, foliorum 80, duarum columnarum, a. 1024 exaratus a monacho et presbytero Athanasio, initio mutilus. Incipit [χο]δράντης καὶ θιασάμενος III, 7, 7. Neque tamen inde ab hac parte prorsus integer est. Librarius preces VII, 47—49 traditas non transcripsit. Canones apostolorum I—IV a reliquis segregati post VIII, 39 leguntur. Constitutiones desinunt fol. 78^a. Adiectae sunt autem notae breves ad praedicationem et mortem apostolorum spectantes, similes eis, quas codex Vindobonensis vetustior exhibet atque Lagarde p. 281 sq. publicavit, et nomina discipulorum Domini. Codex subscriptus est: Τέρμα εὐλήφθη βιβλίῳ τῶν διατάξεων τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ χειρὸς Ἀθανασίου τοῦ εὐτελοῦς ἀββαπρεσβυτέρου, μηνὶ μαρτίῳ, καὶ ἡμέρᾳ, δ' ὥρᾳ, γ' ἡνδικτ. ἔτει ςϞλβ'. Liber omnium, qui mihi innotuerunt, pulcherrime et diligentissime exaratus est. Inscriptiones et numeri et litterae capitum initiales colore rubro exhibentur, in libro octavo etiam particulae, quibus preces ordinantur vel inter se coniunguntur, seu Rubricae quae vocantur, et cum his nonnunquam etiam breves preces, ex. gr. c. 11 verba καὶ μετὰ τοῦτο λέγέτω — καὶ λεγέτω, et καὶ ὁ λαὸς ἀποκρινάσθω v. 7—8, καὶ — πᾶσιν et καὶ ἀσπαζέσθωσαν — γυναῖκας v. 9, denique versus 10—12. In margine prima manus haud raro lectiones varias vel interpretamenta verborum singularium vel alias notas breves posuit.

4. Vaticanus 2089 (= e), olim Basilianus 128, formae octavae, membranaceus, foliorum 239, saec. XI, a duabus manibus exaratus, quarum alterius sunt folia 1—150 vel orationes quaedam asceticae (f. 1—71), Simeonis Stylitae orationes VIII (f. 71—107), Chrysostomi oratio de prophetis (f. 108—127) atque Ecloge dictorum scripturarum divinarum et sanctorum patrum, alterius folia 151—239 vel Constitutiones apostolorum. Huius scripturae autem pars minor tantum conservata est. Sectio enim incipit a

verbis [κω]λυόμενος ὑπὸ Ἀζαρίου VI, 1, 3 ac desinit in verbis πάντας τοὺς εἰσιόντας can. ap. 9. Librarius insuper omisit partem libri VIII maiorem, scilicet descriptionem liturgiae et ordinationum atque benedictionis olei et aquae vel c. 5—29, sectionem de distributione primitiarum ac decimarum et reliquiarum eulogiarum agentem vel c. 30—31, descriptionem synaxeos vespertinae ac matutinae et preces super primitias et pro defunctis pronuntiandas vel c. 35—41, denique finem capitis 46 in verbis ὃς τοσοῦτον v. 16 abrupte desinens. Ad librum olim, ut Mercati vidit atque mihi benignissime communicavit, folia 109—112 codicis Vaticani 2115 pertinebant continentia duo fragmenta libri V Constitutionum, scilicet fol. 109 sq. verba καὶ παρ' ἡμῶν τετίμηνται ὁ μακάριος Ἰάκωβος 8, 1 — ἔλεγεν διὰ τοῦ προφήτου 12, 3, fol. 111 sq. θε]έ μου ἵνατί με ἐγκατέλιπες 14, 17 — καὶ καλέσουσι 16, 3. Codex proxime ad librum Vaticanum 1506 accedit. Similiter atque hic Canones apostolorum quatuor priores a reliquis seiungit et descriptioni synaxeos vespertinae ac matutinae vel potius, hanc sectionem omittens, Constitutioni Pauli ac Petri de diebus feriabilibus vel VIII, 33 adiungit, atque in plerisque lectionibus cum hoc consentit. Neque tamen alter ex altero fluxit. Uterque sectiones exhibet, quae in altero desunt, hic partem libri VIII iam definitam, ille capita tria postrema libri VII. Itaque uterque ex eodem exemplari vetustiore descriptus est.

5. Ottobonianus 442, in folio minore, chartaceus, foliorum 172, saec. XVI, in fine mutilus, canone apostolorum ultimo et Constitutionum epilogo deficiente. Cf. Feron et Battaglini, Codices mscr. graeci Ottoboniani Bibliothecae Vat. 1893 p. 248. Codex eadem amplectitur, quae Vaticanus 839. Quod enim canon apostolorum ultimus omissus est, id inde explicandum esse videtur, quod ille in codice Vaticano non integer exstat. Itaque codicem recentiore e vetustiore descriptum esse verisimile est. Et Vaticanum revera eius fontem esse clare animadvertimus codicem accuratius inspicientes. Eadem enim omittit, quae Vaticanus, praesertim sectionem VIII, 40, 3—41, 8, quae in hoc folio deperdito deficit. Quo loco plura deesse librarius ceteroquin perspexit et paginam unam ac dimidiam vacuum reliquit, et secunda manus partem lacunae explevit, scribens usque ad μετὰ πάντων VIII, 41, 1. Deinde omnia exhibet additamenta supra p. XXIV enumerata, quae

in Vaticano in eoque solo leguntur. Denique cum hoc fere in omnibus lectionibus consentit. Pauca tantum exscribo. In libro V, 19, 2 et in textu et in nota marginali eadem exhibet, nisi quod in hac *ταῷ δὲ σαββάτῳ μέχρις ἀλεκτοροφωνίας παρατείνοντες* praemisit et pro *[ἀ]πονησι[ς]όμενοι* legit *ἀπονησιζέσθε* et litteras praecisas supplevit. Scribit aequae ac Vaticanus II, 28, 8, V, 6, 10 *οὐθέν*, II, 39, 3, VI, 27, 7 *μηθέν*. Minime igitur est dubium, Ottobonianum e Vaticano fluxisse. Codex passim correctus est. In libro VIII praesertim manus secunda capitibus non inscriptis titulum dedit vel inscriptionem exstantem accuratius definivit. Ex. gr. in capite 8, ubi librarius e codice Vaticano descripsit *εὐχή γ'*, secunda manus *γ'* delevit addiditque *ὑπὲρ τῶν βαπτιζομένων*. Verba capitis 9 ineuntis: *ἐπενχέσθω οὖν ὁ ἐπίσκοπος τοιάδε*, librarius codicem Vaticani sequens tanquam inscriptionem posuit; secunda manus sectionem inscripsit: *χειροθεσία ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ*, tertia vocabulo *χειροθεσία* insuper addidit *καὶ εὐχή*. Similiter verba capitis 12 ineuntis: *αἱ μὲν δὲ ἐγὼ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου*, a librario tanquam inscriptio exhibentur; altera manus in margine superiore scripsit: *καρπο ιβ', rubrica διὰ ταξίς Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ζεβεδαίου*. Easdem inscriptiones Turrianus exhibet. Itaque conicere licet, hunc esse correctorem codicis vel correctorem inscriptiones ex editione principe desumpsisse.

6. Ottobonianus 391, in folio minore, chartaceus, foliorum 184, saec. XVI, fol. 1—135 maiorem Constitutionum partem continens. Liber fatum iniquissimum habuit. Maxima scripturae pars evanuit, vel per aquas deperdita est. Ne unum quidem folium integrum est. Foliorum priorum fere dimidia pars legi nequit. Ordo quoque Constitutionum non est servatus. Fol. 40^b sectio incipit: *Προεφῆτευσαν δὲ καὶ γυναῖκες* i. e. VIII, 2, 9; fol. 121^b legitur VIII, 46, fol. 124^b II, 59 inde a versu tertio. Codex itaque non tam Constitutiones ipsas quam capita operis selecta exhibere videtur. Quae cum ita sint, operam perdere mihi visus sum in libro diu versans. Neque vero inde editioni meae detrimentum fieri mihi persuasum est. Conicere licet librum ex exemplari adhuc exstante derivatum esse. Utut autem haec res se habet, liber recentioris aetatis et adeo corruptus est, ut vix ad textum recensendum aliquid contribuat. De scripturis, quas praeter

Constitutiones apostolorum continet, cf. Feron et Battaglini, Codices mscr. graeci Ottoboniani Biblioth. Vat. 1893 p. 204 sq.

7. Barberinus III 55 (= f), in octavo, membranaceus, saec. VIII vel IX, pag. 562. Continet post Liturgiam S. Basilii et alia documenta liturgica pag. 536—542 Canones apostolorum 64—70, 75—84 et partem priorem conclusionis operis vel VIII, 48, 1—2, et pag. 542—562 sub titulo *Διατάξεις ἁγίων ἀποστόλων μυστικῆς λατρίας* capita 4—5 et 16—27 vel capita de ordinationibus agentia praeter initium capitis 5 vel verba *ὁ ὢν δέσποτα — Μωϋσεὶ καὶ Ἀαρὼν καὶ* v. 1—4. Codex pervetustus et litteris uncialibus scriptus est, abundat autem mendis ex ithacismo exortis ac similibus.

8. Vallicellianus F. 68, formae quadratae, miscellaneus, fol. 140^r—143^v initium Constitutionum exhibens, sc. I, 1—3, 8, desinens *εἰς ἓν, ὃ ἐστὶ σπατάλιον*. Particula aequae ac scriptura praecedens, sc. Anastasii Sinaitae oratio de sacra synaxi, charta traditur et saeculo XVI scripta est. Reliqua codicis pars est bombycina et continet primo loco Anastasii Responsiones ad interrogationes de diversis capitibus ecclesiasticis vel potius partem huius scripturae. Particula Constitutionum inscribitur: *Διαταγαὶ τῶν ἁγίων καὶ πανευφύμων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος προσφωνηθεῖσαι. Βιβλίον πρῶτον· καθολικὴ διδασκαλία καὶ παραίρεσις περὶ λαϊκῶν ἐν κεφαλαίοις ια'.*

9. Ambrosianus G 64 sup. (= m), chartaceus vel bombycinus, formae quadratae, saec. XIV, foliorum 238, initio mutilus, incipiens verbis *ἐν αὐτῷ θήσω τὸ ὄνομά μου* C. A. II, 22, 5 et fol. 1—133 opus inde ab hoc loco et sine Canonibus apostolorum continens, fol. 134—238 maxime scripturas liturgicas tradens. Initio codex aqua adeo deperditus est, ut maior pars scripturae iam non possit legi. Cum eiusdem familiae sit, cuius etiam duo alia exemplaria et quidem vetustiora exstant, nonnisi libros Constitutionum III—IV et particulas in codice Petropolitano praetermissas (exceptis capitibus 37—39 libri VII) legi ac nonnullos locos inspexi, qui mihi maioris momenti esse videbantur.

10. Vindobonensis hist. graec. 73 (= v), olim 46, in quarto, membranaceus, fol. 195, saec. XI vel XII, Constantinopoli comparatus ab Augerio Busbeckio († 1592), ut in primo et ultimo folio legimus. Constitutiones apostolorum traduntur fol. 2—184,

et quidem ordine recto: modo quaterniones undevicesima (fol. 145—152) et vicesima (fol. 153—160), a bibliopecto transpositae, ordinem inversum obtinent. Fol. 1 tanquam prologus praefixa est comparatio ecclesiae cum navi, desumpta ex epistula S. Clementis ad Iacobum c. 14—15, incipiens verbis *ἔοικε τὸ πρᾶγμα τῆς ἐκκλησίας νηὶ μεγάλῃ*, desinens verbis *οἱ δὲ πάντες θεῷ περὶ τοῦ οὐρίᾳ πλείειν προσενυχέοθωσαν ὡς δεσπότη καὶ τῆς νηὸς καὶ τοῦ κυβερνήτου πατρὶ*. Constitutiones sequuntur nonnullae scripturae ab alia manu vetere exaratae, scilicet Constantinopolitanae ecclesiae gratiarum actio ob catholicae fidei restitutionem et everisionem haereseos Iconomachicae fol. 185—191; S. Theodori Studitae Ordo asceticus de quantitate et qualitate ciborum fol. 192—193^a; Precationes sacrae octo fol. 193^b—194. Finem facit subscriptio Theodosii cuiusdam principis, ad quem codex olim pertinuit. Canones apostolorum deficiunt. Cum autem subscriptio finem indicans desit et in inscriptione libri octavi expresse etiam *περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν* sermo fiat, colligere licet, eos olim in codice locum obtinuisse et iniuria temporis postea periisse. Codex diligenter exaratus est; *ν* *ἐγκεκρυμμένον* fere ubique exhibet, etiam ante consonantes, non autem *ι* subscriptum. Lectiones primus Clericus publicavit, nec vero omnes nec modo sufficienti. Collationem accuratorem Lagarde instituit. Cf. Lambeck-Kollar, Commentar. de aug. Biblioth. Caes. Vindob. VIII, 952—958.

11. Vindobonensis hist. graec. 64, olim 47, in quarto, chartaceus, fol. 153, saec. XVI, olim Sebastiani Tengnagel († 1636), ut folium primum testatur. Constitutiones apost. exstant fol. 1—124. Fol. 125—153 sequitur Nicolai Doxapatri notarii Constantinopolitani Expositio in S. Gregorii Naz. Tetrasticha iambica. Constitutiones principio et fine mutilae sunt. Fol. 1—10 leguntur tituli capitum ac librorum et scholia inde ab II, 14 usque ad VIII, 46. Textus incipit fol. 11 verbis *τὴν γυναῖκα μὴ ὑπερφανῶν μηδὲ ἀλαζονεύμενος, ἀλλ' εὐσπλαγχνος* I, 3, 2 ac desinit VIII, 46, deficientibus Canonibus apostolicis. Liber primus et initium libri secundi partitione et inscriptionibus carent. Inscriptiones incipiunt II, 14, numeri capitum II, 15. Inde a folio 76 manus secunda scripsit; prima autem in hac parte correctorem egit. De collationibus prioribus idem dicendum est, quod de

Vindobonensi altero. Cf. Lambeck-Kollar, Commentar. VIII, 958—959.

12. Parisinus 931, olim Colbertinus 4491, Regius 2874, in quarto, chartaceus, exceptis foliis 1—3 et 202—204, quae sunt membranacea, fol. 204, saec. XVI. Constitutiones et principio et fine carent. Incipiunt enim fol. 5 verbis τοῦ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλοντος II, 14, 5, desinunt fol. 193 verbis ἀπρόσιτον μόνον διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν, κύριε βασιλεῦ VII, 47, 2. Fol. 194—201 exstant Quaestiones et responsiones de variis rebus theologicis, eadem initio et fine mutilae. Folia membranacea tria priora de arte medicinae agere videntur, posteriora de rebus theologicis. Bibliopegus librum male compegit. Ordo foliorum hic esse debet: 5—97; 138—145; 130—137; 122—129; 114—121; 106—113; 98—105; 146—193.

13. Parisinus 1614, olim Mazarinaeus, in quarto, chartaceus, fol. 71, saec. XVI. Continet praeter Martyrium S. Clementis Romani (fol. 1—9), Martyrium S. Ignatii a Simeone Metaphraste conscriptum (f. 13—26), Anastasii Sinaitae orationem de sacra synaxi et oblivione iniuriarum (f. 53—67) ac nonnullos canones conciliorum veterum initium Constitutionum apost. vel I, 1—3, 8 (fol. 68—71), partem Canonum apostolorum (f. 32—36) atque excerpta ex Constitutionum apost. libris I—V, VII et VIII, quorum plurima cum particulis prorsus consentiunt, quae in Anastasii Quaestionibus leguntur, et ex hoc opere desumpta sunt. Particula Constitutionum inscribitur: Διαταγαὶ τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων αἱ διὰ Κλήμεντος προφωνηθεῖσαι. Βιβλίον πρῶτον, ἐν τῇ καθολικῇ διδασκαλίᾳ καὶ παραίνεσις περὶ λαϊκῶν ἐν κεφαλαίοις ια', ac desinit in verbis εἰς ἓν, ὃ ἐστὶ σπατά . . ., ergo eadem est cum Vallicelliana. Cf. Catalogus codd. mscr. Bibliothecae regiae II, 374 sq. Omont, *Inventaire de manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale* II 1888 p. 107.

14. Petropolitanus 254 (= 1), olim Coislinianus 212 et descriptus a Montefalconio in Bibliotheca Coisliniana 1725 p. 271 sq., deinde Petri Dubrowsky, in cuius Museum liber tempore Revolutionis gallicae vel paulo post pervenit, in quarto, membranaceus, foliorum 149, scriptus anno 1111 imperatore Alexio Comneno a quodam Theodoro, ut subscriptio codicis indicat: θεοῦ τὸ δώρον (sic) καὶ πόνος θεοδώρου. Constitutionibus, quae leguntur

fol. 1—143, succedunt Epitimia Basilii et Theodori Studitae, Capitula Timothei Alexandrini, Hippolyti ac Dorothei notae de praedicatione ac morte discipulorum Domini impressae in appendice editionis Lagardianae p. 282—284. Canonibus apostolorum insuper (fol. 138^b—139^a) praemissus est Ὅρος κανονικὸς τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Constitutiones ipsae non sunt integrae. Inde a libro septimo medio multa desunt. Librarius preces atque pauca alia praetermisit, scilicet VII, 26—39, 47—49; VIII, 1—15, 29—31; 34, 8—41 (non solum 34, 8—39, ut ad VIII, 34, 8 notatum est); 46, 2—16; Canones apostolorum 7—11, 18—20, 26—27, 30—31, 34, 36—43, 45—47, 58—60, 64, 70—71, 74—75, 81—83, 85. Sectiones tanquam pro ratione libri superfluae omissae sunt. Codex minus diligenter exaratus est. In accentu ponendo librarius saepe erravit, itacismum secutus multa false scripsit; ν ἐφελκυστικὸν ante consonantes plerumque, nonnunquam etiam ante vocales omisit; ι in casu dativo et alias saepe adscripsit, nunquam vero subscripsit. Manus recens codicem passim correxit, praesertim ν ἐφελκυστικόν, ubi omissum fuerat, ante vocales posuit. Inter editores Constitutionum primus Lagarde codicem adhibuit et diligentissime contulit. Notas de apostolis supra laudatas infra reddo, et quidem tales, quales codex tradit, nisi quod sigla solvo et pro σ in fine vocabulorum pono ς, ut lector imaginem libri accuratorem accipiat.¹

¹ Ἰηπολύτον ἐπισκόπον ῥώμης· καὶ δωροθέον ἐπισκόπον τύρον καὶ ἱερομάρτυρος· περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ κυρίου, ὅπου ἕκαστος αὐτῶν ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ, καὶ ἐτελειώθη ··

α. Πέτρος· οὗτος ἐκήρυξεν ἐν γαλιλαίᾳ καὶ ἐν τοῖς μεσογείοις πόντον· καὶ γαλάταις· καὶ ἀσίαις· καὶ βιθυνίας· καὶ ῥώμης ἔνθα καὶ ἐσταυρώθη ὑπὸ ἀγρίππα πρεφέκτου. ἐν χρόνοις νέρωνος βασιλέως ῥωμαίων ··

β. Παῦλος· οὗτος ἐκήρυξεν ἀπὸ ἱερουσαλήμ ἕως τοῦ ἑλληνικοῦ· καὶ ἰταλίας· καὶ ἰσπανίας· μέχρι ῥώμης, ἔνθα καὶ τὴν κεφαλὴν ἀπετυμήθει ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν ἀρχόντων· κηρύξας τὸν εὐσεβῇ πίστιν τῇ ἀνθρωπότητι ἐν ἔτεσι λϛ. ἐτελειώθη δὲ μετὰ πέτρον, ἐν τῇ εἰρημένῃ πόλει ῥώμῃ ··

γ. Τάκωβος ὁ τοῦ ζεβεδαίου· οὗτος ταῖς ιβ φυλαῖς τοῦ Ἰσραὴλ ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ· εὐαγγελισάμενος τὸν χριστὸν, ἀναιρεῖται μαχαίρα, ὑπὸ ἡρώδου τοῦ τετράρχου ··

δ. Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· οὗτος τῇ ἀσῇα κηρύσσων, ὑπὸ δομετιανοῦ βασιλέως ῥώμης, ἐξωρίσθη ἐν πάτμῳ τῇ νήσῳ· ἔνθα καὶ συνεγράψατο τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ· ἐν τοῖς χρόνοις τραϊανοῦ ὅπου καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἐθεάσατο· ἐτέθη δὲ ἐν ἐφέσῳ, μετάρσιος γερονώς· διὸ καὶ ὁ λόγος κεκράτηκε· σὺν τῷ ἐνώχ καὶ ἡλία ἔτι ἐν σαρκὶ αὐτὸν ὑπάρχειν ··

15. Petropolitanus 241, exaratus anno 1645 Hierosolymis a Callinico metropolita Caesareae Palaestinae. Librarius ipse declarat, se librum ex editione principe descripsisse, et notam addit, qua exponit, Constitutiones magna ex parte dogmatibus Latinorum

ε. Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς πέτρον· οὗτος ἐκήρυξεν πάσῃ τῇ παραλίῳ βίθυνίᾳ τὲ καὶ πόντον· θράκης καὶ σκυθίας· μετέπειτα δὲ, ἐπορεύθη ἐν σεβαστονπόλει τῇ μεγάλῃ· ὅπου παρεμβάλλει ψάρος καὶ φάσις ποταμός· οὗ ἐσώτερον οἱ αἰθίοπες οἰκοῦσιν· ἔπειτα ἐν πάτραις τῆς ἀχαΐας· καὶ ἐσταυρώθη ὑπὸ αἰγεάτου ἀνθυπάτου· καὶ ἐτέθη ἐν πάτραις τῆς ἑλλάδος· μετετέθη δὲ, ἐν κωνσταντινουπόλει μετὰ λουκᾶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ τιμοθέου ··

ς. Φίλιππος· οὗτος ἐν φρυγίᾳ ἐκήρυξε τὸν χριστὸν· καὶ ἐσταυρώθη ἐν ἱεραπόλει τῆς ἀσίας. ἔνθα καὶ ἐτέθη ··

ζ. Βαρθολομαῖος· οὗτος τοῖς Ἰνδοῖς τοῖς καλουμένοις ἐνδαίμοσι· κηρύξας τὸν χριστὸν καὶ δεδωκώς αὐτοῖς τὸ κατὰ ματθαῖον εὐαγγέλιον, τέθαιπται ἐν οὐρβανουπόλει τὴν κεφαλὴν ἀπομιθρῖς· πρὸ τῆς σφαγῆς ἐκδωροθεῖς ὡς περ θύλαξ ··

η. Θωμᾶς· οὗτος ἐκήρυξε πάρθοις καὶ μήδοις· καὶ γερμανοῖς, καὶ ὕρκανοις· τελειοῦται δὲ λογγευθεῖς· ἐν πόλει τῆς Ἰνδίας, καλαμίτη λεγομένη· κεῖται δὲ, ἐν ἐδέσῃ τῆς ὁσδρόνης ··

θ. Ματθαῖος ὁ τελώνης· οὗτος τῇ ἐβραίδι γλώσσῃ, τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ συνεγράψατο πρῶτος ἐν ἱερουσαλήμ· ἡρμηνεύθη δὲ τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ὑπὸ ἰωάννου τοῦ ζεβεδαίου· οὗτος κηρύξας τὸν χριστὸν ἐν ἱεραπόλει τῆς συρίας πυρὶ τελειοῦται ··

ι. Ἰούδας ἰακώβων· οὗτος ἐν πάσῃ τῇ μεσοποταμίᾳ κηρύξας τὸν χριστὸν, ὑπὸ ἰουδαίων ἀναιρεῖται λίθοις· κεῖται δὲ ἐν ἐδέσῃ τῇ πόλει ··

ια. Θαδδαῖος ὁ λεβαῖος καὶ ἰούδας· οὗτος ἐδεσινοῖς ἐκήρυξε· τέθαιπται δὲ ἐν ὁστρακνῇ τῇ πόλει τῆς αἰγύπτου. σταυρωθεῖς ··

ιβ. Ἰάκωβος· οὗτος ἦν ἀδελφὸς τοῦ κυρίου, κατὰ σάκα (!)· καθίσταται δὲ, πρῶτος ἐπίσκοπος ἐν ἱερουσαλήμ· οὗτος ἐμαρτύρησε καταβληθεῖς ὑπὸ ἀνόμων ἀνδρῶν, ἐκ τοῦ πτερυγίου τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν ἱερουσαλήμ· κειμένου αὐτοῦ κάτω καὶ ἔτι ζῶντος κναφεὺς ἀνέτελιν αὐτόν· πατάξας τῷ ξύλῳ μεθ' οὗ ἐβάσταζε τὰ ἱμάτια καὶ ἐπορεύετο ἀποπλύναι αὐτὰ ··

ιγ. Σίμων ὁ κανανίτης ὁ ζηλωτὴς· οὗτος ἐκήρυξε πάσῃ τῇ βρεττανίᾳ, καὶ τῇ τῶν ἀφρῶν χώρα. μετέπειτα δὲ ἐν τῇ ἰουδαίᾳ καθίσταται ἐν σιῶν ἐπίσκοπος· μετὰ ἰάκωβον τὸν δίκαιον, τὸν ἀδελφὸν κυρίου· ὅστις ζήσας ἔτη ὅρε, ἐμαρτύρησε σταυρωθεῖς ἐπὶ ἀδριανοῦ βασιλέως ῥώμης ··

ιδ. Ματθίας δὲ· οὗτος ἐν τῇ ἰουδαίᾳ ἐκήρυξε τὸν λόγον· εἰς ὧν, ἐκ τῶν ἐβδομύκοντα μαθητῶν· μετὰ τὴν τοῦ κυρίου ἀνάστασιν συγκαταριθμηθεῖς τοῖς ἰα ἀποστόλοις, ἀντὶ ἰούδα· ὃς καὶ ἐν τῇ πρώτῃ αἰθιοπία κηρύξας τὸν χριστὸν, τελειοῦται καὶ τέθαιπται ἐκεῖ ··

ιε. Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς· οὗτος σὺν τῷ παύλῳ ἐκοπίασεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ χριστοῦ· ὅστις τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων ἔγραψε θεοφίλῳ ἐπισκόπῳ ἀντιοχείας τῆς μεγάλης· οὗτός

adversari: nihil dicentes de primatu papae, prohibentes, ne quis vescatur suffocatis et sanguine, ne quis sabbato ieiunet etc. Codicis mentio fit in Catalogo Bibliothecae Hierosolymitanae I (1891), 494; in Catalogo codicum graecorum in collectione Porphyrii conservatorum p. 6, quem Jernstädt a. 1885 Petropoli edidit.

16. Bodleianus Miscell. 204 (= o), olim Meerm. Auct. T. 2. 4, Meermannius 115, Claromontanus 53, in quarto, membranaceus, foliorum 184, saec. XI, binis columnis descriptus, litteris initialibus curiose exaratis et coloratis, utrimque mutilus. Constitutiones apostolorum I—VI, 23, 1 traduntur fol. 91—184. Scriptura, titulo carens, incipit ab inscriptione libri primi. Itaque Coxe, Catalogi codd. mscr. Bibliothecae Bodleianae I (1853), 759, aequae ac auctor Bibliothecae Meermanniae 1824 IV, 15, eam Institutionem catholicam designavit. Unde evenit, ut omnes diu fugeret, quae esset illa scriptura. Nostris demum diebus E. Nestle eam Constitutiones apostolorum esse perspexit.¹ Accepit collationem codicis, quam Conybeare instituit, eamque liberalissime mihi communicavit. Singulis Constitutionum libris inscriptio indicans summam et numerum libri vel τοῦ λόγου, qua voce codex librum designat, praefixa est. Liber I ex. gr. inscribitur: *Καθολικὴ διδασκαλία περὶ ταῖκων λόγος α̃*. Modo in libro II numerus vel λόγος β̃ deest. Litterae initiales supra memoratae exordium pericoparum brevium indicant atque crebrae sunt, in capite I libri I ex. gr. sex. Codex simillimus est libro Vaticano 2088 (= b); non solum easdem fere lectiones habet, sed etiam aequae ac hic mendis orthographicis scatet, ω et ο saepissime confundens, ε pro αι

ἔστιν οὗ μέμνηται παῦλος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ λέγων· συνέπεμψα δὲ μετὰ τούτων, τὸν ἀδελφὸν οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· καὶ πάλιν· ἀσπάζεται ὑμᾶς λονκάς ὁ ἱατρός ··

15. Μάρκος ὁ εὐαγγελιστὴς· οὗτος ἐν τῇ αἰγύπτῳ ταῖς ἰβ̃ φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασκορᾷ· κηρύσσωσιν τὴν πίστιν. καθίσταται ἐπίσκοπος ἐν ἀλεξανδρείᾳ τῇ μεγάλῃ· ὃς καὶ τὸ εὐαγγέλιον συνέγραψε, ὡς πέτρος ὁ ἀπόστολος αὐτῷ ὑφηγήσατο· ὃν καὶ νῦν ὀνομάζει ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὁ πέτρος οὕτως λέγων· ἀσπάζεται ὑμᾶς, μάρκος ὁ νιὸς μου ··

·· Ὁ μὲν φιλιππος ὁ ἀπὸ βηθσαιδᾶ, κεῖται ἐν ἱεραπόλει, ὅπου καὶ ἐστανρώθη ·· ὁ δὲ εἰς τοὺς ἐβδομίκοντα φιλιππος εἰς ὧν ἐκ τῶν ἐπὶ διακόνων· ὁ καὶ τὸν κανδάκην βαπτίσας θυγατέρας ἔσχεν τέσσαρας· καὶ κεῖται ἐν τράλλῃ τῆς ἀσίας μετὰ καὶ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, ὅστερον δὲ, μετετέθρησαν ··

¹ Cf. *Theologische Literaturzeitung* 1899 p. 207—209.

et *ai* pro *ε* scribens et alia eiusmodi. Neque tamen alter ex altero, sed potius uterque e communi fonte fluxit.

17. Hierosolymitanus (= h), olim claustrum S. Sabae haud procul ab urbe siti, nunc in Bibliotheca patriarchatus graeci asservatus ac signatus III, 3, in folio, membranaceus, fol. 65, duarum columnarum, saec. X—XI, desinens VIII, 45 et quaternione deperdita parte libri II, sc. 16, 4—35, 3 carens. Fol. 65 manus posterior in laudem sermonum Clementinorum nonnulla addidit, quae autem vix legi possunt. Inscriptiones capitum in margine inferiore, nonnullae paucae in margine laterali leguntur; plurimae vero libro valde praeciso vel atramento pallescente evanuerunt. Numeri capitum non exstant, excepto uno loco, sc. II, 63, ubi ante inscriptionem legitur *Α*. Scriptura mendis non vacat. *ω* et *ο*, *η*, *ι*, *ει* et similia saepius confunduntur. Ceteroquin liber optima notae est. Descripsit eum ea diligentia, qua brevi tempore sibi concessio potuit, A. Ehrhard in *Centralblatt für Bibliothekswesen* ed. Hartwig 1891 p. 26—30. Cf. Papadopulus Cerameus, Hierosol. Bibliotheca III (1897), 22 sq.

18. Constantinopolitanus, asservatus in Bibliotheca S. Sepulcri et signatus numero 550, chartaceus, in quarto minore, fol. 310, saec. XVII vel XVIII. Liber, cuius mentionem facit Sathas in Bibliotheca medii aevi I (1872), 288, ex editione principe fluxit. Addit enim aequae atque haec titulo verba *διὰ βιβλίων ὁκτωρ*. Exhibet inscriptiones capitum omnes eodem modo ante singulos libros, in pagina secunda etiam versus *πρὸς τοὺς ἐντετυχόμενους τῇ (παρούσῃ, quod vocabulum in codice insertum est) βιβλῳ*, qui in editione Prolegomenis adiuncti sunt quique Franciscum (Turrianum) librum post longam oblivionem in lucem produxisse celebrant. Insuper lectiones librorum et manuscripti et impressi plane inter se consentire videbam locos principales inquirens. Cf. Papadopulus Cerameus, Hierosol. Bibliotheca IV (1899), 118, ubi vero fons libri non est cognitus.

19. Atheniensis Biblioth. nation. 1435 (= s), in quarto, membranaceus, foliorum 175, saec. XII, libros VIII Constitutionum apostolorum et librum de haeresibus continens, in fine mutilus. Cf. *Σακελλίων, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος* 1892 p. 257. M. Deffner bibliothecarius benignissime etiam haec mihi retulit. Codex fol. 1—136 Con-

stitutiones fere integras exhibet; desunt particulae VIII, 32—34 (de proselytis, de feriis et diebus festis et de horis orationis) et VIII, 47 (Canones apostolorum); adiunctae sunt ab eadem manu exaratae duae particulae: *Ποῖος ποῦ τῶν ἀποστόλων ἐδίδαξε καὶ πῶς παρῆλθε* (fol. 137^v); *Ἐκ τῶν ἀποστόλων τῶν ἐβδομήκοντα τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ γεγόνασιν ὡς ἱστορεῖ Κλήμης ἐν πέμπτῃ τῶν ὑποτυπώσεων κτλ.* (fol. 137^v). Liber de haeresibus fol. 138—175 recentioris manus est. Particulae in codice Vaticano 839 interpolatae atque ab editore principe receptae desunt. De aliquot aliis locis, quos mihi quaerenti Deffner descripsit, in notis refero. De reliquo codex, qui conditionis pessimae est, ita ut permulti loci legi non possint, mihi non consulendus esse videbatur.

20. Athenensis *μονῆς Παντελεήμονος* 770, in octavo, bombycinus, saec. XIV, miscellaneus, fol. 53—56: *Περὶ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων Βιβλίον ἡ' ἐν κεφαλᾷ γ' μέχρι τοῦ περὶ χειροτονίας τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου Ἐκ τῶν Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας λόγων κεφάλαιον γ' περὶ τῶν ἐν τῇ συνάξει τελουμένων*, fol. 308—332: *Διδασκαλῖαι τῶν ἀποστολικῶν διαταγῶν διὰ Κλήμεντος τοῖς ἔθνεσι ἀποσταλῆσαι ἐν βιβλίῳς ἡ'.* Sic particulae laudatae in codice inscribuntur. Spyridion Lampros, qui in Catalogo codicum graecorum Montis Athonis II, 430 (Cantabrigiae 1900) verba refert, ea non explicat. Neque vero est dubium, particulam alteram partem liturgiae Constitutionum, alteram sententias ex opere excerptas reddere, atque ad textum recensendum neutram aliquid conferre.

21. Codices fragmenta libri VIII vel particulas liturgiae vel constitutiones singulorum apostolorum exhibentes fere innumeri sunt; cum autem liber pluribus codicibus integer tradatur, sine damno omnes praetermitti possunt. Pitra in Iuris eccles. Graecorum Historia et Monumentis I (1864), 46—47 multos eiusmodi codices enumeravit; alios in Catalogis librorum manuscriptorum recentioribus invenies.

IV.

Examen codicum instituturi a Vindobonensi 64 et Parisino 931 exordiemur. Quos et a reliquis pluribus in rebus discedere

et inter se maxime consentire nemo est qui ignoret. Inde a libro tertio enim titulis librorum communibus praemittunt verba *βιβλίον γ' (δ', ε' κτλ.)* adduntque numerum capitum. Titulus libri tertii exempli causa hic est: *Βιβλίον γ' ἐν ᾧ περὶ χρηρῶν καὶ ὅποιαί εἰσιν ἀληθεῖς* (sic habent ambo pro ἀληθῶς) *καὶ ὄντως χῆραι ἔχον κεφάλαια κέ.* Titulus libri quarti: *Βιβλίον δ' ἐν ᾧ περὶ ὁργανῶν καὶ ὅπως χρῆ τὸν ἐπίσκοπον προνοεῖν τῶν τοιούτων.* κα. ιδ'. Similiter reliqui. Modo in titulo libri sexti numerus capitum non indicatur. Liber sic inscribitur: *Βιβλίον ς' ἐν ᾧ περὶ σχισμάτων καὶ στασιαστῶν, καὶ ὅτι οὔτε βασιλεία (βασιλείαν ρ) οὔτε ἱερωσύνη (ἱερωσύνην ρ) θεμιτὸν ἐπανάστασθαι. βαρὺ γὰρ τοῦτο (τούτου ρ) καὶ μεγίστης τιμωρίας ἄξιον (ἄξιος ρ).* Libros autem dividunt secundum in capita 64, tertium in 22, quartum in 14, quintum in 24, sextum in 30, septimum in 50, octavum in 34. Deinde non solum capitibus, sed etiam sectionibus minoribus multorum capitum inscriptiones affigunt, et quidem has inscriptiones secundarias fere semper in margine laterali ponunt, illas autem principales in margine superiore vel inferiore. Ad II, 25, 10 exempli gratia exhibent: *ὅτι οὐκ ἔστιν ἐλαφρὸν φορτίον ἢ ἐπισκοπή,* ad II, 25, 12: *περὶ τῶν λαϊκῶν. ὅπως χρῆ αὐτοὺς διακείσθαι πρὸς τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸν κλῆρον,* ad verba *ἀφαιρέματα καὶ δεκάται κτλ.* II, 26, 1: *ὅτι αἱ προσφοραὶ αἱ λεγόμεναι δεκάται σωτηρίου ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος εἰσιν Ἰησοῦ. τὸ γὰρ Ἰησοῦς ὄνομα σωτῆρ ἐρμηνεύεται, ὥς καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει. αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ. τὸ δὲ α' (πρῶτον ρ) στοιχεῖον τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματος τὸ ἰωτά ἐστίν, ὅπερ τὴν δεκάτην σημαίνει,* ad verba *αἱ τότε θυσίαι* II, 26, 2: *ποτα νῦν προσφέρεται ἀντὶ τῶν παλαιῶν θυσιῶν καὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν καὶ ἀφαιρεμάτων,* ad II, 26, 3: *τίς ἐστὶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀρχιερεὺς καὶ τίνες ἱερεῖς καὶ λεῖται.* Porro eisdem locis atque eisdem verbis indicant, alium codicem vel alios libros aliud exhibere vel versum omittere. Additamenta codicis Vaticani 839 plurima exhibentes denotant ad V, 7, 11: *ταῦτα ἐν τοῖς ἄλλοις οὐκ εὔρον,* ad V, 7, 21: *οὐδὲ ταῦτα ἐν τοῖς ἄλλοις εὔρον,* ad V, 14, 16: *καὶ ταῦτα οὐκ εὔρον ἐν τοῖς ἄλλοις,* ad V, 15, 3: *καὶ ταῦτα ἐν τοῖς λοιποῖς οὐ κεῖται,* etc. Denique lectiones codicum, ut omnis editionis Lagardianae pagina testatur, fere ubique eadem sunt. Prorsus quidem libri non consentiunt. In Vindo-

bonensi loci S. Scripturae in Constitutionibus apostolorum laudati in margine allegantur, nec vero in Parisino. In hoc desunt nonnullae lectiones variae, quae in margine illius denotantur, atque paucae inscriptiones vel inscriptionum particulae, quas ille exhibet. Denique textus quamvis rarissime differt. In universum tamen libri adeo similes sunt, ut aut ex eodem exemplari aut alter ex altero profecti esse existimandi sint, et si eos accuratius inspexeris, hoc tibi magis placebit. Revera Vindobonensis fons Parisini esse videtur. Non obstant huic sententiae loci dissimiles. Inscriptiones locorum S. Scripturae tanquam res singularis in Parisino de industria omissae esse videntur. Inter inscriptiones capitum vel aliarum particularum paucae facile praeteriri poterant. Inscriptiones ad II, 24 et VII, 2 in Vindobonensi praeterea eum locum obtinent, ut facillime oculum effugiant. Altera ex parte libri non solum fere ubique in rebus maioribus, sed saepissime etiam in minimis conveniunt. Ambo ex. gr. legunt II, 15, 1 ἡγαπημένα pro ἡγαπημένα, II, 33 inscr. ἡγῆσθαι pro ἡγεῖσθαι, III, 4 inscr. ἐνδεᾶ pro ἐνδεῇ. Errores codicis Parisini multi insuper e Vindobonensi explicantur, cuius scriptura saepe eiusmodi est, ut false legi possit. Quae omnia considerans recte colligere mihi videor, codicem Parisinum e Vindobonensi fluxisse atque e numero testium delendum esse.

Etiamsi autem libri fontem communem haberent, nullius auctoritatis essent. Iam quae de inscriptionibus librorum, capitum et particularum minorum retuli, librarium nimiam libertatem sibi usurpantem indicant. Sed etiam textus plurimis locis a textu reliquorum codicum ita discedit, ut eum non traditum, sed a librario compositum fuisse manifestum sit. Rem ita se habere cum editio Lagardiana passim doceat, singulis argumentis non est probandum. Modo de origine librorum vel potius codicis Vindobonensis pauca addiderim. Liber cum notas ad vitam ac mortem apostolorum spectantes contineat, quae in codice Vindobonensi altero vel vetustiore leguntur, et cum hoc etiam lectiones multas communes habeat, iure colligimus, librarium hoc exemplar in usum suum vertisse. Altera ex parte liber saepissime cum codice Vaticano 838 facit vel cum editione princeps, qua ille satis accurate exprimitur, ac praesertim locos exhibet, qui nonnisi illis exemplaribus traduntur. Itaque non est dubium, eum etiam ab his dependere, et cum quis

librum impressum facilius possit consequi quam manuscriptum, editio princeps librario cognita fuisse censenda est.

Codices Parisinus 1614 et Vallicellianus F 68 cum idem fragmentum operis atque eundem fere textum tradant, eiusdem familiae sunt. Fortasse etiam a familia librorum modo laudatorum dependent. Textus quidem saepius diversus est; inscriptio vero libri, cuius fragmentum exhibent, similis est inscriptioni librorum, quae illius familiae propria est; lectiones quoque plures eandem manum produnt, quae textum illius liberius formavit. Quomodo-cunque autem codices exorti sunt, neque aetas neque textus eiusmodi est, ut eos in numero testium habeamus.

Similiter codices Ottoboniani duo in textu recensendo praetermittendi sunt. Alter haud dubie ex Vaticano 839 descriptus est. Alter ex eodem exemplari fuisse videtur. Insuper talis est, ut vix legi possit.

Codices denique Constantinopolitanum et Petropolit-
tanum 241 inter testes locum non habere iam ex eis apparet, quae supra de eis dicta sunt.

Nec vero ad textum restituendum editio princeps nobis opus est. Codices enim, quos Turrianus in manibus habuit, etiam-nunc exstant.

Codex Cretensis, quo editio nititur quemque editor in omnibus fere se secutum esse profitetur, est Vaticanus 838 (= a). Rem ita se habere haec ostendunt. Primo textus codicis et textus editionis principis mirum in modum consentiunt. Omnia praesertim, quae in codice in eoque solo interpolata vel ob homoeoteleuton aliaque ex causa omissa sunt, etiam in editione leguntur vel desunt. Deinde orthographia librorum eadem est. Ubi editor pro οὐδὲν exhibet οὐθὲν (II, 28, 8; V, 6, 10; VI, 12, 9) vel μηθὲν pro μηδὲν (II, 39, 3; V, 7, 1; VI, 27, 7), iisdem locis et codex hanc formam habet. Insuper uterque scribit II, 9, 2 ἀμαρτῶντος, II, 11, 2 δελσῃτε pro δήσῃτε, II, 18, 10 ῥύσσομαι pro ῥύσσομαι, et sexcenties similiter. Ante consonantes ν ἐφελ-
κστικὸν ab editore quidem plerumque omittitur, in codice saepissime legitur; in hoc vero, sive ab editore, sive ab alio, fere semper deletum est. Denique scholia theologica, quae Turrianus ex suo codice protulit, in Vaticano leguntur. Equidem ea in commentario ad V, 7, 18; 20, 13; VIII, 12, 30 communico.

Reliquos autem duos libros, quos etiam in manibus habuit, editioni parandae paucissima vel paene nihil contribuisse editor ipse declarat. Ceteroquin neque hi plane desunt.

Alter codex sine dubio Vaticanus 2088 (= b) est, in quo lectiones singulares fere omnes leguntur, quas Turrianus in Prolegomenis fol. 17^v exscripsit scilicet *πρέπον* vel potius *πρέπων* pro *ἰντροΐτον* II, 57, 13, *ἐπιμελούμενος* pro *ἐπιστρεφόμενος* II, 60, 1, *πυκνῶς συντρέχειν* pro *πυκνάζειν* II, 60, 4, *βαπτίσατε* pro *μυήσατε* VII, 25, 7. Quinta codicis lectio, cuius mentionem fecit, sc. *ἐπαρθεῖς καὶ τυφωθεῖς* pro *κεφωθεῖς*, quod verbum I, 7, 7 legitur, hodie quidem non apparet. Deest autem lectio in Vaticano 2088 haud dubie, quia liber tempore progrediente mutilus fiebat ac praesertim folia priora, quae eam continebant, deperdebantur. Turrianus saltem se codicem integrum habuisse satis clare annuit, ne verbo quidem librum magna parte carere dicens; et lectionem ad VIII, 3, 1 margini adscriptam *ἐν ἄλλοις*, non *ἐν ἄλλῳ* solum, exhiberi notans prodit, omnes suos codices etiam illam partem amplexos esse. Nec vero lectiones in Prolegomenis commemoratae tantum in Vaticano nostro inveniuntur, sed etiam eae, quae margini adscribuntur, et quidem, quod est maximi momenti, eae, quae *ἐν ἄλλοις* seu in duobus reliquis libris exstare dicuntur, omnes, earum, quae ad unum librum referuntur, maior sane pars, eaeque notabiliore, ex. gr. II, 13, 5 *θεὸς* pro *θεῶ*, II, 20, 7 *ὑπὸ ἀνοίας*, quod in a et T (= textu Turriani) deest, II, 57, 12 *τὰ τέκνα ἔχουσαι* pro *τεκναρχοῦσαι* a T, V, 10, 1 *ὁρμᾶς* pro *ὁργάς*, VI, 5, 6 *βραχῇ* (*βραχὺ*) *ἀντέκειτο* pro *ἀντίκειτο*, VI, 8, 1 *Στρατόνικος* pro *Σατορνίλος*, VI, 14, 4 *λῆμμα* pro *ὑπόλειμμα*, VI, 16, 4 *μαθητῶν καὶ υἱῶν καὶ κληρονόμων* pro *μαθητῶν*, VI, 27, 2 *καὶ εὐχαριστίας καὶ* pro *καί*, VII, 18, 2 *ἀντιποιηταὶ* pro *ποιηταί*. Accedit, quod verba *διότι μετὰ πίστεως καὶ φόβου θεοῦ οὐκ ἦλθε φυλάξαι τὴν ἐπαγγελίαν*, quae Turrianus III, 1, 2 addit nihil de eorum origine dicens, illo loco nonnisi in codice b leguntur. Nonnullae quidem lectionum unius codicis in libro nostro non inveniuntur. At considerandum est, eas non modo ad alterum, sed etiam ad tertium Turriani codicem referri posse, et ex argumentis allatis iam certissime apparet, librum Turriani alterum esse Vaticanum 2088. Cum editor libro principali descripto de reliquis pauca dicens nostrum priorem appellet, codex idem esse videtur cum eo, quem

ante e Calabria se accepisse exposuit. At haec fortasse minus accurate dicta sunt.

Qui tertius fuerit Turriani liber, difficilius est ad definiendum. In Prolegomenis de eius textu editor nihil certi dicit. Notae marginales nec crebrae nec satis distinctae sunt, cum fons, e quo fluxerunt, non accuratius designetur et lectiones unius libri ad hunc vel illum codicem referri possint. Praeterea codices Vaticani vetusti 1056 et 2089, qui supersunt, nunc parte priore tertia vel dimidia carent, cum Turrianus nota II, 5 margini adposita prodat, omnes suos libros partem illam amplexos esse, atque textum insuper simillimum praebent. Attamen conicere licet, editorem unum ex illis libris legisse. Lectiones, quae in partibus librorum nobis servatis margini adscriptae ad duos codices referuntur, omnes in utroque exstant. Uterque insuper lectionum unius codicis praeter paucas, quas Vaticanus 2088 quoque exhibet, has praebet: VI, 28, 2 ἀσέλγεια pro ἁμαρτία, VII, 31, 1 εὐλαβεῖς pro εὐσεβεῖς T, VII, 33, 4 ἐξ ὑπαρχούσης pro ἐξ ὑπαρχῆς, VII, 34, 2 ἐνθυμήσει pro δυνάμει T. Uter autem revera Turriano praesto fuit? Vaticanus 2089 partes libri VIII liturgicas omittit, cum Turrianus de hac re nihil dicat. Exhibet autem duas lectiones margini editionis principis adscriptas, quae in codice 1056 non inveniuntur, scilicet VII, 11 inscr. ὀλιγοπίστου pro ὀλιγοψύχου, et VII, 33, 3 ἀνυπούλου pro ἀνύπουλος, et illa maioris momenti est, quia ad codicem Vaticanum 2088 capitibus carentem referri nequit. Itaque Turrianus etiam codicem Vaticanum 2089 adhibuisse censi potest.

Nonne Turriani codex tertius autem illis quidem simillimus, nec vero cum uno vel altero idem fuit? Quod quis coniecerit, cum editor princeps ad verba ἡμετέραν γνώμην VI, 16, 1 adnotet lectionem ὑμετέραν γνώσιν, quae in nullo codicum laudatorum exstat, et ad V, 19, 2 lectionem, quam libro Ottoboniano traditam in notis exscripsi. Ad hunc librum vero ea non quadrant, quae Turrianus de tertio suo codice in Prolegomenis dicit, scilicet eum vetustum esse. Itaque potius censuerim, Turrianum huius codicis vel alius similis notitiam nactum esse, cum liber iam imprimeretur. Simili modo etiam lectio ὑμετέραν γνώσιν, fortasse autem e mendo editoris explicanda esse videtur. Utut autem haec res se habet, certe tertius Turriani codex non tanti ponderis erat, ut eius causa lectiones editionis principis exscribendae essent.

Restant nobis codices decem vel undecim, si etiam Barberinum numeramus, qui particulam libri VIII continet. Inter eos quatuor, scilicet Vindobonensis 73, Petropolitanus 254, Ambrosianus G 64 sup., Atheniensis, unam familiam efficiunt. Similiter inter se conveniunt atque a reliquis discedunt. Neque tamen ipsi aequales sunt. Primum locum obtinet Vindobonensis, infimum Petropolitanus, inde a parte libri VII altera plura omittens ac saepius textum valde adulteratum exhibens.

Deinde unius familiae sunt codices Vaticani 1056 et 2089. Eidem prope ad illam familiam accedunt. Cum autem plures locos, quos in ea mutatos fuisse infra videbimus, adhuc integros exhibeant, saltem Vaticanus 1056, cum alter particulis locos illos continentibus iam maiore ex parte careat, stirpem vetustiore praesentant.

Medius inter illas classes est Hierosolymitanus, plurimos ex locis laudandis etiam integros, duos vel tres iam adulteratos tradens.

Vaticanus 838 omnibus illis locis lectionem rectam servavit. Altera ex parte plura habet, quae apud omnes alios testes desiderantur et haud dubie interpolata sunt, scilicet II, 6, 15; 13, 3; V, 1, 8; 7, 11. 12. 21; 14, 16; 15, 3; VI, 3, 1; VII, 8, 6.

Locum singularem denique libri Vaticanus 2088 et Bodleianus obtinent. Inter omnes codices textum corruptissimum praebent. Quamvis autem foedati non omnino spernendi sunt. Haud pauca quidem in eis mutata, sed etiam multa fideliter transcripta sunt.

Cui codici autem vel cui familiae in textu restituendo maxima auctoritas attribuenda est? Lagarde codices Vindobonensem 73 et Petropolitanum, qui praeter Vindobonensem alterum et Parisinum 931 soli ei praesto erant, fere ubique secutus est. Haud dubie autem erravit. Non solum reliquos codices vetustos et vetustiores non cognitos habuit, sed etiam non intellexit, illos multis locis textum deteriore exhibere quam editionem principem. Qui adnotationes criticas diligenter inspexerit, id facile animadvertet. Hoc loco pauca monuerim. Codices illi habent II, 26, 5 *καθάπερ αἱ δυνάμεις τῷ θεῷ*, reliqui *ὡς ὁ Χριστὸς τῷ πατρὶ*, sc. *παριστάσθω ὁ διάκονος τῷ ἐπισκόπῳ*, V, 7, 18 *ἃ ἠθέλησεν Χριστός* : *ἃ προσετάγη Χριστός*, VI, 14, 2 *προσκυνεῖν καὶ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰ. Χριστὸν καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα* : *προσκυνεῖν*

διὰ ἰ. Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐν τῷ παναγίῳ πνεύματι, VII, 38, 8 σέβας μετὰ Χριστοῦ καὶ πνεύματος ἁγίου : διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, VIII, 6, 11 ὁ τοῦ παρακλήτου προβολεύς : ὁ θεὸς τοῦ παρακλήτου, VIII, 37, 2 ὁ τοῦ πνεύματος προβολεύς : ὁ τοῦ πνεύματος κύριος. Quae lectiones rectae sint, non pluribus est demonstrandum. Patet, textum codicum illorum librarii esse, qui verbis Constitutionum offensus est, ita ut ea mutaret. Primo loco sive II, 26, 5 ratio insuper ex eo apparet, quod textus vulgatus propius ad Didascaliam accedit. Locis illis alii plures adiungi possunt. Cf. II, 55, 1; VI, 15, 4; 30, 10; VIII, 5, 7. Sed ex allatis iam satis apparet, codices in manus incidisse, quae parum fide dignae sunt.

Neque Hierosolymitanus dux haberi potest. Minus quidem adulteratus est quam illi, maiorem locorum modo laudatorum partem recte tradens. At tribus saltem locis, praesertim ad spiritum sanctum spectantibus, corruptus est. Textus insuper vitiis minoribus satis abundat.

Inter codices Vaticanos unum parvae auctoritatis esse iam ex eis elucet, quae supra de eo dicta sunt. Etiam duo, qui Vindobonensi et Petropolitano propinquiore sunt, crebrioribus vitiis laborant, praeterea maiore operis parte carent, maxime Vaticanus 2089, quam qui in textu recensendo primum locum obtinere possint. Palma haud dubie Vaticano 838 adiudicanda est. Liber quidem interpolationibus pluribus corruptus est. Additamenta autem maxima ex parte non alia sunt ac loci S. Scripturae, inserti ad argumenta biblica augenda. Uno loco (VI, 3, 1) Constitutiones ipsae causam textus emendandi paene iustam praebent. De cetero non animadvertimus librarium de consilio textui manus intulisse. Codex potius optimae notae est, eumque textum in universum fidelissime servasse inprimis Didascalia et Didache probant. Praeterea liber solus opus fere integrum servavit, Constitutiones una cum Canonibus apostolorum. Iure itaque hunc textum recensens tanquam fundamentum adhibuisse mihi videor. Inprimis in scriptura vel ponendo *ν ἐφελκυστικὸν* et eiusmodi eum secutus sum. Attamen caute eum duxi. Ubique reliquos testes diligenter consului, ne nimiam fidem illi haberem.

Testes autem sunt non solum codices graeci, sed etiam Didascalia apostolorum et versiones Constitutionum orientales.

Didascalia in ea saltem parte operis respicienda est, quam Constitutor intactam reliquit, versiones illae etiam in particulis interpolatis vel mutatis. Testes cum scripturam alieno sermone tradant, versiones Constitutionum praeterea non ex exemplari graeco, sed ex aliis versionibus fluxisse videantur, aethiopica ex arabica, arabica e coptica, non magni ponderis sunt. Nonnunquam autem cum codices graeci pari fere auctoritate alii contra alios stent, in textu definiendo adiumentum gratum praebent. Minimi pretii est ex ratione iam dicta Didascalia aethiopica (= B). Cum autem typis impressa fuerit, facile eam quisque potest consequi. Edidit eam vel potius capita I—XXI et initium capitis XXII (C. A. I—IV, 13, 1), quae sola in codice Societatis biblicae Londinensis exstant, translatione anglica addita Th. Pell Platt.¹

Didascalia arabica (= A) cum uno tantum membro a textu graeco distet, maioris momenti, sed praeter paucas particulas, quas Abraham Ecchellensis libro inseruit, qui inscribitur: Euty-chius patriarcha Alexandrinus vindicatus 1661, et alias, quas equidem in libro meo de Constitutionibus apostolorum 1891 p. 217—21; 226—36 germanice atque in volumine huius operis altero p. 120—136 latine versas edidi, hucusque non publicata est. Duae recensiones discerni possunt. Altera Constitutiones I—VI amplectitur et hanc scripturam non integram exhibet, sed aliquot particulas omisit, praesertim V, 13—16 et VI, 7—29, inde a libro III ordinem mutavit et altera ex parte sex capita adiecit, ipsa autem codicibus ordinem Constitutionum III—VI diverse mutantibus et particulas alienas diversis locis ponentibus in plures classes dividitur. Duas classes, eam, quae plurimis codicibus traditur, et eam, quam Wansleben² legit, in libro commemorato p. 222—24 descripsi, alias Guil. Riedel³ exposuit. Altera recensio Constitutiones I—VII exceptis capitibus 47 et 48 libri VII amplectitur et hanc scripturam accurate reddit, ordinem non mutans neque aliena addens praeter prologum, qui etiam illi recensione praefixus est. Haec recensio haud dubie primigenia est; traditur codice K IV 24 Musei Borgiani, et nuperrime ab Antonio Baumstark detecta

¹ *The Ethiopic Didascalia or the Ethiopic version of the Apostolical Constitutions.* Londini 1834.

² *Histoire de l'église d'Alexandrie* 1677.

³ *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 28—32.

et in ephemeride Oriens christianus III (1903), 201—208 descripta fuit. Cum alteri recensio praestet, doleo, quod nondum notitiam eius ampliolem habemus. Verumtamen minime dubito, me sine detrimento notabili ea carere posse. Constitutiones I—VI etiam in altera recensione leguntur, et liber VII codicibus graecis ita traditur, ut de textu fere nusquam suspicio moveatur. Illa autem recensio mihi praesto fuit in versione germanica, quam Dr. Dannecker e codicibus Parisinis confecit quamque benignissime mihi communicavit. Consului eam, ubicunque ad textum constituendum necessaria vel utilis esse videbatur.

Liber VIII Constitutionum maxima ex parte apud Orientales in scriptura recepta fuit, quae dicitur Canones apostolorum et partim in LXXI partim in LXXVIII (LXXIX) particulas seu canones dividitur, et in scriptura, quae octo libros numerans efficit Octateuchum Clementinum alterum et a graeco nostro seu Constitutionibus apostolorum discernendum. Textum Canonum illorum thebaicum seu sahidicum Lagarde¹ edidit, I. Leipoldt² eum in linguam germanicam transtulit addiditque plura scripturae fragmenta e codice hucusque ignoto, Parisino Copte 130, 3; textum Octateuchi illius boheiricum seu memphiticum versione anglica addita H. Tattam³ publicavit. G. Horner⁴ textus arabicum et aethiopicum edidit eosdemque aequae ac textum sahidicum sermone anglico interpretatus est. Plures alii textus a viris doctis saltem describebantur, ex. gr. Octateuchus syriacus ab Ignatio Rahmani patriarcha Antiocheno⁵ secundum codicem, e quo Testamentum Domini nostri edidit, ab Antonio Baumstark⁶ secundum codicem Musei Borgiani El. sep. V. Liber VI Octateuchi syriaci (= Constit. apost. VIII, 27—28; 30—31; 32, 18—19; 33—34; 42—46; 32, 1—17) a Paulo de Lagarde⁷ e codice Parisino Didascaliam

¹ Aegyptiaca 1883 p. 209—91.

² *Texte und Untersuchungen* edd. O. de Gebhardt et A. Harnack nov. ser. XI, 1^b 1904. Cf. *Theolog. Quartalschrift* 1904 p. 429—42.

³ *The Apostolical Constitutions or Canons of the Apostles in Coptic* 1848.

⁴ *The Statutes of the Apostles or Canones ecclesiastici edited with Translation and Collation from Ethiopic and Arabic MSS.; also a Translation of the Saidic and Collation of the Bohairic Versions; and Saidic fragments* 1904.

⁵ *Testamentum Domini nostri* 1899 p. X—XI.

⁶ *Oriens christianus* I (1901), 120—22.

⁷ *Reliquiae iuris eccles. antiquissimae syr.* 1856.

exhibente fere totus etiam editus est; haec particula paenultima tantum (= Const. VIII, 46). Mihi versiones orientales, cum liber VIII optime codicibus graecis tradita sit, iuste praetermittendae esse videbantur. Modo ad caput 47 seu Canones apostolorum eas adhibui.

Libri VIII maxima pars insuper in scriptura graeca supra p. XVIII commemorata (= E[pitome]) exstat, quae libro illi propinquissima, sive eius fons sit sive ex eo fluxerit, in textu recensendo non est negligenda. Textus scripturae in tomo II huius operis p. 72—96 ipse publicatur.

De apparatu critico haec animadvertas velim. Lectiones codicum graecorum ad rem seu sensum pertinentes omnes in eo commemorantur. Menda autem orthographica et praesertim ex ithacismo exorta fere nusquam notavi. Neque de *ν ἐφελκυστικῶ*, σ vocabulis *οὕτω*, *ἄχρι* et *μέχρι* adiuncto, *ἰῶτα* adscripto (subscriptum codices non habent) rationem reddidi. Sufficiant ea, quae codices describens de his rebus dixi. Codicum porro Petropolitani (p) et Vindobonensis (v) nonnisi lectiones insigniores exscripsi, praesertim eas, quas uterque liber vel alter una cum Ambrosiano (m) exhibet, vel eas, quas Lagarde fere semper secutus est, ita ut inde appareat, quomodo textus Lagardianus a meo univarse saltem divergat. De reliquis illorum codicum lectionibus lectorem ad editionem Lagardianam remitto, in qua numeris et inscriptionibus capitum exceptis omnia diligentissime et amplissime denotata sunt, etiam omne *ν ἐφελκυστικὸν* et *iota* adscriptum; paucissima tantum praetermittuntur vel false leguntur, ita ut codices ex ea accurate cognosci possint. Denique codicis Vaticani 2088 (b) pars prior vel ea, quam etiam codex Oxoniensis (o) ei propinquissimus exhibet, diligenter descripta est; in parte posteriore autem vel inde a capite 23 libri VI, cum liber barbarus sexcenties manifeste aberret, eae lectiones tantum mihi communicandae esse videbantur, quae alicuius momenti sunt vel in aliis quoque codicibus exstant.

Apparatus critico subiunxi commentarium. Constitutiones praecipue ex aliis scripturis veteribus vel locis parallelis illustrandae erant, quorum multos me Cotelario debere profiteor, viro de litteris christianis optime merito ac nunquam satis laudando.

In textu scripturae I—VII, 32, ubi duae partes discerni possunt, quarum altera e Didascalia et e Didache transumpta, altera ab auctore profecta est, in libris I—VI ea, quae Constitutoris sunt, in libro VII autem ea, quae Didaches sunt, linea subdita notavi, ut lector statim perspiciat, quomodo illi libri transformati fuerint vel quae Constitutor de suo addiderit.

V.

Superest, ut de partitione operis pauca dicam.

Opus in libros octo divisum nobis traditum est, et in fine vel in canone LXXXV ipsum se ita distinctum designat. Didascaliae orientales, arabica et aethiopica, quae Constitutiones I—VI reddunt, non in libros sex, sed in plura capita divisa sunt. Inde autem vix colligendum est, illam partitionem non auctoris operis esse; sed verisimilius est, auctorem Didascaliae arabicae eam non sufficientem habuisse atque accuratiorem instituisse.

Libri octo praeterea in omnibus codicibus, excepto Vaticano 2088 et fortasse Oxoniensi, in capita dividuntur. Hanc partitionem autem non auctoris esse, sed alicuius posterioris, satis apparet.

Similiter libri impressi opus in libros ac capita divisum tradunt, atque in universum eadem capita exhibent, cum libri manuscripti hac in re paulum inter se divergant. Editorem principem enim posteriores secuti sunt, imprimis Côtelerius, nisi quod menda illius typographica correxit et in libris V et VII numerum capitis I in initio librorum posuit, cum Turrianus eum paulo post exhiberet.¹ Itaque de partitione recepta vel vulgata dici potest. Quae cum partitione codicibus tradita quidem non plane consentit. Cum autem per saecula plura usitata fuisset, mihi servanda esse videbatur. Neque vero eam omnino retinui. In editionibus aequae ac in codicibus plura capita loco prorsus inepto incipiunt (cf. I, 3; II, 25. 26. 31; VI, 25). Itaque ubi necessarium vel consentaneum esse videbatur, initium capitum loco paulo priore vel posteriore posui, scilicet I, 1. 3. 5; II, 23. 25. 26. 31. 33. 38. 44. 53. 61; III, 8; IV, 3; V, 15. 19. 20; VI, 19. 25. 28; VII, 12. 13. 28. 33. 39. 41. 42. 44. 45; VIII, 6—11. 13—15. 36—41, et epilogum operis

¹ Lagarde caput 63 seu ultimum libri II non signavit, in libro VIII capita 12 et 13 in unum contraxit, numerum 37 autem omisit, ita ut inde a capite 38 eius editio cum reliquis iterum consentiat.

insignivi numero 48. Capita huius editionis igitur cum capitibus editionum priorum universe consentiunt; modo non semper accurate eodem loco incipiunt. Ubi vero viam novam ingressus sum, numeri capitum veteres uncinis ( ) inclusi suis locis adpositi sunt. Cf. I, 1, 2; 3, 2; 5, 2 etc.

Sin autem editores priores in tantum sequi potui, altera ex parte capita in versus mihi dividenda esse videbantur. Qua in re etiam Didascalia respicienda erat, ut consensus scripturarum manifestior fieret.

Inscriptiones capitum in commentario pono, non in apparatu critico, et textui graeco adiungo versionem latinam. Lectiones codicum varias uncinis inclusas addo, nec vero omnes, cum particulae non auctoris operis sint, sed notabiliores tantum.

Dixi, capita non in omnibus codicibus eadem esse neque editiones eundem ordinem capitum exhibere ac codices vel potius Vaticanus 838, cuius ab ordine editiones dependent. Ordo codicum Vaticani 838, Petropolitani ac Vindobonensis etiam accuratius describatur.

Cum ille aequae atque editiones librum primum in capita X distinguat, hi capita XI habent; caput VIII enim in duo dividunt, versu 17 caput IX incipientes et sic inscribentes: *Περὶ τοῦ μὴ καλλωπίζεσθαι γυναῖκα πιστὴν καὶ ὅπως αὐτὴν ἐν ἀγορᾷ καὶ πανταχοῦ διαγίνεσθαι χρή.*

In libro secundo eidem duo codices capita IX, X et XII non agnoscunt. Caput XI igitur est eis IX, XIII = X, XIV = XI et sic deinceps usque ad caput XLIII vel XLIV, unde codices ipsi inter se discedunt. Vindobonensis ordinem illum persequitur. Capita LX et LXI quidem non denotantur, locum autem trium capitum obtinent, cum capita duo ultima vel LXII et LXIII numeris ξ' et ξα' inscripta sint. Petropolitani capita XLIII et LIV non agnoscit. Itaque caput XLIV in eo est XL, LV = L et similiter usque ad caput LIX, post quod plura capita non quidem ponuntur, sed numerantur, cum capita LXII et LXIII in codice sint νε' et νε'. Nonnulla capita codices praeterea alio loco incipiunt atque editiones vel Vaticanus, scilicet XV v. 2, XXXIX v. 4; Petropolitani insuper XL verbis *μὴ κοινωνεῖτωσαν* XXXIX, 5.

Libri tertii caput VI codices eidem in duo distrahunt, v. 3 caput VII incipientes et inscribentes: *Ὅπως αἱ χῆραι μεμετρομέναις ὀφείλουσιν ἔχειν τὰς προόδους.* Inde a capite VII igitur numero editionis unum addunt. Codex Vaticanus non solum illud caput dividit, sed etiam XV, quare caput ultimum vel XX est ei XXII. Capita nova autem in Vaticano inscriptione carent. Qua de causa Turrianus, caput quodque inscribens, ea praetermisisse videtur.

Capita libri quarti in editione et in codicibus eadem sunt.

Libri quinti caput I codices illi tres rursus dividunt, versu 3 caput II ponentes, nec vero inscribentes. E capite XIV porro, quod est eis XV,

quinque capita efficiunt. Itaque caput XVI est eis XX, caput XX vel ultimum XXIV. Inscribunt c. 14, 2: *ἡ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου*, c. 14, 7: *ἡ οὐ συμπαροῦν Ἰούδας ἐν τῷ τὸν κυρίον παραδιδόναι ταῖς μαθηταῖς τὰ μυστήρια*, c. 14, 9^b: *ἡ τὰ περὶ τὸν σωτήρα προελθόντα ἐν τῷ οἴκῳ Καϊάφα καὶ Ἄννα καὶ παρὰ Πιλάτῳ*, c. 14, 12^b: *ἡ ἀπόδειξις τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων ἐκ γραφικῶν μαρτυριῶν*. Hoc modo etiam codicem Vaticanum sectionem illam partitum esse numerus capituli XVI demonstrat, qui ei est *κ'*. Expresse autem codex nihil exhibet nisi inscriptionem primam eamque succinctam, scilicet verba *περὶ τοῦ Ἰούδα*, et numerum *ιζ'* atque inscriptionem ad hoc caput attinentem. Unde partitio editionis principis facile explicatur. Turrianus libri caput I praeteriit, quia, et quidem in omnibus codicibus, inscriptione caret, et ubi codices secundum exhibent, primum posuit. Capiti XIV ea inscripsit, quae in codice Vaticano legit, cum inscriptione propria vel prima duas sequentes coniungens.

Librum sextum codices eodem modo partiuntur atque editiones.

In libro septimo e parte capituli I altera et parte capituli II priore caput II efficiunt. Pars igitur capituli II altera est eis caput III, caput III = IV et similiter deinceps. Capita XLVII--XLIX Vindobonensis quidem inscribit, nec vero numerat; linea ornata ea a praecedentibus separat, ita ut quasi locum appendicis libri obtineant. Petropolitanus cum maiorem huius libri et sequentis partem omiserit, iam non est respiciendus.

In libro octavo codices cum inter sese tum ab editionibus maxime divergunt. Nonnulla tantum exscribenda esse videntur. Cum priora capita cum editionibus consentiant, caput IX est codicibus Vaticano et Vindobonensi XII, X = XIII et similiter usque ad caput XXXII = XXXV. Cuius capituli singulas sententias numerantes codices numerum capitulum multo adaugent. Vaticano caput XXXV est LIV, XLII = LXV; Vindobonensi XXXV = LV, XLII = LXVI, XLVI = LXXI.

D.

CANONES APOSTOLORUM.

Cum Canones apostolorum a Constitutionibus separati collectionibus canonum vulgarentur, nonnunquam evenit, ut in illo opere aut omnes aut plures saltem omitterentur. Accedit, quod nonnulli Constitutionum codices fine mutilarentur. Revera duo tantum Canones omnes amplectuntur, Vaticani 839 et 1506, et ultimum ne ille quidem integrum. Vaticanus 2089 iam in canone IX desinit. Petropolitanus quinquaginta canones tantum selectos tradit. Vaticanus 2088, Vindobonenses, Parisinus 971 eis omnino carent. Illis codicibus autem adiungitur Barberinus III, 35 iam laudatus, cui praeter capita Constitutionum de ordinationibus agentia etiam canones plures debemus.

Quae cum ita sint, libri quoque ad textum restituendum adhibendi sunt, qui collectiones canonum continent. Tabulam eorum confecit Pitra in tomo priore Historiae et monum. iuris eccles. Graecorum p. 3 sq. Attamen non omnes enumeravit, sed eos tantum, qui aut praestantiores aetate sunt aut minus cogniti aut notabiliores singulari quadam ratione. Equidem nonnisi parvam partem conferre potui. Inde vero editio vix detrimentum cepit. Libri, quos legi, mihi textum communiter optime servatum esse demonstrabant. Fundamentum textus recensendi praeterea non codices huius classis constituunt, sed potius ii, qui opus auctoris Canonum ipsum vel Constitutiones praebent. Cum Canones a Constitutionibus separarentur et collectionibus canonum inserebantur, summatim quidem summa diligentia describebantur, verba autem vel forma non aequè observabantur. Quae vim sententiarum non tangebant, facile mutari poterant; quae opus quidem universum spectabant, particulae vero separatae non conveniebant, etiam mutanda erant.

Codices, quos conferre mihi licuit, hi sunt.

1. Vaticanus 1980 (= α), membranaceus, forma IV, saec. XII, foliorum 195, post epitomen libri VIII Constitutionum (f. 5—17) et Capitula Constitutionum (f. 17^r—18^v) f. 18^v—28^r Canones apostolorum exhibens.

2. Vaticanus 1168 (= β), membranaceus, forma IV, saec. XI, foliorum 160, fol. 147—153 Canones tradens, nonnullos autem omittens vel ordine inverso ponens.

3. Vaticanus 827 (= γ), membranaceus, in folio, saec. XI—XII, foliorum 245, fol. 21—26 Canones ap. continens, fol. 3 etiam caput Constitutionum praecedens vel caput epitomes libri VIII ultimum usque ad verba *ὑποδιάκονοι καὶ ἀναγνώσται* v. 13 exhibens et quidem inscriptum *Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἀποσταλέντες διὰ Κλήμεντος*.

4. Palatinus 376 (= δ), chartaceus fol. 1—17 saec. XV, fol. 18—289 membranaceus saec. X, fol. 1—13 Canones apostolorum continens ac pluribus addens scholia. Cf. Stevenson, Codices mscr. Palatini graeci 1885 p. 243.

5. Vallicellianus F 10 (= ϵ), membranaceus, forma IV, saec. XII, fol. 252, post duos libellos in volumine II huius operis impressos, sc. Capitula Constitutionum triginta (f. 22—23) et

Canones apostolorum in synodo Antiochena emissos (f. 24--25), et pauca alia Canones apostolorum proprie dictos fol. 29—37 exhibens inscriptos *περὶ εὐταξίας κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων*.

6. Vallicellianus F 47 (= ζ), membranaceus, forma VIII, saec. XII, fol. 25—31 Canones continens.

7. Barberinus III, 42 (= η) membranaceus, forma VIII, saec. XI, fol. 137—144 Canones tradens, quos sequuntur *Διάταξις τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ καρποφοριῶν*, scilicet Capitula Constitutionum XXVIII et XXX, *Τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρον καὶ Παύλον διάταξις* = C. A. VIII, 33, Nicaenae synodi canon III, sectiones libri I Constitutionum de barba et capillis.

8. Florentinus vel Laurentianus Plut. IX, 8 (= θ), membranaceus, in folio, saec. XI, foliorum 354, olim Balsamonis patriarchae Antiocheni † c. a. 1200, post epitomen libri VIII Constitutionum (f. 20—29) f. 29—34 Canones apost. praebens. Cf. Bandini, Catalogus codd. mscr. Biblioth. Medic. Laur. I, 396.

9. Monacensis 380 (= κ), chartaceus, in folio, saec. XIV, paginarum 568, pag. 153—161 Canones tradens atque pluribus scholia adiungens, quae publicavit Lagarde in Reliquiis iuris eccles. antiqu. gr. 1856 p. 20—35. Cf. Hardt, Catalogus codd. mscr. graec. Biblioth. Reg. Bavar. IV, 131—183.

10. Parisinus 1614 (= λ), supra p. XXX descriptus. Exhibet maiorem Canonum partem fol. 32—37. Ordinem quidem plane invertit, incipiens canone 21 et postremo loco ponens canonem 32, et textum saepe corrumpit; nonnullos autem canones fidelius servavit quam reliqui codices huius classis.

11. Parisinus 1320 (= μ), membranaceus, forma IV, saec. XI, foliorum 292, Canones ap. fol. 59—63 exhibens.

12. Parisinus 1324 (= ν), membranaceus, in folio, duabus columnis scriptus a. 1105, foliorum 389, Canones ap. fol. 51—58 tradens.

13. Parisinus 1334 (= ξ), membranaceus, in folio, saec. X, foliorum 313, Canones ap. fol. 49—53 continens.

Codices huius classis universos designo littera K. Cum crebriores sint atque secundum gradum teneant, non omnes lectiones exscribere ausus sum, timens, ne nimium spatium rebus levioribus usurpem. Lectiones librorum singulorum, nisi alicuius momenti esse videbantur, omisi. His codicibus etiam Petropolitanus 254

adnumerari potest. Cum enim ubique fere cum eis consentiat et Canones apostolorum non protinus Constitutionibus adiungat, sed eis Legem apostolorum canonicam (cf. vol. II p. 150—153) praeponat, iure conicere licet, eum hanc scripturam non operi universo vel Constitutionibus, sed collectioni canonum debere. Noli autem eum a testibus separare, cum quibus Constitutiones tradit.

Praeter codices manuscriptos ad textum restituendum etiam libri impressi plures subsidia praebent. Primum locum obtinet collectio canonum Ioannis Scholastici Antiocheni, annis 565—577 patriarchae Constantinopolitani, quam Voellus et Iustellus in Bibliotheca iuris canonis 1661 p. 499—602 e codice Collegii Claramontani Parisiensis ediderunt. Canones apostolorum exceptis tribus, scilicet 2, 13, 82, omnes operi inserti sunt. Non omnes quidem accurate e Constitutionibus derivati sunt. Nonnunquam vero hanc collectionem verba Constitutionum fidelius servare quam ceteras iam canon I probat; particula *τοινυν*, quam Ioannes isque inter collectores canonum graecos solus ibi exhibet, certe ad Constitutiones referenda est, quibus Canones adiungit, cum in exordio scripturae locum consentaneum non habeat. Scriptura si castigatior nobis proposita esset, haud dubie etiam propius ad Constitutiones accederet. Pitra in Iuris eccles. Graec. historia et monumentis I, 14—16 plures lectiones publicavit a textu vulgato differentes et cum textu Constitutionum consentientes. Equidem codices aliquot inspiciens idem inveni. Paucas lectiones notavi; cf. can. 80 et 85. Quamdiu textus non ab omnibus partibus correctus est, editionem illam adhibeamus oportet. Designo collectionem I.

Accedunt Canonum versiones veteres. Una, scilicet arabica, hucusque nonnisi libris manuscriptis cognita est. Quatuor autem vel quinque, cum syriacae duo exemplaria exstent, typis expressae sunt, scilicet

1. Latina Dionysii Exigui (= L) canones quinquaginta priores amplectens, optime edita in fasciculo primo Ecclesiae occidentalis monumentorum iuris antiquissimorum, quem C. H. Turner a. 1899 publicavit; vel potius duae Dionysii interpretationes, quae autem ad verbum fere ubique consentiunt; modo ea, quam Turner primus in lucem produxit, canones 49 tantum numerat, canones 26 et 27 recensiois vulgatae in unum contrahens.

2. Syriaca (= S), quam Ebed Iesu Nomocanoni inseruit atque A. Mai una cum interpretatione latina in *Scriptorum vet. nov. collect.* tomo X 1838 p. 8—17 edidit;

3. Syriaca altera (= Sl), quam Lagarde ex eodem codice Parisino, cui debemus Didascaliam apostolorum, in *Reliquiis iuris eccles. antiquissimis syr.* 1856 p. 44—60 publicavit;

4. Coptica (= C), quam primus addita versione anglica edidit Tattam, *The Apostolical Constitutions or Canons of the Apostles in Coptic* 1848 p. 173—212, deinde Lagarde, *Aegyptiaca* 1883;

5. Aethiopica (= A), quam W. Fell, *Canones apostolorum Aethiopice* 1871, publici iuris fecit ac versione latina illustravit.

Versiones ad lectiones tenuiores quidem constituendas pauca contribuunt. Neque vero neglegendae sunt. Nonnullos canones fidelius tradiderunt quam collectiones graecae. Collationem vel interpretationem versionum syriacarum accuratam Dr. Dannecker mihi paravit.

Iam dixi, codices Canones una cum Constitutionibus tradentes in textu recensendo duces esse habendos. Canones autem enumerantes non eos sequi debemus, cum aut nullos aut falsos numeros ponant, sed potius ceteros scripturam haud dubie rectius disponentes. Modo scriptura ineunte libri illi ordinem rectius tradere videntur. Verbum *χειροτονείσθω* non repetentes de ordinatione episcopi et reliquorum clericorum simul vel uno canone agunt, non duobus, sicut collectiones canonum, cumque versione syriaca Lagardiana approbentur; illos secutus sum. Cum autem altera ex parte numerus canonum LXXXV, quem iam Ioannes Scholasticus expresse testatur, servandus sit, canonem proximum vel tertium collectionum interpretem latinum sequens in duos divisi. Ceteroquin non solum codices graeci, sed etiam versiones numeros diversos praebent. Versio syriaca ab Ebed Iesu tradita canones 12 et 13 atque 49 et 50 in singulos contrahens habet in universum canones 83; versio syriaca Lagardiana 82 insuper canone 48 omisso; versiones coptica et arabica 56. Liber synodi Aethiopum quatuor collectiones vel recensiones habet, quarum duae canones 56, duae canones 81 numerant. Cf. quae in libro de Constitutionibus apostolorum p. 262—265 exposui.

SIGLA.

I. DIDASCALIA.

L	versio latina vetus.
S	versio syriaca (codicis Parisini).
Sc	versionis syr. cod. Cantabrigiensis.
Sm	" " " Mesopotamicus.
Sp	" " " Parisinus.
C	Constitutiones apostolorum.

II. CONSTITUTIONES.

a	codex Vaticanus 839 p. XXIV.
b	" " 2088 p. XXIV.
d	" " 1506 p. XXV.
e	" " 2089/2115 p. XXV.
f	" Barberinus III 55 p. XXVIII.
h	" Hierosolymitanus III, 3 p. XXXIV.
m	" Ambrosianus G 64 sup. p. XXVIII.
o	" Bodleianus Misc. 204 p. XXXII.
p	" Petropolitanus 254 p. XXX.
s	" Atheniensis 1435 p. XXXIV.
v	" Vindobonensis hist. gr. 73 p. XXVIII.
G	codd. a—v.
A	Didascalia arabica.
An	Anastasii fragmenta.
B	Didascalia aethiopica.
D	Didascalia latina et syriaca, in libro VII Didache.
E	Epitome libri VIII Constitutionum.
L	Didascaliae versio latina.
S	" " syriaca.
T	Turriani editio VIII, 47, 85 ^b —48.

α	Canon. apost. cod. Vaticanus 1980.
β	" " " 1168.
γ	" " " 827.
δ	" " " Palatinus 376.
ε	" " " Vallicellianus F 10.
ζ	" " " " F 47.
η	" " " Barberinus III, 42.
θ	" " " Laurentianus IX, 8.
κ	" " " Monacensis 380.
λ	" " " Parisinus 1614.
μ	" " " " 1320.
ν	" " " " 1324.
ξ	" " " " 1334.
K	codd. α—ξ.

p. XLIX—L.

A	Canon. ap. versio aethiopica.	}	p. LI—LII.
C	” ” ” coptica.		
L	” ” ” latina.		
S	” ” ” syriaca.		
Sl	” ” ” syriaca altera.	}	
I	Collectio canon. Ioannis Schol.		

+	addit vel addunt.
>	omittit vel omittunt.
~	transponit vel transponunt.
i. m.	in margine.
i. t.	in textu.
pr	primum.
sec	secundum.
tert	tertium.
pr. m.	prima manus.
rel	reliqui codices.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Vol. I.

- p. II l. 5 l. interpolatam.
- p. 1—29 in superscriptione paginae numerus libri (I) omittebatur, quare ubique I praemittas.
- p. 28/29 l. 6 adde in notis: Vocem *vae* vel *ὠαὶ* iam Ignatius Trall. 8, 2 et Polycarpus Phil. 10, 3 verbo Iesaeae 52, 5 praemittunt et cum hoc in unum dictum conflant, et ille sicut primus testis ita fortasse etiam auctor est huius modi dicendi. Constitutor locum III, 5, 6 repetit. Ps.-Ignatius Trall. 8, 3 Ignatium transcribens locum adsimulat formae, quam S. Scriptura vel Didascalia et Constitutiones exhibent, cum Ignatius ipse dictum Iesaeae liberius allegaverit. Dictum illo modo compositum proferunt etiam Athanasius, Apol. ad Constant. c. 28 (Migne PG. 25, 631), Gregorius Nyss., De oratione dom. serm. III (ib. 44, 1154), Chrysostomus, In Genes. hom. VII, 2; In Acta apost. hom. 46 (ib. 53, 63; 60, 325), Patricius, Confessio c. 21 (PL. 53, 811); syn. Turonensis a. 461 c. 1. Cf. quae E. Nestle exposuit in *The Expository Times* 1897 p. 13—15.
- p. 42 ad l. 15 lege Mt. 13, 9 pro Mt. 13, 19.
- p. 81, 29; 117, 16 pro *Βασιλειῶν* l. *Βασιλείων*. Didascalia quidem dicit de libris Regnorum; Constitutor autem I, 5, 2; 6, 4. 11 distincte scribit τὰς *Βασιλείους*.
- p. 142 ad l. 16 lege Deut. 19, 17 pro Deut. 19, 7.
- p. 206 ad l. 8 l. Luc. 6, 28 (Mt. 5, 44) pro Mt. 6, 44.
- p. 211 ad l. 7 l. I Petr. 2, 9 pro II Petr. 2, 9.
- p. 230 ad l. 20 l. Prov. 29, 17 pro Prov. 29, 18.
- p. 245 ad l. 14 l. Sirach 15, 12 pro Sir. 15, 22.
- p. 309 ad l. 11 l. Ies. 52, 11 pro Ies. 52, 1.
- p. 327 ad l. 3 l. *μῆξιν* pro *μῆξιν*.
- p. 365 ad l. 4 l. Ioann. 13, 17 pro Ioann. 13, 7.
- p. 398 ad l. 14 l. Mt. 14, 31 pro Mt. 14, 11.
- p. 466 ad l. 5 l. IV Reg. 6 pro Reg. 6.
- p. 466 ad l. 19 l. Mt. 12, 25 pro Mt. 12, 15.
- p. 470 ad l. 4 l. Luc. 1. 2 pro Luc. 1, 2.
- p. 556 ad l. 19 l. Ps. 103, 9 pro Prov. 103, 9.

Vol. II.

- p. XXII. Textum Constitutionum ecclesiae aegyptiacae arabicum et textum eiusdem scripturae aethiopicum integrum G. Horner versione anglica addita interea publicavit in libro: *The Statutes of the Apostles or Canones ecclesiastici* 1904. Textus ambo autem, nisi quod aethiopicus capita scripturae tria priora etiam plena, nondum decurtata tradit, minoris auctoritatis sunt, cum a coptico derivata sint. Cf. quae disputavi in *Theologische Quartalschrift* 1906 p. 1—27.

TEXTUS.

DIDASCALIA

id est

**Doctrina catholica duodecim apostolorum et sanctorum
discipulorum salvatoris nostri.**

I.

5 Dei plantatio vineae catholica ecclesia eius, [et] electi [sunt],
qui crediderunt in eam quae sine errore est vera religio, qui aeter-
num regnum <eius> fructuantur per fidem, virtutem acceperunt et
participationem sancti eius spiritus, armati per ipsum et succincti
timorem eius, aspersionis participes honorificandi et innocentis
10 sanguinis Christi, qui fiduciam acceperunt omnipotentem Deum

---

5 Ies. 5, 1. 2; 61, 3; Mt. 15, 13. — 7 II Petr. 1, 11. — 9 I Petr. 1, 2. —
10 Rom. 8, 15.

1—4 Didascalia etc. S : > L | 5 vineae cath. eccl. : et vinea sancta
ecclesiae catholicae S : testes omnes hoc loco inter se divergunt; L textum
rectum tradere videtur, postea autem duo vocabula (et . . sunt) de suo addidit
7 eius fr. per fidem S C : fruct. et per fidem regni eius L | 10 Christi : Dei
magni Iesu Christi S

Titulus scripturae versione syriaca
traditus genuinus esse videtur. Con-
stitutor vel auctor Constitutionum apo-
stolorum verba καθολικὴ διδασκαλία
ad inscribendum librum I adhibuit.
S. Scriptura voces διδασκαλία (Rom.
12, 7; 15, 4; Eph. 4, 14; Col. 2, 22;
I Tim. 1, 10; 4, 1. 6. 13. 16; 5, 17;
6, 1. 3; II Tim. 3, 10 etc.) et διδαχή
(Act. 2, 42; 5, 28; 13, 12 etc.) usurpat,
hanc autem saepius.

Inscr. Dei plantatio vineae] i. e.

vineae a Deo plantata, quae subinde
definitur ecclesia catholica vel electi,
qui crediderunt etc.

* * *

Inscr. χάρις — πληθυνθείη] Haec
verba fere omnia locum obtinent in
inscriptione epistulae Clementis, cuius
nomen auctor operi suo praefixit. —
ἀμπελῶν ἐκλεκτός] Ies. 5, 2. LXX
vertunt ἀμπελον σωθήκ, vocabulum
כרם retinentes; Symmachus Basilio M.
et Hieronymo ad illum locum referen-

ΔΙΑΤΑΓΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΔΙΑ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΕΡΙ ΛΑΙΚΩΝ.

5

Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι πᾶσι τοῖς ἐξ ἐθνῶν πιστεύ-
σασιν ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· „χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη
ἀπὸ“ τοῦ παντοκράτορος „θεοῦ“ διὰ „τοῦ κυρίου“ ἡμῶν „Ἰησοῦ
Χριστοῦ πληθυνθείη“ ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ.

Θεοῦ φυτεία ἡ καθολικὴ ἐκκλησία καὶ ἀμπελῶν αὐτοῦ ἐκλεκ- 10
τός, οἱ πεπιστευκότες εἰς τὴν ἀπλανῆ θεοσεβείαν αὐτοῦ, οἱ τὴν
αἰώνιον καρπούμενοι διὰ πίστεως βασιλείαν αὐτοῦ, δύναμιν αὐτοῦ
εἰληφότες καὶ μετουσίαν ἁγίου πνεύματος, ὥπλισμένοι διὰ Ἰησοῦ
καὶ ἐνστερνισμένοι τὸν φόβον αὐτοῦ, ῥαντίσματος μέτοχοι τοῦ
τιμίου καὶ ἀθώου αἵματος τοῦ Χριστοῦ, οἱ παρρησίαν εἰληφότες 15

7 Rom. 1, 7; I Petr. 1, 2. — 10 Ies. 5, 1, 2; 61, 3; Mt. 15, 13. —
12 II Petr. 1, 11. — 14 I Petr. 1, 2.

1—3 Titulus a : αἱ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατάξεις p, qui in margine
superiore insuper exhibet ἀρχὴ σὺν θεῷ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων, δια-
ταγαὶ τῶν ἀποστόλων συγγραφεῖσθαι περὶ Κλήμεντος πάππα Ῥώμης καὶ
μαθητοῦ Πέτρου v recentiore manu, > h o, reliqui codd. initio carent | 4 nume-
rum libri ponens semper sequor a, qui in hoc libro quidem eum exhibet in
margine superiore, in sequentibus autem inscriptioni praefigit; ceteri codd. eum
inscriptioni librorum postponunt | 5 in h plures litterae evanuerunt | 6 οἱ sec
> o | 7 ἐπὶ h o p v : εἰς a | Χριστόν : + καὶ θεὸν o | 12 διὰ π. βασιλείαν :
praeter δ in a omnia evanuerunt, item nonnulla in sequentibus | αὐτοῦ pr > h
δύναμιν : οἱ δ. a, καὶ τὴν δ. h | 13 ἁγίου : . . . ον a fortasse τοῦ prae-
mittens | 13 Ἰησοῦ + Χριστοῦ o | 14 στερνισμένοι o, ἐνστερνισμένοι p

tibus (Migne PG 30, 349; PL 24, 76), Vulgata habet: vineam electam. —
interpretatus est ἀμπελον ἐκλεκτήν; ἐνστερνισμένοι] Cf. I Clem. 2, 1.

patrem vocare, coheredes et participes dilecti pueri eius: audite doctrinam sacram, qui promissionem eius desideratis ex iussione salvatoris, consentienter gloriosis sonitiis eius.

- I. Custodite, Dei filii, omnia ad oboedientiam Dei agere, et
 5 estote beneplacentes in omnibus Domino Deo nostro; si quis enim iniquitatem sectetur et ea, quae contraria sunt numini [Domini] Dei [nostri], agat, ut gens iniqua apud Deum qui eiusmodi est aestimabitur. 2. Abstinete igitur ab omni avaritia et malitia, et nihil concupiscitis; nam et in Lege scriptum est: *Non concupisces*
 10 *uxorem proximi tui* (aut agrum eius) aut puerum aut puellam eius (neque bovem eius neque asinum eius nec quaecunque eius sunt), quoniam omne quod tale est desiderium de maligno est. 3. Qui enim desideraverit uxorem proximi aut puerum aut puellam eius, iam adulter et fur est et ut corruptor iudicatus a Domino et
 15 doctore nostro Iesu Christo, cui est gloria in saecula; amen. 4. Dicit enim in Evangelio recapitulans et confirmans et complens decalogum Legis: *Quoniam in Lege scriptum est: Non moechaberis; ego autem dico vobis*, id est: in Lege per Moysen locutus sum, nunc autem ipse vobis dico: *Omnis, quicumque intenderit in*
 20 *mulierem proximi sui ad concupiscendum eam*, (iam moechatus est eam) in corde suo. Ita iudicatus est moechus, qu[on]i[am] desideravit.

1 Rom. 8, 17; Eph. 3, 6. — 7 Mt. 18, 17. — 9 Exod. 20, 17. — 17 Mt. 5, 27. 28.

2 sacram : Dei S | 3 consentienter : et consentientem S — 6 7 Domini . . nostri > S C | 7 gens iniqua : gentilis et iniquus. S | 8/9 et nihil conc. : neque concupiscatis quae alterius sunt S | 10 uxorem — agrum eius : quae proximi tui sunt neque agrum eius neque uxorem eius S | aut agrum eius S C | 11 neque — sunt S C | 12 omne quod t. est des. : omnia haec desideria S; L pro τούτων legisse videtur τοιαύτη | 14 corruptor : ei qui cum viris concubuerunt S | iudicatus : + ob impuritatem S | 20 iam m. est eam S C | 21 ita S C : iste L, qui particula praecedente mutilata hoc vocabulo apodosin incipit

I. Περὶ πλεονεξίας. De avaritia. — Sic inscribitur caput I. Numeris capitum enim in codicibus lemmata addita sunt, quae mihi hoc loco potius quam in notis criticis ponenda esse videntur. Textui graeco addo versionem latinam.

2. Numerus I, qui uncinis inclusus

additur, indicat, codices et editiones priores hoc loco caput I incipere. Similiter alias numerum capitis posui, ubi partitio operis usitata paululum mutanda esse videbatur. Cf. I, 3, 2; 5, 2; II, 23, 1; 25, 2; 26, 4; 31, 1; 33, 2 etc. — ἐκ τοῦ πονηροῦ] i. e. a diabolo.

τὸν παντοκράτορα θεὸν πατέρα καλεῖν, συγκληρονόμοι καὶ συμμέτοχοι τοῦ ἡγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ· ἀκούσατε διδασκαλίαν ἱεράν, οἱ ἀντεχόμενοι τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐκ προστάγματος τοῦ σωτῆρος, ὁμοστοίχως ταῖς ἐνδόξοις φθογαῖς αὐτοῦ.

I. Φυλάσσεσθε, οἱ θεοῦ υἱοί, πάντα εἰς ὑπακοὴν θεοῦ πράσσειν, 5 καὶ γίνεσθε εὐάρεστοι ἐν πᾶσι κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν· ἐὰν γὰρ τις ἀνομίαν μεταδίσκη καὶ τὰ ἐναντία τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ ποιῇ, ὥς παράνομον ἔθνος τῷ θεῷ ὁ τοιοῦτος λογισθήσεται. 2 (I). ἀπέχεσθε οὖν πάσης πλεονεξίας καὶ ἀδικίας· καὶ γὰρ ἐν τῷ Νόμῳ γέγραπται· „Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου οὐδὲ 10 τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ οὐδὲ τὸν παῖδα αὐτοῦ οὔτε τὴν παιδίσκην αὐτοῦ οὔτε τοῦ βοῦς αὐτοῦ οὔτε τοῦ ὑποζυγίου αὐτοῦ οὔτε ὅσα τοῦ πλησίον σου ἐστίν“, ὅτι ἡ πᾶσα τούτων ἐπιθυμία ἐκ τοῦ πονηροῦ ὑπάρχει. 3. ὁ γὰρ ἐπιθυμήσας τὴν γυναῖκα ἢ τὸν παῖδα ἢ τὴν παιδίσκην τοῦ πλησίον ἤδη κατὰ διάνοιαν μοιχὸς καὶ κλέπτης ἐστίν, ἐὰν μὴ 15 μεταγνῶ, καὶ κέχριται ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 4. λέγει γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ἀνακεφαλαιούμενος καὶ στηρίζων καὶ πληρῶν τὴν δεκάλογον τοῦ Νόμου, „ὅτι ἐν τῷ Νόμῳ γέγραπται· Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν“, τοῦτ' ἐστίν ἐν τῷ Νόμῳ τῷ διὰ Μωϋσέως ἐγὼ ἐλάλησα, 20 νῦν δὲ ὁ αὐτὸς ὑμῖν λέγω· „Πᾶς, ὅστις ἐμβλέψῃ εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ“. οὕτως ἐκρίθη μοιχὸς κατ' ἐννοίαν ὁ ἐπιθυμήσας.

1 Rom. 8, 15. 17; Eph. 3, 6. — 8 Mt. 18, 17. — 10 Exod. 20, 17. — 19 Mt. 5, 27. 28.

1 πατέρα καλεῖν: ∞ o p v | 2 αὐτοῦ > o | 3 τοῦ > o | 4 ὁμοστοίχως h p v L : ὁμόστοιχον a A S, ὁμοστυχὸν o | 5 φυλάσσεσθαι h | θεοῦ υἱοὶ a h L : ∞ o p v | ἅπαντα a | 6 γίνεσθε a v L S : γίνεσθαι h o p | εὐάρεστοι o L cf. c. 10, 4 : ἀρεστοὶ a h p v | 7 ποιεῖ h v | 8 ἔθνος > o | ὁ τοιοῦτος > o | 8/9 ἀπεχεῖς o (in fine versus) | 9 οὖν + ἀπὸ o | 11 οὐδέ : οὔτε h v | τὸν παῖδα . . τὴν παιδίσκην ∞ o | οὔτε : οὐδὲ o | 12 οὔτε pr : οὐδὲ o | οὔτε τοῦ ὑποζυγίου αὐτοῦ > o | οὐδὲ o | 12/13 τοῦ πλησίον a h : τῷ πλ. o p v | 13 ἢ > o | 16 καὶ o p v cf. D : > a h | 16/17 ᾧ ἡ δόξα p v D cf. II, 14, 11 : δι' οὗ ἡ δ. τῷ θεῷ a h o, per quem gloria patri cum ipso et spiritu sancto A B | 19/20 ἐν τῷ — ἐστίν > o | 20 Μωσέως a | 21 νῦν : καὶ νῦν o | εἰς τὴν > o | 22 ἤδη ἐμ. αὐτήν > o L | 23 οὕτως h p v S : οὔτως a o L cf. nota praecedens | ὁ κατ' ἐννοίαν ἐπιθ. h | 23/6 plura in a evanuerunt

3. ἐὰν μὴ μεταγνῶ] Idem Constitutor interpolavit II, 7, 2; 39, 5.

5. Qui autem bovem aut asinum concupiscit proximi sui, nonne furari et abducere cogitat ea? Aut hic iterum, qui agrum desiderat, non id malignatur, ut terminos eius invadens cogat eum pro nihilo ei distrahere rem suam? 6. Propter haec igitur homicidia, mortes, condemnationes a D(eo) eos, qui tales sunt, subsequuntur. 7. Eis autem hominibus, qui oboediunt Deo, una lex est simplex, vera, sine quaestione Christianis constituta ita: *Quod tibi fieri ab alio oderis, tu alii ne feceris.* 8. Non vis uxorem tuam ut quis adtendat in malo ad corrumpendum eam; nec tu 10 proximi tui mulierem adtendas in malo. 9. Non vis pallium tuum ab alio tolli; nec tu alii tuleris. 10. Non vis vulnerari aut iniuriam pati aut detrectari de te; nec tu alii ita facies.

II. Sed maledicat te quis; tu benedic illum, quoniam scriptum est in libro Numer(or)um: *Qui benedicit, benedicetur, et qui maledicit, maledictus erit.* [Propterea] similiter et in Evangelio scriptum est: *Benedicite maledicentes vos.* 2. Eos, qui vos nocent, nolite renocere, sed sustinete, quoniam dicit scriptura: *Ne dicas:*

8 Tob. 4, 15. — 9 Mt. 5, 28. — 11 Mt. 5, 40. — 14 Num. 24, 9. — 16 Mt. 5, 44. — 17 Prov. 20, 22.

5 a Deo S C : ad L | 7 ita : itaq L sequens q anticipans, > S | 8 oderis S C : non vis L | 15 propterea > S C | 17 renocere : + et benefacite his qui vos oderunt S

I, 7. *sine quaestione Chr. constituta*] i. e. ut videtur lex adeo clara ac distincta, ut nulli quaestioni obnoxia sit. — *quod tibi etc.*] Didache, quae I, 2 prima inter litteras christianas hoc dictum tradit, pro *μισεῖν* habet *οὐ θέλειν*. Cum autem Syrus et Constitutor illud verbum usurpantes consentiant, vix dubium est, auctorem eo usum esse et Latinum dictum secundum formam usitatiorem reddidisse. Infra VII, 2, 1, ubi Didache transcribitur, Constitutor hanc formam retinuit, alteram autem addidit. LXX Tob. 4, 15 sic reddunt: *καὶ ὁ μισεῖς, μηδενὶ ποιήσῃς*, Vulgata (4, 16): Quod

ab alio oderis fieri tibi, vide, ne tu aliquando alteri facias.

* * *

6. *φόβοι*] Didascalia *φόνου* ut videtur. Constitutor ergo false legit aut de industria mutavit.

7. *ὁ σὺ μισεῖς*] Dictum infra III, 15, 4 paulo decurtatum legitur. Cf. etiam VII, 2, 1. Quomodo Tob. 4, 15 LXX et Vulgata reddant, cf. not. in Didascaliā.

II. *Περὶ τοῦ μὴ ἀνθυβρίζειν ἢ ἀνύρασθαι τὸν ἀδικοῦντα.* De non reddenda contumelia nec ulciscendo eo, qui iniuriam fecit.

5. ὁ δὲ τὸν βούν ἢ τὸν ὄνον ἐπιθυμήσας οὐκ ἐπὶ τῷ κλέψαι καὶ ἰδιοποιήσασθαι ἢ καὶ ἀπαγαγεῖν αὐτὰ διανοεῖται; ἢ ὁ τὸν ἀγρὸν πάλιν ἐπιθυμήσας καὶ ἐπιμείνας τῇ τοιᾷδε διαθέσει οὐ πονηρεῖται, ὅπως ὁρογλυφῆσας ἀναγκάσῃ τὸν ἔχοντα τοῦ μηδενὸς ἀποδόσθαι αὐτῷ; φησὶν γάρ πον ὁ προφήτης· „Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλονται τι“. διὸ λέγει· „Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; ἡκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα“. καὶ ἀλλαχοῦ· „Ἐπικατάρατος ὁ μετατιθεὶς ὅρια τοῦ πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαός· Γένοιτο, γένοιτο“. διὸ φησιν ὁ Μωσῆς· „Οὐ μετακινήσεις ὅρια τοῦ πλησίον σου, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου“. 6. διὰ ταῦτα οὖν φόβοι, θάνατοι, δικαστήρια, καταδίκαί παρὰ τοῦ θεοῦ τοῖς τοιούτοις ἐπακολουθοῦσι. 7. τοῖς δὲ ὑπηκόοις θεοῦ ἀνθρώποις εἰς νόμος θεοῦ ἀπλοῦς, ἀληθής, ζῶν οὗτος ἐνυπάρχει· „Ὁ σὺ μισεῖς ὑφ' ἐτέρου σοὶ γενέσθαι, σὺ ἄλλῳ οὐ ποιήσεις“. 8. οὐ βούλει τῇ γυναικὶ σου τινα ἐμβλέψαι κακῶς εἰς διαφθορὰν αὐτῆς· μηδὲ σὺ τῇ τοῦ πλησίον σου γυναικὶ κακοήθως ἀτενίσῃς. 9. οὐ βούλει σου τὸ ἱμάτιον ἀρθῆναι· μηδὲ σὺ τὸ τοῦ ἐτέρου ἄρῃς. 10. οὐ θέλεις πληγῆναι, λοιδορηθῆναι, ὑβρισθῆναι· μηδὲ σὺ ἄλλῳ ταῦτα διαθήῃς.

II. Ἀλλὰ καταρᾶται σοὶ τις; σὺ εὐλόγησον αὐτόν, ὅτι γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν· „Ὁ εὐλογῶν σε εὐλόγηται, καὶ ὁ καταρώμενός σε κεκατήραται“. ὁμοίως καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· „Εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς“. 2. ἀδικούμενοι μὴ ἀνταδικήσητε, ἀλλ' ὑπομείνατε, ὅτι λέγει ἡ γραφή· „Μὴ ἐλπῆς· 25

5 Ies. 5, 8. — 7 Ies. 5, 9. — 9 Deut. 27, 17. — 10 Deut. 19, 14. — 15 Tob. 4, 15. — 17 Mt. 5, 28. — 18 Mt. 5, 40. — 22 Num. 24, 9. — 24 Mt. 5, 44. — 25 Prov. 20, 22.

2 ὁ > ο p v | 3 οὐ D A a² : > a h o p v | 5 προφήτης : + Ἰσαίας ο, ἡσαΐας v | 6 καὶ — ἐγγίζοντες > p | 6 τοῦ : τῷ ο | 7 οἰκήσῃτε a h 8:9 ἀλλαχοῦ + λέγει ο | 9 τοῦ πλησίον : πατέρων ο p | αὐτοῦ > h o v 10 γένοιτο sec > a | Μωϋσῆς h v | 11 ἃ ἔθεντο οἱ π. σου > p v 12 ταῦτα h o p v L cf. A B : τοῦτο a cf. S | φόβος θανάτου ο | τοῦ a ο : > h p v | 13 θεῶ : τοῦ θεοῦ ο | 14 ἀπλοῦς > p v | ζῶν h. l. a : ante ἀληθῆς p v, post ἐνυπάρχει h, > ο | 15 σὺ > ο | σοὶ h. l. a : ante ὑφ' ἐτέρου h, post γενέσθαι ο p, > v | γενέσθαι a h : γίνεσθαι ο p v | 16 ἐμβλέψασθαι ο | 17 τὴν . . γυναῖκα ο | 17/18 μηδὲ — ἀρθῆναι > h | 18 τὸ sec > ο | 20 ταῦτα > ο | 21 σοὶ a : σοῦ h, σέ ο p v | σὺ > h v | 22 Ἀριθμῶν : ψαλμῶν ο | 23 κεκαθάρταται ο | 24 ἡμᾶς ο | 25 ἀδικήσητε h

noceam inimicum meum, quoniam me nocuit; sed sustine, ut Dominus te adiuuet et vindictam faciat super eum, qui te nocuit. 3. Nam iterum in Evangelio dicit: Diligite odientes vos et orate pro maledicentibus vos et inimicum nullum habebitis. 4. Intenti igitur simus 5 mandatis istis, dilecti[ssimi], ut filii lucis inveniamur, cum ea agimus.

III. Portate ergo, [sicuti] servi et filii Dei, invicem; 2. [ita ut] vir mulierem suam, non ut superbus aut elatus * sed benignus sit eiusque manus porrecta ad dandum, et uxori suae soli suavem 10 se faciat eamque honeste contentam reddat atque id agat, ut ab ea sola ametur neque ab alia. 3. Ne ornes te, ut te videat mulier aliena et te concupiscat. Sin ab ea coactus peccas cum ea, haud dubie a Deo tibi superveniet mors in igne, qui durat in omnia saecula, id est in igne aspero et acerbo, atque cognosces et in- 15 telleges, cum acerbe puniris. 4. Si vero hoc inquinamentum non committis, sed eam abicis ac repudias, in eo tantum peccasti, quod cultu tuo effecisti, ut mulier caperetur te concupiscens. Tu enim eam commovisti, ut tua causa ipsi id accideret, ut in concupiscentia sua fornicaretur. 5. Neque vero adeo noxius es, quia eam non 20 concupivisti; misericordiam autem Dei consequeris, quia te ei non dedidisti neque ab ea tibi persuasum est, cum ad te mitteret, neque

8 Didache 1, 3; Mt. 5, 44; Lc. 6, 27. 28. — 5 Io. 12, 36; I Thess. 5, 5. — 7 Gal. 6, 2; Eph. 4, 2; Col. 3, 13. — 9 Sirach 4, 31.

5 dilecti S C | 7 sicuti L (ὥς pro οἱ) : > S C | ita ut > S C

II, 3. Hoc dictum praeter Didascaliam nonnisi Didache 1, 3 (et paraphrasi huius scripturae in Constitutionibus apost. VII instituta) traditum est, ubi autem membrum secundum (orate pro maledicentibus vos) alium locum habet. Auctor Didascaliae cum distincte ad Evangelium provocet, verba fortasse ex scriptura aliqua deperdita desumpsit. Cum autem Didachen cognitam habuerit et in S. Scriptura alleganda liberior sit, testis idoneus non est.

* * *

3. Cum Constitutor verba Didaches: καὶ οὐχ ἔξετε ἐχθρόν, infra VII, 2, 2 retinuerit, eadem hoc loco suppressit eisque verba S. Scripturae substituit, eo ut videtur offensus, quod verba in Didascalia Evangelio attribuuntur.

III. Περὶ καλλωπισμοῦ καὶ τῆς ἐκείθεν ἀμαρτίας. De ornatu et peccato inde proficiscente. Cf. Clem. Alex. Paedag. III, 3, ubi auctor de ornatu virorum agit.

2. ἐν μεταδότῳ] Cf. I Tim. 5, 18; Canon. eccles. s. apost. 18, 5; 20, 3.

τίσσομαι τὸν ἐχθρόν μου ἃ με ἠδίκησεν, ἀλλ' ὑπόμεινον, ἵνα σοι βοηθήσῃ ὁ κύριος καὶ ἐκδικίαν ἐπαγάγῃ τῷ ἀδικοῦντί σε". 3. καὶ γὰρ πάλιν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· „Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων· καὶ ἔσεσθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς 5 ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους".

4. προσέχωμεν οὖν, ἀγαπητοί, ταῖς ἐντολαῖς ταύταις, ἵνα „τέκνα φωτὸς" εὐρεθῶμεν πρᾶσσοντες αὐτάς.

III. Βαστάζετε οὖν, οἱ δοῦλοι καὶ υἱοὶ τοῦ θεοῦ, ἀλλήλους· 10 2. ὁ μὲν ἀνὴρ τὴν γυναῖκα, μὴ ὑπερήφανος μηδὲ ἀλαζών, ἀλλ' εὐσπλαγχνος, εὐμετάδοτος, τῇ ἰδίᾳ γυναικὶ μόνον βουλόμενος ἀρέσκειν καὶ ταύτην κολακεύειν ἐντίμως, σπονδάζων καταθύμιος εἶναι αὐτῇ, (III) μὴ καλλωπιζόμενος εἰς τὸ ἀγρευθῆναι τινα ἑτέραν ἐπὶ σοί. 3. εἴτε γὰρ ἀναγκασθεὶς ὑπ' αὐτῆς ἁμαρτήσεις εἰς 15 αὐτήν, θάνατος παρὰ θεοῦ ἐπελεύσεται σοι αἰώνιος ἐν αἰσθήσει πικρῶς κολαζομένην· 4. εἴτε μὴ ποιήσεις τὸ μύσος, ἀλλ' ἀποσεισάμενος αὐτήν ἀρνῆσῃ αὐτό, καὶ τοῦτο ἡμαρτες, εἰ καὶ μὴ ἐπίσης, μόνον δὲ τὸ διὰ τοῦ καλλωπισμοῦ σου παγιδεῦσαι γυναῖκα εἰς τὸ ἐπιθυμῆσαι σου· ἐποίησας γὰρ τὴν τοῦτο παθοῦσαν διὰ τῆς 20 ὀρέξεως μοιχευθῆναι ἐπὶ σοί. 5. ἀλλ' οὐχ οὕτως αἷτιος ὑπάρχεις διὰ τὸ μὴ προσάποστειλαί σε τῇ ἐπὶ σὲ πεπαγιδευμένῃ· οὐ γὰρ σὺ ἐπεθύμησας αὐτῆς· μὴ συνεπιδιδοὺς δὲ αὐτῇ ἑαυτὸν ἐλεγήσῃ

3 Mt. 5, 44. 45; Luc. 6, 27. 28. 35. — 8 Io. 12, 36; I Thess. 5, 5. — 10 Gal. 6, 2; Eph. 4, 2; Col. 3, 13.

1 μου > a | σοι βοηθήσῃ p v L : σοι β. σοι ο, β. σοι h, σε ἐκδικήσῃ a · 4 τῶν μισούντων ο | 5 ὑμᾶς καὶ διωκόντων a h (+ ὑμᾶς h) : καὶ δ. ὑμᾶς p v | καὶ διωκόντων > ο | 6 τοῖς > ο | 6/7 ἐπὶ π. — βρέχει > ο | 10 καὶ υἱοὶ > h | 11 τὴν γυναῖκα : πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γ. ἔστω a | ὑπερηφανῶν h ο μηδὲ ἀλαζών : μ. ἀλαζονευόμενος h, > ο | 13 κολακεύουν ο | σπονδάζων + καὶ h | 14 αὐτῇ εἶναι p v | 15 ἑτέραν a h A cf. D : νεωτέραν ο p v αὐτῆς + καὶ ο | 16 πᾶρά + τοῦ ο | 17 πικρῶς (πικρὸς ο) κολ. (κολαζο- μένον h ο) a h ο : κολ. πικρῶς p v | ἀλλὰ ο p v | 18 αὐτό : αὐτῶ ο, αὐτὴν a ἐπίσης : ἐφ' ἴσης h, ἐφῆσαι ο, ποιήσης a | 19 καλλωπίσματος ο | εἰς : πρὸς ο 21 ὀρέξεως : ὀράσεως ο cf. D | 22 διὰ τὸ — πεπαγιδευμένην > ο | ἐπὶ σὲ a h : ἐπὶ σοὶ p v | 23 μὴ σ. δέ : μὴδε σ. ο

— κολακεύειν] Clem. Hom. XIII, 16: θέτως φιλεῖ καὶ καταφιλεῖ καὶ κο- ἡ σώφρων (γυνή) τὸν ἄνδρα ἐνδια- λακεύει. Cf. Ign. ad Polyc. 2, 2.

cogitatione ulla ad hanc mulierem te convertisti, quae cupiditate in te capta erat. 6. Sed haec repente in te incidit et cogitatione sua exagitata est et ad te misit; tu autem ut vir pius eam repudiasti et ab ea recessisti neque cum ea peccasti; haec vero corde
 5 suo exagitata est, quia iuvenis et pulcher et venustus es atque te ornavisti eamque commovisti, ut te concupisceret; et fortasse reus es peccati eius, quia propter cultum tuum illud ei accidit. 7. Precare autem Dominum Deum, ne tibi adscribatur peccatum ad illam attinens. 8. Et si Deo placere vis, et non hominibus, ac speras
 10 et exspectas vitam et requiem aeternam, noli exornare pulchritudinem naturae tuae, quae tibi a Deo data est, sed humili animo eam coram hominibus vilem reddas; similiter noli nutrire capillos capitis tui, sed eos conscinde, neque eos come neque orna vel unge, ne ad te pellicias feminas tales, quae capiant vel capiantur
 15 libidine. 9. Neque vestitu pulchro utaris neque pedibus tuis crepidas componas, quae libidinem stultitiae foveant, neque anulos ex auro factos digitis tuis induas, quandoquidem haec omnia et quaecunque naturae addis meretricia sunt. 10. Tibi enim tanquam homini in Deum credenti non licet capillos capitis tui nutrire
 20 et comere et polire, id quod voluptas libidinis est, neque eos componas neque ornes nec tales reddas, ut pulchri sint.

21 pulchri : S legisse videtur καλὴν pro οὐλήν

6. τοῦ οὐαὶ κληρ.] Similiter II, 62, 1; III, 5, 6.

8. τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως — μὴ προσ-επικαλλώπιζε] Cf. I, 8, 24. — κατακνιζομένον κτλ.] i. e. pruriens et capillum illaesum et fluentem habens vel unguentis delibutus. Clemens Al. Paed. II, 8; III, 11, 60—63 disputat, quae Christianis de capillis et unguentis observanda sint.

9. De usu calceamentorum vel crepidarum et anulorum cf. Clem. Al. Paed. II, 11; III, 11, 58. 59; Chrysost. Hom. in Calendas c. 5. — τῆς χρείας μόνον] Clemens Al. Paed. II, 3, 37

p. 189 ed. Potter: ὧν μέτρον ἡ χρεία, μὴ ἢ πολυτέλεια γινέσθω.

10. σισόην κτλ.] Illud vocabulum denotat speciem nectendi et componendi comas; voces ἀπόχνημα et μεριστήs simile quid significare possunt. In sequentibus auctor vel interpolator etiam accuratius pronuntiat: Christianus ne capillos tumefaciat nec carpat neque arte formet crispas vel flavas reddat. — οὐ ποιήσετε κτλ.] Vulgata versum sic reddit: Neque in rotundum attondebitis comam nec radetis barbam. Vox ἀναξυρίς hic obscura est; secundum contextum de capillamento aliquid dicere videtur. Alias, ut supra v. 9, feminalia vel fascias denotat.

ἐπὶ κυρίου τοῦ θεοῦ τοῦ ἐλπόντος· „Οὐ μοιχεύσεις“, καὶ „Οὐκ ἐπιθυμήσεις“. 6. εἰ γὰρ ἐκείνη θεασαμένη σε ἢ ἀκαίρως σοι συναντήσασα ἐπλήγη τὴν διάνοιαν καὶ προσέπεμψέν σοι, σὺ δὲ ὡς θεοσεβῆς ἡρνήσω αὐτὴν ἀπέσχου τε καὶ οὐκ ἡμαρτες εἰς αὐτήν, ἐκείνη μέντοι τὴν καρδίαν ἐτραυματίσθη, εὐμόρφου νεωτέρου ὑπ- 5 άρχοντός σου καὶ κεκαλλωπισμένου, ὥστε ἐρασθῆναι σου, ἔνοχος εὐρίσκη σὺ τοῦ ἐκείνης παραπτώματος, ὡς αἴτιος αὐτῇ σκανδάλου γενόμενος καὶ τοῦ „οὐαὶ“ κληρονόμος. 7. διὸ δεήθητι κυρίου τοῦ θεοῦ, ὅπως μηδὲν σοι διὰ τούτου κακὸν στηριχθῇ. οὐ γὰρ ἀνθρώποις σε χρηὶ ἀρέσκειν εἰς ἁμαρτίαν, ἀλλὰ θεῷ εἰς ὁσιότητα, 10 ζωῆς τε καὶ ἀναπαύσεως τῆς αἰωνίου ἀντέχεσθαι. 8. τὸ ὑπὸ τῆς φύσεώς σοι δεδομένον ἐκ θεοῦ κάλλος μὴ προσεπικαλλώπιζε, ἀλλὰ ταπεινοφρόνως μετρίασον αὐτὸ πρὸς ἀνθρώπους, οὕτως τὴν τριχὰ σου τῆς κόμης μὴ παρατρέφων, μᾶλλον δὲ συγκόπτων καὶ καθαιρῶν αὐτήν, ἵνα μὴ κατακνιζομένου σου καὶ ἀσχυλτον τη- 15 ροῦντος τὴν κεφαλὴν ἢ καταμεμυρισμένου σου ἐπαγόγης σεαυτῷ τὰς οὕτως ἀγρευομένας ἢ ἀγρευούσας γυναῖκας. 9. μηδὲ ἐπιτετηδευμένη σοι τῇ ἐσθῇτι χρήσῃ εἰς ἀπάτην, μηδὲ ἀναξυρίδας ἢ κρηπίδας σου τοῖς ποσὶ κακοτέχνως ὑπορράψῃς, ἀλλὰ τὸ τῆς σεμνότητος καὶ τῆς χρείας μόνον· μηδὲ χρυσήλατον σφενδόνην 20 τοῖς δακτύλοις σου περιθῇς, ὅτι ταῦτα πάντα ἑταιρισμοῦ τεκμήρια ὑπάρχει, ἅπερ παρὰ τὸ προσήκον ἐπιτηδεύων οὐ ποιήσεις δικαίως. 10. πιστῷ γάρ σοι ὄντι καὶ ἀνθρώπῳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔξεστί σοι τρέφειν τὰς τριχὰς τῆς κεφαλῆς καὶ ποιεῖν σισόην, ὃ ἐστὶν σπατάλιον, ἢ ἀλόχυμα ἢ μεριστὴν τηρεῖν· οὐδὲ μὴν ὀγκοποιεῖν 25

1 Exod. 20, 13. 17. — 8 Mt. 18, 7. — 23 I Tim. 6, 11.

1/2 καὶ οὐκ ἐπίθ. > ο | 2 σοι ο cf. D : > a h p v | 4 ἀπέσχον — αὐτήν > a | 5 μέντοι : μὲν h, δὲ ο | 6 ὥστε : ὥπερ h | 7 εὐρ. σὺ τοῦ ἐκ. π. : εὐρίσκετε σοι το ἐκ. παραπτώματι ο | αὐτῇ h p² v cf. II, 10, 2 : αὐτῆς a p, > ο | 8 γινόμενος h | 9 κακὸν διὰ τούτου p v | 13 μετρίασον + αὐ ο | 14 κόμης μὴ π. : κεφαλῆς μὴ παραστρέφων ο | 15 καθαιρῶν D : καθαιρών G A | κατακνιζομένου a² fortasse recte, nolui autem a codicibus consentientibus discedere | 15 16 τηροῦντες ο | 16 ἢ καταμεμ. : καὶ καταμαριζωμενον ο : σαντῷ h, αὐτῷ ο | 18 σοι : σου ο | κερήσω ο | 19 κακοτέχνως a² h ο p v : -ναις a | ὑπορράψῃς a² h (ὑποράψῃς) p cf. D A : ὑπορρήνῃς a v, ἀπορρίψῃς ο | 20 καὶ a h ο : καὶ τὸ p v | 21 σου > ο | πάντα ταῦτα p v | ἑταιρισμοῦ : σφερισμός ο | 23 καὶ > ο | ἐξέστην ο | 23/24 σοι τρέφειν > ο | 24 καὶ > ο σισόην v : εἰσόην p, εἰς ἔν a h, εἰς ἔν ο | 25 ἢ μεριστὴν p : ἢ μερὶς τὴν ο, ἢ μερισμὴν v, ἢ μερισμόν h, ἢ μεμερισμένην a | οὐδὲ a h ο : οὔτε p v

11. Neque corrumpas vestigia barbae tuae nec commutes figuram naturae faciei tuae, nec mutes eam, ita ut alia sit, ac Deus eam creavit, volens hominibus placere. Quae si feceris, anima tua vitam perdet, et reddes eam abiectam coram Deo Domino. 12. Tanquam
 5 homo igitur Deo placere volens adtende, ne eiusmodi facias, et abstine ab eis omnibus, quae Dominus odit.

IV. Nec circumambules nec circumvageris otiosus in vicis, inanis male viventium spectator, sed arti tuae operique tuo animum intende, studeque facere, quae Deo accepta sunt, ac verba Domini
 10 perpetuo meditare.

V. Si vero dives es neque opus est tibi arte, quae te nutriat, noli inaniter ambulare et vagari, sed omni tempore stude adire ad fideles et eadem sentientes, et cum eis coniunctus meditare verba salutifera eaque disce; 2. sin autem, mane domi ac perlege
 15 Legem et Regum libros et Prophetas * et Evangelium, plenitudinem eorum [omnium].

VI. Gentiles autem libros penitus ne tetigeris. 2. Quid enim

16 omnium > S C

11. Respicit hunc versum Michael Cerularius. Cf. Testimonia. — Clemens Al. Paed. III, 3, 18—25 p. 263—67; III, 11, 60—65 p. 289 ne barba tondeatur admonet, quippe quae a Deo data sit viro tanquam signum generis et melioris naturae atque faciei dignitatem et auctoritatem paternam praebeat.

IV. "Οτι οὐ δεῖ περιεργάζεσθαι τοὺς κακῶς ζῶντας, ἀλλὰ τῷ οἰκείῳ ἔργῳ σχολιάζειν. Quod non oportet de eis satagere, qui male vivunt, sed operi suo vacare.

2. Cf. VI, 23, 6.

V. Ποῖα τῆς γραφῆς βιβλία δεῖ ἀναγινώσκειν. Quos scripturae libros oporteat legere.

2. ψάλλε τ. ὅ.] Cf. II, 57, 6.

VI. Περὶ τοῦ ἀπέχεσθαι πάντων τῶν ἑξωθεν βιβλίων. Quod oporteat abstinere ab omnibus gentilium libris. — Similiter alii auctores, etiamsi non

adeo severe, lectionem librorum gentilium reprobant. Cf. Clem. Recognit. X, 15. 42; Ioann. Cass. Collat. XIV, 12; Isid. Sent. III, 13. Mentio quoque facienda est somnii illius, quod refert Hieronymus Ep. 22 ad Eustoch. c. 30, quo tanquam Ciceronianus flagellari sibi visus est. Canon XVI Statutorum ecclesiae antiquorum vel concilii Carthaginensis quod dicunt quartum episcopos praesertim libros gentilium legere vetat, dicens: Ut episcopus gentilium libros non legat, haereticorum autem pro necessitate et tempore. Plures autem lectionem librorum illorum tanquam ad eruditionem comparandam utilem ac paene necessariam comprobant. Revera omnes fere patres doctrina et eruditione conspicui libris illis legendis operam navaverunt. Cf. Tert. De idolatr. c. 10; Clem. Strom. I, 9; Orig. apud Eus. H. E. VI, 18. 19; Gregor. Naz. Orat. 43 (20); Hieron.

διαξαίνειν τε καὶ πλάσσουντα οὐλὴν διατιθεῖν ἢ ξανθοποιεῖν αὐτήν, ἐπεὶ περ καὶ ὁ νόμος ἀπαγορεύει φάσκων ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· „Οὐ ποιήσετε ὑμῖν σισόην οὐδὲ ἀναξυρίδας“. 11. χρὴ δὲ οὐδὲ γενεῖον τρίχα διαφθεῖρειν καὶ τὴν μορφὴν τοῦ ἀνθρώπου παρὰ φύσιν ἐξαλλάσσειν. „Οὐκ ἀπομαδαρώσετε“ γάρ, φησὶν ὁ Νόμος, 5 „τοὺς πώγωνας ὑμῶν“. τοῦτο γὰρ γυναιξὶν εὐπρεπὲς ὁ κτίσας ἐποίησεν θεός, ἀνδράσι δὲ ἀνάρμοστον ἐδικαίωσεν· σὺ δὲ ταῦτα ποιῶν διὰ ἀρέσκειαν ἐναντιούμενος τῷ νόμῳ, βδελυκτός γενήσῃ παρὰ θεοῦ τῷ κτίσαντί σε κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ. 10. ἐὰν οὖν θέλῃς θεῷ ἀρέσκειν, ἀπόσχου πάντων ὧν μισεῖ αὐτός, καὶ μηδὲν πράσσει 10 τῶν αὐτῷ ἀπαρεσχόντων.

IV. Οὐκ ἔσῃ ὡς πετόμενος καὶ ἀλώμενος ἐν ταῖς ῥύμαις, ἀκαιροεπόπτης τῶν κακῶς ζώντων, ἀλλὰ τῇ τέχνῃ σου καὶ τῷ ἔργῳ σου προσέχων τὰ τῷ θεῷ φίλα ἀναζητεῖ ποιεῖν, καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ λόγια ἀναμιμνησκόμενος διηνεκῶς μελέτα. 2. λέγει γὰρ ἡ 15 γραφή σοι, ὅτι „ἐν τῷ Νόμῳ αὐτοῦ μελετήσεις ἡμέρας καὶ νυκτός, περιπατῶν ἐν ἀγρῷ καὶ ἐν οἴκῳ καθήμενος, καὶ κοιταζόμενος καὶ διανιστάμενος, ἵνα συνιῇς ἐν πᾶσιν“.

V. Ἀλλ' εἰ καὶ πλούσιος ὑπάρχεις, χρεῖαν τέχνης πρὸς τὸ τρέφεσθαι οὐκ ἔχων, ῥεμβὸς μὴ γίνου μηδὲ ἀκαιροπεριπάτητος· 20 ἀλλ' εἴτε προσέρχῃ τοῖς πιστοῖς τε καὶ ὁμοδόξοις, συμβάλλων τὰ ζωοποιὰ προσομιλεῖ ῥήματα· 2 (V). εἰ δὲ μή, καθεζόμενος ἔνδον ἀναγινώσκει τὸν Νόμον, τὰς Βασιλείους, τοὺς Προφῆτας, ψάλλε τοὺς ὕμνους, διέρχου ἐπιμελῶς τὸ Εὐαγγέλιον τὸ τούτων συμπλήρωμα.

VI. Τῶν ἐθνικῶν βιβλίων πάντων ἀπέχου. 2. τί γὰρ σοὶ 25

3 Lev. 19, 27; 21, 5. — 5 Lev. 19, 27. — 9 Gen. 1, 27. — 16 Ios. 1, 8; Deut. 6, 7.

1 διαξαίνοντα a² | διατιθέναι h | 3 σισόην a h : σεισόην p v, εἰς ὃ ἦν ο οὐδὲ pr a h : ἡ ο p v | 4 τρίχας h o | 5 φησὶν > o | 6/7 εὐπρεπὲς — ἐποίησεν : ἐποίησεν ὁ κτίσας αὐτὰς o | 7 ἄνδρα o | 8 ποιῶν : πογῶν o | 8 διαρέσκειαν h v | 9 θεῷ a h o : τῷ θ. p v | εἰκόνα + τὴν o | 10 ἀπόσχου + ἀπὸ o | πρᾶττε o | 12 ὡς > o p v | πετόμενος a h o : πατώμενος p v, + καὶ ἐμπεριπατῶν a, καὶ ἀλώμενος > o | 13 ἀκαιροεπόπτης : ἀκαίρος, ἐπόπτης o | καὶ a h D : ἡ o p v A | 14 ἔργῳ : post hanc vocem in o litura et antea ut videtur ditto-graphia | 14/15 τοῦ Χρ. a o : Χριστοῦ h p v̄ | 16 μελετήσῃ h o p | 17 καὶ κοιταζόμενος > o | 18 ἀνιστάμενος p v | συνιῇς a² (i. m.) o (συνιεύς) : συνῇσι a, συνῇς h p v | 19 εἰ : ἡ o | χρεῖα h, χρεῖα o | 20 ῥεμβός : ῥεμβὸς τοὺς ὀφθαλμούς o | ἀκαιροπεριπάτητος a², -πάτιτος o : -περίπατος a h p v | 21 τε > o | 22 πρὸς ὁμιλίας o | μῆγε o | 24 ὕμνους + δᾶδ a | 25 τῶν : τὰ αἰρετικά μὴ ἀναγινώσκης, τῶν h, μηδὲν σοὶ τῶν o

- tibi est cum alienis verbis vel legibus aut pseudoprophetis, quae facile levioribus hominibus errorem praestant? 3. Nam quid tibi deest in verbo Dei, ut ad illas gentiles fabulas pergas? 4. Si vis <hi>storias [legere] discurre<re>, [et] habes Regnorum; si autem
 5 sophistica et poetica, habes Prophetas, in quibus totius poetiae et sophistiae maiorem narrationem invenies, quoniam Domini, qui solus est <sapiens>, [sapientia et] sonitus sunt. 5. Si vero cantorum desideras, habes Psalmos; si autem initium generationis mundi, habes Genesim; aut si leges et praecepta, habes gloriosam
 10 Domini Legem. 6. Ab omnibus igitur [his tam] alienis et diabolicis scripturis fortiter te abstine. 7. Tamen et cum Legem legis, <cave deuterodin>, simpliciter in ea lege, ab omnibus praeceptis eius et mandatis longe te abstine, ut non te veteribus et qui non possunt solvi laqueis conliges et oneres; nam etsi ali-
 15 quando legis deuterodin, tantum ad hoc lege, ut scias et magnifices Deum, quia de tantis et talibus nos ligaturis eripuit. 8. Hoc autem tibi sit ante oculos, ut cognoscas, quid est lex et quae post legem secunda ligatio his, qui per legem et per repetitam alligationem in deserto tanta peccaverunt, et quanta eis imposuit onera.
 20 9. Lex autem est, quae locutus est Dominus Deus, antequam

7 sapiens S C | sapientia et > S C | 8 Psalmos : + David S | 9 Genesim + Mosis magni S | gloriosam : librum Exodi S, pro *ἐνδοξον* legens *ἔξοδον*
 10 his tam : > S C | 11 scripturis L : rebus S, > C; L magis interpretamentum quam versionem exhibuit | 12 cave — lege S | 13 mandatis S : creaturis L ut non : ne te ipsum in errorem inducas neque S | 15 deuterodin S cf. C : bis L | 17/19 quae post — onera : quae vincula deuteroseos, quae post legem eis data sunt, qui in lege erant et ob deuterodin omnia peccata in eremo commiserunt S; testes ita inter se discedunt, ut locus vix sanari possit | 20 lex + prima S

VI, 7. *deuterodin*] Latinus vocem *δευτέρωσιν* v. 8 vertit: secunda ligatio, alias: secundatio. Syrus vocem retinet, et ego eam adhibeo praeter particulas versionis latinae veteris conservatas. De vi vocis cf. Constitut. apost. not.

* * *

Ep. 70 (84) ad Magnum Orat. Quod vero veteres diversum de hac re iudicium pronuntiant, non est mirandum,

cum lectio illa modo commoda, modo incommoda secum trahat, ut bono vel malo animo suscipitur. Etiam plures locos adnotavit Cotelerius. Cf. Daniel, *Études classiques dans la société chrétienne*, quem librum in linguam germanicam transtulit I. M. Gaisser 1855.

1—6. Laudavit hunc locum Anastasius Quaest. LXV.

4—5. Auctor hic quinque classes librorum V. T. discernit: historicam,

καὶ ἄλλοτρίοις λόγοις ἢ νόμοις ἢ ψευδοπροφήταις, ἃ δὲ καὶ
 παρατρέπει τῆς πίστεως τοὺς ἐλαφροὺς; 3. τί γὰρ σοὶ καὶ λείπει
 ἐν τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἐπ' ἐκεῖνα τὰ ἐθνομύθια ὁρμήσῃς;
 4. εἴτε γὰρ ἱστορικὰ θέλεις διέρχεσθαι, ἔχεις τὰς Βασιλείους· εἴτε
 σοφιστικὰ καὶ ποιητικά, ἔχεις τοὺς Προφῆτας, τὸν Ἰωβ, τὸν 5
Παροιμιαστὴν, ἐν οἷς πάσης ποιήσεως καὶ σοφιστείας πλεονα
 ἀγχνόιοιαν εὐρήσεις, ὅτι κυρίου τοῦ μόνου σοφοῦ φθογγαὶ εἰσιν.
 5. εἴτε ῥισματικῶν ὁρέγῃ, ἔχεις τοὺς Ψαλμούς· εἴτε ἀρχαιογονίας,
 ἔχεις τὴν Γένεσιν· εἴτε νομίμων καὶ παραγγελιῶν, τὸν ἔνδοξον
 τοῦ κυρίου Νόμον. 6. πάντων οὖν τῶν ἄλλοτρίων καὶ διαβο- 10
 λικῶν ἰσχυρῶς ἀπόσχου. 7. πλὴν καὶ τὸν Νόμον ἀναγινώσκων
 τῶν ἐν αὐτῷ ἐπεισάκτων ἀπόσχου, εἰ καὶ μὴ πάντων, ἀλλὰ τινων
 τῶν τῆς δευτερώσεως· μόνον δὲ πρὸς ἱστορίαν ἀναγίνωσκε, εἰς
 τὸ γινώσκειν σε καὶ δοξάζειν τὸν θεόν, ὅτι ἀπὸ τοιούτων καὶ
 τοσούτων ἐρρύσατό σε δεσμῶν. 8. ἔστω δέ σοι πρὸ ὀφθαλμῶν 15
 γινώσκειν, τί νόμος φυσικὸς καὶ τί τὰ τῆς δευτερώσεως τὰ τε
 ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῖς μοσχοποιήσασι δοθέντα ἐπείδακτα. 9. νόμος
 γὰρ ἐστίν, ἃ ἐλάλησεν κύριος ὁ θεὸς πρὸ τοῦ τὸν λαὸν

1 νόμοις ἢ λόγοις h | 3 ἐθνομύθια a, αἰωνόμυθια h | 4 ἱστορικὰ : ριτο-
 ρικὰ o | Βασιλείους : βίβλους o | 6 σοφιστείας : σοφίας h o | πλεονα : τὸ
 τέλειον o | 7 κυρίου : τοῦ κ. o | τοῦ > p v | σοφοῦ o D : + θεοῦ a h p v
 10 τοῦ κυρίου o D : κ. τοῦ θεοῦ a h p v | ἄλλοτρίων : διαβολικῶν ~ o
 11 ἰσχυρὸς o | πλὴν — ἀπόσχου > o | 12 τῶν > o p v | 13/16 μόνον —
 δευτερώσεως > h | 13 ἀναγίνωσκε εἰς τὸ > o | 14 δοξάζειν + σε o
 14/15 καὶ τοσούτων > o | 15 σε ἐρρύσατο p v | 16 τε > o | 17 τῆς μοσχο-
 ποιήσεως h | 18 ἃ : τίνα a

sophisticam et poeticam, lyricam, archaeogonicam, paraeneticam. Cyrillus Hieros., Catech. IV, 35, Genesim non seorsum enumerans, quatuor classes habet: libros Legis, historicos, poeticos, propheticos. Gregorius Nazianzenus, Carmen XII (Migne PG 37, 474) tria genera enumerat: libros historicos, poeticos, propheticos.

7. Auctor distinguit legem et deuterotin. Illa est decalogus, haec complectitur omnia, quae Deus Israelitis mandavit, postquam in eremo vitulum

fecerunt et idolis servierunt, et a quibus Christus salvator homines liberavit. Uberius de hac re agit infra VI, 18—23, ad quem locum lectorem revoco. Hic animadvertas velim, sententiam Didascaliae per interpolatorem diminui. In illo libro enim lector admonetur, ut deuterotin omnino caveat; in Constitutionibus vero, ut, si non ab omnibus mandatis adscitiis, saltem a quibusdam se absterneat. — εἰ καὶ μὴ κτλ.] Eadem fere verba Constitutor inseruit VI, 22, 1. 8.

populus vitulum faceret et ad idololatriam converteretur, id est decalogus et iudicia. Et ea autem, quae post idololatriam eis mandavit et digne ut ligationes imposuit, tu [autem] tibi vincula noli adtrahere. 10. Nam salvator noster propter nihil aliud venit, nisi
 5 ut legem impleat et vincula secundationis legis infirm[ar]et. Unde eos, qui de plebe ei crediderunt, solvens ab ipsis vinculis ita eos vocavit dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, <et ego reficiam vos>*. 11. Tu ergo, qui sine onere es et legis simplicem et Evangelio consonantem Legem et ipsum Evangelium
 10 et Prophetas nec non et Regnorum, scire debes ex ipsis, quia quanticumque iusti fuerunt reges, a Domino multiplicati sunt in hoc saeculo, et repromissio perpetuae vitae eis in regno Dei permanet, quanticumque autem reges idololatrae et praevaricatores fuerunt a Deo, pessime in celeritate perierunt <iudicio iuste definito>
 15 et a regno Dei alienati sunt et pro refrigerio poenam exceperunt. 12. Ergo haec cum legis, valde poteris in fide crescere et aedificari. 13. Et iterum, cum in foro ambulas, balneis virilibus utere, ut non, cum ostendis corpus tuum revelatum in confusione, et tu in laqueo incidas et facile facias mulierem in te laqueari. 14. Ob-
 20 serva ergo, ne talia agas, et vives Deo.

VII. Discamus vero, in Sapientia quid dicat sanctum verbum:

2. *Fili, custodi mea verba, et mea mandata absconde apud te ipsum;*

4 Mt. 5, 17. — 7 Mt. 11, 28. — 22 Prov. 7, 1—27.

6 de plebe > S | 8 et ego ref. vos S C | et legis : lege S cf. C
 10 Regnorum : Regum S | scire debes : ut scias S cf. C | 14 iudicio iuste
 definito S cf. C | 16 leges L | 17 iterum — ambulas : postea surge et pro-
 gredere in forum S | virilibus : + nec vero balneis feminarum S | 19 facile
 . . mulierem cf. C not. : > S C | 20 vivis L, litteras i et e saepe confundens
 21 discamus : disce S

13. Veteres Christianos, mores gentilium sequentes, nonnunquam balneis virorum ac mulierum promiscuis usos esse testantur quoque et improbant Clemens Alex. Paedag. III, 5; Cyprianus De habitu virg. c. 19; De lapsis c. 30; Epiphanius H. 30 c. 7; Hieronymus Adv. Iovian. II, 35; Nilus Ep. II, 211; Conc. Laodic. c. 30; Conc. Trull. c. 77. Evagrius H. E. I, 21 et

Nicephorus H. E. XIV, 50 laudant etiam ascetas, qui balneas promiscuas adibant, ut cupiditates superarent vel potius se iam cupiditatum expertes esse probarent. E contra non solum Christiani plerique, sed etiam nonnulli gentiles consuetudinem turpitudinis et periculi plenam proscripserunt. Clemens Alex. l. c. versus Hesiodi laudat huc spectantem. Hadrianus imperator

εἰδωλολατρῆσαι, τοῦτ' ἔστιν ἡ δεκάλογος· ἃ δὲ ἁμαρτήσασιν αὐτοῖς ἐπετέθη, δεσμὰ σὺ ἑαυτῷ μὴ ἐπισπάσῃ. 10. ὁ γὰρ σωτὴρ ἡμῶν οὐ δι' ἕτερόν τι „ἤλθεν, ἢ ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας“ καὶ τὰ δεσμὰ τῆς δευτερώσεως τῶν ἐπεισάκτων ἢ παύσῃ ἢ μεταθῇ· διὰ γὰρ τοῦτο προσκαλούμενος ἡμᾶς ἔλεγεν· 5 „Λεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς“. 11. σὺ οὖν, ἀναγνούς τὸν Νόμον σύμφωνον ὄντα τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ τοῖς Προφήταις, ἀναγίνωσκε καὶ τὰς Βασιλείους, ὅπως εἰδέναι ἔχοις, ὅποσοι δίκαιοι ἐγένοντο βασιλεῖς καὶ ἠὲξήθησαν ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἡ ἐπαγγελία τῆς αἰωνίου ζωῆς 10 αὐτοῖς διέμεινεν παρ' αὐτῷ, ὅσοι δὲ βασιλεῖς ἐξεπόρνευσαν ἀπὸ Θεοῦ, ἐν ἀποστασίᾳ αὐτῶν συντόμως ἀπώλοντο τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίᾳ καὶ τῆς αὐτοῦ ζωῆς ἐστερηθήσαν, ἀντὶ ἀναπαύσεως αἰωνίαν κόλασιν κληρωσάμενοι. 12. ταῦτα οὖν ἀναγινώσκων, πολὺ τῇ πίστει ἀύξηθεις προσοικοδομηθήσῃ Χριστῷ, σὺ σῶμα καὶ 15 μέλος τυγχάνεις. 13. περιπατῶν δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ λούσασθαι βουλόμενος, χρήσῃ βαλανείῳ ἀνδρείῳ, ἵνα μὴ διὰ τὸ ἐπιδεικνύναι σε σῶμα ἐν ἀσχημῶ ἀποκαλύψῃ γυναῖξιν ἢ θεάσασθαι θῆαν οὐχ ἀρμόζουσιν ἀνδράσιν ἢ σὺ παγιδευθῆς ἢ παγιδεύσῃς ἐπὶ σαντῶ. 14. φυλάσσου οὖν τὰ τοιαῦτα, ἵνα μὴ λάβῃς βρόχους τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ. 20

VII. Μάθωμεν γάρ, ἐν τῇ Σοφίᾳ τί λέγει ὁ ἅγιος λόγος·
2. „Υἱέ, φύλασσε ἐμὸν λόγον, τὰς δὲ ἐμὰς ἐντολὰς κρύφον παρὰ

3 Mt. 5, 17. — 6 Mt. 11, 28. — 15 I Cor. 6, 15. — 20 I Cor. 7, 35. — 22 Prov. 7, 1.

1 εἰδωλολατρῆσαι h o p v A D : + καὶ μοσχοποιῆσαι τὸν παρ' Αἰγυπτίοις Ἄβιν a cf. VI, 20, 1 | αὐτοῖς . . δεσμὰ ∞ o | 2 ἐπετέθη αὐτοῖς h, ἐτέθη o | σεαντῶ a | ἐπισπάσις o | 3 ἵνα h o p v A B D : + ρύσῃται τοὺς ὑποδίκους τῆς ἀντικειμένης ὁργῆς καὶ a | τοὺς νόμους o | 6 πρὸς με a h A D : > o p v | 9 βασιλείας o | εἰδέναι + τι o | ἔχῃς h, ἔχεις o p v | ὅποσοι : ὅπως οἱ o | 10 Θεοῦ a h o : τοῦ θ. p v | 11 αὐτῷ : αὐτῶν o | 13 αὐτοῦ : αὐτῶν o | 14 πολλή h o | 16 τυγχάνῃ o | 17 ἐπιδεικνυσθαι o | 18 σε a h o : τὸ p v | ἀσχημόνῳ p v | θεάσασθαι o | 19 παγιδεύσῃς ἢ παγιδευθῇ o | σαντῶ (σεαντῶ p v) h o p v A D : + τὰς οὕτως εὐαλωτούς γυναῖκας a cf. c. 3, 8 | 20 φύλασσε h | τῆς . . ψυχῆς o p | 21 ἐν τῇ Σοφίᾳ τί λέγει a D : τί λ. ἐν τῇ σ. h o p v

lavacra pro sexibus separavit. Marcus Aurelius lavacra mixta summovit. Alexander Severus ea denuo Romae prohibuit, postquam Heliogabalus ea Funk, Didasc. et Constit. ap. I.

admisit. Cf. Scriptores Historiae Augustae ed. Peter 1865 I, 19. 63. 244.

VII. Περὶ γυναικὸς φανύλης. De muliere prava. — Didascalia duas lon-

fili, honora Deum, et valebis plus, et absque illo alium ne timeas.
 3. Custodi mea mandata, et bene poteris vivere, mea autem verba
 sicut pupillam oculi; impone digitis tuis et scribe ea in latitudine
 cordis tui. 4. Dic sapientiam sororem tuam esse, notam autem pru-
 5 dentiam fac tibi, ut te custodiat a muliere aliena et maligna, si te
 verbis gratiosis coeperit abalienare. 5. De fenestra enim domus suae
 in plateas prospiciens, quemcumque viderit iuvenem insipientem trans-
 euntem per angulum <in> itinere domus eius et loquentem in tenebris
 vespertinis, cum nocturna quies est, 6. mulier autem ei occurrit spe-
 10 ciem habens meretricis, quae facit iuvenum evolare corda; luxuriosa
 est autem et effrenata, in domo autem non quiescunt pedes eius;
 tempore enim aliquo foris vagatur, tempus autem in plateis per omnes
 angulos obsidet. 7. Et post haec adprehendens osculata est eum,
 inruborato autem vultu dicit ad eum: 8. Sacrificium pacificum mihi
 15 est, hodie reddo vota mea; propter hoc exii in occursum tuum, de-
 siderans faciem tuam, inveni te; institis extendi lectum meum, tapetis
 autem stravi ab Aegypto; aspersi lectum meum de croco, domum
 autem meam de cinnamomo. 9. Veni et fruamur amicitiiis usque ad
 lucem, veni, involvamur in amore; non enim est maritus meus in
 20 domo; abiit iter longum, ligaturam pecuniae accipiens in manu sua;
 post dies multos veniet in domum suam. 10. Seduxit autem illum per
 multam loquelam, laqueis autem labiorum adtraxit eum. 11. Quique
 secutus eam est percussus, sicut bos ad occisionem ducitur et ut canis
 ad ligaturam et sicut cervus sagitta percussus in hepar; festinat autem
 25 sicut avis in laqueum, nesciens, quoniam de anima est ei certamen.
 12. Nunc igitur, fili, audi me et intende verbis oris mei. Ne de-
 clinet in itinere <eius> cor tuum <neque adpropinques portae domus
 eius neque deambules in viis eius>, multos enim plagans occidit, et
 sine numero sunt, quos interfecit; in itinere inferorum domus eius
 30 deducens in inferiora mortis. 13. Fili, meae sapientiae intende et
 meo intellectui offer aurem tuam, ut custodias cogitationem bonam;

30 Prov. 5, 1—14.

3 latitudine : πλάτος LXX, tabulas S | 5 maligna : adultera S legens
 πόρνης pro πονηρᾶς | 6 domus suae + et e vestibulo S | 19 veni > S
 23 percussus cf. C : ut puer S | 25 de — certamen : anima sua pergit ad
 mortem S | 27 eius S | 27/28 neque adpr. — viis eius S : > L LXX, partem
 posteriorem exhibent textus hebr. Peschitta Vulgata, pars prior exstat Prov.

σεαντῶ. 3. εἰπὸν τὴν σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι, τὴν δὲ φρόνησιν
 γνωρίμην περιποίησαι σεαντῶ, ἵνα σε τηρήσῃ ἀπὸ γυναικὸς ἄλλο-
 τρίας καὶ πονηρᾶς, ἐάν σε λόγοις τοῖς πρὸς χάριν ἐμβάληται.
 4. ἀπὸ γὰρ θυρίδος οἴκου αὐτῆς εἰς τὰς πλατείας παρακύπτουσα,
 ὃν ἂν ἴδῃ τῶν ἀφρόνων τέκνων νεανίαν ἐνδεῇ φρενῶν παραπο- 5
 ρεύομενον ἐν ἀγορᾷ ἐν διόδοις οἴκου αὐτῆς καὶ λαλοῦντα ἐν
 σκότει ἐσπερινῶ, ἡνίκα ἂν ἡ ἡσυχία νυκτερινῇ καὶ γνωφώδης,
 5. ἡ δὲ γυνὴ συναντᾷ αὐτῶ εἶδος ἔχουσα πορνικόν, ἡ ποιεῖ νέων
 ἐξίπτασθαι καρδίας, ἀνεπτρωμένη δέ ἐστι καὶ ἄσωτος, ἐν οἴκῳ
 δὲ οὐχ ἡσυχάζουσιν οἱ πόδες αὐτῆς· χρόνον γὰρ τινα ἕξω ρέμβεται, 10
 χρόνον δὲ ἐν πλατείαις παρὰ πᾶσαν γωνίαν ἐνεδρεύει. 6. εἴτα
 ἐπιλαβομένη ἐφίλησεν αὐτόν, ἀναιδεῖ δὲ προσώπῳ προσεῖπεν
 αὐτόν· Θυσία εἰρηνικὴ μοι ἔστιν σήμερον, ἀποδίδωμι τὰς εὐχὰς
 μου· ἔνεκεν τούτου ἐξῆλθον εἰς συνάντησίν σου, ποθοῦσα τὸ σὸν
 πρόσωπον εὐρηκά σε· κηρίαις τέτακα τὴν κλίνην μου, ἀμφιτάποις 15
 δὲ ἔστρωκα τοῖς ἀπ' Αἰγύπτου· διέπραγκα τὴν κοίτην μου κρόκῳ,
 τὸν δὲ οἶκόν μου κινναμώμῳ· ἔλθ' καὶ ἀπολαύσωμεν φιλίας ἕως
 ὄρθρου, δεῦρο καὶ ἐγκυλισθῶμεν ἔρωτι, καὶ τὰ ἐξῆς, οἷς ἐπιφέρει·
 7. „Ἀπεπλάνησεν δὲ αὐτόν πολλῇ ὁμιλίᾳ, βρόχοις τε τοῖς ἀπὸ
 χειλέων ἐξώκειλεν αὐτόν· ὁ δὲ ἐπηκολούθησεν αὐτῇ κεπρωθεὶς.“ 20

1 Prov. 7, 4—18. — 19 Prov. 7, 21. 22.

1 σαντῶι h | εἶπον a h v, εἰπὲ ο | σὴν > ο | 2 γνώριμον a | 3 καὶ
 πονηρᾶς > ο | τοῖς : τῆς h | 4 θυρίδων ο | 5 ὃν : ὧν ο | ἐνδεῇ : ἐν δεσῇ ο |
 6 οἶκον ο D : οἶκων a h p v LXX | αὐτοῖς ο | 7 ἡ > ο p v LXX | 9 ἀνα-
 πτερωμένη ο | 11 ἐνεδρεύει > p v | 12 εἶπεν ο | 13 αὐτόν a h : αὐτῶ ο
 p v LXX | 14 ἔνεκα a | ποθοῦσα a h o L LXX : + ἰδεῖν p v S | 15 τέτακα :
 τετάκατ' α | μου + ἀπυλῶς ο | 16 διέπραγκα h v, διέπρανα ο, δι' ἔρανα p |
 κρόκον ο | 17/18 ἕως — ἐγκυλισθῶμεν > ο | 19 πολλῇ : ἐν π. h | τε : δὲ
 h L | τοῖς : τῶν ο | 20 αὐτῇ + ἐπαρθῆς ο | κεπρωθεὶς ο

5, 8 | 29 in itinere . . deducens : itinera . . deducencia S LXX | 31 custodias
 cog. bonam : te custodiat consilium meum S

giores Proverbiorum partes de muliere
 prava agentes easque integras exhibet.
 Constitutiones easdem partes decur-
 tatas proponunt et priori alium locum
 inserunt. Infra in descriptione mulieris
 fortis similis ratio inter libros intercedit.

7. κεπρωθεὶς] Hesychius κέπρον
 definit esse speciem avis marinae le-
 vissimae, quae facile a quovis vento
 circummagitur, unde homo levis dicatur
 κέπρος. Verbum κεπρωθεὶς hoc loco
 denotare videtur: facile captus.

sensus autem labiorum meorum mando tibi. 14. Noli intendere fallaci mulieri; mel enim destillat de labiis mulieris meretricis, quae ad tempus quidem impinguat fauces tuas; postea vero amarius felle invenies illud et acutius magis quam gladius bis acutus. 15. Insipientiae enim pedes deducunt eos, qui utuntur ea, cum morte in infernum; vestigia autem eius non permanent; itinera enim vitae non sequitur; fallaces autem viae eius et non bene cognitae. 16. Nunc igitur, fili, audi me et noli infirmos facere meos sermones. Longe fac ab illa tuum iter, noli accedere ad portas domus eius, ut non
 10 prodas aliis vitam tuam et tuam conversationem his, qui sine misericordia sunt, ut non repleantur alieni tuis viribus et tui labores veniant in domos alienorum et paenitearis in ultimis, cum deterentur carnes corporis tui; et tunc dicis: Quomodo odio habui disciplinam et increpationes declinavit cor meum, non audiebam vocem obiurgantis
 15 me nec opponebam aurem meam? Paene factus sum in omni malo. 17. Et ut non per multa extendamus correptionem, si qua praetermisimus, sicut sapientes, quae * pulchra sunt, ea deligite vobis e sacris libris et ex Evangelio Dei, ut confirmemini et amoveatis ac reiciatis a vobis omnia prava atque innocentes inveniamini in
 20 vita aeterna apud Deum.

VIII. Mulier vero subiecta sit viro suo, quoniam vir caput est mulieris, et caput viri in via iustitiae incedentis est Christus. 2. Post Dominum nostrum omnipotentem, Deum nostrum et patrem saeculorum, praesentis et futuri, et dominum omnis spiritus et omnium
 25 virtutum eiusque spiritum vivum et sanctum, quibus sit honor et

21 Eph. 5, 22, 23; I Cor. 11, 3; Prov. 8, 20.

1/2 noli — mulieri > S | 4/5 insipientiae L LXX : peccati S | 6 permanent (vel: habent requiem) S, ἐπειθεταί LXX : videntur L legens ὁρᾶται | 10 tuam conversationem : σὸν βίον LXX, annos tuos S | 15 meam : + adhortantibus me S

VIII, 2. post dominum — amen] Nau et Gibson hanc particulam ad versum praecedentem adiunxerunt. — eiusque spiritum v. et s.] Quaeritur, num haec particula, quae in Constitutionibus de-

est, auctoris Didascaliae an non potius additamentum sit. Syrus interpretet etiam in doxologia librum terminante VI, 30, 8 spiritum sanctum patri et filio adiunxit.

8. καὶ πάλιν λέγει· „Μὴ πρόσχε φάυλῃ γυναικί· μέλι γὰρ ἀπο-
 στάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνῃς, ἢ πρὸς καιρὸν λιπαίνει σὸν
 φάρυγγα, ὅστερον μέντοι πικρότερον χολῆς εὐρήσεις καὶ ἡκονη-
 μένον μᾶλλον μαχαίρας διστόμον“. 9. καὶ πάλιν· „Ἀλλὰ ἀπο-
 πήδησον, μὴ ἐγχερόνῃς μηδὲ ἐπιστήσης σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν· 5
 πολλοὺς γὰρ τρώσασα καταβέβληκεν, καὶ ἀναρίθμητοί εἰσιν, οὓς
 πεφόνενυκεν“. 10. εἰ δὲ μὴ, φησί „μεταμεληθήσῃ ἐπ' ἐσχάτων
 σου, ἥνίκα ἂν κατατριβῶσιν σάρκες σώματός σου, καὶ ἔρεις· Πῶς
 ἐμίσησα παιδείαν, καὶ ἐλέγχους δικαίων ἐξέκλινεν ἡ καρδιά μου;
 οὐκ ἤκουον φωνῆς παιδεύοντός με καὶ διδάσκοντός με, οὐ παρ- 10
 έβαλλον τὸ οὖς μου· παρ' ὀλίγον ἐγενόμην ἐν παντὶ κακῶ·
 11. ἵνα δὲ μὴ διὰ πλειόνων παρεκτείνωμεν τὰς μαρτυρίας, καὶ
 εἴ τινα παρήκαμεν, οἱ σοφοί, ἑαυτοῖς τὰ καλὰ ἐπιλέγοντες ἐκ τῶν
 ἱερῶν γραφῶν, ἐπιστερεοῦσθε παραιτούμενοι πάντα τὰ φαῦλα εἰς
 τὸ ὁσίους εὐρεθῆναι ὑμᾶς ἐν ζωῇ αἰωνίῳ παρὰ θεῶ. 15

VIII. „Ἡ“ δὲ „γυνὴ ὑποτασσέσθω τῷ ἑαυτῆς ἀνδρί, ὅτι κε-
 φαλή τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ ὑπάρχει, τοῦ δὲ ἀνδρὸς τοῦ πορευο-
 μένου ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης κεφαλὴ ἐστὶν ὁ Χριστός, τοῦ δὲ Χριστοῦ
 κεφαλὴ ὁ“ ἐπὶ πάντων „θεός“ καὶ πατὴρ αὐτοῦ. 2. μετὰ οὖν
 τὸν παντοκράτορα θεὸν ἡμῶν καὶ πατέρα, τοῦ τε ἐνεστώτος καὶ 20
 τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κύριον, πάσης τε πνοῆς καὶ δυνάμεως
 δημιουργόν, καὶ τὸν ἡγαπημένον αὐτοῦ υἱὸν τὸν κύριον ἡμῶν

1 Prov. 5, 3. 4. — 4 Prov. 9, 18. — 6 Prov. 7, 26. — 7 Prov. 5, 11—14.
 16 Eph. 5, 22. 23; 1 Cor. 11, 3; Prov. 8, 20.

5 μὴ : καὶ μὴ a | σὸν : τὸ σὸν h o LXX | 7 μεταμεληθῆς o | 9 ἐλέγ-
 χους : ἐλ. δὲ h o | δικαίων a h A : δικαίους o, > p v B D LXX | ἐξέκλιν o |
 10 φωνῆν o | 10/11 παρέβαλον p v, παρέλαβον o | 12 δὲ μὴ h p v : μὴ δὲ a,
 μὴ o | παρτείνωμεν o | 13 οἱ σοφοί ἑαυτοῖς ∞ o | 15 εὐρεθῆναι ὑμᾶς ∞ o |
 16 τῷ + ἰδίῳ h | 17 τοῦ δὲ > o | 17/18 τοῦ πορ. ἀνδρὸς o | 19 κεφαλὴ
 + ἐστὶν o | ἐπὶ πάντων h o p v A B : > a | 20 παντοκράτορα : παρ o |
 τε > o p v | 21 κυρίου τε πάσης o

VIII. Περὶ ὑποταγῆς γυναικὸς πρὸς
 ἄνδρα καὶ φιλόανδρον καὶ σώφρονα.
 De uxoris virum diligentis et castae
 subiectione erga maritum. — Prope ad
 hoc caput accedit Clemens Al. Paed.
 III, 11, 63—67 p. 291: laudat 1 Cor.

11, 3, loquitur de obsequio a muliere
 viro praestando, allegat versus princi-
 pales Proverbiorum c. 31 et ultimo
 loco aequae ac Didascalia Prov. 12, 4.
 Brevem descriptionem uxoris bene mo-
 ratae idem exhibet Strom. IV, 20.

gloria in saecula saeculorum, amen, time virum tuum, o mulier,
et reverere eum, eique soli placere stude et parata esto ei servire,
et manus tuae sint ad lanam et cogitatio tua ad fusum, sicut dixit
in Sapientia: 3. *Mulierem fortem quis inveniet? Aestimabilior est*
5 *gemmis pretiosis, et confidit in ea cor viri eius, et victus eam non*
deficiet; adiuvat enim virum suum in omnibus rebus, atque facit, ut
nihil ei desit in vita eius. 4. *Lanam et linum manibus suis redegit*
ad res pulchras. Proba gubernatrix est, quasi navis negotians, et
de longe congregavit omnes divitias suas. 5. *Surrexit nocte et dedit*
10 *victum domesticis et opus ancillis, et consideravit agrum et emit, et*
de fructibus manuum suarum plantavit possessiones. 6. *Accinxit*
lumbos suos fortitudine et firmavit brachia sua, et gustavit, quia
bonum est operari, et non exstincta est lucerna eius tota nocte; ex-
tendit cubitos suos in sollertia et manus suas ad fusum. 7. *Manus*
15 *suas porrexerat pauperibus, et de fructibus suis dedit inopibus.* 8. *Neque*
vir eius sollicitus erat de domo, quia omnes filii domus ipsius vestiti
sunt stola duplici; viro suo indumenta fecit ex bysso et purpura.
9. *Conspicius est vir eius in portis, quando sederit in concilio seni-*
orum. 10. *Et fecit in domo sua sindones ac cingula et vendidit*
20 *Chananaeis. Virtus et decus est indumentum eius, et laetabitur in*
novissimo die. 11. *Os suum sapienter ac prudenter aperuit, et ordine*
loquitur lingua eius. Angustae sunt semitae aedium eius, et panem
otiosa non comedit. Os suum aperuit sapienter ac recte, et lex
misericaediae in lingua eius. 12. *Liberi eius surrexerunt et divites*
25 *fiebant et laudabant eam, et laetabitur de eis in diebus novissimis.*
Et vir eius praedicavit eam, et multae filiae acquisierunt divitias. Et

4 Prov. 31, 10—31.

1 τὸν a : > h o p v | δι' (> a) οὐ . . τῷ θεῷ a h o A : ᾧ p v |
2 ἐντράπη ο | αὐτὸν > a | αὐτῷ . . ἀρέσκονσα a : ~ h o p v | 3 αὐτῷ
h. l. a, post ὑπάρχουσα o, > h p v | 4 διὰ + τοῦ h | 5 γυναῖκα + δὲ o |
7 οὐκ ἀπορ. σκύλων o | 8 μνησαμένη a : μνηνομένη o p v, εὐραμένη h |
9 εὐχρηστα a³ h : εὐχρηστω a, εὐχρίστος (= εὐχρήτως) o, εὐχρηστον p v
LXX | ὥσει h | 10 πορευομένη o | 10/11 ἀνίστατω o | 12 τῶν > o p v LXX |
13 ἀναζωσαμένη : -σάμενοι o, + λαχυρῶς p A D LXX | 14 ἤρεσεν o | βρα-
χείωνας o | καὶ > h | 15 αὐτῆς ὁ λύχνος o | 16 ἔκτενη o | τὰς + δὲ p v
LXX | αὐτῆς sec > o | 17 ἄδρακτον o | χεῖρας : θύρας h, + δὲ o | 18 τὸν
ἐν τῷ οἴκῳ o | αὐτῆς + ὅταν πον χρονίζει p B LXX | 19 εἰσὶν : post ἐνδεδ.
h, > o | στολὰς δυσσὰς o | 20 χλανιδας o | πορφύρας + ἑαυτῆς h | 22 τῶν :
καὶ h p | τῶν κατ. > D | κατοικοῦντων a h : κατοίκων p LXX, κατοικιῶν o,

Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, δι' οὗ ἡ δόξα τῷ θεῷ, φοβήθητί σου τὸν
 ἄνδρα, ᾧ γύναι, καὶ ἐντραπήθῃ αὐτόν, αὐτῷ μόνῃ ἀρέσκουσα,
 αὐτῷ ὑπάρχουσα εὐάρεστος ἐν ταῖς διακονίαις αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἐπὶ
 σοὶ μακαρισθῇ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς Σοφίας τῆς λεγούσης διὰ Σολο-
 μῶντος τάδε· 3. „Γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὐρήσει; τιμωτέρα 5
 δέ ἐστιν λίθων πολυτελῶν ἢ τοιαύτη, θαρσεῖ ἐπ' αὐτῇ ἡ καρδία
 τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἡ τοιαύτη σκύλων οὐκ ἀπορήσει· ἐνεργεῖ γὰρ
 τῷ ἀνδρὶ ἀγαθὰ κατὰ πάντα τὸν βίον. 4. μηροσαμένη ἔριον καὶ
 λίνον ἐποίησεν εὐχρηστοὺς ταῖς χερσὶν αὐτῆς, ἐγένετο ὡς ναὺς
 ἐμπορευομένη μακρόθεν συνάγουσα αὐτῷ τὸν βίον. 5. καὶ ἀνί- 10
 σταται ἐκ νυκτῶν καὶ ἔδωκεν βρώματα τῷ οἴκῳ καὶ ἔργα ταῖς
 θεραπαίναις· θεωρήσασα γεώργιον ἐπρίατο, ἀπὸ δὲ καρπῶν τῶν
 χειρῶν αὐτῆς ἐφύτευσεν κτῆμα. 6. ἀναζωσαμένη τὴν ὄσφυν αὐτῆς
 ἤρεισεν τοὺς ἑαυτῆς βραχίονας, καὶ ἐγεύσατο, ὅτι καλὸν τὸ ἐργά-
 ζεσθαι, καὶ οὐκ ἀποσβέννυται ὁ λύχνος αὐτῆς ὅλην τὴν νύκτα· 15
 τοὺς πῆχεις αὐτῆς ἐκτείνει εἰς τὰ χρήσιμα, τὰς χεῖρας αὐτῆς
 ἐρείδει εἰς ἄτρακτον. 7. χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξεν πένητι, καρπὸν
 δὲ ἐξέτεινεν πτωχῷ. 8. οὐ φροντίζει τῶν ἐν οἴκῳ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς,
 πάντες γὰρ οἱ παρ' αὐτῇ εἰσιν ἐνδεδυμένοι δισσοῦς στολάς, καὶ
 χλαῖνας ἐποίησεν τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἐκ βύσσου καὶ πορφύρας ἐνδύ- 20
 ματα. 9. περιβλεπτός δὲ γίνεται ἐν πύλαις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἥνικα ἂν
 κάθηται ἐν συνεδρίῳ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν κατοικούντων.
 10. σινδόνας ἐποίησεν καὶ ἀπέδοτο τοῖς Φοίνιξιν, περιζώματα δὲ
 τοῖς Χαναναίοις· ἰσχὺν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, καὶ εὐφράνθη
 ἐν ἡμέραις ἐσχάταις. 11. στόμα αὐτῆς διήνοιξεν σοφῶς καὶ προσ- 25
 ηκόντως, καὶ τάξιν ἐστείλατο τῇ γλώσσῃ αὐτῆς· στεγναὶ διατριβαὶ
 οἴκων αὐτῆς, σῖτα δὲ ὀκνηρὰ οὐκ ἔφαγεν· τὸ στόμα αὐτῆς ἀνοίξει
 σοφῶς καὶ ἐννόμως, θεσμοὶ δὲ ἐλεημοσύνης ἐπὶ τῆς γλώσσης αὐτῆς.
 12. ἀνέστησαν τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ πλουτήσαντα ἤνεσαν αὐτήν,
 καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐπήνεσεν αὐτήν. πολλὰ θυγατέρες ἐκτήσαντο 30
 πλοῦτον, πολλὰ ἐποίησαν δύναμιν· σὺ δὲ ὑπέρχεσαι καὶ ὑπερῆρας

5 Prov. 31, 10—31.

κατ' οἶκον v, + τῆς γῆς h p LXX | 23/4 σινδόνας — ἀνὴρ αὐτῆς > p |
 23 φοινοῖεν o | 24 ἰσχὺν h D B : δόξαν a o p v A LXX | ὑπεφράνθη o |
 25 στόμα : τὸ στ. h | σοφὸς o | 25/26 προσεχόντως h | 26 στεγναὶ + δὲ a |
 26/29 στεγναὶ — τέκνα αὐτῆς > o | 27 ἀνοίγει h | 28 ἐλεημοσύνης a p (r)
 D : + αὐτῆς h v LXX | 29 πλουτήσασαν ἤνεσεν o | 30 καὶ : post ὁ ἄ.
 αὐτῆς o | πολλὰ + μὲν o | 31 ἐποίησαντο o | καθυπέρχεσαι o

- multas res magnas fecit, et omnes feminas supergressa est. 13. Nam mulier timens Deum benedicetur, et timorem Domini ipsa praedicabit. 14. Da ei de fructibus ipsius, qui conveniunt ad labium eius, et ipsa praedicetur in portis, et ubique praedicetur vir eius. 15. Et iterum: 5 Mulier fortis est corona viri sui. 16. Didicistis ergo, quantam laudem a Domino Deo accipiat mulier pudica et virum amans, quae fidelem se praestitit et Deo vult placere. 17. Tu ergo, o mulier, noli te ornare, ut placeas aliis viris, neque meretricis cirros et vestimenta induere neque calceos inducere, ita ut illis similis 10 fias, quae tales sunt, eos alliciens, qui illis rebus capiuntur. 18. Et si hoc opere impudicitiae peccatum non committis, attamen eo peccavisti, quod coëgisti illum * desiderare te. Si autem peccaveris, et tu perdidisti vitam tuam et connoxia facta es animae illius. 19. Et postea, si peccaveris in uno, despiciens te iterum 15 ad alium transibis, <sicut dixit in Sapientia: Impius> cum venerit in profundum malorum, contemnit, et veniet infamia et improprium. Quae talis autem est, iam <vehementer> vulnerat <a est> et laqueat animas insipientium. 20. Discamus igitur et eas, quae tales sunt, quomodo triumphat per ipsam Sapientiam sanctum verbum. 20 Dicit autem ita: Sicut inaures in nare porci, ita mulieri malivolae species. 21. Et iterum: Sicut lignum vermis exterminat, sic perdit virum mulier malefica. 22. Et iterum: Mulier stulta et saeva indigens pane efficitur, quae nescit ruborem; in ianuis domus suae sedet super sellam adparens in plateis, advocans eos praetereuntes, diri- 25 gentes iter in viis suis, et dixit: 23. Quisque ex vobis insipiens est,

5 Prov. 12, 4. — 15 Prov. 18, 3. — 20 Prov. 11, 22. — 21 Prov. 12, 4. — 22 Prov. 9, 13—18.

14/15 peccaverit . . se . . aliud transiet L | 15 sicut d. in Sapientia Impius S cf. C | 16 vehementer cf. C : prorsus S | 18/21 discamus — species > Sp | 25 insipiens : adulescens S

1 ἀρέσκειαι ο | ματαίων ο | 1/2 γυναικῶν· οὐκ ἔστιν h | 2 ἐν > a | φόβος ο | αὐτῇ > ο | 3 δότε — καρπῶν : καρπὸν ο | 3/4 καὶ — αὐτῆς > ο | 5 πολλὰι : σοφαὶ h LXX | 6 οἶα ο | 6/7 σώφρων . . φίλ. ~ ο | 8 εἶναι βούλει κυρίῳ ο | ἐπὶ : ἐν ο | 9/10 ἡ ἐνδύματα > ο | 10 μιμοῦ : μῆ ο | τὸ a : τῷ p v, τοῦ h ο cf. v. 18 | 11 καὶ γ. εἰ : ἅν γὰρ h | οὐκ > ο | τὸ a h ο : τῷ p v | 12 τό : τοῦ h | τὸ μ. : μονῷ τὸ ο | 13 μετὰ τ. ἀναγκάσασα ἔπεν :

17. μηδὲ τὰ τῆς ἐταιριζομένης ἐμ- III, 2, 5 p. 253: οὐ γὰρ γυναικός, πλέγματα κτλ.] Clemens Al. Paed. ἀλλ' ἐταίρας τὸ φιλόκοσμον.

πάσας. 13. ψευδεῖς ἀρέσκειαι καὶ μάταιον κάλλος γυναικὸς μὴ
ἔστω ἐν σοί· γυνὴ γὰρ εὐσεβῆς εὐλογεῖται, φόβον δὲ κυρίου αὐτὴ
αἰνεῖτω. 14. ὅτε αὐτῇ ἀπὸ καρπῶν χειλέων αὐτῆς, καὶ αἰνεῖσθω
ἐν πύλαις ὁ ἄνθρωπος αὐτῆς. 15. καὶ πάλιν· „Γυνὴ ἀνδρεία στέφανος
τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. καὶ πάλιν· „Πολλὰ γυναῖκες ὀχοδόμησαν
οἶκον. 16. μεμαθήκατε, ὅποια ἐγκώμια γυνὴ σώφρων καὶ φίλ-
ανδρὸς λαμβάνει ἀπὸ κυρίου τοῦ θεοῦ. 17. εἰ πιστὴ καὶ ἀρεστὴ
κυρίῳ βούλει εἶναι, ὧ γύναι, μὴ καλλωπίζου ἐπὶ τῷ ἀρέσκειν σε
ἄλλοις ἀνδράσιν, μηδὲ τὰ τῆς ἐταιριζομένης ἐμπλέγματα ἢ
ἐνδύματα ἢ ὑποδέσεις μιμοῦ φορεῖν ἐπὶ τὸ ὑπάγεσθαι σε τοὺς εἰς
τὰ τοιαῦτα παγιδευομένους. 18. καὶ γὰρ εἰ σὺ οὐκ ἐπὶ τὸ ἁμαρ-
τάνειν ταῦτα ποιεῖς τὰ μύση, ἐπὶ δὲ τὸ μόνον καλλωπίζεσθαι,
οὐδ' οὕτως ἐκφεύξῃ τὴν δίκην εἰς τὰ μετὰ ταῦτα, ἀναγκάσασα
ἐπενεχθῆναι σοὶ τίνα εἰς τὸ ἐπιθυμῆσαι σου, καὶ μὴ ἑαυτὴν φυλά-
ξασα ἐπὶ τὸ μήτε σὲ ὑποπεσεῖν ἁμαρτία μήτε μὴν ἑτέρους σκαν-
δάλω. εἰ δὲ καὶ ἁμαρτήσεις ἐνδοῦσα ἑαυτήν, καὶ σὺ ἐπλημμέλησας
κἀκεῖνον ἔνοχος τῆς ψυχῆς ἐγένου. 19. εἴτα ἁμαρτήσασα ἐφ' ἐνί,
ὥσπερ ἀπογνοῦσα εἰσάπαξ, ἐφ' ἑτέρου ἐκτραπήσῃ πάλιν ἀπληγη-
κῶτα, καθά φησιν ὁ θεὸς λόγος· „Ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος
κακῶν, καταφρονεῖ· ἐπέρχεται δὲ αὐτῷ ἀτιμία καὶ ὄνειδος. 20. ἡ
γὰρ τοιαύτη λοιπὸν ἀφειδῶς τετρωμένη παγιδεύει ψυχὰς ἀφρόνων.
20. μάθωμεν οὖν καὶ τὰς τοιαύτας πῶς θριαμβεύει ὁ θεὸς λόγος
φάσκων· „Ἐμίσησα ὑπὲρ τὸν θάνατον σὺν τὴν γυναῖκα, ἥτις ἐστὶ
θήρευμα καὶ σαγῆνὴ καρδίας, δεσμοὶ δὲ αἱ χεῖρες αὐτῆς. 21. καὶ
ἐν ἄλλοις· „Ὅσπερ ἐνώτιον χρυσοῦν ἐν ῥινὶ νόος, οὕτως γυναικὶ
κακόφρωνι κάλλος. καὶ πάλιν· „Ὅσπερ ἐν ξύλῳ σκώληξ, οὕτως
ἀπόλλυσιν ἄνδρα γυνὴ κακοποιός. 22. καὶ πάλιν· „Κρεῖσσον
οἰκεῖν ἐπὶ γωνίας ὑπαίθρου, ἢ μετὰ γυναικὸς γλωσσώδους καὶ
μαχίμης. 23. μὴ οὖν μιμεῖσθε τὰς τοιαύτας γυναῖκας ὑμεῖς αἱ

4 Prov. 12, 4. — 5 Prov. 14, 1. — 19 Prov. 18, 3. — 23 Eccl. 7, 27. —
 25 Prov. 11, 22. — 26 Prov. 12, 4. — 27 Prov. 21, 9. 19.

τοιαῦτα ἀπενεχθῆναι ο | 14 τὸ α ο : τῷ h p v | 15 μήτε σέ : μι τί σὴν ο |
 ὑποπέσιν ο | ἁμαρτήματι h | 15/16 ἑτέρος σκανδαλὸς ο | 16 δέ : γὰρ p v |
 ἐνδοῦσα αὐτὴν ο | σαντὴν h | 17 ἁμαρτίσα ἐφ' ἐνὶ ο | 18 ἑτέρου a, aliud L :
 ἑτέρους a² h o p v | 19 εἰσέλθῃ ὁ ἄσ. ο | 20 ἡ : καὶ ο | 21 λοιπὸν + τῇ ο |
 23/25 ἐμίσησα — ἄλλοις > p | 28 σὺν > ο | 24 δέ a h : > ο v | αἱ > a |
 25/27 ὥσπερ — πάλιν > ο | 27 ἄνδρας a | κρεῖσσον + ἐστὶν ο | 28 ἐπὶ
 γωνίας a h ο : ἐν γωνία p v | 29 μῆμίσθαι ο | γυναῖκας > ο

declinet ad me; et eis, qui sine sapientia sunt, praecipio dicens: Panes absconsos in pruna suaviter edetis et aquam furtivam dulcem bibetis.

24. *Et nesciens est, quia terrigenae apud eam pereunt, et in petaurum inferorum occurrit. Sed fuge citius et noli remorari loco eius <neque*
 5 *tolle oculos tuos neque eam adspicias>.* Et iterum: *Melius est habitare in angulo obscuro quam cum muliere linguosa et rixosa.* 26. *Nolite igitur eas, quae tales sunt, mulieres imitari, vos Christianae! Quae fidelis vis esse, viro tuo attende, ut placeas illi soli, et, cum in platea ambulaveris, caput tuum vela veste, ut per velationem magna*
 10 *obscuretur pulchritudo tua.* 27. *Et noli depingere vultum tuum a Deo per naturam tibi factum. Deorsum adtendens iter tuum confice undique veste te cooperiens.*

IX. *Declina autem et balneum, ubi viri lavantur, quod superfluum est mulieri; nam etsi non fuerit in civitate vel in regione*
 15 *balneum <mulierum>, in eo balneo, ubi viri lavantur, mulier fidelis non lavetur. Si enim vultum tuum velas, ut ab alienis viris non videaris, quomodo nuda cum alienis viris in balneum ingrederis?*
 2. *Si autem non est balneum muliebre, quo utaris, et vis contra naturam cum viris lavari, cum disciplina et cum reverentia, cum*
 20 *mensura lavare.* 3. *In talibus enim balneis non frequenter lavetur nec diu lavetur nec in meridie, sed, etsi potest fieri, nec per singulos dies.* 4. *Hora autem sit tibi superflui illius balnei decima;*

5 Prov. 21, 9. 19.

1/2 panes — bibetis : accede suaviter ad panem absconsum et aquam f. d. S | 4/5 neque t. — adspicias S | 6 rixosa : † in interioribus domus S cf. Prov. 25, 24; item infra c. 10, 2 | 10/11 et noli — factum : neque orna faciem oculorum tuorum S | 13/14 quod sup. est mulieri > S | 15 mulierum S | 20/22 in talibus — dies : neque omni tempore neque omni die neque meridie S | 22 superflue L

24. *petaurum*] Latinus vocem graecam *πέταυρον* retinuit; Syrus vertit: profundum.

24. *μὴ καταζωγράφει κτλ.*] i. e. ne genas vel oculos vel capillos coloribus depingas. Eundem corporis cultum damnant Clemens Al. Paed. II, 8. 12; III, 1. 2. 21; Tertullianus De cultu feminarum; Commodianus In-

structiones II, 19. Clemens l. c. III, 2, 6 p. 254; II, 66 p. 292 declarat, illis artificiis hominum opificem et archetypum contumelia affici et malam artem creaturae Dei anteponi.

IX. *Περὶ τοῦ μὴ συλλοῦσθαι γυναικα ἀνδράσιν.* Quod mulier non debet cum viris lavari. — Cf. quae supra ad c. 6, 13 adnotata sunt.

2. *γυναικείον δὲ ὄντος βαλ. κτλ.*]

χριστιανὰ ὑπάρχονσαι. πιστὴ δὲ θέλουσα εἶναι τῷ σὺ ἀνδρὶ
 πρόσχε ἐπὶ τὸ ἀρέσκειν αὐτῷ μόνῳ, ἐν δὲ ταῖς πλατείαις σκέπονσα
 τὴν κεφαλὴν σου· διὰ γὰρ τῆς ἐπικαλύψεως ἀποκλείσεις τὴν θείαν
 τοῖς περιεργότεροις. 24. μὴ καταζωγράφει σου τὸ ὑπὸ θεοῦ
 πεποιημένον πρόσωπον· οὐδὲν γὰρ ἐν σοί, ὃ κοσμήσεως δέεται, 5
 ἐπεὶ περ „πάντα, ὅσα ἐποίησεν“ ὁ θεὸς, „καλὰ λίαν“· ἀσελγὴς δὲ
 ἐν καλῷ ἐπικόσμησις τεχνίτου χάριν ἐνυβρίζει. κάτω βλέπονσα
 τὴν ὁδοπορίαν σου ποιοῦ περικαλύπτουσα ἑαυτήν, καθὼς πρέπει
 γυναιξίν.

IX. Περίστασο καὶ τὴν ἐν βαλανείῳ μετὰ ἀνδρῶν ἄτακτον 10
 γινομένην λοῦσιν· πολλὰ γὰρ τὰ δίκτυα τοῦ πονηροῦ. ἀνδρόγυνον
 γυνὴ πιστὴ μὴ λουέσθω· εἰ γὰρ περικαλύπτεται τὸ πρόσωπον
 τὴν ἀπ' ἄλλοτρίων ἀνδρῶν ὄψιν μετὰ αἰδοῦς κρύπτουσα, πῶς
 γυμνὴ μετὰ ἀνδρῶν ἢ τοιαύτη εἰς λουτρὸν εἰσελεύσεται; 2. γυναι-
 κείου δὲ ὄντος βαλανείου, εὐτάκτως μετὰ αἰδοῦς μεμετρομένης 15
 λουέσθω. 3. μὴ περισσοτέραν δὲ λοῦσιν ποιέσθω, μηδὲ πολλὴν
 μηδὲ πολλάκις μηδὲ ἐν μέσῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἀλλ' εἰ δυνατόν μηδὲ καθ'
 ἡμέραν. 4. ὦρα δέ σοι ἔστω τακτὴ ἢ τῆς καιρολογίας δεκάτῃ·

6 Gen. 1, 31.

1 π. δὲ θέλουσα : πιστὰ θέλουσιν ο | 2 τὸ α h : τῷ ο p v | σκέπε h |
 3 ἀποκλείεις ο | 4 θεοῦ : σὺν σοὶ ο | 6 ἐποίησεν + ἐν σοὶ p v | δ' a | 7 ἐν
 2. ἐπικόσμησις : ἐπικ. εἰς κάλλος h | κάλλω ἐπικοσμήσει ο | ὑβρίζει h |
 10 μετὰ ἀνδρῶν > ο | 10/11 ἄτακτον γιν. ∞ ο | 12 πιστὴ γυνὴ p v | εἰ :
 ἢ ο | περικαλύπτεται + γυνὴ p v | τὸ πρόσωπον > ο | 18 ἀπ' : τῶν h |
 15 βαλ. ὄντος h | εὐτάκτως ο | μεμετρομένος ο | 16 ποιέσθω (οἱ supra
 lineam) ο | μηδὲ πολλὴν > ο | 18 δὲ > ο | σοι : σὺ ο | τ. ἢ τῆς : τακτῆς ο

Cum Didascalia hoc loco de balneis promiscuis agat, Constitutor vocabulo οὐκ suppresso de balneis muliebribus loquitur. Cf. quae exposuit Corssen in *Zeitschrift für neutestamentl. Wissenschaft* I (1900), 341—43. — εὐτάκτως, μεμετρομένης] Cf. Ps.-Ign. Her. 1, 2.

3. μὴ περισσοτέραν] Lavationes frequentiores ac non necessarias damnant etiam Clemens Al. Paed. III, 9, 47 p. 282; Cyprianus De lapsis c. 30; Hieronymus Ep. 45 c. 4; 125 c. 7 (Migne PL 22, 481. 1075); In Ierem.

23, 21. 22. Ceteroquin usus multiplex erat. His balneum ad sanitatem sustentandam vel munditiam corporis restituendam saepius opus erat quam illis. Nonnulli lavacro plane abstinebant, ut Iacobus frater Domini teste Hegesippo apud Eusebium H. E. III, 23, 5 et Hieronymum De viris illustribus c. 2.

4. καιρολογίας] Sic scripsit Constitutor, cum Didascalia dicat de balneo superfluo, quod est ἀκαιρολογία. — δεκάτῃ] i. e. quarta hora post meri-

oportet enim te constitutam fidelem ab omni parte oculorum aspectum et conventionem, quae in tali balneo fit, fugere.

X. Ne autem sis litigiosa ad omnes, prae cetera adversus virum tuum, excide hoc malum a te, quoniam fidelis es, ut vir
 5 tuus, si est fidelis aut gentilis, propter te non scandalizetur et blasphemet in Deum et tu vae hereditas apud Deum: *Vae, inquit, per quem nomen Dei blasphematur inter gentes*; 2 si autem fidelis est vir tuus, cogatur dicere, ut sciens scripturas, quod scriptum est in Sapia: *Melius est habitare in deserto quam cum muliere*
 10 *linguosa et litigiosa*. 3. Mulieres igitur per confusionem et mansuetudinem religionem ostendite ad conversionem et fidei auctum de ethnicis quancunque sive viri sunt sive mulieres. 4. (Et si pau)cis ipsi admonuimus et correximus vos, sorores et filiae et membra nostra, tamen sicut sapientes et vos quae bona sunt et
 15 sine reprehensione quaerite vitae istius documenta, ut sciatis, per quae possitis regno Dei nostri propinquare et bene placentes repausare.

6 Ies. 52, 5. — 9 Prov. 21, 19.

3 prae cetera (= μάλιστα) Corssen (cf. Rönsch, Itala et Vulgata p. 412): praeterea L | 5 fidelis aut > S | 5/6 scand. et blasph.: cogatur blasphemare L, pro σκανδαλισθεὶς legens ἀναγκασθεὶς | 16 bene: bonis operibus S

diem. E contextu (v. 3) multos iam meridie balnea petisse apparet. Quem morem improbat auctor et mulierem christianam adhortatur, ut nonnisi circa vesperam lavetur. Hadrianus imperator referente Aelio Spartiano c. 22 ante octavam horam in publico neminem

nisi aegrum lavari passus est. Tertullianus Apol. c. 42 de honesta et salubri hora lavandi loquitur.

X. Περὶ μαχίμων καὶ γλωσσώδων γυναικός. De muliere contentiosa et loquace.

δεῖ γάρ σε πιστὴν οὖσαν ἐκ παντὸς καὶ πάντοτε τὴν πολυόφθαλμον περιεργίαν φεύγειν.

X. Τὸ δὲ μάχιμόν σου πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου, περίκοπον πιστὴ ὑπάρχουσα, ἵνα σου ὁ ἀνὴρ, ἐὰν ἢ πιστὸς ᾖ ἐθνικός, μὴ διὰ σὲ σκανδαλισθεὶς βλασφημήσῃ θεὸν 5 καὶ σὺ τοῦ οὐαὶ κληρονόμος εὐρεθῇς παρὰ θεῶ. „Οὐαὶ“ γάρ, φησὶν, „δὴ οὐ τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν“. 2. εἰ δὲ πιστὸς ὑπάρχει σου ὁ ἀνὴρ, ἀναγκασθήσεται ὡς εἰδὼς τὰς γραφὰς εἰπεῖν τὸ ῥῆμα τὸ γεγραμμένον ἐν τῇ Σοφίᾳ· „Κρεῖσσον οἰκεῖν ἐν ἐρήμῳ, ἢ μετὰ γυναικὸς γλωσσώδους καὶ μαχίμης“. 3. αἱ 10 οὖν γυναῖκες διὰ τῆς αἰδοῦς καὶ πραότητος τὴν θεοσέβειαν ἐνδείκνυσθε εἰς ἐπιστροφὴν καὶ προτροπὴν πίστεως καὶ τοῖς ἐκτὸς πᾶσιν εἴτε γυναιξὶν εἴτε ἀνδράσιν. 4. καὶ εἰ δὲ ὀλίγων νοουθήσαντες ἐπαιδεύσαμεν ὑμᾶς, ἀδελφαὶ καὶ θυγατέρες καὶ μέλη ἡμῶν, ὡς σοφαὶ καὶ αὐταὶ ἀλοιδόρητοι τοῦ βίου, ἐκζητεῖτε μαθή- 15 ματα γινώσκειν, δι' ὧν δυνήσεσθε τῇ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐγγίσει βασιλείᾳ εὐαρέστως καὶ ἀναπαύσασθαι.

6 Ies. 52, 5. — 9 Prov. 21, 19.

1 δεῖ : δι ο | σε > ο | 2 περιεργίαν h ο | 3 πρὸς πάντας — ἄνδρα σου > ο | καὶ > p v | 5 πιστός : ἄπιστος a | θεόν : τὸν θ. h, θεῶ ο | 6 εὐρεθῇς a h : εὐρεθήσῃ v, -θήσει p, γενήσῃ ο | 7 μου > ο | 7/8 εἰ δέ : ἰ δε ο | 10 ἐν : ἐπ ο | 11 καὶ + τῆς ο | 12 ἐκτὸς > ο | 15 ἡμῶν h | ἀλυσώριτοι ο | βίου : + διαμεῖνατε a | 16 ἡμῶν > p v | 17 ἀρεστῶς ο | ἀναπαύσασθαι a² ο D : -σεσθε a h, -παύεσθαι p, -εσθε v, + εἰς αἰῶνας αἰῶνων ἀμήν ο (similiter Turrianus), + καθολικὴ διδασκαλία περὶ λαϊκῶν τετέλεσται v

1. ἐὰν ἢ πιστός] Hoc loco sermo est de marito in universum, sive fideli sive gentili, postea v. 2 speciatim de

fideli. Locutio Syrum interpretem et unum ex librariis Constitutionum sine iure offendit.

II.

I. Pastor, qui constituitur in episcopatu presbyterii et in ecclesiis omnibus et parochiis, oportet eum sine querela esse, irreprehensibilem, alienum ab omni iniquitate, virum non minus annorum quinquaginta, quoniam per quamdam rationem iuveniles
5 luxurias et diabolica vitia aufugisse iam videtur et ab eis, quae a falsis fratribus in multos iactantur, blasphemiiis, qui ignorant verbum Dei, quod in Evangelio est: *Quoniam, inquit, qui dixerit verbum otiosum, reddet rationem pro eo Domino in die iudicii. De verbis enim tuis, ait, iustificaberis et de verbis tuis condemnaberis.* 2. Sit
10 igitur, si possibile est, [ad omnia] eruditus; et si sine litteris est,

.3 Tit. 1, 6. 7; I Tim. 3, 2. — 7 Mt. 12, 36. 37.

1 pastor : de episcopatu audite pastor S cf. C | in episcopatu : in visitatione L, pastor et princeps in presbyterio S | 1/2 et in eccl. — parochiis : in ecclesia et in omni parochia S | 5 diab. vitia : concupiscentias. inimici S | 7 Dei : illud S | 10 ad omnia > S C

I, 1. in episcopatu] Auctor haud dubie usurpavit vocem *ἐπισκοπή*, quam Syrus et Constitutor de episcopo loquentes testantur quamque Vulgata plerumque vertit: visitatio. Cf. Ies. 10, 3; Ierem. 6, 15; 10, 15; Luc. 19, 44; I Petr. 2, 12. Ego verti: in episcopatu, cum illa vox sensum auctoris non recte reddat. Etiam Latinus noster ita vertit infra v. 3; c. 2, 3. — in ecclesiis etc.] Ecclesiae et parochiae auctori idem esse videntur; haec autem vox quasi accuratior illi addita est. — diabolica vitia] Similiter Syrus: concupiscentiae inimici. Ideo nolui emendare, quamquam suspicio mihi exoritur, Constitutoris textum fideliores esse.

* * *

I. Ὅτι τὸ ἀγράμματον εἶναι, ἔμπειρον δὲ τοῦ λόγου οὐ κωλύει πρὸς ἐπισκοπήν. Quod non excluditur ab episcopatu, qui expers est litterarum, peritus vero sermonis. — Turrianus, haud dubie textum suum falsum respiciens, hoc caput inscripsit: Ὅτι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον εἶναι πεπαιδευμένον καὶ ἔμπειρον τοῦ λόγου.

1. ἐτῶν πενήκοντα] Non eandem, sed similem aetatem Siricius papa postulat Epist. I, 9 decernens: usque ad annum aetatis trigesimum clericum in ordinibus minoribus versari, deinde per quinque annos diaconum ac per decem annos presbyterum esse, denique, i. e. annos XLV natum, cathedram episcopalem adipisci posse. Zosimus,

ΒΙΒΛΙΟΝ Β.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΝΩΝ.

Ι. Περὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων οὕτως ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ κυρίου
 ἡμῶν· τὸν ποιμένα τὸν καθιστάμενον ἐπίσκοπον εἰς τὰς ἐκκλησίας
 ἐν πάσῃ παροικίᾳ δεῖ ὑπάρχειν ἀνέγκλητον, ἀνεπίληπτον, ἀνέ- 5
 παφον πάσης ἀδικίας ἀνθρώπων, οὐκ ἔλαττον ἐτῶν πενήκοντα,
 ὅτι τρόπον τινὶ τὰς νεωτερικὰς ἀταξίας καὶ τὰς ἔξωθεν διαβολὰς
 ἐκπεφυγὼς ὑπάρχει πρὸς τὰς τιμὰς ψευδαδέλφων εἰς πολλοὺς
 ἐπιφερομένας βλασφημίας οὐ γνωσκόντων ῥῆμα θεοῦ τὸ ἐν τῷ
 Εὐαγγελίῳ· „Ὅς ἂν λαλήσῃ ῥῆμα ἀργόν, ἀποδώσει περὶ αὐτοῦ 10
 λόγον τῷ κυρίῳ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως“, καὶ πάλιν· „Ἐκ τῶν λόγων
 σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ“. 2. Ὅταν
 οὖν, εἰ δυνατόν, πεπαιδευμένος· εἰ δὲ καὶ ἀγράμματος, ἀλλ' οὖν

5 Tit. 1, 6. 7; I Tim. 3, 2. — 10 Mt. 12, 36. — 11 Mt. 12, 37.

2 καὶ > ο | διακόνων + κληρικῶν χηρῶν ο | 3 οὕτως > α | 5 δεῖ
 ὑπάρχειν > ο | 5/6 ἀνέπαφον : ἀμέτοχον ο | 7 ἀταξίας α h o v i. m. : ἐπι-
 θυμίας p v i. t. | 8 ἐκπεφυγὼς ο | 10 Εὐαγγελίῳ α h o D : + εἰρημένον p v |
 λαλήσῃ α h o : εἴτῃ p v | 12 καταδικασθήσῃ α h v : κατακριθήσῃ ο p |
 13 εἰ δυνατόν > α | εἰ δὲ καὶ ἀγρ. ἀλλ' οὖν (οὐ ο) h o p v D : καὶ α

Epist. ad Hesych. c. 3, similem aeta-
 tem requirere videtur, nec vero satis
 distincte pronuntiat. Canon Silvestri
 papae suppositicius XI annos pro sin-
 gulis gradibus ita disponit, ut nemo
 ante annum LV ad episcopatum ele-
 vetur. Lex autem non semper obser-
 vari poterat. Iam Didascalia permittit,
 casu postulante etiam virum natu mi-
 norem episcopum eligi. Brevi post
 numerus diminuebatur. Synodi Aga-
 thensis 506 c. 17 et Arelatensis 524
 c. 1 ad presbyteratum vel episcopatum
 suscipiendum nonnisi aetatem annorum

XXX requirunt, eandem aetatem, quam
 synodus Neocaesarensis (314—325)
 c. 11 modo ad adipiscendum presby-
 teratum postulaverat. Iustinianus, Nov.
 123 c. 1, annos XXXV requirit. —
τρόπον τινὶ κτλ.] Canones ecclesiastici
 apostolorum 18, 3 praecipunt, ut pres-
 byteri aetate proveci sint, *τρόπον τινὶ*
ἀπεχόμενοι τῆς πρὸς γυναῖκας συν-
ελεύσεως. Cf. Doctrina XII aposto-
 lorum ed. Funk p. 62. Similiter auctor
 infra III, 1, 1 de senectute viduarum dicit.

2. ἀγράμματος] Virum litterarum
 expertem etiam Canones ecclesiastici

- sed notitiam habens verbi [divini] et stabilis aetate. 3. Si autem in parochia modica ordinandus est episcopus et non invenitur, qui tempora aetatis iam transisse videatur et testimonium habere et sapiens, est autem iuvenis et testimonium habet ab eis, qui
 5 cum eodem sunt, quia dignus est ad episcopatum, et per iuvenilem aetatem per mansuetudinem et bonam conversationem senectutem ostendit, probetur et, si ab omnibus tale testimonium habet, constituatur [episcopus] in pace. 4. Nam et Salomon duodecim annorum constitutus regnavit in Israel, et Iosias in iustitia octo
 10 annorum constitutus regnavit, similiter et Ioas, cum esset septem annorum, regnavit. 5. Unde, etiamsi iuvenis est, tamen ut mansuetus sit, timidus et quietus, quoniam dicit per Iesaiam Dominus Deus: *Super quem respiciam, nisi super mansuetum et quietum et tremementem verba mea semper?* Similiter et in Evangelio dicit ita:
 15 *Beati mansueti, quia ipsi hereditabunt terram.* 6. Sit autem et misericors, quoniam <iterum> dicit: *Beati misericordes, quia ipsis miserebitur Deus.* 7. Similiter et pacificus, quoniam iterum dicit: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* 8. Sit autem et sine <omni> malitia et iniquitate et malignitate, quoniam dicit iterum:
 20 *Beati mundo corde, quia ipsi videbunt Deum.*

II. Sit ergo *sobrius, castus, <constans>, ornatus*, non turbulentus, non vino multo deditus, non percussor, sed *innocens, non litigiosus, non avarus; non neophytus, ut non infletur et in iudicium incidat <diaboli>, quoniam omnis, qui se exaltat, humiliabitur.* 2. Talem

8 III Reg. 2. — 9 IV Reg. 22, 1; II Paral. 34, 1. — 10 IV Reg. 11, 21. — 13 Ies. 66, 2. — 15 Mt. 5, 5. — 16 Mt. 5, 7. — 18 Mt. 5, 9. — 20 Mt. 5, 8. — 21 I Tim. 3, 2—6. — 24 Luc. 14, 11.

1 divini > S C | stabilis : proventus S | 8 episcopus > S C | 16 iterum S C | dicit + in Evangelio S | 16/17 ipsis m. Deus : ipsi misericordiam consequentur S | 19 omni S C | 21 constans S C, hic post κόσμος | 24 diaboli S C

apostolorum 16, 2 in episcopatum admittunt, nec vero requirunt peritiam sermonis, sed mansuetudinem et caritatem erga omnes. Iustinianus Nov. 6 c. 4 autem edicit: Litteras ignorantes omnino nolumus neque unum ordinem suscipere, clericorum videlicet presbyterorum ac diaconorum, tam sacras orationes docentium quam ecclesiarum et canonum legentium libros.

4. δωδεκαετής] Eandem aetatem Salomoni regnare incipienti attribuunt Eupolemus, rerum scriptor saeculi I a. Chr., ab Eusebio Praepar. evang. IX, 30 prolatus, Chrysostomus ad Ies. 3, 4, Hieronymus Ep. 72 c. 4 et in Ies. 3, 4, Ps.-Ignatius Magn. 3, 4, Mar. ad Ign. 3, 3. Textus S. Scripturae vulgatus de ea nihil habet. Codex vero Alexandrinus III Reg. 2, 12 addit:

ἐμπειρος τοῦ λόγου, καθήκων τῇ ἡλικίᾳ. 3. εἰ δὲ καὶ ἐν παροικίᾳ
 μικρῇ ὑπαρχούσῃ που προβεβηκώς τῷ χρόνῳ μὴ εὐρίσκηται με-
 μαρτυρημένος καὶ σοφὸς εἰς ἐπισκοπὴν κατασταθῆναι, νέος δὲ ἢ
 ἐκεῖ, μεμαρτυρημένος ὑπὸ τῶν συνόντων αὐτῷ ὡς ἄξιος ἐπι-
 σκοπῆς, διὰ τῆς νεότητος ἐν πραότητι καὶ εὐταξίᾳ γῆρας ἐπι-
 δεικνύμενος, δοκιμασθεὶς, εἰ ὑπὸ τῶν πάντων οὕτως μαρτυρεῖται,
 καθιστάσθω ἐν εἰρήνῃ. 4. καὶ γὰρ Σολομὼν δωδεκαετῆς τοῦ
 Ἰσραὴλ ἐβασίλευσεν, καὶ Ἰωσίας ἐν δικαιοσύνῃ ὅκτω ἐτῶν ἐβασί-
 λευσεν, ὁμοίως δὲ καὶ Ἰωᾶς ἐπὶ τῶν ἡρξεν τοῦ λαοῦ. 5. ὥστε
 εἰ καὶ νέος, ἀλλὰ πρᾶος ὑπαρχέτω δειλὸς τε καὶ ἡσύχιος, ὅτι λέγει
 διὰ τοῦ Ἡσαΐου κύριος ὁ θεός· „Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ’ ἢ ἐπὶ
 τὸν πρᾶον καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους διαπαντός“;
 ὁμοίως καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὕτως· „Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι
 αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν“. 6. ἔστω δὲ καὶ ἐλεήμων, ὅτι
 πάλιν εἴρηται· „Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται“. 15
 7. ἔστω δὲ καὶ εἰρηνοποιός, ὅτι πάλιν λέγει· „Μακάριοι οἱ εἰρη-
 νοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται“. 8. γινέσθω δὲ καὶ
 εὐσυνείδητος, πάσης κακίας καὶ πονηρίας καὶ ἀδικίας κεκαθαρ-
 μένος, ὅτι πάλιν εἴρηται· „Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι
 αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται“.

20

II. Ἔστω οὖν καὶ „νηφάλιος, σώφρων, κόσμιος“, εὐσταθής,
 ἐτάραχος, „μὴ πάροινος, μὴ πλήκτης, ἀλλ’ ἐπιεικής, ἄμαχος, ἀφιλ-
 ἄργυρος· μὴ νεόφυτος, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρίμα ἐμπέσῃ τοῦ
 διαβόλου, ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται“. 2. τοιοῦτον

7 III Reg. 2. — 8 IV Reg. 22, 1; II Paral. 34, 1. — 9 IV Reg. 11, 21. —
 11 Ies. 66, 2. — 13 Mt. 5, 5. — 15 Mt. 5, 7. — 16 Mt. 5, 9. — 19 Mt. 5, 8. —
 21 I Tim. 3, 2—6. — 24 Luc. 14, 11.

1 ἐμπειρος τοῦ : κεκτὸς ο | τοῦ λ. : τῶν λόγων p v | καθήκων a o |
 2 μὴ > o | 3/4 καὶ σοφὸς — μεμαρτυρημένος > a | 3 ἐπίσκοπον o p
 5 πραότητι p v | 6 εἰ > o | πάντων οὕτως p v D : τοιούτων a h o | 8 ὅκτω
 ἐτῶν > o | 9 Ἰωᾶς o | 11 κύριος > h | 12 πρᾶον o p v D : ταπεινὸν a h
 LXX : διαπαντός a h o L : > p v S LXX | 14 δέ : οὖν p v | 16/17 ἔστω —
 κληθήσονται > a | 18/19 κεκαθαρισμένος a | 23 νεόφυτον o | ἐμπέσῃ + καὶ
 παγίδα a | 24 ταπεινωθήσεται + περὶ ἐπίσκοπον ἄρχοντος συμβί (συμβίου)
 o (inscriptio particulae)

ἐτῶν δώδεκα, nonnulli codices Pari-
 sienses et quaedam editiones: νίδς
 ἐτῶν δώδεκα.

II. Οἷον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον καὶ
 τοὺς λοιποὺς κληρικοὺς. Qualem esse
 oporteat episcopum et reliquos clericos.

debet esse episcopum, unius uxoris virum, curam domus suae bene agentem. 3. Ita ergo probetur, cum manus impositionis accepit, et sic ordinetur in episcopatum, si est castus, si uxorem castam aut fidelem habuit aut habet, si filios pie educavit et erudiens
 5 produxit, si ii, qui intra domum eius sunt, reverentur eum et honorant eum et omnes subditi illi sunt. 4. Si enim, qui secundum carnem illius proprii sunt, seditionem faciunt adversus eum et non parent ei, quomodo ii, qui foris domum * eius sunt, curae ipsius commissi se ei subicient?

10 III. Et examinetur, an sine macula sit in rebus saeculi et in corpore suo; scriptum est enim: *Inspicite, an sit macula in eo, qui sacerdos est faciendus.* 2. Sit autem et ira vacuus, quia Dominus dicit: *Ira etiam prudentes perdit.* 3. Et sit misericors et benevolus et caritate plenus, quia dicit Dominus: *Caritas operit*
 15 *multitudinem peccatorum.*

IV. Et manum porrigat ad dandum, et amet orphanos ac viduas, et amet pauperes ac peregrinos, et sit promptus ad ministerium suum et assiduus in ministerio et animum suum conterens

1 I Tim. 3, 2. 4. — 11 Lev. 21, 17. — 13 Prov. 15, 1. — 14 I Petr. 4, 8.

3/4 uxorem — habet : uxor eius fidelis et casta est S 4 pie S (accurate : in timore Dei) C : caste L, iterum legens *σεμνός*

2. *μῆς ἀνδρα κτλ.*] Constitutor hunc locum respiciens accuratius de matrimonio clericorum infra VI, 17 agit ibique praecipit, ne clericus meretricem aut ancillam aut viduam aut repudiatam in matrimonium ducat vel uxorem habeat. Unde apparet, hoc loco etiam invitis codicibus legendum esse *μονογάμον*, non *μονόγαμον*, quod vocabulum plane nihil dicit, nisi quod verbis praecedentibus vel Didascaliae dictum est. Auctor Didascaliae non exponit, qualis esse debeat uxor episcopi vel presbyteri. Id tantum cum Paulo apostolo dicit, episcopum unius uxoris virum esse debere. Quae verba fere ab omnibus ita intellegebantur, eum solum episcopum eligendum esse, qui semel tantum uxorem duxisset, vel

digamiam ab episcopatu excludere. Pauci tantum locum de bigamia, non de digamia successiva, interpretati sunt, ut Theodorus Mopsvestenus (Catena graecorum patrum in N. T. ed. Cramer VII, 23—26) et Theodoretus Cyrensis ad I Tim. 3, 2 (Opp. ed. Hal. 1772 III, 653), vel Chrysostomo ad I Tim. 3, 2 referente (ed. Bened. XI, 599) putaverunt, apostolum velle, ut episcopus uxorem haberet vel uxoratus tantum episcopus eligeretur. De digamia successiva locum etiam auctor Didascaliae intellexisse videtur. Certe interpolator eum ita interpretatus est. Tertullianus quoque ita sensit, De exhortatione castitatis c. 11 de sacerdote de monogamia ordinato, De monogamia c. 12 de clero monogamiae

δὲ „δεῖ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον· μιᾶς ἀνδρα“ γεγενημένον „γυναικὸς“
 μονογάμου, „καλῶς τοῦ ἰδίου οἴκον προεσιῶτα“. 3. οὕτως γὰρ
 δοκιμαζέσθω, ὁπόταν τὴν χειροτονίαν λαμβάνων καθίσταται ἐν
 τῷ τόπῳ τῆς ἐπισκοπῆς· εἰ ἔστι σεμνὸς, πιστὸς καὶ κόσμιος, εἰ
 γυναῖκα σεμνὴν καὶ πιστὴν ἔχει ἢ ἔσχηκεν, εἰ τέκνα θεοσεβῶς 5
 ἀναθρέψας καὶ ἐν νοουθεσίᾳ κυρίου παιδεύσας προήγαγεν, εἰ οἱ
 κατ' οἶκον αὐτοῦ, εὐλαβούμενοι καὶ ἐντρεπόμενοι αὐτόν, ὑπήκοοι
 πάντες εἰσὶν αὐτῷ. 4. εἰ γὰρ οἱ κατὰ σάρκα ἴδιοι αὐτοῦ πρὸς
 αὐτὸν στασιάζουσιν καὶ ἀπειθοῦσιν, πῶς οἱ ἔξω τῆς οἰκίας αὐτοῦ
 ἴδιοι γενόμενοι αὐτῷ ὑποταγήσονται; 10

III. Δοκιμαζέσθω οὖν, εἰ ἄμωμός ἐστιν περὶ τὰς βιωτικὰς
 χρείας· γέγραπται γάρ· „Μωμοσκοπεῖσθε τὸν μέλλοντα εἰς ἱερο-
 σύνην προχειρίζεσθαι“. 2. ὑπαρχέτω οὖν καὶ ἀόργητος, ὅτι λέγει
 ἡ Σοφία· „Ὅργὴ καὶ φρονίμους ἀπόλλυσιν“. 3. ἔστω δὲ εὐσπλαγ-
 χνος, ἀβάνυστος, ἀγαπητικός, ὅτι λέγει κύριος· „Ἐν τούτῳ γνώ- 15
 σονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους“.

IV. Ἐστω καὶ εὐμετάδοτος, φιλόκληρος, φιλόξενος, ὑπηρετικός,
 εὐδιάκονος, εὐσκυλτος, ἀνεπαίσχυντος, εἰδὼς τὸν μᾶλλον ὄντα

1 I Tim. 3, 2. 4. — 12 Lev. 21, 17. — 14 Prov. 15, 1. — 15 Ioann.
 13, 35. — 18 II Tim. 2, 15.

1 δὲ > h | μιᾶς γυναικὸς ἀνδρα γεγ. o p v | 2 μονογάμου a² A cf.
 VI, 17, 3 : μονόγαμον a h p v, -μος o | 4 σεμνὸς πιστὸς a cf. D : πιστὸς
 σεμνὸς p v, πιστὸς h o | κόσμιος + καὶ σεμνὸς h o | 5 πιστὴν καὶ σεμνὴν
 h o | ἔχει a | ἔσχηκεν a o : ἐσχέκει h p v | 6 προήγαγεν o | 8 εἰ γὰρ οἱ :
 οἱ γὰρ o | 9 καὶ ἀπειθ. > o | αὐτοῦ : αὐτῷ o, αὐτῶν p | 10 ἴδιοι : + αὐτοῦ p,
 αὐτῷ v | γενόμενοι o | 12 γὰρ + μὴ a | μωμοσκοπεῖσθε a D : -εἶσθαι h
 o p v | 13 λέγει + ἡ γραφή καὶ o | 14 δὲ > o | 16 ἐσται μαθηταὶ o |
 17 φιλόκληρος : φιλόχριστος o

iugo adstricto dicens. Universe etiam
 nonnisi monogami in clerum admissi
 esse videntur. Quae Tertullianus De
 monogamia c. 12 et Hippolytus Philo-
 soph. IX, 12 Catholicos vituperantes
 dicunt, ea contrarium non probant.
 Regula temporibus veterrimis nonnun-
 quam observari non poterat. Hic in-
 super dicit, Callisto pontifice demum
 bigamos vel trigamos in ordines ad-
 scitos fuisse. Tempore autem pro-

grediente lex non mitior fiebat, sed
 potius severior.

III. Τίνα χρὴ δοκιμάζεσθαι τὸν
 ἐπίσκοπον προχειριζόμενον. In qui-
 bus probandus sit, qui designatur in
 episcopum.

2. ἀόργητος κτλ.] Canones eccles.
 apost. 20, 2: μὴ ὀργίλοι, ὀργὴ γὰρ
 ἀπόλλυσιν ἀνδρα φρόνιμον.

IV. Ὅτι οὐχ ἐκάστη χήρα δεῖ μετα-
 δίδοναι, ἀλλ' ἐσθ' ὅτε καὶ τὴν ὑπ-

et inconfusibilis, et sciat, cui magis opus est accipere. 2. Etenim si vidua est, quae possidet vel sibi suppeditare potest, quae opus sunt in corporis senectute, alia vero non vidua, quae inops est vel ob morbum vel ob liberos educandos vel ob infirmitatem
5 corporis, huic potius manum porrigat. 3. Si quis autem edax est vel crapulae deditus vel otiosus et in rebus ad vitam necessariis premitur, non est dignus eleemosyna, immo nec ecclesia.

V. Sit ergo episcopus non personarum acceptor, neque divites revereatur neque eis blandiatur plus quam par est, neque pauperes
10 despiciat vel neglegat neque se super eos extollat. 2. Et cibo ac potu vili ac tenui utatur, ut possit invigilare hortando ac monendo licentiores. Neque sit astutus nec gulosus nec voluptarius nec cupidinum amans neque amans bonorum ciborum. 3. Neque sit iracundus, sed sit longanimis in admonendo et valde sollicitus in
15 doctrina, et assiduus in scripturis Dei sollicite legendis, ut scripturas accurate vertat et interpretetur, et Legem ac Prophetas comparet cum Evangelio, quomodo verba Legis ac Prophetarum concordent cum Evangelio. 4. Ante omnia autem sit bonus interpres legis

1 II Tim. 2, 15.

1 inconfusibilis = ἀνεπαίσχυντος C cf. II Tim. 2, 15; S accurate : non erubescens | 12 gulosus = ψῖς em. Duval : S ρῖς, quam vocem Nau Gibson Flemming diverse interpretantur : τροφητής C

1 capita IV et V transposuit p | εἰ : ἡ ο | 2 ἐν τῷ βίῳ ἐπαρκεῖν h | 3 καὶ > a | 4 ἐπεκτεινάτω h | 7 τοῦτον ο | 8 κόλπον + αὐτοῦ ο | 9 ὁ > ο | τὴν χεῖρα p v | 11 διερωγόντα a ο : διερωγμένα h p v LXX | καὶ ῥακώδη > h ο | 13 δούς ο | 14 ὑπέδρου ο | γὰρ > ο | ἐστὶν . . τοῦ > p v | 15 ἀπροσωπόλημπος ο | 18 Μωϋσῆ h p | πρόσωπον + ἐν κρίσει p v | πένητος ο | 19 δικαίως a v : δίκαιος h ο p | διώξεις a | 20/21 τροφή (τροφή ο) καὶ

ἀνδρον δεομένην προκρίνειν, καὶ ὅτι καταφαγῇ, μεθύσῃ, ἀργῶ οὐ μεταδιδόναι χρή. Quod non cuilibet viduae sit largiendum, sed quandoque sit anteponenda nupta indigens, et quod voraci, ebrioso, pigro eleemosyna non sit praebenda.

7. Cf. Ps.-Ign. Tars. 9, 2.

V. Ὅτι χρή ἀπροσωπόληπτον εἶναι τὸν ἐπίσκοπον ἐν τῇ κρίνειν καὶ τὸ ἥθος μέτριον καὶ τὴν δίαιταν συν-

εσταλμένον. Quod non oportet episcopum in iudicio esse acceptorem personarum, quodque debet esse moribus moderatis et victu frugali.

1. μήτε πλούσιον κτλ.] Canones eccles. apost. 20, 2: μήτε πρόσωπον πλουσίον λαμβάνοντες μηδὲ πένητα καταδυναστεύοντες.

2. δικαίως κτλ.] Haec S. Scripturae verba interpolator etiam II, 9, 2; 47, 3 laudat.

ἄξιον ὑπολήψεως. 2 (IV). εἰ γὰρ χήρα τις ὑπάρχουσα ἢ δυνα-
 μένη ἐπαρκεῖν ἐν τῷ βίῳ τὰ χρηστήρια, ἑτέρα δὲ οὐ χήρα, ἀλλ'
 ἐνδεὴς ὑπάρχει καὶ διὰ νόσον ἢ τεκνοτροφίαν ἢ δι' ἀσθενίαν
 χειρῶν, ἐπὶ ταύτην μᾶλλον ἐκτεινάτω τὴν χεῖρα. 3. εἰ δέ τις ὡς
 καταφαγᾶς ἢ μέθυσος ἢ ἀργὸς ἐν τοῖς βιωτικοῖς θλίβεται, οὐκ
 ἔστιν ἄξιος ἐπικουρίας, οὔτε μὴν ἐκκλησίας Θεοῦ. 4. λέγει γὰρ
 ἡ γραφὴ περὶ τούτων φάσκουσα, ὅτι „κρύψας ὀκνηρὸς τὴν χεῖρα
 αὐτοῦ ὑπὸ τὸν κόλπον οὐ δυνήσεται ἀπενεγκεῖν αὐτὴν εἰς τὸ
 στόμα αὐτοῦ“. 5. καὶ πάλιν· „Ὁ ἀργὸς περιέλαβεν τὰς χεῖρας
 αὐτοῦ καὶ ἔφαγεν τὰς σάρκας αὐτοῦ· πᾶς γὰρ μέθυσος καὶ πορνο- 10
 κόπος πτωχεύσει, καὶ ἐνδύσεται διερρωγότα καὶ ῥακώδη πᾶς
 ὑπνώδης“. 6. καὶ ἐν ἄλλοις· „Εἰς τὰς φάλας καὶ τὰ
 ποτῖρια δῶς τοὺς ὀφθαλμούς σου, ὅτερον περιπατήσεις γυμνό-
 τερὸς ὑπέρου“. 7. ὡς ἀληθῶς γὰρ μήτηρ ἐστὶν ἡ ἀργία τοῦ λιμοῦ.

V. Ἔστω δὲ ὁ ἐπίσκοπος ἀπροσώποληπτος, μήτε πλούσιον 15
 ἐντρεπόμενος ἢ κολακεύων παρὰ τὸ προσῆκον, μήτε πένητα παρ-
 ορῶν ἢ καταδυναστεύων. 2. „Οὐ λήψῃ“ γὰρ, φησὶν ὁ Θεὸς τῷ
 Μωσῇ, „πρόσωπον πλουσίου, καὶ πένητα οὐκ ἐλεήσεις ἐν κρίσει,
 ὅτι τοῦ κυρίου ἡ κρίσις“· καὶ πάλιν· „Δικαίως διώξει τὸ δίκαιον“.
 3. τροφὴ καὶ ποτὼ λυσιτελὴς καὶ αὐτάρκης ὑπαρχέτω ὁ ἐπίσκοπος, 20
 ἵνα δυνήθῃ νήφειν πρὸς τὸ νουθετεῖν τοὺς ἀπαιδεύτους· ἔστω μὴ
 δάπανος, μὴ τρυφητῆς, μὴ ἡδύβιός, μὴ χρηστοφάγος. 4. ἔστω δὲ
 ἀνεξίκακος, μακρόθυμος ἐν ταῖς νουθεσίαις, πολυδιδασκτικός, με-
 λετῶν καὶ σπουδάζων ἐν ταῖς κυριακαῖς βίβλοις, πολλὸς ἐν ἀνα-
 γνώσμασιν, ἵνα τὰς γραφὰς ἐπιμελῶς ἐρμηνεύῃ, ὁμοστοίχως τοῖς 25
 Προφήταις καὶ τῷ Νόμῳ τὸ Εὐαγγέλιον ἐρμηνεύων· ὁμοίως τῷ
 Εὐαγγελίῳ στοιχεῖτωσαν αἱ ἐκ Νόμου καὶ Προφητῶν ἐρμηνεῖται.
 5. λέγει γὰρ ὁ κύριος Ἰησοῦς· „Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι αὐταὶ
 εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ“, καὶ πάλιν· „Περὶ γὰρ ἐμοῦ
 Μωσῆς ἔγραψεν“. 6. πρὸ πάντων δὲ διαστολεὺς ἀγαθὸς γινέσθω, 30

7 Prov. 19, 24. — 9 Eccl. 4, 5. — 10 Prov. 23, 21. — 12 Prov. 23, 31. —
 17 Lev. 19, 15. — 18 Exod. 23, 3. — 19 Deut. 1, 17. — Deut. 16, 20. —
 28 Ioann. 5, 39. — 29 Ioann. 5, 46.

ποτὸς λ. κ. αὐτ. ὑπαρχέτω σοι, ὦ (> ο) ἐπίσκοπε ἵνα δυνήθῃς ο α² i. m.,
 et hic textum similiter correxit | 21 ἔστω + δὲ α | 22 δὲ > p v | 23 πολυ-
 διδασκτικός· h D : -διδασκτος α ο p v | 25 ὁμόστοιχος ο | 26 τὸ Εὐαγγ. ἐρμ.
 ὁμοίως > ο | 26 ἐρμηνεύων α h A : > p v | 27 αἱ : καὶ ο | 28 γὰρ > ο |
 30 Μωϋσῆς h p, h sic fere semper

ac deuterósis, explicans et ostendens, quid sit lex fidelium et quid vincula infidelium, ne quis ex eis, qui in tua potestate sunt, suscipiat illa vincula tanquam legem imponatque sibi onera gravia et fiat *filius perditionis*. 5. Ergo sollicitus sis et animum adtendens
 5 ad verbum, episcopo, ut, si tibi possibile est, omne verbum inter-
 preteris, ut in multa doctrina populo tuo cibum praebeas ac potum,
 quia in Sapientia scriptum est: *Adtende ad herbam campi, ut oves*
tuas tondeas; et collige gramen aestatis, ut habeas oves ad vestimenta
tua; adtende et curam age de grege tuo, ut agnos accipias.

- 10 VI. *Episcopus ne turpe lucrum sectetur*, praesertim de gentilibus;
 detrimentum potius sit capiens quam inferens, neque amet divitias
 neque detrectet nec falsum testimonium det, nec sit iracundus nec
 contentiosus, nec ambitiosus nec duplicis animi nec duplicis linguae,
 nec calumniis nec detrectationibus aures praebeat nec personam
 15 accipiat, nec festa gentilium appetat, nec fraude inani utatur, nec
 cupidus sit nec avarus, quia haec omnia ad opera daemonum
 pertinent. 2. De omnibus his rebus episcopus universum suum
 populum instruat atque moneat. 3. Et sit sapiens et humilis et
 corripat ac doceat in doctrina et disciplina Dei, et probe sentiat
 20 proculque absit ab omnibus huius mundi negotiis malis et ab omni
 mala cupidine gentilium. 4. Animum acriter advertat, ut a prin-
 cipio cognoscat malos, et vos eos vitetis. Omnes homines amet,
 quippe qui sit iudex integer, et omnia, quae in hominibus pulchra
 existunt, haec sint in episcopo. 5. Si enim pastor expers est

4 Ioann. 17, 12. — 7 Prov. 27, 24. — 10 Tit. 1, 7; I Tim. 3, 8. —
 12 Mt. 19, 18.

1 ἔστιν νόμος α | 2 καὶ τί δ. ἀπίστων > ο | 3 ἐπίσκοπε : ὃ ἐπ. ο |
 εἰ : ἡ α, ἡ ο | 4 ἐρμηνεύσης h o p : -νεύης v, -νεύειν α | 5 φωτίζης ο α² |

VI. Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν ἐπί-
 σκοπον αἰσχροκερδῆ, μήτε δὲ ἐγγυ-
 ᾶσθαι ἢ συνηγορεῖν. Episcopus ne
 sit turpi lucro deditus nec fideiussor
 nec advocatus.

1. μὴ ταῖς τοῦ βίου πραγματεῖαις
 κτλ.] Clem. epist. ad Iacobum c. 5:
 μήτε ἐγγυητὴν γινόμενον μήτε συν-
 ἡγορον μηδὲ ἑτέρῳ τινὶ βιωτικῷ

παρεμπελεγμένον πράγματι· οὐ γὰρ
 κριτὴν καὶ δικαστὴν χρημάτων κτλ.
 Hunc Clementis locum Ps.-Clemens
 noster haud dubie transcripsit. Cf.
 c. 57, 2-4; IV, 2, 1. — μὴ δίδνωμος,
 μὴ διγλωσσοσ] Eadem habet Didache
 2, 4.

4. ἔστιν ἡ ὑπάρχει] Cf. III, 5, 1.

νόμον καὶ δευτέρωσιν διαιρῶν, καὶ δεικνύων, τί νόμος ἐστὶν πιστῶν καὶ τί δεσμὰ ἀπίστων, ἵνα μὴ τις ὑποπέσῃ τοῖς δεσμοῖς. 7. ἐπιμελοῦ σὺν τοῦ λόγον, ἐπίσκοπε, ἵνα, εἰ δυνατόν σοι, πάντα κατὰ λέξιν ἐρμηνεύσης καὶ ἐν πολλῇ διδαχῇ πλουσίως τρέφῃς καὶ ποτίξῃς τὸν λαόν σου τὸν φωτισμὸν τοῦ νόμου. „Φωτίσατε“ 5 γάρ, φησὶν ὁ θεός, „ἐαντοῖς φῶς γνώσεως, ὥς ἔτι καιρός“.

VI. Ἔστω δὲ „ὁ ἐπίσκοπος μὴ αἰσχροκερδής“, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἐθνῶν, βλαπτόμενος μᾶλλον ἢ βλάπτων, μὴ πλεονέκτης, μὴ ἄρπαξ, μὴ ἀποστερητής, μὴ φιλοπλούσιος, μὴμισόπτωχος, μὴ κατάλαλος, μὴ ψευδομάρτυς, μὴ θυμώδης, μὴ φιλόμαχος, μὴ ταῖς 10 τοῦ βίου πραγματείαις συμπεπλεγμένος, μὴ ἐγγνώμενός τινα ἢ συνηγορῶν δίκαις χρηματικαῖς, μὴ φίλαρχος, μὴ δίγνωμος, μὴ δίγλωσσος, μὴ πρὸς διαβολὴν ἢ καταλαλιὰν φιλήκοος, μὴ ὑποκριτής, μὴ ταῖς ἑορταῖς τῶν ἐθνῶν ἐπορεγόμενος, ἀπάταις κεναῖς μὴ χρώμενος, μηδὲ ἐπιθυμητικός, μὴ φιλάργυρος, ὅτι πάντα τὰ 15 τοιαῦτα ἐχθρὰ τοῦ θεοῦ ὑπάρχει καὶ δαιμόνων φίλα. 2. ταῦτα δὲ πάντα ὁ ἐπίσκοπος καὶ τοῖς λαϊκοῖς διαβεβαιούμενος παραγγελλέτω, ἐνάγων αὐτοὺς μιμητὰς γίνεσθαι τοῦ ἑαυτοῦ τρόπου· „Εὐλαβεῖς“ γάρ, φησὶν, „ποιήσατε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ“. 3. ἔστω δὲ σοφός, ταπεινόφρων, νουθετητικός ἐν ταῖς κυριακαῖς παιδείαις, 20 καλογνώμων, ἀποτεταγμένος πᾶσιν τοῖς ἐν τῷ βίῳ πονηροῖς ἐπιτηδεύμασιν καὶ πάσαις ἐθνικαῖς ἐπιθυμίαις. 4. ἔστω εὐπρόστακτος, ὁξὺς πρὸς τὸ γινῶναι τοὺς φαύλους καὶ φυλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν, φίλος δὲ ὢν πάντων, δικαιοκριτικός, καὶ ὅσα καλὰ ἐν ἀνθρώποις ἔστιν ἢ ὑπάρχει, ταῦτα ὁ ἐπίσκοπος ἐν ἑαυτῷ κε- 25 κτήσθω· 5. ὅτι ἀνεπίληπτος ἀδικίας ὢν ποιμὴν τοὺς ἰδίους αὐτοῦ

5 Os. 10, 12. — 7 Tit. 1, 7; 1 Tim. 3, 8. — 10 Mt. 19, 18. — 18 Lev. 15, 31.

6 ὁ θεός > p v | 8 ἐθνικῶν p v | 9 μὴ ἄρπαξ : καὶ ἄρπ. ο | μὴ ἀποστ. > ο | πολλοπλούσιος ο | 11 συμπλεκόμενος ο | 14 ἐπορεγόμενος : εἰσπορευόμενος ο | 14/15 ἀπάταις — χρώμενος > ο | 14 καιναῖς a v | 15 μὴ sec : μηδὲ a | 15/16 πάντα τὰ τοιαῦτα : ταῦτα π. ο | 16 ὑπάρχει a h o : τυγχάνει p v | ταῦτα : τὰ αὐτὰ ο | 17 ὁ ἐπίσκοπος h. l. a cf. D : post λαϊκοῖς h o p v | 18 γενέσθαι ο | αὐτοῦ ο | 19 φησὶν > ο | ποιήσετε h | 20 ταπεινόφρων > ο | νουθετικός h o p | 22 καὶ π. ἐθν. ἐπιθυμίαις > ο | πάσαις > p v | ἔστω + δὲ ο | 22/23 εὐπρόστακτος a : εὐπρόστοχος h p v, εὐπρόσοχος ο | 24 ὢν : ὦ h | δικαιοκρ. : δίκαιος κριτικός a, διακριτικός ο | 25 ἢ > ο | ἐν ἐ. ὁ ἐπίσκοπος ο | 26 ἀδ. ὢν : ὢν ἀδ. ο | ποιμενῶν ο

omnis iniquitatis, etiam discipulos cogere potest et moribus suis bonis incitare, ut factorum suorum imitatores fiant, sicut dixit Dominus in Duodecim prophetis: *Et erit sicut sacerdos ita et populus*. 6. Exemplar enim vos populo esse oportet, quia et vos
 5 exemplar habetis Christum. Estote igitur vos quoque bonum exemplar populo vestro, quia Dominus dixit per Ezechiel: 7. *Et factum est verbum Domini ad me hoc modo: Homo, loquere ad filios populi tui et dices ad eos*: 8. *gladium cum induxero super terram, populus terrae illius sumit virum e medio eorum eumque sibi facient*
 10 *speculatorem, ut videns gladium venientem super terram annuntiet buccina et populum moneat et omnis audiens audiat sonum buccinae; et si non se observaverit veneritque gladius et tulerit eum, sanguis ipsius super caput eius erit; quia non se observaverit audiens sonum buccinae, sanguis ipsius super caput eius erit; si autem se custodierit,*
 15 *animam suam liberavit*. 10. *Si vero speculator viderit gladium venientem et non insonuerit buccina et populus non se custodierit et gladius venerit tuleritque de eis animam, ille quidem propter peccata sua capitur, sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram*. 11. Gladius ergo iudicium est, buccina evangelium, speculator
 20 episcopus constitutus super ecclesiam. 12. Oportet ergo, episcope, te praedicantem contestari atque affirmare de iudicio, sicut in Evangelio est, quoniam tibi quoque Dominus dixit: 13. *Et tu,*

2 I Cor. 4, 16; 11, 1; I Thess. 1, 6; 2, 14. — 3 Os. 4, 9. — 6 Ezech. 33, 1—6. — 22 Ezech. 33, 7—9.

1 προτρέψασθαι > h | 2 γενέσθαι o p | 3 προφήτης + ὡς h | 4 καὶ γάρ : καθὼς καὶ p v | Χριστός : ὁ χρ. p v | 5 ποιεῖν πρῶτον o p | 5/6 ὡς — διδάσκειν > p v | 6 λέγει + ὁ λονκᾶς a | 8 τοῦ θεοῦ : τῶν οὐρανῶν o | γὰρ > o | εἶναι : post δεῖ p v, post ὑμᾶς o | 10 τοῦ λαοῦ o | 11 κύριος : ὁ κ. h | τοῦ Ἰεζεκιήλ : hic incipit cod. Vat. 2088 vel b | 12 καὶ + ἐάν b o | ἐκ + τοῦ b h o | 13 διαφυλάξης b o | ἀναγγελεῖς o | 14/16 καὶ οὐκ — ἀποθνήσκει > o | 15 τοῦ > h | 16 ἀποθάνη b | 17 τῶν χειρῶν b o | 18 αὐτοῦ : τοῦ o | ἀποστρέψῃ : -ψει b o | 19 ἐρύσω o | 21 ὁ > b o | ἰδὼν : ἰδίως b, ἴδι ὡς o | μὴ > o | 22 προσμηνύσει b o | ψυχὴν : τὴν ψ. h | 24 ἐν > a | ἡ κερατίνη p v | 25 ἡ > b | τό : καὶ τὸ b o | 26 ἀκούσας : ὁ ἀκ. h | 27 ὅτι : ὅστις b, ὥστις o | 28 σάλπιγγες b o | 29 δὲ pr > p v | ὁ > b o | τῆς ἐκκλησίας b o | 30 δεῖ : δὴ b o | διαμαρτύρασθαι a, -ρεῖται b o | καὶ διαβεβαι-οῦσθαι > b o p v | 31 περὶ — διαμαρτύρησθε > b o | γὰρ > a | διαμαρ-τυρήσητε h | 33 ἐλλέγεται o | 35 στήριζαται o, στήριζαται b | ἐπιστρέψαται b o | τὰ αὐτὰ a h cf. D : ταῦτα b o, αὐτὰ p v

6. Cf. Ps.-Ign. Eph. 15, 2. Antiochus Hom. 121.

μαθητὰς ἀναγκάσει καὶ διὰ τῆς ἀναστροφῆς αὐτοῦ προτρέψασθαι
 τῶν ἰδίων αὐτοῦ ποιημάτων μιμητὰς ἀξιόους γενηθῆναι, ὥς λέγει
 πον καὶ ὁ προφήτης· „Καὶ ἔσται καθὼς ὁ ἱερεὺς, οὕτως καὶ ὁ
 λαός“. 6. καὶ γὰρ ὁ κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος Ἰησοῦς Χριστὸς
 ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἤρξατο πρῶτον ποιεῖν καὶ τότε διδάσκειν, ὥς 5
 πον λέγει· „Ὡς ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν“. διό
 γρησιν· „Ὅς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὕτως μέγας κληθήσεται ἐν
 τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ“. 7. σκοποὺς γὰρ εἶναι δεῖ ὑμᾶς τῷ λαῷ
 τοὺς ἐπισκόπους, ὅτι καὶ ὑμεῖς σκοπὸν ἔχετε τὸν Χριστόν. καὶ
 ὑμεῖς οὖν γίνεσθε σκοποὶ ἀγαθοὶ τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, ὅτι λέγει 10
 κύριος διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ πρὸς ἕκαστον ὑμῶν φάσκων· 8. „Ἰὲ
 ἀνθρώπου, σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, καὶ ἀκούσῃ ἐκ
 στόματός μου λόγον καὶ διαφυλάξεις καὶ διαγγελεῖς αὐτὸν παρ'
 ἑμοῦ. 9. ἐν τῷ λέγειν με τῷ ἀνόμῳ· Θανάτῳ ἀποθανῇ, καὶ οὐκ
 ἐλάλησας τοῦ διαστεῖλαι ἄνομον ἐκ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ, ὁ ἄνομος 15
 ἐκείνος ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνεται, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκ
 τῆς χειρὸς σου ἐκζητήσῃ· σὺ δὲ ἐὰν διαστείλῃ τῷ ἀνόμῳ ἀπὸ
 τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ ἀποστρέψαι ἀπ' αὐτῆς, καὶ μὴ ἀποστρέψῃ, αὐτὸς
 ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνεται, καὶ σὺ τὴν ψυχὴν σου ἐρρύσω“. 10.
 ὡσανύτως καὶ „μάχαιρα πολέμου ἐὰν ἧ ἐρχομένη, καὶ στήσῃ 20
 ὁ λαὸς σκοπὸν εἰς προφυλακὴν καὶ ἰδὼν αὐτὴν ἐρχομένην μὴ
 προμηνύσῃ καὶ λάβῃ ψυχὴν, ἡ μὲν ψυχὴ τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτῆς ἐλήφθη,
 τὸ δὲ αἷμα ἐκ χειρὸς τοῦ σκοποῦ ἐκζητηθήσεται, ὅτι οὐκ ἐσήμανεν
 ἐν τῇ σάλπιγγι· ἐὰν δὲ σημάνῃ τῇ κερατίνῃ καὶ μὴ φυλάξῃται
 ὁ ἀκούσας καὶ ἔλθῃ ἡ μάχαιρα καὶ λάβῃ αὐτόν, τὸ αἷμα αὐτοῦ 25
 ἐπ' αὐτόν ἔσται, ὅτι οὐκ ἐφυλάξατο ἀκούσας τῆς κερατίνης, ὁ
 δὲ φυλαξάμενος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐρρύσατο“, καὶ ὁ σκοπός, ὅτι
 ἐσήμανεν, ζῶν ζήσεται. 11. μάχαιρα μὲν ἔστιν ἡ κρίσις, σάλπιγξ
 δὲ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, σκοπὸς δὲ ὁ κατασταθεὶς τῇ ἐκκλησίᾳ
 ἐπίσκοπος, ὃν δεῖ κηρύσσοντα διαμαρτίρεσθαι καὶ διαβεβαιουῖσθαι 30
 περὶ τῆς κρίσεως. 12. ἐὰν γὰρ μὴ διαγγείλῃτε καὶ διαμαρτίρῃσθε
 τῷ λαῷ, εἰς ὑμᾶς ἡ ἁμαρτία τῶν ἀγνοούντων ἐρεθισθήσεται· διό
 τοὺς ἀναστρεφόμενους ἐν ἀπαιδευσίᾳ νουθετεῖτε καὶ ἐλέγχετε
 μετὰ παρησίας, τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκετε, τοὺς ἐπισταμένους
 στηρίζετε, τοὺς πεπλανημένους ἐπιστρέφετε. 13. τὰ αὐτὰ περὶ 35

2 I Cor. 4, 16; 11, 1; I Thess. 1, 6; 2, 14. — 3 Os. 4, 9. — 6 Act. 1, 1.
 — 7 Mt. 5, 19. — 11 Ezech. 33, 7—9. — 20 Ezech. 33, 2. 6. — 24 Ezech.
 33, 3—5.

homo, te constitui speculatorem domui Israel, ut audias sermonem ex ore meo et moneas et adhorteris quasi ex me. 14. Et si dixero ad iniquum: iniquus morte morietur, et tu non praedicaveris et dixeris, ut se custodiat iniquus ab iniquitate sua, iniquus propter
 5 iniquitatem suam morietur, et sanguinem eius de manibus tuis requiram. 15. Tu vero si admonueris iniquum, ut a via sua convertatur, et se non custodierit, iniquus in iniquitate sua morietur, et tu liberabis animam tuam. 16. Propterea vos quoque, quia vos sequitur accusatio eorum, qui peccant ignorantes, praedicate et
 10 obtestamini, et eos, qui conversantur sine disciplina, monete et corripite palam. Ob haec igitur, quia saepe dicimus ac repetimus, fratres, non accusamur; nam ex multa doctrina ac saepe audiendo fit, ut homo erubescens bonum faciat avertatque se a malo. 17. Nam et Dominus dixit in Lege: *Audi, Israel*, et usque adhuc non audi-
 25 erunt. Et in Evangelio similiter saepe praedicat dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat*. Et non audierunt nec ei, qui sibi videbantur audisse, quia in perniciosas atque horrendas * haereses cito devenerunt, de quibus continuo dicitur.

VII. Non enim credimus, fratres, lotum quemquam adhuc
 20 agere gentilium exsecrandas iniquitates, quoniam notum est omnibus, quod, si quis peccaverit iniquum aliquid post baptismum, hic in gehenna condemnatur.

VIII. Susplicamur autem et blasphemari nos a gentilibus eo, quod iam non eis miscemur nec compopulamur cum eis. Et per
 25 falsitatem gentilium veritatem fratres nostri adsecuti sunt, de quibus dictum est in Evangelio: *Beati eritis, cum impropulerint vobis*

14 Deut. 6, 4. — 15 Mt. 11, 15; 13, 19. — 26 Mt. 5, 11. 12.

18 continuo : verbum iudicii S | 20 gentilium + iniquorum S

1 οὐκ b h : 2 εἰκότος b o | 4 διαμάρτυραι h, διαιμαρτύριο | αὐτοὺς b o | ἴσος b o | 5 σου τῆς φωνῆς a | 6 ἄρα — φησιν > b o | λαῶ : + ἐὰν ἀκοῇ ἀκούσης κυρίου τοῦ θεοῦ καὶ ποιήσης τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ εὐθὲς ἐν ὁφθαλμοῖς σου

VII. Οἷον χρὴ εἶναι τὸν μεμνη-
 μένον. Qualem oportet esse eum,
 qui per baptismum est initiatus.

2. ἐὰν μὴ μεταγνῶ κτλ.] Cf. I, 1, 3.
 Haec addens interpolator prodit dis-
 ciplinam erga paenitentes suo tempore

mitiorem fuisse quam tempore auctoris
 Didascaliae.

VIII. Περὶ συκοφαντουμένου ἥτοι
 ἐλεγχομένου. De eo, qui in calum-
 niam vel reprehensionem incurrit.

τῶν αὐτῶν λέγοντες, ἀδελφοί, οὐχ ἁμαρτησόμεθα· ἐκ γὰρ τοῦ
πολλάκις ἀκούειν εἰκός τινας δυσωπηθέντας καὶ ἅπαξ τι τῶν
καλῶν ποιῆσαι καὶ τῶν πονηρῶν παραιτήσασθαι. 14. λέγει γὰρ
διὰ τοῦ προφήτου ὁ θεός· „Διαμαρτύρει αὐτοῖς ταῦτα, ἵσως
ἀκούσονται τῆς φωνῆς σου“, καὶ πάλιν· „Ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, 5
ἔαν ἄρα ἐνδοῶσιν“. 15. καὶ ὁ Μωσῆς φησιν τῷ λαῷ· „Ἀκουε,
Ἰσραήλ, κύριος ὁ θεός σου κύριος εἷς ἐστίν“. 16. καὶ ὁ κύριος
ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πολλάκις μνησκεται λέγων· „Ὁ ἔχων ὧτα
ἀκούειν ἀκουέτω“, καὶ ὁ σοφὸς Σολομών φησιν· „Ἀκουε, υἱέ, παι-
δείαν πατρός σου, καὶ μὴ ἀπόσῃ θεσμούς μητρός σου“. 17. καὶ 10
μέχρι σήμερον οὐκ ἤκουσαν· καὶ οἱ δοκοῦντες δὲ ἀκηκοέναι παρ-
ήκουσαν, καταλείψαντες „τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν θεὸν“ καὶ
εἰς τὰς ὀλεθρίους καὶ δεινὰς αἰρέσεις κατασυρέντες, περὶ ὧν
αὐθις ἐροῦμεν.

VII. Γνωστὸν δὲ ἔστω ὑμῖν, ἀγαπητοί, ὅτι „οἱ βαπτισθέντες 15
εἰς τὸν θάνατον τοῦ κυρίου Ἰησοῦ“, οὐκέτι ὀφείλουσιν ἁμαρτάνειν
οἱ τοιοῦτοι. ὥς γὰρ οἱ ἀποθανόντες ἀνενέργητοι πρὸς ἁμαρτίαν
ὑπάρχουσιν, οὕτως καὶ οἱ συναποθανόντες τῷ Χριστῷ ἄπρακτοι
πρὸς ἁμαρτίαν. 2. οὐ πιστεύομεν οὖν, ἀδελφοί, λουσάμενόν τινα
τὸ τῆς ζωῆς λουτρὸν ἔτι πράσσειν τὰ τῶν ἀνόμων ἀσελήματα· 20
ὁ δὲ ἁμαρτήσας μετὰ τὸ βάπτισμα, οὗτος, ἔαν μὴ μεταγνῷ καὶ
παύσῃται τοῦ πλημμελεῖν, εἰς γέενναν κατακριθήσεται.

VIII. Εἰ δέ τις ὑπὸ ἀπίστων συκοφαντηθῇ διὰ τὸ μηκέτι
αὐτοῖς συνασελγαίνειν, γινωσκέτω, ὅτι μακάριος ὁ τοιοῦτος ὑπ-
άρχει παρὰ θεῷ, καθὼς καὶ ὁ κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· 25
„Μακάριοι ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς ἢ διώξωσιν ἢ ἐλπώσιν

4 Ierem. 26, 2. 3. — 5 Ezech. 3, 11. — 6 Deut. 6, 4. — 8 Mt. 11, 15. —
9 Prov. 1, 8. — 12 Ioann. 17, 3. — 15 Rom. 6, 3. — 26 Mt. 5, 11. 12.

μοῖς μου (Exod. 15, 26), καὶ πάλιν a | 7 κύριος sec > b o | 8 μνησκεται b v,
μνημονεύετε a | 10 σὺν sec > o | 11 οἱ > a | δε: γὰρ a | 12 ἀληθινὸν > b o |
12/13 καὶ εἰς: εἰς b | 13 κατασυρέντες b o | 15 ἔστω + ἐν b | 16 τὸν
θάνατον: τὸ ὄνομα b o | Ἰησοῦ + Χριστοῦ b o p | οὐκέτι: οὐκ p v | 17 ὥς
γ. οἱ: οἱ γὰρ b o | 18 ὑπάρχουσιν: τυγχάνουσιν b o | οἱ > b o | 19 ἁμαρ-
τίαν + τυγχάνουσιν b o | οὐ: ὄν o | οὖν > b | 20 πράττειν b o | νόμων o |
21 οὕτως o, οὕτως b, ut alias saepe o et ω confundentes | 22 γέεναν a |
24 συνασελγεῖν b, -γην o | ὅτι μ. ὁ τοιοῦτος a p v: ὁ τ. (ὁ τιοῦτως b,
ὁ τιοῦτως o) ὅτι μακάριος b h o | 25 θεῷ: τῷ θ. b o | κύριος + ἡμῶν b o |
λέγει: ἔφη p v | 26 ἡ pr: καὶ o p v

〈et persecuti vos fuerint〉 et dixerint omne malum contra vos mentientes; gaudete et laetamini, quoniam merces vestra magna est in caelis; sic enim persecuti sunt prophetae. 2. Si quis ergo blasphematur per mendacium, beatus est, quoniam temptatur. Dicit enim
 5 scriptura: *Vir, qui non est temptatus, non est probatus a Deo.* 3. Si quis autem convictus fuerit, quia egit aliquid iniquum, qui talis est, non est Christianus, magis autem per hypocrisim Domino mentitus est. 4. Unde ab his, qui tales sunt, cum convicti fuerint verius, cum fiducia se absteineat episcopus, qui sine offensione est
 10 et non accipit personam.

IX. Si autem et ipse non est bonae conscientiae et personam acceperit propter quoddam turpe lucrum (vel propter dona, quae acceperit), et pepercerit ei, qui inique peccat, et permittit eum in ecclesia manere, X. hic coinquinavit ecclesiam suam ad Deum et
 15 ad homines, et multos neophytos et catechumenos et iuvenes et

5 ?

1 et pers. v. f. S C | 5 a Deo > S | 7 magis — mentitus est : sed mendax est et per hypocrisim susceperit pietatem S | 12/13 vel — accepit S cf. C

1 ψευδόμενοι b o | 2 τῷ οὐρανῷ h | 3 βλασφημηθεῖν a h : -θῇ ἢ b, -θῇ ἢ o, -θῇ v, -θεῖ p | ψεύματι b, ψεύματος o | 4 τῷ > a | 5 ἐλεχθῇ b, ἐλλεχθῇ o (hic similiter fere semper), ἐλεγχθεῖν h | 8 καὶ ἡμεῖς > b o | 10 ἀληθῶς > b o | 11 μεταβάλλονται h, -βάλλονται o p v | 13 ἀπροσωπόλημπτον b o | 14 ὑπάρχει b o | 15 γενόμενος b o | 16 φείσεται h | ἁμαρτίσαντος b o, -τῶντος a | 17 κυριακῆς : δεσποτικῆς b o | τῆς > p v | 18 δίκαιος b h o p | διώξει a h p ; διώξῃ v, διόξεται b o | λήμψει b o,

2. ἀνὴρ ἀδόκιμος ἀπείραστος π. θεῶ] Verba exstant Iac. 1, 12. 13: μακάριος ἀνὴρ, ὃς ὑπομένει πειρασμόν, ὅτι δόκιμος γενόμενος λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, . . . ὁ γὰρ θεὸς ἀπείραστός ἐστιν κακῶν. Dictum autem vix ex hoc loco formatum fuit, sed Evangelii deperditi esse videtur. Cf. Resch, Agrapha 1889 p. 187. Allegant dictum praeter Didascaliam et Constitutiones Tertullianus De bapt. c. 20, Cyrillus Hieros. Cat. myst. V, 17, Chrysostomus Hom. de resurrect. mort. c. 4 (ed. Bened. II, 428). Respicit illud etiam auctor Operis im-

perfecti in Matthaeum ad Matth. 3, 12 hom. III scribens: Si non fuerit quis tentatus, non potest esse probatus. Praeter Iacobum 11, 12. 13 etiam Sirach 34, 10 simile quidquam dicit. Cf. Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 124.

IX. Ὅτι ἀδωροδόχον εἶναι χορὴ τὸν ἐπίσκοπον. Episcopum non debere esse muneribus pervium.

X. Ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἀκρίτως φειδόμενος τοῦ ἁμαρτηκότος ὑπαίτιος γίνεται. Quod episcopus, qui temere parciat peccatori, culpa non careat.

1. ὡς αἴτιος σκανδάλον] Cf. I, 3, 6; VIII, 47 can. 53.

καθ' ἑμῶν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα ψευδόμενοι ἔνεκεν ἑμοῦ· χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς“.

2. εἰ οὖν τις βλασφημηθεῖ ἐπὶ ψεύσματι, μακάριος ὁ τοιοῦτος· λέγει γὰρ ἡ γραφή· „Ἄνθρωπος ἀδόκιμος ἀπειραστος παρὰ τῷ θεῷ“.

3. εἰ δέ τις ἐλεγχθῇ πράξας τι ἄνομον, ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον 5 ἑαυτὸν ἔβλαπεν, ἀλλὰ καὶ βλασφημίαν προσέτριψεν τῷ κοινῷ τῆς ἐκκλησίας σώματι καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ὥς μὴ ποιοῦντων ἐκεῖνα, ἃ λέγομεν εἶναι καλὰ· καὶ ὀνειδισθησόμεθα καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τοῦ κυρίου, ὅτι „λέγουσιν καὶ οὐ ποιοῦσιν“.

4. ὅθεν τοὺς τοιούτους ἐλεγχθέντας ἀληθῶς παραιτήσεται μετὰ παρησίας ὁ ἐπίσκοπος, 10 εἰ μὴ μεταβάλλονται τὸν τρόπον.

IX. Οὐ γὰρ μόνον ἀπρόσκοπον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον, ἀλλὰ καὶ ἀπροσωπόληπτον, ἐν χρηστότητι σωφρονίζοντα τοὺς ἁμαρτάνοντας. 2. εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οὐκ εὐσυνείδητος ὑπάρχων, προσωπολήπτης γενόμενος διὰ τινα αἰσχροκερδῆ δωροληψίαν 15 φείσεται τοῦ ἀνόμως ἁμαρτάνοντος, ἑάσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μένειν αὐτόν, παρακούσας τῆς θείας καὶ κυριακῆς φωνῆς τῆς λεγούσης· „Δικαίως διώξει τὸ δίκαιον· οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει· οὐ δικαιώσεις τὸν ἄσεβη· οὐ λήψῃ δῶρα ἐπὶ ψυχῇ, τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν καὶ λυμάνεται ῥήματα δικαίων“.

20 3. καὶ ἐν ἄλλοις φησὶν· „Ἐξαρτεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν“· καὶ ὁ Σολομὼν λέγει ἐν Παροιμίαις· „Ἐκβαλε λοιμὸν ἐκ συνεδρίου, καὶ συνεξελεύσεται αὐτῷ νεῖκος“.

X. Ὁ δὲ μὴ προσέχων τούτοις ἀκρίτως φείσεται ἐπὶ τῷ ὀφείλοντι τιμωρίαν, ὥς ὁ Σαουλ ἐπὶ τῷ Ἀγὰγ καὶ ὁ Ἡλὶ ἐπὶ 25 τοῖς υἱοῖς τοῖς οὐκ εἰδόσι τὸν κύριον, ὁ τοιοῦτος ἐβεβήλωσεν καὶ τὴν οἰκίαν ἀξίαν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν τὴν κατὰ τὴν παροιμίαν αὐτοῦ. ἄδικος οὖν οὗτος καὶ θεῷ καὶ ὅσοις ἀνθρώποις, ὥς αἴτιος σκανδάλου πολλοῖς νεοφωτίστοις καὶ κατηχουμένοις γενόμενος, 30 ἔτι δὲ νέοις καὶ νέαις τῇ ἡλικίᾳ· ὃν τὸ „οὐαὶ“ περιμένει

4 ? — 9 Mt. 23, 3. — 18 Deut. 16, 20. — Deut. 1, 17. — Exod. 23, 7. 8. — 21 Deut. 17, 7. — 22 Prov. 22, 10. — 25 I Reg. 2, 15. — 30 Mt. 18, 7.

item 1. 19 et similiter fere semper | 20 ἐκτυφλοῦσιν b o | 21 φησὶν > o | ἐξάρτατε h p | 22 παροιμία b | λιμὸν b, λυμῶν o | 24 φείσεται h | 25 τῷ : το b | Ἀγὰγ : ἀγάβ o, πᾶς b | ὁ sec > b o | 26 ὁ τοιοῦτος : ὅτι οὗτος a (i. m. ὁ τ.) o | 28 θεῷ : τῷ θ. b o | 29 νεοφύτοις p v | 30 γενόμενος b o | νέαις : νεανίαις p v | τὴν ἡλικίαν b h o | παραμένει o

iuniores puellas perdet cum eo. 2. P(ro)p(er)ter intemperantiam enim iniquitatis, videntes eum, qui talis est, inter se, incipient discernere apud se et imitari eum, et ipsi scandalizabuntur, et participes effecti infirmitatis eius peribunt cum eo. 3. Si autem
 5 viderit hic, qui peccat, episcopum et diaconos innocentes et alienos a crimine et gregem mundum constitutum, primum quidem non usurpat contemnere et ingredi in synagogam per conscientiam suam semet ipsum reprehendens; 4. si autem inventus fuerit in-
 erubidus et non confundatur et ingressus fuerit ecclesiam, arguitur
 10 et corripitur ab episcopo; 5. circumspiciens singulos et in nullo offendiculum inveniens tam in episcopo quam in eis, qui cum eo sunt, confusus cum grandi reverentia et fletu egredietur pacifice stupens, et mane(bi)t mundatus grex, et ille egrediens flebit ad Deum et paenitebitur de his, quae egit, et habebit spem; et totus grex,
 15 cum viderit lacrimas illius, correptionem apud se sentit, quoniam qui peccat perit.

XI. Propterea igitur, o episcope, festina, ut mundus sis [ex] operibus, et agnosce[re] locum tuum, quoniam in omnipotentis virtute positus es, observans similitudinem Dei omnipotentis. 2. Et
 20 ita in ecclesia sede verbum faciens quasi potestatem habens iudicare pro Deo eos, qui peccaverunt, quoniam vobis episcopis dictum est per Evangelium: *Quodcumque ligaveritis super terram, erit ligatum et in caelo.*

22 Mt. 18, 18.

2 enim iniquitatis S cf. C : suam sine sensu effecti L, legens ἀνομιὰς pro ἀνομίαν vel ἀνομίας | eum S C : enim L | 5 et alienos > S C; interpretamentum esse videtur | 6 gregem + totum S | 7 contemnere et > S | 13/14 flebit . . paenitebitur ∞ S | 18,19 quoniam — Dei omnip. : quoniam tanquam imago Dei omnipotentis constitutus es ac locum Dei omnipotentis tenes S

1 ὁ > a | 2 γὰρ τὴν : δὲ b o | ἀκριβείας ἀνομιον b o | 5 τῷ pr : τοῦ b o | λαὸς + αὐτοῦ b o | αὐτὸν h | 6 βλέπει p v, βλέπον b o | ἀμαρτιῶν a h, αμαρτιῶν b o : -τάνων p v (L cf. v. 5) | 8 καταφρονήσας > b h o | 9 τὴν συνειδήσιν p v | 10 ἢ > p v | ὁ > a b o | ὁ δὲ b h o p | τῇ κιβωτῷ p v, τὴν κιβωτὸν h | 11 ἐδράσαι : ἃ ἔδρασαν b, ἀέδρασαν o | ὡς + ὁ h | τῆς

XI. Ὅπως χρὴ τὸν ἐπίσκοπον κρίνειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. Quomodo episcopus debeat iudicare peccatores.

1. πάντων ἄρχειν ἀνθρώπων κτλ.] Cf. c. 20, 1; 25, 6; 26, 1; 34, 1; VII, 31, 2; VIII, 44. Ps.-Ign. Trall. 7, 4; Philad. 4, 7; Smyrn. 9, 2—4.

καὶ ὁ „ὄνικὸς μύλος ἐν τῷ τραχήλῳ καὶ ὁ βυθός“, ἐν ᾧ ὑπόδικος
 ὑπάρχει. 2. διὰ γὰρ τὴν τῆς ἀκρισίας ἀνομίαν, βλέποντες τὸν
 τοιοῦτον αὐτῶν ἄρχοντα, ἐν ἑαυτοῖς διακριθήσονται, καὶ χορηά-
 μνοι τῇ αὐτῇ νόσῳ συναπολέσθαι αὐτῷ ἀναγκασθήσονται, ὡς
 τῷ Ἱεροβοὰμ ὁ λαὸς καὶ τῷ Κορὲ οἱ συναράμενοι αὐτῷ. 3. εἰ 5
 δὲ βλέποι ὁ ἁμαρτῶν τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς διακόνους ἀθώους
 ἐγκλήματος καὶ τὸ ποίμνιον καθαρὸν ὑπάρχον, πρῶτον μὲν οὐ
 τολμήσει καταφρονήσας εἰς ἐκκλησίαν θεοῦ εἰσελθεῖν, πλησσομένους
 τῇ συνεδήσει αὐτοῦ· εἰ δὲ καὶ παρ' οὐδὲν ἡγησάμενος εἰσελθῶι,
 ἢ παραχρηῖμα ἐλεγχθήσεται, ὡς ὁ Ὁζᾶ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ ἀψάμενος 10
 ὥστε ἐδράσαι, καὶ ὡς Ἀχαρ ἐπὶ τῇ κλοπῇ τοῦ ἀναθέματος, καὶ
 ὡς Γιεζεῖ ἐπὶ τοῖς τοῦ Νεεμὰν χρήμασιν, καὶ παραντίκα τιμω-
 ρηθήσεται, ἢ νουθετούμενος ὑπὸ τοῦ ποιμένος εἰς μετάνοιαν
 ἐπαχθήσεται. 4. περιβλεψάμενος γὰρ τοὺς καθ' ἓνα καὶ ἐν οὐδενὶ
 μῶμον εὐρίσκων οὔτε παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ οὔτε μὴν παρὰ τῷ 15
 ὑπ' αὐτὸν τεταγμένῳ λαῷ, αἰσχυνθεὶς μετὰ αἰδοῦς καὶ πολλῶν
 δακρύων ἐξελεύσεται εἰρηνικῶς κατανευγμένος, καὶ μενεῖ κεκαθα-
 ρισμένον τὸ ποίμνιον, προσκλαύσει τε τῷ θεῷ καὶ μετανόησει
 ἐφ' οἷς ἥμαρτεν, καὶ ἔξει ἐλπίδα· καὶ τὸ ποίμνιον ὅλον, θεασάμενον
 ἐκείνου τὰ δάκρυα, νουθεσίαν ἔξει, ὅτι ὁ ἁμαρτῶν διὰ μετάνοιαν 20
 οὐκ ἀπόλλυται.

XI. Διὰ τοῦτο οὖν, ὃ ἐπίσκοπε, σπούδαζε καθαρὸς εἶναι τοῖς
 ἔργοις, γνωρίζων τὸν τόπον σου καὶ τὴν ἀξίαν, ὡς θεοῦ τύπον
 ἔχων ἐν ἀνθρώποις τῷ πάντων ἄρχειν ἀνθρώπων, ἱερέων, βασι-
 λέων, ἀρχόντων, πατέρων, νύων, διδασκάλων καὶ πάντων ὁμοῦ 25
 τῶν ὑπηκόων. 2. καὶ οὕτως ἐν ἐκκλησίᾳ καθέξου τὸν λόγον
 ποιούμενος, ὡς ἐξουσίαν ἔχων κρίνειν τοὺς ἡμαρτηκότας, ὅτι
 ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις εἴρηται· „Ὁ ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται
 δεδεμένον ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὁ ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται
 λελυμένον ἐν τῷ οὐρανῷ“.

30

1 Mt. 18, 6. — 5 III Reg. 12; Num. 16. — 10 II Reg. 6. — 11 Ios. 7. —
 12 IV Reg. 5. — 28 Mt. 18, 18.

κλοπῆς h | ἀναθήματος h p | 12 ὡς + ὁ b h o | γιεζῆ b o | καὶ + ἡ h
 14 γὰρ : δὲ b, > o | 15 μῶμον : μόνον b o | οὔτε π. τ. ἐπισκόπῳ > b o
 16 αὐτῶν b o | 17 εἰρηνικὸς h | 20 ἐκείνου τὰ ~ h | ὁ > b h o | 21 ἀπόλ-
 λυτο b | 22 ὦ > a b h | 24 τῷ a p v : τὸ h, τῶν b o | ἄρχειν : ἔχειν b
 25/26 τῶν ὑπ. ὁμοῦ h | 29 ἐν : καὶ ἐν o L | τῷ οὐρανῷ a D : τοῖς οὐρα-
 νοῖς b h o p v | 30 τῷ οὐρανῷ a v : τοῖς οὐρανοῖς b o h

- XII. Iudica, episcopo, cum potestate ut Deus, sed paenitentes
 * * suscipe cum caritate sicut Deus [omnipotens], et increpa et
 roga et doce, quia Dominus Deus cum iuramento promisit pecca-
 toribus se veniam daturum esse, sicut dixit per Ezechiel: 2. *Et*
 5 *tu, homo, dic ad domum Israel: Sic locuti estis: iniquitates nostrae*
et peccata nostra super nos sunt, et in eis tabescimus; quomodo ergo
vivere poterimus? Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Adonai,
nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur impius a via sua mala
et vivat. Paenitentiam igitur agite atque avertite vos a viis vestris
 10 *malis, et non moriemini, domus Israel.* 3. Hic ergo spem prae-
 buit peccatoribus paenitentiam agentibus, ut salutem consequantur
 paenitentia sua, ne desperantes maneant in peccatis suis addantque
 eis, sed paenitentiam agant et plorent ac fleant super peccata sua
 et convertantur ex toto corde.
- 15 XIII. Porro qui insontes sunt, sine peccatis maneant, ne in-
 digeant fletu et gemitibus et angore et remissione. 2. Unde enim
 scis, homo, qui peccas, quot sint dies vitae tuae in hoc saeculo,
 ut converti possis? Quia ignoras exitum tuum ex hoc saeculo,
 mori potes in peccatis tuis sine paenitentia, sicut dictum est per
 20 David: *In inferno quis confitebitur tibi?* 3. Propterea sine periculo
 manet omnis, qui parcit vitae suae et sine peccatis manet, ut etiam
 iustitia antea ab eo facta ei conservetur. 4. Tu ergo, episcopo,

4 Ezech. 33, 10. 11. — 20 Ps. 6, 6.

1 potestate S C : fiducia L : Deus + omnipotens S | 2 omnipotens Sp,
 > Sm | 8 mala Sm C : > Sp

1 μετ' p v : ὡς + ὁ a | 2/4 προσλαμβάνον — μετανοούντας > p v
 2 θεός γάρ ~ a | 7 Ἀδωναὶ κύριος a h : κ. Ἀδ. b o, κ. ὁ θεός p v | 8 ἐν
 τῷ > b o | 9 ἐκ : ἀπὸ b o | αὐτοῦ > b o | ἀποστράφητε p v (LXX)
 10 οὖν a p : > b h o v | 11 ὁ οἶκος ο | ἐνταῦθα p v D : + ὁ λόγος a h,
 αὐθεὶς ὁ λ. b o | 12 ἐλπίδας b | 13 αὐτοὺς a h o | ἐκδώσωσι p, ἐκδώσουσιν
 b o | 14 κλαύσωσι h | τῷ θεῷ p v | 16 ὡς > o | 18 μένειν : μέντοι b o
 19 μὴ δέωνται : μηδὲ b o | 20 καὶ > p v | 21 ἡμέρα b o | ζήσεις ἐν τῷδε
 τῷ β. a | 22 σου + ἡ ο | ἁμαρτίαις b o | 23 ἔσται a | διὰ τοῦ : ἐν τῷ b o
 25 ἔξοδον p v | 26 παραινεῖ post λόγος h | διὰ Σ. τοῦ σ. λέγων a p v :

XII. Διδασκαλία, ὅπως χορὴ προσ-
 φέρεσθαι τοῖς μετανοοῦσιν καὶ τού-
 των παραδείγματα διάφορα. Doctrina
 de modo, quo paenitentes tractandi

sunt, et huius rei exempla varia.

XIII. Ὅτι φεύγειν χορὴ τῶν ἁμαρ-
 τημάτων τὴν πείραν. Fugiendum esse
 delictorum experientiam.

XII. Κρίνε οὖν, ὃ ἐπίσκοπε, μετὰ ἔξουσίας ὡς θεός, ἀλλὰ τοὺς μετανοοῦντας προσλαμβάνον· ὁ θεὸς γὰρ θεός ἐστιν ἐλέους. ἐπίπλησσε τοῖς ἁμαρτάνουσιν, νουθέτει τοὺς μὴ ἐπιστρέφοντας, παρακάλει τοὺς ἐστώτας ἐμμένειν τοῖς καλοῖς, τοὺς μετανοοῦντας προσδέχον, ὅτι κύριος ὁ θεὸς μετὰ ὄρκου ἐπηγγέλατο ἄφειναι 5 παρασχέιν τοῖς μετανοοῦσιν ἐφ' οἷς ἡμαρτον. 2. λέγει γὰρ διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· „Εἰπὼν πρὸς αὐτούς· Ζῶ ἐγώ, λέγει Ἀδωναὶ κύριος, εἰ θελήσω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ ἀποστρέφαι τὸν ἀσεβῆ ἐκ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν. ἐπιστράφητε οὖν ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν τῶν πονηρῶν· καὶ ἵνατί ἀποθνήσκετε, 10 οἶκος Ἰσραὴλ“; 3. ἐνταῦθα εὐέλπιδας ἐποίησεν τοὺς ἡμαρτηκότας, ὅτι, ἐὰν μετανοήσωσιν, ἐλπίδα σωτηρίας ἔξουσιν, μὴ ποτε ὡς ἀπληγῆκότες ἑαυτοὺς ἐκδῶσιν ταῖς παρανομίαις, ἀλλ' ἔχοντες ἐλπίδα σωτηρίας ἐπιστραφέντες προσκλαύσωσιν θεῷ περὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ μετανοήσωσιν ἐκ καρδίας ἐξευμενισάμενοι 15 αὐτόν, καὶ λήφονται παρ' αὐτοῦ τὴν ἀμνηστίαν ὡς παρὰ πατρός ἀγαθοῦ.

XIII. Τοὺς μέντοι ἀναμαρτήτους τοιοῦτους μένειν χορὴ καὶ μὴ χρεῖαν ἔχειν τῆς πείρας τῶν ἁμαρτιῶν, ὅπως μὴ δέωνται ὁδίνης, λύπης καὶ κλαυθμῶν ἀφέσεως. 2. τί γὰρ οἶδας, ἄνθρωπε, 20 ἁμαρτήσας, εἰ ἡμέρας ἐν τῷδε τῷ βίῳ ζήσεις, ἵνα καὶ μετανοήσης; ὅτι ἄθλος ἢ ἔξοδος σου ἐκ τοῦ βίου ὑπάρχει, καὶ ἐν ἁμαρτίᾳ τελευτήσαντι μετάνοια οὐκ ἔστιν, ὡς λέγει διὰ τοῦ Δαβὶδ· „Ὡς ἐν τῷ ῥῶθί τίς ἐξομολογήσεται σοι“; 3. δεῖ οὖν ἔτοιμον εἶναι ἐν ἀγαθοῖς, ἵνα ἄνευ λύπης τὴν ὁδὸν ἐκείνην στείλωμεθα. διὸ καὶ 25 παραινέει ὁ θεὸς λόγος διὰ Σολομῶντος τοῦ σοφοῦ λέγων σοι· „Ετοίμαζε εἰς τὴν ἔξοδον τὰ ἔργα σου“, ἵνα μὴ ἐπιλείψῃ ἡμῖν τι τῶν καλῶν, ὥσπερ καὶ ταῖς πέντε ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παρθένοις διὰ μωρίαν ἐπέλειπεν τὸ τῆς εὐσεβείας ἔλαιον, καὶ ἀπεβλήθησαν τοῦ νυμφῶνος. 4. διὰ τοῦτο ἀκίνδυνος μένει πᾶς ὁ φειδόμενος 30 τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς καὶ μένων ἀναμάρτητος, ὅπως καὶ τὰς προγεγοννίας ὑπ' αὐτοῦ δικαιοσύνας αὐτῷ συντηρήσῃ. 5. σὺ οὖν

7 Ezech. 33, 11. — 23 Ps. 6, 6. — 27 Prov. 24, 27. — 28 Mt. 25.

παραινῶν b o, > h | 27 σου + καὶ παρασκευάζον εἰς τὸν ἀγρόν a | 28 ταῖς : τῶν o | 29 διὰ μωρίαν > b | ἐπέλειπετο h, ἐνέλειπεν b o | καὶ + ἀποσβέσασαι τὰς λαμπάδας τῆς θεογνωσίας a | ἀπερίφησαν b o | 31/32 γεγοννίας b o | 32 δικ. αὐτῷ > b o

sic iudica primum severe, et deinde suscipe cum benignitate et misericordia, si promiserit se paenitentiam acturum esse, et increpa eum, ange eum, persuade ei ac succurre ei XIV. iuxta verbum, quod sic per David dictum est: *Ne tradas in perniciem animam*
 5 *confitentem tibi.* 2. Et similiter in Ieremia dicit sic de paenitentia peccatorum: *Numquid qui cadit, non resurgit, aut qui aversus est, non revertetur? Quare aversus est populus meus aversione impudenti et confirmati sunt in voluntate sua et noluerunt paenitentiam agere ac converti?* 3. Propterea igitur suscipe paenitentem, nec omnino
 10 dubitans nec prohibitus ab eis, qui immisericorditer dicunt, non oportere cum talibus coinquinari. 4. Dixit enim Dominus Deus: *Patres pro filiis non morientur nec filii pro patribus.* 5. Et rursus in Ezechiel sic dicit: *Et factus est sermo Domini ad me dicens: Homo, terra cum peccaverit mihi et deliquerit coram me, extendam*
 15 *manum meam super eam et conteram ex ea fulcimentum panis, et immittam in eam famem et delebo de ea homines ac pecora; et si fuerint tres viri in ea, Noe et Daniel et Iob, ipsi in sua iustitia servabunt animas suas, ait Dominus Adonai.* 6. Apertissime ergo scriptura ostendit, iustum, cum fuerit cum iniusto, non interire cum eo, sed omnem hominem iustitia sua vivere et, si cohibitus fuerit,

4 Ps. 73, 19. — 6 Ier. 8, 4. 5. — 12 Deut. 24, 16. — 13 Ez. 14, 12—14.

4 in perniciem Sp sec. m. : > Sm Sc

1 θεός b h o | φησιν > b o | 3 ἔλεον a h cf. c. 14, 18; 15, 3; 22, 8 etc. | οἰκτιρωμένων b o | ὑποσχόμενος b o | αὐτῷ > b o | 4 μεταθεῖτω b | τοῦ > o | πρὸς : εἰς b o | χωρήσῃ b h o | 6 οὐρανῷ + καὶ ἐπὶ γῆς b o | 8 αἰτῷ b o | 10 διὸ + καὶ b o | 11 ὁ tert > b o | 12 ἐπιστρέψει b | τί > b o | ἀπέστρεψεν a b h o : ἀπεστράφη p v | 12/13 ἀποστροφὴν + πονηρὰν ο, π. καὶ b | 13 τῇ > b o | 17 συμμολύνεσθαι : συναναμίγνυσθαι p v | μηδὲ b h o | αἱ γὰρ τοιαῦται b o | 18 ἔστιν b o | κριτῶν a, ἀγρίων b o | 20 λόγοις p v | 21 ἐν + τῷ b o | 21/22 καὶ ἀνομία — ἔσται a o A B : > b h p v | 22/23 τοῦ ἀδ. ἀδ. : ἀδικήμα ἀδικῆσαι b o | 24 ἐπ' a : ἀπ' b, > h p o v | 25 ἐξ a p v : ἀπ' h, > b o | οἱ > b o v | 26 καὶ pr > b o | αὐτοί : οὗτοι a | 29 γὰρ : δὲ b o | 30 ἀλλήλοις > b o | 32 τοῖς > h | 33 ἀνατέλλοντος +

XIV. Περὶ τῶν λεγόντων μὴ δέξασθαι μετανοοῦντα, καὶ ὅτι δίκαιος, καὶν σύνεστιν ἀμαρτωλῷ, οὐ συναπόλυνται αὐτῷ. De eis, qui affirmant non debere recipi paenitentem, et quod

iustus, etiamsi cum peccatore versetur, non pereat cum eo. Codd. p ... Ὅτι χρὴ φεύγειν οὐ τὴν ἐν λόγῳ κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας. ἀλλὰ τὴν ἐν ἔργῳ.

οὕτως κρίνει ὡς θεῶ δικάζων· „Τοῦ γὰρ κυρίου, φησὶν, ἡ κρίσις“. πρῶτον οὖν ἀπ' ἐξουσίας τὸν ἔνοχον καταδικάζει· ἔπειτα μετὰ ἐλέους καὶ οἰκτιρμοῦ καὶ προσλήψεως οἰκτιροῦ, ὑπισχνούμενος αὐτῷ σωτηρίαν, εἰ μετάθοιτο τοῦ τρόπου καὶ πρὸς μετάνοιαν χωρήσει· μεταμελόμενον δὲ στύφον προσδέχον, μεμνημένος τοῦ κυρίου εἰπόντος, ὅτι „χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετα- νοοῦντι“. 5

XIV. Ἐὰν δὲ τὸν μετανοοῦντα μὴ προσδέξῃ, ἐπιβούλοις αὐτὸν ἔκδοτον παρέχεις, ἐπιλαθόμενος τοῦ Δαυὶδ λέγοντος· „Μὴ παραδῶς τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογούμενην σοι“. 2. διὸ παρορμῶν εἰς 10 μετάνοιαν ὁ Ἱερεμίας λέγει· „Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; τί ὅτι ἀπέστρεψεν ὁ λαός μου ἀπο- στροφὴν ἀναιδῇ καὶ κατεκρατήθησαν ἐν τῇ προαιρέσει αὐτῶν; ἐπιστράφητε, υἱοὶ ἀφεστηκότες, καὶ ἐγὼ ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν“. 3. δέξαι οὖν τὸν μετανοοῦντα, μὴ διστάζων ὅλως μηδὲ 15 παρεμποδιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀνηλεῶς λεγόντων μὴ δεῖν τοιοῦτοις συμμολύνεσθαι μήτε λόγου κοινωνεῖν· αὐταὶ γὰρ αἱ συμβουλαι ἀγνοούντων εἰσὶν θεὸν καὶ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν, ἀλόγων δὲ ἀκρίτων καὶ θηρίων ἀμειλίκτων· οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ὅτι χρὴ φυλάσσεσθαι, οὐ τὴν ἐν λόγῳ κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ τὴν 20 ἐν ἔργῳ. 4. „Δικαιοσύνη γὰρ δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται“. καὶ πάλιν· „Γῇ ἂν ἁμάρτη μοι τοῦ ἀδικῆσαι ἀδίκημα, καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτήν καὶ συν- τρίψω ἐπ' αὐτῆς στήριγμα ἄρτου καὶ ἐξαποστελῶ εἰς αὐτήν λιμὸν καὶ ἐξολοθρεύσω ἐξ αὐτῆς ἄνθρωπον καὶ κτῆνος· καὶ ὥσιν οἱ 25 τρεις ἄνδρες ἐν μέσῳ αὐτῆς, Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δανιὴλ, αὐτοὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν σώσουσιν τὰς ψυχὰς αὐτῶν, λέγει Ἀδωναὶ κύριος“. 5. σαφέστατα δεδήλωκεν ἡ γραφή, ὅτι συνὼν δίκαιος ἀδίκῳ οὐ συναπόλλυται μετ' αὐτοῦ. ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ δίκαιοι καὶ ἄδικοι ἀλλήλοις συναγελάζονται κοινωνία βίου, 30 οὐ μὴν καὶ ὁσιότητος, καὶ τοῦτο οὐχ ἁμαρτάνουσιν οἱ θεοφιλεῖς· μιμηταὶ γὰρ εἰσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τοῦ „τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλοντος ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχοντος αὐτοῦ τὸν ὑετὸν ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς“. 6. καὶ

1 Deut. 1, 17. — 6 Luc. 15, 7. — 9 Ps. 73, 19. — 11 Ier. 8, 4. 5. — 14 Ier. 3, 22. — 21 Ezech. 18, 20. — 22 Ezech. 14, 13. 14. — 33 Mt. 5, 45.

καὶ ο | 33/34 ἐπὶ — ἀγαθοὺς : ἐπὶ πονηροὺς κ. ἀγ. καὶ βρέχοντος ἐπὶ δικαίους
καὶ ἀδίκους h | 34 ἐπὶ π. κ. ἀγαθοὺς : πονηροῖς κ. ἀγαθοῖς p v

propter peccata sua cohiberi. 7. Et in Sapientia iterum dicit: *Omnis homo fune peccatorum suorum constringitur*. 8. Unusquisque ergo laicorum rationem reddet de suis peccatis, et nemo laedetur aliorum * delicto. 9. Neque enim Iudas nos nocuit, cum nobiscum
 5 oraret, sed solus periit. Nam et in arca Noe duo filii eius salvati et benedicti sunt, Cham autem, filius eius, non, sed semen eius maledictum est; bestiae etiam, quae ingressae sunt, exierunt. 10. Non ergo oportet his, qui parati sunt ad mortem et oderunt fratres et diligunt crimina et cum occasionibus mortem quaerunt,

2 Prov. 5, 22. — 4 Act. 1, 17. 18. — 5 Gen. 6—9. — 7 Gen. 7, 14; 8, 19.

3 laicorum : filiorum saeculi S accurate | 5 Noe + et. S | 6 filius eius + alius S | 6 non + benedictus est S | 7 exierunt : bestiae ex. S

XIV, 9. *bestiae etc.*] i. e. etiam bestiae maledicto non tangebantur, cui Cham subiacebat. Similitudinem arcae etiam Callistus in Philosophumenis IX, 12 ed. Duncker p. 401 adhibet; loquitur autem de animalibus mundis et immundis, ut in ecclesia peccatores esse posse demonstret. Tertullianus De idolol. c. 24 eadem similitudine exponit, corvum quidem et milvum et lupum et canem ac serpentem, nec vero idololatren in arcae typo haberi. Cyprianus De eccles. cath. unitate c. 6; Ep. 69 c. 2; 74 c. 11; 75 c. 15 similitudine sententiam suam de baptismo nonnisi in ecclesia catholica valide tribuendo probat.

* * *

7. ἀναμάρτητον ἀτιμώρητον] Amat Constitutor lusus verborum. Exhibet II, 24, 3 παθεῖν τὸν τῇ φύσει ἀπαθῆ, 25, 3 χρώμενοι, ἀλλὰ μὴ παραχρώμενοι, 58, 5 ἀδελφὸν ὡς φιλάδελφον, VI, 23, 7 ἐννόμους, ἀλλ' οὐχὶ παρανόμους, 28, 7 φιλήδορον τὸν φιλόθεον. Cf. VIII, 12, 30—33; 31, 3.

7—10; 18; 21. Hos versus exscripsit Anastasius Quaest. XXXV.

7—10; 14—15; 18; 21. Georgius Ham. Chron. c. 53.

3. εἰς τῶν νιῶν] His verbis Constitutor Cham solum poenas dedisse urget. Lectioni εἰς τὸν νιὸν contextus omnino adversatur.

10. ἰδοὺ ἄνθρωπος κτλ.] Hoc dictum etiam VIII, 43, 3 legitur, verbis vero πρὸ προσώπου αὐτοῦ omissis, et in Excerptis e libro VIII Constitutionum institutis. Praeter Ps.-Clementem locum allegant Ps.-Ignatius Smyrn. 9, 1; Clem. Alex. Strom. IV, 22, 137; 26, 173; Tertullianus De idololatria c. 20; Augustinus Meditationes c. 39, 5; Opus imperfectum in Matthaeum 3, 12 hom. III s. f. Resch, Agrapha 1889 p. 265, verba dictum Domini vel Evangelii deperditi esse conicit. Mihi dictum niti videtur verbis Iesaeiae 62, 11: Ἴδοὺ ὁ σωτήρ σοι (τῇ θυγατρὶ Σιών) παραγέγονεν ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Propheta sane de redemptore loquitur, non de homine. Veteres autem Scripturam allegorice interpretantes verba non anxie serva-

οὐδὲν κινδυνεύσει ὁ δίκαιος ἐκ τούτου· ἐν γὰρ τῷ σταδίῳ καὶ
 νικηταὶ καὶ νικώμενοι εἰσὶν, ἐν δὲ τῷ στεφάνῳ μόνοι οἱ γενναίως
 ἀγωνισάμενοι· „οὐδεὶς δὲ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ“.
 7. ἕκαστος γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἐξομολογήσεται, καὶ οὐ „μὴ συναπολέσῃ“
 ὁ θεὸς „τὸν δίκαιον μετὰ τοῦ ἀδίκου“, ἐπέπερ παρ' αὐτῷ τὸ 5
 ἀναμάρτητον ἀτιμώρητον. οὔτε γὰρ τὸν Νῶε κατέκλυσεν, οὔτε
 τὸν Λὼτ κατέφλεξεν, οὔτε τὴν Ραὰβ συναπόλεσεν. 8. εἰ δὲ βού-
 λεσθε γινῶναι καὶ τὰ ἐφ' ἡμῶν γενόμενα, Ἰούδας σὺν ἡμῖν ὧν
 ἔλαβεν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας, ὃν καὶ ἡμεῖς, καὶ Σίμων ὁ
 μάργος τὴν ἐν κυρίῳ σφραγίδα· ἀλλ' ἑκάτερος αὐτῶν ἀναδειχθεὶς 10
 φαῦλος, ὁ μὲν ἡγξάτο, ὁ δὲ παρὰ φύσιν ὑπτάμενος συνετρίβη.
 καὶ ἐν τῇ κιβωτῇ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὑπῆρχον, ἀλλὰ ποιηρὸς
 ὁ Χάμ εὗρεθείς μόνος εἰς τῶν υἱῶν ἐδέξατο τιμωρίαν. 9. εἰ δὲ καὶ
 „πατέρες ὑπὲρ παίδων οὐ τιμωροῦνται οὔτε υἱοὶ ὑπὲρ πατέρων“,
 15 ὁ δὲ Λὼτ ὡς οὔτε γυναῖκες ὑπὲρ ἀνδρῶν, οὔτε οἰκέται ὑπὲρ δεσποτῶν,
 οὔτε συγγενεῖς ὑπὲρ συγγενῶν, οὔτε φίλοι ὑπὲρ φίλων, οὔτε δίκαιοι
 ὑπὲρ ἀδίκων, ἀλλ' ἕκαστος ὑπὲρ τοῦ οἰκείου ἔργον τὸν λόγον
 ἀπαιτηθήσεται. οὔτε γὰρ Νῶε ὑπὲρ τοῦ κόσμου δίκην εἰσεπρόχθη,
 οὔτε Λὼτ ὑπὲρ Σοδόμων ἐπυρπολήθη, οὔτε Ραὰβ ὑπὲρ Ἰερικουν-
 τίων ἐσφάγη, οὔτε Ἰσραὴλ ὑπὲρ Αἰγυπτίων· οὐ γὰρ ἡ συνοίκησις 20
 κατακρίνει τοὺς δικαίους σὺν τοῖς ἀδίκοις, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης
 ὁμόνοια. 10. οὐ χρὴ οὖν τοῖς ἐτοιμοθανάτοις καὶ μισανθρωποῖς
 καὶ φιλεγκλήμοσιν καὶ μετὰ προφάσεως θανατοποιοῖς προσέχειν.

3 II Tim. 2, 5. — 4 Gen. 18, 23. — 6 Gen. 7, 8. — 7 Gen. 19; Ios. 6. —
 8 Act. 1, 17. 18. — 9 Act. 8. — 12 Gen. 6—9. — 14 Deut. 24, 16. — 18 Gen.
 7, 8. — 19 Gen. 19. — Ios. 6. — 20 Exod. 12.

1 κινδυνεύει b o | ἐκ τ. : ἐν τούτῳ b o | 3 δέ : γὰρ b o | 5 τὸν >
 o p v | τοῦ > p v | εἶπερ παρ' αὐτοῦ b o | 7 ἀπόλεσιν o | 8 γενόμενα o |
 9 κλῆρον : ἄριτον o, sed punxit | 10 κυρίῳ : χῶ p v | 10/11 ἀναδειχθεὶς
 (ἀνεδείχθη b) — φύσιν > o | 11 ἀπειγξάτο b, ἀπήγξάτο a² | 12 οἱ > b o |
 13 εὗρέθη b o | μόνος + καὶ b o s | εἰς τῶν υἱῶν b o s Anast. : εἰς τὸν
 υἱὸν a h v, > p | τιμωρίαν : τὴν τ. o s | καὶ > h p v | 14 παίδων : τέκνων p v |
 οὐ : οὔτε h | 16 φίλων : τῶν φ. b | δίκαιος p v | 19/20 Ἰερικ. : τῶν ἱερ. b o |
 20 Ἰσραὴλ (ὁ ἱσρ. a) a b h o : οἱ Ἰσραηλῖται p v | οὐ γὰρ a h : οὔτε b o p v |
 21 σὺν > h | 22 οὖν : τοίνυν b o

bant. Clemens Alex. loco priore in-
 super scribit: ἰδοὺ κύριος, ac nihilo-
 minus dictum de mercede hominis

interpretatur. Cf. Ropes, *Die Sprüche*
Jesu 1896 p. 45 (*Texte und Untersu-*
chungen XIV, 2).

- vos adtendere; alius enim pro alio non morietur. 11. Sed vos iuvate infirmos et periclitantes et errantes et liberate eos de morte, non secundum duritiam cordis et voluntatem hominum, sed secundum Domini Dei nostri voluntatem et praeceptum. 12. Non
 5 enim oportet te, o episcopo, cum sis caput, caudae adtendere, id est laico [vel] seditioso homini, qui facile ducitur ad alterius perditionem, sed solum intendere verbo Domini Dei soli. 13. Quod enim non potest quis perire pro alterius peccatis aut coinquinari manifestum est. Ut extollatur et abscidatur haec suspicio et
 10 malignorum hominum mens, per Ezechiel sic dicit Dominus Deus noster: 14. *Et factum est verbum Domini ad me dicens: Quare dicitis vos parabolam hanc in terra Israel: patres manducaverunt uvam acerbam et dentes filiorum indurati sunt? Vivo ego, dicit Adonai Dominus, si amplius dicetur parabola haec in Israel. Quo-*
 15 *niam omnes animae meae sunt, quemadmodum anima patris, ita et anima filii meae sunt; et anima, quae peccat, ipsa morietur.* 15. *Homo autem, qui erit iustus, qui facit iudicium et iustitiam, in montibus non manducabit et oculos suos non extollet ad desideria domus Israel et uxorem proximi sui non contaminabit et ad mulierem*
 20 *menstruatam non accedet et hominem inopem non deprimet et pignus debentis reddet et rapinam non rapiet et panem suum esurienti dabit et nudum operiet tunica et pecuniam suam in usuram non dabit et superabundantiam non accipiet et ab iniustitia avertet manum suam, iudicium iustum faciet inter virum et inter proximum eius et in*
 25 *praeceptis meis ambulavit, iustificationes meas custodivit, ut faceret eas: iustus est hic, vita vivet, dicit Adonai Dominus.* 16. *Et si*

5 Deut. 18, 13. 44. — 11 Ezech. 18, 1—32.

1 alius — morietur > S | 3 voluntatem : sermonis et cogitationis S | 3 4 sed — praeceptum > S | 6 vel > S C | 6 facile > S | 7 soli S cf. C : de his L | 7/8 quod — quis : ne autem existiment se S | 9/10 manifestum — mens : iterum cogitationem eorum malum praecide; etiam S | 11 quare : homo qu. S | 18 desideria : ἐνθυμήματα LXX, idola S, item infra v. 17 | 20 inopem > S LXX, item infra | 21 et rapinam — dabit > S

12. κεφαλὴν . . οὐρᾷ] Haec imago invenitur Deut. 28, 13. 44; Ies. 9, 14; Henoch 103, 11.

14. ἡμωδίασαν] Hanc lectionem confirmat Origenes, Selecta in Ezech.

18, 2 scribens: Ὁμῶς ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, αἰμοδίασμός ἢ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ἐστὶ δι' αὐτῆς νεκρότης, ὀδόντες ἢ δύναμις ψυχῆς (ed. Bened. III, 432). LXX legunt: ἐγομφίασαν.

ἕτερος γὰρ ὑπὲρ ἑτέρου οὐκ ἀποθάνεται, ἀλλὰ „σειρατῆ τῶν ἑαυτοῦ
 ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται“, καὶ „Ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον
 αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ“. 11. δεῖ δὲ ἡμᾶς βοηθεῖν τοῖς
 νοσοῦσιν καὶ κινδυνεύουσιν καὶ σφαλλομένοις, καὶ ὅσον οἶόν τε
 τῇ παραινέσει τοῦ λόγου ὑγιάζειν αὐτοὺς καὶ ῥύεσθαι ἐκ θανάτου. 5
 „οὐ χρεῖαν γὰρ ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες“,
 ἐπειδὴ „οὐκ ἔστιν θάλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς, ἵνα ἀπόληται
 εἰς τῶν μικρῶν“. οὐ γὰρ τὴν τῶν σκληροκαρδίων ἀνθρώπων
 βούλησιν ἰστῶν χρῆ, ἀλλὰ τὴν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς τῶν ὅλων
 τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς 10
 αἰῶνας ἁμήν. 12. οὐδὲ γὰρ δίκαιον κεφαλὴν ὄντα σε, ᾧ ἐπίσκοπε,
 οὐρεῖ προσέχειν, τοῦτ' ἔστιν λαϊκῶ στασιώδει ἀνθρώπων, εἰς ἑτέρου
 ἀπώλειαν, ἀλλὰ θεοῦ μόνου. ἄρχειν γὰρ σε χρὴ τῶν ὑπηκόων,
 οὐ μὴν καὶ ὑπ' αὐτῶν ἄρχεσθαι· οὔτε γὰρ υἱὸς ἄρχει πατρὸς 15
 κατὰ τὸν τῆς γενέσεως λόγον, οὔτε δοῦλος τοῦ κυρίου αὐτοῦ κατὰ
 τὸν τῆς ἐξουσίας, οὔτε μαθητὴς διδασκάλου, οὔτε στρατιωτῆς
 βασιλέως, οὔτε μὴν λαϊκὸς ἐπίσκοπον. 13. περὶ γὰρ τοῦ μὴ δοκεῖν
 τοῖς πλησιάζοντας ἀδίκους τῇ τοῦ λόγου διδαχῇ συμμολύνεσθαι
 ἢ κοινωνεῖν ταῖς αὐτῶν ἁμαρτίαις ὁ Ἰεζεκιὴλ ἐκκόπτων τὴν τῶν
 κακοήθων ὑπόνοιαν λέγει· 14. „Τί ὑμεῖς λέγετε αὐτοῖς τὴν παρα- 20
 βολὴν ταύτην ἐπὶ γῆς Ἰσραὴλ· οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ
 ὀδόντες τῶν τέκνων ἡμωδίασαν; ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἄδωναϊ κύριος,
 εἰ ἔτι ἔσται ἐν ὑμῖν λεγομένη ἡ παραβολὴ αὕτη ἐν τῷ Ἰσραὴλ. ὅτι
 πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαὶ εἰσιν, ὃν τρόπον ἡ ψυχὴ τοῦ πατρὸς, οὕτως
 καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ ἐμή ἐστιν. 15. ἡ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα 25
 αὐτὴ ἀποθάνεται· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὅς ἔσται δίκαιος, ποιῶν κρίμα
 καὶ δικαιοσύνην“, καὶ ἐξῆς ἐπιλέγων τὰς λοιπὰς ἀρετὰς ἐπισφρα-
 γίζεται λέγων· 16. „Ὁ τοιοῦτος δίκαιος ὑπάρχει, ζῶν ζήσεται,

1 Prov. 5, 22. — 2 Ies. 62, 11. — 6 Mt. 9, 12. — 7 Mt. 18, 14. —
 11 Deut. 28, 13. 44. — 20 Ezech. 18, 2—5. — 28 Ezech. 18, 9—11.

2 ἁμαρτιῶν : ἀνομιῶν p v | 3 δεῖ : εἰ h | 4 καὶ κινδυνεύουσιν > b o |
 7 ἐπειδὴ + καὶ b o | ἀπόλλυται b o | 8 τὴν > p v | ἀνθρώπων h o p v :
 ἀνδρῶν a, > b | 10 Ἰησοῦ (> b o) Χρ. > h | 11 αἰῶνας + τῶν αἰώνων b o |
 ἁμήν > b | δίκαιον > b o | 15 γεννήσεως p v | τοῦ ἑαυτοῦ κυρίου b o |
 16 τὸν > o | ἐξουσίας + λόγον b o | 19 ἑαυτῶν b o | 20 ἐπινόειαν b o |
 21 ὄμφακα p v | 22 ἡμωδίασαν : ἡμ. a² v, αἰμ. p, ὁμοδ. a, ἐγομφίασαν
 b o h LXX | 24 λέγει b o | 23 ἔτι > p v | ἔστιν b | 25 καὶ > a h v |
 26 αὐτὴ + καὶ o p v | δίκαιος + καὶ b o | ποιήσει h | 27 τὰς + δὲ b |
 28 ὁ τ. : ὅτι οὗτος o

genuerit filium pest(ilent)em, effundentem sanguinem et facientem pec-
 cata, in via patris sui iusti non ambulavit, sed in montibus manducavit
 et uxorem proximi sui contaminavit et mendicum et pauperem de-
 pressit et rapinam rapuit et pignus non reddidit et in simulacra
 5 adposuit oculos suos, iniquitatem fecit, cum usura dedit et super-
 abundantiam accepit: hic vita non vivet, omnes has iniquitates fecit,
 morte morietur, sanguis eius super ipsum erit. 17. Si autem genuerit
 filium et viderit omnia peccata patris sui, quae fecit, et timuerit et
 non fecerit secundum ista: in montibus non manducavit et oculos
 10 suos non posuit ad desideria domus Israel et uxorem proximi sui
 non contaminavit et hominem inopem non depressit et pignus non
 pigneravit et rapinam non rapuit, panem suum esurienti dedit et
 nudum operuit vestimento et ab iniquitate avertit manum suam,
 usuram et superabundantiam non accepit, iustitiam fecit et in prae-
 15 ceptis meis ambulavit: non morietur in patris sui iniquitatibus, vita
 vivet. 18. Pater autem eius, si tribulationem tribulaverit et rapuerit
 rapinam, contraria fecit in medio populo meo, et morietur in sua
 iniquitate. 19. Et dicitis: quid est, quod non recepit iniquitatem
 patris filius? Quia filius iustitiam et misericordiam fecit, omnia
 20 legitima mea conservavit et fecit ea, vita vivet. Anima autem, quae
 peccat, ipsa morietur; filius vero non accipiet iniustitiam patris sui
 neque pater accipiet iniustitiam filii sui; iustitia iusti super ipsum
 erit, et iniquitas iniqui super ipsum erit. 20. Et iniquus, si convertat
 se ab omnibus iniustitiis suis, quas fecit, et custodiat omnia mandata
 25 mea et faciat iustitiam et misericordiam, vita vivet et non morietur.
 Omnia delicta eius, quaecumque fecit, non erunt in memoriam: in
 sua iustitia, quam fecit, vita vivet. Numquid voluntate volo mortem
 iniusti, dicit Dominus Deus, quam ut avertat se a via sua mala
 et vivat? 21. Cum se autem averterit iustus a sua iustitia et fecerit
 30 iniquitatem secundum omnes iniquitates, quas fecit iniquus, omnes
 iustitiae eius, quas fecit, non erunt in memoria; in delicto suo, quo
 excidit, et in peccatis suis, quibus peccavit, in ipsis morietur. 22. Et
 dixistis: non dirigit via Domini. Audite nunc omnes, domus Israel:
 numquid via mea non dirigit? (Nonne via vestra non dirigit?)
 35 Cum convertet se iustus a sua iustitia et faciet delictum et morietur
 in delicto, quod fecit: in ipso morietur. Et in convertendo se iniquus
 ab iniquitate sua, quam fecit, et faciet iudicium et iustitiam: hic
 animam suam custodivit. Et odit et avertit se ab omnibus iniqui-

λέγει Ἀδωναὶ κύριος. καὶ ἐὰν γεννήσῃ υἱὸν λοιμὸν, ἐκχέοντα αἷμα, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ δικαίου οὐκ ἐπορεύθη·
 17. καὶ ἐπαγαγὼν τὰ ἐξῆς, ἐπάγει τοῖς τελευταίοις· „Ζωὴ οὐ
 ζήσεται· πάσας τὰς ἀνομίας ταύτας ἐποίησεν, θανάτῳ ἀποθα-
 νεῖται, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ’ αὐτὸν ἔσται. 18. καὶ ἐρεῖτε· Τί ὅτι 5
 οὐκ ἔλαβεν ὁ υἱὸς τὴν ἀδικίαν τοῦ πατρὸς ἢ τὴν δικαιοσύνην
 αὐτοῦ, δικαιοσύνην καὶ ἔλεος πεποιηκώς; καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς·
 „Ἡ ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθάνειται· υἱὸς οὐ λήψεται
 ἀδικίαν πατρὸς, καὶ πατὴρ οὐ λήψεται ἀδικίαν υἱοῦ· δικαιοσύνην
 δικαίου ἐπ’ αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ’ αὐτὸν ἔσται“. 10
 19. καὶ μετ’ ὀλίγα φησὶν· „Ἐν τῷ ἀποστρέψαι δίκαιον ἐκ τῆς
 δικαιοσύνης αὐτοῦ καὶ ποιῆσαι ἀδικίαν, κατὰ πάσας τὰς ἀνομίας
 αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ, ἃς ἐποίησεν, οὐ μὴ μνησθῶσιν·
 ἐν τῇ ἀδικίᾳ αὐτοῦ ἢ ἠδίκησεν, καὶ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ ἢ
 ἡμαρτεν, ἐν αὐτῇ ἀποθάνειται“. 20. καὶ μετ’ ὀλίγα ἐπάγει· 15
 „Ἐν τῷ ἀποστρέψαι ἀνόμον ἀπὸ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ ἧς ἐποίησεν,
 καὶ ποιήσῃ κρίμα καὶ δικαιοσύνην, οὗτος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
 ἐφύλαξεν καὶ ἀπέστρεψεν ἀπὸ πασῶν τῶν ἀσεβειῶν αὐτοῦ ὧν

3 Ezech. 18, 13. — 5 Ezech. 18, 19. — 8 Ezech. 18, 20. — 11 Ezech.
 18, 24. — 16 Ezech. 18, 27. 28.

2 ἐν : καὶ ἐν b o p | 3 ἐπαγαγὼν a : ἐπάγων b o h p v | οὐ > a |
 4 ταύτας + ἃς b o | 5 ἐρεῖται a b o v | τί > a | 6 ὁ > b o | ἢ : ὁ o |
 7 αὐτοῦ δικαιοσύνην > b o | ἔλεος : ἔλαιον h | 9 καὶ πατὴρ — υἱοῦ > b o |
 δικαιοσύνη + δὲ h | 10 καὶ ἀν. — ἔσται > b o | 11 φησὶν > b o | 12 ποι-
 ῆσαι : ποιῆσαι b o, ποιήσῃ a h p v | 12/13 κατὰ π. τ. ἀν. αὐτοῦ > b o |
 13 πᾶσαι αἱ δικ. αὐτοῦ a² (i. m. + ἐν ἄλλῳ) b o D : > a h p v | 13 οὐ : καὶ
 οὐ h | 14 ἢ ἡδ. — αὐτοῦ > b o | 15 αὐτῇ : ταύτῃ b o | ἐπάγει a b h o :
 φησὶν v, > p

25 iustitiam et misericordiam L LXX : iudicium et iustitiam S | 33 dirigit :
 κατευθύνει LXX, aequa est S | omnes > S | 34 nonne — dirigit S LXX
 36 in ipso morietur > S | 38 et odit > S LXX

16. in via patris etc.] sc. filius. Ac- via etc. Latinus autem textum graecum
 curatius igitur scribendum est: qui in vel LXX verbotenus reddit.

tatibus suis, quas fecit: *vita vivet et non morietur*. 23. *Et dicent domus Israel: non corrigit via Domini. Numquid via mea non corrigit, domus Israel? Nonne via vestra non corrigit? Ideoque unumquemque secundum viam ipsius iudicabo, domus Israel, dicit*
 5 *Adonai Dominus: Convertimini et avertite vos ab omnibus impietatibus vestris, et non erunt vobis in poenam iniquitatis. Proicite a vobis omnes impietates vestras, quas impie fecistis in me, et facite vobis cor novum et spiritum novum: et ut quid moriemini, domus Israel? Quoniam nolo mortem morientis, dicit Adonai Dominus,*
 10 *sed convertimini, ut vivatis.*

XV. Videte, filioli dilecti nostri, quomodo misericors est Dominus Deus noster et in nos bonus et amabilis et consolatur peccatores, ut convertantur, et quotiens de ipsis repetens dicit, non relinquens locum suspicionis his, qui duro corde et sine
 15 misericordia volunt iudicare et aperte expellere eos, qui peccaverunt, tamquam non relinquatur illis paenitentia. 2. Sed Deus non sic, sed et eos, qui peccaverunt, vocans ad paenitentiam bonam spem habere facit, et <eos>, qui non peccaverunt, non [eos] suspicari iubet, tamquam participes <se> portare aliorum
 20 peccata. 3. Gratanter autem paenitentes suscipite, gratulantes. Similiter autem per eundem prophetam de paenitentia *² sic dixit: 4. *Et tu, homo, loquere ad filios populi tui: iustitia iusti eum non liberabit in die, quo malum fecit; et iniquitas iniqui non nocebit ei in die, quo conversus fuerit ab iniquitate sua, et iustus non potest*
 25 *vivere in die, quo peccat.* 5. *Et si dixero iusto, quod vita vivet, et confisus in iustitia sua fecerit iniquitatem: omnis iustitia ei non imputabitur, sed in iniquitate, quam operatus est, morietur.* 6. *Et si dixero iniquo, quod morieris, et averterit se a peccato suo feceritque iudicium ac iustitiam et pignus acceptum restituerit rapinamque, quam*
 30 *rapuit, reddiderit et in mandatis ac praeceptis vitae ambulaverit, ita ut non faciat iniquitatem: vita vivet et non morietur; et omnia peccata, quae commisit, ei non imputabuntur; iudicium ac iustitiam fecit, vita vivet.* 7. *Et dicent filii populi tui: via Domini Adonai non est aequa; loquere ad illos: vestrae ipsorum viae non sunt aequae.*

22 Ezech. 33, 12—20.

2 corrigit : $\alpha\tau\omicron\sigma\theta\sigma\tau$ LXX, aequa est S | 4 domus Israel > S | 9 morientis : peccatoris S | 11 dilecti nostri S C : dilectionem nostram et L | 16/20 tanquam

ἐποίησεν, ζωῇ ζήσεται καὶ οὐκ ἀποθάνεται“. 21. καὶ ἐξῆς·
 „Ἐκαστον κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑμῶν κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει
 Ἀδωναὶ κύριος“.

XV. Ὅρατε, τέκνα ἡμῶν ἡγαπημένα, πῶς εὐσπλαγχνός μετὰ
 δικαιοσύνης κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν, ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, καὶ 5
 „ἀθῶν οὐκ ἀθωώσει τὸν ἔνοχον“, καὶ τὸν ἐπιστρέφοντα προσ-
 εἰμένος καὶ ζωοποιῶν, μὴ καταλιπὼν τόπον ὑπονοίας τοῖς ἀπη-
 νῶς βουλομένοις κρίνειν καὶ τέλεον ἀποστρέφεσθαι τοὺς ἁμαρ-
 τάνοντας καὶ μὴ κοινωνεῖν αὐτοῖς λόγων παρακλητικῶν πρὸς
 μετάνοιαν ἐπαναγαγεῖν δυναμένων, οἷς ἐκ τῶν ἐναντίων ὁ θεὸς 10
 διὰ Ἡσαίου λέγει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους· „Παρακαλεῖτε, παρακα-
 λεῖτε τὸν λαόν μου, ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ“.
 2. χρὴ οὖν ὑμᾶς αὐτοῦ ἀκούοντας παρακαλεῖν τοὺς ἡμαρτηκότας
 καὶ πρὸς μετάνοιαν παρορμᾶν καὶ εὐέλπιδας ποιεῖν, καὶ μὴ ὑπο-
 νοεῖν ὡς κοινωνικὸν γινόμενον τῶν πλημμεληθέντων αὐτοῖς 15
 ἔνεκεν τῆς εἰς αὐτοὺς ἀγάπης. 3. ἀσμένως δὲ τοὺς μετανοοῦντας
 προσδέχεσθε, χαίροντες ἐπ’ αὐτοῖς, μετὰ ἐλέους καὶ οἰκτιρισμῶν
 κρίνοντες τοὺς ἁμαρτάνοντας· ἐὰν γὰρ τὸν παρὰ ποταμὸν βαδί-
 ζοντα καὶ μέλλοντα ὀλισθαίνειν κεραταῖς ὥσας εἰς τὸν ποταμὸν
 ἐμβάλλῃς ἀντὶ τοῦ χεῖρα μᾶλλον ὀρέξαι, ἐφόρνευσάς σου τὸν ἀδελφόν, 20
 δέον μᾶλλον τῷ ὀλισθαίνοντι ἐπιδοῦναι δεξιάν, ἵνα μὴ τελείως

2 Ezech. 18, 30. — 6 Exod. 34, 7; Nah. 1, 3. — 11 Ies. 40, 1, 2.

1 οὐκ : οὐ μὴ b o LXX | 2 ὑμᾶς οἶκος Ἰσραὴλ > p v | 6 ἀθῶν o |
 7 καταλήψας h | μετανόας b o | 9/10 λόγον παρακλητικόν . . δυνάμενον
 b h o p² | 10 ἐπαναγαγεῖν b o : ἐναγαγεῖν a h, ἐνάγειν p v | 11 παρα-
 καλεῖτε sec > b o p | 13 αὐτοῦ > b o | ἀκούοντας + καὶ b o | 15 κοινω-
 νικὸς a h v : κοινωνοὺς a² (ix in vocabulo κοινωνικὸς punctis signans) p,
 κοινωνὸς b o | 16 δὲ + καὶ b o | 17 αὐτοῖς + καὶ p v | 18 κρίνοντας o |
 τὸν παρὰ ∞ b o | 20 ἐμβάλλεις h | μᾶλλον + χεῖρα h | 21 τελείως p v

— gratulantes : L hic ordinem perturbavit et textum paululum mutavit; parti-
 culam vocans — suspicari v. 2 posuit v. 1 post qui peccaverunt, et verba gra-
 tanter etc. v. 3 adiunxit versui 2 particulam sic exhibens: *gratanter autem*
paenitentes suscipi et gratulari iubet; itaque verba L sunt, modo nonnulla cor-
 recta, ordo autem S

XV. Ὅτι χρὴ τὸν ἱερέα μήποτε Quod sacerdos nec peccata negligere
 παρορμᾶν τὰ ἁμαρτήματα μήτε πρό- debeat nec promptus esse ad vin-
 χειρον εἶναι ἐν τῷ τιμωρεῖσθαι. dictam.

Cum enim recesserit iustus a iustitia sua feceritque iniquitatem morietur in iniquitate sua; et cum recesserit iniquus ab iniquitate sua feceritque iudicium ac iustitiam, vivet in eis. 8. Oportet igitur, episcopi, secundum scripturas vos iudicare peccatores cum clementia
 5 ac misericordia. Si enim eum, qui iuxta fluvium ambulat et lapsat, sinis, eum in fluvium propulsavisti, deiecisti ac caedem commisisti. Si quis vero iuxta fluvium lapsat et interiturus est, confestim ei manum porriges eumque educes, ne penitus intereat. Ita igitur facies, ut et populus tuus admoneatur et sapiens fiat et peccator non
 10 omnino pereat.

XVI. Cum autem videris aliquem deliquisse, acerbè ferens iube eum eici foras, et cum egressus fuerit, irascantur ei et iudicium de eo faciant eumque extra ecclesiam detineant, ac deinde ingressi pro ipso rogent. Etenim pro peccatoribus salvator noster patrem
 15 rogavit, sicut scriptum est in Evangelio: *Fratres mei ignorant, nec quid faciant nec quid loquantur; sed si fieri potest, ignosce eis.* 2. Itaque tu, episcope, iube eum intrare et examine facto, an paenitentiam agat ac dignus sit, qui in ecclesiam recipiatur, impone ei dies ieiunii secundum delictum eius, hebdomades duas vel tres
 20 vel quinque vel septem, et sic dimitte eum, ipsi locutus omnia, quae conveniunt ad admonendum ac docendum, et increpa eum et dic, ut humiliter secum maneat et oret rogetque in diebus ieiunii, ut dignus fiat remissione peccatorum, sicut scriptum est in Genesi: *Peccasti? Quiesce; ad te erit conversio tua, et tu domi-*
 25 *naberis eius.* 3. Et Mariae Mosis sorori, cum locuta esset adversus

15 Luc. 23, 34. — 24 Gen. 4, 7.

15 fratres mei Sp : pater mi Sm C

XVI, 1. *fratres etc.*] Auctor dictum Domini liberius usurpat. Verba *fratres mei, nec quid loquantur, sed si fieri potest*, Luc. 23, 34 non leguntur. Constitutor locum S. Scripturae accurate reddit. Cf. VI, 18, 4.

XVI. *Περὶ μετανοίας, καὶ τίς αὐτῆς ὁ τρόπος καὶ ὅπως κατορθοῦται.* De paenitentia, et, quis illius modus et quo pacto peragatur.

2. *ἑβδομάδας δύο κτλ.*] Auctor

mansuetudinem maximam manifestat. Synodi Illiberitana c. 300, Arelatensis 314, Ancyrana 314, Neocaesarensis, Nicaena 325, et Canones paenitentiales Basilii M. aliorumque poenas multo maiores statuunt. Delicta minus gravia hic respici videntur. Victorinus In Apocalypsin 2, 6 (Migne PL 5, 321) Nicolaitis hunc errorem tribuit: ut, quicumque fornicatus esset, octavo die pacem acciperet.

3—4. Anastasius Quaest. VI.

ἀπόληται, ὅπως καὶ ὁ λαὸς νουθετῆται καὶ ὁ ἁμαρτήσας μὴ κατὰ
 πᾶν ἀπόληται. 4. δεῖ δέ σε, ὦ ἐπίσκοπε, μήτε παρορᾶν τὰ
 ἁμαρτήματα τοῦ λαοῦ, μήτε τοὺς μετανοοῦντας ἀποστρέφειν,
 ὅπως μὴ διαφθείρῃς ὡς ἄπειρος τὸ ποίμνιον κυρίου καὶ φανλίσῃς
 αὐτοῦ τὸ ὄνομα τὸ καινὸν τὸ εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐπιτεθέν, καὶ 5
 ὀνειδισθῇ καθάπερ καὶ οἱ παλαιοὶ ποιμένες, περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ
 θεὸς τῷ Ἱερεμίᾳ· „Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά
 μου, ἐμόλυναν τὴν κληρονομίαν μου“, καὶ ἐν ἄλλοις· „Ἐπὶ τοὺς
 ποιμένας παρωξύνθη ὁ θυμὸς μου, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμνοὺς ὀργισ-
 θήσομαι“, καὶ ἐν ἑτέροις· „Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φανλίζοντες τὸ 10
 ὄνομά μου“.

XVI. Ἰδὼν δὲ σὺ τὸν ἡμαρτηκότα, πικρανθεὶς κέλευσον
 αὐτὸν ἔξω βληθῆναι· καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ πικραίνεσθωσαν οἱ
 διάκονοι, καὶ ἐπιζητοῦντες κατεχέτωσαν αὐτὸν ἔξω τῆς ἐκκλησίας,
 καὶ εἰσελθόντες ὑπὲρ αὐτοῦ σε ἐρωτάτωσαν· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν 15
 ἡμαρτηκῶτων ὁ σωτὴρ τὸν πατέρα ἠξίου, ὡς γέγραπται ἐν τῷ
 Εὐαγγελίῳ· „Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασιν, ὃ ποιοῦσι“.
 2. τότε σὺ κελεύσεις εἰσελθεῖν αὐτόν, καὶ ἀνακρίνας, εἰ μετανοεῖ
 καὶ ἄξιός ἐστιν εἰς ἐκκλησίαν ὅλως παραδεχθῆναι, στιβώσας αὐτὸν
 ἡμέραις νηστειῶν κατὰ τὸ ἁμάρτημα, ἐβδομάδας δύο ἢ τρεῖς ἢ 20
 πέντε ἢ ἐπτά, οὕτως αὐτὸν ἀπόλυσον, εἰπας αὐτῷ, ὅσα ἀρμόζει
 ἡμαρτηκότης εἰς νουθεσίαν ἐπιπλήσσοντα διδάσκειν καὶ παραινεῖν,
 ὅπως μείνῃ παρ' ἐαντῷ ταπεινοφρονῶν καὶ δεόμενος τοῦ θεοῦ
 τυχεῖν αὐτοῦ εὐμενοῦς, καὶ λέγειν· „Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ,
 κύριε κύριε, τίς ὑποστήσεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἱλασμός ἐστιν“. 25
 3. τοιοῦτον γὰρ τι ὑπεμφαίνει καὶ τὸ ἐν τῇ Γενέσει εἰρημένον

7 Ier. 12, 10. — 8 Zach. 10, 3. — 10 Mal. 1, 6. — 17 Luc, 23, 34. —
 24 Ps. 129, 3. 4.

1 ἀπόλλυται b o, item l. 2 | 1/2 ὅπως — ἀπόληται > h | 2 πάντα b o
 μήτε : μὴ b | 3 τοῦ > h | 4 κυρίου : τοῦ κ. h, τοῦ χριστοῦ b o | 6 καὶ
 > p v | 6/7 ὁ θεός > p v | 12 πικρανθεὶς : καὶ π. b o | κελεύσης b o |
 13 βληθῆναι : ῥιφῆναι b o | ἐξελθόντι αὐτῷ : ἐξελθῶτι αὐτοῦ b o | πικραι-
 νέσθωσαν : κρινέσθωσαν p v | 15 εἰσελθόντος o | σε > p v | ἐρωτάτωσαν :
 παρακαλέτωσαν b, παρακαλοῦντες o | 16 ἠξίου τὸν πατέρα p v | 17 ὁ a h :
 τί b o p v | 18 σὺ > b o | 19 εἰς ἐκκλ. : ἐκκλησίας b o | ὅλως (ὅλος o p) :
 ante εἰς ἐκκλ. h p v | στιβώσας : στιβώσον b o | 20 ἡμέραις a h : ἡμέρας
 b o p v | 21 ἐπτά + καὶ b o | εἰπὼν h o | 22 εἰς νουθ. ἡμαρτηκότης b h o |
 διδάσκειν : δὲ διδ. εἰ (εἰ > b) δὴ b o | 23 τὸ θῶ o | 24 λέγειν : + αὐτόν b o |
 παρατηρήσῃ a h o v : -ρήσῃς b p | 25 σοῦ b o p | 26 γὰρ : τί γὰρ o | τι : τοι o

Mosem ac deinde paenitentiam ageret et digna fieret remissione, dictum est a Domino: *Si pater eius spuens spuisset in faciem eius, deberet erubescere et septem diebus segregari extra castra; et postea ingreditur.* 4. Ita igitur et vos oportet facere: eos, qui se
 5 paenitentiam a peccatis suis acturos esse promittunt, sicut convenit ad delicta eorum, segregetis ex ecclesia, et postea suscipiatis ut patres misericordes.

XVII. Si vero episcopus ipse in offensa est, quomodo progrediatur et inquirat delicta alicuius vel eum increpet et de eo
 10 decernat? 2. Nam propter acceptionem personae vel propter munera, quae accipiunt aut ipse aut diaconi, non habentes conscientiam bonam, non poterunt contendere ad episcopum adiuvandum; verentur enim audire tanquam a viro impudenti verbum in Evangelio scriptum: *Quid vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in tuo oculo*
 15 *non consideras? Hypocrita, eice primum trabem de oculo tuo, et tunc perspicies, ut educas festucam de oculo fratris tui.* 3. Propterea ergo episcopus cum diaconis vereatur, ne audiant verbum Domini a peccatore tanquam viro impudenti; nescit enim periculum esse, si quis adversus episcopum loquitur et in vico illo toto scandalum
 20 oritur; nam peccator tenui mente est nec parcit animae suae. Itaque ergo ob unamquamque rationem, ubi episcopus timet, simulat, quasi peccatorem ignoret, praeterit eum non increpans neque vituperans. Et propterea satanas, cum occasionem nactus fuerit per unum, etiam aliis potitur. Absit, ne hoc fiat. 4. Et ita eveniet,
 25 ut parochia talis sit, ut rursus confirmari non possit. Si enim multi sunt delinquentes, malum maius fit, et quoniam peccatores

2 Num. 12, 14. — 14 Mt. 7, 3, 5; Luc. 6, 41, 43.

2 οἰκεῖον : δικαῖον ο | 3 τῷ bis h | ὑπὲρ Μωσῆ τῇ Μαριὰμ b o |
 4 αὐτῷ : αὐτῇ b o | 5 ἐμπύων b, ἐνέπυνεν ο | 6 ἐτράπη b o | 7 ὅμως :
 ἡμῶς a v, sequentia usque ad πᾶσα ἀπλῇ c. 35, 3 desunt in h quaternione
 deperdita | 8 τοῖς b o | 10 πατέρας ο (+ οἱ ο) v, γνησίους p | 11 ἐν προσκ.
 αὐτὸς b o | 12 ἐπεξέλθῃ p v, ἐξέλθῃ b o | ζητῆσαι ο : ἀδίκημα a b o |
 13 προσωποληψίας p v | ἢ διὰ δωροληψίαν > b o p v ἢ sec > b o : διὰ-
 κονοι + αὐτοῦ b o | 14 ὁ pr > b | 15 διεξαγάγεται ο : κρίσις : κρίμα b o |
 18 γεγραμμένον τί a b o : εἰρημένον ὅτι p v | 21 τοῦτο b o | 23 δρᾶντα b o |

XVII, 2. non poterunt] sc. diaconi.

* * *

XVII. Ὅτι ἀνεπίληπτον εἶναι χρὴ
 τὸν ἐπίσκοπον ὡς τύπον τὸν ἀρχο-

μένων. Episcopum debere esse irreprehensibilem utpote formam subiectionum.

4. Anastasius Quaest. LX.

τῷ Κατὶν· „Ἡμαρτες; ἡσύχασον“· τοῦτ' ἔστιν μὴ προσθῆς. ὅτι γὰρ τὸν ἁμαρτήσαντα δεῖ ὑπὲρ τοῦ οἰκείου πλημμελήματος αἰσχύνεσθαι, ἱκανὸν τὸ λόγιον τῷ Μωσῇ ὑπὲρ Μαρίας εἰρημένον, ἡνίκα ἡξίου ἀφεθῆναι αὐτῇ· φησὶν γὰρ αὐτῷ ὁ θεός· „Εἰ ὁ πατὴρ αὐτῆς πτύων ἐνέπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῆς, οὐκ ἂν ἐνετράπη; ἐπὶ τὰς ἡμέρας ἀφορισθήτω ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσελεύσεται“· 4. οὕτως οὖν καὶ ὑμᾶς δεόν ἐστιν ποιεῖν, τοὺς ἐφ' ἁμαρτίας λέγοντας μετανοεῖν ἀφορίζειν χρόνον ὠρισμένον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἁμαρτήματος, ἔπειτα μετανοοῦντας προσλαμβάνεσθαι, ὡς πατέρες υἱούς. 10

XVII. Εἰ δὲ ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸς ἐν προσκόμματι ὑπάρχει, πῶς ἔτι ἐπεξέλθοι ἐκζητῆσαι ἀδικήματά τινος ἢ ἐπιτιμῆσαι τινι, διὰ προσωποληψίαν ἢ διὰ σωροληψίαν ἢ αὐτὸς ἢ οἱ διάκονοι οὐχ ὑπάρχοντες εὐσυνείδητοι; 2. ὅταν γὰρ ὁ ἄρχων αἰτῇ καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνῃ, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίσις· „κοινωνοὶ“ 15 δὲ „κλεπτῶν καὶ κρίσει χηρῶν οὐ προσέχοντες“, οὐ δυνήσονται οἱ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον συνεπιμαχεῖν τῷ ἐπισκόπῳ. ἐροῦσιν γὰρ αὐτῷ τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γεγραμμένον· „Τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς“; 3. εὐλαβείσθω οὖν ὁ ἐπίσκοπος 20 οὖν τοῖς διακόνοις αὐτοῦ ἀκοῦσαι ῥῆμά τι τοιοῦτον· τοῦτ' ἔστιν μὴ διδότω ἀφορμὴν. ὁ γὰρ ἁμαρτάνων ἐπὶ ἰδίῳ τινὰ ὁμοία αὐτῷ ὁρῶντα, οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ αὐτὰ ποιεῖν· εἴτα ὁ πονηρὸς, δι' ἐνὸς ἀφορμὴν λαβών, εἰς ἑτέρους ἐνεργεῖ, ὃ μὴ γένοιτο· καὶ οὕτως διαστραφήσεται τὸ ποίμνιον· πλειόνων γὰρ 25 ὄντων τῶν ἁμαρτανόντων, πλείων ἔσται καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐπιτελουμένη κακία. 4. ἁμαρτία γὰρ ἀνεξέλεγκτος ἑαυτῆς χεῖρων γίνεται καὶ εἰς ἄλλους τὴν διανομὴν λαμβάνει· ἐπεὶ καὶ „ζύμη μικρὰ πληρώμα φυράματος δολοῖ“, καὶ εἰς κλέπτῃς εἰς ὅλον ἔθνος τὸ μύσος ἐπήγαγεν, „καὶ μυῖαι θανοῦσαι σαπριοῦσιν σκευασίαν“ 30 ἡδύσματος ἐλαίου“, καὶ „βασιλέως ὑπακούοντος λόγον ἄδικοι,

1 Gen. 4, 7. — 4 Num. 12, 14. — 15 Ies. 1, 23. — 18 Mt. 7, 3; Luc. 6, 41. — 28 I Cor. 5, 6; Gal. 5, 9. — 30 Eccl. 10, 1. — 31 Prov. 29, 12.

τὰ αὐτά: τοιαῦτα b o | 24 δι' ἐνὸς > b o | 25 καταστραφήσεται p v | 25/26 γὰρ ὄντων ~ b o | 26 διὰ τούτων b o | 27 ἀνέλεγκτος a | χεῖρων ἑαυτῆς a | 29 πληρὴ p v, πληροῖ p² | φυράματα v, φύρα p, φύραμα p² | διόλοι b o | ἔθνος τὸ ~ o | 30 θανοῦσαι o | σαπριοῦσιν o | 31 ἐλαίου: μύρον b o

non corripiuntur et convincuntur, ita ut paenitentiam agant, in unoquoque incitamentum ad peccatum oritur et impletur, quod dictum est: *Domus mea domus orationis vocatur, vos autem fecistis eam speluncam latronum.* 5. Sin autem episcopus non tacens a
 5 peccatoribus se avertit, sed increpat et vituperat et reprehendit et obiurgat. et angit peccatorem, etiam ceteris tremorem ac timorem iniciet. 6. Namque episcopum admonitione oportet esse delictorum et mortis propulsatorem et iustitiae conciliatorem, castigatione ac doctrina ducem bonorum operum, et praeconem ac exaltatorem
 10 bonorum, quae futura atque a Deo promissa sunt in loco vitae aeternae, et similiter praedicatorem irae venientis in iudicio Dei minantem ignem acerbum, qui non exstinguitur nec perferendus est. Et gnarum eum oportet esse operis voluntatis Dei, ne quemquam contemnat; dixit enim salvator noster: *Videte, ne quemquam*
 15 *contemnatis, nec unum ex his pusillis, qui in me credunt.*

XVIII. Uniuscuiusque ergo curam habeto episcopus, et eorum, qui non peccaverunt, ut maneant sicut sunt sine peccatis, et eorum, qui peccaverunt, ut paenitentiam agant, eisque remissionem peccatorum dato, sicut scriptum est in Iesaja, ubi Dominus dicit: *Solve*
 20 *omnia vincula iniquitatis, et rescinde omnes obligationes violentiae ac fraudis.* 2. Tu ergo, episcope, doce et corripe et solve per remissionem, et cognosce locum tuum quasi locum Dei omnipotentis, et quod accepisti potestatem peccata remittendi; nam vobis, episcopi, dictum est: *Quodcunque ligaveritis in terra, erit*
 25 *ligatum in caelis, et quodcunque solveritis, erit solutum.* 3. Sicut ergo potestatem habes solvendi, cognosce te ipsum et mores tuos ac conversationem tuam in hac vita, ut convenient loco tuo.
 4. Sine peccatis vero nemo hominum est, quia scriptum est:

3 Mt. 21, 13; Luc. 19, 46. — 14 Mt. 18, 10. — 19 Ies. 58, 6. — 24 Mt. 16, 9.

3 vocatur + omnibus populis Sm

3 ὑγιαίνων a | 3/4 λοιμὸς ὃν πολὺς φυλακτέως b o | 5 προσάψῃ a o :
 -ψηται v, -ψοιτο p, πορεύσει b | 6 ποιοῦμεν b o | κυρίον : τοῦ θεοῦ b o
 7 ἐπὶ > p v | τὸν ἁμαρτάνοντα b o | 8 ἐξελέγγχειν b o | ὑποπιέζειν a :
 -πιάζειν p v, ὑποστηρίζειν (-ζων o) b o | στιβοῦν a : στίβειν p v, στίφειν p².

XVIII. Ὅτι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον Quod oportet episcopum curare, ne
 φροντίζειν, ὅπως ὁ λαὸς μὴ πλημ- peccet plebs, quia ipse est specu-
 μελῇ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν σκοπόν. lator.

πάντες οἱ ὑπ' αὐτὸν ὑπηρεταὶ παράνομοι· οὕτω καὶ πρόβατοι
 ψωραλέον μεταδίδωσιν ἑτέροις τῆς νόσου, μὴ χωρισθὲν τῶν
 ὑγιαίνοντων προβάτων, καὶ ἄνθρωπος λοιμώσων πολλοῖς φυ-
 λακτέος, καὶ κύων λύσση συσχεθεὶς ἐπικίνδυνος παντί, ὃ δ' ἂν
 προσάψῃ. ἔαν οὖν καὶ ἄνθρωπον παράνομον μὴ τῆς ἐκκλησίας 5
 τοῦ θεοῦ χωρίσωμεν, „ποιήσομεν τὸν οἶκον κυρίου σπήλαιον
 ληστῶν“. 5. δεῖ γὰρ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων μὴ παρασιωπᾶν,
 ἀλλ' ἐλέγχειν, νουθετεῖν, ὑποπιέζειν, στιβοῦν νηστείας, ὅπως καὶ
 τοῖς ἑτέροις εὐλάβειαν ἐμποίησῃ. „Εὐλαβεῖς“ γάρ, φησὶν, „ποιήσατε
 τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ“. 6. χρὴ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τῶν ἁμαρ- 10
 τιῶν κωλυτὴν διὰ τῆς νουθεσίας γίνεσθαι, καὶ τῆς δικαιοσύνης
 σκοπὸν καὶ τῶν ἡτοιμασμένων ὑπὸ θεοῦ ἀγαθῶν κήρυκα καὶ
 τῆς μελλούσης ὁργῆς ἐν τῇ κρίσει διαγγελτῆρα, ὅπως μὴ κατα-
 φρονήσας τῆς τοῦ θεοῦ φυτουργίας ἀκούσῃ διὰ ἀμέλειαν τὸ ἐν
 τῷ Ὁσῇ εἰρημένον. „Ἰνατί παρεσιωπήσατε ἀσέβειαν καὶ τὸν 15
 καρπὸν αὐτῆς ἐτρυνήσατε“;

XVIII. Πάντων οὖν ὁ ἐπίσκοπος φροντιζέτω, καὶ τῶν μι-
 ῆμαρτηκότων, ἵνα μένωσιν ἀναμάρτητοι, καὶ τῶν ἁμαρτανόντων,
 ἵνα μετανοῶσιν· λέγει γὰρ ὁ κύριος πρὸς ὑμᾶς· „Οἰκτερεῖτε, μὴ
 καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων“. 2. καὶ τοῖς μετα- 20
 νοοῦσιν ἄφεσιν διδόναι χρὴ· ἅμα γὰρ τῷ εἰπεῖν τινα τῶν πλημ-
 μελησάντων γνησίᾳ διαθέσει· „Ἡμάρτηκα τῷ κυρίῳ“, ἀποκρίνεται
 τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· „καὶ κύριος ἀφήκεν σοὶ τὴν ἁμαρτίαν·
 θάρσει, οὐ μὴ ἀποθάνῃς“. 3. γνώριζε οὖν, ὃ ἐπίσκοπε, τὸ
 ἀξίωμα σου, ὅτι ὡς τοῦ δεσμεῖν ἐκληρώσω τὴν ἐξουσίαν, οὕτως 25
 καὶ τοῦ λύειν. ἐξουσίαν οὖν ἔχων τοῦ λύειν γνώριζε σεαυτὸν
 καὶ ἀξίως τοῦ τόπου σου ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἀναστρέφον, εἰδώς,
 ὅτι πλείονα αὐτὸς ἀπαιτηθήσῃ τὸν λόγον. „Ὡί“ γάρ, φησί,
 „παρέθεντο πολὺ, περισσότερον ἀπαιτήσουσιν παρ' αὐτοῦ“. 4. ἀνα-
 μάρτητος μὲν γὰρ ἀνθρώπων οὐδεὶς παρέξ τοῦ γενομένου δι' 30

6 Mt. 21, 13. — 9 Lev. 15, 31. — 15 Os. 10, 13. — 19 Mt. 18, 10. —
 22 II Reg. 12, 13. — 28 Luc. 12, 48.

> b o | 9 φησὶν > b o v | 12 τὸν ἡτοιμασμένον o | ἀγ. κήρυκα ~ b o |
 14 ἀκούσῃ : ἡ b, εἰ o | δι' p v | 16 καρπὸν : κόπον b o | 17 φροντ. ὁ ἐπί-
 σκοπος a | 19 μετανόησωσιν b o | ἡμᾶς b o | 23 τὸ ἅγιον πνεῦμα a | 24 θάρσει
 — ἀποθάνῃς > p v | ὧ > b o | 26 οὖν > b | τοῦ λύειν > b o | ἐαυτὸν b o :
 27 τόνου o | 28 τὸν > b o | γάρ : δὲ b o | φησὶ > p v | 29 παρέθεντο
 πολὺν o | 30 μὲν γάρ : γὰρ ὃν b | ἀνθρώπος b o

Nemo mundus est a sorde, neque si unus dies vita illius in mundo.
 5. Propterea priorum iustorum ac patriarcharum vita et conversatio
 morum conscripta est, ut manifestum fiat, in unoquoque eorum
 vitium etiamsi parvum exstiterit, ut notum sit, sine peccatis Do-
 5 minum Deum solum esse, sicut per David dixit: *Quia iustificaris*
in verbis tuis et vincis in iudiciis tuis. Parva enim iustorum sordes
 nobis relaxatio est et consolatio ac spes, quoniam et nos, si paulum
 peccaverimus spem remissionis habemus. 6. Nemo ergo sine
 peccatis est. Tu autem, quoad potes, irreprehensibilis esse stude
 10 et de unoquoque sollicitus esto, ne quis propter te offensus pereat.
 Nam laicus sui tantum curam gerit, tu vero uniuscuiusque onus
 in te suscepisti, et maius est pondus, quod tu portas; *cui enim*
Dominus multum dedit, multum quoque ab eo petit. Quia igitur
 onus uniuscuiusque in te suscepisti, vigilans esto; nam scriptum
 15 est Dominum ad Mosem dixisse: *Tu et Aaron portabitis peccata*
sacerdotii. 7. Quapropter tanquam de multis rationem redditurus
 curam omnium sustine, ut conserves sanos; et peccatores admone
 et reprehende et ange, eosque subleva remissione, et si is, qui
 peccavit, paenitentiam agit ac lacrimatur, recipe eum et tota ecclesia
 20 pro eo orante ei manus impone ac deinde permitte, ut in ecclesia
 sit; at somnulosos et ignavos converte et excita et confirma
 et roga et sana, sciens, quantam mercedem habeas, si haec facis.

1 Iob 14, 4. 5. — 5 Ps. 50, 6. — 9 I Tim. 3, 2. — 12 Luc. 12, 48. —
 15 Num. 18, 1. — 22 Mt. 5, 12.

6 parva > Sm C | 18 subleva + paenitentia et Sm

5. Similia dicunt Irenaeus Adv. haer. IV, 27; Chrysostomus De paenitentia hom. II et III; In Gen. hom. XXIX; Augustinus De doctrina christiana III, 23; De natura et gratia c. 35.

7. εἰσδέχων πάσης τῆς ἐκκλησίας δεομένης] Cf. II, 41, 2. Temporibus veteribus episcopus de peccatore in communionem recipiendo populum consulebat et hoc intercedente paenitentem reconciliabat. Cyprianus Ep. 64 c. 1 Therapium episcopum vituperat, quod sine petitu et conscientia plebis peccatori pacem concesserat. Natalis

ad ecclesiam revertens Eusebio H. E. V, 18, 12 referente non solum cleri, sed etiam laicorum vestigiis adolvebatur. Haec erat regula. Nonnunquam autem fieri potest, ut necessitate cogente populus consuli non posset vel episcopus et populus de peccatore recipiendo dissentirent. Serapioni Alexandrino morituro pax et eucharistia confestim data est, postquam eam petiit. Cf. Eus. H. E. VI, 44. Cyprianus Ep. 59 c. 15 exponit, quantus sibi labor sit persuadere fratribus, ut ipsi recipiendis malis curandisque con-

ἡμᾶς ἀνθρώπων, ἐπεὶ γέγραπται· „Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ἢ ζωὴ αὐτοῦ“. 5. διὰ τοῦτο καὶ τῶν προγεγεννημένων δικαίων τε καὶ πατριαρχῶν οἱ βίοι καὶ αἱ ἀναστροφαὶ ἀνεγράφησαν, οὐχ ἵνα ἐκείνους ὀνειδίζωμεν ἀναγινώσκοντες, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς μετανοῶμεν καὶ εὐέλπιδες γινώμεθα ὡς ἀφάρσεως τενξόμενοι. τὰ γὰρ ἐκείνων ῥύπη ἡμετέρα ἀσφάλεια καὶ παραίνεσις, 5 ὅτι καὶ ἡμεῖς ἁμαρτήσαντες, ἐὰν μετανοήσωμεν, συγγνώμην ἔξομεν, ἐπεὶ γέγραπται· „Τίς καυχῆσεται ἄγνην ἔχειν τὴν καρδίαν, ἢ τίς παρρησιάζεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτίας“; 6. οὐδεὶς οὖν ἀναμάρτητος· σὺ οὖν κατὰ δύναμιν σπούδαζε ἀνεπίληπτος εἶναι, καὶ 10 περὶ πάντων μερίμνα, μὴ διὰ σέ τίς σκανδαλισθεῖς ἀπόληται. ὁ γὰρ λαϊκὸς περὶ ἑαυτοῦ μόνον μεριμνᾷ, σὺ δὲ περὶ πάντων, ὡς πλείον ἔχων βάρος καὶ μείζον βασιτάζων φορτίον· γέγραπται γάρ· „Καὶ εἶπεν κύριος πρὸς Μωϋσῆν· σὺ καὶ Ἀαρὼν λήψεσθε τὰς ἁμαρτίας τῆς ἱερατείας“. 7. ὡς περὶ πλειόνων οὖν ἀπολογούμενος 15 περὶ πάντων φρόντιζε, καὶ τοὺς μὲν ὑγιεῖς συντήρει, τοὺς δὲ ἡμαρτηκότας νουθετεῖ, καὶ στιβῶν ἐν τῇ νηστείᾳ ἐν τῇ ἀφάρσει ἐλάφρυνον, καὶ προσκλαύσαντα εἰσδέχου πίσης τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ αὐτοῦ δεομένης, καὶ χειροθετήσας αὐτὸν ἕα λοιπὸν εἶναι ἐν τῷ ποιμνίῳ· τοὺς δὲ ὑπνώδεις καὶ παρειμένους ἐπίστρεφε, 20 ὑποστηρίζε, παρακάλει, θεράπευε, ἐπιστάμενος, ἡλίκον μισθὸν ἔχεις ταῦτα ἐπιτελῶν, ὥσπερ οὖν καὶ κίνδυνον, ἐὰν ἀμελήσῃς τούτων.

1 Iob 14, 4. 5. — 8 Prov. 20, 9. — 10 I Tim. 3, 2. — 14 Num. 18, 1. — 21 Mt. 5, 12.

1 ἐπειδὴ b o | 2 μία ἡμ. a : μίαι ἡμέραι p, μιᾶς ἡμέρας b o v | 3 τε : τέκνα o | οἱ > b o | αἱ > b o p | 4 ἐκείνους . . ἀναγινώσκοντες ~ b | 5 εὐέλπις b o | γινώμεθα a p : γεν. a² b o v | ἄφεσιν b o | 6 γὰρ : δὲ b o | ῥύπη ἡμ. : παίσματα (πτ. ο) ἡμετέρων b o | 8 ἐπειδὴ b o | 9 οὖν > b o | 10 δύναμιν : τὴν δ. σου b o | 11 περὶ : διὰ b o | μὴ > o | ἀπόλλυται b o | 12/13 πάντων ὡς πλ. : τῶν (> b) πλειόνων b o | 12 ὡς > p v | 13 ἔχων βάρος ~ p v | τὰς > a | 15 ὡς περὶ : ὥσπερ b o | οὖν > b o | 17 καὶ στ. ἐν τῇ ν. : στίλβον ἐν νηστείᾳ b o | 18 ἐλάφρυνε p v | προσκλαύσαντας δέχον b o | 19 αὐτῶν b o | αὐτοὺς b o | λοιπὸν > b o | 20 ἐπίστρεφε > b | 22 ἐπιτελῶν a b o : ποιῶν p v | ἀμελήσης a

sentiant. Synesius, Ep. 67, Lamponium presbyterum populo postulante non reconciliavit. — χειροθετήσας] Episcopo manum imponente peccator

paenitens recipiebatur in ecclesiam. Cf. II, 41, 2; 43, 1. Teste Cypriano Ep. 17 c. 2 episcopus et clerus manum imponebant.

8. Sin autem neglegens es, periculum super te veniet. Dixit enim Dominus de episcopis populum negligentibus sic per Ezechiel:
9. *Et factum est verbum Domini ad me dicens: Homo, propheta de pastoribus Israel et dic ad eos: sic loquitur Dominus Adonai: vae*
- 5 *pastoribus Israel, qui pascunt semetipsos, neque oves meas pascebant pastores. 10. Lac comeditis et lanis operiimini et crassum occiditis, et oves non pascitis; quod aegrotum fuit, non sanastis, et quod infirmum, non confirmastis, et quod confractum, non alligastis, et quod erravit, non reduxistis, et quod perierat, non quaesivistis, sed cum*
- 10 *violentia et inlusione castigastis eas; et dispersae sunt oves meae, quoniam non erat pastor, et factae sunt in devorationem omnibus bestiis agri. Et oves meae dispersae sunt et erraverunt in cunctis montibus altis et in omnibus collibus excelsis, et super omnem faciem terrae oves meae dispersae sunt, nec quisquam est, qui eas sectetur*
- 15 *easque requirat. 11. Propterea pastores, audite verbum Domini Adonai: pro eo, quod oves meae factae sunt in rapinam et devorationem omnibus bestiis agri, quia eis non erat pastor, neque quaesierunt pastores oves meas, sed pascebant pastores seipsos, et oves meas pastores non pascebant; propterea, pastores, audite verbum Domini,*
- 20 *sic dicit Dominus Adonai: ecce ego ad pastores, et requiram oves meas de manu eorum, et cessare faciam eos, ut ultra non pascant oves meas nec pascant amplius pastores seipsos, sed liberabo gregem meum e manu eorum, et non erit eis in escam. 12. Sic enim dicit Dominus Adonai: propterea requiram oves meas et visitabo eas; sicut*
- 25 *visitat pastor oves suas in die imbris, quando in medio earum est, ita visitabo oves meas ** et congregabo illas ab omni loco, in quo dispersae erant illic in die nubis et globi; et educam illos de nationibus et congregabo eos de regionibus omnibus, et inducam illos in terram ipsorum et pascam illos in montibus Israel et in convallibus*
- 30 *et in omni habitatione terrae. 13. In pascua bona pascam illos, in monte alto Israel; et erunt cubilia eorum illic et dormient et illic requiescent in deliciis optimis, in pascua pingua pascentur in montibus Israel. Ego pascam oves meas, et ego reficiam eas et scient, quod ego sum Dominus. 14. Haec dicit Dominus: quod periit, requiram, et quod errat, convertam, et adtritum alligabo, et quod defecit, confortabo, et quod est forte, custodiam, et pascam illas cum iudicio. 15. Et vos, oves, haec dicit Dominus Deus: ecce ego discernam inter ovem et ovem, arietem et hircum. Et non est (sufficiens)*

8. λέγει γὰρ πρὸς τοὺς ἀμελοῦντας τοῦ λαοῦ ἐπισκόπους Ἰεζεκιήλ·
 „Οὐαὶ τοῖς ποιμέσι τοῦ Ἰσραήλ, οἱ ἐποίμεινον ἑαυτούς· οὐ τὰ
 πρόβατα ποιμαίνουσιν οἱ ποιμένες, ἀλλ' ἑαυτούς. τὸ γάλα κατε-
 σθίετε καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε, τὸ ἰσχυρὸν σφάζετε, τὰ πρόβατα
 οὐ ποιμαίνετε· τὸ ἐνοχλούμενον οὐκ ἐνισχύσατε καὶ τὸ ἀρρωστοῦν 5
 οὐκ ἰάσασθε καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ κατεδήσατε, τὸ ἐξωσμένον
 οὐ κατεπεστρέψατε καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, καὶ ἐν κράτει
 ἐπαιδεύσατε αὐτὰ μετὰ ἐμπαιγμοῦ· καὶ διεσπάρησαν παρὰ τὸ μὴ
 εἶναι ποιμένα, καὶ ἐγένοντο εἰς κατάβρωμα πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ
 ὄρου· 9. καὶ πάλιν· „Καὶ οὐκ ἐξεζήτησαν οἱ ποιμένες τὰ 10
 πρόβατά μου, καὶ ἐποίμεινον οἱ ποιμένες ἑαυτούς, τὰ δὲ πρόβατά
 μου οὐκ ἐποίμεινον“. 10. καὶ μετ' ὀλίγον· „Ἰδοὺ ἐγὼ πρὸς τοὺς
 ποιμένας, καὶ ἐκζητήσω ἐγὼ τὰ πρόβατά μου ἐκ χειρὸς αὐτῶν,
 καὶ καταπαύσω αὐτούς τοῦ ποιμαίνειν τὰ πρόβατά μου, καὶ οὐ
 ποιμανοῦσιν ἔτι οἱ ποιμένες ἑαυτούς, καὶ ῥύσομαι τὰ πρόβατά 15
 μου ἐκ χειρὸς αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔσονται αὐτοῖς εἰς κατάβρωμα“.

2 Ezech. 34, 2—5. — 10 Ezech. 34, 8. — 12 Ezech. 34, 10.

1 γὰρ > b o | 2 ὁ a, οἱ a² | 3 πρόβατα + μου p v | ἀλλὰ b o | 4 περι-
 βάλεσθαι o | 5 ἀρρωστον a | 6 ἴασθαι o | 7 οὐκ ἐπιστρέφεται o | καὶ pr > b |
 9 εἰς > b o | 10 ὄρου a cf. D : ἀροῦ b o p v LXX | καὶ sec a cf. D :
 > b o p v | ἐζήτησαν p v | 11 οἱ > b o | 12 ἰδοὺ — λέγων > o | 13 ἐκ
 + τῆς b | 14/16 καὶ καταπ. — αὐτῶν > b | 15 ῥύσομαι a

3 Ezech. 34, 1—31.

10 et inlusione Sm cf. C : > Sp cf. c. 20, 11; 21, 1 | 28 omnibus >
 S LXX | 29 et in convallibus > S | 30 habitatione : loco deserto S | 31 et
 erunt cub. e. illic : erit gloria splendoris eorum S | 33/34 et scient — haec
 > S | 34 Dominus + Adonai S | 37 oves + meae oves gregis mei S |
 38 sufficiens : ἱκανὸν LXX, parvum S

XVIII, 10. cum violentia et i. cast.
 eos] Locus repetitur infra c. 20, 11,
 ubi etiam versione vetere latina ser-
 vatur.

* * *

8. Haec verba Ezechielis teste Ter-
 tulliano De pudic. c. 7 etiam Callistus

episcopus Romanus proferebat, ut man-
 suetudinem probaret, quam peccatores
 libidinosos paenitentia acta recipiens
 exercebat. Cf. etiam Epist. cleri Rom.
 inter Cypr. ep. VIII, 1; Ps.-Cypr. Ad
 Novatianum c. 14; Aphraatis Hom.
 VII, 12 ed. Bertsch 1888 p. 128.

vobis, quod bona pascua pascebatis et residua pascua pedibus vestris conculcabatis et decolatam aquam bibebatis et residuam pedibus vestris turbabatis, et oves meae conculcatione[m] pedum vestrorum pascebantur et aquam turbatam pedibus vestris bibebant? 16. Propterea haec
 5 dicit Dominus Deus: ecce discerno inter medium ovis firmae et inter medium ovis infirmae; lateribus et humeris vestris impellebatis <et cornibus vestris ferivistis> et omne, quod deficiebat, vexabatis; et liberabo oves meas et amplius non erunt in direptionem, et iudicabo inter medium arietis ad arietem. 17. Et suscitabo illis pastorem
 10 unum, et reget eos servus meus David et erit eorum pastor; et ego Dominus ero illis in Deum et David in medio eorum princeps: ego Dominus locutus sum. Et disponam cum David testamentum pacis, et exterminabo bestias malas de terra, et habitabunt in deserto et dormient in saltibus. 18. Et dabo eis percircutum montis mei, et
 15 dabo vobis pluviam benedictionis. Et ligna, quae in campo sunt, dabunt fructum suum, et terra dabit vires suas, et habitabunt in terra sua in spe pacis et scient, quod ego sum Dominus, dum contero iugum ipsorum; et eripiam eos de manu ipsorum, qui illos in servitutem redegerunt, et amplius non erunt in direptionem nationibus, et
 20 bestiae terrae amplius non manducabunt eos; et habitabunt in spe, nec erit, qui exterreat eos. 19. Et suscitabo eis plantationem pacis, et ultra non erunt fame pereuntes super terram, et non fient amplius obprobrium nationum. 20. Et scient, quod ego sum Dominus Deus ipsorum et ipsi populus meus. Domus Israel, dicit Dominus, et vos
 25 <oves meae et oves, gregis mei estis et ego Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus.

XIX. Audite, episcopi, et audite, laici, quomodo dicit Dominus: Et iudicabo arietem contra arietem et ovem contra ovem, id est episcopum contra episcopum et laicum contra laicum et laicum
 30 contra episcopum.

XX. Diligite ergo et honorate episcopum et timete sicut patrem et dominum et secundum Deum. Episcopis ergo dictum

28 Ezech. 34, 17.

2/3 et decolatam — turbabatis > S | 3/4 conculcationem p. v. p. et > S | 6/7 et cornibus v. ferivistis S LXX | 9 medium ar. ad arietem : oves et oves S | ad : et L, *πρός* LXX | 10/11 ego — Deum et : servus meus S | 12 David : eis S | 13 deserto + confidenter S | 14 percircutum m. m. : benedictionem circa montem meum S | 15 pluviam : + in tempore suo, et erit

11. καὶ ἐπιφέρει καὶ πρὸς τὸν λαὸν λέγων· „Ἰδοὺ ἐγὼ κρινῶ
ἀνὰ μέσον προβάτου εἰς πρόβατον, καὶ κρινὸν πρὸς κρινόν. μὴ
μικρὸν ἦν ὑμῖν, ὅτι τὴν νομὴν τὴν καλὴν ἐνέμεσθε, καὶ τὰ κατὰ-
λοιπα τῆς νομῆς κατεπατεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ τὰ πρόβατα
τὰ πατήματα τῶν ποδῶν ὑμῶν ἡσθιον“; 12. καὶ ἐπιφέρει μετ’ 5
ὀλίγα· „Καὶ γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ κύριος καὶ ὑμεῖς πρόβατα τῆς
νομῆς μου· ἄνθρωποι μου ἐστέ, καὶ ἐγὼ θεὸς ὑμῶν, λέγει Ἀδωναὶ
κύριος“.

XIX. Ἀκούσατε, οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἀκούσατε, οἱ λαϊκοί, ὡς
φησιν ὁ θεός· „Κρινῶ κρινὸν πρὸς κρινόν καὶ πρόβατον πρὸς 10
πρόβατον“, καὶ πρὸς τοὺς ποιμένας λέγει· Κριθήσεσθε ἕνεκεν τῆς
ἀπειρίας αὐτῶν καὶ τῆς εἰς τὰ πρόβατα διαφθορᾶς, τοῦτ’ ἐστὶν
ἐπίσκοπον πρὸς ἐπίσκοπον κρινῶ καὶ λαϊκὸν πρὸς λαϊκὸν καὶ
ἄρχοντα πρὸς ἄρχοντα. 2. λογικὰ γὰρ τὰ πρόβατα καὶ οἱ κριοὶ
οὗτοι, ἀλλ’ οὐκ ἄλογα, ἵνα μήποτε εἴπῃ ὁ λαϊκός, ὅτι ἐγὼ πρό- 15
βατόν εἰμι καὶ οὐ ποιμὴν. 3. ὥσπερ δὲ τῷ καλῷ ποιμένι τὸ μὴ
ἀκολουθοῦν πρόβατον λύκοις ἔκκειται εἰς διαφθοράν, οὕτως τῷ
πονηρῷ ποιμένι τὸ ἀκολουθοῦν πρόδηλον ἔχει τὸν θάνατον, ὅτι
κατατρώζεται αὐτό. διὸ φευκτέον ἀπὸ τῶν φθορέων ποιμένων.

XX. Τὸν μέντοι ποιμένα τὸν ἀγαθὸν ὁ λαϊκὸς τιμάτω, 20
ἀγαπάτω, φοβείσθω ὡς πατέρα, ὡς κύριον, ὡς δεσπότην, ὡς

1 Ezech. 34, 17—19. — 6 Ezech. 34, 30. 31. — 10 Ezech. 34, 17.

2 εἰς a b o : καὶ εἰς p v | μὴ > b o | 3 ἦν > p v | ἡμῖν o | 3/4 λοιπᾶ
b o | 5 ἡσθιον : ἐπινεν b o cf. LXX | 6 ὀλίγον b p | πρόβατα a b o : +
πρόβατα p v cf. LXX | 11 λέγει + κα b o | 12 διαφθορᾶς p v | 16 ποιμὴν :
+ καὶ οὐδένα λόγον ἐμαντοῦ πεποιήμεαι, ἀλλ’ ὁ ποιμὴν ὄψεται καὶ αὐτὸς
μόνος εἰσπραχθήσεται τὴν ὑπὲρ ἐμοῦ δίκην a | δὲ b o p v : γὰρ a | 17/18 λύκοις
— ἀκολουθοῦν > b o | 19 αὐτὰ b o | φθοροποιῶν b o | 20 μὲν p v |
21 ἀγαπάτω — κύριον > a | ὡς δεσπότην : ὡς δυνάστην o, > p v

pluvia S | 17 in spe pacis : confidenter S | 22 fame pereuntes : parvi et de-
relictis S | 25 oves m. et oves S LXX | 29/30 et laicum c. episcopum > S |
31 diligite — timete : an laicus diligat laicum et iterum an laicus diligat epi-
scopum eumque honoret et timeat S | 32 secundum Deum : deum post Deum
omnipotentem S

XIX. Ὅτι καὶ ὁ ποιμὴν ἀμελῶς
φερόμενος περὶ τὰ πρόβατα δίκην
τίνυσιν, καὶ τὸ πρόβατον μὴ πει-
θαρχοῦν τῷ ποιμένι κολάζεται. Quod
pastor ovium negligens poenas solvat

et ovis non oboediens pastori puniatur.

XX. Ὅπως γὰρ τοὺς ἀρχομένους
πειθαρχεῖν τοῖς ἄρχουσιν ἐπισκόποις.
Quomodo subiecti episcopis sibi prae-
positis oboedire debeant.

est per apostolos: *Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit et eum, qui me misit.* 2. Similiter episcopus *² amet laicos ut filios eosque educet ac calefaciat studio caritatis quasi ova, ex quibus pulli oriuntur, vel eos tanquam pullos foveat et educet, 5 usque dum adulti sunt in avem alatum. Omnes ergo doce et admone, et qui castigatione digni sunt, eos castiga et ange, sed ad conversionem, neque ad eversionem, et corrige ad paenitentiam et increpa, ut vias eorum rectas ac planas facias eorumque conversationem in mundo in ordinem redigas. 3. *Quod sanum est,* 10 *custodi*, id est, eum, qui est firmus in fide, diligenter custodi et omnem populum pasce in pace. *Et quod infirmum est, confirma*, id est, eum, qui tentatur, admonitione corrobora. *Et quod aegrotum est, sana*, id est, eum, qui aegrotat fide divisa, cura per doctrinam. 4. *Et quod contritum est, alliga*, id est eum, qui concussus est vel 15 vulneratus aut confractus in peccatis suis claudicatque aberrans a via iustitiae, alliga, id est, sana eum obsecratione et admonitione et subleva eum a delictis eius et animum ei inice ac praedica, eum spem habere, et alliga et sana eum, et introduc eum in ecclesiam. *Et quod errat, adhortare*, id est, eum, qui in peccatis relictus et 20 eiectus est, ut increpetur, ne sinas eum foras manere, sed doce et admone et converte eum et recipe eum in gregem tuum, hoc est in populum ecclesiae. 5. *Et quod periit, require*, id est, qui ob multitudinem delictorum suorum spem abiecit et perniciem se dedit, ne sinas eum penitus perire, ne forte per multam socordiam 25 et negligentiam dormiat et graviter dormiendo vitae suae obliviscatur et abeat et egrediatur e grege suo, hoc est ex ecclesia, et in perniciem incurrat; si enim extra caulas est et abit a grege,

1 Luc. 10, 16. — 4 Mt. 23, 37. — 9 Ezech. 34, 16. — 11 Ezech. 34, 16. — 12 Ezech. 34, 4. — 14 Ezech. 34, 16. — 19 Ezech. 34, 16. — 22 Ezech. 34, 16.

2 similiter : + an S

1 αὐτοῦ ἀκούων ~ p v | 6 τοῦς λ. ὡς τέκνα b o | θέλων κ. θερμαίων
b o p v : θάλων κ. στέργων a | 8 νοσσία : νοσιῶν b o | 9 δεομένοις o

XX, 1. *qui vos audit etc.*] Auctor locum S. Scripturae decurtatum exhibet. Similiter infra c. 32, 2.

* * *

1. ἀρχιερέα θεοῦ] episcopum Con-

stitutionum auctor appellat etiam II, 26, 3; 27, 6; 57, 16. 18; VII, 42, 1; VIII, 11, 1; 12, 4. 5. 28; 46, 10. Hunc locum Ps.-Ignatius Trall. 7, 3 respexit.

ἀρχιερέα θεοῦ, ὡς διδάσκαλον εὐσεβείας· ὁ γὰρ αὐτοῦ ἀκούων
 Χριστοῦ ἀκούει, καὶ ὁ αὐτὸν ἀθετῶν Χριστὸν ἀθετεῖ, καὶ ὁ τὸν
 Χριστὸν μὴ δεχόμενος οὐδέχεται τὸν αὐτοῦ θεὸν καὶ πατέρα.
 „Ὁ ὑμῶν“ γάρ, φησὶν, „ἀκούων ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν
 ἐμὲ ἀθετεῖ, καὶ ὁ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με“. 5
 2. ὁμοίως ὁ ἐπίσκοπος ὡς τέκνα τοὺς λαϊκοὺς ἀγαπάτω, θέλγων
 καὶ θερμαίνων τῇ σπονδῇ τῆς ἀγάπης ὡς ὡὰ εἰς περιποίησιν
 νοσίων ἢ ὡς νοσία ἀγκαλιζόμενος εἰς περιποίησιν ὀρθίων,
 πάντας νουθετῶν, πᾶσι τοῖς πληκτισμοῦ ἐπιδομένοις ἐπιπλήσ-
 σων, ἀλλὰ μὴ πλήρσων, ὑποπιέζων εἰς ἐντροπὴν, ἀλλὰ μὴ εἰς 10
 ἀνατροπὴν, νουθετῶν εἰς ἐπιστροφὴν, ἐπιτιμῶν εἰς διόρθωσιν
 καὶ εὐθύτητα πορείας· 3. „τὸ ἰσχυρὸν φυλάσσω“, τοῦτ' ἔστι τὸ
 ἔδραϊον τῇ πίστει ἀσφαλὲς τηρῶν, τὸν λαὸν εἰρηνικῶς ποιμαίνων·
 „τὸ ἐνοχλούμενον ἐνισχύων“, τοῦτ' ἔστι τὸ πειραζόμενον ἐν τῇ
 νουθεσίᾳ στερεοποιῶν· „τὸ ἀρρωστοῦν ἰώμενος“, τοῦτ' ἔστι τὸ 15
 νοσοῦν ἐκ τῆς πίστεως ἐν διχονοίᾳ διὰ τῆς διδασκαλίας θερα-
 पेῶν· 4. „τὸ συντετριμμένον καταδεσμών“, τοῦτ' ἔστι τὸ
 πεπλανημένον ἢ τὸ τεθραυσμένον ἢ τὸ κατεαγμένον ἐν ἁμαρτίαις
 εἰς χωρίαν ὁδοῦ ἐπιδεσμών διὰ παρακλητικῆς νουθεσίας, ἐλα-
 φρύνων ἀπὸ παραπτωμάτων καὶ εὐελπιν ποιῶν, οὕτως ῥωμαλέον 20
 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποκαθίστα, ἐπανάγων ἐν τῇ ποίμνῃ· „τὸ ἐξω-
 σμένον ἐπιστρέφε“, τοῦτ' ἔστι τὸ ἐν ἁμαρτίαις γενόμενον καὶ εἰς
 ἐπιτίμῃσιν ἐκβεβλημένον μὴ ἔων ἔξω διαμένειν, ἀλλὰ προσλαμβα-
 νόμενος καὶ ἐπιστρέφων ἀποκαθίστα ἐν τῇ ποίμνῃ, τοῦτ' ἔστιν
 ἐν τῷ λαῷ τῆς ἀμώμου ἐκκλησίας. 5. „τὸ δὲ ἀπολωλὸς ἐκζητεῖ“, 25
 τοῦτ' ἔστι τὸ ὑπὸ πλῆθους παραπτωμάτων ἑαυτοῦ ἀπεπλίσαν
 τῆς σωτηρίας μὴ ἐάσης τελέως ἀπολέσθαι, τὸ ὑπὸ πολλῆς ψύξεως
 καὶ ψυχέλλας κάθυπνον γενόμενον καὶ διὰ βαρέος ὕπνου τῆς
 ἑαυτοῦ ζωῆς ἐπιλαθόμενον καὶ μακρὰν ἀποστατήσαν τῆς ἰδίας

4 Luc. 10, 16. — 8 Mt. 23, 37. — 12 Ezech. 34, 16. — 14 Ezech. 34, 16. —
 15 Ezech. 34, 4. — 17 Ezech. 34, 16. — 21 Ezech. 34, 16. — 25 Ezech. 34, 16.

p v | 10/11 ἀλλὰ μὴ εἰς ἀνατροπὴν > p v | 12 πορείας : ἀπὸ (ἐπὶ ο) πονη-
 ρίας b o | 12/13 τὸ ἐδρ. — τηρῶν : τὸ ἀσφαλὲς τῇ πίστει ἰσχυρώτερον b o |
 14 τὸ sec : τὸν b o | ἐν > p v | 18 τὸ τεθραυσμένον ἢ > o | ἢ τὸ κατ.
 ἐν > p | τὸ sec > b o v | 19 ἐπιδέμω α, ἐπιδένων v | 21 ἀποκαθιστῶν
 b o, + καὶ ὁ | 22 ἐπιστρέφων b o | τὸν b o | γενόμενον o | 25 ἀμώμον ἐκκλ. :
 παναμώμον πίστεως b o | δὲ > b o | 26/27 ἀπ. τῆς : ἀφελπίσαντι o | 27 τε-
 λείως b o | ψύξεως + ψυχικῆς b o | 28 καὶ pr : ἢ p v | 29 ἀποστάντα b o

lupi eum circumvagantem devorabunt, et penitus interibit; tu vero eum require et admonere et doce et converte et exhortare et confirma eum, ut vigilans sit, et praedica ei, eum spem habere, idque praecide ex eorum sensu, ne id dicant vel existiment, quod prius dictum est: *Delicta et peccata nostra veniant super nos, et nos in eis contabescimus, quomodo ergo vivere possumus?* 6. Neque enim decet eos hoc dicere vel sentire neque existimare, spem eorum praecisam esse ob multitudinem peccatorum, sed sciant, magnam esse misericordiam Dei, qui cum iuramentis et bono consilio 10 veniam promisit peccatoribus. 7. Si quis autem peccat neque novit scripturas nec confidit de longanimitate et misericordia Dei nec finem remissionis et paenitentiae perspicit, is propter incitiam ipsam in perniciem incurrit. 8. Tu ergo tanquam pastor compatiens, plenus caritatis et misericordiae et gregi attendens, re- 15 quire et numera gregem tuum, et quod aberravit sectare, sicut Dominus Deus Iesus Christus magister noster bonus ac salvator dixit: *Relinque nonaginta novem in montibus, et vade quaerere unam, quae aberravit, et si inveneris eam, impone eam in humeros tuos gaudens, quia invenisti, quod aberravit, et porta et misce eam gregi.* 20 9. Itaque etiam tu, episcope, audi et require eum, qui periit, et sequere eum, qui aberravit, et reducere eum, qui secessit; nam potestatem habes ** *dimittere in remissione, quod quassatum est*, Christi vultum portans. Per te salvator dicit his, qui peccaverunt: *Remittuntur tibi peccata tua; fides tua salvum te fecit, vade in pace!*

5 Ezech. 33, 10. — 9 Ezech. 33, 11. — 17 Luc. 15, 4—6; Mt. 18, 12, 13. — 20 Ezech. 34, 16. — 22 Luc. 4, 19. — 23 Luc. 7, 48, 50; cf. Mt. 9, 2; Mc. 5, 34.

22 in remissione : peccata delinquenti S | 23 his : . peccaverunt : ei . . peccavit S

1 ὥστε b o | εἰς βορὰν a : βορᾶ p v, εἰς βοῶσιν b o | σὺ > b o | 4 ὑμῶν . . ὑμῖν . . ὑμεῖς b o | αὐτὴν στηκώμεθα b o | 5 ζήσωμεν b o . εἰ > b o | 8 ἐμοῦ καὶ π. : ἡμῶν b o | 11 τοῦτ' ἐστὶν τὸν διάβολον > p v | 12 οὖν : γὰρ b o | 13 μετὰ (μεθ' p v) ὄρκου > b o | 15 μετάνοιαν a .

8. *relinque etc.*] Auctor narrationem evangelicam in formam mandati redegit. Infra V, 14, 15 orationem longam a se compositam Domino attribuit. De libertate, quam in S. Scriptura adhibenda sibi usurpat, cf. Th. Zahn, *Das*

Evangelium des Petrus 1893 p. 59 sqq.

* * *

8. Cf. Tert. De pud. c. 7—9; Ps.-Cypr. Ad Novat. c. 14.

9. Cf. Tert. De pud. c. 11.

ποιμνης, ὡς καὶ λύκοις περιπεσεῖν εἰς βοράν, σὺ ἀναζητεῖ καὶ
 νουθετῶν ἐπιστρέφε καὶ νήφειν παρακάλει καὶ ἐλπίδα ὑπόσπειρε,
 μὴ συγχωρῶν αὐτῷ λέγειν τὸ ὑπὸ τινων εἰρημένον, ὅτι „τὰ
 ἄσεβήματα ἡμῶν ἐφ’ ἡμῖν, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτοῖς τηκόμεθα, καὶ
 πῶς ζησόμεθα“; 6. εἰ οἷόν τε οὖν, ἰδιοποιεῖσθω ὁ ἐπίσκοπος 5
 τὸ πλημμέλημα, καὶ λεγέτω τῷ ἡμαρτηκότῃ, ὅτι σὺ μόνον ἐπί-
 στρεφον, κἀγὼ τὸν ὑπὲρ σοῦ θάνατον ἀναδέξομαι, ὡς ὁ κύριος
 τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ πάντων. „Ὁ ποιμὴν γὰρ ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν
 αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων, ὁ δὲ μισθωτὸς καὶ οὐκ ὢν
 ποιμὴν, οὐ οὐκ ἔστι τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχό- 10
 μενον“, τοῦτ’ ἔστιν τὸν διάβολον, „καὶ ἀφίησιν τὰ πρόβατα καὶ
 φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἀρπάζει αὐτά“. 7. εἰδέναι οὖν προσήκει, ὅτι
 τοῖς ἡμαρτηκόσιν εὐσπλαγχνός ὢν ὁ θεὸς μετὰ ὀρκου μετάνοιαν
 ἐπηγγείλατο· ὁ δὲ ἁμαρτήσας καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ τὴν
 περὶ μετανοίας ἀγνοῶν καὶ τὸ μακρόθυμον καὶ ἀνεξίκακον αὐτοῦ 15
 μὴ ἐπιστάμενος, ἔτι μὴν καὶ τὰς ἀγίας γραφὰς τὰς ταύτην κηρυσ-
 σούσας οὐ γινώσκων, ἅτε μὴ μεμαθηκὼς παρὰ σοῦ, ὑπὸ ἀνοίας
 ἀπόλλυται. 8. σὺ δὲ ὡς φιλόστοργος ποιμὴν καὶ ὡς σπονδαῖος
 νομεὺς ἀναζητεῖ ἀριθμῶν τὴν ποιμνὴν, τὸ λείπον ἐκζητεῖ, ὡς
 κύριος ὁ θεὸς ὁ ἀγαθὸς πατὴρ ἡμῶν, ἀποστείλας τὸν ἑαυτοῦ 20
 υἱὸν ποιμένα καλὸν καὶ σωτῆρα τὸν διδάσκαλον ἡμῶν Ἰησοῦν,
 ἐπιτρέψας αὐτῷ „ἐάσαι τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ
 πορευθῆναι ἐπὶ τὴν ζήτησιν τοῦ πεπλανημένου, καὶ εὐρόντα ἄραι
 ἐπὶ τοὺς ἑαυτοῦ ὄμους καὶ φέρειν ἐπὶ τὴν ποιμνὴν, χαίροντα ἐπὶ
 τῇ εὐρέσει τοῦ ἀπολωλότος“. 9. οὕτως οὖν ὑπήκοος γίνου καὶ 25
 σύ, ὃ ἐπίσκοπε, „ἐκζητῶν τὸ ἀπολωλός, κατευθύνων τὸ πεπλα-
 νημένον, ἐπιστρέφων τὸ ἀφεστός“. ἔξουσίαν γὰρ ἔχεις ἐπιστρέφειν
 καὶ „ἀποστελλεῖν τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει“. διὰ σοῦ ὁ σωτὴρ
 λέγει τῷ παρειμένῳ ἐν ἁμαρτίαις· „Ἀφένται σου αἱ ἁμαρτίαι, ἡ

3 Ezech. 33, 10. — 8 Ioann. 10, 11. 12. — 13 Ezech. 33, 11. — 22 Luc.
 15, 4—6; Mt. 18, 12. 13. — 26 Ezech. 34, 16. — 28 Luc. 4, 19. — 29 Luc.
 7, 48. 50; cf. Mt. 9, 2; Mc. 5, 34.

17 ἅτε : ὥστε b o | παρὰ : ὑπὲρ b, ὑπὸ o | ὑπὸ ἀνοίας : > a, + καὶ o i
 18 ἀπόλλυται : plura interpolat p | 18 ὡς sec > o p v | 19/25 ὡς — ἀπολω-
 λός : aberrat p | 20 κύριος a : ὁ κ. b o v | ὁ θεός : καὶ θ. b o | ἀγ. π.
 ἡμῶν : ἅγιος ποιμὴν ὁ b o | 24 ἐν τῇ ποιμνῇ a | χαίρων b o | 26/27 πεπλα-
 νημεν a | ἀφεστός : ἀφέσεως δεόμενον b o | 28 ἀποστελλεῖν : ἀπολύειν b o,
 διὰ σοῦ : ὡς καὶ b o | ἀφένται a

10. Pax vero est tranquilla ecclesia, in quam solvens eos, qui peccaverunt, restitue sanos, immaculatos, bonam spem gerentes, efficaces, in opere dolentes, sicut peritus et condolens medicus omnes sanans, qui per peccata plagati sunt. *Non enim opus habent*

5 ii, qui sani sunt, medicum, sed qui male habent. 11. Ut medicus ergo super ecclesiam constitutus noli cessare offerendo medicinam his, qui in peccatis aegrotant; sed omni modo cura eos et sana et integros redde ecclesiae, ut non incurras in hoc verbum, quod dicit Dominus: *Et in potentia erudiebatis illa cum inlusione.*

10 XXI. Non potens nec austerus nec durus nec abscisus nec sine misericordia, noli inludere populo, qui sub te ligatus est, abscondens ab eo paenitentiae locum. Hoc enim est, quod dicit: *Et in potentia erudiebatis ea cum inlusione.* 2. Si ergo durius agas cum laicis et fortiter corripas eos ita, ut abicias eos et proicias et

4 Mt. 9, 12. — 9 Ezech. 34, 4. — 13 Ezech. 34, 4.

1 tranquilla : tranquillitatis S | 3 efficaces in op. dolentes : assiduos in operibus oneris et tribulationis S | 4 qui : et maxime eos qui S | per pecc. plagati sunt : in peccatis suis erraverunt S, legens *πεπλανημένοις* pro *πεπληγμένοις* | 5 ut : et tu quoque episcopo S | 9 erudiebatis : subiecistis S, item c. 21, 1 | 10 nec durus > S

11. *et in potentia etc.*] Auctor haud dubie Ezech. 34, 4 allegat. LXX textu vulgato locum quidem sic reddunt: *καὶ τὸ ἰσχυρὸν καθειργάσασθε μόχθῳ*. Vulgata autem habet: cum austeritate imperabatis eis et cum potentia. Et hoc textu consentiunt ea, quae plura biblia manuscripta verbis *καὶ τὸ ἰσχυρὸν — μόχθῳ* addunt, scilicet *καὶ ἐν κράτει ἐπαιδεύσατε αὐτὰ καὶ ἐν παιγνίῳ*, quae verba etiam Constitutor habet, modo pro *καὶ ἐν παιγνίῳ* legens *μετὰ ἐμπαιγνοῦ*. Cf. Holmes et Parsons, Vetus Testamentum graecum cum variis lectionibus (1798—1827) ad Ezech. 34, 4; Field, Origenis Hexaplorum quae supersunt II (1867), 864. Field et Nestle (*Zeitschrift für neutestam. Wissenschaft* I, 1900, p. 177) versionem illam Theodotionis esse censent.

11. Cf. Tert. De pud. c. 9 ed. Reifferscheid-Wissowa p. 237, 15—18.

XXI. Ὅτι κίνδυνος μονομερῇ κρίσιν ποιήσασθαι καὶ τιμωρίαν ὀρίσαι κατὰ τοῦ μηδέπω ἐλεγχθέντος. Quod periculum sit una tantum parte audita iudicium facere et poenam decernere contra eum, qui nondum convictus est.

2. *τριτὴν γλῶσσαν*] i. e. linguam triplicem. Sirach 28, 14. 15 *γλῶσσα τρίτη* describitur calumnians et inter duos alios discordias serens. Talmud dicti apud Occidentales usitati mentionem facit, scilicet linguam tertiam tres occidere, detrahentem, auscultantem et insimulatum. Scholion II ad Iohannis Climacis Scalae gradum II similiter dicit: *Κατάλαος ψυχὴ τριβόλον ἔχει γλῶσσαν· ἐαυτὴν γὰρ καὶ τὸν ἀκούοντα, ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ τὸν καταλαλούμενον βλάπτει.*

πίστις σου σέσωκέν σε, πορεύου εἰς εἰρήνην“. 10. εἰρήνη δὲ
γαληνός ἐστιν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία, εἰς ἣν λύνων τοὺς ἡμαρ-
τηκότας ἀποκαθίστα ὑγίεις καὶ ἀμώμους, εὐέλπιδας, σπονδαίους,
ἐργοπόνους ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις, ὡς ἔμπειρος καὶ συμπαθὴς
ιατρὸς πάντας ἰώμενος τοὺς ἐν ἁμαρτίαις πεπληγμένους· „οὐ“ 5
γὰρ „χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἱατροῦ, ἀλλ’ οἱ κακῶς ἔχοντες·
ἦλθεν γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ πεπλα-
νημένον“. 11. ἱατρὸς οὖν ὢν τῆς ἐκκλησίας τοῦ κυρίου, πρόσαγε
θεραπείαν κατὰλληλον ἑκάστῳ τῶν νοσοῦντων, παντὶ τρόπῳ
θεράπευε, ὑγίαζε, σόους ἀποκαθίστα τῇ ἐκκλησίᾳ. ποιμαίνει τὸ 10
ποίμνιον μὴ „ἐν κράτει μετὰ ἐμπαιγμοῦ“ ὡς κατεξουσιάζων, ἀλλ’
„ὡς ποιμὴν χρηστὸς τῷ κόλπῳ συνάγων τὰ ἀρνία καὶ τὰς ἐν
γαστρὶ ἔχουσας παρακαλῶν“.

XXI. Ἐσο δὲ χρηστός, ἀγαθός, ἥπιος, ἄδολος, ἀφενδής, μὴ
σκληρός, μὴ αὐθάδης, μὴ ἀπότομος, μὴ ἀλαζών, μὴ ἀνηλεής, 15
μὴ τετυφωμένος, μὴ ἀνθρωπάρεσχος, μὴ δειλός, μὴ δίγνωμος,
μὴ ἐμπαίζων τοῖς ὑπὸ σὲ λαοῖς, μὴ ἀποκρύπτων ἀπ’ αὐτῶν τὰ
τοῦ θεοῦ νόμιμα καὶ τοὺς περὶ μετανοίας λόγους, μὴ πρόχειρος
πρὸς τὸ ἐξῶσαι καὶ ἐκβαλεῖν, ἀλλὰ ἀσφαλής, μὴ φιλεπιτιμητής,
μὴ προπετής, μὴ παραδεχόμενος κατὰ τινος μαρτυρίαν ἄνευ τριῶν 20
μαρτύρων, καὶ τούτων ἂν ὁ τρόπος ἢ μεμαρτυρημένος πάλαι,
καὶ εἰ μὴ ἀπὸ ἔχθρας κινούμενοι ἢ φθόνου. 2. εἰσὶ γὰρ πολλοὶ
ἐπιχαιρεσίσκαχοι, πρόγλωσσοι, „τριττὴν γλωῶσαν“ ἔχοντες, μισά-
δελφοι, ἔργον τιθέμενοι σκορπίζειν τὰ Χριστοῦ πρόβατα, ὧν εἰ

5 Mt. 9, 12. — 7 Luc. 19, 10. — 11 Ezech. 34, 4. — 11 Mt. 20, 25. —
12 Ies. 40, 11. — 23 Sirach 28, 14.

1 δέ : + καὶ λιμὴν a | 2 γαληνός a v : γαλινῶσα b, γαλίνει ὧσα o,
> p | ἡ h. l. a b o v. : ante γαληνός p v (hic bis) | Χριστοῦ a A B : θεοῦ
b o p v | 3 εὐέλπεις b o | 4 ἐμπειρικῶς b o | 5 ἱατρὸς πάντας > b o | ἰώ-
μενος p v L : ἰῶ a b, ἰῶν o | ἁμαρτία a | πεπληγμένους b o (πεπλημμένους)
L : πεπλανημένους a p v cf. S | 6 γὰρ χρεῖαν ∞ p v | 7 ζητῆσαι . . σῶσαι
∞ a | 8 ὢν a b o : ὑπάρχων p v | προσάγαγε b o | 11 μὴ ἐν κράτει (ἐγκρ.
b o v) a² b o p v : ἐγκρατεία μὴ a | 12 χρηστός : χῦ b o | 14 ἔσω a b o
ἄδολος > p v | 15 ἀνηλεής a cf. c. 14, 3 : ἀνελεής b o p v, similiter deinceps |
16 ἀνθρωπάρεσχος o | 17 ἐνεμπαίζων τοὺς . . λαοὺς b o | 19 ἀλλ’ a b |
20 μὴ pr > a, μὴ προπετής > b o | ἄνευ + τινὸς καὶ b o | 21 ἐάν p v |
22 ἀπ’ a | κινούμενος o p v | ἢ : καὶ b o | 24 Χριστοῦ : τοῦ Χρ. b o

non suscipias, qui peccaverunt, sed absque miseratione abscondas ab eis paenitentiam et conversionem, et cum non fueris coope-
 eis, disseminas oves ad escam bestiarum agri, id est maligni(s)
 saeculi huius hominibus, magis autem non hominibus, sed bestiis,
 5 hoc est gentilibus et haereticis. 3. Ei enim, qui expulsus est de
 ecclesia, mox se adiungunt et sicut agnum bestiae, ita eum illi
 comedere existimant, et per tuam abscisionem is, qui expulsus
 est, ad gentiles revertetur <aut haeresibus implicabitur> et omni
 modo ab ecclesia et ea, quae in Deo est spes, alienabitur, et per-
 10 ditionis eius tu eris reus. 4. Et cum paratissimus es eos, qui
 peccant, expellere et iam non reversantes suscipis eos, incurris in
 verbum Domini, ubi dicit: *Pedes illorum currunt ad malignitatem,*
veloces ad effundendum sanguinem; contritio et infelicitas in viis
eorum, et viam pacis non cognoverunt. 5. Via autem pacis est
 15 salvator noster, qui et dicit nobis: *Dimittite, et dimittetur vobis,*
 <*date et dabitur vobis*>, hoc est: date remissionem peccatorum et
 recipietis. Nam et docuit nos incessanter orantes dicere: *Remitte*
nobis debita nostra, sicut et nos remisimus debitoribus nostris. 6. Si
 ergo non remiseris his, qui peccaverunt, quomodo recipies? Nonne
 20 econtra per tuum ipsius os te conligas dicens remisisse, et non
 remisisti, sed interfecisti? 7. Qui enim de ecclesia pellit eum,
 qui convertitur, interficit eum pessime et sanguinem eius effundit

12 Ies. 59, 7. 8; Rom. 3, 15-17. — 15 Luc. 6, 37. 38. — 17 Mt. 6, 12;
 Luc. 11, 4.

2 et conversionem > S | 2/3 et cum non f. c. eis : minister es reductus
 iniquitatis S | 3 malignis S C | 5 hoc est > S | ei enim S C : etenim L |
 6 agnum b. ita : bestiae malae S | 8 aut h. implicabitur S C | 10 et cum :
 quia S | 11 incurras L | 15 nobis > S | dimittite et d. vobis : dimittite peccata
 peccatoribus, ut vobis quoque peccata vestra dimittantur S | 16 date et d. vobis
 S C | 16/17 et recipietis : ut vos quoque remissionem accipiat S | 18 remi-
 simus : remittimus S; auctor legisse videtur ἀφήκαμεν pro ἀφιέμεν, quod
 restitutum est in C | 19 recipies : accipies remissionem S | 21/22 eum qui con-
 vertitur : aliquem sine misericordia quid aliud facit nisi S

1 διασπείρας b, διέσπειρας o | 3 μᾶλλον — ἀνθρώποις > b o | 4 ἐθνι-
 κοῖς > b o | 5 τῶ : καὶ b o | 5/6 προσπαῖζονσιν p v | 6 ὥς pr p v cf. A :
 > a b o | ἀνοβόρα p v | 7 γὰρ + καὶ b o | 9 ἢ > b o | 11 τῆς pr : καὶ
 b o | 12 γένη p v | 14 ἀκηρότηρον b o | προσδέξασθαι b o | 15 ἐπιστρα-
 φέντα b o | 16 ἀλογοῦντα o | ἰάσασθαι b o | γὰρ : δὲ b o | 17 ταχινό :

παραδέχεσθαι θέλεις τὸν λόγον ἀκρίτως, διασπερείς σου τὸ πνεῦμα καὶ παραδώσεις λύκοις εἰς κατάβρωμα, τοῦτ' ἔστι δαιμόνιον καὶ πονηροῖς ἀνθρώποις, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ θηρίοις ἀνθρωποειδέσιν, ἐθνικοῖς καὶ Ἰουδαῖοις καὶ αἰρεσιώταις ἀθέοις. 3. τῷ γὰρ ἐκβληθέντι τῆς ἐκκλησίας εὐθὺς προσπελάζουσιν οἱ λυμεῶνες ὡς λύκοι καὶ ὡς ἄρνα βορὰν ἡγούνται, κέρδος ἰδίου ἡγούμενοι τὴν ἐκείνου ἀπώλειαν· καὶ γὰρ ὁ τοῦτον πατὴρ διάβολος ἀνθρωποκτόνος ἐστίν· καὶ ὁ διὰ τῆς σῆς ἀκρισίας ἀδικῶς ἀφορισθεὶς καὶ ἀθυμία συσχεθεὶς καὶ ὀλιγοψυχίας ἢ εἰς ἔθνη ἀποπλανηθήσεται ἢ εἰς αἱρέσεις συμποδισθήσεται, καὶ παντελῶς 10 τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς εἰς θεὸν ἐλπίδος ἀπαλλοτριωθήσεται καὶ συμποδισθήσεται ὑπὸ ἀσεβείας, καὶ γενήσῃ σὺ τῆς ἐκείνου ἀπωλείας ἔνοχος. 4. οὐ γὰρ δίκαιόν ἐστιν, ἔτοιμον μὲν εἶναι ἐκβάλλειν τὸν ἡμαρτηκότα, ὁκνηρὸν δὲ ὑπάρχειν εἰς τὸ προσδέχεσθαι τὸν ἐπιστρέφοντα, καὶ πρόχειρον μὲν εἰς τὸ ἀποκόπτειν, ἀνηλεὲς δὲ 15 εἰς τὸ τὸν ἀλγοῦντα ἰᾶσθαι· περὶ γὰρ τῶν τοιούτων λέγει ἡ θεία γραφή· „Οἱ πόδες αὐτῶν εἰς κακίαν τρέχουσιν, ταχινοὶ εἰσιν τοῦ ἐκχεῖν αἷμα· σύντριμμα καὶ τάλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν· οὐκ ἔστιν φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν“. 5. ὁδὸς δὲ εἰρήνης ἐστὶν ὁ σωτὴρ ἡμῶν 20 Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὃς καὶ ἐδίδαξεν ἡμᾶς λέγων· „Ἀφετε, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν· δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν“, τοῦτ' ἔστιν δίδοτε ἀφ᾽ εἰς ἁμαρτιῶν, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν τὰ παραπτώματα, ὡς καὶ διὰ τῆς εὐχῆς ἡμᾶς ἐπαίδενσεν λέγειν πρὸς τὸν θεόν· „Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις 25 ἡμῶν“. 6. ἐὰν οὖν μὴ ἀφῆτε τοῖς ἡμαρτηκόσιν, πῶς ὑμεῖς λήψετε τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν; οὐχὶ τοῦναντίον ἑαυτὸν δεσμεύεις, λέγων ἀφιέναι καὶ μὴ ἀφιῶν; τῷ ἑαυτῶν στόματι ἐναντιωθήσεσθε, λέγοντες ἀφιέναι καὶ μὴ ἀφιέντες. 7. γινώσκετε γάρ, ὅτι ὁ τὸν μὴ ἀδικήσαντα ἐκβάλλον ἢ τὸν ἐπιστρέφοντα 30

7 Ioann. 8, 44. — 17 Ies. 59, 7. 8; Rom. 3, 15—18. — 21 Luc. 6, 37. 38.

— 24 Mt. 6, 12; Luc. 11, 4.

καὶ τ. b o | 18 ἐκχέαι o | 21 ὁ > b o | 22 ὑμῖν pr : + τοῦτ' ἔστιν b | δι-
δότε — ὑμῖν > o | 23 ὑμῖν τὰ π. : τὰ π. ὑμῶν b o | 24 πρὸς τὸν a : πρὸς
b o, τὰ πρὸς p v | 25 ὁφ. : παραπτώματα b o | ἀφίμεν b o | 26 ἀφῆτε
a b o : ἀφίετε p v | 27 τοῦν. : τοῖς (τοῖ ο) ἐναντίοις b o | 27/28 ἑαυτὸν —
ἀφιῶν > b o | ἑαυτὸν δ. λέγων p v A : ἑαυτοὺς δεσμεύετε λέγοντες a |
28 ἀφιῶν : ἀφιέντες; οὐ a | 29 ἀφίοντες b o v | 30 ἐκβαλῶν o

sine misericordia. Si autem *iustus* iniuste a quoquam gladio interfectus fuerit, apud Deum *in requie* est in refrigerium. 8. Qui autem pellit de ecclesia et iam non suscipit, in aeternum pessime et amare interficit eum et perpetuo et pessimo igni in escam
5 tradit eum, qui expulsus est, non adtendens ad misericordiam Domini et reminiscens eam, quae super paenitentes est, bonitatem eius nec hac in re tanquam exemplar sumens eos, qui in multitudine peccatorum in paenitentia acceperunt remissionem a Deo.

XXII. Oportet autem te, o episcopo, ante oculos habere et
10 ea, quae praecesserunt, et ab eis exemplum sumere et discere curationem animarum et admonitionem ac correptionem et adhortationem eorum, qui paenitentiam agunt et quibus adhortatio opus est. Adhuc et ad iudicandum, ad comparisonem causae, per multam doctrinam exquirere Dei voluntatem, sicut ipse fecit,
15 ita et vos oportet facere in iudiciis. 2. Audite, o episcopi, ad[huc] haec, quae talia sunt, iuvamentum similitudinis. 3. Scriptum est in quarto libro Regnorum et in secundo Paralipomenum [quod est praetermissarum] sic: 4. *In diebus filius erat duodecim annorum Manasses, cum regnasset, et imperavit quinquaginta annos in*

1 Sap. 4, 7. — 18 IV Reg. 21, 1—17.; II Paralip. 33, 1—13.

2 in refrigerium > S C | 4 eum et : et Deus eum S | 6 Domini : Dei S C | 7 hac in re t. ex. sumens eos qui C : accipiens exemplum Christi nec respiciens eos qui S : obiectans eos qui tales sunt et L | 10/13 et ab eis — opus est S : simul ad scientiam sanitatis ad eos qui corripiendi sunt et obtrectandi L corruptus et aegre sanandus | 15 vos S : nos L | iudiciis : + De Manasse L | ad S C | 17 Regnorum : Regum S | quod est praeterm. : interpretamentum | 18 diebus + illis S

1 φρονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐστίν α | 1/2 καὶ αἷμα — ἀδ. αὐτοῦ > ο | 2 αὐτοῦ pr > α | 3 θεὸν α ο : τὸν θ. b p v | ἐκδικηθήσεται ο | 5 ματαίως α v : ἀδίκως b o p, b o post ἀφορισθεῖς | μὲν α | ἐκβαλὼν α b | 8 ἀγαθοσύνην p v | 9 τοὺς > b o | ἀμαρτημάτων b o | 10/11 ἀναίτιον : ἀνετίον ο | 11 δεχόμενος b o | 11/12 τὸν μετανοοῦντα p v | 13 εἰς τὸ b | 14 προσδέξασθαι b o | 14/15 ἔλεος γ. κ. κρίσιν > b o | 15 ἔδεν b | αὐτὸν b o | 16 σε ᾧ > α | 18 ἔτι + δὲ ο | 19 ἡ α ο : ἡ v, εἰ b p, + ὁ b o | 20 καὶ ο p v A : ἡ α b | 21 κρίνη b, κρίνει ο | ἡ : εἰ b o | 23 ἀποθάνεις α v | 25 ἐνχόμενον b : φθορὰς + ἄδον p v | 26 αὐτοῦ > α v | 27 δῆ : δεῖ α | 30 τῷ (> s) τῶν

XXII. Ὅτι μέγα παράδειγμα μετανοίας πρόκειται Δαυὶδ καὶ Νινευῖται, Ἐζεκιὰς τε καὶ ὁ τοῦτον νιὸς Μα-

νασσηῆς. Quod magnum paenitentiae exemplum proponatur in David, Ninevitis, Ezechia huiusque filio Manasse.

μη προσδεχόμενος φονεύει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ αἷμα ἐκχέει
ὡς Καὶν Ἀβελ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ βοῶν πρὸς
θεὸν ἐκζητηθήσεται· „δικαίος“ γὰρ ἀδίκως φονευθεὶς ὑπὸ τινὸς
παρὰ θεῶ „ἐν ἀναπαύσει ἔσται“ εἰς τὸν αἰῶνα, ὡσαύτως καὶ ὁ
ματαιῶς ἀφορισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. 8. ὁ μέντοι ἐκβάλλων 5
ὡς λοιμὸν τὸν ἀνάτιον, πικρότερος φονέως ὁ τοιοῦτος, οὐκ
ἀφορῶν εἰς τὸ τοῦ θεοῦ ἔλεος, οὐδὲ μνημονεύων αὐτοῦ τὴν ἐπὶ
τοῖς μετανοοῦσιν ἀγαθωσύνην, οὐδὲ λαμβάνων σκοποὺς τῶν
τοιούτων τοὺς ἐκ πλήθους παραπτωμάτων ἐν μετανοίᾳ εἰληφότας
ἄφειν. 9. διὰ τοῦτο ἱταμώτερος σωματικοῦ φονέως ὁ τὸν ἀνατί- 10
τιον ἀπορρίπτων. ὡσαύτως καὶ ὁ μὴ προσδεχόμενος τοὺς μετα-
νοοῦντας σκορπίζει τὰ τοῦ Χριστοῦ, κατ' αὐτοῦ γινόμενος· ὡς
γὰρ δικαίος ἐστὶν ὁ θεὸς ἐν τῷ κρίνειν τοὺς ἁμαρτωλοὺς, οὕτως
ἐλεήμων ἐν τῷ προσδέχεσθαι τοὺς ἐπιστρέφοντας· „ἔλεος“ γὰρ
„καὶ κρίσιν ἤδεν“ αὐτῷ ὁ θεοφιλὴς Δαβὶδ. 15

XXII. Χρὴ δέ σε, ὃ ἐπίσκοπε, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν καὶ τὰ
προωδευκότα καὶ ἐμπείρους αὐτοῖς κεχρησθαι πρὸς ρουθεσίαν τῶν
στυπτικῶν ἢ παρακλητικῶν δεομένων λόγων· ἔτι καὶ ἐν τῷ
κρίνειν σε δίκαιον τῷ τοῦ θεοῦ ἐξακολουθεῖν θελήματι, καὶ ἢ
θεὸς δικάζει τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ ἐπιστρέφοντας, παραπλησίως 20
καὶ σὲ κρίνειν. 2. ἢ γὰρ οὐχὶ καὶ τὸν Δαβὶδ ὀλισθήσαντα ὄνει-
δίσας διὰ τοῦ Νάθαν καὶ εἰπόντα μετανοεῖν εὐθὺς καὶ τοῦ θανάτου
λυτροῦται λέγων· „Θάρσει, οὐ μὴ ἀποθάνῃς“; Ἰωνᾶν μὴ θελή-
σαντα Νινευίταις κηρῶσαι ὑπὸ θαλάσσης καὶ κήτους καταποθῆναι 25
ποιήσας, εὐξαμένου ἐν κοιλίᾳ, ἀνήγαγεν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν
αὐτοῦ; Ἐζεκίαν πρὸς ὀλίγον τυφωθέντα, εὐξάμενον μετὰ δα-
κρύων, ἀφῆκεν τοῦ ἐγκλήματος; 3. ἀκούσατε δὴ, ὃ ἐπίσκοποι,
πρὸς τὰ τοιαῦτα ὀφέλιμον ὑπόδειγμα· γέγραπται γὰρ ἐν τῇ
τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων
τῇ τῶν ἡμερῶν οὕτως· 4. „Υἱὸς Μανασσῆς ἐν τῷ βασιλεύειν 30
αὐτὸν δωδεκαετῆς, καὶ πεντήκοντα πέντε ἔτη ἐβασίλευσεν ἐν

2 Gen. 4. — 3 Sap. 4, 7. — 14 Ps. 102, 1. — 23 II Reg. 12, 13. —
24 Ion. — 26 IV Reg. 20. — 30 IV Reg. 21, 1—17; II Paralip. 33, 1—13.

ἡμερῶν a p s v : > b o | 30/31 υἱὸς Μαν. (μαν. υἱὸς ἐζεκιῶν b o s) —
δωδεκαετῆς b o p v A B cf. D : καὶ ἀπέθανεν ἐξεκίας, καὶ ἐβασίλευσεν
ὁ υἱὸς αὐτοῦ μανασσῆς, ἐτῶν δώδεκα ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτὸν a | 31 πεντή-
κοντα + καὶ a | πέντε a p s v A : > b o

Hierusalem; et nomen matris eius Epsiba. 5. Et fecit malignum coram Domino abominationibus gentilium, quos disperdidit Dominus a facie filiorum Israel. Et conversus est et aedificavit excelsu, quae destruxit Ezechias, pater ipsius, et constituit sculptilia Bahalim et erexit altare 5 Bahal et fecit condensa sicut fecit Achab, rex Israel, et fecit altaria omni militiae caeli et adoravit omnem virtutem caeli. Et aedificavit altare in domo Domini, in qua dixit Dominus: in domo Hierusalem ponam nomen meum. 6. Et serviit altaribus Manasses et dixit: sit nomen meum in aeternum. Et aedificavit altaria omni militiae caeli 10 in utrisque atriis domus Domini; et ipse transponebat filios suos per ignem in Gae-Banaemon et auguriabatur et maleficia faciebat et fecit sibi pythones et procantatores et praescios et multiplicavit facere malignum in oculis Domini, ut irritaret eum. 7. Et posuit sculptilem et fusilem condensi imaginem, quam fecit in domo Domini, in qua 15 dixit Dominus ad David et ad Salomonem, filium eius: in domo hac in Hierusalem, (quam) elegi ex omnibus tribubus Israel, et ponam nomen meum in aeternum, et non adponam movere pedem meum a terra Israel, quam dedi patribus ipsorum, ita tamen, si custodierint omnia, quaecumque mandavi eis secundum omne praeceptum, quod 20 mandavit eis servus meus Moyses. Et non audierunt [eum], et seduxit eos Manasses, ut facerent malignum in oculis Domini super gentes, quas abstulit Dominus a facie filiorum Israel. 8. Et locutus est Dominus super Manassem et super populum eius in manu[s] servorum suorum prophetarum dicens: propter abominationes iniquas, quas fecit 25 Manasses, rex Iuda, ex omnibus, quibus fecit Amorraeus coram ipso, et peccare fecit Iudam in simulacris eius, haec dicit Dominus Deus Israel: ecce ego inducam mala super locum istum ita, ut omnium

1 Aphiba S | 2 abominationibus : iuxta abominaciones S LXX | 4/5 et erexit a. Bahal > S | 7 altare + daemonibus S | domo sec + Domini S | 8 altaribus : excelsis S | 11 Gae-B. : valle Bar Hinnom S | 15 hac + et S | 17 et > S LXX | 20 eum > S C LXX | 23 in manu LXX : per S | 27 locum istum : Hierusalem et Iudam S C LXX

1 Έψ. : έλίβαν b o | 2 οὐκ άπ. : καὶ οὐκ άπέστρεψεν b o | 3 κύριος > o | τῶν > a, τ. νῶν > b o | 5 κατέπανσεν b | 6 καὶ άνέστ. — Βάαλ > b o | τῇ : τῷ a | 7/16 καὶ έποίησεν — θεραφεῖν : aberrat p | 7,8 καὶ έπ. — οὐρανοῦ > b o | 8 πάσῃ — θυσιαστήριον v cf. D : > a | ψυχολόγησεν : άνέστησεν b o | θυσιαστήριον b o L : -ήρια v | 10 καὶ > v | 11 θυσιαστήριον b | 13 θυσιαστήριον b o | τῆς στρατιᾶς b | 14 αὐτός : οὕτως b o | διήγεν b o L :

Ἱερουσαλήμ, καὶ ὄνομα τῇ μητρὶ αὐτοῦ Ἐπιβά. 5. καὶ ἐποίησεν
 τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου, οὐκ ἀπέσχετο ἀπὸ τῶν βδελυγμάτων
 τῶν ἐθνῶν ὧν ἐξωλόθρευσεν κύριος ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν
 Ἰσραὴλ· καὶ ἐπέστρεψεν Μανασσῆς καὶ ὠκοδόμησεν τὰ ὑψηλά,
 ἃ κατέσπασεν Ἐζεκίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἔστησεν στήλας τῇ 5
 Βάαλ καὶ ἀνέστησεν θυσιαστήριον τῇ Βάαλ, καὶ ἐποίησεν ἄλλω,
 καθὼς ἐποίησεν Ἀχαάβ βασιλεὺς Ἰσραὴλ· καὶ ἐποίησεν θυσιαστήρια
 πάσῃ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠκοδόμησεν θυσιαστήριον ἐν
 οἴκῳ κυρίου, ἐν ᾧ εἶπεν κύριος πρὸς Δαυὶδ καὶ πρὸς Σολομῶνα
 τὸν υἱὸν αὐτοῦ λέγων, ὅτι ἐν αὐτῷ θήσω τὸ ὄνομά μου. 6. καὶ 10
 ἔστησεν Μανασσῆς θυσιαστήρια, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐδούλευσεν τῇ
 Βάαλ, καὶ εἶπεν· ἔσται τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὠκο-
 δόμησε θυσιαστήρια ἐν ταῖς δυσὶν ἀύλαῖς οἴκου κυρίου τῇ στρατιᾷ
 τοῦ οὐρανοῦ· καὶ αὐτὸς διῆγεν τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐν πυρὶ ἐν Γε
 Βενεννόμ, καὶ ἐκκληδονίζετο καὶ ἐφαρμακεύετο καὶ ἐποίησεν ἐγ- 15
 γαστριμύθους καὶ ἐπαοιδούς καὶ γνώστας καὶ θεραπεῖν, καὶ
 ἐπλήθυνεν τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐν ὀφθαλμοῖς κυρίου τοῦ
 παροργίσαι αὐτόν. 7. καὶ ἔθηκεν τὸν χωνευτὸν καὶ τὸν γλυπτὸν
 τοῦ ἄλσους, τὴν εἰκόνα ἣν ἐποίησεν, ἐν οἴκῳ κυρίου, ἐν ᾧ ἐξελέ-
 ξατο κύριος θέσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκεῖ ἐν Ἱερουσαλήμ τῇ ἁγίᾳ 20
 πόλει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἶπεν· οὐ προσθήσω τὸν πόδα μου
 σαλεῦσαι ἀπὸ τῆς γῆς τοῦ Ἰσραὴλ, ἣν ἔδωκα τοῖς πατράσιν
 αὐτῶν, πλὴν ἐὰν φυλάξωνται κατὰ πάντα ὅσα ἐνετείλαμην αὐτοῖς,
 κατὰ πᾶσαν ἐντολήν, ἣν ἐνετείλατο ὁ δοῦλός μου Μωϋσῆς. καὶ
 οὐκ ἤκουσαν, καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς Μανασσῆς τοῦ ποιῆσαι τὸ 25
 πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου ὑπὲρ τὰ ἔθνη, ἃ ἐξῆρεν κύριος ἀπὸ
 προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. 8. καὶ ἐλάλησεν κύριος ἐπὶ Μα-
 νασσῇ καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν χειρὶ δούλων αὐτοῦ τῶν
 προφητῶν λέγων· ἀνθ' ὧν ὅσα ἐποίησεν Μανασσῆς ὁ βασιλεὺς
 Ἰούδα τὰ βδελύγματα τὰ πονηρὰ ταῦτα ἀπὸ πάντων ὧν ἐποίησεν 30
 ὁ Ἀμορραῖος ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐξήμαρτεν τὸν Ἰούδαν ἐν τοῖς
 εἰδώλοις αὐτοῦ, τάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ· ἰδοὺ ἐγὼ φέρω

διήγαγεν a v | 14/15 Γε Βενεννόμ L cf. II Paral. 33, 6 : γεβαυαλ (-vè v,
 γέβοῦν b o) ἐν ὀνόματι a b o v | 16 θεραπεῖμ o v | 17 τοῦ ποιῆσαι > v |
 18 τὸν . . τὸν b o L : τὸ . . τὸ a p v | χωνευτήριον p v | 20 ἁγία > p v |
 21 καὶ εἶπεν : εἰπεῖν καὶ b o | οὐ + σαλεύσω οὐδὲ b o | 22 τοῦ > b o |
 δέδωκα p v | 24 M. (μωσῆς a) ὁ δ. μου b o | 27/28 Μανασσῇ a | 28 ἐν χειρὶ
 δ. αὐτοῦ > b o | 29 ὁ a o : > b p v | 31 ὁ > b

audientium resonent utraeque aures; et extendam mala super Hierusalem, mensuram Samariae et ponderationem domus Aciab, et delebo Hierusalem sicut deletur alabastrus unguentis; evertitur et evertitur in faciem suam, et retribuam reliquias hereditatis meae * et tradam
 5 eos in manus inimicorum eorum, eruntque in direptionem ac rapinam cunctis adversariis suis, eo quod fecerunt malum in oculis meis et irritaverunt me ex die, qua eduxi patres eorum ex Aegypto, et usque ad hanc diem. 9. Et iterum Manasses effudit sanguinem innocentem multum, donec impleret Hierusalem hominibus caesis de fine ad finem,
 10 propter peccata sua, quibus peccavit quibusque peccare fecit etiam Iudam, ut faceret malum coram Domino. 10. Et duxit super eos Dominus principes virtutis regis Assur, et comprehenderunt Manassem, et vinxerunt eum ac ligaverunt catenis, et duxerunt eum in Babylonem, et incluserunt eum in domo carceris plane ligatum ac ferro
 15 vinctum, et dabatur ei panis ex furfuribus parvo pondere et parva mensura aquae cum aceto mixtae, ut viveret, compressus ac languens valde. 11. Et ut vehementer coangustatus est, quaesivit faciem Domini Dei sui, ac humiliavit se valde coram Deo patrum suorum, et oravit ad Dominum Deum dicens: 12. Domine, Deus patrum

19 Oratio Manassis.

1 mala > S | 3 alab. unguentis : ὁ ἀλάβαστρος LXX, hydria S | evertitur sec : et cadit S | 4 retribuam : dabo in ruinam S | 12 virtutis regis C Opus imperf. in Matth. : > S

XXII, 9—11; 15—16; XXIII, 3; XXIV, 1. Has particulas tacite exscripsit auctor Operis imperfecti in Matth. I, 10 hom. I; cf. Testimonia.

* * *

8. τὸ πνῆϊον] Hanc vocem IV Reg. 21, 13 Lucianus martyr in sua Bibliorum recognitione usurpat. Cf. Libr. V. T. canon. ed. Lagarde 1883 p. 389. Textus vulgatus LXX aequae ac Didascalica habet vocem ὁ ἀλάβαστρος. Cf. E. Nestle in *Expository Times* IX, 77.

10. καὶ ἦν δεδεμένος — σφόδρα] Haec in S. Scriptura non leguntur.

Verbis ἦγαγον (αὐτὸν) εἰς Βαβυλῶνα II Paralip. 33, 11 confestim v. 12 succedunt verba καὶ ὡς ἐθλίβη κτλ. Itaque illa ex traditione Iudaeorum vel ex libris apocryphis desumpta sunt, fortasse e libro illo Hebraeorum non canonico, cuius Sozomenus H. E. IX, 17 mentionem facit.

10—16; XXIII, 1. Georg. Chron. c. 60.

12. Oratio Manassis, ut II Paralip. p. 33, 18. 19 traditur, scripta fuit in Historia regum Israel et in Historia Hozai. Oratio, quae hic legitur, ficticia est et ex eodem fonte fluxisse videtur, e quo ea, quae v. 10 de captivitate

κακὰ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ Ἰούδαν, ὥστε παντὸς ἀκούοντος αὐτὰ
 ἡγήσει ἀμφοτέρω τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ ἐκτενῶ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ τὸ
 μέτρον Σαμαρείας καὶ τὸν σταθμὸν οἶκον Ἀχαάβ, καὶ ἀπαλείψω
 τὴν Ἱερουσαλὴμ, καθὼς ἀπαλείφεται τὸ πνύξιον ἀπαλειφόμενον,
 καὶ καταστρέψω ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἀποδώσομαι τὸ ὑπό- 5
 λειμμα τῆς κληρονομίας μου, καὶ παραδώσω αὐτοὺς εἰς χεῖρας
 ἐχθρῶν αὐτῶν, καὶ ἔδονται εἰς διαρπαγὴν καὶ προνομὴν πᾶσι
 τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν· ἀνθ' ὧν ὅσα ἐποίησαν πονηρὰ ἐν ὀφθαλμοῖς
 μου, καὶ ἦσαν παροργίζοντές με ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξήγαγον τοὺς
 πατέρας αὐτῶν ἐκ γῆς Αἰγύπτου καὶ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. 10
 9. καὶ γε αἷμα ἀθῶον ἐξέχεεν Μανασσῆς πολὺ σφόδρα, ἕως οὗ
 ἐπλήσεν τὴν Ἱερουσαλὴμ στόμα ἐπὶ στόματι, πλὴν ἀπὸ τῶν
 ἀμαρτιῶν αὐτοῦ ὧν ἐξημαρτεν τὸν Ἰούδαν ποιῆσαι τὸ πονηρὸν
 ἐν ὀφθαλμοῖς κυρίου. 10. καὶ ἤγαγεν κύριος ἐπ' αὐτὸν τοὺς
 ἄρχοντας τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως Ἀσούρ, καὶ κατελάβοντο 15
 τὸν Μανασσῆν ἐν δεσμοῖς καὶ ἔδωσαν αὐτὸν ἐν πέδαις χαλκαῖς
 καὶ ἤγαγον αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα· καὶ ἦν δεδεμένος καὶ κατασεσι-
 δηρωμένος ὅλος ἐν οἴκῳ φυλακῆς, καὶ ἐδίδοτο αὐτῷ ἐκ πιτύρων
 ἄρτος ἐν σταθμῷ βραχύς καὶ ὕδωρ σὺν ὄξει ὀλίγον ἐν μέτρῳ,
 ὥστε ζῆν αὐτόν, καὶ ἦν συνεχόμενος καὶ ὀδυνώμενος σφόδρα. 20
 11. καὶ ὡς βιάως ἐθλίβη, ἐζήτησεν τὸ πρόσωπον κυρίου τοῦ
 θεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐταπεινώθη σφόδρα ἀπὸ προσώπου κυρίου τοῦ
 θεοῦ τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ προσηύξατο πρὸς κύριον τὸν θεὸν
 λέγων· 12. Κύριε παντοκράτορ, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, τοῦ

24 Oratio Manassis.

1 ὡς ο | πάντως b ο | ἀκ. αὐτὰ : αὐτῷ b, αὐτὸν ο | 2 ἡγήσει a |
 3 σταθμὸν + τοῦ b ο | 5 προσώπον p v | 7 προνομὴν καὶ διαρπ. a | 8 ἐποί-
 ησεν b ο | 9 με > b ο | ἐφ' ο | 12 ἐπλήρωσεν ο | 15 τῶν δυνάμεων b ο |
 Ἀσσοῦρ p v | κατέλαβον b p | 18 ἐδίδοτο b ο | 19 ἐν μέτρῳ > p v | 22 καί :
 ἕως b ο | 22/23 τοῦ θεοῦ > b ο | 23 τὸν θεὸν > a | 24 παντοκράτωρ b ο p v

Manassis dicuntur. Praeter auctores Didascaliae et Constitutionum eam agnoverunt Didymus De trinitate III, 21 (PG 39, 908); Ps.-Chrysostomus Hom. in Publicanum et Pharisaicum c. 2; Antonius Monachus Melissa II, 94; Theodorus Studita Sermo catech. 93; Theophanes Cerameus Hom. 56, aliique

unum vel alterum versum orationis laudantes. Verecundus Africanus (saec. VI) commentarium in orationem scripsit, quem edidit I. B. Pitra, Spicilegium Solesmense IV, 91—100. Scholion in Ioannis Dam. S. Parallelis V, 7 post II Paralip. 23, 11—13 et in Chronico Georgii Hamartoli c. 60 allegatum

- meorum, Deus Abraham et Isaac et Iacob et seminis eorum iusti, qui fecisti caelum et terram cum omni ornatu eorum, qui ligasti mare et erexisti mandato verbi tui, qui clausisti abyssum et signasti eam timendo ac glorioso nomine tuo, quem omnia pavent ac tremunt
- 5 a facie virtutis tuae, quia impatibilis magnificentia gloriae tuae et intolerabilis ira comminationis tuae in peccatores, infinita vero et immensa misericordia promissionum tuarum, quoniam tu es Dominus longanimis, misericors et valde benignus et paenitens super mala hominum, et tu, Domine, secundum suavitatem bonitatis tuae pro-
- 10 misisti remissionem paenitentibus a peccatis eorum, et multitudine miserationum tuarum decrevistis paenitentiam peccatoribus in salutem.
13. Tu ergo, Domine Deus iustorum, non posuisti paenitentiam iustis, Abraham et Isaac et Iacob, qui non peccaverunt tibi, sed posuisti paenitentiam super me peccatore, quia super numerum arenae maris
- 15 multiplicata sunt peccata mea; neque spiritum habeo, ut exaltem caput meum prae multitudine iniquitatum mearum. Et nunc, Domine, iuste crucior et iuxta meritum meum languo, vinctus ac curvatus vinculis multis ferreis, ita ut caput meum non possim sursum tollere; neque enim dignus sum, qui oculos meos tollam et intuear et ad-
- 20 spiciam altitudinem caeli prae magna iniquitate scelerum meorum, quia mala coram te feci et irritavi iram tuam, erigens idola ac multiplicans abominationes. 14. Et nunc flecto genua cordis mei ante te, deprecans bonitatem tuam. Peccavi, Domine, peccavi, et quia iniquitates meas ego cognosco, peto rogans te: remitte mihi,
- 25 Domine, et ne perdas me cum delictis meis, neque in aeternum irascaris super me servans peccata mihi, neque condemnes me nec decidas me in infima terrae, quia tu es Deus paenitentium. Et in me igitur, Domine, ostende bonitatem tuam, quia ** indignum me salvum facies secundum <multam> misericordiam tuam, et glorificabo
- 30 te semper in omni vita mea, quoniam te laudant omnes virtutes

29 multam S C

etiam I. S. Africanum testem profert dicens: Ἰστέροται παρὰ (al. περὶ) Ἀφρικανῶ, ὅτι ἐν τῷ λέγειν ᾠδὴν τὸν Μανασσῆ τὰ δεσμὰ διερράγη σιδηρᾶ ὄντα καὶ ἔφυγεν (PG 95, 1435; 110, 287). Hoc testimonium autem

valde dubium est. Primus testis certus est auctor Didascaliae, et E. Nestle, qui de oratione disputavit in *Septuagintastudien* III, 1899; IV, 1903, eum etiam auctorem orationis esse demonstrare conatus est.

Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ τοῦ σπέρματος αὐτῶν τοῦ
 δικαίου, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν σὺν παντὶ τῷ κόσμῳ
 αὐτῶν, ὁ πεδήσας τὴν θάλασσαν τῷ λόγῳ τοῦ προστάγματός σου,
 ὁ κλείσας τὴν ἄβυσσον καὶ σφραγισάμενος αὐτὴν τῷ φοβερῷ καὶ
 ἐνδόξῳ ὀνόματί σου, ὃν πάντα φοβίσκει καὶ τρέμει ἀπὸ προσώπου 5
 δυνάμεώς σου, ὅτι ἄσπεκτος ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς δόξης σου· καὶ
 ἀνυπόστατος ἡ ὀργὴ τῆς ἐπὶ ἁμαρτωλοὺς ἀπειλῆς σου, ἀμέτρητόν
 τε καὶ ἀνεξιχνίαστον τὸ ἔλεος τῆς ἐπαγγελίας σου· ὅτι σὺ εἶ
 κύριος μακρόθυμος, εὐσπλαγχνος, πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ
 ταῖς κακίαις τῶν ἀνθρώπων· ὅτι σὺ, ὁ θεός, κατὰ τὴν χρηστότητα 10
 τῆς ἀγαθωσύνης σου ἐπηγγέλῳ μετάνοιας ἄφεςιν τοῖς ἡμαρτη-
 κόσιν, καὶ τῷ πλήθει τῶν ὀκτιριμῶν σου ὥρισας μετάνοιαν
 ἁμαρτωλοῖς εἰς σωτηρίαν. 13. σὺ οὖν, κύριε ὁ θεὸς τῶν δικαίων,
 οὐκ ἔθου μετάνοιαν δικαίοις, τῷ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ,
 τοῖς οὐχ ἡμαρτηκόσιν σοι, ἀλλ' ἔθου μετάνοιαν ἐπ' ἐμοὶ τῷ ἁμαρ- 15
 τωλῷ, διότι ἡμαρτον ὑπὲρ ἀριθμὸν ψάμμου θαλάσσης. ἐπλή-
 θυναν αἱ ἀνομίαι μου, κύριε, ἐπλήθυναν αἱ ἀνομίαι μου, καὶ
 οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος ἀτενίσαι καὶ ἰδεῖν τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ
 πλήθους τῶν ἀδικιῶν μου, κατακαμπτόμενος πολλῶ δεσμῷ
 σιδήρου, διότι παρώργισα τὸν θυμὸν σου καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν 20
 σου ἐποίησα στήσας βδελύγματα καὶ πληθύνας προσοχθίσματα.
 14. καὶ νῦν κλίνω γόνυ καρδίας μου, δεόμενος τῆς παρὰ σοῦ
 χρηστότητος. ἡμάρτηκα, κύριε, ἡμάρτηκα, καὶ τὰς ἀνομίας μου
 ἐγὼ γινώσκω· ἀλλ' αἰτοῦμαι δεόμενός σου· ἄνες μοι, κύριε, ἄνες
 μοι, καὶ μὴ συναπολέσῃς με ταῖς ἀνομίαις μου, μηδὲ εἰς τὸν αἰῶνα 25
 μνησθῆναι τῆς κακίας μου, μηδὲ καταδικάσῃς με ἐν τοῖς κατω-
 τάτοις τῆς γῆς· ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς τῶν μετανοούντων, καὶ
 ἐν ἐμοὶ δεῖξεις τὴν ἀγαθωσύνην σου, ὅτι ἀνάξιον ὄντα σώσεις
 με κατὰ τὸ πολὺ ἔλεός σου· καὶ αἰνέσω σε διαπαντὸς ἐν πάσαις
 ταῖς ἡμέραις τῆς ζωῆς μου, ὅτι σὺ ὑμνεῖς πᾶσα ἡ δύναμις τῶν 30

3/1 ὁ πεδήσας — ἀμὴν : καὶ τὰ ἐξῆς τῆς ἐνχῆς ἃ ὑμεῖς οὐκ ἀγνο-
 εῖτε p | 4 καὶ σφρ. αὐτὴν > b o | 7 τῆς ἐπὶ ἁμ. : σου τοῖς ἐπὶ ἁμαρτωλοῖς
 b o | 8 τε : δὲ b o | 9 εὐσπλαγχνος μακρόθυμος a | εὐσπλ. : + καὶ b, καὶ
 μακρόθυμος καὶ o | καὶ > b o | 10 σὺ + εἰ v | 11 σου > b o | 12 καὶ τῷ
 πλ. : κατὰ τὸ πλῆθος b o | μετάνοιαν + καὶ b | 17 κύριε > v, κύριε —
 μου > b o | 18 οὐκ o | 19 ἀδ. : ἀνομιῶν ὁ | 20 σιδήρῳ o | 22 μου > v |
 26 μοι : μου b o | 27 εἰ > a | ὁ θεὸς b o D A : θεὸς θεὸς a v | 28 ἐν :
 ἐπ' a | δεῖξεις + πᾶσαν v | 28/30 ὅτι — μου > b o | 29/30 ἐν π. τ. ἡ. a :
 πᾶσας τὰς ἡμέρας v

caelorum ei glorificant in aeternum; amen. 15. Et exaudivit vocem eius Dominus et miseratus est eum; et facta est circa eum flamma ignis et liquavit omne quod circa eum erat ferrum; et sanavit <Dominus> Manassem de tribulatione eius et revertit illum in Hierusalem super regnum suum. 16. Et cognovit Manasses Dominum dicens: ipse solus est Dominus, et serviit Domino Deo soli in toto corde suo et in tota anima sua omnes dies vitae suae et imputatus est iustus. Et dormiit in pace cum patribus suis; et regnavit Amos, filius eius, pro ipso.

- 10 XXXIII. Audistis, filioli dilecti[ssimi] nobis, quomodo Dominus ei, qui pessime idololatra fuit et innocentes interfecit et paenituit, remisit, id est Manasse, praesertim cum peius peccatum non sit [aliud] idololatria[e]; sed locus paenitentiae concessus est. 2. Si quis autem ex apparatione peccat, remissionem non habet, sicut 15 scriptum est: Si autem dixeris in corde tuo: sancta mihi erunt,

1 II Paralip. 33, 13. 16. 20; IV Reg. 21, 18. — 15 Deut. 29, 19.

1 amen > S | 2 eius : Manassis S | 4 Dominus SC | 6 est : + Deus S | 6 Deo > S | 8 in pace > S | Amos S, item deinde | 10 nobis > S | 11 ei qui pessime S : pessime ei qui L | 13 aliud > SC | 14/15 ex appar. — corde tuo : dicit S

XXXIII, 2. Auctor plures S. Scripturae locos in unum conflavisse videtur: si autem etc. Deut. 29, 19; et extendam Ezech. 6, 14 vel 14, 9; et disperdam Jerem. 24, 9; dicit D. Ezech. 14, 11. — et extendam] His verbis incipit apodosis. — disperdam etc.] Haec particula proxime accedit ad Ier. 24, 9, ubi autem in signum deest. Cf. Ezech. 14, 8, ubi pro εις ερημον multi codices legunt εις σημειον.

15. και φκτειρησεν — θλίψεως αὐτοῦ] Neque haec in S. Scriptura leguntur neque verba και ἐλάτρευσεν — δικαίος v. 16.

XXXIII. Πρὸς τοὺς ἐκ καταφρονήσεως ἁμαρτάνοντας ἔστω παράδειγμα Ἀμώς. In eos, qui ex contemptu peccant, exemplum sit Amos.

1—3. Ad hanc sectionem prope accedit Cyrillus Alex., Hom. XIV de exitu animi et de secundo adventu s. f. (Migne PG 77, 1088), nec vero tam prope, ut e Didascalia vel e Constitutionibus hausisse dici possit. Scribit enim: Οἱ λέγοντες· ἐν νεότητι ἁμαρτήσωμεν και ἐν γήρᾳ μετανοήσωμεν, ὑπὸ δαιμόνων ἐμπαίζονται, και χλευάζονται, και ὡς ἐκουσίως ἁμαρτάνοντες τῆς μετανοίας οὐκ ἀξιοῦνται, ἀλλ' ἐν νεότητι ὑπὸ τῆς τοῦ θανάτου δρεπάνης θερίζονται, ὡς Ἀμμὼν ὁ τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεὺς, ὁ και τὸν θεὸν παροργίσας διὰ τοὺς πονηροὺς αὐτοῦ λογισμοὺς και τὰς βεβήλους αὐτοῦ ἐννοίας. οἱ γὰρ λέγοντες· σήμερον ἁμαρτήσωμεν και αὔριον μετανοήσωμεν, οἱ τοιοῦτοι ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν.

οὐρανῶν καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 15. καὶ ἐπήκουσεν τῆς φωνῆς αὐτοῦ κύριος καὶ ὤκτειρεν αὐτόν· καὶ ἐγένετο περὶ αὐτόν φλόξ πυρός, καὶ ἐτάκῃσαν πάντα τὰ περὶ αὐτόν σίδηρα, καὶ ἰάσατο κύριος τὸν Μανασσῆν ἐκ τῆς θλίψεως αὐτοῦ καὶ ἐπέστρεψεν αὐτόν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τὴν βασιλείαν 5 αὐτοῦ. 16. καὶ ἔγνω Μανασσῆς, ὅτι κύριος αὐτός ἐστιν θεὸς μόνος, καὶ ἐλάτρευσεν μόνῳ κυρίῳ τῷ θεῷ ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ ἐλογίσθη δίκαιος. 17. καὶ περιεῖλεν τοὺς θεοὺς τοὺς ἄλλοτριούς καὶ τὸ γλυπτόν ἐξ οἴκου κυρίου καὶ πάντα τὰ θυσια- 10 στήρια, ἃ ὀφροδόμησεν ἐν ὄρει οἴκου κυρίου καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐξέβαλεν ἔξω τῆς πόλεως· καὶ κατώρθωσε τὸ θυσιαστήριον κυρίου, καὶ ἐθυσίασεν ἐπ' αὐτῷ θυσίαν σωτηρίου καὶ αἰνέσεως, καὶ εἶπεν Μανασσῆς τῷ Ἰούδᾳ τοῦ δουλεύειν κυρίῳ τῷ θεῷ Ἰσραήλ. 18. καὶ ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ· 15 καὶ ἐβασίλευσεν Ἀμὼς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου κατὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε Μανασσῆς ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐν πρώτοις, καὶ παρώξυνεν κύριον τὸν θεὸν αὐτοῦ“.

XXIII. Ἠκούσατε, τέκνα ποθητὰ ἡμῶν, ὅπως κύριος ὁ θεὸς τὸν εἰδώλοις προσανασχόντα καὶ πολλοὺς ἀθώους φονεύσαντα, 20 βραχέως τιμωρησάμενος, μεταγρόντα προσελάβετο, καὶ ἀφείλεν αὐτῷ τὰ πλημμελήματα ἐπέστρεψεν αὐτόν περὶ τὴν βασιλείαν· οὐ μόνον γὰρ ἀφήσιν τοῖς μετανουοῦσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προτέραν ἄξιαν αὐτοὺς ἐπανάγει. (XXIII). μείζων εἰδωλολατρείας οὐκ ἐστὶν ἁμαρτία, εἰς θεὸν γὰρ ἐστὶν δυσσεβεία· ἀλλ' ὅμως καὶ αὕτη διὰ 25 γνησίας μετανοίας συγκεχώρηται. 2. ἐὰν δέ τις ἐκ παρατάξεως ἁμαρτάνῃ, πειράζων τὸν θεὸν ὥς μὴ ἐπεξιόντα τοῖς πονηροῖς, ὁ τοιοῦτος ἄφειδεν οὐχ ἔξει, κἄν λέγῃ παρ' ἑαυτοῦ· „Ὅσιά μοι

1 II Paralip. 33, 13. 15. 16. 20. 22; IV Reg. 21, 18. — 28 Deut. 29, 19.

2 εἰσήκουσεν b o | κύριος τ. φ. αὐτοῦ b o | 3 αὐτοῦ b o | 6 κύριος + ὁ θεὸς b o | θεὸς > b o | 7 μόνῳ κυρίῳ ~ b | τῷ θεῷ > b o | τῷ b o : > a p v | 10 τὰ γλυπτά b o | 11 ὄρει οἴκου p v A : ὄρη οἴκω b o, οἴκω a | 11/13 καὶ ἐν Ἱερ. — κυρίῳ > a | 11 ἐν : πάντα τὰ θυσιαστήρια ἐν o | 13 κυρίῳ > b o | ἔθυσεν p, ἔθνον b o | αὐτὸ a | 14 Ἰούδᾳ τοῦ > b o | κυρίῳ τῷ ~ b | 15 αὐτοῦ + καὶ ἐτάφη ἐν κήπῳ ὅζα p | 16 ἀμῶν a, ἀμμῶν o | 17 Μανασσῆς > o | 19 ἡμῶν > b o | 20 τὸν : τῶν a | 22 περὶ a : ἐπὶ p v, εἰς b o a² i. m. | βασ. + αὐτοῦ b | 24 αὐτοὺς > o

2—4. Georg. Chron. c. 61.

quia ambulabo in reversione cordis mei: et extendam manum meam super ipsum, et disperdam eum in signum et in similitudinem, dicit Dominus. 3. Nam et Amos, (Manasse filius), cogitavit cogitationem praevaricationis malam et dixit: *Pater meus in iuventute multas* 5 *iniquitates fecit et in senectute paenituit; et ego nunc ambulabo, sicut desiderat anima mea, et in novissimo convertar ad Dominum.* 4. *Et fecit malignum coram Domino, et regnavit annos duo[decim] solum, et exterminavit illum Dominus Deus in celeritate de terra bona sua.*

XXIV. Adtendite igitur, laici, ne quis ex vobis cogitationem 10 Amos in cor suum confirmet et velociter pereat. 2. Similiter, o episcopo, conserva, quantum potes, eos, qui non peccaverunt, ut sine peccato maneant, et eos, qui a peccatis convertuntur, sanans suscipe. 3. Si autem paenitentem, cum sis sine misericordia, non susceperis, peccabis in Dominum Deum, quoniam non es per- 15 suasus nec credidisti salvatori Deo nostro, ut faceres, sicut ille

1 Ezech. 6, 14; 14, 9. — 2 Ier. 24, 9; Ezech. 14, 11. — 4? — 6 IV Reg. 21, 19—23; II Paralip. 33, 21—24. — 15 Ioann. 8, 3—10.

1 mei: + Dominus sic dicit S | 2/3 dicit Dom. > S | 3 Man. filius S C
7 duo S C | 9 laici: infideles S | 15 nec credidisti > S

1 πορ.: πονηρεύομαι b o | ἀναστρ.: ἀπλότῃ b o | 2 πονηρᾶς + καὶ
τότε μετανόησω a | καὶ: > p v, + ὁ b o | ἀμὼν a (semper) b, ἀμμῶν o
semper | 3 ἐλογίσατο b o | 4/5 πολλὰ παρ. ἐκ νεότητος p v, πολλὰ ἐκ νε.
(+ μου b) ἡμαρτεν (+ καὶ παρηνόμησεν b) b o | 5 γῆρας: τῷ γείρῃ b o |
7/8 γινομένους p, γεναμένους b o | 8 αὐτὸν post θεός b | 13 ἐπὶ + τὴν
p v | ἐαυτοῦ τηρήσει b o | συντόμως cf. I, 6, 11: σὺν τῷ ἀμῶς m p v |
14 ἀπολεσμένος b o | στηριζέτω b o | 16 θεο. δεχ.: θεραπεύειν b, -ων o. |
δὲ + τὸν a | 17 ἡμάρτησεν b o | 19 διὰ: ὁ θεός διὰ b o | δι' ὃν: διὰ γὰρ
τὸν ἄνῃον b o | ἀπέστειλεν + εἰς τὸν κόσμον p v | 20 ἐπὶ + τῆς b o p |
21 γεννηθῆναι a | 22 σταυρῷ κτλ. a p v: σταυρὸν καὶ θάνατον καὶ ταφὴν
b o a² i. m., i. t. a² σταυροῦ κτλ. | 23 παθεῖν + αὐτὸν b o | 24 τὸν θεὸν
λόγον > b o | αὐτοῦ > b o | 25 τοῦ > p v | 27 με b o | τὸ > a b o |

XXIV. Ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ὁ κύ-
ριος παρεγένετο ἁμαρτωλοὺς σῶσαι
διὰ μετανόας. Quod Christus Iesus
Dominus advenit, ut per paenitentiam
servaret peccatores.

3. ἀπέστειλεν κτλ.] Cf. VII, 38, 7.
— συνεχώρησεν παθεῖν] Similiter II,
39, 3: συγχωρήσαντι παθεῖν, VII, 25,
2: οὐ καὶ συνεχώρησας παθεῖν, cum

VII, 36, 2; VIII, 1, 10; 12, 33 Christus
συγχωρήσει θεοῦ passus vel mortuus
esse dicatur. Auctor ergo verbum vel
sententiam haud parum adamavit. —
τὸν τῇ φύσει ἀπαθῆ] Cf. VIII, 12, 33.
Dubitandum est, num Arianus vel
Semiaranus sic dixerit. Natura im-
passibilis is solus est, qui natura est
Deus.

γένοιτο, ὅτι πορεύσομαι ἐν τῇ ἀναστροφῇ τῆς καρδίας μου τῆς πονηρᾶς“. 3. τοιούτος γάρ τις ἐγένετο καὶ Ἀμῶς ὁ τοῦ Μανασσῆ υἱός. φησὶν γὰρ ἡ γραφή· „Καὶ παρελογίσατο Ἀμῶς λογισμὸν παραβάσεως κακὸν καὶ εἶπεν· ὁ πατήρ μου ἐκ νεότητος πολλὰ παρηνόμησεν καὶ ἐν γῆρᾳ μετέγνω· καὶ νῦν ἐγὼ πορεύσομαι κατὰ 5 ἐπιθυμίῃ ἢ ψυχῇ μου, καὶ ὕστερον ἐπιστρέψω πρὸς κύριον. 4. καὶ ἐποίησεν τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου παρὰ πάντας τοὺς γενομένους ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐξωλόθρευσεν αὐτὸν κύριος ὁ θεὸς ἐν τάχει ἐκ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ· καὶ ἐπέθεντο αὐτῷ οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ ἐθανάτωσαν αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ 10 ἐβασίλευσεν ἔτη δύο μόνα“.

XXIV. Προσέχετε οὖν, οἱ λαϊκοί, μή τις ἐξ ὑμῶν τὸν λογισμὸν τοῦ Ἀμῶς ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ στηρίξῃ, καὶ ἔσται συντόμως ἀπολλύμενος. 2. ὁμοίως ὁ ἐπίσκοπος συντηρεῖτω, καθὼ δύνатаι, τοὺς μὴ ἡμαρτηκότας ἀναμαρτήτους μείναι, καὶ τοὺς ἀπὸ ἁμαρ- 15 τιῶν ἐπιστρέφοντας θεραπεύων δεχέσθω. 3. ἐὰν δὲ μετεγνωκότα ἀνηλεῆς ὢν μὴ προσδέξῃται, ἁμαρτήσῃ εἰς κύριον τὸν θεὸν αὐτοῦ, δικαίων ἑαυτὸν ὑπὲρ τὴν ἐκείνου δικαιοσύνην καὶ μὴ προσλαμβανόμενος ὃν προσεδέξατο διὰ Χριστοῦ, δι’ ὃν ἀπέστειλεν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ γῆς τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπον, δι’ ὃν εὐ- 20 δόκησεν ἐκ γυναικὸς αὐτὸν γεννηθῆναι τὸν ποιητὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικός· οὗ χάριν, μὴ φειδόμενος σταυρῷ καὶ θανάτῳ καὶ ταφῇ, συνεχώρησεν παθεῖν τὸν τῇ φύσει ἀπαθῆ, τὸν υἱὸν τὸν ἀγαπητὸν, τὸν θεὸν λόγον, „τὸν τῆς μεγάλης αὐτοῦ βουλῆς ἄγγελον“, ὅπως τοὺς ὑποκειμένους θανάτῳ ῥύσῃται τοῦ θανάτου. 4. τοῦτον 25 παροργίζουσιν οἱ μὴ προσδεχόμενοι τοὺς μετανοοῦντας. οὗτος γὰρ Ματθαῖον ἐμὲ τελώνην ὄντα τὸ πρότερον οὐκ ἐπησχύνθη· καὶ Πέτρον, ἀρνησάμενον αὐτὸν διὰ δέος τρίτον καὶ διὰ μετανοίας ἐξιλεωσάμενον καὶ προσκλαύσαντα πικρῶς, προσήκατο καὶ ποιμένα τῶν ἰδίων ἀρνίων κατέστησεν· καὶ Παῦλον δὲ τὸν συν- 30 ἀπόστολον ἡμῶν, πολλὰ τὸ πρότερον εἰς ἡμᾶς ἐπιτριψάμενον κακὰ καὶ βλασφημήσαντα εἰς τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον, ἀπόστολον ἀντιδιώκτου προεχειρίσατο, „σκεῦος“ αὐτὸν „ἐκλογῆς“ ἀναδείξας.

3 ? — 6 IV Reg. 21, 19—26; II Paralip. 33, 21—24. — 24 Ies. 9, 6. — 27 Mt. 9, 9. — 28 Mt. 26. — 30 Ioann. 21, 15. — 33 Act. 9, 15.

28 ἀρνούμενον ο | δέος· δικαστήριον b ο | 29 προσεδέξατο b ο | 30 ἀρνῶν a | 31 πρῶτον b ο | ἐντριψάμενον p v, ἀναδείξάμενον b ο

fecit in ea muliere, quae peccaverat, quam statuerunt presbyteri ante eum, et in eo ponentes iudicium exierunt; scrutator autem cordis interrogabat eam, si condemnassent illam presbyteri; cum autem dixisset: non, dixit ad eam: *Vade, nec ego te condemno.*

- 5 4. Hunc salvatorem, regem et Deum nostrum, o episcopi, prospectorem vobis habere oportet et eius imitatores esse, *mansuetos, quietos*, viscera habentes, misericordes, pacificos, sine ira, *docibiles*, exhortatores, susceptores, obsecratores, *non iracundos, non percussores*, non contumeliosos, non elatos, non superbos, non vino
10 multo deditos, non ebriosos, <non inflatos, non luxuriosos>, non in vano expendentes, non ut alienis, sed sicut propriis his quae a Deo dantur utentes, moderatores sicut bonos dispensatores Dei, qui incipiet rationem ab ea quae in vobis est dispensatione exigere. *

- XXV. Satis ergo vobis sint, quae sufficiunt, victus et vestitus
15 et quae omnino necessaria sunt, et praeter id quod decet ne utamini oblati tanquam alienis, sed moderate. 2. Ne luxuriemini nec delectemini in rebus ecclesiae collatis; operario enim sufficit vestitus ac victus. Ut boni ergo dispensatores Dei ea, quae dantur ac conferuntur ecclesiae, iuxta mandatum bene administrate pupillis
20 et viduis et afflictis et peregrinis, scientes vos Deum habere rationem a vobis petentem, quippe qui hanc dispensationem vobis

2 Act. 1, 24; 15, 8. — 4 Ioann. 8, 11. — 6 I Petr. 3, 4. — 7 I Tim. 3, 2. — 8 Tit. 1, 7. — 12 I Petr. 4, 10. — 13 Luc. 16, 2. — 17 Luc. 10, 7.

3 si cond. illam presb. : num condemnauerunt te presbyteri, filia mea S | 4 non + Domine S | 5 hunc : hic (= hac in re) S | Deum S C : dom L | episcopi S C : episcopo L | 10 non inflatos non lux. S cf. C | 12 moderatores : constitutos S C

6. Animadvertas, iam Didascaliam pericopen de muliere adultera valde controversam vel Ioann. 7, 53—8, 11 cognitam habere, nec demum Constitutiones.

XXV. *Περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν, καὶ ὅπως ὀφείλει ὁ ἐπίσκοπος ἢ αὐτὸς μεταλαμβάνειν ἐξ αὐτῶν ἢ ἑτέροις διανέμειν.* De primitiis et decimis, et quomodo debeat episcopus ex eis vel ipse accipere vel aliis distribuere.

2. *δεκατῶν κ. τ. ἀπαρχῶν*] Haec interpolatoris vel Constitutionum sunt. Infra Didascalia Num. 18 laudat, ut demonstret, Christianis quoque decimas et primitias dandas esse. Eodem fere tempore Origenes In Num. hom. XI, 2 primitias et decimas dari vult. De primitiis iam Didache c. 13 dixit. Epiphonio H. 80 c. 5 Paulus I Cor. 9, 7 populos adhortari videtur, ut, quae ad alendos sacerdotes necessaria sunt, iustissimis suis laboribus quaesita sup-

5. καὶ ἄλλη τινὶ ἁμαρτωλῷ γυναικὶ λέγει, Ἀφένονται σου αἱ ἁμαρτίαι αἱ πολλαί, ὅτι ἡγάπησας πολὺ“. 6. ἑτέραν δὲ τινα ἡμαρτηκυῖαν ἔστησαν οἱ πρεσβύτεροι ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐπ’ αὐτῇ θέμενοι τὴν κρίσιν ἐξῆλθον· ὁ δὲ καρδιογνώστης κύριος, πυνθόμενος αὐτῆς, εἰ κατέκριναν αὐτὴν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ εἰποῦσης, 5 „ὅτι οὐ“, ἔφη πρὸς αὐτήν· „Ὑπαγε οὖν, οὐδὲ ἐγὼ σε κατακρίνω“. 7. τοῦτον τὸν σωτήρα, βασιλέα καὶ θεὸν ἡμῶν, ὃ ἐπίσκοποι, σκοπὸν ὑμᾶς ἔχειν δεῖ, τοῦτον μιμητὰς εἶναι, „πραεῖς, ἡσύχιους“, εὐδυσπλάγχθους, ἐλεήμονας, εἰρηρικούς, ἀοργήτους, „διδασκτικούς“, ἐπιστρεπτικούς, εἰσδεκτικούς, παρακλητικούς, „μὴ πλήκτας, μὴ ὀργίλους“ μὴ ὑβριστάς, μὴ ἀλαζόνας, μὴ ὑπεροπτικούς, μὴ οἰνόφλυγας, μὴ μεθύσους, μὴ εἰκαιοδαπάνους, μὴ τρυφητάς, μὴ πολυδαπάνους, μὴ ὡς ἄλλοτρίοις, ἀλλ’ ὡς ἰδίοις τοῖς τοῦ θεοῦ δόμασιν 10 χρωμένους ὡς καθεστῶτας ἀγαθοὺς οἰκονόμους, ὡς μέλλοντας ἀπαιτεῖσθαι παρὰ τοῦ θεοῦ τὸν λόγον. 15

XXV. Αὐτάρκη ἐχέτω τροφήν καὶ ἀμφιασμὸν ὁ ἐπίσκοπος τὸν τῇ χρεΐα καὶ τῇ σεμνότητι προσήκοντα· μὴ τοῖς κυριακοῖς ὡς ἄλλοτρίοις κεχρησθῇ, ἀλλὰ μεμετροημένως· „ἄξιός γάρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἐστίν“. 2. μὴ σπαταλὸς μηδὲ πέρπερος, ἀλλὰ μόνων τῶν πρὸς σύστασιν ἐφείμενος, (XXV) τὰ διδόμενα κατ’ 20 ἐντολὴν θεοῦ τῶν δεκατῶν καὶ τῶν ἀπαρχῶν ὡς θεοῦ ἀνθρώπος ἀναλίσκετω· τὰ εἰσφερόμενα ἐπὶ προφάσει πενήτων ἐκούσια καλῶς οἰκονομεῖτω ὀρφανοῖς καὶ χήραις καὶ θλιβομένοις καὶ ξένοις ἀπορουμένοις, ὡς ἔχων θεὸν λογιστένην τούτων τὸν ἐγχειρίσαντα

1 Luc. 7, 47. — 2 Ioánn. 8, 3, 10. — 4 Act. 1, 24; 15, 8. — 6 Ioánn. 8, 11. — 8 I Petr. 3, 4. — 9 I Tim. 3, 2. — 10 Tit. 1, 7. — 14 I Petr. 4, 10. — 15 Luc. 16, 2. — 18 Luc. 10, 7.

1 τινὶ + αὐτὸν b o | ἁμαρτωλῷ γυν. ~ b o p | ἀφένονται v, ἀφένοντές p | σου : σοι b | 1/2 ἁμαρτίαι + σου b o | 2 ἔτι ἡγ. πολὺ > o | 4/5 πυνθανόμενος b o p | 6 εἶπεν b o | οὖν > b o | 7 ἡμῶν b o D : + Ἰησοῦν a p v | 8 ὑμᾶς > a | δεῖ, τούτου ~ b o | πραεὺς b o | ἡσύχιους o | 10 ἐπιστ. εἰσδ. παρακλ. > b o | 11 μὴ ὑπεροπτικούς > b o | 13 θεοῦ : κῦ b o | 14 κεχορημένους o, -νοῖς b | ἀγαθοὺς οἰκ. καθεστῶτας a | 15 ἀπαιτεῖσθαι . . . τὸν λόγον : λόγον ἀπ. p v | τοῦ > p v | 16 αὐτάρκην b o v | ὃ > b o | 17 χηρία b, χειρία o | μὴ > b o | 18 κεχρ. : καὶ χρησθῶ a | 19 μηδέ : μὴ a | 20 ἀφείμενος b o | δεδωμένα o | 21 καὶ τῶν > b o p | 23 ὀρφανοῖς : τοῖς ὀρφ. b o | 24 λογιστὴν b o

peditent offerendis primitiis, oblationibus ac reliquis id genus.

commisit. 3. Dispercite igitur et omnibus indigentibus date; sed vos quoque nutrimini et vivite ex eis, quae ecclesiae conferuntur, nec vero ea soli consumentes, sed cum egentibus communicantes, ut sine offensa apud Deum sitis. Deus enim episcopos vituperat, 5 qui ex avaritia et soli utuntur rebus ecclesiae collatis nec communicant cum pauperibus, et dicit sic: *Lac comeditis et lanis operimini*. 4. Namque episcopos nutriri oportet rebus ecclesiae collatis, nec vero eas consumere. Scriptum est enim: *Non ligabis os bovi trituranti*. 5. Quemadmodum igitur bos in area laborans 10 sine capistro edit, nec vero omnia consumit, ita et vos laborantes in area, id est in ecclesia Dei, de ecclesia nutrimini, quemadmodum et levitae in tabernaculo testimonii ministrantes, quod erat omni ex parte figura ecclesiae; nam hoc etiam ex eius nomine apparet; tabernaculum enim testimonii ecclesiam praemonstrat. 6. Levitae 20 ergo in eo ministrantes ex eis, quae ab omni populo offerenda Deo donabantur, muneribus et portionibus et primitiis et decimis et sacrificiis et oblationibus et holocaustis, sine impedimento nutriebantur, ipsi eorumque uxores et filii ac filiae. Cum eorum opus esset ministerium tabernaculi solum, propterea terra inter 25 filios Israel sortita eis non obtigit, quia collationes populi erant sors Levi et tribus eius. 7. Et vos igitur hodie, episcopi, populo vestro estis sacerdotes et levitae, ministrantes tabernaculo Dei, sanctae catholicae ecclesiae, et adstantes semper coram Domino Deo

6 Ezech. 34, 3. — 8 Deut. 25, 4; I Cor. 9, 9. — 25 Num. 18, 20.

XXV, 5. *ex eius nomine etc.*] Etymologia obscura est; versio Didascaliae syriaca et Constitutiones non plane inter se consentiunt, hae autem textum Didascaliae hic fidelius vel accuratius tradere videntur quam illa. Itaque si Constitutiones sequimur, auctor voces *σκηνή* et *ἐκκλησία* alteram alteri propinquas habere videtur; dicit enim, etiam ex nomine tabernaculum praemonstratum fuisse testimonium ecclesiae. Nestle (*Zeitschrift für neutestam. Wissenschaft* 1901 p. 263) vocem *μαρτύριον* urgens cogitat de martyrum ecclesiis, sed etiam denotat, vocem hebraicam tabernaculum testimonii desig-

nantem voci syriacae ecclesiam designanti similem esse.

7. *λογικὰς καὶ ἀναιμάκτους θυσίας*] Eadem interpolata sunt VI, 23, 2. Similiter in Testam. XII patriarcharum III, 3 legimus: *προσφέρουσι δὲ κυρίῳ ὁσμὴν εὐωδίας λογικὴν καὶ ἀναιμάκτον προσφοράν*. Proxime ad locum accedit Eusebius Demonstr. evang. I, 10, 29 commemorans τὰ σεμνὰ τῆς Χριστοῦ τραπέζης θύματα, δι' ὧν καλλιεροῦντες τὰς ἀναιμούς καὶ λογικὰς αὐτῷ τε προσηγεῖς θυσίας διὰ παντὸς βίου τῷ ἐπὶ πάντων προσφέρειν θεῷ διὰ τοῦ πάντων ἀνωτάτου

αὐτῷ ταύτην τὴν οἰκονομίαν. 3. πᾶσι δὲ τοῖς δεομένοις μετὰ
δικαιοσύνης ἐπιμερίζοντες, καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ χρώμενοι ἐκ τῶν
κυριακῶν, ἀλλὰ μὴ παραχρώμενοι, ἐσθίοντες ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ
κατεσθίοντες αὐτὰ μόνοι, κοινωνοῦντες δὲ τοῖς χρήζουσιν, ἀπρόσ- 5
κοποι θεῷ γίνεσθε· ἐὰν γὰρ μόνοι αὐτὰ ἀναλώσητε, ὀνειδισθή-
σεσθε παρὰ θεοῦ λέγοντος ὡς πρὸς ἀπλήστους καὶ μονοφάγους·
„Τὸ γάλα κατεσθίετε καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε“, καὶ ἐν ἄλλοις·
„Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς“, διὸ καὶ ἐν τῷ Νόμῳ προσ-
τέτακται ὑμῖν· „Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν“. 4. καὶ
ταῦτα λέγομεν, οὐχ ἵνα μὴ μεταλαμβάνητε ὑμῶν τῶν πόνων, 10
γέγραπται γάρ· „Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα“, ἀλλ’ ἵνα μεμετη-
μένως μετὰ δικαιοσύνης. 5. ὃν τρόπον οὖν ὁ βοῦς, ἐργαζόμενος
ἐν τῇ ἄλφῃ ἀκῆμωτος, ἐσθίει μὲν, ἀλλ’ οὐ τὸ πᾶν κατεσθίει,
οὕτως καὶ ὑμεῖς, ἐργαζόμενοι εἰς τὴν ἄλφω, τοῦτ’ ἐστὶν εἰς τὴν
ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐσθίετε, ὃν τρόπον καὶ οἱ 15
λενῖται οἱ λειτουργοῦντες τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ἥτις ἦν τύπος
τῆς ἐκκλησίας κατὰ πάντα, προσέτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος
μαρτύριον τῆς ἐκκλησίας ἡ σκηνὴ προωρίζετο. 6. ἐνταῦθα γοῦν
οἱ λενῖται τῇ σκηνῇ προσεδρεύοντες ἐκ τῶν εἰς τὴν προσφορὰν
τοῦ θεοῦ διδομένων ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ δώρων καὶ ἀφαιρε- 20
μάτων καὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν καὶ θυσιῶν καὶ προσφορῶν
μετεῖχον ἀκωλύτως, αὐτοὶ καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καὶ οἱ υἱοὶ καὶ
αἱ θυγατέρες αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν ἦν λειτουργία τῆς
σκηνῆς, διὰ τοῦτο κληροδοσίαν γῆς οὐκ ἔλαβον ἐν τοῖς υἱοῖς
Ἰσραὴλ, ὅτι αἱ εἰσφοραὶ τοῦ λαοῦ κληροδοσία τοῦ Λεβὶ καὶ 25
κληρονομία τῆς φυλῆς αὐτοῦ. 7. ὑμεῖς οὖν σήμερον, ὧς ἐπίσκοποι,
ἐστὲ τῷ λαῷ ὑμῶν ἱερεῖς λενῖται, οἱ λειτουργοῦντες τῇ ἱερᾷ
σκηνῇ, τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ παρεστῶτες τῷ θυσια-
στηρίῳ κυρίου τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ προσάγοντες αὐτῷ τὰς λογικὰς

7 Ezech. 34, 3. — 8 Ies. 5, 8. — 9 Lev. 19, 18. — 11 Deut. 25, 4;
I Cor. 9, 9. — 24 Num. 18, 20.

2/3 ἐκ τῶν — παραχρ. > b o | 3 ἐξ αὐτῶν > p v, ἐξ — κατεσθ.
> b o | 5 θεοῦ b o v | γὰρ > b o | ταῦτα b o | 7 ἐσθίετε p v | 8 οἰκήσετε
a : -σητε b o p v | 8/9 προσγέγραπται b o | 9 ἡμῖν p v | ἐαντὸν o p v |
10 τοῦτο o p v | 12 ἐργαζόμενος (+ μετὰ δικαιοσύνης o) ὁ βοῦς b o |
14 εἰς τὴν ἄλφω > b | 14/15 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ b o | 15 καὶ > b o | 18 οὖν
b o | 19 οἱ : καὶ a | 22 αὐτοὶ : καὶ αὐτοὶ b o | αἱ > a | οἱ > a b o | 23 αἱ
> a b | τὸ > b o | αὐτοῖς b o | ἡν + ἡ o p | 26 κληρονομία : -δοσία b o |
αὐτῶν a | 28 τῆς ἁγίας καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας b o | 29 κῶ τῷ θῶ b o

nostro; vos igitur populo vestro estis sacerdotes et prophetae et principes et duces et reges et mediatores Dei ac fidelium eius, et acceptores verbi ac praecones idque evangelizantes et gnari scripturarum et promissionum Dei et testes voluntatis eius, qui
 5 omnium peccata portatis et de omnibus rationem reddetis, qui audistis, quam acerbe vobis minetur verbum, si neglexeritis nec praedicaveritis voluntatem Dei, quibus est periculum perniciiei acerbum, si neglexeritis populum vestrum; quibus a Deo promissa est multa merces, quae non aufertur neque eripitur vobis, et decus
 10 inenarrabile in gloria magna, si pulchre ministraveritis tabernaculo Dei, ecclesiae catholicae eius. 8. Sicut igitur suscepistis onus omnium, ita etiam ministerium victus ac vestitus aliarumque rerum necessariarum ab omnibus, qui apud vos sunt, vos accipere decet. Et similiter ex donis a populo vobis subiecto datis nutrite dia-
 15 conos et viduas et pupillos et egentes et peregrinos; namque decet te, episcopo, tanquam *dispensatorem fidelem* curam sustinere omnium. Quemadmodum enim peccata portas omnium tibi subiectorum, ita maiorem laudem omnibus accipies a Deo. 9. Nam imitator Christi es, et *sicut ipse peccata omnium nostrum tulit*,
 20 ita te quoque peccata omnium tibi subiectorum ferre oportet. 10. Dictum est enim de salvatore nostro in Iesaia sic: *Vidimus eum non habentem speciem neque decus, sed species eius erat sine gloria et minor quam filiorum hominum. Homo plagarum erat et sciebat ferre infirmitatem; quia vultus eius mutatus erat, despicie-*
 25 *batur nec reputatus est in oculis nostris. Ipse autem tulit peccata nostra et ingemebat propter nos, et nos eum putavimus percussum et doloribus affectum et humilitatum, et ipse afflictus erat propter peccata nostra et attritus propter iniquitates nostras, et plagis ipsius omnes sanati sumus.* 11. Et iterum dicit: *Ipse peccata multorum tulit, et*
 30 *propter iniquitatem eorum traditus est.* Et in David et in omnibus Prophetis et in Evangelio quoque salvator noster pro peccatis nostris rogat, cum ipse sine peccatis fuerit. 12. Sicut ergo vos

16 Luc. 12, 42. — 19 I Petr. 2, 24. — 21 Ies. 53, 2—6. — 29 Ies. 53, 12. — 32 Ies. 53, 9; I Petr. 2, 22.

ἀρχιερέως αὐτοῦ δεδογμένα. Cf. In Ps. 92, 16 Migne PG 23, 1096; Liturgia Chrysost. ed. Hammond p. 111. etiam Eus. Dem. ev. I, 6, 50; De laud. — *μεγάλον ἀρχιερέως*] Sic secundum Const. c. 16, 9 p. 253 ed. Heikel 1902;

καὶ ἀναιμάκτους θυσίας διὰ „Ἰησοῦ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως“·
 ἡμεῖς τοῖς ἐν ὑμῖν λαϊκοῖς ἔστε προφῆται, ἄρχοντες καὶ ἡγούμενοι
 καὶ βασιλεῖς, οἱ μεσῖται θεοῦ καὶ τῶν πιστῶν αὐτοῦ, οἱ δοχεῖς
 τοῦ λόγου καὶ ἀγγελτῆρες, οἱ γνωστοὶ τῶν γραφῶν καὶ φθόγγοι
 τοῦ θεοῦ καὶ μάρτυρες τοῦ θελήματος αὐτοῦ, οἱ πάντων τὰς 5
 ἁμαρτίας βαστάζοντες καὶ περὶ πάντων ἀπολογούμενοι· οἷς, ὡς
 ἠκούσατε, ἐμβριθῶς ὁ λόγος ἀπειλεῖ, ἐὰν κρύψῃτε ἐξ ἀνθρώ-
 πων „τὴν τῆς γνώσεως κλεῖδα“· οἷς κίνδυνος ὀλέθριος, ἐὰν μὴ
 διαγγείλῃτε τὸ θέλημα αὐτοῦ τῷ ὕφ' ὑμᾶς λαῷ· οἷς παρὰ θεοῦ
 μισθὸς ἀψευδὴς καὶ κλέος ἀνεκδιήγητον ἐν δόξῃ, καλῶς λειτουργή- 10
 σασιν τῇ σκηνῇ τῇ ἁγίᾳ. 8. ὡς γὰρ τὸ βάρος ὑμέτερον, οὕτως
 καὶ τὰς διακονίας τῶν τροφῶν καὶ τὰς ἄλλας χρείας ἡμεῖς καρ-
 ποῦσθε. 9. μιμηταὶ γὰρ ἔστε Χριστοῦ τοῦ κυρίου, καὶ ὡς „αὐτὸς“
 πάντων „ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας ἀνῆρεγκεν“ ἐπὶ τὸ ξύλον, σταυρω-
 θείς ὁ ἄμωμος ὑπὲρ τῶν κολάσεως ἀξίων, οὕτως καὶ ὑμᾶς τοῦ 15
 λαοῦ τὰς ἁμαρτίας ἐξιδιοποιεῖσθαι χρή. 10. εἴρηται γὰρ περὶ τοῦ
 σωτῆρος ἐν Ἡσαΐα, ὅτι „οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ
 ἡμῶν ὀδυνᾷται“. 11. καὶ πάλιν· „Αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν
 ἀνῆρεγκεν καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη“. 12. ὥσπερ

1 Hebr. 4, 14. — 8 Luc. 11, 52. — 14 I Petr. 2, 24. — 17 Ies. 53, 4. —
 18 Ies. 53, 12.

1 Ἰησοῦ + χῡ b o | 3 καὶ τ. π. αὐτοῦ > b o | 4 ἀγγέλτωρες o | 6 καὶ . . οἷς
 > b o | 7 ἠκούσατε + πῶς b o | κρυψαὶ b | 7/8 ἐξ ἀνθ. : ἀνθρώπων b o
 8 κλεῖδα + καὶ γνωστῶν b o | κίνδυνος + ἐπέρχεται b o | 9 διαστήλῃται o
 θεῷ o | 13 ὡς αὐτῶς a, ὡσαύτως b | 14 τῷ ξύλῳ b o | 15 ἀμὸς o p
 ἀξίων + ἐδυσώπει τὸν πρᾶ b o | ἡμεῖς b | 15/16 τὰς ἀμ. τοῦ λαοῦ b o |
 17 οὕτως ἡμῶν τὰς ἀμ. b | 18 αὐτὸς — πολλῶν : ὁ αὐτὸς τὰς ἀμ. τῶν π.
 b o αὐτῶν : ἡμῶν p v A

Hebr. 4, 14 Constitutiones Christum
 insuper appellant V, 6, 7; VII, 38, 3;
 47, 2; VIII, 46, 4. Similiter Clemens
 Alex. Protrept. c. 12, 102; Strom. II,
 21, 134; Origenes Contra Celsum V, 4;
 Eusebius Demonstr. evang. IV, 16, 53;
 17, 13; De laudibus Constant. c. 1, 3;
 Cyrillus Hieros. Catech. I, 6. Didas-
 calia semel, sc. II, 26, 1, de pontifice
 Christo loquitur. — μεσῖται θεοῦ καὶ

πιστῶν] Similiter II, 26, 4; 35, 3;
 Origenes In Levit. hom. II; Basilus
 M. Constitut. monast. c. 22; Hiero-
 nymus Ep. 64 c. 5; In Malach. 2, 5—7;
 Gregor. Naz. Ep. 79; Chrysostomus
 De incomprehensibili Dei natura hom.
 II, 2 (de Zacharia); Isidorus Pelus. Ep.
 III, 20; Anastasius Sinaita De s. synaxi
 (PG 89, 835); Episcopi Aegypt. et clerus
 Alex. apud Evagrium H. E. II, 9, 16.

exemplar habetis Christum, ita et vos exemplar estote populi vobis subiecti, et sicut ipse peccata tulit, ita et vos peccata populi fert. Ne putetis facile ac leve onus esse episcopatum. 13. Propterea ergo, sicut accepistis onus omnium, ita fructus, quos accipietis a

5 populo universo, vobis res sunt, quas necessarias habetis, et bene nutrite indigentes, quippe qui ei rationem reddetis, qui petit, qui non errat neque evitandus est. 14. Nam sicut loco episcopatus deservitis, ita decet vos loco episcopatus nutriri, ut sacerdotes et levitas et ministros ministrantes coram Deo, quemadmodum in

10 libro Numerorum scriptum est: 15. *Locutus est Dominus ad Aaron et dixit: tu et filii tui et domus patris tui suscipietis peccata sanctuarii, et tu et filii tui suscipietis peccata sacerdotii vestri.* 16. *Et fratres tuos, filios patris tui, tribum Levi, sume tecum, et sint praesto tibi et ministrent tibi, et tu et filii tui tecum ministretis ante hoc*

15 *tabernaculum testimonii; ad vasa autem sanctuarii et ad altare levitae non accedent, ne moriantur, ipsi et vos; sed tibi praesto erunt, et custodient custodias tabernaculi testimonii iuxta omne ministerium tabernaculi. Et alienigena non accedet ad te.* 17. *Et custodite custodias sanctuarii et custodias altaris, et non erit indignatio in*

20 *filios Israel. Et ecce, accipi fratres vestros levitas de medio filiorum Israel; dono dati sunt Domino, ut ministrent ministerium tabernaculi testimonii.* 18. *Et tu et filii tui tecum servate sacerdotium vestrum iuxta omne ministerium altaris et quod intra velum est, et ministrare ministerium vestrum tanquam donum sacerdotio vestro datum, et*

25 *alienigena, qui accesserit, morietur.* 19. *Locutusque est Dominus ad Aaron et dixit: ecce dedi vobis custodias primitiarum omnium eorum, quae mihi a filiis Israel sanctificata sunt; tibi tradidi ea pro officio et filiis tuis post te lege aeterna. Et hoc vobis erit ex omnibus sanctis sanctificatis, ex fructibus et oblationibus et omnibus sacrificiis*

30 *eorum, et ex omnibus delictis et omnibus peccatis eorum, quae retribuant mihi ex sanctificatis, tibi erit et filiis tuis. In domo sanctuarii comedetis ea; quidquid sexus est masculini, comedetis ea, tu et filii tui; sancta erunt tibi.* 20. *Haec tibi erunt primitiae donorum eorum ex omnibus portionibus filiorum Israel. Tibi ea dedi et filiis tuis et*

35 *filiabus tuis tecum lege aeterna. Quisquis mundus est in domo tua, vescetur eis. Omnes primitiae olei et omnes primitiae vini et primitiae frumenti, quascunque Domino dabunt, tuae erunt: quisquis mundus est in domo tua, vescetur eis. Et omne quod ex voto*

οὖν ὑμεῖς σκοποῖ ἐστε, οὕτως καὶ σκοπὸν ἔχετε τὸν Χριστόν· ὡς
οὖν αὐτὸς πάντων ὑμῶν, οὕτως καὶ ὑμεῖς τῶν ἰφ' ὑμᾶς λαϊκῶν.
μὴ γὰρ νομίζετε, ὅτι εὐχερὲς ἢ ἐλαφρὸν φορτίον ἐστὶν ἡ ἐπίσκοπὴ.
13. χρὴ οὖν, ὡς τὸ βάρος φέρετε, οὕτως καὶ τῶν καρπῶν. πρῶ-
τους μεταλαμβάνειν καὶ τοῖς δεομένοις μεταδιδόναι, ὡς λόγον δ
ὑφ' ἑξόντας τῷ ἀπαρалоγίστως ὑμᾶς μέλλοντι λογιστεῦν. 14. δεῖ
γὰρ τοὺς τῇ ἐκκλησίᾳ προσεδρεύοντας ἐκ τῆς ἐκκλησίας διατρέφε-
σθαι, ἅτε ἱερεῖς, λευίτας, προέδρους, λειτουργοὺς θεοῦ, καθὼς ἐν
βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν γέγραπται περὶ τῶν ἱερέων· 15. „Καὶ εἶπεν
κύριος πρὸς Ἀαρών· σὺ καὶ οἱ υἱοὶ σου καὶ ὁ οἶκος πατριᾶς σου 10
λήψεσθε τὰς ἁμαρτίας τῶν ἁγίων, τῆς ἱερατείας ὑμῶν. 16. ἰδοὺ
δέδωκα ὑμῖν τὴν διατήρησιν τῶν ἀπαρχῶν ἀπὸ πάντων τῶν

3 Mt. 11, 30. — 9 Num. 18, 1. — 11 Num. 18, 8—10.

1 σκοποῖ : ἐπίσκοποι b o | καὶ > p v | ἐπίσκοπον b o | 2 ἡμῶν b o |
καὶ > p v | ἰφ' o | κοσμικῶν b o | 3 νομίσσεται b, νόμιζε a | 4/5 καὶ τῶν
κ. πρ. : καρπὸς (-ποῦ ο) πρῶτον b o | 6 ὑφ' ἑξόντας : -τες a p v, -ται b |
μέλλειν b o | 7/8 τρέφεσθαι o | 8 οὔτε b | προσέδρους b | 9 βίβλῳ : τῇ β.
b o | 9/10 καὶ — Ἀαρών (βαρὴν ο) > b | 10 πατριᾶς a p v : τοῦ πατρὸς
b o D | 12 τὴν διατ. ὑμῶν b o | ἀπὸ π. τῶν > b o

3 Mt. 11, 30. — 10 Num. 18, 1—32.

reddiderint filii Israel, tuum erit. 21. Et omne, quod vulvam aperit
cunctae carnis, quidquid Domino offerunt ab hominibus usque ad
pecora, tuum erit. Primogenita autem hominum redimenda sunt,
5 eorumque redemptio est post unum mensem et ultra; redimes ea quin-
que siclis pondere sanctuarii, id est viginti siclis argenti. Primogenita
vero boum et primogenita ovium et caprarum non redimes: sancti-
ficata sunt; sanguinem eorum effundes ante altare, et adipēs offeres
in odorem suavitatis Domino; et caro eorum tibi munda erit, et
10 pectusculum consecratum et armus dexter tua erunt. 22. Omnes
portiones sanctuarii, quas offerunt filii Israel Domino, tibi dedi et
filiis tuis et filiabus tuis tecum lege aeterna; et pactum in aeternum
erit coram Domino, tibi et semini tuo post te. 23. Locutusque est
Dominus ad Aaron et dixit: in terra eorum non hereditabis, et pars
15 non erit tibi inter eos, quia ego pars et hereditas tua in medio fili-
orum Israel. Et filiis Levi ecce dedi omnes decimas filiorum Israel
in hereditatem pro ministerio eorum, quod ministrant in tabernaculo
testimonii. Et non accedent ultra filii Israel ad tabernaculum testi-
monii, ne committant peccatum mortiferum; Levitae autem ipsi mini-
20 strabunt ministerium tabernaculi testimonii, et ipsi portabunt peccata
eorum lege aeterna in generationibus suis. Et in medio filiorum
Israel non hereditabunt hereditationes, quia decimas filiorum Israel,
quascunque obtulerint Domino, dedi Levitis in hereditatem. Propterea
dixi eis: in medio filiorum Israel non hereditabunt hereditatem.
25 24. Et locutus est Dominus ad Mosem ac dixit ei: loquere ad Levitas
et dices eis: si acceperitis a filiis Israel decimas, quas ab eis vobis
dedi in hereditatem, offeretis et vos ex eis oblationem Domino, decimam
ex decimis, et reputabitur vobis tanquam oblatio vestra sicut frumentum
de area et sicut oblatio de torculari. Ita et vos offeretis oblationem
30 Domino ex omnibus decimis vestris, quas accipietis ab omnibus filiis
Israel; et dabitis ex eis oblationem Domino, Aaron sacerdoti. Ex om-
nibus donis vestris offeretis oblationem Domino, ex primitiis, quae ipsi
ex eis sanctificata sunt. 25. Et dices ad eos: si primitias eius obtu-
leritis ab eis, reputabitur Levitis quasi fructus de area et fructus de
35 torculari. Et comedetis eas in omni loco, vos et homines domuum vestra-
rum, quia haec merces vobis erit pro ministerio vestro in tabernaculo
testimonii. Et propter hoc non peccatum capietis, si ex eis obtuleritis
primitias eius. Et sancta filiorum Israel non polluetis, ne moriamini.

ηγιασμένων μοι παρὰ τῶν νύων Ἰσραήλ· σοὶ δέδωκα αὐτὰ εἰς
 γέρας καὶ τοῖς νύοις σου μετὰ σέ, νόμιμον αἰώνιον· καὶ τοῦτο
 ἔσται ὑμῖν ἀπὸ τῶν ἡγιασμένων, ἐκ τῶν καρπωμάτων καὶ
 ἀπὸ τῶν δώρων καὶ ἀπὸ πάντων τῶν θυσιῶν καὶ ἀπὸ πάσης
 πλημμελείας καὶ περὶ ἁμαρτιῶν, καὶ ὅσα ἀποδιδάσιν μοι ἀπὸ 5
 πάντων τῶν ἁγίων, σοὶ ἔσται καὶ τοῖς νύοις σου· ἐν τῷ ἁγίῳ
 φάγεσθε αὐτά· 17. καὶ μετ' ὀλίγα· „Πᾶσα ἀπαρχὴ ἐλαίου καὶ
 οἴνου καὶ σίτου, ὅσα ἂν δῶσιν κυρίῳ, σοὶ δέδωκα αὐτά, καὶ τὰ
 πρωτογεννήματα πάντα σοὶ δέδωκα, καὶ σοὶ ἔρει πᾶν ἀνάθημα·
 πᾶν πρωτότοκον ἀνθρώπου καὶ κτήνους καθαροῦ καὶ ἀκαθάρτου 10
 καὶ θυσίας καὶ στήθυνιόν καὶ βραχίονος δεξιῶν τοῖς ἱερεῦσιν
 προσανήκει καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς παραμένουσιν αὐτοῖς λενίταις“.

7 Num. 18, 12—21.

1 παρὰ τῶν : πρὸν b o | νύων : νῦ o | σοὶ : σὺ b o, item infra |
 2 χείρας b | μετὰ σε > b | 3 ἔστω p v | 4 πάντων > p v | 5 ἀποδιδάσιν a :
 ἀποδίδωσιν b o p v | 6 τῶν > b o | 7 φάγεσθαι b p v | 8 δίδωσιν b o |
 αὐτῷ b | 9 σοὶ ἔρει p v : συνέρρει a, ἐρεῖς b o | ἀνάθημα p v | 10 πᾶν > p v |
 11 στήθυνιόν a | 12 προσανήκει b o a² : -ήκειν a p v | τοῖς λοιποῖς > b o |
 αὐτοῖς : τοῖς b o

16. πάντων τῶν θυσιῶν] Cum vo-
 cem πάντων hoc loco non solum tres
 codices graeci (a b o) exhibeant, sed
 etiam Syrus interpretes testetur, nolui
 eam cum codicibus duobus reliquis

(p v) omittere. LXX pro θυσιῶν
 habent θυσιασμάτων (Num. 18, 9).
 Constitutor Didascaliam aut huius
 auctor S. Scripturam false transcrip-
 sisse videtur.

XXVI. Audite ergo etiam vos, laici, electa Dei ecclesia. Nam et prior populus ecclesia vocabatur; vos autem estis * catholica sacrosancta ecclesia, *regale sacerdotium*, *multitudo sancta*, *plebs adoptata*, ecclesia magna, *sponsa exornata* Domino Deo. Quae
 5 primum dicta sunt, tu nunc audi: delibationes et decimae <et> primitiae sunt principi sacerdotum Christo et ministris eius, decimae salutaris, initium <n>om<i>nis decima. 2. Audi tu, sacra et catholica ecclesia, quae decem plagas aufugisti et decem verba accepisti et legem didicisti et fidem tenuisti, quae decimam cogno-
 10 visti et in iota credidisti in initio nominis, et in perfectione gloriae eius confirmata es: quae tunc erant sacrificia, modo sunt orationes et preces et gratiarum actiones; quae tunc fuerunt primitiae et decimae et delibationes et dona, nunc sunt prosphorae, quae per episcopos offeruntur Domino Deo in remissionem pecca-
 15 torum. 3. Isti enim primi sacerdotes vestri; qui tunc erant <sacerdotes et> levitae, modo sunt diaconi, presbyteri, viduae et orphani.

3 I Petr. 2, 9. — 4 Apoc. 21, 2. — 8 Exod. 9, 14. — Exod. 34, 28; Deut. 4, 13.

8 sacrosancta : sancta et perfecta S | 5 <et> S C | 7 nominis S C | audi tu cf. S C : audite L | 7/8 sacra et : Dei S | 9/10 decimam cognovisti et > S | 10 perfectione gloriae S C : finem in gloriam L | 14/15 in remissionem peccatorum > S C | 15/16 sacerdotes et S cf. C | 16 diaconi presbyteri : ~ S

XXVI, 1. et primitiae] Cum particula καὶ vel et facile excidere potuerit cumque subinde v. 2 primitiae et decimae coniungantur, Syrus lectionem rectam servare videtur. Textui autem Latini favet, quod lusum verborum exhibet, dicens (oblationes et decimas primitias (ἀπαρχὰς) esse attribuendas principi sacerdotum (ἀρχιερεῖ). — initium nominis decima] sc. decima littera τὸ ἰωτα, quo incipit nomen Iesu, vel ἡ δεκάς, quam vocem Constitutor v. 2 exhibet quamque Latinus ibi decima vertit. Auctor ergo legem decimarum ex nomine Iesu confirmat. Epiphanius H. 8 c. 5 scribit: Καὶ ἦν ἐκεῖ (παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις) ἀποδεκά-

τωσις ἀσφαλιζομένη, ἵνα μὴ λάθῃ ἡμᾶς τὸ ἰωτα, ἡ δεκάς, τὸ πρῶτον στοιχεῖον τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματος.

* * *

XXVI. Εἰς τίνος τύπον καὶ ἀξίαν ἕκαστος τῶν ἐν τῷ κλήρῳ τέτακται παρὰ θεῶ. Ad cuius formam et dignitatem unusquisque de clero ordinatus sit a Deo.

3. Animadvertite, quos ordines hic Didascalia enumeret, quos Constitutiones adiciant. Didascalia vero infra etiam lectoris et subdiaconi mentionem facit. Cf. II, 28, 5; 34, 3. Episcopum iam Ignatius Smyrn. 8, 1; Trall. 3, 1 cum Deo patre, diaconos cum Iesu Christo, presbyteros cum apostolis comparat.

XXVI. Ἀκούσατε ταῦτα καὶ ὑμεῖς, οἱ λαῖκοί, ἡ ἐκλεκτὴ ἐκ-
 κλησία τοῦ θεοῦ· καὶ γὰρ ὁ λαὸς πρότερον „θεοῦ λαὸς καὶ ἔθνος
 ἅγιον“ ὠνομάζετο, καὶ ὑμεῖς οὖν ἐστὲ ἅγια τοῦ θεοῦ ἱερὰ ἐκ-
 κλησία „ἀπογεγραμμένη ἐν οὐρανῷ, βασιλείον ἱεράτευμα, ἔθνος
 ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, νύμφη κεκαλλωπισμένη“ κυρίου τῷ 5
 θεῷ· ἐκκλησία μεγάλη, ἐκκλησία πιστή· ἃ πρότερον ἐρρέθη, νῦν
 ἐνωτίζουσιν· ἀφαιρέματα καὶ δεκάται καὶ ἀπαρχαὶ τῷ ἀρχιερεὶ Χριστῷ
 καὶ τοῖς λειτουργοῦσιν αὐτῷ, δεκάται σωτηρίου, ἀρχὴ ὀνόματος 10
 Ἰησοῦ. 2. ἄκουε, ἱερὰ καθολικὴ ἐκκλησία, ἡ τὴν δεκάπληγον
 ἐκπεφευγία καὶ τὴν δεκάλογον εἰληφύα καὶ τὸν νόμον μεμαθη- 10
 κνῖα καὶ τὴν πίστιν κεκρατηκνῖα καὶ ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν
 πεπιστευκνῖα καὶ τὴν δεκάδα ἐγνωκνῖα καὶ ἐπὶ τὸ ἰῶτα, ὅπερ
 ἐστὶν ἀρχὴ ὀνόματος Ἰησοῦ, πεπιστευκνῖα καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ
 ἐπονομαζομένη καὶ ἐπὶ τῇ τελειώσει τῆς δόξης αὐτοῦ ἐστηρικμένη· 15
 αἱ τότε θυσίαι νῦν εὐχαὶ καὶ δεήσεις καὶ εὐχαριστίαι, αἱ τότε 15
 ἀπαρχαὶ καὶ δεκάται καὶ ἀφαιρέματα καὶ δῶρα νῦν προσφοραὶ
 αἱ διὰ τῶν ὁσίων ἐπισκόπων προσφερόμεναι κυρίῳ τῷ θεῷ διὰ
 Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντος. 3. οὗτοι γάρ
 εἰσιν ὑμῶν οἱ ἀρχιερεῖς· οἱ δὲ ἱερεῖς ὑμῶν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ
 οἱ λεῦνται ὑμῶν οἱ νῦν διάκονοι καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες ὑμῖν καὶ 20
 οἱ ῥῶδοι καὶ οἱ πυλωροί, αἱ διάκονοι ὑμῶν καὶ αἱ χῆραι καὶ αἱ

2 Exod. 19, 5. 6. — 4 Hebr. 12, 23. — I Petr. 2, 9. — 5 Apoc. 21, 2. —
 9 Exod. 9, 14. — 10 Exod. 34, 28; Deut. 4, 13.

1 ἀκούετε a | 3 τοῦ θεοῦ : post ἐκκλησία p v, > b o | 6 μεγ. ἐκκλ.
 > o | ἐκκλησία sec a b : ἐκλεκτὴ p v | ἐρέθη b o, ἐρήθη p v | 7 καὶ sec
 p v A S : > a L | καὶ ἀπαρχαὶ > b o | 8 δεκάταις b, -τες o | 8/9 ἀρχὴ
 ὄν. Ἰησοῦ > b o | 9 ἡ > b o | 10 περιφνῖα o, -νῖα b | καὶ τ. δ. εἰλ. > o |
 11 κύριον b o p : > a v | 12/13 καὶ τὴν δ. — πεπιστευκνῖα > a | 12 ὅπερ
 > b o | 14 ὀνομαζομένη b o p | ἐπὶ + τῇ δοξῇ καὶ b o | ἐστηρ. : ἐπεστη-
 ριγμένη καὶ λάμπουσα b o | 15 αἱ pr > b o | νῦν + δὲ b o | εὐχὴ κ. δεήσης o |
 15/16 καὶ δ. — ἀπαρχαὶ > b | 15 αἱ > o | 16/17 προσφοραὶ αἱ : δὲ προσ-
 φέρεται b o | 19 εἰσιν ὑμῶν ∞ p v | εἰσιν > b | εἰσιν — ἱερεῖς ὑμῶν > o |
 οἱ δὲ — πρεσβύτεροι > b | 20 λαῖται o | καὶ sec > b o | 21 ὑμῶν : ὑμῖν o

Diaconi autem cum Iesu Christo prop-
 terea comparari videntur, quod epi-
 scopo eos aequè oboedire ac ministrare
 oportet, ac salvator Deo patri oboedi-

vit. Anomoeus in Ps.-Athanasii Dialog.
 de s. Trinitate I c. 27 episcopum,
 presbyterum, diaconum comparat cum
 patre et filio et spiritu sancto.

4. Primus vero sacerdos vobis e[s]t levita episcopus: hic est, qui verbum vobis ministrat et mediator vester est; hic est magister et post Deum *per aquam regenerans* pater vester; (hic princeps et dux vester), hic est rex vester potens; hic loco Dei regnans sicuti
 5 Deus honoretur a vobis, quoniam episcopus in typum Dei praesidet vobis. 5. Diaconus autem in typum Christi adstat; ergo diligatur a vobis. 6. Diaconissa vero in typum sancti spiritus honoretur a vobis. 7. Presbyteri etiam in typum apostolorum spectentur a vobis. 8. Viduae et orphani in typum altaris putentur autem
 10 a vobis.

3 Ioann. 3, 5.

1 et S | 3/4 hic pr. et dux vester S C | 4 hic est rex v. potens : hoc loco S C, ante *hic est magister* L | loco . . regnans S : locum . . sequens L, seu interpres pro ἀρχων legit ἀκολουθῶν seu librarius pro regnans scripsit sequens | Dei : omnipotentis S | 5 Dei + omnipotentis S

2 λόγον : τοῦ λ. b o | 3 γνώσεως + πίστεως b o | 4 οὕτως b o, item deinceps | θεόν : τὸν θ. b o | 5 δε' : ὁ δε' b o | ἡμᾶς b | 7 ὑμῶν : θεός ὢν b | τὸν θεόν b o | 8 τοῦτ' ὢν o | 9 αὐτοῦ p v : αὐτῶν b o, > a | 10 θεοῦς a p v cf. B : + τοῦ λαοῦ b, τ. λ. σου o | γὰρ : μὲν οὖν b o | 11 ὡς θεοῦ

4. *primus sacerdos et levita*] Haec verba Constitutorem offendisse videntur, quippe qui de primo sacerdote tantum loquatur, sed intellegi possunt; episcopi revera ambo munera sunt, quae olim primi sacerdotis et levitarum erant; modo horum munus magna ex parte per diaconos exercet. Supra v. 3 levitae sane cum diaconis comparantur; infra v. 5 vero diaconus minister episcopi designatur, non proprium munus habens, sed ea faciens, quae ab episcopo ipsi committuntur.

* * *

4. ἐπίγειος θεός] Sic Constitutor episcopum appellat, cum Didascalia dicat, episcopum locum Dei obtinere ac Dei instar honorandum esse.

6. Similitudo inter diaconissam et spiritum sanctum, quam statuit Didascalia, Constitutionibus repetitur; alias non inveniri videtur. Commemorandum

autem est, Hippolytum teste Hieronymo, Epist. 36 ad Dam. c. 16, scripsisse: Isaac portat imaginem Dei patris, Rebecca spiritus sancti.

8. Viduae et orphani cum altari comparantur, quia donis sustentabantur, quae fideles in altari ponebant. Cf. infra III, 6, 3; 14, 2; IV, 3, 3. Ps.-Ign. Tars. 9, 1. Viduas iam Polycarpus Phil. 4, 3 altare Dei appellavit. Tertullianus Ad uxorem I c. 7 scribit: Viduam allegi in ordinem nisi univiram non concedit (apostolus); aram enim Dei mundam proponi oportet; et subinde de sacerdotio viduitatis loquitur. Methodius Sympos. V c. 8 viduas cum altari Iudaeorum aeneo comparat, in quo offerantur vituli et decimae et oblatae voluntariae in Domini sacrificium cedentes, virgines autem cum altari aureo. Ps.-Hieronymus, Ep. de septem ordinibus ecclesiae c. 5 (PL

παρθένοι καὶ οἱ ὄρφανοὶ ὑμῶν. 4. ὁ δὲ τούτων πάντων ἀνώ-
 τερος ὁ ἀρχιερεὺς ἐστίν, (XXVI) ὁ ἐπίσκοπος. οὗτος λόγον διά-
 κονος, γνώσεως φύλαξ, μεσίτης θεοῦ καὶ ὑμῶν ἐν ταῖς πρὸς
 αὐτὸν λατρείαις· οὗτος διδάσκαλος εὐσεβείας, οὗτος μετὰ θεὸν
 πατὴρ ὑμῶν, „δι’ ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννήσας“ ὑμᾶς εἰς
 νόθεσίαν· οὗτος ἄρχων καὶ ἡγούμενος ὑμῶν, οὗτος ὑμῶν βασιλεὺς
 καὶ δυνάστης, οὗτος ὑμῶν ἐπίγειος θεὸς μετὰ θεόν, ὃς ὀφείλει
 τῆς παρ’ ὑμῶν τιμῆς ἀπολαβεῖν. περὶ γὰρ τούτου καὶ τῶν ὁμοίων
 αὐτοῦ ὁ θεὸς ἔλεγεν· „Ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου
 πάντες“, καί· „Θεοὺς οὐ κακολογήσεις“. ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προ- 10
 καθεξέσθω ὑμῶν ὡς θεοῦ ἀξίᾳ τετιμημένος, ἡ κρατεῖ τοῦ κλήρου
 καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς ἄρχει. 5. ὁ δὲ διάκονος τούτῳ παριστά-
 σθω ὡς ὁ Χριστὸς τῷ πατρὶ, καὶ λειτουργεῖτω αὐτῷ ἐν πᾶσιν
 ἀμέμπτως, ὡς ὁ Χριστὸς, ἀφ’ ἑαυτοῦ ποιῶν οὐδέν, τὰ ἀρεστὰ
 ποιεῖ τῷ πατρὶ πάντοτε. 6. ἡ δὲ διάκονος εἰς τύπον τοῦ ἁγίου 15
 πνεύματος τετιμήσθω ὑμῖν, μηδὲν ἄνευ τοῦ διακόνου πράττουσα
 ἢ φθεγγομένη, ὡς οὐδὲ ὁ παράκλητος ἀφ’ ἑαυτοῦ τι ποιεῖ ἢ λαλεῖ,
 ἀλλὰ δοξάζων τὸν Χριστὸν περιμένει τὸ ἐκείνου θέλημα· καὶ ὡς
 οὐκ ἔστιν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεῦσαι ἄνευ τῆς τοῦ πνεύματος δι-
 δασκαλίας, οὕτως ἄνευ τῆς διακόνου μηδεμίᾳ προσίτω γυνὴ τῷ 20
 διακόνῳ ἢ τῷ ἐπισκόπῳ. 7. οἱ τε πρεσβύτεροι εἰς τύπον ἡμῶν
 τῶν ἀποστόλων ὑμῖν νενομίσθωσαν· διδάσκαλοι ἔστωσαν θεο-
 γωσίας, ἐπειδὴ καὶ ὁ κύριος ἡμᾶς ἀποστέλλων ἔλεγεν· „Πορευ-
 θέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ
 ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, διδάσ- 25
 κοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν“. 8. αἱ τε
 χῆραι καὶ οἱ ὄρφανοὶ εἰς τύπον τοῦ θυσιαστηρίου λελογίσθωσαν
 ὑμῖν· αἱ τε παρθένοι εἰς τύπον τοῦ θυμιατηρίου τετιμήσθωσαν
 καὶ τοῦ θυμιάματος.

5 Ioann. 3, 5. — 9 Ps. 81, 6. — 10 Exod. 22, 28. — 23 Mt. 28, 19. 20.

> b o | κρατήσις b | 14 ὡς — πατρὶ a b o cf. D : καθάπερ αἱ δυνάμεις
 τῷ θεῷ p v s, in s autem verba ὡς — πατρὶ erasa sunt | 14 ποιῶν ἀφ’
 ἑαυτοῦ p v | ποιῶν + τι s | οὐδὲν : ante ἀφ’ ἑαυτοῦ s, > b o | 15 ἡ : εἰ b |
 τοῦ > p v | 16 μὴ b o | 16/17 πρᾶττ. ἢ (ἢ > b) φθεγγ. ∞ b o | 17 οὐδ’ b,
 οὐθ’ o | ποιεῖ ἢ λαλεῖ ∞ a | 18 τὸν Χρ. : αὐτὸν b o | 19 πνεύματος : παρα-
 κλήτον b o | 20 προσετίθει b o | 21 τε a D : δὲ b o p v | 26 τε : δὲ o |
 27 οἱ > a o p | ὄρφανοι + ὑμῶν p v | λελογίσθησαν o | 28 δὲ b o p
 τύπον + καὶ αὐταὶ b o | τετιμ. post θυμιάματος b o p

XXVII. Sicuti ergo non licebat alienigenam, qui non erat levita, offerre aliquid aut accedere ad altare sine sacerdote, ita et vos sine episcopo nolite aliquid facere. 2. Si quis autem sine episcopo facit aliquid, in vano illud facit; non enim illi imputabitur in opus, quia non decet absque sacerdote aliquid facere. 3. Prosphoras ergo vestras sacerdoti offerte, sive per vos ipsos sive per diaconos, qui[que] suscipiet et, ut decet, dividet unicuique. 4. Episcopus enim optime novit eos, qui tribulantur, et unicuique dat secundum dispensationem, ut non unus aut frequenter [et] in ipso die aut in ipsa hebdomada accipiat, alius autem nec semel. Horum aliquem tribulari cognoscens sacerdos magis, sicut dispensator Dei facit [et] cum ipso, sicut decet.

1 I Reg. 13, 13.

1 alienigenam S C : eum L 2 offerre aliquid . . acc. ad altare ~ S | 6 sacerdoti : episcopo S cf. C | 9 et > S C | 10/11 horum aliquem : quem enim S | 11 cognoscit L | sicut : et S | disp. Dei S : dispensatur Deus L 12 et > S | cum ipso : ei multum boni S

1/3 ὥς — ποιεῖτε : μηδὲν ποιεῖτε ἄνευ τοῦ ἱερέως p | 1 οὐν a D : > b o v A | μὴ . . λευίτην > b o | 3/4 μηδὲν — ἐπισκόπον > b o | 4 αὐτό : ἑαυτοῦ b o | αὐτοῦ b o | 6 μεματαλονται b o | 7 ματαιοπονεῖ b o p : μάταια π. a, μάταιον πονεῖ ὥσο ο | Ὀζίας ὁ : ὁ ὄζ. b o | 10 καταμανεῖς > b o | 11 μὴ μιμησάμενος m? : μιμησάμενος a p (οὐ μιμ.) v, μιμησάμενος b o | Χριστόν : τὸν Χρ. p v | 12 γενέσθαι b o | ἀρχιερέα b | περιέμενεν b o p v | 13 σὺ + εἰ ο | 15 ὁ Χριστὸς a b o (post ἑαυτὸν b o) A B : ὁ ἱερεὺς p v | 16 ἑαυτὸν εἰς : ἐτόν b o | λαβὼν b o | 18 οὐχὶ + καὶ b o | καὶ τι b o | Λευὶ φ. : λευιτικῆς b o | 19 γεγέννηνται b o | ἐπανα-

30, 153), diaconos altare Christi appellat, et quidem ut videtur, quia ministerium altaris eis incumbit.

XXVII. Ὅτι φοιτῶδες ἄνθρωπον ἑαυτὸν ἐπιρρίπτειν ἀξιώματι τινὶ ἱερατικῷ, ὥς οἱ Κορεῖται, ὥς Σαούλ, ὥς Ὀζίας. Quod horrenda res sit, hominem se immittere in aliquam dignitatem sacerdotalem, ut Coritae, ut Saul, ut Ozias.

1. ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μ. π.] Hoc auctor haud dubie ex Ignatio mutuavit, qui fere iisdem verbis Trall. 2, 2 scribit:

ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν πράσσειν, Smyrn. 8, 1: μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου τε πρᾶσσέτω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν, Philad. 7, 2: χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε. Cf. etiam Ign. Magn. 4; Polyc. 4, 1; Cypr. Ep. 33 c. 1.

4. De Ozia cf. Ioseph. Antiqu. IX, 10; Eus. Dem. Evang. VI, 16, 36—38.

4—5. Cf. Ps.-Ign. Magn. 3, 10.

5. De Coritis, Dathan et Abiron etiam infra sermo est.

XXVII. Ὡς οὖν οὐκ ἦν ἐξὸν ἀλλογενῇ, μὴ ὄντα λευίτην, προσ-
 εἶναι τι ἢ προσελθεῖν εἰς τὸ θυσιαστήριον ἄνευ τοῦ ἱερέως,
 οὕτως καὶ ὑμεῖς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε. 2. εἰ δέ τις
 ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου ποιεῖ τι, εἰς μάτην ποιεῖ αὐτό· οὐ γὰρ αὐτῷ
 εἰς ἔργον λογισθήσεται. 3. ὥς γὰρ ὁ Σαουλ ἄνευ τοῦ Σαμουὴλ 5
 προσεἰκόσας ἤκουσεν, ὅτι „μεματαίωται σοι“, οὕτως καὶ πᾶς λαϊ-
 κὸς ἄνευ τοῦ ἱερέως ἐπιτελὼν τι ματαιοπονεῖ. 4. καὶ ὥς Ὀζίας
 ὁ βασιλεὺς, οὐκ ὧν ἱερεὺς τὰ τῶν ἱερέων ἐπιτελὼν, ἐλεπρώθη
 διὰ παρανομίαν, οὕτως καὶ πᾶς λαϊκὸς οὐκ ἀτιμώρητος ἐσται,
 καταφρονήσας θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ καταμανεῖς ἱερέων καὶ τὴν 10
 τιμὴν ἀρπάσας ἑαυτῷ, μὴ μμησάμενος Χριστόν, ὅς „οὐκ ἑαυτὸν
 ἐδόξασεν γεννηθῆναι ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ“ περιέμεινεν ἀκοῦσαι τοῦ
 πατρὸς· „Ὡμοσεν κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς
 τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ“. 5. εἰ οὖν ἄνευ τοῦ
 πατρὸς ὁ Χριστὸς οὐ δοξάζει ἑαυτόν, πῶς οἷόν τι ἄνθρωπον 15
 ἑαυτόν εἰς ἱερωσύνην ἐπιρρίπτειν, μὴ λαβόντα τὸ ἀξίωμα παρὰ
 κρείττονος, καὶ ποιεῖν ἐκεῖνα, ἃ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν ἔξεστιν; ἢ
 οὐχὶ οἱ Κορεῖται, καίτοι τῆς Λευὶ φυλῆς ὄντες, πυρίκαυστοι
 ἐγένοντο, ἐπαναστάντες Μωσῇ καὶ Ἀαρὼν καὶ περὶ τῶν μὴ καθη-
 κόντων αὐτοῖς ἀμιλλώμενοι; καὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρώων ζῶντες 20
 κατέβησαν εἰς ἄδου, καὶ ῥάβδος βλαστήσασα ἔστειλεν τῶν πολλῶν
 τὴν ἄνοιαν καὶ τὸν ὑπὸ θεοῦ χειροτονηθέντα ἀρχιερεῖα ἀνέδειξεν·
 6. προσήκει οὖν καὶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, τὰς θυσίας ὑμῶν ἥτοι προσ-
 φορὰς τῷ ἐπισκόπῳ προσφέρειν ὥς ἀρχιερεῖ, ἢ δι' ἑαυτῶν ἢ διὰ
 τῶν διακόνων. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας 25
 καὶ τὰ ἐκούσια αὐτῷ προσάγετε· αὐτὸς γὰρ σαφῶς γινώσκει τοὺς
 θλιβομένους καὶ ἐκάστῳ δίδωσι πρὸς τὸ ἀρμόζον, ὅπως μηδεὶς
 ἢ πλειστάκις τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἢ τῇ αὐτῇ ἐβδομάδι λαμβάνῃ, ἕτερος
 δὲ μηδὲ ὅλως· δίκαιον γάρ ἐστιν μᾶλλον τοῖς θλιβομένοις κατὰ
 ἀλήθειαν ἐπαρκεῖν, ἢ τοῖς νομιζομένοις θλίβεσθαι. 30

6 I Reg. 13, 13. — 7 II Peralip. 26, 16—21. — 11 Hebr. 5, 5. 6. —
 13 Ps. 109, 4. — 18 Num. 16. — 20 Num. 16.

σταθέντες b | 21 ἄδην b o | ἔστησεν o | 22 ἄνοιαν a p v A B : ἀνομίαν b o |
 26 πρόσαγε b o | σαφῶς : post γινώσκει p, > a | 27 μηδεὶς b (μηδεῖς) D :
 μὴ δεῖς a o p, μὴ δις v A | 28 πλειστάκις > b o | λαμβάνῃ : -ων δεῖς b,
 -ων δῆς o | 29 μηδὲ b (μηδ') o p v : οὐδὲ a | κατ' a | 30 νομιζομένοις a b
 o A : + ἢ ἐπιφιζομένοις (ἐπιφῆς. v) p v, ἢ ἐπιφιμιζομένοις p

XXVIII. His iterum, qui agapam desiderant facere et petunt aniculas, hanc, quam scit tribulari, frequenter etiam mittat; (et iterum si quis dona viduis offert, ei, quae inops est, plurimum mittet). 2. Et haec pars, quae ex consuetudine sacerdoti debetur, 5 separetur, etiamsi non est praesens in agapis et erogationibus, in honorem omnipotentis Dei. 3. Sicut ergo unicuique presbyterarum datur, duplum dabitur singulis diaconis in honorem Christi; quadruplum autem ei, qui praeest, tamquam in omnipotentis gloriam. 4. Si quis autem et presbyteros voluerit honorare, duplum sicuti 10 diaconis dabit illis; nam et ipsi tamquam apostoli et consilarii honorentur episcopi et corona ecclesiae; sunt enim consilium et curia ecclesiae. 5. Si autem ** et lector est, accipiat et ipse una cum presbyteris. Omni ergo dignitati unusquisque ex laicis venerationem debitam impertiant muneribus et honoribus et verecundia 15 saeculo consentanea. 6. Fiduciam magnam habeant erga diaconos, ne omni hora molestiam exhibeant principi, sed per ministros indicent, quae volunt, hoc est per diaconos; neque enim ad Do-

9 I Tim. 5, 17.

1 agapam — aniculas : viduas ad agapas invitat S | 2 mittet S | 2/4 et iterum — mittet S | 7 honorem S C : sacerdotio L, aut false vertens aut pro γέρας legens ιερείαν

XXVIII. Περὶ δοχῆς καὶ ὅπως χορὴ ἕκαστον τάγμα τοῦ κλήρου ὑπὸ τῶν προσκαλουμένων τιμᾶσθαι. De convivio et qua ratione quilibet cleri ordo a vocatoribus honorandus sit. — Agapae vel convivia antiquitus inter Christianos instituebantur ad caritatem fraternam augendam et pauperes sublevandos. Amplissime eas Tertullianus Apolog. c. 39 descripsit. Cf. quae disputavi in *Revue d'histoire eccl.* IV (1903), 1—23; V, 5—15. Aliter Batiffol, *Bulletin de litt. eccl.* 1904 p. 184—201.

1. πρεσβυτέρως] vel πρεσβύτερας, quod vocabulum v. 3 adhibetur, i. e. anus. Cf. II, 57, 12, ubi χῆραι et πρεσβύτεραι commemorantur. Syrus interpretatur viduas, non quidem false,

quia verisimile est anus saepe viduas fuisse, sed minus recte. Πρεσβύτερες praesertim, ut Epiphanius H. 79 c. 4 docet, maiores natu inter diaconissas seu viduas appellabantur. Synodus Laodicensis c. 11 vetuit τὰς λεγομένας πρεσβύτερας ἢτοι προκαθημένους ἐν ἐκκλησίᾳ καθίστασθαι.

3. Diaconus duplum portionis accipit. Didascalia insuper de duobus duplis rectori vel episcopo dandis loquitur. Tertullianus De ieiunio c. 17 praesidentibus honorem binis partibus deputatum fuisse refert.

4. Didascalia arbitrio fidelium permittit, num presbyteris portionem assignent. Constitutor haec suppressit; nec vero semper presbyteris partem

XXVIII. Τοῖς εἰς ἀγάπην ἤτοι δοχὴν, ὡς ὁ κύριος ὠνόμασεν, προαιρουμένοις καλεῖν πρεσβυτέρους, ἣν ἐπίστανται οἱ διάκονοι θλιβομένην, αὐτὴν πλειστάκις πεμπέτωσαν. 2. ἀφοριζέσθω δὲ ἐν τῇ δοχῇ τὸ τῷ ποιμένι ἔθιμον, λέγω δὲ τὸ τῆς ἀπαρχῆς, ὡς ἱερεῖ, κὰν μὴ παρῇ τῇ δοχῇ, εἰς τιμὴν θεοῦ τοῦ τὴν ἱερατεῖαν 5 αὐτῷ ἐγχειρίσαντος. 3. ὥσει δὲ ἐκάστη τῶν πρεσβυτίδων δίδοται, διπλοῦν διδόνθω τοῖς διακόνοις εἰς γέρας Χριστοῦ. 4. τοῖς δὲ πρεσβυτέροις, ὡς ἂν κάμνουσιν περὶ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον, διπλῇ καὶ αὐτοῖς ἀφοριζέσθω ἡ μοῖρα εἰς χάριν τῶν τοῦ κυρίου ἀποστόλων, ὧν καὶ τὸν τόπον φυλάσσουσιν ὡς σύμβουλοι τοῦ 10 ἐπισκόπου καὶ τῆς ἐκκλησίας· στέφανος· εἰσὶν γὰρ συνέδριον καὶ βουλή τῆς ἐκκλησίας. 5. εἰ δὲ καὶ ἀναγνώστης ἔστιν, λαμβανέτω καὶ αὐτὸς μοῖραν μίαν εἰς τιμὴν τῶν προφητῶν· ὡσαύτως καὶ ψαλτοῦδος καὶ πυλῳρός. ἐκάστῳ οὖν ἀξιώματι οἱ λαϊκοὶ τὴν προσήκουσαν τιμὴν νεμέτωσαν ἐν τοῖς δόμασι καὶ τῇ κατὰ τὸν 15 βίον ἐντροπῇ. 6. μὴ ῥαδίως δὲ ἐνοχλείτωσαν τῷ ἄρχοντι, ἀλλὰ διὰ τῶν ὑπηρετῶν ἃ βούλονται σημαινέτωσαν, τοῦτ' ἔστι διὰ τῶν διακόνων, πρὸς οὓς πλέον παρρησιαζέσθωσαν· οὐδὲ γὰρ τῷ

1 Luc. 14, 13. — 8 I Tim. 5, 17.

2 προαιρουμένους ο | καλεῖν > p v | πρεσβυτέρους : -τέραν p v, -τέρους b | ἣν : ἃς b o | 3 θλιβομένης αὐτὰς (αὐτὰ ο) b o | 4 ἔθιμον p v : ἔθιμον a, ἔθισμον b o | λέγέτω δὴ τῷ b o | 5 παρῇ : πάσῃ b o | τοῦ : τῷ o | 6 ἐγχειρίσαντι b o | ὥσει b o L : ὅσον a p v | 7 διπλοῦν > a | γέρας : δόξαν b o | Χριστοῦ : τοῦ χρ. p v, θεοῦ b o | 8 κάμνουσιν ο v | διδασκαλίας a b A : διακονίας ο p v | λόγον + διηνεκῶς b o | 9 διπλῇ καὶ > b o | χάριτα b o v | κυρίου : χῦ b o | 10 ὧν : οὗ b o | σύμβουλοι : σύεδροι b o | 11 εἰσὶν a D : ἐστὶν b o p v | 15 τιμὴν νεμέτωσαν > b o | ἐν a o : > b p v | 15/16 τῇ . . . ἐντροπῇ : τοῖς . . . εὐπρεπεῖ b o (ἐνπρ.) | 17 διὰ τῶν ἐπ. : δι' ἐαυτῶν b o | 18 πλέον a : πλείων b o, πλείω p v

dari vult, sed tamdiu solum, quamdiu circa sermonem doctrinae laborant.

5. εἰ δὲ καὶ ἀναγνώστης] Ergo etiam ecclesiae erant, in quibus lector non erat constitutus et diaconus lectoris munere fungebatur. Animadvertite etiam, quod Didascalia lectori eandem portionem assignat quam presbyteris, scilicet duplam, Constitutiones unam tantum, cantorem vero et ostiarium

tanquam singulas portiones accipientes adiungunt.

6. ὑπηρετῶν .. διακόνων] Didascalia ergo diaconos ministros appellat. Similiter synodus Sardicensis c. 8. Infra III, 11, 1; VI, 17, 2; VIII, 28, 8 per Constitutorem nomine ὑπηρεταί et VIII, 10, 13, nomine ὑπηρεσία subdiaconi vel etiam reliqui ordines minores significantur.

minum Deum omnipotentem accedere aliquis potest nisi per Christum. Omnia igitur, quaecunque facere volunt, per diaconos episcopo manifesta reddant, et postea faciant. 7. Nam prius quoque in templo sanctuarii nihil offerebatur et nihil fiebat sine sacerdote. 8. Et iterum in templo idolorum gentilium impurorum et abominabilium et contemptibilium usque ad hodiernum diem templum imitantur; longe vero absit domum contaminationis comparare cum domo sanctificationis; attamen in opere suo ridiculo sine sacerdote suo impuro nihil offerunt nihilque faciunt, sed putant, os lapidum esse sacerdotem impurum ipsum, et exspectant, ut faciant, quae ille eos facere iubet, et de omnibus, quae facere in animo habent, cum sacerdote impuro deliberant et sine eo nihil faciunt; et putantes, accepta fore ea, quae faciunt, eum honorant et ante eum se prosternunt quasi in honorem lapidum mutorum, qui in parietibus inserti sunt, et tamquam ad cultum spirituum impurorum et malorum et nequam. 9. Si ergo illi, qui inanes sunt et falsas consuetudines sequuntur nec spem habent, sed in spe vana errant, student ac cupiunt domum sanctuarii imitari atque eos, qui idolis ipsorum ridiculis deserviunt, omni honore honorant: quare ergo vos, quibus notum ac manifestum est vos credere in veritatem, qui spem certissimam tenetis et regem gloriae exspectatis, qui nunquam interibit et nunquam dissolvetur, non eo magis Dominum Deum honorare debetis per antistites vestros? Existimate ergo episcopum os Dei.

XXIX. Nam si Aaron, qui verba Mosi data Pharaoni interpretabatur, propheta dictus est, quemadmodum Dominus ad Mosem dixit: *Ecce deum constitui te Pharaoni, et Aaron frater tuus tibi erit propheta*: cur non vos quoque internuntios verbi prophetas esse existimatis eosque Dei instar colitis?

1 Ioann. 14, 6. — 27 Exod. 7, 1.

1 ἐάν : εἰ b o | τοῦ > b o | Χριστοῦ : κυρίου p v | 2 ὅσα + καὶ b o | 3 φαν. τῷ ἐπισκόπῳ > o | 4/5 ἀγίασμα τι a v : ἀγιάσματι b o p cf. D | 5 προσεφέρετο + τι p | τι b o v, > a | 6 φνῶξει b, -ξονσι p, -λάσση o | 7 πον > p v | Ἀγγαῖος p v : Μαλαχίας A B, ἄγγελος b o. > a | προφήτης + ὅτι ἄγγελος κυρίου παντοκράτορός ἐστιν a | καὶ > p v | 8 μυσαροῖς : μιεροῖς αὐτῶν b o | μυσαροῖς . . βδελ. ∞ p v | 10 ἐπὶ : ἀπὸ b o | κερῶ-

XXIX. Τίς ἡ ἀξία τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ διακόνου. Quae sit dignitas episcopi et diaconi.

παντοκράτορι θεῷ προσελθεῖν ἔστιν, ἐὰν μὴ διὰ τοῦ Χριστοῦ. οὕτως οὖν καὶ οἱ λαϊκοὶ πάντα ὅσα βούλονται διὰ τοῦ διακόνου φανερὰ τῷ ἐπισκόπῳ ποιείτωσαν, καὶ οὕτω κατὰ τὸ δοκοῦν ἐκείνῳ ἐπιτελείτωσαν. 7. οὐδὲ γὰρ πρότερον ἐν τῷ ἱερῷ ἀγιασμέ- 5 τι προσεφέρετο ἢ ἐγίνετο τι ἄνευ τοῦ ἱερέως. „Χεῖλη“ γὰρ „ἱερέως“ φυλάσσεται γινῶσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ“, φησὶν πον Ἀγγαλὸς ὁ προφήτης. 8. εἰ γὰρ καὶ οἱ τῶν δαιμόνων θεραπευταὶ ἐν τοῖς μυσαροῖς καὶ βδελυκτοῖς καὶ ἀκα- θάρτοις προσοχθίσμασιν αὐτῶν ἄχρι τοῦ δεῦρο τὰ ἅγια μιμοῦνται· καὶ μακρὰν μὲν ἐπὶ συγκρίσεως τὸ βδέλυγμα κεχωρίσθω τῶν 10 ἁγίων, πλὴν ἐν τοῖς ἐμπαίγμασιν αὐτῶν ἄνευ τοῦ μερέως οὐδὲν προσφέρουσιν οὐδὲ ἐπιτελοῦσιν, ἀλλὰ στόμα νομίζουσι τῶν λίθων τὸν μερέα, περιμένοντες, τί προστάξει ποιεῖν αὐτοῖς, καὶ πάντα, ἃ ἂν προστάξῃ αὐτοῖς, ἐκεῖνα ἐπιτελοῦσι καὶ ἄνευ αὐτοῦ ποιοῦσιν οὐδὲν καὶ τιμῶσιν αὐτὸν τὸν μερέα καὶ σεπτὸν αὐτοῦ ἡγοῦνται 15 τὸ ὄνομα εἰς τιμὴν τῶν ἀψύχων ξοάνων καὶ εἰς λατρείαν τῶν πονηρῶν πνευμάτων· 9. εἰ οὖν ἐκεῖνοι, μάταια καὶ ψευδομένα δοξάζοντες καὶ ἐπ' οὐδενὶ βεβαίῳ ἔχοντες τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα, ἐπιτηδεύουσι μιμεῖσθαι τὰ ἅγια, πόσω δίκαιον ὑμᾶς, τοὺς τὴν φανοτάτην πίστιν καὶ ἀψευδῇ ἐλπίδι ἔχοντας καὶ ἐνδοξον καὶ 20 αἰώνιον καὶ ἀδιάπτωτον ἐπαγγελίαν ἀπεκδεχομένους, τιμᾶν διὰ τῶν προσεστώτων κύριον τὸν θεόν, ἡγουμένους στόμα θεοῦ εἶναι τοὺς ἐπισκόπους;

XXIX. Εἰ γὰρ Ἀαρών, ἐπειδὴ ἡγγελλεν τῷ Φαραὼ παρὰ Μωσέως τοὺς λόγους, προφήτης εἰρηται, Μωσὴς δὲ θεὸς τοῦ 25 Φαραὼ ὡς βασιλεὺς ὁμοῦ καὶ ἀρχιερεὺς, ὡς φησὶν ὁ θεὸς πρὸς αὐτόν· „Θεὸν τέθεικά σε τῷ Φαραὼ, καὶ Ἀαρών ὁ ἀδελφός σου ἔσται σου προφήτης“, διατί μὴ καὶ ὑμεῖς τοὺς μεσίτας ὑμῶν τοῦ λόγου προφήτας εἶναι νομίσητε καὶ ὡς θεοὺς σεβασθήσεσθε;

1 Ion. 14, 6. — 5 Mal. 2, 7. — 27 Exod. 7, 1.

ρισται b o | 11 μηρέως a, ἱερέως b o p, + αὐτῶν b | 12 τῶν > b o | λίθον o | 13 μηρέα a b, ἱερέα p | 13/15 περιμένοντες — μερέα > p | 13/14 καὶ π. — αὐτοῖς > b o | 14 ἐκεῖνα + καὶ b v | αὐτοῦ + οὐ o | 15 οὐθὲν a | 17 διεψευσμένα a | 19 ἐπιτηδεύμασιν b | ἡμᾶς b o | τὴν > a | 20 φανοτάτην : φανερώτητα τὴν b o | ἐλπίδα : ἀγάπην b o | 21 ἀδιάπτωτον b o | ἀνεκδεχόμενοι b o | 22 ἡγούμενοι a b o v | θεοῦ : κυρίον b o | θεοῦ εἶναι ∞ p v | 24 ἡγγεῖλεν a | 25 τοῦ : τῷ b o | 26 ὁμοῦ a A : > b o p v | 27 θεὸν post σε b o | 28 ἔσται a o : ἔστιν b, ἔστω p v

XXX. Nunc autem Aaron nobis est diaconus, Moses vero episcopus. Si ergo Moses a Domino deus appellatus est, a vobis quoque episcopus tanquam deus honoretur et diaconus tanquam propheta.

- 5 XXXI. Propterea ergo quasi in honorem episcopi omnia, quae facitis, ei indicetis et per eum perficiantur. 2. Et si quem graviter afflictum esse scis ac nescit episcopus, dic ei; sine eo autem nihil fac quasi in eius ignominiam, ne probrum ei inferas tanquam pauperes neglegenti. 3. Nam qui aut verbo aut opere
10 episcopo infamiam parat, delinquit in Deum omnipotentem; et iterum si quis diacono maledicit aut verbo aut opere, Christum offendit. Propterea et in Lege scriptum est: *Deis tuis non conviciaberis, et principi populi tui non maledices*. Ne quis ergo de idolis lapideis Dominum loqui putet; sed deos appellat praepositos
15 vestros.

XXXII. Et iterum Moses dicit in libro Numerorum, cum murmuraret populus adversus ipsum et Aaron: *Non adversus nos murmuratis, sed adversus Dominum Deum*. 2. Salvator quoque noster dixit: *Qui vos reicit, me reicit et eum, qui me misit*. Quam

12 Exod. 22, 28. — 16 Num. 14, 2. — 17 Exod. 16, 8. — 19 Luc. 10, 16.

2/3 si ergo — episcopus > Sm

XXXII, 1. De populo contra Mosem et Aaron murmurante sane in libro Numerorum 14 et 16 sermo est. Dicitum autem, quod auctor profert, non in illo libro, sed Exod. 16, 8 legitur. Qui error Constitutori fortasse occasionem praebuit loci mutandi.

* * *

XXX. Ὅπως χρὴ τοὺς λαϊκοὺς πειθαρχεῖν τοῖς διακόνοις. Quomodo oportet laicos oboedire diaconis.

2. Constitutor disputat rationem inter patrem et filium intercedentem scholastico vel dialectico modo interpretans.

XXXI. Ὅτι μὴ χρὴ τὸν διάκονον ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου τι πράττειν.

Quod non oporteat diaconum sine episcopo aliquid facere.

3. προσπατεῖ] Didascalia etiam de maledictis in diaconum congestis agit. Quem versum non Syrus addidisse, sed Constitutor delevisse videtur. Didascalia in versibus quoque proximis de iniuriis dicens diaconum episcopo adiungit, cum Constitutiones illum omittant.

XXXII. Ὅτι μὴ χρὴ τὸν διάκονον παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου δίδοναι τινὶ ἐπὶ διαβολῇ γὰρ τοῦ ἐπισκόπου τοῦτο πράξει. Quod non oporteat diaconum praeter voluntatem episcopi dare alicui; in calumniam enim episcopi id cessurum.

XXX. Νῦν γὰρ ὑμῖν μὲν ὁ Ἀαρὼν ἐστὶν ὁ διάκονος, Μωϋσῆς δὲ ὁ ἐπίσκοπος· εἰ οὖν ἐρρέθη Μωϋσῆς ὑπὸ κυρίου θεός, καὶ ὑμῖν ὁ ἐπίσκοπος εἰς θεὸν τετιμῆσθω καὶ ὁ διάκονος ὡς προφήτης αὐτοῦ. 2. ὡς γὰρ ὁ Χριστὸς ἄνευ τοῦ πατρὸς οὐδὲν ποιεῖ, οὕτως οὐδὲ ὁ διάκονος ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ ὥσπερ υἱὸς ἄνευ τοῦ πατρὸς οὐκ ἔστιν, οὕτως οὐδὲ διάκονος ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ ὥσπερ ὑπόχρεως υἱὸς πατρί, οὕτω καὶ πᾶς διάκονος ἐπισκόπῳ· καὶ ὥσπερ ὁ υἱὸς ἄγγελός ἐστιν καὶ προφήτης τοῦ πατρὸς, οὕτως καὶ ὁ διάκονος ἄγγελος καὶ προφήτης ἐστὶν τοῦ ἐπισκόπου.

10

XXXI. Διὸ καὶ πάντα τὰ ἐπιτελούμενα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τινα ἐμφανῇ τῷ ἐπισκόπῳ γινέσθω καὶ δι' αὐτοῦ τελειούσθω, (XXXI) μηδὲν δὲ ποιεῖτω τὸ σύνολον ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδέ τι διδόντωι ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης. 2. ἐὰν γὰρ ὡς θλιβομένον τινὸς λάθρα τοῦ ἐπισκόπου διδῶι τι, εἰς λοιδορίαν τοῦ ἐπισκόπου δώσει, καὶ διαβάλλει αὐτὸν ὡς ἀμελοῦντα τῶν θλιβομένων. 3. ὁ δὲ ἐπίσκοπον ἢ λόγῳ ἢ ἔργῳ κακολογῶν θεῷ προσπατίζει, οὐκ ἀκούσας αὐτοῦ εἰπόντος· „Θεός σου οὐ κακολογήσεις“· οὐ γὰρ περὶ λίθων ἢ ξύλων προσοχθισμάτων ἐνομοθέτει, βδελυκτῶν ὄντων διὰ τὴν ψευδωνυμίαν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἱερέων καὶ τῶν κριτῶν, οἷς καὶ εἶπεν, ὅτι „θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου“.

15

20

XXXII. Εἰ οὖν γινώσκεις, ὦ διάκονε, θλιβομένόν τινα, ὑπομνήσας τὸν ἐπίσκοπον, οὕτως δίδου· ἀλλὰ μὴ λαθραίως εἰς λοιδορίαν αὐτοῦ τι ἐπιτέλει, ἵνα μὴ καταγογγυσμὸν ἐγείρῃς κατ' αὐτοῦ. 2. οὐ γὰρ κατ' αὐτοῦ ὁ γογγυσμὸς γενήσεται, ἀλλὰ κατὰ κυρίου τοῦ θεοῦ, καὶ ἀκούσεται ὁ διάκονος καὶ οἱ λοιποί, ὡς

25

8 Ies. 9, 6. — 9 Deut. 18, 15. — 18 Exod. 22, 28. — 21 Ps. 81, 6.

1 ὁ Ἀ. ἐστὶν ὁ : ἐστὶν Ἀαρὼν b o | 2 ὁ ἐπ. : θεὸς καὶ ἐπ. b o | ἐρρέθη v, ἐρήθη p | 3 ὡς : ὁ b o | 4 ἐποίει b o | 5/7 καὶ ἐπισκόπον > b o | 7 ὑπόχρεος p v, ὑποχείριος b o | 8 ἐπισκόπῳ : τῷ ἐπ. b o | 8/9 τῷ πατρὶ b o | 9 ἐστὶ καὶ προφήτης p v | 9/10 τῷ ἐπισκόπῳ b o | 11 τελούμενα b o | 12 τῷ ἐπ. γιν. : γενέσθωσαν τῷ ἐπ. b o | τελειούσθωσαν o | 13 ἄνευ + γνώμης b o | 14 γνώμης : προστάξεως b o | 15 διδῶ a : δῶ b o, διδόντω p v | τι + καὶ διαβαλὼν b o | 16 δίδωσιν b o p | 17 ἢ λ. ἢ ἔργῳ : ἐνοιοδήποτε λόγῳ b o | οὐκ ἀκ. : ἢ οὐκ ἤκουσας b o | 18 αὐτοῦ : τοῦ p v | σου b D : > a o p v A LXX | 20 ὄντων > p v | προσωνομίαν b o | 21 ὑψίστου + πάντες b o A LXX | 23 τόν : σου τὸν b, τοῦτον o | 24 καταγ. : καὶ γογγ. b o | ἐπεγείρῃς o | 26 διάκονος + ὡς b o

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

8

enim vel parvam spem habere potest, qui maledicit episcopo vel diacono? 3. Nam si quis laicum *fatuum vocat vel Raca*, condemnatur ab ecclesia tanquam unus ex insurgentibus adversus Christum, quia inanem appellat fratrem suum, *in quo Christus*
 5 *habitat*, qui non est inanis, sed repletus, vel fatuum eum, *in quo spiritus Dei sanctus habitat* plenus omnis sapientiae, quasi per eundem spiritum fatuus sit, qui in eo habitat. Si quis ergo laico unum ex his dicens huic condemnationi universae obnoxius invenitur: quanto magis, si quid adversus diaconum dicere audet
 10 vel adversus episcopum, per quem spiritum sanctum Dominus vobis dedit, et per quem verbum didicistis et *Deum cognovistis* et per quem *a Deo cogniti estis*, et per quem signati estis, et per quem *filiis lucis* facti estis et per quem Dominus in baptismo, impositione manus episcoporum, testimonium praebens super unum-
 15 quemque vestrum sacram emisit vocem suam dicens: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

XXXIII. Propterea, homo, agnosce episcopos tuos, per quos es filius Dei, et dexteram, matrem tuam, et ama eum, qui post Deum pater tuus et mater tua est. Nam *quicumque patri vel matri*
 20 *maledicit, morte moriatur.* 2. Vos autem honorate episcopos, qui

2 Mt. 5, 22. — 4 Eph. 3, 17. — 5 Rom. 8, 9. — 6 Act. 6, 3. — 11 Gal. 4, 9. — 13 Ioann. 12, 36; I Thess. 5, 5. — 15 Ps. 2, 7. — 19 Exod. 21, 16. — 20 Mt. 16, 19.

18 matrem tuam Sp C : > Sm

3. *ὁ υἱὸς τοῦ κυρίου.*] Verba secundum contextum ad baptismum Christi referenda sunt. Matth. 3, 17 vox de caelis dicit: *Ὁυτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα*, Luc. 9, 35: *οὗτος — ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε.* Teste Augustino De consensu evang. II, 14, 31 vero in codicibus nonnullis illa Didascaliae vel Constitutionum verba legebantur, quae etiam plures patres in baptismo Christi de caelo prolata esse referunt. Cf. Iust. Dial. c. 88 et 103; Clem. Al. Paedag. I, 6, 25; Lact. Instit. IV, 15, 3; Method. Sympos. VIII, 9; Hilar. ad Matth. 3, 17. Verba ergo Ps. 2, 7 verbis supra allatis in

aliquot bibliis substituta sunt, quorum exemplar etiam auctor Didascaliae legisse videtur. Secundum Evangelium Ebionaeorum vox de caelo ter locuta est: 1. *Σὺ μου εἶ ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ εὐδόκησα*, 2. *ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε*, 3. *οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐφ' ᾧ εὐδόκησα* (Epiph. H. 30 c. 13).

XXXIII. *Ὅπως χρὴ τιμᾶσθαι τοὺς ἱερεῖς καὶ σεπτὸς ἡγεῖσθαι πνευματικὸς ὄντας γονεῖς.* Quomodo sacerdotes utpote parentes spirituales honorandi ac veneratione digni habendi sint.

1. *δεξιὰν τὴν μ. σου*] Elocutio inde explicanda esse videtur, quod episcopus

Ἀαρὼν καὶ Μαριὰμ καταλαλήσαντες Μωσέως ἤκουσαν· „Πῶς οὐκ ἐφοβήθητε καταλαλήσαι κατὰ Μωσῆ τοῦ θεράποντός μου“; καὶ πάλιν αὐτοὺς ὁ Μωσῆς φησιν τοῖς ἐπισυναχθεῖσιν αὐτῷ· „Οὐ γὰρ καθ' ἡμῶν ὁ γογγυσμὸς ὑμῶν ἐστίν, ἀλλὰ κατὰ κυρίου τοῦ θεοῦ ἡμῶν“. 3. εἰ γὰρ ὁ λαϊκὸν „εἰρηκῶς ῥακὰν ἢ μωρὸν“ οὐκ ἀτι- 5 μώρητος, ὡς ὑβρίσας τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, τί ἂν τις κατὰ ἐπισκόπου εἴπῃ; δι' οὗ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν ὑμῖν ὁ κύριος ἔδωκεν ἐν τῇ χειροθεσίᾳ, δι' οὗ ἅγια δόγματα μεμαθήκατε καὶ „θεὸν ἐγνώκατε“ καὶ εἰς Χριστὸν πεπιστεύκατε, δι' οὗ „ἐγνώσθητε ὑπὸ θεοῦ“, δι' οὗ ἐσφραγίσθητε „ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως“ καὶ μύρω συνέ- 10 σεως, δι' οὗ „νιοὶ φωτός“ ἀνεδείχθητε, δι' οὗ κύριος ἐν τῷ φωτισμῷ ὑμῶν, τῇ τοῦ ἐπισκόπου χειροθεσίᾳ μαρτυρῶν, ἐφ' ἑκατέρων ὑμῶν τὴν ἱερὰν ἐξέτεινεν φωνὴν λέγων· „Υἱός μου εἰ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε“.

XXXIII. Διὰ τοῦ ἐπισκόπου σου ὁ θεὸς νίοποιεῖται σε, ἄν- 15 θρωπε· γνώριζε, νίε, τὴν δεξιάν, τὴν μητέρα σου καὶ στέργε, καὶ τὸν μετὰ θεὸν γεγνημένόν σου πατέρα σέβου. 2 (XXXIII) εἰ γὰρ περὶ τῶν κατὰ σάρκα γονέων φησὶν τὸ θεῖον λόγιον· „Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται“, καὶ· „Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω“, πόσῳ μᾶλλον 20 περὶ τῶν πνευματικῶν γονέων ὑμῖν ὁ λόγος παραινέσει τιμᾶν αὐτοὺς καὶ στέργειν, ὡς εὐεργέτας καὶ πρεσβυτάς πρὸς θεόν;

1 Num. 12, 8. — 3 Exod. 16, 8. — 5 Mt. 5, 22. — 8 Gal. 4, 9. — 10 Ps. 44, 8. — 11 Ioann. 12, 36; I Thess. 5, 5. — 13 Ps. 2, 7. — 18 Exod. 20, 12. — 19 Exod. 21, 16.

1 Μαρία a | Μωσέως > b o | 3 ὁ > a | φησιν > b o | 4 ὁ γογγ. ὑμῶν > b o, ὑμῶν > p v | 5 λαϊκόν : λαῖκος ὁ b o | 6 τῷ b | ὃν. τί ἂν : ὀνόματι ἔαν b o | κατ' a | 7 ἐν > p v | ὁ κ. ἐν ὑμῖν a | 8 χειροτονία a | δόγματα ἅγια p v | 8/9 καὶ θεὸν ἐγν. > b o | 10/11 καὶ μ. συνέσεως > b o | 12 μύρων b o | ἑκάτερον b | 15 ἰδιοποιεῖται b o | 16 γνώριζε (γνώρισαι b) + οὖν b o | δεξιάν : ἀξίαν A | τῆς μητέρος o | στέργε a o v : καὶ στ. καὶ b p | 17 σέβον : καὶ σ. τοῦτον a | 18 φησὶν > b o | θεῖον a b o : ὅσιον p v | λόγιον + λέγει b o | 20 πόσῳ : πῶς οὖν b o | 21 ὑμῖν post μᾶλλον p v | παραινέσει + ὑμῖν b o | 22 θεόν : τὸν θ. b

in baptismo homini manum imponens quasi mater fidelium fit. Similitudo Constitutori minus placuit. Itaque in sequentibus deleta est.

2. ἀγίῳ πν. πλ.] Auctor de confirmatione loquitur. Ad verba cf. Act. 2, 4; 4, 8. 31; 9, 17; Eph. 5, 18.

vos solverunt a peccatis, qui *per aquam vos regeneraverunt*, qui spiritu sancto vos repleverunt, qui verbo tanquam lacte vos nutriverunt, qui doctrina vos confirmarunt, qui admonitione vos stabiliverunt et eucharistiae Dei sanctae participes fecerunt atque pro-
 5 missionis Dei consortes ac coheredes vos constituerunt. 3. Hos reverentes omni honore honorate; hi enim a Deo vitae et mortis potestatem acceperunt, non ut iudicantes peccatores ac condemnantes mortis ignis aeterni resecent et reiciant condemnatos, id quod absit neque fiat, sed ut recipiant ac vivificent eos, qui se
 10 convertunt et paenitentiam agunt.

XXXIV. Hi ergo vobis principes sint et sicut reges a vobis considerentur, et honores revera eis offerte tanquam regibus; per vos enim ipsi eorumque domestici ali debent. 2. Namque scriptum est in primo libro Regnorum sic: *Locutus est Samuel omnia verba*
 15 *Domini ad populum, qui ab eo regem postulabant, et dixit eis: haec est lex regis, qui super vos regnabit: filios vestros sumet et ponet in curribus suis facietque praecursores et constituet chiliarchas ac centuriones, et metent messem eius et vindemiam instituent, et facient***
vasa bellica eius et [facere] vasa in curribus eius; et filias vestras
 20 *accipiet in unguentarias et focarias et pensarias; et agros vestros et vineas vestras et oliveta vestra bona sumet et dabit servis suis; et semina vestra et vineas vestras decimabit et dabit eunuchis suis et servis suis; et servos vestros et ancillas vestras et armenta bona*
vestra et asinos vestros sumet et decimabit in operibus suis et greges
 25 *vestras decimabit, et vos eritis servi illius.* 3. Hanc rationem obtinet et episcopus; si enim ibi, cum tantae multitudini <rex> regnaret, sicuti et in Osee scriptum est: *Et erat multitudo filiorum Israel sicut arena, quae est secus mare, quae non potest numerari nec mensurari*, secundum ergo ratam et multitudinem plebis suae
 30 et ministeria accipiebat: et modo episcopus de populo accipiens ibi quoscumque loci dignos esse existimaverit presbyteros constituet et consiliarios sibi et contractatores, diaconos et subdiaconos

1 Ioann. 3, 5. — 2 Act. 8, 15. — I Cor. 3, 2. — 5 Eph. 3, 6. — 12 Rom. 13, 7. — 14 I Reg. 8, 10—17. — 27 Os. 1, 10.

19 vasa bellica eius et > S | facere : L *ποιεῖν* praecedens repetisse videtur | 20 unguentarias : textrices S | focarias Vulgata : frarias L | pensarias : *πενσούσας*; LXX, panificas Vulg. | foc. et pens. : ministras domui suae ministrantes S | 25 hanc S : ipsam L | 25, 26 h. rationem obtinet : secundum hanc

τοὺς „δι' ὕδατος ὑμᾶς ἀναγεννήσαντας“, τοὺς τῷ ἁγίῳ πνεύματι
 πληρώσαντας, τοὺς τῷ λόγῳ γαλακτοτροφήσαντας, τοὺς ἐν τῇ
 διδασκαλίᾳ ἀναθρεφθένους, τοὺς ἐν ταῖς νουθεσίαις στηρίζαντας,
 τοὺς τοῦ σπηρίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος ἀξιῶσαντας
 ὑμᾶς, τοὺς τῶν ἁμαρτιῶν λύσαντας καὶ τῆς ἁγίας καὶ ἱερᾶς εὐχα- 5
 ριστίας μετόχους ποιήσαντας καὶ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ θεοῦ κοινω-
 νοὺς καὶ συκληρονόμους θεμένους ὑμᾶς. 3. τούτους εὐλαβούμενοι
 τιμᾶτε παντοίαις τιμαῖς· οὗτοι γὰρ παρὰ θεοῦ ζωῆς καὶ θανάτου
 ἐξουσίαν εἰλήφασιν ἐν τῷ δικάζειν τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ κατα-
 δικάζειν εἰς θάνατον πυρὸς αἰωνίου, καὶ λύνειν ἁμαρτιῶν τοὺς 10
 ἐπιστρέφοντας καὶ ζωογονεῖν αὐτούς.

XXXIV. Τούτους ἄρχοντας ἡγεῖσθε ὑμῶν καὶ βασιλεῖς νομί-
 ζετε, καὶ δασμοὺς ὡς βασιλεῦσι προσφέρετε· ἐξ ὑμῶν γὰρ αὐτοὺς
 τε καὶ τοὺς συνοίκους αὐτῶν τρέφεσθαι χρή. 2. ὡς Σαμουὴλ
 διετάξατο πρὸς τὸν λαὸν περὶ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ πρώτῃ τῶν 15
 Βασιλειῶν καὶ Μωσῆς περὶ τῶν ἱερέων, οὕτως καὶ ἡμεῖς ὑμῖν
 περὶ τῶν ἐπισκόπων διατασσόμεθα. 3. εἰ γὰρ ἐκεῖ πλῆθος τηλι-
 κούτου βασιλέως ἀναλόγως τὰς ὑπηρεσίας ἐδίδον, πόσῳ μᾶλλον
 οὐχὶ καὶ νῦν ὁ ἐπίσκοπος λαμβάνειν ὀφείλει παρ' ὑμῶν τὰ ἐκ
 τοῦ θεοῦ αὐτῷ ὀρισμένα πρὸς διατροφήν αὐτοῦ τε καὶ τῶν σὺν 20

1 Ioann. 3, 5. — Act. 8, 15. — 2 I Cor. 3, 2. — 5 Mt. 16, 19. — 6 Eph.
 3, 6. — 8 Mt. 25, 41. — 13 Rom. 13, 7. — 14 I Reg. 8.

3 ἐν : τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ο | ἐν ταῖς νουθ. : καὶ νουθεσίᾳ b | 4 καὶ
 — ἀξ. : καὶ αἵματος τοῦ τιμίου ἀξιῶσαντα b o | 5 ὑμᾶς > p v | 8 θεῶ a |
 9 ἐλάβασιν b o | 12 ἡγεῖσθε b o A cf. D : post βασιλεῖς a p v | 12/13 νο-
 μίζετε : καὶ v. p v | 13 δασμοὺς : δώσις b o | 14 τε > b o p v | συνοίκους
 a cf. D : ἐνοίκους b o p v | ὡς + γὰρ b o | 16 ἱερέων b p v A B : + ἐν
 τῷ λευϊτικῷ a | ὑμῶν b o | 18 ἀναλ. : ἀεὶ ἀλόγως b o | 19 οὐχὶ > b o |
 20 τοῦ > a | αὐτοῦ : αὐτῷ b, αὐτὸ o

ergo similitudinem existimetur S | 26 rex S C | 29 ratam (rationem ?) et > S :
 suae : illius S | 30 ministeria : + quae ei opus erant S | 32 contractatores :
 assessores S

3. ἐν τῷ δικάζειν κτλ.] In Didas-
 calia hic negationem adiungente sen-
 tentia paulum mutata exhibetur.

principibus et regibus praestantiores
 sint sacerdotes.

3. Constitutiones de alimentis epi-
 scopo et clericis praestandis dicunt,
 Didascalia vero de adiutoribus episcopo
 e populo sumendis.

XXXIV. Ὅτι ἀρχόντων καὶ βασι-
 λῶν εἰσὶν κρείττους οἱ ἱερεῖς. Quod

intra domum ministrare eis. 4. Nam quid plus est dicere? Ille quidem, qui diadema portat, rex, corporis solius regnat *super terram* solum *solvens aut ligans*; episcopus autem et animae et corporis regnat *ligans et solvens super terram* caelesti potestate; magna enim
 5 et caelestis et deifica data est ei potestas. 5. Episcopum ergo diligite ut patrem, timete sicuti regem, honorate ut Deum, fructum et operam manuum vestrarum ad benedictionem vestram offerte, decimas vestras et primitias et delibationes et dona dantes ei; et ipse utetur eis, et eis, qui indigent, dabit omnibus, unicuique
 10 sicuti dignus est. 6. Et erit oblatio tua suscepta Domino Deo tuo *in odorem suavitatis*, in latitudinem caelorum, in conspectu Domini Dei tui, et benedictus eris, et multiplicabit super bona promissionis suae, quoniam scriptum est in Sapientia: *Anima benedicta omnis simplex; benedictio autem super caput porrigentis*. 7. Incumbe in
 15 labore, assiduus esto in operandum et offer, quoniam Dominus adlevavit vos de vinculis et sustulit a vobis collare constrictionis et evacuavit a vobis iugum grave, tollens a vobis secundationem legis secundum bonitatem suam, sicuti scriptum est in Iesaia: *Dicente eis, qui in vinculis erant: exite*. Et iterum: *Educere de*
 20 *vinculis ligatos*. Et in David dicit: *Et in compedibus conligatos eius non spreuit*. Similiter et in Evangelio dicit: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego repausabo vos; tollite iugum meum super vos et discite a me, quoniam mansuetus sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris; iugum enim meum*
 25 *suave est et onus meum leve est*.

XXXV. Si ergo secundum donationem gratiae solvens repausavit vos et eduxit in refrigerium, iam non ligans sacrificiis et oblationibus et pro peccatis et purificationibus <et votis> et donis et oblationibus et holocaustis et *^{*} feriis et panibus appositiciis et observationibus purificationum, denique decimis et primitiis et

2 Mt. 16, 19. — 11 Exod. 29, 18. 25. 41 etc. — 13 Prov. 11, 25. 26. — 19 Ies. 49, 9. — Ies. 42, 7. — 20 Ps. 68, 34. — 21 Mt. 11, 28—30.

5 et caelestis et deifica : caeli, id est omnipotentis S | 11 latitudinem : excelsis S | 18 suam + magnam S | 26 ergo + Dominus S | 27 iam non ligans : ne rursus ligati sitis S | 28 oblationibus S : orationibus L, cuius lectio tolerari nequit, cum auctor orationes certe non spreverit; paulo post quidem rursus oblationes commemorantur, L autem diversas voces graecas illo vocabulo reddidisse videtur | 28 et votis S | 29 et holocaustis : + et combusti-

αὐτῷ κληρικῶν; 4. εἰ δὲ δεῖ καὶ τι προσθεῖναι τῷ λόγῳ, πλεον
 οὔτος λαμβανέτω, ἢ ἐκεῖνος τὸ παλαιόν· ὁ μὲν γὰρ στρατιωτικὰ
 μόνα διεῖπεν, πόλεμον καὶ εἰρήνην ἀναδεδεγμένος εἰς φυλακὴν
 σωμάτων· ὁ δὲ τὴν εἰς θεὸν ἱερωσύνην, σῶμα καὶ ψυχὴν παραι- 5
 τούμενος κινδύνων. ὅσοι τοίνυν ψυχὴ σώματος κρείττων, τοσούτοι
 ἱερωσύνη βασιλείας· δεσμεύει γὰρ αὐτὴ καὶ λύει τοὺς τιμωρίας
 ἢ ἀφένσεως ἀξίους. 5. διὸ τὸν ἐπίσκοπον στέργειν ὀφείλετε ὡς
 πατέρα, φοβεῖσθαι ὡς βασιλέα, τιμᾶν τε ὡς κύριον, τοὺς καρποὺς
 ὑμῶν καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ὑμῶν εἰς εὐλογίαν ὑμῶν προσ-
 φέροντες αὐτῷ, τὰς ἀπαρχὰς ὑμῶν καὶ τὰς δεκάτας ὑμῶν καὶ τὰ 10
 ἀφαιρέματα ὑμῶν καὶ τὰ δῶρα ὑμῶν διδόντες αὐτῷ ὡς ἱερεῖ θεοῦ,
 ἀπαρχὴν σίτου, οἴνου, ἐλαίου, ὀπώρας, ἐρέας, καὶ πάντων ὧν
 κύριος ὁ θεὸς ἐπιχορηγεῖ ὑμῖν. 6. καὶ ἔσται σοι ἡ προσφορά σου
 δεκτὴ „εἰς ὁσμὴν εὐωδίας“ κυρίῳ τῷ θεῷ σου, καὶ εὐλογήσῃ
 κύριος τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου καὶ πληθυνεῖ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς 15
 σου, ἐπεὶ περ „εὐλογία εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος“.

XXXV. Χρὴ δὲ ὑμᾶς γινώσκειν, ὅτι, εἰ καὶ ἐρρύσατο ὑμᾶς
 κύριος τῆς δουλείας τῶν ἐπεισάκτων δεσμῶν καὶ ἐξήγαγεν ὑμᾶς
 εἰς ἀνάψυξιν, μηκέτι ἑάσας ὑμᾶς θύειν ἄλογα ζῶα περὶ ἁμαρτιῶν
 καὶ καθαρισμοῦ καὶ ἀποπομπαίων καὶ λουτροῦν συνεχῶν καὶ περι- 20
 ραντηρίων, οὐ δῆπου καὶ τῶν εἰσφορῶν ὑμᾶς ἡλευθέρωσεν ὧν

14 Exod. 29, 18. 25. 41 etc. — 16 Prov. II, 26.

1 προσθεῖναι ο : -θῆναι a b p v | 2 τῷ παλαιῷ b o | 3 μόνον b o p |
 εἰς > p v | 4 τὴν > b o | 5 τοσούτον καὶ b o | 6 αὐτῇ o p v | τοὺς : τῆς b o |
 8 τ. τε p v A : τιμᾶται b o, τιμᾶν a | 12 ἀπ. : ἐπάρχοντι b o | ἐλαίου + καὶ
 b o | ἐρέας a : ἐλαίας p v, > b o | πᾶν b o | 13 σου > b o | 17 γινώσκειν
 + καὶ τοῦτο b o | 18 ὁ κύριος b o | τῆς δουλ. > b | δεσμῶν : ἐθνῶν b o
 19 ἀναψυχὴν b o | ὑμᾶς > b o | 20/21 περὶ ῥαντ. o p | 21 οὐ — ὧν > b o

onibus L² supra illam vocem eamque explicaturus ut videtur, > S | feriis :
 en L in fine folii; Flemming vertit *Lösungen*

XXXV, 1. oblationibus pro peccatis
 . . et oblationibus] Si auctor priore loco
 scripsit προσφοραῖς περὶ (vel ὑπὲρ)
 ἁμαρτιῶν, postea etiam vocem προσ-
 φορὰν solam usurpare potuit. Fortasse
 autem hoc vel illo loco aliam vocem
 synonymam adhibuit, et interpres eam
 eodem vocabulo reddidit.

4. Similiter sacerdotium super regnum

extollit Chrysostomus De sacerdotio
 III, 1, ubi scribit: ἱερωσύνης, ἢ το-
 σοῦτον ἀνωτέρω βασιλείας ἕστηκεν,
 ὅσον πνεύματος καὶ σαρκὸς τὸ μέσον,
 et In II Cor. hom. XV, 4—5.

XXXV. Ὅτι παρακελεύονται οἱ
 νόμοι καρποφορεῖν, ὡσαύτως καὶ τὸ
 εὐαγγέλιον. Quod lex et evangelium
 praecipiant oblationem munerum.

portionibus et donis et sacrificiis, quae omnia eis quasi vi imposita sunt, ut ea darent, vos autem eis non estis ligati: oportet vos scire verbum Domini, qui dixit: *Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum* 5 *caelorum*. 2. Ita ergo abundabit iustitia vestra plus quam decimarum et primitiarum et oblationum illorum, cum facitis, sicut scriptum est: *Vende omnia, quae habes, et da pauperibus*. 3. Ita ergo tu fac et serva mandatum per episcopum et sacerdotem et mediatorem tuum apud Dominum Deum; tibi enim praeceptum 10 est dare, illi autem dispensare. 4. Neque rationem petes ab episcopo neque observabis eum, quomodo regat ac perficiat dispensationem, vel quando det aut cui aut ubi, aut an bene aut male aut convenienter det; nam rationem ab eo petet Dominus Deus, qui dedit in manus eius hanc dispensationem eumque dignatus 15 est sacerdotio tanti loci. Propterea ergo ne observes nec rationem petas ab episcopo nec maledicas ei, ne insurgas adversus Deum vel offendas Dominum.

XXXVI. Ante oculos tuos sit, quod tibi dictum est per Ieremiam: *Numquid dicit lutum figulo: non operaris nec manus habes,* 20 *sicut is, qui dicit patri suo et matri suae: quid generas me?* 2. Simpliciter vero operare ac fac in domo Dei, et omni tempore scripta sit ac posita in corde tuo et memoriae tuae obversetur vox redemptionis, renovationis legis, sicut Dominus dixit: *Diliges*

3 Mt. 5, 20. — 7 Mt. 19, 21. — 19 Ies. 45, 9. 10. — 23 Deut. 6, 5; Mc. 12, 30; Luc. 10, 17.

2 *Εὐαγγ.* + *οὕτως* b o | 3 *ὁμῶν* (> o) ἡ *δικ.* ~ p v | *πλείων* a v, *πλέων* o | 4 *οὕτως* : *καὶ οὕτ.* o | 5/6 *ἐν τῷ* — *ιερέων* > o | 5 *πλεῖον* p v |

XXXVI, 1. *numquid etc.*] Auctor effatum Iesaiae attribuit Ieremiae, qui 18, 6 similitudinem luti et figuli quidem habet, sed aliter versam.

* * *

2. Prov. 11, 25 Didascalia supra c. 34, 6 cum versu sequente exhibet.

4. Cyrillus Alex. Ep. 78 (PG 77, 363) queritur, quod ab episcopis ratio exigatur dispensationis sumptuum, qui eis eveniunt, sive ex ecclesiasticis redditibus, sive ex fructu aliunde percepto,

addens: *ἕκαστος γὰρ ἡμῶν τῶν ἰδίων κακῶν δώσει λόγον τῷ πάντων κυρίῳ.*

XXXVI. *ὑπόμνησις τῶν δέκα τοῦ θεοῦ λογίων, καὶ ὅπως αὐτὰ ἐνταῦθα διαγορεύουσιν.* Commemoratio decem Dei mandatorum, et quomodo ea hic edisserunt.

1. Constitutiones post initium capitis confestim valide a Didascalia discedunt.

2. *σαββατιεὺς κτλ.*] Cf. VI, 23, 3; VII, 36, 4; Ps.-Ign. Magn. 9, 3.

ὀφείλετε τοῖς ἱερεῦσιν, καὶ τῶν εἰς τοὺς δεομένους εὐποιῶν.
λέγει γὰρ ὁ κύριος ὑμῖν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· „Εὰν μὴ περισσεύσῃ
ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ
μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν“. 2. οὕτως οὖν
πλεονάσει ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν, ἐν τῷ πλεόν ὑμᾶς πρόνοια ποιεί- 5
σθαι τῶν ἱερέων καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν χηρῶν, ὡς γέγραπται·
„Εσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς
τοὺς αἰῶνας“, καὶ πάλιν· „Ἐλεημοσύναις καὶ πίστεσιν ἀποκα-
θαίρονται ἁμαρτίαι“, καὶ πάλιν· „Ψυχὴ εὐλογημένη πᾶσα ἀπλῇ“.
3. οὕτως οὖν ποιήσεις σύ, ὡς ὁ κύριος διετάξατο, καὶ δώσεις τῷ 10
ἱερεὶ τὰ ὀφειλόμενα αὐτῷ, ἀπαρχὴν ἄλωνος καὶ ληνοῦ καὶ περὶ
ἁμαρτιῶν, ὡς μεσότη θεοῦ καὶ τῶν δεομένων καθάρσεως καὶ
παραιτήσεως. σὲ μὲν γὰρ διδόναι προσήκει, οἰκονομεῖν δὲ ἐκεῖνον
ἅτε οἰκονόμον καὶ διοικητὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.
4. οὐ μέντοι λογιστεύσεις τὸν ἐπίσκοπον οὐδὲ παρατηρήσεις τὴν 15
οἰκονομίαν αὐτοῦ, πῶς ἐπιτελεῖ ἢ πότε ἢ τίσιν ἢ ποῦ ἢ εἰ καλῶς
ἢ φαύλως ἢ δεόντως· ἔχει γὰρ λογιστὴν κύριον τὸν θεὸν τὸν
ἐγκειρίσαντα εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν ταύτην καὶ
καταξιώσαντα αὐτὸν τῆς ἱερωσύνης τοῦ τηλικούτου τόπου.

XXXVI. Πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχε τὸν τοῦ θεοῦ φόβον, πάντοτε 20
μεμνημένος τῶν δέκα τοῦ θεοῦ λόγων· „ἀγαπᾶν κίριον τὸν θεόν“
τὸν ἕνα καὶ μόνον „ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος“, μὴ προσανέχειν εἰδώλοις
ἢ τίσιν ἐτέροις, ὡς θεοῖς ἀψύχοις ἢ ἀλόγοις ἢ δαίμοσιν. 2. γί-
νωσκε δημιουργίαν θεοῦ διάφορον, ἀρχὴν λαβοῦσαν διὰ Χριστοῦ·
καὶ σαββατιεὶς διὰ τὸν πανσάμενον μὲν τοῦ ποιεῖν, οὐ πανσά- 25
μενον δὲ τοῦ προνοεῖν, σαββατισμὸν μελέτης νόμων. οὐ χειρῶν

2 Mt. 5, 20. — 7 Ps. 111, 9. — 8 Prov. 16, 6. — 9 Prov. 11, 25. —
21 Deut. 6, 5.

5/6 πρόν. ποιῆσθαι ~ b | 6 ἱερέων + ὑμῶν b | χηρῶν a p v A B : + καὶ
πάντων τῶν δεομένων b o | ὡς + καὶ b o | 7/8 εἰς τοὺς αἰῶνας a cf. A B :
ἕως τοῦ αἰῶνος v, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος b o p LXX | 9 πᾶσα ἀπλῇ :
hic pergit h | 10 σύ : καὶ σὺ b o | 12 τῶν δ. : δεομένῳ h | καθ. καὶ : καθα-
ρίσεως ἡ b o | 13 προσήκεις b o | 15 τὸν b h o A B : σου τὸν a p v |
16 αὐτοῦ τὴν οἶκον. p v | ἐπιτελεῖ : διοικεῖ h | 17 ἔχει > b o | 19 τοῦ +
τοιούτου καὶ h | 20 ὀφθαλμῶν + οὖν h | 21 δέκα : post θεοῦ h | τοῦ θεοῦ
> b o | θεὸν + σου b o | 22 τῆς > b o | ἰσχύος + σου m p v A, +
καὶ h | 24/25 διὰ .. μὲν > b o | 25 οὐ : μὴ p v | 26 μελέτη o | νόμον h o,
νόμον b

- Dominum Deum tuum ex tota anima tua et ex tota virtute tua.*
3. Virtus ergo vestra possessio terrestris est. Neque labiis tantum vos Dominum diligatis, sicut populus ille, super quem reprehendens dicit: *Hic populus me honorat labiis suis, cor autem eius valde*
 5 *longe est a me*; 4. sed tu dilige et honora Dominum ex tota virtute tua et offer ei sacrificia ipsius assidue omni tempore, neque amovearis ab ecclesia, et cum acceperis eucharistiam sacrificii, omnia, quae in manus tuas veniunt, mitte et communica cum peregrinis; haec enim episcopo collecta sunt ad peregrinos omnes
 10 sustentandos. 5. Propterea, quantum potes, sepone ac provide, quoniam Dominus in Lege dixit: *Non apparebis coram me vacuus*. 6. Tu igitur fac opera bona et sepone tibi thesaurum aeternum in caelo, ubi tinea non corrumpit nec fures furantur. 7. Et sic faciens ne iudices episcopum tuum nec fratrem tuum; nam vobis laicis
 15 dictum est: *Nolite iudicare, ut non iudicemini*. 8. Si enim iudicas fratrem tuum et condemnas, noxium putas fratrem tuum, id est te ipsum noxium declarasti; nam tu condemnaris cum noxiis. 9. Episcopis vero potestas data est iudicandi, quoniam eis dictum est: *Estote prudentes trapezitae*.
 20 XXXVII. Decet igitur episcopum, ut instar eius, qui probat argentum, discernat malos a bonis et eos, qui prorsus mali sunt, reprobet et reiciat, eos autem, qui duri sunt et ob aliquam causam

4 Ies. 19, 3; Mt. 15, 8. — 11 Exod. 23, 15. — 12 Mt. 6, 20; Luc. 12, 33. — 15 Mt. 7, 1; Luc. 6, 37. — 19 ?

6. *μὴ ὁφθαλμοῖς*] Constitutor Domino, qui Exod. 23, 15 loquitur, sacerdotes substituit. Cf. Deut. 16, 16; Sirach 35, 6. — *ὁφθαλμῶν καὶ...*] Cf. c. 59, 1. VIII, 34—39. — *πρὸ π. ἔργον*] Cf. VIII, 32, 18.

9. *κρίμα δ. χρ.*] Cf. etiam Deut. 1, 16; 16, 18. — *γ. τραπέζιται δόκιμοι*] Hoc mandatum veteres saepissime tanquam dictum Scripturae proponunt: Apelles apud Epiphanium H. 44 c. 2; Clemens Alex. Strom. I, 28, 177; Origenes In Matth. 22, 23. 24; 24, 4. 5; Ps.-Clemens Homil. II, 51; III, 50; XVIII, 20; Dionysius Alex. apud Eusebium H. E. VII, 7, 3; Pam-

philus Apol. pro Origene praefatio; Cyrillus Hieros. Catech. VI, 36; Basilus M. In Ies. 1, 22; 3, 2; 5, 20; Chrysostomus Cur in pentecoste Acta apostolorum leguntur c. 1; Hieronymus Ep. 119 c. 11; Cyrillus Al. In Ies. 3, 3; Comment. in Ioannem IV, 5, 12; Adv. Nestorium I, 1 etc. Dictum plerumque Domino attribuitur, per Cyrillum locis tribus laudatis Paulo apostolo. Ferebatur, ut videbatur, traditione orali vel libro aliquo apocrypho melioris notae. Cf. Resch, Agrapha 1889 p. 116—117; 233—239 (*Texte und Untersuchungen* V, 4); Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 141 (ibid. XIV, 2).

ἀργίαν. πᾶσαν ἔκνομον ἐπιθυμίαν ἄπωσαι, πᾶσαν λύμην τὴν ἐπὶ
 διαφθορᾷ ἀνθρώπων, πᾶσαν ὀργήν. 3. γονεῖς τίμα ὡς αἰτίους
 γενέσεως. 4. „ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν“. κοινώνει
 βίον τοῖς δεομένοις. 5. ἐπιτορκίαν καὶ πολυτορκίαν μάταιον φεῦγε·
 οὐ γὰρ ἀθωωθήσῃ. 6. „μὴ ὀφθῇς παρὰ τοῖς ἱερεῦσιν κενός“, 5
 καὶ τὰ ἐκούσιά σου ἐνδελεχίζων πρόσφερε· καὶ τῆς Χριστοῦ ἐκ-
 κλησίας μὴ ἀπολείπον, ὀρθρίζων εἰς αὐτὴν πρὸ παντός ἔργον,
 καὶ πάλιν ἐσπέρας εἰς αὐτὴν ἀπάντα εὐχαριστῶν τῷ θεῷ ὑπὲρ
 ὧν σοι τὴν ζωὴν κεχάρισται. 7. ἐργοπώνει, ἐνδελέχιζε, κοπία,
 πρόσφερε κυρίῳ τὰ ἐκούσιά σου· „Τίμα“ γάρ, φησὶν, „τὸν κύριον 10
 ἀπὸ ὧν δικαίων πόνων“. 8. εἰς τὸν κορβανᾶν ὃ δύνασαι βάλλων,
 κοινώνει τοῖς ξένοις ἐν ᾗ δύο ἢ πέντε λεπτά· „θησαυρίζε
 σεαυτῷ τὸν οὐράνιον πλοῦτον, ὃν οὔτε σὴς οὔτε κλέπτει λυμα-
 νοῦνται“. 9. καὶ ποιῶν οὕτως, μὴ κρίνῃς τὸν ἐπίσκοπόν σου ἢ
 τὸν συλλαϊκόν· ἐὰν γὰρ κρίνῃς τὸν ἀδελφόν, κριτὴς ἐγένου μηδενός 15
 σε προχειρισαμένου· τοῖς γὰρ ἱερεῦσιν ἐπετρόπη κρίνειν μόνοις,
 ὅτι εἴρηται αὐτοῖς· „Κρίμα δίκαιον κρίνατε“, καὶ πάλιν· „Γίνεσθε
 τραπέζιται δόκιμοι“. 10. ὑμῖν δὲ οὐκ ἐπιτέτραπται· τούναντίον
 γὰρ εἴρηται τοῖς ἔξω τοῦ ἀξιώματος τοῦ δικαστικοῦ ὑπάρχουσιν·
 „Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθήσεσθε“. 20

XXXVII. Τὸν μέντοι ἐπίσκοπον δεῖ κρίνειν ὀρθῶς, καθὼς
 γέγραπται· „Τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε“, καὶ ἀλλαχοῦ· „Τί δὲ

3 Mt. 19, 19. — 5 Exod. 23, 15. — 10 Prov. 3, 9. — 12 Mt. 6, 20;
 Luc. 12, 33. — 17 Zach. 7, 9. — 17 ? — 20 Luc. 6, 37; Mt. 7, 1. —
 22 Ioann. 7, 24. — Luc. 12, 57.

2 διαφθορὰν b o, -ράς a, sed c erasum | 3 γεννήσεως h | σου a b o A :
 > h p v | ἐαυτόν b h p v | 4 καὶ πολ. μάταιον > b o | 5 ὠφθήσῃ b o
 6 πρόσφερε + κυρίῳ b o p | Χριστοῦ > b o | 6/7 ἐκκλησίας + σου b |
 7 ἀπολείπον h v : -λίπον a, -λειμπάνον p, ἀφίστασο b o | 7/8 εἰς : πρὸς b o
 8 εἰς αὐτὴν ἀπάντα > h | τῷ > a | 9 σοι τ. ζ. κεχ. : τ. ζ. σοι ἐχάρισεν b o |
 10 πρόσφερε — σου > b o | τὸν κύριον φησὶν b o | 11/12 ὃ δύνασαι βάλλων :
 οὐ δ. βάλλειν κἂν b o | 12 ἐν > b o | λεπτά : λεπτῶν h, ἢ ἐπὶ p, + καὶ b o |
 13 παντῶ a b | 14 κρίναι a b p | ἢ a b h o A : μὴ δὲ p v | 15 ἀδελφόν +
 σου b o A | ἐγίνου b o | 17 καὶ πάλιν > b o | 18 δὲ h p v A : γὰρ a b o |
 19 δικαστικοῦ + ἡ διδασκαλικοῦ b o | 20 κριθήσεσθε a h : κριθῇτε b o v,
 κριθί p | 22 ἀλλαχοῦ + δὲ h

XXXVII. Περὶ κατηγορῶν καὶ
 συκοφαντῶν, καὶ ὅπως χρὴ μὴ προ-
 χείρως πιστεύειν ἢ ἀπιστεῖν τούτοις
 τὸν κριτὴν, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξε-

τάσεως. De accusatoribus et dela-
 toribus, et quod iudex non debet facile
 eis credere vel non credere, sed ad-
 hibita diligenti inquisitione.

imperfecti, tanquam imperfectos relinquat in fusura. 2. Laico autem non licet iudicare proximum neque onus in se suscipere, quod non est ipsius; nam pondus huius oneris non laicorum est, sed episcoporum. 3. Propterea ergo, si laicus es, ne laqueos tibi
 5 impone, sed iudicium eis relinque, quibus de eo ratio reddenda est; tu vero stude *pacem habere cum omnibus*, et dilige membra tua, fratres tuos, quia Dominus dicit: *Dilige proximum tuum sicut te ipsum*. 4. Sin autem fratres falsi sunt, qui ducti invidia vel aemulatione adversarii ac satanae in eis operantis aliquem fratrum
 10 detrectant mendaciter vel etiam veraciter, sciant, unumquemque, qui haec sectatur, ita ut aliquem accuset vel convicietur, filium esse irae. 5. Et ubi ira est, Deus non est. Ira enim est satanae neque unquam per hos fratres mendaces permittit concordiam fieri in ecclesia. 6. Quare cognoscentes eos homines dementes, primo
 15 nolite eis fidem habere; et secundo, vos episcopi et diaconi, cavete eos, et si eos quid de aliquo fratrum dicere auditis, XXXVIII attendite eum, quem detrectant, et investigantes sapienter et perspicientes eius conversationem, et si reprehensione dignus invenitur, agite secundum doctrinam Domini scriptam in Evangelio: *Corripe*
 20 *eum inter te et ipsum et vivifica eum, si paenitentiam agat ac se convertat; et si ei non persuasum fuerit, corripe eum inter duos vel tres, ita ut impleatur dictum: In ore duorum vel trium testium stet omne verbum*. 2. Quare autem, fratres, necesse est testimonium in ore duorum vel trium testium niti? Quoniam pater et filius
 25 et spiritus sanctus testimonium perhibent operibus hominum. Ubi enim admonitio doctrinae est, ibi etiam disciplina est ac conversio errantium. Propterea *in ore duorum vel trium testium stat omne*

6 Rom. 12, 18. — 7 Mt. 19, 19. — 9 Eph. 2, 2; II Thess. 2, 9. —
 11 Eph. 2, 3. — 19 Mt. 18, 15, 16. — 22 Deut. 19, 15. — 24 I Ioann. 5, 7. —
 27 Mt. 18, 16; Deut. 19, 15.

XXXVIII, 2. *quoniam pater etc.*] Adnotavi I Ioann. 5, 7, quoniam verba Didascalia huic loco similia sunt. Nec vero contendo, auctorem hunc locum profecto respexisse vel comma Ioanneum cognitum habuisse. Facile fieri potuit, ut verba ex se ipso diceret.

* * *

5. ὅπου δὲ ὀργὴ πτλ.] Auctor ante oculos habuisse videtur Ign. Philad. 8, 1: οὗ δὲ μερισμός ἐστιν καὶ ὀργή, θεὸς οὐ κατοικεῖ.

XXXVIII. Ὅτι χρὴ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἰδιαζόντως ἐξελέγχειν καὶ τοὺς μετανοοῦντας προσδέχεσθαι κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διάταξιν. Quod

καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ κρίνετε τὸ δίκαιον“; 2. γίνεσθε οὖν ὡς ἀργυ-
ρονόμοι ἐπιστήμονες· καθάπερ γὰρ οὗτοι τὰ φαῦλα τῶν νομισ-
μάτων ἀποκρίνουσιν, τὰ δὲ δόκιμα οἰκειοῦνται, τὸν αὐτὸν δὴ
τρόπον καὶ τὸν ἐπίσκοπον χρὴ τὰ μὲν ἄμωμα κατέχειν, τὰ δὲ
ἐπίμωμα ἢ θεραπεύειν ἢ ἀνιάτως νοσοῦντα ἀπορρίπτειν, καὶ μὴ
ταχέως κόπτειν μηδὲ οἰσδῆποτε πιστεύειν. 3. ἐγχωρεῖ γάρ τις
καὶ διὰ ζῆλον ἢ φθόνον κατὰ τινος ἀδελφοῦ ἐνστήσασθαι ψευδῇ
κατηγορίαν, ὡς οἱ δύο πρεσβύτεροι ἐπὶ τῆς Σωσάννης ἐν Βαβυ-
λῶνι, καὶ ἡ Αἰγυπτία ἐπὶ τῷ Ἰωσήφ. 4. σὺ οὖν ὡς „θεοῦ
ἄνθρωπος“ τὰ τοιαῦτα μὴ προχείρως παραδέχου, ἵνα „μὴ ἀνέλῃς
τὸν ἄθῳον καὶ ἀποκτείνῃς τὸν δίκαιον“. 5. ὁ γὰρ τοιαῦτα παρα-
δέχεσθαι θέλων ὀργῆς πατήρ ἐστιν μᾶλλον ἢ εἰρήνης· ὅπου δὲ
ὀργή, ἐκεῖ κύριος οὐκ ἔστιν· ἡ γὰρ ὀργή, τοῦ σατανᾶ ὑπάρχουσα
φίλη, λέγω δὲ ἡ παρὰ τὸ δίκαιον κινουμένη διὰ τῶν ψευδαδέλφων,
οὐδέποτε ὁμόνοιαν γενέσθαι ἀφίησιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. 6. ὅθεν
ἐπιγινώσκοντες τοὺς τοιοῦτους ἄφρονας, ἐριστάς, ἐπικαιρεικάκους,
μὴ πιστεύετε αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ παρατηρεῖσθε τοὺς τοιοῦτους,
ἀκούοντές τι παρ' αὐτῶν κατὰ ἀδελφοῦ, ὅτι οὐδὲν ἐν ὀφθαλμοῖς
αὐτῶν φόνος, καὶ οὐ τις οὐχ ὑπονοεῖ καταβάλλουσιν ἄνδρα.

XXXVIII. Σὺ οὖν πρόσχε τῷ κατηγορηθέντι, ἐν σοφίᾳ 20
παρατηρῶν τὴν ἀναστροφὴν αὐτοῦ, τίς καὶ ὅποια τυγχάνει· καὶ
εἰ εὖροις αὐτὸν ἀληθεύοντα, κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διδαχὴν ποιήσον,
καὶ μόνον παραλαβὼν τὸν κατηγορηθέντα „ἐλεῖξον αὐτόν“, ὅπως
μεταγνῶ, μηδενὸς σοι συμπαρόντος. 2. „εἰ δὲ οὐ πεισθῇ“,
γενόμενος δεύτερος ἢ τρίτος, οὕτως αὐτῷ ὑπόδειξον τὸ πλημ- 25
μέλημα, ρουθετήσας αὐτὸν ἐν πραότητι καὶ παιδείᾳ, ὅτι „ἐν
καρδίᾳ ἀγαθῇ ἀναπαύεται σοφία, ἐν δὲ καρδίᾳ ἀφρόνων οὐ δια-

8 Dan. 13. — 9 Gen. 39. — I Tim 6, 11. — 10 Exod. 23, 7. —
12 Eph. 2, 3. — 22 Mt. 18, 15. 16. — 26 Prov. 14, 33.

2 οὗτοι τά : ἐκεῖνοι τὰ μὲν b o | 5 ἢ pr > p v A | 6 οἷς δήποτε h,
οἷς οὐ δεῖ b o | πιστεύειν + ποτέ b o | 8 ἐπὶ τῆς : τῶν ἐπὶ b o | Σωσάννη o |
9 τῷ a b h o : τοῦ p v | 10 προχ. παραδ. ∞ b o | 11 ὁ : οὐ o | 12 δέ :
γὰρ b o | 13 κύριος : ὁ κ. a | 14 δὲ a h : δὴ b o p v | κιν. διὰ : κινούμενοι
οἱ παρὰ b o | 15 ἀφίησιν γ. ὁμόνοιαν a, ὁμ. ἀφίησιν γεν. b o | 16 ἐριστάς
+ ζηλωτάς b o a² i. m. | χαιρεισικάκους a | 17 αὐτοὺς a | 18 τι > o p v
ἀδελφῶν o | 19 οὐ : ὁ h, ὅπου b o | τις : οὐδεὶς b o | καταβαλοῦσιν p v
20 τὸ κατηγορηθὲν b o | 21 ποῖα b o | τυγχάνει : ὑπάρχει b, παρέχει o |
22 εὖρης b o | 24 παρόντος h | 25 οὕτως : αὐτὸς b o | 27 ἀναπαύεται h o

- verbum. 3. Si vero non audierit, reprehende eum coram ecclesia universa; sin autem ecclesiam non audierit, a te tanquam ethnicus ac publicanus reputetur. 4. Vobis enim dixit Dominus, episcopi, ne talem deinde in ecclesiam recipiatis ut Christianum neque com-
 5 municetis cum eo; nam et ethnicos vel malos publicanos in eccle-
 siam non recipis nec cum eis communicas, priusquam se con-
 verterint, promittentes se futuros esse credentes et mala opera
 non ultra facturos esse. Propterea enim Dominus noster ac sal-
 vator locum paenitentiae eis dedit, qui peccaverunt.
- 10 XXXIX. Etenim ego Matthaeus, unus ex duodecim apostolis,
 qui vobis in hac doctrina loquuntur, prius fueram publicanus et
 nunc, quia credidi, misericordiam consecutus sum, priorum operum
 paenitentiam egi ac dignus habitus sum apostolus esse ac praeco
 verbi. 2. Et iterum Ioannes quoque propheta praedicavit in Evan-
 15 gelio publicanis nec praecidit spem eorum, sed eos docuit, quem-
 admodum conversarentur, cumque rationem peterent, dixit eis
 verbum: *Nolite postulare ultra id, quod vobis mandatum ac propo-*
situm est. 3. Et Zachaeum paenitentiam agentem iterum Dominus
 recepit, cum ipsi supplicaret. 4. Neque ethnicos a vita arcemus,
 20 cum se converterint atque removerint ac reiecerint a se errorem
 suum. 5. *Tanquam ethnicus ac publicanus* igitur a te reputetur,
 qui malorum operum et mendacii convictus est. 6. Et si postea
 se paenitentiam acturum esse promiserit, sicut et ethnicos, cum
 voluerint ac promiserint paenitentiam se acturos esse, dixerintque
 25 se esse credentes, recipimus in congregationem, ut verbum audiant,
 nec vero communicamus cum eis, donec sigillo accepto perfecti

1 Mt. 18, 17. — 8 Hebr. 12, 17. — 10 Mt. 9, 9. — 17 Luc. 3, 13. —
 18 Luc. 19, 2. — 21 Mt. 18, 17.

oporteat delinquentes privatim arguere
 et paenitentes recipere secundum con-
 stitutionem Domini.

XXXIX. Παράδειγματα ἐπὶ μετα-
 volας. Exempla paenitentiae.

6. ὥς καὶ τοὺς ἐθνικοὺς κτλ.] De
 catechumenis loquitur auctor, quos ad
 audiendum Dei verbum in ecclesiam
 admissos et lecto verbo, priusquam
 preces incipiebant, dimissos esse con-

stat. Statuta ecclesiae antiqua, olim
 synodo Carthaginiensi IV attributa,
 c. 84 praecipunt: Ut episcopus nullum
 prohibeat ingredi ecclesiam et audire
 verbum Dei, sive gentilem, sive hae-
 reticum, sive Iudaeum, usque ad mis-
 sam catechumenorum (Harduinus, Coll.
 concil. I, 984). Similiter paenitentibus
 permittebatur verbum Dei audire. Cf.
 descriptio liturgiae VIII, 4—9.

γινώσκεται“. 3 (XXXVIII). ἐὰν οὖν πεισθῇ ἐπὶ στόματος τῶν
τριῶν ὑμῶν, εὖ ἂν ἔχοι· „εἰ δέ τι σκληρύνοιτο, εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ·
ἐὰν δὲ καὶ ταύτης παρακούσῃ, ἔστω σοι ὡς ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ
τελώνης“, καὶ μηκέτι αὐτὸν ὡς Χριστιανὸν παραδέχον ἐν τῇ ἐκ-
κλησίᾳ, ἀλλ’ ὡς ἐθνικὸν παραιτοῦ. 4. εἰ δὲ βούλοιτο μετανοεῖν, 5
προσλαμβάνον· οὐδὲ γὰρ τὸν ἐθνικὸν ἢ τὸν τελώνην εἰς κοινω-
νίαν παραδέχῃ, πρὶν ἢ μεταγνῶ ἕκαστος αὐτῶν ἐκ τῶν προτέρων
ἁσεβημάτων· τοῖς γὰρ μεταμελομένοις τόπον μετανοίας ὥρισεν
ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.

XXXIX. Καὶ γὰρ ἐγὼ Ματθαῖος, ἐκ τῶν δώδεκα τῶν ἐν 10
τῇδε τῇ διδασκαλίᾳ λαλούντων ὑμῖν, εἰμὶ ἀπόστολος, καὶ αὐτὸς
ὢν τελώνης μὲν πρότερον, νῦν δὲ διὰ τοῦ πιστεῦναι ἠλεημένος
μετεγνώκως τε τῶν προτέρων πραξέων καὶ ἡξιωμένος ἀπόστολος
εἶναι καὶ κῆρυξ τοῦ λόγου. 2. καὶ Ζαχαῖος, ὃν ὁ κύριος προσ-
ελάβετο ἐν μετανοίᾳ δεηθέντα αὐτοῦ, ὁμοίως καὶ αὐτὸς τελώνης 15
τὸ πρότερον ὑπῆρχεν. 3. ἤδη δὲ καὶ στρατιῶται καὶ τελωνῶν
ὄχλος, προσελθόντες τῷ κυριακῷ περὶ μετανοίας λόγῳ, ἀκούουσι
παρὰ τοῦ προφήτου Ἰωάννου μετὰ τὸ βάπτισμα· „Μηδὲν πλέον
παρὰ τὸ διατεταγμένον ὑμῖν ποιεῖτε“. 4. ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς
ἐθνικοῖς οὐκ ἀπέγνωσται ἡ ζωὴ, ἐὰν μετανοήσαντες τὴν ἀπιστίαν 20
ἀποβάλλωσιν. 5. „ὡς τελώνην οὖν ἢ ἐθνικὸν“ ἔχε τὸν ἐπὶ κακῷ
ἔργῳ ἐλεγχθέντα καὶ μὴ μεταγινώσκοντα. 6. ἐὰν δὲ ὕστερον
μετανοῇ, ὡς καὶ τοὺς ἐθνικούς, ὁπόταν θέλωσι μετανοεῖν καὶ
ἐπιστρέφειν ἐκ τῆς πλάνης, εἰς ἐκκλησίαν προσδεχόμεθα, ὅπως
τοῦ λόγου ἀκούωσιν, οὐ μὴν κοινωνοῦμεν αὐτοῖς, μέχρις οὗ τὴν 25

2 Mt. 18, 17. — 8 Hebr. 12, 17. — 10 Mt. 9, 9. — 18 Luc. 3, 13. —
 21 Mt. 18, 17.

2 ἔχει b | σκληρύνεται b o | 3 δέ : οὖν b o | ταύτης b h o p v : τῆς
 ἐκκλησίας a A D | ἔστω σοι : ἔσται b | 4 καὶ > p v | 5 βούλεται b o |
 6 ἢ : καὶ p v A | 7 παραδέχῃ h v a² : -δέξει p, -δέχον a, παραδέχεται ἡ
 ἐκκλησία b o | καταγνῶ b o | αὐτὸν h | 9 ὁ Χριστός : post τοῦ θεοῦ b o |
 ὁ υἱὸς b h v A : > a o p | 10 ἐκ : εἰς a | 11 τῇδε a D A B : > b h o p v |
 12 ὢν : οὖν b | μὲν > b | πρότερον : τὸ πρ. p v | πιστεῦσαι με b o | 16 ὑπ-
 ἄρχων τὸ πρότερον b h o | στρατιωτῶν b o | 17 λόγους o | 18 μηδὲν b h
 o p v : μηθὲν a | 19 τεταγμένον b | δὲ a b : τε h o p v | 20 οὐκ > h |
 ἡ > p v | 21 ἀποβαλοῦσιν b o | ἢ > b o | 22 καταγινώσκοντα b | 23 μετα-
 νοῇ — θέλωσι > a | καὶ pr > p v | θέλουσιν b o | 24 ἐκ τῆς πλάνης :
 post ὕστερον μετανοῇ b o | προσδεχόμεθα p v | 25 ἀκούσωσιν b o | μέχρις
 οὗ : ἄχρι p v

fuerint: ita nec cum his communicamus, donec fructus paenitentiae ostenderint, ingredi autem eis licet, si verbum audire volunt, ne penitus intereant; in oratione vero ne communicent, sed egrediantur, quia et ipsi, videntes se non esse participes ecclesiae, sese
5 subiciunt et paenitentiam agunt priorum operum atque operam dant, ut in ecclesia ad orationem admittantur, et ei, qui eos ut gentiles ac publicanos egredi vident et audiunt, timent caventque, ne peccent, ne idem ipsis eveniat et excludantur ex ecclesia ut convicti peccati vel mendacii.

- 10 XL. Nec vero prorsus eos impedibis, quominus in ecclesiam veniant audiantque verbum, episcopo. Namque et Dominus noster ac salvator non prorsus repudiavit ac reiecit publicanos et peccatores, sed etiam comedit cum eis. Propterea murmuraverunt super eum Pharisei dixeruntque: *Comedit cum publicanis ac pecca-*
15 *toribus.* Deinde respondit salvator noster et adversus cogitationes ac murmurationem eorum dixit: *Non est opus valentibus medico, sed male habentibus.* 2. Ideo cum eis, qui peccatorum convicti sunt quique male habent, conversamini eisque aggregamini, et eorum curam habete, et loquimini cum eis et consolamini eos et
20 suscipite et facite converti.

XLI. Si quis autem postea conversus paenitentiae fructus ostenderit, tunc et ad orationem eum admittite sicut gentilem.

14 Mt. 9, 11. — 16 Mt. 9, 12.

XL. Ὅτι οὐ γὰρ ἐχθροῦς δια-
χειῖσθαι περὶ τὸν ἅπαξ ἢ δεύτερον
ἁμαρτάνοντα. Quod non oporteat
hostiliter affici erga eum, qui semel
vel iterum peccavit.

1. δευτέρῳ] Qui peccatum capitale
committebant, scilicet idololatriam,
homicidium et adulterium, olim semel
tantum ad paenitentiam ecclesiasticam
et remissionem admittebantur. Inde
regula illa: *μία μετάνοια*, quam post
Hermam Pastor. Mand. IV, 1, 8, qui
eam autem de paenitentia vel remis-
sione peccatorum in baptismo facienda
intelligere videtur, praedicant Clemens
Alex. Strom. II, 13, 56; Quis dives

c. 39; Origenes In Lev. hom. XV, 2;
Tertullianus De paenit. c. 7; Ambro-
sius De paenit. II, 10; Augustinus Ep.
132 n. 2. Constitutor hic delicta le-
viora respicere videtur, quae saepius
remittebantur. Infra II, 43, 2—4 autem
calumniator recidivus plane abscinditur
ab ecclesia.

XLI. Ὅπως δεῖ προσέειναι τὸν
μετανοοῦντα καὶ ὅπως διαγίνεσθαι
πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ πότε
ἐκκόπτειν τῆς ἐκκλησίας. Quomodo
oporteat recipere paenitentem et quo-
modo agere cum peccatoribus et quan-
do ab ecclesia abscindere.

σφραγίδα λαβόντες τελειωθῶσιν, οὕτω καὶ τοῖς τοιούτοις, μέχρις
 οὐ μετανοίας καρπὸν ἐπιδείξωσιν, ἐπιτρέπομεν εἰσερχεσθαι, ὅπως
 τοῦ λόγον ἀκούοντες μὴ τελείως ἄρδην ἀπόλονται· μὴ κοινωνεί-
 τωσαν δὲ ἐν τῇ προσευχῇ, ἀλλ' ἐξερχέσθωσαν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν
 τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπως διὰ 5
 τοῦ ἐξιέναι ἐπιβελτιωθῶσιν τὴν ἀναστροφὴν τοῦ βίου, σπουδά-
 ζοντες περὶ τὰς συνάξεις ἀπαντὰν ὁσημέραι καὶ τῇ δεήσει σχολάζειν,
 ὅπως καὶ αὐτοὶ θυνηθῶσιν εἰσδεχθῆναι, καὶ οἱ θεώμενοι αὐτοὺς
 κατανυγῶσιν καὶ ἀσφαλέστεροι γένωνται, εὐλαβούμενοι τοῖς ὁμοίοις
 περιπεσεῖν. 10

XL. Οὐ μέντοιγε βδεύῃ τὸν περιπεσόντα ἐνὶ καὶ δευτέρῳ
 σφάλματι, ὃ ἐπίσκοπε, οὐδὲ κωλύσεις αὐτὸν τοῦ κυριακοῦ λόγον,
 οὐδὲ κοινῆς διαίτης αὐτὸν ἐξώσεις, ἐπεὶ περ οὐδὲ ὁ κύριος παρη-
 τείτο μετὰ τῶν τελωνῶν ἐσθίειν καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑπὸ
 τῶν Φαρισαίων ἐγκαλούμενος περὶ τούτου ἔλεγεν· „Οὐ χρειάν 15
 ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες“. 2. τοῖς
 οὖν δι' ἁμαρτίας ἀφορισθεῖσιν παρ' ὑμῶν καὶ συναναστρέφεσθε
 καὶ συναυλίζεσθε, ἐπιμελούμενοι, παρακαλοῦντες, ὑποστηρίζοντες,
 λέγοντες αὐτοῖς· „Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνειμέναι καὶ γόνατα παρα-
 λελυμένα“. 3. παρακαλεῖν γὰρ χρὴ τοὺς πενθοῦντας καὶ τοῖς 20
 ὀλιγοψυχοῦσιν προθυμίαν δίδοναι, ὅπως μὴ τῇ ἀμετρίᾳ τῆς λύπης
 εἰς ἀφροσύνην χωρήσωσιν, ἐπεὶ περ ὁ „ὀλιγόψυχος ἰσχυρῶς ἄφρων“.

XLI. Εἰ δέ τις ἐπιστραφεὶς μετανοίας καρπὸν ἐπιδείξηται,
 τότε καὶ εἰς προσευχὴν εἰσδέξασθε αὐτόν, ὡς τὸν νῖδον τὸν ἀπο-
 λωλότα, τὸν ἄσωτον, τὸν μετὰ πορνῶν μειώσαντα τὴν πατρικὴν 25
 οὐσίαν, τὸν χοίρους βόσκοντα καὶ κερατίων ἐμπλησθῆναι ἐπι-
 θυμοῦντα καὶ μὴ τυγχάνοντα, μεταγρόντα καὶ παλινδρομήσαντα
 πρὸς τὸν πατέρα καὶ εἰπόντα· „Ἠμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ

15 Mt. 9, 12. — 19 Ies. 35, 3. — 22 Prov. 14, 29. — 24 Luc. 15, 11—24. —
 28 Luc. 15, 21.

2 καρποὺς b A | 3 τελέως a | ἀπόλλονται b | 4 δέ : οὖν b o | 5/6 καὶ
 τοῦ — βίου > b o | 6 βελτιωθῶσιν a | 7 περὶ : μετὰ b o | ἀπάντων b o |
 8 θεώμενοι : θεωροῦντες b o | αὐτοῖς h | 9 εὐλαβούμενοι + μὴ b o | 13 δι-
 αίτης αὐτόν ~ b o | 13/14 παρετηρήτω b o | 14 τῶν pr > b o | ἐσθίειν
 post ἁμαρτωλῶν b o p v | τῶν sec > b o p v | 15 τῶν > b o | τούτων b |
 16 ἰσχύοντες : ὑγιένοντες b o | 17 οὖν : δὲ b o | ἁμαρτίαν o | 19 λέγοντες :
 καὶ λ. b o | 21 ὀλιγοψύχοις b o p | 22 χωρήσουσιν b o | ὁ > a b o | ἰσχυρὸς
 b o p v | 23 καρποὺς b o | 24 δέξασθε h | ὡς τὸν νῖδον τὸν > b o | 25 τὸν
 ἄσωτον > b o

2. Quemadmodum igitur gentilem baptizas ac postea recipis, ita et huic manum impones, omnibus pro eo precantibus, ac deinde eum introduces et participem facies ecclesiae, et erit ei in loco baptismi impositio manus; namque aut per impositionem manus
5 aut per baptismum accipiunt participationem spiritus sancti.
3. Propterea tanquam medicus compatiens omnes peccatores cura omnemque prudentiam adhibe et affer sanationem ad vitam eorum sustentandam, neque sis paratus abscindere membra ecclesiae, sed utere verbo ligationum et castigationibus lenitatum et emplastro
10 deprecationis. 4. Si enim ulcus altum fit carne tabescente, cura illud et aequa medicamentis salutaribus; sin autem foetidum fit, purga illud mordaci medicamento, id est verbo correptionis. 5. Si vero caro exoritur, scabe eam et coaequa acri medicamento, id est comminando iudicium. 6. Et si cancer existit, causticis ure

1 κληθῆναι b h o | μετά : ὃν μ. b o | 2 προσελάβετο : ὑπεδέξατο b o | 3 τόν : τὸ b p | σφάζας τε : σφάζατε ο, ἔσφαξεν p v | 4 ἠνύφραινετο : καὶ εὐφρ. p v | τῶν > b o | 6 ἄν : ἐν ο | 7 κεκαθαρισμένον a | αὐτῶν b o | 8 ἀποκαταστήσης a | 9 τοῦ > b o p v | λούματος h | διὰ : ἐκ b o | 10 ἡμ. χειρῶν : χ. τῶν ἡμετέρων b o | τὸ . . τὸ > a | 11 σαλευθέντων b o | 12 ἐπεγκαλέσεται h, ἐγκαλέσῃ p v, ἐγκαλέσει b, -σοι ο | σοι > h | δῆ : διὰτι b o | 14 δέ : σε b | οὕτως b o | 15 καὶ pr > b o p | 16 ὁ > h | 18 ἤρχετο : + τε b, τότε ο | 19/20 στήριζον ο | 23 σου a² supra lineam : > a | 25 πάντα > b o | θεράπευσον b | 26/27 τέμνων — προσφέρων : τέκνον οἰκτιον δειξίς καὶ ἄσεις (ἰασις ο) ἐπιφέρων b o | 28 ἐνιείς : φέρειν εἰς b o | γλυκαῖα b o,

2. ἀντὶ τοῦ λούματος ἢ χειροθεσίᾳ] Christianus propter peccatum ex ecclesia exclusus paenitentia acta per manus impositionem in eam recipitur, similiter ac proselyta per baptismum in ecclesiam suscipitur. Itaque veteres paenitentiam appellabant baptismum secundum, baptismum lacrymarum, baptismum paenitentiae.

4. εἰς τὴν προτέραν ἀξίαν ἀποχ.] Cf. VIII, 9, 5. Cypr. Ep. 25. Ceteroquin paenitentes non plane restituebantur; peccatores enim convicti infra VIII, 47 can. 61 ab ordinibus sacris excluduntur. Itaque verba illa de comunione tantum intellegenda sunt.

5. τέμνων ἢ καλῶν ἢ ξήρια πο.]

Similiter Tertullianus De paenit. c. 10: Miserum est secari et cauterio exuri et pulveris alicuius mordacitate cruciari. Cf. etiam Tert. Adv. Marc. II, 16; Scorp. c. 5; Lucifer Calar. Moriendum esse pro Dei filio c. 13.

5—7. Origenes In Iesu Nave hom. VII, 6 dicit: Haec non ideo dicimus, ut pro levi culpa aliquis abscindatur; sed si forte commonitus quis et correptus pro delicto semel et iterum ac tertio nihil emendationis ostenderit, utamur medici disciplina; si oleo perunximus, si emplastris mitigavimus, si malagmate mollivimus, nec tamen cedit medicamentis tumoris duritia, solum superest remedium desecandi.

ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος καλεῖσθαι υἱός σου“, μετὰ
 μουσικῶν ὁ φιλότεκνος πατὴρ προσελάβετο, καὶ τὴν ἀρχαίαν στολὴν
 καὶ τὸν δακτύλιον καὶ τὰ ὑποδήματα ἀποδούς, σφάξας τε τὸν
 σιτευτὸν μόσχον ἠψάειντο μετὰ τῶν φίλων. 2. οὕτως οὖν καὶ
 σὺ ποιεῖ, ὃ ἐπίσκοπε· ἀλλ’ ὥσπερ τὸν ἐθνικὸν λούσας εἰσδέχη 5
 μετὰ τὴν διδασκαλίαν, οὕτω καὶ τοῦτον χειροθετήσας, ὥς ἂν
 μετανόῃ κακαρθαμένον, πάντων ὑπὲρ αὐτοῦ προσευχομένων,
 ἀποκαταστήσεις αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ νομὴν, καὶ ἔσται
 αὐτῷ ἀντὶ τοῦ λούσματος ἡ χειροθεσία· καὶ γὰρ διὰ τῆς ἐπι-
 θέσεως τῶν ἡμετέρων χειρῶν ἐδίδοτο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς 10
 πιστεύουσιν. 3. καὶν τις τῶν μὴ σεσαλευμένων ἀδελφῶν αὐτοῦ
 ἐπεγαλέσῃ σοι, ὅτι δὴ κατηλλάγῃς αὐτῷ, εἰπὲ πρὸς αὐτόν· „Σὺ
 πάντοτε μετ’ ἐμοῦ εἶ, καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἔστιν· εὐφρανθήναι
 δὲ ἔδει καὶ χαρῆναι, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν καὶ
 ἀνέζησεν, καὶ ἀπολωλὸς καὶ εὗρέθη“. 4. ὅτι γὰρ οὐ μόνον προσ- 15
 δέχεται ὁ θεὸς τοὺς μετανοοῦντας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προτέραν
 ἀξίαν ἀποκαθίστησιν, ἱκανὸς μάρτυς ὁ ἅγιος Δαβὶδ, ὃς μετὰ τὴν
 εἰς τὸν Οὐρίαν ἁμαρτίαν ἠῤῃχετο τῷ θεῷ λέγων· „Ἀπόδος μοι
 τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στή-
 ριζόν με“, καὶ πάλιν· „Ἀπόστρεφον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν 20
 ἁμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον· καρδίαν
 καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν
 τοῖς ἐγκάτοις μου· μὴ ἀπορρίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ
 τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ’ ἐμοῦ“. 5. καὶ σὺ
 οὖν ὥς συμπαθὲς πατὴρ τοὺς ἡμαρτηκότας πάντας θεράπευε, 25
 χρώμενος σωτηρίοις πρὸς βοήθειαν ἀγωγὰς, μὴ μόνον τέμνων ἢ
 καίων ἢ ξήρια προσφέρων, ἀλλὰ καὶ ἐπιδυσμῶν καὶ μοτιῶν καὶ
 ἐνιεῖς γλυκεῖα φάρμακα ἐπουλωτικὰ καὶ καταβρέχων λόγοις παρα-
 κλητικοῖς. 6. ἐὰν δὲ κοῖλον ἢ τὸ τραῦμα, θρέψον αὐτὸ δι’
 ἐμπλάστρων, ἵνα γεμισθὲν ἴσον τῷ ἄρτίῳ ἀποτελεσθῇ· ἐὰν δὲ 30
 ὀνυπανθῇ, τότε καθαρον ξηρίῳ, τοῦτ’ ἔστιν λόγῳ ἐπιτιμητικῷ·
 ἐὰν δὲ ὑπέρογκον γένηται, ὀριμεῖ κολλυρίῳ ἐξομάλισον αὐτό,

12 Luc. 15, 31. 32. — 18 Ps. 50, 14. — 20 Ps. 50, 11—13.

-κεῖα ν, -κία ρ | ἐπουλ. καὶ > b o | 29 δὲ > b | κοῖλον ἢ : κωλύει b o |
 29/30 δι’ ἐμπλάστρων h v A : διὰ τῶν ἐμ. ρ, ἥδετ ἐμπλάστρω a, οἰδέσω
 (οἰδέω o) ἐμπλάστρω b o | 30 ἵνα γεμ. > b o | ἀποτελέσει o | 31 ἐπιτι-
 μητικῷ : + παρακλητικῶι h, + ἢ παρακλητικῶ b o A | 32 ὀριμὲν h, ὀριμοὶ ρ,
 δρυμῶν b, δρυμῷ o

eum, id est imponendo multa ieiunia reseca et purifica ulcus putridum. 7. Si vero cancer maior fit et superat etiam caustica, iudica, quod membrum sit foetidum, deinde cum aliis medicis consilium iniens et multum meditans abscinde membrum illud
 5 foetidum, ne totum corpus corrumpat. 8. Ne facile igitur promptus sis ad secandum nec protinus festines nec curras ad serram multis dentibus armatam, sed prius utere scalpello et scinde ulcus, ut aperte videatur ac perspiciatur causa morbi occulti, qualis intus sit, ut totum corpus doloris expers conservetur. 9. Sin autem
 10 aliquem vides paenitentiam non agere neque ullam spem praebere, tunc cum tristitia et luctu abscinde eum et eice ex ecclesia.

XLII. Si vero falsa est accusatio calumniae et vos pastores cum diaconis mendacium tanquam veritatem amplectimini aut propter personarum acceptionem aut propter munera, quae acci-
 15 pitis, et commutatis iudicium, volentes facere, quod acceptum est malo, et eum, qui accusatur quidem, sed alienus est a culpa, exterminatis et eicitis ex ecclesia, rationem reddetis in die Domini, quia scriptum est: *Non accipies personam in iudicio*. Et iterum scriptura dicit: *Munus excaecat oculos videntium et mutat verba iustorum*.
 20 Et similiter dixit: *Salvate oppressos et iudicate pupillos et defendite viduas*; et: *Iudicium iustum iudicate in portis*. 2. Cavete ergo, ne personam accipientes incidatis sub iudicium verbi Domini, qui dixit sic: 3. *Vae eis, qui amarum faciunt dulce et dulce amarum*

18 Deut. 1, 17. . . 19 Exod. 23, 8; Deut. 16, 19. — 20 Ies. 1, 17. — 21 Deut. 1, 16; 16, 18. — 23 Ies. 5, 20. 23.

1 παντήρισον αὐτῷ b o | 3/4 ἐπιθῆναι a b h p | 4 κατάδεσμον b, κατά-
 δεσμα ὑποβάλλην o | ἀλλ' > o | ἐπιτίνεται o | 5 ὥστερ h | 7 φθαρῇ b h o v |
 9 ἐπὶ a h : εἰς b o p v | 10 πρῶτα a | ἀποστέματα a o v (v η superscripsit),
 ἀποστέματα b p | 11 ποιῶν a h o : ποιὸν b v, > p | ἀναλγές : ἀναλνείς b,
 -λνές o | τηρήσῃ : ποιήσει b o | 12 ἀπεσκληροκῶτα b o | 14 ἐξαιρεῖται o |
 τὸ o | 15 ποιήσεται b o, ποιεῖτε p v | 16 πλουσίον post πρόσωπον a |
 16/17 πλουσίον — κρίσις > b o | 18 ᾧ > b o | ἡ > b | 19 τὸ ψ. ὡς : ὡς
 ψ. h | 20 ἡ pr > b o p v | 22 δὲ > h o p v | ἀλλότριον ante ὑπάρχοντα b o |
 ἀπόσθηθε + δὲ v | 23 κυρίου : τοῦ κ. p v | ἀθῶον > b o | 24 παρατάξαι
 b o | 25 δίκαια a h p v Ex. 23, 8 : δικαίων b o Deut. 16, 19, δικαίου A |

XLII, 4. *quo iudicio etc.*] Pars sententiae altera non ad verbum in S. Scriptura legitur. Auctor respiciens Luc. 6, 37 eam composuisse videtur.

XLII. Ὅτι χρὴ ἀπροσωπόληπτον εἶναι τὸν κριτὴν. Iudicem non debere esse acceptorem personarum.

ἀπειλῇ κρίσεως· καὶ νομὴ γένηται, καυτηρίασον αὐτὸ καὶ τὴν
 σηπεδόνα ἔκκοπον, στιβώσας νηστείαις. 7. ἐὰν δὲ ταῦτα ποιήσης
 καὶ γνῶς, ὅτι „ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπι-
 θεῖναι οὔτε ἔλαιον οὔτε καταδέσμονς“, ἀλλ' ἐπεκτείνεται ἡ νομὴ
 καὶ προλαμβάνει πᾶσαν ἴασιν, ὥς ἡ γάγγραινα πᾶν μέλος σήπουσα, 5
 τότε μετὰ πολλῆς σκέψεως καὶ συμβουλίας καὶ ἐτέρων ἱατρῶν
 ἐμπίρων ἀπόκοπον τὸ διασαπὲν μέλος, ἵνα μὴ τὸ πᾶν διαφθαρῇ
 σῶμα τῆς ἐκκλησίας. 8. μὴ ῥαδίως οὖν ἴσθι πρόχειρος εἰς τὸ
 ἀποκόπτειν, μηδὲ ταχέως ἐπὶ τὸν μυριόδοντα πρίονα ὄρμα, ἀλλὰ
 πρῶτον χρῶ σμίλῃ, τὰ ἀποστήματα διαιρῶν, ὅπως τὸ ἐντὸς ἐγκεί- 10
 μενον αἷτιον τῶν πόνων ποιῶν ἐκκριθὲν ἀναλγὲς τὸ σῶμα τηρήσῃ.
 9. ἐὰν δέ τινα ἀμετανοήτως ἔχοντα βλέπῃς καὶ ἀπεσκληρότα, τότε
 μετὰ λύπης καὶ πένθους ἀνιάτως ἔχοντα τῆς ἐκκλησίας ἀποκόπτε·
 „Ἐξαρεῖτε“ γὰρ „τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν“, καί· „Εὐλαβεῖς
 ποιήσετε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ“, καὶ πάλιν· „Οὐ λήψῃ πρόσωπον 15
 ἐν κρίσει πλουσίον“, καί· „Πένητα οὐκ ἐλεήσεις ἐν κρίσει, ὅτι τοῦ
 κυρίου ἡ κρίσις“.

XLII. Ἐὰν δὲ ψευδὴς ἢ ἡ κατηγορία τῆς διαβολῆς καὶ ὑμεῖς
 οἱ ποιμένες σὺν τοῖς διακόνοις τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν παραδέ-
 ξησθε ἢ διὰ προσωποληψίαν ἢ διὰ δώρων ἐξαλλαγὴν, βουλόμενοι 20
 τὸ ἄρεστόν τῳ διαβόλῳ ποιεῖν, τὸν κατηγορούμενον μὲν, ὑπάρ-
 χοντα δὲ τοῦ ἐγκλήματος ἀλλότριον ἀπόσῃσθε τῆς ἐκκλησίας,
 λόγον ὑφίξτε ἐν τῇ ἡμέρᾳ κυρίου, ὅτι γέγραπται· „Ἀθῶον καὶ
 δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς· οὐ λήψῃ δῶρα πατάξαι ψυχὴν· τὰ“ γὰρ
 „δῶρα ἐκτυφλοὶ ὀφθαλμοὺς σοφῶν καὶ λυμαίνεται ῥήματα δίκαια“, 25
 καὶ πάλιν· „Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἐνεκεν δώρων καὶ τὸ δίκαιον
 τοῦ δικαίου αἰρουντες“. 2. προσέχετε οὖν, μήπως προσωπολήπται
 γενόμενοι ὑποπέσητε τῇ φωνῇ τοῦ κυρίου ταύτη. 3. φυλάσσεσθε
 οὖν τὸ κατακρίνειν τινὰς ἀδίκως καὶ συνηγορεῖν τοῖς πονηροῖς·
 „Οὐαὶ“ γὰρ „τῷ λέγοντι τὸ πονηρὸν καλὸν καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, 30

3 Ies. 1, 6. — 14 Deut. 17, 7. — Lev. 15, 31. — 15 Lev. 19, 15. —
 16 Exod. 23, 3. — Deut. 1, 17. — 23 Exod. 23, 7. — 24 Deut. 27, 25. —
 Deut. 16, 19; Exod. 23, 8. — 26 Ies. 5, 23. — 30 Ies. 5, 20.

27/2 προσέχετε — φῶς a (προσέχετε — ταύτη a² i. m., > a) b h o A
 cf. D : p v primo exhibent φυλάσσεσθε — τὸ καλὸν πονηρὸν (v. 3^a), deinde
 προσέχετε — ταύτη (v. 2), postremo praemissis verbis οὐαὶ οἱ λέγοντες
 particulam τὸ πικρὸν — σκότος φῶς (v. 3^b) pro τῷ τιθέντι scribentes οἱ
 τιθέντες | 30 γὰρ + φησὶν b o

et lucem vocant tenebras et tenebras lucem, qui iustificanti impium pro munere eius neque agnoscunt innocentiam innocentis. 4. Cavete autem, ne quem iniuste noxium declaretis et malos adiuvetis. Nam alios iudicantes iudicatis vosmet ipsos, sicut Dominus dixit: Quo
 5 iudicio iudicaveritis, iudicabimini, et quemadmodum condemnaveritis, sic condemnabimini. Propterea in memoria et in mente habete hoc verbum: Ignoscite, et ignoscetur vobis, et nolite condemnare, ne condemnemini. 5. Si autem sine acceptione personae est iudicium vestrum, episcopi, respicite, qualis sit iste, qui fratrem suum calum-
 10 niatur. Si frater est mendax et ex invidia aut zelo calumnias intulit, ut turbet ecclesiam Dei et interficiat illum, quem accusavit, expellens eum ex ecclesia et tradens gladio ignis: iudica eum severe propter malum, quod fecit adversus fratrem suum. 6. Nam secundum suum ipsius sensum, si potens erat aures iudicis capere,
 15 igne interficit fratrem. Scriptum est: Qui sanguinem hominis effuderit, eius sanguis effundetur pro sanguine, quem effudit.

XLIII. Si homo talis invenitur, velut interfectorem eum cum magna vituperatione ex ecclesia expellite, et post aliquod tempus, si paenitentiam se facturum esse promiserit, admonete eum et
 20 castigate severe, et postea manus imponentes eum in ecclesiam recipite, attendentes tamen ac custodientes eum, ne iterum alteri molestiam inferat. 2. Et si videtis, ingressum eum iterum similiter seditionem movere et alios accusare ac calumniari et machinationes facere et super multos mendaciter accusationes afferre, eicite eum,
 25 ne iterum ecclesiam devastet perturbetque; nam talis, etiamsi intus est, cum non decori sit ecclesiae, supervacuum est neque utilitatem

4 Mt. 7, 2; Luc. 6, 37. — 7 Luc. 6, 37. — 15 Gen. 9, 6.

XLIII, 3. et cessabit alt. et probum] Haec particula deest in LXX Prov. 22, 10, legitur autem in textu hebraico et in Vulgata, ubi locum particulae sequentis obtinet. Cum ergo versus in his duobus textibus membro tertio, in LXX membro secundo careat, ab auctore Didascaliae totus et integer laudatur.

* * *

XLIII. Ὅπως χρὴ τοὺς συκοφάντας

τιμωρεῖσθαι. Quomodo puniendi sint calumniatores.

1. ἀποσυνάγωγον κτλ.] Calumniator ergo aliquamdiu prorsus ab ecclesia excludebatur; deinde admittebatur ad paenitentiam; denique paenitentia acta recipiebatur. Peccatores, de quibus supra II, 16 sermo est, citius ad paenitentiam admittuntur.

2—4. Calumniatori ergo nonnisi una paenitentia praebebatur. Aliter saltem Constitutiones II, 40, 1.

τὸ πικρὸν γλυκὺ καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν, τῷ τιθέντι τὸ φῶς σκότος
καὶ τὸ σκότος φῶς“. 4. ἔὰν γὰρ ἑτέρους ἀδίκως κατακρίνητε,
καθ’ ἑαυτῶν ἀποφάνεσθε, ὅτι λέγει κύριος· „Ὅτι κρίματι κρίνετε,
κριθήσεσθε, καὶ ὡς καταδικάζετε, καταδικασθήσεσθε“. 5. εἰ οὖν
ἀπροσπολήπτως κρίνετε, ἐπιγνώσεσθε τὸν κατηγοροῦντα κατὰ 5
τοῦ πλησίον αὐτοῦ μαρτυρίαν ψευδῆ, καὶ ἐπιδείξας αὐτὸν συκο-
φάντην, βάσκανον, φονέα, ταρασσόντα ὡς κακὸν ἀντιλογίαις,
ἄστατον ἐν τοῖς λόγοις, ἑαυτῷ ἐναντίον ἐφ’ οἷς φθέγγεται καὶ
ἄλισκόμενον ῥήμασιν ἰδίου στόματος· „παλὶς γὰρ αὐτῷ ἰσχυρὰ
ἐφέστηκεν τὰ ἴδια χεῖλη“. ὃν μετὰ τοὺς ἐλέγχους τῆς ψευδολογίας 10
κρίνεῖς ἀποτόμως καὶ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πυρὸς παραδώσεις, „καὶ
ποιήσεις αὐτῷ ὃν τρόπον ἐπονηρεύσατο ποιῆσαι τῷ πλησίον“.
6. ὅσον γὰρ τὸ ἐπ’ αὐτῷ ἐφόνευσεν τὸν ἀδελφόν, προλαβὼν τὰ
ὦτα τοῦ κριτοῦ· γέγραπται δέ, ὅτι „Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου
ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται“, καὶ· „Ἐξαρεῖς τὸ αἷμα τὸ 15
ἀναίτιον ἀπὸ σοῦ, τὸ ἐκχυθὲν μάτην“.

XLIII. Ποιήσεις οὖν αὐτὸν ἀποσυνάγωγον ὡς φονέα ἀδελφοῦ.
ἔπειτα χρόνου διαστάντος, ἔὰν λέγῃ μετανοεῖν, στιβώσατε αὐτὸν
νηστεύαις, καὶ μετὰ ταῦτα χειροθετήσαντες αὐτὸν προσδέξασθε,
ἀσφαλισμένοι μέντοι αὐτόν, μὴ τινα ταραξῇ πάλιν. 2. εἰ δὲ 20
πάλιν εἰσελθὼν ὁμοίως στασιάζει, οὐ πανόμενος τοῦ ταρασσεῖν
καὶ κατακερτομεῖν τῶν ἀδελφῶν, ἐκ φιλονεικίας μώμους ἐπι-
τηδεύων, ἐκβάλετε αὐτόν ὡς λοιμόν, ἵνα μὴ τὴν ἐκκλησίαν λυμαί-
νηται τοῦ θεοῦ· ὁ τοιοῦτος γὰρ ταραχὰς συνίστησι πόλεσιν·
οὗτος γὰρ κὰν ἔσω ᾗ, μὴ πρόπων τῇ ἐκκλησίᾳ, περισσὸς καὶ 25

3 Mt. 7, 2; Luc. 6, 37. — 9 Prov. 6, 2. — 11 Deut. 19, 19. — 14 Gen.
9, 6. — 15 Deut. 19, 13. — 24 Prov. 11, 11.

1 τὸ tert > h | 3 κύριος a h : ὁ κ. b o p v | φ̃ : τῷ b o | κρίνετε :
ὁ κρίνεται b o | 4 κριθήσεσθαι b o | ὡς : ὃ a | καταδικάζεται . . κατα-
δικασθήσεσθαι b o | 6 μαρτυρίαν : μαρτυρήσαντα a² | ἀποδείξας b h o | 6/7 συκο-
φάντην + ἡ b o cf. D | 7 ταρασσόντα > h | 8 ἑαυτῷ a : ἑάντὸν h, ἑαυτοῦ p v,
αὐτοῦ b o, hi quatuor vocem cum praecedente particula construentes | 8 ἐφ’ :
ἐν v, > p | 11 κρίνεῖς p, κρίνης o | 12 ποιῆσαι > o | 13 τὸ h : τῷ b o,
ἐλάλησεν a, > p v | προσλαβὼν b | 14 δέ : γὰρ b h o | ὅτι > b h o v |
15 ἐξερεῖς o | 17 ποιήσεται b o cf. D | 18 στηλωθήσεται o | 19 αὐτὸν προσδ.
b o | 20 ἀσφαλιζόμενοι b h o | πράξῃ b o | 21 πάλιν > p v | 22 τῶν
ἀδελφῶν h p v A cf. D : τὸν ἀδελφόν a b o | φιλονεικίας a | μωμοῦν h v,
κακῶς b o | 23 ἐκβαλε, h, ἐκβαλεῖτε a | 24 θεοῦ : Χριστοῦ p v | ὁ τοιοῦτος
— πόλεσιν > b | συνιστᾷ h | πόλεσιν a A : πόλει h o v, πολὰς p

praebet. 3. Videmus enim, homines ab ortu in corporibus membra
 superflua habere, exempli causa digitos vel aliam carnem super-
 fluam, et haec, cum in corpore sint, inhonesta et indecora esse
 et corpori et homini, quia superflua sunt, cum autem ab artifice
 5 abscissa fuerint, hominem illum pulchritudinem ac decorem corporis
 recuperare nihiloque egere, quia hoc superfluum ab eo abscissum
 fuit, immo eo magis apparere in pulchritudine sua. Secundum
 hanc imaginem ergo et vos pastores agite, quoniam ecclesia corpus
 est nosque membra sumus, qui in Deum credimus et sumus in
 10 amore, in timore Dei, sicut mandatum traditionis accepimus.
 Propterea eum, qui mala meditatur adversus ecclesiam et membra
 turbat amatque vituperationes et accusationes inimici, hoc est
 seditiones et lites et calumnias et insusurraciones et contentiones
 et quaestiones et accusationes et obiurgationes et dissensiones;
 15 qui eiusmodi amat et perficit, in hoc certe inimicus operatur, et
 etiamsi intro est in ecclesia, alienus est ecclesiae et familiaris
 inimici, cui servit in ipso operanti, et evertit ac conterit ecclesiam;
 hic ergo, si intus manet, dedecori est ecclesiae propter blasphemias
 suas et propter multam seditionem; nam ecclesia Dei per eum in
 20 periculum incidit, ne dissipetur: hunc igitur tractate, sicut scriptum
 est in Sapientia: *Educ malum e congregatione, et cum eo egrediatur*
lis eius, et cessabit altercatio et probrum, cum in congregatione sedens
vobis omnibus probrum inferat. 4. Cum enim bis ex ecclesia egressus
 fuerit, recte abscissus est eoque magis ecclesia nunc ornata est in
 25 statu suo, quia pax in ea oritur; nam haec in ea defuit, cum ex
 hac hora ecclesia maneat sine blasphemiam ac sine tumultu. 5. Si
 vero mens vestra non est pura aut propter acceptionem personae
 aut propter dona divitiarum impurarum, quae accipitis, et malum
 sinitis apud vos manere aut expellitis et eicitis ex ecclesia bene
 30 conversantes et inter vos educatis multos malos, litigatores et
 dissipatores et dissolutos, blasphemationem congregationi ecclesiae
 affertis et periculum creatis, ne his rebus eam dissipetis, vobismet
 ipsis autem periculum mortis attulistis et privati estis vita aeterna,
 quia hominibus placuistis ac deviaistis a veritate Dei propter ac-
 35 ceptionem personae et multorum donorum inanium, et dissipastis
 ecclesiam catholicam, filiam Domini Dei dilectam.

μάταιος τυγχάνει, οπιλῶν ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ τὸ σῶμα τοῦ Χρι-
στοῦ. 3. εἰ γάρ τινες τῶν ἀνθρώπων, γεννώμενοι καὶ περισσὰ
 τῶν σωμάτων μέλη προσηρτημένα ἔχοντες, οἷον· δακτύλους ἢ
 ὑπερσαρκώματα, περικόπτουσιν ἀφ' ἑαυτῶν ταῦτα διὰ τὴν ἀπρέ-
πειαν, καὶ οὐδεμία προσγίνεται ἀπρέπεια, ἀπολαβόντος τοῦ ἀν- 5
 θρώπου διὰ τοῦ τεχνίτου τὴν φυσικὴν εὐκοσμίαν, πόσῃ μᾶλλον
 ὑμεῖς, οἱ ποιμένες, τῆς ἐκκλησίας ὑπαρχούσης σώματος ἀρτίου καὶ
 μελῶν ὑγιεινῶν τῶν ἐπὶ θεὸν πιστευόντων ἐν φόβῳ κυρίου καὶ
 ἀγάπῃ, ὅταν εὑρεθῇ ἐν μέλος περισσόν, πονηρὰ φρονοῦν καὶ τῷ
λοιπῷ σώματι ἀπρέπειαν ἐμποιοῦν καὶ χειμάζον αὐτὸ στάσει καὶ 10
μάχῃ καὶ καταλαλιᾷ, παρέχον αὐτῷ ψόγους, πράγματα, μώμους,
 καταλαλιάς, ἐγκλήματα, ἀκαταστασίας, καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ δια-
 βόλου ἐνεργήματα ἐκτελῶν ὡς ἂν κεχειροτονημένος ὑπὸ τοῦ δια-
 βόλου σκυβαλίξειν τὴν ἐκκλησίαν διὰ βλασφημιῶν καὶ πολλῆς
 ἀκαταστασίας καὶ ἔριδος καὶ διχοστασίας; 4. οὗτος οὖν, δεύτερον 15
 ἔξω τῆς ἐκκλησίας βληθεὶς, ἀξίως ἀπετμήθη τῆς τοῦ κυρίου συνα-
 γαγῆς· καὶ μᾶλλον νῦν κεκόσμηται ἢ τοῦ κυρίου ἐκκλησία ἢ τὸ
 πρῶτον, ὅτε τὸ περιττὸν ἐκέκτητο καὶ ἑαυτῇ ἀνοίκειον μέλος·
 διὸ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀβλασφημητός ἐστιν καὶ ἀσκυβάλιστος, πονηρῶν
ἀπαλλαγείσα, δολίων, λοιδορῶν, ἀνημέρων, προδοτῶν, μισοκάλων, 20
φιληδόνων, κενოდόξων, ἀπατηλῶν, δοξοσόφων, ἔργον θεμένων
διασπείρειν, μᾶλλον δὲ διασκορπίζειν τὰ τοῦ κυρίου ἀρνία.

1 Iac. 3, 6.

1 τό pr : καὶ p v | τὸ sec : πᾶν τὸ p v | 4 περισσαρκώματα b o | κόπ-
 τουσιν o | 7 ὑπάρχοντες b o p | σώματος > b o | 8 ὑγιενόντων b o | τῶν :
 ὁ b o, > a | πιστεύων b o | 9 φρονοῦντα (ἀφρ. b) b o | 10 ἐμποιοῦντα καὶ
 χειμάζοντα h, ἐν ποιοῦντι (ἐμπ. o) καὶ χειμάζοντι b o | αὐτῷ h o | 11 παρ-
 ἔχοντα h, παρέχοντι b o | ψόγους : φόβους a | 12 ἐγκλ. ἀκαταστασίας > b o |
 τοιαῦτα + τὰ b o | 13 κεχειρ. : καὶ χειρονημένος b o | 14 σκυβαλίζων b o |
 15 ἔριδος κ. διχ. > b o | οὗτος οὖν : τοιοῦτος ὢν (ὄν o) b o | 17 κυρίου :
 θεοῦ b | 18 πρότερον h | ἐκέκτητο > b o | ἑαυτῆς b o | 19 πονηρῶν : καὶ
 π. b o | 20 δολεσχίων (ἀδολ. o) λοιδοριῶν b o | 21 φιληδόνων > o | κενοδ.
 ἀπατηλῶν > b o | τιθεμένων h | 22 κυρίου : θεοῦ p v

XLIV. Studete igitur, episcopi cum diaconis, recti esse ad Dominum, quia dixit Dominus: *Si mecum recti estis, et ego vobiscum rectus ero, et si cum contentione mecum ambulaveritis, et ego cum contentione vobiscum ambulabo, ait Dominus exercituum.* Estote
 5 ergo recti, ut digni fiatis accipere laudem a Domino neque vituperationes illi contrarias. Unanimes igitur estote, episcopi et diaconi, et cum diligentia pascite populum unanimiter, quia vos ambo *unum corpus* esse debetis, pater et filius, quia secundum imaginem dominii estis. 3. Et omnia diaconus ad episcopum re-
 10 ferat, sicut Christus ad patrem; quaecunque autem potest, ordinet, cetera vero episcopus iudicet. 4. Attamen diaconus sit episcopi auris et os et cor et anima, quoniam, si vos ambo unanimes estis, per concordiam vestram etiam in ecclesia pax est.

XLV. Pulchra est sane Christiano haec laus, cum nemine
 15 habere negotium malum; si vero operante inimico alicui exoritur

2 Lev. 26, 23. 24. 27. 28. -- 8 Eph. 4, 4. -- 14 I Cor. 6, 1—8.

XLIV, 1. Effatum Domini, quod exhibet Didascalia, totum in S. Scriptura non exstat, neque in textu vulgato neque in lectionibus Holmesianis. Modo pars altera, eaque sine clausula vel verbis *ait Dominus exercituum*, ad Leviticum 26, 23—24 vel 27—28 referri potest, ubi ea legimus, quae Constitutiones exhibent. Conferre cum hac parte licet Ier. 23, 2. Similis sententia legitur etiam I Reg. 2, 30. Constitutor verba Pauli II Tim. 2, 15 allegans se locum totum legisse prodit. Vox *ὁρθοί* enim ei ansam praebuit scribendi *ὁρθοτομεῖν κτλ.* Locus non solum in Didascalia invenitur. Inter veteres auctor libri Praedestinati (c. a. 440) I, 65 (PL 53, 610) eum cognitum habuit, contra haeresin Coluthianorum Deum ad populum dicentem inducens: Si ambulaveritis recti, et ego vobiscum ambulabo rectus; si autem ambulaveritis perversi, et ego incedam vobiscum perversus. Deinde medio aevo dictum laudant Nicetas Heracleensis (saec.

XI) In Lucam 16, 17 et Macarius Chrysocephalus (saec. XIV) In Matth. erat. XIII, 9, hic his verbis: *Ἐὰν ὁρθοὶ πρὸς με ἦκητε, καὶ γὰρ ὁρθὸς πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν πλάγιοι πορεύησθε, καὶ γὰρ πλάγιος, λέγει κύριος τῶν δυνάμεων.* Allegant hi duo dictum ad verba Christi explicanda Matth. 5, 18 et Luc. 16, 17 dicentis, ne unum quidem iota neque apicem unum legis perituum esse. Cf. Migne PG 9, 743. 766; Clementis Alex. opp. ed. Potter p. 1013. 1020. Macarius dictum attribuit Clementi Paedagogo, i. e. Alexandrino. Si recte tradidit, locus ad Hypotypeses referendus esse videtur. In libris Clementis nobis traditis non legitur. Et si locus profecto etiam a Clemente laudatus fuit, libri alicuius sacri vel apocryphi deperditi esse censendus est. Si Macarius vel alius, quem secutus est, de hac re se fefellit, conicere licet, auctorem Didascaliae vel alium veterem verba Domini Lev. 26, 27—28 amplificasse. * * *

XLIV. Σὺ οὖν, ὃ ἐπίσκοπε, σπούδαζε ἅμα τῷ ὑπὸ σὲ κλήρῳ „ὁρθοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας“, ὅτι λέγει κύριος· „Ἐὰν πλάγιοι πορεύσθῃ, καὶ γὰρ πρὸς ὑμᾶς πλαγίως πορεύσομαι“, καὶ ἀλλαχοῦ· „Μετὰ ὁσίου ὁσιωθήσῃ, καὶ μετὰ ἀθώου ἀθῶως ἔσῃ, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις“. ὁσίως οὖν πορεύεσθε, ἵνα 5 μᾶλλον ἐπαῖνον καταξιωθῆτε ὑπὸ τοῦ κυρίου ἢ μέμψεως ἐκ τοῦ ἐναντίου. 2 (XLIV). ὁμόφρονες οὖν ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ὃ ἐπίσκοποι, εἰρηνεύετε μετ' ἀλλήλων, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, μετὰ ἀκριβείας ποιμαίνετε τὸν λαόν, ὁμοφρόνως διδάσκοντες τοὺς ὑφ' ὑμᾶς ὁμογνωμονεῖν καὶ „τὸ αὐτὸ περὶ τῶν αὐτῶν δοξάζειν, ὅπως 10 μὴ ἢ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἥτε δὲ ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, κατηρτισμένοι τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ“ κατὰ τὴν κυριακὴν θέσιν. 3. καὶ πάντα μὲν ὁ διάκονος τῷ ἐπισκόπῳ ἀναφερέτω, ὥς ὁ Χριστὸς τῷ πατρί· ἀλλ' ὅσα δύναται, εὐθυνέτω δι' ἑαυτοῦ, λαβὼν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἐξουσίαν, ὥς ὁ Χριστὸς παρὰ 15 τοῦ πατρὸς τὸ προνοεῖν· τὰ δὲ ὑπέρογκα ὁ ἐπίσκοπος κρινέτω. 4. πλὴν ἔστω ὁ διάκονος τοῦ ἐπισκόπου ἀκοή καὶ ὀφθαλμὸς καὶ στόμα, καρδιά τε καὶ ψυχὴ, ἵνα μὴ ἢ τὰ πολλὰ μεριμνῶν ὁ ἐπίσκοπος, ἀλλὰ μόνα τὰ κυριώτερα, ὥσπερ καὶ ὁ Ἰωδὼρ τῷ Μωϋσῇ διετάξατο, καὶ ἀπεδέχθη αὐτοῦ ἡ συμβουλία. 20

XLV. Καλὸν μὲν οὖν ἐστὶ τῷ Χριστιανῷ ἐγκόμιον πρὸς μηδένα ἔχειν πράγματα· εἰ δὲ ἔκ τινος ἐνεργείας ἢ πειρασμοῦ

2 II Tim. 2, 15. — Lev. 26, 27. 28. — 4 Ps. 17, 26. 27. — 8 I Thess. 5, 13. — 10 I Cor. 1, 10; Eph. 4, 4. — 19 Exod. 18. — 21 I Cor. 6, 1—8.

3 πορεύεσθε a, πορεύεσθαι o, πορεύσεισθε p, + πρὸς μὲ a LXX | πλαγίως πρὸς ὑμᾶς p v | 4 καὶ μετὰ ἀ. ἀ. ἔσῃ > p v | 6 ἐπαίνων b o | ἀξιωθῆτε p v | ἐκ : ὑπὸ p v | 8 συμπαθεῖς — μετὰ : ὥς συμπ. καὶ φιλ. καὶ b o | 9 ποιμαίνοντες p v | 10 τῶν αὐτῶν : πάντων b o | 14 εὐθυνάτω b | αὐτοῦ b o | 15 παρὰ : καὶ b o | Χριστός : κύριος a | 16 πατρὸς + τὸ δημιουργεῖν a | δ' a | 17 τοῦ > b o | 19 ὁ > p v | Ἰωδὼρ b h : Ἰωδὼρ o p v, ἰθὺρ a, 22 ἐκ : καὶ b o

XLIV. Ὅτι χρὴ τὸν διάκονον ἐπι-
κουφίζειν τὸ βάρος τῶν ἐπισκόπων
καὶ διευθύνειν τὰ κοινότερα. Quod
diaconus debeat sublevare onus epi-
scopi et negotia leviora dirigere.

4. ὀφθαλμός] episcopi diaconus
etiam appellatur Epist. Clementis ad
Iacobum c. 12; Isid. Pelus. Ep. I, 29;

IV, 188. — ψυχὴ] καὶ αἰσθησις τοῦ
ἐπισκόπου diaconus infra III, 19, 6
esse iubetur.

XLV. Ὅτι μὴ προσῆκον Χριστια-
νοῖς ἀντιλογίαι καὶ διαπληκτισμοί.
Quod Christianis non conveniant con-
troversiae et altercationes. — Cf. Clem.
Al. Strom. VII, 14, 84—85.

tentatio eique fit iudicium, studeat ab eo liberari, etiamsi aliquid detrimenti passurus sit; modo ad iudicium gentilium ne adeat.

2. Neque suscipiatis testimonium a gentilibus adversus aliquem nostrum; nam per gentiles inimicus insidiatur servis Dei. 3. Propterea
5 quod gentiles ad sinistram stabunt, sinistram eos appellavit. Salvator enim noster nobis sic dixit: *Nesciat sinistra vestra, quid faciat dextera vestra.*

XLVI. Gentiles ergo ne cognoscant lites vestras, neque ab eis testimonium adversum vos suscipiatis, neque invicem apud eos
10 litigetis, sicut etiam in Evangelio dicit: *Redde Caesari, quae Caesaris sunt, et Deo, quae Dei sunt.* 2. Paratus igitur sis detrimentum facere, ac maxime stude pacem habere; nam si quid detrimenti capis in rebus saecularibus pacis causa, apud Deum tibi incrementum fiet, utpote Deum timenti et iuxta mandatum eius viventi.
15 3. Sin autem fratres, quod absit, invicem controversiam habent, confestim intellegere debetis, praepositi, non fratrum opus in Domino perficere eos, qui ita agere audent. 4. Si vero unus ex filiis Dei reperietur lenis et oppressionem patiens, hic est *filius lucis*. Qui autem durus et audax et oppressor ac blasphemator
20 est, hic est acceptor personae, et inimicus in eo operatur. Increpate igitur et reprehendite et obiurgate et eicite eum quasi in disciplinam, et postea, sicut prius diximus, recipite eum, ne prorsus intereat. Nam si tales castigantur et arguuntur, non multa erunt vobis iudicia. 5. Sin autem nesciunt verbum dictum a Domino
25 nostro in Evangelio dicente: *Quoties, si frater meus in me peccaverit, dimittam ei?* et sibi invicem irati et inimici facti sunt, docete et castigate eos et pacem facite inter eos, quia dixit Dominus:

6 Mt. 6, 3. — 10 Mt. 22, 21; Luc. 20, 25. — 18 Ioann. 12, 36. — 25 Mt. 18, 21.

XLV, 3. *gentiles . . sinistram*] Similiter infra III, 14, 1. Locum respicit Opus imperfectum in Matthaëum hom. XIII; cf. Testimonia.

2. *ὁ διάβολος κτλ.*] Cf. Herm. Past. Mand. IV c. 3, 4: *τὴν πολυπλοκίαν τοῦ διαβόλου, ὅτι ποιήσει τι κακὸν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ πονηρεύεται εἰς αὐτούς.*

XLVI. *Ὅτι οὐ χρὴ τοὺς πιστοὺς ἐπὶ τῶν ἀπίστων δικάζεσθαι οὔτε μὴν ἐξ αὐτῶν τινα καλεῖν εἰς μαρτυρίαν τὴν κατὰ Χριστιανῶν.* Quod non oporteat fideles litigare apud infideles neque ex his quempiam vocare in testimonium adversus Christianos.

1. Cf. Clem. epist. ad Iacobum c. 10.

ἐπισυνμβῇ τινι πρᾶγμα, σπονδαζέτω διαλύεσθαι αὐτό, καὶ δὲν
βλαβήναι τι, καὶ μὴ ἐρχέσθω ἐπὶ κριτήριον ἐθνικόν. 2. ἀλλὰ μὴν
μηδὲ ἀνέχεσθε κοσμικοὺς ἄρχοντας κατὰ τῶν ἡμετέρων δικάζειν·
διὰ γὰρ αὐτῶν ὁ διάβολος ἐπιτηθεύει τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, καὶ
ὄνειδος ἐπεγείρει ὡς μὴ ἔχόντων ἡμῶν ἕνα σοφὸν τὸν δυνάμενον 5
μεταξὺ βραβεῦσαι τὸ δίκαιον ἢ τὰς ἀντιλογίας διαλύσαι.

XLVI. Μὴ οὖν γινωσκέτωσαν τὰ ἔθνη τὰς πρὸς ἀλλήλους
ὑμῶν διαφοράς, μήτε καθ' ἑαυτῶν μαρτυρίαν παραδέχεσθε τοὺς
ἀπίστους, μήτε κρίνεσθε ἐπ' αὐτῶν, μήτε ὀφείλετέ τι τοῖς
πρὸς συντέλειαν ἢ φόρον, ἀλλὰ „ἀπόδοτε τὰ καίσαρος καίσαρι 10
καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ“, οἷον φόρον ἢ κῆρσον ἢ δίδραχμον,
ὡς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν δὸς τὸν στατῆρα ἀπηλλάγη πραγμάτων.
2. αἰροῦ οὖν μᾶλλον βλάπτεσθαι καὶ τὰ πρὸς εἰρήρην σπονδαζέιν,
οὐ μόνον πρὸς τοὺς ἀδελφούς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους·
βλαβεῖς γὰρ τῶν βιωτικῶν τι τὰ πρὸς θεὸν οὐ ζημιωθήσῃ, ἅτε 15
θεοσεβῆς ὑπάρχων καὶ κατ' ἐντολὴν Χριστοῦ ζῶν. 3. εἰ δὲ ἀδελφοὶ
εἰς ἀλλήλους ἔχουσιν, ὃ μὴ γένοιτο, αὐτόθεν νοεῖν ὀφείλετε οἱ
προηγούμενοι, ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἀδελφῶν ἐν κυρίῳ ἔργον ἐπι-
τελοῦσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐχθρῶν πολεμίων. 4. καὶ εἰς μὲν αὐτῶν
εὑρεθήσεται ἡπιος, ἐπιεικής, „φωτὸς τέκνον“, ἕτερος δὲ ἀνήμερος, 20
αὐθάδης, πλεονέκτης· ὃ οὖν καταγινωσκόμενος ἐπιτιμάσθω, ἀφορι-
ζέσθω, δίκην τῆς μισαδελφίας τιννύτω, εἰτα μεταμελόμενος προσ-
λαμβάνεσθω· καὶ οὕτω σωφρονιζόμενοι, ἐκικουφίσουσιν ὑμῖν τὰ
κριτήρια. 5. χρὴ δὲ καὶ συγχωρεῖν τὰ εἰς ἀλλήλους ἀδικήματα,
οὐ τοὺς κρίνοντας, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας εἰς ἑαυτούς, καθὼς ὁ 25
κύριος ἀπεφώνητο ἐμοῦ Πέτρου ἐρωτήσαντος αὐτόν· „Ποσάκις
ἀμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἐπτάκις“;
καὶ εἰπόντος· „Οὐ λέγω σοι ἕως ἐπτάκις, ἀλλ' ἕως εβδομηκοντάκις

10 Mt. 22, 21; Luc. 20, 25. — 12 Mt. 17, 24—27. — 20 Ioann. 12, 36. —
26 Mt. 18, 21. 22.

1 σπονδαζέσθω διαλύσασθαι b o | 2 ἐθνικῶν o | δικάζειν > h |
6 μεταξὺ + ἡμῶν b o | 7 γινωσκέτω b | 8 μηδὲ b h o | δέχεσθαι b o |
9 ἐπ' : ὑπ' b o p | τούτων b o | 10 φόρον h p v A : φόβον a b o | ἀλλ' h |
ἀποδῶ b o | 11 δίδραχμον a o | 13 ἐροῦ h o | 14 ἀπίστοις : ἀγαπητοὺς b o |
15 τι a cf. D : > b h o p v | πρὸς + τὸν b o | 16 εἰ : οἱ b o | 17 νοεῖν
ὁφ. > b o | 18 ἐν κυρίῳ : post ἐπιτελοῦσιν b o, > p v | 18/19 ἔργον ἐπιτ.
~ b o | 19 καὶ + ἐάν h | 21 ὁ οὖν : ὃ ἢ (= ὃ εἰ) b, ὃ οὐ ἢ o | κατα-
γινώσκωμεν b o | 21/22 ἀφορίζεσθω > b o | 22 τιννέτω b, τιννέτω p,
τοιन्नέτω o | 24 καὶ > b o | 25 καθὼς a h A : + καὶ b o p v

Beati pacifici. 6. Et scito decere episcopum cum presbyteris iudicare caute, sicut salvator noster dixit nobis ipsum interrogantibus: *Quoties, si frater meus in me peccaverit, dimittam ei? usque septies?* Ipse autem, Dominus noster, docuit nos dixitque nobis: *Non 5 septies tantum, dico vobis, sed usque septuagies septies.* 7. Sic enim vult Dominus eos, qui vere ipsius sunt, nihil unquam adversus alium habere neque irasci alicui, atque eo minus homines desiderare iudicia inter se habere.

XLVII. Sin autem quid accidit ac fit inimico operante, apud 10 vos iudicentur, quemadmodum et vos iudicari vultis. Primum iudicia vestra fiant secunda sabbati, ut, si quis exurgat adversus sententiam verborum vestrorum, vobis spatium sit usque ad sabbatum, ut negotium componatis et dissidentes inter se pacificetis ac concilietis die dominica. Ergo assistant omnibus iudiciis pres- 15 byteri ac diaconi cum episcopis, iudicantes citra acceptionem personae. 2. Cum advenerint igitur duae personae et *ambae adstiterint simul in iudicio*, sicut scriptura dixit, *iudicium ac litem inter se habentes*, recte eis auditis edite verbum suffragii et operam date, ut eos in caritate conservetis, priusquam sententia in eos evadat, 20 ne in aliquem ex eis, cum frater sit, a vobis eveniat condemnatio iudicii terreni. Namque ita iudicetis, quemadmodum et vos iudicabimini, quasi iudicii particeps et assessor et consiliarius et spectator et iudex sit pro vobis Christus. 3. Si qui vero accusantur a quopiam arguente, quod non recte conversantur in via 25 Domini, similiter audientes ambas personas investigate cum diligentia tanquam de vita aeterna aut morte dura et acerba sententiam ferentes. Qui enim iuste accusatus ac condemnatus et ex ecclesia segregatus est, vitae et gloriae aeternae expers factus est et apud homines ignominiosus et apud Deum obnoxius.

30 XLVIII. Iudicetis igitur secundum magnitudinem delicti cuiuscunque cum misericordia multa, et inclinemini paulisper,

1 Mt. 5, 9. — 3 Mt. 18, 21. 22. — 16 Deut. 19, 7.

XLVII. Ὅτι χρὴ ἐν δευτέρῳ σαββάτων ποιεῖσθαι τὰς δίκας. Quod oporteat in secunda sabbatorum forum agere.

1. δευτέρῳ σαββάτων] i. e. secundo die hebdomadis vel die lunae.

XLVIII. Ὅτι μὴ χρὴ τὴν αὐτὴν

ἐπάγειν τιμωρίαν ἐπὶ πάσης πλημμελείας, ἀλλὰ διάφορον πρὸς τὸ διάφορον τοῦ ἁμαρτάνοντος. Quod non oporteat eandem poenam in omni delicto irrogare, sed variam pro varietate delinquentis. — Hoc caput fere totum Constitutor transformavit.

ἐπτά“. 6. οὕτως γὰρ θέλει ὁ κύριος ἀληθῶς εἶναι αὐτοῦ μαθητὰς καὶ μηδὲν ἔχειν κατὰ μηδενὸς πώποτε, οἷον ὀργὴν ἄμετρον ἢ θυμὸν ἀνήμερον ἢ ἐπιθυμίαν ἄδικον ἢ μίσος ἄσπονδον. 7. τοὺς οὖν ὀργιζομένους συμβιβάζετε εἰς φιλίαν, τοὺς ἐχθραίνοντας εἰς ὁμόνοιαν, ὅτι λέγει κύριος· „Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ 5 υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται“.

XLVII. Τὰ δικαστήρια ὑμῶν γινέσθω δευτέρᾳ σαββάτων, ὅπως, ἐὰν ἀντιλογία τῇ ἀποφάσει ὑμῶν γένηται, ἕως σαββάτου ἔχοντες ἄδειαν δυνηθεῖν εὐθὺναι τὴν ἀντιλογίαν καὶ εἰρηνεῦσαι εἰς τὴν κυριακὴν τοὺς διαφερομένους πρὸς ἀλλήλους. συμπαρέ- 10 στωσαν δὲ τῷ δικαστηρίῳ καὶ οἱ διάκονοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι, ἀπροσωπολήπτως κρίνοντες ὡς „θεοῦ ἀνθρωποι“ μετὰ δικαιοσύνης. 2. παραγενομένων οὖν ἑκατέρων τῶν προσώπων, καθὼς καὶ ὁ Νόμος λέγει· „Στήσονται ἑκάτεροι ἐν μέσῳ τῷ κριτηρίου, οἷς ἔστιν ἡ ἀντιλογία“· καὶ ἀκούσαντες αὐτῶν, ὁσὼς ἀνενέγκατε 15 τὰς ψήφους, σπουδάζοντες φίλους αὐτοὺς ἀμφοτέρους ποιῆσαι πρὶν ἀποφάσεως τῆς τοῦ ἐπισκόπου, ὅπως μὴ ἐξεέλθῃ ἐπὶ γῆς κρίσις κατὰ τοῦ ἁμαρτήσαντος, καθότι καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ σύμφηφον ἔχει καὶ συνίστορα τῆς δίκης τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ. 3. εἰ δέ τινες ἐν βλασφημίαις τοῦ μὴ καλῶς ὀδεύειν ἐν κυρίῳ 20 ἐλέγχονται ὑπὸ τινος, ὁμοίως ἀκούσαντες ἑκατέρων τῶν προσώπων, τοῦ τε κατηγοροῦντος καὶ τοῦ κατηγορουμένου, ἀλλὰ μὴ προλήψει μὴδὲ μονομερῶς, ἀλλὰ μετὰ δικαιοσύνης, ὡς ὑπὲρ ζωῆς αἰωνίου ἢ θανάτου διδόντες ἀποφασιν· „Δικαίως“ γάρ, φησὶν ὁ θεός, „διώξει τὸ δίκαιον“· ὁ γὰρ δικαίως τιμωρηθεὶς καὶ ἀφορισθεὶς παρ’ 25 ὑμῶν αἰωνίου ζωῆς καὶ δόξης ἀπόβλητος γέγονεν καὶ παρὰ ἀνθρώποις ὁσίοις ἄτιμος καὶ παρὰ θεῷ κατάδικος.

XLVIII. Μὴ πάσης δὲ ἁμαρτίας τὴν αὐτὴν ποιείσθαι ἀπογασιν, ἀλλ’ ἐκάστης ἰδίαν, μετὰ πολλῆς φρονήσεως κρίνοντες

5 Mt. 5, 9. — 12 I Tim. 6, 11. — 14 Deut. 19, 17. — 24 Deut. 16, 20.

1 ἀληθεῖς b o | 2 ἀμέτρον b o | 3 ἢ pr > b o | 4 συμβίβαζε b o | 5 κύριος a b h o : ὁ x. p v | 8 ἀντιλογίας ἢ (τῇ ο ?) ἀποφασίς (-σεις ο) b o | γίνεται h | 9 δυνηθεῖτε a, -θεῖται b, -θήται ο | 13 παραγενομένων b o p v | 14 καὶ > p v A | 14/15 καὶ — ἔστιν > b o | 16 φίλους αὐτοῦς h o p v : ∞ a b | 17 ἐξέλθῃ b | 18 ἐν > b o | 19 ψήφον b o | τῆς δ. : εἰς δίκην b o | 21 ἐλέγχοντο (ἐλλ. ο) b o | 23 μὴδέ : ἢ p v | ὡς ὑπὲρ : ὥσπερ b o | 24 δόντες p v | δίκαιος b m p | 25 παρ’ : ἐξ b, ἀφ’ ο | 26 γεγόμενος b o | παρ’ a | 28 ἀπάσης b o | δὲ > b o | ποιείσθαι τὴν αὐτὴν b o | 29 ἐκάστης : ἐκάστῳ τὴν b o

ut vivificetis sine acceptione personae magis quam ut perdati eos condemnantes, qui iudicantur. 2. Si quis vero innocens est et a iudicibus per acceptionem personae condemnatur, iudicium iudicum iniquorum nihil ei apud Deum damni afferet, sed eum etiam iuvabit, 5 quoniam exiguum tempus iudicatus est inique ab hominibus, postea vero die iudicii pro eo, quod inique condemnatus erat, iudex erit iudicum iniquorum. 3. Vos enim iudicii iniusti mediatores fuistis; ideo a Deo mercedem accipietis et eiciemini ex ecclesia Dei catholica, et implebitur in vobis illud: *Quo iudicio iudicaveritis,* 10 *iudicabimini.*

XLIX. Propterea cum sedetis iudicaturi, adveniant et adstent ambae personae simul; non enim fratres eos appellamus, donec pax inter eos facta fuerit; et investigate caute ac diligenter de controversiam ac litem inter se habentibus. 2. Et primum de 15 accusatore inquirete, an et adversus ipsum accusatio exsistat aut an non adversus alios quoque incriminationem intulerit, et rursus an non forte ex aliqua inimicitia priore aut ex litigatione aut ex invidia orta sit eius accusatio, et qualis sit conversatio eius, an humilis neque irascens nec calumnians, et an viduas et pauperes 20 et peregrinos amet, et an non sit turpis lucri cupidus et an quietus et diligens amansque omnes, an sit misericors eiusque manus porrecta ad dandum, et an non sit edax et avidus et oppressor et ebrius et luxuriosus et piger; nam *cor perversum mala meditatur, hoc urbes perturbat omni tempore*; et an ab eo facta sint 25 mala, adulterium et fornicatio et eiusmodi, quae sunt in mundo. 3. Sin autem accusator expers est harum rerum omnium, notum est iam et manifestum, eum fide dignum esse ac veram eius

9 Mt. 7, 2. — 23 Prov. 6, 14.

1 πλημμελημάτων a | 2 ἡ : καὶ b o p | 4 νηστείας στηρίξας b o
5 ἕκαστον h : > a b o p v | αὐτῶν a | 6 καὶ sec > b o | 7 ἀλλὰ > h
8 δὲ > a h | ἄρχοντα : εἰς ἄρχ. b o | 11 ἐφόδου : ἐξέφθης b o | ἐκουσίως
b o | 12 τὸν διὰ > b o | λίθων : τῶν λ. h | 13 τὸ > b | τὰ > o | ἔδρασεν
a h | 14 ποιήσθε : ἔξετε h | 15 πρὸς : εἰς o | 16 γίνεσθαι b o | 17 τὸν
μισθὸν λ. ἀπὸ θεοῦ p v | γὰρ + ἄν h | 20/21 ἐαντοὺς ἐν εἰρ. : ἐν εἰρ.

XLIX, 2. *primum de accusatore*] De κατηγοροῦς καὶ μάρτυρας. Quales
accusato auctor agit c. 50. esse decet accusatores et testes.

Ι. *πρῶτον κτλ.*] Huic sectioni respondet caput 50 de accusato agents.

XLIX. Ὅποίους εἶναι χρὴ τοὺς

ἕκαστα τῶν πλημμελουμένων, τὰ τε σμικρὰ καὶ τὰ μεγάλα, καὶ ἄλλως ἔργον, καὶ λόγον πάλιν ἑτέρως, καὶ προθέσεως ἢ λοιδορίας ἢ ὑπολήψεως διαφόρους· καὶ τοὺς μὲν ὑποβαλεῖς μόναίς ἀπειλαῖς, τοὺς δὲ πενήτων χορηγίαις, ἄλλους δὲ ἰηστείαις στιβαύσεις, καὶ ἑτέρους ἀφορίσεις ἕκαστον πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματος αὐτοῦ. 5
2. καὶ γὰρ καὶ ὁ νόμος οὐ παντὸς ἁμαρτήματος τὴν αὐτὴν ἐποιεῖτο τιμωρίαν, ἀλλὰ ἄλλως μὲν τὰ εἰς θεὸν καὶ εἰς ἱερέα καὶ εἰς ἱερὸν καὶ εἰς ἱερεῖον, ἑτέρως δὲ τὰ εἰς βασιλεία καὶ ἄρχοντα καὶ στρατιώτην καὶ ὑπῆκοον, ὁμότιμον ἢ οὐκ ἔτι, ἢ εἰς κτήμα ἢ εἰς ἄλογον, καὶ πάλιν παρηλλαγμένως τὰ εἰς γονεῖς καὶ συγγενεῖς, 10 ἄλλως τὰ ἐξ ἐφόδου, καὶ τὰ ἀκουσίως ἑτέρως· καὶ τοῖς μὲν θάνατον ἢ διὰ σταυροῦ ἢ τὸν διὰ λίθων, τοῖς δὲ ζῆμίαν ἢ μαστίγας ἢ τὸ τὰ ὅμοια παθεῖν οἷς ἔδρασαν. 3. οὐκοῦν καὶ ὑμεῖς τῶν διαφόρων ἁμαρτημάτων διαφόρους ποιεῖσθε καὶ τὰς τιμωρίας, ἵνα μὴ τις ἀδικία παρεμπεσοῦσα κινήσῃ τὸν θεὸν πρὸς 15 ἀγανάκτησιν· ἥς γὰρ ἂν ἀδίκου κρίσεως μεσῖται γέννησθε, ταύτης καὶ τὸν ἀπὸ θεοῦ λήψεσθε μισθόν· „ὅ“ γὰρ „κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε“.

XLIX. Καθίσαντες οὖν ἐπὶ τὸ κριτήριον, παρόντων ἑκατέρων τῶν προσώπων, οὐ γὰρ ἐροῦμεν ἀδελφῶν, μέχρις οὗ ἑαυτοὺς ἐν 20 εἰρήνῃ ἀπολάβωσιν, ἐρευνᾶτε ἀκριβοῶς περὶ τῶν ἐνεχομένων· καὶ πρῶτον περὶ τοῦ κατηγοροῦντος, εἰ πρῶτον τούτου κατηγορεῖ ἢ καὶ ἑτέροις τισὶν ἐγκλήματα κατενήνοχεν, καὶ εἰ μὴ ἐκ μέμψεως αὐτῶν ἢ φιλονεικίας καὶ τὸ ἔγκλημα ὑπόκειται, καὶ ὅποια τις ἢ ἀναστροφή αὐτοῦ ὑπάρχει. 2. καὶ τοιοῦτος δὲ ὢν εὐσυνείδητος, 25 μὴ πιστευσθῶ μόνος, παράνομον γὰρ τὸ τοιοῦτον, ἀλλ' ἔχεται, καὶ ἑτέρους μάρτυρας ὁμοίους αὐτῷ τὸν τρόπον, καθὼς ὁ Νόμος λέγει· „Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα“. 3. διατὶ δὲ εἶπομεν τὸν τρόπον αὐτῶν ἐπιζητεῖσθαι ὁποῖός τις τυγχάνει; ἐπειδὴ πολλάκις ἐγχωρεῖ καὶ τοὺς δύο καὶ 30 τοὺς πλείονας ἐπὶ κακοῦ μαρτυρῆσαι καὶ συμφώνως προστεῖναι

17 Mt. 7, 2. — 28 Deut. 19, 15; II Cor. 13, 1.

αὐτοὺς h, ἐν εἰρ. καὶ ἀγάπῃ ἑαυτοὺς b o | 21 ἀπολ.: συναρμώσουσιν b o | 22 πρῶτον τούτου: πρὸ τούτου οὐ (οὐ v) m p v, πρὸ τούτου b o | κατηγόρησεν b o | ἢ > b o p v | 24 αὐτῶν + καὶ ἔχθρας καὶ φθόνον b o | οἷα b o | 27 τὸν τρόπον > b o | καθὼς + καὶ b o p | 28 δύο μαρτύρων καὶ τριῶν p v | 29 εἶπαμεν o | 30 τις a h: > b m o p v

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

10

accusationem. Si vero compertum fit, eum perversum et litigiosum esse nec recta opera eius, notum est, eum testimonium falsum afferre fratri vestro. 4. Si ergo reperitur ac cognoscitur iniustus, increpate eum et eicite ad tempus, donec paenitentiam agat et se
 5 convertat ac fleat, ne et quem alium ex fratribus nostris bene viventem blasphemet aut ne quis alius ei similis, in vestra congregatione sedens ac videns illum non vituperari; et ipse adversus aliquem ex fratribus nostris audeat ita agere et intreat a Deo.
 5. Si peccator autem vituperatur et castigatur et ad tempus eicitur,
 10 qui eum imitari instituit ac facere instar eius, videns eum eiectum esse, is quoque timebit, ne ipsi idem eveniat, atque se subiciet et vivet apud Deum, et apud homines nulla re veniet in ignominiam.

L. Ac deinde de iudicando idem consilium inite, deliberantes inter vos et inquirentes, qui eius mores sint ac conversatio in
 15 mundo, an non forte multas reprehensiones de eo audieritis aut an non multa mala ab eo facta sint. 2. Si enim apparet opera mala ab eo peracta esse, verisimile est, etiam reprehensionem in eum factam veram esse. Sed etiam fieri potest, ut prius quidem peccatum peregerit, hac culpa autem nunc ei obiecta innocens
 20 sit. 3. Propterea diligenter haec inquiretis, ut cum magna cautione ac veritate sententiam feratis. Iudicate recte de eo, qui noxius invenitur, ac ferte iudicium. 4. Et qui ex eis in iudicio vestro non stat, increpetur et e congregatione eiciatur, donec paenitentiam egerit et episcopum vel ecclesiam deprecatus ac con-
 25 fessus fuerit se peccasse et paenitentiam acturum esse; et sic multis adiutorium existet neque fiet, ut alius, videns illum in ecclesia sedentem non increpari nec vituperari, et ipse sicut hic agere audeat, reputans eum apud homines vivere, cum apud Deum perditus sit.

1 ὥσπερ b o | σωάννας a v | 2 τοὺς + δύο b o | τοῦ > b o p v |
 2 Ναβουθαί a | 4 μάρτυρος h | αὐτοῦ > h | 6 τῶν > b | 7 διὰ : ἐκ b o |
 9 τὰς μαρτυρίας p v | καὶ σ. δ. : εἰ καὶ σύμφωνοι δοκοῦσιν εἶναι b o | ψευδο-
 μαρτυρία b o | 10 τῷ νόμῳ a² | ἐπὶ : ἐν b o | 11 συνκαταθ. a | 15 τῷ βίῳ b |
 16 καὶ φιλόπρωτος > b o | εἰ > b o | 17 χροματόλαψ p v | 17/18 ἡ . ἡ :

L. "Οτι ἐγγχωρεῖ τινα καὶ ἐκ προτέ-
 ρων κακῶν μὴ ἀπιστεῖσθαι τὰ δεύτε-
 ρα. Quod fieri potest, ut ex prioribus
 malis alicui in secundis fides adstruatur.

1. εἰ φιλόχρητος κτλ.] Auctor Di-
 dascaliae haec in parte priorē seu de
 accusatore agente (c. 49, 2) posuit.

τοῦ ψεύδους, ὡς τοὺς δύο πρεσβυτέρους κατὰ Σωσάννης ἐν Βα-
 βυλῶνι, καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν παρανόμων κατὰ τοῦ Ναβουθῆ ἐν
 Σαμαρείᾳ, καὶ τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ κυρίου ἐν Ἱερου-
 σαλὴμ καὶ κατὰ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος αὐτοῦ. 4. ἔστωσαν
 οὖν οἱ μάρτυρες πραιεῖς, ἀόργητοι, ἐπεικεῖς, ἀγαπητικοί, σώφρονες, 5
 ἐγκρατεῖς, ἀπόνηροι, πιστοί, θεοσεβεῖς· ἡ γὰρ τῶν τοιούτων μαρ-
 τυρία καὶ διὰ τοῦ τρόπου αὐτῶν βεβαία καὶ διὰ τῆς ἀναστροφῆς
 αὐτῶν ἀληθὴς ὑπάρχει. 5. τῶν δὲ μὴ τοιούτων μὴ παραδέχεσθε
 τὴν μαρτυρίαν, καὶ συμφωνεῖν δοκῶσιν ἐπὶ τῇ καταμαρτυρίᾳ·
 προστέτακται γὰρ ἐν τοῖς Νόμοις· „Οὐκ ἔση μετὰ πολλῶν ἐπὶ 10
 κακίᾳ, οὐ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν, οὐ συγκαταθήσῃ μετὰ πλῆ-
 θους ἐκκλίνειν τὸ δίκαιον“.

L. Ἐν μέρει δὲ καὶ τὸν κρινόμενον εἰδέναι ὀφείλετε, ὁποῖός
 ἐστὶν τῇ τοῦ βίου συνηθείᾳ καὶ ἀναστροφῇ· εἰ μεμαρτυρημένος
 τὸν βίον, εἰ ἀνέγκλητος, εἰ ὁσιότητα ἐξηλωκώς, εἰ φιλόκηρος καὶ 15
 φιλόξενος καὶ φιλόπτωχος καὶ φιλάδελφος, εἰ μὴ αἰσχροκερδὴς καὶ
 μὴ βρώτης καὶ χρηματολαίλαψ, εἰ σώφρων καὶ μὴ ἄσωτος ἢ
 μέθυσος ἢ ἀργοφάγος, εἰ εὖσπλαγχος καὶ εὐμετάδοτος. 2 (L). εἰ
 γὰρ αὐτῷ προϋπόκειται ἔργα φαῦλα, ἤδη ἐκ μέρους ἀληθεῖς ἂν
 εἶεν καὶ αἱ νῦν αὐτῷ ἐπιφερόμεναι κατηγορίαι, εἰ μὴ ἂν αὐτῷ 20
 τὸ δίκαιον ἔχει συναγωνιζόμενον· ἐγχωρεῖ γὰρ αὐτὸν ἡμαρτηκέναι
 μὲν ποτε, τούτου δὲ τοῦ ἐγκλήματος ἀθῶον ὑπάρχειν. 3. διὸ
 ἀκριβῶς περὶ τὰ τοιαῦτα νήφοντες, ἀσφαλεῖς καὶ βεβαίως ποιεισθε
 τὰς ἀποφάσεις κατὰ τοῦ ἐλεγχθέντος· καὶ ἐὰν μετὰ τὸν ἀφορισμὸν
 συγγνώμην αἰτῇ καὶ προσπέσῃ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἡμαρτηκέναι 25
 ὁμολογῇ, προσδέξασθε αὐτόν. 4. μήτε δὲ τὸν συκοφάντην ἀτι-
 μώρητον ἐάσητε, ἵνα μὴ καὶ ἕτερόν τινα καλῶς βιοῦντα βλασφη-
 μήσῃ ἢ ἕτερον προτρέψῃται τὰ ὅμοια αὐτῷ δρᾶσαι, μήτε μὴν τὸν
 ἐλεγχθέντα ἀνύβριστον, ὅπως μὴ καὶ ἕτερος τοῖς αὐτοῖς ἐνσχεθῇ.
 οὔτε γὰρ μάρτυς κακῶν ἀτιμώρητος ἔσται, οὐθ' ὁ πλημμελῶν 30
 δίκης ἐκτός.

1 Dan. 13. — 2 III Reg. 21. — 3 Mt. 26. — 4 Act. 6. 7. — 10 Exod. 23, 2. 1.

εἰ... εἰ h, εἰ μὴ... καὶ μὴ p v | ἢ μέθυσος — εὐμετάδοτος > b o | 18 εἰ pr
 + μὴ p v | 19 προϋπόκεινται p v | ἀληθείας b o | 20 ἐπιφερόμεναι αὐτῷ a |
 κατηγορίαι > b o | εἰ μὴ ἂν : ἐπεὶ μὴ b o | 21 ἔχη h | 22 μὲν > b o |
 24 ἐλέγχοντος (ἐλλ. ο sic fere semper) b o | 26 ὁμολογεῖ h p v | μήτε δὲ a p v :
 μηδὲ b h o | 28 ἕτερον + τινα a | αὐτῷ > o | μηδὲ bo | 29 καὶ > a |
 ἐνσχεθῇ : αὐτῷ ἐνσχεθῇ b o | 30 οὐδ' h, οὔτε p v | οὐθ' ὁ : οὐδοῦ o

LI. Si vero unam tantum personam auditis, altera non praesente nec se defendente contra culpam allatam, ac festinanter, non consiliantes neque investigantes, iudicium fertis et condemnatis iuxta verba mendacia, quibus fidem habetis, cum illam non praesentem nec se defendentem condemnaveritis, coram Deo consortes eritis eius, qui falsum testimonium attulit, et cum eo a Deo cruciabimini. Nam dixit Dominus in Proverbiis: *Qui instigat in iudicio alieno, est sicut qui apprehendit caudam canis*. Et alio loco similiter dixit: *Iudicate iudicium iustum*. Et item dixit: *Iudicate*
 10 *pupillos et iustificare viduas*. Et iterum dicit: *Liberate oppressos et omne chirographum iniquitatis discindite*. 2. Sin autem imitamini senes illos in Babylone, qui testimonio falso contra Susannam dato eam iniuste condemnaverunt in mortem, vos quoque iudicii et condemnationis illorum participes fietis. Nam Susannam quidem
 15 Dominus per Daniel de manu iniquorum eripuit, senes autem illos sanguinis eius reos ad ignem damnavit.

LII. Discernamus valde res sacras a rebus terrenis. Attamen dicimus: videtis, fratres nostri, quomodo, cum homicidae ad potestatem adducuntur, iudices diligenter adducentes interrogent et
 20 inquirant, quae ab illis facta sunt, ac deinde iterum malefico dicant,

7 Prov. 26, 17. 9 Deut. 1, 16; Ioann. 7, 24. — Ies. 1, 17.
 10 Ies. 58, 6. 12 Dan. 13.

LI. Ὅτι οὐ γὰρ μονομερεῖς τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι. Quod non oportet in iudiciis alteram tantum partem audire.

2. ἐν περὶ κατεδίκασεν] S. Scriptura Dan. 1, 62 (Vulg. 13, 62) id solum dicit: καὶ ἀπέκτειναν αὐτόν. Traditio autem Iudaeorum, cuius mentionem faciunt Origenes Ep. ad Aristidem et Hieronymus Ep. 54 c. 10; Comment. ad Ierem. 29, 21—23 et ad Dan. 13, 5. 62, Achabum et Sedeciam pseudoprophetas, quos rex Babylonis frixit in igne (Ier. 29, 22), et senes duos calumniatores Susannae eosdem fuisse ferebat.

LII. Παράδειγμα τοῦ δικαίου κρίματος ἢ τῶν ἔξωθεν δικαστῶν περὶ

τὰς ἀποφάσεις ἀσφάλεια. Exemplum iusti iudicii capiatur de cautione, quam in sententiis iudices gentiles adhibent. — Scenam iudicialem describit Opus imperfectum in Matth. 25, 31 hom. 54 sic: Criminosas personas iudex auditurus in publico tribunal suum collocat in excelso, circa se constituit vexilla regalia, ante conspectum suum ponit super mensam calliculam, unde tribus digitis mortem hominum scribat aut vitam; hinc inde officiales ordinate consistunt, in medio secretario ponuntur genera horrenda poenarum, quae non solum pati, sed et videre tormentum est; stant iuxta parati tortores, crudeliores aspectu quam manibus; tota iudicii facies cuiusdam schematis

LI. Εὔπομεν δέ, ὅτι κρίσεις οὐ δίκαιον μονομερεῖς ποιεῖσθαι.
 ἂν γὰρ τοῦ ἐνὸς προσώπου ἀκούσῃτε, μὴ παρόντος τοῦ ἑτέρου
 μηδὲ ἀπολογησαμένου πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον ἔγκλημα, καὶ προ-
 πετιῶς ἐξενέγκῃτε ψῆφον κατακρίσεως, ἔνοχοι τῆς ἀναιρέσεως καὶ
 συμμερισταὶ τῷ συκοφάντῃ παρὰ θεῷ εὐρεθήσεσθε τῷ δίκαιῳ 5
κριτῇ. „ὥς“ γὰρ „ὁ κρατῶν κέρκον κυνός, οὕτως ὁ προσετιῶς
 ἄλλοτρίας κρίσεως“. 2. ἂν δὲ μιμηταὶ γένησθε τῶν ἐν Βαβυλῶνι
 πρεσβυτέρων, οἵτινες καταμαρτυρήσαντες τῆς Σωσάννης ἀδίκως
 κατεδίκασαν αὐτὴν εἰς θάνατον, ἔνοχοι τῆς ἐκείνων κρίσεως καὶ
 καταδίκης γενήσεσθε, ὅτι τὴν μὲν Σωσάνναν ὁ κύριος διὰ τοῦ 10
 Δανιὴλ ἐρρύσατο ἐκ χειρὸς παρανόμων, τοὺς δὲ ἐνόχους τοῦ
 αἵματος αὐτῆς πρεσβυτέρους ἐν πυρὶ κατεδίκασεν, ὑμᾶς δὲ δι'
 αὐτοῦ ὠνείδισεν λέγων. „Οὕτως μωροὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ; οὐκ
 ἀνακρίναντες οὐδὲ τὸ ἀληθὲς ἐπιγρόντες κατεκρίνατε θυγατέρα
 Ἰσραὴλ; ἀναστρέψατε οὖν εἰς τὸ κριτήριον· ψευδῇ γὰρ οὗτοι 15
 κατεμαρτύρησαν αὐτῆς“.

LII. Θεάσασθε δὲ καὶ τὰ κοσμικὰ δικαστήρια, ὧν τῇ ἐξουσίᾳ
ὁρῶμεν ἀγομένους φονεῖς, μοιχοὺς, φαρμακοὺς, τυμβωρύχους,
ληστὰς καὶ τὰς ἀνακρίσεις αὐτῶν λαβόντες οἱ ἡγούμενοι ὑπὸ
 τῶν προσαγόντων λέγουσιν τῷ κακούργῳ, εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει 20

6 Prov. 26, 17. — 7 Dan. 13. — 13 Dan. 13, 48. 49.

1 κρίσεις : τὰς κρ. a : 3 καὶ p v cf. D : > a b h o 5 συμμερισταὶ
 b o p : συμμεριταὶ v, συμμεριταὶ a, συμμεριταὶ (?) h | 10 γένησθε a v |
 μὲν > o | 12 ἐν > p v | 13 οἱ > b h o p v 13/14 οὐκ ἀνακρ. : ὅν κατακρ. o. |
 14 ἀληθὲς b o A : σαφὲς a h p v LXX | 18 ὁρ. ἀγομένους : ὁρωμένους b o |
 19 λαμβάνοντες b o | ὑπὸ : παρὰ b o

terrore vestitur; et cum ad medium
 productae fuerint criminosae personae,
 ante interrogationem iudicis ipsius iu-
 dicii terribili discutiuntur aspectu. Cf.
 Chrysost. De Lazaro concio II, 2;
 IV, 1.

1. ἀνακρίσεις] i. e. inquisitionem
 praeiviam. — παραπεισάσματος μέσου]
 Basilius M. Ep. 79 s. f. scribit: Οἱ τοῦ
 κόσμου τοῦτον ἄρχοντες, ὅταν τινὰ
 τῶν κακούργων θανάτῳ καταδικά-
 ζειν μέλλωσιν, ἐφέλκονται τὰ παρα-

πειάσματα, καλοῦσι δὲ τοὺς ἐμπει-
 ροτάτους πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν προ-
 κειμένων σκέψιν, καὶ πολὺν ἐνοχο-
 λάζουσι χρόνον κτλ. Cf. Andreas
 Caes. In Apoc. 19, 11 (PG 106, 401);
 Acta ss. Claudii, Asterii c. 3 (Bolland.
 23. Aug.); Act. s. Eupli c. 3 (ed.
 Ruinart-Galura II, 432). — ὅρον
 καὶ ψῆφον] Cf. Mélanges G. B. de
 Rossi 1892 p. 29—40 (Suppl. aux Mé-
 langes d'archéol. et d'hist. de l'École
 française de Rome t. XII).

num haec ita sint; et quamquam confitetur et annuit, non confestim ad mortem eum mittant, sed multis diebus de eo iterum inquirant et velis interiectis simul deliberent et consilientur multum, et deinde postremo iudicium capitis de eo ferant, et manibus ad
 5 caelum sublatis contestentur: insontes sumus sanguinis hominum. Hoc faciunt, quamquam gentiles sunt nec noverunt Deum nec retributionem a Deo accipiunt pro eis, quos iudicant iniuste ac condemnant. 2. Vos autem cognoscentes, quis sit Deus noster et qualia iudicia eius, iudicium ferre audetis de insonte? 3. Nos
 10 igitur vobis consilium damus, ut diligenter et cautissime inquiratis, cum sententia iudicii vestri, quam fertis, continuo ascendat ad Deum; et si iuste iudicaveritis, retributionem iustitiae a Deo accipietis et nunc et in futuro; sin autem iniuste iudicaveritis, iterum sic retributionem a Deo consequemini. Studete igitur, fratres,
 15 dignari laudem accipere a Deo neque vituperationem, quia Dei laus est hominibus vita aeterna, vituperatio vero Dei eis mors sempiterna.

LIII. Itaque vobis cordi sit, episcopi, non festinos esse sedendi in tribunali celeriter, ne cogamini aliquem condemnare; sed prius-
 20 quam veniunt et ante tribunal stant, admonete eos et pacem facite inter eos, quibus est iudicium invicem ac lis, et docete eos primo, non decere hominem irasci, quia dixit Dominus: *Omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio.* 2. Et secundo, si evenerit, ut exoriatur aliqua ira operante inimico, continuo eodem die eos
 25 oportet placari et reconciliari et inter se pacem habere. Namque scriptum est: *Sol non occidat super iram tuam adversus fratrem tuum.* Et in David iterum dicit: *Irascimini, et nolite peccare,* hoc est: cito reconciliamini, ne ira permanente iracundia exsistat ac peccatum operetur. In Proverbiis enim dicit: *Anima, quae apprehendit iracundiam, moriatur.* 3. Et iterum Dominus quoque noster
 30

22 Mt. 5, 22. — 25 II Cor. 13, 11. — 26 Eph. 4, 26. — 27 Ps. 4, 5. — 29 Prov. 12, 28.

LIII, 1. *omnis qui irascitur etc.*] Vox *ἐλεῖν* a duobus quidem testibus (Sm C) traditur. Contextus autem demonstrare videtur, auctorem Didascaliae eam vix scripsisse.

2. *anima etc.*] LXX Prov. 12, 28

quidem ut Constitutor pro *ψυχαὶ* habent *ὁδοί*. Non est autem dubium, auctorem illum locum laudare, non Prov. 19, 16, quem locum Gibson adnotavit.

κακείνου συγκαταθεμένου οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὴν κόλασιν αὐτὸν
ἐκπέμπουσιν, ἀλλὰ πλείοσιν ἡμέραις ποιοῦνται αὐτοῦ τὴν ἐξέτασιν
μετὰ συμβουλίου πολλοῦ καὶ παραπετάσματος μέσου· τελευταῖον
ὅρον καὶ ψῆφον θανάτου ὁ μέλλων ἐκφέρειν κατ' αὐτοῦ, πρὸς
τὸν ἥλιον ἐπάρας τὰς χεῖρας, διαμαρτύρεται ἀθώως ὑπάρχειν τοῦ
αἵματος τοῦ ἀνθρώπου, καίτοι ὄντες ἐθνικοὶ καὶ οὐ γινώσκοντες
θειότητα ἢ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ θεοῦ ἄμνην ὑπὲρ τῶν ἀναιτίως
κατακριθέντων. 2 (LIII). ὑμεῖς δέ, γινώσκοντες, τίς ὁ θεὸς ἡμῶν
καὶ ὅποια τὰ κρίματα αὐτοῦ, πῶς ἂν κατὰ ἐπήρειαν δυνήσεσθε
τινὶ ἀποφασιν δοῦναι, τῆς κρίσεως ὑμῶν παραχρῆμα γινωσκομένης 10
θεῷ; 3. καὶ εἰ μὲν δικαίως ἐκρίνατε, δικαίων ἀμοιβῶν καταξιω-
θήσεσθε καὶ νῦν καὶ εἰς αὐτίς· εἰ δὲ ἀδίκως, πάλιν τῶν ὁμοίων
τεύξεσθε. ἡμεῖς μὲν οὖν, ἀδελφοί, συμβουλευόμεν ὑμῖν μᾶλλον
ἐπαινων ἀξιοῦσθαι παρὰ θεῷ ἢ ψόγων, ὅτι θεοῦ ἔπαινος ζωὴ
αἰώνιος ἀνθρώποις, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ ψόγος θάνατος αἰδίας. 15

LIII. Διὸ γίνεσθε δίκαιοι κριταί, εἰρηνοποιοί, ἀόργητοι· „ὁ
ὀργιζόμενος“ γὰρ „τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἐκτὴν ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει“. 2.
εἰ δὲ καὶ συμβῇ ἐξ ἐνεργείας τινὸς ὀργισθῆναι ὑμᾶς κατὰ τινος,
„ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυνέτω ἐπὶ τῇ ὀργῇ ὑμῶν. ὀργίξεσθε“ γὰρ, φησὶν
ὁ Δαβὶδ, „καὶ μὴ ἁμαρτάνετε“, τοῦτ' ἔστιν-ταχέως διαλλάσσεσθε, 20
ὅπως μὴ ἡ ἐπίμονος ὀργὴ μνησικαχία γένηται καὶ ἁμαρτίαν ἀπερ-
γασθῇ· „Ψυχαί“ γὰρ „μνησικάκων εἰς θάνατον“, φησὶν ὁ
Σολομών. 3. λέγει δὲ καὶ ὁ κύριος ἡμῶν καὶ σωτὴρ Ἰησοῦς ὁ

16 Mt. 5, 22. — 19 Eph. 4, 26. — 20 Ps. 4, 5. — 22 Prov. 12, 28.

1 συγκατατιθεμένου p v | ἐπὶ : εἰς b o | 2 ἀλλά : ἀλλ' ἐν h | 4 εἰσ-
φέρειν b o | 4/5 πρὸς τὸν ἥλιον post χεῖρας b o | 5 διαμαρτύρεται b | 7 θεό-
τητα b h o | ἢ : καὶ εἰς b o | 8 κατακριθέντων + ἀποφεύγουσιν a | 9 ποῖα o |
κατὰ (κατ' a) ἐπήρειαν > b o | 10 ἡμῶν o p v | 11 ἐκρίνατε > b o | δικαίω
ἀμοιβὴν b o | 12 καὶ sec > a b o | εἰς > b o | 13 συμβουλευόμεν h |
14 θεῷ : θεοῦ b | 15, 16 ὥσπερ οὖν καὶ ὁ et δίκαιοι κριταί in a evanuerunt |
15 ψόγος θ. αἰδίας : θάνατος αἰωνίος ἔστιν b o | 17 ἔνοχος ante τῷ ἀδ. b o |
τῆς κρίσεως b o | 18 καὶ > p v | 19 ἐπιδυναίτω o | τῇ ὀργῇ : τῷ παρορ-
γισμῷ b o | 20 τοῦτ' ἔστιν : τοῦ b | διαλλ. + τοῦτ' ἔστιν b | 21/22 καὶ ἁμ.
ἀπεργασθῇ > h | 22 γὰρ : δὲ h | 23 καὶ pr > a | ὁ sec > b

LIII. Ὅτι μὴ χρὴ κατ' ἀλλήλων
ἔχειν τοὺς πιστοὺς. Quod non oportet fideles inter se discordare.

2. ψυχαὶ κτλ.] Sic Constitutiones
h. l. sequentes Didascaliam; infra VII, 4
cum LXX ὁδοί.

ac salvator dixit: *Si offers munus tuum ad altare et ibi recordatus fueris, quia frater tuus iracundiam aliquam habet adversus te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum.* 4. Munus autem Dei est
 5 oratio et eucharistia nostra. Si ergo iracundiam habes adversus fratrem tuum aut ipse habet adversus te, neque oratio tua exaudietur neque eucharistia tua accipietur, et invenieris vacuus oratione et eucharistia propter iram; quam apprehendisti. 5. Et
 10 iracundi sunt adversus fratres suos, eos Dominus non exaudit, et licet ter in hora ores, nihil lucraberis; non enim exaudieris propter inimicitiam tuam adversus fratrem tuum. 6. Propterea si operam das ac studes, ut Christianus sis, sequere verbum Domini, qui dixit: *Dissolve omnes colligationes iniquitatis, et rescinde omnia*
 15 *vincula violentiae ac fraudis.* 7. In te enim salvator noster posuit hanc potestatem, *ignoscendi fratri tuo, qui in te deliquit, usque septuagies septies*, hoc est quadringenta nonaginta. 8. Quoties ergo fratri tuo iam dimisisti, ut nolis ei iterum dimittere? Sed iracundiam habes et inimicitiam retines et in iudicium vis venire:
 20 ergo oratio tua impeditur. 9. Etiam si autem implevisti quadringenta nonaginta ei dimittens, adde etiam propter te ipsum, et in benignitate tua sine ira ignosce fratri tuo. Et si propter fratrem tuum non facis, deliberans vel propter te ipsum fac et dimitte proximo tuo, ut orans exaudiaris ac munus acceptum offeras Domino.

25 LIV. Propterea ergo, episcopi, ut munera vestra et orationes

1 Mt. 5, 23. 24. — 14 Ies. 58, 6. — 16 Mt. 18, 22.

1 προσφ. τὸ δῶρον : προσφέρον b o | 3 σου > p v | 5 δῶρόν σου +
 ἐμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου b o : θεῷ : τῷ θεῷ h, θεοῦ b o | 6 ἔχεις a v |
 7 ἔχει a h v | 7/8 οὔτε αἱ εὐχαρ. σ. προσδ. > b o | 8 ἐπιχειμένην h | 10 οὐχ
 ὑπακούει h m p v | 11 χρὴ : δεῖ h, > b o | λύνει h | 12 προσεύξασθαι b o
 14 φίλους : φιλοῦντας ὑμᾶς o | 16 οὐ + μὴ o | 20 εἶναι θέλεις ~ a | 21 ὁ
 σωτὴρ (post ἐξουσίαν p v) : ὁ κύριος a | 22 τῷ > b o | σὲ > b o | 23 τετρα-
 κοσίαις b o | 24 ἡδὴ a | ἀγέτωας h | 25 ἀγείναι h | 27 καὶ συντηρεῖς : x.
 συζητεῖς m p v, > b o | ἐχθραίνων b o | 28 ὑφορᾶς b o : ὑφορᾶ a, ὑφο-
 ρᾶσαι h m p v | 29 τὰ > b o | τετρακοσίας b | συνεχώρησας > a | 30 εἰς
 ἀγαθ. > b o | 31 αὐτὸν h | μὴ > b o | 32 ἀφείναι b v | 33 ἐπακούη h,

LIV. "Ὅτι χρὴ τοὺς ἐπισκόπους τὰ
 περὶ εἰρήνης διὰ τοῦ διακόνου ὑπο-
 μιμνήσκειν τῷ λαῷ. Quod oporteat

episcopus de pace per diaconum in
 memoriam suggerere.

Χριστὸς ἐν Εὐαγγελίοις· „Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ
 θυσιαστήριον καὶ ἐκεῖ μνησθῇς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ
 σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ
 ὑπάγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσ-
 φερε τὸ δῶρόν σου“. 4. δῶρον δέ ἐστιν θεῷ ἡ ἐκάστου προσευχὴ 5
 καὶ εὐχαριστία· ἐὰν οὖν ἔχῃς τι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἢ αὐτὸς
 ἔχῃ τι κατὰ σοῦ, οὔτε αἱ προσευχαί σου εἰσακουσθήσονται οὔτε
 αἱ εὐχαριστίαι σου προσδεχθήσονται διὰ τὴν ὑποκειμένην ὀργήν.
 5. χρὴ δὲ συνεχῶς προσεύχεσθαι ὑμᾶς, ἀδελφοί· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν
 ἐν ὀργαῖς ἀδίκως ἐχθραίνοντων ἀδελφοῖς ὁ θεὸς οὐκ ἑπακούει, 10
 καὶ ἐὰν τρεῖς τῆς ὥρας προσεύξωνται, χρὴ διαλύειν πᾶσαν ἐχθραν
 καὶ μικροψυχίαν, ἵνα δυνάμεθα προσεύχεσθαι καθαρῶς τῇ καρδίᾳ
 καὶ ἀρύπρῳ. 6. καίτοιγε καὶ ἐχθροὺς ὁ κύριος ἀγαπᾷν προσέταξεν,
 οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς φίλους μισεῖν, καὶ ὁ νομοθέτης φησὶν· „Οὐ
 μισήσεις πάντα ἄνθρωπον, οὐ μισήσεις τὸν ἀδελφόν σου τῇ 15
 διανοίᾳ σου, ἐλεγμῷ ἐλέγξεις τὸν ἀδελφόν σου καὶ οὐ λήψῃ δι'
 αὐτὸν ἁμαρτίαν· οὐ μισήσεις Αἰγύπτιον, ὅτι πάροικος ἦσθα παρ'
 αὐτῷ· οὐ μισήσεις Ἰδουμαίον, ὅτι ἀδελφός σου ἐστίν“, καὶ ὁ Δαυὶδ
 λέγει· „Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακὰ“. 7. ὅθεν
 εἰ Χριστιανὸς εἶναι θέλεις, ἐξακολούθει τῷ τοῦ κυρίου Νόμῳ· 20
 „Λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας“· ἐπὶ σοὶ γὰρ ὁ σωτὴρ ἐξουσίαν
 ἔθετο „ἀφιέναι ἁμαρτίας τῷ ἀδελφῷ τὰς εἰς σὲ γενομένας ἕως
 ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ“, τοῦτ' ἐστὶν τετρακοσίας ἐνενήκοντα.
 8. ποσάκις οὖν ἤδη ἀφήκας τῷ ἀδελφῷ σου, ἵνα μὴ θελήσῃς
 αὐτῷ ἀφιέναι καὶ νῦν; καίτοι ἀκούσας τοῦ Ἱερεμίου λέγοντος, 25
 ὅτι „Ἐκαστος τὴν κακίαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ μὴ λογίζεσθε ἐν ταῖς
 καρδίαις ὑμῶν“. σὺ δὲ μνησικακεῖς καὶ συντηρεῖς ἐχθραν καὶ
 ἐπὶ κρίσιν ἔρχῃ καὶ μῆνιν ὑφορᾷς καὶ ἡ προσευχὴ σου ἐμποδίζεται.
 9. ἀλλ' εἰ καὶ τὰ τετρακόσια ἐνενήκοντα συνεχώρησας ἀφεις τῷ
 ἀδελφῷ σου, πλεόνασον τὴν ἀοργησίαν ἐπὶ πλεον εἰς ἀγαθωσύνην 30
 δι' ἑαυτόν· καὶ ἐκεῖνος μὴ ποιῇ, ἀλλάγε σὺ διὰ τὸν θεὸν σπούδαζε
 ἀφιέναι τῷ πλησίον, „ὅπως γένη νὺξ τοῦ πατρὸς σου τοῦ ἐν
 οὐρανοῖς“ καὶ προσευχόμενος ὑπακούῃ ὡς φίλος θεοῦ.

LIV. Διὰ τοῦτο, ὦ ἐπίσκοποι, μελλόντων ὑμῶν εἰς προσευχήν

1 Mt. 5, 23, 24. — 14 Lev. 19, 17. — 17 Deut. 23, 7. — 19 Ps. 7, 5. —
 21 Ies. 58, 6. — 22 Mt. 18, 22. — 26 Zach. 8, 17. — 27 Mt. 5, 22-24. —
 32 Mt. 5, 45.

ἐπακούει ο 34 ἐπίσκοπε ο : εἰς : πρὸς h

accepta sint, cum statis in ecclesia oraturi, diaconus alta voce dicat: Adestne aliquis adversus proximum suum aliquid habens? Si vero reperiuntur, qui iudicium ac litem inter se habent, supplicare debes et pacem facere inter eos. 2. Qui in domum ingrediuntur et dicunt: 5 *pax huic domui*, et pacem evangelizant et pacem afferunt. 3. Si ergo aliis pacem praedicas, multo magis tibi pacem esse necesse est cum fratribus tuis. 4. Ut *filius lucis* igitur et pacis omnibus esto lux et pax cum nemine litigans, sed esto benignus erga omnes et pacificus et adiutor Dei, ut multiplicentur, qui salvantur; nam 10 haec est voluntas Domini Dei. 5. Qui autem inimicitiam ac lites et controversias et iudicia amant, hi Dei inimici sunt.

LV. Dominus enim a principio singulas generationes ad paeni-

4 Luc. 10, 5. — 7 Ioann. 12, 36. — 8 Mt. 5, 16.

2 πλησίον ὑμῶν ἐστὼς b h o | 3 μή τις bis : μηδεὶς b o | 4 κροναθέντες : καθαῖ h | 5 τοῦ θεοῦ : τῷ κυρίῳ b o | 7 χαριζομένους b h o a² : χαριζόμενος a, χαριζομένοις p v | 8 κύριος : ὁ κ. b o | 9 πολὺ a h : πολλῶ b o p v | 10 προσεύχεσθαι m p v | τῷ λαῷ h A B : τῷ θεῷ m p v, > a b o | θεοῦ : λαοῦ m p v | 11 πολλῶ b o p v | αὐτὸς αὐτῆς ~ h | αὐτὸς > b | 12 ταύτην p v | 14 μὴ πρὸς ἑαυτὸν a | μὴ : οὐ b o | 15 οὐτ' p v, οὔτε h | ἄν > h | ἄλλων h | φίλος b o | 16 γιγνόμενος a, γενόμενος h | 17 ὁμοιοῖα : ἀληθεία h | 19 τοῦ θ. ἀλλότριος : ἀλλ. θεοῦ b o | 21 καλεῖ + καὶ h | 22 τοῦ (> p) Σήθ καὶ Σήμ b o p | 23 δὲ + καὶ b h o | τοῦ : τοὺς o | δὲ + πάλιν b o | 25 Μελχισ. : τοῦ M. b o | 26 θωφίλου o | Μαῦσέως b h p | 27 Χαλέβ : λέβ a | 28 τοὺς λοιποὺς o | τὸν > a | 29 αὐτοῦ o | ἐκ a b o A B : + πνεύ-

1. *μή τις κ. τ.]* Sic Didascalia. Tempore progrediente haec proclamatio desiisse videtur. Saltem nec in liturgia infra VIII, 4—15 proposita nec alias invenitur. Ceteroquin proclamationes satis diversae erant. Cf. adnot. ad VIII, 6.

2. *τοῖς ἐγγύς κ. τ. μ.]* Ies. 57, 19: εἰρήνην ἐπ' εἰρήνην τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς οὖσιν, Eph. 2, 17: καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς. — οὗς ἔγνω κτλ.] Num. 16, 5: καὶ ἔγνω ὁ θεὸς τοὺς ὄντας αὐτοῦ, II Tim. 2, 19: ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Cf. Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 27 (*Texte und Untersuchungen* XIV, 2).

LV. Ἀπαρίθμησις διαφόρων προνοίας καὶ ὅπως ἐξ ἀρχῆς καθ' ἐκάστην γενεὰν ἐκάλεσεν ὁ θεὸς εἰς μετάνοιαν πάντας. Enumeratio variae providentiae et quemadmodum ab initio Deus per singulas generationes ad paenitentiam omnes homines vocaverit.

1. *προφητῶν κτλ.]* Quod Didascalia paucis verbis indicat, id Constitutiones copiose illustrant. — *τῶν δώδεκα — Παύλου]* Paulum Constitutor a duodecim quidem discernit, sed in apostolorum numero habet. Infra VIII, 4, 1 Paulus *συναπόστολος* vocatur, et VIII, 46, 13 tredecim apostoli commemorantur.

ἀπαντᾶν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ψαλμοδίαν καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς γραφαῖς διδασκαλίαν, ὁ διάκονος ἐστὼς πλησίον ὑμῶν μετὰ ὑψηλῆς φωνῆς λεγέτω· Μὴ τις κατὰ τινος, μὴ τις ἐν ὑποκρίσει, ἵνα, ἂν εὑρεθῇ ἐν τισὶν ἀντιλογία, συνειδήσει κρουσθέντες δεη-
θῶσιν τοῦ θεοῦ καὶ διαλλαγῶσιν τοῖς ἀδελφοῖς. 2. εἰ γὰρ τοῖς 5
 ἐν οἰκίᾳ τινὸς εἰσερχομένους πρὸ πάντων δεῖ λέγειν· „Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ“, ὡς υἱοὺς εἰρήνης εἰρήνην χαρίζομένους τοῖς ἀξίοις, καθὼς γέγραπται· „Τοῖς ἐγγύς καὶ τοῖς μακράν, οὓς ἔγνω κύριος ὄντας αὐτοῦ“, πολὺ μᾶλλον τοὺς ἐν ἐκκλησίᾳ θεοῦ εἰσερχομένους χρὴ πρὸ πάντων ἐπεύχεσθαι τῷ λαῷ τὴν τοῦ θεοῦ εἰρήνην. 3. εἰ 10
 δὲ ἄλλοις ταύτην ἐπιτίθεται, πολὺ μᾶλλον αὐτὸς αὐτῆς ἐντὸς ὑπαρχέτω ὡς „τέκνον φωτός“· ὁ γὰρ μὴ ἔχων αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ οὐκ ἔστιν ἀξιόπιστος ἄλλοις αὐτὴν χαρίζεσθαι. 4. διὸ πρὸ πάντων χρὴ εἰς ἑαυτὸν εἰρηνεύειν αὐτόν· ὁ γὰρ πρὸς ἑαυτὸν μὴ στασιάζων οὐδ' ἂν πρὸς ἄλλον διαμαχεσθῇσεται, ἀλλ' ἔσται εἰρηνικός, φιλικός, 15
συνάγων τὰ τοῦ κυρίου καὶ συνεργὸς αὐτοῦ γινόμενος πρὸς τὸ πλεονάσαι αὐτῷ τοὺς σωζομένους ἐν ὁμονοίᾳ. 5. οἱ γὰρ ἐπινοοῦντες ἔχθρας καὶ μάχας, ἀντιλογίας καὶ κρίσεις πονηροὶ καὶ τοῦ θεοῦ ἀλλότριοι τυγχάνουσιν.

LV. Ὁ γὰρ θεός, θεὸς ὢν ἐλέους, ἀπ' ἀρχῆς ἐκάστην γενεὰν 20
 ἐπὶ μετάνοιαν καλεῖ διὰ τῶν δικαίων καὶ τῶν προφητῶν· καὶ τοὺς μὲν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ διὰ τοῦ Ἀβελ καὶ Σὴμ καὶ Σὴθ, ἔτι δὲ Ἐνῶς καὶ τοῦ μετατεθέντος Ἐνῶχ ἐσωφρόνιζεν, τοὺς δὲ ἐν τῷ κατακλυσμῷ διὰ τοῦ Νῶε, τοὺς ἐν Σοδόμοις διὰ τοῦ φιλοξένου Λώτ, τοὺς μετὰ τὸν κατακλυσμόν διὰ Μελχισεδὲκ καὶ τῶν 25
 πατριαρχῶν καὶ τοῦ θεοφιλοῦς Ἰωβ, τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ διὰ Μωσέως, τοὺς Ἰσραηλίτας δι' αὐτοῦ καὶ Ἰησοῦ καὶ Χαλεβ καὶ Φινεὲς καὶ τῶν λοιπῶν, τοὺς μετὰ τὸν νόμον δι' ἀγγέλων καὶ προφητῶν, τοὺς αὐτοὺς διὰ τῆς ἰδίας ἐνανθρωπήσεως τῆς ἐκ παρθένου γενο-
 μένης, τοὺς πρὸ μικροῦ τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ τῆς σωματικῆς διὰ 30
 Ἰωάννου τοῦ προδρομοῦ, τοὺς δ' αὐτοὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν γένεσιν αὐτοῦ λέγων· „Μετανοεῖτε, ἤγγικεν γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν“· τοὺς μετὰ τὸ πάθος αὐτοῦ δι' ἡμῶν τῶν δαΐδεκα

6 Luc. 10, 5. — 8 Eph. 2, 17. — II Tim. 2, 19. — 12 Ioann. 12, 36. — 32 Mt. 4, 17.

ματος ἀγίου καὶ h m p v | 29/30 γεναμένης ο, γινόμενης h | 31 δὲ h v,
 > p | διὰ τοῦ αὐτοῦ : καὶ δι' ἑαυτοῦ b o | 32 γένεσιν p, γέννησιν h

tentiam et vitam vocavit per prophetas et iustos. 2. Et nos apostoli quoque, qui digni habiti sumus testes esse adventus eius et praedicatores verbi eius divini, ex ore Domini Iesu Christi audivimus et probe scientes dicimus, *quae sit voluntas eius* et voluntas
 5 patris ipsius: *ne quis intereat, sed omnes homines credant et vivant.*

LVI. Hoc enim est, quod docuit nos orantes dicere: *Fiat voluntas tua in terra sicut in caelo*, ut, quemadmodum angeli caeli et virtutes et omnes ministri glorificant Deum, ita etiam in terra omnes homines Deum glorificent. 2. Voluntas igitur eius est
 10 vivificare omnem hominem, et hoc est gaudium eius, ut multi sint, qui salvantur. Qui litem agit vel inimicus est proximi sui, minuit populum Dei; nam aut accusatum eiciens ex ecclesia minuit eam et facit, ut Deus animam hominis amittat, quae vivebat; aut per litem eicit et removet se ipsum ex ecclesia, et sic iterum
 15 adversus Deum peccat. Deus enim salvator noster sic dixit: *Omnis, qui non est mecum, contra me est; et omnis, qui non congregat mecum, spargit.* 3. Tu ergo non es is, qui Deum iuvet, populum congregans, quia perturbator ac dispersor gregis es et

4 Rom. 12, 2. — 5 Ioann. 3, 16. — 6 Mt. 6, 10. — 7 Ps. 102, 19—21. —
 8 Ps. 148, 11—13. — 10 Ioann. 6, 40. — 16 Mt. 12, 30.

2. *ὁν Ἰακώβου καὶ.*] Cf. V, 8, 1; VI, 14, 1; VII, 46, 2; VIII, 4, 1. Ut auctor Didascaliae (VI, 12), sic Constitutor Iacobum fratrem Domini extra collegium collocat ac discipulis Domini LXXII adnumerat, et tres Iacobos statuit, duos apostolos proprie dictos, Zebedaei filium et filium Alphaei, ac fratrem Domini et episcopum Hierosolymitanum. Idem senserunt veteres fere omnes, Hegesippus apud Eusebium H. E. II, 23, 4, Clem. Recognitiones I, 44. 66. 70, Cyrillus Hieros. Catech. IV, 28; XIV, 21 etc. Clemens Alex. autem apud Eusebium H. E. II, 1, 3. 4 distincte de duobus Iacobis dicit, episcopo Hierosolymorum et filio Zebedaei, ita ut illum eundem cum filio Alphaei habere videatur. Evangelium secundum Hebraeos quoque Iacobum fratrem Domini inter apostolos recen-

set, s. cenae eum interfuisse Hieronymo Catal. c. 2 referente dicens. Ceteroquin VI, 14, 1 Constitutor non solum similiter ac hoc loco Iacobum apostolis adiungit, sed etiam Paulo anteponit, ita ut prope ad sententiam eorum accedat, qui e Iesaia 17, 6 apostolos quatuordecim fuisse collegerunt, duodecim a Domino electos vel primos et duos postea assumptos, quam interpretationem statuit Eusebius (Montfaucon, Collectio nova patrum 1706 II, 422; Migne-PG 24, 210) cuiusque Hieronymus ad Ies. 17, 6 meminit.

LVI. *Ὅτι θέλημα θεοῦ ὁμόφρονος εἶναι τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὴν ἐν σέβειαν παραλήσειας ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμεσιν.* Quod voluntas Dei sit, ut omnes homines in pietate consentiant instar virtutum caelestium.

καὶ τοῦ τῆς „ἐκλογῆς σκεύους“ Παύλου. 2. ἡμεῖς οὖν οἱ κατα-
 ξιωθέντες εἶναι μάρτυρες τῆς παρουσίας αὐτοῦ σὺν Ἰακώβῳ τῷ
 τοῦ κυρίου ἀδελφῷ καὶ ἑτέροις ἐβδομήκοντα δύο μαθηταῖς καὶ
 τοῖς ἐπὶ διακόνοις αὐτοῦ ἐκ στόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ ἠκούσαμεν καὶ ἀκριβῶς εἰδότες λέγομεν, „τί ἐστὶν τὸ 5
 θέλημα τοῦ θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον“ τὸ διὰ
 Ἰησοῦ γνωρισθὲν ἡμῖν, „ἵνα μηδεὶς ἀπόληται, ἀλλὰ πάντες ἄν-
 θρωποι“ συμφώνως „πιστεύσαντες“ αὐτῷ αἶνον σύμφωνον ἀνα-
 πέμφαντες αὐτῷ „ζήσωσιν“ αἰωνίως.

LVI. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, ὃ ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ κύριος προσερχο- 10
 μένους λέγειν τῷ πατρὶ αὐτοῦ· „Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς
 ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς“, ὅπως, ὡς αἱ ἐπουράνιοι φύσεις τῶν
 ἁσωμάτων δυνάμειον πᾶσαι δοξάζουσιν τὸν θεὸν συμφώνως,
 οὕτως καὶ ἐπὶ γῆς πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ
 διαθέσει δοξάζουσιν τὸν μόνον θεὸν τὸν ἕνα καὶ ἀληθινὸν διὰ 15
 τοῦ μονογενοῦς Χριστοῦ. 2. θέλημα οὖν αὐτοῦ ἐστὶν αἰνεῖν
 αὐτὸν ὁμοφρόνως καὶ προσκυνεῖν αὐτὸν συμφώνως. τοῦτο γὰρ
 αὐτοῦ ἐστὶ θέλημα ἐν Χριστῷ, πολλοὺς εἶναι τοὺς σωζομένους
 ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ ζημιοῦν αὐτὸν μηδὲ ἐλαττονεῖν ὑμᾶς τὴν
 ἐκκλησίαν ἢ συστέλλειν τὸν ἀριθμὸν διὰ μιᾶς ψυχῆς ἀνθρώπου 20
 ἔφ' ὑμῶν ἀναιρεθείσης, ἥτις ἡδύνατο σωθῆναι διὰ μετανοίας,
 ἀπώλετο δὲ οὐ μόνον ἐξ ἰδίας ὁργῆς, ἀλλ' ἡδὴ καὶ ἐξ ὑμετέρας
 ἐπιβουλῆς, καὶ ἐπληρώσατε τὸ γεγραμμένον· „Ὁ μὴ συνάγων μετ'
 ἐμοῦ σκορπίζει“. 3. τοιοῦτος δέ, ὢν σκορπιστής, προβάτων ἀντί-
 δικος, θεοῦ ἐχθρός, τῶν ἀρνίων φθορεὺς, ὢν ὁ κύριος ποιμὴν 25

1 Act. 9, 15. — 5 Rom. 12, 2. — 7 Ioann. 3, 16. — 11 Mt. 6, 10. —
 12 Ps. 102, 19—21. — 14 Ps. 148, 11—13. — 15 Ioann. 17, 3. — 18 Ioann.
 6, 40. — 23 Mt. 12, 30.

1 τοῦ > b o | 5 ἰδόντες b o | 6 τὸ sec > b o | 7 Ἰησοῦ : υἱοῦ p v |
 μηθεὶς b, μηδὲ εἰς h | 8 αἰώνιον συμφώνως b o | 9 αὐτῷ ζ. αἰωνίως : ὕμ-
 νους αἰωνίως ζήσωμεν αὐτῷ b o | 12 τῆς > p v | ὅπως : ἵνα b o | ἐπου-
 ράνια h o p v | 13 πᾶσιν p v | δοξάζουσιν a | 14 γῆς : τῆς γ. a | οἱ > b
 o p v | 15 θέσει b o | ἕνα καὶ > o | καὶ : τὸν b | 16 θελήματι b o | αὐτοῦ
 > b o | 18 αὐτοῦ > b o | 19 ἐλαττωνεῖν ἡμᾶς h | 21 ἡμῶν h | ἡδύνατο :
 ἥ (ἦν o) δυνατὸν b o | 24 σκορπιστής + ἔσει καὶ τῶν b o | 25 ὢν : καὶ
 ὢν b o

1. ἐπουράνιοι φ. τ. ἁσωμάτων δυνάμειον] Cf. Euseb. Demonstr. evang.
 III, 3, 18.

adversarius et inimicus Dei. Noli igitur perpetuo excitare lites aut controversias aut procacitatem aut inimicitiam aut iudicia, ne quem dispergas ab ecclesia, quia in virtute Domini Dei congregavimus e cunctis gentibus et e cunctis linguis et adduximus in
 5 ecclesiam *cum multo labore ac contentione et periculo continuo*, ut voluntatem Dei facientes *impleremus triclinium accumbentium*, hoc est ecclesiam sanctam catholicam, ut gauderent et exsultarent ac confiterentur glorificarentque Deum, qui vocavit eos ad vitam.
 4. Vos ergo, laici, pacem mutuo habete, et tanquam columbae
 10 prudentes studete implere ecclesiam et eos, qui feri sunt, convertere et mansuefacere et in eam introducere. Et haec est merces magna a Deo promissa, si liberaveritis eos ex igne et adduxeritis ad ecclesiam confirmatos et credentes.

LVII. Vos autem episcopi nolite esse duri neque tyranni
 15 neque iracundi neque asperi in populum Dei manibus vestris traditum, nec solvite domum Domini neque dispergite populum eius, sed convertite omnes homines, ut Deo cooperemini, et congregate credentes cum magna mansuetudine et longanimitate et patientia et sine ira et per doctrinam et orationem tanquam ministri regni
 20 aeterni. 2. In congregationibus vestris autem, in ecclesiis sanctis, conventus vestros facite quovis modo pulchro et disponite sollicitè loca fratribus cum verecundia. 3. Segregetur presbyteris locus in

5 II Cor. 11, 23. 27. — 6 Mt. 22, 10. — 9 II Cor. 13, 11. — Mt. 10, 16. — 16 Mt. 26, 61. — 18 Eph. 4, 2. — 19 Act. 2, 42.

LVII. Διατύπωσης ἐκκλησίας καὶ κλήρον καὶ τί ἕκαστος ἐπιτελεῖν ὀφείλει τῶν συναθροιζομένων κληρικῶν ἢ λαϊκῶν ἐν τῇ συνάξει. Descriptio ecclesiae et cleri et quid facere debeat unusquisque clericorum vel laicorum congregatorum in synaxi.

2—4. Hanc particulam amplificans Constitutor hausit e Clementis epistula ad Iacobum c. 14, ubi legimus: *Ἐοικε γὰρ ὅλον τὸ πρᾶγμα τῆς ἐκκλησίας νηὶ μεγάλῃ. . . ἔστω οὖν ὑμῖν ὁ ταύτης δεσπότης θεός, καὶ παρεικᾶσθω ὁ μὲν κυβερνήτης Χριστῷ, ὁ πρωρεὺς ἐπισκόπῳ, οἱ ναῦται πρεσβυτέροις, οἱ τοίχαρχοι διακόνους, οἱ*

ναυστολόγοι τοῖς κατηχοῦσιν, τοῖς ἐπιβάταις τὸ τῶν ἀδελφῶν πλῆθος. In codice Vindobonensi epistulae illius caput XIV una cum initio capitis XV Constitutionibus tanquam prologus praefixus est. Cf. Prolegomena. Hippolytus De Antichr. c. 59 quoque ecclesiam cum nave comparat, similitudinem autem aliter explicat.

3. ἐπιμήκης] Forma oblonga domus ecclesiae plerumque construebatur. — κατὰ ἀνατολὰς τ.] Secundum Constitutiones domus ecclesiae in orientem versa esto. Didascalia de parte domus in orientem versa loquitur exponitque partes, quas singuli Christianorum

ὑπῆρξεν καὶ ἡμεῖς συναγωγαὶ ἐκ διαφόρων ἐθνῶν καὶ γλωσσῶν
 „ἐν πολλῷ μόχθῳ καὶ κινδύνῳ καὶ κόπῳ διηγεκεί, ἀγρυπνίαις,
 ἀσιτίαις, χαμεννίαις, διωγμοῖς, πληγαῖς, φυλακαῖς“, ἵνα τὸ θέλημα
 τοῦ θεοῦ ποιήσαντες „πληρώσωμεν τὸν τρίκλιρον τῶν ἀνακει-
 μένων“, τοῦτ' ἐστὶν τὴν ἱερὰν καὶ καθολικὴν ἐκκλησίαν εὐφραι-
 νομένων τῶν κλητῶν καὶ ἀγαλλιωμένων, ὑμνουμένων καὶ δοξα-
 ζόντων τὸν καλέσαντα αὐτοὺς δι' ἡμῶν εἰς ζωὴν θεόν· ὑμεῖς
 ὅσον τὸ ἐφ' ὑμῖν διεσκορπίσατε. 4. καὶ ὑμεῖς δέ, οἱ λαϊκοί,
 εἰρηνεύετε πρὸς ἀλλήλους, σπουδάζοντες ὡς φρόνιμοι τὴν ἐκκλη-
 σίαν αὖξιν καὶ τὰ νομιζόμενα ἄγρια ἐπιστρέφειν εἰς αὐτὴν καὶ 10
 ἐξημεροῦν καὶ ἀποκαθιστάν. καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ μέγιστος ἐξ
 ἐπαγγελίας μισθὸς παρὰ θεοῦ· „Εὰν ἐξαγάγῃς ἐξ ἀναξίου τίμιον,
ὡς στόμα μου ἔση“.

LVII. Σὺ δέ, ὁ ἐπίσκοπος, ἔσο ἅγιος, ἄμωμος, μὴ πλήκτης,
 μὴ ὀργίλος, μὴ ἀπηνής, ἀλλ' οἰκοδόμος, ἐπιστροφεὺς, διδακτικός, 15
 ἀνεξίκακος, ἡπιόθυμος, πρᾶος, μακρόθυμος, παραινετικός, παρα-
 κλητικός ὡς „θεοῦ ἄνθρωπος“. 2. ὅταν δὲ συναθροίῃς τὴν τοῦ
 θεοῦ ἐκκλησίαν, ὡς ἂν κυβερνήτης νηὸς μεγάλης μετ' ἐπιστήμης
 πάσης κέλανε ποιεῖσθαι τὰς συνόδους, παραγγέλλων τοῖς διακόνοις
 ὡσανεὶ ναύταις τοὺς τόπους ἐκτάσσειν τοῖς ἀδελφοῖς καθάπερ 20
 ἐπιβάταις μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σεμνότητος. 3. καὶ πρῶτον
 μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης, κατὰ ἀνατολὰς τετραμμένος, ἐξ ἑκα-

2 II Cor. 11, 23. 27. — 4 Mt. 22, 10. — 9 II Cor. 13, 11. — Mt. 10, 16. —
 12 Ies. 15, 19. — 17 I Tim. 6, 11.

2 ἀγρυπνίαις + καὶ b h o | 3 πληγαῖς + καὶ o | 4 πληρώσαντες b |
 5 καὶ > b o | 7 ἡμᾶς b o | θεόν : ὄν p v, αἰώνιον θεοῦ b o | ὑμεῖς +
 οὖν b h o | 8/9 διεσκορπίσατε — ἀλλήλους > b o | 10 ἄγρια > b o |
 11 τοῦτο : οὗτος m p v | 12 παρὰ > b o | θεῶι h | τίμιον a h p v A :
 ἄξιον καὶ τίμιον b o | 13 στόμα a h : τὸ στ. b o p v LXX | ἔσο a h : ὁ
 b o p v | 14 ἄμωμος : ὁ ἄμ. b o, > h | 14/15 μὴ πλήκτης — οἰκοδόμος
 > b o | 15 διατακτικός h | 16 πρᾶος μακρόθ. > b o | 17 δέ > p v | 18 ἂν
 > b o | 20 ὡσανεὶ : ὡς ἂν h | ὡς. ναύταις : ὡς ἂν ἐν αὐταῖς b o | τάσσειν h,
 ἐκζητεῖν. b o | 22 ἐυμήκης o | κατ' a

classes obtineant; ad quam partem
 versus autem ecclesia exstruat, non
 dicit. Apparet autem ex eis, quae ex-
 ponit, auctorem velle, ut templa ad
 orientem spectent. In Oriente pro-
 fecto ecclesiae plerumque semper hoc

modo aedificatae esse videntur. Basi-
 lica S. Sepulcri Eusebio Vit. Constant.
 III, 36 referente haud dubie ad ori-
 entem versa erat, cum basilica Tyri
 eodem H. E. X, 4, 38 narrante for-
 tasse situm inversum haberet. So-

parte domus ad orientem versa. 4. Et in medio inter eos situm sit episcopi solium, et cum eo sedeant presbyteri; similiter autem in parte altera ad orientem versa viri laici sedeant. 5. Ita enim decet in parte domus ad orientem versa presbyteros sedere cum episcopo et post hos laicos ac deinde feminas, ut, cum surgitis orantes, praepositi surgant primi et post eos viri laici, deinde iterum feminae. Nam versus orientem oportet vos orare, sicut et

crates H. E. V, 22 tanquam rem singularem situm ecclesiae Antiochiaes Syriae commemorat, eius altare referens non ad solis ortum spectare, sed ad occasum. Eodem fere tempore Paulinus Nolanus Ep. 32 ad Sever. c. 13 (PL 61, 337; ed. Hartel 1894 p. 288) quidem etiam in Occidente illum morem usitatioem appellat. Romae autem antea regula inversa observata esse videtur, cum basilicae urbis antiquissimae ad occidentem spectent. — *παστοφώρια*] Duo ergo vel parti ecclesiae orientali utrinque adiuncta erant pastophoria. In altero infra VIII, 13, 16 comperimus reliquias eucharistiae asservatas esse. In eo etiam munera ad eucharistiam destinata praeparabantur. Quod respicit Paulinus Ep. 32 c. 16 secretarium basilicae Nolaee exstructae alterum inscribens: Hic locus est veneranda penus qua conditur et qua | Promitur alma sacri pompa ministerii. Alterum pastophorium videtur idem esse ac diaconicum, in quo asservabantur vasa altaris (Synod. Laodicensa c. 21), vestes sacrae (Typ. Sabae c. 2) et libri sacri, quorum meminit Paulinus alterum secretarium inscribens: Si quem sancta tenet meditandi in lege voluntas | Hic poterit residens sacris intendere libris.

4. *μέσος κτλ.*] Hunc cathedrae episcopalis locum nonnullae ecclesiae antiquissimae usque hodie conservant. Medio aevo cathedra prope altare in

parte laterali collocabatur. — *καθεζέσθω τὸ πρεσβυτέρειον*] Secundum hunc morem presbyteri *ἀνθροποι τῷ ἐπισκόπῳ* appellabantur. Reliqui clerici, iam diaconi, non sedebant, sed stabant.

5—7. Habes hic ordinem, qui in libris legendis observabatur. Cf. II, 59, 4; V, 19, 3; VIII, 5, 11; Basil. M. Hom. XIII, 1; hab. in Lacizis c. 1.

6. Cotelierius versum ita interpretatus est: lector praecinebat initia versuum Psalmorum, populus postrema succinebat. At dubitare licet, primo, num populus adeo Psalmorum gnarus fuerit, ut ita praelegenti respondere posset, deinde, num vox *ἀκροστίχια* ad illum modum referenda sit. Mihi Constitutor alium modum respicere videtur. Athanasius De fuga sua c. 24 scribit, in throno sedentem se praecepisse, ut diaconus legeret psalmum, populus autem responderet (*ὑπακούειν*): Quoniam in saeculum misericordia eius. Quae verba alteram partem singulorum versuum Psalmi CXXXV efficiunt et facile ab universo populo dici poterant, cum pars prior a diacono vel lectore recitaretur. Augustinus Confess. IX, 12 refert, Evodius cantare coepisse psalmum omnemque domum ei respondisse: Misericordiam et iudicium cantabo tibi Domine, i. e. versum primum Psalmi C. Methodius Sympos. XI, 2 hymnum de virginitate ita composuit, ut una e virginibus psallat, reliquae vero succinant ac respondeant (*ὑπα-*

τέρων τῶν μερῶν ἔχον τὰ παστοφóρια πρὸς ἀνατολήν, ὅστις
 ἔοικεν νηϊ. 4. κείσθω δὲ μέσος ὁ τοῦ ἐπισκόπου θρόνος, παρ'
 ἑκάτερα δὲ αὐτοῦ καθεξέσθω τὸ πρεσβύτεριον, καὶ οἱ διάκονοι
 παριστάσθωσαν εὐστατεῖς τῆς πλείονος ἐσθῆτος· ἔοικασι γὰρ
 ναύταις καὶ τοιχάρχοις. προνοίᾳ δὲ τούτων εἰς τὸ ἕτερον μέρος 5
 οἱ λαϊκοὶ καθεξέσθωσαν μετὰ πάσης ἡσυχίας καὶ εὐταξίας, καὶ αἱ
 γυναῖκες κεχωρισμένως καὶ αὐταὶ καθεξέσθωσαν σιώπην ἄγουσαι.
 5. μέσος δὲ ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἐστὼς ἀναγινωσκέτω
 τὰ Μωσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὰ τῶν Κριτῶν καὶ τῶν Βα-
 σιλείων, τὰ τῶν Παραλειπομένων καὶ τὰ τῆς Ἐπανόδου, πρὸς 10
 τούτοις τὰ τοῦ Ἰὼβ καὶ τὰ Σολομῶνος καὶ τὰ τῶν Ἐξκαίδεκα
 προφητῶν. 6. ἀνὰ δύο δὲ γενομένων ἀναγνώσμάτων, ἕτερός τις
 τοὺς τοῦ Δαυὶδ ψαλλέτω ὕμνους, καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίχια ὑπο-
 ψαλλέτω. 7. μετὰ τοῦτο αἱ Πράξεις αἱ ἡμετέραι ἀναγινωσκέ-
 σθωσαν καὶ αἱ ἐπιστολαὶ Παύλου τοῦ συνεργοῦ ἡμῶν, ἃς ἐπέστειλε 15
 ταῖς ἐκκλησίαις καθ' ὑφήγησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ μετὰ
 ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ Εὐαγγέλια,

1 τῶν > b o | ἔχων > a | παστοφóρια p v | 2 ἔοικεν : ἐπικείσθω h |
 δὲ > b | μέσος ὁ : εἰς μέσον b o | 5 ναύταις κ. τ. : αὐταῖς καὶ τοῖς ἄλλοις
 b o | 6 ἡσυχίας . . εὐταξίας ~ b o p v | 7 κεχωρισμέναις o | αὐταὶ a h |
 8 δ' a | ἐστὼς > b o | 11 τὰ τοῦ : ἔν τὰ b o | τὰ Σολ. : τοῦ Σ. a | Σολο-
 μῶντος b o p v | ἑξκαίδεκα h p : ἕξ καὶ δέκα b o, δεκαῆς v, ις a | 12 δὲ
 a h : > b o p v | γενομένων : γεναμένων b o, λεγομένων p v | 13 τοὺς :
 ante ὕμνους b o, > p v | ἀκροστίχια a b o | 14 αἱ : ἐ (= αἱ) b, > o |
 15 ἀπέστειλε b h | 16 ὑφήγησιν a | καὶ > o | 17 διάκονος ἢ πρεσβ. ~ b o |
 τὸ εὐαγγέλιον b o

κούειν), et hae quidem semper eundem
 versum: Ἀγνεύω σοι κτλ. Versus
 eiusmodi a populo pronuntiatos, post-
 quam lector singulos psalmi versus vel
 etiam plures recitavit, vel alias for-
 mulas precum breves, ut Alleluia et
 eiusmodi, vox ἀκροστίχια denotare
 videtur, fortasse etiam doxologias, quae
 psalmis singulis adiungebantur. Cetero-
 quin non ubique idem fuit. Basiliius M.
 Ep. 207 ad clericos Neocaesarienses
 c. 3 scribit: Καὶ νῦν μὲν διχῇ δια-
 νεμηθέντες ἀντιπάλλουσιν ἀλλήλοις,
 ἔπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατ-

ἀρχεῖν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπη-
 χοῦσι. Sozomenus H. E. V, 19 s. f.:
 Ἐξῆρχον δὲ τῶν ψαλμῶν τοῖς ἄλλοις
 οἱ τούτους ἀκριβοῦντες καὶ ξυνεπ-
 ῆχει τὸ πλῆθος ἐν συμφωνίᾳ. Ps.-
 Dionysius De hierarchia eccles. c. 3, 2:
 Ὁ μὲν ἱεράρχης . . . ἀπάρχεται τῆς
 ἱερᾶς τῶν ψαλμῶν μελωδίας συν-
 εδούσης αὐτῷ τὴν ψαλμικὴν ἱερο-
 λογίαν ἀπάσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς
 διακοσμῆσεως.

7. διάκονος ἢ πρ.] Cum ceteri libri
 sacri per lectorem recitarentur, Evan-
 gelia per diaconum vel presbyterum

scitis, quod scriptum est: *Date laudem Deo, qui ascendit in caelum caeli ad orientem.* 6. Diaconorum autem unus semper adstet oblationibus eucharistiae, et alter foras stet ad portam spectans introeuntes, et postea, cum vos offeretis, simul ministrent in ecclesia. 7. Et si quis inventus fuerit non suo loco sedens, increpet eum diaconus, qui intus est, faciatque eum surgere ac sedere in loco ipsi convenienti. 8. Namque cum caulis Dominus noster ecclesiam comparavit. Sicut enim videmus animalia rationis expertia, putamus boves et oves et capras, secundum genera ac

1 Ps. 67, 34.

legebantur. Mos in singulis ecclesiis diversus erat. Sozomenus H. E. VII, 19 scribit, Alexandriae solum archidiaconum Evangelium legere, alibi diaconos, in multis ecclesiis solos presbyteros, alicubi in praecipuis festivitatibus episcopos, ut Constantinopoli primo die festivitatis paschalis. — *Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης κτλ.*] Haec non de ordine intelligenda sunt, quem Evangelia in exemplari vel in ecclesia Constitutoris obtinebant. Ordinem illum auctor VIII, 47 can. 85 exhibet. Hoc autem loco Matthaeus et Ioannes Marco et Lucae anteponuntur tanquam apostoli Constitutiones pronuntiantes. — *οἱ συνεργοὶ κτλ.*] Constitutor cum aliis Evangelium secundum Marcum attribuit Marco consobрино Barnabae, quem Paulus Col. 4, 10. 11 et Philem. 23 *συνεργὸν* vel adiutorem nominat cuiusque Actus apostolorum 12, 12. 25; 15, 37. 39 mentionem faciunt. Cum autem Marcus evangelista discipulus et interpres Petri appelletur, alii eum a comite Pauli discernunt, inter recentiores Baronius Ann. 45 n. 46, Cotelierius ad hunc locum, Tillemont *Mémoires* t. II, Patritius De Evangeliiis 1853 I, 35 aliique plures. Plerique autem illius sententiae esse videntur.

8. Mos standi, dum legitur Evange-

lium, usque hodie durat. Testantur eum inter veteres Chrysostomus In Matth. hom. I, 8, Philostorgius H. E. III, 5, Isidorus Pelus. Ep. I, 136, Liber pontificalis in Vita Anastasii. Sozomenus H. E. VII, 19 refert, Alexandriae non assurgere episcopum, dum leguntur Evangelia, addens se neque vidisse neque audivisse, hoc alibi usquam fieri.

9. Morem hic descriptum testatur praesertim Chrysostomus in fine homiliae saepius indicans, patrem vel episcopum etiam locuturum esse. Cf. edit. Bened. II, 362. 622. 633; VI, 111. 120. Et Peregrinatio Silviae c. 43 (Gamurrini p. 101, Geyer p. 93) ritum festi Pentecostes Hierosolymis celebrati describens dicit: Aguntur etiam omnia, quae consuetudinaria sunt agi, praedicant presbyteri, postmodum episcopus. Ecclesia Alexandrina etiam in hac re ab aliis ecclesiis Orientis differerebat. Socrates H. E. V, 22 et Sozomenus H. E. VII, 19 tradunt, ex quo Arius presbyter concionibus nova dogmata invexerit, ibi solum episcopum sermonem ad populum habere, nec vero presbyterum. Eundem morem olim Africa latina habuisse videtur. Optatus De schismate Donatist. VII, 6 tractandi munus episcoporum esse di-

ἃ ἐγὼ Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης παρεδώκαμεν ὑμῖν καὶ οἱ συνεργοὶ
Παύλον παρειληφότες κατέλειψαν ὑμῖν Λουκᾶς καὶ Μάρκος. 8. καὶ
ὅταν ἀναγινωσκόμενον ἢ τὸ Εὐαγγέλιον, πάντες οἱ πρεσβύτεροι
καὶ οἱ διάκονοι καὶ πᾶς ὁ λαὸς στηκέτωσαν μετὰ πολλῆς ἡσυχίας·
γέγραπται γάρ· „Σιῶπα καὶ ἄκουε Ἰσραήλ“, καὶ πάλιν· „Σὺ δὲ 5
αὐτοῦ στήθι καὶ ἀκούσῃ“. 9. καὶ ἐξῆς παρακαλείτωσαν οἱ πρεσ-
βύτεροι τὸν λαόν, ὁ καθεὶς αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ ἅπαντες, καὶ τελευ-
ταῖος πάντων ὁ ἐπίσκοπος, ὃς ἔοικε κυβερνήτῃ. 10. στηκέτωσαν
δὲ οἱ μὲν πυλωροὶ εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ἀνδρῶν φυλάσσοντες
αὐτάς, αἱ δὲ διάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, δίκην ναυστολόγων· 10
καὶ γὰρ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου ὁ αὐτὸς παρηκολούθει τύπος.
11. εἰ δέ τις εὐρεθῇ παρὰ τόπον καθεζόμενος, ἐπιπλησέσθω ὑπὸ
τοῦ διακόνου ὡς προρεύως καὶ εἰς τὸν καθήκοντα αὐτοῦ τόπον
μεταγέσθω. 12. οὐ μόνον γὰρ νηϊ, ἀλλὰ καὶ μάνδρῃ ὁμοίωται
ἡ ἐκκλησία. ὡς γὰρ οἱ ποιμένες ἕκαστον τῶν ἀλόγων, αἰγῶν 15
φρμι καὶ προβάτων, κατὰ συγγένειαν καὶ ἡλικίαν ἰστώσιν, καὶ

5 Deut. 27, 9. — Deut. 5, 31.

1/3 ἃ ἐγὼ — εὐαγγέλιον > b o | 1 οἱ : ἃ a, ἃ οἱ a² | 3 ἀναγινωσκόμενα a,
 -μενον a² | 6 καὶ sec > p v | 7 ὁ > b o | καθῆσαι o | ἅπαντες : ἅμα πάντες
 o A | 7/8 τελευταῖον h, -τέον b o | 8 πάντων > b o | ὃς : ὡς b | 9 ὁδοὺς b |
 10 αὐτοὺς b o p | αἱ a h A : οἱ b m o p v | αὐτολόγων b o | 11 γὰρ +
 καὶ a | παρηκολούθει + λόγος καὶ b o | τύπος : τύπον p, + καὶ ἐν τῷ
 ναῷ τοῦ θεοῦ a | 12 τις + τοῦ μαρτυρίου b o | εὐρεθῇ o | τύπον h o |
 13 προρεύως h p, προρεύς a b o | αὐτὸν h | 14 γὰρ : δὲ b o | μάνδρα h |
 16 κατὰ : καὶ κ. b o | 16/1 καὶ ἐκ. : κατέκαστον b o

cit. Cf. Cypr. Ep. 55 c. 14; 58 c. 4. Saeculo IV exeunte ibi presbyteris saltem praesentibus episcopis loqui non licebat. Mox autem haec consuetudo, quam Hieronymus Ep. 52 c. 7 reprehendit, desinere coepit. Iam Augustinum presbyterum coram episcopo evangelium praedicasse Possidonius in eius Vita c. 5 refert, et Augustinus Ep. 41 gaudet, quod Carthagine denique presbyteri praesente episcopo sermones ad populum habeant.

10. αἱ δ.] Infra VIII, 20, 1; 28, 6 custodia harum portarum distincte munus diaconissarum appellatur. Balsamon et

Zonaras τὰς πρεσβυτίδας ἦτοι προκαθημένας synodi Laodicensae c. 11 describunt tanquam ἐξαρχούσας τῶν εἰσερχομένων εἰς τὴν ἐκκλησίαν γυναικῶν καὶ καθεστῶσας αὐτάς πρὸς εὐταξίαν καὶ ὅπως καὶ ὅπου χρὴ ταύτας ἐστάναι παιδευούσας αὐτάς. — ναυστολόγων] vel ναυτολόγων i. e. eorum, qui navem intrantes recipiebant. Cum vectores etiam de itinere erudirent, in Clementis epistula ad Iacobum c. 14 cum catechistis comparantur. — ἐν τῇ σκηνῇ κτλ.] Fere eadem leguntur infra VIII, 20 in oratione super diaconissam ordinandam recitanda.

genera cubare ac surgere et pasci ac ruminari neque ullum eorum a propinquis separari, et rursus animalia campi singula cum similibus in montibus ambulare, ita in ecclesia quoque iuniores seorsum sedeant, si locus est, si non, stent pedibus; aetate vero provec-
 5 sedeant separatim, pueri autem stent seorsum, aut patres ac matres eos ad se assumant, et stent pedibus; et adolescentulae iterum seorsum sedeant, si vero non est locus, post mulieres stent; quae nupserunt et adulescentes sunt ac liberos habent, seorsum stent; anus ac viduae seorsum sedeant. 9. Et diaconus provideat, ut

1 τὸ + δὲ b o | 3 μῆγε p v | 5 αὐτῶν : οὕτως b o | πατέρες : πρεσ-
 βύτεροι b, -ερες o | αἱ πρ > a | 5/6 ἐὰν ᾧ : εἰ (ῆ) ο) εἰ (= ᾧ) b o | 6 σταθί-
 τωσαν o | 6/7 αἱ δὲ ἡδὴ γεγαμ. : εἰ τε (ται ο) γαμηκνῆαι b o | 7 τὰ τ.
 ἔχουσαι b h m o p v : τεκναρχοῦσαι α, τέκνα ἔχουσαι a² i. m. | ἰδίως ἰστα-

12. τὰ παιδία κτλ.] Cf. VIII, 12, 2.

13. μὴ παρὰ τὸ ἱεροῦτον] Diaconi VIII, 11, 11 providere iubentur, ne quis tempore liturgiae exeat. Inde hic locus intellegendus esse videtur. — ἐπισκοπεῖτω κτλ.] Similiter VIII, 11, 10; Chrysost. In Acta apost. hom. 24 c. 4.

14. ἐξαναστάντες] Synodus Nicaena c. 20 praecipit, ut Christiani die dominica et tempore Pentecostes (i. e. a Pascha usque ad Pentecosten) stantes orent. Cuius moris iam Tertullianus meminit De corona c. 3 scribens: Die dominico ieiunium nefas ducimus vel de geniculis adorare; eadem immunitate a die Paschae in Pentecosten usque gaudemus. Irenaeus in libro de Pascha referente Ps.-Iustino Ad orthodoxos quaest. 115 eum a temporibus apostolorum coepisse tradit. Testantur consuetudinem multi patres saeculorum IV et V. Etiam synodus Trullana 692 c. 90 prohibet, ne quis a vespera sabbati usque ad vesperam sequentem genuflectat. Medio autem aevo res in desuetudinem abiit. — ἐπ' ἀνατολὰς κ.] Christianos veteres ad orientem versos preces recitasse praeter

Didascaliam et Constitutiones testantur Clemens Al. Strom. VII, 7, 43; Tertullianus Apol. c. 16; Basilius M. De spiritu s. c. 27, 66; Ps.-Iustinus Ad orthodoxos quaestio 118; Ioannes Damascenus Orthod. fid. IV, 13 aliique. Eandem consuetudinem habebant multi gentilium, ut Clemens et Tertullianus l. c. referunt. — προσευξάσθωσαν κτλ.] Quae confestim de paradiso et homine ex eo deiecto dicuntur, in Praefatione infra VIII, 12, 18—20 leguntur. Nihilominus versus non proprie ad illam orationem referendus est. Constitutor de paradiso hic haud dubie nonnisi ideo loquitur, quod ad orientem situs erat, ad quem preces fiebant. Orationem proxime dimissioni catechumenorum et paenitentium adiungens eamque dicens ab omnibus fieri indicare videtur orationem quam vocant universalem, quae infra VIII, 10 legitur. Sed neque haec accurate hoc loco intellegenda est. Auctor potius de precibus fidelium universe loqui videtur.

17—18. In hac particula Constitutor orationem universalem respicit eique osculum pacis praemittit. Infra hoc

ἕκαστον αὐτῶν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ συντρέχει, οὕτω καὶ ἐν τῇ
ἐκκλησίᾳ οἱ μὲν νεώτεροι ἰδίᾳ καθεξέσθωσαν, ἐὰν ἡ̅ τόπος, εἰ δὲ
μὴ, στηκέτωσαν ὀρθοί· οἱ δὲ τῇ ἡλικίᾳ ἤδη προβεβηκότες καθε-
ξέσθωσαν ἐν τάξει, τὰ δὲ παῖδια ἑστώτα προσλαμβάνέσθωσαν
αὐτῶν οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες, αἱ δὲ νεώτεραι πάλιν ἰδίᾳ, ἐὰν 5
ἡ̅ τόπος, εἰ δὲ μίγε, ὀπισθεν τῶν γυναικῶν ἱστάσθωσαν, αἱ δὲ ἤδη
γεγαμηκυῖαι καὶ τὰ τέκνα ἔχουσαι ἰδίᾳ ἱστάσθωσαν, αἱ παρθένοι
δὲ καὶ αἱ χῆραι καὶ αἱ πρεσβύτεδες πρῶται πασῶν στηκέτωσαν ἢ
καθεξέσθωσαν. 13. ἔστω δὲ τῶν τόπων προνοῶν ὁ διάκονος,
ἵν' ἕκαστος τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν ἴδιον τόπον ὁρμῇ καὶ μὴ 10
παρὰ τὸ ἰντροίτον καθέζωνται. ὁμοίως ὁ διάκονος ἐπισκοπεῖτω
τὸν λαόν, ὅπως μή τις ψιθυρίσῃ ἢ νυστάξῃ ἢ γελᾷσῃ ἢ νεύσῃ·
χρὴ γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐπιστημόνως καὶ νηφαλέως καὶ ἐργηγορότως
ἑστάναι, ἐκτεταμένῃν ἔχοντα τὴν ἀκοὴν εἰς τὸν τοῦ κυρίου λόγον.
14. καὶ μετὰ τοῦτο συμφώνως ἅπαντες ἕξαναστάντες καὶ ἐπ' 15
ἀνατολὰς κατανοήσαντες, μετὰ τὴν τῶν κατηχουμένων καὶ τὴν
τῶν μετανοούντων ἕξοδον „προσευξάσθωσαν τῷ θεῷ τῷ ἐπι-
βεβηκότῃ ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς“, ὑπο-
μνησκόμενοι καὶ τῆς ἀρχαίας νομῆς τοῦ κατὰ ἀνατολὰς παρα-
δεῖσου, ὅθεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἀθετήσας τὴν ἐντολὴν ὄψεως 20
συμβουλίᾳ πεισθεὶς, ἀπεβλήθη. 15. οἱ δὲ διάκονοι μετὰ τὴν
προσευχὴν οἱ μὲν τῇ προσφορᾷ τῆς εὐχαριστίας σχολάζετωσαν
ὑπηρετούμενοι τῷ τοῦ κυρίου σώματι μετὰ φόβου, οἱ δὲ τοὺς
ὄχλους διασκοπεῖτωσαν καὶ ἡσυχίαν αὐτοῖς ἐμποιεῖτωσαν. 16. λε-
γέτω δὲ ὁ παρεστὼς τῷ ἀρχιερεὶ διάκονος τῷ λαῷ· Μὴ τις κατὰ 25
τινος, μὴ τις ἐν ὑποκρίσει. 17. εἴτα καὶ ἀσπαζέσθωσαν ἀλλήλους
οἱ ἄνδρες καὶ ἀλλήλας αἱ γυναῖκες τὸ ἐν κυρίῳ φιλῆμα, ἀλλὰ μὴ
τις δολίως, ὥς ὁ Ἰούδας τὸν κύριον φιλήματι παρέδωκεν. 18. καὶ
μετὰ τοῦτο προσευξέσθω ὁ διάκονος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας πάσης

17 Ps. 67, 34.

σθαι b o | 7/8 αἱ δὲ παρθένοι h | 8 αἱ sec > a | πάντων b o | στηκέτωσαν :
ἱστάσθωσαν p v | 9 τὸν τόπον b h o | προῶν o | 10 ἵνα b o p v | ὁρμᾶν a,
ὁρμᾶν a² | 11 ἰντροίτων a, ἰντροίτων v, τύπον h, πρέπον b, πρέπον o,
προσηκον m p | ὁμοίως + καὶ b, + δὲ καὶ p | σκοπεῖτω b o | 12 ἡ νυστ.
ἢ γελ. > b o | 13 ἐργηγορότως b o, ἐργηγόρως p v | 14 εἰς : ἐπὶ a | 17 ἐν-
δόξον o | προσευξέσθωσαν o | 18/19 ὑπομνησκόμενοι o | 23 κυρίου a b o A :
Χριστοῦ h p v | 25 ἱερεῖ m p v | 26 ἀσπαζέτωσαν o | 27 τῷ . . φιλήματι b o |
27/28 μὴ τις δ. : μηδεὶς δόλω (δόλο ο) b o | 28 ὁ > a h | 29 ἀπάσης a

unusquisque intrantium in suum locum se conferat nec quisquam ex eis in loco non convenienti sedeat. 10. Similiter diaconus provideat, ne quisquam susurret vel dormitet vel rideat vel nutet. 11. Sic enim in ecclesia oportet * cum disciplina et sobrietate
5 vigilare et intentam aurem habere ad verbum Domini.

LVIII. Si quis autem de parochia frater aut soror venerit, diaconus requirat ab ea, si adhuc virum habet, si vidua est aut fidelis et si de ecclesia est et non de haeresi. Et sic iam perducens eam faciat in decreto loco sedere. 2. Si autem presbyter
10 de ecclesia parochiae venerit, suscipite eum, presbyteri, communiter

6 parochia : + alia S | 7 aut > S | 8 haeresi : una haereseum S | 10 de eccl. parochiae : e congregatione alia S

1 ἡμερῶν h | ἐκφορίων + καὶ ο | 3 καὶ sec > b o | 6 εὐλογήσει . . φυλάξει h o | σε + καὶ b h o | ἐπιφάνει ο | 7/8 ἐλεῆσαι — σὲ καὶ h (pr.

VIII, 11, 9 illi (VIII, 10—11, 1—6) succedit. Inde autem non potest colligi, librum octavum ab alio compilatum esse ac secundum. Apparet ordinem liturgiae in hoc capite non accuratius servari. Ante orationes vel orationem fidelium osculum pacis nusquam locum habuisse videtur.

19—20. Preces episcopi orationem universalem a diacono recitatam sequentes infra VIII, 11 exstant, ab eis vero, quae hic leguntur, diversae sunt. Animadvertas autem initium capitis illius: ἐπευχέσθω δὲ ὁ ἀρχιερεὺς, et verba episcopi v. 7: ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, atque officium vespertinum VIII, 36, 2; 37, 5.

20. σῶσον — Χριστοῦ σου] Verba repetuntur in oratione pro defunctis VIII, 41, 8.

21. Huic particulae respondet VIII, 12—15.

LVIII. Περὶ συναγωγῶν ἡτοιγμένων λαϊκῶν κληρικῶν ἐπισκόπων, καὶ ὡς οὐ χοῦ ἀδιαφορεῖν (false Turrianus et edd. sequentes χρεια διαφορεῖν). De hominibus commendatis vel peregrinis laicis clericis episcopis,

et quod in eis recipiendis non debemus negligentes esse.

1. σύστασιν ἐπικ.] i. e. ἐπιστολὴν συστατικὴν, γράμματα συστατικά, litteras commendatitias vel communicatorias afferens, quae ab episcopo ei tradi solebant, qui in aliam ecclesiam se conferebat. Didascalia earum non mentionem facit, sed praecipit tantum, ut Christiani advenae inquirantur. Non postulans autem eas non excludit. Iam Paulus I Cor. 16, 3; II Cor. 3, 1 de eis loquitur. Polycarpus Philipp. c. 14 Crescentem commendat eiusque sororem. Agunt de litteris praeter Constitutiones VIII, 47 can. 33 synodi Illiberitana c. 25. 58, Arelatensis 314 c. 9. Antiochena 341 c. 7—8, Laodicensa c. 41, Carthaginensis 343—348 c. 7, 407 c. 12, Chalcedonensis c. 11. 13, Agathensis 506 c. 38, Epaonensis 517 c. 6.

2—3. Statuta ecclesiae antiqua synodo Carthag. IV adscripta c. 33 praecipunt: Episcopi vel presbyteri si causa visitandae ecclesiae ad alterius ecclesiam venerint, in gradu suo suscipiuntur et tam ad verbum faciendum

καὶ παντὸς τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μερῶν καὶ ἐκφορίων,
 ὑπὲρ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἀρχόντων, ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως καὶ
 τοῦ βασιλέως καὶ τῆς καθόλου εἰρήνης. 19. καὶ μετὰ τοῦτο ὁ
 ἀρχιερεὺς ἐπευχόμενος τῷ λαῷ εἰρήνην εὐλογεῖτω τοῦτον, ὡς καὶ
 Μωσῆς ἐνετείλατο τοῖς ἱερεῦσιν εὐλογεῖν τὸν λαὸν τούτοις τοῖς 5
 ῥήμασιν· „Εὐλογήσαι σε κύριος καὶ φυλάξαι σε, ἐπιφάναι κύριος
 τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ καὶ ἐλέησαι σε, ἐπάραι κύριος τὸ
 πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ καὶ δόξῃ σοι εἰρήνην“. 20. ἐπευχέσθω
 οὖν καὶ ὁ ἐπίσκοπος καὶ λεγέτω· „Σῶσον τὸν λαόν σου, κύριε,
 καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, ἣν ἐκτήσω καὶ περιποιήσω 10
 τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου καὶ ἐκάλεσας βασιλείον ἱερά-
 τευμα καὶ ἔθνος ἅγιον“. 21. μετὰ δὲ ταῦτα γινέσθω ἡ θυσία,
 ἑστώτος παντὸς τοῦ λαοῦ καὶ προσευχομένου ἡσυχῶς· καὶ ὅταν
 ἀνενεχθῇ, μεταλαμβάνετω ἑκάστη τάξις καθ' ἑαυτὴν τοῦ κυριακοῦ
 σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, ἐν τάξει μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλα- 15
 βείας ὡς βασιλέως προσερχόμενοι σώματι, καὶ αἱ γυναῖκες κατα-
 κεκαλυμμέναι τὴν κεφαλὴν, ὡς ἀρμόζει γυναικῶν τάξει, προσ-
 ερχέσθωσαν. φυλαττέσθωσαν δὲ αἱ θύραι, μὴ τις ἄπιστος εἰσέλθῃ
 ἢ ἀμύητος.

LVIII. Εἰ δέ τις ἀπὸ παροικίας ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ ἐπέλθοι 20
 σύστασιν ἐπικομιζόμενοι, ὁ διάκονος ἐπικρινέτω τὰ κατ' αὐτούς,
 ἀνακρίνων, εἰ πιστοί, εἰ ἐκκλησιαστικοί, εἰ μὴ ἀπὸ αἰρέσεως εἰσι
 μεμολυσμένοι, καὶ πάλιν εἰ ὑπανδρὸς ἢ χήρα· καὶ οὕτω γνούς τί
 κατ' αὐτούς, ὡς εἰσὶν ἀληθῶς πιστοὶ καὶ ὁμογνώμονες ἐν τοῖς
 κυριακοῖς, ἀπαγέτω ἕκαστον εἰς τὸν προσήκοντα αὐτῷ τόπον. 25
 2. εἰ δὲ καὶ πρεσβύτερος ἀπὸ παροικίας ἐπέλθοι, προσδεχέσθω
 ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων κοινωνικῶς· εἰ δὲ διάκονος, ὑπὸ τῶν

6 Num. 6, 24—26. — 9 Ps. 27, 8. 9. — 10 Act. 20, 28; I Petr. I, 19. —
 I Petr. 2, 9.

manus i. m.) o p v A : > a b m | 9 καὶ pr > b o | κύριε : ante τὸν λαόν,
 > h | 11 τοῦ Χρ. σου : ιϛ χϛ b o | Χριστοῦ σου : κϛ ιϛ h | 12 καὶ > b o |
 14 προσενεχθῇ b o p, ἀνέλθῃ m v | ἕκαστος b o | κυριακοῦ : τιμίον καὶ
 κυρ. b o, > A | 15 ἐν τάξει > m p v | 16/17 κατακεκαλυμμένην o | 17 γυν.
 τ. : γυναιξιν ἐν τάξει b o | 18 εἰσέλθοι a b : εἰσέλθῃ h o p v, post ἡ ἀμύητος
 b o p v | 20 ἐπέλθοι b : ἐπέλθῃ a v, ἐπεισέλθῃ o p, ἐπιστῇ h | 21 ἐπι-
 κόμενοι b o | 22 εἰ sec > o | εἰ ἐκκλ. εἰ : ἡ ἐκκλ. ἢ h | εἰ tert : εἰεν b o |
 23 εἰ : εἰ ἢ h | εἰ ὑπ. > b, ὑπανδρὸς ἢ > o | 24 ἀληθῶς > b o | 26 ἐπ-
 ἐλθῃ h, ἀπέλθῃ o | 27 κοινωνικὸς a b | εἰ : ὁ h | δὲ > h o

in loco vestro. Et si episcopus advenerit, cum episcopo sedeat eundem honorem ab eo recipiens. 3. Et petes eum tu, episcope, ut adloquatur plebem tuam, quoniam peregrinorum adloquium <et admonitio> iuvat admodum; scriptum est enim: *Nullus propheta*
 5 *susceptus est in patria sua*. Et in gratia agenda ipse dicat; si autem, cum sit prudens et honorem tibi reservans, non velit, super calicem dicat. 4. Si autem, cum sedes, alius quis aut alia supervenerit honorabilior secundum saeculum aut <peregrinus aut> de ipso loco, tu, o episcope, cum dicis verbum Dei aut audis aut
 10 legis, noli propter personarum acceptionem relinquere ministerium verbi tui et disponere eis sessoria, sed permane [in]quietus et noli mediare verbum; fratres autem eos suscipient. 5. Sin vero locus non fuerit, qui dilectionem fraternam habet et caritatem et honorem vult dare, surgens concedet eis locum, et ipse stabit. Si autem
 15 iuvenioribus sedentibus senior aut anicula surgens concesserint locum, tu, diaconus, circuminspice de iuvenioribus, qui magis iunior est aut iuvenula, et exsurgere facies eam et sedere eam, quae locum concessit; eam vero, quae non cessit exsurgens, facies posteriorem omnibus stare, ut discant et ceteri concedere hono-
 20 ratoribus. 6. Si autem egenus aut egena sive de loco sive peregrinus supervenerit et praeterea senior aetate et locus non fuerit,

5 Luc. 4, 24. — 7 Iac. 2, 1-9.

8 peregrinorum S C : peregrinus cum L | 3/4 et admonitio iuvat admodum S cf. C : dat deiubat populum L | 6 super : saltem s. S | 7 sedetis S | 8 peregrinus aut C cf. v. 6 : aut ex congregatione alia (post *de ipso loco*) S | 9 Dei : Domini S | 11 sed + sicut es S | 13/14 honorem v. dare S : honorabilis est L | 15 iuvenioribus : adolescentulis vel adolescentulabus S | 17 eam : hos S | 17/18 eam quae : eum qui surrexit et S | 18 eam vero — exsurgens : et quem fecisti surgere, eum abduces et S | 19 discant : castigentur et d. S | 19/20 honoratoribus S C : maioribus aetate L | 20 sive de loco > Sp

quam ad oblationem consecrandam invitentur.

3. προσλαῖσαι τῷ λαῷ] Sic Epiphanius, Ep. ad Ioann. Hieros. c. 3 inter Hieron. ep. 51, Hierosolymis concionem habuit, quae autem causa rixarum cum episcopo huius urbis fiebat. Cf. Gennad. De viris illustr. c. 21 et 99. — ἐπιτρέψεις κτλ.] Sic Anicetus Ire-

naeo apud Eusebium H. E. V, 24, 17 referente in ecclesia consecrandi munus honoris causa Polycarpo concessit. — εἰς τὸν λαόν] Didascalia habet: super calicem. Episcopus peregrinus ergo, si non eucharistiam totam celebrabat, saltem calicem consecrare debebat. Hic mos autem non valde diffusus fuisse nec diu mansisse videtur.

διακόνων· εἰ δὲ καὶ ἐπίσκοπος, σὺν τῷ ἐπισκόπῳ καθεξέσθω τῆς αὐτῆς ἀξιούμενος ὑπ' αὐτοῦ τιμῆς. 3. καὶ ἐρωτήσεις αὐτόν, ὃ ἐπίσκοπε, προσλαλῆσαι τῷ λαῷ λόγους διδακτικούς, ἡ γὰρ τῶν ξένων παράκλησις καὶ νουθεσία ὠφελιμωτάτη σφόδρα· „Οὐδείς“ γὰρ „προφήτης“, φησὶν, „δεκτὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι“. ἐπιτρέψεις δὲ αὐτῷ καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀνοῖσαι· ἔαν δὲ δι' εὐλάβειαν ὡς σοφὸς τὴν τιμὴν σοι τηρῶν μὴ θελήσῃ ἀνενέγκαι, καὶ τὴν εἰς τὸν λαὸν εὐλογίαν αὐτὸν ποιήσασθαι καταναγκάσεις. 4. εἰ δὲ ἐν τῷ καθέξεσθαι ἑτερός τις ἐπέλθοι εὐσχημῶν καὶ ἔνδοξος ἐν τῷ βίῳ, ἢ ξένος ἢ ἐγγώριος, σὺ ὁ ἐπίσκοπος ὁ προσλαλῶν τὸν περὶ 10 θεοῦ λόγον ἢ ὁ ἀκούων τοῦ ψάλλοντος ἢ τοῦ ἀναγινώσκοντος, μὴ προσωποληπτῶν καταλήπῃς τὴν διακονίαν τοῦ λόγου, ἵνα διατάξῃ αὐτῷ προσεδρίαν, ἀλλὰ μένε ἡσύχιος μὴ διακόπτων σου τὸν λόγον ἢ τὴν ἀκοήν, οἱ δὲ ἀδελφοὶ διὰ τῶν διακόνων παραδεχέσθωσαν αὐτόν. 5. εἰ δὲ τόπος οὐκ ἔστιν, ὁ διάκονος, τὸν 15 μᾶλλον νεώτερον ἐγείρας μετὰ λόγου, ἀλλὰ μὴ μετ' ὀργῆς, ἐκείνον καθισάτω· δίκαιον δὲ τοῦτο καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν φιλάδελφον ποιῆσαι· ἔαν δὲ ἀνανεύῃ, ἐγείρας αὐτὸν ἀναγκαστικῶς, ὁπίσω πάντων στῆσον, ἵνα παιδευθῶσιν καὶ οἱ λοιποὶ ἀντιπαραχωρεῖν τοῖς ἐντιμωτέροις. 6. εἰ δὲ πτωχὸς ἢ ἐγγώριος ἢ ξένος ἐπέλθοι πρεσ- 20 βύτης ἢ νέος τὴν ἡλικίαν καὶ τόπος οὐκ ὑπάρχει, καὶ τούτοις

4 Luc. 4, 24; cf. Ioann. 4, 44. — 8 Iac. 2, 1—9.

1 καὶ > a | σὺν τῷ ἐπισκ. : ὑπὸ τῶν συνεπισκόπων b o | 2 αὐτοῦ : αὐτοῖς b o | 4 νουθεσία + εὐπαράδεκτος καὶ a | 5 ἐπιτρέψεις h | 6 δ' a | ἀνοῖσαι : ἀνύσαι p, μῦσαι h | 7 σοι (σὺ b, > o) τὴν τιμὴν b h | θέλῃ p v | τὴν sec > a b o | 8 εὐλογίαν αὐτόν ~ b o | κατανάγκασον b, -σαν o | 9 ἐπ-ελθοι a : ἐπέλθῃ h v, ἐπισέλθῃ b o p (ἐπείσ.) | 10 ὁ sec > b o | 11 θεοῦ : τοῦ θ. b o | λόγον . . ὁ > b o | 13 προσεδρίαν b h o : προεδρίαν a p v | ἡσυχίως b o | 13/14 τὸν λόγον σου h | 16 μετὰ p v | 17 τοῦτο + εἰ b o | τὸν (τὸ b o) a b h o A cf. D : + ἀδελφὸν ὡς p v | 18 ποιῆσαι a h : ποι-εῖσθαι b o p v | ἀνανεύσει o | αὐτῶν h | ἀναγκαστικῶς b o | 20 ἢ ἐγγώριος : ἐνθαδὲ γέννηται b o | ἐγγώριος A D : ἀγενῆς a, ἀγεννῆς h, θαγεννῆς p v | 21 τῇ ἡλικίᾳ a

Quamobrem Constitutor consecrationi calicis populi benedictionem substituit.

4. ἐν τῷ καθέξεσθαι κτλ.] In Syria ergo vel saltem in ecclesia, cuius erat auctor, praedicator et auditores sede-

bant. Similiter catechizandi saltem in nonnullis partibus Occidentis sedebant, cum in Africa latina plerumque starent. Cf. Augustinus De catechiz. rudibus c. 13, 6.

tu, episcopo, talibus locum ex toto corde fac, etiamsi tu ipse super humum sederis, ut non fiat apud homines a te personarum acceptio, sed apud Deum ministerium tuum placeat.

LIX. Docens autem iube et hortare populum in ecclesia frequentare et penitus numquam deesse, sed convenire semper et ecclesiam non angustare, cum se subtrahunt, et minus membrum facere corpus Christi. Unusquisque autem non de alio hoc cogitet, sed de se ipso, quoniam dictum est: *Qui non colligit mecum, spargit.* 2. Nolite ergo vosmet ipsos, cum sitis membra Christi, spargere ab ecclesia, cum non coadunamini; Christum enim caput habentes secundum promissionem ipsius praesentem et communicantem vobis, nolite ipsi vos neglegere nec alienare salvatorem a membris suis nec scindere nec spargere corpus eius nec praeponere Dei verbo necessitates temporariae vitae vestrae; sed die dominica omnia seponentes concurrite ad ecclesiam. 3. Nam qualem ex-

8 Mt. 12, 30. — 9 Eph. 5, 30. — 10 Eph. 4, 15; 5, 23.

3 placeat : + quoniam expedit numquam deesse ab ecclesia L, sectionem sequentem similiter inscribens ac S | 7 angustare : minuere S cf. C | 11/12 praes. et commun. vobis L C : participes estis nostri S | 15 ecclesiam : + quoniam haec est gloria vestra S | 15 nam : si non S

LIX, 2. Cum auctor dicat, Christum nobiscum communicare, Syrus interpretatur, Christum dixisse, nos cum ipso communicare.

* * *

LIX. Ὅτι καὶ ἕκαστος ὁρθρον καὶ ἑσπέρασπονδαῖον εἶναι περὶ τὰς συναξεις. Quod debeat unusquisque mane ac vespere collectarum esse studiosus.

1. εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐνδελ. κτλ.] Didascalia universe tantum de synaxi loquitur; Constitutiones monent, ut synaxis cotidie mane ac vespere frequentetur. Quid autem in eiusmodi synaxi fiat, auctor v. 2 indicat. Infra VIII, 35—39 synaxes matutinae et vespertinae accuratius describuntur.

2. ὁρθρον κτλ.] Psalmi 62 et 140 pro synaxibus matutina et vespertina eliguntur, quoniam ipsi tanquam psal-

mos matutinum ac vespertinum se exhibent. Ille incipit: Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. In hoc v. 2 psalmista dicit: Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Illum hora matutina recitari vult etiam Ps.-Athanasius De virginitate c. 20. Cf. Cassianus De instit. coenob. III, 3, 6; Benedictus Regula c. 12, 18.

3. Didascalia nonniis de die dominica loquitur. Constitutiones illi sabbatum adiungunt vel potius praemittunt, quod in Oriente post saeculum IV medium paulatim diei dominicae aequiparabatur. Cuius consuetudinis initium testantur synodus Laodicensis (ann. 360—390) c. 16, 49, 51, et Epiphanius Expos. fidei c. 23 referens, quibusdam in locis sacros conventus et synaxes etiam sabbatis celebrari, non solum

τόπον ποιήσῃ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ ὁ διάκονος, ἵνα μὴ πρὸς ἄνθρωπον αὐτοῦ γένηται ἢ προσωπόληψις, ἀλλὰ πρὸς θεὸν ἢ διακονία εὐάρεστος. τὸ δ' αὐτὸ ποιεῖτω καὶ ἡ διάκονος ταῖς ἐπερχομέναις γυναῖξιν πτωχαῖς ἥτοι πλουσίαις.

LIX. Διδάσκων δέ; ὃ ἐπίσκοπε, κέλευε καὶ παραίνει τῷ λαῷ 5 εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐνδελεχίζειν ὀρθροῦ καὶ ἐσπέρας ἐκάστης ἡμέρας καὶ μὴ ἀπολείπεσθαι τὸ σύνολον, ἀλλὰ συνέρχεσθαι διηνεκῶς, καὶ μῆτε τὴν ἐκκλησίαν κολοβοῦν ἑαυτὸν ὑφαιροῦντα καὶ παρὰ μέλος ποιεῖν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· οὐ γὰρ μόνον περὶ ἱερέων ἐρρέθη, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος τῶν λαϊκῶν περὶ ἑαυτοῦ ἀκονεῖτω λογιζόμενος, 10 ὅτι εἴρηται ὑπὸ τοῦ κυρίου· „Ὁ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἐστίν“, καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει“. 2. μὴ οὖν ἑαυτοὺς μέλη ὄντες τοῦ Χριστοῦ σκορπίζετε, μὴ συναθροίζόμενοι· Χριστὸν κεφαλὴν ἔχοντες κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ συνόντα καὶ κοινω- 15 νοῦντα ὑμῖν, μὴ ἀμελεῖτε ἑαυτῶν μηδὲ ἀποστερεῖτε τὸν σωτήρα τῶν οἰκείων μελῶν μηδὲ διαιρεῖτε τὸ σῶμα αὐτοῦ μηδὲ σκορπίζετε τὰ μέλη αὐτοῦ μηδὲ προκρίνετε τοῦ θεοῦ λόγου τὰς βιωτικὰς 20 χρείας, ἀλλ' ἐκάστης ἡμέρας συναθροίσεσθε ὀρθροῦ καὶ ἐσπέρας ψάλλοντες καὶ προσευχόμενοι ἐν τοῖς κυριακοῖς, ὀρθροῦ μὲν λέγοντες ψαλμὸν τὸν ξβ', ἐσπέρας δὲ τὸν ρμ'. 3. μάλιστα δὲ ἐν 20

11 Mt. 12, 30. — 12 Eph. 5, 30. — 13 Eph. 4, 15; 5, 23. — 20 Ps. 62. 140.

3 τῷ (τὸ ο) δ' αὐτῷ a o | 4 πτωχαῖς ἥτοι : εἴτε πτ. εἴτε b o | ἥτοι : ἥ h | 7 ἀπολείπεσθαι a, -λειμπάνεσθαι b o | τῷ συνόλω o | ἀλλὰ + καὶ h | 8 μῆτε : μὴ p v | ὑφαιροῦντα b o | 9 ποιοῦν o | περὶ + τῶν b o | ἐρρέθη p v | 10 αὐτοῦ b o | 11 κυρίου + ὅτι p v | 12 καὶ ὁ μὴ : μηδὲ b o | 12/13 μέλη ὄντες ~ p v | 13 ὄντα h, ὄντας a | τοῦ > p v | μηδὲ b o | 14/15 κοινω- νοῦντα : συνοικοῦντα m p v | 15 ἡμῖν a b o | 16 διαιρεῖτε : αἱρεται b o | διασκορπίζετε h | 18 ἐσπέρας : ἡμέρας b o | 20 λέγοντες : ψάλλοντες h | τὸν . . τὸν > b o

die dominica. Cf. quae exposui in libro de Constitutionibus apost. p. 83—84; 93—94. Infra V, 20, 17; VII, 23, 3—4; VIII, 33, 47 can. 66 etiam ieiunium sabbato interdicatur.

4. τρεῖς εὐχὰς] Tres orationes, ad quas Constitutor alludit et quarum meminit synodus Laodicensis c. 19, videntur esse preces universales (VIII, 10),

gratiarum actio seu Praefatio et preces hanc sequentes (VIII, 12). Sin autem hae preces cum Praefatione pro una oratione habenda sint, tertia est intercessio per diaconum recitata (VIII, 13). Sin fortasse τρεῖς legendum esset, locus de officio matutino, de liturgia eucharistica ac de liturgia vespertina explicari posset.

cusationem daturus est Deo, qui non convenit in eodem die audire salutare verbum et nutriri * * alimento divino in aeternum manente?

- LX. Nam de rebus temporalibus et diem et horam durantibus operam datis, ut eas consequamini, res aeternas autem negligitis; 5 et curam habetis lavandi et cibi ac potionis ventris aliarumque rerum, quibus nutriamini, rebus autem sempiternis non navatis operam, sed contemnitis animas vestras nec studetis ecclesiae, ut audiat et accipiat verbum Dei. 2. Et si errantes respexerimus, quam excusationem habebitis? Si gentiles enim, cotidie e somno 10 surgentes mane eunt, ut adorent ac serviant idolis suis, et ante omnia negotia et omnia opera eunt, ut idola sua adorent, et iterum in festis suis et in coetibus suis non otiosi sunt, sed diligenter conveniunt, non solum incolae, sed etiam e longinquo venientes; itemque theatrum suum spectaturi congregantur veniuntque omnes; 15 3. similiter vero et ei, qui abs re vocantur Iudaei, feriantur uno ex sex diebus et congregantur in synagoga sua nec prohibentur nec neglegunt synagogam suam nec contemnunt ferias suas, cum tamen exinaniti sint a virtute verbi, quia non crediderunt, itemque etiam a nomine Iudaeorum, quo se nuncupant, Iudaeus enim 20 denotat confessionem; sed non sunt confessores; non enim confitentur necem Christi, quam contra legem fecerunt, ut paeniten-

1 eodem L. cf. C : Domini S

1 ἀναστασίμον b o | 3 ὅλα : πάντα o | διὰ + τοῦ h | Ἰησοῦ + χῡ b A | εἰς ἡμᾶς > m p v | 4 ἀναστῆναι b o | 5 τῷ > p v | 6 τοῦ σωτηρίου post

LX. Παράδειγμα πρὸς ζῆλον ἐν-
άγον ἢ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων μά-
ταιος συνδρομῇ ἐπὶ τοὺς νεῶς καὶ
τὰς συναγωγὰς. Exemplum ad aemu-
lationem inducens vanus gentilium ac
Iudaeorum ad delubra et synagogas
concursum.

1. ἐδικαιώθη τὰ ἔθνη ὡς ὁ ὁρῶν. Ropes,
Die Sprüche Jesu 1896 p. 26 (*Texte
und Untersuchungen* XIV, 2), haec ver-
ba minas auctoris esse censet. Si Con-
stitutor Ez. 16, 51 respexit, sane liber-
tate maxima usus est. — ἐδικ. Σό-
δομα ἐκ σοῦ]. Ez. 16, 52: καὶ ἐδικαι-
ώσας αὐτὰς ὑπὲρ σεαυτὴν. Origenes

In Ierem. hom. VIII c. 7 vero, post-
quam scripsit: ἔστιν ἁμαρτήματα τῆς
Ἱερουσαλὴμ, ἁμαρτήματα καὶ Σοδό-
μων, ἀλλὰ συγκρίσει τῶν χειρόνων
ἁμαρτημάτων τῆς Ἱερουσαλὴμ δικαι-
οσύνη ἐστὶ τὰ Σοδόμων ἁμαρτήματα,
addit similiter: ἐδικαιώθη γὰρ, φησί,
Σόδομα ἐκ σοῦ. Cf. Ropes l. c.
p. 42.

3. Ἰούδας γ. ἐξομολόγησις ἐρμ.]
Sic patres passim, ex. gr. Augustinus
Enarratio in Ps. 47, 12; 67, 28; 68, 36;
Contra Faustum XXII, 86. Clemens
Alex. Strom. I, 5, 31 autem: Ἰούδας
δυνατὸς ἐρμηνεύεται.

τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου καὶ ἐν τῇ τοῦ κυρίου ἀναστασίμῳ τῇ
 κυριακῇ ὁπουδαιότερως ἀπαντᾶτε, αἶνον ἀναπέμποντες τῷ θεῷ
 τῷ ποιήσαντι τὰ ὅλα διὰ Ἰησοῦ καὶ αὐτὸν εἰς ἡμᾶς ἐξαποστείλαντι
 καὶ συγχωρήσαντι παθεῖν καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσαντι. 4. ἐπεὶ
 τί ἀπολογησεται τῷ θεῷ ὁ μὴ συνερχόμενος ἐν τῇδε τῇ ἡμέρᾳ 5
 ἀκούειν τοῦ σωτηρίου περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγου; ἐν ᾗ καὶ τρεῖς
 εὐχὰς ἐστῶτες ἐπιτελοῦμεν μνήμης χάριν τοῦ διὰ τριῶν ἀναστάντος
 ἡμερῶν, ἐν ᾗ Προφητῶν ἀνάγνωσις καὶ Εὐαγγελίου κηρυξία καὶ
 θυσίας ἀναφορὰ καὶ τροφῆς ἱερᾶς δωρεά.

LX. Πῶς δὲ οὐ πολέμιος θεοῦ ὁ περὶ τὰ πρόσκαιρα μὲν 10
 νύκτα καὶ μεθ' ἡμέραν σπονδάζων, τῶν δὲ αἰωνίων ἀμελῶν; καὶ
 λουτρῶν μὲν καὶ προσκαίρου τροφῆς ἐκάστης μεταποιούμενος, τῶν
 δὲ αἰε παραμόνων οὐκ ἐπιστρεφόμενος; πῶς δὲ οὐχὶ καὶ νῦν ἐρεῖ
 τῷ τοιούτῳ ὁ κύριος· „Ἐδικαιώθη τὰ ἔθνη ὑπὲρ ὑμᾶς“, ὥστερ
 καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ὀνειδίζων ἔλεγεν· „Ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ 15
 σοῦ“; 2. εἰ γὰρ τὰ ἔθνη ἐξ ὕπνου αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἀναστάντα
 τρέχει ἐπὶ τὰ εἰδωλα τοῦ λατρεύειν αὐτοῖς, καὶ πρὸ παντὸς ἔργου
 καὶ πάσης πράξεως πρῶτον αὐτοῖς προσεύχονται, καὶ ἐν ταῖς
 ἑορταῖς καὶ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν αὐτῶν οὐκ ἀφυστεροῦσιν, ἀλλὰ
 σχολάζουσιν, οὐχ οἱ τοπικοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ πόρρωθεν οἱ- 20
 κούντες, καὶ ἐν τοῖς θεάτροις αὐτῶν ὡς ἐν συναγωγῇ πάντες
 συνέρχονται· 3. ὁμοίως καὶ οἱ μάτην λεγόμενοι Ἰουδαῖοι καθ' ἑξ
 ἡμέρας ἀργοῦντες τῇ ἐβδόμῃ ἡμέρᾳ συνίασιν εἰς τὴν συναγωγὴν
 αὐτῶν, οὐδέποτε παραφίοντες ἢ παραμελοῦντες οὔτε τῆς ἀργίας
 αὐτῶν οὔτε τῆς συναγωγῆς αὐτῶν, οἱ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου 25
 ἐν τῇ ἀπιστίᾳ αὐτῶν κενωθέντες, προσέτι δὴ καὶ οὗ ὀνόματος
 ἑαυτοὺς καλοῦσιν Ἰούδα· Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται,
 οὗτοι δὲ οὐκ εἰσὶν ἐξομολογούμενοι θεῷ τὸ πάθημα τοῦ Χριστοῦ

15 Ezech. 16, 51. 52.

ἀναστάσεως p v | περὶ + τοῦ o | τρεῖς a | 7 ἐστῶτες > o | 7/8 ἀναστάντος
 ἡμερῶν ~ p v | 8 ἡ + καὶ b o | ἀναγνώσεις b o p v | εὐαγγελίων b o A |
 καρύκνῃα b, κυρεικνῃα o | 11 νύκταν b o | μεθ' > b o p v | τῶν δέ : καὶ
 τῶν b o | 12 προσκαίρου > b o | ἐκάστης + ἡμέρας b o | περιποιούμενος o |
 13 παραμενόντων b o p | ἐπιστρεφόμενος : ἐπιμελούμενος b o | δ' a, > b o |
 14 ὑπὲρ ἡμᾶς τὰ ἔθνη b o | 16 αὐτῶν ἐξ ὕπνου p v | καθ' + ἐκάστην b o |
 19 ὑστεροῦσιν h, ἀπαστεροῦσιν p v | 21 αὐτοῖς b o | 23 τῇ ἡμέρᾳ (+ τῇ o)
 ἐβδ. b o | 24/25 οὐδέποτε — συν. αὐτῶν > b o | 26 δὴ a : δὲ h p v, δεῖ
 ποῦ b o | οὗ : ἐξ οὗ p v | 27 αὐτοὺς o | Ἰούδα > b o | πάθος p v

tiam agentes salventur: 4. si ergo qui non salvantur, omni tempore operam eis navant, in quibus neque utilitatem neque auxilium habent, quam excusationem is habebit apud Dominum Deum, qui a conventu ecclesiae se subducit neque gentiles imitatur et eo, 5 quod congregationem non frequentat, se contemnit ac negligit seque abalienat et mala facit? 5. Quibus Dominus per Ieremiam dixit: *Leges meas non custodistis, sed neque secundum leges gentilium conversati estis; et paene superastis eos in malis; et: Si mutaverunt gentes deos suos, quamquam hi non sunt dei, populus meus mutavit* 10 *gloriam suam pro re inutili.* Quam excusationem ergo habebit, qui contemnit conventum ecclesiae nec frequentat? 6. Et si quis praetextu operis saecularis allato sese retinet, sciat is, quod artes fidelium opera subsecundaria appellantur, opus autem verum est pietas. 7. Artes ergo vestras tanquam opus subsecundarium ad victum 15 vestrum parandum exercete; opus autem verum vobis sit pietas.

LXI. Operam igitur date, ne unquam a conventu ecclesiae vos subducatis. Si quis autem conventum ecclesiae Dei relinquit et in conventum gentilium intrat, quid is dicet et quam excusationem habebit apud Deum in die iudicii, quia reliquit ecclesiam 20 sanctam et verba Dei viventis, quae viva sunt ac vivifica possuntque eruere et liberare ab igne ac vivificare, et ad conventum gentilium

7 Ezech. 5, 7; 16, 47. — 8 Ier. 2, 11. — 17 I Cor. 8, 10.

1 καὶ α b h : μῆ p v, > o A | 2 ἐν οἷς > h | πικνάζουσιν : πικνῶς συντρέχουσιν b o | 3/4 ἀποστρεφόμενος p v cf. D : ἀπολειπόμενος a b h o | 4 μὴδὲ + καὶ b o | 6 ἐφνύλασθε h | οὐτε h | 7 ἐπορεύεσθαι b, πορ. o | 8 ὑπερβάλλεται b o, -εβάλλετε p, -εβάλετε v | 9 τῆς : τοῦ p v | καὶ + τὰ o | 10 οἷτι : διότι a LXX | διήλθεται b | νήσους : εἰς v. a h LXX | 11 Χετιεῖμ > b o | ἴδετε : οἶδαται b o | 12 οὐκ ἀμείβ. : οὐ κακίζουσιν b o | 13 ἡλλάξαντω o | 14 ἀπολογηθήσεται o | 16 τοῦ ἰδίου ἔργον h | 18 ἐπίγιναι b o | δὲ + θεοῦ o | 19 ποιῆσθαι b o | 20 ὥς : εἰς o | καὶ > b h o | 21 ἀλλὰ + τὴν βρωσιν h | 23 πιστεύνετε o p v, πιστεύεται b | 25 καταλιμπάνειν o, -λειμπάνην b p | ὑπερίδῃ h, -εἰδῃ b o, -ἰδει p | μισρὸν h, μισρῶν b | 29 πορευθήσεται b | εἰς sec > p v | 30 ἡ + εἰς b o | 33 ἀσεβούντων b o | 35 καθέδρα a b o p : καθέδραν h v a² p²

LX, 5. *leges — conversati estis*] Haec aegre ad Ier. 16, 11 et 10, 2 referri possunt, accuratius autem cum Ezech. 5, 7 et 16, 47 consentiunt.

* * *

LXI. Ὅτι οὐχ ὅσιον προκρίνειν τὰ βιωτικά τῶν θείων. Quod non sit fas anteponere saecularia divinis.

1. εἰς οἶκον δαιμόνων κτλ.] i. e. ad gentiles, Iudaeos et haereticos. Cf. III, 62, 3.

παρανόμως πεποιηκότες, ἵνα καὶ μεταγνόντες σωθῶσιν· 4. εἰ
 οὖν οἱ μὴ σωζόμενοι ἐν οἷς οὐκ ὠφελοῦνται πυκνάζουσιν, σὺ τί
 ἂν ἀπολογήσῃ κυρίῳ τῷ θεῷ ὁ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀποστρεφόμε-
 νος καὶ μηδὲ τὰ ἔθνη μιμούμενος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀπολείπεσθαι
 ῥαθυμῶν ἢ ἀποστατῶν ἢ κακοποιῶν; 5. οἷς λέγει ὁ κύριος διὰ
 τοῦ Ἰερεμίου· „Τὰ δικαιώματά μου οὐκ ἐφνύλαξατε, ἀλλ’ οὐδὲ
 κατὰ τὰ δικαιώματα τῶν ἐθνῶν ἐπορεύθητε, παρ’ ὀλίγον καὶ
 ὑπερβάλλετε αὐτούς“, καὶ πάλιν· „Ἐδικαίωσεν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
 Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς ἀσυνθέτου Ἰουδα“, καὶ ἐξῆς· „Εἰ ἀλλάσσονται
 ἔθνη θεοὺς αὐτῶν, καὶ οὗτοι οὐκ εἰσὶν θεοί· ὅτι διέλθετε νήσους 10
 Χετιεὶμ καὶ ἴδετε, καὶ εἰς Κηδάρ ἀποστείλατε καὶ νοήσατε σφόδρα,
 εἰ γέγονεν τοιαῦτα· ὅτι ἐκεῖνα μὲν οὐκ ἀμείβουσιν τὰ ἑαυτῶν
 νόμιμα, ὁ δὲ λαός μου“, φησὶν, „ἠλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐξ
 ἧς οὐκ ὠφεληθήσεται“. πῶς οὖν ἀπολογήσεται τις ὀλιγορήσας
 ἢ ἐκστὰς τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ; 6 (LXI). εἰ δέ τις τὴν τοῦ 15
 ἔργου τοῦ ἰδίου πρόφασιν ἐπιφέρων ὀλιγορεῖ „προφασιζόμενος
 προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις“, γινωσκέτω ὁ τοιοῦτος, ὥς αἱ τέχναι
 τῶν πιστῶν ἐπέργιά εἰσιν, ἔργον δὲ ἡ θεοσέβεια. 7. τὰς οὖν
 τέχνας ὑμῶν ὥς ἐν παρέργῳ ποιεῖτε εἰς διατροφήν ὑμῶν, ἔργον
 δὲ τὴν θεοσέβειαν ἀσκεῖτε, ὥς καὶ ὁ κύριος ἔλεγεν· „Ἐργάζεσθε 20
 μὴ τὴν βρωσὶν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν
 αἰώνιον“, καὶ πάλιν· „Τοῦτο δὲ ἐστὶν τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, ἵνα
 πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος“.

LXI. Σπουδάζετε οὖν μηδέποτε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ
 καταλιπεῖν· εἰ δέ τις ταύτην ὑπερίδοι, εἰς μαρὸν δὲ ἐθνῶν εἰς- 25
 ἔλθοι ἢ εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἰρετικῶν, ὁ τοιοῦτος τί ἀπο-
 λογήσεται τῷ θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως; λόγια θεοῦ ζῶντος κατα-
 λιπὼν ζῶντα καὶ ζωοποιοῦντα καὶ δυνάμενα ῥύσασθαι κολάσεως
 αἰωνίου, καὶ πορευθεὶς εἰς οἶκον δαιμόνων ἢ εἰς συναγωγὴν
 χριστοκτόνων ἢ ἐκκλησίαν πονηρευομένων, οὐκ ἀκούσας τοῦ 30
 ἐπόντος· „Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων, καὶ μετὰ παρα-
 ρομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω· οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιό-
 τητος, καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω“, καὶ πάλιν· „Μακάριος
 ἁνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν
 οὐκ ἔστη καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν, ἀλλ’ ἢ ἐν τῷ 35

6 Ez. 5, 7; 16, 47. — 8 Ier. 3, 11. — 9 Ier. 2, 11. — 10 Ier. 2, 10. 11. —
 16 Ps. 140, 4. — 20 Ioann. 6, 27. — 22 Ioann. 6, 29. — 25 I Cor. 8, 10. —
 31 Ps. 25, 4. 5. — 33 Ps. 1, 1. 2.

se contulit, avidus videndi theatrum? 2. Propterea uni ex illis aequiparabitur, qui ibi intrant, quia avidus erat audiendi et accipiendi historias verborum eorum, quae sunt hominum mortuorum et spiritus satanae; mortuae enim sunt ac mortiferae et avertunt a
 5 fide et deducunt ad ignem aeternum. 3. Studetis vero rebus mundi et operam navatis negotiis saecularibus, et negligitis currere in ecclesiam catholicam, filiam dilectam Domini Dei altissimi ad doctrinam Dei accipiendam, quae manet in saecula et vivificare potest accipientes verbum vitae. 4. Estote ergo assidue congre-
 10 gati cum fidelibus, qui vivunt in matre vestra ecclesia vivente ac vivificante.

LXII. Et cavete, ne conveniatis cum eis, qui intereunt in theatro, quod est conventus gentilium erroris et interitus. Qui enim intrat in conventum gentilium, uni ex eis aequiparabitur et
 15 vae consequetur. 2. Nam dixit Dominus Deus per Iesaiam ad eos, qui tales sunt: *Vae, vae eis, qui a spectaculo veniunt.* Et

13 II Cor. 6, 14. — 16 ?

3 τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλ. h | ἐκείνων b o | 5 ἐπεκάλεσεν p v | ἀπεχώ-
 ρισεν a | 6 συντρέχειν b o | 9 μυσσεῶν b h | 10 μετὰ συνεδρίον p v cf. Ps.
 25, 5 | παῖζων b o | 12 ἵσταμαι b h o : ἑσταμαι p v, ἱστάμην a | δικαίων
 b o | 13 βούλη a p | λογίων : βιβλίων b o | 14 ἐπινοίας . . ἀποφάντων b o
 15 ἀπάγοντας b o | 15/16 ἀνέχοντα o | 18 πλεῖον τιμῆς ν. αὐτοῦ h | ἀπο-
 νέμοντες b o | 19 κυρίον : θεοῦ b o p A | 20 γὰρ > b o | 22 ἡμῖν a v |
 γεγώναμεν b o | 23 ἐκλεκτά : ἐκκλησία b o | ἔχοντες h | 24 ὥς > b |
 ἄμωμοι καὶ ἅγιοι b h o | τετελειωμένη b o | 25 ὑμᾶς (ἡμᾶς b) + θεοῦ a p |
 26 συνσχολ. b o, σχολάζειν h | 27 ὅ : ὅτι h | 28 κοινωνία + φωτὶ πρὸς

LXII, 2. *vae vae etc.*] Dictum neque in libro Iesiae neque in alio loco S. Scripturae legitur. Sed in Targum hierosolymitano seu Pseudo-Ionathani, ut collega meus Vetter mihi communicavit, Deut. 28, 19: Ἐπικατάρατος σὺ ἐν τῇ εἰσπορεύεσθαι σε, καὶ ἐπικατάρατος σὺ ἐν τῇ ἐκπορεύεσθαι σε; sic redditur: Maledicti vos, cum ingrediemini in domus theatrorum vestrorum et in loca spectaculorum vestrorum ad abolendum praecepta legis; et maledicti vos, cum exhibitis ad negotiationem vestram. Cf. Poly-

glotta Londinensis 1657 t. IV Append. p. 369. Fortasse igitur auctor hunc locum ante oculos habuit et, cum ei locum Iesiae adiunxerit, negligenter illi prophetae adscripsit. —

LXII. Ὅτι πάντα τὰ Ἑλλήνων ἀσεβήματα ἀποστρέφειν χρή. Quod oporteat omnes gentilium impietates aversari.

2. Cf. ad hunc versum VII, 6. Constitutor hic a Didascalia discessit. Fortasse dictum Iesiae attributum prius ei ansam mutandi praebeuit.

νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ
 ἡμέρας καὶ νυκτός“. 2. σὺ δέ, καταλιπὼν τῶν πιστῶν τὸ συν-
 ἄθροισμα, τοῦ θεοῦ τὴν ἐκκλησίαν, τοὺς ἐκείνου νόμους, ἐπι-
 βλέπεις ἐπὶ τὰ σπήλαια τῶν ληστῶν, ἅγια ἡγούμενος, ἃ ἐκεῖνος
 βέβηλα ἀπεκάλεσεν, καὶ κοινοποιῶν, ἃ ἐκεῖνος ἐχώρισεν· καὶ οὐ 5
 τοῦτο μόνον, ἀλλ’ ἤδη καὶ πομπὰς Ἑλλήνων συντρέχεις καὶ ἐπὶ
 τὰ θέατρα ἐπείγῃ, ἐπιθυμήσας εἰς τῶν εἰσπορευομένων ἐκεῖ λογι-
 σθῆναι καὶ μετασχεῖν ἀκροαμάτων ἀπρεπῶν, ἵνα μὴ λέγωμεν
 μυσαρῶν, μὴ ἀκούσας τοῦ Ἰερεμίου λέγοντος· „Κύριε, οὐκ ἐκάθισα
 ἐν συνεδρίῳ αὐτῶν παιζόντων, ἀλλ’ ἐύλαβούμην ἀπὸ προσώπου 10
 χειρὸς σου“, καὶ τοῦ Ἰὼβ φάσκοντος τὰ ὅμοια· „Εἰ δὲ καὶ μετὰ
 γελοιαστῶν ἐπορεύθην ποτέ· ἴσταμαι γὰρ ἐν ζυγῷ δικαίῳ“. 3. τί
 δὲ βούλει μετασχεῖν τῶν ἑλληνικῶν λόγιων, ὄντων νεκρῶν ἀν-
 θρώπων ἐξ ἐπιπνοίας διαβόλου ἀποφανθέντων νεκροποιῶν καὶ
 πίστει ἀνατρεπτικῶν καὶ πρὸς πολυθείαν ἀπάγοντα τοὺς προσ- 15
 ἀνέχοντας αὐτοῖς; 4. ὑμεῖς οὖν, σχολάζοντες τοῖς τοῦ θεοῦ νόμοις,
 καὶ τῶν βιωτικῶν χρειῶν τούτους ἡγεῖσθε τιμιωτέρους, καὶ
 πλείονα τιμὴν νέμοντες αὐτοῖς συντρέχετε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ
 κυρίου, „ἣν περιεποιήσατο τῷ αἵματι“ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἡγαπη-
 μένου, τοῦ „πρωτοτόκου πάσης κτίσεως“. 5. αὕτη γὰρ θυγάτηρ 20
 ἐστὶν τοῦ ὑψίστου ἡ ὠδινήσασα ὑμᾶς διὰ τοῦ λόγου τῆς χάριτος
 καὶ μορφώσασα ἐν ὑμῖν τὸν Χριστόν, οὗ μέτοχοι γενόμενοι ἱερὰ
 μέλη ἐστέ καὶ ἐκλεκτά, „μὴ ἔχοντα σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἢ τι τῶν
 τοιούτων, ἀλλ’ ὡς ἅγιοι καὶ ἄμωμοι“ ἐν πίστει τετελειωμένοι
 ἐστέ ἐν αὐτῷ κατ’ εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ὑμᾶς. 25

LXII. Φυλάσσεσθε οὖν τοῦ μὴ συσχολάζειν τοῖς ἀπολλυμέ-
 νοις, ὅ ἐστιν συναγωγὴ ἐθνῶν, εἰς ἀπάτην καὶ ἀπώλειαν· οὐδεμία
 γὰρ κοινωνία θεῷ πρὸς διάβολον· ὁ γὰρ συναθροισζόμενος μετὰ
 τῶν τὰ τοῦ διαβόλου φρονούντων εἰς ἐξ αὐτῶν λογισθήσεται
 καὶ τὸ οὐαὶ κληρονομήσει. 2. φεύγετε δὴ καὶ τὰ ἀπρεπῆ τῶν 30
 θεαμάτων, τὰ θέατρά φημι καὶ τὰς ἑλληνικὰς πομπὰς, ἐπαοιδάς,
 κληδόνας, μαντείας, καθαρισμούς, οἰωνισμούς, ὄρνιθοσκοπίας,

9 Ier. 15, 17. — 11 Iob 31, 5. 6. — 19 Act. 20, 28. — 20 Col. 1, 15. —
 23 Eph. 5, 27. — 27 II Cor. 6, 14—16.

σκότος καὶ m p | θεοῦ b o | 29 τὰ b o p v a² : > a h | εἰς ἐξ αὐτῶν > b o |
 30 δέ h p v | 31 θεαμάτων τὰ θέατρα : θεάτρων b o | τὰ > h | 31, 32 ἐπα-
 οιδάς — ὄρνιθοσκ. > b o

iterum dicit: *Feminae a spectaculo venientes, venite; nam populus est, in quo non est prudentia.* Mulieres ergo ad ecclesiam vocat, eas, quas vocavit et liberavit eduxitque e spectaculo theatri; et apprehendit et accepit eas, ac docuit nos, ne amplius illuc eamus.

- 5 Dicit enim in Ieremia: *Iuxta vias gentium nolite discere.* Et iterum in Evangelio dicit: *In viam gentium ne abieritis.* 3. Hic ergo monet et adhortatur nos, ut prorsus fugiamus omnes haereses, quae sunt urbes Samaritarum, et iterum, ut valde fugiamus conventus gentilium neque intremus in congregationes peregrinas, et ut theatrum
10 prorsus fugiamus et coetus, qui idolorum causa fiunt. 4. Fidelis enim ne appropinquet quidem coetui, nisi ut victum corporis et animae emat. Abstinete ergo ab omni inani spectaculo idolorum et a festis coetuum eorum.

- LXIII. Qui iuniores sunt in ecclesia, in omnibus negotiis
15 necessariis diligenter sine socordia ministranto cum magna modestia ac verecundia. Omnes vos igitur fideles, in omni die et in omni tempore, si non estis in ecclesia, operibus vestris studete, ut in omni tempore vitae vestrae aut in eis perseveretis, quae Dei sunt, aut in opere vestro operemini et nunquam otiosi sitis.

1 Ies. 27, 11. — 5 Ier. 10, 2. — 6 Mt. 10, 5.

LXIII. Ὅτι ἀργὸν οὐ χρὴ ἐσθίειν τινὰ τῶν πιστῶν, ὡς οἱ περὶ Πέτρον ἀλλεῖς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, οἱ δὲ περὶ Παῦλον καὶ Ἀκύλαν σκηνοποιοί, οἱ δὲ περὶ Ἰούδαν Ἰακώβου γῆς ἐργάται· Ἰσορεῖ Ἡγήσιππος καὶ Τερτυλιανὸς ὁ Ῥωμαῖος. Quod inter fideles qui otiosus fuerit, non debeat comedere, quoniam qui cum Petro erant et reliqui apostoli fuerunt piscatores, qui cum Paulo et Aquila tabernaculorum fabricatores, qui cum Iuda Iacobi agricolae Hegesippo et Tertuliano Romano narrantibus.

1. ἀλλεῖς κτλ.] S. Scriptura docet, piscatoriam inter apostolos exercuisse Petrum, Andream, Iacobum Zebedaei et Ioannem eius fratrem (Matth. 4, 18. 21. Marc. 1, 16. 19. Luc. 5, 10), Paulum scenofactoriae artis fuisse similiter

atque Aquilam (Act. 18, 2. 3). Amplius non dicit. Hegesippus autem apud Eusebium H. E. III, 20, 4 nepotes Iudae fratres Domini tradit agrum coluisse. Quam notitiam auctor lemmatis capitis etiam Tertulliano attribuit; sed falsus est atque in errorem eo inductus esse videtur, quod non Hegesippum ipsum legebat, sed Eusebium ex eo haurientem et post eum tanquam alterum persecutionis Domitiani testem Tertullianum producentem. Similiter ac Constitutor Hieronymus Ep. 125 c. 11 universe dicit, apostolos habentes potestatem de evangelio vivere laborasse manibus suis. Augustinus De opere monachorum c. 19—20 autem ex I Cor. 9, 4—6 colligit Paulum et Barnabam solum manibus suis operatos fuisse.

νεκρομαντείας, ἐπιφωνήσεις, ὅτι γέγραπται· „Οὐ γὰρ ἔστιν οἰωνισμός ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραήλ“, καὶ πάλιν· „Οἰωνισμα ἁμαρτία ἐστίν“, καὶ ἀλλαχοῦ· „Οὐκ οἰωνιεῖσθε, καὶ κληδόσι καὶ μαντεῖαις καὶ ἐγγαστριμύθοις οὐκ ἐπακολουθήσετε, φαρμακοὺς οὐ περιποιήσετε“. διὸ παραινεί καὶ ὁ Ἰερემίας λέγων· „Κατὰ τὰς 5 ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ πορεύεσθε, καὶ ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβείσθε“. 3. διόπερ χρὴ τὸν πιστὸν φεύγειν τὰς συνόδους τῶν ἀσεβῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καὶ τῶν λοιπῶν αἱρετικῶν, ἵνα μὴ τῷ συσχολάξῃν αὐτοῖς παγίδας λάβωμεν ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς, ὅπως μὴ συναναστρεφόμενοι ταῖς ἐορταῖς αὐτῶν, αἵτινες 10 ἐπὶ τιμῇ τῶν δαιμόνων ἐπιτελοῦνται, κοινωνήσωμεν αὐτοῖς καὶ τῆς ἀσεβείας. 4. φευκταί δὲ αὐτῶν καὶ αἱ πανηγύρεις καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἐπιτελούμενα παίγνια· πιστὸν γὰρ ἐν πανηγύρει οὐ χρὴ παραβάλλειν πλεον τοῦ σωματίον πρίασθαι καὶ ψυχὴν περιποιήσασθαι καὶ ἑτέρα τινὰ συνωνήσασθαι τῶν πρὸς σύστασιν ἁρμο- 15 ζόντων. ἀπέχεσθε οὖν πάσης τῆς τῶν εἰδώλων πομπῆς, φαντασίας, πανηγύρεως, συμποσίων, μονομαχίας, καὶ πάσης θέας δαιμονικῆς.

LXIII. Οἱ δὲ νεώτεροι τῆς ἐκκλησίας, ἐν πάσαις ταῖς χρείαις ἀόκνως λειτουργεῖν σπονδάζετε, μετὰ πάσης σεμνότητος τοῖς ἔργοις 20 ὑμῶν σχολάζετε, ὅπως ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ ὑμῶν „ἥτε ἐπαρχοῦντες“ καὶ „ἑαυτοῖς“ καὶ τοῖς πενομένοις, „πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρεῖν τῇ“ τοῦ θεοῦ „ἐκκλησίαν“. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, σχολάζοντες τῷ λόγῳ τοῦ εὐαγγελίου, ὅμως καὶ τῶν ἐπεργίων οὐκ ἀμελοῦμεν· οἱ μὲν γὰρ εἰσιν ἐξ ἡμῶν ἄλιεῖς, οἱ δὲ σκηνοποιοί, οἱ δὲ γῆς 25

1 Num. 23, 23. — 2 I Reg. 15, 23. — 3 Lev. 19, 26; Deut. 18, 10. 11: — 5 Ier. 10, 2. — 21 I Tim. 5, 16.

1 νεκρομ. a h : νεκύομ. p v, νεκοιομ. b o | 3 καὶ + πάλιν b o | οἰωνεῖσθε b o | κληρόναις b h o | 5 περιποιήσετε a o : -ποιήσεσθε h, -ποιεῖσθαι b, -βιώσετε p v | διὸ + καὶ b o | κατὰ > b o | 7 χρὴ τόν : ἐχρῆν b o | 11 κοινωνήσωμεν h | 12 δ' h | αἱ > o | 13 ταύταις h o | πιστῶν a | 14 σωματίον h | 15 καὶ ἔτ. τ. συνωνήσασθαι > h | συνων. τῶν : ὀνίσασθαι τὰ (τὰς o) b o | 15/16 ἁρμοζόντων : ἡμετέραν ἁρμόζοντα b o | 18 δαιμονικῆς : σατανικῆς b o | 19 ταῖς ἐκκλησίαις b h o | 20/21 μετὰ — σχολάζετε > h, signum indicat verba i. m. addita fuisse; margine autem valde praecisa locus evanuit | 21 τῷ > b o | 22 καὶ pr > h | 24 ὁμολῶς h | ἐπεργασίαν b o | 25 δὲ pr : ἄλλοι b o | γῆς : τῆς γ. b o

2. Dicit enim Dominus: *Imitare fornicam, o piger, et sectare vias eius, et fias sapientior illa, quae, cum non colat nec coactorem habeat nec sub potestate sit, colligit in aestate victum suum et reponit cibum multum in messe.* 3. Et iterum dicit: *Vade ad apem et disce, quomodo operetur, quae opus suum sapienter perficit et de cuius labore affertur divitibus ac pauperibus ad cibum; amatur ac laudatur, quamquam exigua est robore; honorat sapientiam et celebris facta est.* 4. *Usquequo, piger, dormis? Quando consurges e somno tuo? Paululum dormis, et paululum dormitas, et paululum sedes et paululum manus tuas in pectore tuo ponis, et consequetur quasi viator paupertas et egestas quasi homo sollers. Si vero impiger fueris, multi et uberes fient ut fons proventus tui, et paupertas ut cursor deficiens longe a te recedet.* 5. *Laborate igitur omni tempore; labes enim irreparabilis est pigritia. Si quis autem apud vos non operatur, hic nec manducet.* Nam pigros odit Dominus Deus; piger enim non potest esse fidelis.

1 Prov. 6, 6. 7. — 4 Prov. 6, 8—11. — 14 II Thess. 3, 10.

1/2 λέγει — ὁ κνηρὲς > ο | 2 ἴθι h | 3 εἰδὼς h p v : ἰδὼν a o LXX, > b | γίνου b o v | ἐκείνῳ : ἐκείνου b p, ἐκεῖνος h | 4 οὐδὲ pr a h : μὴδὲ b o p v | οὐδὲ sec a h : μὴδὲ p v, μὴ b o | 5 ἐτοιμάζε ο | τροφήν + αὐτοῦ h | 6 παρακατάθεις p, παράταξιν m v | 8 καί : τε καὶ b h | 8/9 πορίζονται ο | 9 τε b o | ἐπίδοξος : ἐπίδωρος a² i. m. addens ἐν ἄλλῳ, item Turrianus fol. 50^b, fortasse per errorem; codex saltem hanc lectionem exhibens hucusque non est inventus | καίπερ : ὥσπερ a | 10 ἀσθενής : ἀσθενούς a, + τὴν σοφίαν τιμήσασα προήχθη b o A | ὧ b h o : > a p v LXX | 11 μέν : γὰρ b o | 12 δὲ pr > b o | στήθη : τὸ στήθος b o | 13 καὶ > ο | 17 περιέβαλεν ο LXX | 18 ὁ b o : > a h p v | αὐτοῦ pr : ἑαυτοῦ a | κατέφαγεν p v | 19 τὰς χεῖρας b h o A LXX | 20 διὰ b o p v : δι' a h | ἢ δόκωσις (a², δόκησις a) : ἄνθρωπος h | 21 γὰρ > ο | 22 ἐργάζεται p v | μὴδὲ p v | 23 ὁ pr > p v | ὁ sec > h | 24 τῶν + τῷ ο | προσενεχόντων a | subscripsit περὶ ἐπισκόπων

ἐργάται, πρὸς τὸ μηδέποτε ἡμᾶς ἀργοὺς εἶναι. 2. λέγει δέ που καὶ ὁ Σολομών· „Ἴσθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρέ, καὶ ζήλωσον εἰδὼς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ γενοῦ ἐκείνου σοφώτερος· ἐκείνου γὰρ γεωργίου μὴ ὑπάρχοντος, οὐδὲ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων οὐδὲ ὑπὸ δεσπότην ὢν, ἐτοιμάζεται θέρους τὴν τροφήν πολλήν τε ἐν τῷ 5 ἀμνητῷ ποιεῖται τὴν παράθεσιν. 3. ἢ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν καὶ μάθε, ὡς ἐργάτης ἐστὶν τὴν τε ἐργασίαν ὡς σεμνὴν ἐμπορεύεται· ἥς τοὺς πόνοὺς βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑγίαν προσφέρονται, ποθεινὴ δέ ἐστι καὶ ἐπίδοξος, καίπερ οὕσα τῇ ῥώμῃ ἀσθενής“. 4. καὶ ἐξῆς· „Ἔως πότε, ὃ ὀκνηρέ, κατάκεισαι, πότε 10 δὲ ἐξ ὕπνου ἐγερθήσῃ; ὀλίγον μὲν ὑπνοῖς, ὀλίγον δὲ κάθησαι, μικρὸν δὲ νυστάξεις, ὀλίγον δὲ ἐναγκαλίξῃ χερσὶ στήθη· εἴτα παραγίνεται σοι ὥσπερ κακὸς ὁδοιπόρος ἡ πενία, καὶ ἡ ἔνδεια ὥσπερ ἀγαθὸς ὁρομεύς. ἐὰν δὲ ἄοκνος ᾖς, ᾗξει ὥσπερ πηγὴ ὁ ἀμνητός σου, καὶ ἡ ἔνδεια ὥσπερ κακὸς ἀνὴρ ἀπαντομολήσει“. 15 5. καὶ πάλιν· „Ὁ ἐργαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ γῆν πλησθήσεται ἄρτων“, καὶ ἐν ἄλλοις φησὶν· „Ὁ ἀργὸς περιέλαβεν τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ ἔφαγεν τὰς σάρκας αὐτοῦ“, καὶ ἐξῆς· „Κρύψας ὁ ὀκνηρὸς τὴν χεῖρα αὐτοῦ οὐ δυνήσεται ἀπενεγκεῖν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ“, καὶ πάλιν· „Διὰ ἀργίαν χειρῶν ταπεινωθήσεται ἡ δόκωσις“. 20 6. ἐργάζεσθε οὖν ἐνδελεχῶς· ἀθεράπευτος γὰρ ἐστὶν ἀργοῦ μῶμος. „εἰ δέ τις μὴ ἐργάζεται, οὗτος παρ' ὑμῖν μὴ ἐσθιέτω“. ἀργοὺς γὰρ μισεῖ καὶ ὁ κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν· ἀργὸς γὰρ εἶναι οὐκ ὀφείλει οὐδεὶς τῶν θεῶν προσανεχόντων.

2 Prov. 6, 6—8. — 10 Prov. 6, 9—11. — 16 Prov. 12, 11; 28, 19. — 17 Eccles. 4, 5. — 18 Prov. 19, 24. — 20 Eccl. 10, 18. — 22 II Thess. 3, 10.

βιβλίον δευτέρον ν, τέλος τοῦ β' βιβλίου περὶ ἐπισκόπων ρ, τέλος τοῦ περὶ ἐπισκόπων βιβλίου δευτέρον m

III.

I. *Viduas autem constituite eas, quae non sunt minores quinquaginta annis*, ut quodammodo propter aetatem longe absint a suspicione, se futuras esse duorum virorum. 2. Si iuniorē constitueritis in loco viduarum eaque non ferens viduitatem propter
5 iuventutem nupserit, ignominiam afferet gloriae viduitatis et rationem reddet Deo, primo quod duorum virorum fuit, deinde quod Deo promisit se viduam futuram esse atque sicut vidua accepit

1 I Tim. 5, 9.

I. Titulus deest.

1. *χήρας κτλ.*] Quae I Tim. 5, 9—13 de viduis dicuntur, de diaconissis intellegenda esse videntur et a veteribus intellecta sunt. Itaque viduae et diaconissae saepe non minus confunduntur quam distinguuntur. In Didascalia diaconissae nonnisi viduae esse videntur, quibus ministerium ad feminas pertinens commissum erat. Constitutiones autem maius inter eas discrimen faciunt. Subiciunt III, 7, 1 viduas diaconissis; praecipiunt VI, 17, ut diaconissae primo e virginibus, secundo demum e viduis univiris eligantur, et VIII, 20 diaconissas inter ordines sacros enumerant, viduas autem VIII, 25 inter ordines ecclesiasticos, in quos candidatus sine manus impositione recipiebatur. Cum autem viduae olim diaconissae essent, intellegimus, cur tanti aestimatae fuerint. Salutantur ab Ignatio Smyrn. 13, 1. A Clemente Alex. Paed. III, 12, 97 p. 309 inter personas electas collocantur una cum presbyteris, episcopis, diaconis. A Tertulliano Ad uxorem I, 7, De praescriptionibus c. 3, De monogamia

c. 11 et in Clementis Homilia XII, 36 iisdem hominibus ecclesiasticis adiunguntur. Ab Origene In Iesaiam hom. VI, 3 (De la Rue III, 117) dicuntur ecclesiastico honore dignae, In Lucam hom. 17 (III, 953) in ecclesiastica dignitate constitutae ut episcopi, presbyteri, diaconi, In Ioannem tom. 32 c. 7 (IV, 422) *καταλεγόμεναι ἐκκλησιαστικὴν τιμὴν*. Chrysostomus autem ordinem viduarum suo tempore proprie iam non exstitisse testatur, Hom. in illud vidua eligatur c. 3 (ed. Ben. III, 313) dicens: *καθάπερ γὰρ εἰσι παρθένων χοροί, οὕτω καὶ χηρῶν τὸ παλαιὸν ἦσαν χοροί*. — *ἐξήκοντα*] Cum diaconissae tempore progrediente non solum e viduis, sed etiam e virginibus eligerentur (iam Ignatius Smyrn. 13, 1 virgines laudat vocatas viduas), hoc apostoli decretum saepius neglegebatur. Tertullianus De virg. vel. c. 9 virginem cognitam habuit in viduatu ab annis nondum viginti collocatam. Basiliius M. can. 24 quoque de viduis ecclesiasticis iunioribus dicit. Tertullianus quidem praeceptum inculcat similiter atque auctor Didascaliae et

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ.

ΠΕΡΙ ΧΗΡΩΝ.

Ι. „Χήρας δὲ καθιστᾶτε μὴ ἔλαττον ἑτῶν ἐξήκοντα“, ἵνα
 τρόπῳ τινὶ τὸ τῆς διγαμίας αὐτῶν ἀνύποπτον βέβαιον ὑμῖν διὰ
 τῆς ἡλικίας ὑπάρχῃ. 2. εἰ δὲ νεωτέραν καταστήσῃτε εἰς τὸ χηρικὸν 5
 καὶ μὴ φέρουσα τὴν ἐν νεότητι χηρεῖαν γαμηθῇ, ἀπρέπειαν ἐμ-
 ποιήσῃ τῇ δόξῃ τοῦ χηρικοῦ καὶ λόγον ὑφέξει τῷ θεῷ, οὐχ ὅτι
 δευτέρῳ γάμῳ συνήθῃ, ἀλλ' ὅτι τὴν ἑαυτῆς ἐπαγγελίαν οὐκ
 ἐφύλαξεν, „καταστρηνιάσασα τοῦ Χριστοῦ“. 3. διὸ χρὴ μὴ προ-
 πετῶς ποιεῖσθαι τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ μετὰ ἀσφαλείας, „κρείσσον“ 10
 γὰρ αὐτῇ „ἔστιν μὴ εὐξασθαι, ἢ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι“.

3 I Tim 5, 9. — 9 I Tim. 5, 11. — 10 Eccles. 5, 4.

1 βιβλίον : λόγος b o, similiter in libris sequentibus | 3 χήρας δὲ κ. :
 ἐπειδὴ περὶ χηρῶν κατήντησεν ὁ λόγος, χήρας καθίστα (καθιστάναι δεῖ ο)
 b o | καθίστασθαι h | ἐλάττους s | ἐξήκοντα : ̅ξ a p | 4 ἡμῖν b o | διὰ : ἐκ
 b o | 5 ἡλικίας + αὐτῶν m p v | νεωτέρα καθίστατε (-ται) b o | κατα-
 στήσετε h m v, καθίστατε b | 6/7 ἐνποιήσῃ τῷ b o | 9 καταστρηνιάσα ο |
 καταστρ. τοῦ Χριστοῦ : διότι μετὰ πίστεως καὶ φόβου θεοῦ οὐκ ἦλθε τοῦ
 φυλάξαι τὴν ἐπαγγελίαν b, quae verba Turrianus illis in textu addidit omittens
 τοῦ ante φυλάξαι | 10 ἀσφαλείας : ἀμελίας b, + οὐκ ἐφύλαξεν τὴν ἐπα-
 γγελίαν διότι μετὰ πίστεως καὶ φόβου θεοῦ οὐκ ἦλθον τοῦ φυλάξαι
 τὴν ἐπαγγελίαν ο cf. nota ad lin. 9 | 11 αὐτῇ a h : αὐτὴ p, αὐτὴν m v,
 αὐτῆς b o | ἔστιν : ante αὐτῇ m p v, > b o | εὐξασθαι pr + καὶ ἀπο-
 δοῦναι b o

anno 390 Theodosius imperator cf.
 Cod. Theodos. lib. XVI tit. II l. 27;
 Sozom. H. E. VII, 16. Synodi autem
 Chalcedonensis c. 15 et Trullana c. 14
 nonnisi annos quadraginta praescribunt.
 Viduas quidem non nominant; earum
 canones autem haud dubie etiam ad
 viduas in ordine diaconissarum collo-
 candas referendi sunt.

2. χηρικόν] i. e. viduatus vel ordo
 viduarum, cf. 2, 1; VIII, 25; Clem. Hom.

XII, 36, ubi Petrus dicitur ἐπίσκοπον
 καταστήσας καὶ πρεσβυτέρους δώ-
 δεκα ὁρίσας καὶ διακόνους δειξας
 καὶ χηρικὰ συστησάμενος, Clem.
 Recogn. VI, 16, ubi Rufinus ultima
 verba interpretatur: Instituit etiam or-
 dinem viduarum. Ps.-Ign. Philipp.
 15, 1: τὸ τάγμα τῶν χηρῶν. — κατα-
 στρηνιάσασα τοῦ Χρ.] Similiter Ps.-
 Ign. Ant. 11, 1.

5. Ἀννῶ] cf. Ps.-Ign. Philad. 4, 8.

nec mansit in viduitate. 3. Si iunior autem exiguum tempus cum viro suo fuit et vir eius decedit aut ex aliqua alia causa separatio fit et manet apud se singularis, in honore viduitatis existens, a Deo beatitudinem accipiet, quia imitata est viduam Sarepthis Sidoniorum commorantem, apud quam sanctus angelus, Dei propheta, subsedit, aut erit sicut Anna, quae Christi adventum praedicavit, et testimonio accepto propter virtutem suam honore honorabitur in terra ab hominibus et gloriam a Deo in caelis consequetur.

II. Iuniores vero viduae in loco viduarum ne instituantur, 10 sed adiuventur ac sublevantur, ne ratione inopiae secundas nuptias facere cupiant et exoriatur negotium offensionis. 2. Hoc enim sciatis, eam, quae semel nupsit, iuxta legem etiam secundo nubere, eam autem, quae ultra progreditur, esse meretricem.

4 III Reg. 17, 9—24. — 6 Luc. 2, 36—38.

II. *iuxta legem etc.*] Auctor, ut ex praecedentibus apparet, secundis nuptiis quidem non favet, sed eas legitimas putat nec prohibere vult. Similiter Paulus apostolus I Cor. 7, 9; I Tim. 5, 14; Hermas Mand. IV, 4, 2; Clemens Alex. Stom. III, 12, 82 p. 548; Epiph. H. 59 c. 6; Expos. fid. c. 21.

* * *

II. *Ὅτι παραιτητέον καθιστᾶν νεωτέρας χήρας διὰ τὸ ὑποπτόν.* Quod cavendum sit, ne quis viduas iuniores constituat propter suspicionem.

2. *μετὰ ἐπαγγελίαν*] Haec inserens Constitutor sententiam Didascaliae invertit, quae hoc loco non viduam ecclesiasticam vel continentiam professam ante oculos habet. Ceteroquin plures veterum de secundis nuptiis in universum severius iudicabant, non solum Montanistae, sed etiam Catholici: Athenagoras Legat. c. 33, Tertullianus Apolog. c. 46, Minucius Felix Octav. c. 24, 3; 31, 5; Origenes In Lucam hom. 17 (III, 953), Basilius M. can. 4. Ecclesia digamos a sacris ordinibus arcebat. Synodi Neocaesarensis c. 7

et Laodicena c. 1 secundis nuptiis paenitentiam parvam tribuebant. Contra Chrysostomus In illud vidua eligatur c. 5 (ed. Ben. III, 315): *ὥσπερ οὖν καλὸν μὲν ὁ γάμος, κρείσσων δὲ ἡ παρθενία, οὕτω καλὸν μὲν καὶ ὁ δεύτερος γάμος, κρείσσων δὲ αὐτοῦ ὁ πρῶτος καὶ μόνος.* Methodius Sympos. III, 12 I Cor. 7, 9 interpretans: *οὐκ αὐτὸ τοῦτο διγαμίαν ἀποφηνάμενος καλόν, ἀλλ' ἄμεινον κρίνας τῆς ἐκπυρώσεως. — τριγαμία κτλ.*] Gregorius Naz. Orat. 37 c. 8 tertias nuptias *παρανομίαν* appellat, Basilius M. can. 4 *οὐκ ἔτι γάμον, ἀλλὰ πολυγαμίαν, μᾶλλον δὲ πορνείαν κεκολασμένην.* Similiter iudicant Graeci fere omnes. Epiphanius autem H. 59 c. 6 mitiorem sententiam pronuntiat, et Latini omnes paucis exceptis. Augustinus De bono viduitatis c. 12 n. 15 hominibus de tertiis et de quartis et de ultra pluribus nuptiis quaestionem moventibus respondet, se nec ulla nuptias audere damnare nec eis verecundiam numerositatis auferre. — *τὸ δὲ ὑπὲρ τὴν τριγαμίαν κτλ.*] Gregorius Naz. Orat. 37 c. 8: *ὁ δὲ ὑπὲρ*

4. εἰ δέ τις νεωτέρα ὀλίγον χρόνον σὺν τῷ ἀνδρὶ ποιήσασα καὶ ἀποβαλοῦσα αὐτὸν διὰ τελευτῆς ἢ δι' ἀφορμῆς τινος ἑτέρας, καὶ μένη ἐφ' ἑαυτῆς δῶρον ἔχουσα χρείας, μακαρία εὖρεθήσεται, ὁμοιωθεῖσα τῇ ἐν Σαρεφθοῖς Σιδωνία χήρᾳ, πρὸς ἣν ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ προφήτης Ἠλίας ἐπεξενώθη. 5. ἡ τοιαύτη ἐξομοιωθήσεται 5 Ἄννη „τῇ θυγατρὶ Φανουὴλ τῇ ἐκ φυλῆς Ἀσὴρ, ἣ οὐκ ἀφίστατο τοῦ ἱεροῦ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν προσμένονσα ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς, οὓσα μὲν ἐτῶν ὀγδοήκοντα, ζήσασα δὲ μετὰ ἀνδρὸς ἐκ τῆς παρθενίας αὐτῆς ἔτη ἐπτά“, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ δοξάσασα παρουσίαν „ἀνθωμολογεῖτο τῷ κυρίῳ καὶ ἐλάλει περὶ 10 αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδοκῶσιν λύτρωσιν ἐν Ἰσραὴλ“. ἡ τοιαύτη μαρτύριον λαβοῦσα τιμηθήσεται, κλέος ἔχουσα καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἐπὶ γῆς καὶ παρὰ θεῶ ἐν οὐρανοῖς τὸν αἰώνιον ἔπαινον.

II. Αἱ δὲ νεώτεραι χῆραι εἰς χηρικὸν μὲν μὴ ἐντασέσθωσαν, μήποτε προφάσει τοῦ μὴ δύνασθαι κρατεῖν τῆς ἀκμῆς ἐπὶ δευτε- 15 ρογαμίαν ἐλθοῦσαι ἐν πράγματι γένωνται· ἐπικουρεῖσθωσαν δὲ καὶ βοηθεῖσθωσαν, ἵνα μὴ προφάσει τοῦ λείπεσθαι ἐπὶ δευτερογαμίαν ἐλθοῦσαι ἐν πράγματι ἀπρεπεῖ ἐνοχέθωσιν. 2. καὶ τοῦτο γὰρ εἰδέναι ὀφείλετε, ὅτι μονογαμία μὲν κατὰ νόμον γινομένη δικαία, ὥς ἂν κατὰ γνώμην θεοῦ ὑπάρχουσα, διγαμία δὲ μετὰ 20 ἐπαγγελίαν παράνομον, οὐ διὰ τὴν συνάφειαν, ἀλλὰ διὰ τὸ ψεῦδος, τριγαμία δὲ ἀκρασίας σημεῖον, τὸ δὲ ὑπὲρ τὴν τριγαμίαν προφανῆς

4 III Reg. 17, 9—24. — 6 Luc. 2, 36—38.

2 καὶ > m | 4 ὁμοιωθήσεται h | σαρεπτοῖς o, σαραπιτῆς b | σιδῶνι b o | 45 τοῦ θεοῦ > m p v | 5 ἐπεξενώθη b h m o v : ἐξενώθη a, ἐξεναγίθη p | 6 Ἄννη a m o p : ἄννα b h v | τῇ + ἡ b o | 7 παραμένονσα b o | 8 ὀγδοήκοντα b o p v : ὀγδ. ἐπτά h, πδ a cf. Luc. 2, 37 | ζήσασα : καὶ ζ. b | δέ : a² i. m., > a | μετὰ + τοῦ o | 9 ἐκ : ἀπὸ o | 10 δοξάσασαν b o | 11 προσδοκῶσιν : προσδεχομένοις m p v | Ἰσραὴλ a b o A B : ἱερουσαλὴμ h p v | 12/13 ἐπὶ γῆς παρὰ ἀνθρώποις m p v | 13 γῆς : τῆς γ. b o | 14 ὑποτασέσθωσαν m | 17 λυπεῖσθαι b | 18 ἔλθουσιν b | ἐνεχθῶσιν o | 20 δίκ. ὥς : δικαίως o | 21 ἐπαγγελίαν : τὸ ἐπάγγελμα b o | παράνομος h | 22 δὲ h m p v : δ' a, > b o | προφανῶς b o

τοῦτο χοιρώδης. Basil. M. can. 4 et 80 ut tertias nuptias sic etiam sequentes nomine *πολυγαμία* designare videtur. Basilius Macedo (867—886) quartum coniugium tanquam οὐ γάμον irritum

declaravit, et Leo VI eius filius, cum nihilominus anno 906 quartum matrimonium iniret, a Nicolao Mystico patriarcha Constantinopolitano excommunicatus est.

III. Propterea et succurrite iunioribus, ut in castitate Deo adhaereant. Operam ergo eis impende, episcope. 2. Et memor esto etiam pauperum eosque manu suscipe ac nutri.

IV. Si qui inter eos sunt, qui non sunt vidui aut viduae, et
 5 propter paupertatem aut propter morbum aut propter liberos alendos auxilio indigentes sunt in penuria, omnibus te oportet operam impendere omniumque curam tenere. 2. Qui enim dona dant, non suis manibus ea viduis dent, sed tibi conferant, ut tu, qui calamitosos maxime cognoscis, *tanquam bonus dispensator* eis dispertias
 10 e donis tibi datis. Namque Deus novit dantem, etiamsi non ipse occurrit. 3. Et si dispertis, dic eis nomen eius, qui dedit, ut nominatim pro eo precentur. 4. In omnibus enim scripturis Dominus de pauperibus admonet ac praecipit, maxime si participantes sunt, et rursus per Iesaiam addit sic dicens: *Frange esurienti panem*
 15 *tuum et pauperem tecti expertem induc in domum tuam; et si videris*

9 I Petr. 4, 10. — 13 Gal. 6, 10. — 14 Ies. 58, 7.

13 maxime si: sic vertimus respicientes contextum vel vocabulum sequens: etiam S

1 ἀναμφιβόλως b | 2 ἐνὶ > b o | 3 νεωτέρας b o | 4 δεύτερος: νεώ-
 τερος h | 6 πρὸς. μᾶλλον ~ o | 8 πλειόνων: πολλῶν b o | 11/12 μνημόνευε
 ᾧ ἐπίσκοπε m p v | 16 τί γὰρ εἴ τις: εἰ γὰρ τινες b o a² i. m. | ἢ χῆροι
 > m p v | 16/17 χορῶν: -ωσιν ἢ h | 18 πάντων: πάντας b o, πάντα v |
 19 διδόασιν: διδόντες b o | 20 ὁ > b o | 21 ὡς ἀγ. οἰκονόμος post δόμα-
 τος h | μερίση b, -σης o | αὐτὰ h | 22 γινώσκει: γνωρίζει m p v | 23 μερι-
 ζεται h o p | ὅς a h m v: αὐτὸς b o p | 24/25 μακ. λέγε δέ: μακαριόμενος
 λέγεται b o | 25 τίς + ἐστιν m p v | καὶ sec > o | 26 ὑπὲρ > b o | προσ-
 εύχονται h m: -χονται a v, -ξονται b o, εὐχονται p | ἅπαντας p v | 27 φιλο-
 κρινούντα b h o: φυλοκρινούντας (φιλ. m) a m p v | ὃ > b h v | ὃ (εἰ ο) ἢ :

3. νεωτέραις κτλ.] Hoc loco Con-
 stitutor Paulum sequens viduis iunio-
 ribus secundas nuptias concedit easque
 confirmat argumentis, quae apostolus
 de neophyto non ordinando et de di-
 vitiis non expetendis attulit.

III. Ὅποίας εἶναι χοῇ τὰς (+ ὄν-
 τως v) χήρας καὶ ὅπως ἐπικονοεῖσθαι
 παρὰ τοῦ ἐπισκόπου. Quales esse
 esse decet viduas (veras) et quomodo
 ab episcopo debent adiuvari.

2. τοῖς ἐν θλίψει ἔξετ.] Cf. VIII,
 10, 14.

IV. Ὅτι πάνθ' ὄντιναοῦν ἐνδεῇ
 εὐποιεῖν χοῇ. Quod oportet unicui-
 que indigenti benefacere.

3. Cyprianus Ep. 62 c. 5 quoque
 testatur, nomina beneficorum publicata
 esse, ut pro eis preces fierent. Simi-
 liter Hieronymus Ad Ierem. 11, 15. 16
 (Migne PL 24, 755); Ad Ezech. 18, 8
 (PL 25, 175).

πορνεία καὶ ἀσέλγεια ἀναμφίβολος. 3. ὁ γὰρ θεὸς μίαν γυναῖκα ἐνὶ ἀνδρὶ δέδωκεν ἐν τῇ δημιουργίᾳ. „ἔσονται“ γὰρ „οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν“. νεωτέραις δὲ μετὰ τὴν τοῦ πρώτου τελευτὴν συγκεχωρήσθω καὶ ὁ δεύτερος, ἵνα μὴ „εἰς κρίμα τοῦ διαβόλου ἐμπέσωσιν καὶ παγίδας πολλὰς καὶ ἐπιθυμίας ἀνοήτους καὶ ἐπιζημίους“ 5 ψυχὰς, αἵτινες κόλασιν προξενούσιν μᾶλλον, ἢ ἄνεσιν.

III. Αἱ δὲ ἀληθιναὶ χῆραι εἰσιν αἱ μόνανδροι ὑπάρξασαι, „μαρτυρούμεναι“ ὑπὸ πλειόνων „ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς“, χῆραι τῷ ὄντι, σώφρονες, ἀγναί, πισταί, εὐσεβεῖς, „τεκνοτροφήσασαι“ καλῶς καὶ „ξενοδοχήσασαι“ ἀμέμπτως, ὧν καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι χρὴ ὡς 10 θεῷ ἀνακειμένων. 2. ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν πενήτων, ὧς ἐπίσκοπε, μνημόνευε καὶ αὐτοῖς χεῖρα ὀρέγων ἐπικουρίας καὶ πρόνοιαν αὐτῶν ποιούμενος, „ὡς θεοῦ οἰκονόμος“ εὐκαίρως ἐκάστῳ διανέμων τὰ πρόσφορα, χήραις καὶ ὀρφανοῖς καὶ ἀπεριστάτοις καὶ τοῖς ἐν θλίψει ἐξεταζομένοις. 15

IV. Τί γὰρ εἴ τις μὴ εἰσιν χῆραι ἢ χῆροι, βοηθείας δὲ χρήζουσιν διὰ πέναν ἢ διὰ νόσον ἢ διὰ τεκνοτροφίαν; πάντας σε δεῖ ἐφορᾶν καὶ πάντων ἐπιμελεῖσθαι. 2. οἱ γὰρ τὰ δόματα διδόντες οὐκ αὐτοσχεδίως αὐτὰ διδόασιν ταῖς χήραις, ἀλλὰ συνεισφέρουσιν ἀπλῶς, ἐκούσια αὐτὰ ὀνομάζοντες, ὅπως σὺ ὁ ἐπιστάμενος τοὺς 20 θλιβομένους ἀκριβῶς „ὡς ἀγαθὸς οἰκονόμος“ μερίζῃς αὐτοῖς ἐκ τοῦ δόματος· ὁ γὰρ θεὸς γινώσκει τὸν δεδωκότα, καὶ ἀπόντος αὐτοῦ ὑπὸ σοῦ τοῖς δεομένοις μερίζεται· καὶ ὃς μὲν ἔχει τὸν τῆς εὐποιίας μισθόν, σὺ δὲ τὸν τῆς εὐσυνειδήτου οἰκονομίας μακαρισμόν. 3. λέγε δὲ αὐτοῖς καὶ, τίς ὁ δεδωκώς, ἵνα καὶ ἐξ ὀνό- 25 ματος ὑπὲρ αὐτοῦ προσεnýχωνται. 4. χρὴ γὰρ εὖ ποιεῖν πάντας ἀνθρώπους, μὴ φιλοκρινούντα τοῦτον ὅστις ἢ ἢ ἐκεῖνον· ὁ γὰρ κύριός φησι· „Παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου“. ὁ γὰρ δὴλον δὲ ὡς τῷ χρήζοντι κατὰ ἀλήθειαν, καὶ φίλος ἢ καὶ ἐχθρός, καὶ συγγενής καὶ ἀλλότριος, καὶ ἄγαμος καὶ γεγαμηκὼς ὑπάρχη. 5. ἐν πάσῃ 30 γὰρ γραφῇ ὁ κύριος περὶ τῶν πενήτων παραινεί, λέγων διὰ μὲν Ἡσαίου· „Διάρρηπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν ἴδῃς γυνόν, περιβάλε, καὶ

2 Gen. 2, 24. — 3 I Tim. 5, 14. — 4 I Tim. 3, 6; 6, 9. — 8 I Tim. 5, 10. — 12 Sirach 7, 32. — 13 Tit. 1, 7. — 21 I Petr. 4, 10. — 28 Luc. 6, 30. — 32 Ies. 58, 7.

εἰ b | 29 εὐγενής m p v | 32/33 ἀστέγους > b v | 33 σου : + λέγων σοι b o | ἐὰν + δὲ a

nudum, operi eum, et domesticos carnis tuae ne despexeris. Itaque omni modo pauperibus consulatis.

- V. Omnis vero vidua debet esse mitis et pacata et quieta et malitiae et irae expers, neque garrula nec clamosa nec volubilis
 5 linguae nec litium amans, et si quid turpe fieri viderit vel audierit, esto quasi non videns et quasi non audiens. 2. Nihil autem aliud curet vidua nisi orare pro dantibus et pro tota ecclesia. 3. Ab aliquo quidpiam interrogata ne protinus respondeat praeterquam de iustitia solum ac de fide in Deum; atque eos, qui catechizari
 10 volunt, ad praepositos mittat eisque, qui eam interrogant, det responsum solum. 4. De dissolutione idolorum et quod nisi unus Deus est, et de tormento et de requie et de regno nominis Christi et de eius dispensatione non debet loqui vidua nec laicus; cum enim loquuntur doctrinam nescientes, verbo infamiam afferunt.
 15 5. Nam Dominus noster verbum evangelii cum sinapi comparavit; sinapis autem, nisi arte condita fuerit, amara est et acris eis, qui ea utuntur. Ideo Dominus noster in Evangelio dixit viduis ac laicis omnibus: *Ne mittatis margaritas vestras ante porcos, ne con-*

3 I Tim. 5, 13. — 7 I Tim. 5, 5. — 15 Mt. 13, 31. — 18 Mt. 7, 6.

1 καὶ διὰ : διὰ δὲ b o | 3 σοι : σοι b o | 4 σολομώντος o | 6 καὶ > b :
 πάλιν : πᾶσιν b o | 9 ὁ pr > m | 11 τοῦ pr > a | εἰσακούειν b o | 11/12 τοῦ
 δεομ. : πένητος b o | 14/15 ἄκακος ἀόργητος ∞ m p v | 15 κραίγασα b o |
 16 μὴ λεξιθῆρος : μὴ ἀλεξήθηρος b o, > h | μὴ δισσ. > b o | δισσόλογος :
 δίγλωσσος h | πολυπράγμων b o | 17 καὶ pr > m o p v | ἔστω ὡς μὴ βλ.
 καὶ > m p v | 18 ὡς μὴ ἀκ. ὑπαρχέτω > m p | 20 δὲ > b o | 21 ὅσα
 περὶ : τὴν εἰς τὸν κύριον b o | 22 τοῖς ἡγ. : καὶ (> o) εἰς ἡγουμένους b o |
 23 ἀνακρινέσθω m p v | 24 πολυθέου : ἡ b o | 25 θεοῦ : τοῦ θ. m p |

V, 4. Constitutor viduis de dissolutione idolorum et de monarchia Dei loqui permittit, nec vero de aliis articulis fidei christianae. Auctor Didascaliae mihi idem dixisse et Syrus interpretes locum non recte intellexisse videtur, verba illa non cum particula praecedente, sed cum sequente coniungens. Cum autem res non certa sit, textum non mutavi.

5. viduis ac laicis omnibus] Haec auctor de suo ingenio dicit, ut argu-

mentum ex S. Scriptura nanciscatur. Cf. II, 11, 2.

V. Ὅτι καὶ τοῦ ἡθους ἐπιμελητέον τὴν χῆραν. Quod viduae probitas morum curae esse debet.

1. Cf. Didache, 2, 4; 3, 2. 7. 8. Polyc. ad Philipp. 4, 3.

2. προσείχεσθαι . . ὑπὲρ ὅλης τ. ἐκκλ.] Polyc. 4, 3: χήρας ἐντυγχανούσας ἀδιαλείπτως περὶ πάντων.

3—6. Nonnisi de praeambulis fidei,

ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματος σου οὐχ ὑπερόψη“. 6. καὶ διὰ τοῦ Δανιὴλ λέγει τῷ δυνάστη· „Διό, βασιλεῦ, ἡ βουλή μου ἀρρ-
 σάτω σοι, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι καὶ
 τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων“. 7. καὶ διὰ Σολομῶνός
 φησιν· „Ἐλεημοσύναις καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι“. 5
 8. καὶ διὰ τοῦ Δαυὶδ πάλιν λέγει· „Μακάριος ὁ συνιῶν ἐπὶ
 πτωχὸν καὶ πένητα, ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ ῥύσεται αὐτὸν ὁ κύριος“,
 καὶ πάλιν· „Ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ
 μένει εἰς τὸν αἰῶνα“. 9. καὶ ὁ Σολομῶν φησιν· „Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν
 κυρίῳ δανείζει, κατὰ δὲ τὸ δόμα αὐτοῦ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ“, 10
 καὶ ἐξῆς· „Ὅς φράσσει τὰ ὦτα αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι τοῦ
 δεομένου, καὶ αὐτὸς ἐπικαλέσεται καὶ οὐκ ἔσται ὁ εἰσακούων
 αὐτοῦ“.

V. Ὑπαρχέτω δὲ πᾶσα χήρα πραεῖα, ἥσυχος, ἐπιεικής, ἄκακος,
 ἀόργητος, μὴ πολὺλαλος, μὴ κραύγαστος, μὴ πρόγλωστος, μὴ κατά- 15
 λαλος, μὴ λεξίβητος, μὴ διςδόλογος, μὴ φιλοπράγμων· βλέπονσά
 τι σχολιὸν ἢ καὶ ἀκούονσα γινόμενον, ἔστω ὡς μὴ βλέπουσα καὶ
 ὡς μὴ ἀκούουσα ὑπαρχέτω. 2. καὶ μηδὲν ἕτερον τῇ χήρᾳ μελέτω,
 εἰ μὴ τὸ προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν διδόντων καὶ ὑπὲρ ὅλης τῆς
 ἐκκλησίας. 3. ἐπερωτωμένη δέ τι ὑπὸ τινος, μὴ ῥαδίως ἀπο- 20
 κρινέσθω, πλὴν ὅσα περὶ πίστεως καὶ δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰς
 θεὸν ἐλπίδος, ἀποστέλλουσα τοῖς ἡγουμένοις τοὺς θέλοντας κατη-
 χεῖσθαι τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα. 4. μόνα δὲ ἀποκρινέσθω τὰ
 περὶ ἀνατροπῆς πολυθέου πλάνης, ἀποδεικνύουσα τὸν περὶ μοναρχίας
 θεοῦ λόγον· περὶ δὲ τῶν ἐξῆς προπετῶς τι μὴ ἀποκρινέσθω, 25
 ὅπως μὴ τι ἀμαθῶς φθεγξαμένη βλασφημίαν προστρίψῃ τῷ λόγῳ.
 5. κόκκῳ γὰρ σινάπεως εἰκέναι τὸν λόγον ὁ κύριος ἐδογματίσεν.
 τοῦτο δὲ ἐστὶ διάπυρον, ᾧ ἂν τις ἀπείρως χρῆσθται, πικρὸν
 αὐτὸ εὐρήσει. χρὴ γὰρ ἐν τοῖς μυστικοῖς μὴ προδότην εἶναι,
ἀλλ' ἀσφαλῆ· παραίνει γὰρ ἡμῖν ὁ κύριος λέγων· „Μὴ βάλετε 30
 τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατή-

2 Dan. 4, 24. — 5 Prov. 16, 6. — 6 Ps. 40, 2. — 8 Ps. 111, 9. —
 9 Prov. 19, 17. — 11 Prov. 21, 13. — 14 I Tim. 5, 13. — 19 I Tim. 5, 5. —
 27 Mt. 13, 31. — 30 Mt. 7, 6.

τι > ο | 25/26 ἀποκρινέσθω — φθεγξαμένη : ἀποκριναμένη m | 26 προ-
 ρίψει b ο | τῷ λ. : τὸν λόγον a | 27 ὁ κύριος > h | 28 δ' a | ἐστι + τὸ m
 p v | ὡς ο | ἂν h ο | 29 αὐτὸν b ο | 30 ἀλλὰ ο | βάλετε b h ο p : βάλητε
 m v, βάλλετε a

culcent eas pedibus suis et adversus vos convertantur ac dirumpant vos. 6. Cum enim gentes cognoscere volentes verbum Domini audiunt, si non dicitur firmiter, prout decet, in aedificationem ad vitam aeternam, et praesertim quia a muliere eis dicitur de incarnatione Domini nostri ac de passione Christi, potius derident et contemnunt verbum doctrinae quam laudibus celebrant, et rea fit magni iudicii peccati.

VI. Non decet ergo neque necessarium est, ut mulieres doceant, et praesertim de nomine Christi et de redemptione passionis eius. 2. Nam non ad hoc estis constitutae, ut doceatis, o mulieres ac maxime viduae, sed ut oretis ac rogetis Dominum Deum, quia Dominus Deus Iesus Christus magister noster nos duodecim misit, ut doceamus populum et gentes; erant enim nobiscum discipulae Maria Magdalene et Maria filia Iacobi et altera 15 Maria, neque emisit, ut nobiscum populum doceant. Si enim necesse fuisset, ut mulieres docerent, magister noster has ipsas iussisset nobiscum docere. 3. Sciat autem vidua se altare Dei esse, et in domo sua sedeat perpetuo, neque aberret nec vagetur in domibus fidelium, ut accipiat; nunquam enim altare Dei alicubi 20 aberrat nec vagatur, sed uno in loco fixum est. 4. Vidua ergo non debet aberrare nec vagari inter domos; quae enim aberrant et inverecundae sunt nec quiete in domibus manent, quia non

8 I Cor. 14, 34. — 13 Mt. 28, 19. — 14 Mt. 27, 56. 61.

1 pedibus suis Sm C : > Sp

VI, 4. *non viduae, sed viduli*] Syrus interpres ludum verborum non intellexit vel pro *πῆρας* legit *πηρούς*.

* * *

ut ita dicam, viduae loqui licebat, nec vero de mysteriis.

VI. *Ὅτι οὐ χρὴ γυναῖκας διδάσκειν, ἀπρεπὲς γάρ, καὶ νοῖαι γυναῖκες ἔχοντο τῷ κυρίῳ.* Quod non oportet mulieres docendi munere fungi, quia indecorum est, et quales mulieres Dominum sequebantur.

2. *αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ*] Sorores Iesu

nonnisi loco allegato et parallelo Marc. 6, 3 commemorantur. Ex eis, quae sequuntur, apparet, Constitutorem non de cognatis vel consobrinis cogitasse. Quo autem sensu vocabulum usurpavit? Graeci fere omnes censuerunt, Iosephum e priore coniuge filios et filias habuisse: Origenes In Matth. tom. X c. 17 (III, 462); Epiphanius H. 78 c. 8. 9; Chrysostomus In Matth. hom. 5 c. 3.

3. *Θυιαστήριον Θεοῦ*] Cf. quae adnotavi II, 26, 8.

4. Cf. Ps.-Ign. Philad. 4, 8.

σωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς".
 6. ἀκούσαντες γὰρ οἱ ἄπιστοι τὸν περὶ Χριστοῦ λόγον οὐ δέοντως,
 ἀλλ' ἐνδεῶς, καὶ μάλιστα τὸν περὶ ἐνσωματώσεως ἢ τοῦ πάθους
 αὐτοῦ, μυκτηρίζοντες χλευάσουσιν μᾶλλον ὥς ψευδῇ ἢ δοξάσουσιν,
 καὶ ἔνοχος ἔσται τῆς προπετείας ἢ πρεσβυτίας καὶ τῆς βλασφημίας
 καὶ τὸ „οὐαὶ“ κληρονομήσει. „Οὐαὶ“ δέ, φησὶν, „δι' οὗ τὸ ὄνομά
 μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν“.

VI. Οὐκ ἐπιτρέπομεν οὖν γυναικας διδάσκειν ἐν ἐκκλησίᾳ,
 ἀλλὰ μόνον προσεύχεσθαι καὶ τῶν διδασκάλων ἑπακούειν. 2. καὶ
 γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ἡμῶν καὶ κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς 10
 ἡμᾶς τοὺς δώδεκα πέμψας μαθητεῦσαι τὸν λαὸν καὶ τὰ ἔθνη,
 γυναικας οὐδαμοῦ ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κήρυγμα, καίτοι οὐκ ἀπορῶν·
 συνῆν γὰρ ἡμῖν ἢ τε μήτηρ τοῦ κυρίου „καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ“,
 ἔτι δὲ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ Ἰακώβου καὶ Μάρθα
 καὶ Μαρία αἱ ἀδελφαὶ Λαζάρου καὶ Σαλώμῃ καὶ ἕτεραι τινες. εἰ 15
 γὰρ ἦν ἀναγκαῖον γυναιξὶν διδάσκειν, αὐτὸς ἂν ἐκέλευσε πρῶτος
 καὶ ταύταις σὺν ἡμῖν κατηχεῖν τὸν λαόν· εἰ γὰρ „κεφαλὴ γυναικὸς
 ὁ ἀνὴρ“, οὐκ ἔστιν δίκαιον τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς κεφαλῆς ἐξάρχειν.
 3. γνωρίζετο οὖν ἡ χήρα, ὅτι θυσιαστήριόν ἐστι θεοῦ, καὶ καθ-
 ῆσθαι ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς, μὴ μετὰ τινος προφάσεως ἐν ταῖς τῶν 20
 πιστῶν οἰκίαις ἐπὶ τῷ λαμβάνειν εἰσπορευομένη· οὐδὲ γὰρ ποτε
 τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ περιτρέχει, ἀλλ' ἐν ἐνὶ τόπῳ ἵδρυται.
 4. ὑπαρχέτω οὖν καὶ ἡ παρθένος καὶ ἡ χήρα μὴ περιτροχᾶς ἢ
 ῥεμβομένη κατὰ τὰς τῶν ἀλλοτρίων οἰκίας· ὅτι αἱ ῥεμβοὶ καὶ
 ἀναιδεῖς καὶ αἱ τοιαῦται οὐχ ἡσυχάζουσιν τοὺς πόδας ἐν ἐνὶ τόπῳ 25

6 Ies. 52, 5. — 11 Mt. 28, 19. — 13 Mt. 13, 56. — 14 Mt. 27, 56. 61. —
 17 I Cor. 11, 3. — 25 Prov. 7, 11.

1 ἡμᾶς b | 2 γὰρ οἱ > b o | 3 τὸν > p v | σωματώσεως h | 4 μυκτ.
 χλευάσουσιν : μυκτηρίζουσιν b o | ὥς ψευδῇ > b o | ἢ a², > a | δοξά-
 ζουσι o | 5 ἔστιν b o | τῆς προπετείας > m v | πρεσβυτίας + ἢ (ἢ b) νέως
 ὑπάρχει b o | καὶ > m | 6 δὲ a h o : γὰρ m p v, > b | 9 ἑπακούειν b o |
 10 καὶ pr > b o | ὁ sec > b h o | 12 ἀπέστειλεν m p | 13 συνῶν o | τε
 > b o | 14 δὲ + καὶ o | ἡ sec > b o p v | 15 αἱ > m | 16 διδάξαι b o |
 ἐν πρώτοις o | 19 γνωρίζεται b | ὅτι > b o | θεοῦ : τοῦ θ. b o | 19/20 καθ-
 ῆσθαι m o : -ίσθαι a h, -εἰσθαι v, -ίσθαι b p | 20/21 εἰς τὰς . . οἰκίας b o |
 21 τὸ m p | οὐδέποτε γὰρ m p v | 22 ἐνὶ > m v | καθίσθηναι m p v |
 23 οὖν καί : δὲ b | περιτρέχονσα a | ἢ : μὴ b o, > h | 24 περιρεμβομένη b |
 αἱ ῥεμβοὶ : ῥεμβοὶ a | 25 ἀναιδεῖς : αἱ ἀν. h | αἱ τοιαῦται : αὐτοῖ ἐναντίας
 (ἐάνται o) b o | τοὺς πόδας > b o

viduae sunt, sed viduli et nihil aliud meditantur, nisi quod paratae sunt ad accipiendum, et quia loquaces sunt et verbosae et <detrec>atrices, litium commissatrices, impudoratae, impudicae; quaeque si tales fuerint, non iudicabuntur dignae eo, qui eas
 5 vocavit. 5. Non enim ad commune synagogae refrigerium in dominica die conveniunt, ut vigilent, quae tales sunt aut qui tales sunt, sed aut dormitant aut verbosantur suavia quaedam, ut et alii captivi ducantur per ipsos ab adversario maligno, qui non permittit sobrios esse in Domino; qui tales sunt et ingrediuntur
 10 eiusmodi vacui in ecclesiam, et magis vacui iterum egrediuntur, quoniam non audiunt verbum ab eis, qui docent vel legunt, et suscipere illud in auribus cordis sui non possunt. 6. Similes ergo inveniuntur qui eiusmodi sunt his, qui ab Isaia significantur, sicuti dicit: *Auditu audietis et non intelletis, et videntes videbitis et non*
 15 *videbitis; impinguatum est enim cor populi huius, et auribus graviter audierunt et oculos suos curvaverunt, ut non videant oculis et auribus audiant.*

VII. Simili ratione et earum viduarum, quae tales sunt, clausae sunt aures cordis, ut non sedentes intus in domibus suis ad-
 20 loquantur Dominum, sed discurrunt ad exinventionem lucri et per verbositates quae adversarii sunt desideria agunt. 2. Quae talis ergo est vidua, non est conligata altari Christi, quoniam scriptum est in Evangelio: *Duo si convenerint in unum et dixerint monti huic: tolle et mitte te in mare, fiet.* 3. Videmus ergo ali-
 25 qu[ant]as viduas non convenire, quia non impetrant, cum petant. Quae tales itaque fuerint, tamquam operationem rem ipsam existimant et ex eo, quod avarae accipiunt, et cum deberent fructuari

9 I Petr. 5, 8. — 14 Ies. 6, 9. 10. — 23 Mt. 18, 19; 21, 21.

1 viduli C : caeci S | 7 suavia quaedam : de aliqua re S | 8 maligno : satana S | 10 magis vacui S : evacuatores L | 19 aures S C : oculi L | 20 discurrunt + festinanter S | 23 et : et de quacunque re petierint dabitur eis, et si S | 24'25 aliquas > S | 25 non convenire — petant > S C | 26 tales itaque fuerint > S | 27 ex eo quod > S | cum : pro ut L, *πρὸ τοῦ ὡς ἔδει καρποῦσθαι* ad verbum vertens | 27/1 fructuare sibi aut L : opera bona facere et S

1 ἀλλὰ πῆρας : πείραν b o | ὑπάρχειν : ἔχειν b o | 2/3 ἀναιδεῖς ἀναισχ. > b o | 4 τυγχ. : ὑπάρχουσαι b o | τὸ κοινόν : τῷ b, τὸν o | 5 ὡς : ὥσπερ

VII. *Οἱαὶ εἰσὶν αἱ ψευδοχῆραι.* Quales sunt falsae viduae.

διὰ τὸ μὴ χήρας, ἀλλὰ πήρας αὐτὰς ὑπάρχειν, ἐτοιμοὺς εἰς τὸ λαμβάνειν, φλυάρους, καταλάλους, μαχοσυμβούλους, ἀναιδέεις, ἀναισχύντους· αἵτινες τοιαῦται ὑπάρχουσαι οὐκ ἄξια τοῦ καλέσασθαι τυγχάνουσιν. 5 οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς συναγωγῆς ἀνάπαντα ἐν τῇ κυριακῇ καταπύουσιν ὡς οἱ ἐργιγορότες, ἀλλ' ἢ νυστάζουσιν ἢ φλυαροῦσιν ἢ αἰτοῦσιν ἢ ἑτέρους αἰχμαλωτίζουσιν προσάγοντες τῷ πονηρῷ, οὐκ ἔδωτες αὐτοὺς νήφειν ἐν κυρίῳ, ἀλλὰ παρασκευάζοντες τοιοῦτους αὐτοὺς ἐξιέναι, οἷοι καὶ εἰσίσαι, διάκενοι διὰ τὸ μὴ ἀκούειν τῶν διδασκόντων ἢ τῶν ἀναγινωσκόντων τὸν τοῦ κυρίου λόγον· περὶ γὰρ τῶν τοιούτων καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης λέγει· „Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδιά τοῦ λαοῦ τούτου“.

VII. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ τῶν τοιούτων χηρῶν ἐκλείσθη τὰ ὥτα τῆς καρδίας εἰς τὸ μὴ καθεζομένης ἔνδον ἐν ταῖς στέγαις 15 αὐτῶν προσλαλεῖν τῷ κυρίῳ, ἀλλὰ περιτρεχούσας ἐν ἐπινοίᾳ πορισμοῦ διὰ τῶν φλυαριῶν τὰ τοῦ ἀντικειμένου ἐπιθυμήματα πράσσειν. 2. αἱ τοιαῦται οὖν χῆραι οὐ προσήρτηνται τῇ θυσιαστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. 3. εἰσὶ γὰρ ἔνιαι χῆραι ἐργασίαν ἡγούμεναι τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐξ ὧν ἀναισχύντως αἰτοῦσιν καὶ ἀπλήστως λαμβάνουσιν, ἥδη καὶ ὀκηροτέρους τοὺς πολλοὺς πρὸς τὸ διδόναι κατέστησαν· δέον γὰρ αὐτὰς ἀρκεῖσθαι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς διὰ μετριότητα γνώμης, ἐκ τῶν ἐναντίων ἐμπεριτρέχουσιν τοὺς τῶν πλουσίων οἴκους διασεύουσιν εὐπορίαν χρημάτων ἐαυταῖς ἐπισωρεύουσαι, καὶ ἐπὶ πικροῖς τόκοις δανείζουσιν καὶ μόνου τοῦ 25

7 I Petr. 5, 8. — 11 Ies. 6, 9, 10.

m o p v | 6 φλυαροῦσιν : + ἡ μαστροπεύουσιν a ; A versum 5 omisit totum fere librum III decurtans | προσάγονσαι m p, προσάπτοντες b o | 7 οὐκ ἔδωτες : καὶ οὐκ ἔῶσαι p | αὐτοὺς νήφειν ~ b o | 8 τοιοῦτους αὐτοὺς ~ b o | ὅποιοι b o | εἰσίσαι διάκενοι : ἴσασιν b o | 9 διδασκόντων . . ἀναγινωσκόντων ~ m p v | 10 Ἡσαΐας > b o | 11 ἀκούσῃτε h o p v | βλέψῃτε a h p | 13 τούτου a b h o : + καὶ τοῖς ὥσιν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν m p v A, A autem etiam ea addit, quae in D adhuc sequuntur | 16 αὐτῶν + καὶ b o | κυρίῳ + διὰ προσευχῆς b | περιτρεχούσας : -σαις b | ἐπινοίαις o | 17 φλυαριῶν : φλοιαριῶν a, φλοιαρῶν τὰς b o | 18 πράσσειν + αὐτὰς b o | αἱ : οἱ b o | 19 Χριστοῦ : Θεοῦ h | χῆρες h | 20 ἐξ ὧν : ἔξω b o | 21 πρὸς : εἰς b o | 22 αὐτὰς ἀρκεῖσθαι ~ b o | 23 ἐκ : αἱ δὲ ἐκ h | ἐμπεριτρέχουσιν a h : ἐκπεριτρ. b o : ἐπιτρέχουσιν m p w | 24 εὐπορίαν + τε m p v | 24/25 ἐπισωρεύουσιν b m o p v | 25 μόνον > h

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

13

sibi aut dare episcopo ad susceptionem peregrinorum aut tribulantium repausationem, ad amarissimas usuras commodant et de solo mammona cogitant; quarum Deus est sacculus: *ubi est thesaurus eorum, ibi et mens eorum est.* 4. Illa enim, quae ad circum-
 5 eundum iam instituta est, ad opus spiritale non recte sentit, servit autem mammonae, id est lucro, Deo vero placere non potest nec ministeriis eius abunde oboedire poterit, quoniam voluntas eius circum multa occupatur et ad lucrum magis festinat. 5. Tamen etsi adstat interpellare et rememorata fuerit, ubi debeat ire propter
 10 accipiendum lucrum aut quia amicae suae oblita est verbum aliquod dicere, et, cum stat, iam non orationi intendit, sed ei quae circumvenit eam cogitationi. Quae talis ergo fuerit, nec exauditur citius, quia dereliquit precem et mens eius ventilatur et non ex toto corde offert Deo precem et pergit magis ad inspirationes
 15 maligni, quae non possunt salvare eam, et amicae suae exponit eas, quoniam nescit, qui ei locus creditus est vel quo gradu digna effecta est. 6. Quae autem Deo placere vult vidua, sedens intra tectum suum quae Domini sunt sapit, noctu et die incessabili ore sinceram precem offerens, et impetrat pro his, quibus petit, cum
 20 sinceram precem fundit, quoniam mens eius ad hoc solum vacat. Nec enim voluntas eius avara est ad accipiendum nec desiderium eius est, ut multum expendat ad expensa sua. Nec oculis aliquid potest desiderare, quia nec vidit aliquid tale nec insedit menti eius, nec, cum audit, in verba malorum adcommo-
 davit aurem suam aut

3 Phil. 3, 19. — Mt. 6, 21. — 5 Mt. 6, 24. — 17 I Cor. 7, 32. —
 18 I Tim. 5, 5.

3 quorum L | sacculus : + et venter S | 5 est : + ut accipiat S |
 6 id est : et servit S cf. C | 6 lucro : + immundo S | 7 abunde : perpetuo
 orans ac rogans S cf. C | 8 circum — festinat : magnopere capta est cura
 quaestus immodici S | 10 lucrum : aliquid S cf. C | 12 nec : oratio eius in
 nihilo S | 13 citius quia : ~ S | 15/16 quae — eas : et loquitur cum amicis suis
 de re inutili S | 16 qui — creditus est : quomodo ad fidem pervenerit S |
 19 offerens : + coram Domino S | pro his quibus : quaecunque S | 19/20 cum
 — fundit > S | 22/23 oculis — menti eius : oculus eius aberrat, ut aliquid
 videat et concupiscat et mentem suam impediatur S | 23 insedit : impedit S |
 24 nec : + q L | cum audit : unquam aut Corssen | 24/1 aut — habuit : quia
 non egreditur nec circumambulat foris S

4. *συνεχῶς κτλ.*] Cf. Polyc. Phil. 4, 3.

μαμωνᾶ φροντίζουσιν, ὧν ὁ θεὸς τὸ βαλλάντιον, αἱ τὸ φαγεῖν
καὶ τὸ πιεῖν προκρίνουσιν πάσης ἀρετῆς λέγουσαι. „Φάγωμεν καὶ
πίωμεν, αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκομεν“, αἱ ὡς ἐστῶτα ταῦτα ἐλογί-
σαντο καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. 4. ἡ γὰρ ἡσκηκυῖα περὶ τὸ χρημα- 5
τολογεῖν ἀντὶ τοῦ θεοῦ λατρεύει τῷ μαμωνᾷ, τοῦτ' ἐστὶν δουλεύει
τῷ κέρδει, τῷ δὲ θεῷ εὐάρεστος εἶναι οὐ δύναται οὐδὲ ταῖς
λατρείαις αὐτοῦ ὑπήκοος, συνεχῶς οὐ δυναμένη ἐντυγχάνειν αὐτῷ,
ἐπὶ τὸ ἀργυρολογεῖν τὸν νοῦν καὶ τὴν διάθεσιν ἔχουσα, ἐπείπερ
„ὅπου ὁ θησαυρός, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία αὐτῆς“. 5. ἐν νῷ γὰρ
διαλαμβάνει, ποῦ πορευθῇ λήμματος χάριν, ἢ ὅτι ἡ δεῖνα ἡ φίλη 10
αὐτῆς ἐπιλέλησται καὶ λόγον τινὰ ταύτῃ προσενεγκεῖν ὀφείλει.
ἡ δὲ τοιαῦτα λογιζομένη οὐκέτι τῇ προσευχῇ προσέξει, ἀλλὰ τῇ
ἐμπιπτούσῃ ἐννοίᾳ. διὸ καὶ ποτε θελήσῃ προσεύξασθαι ὑπὲρ
τινος, οὐκ εἰσακουσθήσεται· οὐ γὰρ ἐξ ὅλης καρδίας προσφέρει
τὴν δέησιν κυρίῳ, ἀλλὰ μεμερισμένη διανοίᾳ. 6. ἡ δὲ θεῷ βου- 15
λομένη προσανέχειν κατημένη ἔνδον φρονεῖ τὰ τοῦ κυρίου, νυκτὸς
καὶ ἡμέρας ἀκαταπαύστῳ στόματι δέησιν προσφέρουσα εἰλικρινῇ.
ὥσπερ οὖν καὶ ἡ σφωτάτη Ἰουδίθ, μαρτυρουμένη ἐπὶ σφωροσύνῃ,
νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐδεῖτο τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ, οὕτως οὖν
καὶ ἡ ὁμοία αὐτῇ χήρα ἔντενξιν ἀκατάπαυστον ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας 20
προσείσει τῷ θεῷ, καὶ εἰσακούσεται αὐτῆς διὰ τὸ τὴν διάνοιαν
αὐτῆς πρὸς μόνῳ τούτῳ ἡρτῆσθαι καὶ μήτε πρὸς ἀπλησίαν μήτε
πρὸς ἐπιθυμίαν πολυδάπανον ἐκκεῖσθαι· ὃ τε ὀφθαλμὸς αὐτῆς
ἀγνὸς καὶ ἡ ἀκοή καθαρά καὶ αἱ χεῖρες ἀμόλυντοι καὶ οἱ πόδες
ἡσυχοὶ καὶ τὸ στόμα οὔτε πρὸς λαιμαργίαν οὔτε πρὸς φλυαρίαν 25
ἔτοιμον, ἀλλὰ λαλοῦν μὲν τὰ δέοντα, μεταλαμβάνον δὲ ὧν προσ-

1 Phil. 3, 19. — 2 Ies. 22, 13; I Cor. 15, 32. — 5 Mt. 6, 24. —
9 Mt. 6, 21. — 16 I Cor. 7, 32. — 17 I Tim 5, 7. — 18 Iudith 9. 12. —
24 Prov. 7, 11.

2 καὶ τό : καὶ m p v | 2 προκρίνασαι b o | 3 αἱ : καὶ o | 4 ἡ γ.
ἡσκηκυῖα : εἰ γὰρ ἦν (ἦν ο) σκενασία b o | περὶ : ἡ π. ο, ὑπὲρ b | 4/5 τὸ
χρημ. : μαστολόγιον ο, τὸ λόγιον b | 8 διάθεσιν : διάνοιαν h | 9 ἐν νῷ :
ἐνῶ ο | 10 λαμβάνει ο | 11 ἐπιλέλησται + αὐτῆς h | 12 δέ : γὰρ b o |
τῇ > b o | προσέξει : προσεύξεται b o | 13 θέλεις b | 14 ὅλης + τῆς b |
φέρει ο | 15 κυρίῳ τὴν δέησιν m p v | κυρίῳ : τῷ κ. b o | 18 Ἰουδίθ :
Ἰουδήθ ο, -δεῖθ a, + ἡ h | 19 ἐδέετο b m o p v | οὖν : ἦν b | 20 αὐτῆς
b p, ταύτῃ h | 21 τῷ > a | 21/22 διὰ — αὐτῆς > b o | 22 τοῦτο h | 23 ἐγ-
κεῖσθαι b o | 25 ἡσυχοὶ a b h o : ἴσοι m p v | τὸ στόμα : post λαιμαργίαν ο |
26 μεταλαμβάνωντα ο

ipsa ministravit, quoniam nec curam habuit. De his ergo nihil poterit impedire orationi eius. 7. Sic igitur castitas eius et inturbulentia est Deo accepta, et mox, cum coeperit petere aliquid a Deo, praeveniet precem eius, quoniam quae talis est
 5 vidua non diligens pecuniam neque turpilucrum amans nec avara nec gluterix, sed magis mansueta, sine turbulentia [agens omnia], religiosa et verecunda et sedens in domo sua 8. et lanam deforis accipit, ut magis praebeat tribulantibus quam ipsa alicui sit molesta, ut accipiat ab eis, rememorans eius viduae, cui in Evangelio testi-
 10 monium fertur a Domino, quae *veniens misit in gazophylacium denarios minutos duos, quod est quadrantes*; quam cum vidisset magister et Dominus noster cordis scientiam habens, dixit nobis: *O discipuli mei, ista vidua pauperrima plus omnibus misit eleemo-*
 15 *synam, quoniam omnis populus de abundantia sua misit, haec autem omnem vitam suam vel substantiam, quam habebat, in caelo sibi thesaurizavit.*

VIII. Sinceras ergo oportet esse viduas, subditas episcopis et diaconis et reverentes et tremantes et metuentes episcopum sicut Deum, non habentes potestatem in aliquo nec absque dispositione
 20 aliquid facientes et citra consilium aut imperium episcopi, et ne velint ad aliquem pergere ad manducandum aut bibendum aut ieiunare cum aliquo aut accipere ab aliquo quicquam aut manus alicui imponere et orare, ut superius diximus, absque consilio

4 Mt. 21, 22. — 7 Prov. 31, 13. — 10 Mc. 12, 42—44.

2/3 castitas . . et int. : tranquillitas mansuetudo et castitas S | 3 est — et S cf. C : cum sit Deo manifesta L | 6 gluterix : cupida S | magis : perseverans in oratione S cf. C | agens omnia > S C | 8/9 tribulantibus — ut : vel tri-
 buat aliis neque aliquid S | 12 magister . . Dominus ∞ S cf. C | 13 plus omnibus : ab omnibus plus L | 14 omnis populus : omnes S C | 15 vel sub-
 stantiam > S C, additamentum interpretis | 15/16 in caelo sibi thes. : misit tanquam thesaurum S | 18/19 et metuentes sicut Deum : post *diaconis* L |
 20 consilium aut > S | episcopi : + vel loquentes cum aliquo nisi ut con-
 silium dent conversionis S | 23 ut sup. diximus : super aliquem S

VII, 8. *deforis*] Sic in verbo *ἐκλαμβάνουσα* interpres syllabam *ex* reddere videtur.

* * *

VIII. Ὅτι οὐ χορὴ παρὰ ἀναξίων λαμβάνειν τὴν χήραν ἢ τὸν ἐπίσκοπον ἢ ἄλλον πιστόν. Quod non oportet ab indignis accipere viduam vel episcopum vel alium fidelem.

ἦκεν διὰ μόνην τὴν σύστασιν· οὕτως οὖν σεμνὴ καὶ ἀτάραχος
 ὑπάρχουσα εὐάρεστος ἔσται τῷ θεῷ, καὶ ἅμα τῷ αἰτήσασθαι αὐτὴν
 τι προφθάσει αὐτὴν ἢ δόσις· „Ἐτι“ γάρ „σου“, φησί, „λαλοῦντος
 ἔρω· ἰδοὺ πάρεμι“. 7. τοιαύτη δὲ οὕσα ὑπαρχέτω ἀφιλάργυρος,
 ἄτυφος, μὴ αἰσχροκερδής, μὴ ἄπληστος, μὴ λίχνος· ἀλλ' ἐγκρατής, 5
 πραεὶα, ἀτάραχος, εὐλαβής, αἰδήμων, καθημένη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς
 ψάλλουσα, προσευχομένη, ἀναγινώσκουσα, ἀγρυπνοῦσα, νηστεύουσα,
 θεῷ πάντοτε προσομιλοῦσα ὁδαῖς καὶ ὕμνοις· 8. Ἐρίᾳ τε ἐκλαμ-
 βάνουσα ἑτέροις μᾶλλον ἐπιχορηγέτω, ἥπερ αὐτὴ τινος δεέσθω,
 μιμησκομένη τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μεμαρτυρημένης ὑπὸ τοῦ 10
 κυρίου χήρας, ἣτις „ἐλθοῦσα“ ἐν τῷ ἱερῷ „ἔβαλεν εἰς τὸ γαζο-
 φυλάκιον τὰ δύο λεπτά, ὅπερ ἐστὶ κοδράντης“· καὶ θεασάμενος
 αὐτὴν ὁ καρδιογνώστης Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος
 εἶπεν· „Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι αὕτη ἡ χήρα πλεον πάντων ἔβαλεν
 εἰς τὸ γαζοφυλάκιον, ὅτι οἱ πάντες ἐκ τοῦ περισσεύματος αὐτῶν 15
 ἔβαλον, αὕτη δὲ ὅλον τὸν βίον αὐτῆς, ὃν εἶχεν“.

VIII. Σεμνὰς οὖν δεῖ εἶναι τὰς χήρας, πειθομένας τοῖς ἐπι-
 σκόποις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνους, ἔτι μὴν καὶ
 ταῖς διακόνους, εὐλαβουμένας, ἐντρεπομένας, φοβουμένας, μὴ κατεξ-
 ουσιαζούσας μηδὲ παρὰ τὴν διαταγὴν τι ποιεῖν θελούσας ὀίχα 20
 γνώμης τοῦ διακόνου, οἷον τὸ πρὸς τινα ἀπελθεῖν θελούσας ἐπὶ

2 Mt. 21, 22. — 3 Ies. 58, 9. — 9 Prov. 31, 13. — 11 Mc. 12, 42—44.

1 διὰ μόνην : διαμένειν b o | οὖν > a | 2 τῷ pr > m p v | 2/3 αὐτὴν
 τι ∞ h m p v | 3 αὐτὴν > b o | φησί : post λαλοῦντος b m o v, > p |
 ἐρεῖ b o p | 5 μὴ αἰσχροκ. > b o | λίχνη b o | ἀλλ' ἐγκρατής > b o |
 7 ἀναγιν. — νηστεύουσα > m | 8 ὕμνοις + πνευματικοῖς b o | 9 ἔπερ o |
 ἐπιδεδέσσω b o | 11 κυρίου : χυ b | εἰς τὸ ἱερὸν b o | ἔβαλλεν a | 12 τὰ >
 b o | κοδράντης : incipit d | 14 ἀμὴν λ. ὑμῖν > d | πλεῖω b d | 16 δὲ +
 ἐκ τοῦ ὑστερήματος a cf. Luc. 21, 4 | αὐτῆς b h (ἐαυτῆς) o cf. D : ante
 τὸν βίον a, > d m p v | εἶχεν + ἔβαλεν b o | 17 πειθομένοις o | 18 καὶ pr
 > d m p v | τοῖς . . . τοῖς > b h o | 18/19 ἔτι — διακόνους > b d o |
 20 μήτε a | ποιεῖν θελ. : ποιούσας h | 21 τὸ > b o | ἀπ. θελούσας b o
 cf. D : ἀπελθούσας a h, ἀπελθοῦσαν d m p v

1. Animadvertas, quomodo Didas-
 calia et Constitutiones de ordinibus
 inter se differant. Vidua cum in illa
 scriptura eadem esse videatur ac dia-
 conissa, in hac diaconissae subicitur.

Didascalia porro viduae manus impo-
 sitionem attribuit, quam Constitutor
 non agnoscit, maiorem partem ver-
 sum 2—5 suppressens.

episcopi vel diaconi. Si quid autem non iussa fecerit, corripiatur illa, quae sine disciplina est. 2. Quid enim scis, o mulier, a quo accipias aut de cuius diaconia edes aut pro quo ieiunas aut cui manum commodasti? Nescis, quia rationem reddere habes Domino
 5 pro unoquoque eorum in die iudicii, quoniam communicas operibus eorum. 3. Tu quidem, o vidua indisciplinata, vides conviduas tuas aut fratres in infirmitatibus positos: ad membra tua non festinas, ut facias super eos ieiunium et orationem adhuc et manus impositionem? Dicis autem non vacare tibi et fingis te
 10 male valere. Apud aliqu[ant]os vero, qui sunt in peccatis aut extra synagogam, quoniam multa donant, paratissime celeritatem tuam praestas illis. Confundemini, quae tales estis, quia non solum amplius [a] viris, sed et [a] presbyteris et [ab] episcopis vultis sapere. 4. Scitote igitur, o sorores, quod, pastores vestri si quid
 15 vobis disposuerunt una cum diaconis suis et audieritis eos, Deo vos oboedistis; et secundum iussionem episcopi si cuiquam communi(castis), *^{*} sine vituperatione estis apud Deum, et omnis frater ex numero laicorum episcopo oboediens eique se subiciens, quoniam hi rationem reddunt pro omnibus; sin autem non ob-
 20 oeditis consilio episcoporum et diaconorum, hi innocentes sunt delictorum vestrorum; vos autem rationem reddetis omnium, quae facitis secundum voluntatem vestram propriam, viri aut mulieres. 5. Unumquemque enim, qui orat vel communicat cum homine ex ecclesia eiecto, iuste oportet cum hoc numerari; nam ad dissolu-
 25 tionem et ad interitum animarum hi sunt. Si quis enim cum homine ex ecclesia eiecto communicat et orat neque oboedit episcopo, Deo non oboedit, et coinquinatur cum illo eumque non sinit ad paenitentiam venire; si enim nemo communicat cum eo, paenitentiam facit et flet et orat atque precatur, ut recipiatur, et
 30 paenitentiam agat omnium, quae facit, et vivet.

IX. Mulierem aut baptizare vel a muliere baptizari non approbamus, quia hoc illegitimum est et magnum periculum ei, quae

---

5 pro unoqu. eorum L C : de unaquaque harum rerum S | 9 impositionem : + et visitationem S | 9/10 vacare . . valere ∞ S | 10 aliquos : alios S | 22 propriam : + aut vestri, o vos viduae Sm

---

IX, 1. non approbamus] Auctor lenissime iudicat. Zahn, *Das Evangelium*

des Petrus 1893 p. 60, eum Acta Theclae respexisse censet.

τὸ φαγεῖν παρ' αὐτῶ ἢ πλεῖν ἢ λαβεῖν τι παρά τινος. εἰ δὲ μὴ
 κελευσθεῖσα ποιήσῃ ἐν τι τούτων, ἐπιτιμάσθω νηστεία ἢ ἀφορισμὸς
 ὡς προπηγῆς. 2 (VIII). τί γὰρ ἐπίσταται, ὅποια τίς ἐστίν, παρ'
 ἧς λαμβάνει, ἢ ἐκ ποταπῆς διακονίας παραβάλλει τὴν τροφήν;
 πότερον ἐξ ἄρπαγῆς ἢ ἐτέρας τινὸς οὐ καλῆς ἀγωγῆς; οὐκ ἐπι- 5
 σταμένη ἢ χῆρα, ὅτι ὑπὲρ ἐνὸς ἐκάστου τούτων δώσει λόγον τῷ
 θεῷ δεχομένη ἀναξίως θεοῦ. οὐτε γὰρ οἱ ἱερεῖς τοιαύτης ἐκου-
 σιασμὸν δέξονται ποτε οἷον ἄρπαγος ἢ πόρνῃς· γέγραπται γάρ·
 „Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον“, καί· „Οὐ προσοίσεις μίσθωμα
 πόρνῃς κυρίῳ τῷ θεῷ“. οὐ δεῖ οὖν δέχεσθαι παρὰ τῶν τοιούτων 10
 οὔτε μὴν παρὰ ἀφορισμένων. 3. γινέσθωσαν δὲ αἱ χῆραι ἕτοιμοι
 πρὸς ὑπακοήν τῶν ἐντεταλμένων αὐταῖς ὑπὸ τῶν κρειττόνων,
 καὶ κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ἐπισκόπου ποιείτωσαν ὡς θεῷ ὑπα-
 κούουσαι. ὁ γὰρ ἀπὸ τοιούτου ἐπιρρήτον ἢ ἀποσυναγώγου δεχό-
 μενος καὶ ὑπὲρ τούτου προσευχόμενος, ἐμμένειν τοῖς κακοῖς προ- 15
 αἶρουμένου καὶ μὴ θέλοντος μεταμεληθῆναι ποτε, κοινώνει τούτῳ
 τῇ προσευχῇ καὶ λυπεῖ Χριστὸν τὸν τοὺς ἀδίκους ἀποστρεφόμενον,
 καὶ οἰκοδομεῖ αὐτοὺς διὰ τῆς ἀναξίου δόσεως καὶ συμμολύνεται
 αὐτοῖς, μὴ ἀφίων αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν ἐλθεῖν, ὥστε προσκλαῦσαι
 καὶ δεηθῆναι τοῦ θεοῦ. 20

IX. Περὶ δὲ τοῦ γυναῖκας βαπτίζειν γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι
 κίνδυνος οὐ μικρὸς ταῖς τοῦτο ἐπιχειρούσαις· διὸ οὐ συμβουλευό-

9 Exod. 20, 17. — Deut. 23, 18.

1 τῶ a h | αὐτῶν b o | ἢ pr b o D : καὶ a d h p v | τι > o | εἰ :
 ἡ d | δὲ + καὶ b o | 2 τι > m | τούτων : τῶν (> d) τοιούτων b d o |
 ἀφοριζέσθω a | 3 τί : τίς b h p | τίς ἐστίν ~ d | 3/4 παρ' ἧς λαμβάνει :
 παρεῖς b o | 4 παραβάλλει : παρατίθεται h | 5 ἢ + ἐξ b o | 6 ὅτι περ d |
 δώσει λόγον ~ h | τῷ > a | 7 ἀνάξια b o, παρὰ ἀναξίων ἀνάξια d | 8 δέ-
 χονται m | ποτε > b o | 9 πλησίον + σου o | προσοίσεις : προσθήσεις b o |
 11 δὲ a : οὖν d, τοίνυν b o p, > h m v | 13 καὶ > h | θεῷ a b h o :
 θεοῦ d m p v | 14 ἐπαράτον h | 15 καὶ ὑπὲρ τ. προσευχ. > b o | 17 λυπεῖ
 + τὸν d i. m. | 18 καὶ συμμ. : συμμολνόμενος h | συμμολύνει m v |
 19 αὐτοῖς : αὐτοὺς m v, καὶ αὐτὸς p | ἀφιεῖς b o, ἀφείδ d | 21 γνωρίζωμεν
 h p | ὅτι + ὁ d | 22 οὐ sec : οὐδὲ h

IX. Ὅτι οὐ χοὴ γυναῖκας βαπτί-
 ζειν· ἀσεβὲς γὰρ καὶ τῆς Χριστοῦ
 διδασκαλίας ἀλλότριον. Quod non

oportet mulieres baptizare, quoniam
 impium est et a Christi doctrina ali-
 enum.

baptizat, et ei, qui baptizatur. 2. Si enim liceret a muliere baptizari, profecto Dominus ac magister noster a Maria matre sua baptizatus fuisset; baptizatus est autem a Ioanne, sicut et alii e populo. 3. Nolite igitur vobis periculum struere, fratres et sorores, con-

5 versantes praeter legem evangelii.

3 Mt. 3, 13.

3 καταλείποντας b o | 5 διερχέθη b d o | 6 γέννησιν h | 7 ὁ > b m v |
καὶ > b o | 8 ἐπιτρέπωμεν b d p, ἐπετρέψαμεν a | ἱερατεύειν b o |
10 ἱερείας : ἱερείας d p v, καὶ (> b) ἱερεῖς ἄς (αὐ ο) b o | τοῦ > a |
11 ὑπὸ + τῶν m p v | 13 οὐχὶ b d m v | ἥ > h | 14 τούτῳ b h m o p v a² :
τοῦτο a d | 16 τοῦ πράγματος > h | τῆς pr > b o | 18 λαϊκὸν b h, -κῶν o |

1. παράνομον κ. ἀ.] Constitutiones multo severius iudicant quam Didascalia.

3. ἐν τοῖς προλαβοῦσιν] sc. III, 6, 1. — ἱερατεύσαι] Baptismum per sacerdotes solum vel per episcopos et presbyteros impertiendum esse hoc loco Constitutor annuit et infra c. 11, 1; 20, 2 distincte dicit addens, diaconos in sacramento conferendo illis ministrare. Potestas baptizandi VIII, 28, 3; 46, 11 diaconis etiam expresse abiudicatur. Cf. Canones apost. 47, 49, 50. Similiter Maximus Confessor ad Dionysii Caelest. hierarch. c. 3, Balsamon ad Canonem apost. 49. Altera ex parte diacono ius baptizandi concedunt absolute synodus Illiberitana c. 77, Cyrillus Hieros. Catech. 17 c. 35; cum auctoritate episcopi Tertullianus De baptismo c. 17, Hieronymus Adv. Luciferianos c. 4; in necessitate Gelasius Ep. 14 c. 7 (Epist. Rom. pont. ed. Thiel 1868 p. 366); Paschae tempore Canones synodi Romanorum ad Gallos episcopos c. 7 (Harduini Concil. coll. I, 1035). — ἱερείας] Negat quoque Epiphanius H. 79 c. 2—4 in christiana religione esse debere ἱερείας vel ἱερίσας.

4. Similiter Epiphanius H. 79 c. 3.

X. Ὅτι οὐ χρὴ λαϊκὸν ποιεῖν ἱερατικὸν ἔργον, βάπτισμα ἢ θυσίαν ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν. Quod

non debet laicus opus sacerdotale facere, baptisma vel sacrificium vel manus impositionem vel benedictionem.

1. οὔτε λαϊκοῖς] Auctor regulam solum ante oculos habet. Necessitatem vero saltem in baptismo conferendo regulam superare ipse annuit VIII, 46, 16 et omnes semper censuerunt. Iam Tertullianus extra ordinem laicis ius baptizandi expresse attribuit. — εὐλογίαν μ. ἢ μ.] Haec verba, repetita VIII, 46, 11, benedictionem denotant a presbytero aut ab episcopo impertiendam, vel benedictionem privatam aut publicam, ut e Basilii M. canone 27 colligere licet. Infra VIII, 6, 10; 7, 3; 8, 4; 9, 7; 15, 6 preces super catechumenos, competentes et fideles pronuntiandae εὐλογίαι appellantur.

X—XI. Georg. Chron. c. 151.

XI. Ὅτι πλὴν ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου οὐδενὶ τῶν λοιπῶν κληρικῶν ἐπιτίτραπται τὰ τῶν ἱερέων ἐνεργεῖν, τὸ δὲ χειροτονεῖν μόνῳ ἐπισκόπῳ προσήκει, ἑτέρῳ δὲ οὐδενί. Quod praeter episcopum vel presbyterum nulli reliquorum clericorum licet ea exercere, quae sunt sacerdotum, et quod ordine episcopo soli convenit, nulli vero alii.

3. χειροτονεῖν] Hoc verbo Constitutor semper significat ordinationem

μεν· ἐπισφαλές γάρ, μᾶλλον δὲ παράνομον καὶ ἀσεβές. 2. εἰ γὰρ
 „κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ“, οὗτος δὲ προχειρίζεται εἰς ἱερωσύνην,
 οὐ δίκαιον ἀθετῆσαι τὴν δημιουργίαν καὶ καταλιπόντα τὴν ἀρχὴν
 ἐπὶ τὸ ἔσχατον ἔλθειν σῶμα· γυνὴ γὰρ σῶμα ἀνδρὸς ἐκ πλευρᾶς
 ὧν καὶ ὑποκείμενον ἐκείνῳ, ἐξ οὗπερ καὶ διηρέθη εἰς παίδων 5
 γένεσιν. „Αὐτὸς“ γάρ „σου“, φησὶν, „κυριεύσει“. ἀρχὴ γὰρ γυ-
 ναικὸς ὁ ἀνὴρ, ἐπειδὴ καὶ κεφαλὴ. 3. εἰ δὲ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν
 διδάσκειν αὐταῖς οὐκ ἐπιτρέπομεν, πῶς ἱερατεῦσαι ταύταις παρὰ
 φύσιν τις συγχωρήσει; τοῦτο γὰρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀθεότητος
 τὸ ἀγνόημα θηλείας θεατὴς ἱερείας χειροτονεῖν, ἀλλ’ οὐ τῆς τοῦ 10
 Χριστοῦ διατάξεως. 4. εἰ δὲ καὶ ἔδει ὑπὸ γυναικῶν βαπτίζεσθαι,
 πάντως ἂν καὶ ὁ κύριος ὑπὸ τῆς ἰδίας μητρὸς ἐβαπτίζετο καὶ
 οὐκ ὑπὸ Ἰωάννου, ἢ καὶ ἡμᾶς ἀποστέλλων ἐπὶ τὸ βαπτίζειν συναπ-
 ἔστειλεν ἂν ἡμῖν καὶ γυναίκας ἐπὶ τούτῳ· νῦν δὲ οὐδαμοῦ οὔτε
 προσέταξεν οὔτε ἐγγράφως παρέδωκεν, εἰδὼς καὶ τὴν ἀκολουθίαν 15
 τῆς φύσεως καὶ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ πράγματος, ὥς καὶ τῆς
 φύσεως δημιουργὸς καὶ τῆς διατάξεως νομοθέτης.

X. Ἀλλ’ οὔτε λαϊκοῖς ἐπιτρέπομεν ποιεῖν τι τῶν ἱερατικῶν
 ἔργων, οἷον θυσίαν ἢ βάπτισμα ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν μικρὰν
 ἢ μεγάλην. 2. „οὐκ ἑαυτῷ“ γάρ „τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ’ ὁ 20
 καλούμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ“· διὰ γὰρ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ
 ἐπισκόπου δίδεται ἡ τοιαύτη ἀξία. 3. ὁ δὲ μὴ ἐγχειρισθῆς ταύτην,
 ἀλλ’ ἀρπάσας αὐτὴν ἑαυτῷ, τὴν τιμωρίαν τοῦ Ὁζία ὑποστήσεται.

XI. Ἀλλ’ οὔτε τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς ἐπιτρέπομεν βαπτίζειν,
 οἷον ἀναγνώσταις ἢ ψάλταις ἢ πυλωροῖς ἢ ὑπηρέταις, ἀλλ’ ἢ 25
 μόνοις ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις, ἐξυπηρετουμένων αὐτοῖς τῶν
 διακόνων. 2. οἱ δὲ τολμῶντες τοῦτο τῶν Κορειτῶν ὑποίδουσι
 τὴν δίκην. 3. οὐκ ἐπιτρέπομεν δὲ πρεσβυτέροις χειροτονεῖν δια-
 κόνους ἢ διακονίσσας ἢ ἀναγνώστας ἢ ὑπηρέτας ἢ ᾠδοὺς ἢ πυλω-
 ροὺς, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἐπισκόποις· αὕτη γάρ ἐστι τάξις ἐκκλη- 30
 σιαστικὴ καὶ ἁρμονία.

2 I Cor. 11, 3. — 4 Gen. 2, 21. — 6 Gen. 3, 16. — 18 Mt. 3, 13. —
 Mt. 28, 19. — 20 Hebr. 5, 4. — 23 II Paralip. 26.

18 ἐπιτρέπωμεν b d o | τι > m | 19 εὐλογίας b o | 20 ἀλλ’ ὁ b d h p :
 ἀλλὰ a (+ ὁ a²) o v | 21/22 τῶν ἐπισκόπων h | 22 αὐτὴν h | 23 Ὁζίου d o p v |
 ὑποστήσεται τοῦ Ὁ. p v | 25 ἀλλ’ ἢ h : ἢ a b d p v, εἰ μὴ o | 27 κορι-
 τῶν b v, κορητῶν d h | οἰκείουσιν b o | 28 δὲ a h : οὖν d m p v, γὰρ b o |
 πρεσβυτέρους h | 30 μόνοις τοῖς ἐπισκόποις h | 31 ἁρμονία d

X (XII). De invidia vero vel aemulatione vel obtreptione vel murmuratione vel lite vel loquacitate vel iactantia vel de repugnantia antea vobis diximus, has res Christianum non decere; in viduis autem ne nomen quidem unius ex his rebus inhaereat.

5 2. Quoniam vero, qui mala operatur, artificia et opera multa habet, intrat in eas, quae non sunt viduae, et de eis gloriatur. Sunt enim, quae se ipsas quoque viduas esse dicant; opera autem homini convenientia non faciunt; propter nomen enim viduitatis non sunt dignae, quae introeant in regnum, sed propter fidem et

10 opera. Si ergo bona facit, glorificabitur et accepta erit; si vero mala facit et opera adversarii operatur, vituperabitur et eicietur e regno aeterno, quia reliquit res aeternas et desideravit ac dilexit res temporales. 3. Videmus autem et audimus viduas esse, in quibus inest invidia mutua. 4. Si enim anus socia tua induta

15 fuerit vel quid acceperit ab aliquo, o vidua, videns sororem tuam adiutam esse, si vidua Dei es, debebas dicere: 5 (XIII). Benedictus Deus, qui anum sociam meam adiuvit. Et glorificabis Deum ac postea eum, qui subministravit, et dices: Opus eius suscipiatur in veritate, et recordare eius, Domine, in bonum in die retributionis

20 tuae, et episcopi mei, qui recte coram te ministravit ac dispertiit eleemosynam, prout decet, quia anus socia mea nuda fuit atque adiuta est, et adde ei gloriam ac tribue ei coronam honoris in die revelationis adventus tui. 6. Similiter et vidua, quae accepit eleemosynam a Domino, oret pro eo, qui hoc ministerium praebuit,

X, 5. et glorificabis — subministravit] Constitutor haec verba tanquam partem orationis exhibet. Syrus particulam fortasse minus recte vertit.

clericorum, et ab eo distinguit χειροθετεῖν vel manus impositionem, quae extra ordinationem fit et etiam presbyteris competit. Cf. VIII, 28, 1. 2. Animadvertas autem, in sectione de ordinationibus VIII, 4—22 psaltas et ostiarios locum non obtinere.

XII. Ἀποτροπή βασκανίας. Dehortatio ab invidia.

1. προσηύχεται] II, 6; III, 5.

XIII. Ὅπως δεῖ προσεύχασθαι τὰς

χήρας ὑπὲρ τῶν δίδόντων τὰ πρὸς τὰς χρεῖας. Quomodo oportet viduas orare pro eis, qui dant necessaria.

2. διακονίαν] i. e. eleemosynam secundum locutionem Act. 6, 1; I Cor. 16, 15; II Cor. 8, 4; 9, 1. 13, ubi vocabulum illud ministerium eorum significat, qui christianae caritatis officia aliis praestant, vel beneficiorum subministrationem. Cf. IV, 1, 1; 7. 2. Herm. Mand. II, 6; Sim. I, 9; II, 7. Verbum διακονεῖν vel διακονεῖσθαι similiter denotat: eleemosynam dare, ut c. 14, 2; V, 1, 3; Herm. Mand. II, 6; in loco in Ioannis Dam. S. Parallelis e Doctrina Petri allegato (Migne PG 95, 1461), cuius

XII. Περὶ δὲ φθόνου ἢ ζήλου ἢ καταλαλιάς ἢ ἔριδος ἢ φιλονεικίας προεῖρηται ὑμῖν, ὅτι ταῦτα Χριστιανοῦ ἀλλότρια, καὶ μάλιστα ἐπὶ χηρῶν. 2. ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐνεργῶν διάβολος πολύτροπος καὶ ποικίλος ὑπάρχων εἰς τὰς μὴ χήρας ἐμπομπεῖ, ὡς καὶ ποτε εἰς τὸν Καῖν· ἐνίαι γὰρ λέγουσιν εἶναι χῆραι, τὰ δὲ τῆς χηρείας 5 ἄξια παραγγέλματα οὐ ποιοῦσιν, ὡς οὐδὲ ὁ Καῖν τὰ ἀδελφικὰ δικαιώματα· ἀγνοοῦσιν γάρ, ὡς οὐ τὸ ὄνομα τῆς χηρείας εἰς βασιλείαν αὐτὰς εἰσάξει, ἀλλ' ἡ ἀληθῆς πίστις καὶ τὰ ὅσια ἔργα· εἰ δέ τις τὸ μὲν ὄνομα τῆς χηρείας κέκτηται, ἐπιτελεῖ δὲ τὰ τοῦ ἀντικειμένου ἐπιτηδεύματα, ἡ μὲν χηρεῖα αὐτῆς οὐ λογισθήσε- 10 ται, ἐξωσθεῖσα δὲ τῆς βασιλείας αἰωνία κολάσει παραδοθήσεται. 3. ἀκούομεν γάρ τινας χήρας ζηλοτύπους, φθονεράς, διαβόλους, βασκαίνουσας ταῖς ἐτέρων ἀνέσεσιν· αἱ δὲ τοιαῦται οὐκ εἰδὼν τοῦ Χριστοῦ οὐδὲ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας μαθήτριάι. 4. δέον γάρ 15 αὐτάς, ἐνδυθείσας αὐτῶν συγχήρας ὑπὸ τινος ἢ λαβούσης ἀργύρια ἢ τροφήν ἢ πόμα ἢ ὑπόδεσιν, θεασαμένας τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν ἀναψύξασαν εἰπεῖν·

XIII. Εὐλόγητός ὁ θεὸς ὁ ἀναψύξας μου τὴν συγχήραν· εὐλόγησον, κύριε, καὶ δόξασον τὸν διακονήσαντα αὐτῇ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀναβαίη ἐν ἀληθείᾳ πρὸς σέ, καὶ μνησθήσῃ αὐτοῦ 20 εἰς ἀγαθὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς αὐτοῦ· καὶ τὸν ἐπισκοπὸν μου τὸν καλῶς σοι λειτουργήσαντα καὶ διδάξαντα εὐκαιρον ἐλεημοσύνην γυμνῇ οὐσῇ τῇ συγγήρῳ μου γενέσθαι, προσθείης αὐτῷ δόξαν καὶ δώης αὐτῷ στέφανον καυχήσεως ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως ἐπισκοπῆς σου. 2. ὁμοίως καὶ ἡ λαβοῦσα χήρα τὸ ἔλεος συμ- 25 προσευχέσθω τῷ διδόντι αὐτῇ τὴν διακονίαν.

1 ἢ pr a b d o : καὶ h m p v | 2 ἀπείρηται b o p | χριστιανοῖς o | 3 ἐπὶ a b h o : > d m p v | δὲ > d m p v | 4 πολυποίκιλος b o p | 5 χηρείας h, similiter deinceps | 6 οὐδ' a | ὁ Καῖν : καὶ b o | 7/9 χήρας d | 8 αὐτοὺς h | καὶ τὰ ὅσια ἔργα > m p v | 9 ἐπιτελεῖ : post ἀντικειμένον a | 10 μὲν > b | αὐτῇ h, αὐτῇ v | 11 ἐξωθήσα b, ἐξωθήσεται o | βασιλείας + τοῦ θεοῦ b o | 15 ἐνδυθείσας ὑπὸ τινος συγχήρας ἢ h | αὐτῶν : τῆς p, + τῆς m v | συγχήρας : τῆς ὁμοίας αὐτῶν χήρας b o | 16 θεασαμένας h | 18 εὐλόγητός + εἰ a | ὁ sec > d | μου > a | 19 διακ. : λειτουργήσαντα b o | 19/20 καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ > b o | 20 ἀναβαίη m v d² : -βάη d, -βῆναι a, -βαίνει p, -βιβάσει h, ἀνάλαβε b o | 23/25 γυμνῇ — ἔλεος > b o | 23 συγχήρῳ p, συνηγόρῳ d | προσοίσης d | 24 δώσης a | αὐχήσεως h | 25 ἔλεον d | 25/26 συμπροσευχέσθω : χέσθαι h, προσευχέσθω δὲ καὶ b o | 26 τῷ : ὑπὲρ τοῦ δεδωκότος τῷ h

(xiv) occultans nomen eius tanquam sapiens, ut iustitia eius fiat apud Deum neque apud homines, sicut dixit in Evangelio: *Te faciente eleemosynam nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua*, ne, cum patefacis ac manifestas nomen, orans pro eo, qui dedit, 5 manifestum fiat ac veniat nomen eius ad aures gentilium et gentilis audiat, cum hic sit vir sinistrae. 7. Nam et accidit, ut, si quis fidelium te audit, exeat ac loquatur, cum non deceat exire ac manifestari ea, quae fiunt vel dicuntur in ecclesia, quia is, qui eiectus est, ac loquitur de eis, Deo non oboedit et proditor fit 10 ecclesiae. Tu vero ores pro eo occultans eius nomen, et sic implebis, quod scriptum est, tu et viduae tales, quae estis altare sanctum Dei Iesu Christi. 8. Nunc autem audimus viduas esse non conversantes secundum praeceptum, sed id tantum agentes, ut mendicent et aberrent ac vagentur. Et ea, quae accepit ele- 15 mosynam a Domino, si est insipiens, palam respondens ei, quae eam interrogat, revelat ac patefacit nomen dantis, quo audito haec mussitat ac reprehendit episcopum dispertientem aut diaconum aut eum ipsum, qui donum dedit, dicens: Nonne sciebas me tibi propiorem esse et magis oppressam illa? Neque scit hoc non 20 secundum voluntatem hominis factum esse, sed iuxta mandatum Dei. 9. Si enim testaris eique dicis: Propior tibi eram, et sciebas me nudiorem esse illa, debes cognoscere eum, qui ordinavit, et silere nec contendere cum eo, qui ministravit, sed ingredi in domum tuam et in faciem tuam te proiciens confiteri Deo pro 25 vidua socia tua et orare pro eo, qui dedit, et pro eo, qui ministravit, et rogare Dominum, ut tibi quoque aperiatur portam gratiae, ac confestim Dominus audiet orationem tuam invidiae expertem, et mittet tibi gratiam potiore quam viduae illi sociae tuae, unde non sperabas te ministratum iri, et probatio perseverantiae tuae 30 laudabitur. 10. Aut nescitis in Evangelio scriptum esse: *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante homines, ut videaris ab eis, sicut hypocritae faciunt; nam in veritate dico vobis, receperunt mercedem*

1 Mt. 6, 1. — 3 Mt. 6, 3. — 30 Mt. 6, 2.

6. *iustitia*] i. e. eleemosyna. — *vir sinistrae*] Cf. II, 45, 3.

partem extremam etiam Gregorius Naz. Orat. 24 c. 24 laudavit et Nicetas eius interpres false ad Constitutiones apost.

XIV. Ἡ μέντοι εὐ̃ ποιούσα ἀποκρυψάτω τὸ οἰκεῖον ὄνομα
ὡς σοφίῃ, „μὴ σαλπίζουσα ἔμπροσθεν“ αὐτῆς, ἵνα γένηται ἡ ἐλε-
ημοσύνη ἐν κρυπτῷ πρὸς θεόν, καθὼς φησιν ὁ κύριος, ὅτι „σοῦ
δὲ ποιούντος τὴν ἐλεημοσύνην μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου, τί
ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου, ὅπως ἢ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ“. 5
καὶ ἡ χήρα προσευχέσθω ὑπὲρ τοῦ δεδωκότος, ὅστις ποτ’ ἂν ᾗ,
ἅγιον θυνσιαστήριον θεοῦ ὑπάρχουσα, „καὶ ὁ πατὴρ ὁ βλέπων ἐν
τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει τῷ εὐ̃ ποιήσαντι ἐν τῷ φανερῷ“. 2. ἀλλ’
αἱ μὴ κατ’ ἐντολὴν θεοῦ ζῆν θέλουνσαι χῆραι φροντίζουσιν πολυ-
πενυστεῖν, τίς ἡ διακονησαμένη καὶ τίνες αἱ λαβοῦσαι, καὶ μαθοῦσα 10
ἐπιμέμφεται τῇ διακονησαμένῃ λέγουσα, ὅτι οὐκ ᾔδεις, ὅτι ἐγώ
σοι μᾶλλον ἐγγυτέρα παρ’ ἐκείνην ὑπῆρχον καὶ μᾶλλον παρ’ ἐκείνην
θλιβομένη; τί οὖν προετίμησας ἐκείνην ἐμοῦ; 3. ταῦτα δὲ λέγει
ἄφρων ὑπάρχουσα, οὐ νοοῦσα, ὅτι οὐκ ἀνθρώπου τοῦτο θέλημα
γέγονεν, ἀλλὰ θεοῦ πρόσταγμα. εἰ γὰρ μαρτυρεῖ αὕτη, ὅτι ἐγγυ- 15
τέρω ὑπῆρχεν καὶ ἐν πλείονι ἐνδεία ἐξητάζετο καὶ μᾶλλον αὐτὴ
γυμνὴ ἢ ἐκείνη, ὀφείλει νοεῖν τὸν διαταξάμενον καὶ ἀποσιγήσασα
καὶ μὴ μεμψαμένη τὴν διακονήσασαν, εἰσελθοῦσα εἰς οἶκον ἐαυτῆς
καὶ ἐπὶ πρόσωπον ἐαυτὴν βαλοῦσα ἱκετεύσαι τὸν θεὸν ἀφεθῆναι

2 Mt. 6, 2. — 3 Mt. 6, 3, 4. — 7 Mt. 6, 4.

1 μέντοι : μέν τὸ ο, μέν m p v | εὐποιήσασα h | 3 πρὸς τὸν θεὸν ἐν
κρυπτῷ a | ἐν + τῷ o | 4 τὴν b h o d² i. m. : > a d m p v cf. Matth. 6, 3 |
4 σου + τὸ d i. m. v | 5 ᾗ : ἡει b | 6 χήρα + δὲ b o | ποι’ > b o | ᾗ :
εἰ p, εἴη d o | 7 θεοῦ : Χριστοῦ a, > o | 8 ποιοῦντι a | 9/10 πολυπενυστεῖν :
-πενύσιν b o, φιλοπενυστεῖν m p v | 10 μαθοῦσαι b, -σασα o | 11 λέγουσα > o |
ὅτι pr > a | ὅτι sec > b | εἴδεις d p, εἴδης b | 12 μᾶλλον ἐγγ. — καὶ > a |
παρ’ ἐκείνην pr > b o | 13 τί h m p v : ὅτι a, διὰ τί b d o | λέγουσα b |
14 τοῦτο > b o | 15 γέγονεν : ante θέλημα m, ante τοῦτο p v | θεοῦ > h |
θεοῦ πρόσταγμα ∞ o | αὐτὴ v, αὐτῇ m | ὅτι + θεῷ b o | 15/16 ἐγγυτέρως p,
-τέρω d h o | 17/18 ἀποσ. — μεμψαμένη : ἀποσιγήσασαν μὴ μεμψαμένην
(πεμψ. o) b o | 18 εἰσελθοῦσαν a, ἀπελθοῦσα δὲ b o | οἶκον : τὸν οἶκον h,
τὸν b o | 19 ἱκετεύσει h, ἱκετευσάτω d | τὸν b d h o a² : > a m p v

retulit. Latini quoque diaconiae nomen
sensu illo usurpant: Cassianus Coll.
XVIII, 7, 8; XXI, 1, 2; 8, 1; 9, 7;
10, 3; Gregorius M. Ep. VIII, 20;
IX, 24.

XIV. Ὅτι οὐ χρὴ κομπάζειν καὶ

περιαγγέλλειν τὸ ἐαυτῆς ὄνομα τὴν
καρποφοροῦσαν κατὰ τὴν τοῦ κυρίου
διάταξιν. Quod secundum Domini
constitutionem non debet se iactare
nec nomen suum praedicare, quae mu-
nus tribuit.

suam. 11. Si Deus igitur mandavit, ut ministerium fiat in occulto, et ita ministravit is, qui ministravit, quare tu, quae in occulto accepisti, palam clamitas? Aut iterum quare tu mendicas, quae non solum vituperas ac murmuras sicut aliqua, quae non est vidua, 5 sed etiam maledictum emittis, sicut gentiles? 12. Aut non audivisti, quod scriptura dicit: *Omnis, qui benedicit, sit benedictus, et omnis, qui maledicit, sit maledictus*. Et similiter in Evangelio quoque dicit: *Benedicite eis, qui vobis maledicunt*. Itemque dicit: *Cum intra-*
veritis in domum, dicite: pax huic domui; et si domus digna fuerit
 10 *pax, pax vestra veniet super eam; si autem non fuerit digna, pax vestra ad vos revertetur*.

XI (xv). Si ergo pax ad eos, qui eam miserunt, revertitur, eo magis maledictio revertetur super eos, qui eam emiserunt inaniter, quia is, super quem emissa erat, non fuit dignus male-
 15 dictionem accipere. 2. Omnis enim, qui inaniter alicui maledicit, sibi ipsi maledicit, quia scriptum est in Proverbiis: *Sicut passeret volant et aves, sic maledicta inania revertentur*. Et iterum dicit: *Qui proferunt maledicta, insipientes sunt*. 3. Sub figura enim apis repraesentatur, sicut Dominus dicit: *Vade ad apem et disce, quo-*
 20 *modo operetur; opus suum sapienter perficit et de eius labore affertur divitibus ac pauperibus ad cibum; et amatur ac laudatur, quoniam*
exigua est robore. Sicut ergo apis exigua est robore et cum pupu-
 gerit aliquem, aculeum relinquit et sterilis fit ac confestim moritur, ita secundum hanc similitudinem et nos fideles omne malum, quod
 25 alii facimus, nobis ipsis inferimus. Nam *quod oderis tibi fieri, neque alteri tu feceris*. Propterea omnis, qui benedicit, est benedictus. 4. Admonete igitur ac reprehendite eas, quae sine disciplina sunt,

6 Gen. 27, 29 cf. Num. 24, 9. — 8 Mt. 6, 44. — Mt. 10, 12. 13. —
 16 Prov. 26, 2. — 18 Prov. 10, 18. — 19 Prov. 6, 8. — 25 Tob. 4, 15. —
 26 Gen. 27, 29. — 27 I Thess. 5, 14.

1 αὐτῆς b o | τῇ εὐ π. : εὐποιοῦσιν b o | 3 ἐαντῆς m p v | καὶ pr
 > m v | 4 ἀλλὰ γε : ἀλλ' ἔτι h | 5 εὐλόγηται : ὁ (> h o) εὐλογημένος
 b h o | 6 δὲ + καὶ h | 7 ἐὰν + μὲν b d o cf. Matth. 10, 13 | ἡ : εἰ d, εἴη
 b o | 9 ἀναστρέψει d m p v | 10 ἡ > h | εἰρήνη + ἡ h | ἐπὶ τοὺς πέμψ.

XV. Ὅτι ἀπρεπὲς τὸ λοιδορεῖν τὸν
 πλησίον· ἀλλότριον γὰρ Χριστιανῶν
 τὸ καταρᾶσθαι. Quod non decet
 conviciari proximo; alienum enim est

Christianis maledicere.

3. οὐκοῦν] Codex a hic incipit ca-
 put XVII, ιζ', quod autem non in-
 scribit.

αὐτῇ τὸ πλημμέλημα. 4. ὁ γὰρ θεὸς ἐνετείλατο τῇ εὐ ποιούσῃ
μὴ τραγωδεῖν τὴν εὐποιίαν, ἥ δὲ ἐμέμφετο, ὅτι μὴ ἐκήρυξεν
αὐτῆς τὸ ὄνομα, ἵνα καὶ αὐτὴ μαθοῦσα δράμῃ εἰς τὸ λαβεῖν· καὶ
οὐ μόνον ἐμέμφετο, ἀλλὰ γε καὶ κατηρᾶτο αὐτῇ, ἐπιλαθομένη τοῦ
εἰπόντος· „Ὁ εὐλογῶν σε εὐλόγηται, καὶ ὁ καταρῶμενός σε κεχα- 5
τήραται“. 5. λέγει δὲ ὁ κύριος· „Ὅταν εἰσέλχησθε εἰς οἶκον,
λέγετε· εἰρήνῃ τῷ οἴκῳ τούτῳ, καὶ ἂν ἡ ἐκεῖ υἱὸς εἰρήνης, ἡ
εἰρήνῃ ὑμῶν ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτόν· ἂν δὲ μὴ ἡ ἄξιος, ἡ
εἰρήνῃ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστρέψει“.

XV. Εἰ οὖν ἡ εἰρήνῃ ἐπὶ τοὺς πέμψαντας αὐτὴν ἐπ' ἐκείνους 10
πάλιν ἐπιστρέφει ἐπὶ τοὺς προσηκαμένους αὐτὴν διὰ τὸ μὴ εὐρεῖν
ἀξίους αὐτῆς, πολλῶ μᾶλλον ἢ κατάρρα ἐπιστρέφει εἰς κεφαλὴν τοῦ
ἀδίκως αὐτὴν ἐκπέμψαντος, ὥς οὐκ ἄξιον ὄντος τοῦ λαβεῖν αὐτὴν
ἐκείνου, πρὸς ὃνπερ ἐξαπεστάλη. 2. πᾶς γὰρ ὁ μάτην λοιδορῶν
ἑαυτὸν ἀρᾶται, καθὰ φησιν ὁ Σολομών· „Ὅσπερ ὄρνεα πέτονται 15
καὶ στρουθοί, οὕτως ἀρὰ ματαία οὐκ ἐπελεύσεται ἐπ' οὐδενί“,
καὶ πάλιν λέγει· „Οἱ δὲ ἐκφέροντες λοιδορίας ἀφρονέστατοί εἰσιν“. 3.
ὥσπερ δὲ ἡ μέλισσα ἐν τῇ δυνάμει αὐτῆς ἀσθενῆς οὖσα, ἐπὶ
πλήξῃ τινά, τὸ κέντρον ἀποβάλλει καὶ γίνεται στείρα, τὸν αὐτὸν
τρόπον καὶ ὑμεῖς, ὃ ἂν ποιήσῃτε ἀδικον εἰς ἑτέρον, τοῦτο εἰς 20
ἑαυτοὺς ἐνεργήσετε. „Λάκκον“ γὰρ „ὠρυξεν καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν,
καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον, ὃν εἰργάσατο“, καὶ πάλιν· „Ὁ ὀρύσσων
βόθρον τῷ πλησίον αὐτοῦ ἐμπεσεῖται εἰς αὐτόν“. οὐκοῦν ὁ
γεύγων κατάραν ἕτερον μὴ καταράσθω· „Ὅ“ γὰρ „μισεῖς σοὶ
γενέσθαι, οὐδὲ ἄλλω ποιήσεις“. 4. διὸ ρουθετεῖτε τὰς ἀπειθεῖς, 25
ἐπιπλήροστε τὰς ἀναισχύντοις, παρακαλεῖτε τὰς ὀλιγοψύχους,

5 Gen. 27, 29 cf. Num. 24, 9. — 6 Luc. 10, 5. 6; Mt. 10, 12. 13. —
15 Prov. 26, 2. — 17 Prov. 10, 18. — 21 Ps. 7, 16. — 22 Prov. 26, 27. —
24 Tob. 4, 15. — 25 I Thess. 5, 14.

αὐτὴν > b o | 11 ἐπιστρέφει d, ἀναστρέφει h | ἐπὶ > d | 12 αὐτῆς m |
πολὺ a | ἐπιστρέφει b d | 13 τοῦ > a | 14 ὃνπερ : ὦν b o | 15 πέτονται
b d m o p cf. LXX | 16 στρουθία o | ἐπ' > m v | 17 ἐκφέροντες λοιδορίαν
b o | 20 ἡμεῖς h | ὃ > m | ἂν b o | εἰς a b h o : ἐφ' d m p v | 21 αὐτόν
> p v | 23 τῷ πλησίον : ante βόθρον h, > m p v | αὐτοῦ a : αὐτὸς h,
> b d m o p v | εἰς αὐτόν ἐμπεσεῖται m p v | 23/24 οὐκοῦν — καταράσθω
> h, obelus lacunam indicat, sed margine praecisa nihil amplius legi potest |
24 σοὶ > m | 24/25 γενέσθαι σοὶ p, σὺ (o ?) γεν. σοὶ b d o | 25 οὐδέ : + σὺ b,
σοὶ o p | ἄλλω : ἄλλο p, ἄλλον σοὶ a | 26 τοῖς h | ὀλιγοψυχούσας b h o v

et iterum exhortamini et confirmate et confortate eas, quae iuste conversantur. Procul ergo sint viduae a maledictionibus, quia ad benedicendum constitutae sunt. 5. Itaque neque episcopus nec presbyter nec diaconus nec vidua maledictionem emittat ex ore suo, ne maledictionem sortiantur, sed benedictionem. Operam autem da, episcope, ne quis laicorum maledictionem proferat de ore suo; nam tu omnibus prospicis.

XII (xvi). Propterea, episcope, constituas tibi operarios iustitiae, adiutores populum tuum ad vitam adiuuantes. Qui tibi placent
10 ex populo universo, eos eligas ac diaconos constituas, virum, ut curet res multas necessarias, mulierem ad ministerium feminarum. Sunt enim domus, in quas diaconum ad mulieres non potes mittere propter gentiles, mittes autem diaconissas. 2. Nam et in multis aliis rebus necessarius est locus mulieris diaconissae. Primo cum

---

8/9 iustitiae : operis eleemosynae Flemming

XII, 2. *primo*] De aliis diaconissae ministeriis v. 4 sermo est. — *cum mulieres etc.*] Ministerii diaconissarum vel viduarum in baptismo feminarum adhibendo meminerunt Testamentum Domini nostri II, 8 ed. Rahmani p. 129, Ps.-Hieronymus ad Rom. 16, 1, Statuta eccles. antiqua synodo Carthaginiensi IV adscripta c. 12. Epiphanius H. 79 c. 3; Expos. fid. c. 20 (21) inprimis mulieres baptizandas a diaconissis unctas fuisse refert. Didascalia addit, mulieribus vel diaconissis deficientibus baptizantem quoque mulieres unxisse. Constitutor haec non habet. Tempore vero etiam posteriore presbyteros mulieres unxisse ex Ioannis Moschi Prato spirit. c. 3 apparet. Canones Hippolyto adscripti c. 19, 12 (ed. Haneberg p. 76; Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 212), de unctione baptizati agentes, sexum non discernentes in universum saltem dicunt, sacerdotem totum corpus ungere et caput et faciem. Constitutor dicit, diaconum frontem mulieris oleo

sancto ungere, cum diaconissa reliquum corpus illiniat. Didascalia et Constitutiones etiam unctionem capitis commemorant, quam episcopus in manus impositione perficiebat quamque non de confirmatione intellegere licet, quoniam ipsa quoque baptismum praecedebat (cf. v. 4). Videtur hoc modo secundum Didascaliam episcopus partem unctionis administrasse et Constitutor hunc ritum retinuisse, quamquam alium addidit. Alias de hac caeremonia apud veteres nihil certi inveni. Ritus autem diversus erat. In Testamento D. n. II, 8—9 ed. Rahmani p. 129—131 primo baptizandus ungitur ab episcopo post abrenuntiationem oleo exorcizato, deinde a presbytero confestim post baptismum oleo gratiarum actionis, postremo ab episcopo spiritum sanctum invocante et manum imponente iterum oleo i. e. chrismate. Didascalia de una unctione tantum loquitur, de ea, quae mulieribus a diaconissis praestabatur et baptismum praecedebat. Cf. de ea Constit.

ἰσχυροποιεῖτε τὰς ὁσθενούσας, ἐπαινεῖτε τὰς ἐν ὁσιότητι ὁδενού-
 σας· εὐλογεῖτωσαν μᾶλλον καὶ μὴ λοιδορεῖτωσαν, εἰρηνοποιεῖτωσαν
 καὶ μὴ πόλεμον ἐμποιεῖτωσαν. 5. μήτε οὖν ἐπίσκοπος μήτε πρεσ-
 βύτερος μήτε διάκονος μήτε ἄλλος τις ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ
 ἱερατικοῦ λοιδορία τὴν γλῶσσαν μολυνέτω, ἵνα μὴ ἀντὶ εὐλογίας 5
 κατάραν κληρονομίῃ. ἔστω δὲ σπουδὴ καὶ ἐπιμέλεια τῷ ἐπι-
 σκόπῳ, ὅπως μὴδὲ λαϊκὸς κατάραν ἐκφέρῃ· περὶ πάντων γὰρ
 αὐτῷ μέλειν ὀφείλει, περὶ κληρικῶν, περὶ παρθένων, περὶ χηρῶν,
 περὶ λαϊκῶν.

XVI. Διὰ τοῦτο, ὃ ἐπίσκοπε, τοὺς συνεργούς σου τῆς ζωῆς 10
 καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐργάτας διακόνοὺς εὐαρέστους θεῷ προχειρίζου,
 οὓς ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ δοκιμάξεις εἶναι ἀξιότους καὶ εἰς τὰς τῆς
 διακονίας χρείας εὐσκόλους. προχεῖρσαι δὲ καὶ διάκονον πιστὴν
 καὶ ἁγίαν εἰς τὰς τῶν γυναικῶν ὑπηρεσίας. ἔστι γάρ, ὁπόταν ἔν
 τισιν οἰκίαις ἄνδρα διάκονον γυναιξὶν οὐ δύνασαι πέμπειν διὰ 15
 τοὺς ἀπίστους· ἀποστελεῖς οὖν γυναῖκα διάκονον διὰ τὰς τῶν
 φράσεων διανοίας. 2. καὶ γὰρ εἰς πολλὰς χρείας γυναικὸς χρῆζομεν
 διάκονον. καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῷ φωτίζεσθαι γυναῖκας ὁ διάκονος

1/2 ἐπαινεῖτε — ὁδενούσας d² i. m., > d | 2 μᾶλλον > b o | 2/3 εἰρηνο-
 ποιεῖτωσαν (d² i. m., > d) — ἐμποιεῖτωσαν > b o | 3 μήτε sec : μὴ b o |
 4 μήτε pr : μὴδὲ b o | 5 εἰς λοιδορίαν b o | μολυνέτω : ἐχέτω b o | 7 γὰρ
 d² i. m., > d | 8 αὐτῷ (αὐτὸν h) : post μέλειν b d o | μέλλειν a o p v |
 9 περὶ λαϊκῶν > b o | 11 τῆς > h | θεῷ : τῷ θ. m p v d² i. m. | 12 δοκι-
 μάσεις h o p, -άσης b | εἶναι ἀξιότους ~ m p v | 13 χρείας > b | προχεῖρσαι :
 καὶ pr. h | διάκονον (forma in Didascalia usitata) a b (δι᾿ ἀκωναν) o : δια-
 κόνισσαν d h m p v | 14 καὶ > b o | 15 ἀνδράσιν οἰκείας b o | οὐ δύνασαι
 γυναιξὶ m p | 16 ἀποστέλλεις b o p v, ἀποστέλλειν m | οὖν > b o | διά-
 κονον a : διακόνισσαν rel | 18 φωτίζεσθαι a h m p v : βαπτίζεσθαι b d o |
 διάκων b, διάκονον o

VI, 17; VII, 22. 42; Clem. Recognit.
 III, 67; Cyrill. Catech. myst. II, 3. De
 altera unctione, quae in chrismate fit
 et baptismum sequitur (cf. Constit.
 I. c.), quoniam ad eam administrandam
 diaconissis non opus erat, auctori non
 erat dicendum.

* * *

5. μήτε ἄλλος τις ἐκ τ. κ. τ. ἑ.]
 Locutio creberrime a Constitutore in
 FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

Canonibus apostolorum adhibita. —
 περὶ πάντων κτλ.] Cf. Clem. epist.
 ad Iacobum c. 16.

XVI. Περὶ μνήσεως θείας τοῦ
 ἁγίου βαπτίσματος. De divina sancti
 baptismi initiatione.

2. πρῶτον] Didascalia v. 4 de aliis
 diaconissae ministeriis agit. In Con-
 stitutionibus vero particulae nihil re-
 spondet, cum Constitutor illum versum
 omiserit.

mulieres in aquam descendunt, a diaconissa oleo unctionis ungendae sunt in aquam descendentes. Et ubi mulier ac praesertim diaconissa non invenitur, baptizantem oportet ungere eam, quae baptizatur. Ubi vero mulier est ac praesertim diaconissa, mulieres non decet
 5. conspici a viris; praeterquam in manus impositione ungas caput solum, quemadmodum olim sacerdotes ac reges in Israel ungebantur. 3. Et tu iuxta hanc similitudinem in manus impositione ungas caput eorum, qui baptismum accipiunt, sive virorum sive mulierum; ac postea, cum tu baptizas vel cum diaconis praecipis
 10 baptizare vel presbyteris, diaconissa, ut praediximus, ungat mulieres, vir autem pronuntiet super eas nomina invocationis Deitatis in aqua. Et cum ascendit ex aqua, quae baptizatur, eam suscipiat diaconissa ac doceat et erudiat, infragile esse sigillum baptismi in castitate et in sanctitate. 4. Propterea dicimus, valde desiderari et
 15 maxime necessarium esse ministerium mulieris diaconissae, quia etiam Dominus ac salvator noster a mulieribus ministrantibus ministrabatur, quae erant Maria Magdalene * * et Maria Iacobi et Iosephi mater et mater filiorum Zebedaei. Tu ergo in aliis rebus diaconissam necessariam habebis, et ut eas gentilium domos ingrediatur,
 20 ubi vos accedere non potestis, propter fideles mulieres, et ut eis, quae infirmantur, ministret, quae necessantur, et in balneis iterum eas, quae meliorant, ut lavet.

16 Mt. 27, 55. 56.

17 Maria sec + filia S | Ioseph L, Iose S | 18 Zebedaei + cum aliis mulieribus S | ergo : quoque S | 20 ubi — mulieres : ubi mulieres fideles sunt S | 21 ministret : visitet ac m. S | 21/22 in balneis — meliorant : eas quae coeperunt convalescere ex morbo S

4. εἰς τύπον τοῦ πν. β.] Similiter c. 17, 1. Sed VII, 22, 2 Constitutor dicit: ἵνα τὸ μὲν χρῖσμα μετοχὴ ᾧ τοῦ ἁγίου πνεύματος. — τὸν μὲν ἄνδρα κτλ.] Similiter Canones Nicaeni arab. c. 22 (Harduini Concil. coll. I, 466). — καὶ μετὰ τοῦτο κτλ.] Constitutor dicit de sacramento confirmationis baptismi adiuncto.

XVII. Ποίαν αἰτίαν ἔχει τὸ εἰς τὸν Χριστὸν βάπτισμα, καὶ διατί τῶν ἐν αὐτῷ ἔκαστον λέγεται τε καὶ πράττεται. Quam causam habeat baptismus

in Christum, et quare singula in eo et dicantur et fiant.

1. Cf. VII, 22, 2. Ps.-Ign. Philipp. 1, 2.

2. Cf. V, 7, 30; VI, 15, 4; VII, 22, 1. Cum Constitutor baptismum in mortem Iesu dari dixerit, ei explicandum est, cur in formula baptismi etiam pater et spiritus sanctus locum obtineant. Patrem nominari censet, quia sit auctor filii eumque miserit. Spiritum sanctum testem appellare videtur, quia in Christi baptismo testis fuit, sicut docent Epi-

χρίσει μὲν μόνον τὸ μέτωπον αὐτῶν τῷ ἁγίῳ ἐλαίῳ, καὶ μετ' αὐτὸν ἡ διάκονος ἀλείψει αὐτάς· οὐ γὰρ ἀνάγκη τὰς γυναῖκας ὑπὸ ἀνδρῶν κατοπιτεύεσθαι. 3. ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ χειροθεσίᾳ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς χρίσει ὁ ἐπίσκοπος, ὃν τρόπον οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς τὸ πρότερον ἐχρίοντο· οὐχ ὅτι καὶ οἱ νῦν βαπτιζόμενοι 5 ἱερεῖς χειροτονοῦνται, ἀλλ' ὡς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ Χριστιανοί, „βασιλείον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον, ἐκκλησία θεοῦ, στυλὸς καὶ ἑδραίωμα“ τοῦ νυμφῶνος, οἱ ποτε οὐ λαός, νῦν δὲ ἡγαπημένοι καὶ ἐκλεκτοί. 4 (XVI). σὺ οὖν, ὃ ἐπίσκοπε, ἐκείνῳ τῷ τύπῳ χρίσεις τὴν κεφαλὴν τῶν βαπτιζομένων, εἴτε ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν, τῷ ἁγίῳ ἐλαίῳ εἰς τὸν τύπον τοῦ πνευματικοῦ βαπτίσματος· 10 ἔπειτα ἡ σὺ ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ ὑπὸ σὲ πρεσβύτερος τὴν ἱερὰν ἐπ' αὐτοῖς εἰπὼν καὶ ἐπονομάσας ἐπίκλησιν πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος βαπτίσεις αὐτοὺς ἐν τῷ ὕδατι· καὶ τὸν μὲν ἄνδρα ὑποδεχέσθω ὁ διάκονος, τὴν δὲ γυναῖκα ἡ διάκονος, ὅπως 15 σεμνοπρεπῶς ἡ μετὰδοσις τῆς ἀθραύστου σφραγίδος γένηται· καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος χρίτω τοὺς βαπτισθέντας τῷ μύρῳ.

XVII. „Ἔστι τοίνυν τὸ μὲν βάπτισμα εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ διδόμενον, τὸ δὲ ὕδωρ ἀντὶ ταφῆς, τὸ ἔλαιον ἀντὶ πνεύματος ἁγίου, ἡ σφραγὶς ἀντὶ τοῦ σταυροῦ, τὸ μύρον βεβαίωσις 20 τῆς ὁμολογίας.“ 2. τοῦ πατρὸς ἡ μνήμη ὡς αἰτίου καὶ ἀποστολέως, τοῦ πνεύματος ἡ συμπαράληψις ὡς μάρτυρος· 3. ἡ κατὰ-

7 II Petr. 2, 9. — I Tim. 3, 15. — 18 Rom. 6, 3.

1 μὲν : ante χρίσει b o, > h | 1/2 μετ' αὐτόν : μετὰ τοῦτον δὲ b d o | 2 διακόνισσα h | 3 ὑπ' h | ἀλλά : καὶ b o | 4/5 οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ (οἱ > o) ἱερεῖς b d o | 6 τοῦ > b o | 7 καὶ > b o | 8 νυμφῶνος : νῦν φωτὸς b, νυμφῶτος o, + θεοῦ d | τότε b o | 8/9 ἡγαπημένος καὶ ἐκλεκτός m p v | 9 ἐκλεκτοὶ + οἷς ἐπεκλήθη τὸ καινὸν αὐτοῦ ὄνομα, ὡς μαρτυρεῖ καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης λέγων· Καὶ καλέσουσιν τὸν λαὸν τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ καινόν, ὃ ὁ κύριος ὀνομάσει αὐτόν (Ies. 62, 2) a | 9/10 ἐκείνου τοῦ τύπου χρίση (χρήση o) b o | 11 τοῦ ἁγίου ἐλαίου b o | εἰς + τὸν h | πνευματικοῦ : ἀληθινοῦ m | πνευμ. βαπτίσματος : ἁγίου βαπτ. καὶ πνευματικοῦ o | 14 μὲν > m | 15 διάκων b | ἡ + καὶ m | διακόνισσα h m o p | 16 γίνεται b | 17 τοῦ βαπτισθέντος b o | 19 Ἰησοῦ : υἱοῦ d o | δεδομένον m p v | δ' d | ταφῆς + καὶ a | τὸ + δὲ b o | 20 ἡ + δὲ o | τοῦ > b h o | τὸ + δὲ b o p

phanus Expos. fid. c. 15 et Gregorius Naz. Orat. 31 c. 29; 39 c. 16.

3. Chrysost. Adv. ebriosos sive de resurrectione Iesu Chr. hom. c. 4:

συνετάφημεν γὰρ αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι καὶ συνηγέρθημεν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος (ed. Bened. II, 443). Cf. Ps.-Iust. Quaest. 137.

XIII (xix). Diaconi sint in actibus similes episcopis suis, sed exercitiores et non malum adpetentes lucrum, ut bene ministrent; secundum multitudinem ecclesiae [sufficientes] erunt, ut et senioribus mulieribus, quae invalidae sunt, fratribus et sororibus, quae in infirmitate detinentur, possint placere in celeritate ministeria sua complentes. Et mulier circa mulieres festinabit, diaconus vero,

2 I Tim. 3, 8.

3 sufficientes > S C | ut L C : + possint discernere et adiuvere unumquemque S | 4 invalidae sunt S C : iam non possunt L | 5/6 possint — complentes : unicuique eorum parent ministerium ipsi conveniens S

4. ὁ ἐπὶ π. θεός] Cf. VI, 18, 4; 26, 2. Sic patres saeculi IV Deum patrem saepe designant: Eusebius H. E. VII, 17; Athanasius Ep. I ad Serap. c. 28; Orat. c. Arianos III, 15; Basilus M. Adv. Eunomium I, 12, 15; Gregorius Nyss. Adv. Maced. c. 13; Quod non tres dii sint, Migne PG 45, 129; Antirrheth. c. Eunom. saepissime; Epiphanius H. 69 c. 43; Ps.-Ignatius Tars. 2, 1; 5, 1; Philipp. 7, 1. — *μονογενὴς θεός*] Cf. V, 20, 12; VII, 38, 6; 43, 2; VIII, 7, 8; 35, 1. Locutio ad filium designandum saeculis IV et V usitata. Adhibent eam Eusebius De laudibus Constantini c. 12; Arius apud Athan. De syn. c. 15; Epiph. H. 69 c. 6; Eunomius Apologeticus c. 15, 21; auctor Operis imperfecti in Matth. 1, 20, 25; 4, 2; 5, 9; 19, 17; 24, 40, 41; porro autem etiam patres fidei Nicaenae: Alexander Alex. apud Theodor. H. E. I, 3; Athanasius Contra gentes c. 41; Contra Apollin. II, 5; Basilus M. Adv. Eunom. II, 1; De spiritu sancto c. 6, 8, 9, 45; Ep. 38; Cyrillus Hier. Cat. XI, 3; Epiphanius Ancoratus c. 3 (ter); H. 30 c. 20; 57 c. 5; 64 c. 8; 65 c. 5; 69 c. 32, 73; 73 c. 6—8; Gregorius Naz. apud Sozomenum H. E. VI, 27; Gregorius Nyss. Orat. catech. magn. praef.; In

Christi resurr. orat. I et V, Migne PG 46, 601; 683; Epp. 3 et 39; Antirrheth. c. Eunom. sescenties (cf. C. Holl, Amphilocheus 1904 p. 213); Antirrheth. c. Apoll. c. 5, 17, 32, 36, 40, 42, 44, 52, 53; Ps.-Ignatius Philad. 6, 3; Theodoretus H. E. I, 25; C. Nestor. ed. Schulze IV, 1047; Hilarius Pict. In Ps. 51 c. 10; 52 c. 6; 54 c. 6, 8, 19; 55 c. 5; 56 c. 4 etc. Testes ostendunt, locutionem nequaquam Arianismum sapere. Cf. quae de ea et priore disputavi in libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 99—101. Codices optimi etiam Ioann. 1, 18 exhibent *μονογενὴς θεός*, et Hort, *Two Dissertations* 1876 p. 1—72, illam lectionem pro vulgata *μονογενὴς υἱός* recipiendam esse ostendere conatus est.

XVIII. Οἷος ὀφείλει εἶναι ὁ μεμνημένος. Qualis esse debeat baptismo initiatus.

1—2. Anastasius Quaest. I.

1. ἀποτεταγμένος κτλ.] Formula renuntiandi diabolo legitur VII, 41, 2.

2. Oratio dominica cum legatur in Didache, repetitur VII, 24. — ὅτι σοῦ κτλ.] Haec verba iam non esse Domini cum codices S. Scripturae vetustissimi tum alii testes probant. Cum autem Christiani oratione Domini velut

δυοῖς τὸ συναποθανεῖν, ἢ ἀνάδυσις τὸ συναναστῆναι· 4. πατὴρ
ὁ ἐπὶ πάντων θεός, Χριστὸς ὁ μονογενὴς θεός, ὁ ἀγαπητὸς υἱός,
ὁ τῆς δόξης κύριος, πνεῦμα ἅγιον ὁ παράκλητος τὸ ὑπὸ Χριστοῦ
πεμπόμενον καὶ ὑπ' ἐκείνου διδασκόμενον καὶ ἐκείνου κηρύττον.

XVIII. Ὁ δὲ βαπτιζόμενος ὑπαρχέτω ἀλλότριος ἀσεβείας 5
πάσης, ἀνενέργητος πρὸς ἁμαρτίαν, φίλος θεοῦ, ἐχθρὸς διαβόλου,
κληρονόμος πατρὸς, συγκληρονόμος δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἀποτε-
ταγμένος τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς δαίμοσιν καὶ ταῖς ἀπάταις αὐτοῦ,
ἄγνός, καθαρός, ὁσίος, θεοφιλής, υἱὸς τοῦ θεοῦ, προσευχόμενος
ὡς υἱὸς πατρὶ καὶ λέγων ὡς ἀπὸ κοινοῦ τοῦ τῶν πιστῶν συν- 10
αἱροῦσματος οὕτως· 2. „Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγια-
σθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ
θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν
ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν,
ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς 15
ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ“, ὅτι σοῦ
ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XIX. Ἐστῶσαν δὲ καὶ οἱ διάκονοι ἐν πᾶσιν ἁμῶμοι ὡς καὶ
ὁ ἐπίσκοπος, μόνον δὲ εὐσχυλτότεροι, ἀνάλογοι πρὸς τὸ πλῆθος
τῆς ἐκκλησίας, ἵνα καὶ τοῖς ἀδυνάτοις ὑπηρετισθαι δύνωνται 20
ὡς „ἐργάται ἀνεπαίσχυντοι“· καὶ ἡ μὲν γυνὴ τὰς γυναῖκας σπον-

3 Ioann. 15, 26; 16, 13. 14. — 7 Rom. 8, 17. — 11 Mt. 6, 9—13. —
21 II Tim. 2, 15.

23 τὸ pr a d : τοῦ b h m o p v | τὸ sec a d h v : τοῦ b m o p |
2 υἱὸς > m p v | 5/6 ἀσεβείας πάσης ~ h | 7 κληρονόμος + θεοῦ a |
πατὸς συγκληρ. > o | δὲ > d m | τῷ νῖω m p | 7/8 ἀποτεταγμένος +
μὲν b o | 9 ἄγνός + καί, ὁσίος + καὶ b o | 10/11 ὡς ἀπὸ — οὕτως >
m p | 11/16 οὐρανοῖς — πονηροῦ : ἕως τέλους d | 12 ἐλθάτω b o | 14 ὀφειλ. ;
παραπτώματα b o | 15 ὡς : καθὼς b o | ἀφίμεν > o | 17 καὶ ἡ δύν. κ. ἡ
δόξα > o | εἰς : τοῦ πρs καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνs εἰς b o | αἰῶνας
+ τῶν αἰώνων b o | 18 ἔστῶσαν a², ἔστω a | 20 καί : ἐν d, + ἐν m p v |
δύνανται d

formula orationis uterentur, preces
doxologia concludebant, et usu long-
aevo doxologia cum precibus paulatim
adeo in unum conculuit, ut tempore
posteriori librarii nonnulli eam in S.
Scriptura recipere non dubitarent.

XIX. Οἶος ὀφείλει εἶναι ὁ διάκονος.
Qualis debeat esse diaconus. — Con-
stitutor partem capitis priorem valde
transformavit omittens, transponens,
addens.

quoniam vir est, et circa viros et ad peregrinationem et ministerium et servitium ad iussionem episcopi paratissimus et mobilis sit. 2. Ita ergo unusquisque proprium agnoscat locum, in festinatione eum impleat; et unum sentiendo, unum spirantes et duo
 5 corpora in una anima portantes cognoscite, quantum sit ministerium diaconiae. 3. Sicuti dicit Dominus Deus in Evangelio: *Qui vult esse inter vos maior, sit vester diaconus, et qui vult esse inter vos primus, sit vester servus, sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare et dare animam suam redemptionem pro multis*: ita
 10 ergo et vos diaconos oportet facere, ut, si necessitas vos exegerit et animam pro fratre ponere per ministerium vestrum, ponatis. Nolite dubitare; nec enim Dominus et salvator noster haesitabat serviens nobis, sicuti et per Iesaiam mandatum est: *Iustificare iustum bene servientem multis*. 4. Si ergo Dominus caeli et terrae
 15 nobis serviit et omnia passus est propter nos et sustinuit, quomodo non magis nos oportet hoc facere pro fratribus, quia imitatores eius sumus et locum Christi sortiti? Nam et in Evangelio invenietis scriptum, quomodo Dominus noster succingens se linteo et accipiens in pelvi aquam recumbentibus omnibus nobis veniens
 20 lavit pedes nostros et deterisit [de] linteo. 5. Hoc autem faciens ostendebat fraternam caritatem, *ut et nos invicem hoc faciamus*.

6 Mt. 20, 26—28. — 13 Ies. 53, 11. — 18 Ioann. 13, 4. 5. — 21 Ioann. 13, 14. 15.

1/3 et ad — sit : et paratus sit oboedire ac se subicere praecepto episcopi, et si quo mittitur ministraturus vel quid alicui dicturus, operetur et laboret S | 4 eum impleat S cf. C : inpleto L | duo S : dno (= domino) ? L | 6 Deus : et salvator noster S | 7 vult — et qui > S | 10/12 ut — dubitare : etiamsi animam vestram pro fratribus vos ponere oportet in ministerio, quod a vobis desideratur S | 16 non > S | fratribus : + eumque sequi (vel: eique similes fieri) S | 16/17 imitatores S C : discipuli L, pro *μῆνται* legens *μαθηταί*

XIII, 2. *duo corpora in una anima*] Hauler pro *duo* legit *dno*. Cum autem littera *n* dubia sit, etiam *duo* legi potest, cumque Syrus hanc vocem habeat, ita legendum esse videtur. Etiam contextus lectioni favet, cum voci *una* vox *duo* magis respondeat quam *domino*. Locutio quidem singularis est; sed sensu non caret, et certe non dif-

ficilior quam altera. Diaconi, de quibus caput agit, cum ministri sint episcopi, duo corpora portare dici poterant. Auctor sic loquens fortasse etiam respexit Paulum Rom. 7, 21—25 de interiore homine et corpore mortis, de lege membrorum repugnante legi mentis dicentem.

* * *

δάξονσα θεραπεύειν, ἀμφοτέροι δὲ τὰ πρὸς ἀγγελίαν, ἐκδημίαν, ὑπηρεσίαν, δουλείαν, ὥς καὶ περὶ τοῦ κυρίου Ἡσαΐας ἔλεγεν φάσκων· „Δικαιῶσαι δίκαιον ἐν δουλεύοντα πολλοῖς“. 2. Ἐκαστος οὖν τὸν ἴδιον γνωρίζτω τόπον καὶ ἐκτελείτω αὐτὸν σπουδαίως, ὁμοφρόνως, ὁμοψύχως, γινώσκοντες τὸν τῆς διακονίας μισθόν. 5
3. ἔστωσαν δὲ καὶ ἀνεπαλόχνητοι εἰς τὸ ὑπηρετεῖσθαι τοῖς δεο-
μένοις, ὥς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς „οὐκ ἤλθεν δια-
κονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον
ἀντὶ πολλῶν“· οὕτως οὖν καὶ αὐτοὺς δεῖ ποιεῖν. καὶν δέῃ ψυχὴν
ὑπὲρ ἀδελφοῦ ἀποθέσθαι, μὴ διστάσωσιν· οὐδὲ γὰρ ὁ κύριος καὶ 10
σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐδίδαξεν „τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θείς“,
ὥς αὐτὸς ἔφη, „ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ“. 4. εἰ οὖν ὁ κύριος τοῦ
οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς πάντα ὑπέμεινεν δι' ἡμᾶς, πῶς ἂν ὑμεῖς
διακονῆσαι τοῖς δεομένοις ἐνδοιάσητε, μιμηταὶ ὀφείλοντες αὐτοῦ
εἶναι τοῦ καὶ δουλείαν καὶ ἔνδειαν καὶ πληγὰς καὶ σταυρὸν δι' 15
ἡμᾶς ὑπομείναντος; χρὴ οὖν καὶ ὑμᾶς δουλεύειν τοῖς ἀδελφοῖς
ὥς Χριστοῦ μιμητάς· „Ὁ θέλων“ γάρ, φησὶν, „ἐν ὑμῖν εἶναι μέγας
ἔστω ὑμῶν διάκονος, καὶ ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος ἔστω
ὑμῶν δοῦλος“. 5. οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς ἔργῳ πεπλήρωκεν τὸ „ἐν
δουλεύειν πολλοῖς“, καὶ οὐ λόγῳ. „λαβὼν“ γὰρ „λέντιον διεζώ- 20
σατο, εἰτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα“ καὶ ἡμῶν ἀνακειμένων
ἐπελθὼν πάντων ἡμῶν „ἐνιψεν τοὺς πόδας καὶ τῷ λεντίῳ ἐξέ-
μαξεν“· τοῦτο δὲ ποιῶν ἐπεδείκνυνεν ἡμῖν τὸ τῆς φιλαδελφίας
ἀγαπητικόν, „ἵνα καὶ ἡμεῖς εἰς ἀλλήλους αὐτὸ ποιῶμεν“. εἰ οὖν

3 Ies. 53, 11. — 7 Mt. 20, 28. — 11 Ioann. 15, 13. — 17 Mt. 20, 26. 27. —
19 Ies. 53, 11. — 20 Ioann. 13, 4. 5. — 24 Ioann. 13, 14. 15.

1 θεραπεύει b | τὰς h | 3 δίκαιον : τὸν δ. b o, + καὶ b | 6 ὑπηρετεῖν
b o | 7 ὁ sec > b d h m | 9 αὐτοῖς m | 10 ὑπὲρ : ἀντὶ m p v | 10/11 κύριος
καὶ σωτὴρ ἡμῶν a D A : σωτὴρ (θεὸς b o) ἡμῶν καὶ κύριος b d h m o p v |
11 ὁ > d h | θεῖναι a | 12 εἰ : ὅτι b o | 14 διακονῆσαι : ἐὰν διακονίσειται
b o | ἐνδοιάσετε h, ἐνδυνάσετε m p (-σητε) v | 16 ἡμᾶς a b d h m o : ὑμᾶς
p v | ὑπομείναντα b o | ὑμᾶς : ἡμᾶς b o | 17/18 μέγας . . διάκονος : πρῶτος
. . δοῦλος m p v | 18/19 πρῶτος . . δοῦλος : μέγας . . διάκονος m p v |
19 οὕτως o | γὰρ > b o | ἔργῳ > b o | 19/20 τῷ . . δουλεύων o | 20 πολ-
λοὺς h | 22 ἡμῶν > d m p v | 24 τὸ αὐτὸ b o

Si ergo Dominus hoc fecit, vos, diaconi, nolite dubitare, ut super impotentes et infirmos hoc faciatis, quia operarii veritatis estis, Christi exemplo succincti. 6. Ministrare igitur cum dilectione, non murmurantes nec dubitantes; nam si ita agitis, secundum hominem
 5 facitis ea et non secundum Deum, et mercedem vestram similem diaconiae vestrae accipietis in die visitationis. 7. Oportet ergo vos, diaconi, visitare omnes, qui egent. Et de his, qui tribulantur, renuntiate episcopo; et debe<ti>s anima eius esse et mens, ad omnia excussior<es> et oboedien<te>s ei.

4 Eph. 6, 7. 8. — 5 I Petr. 2, 12.

1 nolite : vultisne S | 4 nam si ita agitis : sin autem, si S | 8 mens S C : eritis L

6. si ita agitis] i. e. murmurantes et dubitantes. Syrus membrum sequens particula conditionali adiungens idem dicit.

XX. "Οτι ὑπὸ τριῶν ἢ δύο ἐπισκόπων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ ἐνός· ἀβέβαιον γάρ. Quod episcopus a tribus vel duobus episcopis debeat ordinari, non autem ab uno; id enim esse irritum. — Totum caput Constitutoris et praecedentibus nulla ratione apparente adiecta est. Auctor priusquam partem de clero agentem reliquit et ad rem aliam progressus est, etiam pauca de ordinando episcopo ac reliquo clero dicere voluisse videtur.

1. ὑπὸ τριῶν κτλ.] Repetuntur haec VIII, 27, 2; 47 can. 1. Episcopum a tribus saltem episcopis ordinandum fuisse docet iam historia Novatiani, qui tres episcopos coegit, ut manum sibi imponerent (Eus. H. E. VI, 43, 8).

Synodus Nicaena c. 4 quidem vult, ut omnes provinciae episcopi in ordinando episcopo intersint, addit autem, in necessitate tres sufficere reliquis per litteras consentientibus. Synodus Arelatensis 314 decernens c. 20, ut consecrator septem vel, si non potuerit, minimum tres alios episcopos secum assumat, octo vel saltem quatuor postulat. Synodus Antiochena 341 c. 18 praecipit, ut omnes provinciae episcopi conveniant aut saltem pars maior. Constitutor ergo numerum etiam magis minuit quam synodus Nicaena. — *πρεσβύτερον κτλ.*] Cf. VIII, 47 can. 1.

2. De facultatibus presbyteri et diaconi cf. VIII, 28, 2—3. — *εὐλογεῖν τ. λ.*] i. e. benedicere vel benedictionem dare populo. Cf. II, 57, 19; III, 10, 1 not.; VIII, 28, 1—2. Balsamon ad synodum Constantinopolitanam sub patriarcha Nicolao habitam

ὁ κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος οὕτως ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, πῶς
 ἂν ὑμεῖς ἐπαισχυνθήσεσθε τοῦτο ποιῆσαι τοῖς ἀδυνάτοις καὶ
 ἀσθενέσιν τῶν ἀδελφῶν, ἐργάται ὄντες ἀληθείας καὶ τῆς εὐσεβείας
 προστάται; 6. ἐξυπηρετεῖτε οὖν ἀγαπητικῶς, μὴ ἐπιγογγύζοντες
 μηδὲ διαστασιάζοντες· οὐ γὰρ δι' ἄνθρωπον ποιεῖτε, ἀλλὰ διὰ τὸν 5
 θεόν, καὶ τὸν μισθὸν τῆς διακονίας παρ' ἐκείνου ἀπολήψεσθε ἐν
 ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς ὑμῶν. 7. χρηὸν ὑμᾶς τοὺς διακόνους ἐπι-
 σκέπτεσθαι πάντας τοὺς δεομένους ἐπισκέψεως, καὶ περὶ τῶν
 θλιβομένων ἀναγγέλλετε τῷ ἐπισκόπῳ ὑμῶν· ψυχὴ γὰρ αὐτοῦ
 καὶ αἰσθησις εἶναι ὀφείλετε, εὐσχυλτοὶ καὶ εὐήκοοι εἰς πάντα 10
 ὄντες αὐτῷ ὡς ἐπισκόπῳ ὑμῶν καὶ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ.

XX. Ἐπισκοπον δὲ προστάσσομεν χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τριῶν
 ἐπισκόπων ἢ τὸ γοῦν ἑλαττον ὑπὸ δύο, μὴ ἐξεῖναι δὲ ὑπὸ ἑνὸς
 ὑμῖν καθίστασθαι, „ἡ γὰρ τῶν δύο καὶ τριῶν μαρτυρία“ βεβαιο-
 τέρα καὶ „ἀσφαλής“· πρεσβύτερον δὲ καὶ διάκονον ὑπὸ ἑνὸς ἐπι- 15
 σκόπου καὶ τὸν λοιπὸν κληρὸν· 2. μήτε δὲ πρεσβύτερον μήτε
 διάκονον χειροτονεῖν ἐκ λαϊκῶν κληρικών, ἀλλὰ μόνον τὸν μὲν
 πρεσβύτερον διδάσκειν, ἀναφέρειν, βαπτίζειν, εὐλογεῖν τὸν λαόν,
 τὸν δὲ διάκονον ἐξυπηρετεῖσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυ-
 τέροις, τοῦτ' ἔστι διακονεῖν, οὐ μὴν καὶ τὰ λοιπὰ ἐνεργεῖν. 20

5 Eph. 6, 7. 8. — 6 I Petr. 2, 12. — 14 Ioann. 8, 17; Mt. 8, 16.

1 καὶ + ὁ α ο | 2 ἂν > β ο | 3 ὄντες + τῆς h | ἀληθεῖς ο | 4 ἀγα-
 πητικοῖ β, -κοῖς ο | μὴ α β h : καὶ μὴ d m p v | 5 ἐπιστασιάζοντες β ο |
 δι' : διὰ α | τὸν > β | 6 τὸν > β ο | 9 ἀναγγέλλετε α β ο D : ἀναγγέλλειν τε d h
 (τε > h) m p v | αὐτῷ m p v | 10/11 καὶ εὐήκ. — ὄντες > m v | 11 καὶ
 πατρὶ > m p v | καὶ π. καὶ : καίπερ β | 12 προστάσσωμεν h p | 13 ὑπενὸς β ο |
 14 γάρ : δὲ ο | 15 δὲ > d | 16 τῶν λοιπῶν κληρῶν (κληρικῶν β ο) α β ο |
 δὲ α ν : > β d h ο p, + καὶ α | 17/18 τὸν μὲν πρ. διδ. : διδάσκειν πρεσ-
 βύτερον β ο | 20 διενεργεῖν α | subscr. τέλος τοῦ περὶ κληρῶν βιβλίου m,
 τ. τοῦ τρίτου βιβλίου π. χ. p, περὶ κληρῶν ἐπληρώθη βιβλίον γ' ν

Quaest. IX dicit: Ἐκκλησιαστικαὶ εὐ- σίας γινόμενα ἢ διδόμενα εἰς εὐχὴν
 λογίαι εἰσὶ πάντα τὰ παρὰ τῶν ἐπι- καὶ στηριγμὸν τοῦ κοινοῦ λαοῦ
 σκόπων καὶ τῶν ἱερέων ἐπ' ἐκκλη- (Migne PG 138, 948).

IV.

I. Si quis autem orphanus fuerit de Christianis puer vel virgo, bonum quidem est, si quis fratrum non habens filium puerum habuerit in locum filii, virginem vero accipiat, qui habet [puerum, id est] filium, qui tempore nuptiarum possit eam accipere; et sic
5 opera eius consummabitur ad ministerium Dei. 2. Si qui autem non sunt tales, sed ambulant, ut hominibus placeant, confusionem habentes propter divitias suas et contemnunt membra orphanitatis, ipsi in tales incident, qui abundantiam eorum consumant: *Quae enim non manducarunt sancti, manducabunt Assyrii; et: Regionem*
10 *vestram in conspectu vestro alienigenae consummabunt eam.*

II. Vos ergo, episcopi, solliciti estote de educatione eorum, ut nihil eis desit. 2. Et virginem, quamdiu velit nubi, date fratri;

8 ? — 9 Ies. I, 7.

3/4 puerum id est > S C | 4 qui . . accipere : cui . . dare S cf. C | 5 consummata est L | 7 et contemnunt > S C, interpretamentum ut videtur | 9 manducabunt S C : manducarunt L | 10 vestram . . vestro : eorum . . eorum S | 12 fratri : viro uni ex fratribus S

4 ἐὰν b o a² A D : ἴνα a d h p v | 5 προσλαμβανόμενος h o | τοῦτον m p | εἰς > m | 6 ὁ > b o | αὐτῷ h m p v : αὐτῷ a d, αὐτοῦ b o | τοῦ

I, 2. *quae enim etc.*] Particula *enim* auctor indicat, dictum Scripturae vel proverbium aliquod se proferre. Locus, quem primum allegat, cum in S. Scriptura non legatur, libri alicuius apocryphi aut potius dictum proverbiale ex sensu S. Scripturae formatum esse videtur. Ad partem dicti alteram saltem propius accedit Ierem. 27 (hebr. 50), 17: *πρόβατον πλανώμενον Ἰσραὴλ, λέοντες ἔξωσαν αὐτόν, ὁ πρωτός ἔφαγεν αὐτόν βασιλεὺς Ἀσσοῦρ.*

I. Titulus deest.

1. *διακονίας*] Cf. III, 13, 2.

2. *εἰ δέ τινες . . περιπατῶν κτλ.*] Ut testes textus ostendunt, Constitutor

illa verba e Didascalia recepit, deinde numero singulari adhibito perrexit, librarius Constitutionum autem mox anomaliam ab auctore exortam emendavit. — *τὸ εἰρημένον κτλ.*] Constitutor distincte dictum alius sequi annuit.

II. *Ὅπως γὰρ τὸν ἐπίσκοπον προροεῖν τῶν ὀρφανῶν.* Quomodo episcopus debeat providere pupillis.

1. *μηδὲν ἐλλείποντες*] Cf. Barn. 21, 2, 8. — *τοῖς μὲν ὀρφανοῖς — βοήθειαν*] Eadem fere verba leguntur in Clementis epistula ad Iacobum c. 8 et 9, et ex ea aequae ac verba II, 6, 1; 57, 2—4 interpolata, a Constitutore deprompta esse videntur.

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ.

ΠΕΡΙ ΟΡΦΑΝΩΝ.

Ι. Ὁρφανοῦ δέ τις γενομένου Χριστιανοῦ ἦτοι παιδὸς ἢ παρθένου, καλὸν μὲν, ἂν τις τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἔχων τέκνον προσλαβόμενος τοῦτο ἔχη εἰς παιδὸς τόπον, τὴν δὲ παρθένον 5 ὁ ἔχων υἱὸν θυνάμενον αὐτῇ ταῖς τοῦ γάμου ὥραις συγχρονίσαι συζεύξῃ· τοῦτο γὰρ οἱ ποιοῦντες ἔργον μέγα ἐπιτελοῦσιν, ὀρφανῶν πατέρες ὑπάρξαντες, καὶ παρὰ κυρίου τοῦ θεοῦ λήφονται τὸν μισθὸν τῆς διακονίας ταύτης. 2. εἰ δέ τινες οὐκ εἰσὶ τοιοῦτοι, ἀλλὰ κατὰ ἀνθρωπαρέσκειαν περιπατῶν ἐπαισχύνονται πλούσιος 10 ὢν τὰ τῆς ὀρφανίας μέλη, τοῦ μὲν ὀρφανοῦ πρόνοιαν ποιήσεται „ὁ πατὴρ τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτὴς τῶν χρηρῶν“, αὐτῷ δὲ ἐμπεσείται τοιοῦτος, ὅστις αὐτοῦ θαπανάσῃ τὴν φειδώ, καὶ γενήσεται ἐπ' αὐτῷ τὸ εἰρημένον· „Α οὐκ ἔφαγον ἅγιοι, ταῦτα φάγονται Ἀσούριοι“, καθὼς καὶ Ἡσαΐας λέγει· „Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον 15 ὑμῶν ἀλλότριον κατεσθίουσιν αὐτήν“.

ΙΙ. Ὑμεῖς οὖν, ὧ ἐπίσκοποι, μεριμνήσατε περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, μηδὲν ἐλλείποντες αὐτοῖς, τοῖς μὲν ὀρφανοῖς παρέχοντες τὰ γονέων, ταῖς δὲ χήραις τὰ ἀνδρῶν, τοῖς ἀχμαίοις τοὺς γάμους, τεχνίτη ἔργον, ἀδρανεῖ ἔλεος, ξένοις στέγος, πεινώσι ψωμόν, δι- 20 ψῶσι ποτόν, γυμνοῖς ἐνδυμα, νοσοῦσι θέαν, φυλακίταις βοήθειαν. 2. πρὸς τοῦτοις πλείων ὑμῖν ἔστω φροντὶς περὶ τῶν ἐν ὀρφανίᾳ, ὅπως αὐτοῖς μηδὲν ἐνδέη, τῇ μὲν παρθένῳ, μέχρις ἂν ἔλθῃ εἰς

12 Ps. 67, 6. — 14 ? — 15 Ies. 1, 7. — 20 Mt. 25, 35. 36.

> d | συγχρονῆσαι a | 7 συνζεύξῃ b h (-ξει) o | ἐπιτελέσωσιν b | 8 ὑπάρ-
χοντες b o | κυρίου τοῦ > m p v, τοῦ > d, τοῦ θεοῦ > b o | 9 τῆς διακ.
ταύτης > b o | 9/10 εἰ δέ τινες οὐκ εἰσὶ τοιοῦτοι, ἀλλὰ b d o D : εἰ δέ
τις a h m p v A | 10 ἄνω ἀρεσκίαν b | 11 τοῦ μὲν ὀρφ. : τούτων μὲν m |
12 δ' h | 13 τοιοῦτος : ὁ τ. h | αὐτοῦ : αὐτῷ b h o | 14 ἐπ' > m v | 15 καὶ
> m p v | 15/16 ἐνώπιον ὑμῶν > b | 16 αὐτήν + καὶ ἡρώμωται κατεστραμ-
μένη b d o | 17 ὧ > h | μεριμνήσατε + τὰ a | ἀναστροφῆς h | 18 παρέχοντες :
παρασχόντες d, > m v | 19 τοὺς γάμους : τὰ τοῦ γάμου b o, τοὺς λόγους
m v | 20 ἔλαιον b | ψωμόν : ἄρτον b | 21 πῶμα b | θέαν a v A B : θερά-
πειαν b d h o p | φυλακίται o | 22 πλείων h p v | ἔσται ὑμῖν b d o | περὶ :
ὑπὲρ b o | 23 μηδὲν αὐτοῖς m | ἐνδέη τ. μ. παρθένῳ : ἔνδε ἦν b, ἐνδέην o

puer[um] autem accipiens substantiam artem discat, ut mercedem dignam accipiat per artem, ut possit construere sibi et ea quae ad artem necessaria sunt instrumenta, et iam non gravet eam, quae <a> fratribus in eum facta est sine dolo caritas.

- 5 III. Nam vere beatus est, qui potest iuvare se, ut non tribulet locum orphani, peregrini et viduae; haec autem gratia a Deo est. 2. Vae autem his, qui habent et cum dolo accipiunt aut qui possunt sese iuvare et accipiunt. Unusquisque vero de accipientibus dabit rationem Domino Deo in die iudicii, quare acceperit. 3. Si enim
10 in orphanitate constitutus est aut in paupertate aut per senectutis defectionem aut propter aegritudinis infirmitatem aut propter filiorum, quia multi sunt, nutrimenta accipit, qui talis, inquit, est, et laudabitur; altare is enim Dei deputatus est, a Deo et honorabitur, quoniam sine dubitatione pro his, qui dant illi, frequenter orat et
15 non otiose accipiebat, sed pro eo, quod dabatur illi, merc(edem reddebat per orationem), quantum virtus illius admittebat. Hi igitur in aeterna vita a Deo beatificabuntur.

3 I Tim. 5, 16. — 7 Didache 1, 5; Herm. Mand. II, 5 ?

1 acc. substantiam : cum adoleverit S | 2 ut : et vir factus S | 6 peregrini . . viduae ∞ S | 6 haec — est > S | 7/8 aut — accipiunt > S | 9 quare : quomodo S | 10 in orphanitate — paupertate : in pueritia orphanus S cf. C | 12 quia m. sunt > S | 12 inquit > S C | 13 est : + ideo S | 14/15 sine dub. — orat . . non ot. accipiebat ∞ S | 15/16 mercedem r. p. orationem C : orationem offerebat loco mercedis S, mercis L

II, 2. acc. substantiam] Syrus dicit: progressus aetate, id quod contextui consentaneum est. Si Syrus recte tradit, auctor fortasse scripsit *προκόπτων τὸν βίον*, et Latinus *βίον* eodem modo vertens ac supra III, 7, 8, verbo *προκόπτειν* sensum huic interpretationi accommodatum, voci ipsi autem adversantem attribuere cogeatur.

III, 2. Locus proxime accedit ad Didachen 1, 5: *οὐαὶ τῷ λαμβάνοντι . . ὃ δὲ μὴ χρεῖαν ἔχων δώσει δίκην*, et ad Hermae Mandatum II, 5: *οἱ οὖν λαμβάνοντες ἀποδώσουσιν λόγον τῷ*

θεῷ . . οἱ δὲ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνοντες τίσουσιν δίκην.

* * *

2. τῷ δὲ παιδὶ κτλ.] Cf. Athan. (?) Can. 56 edd. Riedel et Crum 1904 p. 38.

III. *Τίνες ὀφείλουσιν ἐπικουρεῖσθαι κατὰ τὴν κυριακὴν διαταγὴν*. Quinam adiuvandi sint secundum dominicam constitutionem.

1—IV, 1. Anastasius Quaest. XIV.

1. ὁ κύριος κτλ.] Dictum in Evangeliiis non legitur. Actus apost. 20, 35 autem id Domino ipsi attribuunt di-

ὄραν γάμου καὶ ἐκδῶτε αὐτὴν ἀδελφῷ, τῷ δὲ παιδί χορηγίαν
 πρὸς τὸ καὶ τέχνην ἐκμαθεῖν καὶ διατρέφεσθαι ἐκ τῆς ἐπιχορηγίας,
 ἵνα, ὅταν δεξιῶς τὴν τέχνην κατορθώσῃ, τὸ τηρικαῦτα δύνῃται
 καὶ τὰ τῆς τέχνης ἐργαλεῖα ἑαυτῷ πρίασθαι, ὅπως μηκέτι βαρύνῃ
 τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀνυπόκριτον εἰς αὐτὸν ἀγάπην, ἀλλ' ἑαυτῷ 5
 ἐπιχορηγῇ.

III. Καὶ γὰρ ἀληθῶς μακάριός ἐστιν, ὃς ἂν δυνάμενος βοηθεῖν
 ἑαυτῷ μὴ θλίβῃ τόπον ὀρφανοῦ ξένου τε καὶ χήρας, (III) ἐπεὶ
 καὶ ὁ κύριος „μακάριον εἶπεν εἶναι τὸν διδόντα ἢ περ τὸν λαμ-
 βάνοντα“. 2. καὶ γὰρ εἴρηται πάλιν ὑπ' αὐτοῦ. „Οὐαὶ τοῖς 10
 ἔχουσιν καὶ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνουσιν, ἢ δυνάμενοις βοηθεῖν
 ἑαυτοῖς καὶ λαμβάνειν παρ' ἐτέρων βουλομένοις· ἐκάτερος γὰρ
 ἀποδώσει λόγον κυρίῳ τῷ θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως“. 3. ὁ μὲν
 γὰρ δι' ἡλικίαν ὀρφανίας ἢ γήρως ἄτονίαν ἢ νόσου πρόσπτωσιν
 ἢ τέκνων πολυτροφίαν λαμβάνων, ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον οὐ μεμ- 15
 φθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινεθήσεται· θνῃσαστήριον γὰρ τῷ θεῷ
 λελογισμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ τιμηθήσεται ἀόκνως ὑπὲρ τῶν δι-
 δόντων αὐτῷ διηνεκῶς προσευχόμενος, οὐκ ἄργως λαμβάνων,
 ἀλλὰ τῆς δόσεως αὐτοῦ, ὅση δύναμις, τὸν μισθὸν διδοὺς διὰ τῆς
 προσευχῆς· ὁ τοιοῦτος οὖν ἐν τῇ αἰωνίῳ ζωῇ ὑπὸ θεοῦ μακαρισ- 20
 θήσεται.

4 I Tim. 5, 16. — 9 Act. 20, 35. — 10 Didache I, 5; Herm. Mand.
 II, 5 ?

1 ἔκδοτε m | 2 καὶ sec > o | 3 ἵν' a m p v | δύναται h | 4 πρίασθαι :
 παρέχεσθαι m p v | 5 τὴν : τινα a | ἑαυτὸν h | 6 ἐπιχορηγίᾳ b d o |
 7 γὰρ > o | ὃς ἂν : ὅταν b d o | 7/8 βοηθεῖν ἑαυτῷ ~ b o | 8 θλίβεῖν h |
 9 εἶπεν : post διδόντα b, εἰπεῖν d | ἢ περ : εἴπερ h, ὑπὲρ b d o An | 11 ἢ :
 τοῖς b o | 12 αὐτοῖς b | ἐτέρως διαβουλομένοις h | 12/13 ἐκάτερος — θεῷ
 a² i. m., > a | 12 γὰρ > b o | 13 δώσει o | 14 γήρως a d : γήρους rel |
 ἄτονίας b o | νόσους o | πρόπτωσιν h | 15 οὐ sec > b | 16 τῷ θεῷ a b o
 p v A : θεοῦ h D, > d | 17 λελογισμένον m p v | θεοῦ + καὶ b o | ἄοκνος o |
 18 εὐχόμενος b o | ἀργῶν o | 19 ὅση : ὡς ἡ b p

centes: *μνημονεύειν τε τῶν λόγων
 τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν·
 Μακάριόν ἐστιν μᾶλλον διδόναι ἢ
 λαμβάνειν.* Cf. Resch, *Agrapha* 1889
 p. 150. — *ἢ περ*] Cf. VII, 28, 2.

2. *εἴρηται κτλ.*] *Constitutum locum,*
quem auctor Didascalie libere e Di-
dache et Hermae Pastore deprompsisse
videtur, distincte tanquam dictum Do-
mini profert. Cf. I, 2.

- IV. Qui habent autem et in hypocrisi accipiunt aut iterum, cum sunt pigri et cum debebant operari et iuvare sese et alios, ipsi accipientes praestabunt rationem, quoniam pauperum fidelium gravaverunt locum. 2. Qui enim habet pecunias et non erogat
 5 eas aliis neque ipse utitur, sed thesaurizat thesaurum sibi, qui perit, locum sortitus est serpentis super thesaurum dormientis et periclitatur per momenta, ut cum eo deputetur. 3. Qui autem habet <et accipit> in hypocrisim, non credidit Deo, sed iniquo mammonae; lucri causa verbum in hypocrisi portat et est repletus
 10 incredulitate. Qui talis ergo fuerit, periclitabitur et deputabitur cum infidelibus in condemnatione. 3. Qui ergo dat simpliciter omnibus, bene dat, sicut est illi, et est innocens. Qui autem propter tribulationem accipit <et> se pascit scite, [et] bene accipit et a Deo in vita aeterna constitutus glorificabitur.
- 15 V. Episcopi ergo et diaconi, observate altari Christi, id est viduis et orphanis, cum omni diligentia curam facientes de his quae accipiuntur cum scrupulositate, qualis est ille, qui dat, aut

3 Iob 22, 7. — 8 Mt. 6, 24.

2 sese et > S C | 5 sed : in terra S | 6 locum s. est serpentis S C : consimilabitur serpenti L | 7 per momenta > S | eo (sc. serpente) S : thesauro suo L | 8 et accipit S | 10 et dep. : deputari S | 11 in condemnatione > S | 12 bene — illi : dans bene facit S | 13 et S | se pascet scitus et L : cum parsimonia eis utitur quae accepit S | 14 constitutus : et in requie aeterna S | 15 obs. altari : estote assidui in ministerio altaris S | 17 accipiuntur : dantur S

1 δι' ὑποκρίσεως b o, δι' ὑπόκρισιν d An | 2 ἐργαζόμενος b d o | καὶ > m p v | ἐτέρους a | ὀφειλήσει d | τῷ a² i. m., > a | 4 μεταδοὺς b o | 4.5 κεκλήρωκεν a | 5 ἐπὶ b d o D : ἐν rel | καὶ sec a h : > b d m o p v | 6 ἀληθῆς > m | φάσκουσα : λέγουσα p v, λ. ἀληθῆς m | 7 ἀπολλυμένῳ a | πέρα m | 8 ὀφελήσουσιν b o | φησὶν > h | 9 γὰρ > b o | 10 τοῦτον h | 11 δειλὸς > b o | 13 ὀλλυται b, ὀλλυνται m o | 14 ἐφελώμενος b o | 14/15 ἢ θαν. καρπ. > b o | 18 τῷ pr > a | 19 ὀρφανούς o | 20 φησὶν ὑμῶν ~ m p v, ὅς b | 20/21 αὐτὸς — αὐτοῦ > b o | 20 γὰρ > h | 21 ἐμπιμπλᾷ a |

IV. Περὶ φιλαργυρίας. De avaritia.

2. τόπον ὀφειωσ κτλ.] Cf. Basilius M. De legendis gentilium libris c. 8, Phaedr. Fab. IV, 19; Orat. de hac praesenti hominis vita et de serpente Hippolyto adscripta et nuperrime inventa, cuius summa communicatur in

Theolog. Literaturzeitung 1903 p. 656; Theolog. Revue 1904 p. 151.

V. Μετὰ ποῖον φόβον χρὴ τῶν κυριακῶν μετέχειν συνεισφορῶν. Cum quanto timore oporteat collationes dominicas sumere.

2. Eccl. 2, 25 et Zach. 9, 17 Constitutor etiam VII, 20, 1—2 inseruit.

IV. Ὁ δὲ ἔχων καὶ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνων ἢ δι' ἀργίαν, ἀντὶ τοῦ ἐργαζόμενον βοηθεῖν καὶ ἑτέροις, δίκην ὀφλήσει τῷ θεῷ, ὅτι „πενήτων ἤρπασε ψωμόν“. 2 (IV). ὁ γὰρ ἔχων ἀργύρια καὶ μὴ μεταδιδούς ἑτέροις μήτε μὴν αὐτὸς χρώμενος τόπον ὀφews κεκλήρωται, ὃν φασιν ἐπὶ τοῖς θησαυροῖς καθεύδειν, καὶ ἔστιν καὶ ἐπ' 5 αὐτῷ ἀληθῆς ἡ γραφή ἡ φάσκουσα· „Συνήγαγεν πλοῦτον, ἐξ οὗ οὐ γέυσεται“, καὶ οὐδὲν αὐτῷ ὄφελος ὀλλυμένῳ παρὰ τῆς δίκης· „Οὐκ ὠφελήσει“ γάρ, φησὶν „ὑπάρχοντα ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς“. 3. ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τῷ θεῷ πεπίστευκεν, ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ χρυσίῳ, θεὸν τοῦτο ἡγούμενος καὶ ἐπ' αὐτῷ πεποιθώς· ὑποκριτῆς ἀλη- 10 θείας ὁ τοιοῦτος, προσωπολήπτης, ἄπιστος, εἴρων, δειλός, ἀν- ἀνδρὸς, κοῦφος, εὐχερής, μεμψίμοιρος, ἐπώδυνος, ἑαυτοῦ ἐχθρὸς καὶ οὐδενὸς φίλος. 4. τούτου τὰ χρήματα ὀλεῖται καὶ „ἀνὴρ ξένος ἔδεται αὐτά“, ἢ ζῶντος ὑφελόμενος ἢ θανόντος καρπωσά- 15 μενος· „πλοῦτος“ γὰρ „ἀδίκως συναγόμενος ἰξεμεθῆσεται“.

V. Παραينوῦμεν οὖν ταῖς χήραις καὶ τοῖς ὀρφανοῖς μετὰ παντὸς φόβον καὶ πάσης εὐλαβείας μεταλαμβάνειν τῶν αὐτοῖς χορηγουμένων, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ θεῷ „τῷ διδόντι τοῖς πεινῶσι τροφήν“ καὶ ἐπ' αὐτῷ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκτείνειν. 2. „Τίς“ γάρ, φησὶν, „ὑμῶν φάγεται ἢ τίς πίεται παρὲς αὐτοῦ“; αὐτὸς γὰρ 20 „ἀνοίγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἐμπιπλᾷ πᾶν ζῶον εὐδοκίας, οἷτον νεανίσκοις καὶ οἶνον παρθένοις καὶ ἔλαιον εἰς εὐφροσύνην τῶν ζῶντων, χόρτον τοῖς κτήνεσιν καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀν-θρώπων“, κρέα τοῖς θηρίοις, σπέρματα τοῖς ὀρνέοις καὶ πᾶσι τὴν πρόσφορον τροφήν. 3. διό φησιν καὶ ὁ κύριος· „Καταμάθετε τὰ 25 πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπεύρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν τρέφει αὐτά· οὐχ ἡμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; μὴ οὖν μεριμνήσητε λέγοντες· τί φάγομεν ἢ τί πίομεν; οἶδεν γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὅτι χρήζετε τοιούτων ἀπάντων“. 4. τοσαύτης οὖν τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας 30

3 Iob 22, 7. — 6 Iob 20, 18. — 8 Prov. 11, 4. — 9 Mt. 6, 24. — 13 Eccles. 6, 2. — 15 Iob 20, 15. — 18 Ps. 145, 7. — 19 Eccl. 2, 25. — 21 Ps. 144, 16. — Zach. 9, 17. — 23 Ps. 103, 14. 15. — 25 Mt. 6, 26. 31. 32.

24 σπέρμα ο | τήν : τούτοις h | 25 καὶ > b o | 26 τοῦ οὐρανοῦ > h m v | οὐδὲ θερίζουσιν a d h A : > b m o p v | οὔτε n p v | 27 ὑμῶν : ἡμῶν b o, + ὁ οὐράνιος b o A | 28 λέγοντες > b o | 29 φάγομεν . . πίωμεν h m, φάγετε . . πίετε b o | πίομεν + ἢ τί περιβαλόμεθα d | ὑμῶν + ὁ οὐράνιος b o | χρήζωμεν b o | 30 πάντων b o | τσαύτης p v

illa, quae dat, ut adescuntur. 2. Iterum atque iterum dicimus, quoniam altare de laboribus iustitiae accipere debet ** et viduae ministerium sanctum et acceptum offerent coram Deo omnipotenti per filium eius dilectum et spiritum eius sanctum, cui gloria et
 5 honor in saecula saeculorum. 3. Operam ergo et laborem impendite, ut in ministerio cordis puri ministretis viduis, ut, quae orant rogantque, ea confestim dentur una cum orationibus earum. 4. Sin autem episcopi socordes sunt neque in has res operam navant propter personarum acceptionem vel ob divitias immundas
 10 vel quia eas neglegunt neque indagant, rationem non simplicem reddent.

VI. Accipiunt enim ad victum pupillis et viduis subministrandum a divitibus, qui homines captivos in carcere tenent vel qui servis suis male utuntur vel dure tractant oppida sua vel pauperes
 15 premunt, 2. vel a sordidis et ab eis, qui corporibus suis abutuntur, vel a maleficis vel ab eis, qui detrahunt et addunt, vel ab iniustis actoribus vel ab iniustis accusatoribus vel a iudicibus personam accipientibus, 3. vel ab eis, qui coloribus pingunt vel idola faciunt, vel ab aurificibus et argentificibus et aerificibus furibus vel a publi-
 20 canis iniustis vel ab eis, qui simulant se visa videre, vel ab eis, qui pondera mutant vel dolose metiuntur, vel a cauponibus aquam admiscentibus, 4. vel a militibus iniuste conversantibus vel ab homicidis vel a speculatoribus condemnationis vel ab omni magistratu imperii Romani, qui in bellis maculati sunt et sanguinem inno-

21 Prov. 20, 10. 23. — Ies. 1, 22. — 24 Prov. 6, 17.

1 ut adescuntur (i. e. escuntur, manducantur) : ad cibos S | 2 quoniam altare etc. : altare, quoniam viduae, cum ex opere iustitiae nutriuntur, ministerium sanctum etc. S | 5 saeculorum + amen Sm

VI-VII; IX-X. Anastas. Quaest. XII.

VI. *Τῶν αἰ καρποφορίαι δεκταὶ καὶ τῶν ἄδεκτοι.* Quorum oblationes recipiendae sint et quorum reiciendae.

1. Oblationes peccatorum vel excommunicatorum per ecclesiam reiciendas vel reiectas esse temporibus veteribus testantur Epiphanius Expos. fid. c. 23 (24), Gregorius Naz. Orat.

43 c. 52, synodi Illiberitana c. 28, Carthaginiensis quae vocatur quarta vel Statuta ecclesiae antiqua c. 93. 94, Autisiodorensis 585 (578) c. 17, Toletana 675 c. 4.

2. Cum gentiles cauponariam parum honestam esse censerent, ut Plato De legibus XI, non est mirum, Christianos de cauponibus, mercatoribus et negotiatoribus severe iudicasse. Cf.

ἀπολαύοντες καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες ἀγαθῶν, αἶνον ἀναπέμπειν ὀφείλετε τῷ „ὄρφανόν καὶ χήραν ἀναλαμβάνοντι“ παντοκράτορι θεῷ διὰ τοῦ ἡγαπημένου υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, δι' οὗ ἡ δόξα τῷ θεῷ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

5

VI. Χρὴ δὲ τὸν ἐπίσκοπον εἰδέναι, τίνων ὀφείλει δέχεσθαι καρποφορίας καὶ τίνων οὐκ ὀφείλει. 2. φυλακτέοι γὰρ αὐτῷ πρὸς δόσιν κάπηλοι· „οὐ δικαιωθήσεται“ γὰρ „κάπηλος ἀπὸ ἁμαρτίας“. περὶ αὐτῶν γὰρ πον καὶ Ἡσαΐας ὀνειδίζων τὸν Ἰσραὴλ ἔλεγεν· „Οἱ κάπηλοί σου μίσγουσιν τὸν οἶνον ὕδατι“. 3. φευκτέοι δ' αὐτῷ καὶ πόρνοι, „οὐ προσοίσεις“ γὰρ „τῷ κυρίῳ μίσθωμα πόρνης“· καὶ ἄρπαγες καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμηταὶ καὶ μοιχοί, βδελυκταὶ γὰρ αἱ τούτων θυγαῖαι τῷ θεῷ. 4. ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκθλιβόντες χήραν καὶ ὄρφανόν καταδυναστεύοντες καὶ τὰς φυλακὰς πληροῦντες ἀναιτίων ἢ καὶ τοῖς ἐαυτῶν οἰκέταις πονηρῶς χρωμένοι, πληγαῖς φημι καὶ λιμῷ καὶ κακοδουλίᾳ, ἢ καὶ πόλεις ὅλας λυμαινόμενοι φευκτέοι ἔστωσάν σοι, ὃ ἐπίσκοπε, καὶ αἱ τούτων προσφοραὶ μυσαραί. 5. παραιτήσῃ δὲ καὶ ῥαδιουργοὺς καὶ ῥήτορας ἀδίκῃ συναγωνιζομένους καὶ εἰδωλοποιοὺς καὶ κλέπτας καὶ τελώνας ἀδίκους καὶ ζυγοκρούστας καὶ δολομέτρους, καὶ στρατιωτὴν συνοφάντην, μὴ „ἀρχούμενον τοῖς ὀφωνίοις, ἀλλὰ τοὺς πένητας διασείοντα“, φονέα τε καὶ δήμεον καὶ δικαστὴν παράνομον, πραγμά-

10

15

20

8 Ps. 145, 9. — 8 Sirach 26, 29. — 10 Ies. 1, 22. — 11 Deut. 23, 18. — 20 Prov. 20, 10. 23. — 21 Luc. 3, 14.

1 ἀπωλαβώντες b | μεταλαμβάνοντες : ἀπολαύοντες d, τε πάντων o, > b | 3/4 τοῦ κυρίου ἡμῶν I. Χρ. h | 4 δι' a b h o A : μεθ' d m p v | οὗ + αὐτῷ d m v | τῷ — ἀληθείᾳ a b h o A : σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι d m p v | 7 φυλακταίων b, -τέων o | 8 ἀπό : περὶ a | 10 δὲ b m o p v | 11 καὶ > b h o | τῷ > h | 12 τῶν ἀλλοτρίων > b o | 13 τῷ : παρὰ a | 14 χήρας καὶ ὄρφανούς h | καὶ sec + οἱ b o | 15/16 ἐπιχρωμένοι b o | 18/19 μυσαραὶ (μυνσεραὶ h) — συναγωνιζομένους : μὴ σαζωμένους b o | 18 παραιτήσαι m v, παραιτοῦ p | 20 γυγοκρ. b o | 21 τοῖς + ἰδίῳις h | 22 δικαστὴν + ἀπανον b o

Tertull. De idololatria c. 11; Lactant. Instit. V, 17; Epiphan. Expos. fid. c. 23 (24); Gregor. Naz. Ep. 2; Opus imperf. in Matth. 21, 12; 22, 5.

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

5. τελώνας ἀδίκους] Tertullianus De pudic. c. 9 publicanos ex officio peccatores appellat. — ζυγοκρούστας κ. δ.] Cf. Clem. epist. ad Iacobum

15

centem effuderunt sine iudicio, qui iudicia pervertunt, qui furti causa improbe ac dolose conversantur cum paganis et omnibus pauperibus, 5. et ab idololatriis aut immundis aut usuras et superabundantias accipientibus. 6. Qui igitur rebus ab illis provenientibus nutriunt viduas, noxii in iudicio inveniuntur in die Domini, quia scriptura dixit: *Melius est comedere olera in caritate et amicitia quam mactare tauros saginatos in odio.* 7. Cum enim vidua nutritur pane solo ex opere probitatis, proderit ei; cum autem multa ei dantur ex opere iniustitiae, detrimentum ei erit. 8. Et iterum cum 10 nutritur ex opere iniustitiae, ministerium et orationem suam non potest offerre in puritate coram Deo; neque, etiamsi iustissima est et orat pro improbis, oratio ipsius exauditur pro illis, praeterquam pro se sola, quia Deus cordium inspector cum iudicio ac discretionem suscipit orationes. 9. Cum autem precantur pro eis, 15 qui peccaverunt et paenitentiam agunt, exaudientur preces ipsarum. Qui vero in peccatis sunt nec paenitentiam agunt, ei non solum non exaudientur orantes, sed improbitates suas etiam commemorant coram Deo.

VII. Propterea, episcopi, fugite et evitate subministrationes 20 talium, quoniam scriptum est: *Non offeres in altari Dei quidquam nec pretii canis nec mercedis meretricis.* 2. Si enim viduae ob suam caecitatem orant pro fornicatoribus et legis transgressoribus neque exaudientur, non accipientes, quae rogant, necessario infamiam verbo infertis regimine vestro malo, quasi non sit Deus bonus atque

3 Ezech. 18, 17. — 6 Prov. 15, 17. — 13 Act. 1, 24; 15, 8. — 20 Deut. 23, 18.

1 $\mu\iota\alpha\rho\acute{o}\nu$ d p An, $\mu\iota\epsilon\rho\acute{o}\nu$ b, $\lambda\iota\epsilon\rho\acute{o}\nu$ o | 2 $\pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha$ $\acute{o}\nu\tau\iota\nu\omicron\upsilon\acute{\nu}$ $\pi\omicron\eta\rho\acute{o}\nu$ a | $\acute{\epsilon}\tau\acute{\epsilon}\rho\omicron\nu$ + $\tau\iota\nu\acute{o}\varsigma$ d | $\pi\omicron\eta\rho\acute{o}\nu$ > b o | 3 $\delta\iota\alpha\mu\alpha\chi\acute{o}\mu\epsilon\nu\omicron\nu$ a, $\delta\iota\alpha\mu\alpha\chi\acute{o}\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$ v, $\mu\alpha\chi\acute{o}\mu\epsilon\nu\omicron\nu$ o | 4 $\pi\alpha\rho\acute{\alpha}$ $\theta\epsilon\acute{\omega}$ > b o | $\pi\alpha\rho\acute{\alpha}$ + $\tau\acute{\omega}$ d | $\tau\omicron\iota\omicron\upsilon\acute{\nu}\tau\omega\nu$: $\tau\acute{\omega}\nu$ τ . a | 5/6 $\tau\acute{\omega}$ $\tau\omicron\upsilon$ $\theta\epsilon\omicron\upsilon$ $\kappa\rho\iota\tau\eta\rho\acute{\iota}\omega$ m p v An | 7 $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\iota\alpha\iota\varsigma$ h o cf. I, 5, 2; 6, 4. 11 : $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\iota\alpha\iota\varsigma$ rel | $\theta\epsilon\acute{\omega}$ b o | 8 $\tau\acute{\omega}$ > h | $\acute{\omega}\varsigma$ d, δ p | $\acute{o}$ > d m p v | 9 $\kappa\alpha\iota$

c. 10. — $\pi\alpha\nu\tau\acute{o}\varsigma$ $\kappa\tau\lambda.$] sc. eorum munera. Interpolator Accusativo negliger Genetivum subiunxit.

6. $\acute{\Lambda}\delta\omega\nu\acute{\iota}\alpha\varsigma$] Cum S. Scriptura nomen prophetae reticeat, variae feruntur sententiae, de quibus copiose agit Cotelierius.

VII. $\acute{\omicron}\tau\iota$ $\alpha\iota$ $\tau\acute{\omega}\nu$ $\acute{\alpha}\nu\alpha\gamma\acute{\iota}\omega\nu$ $\kappa\alpha\rho\pi\omicron$

$\phi\omicron\rho\acute{\iota}\alpha\iota$, $\acute{\epsilon}\omega\varsigma$ $\acute{\alpha}\nu$ $\acute{\omega}\sigma\iota$ $\tau\omicron\iota\omicron\upsilon\acute{\nu}\tau\omicron\iota$, $\acute{o}\nu$ $\mu\acute{o}\nu\omicron\nu$ $\acute{o}\nu\kappa$ $\acute{\epsilon}\xi\iota\lambda\epsilon\omicron\upsilon\nu\tau\alpha\iota$ $\theta\epsilon\acute{o}\nu$, $\acute{\alpha}\lambda\lambda'$ $\acute{\epsilon}\kappa$ $\tau\acute{\omega}\nu$ $\acute{\epsilon}\nu\alpha\nu\tau\acute{\iota}\omega\nu$ $\kappa\iota\nu\omicron\upsilon\sigma\iota\nu$ $\acute{\alpha}\nu\tau\acute{o}\nu$ $\pi\rho\acute{o}\varsigma$ $\acute{\alpha}\gamma\alpha\nu\acute{\alpha}\kappa\tau\eta\sigma\iota\nu$. Quod indignorum hominum oblationes, quamdiu ii tales sunt, non modo non placant Deum, sed contra ad indignationem eum provocant.

1. Anastasius Quaest. I.

των ἀνατροπεία, ἀνθρώπων ἐπίβουλον, μιαρῶν ἐργάτην, μέθυσον, βλάσφημον, κίναιδον, τοκογλύφον, καὶ παντὸς ἐτέρον πονηροῦ καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ διαμαχομένου, ὅτι λέγει ἡ γραφή „βδελυκτοὺς εἶναι παρὰ θεῷ“ πάντας τοὺς τοιούτους. 6. οἱ γὰρ παρὰ τοιούτων δεχόμενοι καὶ τρέφοντες χήρας καὶ ὀρφανοὺς ὑπεύθυνοι τῷ 5 κριτηρίῳ τοῦ θεοῦ γενήσονται, ὥσπερ καὶ Ἀδωνίας ὁ ἐν ταῖς Βασιλείοις προφήτης παρακούσας θεοῦ καὶ φαγὼν ἄρτον καὶ πιὼν ὕδωρ ἐν τῷ τόπῳ ᾧ ἀπέλειπεν αὐτῷ ὁ κύριος διὰ τὴν τοῦ Ἱεροβοὰμ ἀσέβειαν, καὶ ὑπὸ λέοντος ἀναιρεθεῖς. 7. ὁ γὰρ ἐκ κόπου διακονούμενος ἄρτος χήραις δίκαιος μᾶλλον, κὰν ἡ βραχὺς καὶ ὀλίγος, 10 ἢ ὁ ἐξ ἀδικίας καὶ συκοφαντίας, κὰν ἡ πολὺς καὶ ἐξησκημένος· λέγει γὰρ ἡ γραφή· „Κρεῖσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πλοῦτον ἁμαρτωλῶν πολύν“. 8. εἰ δὲ καὶ ἐξ ἀσεβῶν φαγοῦσα χήρα καὶ ἐμπλησθεῖσα προσέβηται ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ εἰσακουσθήσεται, ὅτι ὁ καρδιогνώστης θεὸς μετὰ κρίσεως ἀπεφάνητο περὶ τῶν ἀσεβῶν 15 λέγων· „Ἐὰν στῇ Μωσῆς καὶ Σαμουὴλ πρὸ προσώπου μου ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ εἰσακούσομαι αὐτῶν· καὶ σὺ μὴ προσεύχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου καὶ μὴ ἀξίου ἐλεηθῆναι αὐτοὺς καὶ μὴ προσέλθης μοι περὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι σου“. 9 (VII). σὺ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ἁμαρτίαις γενόμενοι καὶ μὴ μεταγνόντες σὺ 20 μόνον οὐκ εἰσακουσθήσονται προσευχόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸν θεὸν παροξυνουοῖν ὑπομιμνήσκοντες αὐτὸν τῆς ἑαυτῶν μοχθηρίας.

VII. Περίστασθε οὖν τὰς τοιαύτας διακονίας ὡς „ἀλλαγμα κυνὸς καὶ μίσθωμα πόρνης“. ἑκάτερα γὰρ τοῖς νόμοις ἀπηγόρευται. 2. οὔτε γὰρ Ἑλισαῖος τὰ παρὰ τοῦ Ἀζαὴλ προσκομισ- 25 θέντα ἐδέξατο, οὔτε Ἀχίας τὰ παρὰ τοῦ Ἱεροβοὰμ· εἰ δὲ οἱ τοῦ θεοῦ προφῆται τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν οὐ προσήκαντο ξένια, δίκαιον μῆτε ὑμᾶς, ὧ ἐπίσκοποι. ἀλλὰ καὶ „Σίμων“ ὁ μάγος ἐμοὶ Πέτροφ

3 Prov. 17, 15. — 7 III Reg. 13. — 12 Ps. 36, 16. — 15 Act. 1, 24; 15, 8. — 16 Ier. 15, 1; 7, 16. — 28 Deut. 23, 18. — 25 IV Reg. 8. — 26 III Reg. 14. — 28 Act. 8, 18—20.

> a | λεόντων m v | ἀνειρέθη b o | 10 χήραις + καὶ ὀρφανοῖς γνησίως b o, + γνησίως d | ἡ̇ : ἦν o, > m p v | 11 ὁ > a | ἐκ συκοφ. καὶ ἐξ ἀδικίας b d o | ἡ̇ : εἴη b o | 13 φαγοῦσα + ἡ̇ h | χήρα : χειρὶ m | 14 προσεύχεται b d o | 16 Σαμουὴλ a b h o A An : Ἀδων d m p v | ὑπὲρ : περὶ h | 17 ὑπὲρ a An : περὶ rel LXX | 18 ἀξιῶσαι b o | 19 μοι > m | 19/20 σὺ μὴν δὲ > m v | 23 ἀλλαγμα a² i. m., ὕλαγμα a | 25 γὰρ + ὁ d p v An | τὰ > o | 25/26 κομισθέντα a | 26 τὰ > a d | 27 δίκαιον + ἦν b o | 28 μηδὲ m p v, οὐδὲ An

largiens. 3. Cavete ergo magnopere, ne ministretis altari-Dei sub-
ministrationibus illegitimis; non est enim, quod dicitis: nescimus.
Nam audistis, quod scriptura dicit: *Recede ab iniquo, et non timebis,*
et tremor non appropinquabit tibi.

- 5 VIII. Et si dicitis: hi sunt, qui soli eleemosynas dant, et nisi
ab eis sumamus, unde pupilli ac viduae administrabuntur atque
afflicti? dicit vobis Deus, quod ideo accepistis dona levitarum,
primitias et sacrificia populi vestri, ut nutriamini atque etiam ab-
undetis neque inopia pressi accipiat ab improbis. 2. Sin autem
10 ecclesiae tam pauperes sunt, ut egeni a talibus nutriendi sint,
praestat vos fame perire quam accipere ab improbis. 3. Indagate
ergo ac probate, ut accipiat ab fidelibus, qui participes sunt eccle-
siarum et recte conversantur; ut nutriatis afflictos; ab excom-
municatis vero nihil accipite, usque dum membra ecclesiae fieri
15 merentur. 4. Sin autem inopia laboretis, dicite fratribus, et inter
se collectam facient ac dabunt, atque sic ministrare in iustitia.

IX. Et docete ac dicite populo vestro, quod scriptum est:
Honora Dominum de opere probitatis et de primitiis omnium fructuum
tuorum. 2. Ex iusto ergo fidelium labore nutrite ac vestite in-

3 Ies. 54, 14. — 18 Prov. 3, 9.

1 προσενέγκας b o | ὠνητήν : ὦν b o | 2 μὴ : οὐ m p | 3 αὐτὸν >
b o | ἐδυσάμεθα : ἀρασάμεθα b o, καθυπεβάλομεν d | ἐννοία b o | 4 θεόν :
τὸν θ. b o | κτήσασθαι m p v | φενκτέον b o | 5 δυσσυνειδίστους b o |
6 ἀπέχον a h An : ἀπεχε d m p v, ἀπέχεται b o | γὰρ φησίν : δὲ b o |
φησίν : post ἀδίκου d | 7 οὐκ ἔγγ. σοι : λήψεται ἀπάτου m | 8 λέγετε h |

VIII. Ὅτι βέλτιον ἐκ κόπου ἰδίου
παρέχειν ταῖς χήραις, καὶ ἡ εὐτελεῖ
καὶ ὀλίγα, ἢ τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν,
καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα τυγχάνη·
βέλτιον γὰρ λιμῷ διαφθαρῆναι ἢ
παρὰ ἀσεβῶν συνεισφορὰν δέξασθαι.
Quod praestet ex proprio labore dare vi-
duis, quamvis exilia et pauca sint, quam
ex donis impiorum, etsi multa et magna
exsistant; fame enim perire praestat
quam ab impiis collationem accipere.

2. λησιτελεῖ διαφθαρῆναι κτλ.] Si-
militer Tertullianus De idolol. c. 12;
Chrysostomus In Matth. hom. 85 (86)

c. 3: βέλτιον λιμῷ τηχόμενον περι-
ορῆν ἢ τρέφειν ἀπὸ τοιούτων. Mitior
autem est sententia synodi S. Patricii
c. 2: Contentus tegumento et alimento
tuo cetera dona iniquorum reprobā,
quia non sumit lucerna, nisi quo alitur
(Harduini Concil. coll. I, 1794).

IX. Ὅτι χορὴ προτρέπεσθαι τὸν
λαὸν ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐποιεῖν τοῖς
πένητας, ὡς καὶ ὁ Σολομὼν ὁ σοφός.
Quod populus a sacerdote provocari
debeat ad benefaciendum pauperibus
exemplo Salomonis sapientis.

καὶ Ἰωάννη „χρήματα προσενεγκῶν“ ἐπειρᾶτο ὠνητὴν τὴν ἀτί-
μητον χάριν λήψεσθαι· ἅπερ μὴ προσηκάμενοι ἀραῖς αἰωνίοις
αὐτὸν ἐδυσάμεθα, „ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ“ οὐκ εὐνόϊα τῇ
πρὸς θεόν, ἀλλὰ „χρημάτων ἐναλλαγῇ ἐνόμισεν κτᾶσθαι“. 3. φεύγετε
οὖν τὰς δυσσυνειδήτους εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ εἰσφοράς· 5
„Ἀπέχον“ γάρ, φησὶν, „ἀπὸ ἀδίκου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ καὶ τρόμος
οὐκ ἔγγιει σοι“.

VIII. Ἄλλ' ἐὰν λέγητε, ὅτι οἱ διδόντες τὰς ἐλεημοσύνας οὗτοί
εἰσιν, κἂν μὴ λάβωμεν παρ' αὐτῶν, πόθεν αἱ χῆραι ὑπηρετηθή-
σονται παρ' ἡμῶν καὶ οἱ ἐνδεεῖς τοῦ λαοῦ; ἀκούσεσθε παρ' ἡμῶν, 10
ὅτι διὰ τοῦτο ἐλάβετε δόματα λευιτῶν, τὴν καρποφορίαν τοῦ ἐν
ὑμῖν λαοῦ, ἵνα ἐπαρκῆτε καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς δεομένοις, καὶ μὴ
ἐνδεία συνεχόμενοι παρὰ πονηρῶν λαμβάνητε. 2. εἰ δὲ οὕτως
ἀποροῦσιν αἱ ἐκκλησῖαι, λυσιτελεῖ διαφθαρῆναι, ἢ παρ' ἐχθρῶν
τοῦ θεοῦ λαβεῖν τι ἐφ' ὕβρει καὶ χλεύῃ τῶν αὐτοῦ φίλων· περὶ 15
γὰρ τῶν τοιούτων καὶ ὁ προφήτης λέγει· „Ἐλαιον ἁμαρτωλοῦ
μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου“. 3. δοκιμασταὶ οὖν γίνεσθε τῶν
τοιούτων· καὶ παρὰ μὲν τῶν ὁσίως περιπατούντων λαμβάνετε καὶ
τοῖς θλιβομένοις χορηγεῖτε, παρὰ δὲ ἀποσυναγώγων μὴ λαμβάνετε,
πρὶν ἂν τῆς ἐκκλησίας εἶναι μέλη καταξιωθῶσιν. 4. εἰ δὲ ἐπιλείποι 20
δόμα, προσάγγελλε τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν συλλογὴν ποιησά-
μενος διακόνει τοῖς ὀρφανοῖς καὶ ταῖς χήραις ἐν δικαιοσύνῃ.

IX. Λέγε δὲ τῷ ὑπὸ σὲ λαῷ ᾧ καὶ Σολομῶν ὁ σοφός· „Τίμα
τὸν κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων καὶ ἀπάρχων αὐτοῦ ἀπὸ σῶν
καρπῶν δικαιοσύνης, ἵνα πιμπλᾷται τὰ ταμιεῖά σου πλησμονῆς 25
σίτου, οἷον δὲ αἱ ληνοὶ σου ἐκβλύζωσιν“. 2. ἐκ τοῦ δικαίου οὖν
κόπου τῶν πιστῶν τρέφετε καὶ ἀμφιέννυτε τοὺς ὑστερουμένους,

· 6 Ies. 54, 14. — 16 Ps. 140, 5. — 23 Prov. 3, 9. 10.

τὰς > d | 9 κἂν : καὶ εἰ d | λάβομεν d, λάβοιμεν a h | 10 παρ' ἡμῶν >
m p v | λαοῦ h m p v A cf. D : + τραφῶσιν ο, διατραφῶσιν a b d | 11 δόματα
b o p v A D : δόμου a d h | 12 ἵν' m v, > p | 13 ἐνδεία : ἐνδείας b, ἐν
ἀπορία a | 14 λυσιτελεῖ : + ἂν p, ἂν τινα b o | παρὰ m o p v | 15 ἑαυτοῦ d |
16 ἁμαρτωλῶν b o | 19 ἀποσυναγώγων : + συναγώγων b, ἀπίστων d i. m. |
20 εἶναι : post μέλη d, > b o | καταξιωθῶσιν + γενέσθαι b o | ἐπιλείποι
d h o v : ἐπιλείπει b, ἐπιλείποι a m p | 21 προσάγγελλε b d o | 22 διά-
κονοι o | ἐν δικαιοσύνῃ : διακονήτωσαν b o | 23 λέγεται b | 25 πιμπλᾷται
a b o : πίμπληται d m, πίμπλονται h, πίμπληνται v, ἐμπίμπλονται p | σου
τὰ ταμ. m p v | ταμιεῖα d m o p v, ταμῖα b | πλησμονὴν o | 27 πόνον b |
τοὺς πιστοὺς b o

digentes, et quae ab eis dantur, sicut praediximus, dispertite in tempore ad redemptionem fidelium, liberantes servos et captivos et vinctos et eos, qui vi abducti et qui a multitudine plebis condemnati sunt et qui ad venationem vel ad metalla vel ad exilium
5 damnati sunt, quique ad ludum condemnati sunt et afflicti. Eant diaconi ad eos et unumquemque eorum visitent eisque dispertiant, quod eis opus est.

X. Si vero unquam fit, ut cogamini a quopiam improborum inviti accipere aliquid argenti, nolite eo uti ad cibum, sed, si paulum
10 est, impendite in lignum ad ignem faciendum vobis et viduis, ne vidua inde accipiens inopia afflicta aliquem victum sibi emat. 2. Et sic viduae, iniquitate non pressae, precantes omnia bona a Deo accipiunt, quae rogant atque orant, omnes simul, singulae quoque earum seorsim, et vos iterum non eritis capti in his peccatis.

15 XI. Docete filios vestros artificia apta ac salubria ad pietatem, ne propter otium luxuriae inserviant neque, a parentibus suis non instructi, mala opera faciant sicut gentiles. 2. Propterea nolite eis parcere, eos arguentes et castigantes et erudientes; nam castigantes eos non interficitis, sed potius vivificatis eos, quemadmodum et
20 Dominus noster nos docet in Sapientia sic dicens: *Castiga filium tuum, quoniam sic ei spes est; nam percutis eum virga, liberabis*

18 Prov. 23, 13. — 20 Prov. 29, 18. — 21 Prov. 23, 14.

3 a mult. plebis Sm Sc : iniuste Sp

2 διακονοῦντες + αὐτὰ b o | τοὺς a h An : > b d m o p v | 3 δούλους + καὶ d m p v | ἐπηρεαζ. > b o | 5 ἀπαγομένους h | 6 ἐκπριάσθαι h | πτεινομένου b o | 7 γένηται a A An cf. D : γένῃ καὶ h, γένηται καὶ b d m o p v | δέξῃσθε d h m p v | ἀνοσίον δέξ. b d o | 8 ἄκοντας An : ἄκοντες G | ἀνδρακίᾳς h, ἀνδρακας b o | αὐτὸ a h, αὐτῷ b o : αὐτὰ d p v | 9 ἡ >

XI. In Didascalia hoc caput, quod est Syro vigesimum secundum, inter libros V et VI Constitutionum locum habet. Respicens ordinem huius operis particulam in fine libri IV pono.

2. προειρηκαμεν] sc. c. 8, 4, quem locum auctor respicit, addens, quomodo collectio praeter viduas et orphanos adiuvandos adhibenda sit.

X. Διάταξις, ἢ ἐάν τις τῶν ἀσε-

βῶν βίᾳ προσρίψῃ χρήματα τοῖς ἱερεῦσιν, εἰς ξύλα καὶ ἀνδρακίαν ἀναλώσῃ ταῦτα, ἀλλὰ μὴ εἰς διατροφάς. Constitutio, ut, si quis impius vi pecuniam sacerdotibus proiecerit, in ligna et carbones eam insument, nec vero in escas.

3. οὐ τῇ φύσει . . ἀλλὰ τῇ γνώμῃ] Cf. VII, 2, 3.

XI. Περί γονέων καὶ παιδων. De parentibus et filiis.

καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν, ὡς προειρήκαμεν, ἄθροιζόμενα χρήματα δια-
τάσσετε διακονοῦντες εἰς τοὺς ἀγορασμοὺς τῶν ἁγίων, ῥυόμενοι
δούλους, αἰχμαλώτους, δεσμίους, ἐπηρεαζομένους, ἡκοντας ἐκ κατα-
δίκης διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τυράννων εἰς μονομαχίαν
καὶ θάνατον· λέγει γὰρ ἡ γραφή· „Ρῦσαι ἀγομένους εἰς θάνατον 5
καὶ ἐκπρίου πτεινομένους, μὴ φείσῃ“.

X. Ἐὰν δέ ποτε ἀνάγκη γένηται παρά τινος δέξασθαι ἀνοσίουν
ἄκοντας ἀργύριον, εἰς ξύλα καὶ ἀνθρακιὰν αὐτὸ δαπανήσατε, ἵνα
μὴ λαβοῦσα ἡ χήρα ἐξ αὐτοῦ τι ἢ ὁ ὀρφανὸς ἀναγκασθῇ ὠνή-
σασθαι τροφήν ἢ πόμα παρὰ τὸ προσῆκον· δίκαιον γὰρ τὰ παρὰ 10
τῶν ἀσεβῶν ταῦτα πυρὸς εἶναι κατανάλωμα, οὐκ εὐσεβῶν βρώμα.
2. ταῦτα δὲ καὶ ὁ νόμος διαγορεύει, θυσίαν ὀφισθεῖσαν ἄβρωτον
ἀποκαλῶν καὶ πυρὶ ταύτην ἀναλίσκεσθαι κελεύων. 3. οὐ γὰρ τῇ
φύσει φαῦλα τὰ προσφερόμενα, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν προσκομι-
ζόντων αὐτά. 4. τοῦτο δὲ προστάσσομεν ἐπὶ τῷ μὴ ἀποστρέφειν 15
τοὺς πλησιάζοντας ὑμῖν, εἰδότες καὶ τὴν συντυχίαν πολλάκις
ἐποφελῇ τοῖς ἀσεβέσιν γεγενῆσθαι τὴν πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς, ἐπι-
βλαβὴ δὲ μόνην τὴν κατὰ τὴν θρησκείαν κοινωνίαν. 5. ταῦτα μὲν
οὖν ἐπὶ τοσοῦτον, ἀγαπητοί, εἰρήσθω ὑμῖν πρὸς ἀσφάλειαν ὑμῶν.

XI. „Οἱ μέντοι πατέρες παιδεύετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν κυρίῳ, 20
ἐκτρέφοντες αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ κυρίου“, καὶ διδάσκετε
αὐτὰ ἐπιτηδεύουσας καὶ ἀρμοζούσας τῷ λόγῳ τέχνης, ἵνα μὴ διὰ
τῆς εὐκαιρίας στρογνιάσαντα καὶ ἀνεπιτίμητα ὑπὸ τῶν γονέων
μείναντα, πρὸ ὥρας ἀνέσεως τυχόντα, ἀφηνιάσωσιν τοῦ καλοῦ.
2. διὸ μὴ εὐλαβεῖσθε αὐτοῖς ἐπιπλήσσειν, σωφρονίζοντες αὐτὰ 25
μετὰ ἐμβριθείας· οὐ γὰρ ἀποκτενεῖτε αὐτὰ παιδεύοντες, μᾶλλον
δὲ σώσετε αὐτά, καθὼς πού καὶ ὁ Σολομών ἐν τῇ Σοφίᾳ φησίν·
„Παίδε νεὺν σου, καὶ ἀναπαύσει σε· οὕτως γὰρ ἔσται σοι εὐέλπης“.

5 Prov. 24, 11. — 12 Lev. 19, 6. — 20 Eph. 6, 4. — 26 Prov. 23, 13. —
28 Prov. 29, 17; 19, 18.

d m p v | ὁ > b d o p v | 10 ἡ : καὶ b h | 11 τῶν > a | καταν. : κατανα-
λώματα καὶ b o, παρανάλωμα h | βρώματα b o | 14/15 προσκομιζόντων a
d h : προσφερόντων b m o p v | 15 αὐτὰ + δολίως b o | προστάσσομεν h |
τῷ b h a² i. m. : τοῦ m p v, τὸ a d | 17 ἀσεβεῖς h | γίνεσθαι m p v |
18 τὴν sec > b d o m | 19 ἀγαπητοὶ (+ καὶ b o) ἐπὶ τοσοῦτον b d o |
21 κυρίου : χυ ο | διδάσκοντες m p v | 23 καταστρογνιάσαντα b d o |
23/24 μείναντα ὑπὸ τ. γ. m p v | 24 τυγχάνοντα b o | 25 αὐτοῖς : αὐτοῦς
p v, αὐτὰ (a in rasura) m | 27 σώζετε a b o | ὁ > d m p v | 28 νιόν : τὸν
v. b o | σου > m v | οὕτως a h

- autem animam eius de inferno.* 3. Et iterum dicit: *Quicumque parcit virgae, odit filium suum.* Virga nostra autem est verbum Dei Iesu Christi, sicut et Ieremias *baculum nuceum vidit.* Omnis ergo, qui parcit filio suo dicere verbum castigationis, odit filium suum.
- 5 4. Docete igitur filios vestros verbum Domini, et comprimite eos verberibus, et subicite eos ab adolescentia verbo pietatis vestro, et nolite eis dare potestatem, qua se extollant super vos, parentes suos, ac praeter consilium vestrum nihil faciant, neque eant cum aequalibus suis congregari et delectari; ita enim discunt inanitatem
- 10 et capiuntur fornicatione atque cadunt. 5. Quod si fit sine parentibus eorum, parentes rei erunt iudicii animarum eorum coram

1 Prov. 13, 24. — 3 Ier. 1, 11. — 5 II Tim. 3, 15. — 7 Sirach 30, 11. 12.

§ βαπτ. ἐαυτοῦ m v, β. αὐτοῦ b d o | θλάσον b d o | 5 οὐν > b o | 6 ὑμῶν > h | 7 λόγον + τοῦ m | δαρμοῖς : πληγαῖς b o | ποιεῖτε + αὐτὰ h | 8 αὐτὰ : αὐτοὺς τὰ o | ἡμέτερα : ὑμέτερα (-έραν b o) G | 9 θείαν b o | 10 αὐτοῖς — διδόντες > a, i. m. αὐτοῖς pr. m., ἄνεσιν μὴ διδόντες αὐτοῖς sec. m. | ὑμῶν + τι b o | 11 εἰς : ἡ o | αὐτὰς o | συμβαλεῖν b o | 12/13 καὶ εἰς π. περιπ. > o | 13 τὴν > d | 14 ὑπάρχουσιν b o | 15 γονέων b d m p v : γινομένων a, γενομ. h, γεναμ. o, γεναμένων a², + γεναμένων b | ῥαθυμίας + τῶν γωναιῶν o | σύνεισιν : συνδιάγωσιν b, συνδιαγουσιν o a² i. m. | παῖδες + καὶ b o | 18 συμβάλλειν b o | μὴ > d | τῆς : τις m | 19 νεαζούσης m p v | ἔθνη d h m v | 20 τῇ > b o | τῆς > b o | 21 δὲ + τῶν b o | ἐῴωμεν b o | 22 ἐννοίαν d | πρὸς : εἰς m p v | 25 ἡ m : ἡ h v, εἰ p, ὅτι b d o, ἡ καθὼ a | ὑπάρχει + οὐκέτι μέντοι καὶ ὁμόνοίαν h | 26 σωζόμενοις o | 28 ὁ > b o | 29 τίση h | ὡσαύτως + δὲ d m p v | 31 ἡ + καὶ b o | 32 ἐν οἷς a h : ἐν ανοῖς b o, καθὼς d m p v | ἀρέσκειν b o | 34 εἰσφορὰν o

6. σπουδάζετε ὥρῃ γάμον κτλ.] Clem. epist. ad Iacobum c. 7: *Πρὸ πάντων τοὺς νέους πρὸς γάμον ζευγνύτωσαν ἐν τάχει προλαμβάνοντες τῆς νεαζούσης ἐπιθυμίας τὰ παγιθεύματα.* Chrysostomus In Gen. hom. 59 c. 3: *Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν τῶν νέων, ἀλλ' ἰδόντες τῆς καμίνου τὴν πυρὰν, πρὶν ἢ εἰς ἀσέλγειαν ἐγκυλισθῆναι, σπουδάζωμεν κατὰ τὸν τοῦ θεοῦ νόμον αὐτοὺς συνάπτειν πρὸς γάμον, ἵνα καὶ τὰ τῆς σωφροσύνης αὐτοῖς διατηρῆται κτλ.*

XII. *Περὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν.* De famulis et dominis.

XIII. *Ἐν τίσιν ὑποτάσσεσθαι χρὴ τοῖς κοσμοικοῖς ἄρχουσιν.* In quibus oporteat subici saecularibus principibus.

1. Cf. I Clem. 61, 1; Iust. Apol. I, 17; Tert. Apol. c. 30—35. Ps.-Ign. Ant. 11, 2. — *ἐν οἷς ἀρέσκει θεῶ]* Similiter Martyrium Polycarpi 10, 2 docet: *ἀρχαῖς . . . τὴν κατὰ τὸ προσήκον, τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς, ἀπορέμειν.*

οὐ μὲν γὰρ ῥάβδῳ πατάξεις αὐτόν, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ῥύσῃ ἐκ θανάτου“. 3. καὶ πάλιν λέγει ὁ αὐτὸς οὕτως· „Ὅς φεῖδεται τῆς ἑαυτοῦ βακτηρίας, μισεῖ τὸν ἑαυτοῦ υἱόν“, καὶ ἐξῆς· „Κλάσον τὰς πλευρὰς αὐτοῦ, ὥς ἐστὶν νήπιος, μήποτε σκληρυνθῇς ἀπειθήσῃ σοι“. ὅς φεῖδεται οὖν παραινέειν καὶ σωφρονίζειν τὸν ἑαυτοῦ υἱόν, μισεῖ τὸν ἴδιον παῖδα. 4. ἐκδιδάσκετε οὖν ὑμῶν τὰ τέκνα τὸν λόγον κυρίου, στύφετε δὲ αὐτὰ καὶ δαρμοῖς καὶ ποιεῖτε ὑποτακτικά, „ἀπὸ βρέφους διδάσκοντες αὐτὰ ἱερὰ γράμματα“, ἡμετέρα τε καὶ θεῖα, καὶ πᾶσαν γραφὴν θεῖαν παραδιδόντες αὐτοῖς, ἄνεσιν αὐτοῖς μὴ διδόντες κατεξουσιάζειν ὑμῶν παρὰ τὴν ὑμετέραν γνώμην, μετὰ ὁμηλικῶν εἰς συμπόσιον μὴ ἑῶντες αὐτὰ συμβάλλειν· οὕτω γὰρ εἰς ἀταξίαν ἐκτραπήσονται καὶ εἰς πορνείαν περιπεσοῦνται. 5. καὶ ἂν παρὰ τὴν τῶν γονέων ἀμέλειαν τοῦτο πάθωσιν, ἔνοχοι τῶν ψυχῶν αὐτῶν οἱ γεννήσαντες ὑπάρξουσιν· εἰ γὰρ τῇ τῶν γονέων ῥαθυμίᾳ σῖνεισιν ἀκολάστοις, οἱ παῖδες ἁμαρτήσαντες οὐκ αὐτοὶ μόνοι κολασθήσονται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν οἱ γονεῖς αὐτῶν κριθήσονται. 6. διὰ τοῦτο σπουδάχετε ὥρα γάμου ζευγνύναι καὶ συναλλάσσειν αὐτά, ἵνα μὴ τῆς ἡλικίας ἐν τῇ ἀκμῇ ζεύσεως ἔθῃ πορνοκόπα ἀποβῇ, καὶ ὑμεῖς ἀπαιτηθῆσεσθε τὸν λόγον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως ὑπὸ κυρίου τοῦ θεοῦ. 20

XII. Περὶ δὲ οἰκετῶν τί ἂν εἰποιμεν πλεον, ἢ ὅτι καὶ ὁ δοῦλος εὐνοίαν εἰσφερέτω πρὸς τὸν δεσπότην μετὰ φόβον θεοῦ, καὶ ἄσεβης καὶ πονηρὸς ὑπάρχῃ, οὐκέτι μέντοι καὶ ὁμόνοιαν κατὰ τὴν θρησκείαν. 2. καὶ ὁ δεσπότης ἀγαπάτω τὸν οἰκέτην, καὶ διάφορος ἢ, τὸ ἴσον κρινέτω, ἢ ἄνθρωπος ὑπάρχει. 3. ὁ δὲ πιστὸν ἔχων δεσπότην, σωζομένης αὐτοῦ τῆς κυρίας, ἀγαπάτω καὶ ὥς δεσπότην καὶ ὥς ὁμόπιστον καὶ ὥς πατέρα, μὴ ὥς ὀφθαλμόδουλος, ἀλλ' ὥς φιλοδέσποτος, εἰδώς, ὅτι ὁ θεὸς αὐτοῦ τὴν μισθολοσίαν ἀποτίσει τῆς ὑπηρεσίας. 4. ὡσαύτως καὶ ὁ κύριος ὁ πιστὸν ἔχων οἰκέτην, σωζομένης αὐτοῦ τῆς θεραπείας, ἀγαπάτω ὥς υἱόν ἢ ὥς ἀδελφὸν διὰ τὴν τῆς πίστεως κοινωνίαν. 25 30

XIII. Πᾶσῃ βασιλείᾳ καὶ ἀρχῇ ὑποτάγητε ἐν οἷς ἀρέσκει θεῷ, ὥς „θεοῦ διακόνοις καὶ τῶν ἄσεβῶν τιμωροῖς“· πάντα φόβον τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς ἀποπληρώσατε, πᾶσαν εἰσφοράν, πᾶν

1 Prov. 23, 14. — 2 Prov. 13, 24. — 3 Sirach 30, 12. — 8 II Tim. 3, 15. — 10 Sir. 30, 11. 12. — 21 Eph. 6, 5; I Petr. 2, 18. — 26 I Tim. 6, 2. — 28 Eph. 6, 6; Col. 3, 22. — 30 Col. 4, 1. — 32 I Petr. 2, 13. — 33 Rom. 13, 4. 6.

Deo; et iterum si permittentibus illis sine disciplina sunt ac peccant, rursus vos, parentes eorum, pro eis rei eritis coram Deo.

6. Propterea operam date, ut eis suo tempore feminas eligatis eosque matrimonio iungatis, ne adolescentes in impetu iuventutis
5 fornicentur instar gentilium atque vos rationem reddatis Domino Deo in die iudicii.

1 τοῦτο + τὸ d supra lineam | 2 μηδὲν m p | τι : μηδὲν b d o | φιλαδελφίας σύμβουλον b o | 3 διὰ + τοῦ h | 5 ἐξουσίαν a | τοῦτο > b o | ἐπιτρέπωμεν h | μόνον : μὲν οὖν a | 6 αὐτὴν o | ἐπέπερ + καὶ a | 6/7 ἐπέπερ — μὴ εὐξασθαι > b o | 6 ὁ > d | 7 εὐξασθαι + καὶ ἀποδοῦναι d | 9 ναὸς θεοῦ ∼ h | θεοῦ : κῦ o | 9 ἅγιον a b d o p : > h m v | 10 ἐπαγγελλομένην b h | 12 βολὴν o | 12/13 γινόμενον b o p : γινομένην d h m v, γενομένην a | 13 ἀκαιροπεριπάτητος b d o : -ρίματος rel | 15 μᾶλλον b o | τὰς > a | subscripsit τέλος τοῦ περὶ ὁρφανῶν m, τέλος τοῦ δ' βιβλίου p, περὶ ὁρφανῶν ἐπληρώθη βιβλίον δ' o

XIV. Περὶ παρθένων. De virginibus. Cf. VIII, 24, ubi quasi compendium huius capitis habes.

1. μὴ προχείρωσ' κτλ.] Similiter Constitutor III, 1, 3 viduam monuit,

μὴ προπετῶς ποιῆσθαι τὴν ἐπαγγελίαν, ac sententiam eodem dicto Solomonis confirmavit.

2. διὰ σχολὴν — γάμον] Item VIII, 24.

τέλος, πᾶσαν τιμὴν, δόσιν, κήνσον. 2. θεοῦ γὰρ τοῦτο διάταγμα, „μηδενί τι χρεωστειν, εἰ μὴ τὸ τῆς φιλίας σύμβολον“, ὃ ὁ θεὸς διετάξατο διὰ Χριστοῦ.

XIV. Περὶ δὲ παρθενίας ἐντολὴν οὐκ ἐλάβομεν, τῇ δὲ τῶν βουλομένων ἐξουσίᾳ τοῦτο ἐπιτρέπομεν ὡς εὐχήν, ἐκεῖνο μόνον 5 αὐτοῖς παραινούντες, μὴ προχείρως τι ἐπαγγείλασθαι, ἐπεὶ περ ὁ Σολομών φησιν· „Ἀγαθὸν τὸ μὴ εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι“. 2. ἡ παρθένος οὖν αὕτη ἔστω ἁγία σώματι καὶ ψυχῇ, ὡς ναὸς θεοῦ, ὡς οἶκος Χριστοῦ, ὡς πνεύματος ἁγίου καταγώγιον. δεῖ γὰρ τὴν ἐπαγγειλαμένην, ἄξια τῆς ἐπαγγελίας 10 ἔργα διαπρασσομένην, δεικνύειν τὸ ἐπάγγελμα αὐτῆς, ὅτι ἔστιν ἀληθὲς καὶ διὰ σχολὴν εὐσεβείας, οὐ κατὰ διαβολὴν γάμου γινόμενον. 3. ἔστω δὲ μὴ ῥεμβὰς μηδὲ ἀκαιροπεριπάτητος, μὴ δὴγνομος, ἀλλὰ σεμνή, ἐγκρατής, σώφρων, ἀγνή, φεύγουσα τὰς τῶν πολλῶν συντυχίας καὶ μάλιστα τὰς τῶν ἀσέμων. 15

2 Rom. 13, 8. — 4 I Cor. 7, 25. — 7 Eccles. 5, 4. — 9 I Cor. 7, 34.

V.

I. Si quis Christianus autem propter nomen Dei et propter fidem ac caritatem ad ludos damnatus fuerit vel ad bestias vel ad metalla, ne oculos ab eo avertite, sed ex labore et ex sudore faciei vestrae mittite ei, unde vivat et militibus ipsum custodientibus
 5 mercedem solvat, ut allevetur et curae particeps fiat, ne penitus affligatur beatus frater vester. 2. Qui enim ob nomen Domini Dei condemnatur, hic martyr sanctus, angelus Dei vel deus in terra a vobis reputetur, spiritualiter indutus spiritu sancto Dei; per eum enim Dominum salvatorem nostrum videtis, quia dignus
 10 habitus est incorrupta corona et testimonium passionum illius renovavit. 3. Propterea vos fideles omnes oportet *ex possessionibus vestris subministrare* et recreare per episcopum vestrum eos, qui martyres fiunt. 4. Si vero est, qui nihil habeat, ieiunet, et quod

8 Gen. 3, 19. — 9 I Cor. 9, 25. — 10 Phil. 3, 10. — 11 Luc. 8, 3.

2 μαρτύρων + καὶ ἑορτῶν b h o | 3 εἰ : ἐὰν b o | Χριστοῦ : θεοῦ h |
 4 τὸν > m o p v | θεόν : ᾧ h | πιστὶν . . ἀγάπην ~ a | λουδὸν a h D :
 δοῦλον b d h² m o p v | 5 ἡ . . ἡ + εἰς . . εἰς b o | 6 ἐκ > h m o p v |
 τοῦ > o | 7 μισθοδοσίαν p v | 8 ἵνα a h : ἵνα b d m o p v | ἡμῶν h |
 9 κυρίου > o | κ. τ. θεοῦ : τοῦ κυρίου d | 10 κυρίου : Χριστοῦ m p v |
 11/12 τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης d | 11 τοῦ + ἁγίου a | 12 ἔλαβεν a h A :
 ἐλάβομεν b d m o p v | ἐν τῷ : ὧν τὸ b o | 13 ἀφθάρτον : ἁγίου h, >
 m p v | 15 τοῦτο a | 16 ἡμῶν b | 17 ὑμῖν b d o | δὲ + καὶ o | 18 νηστ. τὸ :
 νηστεύσάτω b | μετρήσας h | 19 ὁσίοις b o | κατὰ + τὴν b o | 21 ἐαυτοῦ

I. "Ὅτι τοῖς διὰ Χριστὸν θλιβομένοις παρὰ ἀπίστων δίκαιον τοῖς πιστοῖς τὰ δέοντα παρέχειν κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διάταξιν. Quod eis, qui propter Christum ab infidelibus affliguntur, aequum sit ut fideles necessaria praebeant secundum Domini constitutionem.

3. νηστεύσας κτλ.] De hoc ieiunio dicunt etiam Hermas Sim. V, 3, 8 et Origenes In Lev. hom. 10 c. 2 (De la Rue II, 246), qui ex quodam libello ab apostolis dictum laudat: Beatus est, qui etiam ieiunat pro eo, ut alat pauperem.

BIBAIION E.

ΠΕΡΙ ΜΑΡΤΥΡΩΝ.

I. Εἴ τις Χριστιανὸς διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν εἰς
 τὸν θεὸν πίστιν καὶ ἀγάπην κατακριθῇ ὑπὸ ἀσεβῶν εἰς λουδὸν
 ἢ θηρία ἢ μέταλλον, μὴ παρίδητε αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόπου καὶ 5
 ἐκ τοῦ ἰδρωτός ὑμῶν πέμψατε αὐτῷ εἰς διατροφήν αὐτοῦ καὶ εἰς
 μισθαποδοσίαν τῶν στρατιωτῶν, ἵνα ἐλαφρυνθῇ καὶ ἐπιμελείας
 τύχῃ, ἵν' ὅσον τὸ ἐφ' ὑμῖν μὴ θλίβηται ὁ μακάριος ἀδελφὸς ὑμῶν.
 2. ὁ γὰρ διὰ τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεοῦ καταδικαζόμενος, οὗτος
 μάρτυς ἅγιος, ἀδελφὸς τοῦ κυρίου, „υἱὸς τοῦ ὑψίστου“, δοχεῖον 10
 τοῦ ἁγίου πνεύματος, δι' οὗ καὶ „τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ
 εὐαγγελίου“ ἔλαβεν ἕκαστος τῶν πιστῶν ἐν τῷ καταξιωθῆναι
 τοῦ ἀφθάρτου στεφάνου καὶ τῆς μαρτυρίας τῶν παθημάτων
 αὐτοῦ καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ αἵματος αὐτοῦ, „συμμορφωθῆναι
 τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ“ εἰς νίθησιν. 3. τούτου οὖν ἕνεκεν 15
 ἅπαντες οἱ πιστοὶ διὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν „ἐκ τῶν ὑπαρχόντων
 ὑμῶν“ καὶ ἐκ τοῦ κόπου „διακονήσατε“ τοῖς ἁγίοις· εἰ δὲ οὐκ
 ἔχει τις, νηστεύσας τὸ τῆς ἡμέρας καὶ μερίδας τοῦτο ἐκταξάτω
 τοῖς ἁγίοις· εἰ δὲ τις ἐν περισσίᾳ ὑπάρχει, καὶ πλεόν τι κατὰ
 ἀναλογίαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ διακονεῖτω αὐτοῖς. εἰ δὲ καὶ 20
 οἷός τε ἐστὶν ἅπαντα τὸν βίον ἑαυτοῦ ἀποδόμενος ῥύσασθαι
 αὐτοὺς ἐκ τοῦ δεσποτηρίου, μακάριος ἐστὶ καὶ φίλος τοῦ Χρι-
 στοῦ. 4. εἰ γὰρ ὁ „τὰ ὑπάρχοντα πτωχοῖς δοὺς τέλειος“ μετὰ
 τὴν περὶ τῶν θείων γνώσιν, πολλῷ μᾶλλον ὁ ὑπὲρ μαρτύρων·
 ὁ γὰρ τοιοῦτος, ἄξιός ἐστι θεοῦ ὑπάρξας, πληρώσει τὸ θέλημα αὐτοῦ, 25

6 Gen. 3, 19. — 10 Luc. 6, 35. — 11 II Cor. 4, 4. — 13 I Cor. 9, 25. —
 14 Phil. 3, 10. — 16 Luc. 8, 3. — 23 Mt. 19, 21. — 25 Mat. 7, 21.

a h : αὐτοῦ b d m o p v | 22 αὐτοῖς : post δεσποτηρίου b d o | τοῦ sec
 > b o | 23 ὑπάρχοντα + αὐτοῦ b o | 24 τὴν + τῶν d | περὶ > b o |
 πολὺν d | ὁ ὑπὲρ : ὑπὲρ τῶν b

- die illo erogavit, id destinet fratribus. Sin autem in abundantia versaris, pro facultate tua oportet te eis subministrare vel omnem substantiam tuam tradere, ut liberes eos ex vinculis, quoniam hi sunt Deo digni et filii implentes ipsius voluntatem, sicut dixit
- 5 Dominus: *Omnis, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo.* 5. Neque erubescatis ire ad eos, ubi vincti sunt, et hoc facientes hereditabitis vitam aeternam, quoniam participes facti estis martyrii eorum. 6. Discimus enim, quem-
- 10 admodum Dominus noster in Evangelio dixit: *Venite ad me omnes benedicti patris mei, possidete regnum vobis paratum a constitutionibus mundi.* *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; et sitiui, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; et nudus fui, et cooperuistis me; infirmus fui, et visitastis me; et eram in carcere, et venistis ad me.* 7. *Tunc respondebunt iusti dicentes: Domine, quando*
- 15 *te vidimus esurientem et pavimus te, vel sitientem et dedimus tibi potum, vel nudum et cooperuimus te, vel infirmum et visitavimus te, vel hospitem et recepimus te, vel in carcere et venimus ad te?* 8. *Et respondens dicet eis: quodcunque fecistis uni ex his parvulis et exiguis, mihi fecistis. Et tunc ibunt in vitam aeternam.*
- 20 II. Si quis autem, Christianum se esse dicens, labitur, a satana tentatus, et convictus fuerit malefactorum et condemnatus facinorum, sive furti sive homicidii, a talibus digredimini, ne quis

4 Mt. 7, 21. — 5 Mt. 10, 32. — 9 Mt. 25, 34—40. — 19 Mt. 25, 46.

2 τε > d | ὧν : αὐτῶν οὖν h | 3 ἐὰν m o p v | 4 ἐν > b o | μου a h D : + τοῦ ἐν τοῖς (τοῖς > b d o) οὐρανοῖς b d m o p v A | 5 ὥς a b h o : ὥστε d m p v | Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ χυ b o | αὐτοῦ b o | 8 ὑμῶν b o | μὲν + τῇ h | 8/9 πείρα . . προθυμία s scribo secundum h m cf. V, 6, 8 : edd πείρα . . προθυμία | 9 τέως d h m p v : τῶς o, τὸς b, ἐτέρως a | προθυμίαν b | κοινωνοὶ a b o p | 10 πον : καὶ b, > h | φάσκων : post δεῦτε a, > h | 13 με : μοι a | 13/14 ξένος — συνηγ. με > b o | 14 με sec > d | 14/15 ἤμην > b | 15 ἤλθατε b | 16 ἀποκριθήσονται : + αὐτῷ a, καὶ o | ἴδωμεν o | 17 ἡ sec : πότε δέ σε ἴδωμεν a | 18/19 ἡ ter > b o | 18 ἡ sec : πότε δέ σε ἴδωμεν a | 18/19 ἡ ξένον καὶ συνηγάγομεν > h | 20/21 ἐν τ. τ. ἀδελφῶν μου τ. ἐλ. : τουτῶν τὸν ἀδελφόν μου τὸν ἐλάχιστον o | 22 αἰώνιον : + τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι,

5. πείρα . . προθυμία] Cf. quae Constitutor infra c. 6, 8 de baptismo sanguinis ac de baptismo fluminis dicit.

II. Ὅτι φευκτέον τῆς πρὸς τοὺς

ψευδαδελφούς συνοσίαν, ὅταν ἐπιμένωσι τῇ φανιλότῃ. Quod fugienda sit cum falsis fratribus consuetudo, dum in malitia perseverant.

χορηγήσας ἐκείνοις, οἵτινες αὐτὸν ὁμολόγησαν „ἐνώπιον ἐθνῶν
καὶ βασιλέων νύσων τε Ἰσραήλ“, περὶ ὧν ὁ κύριος ἀπεφώνητο
λέγων· „Ὅς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,
ὁμολογήσω καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου“. 5. καὶ
εἰ τοιοῦτοί εἰσιν, ὥς καὶ ὑπὸ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοὺς 5
μαρτυρεῖσθαι, ὑμεῖς οὐκ ὀφείλετε ἐπαισχυνθῆναι ἀπιέναι πρὸς
αὐτοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς· τοῦτο γὰρ ποιησάντων ὑμῶν, μαρτύ-
ριον ὑμῖν λογισθήσεται, ὅτι ἐκείνοις μὲν πείρα τὸ μαρτύριον
ὑπῆρξεν, ὑμῖν δὲ τέως προθυμία, ὥς κοινωνοὶς τῆς ἀθλήσεως
αὐτῶν. 6. λέγει γὰρ πὺν ὁ κύριος πρὸς τοὺς τοιοῦτους φάσκων· 10
„Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοι-
μασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ἐπέλασα γὰρ
καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἤμην
καὶ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ περιεβάλετέ με, ἀσθενὴς ἤμην καὶ
ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἤμην καὶ ἤλθετε πρὸς μέ. 7. τότε 15
ἀποκριθήσονται οἱ δίκαιοι λέγοντες· κύριε, πότε σε εἶδομεν πει-
νῶντα καὶ ἐθρέψαμεν; ἢ διψῶντα καὶ ἐποτίσαμεν; ἢ γυμνὸν καὶ
περιεβάλομεν; ἢ ἀσθενῆ καὶ ἐπεσκεψάμεθα; ἢ ξένον καὶ συνη-
γάγομεν; ἢ ἐν φυλακῇ καὶ ἤλθομεν πρὸς σέ; 8. καὶ ἀποκριθεὶς
ἔρει αὐτοῖς· ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου 20
τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς ζωὴν
αἰώνιον“.

II. Εἰ δέ τις, ἀδελφὸν λέγων ἑαυτὸν εἶναι, ἀπατηθεὶς ὑπὸ
τοῦ πονηροῦ κακοποιήσῃ καὶ ἐλεγχθεὶς κατακριθῇ θανάτῳ ὥς
μοιχὸς ἢ φονεὺς, χωρίζεσθε ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ἦτε ἄσυλοι, καὶ μὴ 25
τις ὑμῶν ὥς κοινωνὸς τοῦ μύσους ὑποπτευθῇ καὶ καταχέηται

1 Act. 9, 15. — 3 Mt. 10, 32. — 11 Mt. 25, 34—40. — 21 Mt. 25, 46.

εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις
αὐτοῦ· ἐπέλασα γὰρ καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ οὐκ ἐπο-
τίσατέ με, ξένος ἤμην καὶ οὐ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ οὐ περιεβάλετέ
με, ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με. τότε ἀποκριθήσονται
καὶ αὐτοὶ λέγοντες· κύριε, πότε σε εἶδομεν πεινῶντα ἢ διψῶντα ἢ ξένον
ἢ γυμνὸν ἢ ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκονήσαμεν σοι; τότε ἀπο-
κριθήσεται καὶ αὐτοῖς λέγων· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε
ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε· καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι
εἰς κόλασιν αἰώνιον a ex Matth. 25, 41—46 | 23 αὐτὸν b o | πατηθεὶς o |
24 κακοποιεῖ b o | 25 μοιχὸς . . φονεὺς ~ h | 25 ἢ + ὥς b d o | 26 κατα-
χέητε d, καταχθῆται b

vestrum tentetur ab eis, qui illum tenent. 2. Si enim te comprehenderit teque interrogaverit dicens: tu quoque Christianus es sicut hic, non potes negare te esse Christianum, sed confiteris; neque vero tanquam Christianus condemnaris, sed tormentaris
 5 tanquam operator malefactorum; interrogat enim, an sis, qualis hic, atque confessio tua tibi vacua erit, et si negas, abnegas Dominum. Propterea recedite ab illis, ut sitis sine offenculo. 3. Si qui vero fideles sunt in molestia iniquitatis, tanquam facientes mala opera comprehensi et inclusi vel capti, eis tanquam membris
 10 vestris magno studio ac multa patientia suppetias ferte, ut liberetis eos e manu nefariorum. 4. Si quis autem eis appropinquans cum ipsis comprehenditur et sine crimine propter fratrem in discrimen venit, beatus iste, quia Christianus vocatus est, confessus Dominum, et vivet coram Deo. Nam si quis eis appropinquaverit, qui ob
 15 nomen Domini capti sunt, et cum eis comprehensus fuerit, beatus erit, quod universo hoc comitatu dignus fuit.

III. Et iterum, qui propter fidem persecutionem patiuntur ac iuxta mandatum Domini a civitate in civitatem migrant, suscipite ac recreate eos, eosque susipientes gaudete, quod persecutionis
 20 eorum participes facti estis. 2. Dixit enim Dominus noster de eis in Evangelio sic: *Beati estis, cum persecuti vos fuerint ac maledixerint vobis propter nomen meum.* 3. Nam Christianus, qui persecutionem patitur et martyrium nanciscitur atque interficitur propter fidem, hic est *homo Dei*, neque ab homine inde persecutionem patietur, quia agnitus est a Domino.

18 Mt. 10, 23. — 21 Mt. 5, 11. — 23 I Tim. 6, 11.

1/2 comprehenderit + gentilis Sm

1 βλασφ. : εἰς βλασφ. b o | ὡς π. : ἀπάντων b | Χριστιανῶν > m |
 2 χωρίζεσθε b o | 4 ἢ pr > o | ἐκδιδομένους o | καὶ ἐξ. : ἐξουρίαν o |
 5 χειρὸς b d o | 6 κρατηθῇ : συλληφθῇ a | ὑποπέσοι a, ἐπιπέση o | 7 μάρ-
 τυρος a | 8 τοῦ a b o A : + κυρίου Ἰησοῦ d h p v | 8/9 πολλάκις ὑπὲρ Χρ.
 b d h o | 9 καὶ Ἀλεξάνδρον > m p | 10 ἐξήμεν h o : ἐξίμεν b d p,
 ἐξίμεν a v, ἐξίμεν (ε in rasura) m | ὑπὲρ + τοῦ ὀνόματος b o | 11 χάριτε
 d h m v | ταῦτα : τοιαῦτα b d o | 15 αὐτοὺς pr > b d o | αὐτῶν καὶ προσθ.

III. Ὅτι τοῖς διὰ Χριστὸν πορθο-
 μένοις χρὴ χεῖρα ὀρέγειν, καὶ κίν-
 δυνος παρῇ. Quod propter Christum
 oppressis oportet manum porrigere,

quamvis adsit periculum.

1. τοὺς διωκομένους — προσλαμ-
 βάνεσθε] Eadem fere verba repetun-
 tur VIII, 45, 1.

βλασφημίαν, ὡς πάντων Χριστιανῶν χαιρόντων ἐπὶ τοῖς παρανόμοις ἔργοις· διὸ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν χωρεῖτε. 2. τοῖς μέντοι διὰ Χριστὸν κατ' ἐπήρειαν παρὰ τῶν ἄσεβων συγκαλειομένοις εἰς φυλακὴν ἢ πρὸς θάνατον ἐκδιδόμενοις ἢ πρὸς δεσμὰ καὶ ἑξορίαν πάσῃ σπουδῇ βοηθεῖτε, τὰ μέλη ὑμῶν ὀνόμενοι ἐκ χειρῶν ἀθέσμων. 5
3. καὶ ἐάν τις αὐτοῖς συγκαίμενος κρατηθῇ καὶ αἰκίαις ὑποπέσῃ, μακάριός ἐστιν, ὅτι κοινωνὸς μαρτύρων ἐγένετο καὶ μιμητὴς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων. 4. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ Χριστοῦ πολλάκις ὑπὸ Καϊάφα καὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἄννα πληγὰς λαβόντες, χαίροντες ἐξήμειν, ὅτι κατηξιώθημεν ὑπὲρ τοῦ σωτήρος ἡμῶν 10
τοιαῦτα παθεῖν· καὶ ἡμεῖς χαίρετε ταῦτα πάσχοντες, ὅτι μακάριοι γενήσεσθε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.

III. Καὶ τοὺς διωκομένους δὲ διὰ τὴν πίστιν καὶ πόλιν ἐκ πόλεως φεύγοντας διὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου, προσλαμβάνεσθε αὐτοὺς, ἀντιλαμβανόμενοι αὐτῶν καὶ προσδεχόμενοι αὐτοὺς ὡς 15
μάρτυρας, χαίροντες, ὅτι κοινωνοὶ αὐτῶν τοῦ διωγμοῦ γενήσθε, γινώσκοντες αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ κυρίου μεμακαρίσθαι. 2. φησὶν γὰρ αὐτός· „Μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίωσιν ὑμᾶς καὶ διώξουσιν καὶ εἰπωσιν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ· χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς.“ 20
οὕτως γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφῆτας τοὺς πρὸ ὑμῶν“. 3. καὶ πάλιν· „Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν“, καὶ ἐξῆς· „Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην“, ὅτι „ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ θλίψιν ἔχετε· παραδώσουσιν γὰρ ὑμᾶς εἰς συναγωγάς, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς 25
μαρτύριον αὐτοῖς· καὶ ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται“. 4. ὁ γὰρ διωχθεὶς ἕνεκεν τῆς πίστεως καὶ μαρτυρήσας περὶ αὐτοῦ καὶ ὑπομείνας, οὗτος ἀληθῶς „ἄνθρωπος θεοῦ“.

9 Act. 4, 6. — 10 Act. 5, 41. — 11 Luc. 6, 22. 33. — 13 Mt. 10, 23. — 18 Mt. 5, 11. 12. — 22 Ioann. 15, 20. — Mt. 10, 23. — 23 Ioann. 16, 33. — 24 Mt. 10, 17. 18. 22. — 28 I Tim. 6, 11.

> d | καὶ προσδ. αὐτοὺς > b o | 16 τοῦ διωγμοῦ αὐτῶν h b d o | γεγώ-
νεται b o | 17 τοῦ > d m p v | 18 αὐτός : αὐτοῖς b o | 19 καθ' ὑμῶν >
b o | 20 πολλοῖς o | τῷ οὐρανῷ v | 21 ἐδίωξαν + καὶ b o | 22 εἰ + καὶ o |
διώξουσιν + ἡ (l. εἰ) τὸν λόγον μου ἐτήρησαν καὶ τὸν ἡμέτερον τηρήσουσιν
b o | ἐξῆς > b o | διώξουσιν b o | 23 ἐκ τῆς πόλεως ταύτης b o | ἄλλην :
ἐτέραν m p v | 24 τούτῳ > a | ἔξετε b o | γὰρ a?, > a | 25 ἡγεμόνας +
δὲ m | ἕνεκεν : ἕνεκα h, + αὐτοῦ m | 27 περὶ αὐτοῦ > h | 28 ἀληθινῶς o |
θεοῦ : τοῦ θ. b d

- IV. Sin autem negat, dicens se non esse Christianum, scandalum appellatur et ab hominibus persecutionem non patitur, a Deo autem reicitur propter abnegationem suam nec partem regni aeterni accipit cum sanctis secundum promissionem Domini, sed
 5 cum iniustis eius sors erit, 2. quia Dominus Deus dixit: *Omnis, qui negaverit me ac verba mea coram hominibus vel me erubuerit, erubescam et ego eum ac negabo coram patre meo, qui in caelis est, cum veniam in virtute ac gloria iudicaturus mortuos et vivos.* 3. Et iterum scriptum esse invenietis: *Omnis, qui amat patrem suum*
 10 *aut matrem plus quam me, non est me dignus; et omnis, qui amat filium suum aut filiam super me, non est me dignus; et omnis, qui non accipit crucem suam gaudens et exsultans et sequitur me, non est me dignus. Et omnis, qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam; et omnis, qui animam suam vult servare, abnegans,*
 15 *perdet eam. Quid enim lucratur homo, si mundum universum comparat, animae vero suae detrimentum patitur, aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* 4. Et iterum: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius me timeate, qui possum et animam et corpus perdere in gehenna.*
 20 V. Quisquis sane artem aliquam discit, adspiciens magistrum suum ac videns per virtutem ac peritiam eum perficere artificium suum, et ipse affectat eum imitari atque opus perficere, quod ipsi commissum est, ne ab illo audiat convicia; si vero inferior est in

5 Mt. 10, 33; Luc. 9, 26. — 8 Mt. 24, 30; II Tim. 4, 1. — 9 Mt. 10, 37—39. — 15 Mt. 16, 26. — 17 Mt. 10, 28.

2 non Sm, > Sp

1/2 διὰ τὸ μὴ μισ. > b o | 1 μὴ > h | 2 ὑπὸ + τῶν b h o | ψυχὴν
 > b o | 3 ἐν + τῇ d h | ἑλεεινός + καὶ b o p | 5 τοῦ > b o | 6 βασι-

IV, 2. Auctor tres S. Scripturae locos in unum conflat et verba Pauli Christo ipsi attribuit. Qua libertate Constitutor offensus esse videtur. Saltem duos locos extremos sive Mt. 24, 30 et II Tim. 4, 1 omisit.

4. *me timeate qui possum*] Auctor iterum S. Scriptura magna cum libertate utitur, et Constitutor verba Domini restituit.

IV. *
 *
 *
 Ὅτι φοβητὸν καὶ δλέθριον τὸ ἀρνεῖσθαι Χριστόν. Quod horrendum et exitiale sit negare Christum.

V. Ὅτι μιμητέον Χριστόν ἐν τῷ πάσχειν καὶ ζηλωτέον τὴν αὐτοῦ ὑπομονήν. Quod imitari oportet Christum in patiendo et aemulari eius tolerantiam.

IV. Ὁ δὲ ἀρνησάμενος ἑαυτὸν Χριστοῦ εἶναι διὰ τὸ μὴ μισεῖσθαι ὑπὸ ἀνθρώπων, „φιλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν μᾶλλον“ ἢ τὸν κύριον, „οὗ ἢ πνοὴ αὐτοῦ ἐν χειρὶ αὐτοῦ“, οὗτος ἐλεεινός, ἄθλιος, ὡς ἐναγῆς καὶ βδελυκτός, φίλος μὲν ἀνθρώπων θελήσας εἶναι, ἐχθρός δὲ τοῦ θεοῦ, μερίδα λαβὼν οὐκέτι μετὰ τῶν ἁγίων, 5 ἀλλὰ μετὰ τῶν κατηραμένων, ἀντὶ „βασιλείας εὐλόγημένων“ ποθήσας „τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἁγγέλοις αὐτοῦ“· οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων ἔτι μισούμενος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀπωσμένος καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐκβεβλημένος.

2. περὶ γὰρ τούτου ἀπεφάνητο ὁ κύριος λέγων· „Ὅστις ἀρνήσεται 10 με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπαισχυνθῇ τὸ ὄνομά μου, ἀρνήσομαι αὐτὸν καὶ ἐπαισχυνθήσομαι ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς“. 3. καὶ πάλιν λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἡμῖν αὐτοῖς, οὕτως· „Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν 15 μου ἄξιος, καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν μου ἄξιος, καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστιν μου ἄξιος· ὁ εὐρών τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν. τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος 20 ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;“ 4. καὶ ἐξῆς· „Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνει· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γέννῃ“.

V. Πᾶς οὖν ὁ μανθάνων τέχνην τινά, βλέπων τὸν διδάσκαλον 25 αὐτοῦ διὰ τῆς ἐνεργείας καὶ ἐμπειρίας ἀπαρτίζοντα τὴν τέχνην αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ζηλοῖ ὅμοιον αὐτῷ ποιήσασθαι τὸ ἐγχειρισθέν·

2 Ioann. 12, 25. — 3 Dan. 5, 23. — 6 Mt. 25, 41. — 10 Mt. 10, 33; Luc. 9, 26. — 14 Mt. 10, 37—39. — 19 Mt. 16, 26. — 21 Mt. 10, 28.

λείας : εὐλογίας b o | 8 ὑπὸ b m o p v | 8/9 ὑπὸ — ἀπωσμένος > h | 9 τοῦ > d m p v | ἐκβεβλ. : ἐβδελλυγμένος b o | 10 τούτου : τοῦ αὐτοῦ b o | ὁ : καὶ ὁ b o | ἀρνήσεται p v | 11 καὶ — μου > h | 12 αὐτὸν καὶ ὡς d | 13 ἐν + τοῖς b o p v | λέγει > b o | 14 αὐτοῦ > b o | αὐτοῖς > h | 15/16 καὶ ὁ φιλῶν — ἄξιος > b m | 16/17 καὶ ὃς — ἄξιος > m p v | 16 ὃς : ὅστις b | 17 εὐρών : φιλῶν b o | 18 ὁ > o | 19 εὐρήσει : σώσει b o p | ὠφελεῖται a b h o : ὠφελήσει m d p v | 20 ὅλον > b | ἄνθρωπος > b o | 22 ἀποκτενόντων v | 23 μᾶλλον + ἐκείνον b o | 27 τὸ + ἐργόχειρον τὸ d

rebus sibi commissis, non est perfectus. 2. Et nos igitur, magistrum ac praeceptorem habentes Dominum nostrum, quare non imitamur eius doctrinam et mores? 3. Ille enim reliquit divitias et pulchritudinem et potentiam et gloriam, ac sic venit in paupertatem; et renuntiavit quoque Mariae matri suae benedictae et fratribus et etiam propriae vitae, ac passus est persecutionem usque ad crucem. Hoc autem propter nos sustinuit, ut nos, qui e populo sumus, liberaret a vinculis et ab obligatione, sicut supra diximus, et vos, qui e gentibus estis, liberaret a cultu idolorum et ab omni iniquitate atque vos compararet. 4. Si ergo ille propter nos ita passus est, ut salvaret nos in ipsum credentes, neque erubuit: quare nos non imitamur eius passiones, ipso nobis tolerantiam largiente, idque nostra causa, ut liberemur a morte ignis? 5. Ipse enim nostra causa sustinuit, nos autem propter nos ipsos. Aut Dominus noster necesse habet, ut ipsius causa patiamur? Sed id solum vult, ut probet ardorem fidei nostrae et voluntatem animae nostrae.

VI. Renuntiemus ergo parentibus et cognatis nostris et omnibus, quae in hoc mundo sunt, et vitae quoque propriae. 2. Oportet quidem nos *orare, ne ingrediamur in tentationem*; si vero vocamur ad martyrium et interrogamur, confiteri, et si patimur, sustinere, et

20 Mt. 26, 41.

8 et ab obligatione (vel damnatione) Sm : e domo lignorum Sp; cum auctor haud dubie vincula deuteroseps ante oculos habeat, fortasse etiam sic scripsit; sed lectio Sm, quippe quae tradita sit, praeferenda esse videtur; Wellhausen in *Gött. gel. Anzeigen* 1903 p. 260 textum Sp ita correxit, ut sensus sit: ut nos . . liberaret a vinculis per arborem factis, sc. comedendo de arbore cognitionis; at auctor vincula deuteroseos non a peccato in paradiso commisso derivat, sed ab idololatria in eremo facta.

1 δὲ > a | μὴ : οὐκ b o | 2 τὸν sec > b h m | 4 ἀνέσει > b o | τύφῳ : τόπῳ b o | 5 μητοί : πρι b o | 6 τὸν > m p v | πατέρα a b h o A :

VI. Ὅτι χρεὶ τὸν πιστὸν μὴτε ῥαποκίνδυνον εἶναι δι' ἀσφάλειαν μὴτε περιδεῖ δι' ἀνανδρίαν, ἀλλὰ καὶ φεύγειν δι' εὐλάβειαν καὶ ἐμπεσόντα ἀγωνίζεσθαι διὰ τὸν ἀποχείμενον στέφανον. Quod oportet fidelem neque temerarium esse propter securitatem

neque meticulosum propter ignaviam, sed fugere propter cautionem, et cum in periculum inciderit, decertare ob repositam coronam.

3. μὴ — αἰῶνα] Constitutor I Ioann. 2, 15 et II Tim. 4, 10 in unum conflavisse videtur.

ἐὰν δὲ μὴ ἐξισχύσῃ, οὐκ ἔστιν τετελειωμένος ἐν τῷ ἔργῳ. 2. καὶ
 ἡμεῖς οὖν, ἔχοντες διδάσκαλον τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν
 Χριστόν, διὰ τί οὐ μιμούμεθα τὴν αὐτοῦ διδαχὴν; 3. ὅτι ἐκεῖνος
 μὲν ἀπετάξατο ἀνέσει, τρυφῇ, δόξῃ, πλούτῳ, τύφῳ, δυνάμει
 ἀμυντικῇ, μητρὶ καὶ ἀδελφοῖς, ἥδη δὲ καὶ τῇ οἰκείᾳ ζωῇ διὰ τὴν 5
 πρὸς τὸν πατέρα εὐσέβειαν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς φιλανθρωπίαν, ὑπο-
 μέinas οὐ μόνον διωγμὸν καὶ μάστιγας, ὄνειδισμὸν καὶ ἐμπαιγμὸν,
 ἀλλ' ἥδη καὶ τὴν πρὸς τὸ ξύλον πρόσπηξιν, ὅπως Ἰουδαίους καὶ
 Ἑλλήνας μετανοήσαντας σώσῃ. 4. εἰ οὖν αὐτὸς δι' ἡμᾶς ἀπετά-
 ξατο ἀναπαύσει, μὴ ἐπαισχυνθῆεις σταυρὸν, μηδὲ ἀδοξήσας τὸν 10
 θάνατον· τίνος ἕνεκεν ἡμεῖς οὐ μιμούμεθα αὐτοῦ τὰ πάθη καὶ
 ἀποτασσόμεθα ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ αὐτῇ τῇ ζωῇ ἡμῶν, διδόντος αὐτοῦ
 ἡμῖν τὴν ὑπομονήν; 5. ἐκεῖνος μὲν γὰρ δι' ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ δι'
 ἑαυτούς, οὐ γὰρ χρήζει ἡμῶν αὐτός, ἡμεῖς δὲ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ·
 μόνον δὲ τὸ τῆς πίστεως ἡμῶν γνήσιον ἐπιζητεῖ καὶ ἀνθαιρετον, 15
 ὥς φησιν ἡ γραφή· „Εἰ δίκαιος εἶ, τί δώσεις αὐτῷ ἢ τί ἐκ χειρὸς
 σου λήψεται; ἀνδρὶ τῷ ὁμοίῳ σου ἢ ἀσέβειά σου, καὶ νίῳ ἀν-
 θρώπῳ ἢ δικαιοσύνῃ σου“.

VI. Ἀποταξώμεθα οὖν καὶ γονεῦσιν καὶ συγγενέσιν καὶ φίλοις
 καὶ γυναικὶ καὶ τέκνοις καὶ κτήμασιν καὶ σύμπαντι τῷ βίῳ, ὅταν 20
 ᾗ τι τούτων κώλυμα πρὸς εὐσέβειαν. 2. δεῖ γὰρ „προσευέσθαι“
 μὲν ἡμᾶς, „ἵνα μὴ εἰσέλθωμεν εἰς πειρασμόν“· ἐὰν δὲ κληθῶμεν
 εἰς μαρτύριον, μετὰ ἐνστάσεως ὁμολογεῖν τὸ τίμιον ὄνομα· καὶ

9 Luc. 14, 33. — 14 Sirach 15, 22. — 16 Iob 35, 7. 8. — 21 Mt. 26, 41.

θεὸν m p v, θεὸν καὶ πατέρα d | 8 πρὸς > d | τὸ ξύλον a b h o A : τὸν
 σταυρὸν m p v, τοῦ στρου d | 9 μετανοοῦντας b o | 10 ἀναπαύσει a b h o,
 ἀνάπανσιν d i. m. : ἅμα πᾶσι d i. t. m p v cf. Luc. 14, 33 | 10/11 ἀδοξ. τ.
 θάνατον : δόξης τῆς ἑαυτοῦ b o | 11 ἕνεκεν + καὶ b h o | 11/12 αὐτοῦ —
 αὐτοῦ pr : αὐτὸν b o | 12 ἀποτασσόμεθα h | 12/13 αὐτῇ — τὴν : αὐτὴν
 τὴν ζωὴν ἡμῶν διδόντες αὐτῷ καὶ μάληστα αὐτοῦ ἡμῖν διδοῦντος καὶ
 χορηγοῦντος πλουσίως τὴν b o | 13 γὰρ + ὁ ἀναμάρτητος ὁ ἀόρατος ὁ
 ἀκατάληπτος ὁ ἀνεξιχνίαστος b o | 14 αὐτούς b | γὰρ > b o | αὐτοῦ +
 δεόμεθα πάντες b o | 15 ἐπιζητεῖν a, corr a² | 16 εἰ + δὲ καὶ b o | 17 εὐ-
 σέβεια m p v | 18 σου : αὐτοῦ h | 19 καὶ . . . καὶ συγγενέσιν > o | συγ-
 γενεῦσιν d v | 20 γυναιξὶν b | καὶ κτήμασιν > d | σύμπαντι τ. β. : πάντα
 τὰ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ b o | 21 ᾗ — πρὸς : ὅταν εἴῃ τούτων τι τὸ κώλυον
 πρὸς τὴν b o | 22 ὑμᾶς b o | δὲ + καὶ h | 23 ἐνστάσεως : χαρᾶς καὶ πάσης
 (καὶ π. ∞ ο) προθυμίας b o | καὶ > d

si cruciamur, gaudere, 3. et si nos persequuntur, non perturbari,
 4. quoniam non solum nos servamus ab inferis ita facientes, sed
 etiam novellos in fide atque audientes docemus, ut ita faciant et
 vivant coram Deo. 5. Si vero defecerimus in fide erga Dominum,
 5 abnegantes propter carnis infirmitatem, sicut dixit Dominus noster:
Spiritus quidem promptus est et paratus, caro autem infirma, non
 solum nos ipsos perdimus, sed etiam fratres nostros interficimus
 nobiscum. 6. Videntes enim abnegationem nostram doctrinam
 erroris se doctos esse putant, cumque labefacti fuerint, nos pro
 10 eis, sicut pro nobis ipsis, rationem reddemus unusquisque Domino
 in die iudicii. 7. Sin autem comprehensus et adductus ad prin-
 cipem abnegas spem, quam habes in Dominum fide tua sancta,
 et hodie quidem absolveris, cras autem febris corripieris et in cubili
 recumbis, aut stomachus tuus dolore te afficit, ita ut cibum capere
 15 non possis, sed eum reddas doloribus gravibus, aut affictaris, quod
 venter tuus mordet vel unum ex membris tuis dolet vel ex visce-
 ribus tuis eicis sanguinem et fel propter dolores graves, aut tumor
 tibi exsistit in uno ex membris tuis et secaris manibus medicorum
 atque in multis cruciatibus et tormentis moreris: quid ergo tibi
 20 profuit abnegatio tua, quam commisisti, aut alii cuiquam? Ecce
 enim anima tua venit in dolores et tormenta, et vitam tuam in
 saecula saeculorum coram Deo perdidisti et ureris ac cruciaris sine
 requie in aeternum, sicut dixit Dominus: *Omnis, qui amat animam*
suam, perdet eam, et omnis, qui perdiderit animam suam propter
 25 *me, inveniet eam*. 8. Christianus abnegans ergo amat animam
 suam breve tempus in hoc mundo, ne moriatur propter nomen
 Domini Dei; in aeternum autem perdit personam suam in igne,
 animam suam in gehennam mittens, quoniam abnegavit eum Chri-
 stus, sicut dixit in Evangelio: *Omnis, qui me negaverit coram*
 30 *hominibus, negabo et ego eum coram patre meo, qui in caelis est*.
 Quos autem Dominus negat, ei eiciuntur ac mittuntur in tenebras

6 Mt. 26, 41. — 23 Mt. 10, 39. — 29 Mt. 10, 33. — 31 Mt. 8, 12;
 22, 13.

1 εἰν > b o | κολ. χαίρωμεν : μὴ κωλυθῶμεν ἔν τινι χαίροντες δὲ
 μᾶλλον b o | χαίρωμεν d h | ἀθανασίαν + καὶ αἰώνιον ζώην b o | 2 μὴ sec
 a b o : μὴδὲ rel | 3 τὴν post ἀρχόντων b o | 5 ἐνεργείας + καὶ τὰς λύσεις
 b o | 6,7 ἠγάπησαν + μᾶλλον b o | 7 μᾶλλον ἤπερ : ὑπὲρ b d o | 8 δὲ a²
 i. m., > a | 9 μόνον + δὲ b | βεβαίους ποιοῦμεν b o | 10 καθυψώμεν :

ἐὰν τούτου χάριν κολασθῶμεν, χαίρωμεν ὡς ἐπὶ ἀθανασίαν σπεύ-
δοντες. 3. διωκόμενοι μὴ ξενίζώμεθα, „μὴ ἀγαπήσωμεν τὸν νῦν
αἰῶνα“ μηδὲ τοὺς παρὰ ἀνθρώπων ἐπαίνους μηδὲ τὴν τῶν ἀρχόν-
των δόξαν καὶ τιμὴν, καθάπερ καὶ τινες τῶν Ἰουδαίων, θαυμά-
ζοντες τοῦ κυρίου τὰς ἐνεργείας, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν φόβῳ 5
τῷ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀρχόντων. „ἡγά-
πησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἢ περὶ τὴν δόξαν
τοῦ θεοῦ.“ 4. ὁμολογήσαντες“ δὲ „τὴν καλὴν ὁμολογίαν“, οὐ
μόνον ἑαυτοὺς σῴζομεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς νεοφωτιστοὺς βεβαιούμεν
καὶ τοὺς κατηχουμένους πιστοποιούμεθα. 5. εἰ δὲ καθυφθῶμεν τι 10
τῆς ὁμολογίας, ἐξαρνησάμενοι τὴν εὐσέβειαν διὰ γνώμης χαννότητα
καὶ φόβον βραχυτάτης τιμωρίας, οὐ μόνον ἑαυτοὺς ἀποστεροῦμεν
τῆς αἰωνίου δόξης, ἀλλ’ ἤδη καὶ ἑτέροις αἴτιοι ἀπωλείας γενησό-
μεθα καὶ διπλοτέρα ὑποίσομεν τὴντίσιν, ὡς ὑποψίαν δόντες
διὰ τῆς ἀρνήσεως, πλάνης διδαχῆν εἶναι τὴν ποτε ὑφ’ ἡμῶν δοξα- 15
ζομένην ἀλήθειαν. 6. διὸ μήτε πρόχειροι ὦμεν καὶ ῥιψοκίνδουνοι·
λέγει γὰρ ὁ κύριος· „Προσεύχεσθε μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμόν· τὸ
μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής.“ μήτε μὴν ἐμπεσόντες
δειλία κατασχύνωμεν τὴν ὁμολογίαν. 7. εἰ γὰρ ἀρνησάμενός τις
τὴν ἑαυτοῦ ἐλπίδα, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ἀπολυθῇ 20
τοῦ προσκαίρου θανάτου, αὖριον δὲ ἐπὶ κλίνης νόσῳ περιπέσῃ
ὀξυτάτῃ κοιλίας ἢ στομάχου ἢ κεφαλῆς ἢ τινι πάθει τῶν ἀνιάτων,
σήψεως ἢ γαγγραινῆς ἢ ἀποστάσεως ἢ ἰλεοῦ ἢ ὑδέρου ἢ κόλου,
ταχέϊαν ποιήσεται τὴν καταστροφὴν καὶ τοῦ ζῆν ὑπεξέλθοι· οὐχί
καὶ τῶν ἐνταῦθα ἐστερήθη καὶ τῶν αἰώνιων ἐκπέπτωκεν, μᾶλλον 25
δὲ τῆς αἰδίου κολάσεως ἐντὸς κατέστη, „πορευθεὶς εἰς τὸ σκότος

2 I Ioann. 2, 15; II Tim. 4, 10. — 3 Rom. 2, 29. — 6 Ioann. 12, 43. —
 8 I Tim. 6, 12. — 17 Luc. 22, 40. — Mt. 26, 41. — 20 I Tim. 1, 3. —
 26 Mt. 8, 12; 22, 13.

καὶ τυφωθῶμεν b o, ἐλλείψομεν d i. m. | καθυφ. τι : καθ’ ὑμῶν μὲν τι v,
 καθ’ ἡμῶν μέντοι m, > p. | 11 χαννότητος b o | 12 φόβον + ἀρχόντων
 καὶ b o | 13 ἀλλ’ ἤδη : ἀλλὰ b o | 13/14 γινόμεθα h, γινώμεθα b o |
 14 πικροτέρα b o | οἰκίσωμεν (οὐκ. ο) τὴν κρίσιν b o | δόντες a h o :
 δώσαντες p, δώσοντες v, δόσοντες d, διδόντες b, + αὐτοῖς b o | 15 πλάνην
 διδαχῆς b o | ὑφ’ ἡμῶν > b o | 17 εἰσελεσθῆναι b h o | 18 μηδὲ a | 19 διλείαν
 b o | 21 δ’ a | 22 ὀξυτάτης b h | 23 σήψεως + ἢ γαστροῦς b o | ἢ ἀποστ.
 ἢ ἰλεοῦ > h | ἢ κόλου > h | κώλου a m, + καὶ m | 24 ποιεῖται b, ποιῆτε o |
 26 αἰδίου : αἰωνίου b d o

exteriores, et ibi erit fletus et stridor dentium, quoniam dixit: Omnis, qui amat animam suam plus quam me, non est me dignus. 9. Contendamus igitur, ut animas nostras commendemus Domino Deo, et si quis martyrio dignus factus fuerit, accipiat gaudens, quod
 5 *dignus factus est tanta corona ac per martyrium est ipsius exitus ex hoc mundo. Dixit enim Dominus noster salvator: Non est discipulus super magistrum; sed perfectus sit omnis, sicut magister eius. Dominus noster ergo omnes has passiones in se suscepit, ut nos salvaret, et consensit tolerare plagas et conviciis affici et*
 10 *in facie conspui ac bibere acetum et fel, et postremo sustinuit in crucem affigi. 10. Nos igitur, qui eius discipuli sumus, et imitatores ipsius fiamus. Si enim ipse omnia sustinuit ac passus est nostra causa usque ad tormenta, nos vero propter nos ipsos, quanto magis nos debemus sustinere patientes? Neque decet nos haesi-*
 15 *tare, quia hoc consilium nobis dedit, ut, etiamsi in carbonibus ignis urimur, credamus in Dominum nostrum Iesum Christum et in Deum patrem ipsius, Dominum Deum omnipotentem, et in spiritum eius sanctum, quibus gloria et honor in saecula saeculorum, amen.*

20 VII. Resuscitabit nos Deus omnipotens per Deum salvatorem nostrum, sicut promisit; resuscitabit autem nos a mortuis omnino in ea forma, in qua nunc sumus, immo cum gloria magna vitae aeternae, nulla re nos deficiente. 2. Etiamsi enim in profunda maris iacti vel a ventis sicut glumae dispersi sumus, intra hunc

1 Mt. 10, 37. 39. — 6 Luc. 6, 40. — 9 Mt. 27, 28—35.

1 οὐ : ὅπου ἐστὶν b o | κλανθμὸς + ὁ ἀκατάπαντος b o | 3 στεφάνου : καὶ καταξιώθεις στεφάνου καὶ ἀπολαύων εἰς τὰ ἀεὶ διαμένοντα καὶ τέλος μὴ ἔχοντα b o | 4 ὁδὸν o | βίον + τοῦ προσκαίρου καὶ φθαρτοῦ πρὸς τὴν (φθ. π. τὴν > o) αἰώνιον βασιλείαν τοῦ ἀθανάτου θεοῦ b o | καὶ ἐὰν d h m p v : κἂν a, ἐὰν μὲν οὖν b o | 5 ἔῃ b o | ἀπίτω : ἀπίστω h, ἀπέρχεται πρὸς χῡ b o | 6 Χριστοῦ : τοῦ υἱοῦ τοῦ θῡ b o | ἔσται αὐτῷ ~ b d h o | βάπτισμα > b o | 7 χαίρεται οὖν (ἂν ο) μιμούμενοι b o | 8 κατηγορισμένοι : κατηγορῆνος o, + δὲ m p v | ἔστω πᾶς ~ m o p v | ὥς + καὶ

VII. Περὶ ἀναστάσεως ἀποδείξεις διάφοροι (sic d, περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν v, > rel, Turrianus addidit: περὶ Σιβύλλης, καὶ τί οἱ Στωικοὶ περὶ τοῦ φοίνικος τοῦ ὀρνέου).

De resurrectione variae demonstrationes (de Sibylla, et quid Stoici de phoenice ave).

2. Cf. Athenag. De resurrectione c. 4—8.

τὸ ἐξώτερον, οὐδ' ὁ κλανθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων“; 8. ὁ
 δὲ ἀξιοθεὶς μαρτυρίον χαιρέτω τὴν ἐν κυρίῳ χαράν, ὡς τηλι-
 κούτου ἐπιτυχὼν στεφάνου καὶ δι' ὁμολογίας ποιούμενος τὴν
 ἔξοδον τοῦ βίου. καὶ ἂν κατηχούμενος ἦ, ἄλυτος ἀπίτω· τὸ
 γὰρ πάθος τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ ἔσται αὐτῷ γνησιώτερον βάπτισμα, 5
 ὅτι αὐτὸς μὲν πείρα συναποθνήσκει τῷ κυρίῳ, οἱ δὲ λοιποὶ τύπρ.
 9. χαιρέτω οὖν μιμούμενος τὸν διδάσκαλον, ἐπειδὴ καὶ προσ-
 τέτακται „Κατηρισμένος ἔστω πᾶς ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ“. ὁ
 δὲ διδάσκαλος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ κύριος δι' ἡμᾶς ἐπλήγη, βλασφημίας
 ὑπέμεινεν καὶ ὀνειδισμοὺς μακροθύμως, ἐνεπύσθη, ἐκολαφίσθη, 10
 ἐρραπίσθη, σταυρῷ μετὰ τὸ μαστιχθῆναι προσηλώθη, ὄξος καὶ
 χολὴν ἐποτίσθη, τελειώσας πάντα τὰ γεγραμμένα εἶπεν τῷ θεῷ
 καὶ πατρί· „Εἰς χεῖράς σου παρατίθηναι τὸ πνεῦμά μου“. 10. διὸ
 καὶ ὁ εὐχόμενος ἐκείνου μαθητὴς εἶναι ζηλούτω τοὺς αὐτοῦ
 ἀγῶνας, μιμεῖσθω τὴν ὑπομονήν, γινώσκων, ὅτι κἂν ἐν πυρὶ 15
 ὑπὸ ἀνθρώπων καὶ, οὐθὲν πείσεται, ὡς οἱ τρεῖς παῖδες, ἢ εἰ καὶ
 πάθει τι, μισθὸν παρὰ κυρίου λήψεται· πιστεύων τῷ ἐνὶ καὶ
 μόνῳ ἀληθινῷ θεῷ καὶ πατρὶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μεγάλου
 ἀρχιερέως καὶ λυτρωτοῦ τῶν ψυχῶν καὶ μισθαποδότου τῶν
 ἄθλων, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 20

VII. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐγερει ὁ παντοκράτωρ θεὸς διὰ τοῦ
 κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ τὴν
 ἀψευδῆ, καὶ ἀναστήσει ἡμᾶς σὺν πᾶσι τοῖς ἀπ' αἰῶνος κοιμηθεῖσιν
 τοιοῦτους, ὅποιοι ὑπάρχομεν ἐν τῇ νῦν μορφῇ, μηθὲν ἐλλειπὲς
 ἔχοντες ἢ τὴν φθοράν, ἐπιείπερ ἄφθαρτοι ἀναστήσόμεθα. 2. κἂν 25
 τε γὰρ ἐν πελάγει τελευτήσωμεν, κἂν ἐν γῇ διασπαρῶμεν, κἂν

2 Phil. 3, 1; 4, 4. — 8 Luc. 6, 40. — 9 Mt. 27, 28—35. — 13 Luc.
 23, 46. — 16 Dan. 3. — 17 Ioann. 17, 3. — 18 Hebr. 4, 14. — 19 Act.
 7, 35; Hebr. 11, 6

b d o | 9 διδάσκαλος + αὐτοῦ καὶ a | ἐπλήγη βλασφ. > m v | 11 ἐρραπίσθη
 b d | μαστιγωθῆναι b o | 13 παρατίθεμαι d p v | 14 ὁ > h o | ἐκείνου +
 ζηλούτω b o | 16 καὶ· καὶναι δέη b o | οὐθὲν b p | ὡς + καὶ b d o |
 17 πάθη a b o | μισθὸν + καὶ αἰώνιον ἀνάπανσαι b o | κυρίου a h : θεοῦ
 d m p v, τοῦ θῦ b o | 18 Χριστοῦ > b o | 20 ἄθλων : ἔργων καὶ ἄθλων
 ἀπάντων b o | αἰῶνας + τῶν αἰώνων b o | 21 αὐτὸς κτλ. : hanc sectionem
 b o inscripserunt τοῦ αὐτοῦ λόγος ē (ē λ. ο) περὶ ἀναστάσεως | ἐγείρει ο |
 23 ὑμᾶς h | 24 μορφῷ ο | μηθὲν a o : μηδὲν rel | ἐλλειπὲς o p | 26 τε >
 b o | κἂν sec : καὶ b h o

mundum sumus, et totus mundus manu Dei continetur. In manu eius enim existentes nos resuscitabit, sicut dixit Dominus noster salvator: *Capillus de capite vestro non peribit, sed in patientia vestra possidebitis animas vestras.* 3. De resurrectione autem et de gloria

5 martyrum dixit Dominus in Daniel sic: *Multi de his, qui dormiunt in terrae latitudine, resurgent illo die, alii ad vitam aeternam, alii ad opprobrium et ignominiam et ad dispersionem; et qui intellegunt, refulgebunt sicut luminaria, quae in caelo sunt, et qui confirmati sunt in verbo, sicut stellae caeli.* 4. Tanquam solem autem et

10 tanquam lunam, caeli luminaria, lumen gloriae promisit se daturum esse eis, qui intellegunt et nomen ipsius sanctum confitentur ac martyrium subeunt; nec vero martyribus tantum promisit resurrectionem, sed etiam omnibus hominibus. 5. Dicit enim in Ezechiel sic: *Et facta est super me manus Domini, et eduxit me in*

15 *spiritu Dominus, et posuit me in medio campi, qui erat plenus ossibus; et circumduxit me per ea, et erant multa ac sicca valde; et dixit ad me: Fili hominis, viventne ossa ista? Et dixi: Tu nosti haec, Domine Adonai. Et dixit ad me Dominus: Vaticinare de ossibus istis, et dices eis: ossa arida, audite verbum Domini; sic dicit Do-*

20 *minus Adonai ossibus his: Ecce, ego intromittam in vos spiritum, et vivetis, et dabo super vos nervos, et condam super vos carnem, et vestiam vos cute, et dabo in vobis spiritum, et vivetis; et cognoscetis, quia ego sum Dominus. Et prophetavi, sicut praecepit mihi, et cum prophetarem, factus est sonitus ac commotio, et accesserunt ossa, os*

25 *ad os. Et vidi, super ea nervi et carnes ascenderunt, et obducta est super ea cutis desuper, et spiritus non erat in eis. Et dixit ad me Dominus: Propheta ad spiritum ac dic: sic dicit Dominus Adonai: Veni, spiritus, a ventis quatuor atque intra in mortuos istos, et vivant. Et prophetavi, sicut praecepit mihi, et ingressus est in ea spiritus, et*

30 *vixerunt steteruntque super pedes suos cum fortitudine magna. Et locutus est Dominus ad me: Fili hominis, haec ossa sunt domus Israel, qui dicunt: aruerunt ossa nostra, ac periit spes nostra, et non sumus; sic dicit Dominus Adonai: Ecce, ego aperiam sepulcra vestra, et educam vos ex eis, populus meus, et inducam vos in terram Israel,*

35 *et scietis, quia ego Dominus, cum aperuero sepulcra vestra, ut*

3 Luc. 21, 18. 19. — 5 Dan. 12, 2. 3. — 14 Ezech. 37, 1-14.

7 et ad dispersionem > Sm C

ὑπὸ θηρίων ἢ ὀρνέων διασπασθῶμεν, ἀναστήσει ἡμᾶς τῇ ἑαυτοῦ
 δυνάμει, ὅτι ὁ πᾶς κόσμος τῇ τοῦ θεοῦ συνέχεται χειρὶ. „Θριξ
 δέ“, φησὶν, „ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται“. διὸ παραινεῖ
 λέγων. „Ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν“.
 3. περὶ δὲ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς τῶν μαρτύρων 5
 μισθαποδοσίας λέγει Γαβριήλ τῷ Δανιήλ. „Καὶ πολλοὶ τῶν κεκοι-
 μημένων ἐκ γῆς χόματος ἀναστήσονται, οἱ μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον,
 οἱ δὲ εἰς αἰσχύνην καὶ ὄνειδισμόν αἰώνιον· καὶ οἱ συνιέντες ἐκ-
 λάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος καὶ ὡς τὸ στερέωμα καὶ οἱ ἀστέρες“. 4. ὡς
 φωστῆρας τοίνυν ἐκλάμπειν τοὺς ἁγίους προεῖπεν ὁ ἅγιος Γαβριήλ. 10
 αὐτοῖς γὰρ τὸ συνιέναι τὴν ἀλήθειαν ἐμαρτύρησεν καὶ τὸ ἱερὸν
 αὐτοῦ ὄνομα. οὐ μόνον δὲ τοῖς μάρτυσιν ἐπιγγέλλται τὴν ἀνά-
 στασιν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, δικαίοις τε καὶ ἀδίκοις, εὖσε-
 βέσιν τε καὶ δυσσεβέσιν, ἵνα ἕκαστος τὰ πρὸς ἀξίαν τίσῃ. „Ἄξει“
 γὰρ, φησὶν, „ὁ θεὸς σύμπαν τὸ ποίημα εἰς κρίσιν ἐν παντὶ 15
 παρεωραμένῳ, ἐὰν ἀγαθὸν καὶ ἐὰν πονηρόν“. 5. ταύτην δὲ τὴν
 ἀνάστασιν μὴ πιστεύοντες Ἰουδαῖοι τὸ παλαιὸν ἔλεγον. „Ξηρὰ
 γέγονεν τὰ ὅσα ἡμῶν, διαπεφωνήκαμεν· οἷς ὁ θεὸς ἀποκριθεὶς
 ἔφη· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίγω τοὺς τάφους ὑμῶν καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐξ

2 Luc. 21, 18. — 4 Luc. 21, 19. — 6 Dan. 12, 2. 3. — 14 Eccles.
 12, 14. — 17 Ezech. 37, 11. 12. 14.

1 αὐτοῦ m p v | 2 ὁ > m | ὁ πᾶς ~ b o | τοῦ θεοῦ : ἑαυτοῦ h |
 ἀνέχεται b o | 3 δὲ > b o | οὐ μὴ : οὐκ b o | 5 δὲ > b o | 6,7 κειμένων
 o d i. m. | 7 ἐν γῇ b o d i. m. | αἰώνιον > m | 8 αἰσχύνην . . ὄνειδισμόν
 ~ b d o LXX | αἰώνιον > d o | συνιόντες m p v | 9 τὸ στερ. : ἡ λαμ-
 πρότης τοῦ στερεώματος m p v LXX | οἱ a m v : ὡς b o, ὡς οἱ d h p LXX |
 10 τε νῦν o, νῦν b | ἐκλάμπειν : post ἁγίους d, post προεῖπεν b o | ἅγιος
 b d m o p v A : πανάγιος a h | 11 αὐτὸς m p v | ἀλήθειαν : + ὁμολο-
 γῆσαι d p v | 12 δέ : γὰρ m, > p | ἐπιγγέλλεται b o | 13 πᾶσιν + τοῖς
 b o p | τε καὶ ἀδίκους > b o | 14 τε > a v | ἰν' d m h v. | 15 φησὶν >
 b o | σ. τὸ : σὺν παντὶ τῷ h | 16 καὶ > h | 17 ξηρὰ + γὰρ b | 18 δια-
 πεφωνήκαμεν : ἀπολώλαμεν d i. m. | 19 ἐγὼ > h

3. Γαβριήλ] Textus sacer nomen
 angeli non exprimit. Cassianus Coll.
 VIII, 13 verba Dan. 10, 12—14 angelo
 Gabrieli attribuit.

5. διαπεφωνήκαμεν] Suidas inter-
 pretatur: ἐσχάτην καὶ τελευταίαν φω-
 νὴν ἀφήκαμεν. Similiter germanice:
 ausschreien.

educam populum meum e sepulcris; et dabo in vobis spiritum meum, et vivetis; et habitare vos faciam in terra vestra, et scietis, quia ego Dominus sum, qui locutus sum atque feci; et requiescent omnes habitatores terrae, ait Dominus. 6. Et iterum per Iesaiam :* *dicit* 5 *[Dominus]: Sed cadent inhabitantes; et resurgent mortui, et exsurgent, qui in monumentis sunt; ros enim, qui a te est, sanitas eis est, terra autem impiorum peribit. 7. Multa quidem et alia < tam > per Iesaiam quam et per alios prophetas dicta sunt de resurrectione et vita permanente in gloria iustorum, et de impiis similiter et infamia* 10 *et evacuatione ruinae et de absolutione et condemnatione; 8. id vero, quod dictum est: Terra autem impiorum peribit, id est corpus eorum, quod de terra est < et > cum turpitudine in terram deputabitur, propter quod non coluerunt Deum, et in ignem cum poena incident. 9. Nam et in Duodecim prophetis ita dictum* 15 *est: Videte, contemptores, et respicite et videte mirabilia et avertimini et segregamini, quoniam opus ego operor in diebus vestris, quod non credetis, si quis enarraverit vobis. 10. Et haec quidem et [ab] his plur[ior]a de infidelibus vel his, qui non credunt de resurrectione, dicta sunt et de his, qui abnegant et non coluerunt Deum, et de* 20 *praevaricatoribus et de gentilibus, quoniam videbunt gloriam fide-
lium et avertentur, ut depereant in igne infideles. 11. Nos vero*

5 Ies. 26, 18, 19. — 11 Ies. 26, 19. — 15 Hab. 1, 5.

5 Dominus > S C | sed — mortui : omnes iacentes et mortui vestri resurgunt S | exsurgent : + omnes S | 6 sanitas : ros sanitatis S | 7 tam Corssen | 9 in : et de S | 10 ruinae : et casu S cf. C | absolutione : dissolutione et reiectione S | 11 est corpus : dicit de corpore S | 12 et S | 13/14 cum p. : et in poenam S | 15/16 avert. et segregamini : convertimini ad interitum S, ἀφ'ανίσθητε LXX | 18 infidelibus vel > S

8. τὸν Ἐνὼχ — λαβεῖν] Plane eadem verba leguntur VIII, 41, 4 in oratione pro mortuis.

9. Constitutor exemplo sanctorum et Christi mortem non esse supplicium peccatorum probans de peccatis propriis dicit. Infra VIII, 12, 10—20 legimus, Deum primo homini mandatum servaturo immortalitatem promisisse, inoboedientem autem non pror-

sus reiecisce, sed ei resurrectionem pollicitum esse, secundum quem locum etiam VIII, 41, 4 intellegendus est.

10. ἐν μεγαλοπόλει] Alludere videtur ad morem antiquum, de quo dicit Zonaras ad Trullanum canonem 51: ἐν ταῖς πόλεσι δὲ ταῖς μεγίσταις θηρία ἐτρέφοντο λέοντες καὶ ἄρκτοι, καὶ κατὰ τινὰς καιροὺς ἐξήγοντο

αὐτῶν καὶ δώσω τὸ πνεῦμά μου ἐν ὑμῖν, καὶ ζήσεσθε, καὶ γνώ-
σεσθε, ὅτι ἐγὼ κύριος λελάληκα καὶ ποιήσω“. 6. καὶ διὰ Ἡσαίου
φησὶν· „Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς
μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἡσυχάζοντες ἐν τῇ γῇ, ὅτι ἡ
δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἰαμὰ αὐτοῖς ἐστίν“. 7. πολλὰ μὲν οὖν καὶ 5
ἕτερα περὶ τῆς ἀναστάσεως εἴρηται καὶ περὶ τῆς τῶν δικαίων ἐν
δόξῃ διαμονῆς καὶ περὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν τιμωρίας, πτώσεως,
ἀποστροφῆς, καταδίκης, ἀδοξίας, πυρὸς αἰωνίου καὶ σκόληκος
ἀτελευτήτου. 8. καὶ ὅτι, εἰ ἐβούλετο πάντας ἀνθρώπους εἶναι 10
ἀθανάτους, ἡδύνατο, ἔδειξεν τὸν Ἐνὼχ καὶ τὸν Ἥλιον μὴ ἑάσας
θανάτου πείραν λαβεῖν. εἰ δὲ καὶ κατὰ γενεὰν τοὺς τελευτῶντας
ἀνιστᾶν ἠθέλεν, καὶ δι' ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑτέρων ἔπεισεν, τὸν μὲν
υἱὸν τῆς χήρας διὰ Ἥλιον ἀναστήσας καὶ τὸν τῆς Σωμανίτιδος
διὰ Ἐλισσαίου. 9. πειθόμεθα δὲ μὴ μισθὸν τιμωρίας εἶναι τὸν 15
θάνατον, ἐξ ὧν αὐτὸν καὶ ἄγιοι ὑπέστησαν ἢ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν
ἀγίων κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστός, „ἡ ζωὴ τῶν πιστῶν καὶ ἡ ἀνά-
στασις τῶν νεκρῶν“. 10. διὰ τοῦτο οὖν τέως ὥς ἂν ἐν μεγαλο-
πόλει πολιτευομένοις μετὰ τοὺς ἄθλους ἐπάγει πρὸς ὀλίγον τὴν
διάλυσιν, ἵνα ἀναστήσας ἕκαστον ἢ ἀποκηρύξῃ ἢ στεφανώσῃ.
11. ὁ γὰρ τοῦ Ἀδάμ τὸ σῶμα ἐκ γῆς καὶ τῶν λοιπῶν κατα- 20
σκευάσας, οὗτος καὶ τῶν λοιπῶν καὶ τοῦ πρώτου μετὰ διάλυσιν

8 Ies. 26, 19. — 8 Ies. 66, 24. — 10 Gen. 5, 24; IV Reg. 2, 11. —
13 III Reg. 17. — IV Reg. 4. — 16 Ioann. 11, 25. — 20 Gen. 2, 7.

1 καὶ ζήσεσθε > b o | 2 ὅτι : διότι d | κύριος + καὶ b o | λελάληκα
a' d h : ἐλάλησα b m o p v, + ὑμῖν h | 4 ἡσυχάζοντες : post γῇ d, > m
p v LXX | 5 σοὶ m p | 5/6 καὶ ἕτερα post ἀναστάσεως m p v | 6 τῆς sec
> b o | 6/7 διαμονῆς ἐν δόξῃ o | 9 εἰ > o | 10 ἡδύνατο : ἐδ. h v, + καὶ
b o | 11 θανάτου πείραν ~ b o | 12 ἔπεισεν : τοῦτο δῆλο ἐποίησεν a | 13 σον-
μανίτιδος d h | 14 πειθόμεθα h | μὴ > b d o | τιμωρίας : ἁμαρτίας h |
τιμωρίας εἶναι ~ b d o | 15 καὶ pr + οἱ b o | 15/16 τῶν ἀγίων : αὐτῶν m
16 ὁ > h | ζωὴ + ἡ h | ἡ sec > h | 17 ὥς > b o | ἂν > b d m o p v |
19 ἢ pr > a | στεφανώσῃ : ἵνα st. b, ἀναστ. o | 20 καὶ τῶν λοιπῶν > a p
20/21 κατασκευάσας : ποιήσας a² supra lineam, > a | 21 οὗτος h s : οὕτως
b d o, αὐτὸς m p v, > a | τῶν λοιπῶν . . τοῦ πρώτου ~ h

εἰς τὰ θέατρα, καὶ ποτὲ μὲν ταύ- θρώποις, αἰχμαλώτοις τυχὸν ἢ κατα-
ροῖς ἐμάχοντο, ποτὲ δὲ καὶ ἀν- κροίτοις.

- credere didicimus per Domini nostri resurrectionem a mortuis et nostram certam esse resurrectionem, quam nobis repromisit ipse, qui non fallit Deus. 12. Nam et ipse salvator pignus resurrectionis nostrae fuit, cum primus resurrexerit. Nam vos, qui ex gentibus
 5 vocati estis, scitis, quoniam et gentiles de resurrectione futura legent et audiunt a Sibylla illis dictum et praedicatum sic: 13. *Sed cum iam omnia pulvis et cinis fuerint facta et ignem sedaverit Deus immortalis, qui etiam accendit, ossa et cinerem ipse Deus iterum [est] virorum formabit, in mortales autem iterum statuet, ut ante erant.*
 10 *Et tunc iam iudicium erit ipso iudicante Deo, iudicans iterum saeculum; et eos, qui impie peccaverunt, hos denuo cooperiet terra; quanti autem pie gesserunt, vivent iterum in mundo, spiritum Deo dante <et vitam> simul et gratiam ipsis piis; omnes etenim tunc se videbunt.*

6 Orac. Sibyll. IV, 179—185: 187. 189—190 ed. Geffcken.

2 resurr. — repromisit S : repromissione met L | 46 nam vos — audiunt : et qui e gentibus legunt, legunt audiuntque etiam inter gentiles de resurrectione S | 7 sedaverit S : vitaverit L | 8 qui : quem S | 9 virorum C S : vivorum (?) L | 18 et vitam C Sp, > Sni | piis > S

1 ἀναστήσει : + πρὸς τὸ χρεωστεῖσθαι τοῦτο τῇ λογικῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, λέγομεν δὴ τὸ διαωνίζειν. ὁ τοίνυν τὴν διάλυσιν ἐπάγων, αὐτὸς καὶ τὴν ἀνάστασιν ποιεῖται, καὶ ὁ εὐίων, ὅτι ἔλαβεν κύριος χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἔπλασεν τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν (Gen. 2, 7), ὁ καὶ μετὰ τὴν ἀνηκουσίαν ἐπειπὼν γῇ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ (Gen. 3, 19), αὐτὸς καὶ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα ἐπηγγείλατο ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν a; clausulas textus et huius particulae respiciens fortasse conicias, hanc sectionem a librario ob homoeoteleuton omissam esse; cum autem omnes reliqui libri particula careant cumque a plures alias interpolationes exhibeat, aliter sentientum est | φησὶ > d | ἐν > d | 3 γενέσθαι b o | 3/4 τὴν ἀνάστασιν γίνεσθαι a |

VII, 12. Iam Clemens Alex. Strom. VI, 5, 43 vel potius auctor Actuum Pauli, cuius scripturam ille respicere videtur, ad Sibyllam provocat. Cf. Th. Zahn, *Geschichte des neutestam. Kanons* II, 827. 879.

12. διὰ τρ. ἡμερῶν ἀνεγ.] Cf. VIII, 42, 1.

13. Versus Sibyllini laudati cum textu vulgato (ed. Friedlieb 1852 p. 98; Rzach 1891 p. 102; Geffcken 1902 p. 101 sq.) non quidem prorsus, sed paene ad verbum consentiunt. Ps.-Iustinus Quaest. et rep. ad orthod. 74 ad Sibyllam provocans fortasse Constitutiones Clementis et huius epistulam ad Corinthios confudit.

τὸ σῶμα ἀναστήσει. „Ἀκούσονται“ γάρ, φησί, „πάντες οἱ ἐν
τοῖς μνημείοις τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες
ζήσονται“. 12. πρὸς δὲ τούτοις πιστεύομεν γίνεσθαι τὴν ἀνά-
στασιν καὶ ἐκ τῆς τοῦ κυρίου ἀναστάσεως· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καὶ
Λάζαρον ἀναστήσας τετραήμερον καὶ τὴν θυγατέρα Ἰαίρου καὶ 5
τὸν υἱὸν τῆς χήρας, καὶ ἑαυτὸν προστάγματι τοῦ πατρὸς διὰ
τριῶν ἡμερῶν ἀνεγείρας, ὁ ἄρραβὼν τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν, ὁ
τὸν Ἰωάνν διὰ τριῶν ἡμερῶν ζῶντα καὶ ἀπαθῆ ἑξαγαγὼν ἐκ τῆς
κοιλίας τοῦ κήτους καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας ἐκ καμίνου Βαβυλωνίας
καὶ τὸν Δανιὴλ ἐκ στόματος λεόντων, οὐκ ἀπορήσει δυνάμεις 10
καὶ ἡμᾶς ἀνεγείραι. 13. εἰ δὲ χλευάζουσιν Ἕλληνες ἀπιστοῦντες
ταῖς ἡμετέραις γραφαῖς, πιστωσάτω αὐτοὺς καὶ ἡ αὐτῶν προ-
φήτις Σίβυλλα, οὕτω πως αὐτοῖς λέγουσα κατὰ λέξιν·
Ἄλλ' ὁπότ' ἦδη πάντα τέφρα σποδόεσσα γένηται,
Καὶ πῦρ κοιμίσῃ θεὸς ἄφθιτος, ὅπερ ἀνῆψεν, 15
Ὅστέα καὶ σποδιὴν αὐτὸς θεὸς ἔμπαλιν ἀνδρῶν
Μορφώσει, στήσει δὲ βροτοὺς πάλιν, ὥς πάρος ἦσαν·
Καὶ τότε δὴ κρίσις ἔσται, ἐφ' ἣ δικάσει θεὸς αὐτός,
Κρίνων ἔμπαλι κόσμον. ὅσοι δ' ὑπὸ δυσσεβίῃσιν
Ἥμαρτον, τούτδ' αὖ πάλι γαῖα καλύψει· 20
Ὅσοι δ' εὐσεβέουσι, πάλιν ζήσονται ἐν κόσμῳ,
Πνεῦμα θεοῦ δόντος ζωὴν θ' ἅμα καὶ χάριν αὐτοῖς
Εὐσεβέσιν· πάντες δὲ τότε εἰσόψονται ἑαυτούς.

1 Ioann. 5, 25. — 5 Ioann. 11. — Mc. 5. — 6 Luc. 7. — 7 I Cor. 15, 20. —
8 Ion. 2. — 9 Dan. 3. 6. 12. — 14 Orac. Sibyll. IV, 179—185. 187. 189—190
ed. Geffcken.

4. ἐστιν a b h o : εἶπεν d m p v | 7 ἐγείρας b | ἡμῶν + ἐγὼ γάρ, φησίν,
εἰμὶ ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ a ex Ioann. 11, 25 | ὁ sec + γὰρ b o | 9 ἐκ :
ἐν o | 10 τὸν > h | 11 ἐνεγείραι b | 13 σιβύλλαι d | 14 ὁπότ' a m : ὅτ' p,
ὁπώταν b o, + ἄν d h v | ἦδη : εἶδη o, ἴδη a, εἶη b | σύμπαντα d | σπο-
δόεσσα a, σποδὸς ἴσα b o | 15 κοιμίσση p | ἄφθιτος : ἀφήτοι b o | ὅπερ a
h o : ὥπερ b v, ὕπερ d m p | 16 σποδὴν b o p | ἀνδρῶν : ἀνδ' ἀρα a |
17 μορφώση a | στήση a h, στάσει b o | στ. δέ : στήσειε d | βροτοὺς +
ὥς b o | 19 ἔμπαλιν a d o p v | 19,20 ὅσοι — θνητοί : a² i. m., > a |
19 δὲ b o | δυσσεβήσιν h, δυσσεβέσιν (δυσσε. o) b o, δυσσεβεῖν εἰσὶν d |
20 ἡμαρτον b h o D (LS) : + θνητοί d m p v, ut hexametrum integrum
reddant | πάλιν a h m p v | 21 ὅσοι b h m o p v | δὲ b d o | εὐσεβοῦσιν
b h o | ζήσονται b d h o v | 22 θ' : ὁ b o | 23 εὐσεβεῖσι d o | τοί d m :
τότε a b h o v, > p

14. Non solum ergo, carissimi, a Sibylla dictum est et manifestatum de resurrectione, sed et per sacras scripturas; nam Dominus Iudaeis et gentilibus simul etiam Christianis in unum praeannuntiavit praedicans eam, quae a mortuis futura est hominum resurrectio. 15. Nam
 5 et per mutum animal, id est per phoenicem, quod unicum est, manifeste nobis de resurrectione ostensionem Deus fecit. 16. Nam si esset par aut multi, ipsi multi velut phantasma videri poterant hominibus; nunc autem videtur, cum ingrediatur, quia solum est. 17. Post quingentos enim annos ingreditur in Aegyptum ad eum
 10 locum, qui vocatur Solis Ara, portans cinnamomum, et orat contra orientem et succenditur a se ipso et comburitur et fit cinis; de cinere autem fit vermis, et hic vermis crescens [de]formatur et fit iterum phoenix perfectus et tunc recedit denuo et pergit ibidem, unde et venit. 18. Si ergo et Deus per mutum animal ita id
 15 exemplum resurrectionis nobis ostendit, multo magis nos credentes resurrectioni et repromissioni Dei, etiamsi martyrium nobis supervenerit, quasi qui talem digni sumus adsequi gloriam, ut coronam portemus incorruptam in vita aeterna, 19. gaudentes ad tam magnum hoc donum et dignitatem gloriae Dei, id est ad martyrium,
 20 properemus ac libenter illud cum gaudio suscipiamus, credentes Domino Deo, quia per gloriam suam clarificatos resuscitabit nos. 20. Sicuti in principio Deus praecipiens verbo mundum construxit

1 et manifestatum : gentilibus S | 4 nam > S | 7 aut multi > S | velut phantasma > S | 8,9 cum — post : unus solum, semel per S | 11 succenditur : ignis s. S | 12 hic vermis > S | 14 id : in L

15. De phoenice ave agunt Herodotus II, 73, Plinius Histor. natur. X, 2, Clemens ad Corinthios I, 25, 2—5, Physiologus c. 7 (Lauchert, *Geschichte des Physiologus* 1889 p. 237), Origenes Contra Celsum IV, 98, Eusebius, Vita Constantini IV, 72, Cyrillus Hieros. Cat. XVIII, 8, Epiphanius Ancoratus c. 84, Tertullianus De resurrectione c. 13, Ambrosius Hexaemer. V, 23, 79; In Ps. 118 serm. 19, 13, alii.

18. ἡ προσετάγη Χριστός] Haec verba Graecum orthodoxum adeo offenderunt, ut in margine codicis Vaticani a scriberet: βλάσφημον γυναικός

γὰρ σαρκὸς οὐ προσετάγη ὁ υἱός. Similia autem reperiuntur etiam apud auctores non suspectos ante et post synodum Nicaenam. Exscribo nonnullos locos. Iustinus Dialog, c. 56 ed. Otto 1877 p. 192 dicit: Οὐδὲν γὰρ φημι αὐτὸν (θεὸν ἔτερον ἢ τοῦ θεοῦ υἱόν) πεπραγέναι ποτὲ ἢ ὡμιληκέναι ἢ ἄπερ αὐτὸν ὁ τὸν κόσμον ποιήσας, ὑπὲρ ὃν ἄλλος οὐκ ἔστι θεός, βεβούληται καὶ πρᾶξαι καὶ ὁμιλῆσαι. Irenaeus Ad haer. III, 8, 3 interpretans Ps. 32, 9 vel 148, 5: Cui ergo praecepit? Verbo scilicet. Cf. etiam V, 18, 2. Origenes quamquam

14. εἰ τοίνυν καὶ αὕτη τὴν ἀνάστασιν ὁμολογεῖ καὶ τὴν παλιγγε-
νεσίαν οὐκ ἀρνεῖται, διακρίνει δὲ τοὺς εὐσεβεῖς ἐκ τῶν ἀσεβῶν,
μάτην ἄρα τοῖς ἡμετέροις ἀπιστοῦσιν. 15. καίτοι φασὶν καὶ εἰδικὴν
δεικνύειν τὴν ἀνάστασιν, μὴ πιστευόντες οἷς αὐτοὶ διηγοῦνται.
φασὶ γὰρ ὄρνεόν τι μονογενὲς ὑπάρχειν, πλουσίαν τῆς ἀναστάσεως 5
παρέχον τὴν ἀπόδειξιν, ὃ λέγουσιν ἄζυγον ὑπάρχειν καὶ μόνον
ἐν δημιουργίᾳ· φοῖνικα δὲ αὐτὸ προσαγορεύουσιν, ὃ καὶ ἱστοροῦσιν
κατὰ πεντακόσια ἔτη ἔρχεσθαι εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ τὸν λεγόμενον
ἡλίον βωμόν, φέρον πληθὺς κινναμώμον κασσίας τε καὶ ξυλοβαλ-
δάμουν καὶ στὰν πρὸς ἀνατολάς, ὡς αὐτοὶ φασιν, τῷ ἡλίῳ προσ- 10
ευξάμενον αὐτομάτως φλεχθῆναι καὶ γενέσθαι κόνιν, ἐκ δὲ τῆς
σποδοῦ σκόλληκα ἀναφυῆναι, καὶ τοῦτον θερμανθέντα μορφωθῆναι
εἰς ἀρτιγενῆ φοῖνικα καὶ πτηνὸν γενόμενον ἐπ' Ἀραβίαν στείλα-
σθαι, ἥπερ ἐστὶν περαιτέρω τοῦ αἰγυπτιακοῦ νομοῦ. 16. εἰ
τοίνυν, ὡς καὶ αὐτοὶ φασιν, διὰ τοῦ ἀλόγου ὄρνεον δείκνυνται ἡ 15
ἀνάστασις, τί μάτην τὰ ἡμέτερα διαβάλλουσιν, ὅταν ὁμολογῶμεν,
ὅτι ὁ δυνάμει τὸ μὴ ὄν εἰς τὸ εἶναι παραγαγών, οὗτος ἰσχύει
τοῦτο καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν εἰς ἀνέγερσιν παραστήσει; 17. διὰ
γὰρ ταύτην τὴν πληροφορίαν καὶ μάλιστα καὶ διωγμούς καὶ
θανάτους ὑπομένομεν, ἐπεὶ μάτην τὰ τοιαῦτα κατεδεξάμεθα μὴ 20
τούτων ἔχοντες τὴν πληροφορίαν, ὣν κήρυκες ἐπαγγελλόμεθα
εἶναι. 18. ὥσπερ οὖν ἐπείσθημεν Μωσῇ εἰπόντι, ὅτι „ἐν ἀρχῇ
ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν“, καὶ γινώσκομεν, ὅτι
οὐχ ὕλης ἦν ἐνδεής, ἀλλὰ βουλήσει μόνῃ, ἃ προσετάγη Χριστός,

17 Rom. 4, 17. — 22 Gen. 1, 1.

1 αὕτη m p v | 2 κρίνει h | 3 καίτοι : καὶ τοῖς b o | φησὶ h | εἰδικὴν
a : ἡδικὴν b o, ἰδ. h, εἰκῇ m p v, ἰνδικὸν ὄρνιν καὶ εἰκῇ d | 4 δεικνύουσης
b o, δεικνύσι m p v | πιστευθέντες b o | οἷς : ὡς b | αὐτοὶ : υἱοὶ o | 6 ἔχω-
ντα b o | ἄζυγον ὃ λέγουσιν m | 7 φοῖνικαν b o | αὐτὸν b o p, τοῦτο a
ὃ h m p v : οἱ a d | 8 καὶ ἱστορ. > b o | 9 φέρον d : φέροντα rel | κασ-
σίαν b o | 9/10 ξύλον βαλσ. b o | 10 στὰν a d p v : στάντα b h m o | πρὸς :
κατὰ d m p v | 10/11 προσευξάμενον + καὶ b o | 12 σποδιάς a | 13 γεν.
ἐπ' : γενάμενον εἰς b o | ἐπὶ d | 13/14 στέλλεσθαι m p v | 14 εἴπερ b o |
νομοῦ : νόμον b d, νότου h, βωμοῦ d i. m. | 15 καὶ . . φασιν > b o
17 ὁ : οὐ d, > b o | τὸ μὴ ὄν : τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος b o | παράγων h
19 καὶ διωγμούς : post θανάτους b d, post ὑπομένομεν o | 20 τὰ > d |
τὰ τοιαῦτα : ταῦτα m v, > p | 22 ὅτι > h | 23 γινώσκομεν : εὐρίσκομεν o |
24 β. μ. ἃ προσετάγη : μόνῃ βουλῇσει καὶ μόνῃ προστάξει s | προσετάγη :
ἡθέλησεν m p v, σέταττε (= προσέταττε) d i. m.

dicens: *Fiat lumen*, dies, nox, caelum, terra, mare, volatilia, nata-
tilia, repentia et quadrupedia, arbusta, et universa per verbum eius
creata sunt et [de]formata, sicuti et scriptura significat, et ipsa
creatura per oboedientiam testimonium Deo, qui ea fecit, perhibet
5 de eo, quod facta sunt ex non constitutis resurrectionem signifi-
cantia; sicuti ergo omnia fecit, ita et hominem, qui et plasma
eius proprium est, multo magis vivificans resuscitabit. 21. Si
enim ex non constitutis mundum construxit, facilius ex constitutis
hominem, cum sit plasma eius, vivificans resuscitabit, sicuti et in
10 semine hominem [de]formans in utero perfectum reddit. 22. Si
igitur omnes homines resuscitat, ut dicit per Iesaiam: *Quoniam
videbit omnis caro salutare[m] Dei*, multo magis salvat, vivificat

1 Gen. 1, 3—26. — 11 Ies. 40, 5; 52, 10.

1 dies nox ∞ S | 2 repentia : + terrae S | 8 facilius : multo f. S | 12 vivi-
ficat : et resuscitat S

1 λέγω h | φῶς·νύκτι·ἡμέραν > m p v | 3 βότانا b | 6 μὴ ὄντα τὸν
> b o | μὴ ὄντα post ἄνθρωπον h | ἐκ δ. ἐποίησεν > b o | ἐποίησεν +
ἄνθρωπον a | 8 διαλελυμένα m p | ἀποτίσει : ἀναστήσει b o | 10 διάφορα
> b o | οὗτος a : οὕτως b h o, αὐτὸς d m p v | 12 καὶ + τὴν h | ψυχὴν
+ ἐν b o | 12/13 οὐκ οὖσαν : οἰκοῦσαν b | 13 καθὼς : καὶ ὡς a | τῷ : τοῦ o |
17/18 λέγοντος τοῦ θεοῦ b d o | 18 τῷ θῷ h | μονογενῇ m | Χριστῷ +

hac in re suspicionem movere potest,
commemorandus est, quia propius ad
locum nostrum accedit. Scribit Contra
Celsum II, 9: *Τούτῳ (Ἰησοῦ) γάρ
φαμεν ἐν τῇ κατὰ Μωϋσέα κοσμο-
ποιεῖν προστάττοντα τὸν πατέρα εἰ-
ρηκέναι τὸ „γεννηθῆτω φῶς“ καὶ
„γεννηθῆτω στερέωμα“ καὶ τὰ λοιπά,
ὅσα προσέταξεν ὁ θεὸς γενέσθαι·
καὶ τούτῳ εἰρηκέναι τὸ „ποιήσωμεν
ἄνθρωπον κατ’ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν
ἡμετέραν“· προσταχθέντα δὲ τὸν
λόγον πεποιηκέναι πάντα ὅσα ὁ πα-
τήρ αὐτῷ ἐνετείλατο. Similiter ibid.
VI, 60. Hilarius In Ps. 118 Nun c. 10
ed. Vindob. 1881 p. 480: Caelum ex
praecepto Dei ipse firmavit, mundum
ex iussu paterno in hanc speciem tanti*

decoris ornavit etc. De Trinit. IV, 16;
V, 5 respiciens Gen. 1, 6—7 idem de
Deo dicente vel iubente (patre) et de
Deo faciente (filio) loquitur. Athana-
sius De decretis Nic. syn. c. 9 Ps.
32, 9 interpretans scribit: *Τίς τοίνυν
ἐστίν, ὃ ὁ θεὸς ἐνετείλατο, ἵνα καὶ
οὗτος κτισθῇ; εἶναι γὰρ δεῖ λόγον,
ὃ ἐντέλλεται ὁ θεός, καὶ ἐν ᾧ τὰ
ποιήματα κτίσσεται. Contra Chryso-
stomus In Gen. hom. 8 c. 3 Gen. 1, 26
interpretans dicit: Οὐδὲ γὰρ προσ-
τακτικῶς εἶπε· ποιήσον, ὡς ὑπο-
δεεστέρω ἢ ὡς ἐλάττωσι κατὰ τὴν
οὐσίαν κτλ. Et recte contra Arianos
loquens.*

20. ἐν κοιλίᾳ κτλ.] Cf. VII, 38, 5;
Method. Sympos. II, 6.

ταῦτα καὶ παρήγαγεν, λέγομεν δὴ οὐρανόν, γῆν, θάλασσαν, φῶς,
 νύκτα, ἡμέραν, φωστῆρας, ἄστρα, πετεινά, νηκτά, τετράποδα,
 ἑρπετά, φυτά, βοτάνας· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πάντας ἀναστήσει
 θελήματι, συνεργείας μὴ δεόμενος. 19. τῆς γὰρ αὐτῆς δυνάμεώς
 ἐστὶν ἔργον τὸ δημιουργῆσαι κόσμον καὶ τὸ νεκροὺς ἀναστήσαι· 5
 καὶ τότε μὲν μὴ ὄντα τὸν ἄνθρωπον ἐκ διαφόρων ἐποίησεν, δοὺς
 αὐτῷ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, νῦν δὲ ταῖς οὐσαῖς ψυχαῖς τὰ
 διαλυθέντα σώματα ἀποτίσει. κειμένων γάρ ἐστιν ἡ ἀνάστασις,
 οὐχὶ δὲ μὴ ὑπαρχόντων. 20. ὁ οὖν τὰ πρῶτα σώματα ἐκ μὴ
 ὄντων ποιήσας καὶ ἐξ αὐτῶν διάφορα δημιουργήσας, οὗτος καὶ 10
 τοὺς θανόντας ζωοποιήσας ἀναστήσει. ὁ γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ τὸν
 ἄνθρωπον ἐκ μικροῦ σπέρματος μορφῶν καὶ ψυχὴν αὐτῷ οὐκ
 οὐσαν ἐνδημιουργῶν, καθὼς αὐτός ποῦ φησιν τῷ Ἰερεμίᾳ· „Πρὸ
 τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαί σε“, καὶ ἀλλαχοῦ· „Ἐγὼ
 κύριος στερεῶν οὐρανὸν καὶ θεμελιῶν γῆν καὶ πλάσσω πνεῦμα 15
 ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ“, αὐτὸς καὶ πάντας ἀνθρώπους ἀναστήσει
 αὐτοῦ ὄντας ποιήματα, καθὼς καὶ ἡ θεία γραφὴ μαρτυρεῖ λέγοντα
 τὸν θεὸν τῷ μονογενεῖ Χριστῷ· „Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ'
 εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν
 ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ 20
 ἐποίησεν αὐτούς“. 21. καὶ ὁ θεϊότατος καὶ καρτερικὸς Ἰώβ, περὶ
 οὗ φησιν ἡ γραφή, ὅτι „γέγραπται αὐτὸν ἀναστήσεσθαι μεθ' ὧν
 ὁ κύριος ἀνίστησιν“, οὗτός φησι πρὸς τὸν θεόν· „Ἡ οὐχ ὥσπερ
 γάλα με ἡμελξας, ἐπηξας δέ με ἴσα τυρῶ; δέρμα καὶ κρέας με
 ἐνέδυσας, ὅστέοις δὲ καὶ νεύροις με ἐνείρας, ζωὴν δὲ καὶ ἔλεος 25
 ἔθου παρ' ἐμοί, ἡ δὲ ἐπισκοπὴ σου ἐφύλαξέν μου τὸ πνεῦμα·
 ταῦτα ἔχων ἐν ἐμαντῷ, οἶδα, ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι
 οὐδέν“. 22. λέγει δὲ καὶ ὁ θεοφιλὴς Δαυὶδ τῷ θεῷ· „Αἱ χεῖρές

13 Ier. 1, 5. — 14 Zach. 12, 1. — 18 Gen. 1, 26. 27. — 22 Iob 42, 18. —
 23 Iob 10, 10—13. — 28 Ps. 118, 73.

τῷ θεῷ m | 18-19 καὶ καθ' — εἰκόνα > b d o | 19 ἡμετέραν post εἰκόνα h |
 21 καὶ > d | 22 ἡ + θεία d | αὐτὸν a h : πάλιν αὐτὸν b d, αὐτὸν πάλιν
 m p v LXX | 23 ἀνίστησιν ὁ κύριος m p v | οὗτος : οὕτω d, + δὲ b o |
 ὡς b o | 24 ἐπηξας : ἐτύρωσας m p v LXX | ἴσα τ. : εἰς πνρῶ o | 24/25 με
 ἐνέδυσας : ~ b d h o | 25 με > h | με ἐνείρας ~ b d o | τε b d o | ἔλεος
 b d m o p v : ἔλεον a h | 27 ἐμαντῷ d p | 28 οὐδέν + διό φησιν καὶ ὁ
 ἡμέτερος σωτὴρ καὶ διδάσκαλος Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὅτι τὸ παρὰ ἀνθρώποις
 ἀδύνατον δυνατὸν παρὰ τῷ θεῷ a ex Luc. 18, 17 | τῷ θεῷ > a

fideles suos. 23. Et iterum fidelium fidiiores constitutos martyres in maiori gloria fortiores suscitans consiliarios adoptabit sibi et salvabit eos, quoniam eis quidem, qui simpliciter discipuli eius fideles sunt, gloriam stellarum habere eos pollicitus est; martyribus
 5 vero luminarium non deficientium gloriam aeterni luminis fulgentem per omne tempus (se) praestaturum repromisit. 24. Sicut discipuli ergo fideles Christi omnia credamus ab eo nos accepturos quae repromissa nobis sunt bona in vitam aeternam, si imitati doctrinam eius et patientiam fuerimus. 25. De generatione enim
 10 eius, quae per virginem fuit, et de adventu eius et voluntate passionis persuasi sumus per divinas scripturas, quomodo prophetae omnia praenuntiabant de adventu eius, de quibus manifestum est nos persuasos cordibus confortari; sicuti et daemones trementes nomen eius magnificabant adventum eius. 26. De his vero, quae
 15 iam fluxerunt, de quibus et praediximus, et vos persuasi estis; nos enim abundantius perspeximus, et conversati sumus cum eo et concibavimus et participes et testes adventus eius fuimus. Ea vero, quae futura sunt, de repromissionibus eius magna et inenarrabilia

4 Dan. 12, 3. — 13 Iac. 2, 19. — 16 Act. 10, 41.

1 martyres + vivificabit et S | 23 et salvabit eos > S | 7 fideles > S | 12/13 de quibus — confortari : et omnia impleta ac confirmata sunt in cordibus nostris S | 15 pers. estis : credidistis et perfecti estis S | 15/16 nos — eo : multo magis nos qui cum ipso eramus eumque oculis nostris vidimus S

4 δυναμε b | αὐτὴν a b h o : + καὶ αἰθρῆς d m p v | εἰδωσαν b o, ἰδωσαν h | 6 αὐτῶ : μὲν οὕτως b o | ὅτι > m p v | 8 γεράμενος b o | 9 τὸ b d o | ἢ > b o | στεφθῆναι a | 10 εἰ : ἡ h | δικαίως συγκρίνει b o | 12 καὶ τοὺς > b o | δι' αὐτόν : διὰ τῶν b d o | ὑπὸ d | σφαγέοντας ἄν' ἀνθρώπων m p v | ἁγίους : ὁσίους b | 14 τῷ Δαυὶδ : a² supra lineam, > a | Χριστοῦ : κῦ b o | 15 πάντες > h | πιστεύωμεν b v D : πιστεύομεν a d h m o p | 16 γὰρ + φησὶν b o | δὲ a h : + καὶ b d m o p v | 17 Δαυὶδ > d h m o v | πιστὸς + ὁ b d | κύριος > h | 17 18 καὶ ὁσος — αὐτοῦ a b o : > d h m p v | 20 ἑαυτόν : αὐτόν b | 22 ῥάδαμνον a d h : ῥάμνον b o, ῥάβδον p, ὀρόδαμνον m v | 23 ξηράνασαν a | ἐκφύσας a b h o : ἐκφυσήσας d, ἐκφυσήσας m p v | 24 αὐτός : οὕτως b d o, + ἄν b h o | ἐγείρει o |

25. Quae in hoc versu leguntur, similia sunt verbis, quae referente Clemente Alex. Strom. VI, 15, 128 Petrus in Praedicatione dicit. Loci vero non adeo inter se consentiunt, ut alter ab altero derivandus sit. Cf. E. v. Dobschütz, *Das Kerygma Petri* 1893 p. 101.

σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με“, καὶ πάλιν· „Σὺ ἔγνωες τὸ
πλάσμα ἡμῶν“, καὶ ἔξῃς· „Σὺ ἔπλασάς με καὶ ἔθηκες ἐπ’ ἐμέ τὴν
 χεῖρά σου· ἐθανυμασιώθη ἡ γινῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ
 μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν· τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί
 σου, καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφῆσονται“. ἀλλὰ καὶ ὁ 5
 Ἡσαΐας λέγει προσευχόμενος αὐτῷ, ὅτι „ἡμεῖς ὁ πηλὸς καὶ σὺ ὁ
 πλάστης ἡμῶν“. 23. εἰ τοίνυν αὐτοῦ δημιουργήμα ὁ ἄνθρωπος
 διὰ Χριστοῦ γενόμενος, πάντως ὅτι καὶ θανὼν δι’ αὐτοῦ ἀνα-
 στήσεται ἐπὶ τῷ ἡ στεφανωθῆναι ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἢ κο-
 λασθῆναι ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν. εἰ δὲ δικαιοσύνη κρίνει ὡς 10
 ῥομοθέτης, ὥσπερ κολάζει τοὺς ἄσεβεις, οὕτως εὐεργετῶν σώζει
 τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς δι’ αὐτὸν ὑπ’ ἀνθρώπων σφαγέντας ἁγίους,
 τοὺς μὲν ὡς ἄστρα φαιδρύνων, τοῖς δὲ ὡς φωστῆρας λαμπρύνων,
 καθὼς ὁ Γαβριὴλ τῷ Δανιὴλ ἔλεγεν. 24. μαθηταὶ οὖν Χριστοῦ
 πάντες ὑπάρχοντες οἱ πιστοί, πιστεύωμεν αὐτοῦ ταῖς ἐπαγγελίαις· 15
 ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐπαγγελάμενος. λέγει δὲ ὁ μακάριος προφήτης
 Δαβὶδ, ὅτι „πιστὸς κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ὅσιος
 ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ“. 25. ὁ γὰρ ἐκ παρθένου ἑαυτῷ
 κατασκευάσας σῶμα, οὗτος καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων δημιουργός
 ἐστίν, καὶ ὁ ἑαυτὸν ἀναστήσας ἐκ τῶν νεκρῶν, αὐτὸς καὶ πάντας 20
 τοὺς κειμένους ἀναστήσει. 26. ὁ τὸν πυρὸν ἐξ ἐνὸς κόκκου
 πολύχουν ἐκ γῆς ἀνιστῶν, ὁ τὸ ἐκκοπὲν δένδρον εἰς ῥάδαμνον
 ἀναθάλλων, ὁ τὴν Ἀαρὼν ῥάβδον ξηρὰν οὖσαν ἐκφύσας εἰς βλα-
 στὸν, αὐτὸς καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ ἐν δόξῃ. 27. ὁ τὸν παραλυτικὸν
 σῶσον ἀνεγείρας καὶ τὸν ἐξηραμμένην ἔχοντα τὴν χεῖρα ἰασάμενος 25
 καὶ τὸ λείπον μέρος ἐν τῷ ἐκ γενετῆς πηρῷ ἐκ γῆς καὶ σιέλου
 ἀποδοῦς, ὁ αὐτὸς καὶ ἡμᾶς ἀνεγερεῖ. 28. ὁ ἐκ πέντε ἄρτων καὶ
 δύο ἰχθύων πεντακισχιλίους κορέσας καὶ περισσεύσας δώδεκα κοφι-
 νους, καὶ ἐξ ὕδατος οἶνον μεταποιήσας καὶ ἐκ στόματος ἰχθύος
 στατήρα δι’ ἐμοῦ Πέτρου τοῖς ἀπαιτοῦσι κῆρσον ἀποστείλας, οὗτος 30

1 Ps. 102, 14. — 2 Ps. 138, 5. 6. 16. — 6 Ies. 64, 7. — 13 Dan. 12, 3. —
 17 Ps. 144, 17. — 23 Num. 17, 8. — 24 Mt. 9, 2. — 25 Mt. 12, 10. —
 26 Ioann. 9, 1—7. — 27 Mt. 14, 17—21. — 29 Ioann. 2, 3—11. — 30 Mt.
 17, 24—27.

25 ἐγείρας b | ἀνεξηρ. b | 26 ἐν > b d | ἐκ γεν. : ἐκ γεννητοῖς (έγγ. b) b o |
 γεννητῆς h | πηρῷ : τυφλῷ h, τυφλῷ τῷ παντάπασι μὴ ὁρῶντι d i. m. |
 σιᾶλον b o | 27 ὁ pr > b h o | ἀνεγείρει o | 28 πεντακισχ. > m | 30 οὗτος :
 οὕτω o, ὁ αὐτὸς m p v

dona accipi sperantes credimus. 27. Omnis enim fides nostra in hoc est, cum probemus omnes repromissiones eius et credimus veras esse eas; nam et si ad martyrium vocati in confessione nominis eius exierimus de hoc mundo, innocentes inveniémur et
 5 purgati ab omni delicto et ab omni peccato, quoniam dicit in David de martyribus ita: *Beati, quorum remissae sunt * iniquitates et quorum tecta sunt peccata; beatus vir, cui Dominus non imputat peccata.* VIII. Beati ergo sunt martyres atque mundi ab omnibus delictis et exemti et abducti ab omni iniquitate, sicut dixit de
 10 Christo et de martyribus eius in Iesaia: *Ecce, iustus perit, et nemo considerat, et homines probi auferuntur, et nemo recogitat, quia a facie malitiae colligitur iustus; et sepulcrum eius in pace erit.*

IX. Haec autem dicta sunt de eis, qui pro nomine Christi martyrium subeunt. Peccata remittuntur in baptismo etiam eis,
 15 qui a gentilibus accedunt intrantque in ecclesiam Dei sanctam. 2. Quaerimus iterum, *cui non imputentur peccata?* Eis, qui similes sunt Abraham et Isaac et Iacob et omnibus patriarchis, sicut et martyribus. 3. Audiamus ergo, fratres. Dicit enim scriptura: *Quis gloriatur dicens: mundus sum a peccatis, aut quis confidit dicens:*
 20 *innocens sum?* Et iterum: *Non est homo mundus a sorde, neque etiamsi unus dies est vita eius.* 4. Omnis ergo, qui credit ac baptizatus est, ei peccata remissa sunt priora. 5. Post baptismum autem, etiamsi non peccavit peccatum mortis vel eius particeps factus est, sed adspexit tantum vel audivit vel locutus est, iterum reus erit

6 Ps. 31, 1. 2. — 10 Ies. 57, 1. 2. — 14 Ps. 31, 1. — 16 Ps. 31, 2. — 18 Prov. 20, 9. — 20 Iob 14, 4. 5.

1 accipi: nos accepturos esse S | 1/3 in hoc — eas: probatur an credamus promissionibus eius futuris S | 23 24 etiamsi — iterum > Sm; Sp addit hanc glossam: vidit, id est, si quis mulierem adspexit ad concupiscendum eam; audivit: calumniam et malum sermonem vel hoc dictum: omne verbum inane, quod homines loquuntur etc.

1 ἀνεγείρει ο, ἐγερει h | πάντα b o | 2 δ' a m p | ἡμεῖς + οὖν m p | 3 γενόμενοι b o v | ἐαυτοῦ b | 4 τεραστίων h | 4/6 καὶ τῆς — ἀναστασέως

30. βαπτίσαι κτλ.] Cf. III, 17, 2. — ἀνεληφθῇ — αὐτόν] Eadem fere verba leguntur VIII, 1, 10. Cf. Ps.-Ign. Smyrn.

3, 5.

VIII. Περὶ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ

τοῦ κυρίου καὶ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος. De Iacobo fratre Domini et Stephano martyre primo.

IX. Περὶ ψευδομαρτύρων. De falsis martyribus.

καὶ τοὺς νεκροὺς ἀνεγερεῖ. 29. ταῦτα γὰρ ἅπαντα ἡμεῖς περὶ
 αὐτοῦ μαρτυροῦμεν, τὰ δὲ ἄλλα οἱ προφήται. 30. ἡμεῖς οἱ συμ-
 φαγόντες αὐτῷ καὶ συμπίοντες, καὶ θεαταὶ γενόμενοι τῶν αὐτοῦ
 τεραστίων καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς πολιτείας καὶ τῶν λόγων καὶ
 τῶν παθημάτων καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀνα- 5
 στάσεως, καὶ συναναστραφέντες αὐτῷ ἡμέρας τεσσαράκοντα μετὰ
 τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, καὶ λαβόντες ἐντολὴν παρ' αὐτοῦ „κηρύξαι
 τὸ εὐαγγέλιον εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ μαθητεῦσαι πάντα τὰ
 ἔθνη καὶ βαπτίσει εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον“ ἐπὶ αὐθεντίᾳ τοῦ
 θεοῦ τῶν ὅλων, ὅς ἐστιν αὐτοῦ πατήρ, καὶ μαρτυρία πνεύματος, 10
 ὅς ἐστι παράκλητος· διδάσκομεν ὑμᾶς ταῦτα πάντα, ἃ διαταξά-
 μενος ἡμῖν ἀνελήφθη ἐπ' ὧσι ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸς τὸν
 ἀποστείλαντα αὐτόν. 31. καὶ ἐὰν μὲν πιστεύσητε, μακάριοι γενή-
 σεσθε· εἰ δὲ μὴ πιστεύσητε, ἀθῶοι ἡμεῖς εὐρεθισόμεθα καὶ κα-
 θαροὶ τῆς ὑμετέρας δουλοπιστίας. 15

VIII. Περὶ δὲ τῶν μαρτύρων λέγομεν ὑμῖν, ὅπως πάσῃ τιμῇ
 ὧσιν παρ' ὑμῖν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν τετίμηνται ὁ μακάριος Ἰάκωβος
 ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὁ ἅγιος ἡμῶν συνδιάκονος Στέφανος. 2. οὗτοι
 γὰρ εἰσιν καὶ ὑπὸ θεοῦ μεμακαρισμένοι καὶ ὑπὸ ὁσίων ἀνδρῶν
 τετιμμημένοι, καθαροὶ πάσης πλημμελείας, ἄτρεπτοι πρὸς ἁμαρτίαν, 20
 ἀμετάπειστοι τῶν καλῶν, ἀνενδόιστοι πρὸς ἐγκωμία, περὶ ὧν καὶ
 ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν· „Τίμιος ἐναντίον κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων
 αὐτοῦ“, καὶ ὁ Σολομών· „Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίον“, περὶ
 ὧν καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν· „Ἄνδρες δίκαιοι αἰρῶνται“.

IX. Ταῦτα δὲ περὶ τῶν κατὰ ἀλήθειαν ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυ- 25
 ρησάντων εἴρηται, ἀλλ' οὐ περὶ τῶν ψευδομαρτύρων, περὶ ὧν
 τὸ λόγιόν φησιν· „Ὄνομα δὲ ἄσεβων σβέννεται“· „μάρτυς“ γὰρ

3 Act. 10, 41. — 6 Act. 1, 3. — 7 Mc. 16, 15; Mt. 28, 19. — 9 Rom.
 6, 3. — 12 Act. 1, 9. — 13 Mc. 16, 16. — 22 Ps. 115, 15. — 23 Prov.
 10, 7. — 24 Ies. 57, 1. — 27 Prov. 10, 7. — Prov. 14, 5.

> m p | 9 αὐτοῦ θάνατον ~ b d o | ἐπ' m | τοῦ > h | 10 μάρτυς b o |
 11 ἅπαντα ταῦτα h m p v | 12 ἐφ' ὁ. ο, ἐφόπει b | 13 μὲν > m | 14 μὴ
 π. : ἀπιστήσητε v, ἀπιστήσετε m p | 16 λ. ὑμῖν : ἡμεῖς λέγομεν b | ὅπως
 + ἐν a i. m. | 17 ὡς > b o | καὶ παρ' ἡμῖν : incipiunt quatuor folia codicis
 Vaticani 2115 olim ad codicem 2089 = e pertinentia | 18 ἡμῶν συνδιάκονος
 ~ h m p v | 21 ἀμετάπειστοι m o v : -πιστοι rel | πρὸς + τὰ b | καὶ >
 d m p v | 22 ὁ πρ > b e o | λέγει h | 23 δικαίον . . ἐγκωμίον a h : δικαίων
 . . ἐγκωμίων b d e m o p v LXX | 24 προφήτης + ἡσαΐας h | αἰρῶνται :
 ἐρῶνται e | 25 ὑπὲρ + τοῦ d e m p v | 26 εἴρηται h | 27 φησιν + οὕτως b o

peccati. 6. Qui autem in martyrio egreditur e mundo propter nomen Domini, beatus ille. Qui enim fratrum in martyrio ex hoc mundo egrediuntur, *eorum peccata tecta sunt.*

X. Propter hoc Christianum cavere oportet sermonem inanem
 5 et verba scurrilia ac turpia; etiam diebus dominicis, quibus laetamur ac delectamur, nemini licet aliquid scurrile loqui vel quod adversarium est pietati, quemadmodum Dominus quoque noster nos docet in Psalmo per David sic dicens: *Et nunc reges intellegite, et erudimini vos omnes, qui iudicatis terram; servite Domino*
 10 *in timore, et exsultate ei cum tremore; cavete in disciplina, ne quando irascatur Dominus et pereatis de via iusta; brevi enim super vos exardescet ira eius; beati omnes, qui confidunt in eo.* 2. Decet ergo nostra festa et exultationes nos agere cum timore ac tremore. Christianus quippe fidelis neque cantilenas gentilium effari debet
 15 neque ad leges et doctrinas conventuum alienorum accedere, quia contingere potest, ut cantilenis etiam nomen idolorum memoret. Quod absit a fidelibus. XI. Dominus enim per Ieremiam homines vituperat sic dicens: *Dereliquerunt me et iuraverunt in eis, qui non sunt dii.* Et iterum dicit: *Si Israel se converterit, ad me se*
 20 *convertat, ait Dominus; et si impudicitias suas abstulerit ex ore suo et timuerit coram facie mea ac iuraverit: vivit Dominus.* 2. Et rursus dicit: *Auferam nomen idolorum ex ore vestro.* Et per Mosem iterum eis dicit: *Ad zelum me provocaverunt in eo, qui non est deus, et idolis suis irritaverunt me.* Et in omnibus scripturis de
 25 hoc loquitur.

3 Ps. 31, 1. — 6 Col. 3, 8, Eph. 5, 4. — 8 Ps. 2, 10—13. — 18 Ier. 5, 7. — 19 Ier. 4, 1—2. — 22 Zach. 13, 2. — 23 Deut. 32, 21.

2/3 ὑπὲρ — ἀξιώσιμος > h, ommissa sunt notata, nec vero leguntur | 2/3 ἀληθινός — συνηγωνίσατο d i. m. | 3 ἀξιώσιμος + πιστός e | 5 δὲ

X. Ἡθικὴ παραίνεσις, ὅτι δεῖ φεύγειν ματαιολογίας, αἰσχρολογίας, εὐτραπείας, μέθην, λαγνείαν, θρόνυν (+ ὀργὴν ἄμετρον, μωρολογίαν, ψδὴν ἐθνικὴν, ὀνομασίαν εἰδώλων ἢ δαιμόνων v). Moralis admonitio, quod oporteat fugere vanos sermones, turpiloquia, dicacitates, ebrietatem, la-

sciviam, delicias (iram immodicam, stultiloquium, cantilenam gentilem, mentionem idolorum vel daemonum).

1. ἀμ. ὀργάς] Cf. II, 46, 6.

XI. Παραίνεσις παιδεύουσα φεύγειν τῆς εἰδωλολατρίας τὸ μύσος. Admonitio docens fugiendum esse idololatriae scelus abominabile.

„πιστὸς οὐ ψεύδεται, ἐκκαίει δὲ ψευδῇ μάρτυς ἄδικος“. 2. ὁ γὰρ ἐν μαρτυρίῳ ἐξεληθὼν ἀψευδῶς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, οὗτος ἀληθινὸς μάρτυς, ἀξιόπιστος ἐν οἷς συνηγωνίσατο τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας διὰ τοῦ οἰκείου αἵματος.

X. Παραινῶμεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ καὶ σύνδουλοι, φεύγειν τὰς 5
ματαιολογίας καὶ τὰς αἰσχρολογίας καὶ τὰς εὐτραπείας, μέθας,
λαγνείας, θρύψεις καὶ τὰς ἀμέτρους ὀργὰς σὺν ταῖς μωρολογίαις,
ὅτι οὐδὲ ἐν ταῖς κυριακαῖς ἡμέραις τῶν εὐφροσυνῶν ὑμῶν ἐπι-
τρέπομεν ὑμῖν ἄσεμνόν τι ἢ φθέγγεσθαι ἢ πράττειν· λέγει γάρ
πον καὶ ἡ γραφή· „Δουλεύσατε τῷ κυρίῳ ἐν φόβῳ καὶ ἀγαλλιᾶσθε 10
αὐτῷ ἐν τρόμῳ“. 2. καὶ τὰς ἀγαλλιᾶσεις σὺν ὑμῶν μετὰ φόβον
καὶ τρόμον γίνεσθαι χρή. ὁ γὰρ τοι Χριστιανὸς ὁ πιστὸς οὐδὲ
ψόδῃν ἐθνικὴν ὀφείλει λέγειν οὔτε ἄσμα πορνικόν, ἐπεὶ συμβήσεται
αὐτῷ διὰ τῆς ψόδης εἰδώλων μνημονεύειν ὀνόματα δαιμονικά, καὶ 15
ἀντὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰσφρήσει ἐν αὐτῷ τὸ πονηρόν.

XI. Ἀπείρηται δὲ καὶ τὸ ὁμνῆειν ἐν αὐτοῖς καὶ τὸ διὰ στό-
ματος αὐτῶν προφέρειν τὰ βδελυκτὰ ὀνόματα ἢ προσκυνεῖν
αὐτοῖς ἢ φοβέσθαι αὐτοὺς ὡς θεοὺς· οὐ γὰρ εἰσὶν θεοί, ἀλλ' ἢ
πονηροὶ δαίμονες ἢ μεμωκημένα ἔργα. 2. λέγει γάρ πον ὁ θεὸς
περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν· „Ἐγκατέλιπόν με καὶ ὠμνον ἐν τοῖς οὐκ 20
οὔσι θεοῖς“, καὶ ἐξῆς· „Ἐξαρῶ τὰ ὀνόματα τῶν εἰδώλων ἐκ τοῦ
στόματος αὐτῶν“, καὶ ἄλλαχού· „Αὐτοὶ παρεξήλωσάν με ἐπ' οὐ
θεοῖς, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν“. καὶ ἐν πάσαις
δὲ ταῖς γραφαῖς ἀπηγόρευται ταῦτα ὑπὸ κυρίου τοῦ θεοῦ.

6 Col. 3, 8; Eph. 5, 4. — 10 Ps. 2, 11. — 19 Jer. 28 (51), 18. —
20 Jer. 5, 7. — 21 Zach. 13, 2. — 22 Deut. 32, 21.

ὑμῖν : σὺν ὑμᾶς b o | καὶ > b o | φνεῖν b o | 6 καὶ τὰς αἰσχρολογίας
> m o p v | 7 λαγνείας : βλακίας d i. m. | ὀργὰς a e h m p v A cf. inscr. :
ὀρμᾶς b d o a² | 8 οὐδὲν b o | εὐφροσυνῶν b o | ὑμῶν > a | 9 φθέγγε-
σθαι b o | 10 καὶ pr > a b o | ἡ γραφή : δᾶδ ἡμῖν b o, προφήτης A, +
ὑμῖν h | 11 οὐν > o | 12 τοι > b o | ὁ sec : καὶ e m p v | οὐδέ : οὔτε
b o | 14 μνημονεύειν + καὶ b o | 15 εἰσφρήσει : ἐνοικήσει h, εἰσάγει d
i. m., εἰσάγαγε e i. m. | ἐν αὐτῷ a h : εἰς αὐτὸν b o, ἐαυτῷ d e m p v |
17 βδελυκτὰ h o, similiter ambo fere semper | 18 ἀλλ' ἢ a p v : ἀλλὰ b d
h m o | 19 ἢ : καὶ m | μεμωκημένα : -πισμένα d i. m. | ἔργα : ἔργον e,
ἀργὰ b o d i. m. | θεὸς + διὰ τοῦ ἱερεμίου e cf. D | 20 περὶ > b | 21 οὔσι :
οὐ ο, ἦν b

XII. Nec solum in idolis non licet fidelibus iurare, sed etiam neque in sole neque in luna. Ait enim Dominus Deus per Mosem sic: *Mi popule, videntes ne adoretis ea; nam in lucem vobis data sunt super terram.* Et per Ieremiam iterum ait: *Iuxta vias gentium*
 5 *nolite discere, et a signis caeli nolite metuere.* 2. Et per Ezechiel sic dicit: *Et introduxit me in atrium domus Domini inter vestibulum et altare, et vidi ibi viros dorsa habentes versus templum Domini et facies ad orientem, et adorabant solem. Et dixit mihi Dominus: Fili hominis, numquid parum est domui Iuda abominationes istas*
 10 *facere, quas hic faciunt, quia terram repleverunt iniquitate ac conversi sunt ad irritandum me? Et ipsi sunt ut irrisores, et ego faciam in furore, neque parcat oculus meus neque miserebor; et clamabunt ad aures meas voce alta, et non exaudiam eos.* 4. Videtis ergo, dilecti nostri, quam durum et acerbum sit iudicium, quod Dominus
 15 *in ira sua faciet de his, qui adorant solem vel per eum iurant.* 5. Itaque fidei non licet iurare neque per solem neque per unum

3 Deut. 4, 19. — Gen. 1, 15. — 4 Ier. 10, 2. — 6 Ezech. 8, 16—18. — 16 Mt. 5, 34.

3 ne : solem et lunam ne decipiāmini eis neque Sm cf. C

XII. Ὅτι μὴ καθήκει ὁδὴν ἐθνικὴν ἄδειν οὐτε ἐπομνέσθαι εἰδωλὸν οὐτε οἰωνοῖς ἢ κληδόσιν ἢ μαντεῖαις ἢ παλμοῖς ἢ παρατηρήσεσιν Ἰουδαϊκαῖς προσέχειν· ἄσεβες γὰρ τοῦτο καὶ τῆς θεοῦ γνώσεως ἐχθρόν. Quod non licet cantilenam ethnicam canere neque per idolum iurare neque auguria neque auspicia neque divinationes neque palpitationes neque observationes iudaicas respicere; impium enim id est et cognitioni Dei repugnans. — Titulus capiti parum respondet.

2. Βεελφεγὼρ κτλ.] Beelphegor Num. 25, 1—3 deus Moabitarum commemoratur. Nomen a Baal, quocum est idem, et ab urbe Phegor seu Phogor (Deut. 3, 29) sortitus est. — Tham-muz Vulgata Ez. 8, 14 Adonidem vocat

ac recte interpretatur. Origenes, Selecta in Ezech. 8, 14: *Τὸ λεγόμενον παρ' Ἑλλήσιν Ἀδωνιν θαμμουζ φασὶ καλεῖσθαι παρ' Ἑβραίοις καὶ Σύροις* (ed. Bened. III, 423). — Chamos Iud. 11, 24 deus Ammonitarum appellatur, Num. 21, 29; IV Reg. 23, 13; Ier. 48, 7. 13. 46 deus Moabitarum, et idem fuisse videtur cum Moloch, qui III Reg. 11, 5. 7. 33; IV Reg. 23, 13 ipse deus Moabitarum vocatur. Cf. Creuzer, *Symbolik und Mythologie der alten Völker* II (1811), 81; Schenkl, *Bibel-Lexikon* I, 507; V, 493; Wetzer und Welte, *Kirchenlexikon* ed. II t. I, 1791—94. — *μενδῆσιον τράγον*] Mendes erat urbs Aegypti inferioris, sita in ostio partis Nili. Cultus ab ea profecta paulatim tota Aegypto propagabatur.

XII. Οὐ μόνον δὲ περὶ εἰδώλων ἀπαγορεύουσιν, ἀλλὰ καὶ περὶ φωστῆρων νομοθετοῦντες παραινοῦσιν μήτε ὀμνύνειν ταῦτα μήτε μὴν λατρεύειν αὐτοῖς· φασι γάρ· „Μὴ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς“, καὶ ἄλλαχού· „Κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ μανθάνετε, καὶ 5 ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβεῖσθε“. 2. τὰ γὰρ ἄστροα καὶ οἱ φωστῆρες εἰς φαῦσιν ἀνθρώποις, ἀλλ' οὐκ εἰς προσκύνησιν ἐδόθησαν, εἰ καὶ οἱ Ἰσραηλίται μοχθηρίᾳ τρόπου „προσεκύνουν ἀντὶ τοῦ κτίστου τὴν κτίσιν“, καὶ τὸν μὲν δημιουργὸν καθυβρίσαντες, τὴν δὲ κτίσιν πλείον ἢ δεῖ θανατάσαντες, καὶ ποτε μὲν 10 μοσχοποιοῦντες ὡς ἐν ἐρήμῳ, ποτὲ δὲ τὸν Βεελφεγὼρ προσκυνοῦντες, ἄλλοτε δὲ τὸν Βαῶλ καὶ τὸν Θαμμὺν καὶ τὴν σιδωνίαν Ἀστάρτην, καὶ πάλιν τὸν Μολὸχ καὶ τὸν Χαμῶς, καὶ ἄλλοτε τὸν ἥλιον, ὡς παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ γέγραπται, ἥδη δὲ καὶ ἄλογα ζῶα, ὡς παρ' Αἰγυπτίοις τὸν Ἄπιν καὶ τὸν μενδῆσιον τράγον, καὶ 15 θεοὺς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς, ὡς ἐν Ἰουδαίᾳ. 3. δι' ἅπερ ἅπαντα ἀπειλῶν αὐτοῖς ἔλεγεν διὰ τοῦ προφήτου· „Μὴ μικρὸν τοῦτο τῷ οἴκῳ Ἰούδα, τοῦ ποιῆν τὰ βδελύγματα ταῦτα, ἃ ἐποίησαν, ὅτι ἐπλησαν τὴν γῆν ἀνομίας τοῦ παροργίσαι με; καὶ ἰδοὺ, αὐτοὶ εἰσιν ὡς μυκτηρίζοντες, καὶ ἐγὼ ποιήσω μετὰ θυμοῦ, οὐ φείσεται 20 ὁ ὀφθαλμός μου οὐδ' οὐ μὴ ἐλέησω, καὶ κεκραῖζονται ἐν τοῖς ὠσίν μου φωνῇ μεγάλῃ καὶ οὐκ εἰσακούσομαι αὐτῶν“. 4. ὁρᾷτε, ἀγαπητοί, ὅσα κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν σεβομένων ἥλιον καὶ σελήνην ἀποφαίνεται ὁ κύριος. 5. διὸ χρὴ τὸν „τοῦ θεοῦ ἄνθρωπον“ ὡς Χριστιανὸν μήτε ἥλιον ὀμνύναι μήτε σελήνην 25

3 Deut. 4, 19. — 5 Ier. 10, 2. — 7 Gen. 1, 15. — 8 Rom. 1, 25. — 10 Exod. 32, 4. — 11 Num. 25, 3; Iud. 2, 13; Ezech. 8, 14; III Reg. 11, 5. 7. — 14 Ezech. 8, 16. — 17 Ezech. 8, 17. 18. — 24 I Tim. 6, 11. — 25 Mt. 5, 34.

1 περὶ + τῶν h | 2 μήτε b d h o : μήτις a, μὴ m p v | 3 λατρεῦσιν b o | φησὶ e m o p v | 4 προσκυνήσεις h o | 7 εἰς > b o | 8 ἐδόθησαν : ἐδημιουργήθησαν b o | εἰ > b | 9.10 καὶ τὸν — κτίσιν > b o | 10 πλείον : post δεῖ m p v | ἢ δεῖ a m : εἶδη b, ἥδη d e h o p v | 11 μοσχοποιήσαντες m p v | ὡς ἐν : ἐν τῇ b d o | τόν : τῷ h, τὸ m, τῷ b, ἐν το o | 12 δὲ > p v | τὸν pr : τῷ b h | τὸν sec : τῷ h | Θαμμὺν a b, Θαμμὺν d e o p v, Χαμῶς h | 13 ἀστάρτην h | τὸν pr : τὸ o | 13/14 τὸν ἥλιον ἄλλοτε o | 14 τοῦ Ἰεζ. h | 15 καὶ τὸν μ. τράγον > b h o | 17 αὐτοῖς : a² supra lineam, > a , 18 τοῦ : τὸ m | ἐποίησαν + κακὰ b o | 19 καὶ > b d o | 20 θυμοῦ + μου h A | 21 καὶ > b | κρᾶζονται d o | 24 κύριος : χσ d, i. m. xσ | τοῦ > o p v | 25 σελήνην : τὴν σ. h p, μὴν σ. m v

ex aliis caeli signis vel per elementa, neque ore suo commemorare nomen idolorum, neque ex ore suo emittere maledictionem, sed benedictiones et psalmos et scripturas dominicas ac divinas, quae sunt fundamentum veritatis fidei nostrae, et praesertim diebus
 5 paschae, quibus omnes fideles toto mundo ieiunant; 6. sicut dixit Dominus noster et magister, cum interrogarent eum: *Quare discipuli Ioannis ieiunant, tui autem non ieiunant?* Et respondit eis dicens: *Non possunt ieiunare filii nuptiarum, quamdiu sponsus cum illis est; venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus, et tunc*
 10 *ieiunabunt in illis diebus.* Nunc autem per opera sua nobiscum est, visui vero procul est, quia ascendit in altitudines caeli sedetque ad dexteram patris sui. XIII. Propterea, cum ieiunatis, orate et

6 Mc. 2, 18. — 8 Mc. 2, 19. 20.

XIII. Apostolos tempore passionis Domini ieiunasse narrat etiam Evangelium Petri v. 27.

5. μήτε ἥλιον ὀμνῆναι κτλ.] Cf. Epiph. H. 19 c. 1; Statuta ecclesiae antiqua c. 61.

XIII—XX. Haec capita excerpit Anastasius Quaest. LXIV.

XIII. Κατάλογος τῶν τοῦ κυρίου ἑορτῶν, ἃς δεῖ φυλάσσειν, καὶ πότε ταύτων ἐκάστη ὀφείλει ἐπιτελεῖσθαι. Enumeratio festorum Domini, quae oportet observare, et quando unumquodque eorum debeat celebrari. — Cf. Ps.-Ign. Philipp. 13, 3.

1. Festum nativitatis Domini saeculo IV ineunte Romae originem sumpsit, et inde a decennio VIII saeculi IV in Oriente recipiebatur. Epiphanius anno 375 festum nondum cognitum habuit, H. 51 c. 16—27 et Expos. fidei c. 21 nativitatis Domini die Epiphaniae vel die VI Ianuarii mentionem fieri docens. In Oriente festum a Basilio M., cui sermonem in Christi nativitate debemus, invecum esse et a Cappadocia in regiones finitimas pervenisse videtur. Constantinopoli teste Gregorio

Naz. Orat. 38 festum anno 379, et ut videtur primum, celebratum est. Antiochiae Chrysostomus anno 388 homiliam in diem Christi natalem (ed. Bened. II, 354—366) pronuntiavit, in qua (c. 1) dixit, nondum decimum annum esse, e quo hic dies Syris manifestus esset vel festum ageretur. Hierosolymis Iuvenali episcopo (425—458), Alexandriae Cyrillo episcopo (412—444) in notitiam venit. Armenii festum non receperunt et more vetere etiam nunc nativitatem Domini festo Epiphaniae celebrant. Cf. Usener, *Das Weihnachtsfest 1889 (Religionsgeschichtliche Studien* tom. I), et quae disputavi in libro de Constitutionibus apost. p. 83—84 et in *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* II (1899), 360—65; C. Holl, *Amphilochius* 1904 p. 107—110. Cf. infra VIII, 33, 6.

2. Festum Epiphaniae vel baptismi Christi teste Clemente Alex. Strom. I, 21, 146 p. 408 Basilidiani primi agebant. Mox autem etiam ab ecclesia recipiebatur, primum a Graecis, deinde a Latinis. Saeculo IV ubique in usu erat. Constitutor eo Dominum suam divinitatem ostendisse dicens signum

μήτε ἄστροα. μήτε μὴν οὐρανὸν ἢ γῆν ἢ τι τῶν στοιχείων μικρὸν ἢ μέγα. 6. εἰ γὰρ ὁ διδάσκαλος περὶ τοῦ ὄντος θεοῦ παρήγγειλεν ἡμῖν „μὴ ὀμνύνειν“, ὅπως ὁ λόγος ἡμῶν πιστότερος ἢ τοῦ ὅρκου, „μήτε μὴν τὸν οὐρανὸν αὐτόν“, ἑλληνικὸν γὰρ τὸ δυσσεβήμα, 5 „μήτε μὴν Ἱερουσαλὴμ ἢ τὰ τοῦ θεοῦ ἅγια ἢ τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸ δῶρον ἢ τὴν τοῦ ναοῦ χρύσωσιν ἢ τὴν οἰκίαν κεφαλὴν“, Ἰουδαϊκῆς γὰρ παραφθορᾶς ἢ συνήθεια, διὸ καὶ ἀπαγορευτέα, εἶναι δὲ τὸ „ναὶ ναὶ“ καὶ τὸ „οὐ οὐ“ τοῖς πιστοῖς παρεγγυᾶ, καὶ „τὸ τούτων περισσὸν τοῦ πονηροῦ εἶναι“ λέγει· πόσω μᾶλλον ὑπό- 10 δικοὶ οἱ τὰ ψευδώνυμα ὡς ὅρκια ἐπομνύμενοι καὶ τὰ νομιζόμενα ἀντὶ τῶν ἀληθῶν δοξάζοντες; οὗς ὁ θεὸς διὰ μοχθηρίαν παρέδωκεν εἰς ἄβυσσον, ἐνεργεῖν τὰ μὴ δέοντα.

XIII. Τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσετε, ἀδελφοί, καὶ πρώτην γε τὴν γενέθλιον, ἣτις ὑμῖν ἐπιτελείσθω εἰκοστῇ πέμπτῃ τοῦ ἐνάτου μηνός. 2. μεθ' ἧν ἡ ἐπιφάνιος ὑμῖν ἔστω τιμιωτάτῃ, 15 καθ' ἣν ὁ κύριος ἀνάδειξεν ὑμῖν τῆς οἰκίας θεότητος ἐποιήσατο· γινέσθω δὲ καὶ αὕτη ἕκτῃ τοῦ δεκάτου μηνός. 3. μεθ' ἧς ὑμῖν

3 Mt. 5, 34—36. — 5 Mt. 23, 16—22. — 8 Mt. 5, 37. — 11 Rom. 1, 28.

1 μὴν > h, + τὸν a | 2 μέγα + ὀμνύνειν h | ὄντος : ὄντως d v, > b o | 3 ὑμῶν b | 5 αἰῆμ : a² i. m., ιηλ a | 6 καὶ : ἡ b o | 7 παραφθορᾶς m p v | ἀπηγόρευται a | 8 δὲ + καὶ h | παραγγελία b o | τὸ a², > a | 10 ἐπομνύμενα a, corr a² | 11 ἀληθινῶν b d | οὗς + καὶ b o | 11/12 παρέδωκεν h | 13 τὰς κτλ. : inscripsit περὶ τῆς ἑορτῆς ἀργείας o | φυλάσσεσθαι b o | 13/14 πρῶτον δὲ τὸ γεν. b o | 14 ὑμῶν a | ἐπιτελείσθω + τῇ m p v εἰκοστῇ π. b h o : εἰκάδι π. m p, κε a d v | 15 ἐνάτου b o p | ἡ > b o | τιμιωτέρα h | 16 ὑμῖν : ἡμῖν b o v, > m p | 17 αὐτῇ a h | ἧς a b h o : ἧν d m p v | ὑμῖν : ἡμῖν o, > m p v

in nuptiis Canae patratum ante oculos habuisse videtur. Infra VIII, 33, 7 de divinitate in baptismo Domini patefacta loquitur. Praeterea Graeci eo nativitatis Domini meminerunt, quamdium haec non suo die celebrabatur. Epiphanius H. 51 c. 16, Expos. fid. c. 21 Epiphaniam simpliciter diem nativitatis Domini appellat. Nonnunquam festum τὰ θεοφάνια appellabatur, cum hoc nomine alias festum nativitatis designaretur. Agebatur festum ubique die sexto mensis decimi

vel Ianuarii. Modo Basilidiani teste Clemente I. c. id die XV mensis Tybi vel X Ianuarii celebrabant. Epiphanius H. 51 c. 16, 24, 28 quidem Christum die VIII Novembris baptizatum fuisse censet, festum Epiphaniae autem tanquam festum nativitatis Domini in die VI Ianuarii collocat. Cf. etiam Hieronymus ad Ezech. 1, 1—3.

3. Quadagesima primum a synodo Nicaena c. 5 commemoratur et haud dubie non multo ante exorta est. Testimonia, quae praebent Canones qui

rogate pro pereuntibus, sicut et nos fecimus, cum salvator noster pateretur.

XIV. Nam cum eo tempore, quo adhuc nobiscum erat, priusquam pateretur, pascha cum eo comederemus, nobis dixit: *Hodie* 5 *in hac nocte unus ex vobis me traditurus est*. Et diximus ei, unusquisque nostrum: *Numquid ego, Domine?* Et respondens nobis

4 Mt. 26, 21. — 6 Mt. 26, 22.

XIV—XVII. De ieiunio hebdomade paschali peragendo dicens auctor disputat etiam de passione Domini et hanc hebdomadis sanctae chronologiam proponit: 1. secunda sabbati vel decima lunae seu mensis Nisan Iesus in domo Simonis leprosi erat, Iudaei de eo occidendo consulere coeperunt, Iudas clam ad eos se contulit eisque promisit, se Dominum ipsis traditurum esse (17, 1—4); 2. tertia sabbati vel undecima lunae Iesus cum discipulis pascha comedit (14, 5. 20); 3. quarta sabbati proditus et comprehensus et in domo Caiphae custoditus est (14, 4. 6); 4. quinta sabbati Pilato traditur (14, 7); 5. sexta sabbati seu die parasceves, id est, cum secunda sabbati decima lunae declaretur, decima quarta lunae, iudicatur et crucifigitur (14, 9). Auctor ergo, cum Evangelia Iesum die ante mortem pascha comedisse tradant, dicit, Iesum id tribus diebus antea fecisse, atque Iudaeos ipsos tribus diebus ante tempus festum peregisse, sacerdotibus et senioribus populum de tempore decipientibus, ut Iesum sine tumultu comprehenderent (17, 6—7). Similiter Epiphanius H. 51 c. 26, haud dubie Didascaliam sequens. Cui autem auctor noster suam chronologiam debet? Num in Evangelio aliquo apocrypho eam legit? Sectionem totam diligenter consideranti mihi ipse eam effinxisse videtur, ut disciplinam confirmaret, qua Christiani tum tem-

poris diebus stationum per totum annum et omnibus diebus hebdomadis sanctae, dominica excepta, ieiunabant. Ieiunium feriae quartae inprimis prodizione Iudae revera confirmari non potuit, nisi s. cena nonnullis diebus antevertebatur.

* * *

sub nomine Hippolyti Romani arabice circumferuntur c. 20 et Origenis In Lev. hom. 10, fide non sunt digna. Post synodum Nicaenam testimonia creberrima sunt. Quadragesima saeculo IV amplectebatur sex hebdomades, nec vero ubique easdem, sed in plerisque ecclesiis festo paschae, in ecclesiis autem a Constantinopoli usque in Phoeniciam sitis dominicae palmarum praecedentes (Sozom. H. E. VII, 19). Haec disciplina, quam Constitutor quoque sequitur quadragesimam a ieiunio hebdomadis sanctae discernens, paulatim Oriente toto in usum venit. Cf. quae de origine et progressu ieiunii paschalis exposui in *Kirchengeschichtl. Abhandlungen und Unters.* I (1897), 241—78. — πλ. δὲ εἰς παρασκευὴν] Sabbato enim praeter sabbatum hebdomadis sanctae Graeci non ieiunabant. Cf. c. 15, 2; 20, 16; VII, 23. 2. 3; VIII, 33, 1.

3—4; XIV, 1. 20. Ioannes Dam. De sacr: ieiun. c. 3.

XIV. Περὶ τοῦ πάθους τοῦ κυρίου,

φυλακτεία ἢ νηστεία τῆς τεσσαρακοστῆς, μὴ μὴν περιέχουσα τῆς τοῦ κυρίου πολιτείας τε καὶ νομοθεσίας. ἐπιτελείσθω δὲ ἡ νηστεία αὕτη πρὸ τῆς νηστείας τοῦ πάσχα, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ δευτέρας, πληρουμένη δὲ εἰς παρασκευήν. 4. μεθ' ἧς ἀπονηστεύσαντες ἄρξασθε τῆς ἁγίας τοῦ πάσχα ἑβδομάδος, νηστεύοντες αὐτὴν 5 πάντες μετὰ φόβου καὶ τρόμου, προσεχόμενοι ἐν αὐταῖς περὶ τῶν ἀπολλυμένων.

XIV. Ἦρξαντο γὰρ τὴν κατὰ τοῦ κυρίου βουλὴν ποιῆσθαι δευτέρα σαββάτων μηνὶ πρώτῳ, ὅς ἐστι Ξανθικός· καὶ τῇ τρίτῃ τοῦ σαββάτου παρέτεινεν ἡ σκέψις, τῇ δὲ τετράδι ὠρίσαντο 10 σταυρῷ ἀνελεῖν αὐτόν. 2. καὶ Ἰούδας γνούς τοῦτο, ἐκ πολλοῦ μὲν διαστραφεὶς, τότε δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διαβόλου βληθεὶς φιλαργυρία, καίτοι πάλαι τὸ γλωσσοκόμον ἐγχειρισμένος καὶ κλέπτων τὰ τῶν πενήτων, οὐκ ἀπεβλήθη ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ μακροθυμίαν· ἀλλὰ καὶ ποτε μὲν ἐστιωμένων ἡμῶν σὺν αὐτῷ, 15 βουλόμενος καὶ αὐτὸν σωφρονίσαι καὶ ἡμᾶς παιδεῦσαι τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ, λέγει· „Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με“. 3. καὶ ἐκάστου ἡμῶν λέγοντος· „μήτι ἐγώ“; καὶ τοῦ κυρίου σιωπῶντος, ἀναστὰς ἐγώ, εἰς ἐκ τῶν δώδεκα, φιλοῦ- 20 μενος πλείον τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτοῦ, ἐνστερνισάμενος αὐτὸν

12 Ioann. 12, 6. — 17 Ioann. 13, 21. — 18 Mt. 26, 22.

2 τε > b o | 2/3 αὕτη ἢ νηστεία h | 3 νηστείας : ἐοικῆς h | 4 ἀπονηστεύοντες h | 5/6 αὐτὴν — αὐταῖς > b o | 6 ἅπαντες d h | 8 ἐπιβουλὴν b m o p v | ποιῆσθαι post κυρίου b o | 9 δευτέρα + τῶν d | σαββάτω b o | 10 ὠρίσαντο : ὠρίσαν τῷ a, διωρίσαντο b o, διώρισαν τῷ d | 13 καίτοι : + καὶ h, γε b o | πάλαι + καὶ b o | 15 μὲν a o : > rel | αὐτῷ + καὶ b o | 17 λέγων o | ἀμὴν sec > b h m o p v cf. Mt. 26, 21; Mc. 14, 18 | 19 κυρίου + εἰπόντος καὶ b o | ἐκ > m p v | 19/20 φιλοῦμενος : πάντ φ. d, ὁ φ. m p | 20 πλείω b o | ὑπ' αὐτοῦ post φιλοῦμενος m p v

καὶ τί ἐν ἐκάστῃ ἡμέρᾳ ἐπράχθη τῶν ἐν τῷ πάθει· καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα· ὅτι οὐ συμπαρῆν Ἰούδας ἐν τῷ τὸν κύριον τοῖς μαθηταῖς παραδιδόναι τὰ μυστήρια. De passione Domini, et quid in singulis diebus actum sit eorum, quae ad passionem pertinent; et de Iuda; quod non intererat Iudas, quando Dominus tradidit discipulis sacramenta. — Cf. de aliis inscripti-

onibus ad hoc caput spectantibus Prolegomena V.

1. Cf. Didascalia c. 17, 1—2. Primus mensis est auctori Didascaliae mensis Nisan secundum computationem Hebraeorum. Constitutor ei substituit Xanthicum vel Nisan Syro-Macedonum, qui mensi Aprili Romanorum respondet. Cf. Ideler, *Lehrbuch der Chronologie* 1831 p. 180.

ait: *Qui porrigit manum suam mecum in paropsidem, hic est.* 2. Et surrexit Iudas Iscariotes, qui erat unus ex nobis, et abiit, ut eum traderet. 3. Deinde nobis dixit Dominus noster: *Amen, dico vobis, modicum tempus est, et relinquetis me; scriptum est enim: Per-*
 5 *cutiam pastorem, et dispergentur oves gregis eius.* 4. Et venit Iudas cum legis peritis et sacerdotibus populi ac prodidit Dominum nostrum Iesum. Hoc autem factum est quarta sabbati. 5. Cum enim pascha comedissemus tertia sabbati vespere, exivimus in mon-
 tem Oliveti, et nocte comprehenderunt Dominum nostrum Iesum.
 10 6. Et sequente die, quae est quarta sabbati, in custodia permansit in domo Caiphae principis sacerdotum; et eadem die convenerunt

1 Mt. 26, 23. — 3 Mt. 26, 31. — 9 Mt. 26, 50. — 11 Mt. 26, 57.

1 ἰκέτενον + ἀντὶν m v | εἰπεῖν: > d, + ἀντὶν b o | 2 ἡμῖν εἰρηκεν
 ~ m p v | τὸ ὄνομα αὐτοῦ m | κύριος: θεός d | 3 ἔν μὲν: ἡμῖν b o | 4 ὅ
 (ὅ d) ἐγὼ δώσω β. τὸ ψ. m | 4 ἐμβάψας o | 5 εἰμι > m p v | 7 τοῦτο d
 9 καὶ > d m p v | 10 κἀγὼ b m o p v | προσδώσω o | 11 ἀργύρια + καὶ
 ἐπληρώθη ἡ γραφή ἡ λέγουσα: καὶ ἔλαβον τὰ ἑ ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ
 τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ νύκτων Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν
 οἶκον τοῦ κεραμέως a ex Matth. 27, 9-10 | φεράντες o | 13 ἡμῖν εἶπεν ~
 b d h o | 15 καὶ ἐκ.: ἐκάστον δὲ b o | ἐμοῦ + δὲ h | 16 ἐπαγγεῖλαμένον
 p v | συναποθανεῖν + αὐτῷ b o | 17 ἀπαρνήσῃ + με b o | 18 τὰ > b
 αὐτοῦ > d m o p v | 20 οὐ m p v | 22 οὐ > a h o | 22/23 παρέτεγκαί
 m o p v | 23 τὸ ποτ. ἀπ' ἐμοῦ m | ποτήριον + λέγων b: 24 ἡμῶν: ὑμῶν o,
 + δὲ b | 25 καταπεσόντων + καὶ b | λέγει + ἡμῖν b h o | 27 ὄχλος +

5. καὶ ταῦτα ἀκούσας] Haec inse-
 rens Constitutor turbat chronologiam.
 Iam priusquam illa verba a Domino
 pronuntiata sunt, vel ante sacram ce-
 nam Iudas pactus erat cum Iudaeis.

6. τῇ πέμπτῃ] Aliter Didascalia.

7. Didascalia dicere videtur, Iudam
 sacrae cenae interfuisse. Distincte hoc
 docent, et quidem recte, Chrysostomus
 De proditione Iudae hom. I, 3; II, 5;
 Hieronymus In Matth. 26, 23; Augu-
 stinus In Ioann. 6, 48; 13, 18; In Ps.
 III, 1; Theodoretus Ad I Cor. c. 11
 (ed. Schulze III, 238). Ephraem, In
 hebdom. s. serm. IV, 6 ed. Lamy I,
 422, Evangelii concord. expos. ed. Moe-

singer 1876 p. 221, dicit, Iudam cum
 apostolis panem quidem sumpsisse,
 sed postquam in aqua intinctus bene-
 dictione privatus fuerit, ac tum proditorem
 abiisse neque bibisse calicem.
 Constitutor Iudam ante sacram cenam
 decessisse censet. Item Tatianus, Vic-
 tor Capuanus (Migne PL 68, 340),
 Ammonius, Harmon. evang. c. 155
 (ed. Schmeller 1841), Aphraates Hom.
 XII, 4 (ed. Bert 1888 p. 188), Hilarius
 In Matth. cap. 30. — ἀντίτυπα μ. τ.
 τ. σώματος καὶ αἵματος] Similiter VI,
 30, 2; VII, 25, 4. Cuius locutionis
 primi testes esse videntur Gregorius
 Naz. Orat. VIII, 18 (PG 35, 809) et
 Epiphanius H. 55 c. 6.

ἰκέτευον εἰπεῖν, τίς ἂν εἴη ὁ παραδώσων αὐτόν· καὶ οὐδ' οὕτως
 ἡμῖν εἶρηκεν αὐτοῦ τὸ ὄνομα ὁ ἀγαθὸς κύριος, ἀλλὰ δύο σημεῖα
 τοῦ προδότου ἔδωκεν, ἐν μὲν εἰπών· „Ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ
 ἐν τῷ τρυβλίῳ“, δεύτερον δέ· „Ὡ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπι-
 δώσω“. 4. καίτοι κακέινον λέγοντος· „Μῆτι ἐγὼ εἰμι, ῥαββί“; 5
 οὐκ εἶπεν ὁ κύριος, ὅτι ναί, ἀλλ' ὅτι „σὺ εἶπας“, καὶ φοβῆσαι
 αὐτόν ἐπὶ τούτῳ βουλευθεὶς, φησὶν· „Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ,
 δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ
 ἐγεννήθη“. 5. καὶ ταῦτα ἀκούσας, ἀπελθὼν εἶπεν τοῖς ἱερεῦσιν·
 „Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἐγὼ ὑμῖν αὐτὸν παραδώσω; οἱ δὲ 10
 ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια“. 6. καὶ τῇ πέμπτῃ φαγόντες
 παρ' αὐτῷ τὸ πᾶσχα, βάψαντος ἐκείνου τὴν χεῖρα εἰς τὸ τρυβλίον
 καὶ τὸ ψωμίον λαβόντος καὶ ἐξελθόντος νυκτός, ἡμῖν εἶπεν ὁ
 κύριος· „Ἐλῆλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα σκορπισθῇτε καὶ ἐμὲ μόνον ἀφήτε“, 15
 καὶ ἐκάστου διώσχυριζομένου μὴ ἐγκαταλεῖψαι αὐτόν, ἐμοῦ Πέτρον
 ἐπαγγελλομένου καὶ συναποθανεῖν, εἶπεν· „Ἀμὴν λέγω σοι, πρὶν
 ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με“. 7. παραδούς
 δὲ ἡμῖν τὰ ἀντίτυπα μυστήρια τοῦ τιμίου σώματος αὐτοῦ καὶ
 αἵματος, Ἰούδας μὴ συμπαρόντος ἡμῖν, „ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος τῶν
 ἐλαιῶν πλησίον τοῦ χειμάρρου τῶν κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος“. 20
 συνῆμεν δὲ καὶ ἡμεῖς καὶ ὑμνήσαμεν κατὰ τὸ ἔθος. 8. καὶ χωρισ-
 θεὶς ἡμῶν οὐ πολὺ, προσήχετο τῷ πατρὶ λέγων· „Πάτερ, παρέ-
 νεγκε ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω,
 ἀλλὰ τὸ σόν“. καὶ τοῦτο ποιήσας τρίτον, ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀθυμίας
 εἰς ὕπνον καταπεσόντων, ἐλθὼν λέγει· „Ἠγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ 25
 υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν“. 9. καὶ
 ἰδοὺ Ἰούδας καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος ἄσεβων· καὶ σημεῖον προδοσίας
 αὐτοῖς δείκνυσιν δόλιον φίλημα, οἱ δὲ δεξάμενοι τὸ σύνθημα,
 ἐκράτησαν τὸν κύριον καὶ δέσμιον ποιησάμενοι ἤγαγον εἰς τὴν
 οἰκίαν Καϊάφα τοῦ ἀρχιερέως, ἐν ᾗ πολὺς συγκεκρύητο οὐ λαός, 30
 ἀλλ' ὄχλος, οὐδὲ πρεσβυτέριον ἱερόν, ἀλλὰ συνέδριον παρανόμων
 καὶ βουλευτήριον ἄσεβων· οἱ καὶ πολλὰ ποιησάμενοι κατ' αὐτοῦ

3 Mc. 14, 20. — 4 Ioann. 13, 26. — 5 Mt. 26, 25. — 7 Mt. 26, 24. —
 10 Mt. 26, 15. — 14 Ioann. 16, 32. — 16 Mt. 26, 34; Luc. 22, 34. —
 19 Luc. 22, 39. — 20 Ioann. 18, 1. — 22 Luc. 22, 42. — 25 Mt. 26, 45.

πολὺς b | 28 αὐτοῖς δείκνυσιν ~ b d h o | σύνθημα o | 29 τὴν > m p v |
 30 πολλὴν o, πολλοὶ b | 30/31 οὐ λ. ἀλλ' : τοῦ λαοῦ ἀλλ' οὐκ b o | 31 οὔτε h |
 ἱερῶν o | παράνομον b o a² | 32 ἄσεβων : ἄσεμνον o

principes populi atque consilium de eo inierunt. 7. Et iterum proxima die, quae est quinta sabbati, duxerunt eum ad Pilatum praesidem, et rursus in custodia mansit apud Pilatum nocte post quintam sabbati. 8. Parasceve illucescente, eum vehementer coram
 5 Pilato accusaverunt, nec quidquam veri producere poterant, sed falsa testimonia contra eum proposuerunt et a Pilato occisionem petierunt. 9. Et crucifixerunt eum ipsa parasceve. Per sex igitur horas passus est in parasceve, et illae horae, quibus crucifixus est

2 Mt. 27, 2. — 5 Mt. 27, 11—26. — 6 Mt. 26, 59.

1 ἐμπτ. : πνύοντες καὶ b o | κερτομοῦντες : ἐμπαίζοντες d i. m. |
 2 ῥαπίζοντες + καὶ b o | λοιδοροῦμενοι : λοιδοροῦντες a, + αὐτὸν b o p |
 3 εἴρωνα : ἱερῶν b o | 4 ἱεροῦ καθ. > b o | 5 βαθέως b d h v | 6 οἱ sec
 > h m p v | 7 Ἄννα a | 8 παρέδοσαν h | 9 πολλά : τὰ π. b o | πολλά καὶ
 > p | καὶ > v | 10 ἰσχυαν b | ἀπελ. ἐγξαι : ἀποδείξαι m p v | 11 δύο > b o |
 ἀψευδεῖς b | 13 ἀνήγαγον d, εἰσάγαγον b, ἤγαγον o | 14/15 διδόναι κωλύει
 ~ b d o | 15 γίνονται + οἱ b | 19 ἑαυτὴν b d o p v : ἑαυτῇ a h m LXX |
 20 πολλοὶ + καὶ h | 21 μου : μοι b o | ἐμοί : ἐμῇ b | 22 ἀνανδρεία h p |
 23 ἑαυτὸν + κατηγορεῖ καὶ b o | ἐξελέγχθη h | 25 κολάσει τοῦτον ~ m
 p v | παραδοὺς b o | 26 ἀνεξέλεκτον b p | ἀποθνήσκειν b o | 28 δεξ. τὴν
 ἀπόφ. b | 29 περὶ : κατ' m p v | μετὰ χ. πιεῖν m | 30 ἔπειτα a h : εἰτα d
 m p v, καὶ b o | 32 γεγραμμένον : εἰρημένον m o p v | 34 τῶν ἱματισ-
 μῶν b

XIV, 9—12. Ut Iesum per tres dies completos vel per tres dies ac noctes mortuum vel in corde terrae fuisse demonstraret, auctor tempus sic emittitur: primum diem constituunt horae sex parasceves priores, quibus de Domino iudicium fiebat, noctem primam tres horae sequentes, quibus terra obscurabatur; diem secundum horae parasceves reliquae, noctem secundam nox parasceven sequens; diem tertium dies sabbati, noctem tertiam horae tres sabbato succedentes. Cf. quae adnotavi ad Testimonium VI.

* * *

10. Ioannes 18, 13. 24 e contrario tradit, Iesum primo ad Annam ductum et ab hoc ad Caiphā missum esse.

11. μάρτυρας δ. ψευδεῖς] Hoc Matthaeus 26, 60 ad iudicium Caiphae refert. — εἰς καθοσίωσιν] i. e. ad crimen maiestatis.

14. τρίτῃ δὲ ὥρᾳ κτλ.] Item VIII, 34, 1. Unde haec chronologia? Chronicon paschale p. 5, 219 ed. Dindorf (Migne PG 92, 78. 534) refert, codices meliores Ioann. 19, 14 ὥρᾳ τρίτῃ legisse, non ἔκτῃ. Marcus 15, 25 crucifixionem ad horam tertiam refert.

14—18. Cf. Ps.-Ign. Trall. 9, 5.

πάν εἶδος ὕβρεως οὐ παρέλιπον, ἐμπτόνουντες, κερτομοῦντες, τύπ-
τοντες, ῥαπίζοντες, λοιδοροῦμενοι, πειράζοντες, μαντείας ἐπιζη-
τοῦντες ἀντὶ προφητείας, εἰρώνα, βλάβημον, Μωσέως παραβάτην,
ἱεροῦ καθαιρέτην, θνoσιῶν ἀναιρέτην, Ῥωμαίων πολέμιον, καίσαρος
ἐναντίον ἀποκαλοῦντες. 10. καὶ ταῦτα μέχρις ὀρθρου βαθέος 5
ἐμπαροινήσαντες αὐτῷ „οἱ ταῦροι καὶ οἱ κύνες“ ἀπάγουσιν αὐτὸν
πρὸς Ἀνναν, ὃς ἦν πενθερὸς τοῦ Καϊάφα· καὶ ἐκεῖ τὰ ὅμοια δρά-
σαντες, παρασκευῆς οὓσης, τῷ ἄρχοντι τῶν Ῥωμαίων παρέδωκαν
αὐτὸν Πιλάτῳ, κατηγοροῦντες αὐτοῦ πολλὰ καὶ βαρέα, ὧν οὐδὲν
ἴσχυον ἀπελέγξαι· ἐφ' οἷς ὁ ἄρχων δυσανασχετήσας ἔλεγεν· „Οὐδε-
μίαν αἰτίαν κατ' αὐτοῦ εὐρίσκω“. 11. οἱ δὲ μάρτυρας δύο ψευδεῖς
ἀγαγόντες ἐβούλοντο συκοφαντεῖν τὸν κύριον· ἀσυμφώνων δὲ
αὐτῶν εὐρεθέντων εἰς καθοσίωσιν ἀνήγον τὸ πρᾶγμα λέγοντες·
„Οὗτος ἑαυτὸν λέγει βασιλέα εἶναι, καὶ φόρους καίσαρι διδόναι
κωλύει“. 12. καὶ γίνονται αὐτοὶ κατήγοροι καὶ μάρτυρες καὶ 15
κριταὶ καὶ τῆς ἀποφάσεως ἐξουσιασται λέγοντες· „Σταύρωσον,
σταύρωσον αὐτόν“, ἵνα πληρωθῇ ὅ,τι γέγραπται περὶ αὐτοῦ ἐν
τοῖς Προφήταις· „Συνήχθησαν ἐπ' ἐμὲ μάρτυρες ἄδικοι, καὶ ἐψεύ-
σατο ἡ ἀδικία ἑαυτήν“, καὶ πάλιν· „Περιεκύκλωσάν με κύνες
πολλοί, συναγωγὴ πονηρευομένων περίεσχόν με“, καὶ ἐν ἑτέροις· 20
„Ἐγένετο ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ὡς λέων ἐν δρυμῷ, ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ
τὴν φωνὴν αὐτῆς“. 13. ὁ οὖν Πιλάτος ἀνανδρία καταισχύνας
τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἑαυτὸν ἐξελέγχει κακίας, πρὸ τοῦ δικαίου τὰ
πλήθη θεραπεύσας, καὶ μαρτυρῶν μὲν αὐτῷ ὡς ἀναιτίῳ, ὡς αἴτιον
δὲ κολάσει τοῦτον παραδιδούς σταυρῷ, καίτοι Ῥωμαίων νόμους 25
τιθεμένων μηδένα ἀνεξέλεγκτον θνήσκειν. 14. δῆμιοι δὲ παρα-
λαβόντες τὸν τῆς δόξης κύριον ξύλῳ προσήλωσαν, ἕκτη μὲν ὥρα
σταυρώσαντες αὐτόν, τρίτῃ δὲ ὥρᾳ τὴν ἀπόφασιν δεξιόμενοι τὴν
περὶ αὐτοῦ. 15. ἔπειτα „ἔδωκαν αὐτῷ ὄξος πιεῖν μετὰ χολῆς“,
εἴτα „τὰ ἱμάτια αὐτοῦ κλήρω διεμερίσαντο“, ἔπειτα δύο κακούρ- 30
γους ἐσταύρωσαν σὺν αὐτῷ ἐξ ἑκατέρου μέρους, ἵνα πληρωθῇ τὸ
γεγραμμένον· „Ἐδωκαν εἰς τὸ βρωμά μου χολὴν καὶ εἰς τὴν δίψαν
μου ἐπότισάν με ὄξος“, καὶ πάλιν· „Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου
ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον“, καὶ ἐν ἄλλοις·

1 Mt. 26, 67. — 3 Luc. 23, 2. — 6 Ps. 21, 13. — 7 Ioann. 18, 13. —
 10 Ioann. 18, 38. — 11 Mt. 26, 60. — 14 Luc. 23, 2. — 16 Luc. 23, 21. —
 18 Ps. 26, 12. — 19 Ps. 21, 17. — 21 Ier. 12, 8. — 29 Mt. 27, 34. 35. —
 30 Luc. 23, 33. — 32 Ps. 68, 22. — 33 Ps. 21, 19.

Dominus noster, dies reputatae sunt. 10. Ac deinde tenebrae factae sunt tres horas, et nox reputata est, et iterum a nona hora usque ad vesperam tres horae dies, et postea rursus nox sabbati passionis. 11. In Evangelio autem Matthaei sic scriptum est: 5 *Vespere sabbati, prima sabbati lucescante, venit Maria et altera Maria Magdalene, ut viderent sepulcrum, et terrae motus factus est magnus, quia angelus Domini descendit et lapidem revolvit.* 12. Et iterum dies sabbati, et postea tres horae noctis post sabbatum, quibus requievit Dominus noster et resurrexit. 13. Et impletum 10 est id, quod dixit: *Oportet filium hominis facere in corde terrae tres dies et tres noctes*, sicut scriptum est in Evangelio. Et iterum scriptum est in David: *Ecce, mensurasti dies meos.* Quia ergo tam exigui erant hi dies ac noctes; sic scriptum est. 14. Ea nocte igitur, qua lucescebat prima sabbati, *apparuit Mariae Magdalene et* 15 *Mariae filiae Iacobi*, et mane prima sabbati ivit ad Levi, et postea etiam nobis ipsis apparuit. 15. Dixit autem nobis, nos erudiens: Utinam ne mea causa ieiunetis his diebus, aut ego opus habeo, ut affligatis animam vestram? Sed fratrum vestrorum causa hoc fecistis; et sic faciatis his diebus, quibus ieiunatis, et quarta sabbati

1 Mt. 27, 45. — 5 Mt. 28, 1. 2. — 10 Mt. 12, 40. — 12 Ps. 88, 46. — 14 Mc. 16, 1. 9; Mt. 28, 9. — 17 Ies. 58, 4. 5.

13. *quia — noctes*] Gibson hanc particulam cum praecedente construxit et verbis *sic scriptum est* novum verbum incepit.

14. *Mariae filiae Iacobi*] Constitutiones verisimiliter textum Didascaliae hic servantes habent *Μαρία τῆ τοῦ Ἰακώβου*, et Marc. 15, 40 illa Maria distincte mater Iacobi nominatur. Syrus Genetivum false interpretatus esse videtur. Cf. Resch in *Texte und Untersuchungen* X, 2 p. 762. — *Levi*] Hic vir non est Matthaeus vel Levi Alphaei (Marc. 2, 14), cum subinde apostolis opponatur, e quorum numero iste erat. Quae cum ita sint, auctor haec referens non Evangelium Petri secutus esse censendus est. Levi enim, de quo in hoc v. 60 sermo fit, distincte

Levi Alphaei nominatur. Accedit, quod Iesus nostro Levi haud dubie Hierosolymis apparuit; Evangelium Petri vero de Levi iam in Galilaeam reverso dicit. Quis autem est ille Levi? Magistri cuiusdam Levi Acta Pilati mentionem faciunt, nec vero Christum ei apparuisse narrant. Evangelium secundum Hebraeos porro Hieronymo De viris illustr. c. 2 referente tradit, Christum post resurrectionem mox Iacobo fratri apparuisse. Nemo veterum autem tradit, Iacobum etiam Levi appellatum fuisse. Quaestio solvi nequit. Cf. *Zeitschrift für neuest. Wissenschaft* II, 151 sq.

15—XV, 1. Tota hac sectione Dominus loquitur. Ad sermonem com-

„Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη“. 16. ἔπειτα ἐγένετο τρεῖς ὥρας
 σκότος, „ἀπὸ ἑκτῆς ἕως ἑνάτης“, καὶ πάλιν φῶς πρὸς δέλην,
 καθὼς γέγραπται „Καὶ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐ νύξ, καὶ πρὸς ἑσπέραν
 ἔσται φῶς“. 17. καὶ περὶ τὴν ἑνάτην ὥραν ἀναβοήσας εἶπεν τῷ
 πατρί· „Θεέ μου, θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες“; καὶ μετ’ ὀλίγον 5
 κράζας φωνῇ μεγάλῃ· „Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασιν ὃ
 ποιοῦσιν“, καὶ ἐπαγαγὼν· „Εἰς χεῖράς σου παρατίθηναι τὸ πνεῦμά
 μου“, ἀπέπνευσεν, καὶ θάπτεται πρὸ ἡλίου δύσεως ἐν μνημείῳ
 καινῷ. 18. ἐπιφωσκούσης δὲ τῆς μιᾶς σαββάτων, ἀναστὰς ἐκ
 νεκρῶν ἐπλήρωσεν ἐκεῖνα, ἃ καὶ πρὸ τοῦ πάθους ἡμῖν προέλεγεν 10
 φάσκων, ὅτι „δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ποιῆσαι ἐν τῇ καρδίᾳ
 τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας“. 19. καὶ „ἀναστὰς“ ἐκ
 νεκρῶν „πρώτῃ“ μὲν „φανεροῦται Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ καὶ
 Μαρίᾳ τῇ τοῦ Ἰακώβου“, εἶτα Κλεόπα ἐν ὁδοῷ, καὶ μετὰ τοῦτο 15
 ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, φεύγουσιν μὲν διὰ τὸν φόβον τῶν
 Ἰουδαίων, λαθραίως δὲ περιεργαζομένοις τὰ κατ’ αὐτόν. ταῦτα

1 Ies. 53, 12. — 2 Mt. 27, 45. — 3 Zach. 14, 7. — 5 Mt. 27, 46. —
 6 Luc. 23, 34. — 7 Luc. 23, 46. — 11 Mt. 12, 40. — 12 Mc. 16, 1. 9. —
 14 Luc. 24, 18. — 15 Mc. 16, 14. — Ioann. 20, 19.

1 ἐλογίσθη h m o p | 2 ἐνάτης b h o p, similiter fere semper | 3 οὐ :
 οὐχ ἡ ο | 4 φῶς : + ἄπερ ἅπαντα θεασάμενοι οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ
 κακοῦργοι, ὃ μὲν ἐβλασφήμει ὥσαντι δι’ ἀσθένειαν μὴ δυνάμενον ἑαυτῷ
 ἐπαμύνειν, ὃ δὲ τούτῳ μὲν ἄγνοιαν ἐπέτιμα, πρὸς δὲ τὸν κύριον στραφεὶς,
 ὡς ἂν φωτισθεὶς ὑπ’ αὐτοῦ καὶ γινούς, ὅστις ὁ πάσχων, ἡξίον μνήμην αὐτοῦ
 γενέσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα· ὃ δ’ ἐνθὺς ἀμνηστίαν αὐτῷ
 τῶν προγεγονότων χαρισάμενος εἰς παράδεισον εἰσήγαγεν ἀπολαύσοντα
 τῶν νυστικῶν ἀγαθῶν· ὃς a | 4/5 τῷ πατρὶ > b o | 5 μου pr > m | ἐγκα-
 τέλιπες o v | 6 μεγάλη + εἶπεν e o | ὃ : τί b e o, + τί a | 7 καὶ ἐπ. :
 ἐπ. δὲ b o, ἐπ. τε e | παριτίθεμαι m p v, παραθήσομαι h | 9 κενῷ h | μιᾶς
 + τῶν e | 10 προέλεγεν : διελέγετο b o | 11 δεῖ : post ἀνθρώπου b o |
 13 πρώτον b o | 14 τῇ τοῦ > b d o p | τοῦ > e m v | εἶτα + καὶ b d e o |
 κλεόπα h p | ἐν + τῇ b e m p o v | μετὰ τοῦτο : μετ’ αὐτοῦ m p v |
 15 μὲν > b | 16 περιεργαζομένων b o | αὐτῶν b

ponendum auctor varios S. Scripturae
 locos magna cum libertate usurpavit.

15. *ulinam — vestram*] Locus ad
 similitudinem verborum expressus est,
 quae Deus apud Iesaiam 58, 4. 5 lu-

17. *πρὸ ἡλίου δύσεως*] Haec verba
 addenda erant, ut numerus trium di-
 erum, quibus Dominus in sepulcro
 erat, impleretur. Parasceve vel finis
 parasceves primus dies erat, tertia nox
 sabbatum sequens.

et parasceve omni tempore, sicut scriptum est in Zacharia: *Ieiunium quarta et ieiunium quinta*, quae est parasceve; prima enim sabbati vobis non licet ieiunare, quoniam est resurrectionis meae. 16. Propterea prima sabbati non numeratur in numero dierum
 5 ieiunii passionis, sed a secunda sabbati numerantur, et sunt quinque dies. Ergo *ieiunium quarta et ieiunium quinta et ieiunium septima et ieiunium decima erunt domui Israel*. 17. A secunda sabbati ergo ieiunate sex diebus prorsus usque ad noctem post sabbatum, et hoc reputabitur vobis hebdomas. 18. Decima autem — quia prin-
 10 cipium nominis mei Yod est — in qua renovatio ieiuniorum erat, non secundum consuetudinem prioris populi, sed secundum novum testamentum, quod vobis constitui, ut ieiunaretis quarta sabbati pro eis, quia quarta sabbati coeperunt animas suas perdere atque me comprehenderunt. 19. Nox enim sequens tertiam sabbati est
 15 quartae sabbati, sicut scriptum est: *Et facta est vespera, et factum est mane, una dies*. Vespera igitur diei sequentis est. 20. Tertia enim sabbati vespere pascha meum vobiscum comedi, et nocte

1 Zach. 8, 19. — 6 Zach. 8, 19. — 15 Gen. 1, 5.

dais dicit. — *sicut scriptum etc.*] Auctor ieiunia Christianorum e Vetere Testamento confirmare vult atque nititur praesertim verbo Zachariae 8, 19, quod liberius explicat. Propheta de ieiunio mensibus quarto (die IX, quo Hierosolyma a Chaldaeis capta sunt, cf. Ier. 52, 6), quinto (die X, quo urbs et templum incendio vastata sunt, cf. Ier. 52, 12—14), septimo (die III secundum traditionem, ob occisionem Godoliae, cf. Ier. 41, 1—2), decimo (die X, quo obsidium Hierosolymorum a Nabuchodonosor capescebatur, cf. IV Reg. 25, 1) Iudaeis peragendo loquitur; auctor vero noster de ieiunio diebus certis observando dicit; mensibus ergo interpretes LXX sequens dies substituit, cumque numeri ad dies ieiunii Christianorum non plane quadrent, non sine artificio ad finem sibi propositum pervenit. Subinde Iudaeorum ieiunium quinta interpretatur de ieiunio Christi-

anorum parasceve, quae tamen feria sexta est, et ad interpretationem stabiliendam addit, dies ieiuniorum non a prima sabbati, qua Christiani non ieiunent, enumerandos esse, sed a secunda, non animadvertens, secundum eandem regulam alterum ieiunium non in feriam quartam cadere, sed in quintam.

16. *quinque dies*] scilicet usque ad parasceven, quae v. 15 quinta declaratur, si dies inde a feria II seu secunda sabbati enumerantur.

18—19. Dictum Zachariae de decima ad ieiunium feriae IV refertur, cumque haec feria, si dies post vel trans octavam numerantur, proprie sit undecima, auctor eam a vespere diei praecedentis incipit; insuper hoc ieiunium eo confirmat, quod decima littera vel i nomen Iesu incipit ac significat.

* * *

δὲ καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐγράφη. 20 (XV). παρήγγειλεν οὖν ἡμῖν αὐτοὺς νηστεύειν τὰς ἑξ ἡμέρας ταύτας διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων δυσσέβειαν καὶ παρανομίαν, πενθεῖν αὐτοὺς καὶ ὀδύρεσθαι παρακελευσάμενος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτῶν· καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ, αὐτοῖς ἐπεδάκρυσεν, ἀγνοήσασι τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῶν“ 5 τετράδα δὲ καὶ παρασκευὴν προσέταξεν ἡμῖν νηστεύειν, τὴν μὲν διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος· ἀπονηστεῦσαι δὲ προσ-

5 Luc. 19, 41. 44.

1 εὐαγγελίῳ : + ἀνάγρ. b i. m. | ἀνεγράφη d e m o p v | παρήγγειλεν a | 2 ταύτας : τὰς b e o, > m p | τὴν > b | 4 ἐπὶ : ἐν b | 4/5 καὶ γὰρ — αὐτῶν > b | 4 καὶ sec > a | 5 αὐτοὺς d | ἀγνοήσασι : ἀγνοήσαντες a (corr a²), μὴ ἀγνοήσας δὲ o | 6 δὲ > h | 7 δὲ sec > b o

20. Editores hic caput XV ponunt et inscribunt: *Περὶ τῆς μεγάλης ἐβ-δομάδος, καὶ διὰ τί τετράδα καὶ παρασκευὴν ἐπιτρέπονσι νηστεύειν*. Codices neque caput neque inscriptionem agnoscunt, caput sequens potius infra incipiunt. Contextum respiciens sectionem capiti XIV adiungo. — *τετράδα καὶ π.*] Cf. c. 20, 16; VII 23, 2; can. ap. 69. Horum dierum ieiunii iam Didache 8, 1 et sub nomine *στατίωνος* Hermas Sim. V, 1, 1—2 mentionem faciunt. — *προδοσίαν*] Didascalia feria quarta ieiunandum esse docet, quia Dominus ea vel potius nocte feriam exordiente comprehensus est. Petrus Alex. Can. 15: *τὴν μὲν τετράδα (νηστεύειν προστέτακται) διὰ τὸ γενόμενον ἀμβούλιον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τοῦ κυρίου*. Item Epiphanius H. 51 c. 26; Expos. fid. c. 21, haud dubie a Didascalia dependens; cf. Testimonia. Augustinus Ep. 36 c. 13 n. 30 quoque dicit: Cur autem quarta et sexta maxime ieiunet ecclesia, illa ratio reddi videtur, quod considerato Evangelio ipsa quarta sabbati . . consilium reperiuntur ad occidendum Dominum fecisse Iudaei. Constitutor ieiunium feriae quartae ad proditionem

Domini refert, quae est eadem cum comprehensione. Similiter posteriores fere omnes. Relicta autem chronologia Didascaliae explicatio non amplius prorsus quadrat. Si sacra cena in vespera feriae quintae facta est, proditio, quae eam sequebatur, non prius fieri potuit. — *ἀπονηστεῦσαι κτλ.*] De ieiunio stationis ad ieiunium hebdomadis sanctae transiliens Constitutor minus accurate dicit. Ieiunium, quod ad galli cantum solvebatur, erat ieiunium sabbati sancti, et hoc terminabatur ad galli cantum non tam diei septimi vel sabbati, quam post diem septimum. Cf. c. 18, 2; 19, 2. Tempus vero ieiunii paschalis solvendi non ubique idem erat. Testibus Dionysio Alexandrino, Ep. ad Basilidem c. 1, et Eusebio ad Ioann. 20, 1 (Catena patr. gr. in S. Ioannem ed. Corderius 1630 p. 448) alii solvebant ieiunium ad sabbati sancti vesperam, alii circa mediam noctem sequentem, alii dominica illucescente idque tardius vel citius. Morem, quem Constitutor commendat, teste Dionysio ecclesia Romana sequebatur. Agnoscunt eum porro Epiphanius H. 75 c. 6; Expos. fid. c. 21; Cassianus Coll. XXI, 25. Synodus

ceperunt me; ieiunate ergo ea. 21. Iterum autem et in parasceve pro eis ieiunate, quia ea me crucifixerunt medio in festo azymorum suorum, sicut in David praedictum est: *Mediis in festis suis posuerunt signa sua, et non cognoverunt.* 22. Vos igitur perpetuo his diebus ieiunate omni tempore, et praesertim qui e domo gentium estis. Quoniam enim populus non oboedivit, illos a caecitate et ab errore idolorum liberavi eosque suscepi, ut propter ieiunium vestrum et eorum, qui e domo gentium sunt, atque ministerium vestrum illis diebus, cum precamini atque oratis ob errorem et interitum populi, precatio et oratio vestra suscipiatur coram patre meo, qui in caelis est, quasi ex uno ore omnium in terra fidelium proveniens, et remittantur eis omnia, quae fecerunt in me. Propterea et in Evangelio praedixi vobis: *Orate pro inimicis vestris, et beati, qui lugent super interitum infidelium.* 23. Propterea cognoscite, fratres, quod ieiunium nostrum, quod in pascha ieiunamus, propter praevaricationem fratrum nostrorum ieiunabitis. Etiam si enim vos oderunt, oportet nos eos fratres nominare, quoniam in Iesaia nobis sic scriptum est: *Appellate fratres eos, qui vos oderunt et reiciunt, quia glorificatur nomen Domini.* 24. Pro eis ergo et pro iudicio et perditione loci oportet nos ieiunare et lugere, ut gaudeamus et exsulemus in mundo futuro, sicut scriptum est in Iesaia: *Gaudete omnes, quicumque lugetis super Sion.* Et iterum dicit: *Consolari eos omnes, qui lugent super Sion, pro cinere oleum laetitiae, et pro spiritu maerore oppresso indumentum gloriae.*

XV. Oportet igitur nos eos miserari et credere et ieiunare et orare pro eis, quoniam, cum Dominus venisset ad populum, non credebant ei docenti, sed doctrinam eius auribus suis praetermittebant. 2. Propterea, quia non oboedivit hic populus, suscepit

3 Ps. 73, 4. 5. — 13 Mt. 5, 44. — 14 Mt. 5, 5. — 18 Ies. 66, 5. — 22 Ies. 66, 10. — 23 Ies. 61, 2.

21. medio in festo azymorum] Festum azymorum proprie dictum paschae succedebat; incipiebat a decima quinta lunae et per dies septem celebrabatur, inter quos primus habebatur dies festus magnus. Qui dies hoc loco vix intellegendus est, cum auctor Iesum de-

cima quarta lunae mortuum esse censeat. Nomen illud autem etiam festum Mazzot et festum paschae designabat, et hoc sensu ab auctore usurpatum esse videtur. Cf. Schanz, *Kommentar über das Evangelium des h. Matthaeus* 1879 p. 508.

ἔταξεν τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ἀλέκτορος φωνήσαντος, αὐτὸ δὲ νηστεῦσαι
τὸ σάββατον, οὐχ ὅτι δεῖ τὸ σάββατον νηστεύειν, κατάπαντι
δημιουργίας ὑπάρχον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνο μόνον χρή νηστεύειν, τοῦ
δημιουργοῦ ἐν αὐτῷ ἔτι ὑπὸ γῆν ὄντος. 21. ἐν αὐτῇ γὰρ αὐτῶν
τῇ ἑορτῇ κατέσχον τὸν κύριον, ὅπως πληρωθῇ ἐκεῖνο τὸ φάσκον
λόγιον· „Ἔθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς αὐτῶν,
καὶ οὐκ ἔγνωσαν“. δεῖ οὖν πενθεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, ὅτι ἐλθόντος
τοῦ κυρίου οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, ἀλλ' ἀπεσείσαντο τὴν διδασκα-
λίαν αὐτοῦ, ἀναξίους κρίναντες ἑαυτοὺς σωτηρίας.

XV. Ὑμεῖς οὖν μακάριοι, „οἱ ποτε οὐ λαός, νῦν δὲ ἔθνος
ἄγιον“ ὁυσθὲν ἀπὸ πλάνης εἰδώλων, ἀπὸ ἀγνοίας, ἀπὸ δυσσε-
βείας· „οἱ οὐκ ἡλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες“ διὰ τὴν ὑπακοὴν
τῆς καρδίας ὑμῶν. 2. ὑμῖν γὰρ ἡνοίγη ἡ πύλη τῆς ζωῆς τοῖς ἐξ

6 Ps. 73, 4. 5. — 10 I Petr. 2, 9. 10. — 12 I Petr. 2, 10.

1 ἡμέρᾳ + ἅπαντας μικροὺς τε καὶ μεγάλους· ἕως d | 2 δεῖ : διὰ b o |
νηστεῦσαι d | κατάπανσις b o | 3 χρή νηστεύειν ~ b o | 3/4 τοῦ δ. — ὄντος
> b o | 4 ἔτι ἐν αὐτῷ m p v | αὐτῶν : αὐτὸν o | 6 αὐτῶν : + σημεῖα m
p v, σημεῖα καὶ d e cf. LXX | 7 καὶ > e | καὶ οὐκ ἔγνωσαν : ante ἐν μέσῳ
m p v | καὶ οὐκ — αὐτῶν > b o | 8 ἀλλὰ b e o | 9 ἀναξίους : + βαρᾶββᾶ
d i. m. | σωτηρίας + θῦ ὑψίστου χῦ καὶ κῦ b o | 11 ὁυσθέντες h | 11/12 ἀπὸ
δυσσ. : καὶ δ. o | 13 γὰρ > o | ἡνοίγη : ἦν κοινὴ b o | τοῖς : οἱ o

22. in Evangelio] Auctor hic Ie-
sum ad Evangelium provocantem in-
ducit. Similiter Iesus in Epistula ad
Abgarum apud Eusebium H. E. I, 13, 9
Scripturam (Ioann. 20, 29) appellat. —
super interitum infidelium] Haec verba
arctissime cum dicto Domini Mt. 5, 5
coniunguntur, in Evangelio autem non
leguntur. Cum auctor ea longo ser-
moni inseruerit, quem Domino quidem
attribuit, ipse autem confinxit, ea non
ex Evangelio deperdito deprompsisse,
sed potius ad sententiam suam pro-
bandam de suo ingenio addidisse cen-
sendus est.

Trullana 692 c. 89 praecipit, ut fideles
usque ad mediam magni sabbati noctem
ieiunent. — οὐχ ὅτι δεῖ κτλ.] Cf. VII,
23, 2; VIII, 33, 1. — ἐκεῖνο μόνον

κτλ. Cf. c. 20, 16; VII, 23, 3.

20; XX, 19. Nicetas Pect. Adv.
Romanos de azymis etc.

21. ἐν αὐτῇ κτλ.] Cf. Tert. Adv.
Iud. c. 10 s. f.

XV. Ἀπαριθμησὶς προφητικῶν
προρρησέων τὸν Χριστὸν κηρυττου-
σῶν, ὧν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν ἔκβασιν
θεασάμενοι ἐκ κακονοίας ἠπίστησαν
αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ
καὶ σταυρῷ κατέκριναν τὸν τῆς δόξης
κύριον. Enumeratio prophetiarum
praedictionum, quae Christum prae-
dicant, quarum eventum Iudaei intuiti
propter malevolentiam eum esse Chri-
stum Dei non crediderunt et Dominum
gloriae ad crucem condemnauerunt. —
Sic hoc loco codex v. Reliqui libri
caput novum, cui numerum XX (κ')
praefigunt, capite sequente incipiunt.

vos, fratres ex gentibus, et aperuit aures vestras ad oboedientiam cordis, sicut dixit Dominus et salvator noster per Iesaiam prophetam: *Apparui eis, qui non quaerebant me, et inventus sum ab eis, qui non requirebant me, et dixi: ecce ego, ad gentem, quae non invocavit nomen meum.* 3. De quo ergo sic dixit, nisi de gentibus, quia nunquam cognoverunt Deum et quia idolis serviebant? 4. Postquam autem Dominus noster venit in mundum et docuit vos, vos, qui credidistis in eum, credidistis Deum unum esse, et iterum credent, qui digni sunt, usque dum impletur numerus eorum, qui
 10 salvantur, *mille milia et centena milia milium*, sicut in David scriptum est. 5. Super populum ei non credentem sic dixit: *Tota die manus meas expandi ad populum incredulum ac contradicentem, qui graditur in via non bona et ambulat post peccata sua, populum irritantem coram me.*

15 XVI. Videte igitur, quomodo populus irritaverit Dominum nostrum, in eum non credens. Ideo dicit: *Irritaverunt spiritum sanctum, et conversus est eis in inimicitiam.* 2. Et iterum alio loco de eis dicit per Iesaiam prophetam: *Terra Zabulon, terra Nephthalim, via maris, trans Iordanem, Galilaea gentium, populus, qui*
 20 *sedet in tenebris, lucem vidistis magnam, et qui sedent in tenebris et in umbra mortis, lux orta est eis.* 3. *Qui sedent in tenebris*, eos dixit, qui ex populo crediderunt in Dominum nostrum Iesum; propter caecitatem enim populi tenebrae magnae super eos effusae erant, qui videntes Iesum eum esse Christum non agnoverunt nec

3 Ies. 65, 1. — 10 Ps. 67, 18 cf. Dan. 7, 10. — 11 Ies. 65, 2. 3. — 16 Ies. 63, 10. — 18 Ies. 9, 1. 2; Mt. 4, 15. 16.

17 conversus est eis C : conversi sunt S

4. *Deum unum — qui digni sunt*] Versus fragmenta Praedicationis Petri tradita per Clementem Alex. Strom. VI, 5, 39; 6, 48 in memoriam revocat. Locus Didascaliae autem brevior est, quam ut eius auctorem ab illa scriptura dependere concludamus.

XVI, 3. *qui sedent in tenebris etc.*] Similiter Opus imperfectum in Matth. 4, 16 hom. VI haec verba de Iudaeis interpretatur. Origenes in Matth. tom. XVI, 3 (ed. Lommatzsch IV, 7) autem

populum in tenebris sedentem gentiles declarat.

3. *πλ. τοῦ ἀριθμοῦ κτλ.*] Cf. VIII, 22; I Clem. 2, 4; 59, 2.

XVI. De titulo cf. c. 15.

2. *πρὸ πάντων κτλ.*] Cf. VI, 26, 1; VII, 41, 3; VIII, 1, 10; 12, 7. 31. Constitutor nusquam quidem filium ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γεννηθέντα vel ὁμοούσιον τῷ πατρὶ appellat. Inde vero non est colligendum, eum Ari-

ἐθνῶν, οἵτινές ποτε οὐκ ἠγαπημένοι, νῦν δὲ πεφιλημένοι, „λαὸς εἰς περιποίησιν“ θεοῦ τεταγμένος τῷ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐξαγγέλλειν, περὶ ὧν εἶπεν ὁ σωτὴρ· „Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν, εἶπα· ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομά μου“. 3. μὴ ζητήσαντες γὰρ αὐτόν ποτε ἐπεζητήθητε παρ' αὐτοῦ, καὶ ὑμεῖς πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν ὑπακούσατε τῇ κλήσει αὐτοῦ, καταλείψαντες τὴν πολυθῆον μανίαν καὶ τῇ ἀληθεῖ μοναρχίᾳ προσφυγόντες, τῷ παντοκράτορι θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πλήρωμα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σωζομένων γενόμενοι, „μύριαι μυριάδες καὶ χίλιαι χιλιάδες“, ὥς ἐν τῷ Δαυὶδ γέγραπται. 4. πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ τὸν ἄπιστον λέγει· „Ὁλην τὴν ἡμέραν τὰς χεῖράς μου ἐξεπέτασα πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, τοῖς πορευομένοις ἐν ὁδῷ οὐ καλῇ, ἀλλ' ὅπισω τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, λαὸν παροξύνοντά με ἐνώπιον ἐμοῦ“.

XVI. Βλέπετε οὖν, ὅπως παρώξυνεν ὁ λαὸς τὸν κύριον, μὴ πιστεύσας αὐτῷ. διὸ λέγει· „Παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν“. 2. ἀβλεψία γὰρ αὐτοῖς κατεχύθη διὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν, ὅτι βλέποντες τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἐπίστευον αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένον, υἱὸν μονογενῆ, λόγον θεοῦ, ὃν

1 I Petr. 2, 9. — 3 Ies. 65, 1. — 10 Ps. 67, 18 cf. Dan. 7, 10. — 11 Ies. 65, 2. 3. — 16 Ies. 63, 10.

2 τῷ : τὸ h p, τοῦ b o | 3 σωτήρ : κύριος m p v, ὁ κ. e, + ἐν τῷ ἡσαΐα d (e i. m.) | 4 εἶπον b o | 6 ποτε : τότε a² | ἐπεζητήθησαν b o | 8 προσφυνάτες o, similiter saepius | τοῦ παντοκράτορος a | 9 τοῦ ἀριθμοῦ > h | 10 Δαυὶδ : δαυιδῆ b d e o | 11 γέγραπται : + πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου (Ps. 90, 7), καὶ πάλιν· τὸ ἄρμα τοῦ θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων a ex Ps. 67, 18 | τὸν pr > h m p v | τὸν ἄπιστον > b d c o | 12 τὰς > d | ἐξεπέτασα ante τὰς χεῖρας μου b d e m o p v LXX | 13 οὐ κ. : οὐκ ἀγαθῇ b o | 14 παροξύνοντα b d | μου a, ἐμῶν b, αὐτοῦ h | 15 βλέπε e | οὖν b o D : > rel | ὅπως b d h m o v : πῶς a p | παρώξυνεν + αὐτὸν b o | κύριον + τῆς δόξης d | 16 πιστεύσαντες d | 17 κατεχέθη b, κατεσχέθη o | 18/19 ἐπίστευον + αὐτῷ b | 19 Χριστὸν + τὸν υἱὸν b o | 20 αἰώνων > b m o p v | ὑπ' αὐτοῦ γεγ. > d e m p v | ὑπ' b h o : ἐξ a | γεγεννημένον h : γεννώμενον b o, γεννηθέντα a | θεοῦ d e h p

anum vel Semiarianum fuisse. Cum aequaleni apostolis se fuisse simularet et patres saeculi IV minime ignorarent,

expressionem illam recentioris aetatis esse, vocabulum Nicaenum ei vitandum erat.

perspexerunt eum, neque ex scripturis prophetarum neque ex operibus et curationibus eius. 4. Vobis autem, qui e populo in Iesum credidistis, dicimus: discite, quemadmodum testetur nobis scriptura dicens: *Viderunt lucem magnam*. Vos igitur, qui credidistis in eum, vidistis lucem magnam Iesum Christum Dominum nostrum, et iterum videbunt, qui credunt in eum. 5. *Qui vero sedent in umbra mortis*, vos estis, qui ex gentibus estis, quia in umbra mortis eratis sperantes in idololatria neque Deum cognoscentes. 6. Postquam autem apparuit nobis Iesus Christus Dominus et magister noster, vobis orta est lux, qui vidistis et exspectastis promissionem regni aeterni et abstinuistis a moribus et actionibus erroris prioris neque iterum idolis servitis, sicut servivistis, sed iam credidistis in eum ac baptizati fuistis, et *orta est vobis lux magna*. 7. Ita igitur, quoniam populus non oboedivit, tenebrae erant; oboedientia autem vestri, qui ex gentibus estis, lux est. 8. Propterea ergo precamini et orate pro eis et praesertim diebus paschae, ut orationibus vestris remissione digni fiant et convertantur ad Dominum nostrum Iesum Christum.

4 Ies. 9, 2. — 6'13 Ies. 9, 2.

1 ἔγνωσαν m p v | διὰ b h o | 2 ὅτι + μὲν b o | 3 γεννησεται d, γεννηθήσεται b m o p v | 5 υἱὸς καὶ ~ b h o | ἐδόθη a h : + ἰμὴν b d m o p v LXX | 7 θανμ. σύμβουλος > b o | ἰσχυρὸς > b o v | 9 ὑπερβ. : ὑπερ ἄλλος b o | 11 ἀκούσετε a m cf. III, 6 : ἀκούσῃτε rel | βλέπετε m : βλέψῃτε rel | 12 διό : δι' ἃ h | 15 θεόν : τὸν θ. b | ἐγνώκατε m o p v | 17 αὐτῶν a, corr a² | 20 τε : δὲ b | 21 καὶ pr > m | 23 εἰς > m p v | ἀριγέννητα b d m o p v | 24 ἀνενέργητοι b d o : ἀνενέργητα a h p v | 27 τοῦ θεοῦ > b o | 28 τὸν καρπὸν αὐτοῦ b o | δῆλον a | ὑμῖν > h | 29 ποτε οὐσιν : πιστεύουσιν m p v d i. m. | ἀπεξενωμένους o | 30 ἐκδέχσθαι b, -σθαι o | τοὺς : αὐτοὺς h | τῆς εὐγν. : post καρποὺς m p v, + τοὺς h | 32 ἐκείνοι δὲ οἱ ὑπακούσαντες > b o | ἀλλ' b h o v | ἀλλὰ ὑμεῖς μὲν : καὶ m p | ἡμεῖς d | μεταμεληθέντες : > m, + ἐκείνοι δὲ οὐκ ἀκούσαντες, μεταμεληθέντες b o | 33 ἐργάσασθαι b o | δοσχεραίνοντες a (d h ?) | 34 ἀνέργ. κατέλειψαν τὸν : ἀνενέργαστοι b o | κατέλειπον d

5. qui v. s. in umbra mortis etc.] Similiter Opus imperf. in Matth. 4, 16 hom. VI: In regione autem et umbra mortis sedebant gentiles, aut quia iniquitates mortiferas faciebant, aut quia

colebant idola et daemones, quorum cultura eos ducebat ad mortem aeternam.

* * *

5. Ps.-Ign. Magn. 1, 2.

οὐκ ἐπέγνωσαν δι' ἀπιστίαν, οὔτε διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, οὔτε μὴν διὰ τῶν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένων προφητειῶν. 3. ὅτι γὰρ ἐκ παρθένου γενήσεται, ἀνεγίνωσκον τὸ „ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· ὅτι παιδίον ἐγεννήθη, υἱὸς καὶ ἐδόθη, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, θεὸς ἰσχυρὸς ἐξουσιαστής, ἀρχὼν εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος“. 4. ὅτι δὲ διὰ κακίαν ὑπερβάλλουσιν ἀπειθήσουσιν αὐτῷ, λέγει· „Κύριε, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίον κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη“; καὶ ἐξῆς· 10 „Ἀκοῇ ἀκούετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέπετε καὶ οὐ μὴ ἴδωτε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου“ 5. διὸ ἦρθη ἀπ' αὐτῶν ἡ γνῶσις, ὅτι ἰδόντες παρείδον καὶ ἀκούσαντες οὐκ ἤκουσαν, ὅμην δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἐδόθη ἡ βασιλεία, ὅτι μὴ γινώσκοντες θεὸν διὰ τοῦ κηρύγματος πιστεύσαντες „ἔγνωτε 15 αὐτόν, μᾶλλον δὲ ἐγνώσθητε ὑπ' αὐτοῦ“ διὰ Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος καὶ λυτρωτοῦ τῶν ἐλπιζόντων ἐπ' αὐτόν. 6. μεταβάντες γὰρ ἀπὸ τῆς προτέρας ματαιοπόνου συνηθείας καὶ τῶν ἀνύχων εἰδώλων ὑπεριδόντες καὶ τῶν ἐν σκότει δαιμόνων καταφρονήσαντες, προσδραμόντες τε „τῷ φωτὶ τῷ ἀληθινῷ“ καὶ „ἐπιγνόντες“ δι' 20 αὐτοῦ „τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν θεόν“ καὶ πατέρα, κληρονόμοι τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀνεφάνητε. 7. „βαπτισθέντες“ γὰρ „εἰς τὸν τοῦ κυρίου θάνατον“ καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, „ὡς ἀρτιγενῆ βρέφη“ ἀνενέργητοι πρὸς πᾶσαν ἁμαρτίαν ὀφείλετε εἶναι· „οὐ“ γάρ „ἐστὲ ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ ἀγοράσαντος ὑμᾶς“ τῷ ἑαυτοῦ αἵματι. 25 8. περὶ γὰρ τοῦ ποτε Ἰσραὴλ εἶπεν ὁ κύριος διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ὅτι „ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς“, δηλαδὴ ὅτι ὅμην τοῖς ποτε οὖσιν ἀπεξενωμένοις αὐτοῦ μακρὰν δούς τὴν βασιλείαν, ἐκδέχεται τοὺς τῆς εὐγνωμοσύνης καρπούς. 9. ὑμεῖς γὰρ ἐστε 30 οἱ ποτε ἀποσταλέντες εἰς τὸν ἀμπελῶνα καὶ μὴ ὑπακούσαντες, ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὑπακούσαντες· ἀλλὰ ὑμεῖς μὲν μεταμεληθέντες ἐπὶ τῇ ἀντιλογίᾳ ἐργάζεσθε ἐν αὐτῷ νῦν, οἱ δὲ δυσχεράναντες ἐπὶ ταῖς ἑαυτῶν συνθήκαις οὐ μόνον ἀνέργαστον κατέλειψαν τὸν

3 Ies. 7, 14. — 5 Ies. 9, 6. — 9 Ies. 53, 1. — 11 Ies. 6, 9. 10. — 13 Mt. 21, 43. — 15 Gal. 4, 9. — 20 Ioann. 1, 9. — Ioann. 17, 3. — 22 Rom. 6, 3. — 23 I Petr. 2, 2. — 24 I Cor. 6, 19. 20. — 27 Mt. 21, 43. — 30 Mt. 21, 28. 29.

XVII. Oportet igitur, fratres, dies paschae vos accurate inquirere et ieiunium vestrum facere cum omni diligentia. Incipite vero, cum fratres vestri, qui e populo sunt, pascham faciunt, quoniam Dominus ac magister noster, postquam pascha nobiscum
 5 comedit, traditus est a Iuda post hanc horam et confestim incipiebamus lugere, quia a nobis ablatum erat. 2. Iuxta numerum lunae secundum computationem nostram, secundum computationem Hebraeorum fidelium, decima lunae, secunda sabbati congregati sunt ac venerunt sacerdotes et seniores populi in atrium
 10 Caiphae principis sacerdotum et consilium inierunt, ut tenerent Iesum et occiderent. At timebant dicebantque: *Non in die festo, ne tumultus fiat in populo.* Omnes enim ei adhaeserunt ac prophetam eum habuerunt propter miracula curationis, quae faciebat in medio eorum. 3. Iesus autem in illa die in domo Simonis
 15 leprosi erat et nos una cum eo, et exposuit nobis, quae ei eventura erant. 4. Iudas autem clam egressus est a nobis, sperans se Dominum decepturum esse, et profectus ad domum Caiphae, ubi congregati erant principes sacerdotum ac seniores, dixit eis: *Quid mihi dabitis, et ego vobis eum tradam occasione data?* Illi autem
 20 constituerunt dederuntque ei triginta argenteos. 5. Et dixit eis: Parate adulescentes armatos propter discipulos eius, ut nocte, cum egressus fuerit in locum desertum, veniam vos ducturus. Et paraverunt adulescentes, atque prompti erant eum comprehendere; Iudas vero *opportunitatem quaerebat, ut eum traderet.* 6. Propter
 25 catervas autem universi populi, quae ex omni civitate et ex omnibus vicis advenerant in templum, ut pascham facerent in Ierusalem, consilium ineuntes sacerdotes et seniores iusserunt ac decreverunt, ut statim festum fieret, ut sine tumultu comprehenderent eum. Hierosolymitae enim occupati erant immolatione et comestione

11 Mt. 26, 5. — 12 Mt. 21, 46. — 14 Mt. 26, 6. — 18 Mt. 26, 15. — 24 Mt. 26, 16. — 27 Mt. 26, 5.

XVII, 1. *incipite etc.*] Laudat locum Epiphanius H. 70 c. 10; cf. Testimonia.

3. *in illa die*] i. e. in decima lunae, secunda sabbati, cf. v. 1. Ioannes 12, 1 Iesum Bethaniam venisse refert *πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα*, quae verba

nonnulli recentiorum de decima lunae et secunda sabbati interpretantur. Cf. Hilgenfeld, *Der Paschastreit* 1860 p. 222. Plerique autem Iesum paulo prius Bethaniae fuisse censent. Cf. Belser, *Geschichte des Leidens und Sterbens des Herrn* 1903 p. 21—23.

ἀμπελῶνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ κυρίου τοῦ ἀμπελῶνος ἀπέκτειναν, ὃν μὲν λίθοις, ὃν δὲ ξίφει, καὶ τὸν μὲν ἐπισαν, τὸν δὲ ἔνδον ἐν τῷ ἱερῷ ἀνείλον „μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου“. ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸν „τὸν κληρονόμον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος ἐκβαλόντες ἀπέκτειναν“. 10. καὶ παρ' αὐτοῖς ὡς λίθος 5 ἄχρετος ἀπεβλήθη, παρ' ὧν δὲ ὡς ἀκρογωνιαίος ἐδέχθη· διὸ λέγει περὶ ὧν „Λαός, ὃν οὐκ ἔγνω, ἐδούλευσέν μοι, εἰς ἀκοήν ὅτιον ὑπῆκουσέν μου“.

XVII. Δεῖ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, τοὺς τῷ τοῦ Χριστοῦ ἐξηγορασμένους τιμῷ αἵματι, τὰς ἡμέρας τοῦ πάσχα ἀκριβῶς ποιεῖσθαι 10 μετὰ πάσης ἐπιμελείας μετὰ τροπὴν ἰσημερινήν, ὅπως μὴ δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐνὸς παθήματος μνείαν ποιῆσθε, ἀλλὰ ἅπαξ τοῦ ἔτους τοῦ ἁπλῆς ἀποθανόντος, μηκέτι παρατηρούμενοι μετὰ Ἰουδαίων ἐορτάζειν. 2. οὐδέμια γὰρ κοινωνία ἡμῖν νῦν πρὸς αὐτούς· πεπλάνηται γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψῆφον, ἣν νομίζουσιν ἐπιτελεῖν, 15 ὅπως πανταχόθεν ὧσιν πεπλανημένοι καὶ τῆς ἀληθείας ἀπεσχοι-

1 Mt. 21, 35. — 2 Hebr. 11, 37. — 3 Mt. 23, 35. — 4 Mt. 21, 39. — 5 Mt. 21, 42. — 7 Ps. 17, 44. 45. — 14 II Cor. 6, 15.

2 ὃν . . ὃν : τὸν . . τὸν b o | λίθοις a², λίθους a | 3 ἐν τῷ ἱερῷ : τοῦ ἱεροῦ b d o | ἀνείλαν b o | 4 ἔξω > b | 5 ἐκβαλόντες : ἐμβ. o, ἐκβαλλόντες h, βαλόντες m p v, > b | αὐτοῖς + μὲν b d o | 6 ἄχρετος b o | ἡμῶν b o, ὧν d | 7/8 εἰς — μου > d m p v | 9 ἡμᾶς d | τοῦ > h | 10 τιμῷ post Χριστοῦ a, τιμ. αἵματι ante τοῦ Χρ. m p v | 11 τροπὴν : ad hanc vocem d i. m. exhibet colore rubro scriptum τροπὴ ἰσομερινὴ ἐστὶ μτ (= μαρτίον) καὶ | 12 ποιῆσθε m : ποιεῖσθε h v, ποιεῖσθαι a p, ποιήση d, ποιήσει b o | ἀλλ' b d m p v | 13 μηκέτι + δὲ a | 14 νῦν > p | 14.15 πεπλάνηται: adnotat d i. m. colore rubro ἐν τοῖς 19 κύκλοις τῆς Σ φάσκουσιν ἢ τς προ ἡμῶν ἐν ἔτει (?) ἐβδομάδα εὐρίσκεισθαι | 15 ἣν > b o

4. occasione data] Haec verba desunt in S. Scriptura. Fortasse non auctoris sunt, sed Syri interpretis, qui etiam vocem πεφορτισμένοι Mt. 11, 28 redere solet verbis: oneribus magnis (vel: gravibus) onerati. Cf. I, 6, 10; II, 34, 8; VI, 22, 6.

* * *

XVII. Ὅπως ὀφείλει γίνεσθαι τὸ πάσχα (+ καὶ τότε, καὶ ὅτι οὐ δεῖ μετὰ Ἰουδαίων ἐορτάζειν d r v). Quo-

modo pascha debeat celebrari (et quando, et quod non oporteat cum Iudaeis festum agere).

1. μετὰ τροπὴν ἰσημερινήν κτλ.] Cf. can. ap. 7. Aequinoctium vernale in festo paschae celebrando terminus anni est, quo non observato fit, ut festum bis anno peragatur. Etiam Constantinus M. Epist. de festo paschae (Socr. H. E. I, 9) monet, ne festum cum Iudaeis neque bis anno fiat.

- paschae, et populus extraneus universus nondum venerat, quoniam deceperant eos de diebus, ita ut vituperarentur apud Deum, quod in omni re errabant. 7. Propterea tribus diebus ante tempus pascham fecerunt, undecima lunae, tertia sabbati. Dixerunt enim:
- 5 Quia universus populus errat post eum, nunc tempore opportuno comprehendamus eum ac postea, cum omnis populus advenerit, occidamus eum coram omnibus, ut hoc plane cognoscatur ac populus universus se convertat ab eo. 8. Itaque nocte, illucescente quarta sabbati, tradidit eis Dominum nostrum, mercedem vero
- 10 dederunt Iudae decima mensis, secunda sabbati. Propterea apud Deum reputati sunt ut qui secunda sabbati eum comprehenderunt, quia secunda sabbati consilium inierunt, ut eum comprehenderent et occiderent, et perfecerunt iniquitatem suam in parasceve, sicut dixit Moses de pascha ita: *Vobis observandum est a decima usque*
- 15 *ad decimam quartam, et tunc sacrificabit pascham omnis Israel.*

XVIII. Propterea a decima, quae est secunda sabbati, diebus paschae ieiunabitis atque pane et sale et aqua solum utemini hora nona usque ad quintam sabbati; parasceven tamen et sabbatum integrum ieiunate, nihil gustantes.

- 20 XIX. Congregati estote in unum et insomnes ac vigilantes totam noctem precantes ac orantes et legentes Prophetas et Evan-

4 Ioann. 12, 19. — 14 Exod. 12, 3. 6.

7. *tribus diebus ante tempus*] sc. ante decimam quartam lunae, quae v. 8 tempus paschae designatur. Epiphanius H. 51 c. 26 de duobus diebus loquitur. Cf. Testimonia.

XVIII. *diebus paschae etc.*] Laudat locum Epiphanius H. 75 c. 6; cf. Test.

3. *Ἀνίστρος*] in Syria appellatur mensis Martius. Cf. Chrysost. In diem nat. Iesu Chr. hom. c. 5 (ed. Bened. II, 362). Aequinoctium vernale igitur circa annum 400 in Syria ad diem XXII Martii referebatur, Alexandriae ad diem XXI, Romae ad diem XVIII.

XVIII. *Διάταξις περὶ τῆς μεγάλης τοῦ πάσχα ἑβδομάδος.* Constitutio de magna paschae hebdomade.

1. *οἶνον δὲ καὶ χορῶν κτλ.*] Inde apparet, tempore Constitutoris esum carnum quadragesima proprie dicta etiam licitum fuisse, cum alioquin hebdomadi sanctae non fuisset interdicendus.

2. *τὴν μ. παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον κτλ.*] His diebus Christianos plures omni ex parte ieiunavisse testantur etiam Irenaeus apud Eus. H. E. V, 24, 12, Dionysius Alex. Epist. ad Basilidem c. 1, Epiphanius Expos. fid. c. 21, qui autem de pluribus quoque ieiuniorum continuorum diebus loquuntur, de tribus, quatuor vel sex. — *νυκτός*] sc. hebdomadis sabbatum sequentis. — *καὶ τὸ σάββατον*] Graeci ieiunium sabbati sancti teste Didascalia

νισμένοι. 3. ὑμεῖς δὲ φυλάσσεσθε ἀκριβοῶς τὴν ἰσημέριον τροπὴν τῆς ἑαρινῆς ὥρας, ἣτις γίνεται εἰκάδι δευτέρα τοῦ δωδεκάτου μηνός, ὅς ἐστι Δύστρος· ἐπιτηροῦντες ἕως εἰκάδος πρώτης σελήνης, ὅπως μὴ ἐν ἑτέρα ἑβδομάδι ἐμπέσοι ἢ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης, καὶ πλάνης γενομένης ἀγνοία δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπιτελέ- 5 σωμεν τὸ πάσχα, ἢ ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ ἑορτάσωμεν τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναστάσιμον ἡμέραν, ἀλλ' ἐν κυριακῇ μόνῃ.

XVIII. Ἐν ταῖς ἡμέραις οὖν τοῦ πάσχα νηστεύετε, ἀρχόμενοι ἀπὸ δευτέρας μέχρι τῆς παρασκευῆς καὶ σαββάτου, ἕξ ἡμέρας, μόνον χρῶμενοι ἄρτον καὶ ἅλῃ καὶ λαχάνοις καὶ ποτῶ ὕδατι, οἶνον 10 δὲ καὶ κρεῶν ἀπέχεσθε ἐν ταύταις· ἡμέραι γὰρ εἰσι πένθους, ἀλλ' οὐχ ἑορτῆς. 2. τὴν μέντοι παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον ὁλόκληρον νηστεύσατε, οἷς δύναμις πρόσσεστιν τοιαύτη, μηδενὸς γενομένοι μέχρις ἀλεκτοροφωνίας νυκτός· εἰ δέ τις ἀδυνατεῖ τὰς δύο συνάπτειν ὁμοῦ, φυλάσσεσθω καὶ τὸ σάββατον. λέγει γάρ 15 πού αὐτὸς ὁ κύριος περὶ ἑαυτοῦ φάσκων· „Ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις“.

XIX. Ἐν ταύταις οὖν ἤρθῃ ἀφ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν ψευδωνύμων Ἰουδαίων καὶ σταυροῦ προσεπάγη „καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη“.

16 Mc. 2, 20; Luc. 5, 35. — 19 Ies. 53, 12; Mc. 15, 28.

1 ὑμεῖς κτλ. : inscripsit hanc sectionem ο περὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ οἱ δεῖ νηστεύειν διπλῶς αὐτὰς 2 εἰκ. δευτέρα m p v : d. καὶ εἰκάδι b d o, κβ a, δεκάτῃ δευτέρα εἰκ. h | δευτέρα : + πρώτη ἐν α d i. m. | 3 ὅς ἐστι : ἐστι δὲ b o | δύστρος a, corr a², d i. m. colore rubro δύστρος ὁ μάρτιος λέγεται κατὰ ἀσκαλιωίτους καὶ μακεδόνας· ἐστι δὲ ιβ κατὰ ἀθηναίους | πρώτης (μῆας πρ. h) καὶ εἰκάδος b d h o, εἰκάδι πρώτη m p v, d i. m. col. rubro μετὰ κα σελ ἢ (= ἡ) πρὸ ιε ἢ πρὸ κβ μαρτίου ἢ μετὰ κε ἀπριλλίου χριστιανῶν πάσχα οὐχ εὐρέθη ποτέ | 4 ἐμπέσει b, -ση m o | 5 σελήνης : ἑαρινῆς ο γενομένης : γιν. a, + ἐν h | 6 ἑορτάσωμεν d | 7 Χριστοῦ > a | ἐν + τῇ b o | 9 ἕξ ἡμέρας > d m p v | 10 ἅλατι m v, ἄλλατι p | ποτῶ > b o οἶνω b o | 11 ταύταις + ταῖς ἡμέραις m p v | 14 γεννάμενοι b o | 15 ὁμοῦ > m p v | φυλάττεσθω h | 16 αὐτὸς : ὁ αὐτὸς d, > a b o | ὁ > d | 17 νυμφίος + τότε b h o | νηστεύσουσιν a, corr a² | 18 ὑμῶν h | 19 ἀνόμων + Ἰουδαίων o

iam saeculo III maxime inculcabant. Similiter saeculis posterioribus, idque eo magis, cum post saeculum IV illud sabbatum unicum toto anno esset, quo ieiunabant. Cf. Balsamon ad synodum Trull. c. 89. Contra Latini ieiunium

parasceves sanctae pluris aestimant. — λέγει κτλ.] Cf. Didasc. c. 12, 6.

XIX. Περί τῆς παννυχίδος τοῦ μεγάλου σαββάτου καὶ περὶ τῆς ἀναστάσιμον ἡμέρας. De pervigilio magni sabbati et de die resurrectionis.

gelium et Psalmos cum timore ac tremore et diligenti supplicatione usque ad horam noctis post sabbatum tertiam, et tunc solvite ieiunium vestrum. 2. Ita enim ieiunavimus et nos, cum pateretur Dominus noster, in testimonium trium dierum, et vigilavimus
 5 precantes et orantes ob interitum populi, quoniam errantes non confitebantur salvatori nostro. 3. Ita et vos orate, ne Dominus recordetur culpa eorum usque ad finem propter dolum, quem commiserunt in Domino nostro, sed ut eis det locum paenitentiae et conversionis et remissionem impietatis. 4. Nam ille, qui gentilis
 10 erat et e populo alieno, Pilatus iudex, operibus iniquitatis eorum non consensit, sed aqua accepta lavit manus dicens: *Innocens ego sum a sanguine huius viri*; populus vero respondens dixit: *Sanguis eius super nos et filios nostros*. 5. Et imperavit Herodes, ut crucifigeretur, et passus est Dominus noster pro nobis in parasceve.

8 Hebr. 12, 17. — 11 Mt. 27, 24. — 12 Mt. 27, 25.

XIX, 4. *Herodes*] Non Pilatum, sed Herodem Iesum condemnasse etiam Evangelium Petri v. 2 tradit, et auctor Didascaliae idem referens fortasse hanc scripturam secutus est. Idem sentire videtur Ps.-Origenes in Dialogo de recta fide, Migne PG 11, 1832, scribens: *εἰ δοκῇσιν καὶ οὐκ ἀληθεῖα πέπονθε, δοκῇσιν καὶ Ἡρώδης δικάζει, δοκῇσιν καὶ Πιλάτος ἀπονίπτεται τὰς χεῖρας κτλ.*

2. *ὥς καὶ ἡμεῖς κτλ.*] Innocentius Ep. ad Decentium c. 4: Nam utique constat apostolos biduo isto in tristitia et in moerore fuisse et propter metum Iudaeorum se occuluisse; quod utique non dubium est in tantum eos ieiunasse biduo memorato, ut traditio ecclesiae habeat, isto biduo sacramenta penitus non celebrari. — *ἐν ἡμέρῃ ἢ ἐσπέραν*] Illud terminum, quem etiam Socrates H. E. V, 22, nonnullos observasse testatur, iam Didascaliam habet; hunc Constitutor addidit tanquam hominibus religiosioribus magis convenientem et suo tempore usitati-

orem, nec tamen eum omnino observandum esse dixit. Cf. Ambros. De Elia et ieiunio c. 10; Basil. M. De ieiunio hom. I, 10; Chrysost. In Genes. hom. IV, 7; hom. VIII, 8; Paschas. inter Leonis ep. 3 c. 3. — *ἀπὸ δὲ ἐσπέρας π. μ. ἀλεκτ.*] Cum terminus *μέχρις ἀλεκτοροφωνίας* non diei, sed horae respondeat, apparet, non *ἀπὸ δευτέρας*, i. e. a secundo die, legendum esse, quamquam verba ab omnibus testibus uno excepto traduntur. Verba δὲ *ἐσπέρας* facile *δευτέρας* legi poterant, eo facilius, cum verba *ἀπὸ δευτέρας* c. 18, 1 locum obtineant, et si pro vespera substituebatur secundus dies, vox *πέμπτῃς*, i. e. quinti diei, delenda erat. Inde autem a vespera quinti diei usque ad galli cantum ieiunium solvi posse Constitutor dicere videtur respiciens ieiunium severum, quod parasceve et sabbato observandum erat. Ceteroquin textum dubium esse haud nego.

3. *ἀγρυπνοῦντες*] De pervigilio paschae cf. Epiph. Expos. fid. c. 21; Lactant. Instit. VII, 19, 3; Hieron. Ad Matth. 25, 6.

2 (XIX). διὸ παραινοῦμεν καὶ ὑμῖν νηστεύειν ταύτας, ὡς καὶ ἡμεῖς
 ἐνηστεύσαμεν ἐν τῷ ληφθῆναι αὐτὸν ἀφ' ἡμῶν, ἄχρις ἐσπέρας·
 ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ταῖς πρὸ τῆς παρασκευῆς ἐνάτην ὥραν ἢ
 ἐσπέραν ἕκαστος ἐσθίειτω, ἢ ὅπως ἂν τις δύνηται, ἀπὸ δὲ ἐσπέρας
 πέμπτης μέχρις ἀλεκτοροφωνίας ἀπονησιζόμενοι. 3. ἐπιφωσ- 5
 κοῦσης μιᾶς σαββάτων, ἣτις ἐστὶ κυριακή, ἀπὸ ἐσπέρας ἕως
 ἀλεκτοροφωνίας ἀγρυπνοῦντες καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
 συναθροιζόμενοι γοηγορεῖτε, προσευχόμενοι καὶ δεόμενοι τοῦ θεοῦ
 ἐν τῇ διανυκτερεύσει ὑμῶν, ἀναγινώσκοντες τὸν Νόμον, τοὺς Προ-
 φήτας, τοὺς Ψαλμοὺς μέχρις ἀλεκτρυνόνων κραυγῆς· καὶ βαπτί- 10
 σαντες ὑμῶν τοὺς κατηγουμένους καὶ ἀναγνόντες τὸ Εὐαγγέλιον
 ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ καὶ προσλαλήσαντες τῷ λαῷ τὰ πρὸς
 σωτηρίαν, παύσασθε τοῦ πένθους ὑμῶν καὶ δεήθητε τοῦ θεοῦ
 ἐπιστραφῆναι τὸν Ἰσραὴλ καὶ λαβεῖν αὐτὸν τόπον μετανοίας καὶ
 τῆς ἀσεβείας ἄφεσιν· 4. ὅτι ὁ μὲν ἀλλόφυλος κριτῆς νιψάμενος 15
 τὰς χεῖρας εἶπεν· „Ἀθρόος εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου
 τούτου, ὑμεῖς ὤψεσθε“, ὁ δὲ Ἰσραὴλ ἐπεβόησεν· „Τὸ αἷμα αὐτοῦ
 ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν“, καὶ Πιλάτου εἰπόντος· Τὸν
 βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; αὐτοὶ ἐπεβόων· „Οὐκ ἔχομεν βασιλέα
 εἰ μὴ καίσαρα· σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν· πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν 20
 ἐαυτὸν βασιλέα ἀντιλέγει τῷ καίσαρι, καὶ ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς,
 οὐκ εἶ φίλος τοῦ καίσαρος“. 5. καὶ Πιλάτος ὁ ἡγεμὼν καὶ Ἡρώδης
 ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσεν αὐτὸν σταυρωθῆναι, καὶ πληροῦται τὸ

14 Hebr. 12, 17. — 16 Mt. 27, 24. — 17 Mt. 27, 25. — 19 Ioann.
 19, 15. 6. 12.

1 καὶ : ante παραινοῦμεν b, > o s | ταύτας a b o An : ἐν ταύταις
 d h m p s v | 2 ληφθῆναι a h : ἀναληφθῆναι b d o p s v | μέχρις a | 3 πρὸ
 τῆς : πρώτης m | ἐνάτην a b : ἐνάτη rel | ὥραν a : ὥρα rel | ἢ > h | 4 ἐσπέρα
 m p s v | δύναται b o, δύναιτο d s | 4/5 ἀπὸ — ἀπονησιζόμενοι : τῷ δὲ
 σαββάτῳ μέχρις ἀλεκτοροφωνίας παρατείνοντες ἀπονησιζέσθαι Ottobonianus
 442 i. m., quae verba etiam Turrianus i. m. exscripsit praemittens ἐν ἄλλῳ |
 δὲ ἐσπέρας πέμπτης á : δευτέρας b d h m o p s v A An | 5/7 ἀπονηστ. —
 ἀλεκτοροφωνίας > o, etiam a i. t., sed addidit i. m. | 5 ἀπονησιζόμενος
 b m, -ζομένη h | 5/6 ἐπιφωσκούσης > h | 6 κυριακῆς s | 7 καὶ > b o |
 αὐτῷ a, corr. a² | 7/8 τῇ . . . γοηγορεῖτε > b o | 8 τῷ θεῷ b o | 10 ἀλεκ-
 τρυνόνος b o | 11 ὑμῶν > b o | κατηγουμένους + ὑμῖν b o | 12 ἐν sec > a |
 15 ὁ > b o | 17 ἐβόησε d m p v | 19 ἐπεβόησαν d, ἀνεβόουν b o | 20 καί-
 σαρα a b h o A : + καὶ πάλιν ἐπεβόησαν d m p v | 21 αὐτῶν b | 21, 22 καὶ
 ἐὰν — καίσαρος > o | 22 Ἡρώδης post βασιλεὺς h m p v | 23 ἐκέλευσεν
 a h o : -σαν b m p v

6. Maxime igitur oportet vos ieiunare in parasceve et sabbato et vigilare atque attentos esse in sabbato et legere Scripturas et Psalmos et precari et orare pro eis, qui peccaverunt, et expectare ac sperare in resurrectionem Domini nostri Iesu usque ad horam
 5 tertiam in nocte post sabbatum. 7. Et postea offerte sacrificia vestra, et tunc manducate et laetamini ac gaudete et exsultate, quoniam pignus resurrectionis nostrae Christus resurrexit, *et hoc vobis legitimum esto perpetuo usque ad consummationem saeculi.*
 8. Namque eis, qui non credunt in salvatorem nostrum, mortuus
 10 est, quia spes, quam habent in eum, mortua est; vobis autem, qui creditis, Dominus ac redemptor noster resurrexit, quia spes, quam habetis in eum, immortalis ac viva est in saecula. 9. Ieiunate ergo in parasceve, quia illa die populus se ipsum occidit, salvatorem nostrum crucifigens; et iterum in sabbato, quia in eo requievit
 15 Dominus noster. 10. Haec est dies, qua quam maxime ieiunare debetis, sicut et beatus Moses horum omnium propheta iussit. Quoniam enim scivit per spiritum sanctum ac iussus erat a Deo omnipotenti, qui sciebat, quid populus filio ipsius dilecto Iesu Christo facturus esset — sicut et tunc denegaverunt eum per
 20 Mosem eique dicebant: *Quis te constituit principem et iudicem super nos?* — propterea iam pridem devinxit eos luctu sempiterno, segregans eos eisque imponens sabbatum; erant enim luctu digni, quippe qui vitam suam denegaverunt et in vivificatorem suum manus intulerunt atque in mortem eum dederunt. Propterea iam
 25 multo ante eis imposuit luctum de interitu eorum.

XX. Videamus autem et animadvertamus, fratres, multos homines in luctu suo sabbatum imitari, iterum eos, qui sabbatum observant, luctum imitari. 2. Lugens enim lucernam non accendit: neque populus sabbato propter mandatum Mosis, quod ipsis sic

7 Exod. 12, 24. — 20 Exod. 2, 14.

XX. *Πρόφρησις προφητείας περὶ Χριστοῦ τοῦ κυρίου (θεοῦ α).* Praedictio prophetiae de Christo Domino.

1. *ἐν ᾧ πτλ.*] Itaque Graeci dominicam primam post pascha *κυριακὴν τοῦ θωμᾶ* appellant. Latini eam vocant dominicam in albis. Infra VIII, 33 Constitutiones etiam praecipunt, ut

servi per totam hebdomadam paschalem ferientur.

2. Ps.-Ign. Magn. 11, 3. — *ἀναλήψεως*] Primas homilias hoc festo pronuntiatas debemus Gregorio Nyseno et Chrysostomo. Augustinus Ep. 54 c. 1 festum ubique celebrari testatur. Cf. Socr. H. E. VII, 26.

φάσκον λόγιον· „Ἰνατί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;
παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ
τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ“, καὶ
 „ἀπέθρῖψαν“ τὸν ἀγαπητὸν „ὥσει νεκρὸν ἐβδελυγμένον“. 6. καὶ
 αὐτοῦ σταυρωθέντος τῇ παρασκευῇ καὶ ἀναστάντος ἐπιφωσκούσης 5
 κυριακῆς, ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἣ λέγουσα· „Ἀνάστα, ὁ θεός, κρίνον
τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν“, καὶ
 πάλιν· „Νῦν ἀναστήσομαι, λέγει κύριος, θήσομαι ἐν σωτηρίῳ καὶ
παρρησιάσομαι ἐν αὐτῷ“, καί· „Σὺ δέ, κύριε, ἐλέησόν με καὶ
ἀνάστησόν με, καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς“. 7. διὰ τοῦτο οὖν καὶ 10
 ὑμεῖς, ἀναστάντος τοῦ κυρίου, προσενέγκατε τὴν θυσίαν ὑμῶν,
 περὶ ἧς ὑμῖν διετάξατο δι' ἡμῶν λέγων· „Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν
ἐμὴν ἀνάμνησιν“, καὶ λοιπὸν ἀπονηστεύετε, ἐνφραϊνόμενοι καὶ
 ἐορτάζοντες, ὅτι ἀρραβὼν τῆς ἀναστάσεως ὑμῶν Ἰησοῦς ὁ Χρι-
 στὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, „καὶ τοῦτο ὑμῖν ἔστω νόμιμον αἰώνιον 15
ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, μέχρις ἂν ἔλθῃ ὁ κύριος“. 8. Ἰου-
 δαίοις γὰρ ὁ κύριος ἔτι τέθνηκεν, Χριστιανοῖς δὲ ἐγήγερται, τοῖς
 μὲν δι' ἀπιστίαν, τοῖς δὲ διὰ πληροφορίαν, ὅτι ἡ εἰς αὐτὸν ἐλπίς
 ἀθάνατος ζωὴ καὶ αἰώνιος.

XX. Μετὰ δὲ ὀκτὼ ἡμέρας ἔστω ὑμῖν πάλιν ἐορτὴ τιμία 20
 αὕτη ἡ ὁδόγη, ἐν ᾗ δυοπιστοῦντα ἐμὲ Θωμᾶν ἐπὶ τῇ ἀναστάσει
 ἐπληροφόρησεν, δείξας μοι τοὺς τύπους τῶν ἡλίων καὶ τῆς λόγχης
 ἐν τῇ πλευρᾷ τὴν τρώσιν. 2. καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης κυριακῆς
 ἀριθμήσαντες τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἀπὸ κυριακῆς μέχρι πέμπτης
 ἐορτάσατε τὴν ἐορτὴν τῆς ἀναλήψεως τοῦ κυρίου, καθ' ἣν πλη- 25

1 Ps. 2, 1. 2. — 4 Ies. 14, 19. — 6 Ps. 81, 8. — 8 Ps. 11, 6. —
 9 Ps. 40, 11. — 12 Luc. 22, 19; I Cor. 11, 24. — 15 Exod. 12, 24. —
 16 I Cor. 11, 26. — 21 Ioann. 20, 25. — 24 Act. 1, 3.

3 αὐτοῦ : αὐτῶν b o | 4 ὥσει b d m o p v : ὥς a h LXX | 6 κυρια-
 κῆς : τῆς x. m p v | 7 τὴν γῆν > h | 8 νῦν > a | σωτηρίῳ : κυρίῳ o | 8/9 καὶ
 π. ἐν αὐτῷ a b d o : > h m p v A | 9 δέ > b o | 10 διὰ κτλ. inscripsit o
 περὶ τῆς ἀναστασίμου ἡμέρας | 11 προσενέγκωμεν b o | 14 ἀρραβὼν a b
 o v : ὁ ἀρρ. d h p | ὑμῶν a d h o : ἡμῶν b m p v A | ὁ > b | 15 ἔστιν
 b o | 16 ἄχρις d p v | 16/17 Ἰουδαίοις + μὲν b o | 17 ἔτι τέθνηκεν ~ b o |
 18 ἡ > o | 19 καὶ : ante ζωὴ d m p v, > b o | 20 πάλιν ὑμῖν (ἡ. b) ἔστω
 b o | τιμία : μία b o | 21 αὕτη d m p v | ἡ > b d o | ᾧ : ὦ b o | 23 ἐπὶ
 τὴν πλευρᾷ h | ἐν — τρώσιν : ἐνῇ (= ἐν ᾧ) τὴν πλευρᾷ ἐτρώθη b o |
 24 ἀριθμ. — κυριακῆς > b o | ἄχρι b d m o p v | πέμπτης a | 25 ἐορτάζετε
 d p v

- ab eo datum est. 3. Lugens non lavatur: nec populus sabbato.
 4. Lugens non parat mensam: nec populus sabbato, sed vespere
 parant et imponunt sibi, luctu menti ipsorum obversante, qui manus
 inlaturi erant in Iesum. 5. Lugens neque opus facit neque loquitur,
 5 sed sedet in tristitia: ita etiam populus sabbato; dictum est enim
 populo de luctu sabbati sic: *Non moveas pedem tuum ad faciendum
 opus, nec loquaris verbum ore tuo.* 6. Quis ergo testatur, sabbato
 eis luctum esse? Scriptura testatur dicens: *Deinde planget populus,
 familia adversus familiam, familia domus Levi seorsum et mulieres*
 10 *eorum seorsum, domus Iudae seorsum et mulieres eorum seorsum,*

1 Exod. 16, 23; 35, 3. — 4 Exod. 16, 29. — 6 Ies. 58, 13. — 8 Zach.
 12, 12. 13.

2 θεὸν + αὐτοῦ h | 3 ἕως ἄν : ἄχρι p v | ἄν > d | 6 καὶ > h |
 7 νῦν > m p v | 8 ἑαυτοὺς d p v | 9 τοῦ + ἐννάτου d h, ἐνν. λῶον b o |
 μηνὸς Γορπ. ∞ b d o | 10 ἐν > d | οἷς : ᾧ b o | 11 κύριος : ὁ κ. b, > d |
 12 διαφοραῖς d | οὕτως a o, corr a² | 14 ἔδειξεν a h A : ἔδωκεν b d o p v
 LXX | Ἰακώβ : ἰωβ o | 15 μετὰ + δὲ b o | τοῦτο a h LXX | τῆς > m |
 16 ὅτε h | ἀναγνώσιν + τότε b o | 16/17 κόπονται o | 18 ἐπὶ d | γινο-
 μένην h, γενησομένην d | 19 ποιοῦσιν p, ποιῶντες m v | αὐτοῖς h | 22 εἰς :
 πρὸς m p | κύριος + ἡμῶν h | Ἰησοῦς + ἡσ b | 24 ἐκεῖνος d p | ὑφίχει h,
 ἐπέχεεν b d o p | 26 κριτὴν + εἶναι p v | νεκρὸν m | 27 τοῦτον h m o p v :
 τούτου b, τούτω a d | 28 πῦρ : ante παρὰ κ. a, + καὶ θεῖον b o | 30 Ἀβραάμ :
 ὁ ἄβ. b | 31 ἐθεάσατο b o, θεασάμενος m p | ἐν + τῷ h | 32 λέγει b o |
 ἡμῖν b | 33 ἡμῶν o | 34 ἄν μή : οὐ μή b o

XX, 3—7. Moses Israelitis praecipit
 Exod. 16, 23, ne sabbato operentur
 vel coquant; Exod. 16, 29, ne egre-
 dianter de loco suo (ad mannam col-
 ligendam), sed unusquisque apud se
 maneat; Exod. 35, 3, ne succendant
 ignem in habitaculis (ad cibum paran-
 dum). Auctor Didascaliae etiam dicit,
 Iudaeos sabbato non lucernam accen-
 dere neque lavare. Qui ritus in S.
 Scriptura non commemorantur, facile
 autem ex illis mandatis exoriri poterant.
 Cf. Orig. De principiis IV, 17; Selecta
 in Exodum 16, 23 ed. Bened. II, 125;
 In Num. hom. 23 c. 4 ib. II, 358; In
 epist. ad Romanos VI, 12 ib. IV, 588,

ubi Iudaeorum traditiones de sabbato
 notantur. * * *

3. δεκάτη τ. μ. Γορπιαίου] Con-
 stitutor aliud festum inserit ac Didas-
 calia, festum expiationum, quod cele-
 brabatur decima septimi mensis vel
 Septembris et quo Iudaeis animas af-
 fligere seu ieiunare praecipitur Lev.
 16, 29; 23, 27; Num. 29, 7. Sub finem
 versus autem illud festum cum altero
 confunditur. Mensis Lous, quem co-
 dicēs b o mēsi Gorpieao praemittunt,
 apud Syro-Macedones idem erat cum
 mense Augusto et a Syris Ab appella-
 batur. Cf. Ideler, *Lehrbuch der Chrono-
 logie* 1831 p. 180.

ρώσας πᾶσαν οἰκονομίαν καὶ διάταξιν ἀνῆλθεν πρὸς τὸν ἀποστεί-
 λαντα αὐτὸν θεὸν καὶ πατέρα, καθίσας ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως
 καὶ περιμένων, ἕως ἂν τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας
 αὐτοῦ. ὅς καὶ ἐλεύσεται ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μετὰ δυνά-
 μεως καὶ δόξης πολλῆς, κρίναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ „ἀποδοῦναι 5
 ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ“· καὶ τότε „ῥφονται“ τὸν ἀγαπητὸν
 υἱὸν τοῦ θεοῦ, „ὃν ἐξεκέντησαν“, καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν „κόφονται
 ἐφ' ἑαυτοῖς φυλὴ κατὰ φυλὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν κατ' ἰδίαν“.
 3 (XX). καὶ γὰρ καὶ νῦν δεκάτῃ τοῦ μηνὸς Γορπιαίου συναθροί-
 ζόμενοι τοὺς Θρήνους Ἱερεμίῳ ἀναγινώσκουσιν, ἐν οἷς εἴρηται 10
 „Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς
 διαφθοραῖς αὐτῶν“, καὶ τὸν Βαρούχ, ἐν ᾧ γέγραπται· „Οὗτος ὁ
 θεὸς ἡμῶν, οὗ λογισθῆσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξεύρεν πᾶσαν
 ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδειξεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ καὶ
 Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ· μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὥφθη 15
 καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη“. καὶ ὅταν ἀναγνώσιν, κόπ-
 τονται καὶ θρηνοῦσιν, ὥς μὲν αὐτοὶ νομίζουσιν, τὴν ἐρημίαν τὴν
 ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ γενομένην, ὥς δὲ ἡ ἀλήθεια ἔχει, προοίμια
 ποιοῦνται ἄκοντες τοῦ μέλλοντος αὐτοὺς καταλαμβάνειν πένθους.
 4. μετὰ δὲ δέκα ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως, ἥτις ἀπὸ τῆς πρώτης 20
 κυριακῆς πεντηκοστῇ γίνεται, ἑορτὴ μεγάλη ὑμῖν ἔστω· ἐν αὐτῇ
 γὰρ ὥρα τρίτῃ ἀπέστειλεν εἰς ἡμᾶς ὁ κύριος Ἰησοῦς τὴν δωρεὰν
 τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἐπλήσθημεν αὐτοῦ τῆς ἐνεργείας καὶ
 γλώσσαις καιναῖς ἐλαλήσαμεν, καθὼς ἐκεῖνο ὑπήχει ἐν ἡμῖν, καὶ
 ἐκηρύξαμεν Ἰουδαίοις τε καὶ ἔθνεσιν, αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν 25
 τοῦ θεοῦ τὸν ὀρισμένον ὑπ' αὐτοῦ κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν.
 5. τοῦτον Μωσῆς μαρτυρῶν ἔλεγεν· „Ἐλαβεν κύριος παρὰ κυρίου
 πῦρ καὶ ἔβρεξεν“. τοῦτον εἶδεν Ἰακώβ ὡς ἄνθρωπον καὶ εἶπεν·
 „Εἶδον θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ“.
 τοῦτον Ἀβραάμ ξενοδοχῆσας κριτὴν ὁμολόγει καὶ ἑαυτοῦ κύριον. 30
 6. τοῦτον Μωσῆς ἐπὶ τῆς βάτου τεθέσται· περὶ τούτου ἐν Δευ-
 τερονομίᾳ ἔλεγεν· „Προφῆτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ
 τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα
 ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς· ἔσται δὲ πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ

2 Mt. 26, 64; I Cor 15, 25. — 4 Mc. 13, 26. — 5 II Tim. 4, 1; Rom.
 2, 6. — 6 Ioann. 19, 37; Zach. 12, 10. 12. — 9 Lev. 16, 29. — 11 Thren.
 4, 20. — 12 Bar. 3, 35—37. — 21 Act. 2, 1. — 27 Gen. 19, 24. — 29 Gen.
 32, 30. — 30 Gen. 18. — 31 Exod. 3, 2. — 32 Deut. 18, 15. 19.

sicut et post luctum Christi usque nunc nona mensis Abi congregantur ac legunt Lamentationes Ieremiae et plangunt et plorant. 7. Nona autem dicit θ, θ vero significat Deum. 8. Super Deum igitur plangunt, super Christum, qui passus est, et respectu Dei 5 salvatoris nostri super se ipsos et interitum suum. Quapropter, fratres, quis ploraret, nisi haberet luctum? 9. Propterea et vos lugeatis pro eis die sabbati paschae usque ad tertiam horam noctis sequentis; ac deinde in resurrectione Christi laetamini ac delecta-

1 αὐτοῦ b o | 2 στρατιάρχη b m o p v | 2/3 τοῦ κυρίου τῆς δυν. b o | 3 σύμμαχον: ὡς σ. b | ᾧ: ὡς b d, οὐ o | 3/4 προσεκίνησεν post δεσποτῆ d | 4 δεσποτῆν a d | ἰδῶν m p v | 5 τοὺς βασ.: πρῶτους β. b o | ὠνόμασεν b o | 6 Δαυὶδ εἰδῶς ~ a | 9 ἔττεινε m | 10/14 ἔνεκεν — σου: καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ p | 10 πρωτότης: ὡραιότητος o | 12 λαοὶ ὑπ. σ. πεσοῦνται post βασιλέως b h o | 12/14 ἐν καρδίᾳ — παρὰ: ἕως d | 12/13 βασιλέως + καὶ ἐξῆς m v | 14 ὁ > m p v | 15 ἔκτισεν: ἔστησε b | ὁδὸν h | 17 ποιῆσθαι b | ἐλθεῖν a | 19 οἶκον + καὶ πάλιν b o | περὶ + δὲ m | 20 καὶ: ὁ b, > h o p v | 21 καὶ ἄνθος — ἀναβ. > b m o p | 21/22 καὶ ἔσται — Ἰεσοῖ post ἐθνῶν b o | 23 δὲ a h: + πάλιν b o A, χαῖρε (+ φησὶν d) σφόδρα θυγατερ αἰῶν d m p v | ἔρχεται + σοι b d o LXX | 24 πρῶτος > d m p v | καὶ > d | 25 τοῦτον + καὶ ὁ b o | λέγει εἶναι ~ b h o | εἶναι > d m p v | 27 ἀπὸ ὄρους post χειρῶν o | 28 γῆν + καὶ b o | 29 ἀθέων: θεῶν a | 30 χειραγωγοῦντα b o | τὴν + τῶν b d h o | 31 καὶ + ὁ b o | πνεῦμα + δὲ d | 33 ἐπαμειν b o | 34 δὲ > b o | 35 τοῦ πατρὸς cum sequentibus construit h | πνρὸς o

6. *Abi*] Abi vel Ab est mensis quintus Iudaeorum, et nono mensis die, decimo, si ille dies sabbatum erat, populus ieiunabat ob destructionem templi. Cf. Ideler, *Lehrbuch der Chronologie* 1831 p. 243. Constitutor v. 3 illi mensi substituit Gorpiaem.

13. Θεὸν λόγον ὑπηρετοῦμενον κτλ.] Similiter VIII, 12, 30. Ad illum locum in codice a Graecus quidem adnotavit: Οὐ δέχομαι ὑπηρετῆσαι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τὸν νῖον, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ πάντα ποιῆσαι (Turrianus adhuc scholium totum legere potuit; nunc plurima verba praecisa sunt); ad hunc: Μετὰ τὴν σάρκωσιν ἔποι' ἂν τις τὴν ὑπηρεσίαν δι' αὐτόν, οὐ μὲν πρὸ τῆς

σαρκώσεως. Rectius scholium in codicibus d et v dicit: 'Ὅτι τὸ λέγειν ὑπηρετεῖ ὁ νῖος τῷ πατρὶ καὶ Θεῷ, οὐχ ὑπόβασιν τοῦ νῖου δείκνυσιν οὐδὲ λειτουργικὴν δύναμιν ὡς κτίσμα, ἀλλ' ὡς συνδημιουργός. Ariani quidem similiter senserunt. Eunomius in Apologetico c. 15 et 27 filium ὑποργὸν τελειότατον πρὸς πᾶσαν δημιουργίαν καὶ γνώμην πατρικὴν ὑπηρετήσαντα appellat. Altera ex parte vero non solum oppugnatores Eunomii, Basilii M. et Gregorii Nyssenus, sententiam illam non reprehenderunt, sed etiam patres orthodoxi cum antequam post synodum Nicaenam eodem modo locuti sunt: Iustinus Apol. I, 64. 127; Irenaeus Adv. haer. III, 8, 3;

τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς“.

7. τοῦτον εἶδεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ „στρατάρχην τῆς δυνάμεως κυρίου“ καθωπλισμένον, σύμμαχον εἰς Ἱεριχώ, ᾧ καὶ πεσὼν προσ-
 ἐκύνησεν, ὡς δοῦλος δεσπότη. τοῦτον Σαμουὴλ εἰδὼς „Χριστὸν
 θεοῦ“ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς βασιλεῖς χριστοὺς ὠνόμαζεν. 8. τοῦτον 5
 Δαβὶδ εἰδὼς ἔφαλλεν τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ὥδῃν λέγων· „Ὡδὴ ὑπὲρ
 τοῦ ἀγαπητοῦ“, καὶ ἐπιφέρων εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ἔφασκεν·
 „Περὶζῶσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ, τῇ
 ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινον καὶ κατενοδοῦ καὶ
 βασίλευε ἔνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὁδη- 10
 γήσει σε θανμαστῶς ἡ δεξιὰ σου· τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ,
 λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασι-
 λέως· διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε, ὁ θεός, ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλ-
 λιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου“. 9. περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ Σολομὼν
 ἔλεγεν ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ· „Κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὁδῶν 15
 αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέν με, ἐν ἀρχῇ
 πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν
 ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ
 με“, καὶ πάλιν· „Ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον“. 10. περὶ
 αὐτοῦ καὶ Ἡσαίας ἔλεγεν· „Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης 20
 Ἰεσοαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται, καὶ ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ
 Ἰεσοαί καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ’ αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσιν“,
 Ζαχαρίας δέ· „Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται δίκαιος καὶ σώζων,
 αὐτὸς πρᾶος καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου“.

11. τοῦτον Δαβὶδ λέγει εἶναι „ἐρχόμενον“ πρὸς 25
 τὸν πατέρα, καὶ πᾶσαν τὴν κρίσιν καὶ τὴν τιμὴν παρ’ ἐκείνου
 ὑποδεχόμενον, καὶ „λίθον ἀπὸ ὄρους ἄνευ χειρῶν τμηθέντα“ καὶ
 γινόμενον εἰς ὄρος μέγα καὶ πληρώσαντα πᾶσαν τὴν γῆν, συντρί-
 βοντα πολυαρχίαν τοπαρχιῶν καὶ πολυθείαν ἀθέων, κηρύσσοντα
 δὲ τὸν ἕνα θεὸν καὶ χειροτονοῦντα τὴν Ῥωμαίων μοναρχίαν. 30

12. περὶ τοῦτον καὶ Ἱεριμίας προφητεύων ἔλεγεν· „Πνεῦμα πρὸ
 προσώπου ἡμῶν Χριστὸς κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς
 αὐτῶν, οὗ εἵπομεν· ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζηρούμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσιν“·
 καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ καὶ οἱ καθ’ ἑξῆς προφηταὶ πανταχοῦ, τοῦτον εἶναι
 Χριστὸν κύριον, βασιλέα, κριτὴν, νομοθέτην, ἄγγελον τοῦ πατρὸς, 35

2 Ios. 5, 14. — 4 I Reg. 12, 3. — 6 Ps. 44, 1. — 8 Ps. 44, 4—6. 8. —
 15 Prov. 8, 22—25. — 19 Prov. 9, 1. — 20 Ios. 11, 1. 10. — 23 Zach. 9, 9. —
 25 Dan. 7, 13. 14. — 27 Dan. 2, 34. — 31 Thren. 4, 20.

mini coram eis et solvite ieiunium vestrum, et reliquias ieiunii vestri sex dierum offerte Domino Deo. Qui vero multas divitias habetis, servite pauperibus et inopibus eosque recreate diligenter, ut accipiat merces ieiunii vestri. 10. Ut igitur quarta decima
 5 paschae advenerit, sic eam servate; neque enim mensis neque dies cuiusque anni cadit in idem tempus, sed mutabilis est. Vos ergo, cum populus ille pascham facit, ieiunate et vigiliis vestras studete perficere mediis in azymis eorum. 11. Prima autem sabbati delectamini omni tempore; nam peccati reus est omnis, qui animam
 10 suam affligit prima sabbati. 12. Propterea neque licet cuiquam

9. *qui vero etc.*] Cf. Barn. 21, 2.

10. *neque enim mensis — mutabilis*] Secundum annum solarium enim pascha in varios menses et dies cadere potest, cum secundum annum lunarium, qui apud Iudaeos vigeat et cuius computatio in tempore festi definiendo valet, quodammodo stabilis sit. Itaque auctor lectores monere potuit, ut ieiunium paschale eo tempore instituerent, quo Iudaei pascham peragunt. Altera ex parte ieiunium hebdomade certa circumscribit, praecipiens c. 18, ut Christiani ieiunent a feria secunda usque ad sabbatum, nocte sabbatum sequente ieiunium solvant ac resurrectionem Domini celebrent.

10—11. Respicit hos versus, accuratius particulas: vos ergo — cum azymis eorum (10); nam peccati reus — sabbati (11), Epiphanius H. 70 c. 11; cf. Testimonia.

12. Ieiunium paschale secundum Didascaliam duravit usque ad horam tertiam noctis sabbatum sequentis et dominicam introducentis. Incidit ergo in tres horas dominicae idque dominicae principalis, quo Dominus resurrexit quaque secundum regulam ecclesiasticam minime ieiunandum erat. Ideo auctor urget nonnisi tempore paschali illis horis ieiunandum esse, neque vero alias.

IV, 6, 7; 7, 4; V, 5, 2 (cf. Massueti Dissert. III de Irenaei doctrina c. 58—59 ed. Stieren II, 294); Theophilus Ad Autol. II, 10; Origenes Contra Celsum VI, 60; De principiis praef. c. 4; Ep. ad Coloss. ed. Bened. IV, 692; Basilii Adv. Eunomium IV vel quisquis huius libri auctor fuerit p. 282 (PG 29, 680); Epiphanius Ancor. c. 68; H. 74 c. 5; Hilarius De trinit. III, 12—13. Cf. etiam quae ad cap. 7, 18 adnotavi, ubi eadem sententia, modo aliter versa, legitur. — *τοῦτω πιστεύοντες κτλ.*] Cf. c. 7, 30.

14. *ἐορτάσατε μίαν ἑβδομάδα*] Hebdomadem paschalem totam a veteribus tanquam festum habitam fuisse inde a saeculo IV multi testantur. Constitutiones idem de hebdomade pentecostes decernunt. Similiter Paenitentiale graecum antiquum inter dies festos, quibus paenitentes omni ieiunio absolvuntur, cum hebdomade paschae hebdomadem pentecostes vel spiritus sancti ponit. Cf. Morinus, Comment. hist. de disciplina in administratione sacram. paenitentiae 1682 II, 88—90; 115. Medio aevo hebdomas pentecostes etiam in Occidente tanquam festum apparet. Synodus Moguntiaca 813 c. 36 hebdomades paschae et pentecostes totas expresse inter dies festos recenset. Cum autem disciplina rationi parum

μονογενῇ θεόν. 13. τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς κηρύσσομεν ὑμῖν καὶ
 εὐαγγελιζόμεθα θεὸν λόγον, ὑπηρετούμενον τῷ θεῷ αὐτοῦ καὶ
 πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν· τούτῳ πιστεύοντες ζήσεσθε,
 ἀπιστοῦντες δὲ κολασθήσεσθε. „ὁ“ γὰρ „ἀπειθῶν τῷ νῳ“ οὐκ
 ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ’ ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ μένει ἐπ’ αὐτόν“. 14. μετὰ 5
 οὖν τὸ ἐορτάσαι ὑμᾶς τὴν πεντηχοστὴν ἐορτάσατε μίαν ἑβδομάδα,
 καὶ μετ’ ἐκείνην νηστεύσατε μίαν· δίκαιον γὰρ καὶ εὐφρανθῆναι
 ἐπὶ τῇ ἐκ θεοῦ δωρεᾷ καὶ νηστεύσαι μετὰ τὴν ἄνεσιν. 15. καὶ
 γὰρ καὶ Μωσῆς καὶ Ἠλίας ἐνήστευσαν τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ
 „Δανιὴλ τρεῖς ἑβδομάδας ἡμερῶν ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγεν“, 10
 καὶ κρέας καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ“. καὶ ἡ
 μακαρία Ἄννα αἰτομένη τὸν Σαμουὴλ λέγει· „Οἶνον καὶ μέθυσμα
 οὐ πέπωκα, καὶ ἐκχεῶ τὴν ψυχὴν μου ἐνώπιον κυρίου“. 16. καὶ
 Νινευίται, νηστεύσαντες τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, τῆς ὀργῆς
 τὴν πείραν ἀπέφυγον, καὶ Ἑσθὴρ καὶ Μαρδοχαῖος καὶ Ἰουδῖθ τὴν 15
 τῶν ἀσεβῶν ἐπανάστασιν νηστεύσαντες ἀπέφυγον Ὀλοφέρνην καὶ
 Ἀμάν, καὶ Δαυὶδ λέγει· „Τὰ γόνατά μου ἡσθένησαν ἀπὸ νηστείας,
 καὶ ἡ σάρξ μου ἡλλοιώθη δι’ ἔλαιον“. 17. καὶ ὑμεῖς οὖν νη-
 στεύοντες αἰτεῖσθε παρὰ τοῦ θεοῦ τὰ αἰτήματα ὑμῶν. 18. μετὰ
 δὲ τὴν ἑβδομάδα τῆς νηστείας πᾶσαν τετράδα καὶ πᾶσαν παρα- 20
 σκευὴν προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν, καὶ τὴν περισσείαν ὑμῶν

4 Ioann. 3, 36. — 9 Exod. 34, 28; III Reg. 19, 8. — 10 Dan. 10, 2. 3. —
 12 I Reg. 1, 15. — 14 Ion. 3, 4. 5. — 15 Esth. 4, 16. — Judith 8, 6. —
 18 Ps. 108, 24.

1 κηρύττομεν o p v | 12 κηρύσσωμεν . . εὐαγγελιζόμεθα h | 2 αὐτοῦ :
 post πατρὶ b m | 3 πατρὶ + αὐτοῦ h | 4 δὲ + καὶ a | ἀπιστῶν d m p v |
 5 τὴν > b d o | μενεῖ a d m p v | 6 τὸ : τοῦ b | 7 καὶ — μίαν > b |
 μίαν + ἑβδομάδα o | καὶ sec > b | εὐφρανθῆναι + καὶ h | 9 μωϋσῆς m p |
 τεσσαρ. ἡμέρας ∞ h | 11 καὶ pr > h | ἐν τῷ στόματι b o | 12 μέθυσμα :
 σίκερα b m o p | 13 μου > a | 15 ἰουδῆθ a | 17 ἀμάν b o | 18/19 νηστεύ-
 σαντες d m p v | 20 πᾶσαν sec > a b

consentanea esset, numerus dierum
 festorum paulatim minuebatur. — μετ’
 ἐκείνην νηστεύσατε μίαν] Huius ieiu-
 nii Constitutor primus mentionem facit,
 idque fortasse invenit. Ieiunium apud
 Graecos adhuc viget, durat autem nunc
 usque ad festum apostolorum Petri et
 Pauli, unde ieiunium sanctorum apo-

stolorum nominatur. Cf. Nilles, Ka-
 lendarium manuale II (1881), 454—457.
 Balsamon, Resp. ad interrog. Marci 53,
 de ieiunio septem dierum circa festum
 apostolorum loquitur.

18. π. τετράδα καὶ παρασκευήν]
 Cf. c. 14, 21.

praeter pascham ieiunare tribus illis noctis horis, quae sunt inter sabbatum et primam sabbati, quia haec est nox primae sabbati. Attamen in pascha solum ieiunabitis tribus illis noctis horis, congregati in unum fideles in Domino.

19. *πᾶν μ. σάββατον*] Cf. quae adnotavi II, 59, 3. Sabbato ieiunare in Oriente illicitum habitum vel saltem non ieiunatum fuisse praeter Constitutorem primi referunt Basilius De ieiunio hom. I, 7. 10; II, 4. 7 de quinque ieiunii diebus tempore Quadragesimae dicens; Chrysostomus In Gen. hom. 13 c. 2; Peregrinatio Silviae c. 27, 1; 44, 1 ed. Geyer 1898 p. 87. 95; Cas-

sianus Instit. III, 9. Augustinus Ep. 36 ad Casulanum c. 2 n. 4 morem etiam multis occidentalibus populis christianis adscribit. Consuetudo contraria maxime in ecclesia Romana vigeat. — *πεντηκοστήν*] i. e. tempus a pascha usque ad pentecosten vel Quinquagesimam. Hoc tempore genu flecti iam synodus Nicaena c. 20 vetuit. Eo ieiunia laxata fuisse praeter Constitu-

τῆς νηστείας πένησιν ἐπιχορηγεῖν. 19. πᾶν μέντοι σάββατον ἄνευ
 τοῦ ἐνὸς καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους εὐφραίνεσθε·
 ἔνοχος γὰρ ἁμαρτίας ἔσται ὁ τὴν κυριακὴν νηστεύων, ἡμέραν ἀνα-
 στάσεως οὐδὲν, ἢ τὴν πεντηχοστὴν ἢ ὅλως ἡμέραν ἑορτῆς κυρίου
 κατηφῶν· εὐφρανθῆναι γὰρ δεῖ ἐν αὐταῖς, ἀλλ' οὐ πενθῆσαι. 5

1 μέντοι + οὐν h | 2 ἐπιτελ. συνόδους ~ h | 2/3 ἐπιτελ. — κυριακὴν
 > b o | 5 κατηφῶν h p | γὰρ δεῖ ~ b o | ταύταις d m p v | subscr. τέλος
 τοῦ περὶ μαρτύρων βιβλίου m

torem primus Cassianus Collat. XXI, 19—20 referre videtur. — ἢ ὅλως ἡμέραν ἑορτῆς κ.] Si toto tempore Quinquagesimae, eo magis diebus festis ieiunium vitandum erat. Quam

ob causam synodus Laodicensis c. 51 decernit, ut in Quadragesima martyrum natalitia sabbato et dominica celebrentur tanquam diebus, quibus non ieiunabatur.

VI.

I. Ante omnia cavete omnes haereses odio dignas et malas et abominabiles, et fugite eas quasi ignem ardentem atque adhaerentes eis. Si quis enim schisma faciens se ipsum ad ignem condemnat una cum eis, qui ipsum sectantes errant, quanto magis,
 5 si quis it in haereses se immergere? 2. Nam hoc sciatis, quod, si quis principatui studet ac schisma conatur facere, locum Corach et Dathan et Abirom consequetur, ipse et qui cum ipso sunt, atque cum eis igne punietur. 3. Etenim etiam Coritae erant levitae et in tabernaculo testimonii ministrabant, et principatui
 10 studebant et concupiscebant summum sacerdotium. 4. Et coeperunt magno Mosi maledicere tanquam femina gentili utenti, quia Aethiopissam uxorem haberet et macularetur cum ea, et multi alii et domus Samri, qui fornicabantur in urbibus, cum ipso essent et populus, qui cum ipso erat, immundus esset et frater ipsius
 15 Aaron princeps factus esset idololatriae, populo suo faciens conflatile ac sculptile.

6 Num. 16. — 12 Num. 12, 1. 8. — 13 Num. 25.

2 σχισμάτων + καὶ περὶ (π. > b) αἰρέσεων b o | 4 ἀθεμίτους : -ίτας b o, ἀθεώτους a, ἀθεωτάτους a² | ὥσπερ a : ὡς rel | 5 τοὺς αὐτῶ πλησ. > b o | σχίσματα + καὶ τοῖς αὐτῶν πλησιάζουσιν (-άζωντας o) b o | 6 ἀνο-

I. Didascalia ante hanc sectionem caput de libris educandis exhibet, quod supra IV, 11 legitur.

1. Cf. Ps.-Ign. Trall. 2, 3; 10, 8.

I. Τινες σχίσματα ποιεῖν τολμήσαντες οὐ διέφυγον τὴν τιμωρίαν. Quinam schismata facere ausi non effugerunt supplicium. — Codices hac inscriptione carent.

3. Ἀζαρίας ὁ καὶ Ὀζίας] i. e. Azarias, qui et Ozias vocatur. Illo nomine regem appellat liber quartus regum, exceptis versibus 30, 32 et 34 capitis XV, ubi in LXX autem item Ἀζαρίας legitur; hoc nomine Paralipomena, excepto I Paral. 3, 12.

BIBΛION 5.

ΠΕΡΙ ΣΧΙΣΜΑΤΩΝ.

Ι. Πρὸ πάντων φυλάσσεσθε, ὧ ἐπίσκοποι, τὰς δεινὰς καὶ
χαλεπὰς καὶ ἀθεμίτους αἱρέσεις, φεύγοντες αὐτὰς ὥσπερ πῦρ φλέγον
τοὺς αὐτῷ πλησιάζοντας. φεύγετε δὲ καὶ τὰ σχίσματα. οὔτε γὰρ 5
πρὸς ἀνοσίους αἱρέσεις θεμιτὸν ἐκκλῖναι τὸν νοῦν, οὔτε τῶν
ὁμογνωμόνων χωρίζεσθαι θεμιτὸν διὰ φιλαρχίαν. 2. ταῦτα γὰρ
καὶ τὸ παλαιὸν τινες τολμήσαντες ἐπιχειρῆσαι οὐ διέφυγον τὴν
τιμωρίαν. Δαθὰν γὰρ καὶ Ἀβειρῶν ἀντιπρόσωποι γενόμενοι Μωσεῖ
κατεπόθησαν εἰς γῆν, Κορὲ δὲ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ διακόσιοι πεντή- 10
κοντα, τῷ Ἀαρὼν διαστασιάσαντες, πυρὸς παρανάλωμα γεγόνασιν,
Μαριὰμ δὲ ὡς ἐλληνοκοίτην ὄνειδίσασα Μωσῆν ἔξω τῆς παρεμ-
βολῆς ἀπεβλήθη ἐπὶ τὰς ἡμέρας· ἔλεγεν γάρ, ὅτι γυναῖκα Μωϋσῆς
Αἰθιοπίσσαν ἔλαβεν. 3. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Ἀζαρίας ὁ καὶ Ὀζίας,
οὗτος δὲ ἦν βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα, κατατολήσας τῆς ἱερωσύνης 15
καὶ θυμιάσαι βουληθεὶς τὸ θυμίαμα, ὃ οὐ προσήκον ἦν αὐτῷ,
καυλούμενος ὑπὸ Ἀζαρίου τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν ὀγδοήκοντα
ἱερέων καὶ μὴ ὑπακούσας, ἐξανέτειλεν λέπραν ἐν τῷ μετώπῳ καὶ
ἔσπευσεν ἐξελθεῖν, ὅτι ἤλεγξεν αὐτὸν ὁ κύριος.

9 Num. 16. — 13 Num. 12, 1. 8. — 14 II Paralip. 26, 16—21.

σίας b o | τῶν > h | 7 θεμιτὸν > b d o | γὰρ > d | 8 τινες τολμ. ∞ h |
9 ἀβειρῶν b, ἀβειρῶ o | ἀντιπρόσωπον d v | 10 εἰς + τὴν h | 11 τῷ Ἀαρὼν :
τῶν ἀριθμῶν b o, > p v | 12 Μαριὰμ b o : μαρία rel | ὡς ἐλληνοκοίτην
(ἐνδηνοκ. o, ἐνδεινοκ. b) b d o a² i. m. A cf. D : > a h p v | ὄνειδίσασαν
b o | Μωσῆν b d o p v : μωσεῖ h, μωϋσεῖ a | 13 ἐξεβλήθη b, ἐκβλη o |
ἔλεγεν : εἶπεν p v | 14 ὁ καὶ d h o A : καὶ ὁ b, καὶ a p v | 15 δὲ > a h |
Ἰούδα + καὶ b d o | 16 προσ. ἦν : πρόσῃν o | ἦν > a | 17 [κω]λούμενος :
incipit codex e | ἀρχιερέως a h : ἱερέως rel | ὀγδοήκοντα : π a | 18 λέπρα
b o p | 19 κύριος : θεὸς b o

II. Et mala loquebantur de Mose, III. qui omnia illa prodigia et signa populo operatus erat per Deum, qui praeclara illa ac mirabilia opera in eorum beneficium perfecerat, qui Aegyptiis decem plagas intulerat, qui mare arundineum dividerat, ita ut quasi murus

3 Exod. 7—12. — 4 Exod. 14.

1 ἀγαπητοί: ἀδελφοὶ b o a² i. m. στασιασάντων a h: στασιαστῶν (-οστῶν b o) rel | 4 ἱερωσύνῃ > o | ἄμεινον b h o | περί: ἐστίν b, > o | 5 ἐχούσῃ b | καὶ > b | 6 ἀντοματεῖν a o, corr a² | ἔπερ b e | ὁ τῇ: ὅτι a b d e o | 7 οὐδείς b h o | γὰρ + ὁ p v | ἀβεδαδάν a e, ἀβεδδὰδ b o | 8 οὐδὲ a h | 9 μωσῇ h p v | 12 σὺν καὶ > b o | 13 ἀβεδδὰ b o | φησὶ post δᾶδ d | μέρος a | 14 ἀνάξιος παθῶν b e o | 15 ὅτι > h | 17 ἀβιρῶν d e semper | κοῦται b d e v fere semper | 18 Μωσῇ > p v | Αἰγύπτου + καὶ h | 19 μέλι . . . γάλα ∞ d | καὶ τί > b o | 21 Κορεῖται: + πάλιν d o, λέγωντες b | μωσῇ b e p v | 22 μόνος e | τί > d e p v | 22/23 δέδωκεν — Ἀαρὼν > b o | 23 ἱερατεύειν b o | 24 μόνος: οὐχὶ πᾶσα ἡ συναγωγὴ κῶ ἀγία b o | πρὸ τούτων: πρῶτον b o | 25 ἡμᾶς b d e o p: ἡμῶν a h v LXX | 26 μωσῇ b d p | 27 πάντας + ἀνθρώπους b d e o s | πιστῷ + καὶ ἡτίμασαν τὸν τηλικούτον ἄνδρα οἱ ἀχαριστότατοι, τὸν νομοθέτην, τὸν φύλακα, τὸν ἀρχιερεῖα καὶ βασιλέα, τὸν μύστην τῶν θείων, τὸν ὡς δημιουργὸν τὰς τοῦ δημιουργοῦ ἐπιδειξάμενον ἐνεργείας, τὸν πρῶτατον, τὸν αὐτῶτατον, τὸν καρτερικόν, τὸν φιλανθρωπότατον, τὸν πολλῶν κινδύνων αὐτοὺς ἀπαλλάξαντα καὶ διαφόρων θανάτων αὐτοὺς ῥυσάμενον τῇ παρ'

III, 1. Similiter Aphraates Hom. IV, 5 ed. Bert p. 57.

II. Ὅτι οὐτε βασιλεία οὐτε ἱερωσύνη θεμιτὸν ἐπανάστασθαι. Quod neque regno neque sacerdotio fas sit insurgere.

1. Cf. Ps.-Ign. Smyrn. 9, 3. — ἱερωσύνῃ βασιλείας ἀμείνων] Cf. Chrysost. In illud vidi Dominum hom. IV, 5 (ed. Bened. VI, 127).

2—4. Cf. Ps.-Ign. Magn. 3, 9. 10.

III. Περὶ τῆς Μωσέως ἀρετῆς καὶ ἀπιστίας τοῦ (τῶν a) Ἰουδαίων ἑθνους, καὶ ὧν ὁ θεὸς ἐθανματούργησε δι' αὐτοῦ. De virtute Mosis et de infidelitate gentis Iudaeorum et de miraculis, quae Deus per illum edidit.

1. Cf. Acta Pilati c. 9, 2 ed. Tischendorf. — Μωσῇ τῷ . . τὸν κτλ.] In-

concinnitas orationis e Didascalia explicatur, quae c. 2 (C. A. c. 2, 3; 3, 1) legebat: καὶ ἐκακολόγουν Μωσῆν τὸν κτλ. Constitutor pluribus inscriptionis exemplis interpolationem ad Mosem revertens c. 3, 1 primo scripsit: καὶ ἐπανάστησαν Μωσῇ — πιστῷ, deinde autem Didascaliam verbotenus secutus est disparitatem casuum neglegens. Altera ex parte inconcinnitas orationis explicat interpolationem in codice a institutam. Illa offensus librarius textum sibi propositum plura inserens corrigere studuit, cum in codicibus d e p casus mutaretur ac accusativo dativus substitueretur. — τὸν τοσαῦτα κτλ.] Haec Mosis prodigia repetuntur c. 20, 6; VIII, 12, 26. Verba τὸν τοσαῦτα — πεποιηκότα leguntur etiam VIII, 1, 6. Cf. Iust.

II. Προσέχωμεν οὖν, ἀγαπητοί, τί τὸ κλέος τῶν στασιασάντων
καὶ ποταπὴ ἡ ἀπόφασις αὐτῶν. εἰ γὰρ ὁ βασιλεῦσιν ἐπεχειρό-
μενος κολάσεως ἄξιός, καὶ υἱὸς ἢ, καὶ φίλος, πόσῳ μᾶλλον ὁ
ἱερεῦσιν ἐπανιστάμενος; ὅσῳ γὰρ ἱερωσύνη βασιλείας ἀμείνων, περὶ
ψυχῆς ἔχουσα τὸν ἀγῶνα, τοσοῦτον καὶ βαρυτέραν ἔχει τὴν τιμω- 5
ρίαν ὁ ταύτῃ τολμήσας ἀντομματοῦν, ἢ περὶ ὁ τῇ βασιλείᾳ. 2. καί-
τοιγε οὐδὲ εἰς ἀτιμώρητος· οὔτε γὰρ Ἀβεσσαλὼμ καὶ Ἀβεδδαδὰν
ἔμειναν ἀτιμώρητοι, οὔτε Κορὲ καὶ Δαθὰν. οἱ μὲν γὰρ τῷ Δαυὶδ
περὶ βασιλείας, οἱ δὲ τῷ Μωϋσεὶ περὶ πρωτείων ἐπανεστῆσαν
ἀμιλλώμενοι. 3. καὶ ἐκακολόγουν ὁ μὲν Ἀβεσσαλὼμ Δαυὶδ τὸν 10
πατέρα ὡς ἄδικον κριτὴν, λέγων ἑκάστῳ· „Οἱ λόγοι σου καλοί,
καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀκουσόμενός σου καὶ δικαιοῦσας σε· τίς με ποιήσει
ἄρχοντα“; 4. ὁ δὲ Ἀβεδδαδὰν· „Οὐκ ἔστιν μοι, φησί, μερίς ἐν
Δαυὶδ οὐδὲ κληρονομία ἐν υἱῷ Ἰεσσαί“, ὁ ἄλλος ὡς ἀναξιοπαθὼν
ἄρχεσθαι ὑπὸ Δαυὶδ, περὶ οὗ εἶπεν ὁ θεός, ὅτι „εὗρον Δαυὶδ τὸν 15
τοῦ Ἰεσσαί ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ
θελήματά μου“. 5. ὁ δὲ Δαθὰν καὶ Ἀβειρῶν καὶ οἱ Κορεῖται
λέγοντες Μωϋσεὶ· „Μὴ μικρόν, ὅτι ἀνήγαγες ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου,
ἐκ γῆς ῥεούσης μέλι καὶ γάλα; καὶ τί ὅτι ἐξέκοψας τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς ἡμῶν; καὶ σὺ ἄρχεις ἡμῶν“; καὶ ἐπισυνέστησαν ἐπ’ αὐτὸν 20
ἐκκλησίαν μεγάλην. 6. καὶ οἱ Κορεῖται· „Μὴ Μωϋσεὶ λελάληκεν
μόνον ὁ θεός; τί ὅτι τῷ Ἀαρὼν δέδωκεν τὴν ἀρχιερωσύνην μόνῳ;
οὐχὶ πᾶσα ἡ συναγωγὴ κυρίου ἁγία; καὶ τί ὅτι Ἀαρὼν ἱερατεύει
μόνος“; 7. καὶ πρὸ τούτων ἄλλος τις ἔλεγεν· „Τίς σε κατέστησεν
ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ’ ἡμᾶς“; 25

III. Καὶ ἐπανεστῆσαν Μωϋσεὶ τῷ τοῦ θεοῦ θεράποντι, τῷ
παρὰ πάντας πραοτάτῳ καὶ πιστῷ, τὸν τοσαῦτα παρὰ θεοῦ
σημεῖα καὶ τέρατα τῷ λαῷ πεποιηκότα, τὸν τὰ ἔνδοξα καὶ θαν-
μαστὰ ἔργα εἰς εὐεργεσίαν αὐτῶν τετελεκότα, τὸν ἐπ’ Αἰγυπτίους
δεκάπληγον πεπληρωκότα, τὸν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν διηρηκότα 30

7 II Reg. 18—20. — 8 Num. 16. — 11 II Reg. 15, 3. 4. — 13 II Reg.
20, 1. — 15 Act. 13, 22. — 18 Num. 16, 13. 14. — 21 Num. 12, 2. — 22 Num.
16, 3. — 24 Exod. 2, 14. — 26 Num. 12, 3. — 29 Ex. 7—12. — 30 Ex. 14.

ἐαντοῦ ὁσιότητι a | 27/28 τῷ .. πεποιηκότι d e p s, et similiter in sequen-
tibus τῷ pro τόν | 27 τοιαῦτα d e p s v | παρὰ θεοῦ > h | 28 ἔνδοξα +
τε p v | καὶ sec > h | 28/29 θανμάσια h | 29 εἰς + εὐφροσύνην καὶ s |
29/30 τὸν ἐπ’ Αἰγ. δ. πεπλ. > p v | 29 Αἰγυπτίους d | 30 διεσπασμένοι d s,
διεσπασμένοι b

aquae hinc inde starent, et quasi per desertum siccum populum duxerat atque demerserat inimicos eorum et qui ipsis mala fecerant et omnes, qui cum eis erant; qui fontem aquae eis reddiderat dulcem et ex petra dura eis elicuerat rivum, ita ut biberent et
 5 satiarentur; qui e caelo eis mannam deduxerat et una cum manna eis carnem dederat, qui columnam ignis in nocte in illuminationem et deductionem eis tribuerat et in die nubem in umbraculum, qui in deserto eis manum porrexit in constitutionem legis tribuitque decem verba Dei. 2. Et mala loquebantur de amico et servo
 10 bono Domini Dei, gloriantes in iustitia et exsultantes sanctitate et ostentantes munditiam ac fallaciter prae se ferentes religionem. Et ita tanquam mundi et diligenter sanctitatem observantes locuti sunt: Nolumus inquinari cum Mose et cum populo, qui cum eo est, quia immundi sunt. 3. Et surrexerunt ducenti quinquaginta viri
 15 et abduxerunt, ita ut deficerent a magistro Mose, quasi de se sentientes, se Deum magis glorificare eique studiosius servire; per multitudinem enim populi illam praedictam unum turibulum turis Deo Domino offerebatur, schismatici vero illi, ducenti quinquaginta cum ducibus suis, offerebant unusquisque eorum unum turibulum
 20 turis, ducenta quinquaginta turibula, quasi magis pii et mundi et industrii essent quam Moses et Aaron et populus, qui cum eis erat. 4. Neque eis profuit multitudo ministerii ipsorum schismatici, sed *exarsit ignis a Domino eosque consumpsit, et combusti sunt viri illi ducenti quinquaginta, turibula manibus suis tenentes; et terra*
 25 *aperuit os suum ac devoravit Corach et Dathan et Abirom ac tabernacula eorum et instrumenta et omnia, quae cum eis erant, descenderuntque vivi in infernum ad supplicium.* Et sic devorati sunt per terram principes erroris schismatis, et viri illi ducenti quinquaginta, qui erraverant, igne combusti sunt populo universo vidente.
 30 5. Multitudini vero populi Dominus pepercit, in quibus erant multa peccata; Dominus unumquemque secundum opera ipsius iudicabat et magno populi numero pepercit; illos autem, qui se putabant mundos ac sanctos esse ac plus ministrare, devoravit ignis, quoniam in schismate erant. 6. *Et locutus est Dominus ad Mosem et*
 35 *ad Aaron: Tollite turibula aenea ex focis et reddite ea laminas*

3 Ex. 15, 25; 17, 6. — 5 Ex. 16. — 6 Ex. 13, 21. — 8 Ex. 20—40. —
 14 Num. 16. — 23 Num. 16, 35. — 24 Num. 16, 32. 33. — 34 Num. 16,
 36—38.

καὶ ὡς τείχος τὰ ὕδατα ἔνθεν καὶ ἔνθεν διαστήσαντα καὶ ὡς δι' ἐρήμου ξηρᾶς τὸν λαὸν ἀγχοχότα καὶ βυθίσαντα Φαραῶ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ πάντας τοὺς παρ' αὐτῶν μετ' αὐτῶν, τὸν γλυκάναντα πηγὴν αὐτοῖς διὰ ξύλου καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου προ-
αγαγόντα αὐτοῖς ὕδωρ διψῶσιν, τὸν ἐξ οὐρανοῦ μαννροδοτήσαντα 5
αὐτοῖς καὶ ἐξ ἀέρος κρεοδοτήσαντα, τὸν στῦλον πυρὸς ἐν νυκτὶ
εἰς φωτισμὸν καὶ ὁδηγίαν παρεχόμενον αὐτοῖς καὶ στῦλον νεφέλης
εἰς σκιασμὸν ἡμέρας διὰ τὸν ἐξ ἡλίου φλογμὸν, τὸν νόμον θεοῦ
ἐκ στόματος καὶ χειρὸς καὶ γραφῆς θεοῦ ἐν πλαξὶ λιθίναις κεκο-
λαμμένον παρασχόμενον αὐτοῖς τελείου ἀριθμοῦ δεκάλογον, „ὅ 10
 ὁ θεὸς ἐνώπιος ἐνωπίῳ ὠμίλει, ὥσει τις λαλήσαι πρὸς ἑαυτοῦ
 φίλον“, περὶ οὗ εἶπεν· „Καὶ οὐκ ἀνέστη προφήτης ὡς Μωσῆς“.
 2. τοῦτ' ἐπανεστήσαν οἱ Κορεῖται καὶ οἱ Ρουβηλίται, καὶ λίθους
ἔβαλον κατὰ τοῦ Μωσέως προσευχομένου καὶ λέγοντος· „Μὴ
πρόσχης εἰς τὴν θυσίαν αὐτῶν“, καὶ ὀφθείσα ἡ δόξα τοῦ θεοῦ 15
τοὺς μὲν εἰς γῆν κατήνεγκεν, τοὺς δὲ πυρὶ κατέφλεξεν, καὶ οὕτως
τοὺς ἀρχηγούς τῆς πλάνης τοῦ σχίσματος λέγοντας· „Δῶμεν
ἀρχηγὸν ἑαυτοῖς“, „ἥνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς καὶ κατέπιεν
αὐτοὺς καὶ τὰς σκηνὰς αὐτῶν καὶ τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν, καὶ
κατήλθον εἰς ἥδον ζῶντες, τοὺς δὲ Κορεῖτας ἀπώλεσεν διὰ 20
πυρὸς“.

3 Ex. 15, 25; 17, 6. — 5 Ex. 16. — 6 Ex. 13, 21. — 8 Ex. 20—40. —
 10 Ex. 33, 11. — 12 Deut. 34, 10. — 14 Num. 16, 15. — 17 Num. 14, 4. —
 18 Num. 16, 32. 33.

2 ἀγχοχότα a h : ἡγχοχότα (-ότας b o) rel | βυθίσαντι b d e o p |
 καὶ sec > b o | 4 διὰ : μετὰ p v | 4/5 προαγ. αὐτοῖς ∞ a | 5 ὕδωρ διψ.
 ∞ o | ὕδωρ > b | μανναδωτήσαντα o | 6 αὐτοὺς d e h | κρεωλογήσαντα a |
 τὸν ἐν νυκτὶ στ. πυρὸς d e, τὸν ἐν ν. πῦρ b o | 7 παρεχόμενος o, παρα-
 σχομένω d e | αὐτοῖς : post ὁδηγίαν b d e o | 10 ἀριθμὸν b | δεκαλόγων o |
 ῥ : ὡς b o, ὦν d | 11 ὁ > b o | ὥσει : ὡς εἴπερ e | λαλήσαι a h e : -σει
 b d o p v | πρὸς a h : + τὸν rel LXX | 13 τοῦτο e | ῥουβουλίται d |
 14 ἔβαλλον a d | κατὰ τοῦ a d : κατ' αὐτοῦ e h p v, κατὰ b o | 17 σχί-
 ματος : + τοὺς h | 18 ἀρχηγούς o | αὐτῆς : αὐτοῖς o | 20 κατήλθον a b o :
 κατήλθουσιν rel

Dialog. c. 131. — τελείου ἀριθμοῦ
 δεκάλογον] Origenes Selecta in Ierem.
 32, 17: Ὅρα . . τὸν δέκατον (ἀριθμὸν)
 τέλειον ὄντα καὶ οἰκείον θεοῦ· δε-

κάται γὰρ ἐν τῇ δεκάτῃ τῶν ἱλασμῶν
 ἀναφέρονται, καὶ δεκάλογος ἐν τῇ
 πρώτῃ νομοθεσίᾳ (ed. Bened. III,
 308).

tenuis et obducite eis altare, ut videant filii Israel neque amplius ita faciant; et ignem alienum exstingue illic, quia turibula peccatorum sanctificavit in animis ipsorum. 7. Videamus ergo et animadvertamus, dilecti, finem schismatibus evenientem. Quamquam
 5 enim apparent tanquam mundi et sancti ac verecundi, consummatio finis eorum est in igne et in incendio aeterno. 8. Hoc igitur vobis terrorem iniciat, quod etiam ignis schismatis igne iudicatus est, non quia sanctificavit turibula, sed quia in animis suis ea sanctificaverunt; id est, quare ignis opus suum perficiebat,
 10 cum ipsi in cordibus et animis suis crederent, turibula sua sancta esse. 9. Decebat enim ignem ad ministerium praevaricationis et ad exacerbationem Dei adhibitum eis non oboedire, sed desinere eis servire vel exstingui neque comedere nec comburere nec consumere ea, quae imposita erant. Nunc autem cum voluntatem
 15 Domini Dei non faceret, sed oboediret schismati, ideo dictum est: *Et ignem alienum exstingue illic*, hoc est autem: Dominus ignem iudicat igne.

IV. Quodsi schismatibus illis, quae se Deum glorificare putant, haec comminatio et iudicium impositum est, quid eveniet haerensibus eum blasphemantibus? 2. Vos autem e scripturis oculis fidei videntes, *laminas aeneas altari affixas esse*, cavete, ne faciatis schismata neque incidatis in schismata; nam signum et similitudo interitus schismatum erant filii domus Corach et Dathan et Abirom, et omnis, qui eos imitatur, interibit instar eorum. 3. Cum igitur
 25 fideles sitis ac gnari, valde procul estote a schismatibus et ad ea ne accedite in aliqua re, quemadmodum Moses de eis dixit ad populum: *Separamini a viris illis duris neque accedite ad omnem rem, quam habent, ne intereatis cum eis in omnibus peccatis eorum*. Cumque exardesceret ira Domini super schismata, scriptum est:
 30 *Populus fugit eos atque dixerunt: ne et nos terra deglutiatur cum eis*. 4. Ita igitur et vos, qui certamen facitis pro vita vestra, fugite schismata eosque reicite, qui ita facere volunt, quia novistis locum condemnationis eorum.

V. Quod vero ad haereses pertinet, neque nomina earum
 35 velitis audire nec contaminetis aures vestras, quia Deum non solum non glorificant, sed etiam blasphemant. [Itaque Domino non

12 Num. 16, 30. — 16 Num. 16, 37. — 21 Num. 16, 39. — 22 Num. 16, 38. — 27 Num. 16, 21. 26. — 30 Num. 16, 34.

IV. Εἰ οὖν τοῖς διὰ φιλαρχίαν ἀποσχίσασιν παραντίκα θεὸς ἐπήγαγεν τὴν τιμωρίαν, πόσῳ μᾶλλον τοῖς αἰρέσεων ἀσεβῶν καθηγησαμένοις; οὐ σφοδροτέραν ἐπάξει τὴν τίσιν βλασφημοῦσιν αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν ἢ τὴν δημιουργίαν; 2. ἀλλ' ὑμεῖς, ἀδελφοί, ἐκ τῆς γραφῆς παιδευόμενοι, φυλάσσεσθε μὴ ποιεῖν τὰ σχίσματα τῆς γνώμης μήτε μὴν τῆς ἐνώσεως ὑμῶν, ὅτι σκοποὶ ἀπωλείας οἱ δόξης ἀθεμίτου ἄρξαντες καθίστανται τοῖς λαοῖς. 3. ὁμοίως καὶ οἱ λαϊκοί, τοῖς τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ ἐναντία δογματίσασιν μὴ πλησιάζετε μηδὲ κοινωνοὶ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν γίνεσθε, λέγει γὰρ καὶ ὁ θεός· „Ἀποσχίσθητε ἐκ μέσου τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἵνα 10 μὴ συναπόλῃσθε αὐτοῖς“, καὶ πάλιν· „Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει κύριος, καὶ ἀκαθάarton μὴ ἅπτεσθε, καὶ γὰρ εἰσδέξομαι ὑμᾶς“.

V. Φευκτεῖο γὰρ εἰσιν ὡς ἀληθῶς οἱ βλασφημοῦντες θεόν· οἱ μὲν γὰρ πλειστοὶ τῶν ἀσεβῶν ἄγνοιαν ἔχουσιν θεοῦ, οὗτοι δὲ 15 κακόνοιαν ὡς θεομάχοι νοσοῦσιν· ἐκ γὰρ τῆς κακίας τῶν αἰρε-

10 Num. 16, 21. 26. — 11 II Cor. 6, 17; Ies. 52, 1.

1 θεός : ὁ θ. b d e o | 2 τὴν > d | 3 καθηγουμένοις b e o a² i. m. | τίσιν : κρίσιν b e o d i. m. | βλασφημούσαις a (-σιν a²) v, -σης b o | 4 ἀλλὰ ο | 6 ὑμῶν : αὐτῶν d e p v | 7 καθίστανται > b o | 10 καὶ > a d o | 12 καὶ pr > a | λέγει κύριος > d e p v | 14 φευκταῖοι a h p | οἱ > b d e o | 15 τε ο

2/3 et ignem — ipsorum > Sm | 3 ipsorum : + igne Dominus iudicat ignem eo, quod ignis a Domino egressus est ac combussit eos, qui tus obtulerunt potestate non accepta Sp i. m. | 25/2 et ad ea — inscitiam : et offensionibus et divisionibus, sicut Dominus noster dixit: Vae homini, per quem scandalum venit; rectum et melius est ei, ut mola asinaria suspendatur in collo eius et demergatur in mare (Mt. 18, 7. 6) Sm | 36/1 itaque — laudes S i. m., locus glossa esse videtur

3. Cf. Orig. In Num. hom. IX, 1.

IV. * Ὅτι ἀποσχίζει οὐχ ὁ τῶν ἀσεβῶν χωριζόμενος, ἀλλ' ὁ τῶν εὐσεβῶν ἀφιστάμενος. Quod schisma facit, non qui se separat ab impiis, sed qui a piis abscedit.

V. Τίνος χάριν ἀπεβλήθη ὁ ψευδώνυμος Ἰσραήλ, ἀπόδειξις ἐκ προφητικῶν προρρησέων. Qua de causa reiectus fuerit Israel falso nominatus, demonstratur ex prophetis praedictionibus.

1. Cf. Ps.-Ign. Philad. 2, 1.

placent haereticorum precationes neque orationes nec laudes.]
 2. Propterea gentiles iudicantur ob inscitiam, haeretici vero tan-
 quam adversarii Dei condemnantur, quemadmodum et Dominus
 et salvator noster Iesus dixit: *Erunt haereses ac schismata*; et
 5 iterum: *Vae mundo a scandalis; necesse est enim, ut veniant scandala*
et schismata; verumtamen vae homini, per quem veniunt. 3. Tunc
 igitur audivimus, nunc vero etiam videmus, quemadmodum et
 scriptura tradit per Ieremiam dicens: *Pollutio egressa est super*
omnem terram. Et hae pollutiones haereseum egressae sunt erant-
 10 que quasi ad confirmanda corda nostra et ad fidem nostram cor-
 roborandam, quod, quae antea sunt dicta, vera sunt; ecce enim,
 facta et impleta sunt. 4. Omne enim opus Domini Dei a populo
 transivit ad ecclesiam per nos apostolos, atque populum removit
 ac reliquit, sicut scriptum est in Iesaia: *Reliquit populum suum,*
 15 *domum Iacob, et relicta est Ierusalem et Iuda cecidit, et linguae*
eorum in iniquitate sunt neque oboediunt Domino; et relinquam vi-
neam; et ecce, relinquetur domus vestra deserta. 5. Reliquit ergo
 populum illum et implevit ecclesiam ac reputavit eam quasi mon-
 tem habitationis et thronum gloriae et domum excelsam, quemad-
 20 modum dixit in David: *Mons Dei, mons pinguis, mons cacuminum;*
quid putatis esse montem cacuminum? Mons ille, quem elegit Deus
sedere in eo; Dominus in eo habitabit in saeculum. Videtis ergo,
 quomodo aliis dicat: *Quid putatis?* Eis scilicet, qui errant putantes,
 alias esse ecclesias. Namque una est, quae est mons habitationis
 25 Dei. 6. Et in Iesaia iterum dixit: *Fiet in diebus novissimis, con-*
stitutus erit mons domus Domini Dei Iacob in vertice montium et
excelsior collibus, et adspicient ad eum omnes gentes, et venient gentes
multae et dicent: venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum
Dei Iacob, et docebit nos viam suam et ambulabimus in ea. Et
 30 iterum dixit: *Fient signa et prodigia in populo a Domino Sabaoth et*
eo, qui habitat in monte Sion. Et in Ieremia iterum dixit: *Thronus*
excelsus locus sanctificationis nostrae. 7. Quia igitur populum reli-

4 Mt. 24, 11, 24; I Cor. 11, 18. 19. — 5 Mt. 18, 7. — 8 Ier. 23, 15. —
 14 Ies. 2, 6; 3, 8; 5, 6. 9. — 17 Mt. 23, 38. — 20 Ps. 67, 16. 17. — 25 Ies.
 2, 2. 3. — 30 Ies. 8, 18. — 31 Ier. 17, 12.

17 deserta : + significat Deum reliquisse populum Iudaeorum et templum
 atque venisse ad ecclesiam gentium Sp, lemma in textu insertum | 24 una +
 ecclesia Sm

οιωτῶν „ἐξῆλθεν μόλυσμα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν“, ὡς φησιν Ἰερεμίας ὁ προφήτης. 2. ἀποβληθείσης γὰρ τῆς συναγωγῆς τῆς πονηρᾶς ὑπὸ κυρίου τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ οἴκου ἀπορριφέντος ὑπ' αὐτοῦ, καθὼς πού φησιν· „Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου“, καὶ πάλιν· „Ἀνῶσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ οὐδ' οὐ μὴ σκαφῇ, καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἄκανθα, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν“. 3. ἐγκαταλιπὼν οὖν τὸν λαὸν „ὡς σκηνὴν ἐν ἀμπελῶνι καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ, ὡς πόλιν πολιτορχουμένην“, περιελὼν δὲ ἀπ' αὐτῶν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν προφητικὸν ὑετόν, ἐπλήρωσεν τὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν πνευματικῆς χάριτος ὡς ποταμὸν Αἰγύπτου ἐν ἡμέραις νέων, καὶ ὑπερύψωσεν αὐτὴν ὡς οἶκον ἐπ' ὄρους ἢ ὡς ὄρος ὑπερφερές, ὡς „ὄρος τετυρωμένον καὶ ὄρος πλιν, ἐν ᾧ εὐδόκησεν ὁ θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος“, καὶ ἐν τῷ Ἰερεμίᾳ λέγει· „Θρόνος δόξης ὑψωμένος ἁγίασμα ἡμῶν“, καὶ

1 Ier. 23, 15. — 4 Ier. 12, 7. — 5 Ies. 5, 6. — 8 Ies. 1, 8. — 12 Sir. 24, 25. — 14 Ps. 67, 16. 17. — 16 Ier. 17, 12.

3 τοῦ pr > h | 4 καθὰ ο | φησιν + ἱερεμίας d e | μου + καὶ h p v | ἀφῆκα > p v | 5 πάλιν + ἡσαίας d e a² i. m. | μου + ἡσαίας b o | 6 οὐ : οὐδὲ h | οὐδ' οὐ : οὐδὲ h, καὶ οὐ e, καὶ οὐδὲ b | 7 εἰ h | τοῦ μὴ βρ. : καὶ οὐ μὴ βρέξει b o | 8 εἰς αὐτόν : post ὑετόν p v, + τὸν e, > o | ἐν > o | 9 σικυλάτῳ a, σικυηλάτῳ h, σικυηλάτῳ e, σικυῇ ἡλάτῳ b | ὡς : καὶ ὡς a | 10 δ' d | ἀπ' > p v | 11 αὐτοῦ τὴν ἐκκλ. h | αὐτοῦ d | 12 νέων : πολλαῖς h | 12/13 ὑψωσεν p v | 14 καὶ + ὡς v h i. m. | ποίων o | ὑψόκησεν b h o | 16/1 θρόνος — λέγει > o

V, 2. *erunt h. ac schismata*] Haec verba tanquam dictum Domini etiam Iustinus Dialog. c. 35 et Didymus De trinitate III, 22 proferunt. Iustinus insuper Dial. c. 51 ad dictum alludit Dominum inducens dicentem: γενήσασθαι αἰρέσεις καὶ ψευδοπροφῆτας ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Similia tradit Ps.-Clemens Hom. XVI, 21 scribens: ἔσονται γὰρ, ὡς ὁ κύριος εἶπεν, ψευδαπόστολοι, ψευδεῖς προφῆται, αἰρέσεις, φιλαρχίαι. Resch, Agrapha 1889 p. 173—178, dictum ex Evangelio apocrypho desumptum esse putat.

Mihi potius verbis Domini Matth. 24, 11. 24: ἐγεροθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, et verbis Pauli I Cor. 11, 18. 19, ubi de schismatibus inter Corinthios apostolus loquens addit: δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, combinatis ortum esse videtur. Cf. Funk, *Die Apost. Konstitutionen* p. 72—74; *Theol. Quartalschrift* 1892 p. 175. Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 96.

3. Cf. Orig. in Matth. tom. XIV c. 19 ed. Lommatszsch III, 312.

quit, templum quoque dimisit desolatum, *velum scindens* et auferens ab eo spiritum sanctum eumque emittens in eos, qui ex gentibus crediderunt, sicut dixit per Ioel: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem*. Abstulit enim spiritum sanctum et virtutem verbi
 5 et omne ministerium a populo illo idque collocavit in ecclesia sua.
 8. Secundum igitur hanc similitudinem etiam satanas tentator abiit ab illo populo venitque super ecclesiam, et abhinc non amplius tentabit illum populum, quia per opera sua mala ceciderunt in manus ipsius, sed paratus est ecclesiam tentare ibique operari et
 10 inducere super eam afflictiones et persecutiones et blasphemias et haereses et schismata.

VI. Et olim in illo tempore haereses ac schismata in illo

1 Mt. 27, 51. — 3 Ioel 2, 28.

6 satanas : + indicat etiam satanam populum Iudaeorum reliquisse neque amplius eos tentaturum esse atque venisse super ecclesiam S, lemma ut supra

1 λέγει + καὶ α | 2 ἄκρων α β h o : ἄκρον d e p v LXX | 3 ἐπάνω p v | 4 ἔρημον + καὶ β h o | 5 τοῦ ναοῦ > p v | 6 ὑμῖν > h | 7 Ἰωὴλ + τοῦ προφήτου b d e o A | 8 ταῦτα : σου τάδε b o | 9 οἱ > b e o | 10 ἐνύπνια > e | 11 καὶ > b o | 12 ἡμᾶς b d | 13 ἡμῖν b o | 14 ἐπειγάγετο b o | 15 γὰρ + καὶ h p v | 16 τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως b o | 17 τῷ > o | 18 τῷ τοῦ : ~ h, > b | 19 Ἰωσεδέκ + βραχὴ (-χλ ο) b o a² i. m | 20 ἐκλίπη a d i. m. | 21 αὐτὸν α | ἐπιτιμήσει h | ἐν > d e p v | κύριος post ἐπιτιμήσαι a d p v LXX | 22/23 καὶ ἐπ. — ἐν σοὶ > b o | 24 οὐχ' h | 25 τοῦτο (τοῦτον a² i. m.) + τὸ p v | ὁ εἰπὼν : εἰπὼς b o | 26 περιέλε b o |

5—7. Cf. Ps.-Ign. Smyrn. 7, 1.

VI. Ὅτι καὶ παρὰ Ἰουδαίοις συνέστηκε θεομισῆς διδασκαλία διαφορῶν αἱρέσεων. Quod etiam apud Iudaeos exstiterit diversarum haereseum odiosa Deo doctrina.

1—8. Cf. Ps.-Ign. Philipp. 4; Philad. 6, 3. De sectis Iudaeorum inter veteres etiam disputant Hegesippus apud Eus. H. E. IV, 22, 6, Ephraemus in appendice Expositionis Evangelii concordantis ed. Moesinger 1876 p. 287, Epiphanius H. 14—20, H. 10—13 praeterea quatuor haereses Samaritanorum

recensens, Philastrius De haer. c. 1—28, Ps.-Hieronymus Indiculus de haeresibus, Isidorus Orig. VIII, 5.

3. Φαρισαῖοι οἱ τύχη κτλ.] Hieronymus Adv. Pelag. II, 25: Pharisaeorum est hoc supercilium, ut peccata propriae voluntatis referant ad conditoris iniuriam et illius iustitiam calumniantur. Iosephus Antiquit. XIII, 2 docet, eos fato tribuere, quaecunque geruntur, nec tamen homini voluntatis assensum adimere, dicentes, omnia quidem ex Dei consilio fieri, in homine autem esse voluntatem accedendi ad virtutem aut vitium.

ἐν Ἑσάτῃ λέγει· „Ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων, καὶ ὑψοθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν“. 4. ἐπεὶ οὖν καὶ τὸν λαὸν ἐγκατέλιπεν, καὶ τὸν ναὸν ἀφῆκεν ἔρημον, „σχίσας τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ“ καὶ λαβὼν ἀπ' αὐτῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· „Ἰδοὺ“ 5 γάρ, φησὶν, „ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος“, καὶ δοὺς ἐφ' ὑμᾶς τοὺς ἐξ ἔθνων τὴν πνευματικὴν χάριν, ὡς λέγει διὰ Ἰωήλ· „Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα“, λέγει ὁ θεός, καὶ „ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν 10 ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται“· πᾶσαν γὰρ δύναμιν λόγου καὶ ἐνέργειαν καὶ τὴν τοιάνδε ἐπισκοπὴν ἀπάρας ὁ θεὸς ἐκ τοῦ λαοῦ, εἰς ὑμᾶς τοὺς ἐξ ἔθνων ἔθετο. 5. διὰ γὰρ τοῦτο ζηλώσας καὶ ὁ διάβολος τὴν ἁγίαν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν μετέστη εἰς ὑμᾶς, ἐπεγείρας ὑμῖν θλίψεις, διωγμούς, ἀκαταστασίας, βλασφημίας, σχίσ- 15 ματα, αἰρέσεις· ἐκείνον γὰρ τὸν λαὸν διὰ τῆς χριστοκτονίας εἰς ἑαυτὸν ὑπηγάγετο, ὑμᾶς δὲ ἀποστάντας αὐτοῦ τῆς ματαιότητος ἄλλοτε ἄλλως πειράζει, ὡς καὶ τὸν μακάριον Ἰωβ. 6. καὶ γὰρ τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεὶ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ἰωσεδὲκ ἀντέκειτο, καὶ ἡμᾶς πολλάκις ἐξητήσατο ἐξυδαρωθῆναι, ὅπως ἐκλείπῃ ἡ πίστις ἡμῶν. 20 7. ἀλλ' ὁ ἡμέτερος κύριος καὶ διδάσκαλος, ἐν δίκῃ καταστήσας αὐτόν, ἔλεγεν αὐτῷ· „Ἐπιτιμῆσαι ἐν σοὶ κύριος, διάβολε, καὶ ἐπιτιμῆσαι κύριος ἐν σοὶ ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ· οὐκ ἰδοὺ τοῦτο ἐξεσπασμένον ὡς θαλός“; καὶ ὁ εἰπὼν τότε τοῖς παρ- 25 στώσιν τῷ ἀρχιερεὶ· „Περιέλετε τὰ ἱμάτια τὰ ῥυπαρὰ ἀπ' αὐτοῦ“, καὶ ἐπειπὼν· „Ἰδοὺ ἀφήρηκα τὰς ἀνομίας σου ἀπὸ σοῦ“, οὗτος ἐρεῖ καὶ νῦν, ὡς καὶ πάλαι συνηθροισμένων ἡμῶν ἔλεγεν περὶ ἡμῶν, ὅτι „ἐδεήθην, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις ὑμῶν“.

VI. Εἶχεν μὲν οὖν καὶ ὁ ἰουδαϊκὸς ὄχλος αἰρέσεις κακίας. 2. καὶ γὰρ καὶ Σαδδουκαῖοι ἐξ αὐτῶν οἱ μὴ ὁμολογοῦντες νεκρῶν 30 ἀνάστασιν· 3. καὶ Φαρισαῖοι οἱ τύχῃ καὶ εἰμαρμένη ἐπιγράφοντες

1 Ies. 2, 2. — 4 Mt. 27, 51. — 6 Mt. 23, 38. — 8 Ios. 2, 28. — 18 Iob 1—2. — 19 Zach. 3, 1. — 21 Luc. 22, 31. 32. — 22 Zach. 3, 2. — 25 Zach. 3, 4. — 28 Luc. 22, 32. — 30 Act. 5, 17; Mt. 22, 23.

26 ἀπὸ σοῦ > b o | οὕτως h | 27 ἐρεῖ — ὡς καὶ : καὶ νῦν ἐρεῖ καὶ ὡς d | καὶ sec > h | 28 ὑμῶν b | ἐκλείπῃ h v | ἡμῶν b | 29 εἶχεν κτλ. : inscriptis περὶ αἰρέσεων o | μὲν > b | 30 οἱ μὴ ὁμολ. : ὁμολογοῦντες b o

populo erant; nunc vero satanas machinatione mala filios ecclesiae eiecit et operatus est haereses et schismata.

VII. Initium haereseum autem sic erat. Simonem quemdam magnum invasit satanas, qui minister ipsius iam pridem fuit.
5 2. Cumque nos gratia Domini Dei nostri et virtute spiritus sancti

1 *Μασβοθαῖοι* e i. m. : *μασβοθαῖοι* e i. t., *βασμοθαῖοι* d v, *βασμο-
θῆοι* h, *βασμῶθῆοι* a p, *μασμωθῆοι* b o, *μ* et *β* facillime confundi potuerunt :
2 *δὲ* > b o | 3 *καὶ Ἡμεροβ.* : inscripsit o *περὶ τῶν βαπτιζομένων αἰρετι-
κῶν καθ' ἡμέραν*, et perrexit εἰςὸν γὰρ καὶ ἡμερ. | 4 *βαπτίζονται* p v :
6 *καθάρωσιν* : *καθαρίσωσιν* b o e i. m. | *οὐδὲν* o | 7 *βιωναῖοι* d | *τόν* :
οἱ τὸν h | *υἰόν* : *χῡ* b o | 11 *Ἐσσαῖοι* : *ἐνθῆοι* b o | *οὖν* > d | *λαφ* > b o |

4. Masbothaeorum inter veteres non solum auctores ad v. 1—8 laudati praeter Epiphanium, sed etiam Theodoretus Haeret. fab. I, 1 et Sophronius Ep. ad Sergium (Hard. Coll. concil. III, 1287) mentionem faciunt. Nomen difficillimum est ad explicandum. Cf. quae exponunt W. Brandt, *Die mandäische Religion* 1889 p. 180; Lagarde, *Mitteilungen IV* (1891), 137—140, Hilgenfeld, *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1905 p. 48. — *ἐξ αὐτομάτου* κτλ.] Cf. VIII, 12, 25. Clem. Hom. XI, 34: *αὐτοματισμός μὲν οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ κατὰ πρόνοιαν διοικεῖται ὁ κόσμος*.

5. Cf. Epiph. H. 17. Iustinus Dial. c. 80 Hemerobaptistarum mentionem facit sub nomine Baptistarum. Ps.-Clemens Hom. I, 23 Ioannem Baptistam *ἡμεροβαπτιστὴν* appellat.

6. Quae et de tempore et de doctrina Ebionaeorum vel Ebionitarum dicuntur, probant, eos sectam non iudaicam, sed christianam esse. Cum autem non minus Iudaei essent quam Christiani, a Constitutore et Ephraemo l. c. illis adnumerantur.

7. *τὰ πάτρια φυλάσσοντες*] Similiter Philo Quod omnis probus liber c. 12 de Essaeis dicit: *τὸ ἡθικὸν εὖ*

*μάλα διαπονοῦσιν, ἀλείπταις χρῶ-
μενοι τοῖς πατρίοις νόμοις*, et De vita contemplativa c. 3 de Therapeutis: *φιλοσοφοῦσι τὴν πατριον φιλοσοφίαν*.

VII. *Ὅπόθεν ἐνέφυσαν αἱ αἱρέσεις, καὶ ὅστις αὐτῶν ἀρχηγὸς τῆς ἀσεβείας γεγένηται*. Unde prodierint haereses, et quis fuerit impietatis eorum dux et auctor.

1. De Simone mago praeter Actus apost. cf. Iust. Apol. I, 26. 54; Iren. Adv. haer. I, 23; Clem. Alex. Strom. VII, 17; Clem. Homil. passim; Eus. H. E. II, 1. 3 etc. — *ἀπὸ Γιτθῶν οὕτω κ. κ.*] Similiter Iustinus Apol. I, 26. — *ἐνδυσάμενος ὁ δ.*] Iustinus l. c.: *προεβάλλοντο οἱ δαίμονες ἀνθρώπους κτλ.*

2. *συναπόστολος*] Similiter Philippum diaconum appellant apostolum Tertullianus De bapt. c. 18; Chrysostomus In Gen. hom. 33 c. 2; etiam Clemens Alexandr. Strom. III, 6, 52 p. 535, nisi forte Philippum apostolum in mente habuerit. Constitutor vocem nonnisi de apostolis proprie dictis usurpat; cf. II, 24, 4; VI, 9, 1; VII, 2, 12. Fortasse ergo Philippum diaconum cum apostolo confundit.

τὴν τῶν ἁμαρτανόντων πρᾶξιν· 4. καὶ Μασβωθαῖοι οἱ πρόνοιαν
 ἄρνούμενοι, ἐξ αὐτομάτου δὲ φορᾶς λέγοντες τὰ ὄντα συνεστάναι
 καὶ ψυχῆς τὴν ἀθανασίαν περικόπτοντες· 5. καὶ Ἡμεροβαπτισταί,
 οἵτινες, καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐὰν μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσιν,
 ἀλλὰ καὶ τὰς κλῖνας καὶ τοὺς πίνακας ἤτοι κρατῆρας καὶ πο- 5
 τήρια καὶ καθίσματα, ἐὰν μὴ καθάρωσιν ὕδατι, οὐδενὶ χρῶνται·
 6. καὶ οἱ ἐφ' ἡμῶν νῦν φανέντες Ἐβιωναῖοι, τὸν νῖδον τοῦ θεοῦ
 ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι βουλόμενοι, ἐξ ἡδονῆς ἀνδρὸς καὶ συμ-
 πλοκῆς Ἰωσήφ καὶ Μαρίας αὐτὸν γεννῶντες· 7. οἱ δὲ τούτων
 πάντων ἑαυτοὺς χωρίσαντες καὶ τὰ πάτρια φυλάσσοντές εἰδιν 10
 Ἑσσαῖοι. 8. ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ, καὶ νῦν ὁ
 πονηρὸς, σοφὸς ὢν τοῦ κακοποιῆσαι καὶ τὸ καλὸν ὅτι ποτέ
 ἔστιν ἀγνοῶν, ἐξ ἡμῶν τινὰς ἐκβαλὼν ἐνήργησεν ἐν αὐτοῖς αἰρέ-
 σεις καὶ σχίσματα.

VII. Ἡ δὲ καταρχὴ τῶν νέων αἱρέσεων γέγονεν οὕτως. 15
 Σίμωνά τινα ἀπὸ Γιτθῶν οὕτω καλουμένης κώμης Σαμαρεῖα,
 τῇ τέχνῃ μάγον, ἐνδυσάμενος ὁ διάβολος ὑπηρέτην αὐτοῦ τῆς
 μοχθηρᾶς γνώμης ἐποιήσατο. 2. ἡνίκα δὲ Φίλιππος ὁ συναπό-
 στολος ἡμῶν τῇ τοῦ κυρίου δόσει καὶ τῇ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ
 ἐνεργείᾳ δυνάμεις ἱαμάτων ἐπετέλει ἐν Σαμαρείᾳ, ὡς καταπλα- 20
 γέντας τοὺς Σαμαρεῖς εἰς πίστιν ἔλθειν τοῦ τῶν ὅλων θεοῦ καὶ
 τοῦ κυρίου Ἰησοῦ καὶ βαπτίσασθαι εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἥδη δὲ
 καὶ αὐτοῦ τοῦ Σίμωνος σημεῖα καὶ τέρατα θεασαμένου ἄνευ μαγ-
 γανείας τινὸς γοητικῆς ἐπιτελούμενα καὶ εἰς θαῦμα καταπεδόντος,
 καὶ πιστεύσαντος καὶ βαπτισθέντος καὶ προσκαρτεροῦντος τῇ 25
 νησιείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ· ἀκούσαντες ἡμεῖς τὴν χάριν τοῦ θεοῦ
 τὴν ὑπάρξασαν Σαμαρεῦσι διὰ Φιλίππου, παρεγενόμεθα πρὸς
 αὐτοὺς καὶ πολὺ συμβαλλόμενοι τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, πᾶσι

18 Act. 8.

νῦν + δὲ d e, + μὲν b o | καὶ νῦν κτλ. : haec et omnia usque ad c. 30, 1
 > A | 18 ἐξ ἡμῶν τ. ἐκβαλὼν > e | ἐμβαλὼν o | ἐν > d | 16 τινα : ὅτινα
 b o | γιθθῶν o v | σαμάρεια e, σαμαρίας b | 17 τὴν τέχνην b d e o p v |
 τῆς : ante αὐτοῦ b d e h o | ἑαυτοῦ h v | 18 μοχθηρίας h ut videtur pr. m.,
 sed corr. | 20 ἱαμάτων > p v | 22 δῆδη e | 25 καὶ πιστ. κ. βαπτισθέντος
 > | πιστεύσαντος . . βαπτ. ∞ d | καὶ προσκαρτερ. > b e o | 26 τῇ > h |
 προσευχῇ + αὐτοῦ προσκαρτεροῦντος b e o | 28 αὐτὸν b o | πολλοὶ b o |
 συμβαλλόμενοι d

virtutes sanationis perficeremus in Ierusalem et impositione manus nostrae participatio spiritus sancti tribueretur accedentibus, tunc pecuniam * multam obtulit nobis cupiens, sicuti Adam per degustationem ligni scientiae a ligno vitae [eum] alienavit, ita et
 5 nos per dationem pecuniae a datione Dei voluit circumvenire et per pecuniam mentem nostram occupare, ut commutantes [de]traderemus illi virtutem sancti spiritus pro pecunia. 3. Sed cum omnes in hoc moti fuissetus, intendens Petrus ad propinquum Simonis diabolus dixit: *Pecunia tua tecum erit in interitum; non*
 10 *enim erit tibi participatio neque sors in hoc verbo.*

VIII. Cum autem divisissemus inter nos duodecim uncias saeculi et exivisse, mus ad gentes, ut in omni mundo praedicaremus verbum, tunc inspiravit diabolus et concitavit plebem, ut mitterent

4 Gen. 3. 9 Act. 8, 20, 21.

4 ligno > S | 10 neque sors > S | 11 duod. uncinas saeculi : universum mundum in duod. partes S

VII, 2. in Ierusalem] Similiter Actus Petri apocryphi c. 23 Simonem cum apostolis Hierosolymis congressum fuisse narrant. Cf. Acta apost. apocrypha edd. Lipsius et Bonnet I (1891), 71. Actus apostolorum canonici, quos auctor universim sequitur, de Samaria loquuntur, et Constitutor praedecessore correcto narrationem huius scripturae suscepit. Auctor Didascaliae hoc loco igitur scripturam illam respexit, nisi forte rem liberius tractavit. Cf. C. Schmidt, *Die alten Petrusakten* 1903 p. 147.

VIII, 1. divisissemus] De divisione apostolorum cf. Lipsius, *Die apokryphen Apostelgeschichten* I (1883), 11—15. Cleobium — Simoni] Simon et Cleobius tanquam haeretici commemorantur ab Hegesippo apud Eusebium H. E. IV, 22 et in epistula Corinthiorum ad Paulum epistulae Pauli tertiae et apocryphae praemissa. In hac epistula etiam tres errores leguntur, qui infra c. 10, 1 haereticis adscribuntur. Itaque veri-

simile est auctorem hac scriptura usum esse aut eius fonte vel Actibus Pauli, in quibus epistulas illas apocryphas insertas fuisse coniecit Zahn, *Geschichte des neutest. Kanons* II (1890), 592—611, et Acta Pauli coptica nuper inventa et a Carolo Schmidt a. 1904/5 duabus editionibus, maiore ac minore, publicata ostendunt. Cf. P. Vetter, *Der apokryphe dritte Korintherbrief* 1894; E. Hennecke, *Neutestamentliche Apokryphen* 1904 p. 357—383; A. Harnack, *Untersuchungen über den apokryphen Briefwechsel der Korinther mit dem Apostel Paulus in Sitzungsberichten der kgl. preuß. Akademie der Wissenschaften* 1905 I.

VIII. *Τινες τῆς Σίμωνος ἀσεβείας διὰδοχοι, καὶ οὖων ἀγρίσεων κατῆραν.* Quinam successerint Simonis impietati, et quas haereses induxerint.

1—2. Cf. Ps.-Ign. Trall. II, 1—3.

1. *προεβαλόντο*] Similiter. Iustinus loco supra c. 7, 1 laudato. — *Κλεό-*

τοῖς βαπτισμένοις ἐπιτιθέντες τὰς χεῖρας εὐχαιε τὴν τοῦ πνεύματος μετουσίαν ἐδωρούμεθα. 3. ἰδὼν δὲ ὁ Σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἡμῶν δίδεται τὸ πνεῦμα τοῖς πιστεύουσιν, λαβὼν χρήματα προσήνεγκεν ἡμῖν λέγων· „Δότε καὶ μοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα καθὼς ὃ ἂν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας λαμβάνῃ πνεῦμα ἅγιον“, βουλόμενος, ὥς τὸν Ἀδὰμ τῇ γένεσι τοῦ ξύλου τῆς κατ' ἐπαγγελίαν ἀθανασίας ἐστέρησεν, οὕτως καὶ ἡμᾶς τῇ λήψει τῶν χρημάτων θείλῃς τῆς δόσεως τοῦ θεοῦ περιγράφαι, ὅπως ἀντικαταλλαζάμενοι ἀποδώμεθα αὐτῷ χρημάτων τὴν ἀτίμητον τοῦ πνεύματος δωρεάν. 4. πάντων δὲ ἡμῶν ἐπὶ τούτῳ ταραχθέντων, 10 ἀτενίσας ἐγὼ Πέτρος εἰς τὸν ἐν αὐτῷ κακοῦργον ὄφιν εἶπον τῷ Σίμωνι· „Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἶη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κταῖσθαι· οὐκ ἔστι σοι μερὶς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ οὐδὲ κληρὸς ἐν τῇ πίστει ταύτῃ, ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεία ἐνώπιον τοῦ θεοῦ· μετανόησον οὖν 15 ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης καὶ δεήθητι τοῦ θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφθίσεται σοὶ ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου· εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας θεωρῶ σε ὄντα“. 5. ἀλλὰ τότε μὲν ὁ Σίμων ἔμβροτος γενόμενός φησιν· „Παρακαλῶ, δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ ὧν εἰρήκατε“. 20

VIII. Ἦνίκα δὲ ἐξήλθομεν ἐν τοῖς ἔθνεσιν κηρύσσειν εἰς τὸν κόσμον τὸν λόγον τῆς ζωῆς, τότε ἐνήργησεν ὁ διάβολος εἰς τὸν

4 Act. 8, 19. — 12 Act. 8, 20—23. — 19 Act. 8, 24.

1 ἐπιθέντες b e h o p v | τοῦ + θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου (ἀγ. > ο) b o |
2 ἐδωρούμεθα + πᾶσιν b o | 3 ἡμῶν > b o | 5 ἐὰν e o | τὴν χεῖρα a |
7 ἐπαγγελίας o | 8 ἀπογράψαι b o | 9 χρημάτων > b o | 10 τούτου e |
11 τόν : αὐτὸν ὄντα b o | ὄφιν + θεωρήσας τῷ πνι b o | 12 εἶη : εἰ a b,
> d | 14 ἐν τῷ λ. τούτῳ post κληρὸς b o | ἐν τῇ πίστει τ. > b o | 16 σου
> b o | θεοῦ : κῦ a | 17 σοι > e | ἐπίνοια + ἔτι b o | σχολὴν h | 18 θεωρῶ
a b o : ὁρῶ rel | 19 φησιν + εἶπεν o | δεήθητε ὑμεῖς : οὖν ὑμᾶς δεήθ. o |
20 ἐπέλθοι b o | 21 ἐξ. ἐν : ἐξῆλθεν καὶ b o | ἐν > e | 21/22 κηρύσσειν
εἰς τ. κ. > b o | εἰς τὸν κόσμον > a | 22 ζωῆς : ἐκηρύσσωμεν b o, o in-
scripsit sectionem sequentem περὶ ψευδαποστόλων | εἰς : πρὸς b o

βιον] Ps.-Ignatius Trall. 11, 3 hunc virum Κλεόβουλον appellat, quod nomen autem idem est cum illo dicente Epiphanio H. 51 c. 6: Κλεόβιον εἶπουν Κλεόβουλον. Cuius et quidem Simoni adiuncti praeterea mentionem faciunt

Epistula Corinthiorum ad Paulum apostolum 2 (Vetter, *Der apokryphe dritte Korintherbrief* 1894 p. 58), Hegesippus apud Eus. H. E. IV, 22, 5, Theodoretus Haer. fab. I, 1 (Κλεοβανοὶ vel potius Κλεοβιανοὶ ut apud Eusebium I. c.),

post nos pseudoapostolos ad intaminationem verbi. Et obtulerunt de populo Cleobium quendam et iunxerunt eum Simoni, et postea iterum alios post illos.

IX. Simon ergo et qui cum eo erant post vestigia mea Petri

1/2 obtulerunt . . iunxerunt : elegit . . iunxit S | 4 Simon — eo : qui cum Simone S

Opus imperfectum in Matth. 24, 5 (Cleonius), Sophronius Ep. ad Sergium (Hard. III, 1287). — Δοσιθέω] De hoc viro dicunt Hegesippus apud Eus. H. E. IV, 22, 5; Hippolytus Syntagma apud Phot. Biblioth. 121; Ps.-Clemens Hom. II, 24; Recogn. I, 54; II, 8—11; Ps.-Tertullianus c. 1; Origenes De princ. IV, 17; Contra Celsum I, 57; VI, 11; In Matth. 24, 4; In Ioann. tom. 13 c. 27; Epiphanius H. 13, alii-que. Cf. quae disputavit Hilgenfeld, *Die Ketzergeschichte des Urchristentums* 1884 p. 155—161. Constitutor Clementina legisse videtur, quae l. c. idem tradunt, quod refert, sc. Simonem discipulum Dosithei fuisse eumque superatum e primatu eiecisse. — *Κήρινθος κτλ.*] Non est opus auctores commemorare, qui de haereticis illis referunt. Modo animadvertem, Marcum esse discipulum Valentini, cuius ipsius a Constitutore mentio non fit.

2. πολλοὺς θεοὺς] i. e. αἰῶνας, cf. c. 10, 2. Epiphanius H. 31 c. 2 de Valentino dicit: *τριακόντα αἰῶνας βούλεται παριστᾶν, οὓς καὶ θεοὺς ὀνομάζει*. Carmen adv. Marc. I, 7: Tantos esse deos Basilides credere iussit, quantos et dies annus habet. — *τρεις κτλ.*] Hanc doctrinam Marcioni vel Marcionistis attribuunt Rhodon apud Eus. H. E. V, 13, 4, Adamantius De recta fide dial. I, Athanasius De decretis syn. Nic. c. 26, Cyrillus Hieros. Catech. XVI, 4, 7; Epiphanius H. 42 c. 3 alii-que. Gregorius Naz. Or. II, 37

etiam quosdam Catholicos nimis orthodoxos *τρεις ἀρχὰς ἀλλήλαις ἀντεπεξάγοντας* esse dicit. — *ἀπείρους*] Philastrius De haer. c. 40 scribit: Secundus aeonas similiter docens factos adserit, tamen infinitos. — *γάμον ἀθετοῦσιν*] Loquitur de Saturnilo (Iren. Adv. haer. I, 24; Epiph. H. 23), Marcione et Encratitis, qui et nuptias et usum carnis ac vini damna- bant. — *ἀναίδην ἐκπορνεύουσιν κτλ.*] Clemens Alex. Strom. III, 4, 25 p. 522 fere eisdem verbis dicit: *ἐκπορνεύουσιν ἀναίδην οἱ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ (Νικολάου) μετιόντες*. Cf. infra c. 10, 3. Pseudonymi Nicolaitae appellantur, quia originem false a Nicolao diacono ducebant.

IX. Ὅπως ὁ Σίμων γοητείας τισὶ πτῆναι θελήσας εὐχαῖς Πέτρον κατενεχθεὶς ἐξ ὕψους κάτω συνετρίβη τοὺς πόδας καὶ τῶν χειρῶν τοὺς τάρσους (τ. τάρσους > a p)· ἱστορεῖ Κλήμης, Ἠγήσιππος, Ἰουστίνος, Εὐρηναῖος. Quomodo Simon, cum quibusdam praestigiis volare instituisset precibus Petri ex alto deorsum praecipitatus pedes et manuum extremitates fregit: narrat Clemens, Hegesippus, Iustinus, Irenaeus. — Georg. Chron. c. 121.

1. Iam inscriptio capitis indicat, quinam inter veteres de Simone egerint. Constitutor narrationem Didascaliae v. 1 amplificans Ps.-Clementem secutus est. Utra vero scriptura usus sit, Homiliis an Recognitionibus, definiri non

λαόν, ἀποστείλαι ὀπίσω ἡμῶν ψευδαποστόλους εἰς βεβήλωσιν τοῦ λόγον· καὶ προεβάλοντο Κλεόβιόν τινα καὶ παρέξενξαν τῷ Σίμωνι, οὗτοι δὲ μαθητεύουσιν Δοσιθέῳ τινί, ὃν καὶ παρευδοκίμησαντες ἐξώσαντο τῆς ἀρχῆς· εἶτα καὶ ἕτεροι ἑτέρων κατήρξαν ἐκτόπων δογμάτων, Κήρινθος καὶ Μάρκος καὶ Μένανδρος καὶ Βασιλείδης 5 καὶ Σατορνίλος. 2. τούτων οἱ μὲν πολλοὺς θεοὺς, οἱ δὲ τρεῖς ἑναντίους, ἀνάρχους, αἱ συνόντας ἑαυτοῖς, οἱ δὲ ἀπίρους καὶ ἀγνώστους δοξάζουσιν· καὶ οἱ μὲν τὸν γάμον ἀθετοῦσιν, οὐκ εἶναι τοῦ θεοῦ ἔργον δοξάζοντες, ἄλλοι δὲ τινα τῶν βρωμάτων βδελύσσονται, οἱ δὲ ἀναίδην ἐκπορνεύουσιν, οἳ οἱ νῦν ψευδώνυμοι Νικολαῖται.

IX. Ὁ μέντοι Σίμων ἐμοὶ Πέτρῳ πρῶτον μὲν ἐν Καισαρείᾳ τῇ Σιράτωνος, ἔνθα Κορνήλιος ὁ πιστὸς ἐπίστευσεν ὧν ἐθνικὸς ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν δι' ἐμοῦ, συντυχῶν μοι ἐπειράτο διαστρέφειν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, συμπαρόντων μοι τῶν ἱερῶν τέκνων, 15 Ζαχαίου τοῦ ποτε τελώνου καὶ Βαρνάβα, καὶ Νικήτου καὶ Ἀκύλα ἀδελφῶν Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου τε καὶ πολίτου, μαθητευθέντος δὲ καὶ Παύλῳ τῷ συναποστόλῳ ἡμῶν καὶ συνεργῳ

13 Act. 10. — 16 Luc. 19, 2.

2 προσέξενξαν b o | τῷ > o | 3 καὶ > b o p v | 4 ἐξώσαν o | ἑτέροις ἐτ. e | ἐκτόπων : ἐκ πονηρῶν b d o | 5 δογμάτων : δαιμόνων b | Κήρ. : κορινθίος e | βασιλείδης h | 6 Σατ. : στρατόνικος b e o a² i. m. | 7 ἀνάρχως h | αὐτοῖς h | 9 δοξάντες o | 10 οἱ δὲ a b e o : καὶ d h p v | ἀναιδῶς b o | ἐκπορνεύονται h, -νεύειν b o | οἶον οἱ : οἱ οἱ b o, o inscripsit περὶ νικῶ ἔκ τ' ὁ β' ἀποστόλ' | 12 μέντοι a b h o : μὲν οὖν d e p v | μὲν > a | 13 τῆς b d e o p | ὧν ἐθνικὸς ~ h | 14 κύριον + ἡμῶν b | 15 ἱερέων o | τέκνων + δὲ b o | 17 ῥωμαίου p v | τε > h | πολιτῶν b | 18 μαθητευθέντος b o a² : -θέντι a h, μαθητεύσαντι d e p v Ham. cod., μαθητεύσαντος Cedr. | παύλον τοῦ πτλ. a, corr. a²

potest. Cf. quae exposui in libro *Die Apost. Konstitutionen* 1891 p. 70 - 72; 109 - 111. — *Καισαρείᾳ τῇ Σιρ.* Item c. 12, 5, cum VII, 46, 3 *Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης* mentio fiat. Iosephus Flav. Antiquit. XIX, 7 apud Eusebium H. E. II, 10, 3 dicit, urbem antea *Σιράτωνος* πύργον appellatam esse. — *μαθητευθέντος*] Supra c. 8, 1 auctor formam *μαθητεύειν* adhibuit, et hanc formam etiam hic quatuor

codices tradunt; formam *μαθητεύεσθαι* autem testes graviiores habent. Etiam Origenes utramque formam eodem sensu, sc. discipulum esse, usurpat, *μαθητεύειν* C. Cels. I, 12; II, 9. 38; De orat. c. 13, 5; *μαθητεύεσθαι* C. Cels. III, 29; V, 42; De mart. c. 48; De orat. c. 26, 4. Cf. etiam ad illam formam Clem. Protr. c. 11, 113 p. 88; Strom. I, 15, 69 p. 356/57; ad hanc Iust. Apol. I, 15; Eus. H. E. V,

sequebantur pervertentes verbum. 2. Et cum venisset Romam, valde depopulatus est ecclesiam, multos deexhortans et adoptans sibi, et gentiles seducebat magicis operationibus et virtutibus, sicuti in una die procedens vidi illum per aera volantem, et ferebatur. 5 3. Et subsistens dixi: In virtute sancti nominis Iesu excido virtutes tuas. 4. Et sic ruens femur pedis sui fregit. 5. Multi quidem tunc abscesserunt ab eo; alii autem, qui digni illo fuerunt, manserunt cum ipso, et tunc prima illa fixa est haeresis illius et per ceteros pseudoapostolos operatus est diabolus.

1 perv. verbum S : seducentes populum L | 2/3 adoptans sibi L C : praedicans se posse volare S | 4 et ferebatur > S | 5 sancti > S

1 αὐτὸν e o | 2 προφητῶν b d o | περὶ > h | 6 δέ : τε p v | ἐξιστῶν a h : ἐξιστάνων d e p Ham., ἐχοτάνων b o v | μαγικῇ : τῇ μ. h | ἐμπειρίᾳ : τέχνῃ p v Ham. Cedr. | καὶ δαιμ. ἐνεργείᾳ d e p v cf. D : > a b h o | 8 ὁμοίους b o | πτῆναι : τοῦ π. b o | 9 διὰ o | ἐπὶ τ. : διὰ τούτω b o | μετ. ἐπὶ τούτω e | 11 εἰς + τὸν b | 12 ἐπιχορηγήσειν a h Cedr. : -γῆσαι b o, -γεῖν d e p v Ham. | ἐπιφημιζόντων b o | 13 αὐτὸν h p Ham. Cedr. : > a b d e v | εἰς + τὸν e | σύν : ἐν o p v | αὐτῷ > h p | 14 τῷ > a | ῥάξαι h |

IX, 4. Actus Petri apocryphi c. 32 (Acta apost. apocr. edd. Lipsius-Bonnet I, 83) narrant, Simonem ad terram cadentem crus in tres partes fregisse ac deinde lapidatum fuisse.

13, 8. — προφήτου] Auctor Clementina ante oculos habet, ubi passim de propheta vero vel propheta veritatis sermo est. Nonnulli librarii hoc non intellegentes scripserunt προφητῶν.

2—5. De congressu Petri cum Simone Romae facto Clementis Homiliae et Recognitiones iam non loquuntur. Agunt autem de eo uberius Actus Petri, et Lipsius, horum editor (Acta apost. apocrypha I p. X), Constitutorem Actus Petri cum Simone in usum suum vertisse censuit. Res vero non liquet. Constitutor nonnisi narrationem Didascaliae auxit, neque est, cur ea, quae addidit, ad illam scripturam ipsam referamus.

3. In Didascalia et Constitutionibus Petrus solus Simonem impugnat. Eodem modo referunt Actus laudati apocryphi et nonnulli alii auctores. Multi autem Petro Paulum adiungunt: Martyrium et Acta Petri et Pauli (Lipsius p. 118—234), Cyrillus Hieros. Catech. VI, 15; Sulpicius Severus Chron. II c. 28, aliique.

4. εἶπον κτλ.] Hanc orationem Constitutor ipse finxisse videtur. Orationes saltem, quam exhibent Actus Petri c. 32 ed. Lipsius p. 83, Martyrium Petri et Pauli c. 56 p. 166, Acta c. 77 p. 211, plane diversae sunt.

5. φωνή κτλ.] Hanc vocem Acta non habent.

6. Origenes Contra Cels. I, 57 dicit, toto orbe non triginta Simonianos posse reperiri, et VI, 11, nusquam gentium hos haereticos nunc videri. At minus recte.

ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· καὶ τρίτον ἐπ' αὐτῶν διαλεχθεὶς αὐτῷ εἰς τὸν
περὶ προφήτου λόγον καὶ περὶ θεοῦ μοναρχίας, ἡττήσας αὐτὸν
δυνάμει τοῦ κυρίου καὶ εἰς ἀφωνίαν καταβαλὼν φυγάδα κατέστησα
εἰς τὴν Ἰταλίαν. 2 (IX). γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ πολὺ τὴν ἐκ-
κλησίαν ἔσχυλεν, πολλοὺς ἀνατρέπων καὶ ἑαυτῷ περιποιούμενος, 5
τὰ δὲ ἔθνη ἐξιστῶν μαγικῇ ἐμπειρίᾳ καὶ δαιμόνων ἐνεργείᾳ, ὥς
καὶ ποτε μέσης ἡμέρας προελθὼν εἰς τὸ θέατρον αὐτῶν, κελεύσας
τοῖς δήμοις ἀρπαγῆναι καμέ, ἐν τῷ θεάτρῳ ἐπηγγέλλετο πτῆναι
δι' ἄερος. 3. πάντων δὲ ἐπὶ τούτῳ μετεώρων τυγχανόντων ἐγὼ
προσηνυχόμεν κατ' ἑαυτόν, καὶ δὴ μετεωρισθεὶς ὑπὸ δαιμόνων 10
ἵπτατο μετάρσιος εἰς ἄερα, λέγων εἰς οὐρανὸς ἀνέναι ἀκείθεν
αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ ἐπιχορηγήσειν· τῶν δὲ δήμων ἐπευφημοῦντων
αὐτὸν ὡς θεόν, ἐκτείνας ἐγὼ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν σὺν αὐτῇ
τῇ διανοίᾳ ἰκέτευον τὸν θεὸν διὰ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ῥῆξαι τὸν
λυμεῶνα καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν δαιμόνων περικόψαι ἐπ' ἀπάτῃ καὶ 15
ἀπωλείᾳ ἀνθρώπων κεχημένων αὐτῇ, ῥάξαντα δὲ μὴ θανατωῶσαι,
ἀλλὰ συντρίβαι. 4. καὶ ὑπολαβὼν, ἀτενίσας εἶπον τῷ Σίμωνι·
Εἰ „θεοῦ ἄνθρωπος“ ἐγὼ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀληθῆς
καὶ διδάσκαλος εὐσεβείας, ἀλλ' οὐ πλάνης, οἷος σὺ Σίμων, προσ-
τάσσω ταῖς πονηραῖς δυνάμεσιν τοῦ τῆς εὐσεβείας ἀποστάτου, 20
ἐφ' αἷς ὀχεῖται Σίμων ὁ μάγος, ἀφεῖναι τῆς κρατήσεως, ὅπως ἐξ
ὑψους κατενεχθῇ εἰς γέλωτα τῶν ἀπατηθέντων ὑπ' αὐτοῦ· καὶ
εἰπόντος μου ταῦτα, περικοπεὶς τῶν δυνάμεων ὁ Σίμων κατη-
νέχθη μετὰ μεγάλου ἥχου καὶ ῥαγεῖς ἐξαίσιον συντρίβεται τὸ ἰσχίον
καὶ τῶν ποδῶν τοὺς ταρσούς. 5. καὶ φωνῇ τῶν ὄχλων λέγουσα· 25
Εἰς ὁ θεός, ὃν Πέτρος δικαίως καταγγέλλει τῇ ἀληθείᾳ μόνον·
καὶ πολλοὶ ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ, τινὲς δὲ ἄξιοι τῆς ἀπωλείας
αὐτοῦ ὄντες παρέμειναν αὐτοῦ τῇ μοχθηρᾷ διδασκαλίᾳ. 6. καὶ
οὕτως πρώτη ἐπάγῃ ἢ τῶν Σιμωνιανῶν ἀθεωτάτῃ αἵρεσιν ἐν
Ῥώμῃ, καὶ διὰ τῶν λοιπῶν ψευδαποστόλων ἐνήργει ὁ διάβολος. 30

18 I Tim. 6, 11.

15 ἐπὶ b e o | 16 ἀνθρώπων : τῶν α. p v | αὐτῇ : αὐτὴν p v, + καὶ b o |
 ῥάξαντα a h : ῥήξαντα b d e o, ῥίψαντα p, ῥίψαν v | 19 οἷος : ἥς d, ὥς b |
 20 ἐπιστάτας b | 23 μοι o | 23/24 κατηνέχθη post ἥχου (ἥχους b o v) b d o |
 24 μεγάλου : πολλοῦ h | ῥαγεῖς + πτώμα b d e o | 26 ὁ a h : > b d e o
 p v | μόνος e | 28 παρασείμειναν e | μοχθ. : μοχθηρία τῆς b o | διδασκαλίας b |
 29 πρῶτος b o

X. Et erat quidem illis omnibus aequaliter lex, ut Lege et Prophetis non utantur et ut omnipotentem Deum blasphem[ar]ent et resurrectionem non credant; cetera autem diverse per doctrinas suas inspergebant. 2. Alii enim multos docebant non debere nubere, dicentes, quia qui non nube(re)t castitati studeret; (et) per castitatem sensus suos ad haeresim detulerunt. 3. Alii iterum ex ipsis neque carnem sumere docebant, dicentes, ea, quae animam habent, non debere manducari. 4. Alii autem dicebant a sola porcina carne debere se abstinere, ea vero, quae in lege sunt 10 munda, debere manducari et secundum legem circumcidi. 5. Alii

1 aeq. lex : una lex in terra S, pro *ἐπίσης* legens *ἐπὶ γῆς* | ut Lege et S : decreta (legens *νενομισμένοις* ut videtur, et *ut* cum accusativo construens) et ut L | 2 omnipotentem S C : patrem L | 3, 4 cetera — inspergebant : et in aliis rebus iuxta varias sententias docebant commovebantque S | 4 multi S | 5 et S | 6 castitatem — detulerunt : sanctitatem sententias haeresis suae prae-
dicabant S

X, 1. Corinthii in epistula supra (8, 1) laudata Paulo scribunt, Simonem et Cleobium docere: Prophetas non recipiendos, Deum non omnipotentem esse, neque esse resurrectionem carnis. Cf. Vetter l. c. p. 53; Hennecke l. c. p. 378; Harnack l. c. p. 17.

2. *multos*] Auctor sic scribere potuit, respiciens, non omnes, sed multos tantum doctrinam secutos esse. Fortasse autem Syrus lectionem rectam servavit.

X. *Ὅπως αὐτὸς αἰρεσεις καὶ πρὸς ταύτας καὶ πρὸς ἀλήθειαν διαφωροῦσιν.* Quomodo haereses et inter se et a veritate discrepent.

1—3. Cf. Ps.-Ign. Trall. 6, 3; Philad. 6, 1—3.

1. π. *θεὸν βλασφημεῖν*] Qua doctrina Gnostici Deum omnipotentem blasphemant, ea demonstrant, quae Constitutor addidit. — *κρίσιν ἐπάσχειν*] Constitutor iterum sententiam

Didascaliae interpretari videtur. Haeresiologi hanc doctrinam Gnosticis non adscribunt. — *ἡδονῇ γ. μ.*] Cf. Iren. Adv. haer. I, 23, 4; 24, 5; 25, 3; 26, 3; Clem. Strom. III, 4. — *πρὸς π. θρησκείαν ἀδιαφόρως ἐκ.*] Apelles teste Rhodone vel Eusebio H. E. V, 13, 5 dicebat, *μὴ δεῖν ὁλῶς ἐξετάζειν τὸν λόγον, ἀλλ' ἕκαστον ὡς πεπιστευκε διαμένειν.* Cf. Pilastrius c. 91.

2—3. Repetuntur et amplificantur, quae iam c. 8, 2 exposita sunt.

2. *ἀγαμίαν κτλ.*] Praecepta tria Marcionis, Encratitarum aliorumque Constitutiones commemorant. Didascalia h. l. (v. 2) de interdictione matrimonii solum dicit. — *κρεῶν ἀπίχεσθαι κτλ.*] Epiphanius H. 47 c. 1 de Encratitis: *ἐμψυχα βδελύσσονται ἀπαγορεύοντες . . κατὰ φόβον καὶ ὑπὸ τῆς τῶν ἐμψύχων μεταλήψεως.*

3. *ἕτεροι κτλ.*] i. e. Christiani etiam legem Mosaicam observandam esse docentes et Christum hominem solum,

X. Τούτοις δὲ πᾶσιν ἐπίσης σκοπὸς ἦν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἀθεότιτος, τὸν μὲν παντοκράτορα θεὸν βλασφημεῖν, ἄγνωστον δοξάζειν καὶ μὴ εἶναι πατέρα τοῦ Χριστοῦ μηδὲ τοῦ κόσμου δημιουργόν, ἀλλ' ἄλεκτον, ἄρρητον, ἀκατονόμαστον, αὐτογένεθλον· Νόμῳ καὶ Προφῆταις μὴ χρᾶσθαι, πρόνοιαν μὴ εἶναι, ἀνάστασιν 5 μὴ πιστεύειν, κρίσιν μὴ εἶναι καὶ ἀνταπόδοσιν, ψυχὴν ἀθάνατον μὴ ὑπάρχειν, ἡδονῇ χαίρειν μόνῃ καὶ πρὸς πᾶσαν θρησκείαν ἀδιαφόρως ἐκκλίνειν. 2. οἱ μὲν γὰρ πλείους εἶναι θεοὺς λέγουσιν, οἱ δὲ τρεῖς ἀνάρχους, οἱ δὲ δύο ἀγεννήτους, οἱ δὲ αἰῶνας ἀπείρους· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἀγαμίαν διδάσκουσιν καὶ κρεῶν ἀποχὴν καὶ 10 οἶνον, βδελυκτὰ λέγοντες εἶναι καὶ γάμον καὶ παίδων γενέσιν καὶ βρωμάτων μετέληψιν, ἵν' ὡς σεμνοὶ τινες τὴν πονηρὰν αὐτῶν γνώμην ὡς ἀξιόπιστον παραδεχθῆναι ποιήσωσιν· τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν νομοθετοῦσι κρεῶν ἀπέχεσθαι οὐχ ὡς ἀλόγων ζώων, ἀλλ' ὡς 15 λογικὴν ἐχόντων ψυχὴν καὶ φόνον δίκην εἰσπράσσεσθαι μελλόντων τῶν ταῦτα κατατολμώντων σφάζειν. 3. ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν ἔλεγον μόνου δεῖν χοιρεῖον ἀπέχεσθαι, τὰ δὲ κατὰ νόμον καθαρὰ ἐσθίειν καὶ περιτέμνεσθαι νομίμως, πιστεύειν δὲ εἰς Ἰησοῦν ὡς εἰς ὅσιν ἄνδρα καὶ προφήτην· ἄλλοι δὲ ἀναίδην ἐκπορνεύειν καὶ παρα-

10 I Tim. 4, 4.

1 ἐπίσης : ἐφ' ἴσης h, εἰς b o | κοπὸς b | 2 ἀθεότιτος o | τοῦ b | παντοκρ. : παρ b o | 3 εἶναι : εἰς b o | τοῦ pr > p v | μηδὲ a b h o : μήτε d e p v | 4 ἀλλὰ b d e o | ἄλεκτον ἄρρητον ~ h | 6 πιστεύειν : ποιεῖν νηστεύειν b | μὴ εἶναι post ἀνταπόδοσιν e | 8 εἶναι > b | εἶναι θεοὺς ~ e h o p v | λέγουσιν + εἶναι b o | 9 ἀπεράντους b o | 11 λέγοντες εἶναι ~ p v | γάμων h | γενέσιν a b h o : γέννησιν d e p v | 12 ἵν' h, ἵν' a : ἵνα b d e p v | 13 ποιῶσιν h | ἐξ αὐτῶν > b o | 15 ἔχοντα e | εἰσπράττεσθαι d e o | μελλόντων a h o v : μέλλοντας d e p, μέλλοντες b | 16 τῶν . . κατατολμώντων a : τοὺς κατατολμώντας rel | λέγουσι h | 17 μόνου b | δεῖν : > b o, + φάσκοντες a p v | χορ. ἀπέχεσθαι ~ p v | 18 εἰς sec : εἰ a, corr a², > h | 19 ἐκπορνεύειν b o

quamvis sanctum et prophetam putantes. — ἄλλοι κτλ.] i. e. Nicolaitae, quos sine verecundia scortari c. 8, 2 dixit quosque etiam carne abuti docuisse Clemens Strom. II, 20, 118 p. 491; III, 4, 26 p. 523 refert, quem

Constitutor haud dubie secutus est, vel potius Eusebium H. E. III, 29 illum exscribentem, ad quem etiam propius accedit, παραχρᾶσθαι exhibens, non παραχρῆσθαι, ἀναίδην verbo ἐκπορνεύειν praeponens, non post-

vero aliter docentes seditiones faciebant et ecclesias depraedabant.

XI. Nos autem, qui <sanctum et> rectum catholicae ecclesiae verbum ante praedicaveramus, revertebamur iterum ad ecclesias 5 et inveniebamus illos ad alias voluntates fuisse praeventos. 2. Alius

3 sanctum S C | et rectum C : recte S

1 *ἵεναι* : *εἶναι* b o | 2 *μόνω* d, *μόνον* e | *ἐκφεύξασθαι* b h o | *κοσμίους* b o | 3 *ὄργανα τυγχ.* ~ h | 5 *ὑμεῖς* o | *εἰρήνης* + *ὄντες* d e p v | 8 *Χριστοῦ* + *τὸν* e | *αὐτὴν* h | 9 *ἰῶνται* b | *ἀλλὰ* o | *ἀλλαῖδιον* b | 10 *ἡ* pr a b h o :

XI, 1. *iterum*] Respicit auctor 8, 1.

* * *

ponens. — *καὶ διὰ π. ἀνοσιουργίας κτλ.*] Respicit Carpocratem, quem Irenaeus Adv. haer. I, 25, 1 refert docuisse, ab ingenito Deo virtutem Iesu esse missam, ut mundi fabricatores effugere posset et per omnes transgressa et in omnibus ascenderet ad eum, *ὅπως*, ut Epiphanius H. 27 c. 2 hanc sententiam reddit, *φύγει τοὺς κοσμοποιοὺς ἀγγέλους, ἐν τῷ διὰ πάντων χωρῆσαι τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων καὶ πράξεων τῶν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γινομένων καὶ ἐν παραβύσῳ ἀτόπων ἔργων καὶ ἀθεμιτών, καὶ ὅπως διὰ πασῶν πράξεων ἐλευθερωθεῖσα ἡ αὐτὴ ψυχὴ τοῦ Ἰησοῦ ἀνέλθῃ πρὸς τὸν αὐτὸν πατέρα κτλ.*

XI. *Ἐξηγήσεις ἀποστολικοῦ κηρύγματος.* Enarratio apostolicae praedicationis.

1. *αὐταῖτιον κ. αὐτογ.*] Ita Deum appellari vetat Constitutor, quoniam nihil sui ipsius causa et pater esse potest, et quia quod ingenitum est, neque a se neque ab alio genitum esse accurate dicendum est. Voces autem etiam dicere possunt, Deum a nullo esse. Itaque vel illae vel aliae similes: *αὐτογενής, αὐτογένητος, αὐτογέννητος, αὐτοφυής κτλ.*, saepe de

Deo usurpantur. Clem. Hom. XVI, 16 Petrus Simonem interrogat: *Διὰ τί οὐ νοεῖς, ὅτι τὸ μὲν αὐτογέννητον τυγχάνει ἢ καὶ ἀγέννητον*; Cf. Recogn. III, 3. 4. 11; Epiph. H. 76 ed. Oehler II, I, 310; Ps.-Iust. Quaest. Christ. ad Gent. III, 5; V, 1. — *οὐ δεύτερον κτλ.*] Respicens locutionem illorum, qui filium secundum et spiritum sanctum tertium Deum nominabant, dicit, Deum patrem non cum his confundendum esse, quippe qui solus aeternus sit vel principio careat.

2. *οὐ πλείονων*] Contra Marcionem et Valentinianos duos filios vel duos Christos inducentes. Cf. Iren. I, 1; Iust. Apol. I, 58; Tert. Adv. Marc. IV, 6. — *ἐνὸς παρακλήτου*] sc. *ἐνα θεὸν ἐνὸς π.*, ut ex praecedentibus supplendum est. Graecus quidam in codice a adnotavit: *ἀποβληταῖον καὶ φευκταῖον*. Verba illa ad sequentia retulisse videtur. Haud dubie false, ut auctor indicat, verba *διὰ Χριστοῦ* verbis *ἐνὸς παρακλήτου*, nec vero verbis *καὶ τῶν ἄλλων ταγμάτων* adiungens. Cf. Ps.-Ign. Philipp. 2, 4; Her. 7, 2. Constitutor ergo spiritum sanctum non creaturam putat, sed potius creaturis opponit. Itaque non Arianis, sed eorum adversariis adnumerandus est.

4. Cf. Ps.-Ign. Magn. 11, 2. 3.

5—8. Ps.-Ign. Philad. 6, 4. 6.

χρᾶσθαι τῇ σαρκὶ ἐδίδασκον καὶ διὰ πάσης ἀνοσιουργίας λέναι, ὡς οὕτως καὶ μόνως ἐκφεύξεσθαι τὴν ψυχὴν τοὺς κοσμικοὺς ἔρχοντας. οὗτοι δὲ πάντες τοῦ διαβόλου ὄργανα τυγχάνουσιν καὶ „υἱοὶ ὀργῆς“.

ΧΙ. Ἡμεῖς δὲ „τέκνα θεοῦ“ καὶ „υἱοὶ εἰρήνης“, τὸν ἱερὸν 5 καὶ εὐθὴ λόγον κηρύσσοντες τῆς εὐσεβείας, ἕνα μόνον θεὸν καταγγέλλομεν, νόμον καὶ προφητῶν κύριον, τῶν ὄντων δημιουργόν, τοῦ Χριστοῦ πατέρα, οὐκ αὐταίτιον καὶ αὐτογένεθλον, ὡς ἐκείνοι οἴονται, ἀλλ' αἰδίου καὶ ἀναρχον καὶ „φῶς οἰκοῦντα ἀπρόσιτον“, οὐ δεύτερον ὄντα ἢ τρίτον ἢ πολλοστόν, ἀλλὰ μόνον αἰδίως, οὐκ 10 ἄγνωστον ἢ ἄλεκτον, ἀλλὰ διὰ Νόμον καὶ Προφητῶν κηρυσσόμενον, παντοκράτορα, παντάρχη, παντεξούσιον. 2. θεὸν καὶ πατέρα τοῦ μονογενοῦς καὶ πρωτοτόκου πάσης δημιουργίας, ἕνα θεὸν ἑνὸς υἱοῦ πατέρα, οὐ πλειόνων, ἑνὸς παρακλήτου διὰ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ταγμάτων ποιητὴν. 3. ἕνα δημιουργόν 15 διαφόρον κτίσεως διὰ Χριστοῦ ποιητὴν, τὸν αὐτὸν προνοητὴν, νομοθέτην δι' αὐτοῦ, ἀναστάσεως αἷτιον καὶ κρίσεως καὶ ἀναποδόσεως δι' αὐτοῦ γεγόμενον. 4. τοῦτον αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον εὐδοκήσαντα γενέσθαι καὶ πολιτευσάμενον ἄνευ ἁμαρτίας καὶ παθόντα καὶ ἀποθανόντα καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνελ- 20 θόντα πρὸς τὸν ἀποστείλαντα. 5. „πᾶν κτίσμα θεοῦ καλόν“ φαμεν „καὶ οὐδὲν βδελυκτόν“, πᾶν τὸ πρὸς σύστασιν δικαίως μεταλαμβανόμενον ἄριστον. „πάντα“ γὰρ κατὰ τὴν γραφὴν „καλὰ λίαν“. 6. γάμον νόμιμον καὶ παίδων γενέσιν τίμιον καὶ ἀμόλυντον εἶναι πιστεύομεν. ἐπ' αὐξήσει γὰρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων 25 διαφορὰ σχημάτων διεπλάσθη ἐν τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὐᾶ. 7. ψυχὴν

4 Eph. 2, 3. — 5 Ioann. 12, 36; Luc. 10, 6. — 9 I Tim. 6, 16. — 13 Col. 1, 15. — 21 I Tim. 4, 4. — 23 Gen. 1, 31. — 24 Hebr. 13, 4. — 25 Gen. 9, 1.

καὶ d e p v | 10/11 ἀλλὰ — ἄλεκτον > o | 10 αἰδίου b e | 11 ἄγν. ἢ ἄλεκτον : ἄλεκτον οὐδὲ ἄγνωστον b | νόμον a, corr a² | 12 παντοκρ. : πρᾶ b o | παντενοῦσιον o | 13 καὶ > e | δημιουργίας a b e h o : κτίσεως d p v | 14 παρακλήτου + αἷτιον h | διὰ + ιὺ h o | 15 καὶ τῶν b d e h o : τῶν a, τῶν δὲ p v | ἕνα : τὸν b | 15/16 ἕνα — ποιητὴν > o | 18 γεγόμενον b d e o p : γινόμενον h v, γινομένων a | τοῦτον a : τὸν rel | 18/19 εὐδοκ. κ. ἄνθρωπον p v | 19/20 καὶ παθόντα > b o | 20 καὶ ἀποθανόντα b d e o : > a h p v | 21 πᾶν : καὶ πᾶν a | κτίσμα a, corr a² | θεοῦ καλόν ~ b o | 22 πᾶν τὸ > b o | δικαίως > p v | 24 γένεσιν p, γέννησιν h | τιμίαν b o | 25 εἶναι > p v | 26 ἐπλάσθη h

quidem castitati studebat, alius autem a carne et vino se abstinebat, alius iterum a porcina, et quanta ex vinculis secundationis legis erant, observabat.

XII. Quapropter, cum universa ecclesia periclitaretur et haec
 5 resis facta esset, convenientes nos duodecim apostoli in unum in Hierosolyma tractavimus, quid deberet fieri, et placuit nobis scribere unum sentientibus catholicam * hanc didascaliam ad confirmandos vos omnes, in qua constituimus et decrevimus, ut colatis Deum omnipotentem et Iesum filium eius Christum et spiritum
 10 sanctum, utque utamini scripturis sacris et resurrectionem mortuorum credatis et creaturas eius omnes cum gratiarum actione adhibeatis et matrimonium ineatis. 2. Dicit enim in Proverbiis: *A Deo desponsata est mulier viro*. Et in Evangelio iterum Dominus noster dicit: *Qui creavit ab initio, masculum et feminam creavit*
 15 *eos et dixit: propter hoc dimittet vir patrem suum ac matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. Quae ergo Deus coniunxit, homo non separet*. Sufficit autem fidelibus circumcisio cordis spiritualis, sicut dixit per Ieremiam: *Incendite vobis lampadem, et nolite serere super spinas; circumcidimini Domino Deo*
 20 *vestro, et circumcidite praeputia cordis vestri, viri Iuda*. Et in Ioel iterum dicit: *Scindite corda vestra, neque vestimenta vestra*. Et quod ad baptismum adtinet, vobis unus sufficit, peccata vestra prorsus vobis remissa faciens. Non enim dixit Iesaias, ut lavemini, sed: *Lavamini ac mundi estote*. 3. Facta est autem nobis quaestio
 25 magna ut hominibus pro vita certantibus, nec vero nobis tantum apostolis, sed etiam populo cum Iacobo episcopo Hierosolymorum, secundum carnem fratre Domini nostri, et cum presbyteris ac diaconis eius et cum ecclesia universa. Ante aliquod tempus enim quidam a Iudaea Antiochiam descendebant docebantque fratres: Nisi

13 Prov. 19, 14. — 14 Mt. 19, 4—6. — 18 Ier. 4, 3. 4. — 21 Ioel 2, 13. — 24 Ies. 1, 16. — 29 Act. 15, 1.

1 castitati : sanctitati S | 4/5 et h. f. esset : ut haereses in ea fierent S | 9 Deum + patrem Sp

2. vino] De hoc c. 10 nondum sermo erat. — quanta] Cf. c. 10, 4.
 XII, 1—2. Constitutor hanc sectio-

nem maxime ex parte, ordinem scripturae mutans, infra c. 14 et 15, 1 exhibet.

ἀσώματον ἐν ἡμῖν καὶ ἀθάνατον ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' οὐ φθαρτὴν
ὡς τὰ σώματα, ἀλλ' ἀθάνατον ὡς λογικὴν καὶ αὐτεξούσιον.
8. πᾶσαν μίξιν παράνομον καὶ τὴν παρὰ φύσιν γινομένην ὑπό
τινων βδελυσσόμεθα ὡς ἀθέμιτον καὶ ἀνοσίαν. 9. ἀνάστασιν
γίνεσθαι ὁμολογοῦμεν δικαίων τε καὶ ἀδίκων καὶ μισθαποδοσίαν. 5
10. τὸν Χριστὸν οὐ ψιλὸν ἄνθρωπον ὁμολογοῦμεν, ἀλλὰ θεὸν
λόγον καὶ ἄνθρωπον, „μεσίτην θεοῦ καὶ ἀνθρώπων“, ἀρχιερέα
τοῦ πατρὸς· οὔτε μὴν μετὰ Ἰουδαίων περιτεμνόμεθα, εἰδότες, ὅτι
„ἐλήλυθεν ὃ ἀπέκειτο“, καὶ δι' ὃν ἐφυλάσσετο τὰ γένη, „ἡ προσ-
δοκία τῶν ἐθνῶν“, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ ἐξ Ἰουδα ἀνατείλας, ὁ 10
ἐκ βλαστοῦ υἱός, „τὸ ἐξ Ἰεσσαὶ ἄνθος, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου“.

XII. Ἀλλ' ἐπεὶ τότε αὕτη ἡ αἵρεσις ισχυροτέρα πρὸς πλάνην
ἔδοξεν εἶναι, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης κινδυνευούσης, ἡμεῖς οἱ
δώδεκα συνελθόντες εἰς Ἱερουσαλὴμ· ἀντὶ γὰρ τοῦ προδότου
Μαθθίας σὺν ἡμῖν κατεψηφίσθη ἀπόστολος εἶναι, λαβὼν τὸν 15
κλῆρον Ἰούδα, ὡς εἴρηται· „Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος“,
ἐπεσκεπτόμεθα ἅμα Ἰακώβω τῷ τοῦ κυρίου ἀδελφῷ, τί γένηται·
καὶ ἔδοξεν αὐτῷ τε καὶ τοῖς πρεσβυτέροις λόγους διδασκαλίας
προσλαλῆσαι τῷ λαῷ. 2. καὶ γάρ „τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς
Ἰουδαίας“ εἰς Ἀντιόχειαν „ἐδίδασκον τοὺς“ ἐκεῖ „ἀδελφούς, λέγοντες, 20

4 Rom. 1, 26. — 6 Ioann. 1, 1. — 7 I Tim. 2, 5. — 9 Gen. 49, 10. —
10 Num. 24, 17. — 11 Ies. 11, 1; 9, 6. — 14 Act. 1, 16—26. — 16 Ps. 108, 8;
Act. 1, 20. — 19 Act. 15, 1.

1 ἐν ἡμῖν post ἀθάνατον b d e o | καὶ > h | ἀλλὰ b | 4 ἀνόσιον p v |
6 ἀλλὰ + καὶ b o | 8 περιτεμνόμεθα e | 9 ὁ b d e h o p | καὶ > d |
ὢν b o | 10 ὁ pr > d | 10, 11 ὁ ἐκ : ἐκ p v | 11 υἱός : πα b o | 12 ἐπειδὴ
b o | 14 ἱεροσόλυμα d e h o p v | 16 Ἰούδα : τοῦ Ἰ. b | εἴρηται + καὶ b o |
αὐτοῦ > o | 17 ἐπισκ. o | τί γένηται : εἶναι τε b e o | 18 τε > p v |
19 γὰρ + καὶ a e | 20 τοὺς > p v

1. Symbolum brevi exprimitur, et
erroribus c. 10 commemoratis hic
verac doctrinae opponuntur. Similiter
symbolum supra V, 6, 10 respicitur.
Articulus de filio VI, 30, 8 uberius ex-
ponitur. Cf. *Neue kirchliche Zeitschrift*
1896 I, 22—27, ubi Th. Zahn de sym-
bolo auctoris disputavit.

* * *

10. ψιλὸν ἄνθρωπον] Cf. c. 26, 2.
Sic teste Artemonis adversario ano-
nymo apud Euseb. H. E. V, 28, 6
Theodotus coriarius Christum appel-
lavit. Idem vero senserunt Ebionitae,
qui in sequentibus respiciuntur.

XII. Πρὸς τοὺς ὁμολογοῦντας, ἰου-
δαῖζειν δὲ θέλοντας. Contra eos, qui
Christum quidem confitentur, tamen
iudaice vivere volunt.

circumcidimini ac iuxta legem Mosis conversamini et vos mundos servatis in cibis omnibusque aliis rebus, non potestis salvari. Et exorta est eis multa contritio ac quaestio, et fratres Antiocheni certiores facti, nos omnes congregatos fuisse ac venisse, ut de hac
 5 re inquireremus, miserunt ad nos viros fideles et scripturarum gnaros, ut discerent de hac quaestione. Qui cum Hierosolyma venissent, nuntiaverunt nobis de quaestione sibi exorta in ecclesia Antiochenorum, et surrexerunt quidam ex schola Pharisaeorum, qui
 10 servare. 4. Cumque iterum alii vociferarentur ac sic dicerent, tum ego Petrus surrexi et dixi ad eos: Viri fratres, vos quoque scitis, quod a diebus prioribus, cum apud vos essem, Deus elegit per me audire gentes evangelium et credere, et cordium inspector Deus testimonium perhibuit eis. 5. Cornelio enim centurioni apparuit
 15 angelus ac de me ei dixit, et hic me accersivit. 6. Cum autem ad eum profecturus essem, demonstratum est mihi de gentibus credituris ac de omnibus cibis. Ascendi enim in tectum, ut orarem, et vidi caelum apertum et vas quoddam quatuor initiis ligatum et submissum ac descendens in terram, in quo erant omnia quadrupedia
 20 et serpentina terrae et volatilia caeli, et venit vox ad me dicens: Simon, surge, occide ac manduca. Ego autem dixi: Absit, Domine, quia nunquam manducavi omne immundum et commune. Et venit alia vox secundo dicens: Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris. Hoc autem factum est ter, et assumptum est vas in caelum.
 25 7. Et deinde deliberans cognovi verbum Domini dicentis: 8. Ex-

2 Act. 15, 2. — 6 Act. 15, 4. 5. — 10 Act. 15, 7. 8. — 14 Act. 10, 1—8. — 17 Act. 10, 9—16. — 25 Deut. 32, 43.

1 περιμενητε a | εθει : εκ b o | μωυσεως a | 2 εθεισιν : απασιν p v | περιπατετε d h p v, -τησαι b e o | 3 συστασεως p v | 4/5 τουτου ζητ. : του ζητηματος τουτου b o | ζητησαντες a, sed corr | 6 επισημονας b d o p e i. m. | 7 ιεροσολυμα d e h p v | 9 αγειας : πασας α. p v, αγ. πασας d e | αγνοιας b o | φυλαττειν p v | 11 ημιν b e o | 12 του > b o | 14 γαρ > b o | 14/15 ρωμαιων b o | 16 ρημα a | 17 της b h | 18 οπ. δε : οπως τε o | ηβουληθην p v, εβουλωμεν o | 19 και παρασχ. : inscripsit o περι της οθονης της καθικνιας επι πετρον | ημων b | 20 ηνεωγωτα o | 21 λαμπραν : μεγαλην b o | καθιεμενην b o | 22/23 εν ω — γης > h | 22 ω : η b o | τα sec > a | 26 παλιν > a | παλιν φωνη ~ b o | δευτερον a b h o D : του ουνου d e p v | 27 κοινου : e i. m. τουτεστιν μη ακαθαρτον νομιζε | τρεις b e o |

ὅτι ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει Μωσέως“ καὶ τοῖς ἄλλοις
 ἔθεσιν οἷς διατάξατο περιπατῆτε, „οὐ δύνασθε σωθῆναι. 3. γενο-
 μένης οὖν στάσεως καὶ ζητήσεως οὐκ ὀλίγης“, οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ
 ἀδελφοί, γνόντες, ὅτι συνεληλύθαμεν πάντες περὶ τούτου ζητή-
 σοντες, ἐξαπέστειλαν πρὸς ἡμᾶς ἄνδρας πιστοὺς καὶ τῶν γραφῶν 5
 εἰδήμονας, μαθεῖν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. „οἱ δέ, παρα-
 γενόμενοι εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἀνήγγειλαν“ ἡμῖν τὰ ζητηθέντα καὶ ἐν
 τῇ Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίᾳ, ὡς ὅτι τινὲς „ἔλεγον, ὅτι δεῖ περιτέμ-
 νεσθαι καὶ“ τὰς ἄλλας ἀγνείας „παραφυλάττειν“. 4. ἄλλων δὲ
 ἄλλο τι λεγόντων, ἐγὼ „Πέτρος ἀναστὰς εἶπον πρὸς αὐτούς“ 10
 Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὅτι ἀφ’ ἡμερῶν ἀρχαίων ἐν ὑμῖν
 ἐξελέξατο ὁ θεὸς διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν
 λόγον τοῦ εὐαγγελίου καὶ πιστεῦσαι· καὶ ὁ καρδιογνώστης θεὸς
 ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς“. 5. Κορνηλίῳ γάρ ποτε ἑκατοντάρχῃ ῥω-
 μαϊκῆς ἀρχῆς ὤφθη ἄγγελος κυρίου καὶ περὶ ἐμοῦ εἶπεν αὐτῷ, 15
 ὅπως μεταστείληταί με καὶ ἀκούσῃ ῥήματα ζωῆς ἐκ τοῦ στόματός
 μου· ὁ δὲ μετεπέμψατό με ἀπὸ Ἰόππης εἰς Καισάρειαν τὴν Στρά-
 τωρος. 6. ὁπότε δὲ ἔμελλον πρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι, ἐβουλήθην
 τροφῆς μεταλαβεῖν· καὶ παρασκευαζόντων, ἡμῖν „ἐν τῷ ὑπερφῶ
 προσευχόμενος, καὶ θεωρῶ τὸν οὐρανὸν ἀνεφγότα καὶ τέσσαρσιν 20
 ἀρχαῖς δεδεμένον σκευὸς τι“ ὡς ὁ θρόνον λαμπρὰν „καὶ καθήμενον
 ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν πάντα τὰ τετράποδα καὶ τὰ ἐρπετὰ
 τῆς γῆς καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐγένετο φωνὴ“ ἐκ τοῦ
 οὐρανοῦ „πρὸς μὲ λέγουσα· Ἀναστὰς, Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε.
 καγὼ εἶπον· Μηδαμῶς, κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν 25
 καὶ ἀκάθαρτον. καὶ ἐγένετο πάλιν φωνὴ ἐκ δευτέρου λέγουσα·
 Ἄ ὁ θεὸς ἐκαθάρισεν, σὺ μὴ κοίνου. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρεῖς,
 καὶ ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν. 7. ὡς δὲ διηπόρουν,
 τί ἂν εἴη τὸ ὄραμα, εἶπέν μοι τὸ πνεῦμα· Ἴδὸν ἄνδρες ζητοῦσιν
 σε· ἀλλὰ ἀναστὰς πορεύθητι σὺν αὐτοῖς μηδὲν διακρινόμενος, 30
 διότι ἐγὼ ἀπέστειλα αὐτούς“. οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ παρὰ τοῦ ἑκα-
 τοντάρχου. 8. καὶ οὕτως ἀναλογισάμενος ἔγνων τὸ ῥῆμα κυρίου

2 Act. 15, 2. — 6 Act. 15, 4. 5. — 10 Act. 15, 7. 8. — 14 Act. 10, 1—8. —
 19 Act. 10, 9—20.

29 τί a b h o : τὸ τί d e p v | 30 ἀλλ' b d h o | πορεύου b o | 31 ὅτι p v |
 ἀπέσταλα b | οὗτοι : αὐτοὶ b o p v | 32 κυρίου > b o

sultate gentes cum populo, et quomodo ubique de vocatione gentium locutus est. 9. Et surgens profectus sum et intravi in domum eius. 10. Cumque coepissem loqui verbum Domini, spiritus sanctus descendit super eum et super omnes gentes, quae ibi praesentes 5 erant. Deus igitur dedit illis spiritum sanctum sicut et nobis, nec discrevit inter nos et eos in fide, purificans corda eorum. 11. Nunc ergo quid tentatis Deum imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini nostri Iesu Christi credimus nos salvari, quemadmodum 10 et illi. Ad nos enim venit Dominus ac solvit nos ab illis vinculis dicens: Venite ad me omnes, qui laboratis et oneribus gravibus onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris; iugum enim meum suave est et onus meum leve. Si 15 ergo Dominus noster nos solvit ac levavit, quid vos vobis ipsis imponere vultis suffocationem? 12. Deinde tacuit omnis multitudo, et ego Iacobus incepti ac dixi: Viri fratres, audite me. Simon narravit, quemadmodum prius Deus dixit, e gentibus se sibi electurum esse populum nomini suo; cui concordant verba prophetarum, sicut 20 scriptum est: Post haec erigam et aedificabo tabernaculum David, quod decidit, et ruinas eius aedificabo et erigam, ut requirant reliqui homines Dominum et omnes gentes, super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus, praedicans haec a saeculo. 13. Propterea ego dico, ne quis inquietet eos, qui ex gentibus convertuntur ad Deum, 25 sed scribatur ad eos, ut abstineant a malis et idolis et sacrificio et

2 Act. 10, 23. — 3 Act. 10, 44; 11, 15. — 5 Act. 15, 8—11. — 11 Mt. 11, 28—30. — 17 Act. 15, 12—20.

1 ἐπιχαλίσσεται b, -λέσται ο | 2 μνησθήσονται x. ἐπιστραφήσονται b
d e o p v LXX | 3,6 καὶ — κλήσεως : φως d | 3 ἐνώπιον αὐτοῦ : αὐτῷ b o |
8 ἔπεσεν a | 9 παρόντας σὺν : παρευώτας σὺν ο, συμπρόντας p v | καὶ
sec > p v | ἀρχῆς e | 10 οὐθὲν a h : οὐδὲν rel | 10/11 τῇ π. — αὐτῶν >
b o | καθαρίσαν e p v | 12/13 ὁ λόγος. δικ. καὶ φοβ. αὐτὸν d | 13 ἔσται a |
δέ : οὖν b o | 14 τοῦτο d p | καὶ > ο | 14/15 πειράζετε + ἐφ' ἡμῶν b e o !
15 βαρὺν > h | 16/17 βαστάξαι h | 17 ἀλλ' ἢ e p v | πιστεύωμεν h | 19 ἐλά-
φρυνεν b d e o | 19/20 καὶ τὸν — ἡμῶν > b o | 22 Συμεὼν + πρῶτος h |
23 λαβεῖν : τὸ λ. d | 24 τοῦτο d | 26 κατεστραμμένα b d e o | 28 οἷς b | 29 μου
> ο | αὐτοῖς b | 30 εἰσιν b o | τῷ θεῷ > b | 31 ἔκρινε a | πιστεύουσιν h |

τὸ γεγραμμένον, ὅτι „πᾶς, ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα κυρίου, σωθήσεται“, καὶ πάλιν „Μνησθήσεται καὶ ἐπιστραφήσεται πρὸς κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, ὅτι τοῦ κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν“. 9. καὶ ὡς πανταχοῦ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν εἴρηται ἐννοήσας, ἀναστὰς ἐπορεύθη σὺν αὐτοῖς καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός· καὶ „ἔτι μου διαγγέλλοντος τὸν λόγον, ἐπέπεσεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ’ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τοὺς παρόντας σὺν αὐτῷ, καθὼς καὶ ἐφ’ ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ· καὶ οὐθὲν διέκρινεν μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθα- 10 ρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν“. 10. καὶ ἔγνω ἐγὼ, „ὅτι οὐκ ἔστιν προσωπολήπτης ὁ θεός, ἀλλ’ ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἔστιν“. ἔξῃστησαν δὲ ἐπὶ τούτῳ καὶ „οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοί. 11. νῦν οὖν τί πειρά- 15 ζετε τὸν θεόν, ἐπιθελίαι ζυγὸν βαρὺν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὔτε ἡμεῖς οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἰσχύσαμεν βαστάσαι; ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ κυρίου πιστεύομεν σωθῆναι, καθ’ ὃν τρόπον κἀκεῖνοι“. ἔλυσεν γὰρ ἡμᾶς ὁ κύριος ἐκ τῶν δεσμῶν καὶ ἡλάφρυνεν τὸ φορτίον ἡμῶν καὶ τὸν ζυγὸν τοῦ βάρους πρᾶοτητι ἔλυσεν ἀφ’ ἡμῶν. 12. ταῦτα δέ μου εἰπόντος, „ἐσίγησεν 20 ἅπαν τὸ πλῆθος“, ἀπεκρίθη δὲ Ἰάκωβος ὁ τοῦ κυρίου ἀδελφὸς λέγων· „Ἄνδρες ἀδελφοί, ἀκούσατέ μου. Συμεὼν ἐξηγήσατο, καθὼς πρῶτον ὁ θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγραπται· Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν 25 σκηνὴν Δαυὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν κύριον καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ’ οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ’ αὐτούς, λέγει κύριος ὁ ποιοῦν ταῦτα. 13. γνωστὰ ἀπ’ αἰῶνός ἐστι τῷ θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ· διὸ 30 ἐγὼ κρίνω μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν θεόν, ἀλλ’ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων“ τῶν ἐθνῶν, „εἰδωλοθύτον καὶ πορνείας καὶ αἵματος

1 Joel 2, 32. — 2 Ps. 21, 28. 29. — 7 Act. 10, 44; 11, 15. — 10 Act. 15, 9. — 11 Act. 10, 34. 35. 45. — 14 Act. 15, 10. 11. — 20 Act. 15, 12—20.

32 ἀλλ’ + ἡ d p v | 33 ἀλογισμάτων b, -γηνμάτων ο | καὶ πορνείας post πνικτοῦ a

suffocato et sanguine. 14. Tunc placuit nobis apostolis et episcopis et presbyteris cum universa ecclesia, eligere viros ex nobis et mittere cum eis, qui cum Barnaba ac Paulo erant et inde venerunt. Et elegimus ac destinavimus Iudam, qui nominabatur Barsabbas, et Silam, 5 viros notos inter fratres, scribentes per manus eorum hanc epistulam: 15. Apostoli et seniores et fratres fratribus qui sunt Antiochiae atque in Syria et Cilicia ex gentibus salutem. Quoniam audivimus, quosdam vobis timorem iniecissemus verbis, quae pervertebant animas vestras, quos non emisimus, placuit nobis omnibus unanimiter, omnibus nobis 10 congregatis, eligere viros ac mittere ad vos cum dilectis nostris, qui sunt cum Barnaba, quos emisistis. Misimus autem Iudam et Silam, qui et ipsi verbo vobis referent de his rebus. Visum est enim spiritui sancto et nobis, ut non ultra onus vobis imponatur, quam haec necessaria, sed * ut abstineatis vos ab idolis immolato et a sanguine et 15 a suffocatione et a fornicatione, a quibus custodientes vos bene agite. Valet!

XIII. Et epistulam quidem transmisimus [eis], et ipsi aliquantos dies in Hierosolymis remansimus simul et conquirentes de com-

1 Act. 15, 22. — 5 Act. 15, 23—29.

4 Barnaba S | 13/14 quam h. necessaria C : > S | 14 vos : + ab eis quae necessaria sunt S | 17 eis > SC

1 παλαιοῖς : πάλαι a, ἀρχαίοις b o | ἦν (post ἄπερ b o) νενομοθετημένα b e h o | 3 ἐγγόνει : ἐγένετο e : + τότε p v, ἔτι b o | ἡμῖν a D : > rel | 5 ἡμῶν a : > rel | τοῖς : αὐτοῖς τοῦς b o | 6 σαῦλον b o | 7 βαρσαβάν d e h o, βαρράβαν b | 11 ὑμῶν b h o | 13 ἐκλεξαμένους d | 14 ὑμῶν e (i. m. ἡμῶν) h | σαῦλω b o | 15 ἡμῶν > e p v | 16 Χριστοῦ > p v | ἐπεστείλαμεν b d o | 17 τὰ αὐτὰ : ταῦτα b o | 18 μηδὲν a d e i. m. : μηδὲν rel | 19 τούτων > b h o | ἐπ' ἀνάγκαις a e | ἀπέχεσθε δὲ h | εἰδωλοθύτων a h S. S. | 20 αἵματος . . πνικτοῦ ~ b o | 21 πράξητε b e o, πράξατε a

13. τοῖς παλαιοῖς] Gen. 9, 4 Noe ac filii eius carnem cum sanguine non comedere iubentur. Reliquos patriarchas Constitutor ex indole sua adiunxit. Docent autem ante diluvium copiam carnis vescendae non esse factam etiam Tertullianus De ieiunio c. 4, Origenes In Gen. hom. I, 17, Basilii De ieiunio orat. I, 5, Chrysostomus In Gen. hom. XXVII, 5, Hieronymus Adv. Iovinianum I, 18; II, 15,

Theodorus et Theodoretus In Gen. quaest. 39, 51, 55, praecipue respicientes Gen. I, 29.

15. Cf. K. Böckenhoff, *Das apostolische Speisegesetz in den ersten fünf Jahrhunderten* 1903.

XIII. Ὅπως χρὴ χωρῖσθαι τῶν αἰρετικῶν. Quomodo oporteat separari ab haereticis.

2. Cf. c. 18, 4. Ps.-Ign. Philad. 3, 4. Apodosis c. 14, 1 sequi videtur.

καὶ πνικτοῦ· ἅπερ καὶ τοῖς παλαιοῖς νενομοθέτητο τοῖς πρὸ
 τοῦ νόμου φυσικοῖς, Ἐνώς, Ἐνώχ, Νῶε, Μελχισεδέκ, Ἰὼβ καὶ εἴ
 τις τοιοῦτος ἐγεγόνει. 14. „τότε ἔδοξεν ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις
 καὶ τῷ ἐπισκόπῳ“ Ἰακώβῳ „καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ
 ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ ἡμῶν αὐτῶν πέμψαι σὺν τοῖς 5
 περὶ Βαρνάβαν καὶ Παῦλον τὸν τῶν ἐθνῶν ἀπόστολον τὸν Ταρσεῖα
 καὶ Ἰούδαν τὸν καλούμενον Βαρσαββᾶν καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγου-
 μένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε·
 15. Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῖς κατὰ
 τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν 10
 χαίρειν. Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν, ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐτάραξαν ὑμᾶς
 λόγοις ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, οἷς οὐ διεστειλάμεθα,
 ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδόν, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐκπέμψαι
 πρὸς ὑμᾶς σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώ-
 ποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ 15
 Χριστοῦ, δι' ὧν ἐπεστείλατε· ἀπεστάλκαμεν δὲ μετ' αὐτῶν Ἰούδαν
 καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. ἔδοξεν
 γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν μηθὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν
 βάρος πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκες, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτου καὶ
 αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς 20
 εὖ πράξετε. ἔρρωσθε·

XIII. Τὴν μὲν οὖν ἐπιστολὴν ἐξαπεστείλαμεν, αὐτοὶ δὲ ἐν
 ἱκαναῖς ἡμέραις ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπεμείναμεν ἅμα συζητοῦντες
 πρὸς τὸ κοινωφελὲς εἰς διόρθωσιν. 2 (XIII). μετὰ δὲ χρόνον
 ἱκανὸν ἐπισκεψάμενοι τοὺς ἀδελφούς καὶ στηρίξαντες αὐτοὺς τῷ 25
 λόγῳ τῆς εὐσεβείας, καὶ παρεγγυησάμενοι φεύγειν αὐτοὺς τοὺς ἐπ'
 ὀνόματι Χριστοῦ καὶ Μωσέως πολεμοῦντας Χριστῷ καὶ Μωσεῖ,
 καὶ ἐν δορᾷ προβάτου τὸν λύκον κατακρύπτοντας· 3. οὗτοι γάρ
 εἰσι ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται καὶ ψευδαπόστολοι, πλάνοι
 καὶ φθορεῖς, „ἀλωπέκων μερίδες“ καὶ χαμαιζήλων „ἀμπέλων 30

2 Gen. 9, 4. — 3 Act. 15, 22—29. — 28 Mt. 7, 15. — 29 Mt. 24, 11. —
 30 Ps. 62, 11. — Cant. 2, 15.

(corr a²) v | 22 οὖν > h o | 25 ἱκανὸν > o | στηρίσαντες a (corr a²) v |
 αὐτοὺς > b o | τῷ > p v | 26 εὐσεβείας : ἀληθείας b | φυγεῖν b o | αὐ-
 τοῖς h | 27 Χριστοῦ a b h o : ιῷ d e p v | πολεμοῦντας : πολεμοῦσιν G |
 πολ. Χριστῷ κ. Μ. > b o | 28 προβάτων a h S. S. | τὸν λύκον : λύκου
 καὶ b o | κατακρύπτοντας : κατακρύπτουσιν G, + τὰς ἑαυτῶν κακίας b o |
 αὐτοὶ b o | 29 καὶ pr > d e p v | 30 χαμαιζήλοι b o | ἀμπελώνων a

muni utilitate ad emendationem nec non etiam catholicam hanc doctrinam scribentes et tractatum consilii nostri adversus eos, qui nunc erraverunt, 2. statuimus redire iterum <ad> ecclesias, sicuti in principio [fuerunt] praedicationis, et secundiare et confortare
 5 fideles, abstinere se a praedictis scandalis et non suscipere eos, qui false sub nomine apostolorum venient, cognoscentes eos per commutationem verborum et ab actione operarum suarum, quoniam hi sunt, de quibus dixit Dominus: 3. *Venient ad vos in indumentis ovium, ab intus autem sunt lupi rapaces; ex fructibus*

8 Mt. 7, 15. 16.

2/3 tractatum — statuimus : consilium, quod deliberavimus et reputavimus de eis, qui iam erraverunt, confirmavimus et constituimus, denuo nos convertere et S | 4 et secundiare > S

1 ψυχθήσεται a | 2 ἀδιάστροφος a h : -στροφως rel | 3 λέγων a (post ἐλεύσονται a) b e o cf. D : > d h p v | 4 ἄνθρωποι > h | 6 γὰρ + φησὶ h | 7 πλανήσωσι d | 8 ἡμεῖς : αὐτοὶ ἡ. b o | 10 Θωμᾶς > p v | ματθαῖος o | 10/11 λεναῖος h | 11 θαδδαῖος + καὶ a p | ματθαῖος a, corr a² | 12 σὺν b d e : > a h o p v | τε > b o p | 13 ὁ > b o | 14 πάντες + καὶ a | 15 ὑμῖν > d | τὴν καθ. τ. διδασκαλίαν post εἰς ἐπ. ὑμῶν d | 16 ἐπιστηρισμὸν a h o p v : -ιγμὸν b d e | ἡμῶν h, ὑμῖν b o | τῶν τῆν ∞ d | 17 παντοκρ. : πᾶ b o | ἕναν a, corr a² | 18 σέβειν μόνον ∞ a | 19, 20 διὰ πνεύματι a b h o : καὶ τὴν κύριον ἡμῶν ἢ ἡν καὶ τὸ πανάγιον πᾶ d e p s v | 20 χρᾶσθαι h | 22 καὶ τοῖς a b h o : τοῖς d e p v | 23 αὐτῶν b : προσέρχεσθε e v, -σθαι e i. m. | 24 ταυτοῖς a | 25 καὶ > b o | 27 καταλείπη h | 28 αὐτοῦ > b o | 30 ἔξεστιν o p, ἔστω h | 31 φησὶν > o p | 31/32 ἐγκαταλείψης e v : 32 33 ὅτι — ἄλλος : > p v, o inscripsit περὶ τοῦ μὴ ἐκβάλλειν τινὰ τὴν ταυτοῦ (?) ἡδὲ γυναικᾶν | 32 αὐτὴ κ. β. ἡ σου : ἡ γυνή κοινωνος ἐστὶν βιον ἄνδρος αὐτῆς o | ἐπόλειμμα a h : λείμμα e, λῆμμα b d o | σου : αὐτοῦ o | 33 γὰρ + καὶ p v | ὅτι > b e o | 34 ἔξευξεν a : συνέξ. rel S. S. | 35 ἐκ δύο > b o | παρὰ a b h o : ἐπὶ d e p v | 35, 1 τὸ ἦν ἂν : τῷ ἐμπάλιν o

XIV. Τίτες οἱ κηρύξαντες τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν, καὶ τίνα τὰ δι' αὐτῶν παραγγέλματα. Qui praedicaverint doctrinam catholicam, et quae sint eorum praecepta.

1. Cf. VIII, 4, 1.

1-5 = Didasc. c. 12, 1-2.

2. θεὸν κτλ.] Haec opponuntur doctrinae haereticae, cuius mentio fiebat

c. 10, 1. — διὰ Ἰησοῦ κτλ.] Constitutiones filium et spiritum sanctum Deo patri, ut ita dicam, subordinant, cum Didascalia eos illi coordinet. Si Constitutor scripturam sibi propositam mutaverit, ideo nequaquam Arianus adnumerandus est. Formula, quam anteferre voluit, etiam apud Catholicos usitata erat.

ἀφανισταί“, δι’ οὗς „ψυγῆσεται ἡ τῶν πολλῶν ἀγάπη· ὁ δὲ ὑπο-
 μέINAS εἰς τέλος“ ἀδιάστροφος, „οὗτος σωθήσεται“, περὶ ὧν ἀσφα-
 λιζόμενος ἡμᾶς ὁ κύριος παρήγγειλεν λέγων· „Ἐλεύσονται πρὸς
ὑμᾶς ἄνθρωποι ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσιν λύκοι
 ἄρπαγες· ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς, προσέχετε 5
 ἀπ’ αὐτῶν· ἀναστήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται
 καὶ πλανήσουσι πολλούς“.

XIV. Δι’ οὗς καὶ ἡμεῖς νῦν ἐπὶ τὸ αὐτὸ γενόμενοι „Πέτρος
καὶ Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης υἱοὶ Ζεβεδαίου, Φίλιππος καὶ
Βαρθολομαῖος, Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ Λεβ- 10
βαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος, Σίμων ὁ Κανανίτης“ καὶ Ματθίας
ὁ ἀντὶ Ἰούδα καταψηφισθεὶς σὺν ἡμῖν, Ἰάκωβός τε ὁ τοῦ κυρίου
ἀδελφός καὶ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, καὶ Παῦλος „ὁ τῶν ἐθνῶν
διδάσκαλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς“· ἅμα πάντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ
 γενόμενοι, ἐγράψαμεν ὑμῖν τὴν καθολικὴν ταύτην διδασκαλίαν 15
 εἰς ἐπιστηριζμὸν ὑμῶν τῶν τὴν καθόλου ἐπισκοπὴν πεπιστευ-
μένων, ἐν ἧ’ δηλοῦμεν ὑμῖν· 2. θεὸν παντοκράτορα ἕνα μόνον
ὑπάρχειν, παρ’ ὃν ἄλλος οὐκ ἔστιν, καὶ αὐτὸν σέβειν μόνον καὶ
προσκυνεῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐν τῷ παναγίῳ
πνεύματι, καὶ ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς χρῆσθαι, Νόμῳ καὶ Προφήταις, 20
γονεῖς τιμᾶν, ἅσας ἐκθεσμον πρᾶξιν φεύγειν, ἀνάστασιν πι-
στεύειν καὶ κρίσειν καὶ ἀνταπόδοσιν προσδοκᾶν· 3. καὶ τοῖς κτίσ-
 μασιν αὐτοῦ πᾶσιν εὐχαρίστως προσέρχεσθαι ὡς θεοῦ ἔργοις καὶ
 μηδὲν ἐν αὐτοῖς ἔχουσι φαῦλον, καὶ γαμεῖν νομίμως, ἅμεμπτος
 γὰρ ὁ τοιοῦτος γάμος, „ὅτι“ καὶ „παρὰ κυρίου ἀρμόζεται γυνή 25
 ἀνδρί“, καὶ ὁ κύριος λέγει· „Ὁ ποιήσας ἀπ’ ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ
 ἐποίησεν αὐτούς καὶ εἶπεν· ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος
 τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται τῇ
 γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν“· 4. μήτε μὴν
μετὰ γάμον ἐκβάλλειν ἀκατάγνωστον ἐξέστω· „Φυλάξῃ“ γάρ, 30
φησὶν, „τῷ πνεύματί σου καὶ γυναικα νεότητός σου μὴ ἐγκατα-
λίπῃς, ὅτι αὕτη κοινωνὸς βίου σου καὶ ὑπόλειμμα πνεύματός σου,
καὶ ἐγὼ ἐποίησα καὶ οὐκ ἄλλος“· φάσκει γὰρ ὁ κύριος, ὅτι „ἃ
 ὁ θεὸς ἔξευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω“· ἡ γὰρ γυνὴ κοινωνός
 ἐστὶ βίου, ἐνουμένη εἰς ἓν σῶμα ἐκ δύο παρὰ θεοῦ· ὁ δὲ τὸ ἐν 35

1 Mt. 24, 12. 13. — 3 Mt. 7, 15. 16. — 6 Mt. 24, 11. 24. — 8 Mt. 10,
 2—4. — 11 Act. 1, 26. — 13 I Tim. 2, 7. — 14 Act. 9, 15. — 25 Prov.
 19, 14. — 26 Mt. 19, 4. 5. — 30 Mal. 2, 14. 15. — 33 Mt. 19, 6.

eorum cognoscetis eos; adtendite vobis. Exsurgent enim pseudochristi et pseudoprophetae et seducunt multos, et quoniam abundabit iniquitas,

1 Mt. 24, 11—13.

1 vobis : + a talibus S

1 θεοῦ > p | 2 τῆς ἐκείνου : θεοῦ p v | κατέχων + μισχάριδα p v | 2/3 παραφθ. καὶ παραφθείρασαν p : παραφθαρείσαν b d e (-ήσαν) h o a², παραφθείρασαν a v | 3 φύσεων d | θεσμὸν a p v : θεσμοῦ; d e, θεσμοῦ b h o | 4 ἀσεβεῖς a, corr a² | ἀπότεμνε b d e o : -τέμε a h v LXX, ἀποκοπον p | αὐτὴν φησὶν ~ b d e o v. | 5 τῆς σαρκὸς h | 6 πρὸς ἄλλον > b o | ἄλλων h | δε > b o | περιτέμεσθαι a b : -εσθε rel | 7 ἀρκεῖσθαι a h : -σθε rel | πιστοῖς a h : πιστοὶ rel, + ὄντες b d e o | 7.8 ἐν πνεύματι > o | 8 περιτεμεῖσθαι h | φησὶν > d e p v | τῷ θ. ὑμῶν a b h o cf. D : τὴν καρδίαν ὑμῶν τῷ θεῷ d e p v | 10 ὁμοίως + δε d | ἀρκεῖσθαι a d : -σθε rel | τὸ d | 10/11 τῷ — δεδομένῳ > o et inscripsit περὶ τοῦ ἀναβαπτίζεσθαι τοὺς βαπτιζωμένους ὑπὸ αἱρετικῶν | τὸν θ. τοῦ κυρίου p v | 11 διδομένῳ b h | 12 διδομένῳ h, διδόμενον b o | 14 μηδὲ b o | δε > b | μηδὲ b o | 16 δε : γὰρ b o | 16/17 ἐν σώματι > b o | 17 οὕτως + οὕν b | ἐν > h | δεδομένον p v | 18 παρὰ + τῶν b h | 19 οὐ — ἱερεῖς > b o | 20 ὁ θεός > h | καὶ σὺ post γνῶσιν e | ἀπόσω γν. ~ o | ἐπίγνωσιν ἀπ-

5. μ. δὲ περιτέμεσθαι κτλ.] sc. ἐξέστω, quod ex versu 4 supplendum est. Similiter c. 15, 1.

XV. "Ὅτι οὐτε ἀναβαπτίζειν χορὴ οὐτε μὴν παραδέχεσθαι τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν βάπτισμα δοθέν, ὃ οὐκ ἔστι βάπτισμα, ἀλλὰ μόλυσμα. Quod nec oporteat rebaptizare nec recipere baptismum ab impiis collatum, qui non est baptismus, sed inquinamentum.

1. αἱρετικῶν] Cf. can. 46. Constitutor baptismum haeticorum omnino irritum esse censet. Similiter Basilius M. can. 1 et 47. Synodus Arelatensis 314 c. 8 baptismum haeticorum in nomine trinitatis traditum agnoscit; synodus Nicaena c. 19 non nisi Paulianistas rebaptizandos esse discernit. Canon VII synodo Constantinopolitanae 381 falsae adscriptus, testis vero disciplinae ecclesiae graecae saeculo V vigentis, baptismum Arianorum, Macedonianorum, Sabbatianorum, No-

vationorum, Apollinaristarum agnoscit, baptismum autem Eunomianorum, Montanistarum, Sabellianorum et reliquarum haereseum reicit. Cf. J. Ernst, *Die Ketzertaufangelegenheit in der altchristl. Kirche nach Cyprian* 1902.

2. Auctor hoc versu baptismum a sacerdotibus catholicis improbis traditum irritum censere videtur. Cf. can. 47. Revera οἱ ἀσεβεῖς haeretici sunt. Origenes autem In Matth. t. XII, 14 (ed. Lommatzsch III, 156) scribit: *Εἰ δὲ σειραῖς τῶν ἁμαρτημάτων αὐτοῦ ἔσφιγκται (ὁ ἐπίσκοπος), μάτην καὶ δεσμεῖ καὶ λυεῖ.*

3. οὐ γ. ε. ἐκείνοι ἱερεῖς] Cf. VIII, 2, 4; Basil. c. 1: οἱ δὲ ἀπορραγέντες λαϊκοὶ γενόμενοι οὐτε τοῦ βαπτίζειν οὐτε τοῦ χειροτονεῖν εἶχον τὴν ἐξουσίαν κτλ..

4. ἐκ δευτέρου] Cf. can. 47. — εἰς τὸν ἀποστείλαντα κτλ.] Cf. III, 17, 2; V, 7, 30.

ἀνάπαλιν διαιρῶν εἰς δύο ἐχθρὸς δημιουργίας θεοῦ καὶ προνοίας
τῆς ἐκείνου ἀντίπαλος, ὡσαύτως ὁ κατέχων τὴν παραφθαρθεῖσαν
καὶ παραφθείρασαν φύσεως θεομὸν παράνομος, ἐπείπερ „ὁ κατέ-
χων μοιχαλίδά ἄφρων καὶ ἀσεβής· ἀπότεμνε“ γάρ „αὐτήν“, φησὶν,
„ἀπὸ τῶν σαρκῶν σου“. οὐ γάρ ἐστι βοηθός, ἀλλ’ ἐπίβουλος, 5
πρὸς ἄλλον ἀποκλίνασα τὴν διάνοιαν. 5. μήτε δὲ περιτέμνεσθαι
τὴν σάρκα, ἀρκεῖσθαι δὲ πιστοῖς τὴν τῆς καρδίας περιτομὴν ἐν
πνεύματι. „Περιτμήθητε“ γάρ, φησὶν, „τῷ θεῷ ὑμῶν καὶ περι-
τέμνεσθε τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας ὑμῶν“.

XV. Ὁμοίως καὶ βαπτίσματι ἐνὶ ἀρκεῖσθαι μόνῳ τῷ εἰς τὸν 10
τοῦ κυρίου θάνατον δεδομένῳ, οὐ τῷ παρὰ τῶν δυσωνύμων αἰρε-
τικῶν, ἀλλὰ τῷ παρὰ τῶν ἀμέμπτων ἱερέων δεδομένῳ „εἰς τὸ
ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος“. 2.
μήτε δὲ τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν δεκτὸν ὑμῖν ἔστω, μήτε τὸ παρὰ
τῶν ὁσίων ἀκυροῦσθω διὰ δευτέρου. ὥς γὰρ εἰς ὁ θεὸς καὶ εἰς 15
ὁ Χριστὸς καὶ εἰς ὁ παράκλητος, εἰς δὲ καὶ ὁ τοῦ κυρίου ἐν
σώματι θάνατος, οὕτως ἐν ἔστώ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν διδόμενον
βάπτισμα· οἱ δὲ παρὰ ἀσεβῶν δεχόμενοι μόλυσμα κοινωνοὶ τῆς
γνώμης αὐτῶν γενήσονται. 3. οὐ γάρ εἰσιν ἐκεῖνοι ἱερεῖς· λέγει
γὰρ πρὸς αὐτοὺς ὁ θεός· „Ἐπεὶ καὶ σὺ ἀπόσω γινώσκων, ἀπόσωμαί 20
σε καὶ γὰρ τοῦ ἱερατεῦναι μοι“. οὐτε μὴν οἱ βαπτισθέντες ὑπ’ αὐτῶν
μεμύνηται, ἀλλὰ μεμολυσμένοι ὑπάρχουσιν, οὐκ ἄφρων ἀμαρτιῶν
λαμβάνοντες, ἀλλὰ δεσμὸν ἀσεβείας. 4. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ
τοὺς μεμνημένους ἐκ δευτέρου βαπτίζειν πειρώμενοι ἀνασταυροῦσιν
τὸν κύριον, ἀναιροῦσιν αὐτὸν ἐκ δευτέρου, γελῶσιν τὰ θεία, 25
μυκτηρίζουσι τὰ ἅγια, ὑβρίζουσι τὸ πνεῦμα, τὸ αἷμα τὸ ἅγιον
ὥς κοινὸν ἀτιμάζουσιν· ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν ἀποστείλαντα, εἰς τὸν
παθόντα, εἰς τὸν μαρτυρήσαντα. 5. ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκ καταφρονήσεως
μὴ βουλόμενος βαπτισθῆναι ὥς ἄπιστος κατακριθήσεται, καὶ
ὄνειδισθήσεται ὥς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων· λέγει γὰρ ὁ κύριος· 30

ώσω d e | ἀπόσωμαι a | 21 τοῦ + μὴ b o | 23 εὐσεβείας a | οἱ d e h :
> a b o p v | 24 δευτέρου + οἱ b o | 25 κύριον a b h o : + καὶ d e p v |
26 μυκτηρίζουσι + τὸ πνεῦμα b o | τὸ πνεῦμα : > b o , + τὸ ἅγιον p v |
αἷμα : πᾶ h | ἅγιον : τιμιον p v | 28/29 οἱ . . βουλόμενοι . . ἄπιστοι κατα-
κριθήσονται κτλ. p v | 29 βαπτίσασθαι b o

8 Prov. 18, 22. — 4 Sir. 25, 26. — 5 Gen. 2, 18. — 8 Ier. 4, 4. —
11 Rom. 6, 3. — 12 Mt. 28, 19. — 15 Eph. 4, 5. — 17 Rom. 6, 3. —
20 Os. 4, 6. — 24 Hebr. 6, 6.

refrigescet caritas multorum. Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit.

1 βαπτισθῆ : γεννηθῆ p v | 2,3 ὁ πιστ. — σωθήσεται > b o | 4 λέγων
+ εἰς τὸν ο | 5 ὑπάνω h o p v | θεοῦ > b | θεοῦ ἔχει ~ a | 6 φησὶν
> a b o | 8 καὶ . . καὶ > d | 9 θεοῦ : κῦ b d h | φησὶ > b o | 12 οἷα
a b h o : ὅποια d e p v | τις : τι e h, τε o | 13 κατενθέντα h v : κρατε-
θέντα a, κρατενθέντα b d e o p | παραδέχασθαι a | 14 ἀλλὰ + καὶ b o |
15 διαστρόφω b | 16 ἰώδη : ἰάδη o, οἷα δῆ b | συνέταξαν o 18 ὑμῶν :
ἡμῶν d, + καὶ o | χν d | ἡμῶν τῶν . . δούλων b o | 19 δὲ > b o | συν-

6. In dilationem baptismi et paenitentiae usque ad mortem patres passim invehuntur, et clinici seu aegri in lecto baptizati non ad clerum admittebantur teste Cornelio Ep. ad Fabium apud Eus. H. E. VI, 43, 14 et synodo Neo-caesariensi c. 12. Tertullianus De bapt. c. 18 et De paenit. c. 6 autem cunctationem baptismi utiliore esse censet.

7. Infantes in periculo mortis constituti semper baptizabantur. Constitutor primus universe infantes baptizandos esse dicere videtur, et inde a saeculo V baptismus parvulorum ubique in usum venit. Etiam Gregorius Naz. Orat. 40 c. 28 quaerit, num parvuli baptizandi sint, ac respondet: ita, si quod periculum urgeat; de reliquis censet triennium aut aliquanto brevius vel longius tempus expectandum esse.

XVI. *Περὶ τῶν ψευδεπιγράφων βιβλίων.* De libris falso inscriptis. — Timoth. Constant. De receptione haer.

2. οἱ περὶ Σίμωνα κ. κλ.] Simonis vel Simonianorum scripturarum mentionem faciunt Clem. Recognitiones II, 39; Hippolytus Philosoph. VI, 9—19; Hieronymus In Matth. 24, 5; Ps.-Dionysius De div. nominibus VI, 2; Praefatio arabica ad concilium Nicaenum (Hard. Concil. coll. I, 523). Cleobii libri alibi non commemorantur. — ἐν' ὀνόματι Χριστοῦ κ. τ. μ.] Cf. Tischendorf, Evangelia apocrypha 1853, ed. II 1876, Apocalypses apocryphae 1866, Acta

apostolorum apocrypha 1851, edd. Lipsius et Bonnet 1891/1903; Hilgenfeld, Novum Testamentum extra canonem receptum IV 1866; ed. II 1884; Zahn, *Geschichte des neutestamentl. Kanons* II (1890/92), 621—910; E. Hennecke, *Neutestamentl. Apokryphen* 1904.

2—3. Nicetas Pect. Adv. Romanos.

3. Nonnulli librorum Veteris Testamenti apocryphorum quoque ad nostros dies pervenerunt. Cf. E. Kautzsch, *Apokryphen u. Pseudepigraphen d. A. T.* 1900. — διαβάλλοντες δημιουργίαν κτλ.] Cf. c. 10—11; 14, 2—3. — βάρβαρά τινα ὀνόματα κτλ.] De Basilide eiusque asseclis dicit Irenaeus Adv. haer. I, 24, 5; nomina quoque quaedam affingentes quasi angelorum; Eusebius H. E. IV, 7, 7: βαρβάρους τε αὐτοῖς (ψευδοπροφήταις) εἰς κατάληξιν τῶν ταῖαυτα ἐπιφημίσαι προσηγορίας.

XVII. *Περὶ κληρικῶν γαμικὰ παραγγέλματα.* De clericis praecepta coniugalia.

1. εἵπομεν μονογάμους κ.] sc. II, 2, 2, ubi autem nonnisi de episcopo sermo fit. — καὶ ζῶσιν κτλ.] Conmercium coniugale igitur clericis illis permittere videtur. Ceteroquin tum temporis clerici magna ex parte etiam in Oriente continentiam observabant, sed sua sponte aut morem sequentes, qui iam exoriri coeperat. Cf. Epiph. H. 59 c. 4; Socrat. H. E. V, 22. Lex continentiae in Oriente postea demum

„Εὰν μή τις βαπτισθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ
εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν“, καὶ πάλιν· „Ὁ πιστεύσας καὶ
βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὃ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται“. 6. ὃ
δὲ λέγων, ὅτι ὅταν τελευτῶ βαπτίζομαι, ἵνα μὴ ἁμαρτήσω καὶ
ῥυπανῶ τὸ βάπτισμα, οὗτος ἄγνοιαν θεοῦ ἔχει καὶ τῆς ἑαυτοῦ 5
φύσεως ἐπιλήσμων τυγχάνει· „Μὴ ἀναβάλλον“ γάρ, φησὶν, „ἐπι-
στρέφει πρὸς κύριον· οὐ γὰρ οἶδας, τί τέξεται ἡ ἐπιούσα“. 7.
βαπτίζετε δὲ ὑμῶν καὶ τὰ νήπια, καὶ „ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν
παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ θεοῦ· ἄφετε“ γάρ, φησί, „τὰ παιδία ἔρχεσθαι
πρὸς μὲ καὶ μὴ κωλύετε αὐτά“.

10

XVI. Ταῦτα πάντα ἐπεστείλαμεν ὑμῖν, ἵνα εἰδέναι ἔχοιτε τὴν
ἡμετέραν γνώμην, οἷα τίς ἐστιν. καὶ τὰ ἐπ' ὀνόματι ἡμῶν παρὰ
τῶν ἀσεβῶν καττυθέντα βιβλία μὴ παραδέχεσθε· οὐ γὰρ τοῖς
ὀνόμασιν χρὴ ὑμᾶς προσέχειν τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ τῇ φύσει
τῶν πραγμάτων καὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἀδιαστρόφῳ. 2. οἶδαμεν γάρ, 15
ὅτι οἱ περὶ Σίμωνα καὶ Κλεόβιον ἰώδῃ συντάξαντες βιβλία ἐπ'
ὀνόματι Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ περιφέρουσιν εἰς ἀπάτην
ὑμῶν τῶν πεφληκότων Χριστὸν καὶ ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ δούλους.
3. καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς δέ τινες συνέγραψαν βιβλία ἀπόκρυφα
Μωσέως καὶ Ἐνὸχ καὶ Ἀδάμ, Ἡσαΐον τε καὶ Δαυὶδ καὶ Ἡλία 20
καὶ τῶν τριῶν πατριαρχῶν, φθοροποιὰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρά·
τοιαῦτα καὶ νῦν ἐκύνῃσιν οἱ δυσώυνμοι, διαβάλλοντες δημιουργίαν,
γάμον, πρόνοϊαν, τεκνογονίαν, νόμον, προφήτας· βάρβαρα τινα
ὀνόματα ἐγγράφοντες καὶ ὥς αὐτοὶ φασὶν ἀγγέλων, τὸ δ' ἀληθὲς
εἰπεῖν δαιμόνων τῶν αὐτοῖς ὑπηχούντων. 4. ὧν ἀποφεύγετε τὴν 25
διδασκαλίαν, ἵνα μὴ μετάσχητε τῆς τιμωρίας τῶν αὐτὰ συγγραφα-
μένων ἐπ' ἀπάτη καὶ ἀπωλείᾳ τῶν πιστῶν καὶ ἀμέμπτων τοῦ
κυρίου Ἰησοῦ μαθητῶν.

XVII. Ἐπίσκοπον καὶ πρεσβύτερον καὶ διάκονον εἴπομεν
μονογάμους καθίστασθαι, καὶ ζῶσιν αὐτῶν αἱ γαμεταί, καὶ τεθνή- 30

1 Ioann. 3, 5. — 2 Mc. 16, 16. — 6 Sir. 5, 7. — 7 Prov. 3, 28. —
8 Eph. 6, 4. — 9 Mt. 19, 14. — 29 I Tim. 3, 2. 12; Tit. 1, 6.

εγράψαντο b o | 20 Ἀδάμ + καὶ h | ἡλίου b e o | 22 ἐκύνῃσιν : ἐκύνῃσαν o,
ἐποίησαν a, corr a² i. m. | οἱ δυσ. ante ἐκύνῃσαν b o | 23 γάμον : καὶ γ. b o |
24 ἐγγράψαντες o | καὶ > d e p v | δὲ b e o p v | 25 ὑπουργοῦντων b o |
26 αὐτοῦ e, ταῦτα o | 28 Ἰησοῦ > b o | μαθητῶν + καὶ νιῶν καὶ κληρο-
νόμων b o, o deinde inscripsit περὶ μονογαμίας ἐπίσκοπων καὶ πρεσβυτέρων
καὶ διακόνων | 30 καὶ pr + τε p v | 30/1 τεθνήξωσι p, τεθνήσκουσιν a

XIV (XVIII). Qui [sustinuerint et] non fuerint perversi et qui a perversione paenituerint, permitti in ecclesia, eos vero, qui iam tenti sunt in perversione et non paenitentur, eici (ex ecclesia) decrevimus et separari a fidelibus, quoniam haeretici facti sunt, 5 et praecipi fidelibus omni modo abstinere ab ipsis et neque per verbum neque per orationem communicare illis. 2. Hi enim sunt adversarii et contrarii ecclesiae. De his nobis fidelibus praecipiens Dominus dixit: *Adtendite a fermento Pharisaeorum et Sadducaeorum, et in civitates Samaritanorum nolite ingredi.* Hae enim sunt civitates 10 Samaritanorum, id est haereses perverso itinere ambulantes, de quibus in Proverbiis dixit Dominus: *Est via, quae videtur apud*

8 Mt. 16, 6. — 9 Mt. 10, 5. — 11 Prov. 14, 12.

1 sustinuerint et > S cf. C | 8 ex ecclesia S cf. C | 9/10 hae . . id est > S | 11 Dominus > S

a Iustiniano imperatore Nov. 6 c. 1 § 3. 4; 123 c. 1 et a synodo Trullana 692 c. 48 data est, et quidem episcopis solis. Cf. quae exposui in *Kirchen-geschichtl. Abhandlungen und Untersuch.* I (1897), 121—55. — *μετὰ χειροτονίαν κτλ.*] Haec erat vetus disciplina ecclesiae, ut Paphnutius in synodo Nicaena Socrate H. E. I, 11, Sozomeno H. I, 23 et Gelasio Cyz. Hist. concilii Nic. II, 23 referentibus declaravit et multi alii testantur. Synodus autem Ancyrana 314 c. 10 diaconis matrimonium concessit, si in ordinatione ipsa id sibi postulerant.

2. *μονογάμος*] Epiphanius Expos. fid. c. 20 (21) dicit, in necessitate lectores etiam ex eis sumi posse, qui post prioris uxoris obitum cum altera sese copularint. — *εἰ δὲ πρὸ γάμου κτλ.*] Ministri vel subdiaconi hoc loco una cum reliquis clericis ordinum minorum potestatem matrimonii ineundi nanciscuntur. Etiam Basilius can. 69 eis hanc licentiam dare videtur. Infra can. 26 Constitutor matrimonium non-

nisi lectoribus et cantoribus concedit. Subdiaconus cum ordinibus tum maioribus tum minoribus adiungi posset, disciplina ad eum attinens vacillabat ac varia erat. Severiorem morem testantur Sozomenus H. E. I, 23 et Epiphanius Expos. fid. c. 20 (21). Synodus Trullana c. 6 canonem apostolorum laudatum sanxit, sed etiam eos, qui in clerum accedentes matrimonium inire volunt, expresse admonuit, ut hoc facerent, priusquam subdiaconi ordinarentur.

3. Cf. can. apost. 18. Cum Paulus monogamiam nonnisi clerico praecipiat, Constitutor eam etiam uxori clerici imponit; neque vero primus hoc fecit, sed morem satis usitatum secutus est. Iam enim Siricius (384—98) Epist. ad Himer. Tarrac. c. 8 de numerosis clericorum coniugiis dicens allegat praeceptum V. T. Lev. 21, 13—14: Sacerdos uxorem virginem accipiat, non viduam, non repudiatam, non meretricem; et Concil. c. 4 eum, qui viduam duxit, e clero excludit (Hard. I,

κασιν, μὴ ἐξελίναί δὲ αὐτοῖς μετὰ χειροτονίαν ἢ ἀγάμοις οὖσιν ἔτι ἐπὶ γάμον ἔρχεσθαι, ἢ γεγαμηκόσιν ἑτέραις συμπλέκεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι ἢ ἔχοντες ἦλθον ἐπὶ τὴν χειροτονίαν. 2. ὑπηρέτας δὲ καὶ ψαλτωδοὺς καὶ ἀναγνώστας καὶ πωλοροὺς καὶ αὐτοὺς μὲν μονογάμονς εἶναι κελεύομεν· εἰ δὲ πρὸ γάμον εἰς κλῆρον παρέλ- 5 θωσιν, ἐπιτρέπομεν αὐτοῖς γαμεῖν, εἴγε πρὸς τοῦτο πρόθεσιν ἔχουσιν, ἵνα μὴ ἁμαρτήσαντες κολάσεως τύχωσιν. 3. οὐδενὶ δὲ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ κελεύομεν ἢ ἑταίραν ἢ οἰκέτιν ἢ „χήραν καὶ ἐκβεβλημένην λαμβάνειν“, ὥς καὶ ὁ Νόμος λέγει. 4. διακονίᾳ δὲ γινέσθω παρθένος ἁγνῇ· εἰ δὲ μήγε, κἂν χήρα μονόγαμος, 10 πιστὴ καὶ τιμία.

XVIII. Τοὺς μετανοοῦντας προσδέχεσθε, „τοῦτο γὰρ θέλημα θεοῦ ἐν Χριστῷ“· τοὺς κατηχομένους στοιχειώσαντες βαπτίσατε, τοὺς ἀθέους αἰρεσιώτας ἀμετανοήτως ἔχοντας διαστείλαντες ἀφο- 15 ρίστατε ἀπὸ τῶν πιστῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ ἐκκηρύκτους ποιήσατε, καὶ παραγγείλατε τοῖς πιστοῖς παντοίως αὐτῶν ἀπέχε- σθαι καὶ μήτε λόγῳ μήτε προσευχαῖς κοινωνεῖν αὐτοῖς. 2. οὗτοι γὰρ εἰσιν ἀντίδικοι καὶ ἐπίβουλοι τῆς ἐκκλησίας, οἱ διαφθείροντες τὸ ποίμνιον καὶ μολύνοντες τὴν κληρονομίαν, οἱ δοξόσοφοι καὶ 20 παμπόνηροι, περὶ ὧν ἔλεγεν Σολομὼν ὁ σοφός, ὅτι δυσσεβοῦντες ὑποκρίνονται εὐσεβεῖν. „Ἔστι“ γάρ, φησὶν, „δόδος, ἣ δοκεῖ τιδιν

8 Lev. 21, 14. — 10 I Tim. 5, 9. — 12 I Thess. 5, 18. — 21 Prov. 14, 12.

1 μετὰ χειροτ. > b o | ἦ : εἰς b, οἱ o, > a | γάμονς b | 2/3 ἀλλ' ἀρκεῖσθαι > b o | 3 ἢ e o v : ἢ a b, εἰ d h p | ἔχοντας h | τὴν > b o | 4 μὲν > a e p v | 5 γάμων h o | 5/6 παρέλθωσιν a d e cf. can. apost. 26 : προέλθ. h p, προσελθ. b o v | 6 αὐτοὺς h | 7 ἔχουσιν o | 8 ἢ pr > o | ἑτέραν a o p | οἰκέτιν a p v | καὶ : ἢ h o p v | 9 διάκωνος b o | 11 πιστὴ > e | 12 τοὺς + δὲ a | δέχεσθε h | 13 θεοῦ : τοῦ θ. b o p v | κατηχο- μένους + στοιχειώσεται καὶ b o | 14 διαστείλατε b o | 16 παραγγέλλωντες o | αὐτῶν : αὐτοῖς o | 17 λόγον o, λόγως a, λόγοις a² | προσευχῇ b, -χὴν o | αὐτῶν b o | 18 διαφθείραντες b o | 19 καὶ pr : οἱ b, > o | μολύναντες b o | καὶ sec : οἱ b o | 20 ἔλεγεν + ὁ d | 21 εὐσεβειαν b o | φησὶν > b o

850/58. Regesta pont. Rom. ed. Jaffé-Kaltenbrunner I, 40 sq.). Similiter Innocentius I (401—17) Ep. ad Victric. c. 4—5, ad Exsup. c. 1 Hard. I, 1000/3); Leo I Ep. 5 c. 3; 12 c. 5 (PL 54, 615/52).

4. Similiter Iustin. Nov. 6 c. 6.

XVIII. Παραίνεις κελεύονσα φεύγειν τὴν τῶν ἀσεβῶν αἰρετικῶν κοινωνίαν. Cohortatio invitans ad fugiendam impiorum haeticorum communionem.

homines recta esse, posteriora vero eius veniunt ad intimum inferni.
 3. Hi sunt, de quibus amare et durissime statuit Dominus: *Non illis dimittetur, neque in hoc saeculo neque in futuro.* 4. Quoniam populus non credens Christo est et manus iniciens in filium
 5 hominis ingerebat eum blasphemans, et dixit Dominus: *Dimittetur illis.* Et iterum de illis Dominus dicit: *Pater, nec quid fecerant nec quidquid dicunt sciunt; si possibile est, remittes illis.* 5. Similiter et gentes filium hominis et crucem negant, sed et his remissio fluxit. 6. His vero, qui sive de plebe sive de gentibus crediderunt,
 10 per baptismum remissio de pessimis operibus data est, sicuti dixit Dominus Iesus: *Propterea dico vobis: omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus; (blasphemia autem spiritus sancti non remittetur, neque in hoc saeculo neque in futuro; et quicumque dixerit verbum adversus filium hominis, remittetur ei); quicumque autem*
 15 *dixerit verbum adversus spiritum sanctum, non illi remittetur neque in hoc saeculo neque in futuro.* 7. Hi ergo spiritum sanctum blasphemant, qui omnipotentem Deum apertissime cum hypocrisi blasphemant, id est haeretici, qui sacras scripturas eius non susci-
 piunt (vel) qui male cum subdolositate in blasphemio suscipiunt
 20 eas, qui catholicam ecclesiam, quae est susceptorium sancti spiritus,

2 Mt. 12, 32. — 5 Mt. 12, 31. — 6 Luc. 23, 34. — 11 Mt. 12, 31. 32.

1 posteriora : per seriora ? L | 5 eum : + cui manus intulerunt S |
 8 et crucem : propter cr. S | 11 Iesus + Christus S | 12 14 blasphemia — ei S |
 16 ergo + qui S | 17 apertissime : temere S | 18 non > S | 19 vel S C

XIV, 4. *iniciens — ingerebat*] Syrus bis idem verbum habet, sc. intulit, particulam autem sic reddit: in eum (Christum) manus intulit blasphemans filium hominis, in quem manus intulit. Latinus quoque idem verbum legisse, secundo loco autem vocabulo synonymo vertisse videtur, nisi loco priore scripsit: ingerens. Conicere licet, auctorem more hebraico scripsisse: *ἐπιβάλλον ἐπέβαλλε*. Corssen in scriptura infra laudata conicit *ingreditur* pro *ingerebat*. — *Dimittetur illis*] Didascalia distincte dicit, Dominum crucifixum Iudaeis veniam petisse, Lucas

23, 34 autem dictum profert, postquam v. 33 narravit, milites Christum et duos latrones crucifixisse. Unde Corssen, verba Domini apud Lucam ad milites Romanos eosque solos referenda esse censens, atque considerans, Didascaliam iam v. 4^a de Iudaeis manus in Christum inicientibus et de Domino eis veniam praebente dicere et vocabulo *iterum* v. 4^b adhibito indicare, v. 4^b alium locum seu eiusdem Evangelii seu alius introduci, collegit, auctorem Didascaliae hic non solum Evangelia synoptica, sed etiam alias scripturas secutum esse. Cf. *Zeitschrift für die*

εὐθὺς εἶναι, τὰ δὲ τελευταία αὐτῆς βλέπει εἰς πυθμένα ἔδου·.
 3. οὗτοι εἰσιν, περὶ ὧν ὁ κύριος πικρῶς καὶ ἀποτόμως ἀπεφώνητο
 λέγων, ὅτι εἰσὶν ψευδόχριστοι καὶ ψευδοδιδάσκαλοι, οἱ βλασφημή-
 σαντες τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος καὶ ἀποπτύσαντες τὴν παρ' αὐτοῦ
 δωρεὰν μετὰ τὴν χάριν, „οἷς οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι 5
 τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι“, οἱ καὶ Ἰουδαίων δυσσεβέστεροι καὶ
 Ἑλλήνων ἀθεώτεροι· 4. οἱ θεὸν τὸν ἐπὶ πάντων βλασφημοῦντες
 καὶ τὴν υἱὸν αὐτοῦ καταπατοῦντες καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ
 πνεύματος διαπτύοντες, οἱ τοὺς θείους λόγους ἀρνούμενοι ἢ μεθ'
 ὑποκρίσεως προσποιούμενοι δέχεσθαι, ἐφ' ὅβρει θεοῦ καὶ ἀπάτη 10
 τῶν προσιόντων αὐτοῖς, οἱ τὰς ἱερὰς γραφὰς ἐνυβρίζοντες καὶ
 τὴν δικαιοσύνην ὅτι ποτέ ἐστιν ἀγνοοῦντες, οἱ τὴν ἐκκλησίαν
 τοῦ θεοῦ διαφθείροντες ὡς „ἀλώπεκες μικροὶ ἀμπελῶνα“ καὶ
 „μερίδες ἀλωπέκων“ γινόμενοι. 5. οὓς φεύγειν ὑμᾶς παρακα-
 λοῦμεν, ἵνα μὴ λάβητε βρόχους τὰς ἐναντῶν ψυχᾶς· „ὁ συμπο- 15
 ρενόμενος γὰρ σοφοῖς σοφὸς ἔσται, ὁ δὲ συμπορευόμενος ἄφροσιν

3 Mt. 24, 24. — 5 Mt. 12, 32. — 13 Cant. 2, 15. — 15 Prov. 13, 20.

1 εὐθὺς b d e o : ὁρθῇ a h p v LXX | δέ : μέντοι d v | 3/4 βλασ-
 φημοῦντες o | 7 οἱ > h | 8 τοῦ + ἁγίου b o | 9/11 οἱ τοὺς θ. — αὐτοῖς
 > b h o | 9 ἡ : οἱ d e | 10 δέχεσθαι : εὔχεσθαι a² i. m., fortasse ex e, ubi
 verbum ita legi potest | 11 προσιόντων αὐτοῖς ~ a | 13 τοῦ > a h | θεοῦ :
 χυ b h o | ἀλωποι a h | πικροὶ ἀμπελῶνας p v | 13/14 καὶ μ. ἀλ. γινόμενοι
 (γεν. b o) > a | 14/15 περικαλοῦμεν a, corr a² | 16 γὰρ + φησὶν d e h o

neutestam. Wissenschaft I (1900), 339
 —41. Mihi Lucas fons esse videtur.
 Dictum Domini Luc. 23, 34 non tam
 ad milites nonnisi mandatum prae-
 fectorum exsequentes quam ad Iudaeos
 Christum morti tradentes spectat. Cf.
 Schanz, *Kommentar über das Evange-
 lium des h. Lucas* 1883 p. 544; Belser,
Die Geschichte des Leidens des Herrn
 1903 p. 416. V. 4^a sane de cruciatio
 Domini sermo fit; verba *dimittetur illis*
 non ad Christum in cruce pendentem
 referenda sunt, sed sensum ampliorem
 habent. Auctor v. 3 exponit: haere-
 ticus quidem a Domino Mt. 12, 32
 dictum esse: non dimittetur illis etc.,

populo Iudaeorum autem, etiamsi ei
 non credebat eumque cruciabat et
 blasphemabat: dimittetur illis, sc. Mt.
 12, 31.

3. λέγων ὅτι κτλ.] Resch, *Agrapha*
 1899 (*Texte und Untersuchungen* V, 4),
 immerito hic dictum Domini ex evan-
 gelio evangeliiis canonicis priore de-
 promptum invenire sibi visus est. Cf.
 Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 37
 (ibid. XIV, 2). — Ἑλλήνων ἀθεώτεροι]
 Similiter Irenaeus Adv. haer. II, 9, 2;
 Opus imperf. in Matth. 12, 45.

4. Cf. c. 10, 1; Ps.-Ign. Philad. 3, 4.

in detrectationibus blasphemant; hi sunt, qui ante iudicium futurum sine excusatione a Christo iam nunc condemnati sunt. Quod enim dicit: *Non tali[s] remittetur*, sententia condemnationis <est>, quae illis exiit. 8. Et haec statuentes et unum sentientes egressi
 5 sumus unusquisque iterum ad priorem sortem adquaestus sui, confirmantes ecclesias, quoniam ea, quae praedicta sunt, impleta sunt et occulti lupi adfuerunt et falsi Christi et falsi prophetae manifesti facti sunt. 9. Procedente autem tempore et fine saeculi adpropinquante plures et peiores erunt, ex quibus eripiet vos Dominus
 10 Deus. 10. Eos vero, qui intellexerunt in ea, quae sine Deo est perversio, in multa correptione et verbo doctrinae et obsecratione sanantes incolumes in ecclesia sivimus. Eos autem, qui mortaliter laesi sunt in verbo perversionis, magis autem sine verbo perversione, cum insanabile haberent vulnus, eiecimus, ut neque in-
 15 quinent electam sanctam catholicam ecclesiam Dei neque velut scabies transeat aut serpat putredo et omnes maculet, sed munda et sine macula et incolumis <et illibata> ecclesia permaneat Domino Deo. 11. Et haec per civitates omnes in universam terram

3 Mt. 12, 32. — 7 Mt. 7, 15; 24, 24.

3 tali (vel: talibus) : eis S | 4 quae : quia L | 8 proc. autem : notum est enim ac manifestum, quia proc. S | 10 intellex. in : revertabantur ab S | 12 sivimus S : dimisimus L | 13 magis — verbo > S | 15 electam > S | ecclesiam : + ecclesiam puram S | 17 et illibata S C

1 οὐδὲ h | οὐτε b o p v | 2 μερίδα : τὴν μ. a | ὁστος a b d e o : θεῖος h p v | Δαυὶδ φησιν ~ a | φησιν : εἶπεν b o | 3 τοῖς ἐχθροῖς d e h | 6 ὀζύαν b d e o | Τοῦ v : ἰωνᾶ a, ἰωὴλ b d e h o a² i. m., ἡσαΐου p An | 7 ἡ a h An : εἰ d e p v, καὶ τῇ b o | μισονμένη b o | σὺ > a p v | 8 ἐνρέθη post σου b d e o | 10 σὺνέβρυσαν o | νῆες a e (νίες η super i posito) : νίαι b v o, ἰνίες d (i. m. ἴνες), ἐνῆαις p, ἐννοιαὶ h | 13 ὅτι > h | 14 οἱ sec > d | ἐνεοί : ἐννεοί a (corr a²), ἄναιοι b o | οἱ > d p v | 17 ὅτι + εἰ o | νιός :

7. *exiit*] i. e. ἐξῆλθεν. Corssen, vocabulo *quae* addens *iam*, interpretatur: quae in illis impleta est. Equidem interpretor: quae contra illos prolata est. Idem Syrus dicere videtur.

nomine prophetae Ieu vulgaverunt, edidit coptice versione germanica adiecta 1892 Schmidt in *Texte und Untersuchungen* edd. Gebhardt et Harnack t. VIII.

6—7. Anastasius Quaest. LII.

7. Τοῦ] Libros, quos Gnostici sub

9. ὧν τῆς ἀπάτης κτλ.] Ps.-Ign. Eph. 9, 4; Magn. 9, 5; Philad. 3, 2; Smyrn. 7, 1; Trall. 8, 1.

γνωσθήσεται“. 6. οὐτε γὰρ κλέπτη δει συντρέχειν, οὐδὲ μετὰ
μοιχοῦ μερίδα τίθεσθαι, ἐπεὶ περ καὶ ὁ ὅσιος Δαυὶδ φησιν· „Κύριε,
τοὺς μισοῦντάς σε ἐμίσησα καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκόμην,
τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτούς, εἰς ἐχθροὺς ἐγένοντό μοι“. 7. καὶ
τῷ Ἰωσαφὰτ ὁ θεὸς ὀνειδίξει διὰ τὴν πρὸς Ἀχαάβ φιλίαν καὶ 5
συμμαχίαν καὶ τὴν πρὸς Ὀχοζίαν, λέγων διὰ τοῦ προφήτου·
„Εἰ ἁμαρτωλῶ σὺ φιλιάσεις ἢ μισοῦμένῳ ὑπὸ κυρίου σὺ βοηθεῖς;
διὰ τοῦτο ἐξαίφνης ὀργὴ κυρίου ἐγένετο ἐπὶ σέ, εἰ μὴ ὅτι εὐρέθῃ
ἡ καρδία σου τελεία πρὸς κύριον, διὰ τοῦτο ἐφείσατό σου κύριος·
πλὴν ὅτι διεκόπη τὰ ἔργα σου καὶ συνετρίβησαν αἱ νῆές σου“. 10
8. φεύγετε οὖν τῆς κοινωνίας αὐτῶν, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης
ἀλλότριον τυγχάνετε· περὶ αὐτῶν γὰρ ὁ προφήτης ἀπεφῆνατο,
λέγων, ὅτι „οὐκ ἔστιν χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, λέγει κύριος“.
9. οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ κρύφιοι λύκοι, „οἱ ἐνεοὶ κύνες οἱ οὐ δύνα-
μενοι ὑλακεῖν“, οἱ νῦν μὲν εἰσὶν ὀλίγοι, προκόψαντος δὲ τοῦ 15
χρόνου καὶ τῆς συντελείας ἐγγιζούσης πλείονες καὶ χαλεπότεροι
ἔσονται, περὶ ὧν ὁ κύριος ἔλεγεν, ὅτι „ἄρα ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ἔλθων εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς“; καὶ „Διὰ τὸ πληθυνθῆναι
τὴν ἀνομίαν ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν, καὶ ἐλենδονται
ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται καὶ δόσονται σημεῖα ἐν οὐρανῷ, 20
ὥστε εἰ δυνατόν καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀπατήσαι“, ὧν τῆς ἀπάτης
ρύσσεται ἡμᾶς κύριος ὁ θεὸς διὰ „Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος
ἡμῶν“. 10. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, διερχόμενοι τὰ ἔθνη καὶ ἐπιστη-
ρίζοντες τὰς ἐκκλησίας, τοὺς μὲν ἐν πολλῇ νουθεσίᾳ καὶ λόγῳ
ἱατρικῷ ὑγιασάντες ἐπανηγάγομεν μέλλοντας ὅσον οὐδέπω θνήσκειν 25
ἀπάτῃ, τοὺς δὲ ἀνιάτως ἔχοντας ἐξεβάλομεν τῆς ποιμένης, ἵνα μὴ
ψωραλέας νόσου μεταδῶσιν καὶ τοῖς ὑγιαίνουσιν ἀρνίοις, ἀλλὰ
καθαρὰ καὶ ἄχραντα, ὑγιῇ καὶ ἁσπίλα διαμείνῃ κυρίῳ τῷ θεῷ.
11. καὶ ταῦτα κατὰ πόλιν πᾶσαν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην

1 Ps. 49, 18. — 2 Ps. 138, 21. 22. — 7 II Paralip. 19, 2. 3. —
10 II Paral. 20, 37. — 13 Ies. 57, 21. — 14 Mt. 7, 15. — Ies. 56, 10. —
17 Luc. 18, 8. — 18 Mt. 24, 12. 24. — 22 I Tim. 1, 1.

xō h | 18 ἐλθών : post ἄρα h, > b o | πίστην a | καὶ + τὸ h | 20 ἐν + τῷ
b h o | 21 ὥστε + πλανῆσαι h | ἀπατήσαι > h | ἀπάτης : πλάνης o | 22 κύριος
> a h | ὁ : καὶ o | 23 καὶ γὰρ > o | 25 ἱατρικῷ o | 26 ἐξεβάλομεν +
ἀπὸ a | 27 ὑγιεινοῖς h, ὑγιῶς b o | ἄρναςιν b o | 28 καθαρά + καὶ ἁμωνα
b o | ὑγιῇ : ὑγιᾶ a, > b o, + τε d e | 29 ταῦτα + διαπαντῶς b o | πᾶσαν
b o cf. D : πανταχοῦ rel | οἰκουμένην b o p cf. D : + τοῦ κόσμου rel

fecimus, relinquentes hanc catholicam doctrinam digne et iuste ecclesiae catholicae ad commemorationem confirmationis creditibus contestati.

XV (XIX). Qui autem convertentur de populo, ut credant
 5 Deo et salvatori nostro Iesu Christo, iam priorem conversationem
 ne teneant observantes vincula vana et purificationes et segrega-
 tiones et aspersiones baptismi et escarum discretionem, quoniam
 dicit vobis Dominus: *Ne mementote antiquorum, et ecce facio nova,*
quae nunc exorientur, et scietis; et dabo in deserto viam. Desertae
 10 ante erant ecclesiae, in quibus modo divina et sine errore via
 religionis christianae firmata est. 2. Cognoscentes igitur Dominum
 Iesum Christum et universam eius dispensationem, quae a principio
 facta est, scitote, quia dedit legem simplicem quondam, salubrem,
 sanctam, in qua et salvator proprium nomen infixit. Decalogum
 15 enim proferens significavit Iesum; X enim iota significat, iota
 autem initium nominis est Iesu. *Lex ergo Domini irreprehensibilis,*
convertens animas. Et alia multa ubique sic dicta sunt; nam et in
 completionem scripturarum prophetarum iam in fine per Malachiam
 loquens, qui nuncupatur et angelus, Dominus ita dixit: *Mementote*
 20 *legis Moysi, pueri mei, quomodo vobis dedit praecepta et iustitias.*
 3. Et salvator similiter, cum mundaret leprosum, ad legem eum
 transmisit dicens: *Pergens ostende te principi sacerdotum et offer*
munus purgationis tuae, sicuti praecepit Moyses, in testimonium illo-

8 Ies. 43, 18. 19. — 16 Ps. 18, 8. — 19 Mal. 4, 6. — 22 Mt. 8, 4.

6 teneant : teneatis, fratres S | 6/7 et segregationes > S | 8 nova +
 omnia S | 9 quae — scietis : quae spero vos cognituros esse S | 10/12 divina
 — dispensationem : est via magna et scientia pietatis erroris experts et nova
 et manifesta, Iesus Christus et omnis eius dispensatio S | 13 salubrem : puram S |
 14 sanctam + vitae S | 15 X : decem S, · (i. e. I) L | 16 lex ergo : de lege
 ergo testimonium perhibet Dominus in David sic dicens: lex S | 20 mei :
 Domini S cf. C

XV, 2. Cf. I, 1, 7. — *X enim iota s.]*
 i. e. τὴν δεκάδα τὸ ἰῶτα σημαίνει.
 Cf. II, 26, 1—2. — *in fine per Mala-*
chiam] Hic enim in collectione scrip-
 turarum prophetarum locum ultimum
 obtinet. * * *

11. διαπεμψάμενοι κτλ.] Constitu-
 tor plures apostolorum discipulos no-

minat, ut speciem adaugeat, scripturam
 ab apostolis profectam esse. De Iasone
 cf. Act. 17, 5—9. Idem praeterea una
 cum Timotheo, Lucio et Sosipatro
 Rom. 16, 21 salutatur, quem locum
 auctor haud dubie ante oculos habuit.

XIX. Πρὸς τοὺς φανλίζοντας τὸν
 νόμον. Contra improbantem legem.

πεποιήκαμεν, καταλιπόντες ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ λοιποῖς ἱερεῦσιν
τὴνδε τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν ἀξίως καὶ δικαίως εἰς μνημό-
συνον ἐπιστηρισμοῦ τοῖς πεπιστευκόσι θεῷ, διαπεμφόμενοι διὰ
τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Κλήμεντος τοῦ πιστοτάτου καὶ ὁμοψύχου
τέκνου ἡμῶν ἐν κυρίῳ, ἅμα καὶ Βαρνάβαν καὶ Τιμόθεον τῷ πόθει- 5
νοτάτῳ υἱῷ καὶ Μάρκῳ τῷ γνησίῳ, σὺν οἷς καὶ Τίτον ὑμῖν
γνωρίζομεν καὶ Λουκᾶν, Ἰάσονά τε καὶ Λούκιον καὶ Σωσίπατρον.

XIX. Δι' ὧν καὶ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἐν κυρίῳ, ἀπέχεσθαι
παλαιᾶς συνηθείας καὶ δεσμῶν ματαίων, ἀφορισμῶν, παρατηρήσεων,
βρωμάτων διορισμοῦ, βαπτισμάτων καθημερινῶν. „τὰ ἀρχαῖα“ 10
γὰρ „παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονεν καινὰ τὰ πάντα“. 2 (XIX). γνόντες
γὰρ θεὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν σύμπασαν αὐτοῦ οἰκονομίαν
ἀρχῇθεν γεγεννημένην, ὅτι δέδωκεν νόμον ἀπλοῦν εἰς βοήθειαν τοῦ
φυσικοῦ, καθαρὸν, σωτήριον, ἅγιον, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα
ἐγκατέθετο, τέλειον, ἀνελλιπῇ, δέκα λογίων πλήρη, „ἄωμον, 15
ἐπιστρέφοντα ψυχάς“, οὐπερ καὶ ἐπιλαθομένους Ἑβραίους ὑπο-
μιμνήσκει διὰ Μαλαχίου τοῦ προφήτου λέγων. „Μνήσθητε νόμον
Μωσῆ, ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ, ὃς ἐνετείλατο ὑμῖν προστάγματα
καὶ δικαιώματα“. 3. ὃς τοσοῦτόν ἐστιν ἅγιος καὶ δίκαιος, ὡς
καὶ τὸν σωτήρᾶ ποτε, θεραπεύσαντα λεπρὸν ἓνα καὶ πάλιν ἐννέα, 20
εἰπεῖν τῷ πρώτῳ. „Πορευθεὶς δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ
προσένεγκε τὸ δῶρον, ὃ προσέταξεν Μωσῆς εἰς μαρτύριον αὐτοῖς“,
τοῖς δὲ ἐννέα πάλιν. „Πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦ-

5 Rom. 16, 21. — 10 II Cor. 5, 17. — 13 Ies. 8, 20. — 15 Ps. 18, 8. —
17 Mal. 4, 6. — 21 Mt. 8, 4. — 23 Luc. 17, 14.

1 πεποιήκαμεν : ἐπεσεύλαμεν b o | λοιποῖς : τοῖς λ. b d e o p |
3 ἐπιστηρισμοῦ a d p v : -ιμοῦ e h, -γμῶ b o, cf. c. 14, 1 | πεπωκῶσι o |
5/6 τιμοθέου τοῦ ποθεινοτάτου υἱοῦ b o | 6 οἷς : σὴ o | 7 ἰάσονα a | σωσί-
πατρος o | 9 καὶ > a b o | παρατηρίσεως a o, corr a² | 10 διορισμοῦς a b
h (cum sequentibus constructum), -μοῖς o, -σμών p | 11 γὰρ > b o | 14 φύσι-
κοῦ : γραφικοῦ o | 15 ἀνελλιπῇ a b e h v (-πές) : -λιπῇ d o p | δώδεκα
b o | δ. λογίων : d e i. m. colore rubro τὸν νόμον δηλονότι | πλήρης b e o |
16 ἐπιστρέφων b e o | 16/17 ὑπομνήσκει d | 17 Μαλαχίου > h | νόμῳ b o |
18 μωϋσῇ b o v, μωσέως d p, μωϋσῶς e | ἀνθρώπῳ b | ὡς o | 21 εἶπεν a,
corr a² | 22 δῶρον + σου b d o | 23 ἐννέα > b o

3. Didascalia de sanatione unius le-
prosi loquitur, quam narrant Matthaeus
8, 2—4 et Lucas 5, 12—14. Constitutor
adiungit historiam decem leprosorū,

quam Lucas 17, 12—19 habet, eam-
que cum illa singulari modo permiscet.
— τοῖς δὲ ἐννέα] Luc. 17, 14 autem
Dominus ad decem sanatos loquitur.

rum. Quoniam non destruit legem, sed docet, quid sit lex et quid secundatio legis, dicit: *Non veni destruere legem neque prophetas, sed adimplere*. Lex ergo est indestructibilis, secundatio autem legis temporalis. 4. Lex vero est decalogus et iudicia, 5 sicuti testimonium praebet Iesus Dominus dicens: *Iota, id est unus apex, non transibit a lege*. Iota quidem est, quod non transibit a lege; iota autem significatur per decalogum nomen Iesu, apex vero signum est extensionis ligni. Nam et Moyses et Helias erant cum Domino in monte, id est lex et prophetae.

10 XVI (xx). Lex ergo est decalogus et iudicia, quae, antequam vitulum faceret populus et idololatriaret, locutus est Dominus. Nam lex vocata est specialiter propter iudicia. 2. Lex autem haec simplex est et levis, non habens onerantes parationes escarum neque sacrificia neque combustionum oblationes. In hac lege de 15 ecclesia et de praeputio dicit, sed dispensationem solam modo dicit de sacrificiis ita: *Si autem facis mihi altare, de terra facies illud; si autem ex lapidibus, non facies illos sectos; quoniam ferramentum tuum immisisti, inerit in eo: maculatum est*. Non ergo in bipenne facies, sed de manuali, quod est medicinale ferramentum, quod et 20 circumcidit praeputium. 3. Non autem dixit: <Fac; sed: Si> *facies altare*; non imposuit necessitatem, sed quod futurum erat signi-

2 Mt. 5, 17. — 5 Mt. 5, 18. — 16 Exod. 20, 24. 25. — 20 Ex. 20, 24.

1 quoniam : ostendens quia S | 1/2 destruo . . doceo . . dicat L, haud dubie corruptus | 4 temporalis + et solvitur S | 5 id est > S | 6 est > S | 7 iota autem — Iesu : quod notum est e lege per decalogum, qui est nomen Iesu S | 8 signum — ligni : est lignum obliquum crucis S | 12 specialiter : revera S | 13 oner. p. escarum : pondus nec distinctionem escarum nec tura S | 14/15 de ecclesia — modo dicit : erudit solum de gubernatione ecclesiae et de carne non circumcidenda; dicit enim S | 17 non — sectos : facies illud de integris nec de sectis S | 18 inerit in eo > S LXX | 18/19 ergo — quod et : de ferro scalpri, quod est scalprum medici, quo S | 20 fac sed si S C | 21/1 significavit S : alterare L

4. *iota quidem etc.*] Locutio obscurior est, sensus autem satis clarus.

XVI, 1. Cf. I, 6, 8.

2. *si facis etc.*] Auctor haec verba v. 3 urget. Notandum est autem, neque textum hebraicum neque LXX neque Vulgatam neque Peschitham ita vel conditionate dicere, sed potius

absolute atque Iudaeis Exod. 20, 24 mandare, ut faciant altare. Num auctor fortasse alium textum legit ac ab omnibus testibus traditum? Videtur textum sacrum secundum suam sententiam cum interpretatus esse tum amplificavisse.

3. *significavit*] Hauler lectionem Latini traditam vel verbum *alterare* re-

σιν“· οὐ γάρ πou κατέλυσεν τὸν νόμον, ὅς Σίμων δοξάζει, ἀλλ’
ἐπλήρωσεν· λέγει γάρ· „Ἰῶτα ἐν ἧ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ
 ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται· οὐ γὰρ ἤλθον“, φησίν,
 „καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι“. 4. καὶ
 γὰρ καὶ Μωσῆς, νομοθέτης ὁμοῦ καὶ ἀρχιερεὺς καὶ προφήτης καὶ 5
βασιλεύς, καὶ Ἥλίας ὁ ζηλωτῆς τῶν προφητῶν συνῆσαν ἐν τῇ
μεταμορφώσει τοῦ κυρίου ἐν τῷ ὄρει μάρτυρες αὐτοῦ τῆς ἐναν-
θρωπήσεως καὶ τῶν παθημάτων, ὡς φίλοι Χριστοῦ καὶ οἰκετοί,
 ἀλλ’ οὐχ ὡς ἐχθροὶ ἢ ἀλλότριοι· ἐξ ὧν δείκνυνται, ὅτι καὶ ὁ νόμος
 καλὸς καὶ ἅγιος καὶ οἱ προφῆται. 10

XX. Νόμος δέ ἐστιν ἡ δεκάλογος, ἣν πρὸ τοῦ τὸν λαὸν μο-
 σχοποιῆσαι τὸν παρ’ Αἰγυπτίοις Ἄπιν θεὸς αὐτοῖς ἐνομοθέτησεν
 ἀκουστῇ φωνῇ· οὗτος δὲ δίκαιός ἐστιν, διὸ καὶ νόμος λέγεται διὰ
 τὸ φύσει δικαίως τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι· ὃν οἱ περὶ Σίμονα φαν-
 λίζουσιν, οἰόμενοι, μὴ κριθέντες ὑπ’ αὐτοῦ τὴν κόλασιν ἐκφεύγειν. 15
 2. οὗτος ὁ νόμος ἀγαθός, ὁσίος, ἀκατανάγκαστος. φησὶν γάρ·
 „Ἐὰν δὲ ποιήσης μοι θυσιαστήριον, ἐκ γῆς ποιήσεις μοι αὐτό“.
 3. οὐκ εἶπεν· Ποίησον, ἀλλ’· „Ἐὰν ποιήσης“· οὐκ ἀνάγκην

2 Mt. 5, 18. 17. — 5 Mt. 17. 3—10. — 6 III Reg. 19, 10. — 8 Ioann.
 15, 15. — 11 Exod. 20. — 12 Exod. 32. — 17 Exod. 20, 24. 25.

1 νόμον + ἀλλ’ b o | ἀλλ’ : καὶ b o | 2 πληροῖ o | γὰρ + ὅτι e h p v | 3 ἄν :
 > b o, + ταῦτα d e p v | ἅπαντα h | 4 ἡ : καὶ d e, > a p | τοὺς προφ. > a p |
 5 καὶ p r > b h o | νομοθέτης (νομοδότης o) : ὁ v. b d e o v | ὁμοῦ : νόμον h o |
 9 ἀλλότριοι + αὐτοῦ ὄντες b o | 13 οὗτος δέ : τὸν νόμον· καὶ ὁ νόμος b o |
 καὶ + ὁ b | 14 ὃν οἱ περὶ : ὄνπερ b o | 15 ἐκφυγεῖν b o | 16 οὕτως o | ἀκατά-
 γνωστος b o | 17 δὲ > o | ποιήσης a h o An : ποιῆς rel | μοι > b o | γῆς +
 μὴ b o | ποιήσης b e o | μοι > b o | 18 ἀλλὰ a | ποιήσης a An : ποιῆς rel

tinuit et subaudiendum esse coniecit :
 imposuit necessitatem. Corssen pro-
 posuit *altare*, et vocem a verbo *dixit*
 dependere censuit. Mihi neque illa
 interpretatio placet neque haec emen-
 datio, qua duae tantum litterae quidem
 delentur, cui autem contextus obstat ;
 nam vocabulum *altare*, si auctoris esset,
 non cum verbo remoto, sed cum pro-
 xime praecedente construendum esset.
 Locus haud dubie corruptus, nec vero
 illo simplici modo sanandus, sed saltem
 verbum tale, quale Syrus exhibet, ad-
 dendum est. Altera ex parte vox *altare*

superflua et lectio Syri sufficiens est,
 quare hanc praefero. De cetero sensus
 non est dubius. Auctor exponit, Deum
 populo suo sacrificia mandasse non
 iam eo tempore, quo legem dedit, cum
 de altari tum nonnisi conditionate lo-
 queretur, sed postea demum, cum po-
 pulus eum reliquisset eique idolum prae-
 posuisset. * * *

XX. *Τίς ὁ φυσικὸς νόμος καὶ τίς*
ὁ ἐπείσακτος, καὶ δι’ ἣν αἰτίαν ἐπ-
εισήχθη. Quae sit lex naturalis et
 quae invecticia, et quam ob causam in-
 vecta fuerit. — Anastas. Quaest. XLVI.

ficavit. 4. Non enim sacrificiis egebat Deus; sed quoniam et antea Cain et Abel, cum non fuissent postulati, a semet ipsis hostiam offerunt et oblatio eorum internecionem fraternam operata est, et Noe similiter, sed reprehensus est, propterea hic dicit: *Si sacrificare desideras, cum non indigeam, sacrifica.* 5. Haec ergo simplex et levis et facillima lex est. 6. Sed cum populus Deum denegasset, qui per Moysem in tribulatione ipsorum visitaverat illos, qui signa in manu et virga fecit, qui Aegyptios decem plagarum poena percussit, qui rubrum mare divisit in separationibus, qui transduxit illos in medio aquae sicut in deserto arido, qui inimicos et adversarios eorum submersit, qui <in> Myrra[m] amarissimum fontem per lignum indulcavit, qui de petra rupis produxit illis ad saturationem aquam, qui per columnam nubis et per columnam ignis adumbrabat eos et ducebat, qui de caelo mannam eis prae-buit et de mari carnem dedit eis, qui de monte legem dedit eis, hunc

2 Gen. 4, 3—8. — 4 Gen. 8, 20. — 5 Ps. 49, 8—14. — 6 Exod. 3. — 7 Exod. 4—12. — 9 Exod. 14. — 11 Exod. 15, 23. 25. — 12 Exod. 17, 6. — 13 Exod. 13, 21. — 14 Exod. 16. — 15 Num. 11, 31. — Exod. 20.

1 Deus S C : dns L | 5 haec : ita S | 6 facillima : neque exigua verbis S | 8 manu . . virga S C : ~ L | 10 sicut in d. a. : in arido sicut in deserto S | 11 in S C | Myrra : Morath S | 13 nubis . . ignis S C : ~ L

1 περιέθηκεν : πενήθ. ο, ἐπέθ. d e p v | ἐλευθερίως b o | 2 ὁ > a o v | ἀνενδεής + ὦν καὶ b o | τῇ > b o | 3 ἡδῆ : εἰδῆ b, ἡδὲ v | καὶ ante Νῶε > b o | 5 θυσίαν θεῷ ~ h p | θεῷ : τῷ θ. o p | 6 εὐχαρίστον +

4. cum — postulati] i. e. cum non esset ab eis postulatum, Constitutiones: οὐκ αἰτηθέντας. — reprehensus est] Auctor hoc de suo addidit vel S. Scripturam liberius interpretatus est, quae Gen. 8, 21 quidem refert, Deum sensum hominis in malum pronum esse dixisse, nec vero, eum Noe reprehendisse.

6. propterea iratus est etc.] Similiter Aphraates, De distinctione ciborum hom. XV, 7 ed. Bert p. 268, et auctor Operis imperf. in Matth. 8, 3; 11, 11. 30; 23, 4 impositionem deuteriosis ad adorationem vituli referunt eiusque solutionem ad verba Domini Matth. 11, 28, quae Didascalia infra c. 17, 6 exhibet.

Unde conicere licet, eos hanc Didascaliam partem cognitam vel ante oculos habuisse, praesertim auctorem Operis imperf., qui in Matth. 11, 30 etiam scribit, Deum, quicquid mandaverit, in ira sua mandavisse post idolum fabricatum.

4—11; XXII, 2—8. Georg. Chron. c. 128.

4. ἀνενδεής] Cf. Iren. Adv. haer. IV, 17, 5.

5. εἰ θύειν κτλ.] Verba in S. Scriptura non leguntur, sententia autem Ps. 49, 8—14, quem locum auctor fortasse respexit.

6. τὸν τὰ σημεῖα κτλ.] Cf. c. 3, 1.

περιέθηκεν, ἀλλὰ τῇ ἐξουσίᾳ ἐπέτρεψεν ἅτε ἐλευθέρῳ. 4. οὐ γὰρ
 θυσιαῶν δέεται ὁ θεός, ἀνενδεής ὑπάρχων τῇ φύσει· ἀλλὰ γι-
 νώσκων, καθάπερ καὶ ἡδὴ πρότερον τὸν φιλόθεον Ἀβελ καὶ Νῶε
 καὶ Ἀβραὰμ καὶ τοὺς καθ' ἑξῆς οὐκ αἰτηθέντας, φυσικῶ δὲ νόμῳ
 κινήθέντας ἀφ' ἑαυτῶν προσενέγκαι θυσίαν θεῷ ἀπὸ γνώμης 5
 εὐχαρίστου, ἐπιτρέπει καὶ νῦν Ἑβραίοις, οὐ προστάσων, ἀλλ',
 εἰ βουληθῶσιν, συγχωρῶν καί, εἰ ἀπὸ ὀρθῆς προσοίσουσιν γνώμης,
 εὐδοκῶν ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτῶν. 5. διὰ τοῦτό φησιν· „Εἰ θύειν
 ἐπιθυμεῖς, οὐ δεομένη μοι θύε“· οὐδενὸς γὰρ ἐν χρεῖᾳ καθέστηκε·
 „ἐμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς“. 6. ὁπότε 10
 δὲ οἱ τοῦ λαοῦ τούτων ἀμνήμονες ὑπῆρξαν, καὶ μόσχον ἀντὶ
 θεοῦ θεὸν ἐπεκαλέσαντο καὶ τούτῳ τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ Αἰγύπτου
 πορείας ἐπέγραψαν λέγοντες· „Οὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραήλ, οἱ
 ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου“, καὶ δυσσεβήσαντες „εἰς ὁμοίωμα
 μόσχου ἐσθλόντος χόρτον“ ἀπηρνήσαντο θεὸν τὸν διὰ Μωσέως 15
 ἐπισκεψάμενον αὐτοὺς ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, τὸν τὰ σημεῖα ἐπὶ
 χειρὸς καὶ ῥάβδου ποιησάμενον, τὸν τοὺς Αἰγυπτίους δεκαπλήγῳ
 πατάξαντα, τὸν τὴν ἐρυθρὰν διελόντα θάλασσαν εἰς διαιρέσεις
 ὑδάτων, τὸν διαγαγόντα αὐτοὺς ἐν μέσῳ ὕδατος „ὥς ἵππον ἐν
 πεδίῳ“, τὸν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν καὶ ἐπιβούλους βυθίσαντα, τὸν 20
 εἰς Μερρὰν τὴν πικρὰν πηγὴν γλυκάναντα, τὸν ἐκ πέτρας ἀκροτό-
 μου καταγαγόντα ὕδωρ εἰς πλησμονὴν αὐτοῖς, τὸν στύλῳ νεφέλης
 καὶ στύλῳ πυρὸς σκιάζοντα αὐτοῖς διὰ θάλαπος ἄμετρον καὶ φωτί-
 ζοντα καὶ ὁδηγοῦντα τοὺς οὐκ εἰδότας ὅπου πορευθῶσιν, τὸν ἐξ
 οὐρανοῦ μαννοδοτήσαντα αὐτοῖς καὶ ἐκ θαλάσσης κρεωδοτήσαντα 25
 ὀρτυγομήτραν, τὸν ἐν τῷ ὄρει νομοθετήσαντα αὐτοῖς, οὗ τῆς

2 Gen. 4. 8. 22. — 8 Ps. 49, 8—14. — 10 Ps. 49, 12. — 13 Exod.
 32, 4. — 14 Ps. 105, 20. — 15 Exod. 3. — 16 Exod. 4—12. — 18 Exod. 14. —
 19 Ies. 63, 13. — 20 Exod. 15, 23. 25. — 21 Exod. 17, 6. — 22 Exod. 13, 21. —
 24 Exod. 16. — 25 Num. 11, 31. — 26 Exod. 20.

καὶ ἀγαθῆς b o | 7 προσοίσωσι a | προσοίς. γνώμης ~ p v | 8 θύειν :
 θυσίαν p v | 9 ἐπιθυμῆς d e | μοι > b o | ἐν χρεῖᾳ : χρεῖος d v, χρεῖος b o,
 χρεῖας e | 11 τούτου a | 12 αἰτίαν : πονηρίαν b, πορίαν o | ἐξ > b o |
 13 πορείας e h | 14 σε > o | δυσσεβήσαν o | 15 ἀπηρνήσαντο : ἀπῆρνησαν
 τὸν o | 16 αὐτοὺς : τοὺς h | τῷ > e | 17 τὸν : καὶ a | τοὺς a b o : > rel |
 18 τὴν > p v | διελόντα θαλ. ~ d p v | 19 ὑδάτων o | 22 αὐτοῖς b d o
 cf. D : > rel | 23/24 φωτίζοντα + αὐτοὺς b o | 24 ὅπου : τὸ ποῦ b |
 25 αὐτοῖς — κρεωδοτ. > d | κρεωδοτήσαντα : κρεοδ. e v cf. c. 3, 1, +
 αὐτοῖς b o cf. D

denegaverunt dicentes: *Non habemus Deum, qui praecedat nos; et fecerunt vitulum fusilem et adoraverunt eum et sacrificaverunt sculptili*; propterea iratus est Dominus et in furore irae suae cum misericordia bonitatis suae alligavit illos in secundatione legis et
 5 obstrictione o(ne)ris et in duritia catenae. 7. Itaque non iam dixit: *Si facies*, sed dixit: *Fac altare et sacrifica incessanter*, quasi qui talia egeret, *et combure frequenter*. 8. Et necessitatem imposuit illis et ab escis separavit eos. 9. Extunc discretionones escarum, extunc animalia munda(e) et immundae carnis significantur,
 10 extunc segregationes et purificationes et baptismus et aspersio, extunc sacrificia * et oblationes et mensae; inde holocausta et dona et panes propositionis et victimae combustae et primitiae et sacrificia redemptionis et hirci pro peccatis et vota et multa alia mirabilia; nam propter multitudinem peccatorum consuetudines
 15 inenarrabiles eis sunt impositae. 10. Neque in uno eorum steterunt, sed Dominum rursus exacerbaverunt; quare in deuteriosi legis adiecit eis caecitatem convenientem operibus ipsorum, sic dicens: *Si in quo peccata reperiuntur morte plectenda et moritur eumque appenditis in ligno, corpus eius non per noctem permanebit in ligno,*
 20 *sed sepelietis illud in eodem die, quia maledictus est omnis, qui appenditur in ligno*, ut, cum Christus venturus esset, non possent eum agnoscere, sed crederent eum reum esse maledicti. 11. Obcaecandi causa igitur haec eis dicta sunt, sicut Iesaias dixit: *Ecce, ego annuntiabo iustitiam meam et mala tua, et non proderit tibi.*
 25 Iudicio iustitiae enim Dominus eos iudicabit eisque sic faciet propter eorum iniquitatem et duritiam cordis, sicut Pharaoni, sicut Dominus eis dixit per Iesaiam: *Audietis, neque intellegetis, et videbitis, neque cognoscetis; nam cor huius populi incrassatum est, et oculos suos clauserunt et aures suas obturaverunt, ne convertantur, ne quando*
 30 *videant oculis suis neque audiant auribus suis*. 12. Et in Evangelio iterum dixit: *Incrassatum est cor huius populi, et oculos suos clauserunt et aures suas obturaverunt, ne quando convertantur.*

1 Exod. 32, 1. — 2 Exod. 32, 8. — 4 Deut. 28, 48. — 6 Exod. 20, 24. — Cf. Deut. 27, 5. 7. — 11 Exod. 25, 30. — 13 Lev. 3—10. — 18 Deut. 21, 22. 23. — 23 Ies. 57, 12. — 27 Ies. 6, 9. 10. — 31 Mt. 13, 14—16.

5 obstrictione — catenae : et imposuit eis onera gravia et iugum durum S | 6 facies : + sicut antea S | 7 combure fr. : sacrificia continua S, verba cum sequentibus construens

φωνῆς ἡξιώθησαν ἐπακοῦσαι· τοῦτον ἀπηνήσαντο εἰπόντες τῷ
 Ἀαρῶν· „Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύονται ἡμῶν“, καὶ
 ἐμοσχοποίησαν χωνευτὸν καὶ ἔθυσαν τῷ εἰδώλῳ· διὸ ὀργισθεὶς
 ὁ θεός, ἅτε ἀχαριστηθεὶς ὑπ' αὐτῶν, ἔδησεν αὐτοὺς δεσμοῖς ἀλύ-
 τοις, στιβῶσει φορτισμοῦ καὶ σκληρότητι κλοιοῦ. 7. καὶ σὺκέτι 5
 εἶπεν· „Ἐὰν δὲ ποιῇς“, ἀλλά· „Ποίησον θυσιαστήριον καὶ θύε
 διηρεκῶς“, ἐπιλήσμων γὰρ τυγχάνεις καὶ ἀχάριστος· ὀλοκαύτει
 οὖν συνεχῶς, ἵν' ὑπομνηθήσκη μου· 8. ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἐξουσίᾳ
 κακῶς ἀπεχρήσω, ἀνάγκην ἐπιτίθημί σοι λοιπόν, καὶ βρωμάτων
 ἀφιστῶ τοιῶνδε καὶ ζώων σοι διαφορὰς καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων 10
 διαστέλλομαι, καίτοι παντὸς ζώου καλοῦ τυγχάνοντος ἅτε ὑπ'
 ἐμοῦ γενομένου· 9. καὶ ἀφορισμοὺς τοιούσδε σοι προστάσω, καθα-
 ρισμούς, συνεχῇ βαπτίσματα, ῥαντισμούς, ἀγνείας τοιάσδε, ἀργίας
 διαφόρους· 10. καὶ τούτων ἐφ' ἑκάστῃ, ἔαν παρακούσης, τιμωρίαν
 ὀρίξω ὡς οἰκέτῃ ἀπειθεῖ, ὅπως πιεζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κλοιοῦ 15
 ἀγχόμενος τῆς πολυθέου πλάνης ἐκστής, καὶ παρεῖς τὸ „οὗτοι οἱ
 θεοὶ σου, Ἰσραήλ“ ὑπομνησθῇς τὸ „ἄκουε, Ἰσραήλ, κύριος, ὁ θεός
 σου κύριος εἷς ἐστίν“, καὶ ἀναδράμῃς ἐπ' ἐκεῖνον τὸν νόμον τὸν
 ἐπ' ἐμοῦ τῇ φύσει καταβληθέντα πᾶσιν ἀνθρώποις· ἵνα μόνον
 ὑπάρχειν θεὸν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, καὶ τοῦτον „ἀγαπᾶν ἐξ 20
 ὅλης τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας“,
 καὶ πλὴν αὐτοῦ μὴ φοβέσθαι ἄλλον, μήτε ὄνομα θεῶν ἑτέρων
 ἐπὶ διανοίας λαμβάνειν μήτε προφέρειν γλώσση διὰ στόματος.
 11. διὰ γὰρ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν ἐπέδησεν αὐτοὺς, ἵνα διὰ
 τοῦ θύειν καὶ ἀργεῖν καὶ ἀγνίζεσθαι καὶ τὰ τοιάδε παρατηρεῖσθαι 25
 εἰς ἔννοιαν ἔλθωσιν τοῦ θεοῦ τοῦ ταῦτα διαταξαμένον αὐτοῖς.

2 Exod. 32, 1. — 5 Deut. 28, 48. — 6 Exod. 20, 24. — Cf. Deut. 27, 5. 7. —
 11 Gen. 1, 31. — 16 Exod. 32, 4. — 17 Deut. 6, 4. — 20 Deut. 6, 5.

1 ἀκοῦσαι ο | 3 διό : τότε a, + καὶ ο | 4 θεός : κύριος d | 5 σκλη-
 ρότητι : βαρύντητι b d e o | 7 τυγχάνεις : ὑπάρχεις b o | 8 ἵν' a h : ἵνα b
 d e o p v | ἐξουσίᾳ + σου ο | 9 ἀπεχρήσω b o | 10 ἀφιστῶν b e h o |
 σοὶ > h | καθαρὰς d | 11 καλοῦ : καθαροῦ p v | 12 γενομένου h | 13 συν-
 εχεῖς ο | ἀργείας h | 15 οἰκέτῃ : ἔοικε τη a, ἐ. τῷ a² | πιεζόμενος : πιεζω-
 μένον σου b o | 16 ἐκστής κ. παρεῖς : ἐκτὸς ἧς κ. ἐπαφείς b o | τὸ + λέγειν
 b o | 17 Ἰσραήλ + καὶ h | ὑπομνησθῇς : -σθεις e h o, + δὲ τῷ τοῦ κῶ
 σου b o | 19 πᾶσιν : τοῖς π. a | ἀνθρώποις + ἀπὸ καταβολῆς παντὸς
 κόσμου ο | 20 καὶ sec > e | 21 τῆς pr > o | 21, 23 διανοίας — ἐπὶ > b o |
 23 τῇ γλώττῃ h | διὰ στ. γλώσση p v | 24 αὐτῶν > b o | 25 τὰ > d |
 26 τοῦ pr a : τῷ b o, > rel | θ. τοῦ : θεῷ τῷ (τὸ b) b o

(XXI). *Beati autem sunt oculi vestri, quia vident, et aures vestrae, quia audiunt. Soluti enim estis a vinculis et relaxati a deuterosei legis et liberati a servitute acerba, et maledictum sublatum ac remotum est a vobis.*

- 5 XVII (XXII). Deuterosei legis statuta est propter fabricationem vituli et idololatriam; vos autem per baptismum liberati estis ab idololatria, et a deuterosei legis, quae propter idola erat, soluti estis. Nam in evangelio legem renovavit et implevit ac confirmavit, et deuterosein legis solvit et abrogavit. Ideo enim venit,
10 ut legem confirmaret et deuterosein legis abrogaret ac repleret potestatem libertatis hominum et annuntiaret resurrectionem mortuorum. 2. Iam prius autem ante adventum suum per prophetas adventum suum praedixit, atque populo, ad quem venturus erat, pronuntiavit. Etiam de populo inoboedienti et de solutione deuterosei legis praedicavit, sicut dixit per Ieremiam: *Ut quid mihi tus de Saba affertis et cinnamomum de terra longinqua? Holocaustomata vestra mihi non sunt accepta, et victimae vestrae non placuerunt mihi. Et iterum dixit: Holocaustomata vestra colligite cum victimis vestris et comedite carnem, quia non mandavi vobis, quando eduxi*
20 *vos de terra Aegypti, nec de holocaustomatibus nec de victimis. Et revera non mandavit in lege, sed in vinculis deuteroseos legis, postquam idolis servierunt. 3. Et iterum per Iesaiam dixit: Quo mihi est multitudo victimarum vestrarum, ait Dominus? Plenus sum holocaustis arietum et adipe agnorum, et sanguinem taurorum* *
25 *nolo, etsi veniatis, ut videam vos. Quis enim exquisivit haec de*

8 Mt. 5, 17. — 15 Ier. 6, 20. — 18 Ier. 7, 21. 22. — 22 Ies. 1, 11—14.

1 ἀπ' ο | 1/2 ἀπαράγκης h | 2 ἀλλ' b h o | 4 ἀνήθητε d e h, ἀνέθητε a, corr a² | 6 ἐγνώρισα : ἀγγέλια p v | 7 τιμωριῶν b e o | 9 ἐν οἷς οὐ ζ. > b o | 10 καὶ pr > b o | καυστήρες o | 11 οὐχ > b e o | 12 προσάγει b o | 13 ὑμεῖς — τῆς : ὑμῖν οὖν μακαρίους ποιεῖ ὁσθέντας τῆς ἐκείνων b o | τῆς > d p v | 14/15 κρθ. ἐπλ. : πληρώσας αὐτὸν ἐκύρωσε d | 15 καί : γε h | γε > e | 16 τὰ δὲ πάντα > b o | 18 αὐτό : αὐτὸν e, αὐτοὺς b o | 19 θέλη a b p | 20 καὶ + αὐτοὺς e | αὐτοῦ > d e | 22 οἴωμενοι b o ἀλλ' > b h o

XXI. "Ὅτι ὑπὸ χάριν ἔσμεν, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ δουλείαν τοῦ ἐπεισάκτου νόμου, οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες. Quod simus sub gratia, non autem sub servitute legis inductae, qui in Christum credimus.

XXII. "Ὅτι ἐπεισάκτος ὁ ἐπὶ θνσιῶν νόμος, ὃν περιεῖλε Χριστὸς παραγενόμενος. Quod adsciticia erat lex de sacrificiis, quam Christus adveniens sustulit.

1. εἰ καὶ μὴ κτλ.] Cf. v. 5; I, 6, 7.

XXI. Ὑμῶν δὲ τῶν πιστευσάντων εἰς τὸν ἕνα θεὸν οὐκ ἀπὸ ἀνάγκης, ἀλλὰ ἀπὸ γνώμης ὑγιоῦς ὑπακουσάντων τῷ καλέσαντι· „Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούουσιν“· ἀνείθητε γὰρ τῶν δεσμῶν καὶ ἡλευθερώθητε δουλείας. 2. „Οὐκέτι“ γὰρ φησὶν, „λέγω ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους, 5 ὅτι πάντα, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρὸς μου, ἐγνωρίσα ὑμῖν“· ἐκείνοις γὰρ μὴ θελήσασιν ἰδεῖν μήτε ἀκοῦσαι, οὐ στερήσει μορίων, ἀλλὰ κακίας ὑπερβολῇ, „ἔδωκα προστάγματα οὐ καλὰ καὶ δικαιοῦματα, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς“· οὐ καλὰ δὲ τῷ σκοπῷ αὐτῶν, ἐπειδὴ καὶ οἱ καυτῆρες καὶ τὸ ξίφος καὶ τὰ φάρμακα 10 ἐχθρὰ τοῖς οὐκ ὑγιαίνουσιν, ἀφύλακτα δὲ διὰ τὴν αὐτῶν παρακοήν, ὅθεν καὶ θάνατον αὐτοῖς ἐπάγει μὴ φυλασσόμενα.

XXII. Ὑμεῖς οὖν μακάριοι, οἱ λυθέντες τῆς κατάρας. Χριστὸς γὰρ παραγενόμενος ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς τὸν νόμον κυρώσας ἐπλήρωσεν, τὰ ἐπίδικτα περιεῖλεν, εἰ καὶ μὴ πάντα, ἀλλὰ γε τὰ 15 βαρύτερα, τὸν μὲν βεβαιώσας, τὰ δὲ παύσας· καὶ τὸ αὐτεξούσιον τῶν ἀνθρώπων πάλιν ἀφῆκεν ἐλεύθερον, οὐ προσκαίρῳ θανάτῳ δικάζων, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ καταστάσει λογοθετῶν αὐτό. διὸ λέγει· „Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἐρχέσθω“, καὶ πάλιν· „Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν“; 2. ἡδὴ δὲ καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ 20 παρητεῖτο τὰς τοῦ λαοῦ θυσίας πολλάκις εἰς αὐτὸν ἐξαμαρτόντος καὶ οἰομένου διὰ θυσιῶν, ἀλλ' οὐ διὰ μετανοίας αὐτὸν ἐξενμενίζεσθαι. λέγει γὰρ οὕτως· „Ἴνα τί μοι λίβανον ἐκ Σαβᾶ φέρεις καὶ κιννάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; τὰ ὀλοκαντώματα ὑμῶν οὐκ ἔστιν δεκτὰ καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐκ ἡδυνάν μοι“, καὶ ἐξῆς· „Τὰ 25 ὀλοκαντώματα ὑμῶν συναγάγετε μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν καὶ φάγετε κρέα, ὅτι οὐκ ἐνετειλάμην ὑμῖν, ἡνίκα ἐξήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, περὶ ὀλοκαντωμάτων καὶ θυσιῶν“. 3. καὶ διὰ Ἡσαίου λέγει· „Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει κύριος· πλήρης εἰμὶ ὀλοκαντωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν καὶ αἷμα 30 ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἂν ἐρχῇσθε ὀφθῆναι μοι·

3 Mt. 13, 16. — 5 Ioann. 15, 15. — 8 Ezech. 20, 25. — 14 Mt. 5, 17. — 19 Mt. 16, 24. — Ioann. 6, 67. — 23 Ier. 6, 20. — 25 Ier. 7, 21. 22. — 29 Ies. 1, 11—14.

23 φέρεις : ante ἐκ Σ. p v, φέρης d e, φέρεται b o cf. D LXX | 24 ἐκ > b o | 25 ἔστιν : e i. m. εἰσι; | 26 συνάγετε o | 27 κρέα : τὰ κ. p v | 29 μοι + τὸ b o. | 30 ὀλοκ. : καὶ ὀλοκαντώματα o | 31 ταύρων . . τράγων ~ b | οὐδὲ d | ἔαν d v

manibus vestris? *Calcare atrium meum non adponetis adhuc. Si adferatis mihi similaginem, vanum; incensum abominatio mihi est; numenias vestras et sabbata et diem magnam non suffero; ieiunium et vacationem et ferias vestras odit anima mea.* 4. Et in omnibus
 5 scripturis convenienter dicens despicit per sacrificia secundationem; sacrificia enim, sicuti praediximus, in secundatione scripta sunt.
 5. Si ergo et ante adventum suum libertatem hominis et incredulitatem populi et destructionem secundationis significaturus corrigit, (multo magis), cum venisset ipse omnipotens, secundationem
 10 destruxit. Neque enim aspersionibus neque aliis consuetudinibus usus est neque sacrificia obtulit neque holocausta neque quanta in secundatione legis offerenda scripta erant. 6. Quid aliud nisi destructionem secundationis faciens et nos solvit vocans de vinculis et dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis,*
 15 *et ego vos repausabo?* Agnoscimus ergo, quoniam salvator noster non gentibus, sed nobis, qui ex Hebraeis discipuli eius fuimus, dicebat et a labore et ab oneratione nos eduxit. Qui autem non ei oboediunt, ut releventur et de vinculis secundationis legis exeant, et Domino non credunt, qui vocat eos ad solutionem et
 20 remissionem et refrigerium, et semet ipsos ligant oneribus secundationis non bonis.

14 Mt. 11, 28.

2 vanum; incensum : sacrificium vanum S : 2 3 est; numenias v. etc. : sunt numeniae vestrae etc. S : 3 4 non suffero; iei. et vac. : non accepta mihi sunt ieiunia v. et feriae v. S | 4 ferias : festa S | 5 despicit : abrogat S | 6 in S : de ? L | 7 suum : eius L | 7/10 libertatem — destruxit : annuntiavit et de adventu et de populo inoboedienti manifestavit et de solutione deuteroseos legis multa locutus est, multo magis, postquam venit, deuteroseos omnino ac prorsus abrogavit S | 7 hominis : eius L | 9 multo magis S cf. C | 10 aspersionibus : + neque baptismatibus S : 12 in sec. S : ad secundationem L | offeris L | 13 faciens : manifestans S | nos solvit vocans > Sp | 19 Domino : Deo S | 21 non bonis : gravibus et inutilibus S

1,2 *μον τὴν ἀλήτην* p v | 2 *οὐ* : *ὅς* o | *ἔτι* : *ὅτι* b o, > e | *μοι* > h | 4 *ἡμῶν* > b e h o L LXX | *ἀνέξωμαι* b o | *καὶ* sec > o | 5 *ἔγεν.* μ. *ἐλς*

XVII, 5. *libertatem hominis*] Cf. v. 1. *bum κατορθοῦν* (Ezech. 18, 29) sic reddidit. — *corrigit*] Supra II, 14, 23 Latinus verbum *neque etc.*] Constitutor aliter.

τίς γὰρ ἐξεξήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τὴν ἀνλήν
μου οὐ προσθήσεσθε ἔτι· ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον,
θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστίν, τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα
ὑμῶν καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστείαν καὶ ἀργίαν καὶ
τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν“. 5
4. καὶ δι' ἑτέρον λέγει· „Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἤχον ὧδῶν σου,
καὶ ψαλμὸν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι“. καὶ τῷ Σαοῦλ ὁ
Σαμονὴλ λέγει θῦσαι νενομικότι· „Ἀγαθὴ ἀκοὴ ὑπὲρ θυσίαν, καὶ
ἀκρόαμα ὑπὲρ στέαρ κριῶν“. ἰδοὺ γὰρ „οὐ θέλει κύριος θυσίαν
ὡς τὸ εἰσακοῦεν αὐτοῦ“. καὶ διὰ τοῦ Δαυὶδ λέγει· „Οὐ δέξομαι 10
ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οἷδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους·
ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἴπω· ἐμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ
πλήρωμα αὐτῆς· μὴ γάγομαι κρέα τάνρων ἢ αἶμα τράγων πίομαι;
θῦσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς
ἐνθάδες σου“. καὶ ἐν πάσαις δὲ ταῖς γραφαῖς ὁμοίως αὐτῶν τὰς 15
θυσίας ἀπαναίνεται διὰ τὸ ἐξαμαρτεῖν αὐτοὺς εἰς αὐτόν· „Θυσίαι“
γὰρ „ἀσεβῶν βδέλυγμα παρὰ κυρίου, καὶ γὰρ παρανόμως προσ-
φέρουσιν αὐτάς“, καὶ πάλιν· „Αἱ θυσίαι αὐτῶν ὡς ἄρτος πένθους
αὐτοῖς, πάντες οἱ ἐσθιόντες αὐτὰς μολυνθήσονται“. 5. εἰ οἶν
καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ὑπὲρ „θυσίας καρδίαν καθαρὰν“ 20
ἐπεξήτει „καὶ πνεῦμα συντετριμμένον“, πολλῶ μᾶλλον ἐλθὼν
ἐπανσεν ταύτας, φαμέν δὴ τὰς δι' αἱμάτων. ἔπανσε δὲ αὐτὰς διὰ
τοῦ πρότερον πληρῶσαι· καὶ γὰρ καὶ περιετμήθη καὶ ἑρραντίσθη,
θυσίας τε προσήνεγκεν καὶ ὀλοκαυτώσεις καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθισμοις
ἐχρήσατο, καὶ ἐγένετο ὁ νομοθέτης αὐτὸς πλήρωμα τοῦ νόμου, 25
οὐκ ἀνελῶν τὸν φυσικὸν νόμον, ἀλλὰ παύσας τὰ διὰ τῆς δευ-
τερώσεως ἐπέλοακτα, εἰ καὶ μὴ πάντα.

6 Am. 5, 23. — 8 I Reg. 15, 22. — 10 Ps. 49, 9. 12—14. — 16 Prov.
21, 27. — 18 Os. 9, 4. — 20 Ps. 50, 12. 19. — 23 Luc. 2, 21.

πλησμονήν > b o | 7 ψαλμῶν ὁ, ψαλμοῦ d | 10 αὐτὸν h | 11 χιμάρους a,
χειμ. h : χειμάρρους b d e o v, χιμ. p | 12 ἐὰν — εἴπω > p v | 12/14 ἐὰν
— ὑψίστῳ : ἔως d | 13 φάγομαι h | 15/16 τὰς θυσ. αὐτῶν b d e o |
16 θυσία b o | 17 παρὰ > d e p v | κυρίου b o | γὰρ > b o | 18 αἱ >
d e p v | ἄρτος : ἄνθος h | πένθος d | 20 θυσίας a d e Ham. : θυσίαν b h
(+ καὶ) ὁ p v Cedr. | 22 ἔπανσεν : ἐκέλευσε παύσασθαι b d e o | δὴ >
a h | αἱμάτων b o | δέ : τε h | 22/23 διὰ τοῦ : δι' αὐτοῦ d | 23 ἑρραντίσθη
b e o | 25 τοῦ > d e p v | 26 ἀναρῶν b o

- XVIII (XXIII). Ipse enim Dominus Deus, qui legem et secundationem illis dedit, in lege quidem perhibet testimonium vitam esse in ea his, qui utuntur ea, secundationem autem manifestat vinculum esse caecitatis. Ubique enim distinguit, legi testimonium
- 5 perhibens et convincens, et in lege quidem nos esse iubet. Omnis enim, qui non est sub lege, <s>in<e> lege est; propterea testimonium perhibet legi ita: *Sed in lege Domini voluntas eius, et in lege eius meditabitur die et nocte; non sic impii.* 2. Videmus, fratres, iustos quidem beatificari per ipsum in iustitia et in legis conversatione, non autem ita impios; neque enim sunt iusti neque consentiunt legi neque meditantur eam. Ergo impios illos dixit, qui non utuntur lege. 3. Nam et in evangelio confirmat legem. De vinculorum autem onere et de secundatione provocans nos educit. Quia vero aliud est secundatio, et in David distinguens dicit:
- 15 *Dirumpamus vincula ipsorum et proiciamus a nobis iugum eorum.* 4. Videte, quomodo spiritus sanctus tamquam ex sono unius vocis dicit et populi cogitatum adnuntians adserit iugum quidem esse legem, vincula autem secundationem. Iugum ergo legem hacc propter dicit, quia veluti iugum boum imposita est tam super
- 20 priorem populum quam etiam super ecclesiae populum, sicuti et modo in ecclesia est tam super nos, qui de populo vocati sumus, quam super vos, qui de gentibus misericordiam estis consecuti. 5. Utrosque igitur in id ipsum congregat et gubernat, vincula autem merito vocavit secundationem. Nam quoniam ad idolo-
- 25 latriam conversus est populus, ideo illis secundatio ad onerationem * addita est; vincula enim iuste imposita sunt, sicut populo tunc evenit, ecclesia vero non est ligata. 6. Ezechielem autem discernere facit eique adnuntiat, aliud esse legem vitae et aliud legem secundam mortis; dixit enim sic: *Eduxi eos de terra Aegypti, et*
- 30 *duxi eos in desertum, et dedi eis praecepta mea, ac iudicia mea manifestavi eis; quae faciens homo vivet in eis.* Ac deinde reprehendens eos, quod peccaverunt neque legem vitae custodierunt, repetit illis sic dicens: *Ego dedi eis praecepta non bona et iudicia, quibus non vivent.* Iudicia autem, quae non vivificant, vinculorum
- 35 sunt. 7. Propterea et verbum, in deuteriosi legis antea dictum,

2 Mt. 19, 17. — 7 Ps. 1, 2. 4. — 15 Ps. 2, 3. — 29 Ezech. 20, 10. 11. — 33 Ezech. 20, 25.

XXIII. Τὸν τε γὰρ φυσικὸν νόμον οὐκ ἀνείλεν, ἀλλ' ἐβε-
βαίωσεν. ὁ γὰρ εἰρηκὼς ἐν τῷ Νόμῳ· „Κύριος ὁ θεὸς σου κύριος
εἰς ἐστίν“, ὁ αὐτὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· „Ἵνα γινώσκωσίν σε
τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν“, καὶ ὁ εἰρηκὼς· „Ἀγαπήσεις τὸν πλη-
σίον σου ὡς σεαυτόν“, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει ἀνανεούμενος· 5
„Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους“. 2. ὁ
φόνον τότε ἀπαγορεύσας, νῦν καὶ εἰκαίαν ὀργήν, ὁ μοιχείαν, νῦν
καὶ ἐπιθυμίαν ἔκνομον· ὁ ληστείαν, νῦν ἐμακάρισεν μᾶλλον τὸν
ἐξ οἰκείων πόνων ἐπιχορηγοῦντα τοῖς δεομένοις, ὁ μίσος, νῦν καὶ
πρὸς ἐχθροὺς ἀγάπην, ὁ ἄμυναν, νῦν ἀνεξικακίαν, οὐκ ἀδίκον 10
τῆς δικαίας ἀμύνης οὐσης, ἀλλὰ κρείττονος τῆς ἀνεξικακίας· οὕτε
δὲ τὰ φυσικὰ πάθη ἐκκόπτειν ἐνομοθέτησεν, ἀλλὰ τὴν τούτων
ἀμετρίαν. 3. ὁ γονεὺς προστάξας τιμᾶν αὐτὸς τούτοις ὑπετάγη,

2 Deut. 6, 4. — 3 Ioann. 17, 3. — 4 Lev. 19, 18. — 6 Ioann. 13, 34. —
7 Mt. 5, 21. 22. — Mt. 5, 27. 28. — 9 Act. 20, 35. — 10 Mt. 5, 43. 44. —
11 Mt. 5, 38. 39.

1 τε > b o | 2 εἰρήνης o | 3 αὐτὸς + καὶ h, γὰρ b o | λέγει > b o |
γινώσκουσι h o | 4 τὸν μονογενῆ θῷ ἡμῶν ἀληθινὸν d | 5 ἐαυτόν e | ἀνα-
νεούμενος o, in hoc verbo desinens | 7 τότε : τε p v | καὶ > a p v | 8 καὶ
> b d e | 9 ἐξ : ἐκ τῶν p v | 11 ἀλλὰ + καὶ e | 13 τούτους a, corr a³.

1 Deus : et salvator noster S | 2 in : de S | 3 in ea : eam S | 6 sine
lege : iniquus S, ἄνομος ut videtur | 9/10 conversatione : observatione S |
10/11 sunt — legi : iustis nec lege delectantur S | 13 vinculorum — secun-
datione : lege S | 14 est : + lex aliud S | 16/17 sono — cogitatum : ore
mundi dicit et eius cogitationem S

XVIII, 1. in lege . . vitam esse in ea]
Dicendi modus hebraicus.

4. Interpretatio verborum Psalmistae
artificiosa. — populi cogitatum adn.]
Principes terrae enim verba laudata
loquuntur.

* * *

XXIII. Πῶς πληρωτὴς τοῦ νόμου
γέγονεν ὁ Χριστός, καὶ τίνα τούτων
ἔπαισεν ἢ ἐνέλλαξεν ἢ μετέθηκεν.
Quomodo Christus fuerit perfector

legis, et quatenam ex ea aboleverit vel
mutaverit vel transtulerit.

2. ὁ μίσος κτλ.] Constitutor haud
dubie respexit Matth. 5, 43. 44, scripsit
autem minus diligenter. Ex contextu
Constitutionum enim ad vocem μίσος
supplendum est ἀπαγορεύσας, e sensu
loci S. Scripturae hic et in sequentibus
supplendum est verbum iubendi. —
οὐκ ἀδίκον κτλ.] Similia Constitutor
addidit VII, 2, 4.

3. Cf. Ps.-Ign. Magn. 9, 3.

ad obcaecandum populum caecum est, scilicet: *Maledictus est omnis, qui appenditur in ligno*. Ita enim de illo sentiebant, qui dignis dat ac distribuit benedictiones, eum in maledicto esse. Quare cum eum non agnoscerent nec post signa per eum facta
 5 in mundo, cum pateretur, illud verbum secundum eorum opera iuste statutum est in caecitatem populi et impedivit, quominus crederent viverentque. 8. Ideo et in Iesaia sic dixit: *Quis est caecus, nisi servi mei? Et obcaecati sunt servi Dei. Et eduxi populum caecum, qui oculos habentes non vident, et aures eorum sunt*
 10 *surdae*. Secundum hoc verbum propter opera eorum oculi caeci facti sunt ac aures eorum surdae sicut Pharaonis. Ideo una cum hoc verbo et deuterosis legis statuta est, quam statuit Moses, et deuterodin legis appellat *iudicia*, quae non sunt bona nec possunt *vivificare*. 9. Qui ergo in se suscipiunt, quae ob idololatriam
 15 statuta sunt, vae hereditabunt. *Vae enim eis, qui peccata sua longa reddunt sicut funiculum longum et sicut ligamen iugi vituli iniquitatem suam*. Cum enim iugum vinculorum sit iugum vituli, vincula legis populo impositae quasi funiculum longum propter peccata aliorum, quae ante tempora et generationes sibi contraxerunt:
 20 omnis, qui sub lege esse studet, reus est cultus vituli; deuterosis legis enim non nisi ob idololatriam statuta est; nam vincula propter idololatriam confirmata sunt. 10. Qui ergo in haec intuentur, captivi et idololatrae sunt. Ideo omnis, qui animam suam ligat, dignus est vae, eumque idololatriam profiteri oportet. Qui igitur
 25 talis est, confirmat etiam maledictum, quod est super salvatore nostro. Deuterodin enim legis sustinens confirmas etiam maledictum super salvatore nostro, et captus es vinculis et dignus vae ut inimicus Domini Dei.

11. Propterea, fratres dilecti, qui credidistis e populo, desistite
 30 a vinculis, quibus vos ligare vultis. Dicitis, sabbatum dominicae anteponendum esse, scriptura dicente, quia *in sex diebus Deus omnia fecit, ac septimo omnia opera sua complevit eumque sanctificavit*. 12. Interrogamus vos ergo, quid prius sit, Alef an Tau. Quod enim maius * est, principium saeculi est. Similiter per
 35 Moysem Dominus Deus dicit: *In principio fecit Deus caelum et*

1 Deut. 21, 23. — 8 Ps. 20, 7. — 7 Ies. 42, 19; 43, 8. — 11 Exod. 9, 12—35. — 13 Ezech. 20, 25. — 15 Ies. 5, 18. — 31 Gen. 2, 2. 3; Exod. 20, 11. — 35 Gen. 1, 1. 2.

ὁ σαββατίζειν δι' ἀργίας νομοθετήσας διὰ τὴν τῶν νόμων μελέτην
 νῦν καθ' ἡμέραν ἐκέλευσεν ἡμᾶς, ἀναλογιζομένους δημιουργίας
 καὶ προνοίας νόμον, εὐχαριστεῖν τῷ θεῷ. 4. τὴν περιτομὴν
 ἔπαυσεν, εἰς ἐαντὸν πληρώσας· αὐτὸς γὰρ ἦν „ὃ ἀπέκειτο, ἡ
 προσδοκία τῶν ἐθνῶν“. ὁ εὐορκεῖν νομοθετήσας καὶ τὸ ἐπιορκεῖν 5
 ἀπαγορεύσας τὸ „μηδ' ὀμνῦναι“ παρήγγειλεν. 5. τὸ βάπτισμα,
 τὴν θυσίαν, τὴν ἱερωσύνην, τὴν τοπικὴν λατρείαν ἑτέρως μετε-
 ποίησεν, ἀντὶ μὲν καθημερινοῦ ἐν μόνον δοῦς βάπτισμα τὸ εἰς
 τὸν αὐτοῦ θάνατον, ἀντὶ δὲ μιᾶς φυλῆς ἀφ' ἑκάστου ἔθνους
 προστάξας τοὺς ἀρίστους εἰς ἱερωσύνην προχειρίζεσθαι, καὶ οὐ τὰ 10
 σώματα μωμοσκοπεῖσθαι, ἀλλὰ θρησκείαν καὶ βίους· ἀντὶ θυσίας
 τῆς δι' αἱμάτων τὴν λογικὴν καὶ ἀναίμακτον καὶ τὴν μυστικὴν,
 ἥτις εἰς τὸν θάνατον τοῦ κυρίου συμβόλων χάριν ἐπιτελεῖται,

1 Luc. 2, 51. — Exod. 20, 10. — 4 Gen. 49, 10. — 5 Deut. 10, 20. —
 6 Mt. 5, 34. — 8 Rom. 6, 3. — 10 Lev. 21, 17. — 12 Rom. 12, 1. —
 13 Mt. 26, 26—28.

1 δι' > h | ἀργείας h, ἀργίαν p p | 3 τῷ > a | 4 ὁ b d e h p |
 6 μηδ' : μηδὲ h, + ὅλως d e p v | 8 δοῦς + τὸ e | 9 ἐφ' p v | 11 μόνον
 σκοπεῖσθαι h | 12 τῆς : τὴν d | τὴν pr > a

35 Deus : salvator noster S

11. in sex diebus etc.] Similiter syn-
 odus Caesarensis, quae praeside Theo-
 philo Caesarensi tempore Victoris
 pontificis Romani se congregatam fu-
 isse fatetur, cuius acta vero saeculo
 VI vel VII in Britannia ficta esse
 Krusch, *Studien zur christlich-mittel-
 alterlichen Chronologie* 1880p. 304—310,
 demonstravit, diem dominicam primam
 esse probat. Dicit enim: „Primum
 nobis inquirendum est, quomodo in
 principio mundus fuerit factus, et cum
 hoc fuerit diligentius investigatum,
 tunc poterit ex eo paschalis ordinatio
 salubriter provenire. Dixerunt ergo
 episcopi: quem diem primum credimus
 creatum in mundo? Responderunt:
 dominicum. Theophilus episcopus di-
 xit: quomodo potest probari, quod
 primus dominicus sit dies factus? Re-

sponderunt episcopi: dicente scriptura:
 Et factum est vespere et factum est
 mane primus dies. Inde secundus,
 tertius, quartus, quintus, sextus et sep-
 timus, in quo requievit ab omnibus
 operibus suis. Quem diem sabbatum
 appellavit. Cum ergo novissimus sit
 sabbatum, quis potest esse primus nisi
 dominicus“? Cf. Mansi, *Concil. coll.*
 I, 713; Lagarde, *Mitteilungen* IV (1891),
 274—282, ubi acta nuper de quo im-
 pressa sunt.

* * *

5. συμβόλων χάριν] Eusebius H. E.
 X, 3, 3: σωτηρίου τε ἡν πάθους
 ἀπόρρητα σύμβολα. Chrysostomus
 In Matth. 26, 28: εἰ γὰρ μὴ ἀπέθανεν
 ὁ Ἰησοῦς, τίνος σύμβολα τὰ τελού-
 μενα;

terram; terra autem erat invisibilis et incompressa. Et post haec
 infert et dicit: *Et factus est dies unus*, necdum septimo manifestato.
 Quid ergo maius esse suspicamur, id, quod iam factum est et
 constat, aut id, quod necdum manifestatum est et nec speratur,
 5 quia futurum est? 13. Et adhuc aliud interrogamus vos: Filii
 vestri novissimi natu benedicti sunt aut primitivi? quoniam et
 scriptura dicit, quod *Iacob inter primitivos benedictus est*, et: *Filius*
primogenitus mihi Israel, et: *Omne masculum aperiens matricem*
matris benedictum Domino. 14. Ut autem vos confirmemus in fide,
 10 audite, si prima dies et novissima aequales sunt. Quomodo? Ita-
 que discite: invenietis scriptum, quoniam *dies Domini ut mille*
anni: dies hesternus, qui transiit, et custodia nocturna. Dies unus
 ergo mille anni in regno Christi, in quo et iudicium erit; custo-
 dia[m] enim nocturna[m] iudicium significat, quod est poena tene-
 15 brarum his, qui condemnati sunt. 15. Dies ergo manifestatur,
 cum medium cursum incipit habere sol, similiter et luna, quia
 secuta erit; nam id dictum est: *Ecce facio prima sicut novissima*
et novissima sicut prima, et: *Erunt novissimi primarii et primarii*
novissimi, et: *Nolite recordari antiqua et cogitare; ecce facio nova*,
 20 *quae nunc orientur*; et: *In diebus illis et in tempore illo non dicent*
adhuc: arca testamenti sancti Israel, non ascendet in cor nec visi-
tabitur <nec conficietur> iam. Sed ipsum sabbatum intra se cum
 resupputatur, sabbatum ad sabbatum, fiunt octo dies; octava igitur,
 quae super sabbatum est, una sabbati. 16. Unde, fratres, omnes
 25 dies Domini sunt; dicit enim scriptura: *Domini est terra et pleni-*
tudo eius, orbis terrarum et universi inhabitantes in ea. Si itaque
 volebat Deus post sex dies vacare nos, primum utique patriarchae
 et qui ante Moysen fuerunt iusti omnes vacassent aut forte et ipse
 Deus cum universa creatura. 17. Nunc autem universa dispensatio
 30 [quod dicit Graecus oeconomia] mundi, semper gubernatur sub-
 inde non cessantibus sphaeris nec punctum horae a motione sueta

2 Gen. 1, 5. — 7 Gen. 27, 19. 36? — Exod. 4, 22. — 8 Exod. 13, 15;
 34, 19. — 11 Ps. 89, 4. 5. — 17 Barn. 6, 13 cf. Mt. 19, 30. — 18 Mt.
 20, 16. — 19 Ies. 43, 18. 19. — 20 Ier. 3, 16. — 25 Ps. 23, 1.

3 suspicatur L, dicitis S | 10 si > S | 11 quoniam + in regno eius S |
 12, 14 dies unus — nocturna > S | 14 iudicium — poena: de iudicio autem
 dixit, quod est carcer S | 17 erit + solem S | 18 erunt S; ita e. L | 21 sancti
 Israel L LXX : > S Vulg. | 22 nec conficietur S LXX Vulg. | 22/23 intra —

τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦ αἵματος· ἀντὶ δὲ τοπικῆς λατρείας
 „ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν ἐν παντὶ τόπῳ“ τῆς δεσπο-
 τείας αὐτοῦ προσέταξεν δοξάζεσθαι αὐτὸν. 6. οὐ νόμον οὐκ
 περιεῖλεν ἀφ' ἡμῶν, ἀλλὰ δεσμά· περὶ γὰρ τοῦ νόμου καὶ Μωσῆς
 λέγει· „Μελετήσεις τὸ ῥῆμα, ὃ ἐγὼ σοι ἐντέλλομαι, καθήμενος ἐν 5
 οἴκῳ καὶ ἀνιστάμενος καὶ περιπατῶν ἐν ὁδοῖ“, καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει·
 „Ἐν τῷ νόμῳ κυρίον τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ
 μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός“. 7. πανταχοῦ γὰρ ἐννόμους ἡμᾶς
 εἶναι βούλεται, ἀλλ' οὐχὶ παρανόμους· „Μακάριοι“ γὰρ, φησὶν, „οἱ

2 Ps. 112, 3; Mal. 1, 11. — 5 Deut. 6, 6. 7. — 7 Ps. 1, 2. — 9 Ps.
 118, 1. 2.

2 ἡλίον + καὶ a b LXX | 3 προσέταξεν : d i. m. ἐδικαίωσε | αὐτὸν
 + καὶ ἐδικαίωσεν a b | 4 περιεῖληφεν h | γὰρ : δὲ b d e | καὶ > a

ad sabbatum : adnumeratur sabbato et S | 27 vacare : uno v. S | 31 sphaeris S :
 emolumentis L, elementis Corssen

13. *Iacob etc.*] Verba ipsa in S. Scrip-
 tura non leguntur. Auctor autem lo-
 cum e Genesi 27, 19 composuisse vi-
 detur, ubi Iacob simulans se esse Esau
 primogenitum rogat patrem, ut ipsum
 benedicat, vel e Gen. 27, 36, ubi Esau
 queritur, quod Iacob primogenita et
 benedictionem ipsi surripuit. Similem
 libertatem hic sibi vindicavit ac supra
 II, 20, 8. Eodem argumento usus est
 Ephraem, Serm. ad noct. domin. re-
 surrectionis c. 4 dicens: Ius primo-
 geniti a sabbato abstulit (dies domi-
 nica), sicut Iacob, qui factus est primo-
 genitus. Cf. S. Ephraemi hymni et
 sermones ed. Lamy I, 542. Origenes
 In Exod. hom. VII, 5 autem inde,
 quod die dominica Deus pluit manna
 de caelo et in sabbato non pluit
 (Exod. 16), iam tunc dominicam no-
 stram praelatam esse sabbato iudaico
 colligit. Auctor homiliae de occursu
 Domini Chrysostomo false attributae
 (ed. Bened. II, 812) diem octavam
 diem septimam expulsisse eo probat,
 quod Christus die octava circumcisis
 est.

15. *ecce — prima*] Neque hoc dictum
 in S. Scriptura legitur. Partem alteram
 una cum exordio tanquam verbum Do-
 mini exhibet Barnabas 6, 13 scribens:
 λέγει δὲ κύριος· Ἴδού, ποιῶ τὰ
 ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα. Similiter Hip-
 polytus In Dan. IV, 37 ed. Bonwetsch
 I (1897), 284, 12: ἔσονται γὰρ τὰ
 ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα. Dictum for-
 tasse e libro aliquo apocrypho haustum
 est. Fieri autem etiam potuit, ut verba
 Domini Luc. 13, 30 vel Mt. 19, 30
 illo modo ab aliquo repeterentur, qui
 simul in mente habuit Ies. 43, 19: ἐγὼ
 ποιῶ καινὰ κτλ. vel Apoc. 21, 5:
 καινὰ πάντα ποιῶ. Resch, Agrapha
 1889 p. 261, locum dictum Domini
 agraphum esse censet; contradicit Ro-
 pes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 43 (*Texte
 und Untersuchungen* XIV, 2).

17. Cf. Orig. In Num. hom. XXIII, 4.

6. Cf. I, 4, 2.

7. ἐννόμους — παρανόμους] Cf.
 II, 14, 7. Paulus I Cor. 9, 21 de se
 scribit: μὴ ὢν ἄνομος θεοῦ, ἀλλ' ἔν-
 νομος Χριστοῦ.

universa, et perennis motio eorum ex praecepto Domini fit. Si autem *Vacabis tu*, inquit, *et filius tuus et puer tuus et ancilla tua et subiugale tuum*, quomodo ipse operatur pariens, providens, nutriens, gubernans nos et creationes suas et in die sabbati oculum
 5 circumeunt moventia se omnia et operantur? 18. Sed haec ad tempus ad formae similitudinem facta sunt; nam et hoc similitudo est septimanae requietionis, septimum millesimum annum significans.

XIX (xxiv). Dominus vero noster et salvator veniens et
 10 similitudines implevit et parabolas ostendit, et ea, quae salvant, docuit, et ea, quae nihil iuvant, destruxit, et ea, quae non salvant, solvit, non solum per semet ipsum docens, sed et per Romanos inspirans, et templum deposuit, altare cessare faciens et sacrificia destruens et omnia quae in secundatione praecepta erant vincula
 15 destruens. Nam et Romani lege utuntur, secundationem autem praetermiserunt, propterea et (eorum imperium) confirmatum est. 2. Tu autem, si hodie sub secundatione desideras esse Romanis imperantibus, quae sunt secundationis facere non potes: neque enim lapidare malignos neque interficere idololatrias neque mini-
 20 steria sacrificiorum facere neque vitulae cinerem in aspersione facere neque aliud quicquam de his, quae sunt secundationis, complere, sed nec contingere illa. Scriptum est enim: *Maledictus omnis, qui non immanet in verbis libri huius, ut faciat ea*. 3. Im-

2 Ex. 20, 10; Deut. 5, 14. — 19 Deut. 22, 21, 24. — 20 Deut. 17, 5. — Num. 19, 10. — 22 Deut. 27, 26.

1 universa — eorum > S | fit > S | 3 providens : et flare faciens ventos S | 4 gubernans nos et : cibatur nos S | 4/5 oculum — operantur : facit flare ac fluere et operatur S | ad formae sim. : tanquam similitudo S | sunt : + sicut alia multa tanquam similitudo posita sunt S | 6/7 et hoc . . septimanae : sabbatum S | 10 ostendit : explicavit S | 13 inspirans : operans S | 16 eorum imperium S | 20 cinerem in asp. : purificationes et aspersiones S | 21/22 complere . . contingere : perficere . . servare S | 23 immanet -- huius : servat haec verba S

XIX, 1. *templum deposuit etc.*] Auctor Operis imperf. in Matth. 24, 6 hom. 48 scribit: Nam nisi templum illud destructum fuisset, observantia legis non facile fuerat compescenda; ideo autem

destructum est, ut etiam si velint Iudaei postmodum legem servare non possint, aut de pascha aut de sacrificiis aut de ceteris festivitativibus. Altera ex parte Eusebius, Dem. evang.

ἄμωμοι ἐν ὁδοῖ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ κυρίου· μακάριοι οἱ
ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν
αὐτόν, καὶ πάλιν· „Μακάριοι ἐσμεν, Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ τοῦ
θεοῦ ἡμῖν γνωστὰ ἐστίν“, καὶ ὁ κύριός φησιν· „Εἰ ταῦτα οἴδατε,
μακάριοι ἐστε, ἐὰν ποιῇτε αὐτά“.

5

XXIV. Οὐ μόνον δὲ τὸν τῆς δικαιοσύνης νόμον δι' ἡμῶν
ἐπιδείκνυσθαι βούλεται, ἀλλὰ καὶ διὰ Ῥωμαίων εὐδόκησεν αὐτὸν
γαίνεσθαι καὶ λάμπειν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι πιστεύσαντες ἐπὶ τὸν
κύριον καὶ πολυθείας ἀπέστησαν καὶ ἀδικίας, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς
ἀποδέχονται καὶ τοὺς φαύλους κολάζουσιν. 2. Ἰουδαίους δὲ ὑπο- 10
φόρους ἔχουσιν καὶ τοῖς ἰδίῳις δικαιώμασιν οὐκ ἐῴσιν κεχρηθῆαι,
(XXV) ἐπειδὴ καὶ ἐκούσιον ἐπεσπάσαντο τὴν δουλείαν εἰπόντες·
„Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ καίσαρα“, καὶ· „Εὰν μὴ ἀποκτείνω-
μεν“, φησὶν, „τὸν Χριστόν, πάντες εἰς αὐτὸν πιστεύσουσιν, καὶ
ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ 15
ἔθνος“. 3. καὶ ἄκοντες προεφήτευσαν· καὶ γὰρ καὶ ἐπίστευσαν
εἰς αὐτὸν τὰ ἔθνη, καὶ αὐτοὶ ὑπὸ Ῥωμαίων τῆς ἐξουσίας περι-
ηρέθησαν καὶ τῆς νομικῆς λατρείας, κεκωλυμένοι δέ εἰσι καὶ
ἀναιρεῖν οὓς ἂν θέλωσι καὶ θύειν ὅτε θέλωσιν. 4. διὸ καὶ εἰδὼν
ἐπικατάρτοι, μὴ δυνάμενοι ποιεῖν τὰ διατεταγμένα· „Ἐπικατά- 20
ρατος“ γάρ, φησὶν, „ὅς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν
τοῦ βιβλίου τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά“. 5. ἀδύνατον δέ ἐστιν

3 Bar. 4, 4. — 4 Ioann. 13, 7. — 13 Ioann. 19, 15. — Ioann. 11, 48. —
20 Gal. 3, 10; Deut. 27, 26.

3 αὐτὰ d | 4 γνωστὰ ἡμῖν d e, γρ. ἡμῖν b | 6 δι' ἡμῶν νόμον h |
ἡμῶν + αὐτοῦ μαθητῶν d | 8 αὐτοὶ b e | 9 κύριον a b h : + ἰν d e p v
14 φησὶν post Χριστόν p v | πιστεύσωσιν a e | 15 ἐλεύσονται + φησὶ d e |
16 καὶ tert > h | 1820 δέ εἰσι — δυνάμενοι a² i. m., > a | 19 ἐὰν h |
21 ὅς a b h : πᾶς ὅς d e p v LXX cf. D

1, 3, exponit, Mosis mandata Iudaeis
in Palaestina habitantibus solum im-
posita fuisse, nec vero in diaspora com-
morantibus, quoniam hi plura praecepta
omnino custodire non poterant. Cf.
etiam, quae disputat Origenes In epist.
ad Romanos VI, 7 (ed. Bened. IV, 578).

* * *

XXIV. Ὅτι καὶ διὰ Ῥωμαίων εὐ-
δόκησεν ὁ κύριος τὸν τῆς δικαιο-

σύνης νόμον ἐπιδείκνυσθαι· ὥς θεὸς
Ἰουδαίους διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέ-
βειαν αἰχμαλώτους ποιησάμενος ὑπὸ
φόρον κατέστησεν. Quod placuit Do-
mino, etiam per Romanos legem iu-
stitiae demonstrari; quod Deus Iudaeos
propter impietatem in Christum ad
captivitatem redactos tributo subiecit.

2—5. Georg. Chron. c. 128.

- possibile autem est, cum in dispersione inter gentes sitis, ut secundationem implere possitis. Unde, cum eam contingere coeperis, sub maledictum incidēs et conligando temet ipsum vae possidebis et obtinebis maledictum, quod adversum salvatorem est, <et>
- 5 tamquam Deo resistens condemnaberis. 4 (xxv). Sequens vero Christum benedictiones possidebis. *Non est discipulus super magistrum*. Hoc oportet nos sequi et nomine evangelico contentos esse et a secundatione omni modo nos abstinere, sicuti ipse Dominus, cum regnum hominibus committeret et manifestaret,
- 10 quod iuste deberent custodiri praecepta ipsius, secundum tempora et legis definitiones fecit. 5. Habentes itaque evangelium recapitulationem et verticem legis, signaculum quod plus est a lege, a prophetis, ut evangelio, nolite nihil aliud quaerere. Secundatio enim destructa est, lex autem confirmata est, et qui volunt esse
- 15 sine lege, inviti sub lege sunt. In Lege dicit: *Non occides*. Si quis ergo interfecerit, a lege per Romanos condemnatur et sub lege est. Si ecclesiastica vero regula et evangelica forma utamur et contenti eis simus, et spes nostra in Dominum non diminuetur.
- XX (xxvi). Observate igitur vos ab omnibus haereticis, qui
- 20 Lege non utuntur neque Prophetis et Deo omnipotenti non oboedientes inimicantur et abstinēt[es] se a vobis et prohibent nubere

3 Deut. 21, 23; Gal. 3 13. — 6 Mt. 10, 24. — 15 Exod. 20, 13.

2 cum : omnis qui S | 4 et S | 7.8 hoc — esse : si eum sectaris per evangelium, sectaris legem S | 9 manifestaret (= ἔγραψα) S : cognosceret L | 10 iuste S : iusti L | 10/11 secundum — fecit : omni enim tempore iuste existit institutio legis S | 11 leges definitionis L | 12 verticem l. signaculum : obsignationem l. S | 12.13 a > S | 13 ut evangelio > S | 16 a lege per R. : ex lege Romanorum S | 17 forma : virtute S | 19 omni haeretico L | 20/21 oboedientes S C : credentes L

5. *habentes — quaerere*] Corssen hunc locum sic graece restituit: ἔχοντες οὖν τὸ εὐαγγέλιον ἀνακεφαλαιώσιν καὶ κορυφῇν τοῦ νόμον σημεῖον περισσότερον τοῦ νόμον καὶ τῶν προφητῶν καὶ τοῦ εὐαγγελίου μὴ ζητήσητε μηδὲν ἄλλο. Mihi textus traditus tolerandus et particula posterior ita intellegenda esse videtur: a lege et a prophetis, cum sint quasi evangelium,

nihil aliud quaerite nisi quod est in hoc contentum.

XXV. Inscriptio (ὡς θεὸς κτλ.) capiti praecedenti adiuncta est.

XXVI. Ὅτι φεύγειν χορὴ τοὺς αἰρεσιώτας ὡς ψυχῶν φθορὰς (+ καὶ τί ἐκάστη αἵρεσις δοξάζει, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ ἡ' καὶ θ' καὶ ι' κεφαλαιῷ d e p v). Quod fugere oporteat haere-

ἐν διασπορᾷ μεταξὺ ἔθνων ὄντας πάντα τὰ τοῦ νόμον ἐπιτελεῖν αὐτοὺς· ἀπαγορεύει γὰρ αὐτοῖς ὁ θεὸς Μωσῆς.

XXV. Ἐπόμενοι οὖν Χριστῷ τὰς εὐλογίας κληρονομήσωμεν, νόμῳ καὶ προφήταις διὰ τοῦ εὐαγγελίου στοιχήσωμεν, φύγωμεν τοὺς πολυθέους καὶ τοὺς χριστοκτόνους καὶ προφητοφόντας καὶ τοὺς δυσωνύμους καὶ ἀθέους αἰρεσιώτας· 2. πειθαρχήσωμεν Χριστῷ ὡς βασιλεῖ, ὡς ἐξουσίαν ἔχοντι μετατιθεῖν διατάξεις διαφόρους, καὶ ἔχοντι ὡς νομοθέτῃ σοφίαν τοῦ διατάσσεσθαι διαφόρως, πανταχοῦ τῶν φυσικῶν ἀμεταθέτων φυλάσσομένων.

XXVI. Ἀπέχεσθε οὖν αἰρεσιωτῶν πάντων, ᾧ ἐπίσκοποι καὶ λαϊκοί, τῶν φανλιζόντων τὸν Νόμον καὶ τοὺς Προφῆτας. Θεῷ γὰρ παντοκράτορι ἐχθραίνοντες ἀπειθοῦσι, καὶ Χριστὸν οὐχ ὁμολογοῦσιν υἱὸν Θεοῦ· ἀρνοῦνται γὰρ καὶ τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ γέννησιν, τὸν σταυρὸν ἐπαισχύνονται, τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀδοξοῦσι, τὴν ἀνάστασιν ἀγνοοῦσι, τὴν πρὸ αἰώνων αὐτοῦ γέννησιν περικόπτουσιν. 2. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἑτέρως ἀσεβοῦσι, ψιλὸν ἀνθρώπον εἶναι φανταζόμενοι τὸν κύριον, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος

2 Deut. 12, 13. 14.

2 αὐτοὺς p v | Μωσῆς + καὶ θυνσιαστήριον ἔξω ἱερουσαλὴμ ἰστᾶν καὶ τὸν νόμον ἔξω τῶν ὄρων τῆς Ἰουδαίας ἀναγινώσκειν a cf. Am. 4, 5. | 3 οὖν + ἐμεῖς a, ἡμεῖς a² | 5 πολυθέους : μισοθέους p v | καὶ sec + τοὺς a | προφητοφόντας a v : -φάντας rel | 6 τοὺς > h | 7 Χριστῷ > a | μεταθεῖναι h, -θῆναι b | 9 διάφορους a | τῶν φυσ. πανταχοῦ b d e | φυλάσσ. ἀμεταθέτων e | φυλάσσομένων : φυλαττ. a, + θυνσιῶν d | 10 ᾧ > h | 13 οὐκ h | 15 προαιώνιον d p v | 17 εἶναι : post φανταζ. d e, > a | κύριον : χν d e p v

ticos ut animarum perditores (et quid singulae haereses sentiant, similiter etiam in VIII et IX et X capite). — Cf. Ps.-Ign. Trall. 6, 3. 4; Philad. 6, 1-6.

1. Didascalia dogmata haereticorum c. 10 laudata repetit. Constitutor sectionem ex ingenio suo iterum amplificat, sicut similiter c. 10 fecit. — ἀρνοῦνται γὰρ κτλ.] Similiter Corinthii in epistula ad Paulum supra c. 8, 1 laudata v. 14 Simoni et Cleobio praeter alios errores hunc attribuunt: Iesum Christum non secundum carnem e Maria

virgine natum fuisse. Constitutor vero epistulam illam apocrypham non cognitam habuisse, sed haec de suo addidisse videtur, ut Gnosticos seu Docetas impugnaret. — τὴν πρὸ αἰώνων αὐτοῦ γέννησιν κτλ.] Haec contra Gnosticos dicere videtur, quia hi Christo inter aeones locum inferiorem assignabant.

2. Monarchiani impugnantur, primo Ebionitae ac Theodotus eiusque asseclae, deinde Sabelliani. — ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος] Haec verba sententiam praecedentem quidem illustrant. Qui

et resurgere in carne nolunt, tamquam nolentes manducare et bibere, sed daemones volunt resurgere spiritales in phantasmatibus; quique condemnabuntur in perenni igne in aeternum et ibi iudicabuntur. Fugite ergo ab ipsis, ut non simul cum eis pereatis.

- 5 XXI (xxvii). Si qui vero observantes secundum secundationem custodiunt consuetudinaria, naturae et seminis sui cursus et adproximationes mulierum, primum quidem cognoscant, sicuti praediximus, quoniam ex secundatione, quod adversus salvatorem est maledictum, vane confirmant ad propriam condemnationem; postea
10 dicant, in quibus horis aut diebus observant, ne orent aut eucharistiam percipiant aut librum contingant, quoniam a sancto spiritu evacuati sunt; per baptismum enim sanctum spiritum accepimus, qui cum his, qui iuste conversantur, semper est et observat illos. Mulieri (num)quam separatur propter naturalem meatum et com-
15 mixtionem, sed semper adest et custodit eos, qui illum possident, sicuti in Proverbiis dicit Dominus: *Cum autem dormis, custodial te, et cum surges, adloquatur te.* Et iterum in Evangelio similiter dicit Dominus: *Omni habenti dabitur, et abundabit; ab eo autem, qui non habet, et quod se putat habere, tolletur ab eo.* Ergo his,
20 qui habent, additur illis; ab his autem, qui putant se in aliquibus diebus non habere, et id, quod in aliis diebus putant se habere,

5 Lev. 12, 15. 22. — 16 Prov. 6, 22. — 18 Mt. 25, 29.

I resurgere in c. nolunt : in resurrectionem corporis non credunt S : 3/4 in perenni — iudicabuntur : in aeternum et in igne perenni cruciabuntur S : 6 naturae et S : naturaliter L | 9 vane — condemnationem : confirmant et inutiliter se ipsos noxios reddunt S : 10 horis . . diebus ~ S | 11 quoniam : dicant nobis an S | 12 acceperunt S : 13/14 observat — separatur : neque ab eis recedit S | 14 numquam Hauler : quae Corssen | 14/15 commixtionem + nuptiarum S | 15 sed : sedens Corssen | 19 putat S : sperat L (*ἐλπίζειν* pro *ρουγίζειν* legens vel verba confundens), similiter subinde et v. 2 et 9 : 20/21 in al. diebus > S | 21 in aliis d. > S

XXI, 1. *praediximus*] sc. c. 19, 3.

Christum hominem purum dicit fuisse, idem doceat necesse est, eum instar hominis ex anima et corpore constitisse. Sed quaeri potest, num Catholicus ita locutus fuisset idque haereticos ante oculos habens humanam naturam

in Christo non denegantes. Locus etiam quamdam vituperationem involvit. Itaque colligere licet, Constitutorem aequae ac Arianos et Apollinaristas Christo animam adiudicavisse. Ps.-Ignatius, qui Philad. 6, 3 singulari illa locutione ipse utitur, Philipp. 5, 2 distincte dicit, salvatorem animam hu-

αὐτὸν εἶναι νομίζοντες· ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν εἶναι τὸν
 Ἰησοῦν τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν ὑποπτεύουσιν, αὐτὸν ἑαυτοῦ πατέρα
 δοξάζοντες, αὐτὸν υἱὸν καὶ παράκλητον ὑποπτεύοντες· ὧν τί ἂν
 εἴη ἑναγέστερον; 3. ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἐξ αὐτῶν βρώματά τινα 5
 φανλίζουσιν, καὶ γάμον κακὸν σὺν παιδοποιίᾳ λέγουσιν εἶναι δια-
 βόλου τε μηχανήμα· καὶ διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ἄσεβεις ὄντες,
 οὐ θέλουσιν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι, διὸ καὶ τὴν ἀνάστασιν δια-
 βάλλουσιν, φάσκοντες, ὅτι σεμνοὶ τινες ἐσμὲν ἐσθίειν καὶ πίνειν
 μὴ βουλόμενοι, δαιμόνια δὲ ἄσαρκα φανταζόμενοι ἐκ νεκρῶν ἀνα-
 στῆσθαι· οἵτινες καταδικασθήσονται δι' αἰῶνος ἐν τῷ αἰωνίῳ 10
 πυρὶ. φεύγετε οὖν ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ συναπόλησθε ταῖς αὐτῶν
 ἁσεβείαις.

XXVII. Εἰ δέ τινες παρατηρούμενοι φυλάσσουσιν ἔθιμα ἰου-
 δαϊκά, γονορροίας, ὄνειρώξεις, πλησιασμοὺς τοὺς κατὰ νόμον,
 λεγέτωσαν ἡμῖν, εἰ ἐν αἷς ὥραις ἢ ἡμέραις ἐν τι τούτων ὑπο- 15
 μείνωσιν παρατηροῦνται προσεύξασθαι ἢ εὐχαριστίας μεταλαβεῖν
 ἢ βιβλίου θίγειν, καὶ ἐὰν συνθῶνται, δῆλον ὡς τοῦ ἁγίου πνεύ-
 ματος κενοὶ τυγχάνουσιν τοῦ ἀεὶ παραμένοντος τοῖς πιστοῖς· περὶ
 γὰρ τῶν ὁσίων λέγει ὁ Σολομών, ἵν' ἕκαστος ἑαυτὸν εὐτρεπίζη,
 ὅπως, „ὅταν καθεύδῃ, φυλάσῃ αὐτὸν καί, ὡς ἂν ἐγείρηται, σὺλ- 20

14 Lev. 12. 15. 22. — 20 Prov. 6, 22.

3 αὐτόν: καὶ τὸν a | 4 εἴη a b h : γένοιτο d e p v | 5/7 διαβόλου —
 ἀναστῆναι > h | 6 μηχανήματα b p v | 9 μηκέτι h | 13/14 ἰουδαϊκὸν h |
 14 γονορροίας a v, γονορρίας b h | 15/16 ὑπομένωσιν e | 16 ἢ εὐχαρ. μετα-
 λαβεῖν a² i. m., > a | 19 ἵνα b e p v | 20/1 φυλάσσει . . συλλαλεῖ d h

manam non habuisse. — τὸν ἐπὶ π.
 θεόν] i. e. Deum patrem secundum
 contextum ad locutionem patrum vete-
 rum. Cf. quae adnotavi ad III, 17, 4.

3. δαιμόνια ἄσαρκα]. Similiter do-
 cuit etiam Origenes. Auctor autem
 Gnosticos ante oculos habere videtur.

XXVII. Περί παρατηρημάτων ἰου-
 δαϊκῶν καὶ ἑλληνικῶν (+ γονορροίας,
 ὄνειρώξεως, πλησιασμοῦ, ἀφέδρον,
 μίξεως νομίμου, τοκετοῦ, ἀποβολῆς,
 μῶμον σώματος, κηδίας νεκροῦ ἢ
 δατέων, μνήματος ἢ διαφορᾶς βρω-

μάτων d e p v). De observationibus
 iudaicis et ethnicis (fluxu seminis, pol-
 lutione in somno, concubitu, menstruis,
 commixtione legitima, partu, abortu,
 macula corporis, humatione mortui vel
 ossium, sepulcro vel differentia cibo-
 rum).

1. βιβλίον] De more Christianorum
 veterum legendi libros sacros cf. Clem.
 Alex. Paed. II, 10, 96 p. 228; Strom.
 VII, 7, 49 p. 861; Chrysost. De Lazaro
 hom. III, 1; In Gen. hom. XXIX, 2;
 Hieron. Ep. 52 ad Nepot. c. 7.

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

24

tollitur ab ipsis. 2. Si enim putas te, o mulier, in septem diebus in sessione fuisse et a sancto spiritu vacuatam, si defuncta fueris in diebus illis, vacua et sine spe ibis. Si autem spiritum habes semper, ab oratione vero et gratiarum actione et a libris subter-
 5 fugis, cogita, quia et oratio per sanctum spiritum suscipitur et gratiarum actio per sanctum spiritum sanctificatur et libri, cum sancti spiritus sonus sint, sancti sunt. Si ergo in te habes sanctum spiritum, vane, inaniter observas sancti spiritus opera tangere, sicuti et ii, qui dicunt: *Quicumque iuraverit in altari, nihil est;*
 10 *qui autem iuraverit in dono eius, quod desuper est, debet.* Quibus dixit Dominus: *Stulti et caeci, quid est maius, munus aut altare, quod sanctificat munus? Qui ergo iuraverit in altari, iurat in illo et in omnibus, quae sunt super ipsum; et qui iuraverit in templo, iurat in eo et in habitante in illo; et qui iuraverit in caelo,*
 15 *iurat in throno Dei et in eo, qui super ipsum sedet.* Si itaque sanctum spiritum possides, fructus vero eius contingere observas, et audies similiter a Domino Deo Christo: *Stulta et caeca, quid est maius, panis aut sanctus spiritus, qui sanctificat panem?* 3. Ergo si spiritum sanctum possides, vana observas et vana custodis. Si
 20 habes sanctum spiritum, quid est, quod observas? Sanctus enim spiritus possidentibus se semper adest, et ab his, a quibus recesserit, longe est semper. Si autem ab aliquo sanctus spiritus vel uno die recesserit, in hunc mox immundus spiritus ingreditur, sicuti dixit Dominus: *Cum exierit immundus spiritus ab homine,*
 25 *circuit per inaquosa loca, id est per eos, qui non sunt baptizati, homines, et, cum non invenerit refrigerium, dicit: in domum meam revertar priorem, unde exii. Si ergo veniens invenerit vacantem et mundatum, tunc vadit et adprehendit secum alios septem spiritus maligniores se, et venientes habitabunt in homine illo, et fiunt novis-*
 30 *sima hominis illius peiora prioribus.* Quare ergo cum egressus fuerit immundus spiritus, nusquam requiem invenit? 4. Discite, quoniam omnis homo repletus est, fidelis quidem de sancto spiritu, infidelis autem de immundo, et ingressum non suscipit alieni spiritus. 5. Qui vero per baptismum reiecit et deposuit et libe-
 35 ratus est ab immundo spiritu, sancto repletur. Si itaque bonum

1 Lev. 15, 19. — 9 Mt. 23, 18. — 11 Mt. 23, 19—22. — 17 Mt. 23, 19. — 24 Mt. 12, 43—45.

1 putas S C : speras L | 2 in s. fuisse et : profluvii tui esse S | 3/5 si

λαλῇ αὐτῷ“. 2. εἰ γὰρ νομίζεις, ὡς γύναι, ἐπὶ ἡμέρας ἐν ἀφένδρῳ
οὕσα τοῦ ἁγίου πνεύματος κενὴ τυγχάνειν, ἄρα τελευτήσασα
ἐξαίφνης κενὴ πνεύματος καὶ ἀπαρηγόσιastos τῆς πρὸς θεὸν ἐλ-
πίδος ἀπελεύσῃ. ἢ τὸ μὲν πνεῦμα ἔχεις πάντως ἀχώριστον ἅτε
μὴ ἐν τόπῳ ὂν, δεῖ δέ σοι προσευχῆς καὶ εὐχαριστίας καὶ τῆς 5
τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, ὥς οὐδὲν ἐν τούτῳ παρανο-
μοῦσα. 3. οὐτε γὰρ νόμιμος μῖξις οὐτε λέχος οὐτε αἵματος φορὰ,
οὐκ ὀνειρώξεις μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου φύσιν ἢ τὸ ἅγιον πνεῦμα
χωρίσαι, ἢ μόνῃ ἀσέβεια καὶ παράνομος πρᾶξις. τὸ γὰρ ἅγιον
πνεῦμα τοῖς κεκτημένοις αὐτὸ ἀεὶ παράμονόν ἐστιν, ἕως ἂν ὧσιν 10
ἄξιοι, καὶ ὧν ἂν χωρισθῇ, τούτους ἐρήμους καθίστησιν καὶ τῷ
πονηρῷ πνεύματι ἐκδύτους. 4. πᾶς δὲ ἄνθρωπος ὁ μὲν τῷ πνεύ-
ματι πεπλήρωται τῷ ἁγίῳ, ὁ δὲ τῷ ἀκαθάρτῳ, καὶ οὐχ οἷόν τε
φυγεῖν αὐτῶν ἐκάτερον, εἰ μὴ ἐναντίον τι πάθωσιν· ὁ τε γὰρ
παράκλητος μισεῖ πᾶν ψεῦδος, ὁ τε διάβολος πᾶσαν ἀλήθειαν. 15
5. πᾶς δὲ βεβαπτισμένος κατὰ ἀλήθειαν τοῦ μὲν διαβολικοῦ πνεύ-
ματος κεχώριται, τοῦ δὲ ἁγίου πνεύματος ἐντὸς καθέστηκεν·

1 Lev. 15, 19. — 15 Act. 5, 3. — Ioann. 8, 44.

1 ἡμέραις e | 4 ἢ : εἰ b, καὶ d | τὸ μὲν : δὲ τὸ b | 5 ὂν : 9ῃ b, > h |
προσενχῆς + πάντοτε b | καὶ εὐχαριστίας : a² i. m., > a e, + μεταλαβεῖν d |
7 λόχος b d (i. m. γέννα τοκετός) e | 9 ἢ : εἰ b | μόνῃ + ἢ d h cf. v. 8 |
10 παραμένον b | 11 ὧν : ὧι d | 13 τῷ ἁγίῳ post πνεύματι h p v | 14 αὐτὸν
d v | 17 ἀποκεχώριται d | πνεύματος > d e

— cogita : si autem spiritus sanctus in te est, animam tuam omni tempore
custodis ab oratione et a scripturis et ab eucharistia sine impedimento ; cogita
ergo S | 5 suscipitur : exauditur S | 6 sanctificatur : accipitur et s. S | cum
> S | 7 sint : et S | 8 vane in. observas (= ἀπέχων cf. 20, 1) : quare te
ipsam retines S | 9 nihil est : non peccat S | 10 debet : peccat S | quibus :
sicut et S | 17 Deo : nostro Iesu S | 18 sanctus > S | 18/19 qui — sanctum :
quem S | 19 vana — custodis : stulta, inanes observationes observas S | si +
non S | 20 quid — observas : quomodo operaris iustitiam S | 22/23 longe —
recesserit > S | 23 mox > S | 24 sicuti d. Dominus > S | 25 baptizati : ad
aquam descendentes S | 30 quare : discite qu. S | 31 discite > S | 32 est +
spiritu aut spiritu sancto aut spiritu immundo S | 32/33 ingressum — spiritus :
natura eius non suscipit alienum spiritum S

2. gratiarum actio p. s. sp. s.] Epi-
clesin respicit. — et audies] Sic apo-
dosin incipiens auctor modum dicendi

hebraicum prodit. Cf. v. 8.

4. Cf. Herm. Mand. XI.

24*

operatus fuerit, permanet in illo spiritus sanctus, et manet repletus, et immundus locum non invenit. Quia omnes homines a propriis spiritibus pleni sunt, et non recedent a gentilibus inspirationibus penitus, quamdiu gentiles permanent, etiamsi bonum faciant: nulla
 5 est alia curatio, ut abscedat ab eis spiritus immundus, nisi per sacram purgationem et sanctum baptismum. Ita ergo cum non possit ingredi, nusquam revertetur ad eum, qui illum reiecit et deposuit. Qui autem repletus est sancto spiritu, non illum suscipit.
 6. Tu autem, o mulier, sicuti dicis, etiamsi in diebus sessionis
 10 tuae vacua sis, ab immundo repleris spiritu; convertitur enim in te et invenit locum vacantem, et erit in sempiternum in te immundi et mundi spiritus ingressus et egressus et perpetuum bellum. Unde stulta, quae talis est, suspicio a vobis speratur? Et ex eo, quod tales observationes custoditis, per suspensionem vacatio in
 15 vobis a sancto spiritu erit et repletio ab immundo, et ita erit vitae reiectio et combustio aeterna. 7. Dico mihi vero postea, o mulier: septem diebus tuae suspurgationis vel sessionis tuae immunda tibi eris secundum secundationem, et inveniris post septem dies tamquam non baptizata et purgaris aut baptizaris, ut videaris quasi
 20 mundata, et, quod est perfectum, purgationem peccatorum cum non inveneris, aeterno igni daris tamquam non baptizata. Secundum enim tuam suspensionem immunda permanes, et nihil tibi prodest septem dierum vana abstinencia, sed contrario e(s)t nociva, quia per conscientiam inquinata es et sicuti coinquinata condem-
 25 naris. 8. Haec igitur super omnes cogitate, qui seminum cursus et adproximationes mulierum observant; nam quae tales sunt observationes omnes stultae et nocivae sunt. Si enim cursum seminis quis passus et adproximans mulieri baptizetur, et stratum suum

17 Lev. 15, 19. — 25 Lev. 15, 3—18.

2 invenit : + qui enim plenus est spiritu sancto, illum non suscipit S | 3 recedent + spiritus immundi S | 5 curatio : potestas S | eis : eo L | 6 sacram — baptismum : spiritum Dei mundum et sanctum S | 7/8 nusquam — deposuit : revertitur et ad eum redit, ex quo exiit S | 13 unde — operatur : itaque, stultae, hae res eveniunt vobis propter opiniones vestras ac propter observationes, quas observatis S | 16 dico mihi : dico tibi S | 18/22 et inveniris — secundum enim : quomodo septem diebus praeterlapsis sine baptismo te purificas? Et si baptizaris, eis, quae credis, dissolvis baptismum Dei perfectum, qui peccata tua penitus tibi remissa fecit, et inveniris in malis peccatorum tuorum priorum ac traderis igni aeterno. Et si non baptizaris,

καὶ ἀγαθοεργοῦντι μὲν παραμένει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πληροῦν
 αὐτὸν σοφίας καὶ συνέσεως, καὶ τὸ πονηρὸν πνεῦμα οὐκ ἔῃ αὐτῷ
 πλησιᾶσαι, ἐπιτηροῦν αὐτοῦ τὰς ἐφόδους. 6. σὺ οὖν, ὦ γύναι,
 καθὼς λέγεις, εἰ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀφένδρου κενὴ τυγχάνεις τοῦ
 ἁγίου πνεύματος, τοῦ ἀκαθάρτου πεπλήρωσαί. μὴ προσευχομένη 5
 γὰρ μηδὲ ἀναγινώσκουσα ἄκοντα αὐτὸν προσκαλέσῃ· φιλεῖ γὰρ
 οὗτος τοὺς ἀχαρίστους, εἰ καὶ τις ἄλλος, τοὺς ῥαθύμους, τοὺς
 ἀμελεῖς, τοὺς ὑπνώδεις, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἀχαριστίᾳ κακόνοιαν
 νοσήσας ἐγγυνώθη παρὰ θεοῦ τῆς ἀξίας, ἀντὶ ἀρχαγγέλου διάβολος
 αἰρησάμενος εἶναι. 7. διὸ τῶν ματαίων ἀπόσχον λόγων, ὦ γύναι, 10
 καὶ ἔσο μεμνημένη πάντοτε θεοῦ τοῦ σε δημιουργήσαντος καὶ
 προσεύχον τούτῳ, ἐστὶν γὰρ σοῦ καὶ τῶν ὅλων κύριος· καὶ μελέτα
 τοὺς αὐτοῦ νόμους, μηθὲν παρατηρουμένη, μὴ κάθαρσιν φυσικὴν,
 μὴ μίξιν νόμιμον, μὴ τοκετὸν ἢ ἀποβολήν, μὴ μῶμον σώματος,
 ἐπείπερ τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα μωρῶν ἀνθρώπων ἐφευρέματα 15

11 Eccles. 12, 1. — 13 Num. 19.

2 ἔῃ αὐτῷ d | 3 αὐτῷ h | 4 καθὼς λέγεις > p v | ταῖς ἡμέραις : τῷ καιρῷ
 p v | 5 τῷ ἀκαθάρτῳ h | 6 μῆτε d e p v | ἄκοντα G : conicit ἀπόντα vel
 ἐκόντα Cotel. | αὐτὸ h | 8 κακονοίας d p | 10 αἰρετισιάμενος a² | διὸ † καὶ
 b d e p v | 11 ἔσο b e | θεοῦ a h, τῷ θεῷ b : > d e p v | 13 μηδὲν b h |
 καθαράσαν b, ἀκαθαρσίαν d | 14 ἢ ἀποβ. : ἀπόβλητον b d e

secundum S | 23 abstinencia : observatio S | 27/28 cursum s. p. . . adprox-
 mans m. ∞ S

8. *adproximans mulieri baptizetur*] Iosephus Contra Apion. II, 16 apud Euseb. Praepar. evang. VIII, 8, 21 (ed. Heinichen I, 382): καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπολούεσθαι. Hunc lavandi morem Christiani quoque plures observabant, praesertim Romae. Gregorius M. Ep. XI, 64 scribit: Vir cum propria coniuge dormiens nisi lotus aqua intrare ecclesiam non debet; quamvis enim de hac re diversae hominum nationes diversa sentiant, Romanorum tamen semper ab antiquioribus usus fuit post admistionem propriae coniugis et lavacri purificationem quaerere et ab ingressu ecclesiae paululum reverenter

abstinere. Isidorus Hisp. De eccles. offic. I, 18, 9: Coniugatis abstinendum est coitu plurimisque diebus orationi debent vacare et sic deinde ad Christi corpus accedere. Hieronymus Ep. 48 c. 15 refert, Romae fideles domi quidem semper communicare, nec vero post copulam carnalem statim ecclesias ingredi, et illam consuetudinem tanquam Scripturae adversariam impugnant.

* * *

6. Dionysius Ep. ad Basilidem can. 2 censet, tempore profluvii mulieribus quidem licere orare, nec vero ad mensam sacram accedere. — ἀντὶ ἀρχ. διάβολος] Cf. Orig. De princip. praef. c. 6; Cyrill. Hier. Catech. II, 4 etc.

lavet, et erit illi hoc fatigatio numquam deficiens a baptismo et a
 lavatione rerum et strati sui, et nihil aliud poterit agere. Si enim
 post seminis cursum et commixtionem secundum secundationem
 baptizaris, necesse te est et hoc facere, ut, etiam si soricem cal-
 5 caveris, baptizeris; et si os[sum] morticinum aut pellem aut os-
 [suum] vulneratum et monumentum tetigeris, debes baptizari. Et
 numquam exis mundus; nam et calceamentis de mortuorum ani-
 malium et vitulorum immolatorum pellibus calcearis et vestibus
 de similibus lanis cooperiris, et nunquam poteris mundari et sacra-
 10 tissimum baptismum infirmas et renovas delicta tua et in peccatis
 tuis prioribus inveniris et secundationem in te recipi[e]s et con-
 firmas et vituli idololatriam. 9. Suscipi(en)s enim secundationem
 in te recipis et idololatriam, propter quam secundatio posita est; et
 aliena et vetustissima peccata *ut funiculum longum* et ut legis
 15 vinculum, iugum et lorum [et iugum] ipse tibi induces et vae ad-
 trahes; secundationem confirma(n)s etiam [in] maledicto, quod
 adversus salvatorem fuit, consentis, et maledicto contra benedicti-
 onem et Christum benedictiones dividentem dignis testimonium
 praebens maledictiones possidebis. *Si quis enim maledicit, male-*
 20 *dictus est*, qualium maledictionum et qualium et quantarum con-
 demnationum rei erunt, qui salvatoris nostri Domini Dei male-
 dictum laudant.

XXII (xxviii). Unde fugite a talibus observationibus, dilecti[s-
 simi], et cum acceperitis solutionem, (vos)m et ipsos nolite con-
 25 ligare et a Domino et salvatore relevati (vos)met ipsos nolite
 onerare, sed penitus nolite observare et putare tales esse iniqui-
 nationes et quaerere segregationes aut aspersiones aut baptismata
 aut purgationes. Secundum secundationem (enim post) tactionem

4 Lev. 11, 29—31. — 5 Num. 19, 16. — 14 Ies. 5, 18. — 16 Deut.
 21, 23. — 19 Num. 24, 9. — 28 Num. 19, 11—18.

2 str. sui : a stratu suo L | 5/6 et si — baptizari > S | 7/8 calciamenta
 de mortuis animalibus et a vitulis immolatis .. vestes L | 9 cooperiris : +
 ossi insistens vel in coemeterio intrans lavari debes S cf. l. 6—7 | 9/10 sacra-
 tissimum : Dei S | 11/12 rec. et conf. et : confirmas et recipis S | 12 susci-
 piens S | 14 aliena et v. p. : peccata aliorum priora S | ut fun. S : et fun. L |
 legis : plaustrum S | 15 iugum — iugum > S | 16 confirmans S | 17/19 maled.
 — test. praebens : id quod contra b. et qui benedictionis dividit d. Chr. male-
 dictum est test. pr. L : contemnis Christum regem benedictiones dispertientem
 dignis S | 20 est : + et quicumque benedicit, benedictus est S | 22 laudant :

μάταια καὶ νοῦν οὐκ ἔχοντα. 8. οὔτε δὲ κῆδος ἀνθρώπου οὔτε
 ὁστέον νεκροῦ οὔτε μνήμα οὔτε τοιόνδε βρώμα οὔτε ὄνειρωγμὸς
 μιᾶναι δύναται ἀνθρώπον ψυχὴν, ἀλλὰ μόνη ἀσέβεια ἢ εἰς θεὸν
 καὶ παρανομία καὶ ἢ εἰς τὸν πλησίον ἀδικία, λέγω δὴ ἀρπαγὴ ἢ
 βία ἢ εἴ τι ἐναντίον τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης, μοιχεία ἢ πορνεία. 5

XXVIII. Ὅθεν τὰ τοιαῦτα περιϊστάμενοι παρατηρήματα φεύ-
 γετε, ἀγαπητοί· ἑλληνικὰ γὰρ τυγχάνει. οὔτε γὰρ τὸν τεθνεῶτα
 βδελυσσόμεθα, ὥς ἐκείνοι, ἐλπίζοντες αὐτὸν πάλιν ἀναβιῶναι,
 οὔτε τὴν νόμιμον μίξιν κακίζομεν· ἔθος γὰρ αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα
 ἀσεβεῖν. θεοῦ γὰρ γνώμη ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνέλευσις γίνεται 10
 ἢ μετὰ δικαιοσύνης· „ὁ ποιήσας“ γὰρ „ἀπ’ ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ
 ἐποίησεν αὐτούς“, καὶ εὐλόγησεν αὐτούς καὶ εἶπεν· „Αὐξάνεσθε
 καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν“. εἰ τοίνυν θεοῦ βου-
 λῆσει παραλλαγὴ σχημάτων γέγονεν πρὸς γένεσιν πλήθους, ἄρα
 κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην καὶ ἢ συνέλευσις τοῦ ἄρρενος πρὸς τὸ 15
 θῆλυ, (XXVIII) οὐκέτι δὲ καὶ ἢ παρὰ φύσιν βδελυκτὴ μίξις ἢ

1 Lev. 11. — 9 Lev. 18, 24. — 11 Mt. 19, 4. — 12 Gen. 1, 28.

1 δέ : γὰρ b, > d p | κῆδος : i. m. d ἢ συναλλαγὴ τοῦ γάμου |
 2 ὁστέα d p | ὄνειρωξις p v | 3 μόνη : μόνον p v, + ἢ d h | ἢ > b p v |
 4 ἢ > p | ἢ > d e p v | 12 καὶ εἶπεν : εἰπὼν d | 16 ἢ > h

confirmant S | 23/24 dilecti S C | 26 putare S : sperare L | 26/27 iniquationes :
 + et vos continere propter has res S | 27 segregationes aut > S | 28 enim S |
 post t. : si quis accedit ad S

9. et maledicto — possidebis] Hanc particu-
 lam Corssen Latini verba sequens
 sic graece restituit: καὶ τὴν κατὰ τῆς
 εὐλογίας καὶ τοῦ τὰς εὐλογίας δια-
 μερίζοντος τοῖς ἀξίοις Χριστοῦ κατ-
 ἄραν μαρτυρόμενος κατὰρας κληρο-
 νομήσεις.

XXII. Summam huius capituli Con-
 stitutor c. 30, 1—7 exhibet, v. 5 autem
 c. 28, 7.

XXVIII. Περὶ παιδεραστίας μοι-
 χείας τε καὶ πορνείας (+ καὶ μίξεως
 ἀλόγων, ὅτι τὰ μὲν ἐστὶ παρὰ φύσιν
 ἀσεβήματα, τὰ δὲ παράνομα καὶ
 ἄδिका, καὶ διὰ τί τούτων ἕκαστον
 ἀπείρηται καὶ κολάζεται d e p [ἀλό-

γων — ἄδικα > p] v). De nefando
 amore puerorum, adulterio, fornicati-
 one (et commixtione cum bestiis, quod
 haec sint flagitia contra naturam, illa
 iniqua et iniusta, et quare unumquod-
 que eorum interdictum sit ac puniatur).

1. ἑλληνικὰ γ. τ.] Sic Constitutor.
 Didascalia de observationibus iudaicis
 loquitur. Sed et Chrysostomus In
 Ephes. hom. XII, 3 dicit: Ἑλληνες τὰ
 μὲν οὐκ ὄντα ἁμαρτήματα δεδοίκα-
 σιν, οἷον ῥύπον σώματος, κῆδος,
 λέχος καὶ ἡμερῶν παρατηρήσεις καὶ
 ὅσα τοιαῦτα· ἃ δὲ ἐστὶν ὄντως ἁμαρ-
 τήματα, παιδεραστεία, μοιχεία, πορ-
 νεία, τούτων οὐδὲ λόγον ἔχουσιν.
 Cf. Tert. De praescript. c. 40.

monumenti vel mortui [et] baptizantur. 2. Vos vero secundum evangelium et secundum sancti spiritus virtutem et in memoriis congregantes vos et sacrarum scripturarum facite lectionem et ad Deum preces indesinenter offerite, et eam quae secundum similitudinem regalis corporis Christi est acceptam eucharistiam offerite tam in collectis vestris quam etiam et in coemeteriis et in dormientium exitibus, panem mundum praeponentes, qui per ignem factus est et per invocationem sanctificatur, sine discretione orantes offerite pro dormientibus. 3. Qui enim Deo crediderunt; secundum evangelium, etiamsi mortui fuerint, non sunt mortui, sicuti Dominus et salvator noster dicit Sadducaei: *De resurrectione mortuorum non legistis, quod scriptum est, quoniam ego sum Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob? Non est Deus mortuorum, sed vivorum.* 4. Nam et Elisaeus propheta, cum dormisset, vetustissimum iam mortuum suscitavit; tetigit enim corpus eius corpus defuncti et suscitavit illud. Numquam vero hoc fuisset, nisi corpus illius, qui dormierat, sanctum fuisset et repletum sancto spiritu. 5. Unde ergo eos, qui requiescunt, sine observatione tangentes nolite abominari, et quod in consuetudinibus est, id nolite segregare; nam et ea, quae fluxum patiebatur, cum tetigisset salubrem

11 Mt. 22, 31. 32. — 14 IV Reg. 13, 21; II Cor. 3, 32. — 20 Mt. 9, 20—22.

1 et > S | 4 preces : ministerium vestrum et orationem vestram S | indesinenter : sine murmuratione S | 5 acceptam S C : regalem L | 7 exitibus S C : exinitione L | 8 sine discretione : nec divisus et S | 11 et salvator > S | 20 fluxum L | salubrem : salvatoris nostri S

1 ἐχθρά + γὰρ a | 2 σοδομιτῶν b d e | ἁμαρτία a b h : ἀσέλγεια d e p v | παράνομον : παράλογον b a² i. m. | 3 δὲ ἡ μ. καὶ ἡ π. h | ὧν + δὴ h | ἄδικα b d | 4 ἁμαρτήματα b d e | δ' d | 10 σαρκός ἐστιν b d e | γενομένη b e | 12/13 ταῦτα ἅπαντα d, τ. πάντα b | 13/14 οὐ — γυναικείαν > h | 13 ἄρσενος e | 14/15 λιθοβολήσετε d h p v | 15 βδέλυγμα a b h : ὅτι βδ. d e p v | 15/16 πάντα — ἐποίησεν > p v | 16 ἀποκτενεῖτε d, -νῆται e | αὐτὸν + ὅτι d | 18 ἀποθανέντων : ἀποκτείνετε αὐτοὺς d | 18/19 ἔστι p v | 20 προσοίσης h | 21 ἀλλάγμα d | 23/24 ἀποκαλ. αὐτὸν h | 24 αὐτὸν > a | ὁ sec > p v | 25 τῷ : τὸ e | ἄρσενι d, ἄρσεν e | δέ : γὰρ d e p v | καὶ ὁ σ. Σολομών > p v | 27/29 τῆς οἰκίας — ἄνθρωπος : ἕως d | 31 ἐν + τῷ b d e | καλῶ + ἡ κακὸν ἐν καλῷ h | θεῶ : παρὰ θ. a | 32 ὅς : ὡς b p v, + καὶ h | τριακονταήμερον a, τριακονθήμερον h | 34 οἶκω p v

ἡ παράνομος πράξις, ἐχθρὰ θεοῦ ὑπάρχουσα. 2. καὶ γὰρ παρὰ φύσιν ἐστὶν ἡ Σοδόμων ἁμαρτία καὶ ἡ πρὸς ἄλογα, παράνομον δὲ μοιχεία καὶ πορνεία, ὧν τὰ μὲν ἀσεβήματα, τὰ δὲ ἀδικία καὶ τὸ τελευταῖον ἁμάρτημα, οὐδέτερον δὲ αὐτῶν ἀτιμώρητον κατὰ τὴν οἰκίαν διάθεσιν. 3. οἳ τε γὰρ πρῶτοι διάλυσιν κόσμου μηχανῶνται, τὰ κατὰ φύσιν παρὰ φύσιν ἐπιχειροῦντες ποιεῖν· οἳ δὲ δευτέρω οἱ μὲν ἀδικοῦσιν ἄλλοτρίους γάμους φθείροντες καὶ τὸ ὑπὸ θεοῦ γενόμενον ἐν διαιροῦσιν εἰς δύο τοὺς τε παῖδας ὑπόπτους καὶ τὸν φυσικὸν ἄνδρα εὐεπιβούλευτον, ἢ τε πορνεία φθορὰ τῆς οἰκίας ἐστὶ σαρκός, οὐκ ἐπὶ παιδοποιίᾳ γινομένη, ἀλλ' ἡδονῇ χαριζομένη τὸ πᾶν, ὅπερ ἐστὶν ἀκρασίας σύμβολον, ἀλλ' οὐκ ἀρετῆς σημεῖον. 4. ἀπηγόρευται δὲ τοῖς νόμοις ἅπαντα ταῦτα. φησὶν γὰρ τὰ λόγια οὕτως· „Οὐ κοιμηθήσῃ μετὰ ἄρρενος κοίτην γυναικίαν, ἐπικατάρατος γὰρ ὁ τοιοῦτος καὶ λίθοις λιθοβολήσατε αὐτούς, βδέλυγμα ἐποίησαν· πάντα κοιμώμενον μετὰ κτήρους, ἀποκτείνετε αὐτόν, ἀνομίαν ἐποίησεν ἐν τῷ λαῷ· καὶ ἐάν τις γυναῖκα ὑπανδρὸν μίαν, ἀποκτείνετε ἀμφοτέρους, ἀνομίαν ἐποίησαν, ἔνοχοί εἰσιν, ἀποθανέντων“, καὶ ἐξῆς· „Οὐκ ἔσται πορνεύων ἐν νίοις Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται πορνεύουσα ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ· οὐ προσοίσεις μίσθωμα πόρνῃς κυρίῳ τῷ θεῷ σου ἐπὶ τὸ θνῃσασθῆριον οὔτε ἄλλαγμα κυνός· οὐ“ γὰρ „ἄγναι“, φησὶν, „εὐχαὶ ἐκ μισθώματος ἑταίρας“. 5. ταῦτα μὲν ἀπηγόρευσαν οἱ νόμοι, τὸν δὲ γάμον ἐδέμνυναν, εὐλογημένον αὐτόν ἀποκαλέσαντες, ἐπειδὴ καὶ εὐλόγησεν αὐτόν ὁ θεὸς ὁ συζεύξας τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι. λέγει δέ που καὶ ὁ σοφὸς Σολομών· „Παρὰ κυρίου ἀρμόζεται γυνὴ ἄνδρι“, καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· „Ἡ γυνὴ σου ὡς ἄμπελος εὐθηνούσα ἐν τοῖς κλίτεσι τῆς οἰκίας σου, οἱ υἱοὶ σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλῳ τῆς τραπέζης σου· ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν κύριον“. 6. οὐκοῦν „ὁ γάμος τίμιος“ καὶ σεμνὸς καὶ ἡ τῶν παίδων γένεσις καθάρᾳ· οὐδὲν γὰρ κακὸν ἐν καλῷ ὑπάρχει. 7. οὔτε οὖν ἡ φυσικὴ κάθαρσις βδελυκτὴ θεῷ, ὅς αὐτὴν ὥκονόμησεν συμβάλειν γυναιξὶν ἐν τριακονθημέρῳ συστάσεως χάριν καὶ εὐφροσύνης ἀκινήτοτέραις ὑπαρχούσαις, ἅτε ἐν οἰκίᾳ καθημέναις τὸ πλεον. οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὁ κύριος, τῆς αἰμορροούσης ἀφαμένῃς τοῦ σωτηρίου κρασπέ-

18 Lev. 18, 22; 20, 13. — 16 Exod. 22, 19. — 17 Lev. 20, 10; Deut. 22, 22. — 18 Deut. 23, 17. 18. — 21 Prov. 19, 13. — 24 Gen. 1, 27. 28. — 25 Prov. 19, 14. — 26 Ps. 127, 3. 4. — 29 Hebr. 13, 4.

fimbriam, non est reprehensa, sed tum sanata perfectam remissionem peccatorum meruit. 6 (XXIX). Itaque, cum naturalia profluunt uxoribus vestris, nolite convenire illis, sed sustinete eas et, scientes propria membra esse, diligite sicut proprias animas, sicuti
 5 et in Malachia, qui nuncupatus est angelus, in Duodecim prophetis scriptum est: 7. *Quoniam Dominus contestatus est inter medium te et mediam mulierem iuventutis tuae, quam dereliquisti: et ipsa particeps tua; et non alius fecit et reliquum spiritus eius. Et dixistis: Quid aliud quaerit Dominus nisi semen? Et custodite (vos) in spiritu*
 10 *vestro, et mulierem iuventutis tuae ne derelinquas.* 8. Et mulier ergo, cum in menstruis est, et vir, cum in cursu seminis, et vir et mulier legibus ad nuptias convenientes et ab alterutrum exsurgentes, sine observatione et non loti orent, et mundi sunt. 9. Quicumque autem alienam uxorem sollicitans inquinaverit post

2 Lev. 18, 19. — 6 Mal. 2, 14. 15.

1 tum sanata > S | 1/2 perfectam r. : tectam r. L, r. omnium S | 5 angelus + Domini S | 6 Dominus > S | 8 tua L C : + et uxor foederis tui S LXX | 9 Dominus : Deus S | semen + mundum S | vos S cf. C | 12 legibus > S | 13 et non : nam non S

8—9. Similia exhibet Opus imperfectum in Matth. 23, 26 hom. 44 s. f. Cf. Testimonia.

* * *

8. *προνοίας ἔνεκεν τ. γ.*] Cf. Theodor. In Lev. quaest. 21; Hieron. In Ezech. 18, 6. — *μήτε μὴν ἐγκυμονούσαις*] Cf. Clem. Al. Paedag. II, 10, 92 p. 225; Strom. III, 11, 72 p. 543; Chrysost. In Gen. hom. 38, c. 2. — *φιλήδονον . . φιλόθεον*] II Tim. 3, 4: *φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι*. Similiter Origenes In Ps. 7, 15; In Ez. hom. III, 5—6; In Matth. XI, 14; In Luc. fragm. ed. Bened. II, 582; III, 387. 497. 981. Marcus Eremita De iustif. c. 180 PG 65, 958. Hippol. De Antichr. c. 58: *μισόθεοι μᾶλλον καὶ μὴ φιλόθεοι*.

XXIX. *Ὅπως χρὴ τὰς γυναῖκας ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι*

καὶ τοὺς ἄνδρας στέργειν τὰς ἐαυτῶν γυναῖκας (+ καὶ ὅτι συνερχόμενοι ἀλλήλοις, καὶν μὴ λοῦσονται, καθαροί εἰσιν, μοιχὸν δὲ ἢ πόρνον λοῦτρον οὐ καθαίρει d e p v). Quomodo oporteat mulieres subiectas esse viris suis et viros diligere uxores suas (et quod convenientes inter sese, etsi non laverint, puri sint, adulterum autem et fornicatorem lavatio non purget).

1—2. Cf. Ps.-Ign. Ant. 9, 1; Philipp. 13, 2; Her. 4, 1. Hieron. Ep. 148 ad ad Celantiam c. 26.

4. *ἀπαρτηρότης προσ.*] Theanus Pythagoricae elegans fertur apophthegma, quod laudat Clemens Al. Strom. IV, 19, 123 p. 619. Quae interrogata, *ποσταία γυνή ἀπὸ ἀνδρὸς εἰς τὸ θεσμοφόριον κάτεισιν*; respondit: *ἀπὸ μὲν τοῦ ἰδίου καὶ παραχρῆμα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀλλοτρίου οὐδέποτε.* — *ὅς δ' ἂν γυναῖκα κτλ.*] Hoc

δον ὑγείας χάριν, οὐκ ἤχθέσθῃ ἐπ' αὐτῇ, οὔτε μὴν ὅλως ἡτιάσατο, τοῦναντίον δὲ καὶ ἰάσατο αὐτὴν φήσας· „Ἡ πίστις σου σέσωκέν σε“. 8. καὶ φυσικῶν μὲν φαινομένων ταῖς γυναιξὶν οἱ ἄνδρες μὴ συνερχέσθωσαν προνοίας ἕνεκεν τῶν γεννωμένων· ἀπειλεῖν γάρ ὁ Νόμος· „Πρὸς γυναῖκα“ γάρ, φησὶν, „ἐν ἀφέδρῳ οὖσαν οὐ 5 προσεγγιεῖς“. μήτε μὴν ἐγκυμονούσαις ὁμιλεῖτωσαν αὐταῖς· οὐκ ἐπὶ παίδων γὰρ γενέσκει τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ἡδονῆς χάριν, οὐ δεῖ δὲ φιλήδονον τὸν φιλόθεον ὑπάρχειν.

XXIX. „Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι“ καὶ διὰ τιμῆς αὐτοὺς ἔχετε καὶ φόβῳ καὶ ἀγάπῃ δουλεύετε αὐτοῖς, 10 ὡς ἡ ἁγία Σάρρα τὸν Ἀβραὰμ ἐτίμα οὐδὲ ἐξ ὀνόματος αὐτὸν ὑπομένουσα καλεῖν, ἀλλὰ κύριον αὐτὸν προσαγορεύουσα ἐν τῷ λέγειν· „Ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτερος“. 2. ὁμοίως „οἱ ἄνδρες, στέργετε τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς ἴδια μέλη“, ὡς κοινωνοὺς βίου καὶ 15 συνεργοὺς πρὸς γενεσὶν παίδων. „Συνευφραίνου“ γάρ, φησὶν, „μετὰ γυναικὸς τῆς ἐκ νεότητός σου, ἑλαφρὸς σῆς φιλίας καὶ πῶλος σῶν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι, ἡ δὲ ἴδια ἡγείσθω σου καὶ 20 συνέστω σοι ἐν παντὶ καιρῷ· ἐν γὰρ τῇ ταύτης φιλίᾳ συμπεριφερόμενος πολλοστός ἔσῃ“. 3. ἀγαπᾶτε οὖν αὐτὰς ὡς οἰκεῖα μέλη, ὡς ὑμέτερα σώματα· γέγραπται γὰρ οὕτως· „Κύριος διεμαρτύρατο 20 ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον γυναικὸς νεότητός σου, καὶ αὕτη κοινωνός σου καὶ οὐκ ἄλλος ἐποίησεν, καὶ ὑπόλειμμα πνεύματός σου· καὶ φυλάξασθε τὰ πνεύματι ὑμῶν, καὶ γυναῖκα νεότητός σου μὴ ἐγκαταλίπης“. 4. ἀνὴρ οὖν καὶ γυνή, νομίμῳ γάμῳ συνερχόμενοι καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἐγειρόμενοι, ἀπαρτηρήτως προσευχέ- 25 σθώσαν· καὶ μὴ λουσάμενοι καθαροὶ εἰσιν. ὅς δ' ἂν ἄλλοτριαν

2 Mt. 9, 22. — 5 Ezech. 18, 6; Lev. 18, 19. — 7 II Tim. 3, 4. — 9 Col. 3, 18. — 11 I Petr. 3, 5. 6. — 13 Gen. 18, 12. — Eph. 5, 25. 28. — 15 Prov. 5, 18, 19. — 20 Mal. 2, 14. 15.

1 ὑγείας : ὑγιείας h, σρίας b e | ἤχθeto b d e | αὐτὴν d | 4 ἕνεκα a b | 6 προσεγγιεῖ a | 8 τὸν φιλόθεον φιλήδονον h | 9 ἰδίοις > b d e v | 10 δουλεύσατε e | 11 τῷ a | οὐδ' p v | 13 οἱ a h : καὶ οἱ b d e p v | 15 γέννησιν h | 16 σῆς a : > rel | 21 γυναικός : τῆς γ. d | 22 σου : σοι h | καὶ οὐκ ἄ. ἐποίησεν > e | 23 τῷ : ἐν τῷ p v | 26 λελουμένοι p v

illustrat Chrysostomus In I Cor. hom. XVIII, 1 dicens: Τοῦτο δὲ καὶ ὑμῖν ἔθος· ἀπὸ μὲν γὰρ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς οὐκ ἂν τις σπουδάσειεν ἐπὶ

βαλανεῖον ἐλθεῖν, ἀλλ' ἀδιαφόρως εἰς τὴν οἰκίαν ἄνεσιν· ἀπὸ δὲ μίξεως πόρνῆς, καθάπερ ὅλως γενόμενος ἀκάθαρτος, ἐπὶ τὸ λουῖσθαι ἔρχε-

inluminationem [quod dicit Graecus photisma] aut iterum coinquinatus meretrici exsurrexerit ab ea, etiamsi omni pelago vel omnibus fluminibus lotus fuerit, mundus esse non poterit. 10. Cavete ergo, carissimi fratres, eas quae tales sunt stultas observationes, et ea,
 5 quae immortalitatem praestant, pertinaces <estote> sectari custodientes in uno coniugio corpus vestrum immaculatum et absque iniquatione, ut participes immortalitatis et regni Dei consortes efficiamini et promissionem Domini Dei accipientes requiescatis in saecula saeculorum.

10 XXXIII (xxx). Et per plures et similes manifestationes adhuc habentes vobis clariorem facere doctrinam, cum ampliaretur scriptura, hic alicubi iam deponimus verbum, ut non per severiorem veritatem ad satietatem vobis fiat doctrinae nostrae sermo. 2. Unde nolite graviter ferre de his, quae dicta sunt; nam et ipse Dominus
 15 et salvator noster cum severitate respondens his, qui digni erant condemnatione, dixit: *Tollite illos et mittite in tenebras exteriores, et ibi erit fletus et stridor dentium*; et: *Abite a me, maledicti, in ignem aeternum, quem praeparavit pater meus diabolo et angelis eius*. 3. Et ignis et gladii opera facit verbum et per Ieremiam
 20 dicit: *Verbum Domini sicuti securis caedens lapidem et ignis perambulans et consumens*. 4. Gladius ergo et ignis et securis est

16 Mt. 25, 30. — 17 Mt. 25, 41. — 20 Ier. 23, 29.

2/3 exsurrexeris . . fueris . . poteris L | 4 fratres > S | eas : omnes S | 4/5 et ea — praestant : neque ad eas accedite S | 5 pert. estote s. : studete S | 7 immortalitatis L C : vitae S | consortes S C : et communionis L | 13 ad satietatem v. fiat : breve tantum tempus v. maneat S | 18 paravit S | 19 ignis — facit : igni et gladio comparatum est S | 20 verbum Domini : ecce verba mea S LXX | securis c. l. . . ignis ~ S LXX | 20/21 peramb. et consumens > S LXX | 21 securis : necessitas non S

10. Huic versui respondet in Constitutionibus pars altera versus 7 c. 30.

XXXIII, 1—7. Auctor perorationem incipit. Constitutor cum opus suum nondum terminaret, particulam praetermisit.

* * *
 ται. — οὐδ' ἂν τὸ πέλαγος κτλ.] Iustinus Dialog. c. 13: τὸν φόνον καὶ τὰς ἄλλας ἁμαρτίας, οὓς οὐδὲ τὸ τῆς

θαλάσσης ἱκανὸν πᾶν ὕδωρ καθαρίσαι.

XXX. Ὅτι ἔθος Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησιν παρατηρεῖσθαι τὰς φυσικὰς καθάρσεις καὶ τῶν τεθνεώτων τὰ λείψαντα βδελύσσεσθαι, Χριστιανῶν δὲ τοῦτο ἀλλότριον (+ οὗς δεῖ καὶ συνίεναι ἐν τοῖς κοιμητηρίοις τῶν ἁγίων καὶ ψάλλειν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων d e p v). Quod Iudaeis

γυναικα ὑποφθείρας μίανη ἢ συμμιανθῇ πόρνη, ἀναστὰς ἀπ' αὐτῆς, οὐδ' ἂν τὸ πέλαγος ὅλον καὶ τοὺς ποταμοὺς πάντας ἀπολούσῃται, καθαρὸς εἶναι δυνήσεται.

XXX. Μὴ παρατηρεῖσθε οὖν τὰ ἔννομα καὶ φυσικά, νομί-
ζοντες μολύνεσθαι δι' αὐτῶν, μηδὲ ἐπιζητεῖτε ἰουδαίικους ἀφο- 5
ρισμοὺς ἢ συνεχῇ βαπτίσματα ἢ καθαρισμοὺς ἐπὶ θίξει νεκροῦ.
2. ἀπαρτηρήτως δὲ συναθροίξεσθε ἐν τοῖς κοιμητηρίοις, τὴν
ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων ποιούμενοι καὶ ψάλλοντες ὑπὲρ
τῶν κεκοιμημένων μαρτύρων καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων
καὶ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τῶν ἐν κυρίῳ κεκοιμημένων, καὶ τὴν 10
ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου σώματος Χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν
προσφέρετε ἐν τε ταῖς ἐκκλησίαις ὑμῶν καὶ ἐν τοῖς κοιμητηρίοις,
καὶ ἐν ταῖς ἐξόδοις τῶν κεκοιμημένων ψάλλοντες προπέμπετε
αὐτούς, ἐὰν ᾧσιν πιστοὶ ἐν κυρίῳ. 3. „Τίμιος“ γὰρ „ἐναντίον
κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ“, καὶ πάλιν· „Ἐπίστρεψον, 15
ἢ ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπανσίν σου, ὅτι κύριος εὐεργέτησέν σε“,
καὶ ἐν ἄλλοις· „Μνήμη δικαίων μετ' ἐγκωμίων“, καὶ „Δικαίων
ψυχὰς ἐν χειρὶ Θεοῦ“. 4. οἱ γὰρ θεῶ πεπιστευκότες, ἐὰν καὶ

5 Lev. 12; Num. 19, 11—18. — 14 Ps. 115, 6. — 15 Ps. 114, 7. —
17 Prov. 10, 7. — Sap. 3, 1.

2 ὅλον > h | ἀπολούσεται h | 3 εἶναι + οὐ h | 4 καὶ + τὰ ῥ v |
11 βασιλικῷ b d e | σώματος + τοῦ d e p v | 12 τε > d | 14 ἐν κω
πιστοὶ h | γὰρ + φησιν h | 16 ἢ > b d e h p LXX | 17 δικαίων μετ' ἐγ-
κωμίων d e

ac Gentilibus consuetudo sit, observare naturales purgationes et mortuorum reliquias abominari, a Christianis vero hoc alienum (quos oportet etiam convenire in coemeteriis sanctorum).

1—6. In Didascalia haec sectio c. 22 legitur.

1. Macarius Magn. Apocrit. III, 40 ed. Blondel 1876 p. 139: Ἐκεῖθεν (ἐκ τοῦ νόμου) συνεχεῖς φαντισμοὶ καὶ βαπτίσματα· ἐξ ἐννπνίου τις ἀναστὰς ἐβαπτίζετο, ἐκ θείας νεκροῦ πάλιν ἐβαπτίζετο, ἱματίῳ τις ψάσας ἀποκαθμένης εὐθὺς ἐβαπτίζετο κτλ.

2. ἐν τοῖς κοιμητηρίοις] In coemeteriis Christiani veteres anniversaria

martyrum celebrabant ac praeterea tempore persecutionis conveniebant. Cf. Eus. H. E. VII, 11, 10; IX, 2, 1. — ψάλλοντες ὑπὲρ τ. κ. μαρτύρων κτλ.] Cf. VIII, 12, 43; 13, 6; Constantini orat. ad sanctorum coetum c. 12; Cyrill. Catech. myst. V, 9—10; Epiph. H. 75 c. 7; Chrysost. In acta hom. XXI, 4. — ψ. προπέμπετε αὐτούς] Socrates H. E. VII, 46: πᾶσαι (ἐκκλησίαι) αὐτοῦ (Παύλου τοῦ Νανατιανοῦ) τὸ σῶμα ἄχρι τοῦ μνήματος σὺν ψαλμοῖς παρέπεμπον. Chrysostomus In Hebr. hom. IV, 5: οὐχ ὡς ἀθλητὰς αὐτοὺς προπέμπομεν; τί δὲ ὕμνοι κτλ.

audientibus veritatem verbum, quod pópulus non libenter audit, cum argueretur a Domino et magistro nostro, sed non crediderunt, putantes esse sicut est ferrum et ignis, eo, quod non faciebant audientes, quae ab eo dicebantur; dura enim illis videbantur verba
 5 ipsius. 5. Sic itaque dicebat illis: *Quid me dicitis domine, domine, et non facitis, quae dico?* Similiter ergo et scriptura nostra quibusdam videtur severissima esse propter veritatem suam. 6. Si enim scripsissemus humaniora ad gratiam hominibus, multi a fide potuissent debilitari et nos rei pro eis essemus. 7. Sicuti ergo medicus
 10 non diu tenere sapiens putredinem per medicamina et emplastra, sed ad acutiorem venit curationis medelam, id est ad ferrum et cauteria, per quae sola obtinet infirmitatem et sanat eam, similiter verbum Domini his quidem, qui audiunt illud et faciunt, emplastrum et cataplasma et malacma est, his vero, qui audiunt et non
 15 faciunt, ferrum et ignis esse videtur.

8. Ipsi ergo, qui potens est aperire aures cordium vestrorum, ut suscipiatis quae ministrata sunt eloquia Domini per evangelium et per doctrinam Iesu Christi Nazareni, qui crucifixus est sub Pontio Pilato et dormivit, ut evangelizaret Abraham et Isaac et
 20 Iacob et sanctis suis universis tam finem saeculi quam resurrectionem, quae erit mortuorum, et exsurrexit a mortuis, ut ostendat et det notis suis pignus resurrectionis, et in caelis susceptus per virtutem Dei et spiritus eius, et sedentis ad dexteram sedis omni-

1 Ioann. 6, 41—67. — 5 Luc. 6, 46. — 16 II Macc. 1, 4. — 22 Mc. 16, 19. — 23 Hebr. 8, 1.

3 putantes S : sperantes L | esse > ignis : esse, sicut est, ferrum et ignem Corssen | sicut est : durum sicut S | et ignis > S | 3/4 fac. audientes : eis oboediebant S | 8 humaniora : profuse S | 9 pro eis : sanguinis eorum S | 12 obtinet — eam : medicus superior ac victor fieri statimque sanare potest aegrotum S | eam : eum L | 13 Domini > S | 13/14 emplastrum : sicut e. S | 16 cordium v. S C : cordis vestri L | 17 quae min. sunt : acuta S, διηκονημένα a verbo διακονάω derivans | 22 notis suis : nobis ut cognoscamus S cf. C | 23 Dei + patris sui S cf. C | eius : sancti S

8. Doxologiam componens auctor symbolum, proprie articulum de filio in usum suum convertit. Cf. VI, 12, 1 not.

8—10. τῷ οὐκ ὀννευμένῳ κτλ.] Cum in periodo Didascaliae nihil desideretur, Constitutor sub finem verba δι' οὐκ inserens ordinem turbavit.

κοιμηθῶσιν, οὐκ εἶδιν νεκροί· λέγει γὰρ ὁ σωτὴρ τοῖς Σαδδου-
καίοις· „Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνωτε τὸ
γεγραμμένον, ὅτι ἐγὼ ὁ θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ
θεὸς Ἰακώβ; οὐκ ἔστιν οὖν ὁ θεὸς θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων,
πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν“. 5. οὐκ οὖν τῶν παρὰ θεοῦ ζώντων 5
οὐδὲ τὰ λείψανα ἄτιμα. καὶ γὰρ Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης μετὰ τὸ
κοιμηθῆναι αὐτὸν νεκρὸν ἤγειρε πεφονευμένον ὑπὸ πειρατῶν
Συρίας· ἔφανσεν γὰρ τὸ σῶμα αὐτοῦ τῶν Ἐλισσαίου ὁστέων,
καὶ ἀναστὰς ἔζησεν· οὐκ ἂν δὲ ἐγεγόνει τοῦτο, εἰ μὴ ἦν τὸ σῶμα
Ἐλισσαίου ἅγιον. 6. καὶ Ἰωσήφ ὁ σῶφρων περιεπλέκετο τῷ 10
Ἰακώβ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὄντι ἐπὶ τῆς κλίνης, καὶ Μωσῆς καὶ
Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἐπεφέροντο τὰ λείψανα τοῦ Ἰωσήφ, μολυσμὸν
οὐχ ἠγοούμενοι τοῦτο. 7. ὅθεν καὶ ὑμεῖς, ὧ ἐπίσκοποι καὶ οἱ
λοιποί, ἀπαρτηρήτως ἀπτόμενοι τῶν κεκοιμημένων μὴ νομίσητε
μιαίνεσθαι, μηδὲ βδελύσσεσθε τὰ τούτων λείψανα, περιούσιάν 15
τὰς τοιαύτας παρατηρήσεις μωρὰς οὐσας· καὶ κοσμεῖτε ἑαυτοὺς
ἐν ἡγιασμῷ καὶ σωφροσύνῃ, ὅπως μέτοχοι τῆς ἀθανασίας καὶ
κοινωνοὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ γένησθε καὶ τὴν ἐπαγγελίαν
τοῦ θεοῦ λάβητε, ἀναπανόμενοι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος
αἰωνίως. 20

8. Τῷ οὖν δυναμένῳ ἀνοῖξαι τὰ ᾄτια τῶν καρδιῶν ὑμῶν
εἰς τὸ καταδέχεσθαι τὰ διηκονημένα τοῦ θεοῦ λόγια διὰ τε τοῦ
εὐαγγελίου καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζω-
ραίου, τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου καὶ
κοιμηθέντος καὶ ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν καὶ πάλιν „ἐρχομένον“ 25
ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος „μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως πολλῆς“
καὶ τοὺς μὲν νεκροὺς ἀνεγείροντος, τῷ κόσμῳ δὲ τέλος ἐπάγοντος,
ἐκάστῳ δὲ τὰ πρὸς ἀξίαν ἀπονέμοντος· 9. τῷ δόντι ἡμῖν ἄρρα-
βῶνα τῆς ἀναστάσεως ἑαυτὸν καὶ εἰς οὐρανὸς ἀναληφθέντι διὰ
τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ ἐπ' ὅψεσιν ἡμετέραις 30

2 Mt. 22, 31, 32. — 4 Luc. 20, 38; Exod. 3, 6. — 7 IV Reg. 13, 21. —
10 Gen. 50, 1. — 11 Exod. 13, 19; Ios. 24, 32. — 25 Mt. 24, 30. — 29 Mc.
16, 19. — 30 Act. 1, 9.

6 γὰρ + καὶ a | 9 ἦν post Ἐλισσαίου b d | 10 τῷ : τὸν h | 12 τοῦ
> a h | 13 ὅθεν κ. ὑμεῖς : καὶ ὑμεῖς οὖν p v | 16 αὐτοὺς a | 18 γενή-
σασθε h, -σησθε e | καὶ > d | 19 τοῦ θεοῦ : αὐτοῦ p v | 19/20 αἰωνίου
σωτῆρος b e | 21 οὖν > b e | 22 εἰσδέχεσθαι p v | 27 δὲ + τὸ e | ἐπανά-
γοντος e

potentis Dei super Cherubin, qui *veniet cum virtute et gloria iudicare vivos et mortuos*: ipsi est potentia et gloria et magnitudo et regnum, patri et filio, qui erat et est et erit et nunc in generationes generationum et in omnia saecula saeculorum. Amen.

1 Ps. 79, 2. — Mt. 24, 30; II Tim. 4, 1.

2 vivos . . mortuos $\sim$ S | 3 et filio : ipsius ac spiritui sancto S |
4 omnia $>$ S

1 ἡμέραις h | 2 καθεσθέντα d | 8 ἀνθρώπων a b e h A : θεοῦ d p v |
ἐστῶτα ἐκ θεσιῶν b d e | 9 δι' οὗ : αὐτῷ d p v | 10 τῷ π. (πατρὶ A) θεῷ
καὶ : σὺν τῷ πατρὶ (σὺν αὐτῷ A) καὶ τῷ συναϊδίῳ (ἀγίῳ A) πνεύματι d

10. ἀρχιερέα π. τ. λογικῶν ταγ-
μάτων] Origenes in Ioann. t. I, 40
ed. De la Rue IV, 41 de Christo dicit:
μέγας ἐστὶν ἀρχιερεὺς, οὐχ ὑπὲρ ἀν-
θρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς

λογικοῦ τὴν ἁπλῆς θυσίαν προσενεχ-
θεῖσαν ἑαυτὸν ἀνενεγκών κτλ. Num
Constitutoris verba fortasse eundem
sensum habent?

τοῖς συμφαγοῦσιν αὐτῷ καὶ συμπιοῦσιν ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα
μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ „καθεσθέντι ἐκ δεξιῶν
τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης“ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ ἐπὶ τῶν
Χερουβίμ, τῷ ἀκούσαντι. „Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ
τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου“ 10. ὃν ἐθεάσατο 5
Στέφανος ὁ μακαριώτατος ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ
ἀναβοήσας εἶπεν· „Ἴδὸν θεωρῶ τοὺς οὐρανὸς ἀνεργμένους καὶ
τὸν νῖδον τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ θεοῦ“ ὡς ἀρχιερεῖα
πάντων τῶν λογικῶν ταγμάτων, δι’ οὗ τὸ σέβας καὶ ἡ μεγα-
λωσύνη καὶ ἡ δόξα τῷ παντοκράτορι θεῷ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς 10
αἰῶνας· ἀμήν.

2 Hebr. 8, 1. — 3 Ps. 79, 2. — 4 Ps. 109, 1. — 5 Act. 7, 55. 56.

e p v | καὶ νῦν : νῦν καὶ αἰὲ h | καὶ νῦν καὶ > p v | 11 αἰῶνας + τῶν
αἰώνων (αἰὼ h) d e h p v | ἀμήν : > h A, + Deus salvator Iesus Christus det
vobis gratiam, vos patres mei sancti, in regno suo; nam vos adduxistis nos ex-
arare hanc doctrinam, cum non fuerimus digni A | subscr. τέλος ἤληφεν p

ΒΙΒΛΙΟΝ Ζ.

ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΜΥΗΣΕΩΣ.

5 **Ι.** Τοῦ νομοθέτου Μωσέως εἰρηκότος τοῖς Ἰσραηλίταις· „Ἰδοὺ
 τοῦ θανάτου“, καὶ ἐπιφέροντός· „Ἐκλεξαὶ τὴν ζωὴν, ἵνα ζήσῃς“,
 καὶ τοῦ προφήτου Ἠλία λέγοντος τῷ λαῷ· „Ἔως ποτε χωλανεῖτε
 ἐπ’ ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις ὑμῶν; εἰ θεὸς ἐστὶ κύριος, πορεύεσθε
 10 ὀπίσω αὐτοῦ“, εἰκότως ἔλεγεν καὶ ὁ κύριος Ἰησοῦς· „Οὐδεὶς
 δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν
 ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει“. **2.**
 ἀναγκαίως καὶ ἡμεῖς ἐπόμενοι τῷ διδασκάλῳ Χριστῷ, „ὅς ἐστι
 σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων μάλιστα πιστῶν“, φαμέν ὡς δύο ὁδοὶ
εἰσιν, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου. **3.** οὐδεμίαν δὲ σύγ-
 15 κρισιν ἔχουσιν πρὸς ἑαυτάς, πολὺν γὰρ τὸ διάφορον, μᾶλλον δὲ
πάντη κεχωρισμέναι τυγχάνουσιν, καὶ φυσικὴ μὲν ἔστιν ἡ τῆς
ζωῆς ὁδός, ἐπείσακτος δὲ ἡ τοῦ θανάτου, οὐ τοῦ κατὰ γνώμην
θεοῦ ὑπάρξαντος, ἀλλὰ τοῦ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀλλοτρίου.

* * *

Ι. Ὅδοι δύο εἰσὶ, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου, δια-
 φορὰ δὲ πολλή μεταξὺ τῶν δύο ὁδῶν. **2.** ἡ μὲν οὖν ὁδὸς τῆς

4 Deut. 30, 19. — 7 III Reg. 18, 21. — 9 Mt. 6, 24. — 12 I Tim.
 4, 10. — 17 Sap. 1, 13; 2, 24.

2/3 καὶ εὐχαρ.: post μνήσεως v, > p | 3 καὶ — μνήσεως > b e h |
 8 θεός — κύριος: ἔστι π̄σ̄ ὁ θ̄ς h | 9 καὶ > d h | 13 ἀνθρώπων > h |
 14 θανάτου: v hoc scholium addit: ὁ γὰρ θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε·
 φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν (cf. Sap. 2, 23. 24) |
 δὲ > d | 15 μᾶλλον δέ: ἀλλὰ μ. d

Ι. Περὶ φυσικῆς ὁδοῦ καὶ ἐπει- τῆς ζωῆς p v), ἡ δὲ ἐκ τροπῆς κατ’
 άκτου, καὶ ὅτι ἡ μὲν ἐκ θεοῦ (+ ἐπιβουλῆν τοῦ ἀλλοτρίου (+ τοῦ θα-

VII.

DE RATIONE VITAE ET GRATIARUM ACTIONE ET CHRISTIANA INITIATIONE.

I. Cum Moses legislator dixisset Israelitis: *Ecce dedi ante faciem vestram viam vitae et viam mortis*, ac subiungeret: *Elige vitam, ut vivas*; et Elias propheta populo denuntiaret: *Usquequo claudicabitis in ambobus poplitibus vestris? Si Deus est Dominus, ite post eum*: merito etiam Dominus Iesus dixit: *Nemo potest duobus dominis servire; aut enim unum odio habebit et alterum diligit, aut uni adhaerebit, et alterum contemnet.* 2. Necessario et nos secuti Christum magistrum, *qui est salvator omnium hominum, maxime fidelium*, pronuntiamus, quod duae sunt viae, vitae una et mortis altera. 3. Nullam autem habent inter se convenientiam, magnum enim discrimen est, immo vero prorsus disiunctae sunt, ac naturalis quidem est via vitae, adscita autem via mortis, non illius, quae ex voluntate Dei exstitit, verum illius, quae ex insidiis adversarii.

νάτον p v). De naturali via atque adsciticia, et quod illa ex Deo est (vitam praebens), haec vero ex depravatione secundum insidias adversarii (ad mortem ducens). — Sic a p v, cum e exhibeat: *Ὅτι δύο ὁδοὶ εἰσι, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου*, et d scholium codicis v supra in notis criticis allegatum versui 3 adscribat. Codices inscriptionem autem versui 2 (d versui 3) affigunt eoque caput II incipiunt, ita ut deinceps uno capite maiorem numerum exhibeant. — Animadvertas, in hoc libro non additamenta Constitutoris, sed verba Didaches linea subducta esse.

I—XVIII, 1. Anastasius Fragm. XI hanc sectionem in compendium redegit.

2. *ὅς ἐστι σωτήρ κτλ.*] Cf. Ps.-Ign. Magn. 1, 2; Philipp. inscr.; Eph. 8, 2. — *δύο ὁδοὶ*]. De viis in S. Scriptura sexcenties sermo est, de via Domini et de via hominum, de via iustorum et de via peccatorum, de via aequitatis et de via iniquitatis etc. Viae vitae et mortis commemorantur Ierem. 21, 8; cf. Baruch 4, 1; Prov. 12, 28; Matth. 7, 13—14. Deut. 30, 19 Moses nonnisi de vita et morte loquitur, nec vero de via vitae et de via mortis, ut Constitutor v. 1 scribit.

- Π. Πρώτη οὖν τυγχάνει ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς· καὶ ἔστιν αὕτη,
ἣν καὶ ὁ Νόμος διαγορεύει, „ἀγαπᾶν κύριον τὸν θεὸν ἐξ ὅλης
τῆς διανοίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς τὸν ἕνα καὶ μόνον, παρ' ὃν
ἄλλος οὐκ ἔστιν, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν“· καὶ „πᾶν, ὃ μὴ
5 θέλεις γενέσθαι σοι, καὶ σὺ τοῦτο ἄλλῳ οὐ ποιήσεις“. τοῦτ'
ἔστιν· „ὃ σὺ μισεῖς, ἄλλῳ οὐ ποιήσεις“. 2. „εὐλογεῖτε τοὺς κατα-
ρωμένους ὑμᾶς, προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, ἀγα-
πᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. ποία γὰρ ὑμῖν χάρις, ἐὰν φιλήτε
τοὺς φιλοῦντας ὑμᾶς; καὶ γὰρ καὶ οἱ ἐθνικοὶ τοῦτο ποιοῦσιν.
10 ὑμεῖς δὲ φιλεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ ἐχθρὸν οὐκ ἔχετε“.
3. „Οὐ μισήσεις“ γὰρ, φησί, „πάντα ἄνθρωπον, οὐκ Αἰγύπτιον,
οὐκ Ἰδουμαῖον“, ἅπαντες γὰρ εἰσιν τοῦ θεοῦ ἔργα. φεύγετε δὲ
οὐ τὰς φύσεις, ἀλλὰ τὰς γνώμας τῶν πονηρῶν. 4. „ἀπέχου τῶν
σαρκικῶν“ καὶ κοσμικῶν „ἐπιθυμιῶν“. ἐὰν τίς σοι δῶ ῥάπισμα
15 „εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην“, οὐ
φάυλης οὐσης τῆς ἀμύνης, ἀλλὰ τιμιωτέρας τῆς ἀνεξικακίας. λέγει
γὰρ ὁ Δαβὶδ· „Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσί μοι κακὰ“.
5. ἐὰν „ἀγγαρεύσῃ σέ τις μίλιον ἕν, ὑπάγε μετ' αὐτοῦ δύο, καὶ
τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ
20 καὶ τὸ ἱμάτιον“, καὶ „ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει.

* * *

ζωῆς ἔστιν αὕτη· πρῶτον ἀγαπήσεις τὸν θεὸν τὸν ποιήσαντά σε, δεύτερον τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· πάντα δὲ ὅσα ἐὰν θελήσῃς μὴ γίνεσθαι σοι, καὶ σὺ ἄλλῳ μὴ ποιεῖ. 3. τούτων δὲ τῶν λόγων ἡ διδασχὴ ἔστιν αὕτη· „εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμῖν καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν, νηστεύετε δὲ ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς· ποία γὰρ χάρις, ἐὰν ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς; οὐχὶ καὶ τὰ ἔθνη τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; ὑμεῖς δὲ ἀγαπᾶτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ οὐχ ἔχετε ἐχθρόν“. 4. „ἀπέχου τῶν σαρκικῶν“ καὶ σωματικῶν „ἐπιθυμιῶν“. ἐὰν τίς σοι δῶ ῥάπισμα „εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην“, καὶ ἔσῃ τέλειος· ἐὰν „ἀγγαρεύσῃ σέ τις μίλιον ἕν, ὑπάγε μετ' αὐτοῦ δύο“. ἐὰν ἄρῃ τις „τὸ ἱμάτιόν σου, δὸς αὐτῷ καὶ τὸν χιτῶνα“· ἐὰν λάβῃ τις ἀπὸ σοῦ „τὸ σὸν, μὴ ἀπαίτει“· οὐδὲ

2 Deut. 6, 5; Lev. 19, 18; cf. Mc. 12, 32. 33. — 4 Mt. 7, 12. —
6 Tob. 4, 15. — Mt. 5, 44. 46. 47; Luc. 6, 32. 33. — 11 Deut. 23, 7. —
14 I Petr. 2, 11. — 15 Mt. 5, 39. — 17 Ps. 7, 5. — 18 Mt. 5, 41. —
19 Mt. 5, 40. — 20 Luc. 6, 30; Mt. 5, 42.

II. Prima igitur est via vitae; eaque est, quam et Lex praecipit, diligere Dominum Deum ex tota mente et ex tota anima, unum ac solum, praeter quem alius non est, et proximum sicut se ipsum, et: Omne, quod non vis tibi fieri, et tu hoc alteri ne facias, id est: Quod tu oderis, alteri ne facias. 2. Benedicite iis, qui vobis male- 5 dicunt, orate pro calumniantibus vos, diligite inimicos vestros. Quae enim vobis gratia, si diligitis eos, qui vos diligunt? Etenim ethnici quoque hoc faciunt. Vos autem diligite eos, qui vos oderunt, et inimicum non habebitis. 3. Ait enim: Ne oderis ullum hominem, non Aegyptium, non Idumaeum; nam omnes sunt Dei opus. Fugite 10 vero non naturas, sed voluntates improborum. 4. Abstine a carnalibus cupiditatibus et mundanis. Si quis incusserit tibi colaphum in dexteram maxillam, obverte illi et alteram; non quod mala sit ultio, sed quod pluris fieri debeat patientia. David enim dicit: Si reddidi retribuentibus mihi mala. 5. Si angariaverit te aliquis 15 unum milliare, vade cum illo duo; et ei, qui vult tecum iudicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium; et qui aufert,

1 ἢ > h | 3 διανοίας a h : ψυχῆς b, καρδίας d e p v | ψυχῆς : διανοίας b d e | 5 γίνεσθαι h | καὶ οὐ a h D : > b d e p v | τοῦτο : > b, + τῷ h | 5/6 τοῦτ' ἔστιν — ποιήσεις > a b | 7 προσεύχεσθε + δὲ h | 9 καὶ sec a b : > rel | 10 οὐχ : οὐκ h | 11 φησὶν post ἄνθρωπον b d h | 13 πονηρῶν : κακῶν p v | 15 εἰς τ. δεξιάν (+ μίαν h) σιαγόνα d e h D a² i. m. : > a b p v An | 16 ἀμύνης : i. m. e τοῖς ἐπὶ τῷ κακῷ ἀπολώσεως | τιμω- τέρα d | 18 ἐν > d p v

II. Ἡθικαὶ παραινήσεις κεριακῶν διατάξεων συμφωνοῦσαι τῇ παλαιᾷ παρακελεύσει τῶν θείων νόμων ἀπαγόρευσις θυμοῦ, φόβου (φθόνου codd.), διαφθορᾶς, μοιχείας καὶ πάσης ἀπηγορευμένης (ἀνοσίας e p v) πράξεως (+ σοδομιτικῆς e p v). Morales admonitiones constitutionum dominicarum concordantes cum vetere exhortatione legum divinarum; interdictio irae, homicidii, abominandae libidinis, adulterii atque omnis vetitae (impiae) actionis (sodomiticae). — Codices hanc inscriptionem versui 8 affigunt, ubi caput III incipiunt.

1. καὶ πᾶν κτλ.] Locis parallelis in editione Didaches 1887 p. 4—5 et Pa-

trum apost. 1901 I, 4 enumeratis addo: Aristid. Apol. c. 15; Tert. Adv. Marc. IV, 16; Orig. In ep. ad Rom. II c. 9 (ed. Bened. IV, 486); Epp. cuiusdam Pelagiani ed. Caspari, Briefe, Abhandlungen, Predigten 1890 p. 5, 9, 18; Rabulas Edessenus cf. G. Bickell, Ausgewählte Schriften der syrischen Kirchenväter Aphraates, Rabulas etc. 1874 p. 240.

3. οὐ τὰς φύσεις κτλ.] Cf. IV, 10, 3. Ps.-Ign. Magn. 5, 3; Philipp. 4, 3; 6, 2.

4. εἰάν τις σ. δ. ῥάπισμα κτλ.] Vetteres hunc locum haud raro decurtant, nec vero adeo ac testes in notis criticis laudati. Cf. Tert. De pat. c. 8; Cyrill. Hieros. Cat. XIII, 5; Epiph. H. 32 c. 6. — οὐ φανύλης κτλ.] Cf. VI, 23, 2.

6. τῷ αἰτοῦντί σε δίδου, καὶ ἀπὸ τοῦ θέλοντος δανείσασθαι παρὰ σοῦ μὴ ἀποκλείσῃς τὴν χεῖρα, „δίκαιος“ γὰρ „ἀνὴρ οἰκτεῖρει καὶ κηρῶ“. πᾶσι γὰρ θέλει δίδοσθαι ὁ πατήρ „ὁ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ τὸν ἕτερον
5 αὐτοῦ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους“. 7. πᾶσιν οὖν δίκαιον δίδοναι ἐξ οἰκείων πόνων. „Τίμα“ γὰρ, φησί, „τὸν κύριον ἀπὸ ὧν δικαίων πόνων“· προτιμητέον δὲ τοὺς ἀγίους.

8. „Οὐ φονεύσεις“, τοῦτ' ἐστὶν οὐ φθηρεῖς τὸν ὁμοίον σοι ἄνθρωπον, διαλύεις γὰρ τὰ καλῶς γινόμενα· οὐχ ὡς παντὸς
10 γόνου φάυλον τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἀθώου, τοῦ δ' ἐν-δίκου ἄρχονσι μόνοις ἀφωρισμένον. 9. „οὐ μοιχεύσεις“, διαιρεῖς γὰρ μίαν σάρκα εἰς δύο· „Ἔσονται“ γὰρ, φησὶν, „οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν“. Ἐν γὰρ εἰσιν ἀνὴρ καὶ γυνὴ τῇ φύσει, τῇ συμπνοίᾳ, τῇ ἐνώσει, τῇ διαθέσει, τῷ βίῳ, τῷ τρόπῳ, κεχωρισμένοι δὲ εἰσιν
15 τῷ σχήματι καὶ τῷ ἀριθμῷ. 10. οὐ παιδοφθορήσεις· παρὰ φύσιν γὰρ τὸ κακὸν ἐκ Σοδόμων φυνέ, ἥτις πυρὸς θεηλάτου παρα-νάλωμα γέγονεν, „ἐπικατάρατος“ δὲ ὁ τοιοῦτος „καὶ ἐρεῖ πᾶς ὁ λαός· Γένοιτο, γένοιτο“. 11. οὐ πορνεύσεις· „Οὐκ ἔσται“ γὰρ, φησὶν, „πορνεύων ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ“. 12. „οὐ κλέψεις“. Ἀχαρ
20 γὰρ κλέψας ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐν Ἱεριχὼ λίθους βληθεὶς τοῦ ζῆν ὑπεξῆλθεν, καὶ Γιεζεὶ κλέψας καὶ ψευδόμενος ἐκληρονόμησεν τοῦ Νεεμὰν τὴν λέπραν, καὶ Ἰούδας κλέπτων τὰ τῶν πενήτων τὸν κύριον τῆς δόξης παρέδωκεν Ἰουδαίοις, καὶ μεταμεληθεὶς ἀπήγγαστο καὶ „ἐλάκησεν μέσος καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ“,

* * *

γὰρ δύνασαι. 5. „παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου καὶ μὴ ἀπαίτει“. πᾶσι γὰρ θέλει δίδοσθαι ὁ πατήρ ἐκ τῶν ἰδίων χαρισμάτων. μακάριος ὁ δίδους κατὰ τὴν ἐντολὴν· ἀθῶος γὰρ ἐστίν. οὐαὶ τῷ λαμβάνοντι· εἰ μὲν γὰρ χρεῖαν ἔχων λαμβάνει τις, ἀθῶος ἔσται· ὁ δὲ μὴ χρεῖαν ἔχων δώσει δίκην, ἵνατί ἔλαβε καὶ εἰς τί· ἐν συνοχῇ δὲ γενόμενος ἐξετασθήσεται περὶ ὧν ἔπραξε, καὶ „οὐκ ἐξελεύσεται ἐκεῖθεν, μέχρις οὐ ἀποδῶ τὸν ἔσχατον κοδράντην“. 6. ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου δὲ εἴρηται· „Ἰδρωσάτω ἡ ἐλεημοσύνη σου εἰς τὰς χεῖράς σου, μέχρις ἂν γνῶς, τίτι δῶς“.

II. Δευτέρα δὲ ἐντολὴ τῆς διδαχῆς· 2. „οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις“, οὐ παιδοφθορήσεις, οὐ πορνεύσεις, „οὐ κλέψεις“, οὐ

2 Ps. 111, 5. — 3 Mt. 5, 45. — 6 Prov. 3, 9. — 7 Gal. 6, 10. — 8 Exod. 20, 15. — 11 Exod. 20, 13. — 12 Gen. 2, 24. — 15 Lev. 18, 22. —

quae tua sunt, ne repetas. 6. Petenti a te da, et volenti mutuari a te ne claudas manum; vir enim iustus miseretur et commodat; omnibus enim vult tribui pater, qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluviam suam demittit super iustos et iniustos. 7. Aequum igitur est, ut omnibus demus ex propriis laboribus: 5 Honora enim, inquit, Dominum de tuis iustis laboribus; oportet autem praeferre sanctos.

8. Non occides, id est, non destrues similem tibi hominem; dissolvīs enim, quae recte facta sunt; non quod omnis caedes sit vitiosa, sed innocentis solius, cum iusta caedes magistratibus solis 10 reservetur. 9. Non moechaberis; dividis enim unam carnem in duo: Erunt enim, inquit, duo in carnem unam; siquidem maritus et uxor unum sunt natura, conspiratione, unione, affectu, vita, more, separantur vero sexu ac numero. 10. Non corrumpes pueros; naturae enim adversatur vitium ex Sodomis ortum, quae civitas 15 igne divinitus immisso consumpta fuit; maledictus autem, qui talis est, et dicet omnis populus: Fiat, fiat. 11. Non fornicaberis: Non erit enim, inquit, fornicator in filiis Israel. 12. Non furaberis. Achar namque cum in Israel apud Hierichuntem furatus esset, lapidibus obrutus excessit e vita; et Giezi, quod furtum ac men- 20 dacium commisit, Naamanis lepram in hereditatem accepit; et Iudas res pauperum surripiens Dominum gloriae prodidit Iudaeis, ac paenitentia ductus laqueo se suspendit et crepuit medius diffusaque

16 Gen. 19. — 17 Deut. 27, 15. — 18 Deut. 23, 17. — 19 Exod. 20, 14. — 20 Ios. 7. — 21 IV Reg. 5. — 22 Ioann. 12, 6. — 23 Mt. 27. — 24 Act. 1, 18.

1 σοι e | 2 ἀποκλ. τ. χειρα : ἀποστραφῆς h An, ἀποστραφῆς καὶ κλείσης τ. χ. b | 3 πατήρ ὁ : σῆρ h | 4 ἀγαθὸς καὶ πονηρὸς e | 8 σου b d e h | 9 γινόμενα a b h : γεν. rel | 10 δ' a : δὲ h p v, > d e | 10/11 δ' ἐνδ. : δὲ δίχων b | 12 γὰρ + τὴν d p v | 13 ἐν : ἐάν d | 15 οὐδὲ b d e h | 18 γένοιτο sec > a h v | ἐστι h | 19 ἀπὸ νύων h | 20 ἐν sec : εἰς h | 21 Πιέζει a : γιέζει v, γιέζει rel | 23 παρέδωκεν + τοῖς h | 24 ἐλάκισε d h

6. ὁ πατήρ] Quae in Didache c. 1 sequuntur, ea Constitutor praetermisit, et quidem, ut videtur, quia IV, 3, 2 iam similia scripsit atque dictum de eleemosyna e scriptura apocrypha desumptum repetere noluit.

12. Ἀχαρ κτλ.] Cf. II, 10, 3.

καὶ Ἀνανίας καὶ Σαπφείρα ἡ τούτου γυνή, κλέψαντες τὰ ἴδια καὶ
πειράσαντες τὸ πνεῦμα κυρίου, παραχρῆμα ἀποφάσει Πέτρον τοῦ
συναποστόλου ἡμῶν ἐθανατώθησαν.

- III. Οὐ μαγεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις· „Φαρμακοῦς“ γάρ, φησὶν,
5 „οὐ περιβιώσετε“. 2. οὐ φονεύσεις τέκνον σου ἐν φθορᾷ, οὐδὲ
τὸ γεννηθὲν ἀποκτενεῖς· πᾶν γὰρ τὸ ἐξεικονισμένον, ψυχὴν λαβὼν
παρὰ θεοῦ, φονευθὲν ἐκδικηθήσεται, ἀδίκως ἀναιρεθὲν. 3. „οὐκ
ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον σου“, οἷον „τὴν γυναῖκα ἢ τὸν παῖδα
ἢ τὸν βοῦν ἢ τὸν ἀγρόν. 4. οὐκ ἐπιорκήσεις“, ἐρρέθη γὰρ
10 „μὴ ὁμόσαι ὅλως“· εἰ δὲ μήγε, καὶ ἐν ὁρκίῳ, ὅτι „ἐπαινεθήσεται
πᾶς ὁ ὁμνῶν ἐν αὐτῷ. 5. οὐ ψευδομαρτυρήσεις“, ὅτι „ὁ συκο-
φαντῶν πένητα παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτόν“.

- IV. Οὐ κακολογήσεις· „Μὴ ἀγάπα“ γάρ, φησί, „κακολογεῖν,
ἵνα μὴ ἐξαρθῇς“, οὐδὲ μνησικακήσεις· „ὁδοὶ“ γάρ „μνησικάκων
15 εἰς θάνατον“. 2. οὐκ ἔση διγνώμος οὐδὲ διγλωσσός· „παγὶς γὰρ
ἰσχυρὰ ἀνδρὶ τὰ ἴδια χεῖλη“, καὶ „ἀνὴρ γλωσσώδης οὐ κατευθυν-
θήσεται ἐπὶ τῆς γῆς“. 3. οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου κενός· „περὶ
παντός“ γάρ „λόγου ἀργοῦ δώσετε λόγον. 4. οὐ ψεύσῃ· Ἀπολεῖς“
γάρ, φησί, „πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος“. 5. οὐκ ἔση
20 πλεονέκτης οὐδὲ ἄρπαξ· „Οὐαὶ“ γάρ, φησὶν, „ὁ πλεονεκτῶν τὸν
πλησίον πλεονέξιν κακὴν“. 6. οὐκ ἔση ὑποκριτής, ἵνα μὴ „τὸ
μέρος σου μετ' αὐτῶν θῇς“.

* * *

μαγεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις, οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ οὐδὲ
γεννηθὲν ἀποκτενεῖς, „οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον“. 3. οὐκ
ἐπιорκήσεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐ κακολογήσεις, οὐ μνησι-
κακήσεις. 4. οὐκ ἔση διγνώμων οὐδὲ διγλωσσός· παγὶς γὰρ θα-
νάτου ἢ διγλωσσία. 5. οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου ψευδής, οὐ κενός,
ἀλλὰ μεμεστωμένος πράξει. 6. οὐκ ἔση πλεονέκτης οὐδὲ ἄρπαξ

1 Act. 5. — 4 Exod. 22, 18. — 6 Exod. 21, 23. — 7 Exod. 20, 17. —
9 Mt. 5, 33, 34. — 10 Ps. 62, 12. — 11 Exod. 20, 16; Prov. 14, 31. —
13 Prov. 20, 13. — 14 Prov. 12, 28. — 15 Prov. 6, 2; Ps. 139, 12. —
17 Mt. 12, 36. — 18 Lev. 19, 11; Ps. 5, 7. — 20 Hab. 2, 9. — 21 Mt.
24, 51.

1 σαπφείρα d e h p | 3 ἠφαντώθησαν h | 4 φησὶν > h | 5 περιβιώ-
σητε d | οὐδὲ h | διαφθορᾷ b | 6 λαβὼν d e p v | 8 τὴν παῖδα e | 9 ἐρρέθη

sunt omnia viscera eius; et Ananias atque Sapphira uxor eius, quoniam propria bona rapuerant et tentaverant spiritum Domini, statim sententia Petri coapostoli nostri morte multati fuerunt.

III. Non incantabis neque vinum miscebis; ait enim: *Veneficos non sinetis vivere.* 2. Non interficies filium tuum in abortione 5 neque interimes infantem natum; omne enim formatum, quod animam a Deo accepit, si perimatur, vindicabitur, utpote iniustum occisum. 3. *Non concupisces, quae sunt proximi tui*, ut uxorem aut servum aut bovem aut agrum. 4. *Non peierabis*; dictum enim est: *Non iurabis omnino*; sin minus, saltem pie ac vere iura, quia 10 laudabitur omnis, qui iurat in eo. 5. *Non dices falsum testimonium*, quoniam qui calumniatur pauperem, lacessit eum, qui illum fecit.

IV. Non maledices: *Ne diligas enim*, inquit, *maledicere, ne tollaris*; neque recordaberis iniuriae acceptae; *viae enim eorum, qui memores sunt iniuriarum, ad mortem ducunt.* 2. Non eris du- 15 plicis sententiae neque duplicis linguae; *laqueus enim fortis viro propria labia*, et *vir linguosus non dirigitur in terra.* 3. Non erit sermo tuus vanus; *de omni enim verbo otioso reddetis rationem.* 4. *Non mentieris*: *Perdes enim*, inquit, *omnes, qui loquuntur mendacium.* 5. Non eris fraudator neque rapax: *Vae enim*, inquit, 20 *ei, qui proximum fraudat fraude mala.* 6. Non eris hypocrita, ne partem tuam cum eis ponas.

p v | 10 ὅτι : > b, + γέγραπται d e | 11 ψευδομ. : συκοφαντήσεις b d
a² i. m | ὅτι ὁ : ὁ γὰρ h | 13 κακολογεῖν a b p : καταλαλεῖν d e h v LXX |
18 γὰρ : δὲ d, > b | ἀργοῦ λόγον h | δώσεις τῷ θεῷ λόγον d | 19 φησὶ
> d e p v

III. *Ἀπαγόρευσις γοητείας, τεκνο-
πτονίας* (ψεύδους p v), *ἐπιουρίας*,
ψευδομαρτυρίας (ψ. > p v). Inter-
dictio magicarum artium, interfectionis
filiorum (mendacii), periurii, falsi testi-
monii.

2. Procuracionem abortus et expo-
sitionem vel necationem filiorum prae-
ter Didachen et Barnabae epistolam
19, 2 condemnant Epistula ad Diog.
5, 6; Iustinus Apol. I, 27; Athenagoras
Leg. c. 30; Clemens Alex. Paedag.
II, 10, 96 p. 227; synodi Illiberitana

c. 63, Ancyrana c. 21; Basilii can. 2;
Iosephus Contra Apionem II, 16 vel
Eusebius Praepar. evang. VIII, 8, 21
verba Iosephi repetens.

IV. *Ἀπαγόρευσις κακολογίας, μή-
νιδος καὶ ἡθους ὑπόβλου, ἀργολογίας*
(ἀντιλογίας d e p v), *ψεύδους, πλεο-
νεξίας* (+ τε καὶ d e) *ὑποκρίσεως*.
Interdictio maledicentiae, irae perma-
nentis ac moris subdoli, otiosi sermonis
(contradictionis), mendacii, fraudis, si-
mulationis.

4. Ps.-Ign. Her. 5, 1.

- V. Οὐκ ἔσῃ κακοήθης οὐδὲ ὑπερήφανος· „ὑπερηφάνους“ γὰρ „ὁ θεὸς ἀντιτάσσεται. 2. οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, ὅτι τοῦ κυρίου ἢ κρίσις“. 3. οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον. „ἐλεγμῶ ἐλέγξεις τὸν ἀδελφόν σου καὶ οὐ λήψῃ δι’ αὐτὸν ἁμαρτίαν“, καὶ 5 „ἔλεγε σοφὸν καὶ ἀγαπήσει σε“. 4. φεῦγε ἀπὸ παντὸς κακοῦ καὶ ἀπὸ παντὸς ὁμοίου αὐτοῦ· „Ἀπεχε“ γὰρ, φησὶν, „ἀπὸ ἀδίκου, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγίει σοί“. 5. μὴ γίνου ὀργίλος μηδὲ βάσκανος μηδὲ ζηλωτὴς μηδὲ μανικὸς μηδὲ θρασύς, μὴ πάθῃς τὰ τοῦ Καὶν καὶ τὰ τοῦ Σαουλ καὶ τὰ τοῦ Ἰωάβ· ὅτι ὅς μὲν ἀπέκτεινεν τὸν 10 ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἀβελ διὰ τὸ πρόκριτον αὐτὸν εὐρεθῆναι παρὰ θεοῦ καὶ διὰ τὸ προσδεχθῆναι τὴν θυσίαν αὐτοῦ, ὅς δὲ τὸν ὅσιον Δαυὶδ ἐδίωκεν νικήσαντα Γολιάθ τὸν Φιλιστιαίον, ζηλώσας ἐπὶ τῇ τῶν χορευτριῶν εὐφημίᾳ, ὅς δὲ τοὺς δύο στρατηλάτας ἀνείλεν, τὸν Ἀβεννήρ τὸν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ Ἀμεσσά τὸν τοῦ Ἰούδα.
- 15 VI. Μὴ γίνου οἰωνοσκοπός, ὅτι ὁδηγεῖ πρὸς εἰδωλολατρίαν· „Οἰωνισμα“ δέ, φησὶν ὁ Σαμουὴλ, „ἁμαρτία ἐστίν“, καὶ „οὐκ ἔσται οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραὴλ“. 2. οὐκ ἔσῃ ἐπάρδων ἢ περικαθαίρων τὸν νιόν σου, οὐ κληδονιεῖς οὐδὲ οἰωνισθήσῃ οὐδὲ ὀρνεοσκοπήσεις“ οὐδὲ μαθήσῃ μαθήματα πονηρά· 20 ταῦτα γὰρ ἅπαντα καὶ ὁ νόμος ἀπείπεν. 3. μὴ γίνου ἐπιθυμητὴς κακῶν, ὁδηγηθήσῃ γὰρ εἰς ἀμετρίαν ἁμαρτημάτων. 4. οὐκ ἔσῃ

* * *

οὐδὲ ὑποκριτὴς οὐδὲ κακοήθης οὐδὲ ὑπερήφανος. οὐ λήψῃ βουλήν πονηρὰν κατὰ τοῦ πλησίον σου. 7. οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον, ἀλλὰ οὗς μὲν ἐλέγξεις, (οὗς δὲ ἐλεήσεις), περὶ δὲ ὧν προσεύξῃ, οὗς δὲ ἀγαπήσεις ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου.

III. Τέκνον μου, φεῦγε ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ ἀπὸ παντὸς ὁμοίου αὐτοῦ. 2. μὴ γίνου ὀργίλος, ὁδηγεῖ γὰρ ἡ ὀργὴ πρὸς τὸν φόνον, μηδὲ ζηλωτὴς μηδὲ ἐριστικὸς μηδὲ θυμικός· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων φόνοι γεννῶνται. 3. τέκνον μου, μὴ γίνου ἐπιθυμητὴς, ὁδηγεῖ γὰρ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τὴν πορνείαν, μηδὲ αἰσχρολόγος μηδὲ ὑψηλόφθαλμος· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων μοιχεῖαι γεννῶνται. 4. τέκνον μου, μὴ γίνου οἰωνοσκοπός, ἐπειδὴ ὁδηγεῖ εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν, μηδὲ ἐπαυιδὸς μηδὲ μαθηματικὸς μηδὲ περικαθαίρων,

1 Prov. 3, 34. — 2 Deut. 1, 17. — 3 Lev. 19, 17. — 5 Prov. 9, 8. — 6 Ies. 54, 14. — 8 Gen. 4. — 12 I Reg. 17, 18. — 14 III Reg. 2, 32. — 16 I Reg. 15, 23. — Num. 23, 23. — 17 Deut. 18, 10, 11; Lev. 19, 26.

V. Non eris malignus neque superbus: *superbis enim Deus resistit*. 2. Non accipies personam in iudicio, quia Domini est iudicium. 3. Non odio habebis ullum hominem. *Arguendo argues fratrem tuum, et non accipies propter eum peccatum; et argue sapientem, et diliget te*. 4. Fuge ab omni malo et ab omni re simili ei: *Recede enim, inquit, ab iniquo, et tremor non appropinquabit tibi*. 5. Ne sis iracundus neque invidus neque aemulator neque furiosus neque audax, ne tibi accidant, quae Cain et Saul et Ioab; quoniam primus quidem occidit fratrem suum Abel, quod is fuit apud Deum praestantior inventus eiusque sacrificium acceptum, 10 secundus vero sanctum David persequabatur, victorem Goliath Philistaei, invidens ob saltatricum faustam acclamationem, tertius denique duos exercitus duces confodit, Abner ducem Israel et Amasam, ducem Iudae.

VI. Ne sis augur, quia id ducit ad idololatriam: *Augurium* 15 enim, inquit Samuel, *peccatum est, et non erit auguratio in Iacob neque divinatio in Israel*. 2. Non eris incantator aut filium tuum lustrans; non ominaberis neque auguraberis neque auspicaberis neque disces pravas disciplinas; haec enim omnia etiam lex prohibuit. 3. Ne sis cupitor malorum; deduceris enim in peccatorum nimie- 20

2 ὁ (> h) θεός a h v : κύριος b d e p LXX | πρόσωπον + δυνάστων p v |
 3 οἱ τοῦ : τοῦ γὰρ p v | 4 αὐτοῦ e | 5 φεύγετε h | 6 αὐτοῦ b h, αὐτῶν e |
 8 μῆτε μανικὸς d | θρασὺς + ἴνα b An | 9 ἰὼβ a b | 10 τὸν > d |
 11 προσδεχθῆναι : προκριθῆναι a | 12 νικήσαντα + τὸν a b | γολιάδ a |
 13 ζηλώσας a d e An : καὶ ζ. b h p v | 14 στρατάρχας a | 15 ἀβενῆρ d p v |
 16 καὶ a d e : + τὸν b h p v | ἀμεσσοῦν h | 17 οἰωνισμα b h | 18 ἐπαοιδῶν e |
 19 οὐδὲ p v, > b | 19 οὐδὲ ὀνειροσκ. — μαθήσῃ a² i. m., > a | μάθημα
 20 πονηρὸν d e p v | 20 πάντα d e p v | 21 ἀμαρτιῶν e

V. Ἀπαγόρευσις κακοῦθειας, προσ-
 ωποληψίας, ὀργῆς, μισανθρωπίας,
 βασκανίας. Interdictio malignitatis,
 acceptionis personarum, irae, odii erga
 homines, invidiae.

1. Ps.-Ign. Her. 5, 1.

3. ἐλεγμῶ κτλ.] Haec addens Con-
 stitutor verba ἀλλὰ οὐκ μὲν κτλ. Did.
 2, 7 delevit.

VI. Περὶ οἰωνοσκοπικῆς, ἐπαοιδῆς
 (ἐπαοιδίας a), κληδονισμοῦ, ἐπιθυμίας
 κακῶν καὶ λοιπῶν ἀπηγορευμένων
 (κληδονισμοῦ κτλ. > a). De arte
 augurali, incantatione, ominatione, cu-
 pidine malorum reliquarumque rerum
 interdictarum.

1—4. Constitutor ordinem Didaches
 3, 3. 4 invertit.

3. Cf. Cyrill. Hier. Catech. IV, 37.

αἰσχρολόγος οὐδὲ ῥιψόφθαλμος οὐδὲ μέθυσος· ἐκ γὰρ τούτων πορνείαι καὶ μοιχεύει γίνονται. 5. μὴ γίνου φιλάργυρος, ἵνα μὴ ἀντὶ θεοῦ δουλεύσης τῷ μαμωνᾷ. 6. μὴ γίνου κενόδοξος μηδὲ μετέωρος μηδὲ ὑψηλόφρων, ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων ἀλαζονεῖται 5 γεννῶνται· μνήσθητι τοῦ εἰπόντος· „Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδιά μου, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν μεγάλῃ οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμέ· εἰ μὴ ἐταπεινοφρόνουν“.

VII. Μὴ γίνου γόγγυσος, μνησθεὶς τῆς τιμωρίας ἧς ὑπέστησαν οἱ καταγογγύσαντες Μωσέως. 2. μὴ ἔσο αὐθάδης μηδὲ πονη- 10 ρόφρων μηδὲ σκληροκάριδος μηδὲ θυμώδης μηδὲ μικρόψυχος· πάντα γὰρ ταῦτα ὁδηγεῖ πρὸς βλασφημίαν. 3. ἴσθι δὲ πρᾶος ὡς Μωϋσῆς καὶ Δαβὶδ, ἐπεὶ „οἱ πρᾶεὶ κληρονομήσουσιν τὴν γῆν“.

VIII. Γίνου μακρόθυμος· ὁ γὰρ τοιοῦτος „πολὺς ἐν φρονή- σει“, ἐπεὶ περ ὁ „ὀλιγόψυχος ἰσχυρὸς ἄφρων“. 2. γίνου ἐλεήμων· 15 „μακάριοι“ γὰρ „οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται“. 3. ἔσο ἄκακος, ἡσύχος, ἀγαθός, τρέμων τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ. 4. οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν ὡς ὁ Φαρισαῖος, ὅτι „πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται“, καὶ „τὸ ὑψηλὸν ἐν ἀνθρώποις βδέλυγμα παρὰ θεῷ“. 5. οὐ δώσεις τῇ ψυχῇ σου θράσος, ὅτι „ἀνὴρ θρασὺς 20 ἐμπεσεῖται εἰς κακὰ“. 6. οὐ συμπορεύῃ μετὰ ἀφρόνων, ἀλλὰ μετὰ σοφῶν καὶ δικαίων. 7. τὰ συμβαίνοντά σοι πάθη εἴμενός σε δέχου καὶ τὰς περιστάσεις ἀλύπως, εἰδώς, ὅτι μισθός σοι παρὰ θεοῦ δοθήσεται ὡς τῷ Ἰὼβ καὶ τῷ Λαζάρῳ.

μηδὲ θέλε αὐτὰ βλέπειν (μηδὲ ἀκούειν)*· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων εἰδωλολατρία γεννᾶται. 5. τέκνον μου, μὴ γίνου ψεύστης, ἐπειδὴ ὁδηγεῖ τὸ ψεῦσμα εἰς τὴν κλοπὴν, μηδὲ φιλάργυρος μηδὲ κενόδοξος· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων κλοπαὶ γεννῶνται. 6. τέκνον μου, μὴ γίνου γόγγυσος, ἐπειδὴ ὁδηγεῖ εἰς τὴν βλασφημίαν, μηδὲ αὐθάδης μηδὲ πονηρόφρων· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων βλασφημίαι γεν- 10 νῶνται. 7. ἴσθι δὲ πρᾶύς, ἐπεὶ „οἱ πρᾶεὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν“. 8. γίνου μακρόθυμος καὶ ἐλεήμων καὶ ἄκακος καὶ ἡσύχιος καὶ ἀγαθός καὶ τρέμων τοὺς λόγους διὰ παντός, οὓς ἤκουσας. 9. οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν οὐδὲ δώσεις τῇ ψυχῇ σου θράσος. οὐ κολληθήσεται ἡ ψυχὴ σου μετὰ ὑψηλῶν, ἀλλὰ μετὰ δικαίων καὶ ταπεινῶν ἀναστραφήσῃ. 10. τὰ συμβαίνοντά σοι ἐνεργήματα ὡς ἀγαθὰ προσδέξῃ, εἰδώς, ὅτι ἄτερ θεοῦ οὐδὲν γίνεται.

3 Mt. 6, 24. — 5 Ps. 130, 1. 2. — 9 Num. 12. 14. — 11 Num. 12, 3;

tatem. 4. Non eris turpiloquus neque emissiciis oculis neque vinolentus; inde enim fornicationes et adulteria oriuntur. 5. Ne sis avarus, ne vice Dei servias mammonae. 6. Ne sis inanis gloriae cupidus neque elatus neque altum sapiens; ex his quippe omnibus superbiae prodeunt. Memento illius, qui dixit: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis neque in mirabilibus super me; si non humiliter sentiebam.*

VII. Ne sis murmurator, memor poenarum, quas dederunt, qui Mosi obmurmuraverunt. 2. Ne sis insolens nec malitiosus nec duro corde nec iracundus nec pusilli animi; omnia enim haec ducunt ad blasphemiam. 3. Sis vero mitis, ut Moses et David, quandoquidem *mites possidebunt terram.*

VIII. Sis longanimis: qui enim talis est, *multus est in prudentia, siquidem pusillanimis est vehementer stultus.* 2. Sis misericors: *beati enim misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* 3. Esto innocens, quietus, bonus, tremens sermones Dei. Non te exaltabis ut Pharisaeus, quia *omnis, qui se exaltat, humiliabitur*; et *quod altum est in hominibus, abominatio est apud Deum.* 5. Non dabis animae tuae audaciam, quia *vir audax incidet in mala.* 6. Non gradieris cum insipientibus, sed cum sapientibus ac iustis. 7. Morbos et casus, qui tibi acciderint, placide accipito, et adversa fer sine tristitia, sciens, quod tibi a Deo dabitur merces, sicut Iob et Lazaro.

Ps. 131, 1. — 12 Ps. 36, 11; Mt. 5, 5. — 13 Prov. 14, 29. — 15 Mt. 5, 7. — 16 Ies. 66, 2. — 17 Luc. 18, 14; 16, 15. — 19 Prov. 13, 17. — 23 Iob 42; Luc. 16.

4 ἀλαζονίαι a b v | 5 γίνονται p, γίνονται a, γίνονται b | 8 μήσθητι h | 9 γογγύσαντες b p v | Μωσέως : κατὰ M. b h p v | ἔσω b e, ἔσω a | 10/11 ταῦτα γ. πάντα b p v | 11 μωσῆς d e h v | 12 τὴν > a | 14 ὁ > a b h | 15 γὰρ > e | ἐλεηθήσονται : υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται h | ἔσω b e | 18 παρὰ + τῷ a | 19 θρασὺς ἀνὴρ a | 20 συμπορευθήσῃ h | 21 δικαίων + ὁ συμπορευόμενος γὰρ σοφοῖς σοφὸς ἔσται, ὁ δὲ συμπορευόμενος ἄφροσιν γνωσθήσεται a ex Prov. 33, 20 | 22/23 παρὰ θεοῦ σοὶ a

VII. Ἀπαγόρευσις γογγυσμοῦ καὶ αἰθαδείας καὶ ὑπερηφανίας καὶ θρασύτητος. Interdictio murmurationis, pervicaciae, superbiae, feritatis.

3. Cf. Ps.-Ign. Eph. 10, 2.

VIII. Περὶ μακροθυμίας, ἀκακίας, πραότητος (+ καὶ d e) ὑπομονῆς. De longanimitate, innocentia, mansuetudine, patientia.

1. Cf. Ps.-Ign. Her. 5, 2.

IX. „Τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ“ δοξάσεις, μνη-
σθήσῃ δὲ αὐτοῦ ἡμέρας καὶ νυκτός, τιμήσεις δὲ αὐτὸν οὐχ ὥς
γενέσεως αἵτιον, ἀλλ’ ὥς τοῦ εὖ εἶναι σοι πρόξενον γενόμενον·
ὅπου γὰρ ἡ περὶ θεοῦ διδασκαλία, ἐκεῖ ὁ θεὸς πάρεστιν. 2. ἐκ-
 5 ζητήσεις καθ’ ἡμέραν τὸ πρόσωπον τῶν ἁγίων, ἵν’ ἐπαναπαύῃ
τοῖς λόγοις αὐτῶν.

X. Οὐ ποιήσεις σχίσματα πρὸς τοὺς ἁγίους, μνησθῆεις τῶν
Κορεϊτῶν. 2. εἰρηνεύσεις μαχομένους ὡς Μωσῆς, συναλλάσσων
εἰς φιλίαν. 3. κρινεῖς δικαίως· „τοῦ“ γὰρ „κυρίου ἢ κρίσις“.
 10 4. οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγξαι ἐπὶ παραπτώματι, ὡς Ἡλίας καὶ
Μιχαῖας τὸν Ἀχαάβ καὶ Ἀβδεμέλεχ ὁ Αἰθίοψ τὸν Σεδεκίαν καὶ
Νάθαν τὸν Δαβὶδ καὶ Ἰωάννης τὸν Ἡρώδην.

XI. Μὴ γίνου δίφρυχος ἐν προσευχῇ σου, εἰ ἔσται ἢ οὐ· λέγει
γὰρ ὁ κύριος ἐμοὶ Πέτρον ἐπὶ τῆς θαλάσσης· „Ὀλιγόπιστε, εἰς τί
 15 ἐδίστασας“;

XII. Μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὴν χεῖρα, πρὸς
δὲ τὸ δοῦναι συστέλλων. 2 (XII). ἐὰν ἔχης, διὰ τῶν χειρῶν σου
δόξ, ἵνα ἐργάσῃ εἰς λύτρωσιν ἁμαρτιῶν σου· „ἐλεημοσύναις“ γὰρ
καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι· 3. οὐ διστάσεις δοῦναι
 20 πτωχῷ, οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις· γνώσῃ γάρ, τίς ἐστὶν ὁ τοῦ μισθοῦ
ἀνταποδότης· „Ὁ ἐλεῶν“ γάρ, φησὶν, „πτωχὸν κυρίῳ δανείζει,
κατὰ δὲ τὸ δόμα αὐτοῦ, οὕτως ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ“. 4. οὐκ

* * *

IV. Τέκνον μου, „τοῦ λαλοῦντός σοι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ
μνησθήσῃ“ νυκτός καὶ ἡμέρας, τιμήσεις δὲ αὐτὸν ὡς κύριον· ὅθεν
γὰρ ἡ κυριότης λαλεῖται, ἐκεῖ κύριός ἐστιν. 2. ἐκζητήσεις δὲ
καθ’ ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων, ἵνα ἐπαναπαῆς τοῖς λόγοις
αὐτῶν. 3. οὐ ποιήσεις σχίσμα, εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους· κρινεῖς
δικαίως, οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγξαι ἐπὶ παραπτώμασιν. 4. οὐ
διφρυχῆσεις, πότερον ἔσται ἢ οὐ· 5. μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν
ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. 6. ἐὰν ἔχης διὰ
τῶν χειρῶν σου, δώσεις λύτρωσιν ἁμαρτιῶν σου. 7. οὐ διστάσεις
δοῦναι οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις· γνώσῃ γάρ, τίς ἐστὶν ὁ τοῦ μισθοῦ

1 Hebr. 13, 7. — 7 Num. 16. — 8 Exod. 2. — 9 Deut. 1, 17. —
 10 III Reg. 18. 22. — 11 Ier. 45. — 12 II Reg. 12; Mt. 14. — 13 Iac. 1,
 6. 7. — 14 Mt. 14, 11. — 16 Sir. 4, 31. — 18 Prov. 16, 6. — 21 Prov.
 19, 17.

IX. *Eum, qui sermonem Dei tibi loquitur*, glorificabis, eiusque eris memor die ac nocte, honorabis autem eum non tanquam originis auctorem, sed tanquam illum, qui tibi ut bene esses conciliator exstitit; ubi enim doctrina de Deo, ibi Deus adest. 2. Exquires cotidie faciem sanctorum, ut adquiescas sermonibus 5 eorum.

X. Non facies schismata adversus sanctos, recordatus Coritarum. 2. Pacabis dissidentes ut Moses, eosque in amicitiam reconciliabis. 3. Iudicabis iuste; *Domini enim est iudicium*. 4. Non accipies personam in arguendo de peccato, ut Elias et Michaeas 10 Achab arguerunt, Abdemelech Aethiops Sedeciam, Nathan David et Ioannes Herodem.

XI. Ne sis duplici animo in precatione tua, utrum futurum sit an non; dixit enim Dominus mihi Petro in mari: *Modicae fidei, quare dubitasti?* 15

XII. Noli ad accipiendum quidem manum porrigere, ad dandum vero contrahere. 2 (XII). Si habes, manibus tuis praebere, ut opereris in redemptionem peccatorum tuorum; *eleemosynis enim ac fide purgantur peccata*. 3. Non dubitabis largiri pauperi, neque largiens murmurabis; cognosces enim, quis sit, qui mercedem 20 retribuit; ait quippe: *Qui miseretur pauperis, Domino faenerat; secundum autem datum illius, sic retribuetur ei*. 4. Ne avertas te ab

2 δ' d | 3 γενάμενον b, γινόμενον a v | 4 ὁ > b d e | 8 χοριτῶν d e, χοιτῶν b | καταλάσσων p v | 10 λήψει e | 11 ἀβδεμελέχ p v, ἀβιμέλεχ h | αἰθιώψ h | 14 ὀλιγόπιστε a d h : ὀλιγόψυχε b d i. m. e p v | 17 συστέλλων + ἀλλὰ b, ἀλλ' d | ἔχεις a | 21 κνρίω : θεῷ b d e

IX. "Οτι χρη̃ τοὺς κατὰ Χριστὸν διδασκάλους γονέων πλείον (+ τι α) ἡγεῖσθαι· οἱ μὲν γὰρ τὸ εὖ (τοῦ θεοῦ v) εἶναι, οἱ δὲ τὸ εἶναι μόνον παρέχουσιν. Quod oporteat doctrinae Christi magistros pluris ducere quam parentes; illi enim bene esse, hi vero nonnisi esse praestant. — Codex d inde ab hoc capite nonnisi rarissime inscriptionem exhibet.

1. ὡς τοῦ εὖ εἶναι σοι πρ.] Eadem fere Constitutor c. 31, 2 addidit.

X. "Οτι χρη̃ μὴ ἀποσχίζειν τῶν ἀγίων, ἀλλ' εἰρηνεύειν μαχομένους, κρίνειν τε δικαίως καὶ μὴ προσωπο- ληπτεῖν (ἀλλ' κτλ. > α). Quod non oporteat se disiungere a sanctis, sed pacificare contententes et iudicare iuste et personas non accipere.

XI. Περί διψύχων ἦτοι ὀλιγοψύχων (ὀλιγοπίστον e). De homine animi duplicis seu parvi (modicae fidei). Cf. Ps.-Ign. Her. 7, 1.

XII. Περὶ εὐποιίας. De beneficentia. 2. Cf. Ps.-Ign. Her. 5, 2.

ἀποστραφήσῃ ἐνδεόμενον· „Ὅς φράσσει“ γάρ, φησί, „τὰ ὅσα αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι τοῦ θεομένου, καὶ αὐτὸς ἐπικαλέσεται, καὶ οὐκ ἔσται ὁ εἰσακούων αὐτοῦ“. 5. κοινωνήσεις εἰς πάντα τῷ ἀδελφῷ σου καὶ οὐκ ἔρεις ἴδια εἶναι, κοινὴ γὰρ ἡ μετάληψις
 5 παρὰ θεοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις παρεσκευάσθη.

XIII. Οὐκ ἄρεις τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς σου, ἀλλὰ ἀπὸ νεότητος αὐτῶν διδάξεις αὐτοὺς τὸν φόβον τοῦ θεοῦ· „Παίδευε“ γάρ, φησί, „τὸν υἱὸν σου, οὕτως γὰρ ἔσται σοι εὐελπίς“. 2 (XIII). οὐκ ἐπιτάξεις δούλῳ σου ἢ
 10 παιδίῳ τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν θεὸν πεποιθόσιν „ἐν πικρίᾳ ψυχῆς“, μὴ ποτε στενάξουσιν ἐπὶ σοὶ καὶ ἔσται σοι ὀργὴ παρὰ θεοῦ. 3. καὶ ὑμεῖς, οἱ δούλοι, ὑποτάγητε τοῖς κυρίοις ὑμῶν ὡς τύπῳ θεοῦ ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ, „ὡς τῷ κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις“.

XIV. Μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν, καὶ πᾶν, ὃ ἐὰν ᾖ ἄρεστόν
 15 κυρίῳ, ποιήσεις. 2. οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς κυρίου, φυλάξῃς· δέ, ἃ παρέλαβες παρ' αὐτοῦ, „μήτε προστιθεῖς“ ἐπ' αὐτοῖς „μήτε ἀφαιρῶν“ ἀπ' αὐτῶν· „οὐ προσθήσεις“ γὰρ „τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐλέγξῃ σε καὶ ψευδὴς γένῃ“. 3. ἐξομολογήσῃ κυρίῳ τῷ θεῷ σου τὰ ἁμαρτηματά σου καὶ οὐκέτι προσθήσεις ἐπ'
 20 αὐτοῖς, ἵνα εὖ σοι γένηται παρὰ κυρίῳ τῷ θεῷ σου, „ὅς οὐ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν“.

XV. „Τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου θεραπεύσεις“ ὡς αἰτίους σοι γενέσεως, „ἵνα γένῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς ἡς

καλὸς ἀνταποδότης. 8. οὐκ ἀποστραφήσῃ τὸν ἐνδεόμενον, συγκοινωνήσεις δὲ πάντα τῷ ἀδελφῷ σου καὶ οὐκ ἔρεις ἴδια εἶναι· εἰ γὰρ ἐν τῷ ἀθανάτῳ κοινωνοὶ ἔσθε, πόσῳ μᾶλλον ἐν τοῖς θνητοῖς; 9. οὐκ ἄρεις τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς σου, ἀλλὰ ἀπὸ νεότητος διδάξεις τὸν φόβον τοῦ θεοῦ. 10. οὐκ ἐπιτάξεις δούλῳ σου ἢ παιδίῳ, τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν θεὸν ἐλπίζουσιν, ἐν πικρίᾳ σου, μήποτε οὐ μὴ φοβηθήσονται τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις θεόν· οὐ γὰρ ἔρχεται κατὰ πρόσωπον καλέσαι, ἀλλ' ἐφ' οὓς τὸ πνεῦμα ἡτοίμασεν. 11. ὑμεῖς δὲ οἱ δούλοι ὑποταγήσεσθε τοῖς κυρίοις ὑμῶν ὡς τύπῳ θεοῦ ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ. 12. μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν καὶ πᾶν ὃ μὴ ἄρεστόν τῷ κυρίῳ. 13. οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς κυρίου, φυλάξῃς δὲ ἃ παρέλαβες, μήτε προστιθεῖς μήτε ἀφαιρῶν. 14. ἐν ἐκκλησίᾳ ἐξομολογήσῃ τὰ παρα-

indigente: *Qui obturat enim, inquit, aures suas, ne audiat egentem, et ipse invocabit, et non erit, qui exaudiat eum.* 5. Communicabis omnia cum fratre tuo et non dices propria esse; communis enim participatio a Deo omnibus hominibus praeparata fuit.

XIII. Non tolles manum tuam a filio tuo aut a filia tua, sed 5 a iuventute doce eos timorem Dei: *Castiga enim, inquit, filium tuum; sic enim erit tibi bonae spei.* 2 (XIII). Non imperabis in amaritudine animae servo tuo aut ancillae, in eundem Deum confidentibus, ne forte ingemiscant adversus te et tibi sit ira a Deo. 3. Et vos, servi, dominis vestris tanquam imagini Dei estote sub- 10 iecti cum reverentia et metu, *sicut Domino et non hominibus.*

XIV. Odio habebis omnem hypocrisim, et quidquid Domino fuerit placitum, facies. 2. Ne deseras mandata Domini; servabis autem, quae accepisti ab eo, *neque addens in iis neque detrahens ab iis; non addes enim verbis illius, ne arguat te et mendax fias.* 15 3. Confiteberis Domino Deo peccata tua; et non amplius adicies ad ea, ut bene sit tibi a Domino Deo tuo, *qui non vult mortem peccatoris, sed paenitentiam.*

XV. *Patrem tuum et matrem tuam coles* tanquam tibi ortus ductores, *ut fias longaevus super terram, quam Dominus Deus tuus* 20

15 Deut. 4, 2; 12, 32. — 17 Prov. 30, 6. — 20 Ezech. 18, 23; 33, 11. — 22 Exod. 20, 12.

1 ἐνδεόμενον h D : ἐνδεούμενον a p v, δεόμενον b d e | φησὶ post ὧτα h | 2 αὐτοῦ > b h | τοῦ pr > a p v | ἀκοῦσαι b e | τοῦ δεομένου : ἐνδεομένον p v | 3 ὁ > a | εἰς > b h | 5 παρασκευάσθη a | 7 ἀλλ' e p v | αὐτῶν > a | 10 ἐν > a | 11 στενάξωσιν b d e p v | 12 τύφω b d h D : τυῖ a, τύποι e, τύποις p v | 13 αἰσχύνῃ : προσοχῇ a | τῷ > d e p v | 14 ἄν : ἄν d e p v | 14/15 ἄρεστόν (+ τῷ b) κυρίω a b D : ∞ rel | 16 προσθῆς h | 17 ἀφελῶν b h | 19 προσεγγίσεις h | 20 κυρίου τοῦ θεοῦ d e | 22 σου bis > b, sec > a

XIII. Ὅπως δεῖ προσφέρεσθαι τοῖς οἰκέταις τοὺς κυρίους, καὶ ὅπως χρῆ ὑποτάσσεσθαι τοὺς οἰκέτας. Quales se exhibere debeant famulis domini, et quomodo oporteat famulos esse subiectos. ομολογήσεων a² pr. m.). De hypocrisi et legum observantia et confessione.

3. Cf. Ps.-Ign. Philad. 11, 1.

XV. Περὶ τῆς πρὸς γονεάς θεραπείας. De cultu erga parentes.

1. Cf. Ps.-Ign. Her. 4, 1.

XIV. Περὶ ὑποκρίσεως καὶ προσοχῆς νόμων καὶ ἐξομολογήσεως (ἐξ-

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

26

κύριος ὁ θεός σου δίδωσί σοι“. 2. τοὺς ἀδελφούς σου καὶ τοὺς συγγενεῖς σου μὴ ὑπερίδῃς· „τοὺς“ γὰρ „οἰκείους τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερῶν“.

XVI. Τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδώς, ὅτι τοῦ κυρίου ἐστὶν ἡ
5 χειροτονία· τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ τιμήσεις ὡς „λειτουργοὺς θεοῦ,
ἐκδικοὶ γὰρ εἰσιν πάσης ἀδικίας“· οἷς ἀποτίσατε τέλος, φόρον καὶ
πᾶσαν εἰσφορὰν ἐγγνωμόνως.

XVII. Οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχήν σου ἐν ἡμέρᾳ πονηρίας
σου, πρὶν ἂν λύσῃς τὴν πικρίαν σου. 2. αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς
10 ζωῆς, ἧς γένοιτο ἐντὸς ὑμᾶς εὐρεθῆναι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ
κυρίου ἡμῶν.

XVIII. Ἡ δὲ ὁδὸς τοῦ θανάτου ἐστὶν ἐν πράξεσι πονηραῖς
θεωρουμένη· ἐν αὐτῇ γὰρ ἄγνοια τοῦ θεοῦ καὶ πολλῶν θεῶν
ἐπεισαγωγή, δι' ὧν „φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι“, ἐπιπορκίαι, ἐπι-
15 θυμῖαι παράνομοι, „κλοπαί“, εἰδωλολατρεῖαι, μαγίαι, φαρμακείαι,
ἄρπαγαί, „ψευδομαρτυρίαι“, ὑποκρίσεις, διπλοκαρδία, „δόλος,
ὑπερηφανία, κακία“, αὐθάδεια, „πλεονεξία“, αἰσχρολογία, ζηλο-
τυπία, θρασύτης, ὑψηλοφροσύνη, „ἀλαζονεῖα“, ἀφοβία, διωγμὸς
ἀγαθῶν, ἀληθείας ἔχθρα, ψεύδους ἀγάπη, ἄγνοια δικαιοσύνης.
20 2. οἱ γὰρ τούτων ποιηταὶ οὐ „κολλῶνται ἀγαθῷ“ οὐδὲ κρίσει
δικαίᾳ, ἀγρυπνοῦσιν οὐκ εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' εἰς τὸ πονηρόν·
ὧν μακρὰν πρᾶότης καὶ ὑπομονή, „μάταια ἀγαπῶντες, διώκοντες

* * *

πτώματά σου, καὶ οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχήν σου ἐν συνειδήσει
πονηρᾷ. αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς.

V. Ἡ δὲ τοῦ θανάτου ὁδός· ἐστὶν αὕτη· πρῶτον πάντων
πονηρὰ ἐστὶ καὶ κατάρως μεστή· „φόνοι, μοιχεῖαι“, ἐπιθυμῖαι,
„πορνεῖαι, κλοπαί“, εἰδωλολατρίαι, μαγίαι, φαρμακῖαι, ἄρπαγαί,
„ψευδομαρτυρίαι“, ὑποκρίσεις, διπλοκαρδία, „δόλος, ὑπερηφανία,
κακία“, αὐθάδεια, πλεονεξία, αἰσχρολογία, ζηλοτυπία, θρασύτης,
ὑψος, „ἀλαζονεῖα“, (ἀφοβία)· 2. διώκται ἀγαθῶν, μισοῦντες ἀλή-
θειαν, ἀγαπῶντες ψεῦδος, οὐ γινώσκοντες μισθὸν δικαιοσύνης,
οὐ „κολλῶμενοι ἀγαθῷ“ οὐδὲ κρίσει δικαίᾳ, ἀγρυπνοῦντες οὐκ
εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' εἰς τὸ πονηρόν· ὧν μακρὰν πρᾶντης καὶ
ὑπομονή, „μάταια ἀγαπῶντες, διώκοντες ἀνταπόδομα“, οὐκ ἐλε-

dat tibi. 2. Fratres tuos et cognatos tuos ne despicias; *domesticos* enim *seminis tui ne despexeris.*

XVI. Regem vereberis, sciens a Domino esse electionem; magistratus eius honorabis *ut ministros Dei; vindices enim sunt omnis iniuriae;* quibus grato animo exsolve vectigal, tributum 5 omnemque collationem.

XVII. Non accedes ad precationem tuam in die improbitatis tuae, priusquam amaritudinem tuam deponas. 2. Haec est via vitae, intra quam vos utinam inveniamini per Iesum Christum Dominum nostrum. 10

XVIII. Via autem mortis in pravis actionibus cernitur; in ea enim est ignoratio Dei et introductio multorum deorum, unde *caedes, adulteria, scortationes, periuria, cupiditates iniquae, furta, idololatriae, magiae, praestigiae, rapinae, falsa testimonia, simulationes, corda duplicia, dolus, superbia, malitia, pervicacia, avaritia,* 15 *turpilolium, zelotypia, feritas, elatio mentis, insolentia, timoris vacuitas, bonorum vexatio, veritatis odium, mendacii amor, ignorantia iustitiae.* 2. Horum quippe factores non *adhaerent bono* neque iusto iudicio; vigilant non ad bonum, sed ad malum; a quibus longe est mansuetudo et patientia; qui *vana diligunt,* sec- 20

16 Rom. 1, 29. 30. — 20 Rom. 12, 9; Ioann. 7, 24. — 21 Rom. 16, 19. — 22 Ps. 4, 3; Ies. 1, 23.

1 σου : σοι d e, > b | σοι > d | 3 ὑπερόψη e h | 4 ἡ > d e | 5 τιμήσει e | 8 ἡμέραις h | 13 τοῦ > a | θεῶν : κακῶν καὶ θόλων καὶ ταραχῶν b | 15 εἰδωλολατρίαι a, corr a² | μαγεῖται e h | φαρμακίαι e h | 18 ἀλαζονεία h : -νία rel | 20 ἀντιποιεῖται b | ἀγαθῶν a (corr a²) e, ἀγαθοῦς h | 21 ἀγρυπνοῦσιν + γὰρ h | τὸ pr > h

XVI. Περὶ τῆς πρὸς βασιλέα καὶ ἄρχοντας ὑποταγῆς. De subiectione erga regem et magistratus.

XVII. Περὶ καθαροῦ συνειδότης τῶν προσευχομένων. De munda conscientia precantium.

XVIII. Ὅτι ἡ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀλλοτρίου ἐπεισυχθεῖσα ὁδὸς ἀσεβείας καὶ παρανομίας πεπλήρωται.

Quod via ex insidiis diaboli adscita impietate ac iniquitate plena sit.

1. ἀφοβία] Barnabas 20, 1 ad explicandum vocabulum addit θεοῦ, similiter corrector versionis Duarum viarum latinae. Cf. Patres apost. ed. Funk 1901 p. 14. Vocabulum etiam in catalogo vitiorum Clem. Hom. I, 18 locum obtinet.

ἀνταπόδομα“, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχόν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ καταπονουμένῳ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτοῦς, „φονεῖς τέκνων“, φθορεῖς πλάσματος θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ὑπερ-
 5 ὅπται, πανθαμάρτητοι. ῥυσθείητε, τέκνα, ἀπὸ τούτων ἀπάντων.

XIX. „Ὅρα, μή τις σε πλανήσῃ“ ἀπὸ τῆς εὐσεβείας· „Οὐκ ἐκκλινεῖς γάρ, φησὶν, „ἀπ’ αὐτῆς δεξιᾶ ἢ εὐώνυμα, ἵνα συνῆς ἐν πᾶσιν οἷς ἐὰν πράσῃς.“ οὐ γὰρ ἂν ἐκτραπῇς ἔξω τῆς εὐθείας ὁδοῦ, δυσσεβῆσεις.

10 XX. Περὶ δὲ βρωμάτων λέγει σοι ὁ κύριος· „Τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε“, καί· „Πᾶν κρέας ἔδεσθε ὡς λάχανα χλόης, τὸ δὲ αἷμα ἐκχεεῖς· οὐ“ γὰρ „τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα“, λέγω δὴ „βλασφημίαι“, κατα-
 15 λαλιαὶ καὶ εἴ τι τοιοῦτον. 2. σὺ δὲ „φάγῃ τὸν μυελὸν τῆς γῆς“ μετὰ δικαιοσύνης, „ὅτι εἴ τι καλόν, αὐτοῦ, καὶ εἴ τι ἀγαθόν, αὐτοῦ· σίτος νεανίσκοις καὶ οἶνος εὐωδιάζων παρθένοις· τίς“ γὰρ „φάγεται ἢ τίς πίεται παρὲς αὐτοῦ“;

XXI. Ἀπὸ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων φεύγετε· ἐπὶ τιμῇ γὰρ δαιμόνων θύουσι ταῦτα, ἐφ’ ὅβρει δηλαδὴ τοῦ μόνου θεοῦ· ὅπως
 20 „μὴ γέννησθε κοινωνοὶ δαιμόνων“.

XXII. Περὶ δὲ βαπτίσματος, ὃ ἐπίσκοπε ἢ πρεσβύτερε, ἡδη

* * *

οὔντες πτωχόν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ καταπονουμένῳ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτοῦς, „φονεῖς τέκνων“, φθορεῖς πλάσματος θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι τὸν ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες τὸν θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ἄνομοι κριταί, πανθαμάρτητοι. ῥυσθείητε, τέκνα, ἀπὸ τούτων ἀπάντων.

VI. Ὅρα, μή τις σε πλανήσῃ ἀπὸ ταύτης τῆς ὁδοῦ τῆς διδαχῆς, ἐπεὶ παρεκτός θεοῦ σε διδάσκει. 2. εἰ μὲν γὰρ δύνασαι βαστάσαι ὅλον τὸν ζυγὸν τοῦ κυρίου, τέλειος ἔσῃ· εἰ δ’ οὐ δύνασαι, ὃ δύνῃ, τοῦτο ποιεῖ. 3. περὶ δὲ τῆς βρώσεως, ὃ δύνασαι βάστασον· ἀπὸ δὲ τοῦ εἰδωλοθύτου λίαν πρόσχε· λατρεία γάρ ἐστι θεῶν νεκρῶν.

VII. Περὶ δὲ τοῦ βαπτίσματος, οὕτω βαπτίσατε· ταῦτα πάντα

2 Sap. 12, 5. — 6 Mt. 24, 4. — Ios. 1, 7. — 10 Ies. 1, 19; Gen. 9, 3. — 11 Deut. 15, 23. — 12 Mt. 15, 11. 19. — 14 Gen. 45, 18. — Zach. 9, 17. — 16 Eccles. 2, 25. — 20 I Cor. 10, 20.

4 καταπ. θλιβ. : θλιβ. καταπ. b d, > p v | 5 πανθαμάρτητοι d D :

tantur remunerationem, non miserentur inopis, non laborant de afflicto, non cognoscunt creatorem suum: interfectores liberorum, in abortione corrumpentes creaturam Dei, aversantes egenum, opprimentes calamitosum, divitum advocati, pauperum contemptores, omni ex parte peccatores. Liberemini, filii, ab his omnibus. 5

XIX. *Vide, ne quis te faciat aberrare a pietate: Ne declines enim, inquit, ab ea ad dexteram vel ad sinistram, ut in omnibus intellegas, quae feceris; ubi enim a via recta deflexeris, eris impius.*

XX. De cibis vero tibi ait Dominus: *Bona terrae comedetis, et: Omnem carnem edetis ut olera herbae, sanguinem vero effundes; non enim, quae intrant in os, coinquinant hominem, sed quae ex ore procedunt, blasphemiae, inquam, obtrectiones et si quid huiusmodi. 2. Tu vero comede medullam terrae in iustitia, quoniam si quid pulchrum, eius est, et si quid bonum, eiusdem; frumentum iuvenibus et vinum odoratum virginibus. Quis enim comedet aut 15 quis bibet sine ipso?*

XXI. Porro ab idolothytis abstinete; in honorem enim daemonum immolant ea, ad contumeliam scilicet solius Dei; *ne efficiamini participes daemonum.*

XXII. De baptismo autem, episcopo aut presbyter, iam quidem 20

πανταμ. rel | πάντων p v | 7 ἐκκλίνεις h p | ἐνώνημα : ἀριστερά d e p v
LXX | 8 οὐ h v, οὐ a d : σὺ b p | ἄν : ἐάν a b, + μὴ a | ἔξω > p v |
11 κρέα p v | δ' d | 13 ἀλλὰ τὰ ἐκπορ. : εἰς κοιλίαν γὰρ χωρεῖ καὶ εἰς
ἀφεδρῶνα ἐβάλλεται, τὰ δὲ ἐκπορευόμενα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον d e h |
14 τοιοῦτο d e | 16 σίτον e | 17 αὐτοῦ + παραινεῖ δέ σοι καὶ ὁ σοφὸς
Ἑσδρας λέγων· Πορευέσθε καὶ φάγετε λιπύσματα καὶ πίετε γλυκύσματα
καὶ μὴ λυπεῖσθε a ex II Esdr. 8, 10 | 18 φύγετε h | 19 ταῦτα : αὐτὰ d e p v

XIX. *Ἵτι μὴ χρὴ τῆς εὐσεβείας ἐκκλίνειν δεξιὰ ἢ ἐνώνημα· παραινεῖ γὰρ ὁ νομοθέτης. Quod non oportet a pietate declinare dextrorsum vel sinistrorsum; admonet enim hoc legislator.*

XX. *Ἵτι μὴ χρὴ φανλίζειν τι (τι > e v) τῶν προσφύων βρωμάτων, ἀλλ' εὐχαρίστως μεταλαμβάνειν καὶ τεταγμένως. Quod non oporteat improbare cibum ullum usui accommodatum, sed cum gratiarum actione et ordinate sumere.*

1—2. Cf. Ps.-Ign. Her. 1, 2.

XXI. *Ἵτι χρὴ φεύγειν τὴν τῶν εἰδωλοθύτων βρώσιν. Quod oporteat abstinere ab esu idolothytorum.*

XXII. *Διάταξις κυριακῇ (+ τῶν [> p] περὶ τὸ βάπτισμα καὶ e p v) ὅπως χρὴ βαπτίζειν καὶ εἰς τὸν τίνος θάνατον. Constitutio Dominica (de eis, quae ad baptismum pertinent, et) quomodo oporteat baptizare et in cuius mortem.*

- μὲν καὶ πρότερον διευταξάμεθα, καὶ νῦν δὲ φαμεν, ὅτι οὕτως βαπτίσεις, ὡς ὁ κύριος διευτάξαιτο ἡμῖν λέγων· „Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν“· τοῦ ἀποστείλαντος πατρὸς, τοῦ ἐλθόντος Χριστοῦ, τοῦ μαρτυρήσαντος παρακλήτου. 2. χρίσεις δὲ πρῶτον ἐλαίῳ ἁγίῳ, ἔπειτα βαπτίσεις ὕδατι, καὶ τελευταῖον σφραγίσεις μύρῳ, ἵνα τὸ μὲν χρίσμα μετοχή ἢ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὸ δὲ ὕδωρ σύμβολον τοῦ θανάτου, τὸ δὲ μύρον σφραγίς τῶν συνθηκῶν. 3. εἰ δὲ μήτε ἔλαιον ἢ μήτε μύρον, ἀρκεῖ τὸ ὕδωρ καὶ πρὸς χρίσιν καὶ πρὸς σφραγιδα καὶ πρὸς ὁμολογίαν τοῦ ἀποθανόντος ἥτοι συναποθνήσκοντος. 4. πρὸ δὲ τοῦ βαπτίσματος νηστευσάτω ὁ βαπτιζόμενος· καὶ γὰρ ὁ κύριος πρῶτον βαπτισθεὶς ὑπὸ Ἰωάννου καὶ „εἰς τὴν ἔρημον ἀνλίσθη“ μετέπειτα „ἐνήστευσεν 15 τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας“. 5. ἐβαπτίσθη δὲ καὶ ἐνήστευσεν οὐκ αὐτὸς ἀπορυπώσεως ἢ νηστείας χρεῖαν ἔχων ἢ καθάρσεως, ὁ τῇ φύσει καθαρὸς καὶ ἅγιος, ἀλλ' ἵνα καὶ Ἰωάννη ἀλήθειαν προσμαρτυρήσῃ καὶ ἡμῖν ὑπογραμμὸν παράσχηται. 6. οὐκ οὖν ὁ μὲν κύριος οὐκ εἰς ἑαυτοῦ πάθος ἐβαπτίσαιτο ἢ θάνατον 20 ἢ ἀνάστασιν, οὐδέπω γὰρ οὐδὲν τούτων ἐγεγόνει, ἀλλ' εἰς διάταξιν ἑτέραν· διὸ καὶ ἀπ' ἐξουσίας μετὰ τὸ βάπτισμα νηστεύει ὡς κύριος Ἰωάννου· ὁ δὲ „εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον μνύμενος“ πρότερον ὀφείλει νηστεῦσαι καὶ τότε βαπτισασθαι, οὐ γὰρ δίκαιον τὸν συνταφέντα καὶ συναναστάντα παρ' αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν κατη- 25 φεῖν· οὐ γὰρ κύριος ὁ ἄνθρωπος τῆς διατάξεως τῆς τοῦ σωτῆρος, ἐπέπερ ὁ μὲν δεσπότης, ὁ δὲ ὑπήκοος.

* *

προειπόντες, „βαπτίσατε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος“ ἐν ὕδατι ζῶντι. 2. ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς ὕδωρ ζῶν, εἰς ἄλλο ὕδωρ βάπτισον· εἰ δ' οὐ δύνασαι ἐν ψυχρῷ, ἐν θερμῷ. 3. ἐὰν δὲ ἀμφοτέρω μὴ ἔχῃς, ἔκχεον εἰς τὴν κεφαλὴν τρις ὕδωρ „εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος“. 4. πρὸ δὲ τοῦ βαπτίσματος προνηστευσάτω ὁ βαπτίζων καὶ ὁ βαπτιζόμενος καὶ εἴ τινας ἄλλοι δύνανται· κελεῖεις δὲ νηστεῦσαι τὸν βαπτιζόμενον πρὸ μιᾶς ἢ δύο.

2 Mt. 28, 19. 20. — 13 Mt. 3. 4. — 14 Mt. 4, 1. 2. — 22 Rom. 6, 3. — 24 Rom. 6, 4.

2 ἡμῖν διευτάξαιτο b e | ἡμῖν > d | 7 καὶ + τὸ p v | 8 σφραγιεῖς h |

antea constituimus, et nunc vero dicimus, quod ita baptizabis, sicut Dominus iniunxit nobis dicens: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti, docentes eos servare omnia, quaecunque mandavi vobis*, in nomine patris, qui misit, Christi, qui venit, spiritus sancti, qui testimonium perhibuit. 5
 2. Unges autem prius oleo sancto; deinde baptizabis aqua, et tandem signabis unguento, ut oleum quidem sit participatio spiritus sancti, aqua vero symbolum mortis, unguentum autem sigillum pactionum. 3. Quodsi neque oleum adsit neque unguentum, sufficit aqua et ad unctionem et ad sigillum et ad confessionem 10 morientis seu commorientis. 4. Ante baptismum vero ieiunet, qui baptizatur; etenim Dominus primum a Ioanne baptizatus et *in deserto commoratus*, postea *ieiunavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus*. 5. Baptizatus autem fuit et ieiunavit, non quod ipse opus haberet ablutione sordium vel ieiunio vel purgatione, 15 qui natura purus et sanctus est, sed ut Ioanni veritatem attestaretur atque nobis exemplum praeberet. 6. Igitur Dominus non baptizatus est in passionem suam aut mortem aut resurrectionem, nondum enim horum quidpiam acciderat, sed in aliam ordinationem. Quapropter ex potestate ieiunat post baptismum ut dominus Ioannis; 20 qui vero *in mortem illius per baptismum initiatur*, debet prius ieiunare et tum baptizari, quoniam aequum non est, ut, qui consepultus est et surrexit, sub ipsam resurrectionem maereat. Non enim homo constitutionis ad salvatorem pertinentis dominus est, quandoquidem Christus dominus est, homo vero subiectus. 25

ἡ τοῦ > e | ἄγλου > e h | 10 ἡ : ἡν d, > p | 13 γὰρ + καὶ b e | πρῶτον > b h | 13/14 βαπτ. ὑπὸ Ἰ. πρῶτον d e, ὑπὸ Ἰ. πρῶτον βαπτ. p v | 14 καὶ > h | μετέπειτα > h | 15 τεσσαράκοντα : μ a d | ἡμέρας τεσσαρ. h | 16 νηστεῖαν d | 18 ὑμῖν b h | 19 ἐαυτὸν e | 21 μετὰ > h | 23 βαπτισθῆναι p v | 24 παρ' : κατ' d e | 25 τοῦ σωτῆρος : παρ' αὐτοῦ h

1. πρότερον] sc. III, 16—18. — τοῦ ἀποστείλαντος κτλ.] Cf. III, 17, 2; Euseb. Demonstr. evang. VI, 22.

2. Cf. III, 16, 2—3; 17, 1. Didache nec de oleo nec de chrismate dicit, sed de aqua solum, in qua tingendus est baptizandus.

4. νηστεύσάτω ὁ βαπτ.] Baptizando ieiunandum fuisse testantur etiam Clemens Alex. Epit. ex Theodoto §§ 83

—84 p. 988; Tertullianus De bapt. c. 20; Ps.-Clemens Hom. III, 73; XI, 35; XIII, 9—11; Recognit. III, 67; VI, 15; VII, 34—35. Didache etiam baptizanti ieiunium praescribit, atque insuper fideles baptismo assistentes ieiunare vult. Similiter Iustinus Apol. I, 61 et Ps.-Clemens Recognition. VII, 37.

5. Cf. Ps.-Ign. Eph. 18, 2.

XXIII. „Αἱ δὲ νηστεῖται ὑμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν“, νηστεύουσι γὰρ δευτέρα σαββάτων καὶ πέμπτη. 2. ὑμεῖς δὲ ἢ τὰς πέντε νηστεύσατε ἡμέρας, ἢ τετράδα καὶ παρασκευὴν, ὅτι τῇ μὲν τετράδι ἡ κρίσις ἐξῆλθεν ἡ κατὰ τοῦ κυρίου, Ἰουδα 5 χρήμασιν ἐπαγγελαμένου τὴν προδοσίαν· τῇ δὲ παρασκευῇ, ὅτι ἔπαθεν ὁ κύριος ἐν αὐτῇ πάθος τὸ διὰ σταυροῦ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου. 3. τὸ σάββατον μέντοι καὶ τὴν κυριακὴν ἐορτάζετε, ὅτι τὸ μὲν δημιουργίας ἐστὶν ὑπόμνημα, τὸ δὲ ἀναστάσεως. 4. ἐν δὲ 10 μόνον σάββατον ὑμῖν φυλακτέον ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ, τὸ τῆς τοῦ κυρίου ταφῆς, ὅπερ νηστεύειν προσῆκεν, ἀλλ' οὐχ ἐορτάζειν· ἐν ὅσῳ γὰρ ὁ δημιουργὸς ὑπὸ γῆν τυγχάνει, ἰσχυρότερον τὸ περὶ αὐτοῦ πένθος τῆς κατὰ τὴν δημιουργίαν χαρᾶς, ὅτι ὁ δημιουργὸς τῶν ἑαυτοῦ δημιουργημάτων φύσει τε καὶ ἀξία τιμιώτερος.

XXIV. „Ὅταν δὲ προσεύχησθε, μὴ γίνεσθε ὥσπερ οἱ ὑποκριταί,“ ἀλλ' ὡς ὁ κύριος ἡμῖν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διετάξατο, 15 „οὕτως προσεύχεσθε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γεννηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον, καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ

* * *

VIII. „Αἱ δὲ νηστεῖται“ ὑμῶν μὴ ἔστωσαν „μετὰ τῶν ὑποκριτῶν“. νηστεύουσι γὰρ δευτέρα σαββάτων καὶ πέμπτη· ὑμεῖς δὲ νηστεύσατε τετράδα καὶ παρασκευὴν. 2. μηδὲ „προσεύχεσθε ὡς οἱ ὑποκριταί“, ἀλλ' ὡς ἐκέλευσεν ὁ κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ, „οὕτως προσεύχεσθε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γεννηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον, καὶ ἄφες ἡμῖν τὴν ὀφειλὴν ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς

1 Mt. 6, 16. — 4 Mt. 26, 13, 14. — 5 Mt. 27. — 14 Mt. 6, 5. — 16 Mt. 6, 9—13.

2 δευτέρα b d e An | πέμπτη a D : πέμπτην rel | 4 ἡ sec > d | 5 τὴν δὲ παρασκευὴν a | 6 τὸ διὰ σι. πάθος h | 8 τὸ sec : ἡ a An | 9 τοῦ > d e | 10 οὐκ h | 11 γῆς e | 13 ἐξουσία d e, sed i. m. ἀξία | 14 προσεύχεσθε h | ὡς a | 15 ὁ > d | ὑμῖν h | 16/2 ἁγιασθήτω — πονηροῦ : ἕως d

XXIII. Ποίας νηστευτέον τῆς ἐβδομάδος ἡμέρας ἢ τίνας οὐ νηστευτέον καὶ οὐ χάριν. Quibus diebus

hebdomadis ieiunandum sit et quibus non sit ieiunandum et qua ratione.

1—3. Anastasius Quaest. LIV.

XXIII. *Ieiunia vero vestra ne sint cum hypocritis*; ieiunant enim secunda et quinta sabbatorum. 2. Vos vero aut quinque diebus ieiunate aut quarta feria et parasceve, quoniam quarta quidem feria iudicium Dominum condemnans prodiit, cum Iudas pecunia proditorem esset pollicitus; parasceve autem, quia in ea Dominus mortem crucis passus est sub Pontio Pilato. 3. Atqui sabbatum et dominicam festos dies habete, quia illud quidem creationis recordatio est, haec vero resurrectionis. 4. Unum vero dumtaxat sabbatum vobis observandum est in toto anno, illud, quo Dominus sepultus fuit, quo ieiunare decuit, non autem festum agere; quamdiu enim creator sub terra degit, plus valet luctus de eo susceptus quam laetitia de creatione, quoniam creator creaturis suis natura ac dignitate praestat.

XXIV. *Cum autem oraveritis, ne sitis quemadmodum hypocritae*, sed sicut Dominus nobis in Evangelio praecepit, *ita orate: Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra; panem nostrum cotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra, sicut et*

1. Phariseos bis in hebdomade ieiunasse ostendit Lucas 18, 12, Dies, quibus ieiunabant, praeter Didachen et Constitutiones indicat Epiphanius H. 16 c. 1. Manichaei quoque duobus hebdomadis diebus ieiunabant, sed Leone I Serm. 43 (de quadragesima 4) c. 5 testante in honorem solis ac lunae prima et secunda sabbati.

2. τὰς πέντε ν. ἡμέρας] sc. illos quinque dies, quibus secundum consuetudinem Orientalium ieiunare licebat quibusque eos tempore quadragesimae ieiunare oportebat, vel omnes praeter primum et septimum, dominicam et sabbatum. Hoc quinque dierum ieiunium Basilius De ieiunio hom. I, 7, 10; II, 4, 7 commemorat et primo loco eleganter πενθημέρους σπονδάς appellat. Augustinus Ep. 36 ad Casulanum c. 4 n. 8 refert, multos, maxime monachos, tota vita sua ter vel quater

vel etiam quinquies in hebdomade ieiunare; et hunc morem respiciens Casianus Instit. III, 9 scribit, quod per totas anni septimanas iugiter quinis diebus ieiunans, nisi duobus saltem interpositis refocillatum fuerit, facile lassescit ac deficit. — τῇ μὲν τετραδὶ κτλ.] Cf. quae adnotavi ad V, 14, 20.

3. Cf. II, 59, 3. Ps.-Ign. Magn. 9, 3. 4; Trall. 9, 6.

4. Sabbatum hebdomadis magnae toto anno unicum erat, quo Orientales et reliqui Christiani, qui eandem cum illis disciplinam sequebantur, ieiunabant. Cf. V, 20, 19; can. 66. Ps.-Ign. Philipp. 13, 3.

XXIV. Οἷους εἶναι χρὴ τοὺς προσευχομένους τὴν ὑπὸ τοῦ κυρίου δοθεῖσαν προσευχὴν. Quales esse oporteat eos, qui orant orationem a Domino traditam.

ἡμεῖς ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

2. τρεῖς τῆς ἡμέρας οὕτως προσεύχεσθε, προπαρασκευάζοντες ἑαυ-
 5 τοὺς ἀξίους τῆς νίθησός σου τοῦ πατρὸς, ἵνα μὴ, ἀναξίως ὑμῶν
αὐτὸν πατέρα καλούντων, ὀνειδισθῇτε ὑπ' αὐτοῦ, ὥς καὶ ὁ Ἰσραὴλ
ὃ ποτε πρωτότοκος υἱὸς ἦκουσεν, ὅτι „εἰ πατὴρ εἰμι ἐγώ, ποῦ
ἐστὶν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ κύριός εἰμι, ποῦ ἐστὶν ὁ φόβος μου“;
 3. δόξα γὰρ πατέρων ὁσιότης παίδων, καὶ τιμὴ δεσποτῶν οἰκετῶν
 10 φόβος, ὥσπερ οὖν τὸ ἐναντίον ἀδοξία καὶ ἀναρχία· „Δὶ ὑμᾶς“
 γὰρ, φησὶν, „τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν“.

- XXV. Γίνεσθε δὲ πάντοτε εὐχάριστοι, ὥς πιστοὶ καὶ εὐγνω-
 μονες δοῦλοι, περὶ μὲν τῆς εὐχαριστίας οὕτω λέγοντες· 2. Εὐχα-
ριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ζωῆς ἧς ἐγνωρίσας ἡμῖν
 15 διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα ἐποίησας καὶ τῶν
ὄλων προνοεῖς, ὃν καὶ ἀπέστειλας ἐπὶ σωτηρίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ γενέ-
σθαι ἄνθρωπον, ὃν καὶ συνεχώρησας παθεῖν καὶ ἀποθανεῖν, ὃν
καὶ ἀναστήσας εὐδόκησας δοξάσαι καὶ ἐκάθισας ἐκ δεξιῶν σου,
δι' οὗ καὶ ἐπηγγείλω ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν. 3. σὺ
 20 δέσποτα παντοκράτωρ, θεὲ αἰώνιε, ὥσπερ ἦν τοῦτο διεσχορπισ-
μένον καὶ συναχθὲν ἐγένετο εἰς ἄρτος, οὕτως συνάγαγέ σου τὴν
ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν.

* * *

ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασ-
 μόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δύναμις
 καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 3. τρεῖς τῆς ἡμέρας οὕτω προσεύχεσθε.

IX. Περὶ δὲ τῆς εὐχαριστίας, οὕτως εὐχαριστήσατε· 2. πρῶτον
περὶ τοῦ ποτηρίου· Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς
ἁγίας ἀμπέλου Δαυὶδ τοῦ παιδός σου ἧς ἐγνωρίσας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ
τοῦ παιδός σου· σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 3. περὶ δὲ τοῦ
κλάσματος· Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ζωῆς καὶ
γνώσεως ἧς ἐγνωρίσας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου· σοὶ ἡ
δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 4. ὥσπερ ἦν τοῦτο τὸ κλάσμα διεσχορ-
πισμένον ἐπάνω τῶν ὀρέων καὶ συναχθὲν ἐγένετο ἓν, οὕτω συν-
αχθῆτω σου ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν
βασιλείαν· ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ
εἰς τοὺς αἰῶνας. 5. μηδεὶς δὲ φαγέτω μηδὲ πίετω ἀπὸ τῆς εὐχα-

nos dimittimus debitoribus nostris, et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo, quia tuum est regnum et potentia et gloria in saecula, amen. 2. Ter in die sic orate, et praeparate vos, ut sitis digni adoptione patris, ne, cum eum indigne patrem appellabitis, probrium ab eo referatis, sicut et Israel, qui olim erat primogenitus filius, audivit: *Si pater ego sum, ubi est honor meus? Et si dominus sum, ubi est timor meus?* Honor enim patrum est sanctitas filiorum, et honor herorum famulorum metus, quemadmodum utique, quod contrarium est, despectio et imperii abiectio censetur: *Propter vos enim, inquit, nomen meum blasphematur in gentibus.* 10

XXV. Estote autem semper ad gratias agendas intenti, ut fideles et grati servi; et de eucharistia quidem ita dicite: 2. Gratias agimus tibi, pater noster, pro vita, quam manifestasti nobis per Iesum puerum tuum, per quem tum omnia creasti tum uni- 15 versis provides, quem et misisti, ut ad salutem nostram homo fieret; quem et permisisti pati et mori, quem et resuscitans glorificare voluisti et sedere fecisti ad dexteram tuam, per quem et promisisti nobis resurrectionem mortuorum. 3. Tu, Domine omnipotens, Deus aeternae, quemadmodum hoc erat dispersum et, 20 cum fuit congregatum, factus est unus panis, ita congrega ecclesiam

4 Dan. 6, 10. 13. — 7 Mal. 1, 6. — 10 Ies. 52, 5. — 15 Sap. 6, 8. — 21 Soph. 3, 10.

3 καὶ ἡ δ. κ. ἡ δόξα > a | 5 ἀξίως d | 6 ὁ > b d h | 7 ὅτι > h | 9 γὰρ > d | 11 φησὶν > p v | βλασφ. τὸ ὄνομά μου e p v | 12 ὡς πιστοὶ > e | 19 ἡμῖν > d | 20 παντοκράτωρ e | αἰώνιε θεὸς d

2. τοῖς τ. ἡμ.] Theodoretus Ep. 145 ed. Schulze IV, 1247 scribit: τὴν ἡμέραν κατὰ τριημέριον διαιροῦντες δοξάζομεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα.

2—3. Anastasius Quaest. I.

XXV. Εὐχαριστία μυστική (μυστ. > d v). Gratiarum actio sacramentalis.

2—4. Constitutor orationes Didaches duas in unam conflavit atque ordinem sententiarum mutavit, primo gratiarum actionem pro pane, deinde pro calice pronuntians.

2. δι' οὗ — προνοεῖς] Eadem fere leguntur VII, 35, 10; VIII, 5, 2; 12, 8; 16, 2. Cf. Ps.-Ign. Philad. 9, 2. — ὃν καὶ συνεχώρησας κτλ.] Cf. II, 24, 3.

4. ἔτι εὐχαριστοῦμεν, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ τιμίου αἵματος Ἰησοῦ
Χριστοῦ τοῦ ἐκχυσθέντος ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τοῦ τιμίου σώματος, οὗ
καὶ ἀντίτυπα ταῦτα ἐπιτελοῦμεν, αὐτοῦ διαταξαμένου ἡμῖν „κατα-
αγγέλλειν τὸν αὐτοῦ θάνατον“· δι’ αὐτοῦ γάρ σοι καὶ ἡ δόξα
 5 εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 5. μηδεὶς δὲ ἐσθιέτω ἐξ αὐτῶν τῶν
ἀμνητῶν, ἀλλὰ μόνοι οἱ βεβαπτισμένοι εἰς τὸν τοῦ κυρίου θάνατον.
 6. εἰ δέ τις ἀμύητος κρύψας ἑαυτὸν μεταλάβοι, κρίμα αἰώνιον
φάγεται, ὅτι μὴ ὦν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως μετέλαβεν ὦν οὐ
θέμις, εἰς τιμωρίαν ἑαυτοῦ. 7. εἰ δέ τις κατὰ ἄγνοιαν μεταλάβοι,
 10 τοῦτον τάχιον στοιχειώσαντες μνήσατε, ὅπως μὴ καταφρονητῆς
ἐξέλθοι.

- XXVI. Μετὰ δὲ τὴν μετάληψιν οὕτως εὐχαριστήσατε· 2. Εὐ-
χαριστοῦμέν σοι, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν,
ὑπὲρ τοῦ ἁγίου ὀνόματός σου οὗ κατεσκήνωσας ἐν ἡμῖν, καὶ
 15 ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ ἀθανασίας ἧς
ἔδωκας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου. 3. σὺ δέσποτα παντο-
κράτορ, ὁ θεὸς τῶν ὅλων, ἔκτισας τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ
δι’ αὐτοῦ, καὶ νόμον κατεφύτευσας ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν καὶ τὰ
πρὸς μετάληψιν προεντρέπισας ἀνθρώποις· „ὁ θεὸς τῶν“ ἁγίων
 20 καὶ ἀμέμπτων „πατέρων ἡμῶν, Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ“,
τῶν πιστῶν δούλων σου, ὁ δυνατὸς θεός, ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινὸς
καὶ ἀψευδὴς ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις· ὁ ἀποστείλας ἐπὶ γῆς Ἰησοῦν
τὸν Χριστόν σου ἀνθρώποις συναναστραφῆναι ὡς ἄνθρωπον, θεὸν
ὄντα λόγον καὶ ἄνθρωπον, καὶ τὴν πλάνην πρόρριζον ἀνελεῖν.

* * *

ριστίας ἡμῶν, ἀλλ’ οἱ βαπτισθέντες εἰς ὄνομα κυρίου· καὶ γὰρ
 περὶ τούτου εἶρηκεν ὁ κύριος· „Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ“.

X. Μετὰ δὲ τὸ ἐμπλησθῆναι οὕτως εὐχαριστήσατε· 2. Εὐ-
 χαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἅγιε, ὑπὲρ τοῦ ἁγίου ὀνόματός σου οὗ
 κατεσκήνωσας ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ
 πίστεως καὶ ἀθανασίας ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός
 σου· σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 3. σὺ, δέσποτα παντοκράτορ,
 „ἔκτισας τὰ πάντα“ ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, τροφήν τε καὶ
 ποτὸν ἔδωκας τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἀπόλαυσιν, ἵνα σοὶ εὐχαριστή-
 σωσιν, ἡμῖν δὲ ἐχαρίσω πνευματικὴν τροφήν καὶ ποτὸν καὶ ζωὴν
 αἰώνιον διὰ τοῦ παιδός σου. 4. πρὸ πάντων εὐχαριστοῦμέν σοι,
 ὅτι δυνατὸς εἶ· σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 5. μνήσθητι, κύριε,

tuam a finibus terrae in regnum tuum. 4. Adhuc gratias agimus, pater noster, pro pretioso sanguine Iesu Christi effuso nostra causa, et pro pretioso corpore, cuius et haec antitypa celebramus, cum ipse nobis constituerit *mortem illius annuntiare*; per ipsum enim tibi gloria in saecula, amen. 5. Nullus porro ex iis, qui initiati non sunt, ex eis comedat, sed soli ii, qui baptizati fuerunt in Domini mortem. 6. Si quis vero non initiatus celaverit se ipsum et sic communicaverit, iudicium aeternum manducabit, quod non addictus fidei in Christum, quae fas non erat, sumpsit in supplicium suum. 7. Si quis autem per ignorantiam participaverit, hunc cito instruite ac baptismo initiate, ne contemptor exeat.

XXVI. Post communionem vero sic gratias agite: 2. Gratias agimus tibi, Deus et pater Iesu salvatoris nostri, pro sancto nomine tuo, quod habitare fecisti in nobis, et pro cognitione et fide et caritate et immortalitate, quae dedisti nobis per Iesum puerum tuum. 3. Tu, Domine omnipotens, Deus universorum, creasti mundum et quae sunt in eo per ipsum, et legem insevisti in animabus nostris et victui accommoda praeparasti hominibus: *Deus* sanctorum et inculpatorum *patrum nostrorum, Abraham et Isaac et Iacob*, fidelium servorum tuorum; Deus potens, fidelis et verax et in promissis non mendax, qui misisti in terram Iesum Christum tuum, ut cum hominibus conversaretur tanquam homo, cum sit et Deus verbum et homo, utque errorem radicitus evelleret. 4. Ipse

3 I Cor. 11, 26. — 6 Rom. 6, 3. — 7 I Cor. 11, 29. — 19 Exod. 3, 16. — 22 Bar. 3, 37.

4 καὶ ἡ > d | 5 ἀμὴν + τρεῖς τῆς ἡμέρας οὕτως προσεύχεσθε h | 6 τοῦ > b | κυρίον a d D : χῦ b e h p v | 7 μεταλάβη a | 8 εἰς Χριστόν : χῦ h | 9 ἐαντῶ d e | 10 βαπτίσατε d e, sed i. m. μνήσατε | 12 cap. XXVI — XXXIX > p | 14 σου b D : > a d e h m v | 16 Ἰησοῦ + Χριστοῦ b h | 17 ἔκτισας a h D : ὁ κτίσας b d e m v | 18 καταφνεύσας b d e m v | ἐν > m v | 19 προηντρεπίσας h, προεντρεπείσας b, εντρεπίσας d e m v | 23 Χριστόν σου : μονογενῇ σου υἱόν, ἡμῶν δὲ θν κν ἐν χν d | 24 προ-ριζῶν b d e, προριζὼν v

7. Similiter decernit Timotheus Alex. in Respons. canonicis I, modo aliam rationem ponit dicens: φωτισθῆναι ὀφείλει, παρὰ θεοῦ γὰρ κέκληται. Cf. synod. Tolet. IV (633) c. 57.

XXVI. *Εὐχαριστία ἐπὶ τῇ θείᾳ μεταλήψει.* Gratiarum actio super divina communione.

3. ὁ θεὸς τῶν ἁγίων κ. ἀ. πατέρων κτλ.] Similiter c. 33, 2; VIII, 40, 3.

4. αὐτὸς καὶ νῦν δι' αὐτοῦ μνησθητι τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας ταύτης, „ἣν περιποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι“ τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ „ῥῦσαι αὐτὴν ἀπὸ“ παντὸς „πονηροῦ“ καὶ τελειώσον αὐτὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου, καὶ συνάγαγε πάντας ἡμᾶς
- 5 εἰς τὴν σὴν βασιλείαν, ἣν ἡτοίμασας αὐτῇ. 5. „μαραναθά· ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, θεὸς κύριος ὁ ἐπιφανὴς ἡμῖν ἐν σαρκί““. 6. εἴ τις ἅγιος, προσερχέσθω· εἰ δέ τις οὐκ ἔστιν, γινέσθω διὰ μετανόας. ἐπιτρέπετε δὲ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις ὑμῶν εὐχαριστεῖν.
- 10 XXVII. Περὶ δὲ τοῦ μύρου οὕτως εὐχαριστήσατε· 2. Εὐχαριστοῦμέν σοι, θεὲ δημιουργὲ τῶν ὅλων, καὶ ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας τοῦ μύρου καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀθανάτου αἰῶνος οὗ ἐγνωρίσας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου, ὅτι σοῦ ἔστιν ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.
- 15 XXVIII. Ὃς ἐὰν ἐλθὼν οὕτως εὐχαριστῇ, προσδέξασθε αὐτὸν ὡς Χριστοῦ μαθητὴν. 2. ἐὰν δὲ ἄλλην διδασκὴν κηρύσῃ παρ' ἣν ὑμῖν παρέδωκεν ὁ Χριστὸς δι' ἡμῶν, τῷ τοιούτῳ μὴ συγχωρεῖτε εὐχαριστεῖν· ὑβρίζει γὰρ ὁ τοιοῦτος τὸν θεὸν ἥπερ δοξάζει.

* * *

τῆς ἐκκλησίας σου τοῦ ῥύσασθαι αὐτὴν ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ τελειῶσαι αὐτὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ σου, „καὶ συνάξον αὐτὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων“, τὴν ἁγιασθεῖσαν, εἰς τὴν σὴν βασιλείαν, ἣν ἡτοίμασας αὐτῇ· ὅτι σοῦ ἔστιν ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. 6. ἐλθέτω χάρις καὶ παρελθέτω ὁ κόσμος οὗτος. „ὡσαννὰ τῷ θεῷ Δαυίδ“. εἴ τις ἅγιός ἐστιν, ἐρχέσθω· εἴ τις οὐκ ἔστι, μετανοεῖτω· „μαρὰν ἀθά“· ἀμήν. τοῖς δὲ προφήταις ἐπιτρέπετε εὐχαριστεῖν, ὅσα θέλουσιν.

XI. Ὃς ἂν οὖν ἐλθὼν διδάξῃ ὑμᾶς ταῦτα πάντα τὰ προειρημένα, δέξασθε αὐτόν· 2. ἐὰν δὲ αὐτὸς ὁ διδάσκων στραφῇς διδασκῇ ἄλλην διδασκὴν εἰς τὸ καταλῦσαι, μὴ αὐτοῦ ἀκούσητε· εἰς δὲ τὸ προσθεῖναι δικαιοσύνην καὶ γινῶσιν κυρίου, δέξασθε αὐτόν ὡς κύριον. 3. περὶ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, κατὰ τὸ δόγμα τοῦ εὐαγγελίου οὕτω ποιήσατε. 4. πᾶς δὲ ἀπόστολος ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς δεχθήτω ὡς κύριος· 5. οὐ μενεῖ δὲ εἰ μὴ ἡμέραν μίαν· ἐὰν δὲ ἢ χρεῖα, καὶ τὴν ἄλλην· τρεῖς δὲ ἐὰν μείνῃ, ψευδοπροφήτης ἐστίν. 6. ἐξερχόμενος δὲ ὁ ἀπόστολος μηδὲν λαμβάνετω εἰ μὴ ἄρτον, ὥς οὐ ἀύλισθῇ· ἐὰν δὲ ἀργύριον

et nunc per eum memento huiusce sanctae ecclesiae tuae, quam acquisisti pretioso sanguine Christi tui; atque eam ab omni malo libera, et perforce illam in caritate tua et veritate tua, nosque omnes congrega in regnum tuum, quod praeparasti ei. 5. *Maranatha. Hosanna filio David; benedictus qui venit in nomine Domini; Deus Dominus, qui apparuit nobis in carne.* 6. Si quis sanctus est, accedat; si quis vero talis non est, fiat per paenitentiam: Permittite autem et presbyteris vestris, ut gratias agant.

XXVII. Pro unguento autem hunc in modum gratias agite: 2. Gratias agimus tibi, Deus creator omnium, etiam pro fragrantia 10 unguenti et pro immortalis saeculo, quod manifestasti nobis per Iesum filium tuum, quoniam ad te pertinet gloria et potestas in saecula, amen.

XXVIII. Qui accedens hoc modo gratias egerit, recipite illum ut discipulum Christi. 2. Sin vero aliam doctrinam praedicet 15 praeter eam, quam vobis per nos Christus tradidit, huic ne permittatis gratias agere; talis enim contumelia afficit Deum potius

2 Act. 20, 28. — 3 Mt. 6, 13. — 5 I Cor. 16, 22. — Mt. 21, 9. — 6 I Tim. 3, 16.

1 σου > d | 5 σὴν > b d e v | βασιλείαν + σου v | αὐτῇ a h D :
αὐτὴν b d e m v | 7 ἐν > b d e v | ἐν σαρκὶ > h | 11 θεὸς + καὶ h |
ἐνδοκίας m v | 14 ἀμὴν > d | 15 ἄν h | προσδέξασθαι a | 17 δι' > e m v |
23 εἴπερ b d e h a² i. m.

4. Ps.-Ign. Magn. 9, 3.

6. Ps.-Ign. Magn. 11, 2, 3.

XXVII. *Εὐχαριστία περὶ τοῦ μυστικοῦ (θείου e v) μύρου.* Gratiarum actio pro mystico (divino) unguento.

XXVIII. *Ὅτι οὐ γὰρ ἀδιαφορεῖν (διαφέρειν e) περὶ τὴν κοινωνίαν*

(+ ἀλλὰ σκοπεῖν, εἰ ἔστιν πρεσβύτερος ἢ ἐπίσκοπος (ἐπ. ἢ πρ. e) ἢ διάκονος ὀρθόδοξος· τοὺς γὰρ μὴ τοιούτους ἐκκλίνειν e v). Quod non oporteat indifferenter ad communionem admittere (sed inquirere, an sit presbyter vel episcopus vel diaconus rectae fidei; qui enim non tales sunt, devitandi sunt).

3 (XXVIII). πᾶς δὲ ὁ ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, δοκιμασθεὶς, οὕτως δεχέσθω· σύνεσιν γὰρ ἔχετε, καὶ δύνασθε „γνώσκειν δεξιὰν καὶ ἀριστεράν“ καὶ διακρίναι ψευδοδιδασκάλους διδασκάλων. 4. ἐλθόντι μέντοι τῷ διδασκάλῳ ἐκ ψυχῆς ἐπιχορηγήσατε τὰ δέοντα· τῷ δὲ
 5 ψευδοδιδασκάλῳ δώσετε μὲν τὰ πρὸς χρείαν, οὐ παραδέξεσθε δὲ αὐτοῦ τὴν πλάνην, οὔτε μὴν συμπροσευξήσθε αὐτῷ, ἵνα μὴ συμμιανθῇτε αὐτῷ. 5. πᾶς προφήτης ἀληθινὸς ἢ διδάσκαλος ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς „ἄξιός ἐστιν τῆς τροφῆς ὡς ἐργάτης“ λόγου δικαιοσύνης.

* * *

αὐτῇ, ψευδοπροφήτης ἐστί. 7. καὶ πάντα προφήτην λαλοῦντα ἐν πνεύματι οὐ πειράσετε οὐδὲ διακρινεῖτε· „πᾶσα γὰρ ἁμαρτία ἀφεθήσεται“, αὕτη δὲ ἡ ἁμαρτία οὐκ ἀφεθήσεται. 8. οὐ πᾶς δὲ ὁ λαλῶν ἐν πνεύματι προφήτης ἐστίν, ἀλλ' ἐὰν ἔχη τοὺς τρόπους κυρίου. ἀπὸ οὖν τῶν τρόπων γνωσθήσεται ὁ ψευδοπροφήτης καὶ ὁ προφήτης. 9. καὶ πᾶς προφήτης ὀρίζων τράπεζαν ἐν πνεύματι, οὐ φάγεται ἀπ' αὐτῆς, εἰ δὲ μήγε ψευδοπροφήτης ἐστί. 10. πᾶς δὲ προφήτης διδάσκων τὴν ἀλήθειαν, εἰ ἂν διδάσκει οὐ ποιεῖ, ψευδοπροφήτης ἐστί. 11. πᾶς δὲ προφήτης δεδοκιμασμένος, ἀληθινός, ποιῶν εἰς μυστήριον κοσμικὸν ἐκκλησίας, μὴ διδάσκων δὲ ποιεῖν, ὅσα αὐτὸς ποιεῖ, οὐ κριθήσεται ἐφ' ὑμῶν· μετὰ θεοῦ γὰρ ἔχει τὴν κρίσιν· ὡσαύτως γὰρ ἐποίησαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι προφῆται. 12. ὃς δ' ἂν εἴπῃ ἐν πνεύματι· δός μοι ἀργύρια ἢ ἑτερά τινα, οὐκ ἀκούσεσθε αὐτοῦ· ἐὰν δὲ περὶ ἄλλων ὑστερούντων εἴπῃ δοῦναι, μηδεὶς αὐτὸν κρινέτω.

XII. Πᾶς δὲ „ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου“ δεχθήτω· ἔπειτα δὲ δοκιμάσαντες αὐτὸν γνώσεσθε, σύνεσιν γὰρ ἔχετε δεξιὰν καὶ ἀριστεράν. 2. εἰ μὲν παρόδιός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος, βοηθεῖτε αὐτῷ, ὅσον δύνασθε· οὐ μενεῖ δὲ πρὸς ὑμᾶς εἰ μὴ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, ἐὰν ἧ ἀνάγκη. 3. εἰ δὲ θέλει πρὸς ὑμᾶς καθῆσθαι, τεχνίτης ὢν, ἐργαζέσθω καὶ φαγέτω. 4. εἰ δὲ οὐκ ἔχει τέχνην, κατὰ τὴν σύνεσιν ὑμῶν προνοήσατε, πῶς μὴ ἄργος μεθ' ὑμῶν ζήσεται Χριστιανός. 5. εἰ δ' οὐ θέλει οὕτω ποιεῖν, χριστέμπορός ἐστι· προσέχετε ἀπὸ τῶν τοιούτων.

XIII. Πᾶς δὲ προφήτης ἀληθινός, θέλων καθῆσθαι πρὸς ὑμᾶς, „ἄξιός ἐστι τῆς τροφῆς αὐτοῦ“. 2. ὡσαύτως διδάσκαλος ἀληθινός ἐστιν „ἄξιός“ καὶ αὐτὸς ὥσπερ „ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ“.

quam honorat. 3 (XXVIII). Quicumque vero ad vos venit, probetur et sic admittatur; intellegentiam enim habetis et potestis cognoscere dexteram vel sinistram atque discernere falsos doctores a doctoribus. 4. Venienti equidem doctori ex animo suppeditate necessaria; falso autem doctori tribuetis quidem, quae opus sunt, 5 at non recipietis errorem illius, neque etiam una cum eo oretis, ne cum eo inquinemini. 5. Omnis propheta verus vel magister, qui venit ad vos, *dignus est cibo ut operarius sermonis iustitiae*.

2 Ion. 4, 11. — 8 Mt. 10, 10.

2 γὰρ > h | διαγνῶναι v | 2/3 δεξιὰν καὶ ἀριστεράν post διδασ-
κάλων b | 2 καὶ sec b d e D : ἡ a h m v LXX | 5 τὰ + δέοντα m v |
πρὸς + τὴν d e m v | 6/7 συνμικρῶτε a

3. Quae Didache 11, 3—12 de apostolis et prophetis dicit, ea Constitutor tanquam suae aetati non iam consentanea praetermisit.

XXIX. Πᾶσαν ἀπαρχὴν γεννημάτων ληνοῦ, ἄλωνος βοῶν τε
καὶ προβάτων δώσεις τοῖς ἱερεῦσιν, ἵνα „εὐλογηθῶσιν αἱ ἀποθήκαι
τῶν ταμείων σου καὶ τὰ ἐκφόρια τῆς γῆς σου, καὶ στηριχθῇς
οἶτω καὶ οἶνω“ καὶ ἐλαίῳ, καὶ „ἀύξηθῇ τὰ βουκόλια τῶν βοῶν
5 σου καὶ τὰ ποίμνια τῶν προβάτων σου“. 2. πᾶσαν δεκάτην
δώσεις τῷ ὀρφανῷ καὶ τῇ χήρᾳ, τῷ πτωχῷ καὶ τῷ προσηλύτῳ.
3. πᾶσαν ἀπαρχὴν ἄρτων θερμῶν, κεράμιον οἶνου ἢ ἐλαίου ἢ
μέλιτος ἢ ἀκροδρόων, σταφυλῆς ἢ τῶν ἄλλων τὴν ἀπαρχὴν δώσεις
τοῖς ἱερεῦσιν, ἀργυρίου δὲ καὶ ἱματισμοῦ καὶ παντὸς κτήματος
10 τῷ ὀρφανῷ καὶ τῇ χήρᾳ.

XXX. Τὴν ἀναστάσιμον τοῦ κυρίου ἡμέραν, τὴν κυριακὴν
φαιμεν, συνέχεσθε ἀδιαλείπτως, εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ καὶ ἐξ-
ομολογούμενοι ἐφ' οἷς εὐηργέτησεν ἡμᾶς ὁ θεὸς διὰ Χριστοῦ
ῥυσάμενος ἁγνοίας, πλάνης, δεσμῶν. 2. ὅπως ἄμεμπτος ἦ ἡ
15 θυσία ὑμῶν καὶ εὐανάφορος θεῷ, τῷ ἐλπόντι περὶ τῆς οἰκουμε-
νικῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας, ὅτι „ἐν παντὶ τόπῳ μοι προσενεχθήσεται“
θυμίαμα καὶ „θυσία καθαρὰ, ὅτι βασιλεὺς μέγας ἐγώ εἰμι, λέγει
κύριος“ παντοκράτωρ, „καὶ τὸ ὄνομά μου θαυμαστὸν ἐν τοῖς
ἔθνεσιν“.

* * *

3. πᾶσαν οὖν ἀπαρχὴν γεννημάτων ληνοῦ καὶ ἄλωνος, βοῶν τε
καὶ προβάτων λαβὼν δώσεις τὴν ἀπαρχὴν τοῖς προφῆταις· αὐτοὶ
γάρ εἰσιν οἱ ἀρχιερεῖς ὑμῶν. 4. ἐὰν δὲ μὴ ἔχητε προφῆτην, δότε
τοῖς πτωχοῖς. 5. ἐὰν σιτίαν ποιῇς, τὴν ἀπαρχὴν λαβὼν δὲς κατὰ
τὴν ἐντολὴν. 6. ὡσαύτως κεράμιον οἶνου ἢ ἐλαίου ἀνοίξας, τὴν
ἀπαρχὴν λαβὼν δὲς τοῖς προφῆταις· 7. ἀργυρίου δὲ καὶ ἱματισμοῦ
καὶ παντὸς κτήματος λαβὼν τὴν ἀπαρχὴν ὡς ἂν σοι δόξῃ, δὲς
κατὰ τὴν ἐντολὴν.

XIV. Κατὰ κυριακὴν δὲ κυρίου συναχθέντες κλάσατε ἄρτον
καὶ εὐχαριστήσατε, προεξομολογησάμενοι τὰ παραπτώματα ὑμῶν,
ὅπως καθαρὰ ἡ θυσία ὑμῶν ἦ. 2. πᾶς δὲ ἔχων τὴν ἀμφοβολίαν
μετὰ τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ μὴ συνελθέτω ὑμῖν, ἕως οὗ διαλλαγῶσιν,
ἵνα μὴ κοινωθῇ ἡ θυσία ὑμῶν. 3. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ῥηθείσα ὑπὸ
κυρίου· „Ἐν παντὶ τόπῳ“ καὶ χρόνῳ „προσφέρειν μοι θυσίαν
καθαράν· ὅτι βασιλεὺς μέγας εἰμί, λέγει κύριος, καὶ τὸ ὄνομά
μου θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι“.

2 Deut. 28, 5. 4. — 3 Gen. 27, 37. — 4 Deut. 7, 13. — 16 Mal. 1, 11. 14.

XXIX. Omnes primitias provenientes e torculari, area et bobus et ovibus dabis sacerdotibus, ut *benedicantur reposita in cellariis tuis et fructus terrae tuae*, utque *stabiliaris frumento et vino et oleo atque augeantur armenta bouum tuorum et greges ovium tuarum*. 2. Omnem decimam dabis pupillo ac viduae, pauperi et advenae. 3. Omnes primitias panum calidorum, urcei vini aut olei aut mellis aut fructuum, uvae aut aliorum primitias dabis sacerdotibus, argenti vero et vestimenti omnisque possessionis orphano ac viduae.

XXX. Die resurrectionis Domini, hoc est dominica, convenite assidue, gratias agentes Deo et confitentes de beneficiis, quae in vos contulit Deus per Christum liberans ab ignorantia, errore, vinculis, 2. ut sacrificium vestrum sit irreprehensum et Deo acceptum, qui de ecclesia sua oecumenica dixit: *In omni loco mihi offeretur incensum et sacrificium mundum, quia rex magnus ego sum, dicit Dominus omnipotens, et nomen meum admirabile in gentibus*.

1 ληνοῦ (λινού a, λινον h) + ἡ d e | 3 τ. ταυέλων d m, καὶ τὰ τα-
μεῖτα b | σον τῆς γῆς h | 4 καὶ pr > m | 7 θερμῶν ἄρτων v | κεραμίον
a b e : κεράμιον d h m v | 8 σταφυλῆς : in hoc vocabulo desinit b | 9 καὶ
pr : ἡ d e m v | 12 τῷ > d e h | 13 ἡμᾶς d h v : ὑμᾶς a e m | ὁ a m :
> rel | 14/15 ἡ post ὑμῶν m v | 15 ἡμῶν h | 16 προσενεχθ. μοι d e m v |
17 θυσία καθ. κ. θυμίαμα m | μέγας βασ. v

XXIX. Περὶ καρποφοριῶν διατάξεις (δ. > v). De oblationibus constitutio.

XXX. Ὅπως χρὴ τὴν ἀναστάσιμον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν (ἡμῶν > e v) ἡμέραν συναθροισμένους ἐορτάζειν. Quomodo oporteat diem nostri saluatoris resurrectioni dedicatum congregatos celebrare.

2. Hunc Constitutionum locum, nec vero Didachen, respicit Irenaei fragmentum XXXVIII, Pfaffianum II (ed. Stieren I, 854) dicens: Οἱ ταῖς δευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεσι παρ-

ηκολουθηκότες ἴσασιν, τὸν κύριον νέαν προσφορὰν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ καθεστηκέναι κατὰ τὸ Μαλαχίου τοῦ προφήτου· Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου κτλ. (Malach. I, 11). Fragmentum duobus locis sequentibus cum Constitutionibus ad verbum consonat, sc. VIII, 12, 39; 40, 3. Auctor fragmenti haud dubie Constitutionibus usus est. Cf. Funk, *Kirchengesch. Abhandlungen und Untersuch.* II (1899), 198—208. Harnack in *Texte und Untersuchungen*, N. F. 1900 V, 3 editorem principem vel Chr. Matthaeum Pfaff falsatorem declarat.

XXXI. Eligite autem episcopos dignos Domino et presbyteros ac diaconos, viros prudentes, iustos, mites, non amantes pecuniae, amantes veritatis, probatos, sanctos, non acceptores personarum, qui valeant docere sermonem pietatis, qui recte secent ac tractent dogmata Domini. 2. Vos vero hos honorate ut patres, ut do- 5 minos, ut beneficos, ut auctores quod bene estis. 3. Arguite etiam vos mutuo, non in ira, sed in aequanimitate cum benignitate ac pace. 4. Omnia vobis a Domino praecepta servate. 5. *Vigilate pro vita vestra. Sint lumbi vestri praecincti et lucernae ardentes, et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum, quando veniet,* 10 *vespere aut mane aut galli cantu aut media nocte; qua enim hora non exspectant, veniet dominus, et si ei aperuerint, beati servi illi, quia inventi sunt vigilantes; quoniam praecinget se et faciet illos discumbere et transiens ministrabit illis.* 6. *Vigilate igitur et orate, ne dormiatis in mortem; non enim iuvabunt vos priora recte facta,* 15 *si in extremis vestris a fide vera aberraveritis.*

2 εὐλαβεῖς d e h m v : εὐσεβεῖς a | 5 διδάγμασιν d | 9 τοῦ > e |
 ὑμῶν > m v | 10 λῆχοι + ὑμῶν h | 15/16 καὶ παρελθὼν δ. αὐτοῖς >
 m v | 16 αὐτοὺς e | προσέχετε m

XXXI. Οἷους (ὅποιους e v) εἶναι χρὴ τοὺς χειροτονοῦμένους. Quales esse oportet eos, qui ordinantur.

2. Cf. II, 20, 1; VII, 9, 1.

XXXII. Ἐν γὰρ ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις πληθυνθήσονται οἱ
 ψευδοπροφηταὶ καὶ οἱ φθορεῖς τοῦ λόγου, καὶ στραφήσονται τὰ
 πρόβατα εἰς λύκους καὶ ἡ ἀγάπη εἰς μῖσος· πληθυνθείσης γὰρ
 τῆς ἀνομίας, „φυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν“, μισήσουσιν γὰρ
 5 ἀλλήλους οἱ ἄνθρωποι καὶ διώξουσιν καὶ προδώσουσιν. 2. καὶ
 τότε φανήσεται ὁ κοσμοπλάνος, ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρός, ὁ τοῦ
 ψεύδους προστάτης, ὃν ὁ κύριος Ἰησοῦς „ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ
 στόματος αὐτοῦ ὁ διὰ χειλέων ἀναιρῶν ἀσεβῆ· καὶ πολλοὶ σκαν-
 10 δαλισθήσονται“ ἐπ' αὐτῷ, „οἱ δὲ ὑπομείναντες εἰς τέλος, οὗτοι
 σωθήσονται. 3. καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον“ τοῦ νιῶ τοῦ
 ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, εἴτα „φωνὴ σάλπιγγος“ ἔσται δι' ἀρχαγ-
 γέλου καὶ μετὰ τὸ ἀναβίωσις τῶν κεκοιμημένων. 4. καὶ „τότε
 ἦξει ὁ κύριος καὶ πάντες οἱ ἅγιοι μετ' αὐτοῦ“ ἐν συνσεισμῷ
 „ἐπάνω τῶν νεφελῶν“ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ ἐπὶ θρόνου
 15 βασιλείας, κατακρίναι τὸν κοσμοπλάνον διάβολον καὶ „ἀποδοῦναι
 ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ“. 5. τότε „ἀπελεύσονται οἱ μὲν
 πονηροὶ εἰς αἰῶνιον κόλασιν, οἱ δὲ δίκαιοι πορεύσονται εἰς ζωὴν
 αἰῶνιον“, κληρονομοῦντες ἑκεῖνα, „ἃ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδεν καὶ οὐκ
 οὐκ ἤκουσεν καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν
 20 ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν“, καὶ χαρήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ
 θεοῦ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

* * *

γὰρ ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις πληθυνθήσονται οἱ ψευδοπροφηταὶ καὶ
 οἱ φθορεῖς, καὶ στραφήσονται τὰ πρόβατα εἰς λύκους, καὶ ἡ ἀγάπη
 στραφήσεται εἰς μῖσος· 4. ἀνξανούσης γὰρ τῆς ἀνομίας μισήσουσιν
 ἀλλήλους καὶ διώξουσι καὶ παραδώσουσι, καὶ τότε φανήσεται ὁ
 κοσμοπλάνος ὡς υἱὸς θεοῦ καὶ ποιήσει „σημεῖα καὶ τέρατα“, καὶ
 ἡ γῆ παραδοθήσεται εἰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ ποιήσει ἀθέμιτα, ἃ
 οὐδέποτε γέγονεν ἐξ αἰῶνος. 5. τότε ἦξει ἡ κτίσις τῶν ἀνθρώπων
 εἰς τὴν πύρωσιν τῆς δοκιμασίας, „καὶ σκανδαλισθήσονται πολλοὶ“
 καὶ ἀπολοῦνται, „οἱ δὲ ὑπομείναντες“ ἐν τῇ πίστει αὐτῶν „σωθή-
 10 σονται“ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καταθέματος. 6. „καὶ τότε φανήσεται τὰ
 σημεῖα“ τῆς ἀληθείας· πρῶτον σημεῖον ἐκπετάσεως ἐν οὐρανῷ,
 εἴτα σημεῖον „φωνῆς σάλπιγγος“, καὶ τὸ τρίτον ἀνάστασις νεκρῶν·
 7. οὐ πάντων δέ, ἀλλ' ὡς ἐρρέθη· „Ἦξει ὁ κύριος καὶ πάντες οἱ
 ἅγιοι μετ' αὐτοῦ“. 8. „τότε ὄψεται“ ὁ κόσμος τὸν κύριον „ἐρχό-
 15 μενον ἐπάνω τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ“.

XXXII. In ultimis enim diebus multiplicabuntur falsi prophetae et corruptores sermonis, et convertentur oves in lupos et caritas in odium; nam multiplicata iniquitate *refrigescet caritas multorum*; odio enim se invicem habebunt homines et persequentur et prodent. 2. Ac tunc apparebit orbis deceptor, inimicus veritatis, 5 propugnator mendacii, quem Dominus Iesus *spiritu oris sui interficiet, qui per labia interimet impium; et multi scandalum patientur in eo; qui autem perseveraverint usque in finem, hi salvi erunt.* 3. *Tuncque apparebit signum filii hominis in caelo, deinde vox tubae erit per archangelum, et interea reviviscent qui obierunt.* 10 4. *Et tunc veniet Dominus ac omnes sancti cum eo in terrae motu super nubes cum angelis virtutis suae in solio regni, ut condemnet orbis deceptorem diabolum et reddat unicuique secundum opera eius.* 5. *Tunc abibunt mali quidem in aeternum supplicium, iusti autem ibunt in vitam aeternam, hereditantes ea, quae oculus non 15 vidit et auris non audivit et in cor hominis non ascenderunt, quae praeeparavit Deus iis, qui diligunt illum; et gaudebunt in regno Dei, quod est in Christo Iesu.*

4 Mt. 24, 12. — 6 II Thess. 2, 8. — 7 Ies. 11, 4. — 8 Mt. 24, 10. — 9 Mt. 24, 13. — 10 Mt. 24, 30. 31. — 11 I Thess. 4, 16. — 12 Zach. 14, 5. — 14 Mt. 24, 30; 26, 64. — 15 Rom. 2, 6. — 16 Mt. 25, 46. — 18 I Cor. 2, 9.

7 Ἰησοῦς > d e m v | 9/10 οἱ — σωθήσονται a h cf. D : ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τ. οὗτος σωθήσεται d e m v Matth. | 10 τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ : ὁ υἱὸς m v | τοῦ υἱοῦ > d | 13 ἄγιοι : ἄγγελοι m v | 17 αἰώνιον m v | πόλυσιν αἰώνιον d | 17/18 πορεύσονται post αἰώνιον d | 21 τῇ : a² i. m. τὴν ἀνεκλάλητον χαράν

XXXII. Πρόρρησις περὶ τῶν μελλόντων. Praedictio futurorum.

5. καὶ χαρήσονται ἐν τ. β. τ. θ. τ. ἐν Χρ. Ἰησοῦ] Similiter Clemens Alex. Protrept. c. 10, 94 p. 76 verbis Pauli laudatis addit: καὶ χαρήσονται ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ κυρίου αὐτῶν

εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. Constitutor cum Clementem Alex. cognitum haberet, haec verba ei debere poterat. Ropes, *Die Sprüche Jesu* 1896 p. 21 (*Texte und Untersuchungen* XIV, 4) utrumque auctorem e communi fonte hausisse censet.

- XXXIII. Τοσούτων δὲ ἡξιωμένοι τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν, γενόμεθα αὐτοῦ ἱκέται, ἐπικαλούμενοι αὐτὸν διὰ συνεχοῦς δεήσεως καὶ λέγοντες· 2 (XXXIII). Αἰώνιε σῶτερ ἡμῶν, „ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν“, ὁ ὢν μόνος παντοκράτωρ καὶ κύριος, ὁ θεὸς πάντων τῶν ὄντων καὶ „θεὸς τῶν“ ἁγίων καὶ ἀμέμπτων „πατέρων ἡμῶν“ τῶν πρὸ ἡμῶν, „ὁ θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὁ ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων, ὁ μακρόθυμος καὶ πολυέλεος“, ᾧ πᾶσα γυμνοφανὴς βλέπεται καρδία καὶ πᾶν κρύφιον ἐνθύμημα ἀποκαλύπτεται· πρὸς σὲ βοῶσιν ψυχὰι δικαίων, ἐπὶ σοὶ πεποιθήσιν ἐλπίδες ὁσίων, ὁ 10 τῶν ἀμέμπτων πατήρ, ὁ τῶν μετ' εὐθύτητος ἐπικαλουμένων σε ἐπήκοος, ὁ καὶ σιωπώμενας ἐπιστάμενος ἐντεύξεις (χωρεῖ γὰρ μέχρι σπλάγχων ἀνθρωπίνων ἢ σὴ πρόνοια, καὶ διὰ συνειδήσεως ἐρευνᾷς ἐκάστων τὴν γνώμην), καὶ κατὰ πᾶν κλίμα τῆς οἰκουμένης τὸ διὰ προσερχῆς καὶ λόγων ἀναπέμπεται σοι θυμίαμα. 3. ὁ τὸν 15 παρόντα αἰῶνα στάδιον δικαιοσύνης ἐνστησάμενος, πᾶσι δὲ ἀνοίξας πύλην ἐλεημοσύνης, ὑποδείξας δὲ ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ἐμφύτου γνώσεως καὶ φυσικῆς κρίσεως καὶ ἐκ τῆς τοῦ νόμου ὑποφωνήσεως, ὡς πλούτου μὲν οὐκ αἶδιον τὸ κτῆμα, εὐπρεπείας οὐκ ἀέναον τὸ κάλλος, δυνάμεως εὐδιάλυτος ἡ ἰσχὺς καὶ αἰτμός μὲν καὶ 20 „ματαιότης τὰ σύνολα“, μόνη δὲ συνειδήσις πίστεως ἀνύπουλος διαμένει διὰ μέσων οὐρανῶν μετὰ ἀληθείας ἀνερχομένη, τῆς μελλούσης τρυφῆς δεξιὰν ἀπολαμβάνει, ἅμα καὶ πρὸ τοῦ παραστῆναι τὴν ὑπόσχεσιν τῆς παλιγγενεσίας αὐτῇ ἢ ψυχῇ τῇ ἐλπίδι γανρουμένη εὐφραίνεται. 4. ἐξ ὑπαρχῆς γὰρ τοῦ προπάτορος ἡμῶν 25 Ἀβραὰμ μεταποιουμένου τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ὁραματισμῷ ὠδήγησας, διδάξας, ὅτι ποτέ ἐστιν ὁ αἰὼν οὗτος· καὶ τῆς μὲν γνώσεως αὐτοῦ προώδενσεν ἢ πίστις, τῆς δὲ πίστεως ἀκόλουθος ἦν ἢ συνθήκη· εἶπας γάρ· „Ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης“.
- 30 5. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν Ἰσαὰκ αὐτῷ δωρησάμενος καὶ ὅμοιον αὐτὸν

3 Esth. 4, 17; Vulg. 14, 12. — 5 Exod. 3, 16. — 6 Joel 2, 13. — 15 I Cor. 9, 24. — 20 Iac. 4, 14; Eccles. 1, 2. — 24 Gen. 12. — 28 Gen. 13, 16; 22, 17. — 30 Gen. 17, 19.

2 γενόμεθα a | 3 σῆρ v | 4 ὢν > e | 5 καὶ + ὁ d v | τῶν ἀμέμπτων καὶ ἁγίων d e | ἡμῶν + καὶ d e | 7 ὁ a d : καὶ e v, > h | 8 φαίνεται v | 12 ἀνθρωπίνων > v | 13 ἐκάστον ἐρευνᾷς d h | κλῆμα h | 14 τόν : τὰ e | 16 ὑπέδειξας h | 19 ἀέναον d e h | ἢ > d | 20 ἀνυπούλον e a² i. m. | 21 διαβαίνει d e h | διὰ > d | μέσον a d e | μετ' a | καὶ τῆς d | 22 τρυφῆς

XXXIII. Porro tot tantisque eius bonis dignati supplices ei efficiamur, invocantes illum assidua deprecatione ac dicentes: 2 (XXXIII). Aeterne salvator noster, *rex deorum*; qui solus es omnipotens ac dominus, Deus omnium rerum et *Deus* sanctorum ac inculpatorum *patrum nostrorum*, qui fuerunt ante nos, *Deus* 5 *Abraham et Isaac et Iacob, misericors et miserator, longanimis et multae misericordiae*, cui omne cor patet nudum et omnis occulta cogitatio apparet: ad te clamant animae iustorum, in te spes sanctorum nituntur; pater irreprehensorum, te recte invocantium exauditor, qui etiam tacitas appellationes intellegis (per- 10 tingit enim usque ad humana viscera providentia tua, et per conscientiam scrutaris uniuscuiusque voluntatem), atque per omnem regionem orbis mittitur tibi thymia precationis ac sermonum.

3. Qui saeculum praesens stadium iustitiae instituisti, omnibus autem aperuisti ianuam misericordiae; singulis vero hominibus per 15 insitam cognitionem et naturale iudicium et ex legis instigatione ostendisti, quod divitiarum non est perpetua possessio, venustatis non perenne decus, quod virium facile dissolvitur firmitudo, quodque vapor ac *vanitas cuncta* sunt, sola vero conscientia fidei non subdolae permanet per medios caelos cum veritate ascendens, 20 futurarum deliciarum dexteram apprehendit, simul et antequam promissum iteratae per resurrectionem nativitatis praestetur, ipsa anima spe exsultans laetatur.

4. Ab initio enim, progenitore nostro Abraham viam veritatis capessente, eum apparendo duxisti, docens, quidnam esset hoc saeculum; et illius quidem cognitioni 25 praeivit fides, fidei autem consequens fuit pactum; dixisti enim: *Faciam semen tuum sicut stellas caeli et sicut arenam, quae est in litore maris*.

5. Sed et Isaac illi donans sciensque eum ille

d v : τροφῆς a e h | πρὸ τοῦ : πρῶτον e | παραστην a, corr a² | 23 τὴν > a | 24 συνευφραίνεται e | ἐπαρχούσης d e | γὰρ : εἰ γ. h | 25 μεταπονουμένον a | 25/26 ὁδηγήσας h | 26 ὁ,τι + σὺ d | 26/27 γνώσεως : πίστεως a | 27 πίστις : γνῶσις a | πίστεως : γνώσεως a | ἦν : γέγονεν ἢ πίστις, τῆς δὲ πίστεως ἦν ἐπακολούθημα a | 30 χαρισάμενος v, e i. m. χαρησάμενος

XXXIII. Προσευχὴ ἐξαγγελτικὴ προνοίας διαφόρου. Oratio praedicans providentiam variam.

2—XXXVIII, 8. Haec sectio unam orationem continuam constituit et qui-

dem fidelibus vel baptizatis pronuntiandam, ut auctor c. 39, 1 distincte dicit.

2. ἐλεήμων — πολυέλεος] Verba etiam Exod. 34, 6 leguntur, ubi autem οὐκέρμων ante ἐλεήμων locum habet.

- εἰδὼς ἐκείνου τῷ τρόπῳ, καὶ αὐτοῦ ἐπεκλήθης θεὸς εἰπὼν·
 „Ἐσομαί σου θεὸς καὶ τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ“· καὶ τοῦ
 πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ ἐπὶ Μεσοποταμίαν στελλομένου, δείξας τὸν
 Χριστόν, δι' αὐτοῦ ἐλάλησας εἰπὼν· „Ἴδού ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ καὶ
 5 αὕξανώ σε καὶ πληθυνώ σε σφόδρα“. 6. καὶ οὕτως εἶπας πρὸς
 Μωϋσῆν τὸν πιστὸν καὶ ἁγίον σου θεράποντα ἐπὶ τῆς ὀπτασίας
 τῆς βάτου· „Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, τοῦτο μοι ὄνομα αἰώνιον καὶ μνη-
 μόσυνον γενεαῖς γενεῶν“. 7. ὑπέρμαχε γένους Ἀβραάμ, εὐλογητὸς
 εἰ εἰς τοὺς αἰῶνας.
- 10 XXXIV. Εὐλογητὸς εἰ, κύριε „βασιλεῦ τῶν αἰώνων“, ὁ διὰ
 Χριστοῦ ποιήσας τὰ ὅλα καὶ δι' αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ κόσμήσας τὰ ἀκα-
 τασκεύαστα, ὁ διαχωρίσας ὕδατα ὑδάτων στερεώματι καὶ πνεῦμα
 ζωτικὸν τούτοις ἐμβαλὼν, ὁ γῆν ἐδράσας καὶ οὐρανὸν ἐκτείνας
 καὶ τὴν ἐκάστου τῶν κτισμάτων ἀκριβῆ διάταξιν κοσμήσας. 2. σῆ
 15 γὰρ ἐνθυμῇσει, δέσποτα, κόσμος πεφαιδρυνταί, „οὐρανὸς δὲ ὡς
 καμάρα“ πεπηγμένος ἠγλάϊσται ἄστροις ἔνεκεν παραμυθίας τοῦ
 σκότους, φῶς δὲ καὶ ἥλιος εἰς ἡμέρας καὶ καρπῶν γονὴν γεγέ-
 νηται, σελήνη δὲ εἰς καιρῶν τροπὴν αὔξουσα καὶ μειουμένη, καὶ
 νῦξ ὠνομάζεται καὶ ἡμέρα προσηγορεύετο, στερεῶμα δὲ διὰ μέσων
 20 τῶν ἀβύσσων ἐδείκνυτο „καὶ εἶπας συναχθῆναι τὰ ὕδατα καὶ
 ὀφθῆναι τὴν ξηράν“. 3. αὐτὴν δὲ τὴν θάλασσαν πῶς ἂν τις
 ἐκφράσειεν; ἥτις ἔρχεται μὲν ἀπὸ πελάγους μαινομένη, παλιν-
 δρομεὶ δὲ ἀπὸ ψάμμου τῇ σῇ προσταγῇ κωλυομένη· εἶπες γὰρ „ἐν
 αὐτῇ συντριβήσεσθαι αὐτῆς τὰ κύματα, ζώοις“ δὲ „μικροῖς καὶ
 25 μεγάλοις καὶ πλοίοις πορευτὴν“ αὐτὴν ἐποίησας. 4. εἰτ' ἐχλο-
 αίνετο γῆ, παντοίοις ἄνθεσι καταγραφομένη καὶ ποικιλίᾳ δένδρων
 διαφόρων· παμφαεῖς τε φωστῆρες τούτων τιθηνοί, ἀπαράβατον
 σῶζοντες τὸν δόλιχον καὶ κατ' οὐδὲν παραλλάσσοντες τῆς σῆς
 προσταγῆς, ἀλλ' ὅπῃ ἂν κελεύσῃς, ταύτῃ ἀνίσχουσι καὶ δύνουσιν
 30 εἰς σημεῖα καιρῶν καὶ ἐνιαυτῶν, ἀμειβόμενοι τὴν τῶν ἀνθρώπων
 ὑπηρεσίαν. 5. ἔπειτα διαφόρων ζώων κατεσκευάζετο γένη, χερ-
 σαίων, ἐνύδρων, ἀεροπόρων, ἀμφιβίων, καὶ τῆς σῆς προνοίας ἡ

2 Gen. 26, 3; 17, 7. — 4 Gen. 28, 15; 48, 4. — 7 Exod. 3, 14. 15. —
 10 I Tim. 1, 17. — 11 Gen. 1, 1. 2. 6. — 13 Ps. 101, 26; 103, 2. — 15 Ies.
 40, 22. — 19 Gen. 1, 5. — 20 Gen. 1, 9. — 23 Iob 38, 11. — 24 Ps. 103,
 25, 26. — 30 Gen. 1, 14.

1 ἰδὼν h | ἐκείνου εἰδὼς d | τῷ: ὦ a | 5/6 οὕτως εἶπας post θεράποντα
 d e | 6 μωσῆν h | πιστόν σου κ. ἁγίον d | 7 τοῦ h | ὄνομα + ἔστιν a |

moribus similem, eius quoque Deus appellatus es dicens: *Ero Deus tuus et seminis tui post te*. Atqui cum pater noster Iacob in Mesopotamiam iret, per Christum, quem ei ostendisti, locutus es dicens: *Ecce ego sum tecum, et augebo te et multiplicabo te valde*. 6. Et Mosi fideli ac sancto famulo tuo sic dixisti in rubi viso: *Ego sum, qui sum; hoc mihi nomen est aeternum et memoriale generationibus generationum*. 7. Propugnator generis Abraham, benedictus es in saecula.

XXXIV. Benedictus es, Domine rex saeculorum, qui per Christum fecisti universa et per eum in principio ornasti informia, qui 10 aquas ab aquis firmamento separasti et his spiritum vitalem indidisti, qui terram stabilisti et caelum extendisti et singulos creaturas exacta dispositione ornasti. 2. Tua enim cogitatione, Domine, mundus in hunc nitorem constitutus est, *caelum vero instar camerae* compactum astris illustratum est ad solatium in tenebris, lumen 15 autem et sol propter dies et fructuum generationem prodierunt, at luna in conversionem temporum crescens ac decrescens, et nox vocabatur et dies appellabatur, firmamentum vero in medio abyssorum patebat, *et dixisti, ut congregarentur aquae et appareret arida*. 3. Ipsum autem mare quomodo quis enarraret? quod quidem venit 20 a pelago furens, recurrit autem ab arena iussu tuo prohibitum; dixisti enim, quod *in ipsa confringentur fluctus eius; animalibus vero parvis et magnis atque navigiis pervium* illud fecisti. 4. Postea germinabat terra, omnigenis floribus ac varietate arborum multiplicium depicta; et cunctis lucentia luminaria horum nutritii eundem 25 semper cursum tenent nec ullatenus a tuo mandato variant, sed quacunque iusseris, ibi oriuntur ac occidunt in signa temporum atque annorum et hominum ministerium alternant. 5. Deinde animalium diversorum conficiebantur genera, terrestrium, aquatili-um, volucrum, amphibiorum; tuaeque providentiae artificiosa 30

12 ὁδάτων + τῷ d | στερεώματι + ὁ d h | 15 ἐνθυμήσει : δυνάμει a | ὁ κόσμος h | πεφαλδρύνται v | 17 εἰς > h | καὶ > v | γονὴν d : γονὰς e, γονῆς a v, γονεῖς h | 17/18 γεγέννηται a h | 18 καιρῶν εἰς e | τροπὴν καιρῶν d h | 19 μέσον a | 20 τῶν > d e v | τὰ > h | 22 ἐκφράσσειεν e | μαινομένη > v | 23 δ' d e | εἰπας d e v | ἐν > h | 25 καὶ πλοίοις > v | διαπορευτήν v | ἐποίησας + βροτοῖς δὲ βατήν αὐτήν τοῖς πλοίοις ἐκέλευ-σας v | εἶτα d e v | 29 ταύτη : ταύτην e, > h | 32 ἀεροπόρων > d

XXXIV. Προσευχὴ ἐξαγγελτικὴ δημιουργίας διαφόρου. Oratio praedicans creationem variam.

ἔντεχνος σοφία τὴν κατάλληλον ἐκάστω πρόνοιαν δωρεῖται· ὥσπερ γὰρ διάφορα γένη οὐκ ἡτόνησεν παραγαγεῖν, οὕτως οὐδὲ διάφορον πρόνοιαν ἐκάστου ποιήσασθαι κατωλιγώρησεν. 6. καὶ τέλος τῆς δημιουργίας τὸ λογικὸν ζῶον, τὸν κοσμοπολίτην, τῇ σῇ σοφίᾳ
 5 διαταξάμενος κατεσκεύασας εἰπὼν· „Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν ἡμετέραν“, κόσμον κόσμον αὐτὸν ἀναδείξας, ἐκ μὲν τῶν τεσσάρων σωμάτων διαπλάσας αὐτῷ τὸ σῶμα, κατασκευάσας δ’ αὐτῷ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, αἰσθησὶν δὲ πένταθλον αὐτῷ χαρισάμενος καὶ νοῦν τὸν τῆς ψυχῆς ἡρίοχον
 10 ταῖς αἰσθήσεσιν ἐπιστήσας. 7. καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις, δέσποτα κύριε, τίς ἐπαξίως διηγῆσεται νεφῶν ὀμβροτόκων φορὰν, ὥστραπῆς ἔκλαμψιν, βροντῶν πάταγον, εἰς τροφῆς χορηγίαν καταλλήλου καὶ κρᾶσιν ἁέρων παναρμόνιον; 8. παρακούσαντα δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐμίσθου ζωῆς ἐστέρησας, οὐκ εἰς τὸ παντελὲς ἀφανίσας, ἀλλὰ
 15 χρόνον πρὸς ὀλίγον κοιμίσας, ὅρκῳ εἰς παλιγγενεσίαν ἐκάλεσας, ὅρον θανάτου ἔλυσας, ὃ ζωοποιὸς τῶν νεκρῶν διὰ „Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν“.

XXXV. „Μέγας εἶ, κύριε“ παντοκράτορ, „καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς σου καὶ τῆς συνέσεώς σου οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς“· κτίστα,
 20 σωτήρ, πλούσιε ἐν χάρισιν, μακρόθυμε καὶ ἐλέους χορηγέ, ὃ μὴ ἀφιστῶν τῶν σῶν κτισμάτων τὴν σωτηρίαν· φύσει γὰρ ἀγαθὸς ὑπάρχεις, φείδῃ δὲ ἁμαρτανόντων, εἰς μετάνοιαν προσκαλούμενος· οἰκτίρμων γὰρ σοῦ ἡ νουθέτησις. πῶς γὰρ ἂν ὑπέστημεν ἐπειγομένην ἀπαιτούμενοι κρίσιν, ὅποτε μακροθυμούμενοι μόλις ἀνα-
 25 νεύομεν τῆς ἀσθενείας; 2. σοῦ τὸ κράτος ἀνήγγειλαν οἱ οὐρανοὶ καὶ γῇ κραδαινομένη τὴν ἀσφάλειαν ἐπ’ οὐδενὸς κρεμαμένη.

5 Gen. 1, 26. — 15 Rom. 7, 6. — 16 I Tim. 1, 1. — 18 Ps. 146, 5. — 25 Ps. 18, 2.

3 ἐκάστω d e | 4 σῇ > v | 6 ἡμετέραν : post εἰκόνα d e h v LXX | 7 τεσσαράκοντα a, corr. i. m. | τεσσάρων + στοιχείων a | τὸ h : > a d e v | 8 δ’ αὐτῷ : δὲ h | τε d e v | 8/9 δ’ αὐτῷ πέντε. a | 10 ἐπιστήσας αὐτοῦ ταῖς αἰσθήσεσιν v | 11 ὀμβροτόκον a | 12 ἔκλαμψιν h | καταλλήλου χορ. a | καταλλήλον h | 13 ἁρμόνιον e | 14 ἐστέρησας + καὶ d | τὸ > h | 16 Ἰησοῦ > d e | 17 ἡμῶν > h | 18 παντοκράτωρ e v | 19 καὶ > e | 20 ἐν a : > d e h v | 21 ἀφιστῶν : ἀφείδῃ h v | 22 προσκαλούμενος a | 23 σοῦ + ἐστιν h | 26 καὶ + ἡ h | τὴν + σὴν h | κρεμαμένη : καὶ κρέμασται v

6. λογικὸν ζῶον] Cf. c. 38, 5; VIII, c. 39, 2; VIII, 12, 16; 41, 4. — κόσμον 37, 5; 41, 4. — κοσμοπολίτην] Cf. κόσμον] Eodem elogio hominem de-

sapientia idoneam unicuique provisionem largitur; sicut enim ad varia genera producenda non fuit invalida, sic neque diversam uniuscuiusque curam suscipere neglexit. 6. Atque ad extremum creationis mandans tuae sapientiae condidisti rationale animal, mundi civem, dicens: *Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram*, mundi mundum eum constituens, ex quatuor quidem corporibus formans ei corpus, creans autem ei animam ex nihilo et donans ei quinquertium sensuum mentemque aurigam animae praeficiens sensibus. 7. Iam ad haec omnia, dominator Domine, quis condigne explicabit nubium imbribus feracium motum, fulguris splendorem, tonitruum fragorem, ad convenientis alimenti suppeditationem et ad aeris temperationem maxime concinnam? 8. Hominem vero inobsequentem factum vita ad mercedem proposita privasti, neque ex toto exstinxisti illum, sed brevi tempore morte soporatum iureiurando ad secundam nativitatem vocasti, decretum mortis solvisti, qui mortuos ad vitam reducis per *Iesum Christum, spem nostram*.

XXXV. *Magnus es, Domine omnipotens, et magna virtus tua et sapientiae tuae non est numerus*; creator, salvator, dives in gratiis, longanimis et misericordiae largitor, qui creaturarum tuarum salutem non deseris; natura enim bonus es, parcis autem delinquentibus, eos ad paenitentiam provocans; misericors enim est tua admonitio. Etenim quomodo sustineremus, si ad causam dicendam statim repeteremur, quando longa patientia expectati vix ab infirmitate respiramus? 2. Tuam potentiam annuntiaverunt caeli et terra concussa, firmata ac suspensa super nihilum. Mare fluctibus

signat auctor VIII, 9, 8; 12, 16; Methodius apud Epiphanium Haer. 64 c. 18 (19) ed. Petavius, c. 26 ed. Oehler. Clemens Alex. Protrept. I, I, 1, 5 p. 5; Origenes In Genes. hom. I, 11; In Lev. hom. V, 2; Gregorius Naz. Orat. theol. II, 22; Gregorius Nyss. De hom. opif. c. 5, Ioannes Dam. De fide orthod. II, 12, et alii hominem *μικρὸν κόσμον* appellant, etiam ethnici, ex. gr. Firmicus Maternus Math. III prooem. — *τεσσάρων*.] Cf. VIII, 12, 17.

8. Eadem fere, modo amplificata, leguntur VIII, 12, 20. — *ὄρον θανάτου ἔλυσας*] Locutio maxime apud Apollinaristas usitata. Cf. Apollinarii *Κατὰ μέρος πίστις* sub nomine Gregorii Thaum. tradita.

XXXV. *Προσευχὴ μετὰ εὐχαριστίας ἐξαγγέλλουσα τοῦ θεοῦ τὴν περὶ τὰ ὄντα κηδεμονίαν (οἰκονομίαν v)*. Oratio cum gratiarum actione praedicans Dei erga creaturas sollicitudinem.

- θάλασσα κυμαινομένη καὶ μυρίαν βόσκονσα ζώων ἀγέλην πεπέδηται ἄμω, τὴν σὴν βούλησιν περικυλῖα, καὶ πάντα ἀναγκάζει βοᾶν· „Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου“. 3. καὶ στρατὸς ἀγγέλων φλεγόμενος καὶ πνεύματα νοερά λέγουσιν· „Εἰς ἅγιος τῷ Φελμουνί“, καὶ Σεραφίμ ἅγια ἅμα τοῖς Χερουβιμ τοῖς ἑξαπτερύγοις σοὶ τὴν ἐπινίκιον φάσιν ψάλλοντα ἀσιγήτοις φωναῖς βοᾶσιν· „Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου“, καὶ τὰ ἕτερα τῶν ταγμάτων πλήθη, ἀρχάγγελοι, „θρόνοι, κυριό-
 10 τητες, ἀρχαί, ἐξουσίαι“, δυνάμεις, ἐπιβοῶντα λέγουσιν· „Εὐλογημένη ἡ δόξα κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ“. 4. Ἰσραὴλ δέ, ἡ ἐπιγείος σου ἐκκλησία ἡ ἐξ ἐθνῶν, ταῖς κατ' οὐρανὸν δυνάμεσιν ἀμιλλωμένη νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ „ἐν καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ θελούσῃ“ ψάλλει· „Τὸ ἄρμα τοῦ θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων,
 15 κύριος ἐν αὐτοῖς ἐν Σιναί, ἐν τῷ ἁγίῳ“. 5. οἶδεν οὐρανὸς τὸν ἐπὶ μηδενὸς αὐτὸν καμαρώσαντα „ὥς λιθόκυβον“, καὶ γῆν καὶ ὕδωρ ἑαυτοῖς ἐνώσαντα, καὶ ἀέρα διαχέοντα ζωοτρόφον, καὶ τούτῳ πῦρ συμπλέξαντα εἰς θάλαππος καὶ σκότους παραμυθίαν· ἐκπλήσσει χορὸς ἀστέρων τὸν ἀριθμήσαντα σημαίνων καὶ τὸν ὀνομάσαντα
 20 δεικνύων, ζῶα τὸν ψυχώσαντα, δένδρα τὸν ἐκφύσαντα· ἅπερ ἅπαντα τῷ σὺ λόγῳ γινόμενα παριστᾷ τῆς σῆς δυνάμεως τὸ κράτος. 6. διὸ καὶ ὀφείλει πᾶς ἄνθρωπος ἐξ αὐτῶν τῶν στέρνων σοὶ διὰ Χριστοῦ τὸν ὑπὲρ πάντων ὕμνον ἀναπέμπειν, διὰ σὲ τῶν ἀπάντων κρατῶν. 7. σὺ γὰρ εἰ ὁ χρηστὸς ἐν ἐνεργεσίαις καὶ
 25 φιλόδορος ἐν οἰκτιρμοῖς, ὁ μόνος παντοκράτωρ· ὅτε γὰρ θέλεις, πάρεστί σοι τὸ δύνασθαι· τὸ γὰρ σὸν αἰώνιον κράτος καὶ φλόγα καταψύχει καὶ λέοντας φιμοὶ καὶ κήτη καταπραΰνει καὶ νοσοῦντας

3 Ps. 103, 24. — 5 Dan. 8, 13. — 7 Ies. 6, 3. — 9 Col. 1, 16. — 10 Ezech. 3, 12. — 11 Gen. 32, 24—28. — 13 II Macc. 1, 3. — 14 Ps. 67, 18. — 16 Ies. 40, 22; Iob 38, 38. — 19 Ps. 146, 4. — 27 Dan. 3, 6; Ion. 2; IV Reg. 19.

1 μυρίων d e | ἀγέλη d | πεδέεται δὲ h | 2 ψάμω d, δὲ ψ. e | 4/5 φθεγγόμενος h | 5 φελμουνεί a d | 6 σεραφεῖμ . . χερουβεῖμ a, sic semper | 8 σου > h | 9 πλήθη + ἄγγελοι d e a² i. m. | 11 Ἰσραὴλ : ἰλῆμ h | 12 οὐνῶν e | 13/14 θέλουσι ψάλλειν e | 15 σιναεὶ a, σιναῆ v, σινᾶ ἦν e h, in h corr σιναιν | 16 καμμαρώσαντα a | λιθὼ κύβον v | καὶ γῆν > d | 17 διαχέοντα d | τοῦτο e, τὸν τὸ h | 19 σημαυνομένων e | 20 δεικνὺς h | ἐμφυχώσαντα d v | δένδρα : φυτὰ v | ἐκφυτεύσαντα e, φυτεύσαντα h | 21 γινόμενα h | 22 τῶν h : > rel | 23 τῶν a | ἀπάντων d | 26 παρέσθῃ e

agitatum ac innumerabiles nutriendis animalium copias arena constringitur, tuam voluntatem veritum, omnesque cogit vociferari: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine; omnia in sapientia fecisti, impleta est terra creatura tua.* 3. Et exercitus angelorum ardens ac spiritus intellegentes dicunt: *Unus sanctus, Phelmuni;* 5 et sancti Seraphim una cum Cherubim sex alas habentibus tibi victoriae canticum psallentes vocibus nunquam cessantibus clamant: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth; pleni sunt caeli et terra gloria tua; et ceterae ordinum multitudines, archangeli, throni, dominationes; principatus, potestates, virtutes exclamantes dicunt:* 10 *Benedicta gloria Domini de loco suo.* 4. Israel vero, terrena ecclesia tua, ex gentibus congregata, certans cum caelestibus virtutibus, nocte ac die *in corde pleno et anima volente* canit: *Currus Dei decem milibus multiplex, milia laetantium; Dominus in eis, in Sinai, in sancto.* 5. Novit caelum eum, qui super nihil cameravit illud 15 *tanquam lapideum cubum*, qui terram et aquam inter se adunavit, qui aerem, animalium nutritium, diffudit eique ignem connexuit ad calorem et ad solatium de tenebris. Obstupefacit chorus stellarum, qui numerantem eas significat et nominantem ostendit; animalia demonstrant eum, a quo animata sunt, et arbores eum, 20 qui illas produxit. Quae omnia, verbo tuo facta, potestatis tuae vim repraesentant. 6. Atque ideo debet omnis homo, ex pectore ipso tibi per Christum laudem pro cunctis mittere, utpote per te universorum dominus. 7. Tu enim es facilis in beneficiis et munificus in commiserationibus, qui solus es omnipotens; cum 25 enim vis, adest tibi potestas; nam aeternum tuum robur etiam flammam refrigerat et leonibus os constringit et cetos demulcet

3. στρατὸς ἀγγέλων . . Σεραφίμ κτλ.] Novem spirituum caelestium chori recensentur. Infra VIII, 12, 8. 17 autem eis αἰῶνες καὶ στρατιαὶ adnumerantur. Cf. Cyrill. Hieros. Cat. myst. V, 6; Theodor. Graec. aff. cur. III ed. Schulze IV, 784 sq. Distincte de novem angelorum ordinibus primus dicit Ps.-Dionysius De cael. hierarch. c. 6, 2. — τῷ Φελμοννί] Vox hebraica פֶּלְמוֹנִי, quam Aquila et Theodotion et

LXX retinuerunt, Symmachus autem interpretatus est: *τινὶ ποτε*, Hieronymus: alteri nescio cui. Cum ergo Daniel generaliter unum quemlibet de angelis indicaret, cui alius angelus locutus est, illi nomen Phelmuni isti angelo dederunt. — αἰσγ. φωναίς] Cf. VIII, 12, 27. Ps.-Dionys. De eccles. hier. c. 4, 3. 5.

4. ἐν καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ θεολούσῃ] Similiter VIII, 6, 12; 16, 5.

- ἐγείρει καὶ δυνάμεις μετατρέπει καὶ στρατὸν ἐχθρῶν καὶ λαὸν ἀριθμούμενον ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι καταστρώννυσιν. 8. οὐ εἶ ὁ ἐν οὐρανῷ, ὁ ἐπὶ γῆς, ὁ ἐν θαλάσῃ, ὁ ἐν περατομένοις ὑπὸ μηδενὸς περατούμενος, „τῆς“ γὰρ „μεγαλοσύνης σου οὐκ ἔστιν 5 πέρας“. μὴ γὰρ ἡμέτερόν ἐστιν τοῦτο, δέσποτα, τοῦ θεράποντός σου λόγιόν ἐστιν φάσκοντος· „Καὶ γνώσῃ τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι κύριος ὁ θεὸς σου, θεὸς ἐν οὐρανῷ ἄνω καὶ ἐπὶ γῆς κάτω, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν αὐτοῦ“. 9. οὐδὲ γὰρ ἔστι θεὸς πλὴν σου μόνου, ἅγιος οὐκ ἔστι πλὴν σου, „κύριος θεὸς γνώσεων“, θεὸς 10 ἁγίων, ἅγιος ὑπὲρ πάντας ἁγίους, „οἱ“ γὰρ „ἡγιασμένοι ὑπὸ τὰς χεῖράς σου εἰσιν· ἔνδοξος καὶ ὑπερυψούμενος“, ἀόρατος τῇ φύσει, ἀνεξιχνίαστος κρίμασιν· οὐ ἀνενδεὴς ἡ ζωὴ, ἄτρεπτος καὶ ἀνελλιπής ἡ διαμονή, ἀκάματος ἡ ἐνέργεια, ἀπερίγραφος ἡ μεγαλειότης, ἀέναιος ἡ εὐπρέπεια, ἀπρόσιτος ἡ κατοικία, ἀμετανάστευτος ἡ 15 κατασκήνωσις, ἀναρχος ἡ γυνῶσις, ἀναλλοίωτος ἡ ἀλήθεια, ἀμεσίτευτον τὸ ἔργον, ἀνεπιβούλευτον τὸ κράτος, ἀδιάδοχος ἡ μοναρχία, ἀτελεύτητος ἡ βασιλεία, ἀνανταγώνιστος ἡ ἰσχύς, πολυάριθμος ἡ στρατιὰ. 10. οὐ γὰρ εἶ ὁ σοφίας πατήρ, ὁ δημιουργίας τῆς διὰ μεσίτου κτίστης ὡς αἷτιος, ὁ προνοίας χορηγός, ὁ νόμων δοτήρ, 20 ὁ ἐνδεΐας πληρωτής, ὁ τῶν ἀσεβῶν τιμωρὸς καὶ τῶν δικαίων μισθαποδότης, ὁ τοῦ Χριστοῦ θεὸς καὶ πατήρ καὶ τῶν εἰς αὐτὸν εὐσεβούντων κύριος, οὐ ἀδιάφυστος ἡ ἐπαγγελία, ἀδωροδόκητος ἡ κρίσις, ἀμετάπιστος ἡ γνώμη, ἅπανστος ἡ εὐσέβεια, αἰdios ἡ εὐχαριστία, οἷ οὐ σοι καὶ ἡ ἐπάξιος προσκύνησις ὀφείλεται παρὰ 25 πάσης λογικῆς καὶ ἁγίας φύσεως.

XXXVI. Κύριε παντοκράτορ, κόσμον ἔκτισας διὰ Χριστοῦ καὶ σάββατον ὥρισας εἰς μνήμην τούτου, ὅτι ἐν αὐτῷ κατέπαυσας ἀπὸ τῶν ἔργων εἰς μελέτην τῶν σῶν νόμων, καὶ ἑορτὰς διετάξω

1 II Reg. 24. — 4 Ps. 144, 3. — 6 Deut. 4, 39. — 8 Ies. 45, 5. — 29 I Reg. 2, 3. — 10 Deut. 33, 3. — 11 Dan. 3, 28. 30. — 12 Rom. 11, 33. — 14 I Tim. 6, 16. — 20 Hebr. 11, 6.

1 ἐχθρὸν d e | 3/4 περαιουμένοις . . περαιούμενος d e h v | 3 ὁ ὑπὸ h | 6 ἔστιν λόγιον a | σου + καὶ συνήσεις v | 7 θεὸς sec > v | ἐπὶ + τῆς a | 8 ἔτι > d e h | αὐτοῦ — πλὴν > d e, i. m. d apposuit | 9 κἔ h | ὁ θεὸς h | 12 ἀνεκλιπῆς d v, ἀνεκλειπῆς e, ἀνέκλειπτος h, ἀνελλειπῆς a | 13 ἀπερίγραφτος a | μεγαλοσύνη d e v | 14 ἀέναιος d h v | 17 ἀτελ. ἡ βασιλεία a² i. m., > a | 18 δημιουργός d | 20 ὁ sec : καὶ h | 21 εἰς > d | 22 ἀσεβούντων h | 24 καὶ + μεθ' οὗ d v | 26 παντοκράτωρ e h v, similiter saepius | 28 ἀπὸ + πάντων d | σῶν > h

et aegrotantes erigit et facultates rerum convertit, et hostium copias populumque numeratum, dum superbia exoritur, prosternit. 8. Tu es, qui in caelo exsistis, qui in terra, qui in mari, qui in terminatis, a nullo terminatus; namque *magnitudinis tuae non est terminus*. Neque vero nostrum est illud, Domine; famuli tui 5 oraculum est dicentis: *Et cognosces corde tuo, quod Dominus Deus tuus, Deus in caelo sursum et in terra deorsum, et non est amplius praeter eum*. 9. Neque enim est Deus praeter te solum, sanctus non est praeter te, *Dominus Deus scientiarum*, Deus sanctorum, sanctus supra omnes sanctos; nam *sanctificati sub manibus tuis* 10 *sunt*. *Gloriosus et superexaltatus*, natura invisibilis, impervestigabilis in iudiciis; cuius vita non indiga, duratio immutabilis ac indeficiens, operatio infatigabilis, incircumscripita magnitudo, perennis decor, inaccessa habitatio, intransmigrabilis mansio, cognitio aeterna, veritas immutabilis, opus nullo interventu factum, potentia nullis insidiis 15 exposita, monarchia sine successione, regnum sine fine, robur inexpugnabile, exercitus numerosissimus. 10. Tu enim es sapientiae pater, creationis per mediatorem factae conditor tanquam causa, providentiae largitor, legum dator, indigentiae expletor, ultor impiorum et iustorum remunerator, Christi Deus et pater atque pie 20 erga eum se gerentium Dominus, cuius non fallit promissio, muneribus non corrumpitur iudicium, nulla persuasionem mutatur sententia, nunquam cessat pietas, gratiarum actio non finitur, per quem tibi adoratio condigna debetur ab omni rationali et sancta natura.

25

XXXVI. Domine omnipotens, mundum creasti per Christum et sabbatum in huius rei memoriam sanxisti, quia in eo ab operibus quiescere fecisti ad meditationem legum tuarum, et festos dies

9. *ἀόρατος τῇ φύσει . . . οὐ ἡ γυνῶσις ἀναρχος*] Verba repetuntur VIII, 5, 1; 12, 7. — *ἀμεσίτευτον τὸ ἔργον*] Verba, cum protinus v. 10 dicat: *ὁ δημιουργίας τῆς διὰ μέστων κτίσεως*, denotare videntur, Deo ad mundum creandum non materiam opus fuisse, ut Constitutor V, 7, 18 docet, vel Deo ad creandum non opus esse

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

medium alienum a divinitate. Infra VIII, 12, 7 legimus, patrem *ἀμεσίτευτως* genuisse filium.

XXXVI. *Προσευχὴ ὑπομνησκούσα τὴν γενομένην Χριστοῦ ἐνανθρώπησιν καὶ τὴν εἰς τοὺς ἁγίους διάφορον πρόνοιαν*. Oratio commemorans incarnationem Christi et variam erga sanctos providentiam.

28

εἰς εὐφροσύνην τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ὅπως εἰς μνήμην ἐρχώμεθα
 τῆς ὑπὸ σοῦ κτισθείσης σοφίας· 2. ὥς δι' ἡμᾶς γένεσιν ὑπέστη
 τὴν διὰ γυναικός, ἐπεφάνη τῷ βίῳ ἀναδεικνύς ἑαυτὸν ἐν τῷ
 βαπτίσματι, ὥς θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος ὁ φανείς, ἔπαθεν δι'
 5 ἡμᾶς σὴ συγχωρήσει καὶ ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη σὺ κράτει· διὸ
 καὶ τὴν ἀναστάσιμον ἑορτὴν πανηγυρίζοντες τῇ κυριακῇ χαίρομεν
 ἐπὶ τῷ νικήσαντι μὲν τὸν θάνατον, „φωτίσαντι δὲ ζωὴν καὶ
 ἀφθαρσίαν“· δι' αὐτοῦ γὰρ προσηγάγον τὰ ἔθνη ἑαυτῷ εἰς „λαὸν
 10 περιούσιον“, τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ, τὸν θεοφιλῆ, τὸν ὁρῶντα
 θεόν. 3. σὺ γάρ, κύριε, καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν „ἐξήγαγες ἐκ
 γῆς Αἰγύπτου“ καὶ ἐρρύσω „ἐκ καμίνου σιδηρᾶς“ καὶ ἐκ πηλοῦ
 καὶ πλινθουργίας, ἐλυτρώσω ἐκ χειρὸς Φαραῶ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν
 καὶ διὰ θαλάσσης ὥς διὰ ξηρᾶς αὐτοὺς παρήγαγες καὶ „ἐτροπο-
 15 φόρησας αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ“ παντοίοις ἀγαθοῖς. 4. νόμον
 αὐτοῖς ἐδωρήσω δέκα λογίων σὴ φωνῇ φθεγγθέντα καὶ χειρὶ σὴ
 καταγραφέντα· σαββατίζειν ἐνετείλω, οὐ πρόφασιν ἀργίας διδόνες,
 ἀλλ' ἀφορμὴν εὐσεβείας, εἰς γνῶσιν τῆς σῆς δυνάμεως, εἰς κώλυσιν
 20 κακῶν ὥς ἐν ἱερῷ καθεύδξας περιβόλῳ διδασκαλίας χάριν εἰς
 ἀγαλλίαμα ἑβδομάδος· διὰ τοῦτο ἑβδομάς μία καὶ ἑβδομάδες ἑπτὰ
 καὶ μὴν ἑβδομος καὶ ἐνιαυτὸς ἑβδομος καὶ τούτου κατὰ ἀνακύκ-
 λησιν ἔτος πεντηκοστὸν εἰς ἄφεσιν. 5. ὅπως μηδεμίαν ἔχωσιν
 πρόφασιν ἄνθρωποι ἄγνοιαν σκήψασθαι, τούτου χάριν πᾶν σάβ-
 βατον ἐπέτρεψας ἀργεῖν, ὅπως μηδὲ λόγον τις ἐν ὁργῇ ἐκ τοῦ
 στόματος αὐτοῦ προέσθαι θελήσῃ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων·
 25 σάββατον γάρ ἐστιν κατάπανσις δημιουργίας, τελειώσις κόσμου,
 νόμων ζήτησις, αἶνος εἰς θεὸν εὐχάριστος ὑπὲρ ὧν ἀνθρώποις
 ἐδωρήσατο. 6. ὧν ἀπάντων ἡ κυριακὴ προὔχουσα, αὐτὸν τὸν με-
 σίτην, τὸν προνοητὴν, τὸν νομοθέτην, τὸν ἀναστάσεως αἷτιον, τὸν
 „πρωτότοκον πάσης κτίσεως, τὸν θεὸν λόγον“ καὶ ἄνθρωπον

1 Prov. 8, 22. — 7 I Cor. 15, 55. — II Tim. 1, 10. — 8 Deut. 7, 6. —
 9 Gen. 35, 10. — 10 Deut. 4, 20. — 12 Exod. 14, 29. — 13 Act. 13, 18. —
 14 Exod. 20. — 19 Lev. 23. — 20 Lev. 25. — 29 Col. 1, 15; Ioann. 1, 1.

2 σοῦ κτισθ. : θεοῦ γενηθείσης d | ὥς : ὅς e h, ὅς καὶ d | 3 τὴν > d |
 4 ἐστι θεός h | ὁ > e | 6 χαίρωμεν h | 7 μὲν > e | 8 προσηγάγω h | ἑαν-
 τὸν d | 12 καὶ sec + ἐκ h | αὐτῶν h | 13 καὶ pr > h v | 17 ἀλλὰ φορμὴν d |
 18 κατάρξας d | περιβ. κατεύρξας h | 20 τοῦτο d e | 20/21 κατὰ ἀνακύκλησιν :
 ἀντανακύκλησις Ἰσραηλῆος, ὅ ἐστιν a | 22 πρόφασιν + οἱ a | σκέψασθαι a |

constituisti in laetitiam animarum nostrarum, ut in recordationem veniremus sapientiae a te conditae: 2. quomodo propter nos nasci ex muliere sustinuit, apparuit in vita hac, ostendens in baptismo suo, quod ipse, qui apparebat, est Deus ac homo; passus est propter nos permissione tua et mortuus est ac potestate tua re- 5 surrexit: ideoque festum resurrectionis dominica die celebrantes laetamur de eo, qui vicit quidem mortem, *patefecit autem vitam ac immortalitatem*; per ipsum enim gentes ad te adduxisti in *populum peculiarem*, verum Israel, Deo carum, qui Deum videt. 3. Nam tu, Domine, etiam patres nostros *eduxisti de terra Aegypti* 10 et eripuisti *ex fornace ferrea* atque ex luto et laterum confectione; liberasti de manu Pharaonis et subiectorum ei, ac per mare quasi per aridam eos deduxisti et *morem gessisti eis in deserto* per multiplicia bona. 4. Legem eis donasti decem verborum tua voce pronuntiatam ac tua manu descriptam; sabbatum servare prae- 15 cepisti, non dans occasionem vacationis, sed opportunitatem pietatis, ad cognitionem potentiae tuae atque eos tanquam in sacro septo concludens, ut male agere prohiberentur et ut docerentur utque de septenario exsultarent; propter hoc una hebdomas et hebdomades septem et mensis septimus et annus septimus, et hoc 20 per circulum recurrente annus quinquagesimus in remissionem. 5. Ut nullam haberent homines occasionem excusandi ignorantiam, idcirco in omni sabbato feriari permisisti, quo ne verbum quidem irate quisquam ex ore suo vellet emittere in die sabbatorum; sabbatum enim est requies a creatione, mundi absolutio, legum 25 inquisitio, laus Dei grata pro iis, quae hominibus donavit. 6. Supra quae omnia eminet dominicus dies, utpote qui repraesentet ipsum mediatorem, provisorem, legislatorem, auctorem resurrectionis, *primogenitum omnis creaturae, Deum verbum ac hominem*, ex

22/23 πάντα σάββατα ε | 23 ἐπέτρεψεν α ν | ἀργεῖν post σάββατον ν |
24 ἐν > h | 27 πρὸς ἐπάρχονσα d

2. σὺ συγχωρήσει] Cf. c. 25, 2. — τὸν ὁρῶντα θεόν] Similiter VIII, 15, 7. Sic veterum plures nomen Israel interpretabantur respicientes Gen. 35, 9. 10 vel Gen. 32, 28. Cf. Chrysost. in Gen.

hom. 58 c. 2. Revera autem nomen denotat luctantem cum Deo.

4. σαββατίζειν κτλ.] Cf. II, 36, 1; VI, 23, 3; Ps.-Ign. Magn. 9, 3.

τὸν ἐκ Μαρίας γεννηθέντα μόνον δίχα ἀνδρός, τὸν πολιτευσάμενον
 ὁσίως, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ ἀποθανόντα
 καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν ὑποδεικνύουσα, ὡς κυριακὴ παρακε-
 λεύεται σοί, δέσποτα, τὴν ὑπὲρ πάντων εὐχαριστίαν προσφέρειν.
 5 7. αὕτη γὰρ ἡ ὑπὸ σοῦ παρασχεθεῖσα χάρις, ἣτις διὰ μέγεθος
 πᾶσαν εὐεργεσίαν ἐκάλυπεν.

XXXVII. Ὁ τὰς ἐπαγγελίας τὰς διὰ τῶν προφητῶν πλη-
 ρώσας καὶ ἐλεήσας τὴν Σιών καὶ οἰκτειρήσας τὴν Ἱερουσαλήμ τῷ
 τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ παιδός σου ἀννῶσαι ἐν μέσῳ αὐτῆς τῇ
 10 γενέσει τοῦ Χριστοῦ „τοῦ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα“
 γεννηθέντος ἐκ μόνης παρθένου· αὐτὸς καὶ νῦν, δέσποτα ὁ θεός,
 πρόσδεξιαι τὰς διὰ χειλέων δεήσεις τοῦ λαοῦ σου τοῦ ἐξ ἔθνῶν,
 „τῶν ἐπικαλουμένων σε ἐν ἀληθείᾳ“, καθὼς προσεδέξω τὰ δῶρα
 τῶν δικαίων ἐν ταῖς γενεαῖς αὐτῶν. 2. Ἄβελ ἐν πρώτοις τὴν
 15 θυσίαν ἐπέιδες καὶ προσεδέξω, Νῶε ἐξεληθόντος τῆς κιβωτοῦ,
 Ἀβραὰμ μετὰ τὸ ἐξελεῖν ἐκ γῆς Χαλδαίων, Ἰσαὰκ ἐν τῷ φρέατι
 τοῦ ὄρκου, Ἰακώβ ἐν Βηθλεὲμ, Μωσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἀαρὼν
 ἀνὰ μέσον τῶν ζώντων καὶ τῶν τεθνεώτων, Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ
 ἐν Γαλιλαίᾳ, Γεδεὼν ἐπὶ τῆς πέτρας καὶ τῶν πόκων πρὸ τῆς
 20 ἁμαρτίας, Μανωὲ καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς ἐν τῷ πεδίῳ, Σαμψὼν
 ἐν τῷ δλίφει πρὸ τῆς πλημμελείας, Ἰεφθάε ἐν τῷ πολέμῳ πρὸ
 τῆς ἀκρίτου ἐπαγγελίας, Βαρὰκ καὶ Δεββοῦρας ἐπὶ τοῦ Σισάρα,
 Σαμουὴλ ἐν Μασσηφά· 3. Δαυὶδ ἐν ἄλφ Ὀρνὰ τοῦ Ἱερουσαίου,
 Σολομῶνος ἐν Γαβαὼν καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, Ἥλια ἐν τῷ ὄρει τῷ
 25 Καρμηλίῳ, Ἐλισσαίου ἐπὶ τῆς ἀτεκνούσης πηγῆς, Ἰωσαφὰτ ἐν τῷ
 πολέμῳ, Ἐζεκία ἐν ἀρρωστίᾳ καὶ ἐπὶ τοῦ Σενναχηρείμ, Μανασσῆ
 ἐν γῇ Χαλδαίων μετὰ τὴν πλημμέλειαν, Ἰωσία ἐν τῷ Φασσᾷ,
 Ἑσδρα ἐν τῇ ἐπανόδῳ· 4. Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων,

9 Luc. 1, 32. — 10 Rom. 1, 3. — 13 Ps. 144, 18. — 14 Gen. 4. —
 15 Gen. 8, 12. — 16 Gen. 22, 35. 46. — 17 Exod. 12; Num. 16. — 18 Ios. 5. —
 19 Iud. 6, 8, 13, 15. — 21 Iud. 11, 4. — 23 I Reg. 7; I Paral. 21. —
 24 III Reg. 3, 8, 18. — 25 IV Reg. 2. — 26 II Paral. 18; IV Reg. 20, 19. —
 27 II Paral. 33, 35. — 28 I Esdr. 8; Dan. 6, 14.

4 σοί : σὺ e | 5 ὑπὸ σοῦ > v | 6 εὐχαριστίαν h | 8 οἰκτείρας v |
 τῷ : τοῦ d e | 9 τῇ > h | 10 τοῦ pr > d e | τὸ > d e h | 11 μόνης +
 τῆς v | 12 τὰς > v | τοῦ pr > h | 15 ἐφείδες h | ἐκ τῆς e | 16 ἐξελεθεῖν
 + αὐτὸν d e v | καὶ Ἰσαὰκ d | 18 τεθνεώτων v | 19 τὸν πόκον d | πόκον h |
 20 γυναικὸς αὐτοῦ v | 21 τῷ pr : τῇ d v | δίψῃ v | πλημμελείας h | 22 δεββοῦρας

Maria natum solum sine viro, sancte in vita versatum, crucifixum sub Pontio Pilato ac mortuum et a mortuis excitatum, sicut dominica dies tibi, Domine, gratiarum actionem pro cunctis offerre suadet. 7. Haec quippe est gratia a te exhibita, quae magnitudine sua omne beneficium obtexit.

5

XXXVII. Qui promissa per prophetas implevisti et miseratus es Sion et Hierosolymae misertus es extollendo solium David pueri tui in medio eius per nativitatem Christi, *qui ex genere eius secundum carnem* natus est ex sola virgine. Tu, Domine Deus, nunc quoque suscipe preces labiis prolatas populi tui congregati 10 ex gentibus, *quae te in veritate invocant*, sicut suscepisti munera iustorum in eorum saeculis. 2. Sacrificium Abel in primis respexisti ac suscepisti sacrificium, Noe ex arca egressi, Abraham postquam exiit ex terra Chaldaeorum, Isaac in puteo iuramenti, Iacob in Bethlehem, Mosis in solitudine, Aaron inter viventes ac 15 mortuos, Iesu Nave in Galgalis, Gedeon in petra et velleribus ante peccatum, Manoe et uxoris eius in campo, Samson in siti ante delictum, Iephte in bello ante inconsideratam promissionem, Barac et Debborae in Sisara, Samuelis in Maspha; 3. David in area Ornae Iebusaei, Salomonis in Gabaon et in Ierusalem, Eliae 20 in monte Carmel, Elisaei in fonte sterili, Iosaphat in bello, Ezechiae in morbo et in Senacherib, Manasse in terra Chaldaeorum post delictum, Iosiae in Phassa, Esdrae in reditu; 4. Daniel in lacu leonum,

e h, δεβόρα d | 23 μασσηφαι a, μασσιφὰ d, μασσηφὰ e h, μασσιφὰ v | Ὁρνᾶ : ὀρνῶν v | 24 γαβαὼ d e h v | ἐν > d v | 25 τῷ > e v | 26 ἐξε-
κίου h | σεναχηρείμ a, σεναχιριὼν v | 27 ἰωσίαν h | σαφφὰ d e, i. m. d φάσσα

6. τὸν ἐκ Μαρίας κτλ.] Cf. c. 37, 1; VIII, 1, 10; 12, 32; Ps.-Ign. Magn. 11, 2, 3; Orig. Contra Cels. II, 69; Adam. Dial. de recta in Deum fide sect. IV, Orig. opp. ed. De la Rue I, 855 C, Migne PG 11, 1844.

XXXVII. Προσενχὴ περιέχουσα μνήμην προνοίας καὶ ἀπαριθμησιν ἐνέργειων διαφόρων τῶν προνοίᾳ θεοῦ διὰ Χριστοῦ παρασχεθεισῶν τοῖς ἁγίοις. Oratio continens memoriam providentiae et enumerationem variorum beneficiorum, quae Dei pro-

videntia per Christum sanctis collata sunt.

1. ἐπικ. σε ἐν ἀληθείᾳ] Cf. I Clem. 60, 4.

2. ἐν Βηθλεέμ] Revera in Bethel, cf. Gen. 35, 1—8.

3. Ἰωσίαν ἐν τῷ Φασσᾷ] II Paral. 35, 1 legimus: Καὶ ἐποίησεν Ἰωσίας τὸ φασέκ τῷ κυρίῳ θεῷ αὐτοῦ, καὶ ἔθυσεν τὸ φασέκ τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μηνὸς τοῦ πρώτου. Φασσᾷ est igitur φασέκ, et haec vox denotat pascha.

Ἰωνᾶ ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, τῶν τριῶν παίδων ἐν καμίνῳ πυρός, Ἄννας ἐν τῇ σκηνῇ ἐνώπιον τῆς κιβωτοῦ, Νεεμία ἐπὶ τῇ ἀνεγέρσει τῶν τειχῶν καὶ τοῦ Ζοροβάβελ, Ματθαῖα καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐν τῷ ζήλῳ σου, Ἰαήλ ἐν εὐλογίαις. 5. καὶ νῦν οὖν
5 πρόσδεξαι τὰς τοῦ λαοῦ σου προσευχὰς μετ' ἐπιγνώσεώς σοι διὰ Χριστοῦ προσφερομένας ἐν τῷ πνεύματι.

XXXVIII. Εὐχαριστοῦμέν σοι περὶ πάντων, δέσποτα παντοκράτορ, ὅτι οὐκ ἐγκατέλιπες τὰ ἑλέη σου καὶ τοὺς οἰκτιρισμοὺς σου ἅψ' ἡμῶν, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην γενεὰν καὶ γενεὰν σῴζεις, ὅνῃ,
10 ἀντιλαμβάνῃ, σκεπάζεις. 2. ἀντελάβου γὰρ ἐν ἡμέραις Ἐνώχ καὶ Ἐνώχ, ἐν ἡμέραις Μωσῆ καὶ Ἰησοῦ, ἐν ἡμέραις τῶν κριτῶν, ἐν ἡμέραις Σαμουὴλ καὶ Ἠλία καὶ τῶν προφητῶν, ἐν ἡμέραις Δαυὶδ καὶ τῶν βασιλέων, ἐν ἡμέραις Ἑσθῆρ καὶ Μαρδοχαίου, ἐν ἡμέραις Ἰουδῆθ, ἐν ἡμέραις Ἰούδα Μακκαβαίου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ.
15 3. καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἀντελάβου ἡμῶν διὰ τοῦ μεγάλου σου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ παιδός σου· καὶ ἀπὸ μαχαίρας γὰρ ἐρρύσατο καὶ ἐκ λιμοῦ ἐξείλατο διαθρέψας, ἐκ νόσον ἰάσατο, ἐκ γλώσσης πονηρᾶς ἐσκέπασεν. 4. περὶ πάντων σοι διὰ Χριστοῦ εὐχαριστοῦμεν, ὃ καὶ φωνὴν ἔναρθρον εἰς ἐξομολόγησιν δωρησά-
20 μενος καὶ γλώσσαν ἐνάρμοστον δικην πλήκτρον ὡς ὄργανον ὑποθεῖς, καὶ γεῦσιν πρόσφορον καὶ ἀφὴν κατάλληλον καὶ δρασιν θείας καὶ ἀκοὴν φωνῆς καὶ ὁσφρησιν ἀτμῶν καὶ χειρας εἰς ἔργον καὶ πόδας πρὸς ὁδοιπορίαν. 5. καὶ ταῦτα πάντα ἐκ μικρᾶς σταγό-
25 ναρ διαπλάσας ἐν μήτρᾳ καὶ ψυχῇ ἀθάνατον μετὰ τὴν μόρφωσιν χαρίζη καὶ προάγεις εἰς φῶς τὸ λογικὸν ζῶον, τὸν ἄνθρωπον· νόμοις ἐπαίδευσας, δικαιομασιν ἐφαίδρυνας· πρὸς ὀλίγον ἐπάγων διάλυσιν, τὴν ἀνάστασιν ἐπηγγείλω. 6. ποῖος τοιγαροῦν αὐτάρκει-
30 στος βίος, αἰώνων δὲ μῆκος πόσον διαρκέσει ἀνθρώποις πρὸς εὐχαριστίαν; ἢ τὸ μὲν πρὸς ἀξίαν ἀδύνατον, τὸ δὲ κατὰ δύναμιν εὐ-
αγές. 7. ἐρρύσω γὰρ ἀσεβείας πολυθέων, καὶ χριστοκτόνων αἰρέ-
σεως ἐξείλω, πεπλανημένης ἀγνοίας ἡλευθέρωσας· τὸν Χριστὸν

1 Ion. 2; Dan. 3. — 2 I Reg. 1. — II Esdr. 2—7. — 3 I Macc. 2 sq.; Iud. 5, 24. — 16 II Reg. 22, 44; Ps. 32, 19; 30, 21.

1 καμίνω : τῇ κ. τοῦ α | 2 Ἄννας α : ἄννα d e v, ἄννης h | νεεμίου v | 3 τοῦ > d e v | ματθαία d e | 4 ἡαηλ e, λαβηλ a | 6 τῷ > h | 11 μωσεὶ a | 13 καὶ sec : + τοῦ h | 14 Ἰουδῆθ a, Ἰουδῆθ e | 15 ἡμῶν sec : ἡμῖν h | 16 σου > e v | 17 ἐξείλετο v | 18 διὰ + αὐ h | Χριστὸν d | 23 πρὸς : εἰς

Ionae in ventre ceti, trium puerorum in fornace ignis, Annae in tabernaculo coram arca, Nehemiae ac Zorobabel in exstructione murorum, Mattathiae et filiorum eius in zelo tuo, Iael in benedictionibus. 5. Et nunc ergo suscipe populi tui precēs tibi cum scientia per Christum oblatas in spiritu.

XXXVIII. Agimus tibi gratias de universis, Domine omnipotens, quod misericordias tuas et miserationes non removisti a nobis, sed per singulas aetates ac generationes servas, eripis, opitularis, protegis. 2. Opem enim tulisti in diebus Enos et Henoch, in diebus Mosis ac Iesu, in diebus iudicum, in diebus 10 Samuel et Eliae atque prophetarum, in diebus David ac regum, in diebus Esther et Mardochoei, in diebus Iudith, in diebus Iudae Maccabaei et fratrum eius. 3. Etiam in diebus nostris auxilium nobis tulisti per magnum tuum pontificem Iesum Christum filium tuum. Etenim ex gladio liberavit et alendo eripuit a fame, ex 15 morbo sanavit, a lingua mala protexit. 4. De omnibus tibi per Christum gratias agimus, qui et vocem articulatam dedisti ad confessionem et linguam aptam plectri similem tamquam organum subiecisti, et gustum commodum et tactum convenientem et visum ad spectandum et auditum ad percipiendam vocem et odoratum 20 ad odores hauriendos et manus ad opus et pedes ad ambulationem. 5. Atque haec omnia ex parva gutta formans in utero etiam animam immortalem post figurationem donas, et in lucem producis animal rationale, hominem; legibus eum erudivisti, iustificationibus illustrasti; inducens dissolutionem ad breve tempus resurrectionem 25 promisisti. 6. Quae igitur vita sufficiens et saeculorum quanta longinquitas hominibus satis erit ad gratiarum actionem? Sed id quidem pro dignitate agere impossibile est, pro viribus autem praestare sanctum ac pium. 7. Nam exemisti nos ex impietate eorum, qui plures deos colunt, et eripuisti a secta illorum, qui 30 Christum occiderunt, liberasti ab ignorantiae errore; Christum ad

h v | 24 διαπλάσσεις a | 27 ποῖος > d | 28 πόσον μήκος e h v | 29 τὸ δὲ
κ. δύναμιν : ἄγνόν· ἐνσεβές· ὅσιον· θειότατον d | 30 αἰρέσεων d h | 31 τοῦ
χρ̄ e

XXXVIII. Προσευχὴ ἀντιλήψεως 5. ἐκ μ. σταγόνης πτλ.] Cf. Iust.
δικαίων. Oratio pro spe iustis allata. Apol. I, 19.

ἀπίστειλας εἰς ἀνθρώπους ὡς ἄνθρωπον, θεὸν ὄντα μονογενῆ, τὸν παράκλητον ἐνώκισας ἡμῖν, ἀγγέλους ἐπέστησας, τὸν διάβολον ἥσυχνας· οὐκ ὄντας ἐποίησας, γενομένους φυλάσσεις, ζωὴν ἐπιμετρεις, χορηγεῖς τροφήν, μετάνοιαν ἐπηγγείλω. 8. ὑπὲρ πάντων
 5 σοι ἡ δόξα καὶ τὸ σέβας διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 9. ταῦτα μελετᾶτε, ἀδελφοί· καὶ εἰπὴ ὁ κύριος μεθ' ὑμῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ καὶ αὐτὸν ἀποστείλαντος καὶ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ „ἐλευθερώσαντος ἐκ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης“, καὶ
 10 ζωὴν ἐπαγγελαμένον τοῖς δι' αὐτοῦ πιστεύουσιν εἰς τὸν τῶν ὅλων θεόν.

XXXIX. Ὅπως μὲν οὖν οφείλουσι ζῆν οἱ κατὰ Χριστὸν μεμνημένοι καὶ οἷας εὐχαριστίας ἀναπέμπειν τῷ θεῷ διὰ Χριστοῦ, εἴρηται διὰ τῶν προλαβόντων· δικαίον δὲ μηδὲ τοὺς ἀμνήτους
 15 καταλιπεῖν ἀβοηθήτους. 2 (XXXIX). Ὁ μέλλων τοίνυν κατηχεῖσθαι τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας παιδευέσθω πρὸ τοῦ βαπτίσματος τὴν περὶ θεοῦ τοῦ ἀγεννήτου γινῶσιν, τὴν περὶ υἱοῦ μονογενοῦς ἐπίγνωσιν, τὴν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος πληροφορίαν· μανθανέτω δημιουργίας διαφόρου τάξιν, προνοίας εἰρμόν, νομοθεσίας
 20 διαφόρου δικαιοτήρια· παιδευέσθω, διὰ τί κόσμος γέγονεν καὶ δι' ὃ κοσμοπολίτης ὁ ἄνθρωπος κατέστη· ἐπίγνωσκέτω τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, οἷα τις ὑπάρχει· 3. παιδευέσθω, ὅπως ὁ θεὸς τοὺς πονηροὺς ἐκόλασεν ὕδατι καὶ πυρὶ, τοὺς δὲ ἁγίους ἐδόξασεν καθ' ἑκάστην γενεάν, λέγω δὴ τὸν Σήθ, τὸν Ἐνῶς, τὸν Ἐνῶχ,
 25 τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ καὶ τοὺς ἐγγόνους αὐτοῦ, τὸν Μελχισεδέκ καὶ τὸν Ἰωβ καὶ τὸν Μωσέα, Ἰησοῦν τε καὶ Χαλὲβ καὶ Φινεὲς τὸν ἱερέα καὶ τοὺς καθ' ἑκάστην γενεάν ὁσίους, ὅπως τε προνοούμενος οὐκ ἀπεστράφη ὁ θεὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀλλ' ἀπὸ πλάνης καὶ ματαιότητος „εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας“ ἐκάλει.

8 Rom. 8, 21. — 23 Gen. 7. 19. — 29 I Tim. 2, 4.

1 ὡς a : > d e h v | 2 ἐνώκισας e h, i. m. e ἐνώκησας ἐν ἄλλω |
 3 κατήσυχνας v | 4 πάντων h | 5 διὰ Ἰ. Χριστοῦ a h : μετὰ χριστοῦ καὶ
 πνεύματος ἁγίου d e v | καὶ αἰεὶ > d e h v | 6 ὁ > v | 8 τοῦ > d |
 16 εὐσεβείας : ἀληθείας v, i. m. d e | 17 θεοῦ d e h : > a p v | 23 δ' a |
 24 γενεάν + καὶ γενεάν h | σὴμ h | Ἐνῶς + καὶ d v | 25 ἐγγόνους h |
 26 Φινεὲς + τὸν ζηλωτὴν d e h | 28 ὁ > v | ὁ θεὸς > e | ἀλλὰ a

homines quasi hominem misisti, qui etiam est Deus unigenitus; paracletum in nobis fecisti habitare, angelos nobis praefecisti, diabolum dedecore aspersisti; nos, cum non essemus, fecisti, factos conservas, vitam admetiris, suppeditas nutrimentum, paenitentiam pollicitus es. 8. Pro omnibus tibi gloria et veneratio per Iesum 5 Christum nunc et semper et in saecula, amen. 9. Haec meditamini, fratres, et sit Dominus vobiscum in terra et in regno patris eius, qui et illum misit et nos per eum *liberavit ex servitute corruptionis in libertatem gloriae* ac promisit vitam iis, qui per eum in Deum universorum crediderunt. 10

XXXIX. Quemadmodum igitur vivere debeant, qui in Christi religione sunt initiati, et quas gratiarum actiones Deo per Christum destinare, dictum est in superioribus; aequum vero est, ut et eos, qui initiati non sunt, auxilio destitutos non relinquamus. 2 (XXXIX). Qui ergo ad doctrinam pietatis instruendus est, eru- 15 diatur ante baptismum in scientia de Deo ingenito, in cognitione de filio unigenito, in persuasione certa de spiritu sancto; discat creationis diversae ordinem, providentiae seriem, variae legislationis tribunalia; erudiatur, quare mundus sit factus et cur mundi civis homo constitutus sit; agnoscat naturam suam, quaenam sit; 20 3. doceatur, quomodo Deus improbos aqua et igne punierit, sanctos vero per singulas aetates glorificaverit, scilicet Seth, Enos, Enoch, Noe, Abraham et posteros eius, Melchisedec, Iob, Mosem, Iesum, Chaleb et Phineem sacerdotem sanctosque singularum aetatum; quemadmodum per providentiam Deus humanum genus non aver- 25 satus fuerit, sed ab errore ac vanitate *ad agnitionem veritatis*

7. ἀπέστειλας — ἄνθρωπον] Haec Constitutor interpolavit II, 24, 3. Ep. ad Diogn. 7, 4: ὡς ἄνθρωπον πρὸς ἀνθρώπους ἔπεμψεν. — ἀγγέλους ἐπέστειλας] Cf. VIII, 41, 5; Eus. Demonstr. evang. III, 3, 18; IV, 6, 9.

XXXIX. Ὅπως χρὴ τοὺς κατηχουμένους στοιχειοῦσθαι. Quomodo oporteat catechumenos institui.

2. ἀγεννήτου] Sic veteres sexcenties Deum patrem appellant aut absolute aut nomen Dei vel patris addentes. Cf. c. 41, 4; 42, 2; 44, 2; 47, 2;

VIII, 6, 8. 10; 12, 6; 14, 3; 48, 3. Origenes saepissime sic loquens De princ. I, 2, 6 expresse dicit, Christianos nihil ingenitum i. e. innatum fateri praeter solum Deum patrem. Gregorius Naz. Orat. 25 c. 15 doctrinam catholicam esse docet: ἓνα μὲν εἰδέναι θεὸν ἀγέννητον, τὸν πατέρα, ἓνα δὲ γεννητὸν κύριον, τὸν υἱὸν κτλ. Cf. quae disputavi in libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 120—121; Lightfoot, S. Ignatius 1885 II, I, 90 —94.

κατὰ διαφόρους καιρούς, ἀπὸ τῆς δουλείας καὶ ἀσεβείας εἰς ἑλευ-
 θερίαν καὶ εὐσέβειαν ἐπανάγων, ἀπὸ ἀδικίας εἰς δικαιοσύνην, ἀπὸ
 θανάτου αἰωνίου εἰς ζωὴν αἰδίου. 4. ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἀκό-
 λουθα μανθανέτω ἐν τῇ κατηχήσει ὁ προσιὼν. προσκυνεῖτω δὲ
 5 ὁ χειροθετῶν αὐτὸν τὸν θεὸν τὸν τῶν ὅλων δεσπότην, εὐχαρι-
 στῶν ὑπὲρ τοῦ πλάσματος, ὅτι κατέπεμψεν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν
 μονογενῆ Χριστόν, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἑξαλείψας τὰς ἀνο-
 μίας, καὶ ἵνα ἀφῇ τὰς ἀσεβείας καὶ τὰς ἁμαρτίας καὶ „καθαρίσῃ
 ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“, ἀγιάσῃ δὲ τὸν
 10 ἄνθρωπον κατ' εὐδοκίαν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, συνεντίσῃ δὲ τὸ
 θέλημα αὐτοῦ, καὶ „φωτίσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας αὐτοῦ“
 εἰς κατανόησιν τῶν θαυμασίων αὐτοῦ, γνωρίσῃ αὐτῷ τὰ κρίματα
 τῆς δικαιοσύνης, ὅπως ἂν „μίσῃ πᾶσαν ὁδὸν ἀδικίας“, πορευῆται
 δὲ „τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας“ εἰς τὸ καταξιωθῆναι αὐτὸν „τοῦ
 15 λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας εἰς υἰοθεσίαν τὴν ἐν Χριστῷ“. ἵνα
 „σύνφυτος γενόμενος ἐν τῇ ὁμοιότητι τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ“
 ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἐνδόξου κοινωνίας νεκρωθῇ μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, „ζήσῃ
 δὲ τῷ θεῷ“ κατὰ τε νοῦν καὶ λόγον καὶ πρᾶξιν, καὶ ἐν τῇ βίβλῳ
 τῶν ζώντων συναριθμηθῇ. 5. καὶ μετὰ τὴν εὐχαριστίαν ταύτην
 20 παιδευσάτω αὐτὸν τὰ περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐνανθρωπήσεως, τὰ
 τε περὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ
 ἀναλήψεως.

XL. Καὶ ὅταν ἡ πρὸς αὐτὸ λοιπὸν τὸ βαπτισθῆναι ὁ κατη-
 χηθεὶς, μανθανέτω τὰ περὶ τῆς ἀποταγῆς τοῦ διαβόλου καὶ τὰ
 25 περὶ τῆς συνταγῆς τοῦ Χριστοῦ· δεῖ γὰρ αὐτὸν πρῶτον μὲν ἀπο-
 σχέσθαι τῶν ἐναντίων καὶ τότε ἐντὸς γενέσθαι τῶν μυστηρίων,
 προκαθάραντα ἑαυτοῦ τὴν καρδίαν πάσης κακονοίας σπίλου τε

8 II Cor. 7, 1. — 11 Eph. 1, 18. — 13 Ps. 118, 7. 128. 30. — 14 Tit. 3, 5;
 Eph. 1, 5. — 16 Rom. 6, 5. — 17 Col. 3, 5; Gal. 2, 19. — 27 Eph. 5, 27.

2 ἐνάγων d e h | 5 τὸν sec > v | 6 πλάσματος + αὐτοῦ d e | 10 συν-
 εντίσῃ : συστήσῃ v | 12 θαυμάτων v | γνωρίσῃ + τε d, + ται e | 15 ἐν >
 a v | 16 τοῦ θανάτου a : > rel | Χριστοῦ : χυ e v, χυ ιυ χυ d | 17 ἐπ' > v |
 18 τε : γε h, > v | 19 συναριθμηθεῖ d | 23 ἡ post κατηχηθεὶς d e v |
 24 τὰ sec : τὸ e | 25 συντάξεως d, sed i. m. συνταγῆς | 27 προκαθάραντα a,
 corr a² | κακοηθείας a

4. ὁ χειροθετῶν] i. e. catechista vel
 doctor audientium, ut ex versu sequente
 apparet. Illo nomine autem appellatur,
 quia manum imponens proselytos fa-

diversis temporibus vocarit, reducens a servitute et impietate ad libertatem ac pietatem, ab iniustitia ad iustitiam, a morte aeterna ad vitam perpetuam. 4. Haec et his consentanea discat in catechesi, qui accedit. Qui autem manus ei imponit, adoret Deum, universorum dominum, gratias agens pro creatura eius, quod 5 miserit filium suum unigenitum Christum, ut salvet hominem deletis iniquitatibus, utque remittat impietates ac peccata et *purget ab omni inquinamento carnis et spiritus*, hominemque sanctificet secundum beneplacitum bonitatis suae atque indicet voluntatem suam ac *illuminet oculos cordis eius* ad considerata mirabilia eius, 10 manifestet ei iudicia iustitiae, ut *odio habeat omnem viam iniustitiae*, ambulet autem *viam veritatis*, ut dignus habeatur *regenerationis lavacro, in adoptionem in Christo*, ut *complantatus in similitudine mortis Christi* in spe gloriosae societatis necetur quidem peccato, *vivat autem Deo* secundum mentem et sermonem et actionem atque adnume- 15 retur in libro viventium. 5. Post vero hanc gratiarum actionem doceat eum de Domini incarnatione et de passione eius, resurrectione ex mortuis et assumptione.

XL. Cumque iam iam erit baptizandus catechumenus, discat, quae ad renuntiandum diabolo et quae ad se adscribendum Christo 20 pertinent. Oportet enim illum primum quidem abstinere a contrariis et deinde ingredi ad mysteria, cum prius cor suum purgaverit ab omni perversitate mentis, macula et ruga, atque tunc

ciebat catechumenos et catechumenis ipsis etiam saepius manum imponebat. Cf. Ps.-Clem. Hom. III, 73; syn. Illiberit. c. 39, Arelat. c. 6, Carthag. IV c. 85, Matiscon. II c. 3. Sulp. Sever. Dialog. II, 4, 9 ed. Halm p. 185 scribit: nec cunctatus (Martinus), in medio ut erant campo, cunctos imposita universis manu catechumenos fecit. Locutio docet, tempore Constitutoris catechumenos institutos fuisse a presbytero vel episcopo, quibus solis *τὴν χειροθεσίαν* competere dicit VIII, 28, 1. 2.

5. Catechumeni ergo primo instituendi erant de trinitate (in universum),

de creatione mundi atque inprimis hominis, de providentia, de legislatione (v. 2), de punitione malorum ac glorificatione iustorum, de misericordia Dei erga homines (v. 3); deinde de Domini incarnatione, passione, resurrectione, assumptione (v. 5).

XL. *Διάταξις, ὅπως χρὴ τοὺς κατηχουμένους (+ μέλλοντας βαπτίζεσθαι e p) ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐν τῇ μνήσει εὐλογεῖσθαι καὶ τίνα διδάσκεισθαι αὐτούς.* Constitutio, quomodo oporteat catechumenos (baptizandos) a sacerdotibus in initiatione benedici et quae- nam eos doceri conveniat.

- καὶ ῥυτίδος καὶ τότε τῶν ἁγίων μεταλαχέιν. 2. ὥς γὰρ γεωργὸς ἄριστος ἐκκαθαίρει τὴν ἄρουραν πρότερον τῶν ὑπερφουσῶν ἐν αὐτῇ ἀκανθῶν καὶ τότε οπείρει τὸν πυρὸν, οὕτως δεῖ καὶ ὑμᾶς, πρότερον πᾶσαν ἀσέβειαν ἐξελόντας ἀπ' αὐτῶν, τότε τὴν εὐσέβειαν
- 5 αὐτοῖς ἐγκαταβάλλεσθαι καὶ τοῦ βαπτίσματος ἀξιῶσαι. 3. καὶ γὰρ καὶ ὁ κύριος ἡμῶν οὕτως ἡμῖν παρήγγεσεν εἰπὼν „Μαθητεύσατε“ πρότερον „πάντα τὰ ἔθνη“, καὶ τότε ἐπήγαγεν τὸ „καὶ βαπτίσατε αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος“.
- 10 XLI. Ἀπαγγελλέτω οὖν ὁ βαπτιζόμενος ἐν τῷ ἀποτάσσεσθαι· 2 (XLI). Ἀποτάσσομαι τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ ταῖς πομπαῖς αὐτοῦ καὶ ταῖς λατρείαις αὐτοῦ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ καὶ ταῖς ἐφευρέσειν αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτόν. 3. μετὰ δὲ τὴν ἀποταγὴν συντασσόμενος λέγέτω, ὅτι καὶ συντάσσομαι τῷ Χριστῷ· 4. καὶ πιστεύω καὶ βαπτίζομαι εἰς ἓνα ἀγέννητον μόνον ἀληθινόν

6 Mt. 28, 19.

1 μεταλαβεῖν d e | 2 ὑπερφουσῶν a v | 3 δὴ d e | 5 ἐγκαταβαλίσθαι h | βαπτίσματος + αὐτοὺς p v | 6 ἡμῖν παρήγγεσεν ~ d e | 7 πρότερον a d h : > e p v

XLI. Ἀποταγή πρὸς τὸν ἐναντίον (+ τοῦ κατηγουμένου e p v) καὶ συνταγή πρὸς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. Renuntiatio in adversarium (catechumeni) et adscriptio ad Christum Dei.

2. Formulae renuntiationis satanae plures nobis traditae sunt. Tertullianus De corona c. 3 scribit: Aquam adituri, sed et aliquanto prius in ecclesia sub antistitis manu, contestamur nos renuntiare diabolo et pompae et angelis eius. Origenes In Num. hom. XII, 4 (ed. Bened. II, 316): non se usurum pompis eius (diaboli) neque operibus eius, neque ullis omnino servitiis eius ac voluptatibus paritutum. Cyrillus Hier. Cat. myst. I, 4—8: ἀποτάσσομαί σοι, σατανᾷ, καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ πάσῃ τῇ πομπῇ αὐτοῦ (I. σου), καὶ πάσῃ τῇ λατρείᾳ σου. Chrysostomus Ad illuminandos catech. II, 4: ἀποτάσσομαί σοι, σατανᾷ, καὶ τῇ

πομπῇ σου καὶ τῇ λατρείᾳ σου, et In Col. hom. VI, 4 illis verbis addit: καὶ τοῖς ἀγγέλοις σου. Basilii De spir. s. c. 27 n. 66: ἀποτάσσεσθαι τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Cf. Orig. In Num. hom. XIII, 4; Hieron. In Am. 6 s. f.

3. Chrysostomus l. c. formulam renuntiationis laudatam repetens c. 5 addit: καὶ συντάσσομαί σοι, Χριστέ. Cyrillus l. c. c. 8: μετὰ τὴν ἀπόταξιν τοῦ σατανᾷ καὶ τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν σύνταξιν. Hieronymus l. c.: et sic versi ad orientem pactum inimus cum sole iustitiae et ei servituros nos esse promittimus. Iam Hippolytus, si sermo in s. Theophania ei iure attribueretur, renuntiationem et adscriptionem coniunctam fuisse testaretur c. 9 scribens: ὁ γὰρ καταβαίνων μετὰ πίστεως εἰς τὸ τῆς ἀναγεννήσεως λουτρὸν ἀποτάσσεται τῷ πονηρῷ, συντάσσεται

demum ad sacramenta percipienda accedere. 2. Nam ut optimus agricola repurgat prius arvum a supercrescentibus in eo spinis tuncque serit triticum, ita oportet etiam vos prius omni impietate ab eis extracta tunc pietatem inseminare et baptismo donare.

3. Sic etenim Dominus noster nobis praecepit dicens: *Docete prius omnes gentes*, et tunc subiunxit illud: *Et baptizate eos in nomine patris et filii et spiritus sancti*.

XLI. Cum ergo renuntiat, qui baptizatur, ita recitet: 2 (XLI). Renuntio satanae et operibus eius et pompis eius et cultibus eius et angelis eius et inventis eius ac omnibus, quae sub eo sunt. 3. Post renuntiationem vero, dum adscribit se, dicat: Et adscribor Christo; 4. et credo et baptizor in unum ingenitum, solum verum Deum

δὲ τῷ Χριστῷ. Certe Origenes praeter renuntiationem etiam pactum cum Christo ineundum cognitum habet in Exhortatione ad martyrium c. 12 ed. Koetschau 1899 p. 11 scribens: *Καὶ τοῦτο δὲ ἡμῶς εἰδέναι χρὴ, ὅτι τὰς καλουμένας τοῦ θεοῦ διαθήκας ἐπὶ συνθήκαις παρεδεξάμεθα αἷς πρὸς αὐτὸν ἐποιησάμεθα, ἀναδιχόμενοι τὸ κατὰ Χριστιανισμόν βιοῦν*, et ibid. c. 17 p. 16: *Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς περὶ θεοσεβείας συνθήκαις πάλαι τοῖς κατηχοῦσιν ὑμᾶς ἀπεκρίθητε τό· Καὶ ἡμεῖς λατρεύσομεν κυρίῳ· οὗτος γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν ἐστιν*. Respicit Ios. 24, 15—25, et Kattenbusch, *Das apostolische Symbol* II (1900), 151 n. 24, morem Christianorum abrenuntiandi diabolo et ineundi pactum cum Christo ex illo Sacrae Scripturae loco explicandum esse suspicatur.

4—8. Symbolum in ritu baptismi describendo inserens Constitutor symbolum patriae vel ecclesiae suae elegerit censeri potest. Symbolum autem, quod proponit, tam prope ad formulam synodi Antiochenae a. 341 quartam (conservatam ab Athanasio Ep. de synodis Arimini et Seleuciae c. 25, Socrate H. E. II, 18, Hilario De syn-

odis c. 29) accedit, ut conicere liceat, illud cum hac idem vel huic simillimum fuisse. Attamen Constitutor formulam vix plane integram repetiit, sed suo more paululum mutavit, nonnulla verba omittens, alia addens. Kattenbusch, *Das Apostolische Symbol* I (1894), 260—273, symbolum Constitutionum a Luciano martyre profectum et a synodo Antiochena receptum fuisse censuit, nec vero probavit. Ratio potius contraria est. Constitutor, qui circa annum 400 scripsit et Canones apostolicos componens certe canones synodi Antiochenae in usum suum vertit, recte etiam formulam illius synodi repetiisse iudicatur, nisi forte formulam iam in ecclesia sua usitatam invenerit. Luciano veteres formulam Antiochenam secundam adscribunt, Sozomenus H. E. III, 5, synodus Cariensis a. 387 cf. Soz. VI, 12, auctor dialogorum de trinitate septem, qui sub nomine Theodoreti circumferuntur, cf. Theodoreti opp. ed. Schulze V, 992.

4. ἀγέννητον μόνον ἀληθινόν] Haec verba desunt in formula Antiochena IV et a Constitutore addita esse putari possunt. De voce ἀγέννητος cf. c. 39, 2 not. Voces μόνος ἀληθινός inter-

θεὸν παντοκράτορα, τὸν πατέρα τοῦ Χριστοῦ, κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων, „ἐξ οὗ τὰ πάντα“ 5. καὶ εἰς τὸν κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν, τὸν „πρωτότοκον πάσης κτίσεως“, τὸν πρὸ αἰώνων εὐδοκίᾳ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα, οὐ κτισθέντα, „δι’ οὗ τὰ πάντα“ ἐγένετο τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὁρατὰ τε καὶ ἀόρατα· 6. τὸν ἐπ’ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν κατελθόντα ἐξ οὐρανῶν καὶ σάρκα ἀναλαβόντα, ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας γεννηθέντα, καὶ πολιτευσάμενον ὁσίως κατὰ τοὺς νόμους τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ σταυρωθέντα ἐπὶ 10 Ποντίου Πιλάτου καὶ ἀποθανόντα ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν μετὰ τὸ παθεῖν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς καὶ καθεσθέντα ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μετὰ δόξης „κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος“· 7. βαπτίζομαι καὶ 15 εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτ’ ἔστιν τὸν παράκλητον, τὸ ἐνεργῆσαν ἐν πᾶσιν τοῖς ἀπ’ αἰῶνος ἁγίοις, ὕστερον δὲ ἀποσταλὲν καὶ τοῖς ἀποστόλοις παρὰ τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ μετὰ τοὺς ἀποστόλους δὲ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀπο-

2 I Cor. 8, 6. — 3 Col. 1, 15. — 5 I Cor. 8, 6. — 13 II Tim. 4, 1. — 14 Luc. 1, 33.

4 προαἰώνιον d | εὐδοκίᾳ : ἐξ αὐτοῦ h | 5 οὐ κτισθέντα d e h p v a² i. m. : > a | ἐν + τοῖς d e | καὶ + τὰ h | 6 ἐπὶ + τῆς d h | τῶν > a | 7 ἐξ : ἐκ τῶν h | ἀναλαβόντα + καὶ a | 10 παθόντα d, sed i. m. ἀποθανόντα | ἐκ + τῶν p v | 14 ἔστι d e | 15 παράκλητον + τὸ πῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πρὸς ἐκπορεύεται h | 16 αἰώνων d | 17 καὶ τοῖς ἀποστόλοις : > p v, + ἡμῖν a³ i. m. | 19 καθολικῇ a p v : > d e h | 19/1 καὶ ἀποστολικῇ d e h v : > a p

polatae sunt II, 6, 17; V, 16, 6; VI, 23, 1. Leguntur etiam VIII, 1, 1; 5, 1; 6, 11. — τὸν πατέρα τοῦ Χριστοῦ] Deest in formula Antiochena, quae autem pro ἐξ οὗ τὰ πάντα exhibet ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. Animadvertas velim, formulam Constitutoris magis cum fide Nicaena consentire quam formulam synodi Antiochenae.

5. τὸν πρωτότοκον τ. κτ.] Haec verba, quae desunt in formula Anti-

ochena, interpolata sunt II, 61, 4; VI, 11, 2; atque leguntur VII, 36, 6; VIII, 12, 7. 31. — εὐδοκίᾳ τ. π.] Cf. VIII, 1, 10. Synodus Ant. habet ἐκ τοῦ πατρὸς. Ex illa voce autem minime est concludendum, Constitutorem Arianum vel Semiarianum fuisse. Antenicæni vocem nunquam usurpaverunt. Cf. Kattenbusch l. c. p. 272 et librum meum *Die Apost. Constitutionen* p. 122. — γεννηθέντα] Formula Ant. addit: θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, et de-

omnipotentem, patrem Christi, creatorem atque opificem universorum, *ex quo omnia*; 5. et in Dominum Iesum Christum, unigenitum illius filium, *primogenitum omnis creaturae*, qui ante saecula beneplacito patris genitus est, non creatus, *per quem omnia* facta sunt, quae in caelis et in terra visibilia et invisibilia; 6. qui in novissimis diebus descendit de caelis et carnem assumpsit, ex sancta virgine Maria natus est sancteque se gessit in vita secundum leges Dei ac patris sui, et crucifixus est sub Pontio Pilato et mortuus est pro nobis, et postquam passus est, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad caelos et sedet ad dexteram patris, et iterum venturus est in 10 consummatione saeculi cum gloria *ad iudicandos vivos ac mortuos, cuius regni non erit finis*; 7. baptizor etiam in spiritum sanctum, id est paracletum, qui operatus est in omnibus ab initio mundi sanctis, postea vero missus quoque est apostolis a patre secundum promissionem salvatoris nostri Domini Iesu Christi, et post apo- 15 stolos etiam omnibus, qui in sancta catholica et apostolica ecclesia

inde post *ἀόρατα: λόγον ὄντα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ ζωὴν καὶ φῶς ἀληθινόν. — οὐ κτισθέντα*] Haesitabam, num haec verba Constitutori attribuenda essent. Cum autem ab omnibus testibus praeter unum tradantur et ab hoc ob homoeoteleuton facile praetermitti potuerint, in textu recipienda esse videbantur.

6. *κατελθόντα ἐξ οὐρανῶν καὶ σάρκα ἀναλαβόντα*] Form. Ant.: *δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα*. Si certum esset, Constitutorem hanc formulam rescripsisse et de consilio mutasse, ex hoc loco colligi posset, eum Arianum vel Apollinaristam fuisse. Res autem non prorsus liquet. Constitutor ipse II, 55, 1; VI, 19, 4 vocem *ἐνανθρωπήσας* usurpat, quae insuper legitur VII, 39, 5; 43, 1 etc. — *καὶ πολιτευσάμενον ὁσίως κ. τ. ν. τ. θ. κ. π. αὐτοῦ . . ἐν Π. Πιλάτου . . ὑπὲρ ἡμῶν*] Deest in formula Ant., quae autem post *ἀποθανόντα* addit *καὶ ταφέντα*. Verba *πολιτευσάμενον ὁσίως* etiam c. 36, 6 necnon VIII, 1, 10

(*ἐπολιτεύσατο . . ἄνευ ἁμαρτίας*) leguntur et Constitutori adiudicari possunt, cum bis etiam a Ps.-Ignatio adhibeantur, sc. Magn. 11, 2; Smyrn. 1, 2. De Pontio Pilato cf. c. 23, 2; 36, 6. — *οὐ τῆς βασιλείας κτλ.*] Formula Cyrilli Hierosolymitani (Catech. XV, 2) et ea, quam Epiphanius Ancor. c. 118 exhibet et synodus Constantinopolitana a. 381 recepit, prima symbola esse videntur, quae verba illa continent. Formula Ant. sententiam quidem habet, sed his verbis expressam: *οὐ ἡ βασιλεία ἀκατάλυτος*.

7. *τὸ ἐνεργῆσαν κτλ.*] Formula Ant. pro hac sectione exhibet: *ὅπερ ἐπαγγειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν αὐτοῦ ἀνοδὸν ἀπέστειλε διδάξαι αὐτοὺς καὶ ὑπομνῆσαι πάντα, δι' οὗ καὶ ἁγιασθῆσονται αἱ τῶν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστενκότων ψυχαί*. Spiritum sanctum iam in vetere testamento operatum esse symbola Cyrilli et Epiphaniū v. 6 laudata verbis *τὸ λαλῆσαν ἐν τοῖς προφήταις* primo urgere videntur.

στολικῇ ἐκκλησίᾳ· 8. εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

XLII. Καὶ μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην κατ' ἀκολουθίαν
 5 ἔρχεται καὶ εἰς τὴν τοῦ ἐλαίου χρῆσιν. 2 (XLII). εὐλογεῖται δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ ἱερέως εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ προκατασκευὴν τοῦ βαπτίσματος. 3. ἐπικαλεῖται γὰρ οὗτος τὸν ἀγέννητον θεόν, τὸν πατέρα τοῦ Χριστοῦ, τὸν βασιλέα πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως, ἵνα ἀγιάσῃ τὸ ἔλαιον „τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου Ἰησοῦ“
 10 καὶ δόσῃ χάριν πνευματικὴν καὶ δύναμιν ἐνεργητικὴν, ἄφεσιν τε ἁμαρτιῶν καὶ προπαρασκευὴν ὁμολογίας βαπτίσματος, ὥστε τὸν χριόμενον ἀπολυθέντα πάσης ἀσεβείας ἄξιον γενέσθαι τῆς μνήσεως κατ' ἐντολὴν τοῦ μονογενοῦς.

XLIII. Εἴτα ἔρχεται εἰς τὸ ὕδωρ. 2. εὐλογεῖ καὶ δοξάζει τὸν
 15 δεσπότην θεὸν τὸν παντοκράτορα, τὸν πατέρα τοῦ μονογενοῦς θεοῦ, εὐχαριστῶν ὁ ἱερεὺς, ὅτι ἀπέστειλεν ἐνανθρωπῆσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμᾶς σώσῃ, ὅτι ἠνέσχετο τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑπήκοον αὐτὸν γενέσθαι ἐν πᾶσι, „κηρῦξαι βασιλείαν οὐρανῶν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, νεκρῶν ἀνάστασιν“. 3. ἐπὶ τούτοις
 20 προσκυνεῖ αὐτὸν τὸν μονογενῆ θεὸν μετ' αὐτὸν καὶ δι' αὐτόν, εὐχαριστῶν αὐτῷ τῷ ἀναδέξασθαι αὐτὸν τὸν ὑπὲρ πάντων θάνατον διὰ τοῦ σταυροῦ, οὗ τύπον ἔδωκεν τὸ βάπτισμα τῆς παλιγγενεσίας. 4. δοξάζει τε, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ θεοῦ ὁ τῶν ὅλων κύριος ἐν ἁγίῳ πνεύματι οὐκ ἀπέρριψεν τὸ
 25 τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀλλὰ διαφόροις καιροῖς διαφόρους προνοίας ἐποιήσατο, τῷ τε Ἀδὰμ αὐτῷ ἐν παραδείσῳ πρῶτον μὲν τρυφῆς λόγῳ τὸν παράδεισον οἰκητήριον δούς, ἔπειτα προνοίας λόγῳ ἐντολὴν ποιησάμενος, ἁμαρτόντα δὲ δικαιοσύνη ἐξώσας, ἀγαθότητι δὲ μὴ ἀπορρίψας εἰς τὸ παντελές, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ
 30 αὐτοῦ κατὰ διαδοχὴν διαφόρως παιδεύσας· δι' ὃν ἐπὶ τὸ τέρμα τοῦ αἰῶνος ἀπέστειλεν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἄνθρωπον γενέσθαι δι' ἀνθρώπους καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ἀναδέξασθαι χωρὶς

9 Act. 8, 16. — 18 Luc. 9, 2; 1, 77; Mt. 22, 31. — 22 Tit. 3, 5. — 27 Gen. 2, 15. 16. — 32 Hebr. 4, 15.

6 ἱερέως a h : ἀρχιερέως d e p v | 7 οὗτος h v : οὕτως a d e p | 8 τοῦ βασιλέως h | 9 ἀγιασθῇ d | τὸν a | ἐν τῷ h | 14 ὕδωρ + καὶ d | 16 θεοῦ : υἱοῦ p v | 16 ἐνανθρωπῆσαι post δι' ἡμᾶς p v | 18 κηρῦξαι +

credunt; 8. in carnis resurrectionem, in remissionem peccatorum, in regnum caelorum et in vitam futuri saeculi.

XLII. Post hanc autem professionem ordine venit ad olei unctionem. 2 (XLII). Benedicitur autem hoc a sacerdote in remissionem peccatorum et praeparationem baptismi. 3. Invocat enim hic ingenitum Deum, patrem Christi, regem omnis naturae in sensum ac intellegentiam cadentis, ut sanctificet oleum *nomine Domini Iesu* et det gratiam spiritualem et vim efficacem, remissionem delictorum atque praeparationem confessionis baptismi, ut is, qui ungitur, solutus omni impietate fiat dignus initiatione 10 secundum unigeniti praeceptum.

XLIII. Deinde venit ad aquam. 2. Sacerdos autem benedicit ac laudat Dominum Deum omnipotentem, patrem unigeniti Dei, et gratias agit, quia misit filium suum, qui homo fieret propter nos, ut nos salvaret, quia sustinuit, ut ille in incarnatione fieret 15 per omnia oboediens, *praedicaret regnum caelorum, remissionem peccatorum, mortuorum resurrectionem*. 3. Ad haec adorat ipsum unigenitum Deum post eum et per eum, gratias huic agens, quod mortem pro omnibus per crucem subierit, cuius figuram dedit baptismum regenerationis. 4. Laudat etiam, quia in nomine Christi 20 Deus cunctorum dominus in spiritu sancto non abiecit humanum genus, sed variis temporibus variam providentiam adhibuit: Adae ipsi in paradiso primum quidem ratione deliciarum dedit paradisum in habitationem, deinde ratione providentiae mandatum tradidit, post peccatum autem per iustitiam eum expulit, per bonitatem 25 vero non ex toto abiecit, sed et posteros eius vicissim erudit diversis modis; propter quem in extremo saeculi misit filium suum, ut homo fieret hominum causa et omnes humanos affectus ex-

τε d | 21 τὸ h | τὸν : τὼν a | 22 τοῦ > d | 25 διαφόροις καιροῖς > a | 26 δὲ h p v | 27 τροφῆς e | 28 ἀμαρτάνοντα d e | 30 διαφορᾶς h

8. Formula Ant. hos articulos omittit exhibens sententiam extremam symboli Nicaeni.

XLII. *Περὶ χρίσματος τοῦ μυστικοῦ ἐλαίου εὐχαριστία*. De unctione mystici olei actio gratiarum.

2—3. Basilii De spir. s. c. 37 n. 66: *εὐλογοῦμεν τὸ τε ὕδωρ τοῦ βαπτίσ-*

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

ματος καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως καὶ προσέτι αὐτὸν τὸν βαπτιζόμενον.

3. *τὸν βασιλέα — φύσεως*] Infra VIII, 12, 7. 49 idem de Christo dicitur.

XLIII. *Περὶ τοῦ μυστικοῦ ὕδατος εὐχαριστία*. Gratiarum actio de mystica aqua.

ἀμαρτίας. 5. αὐτὸν οὖν καὶ νῦν παρακαλείτω ὁ ἱερεὺς πρὸς τῷ
 βαπτίσματι καὶ λεγέτω, ὅτι Κάτιδε ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἁγίασον τὸ
 ὕδωρ τοῦτο, δὸς δὲ χάριν καὶ δύναμιν, ὥστε τὸν βαπτιζόμενον
 κατ' ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ σου αὐτῷ συσταρωθῆναι καὶ συν-
 5 αποθανεῖν καὶ συνταφῆναι καὶ συναναστῆναι εἰς νίοθεσίαν τὴν
 ἐν αὐτῷ, τῷ νεκρωθῆναι μὲν τῇ ἀμαρτίᾳ, ζῆσαι δὲ τῇ δικαιοσύνῃ

XLIV. Καὶ μετὰ τοῦτο „βαπτίσας αὐτὸν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ
 πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος“, χρίσάτω μύρον
 ἐπιλέγων· 2 (XLIV). Κύριε ὁ θεὸς ὁ ἀγέννητος καὶ ἀδέσποτος,
 10 ὁ τῶν ὅλων κύριος, ὁ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως τοῦ εὐαγγελίου
 ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὐοσμον παρασχόμενος· σὺ καὶ νῦν τοῦτο
 τὸ μύρον δὸς ἐνεργῆς γενέσθαι ἐπὶ τῷ βαπτιζομένῳ, ὥστε βεβαίαν
 καὶ πάγιον ἐν αὐτῷ τὴν εὐωδίαν μείναι τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ
 συναποθανόντα αὐτὸν συναναστῆναι καὶ συζῆσαι αὐτῷ. 3. ταῦτα
 15 καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα λεγέτω· ἐκάστου γὰρ ἡ δύναμις τῆς
 χειροθεσίας ἐστὶν αὕτη. ἂν γὰρ μὴ εἰς ἕκαστον τούτων ἐπικλησις
 γένηται παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς ἱερέως τοιαύτη τις, εἰς ὕδωρ μόνον
 καταβαίνει ὁ βαπτιζόμενος ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἀποτίθεται μόνον
 τὸν ῥύπον τοῦ σώματος, οὐ τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς.

20 XLV. Μετὰ τοῦτο ἐστὼς προσευχέσθω τὴν εὐχὴν, ἣν ἐδίδαξεν
 ἡμᾶς ὁ κύριος. ἀναγκαίως δὲ τὸν ἀναστάντα δεῖ ἐστάναι καὶ
 προσεύχεσθαι διὰ τὸ τὸν ἐγειρόμενον ὀρθιον εἶναι· καὶ αὐτὸς
 οὖν συναποθανὼν τῷ Χριστῷ καὶ συνεγερθεὶς ἕστηκεν. 2. προσ-
 ευχέσθω δὲ κατὰ ἀνατολάς· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο γέγραπται ἐν τῇ
 25 δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων, ὅτι μετὰ τὸ συντελεσθῆναι τὸν
 ναὸν τοῦ κυρίου ὑπὸ τοῦ βασιλέως Σολομῶνος ἐν αὐτῷ τῷ
 ἐγκαινισμῷ „οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ λεῖται καὶ οἱ ψαλτωδοὶ μετὰ κυμ-

4 Rom. 6, 2—8. 11; 8, 10. — 7 Mt. 28, 19. — 20 Mt. 6, 9. —
 27 II Paral. 5, 12. 13.

1 πρὸς : ἐν h | τὸ a, τῷ a² | 2 ὅτι > h | 5 καὶ συνταφῆναι > d |
 6 τοῦ e, τὸ h | 8 μύρον d e | 12 βέβαιον d e p v | 13 εἶναι h | 14 συνζῆσαι
 e h | 17 παρὰ : ὑπὸ p v | 18 οἱ > a d e | 23 στήκετω a | 24 καὶ sec > p v |
 26 κυ : θυ h | 27 οἱ sec > h

5. συσταρωθῆναι κτλ.] Cf. III,
 17, 3.

XLIV. Περὶ τοῦ μυστικοῦ μύρου
 εὐχαριστία. De mystico unguento
 gratiarum actio.

1. Synodus. Laodic. c. 48: ὅτι δεῖ
 τοὺς φωτιζομένους μετὰ τὸ βάπτισμα
 χρίσθαι χρίσματι ἐπουρανίῳ καὶ
 μετόχους εἶναι τῆς βασιλείας του
 θεοῦ.

cepto peccato susciperet. 5. Ipsum ergo et nunc invocet sacerdos sub baptismum ac dicat: Respice de caelo et sanctifica hanc aquam; da vero gratiam et virtutem, ut, qui baptizatur secundum mandatum Christi tui, cum eodem crucifigatur et commoriatur et consepe-
liatur et consuscitetur in adoptionem, quae in eo fit, ut perimatur 5
quidem peccato, vivat autem iustitiae.

XLIV. Et post hoc, cum *baptizaverit eum in nomine patris et filii et spiritus sancti*, linat unguento ac dicat: 2 (XLIV). Domine Deus, qui ingenuus es et dominum non habes, ipse omnium dominus, qui odorem cognitionis evangelii in omnibus gentibus suavem 10
praebuisti; tu et nunc praesta, ut hoc unguentum efficax fiat in baptizato, quo firma et stabilis maneat in ipso fragrantia Christi tui, cui ipse commortuus consuscitetur ac convivat. 3. Haec et his consentanea proferat. Nam haec est potestas impositionis manuum unicuique factae; nisi enim in unumquodque eorum talis 15
quaequam invocatio a pio sacerdote adhibeatur, qui baptizatur, in aquam tantum descendit, ut Iudaei, et corporis tantum sordes, non autem animae deponit.

XLV. Post hoc stans dicat orationem, quam docuit nos Dominus. Necessario autem, qui resurrexit, debet stare et orare, 20
quoniam, qui exsurgit, erectus est; et ipse igitur, qui una cum Christo mortuus est ac resurrexit, stat. 2. Precetur vero ad orientem; etenim hoc quoque scriptum est in secundo Paralipomenon, quod, postquam templum Domini a rege Salomone consummatum fuit, in ipsa dedicatione *sacerdotes et levitae et cantores sum cym-* 25

3. *ἐὰν γὰρ μὴ κτλ.*] Constitutor ergo de unctione ac confirmatione validitatem baptismi dependere sentire videtur.

XLV. *Προσευχὴ τῶν νεοτελῶν.* Oratio recenter initiatorum (v. 3).

1. Chrysostomus In Coloss. hom. VI, 4: *εὐθέως γὰρ ἀνελθὼν ταῦτα φθέγγεται τὰ ῥήματα· Πάτερ ἡμῶν κτλ. — ἐστὼς*] Notum est, Christianos veteres die dominica et tempore Quingagesimae stantes preces fudisse. Cf. Tert. De cor. c. 3; syn. Nicaen. c. 20; Basil. De spir. s. c. 27 n. 66. Hoc

loco etiam baptizatus consuetudinem illam secutus esse dicitur.

2. *κατὰ ἀνατολὰς*] In orientem versi Christiani veteres universe orare solebant. Cf. II, 57, 14; Tert. Apol. c. 16; Clem. Al. Strom. VII, 7, 43 p. 856; Basil. De spir. s. c. 27 n. 66. Baptizandus inprimis ad orientem conversus etiam Christo se adscribebat, cum formulam renuntiationis versus occidentem pronuntiaret. Cf. Cyrill. Hier. Cat. myst. I, 2. 9; Hieron. In Am. 6 s. f.; Ps.-Dionys. De eccles. hierarch. c. 2, 2, 6; 5, 1, 6.

βάλων καὶ ψαλτηρίων εἰσθήκεισαν κατὰ ἀνατολάς, αἰνοῦντες καὶ ἑξομολογούμενοι καὶ λέγοντες· Αἰνεῖτε τὸν κύριον, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ“. 3 (XLV). προσευχέσθω δὲ ταῦτα μετὰ τὴν προτέραν εὐχὴν λέγων· Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, 5 ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, δός μοι σῶμα ἄσπιλον, „καρδίαν καθαρὰν“, νοῦν ἐργήγορον, γινῶσιν ἀπλανῆ, πνεύματος ἁγίου ἐπιφοίτησιν πρὸς κτήσιν καὶ πληροφορίαν τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, δι' οὗ σοι δόξα ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 4. ταῦτα καὶ περὶ τῶν κατηχουμένων 10 δίκαιον ἡγησάμεθα διατάξασθαι.

XLVI. Περὶ δὲ τῶν ὑφ' ἡμῶν χειροτονηθέντων ἐπισκόπων ἐν τῇ ζωῇ τῇ ἡμετέρᾳ γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι εἰσὶν οὗτοι. 2. Ἱερο-
σολύμων μὲν Ἰάκωβος ὁ τοῦ κυρίου ἀδελφός, οὗ τελευτήσαντος
δεύτερος Συμεὼν ὁ τοῦ Κλωπᾶ, μεθ' ὃν τρίτος Ἰούδας Ἰακώβου·
15 3. Καισαρείας δὲ τῆς Παλαιστίνης πρότερον μὲν Ζαχαρίας ὁ ποτε
τελώνης, μεθ' ὃν Κορνήλιος καὶ τρίτος Θεόφιλος· 4. Ἀντιοχείας
δὲ Εὐόδιος μὲν ὑπ' ἐμοῦ Πέτρον, Ἰγνάτιος δὲ ὑπὸ Παύλου· 5. τῆς
δὲ Ἀλεξανδρείαν Ἀννιανὸς πρῶτος ὑπὸ Μάρκον τοῦ εὐαγγελιστοῦ
κεχειροτόνηται, δεύτερος δὲ Ἀβίλιος ὑπὸ Λουκᾶ καὶ αὐτοῦ εὐαγ-
20 γελιστοῦ· 6. τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐκκλησίας Αἰνὸς μὲν ὁ Κλανθίας
πρῶτος ὑπὸ Παύλου, Κλήμης δὲ μετὰ τὸν Αἰνὸν θάνατον ὑπ'
ἐμοῦ Πέτρον δεύτερος κεχειροτόνηται· 7. τῆς δὲ Ἐφέσου Τιμόθεος

6 Ps. 50, 12.

1 κατ' d | 6 γρήγορον a | 7 κτίσιν h | 8 δι' a h : μεθ' d e p v | ἐν :
σὺν d e p v | 13 μὲν > h | οὗτινος h | 14 κλωπᾶ d p, κλεωπᾶ e, κλεόπα a |
ῶν h | ὁ ἰούδας ὁ ἰακ. e | 15 πρότερος h | 18 ἀνιανὸς d h p v | 19/20 κε-
χειροτόνηται — εὐαγγελιστοῦ > h | 19 ἀβίλλιος a | 21 Παύλου + καὶ p v |
23 Π. δεύτερος : πέτρος e

3. προτέραν εὐχὴν] sc. orationem dominicam, cf. c. 45, 1.

XLVI. Τίνας (+ ἐπισκόπους e p v) πέμποντες ἐχειροτόνησαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι. Quosnam (episcopos) sancti apostoli miserunt et ordinarunt.

1. ἐν τῇ ζωῇ τῇ ἡμ[.] Apostoli dicunt quasi iam mortui aut morti saltem vicini.

2. De Iacobo cf. quae adnotavi II,

55, 2. Eusebius H. E. II, 1 Iacobum primum Hierosolymorum episcopum vocat, III, 11 Symeonem secundum, IV, 5 Iustum tertium. Similiter idem in Chronico ed. Schoene II (1866), 154, 162, Epiphanius H. 64 c. 12 et posteriores. Iudam Iacobi praeter Constitutorem nonnisi Ps.-Epiphanius in apostolorum indiculo apud Cotelierum ad h. l. commemorare videtur.

balis et psalteriis steterunt ad orientem, laudantes et confitentes ac dicentes: Laudate Dominum, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia eius. 3 (XLV). Precetur vero haec post priorem orationem dicens: Deus omnipotens; pater Christi tui, unigeniti filii tui, da mihi corpus immaculatum, *cor mundum*, mentem 5 vigilem, cognitionem non errantem, spiritus sancti adventum ad possessionem et certam fidem veritatis per Christum tuum, per quem tibi gloria in sancto spiritu in saecula, amen. 4. Atque haec de catechumenis constituere aequum duximus.

XLVI. De episcopis vero, qui a nobis in vita nostra ordinati 10 sunt, indicamus vobis, quod hi sunt: 2. Hierosolymorum quidem Iacobus frater Domini, quo mortuo secundus fuit Simeon Cleophae filius, post quem tertius Iudas Iacobi; 3. Caesareae autem Palaestinae primum quidem Zacchaeus olim publicanus, post quem Cornelius et tertius Theophilus; 4. Antiochiae vero Evodius quidem 15 a me Petro, Ignatius autem a Paulo; 5. urbis Alexandrinorum Annianus primus a Marco evangelista ordinatus est, secundus vero Avilius a Luca et ipso evangelista; 6. Romanorum ecclesiae primus quidem Linus, Claudiae filius, a Paulo; secundus autem a me Petro post mortem Lini ordinatus fuit Clemens; 7. Ephesi 25

3. De Zachaeo Caesareae episcopo cf. Clem. Hom. III, 72; Recogn. III, 65—66.

4. Evodium primum et Ignatium secundum Antiochiae episcopum fuisse tradit Eusebius H. E. III, 22; Chron. ed. Schoene II, 152, 158. Ignatium a Paulo ordinatum fuisse praeter Constitutorem nemo refert. Cf. Ps.-Ign. Ant. 7, 1.

5. Eusebius H. E. III, 21 primum Alexandriae episcopum appellat Avilium, secundum Cerdonem, tertium Annianum. In Chronico autem p. 154 post Marcum primum locum attribuit Anniano, p. 160 secundum Abilio, p. 162 tertium Cerdoni.

6. Irenaeus Adv. haer. III, 3, 3; Eusebius H. E. III, 2. 13. 21; Chron. p. 156—160; Hieronymus Catalog. c. 15 primum ecclesiae Romanae episcopum

fuisse tradunt Linum, secundum Anacletum, tertium Clementem. Alii minus recte aliter tradunt. Cf. quae disputavi in editione II Patrum apostolicorum I (1901), XXXIII—XXXVI et in *Kirchenlexikon* ed. II t. III p. 449—451, atque catalogos Romanorum pontificum, quos edidit Duchesne, Liber pontificalis I (1886), 1—46. Linum filium Claudiae atque a Paulo ordinatum fuisse nonnisi Constitutor narrat. Nullus dubito, quae hic solus de consecratoribus episcoporum tradit, ea ab ipso ficta esse. Cf. Ps.-Ign. Trall. 7, 4.

7. Timotheum ecclesiae Ephesinae episcopatum primum accepisse Eusebius H. E. III, 4, 6 refert. De Ioanne secundo episcopo nihil comperti habemus. Constitutor de Ioanne presbytero loqui videtur, de quo narrat Papias vel Eusebius H. E. III, 39.

- μὲν ὑπὸ Παύλου, Ἰωάννης δὲ ὑπ' ἐμοῦ Ἰωάννου· 8. Σμύρνης δὲ Ἀρίστων πρῶτος, μεθ' ὃν Στραταίας ὁ Λαΐδος καὶ τρίτος Ἀρίστων· 9. Περιγáμου δὲ Γάιος καὶ Φιλαδελφείας Δημήτριος ὑπ' ἐμοῦ· 10. ὑπὸ δὲ Παύλου Λούκιος Κεγχρεῶν καὶ τῆς Κρήτης 5 Τίτος· 11. Λιονύσιος δὲ ἐν Ἀθήναις, τῆς δὲ ἐν Φοινίκῃ Τριπόλεως Μαρθόνης· 12. τῆς δὲ ἐν Φρυγίᾳ Λαοδικείας Ἀρχιππος, Κολασσαέων δὲ Φιλήμων· 13. Βεροίας δὲ τῆς κατὰ Μακεδονίαν Ὀνήσιμος ὁ Φιλήμονος, Κρήσκης δὲ τῶν κατὰ Γαλατίαν ἐκκλησιῶν· 14. Ἀκύλας δὲ καὶ Νικήτης τῶν κατὰ Ἀσίαν παροικιῶν, 10 Κρίσπος δὲ τῆς κατὰ Αἰγιναν ἐκκλησίας. 15. οὗτοι οἱ ὑφ' ἡμῶν ἐμπιστευθέντες τὰς ἐν κυρίῳ παροικίας, ὧν τῆς διδασκαλίας μνημονεύοντες πάντοτε παραφυλάσσεσθε τοὺς ἡμετέρους λόγους· καὶ εἴη ὁ κύριος μεθ' ὑμῶν νῦν τε καὶ εἰς ἀτελευτήτους χρόνους, ὡς αὐτὸς εἶρηκεν ἡμῖν μέλλων ἀναλαμβάνεσθαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ 15 θεὸν καὶ πατέρα· „Ἰδοὺ“ γάρ, φησὶν, „ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος“· ἀμήν.

XLVII. „Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία“· 2. αἰνοῦμέν σε, ἡμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε,

8 Philem. 10. — 15 Mt. 28, 20. — 17 Luc. 2, 14. — 18 Ps. 112, 1. 2.

1 μὲν > p v | 2 στρατέας p, στρατέος h, στρατιάς d e, i. m. d στρατιος | λυθὸς d | 6 Μαρθόνης a e p (-θώνης) v : μαροόνης d, μαρωώνης h, μαραθόνης a² | 7 κολοσσαέων a | δὲ > h | 8 γαλατίας a | 8,9 ἐκκλησίαν e | 10 αἰγινὰ h | οἱ > h p v | 13 εἰς + τοὺς a p | 15 εἰμι post ἐγὼ h | 16 ἀμήν > h | 17 capita tria sequentia > d h p, p > etiam VIII, 1—15, et hoc loco addit subscriptionem, quae infra libro exeunte legitur | 18 ἡμνοῦμέν σε > e | σε tert + εὐχαριστοῦμέν σοι m v

8. Ariston prior fortasse est Aristion, cuius Papias et Eusebius H. E. III, 39 una cum Ioanne presbytero mentionem faciunt. Mirum est, Constitutorem hoc loco Polycarpum non nominare, quem ab apostolis ordinatum esse Irenaeus Adv. haer. III, 3, 4 et Eusebius H. E. III, 36, 1 referunt. Suidas s. v. eum secundum Smyrnae episcopum vocat, Bucolum primum. Secutus esse videtur Ps.-Pionium, qui in vita Polycarpi c. 10 (Patres apost. ed. Funk 1901 II, 291—336) Bucolum praedecessorem Polycarpi nominat, nec vero eum pri-

mum Smyrnaeorum episcopum fuisse dicit.

9. Gaius commemoratur Act. 19, 29; 20, 4; etiam Rom. 16, 23 et I Cor. 1, 14, qui autem traditione maiorum conservata ab Origene Comm. in Rom. 16, 23 (De la Rue IV, 687) primus episcopus ecclesiae Thessalonicensis fuit. — Demetrii cum laude mentio fit III Ioann. 12; num autem eiusdem cum a Constitutore nominato, quaeritur. — ὑπ' ἐμοῦ] sc. Ἰωάννου, ut ex versu 7 supplendum est.

10. Lucius etiam VI, 18, 11 et Rom.

Timotheus a Paulo, Ioannes a me Ioanne; 8. Smyrnae Aristo primus, post quem Strataeas, Loidis filius, et tertius Aristo; 9. Pergami Gaius, Philadelphiae Demetrius a me; 10. a Paulo autem Lucius Cenchreorum, Cretae Titus; 11. Dionysius Athenis, Tri-
 poleos in Phoenicia Marthones; 12. Laodiceae in Phrygia Ar-
 chippus, Colossensium Philemon; 13. Beroeae apud Macedoniam
 Onesimus Philemonis, ecclesiarum Galatiae Crescens; 14. Asiae
 parochiarum Aquila et Nicetas, ecclesiae Aeginensis Crispus. 15. Hi
 sunt, quibus parochiarum cura a nobis concredita est, quorum
 doctrinae memores semper observate sermones nostros; et sit 10
 Dominus vobiscum nunc et in tempora infinita, quemadmodum
 ipse nobis dixit, cum esset ad suum Deum ac patrem assumendus:
Ecce enim, inquit, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad con-
summationem saeculi, amen.

XLVII. *Gloria in excelsis Deo et in terra pax, in hominibus bona* 15
voluntas. 2. Laudamus te, hymnis celebramus te, benedicimus te,

16, 21 locum obtinet. — Titum episcopum ecclesiarum Cretensium fuisse Paulus Tit. I, 5 innuit et Eusebius H. E. III, 4, 6 dicit.

11. Dionysium Areopagitam, quem Paulus Luca Act. 17, 34 referente ad fidem convertit, Eusebius H. E. III, 4, 11 primum Atheniensium episcopum fuisse tradit. Locum Constitutionum bis respicit Maximus Confessor, ut Testimonia docent. — Marthonem seu Maronem Tripoli episcopum ordinatum esse a Petro docet Ps.-Clemens Hom. XI, 36; Recogn. VI, 15.

12. Archippum in verbis Pauli Col. 4, 16—17 nisi docente Theodoro ad hunc locum alii episcopum Colossensium, alii episcopum Thessalonicensium fecerunt.

13. Onesimi nomen commemoratur Philem. 10. — Crescentis a Paulo II Tim. 4, 21 in Gallias seu in Galatiam missi meminit Eusebius H. E. III, 4, 8.

14. Aquilas et Nicetas seu Faustinus et Faustinianus in Clementinis sunt fratres Clementis et comites Petri.

XLVII. Προσευχὴ ἑωθινή (ὕμνος ὁρθρινὸς e). Oratio matutina. — Hymnum commemorat Ps.-Athanasius De virg. c. 20 et exordium verbis αἰνοῦμέν σε et δοξολογοῦμέν σε omissis transscribit, terminans προσκυνοῦμέν σε καὶ τὰ ἑξῆς. Hymnus legitur etiam in codice S. Scripturae Alexandrino (et in aliis codicibus) tanquam appendix ad Psalmos (cf. Codex Alexandrinus N. T. ed. Cowper 1860 p. XXVIII; Christ, Anthologia graeca 1871 p. 38) et in Acoluthia triplicis festi, sc. Basilii, Gregorii Naz. ac Chrysostomi (Migne, PG t. 29 p. CCCLXVII), et quidem his verbis: Ὑμνος ἑωθινός (> Acol.) Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. αἰνοῦμέν (ὑμνοῦμέν Ac.) σε, εὐλογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, δοξολογοῦμέν σε, εὐχαριστοῦμέν σοι, διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν. κύριε, βασιλεῦ ἐπουράνιε, θεὲ πατὴρ παντοκράτωρ, κύριε, υἱὲ μονογενεῖ Ἰησοῦ Χριστέ, καὶ ἅγιον πνεῦμα. κύριε ὁ θεός, ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ

δοξολογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, σὲ τὸν ὄντα θεὸν ἀγέννητον ἕνα, ἀπρόσιτον μόνον, διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν, κύριε βασιλεῦ ἐπουράνιε, θεὲ πάτερ παντοκράτωρ. 3. κύριε ὁ θεὸς ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀμώμου 5 „ἀμνοῦ, ὃς αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου“, πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν, „ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ“. ὅτι σὺ μόνος ἅγιος, σὺ μόνος κύριος Ἰησοῦς, Χριστὸς τοῦ θεοῦ πάσης γεννητῆς φύσεως, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας.

XLVIII. „Αἰνεῖτε, παῖδες, κύριον, αἰνεῖτε τὸ ὄνομα κυρίου“. 10 2. αἰνοῦμέν σε, ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν, κύριε βασιλεῦ ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀμώμου „ἀμνοῦ, ὃς αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου“. 3. σοὶ πρέπει αἶνος, „σοὶ πρέπει ὕμνος“, σοὶ δόξα πρέπει τῷ θεῷ καὶ πατρὶ διὰ τοῦ υἱοῦ

5 Ioann. 1, 29. — 6 Ps. 79, 2. — 9 Ps. 112, 1. — 11 Ioann. 1, 29. — 12 Ps. 64, 2.

1 δοξολ. σε > e | πρ. σε : πρ. σοι a | 2 ἕνα > e | 3 πατὴρ v | 3/4 παντοκράτωρ e v | 48 κύριε — σέβας : κύριε νῆ μονογενῇ, Ἰησοῦ Χριστέ, καὶ ἅγιον πνεῦμα· κύριε ὁ θεός, ὁ ἀμὸς τοῦ θεοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ πατρός, ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, ἐλέησον ἡμᾶς· ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν· ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός, ἐλέησον ἡμᾶς· ὅτι σὺ εἶ μόνος ἅγιος, σὺ εἶ μόνος κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός· ἀμήν m v | 4 ὁ sec : καὶ e | Χριστοῦ : κῦ e | 7 Ἰησοῦς Χριστὸς a : ὁ θεὸς καὶ πατὴρ Ἰησοῦ Χριστοῦ e | 10 ὑμνοῦμέν σε > e | 13/1 θεῷ — ἀγίῳ : πατρὶ καὶ τῷ νῷ καὶ τῷ ἀγίῳ πνεύματι m v

πατρός, ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας (τὴν ἁμαρτίαν Ac.) τοῦ κόσμου, ἐλέησον ἡμᾶς· ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, ἐλέησον ἡμᾶς (ἐλέησον ἡ. ὁ αἶρων — ἡμᾶς > Ac.), πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν, ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ (ἐκ δεξιῶν Ac.) τοῦ πατρός, ἐλέησον ἡμᾶς· ὅτι σὺ εἶ μόνος ἅγιος, σὺ εἶ μόνος κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός· ἀμήν. καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐλόγησώ σε, καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. καταξίωσον, κύριε, καὶ (> Ac.) τὴν ἡμέραν ταύτην (ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ Ac.)

ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς. εὐλογητὸς εἶ, κύριε, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. (γένοιτο, κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠπίσαμεν ἐπὶ σοί. Ac.). εὐλογητὸς εἶ, κύριε, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου· εὐλογητὸς εἶ, κύριε, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου· εὐλογητὸς εἶ, κύριε, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. ἐγὼ εἶπα· κύριε, ἐλέησόν με, ἴσασι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι. κύριε, πρὸς

glorificamus te, adoramus te per magnum pontificem, te verum Deum, ingenitum unum, solum inaccessum, propter magnam gloriam tuam, Domine rex caelestis, Deus pater omnipotens; 3. Domine Deus, pater Christi, agni immaculati, *qui tollit peccatum mundi*: suscipe deprecationem nostram, *qui sedes super Cherubim*; 5 quoniam tu solus sanctus, tu solus Dominus Iesus, Christus Dei universae naturae creatae, regis nostri, per quem tibi gloria honor et adoratio.

XLVIII. *Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini.*

2. Laudamus te, hymnis celebramus te, benedicimus te propter 10 magnam gloriam tuam, Domine rex, pater Christi, immaculati agni, *qui tollit peccatum mundi*; 3. te decet laus, *te decet hymnus*, te decet gloria, Deum et patrem per filium in spiritu sancto in

ὁὲ κατέφυγα· διδάξόν με τοῦ (τὸ Ac.) ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ὅτι σὺ εἶ ὁ θεός μου· ὅτι παρὰ σοι πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὠφόμεθα φῶς. παρὰ-τεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσίν σε. (ἅγιος ὁ θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἔλῃσον ἡμᾶς. Ac.). Haec formula ex tribus partibus constat, duabus ad formulam Constitutionum adiectis. Pars prima autem ipsa cum formula consentit, quae codicibus m v traditur, nisi quod v. 3 in codice Alexandrino verba *ἔλῃσον ἡμᾶς* etiam ante *πρόσδεξαι* leguntur, in Acoluthia laudata plura verba desunt. Formulae codicum m v similis est formula Missalis Stowensis, quod publicaverunt Warren, *The Liturgy and Ritual of the Celtic Church* 1881, Mac Carthy, *Transaction of the Royal Irish Academy* XXVII (1886), 136—268, Probst, *Die abend-ländische Messe* 1896 p. 43—55. Hymnus apud Occidentales iam pridem in Missa locum obtinebat, apud Orientales in Officio et quidem in Laudibus. Itaque plures recensiones hodie exstant; nulla autem prorsus integra vel primigenia haberi potest. Cf. *Revue de l'Orient chrétien* IV (1899), 280—290.

2. διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχ. — ἀρρό-σιτον μόνον]. Haec verba desunt in recensionibus reliquis et haud dubie Constitutoris sunt (cf. II, 25, 7; V, 6, 10; VI, 11, 10; 30, 7; VII, 38, 3); altera ex parte illae verbis *προσκυνούμεν σε* addunt *εὐχαριστοῦμέν σοι*.

3. κύριε ὁ θ. ὁ πατήρ — ἀμνοῦ] Recensiones reliquae habent: κύριε ὁ θεός, ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ πατρός (cf. supra formula codicis Alexandrini). Itaque hoc loco filium appellant, Constitutor autem etiam patrem. — τοῦ θεοῦ π. γ. φύσεως] Haec quoque mihi Constitutorem pro-dere videntur, eumque hoc loco manum hymno tradito apposuisse insuper ex eo apparet, quod oratio non recta est. Ὁ θεὸς πάσης γ. φύσεως est Deus pater, ὁ βασιλεὺς ἡμῶν filius. Auctor autem sententias ita construit, ut ὁ βασιλεὺς ἡμῶν idem esse videatur cum Deo universae naturae creatae.

XLVIII. Ἑσπερινός. Oratio vespertina. — Hymnum vespertinum veterem, ab illo autem prorsus differentem, publicavit Routh, *Reliquiae sacrae* ed. II t. III, 515. Cf. etiam Gregor. Naz. *Carmen* 32.

ἐν πνεύματι ἁγίῳ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν. 4. „νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατα πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ
5 δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ“.

XLIX. „Εὐλόγητός εἶ, κύριε ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου, ὁ δίδους τροφήν πάσῃ σαρκί· πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν“ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν,
10 δι’ οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

1 Luc. 2, 29—32. — 6 Ps. 118, 12; Iob 31, 18; Ps. 135, 25. — 7 Act. 14, 17. — 8 II Cor. 9, 8.

1 ἁγίῳ e cf. m v : τῷ παναγίῳ a | 4/5 καὶ — Ἰσραήλ > e | 6 με . .
μον : ἡμᾶς . . ἡμῶν e | 7 καὶ + πάσης e | 8/9 περισσεύομεν a | 10 δι’ :
μεθ’ m v | καὶ > e m | κράτος : σέβας e | subscr. διαταγαὶ τῶν ἁγίων
ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος τοῖς ἔθνεσιν ἀποσταλεῖσαι (ἀποστ. τ. ἔθν. p v)
βιβλίον ζ d p v

XLIX. *Εὐχὴ* (> e v) ἐπ’ ἀρίστοφ. De virg. c. 12 etiam hanc orationem
Oratio in prandio. — Ps.-Athanasius exhibet, sed sic exordientem: *Εὐλο-*

saecula saeculorum, amen. 4. *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem gentium et gloriam populi tui Israel.*

XLIX. *Benedictus es, Domine, qui nutris me a pueritia mea, qui das escam omni carni: imple gaudio et laetitia corda nostra, ut semper omnem sufficientiam habentes abundemus in omne opus bonum in Christo Iesu Domino nostro, per quem tibi gloria, honor et imperium in saecula, amen.*

γητὸς ὁ θεός, ὁ ἐλεῶν καὶ τρέφων
ἡμᾶς ἐκ νεότητος ἡμῶν, ὁ διδούς
κτλ., atque sic terminantem: μεθ' οὗ
σοι πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ
προσκύνησις σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.
Chrysostomus quoque, In Matth. hom.
55, PG 58, 561, orationem cognitam
habet et fidelibus in usum cotidianum
commendat. Orationi autem, quae
apud patrem incipit: *Εὐλογητὸς ὁ*

θεὸς ὁ τρέφων με, et terminat: μεθ'
οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ κράτος σὺν
ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας·
ἀμήν, haec adiecta sunt: δόξα σοι,
κύριε, δόξα σοι, ἅγιε, δόξα σοι, βα-
σιλεῦ, ὅτι ἔδωκας ἡμῖν βρώματα εἰς
εὐφροσύνην· πληρωσον ἡμᾶς πνεύ-
ματος ἁγίου, ἵνα εὐρεθῶμεν ἐνώπιόν
σου εὐαρεστήσαντες, μὴ αἰσχυρόμε-
νοι, ὅτε ἀποδίδως ἐκάστῳ κατὰ τὰ
ἔργα αὐτοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Η.

ΠΕΡΙ ΧΑΡΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΩΝ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ.

Ι. Τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ μέγα τῆς
 5 εὐσεβείας ἡμῖν παραδιδόντος μυστήριον καὶ προσκαλουμένον Ἰου-
 δαίους τε καὶ Ἑλλήνας εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ
 θεοῦ, καθὼς αὐτός ποτε φησὶν εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν
 πιστευσάντων· „Ἐφανερώσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, τὸ
 ἔργον, ὃ ἔδωκάς μοι, ἐτελείωσα“, καὶ περὶ ἡμῶν λέγοντος τῷ
 10 πατρί· „Πάτερ ἅγιε, εἰ καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἀλλ' ἐγὼ σε
 ἔγνω καὶ οὗτοί σε ἔγνωσαν“, εἰκότως, ὥς ἂν τετελειωμένων
 ἡμῶν, φησὶ πᾶσιν ἅμα περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ διὰ τοῦ πνεύματος
 δεδομένων χαρισμάτων· „Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύουσιν ταῦτα παρα-
 15 λαλήσουσιν καιναῖς, ὅφεις ἁροῦσιν· καὶ θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ
 μὴ αὐτοὺς βλάβει· ἐπὶ ἁρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσιν, καὶ καλῶς
 ἔξουσιν“· 2. τούτων τῶν χαρισμάτων πρότερον μὲν ἡμῖν δο-
 θέντων τοῖς ἀποστόλοις μέλλουσιν „τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλειν
 πάσῃ τῇ κτίσει“, ἔπειτα τοῖς δι' ἡμῶν πιστεύουσιν ἀναγκαίως
 20 χορηγουμένων, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνεργούντων ὠφέλειαν, ἀλλ' εἰς
 τὴν τῶν ἀπίστων συγκατάθεσιν, ἵνα οὓς οὐκ ἔπεισεν ὁ λόγος,
 τούτους ἢ τῶν σημείων δυσωπήσῃ δύναμις. 3. τὰ γὰρ „σημεῖα

4 I Tim. 3, 16. — 6 Ioann. 17, 3. — 8 Ioann. 17, 6. 4. — 10 Ioann. 17, 25.
 — 13 Mc. 16, 17. 18. — 18 Mc. 16, 15. — 22 I Cor. 14, 22.

1 βιβλ. η + τῶν ἁγίων ἀποστόλων h | 2/3 περὶ χαρ. κτλ. > h |
 1/3 p capita I—XV omittens inscribit Διαταγαὶ περὶ χειροτονίας πρεσβυ-
 τέρων, διακόνων, ὑποδιακόνων, ἀναγνώστων, διακονισσῶν βιβλίον ἡ' |
 7 θεοῦ + πατρὸς αὐτοῦ E | 9 λέγων d | 11 οὗτο a, corr a² | 12 ἅπασιν d e |
 αὐτῶν d | διὰ : ὑπὸ m | 15 καιναῖς λαλ. a | 16 βλάβει : βλάβη h m v,
 ἀδικήσει d e | 17 μὲν > e | 18 καταγγ. > d | 19 ἔπειτα : ἐπὶ d e, + δὲ a |
 ἀναγκαίως + τε d e | 20 χορηγουμένην a, corr a² | 21 τῶν > a | ἢ' d e m v

Ι. Τίνων χάριν ἐπιτελοῦνται αἱ τῶν τῶν ἰαμάτων καὶ τῶν λοιπῶν σημεί-
 σημείων δυνάμεις (ὅτι τὰ χαρίσματα ων οὐχὶ δι' ὠφέλειαν τῶν ἐνεργούν-

VIII.

DE CHARISMATIBUS ORDINATIONIBUS CANONIBUS ECCLESIASTICIS.

I. Cum Deus et salvator noster Iesus Christus magnum pietatis sacramentum nobis tradat et Iudaeos gentilesque invitet ad agnitionem unius ac solius veri Dei, quemadmodum ipse alicubi gratias de salute credentium agens ait: *Manifestavi nomen tuum hominibus; opus, quod dedisti mihi, consummavi*; cumque de nobis dicat patri: *Pater sancte, etsi mundus te non cognovit, at ego te cognovi et hi te cognoverunt*; merito omnibus simul, utpote qui simul consummati, ait de charismatibus, quae ipse per spiritum dedit: *Signa autem eos, qui crediderint, haec sequentur: in nomine meo daemonia eicient; linguis loquentur novis, serpentes tollent; et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super aegros manus imponent, et bene habebunt.* 2. Quae charismata prius quidem nobis apostolis tradita sunt, qui omni creaturae praedicaturi eramus evangelium; postea vero necessario iis, qui per nos crediderunt, praebentur, non ad utilitatem ea operantium, sed ad infidelium assensionem, ut, quibus non persuasit sermo, hos virtus signorum flectat ac pudore afficiat. 3. Namque *signa non nobis fidelibus* 20

των δίδοται, ἀλλὰ πρὸς πληροφορίαν τῶν ἀπίστων, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκη πάντα πιστὸν σημεῖα ποιεῖν m v). Quare et propter quosnam edantur signa et miracula (quod charismata sanationum ac reliquorum signorum non propter utilitatem operantium dantur, sed ad persuasionem infidelium, et quod non necesse est omnem fidelem signa facere).

3. Quae in v. 3, 8, 16—18 leguntur, eis similia sunt, quae Athanasius in Vita Antonii c. 38 patriarcham monachorum dicentem facit: Οὐ δεῖ δὲ τῷ δαίμονας ἐκβάλλειν κανῶσθαι οὐδ' ἐπὶ ταῖς θεραπαίαις ἐπαίρεσθαι, οὐ-

δὲ τὸν μὲν ἐκβάλλοντα δαιμόνια θανάττειν μόνον, τὸν δὲ μὴ ἐκβάλλοντα ἐξουθενεῖν· ἐκάστον δὲ τὴν ἄσκησιν καταμανθανέτω τις, καὶ ἡ μισείσθω καὶ ζηλούτω ἢ διορθοῦσθω. τὸ γὰρ ποιεῖν σημεῖα οὐχ ἡμῶν, τοῦτο σωτήρος ἔργον ἐστὶ. τοῖς γοῦν μαθηταῖς ἔλεγε· Μὴ χαίrete, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῶν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. τὸ μὲν γὰρ ἐν οὐρανῷ γεγράφθαι τὰ ὀνόματα μαρτύριόν ἐστι τῆς ἡμῶν ἀρετῆς καὶ τοῦ βίου, τὸ δὲ ἐκβάλλειν δαίμονας τοῦ δεδωκότος σωτήρος ἐστὶν ἡ χάρις αὐτοῦ.

οὐ τοῖς πιστοῖς“ ἡμῖν, „ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις“ Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων· οὔτε γὰρ τὸ δαίμονας ἐκβάλλειν ἡμέτερον κέρδος, ἀλλὰ τῶν ἐνεργείᾳ Χριστοῦ καθαιρομένων, καθὼς αὐτός που παιδεύων ἡμᾶς ὁ κύριος δείκνυσι λέγων· „Μη χαίρετε, ὅτι τὰ
 5 πνεύματα ὑμῖν ὑπακούουσιν, ἀλλὰ χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τῷ οὐρανῷ“, ἐπειδὴ τὸ μὲν αὐτοῦ δυνάμει γίνεται, τὸ δὲ ἡμετέρα εὐνοία καὶ σπουδῇ, ὃν ὅτι βοηθουμένοις ὑπ’ αὐτοῦ. 4. οὐκ ἐπάναγκες οὖν πάντα πιστὸν δαίμονας ἐκβάλλειν ἢ νεκροὺς ἀνιστᾶν ἢ γλώσσαις λαλεῖν, ἀλλὰ τὸν ἀξιωθέντα χαρίσ-
 10 ματος· ἐπὶ τινι αἰτία χρησίμῃ εἰς σωτηρίαν τῶν ἀπίστων, δυσωπουμένων πολλάκις οὐ τὴν τῶν λόγων ἀπόδειξιν, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων ἐνέργειαν, ἀξίων ὄντων σωτηρίας. 5. οὐδὲ γὰρ πάντες οἱ ἀσεβεῖς ὑπὸ τῶν θαυμάτων ἐντρέπονται· καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ὁ θεός, ὡς ὅταν „λέγῃ ἐν τῷ Νόμῳ, ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις
 15 λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ καὶ ἐν χεῖλεσιν ἑτέροις, καὶ οὐ μὴ πιστεύσωσιν“. 6. οὔτε γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευσαν τῷ θεῷ, Μωϋσέως τοσαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα πεποιηκότος, οὔτε τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων τῷ ὡς Μωϋσεὶ Χριστῷ „πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν αὐτοῖς θεραπεύσαντι“· καὶ οὔτε ἐκείνους ἐδυσώπησεν
 20 ῥάβδος ψυχουμένη εἰς ὄφιν καὶ χεῖρ λευκαينوμένη καὶ Νεῖλος αἱματούμενος, οὔτε τούτους „τυφλοὶ ἀναβλέποντες καὶ χωλοὶ περιπατοῦντες καὶ νεκροὶ ἀνιστάμενοι“· καὶ τῷ μὲν ἀνθίσταντο Ἰωάννης καὶ Ἰαμβρῆς, τῷ δὲ Ἄννας καὶ Καϊάφας. 7. οὕτως οὐ πάντας δυσωπεῖ τὰ σημεῖα, ἀλλὰ μόνους τοὺς εὐγνώμονας, ὧν
 25 καὶ χάριν εὐδοκεῖ ὁ θεὸς ἐπιτελεῖσθαι δυνάμεις ὡς σοφὸς οἰκονόμος, οὐ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἰσχύϊ, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει. 8. ταῦτα δὲ φάμεν ἐπὶ τῷ μὴ ἐπαίρεσθαι τοὺς λαβόντας χαρίσματα τοιάδε κατὰ τῶν μὴ λαβόντων. 9. χαρίσματα δὲ λέγομεν τὰ διὰ τῶν σημείων, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος πιστεύσας διὰ
 30 Χριστοῦ εἰς τὸν θεόν, ὃς οὐκ εἴληφεν „χάρισμα πνευματικόν“.

4 Luc. 10, 20. — 14 I Cor. 14, 21; Ies. 28, 11, 12. — 16 Exod. 3—14. — 18 Mt. 4, 23. — 20 Ex. 4, 7. — 21 Mt. 11, 5. — 23 II Tim. 3, 8. — Ioann. 18, 13. 14. — 30 Rom. 1, 11.

3 Χριστοῦ d e m v E : κῶ a, θῦ h | καθὼς + καὶ m | 6 γίνεται > d | 7 τό : τὰ h | ἐννοία e h | δηλονότι d h m | 8 πιστω a, corr a² | 10 πιστῶν e | 11/12 τῇ . . ἀποδείξει . . τῇ . . ἐνεργείᾳ a | 12 ὄντων + τῆς h | 14 ὡς > d e | λέγει a v, corr a² | ἑτέραις γλώσσαις d | 15/16 πιστεύουσιν d h | 16 μωσέως d h v | 17 τὰ πλήθη a | 18 μωσῇ e h m v, μωσεὶ d | 19 ἐν >

sed infidelibus eduntur, cum Iudaeorum tum Graecorum. Neque enim daemones eicere nostrum emolumentum est, sed eorum, qui per Christi operationem purgantur, sicut ipse Dominus nos erudiens ostendit dicendo: *Nolite gaudere, quia spiritus vobis obediunt, sed gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in caelo,* 5 quando illud quidem ipsius virtute fit, hoc autem nostro affectu ac studio, nobis videlicet ab eo adiutis. 4. Non ergo necesse est, ut omnis fidelis daemones expellat aut suscitet mortuos aut linguis loquatur, sed is, qui charismate dignatus est propter aliquam causam utilem ad salutem infidelium, qui saepe non sermonum demon- 10 stratione, sed signorum operatione commoventur quique digni sunt salute. 5. Non enim omnes impii miraculis convertuntur; cuius rei testis ipse Deus, ut dum *dicit in Lege: Quoniam in aliis linguis loquar populo huic et in labiis aliis, et non credent.* 6. Neque enim Aegyptii crediderunt, cum Moses tot tantaque signa et pro- 15 digia faceret; neque multitudo Iudaeorum credidit Christo, Mosis simili, cum *omnem morbum omnemque infirmitatem curaret*; et neque illos permovit virga in serpentem animata et manus alba facta ac Nilus in sanguinem versus, neque hos *caeci videntes, claudi ambulantes et mortui suscitati*; et illi quidem resistebant Iannes et Iam- 20 bres, huic vero Annas et Caiphas. 7. Sic non omnibus signa persuadent, sed iis dumtaxat, qui candide de rebus iudicant, quorum et causa Deo tanquam sapienti moderatori placet, ut miracula perpetrentur, non hominum viribus, sed sua voluntate. 8. Haec autem ideo memoramus, ne, qui charismata huiusmodi acceperunt, 25 se efferant in eos, qui non acceperunt. 9. Charismata vero dicimus, quae per miracula fiunt, quoniam nemo est per Christum in Deum credens, qui non acceperit *charisma spirituale*. 10. Ipsum

d e | 20 ἡ ῥάβδος h | ἐνυχνουμένη a, ἐμψ. a² | χεῖρ : χήρα h | 22 ἀνιστάμενοι
a d e E : ἐγειρόμενοι h m v Mt. | ἀνθίστατο m v | 23 μαμβρός e | 25 ἐδόκει d |
δ > h | 26 αὐτοῦ d e | 27 τὸ a, τοῦ e | 28 τοιάδε : οἷα d | 29 τῶν > h m v |
30 εἰς : ἐπὶ m

6. *Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρός*] Origenes In Matthaeum comm. ser. c. 117 ed. Bened. III, 916 scribit: Item quod ait: Sicut Iannes et Mambres restiterunt Moysi, non invenitur in publicis scripturis, sed in libro secreto, qui supra-

scribitur Iannes et Mambres liber; unde ausi sunt quidam epistolam ad Timotheum repellere, quasi habentem in se textum alicuius secreti, sed non potuerunt. Cf. Orig. C. Celsum IV, 51; Euseb. Praepar. evang. IX, 8.

10. αὐτό τε γὰρ τὸ ἀπαλλαγῆναι πολυθέου ἀσεβείας καὶ πιστεῦσαι θεῷ πατρὶ διὰ Χριστοῦ χάρισμά ἐστι θεοῦ, τό τε ἀπορρίψαι τὸ ἰουδαϊκὸν κάλυμμα καὶ πιστεῦσαι, ὅτι εὐδοκία θεοῦ ὁ πρὸ αἰώνων μονογενὴς ἐν ὑστέρῳ καιρῷ ἐκ παρθένου γεγέννηται διχα ὁμιλίας
- 5 ἀνδρός, καὶ ὅτι ἐπολιτεύσατο ὡς ἄνθρωπος ἄνεν ἁμαρτίας „πληρώσας πᾶσαν δικαιοσύνην“ τὴν τοῦ νόμου, καὶ ὅτι συγχωρήσει θεοῦ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνῃς καταφρονήσας ὁ θεὸς λόγος, καὶ ὅτι ἀπέθανεν καὶ ἐτάφη καὶ ἀνέστη διὰ τριῶν ἡμερῶν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τεσσαράκοντα ἡμέρας παραμείνας τοῖς ἀπο-
- 10 στόλοις καὶ πληρώσας πᾶσαν διάταξιν, ἀνελήφθη ἐπ’ ὄψεσιν αὐτῶν πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν θεὸν καὶ πατέρα. 11. ὁ ταῦτα πιστεύσας, οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ ἀλόγως, ἀλλὰ κρίσει καὶ πληροφορορίᾳ, χάρισμα εἴληφεν ἐκ θεοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ πάσης αἰρέσεως ἀπαλλαγείς. 12. μὴ οὖν τις τῶν ποιοούντων σημεῖα καὶ
- 15 τέρατα κρινέτω τινὰ τῶν πιστῶν μὴ ἀξιοθέντα ἐνεργεῖν· διάφορα γάρ ἐστιν τὰ τοῦ θεοῦ χαρίσματα παρ’ αὐτοῦ διὰ Χριστοῦ διδόμενα, καὶ σὺ μὲν εἴληφας τοῦτο, ἐκεῖνος δὲ ἄλλο τι, ἢ γὰρ „λόγον σοφίας ἢ γνώσεως ἢ διακρίσεως πνευμάτων“ ἢ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων ἢ λόγον διδακτικὸν ἢ ἀνεξικακίαν ἢ ἐγκράτειαν
- 20 ἔννομον. 13. καὶ γὰρ Μωϋσῆς, „ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος“, ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιτελῶν τὰ σημεῖα οὐ κατεπλήρωθη τῶν ὁμοφύλων, καὶ „θεὸς“ κληθεὶς οὐκ ἤλαξενεύσατο κατὰ τοῦ ἰδίου προφήτου Ἀαρών. 14. ἀλλ’ οὔτε ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, ἡγησάμενος μετ’ αὐτὸν τοῦ λαοῦ κἄν τῷ πρὸς Ἰεβουσαίους πολέμῳ „στήσας τὸν
- 25 ἥλιον κατὰ Γαβῶν καὶ τὴν σελήνην κατὰ φάραγγα Αἰλῶν“ διὰ τὸ μὴ αὐταρκεῖν πρὸς τὴν νίκην τὴν ἡμέραν, ἐπλήρωθη κατὰ τοῦ Φινεὲς ἢ τοῦ Χαλέβ· οὔτε Σαμουὴλ τοσαῦτα παράδοξα ποιήσας παρ’ οὐδὲν ἡγήσατο τὸν θεοφιλῆ Δαβίδ, καίτοι ἀμφοτέροι προφῆται καὶ ὁ μὲν ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ βασιλεὺς. 15. καὶ „ἑπτὰ χιλιάδων

2 II Cor. 3, 13. — 5 Mt. 3, 15. — 9 Act. 1, 17. — 18 I Cor. 12, 8. 10. — 20 Deut. 33, 1. — 22 Exod. 7, 1. — 24 Jos. 10, 12. — 29 III Reg. 19, 18.

1 τε > d e | 4 γεννηθῆναι h | 9 τῶν τεσσ. ἡμερῶν d e | 10/11 ἐπ’ ὄψεσιν αὐτῶν post πατέρα h m v | 11 αὐτὸν > d e | 12 οὐδ’ d e m v | ἀλλ’ ε (= ἐν) d | 16 χαρίσματα + τὰ e | παρ’ αὐτοῦ > d | διὰ + τοῦ d | 18 ἢ γνώσεως post πνευμάτων m | 20 γὰρ h m v E : + καὶ a d e | μωσῆς o | 21 τὰ > d e | 23/24 μετ’ αὐτὸν m v E a² : μετὰ τὸν a | 24 αὐτῶν h, αὐτοῦ d, αὐτοῦ τὸν e | πρὸς a d e m E : + τοὺς h v | 25 ἥλιον : νόμον e | γαβῶ h | φάλαγγαν d | 27 ἢ τοῦ : καὶ m | τοῦ > d e | Χαλέβ + ἀλλ’ m | 29 ὁ bis a h m v : ὅς d e E

etenim hoc, liberatum esse ab impio multorum deorum cultu et credidisse Deo patri per Christum, charisma Dei est, ut et abieciſſe iudaicum velamen ac credidisse, quod Dei beneplacito unigenitus, qui ante saecula exſiſtebat, in extremo tempore ex virgine natus est sine viri concubitu, et quod in vita tanquam homo verſatus est absque peccato *implens omnem iustitiam* legis, quodque permissione Dei Deus verbum spreto dedecore crucem sustinuit, et quod mortuus est ac sepultus et resurrexit in triduo atque post resurrectionem cum apostolis diebus quadraginta permansit completaque omni constitutione assumptus est in eorum conspectu ad 10 Deum et patrem, qui eum miserat. 11. Qui haec credidit, non simpliciter ac citra rationem, sed cum iudicio ac certitudine, is charisma a Deo consecutus est; similiter etiam, qui ab omni haeresi servatus fuit. 12. Non ergo quispiam eorum, qui signa et portenta faciunt, iudicet quemquam fidelium, qui donum ea 15 operandi non sit adeptus; diversa quippe sunt Dei charismata ab ipso per Christum tributa; ac tu quidem accepisti hoc, ille vero aliud quoddam, aut enim *sermonem sapientiae vel scientiae aut rationem discernendorum spirituum* aut praecognitionem futurorum aut sermonem aptum ad docendum aut patientiam aut continentiam legitimam. 13. Etenim Moses *homo Dei* cum in Aegypto signa perficeret, non se in populares suos extulit, cumque *deus* appellatus fuisset, non superbivit in suum prophetam Aaron. 14. Sed et Iesus, Nave filius, qui post illum ductor fuit populi, quamvis in bello adversum Iebusaeos, quod non sufficeret dies ad 25 victoriam, *solem stitisset ad Gabaon et lunam ad vallem Ailon*, non tamen in Phineem aut Chaleb arrogantia elatus est. Neque Samuel, qui tot mira et inopinata fecit, pium ac Deo carum David nihili duxit, etsi ambo erant prophetae, et ille quidem pontifex, hic vero rex. 15. Et cum *in Israel essent septem milia sanctorum*, qui non 30

10. Ps.-Ign. Magn. 11, 2. — *εὐδοκία*] Cf. VII, 41, 5. — *ἐπολιτεύσατο . . ἄνευ ἁμαρτίας*] Cf. VII, 41, 6. Hipp. Contra haer. Noeti c. 17: *γεγονώς πάντα, ὅσα ἐστὶν ἄνθρωπος, ἐκτὸς ἁμαρτίας. — συγχωρήσει*] Cf. VII, 25, 2; 36, 2; et quomodo Epitome vel Constitutiones quae vocantur per Hip-

polytum hunc locum reddant. — *τοῖς ἀποστόλοις . . ἐπ' ὧν εἰσὶν αὐτῶν*] Falsator se prodit. Supra VI, 30, 9 dixit: *ἐπ' ὧν εἰσὶν ἡμετέρας*. — *πρὸς τὸν ἀποστείλαντα*] Locutio Constitutoris in omnibus fere libris usitata. Cf. III, 17, 2; V, 7, 30; 20, 2; VII, 22, 1.

ὑπαρχουσῶν ἐν Ἰσραὴλ ἁγίων τῶν μὴ καμψάντων γόνυ τῇ Βάαλ·
μόνος Ἥλλας ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ τοῦτου μαθητῆς Ἐλισσαῖος θαυμα-
τοποιοὶ γεγέννηται, ἀλλ' οὔτε Ἥλλας τὸν οἰκονόμον Ἀβδιοὺ ἐξε-
μυκτήρισεν φοβούμενον μὲν τὸν θεόν, οὐ ποιοῦντα δὲ σημεῖα,
5 οὔτε Ἐλισσαῖος τὸν ἑαυτοῦ μαθητὴν φρίττοντα τοὺς πολεμίους
ὑπερείδεν. 16. ἀλλὰ γὰρ οὔτε Δανιὴλ ὁ σοφὸς ῥυσθεὶς δευτερον
ἐκ στόματος λεόντων, οὔτε οἱ τρεῖς παῖδες ἐκ καμίνου πυρὸς
ἐξουδένωσαν τοὺς λοιποὺς τῶν ὁμοφύλων· ἠπίσταντο γάρ, ὅτι
οὐ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει περιεγένοντο τῶν δεινῶν, ἀλλὰ τῇ τοῦ θεοῦ
10 ἰσχύϊ, καὶ σημεῖα ἐπετέλουν καὶ τῶν δυσχερῶν ἀπηλλάττοντο.
17. οὐκοῦν μηδεὶς ὑμῶν ἐπαιρέσθω κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ προ-
φήτης ἢ καὶ θαυματοποιός· εἰ γὰρ δοθῇ μηκέτι εἶναί που ἄπι-
στον, περιττὴ λοιπὸν ἔσται πᾶσα σημεῖων ἐνέργεια. 18. τὸ μὲν
γὰρ εἶναι εὐσεβῆ ἐκ τῆς τοῦ τινος εὐνοίας, τὸ δὲ θαυματοποιεῖν
15 ἐκ τῆς τοῦ ἐνεργοῦντος δυνάμεως· ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἡμᾶς αὐτοὺς
ὀρᾷ, τὸ δὲ δευτερον θεὸν τὸν ἐνεργοῦντα δι' ἃς προεἰπομεν αἰτίας.
19. οὐκοῦν μήτε βασιλεὺς ἐξουθενεῖτω τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγούς,
μήτε ἄρχοντες τοὺς ὑπηκόους· μὴ ὄντων γὰρ τῶν ἀρχομένων
περιττοὶ οἱ ἄρχοντες, καὶ μὴ ὄντων στρατηγῶν οὐ στήσεται
20 βασιλεία. 20. ἀλλὰ μηδὲ ἐπίσκοπος ἐπαιρέσθω κατὰ τῶν δια-
κόνων ἢ τῶν πρεσβυτέρων, μήτε μὴν οἱ πρεσβύτεροι κατὰ τοῦ
λαοῦ· ἐξ ἀλλήλων γὰρ ἔστιν ἡ σύστασις τοῦ συναθροίσματος.
21. ὁ τε γὰρ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροί τινῶν εἰσιν ἱερεῖς,
καὶ οἱ λαϊκοὶ τινῶν εἰσιν λαϊκοί· καὶ τὸ μὲν εἶναι χριστιανὸν
25 ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ ἀπόστολον ἢ ἐπίσκοπον ἢ ἄλλο τι οὐκ ἐφ' ἡμῖν,
ἀλλ' ἐπὶ τῷ διδόντι θεῷ τὰ χαρίσματα. 22. ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ
τοσοῦτον εἰρήσθω διὰ τοὺς ἀξιωθέντας χαρισμάτων ἢ ἀξιωμάτων.

II. Ἐκεῖνο δὲ προστίθεμεν τῷ λόγῳ, ὅτι οὔτε πᾶς ὁ προ-
φητεύων ὁσῖος οὔτε πᾶς ὁ δαίμονας ἐλαύνων ἅγιος. 2. καὶ γὰρ

5 Reg. 6. — 6 Dan. 6. 3. — 19 Mt. 12, 15.

4 μὲν > h m v | οὐ : μὴ m | 5 οὐδὲ d | πολέμους h | 7 πυρὸς a d e,
τοῦ π. E : > h m v | 8 ὅτι οὐ : οὐπω d e | 10 καὶ pr + τὰ d e | 11 ἀδελφοῦ
+ αὐτοῦ d | 14 ἐνοίας h | θαυματοποιὸν d e E | 15 αὐτοὺς ἡμᾶς d e E |
16 προεἰπομεν a m E : προεῖπον d e h v | 17 αὐτοῦ h | στρατηγούς : ἄρ-
χοντας m | 18 μήτε — ὑπηκόους > h | 21 τῶν > d e | 23 ὁ τε (οἱ τε a²)
γ. ἐπίσκοποι a | 26 διδ. (δόντι d) θεῷ : θεῷ τῷ διδόντι v | 26/27 ἐπὶ τοσ.
a d e E : > h m v | 28 ἐκείνω d e | 29 οὔτε : οὐδὲ h

curvaverant genu Baal, ex ipsis solus Elias eiusque discipulus Elisaeus miraculorum effectores fuerunt; non tamen Elias derisit Abdiam oeconomum, timentem quidem Deum, at signa non facientem; neque Elisaeus discipulum suum hostes perhorrescentem despexit. 16. Sed enim neque sapiens Daniel, bis ex ore leonum 5 ereptus, neque tres pueri ex ignis fornace liberati nihili fecerunt reliquos suae gentis homines. Sciebant enim se non suis viribus pericula evasisse, sed Dei virtute cum signa peregissemus tum ab angustiis fuisse servatos. 17. Itaque nemo vestrum, licet sit propheta, licet miraculorum operator, se adversus fratrem extollat. 10 Si enim id detur, ut nullus amplius sit infidelis, superflua deinceps erit omnis signorum operatio. 18. Etenim esse pium ex bona cuiuspiam voluntate oritur, at miracula patrare ex virtute illius, qui operatur; quorum primum quidem nos ipsos respicit, secundum vero Deum ob causas supra dictas operantem. 19. Igitur neque 15 imperator nihili pendat exercitus duces, qui sub ipso sunt, neque praefecti eos, qui ipsis parent. Nam si non sint, quibus praeficiantur, supervacui erunt praefecti; et si non sint duces exercitus, non stabit imperium. 20. Quin etiam neque episcopus in diaconos vel presbyteros se extollat neque presbyteri in plebem; ex utrisque 20 enim coetus compositio exstat. 21. Episcopi quippe ac presbyteri quorundam sunt sacerdotes, et laici quorundam sunt laici; atque esse quidem Christianum in nostra consistit potestate; apostolum vero esse aut episcopum aut quid simile, nostrae non est potestatis, sed ad Deum largitorem charismatum pertinet. 22. Haec 25 igitur hactenus dicta sint propter eos, qui digni habiti sunt, ut charismata vel dignitates acciperent.

II. Illud vero sermoni addimus, quod neque omnis, qui prophetat, pius est, neque omnis, qui daemones expellit, sanctus.

22. ταῦτα — εἰρήσθω] Eisdem verbis interpolator IV, 10, 5 sectionem de muneribus terminavit. Clausula igitur Constitutori attribuenda est.

II. Ὅτι οὐ πάντως πᾶς ὁ προφητεῶν ἢ δαίμονας ἐκβάλλων εὐσεβής. Quod non prorsus omnis prophetizans vel daemonas eiciens pius est. Sic inscribit v. Reliqui codices caput quidem

numerant, nec vero inscriptionem exhibent. Turrianus inscripsit: Περὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἀναξίων.

1—5. Anastas. Quaest. XX.

1—2. Origenes In Ioann. t. XXVIII c. 12—13 respiciens Caipham et Balaam exponit, non quemque prophetantem esse prophetam et sanctum.

2. Ps.-Ign. Philipp. 4, 4.

- καὶ Βαλαὰμ ὁ τοῦ Βεὼρ ὁ μάντις προεφήτευσεν δυσσεβῆς ὢν καὶ
 Καϊάφας ὁ ψευδώνυμος ἀρχιερεὺς, πολλὰ δὲ καὶ ὁ διάβολος προ-
 λέγει καὶ οἱ ἄμφ' αὐτὸν δαίμονες· καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μέτεστιν
 αὐτοῖς εὐσεβείας σπινθήρ, ἀγνοία γάρ εἰσιν πεπιεσμένοι δι' ἐκού-
 5 σιον μοχθηρίαν. 3. δῆλον οὖν, ὅτι οἱ ἀσεβεῖς, κἂν προφητεύωσιν,
 οὐ καλύπτουσιν διὰ τῆς προφητείας τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν, οὐδὲ
 οἱ δαίμονας ἐλαύνοντες ἐκ τῆς τούτων ὑποχωρήσεως ὁσιωθή-
 σονται· ἀλλήλους γὰρ ἀπατῶσιν, καθάπερ οἱ τὰς παιδιὰς γέλωτος
 ἔνεκα ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοὺς προσανέχοντας αὐτοῖς ἀπολλύνουσιν.
 10 4. οὔτε δὲ βασιλεὺς δυσσεβῆς ἔτι βασιλεὺς ὑπάρχει, ἀλλὰ τύραννος,
 οὔτε ἐπίσκοπος ἀγνοία ἢ κακονοία πεπιεσμένος ἔτι ἐπίσκοπός
 ἐστίν, ἀλλὰ ψευδώνυμος, οὐ παρὰ θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων
 προβληθείς, ὡς Ἀνανίας καὶ Σαμαίας ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ Σεδεκίας
 καὶ Ἀχίας οἱ ἐν Βαβυλῶνι ψευδοπροφήται. 5. ἀλλὰ καὶ Βαλαὰμ
 15 ὁ μάντις τιμωρίαν ἔτισε διαφθείρας τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῷ Βεελ-
 γεώρ, καὶ Καϊάφας ὕστερον αὐτοφονευτῆς ἑαυτοῦ γέγονεν, καὶ
 οἱ υἱοὶ Σκενᾶ ἐπιχειροῦντες δαίμονας ἐλαύνειν ὑπ' αὐτῶν τραυ-
 ματῖαι γενόμενοι ἔφυγον ἀπρεπῶς, καὶ οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραὴλ
 καὶ τοῦ Ἰούδα ἀσεβήσαντες παντοίας τιμωρίας ἔτισαν. 6. δῆλον
 20 οὖν, ὡς καὶ οἱ ψευδώνυμοι ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι οὐκ ἐκ-
 φεύζονται τὴν παρὰ θεοῦ δίκην· ῥηθήσεται γὰρ αὐτοῖς καὶ νῦν·
 „Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φαυλίζοντές μου τὸ ὄνομα, παραδώσω ὑμᾶς
 εἰς σφαγὴν ὡς Σεδεκίαν καὶ Ἀχίαν, οὓς ἀπειτηγάνισεν βασιλεὺς
 Βαβυλῶνος“, ὡς γησιν Ἱερεμίας ὁ προφήτης. 7. ταῦτα δέ φαμεν
 25 οὐ τὰς ἀληθεῖς προφητείας ἐξουθενοῦντες, ἴσμεν γὰρ αὐτὰς κατ'
 ἐπίπνοιαν θεοῦ ἐν τοῖς ὁσίοις ἐνεργεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ θράσος τῶν
 ἀλαζονευομένων καταστέλλοντες καὶ προστιθέντες ἐκείνο, ὅτι τῶν
 τοιούτων θεὸς περιαιρεῖ τὴν χάριν· „ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ θεὸς
 ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν“. 8. Σίλας μὲν οὖν καὶ
 30 Ἀγαθος ἐφ' ἡμῶν προφητεύσαντες οὐ παρεξέτειναν ἑαυτοὺς τοῖς
 ἀποστόλοις οὔτε ὑπερέβησαν τὰ ἑαυτῶν μέτρα, καίτοι θεοφιλεῖς

1 Num. 23, 24. — 2 Ioann. 11, 51. — 13 Ier. 35, 36. — 14 Num.
 25, 31. — 17 Act 19, 14. — 22 Mal. 1, 6; Ier. 36, 22. — 28 Prov. 3, 34;
 I Petr. 5, 5. — 29 Act. 15, 32; 21, 10.

1 καὶ pr > d e | 2 ἱερὺς d | 3 μέτεστιν: μὲν ἐστίν a | 4 πεπιεσμένοι e,
 πεπεισμένοι h | 5 μοχθηρίαν a h m v: κακόννοιαν d e E | οὖν: οὐδ' d e |
 προφητεύουσιν d | 6 αὐτῶν d | ἀσέβειαν a E: δυσσεβ. rel | 7 δαίμονες h |

2. Etenim et Balaam filius Beor vates prophetavit, licet impius, et Caiphas, falso nominatus pontifex; multa quoque diabolus praedicat et illius daemones, neque ideo quidem inest eis pietatis scintilla; ignorantia quippe opprimuntur propter voluntariam improbitatem. 3. Liqueat igitur, quod impii, quamvis prophetent, non 5 obducunt per prophetiam impietatem suam, quodque qui daemones expellunt, ex eorum discessu non efficiuntur sancti; nam se mutuo decipiunt, sicut qui ludicra risus causa ostentant, eosque, qui ad illos advertunt animum, perdunt. 4. Neque vero rex impius amplius rex est, sed tyrannus, neque episcopus inscitia vel 10 animi pravitate constrictus amplius episcopus est, sed falsum nomen gerit, non a Deo, verum ab hominibus promotus, ut Ananias et Samaeas Hierosolymis et Sedecias atque Achias pseudoprophetae Babylone. 5. Sed et Balaam vates poenas dedit, cum Israel in Beelphegor corrupisset, et Caiphas postea sui ipsius interfector 15 exstitit, ac filii Scevae aggressi expellere daemones ab iis vulnerati fugerunt turpiter, et reges Israel ac Iudae, cum impie viverent, diversa supplicia pependerit. 6. Constat igitur ementiti nominis episcopos ac presbyteros non evasuros esse Dei vindictam; dicetur enim illis nunc quoque: *Vos sacerdotes, qui despicitis nomen meum,* 20 *tradam vos in occisionem, ut Sedeciam et Achiam, quos frinxit rex Babylonis,* sicuti ait Ieremias propheta. 7. Haec autem dicimus, non quod veras prophetias contemnamus, quas scimus Dei afflatu in sanctis fieri, sed ut confidentiam arrogantium cohibeamus, illud addentes, Deum auferre gratiam his; *nam superbis Deus resistit,* 25 *humilibus autem dat gratiam.* 8. Sane quidem Silas et Agabus, nostri temporis prophetae, non se coaequarunt apostolis neque

9 ἀνέχοντας d e | αὐτοὺς e | 10 ἔτι : post βασιλεὺς d e E, > h m v |
 11 πεπισμένους e, πεπεισμ. h | 12 θῶ d | 13 σαμέας m | ιῆλ d E | 14 ἀχάις
 h m v | 15 ἔτισεν e, ἔστησε d | 16 Καϊάφας + ὅς m v | ἐγένετο a e | 17 οἱ
 > d | ἐλαύνειν : ἐκβάλλειν h m v | 19 τοῦ > h m v | παντοίαν τιμωρίαν
 d e | ἔστησαν d | 22 τὸ ὄνομά μου d e | 23 ἀχάιν h m v | 27 ἐκείνω e |
 28 ὁ θεὸς d e | περιαιρεῖ d e | 31 οὐδ' d e v

4. Anastas. Quaest. XVI. — οὐτε ἐπίσκοπος κτλ.] Haec sensu latiore intellegenda sunt: episcopus improbus

nomine vel dignitate episcopi non est dignus. Cf. autem VI, 15, 2—3. — παρὰ θεοῦ] Cf. Ign. Philad. 1, 1.

ὄντες. 9. προεφήτευσαν δὲ καὶ γυναῖκες, τὸ μὲν παλαιὸν Μαριάμ ἡ Μωϋσέως καὶ Ἀαρὼν ἀδελφή, μετὰ δὲ ταύτην Δεββώρα, καὶ μετὰ ταύτας Ὑλδὰ καὶ Ἰουδίθ, ἡ μὲν ἐπὶ Ἰωσίου, ἡ δὲ ἐπὶ Δαρείου· καὶ ἡ μήτηρ δὲ τοῦ κυρίου προεφήτευσεν καὶ Ἐλισαβὲτ ἡ σύγγενος
 5 αὐτῆς καὶ Ἄννα, καὶ ἐφ' ἡμῶν αἱ Φιλίππου θυγατέρες· ἀλλ' οὐκ ἐπῆρθησαν κατὰ τῶν ἀνδρῶν αὐται, ἀλλ' ἐφύλαξαν τὰ οἰκεῖα μέτρα.
 10. οὐκοῦν καὶ ἐν ὑμῖν κἂν ἀνὴρ τις ἢ κἂν γυνή, καὶ τύχη τοιαύτης τινὸς χάριτος, ταπεινοφρονεῖτω, ἵνα ἐπ' αὐτῷ εὐδοκῇ ὁ θεός. „Ἐπὶ τίνα“ γάρ, φησὶν, „ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινόν
 10 καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους“;

III. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τοῦ λόγου ἐξεθέμεθα περὶ τῶν χαρισμάτων, ὅσαπερ ὁ θεὸς κατ' ἰδίαν βούλησιν πάρεσχεν ἀνθρώποις, καὶ ὅπως τῶν ψευδῇ ἐπιχειρούντων λέγειν ἢ ἀλλοτρίῳ πνεύματι
 15 κινουμένων ἤλεγξε τὸν τρόπον, καὶ ὅτι πονηροῖς πολλάκις ἀπεχρίσατο ὁ θεὸς πρὸς τε προσητείαν καὶ τερατοποιίαν. 2. νυνὶ δὲ ἐπὶ τὸ κορυφαϊότατον τῆς ἐκκλησιαστικῆς διατυπώσεως ὁ λόγος ἡμᾶς ἐπείγει, ὅπως καὶ ταύτην μαθόντες παρ' ἡμῶν τὴν διάταξιν, οἱ ταχθέντες δι' ἡμῶν γνώμη Χριστοῦ ἐπίσκοποι, πάντα κατὰ
 20 τὰς παραδοθείσας ἡμῖν ἐντολὰς ποιῆσθε, εἰδότες, ὅτι „ὁ ἡμῶν ἀκούων Χριστοῦ ἀκούει, ὁ δὲ Χριστοῦ ἀκούων τοῦ θεοῦ αὐτοῦ καὶ πατρὸς ἀκούει“, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

IV. Ἀμα τοίνυν ὑπάρχοντες ἡμεῖς οἱ δεκάδου τοῦ κυρίου ἀποστολοι τάσδε τὰς θείας ὑμῖν ἐντελλόμεθα διατάξεις περὶ παντός

1 Exod. 15, 20. — 2 Iud. 4, 4. — 3 IV Reg. 22, 14; Iudith 8. — 4 Luc. 1, 2. — 5 Act. 21, 9. — 9 Ies. 66, 2. — 19 Luc. 10, 16.

2 μωσέως d h v | αὐτήν d e | δεβώρα m, δεβόρρα d e h | 3 μετ' αὐτήν d e E | ὀλδὰδ d e | 6 αὐται : αὐτῶν e | 7 γυνὴ . . ἀνὴρ d e | 7/8 τινὸς τοιαύτης m | 8 χάρις d | ἢ' d e m v | 9 τὸν + πρᾶον h cf. E | 10 ἡσυχον d m | 12 βουλὴν d e | 14/15 ἀπεχρίσατο a | 15 νῦν h v | 17 παρ' ἡμῶν μαθόντες a | τάξιν d | 19 ποιῆσθε h v, ποιείσθαι d e | 20/21 αὐτοῦ κ. π. a d e : κ. πατρὸς αὐτοῦ h m v | 21 ᾧ — ἀμήν > h | 22 ὑμεῖς f | δώδεκα d | 23 ὑμῖν a | ἐντέλλομεν f

9. Cf. Clem. Alex. Strom. I, 21, 136 p. 400; Didym. De trinit. III, 41. — Φιλίππου] Hic Philippus Act. 21, 8 distincte evangelista et unus ex Septem vocatur. Cf. autem quae adnotavi ad VI, 7, 2.

III. "Ὅτι τὸ διατάσσεσθαι τὰ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐπιτελούμενα κορυφαϊοτάτον ἐστίν (> a v, a hic inscriptionem capituli IV ponit). Quod constituere ea, quae in ecclesia peraguntur, summum ac potissimum sit.

supergressi sunt fines suos, etsi a Deo amabantur. 9. Sed et mulieres prophetaverunt, olim quidem Maria soror Mosis et Aaron; post hanc vero Debbora, postque illas Holda et Iudith, illa sub Iosia, haec sub Dario. Mater etiam Domini prophetavit, et Elisabet cognata eius et Anna, ac nostra aetate filiae Philippi; verum tamen 5 non se adversum viros extulerunt, sed custodierunt modum suum. 10. Itaque si et in vobis vir quispiam sit aut mulier alicuius huiusmodi gratiae particeps, humiliter de se sentiat, ut Deum habeat benevolum: *Super quem enim, inquit, respiciam, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos?* 10

III. Quae igitur prima erant huius orationis, ea exposuimus de charismatibus, quaecunque Deus iuxta voluntatem suam prae-buit hominibus; et quomodo eorum, qui mendacia loqui aggrediebantur aut alieno spiritu movebantur, mores confutaverit, et quod saepe Deus improbis ad prophetiam et miraculorum editi- 15 onem usus sit. 2. Nunc vero ad praecipuum ecclesiasticae dispositionis oratio nos pertrahit, ut et hanc a nobis discentes constitutionem vos, qui Christi nutu per nos ordinati estis episcopi, omnia faciatis secundum mandata a nobis tradita; scientes, quod *qui nos audit, Christum audit; qui vero Christum audit, Deum eius* 20 *ac patrem audit*, cui gloria in saecula, amen.

IV. Simul igitur existentes nos duodecim Domini apostoli hasce divinas constitutiones de omni ecclesiastico ordine

IV—XXVI. Ad hanc sectionem cf. I. Goar, *Εὐχολόγιον* sive Rituale Graecorum 1647. I. Morinus, Commentarius de sacris ecclesiae ordinationibus 1695. E. Renaudot, Liturgiarum orientalium collectio 1716. I. A. Assemani, Codex liturgicus eccl. univ. 1749. Daniel, Codex liturgicus eccl. univ. 1847—53. F. E. Brightman, *Liturgies eastern and western* I 1896. C. E. Hammond, *The ancient Liturgy of Antioch* 1897. Sacramentarium Serapionis, editum in huius operis volumine secundo p. 158—195. F. Probst, *Liturgie der*

drei ersten christlichen Jahrhunderte 1870; *Liturgie des vierten Jahrhunderts* 1893. L. Duchesne, *Origines du culte chrétien* 1889; ed. III 1903. E. von der Goltz, *Das Gebet in der ältesten Christenheit* 1901.

IV. Περὶ χειροτονιῶν (+ ἐπισκόπων πάντων τῶν ἀποστόλων διατάξεις e ad v. 2). De ordinationibus (episcoporum apostolorum omnium constitutiones). — Codex v inscriptionem omittit, sed ad versum 2 notam de vita Petri affigit, et similiter infra.

1. Cf. VI, 14, 1.

ἐκκλησιαστικοῦ τύπον, συμπαρόντος ἡμῖν καὶ τοῦ τῆς „ἐκλογῆς
 σκεύους“ Παύλου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν καὶ Ἰακώβου τοῦ ἐπι-
 σκόπου καὶ τῶν λοιπῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἑπτὰ διακόνων.
 2. πρῶτος οὖν ἐγὼ φημι Πέτρος ἐπίσκοπον χειροτονεῖσθαι,
 5 ὥς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἅμα πάντες διαταξάμεθα, ἐν πᾶσιν
 ἄμεμπτον, ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐκλελεγμένον. 3. οὐ ὀνομασ-
 θέντος καὶ ἀρέσαντος συνελθόν ὁ λαὸς ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ
 καὶ τοῖς παροῦσιν ἐπισκόποις ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ, ὁ πρόκριτος
 τῶν λοιπῶν ἐρωτάτω τὸ πρεσβυτέρειον καὶ τὸν λαόν, εἰ αὐτός
 10 ἔστιν, ὃν αἰτοῦνται εἰς ἄρχοντα. 4. καὶ ἐπινευσάντων προσ-
 επρωτάτω, εἰ μαρτυρεῖται ὑπὸ πάντων ἄξιος εἶναι τῆς μεγάλης
 ταύτης καὶ λαμπρᾶς ἡγεμονίας, εἰ τὰ κατὰ τὴν εἰς θεὸν αὐτῷ
 εὐσέβειαν κατῳρθῶται, εἰ τὰ πρὸς ἀνθρώπους δίκαια πεφύλακται,
 εἰ τὰ κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ καλῶς ὥκονόμῃται, εἰ τὰ κατὰ τὸν
 15 βίον ἀνεπιλήπτως. 5. καὶ πάντων ἅμα κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐ
 κατὰ πρόληψιν μαρτυρησάντων τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, ὥς ἐπὶ
 δικαστῇ θεῷ καὶ Χριστῷ, παρόντος δηλαδὴ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύ-
 ματος καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ λειτουργικῶν πνευμάτων, ἐκ
 τρίτου πάλιν πυθίσθωσαν, εἰ ἄξιός ἐστιν ἀληθῶς τῆς λειτουρ-
 20 γίας, „ἵνα ἐπὶ στόματος δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθῇσεται πᾶν
 ῥῆμα“. καὶ συνθεμένων αὐτῶν ἐκ τρίτου ἄξιον εἶναι, ἀπαιτεῖ-
 σθωσαν οἱ πάντες σύνθημα, καὶ δόντες προθύμως ἀκουέσθωσαν.
 6. καὶ σιωπῆς γενομένης εἰς τῶν πρώτων ἐπισκόπων ἅμα καὶ
 δυοῖν ἑτέροις πλησίον τοῦ θυσιαστηρίου ἑσταίς, τῶν λοιπῶν ἐπι-
 25 σκόπων καὶ πρεσβυτέρων σιωπῇ προσευχομένων, τῶν δὲ διακόνων
 τὰ θεῖα Εὐαγγέλια ἐπὶ τῆς τοῦ χειροτονουμένου κεφαλῆς ἀνεπτυγ-
 μένα κατεχόντων, λεγέτω πρὸς θεόν·

1 Act. 9, 15. — 14 I. Tim. 3, 4. 2. — 20 Mt. 18, 16.

1 συμπαρόντος d f h E, -τες e : -των a m v | 2 ἡμῶν > f | 6 ἄμεμπτον
 a h m v : + ἄριστον δὲ d, ἀρ. δι f, ἀριστηνδὴ e, ἄριστον E, ἀριστίνδην a² i. m. |
 ἐκλεγόμενον m v | 8 κυριακῇ G : + συνενδοκεῖτω E a² i. m. | ὁ + δὲ E |
 9/11 τὸ πρεσβ. — προσεπρωτάτω > f | 11 εἰ : η f | μεγάλης + τοῦ θεοῦ v |
 12 εἰ : εἴτα e | τῆς f | 12/13 εἰ τὰ : εἴτα e | 13 δίκαια πρὸς ἀνθρώπους d |
 15 ἀνεπίληπτος d f | 16 προσωπόληψιν h | 17 ᾧ καὶ θῷ f | Χριστῷ : ἀνῶ d,
 ἀνωίς e | 18 λειτουργῶν h | ἐκ : καὶ ἐκ f | 20 στόμα f | ἡ : καὶ m | μαρτύρων
 εἰ τριῶν f | σταθῇσεται f h (post π. ῥῆμα h) E cf. II Cor. 13, 1 : σταθῇ
 a d e m v Mt. | 24 λοιπῶν + τῶν e i. m. | 27 θεόν : τὸν θ. τὴν εὐχὴν e,
 qui vero orationem non exhibet, sed capita V—XXXI omittit

vobis iniungimus, una praesentibus tum *electionis vase* Paulo co-
apostolo nostro, tum Iacobo episcopo, tum reliquis presbyteris ac
septem diaconis. 2. Primus igitur ego Petrus aio ordinandum
esse episcopum, ut in superioribus omnes pariter constituimus,
inculpatum in omnibus, a cuncto populo electum. 3. Quo
nominato et placente, congregato populo una cum presbyterio
et episcopis, qui praesentes erunt, in die dominica, qui inter
reliquos praecipuus est, interroget presbyterium ac plebem, an
ipse sit, quem in praesidem postulant. 4. Et illis annuentibus
iterum interroget, an ab omnibus testimonium habeat, quod dignus
sit magna hac et illustri praefectura; an quae ad pietatem in Deum
spectant, ab ipso sint recte facta; an iura in homines servata, an
domesticae res pulchre dispensatae, an vitae instituta sine repre-
hensione. 5. Cumque universi pariter secundum veritatem, non
autem secundum anticipatam opinionem, testificati fuerint, talem
eum esse, quasi ante iudicem Deum ac Christum, praesente scilicet
etiam sancto spiritu et omnibus sanctis ac administratoriis spiri-
tibus, rursus tertio sciscitentur, an vere dignus sit ministerio, *ut
in ore duorum vel trium testium stet omne verbum*; atque iis tertio
assentientibus dignum esse, a cunctis petatur signum assensionis
et alacriter dantes audiantur. 6. Silentioque facto unus ex primis
episcopis una cum duobus aliis prope altare stans, reliquis episcopis
ac presbyteris tacite orantibus atque diaconis divina Evangelia super
caput eius, qui ordinatur, aperta tenentibus, dicat ad Deum:

2. *ἐν τοῖς προλαβοῦσιν*] sc. in libro
II et inprimis c. 1—12.

3. *ἐν ἡμ. κυριακῇ*] Synodus Caesar-
augustana III (691) c. 1 distincte dicit,
episcopos nonnisi dominicis festivitati-
bus ordinari.

3—6. Hanc sectionem arabice edidit
Abraham Ecchellensis, Euty chius 1661
p. 41.

5. *καὶ π. τ. ἁγίων κ. λ. πνευμάτων*]
Iuxta sententiam patrum ecclesiae ple-
nae sunt angelis, praesertim tempore
officii divini, atque inter eos primum
locum obtinent angeli praesides ac pa-

troni ecclesiarum, altari assistentes et
praesidentes. Cf. Tert. De pud. c. 14
s. f.; Orig. In Num. hom. XI, 4; XX, 3;
Cyrill. Hier. Cat. I, 1; Epiph. H. 25
c. 3; Bas. De ieun. hom. II, 2; Chry-
sost. In Ascens. hom. c. 1 (Bened.
II, 448). — *σύνθημα*] Synesius Ep. 67
Migne PG 66, 1415: *τὸ σύνθημα τῆς
χειροτονίας*.

6. *τὰ θ. εὐαγγέλια κτλ.*] Ps.-Dio-
nysius De eccles. hierarch. c. 5, 3, 1:
*ἐξαίρετα δὲ καὶ ἕκκρητα τοῖς ἱεράο-
χαις μὲν ἢ τῶν λογίων ἐπὶ κεφαλῆς
ἐπίθεις*. Cf. ibid. § 7—8.

V. Ὁ ὦν, δέσποτα κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ μόνος ἀγέννητος καὶ ἀβασίλευτος, ὁ ἀεὶ ὦν καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχων, ὁ πάντη ἀνευδεῆς καὶ πάσης αἰτίας καὶ γενέσεως κρείττων, ὁ μόνος ἀληθινός, ὁ μόνος σοφός, ὁ ὦν μόνος ὕψιστος, ὁ τῇ φύσει
 5 ἀόρατος, οὗ ἡ γνώσις ἀναρχος, ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ ἀσύγκριτος, „ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης“, ὁ ἀπρόσιτος, ὁ ἀδέσποτος. 2. ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, ὁ δημιουργὸς τῶν ὅλων δι' αὐτοῦ, ὁ προνοητής, ὁ κηδεμών, „ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρ-
 10 μῶν καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν“. 3. σὺ ὁ δοὺς ὅρους ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐνσάρχου παρουσίας τοῦ Χριστοῦ σου ὑπὸ μάρτυρι τῷ παρακλήτῳ διὰ τῶν σῶν ἀποστόλων καὶ ἡμῶν τῶν χάριτι σῇ παρεστῶτων ἐπισκόπων, ὁ προορίσας ἐξ ἀρχῆς ἱερεῖς εἰς ἐπιστασίαν λαοῦ σου,
 15 Ἀβελ ἐν πρώτοις, Σὴθ καὶ Ἐνῶς καὶ Ἐνῶχ καὶ Νῶε καὶ Μελχισεδέκ καὶ Ἰωβ. 4. ὁ ἀναδείξας Ἀβραάμ καὶ τοὺς λοιποὺς πατριάρχας σὺν τοῖς πιστοῖς σου θεράπονουσιν Μωϋσεὶ καὶ Ἀαρὼν καὶ Ἐλεάζαρο καὶ Φινεές, ὁ ἐξ αὐτῶν προχειρισάμενος ἄρχοντας καὶ ἱερεῖς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ὁ τὸν Σαμουὴλ ἐκλεξάμενος
 20 εἰς ἱερέα καὶ προφήτην, ὁ τὸ ἁγίασμά σου ἀλειτούργητον μὴ ἐγκαταλιπών, ὁ εὐδοκήσας ἐν οἷς ἡρετίσω δοξασθῆναι. 5. αὐτὸς καὶ νῦν μεσιτεῖα τοῦ Χριστοῦ σου δι' ἡμῶν ἐπέχει τὴν δύναμιν τοῦ „ἡγεμονικοῦ σου πνεύματος“, ὅπερ διακονεῖται τῷ ἡγαπημένῳ σου παιδί Ἰησοῦ Χριστῷ, ὅπερ ἐδωρήσατο γνώμῃ σου τοῖς ἁγίοις
 25 ἀποστόλοις σου τοῦ αἰωνίου θεοῦ. 6. δὸς ἐν τῷ ἐνόματί σου,

5 I Tim. 1, 17. — Mt. 19, 17. — 6 Dan. 1, 42. — 9 II Cor. 1, 3. — 10 Ps. 112, 5. 6. — 21 Eph. 1, 4. — 23 Ps. 50, 14.

1/17 ὁ ὦν — Ἀαρὼν > f vel potius folium excidisse videtur, cum pagina 545 in voce θεὸν desinat, pagina 546 vocabulis καὶ ἐλεάζαρ incipiat | 2/3 ὑπάρχων > h m v | 3 παντὶ a | 5 ἡ : τὸ εἶναι d | 6 τὰ > a | 8 σου υἱοῦ h | 12 σου > h | ὑπομαρτύραι d | 13 ἡμῶν + διδασκάλων d | σὴ χάριτι h | 14 λαοῦ : τοῦ λ. d | 15 καὶ Ἐνῶς > d | 16 ἰακώβ h | 17 πιστοῖς : σεπτοῖς h | μωσει d h m v | 18 ἐλεάζαρ d f h | προχειρισάμενος + εἰς h

V. Ἐπίκλησις (ἐνὶ ἡλ d) χειροτονίας ἐπισκόπων (ἐπισκόπου d, omnia > v). Invocatio ordinationis episcoporum.

1. Cf. VII, 35; 39, 2; VIII, 12, 6. 7. — ἀσύγκριτος] Cf. c. 15, 7; 38, 4; 46, 16. Basilius Adv. Eunom. I, 18. 22. 26. 27 impugnāt Eunomium hanc

V. Qui es, dominator Domine, Deus omnipotens, solus ingenuitus ac regem non habens, qui semper es et ante saecula existis, qui omnino nulla re indiges omnemque causam atque ortum superas, solus verus, solus sapiens, qui solus altissimus es, natura invisibilis, cuius cognitio expers principii; solus bonus ac incomparabilis, *qui omnia nosti, antequam fiant, occultorum cognitor,* 5 inaccessus, domino carens; 2. Deus et pater unigeniti filii tui, Dei ac servatoris nostri, conditor universorum per ipsum, provisor, tutor, *pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui in altis habitas et humilia respicis;* 3. tu, qui dedisti leges ac regulas 10 ecclesiae per Christi tui adventum in carne sub teste paracleto per apostolos tuos ac nos gratia tua adstantes episcopos, qui ab initio praestitisti sacerdotes in populi tui curationem: Abel in primis, Seth, Enos, Enoch, Noe, Melchisedec et Iob; 4. qui constituisti Abraham et ceteros patriarchas cum fidelibus tuis famulis 15 Mose, Aaron, Eleazar, Phinee; qui in ipsis desumpsisti principes et sacerdotes in tabernaculo testimonii, qui Samuel elegisti in sacerdotem ac prophetam, qui sanctuarium tuum sine ministris non reliquisti, qui benevolentia prosecutus es eos, in quibus voluisti glorificari: 5. ipse nunc quoque intercessu Christi tui per nos in- 20 funde virtutem *principalis tui spiritus*, qui ministrat dilecto puero tuo Iesu Christo, quem voluntate tua donavit sanctis apostolis ad te aeternum Deum pertinentibus. 6. Da in nomine tuo, Deus

vocem usurpantem. Altera ex parte Didymus De trinitate I, 27; III, 3 (PG 39, 397. 400. 827) eam adhibet de patre atque filio, II, 1 (p. 452) de spiritu sancto, II, 8 (p. 608) commemorat *τὴν ἀσύγκριτον δόξαν τοῦ θεοῦ πατρός*, similiter ac Ps.-Ignatius Trall. 5, 2 *τὸ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ ἀπαράθετον*. Cf. etiam Basil. (Didym.) Adv. Eunom. IV, 1 (PG. 29, 675).

1—7. Oratio locum obtinet in ritu ordinationis episcopi, quo utuntur Iacobitae Alexandrini vel Coptitae, et in ritu Maronitarum. Cf. Denzinger, Ritus Orientalium 1864 II, 23—24; 200—201.

2. ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ μ. υἱοῦ σου] Similiter I, 8, 1; II, 20, 1; V,

20, 13; VII, 35, 10; VIII, 6, 11; 12, 8. 31. 34. 36; 13, 10; 37. 2. Cf. quae disputavi in libro *Die Apost. Konstitutionen* p. 165—166.

5. ὅπερ διακονεῖται] Verbum quidem Pneumatomachismum sapere videtur. Nequaquam autem ad eum referendum est. Etiam Ephiphanius Ancor. c. 68; H. 74 c. 5 respiciens Rom. 15, 8 dicit, *συνδιακονεῖν* (cum Christo) *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον* patri saltem. Locutio similis est ei, quae V, 20, 13 de ministerio filii legitur et de qua ibi disputavi. Praeterea considerandum est, eam fortasse non proprie Constitutoris, sed ab hoc una cum oratione receptam esse.

- καρδιογενῶστα θεέ, ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, ὃν ἐξελέξω εἰς ἐπίσκοπον, ποιμαίνειν τὴν ἁγίαν σου ποίμνην καὶ ἀρχιερατεῦν σοι, ἀμέμπτως λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ ἐξιλασκόμενόν σου τὸ πρόσωπον, ἐπισυναγαγεῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν σωζομένων καὶ προσφέρειν σοι τὰ δῶρα τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας.
7. ὁδὸς αὐτῷ, δέσποτα παντοκράτορ, διὰ τοῦ Χριστοῦ σου τὴν μετουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν „ἀφιέναι ἁμαρτίας“ κατὰ τὴν ἐντολὴν σου, διδόναι κλήρους κατὰ τὸ πρόσταγμα σου, „λύειν δὲ πάντα σύνδεσμον“ κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν
- 10 ἔδωκας τοῖς ἀποστόλοις, εὐαρεστεῖν δέ σοι ἐν πραότητι καὶ καθαρᾷ καρδίᾳ, ἀτρέπτως, ἀμέμπτως, ἀνεγκλήτως προσφέροντά σοι „καθαρὰν“ καὶ ἀναίμακτον „θυσίαν“, ἣν διὰ Χριστοῦ διετάξω, τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθήκης, „εἰς ὁσμὴν εὐωδίας διὰ τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ“ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν,
- 15 δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. 8. καὶ ταῦτα ἐπευξαμένου οἱ λοιποὶ ἱερεῖς ἐπιλεγέσθωσαν· Ἀμήν, καὶ σὺν αὐτοῖς ἅπας ὁ λαός.
9. καὶ μετὰ τὴν προσευχὴν εἰς τῶν ἐπισκόπων ἀναφερέτω τὴν θυσίαν ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ χειροτονηθέντος. 10. καὶ τῇ
- 20 ἔωθεν ἐν θρόνῳ ἕσθω εἰς τὸν αὐτῷ διαφέροντα τόπον παρὰ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων, πάντων αὐτὸν φιλησάντων τῷ ἐν κυρίῳ φιλήματι. 11. καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν, τῶν τε Ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν Πράξεων καὶ τῶν Εὐαγγελίων ἀσπασάσθω ὁ χειροτονηθεὶς τὴν ἐκκλησίαν, λέγων·
- 25 „Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν“, καὶ πάντες ἀποκρινέσθωσαν· Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. 12. καὶ μετὰ τὴν πρόσρησιν προσλαλησάτω τῷ λαῷ λόγους παρακλήσεως.

1 Act. 1, 24. — 2 Ioan. 21, 16. — 7 Ioan. 20, 23. — 8 Tit. 1, 5. — 9 Ies. 58, 6. — Mt. 18, 18. — 12 Mal. 1, 11. — 13 Eph. 5, 2; Act. 4, 30. — 25 II Cor. 13, 13.

1 τόνδε : τοῦτον d f | εἰς > h | 2 ἐπισκοπὴν f | ἀρχιερεὺν f | 3 ἀμεμπτos f | 6 παντοκράτωρ h v | 8/9 τα προσταγματα f | 9 δέ : τε m | 10 εὐχαριστεῖν h m v | 11 ἀτρέπτως + καὶ f | προσφέρειν h | 12 διεταξα f | 13 διὰ > h | 14/15 τοῦ θεοῦ — πνεύματι > h | 14 ἡμῶν + μεθ' οὗ καὶ m v | 15 καὶ τιμὴ καὶ σέβας d | ἐν : σὺν f | 16 αἰώνων a d : + ἀμήν f h m v | 18 εἰς > h m v | 21 ἐπισκόπων + καὶ f | τῷ : τὸ a h v | 22 φιλημα

cognitor cordis, huic servo tuo, quem elegisti in episcopum, pascere sanctum tuum gregem et pontificem tuum agere, inculcate ministrantem nocte ac die, et placando faciem tuam congregare numerum eorum, qui salvi fiunt, ac offerre tibi dona sanctae tuae ecclesiae. 7. Da illi, Domine omnipotens, per Christum tuum 5 participationem sancti spiritus, ut habeat potestatem *remittendi peccata* secundum mandatum tuum, dandi cleros iuxta praeceptum tuum et *solvendi omne vinculum* secundum potestatem, quam tribuisti apostolis, utque tibi placeat in mansuetudine et mundo corde, constanter, inculcate ac irreprehensibiliter offerendo tibi *purum* et 10 incruentum *sacrificium*, quod per Christum constituisti, mysterium novi testamenti, *in odorem suavitatis, per sanctum filium tuum Iesum* Christum, Deum ac salvatorem nostrum, per quem tibi gloria, honor et cultus in sancto spiritu nunc et semper et in saecula saeculorum. 8. Et postquam ita oraverit, reliqui sacerdotes respon- 15 deant: Amen, atque cum eis omnis populus.

9. Et post precationem unus ex episcopis hostiam offerat in manus ordinati. 10. Et mane in loco ac throno ad ipsum pertinente a ceteris episcopis collocetur, cunctis eum osculantibus osculo in Domino. 11. Ac post lectionem Legis et Prophetarum 20 ac Epistularumstrarum et Actorum atque Evangeliorum ordinatus ecclesiam salutet, dicens: *Gratia Domini nostri Iesu Christi et caritas Dei ac patris et communicatio spiritus sancti cum omnibus vobis*. Ac universi respondeant: Et cum spiritu tuo. 12. Et post salutationem populum alloquatur verbis exhortationis. 25

h v | 24 ἀποπέθεθω h | 25 καὶ > a | 26 καὶ πατὴρ a f : > d h v | πνεύματος + εἰ (= ἡ) f | 27 ἡμῶν d | 28 πρόσθουσιν + ταύτην d | 29 παρακλητικούς d, sed i. m. παρακλήσεως

6. νυκτὸς καὶ ἡμέρας] Item Constitutiones per Hippolytum seu Epitome libri VIII Constitutionum apost. atque Constitutiones ecclesiae aegyptiacae vel versiones huius scripturae aethiopica et latina, quae solae hanc orationem tradunt; e contra Canones Hippolyti c. 3 ac Testamentum D. n. I, 21 locum reddunt verbis: die ac nocte.

7. λύνει] Cf. Ps.-Clem. Hom. III, 72. — διδόναι κλήρους] Gradus et ordines

clericorum vel potius secundum contextum loca Christianorum peccantium ac paenitentium.

10. πάντων αὐτὸν φιλησάντων] Cf. Ps.-Dionys. De eccles. hierarch. c. 5, 3, 6: Πάντες γὰρ ὅσοι πάρεσι τῶν ἱεράτικῶν ὄντες τάξεων . . . ἀσπάζονται τὸν τετελεσμένον.

11. ἡ χάρις κτλ.] Repetuntur haec verba c. 12, 4.

- VI. Καὶ πληρώσαντος αὐτοῦ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον φημι ἐγὼ Ἀνδρείας ὁ ἀδελφὸς Πέτρον· 2. Ἀναστάντων ἀπάντων ὁ διάκονος ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἀνελθὼν κηρυττέτω· Μήτις τῶν ἀκροωμένων, μήτις τῶν ἀπίστων. 3. καὶ ἡσυχίας γενομένης λεγέτω·
- 5 (VI) Εὐξασθε, οἱ κατηχούμενοι. 4. καὶ πάντες οἱ πιστοὶ κατὰ διάνοιαν ὑπὲρ αὐτῶν προσευχέσθωσαν λέγοντες· Κύριε ἐλέησον. διακονεῖτω δὲ ὑπὲρ αὐτῶν λέγων· 5. Ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων πάντες ἐκτενῶς τὸν θεὸν παρακαλέσωμεν, ἵνα ὁ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος εὐμενῶς „εἰσακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν“ καὶ τῶν
- 10 παρακλήσεων, καὶ προσδεξάμενος αὐτῶν τὴν ἰκεσίαν ἀντιλάβηται αὐτῶν καὶ „δοῇ αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν“ πρὸς τὸ συμφέρον, ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, φωτίσῃ αὐτοὺς καὶ συνετίσῃ, παιδεύσῃ αὐτοὺς τὴν θεογνωσίαν, „διδάξῃ αὐτοὺς“ τὰ προστάγματα αὐτοῦ καὶ „τὰ δικαιώματα“,
- 15 ἐγκαταφυτεύσῃ ἐν αὐτοῖς τὸν ἀγνὸν αὐτοῦ καὶ σωτήριον φόβον, διανοίξῃ τὰ ὅσα τῶν καρδιῶν αὐτῶν πρὸς τὸ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι ἡμέρας καὶ νυκτός· 6. βεβαιώσῃ δὲ αὐτοὺς ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἐνώσῃ καὶ ἐγκαταριθμήσῃ αὐτοῖς τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ποιμνίῳ, καταξιώσας αὐτοὺς „τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας“, τοῦ ἐνδι-
- 20 ματος τῆς ἀφθαρσίας, τῆς ὄντως ζωῆς· ῥύσῃται δὲ αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἀσεβείας καὶ μὴ δοῦναι τῷ ἄλλοτρίῳ κατ' αὐτῶν, „καθαρίσῃ δὲ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐνοικήσῃ τε ἐν αὐτοῖς καὶ ὑπεριπατήσῃ“ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, „εὐλογήσῃ τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους καὶ κατεν-
- 25 θύνη αὐτοῖς“ τὰ προκείμενα εἰς τὸ συμφέρον. 7. ἔτι ἐκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν ἰκετεύσωμεν, ἵνα ἀφέσεως τυχόντες τῶν πλημμελημάτων διὰ τῆς μνήσεως ἀξιωθῶσιν τῶν ἁγίων μυστηρίων καὶ

9 Ps. 6, 10. — 11 Ps. 36, 4. — 14 Ps. 118, 12. — 19 Tit. 3, 5. — 22 II Cor. 7, 1. — 23 II Cor. 6, 16; Lev. 26, 12. — 24 Ps. 120, 8; 89. 17.

1 διακονίας d | λόγον : sequentia usque ad caput XVI vel partem liturgiam continentem praeterit f | 2 ὁ > d | 8 ἐκτενῶς > a | καὶ > a | 10 καὶ > d | 11 καρδιῶν + ὑπὲρ d | 12 ἀποκαλύψει h v, ἀποκαλύψῃ τε d | 13 φωτίσει . . συνετίσει κτλ. d h v | 14 τὰ δικαιώματα > h | 15 ἐν αὐτοῖς : αὐτοὺς h | 17 καταγίνεσθαι : μελετᾶν h | δε > d | 24 ἐξόδους + αὐτῶν d | 25 ἐκτενέστερον d

VI. Προσφώνησις (> d) ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Oratio pro catechumenis. — Turrianus exhibet: Ἡ θεῖα

λειτουργία, ἐν ᾗ προσφ. κτλ. et incipit caput verbo εὐξασθε v. 3.

2. Vox ἀκροώμενοι hic et infra c. 12

VI. Cumque doctrinae sermonem finierit, dico ego Andreas frater Petri: 2. Universis consurgentibus diaconus in excelsum locum ascendens proclamet: Ne quis audientium, ne quis infidelium. 3. Ac silentio facto dicat: (VI) Orate catechumeni. 4. Et omnes fideles pro illis cum attentione orent dicentes: Kyrie eleison. 5. Diaconus vero pro eis precetur dicens: 5. Pro catechumenis omnes Deum intente invocemus, ut, qui bonus ac hominum amans est, benigne *exaudiat eorum preces* et obsecrationes, et suscepta eorum supplicatione opem illis ferat ac *det petitiones cordis ipsorum*, prout eis expedit; revelet eisdem evangelium Christi sui, illuminet eos 10 ac instituat, erudiat eos cognitione divina; *doceat eos* mandata sua et *iustificationes*, inserat in eis castum ac salutarem timorem suum, aperiat aures cordis eorum, ut in eius lege die ac nocte occupentur; 6. et confirmet eos in pietate, adunet et adnumeret eos sancto suo gregi, donatis eis *lavacro regenerationis*, indumento 15 immortalitatis, vera vita; liberet vero eos ab omni impietate et non det locum adversario contra eos, *mundet autem ipsos ab omni inquinamento carnis et spiritus, inhabitetque in eis atque inambulet* per Christum suum, *benedicat introitus ac exitus eorum* atque proposita moderetur iis ad commodum. 7. Adhuc intente pro illis 20 supplicemus, ut remissionem delictorum consecuti per baptismi initiationem digni fiant sanctis mysteriis et permansione cum sanctis.

synonyma est cum voce *ἀπιστοι* ac denotat omnes eos, qui nondum ad ecclesiam, ne in gradum catechumenorum quidem, admissi erant, quibus autem placebat verbum Dei audire; nec vero designat catechumenos vel paenitentes, quorum unus gradus illud nomen ferebat; hi enim adhuc remanent et postea dimittuntur. Illius dimissionis vestigia alias non inveni.

5. *δῶ κτλ.*] Cf. c. 15, 8.

5—8. Cum hac oratione magna ex parte ea consentit, quam Chrysostomus Ad II Cor. hom. II, 5—8 (ed. Bened. X, 335—440) super catechumenos dimittendos pronuntiandam exhibet. In

libro meo *Die Apost. Konstitutionen* p. 157—158 ambo textus, alter iuxta alterum positus, leguntur. Meminit orationis catechumenorum et paenitentium synodus Laodicensis c. 19.

6. *τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας*] Sic etiam Gregorius Naz. Orat. 40 c. 4 baptismum et Orat. 45 c. 13 Christum victimam pro nobis caesam appellat, et Nicetas Serronius censuit, eum locutionem a Constitutionibus apost. accepisse. Cf. Testimonia. — *τῶ ἄλλοτριῳ*] Cf. VII, 1, 3; Ps. 18, 14; Iust. Dial. c. 30: *ἀπὸ τῶν ἄλλοτριῶν, τόντεςτιν ἀπὸ τῶν πονηρῶν καὶ πλάνων πνευμάτων.*

- τῆς μετὰ τῶν ἁγίων διαμονῆς. 8. ἐγείρεσθε, οἱ κατηχούμενοι· τὴν εἰρήνην τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ αἰτήσασθε, εἰρηρικὴν τὴν ἡμέραν καὶ ἀναμάρτητον καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ὑμῶν, χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη, ἵλεω καὶ εὐμενῇ τὸν θεόν, ἄφειον 5 πλημμελημάτων· ἑαυτοὺς τῷ μόνῳ ἀγεννήτῳ θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παράθεσθε. κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε. 9. ἐφ' ἑκάστῳ δὲ τούτων ὧν ὁ διάκονος προσφωνεῖ, ὡς προεῖπομεν, λεγέτω ὁ λαός· Κύριε ἐλέησον, καὶ πρὸ πάντων τὰ παιδία. 10. κλινόντων δὲ αὐτῶν τὰς κεφαλὰς εὐλογεῖτω αὐτοὺς ὁ χειροτονηθεὶς ἐπί- 10 σκοπος εὐλογίαν τοιάνδε· 11. Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀγεννητος καὶ ἀπρόοιτος, ὁ μόνος ἀληθινὸς θεός, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, ὁ θεὸς τοῦ παρακλήτου καὶ τῶν ὄλων κύριος, ὁ διὰ Χριστοῦ διδασκάλους τοὺς μαθητὰς ἐπιστήσας πρὸς μάθησιν τῆς εὐσεβείας· 12. αὐτὸς καὶ 15 νῦν ἐπιθεὶς ἐπὶ τοὺς δούλους σου τοὺς κατηχουμένους τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ „δὸς αὐτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν“ πρὸς τὸ εἰδέναι σε καὶ ποιεῖν τὸ θέλημά σου „ἐν καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ θελούσῃ“· 13. καταξίωσον αὐτοὺς τῆς ἁγίας μνήσεως καὶ ἔνωσον τῇ ἁγίᾳ 20 σου ἐκκλησίᾳ καὶ μετόχους ποίησον τῶν θείων μυστηρίων διὰ „Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν“, τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθάρ- νόντος, δι' οὗ σοι δόξα καὶ τὸ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 14. καὶ μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος λεγέτω· Προέλ- θετε, οἱ κατηχούμενοι, ἐν εἰρήνῃ. 25 VII. Καὶ μετὰ τὸ ἐξελεθῆναι αὐτοὺς λεγέτω· 2. Εὐξασθε, οἱ ἐνεργούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων. ἐκτενώς πάντες ὑπερ

16 Ps. 50, 12. — 18 II Macc. 1, 3. — 21 I Tim. 1, 1.

2 αὐτοῦ > d m | 3 τὴν ἡμέραν post ἀναμάρτητον d | 4 τὰ τέλη ὑμῶν d h | ἵλεω a | 12/13 ὁ θεὸς τ. π. a d : ὁ τ. π. προβολὴν h m v | 13 καί : ὁ h | 13, 14 τοῖς μαθηταῖς d | 14 αὐτοῦ h | 15 τῷ εὐαγγελίῳ d | 17 σε > a d | 18 τὰ θελήματα h | 19 ἔνωσον + αὐτοὺς a | 20 σου > d | 21 χυῖν a | 23/24 καὶ μετὰ — εἰρήνῃ > h | 26 πάντες d

8. Hic versus paucis verbis mutatis infra in oratione vespertina c. 36, 3 et in oratione matutina c. 38, 2 repetitur. Clausula vel formula commendationis locum obtinet etiam in oratione fidelium c. 10, 21—22; in precibus c. 13, 9; 14, 3; in oratione pro

defunctis c. 41, 2. — ἑαυτοὺς — παράθεσθε] Iustinus Apol. I, 49: τῷ ἀγεννήτῳ θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἑαυτοὺς ἀνέθηκαν. — κλίνετε κ. εὐλ.] Peregrinatio Silviae c. 24, 6 hunc ritum accuratius describit de officio vespertino agens. Cf. adnotatio ad caput 35.

8. Surgite, catechumeni: pacem Dei per Christum eius petite, diem quietum ac sine peccato et omne tempus vitae vestrae, mortem christianam, propitium ac benevolum Deum, veniam delictorum; vos ipsos soli ingenito Deo per Christum eius commendate; inclinante et accipite benedictionem. 9. Porro in singulis horum, 5 quae diaconus proloquitur, ut iam diximus, populus respondeat: Kyrie eleison, et ante cunctos pueri. 10. Catechumenis autem capita inclinantibus episcopus ordinatus benedicat eis benedictione huiusmodi: 11. Deus omnipotens, ingenitus et inaccessus, solus verus Deus, Deus et pater Christi tui unigeniti filii tui, Deus para- 10 cleti ac omnium dominus, qui per Christum discipulos in doctores constituisti ad pietatis disciplinam; 12. ipse et nunc respice super servos tuos, catechizatos in Christi tui evangelio, et *da eis cor novum et spiritum rectum innova in visceribus eorum*, ut cognoscant te ac faciant voluntatem tuam, *in corde pleno et anima volente*. 15 13. Dignare illos initiatione sancta et aduna ad sanctam ecclesiam tuam et fac participes divinorum mysteriorum *per Iesum Christum, spem nostram*, qui pro ipsis mortuus est, per quem tibi gloria et adoratio in sancto spiritu in saecula, amen. 14. Et post hoc diaconus dicat: Exite, catechumeni, in pace. 20

VII. Cumque ii exierint, dicat: 2. Orate energumeni et vexati a spiritibus immundis. Intente cuncti pro eis deprecemur, ut

9. ὡς προείπομεν] sc. v. 4. — τὰ παῖδιά] Cf. Basil. In famem et siccit. hom. c. 3; Chrysost. In Matth. hom. 71 c. 4; Peregrinatio Silviae c. 24, 5; Testamentum Domini nostri ed. Rahmani 1899 I, 26 p. 55. In ritu baptismi, quem I. Goar, Euchologion 1647 p. 357—359 publicavit, una cum psalte orphani commemorantur psallentes.

10. Ἐν ἡ κατηχουμένων (> v). χειροθεσία ἐπὶ τῶν κατηχουμένων inscribunt d v.

11. ὁ θεὸς παρακλήτων] Similiter c. 37, 2. Durissima locutio, ait Cotelierius. Offendit iam veterem librum adeo, ut textum mutaret. Cf. not. crit. Non autem necessario ad Madoonianismum referenda est; potuit ab Apollinarista quoque proficisci et etiam

facilius ab eo servari, si oratione vetere tradita fuit. Revera locutio non durior est quam praecedens, de qua conferas c. 5, 2.

14. Ps.-Dionysius liturgiam delineans dimissionis catechumenorum et energumenorum et paenitentium meminit De eccles. hierarchia c. 3, 2; 3, 3, 6—7.

VII. Προσφώνησις ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων (> a cf. v. 5). Oratio pro energumenis. — In Peregrinatione Silviae haec oratio et duae sequentes locum non habent, sed orationes pro catechumenis et fidelibus tantum. Formula fere ubique est: Benedicuntur catechumeni, et sic fideles, et fit missa. Cf. c. 35, 2; 39, 5; 43, 6. 9.

2. οἱ ἐνεργοῦμενοι infra VIII, 12, 47; 35, 2; 38, 1 χειμαζόμενοι appellantur, etiam a synodo Ancyrana c. 17.

- αὐτῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ φιλόανθρωπος θεὸς διὰ Χριστοῦ ἐπιτιμῇ τοῖς ἀκαθάρτοις καὶ πονηροῖς πνεύμασιν καὶ ῥύσῃται τοὺς αὐτοῦ ἱκέτας ἀπὸ τῆς τοῦ ἁλλοτρίου καταδυναστείας· ὁ ἐπιτιμῆσας τῷ λεγεῶνι τῶν δαιμόνων καὶ τῷ ἀρχεκάκῳ διαβόλῳ, ἐπιτιμῇ αὐτὸς καὶ νῦν τοῖς ἀποστάταις τῆς εὐσεβείας καὶ ῥύσῃται τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα ἀπὸ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ καθαρῶς αὐτά, ἃ μετὰ πολλῆς σοφίας ἐποίησεν. 3. ἔτι ἐκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν· σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐτούς, ὁ θεός, ἐν τῇ δυνάμει σου. κλῖναιτε, οἱ ἐνεργούμενοι, καὶ εὐλογεῖσθε. 4. καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπενχέσθω λέγων· 5 (VII). „Ὁ τὸν ἰσχυρὸν δῆσας καὶ πάντα τὰ σκευή αὐτοῦ διαρπάσας, ὁ δοὺς ἡμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ“, ὁ τὸν ἀνθρωποκτόνον ὄφιν δεσμώτιν παραδὼς ἡμῖν „ὡς στρουθίον παιδίῳ, ὃν φρίττει καὶ τρέμει πάντα ἀπὸ προσώπου δυνάμεώς σου“, ὁ ῥήξας αὐτὸν „ὡς ἀστραπὴν ἐξ οὐρανοῦ“ εἰς γῆν, οὗ τοπικῶ ῥήγματι, ἀλλὰ ἀπὸ τιμῆς εἰς ἀτιμίαν δι' ἐκούσιον αὐτοῦ κακόνοιαν· 6. οὗ τὸ βλέμμα ξηραίνει ἀβύσσους καὶ ἡ ἀπειλὴ τήκει ὄρη καὶ „ἡ ἀλήθεια μένει εἰς τὸν αἰῶνα“, ὃν αἰνεῖ τὰ νήπια καὶ εὐλογεῖ τὰ θηλάζοντα, ὃν ὕμνοῦσιν καὶ προσκυνοῦσιν ἄγγελοι· 7. „ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων καὶ καπνίζονται, ἀπειλῶν θαλάσσης καὶ ξηραίνων αὐτὴν καὶ πάντα τοὺς ποταμούς αὐτῆς ἐξηρημῶν, οὗ νεφέλαι κονιορτὸς τῶν ποδῶν, ὁ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους“. 8. μονογενῇ θεῇ, μεγάλου πατρὸς 25 υἱέ, ἐπιτίμησον τοῖς πονηροῖς πνεύμασιν καὶ ῥῦσαι „τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου“ ἐκ τῆς τοῦ ἁλλοτρίου πνεύματος ἐνεργείας, ὅτι σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ διὰ σοῦ τῷ πατρὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 9. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Προεέλθετε, οἱ ἐνεργούμενοι.
- 30 VIII. Καὶ μετ' αὐτοὺς προσφωνεῖτω· 2. Εὐχασθε, οἱ φωτιζόμενοι. ἐκτενῶς οἱ πιστοὶ πάντες ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν,

2 Mc. 1, 27; Luc. 4, 36. — 4 Mc. 5, 9. — 5 Zach. 3, 2. — 10 Mt. 12, 29. — 11 Luc. 10, 19. — 14 Job 40, 24. — Or. Manass. — 15 Luc. 10, 18. — 17 Ps. 105, 9; 96, 5. — 18 Ps. 116, 2. — 19 Ps. 8, 3. — Ps. 148, 2. — 20 Ps. 103, 32. — 21 Nah. 1, 4. 3. — 23 Job 9, 8. — 25 Ps. 8, 7.

2 πνεύμασι καὶ πονηροῖς d | ῥύσεται h, similiter postea | 3 οἱκέτας h m v | ἀπὸ : ἐκ h | 4, 5 αὐτὸς ἐπιτιμῇ d | 6 αὐτοῦ a | 8 ὁ θεός > d | 9 καὶ ὁ : ὁ δὲ d, qui particulam ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἐπ. λέγων et sequentes

benignus Deus per Christum increpet immundos ac malos spiritus et liberet supplices suos ab oppressione et tyrannide adversarii; qui increpavit legionem daemonum et originem mali diabolum, increpet ipse nunc quoque apostatas pietatis et liberet creaturas suas ab eorum vexatione et mundet eas, quas magna cum sapientia 5 condidit. 3. Adhuc intente pro ipsis precemur: serva et erige illos, Deus, in virtute tua. Inclinate, energumeni, atque benedictionem accipite. 4. Et episcopus deprecetur dicens: 5 (VII). *Qui fortem ligasti et cuncta vasa eius diripuisti, qui dedisti nobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones et super omnem virtutem 10 inimici, qui homicidam serpentem vinctum tradidisti nobis sicut passerem pueris, quem omnia horrent ac tremunt a facie potestatis tuae, qui eum decidere fecisti sicut fulgur e caelo in terram, non casu locali, sed ab honore in ignominiam propter voluntariam ipsius malitiam; 6. cuius aspectus exsiccatur abysso et minae liquefaciunt 15 montes et veritas manet in aeternum, quem laudant infantes et benedicunt lactentes, quem celebrant atque adorant angeli; 7. qui respicis super terram et facis eam tremere, qui tangis montes et fumant, increpas mare et exsiccas illud et omnia flumina ipsa deserta reddis, cuius nubes pulvis pedum, qui ambulas super mare tanquam 20 super pavimentum; 8. Deus unigenite, magni patris fili, increpa malos spiritus et libera opera manuum tuarum ab alieni spiritus vexatione, quia tibi gloria, honor ac veneratio et per te patri tuo in sancto spiritu in saecula, amen. 9. Tum diaconus dicat: Exite, energumeni.* 25

VIII. Et iis progressis proclamet: 2. Orate, illuminandi baptismo. Intente cuncti fideles pro ipsis deprecamur, ut Dominus

similes atramento rubro exhibet | 11 πατεῖν a² i. m., > a | 13 ὄφιν > d | 14 πάντα ante φοίττει a, post φο. d | 16 εἰς + τὴν m | τοπικὸν ῥῆγμα m | ἀλλ' d | ἀλλὰ ἀπὸ > m | 17 ἄβυσσον d v | 21 ὁ ἀπειλῶν d a² | 22 καὶ pr > d | ἀντὶς > d m v | 23 τῶν > d | ὁ : καὶ d | ἐπὶ + τῆς d | 27 διὰ — ἐν : τῷ πρὶ καὶ d | σφ̄ > h m v | 28 καὶ > d | προέλθατε h, προσέλθετε m v | 30 μετὰ d h m | αὐτοὺς a, αὐτοῦ v, τούτους d : τοῦτο h m

5. Inscribunt: Χειροθεσία ἐπὶ (εὐχὴ ὑπὲρ d) τῶν ἐνεργουμένων (+ ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων d) d v; εὐχὴ β' a. — ὃν φοίττει — σου] Locum exhibet oratio Manassis, supra II, 22, 12; ad partem priorem accedit I Esdr. 4, 36.

VIII. Προσφώνησις ὑπὲρ τῶν φωτιζομένων (> a). Oratio pro eis, qui iam iam baptizandi sunt.

2. οἱ φωτιζόμενοι] v. 5 et VII, 41, 1; VIII, 37, βαπτίζόμενοι, a Latinis competentes (sc. baptismum) vel electi

ὅπως ὁ κύριος καταξιώσῃ αὐτούς, μνηθέντας εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον, συναναστῆναι αὐτῷ καὶ μετόχους γενέσθαι τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ κοινωνοὺς τῶν μυστηρίων αὐτοῦ, ἐνώσῃ καὶ συγκαταλέξῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν σωζομένων ἐν τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ. 3. ἔτι ἐκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν· σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐτοὺς ἐν τῇ σῇ χάριτι. 4. κατασφραγισάμενοι τῷ θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, κλίναντες εὐλογεῖσθωσαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τίνδε τὴν εὐλογίαν· 5 (VIII). Ὁ προειπὼν διὰ τῶν ἁγίων σου προφητῶν τοῖς μυομένοις· „Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε“, 10 καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ νομοθετήσας τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν· αὐτὸς καὶ νῦν ἐπιδε ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς καὶ ἁγιάσον, καὶ παρασκευάσον ἀξίους γενέσθαι τῆς πνευματικῆς σου δωρεᾶς καὶ τῆς ἀληθινῆς σου υἰοθεσίας, τῶν πνευματικῶν σου μυστηρίων, τῆς μετὰ τῶν σωζομένων ἐπισυναγωγῆς διὰ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 6. καὶ λεγέτω ὁ διάκονος· Προέλθετε, οἱ φωτιζόμενοι.

IX. Καὶ μετὰ τοῦτο κηρυττέτω· 2. Εὐξασθε, οἱ ἐν μετανοίᾳ· ἐκτενῶς πάντες ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν ἡμῶν 20 παρακαλέσωμεν, ὅπως ὁ φιλοικτίρμων θεὸς ὑποδείξῃ αὐτοῖς ὁδὸν μετανοίας, προσδέξῃται αὐτῶν τὴν παλινφθίαν καὶ τὴν ἐξομολόγησιν, καὶ „συντρίψῃ τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐν τάχει“ καὶ λυτρώσῃται αὐτοὺς ἀπὸ „τῆς παγίδος τοῦ διαβόλου“ καὶ τῆς ἐπηρείας τῶν δαιμόνων, καὶ ἐξέλῃται αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς 25 ἐθιμίτου λόγου καὶ πάσης ἀτόπου πράξεως καὶ πονηρᾶς ἐννοίας· 3. συγχωρήσῃ δὲ αὐτοῖς πάντα τὰ παραπτώματα αὐτῶν τὰ τε ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια καὶ „ἐξαλείψῃ τὸ κατ' αὐτῶν χειρόγραφον“ καὶ „ἐγγράψῃται αὐτοὺς ἐν βίβλῳ ζωῆς, καθάρῃ δὲ αὐτοὺς

1 Rom. 6, 3. — 2 Rom. 6, 5. — 9 Ies. 1, 16. — 11 Ioann. 3, 5. — 22 Rom. 16, 20. — 23 II Tim. 2, 26. — 27 Col. 2, 14. — 28 Dan. 12, 1. — II Cor. 7, 1.

1 κατατάξῃ d | 2 αὐτὸν h | 5 ἔτι — δεηθῶμεν > a | 6 ἐν > d | καὶ κατασφρ. h | 7 κλίνετε d | εὐλογεῖσθωσαν + οὖν d | 8 ὁ : ὁ θεὸς ὁ h | 9 γίνεσθε a d | 10 τοῦ > h m v | νομοθετήσαντος d | 12 ἀξίους γεν. : γεν. ἁγίους d | 13 σὺν pr > d | ἀληθοῦς d | σὺν sec > a | 17 προέλθατε h | 18 ἐν + τῇ a d | 19 ἅπαντες d | ἡμῶν > a | 24 ἐξελεῖται d h | 26 συγχωρήσει d h v, similiter saepius postea | 27 καὶ τὰ : τὰ τε d | 28 ἐγγράψῃ d | καθαριεῖ h

dignos eos faciat, qui baptismate initiati in Christi mortem cum ipso resurgant fiantque participes regni ipsius ac mysteriorum eius consortes; adunet et adnumeret eos cum iis, qui salvi fiunt, in sancta ipsius ecclesia. 3. Adhuc intente pro eis precemur: serva et suscita eos in gratia tua. 4. Consignati Deo per Christum 5 eius inclinantes se benedicantur ab episcopo hac benedictione: 5 (VIII). Qui per sanctos prophetas tuos praedixisti eis, qui initiantur ac baptizantur: *Lavamini, mundi estote*, et per Christum sanxisti spiritualem regenerationem: ipse nunc etiam respice in hos baptizandos et benedic eis et sanctifica ac praepara, ut digni 10 fiant spirituali dono tuo ac vera tua adoptione, tuisque spiritualibus mysteriis atque aggregatione cum eis, qui salvantur, per Christum salvatorem nostrum, per quem tibi gloria, honor et reverentia in sancto spiritu in saecula, amen. 6. Et dicat diaconus: Exite, qui illuminandi estis. 15

IX. Et post hoc edicat: 2. Orate, paenitentes. Intente universi pro fratribus nostris in paenitentia versantibus precemur, ut misericordiae studiosus Deus illis ostendat viam paenitentiae, admittat eorum retractationem atque confessionem et *conterat satanam sub pedibus eorum velociter* liberetque illos a *laqueo diaboli* et 20 violentia daemonum, atque ipsos eripiat ab omni sermone illicito et omni actione turpi et mala cogitatione; 3. condonet vero eis omnia delicta eorum voluntaria pariter ac involuntaria et *deleat quod adversum eos erat chirographum*, et *adscribat eos in libro vitae*,

vocantur. Sunt ei, qui catechumenatu peracto specialiter ad baptismum accipiendum praeparabantur, quibusque Cyrillus Hierosolymitanus catecheses suas celeberrimas habuit. Zonaras ad canonem Trullanum 78 eos *τοὺς πρὸς τὸ φῶτισμα ἐτοιμαζομένους* appellat, Euchologion vetus apud Goarum p. 196 et 344 *τοὺς πρὸς τὸ φῶτισμα ἐντρέπτιζομένους* vel p. 195 et 343 *τοὺς πρὸς τὸ φῶτισμα*. Eorum dimissio praeter Constitutiones apost. locum habet in liturgia a Goaro p. 192—200 edita et in liturgia S. Jacobi syriaca, cf. Hammond, *Liturgies* 1878 p. 65.

numerus praecisus esse videtur) a, *εὐχὴ τῶν βαπτιζομένων* d, *χειροθεσία ἐπὶ τῶν φωτιζομένων* v. — Voces *εὐχὴ* et *χειροθεσία* ergo secundum hanc inscriptionem promiscue adhibebantur, et ita adhiberi poterant, quia oratio cum manuum impositione coniuncta erat vel orationem manuum impositio comitabatur.

IX. *Προσφώνσις ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ (> a d).* Oratio pro paenitentibus. — Cf. Chrysost. De incompr. Dei natura hom. III, 7 (ed. Bened. I, 470); In Matth. hom. 71 c. 4 (VII, 699).

5. Codices hic inscribunt: *Εὐχὴ (γ',*

2. πάσης ἀτόπου πράξεως] Cf. c. 10, 8.

- ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“ καὶ ἐνώσῃ αὐτοὺς ἀποκαταστήσας εἰς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ποιήμην· 4. „ὅτι αὐτὸς γινώσκει τὸ πλάσμα ἡμῶν“, ὅτι „τίς καυχῆσεται ἄγνην ἔχειν καρδίαν, ἢ τίς παρησιάζεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτίας; πάντες“ 5 γάρ „ἔσμεν ἐν ἐπιτιμίοις“. 5. ἔτι ὑπὲρ αὐτῶν ἐκτενέστερον δεηθῶμεν, „ὅτι χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι“, ὅπως ἀποστραφέντες πᾶν ἔργον ἀθέμιτον προσοικειωθῶσιν πάσῃ πράξει ἀγαθῇ, ἵνα ὁ φιλόανθρωπος θεὸς ἢ τάχος εὐμενῶς προσδεξάμενος αὐτῶν τὰς λιτάς, ἀποκαταστήσῃ αὐτοὺς 10 εἰς τὴν προτίεραν ἀξίαν καὶ „ἀποδώσῃ αὐτοῖς τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στηρίξῃ αὐτούς, ἵνα μηκέτι σαλευθῶσιν τὰ διαβήματα αὐτῶν“, ἀλλὰ καταξιωθῶσιν κοινωνοὶ γενέσθαι τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἱερῶν καὶ μέτοχοι τῶν θείων μυστηρίων, ἵνα ἀξιοὶ ἀποφανθέντες τῆς υἱοθεσίας τύχῳσιν τῆς αἰωνίου 15 ζωῆς. 6. ἔτι ἐκτενῶς πάντες ὑπὲρ αὐτῶν εἰπωμεν· κύριε ἐλέησον· σῶσον αὐτούς, ὁ θεός, καὶ ἀνάστησον τῷ ἐλέει σου. ἀναστάντες τῷ θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε. 7. ἐπευχέσθω οὖν ὁ ἐπίσκοπος τοιάδε· 8 (IX). Παντοκράτορ θεὲ αἰώνιε, δέσποτα τῶν ὅλων, κτίστα καὶ πρῦτανι τῶν πάντων, ὁ 20 τὸν ἄνθρωπον κόσμον κόσμον ἀναδείξας διὰ Χριστοῦ καὶ νόμον δόνς αὐτῷ ἔμφυτον καὶ γραπτὸν πρὸς τὸ ζῆν αὐτὸν ἐνθέσμως ὡς λογικόν, καὶ ἁμαρτύνει ὑποθήκην δόνς πρὸς μετάνοιαν τὴν σωτοῦ ἀγαθότητα· ἐπιδε ἐπὶ τοὺς κεκλικότας σοι αὐχένα ψυχῆς καὶ σώματος, ὅτι „οὐ βούλει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ 25 τὴν μετάνοιαν, ὥστε ἀποστρέφαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν“. 9. ὁ Νινευιτῶν προσδεξάμενος τὴν μετάνοιαν, „ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ὁ τὸν υἱὸν προσδεξάμενος τὸν καταφαγόντα τὸν βίον αὐτοῦ ἀσώτως“ πατρικοῖς σπλάγχνοις διὰ τὴν μετάνοιαν, 30 αὐτὸς καὶ νῦν πρόσδεξαι τῶν ἱκετῶν σου τὴν μετάνοισιν, „ὅτι οὐκ ἔστιν, ὃς οὐχ ἁμαρτήσεται σοι· ἐὰν“ γὰρ „ἀνομίας παρατηρήσῃ, κύριε, κύριε, τίς ὑποστήσεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἰλασμός

1 Ioann. 10, 16. — 2 Ps. 102, 14. — 3 Prov. 20, 9. — 4 Sir. 8, 5. — 6 Luc. 15, 7. — 10 Ps. 50, 14. — 11 Ps. 16, 5. — 24 Ezech. 33, 11. — 26 Ion. 3. — 27 I Tim. 2, 4. — 28 Luc. 15, 13. 20. — 30 III Reg. 8, 46. — 31 Ps. 129, 3. 4.

3 ἔχειν + τὴν d | 4 ἁμαρτιῶν d | 8 $\frac{2}{3}$ > dh | ταχέως d | 9/10 αὐτοὺς — αὐτοῖς : αὐτὸς a | 11 στηρίξῃ m v | 12 τὰ δ. — καταξιωθῶσιν > a |

mundet autem ipsos ab omni inquinamento carnis ac spiritus, atque uniat illos restituens in sanctum ovile suum; 4. quia ipse cognoscit conformationem nostram, quoniam quis gloriabitur mundum se habere cor, aut quis poterit dicere purum se esse a peccato? universi namque poenis subiaceamus. 5. Adhuc pro eisdem intentius deprecemur, quia gaudium oritur in caelo super uno peccatore paenitentiam agente, ut aversi ab omni opere illicito adiungant se ad omnem actionem bonam, ut hominum amator Deus obsecrationem eorum cito suscipiat placide, restituat eos in priorem dignitatem ac reddat eis laetitiam salutaris et spiritu principali confirmet illos, ne amplius 10 moveantur gressus ipsorum, sed consortes fiant sacrosanctorum eius et participes divinorum mysteriorum, ut redditi digni adoptione consequantur vitam aeternam. 6. Adhuc intente omnes pro ipsis dicamus: kyrie eleison; salva eos, Deus, et erige misericordia tua. Suscitati Deo per Christum eius inclinate et accipite benedicti- 15 onem. 7. Episcopus igitur has preces fundat: 8 (IX). Omnipotens Deus aeternae, dominator universorum, creator et rector cunctorum, qui hominem mundi mundum effecisti per Christum et legem ei dedisti innatam et scriptam, ut legitime viveret tanquam ratione praeditus, quique ei, postquam peccavit, tribuisti 20 bonitatem tuam incitamentum ad paenitentiam: respice in eos, qui cervicem animae et corporis inclinaverunt tibi, quia non vis mortem peccatoris, sed paenitentiam, ut avertat se a via sua mala et vivat. 9. Qui Ninivitarum paenitentiam recepisti, qui vis omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire, qui filium bona 25 sua luxuriose consumentem suscepisti paternis visceribus propter paenitentiam: ipse nunc quoque accipe supplicum tuorum paenitentiam, quia non est, qui non peccet tibi; si enim iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit? quoniam apud te propitiatio

30

13 ἱερῶν : δωρεῶν d | 15 ὑπὲρ αὐτῶν πάντες d m v | 18 οὖν a d : δὲ h m v; a particulam ἐπευχέσθω — τοιάδε et plures similes sequentes litteris maiusculis exhibet aequae atque inscriptiones | τοιάδε + τινὰ d | παντοκράτωρ h v | 19 καὶ > h | πάντων : ὄντων d | 20 κόσμον κόσμον v | 22/23 τῇ ἑαυτοῦ ἀγαθότητι h | 24/25 ἀλλὰ — ὥστε : ὡς τὸ m | 25 ἐπιστρέψαι m | ἀπὸ > d | 30 οἰκετῶν d m | 31/32 παρατηρήσης h m

8. Inscribunt codices a v: Χειροθεσία ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ.

ἔστιν“ 10. καὶ ἀποκατάστησον αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ ἐν
τῇ προτέρᾳ ἀξίᾳ καὶ τιμῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος
ἡμῶν, δι’ οὗ σοι δόξα καὶ προσκύνησις ἐν ἀγίῳ πνεύματι εἰς
τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 11. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Ἀπολίεσθε, οἱ
5 ἐν μετανοίᾳ.

X. Καὶ προστιθέτω· 2. Μήτις τῶν μὴ δυναμένων προσελ-
θέτω. ὅσοι πιστοί, κλίνωμεν γόνυ· δεηθῶμεν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ
Χριστοῦ αὐτοῦ, πάντες συντόνως τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ
αὐτοῦ παρακαλέσωμεν. 3 (X). ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐστα-
10 θείας τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ
τῶν ὅλων Θεὸς ἀίδιον καὶ ἀναφαίρετον τὴν ἑαυτοῦ εἰρήνην ἡμῖν
παράσχοιτο, ἵνα ἐν πληροφορίᾳ τῆς κατ’ εὐσέβειαν ἀρετῆς διατε-
λοῦντας ἡμᾶς συντηρήσῃ. 4. ὑπὲρ τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀπο-
στολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων δεηθῶμεν,
15 ὅπως ὁ κύριος ἁγιστοὺς αὐτὴν καὶ ἀκλυδώνιστον διαφυλάξῃ καὶ
διατηρήσῃ „μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τεθεμελιωμένην ἐπὶ
τὴν πέτραν“. 5. καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνθάδε ἁγίας παροικίας δεηθῶμεν,
ὅπως καταξιώσῃ ἡμᾶς ὁ τῶν ὅλων κύριος ἀνενδότης τὴν ἐπ-
ουράνιον αὐτοῦ ἐλπίδα μεταδιώκειν καὶ ἀδιάλειπτον αὐτῷ τῆς
20 δεήσεως ἀποδιδόναι τὴν ὀφειλήν. 6. ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς τῆς
ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῶν „ὀρθοτομούντων τὸν λόγον τῆς σῆς ἀλη-
θείας“ δεηθῶμεν. 7. καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἰακώβου
καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν
Κλήμεντος καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ τοῦ ἐπι-
25 σκόπου ἡμῶν Εὐδόλιου καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ
τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀννιανοῦ καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶ-
μεν, ὅπως ὁ οἰκτίρμων Θεὸς χαρίσῃται αὐτοὺς ταῖς ἁγίαις αὐτοῦ

16 Mt. 28, 20: 7, 25. — 21 II Tim. 2, 15.

1 αὐτοὺς + ἐν h | 2 τοῦ pr > h m v | τοῦ sec : καὶ v | 3 ἐν : τῷ d,
ἐν τῷ a | 6 προστιθέσθω m | 6/7 προελθέτω a | 7 τὸ γόνυ h | τῷ θῶι h |
8/9 πάντες — αὐτοῦ > d | συντόνως τόν : αὐτὸν ὡς h | 9 τῆς pr > h m v |
τῆς sec > d | 11 Θεός : χσ h | 13/14 ἀποστολικῆς + τοῦ Θεοῦ d | 14 περά-
των sec + τῆς οἰκουμενικῆς d | 15 ὁ > d | 18 ἀνενδοτον h | 19/20 καὶ ἀδ.
— ὀφειλὴν > h | 21 ὑπὸ τόν : ὑπ’ h v | τῶν οὐνῶν d | τῶν > d | σῆς > d h
m v | 25/27 ὑπὲρ —, δεηθῶμεν > a | 26 ἀνιανοῦ m, ἀνιανοῦ h, ἀνιανίου d

11. Cum in dimittendis ordinibus hoc loco vox ἀπολύεσθε adhiberi vi-
prioribus vox προέλθετε usurpetur, detur, quod pars liturgiae prior seu

est; 10. et restitue illos sanctae ecclesiae tuae in priorem dignitatem ac honorem per Christum Deum ac salvatorem nostrum, per quem tibi gloria et adoratio in sancto spiritu in saecula, amen.

11. Et diaconus dicat: Abite, qui estis in paenitentia.

X. Et addat: 2. Nemo eorum, quibus non licet, accedat. Qui 5 fideles sumus, flectamus genu; precemur Deum per Christum eius; omnes contente Deum per Christum eius appellemus. 3 (X). Pro pace et tranquillitate mundi atque sanctarum ecclesiarum oremus, ut Deus universitatis perpetuam et stabilem suam pacem nobis tribuat, ut nos conservet perseverantes in plenitudine piae ac 10 religiosae virtutis. 4. Pro sancta catholica et apostolica ecclesia a finibus usque ad fines extensa oremus, ut Dominus eam inconcussam et fluctibus non agitatam conservet atque tueatur *usque ad consummationem saeculi, fundatam super petram*. 5. Et pro sancta hac parochia oremus, ut cunctorum dominus nobis donet con- 15 sectari sine remissione caelestem ipsius spem et reddere ipsi assiduam precationis debitum. 6. Pro universo sub caelis existente episcopatu eorum, qui *recte dispertiunt verbum veritatis* tuae, oremus. 7. Et pro episcopo nostro Iacobo ac parochiis eius oremus, pro episcopo nostro Clemente et parochiis eius oremus, pro 20 episcopo nostro Evodio et parochiis eius oremus, pro episcopo nostro Anniano et parochiis eius precemur, ut misericors Deus

missa quae dicitur catechumenorum finita est. Similiter infra c. 16, 10 vox ἀπολύεσθε adhibita fideles dimittuntur.

X. Προσφωνήσεις ὑπὲρ τῶν πιστῶν. Oratio pro fidelibus. — Synodus Laodicensa c. 19 de tribus pro fidelibus orationibus dicit, quarum una per silentium, secunda et tertia διὰ προσφωνήσεως expleantur. Fortasse prima oratio verbis δεηθῶμεν κτλ. v. 2 designata est.

1—6. Chrysostomus De prophet. obscuritate hom. II, 5 (ed. Bened. VI, 188) hanc orationem respiciens dicit: κοινῇ δὲ πάντες ἀκούοντες τοῦ διακόνου τοῦτο κελεύοντος καὶ λέγοντος· δεηθῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ γέρωσ καὶ τῆς ἀντιλήψεως, καὶ ἵνα ὁρθοτομῇ τὸν λόγον τῆς ἀλη-

θείας, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐνταῦθα καὶ ὑπὲρ τῶν ἀπανταχοῦ (cf. v. 5—6) ... καὶ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης (v. 3) καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τῆς μέχρι περάτων τῆς γῆς ἐκτεταμένης (v. 4) καὶ ὑπὲρ τῶν διοικούντων αὐτὴν ἐπισκόπων ἀπάντων (v. 6).

3—20. Hae preces magna ex parte repetuntur paucis adiectis post Epiclesin c. 12, 40—49, et in formam breviorē redactae etiam c. 13, 4—9.

4—15. Similes preces in liturgia Ambrosiana etiam nunc dominicis Quadragesimae pronuntiantur (cf. Duchesne, Origines ed. I et II p. 189), in liturgia Romana feria sexta hebdomadis sanctae.

7. Vix dubium est, hunc versum aut totum aut magna ex parte Constitutoris esse.

ἐκκλησίαις σώοντες, ἐντίμους, μακροημερεύοντας, καὶ „τίμιον“ αὐτοῖς „τὸ γῆρας“ παράσχηται ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ. 8. καὶ ὑπὲρ τῶν πρεσβυτέρων ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ῥύσῃται αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἀτόπου καὶ πονηροῦ πράγματος καὶ σώον καὶ ἔντιμον 5 τὸ πρεσβυτέριον αὐτοῖς παράσχοι. 9. ὑπὲρ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ἄμεμπτον αὐτοῖς τὴν διακονίαν παράσχηται. 10. ὑπὲρ ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, παρθένων, χηρῶν τε καὶ ὀρφανῶν δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν συζυγίαις καὶ τεκνογονίαις δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος τοὺς πάντας 10 αὐτοὺς ἐλείψῃ. 11. ὑπὲρ εὐνοίχων ὁσίως πορευομένων δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν ἐγκρατείᾳ καὶ εὐλαβείᾳ δεηθῶμεν. 12. ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ποιούντων τοῖς πένησιν τὰς ἐλεημοσύνας δεηθῶμεν, καὶ ὑπὲρ τῶν τὰς θυσίας καὶ τὰς ἀπαρχὰς προσφερόντων κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ 15 πανάγαθος θεὸς ἀμείψῃται αὐτοὺς ταῖς ἐπουρανίαις αὐτοῦ δωρεαῖς καὶ ὅθ' αὐτοῖς ἐν τῷ παρόντι ἑκατονταπλασίονα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ζῶν αἰώνιον, καὶ χαρίσῃται αὐτοῖς ἀντὶ τῶν προσκαιρῶν τὰ αἰώνια, ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τὰ ἐπουράνια. 13. ὑπὲρ τῶν νεοφωτιστῶν ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος στηρίξῃ 20 αὐτοὺς καὶ βεβαιώσῃ. 14. ὑπὲρ τῶν ἐν ἀρρωστίᾳ ἐξεταζομένων ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος ῥύσῃται αὐτοὺς „πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας“ καὶ σώους ἀποκαταστήσῃ τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ. 15. ὑπὲρ πλεόντων καὶ ὁδοιπορούντων δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν μετállóις καὶ ἐξορίαις καὶ φυλακαῖς καὶ δεσμοῖς 25 ὄντων διὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ καταπονουμένων δεηθῶμεν. 16. ὑπὲρ ἐχθρῶν καὶ μισούντων ἡμᾶς δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν „διωκόντων ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου“ δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος πρᾶντας τὸν θυμὸν αὐτῶν διασκεδάσῃ τὴν καθ' ἡμῶν ὀργήν. 17. ὑπὲρ τῶν ἔξω ὄντων 30 καὶ πεπλανημένων δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ. 18. τῶν νηπίων τῆς ἐκκλησίας μνημονεύσωμεν, ὅπως ὁ κύριος τελειώσας αὐτὰ ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ „εἰς μέτρον ἡλικίας“ ἀγάγοι.

1 Sap. 4, 8. — 16 Mt. 19, 29. — 17 II Cor. 4, 18. — 18 Ioann. 3, 12. — 21 Mt. 4, 23. — 27 Mt. 10, 22. — 32 Eph. 4, 13.

2 τὸ > h | 5 αὐτοῦ d | παρέχοι d | 6 ὁ > d | κύριος + ὁ θεὸς d | 7 τὴν διακ. αὐτοῖς a | 9 ὁ > d | 10 ὁσίως : καλῶς m | 13 τὰς tert > h | 15 ἐπουρανίους m | 18 αἰώνια — τὰ > d | 19 ὁ > d | στηρίξῃ m v |

illos ecclesiis sanctis suis praestet incolumes, honoratos, longaevos, et praebeat eis *honoratam senectutem* in pietate ac iustitia. 8. Etiam pro presbyteris nostris oremus, ut Dominus liberet illos ab omni turpi et prava re et concedat eis integrum et honoratum presbyterium. 9. Pro universo Christi diaconio ac ministerio oremus, 5 ut Dominus inculpatam ipsis largiatur ministrationem. 10. Pro lectoribus, cantoribus, virginibus, viduis et pupillis oremus; pro iis, qui in matrimonio et liberorum procreatione vivunt, oremus, ut Dominus misereatur eorum omnium. 11. Pro eunuchis in sanctitate ambulantes oremus; pro iis, qui continentem et reli- 10 giosam agunt vitam, oremus. 12. Pro iis, qui in sancta ecclesia oblationes faciunt et eleemosynas pauperibus dant, oremus; et pro iis, qui Domino Deo nostro hostias et primitias offerunt, oremus, ut Deus optimus remuneretur eos caelestibus suis gratiis detque iis in praesenti centuplum et in futuro vitam aeternam, atque 15 donet ipsis pro temporariis aeterna, pro terrenis caelestia. 13. Pro recens baptizatis fratribus nostris oremus, ut Dominus eos stabiliat et firmet. 14. Pro fratribus nostris mala valetudine afflictis oremus, ut Dominus liberet illos *omni morbo et omni languore* sanosque restituat sanctae suae ecclesiae. 15. Pro navigantibus et iter haben- 20 tibus oremus; pro iis, qui in metallis, exiliis, custodiis et vinculis propter nomen Domini versantur, oremus; pro acerba servitute oppressis oremus. 16. Pro inimicis et odio habentibus nos oremus; pro *persequentibus nos propter nomen Domini* oremus, ut Dominus mitigato eorum furore dissipet iram adversus nos concitatum. 25 17. Pro iis, qui foris sunt et errore ducuntur, oremus, ut Dominus illos convertat. 18. Infantium ecclesiae recordemur, ut Dominus eos in timore suo reddat perfectos et *ad mensuram aetatis* perducatur.

21 ὁ > d | αὐτοῦς + ἀπὸ d | 23 καὶ > m | 25 τοῦ > a | 27/28 ὑπὲρ τῶν δ. — δεηθῶμεν > h | 28 κύριος + ὁ θεὸς d, sed etiam deleuit | 29 ὁργὴν + δεηθῶμεν m v | 30 ὁ > d h | 31 ἐκκλησίας + ἡμῶν d | ὁ > d

12. Cf. Liturgiae S. Basilii et S. Chrysostomi ed. Hammond, *Liturgies* 1878 p. 117—118.

14—15. Cf. c. 12, 45. Chrysostomus De incompr. Dei nat. hom. III, 6 (ed. Bened. I, 468): ὑπὲρ τῶν ἐν νόσοις,

ἐν μεταλλοῖς, ἐν σκληραῖς δουλείαις . . κελυνόμεθα τὸν θεὸν παρακαλεῖν. Ex hoc loco praesertim elucet, liturgiam Constitutionum aetatis prioris esse, quamquam auctor operis nonnulla mutasse vel addidisse censendus est.

19. ὑπὲρ ἀλλήλων δεηθῶμεν, ὅπως ὁ κύριος διατηρήσῃ ἡμᾶς καὶ φυλάξῃ τῇ αὐτοῦ χάριτι εἰς τέλος καὶ „ῥύσεται ἡμᾶς τοῦ πονηροῦ“ καὶ „πάντων τῶν σκανδάλων τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν“ καὶ σώσῃ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. 20. ὑπὲρ
 5 πάσης ψυχῆς χριστιανῆς δεηθῶμεν. 21. σώσον καὶ ἀνάστησον ἡμᾶς, ὁ θεός, τῷ ἐλέει σου. 22. ἐγειρόμεθα· δεηθέντες ἐκτενῶς ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ζῶντι θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα.

XI. Ἐπενεχέσθω οὖν ὁ ἀρχιερεὺς καὶ λεγέτω. 2 (XI). Κύριε
 10 παντοκράτορ, „ὑψίστε ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, ἅγιε ἐν ἁγίοις ἀναπανόμενε“, ἀναρχε, μόναρχε, ὁ διὰ Χριστοῦ κήρυγμα γνώσεως δοὺς ἡμῖν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς σῆς δόξης καὶ τοῦ ὀνόματός σου οὗ ἐφανέρωσεν ἡμῖν εἰς κατάληψιν· 3. αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε δι' αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ποιμνίον σου τοῦτο καὶ λύτρωσαι αὐτὸ πάσης ἀγνοίας καὶ
 15 πονηρᾶς πράξεως, καὶ δὸς φόβον φοβέσθαι σε καὶ ἀγάπην ἀγαπᾶν σε καὶ στέλλεσθαι ἀπὸ προσώπου δόξης σου· 4. εὐμενῆς αὐτοῖς γενοῦ καὶ ἰλεως καὶ ἐπήκοος ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν, καὶ φύλαξον αὐτοὺς ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους, ἵνα ὡσιν ἅγιοι σώματι καὶ ψυχῇ, „μὴ ἔχοντες σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἢ τι τῶν τοιού-
 20 των“, ἀλλ' ἵνα ὡσιν ἄρτιοι καὶ μηδεὶς ἐν αὐτοῖς ἢ κολοβὸς ἢ ἀτελής. 5. ἀρωγὴ δυνατὴ ἀπροσώποληπτε, γενοῦ ἀντιλήπτωρ τοῦ λαοῦ σου τούτου, ὃν ἐξελέξω ἐκ μυριάδων, ὃν ἐξηγόρασας τῷ τιμίῳ τοῦ Χριστοῦ σου αἵματι, προστάτης, ἐπίκουρος, ταμίας, φύλαξ, τεῖχος ἐρμυνότατον, φραγμὸς ἀσφαλείας, ὅτι „ἐκ τῆς σῆς
 25 χειρὸς οὐδεὶς ἀρπάσαι δύναται“. οὐδὲ γὰρ ἔστι θεὸς ὥσπερ σὺ ἕτερος, „ὅτι ἐν σοὶ ἡ ὑπομονὴ ἡμῶν. 6. ἁγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, ὅτι ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν“, ἀπροσҳάριστε, ἀπαραλόγιστε· ῥῦσαι αὐτοὺς „πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας“, παντὸς παραπτώματος, πάσης ἐπηρείας καὶ ἀπάτης, ἀπὸ „φόβου
 30 ἐχθροῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου“· καὶ καταξιώσον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ σου, τῷ νίῳ σου τῷ μονογενεῖ, τῷ θεῷ καὶ σωτῆρι

2 Mt. 6, 13; 13, 41; Ps. 140, 9. — 10 Ies. 57, 15. — 18 Col. 1, 22. — 19 Eph. 5, 27. — 22 Act. 20, 28. — 24 Ioann. 10, 29. — 26 Ies. 45, 5; Ps. 61, 6. — Ioann. 17, 17. — 28 Mt. 4, 23. — 29 Ps. 63, 2; 90, 5. 6.

1 ὁ > d h | τηρήσῃ a | 2 διαφυλάξῃ d m, + ἡμᾶς m | 3 τῶν σκανδ.
 > m | 4 σώσῃ + ἡμᾶς d | 6 ἐγειρόμεθα h | 6/7 ἑαυτοὺς ἐκτενῶς m |
 9 οὖν h m v : δε a, > d | 10 παντοκράτωρ h v | ὁ > h m v | ἐν > h |

19. Pro nobis invicem oremus, ut Dominus gratia sua conservet nos ac custodiat usque ad finem et *liberet nos a malo et ab omnibus scandalis operantium iniquitatem* et salvos nos ducat in regnum suum caeleste. 20. Pro omni anima christiana orëmus. 21. Salva et erige nos, Deus, misericordia tua. 22. Surgamus. Orantes 5
intente nos ipsos atque mutuo viventi Deo per Christum eius commendemus.

XI. Precetur autem pontifex et dicat: 2 (XI). Domine omnipotens, *altissime, qui in altis habitas, sancte, qui in sanctis requiescis*, originis expers, monarcha, qui per Christum dedisti nobis cogni- 10
tionis praedicationem in agnitionem gloriae tuae ac nominis tui, quod manifestavit nobis ad comprehensionem; 3. ipse nunc quoque respice per ipsum in hoc ovile tuum, et libera illud ab omni ignorantia et prava actione, et da, ut te timore timeat ac dilectione te diligat et contremiscat a facie gloriae tuae; 4. sis eis clemens, 15
propitius ac exauditor in precibus eorum; et custodi illos immutabiles, irreprehensos, inculpato, ut sint sancti corpore atque anima, *non habentes maculam aut rugam aut aliquid huiusmodi*, sed ut sint integri nullusque inter eos sit mutilus vel imperfectus. 5. Defensor, potens, personarum non acceptor, sis auxiliator populi 20
tui huius, quem elegisti ex decem milibus, quem redemisti pretioso Christi tui sanguine, patronus, adiutor, propugnator, custos, murus tutissimus, vallum firmitatis, quoniam *ex manu tuo nemo potest rapere*; non enim est alius Deus sicut tu, *quia in te est nostra exspectatio*. 6. *Sanctifica eos in veritate tua, quoniam sermo tuus* 25
veritas est, qui gratiae causa nihil agis, qui decipi non potes; libera eos *ab omni morbo et omni infirmitate*, omni delicto, omni iniuria et fraude, *a timore inimici, a sagitta volante per diem, a negotio in tenebris perambulante*; et dignare illos aeterna vita, quae est in Christo tuo, filio tuo unigenito, Deo ac salvatore nostro, per quem 30

11 μονόθεα h | 13 δι' αὐτοῦ > h | 17 καὶ tert > h | 18 ἀμέμπτους > d |
ἀνεγκλήτως a, corr a² | 21 ἀρρωγὲ h | 22 ὃν — μυριάδων > a | 23 σου > d |
ἐπίκουρος + καὶ h | 24 ἐρμηνότατον : ὁχρώτατον h | ἀσφάλεια a | 29 καὶ
> d h m v | ἀπάτης > h | 30 πετωμένον a | ἐν + τῷ v | 32 σου pr a d
m v : > h a²

22. Cf. c. 14, 3; 36, 2; 38, 2; 41, 2.

4. ἀτρέπτους ἀμ. ἀνεγκλήτους] Cf.

XI. Ἐπίκλησις τῶν πιστῶν (εὐχὴ d).

c. 12, 49; 48, 3.

Invocatio pro fidelibus.

ἡμῶν, δι' οὗ σοι δόξα καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

7. Καὶ μετὰ τοῦτο λεγέτω ὁ διάκονος· Πρόσχωμεν. 8. καὶ ἀσπαζέσθω ὁ ἐπίσκοπος τὴν ἐκκλησίαν καὶ λεγέτω· Ἡ εἰρήνη τοῦ
5 θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, καὶ ὁ λαὸς ἀποκρινάσθω· Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. 9. καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν· „Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ“, καὶ ἀσπαζέσθωσαν οἱ τοῦ κλήρου τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκούς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας. 10. τὰ παιδία δὲ στηκέτωσαν πρὸς τῷ βήματι,
10 καὶ διάκονος αὐτοῖς ἕτερος ἕστω ἐφεστώς, ὅπως μὴ ἀτακτῶσιν· καὶ ἄλλοι διάκονοι περιπατεῖτωσαν καὶ σκοπεῖτωσαν τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, ὅπως μὴ θόρυβός τις γένηται καὶ μὴ τις νεύση ἢ ψιθυρίσῃ ἢ νυστάξῃ. 11. οἱ δὲ διάκονοι ἰστάσθωσαν εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν θύρας καὶ οἱ ὑποδιάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν,
15 ὅπως μὴ τις ἐξέλθῃ μήτε ἀνοιχθεῖν ἢ θύρα, καὶ πιστός τις ἦ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναφορᾶς. 12. εἷς δὲ ὑποδιάκονος διδύτω ἀπόρρυψιν χειρῶν τοῖς ἱερεῦσιν, σύμβολον καθαρότητος ψυχῶν
θεῶ ἀνακειμένων.

XII. Φημὶ δὴ καὶ γὰρ Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου τοῦ Ζεβε-
20 δαίου, ἵνα εὐθύς ὁ διάκονος λέγῃ· 2. Μὴ τις τῶν κατηχομένων, μὴ τις τῶν ἀκροωμένων, μὴ τις τῶν ἀπίστων, μὴ τις τῶν ἑτεροδόξων. οἱ τὴν πρώτην εὐχὴν εὐχόμενοι προσέλθετε· τὰ παιδία προσλαμβάνεσθε, αἱ μητέρες· μὴ τις κατὰ τινας, μὴ τις ἐν ὑποκρίσει· ὀρθοὶ πρὸς κύριον μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐστῶτες ὧμεν
25 προσφέρειν. 3. ὧν γενομένων οἱ διάκονοι προσαγέτωσαν τὰ δῶρα

6 Rom. 16, 16; I Cor. 16, 20.

1 σέβας : τὸ σ. d | νῦν : καὶ v. d | 5 ἀποκρινέσθω d | 8 λαϊκοὶ + καὶ d | λαϊκούς + καὶ d | 9 τὸ βῆμα d | 10 ὁ διάκονος d | ἕστω ἕτερος m | ἕστω > h | ἐφεστώς d | 12 τις > h m v | 13 ὑποδιάκονοι d | 14 διάκονοι d | 15 ἀνοιχθεῖν h : -9ῃ a d m v | 17 ἀπόρρυψιν d v, ἀπόνιψιν a | ψυχῶν : χειρῶν d | 20 ἔν' a | 21 μὴ τις τῶν ἀπίστων > d | 22 εὐχόμενοι : ἔχοντες d | προσέλθετε d : προέλθετε a h m v | 25 προσφέρειν a², προσφέρει a m v, > h | πρ. ὧν : προσφεριῶν d | πρόσάγαγέτωσαν d

9. Synodus Laodicensis c. 19 postquam de orationibus dixit (cf. c. 9), pergit: εἰθ' οὕτως τὴν εἰρήνην διδοῦσθαι, καὶ μετὰ τὸ πρεσβυτέρους δοῦναι τῷ ἐπισκόπῳ τὴν εἰρήνην,

τότε τοὺς λαϊκοὺς τὴν εἰρήνην διδόναι. Iustinus Apol. I, 65: Ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα πανσάμενοι τῶν εὐχῶν. Origenes Ad Rom. 16, 16 (De la Rue IV, 683) notat: Ex hoc

tibi gloria et cultus in sancto spiritu nunc et semper et in saecula saeculorum; amen.

7. Postea diaconus dicat: Attendamus. 8. Et salutet episcopus ecclesiam ac dicat: Pax Dei cum omnibus vobis. Et populus respondeat: Et cum spiritu tuo. 9. Diaconus vero dicat omnibus: 5 *Salutate vos invicem in osculo sancto*; et clerici osculentur episcopum, laici viri laicos, feminae feminas. 10. Pueri autem stent ad suggestum, ac diaconus alius ipsis praesit, ne inordinate se gerant; et alii diaconi deambulent inspiciantque viros ac mulieres, ne strepitus aliquis oriatur et ne quis nutum faciat vel susurret vel 10 dormitet. 11. Diaconi vero stent ad ianuas virorum et subdiaconi ad ianuas mulierum, ut nemo egrediatur neve aperiatur ianua tempore oblationis, licet adveniat quispiam fidelis. 12. Unus autem subdiaconus det sacerdotibus aquam ad lavandum manus, quae res signum est puritatis animarum Deo consecratarum. 15

XII. Porro ego Iacobus, frater Ioannis Zebedaei, aio, ut statim diaconus dicat: 2. Ne quis ex catechumenis, ne quis ex audientibus, ne quis ex infidelibus, ne quis ex heterodoxis; qui priorem precationem fecistis, accedite; matres, assumite pueros; ne quis contra aliquem, ne quis in hypocrisi; erecti ad Dominum 20 cum timore ac tremore stemus ad offerendum. 3. Quibus peractis

sermone aliisque nonnullis similibus mos ecclesiis traditus est, ut post orationes osculo se invicem suscipiant fratres. Cf. Cyrill. Hier. Cat. myst. V, 3. Chrysost. De prodit. Iudae hom. I, 6; II, 6; Ps.-Dionys. De eccles. hierarch. c. 3, 2. Alios locos paralelos praebeet Probst l. c. Supra II, 57, 17 osculum pacis, haud dubie per negligentiam, orationi fidelium prae-missa est.

10. Cf. II, 57, 13.

12. Cyrillus Cat. myst. V, 2: *ἐωράκατε τὸν τὸν διάκονον τὸν νῦν διδόντα τῷ ἱερεὶ κτλ.* Cf. Ps.-Dionys. De eccl. hierarch. c. 3, 2; 3, 3, 10.

XII. Διάταξις Ἰακώβου τοῦ ἀδελ-

φοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου. Constitutio Iacobi fratris Ioannis Zebedaei. — Inscriptio Turriani esse videtur. Codd. a et d verba capitis priora tanquam inscriptionem habent; v notam de vita Iacobi exhibet, cf. c. 4.

2. οἱ τὴν πρώτην εὐχὴν εὐχόμενοι] sunt fideles, ut vox sequens indicat et e capite 36, 1 apparet. Prima oratio autem est oratio fidelium c. 10—11. — ὁρθοὶ . . ἐστῶτες ὡμεν] Chrysostomus De incompreh. Dei natura IV, 5 dicit, diaconum omnibus praecipere: Ὅρθοι στῶμεν καλῶς.

3. οἱ δ. προσαγέτωσαν κτλ.] Iustinus Apol. I, 65: Ἐπεὶτα προσφέρεται τῷ προσεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κραμάτος.

τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐκ δεξιῶν
 αὐτοῦ καὶ ἐξ εὐωνύμων στηκέτωσαν, ὡς ἂν μαθηταὶ παρεστῶτες
 διδασκάλοι· δύο δὲ διάκονοι ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τοῦ θυσια-
 στηρίου κατεχέτωσαν ἐξ ὑμένων λεπτῶν ῥιπιδίων ἢ πτερὸν ταῶνος
 5 ἢ ὀθόνης, καὶ ἡρέμα ἀποσοβείτωσαν τὰ μικρὰ τῶν ἱταμένων
 ζώων, ὅπως ἂν μὴ ἐγχερίπτωνται εἰς τὰ κύπελλα. 4. εὐξάμενος
 οὖν καθ' ἑαυτὸν ὁ ἀρχιερεὺς ἅμα τοῖς ἱερεῦσιν καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα
 μετενδύς καὶ στὰς πρὸς τῷ θυσιαστηρίῳ, τὸ τρόπαιον τοῦ σταν-
 ροῦ κατὰ τοῦ μετώπου τῇ χειρὶ ποιησάμενος εἰπάτω· „Ἡ χάρις
 10 τοῦ παντοκράτορος θεοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔστω μετὰ πάντων
 ὑμῶν“, καὶ πάντες συμφώνως λεγέτωσαν, ὅτι Καὶ μετὰ τοῦ πνεύ-
 ματός σου. 5. καὶ ὁ ἀρχιερεὺς· Ἀνῶ τὸν νοῦν, καὶ πάντες· Ἐχομεν
 πρὸς τὸν κύριον. καὶ ὁ ἀρχιερεὺς· Εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ,
 15 καὶ πάντες· Ἄξιον καὶ δίκαιον. καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἰπάτω· 6. Ἄξιον
 ὡς ἀληθῶς καὶ δίκαιον πρὸ πάντων ἀνυμνεῖν σε τὸν ὄντως ὄντα
 θεὸν τὸν πρὸ τῶν γεννητῶν ὄντα, „ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ
 καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται“, τὸν μόνον ἀγέννητον καὶ ἀναρχον καὶ
 ἀβασίλευτον καὶ ἀδέσποτον, τὸν ἀνενδεῆ, τὸν παντὸς ἀγαθοῦ
 20 χορηγόν, τὸν πάσης αἰτίας καὶ γενέσεως κρείττονα, τὸν πάντοτε
 κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὁσάντως ἔχοντα· „ἐξ οὗ τὰ πάντα“, καθάπερ
 ἔκ τινος ἀφετηρίας, εἰς τὸ εἶναι παρῆλθεν. 7. σὺ γὰρ εἴ ἡ ἀναρχος
 γνωσις, ἡ ἀδιος ὁρασις, ἡ ἀγέννητος ἀκοή, ἡ ἐδιδάκτος σοφία,
 ὁ πρωτός τῇ φύσει καὶ μόνος τῷ εἶναι καὶ κρείττων παντός
 25 ἀριθμοῦ· ὁ τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγών·

9 II Cor. 13, 13. — 17 Eph. 3, 15. — 21 I Cor. 8, 6. — 25 Rom. 4, 17.

2 αὐτοῦ > h m v | παρεστῶτες + τῷ h | 3 δέ: μὲν h m v | 4 ὑμένον
 λεπτὸν d | ῥιπιδίων a | πτερῶν a m | 5 ἡρέμον ἀποσοβείτωσαν d | μικρά:
 λεπτά m | 6 ἐγχερίπτωνται m v (-ονται), ἐκρίπτωνται h | κύπελα d | 7 ὁ ἀρχ.
 καθ' ἑαυτὸν d | 8 μετενδυσάμενος d | τὰς a | τῷ: τὸ h v | 9 ποιησάμενος
 + εἰς πάντας a | εἰπάτω a | 12 εἰπάτωσαν h | ὅτι > h m | 14 τὸν > d |
 16 ὡς ἀληθῶς post δίκαιον d | δίκαιον + καὶ h | 17 πρὸ τῶν: πρώτων h |
 γεννητῶν d h m | οὐνοῦς d m v | 19 τὸν pr: καὶ h | 21 κατὰ: καὶ d |
 22 ἀφετηρίας d | 24 τῆς φύσεως h | τὸ d h m | κρείττονα v | παντός > d |
 25 ὁ > a

— οἱ πρεσβύτεροι ἐκ δεξιῶν κτλ.] (Doctrina XII apost. ed. Funk p. 62).
 Cf. Canones eccl. s. apost. c. 18, 1 — δύο δὲ διάκονοι κτλ.] Quod hic

diaconi dona ad altare admoveant episcopo, ac presbyteri a dexteris illius et a sinistris stent, ut discipuli magistro assistentes; duo autem diaconi ex utraque parte altaris teneant flabellum ex tenuibus membranis aut pennam pavonis aut ex linteo et sensim abigant parva animalia volitantia, ne in calices incidant. 4. Orans 5 igitur apud se pontifex una cum sacerdotibus et splendidam vestem indutus stansque ad altare tropaeum crucis in fronte manu faciat ac dicat: *Gratia omnipotentis Dei et caritas Domini nostri Iesu Christi et communicatio sancti spiritus sit cum omnibus vobis*. Atque omnes una voce respondeant: *Et cum spiritu tuo*. 5. Tum 10 pontifex: *Sursum mentem*, et omnes: *Habemus ad Dominum*. Et pontifex: *Gratias agamus Domino*; et cuncti: *Dignum et iustum est*. Et pontifex dicat: 6. Vere dignum et iustum est, ante omnia laudare te verum Deum, ante creaturas existentem, *ex quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur*; solum ingenitum, prin- 15 cipii expertem, rege ac domino carentem, nulla re indigentem, omnis boni largitorem, omni causa et origine superiorem, semper uno eodemque modo te habentem; *a quo cuncta* tamquam e carceribus quibusdam ad existendum processerunt. 7. Tu enim es originis expers cognitio, perpetuus visus, auditus ingenitus, sapi- 20 entia non edocta, primus natura et unus existendo ac omnem numerum superans; qui omnia ex nihilo in rerum naturam pro-

indicatur, in Oriente propter aerem calidum fieri oportuit. Consuetudo autem nec Latinis omnino ignota est. Cf. Consuetudines monasterii Cluniacensis II, 30, Spicilegium ed. L. d'Achery IV, 142; ed. De la Barre 1723 I, 677. — *εἰς τὰ κύπελλα*] Quamdiu clerici omnes cum episcopo vel presbytero celebrante communionem sumebant, saltem in maioribus ecclesiis pluribus calicibus opus erat.

4. ἡ χάρις κτλ.] Chrysostomus De s. pentec. hom. I, 4 (Bened. II, 463): οὐ πρότερον ἄπτεται (ὁ ἱερεὺς) τῶν προκειμένων, ἕως ἂν ὑμῖν αὐτὸς ἐπεύξηται τὴν παρὰ τοῦ κυρίου χάριν, καὶ ὑμεῖς ἐπιφθέγξεσθε αὐτῷ· καὶ τῷ πνεύματι σου. Orationem con-

servavit Liturgia Mozarabica, cf. Migne, PL 85, 115.

5. Cf. Cyrill. Hier. Cat. myst. V, 4—5; Chrysost. De paenit. hom. 9 (Bened. II, 349).

6. τὸν μόνον ἀγέννητον] Cf. Iust. Apol. I, 14; Dialog. c. 4—5.

6—7. Cf. VII, 35, 9—10; VIII, 5, 1—2.

6—27. Ps.-Dionysius De eccl. hierarch. c. 3, 3, 7: τὸν ὕμνον τοῦτον οἱ μὲν ὕμνολογίαν καλοῦσιν, οἱ δὲ τῆς θρησκείας τὸ σύμβολον, ἄλλοι δὲ ὡς οἶμαι θειότερον ἱεραρχικὴν εὐχαριστίαν ὡς περιεκτικὴν τῶν εἰς ἡμᾶς θεόθεν ἀφικομένων ἱερῶν δώρων.

διὰ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, αὐτὸν δὲ πρὸ πάντων αἰώνων
γεννήσας βουλῇσει καὶ δυνάμει καὶ ἀγαθότητι ἀμεσιτεύτως, „υἱὸν
μονογενῆ, λόγον θεόν“, σοφίαν ζῶσαν, „πρωτότοκον πάσης κτί-
σεως, ἄγγελον τῆς μεγάλης βουλῆς“ σου, ἀρχιερέα σὸν, βασιλέα
5 δὲ καὶ κύριον πάσης νοητῆς καὶ αἰσθητῆς φύσεως, „τὸν πρὸ
πάντων, δι’ οὗ τὰ πάντα“. 8. σὺ γάρ, θεὲ αἰώνιε, δι’ αὐτοῦ
τὰ πάντα πεποίηκας καὶ δι’ αὐτοῦ τῆς προσηκούσης προνοίας τὰ
ὅλα ἀξιοῖς· δι’ οὗ γὰρ τὸ εἶναι ἐχαρίσω, δι’ αὐτοῦ καὶ τὸ εὖ
εἶναι ἐδωρήσω· ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, ὁ
10 δι’ αὐτοῦ πρὸ πάντων ποιήσας τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ Σεραφίμ,
αἰδωνάς τε καὶ στρατιάς, δυνάμεις τε καὶ „ἔξουσίας, ἀρχάς τε καὶ
θρόνους“, ἀρχαγγέλους τε καὶ ἀγγέλους, καὶ μετὰ ταῦτα πάντα
ποιήσας δι’ αὐτοῦ τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον καὶ πάντα τὰ
ἐν αὐτῷ. 9. σὺ γὰρ εἶ „ὁ τὸν οὐρανὸν ὡς καμάραν στήσας“ καὶ
15 „ὡς δέριον ἐκτείνας“ καὶ „τὴν γῆν ἐπ’ οὐδενὸς ἰδρύσας“ γνώμη
μόνη, ὁ πῆξας στερέωμα καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν κατασκευάσας, ὁ
ἐξαγαγὼν φῶς ἐκ θησαυρῶν καὶ τῇ τούτου συστολῇ ἐπαγαγὼν
τὸ σκότος εἰς ἀνάπανταν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κινουμένων ζώων,
ὁ τὸν ἥλιον τάξας „εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας“ ἐν οὐρανῷ καὶ τὴν
20 σελήνην „εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς“ καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀστέρων ἐν
οὐρανῷ καταγράφας εἰς αἶνον τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας· 10. ὁ
ποιήσας ὕδωρ πρὸς πόσιν καὶ κάθαρσιν, ἀέρα ζωτικὸν πρὸς εἰσ-
πνοὴν καὶ ἀναπνοὴν καὶ φωνῆς ἀπόδοσιν διὰ γλώττης πληττούσης
τὸν ἀέρα καὶ ἀκοὴν συνεργουμένην ὑπ’ αὐτοῦ ὡς ἐπαίνειν εἰσδεχο-
25 μένην τὴν προσπίπτουσαν αὐτῇ λαλιάν· 11. ὁ ποιήσας πῦρ πρὸς
σκότους παραμυθίαν, πρὸς ἐνδείας ἀναπλήρωσιν καὶ τὸ θερμαί-
νεσθαι ἡμᾶς καὶ φωτίζεσθαι ὑπ’ αὐτοῦ· 12. ὁ τὴν μεγάλην θάλασ-
σαν χωρίσας τῆς γῆς καὶ τὴν μὲν ἀναδείξας πλωτήν, τὴν δὲ ποσὶ

2 Ioann. 1, 1. 18. — 3 Col. 1, 15. — 4 Ies. 9, 6. — 5 Col. 1, 17;
I Cor. 8, 6. — 11 Col. 1, 16. — 14 Ies. 40, 22. — 15 Ps. 103, 2. — Iob
26, 7. — 20 Gen. 1, 16.

1 υἱοῦ σου d | πάντων + τῶν d | 4 σὸν + καὶ προσκνητὴν ἀξιό-
χρεων d | 9 σου υἱοῦ h m | 10 ποιήσας + τὰς οὐνιους δυνάμεις d et sequitur
linea erasa | 11 αἰῶνα h | 17 στολῇ a e | 17/18 ἐπ. τὸ σκότος· ἐπάγοντος d |
19 εἰς οὐρανὸν m | 21 τῇ σῇ μεγαλοπρεπείᾳ d | 23 καὶ ἀναπνοὴν > a |
γλώσσης h | πλήττουσι d | 24 ἐπαίνειν d, ἐπαῖν h

tulisti per unigenitum filium tuum, ipsum vero ante omnia saecula genuisti voluntate et potentia et bonitate absque intermedio, *filium unigenitum, verbum Deum*, sapientiam viventem, *primogenitum omnis creaturae, angelum magni consilii tui*, pontificem tuum, regem autem et dominum omnis naturae, quae intellegi ac sentiri potest, 5 *qui ante omnia, per quem omnia*. 8. Tu namque, Deus aeternae, cuncta per ipsum condidisti et per ipsum cuncta dignaris convenienti providentia; per quem enim ut essent donasti, per eundem etiam ut bene essent dedisti; Deus et pater unigeniti filii tui, qui per eum ante omnia fecisti Cherubim et Seraphim, saecula et 10 exercitus, virtutes et *potestates, principatus et thronos*, archangelos et angelos; atque post haec omnia per eum fabricasti hunc qui apparet mundum cunctaque, quae in eo sunt. 9. Nam tu es, qui *caelum ut cameram statuisti et ut pellem extendisti*, ac *terram supra nihilum collocasti* sola voluntate; qui fixisti firmamentum et noctem 15 ac diem fabricatus es, qui lucem ex thesauris eduxisti et illius imminutione induxisti tenebras ad requiem animalium, quae in mundo moventur; qui in caelo solem posuisti *ad dominium diei* et lunam *ad dominium noctis*, atque chorum stellarum in caelo delineasti in laudem magnificentiae tuae; 10. qui fecisti aquam ad 20 potum ac expurgationem, vitalem aerem ad aspirationem et respirationem et editionem vocis, dum lingua aerem ferit, et ad auditum, quem adiuvat in sentienda loquela incumbente ac penetrante; 11. qui fecisti ignem ad solatium de tenebris, ad indigentiae expletionem et ut calefieremus ac illuminaremur ab eo; 12. qui 25 mare magnum a terra separasti, et illud quidem reddidisti navigabile, hanc vero pedibus perviam effecisti, et illud quidem

7: *πρὸ π. αἰώνων*] Cf. Iust. Dialog. c. 129. — *γεννήσας βουλήσει κτλ.*] Iustinus Dialog. c. 128: *τὴν δύναμιν ταύτην γεγεννησθαι ἀπὸ τοῦ πατρὸς, δυνάμει καὶ βουλῇ αὐτοῦ*. Sententia nequaquam est Ariana, ut docent Athanasius Orat. contra Arianos III, 66—67 et Gregorius Naz. Orat. XXIX, 6. Cf. quae disputavi in libro *Die Apost. Konstitutionen* p. 167. — *ἀμεσιτέντως*] Gregorius Naz. Orat. XX, 7: *ἀρχὴν δὲ ὅταν εἶπω, μὴ χρόνον παρενθῆς,*

μηδὲ μέσον τι τάξεως τοῦ γεγεννηκότος καὶ τοῦ γεννήματος κτλ. — *ἀρχιερέα κτλ.*] Cf. v. 51. Eusebius Demonstr. evang. I, 10, 23: *ἀρχιερεὺς πάσης νοερᾶς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως*.

8. *τὸ εἶναι κτλ.*] Eadem leguntur c. 38, 5. — *πρὸ πάντων*] Sic multi veterum, cum alii, ut Epiphanius H. 65 c. 4—5, angelos una cum caelo et terra creatos esse censeant. — *Χερουβὶμ κτλ.*] Cf. VII, 35, 3; Ps.-Ign. Trall. 5, 2.

10. *ὁ π. ὕδωρ κτλ.*] Item c. 29, 2.

- βάσιμον ποιήσας, καὶ τὴν μὲν „ζώοις μικροῖς καὶ μεγάλοις“ πληθύνας, τὴν δὲ ἡμέροις καὶ ἀτιθάσσοις πληρώσας, φυτοῖς τε διαφόροις στέψας καὶ βοτάναις στεφανώσας καὶ ἄνθεσι καλλύνας καὶ σπέρμασι πλουτίσας· 13. ὁ συστησάμενος ἄβυσσον καὶ μέγα
- 5 κύτος αὐτῇ περιθεῖς, ἁλμυρῶν ὑδάτων σεσωρευμένα πελάγη, „περιφράξας δὲ αὐτὴν πύλαις“ ἄμμον λεπτοτάτης· ὁ πνεύμασί ποτε μὲν αὐτὴν κορυφῶν εἰς ὄρεων μέγεθος, ποτὲ δὲ στρωννύων αὐτὴν εἰς πεδίον, καὶ ποτε μὲν ἐκμαίνων χειμῶνι, ποτὲ δὲ πραύνων γαλήνῃ ὡς ναυσιπόροις πλωτῆρσιν εὐκολον εἶναι πρὸς πορείαν·
- 10 14. ὁ ποταμοῖς διαζώσας τὸν ὑπὸ σοῦ διὰ Χριστοῦ γενόμενον κόσμον καὶ χειμάρροις ἐπικλύσας καὶ πηγαῖς ἀενάοις μεθύσας, ὄρεσιν δὲ περισφίγξας εἰς ἔδραν ἀτρεμῇ γῆς ἀσφαλεστάτην. 15. ἐπλήρωσας γάρ σου τὸν κόσμον καὶ διεκύσμησας αὐτὸν βοτάναις εὐόσμοις καὶ ἰασίμοις, ζώοις πολλοῖς καὶ διαφόροις, ἀλκίμοις καὶ
- 15 ἀσθενεστέροις, ἐδωδίμοις καὶ ἐνεργοῖς, ἡμέροις καὶ ἀτιθάσσοις, ἐρπετῶν συριγμοῖς, πτηνῶν ποικίλων κλαγγαῖς, ἐνιαυτῶν κύκλοις, μηνῶν καὶ ἡμερῶν ἀριθμοῖς, τροπῶν τάξεσιν, νεφῶν ὀμβροτόκων διαδρομαῖς εἰς καρπῶν γονὰς καὶ ζώων σύστασιν, „σταθμὸν ἀνέμων“ διαπνέοντων ὅτε προσταχθῶσιν παρὰ σοῦ, τῶν φυτῶν καὶ
- 20 τῶν βοτανῶν τὸ πλήθος. 16. καὶ οὐ μόνον τὸν κόσμον ἐδημιούργησας, ἀλλὰ καὶ τὸν κοσμοπολίτην ἄνθρωπον ἐν αὐτῷ ἐποίησας, κόσμου κόσμον αὐτὸν ἀναδείξας· εἶπας γὰρ τῇ σῇ σοφίᾳ· „Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ’ ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ
- 25 οὐρανοῦ“. 17. διὸ καὶ πεποίηκας αὐτὸν ἐκ ψυχῆς ἀθανάτου καὶ σώματος σκεδαστοῦ, τῆς μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, τοῦ δὲ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων· καὶ δέδωκας αὐτῷ κατὰ μὲν τὴν ψυχὴν τὴν λογικὴν διάγνωσιν, εὐσεβείας καὶ ἀσεβείας διάκρισιν, δικαίου καὶ ἀδίκου παρατήρησιν, κατὰ δὲ τὸ σῶμα τὴν πένταθλον ἐχαρίσω
- 30 αἰσθησιν καὶ τὴν μεταβατικὴν κίνησιν. 18. σὺ γάρ, θεὲ παντοκράτορ, διὰ Χριστοῦ „παράδειςον ἐν Ἑδέμ κατὰ ἀνατολὰς ἐφύτευσας“ παντοίων φυτῶν ἐδωδίμων κόσμου, καὶ ἐν αὐτῷ, ὡς ἂν ἐν ἐστίᾳ πολυτελεῖ, εἰσήγαγες αὐτόν, καὶ τῷ ποιεῖν νόμον δέδωκας

1 Ps. 103, 25. — 5 Ps. 64, 8. — Iob 38, 8. — 18 Iob 28, 25. — 23 Gen. 1, 26. — 31 Gen. 2, 8.

2 15 ἀτιθάσσοις v | 4 πλουτήσας h v | 5 σεσωρευμένων d | 7 ὄρον d | 8 εἰς a d : ὡς v, ἢ h | 10 γεν. διὰ Χρ. m | 11 ἀενάοις m | 12 εἰς ἔδραν

animalibus parvis ac magnis refersisti, hanc autem cicuribus ac indomitis replevisti, variis stirpibus redemisti, herbis coronasti, floribus decorasti, seminibus ditasti; 13. qui constituisti abyssum et ingentem molem ei circumposuisti, acervata salsarum aquarum aequora, *eamque circumsepsisti portis* arenae tenuissimae; qui eam 5 modo ventis in altitudinem montium attollis, modo in planitiem sternis, modo in furorem tempestatis agis, modo, ut navigio cursum facientibus sit ad navigationem facilis, in lenitatem serenitatis ducis; 14. qui mundum creatum a te per Christum fluviis cinxisti, torrentibus proluisti, perennibus fontibus perfudisti et ad terrae in- 10 concussam ac firmissimam sedem montibus constrinxisti. 15. Implevisti enim mundum tuum ac exornasti herbis odoratis et salubribus, multis variisque animantibus, robustis ac infirmioribus, esculentis ac operariis, cicuribus ac feris, serpentum sibilis, diversarum volucrum clangoribus, annorum circulis, mensium ac dierum numeris, 15 tempestatum serie, nubium imbres procreantium cursibus ad fructuum fetus et animalium conservationem, *libramentum ventorum* flantium, cum a te iubentur, multitudinem stirpium et herbarum. 16. Neque solum condidisti mundum, sed et in ipso mundi civem hominem effecisti et mundi mundum eum constituisti; dixisti 20 enim sapientiae tuae: *Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem, et dominantur piscibus maris et volatilibus caeli.* 17. Ideoque fecisti eum ex anima immortali et corpore dissipabili, illa quidem ex nihilo effecta, hoc vero ex quatuor elementis; et dedisti ei in anima quidem rationalem diudicationem, pietatis et 25 impietatis discretionem, iusti ac iniusti animadversionem, in corpore autem donasti quinquertium sensuum atque motum progressivum. 18. Tu namque, Deus omnipotens, per Christum *in Edem ad orientem plantasti paradisum*, omni genere esculentarum plantarum ornatum, et in eum tanquam in opiparam domum induxisti 30

> h | γῆν h | 15 ἀσθενέειν· ἐδιδίμοις d | 16 πτεινῶν h, παινῶν d | ἐνιαυτὸν a, corr a² | 18 σταθμῶν d | 19 ὅταν h | 22 ποιήσας d | αὐτὸν > h m v | σῆ > d | 23 ποιήσομεν a | 26 τῶν > d | 30 καὶ > d | 30/31 παντοκράτωρ h v | 32 κοσμῶν d | 33 αἶν : καὶ ἐν d

16. Cf. I Clem. 33, 4. 5.

17. ἐκ τῶν τ. στοιχείων] Cf. VIII, 34, 6. Ps.-Ign. Her. 4, 2. Adamantius De recta in Deum fide sect. V (Orig.

opp. ed. De la Rue I, 861): ὁ ἄνθρωπος ἐκ γῆς καὶ ὕδατος καὶ πυρὸς καὶ ἀέρος συνέστηκεν. Similiter Ps.-Iustinus Expos. rectae fidei c. 11.

- αὐτῷ ἔμφυτον, ὅπως οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ ἔχοι τὰ σπέρματα τῆς θεογονίας. 19. εἰσαγαγὼν δὲ εἰς „τὸν τῆς τροφῆς παράδεισον“, πάντων μὲν ἀνῆκας αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν πρὸς μετάληψιν, ἐνὸς δὲ μόνου τὴν γεῦσιν ἀπειπας ἐπ' ἐλπίδι κρειττόνων, ἵνα, 5 ἔαν φυλάξῃ τὴν ἐντολὴν, μισθὸν ταύτης τὴν ἀθανάσιαν κομίσῃται. 20. ἀμελήσαντα δὲ τῆς ἐντολῆς καὶ γευσάμενον ἀπηγορευμένου καρποῦ ἀπάτη ὄψεως καὶ συμβουλία γυναικὸς τοῦ μὲν παραδείσου δικαίως ἐξώσας αὐτόν, ἀγαθότητι δὲ εἰς τὸ παντελὲς ἀπολλύμενον οὐχ ὑπερείδες, σὸν γὰρ ἦν δημιούργημα, ἀλλὰ καθυποτάξας αὐτῷ 10 τὴν κτίσιν δέδωκας αὐτῷ οἰκείοις ἰδρωσιν καὶ πόνοις πορίζειν ἑαυτῷ τὴν τροφήν, σοῦ πάντα φύοντος καὶ αὔξοντος καὶ πεπαύοντος· χρόνῳ δὲ πρὸς ὀλίγον αὐτόν κοιμήσας ὄρκον εἰς παλιγγενεσίαν ἐκάλεσας, ὅρον θανάτου λύσας ζωὴν ἐξ ἀναστάσεως ἐπηγγείλω. 21. καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ 15 εἰς πλῆθος ἀνάριθμον χέας, τοὺς ἐμμέναντάς σοι ἐδόξασας, τοὺς δὲ ἀποστάντας σου ἐκόλασας, καὶ τοῦ μὲν Ἀβελ ὡς ὀσίου προσδεξάμενος τὴν θυσίαν, τοῦ δὲ ἀδελφοκτόνου Καὶν ἀποστραφείς τὸ δῶρον ὡς ἐναγοῦς· καὶ πρὸς τούτοις τὸν Σὴθ καὶ τὸν Ἐνὼς προσελάβον καὶ τὸν „Ἐνὼχ μετατέθεικας“. 22. σὺ γὰρ εἰ ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ζωῆς χορηγὸς καὶ τῆς ἐνδείας 20 πληρωτὴς καὶ τῶν νόμων δοτὴρ καὶ τῶν φυλαττόντων αὐτοὺς μισθαποδότης καὶ τῶν παραβαινόντων αὐτοὺς ἐκδικος, ὁ τὸν μέγαν „κατακλυσμὸν ἐπαγαγὼν τῷ κόσμῳ“ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβησάντων, καὶ τὸν δίκαιον Νῶε ῥυσάμενος ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ 25 ἐν ἀρνακι σὺν „ὀκτὼ ψυχαῖς“, τέλος μὲν τῶν παρωχηκότων, ἀρχὴν δὲ τῶν μελλόντων ἐπιγίνεσθαι· ὁ τὸ φοβερὸν πῖρ κατὰ τῆς σοδομηνῆς πενταπόλεως ἐξάψας καὶ „γῆν καρποφόρον εἰς ἄλμην θέμενος ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ“, καὶ τὸν ὄσιον Λωτ ἐξαρχάσας τοῦ ἐμπρησμοῦ. 23. σὺ εἰ ὁ τὸν Ἀβραὰμ 30 ῥυσάμενος προγονικῆς ἀσεβείας καὶ κληρονόμον τοῦ κόσμου καταστήσας καὶ ἐμφανίσας αὐτῷ τὸν Χριστόν σου, ὁ τὸν Μελχισεδεκ ἀρχιερέα σῆς λατρείας προχειρισάμενος, τὸν πολύτλαν θεράποντά

2 Gen. 2, 15. — 3 Gen. 2, 16. 17. — 6 Gen. 3. — 12 Hebr. 6, 17. — 16 Gen. 4. — 18 Gen. 4, 25. 26. — 19 Gen. 5, 24. — 23 II Petr. 2, 5. — Gen. 6—9. — 25 I Petr. 3, 20. — 26 Gen. 19; Sap. 10, 6. — 27 Ps. 106, 34. — 29 Gen. 12. — 31 Gen. 14, 18.

1 καὶ > m | ἔχῃ m | 4 ἐλπίδι + τῶν h | ἴν' h m v | 6 ἀμελήσας d h v | γευσάμενος d h m v | 8/9 ἀπολλύμενον post ὑπερείδες d | 9 καθυπετάξας h |

hominem, quem, cum efficeres, lege naturali ac insita donasti, quo intus et ex se haberet cognitionis Dei semina. 19. Introducens autem eum *in paradisum deliciarum*, potestatem quidem omnium ad participandum ei concessisti, unius vero solius gustatum in spem meliorum rerum interdixisti, ut, si mandatum custodiret, 5 illius servati mercedem ferret immortalitatem. 20. Cum autem mandatum neglegeret et fraude serpentis et mulieris consilio gustaret prohibitum fructum, ex paradiso quidem iuste illum expulisti, bonitate vero tua funditus pereuntem non despexisti; erat enim opificium tuum; sed qui ei subieceras creaturam, dedisti, ut suis 10 sudoribus ac laboribus sibi pararet victum, te omnia producente, augente ac maturante; atque eum brevi somno affectum per iusiurandum ad regenerationem vocasti, decreto mortis soluto vitam ex resurrectione promisisti. 21. Neque hoc solum, verum etiam ex posteris eius a te in multitudinem innumerabilem effusis eos, 15 qui tibi adhaeserunt, glorificasti, eos vero, qui a te defecerunt, punivisti, sacrificium quidem Abel ut innocentis admittens, munus fratricidae autem Cain ut detestandi fastidians; et ad haec Seth et Enos suscepisti atque *Enoch transtulisti*. 22. Tu enim es opifex hominum, vitae largitor, indigentiae expletor, legum lator easque 20 servantium remunerator, transgredientium vindex; qui ingens *diluvium mundo intulisti* propter impie viventium multitudinem et iustum Noe ex diluvio in arca eripuisti una cum *octo animabus*, finem quidem eorum, qui praeterierant, originem vero successu- rorum; qui horrendum ignem adversus Sodomitanam pentapolim 25 concitasti et *terram frugiferam in salsuginem propter nequitiam illius incolarum redegeisti*, ac sanctum Lot ex incendio eruisti. 23. Tu es, qui Abraham liberasti avita impietate et mundi heredem constituisti ipsique Christum tuum apparere fecisti; qui Melchisedec pontificem divini cultus designasti, multa passum famulum 30

10 τὴν > h | 11 τρυφήν h | 12 κοιμήσας d h v | ὄρφ a : ὄρω rel | 13 ὄρω a, corr a² | 15 ἀναρίθμητον h m v | 16 ἐκόλυσας a, corr a² | 19 μετέθεικας d, μετέθηκας m v | 23 τὸ > h v | 27 σοδομικῆς h | 30 ὀνσάμενος + ἐκ d | 32 σῆς : πάσης d | ὁ τὸν a d

20. Cf. VII, 34, 8.

22. Cf. VII, 35, 10. — Νῶε κτλ.] Cf. Iust. Dialog. c. 138.

σου Ἰωβ νικητὴν τοῦ ἀρχεκάκου ὄψεως ἀναδείξας, τὸν Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας υἱὸν ποιησάμενος, τὸν Ἰακώβ πατέρα δώδεκα παιδῶν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ εἰς πλῆθος χέας καὶ εἰσαγαγὼν εἰς Αἴγυπτον ἐν „ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς“. 24. σύ, κύριε, τὸν Ἰωσήφ οὐχ
 5 ὑπεριίδες, ἀλλὰ μισθὸν τῆς διὰ σέ σωφροσύνης ἔδωκας αὐτῷ τὸ τῶν Αἰγυπτίων ἄρχειν· σύ, κύριε, Ἑβραίους ὑπὸ Αἰγυπτίων κατα-
 10 πονομένους οὐ περιίδες διὰ τὰς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπαγ-
 γελλας, ἀλλ' ἐρρῦσω, κολάσας Αἰγυπτίους. 25. παραφθειράντων
 οὗ τῶν ἀνθρώπων τὸν φυσικὸν νόμον καὶ τὴν κτίσιν ποτὲ μὲν
 15 αὐτόματον νομισάντων, ποτὲ δὲ πλείον ἢ δεῖ τιμησάντων καὶ σοί,
 τῷ θεῷ τῶν πάντων, συνταττόντων, οὐκ εἴσας πλανᾶσθαι,
 ἀλλὰ ἀναδείξας τὸν ἁγίον σου θεράποντα Μωϋσῆν, δι' αὐτοῦ
 πρὸς βοήθειαν τοῦ φυσικοῦ τὸν γραπτὸν νόμον δέδωκας, καὶ
 τὴν κτίσιν ἔδειξας σὸν ἔργον εἶναι, τὴν δὲ πολύθεον πλάνην
 20 ἐξώρισας· τὸν Ἀαρὼν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἱερατικῇ τιμῇ ἐδόξασας,
 Ἑβραίους ἁμαρτόντας ἐκόλασας, ἐπιστρέφοντας ἐδέξω. 26. τοὺς
 Αἰγυπτίους δεκαπλήγῃ ἐτιμωρήσω, θάλασσαν διελὼν Ἰσραηλίτας
 διεβίβασας, Αἰγυπτίους ἐπιδιώξαντας ὑποβρυχίους ἀπώλεσας, ξύλω
 25 πικρὸν ὕδωρ ἐγλύκανας, ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ὕδωρ ἀνέχεας, ἐξ
 οὐρανοῦ τὸ μάννα ὕσας, τροφὴν ἐξ ἀέρος ὀρτυγομήτραν, „στῦλον
 πυρὸς τὴν νύκτα πρὸς φωτισμὸν καὶ στῦλον νεφέλης ἡμέρας“
 πρὸς σκiasμὸν θάλλους· τὸν Ἰησοῦν στρατηγὸν ἀναδείξας, ἐπὶ
 ἔθνη Χανααίων δι' αὐτοῦ καθείλες, Ἰορδάνην „διέρρηξας, τοὺς
 30 ποταμοὺς Ἠθὰμ ἐξήρανας“, τελεχὴ κατέρρηξας ἄνευ μηχανημάτων
 25 καὶ χειρὸς ἀνθρωπίνης. 27. ὑπὲρ ἀπάντων σοι ἰ δόξα, δέσποτα
 παντοκράτορ. σὲ προσκυνοῦσιν ἀνάριθμοι στρατιαὶ ἀγγέλων,
 ἀρχαγγέλων, „θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν“, δυνάμειον,
 στρατιῶν αἰώνιον· „τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφὶμ

1 Gen. 17, 19. — 4 Gen. 46, 27. — Gen. 41. — 6 Exod. 1—15. —
 8 Rom. 1, 21—25. — 13 Ex. 20; Ies. 8, 20. — 17 Ex. 4—17. — 19 Num.
 11, 31. — 20 Neh. 9, 19. — 22 Ios. 1—13. — 23 Ps. 73, 15. — 27 Col. 1, 16. —
 28 Ies. 6, 2.

1/2 ὁ τὸν . . ὁ τὸν a | 4 τὸν > a | 5 τὸ h m v a²; τῷ a, > d |
 8 κολάσεως m v | αἰγυπτίας m | 10 πλείων d | ἢ δεῖ : ἡδη d h | 11 τῷ
 πάντων θῶι h | 12 ἀλλ' d | 16 ἁμαρτάνοντας d | ἐπιστρέφοντας προσεδέξω d |
 τοὺς > d | 17 Ἰσραηλίτας > d | 18 ἀπώλεσας a d : ἐκόλασας h m v |
 19 πικρῷ ὕδατι d | γλυκάνας d h | ἀναχέας h | 21 τὴν νύκτα post φωτισμὸν d |
 22 ἀνέδειξεν d | ἐπὶ : ἐπὶ τὰ d | 23 χανααίων d | ἔρρηξας d | 24 ἐθαμ

tuum Iob victorem serpentis, originis malorum, declarasti, Isaac effecisti filium promissionis, Iacob duodecim filiorum patrem eiusque postremos in multitudinem propagasti et ad Aegyptum introduxisti in *septuaginta quinque animabus*. 24. Tu, Domine, non despexisti Ioseph, sed illi pro mercede castitatis tua causa servatae dedisti, 5 ut Aegyptiis praeesset. Tu, Domine, Hebraeos ab Aegyptiis oppressos ob promissa patribus eorum facta non neglexisti, verum liberasti, Aegyptios punivisti. 25. Cumque homines legem naturalem corrupissent et creaturam modo quidem fortuitam arbitrantur, modo autem plus quam oportet honorarent ac tibi, omnium 10 Deo, compararent, non sivistis errore duci; quin potius edito sancto famulo tuo Mose per eum legem scriptam in naturalis adiutorium tribuisti, et creaturas ostendisti opus tuum esse, errorem vero de multitudine deorum exterminasti; Aaron et posteros eius honore sacerdotali decorasti, Hebraeos, cum peccarent, castigasti, cum 15 reverterentur, suscepisti. 26. Aegyptios decem plagis ultus es, mari diviso traiecisti Israëlitas, insecutos Aegyptios delevisti submersione, ligno amaram aquam dulcescere fecisti, ex petra dura aquam profudisti, e caelo mannam depluisti, escam ex aere prae- buisti coturnicem, constituisti *nocte columnam ignis ad illustrati-* 20 *onem et die columnam nubis* ad umbraculum in aestu; Iesum ducem exercitus declarans, septem gentes Chananaeorum per eum evertisti, Iordanem *dirupisti*, *fluvios Ethan siccasti*, muros prostravisti absque machinis et absque manu humana. 27. Pro omnibus tibi gloria, Domine omnipotens. Te adorant innumerabiles copiae 20 angelorum, archangelorum, *thronorum, dominationum, principatuum, potestatum*, virtutum, exercituum aeternorum, *Cherubim ac Seraphim*

d h v | κατέρριξας h, κατέρραξας d, κατέρριψας a | 25 πάντων d m v |
 δέσποτα > h | 26 σέ + προσκυνεῖ πᾶν ἄσώματον καὶ ἅγιον τάγμα· [σὲ
 προσκυνεῖ ὁ παράκλητος, verba inclusa exhibet secunda manus loco eraso]·
 πρὸ δὲ πάντων ὁ ἅγιός σου παῖς ἰσὶ ὁ χς ὁ πς καὶ θς ἡμῶν· σοῦ δὲ ἄγγελος
 καὶ τῆς δυνάμεως ἀρχιστρατηγός· καὶ ἀρχιερεὺς αἰώνιος καὶ ἀτελεύτητος·
 σὲ d, i. m. insuper tertia manus nonnulla ex Gregorii Theologi oratione de
 filio transscripsit | εὐρυθμοι d, ἀναριθμητοὶ m v | 27 ἀρχαγγέλων > d |
 κυριοτήτων· θρόνων d | 28 καὶ > m

26. Cf. VI, 20, 6.

27. Cf. I Clem. 34, 5—7; Cyrill.
 Hier. Cat. myst. V, 6; Chrysost. De

paenit. hom. 9; In diem nat. Iesu Chr.
 hom. c. 7; De s. martyribus hom. c. 2
 (ed. Bened. II, 349. 365. 715).

ταῖς μὲν δυοῖν κατακαλύπτοντα τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυοῖ τὰς κεφαλὰς, ταῖς δὲ δυοῖ πετόμενα“, καὶ λέγοντα ἅμα χιλλαῖς χιλιᾶσιν ἄρχαγγέλων καὶ μυρίαῖς μυριάσιν ἀγγέλων ἀκαταπαύστως καὶ ἀσιγήτως βοώσαις, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἅμα εἰπάτω· „Ἄγιος, ἅγιος, 5 ἅγιος κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν“.

28. Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἐξῆς λεγέτω· 29. Ἄγιος γὰρ εἰ ὡς ἀληθῶς καὶ πανάγιος, ὑψιστος „καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας“. 30. Ἄγιος δὲ καὶ ὁ μονογενὴς σου υἱός, ὁ κύριος ἡμῶν καὶ θεὸς 10 Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὃς εἰς πάντα ὑπηρετησάμενός σοι τῷ θεῷ αὐτοῦ καὶ πατρὶ εἰς τε δημιουργίαν διάφορον καὶ πρόνοιαν κατὰλληλον οὐ περιείδεν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπολλύμενον, ἀλλὰ μετὰ φυσικὸν νόμον, μετὰ νομικὴν παραίνεσιν, μετὰ προφη- 15 τικοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς τῶν ἀγγέλων ἐπιστάσις (παραφθειρόντων σὺν τῷ θεῷ καὶ τὸν φυσικὸν νόμον καὶ τῆς μνήμης ἐκβαλλόντων τὸν κατακλυσμόν, τὴν ἐκπύρωσιν, τὰς κατ’ Αἰγυπτίων πληγὰς, τὰς κατὰ Παλαιστινῶν σφαγὰς, καὶ μελλόντων ὅσον οὐδέπω ἀπόλ- λυσθαι πάντων) εὐδόκησεν αὐτὸς γνώμῃ σῆι ὁ δημιουργὸς ἀν-θρώπου ἄνθρωπος γενέσθαι, ὁ νομοθέτης ὑπὸ νόμους, ὁ ἀρχιε- 20 ρεὺς ἱερεῖον, ὁ ποιμὴν πρόβατον· 31. καὶ ἐξευμενίσάτο σε τὸν ἑαυτοῦ θεὸν καὶ πατέρα καὶ τῷ κόσμῳ κατήλλαξεν καὶ τῆς ἐπι-κειμένης ὀργῆς τοὺς πάντας ἠλευθέρωσεν γενόμενος ἐκ παρθένου, „γενόμενος ἐν σαρκὶ ὁ θεὸς λόγος, ὁ ἀγαπητὸς υἱός, ὁ πρωτό-τοκος πάσης κτίσεως“, κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ ὑπ’ αὐτοῦ προρη- 25 θείσας προφητείας „ἐκ σπέρματος Δαυὶδ“ καὶ Ἀβραάμ, φυλῆς Ἰούδα· καὶ γέγονεν ἐν μήτρᾳ παρθένου ὁ διαπλάσσων πάντας τοὺς γεννωμένους, καὶ ἐσαρκώθη ὁ ἄσαρκος, ὁ ἀχρόνως γεννηθεὶς ἐν χρόνῳ γεγέννηται. 32. πολιτευσάμενος ὁσίως καὶ παιδεύσας ἐνθέσμως, „πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν“ ἐξ ἀνθρώπων 30 ἀπελάσας, „σημεῖά τε καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ“ ποιήσας, τροφῆς καὶ ποτοῦ καὶ ὕπνου μεταλαβὼν ὁ τρέφων πάντας τοὺς χρηζοντας

2 Dan. 7, 10. — 4 Ies. 6, 3. — 6 Rom. 1, 25. — 8 Dan. 3, 28. — 28 Ioann. 1, 1. 14. — Mt. 3, 17. — Col. 1, 15. — 25 Rom. 1, 3. — 29 Mt. 4, 23. — 30 Act. 5, 12.

1 καλύπτοντα d | ταῖς δέ : καὶ ταῖς h | 3 ἀρχαγγέλων > h m v | 7 ἐξῆς > h | 10 ὁ > h | ὃς : ὁ d m v | ὑπηρετησάμενος : ὑπηρετήσας μόνω h | 11 καὶ πατρὶ αὐτοῦ h m v | 12 περιεῖδες d | 13 νομικὴν : τὴν φυσικὴν d | 14 παραφθειρόντων d h | 15 ἐκβαλλόντων d v | 17 παλαιστινῶν a |

senis alis praediti, binis quidem velantes pedes suos, binis vero capita, et duabus aliis volantes ac dicentes una cum mille milibus archangelorum et denis milibus denum milium angelorum indesinenter ac sine vocis intermissione clamantibus, et omnis populus simul dicat: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth; pleni sunt 5 caeli et terra gloria eius; benedictus in saecula, amen.

28. Et pontifex postea dicat: 29. Sanctus enim vere es ac sanctissimus, altissimus et superexaltatus in saecula. 30. Sanctus quoque unigenitus tuus filius, Dominus noster et Deus, Iesus Christus, qui ad omnia tibi Deo suo et patri cum in varia creatione 10 tum in providentia convenienti ministrans non despexit genus humanum, quod peribat, sed post naturalem legem, post legalem admonitionem, post propheticas reprehensiones et angelorum praefecturas (cum legem naturalem una cum lege scripta seu posita violarent atque ex memoria abicerent diluvium, conflagrationem 15 Sodomiticam, plagas Aegyptiis et caedes Palaestinis illatas, cumque ilico perituri essent omnes) ex sententia tua ipse elegit, creator hominis, homo fieri, legislator sub legibus, pontifex hostia, pastor ovis; 31. et te suum Deum ac patrem placavit atque mundo reconciliavit cunctosque ab imminente ira liberavit, factus ex virgine, 20 factus in carne Deus verbum, dilectus filius, primogenitus omnis creaturae, et secundum prophetias ab ipso de se praedictas ortus ex semine David et Abraham ac de tribu Iudae; et factus est in utero virginis formator omnium, qui gignuntur; et incarnatus est, qui carnis expers; qui sine tempore genitus, in tempore natus est. 25 32. Vixit sancte et legitime docuit, omnem morbum et omnem infirmitatem ab hominibus expulit, signa et prodigia in populo edidit; cibum et potum et somnum cepit, qui cunctos alimento indigentes

17/18 ἀπόλυσθαι d | 18 ὑπόσκησεν d | αὐτός : ἐν αὐτοῖς d | 19 νόμον h | 20 ἱερεῖαν d | 21 αὐτοῦ h | τῆς > d | 22 γεννόμενος h | γεν. ἐκ παρθένου > d | 24 πάσης + τῆς d | 25 καὶ > h | 28 γεγένηται a | 30 τε > d h

30. ὑπηρετησάμενος] Cf. V, 20, 13. — γνώμη σῆ] Cf. VII, 25, 2.

31. γέγονεν ἐν μήτρᾳ — γεννωμένους] Cf. Ps.-Ign. Trall. 10, 4. — ἐσαρκώθη] Paulo ante Deus filius vocatur γενόμενος ἐν σαρκί. Eodem versu ergo bis vox σὰρξ vel σάρκωσις usurpatur. Nonne inde christologia

auctoris elucet? — ἀχρόνως γεννηθεῖς] Similiter Gregorius Naz. Orat. XXIX, 2; XXX, 11; Epiphanius H. 51 c. 1; 57 c. 4. 7; sed etiam Arius in Confessione fidei, quam exhibet Athanasius De synod. c. 16; Epiphanius H. 69 c. 7—8.

32. Cf. VII, 36, 6.

τροφῆς „καὶ ἐμπιπλῶν πᾶν ζῶον εὐδοκίας, ἐφανερώσεν σου τὸ ὄνομα“ τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτό, τὴν ἀγνοίαν ἐφυγάδευσεν, τὴν εὐσέβειαν ἀνεξωπύρωσεν, τὸ θέλημά σου ἐπλήρωσεν, „τὸ ἔργον ὃ ἔδωκας αὐτῷ ἐτελείωσεν“. 33. καὶ ταῦτα πάντα κατορθώσας, 5 χερσὶν ἀνόμων κατασχεθεὶς ἱερέων καὶ ἀρχιερέων ψευδωνύμων καὶ λαοῦ παρανόμου προδοσίᾳ τοῦ τὴν κακίαν νοσήσαντος καὶ πολλὰ παθῶν ὑπ' αὐτῶν καὶ πᾶσαν ἀτιμίαν ὑποστάς σῃ συγχωρήσει, παραδοθεὶς Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι καὶ κριθεὶς ὁ κριτῆς καὶ κατακριθεὶς ὁ σωτήρ, σταυρῷ προσηλωθῇ ὁ ἀπαθὴς καὶ 10 ἀπέθανεν ὁ τῇ φύσει ἀθάνατος καὶ ἐτάφη ὁ ζωοποιός, ἵνα πάθους λύσῃ καὶ θανάτου ἐξέλῃται τούτους, δι' οὓς παρεγένετο, καὶ ῥήξῃ τὰ δεσμὰ τοῦ διαβόλου καὶ ῥύσῃται τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῆς ἀπάτης αὐτοῦ. 34. καὶ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐνδιατρίψας τοῖς μαθηταῖς, „ἀνελήφθη εἰς 15 τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐκαθέσθη ἐκ δεξιῶν σου τοῦ θεοῦ“ καὶ πατὴρ αὐτοῦ. 35. μεμνημένοι οὖν ὧν δι' ἡμᾶς ὑπέμεινεν, εὐχαριστοῦμέν σοι, θεὲ παντοκράτορ, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ πληροῦμεν. 36. „ἐν ᾗ γὰρ νυκτὶ παρεδίδото, λαβὼν ἄρτον“ ταῖς ἀγίαις καὶ ἀμώμοις αὐτοῦ χερσὶν καὶ 20 ἀναβλέψας πρὸς σέ, τὸν θεὸν αὐτοῦ καὶ πατέρα, „καὶ κλάσας ἔδωκεν τοῖς μαθηταῖς“ εἰπὼν· „Τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθήκης, λάβετε“ ἔξ αὐτοῦ, „φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου“ τὸ περὶ πολλῶν θρυπτόμενον εἰς ἄφесιν ἁμαρτιῶν. 37. „ὥσ- 25 ἀντως καὶ τὸ ποτήριον“ κεράσας ἔξ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ ἀγιάσας ἐπέδωκεν αὐτοῖς λέγων· „Πίετε ἔξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφесιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὅσάκις γὰρ ἔαν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ πίνετε τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν θάνατον τὸν ἐμὸν καταγγέλλετε, ἄχρις ἃν ἔλθω“. 38. μεμνημένοι τοίνυν τοῦ πάθους

1 Ps. 144, 16. — Ioann. 17, 6. — 3 Ioann. 17, 4. — 14 Mc. 16, 19. — 18 I Cor. 11, 23. — 20 Mt. 26, 26. — 23 I Cor. 11, 25. — 25 Mt. 26, 27. 28. — 26 I Cor. 11, 26.

1 ἐμπιπλῶν a | 3 ἀνεξωπύρωσεν a, ἐξωπύρωσεν h v | 4 ἔδωκας d | 6 κακόνοιαν d | 9 προσηλωθεὶς h | καὶ sec > h | 11 τούτους : τοὺς h, + τοὺς a | ῥῆξαι d | 12 ῥύσεται d | 14 ἡμερῶν d v | συνδιατρίψας d m v, διατρίψας h | 15 ἐκάθισεν d h | σου > d | 17 παντοκράτωρ d h v | 19 ταῖς : ἐν ταῖς d | 21 μαθηταῖς + αὐτοῦ d m | 21/22 τοῦτο — διαθήκης > h | 22 ἐστι > a | 25 ἔδωκεν h | 26 ἐκχυνόμενον d | εἰς ἄφ. ἁμαρτιῶν > m |

nutrit omneque animal implet beneplacito; manifestavit nomen tuum
iis, qui illud ignorabant; fugavit ignorantiam, pietatem exsusci-
vit, voluntatem tuam implevit, *opus, quod ei dedisti, consummavit.*
33. Atque his omnibus feliciter gestis per prodicionem illius, qui
malitiae morbo languebat, comprehensus est manibus flagitiosorum, 5
nempe falso nomine gaudentium sacerdotum ac pontificum, et
populi iniqui; a quibus cum multa passus esset et omnem igno-
miniam sustinuisset permissu tuo, traditus est Pilato praesidi,
iudicatus iudex, condemnatus salvator, cruci affixus, qui pati non
potest, mortuus natura immortalis, sepultus vitae effector, ut illos, 10
propter quos advenerat, a passione solveret et a morte eriperet
ac diaboli vincula rumperet illiusque ex fallacia liberaret homines.
34. Et resurrexit de mortuis tertia die, et quadringenta diebus
commoratus cum discipulis *assumptus est in caelos, et ad dexteram*
assidet tibi, Deo ac patri suo. 35. Memores igitur eorum, quae 15
propter nos pertulit, gratias agimus tibi, Deus omnipotens, non
quantum debemus, at quantum possumus, et constitutionem eius
implemus. 36. *In qua enim nocte tradebatur, sumpsit panem sanctis*
ac immaculatis manibus suis et elevatis oculis ad te, Deum ac
patrem, fregit ac dedit discipulis dicens: Hoc est mysterium novi 20
testamenti, accipite ex eo, manducate, hoc est corpus meum, quod
pro multis frangitur in remissionem peccatorum. 37. *Similiter*
calicem miscuit ex vino et aqua, sanctificavit ac dedit iis dicens:
Bibite ex eo omnes, hic est sanguis meus, qui pro multis effunditur
in remissionem peccatorum; hoc facite in meam commemorationem; 25
quotiescunque enim manducabitis panem hunc et bibetis hunc calicem,
mortem meam annuntiabitis, donec veniam. 38. Itaque memores

27 ἀν δ m v | 28 πίνετε post τοῦτο h m v | 29 ἄροις + οὐ δ | τοῖνον :
οὐν d

33. σὴ συγχωρήσει] Cf. II, 24, 3. —
κριθεὶς ὁ κριτῆς] Apollinaris Hierap.
in Chronico paschali ed. Migne PG
92, 82: ὁ κριθεὶς κριτῆς ζώντων καὶ
νεκρῶν. Non hanc quidem antithesin,
sed plures similes de Christo adhibet
Hippolytus Contra haer. Noeti ed.
Lagarde 1858 p. 56. — ὁ ἀπαθής]
Cf. II, 24, 3. Lusus verborum in hoc

versu occurrens manum Constitutoris
prodere videtur.

35. οὐχ ὅσον — δυνάμεθα] Repe-
tuntur verba c. 40, 2.

35—39. Nicolaus Methon, De corp.
et sang. Christi. Cf. Testim.

36. Cf. Ps.-Dionys. De eccl. hier.
c. 3, 3, 12.

αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς
εἰς οὐρανὸν ἐπανόδου καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ δευτέρας πα-
ρουσίας, ἐν ᾗ „ἔρχεται μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως κρίναι ζῶντας
καὶ νεκροὺς“ καὶ „ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ“, προσ-
5 φέρομέν σοι, τῷ βασιλεῖ καὶ θεῷ, κατὰ τὴν αὐτοῦ διάταξιν τὸν
ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, „εὐχαριστοῦντές σοι δι'
αὐτοῦ“ ἐφ' οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς ἐστάναί ἐνώπιόν σου καὶ ἱερα-
τεύειν σοι· 39. καὶ ἀξιουμέν σε, ὅπως εὐμενῶς ἐπιβλέψῃς ἐπὶ
τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, σὺ ὁ ἀνενδεὴς θεός, καὶ
10 εὐδοκήσῃς ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου καὶ καταπέμψῃς
τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην, „τὸν μάρτυρα τῶν
παθημάτων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ“, ὅπως ἀποφῇ τὸν ἄρτον τοῦτον
σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ
σου· ἵνα οἱ μεταλαβόντες αὐτοῦ βεβαιωθῶσιν πρὸς εὐσέβειαν,
15 ἀφάρσεως ἁμαρτημάτων τύχωσιν, τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πλάνης
αὐτοῦ ῥυσθῶσιν, πνεύματος ἁγίου πληρωθῶσιν, ἄξιοι τοῦ Χρι-
στοῦ σου γένωνται, ζωῆς αἰωνίου τύχωσιν, σοὺ καταλαγέντος
αὐτοῖς, δέσποτα παντοκράτορ. 40. ἔτι δεόμεθά σου, κύριε, καὶ
ὑπὲρ τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων,
20 „ἣν περιποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι“ τοῦ Χριστοῦ σου, ὅπως αὐτὴν
διαφυλάξῃς ἄσειστον καὶ ἀκλυδώνιστον „ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ
αἰῶνος“· καὶ ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς „τῆς ὀρθοδομοῦσης τὸν λόγον
τῆς ἀληθείας“. 41. ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς τοῦ
προσφέροντός σοι οὐθενίας καὶ ὑπὲρ παντός τοῦ πρεσβυτερίου,
25 ὑπὲρ τῶν διακόνων καὶ παντός τοῦ κλήρου, ἵνα πάντας σοφίσας
πνεύματος ἁγίου πληρώσῃς. 42. ἔτι „παρακαλοῦμέν“ σε, κύριε,

3 Mc. 13, 26. — I Petr. 4, 5. — 4 Rom. 2, 6. — 6 Col. 3, 17. —
11 I Petr. 5, 1. — 20 Act. 20, 28. — 21 Mt. 28, 20. — 22 II Tim. 2, 15. —
26 I Tim. 2, 1. 2.

1 ἐκ νεκρῶν > h m v | 3 μετὰ δ. κ. δυνάμεως > h m v | 5 καί :
τῷ d | 10 εὐδοκήσεις h v | ἐπ' : ἐν d | καταπέμψεις h | 14 μεταλαμβάνοντες d |
15 ἁμαρτιῶν d | 16 πνεύματος ἁγ. πληρωθῶσιν > h, verba quidem notata
sunt, sed non i. m. leguntur | 17 σου pr > d | γέγονται h | 18 παντοκράτωρ
h v | 21 διαφυλάξῃ h | καὶ > d | 22 τῆς > h | 24 σοι οὐδ. (οὐθενίας h,
οὐθενίας m) : ἀσθενίας d | 25 σοφίῃ καὶ d | 26 κύριε > h

39. Epicleseos, quae hic sequitur, myst. V, 7; Basilius De spiritu s. c. 27
mentionem faciunt Cyrillus Hier. Cat. n. 66; Chrysostomus De sacerdotio

passionis eius et mortis et a mortuis resurrectionis atque in caelos re-
 ditus nec non futuri eius secundi adventus, in quo cum *gloria*
et potestate veniet iudicare vivos et mortuos et reddere singulis iuxta
opera eorum, offerimus tibi, regi ac Deo, secundum constitutionem
 eius, panem hunc et calicem hunc, *gratias tibi per eum agentes*, 5
 quia nos dignos habuisti, qui staremus coram te ac sacerdotio
 fungeremur tibi; 39. et poscimus te, ut super haec dona in con-
 spectu tuo proposita placate respicias, tu, qui nullius indiges Deus,
 et bene placeas in eis ad honorem Christi tui atque supra hoc
 sacrificium mittas sanctum tuum spiritum, *testem passionum Domini* 10
Iesu, ut exhibeat panem hunc corpus Christi tui et calicem hunc
 sanguinem Christi tui, quo participes illius ad pietatem confir-
 mentur, remissionem peccatorum consequantur, diabolo eiusque
 errore liberentur, spiritu sancto repleantur, digni Christo tuo fiant,
 vitam sempiternam impetrent, te illis reconciliato, Domine omni- 15
 potens. 40. Adhuc oramus te, Domine, pro sancta ecclesia tua,
 quae a finibus ad fines extenditur, *quam acquisisti pretioso sanguine*
 Christi tui, ut eam inconcussam ac minime fluctuantem conserves
usque in saeculi consummationem; item pro universo episcopatu
recte verbum veritatis tractante. 41. Adhuc rogamus te pro me 20
 nullius pretii homine, qui tibi offero, et pro omni presbyterio,
 pro diaconis ac universo clero, ut omnes sapientiam docens spiritu
 sancto impleas. 42. Adhuc rogamus te, Domine, *pro rege et iis*,

III, 4; VI, 4 (Bened. I, 383. 424); De
 s. pentec. hom. I, 4 (II, 463). Irenaei
 fragmentum XXXVIII, Pfaffianum II
 (ed. Stieren I, 854), locum *ὅπως ἀπο-
 φήνῃ — τύχωσιν* fere ad verbum ex-
 hibet, dicens: *ὅπως ἀποφήνῃ τὴν θυ-
 σίαν ταύτην καὶ τὸν ἄρτον σῶμα τοῦ
 Χριστοῦ καὶ τὸ ποτήριον τὸ αἷμα
 τοῦ Χριστοῦ, ἵνα οἱ μεταλαβόντες
 τούτων τῶν ἀντιτύπων τῆς ἀφίσεως
 τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς ζωῆς αἰώνιον
 τύχωσιν*. Haud dubie autem non est
 patris Lugdunensis, sed potius a Con-
 stitutionibus apost. dependet. Cf. quae
 adnotavi ad VII, 30, 2.

40—49. Cf. c. 10, 3—20; Cyrill.
 Cat. myst. V, 8—9.

42. Cf. c. 13, 5; I Clem. 61,
 1. 2.

42—43. Hae preces desunt supra in
 oratione fidelium. Liturgia Mediola-
 nensis autem iuxta sacramentarium
 saeculi X post preces pro ecclesia et
 archiepiscopo, ergo eodem loco quo
 Constitutiones, haec habet: Pro famulo
 tuo illo imperatore et famula tua illa
 imperatrice et omni exercitu eorum
 precamur. Et missale Hibernicum ve-
 tus: Sanctorum apostolorum ac mar-
 tyrum memores simus, ut orantibus
 eis pro nobis veniam mereamur. Cf.
 Duchesne, *Origines* p. 189—191. War-
 ren, *The Liturgy of Celtic Church* 1881
 p. 230.

„ὕπὲρ τοῦ βασιλείως καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ“ καὶ παντὸς τοῦ στρα-
τοπέδου, ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ πρὸς ἡμᾶς, ὅπως ἐν ἡσυχίᾳ καὶ
ὁμονοίᾳ διάγοντες τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν δοξάζωμέν
σε διὰ „Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν“. 43. ἔτι προσφερόμεν
5 σοὶ καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοὶ ἁγίων,
πατριαρχῶν, προφητῶν, δικαίων, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολο-
γητῶν, ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, ὑποδιακόνων, ἀνα-
γνωστῶν, ψαλτῶν, παρθένων, χηρῶν, λαϊκῶν καὶ πάντων ὧν
αὐτὸς ἐπίστασαι τὰ ὀνόματα. 44. ἔτι προσφερόμεν σοὶ ὑπὲρ τοῦ
10 λαοῦ τούτου, ἵνα ἀναδείξῃς αὐτὸν εἰς ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου
„βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον“ ὑπὲρ τῶν ἐν παρθενίᾳ καὶ
ἀγγελίᾳ, ὑπὲρ τῶν χηρῶν τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν ἐν σεμνοῖς
γάμοις καὶ τεκνογονίαις, ὑπὲρ τῶν νηπίων τοῦ λαοῦ σου, ὅπως
μηδένα ἡμῶν ἀπόβλητον ποιήσῃς. 45. ἔτι ἀξιουμέν σε καὶ ὑπὲρ
15 τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν ἐνοικούντων, ὑπὲρ τῶν ἐν ἄρρω-
στίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν πικρῇ δουλείᾳ, ὑπὲρ τῶν ἐν ἐξορίαις, ὑπὲρ
τῶν ἐν δημεύσει, ὑπὲρ πλεόντων καὶ ὁδοιπορούντων, ὅπως πάντων
ἐπίκουρος γένῃ, πάντων „βοηθὸς καὶ ἀντιλήπτωρ“. 46. ἔτι παρα-
καλοῦμέν σε ὑπὲρ τῶν „μισούντων ἡμᾶς καὶ διωκόντων ἡμᾶς
20 διὰ τὸ ὄνομά σου“, ὑπὲρ τῶν ἔξω ὄντων καὶ πεπλανημένων,
ὅπως ἐπιστρέψῃς αὐτοὺς εἰς ἀγαθὸν καὶ τὸν θυμὸν αὐτῶν
πραΐνης. 47. ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων
τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπὲρ τῶν χειμαζομένων ὑπὸ τοῦ ἁλλοτρίου
καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν ἡμῶν, ὅπως τοὺς μὲν τε-
25 λειώσῃς ἐν τῇ πίστει, τοὺς δὲ καθαρσίῃς ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ
πονηροῦ, τῶν δὲ τὴν μετάνοιαν προσδέξῃ, καὶ συγχωρήσῃ καὶ
αὐτοῖς καὶ ἡμῖν τὰ παραπτώματα ἡμῶν. 48. ἔτι προσφερόμεν
σοὶ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ αἵματος καὶ τῆς εὐφορίας τῶν

4 I Tim, 1, 1. — 11 I Petr. 2, 9. — 18 Ps. 118, 114. — 19 Mt. 10, 22.

2 τὰ > h | 4 Ἰησοῦ > d | 9 ἐπίστασαι αὐτὸς h m v | 14 ἀπόβλητον
ἡμῶν h | 15 ἐνοικούντων + ἐν αὐτῇ d | 15/16 ὑπὲρ τῶν ἐν ἐξορίαις > d |
17 πάντων > a | 19 σε + καὶ a | ἡμᾶς > d | 21 ἐπιστρέψῃ d | 22 σε +
καὶ d | 25 τῇ > d | ἐκ > h m v | τῆς > v | 26/27 καὶ αὐτοῖς : αὐτοῖς τε d |
27 προσφέρωμεν d

43. Ps.-Ign. Ant. 12. — ὑπὲρ πάν- stomi, Hammond, *Liturgies* p. 113;
των κτλ.] Similiter Liturgia Chryso- Brightman, *Liturgies* I, 331. Sacrificia

qui in sublimitate sunt, et pro cuncto exercitu, ut res nostrae in pace versentur, quo totum vitae nostrae tempus in quiete et concordia degentes te glorificemus per *Iesum Christum spem nostram*. 43. Adhuc offerimus tibi pro omnibus sanctis, qui a saeculo placuerunt tibi, patriarchis, prophetis, iustis, apostolis, martyribus, 5 confessoribus, episcopis, presbyteris, diaconis, subdiaconis, lectoribus, cantoribus, virginibus, viduis, laicis et omnibus, quorum tu nosti nomina. 44. Adhuc offerimus tibi pro populo hoc, ut eum in laudem Christi tui exhibeas *regale sacerdotium, gentem sanctam*; pro iis, qui in virginitate et castitate vivunt; pro viduis ecclesiae; 10 pro iis, qui in nuptiis honestis ac in progeneratione liberorum degunt; pro infantibus plebis tuae, ut neminem nostrum reiciendum habeas. 45. Adhuc poscimus te pro urbe hac et habitantibus in ea, pro aegrotis, pro dura servitute afflictis, pro exulibus, pro proscriptis, pro navigantibus et iter facientibus, ut omnium sis auxi- 15 liator, omnium adiutor ac defensor. 46. Adhuc rogamus te pro iis, qui *oderunt nos et propter nomen tuum nos persequuntur*, pro iis, qui foris sunt et errant, ut adducas eos ad bonum et furorem eorum mitiges. 47. Iterum rogamus te pro ecclesiae catechumenis et pro iis, qui ab adversario iactantur, et pro paenitentiam agen- 20 tibus fratribus nostris, ut primos quidem perficias in fide, alteros vero mundes a vexatione mali, tertiorum autem paenitentiam suscipias condonesque cum iis tum nobis delicta nostra. 48. Offerimus quoque tibi pro aeris temperatura et frugum ubertate, ut

pro martyribus oblata fuisse testantur etiam Cyprianus Ep. 39 c. 3 (cf. Ep. 12 c. 2) et Chrysostomus In Acta hom. XXI, 4 (PG 60, 170). Cyrillus Hieros. Catech. myst. V, 9 autem scribit, nos eorum recordari (*μνημονεύειν*), qui obdormierunt, primum patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, ut Deus precibus et intercessionibus eorum nostram orationem suscipiat; et similiter Liturgia Iacobi, Brightman I, 57. Augustinus etiam vetat pro martyribus orari Sermon. 159 c. 1 (PL 38, 868) scribens: Ideo habet ecclesiastica disciplina, quod fideles noverunt,

cum martyres eo loco recitantur ad altare Dei, ubi non pro ipsis oretur; pro ceteris autem commemoratis defunctis oratur; iniuria est enim pro martyre orare, cuius nos debemus orationibus commendari; ac similiter In Evang. Ioann. tract. 84 c. 1 (PL 35, 1847). Cf. E. Lucius, *Die Anfänge des Heiligenkults* 1904 p. 280 sq.

44. Virgines et viduae, quarum hic mentio fit, sunt eae, quae in ordine virginum ac viduarum non sunt receptae.

45. *βοηθός καὶ ἀντιλήπτωρ*] Cf. I Clem. 59, 4; Iust. Dialog. c. 30.

καρπῶν, ὅπως ἀνελλιπῶς μεταλαμβάνοντες τῶν παρὰ σοῦ ἀγα-
θῶν αἰνωμέν σε ἀπαύστως „τὸν διδόντα τροφὴν πάσῃ σαρκί“.
49. ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν δι' εὐλογον αἰτίαν ἀπόν-
των, ὅπως ἅπαντας ἡμᾶς διατηρήσας ἐν τῇ εὐσεβείᾳ ἐπισυναγάγῃς
5 ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ σου, τοῦ θεοῦ πάσης αἰσθητῆς καὶ
νοητῆς φύσεως, τοῦ βασιλείως ἡμῶν, ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγ-
κλήτους· 50. ὅτι σοὶ πᾶσα δόξα, σέβας καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ
προσκύνησις, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ
νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς ἀνελλειπείς καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας
10 τῶν αἰώνων. 51. καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω· Ἀμήν.

XIII. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εἰπάτω· Ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ εἴη μετὰ
πάντων ὑμῶν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω· Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματος
σου. 2. καὶ ὁ διάκονος κηρυσσέτω πάλιν· 3 (XIII). Ἔτι καὶ ἔτι
δεηθῶμεν τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ· ὑπὲρ τοῦ σώρου τοῦ
15 προσκομισθέντος κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ ἀγαθὸς
θεὸς προσδέξηται αὐτὸ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ εἰς
τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον „εἰς ὁμὴν εὐδοίας“. 4. ὑπὲρ
τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ τοῦ λαοῦ δεηθῶμεν· ὑπὲρ πάσης ἐπι-
σκοπῆς, παντὸς πρεσβυτερίου, πάσης τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας
20 καὶ ὑπηρεσίας, παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας δεηθῶμεν,
ὅπως ὁ κύριος πάντας διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ. 5. „ὑπὲρ βασι-
λέων καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ δεηθῶμεν“, ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ πρὸς
ἡμᾶς, „ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον ἔχοντες διάγωμεν ἐν πάσῃ
εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι“. 6. τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύσωμεν,
25 ὅπως κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν καταξιωθῶμεν·
ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων δεηθῶμεν. 7. ὑπὲρ τῆς
εὐκρασίας τῶν ἀέρων καὶ τελεσφορίας τῶν καρπῶν δεηθῶμεν.

2 Ps. 135, 25. — 17 Eph. 5, 2. — 21 I Tim. 2, 1. 2.

1 ἀνελλιπῶς d | 2 αἰνωμέν m : αἰνοῦμέν rel | 3 καὶ > d | 3/4 ἀπόν-
των : ἀπάντων h | 5/6 νοητῆς καὶ αἰσθητῆς h | 7 ὅτι + δι' αὐτοῦ d | πᾶσα
+ ἡ d | εὐχαριστία + καὶ διὰ σὲ καὶ μετὰ σέ· αὐτῷ d | 8 τῷ π. κ. τῷ
υἱῷ κ. τῷ : ἐν d | 8,9 καὶ νῦν : νῦν h m | 9 ἀνεκλειπείς v, ἀνελλιπείς d m |
ἀν. καὶ ἀτελευτήτους post αἰώνων h v, vel potius post ἀμήν, quod h addit |
14 αὐτοῦ + καὶ d | 15 ἡμῶν d h : > a v | 17 εὐδοίας a | 18/19 ἐπισκοπῆς
+ καὶ d | 19 πάσης > d | 20 καὶ ὑπηρεσίας > h m v | 21 φυλάξῃ v |
22 ἐν > a | τὰ > h | 23 διάγωμεν : διάγομεν a h, > d | πάσῃ > d |
26 δεηθῶμεν > d

indesinenter bona a te collata percipientes assidue laudemus te, *qui das escam omni carni.* 49. Etiam rogamus te pro iis, qui ob causam probabilem absentes sunt, ut omnes nos conserves in pietate et congreges in regno Christi tui, Dei universae naturae sub sensum et intelligentiam cadentis, regis nostri, immutabiles, 5 inculpato, irreprehensos; 50. quoniam tibi omnis gloria, veneratio, gratiarum actio, honor, adoratio, patri et filio et spiritui sancto, et nunc et semper et in infinita ac sempiterna saecula saeculorum. 51. Atque omnis populus respondeat: Amen.

XIII. Et episcopus dicat: Pax Dei sit cum omnibus vobis, 10 ac cunctus populus respondeat: Et cum spiritu tuo. 2. Ac diaconus iterum praedicet: 3 (XIII). Adhuc atque adhuc oremus Deum per Christum eius; pro munere, quod Domino Deo nostro oblatum est, oremus, ut Deus, qui bonus est, mediante Christo suo illud recipiat in caeleste suum altare *ad odorem suavitatis.* 15 4. Pro ecclesia hac et populo oremus; pro universo episcopatu, omni presbyterio, cuncto Christi diaconio ac ministerio, omni ecclesiae coetu oremus, ut Dominus universos conservet atque custodiat. 5. *Pro regibus et in sublimi potestate constitutis oremus,* ut res nostrae pacificae sint, *quo vitam quietam et tranquillam nacti* 20 *in omni pietate ac morum castitate degamus.* 6. Sanctorum martyrum memores simus, ut digni habeamur participes fieri eorum certaminis. Pro iis qui in fide requieverunt oremus. 7. Pro caeli temperatura et frugum maturitate oremus. 8. Pro recenter

XIII. Προσφώνησις ἐπὶ τῶν πιστῶν μετὰ τὴν θείαν ἀναφοράν. Oratio pro fidelibus post divinam oblationem.

4—7. In Missali gothico, Migne PL 72, 314, sacerdos orat: Suscipe (Domine) nomine tuo debita honoris obsequia pro pace ecclesiae tuae, pro commemoratione omnium sanctorum, pro sacerdotum et ministrorum puritate, pro regum pacabilitate, pro sufficientia rerum et temporum tranquillitate, pro perseverantia virginum et continentia viduarum, pro orphanorum tuitione et paenitentium sublevatione, pro salute omnium viventium et pro requie defunctorum.

6. Cum c. 12, 43 pro omnibus sanctis, etiam pro martyribus, sacrificium offeratur, hic martyres modo commemorantur tanquam exemplum Christianis exhibentes, pro reliquis autem defunctis preces fiunt. Cf. Vita Melaniae Iunioris I, 28, Analecta Boland. VIII, 39. — τῶν ἁ. μ. μνημονεύσομεν] Cum preces intercessoriae (ὑπὲρ . . . δεηθῶμεν) et antecedant et sequantur, Lucius l. c. (cf. c. 12, 43) etiam hanc particulam olim eiusmodi fuisse et a Constitutore transformatam esse iudicavit. Revera particula a parte capitis reliqua divergit. Nihilominus eam duarum manuum esse non contenderim.

8. ὑπὲρ τῶν νεοφωτιστῶν δεηθῶμεν, ὅπως βεβαιωθῶσιν ἐν τῇ
πίστει πάντες ὑπὲρ ἀλλήλων παρακαλέσωμεν. 9. ἀνάστησον ἡμᾶς,
ὁ θεός, ἐν τῇ χάριτί σου· ἀναστάντες ἑαυτοὺς τῷ θεῷ διὰ τοῦ
Χριστοῦ αὐτοῦ παραδώμεθα. 10. καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω· „Ὁ
5 θεὸς ὁ μέγας καὶ μεγαλῶνυμος, ὁ μέγας τῇ βουλῇ καὶ κραταίος
τοῖς ἔργοις“, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ „τοῦ ἁγίου παιδὸς σου Ἰησοῦ“ τοῦ
σωτῆρος ἡμῶν, ἐπίβλεπον ἐφ’ ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὸ ποιμνίόν σου τοῦτο,
ὃ δι’ αὐτοῦ ἐξελέξω εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματός σου· καὶ ἀγιάσας
ἡμῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν καταξίωσον, „καθαροὺς γενομένους
10 ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“, τυχεῖν τῶν προ-
κειμένων ἀγαθῶν· καὶ μηδένα ἡμῶν ἀνάξιον κρίνῃς, ἀλλὰ βοηθὸς
ἡμῶν γενοῦ, ἀντιλήπτωρ, ὑπερασπιστὴς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου,
μεθ’ οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ, αἴνος, δοξολογία, εὐχαριστία καὶ τῷ ἁγίῳ
πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 11. καὶ μετὰ τὸ πάντας εἰπεῖν·
15 Ἀμήν, ὁ διάκονος λεγέτω· Πρόσχωμεν. 12. καὶ ὁ ἐπίσκοπος προσ-
φωνησάτω τῷ λαῷ οὕτω· Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. 13. καὶ ὁ λαὸς
ὑπακούετω· Εἰς ἅγιος, εἰς κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν θεοῦ
πατρὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. „Δόξα ἐν ὑψίστοις
θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία“ ὡσαννὰ τῷ υἱῷ
20 Δαυίδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου θεὸς κύριος
καὶ ἐπεφάνη ἐν ἡμῖν, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις“. 14. καὶ μετὰ
τοῦτο μεταλαμβάνετω ὁ ἐπίσκοπος, ἔπειτα οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ
διάκονοι καὶ οἱ ὑποδιάκονοι καὶ οἱ ἀναγνώσται καὶ οἱ ψάλται
καὶ οἱ ἀσκηταί, καὶ ἐν ταῖς γυναῖξιν αἱ διάκοναι καὶ αἱ παρθέναι
25 καὶ αἱ χῆραι, εἴτα τὰ παῖδια, καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τάξιν
μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ἄνευ θορύβου. 15. καὶ ὁ μὲν ἐπί-

5 Ier. 39, 19. — 6 Act. 4, 27, 30. — 9 II Cor. 7, 1. — 18 Luc. 2, 14. —
19 Mt. 21, 9. — 20 Ps. 117, 27. — 21 Mt. 21, 9.

2 πάντες — παρακαλέσωμεν : a i. m., a² insuper π. ὑπ’ ἄλλων παρα-
καλέσθωσαν | 3 ἐπαναστάντες d | 5 μέγας pr : ὁ d h |
τῆς βουλῆς d | 7 σου > d | 9 τὰ σώματα h m v | 13 μεθ’ : δι’ d | δόξα
+ καὶ d | τιμὴ αἰώνιος d | καὶ τῷ : ἐν d | 14/15 εἰπεῖν ἀμήν : ἡμῖν d |
18 πατρὸς + ἀμήν h | εἰ d h : > a v | 19 ἐν α. εὐδοκία > m | 20/21 θεὸς
— ἡμῖν > h | 21 ἐπεφάνη ἐν d : ἐπέφανεν a v LXX | 22 λαμβανέτω d m |
23 καὶ οἱ (οἱ > a) ὑποδιάκονοι > d | 24 διακόνισσαι a | καὶ tert > d h |
αἱ παρθέναι > d | 25 τότε καὶ h | κατὰ τάξιν > h

10. μεθ’ οὗ κτλ.] Haec formula ab- cedentibus (5, 7; 6, 13; 7, 8; 8, 5;
hinc adhibetur, cum in capitibus prae- 9, 10; 11, 6) formula δι’ οὗ κτλ. le-

baptismo illuminatis oremus, ut confirmentur in fide; omnes alii pro aliis obsecremus. 9. Suscita nos, Deus, in gratia tua. Suscitati, nos ipsos Deo per Christum eius commendemus. 10. Et episcopus dicat: *Deus, qui magnus et magni nominis es, magnus consilio et potens operibus*; Deus et pater sancti filii tui Iesu 5 salvatoris nostri, respice super nos ac super gregem tuum hunc, quem per eum delegisti ad nominis tui gloriam; et sanctificans corpus nostrum et animam nostram concede, ut *effecti puri ab omni inquinamento carnis ac spiritus* proposita bona consequamur; neminemque nostrum indignum iudices, verum sis noster adiutor, 10 opitulator, propugnator per Christum tuum, cum quo tibi gloria, honor, laus, glorificatio, gratiarum actio et sancto spiritui in saecula, amen. 11. Et postquam omnes dixerunt: Amen, diaconus dicat: Attendamus. 12. Ac episcopus ita ad populum proloquatur: Sancta sanctis. 13. Populusque respondeat: Unus sanctus, unus 15 Dominus, Iesus Christus, in gloriam Dei patris benedictus es in saecula, amen. *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas. Hosanna filio David; benedictus, qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, et apparuit in nobis; hosanna in altissimis.* 14. Post hoc sumat et communicet episcopus, deinde presbyteri, 20 diaconi, subdiaconi, lectores, cantores et ascetae, et in feminis diaconissae, virgines et viduae; postea pueri, tuncque omnis populus ordine cum pudore et reverentia absque strepitu. 15. Et

gatur. Codex d vero hanc retinet; eumque sequitur codex f in sectione de ordinibus, quam iterum excipit, primo loco autem vel c. 16, 5 ambiguus est *μεθ' οὗ* et *ἐν* (pro καὶ τῷ) ἁγίῳ πνεύματι tradens.

13. Cf. Cyr. Hieros. Cat. myst. V, 19. Etiam Didymus De trinitate III, 13 hunc liturgiae locum respicere videtur de Christo dicens, quod sit ὁ εἰς ἅγιος, εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστός εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς ἀμήν (PG 39, 861).

14. οἱ ἀσκηταί] hoc loco tantum commemorantur. Quales autem fideles auctor ante oculos habuit, ascetas sae-

culorum priorum tantum, an etiam monachos? Cur hos nusquam nominat, cum aetate ipsius haud dubie iam exstiterint? Forte quia eum haud fugit, monachatum recentioris aetatis esse? Quaestio facilius poni quam solvi potest.

15. De ritu communionis cf. Eus. H. E. VI, 43, 18. 19; Cyr. Cat. myst. V, 21. Saeculo II teste Iustino Apol. I, 65 diaconi etiam panem eucharisticum distribuebant. Postea autem id facultatis restrictum fuit. Iam Cyprianus De lapsis c. 25 similiter ac Constitutor dicit, diaconum calicem offerre praesentibus.

σκοπος διδότην τὴν προσφορὰν λέγων· Σῶμα Χριστοῦ, καὶ ὁ δεχόμενος λεγέτω· Ἀμήν· ὁ δὲ διάκονος κατεχέτω τὸ ποτήριον καὶ ἐπιδιδούς λεγέτω· Αἷμα Χριστοῦ, ποτήριον ζωῆς, καὶ ὁ πίνων λεγέτω· Ἀμήν. 16. ψαλμὸς δὲ λεγέσθω λγ' ἐν τῷ μεταλαμβάνειν
 5 πάντας τοὺς λοιπούς. 17. καὶ ὅταν πάντες μεταλάβωσιν καὶ πᾶσαι, λαβόντες οἱ διάκονοι τὰ περισσεύσαντα εἰσφερέτωσαν εἰς τὰ παστοφῶρια.

XIV. Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω πανσαμένον τοῦ ψάλλοντος·
 2 (XIV). Μεταλαβόντες τοῦ τιμίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵμα-
 10 τος τοῦ Χριστοῦ εὐχαριστήσωμεν τῷ καταξιώσαντι ἡμᾶς μετα-
 λαβεῖν τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, καὶ παρακαλέσωμεν μὴ εἰς κρίμα, ἀλλ' εἰς σωτηρίαν ἡμῖν γενέσθαι, εἰς ὠφέλειαν ψυχῆς καὶ σώματος, εἰς φυλακὴν εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. 3. ἐγειρώμεθα· ἐν χάριτι Χριστοῦ ἑαυτοὺς
 15 τῷ μόνῳ ἄγεννήτῳ θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ παραδώμεθα.

XV. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστεῖτω· 2 (XV). Δέσποτα ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ εὐλογητοῦ παιδός, ὁ τῶν μετ' εὐθύτητος ἐπικαλουμένων σε ἐπίσκοπος, ὁ καὶ τῶν οἰκωπάντων ἐπιστάμενος τὰς ἐντεύξεις· εὐχαριστοῦμέν σοι,
 20 ὅτι κατηξίωσας ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, ἃ παρέσχον ἡμῖν εἰς πληροφορίαν τῶν καλῶς ἐγνωσμένων, εἰς φυλακὴν τῆς εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν πλημμελημάτων, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ σου ἐπικέκληται ἐφ' ἡμᾶς καὶ σοὶ προσφκειώμεθα. 3. ὁ χωρίσας ἡμᾶς τῆς τῶν ἀσεβῶν κοινωνίας, ἕνωσον ἡμᾶς μετὰ
 25 τῶν καθωσιωμένων σοι, στήριξον ἡμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσει, τὰ ἀγνοούμενα ἀποκάλυπον, τὰ λείποντα προσαναπλήρωσον, τὰ ἐγνωσμένα κράτυνον. 4. τοὺς ἱερεῖς ἀμώμους διαφύλαξον ἐν τῇ λατρείᾳ σου, τοὺς βασιλεῖς δια-
 30 τήρησον ἐν εἰρήνῃ, τοὺς ἄρχοντας ἐν δικαιοσύνῃ, τοὺς ἀέρας ἐν εὐκρασίᾳ, τοὺς καρποὺς ἐν εὐφορίᾳ, τὸν κόσμον ἐν παναλκεί προ-
 νοίᾳ· τὰ ἔθνη τὰ πολεμικὰ πράϋνον, τὰ πεπλανημένα ἐπιστρέφον. 5. τὸν λαόν σου ἁγιάσον, τοὺς ἐν παρθενίᾳ διατήρησον, τοὺς ἐν

4 Ps. 33. — 9 I Petr. 1, 19. — 11 I Cor. 11, 29.

9 σώματος κ. τ. τιμίον > d | 12 ἡμῖν a d : ἡμῶν h m v | 14 ἐγει-
 ρόμεθα d | ἐν > d | ἑαυτοὺς + τῷ θεῷ a | 15 καὶ τῷ Χρ. : διὰ τοῦ
 Χριστοῦ d | 17 εὐλογημένον d | 22 ἄφεσιν + τῶν h | 23 προσοικειώμεθα d v,
 -ούμεθα h | 25 καθωσιωμένων h v | στήριξον m v | ἀληθείᾳ + σου m |

episcopus quidem tribuat oblatam dicens: Corpus Christi; et qui recipit, respondeat: Amen; diaconus vero teneat calicem ac tradendo dicat: Sanguis Christi, calix vitae, et qui bibit respondeat: Amen. 16. Psalmus autem tricesimus tertius dicatur, dum reliqui omnes communicant. 17. Cumque universi et universae com- 5
municaverint, accipientes diaconi, quae supersunt, inferant in pastophoria.

XIV. Et diaconus, quando qui psallit fecerit finem, pronuntiet: 2 (XIV). Percepto pretioso corpore et pretioso sanguine Christi agamus gratias ei, qui dignos effecit nos, ut participes essemus 10
sanctorum eius mysteriorum; rogemusque id nobis non in iudicium ac damnationem fieri, sed in salutem, in utilitatem animae et corporis, in custodiam pietatis, in remissionem peccatorum, in vitam futuri saeculi. 3. Surgamus: in gratia Christi nos ipsos soli ingenito Deo et Christo eius commendemus. 15

XV. Atque episcopus gratiarum actionem proferat: 2 (XV). Domine Deus omnipotens, pater Christi tui, benedicti filii, exauditor eorum, qui recte invocant te, cognitor precum etiam eorum, qui tacent; gratias agimus tibi, quod nos dignos censuisti, qui participaremus sancta tua mysteria, quae praebuisti nobis ad plenam 20
persuasionem eorum, quae bene cognovimus, ad custodiam pietatis, ad remissionem delictorum, quoniam nomen Christi tui invocatum est super nos et tibi adiuncti sumus. 3. Qui segregasti nos ab impiorum communione, aduna nos cum iis, qui tibi sunt consecrati; firma nos in veritate per sancti spiritus adven- 25
tum; quae ignoramus, revela; quae deficiunt, supple; quae novimus, corrobora. 4. Sacerdotes inculpatos conserva in cultu tuo, reges tuere in pace, magistratus in iustitia, aerem in temperie, fruges in ubertate, mundum in omnipotente providentia; gentes bellicosas seda, errantes converte. 5. Populum tuum sanctifica, virgines

27 *λειπόμενα* h m v | 28 *φύλαξον* m v | 30 *παναλκεῖ* a d h² : *παναρκεῖ*
h m v

16. Psalmum XXXIII fidelibus communicantibus cantatam fuisse testantur Cyrilus Cat. myst. V, 20, Liturgia Iacobi, etiam nonnullae liturgiae Occidentis, de quibus cf. Duchesne, *Origines* p. 215. In Liturgia Marci canitur Psalmus 41.

XIV. *Προσφώνησις μετὰ τὴν μετάληψιν.* Oratio post communionem.

XV. *Ἐπίκλησις μετὰ τὴν μετάληψιν.* Invocatio post communionem.

- γάμῳ διαφύλαξον ἐν πίστει, τοὺς ἐν ἀγνείᾳ ἐνδυνάμωσον, τὰ
 νήπια ἄδρυνον, τοὺς νεοτελεῖς βεβαίωσον, τοὺς ἐν κατηχήσει
 παιδεύσον καὶ τῆς μνήσεως ἀξιόλους ἀνάδειξον, καὶ πάντας ἡμᾶς
 5 ἐπισυνάγαγε εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ
 τῷ κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ
 πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 6. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Τῷ
 θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε. 7. καὶ ὁ
 ἐπίσκοπος ἐπενχέσθω λέγων· Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινὸς
 καὶ ἀσύγκριτος, ὁ πανταχοῦ ὢν καὶ τοῖς πᾶσι παρὼν καὶ ἐν
 10 οὐδενὶ ὥς ἐνόν τι ὑπάρχων, ὁ τόποις μὴ περιγραφόμενος, ὁ χρό-
 νοῖς μὴ παλαιούμενος, ὁ αἰῶσιν μὴ περατούμενος, ὁ λόγοις μὴ
 παραγόμενος, ὁ γενέσει μὴ ὑποκείμενος, ὁ φυλακῆς μὴ δεόμενος,
 ὁ φθορᾶς ἀνώτερος, ὁ τροπῆς ἀνεπίδεκτος, ὁ φύσει ἀναλλοίωτος,
 „ὁ φῶς οὐκ ὄντων ἀπρόσιτος“, ὁ τῇ φύσει ἀόρατος, ὁ γνωστὸς πάσαις
 15 ταῖς μετ' ἐννοίας ἐκζητούσαις σε λογικαῖς γνώσεσιν, ὁ καταλαμβα-
 νόμενος ὑπὸ τῶν ἐν ἐννοίᾳ ἐπιζητούντων σε, ὁ θεὸς Ἰσραὴλ
 τοῦ ἀληθινῶς ὁρῶντος, τοῦ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντος λαοῦ σου·
 8. εὐμενὴς γενόμενος ἐπάκουσόν μου διὰ τὸ ὄνομά σου καὶ εὐλό-
 γησον τοὺς σοὶ κεκλικότας τοὺς ἐαυτῶν αὐχένας, καὶ „δόξ· αὐτοῖς
 20 τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν“ τὰ ἐπὶ συμφέροντι καὶ μηδὲνα
 αὐτῶν ἀπόβλητον ποιήσης ἐκ τῆς βασιλείας σου, ἀλλὰ ἁγιάσον
 αὐτούς, φροῦρησον, σκέπασον, ἀντιλαβοῦ, ῥύσαι τοῦ ἀλλοτρίου,
 παντὸς ἐχθροῦ, τοὺς οἴκους αὐτῶν φύλαξον, „τὰς εἰσόδους αὐτῶν
 καὶ τὰς ἐξόδους φροῦρησον“. 9. ὅτι σοὶ δόξα, αἶνος, μεγαλοπρέ-
 25 πεια, σέβας, προσκύνησις καὶ τῷ σῷ παιδί Ἰησοῦ τῷ Χριστῷ σου,
 τῷ κυρίῳ ἡμῶν καὶ θεῷ καὶ βασιλεῖ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν
 καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν. 10. καὶ ὁ διά-
 κονος ἔρει· Απολύεσθε ἐν εἰρήνῃ. 11. ταῦτα περὶ τῆς μυστικῆς
 λατρείας διατασσόμεθα ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις
 30 καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις.

XVI. Περὶ δὲ χειροτονίας πρεσβυτέρων ἐγὼ ὁ φιλούμενος

14 I Tim. 6, 16. — 16 Gen. 35, 9. 10. — 19 Ps. 36, 4. — 23 Ps. 120, 8.
 31 Ioann. 13, 23.

2 ἄδρυνον d h | ἐν + τῇ d | 5 μεθ'· δι' d | καὶ τῷ· ἐν d | 6 ἀμήν
 > m | λεγέτω + μετὰ τὴν εὐχὴν m | 9 ἐν > h | 11 περαιούμενος h m v |
 14 ὁ pr > h | 16 ἐν > d h | ἀγνεία ἐκζητ. m | θεὸς + τοῦ d | 20 τὰ sec
 > h | συμφέροντα d | 23 οἰκείους d | 25 τῷ σῷ παιδί· μετὰ σὲ καὶ διὰ
 σὲ τῷ παιδί σου d | τῷ . . σου > d | 26 καὶ θεῷ > d | καὶ τῷ· δι' οὗ

conserva, coniuges custodi in fide, castos robora, infantes ad maturam aetatem perduc, nuper initiatos firma, catechumenos erudi ac dignos initiatione redde, nosque omnes congrega in regnum caelorum in Christo Iesu Domino nostro, cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto spiritui in saecula, amen. 6. Et diaconus dicat: Deo per Christum eius inclinate et accipite benedictionem. 7. Tum episcopus precetur dicens: Deus omnipotens, verax et incomparabilis, qui ubique existis ac omnibus praesens es et in nullo es ut aliquid in eo existens, qui locis non circumscriberis, qui temporibus non vetustescis, qui saeculis non terminaris, qui verbis non seduceris, qui ortui non es subiectus, qui custodia non indiges, qui supra extraque interitum es, qui conversionem recipere nequis, qui natura es immutabilis, *qui lucem habitas inaccessam*, qui natura invisibilis es, qui omnibus naturis rationalibus te benevole requirentibus notus es, qui deprehenderis ab iis, qui in benevolentia vestigant te, Deus Israel vere videntis, in Christum credentis populi tui; 8. propitius factus exaudi me propter nomen tuum, ac benedic iis, qui tibi inclinarunt cervices suas, atque *da eis cordis eorum petitiones*, quae utiles sunt, et neminem eorum abici facias a regno tuo, sed sanctifica illos, custodi, protege, adiuva, libera ab adversario, ab omni inimico; domus eorum serva; *introitus eorum et exitus tuere*; 9. quoniam tibi gloria, laus, maiestas, cultus, adoratio et filio tuo Iesu Christo tuo, Domino nostro et Deo ac regi, et sancto spiritui nunc et semper et in saecula saeculorum, amen. 10. Et diaconus dicat: Ite in pace. 11. Haec de mystico cultu nos apostoli constituimus vobis episcopis et presbyteris et diaconis.

XVI. Porro de ordinatione presbyterorum ego dilectus a
 σοι ἐποφείλεται παρὰ πάσης λογικῆς καὶ ἁγίας φύσεως ἢ ἐπάξιος εὐχαριστία ἐν d | 27 τῶν αἰώνων > d | 29 διατασσόμεθα h | 30 τοῖς pr > h v | τοῖς sec > h | 31 δὲ > d f p E, omittunt particulam, verba περὶ χειροτονίας πρεσβ. vel χειροτονία πρεσβ., ut hic scribit h et similiter cap. XVII, tanquam inscriptionem exhibentes, f E semper infra quoque capite XXI excepto | πρεσβυτέρων d f E, hi duo etiam infra semper singularem exhibent, διακόνου κτλ.

6—10. Inscribunt h v: Ἐπίκλησις κεφαλοκλισίας πιστῶν ἀπολυτικῇ.

XVI. Ἐπίκλησις χειροτονίας πρεσβυτέρων. Invocatio ordinationis pres-

byterorum. — Sic a; d v verba capitis priora tanquam inscriptionem exhibent. Similiter deinceps. Turrianus in hoc capite et sequentibus inscriptionem ipse composuisse videtur.

ὑπὸ τοῦ κυρίου διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις. 2. πρεσβύ-
 τερον χειροτονῶν, ὃ ἐπίσκοπε, τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπι-
 τίθει αὐτός, τοῦ πρεσβυτερίου παρεστῶτός σοι καὶ τῶν διακόνων,
 καὶ εὐχόμενος λέγε· 3. Κύριε παντοκράτωρ, ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ διὰ
 5 Χριστοῦ τὰ πάντα δημιουργήσας καὶ δι' αὐτοῦ τῶν ὅλων προνοῶν
 καταλλήλως· ᾧ γὰρ δύναμις διάφορα ποιῆσαι, τούτῳ δύναμις καὶ
 διαφόρως προνοῆσαι· διὰ γὰρ αὐτοῦ, ὁ θεός, προνοεῖς τῶν μὲν
 ἀθανάτων φυλακῇ μόνῃ, τῶν δὲ θνητῶν διαδοχῇ, τῆς ψυχῆς
 φροντίδι νόμων, τοῦ σώματος ἀναπληρώσει τῆς ἐνδείας· αὐτός
 10 οὖν καὶ νῦν ἐπίβλεπον ἐπὶ τὴν ἁγίαν σου ἐκκλησίαν καὶ αἵξῃσον
 αὐτήν, καὶ πληθύνον τοὺς ἐν αὐτῇ προσετῶτας καὶ δὸς δύναμιν
 πρὸς τὸ κοπιᾶν αὐτοὺς λόγῳ καὶ ἔργῳ εἰς οἰκοδομὴν τοῦ λαοῦ
 σου. 4. αὐτός καὶ νῦν ἔπιθε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον τὸν
 ψήφῳ καὶ κρίσει τοῦ κλήρου παντός εἰς πρεσβυτέριον ἐπιδοθέντα,
 15 καὶ ἔμπλησον αὐτὸν πνεῦμα χάριτος καὶ συμβουλίας τοῦ ἀντι-
 λαμβάνεσθαι καὶ κυβερνᾶν τὸν λαόν σου ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ὃν
 τρόπον ἐπείδεις ἐπὶ λαὸν ἐκλογῆς σου καὶ προσέταξας Μωϋσεὶ
 αἰρήσασθαι πρεσβυτέρους, οὓς ἐνέπλησας πνεύματος. 5. καὶ νῦν,
 κύριε, παράσχου, ἀνελλιπὲς τηρῶν ἐν ἡμῖν τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος
 20 σου, ὅπως, πλησθεὶς ἐνεργημάτων ἱατικῶν καὶ λόγον διδακτικῶν,
 ἐν πραότητι παιδεύῃ σου τὸν λαὸν καὶ δουλεύῃ σοι εἰλικρινῶς
 „ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ καὶ ψυχῇ θελούσῃ“, καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ
 σου ἱερουργίας ἀμώμους ἐκτελῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ
 σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας·
 25 ἀμήν.

XVII. Περὶ δὲ χειροτονίας διακόνων ἐγὼ Φίλιππος διατάσ-
 σομαι. 2. διάκονον καταστήσεις, ὃ ἐπίσκοπε, ἐπιθεὶς αὐτῷ τὰς
 χεῖρας, παρεστῶτός σοι παντός τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν δια-
 κόνων, καὶ ἐπευξάμενος ἑρεῖς· XVIII. Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ,
 30 ὁ ἀληθινός καὶ ἀφευδής, „ὁ πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλου-
 μένους σε“ ἐν ἀληθείᾳ, „ὁ φοβερὸς ἐν βουλαῖς, ὁ σοφὸς διανοίᾳ,

6 Sap. 6, 8. — 12 I Tim. 5, 17. — 17 Num. 11, 16. — 22 II Macc.
 1, 3. — 30 Rom. 10, 12. — 31 Ps. 65, 5; Iob 9, 4.

1 τοῦ > f h | 2/3 ἐπίτιθε d | 3 τοῦ > d | 4 παντοκράτωρ a d².
 -κράτωρ d h p v | θεός : βασιλεὺς d f | ὁ sec > f | 5 Χριστοῦ + σου p v |
 τὰ > d | δημιουργήσας + πρὸ δὲ πάντων αὐτοῦ (αὐτῷ f) ὑποσησάμενος d f |
 7 δι' αὐτοῦ γὰρ d | αὐτοῦ : τούτο a | 8 τὸν h | διδοχῇ f | 9 φροντίξῃ f | ἀνα-

Domino constituo vobis episcopis. 2. Cum presbyterum ordinas, episcopo, manum super caput eius ipse impone adstante tibi presbyterio nec non diaconis, et orans dic: 3. Domine omnipotens, Deus noster, qui per Christum universa condidisti et per ipsum cunctis provides convenienter; in quo enim potestas est efficiendi 5 varia, in eo et inest potestas providendi variis modis; per eum enim, Deus, provides immortalibus quidem sola conservatione, mortalibus vero successione, animae cura legum, corpori expletione indigentiae: ipse igitur et nunc respice in sanctam tuam ecclesiam et auge eam; multiplica eos, qui in ea praesunt, virtutemque da, 10 ut verbo ac opere ad aedificationem populi tui laborent. 4. Ipse nunc quoque respice super hunc famulum tuum, qui suffragio ac iudicio totius cleri in presbyterium cooptatus est, et imple illum spiritu gratiae et consilii, ut adiuvet ac gubernet populum tuum in corde mundo, quemadmodum respexisti in populum electum 15 tuum et sicut Mosis praecepisti eligere seniores, quos implevisti spiritu. 5. Et nunc, Domine, praesta, servans in nobis spiritum gratiae tuae non deficientem, ut repletus operationibus vim sanandi habentibus ac sermone ad docendum apto, erudiat cum mansuetudine populum tuum ac serviat tibi sincere, *mente pura et anima* 20 *volente*, atque sacra, quae pro populo celebrantur, inculcate perficiat per Christum tuum, cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.

XVII. De ordinatione vero diaconorum ego Philippus constituo. 2. Diaconum efficies, episcopo, imponens ei manus, adstante 25 tibi cuncto presbyterio cum diaconis, et orans dices: XVIII. Deus omnipotens, verax neque fallens, *dives erga omnes te invocantes in veritate, terribilis in consiliis, sapiens cogitatione, fortis et magnus;*

πληρώσει > d | 12 εἰς: πρὸς d f | 13 ἔπιδε > f | τὸν pr + τὸν h | τοῦτον : τόνδε ἔπιδε f | 15 αὐτῷ h | πνεύματος a | συμβουλίας h p | 16 κυβερνεῖν h, συνκυβεῖν f | 17 προσέταξες f | μωσεὶ d, μωσῇ f h | 18 αἰρεῖσθαι a, εἰρησασθαι f | ἔπλησας a d E | 19 ἀνελλιπὲς h, ἀνεκλιπὲς d, ἀνεκλειπὲς v, ἀνεκλιπῶς f | 20 ἱερατικῶν f E | 21 παιδεύην f, παιδεύση h | δουλεύην f, δουλεύση h | 23 ἁμωμος f | ἐκτελεῖ d f h | μεθ' : δι' d | 24 καὶ τῷ : ἐν d f | 26 δὲ > d f p E cf. c. 16 | 27 καθίστον f | αὐτῷ post χεῖρας d | 29 καὶ > f | 31 σοὶ f | σοφὸς + ἐν f h

3. Ps.-Ign. Philad. 9, 2.

XVII—XVIII. Ἐπίκλησις χειροτο-

νίας διακόνου. Invocatio ordinationis
diaconi.

ὁ κραταιὸς καὶ μέγας“· 2. „εἰσάκουσον προσευχῆς ἡμῶν, κύριε, καὶ ἐνώτισαι τὴν δέησιν ἡμῶν“, καὶ „ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου“ τόνδε, τὸν προχειριζόμενόν σοι εἰς διακονίαν, καὶ πληῆσον αὐτὸν πνεύματος καὶ δυνάμεως, ὡς ἔπλησας
5 Στέφανον τὸν μάρτυρα καὶ μιμητὴν τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ σου· 3. καὶ καταξίωσον αὐτόν, εὐαρέστως λειτουργήσαντα τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ διακονίαν ἀτρέπτως, ἀμέμπτως, ἀνεγκλήτως, μελίζονος ἀξιωθῆναι βαθμοῦ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ’ οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς
10 τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XIX. Περὶ δὲ διακονίσσεως Βαρθολομαῖος διατάσσομαι. 2. ὃ ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις αὐτῇ τὰς χεῖρας, παρεστῶτος τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων καὶ τῶν διακονισσῶν, καὶ ἔρεῖς· XX. „Ὁ θεὸς“ ὁ αἰώνιος, „ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ“,
15 ὁ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δημιουργός, ὁ πληρώσας πνεύματος Μαριάμ καὶ Δεββῶραν καὶ Ἄνναν καὶ Ὀλδάν, ὁ μὴ ἀπαξιώσας τὸν μονογενῆ σου υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ γυναικός, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐν τῷ ναῷ προχειρισάμενος τὰς φρουρούς τῶν ἁγίων σου πυχῶν· 2. αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τὴν δοῦλὴν
20 σου τήνδε τὴν προχειριζομένην εἰς διακονίαν, καὶ δὸς αὐτῇ πνεῦμα ἅγιον καὶ „καθαρίσον αὐτὴν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“ πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐπιτελεῖν αὐτὴν τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῇ ἔργον εἰς δόξαν σὴν καὶ ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ’ οὗ σοὶ δόξα καὶ προσκύνσεις καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.
25 XXI. Περὶ δὲ ὑποδιακόνων ἐγὼ Θωμᾶς διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις. 2. ὑποδιάκονον χειροτονῶν, ὃ ἐπίσκοπε, ἐπι-

1 Ps. 142, 1. — 2 Ps. 30, 17. — 5 Act. 6. 7. — 13 II Cor. 1, 3. — 16 Ex. 15, 20; Iudith 4, 4; Luc. 2, 36; IV Reg. 22, 14. — 21 II Cor. 7, 1.

3 πειραζόμενον f | 4 ἐμπλησον f | πνεύματος + ἅγιον a | 5 πρωτο-
μάρτυρα d f E | 6 εὐαρεστώσοι f | 7 ἐνχειρισθῆσαν f, similiter saepius |
8 μεσιτείας + τοῦ Χριστοῦ σου d f E | 8/9 υἱοῦ σου d f E | 9 μεθ’ : δι’
d f | δόξα + καὶ d | καὶ τῷ : ἐν d f | 11 δὲ > f p v E, v etiam verba
περὶ — διατάσσομαι tanquam inscriptionem habens | Βαρθολομαῖος + ἐγὼ h |
11/12 ὡς ἐπίσκοπος f | 12 ἐπιθήσεις : ἐπιθεις f, + ἐπ’ d | 14 ἡμῶν > h |
15 πνι h v | 16 δεββῶραν f, δεβόρραν d h | 17 υἱὸν : χν d | καὶ > h |
18 φρουράς f h, φρουρούσας d | 20 προχειρισθεῖσαν d | 22 αὐτὴν > d h |
23 μεθ’ : δι’ d f | 24 καὶ τῷ : ἐν d f | 25 περὶ — διατάσσομαι : haec
tanquam inscriptionem i. m. quoque posuit h | ὑμῖν > f | 26 ὑποδιάκονῳ f

2. *exaudi orationem nostram, Domine, et auribus percipe deprecationem nostram; et ostende faciem tuam super servum tuum hunc, electum tibi in diaconatus mysterium; et imple eum spiritu et virtute, sicut implevisti Stephanum martyrem ac passionum Christi tui imitorem; 3. et concede ei, ut ministerium sibi traditum* 5 *probe, constanter, innocue ac inculpabiliter administret atque maiore gradu dignus habeatur, mediatore unigenito filio tuo, cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.*

XIX. De diaconissa vero Bartholomaeus constituo. 2. Episcopo, impones ei manus adstante presbyterio una cum diaconis 10 ac diaconissis et dices: XX. *Deus aeternae, pater Domini nostri Iesu Christi, creator viri ac mulieris, qui spiritu implevisti Mariam, Debboram, Annam et Holdam, qui non dedignatus es ex muliere nasci unigenitum filium tuum, qui in tabernaculo testimonii et in templo feminas custodes sanctarum ianuarum tuarum instituisti; 15 2. ipse nunc quoque respice in famulam tuam hanc, electam ad ministerium, et da ei spiritum sanctum, et munda eam ab omni inquinamento carnis et spiritus, ut opus sibi commissum perficiat condigne in gloriam tuam et laudem Christi tui, cum quo tibi gloria atque adoratio et sancto spiritui in saecula, amen.* 20

XXI. De subdiaconis autem ego Thomas vobis episcopis constituo. 2. Quando subdiaconum ordinas, episcopo, impones

XIX—XX. *Ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονίας διακονίσσης.* Invocatio in ordinatione diaconissae.

XIX. *Χειροτονίαν* vel ordinationem diaconissarum commemorant etiam synodi Chalcedonensis c. 15, Trullana c. 14 et 40; Sozomenus H. E. VIII, 9; Fortunatus, Vita Radegundis c. 12 (Migne PL 88, 502). Synodus Nicaena c. 19 quoque nominanda est, quae autem addens: *ἐπεὶ (αἱ διακονίσσαι) μὴδὲ χειροθεσίαν τινὰ ἔχουσιν*, ordinationem mere caeremonialem declarare videtur. Tertullianus Ad uxorem I, 7; Exhort. cast. c. 13 diaconissas vel viduas inter ordines recenset. Agnoscit ordinationem diaconissarum etiam ritus Nestorianorum (Denzinger, Ritus Orientalium II, 261). Synodi vero Arausi-

cana 441, c. 26, Epaeonensis 517 c. 21, Aureliana 533 c. 18 feminas vel diaconissas ordinari iam penitus vetant. Canones apostolorum coptici ordinem diaconissarum agnoscunt, nec vero ordinationem vel manus impositionem. Cf. Tattam, *The Apostolical Constitutions in Coptic* 1848 p. 126. Pankowski, *De diaconissis* 1866.

XX, 1. *φρουρὸνς κτλ.*] Cf. Ps.-Ign. Ant. 12, 2.

XXI. *Ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονίας ὑποδιακόνου.* Invocatio in ordinatione subdiaconi (> a, ego addidi respiciens capita praecedentia, similiter in capite 22; d hic exhibet: *περὶ ὑποδιακόνων*).

2. Subdiaconus inde a saeculo V fere ubique manus impositionem accipit. Excipienda sunt Statuta ecclesiae

θήσεις ἐπ' αὐτῷ τὰς χεῖρας καὶ ἔρεις· 3. Δέσποτα θεέ, οὐρανοῦ καὶ γῆς δημιουργέ καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου τοὺς νεωκόρους ἀναδείξας τῶν ἁγίων σου σκευῶν φύλακας· 4. αὐτὸς καὶ νῦν ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, 5 τὸν προχειρισθέντα ὑποδιάκονον, καὶ δὲς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐφάπτεσθαι τῶν λειτουργικῶν σου σκευῶν καὶ ποιεῖν τὸ θέλημά σου διαπαντός διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XXII. Περὶ δὲ ἀναγνωστῶν ἐγὼ Ματθαῖος ὁ καὶ Λεβὶς ὁ ποτε 10 τελώνης διατάσσομαι. 2. ἀναγνώστην προχεῖρσαι ἐπιθείς αὐτῷ τὴν χεῖρα, καὶ ἐπενεξάμενος πρὸς τὸν θεὸν λέγε· 3. Ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ πολὺς „ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς“, ὁ τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν διὰ τῶν ἐνεργουμένων φανεροποιήσας καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν σου διαφυλάττων· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τὸν 15 δοῦλόν σου τὸν ἐγχειριζόμενον τὰς ἁγίας σου γραφὰς ἀναγινώσκειν τῷ λαῷ σου, καὶ δὲς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα προφητικόν· 4. ὁ σοφίσας Ἑσδραν τὸν θεράποντά σου ἐπὶ τὸ ἀναγινώσκειν τοὺς νόμους σου τῷ λαῷ σου, καὶ νῦν παρακαλούμενος ὑφ' ἡμῶν σόφισον τὸν δοῦλόν σου καὶ δὲς αὐτῷ, ἀκατάγνωστον διανύσαντα 20 τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῷ ἔργον, ἄξιον ἀναδειχθῆναι μείζονος βαθμοῦ διὰ Χριστοῦ, μεθ' οὗ σοι ἡ δόξα καὶ τὸ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XXIII. Ἰάκωβος δὲ ὁ Ἀλφαίου καὶ γὰρ διατάσσομαι περὶ ὁμολογητῶν. 2. ὁμολογητῆς οὐ χειροτονεῖται, γνώμης γὰρ τοῦτο καὶ 25 ὑπομονῆς· τιμῆς δὲ μεγάλης ἐπάξιός ὡς ὁμολογήσας τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ „ἐνώπιον ἔθνων καὶ βασιλέων“. 3. ἐὰν δὲ χρεῖα αὐτοῦ ἢ εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον,

2 Num. 3; I Paral. 9. — 9 Mc. 2, 14. — 12 Ps. 102, 4. — 13 Sap. 7, 17. — 17 II Esdr. 9, 4. — 23 Mt. 10, 3. — 26 Act. 9, 15.

1 αὐτὸν d f | τὴν χεῖρα f | ὁ ὅσ d | 5 προχειρισθέντα a d f E : χειρο-
τονηθέντα h p v | 6 τῶν + ἱερῶν h | 7 δι' d f | 8 καὶ τῷ : ἐν d f | αἰῶνας
+ των αἰώνων f | 9 δὲ > d f p E | καὶ > f | 11 τὸν > d f | 13 φανε-
ρώσας d f | 14 σου + ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ d f | διαφυλάσσω d, -λαξας f |
14/15 τὸν δοῦλόν σου a cf. c. 16, 4; 18, 2; 20, 2; 21, 4 : > d f h p v |
σου pr > f | 16 πνεῦμα sec > h | 17 τῷ d f | 18 ὕμων f | 19/20 ἀκατά-
γνωστον — ἔργον > f | 19 διανύσαντα : διάνοιαν κατὰ h | 20 ἀναδειχθῆναι :
ἀναδιχθέντα ἀκατάγνωστον διανύσαντα f | 21 δι' d f | ἡ > d f | καὶ τῷ :
ἐν d f | 22 αἰῶνας + των αἰώνων f | 23 δὲ > d h p v E | ὁ > f h | ἀλφεοῦ
f v | 25 ἄξιός h | 27/1 χρεῖα — εἰ δὲ > f | 27 ἡ εἰς : εἴη h

super eum manus et dices: 3. Domine Deus, conditor caeli et terrae omniumque, quae in eis continentur, qui in tabernaculo testimonii aedituos designasti custodes vasorum sanctorum tuorum; 4. ipse nunc aspice super hunc famulum tuum, qui subdiaconus creatus est, et da illi spiritum sanctum, ut vasa ministerio tuo dicata attrectet pro dignitate semperque voluntatem tuam faciat per Christum tuum, cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto spiritui in saecula, amen. 5

XXII. De lectoribus vero ego Matthaeus, qui et Levi, olim publicanus, constituo. 2. Lectorem crea imponens ei manum, et 10 Deum orans dicito: 3. Deus aeternae, multus in *miseriordia et miserationibus*, qui mundi structuram per ea, quae facta sunt, patefecisti quique numerum electorum tuorum conservas; ipse et nunc respice super famulum tuum, cui committitur, ut sanctas tuas scripturas legat populo tuo, et da ei spiritum sanctum, spiritum 15 propheticum; 4. qui Esdras famulum tuum instruxisti ad legendas populo tuo leges tuas, nunc quoque a nobis rogatus instrue famulum tuum, et da ei, ut opus sibi traditum sine reprehensione perficiens dignus maiore gradu declaretur; per Christum, cum quo tibi gloria et cultus ac spiritui sancto in saecula, amen. 20

XXIII. Ego vero Iacobus Alphaei constituo de confessoribus. 2. Confessor non fit ordinatione; res enim est voluntatis ac tolerantiae; magno autem honore dignus est, ut qui *coram gentibus et regibus* confessus sit nomen Dei et Christi eius. 3. Quodsi opus eo fuerit in episcopum aut presbyterum aut diaconum, ordi- 25

antiqua vel Synodus Carthaginiensis IV quae dicitur c. 5 (Hard. Concil. coll. I, 979); synodus Aquisgranensis 817 c. 6 (Hard. IV, 1062); Constitutio quae vocatur Aegyptiaca c. 6; cf. vol. II p. 105; Canones S. Hippolyti qui dicuntur c. 7 ed. Haneberg p. 68; Testamentum Domini nostri I, 44 ed. Rahmani p. 105; Iacobitae Alexandrini vel Copti (Denzinger, Ritus orientalium II, 6). De ritu temporis prioris nihil certi compertum habemus. Cf. quae disputavi in libro: *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 37—42.

XXII. *Ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονίας*

ἀναγνώστον (περὶ ἀναγνώστῶν d).
Invocatio in ordinatione lectoris.

2. Lectori manus imponi eidem qui subdiacono vetant. Accedunt Constitutiones apostolorum quae vocantur per Hippolytum vel Epitome libri VIII Constitutionum apostolorum.

3. *ὁ τὴν τοῦ κόσμου—διαφυλάττων*] Eadem leguntur I Clem. 60, 1; 59, 2.

XXIII. *Περὶ ὁμολογητῶν.* De confessoribus.

3. Confessores ad sacros ordines promoveri solitos esse testantur Tertullianus Adv. Valent. c. 4 et Cyprianus Epp. 38—40. Constitutio Aegypt-

χειροτονεῖται. 4. εἰ δέ τις ὁμολογητὴς μὴ χειροτονηθεὶς ἀρπάσῃ ἑαυτῷ ἀξίωμα τι τοιοῦτον ὡς διὰ τὴν ὁμολογίαν, οὗτος καθαιρεῖσθω καὶ ἀποβαλλέσθω· οὐ γὰρ ἔστιν, ἐπεὶ περ ἡρνηται τὴν Χριστοῦ διάταξιν „καὶ ἔστιν ἀπίστον χερῶν“.

5 XXIV. Ὁ αὐτὸς περὶ παρθένων. 2. παρθένος οὐ χειροτονεῖται, „ἐπιταγὴν“ γὰρ „κυρίου οὐκ ἔχομεν“· γνώμης γὰρ ἔστι τὸ ἔπαθλον, οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ γάμου, ἀλλ’ ἐπὶ σχολῇ τῆς εὐσεβείας.

XXV. Καγὼ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος τάδε περὶ χερῶν διατάσσομαι. 2. χήρα οὐ χειροτονεῖται, ἀλλ’ εἰ μὲν ἐκ πολλοῦ
10 ἀπέβαλεν τὸν ἄνδρα καὶ σωφρόνως καὶ ἀκαταγνώστως ἔζησεν καὶ τῶν οἰκείων ἄριστα ἐπεμελήθη, ὡς Ἰουδιθ καὶ Ἄννα αἱ σεμνόταται, κατατασέσθω εἰς τὸ χηρικόν. 3. εἰ δὲ νεωστὶ ἀπέβαλεν τὸν ὁμόζυγον, μὴ πιστενέσθω, ἀλλὰ χρόνον νεότης κρινέσθω· τὰ γὰρ
15 πάθη ἔσθ’ ὅτε καὶ συγγηγῶ ἀνθρώποις, μὴ ὑπὸ κρείττονος χαλινοῦ εἰργόμενα.

XXVI. Ὁ αὐτὸς περὶ ἐπορκιστοῦ. 2. ἐπορκιστὴς οὐ χειροτονεῖται, ἐννοίας γὰρ ἐκουσίον τὸ ἔπαθλον καὶ χάριτος θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐπιφοιτήσῃ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὁ γὰρ λαβὼν χάρισμα
λαμάτων δι’ ἀποκαλύψεως ὑπὸ θεοῦ ἀναδείκνυται, φανερὰς οὐσης
20 πᾶσιν τῆς ἐν αὐτῷ χάριτος. 3. ἐὰν δὲ χρεῖα αὐτοῦ γένηται εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, χειροτονεῖται.

4 I Tim. 5, 8. — 6 I Cor. 7, 25. — 11 Judith 8; Luc. 2, 36.

1 χειροτονεῖσθω h | μὴ > f | ἀρπάσει h v | 2 τι > d f h | τοιούτω f | οὕτως h, ὁ τοιοῦτος d f | 3 τὴν + τοῦ h | 4 χεῖρον a f h | 5 παρθένων + διατάσσομαι a² | 8 λεβαῖος d | θαδαῖος a | χερῶν h | 9 χειροτονεῖτο f | ἐκ a², ἐν a | 10 ἀκαταγνώστως f | 11 ἐπιμελήθη d | 14 ὅτε f | ἀνθρώποις G, in a manus vetus + εἰ | 15 εἰργόμεθα a | 16 αὐτὸς + λεββαῖος f | περὶ ἐπορκιστῶν d f, et ante ὁ αὐτὸς tanquam inscriptio capitis | ἐπορκιστοῦ + διατάσσομαι h a² | 17 ἐννοίας h | θεοῦ > h | 19 ὑπό: ἀπο f, + τοῦ h

tiaca, Canones Hippolyti et Testamentum Domini nostri, scripturae c. 21, 2 laudatae, docent, eos confessione ipsa dignitatem diaconi vel presbyteri obtinere; modo si episcopatum adipisci velint, eis manum imponendam esse.
4. οὐ γὰρ ἔστιν] scilicet confessor vel episcopus, presbyter, diaconus.

XXIV. Περὶ παρθένων (d, > a). De virginibus.

XXV. Περὶ χερῶν (d, > a). De viduis.

XXVI. Περὶ ἐπορκιστῶν (> a, + ὁ αὐτὸς d). De exorcistis.

2. ἐπορκιστῆς] Hoc munere initio omnes Christiani fungebantur, ut docet

natur. 4. Si vero aliquis confessor non ordinatus aliquam huiusmodi dignitatem praetextu confessionis sibi arripuerit, is deponatur et eiciatur; non enim est, quandoquidem negavit Christi constitutionem *et est infideli deterior*.

XXIV. Idem de virginibus. 2. Non ordinatur virgo; nam 5 *praeceptum Domini non habemus*; voluntatis enim est haec certaminis gloria, non ad criminandum matrimonium, sed ad vacandum pietati.

XXV. Et ego Lebbaeus cognominatus Thaddaeus haec de viduis constituo. 2. Vidua non ordinatur; sed si multo ante 10 amisit virum ac caste et inculpabiliter vixit ac domesticorum optime curam gessit, ut Iudith et Anna, sanctissimae feminae, cooptetur in gradum vidualem. 3. Quodsi nuper amisit coniugem, ne ei credatur, sed tempore adulescentia diiudicetur. Perturbationes enim interdum cum hominibus consenscunt, nisi potiore freno 15 coerceantur.

XXVI. Idem de exorcista. 2. Exorcista non ordinatur; haec enim certaminis laus pendet a libera et bona voluntate et a gratia Dei per Christum adventu spiritus sancti; qui enim accepit charisma sanationum, per revelationem a Deo declaratur cunctisque 20 manifesta est gratia, quae est in ipso. 3. Si autem opus eo fuerit in episcopum vel presbyterum vel diaconum, ordinatur.

Tertullianus De idolol. c. 11 scribens: Quo ore Christianus thurarius, si per templa transibit, fumantes aras despuet, et exsufflabit, quibus ipse prospexit? Qua constantia exorcizabit alumnos suos, quibus domum suam cellariam praestat? Ille quidem si excluserit daemonium etc. Cf. etiam Tert. De praescript. c. 41. Iam autem Origenes Contra Celsum VII, 4 charisma illud parti Christianorum tantum attribuit, sive clericis sive laicis. Paulo post Cornelius apud Eusebium H. E. VI, 43, 11 exorcistas inter ordines sacros recenset, et quidem inter acoluthos et lectores, et in ecclesia latina deinde

exorcistae clericis adnumerantur. Cf. syn. Carthag. IV, 7. Aliter in Oriente. Constitutiones apost. exorcistas quidem tanquam ordinem ecclesiasticum similiter ac confessores, virgines ac viduas, nec vero tanquam ordinem sacrum agnoscunt. Nihilominus autem non cuilibet munere exorcizandi fungi licebat. Synodus Laodicensa c. 26 discernit: *ὅτι οὐ δεῖ ἐπορχίζειν τοὺς μὴ προαχθέντας ὑπὸ ἐπισκόπου*. Bar-Hebraeus Nomocanon VII, 8 constitutionem Pseudo-Clementis sic reddit: Exorcista non fiat per chirotoniam, sed sola iussione et concessione episcopi (Mai, Scriptorum vet. nova coll. X, 52).

XXVII. Σίμων δὲ ὁ Κανανίτης καὶ γὰρ διατάσσομαι, ὑπὸ πόσων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος. 2. ἐπίσκοπος ὑπὸ τριῶν ἢ δύο ἐπισκόπων χειροτονεῖσθαι· ἐὰν δὲ τις ὑπὸ ἑνὸς χειροτονηθῇ ἐπίσκοπον, καθαιρεῖσθαι καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας αὐτόν. 3. ἐὰν δὲ ἀνάγκη καταλάβῃ ὑπὸ ἑνὸς χειροτονηθῆναι διὰ τὸ μὴ δύνασθαι πλείονας παραγενέσθαι, διωγμοῦ ὄντος ἢ ἄλλης τοιαύτης αἰτίας, ψήφισμα κομιζέτω τῆς ἐπιτροπῆς πλειόνων ἐπισκόπων.

XXVIII. Ὁ αὐτὸς περὶ κανόνων. 2. ἐπίσκοπος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται· χειροθετεῖ, χειροτονεῖ, προσφέρει· εὐλογίαν παρὰ ἐπισκόπων λαμβάνει, παρὰ δὲ πρεσβυτέρων οὐδαμῶς. ἐπίσκοπος καθαιρεῖ πάντα κληρικὸν ἄξιον ὄντα καθαιρέσεως πλὴν ἐπισκόπου· μόνος γὰρ οὐχ οἷός τε. 3. πρεσβύτερος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται, εὐλογίας δέχεται παρὰ ἐπισκόπου καὶ συμπρεσβυτέρου, ὡσαύτως ἐπιδίδωσιν συμπρεσβυτέρῳ· χειροθετεῖ, οὐ χειροτονεῖ, οὐ καθαιρεῖ, ἀφορίζει δὲ τοὺς ὑποβεβηκότας, ἐὰν ὧσιν ὑπεύθυνοι τῇ τοιαύτῃ τιμωρίᾳ. 4. διάκονος οὐκ εὐλογεῖ· οὐ δίδωσιν εὐλογίαν, λαμβάνει δὲ παρὰ ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου· οὐ βαπτίζει, οὐ προσφέρει· τοῦ δὲ ἐπισκόπου προσενεγκόντος ἢ τοῦ πρεσβυτέρου, αὐτὸς ἐπιδίδωσιν τῷ λαῷ, οὐχ ὡς ἱερεὺς, ἀλλ' ὡς διακονούμενος ἱερεῦσιν. 5. τῶν δὲ ἄλλων κληρικῶν τὸ τοῦ διακόνου ἔργον ποιῆσαι οὐδενὶ ἔξόν. 6. διακόνισσα οὐκ εὐλογεῖ, ἀλλ' οὐδέ τι ὧν ποιοῦσιν οἱ πρεσβύτεροι ἢ οἱ διάκονοι ἐπιτελεῖ, ἀλλ' ἢ τοῦ φυλάττειν τὰς θύρας καὶ ἐξυπηρετεῖσθαι τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας διὰ τὸ εὐπρεπές. 7. διάκονος ἀφορίζει ὑποδιάκονον, ἀναγνώστην, ψάλτην, διακόνισσαν, ἐὰν ἢ τι τοιοῦτον μὴ παρόντος πρεσβυτέρου. 8. ὑποδιάκονος οὐκ ἔξεστιν ἀφορίζειν, οὔτε μὴν ἀναγνώστη οὔτε ψάλτη οὔτε διακονίσειν, οὐ κληρικόν, οὐ λαϊκόν· ὑπηρετεῖται γὰρ εἰδὼν διακόνων.

1 καναναῖος d f | διατάσσομαι + ὑμῖν d f | 2 ὁ > f | ἐπίσκοπος sec > d | 3 χειροτονεῖσθαι : ὀφίλη χειροτονεῖσθαι f | 3/4 χειροτονηθῇ f p, -νηθεῖς d | 5 αὐτόν > f | καταλάβῃ post ἑνὸς d f | 7 νομίζετω f, κομιζέσθω a² | τῆς > h | 7,8 ἐπισκόπων : desinit f subscribens διαταξίς αποστολων μυστικῆς λατρίας | 9 ὁ — κανόνων > d | αὐτὸς + διατάσσομαι a² | 10 χειροτονεῖ, οὐ χειροθετεῖ d | παρ' d | 12 ἄξιον post καθαιρέσεως h p v | 12/13 πλὴν ἐπισκόπου > h | 13 τε a d e : + ἔστιν h p v | 14 καὶ + παρὰ h p v | πρεσβυτέρῳ h | 18 παρ' d | 22 οὐδὲν d | ἐξῆν h | 26 τι > h | 27 οὐκ ἔστιν d | 28 οὔτε . . οὔτε : ἢ . . οὐδέ d

XXVII. Et ego Simon Cananaeus constituo, a quot ordinari episcopus debeat. 2. Episcopus a tribus vel duobus episcopis ordinatur; si quis autem ordinatus fuerit ab uno episcopo, deponatur et ipse et is, qui ordinavit eum. 3. Quodsi necessitas incidens coegerit ab uno ordinari, eo quod propter persecutionem aut aliam similem causam plures interesse non possint, afferat auctoritatem mandati plurium episcoporum. 5

XXVIII. Idem de canonibus. 2. Episcopus benedicit, non benedicitur; manus imponit, ordinat, offert; benedictionem ab episcopis accipit, a presbyteris vero nequaquam. Episcopus deponit omnem clericum dignum depositione excepto episcopo; id enim solus non potest. 3. Presbyter benedicit, non benedicitur; benedictionem recipit ab episcopo et compresbytero, eamque pariter compresbytero dat; manus imponit, non ordinat; non deponit, segregat autem ac excommunicat inferiores, si eam poenam mereantur. 4. Diaconus non benedicit; non dat benedictionem, accipit vero ab episcopo et presbytero; non baptizat, non offert; ipse vero, cum episcopus aut presbyter obtulit, dat populo, non tanquam sacerdos, sed tanquam ministrans sacerdotibus. 5. Nulli autem e reliquis clericis licet opus diaconi facere. 6. Diaconissa non benedicit, sed nec peragit quidquam eorum, quae presbyteri aut diaconi faciunt, dumtaxat ianuas custodit et presbyteris, quando baptizantur mulieres, ministrat propter decorum. 7. Diaconus excommunicat subdiaconum, lectorem, cantorem, diaconissam, si absente presbytero res id postulet. 8. Subdiacono non licet segregare neque lectori neque cantori neque diaconissae, non clericum, non laicum; ministri enim sunt diaconorum. 20 25

XXVII. Διατάξεις, ὑπὸ πόσων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος. Constitutiones, a quot debeat ordinari episcopus (d, > a v, vel potius primum versum tanquam inscriptionem exhibent).

2. Cf. quae adnotavi ad III, 20, 1. XXVIII. Κανόνες περὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ λοιπῶν κληρικῶν (τοῦ αὐτοῦ Σίμωνος τοῦ Καναναίου κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ d). Canones de episcopis, presbyteris, diaconis et reliquis clericis.

1. χειροθετεῖ, χειροτονεῖ] Haec vox de ordinatione intellegenda est, illa de ceteris manus impositionibus, quae etiam presbytero competebant, cf. v. 2. — παρὰ δὲ πρεσβυτέρων οὐδαμῶς] Hebr. 7, 7: Sine ulla contradictione quod minus est, a meliore benedicitur. — ἐπίσκοπος καθαιρεῖ πάντα κληρικόν] Hoc ius testantur Cyprianus Ep. 3 et Hieronymus Ep. 109.

2—6. Cf. Ps.-Ign. Her. 3, 2; Ant. 12, 2.

6. Constantinus Harm. Epit. can. Cf. Testim.

- XXIX. *Περὶ δὲ ὕδατος καὶ ἐλαίου ἐγὼ Ματθίας διατάσσομαι.*
 2. *εὐλογεῖτω ὁ ἐπίσκοπος τὸ ὕδωρ ἢ τὸ ἐλαίον· ἐὰν δὲ μὴ παρῇ,*
εὐλογεῖτω ὁ πρεσβύτερος παρεστῶτος τοῦ διακόνου· ἐπὶ δὲ ὁ
ἐπίσκοπος παρῇ, παριστάσθω ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ διάκονος.
 5 3. *λεγέτω δὲ οὕτως· Κύριε Σαβαώθ, ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων, κτίστα*
τῶν ὑδάτων καὶ χορηγὲ τοῦ ἐλαίου, οἰκτίρμων καὶ φιλόφθωπε,
ὁ δοὺς τὸ ὕδωρ πρὸς πόσιν καὶ κάθαρσιν, καὶ „ἐλαίον τοῦ ἱλα-
ρῦναι πρόσωπον“ εἰς ἀγαλλίαμα εὐφροσύνης· αὐτὸς καὶ νῦν διὰ
Χριστοῦ ἁγιάσον τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ τὸ ἐλαίον ἐπ’ ὀνόματι τοῦ
 10 *προσκομίσαντος ἢ τῆς προσκομισάσης, καὶ δὸς δύναμιν ὑγείας*
ἐμποιητικὴν, νόσον ἀπελαστικὴν, δαιμόνων φυγαδευτικὴν, πάσης
ἐπιβουλῆς διωκτικὴν διὰ „Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν“, μεθ’ οὗ
σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας·
ἀμήν.
 15 XXX. *Ὁ αὐτὸς περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν. 2. ἔτι προσ-*
τάσσω, πᾶσαν ἀπαρχὴν προσκομίζεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς
πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις εἰς διατροφὴν αὐτῶν, πᾶσαν δὲ
δεκάτην προσφέρεσθαι εἰς διατροφὴν τῶν λοιπῶν κληρικῶν καὶ
τῶν παρθένων καὶ τῶν χηρῶν καὶ τῶν ἐν πενίᾳ ἐξεταζομένων·
 20 *αἱ γὰρ ἀπαρχαὶ τῶν ἱερέων εἰσὶν καὶ τῶν αὐτοῖς ἐξυπηρετουμένων*
διακόνων.

- XXXI. *Ὁ αὐτὸς περὶ περισσευμάτων. 2. τὰς περισσευούσας*
ἐν τοῖς μυστικοῖς εὐλογίας κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου ἢ τῶν
πρεσβυτέρων οἱ διάκονοι διανεμέτωσαν τῷ κλήρῳ, τῷ ἐπισκόπῳ
 25 *μέρη τέσσαρα, πρεσβυτέρῳ μέρη τρία, διακόνῳ μέρη δύο, τοῖς δὲ*
ἄλλοις, ὑποδιακόνοις ἢ ἀναγνώσταις ἢ ψάλταις ἢ διακονίσαις,

7 Ps. 103, 15. — 8 Ps. 44, 16. — 12 I Tim. I, 1.

1 capita XXIX—XXXI > p | δὲ > d m v | ματθαῖος a h | 2 τὸ ἐλαίον
 ἢ τὸ ὕδωρ h | ἢ : ἤτοι d | 3 ἐπὶ : ἐὰν m | 4 ὁ . . ὁ > d | 6 οἰκτίρμων
 h v | 9 Χριστοῦ a d : τοῦ Χρ. σου h m v | τὸ sec > h | 10/11 ὑγίαιεν
 ποιητικὴν d | 11 φυγαδευτικὴν + οἴκου φυλακτικὴν d | 12 βουλῆς d | μεθ’ :
 δι’ d | 13 καὶ τῷ : ἐν d | 17 εἰς δ. αὐτῶν > h | δὲ > h | 18 διατροφὴν
 + αὐτῶν καὶ h | 19 καί : αἱ h | 21 διακόνων > d | 22 περισσευμάτων G :
 + διατάσσομαι a² | περισσευσάσας d | 25 πρεσβυτέρῳ : τῷ πρ. h | 26 ἢ pr > h

XXIX. *Εὐχαριστία περὶ ὕδατος καὶ*
ἐλαίου (sic a). Gratiarum actio pro
aqua et oleo.

XXX. *Περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν*
(d praemittens ὁ αὐτός, a v item, sed
textum ipsum tanquam inscriptionem

XXIX. De aqua autem et oleo constituo ego Matthias. 2. Benedicat episcopus aquam et oleum; sin vero non adsit, benedicat presbyter praesente diacono; quando autem aderit episcopus, assistant presbyter et diaconus. 3. Hunc vero in modum dicat: Domine Sabaoth, Deus virtutum, creator aquarum et largitor olei, 5 misericors et hominum studiose; qui dedisti aquam ad potum ac expurgationem et *oleum ad exhilarandum vultum* in exultationem laetitiae: ipse et nunc per Christum sanctifica hanc aquam atque hoc oleum nomine illius, qui obtulit, aut illius, quae obtulit; et da vim effectricem sanitatis, morborum expultricem, daemonum 10 fugatricem, omnium insidiarum profligatricem per *Christum spem nostram*, cum quo tibi gloria, honor ac veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.

XXX. Idem de primitiis et decimis. 2. Adhuc iniungo, ut omnes primitiae afferantur episcopo et presbyteris et diaconis ad 15 eorum alimentum, utque omnes decimae offerantur ad alendos reliquos clericos et virgines ac viduas et paupertate afflictos; primitiae enim sacerdotum sunt atque iis ministrantium diaconorum.

XXXI. Idem de reliquiis. 2. Eulogias, quae in mysticis oblationibus supersunt, diaconi ex voluntate episcopi aut presbyterorum distribuunt clero: episcopo partes quatuor, presbytero partes tres, diacono partes duas, ceteris vero, subdiaconis vel lectoribus

exhibentes). De primitiis ac decimis.

2. Similiter, nec vero plane eodem modo oblationes distribuuntur VII, 29, ubi decimae indigentibus tantum, non autem etiam clericis minoribus adiudicantur. Cf. quae disputavi in libro *Die Apost. Konstitutionen* p. 172—173.

XXXI. *Περὶ τῶν περισσευουσῶν (περισσευόντων cod.) προσφορῶν* (sic d, a v ut c. 27). De oblationibus, quae supersunt.

2. *τὰς περισσευούσας ἐν τ. μ. εὐλογίας*] Ut e consequentibus elucet, auctor eam partem panis et vini a populo oblatis praecipue designat, quae a sacerdote non fuit consecrata. Sozrates H. E. VII, 12 refert, Chrysos-

thum episcopum Novatianorum Constantinopolitanorum ab ecclesiis nihil accepisse nisi singulis diebus dominicis duos panes eulogiarum, *δύο ἄρτους τῶν εὐλογιῶν*. Theophilus Alex. Can. VII (Hard. I, 1199) praecipit, ut clerici ea, quae ad sacrificium (*εἰς λόγον θυσίας*) offeruntur, post ea, quae in mysteriorum usum consumuntur, dividant, neve catechumenus ex eis fruatur, sed solum clerici et fratres fideles. Hic autem de particulis consecratis loqui videtur. Et distincte de his dicit Evagrius H. E. IV, 36 referens, Constantinopoli iuxta morem veterem, si quando multae puri et immaculati corporis Christi particulae supersint, pueros incorruptos arcessi easque comedere.

μέρος ἐν. 3. „τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ“, ἕκαστον τιμᾶσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀξίαν· ἡ γὰρ ἐκκλησία οὐκ ἀταξίας, ἀλλ' εὐταξίας ἐστὶ διδασκαλεῖον.

XXXII. Καὶ γὰρ Παῦλος „ὁ τῶν ἀποστόλων ἐλάχιστος“, τὰδε
 5 διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις περὶ κανόνων.
 2. οἱ πρῶτως προσιόντες τῷ μυστηρίῳ τῆς εὐσεβείας διὰ τῶν
 διακόνων προσαγέσθωσαν τῷ ἐπισκόπῳ ἢ τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ
 τὰς αἰτίας ἐξεταζέσθωσαν, οὗ χάριν προσήλθον τῷ κυριακῷ λόγῳ,
 οἳ τε προσενεγκόντες μαρτυρεῖτωσαν αὐτοῖς, ἀκριβοῦσαντες τὰ κατ'
 10 αὐτοῦς. ἐξεταζέσθωσαν δὲ αὐτῶν καὶ οἱ τρόποι καὶ ὁ βίος καὶ
 εἰ δοῦλοί εἰσιν ἢ ἐλεύθεροι. 3. καὶ ἐὰν ἡ τις δοῦλος, ἐρωτάσθω,
 οὗ δεσπότην, καὶ ἐὰν πιστοῦ δοῦλος ἢ, ἐρωτάσθω ὁ κύριος αὐτοῦ,
 εἰ μαρτυρεῖ αὐτῷ· ἐὰν δὲ μή, ἀποβαλλέσθω, ὥς ἂν ἑαυτὸν ἀξιὸν
 ἐπιδείξῃ τῷ δεσπότῃ· εἰ δὲ μαρτυρεῖ αὐτῷ, προσδεχέσθω. εἰ δὲ
 15 ἐθνικοῦ ἢ οἰκέτης, διδασκείσθω „εὐαρεστεῖν τῷ δεσπότῃ, ἵνα μὴ
 βλασφημῇται ὁ λόγος“. 4. εἰ μὲν οὖν ἔχει γυναῖκα ἢ ἡ γυνὴ
 ἄνδρα, διδασκείσθωσαν ἀρκεῖσθαι ἑαυτοῖς· εἰ δὲ ἄγαμοι εἰσιν, μαν-
 θανέτωσαν μὴ πορνεύειν, ἀλλὰ γαμεῖν νόμῳ. 5. εἰ δὲ ὁ δεσπότης
 αὐτοῦ, πιστὸς ὢν καὶ εἰδώς, ὅτι πορνεύει, οὐ δίδωσιν αὐτῷ
 20 γυναῖκα ἢ τῇ γυναικὶ ἄνδρα, ἀφορίζέσθω. 6. ἐὰν δὲ τις δαίμονα
 ἔχῃ, διδασκείσθω μὲν τὴν εὐσεβειαν, μὴ προσδεχέσθω δὲ εἰς κοινω-
 νίαν, πρὶν ἂν καθαρισθῇ· εἰ δὲ θάνατος κατεπείλοι, προσδεχέσθω.
 7. εἰ τις πορνοβοσκός, ἢ πανσάσθω τοῦ μαστροπεύειν ἢ ἀποβαλ-
 λέσθω. πόρνη προσιοῦσα ἢ πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 8. εἰ-
 25 δωλοποιὸς προσιὼν ἢ πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 9. τῶν ἐπὶ
 σκηνῆς ἐὰν τις προσήῃ ἀνὴρ ἢ γυνὴ ἢ ἡνίοχος ἢ μονομάχος ἢ
 σταδιοδρόμος ἢ λουδεμπιστής ἢ ὀλυμπικός ἢ χοραύλης ἢ κιθα-
 ριστής ἢ λυριστής ἢ ὁ τὴν ὄρχησιν ἐπιδεικνύμενος ἢ κᾶπηλος,
 ἢ πανσάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν. 10. στρατιώτης προσιὼν

1 I Tim. 2, 3. — 4 Cor. 15, 9. — 15 Tit. 2, 9. 5.

2 ἐαντοῦ d | 3 διδασκαλίαν d | 7 διακόνων G : κανόνων e d i. m. |
 8 οὗ : εἰ θῷ d e | 9 προσενέγκαντες d E | 10 ὁ τρόπος d e E | καὶ sec >
 p v | 11 τις ἢ a | 12 οὗ — ἐρωτάσθω a (pr. m. i. m.) d e : > h p v E |
 οὗ (οὐ) δεσπότην a : ὁ δεσπότης d e | κύριος : δεσπότης d e | 13/14 ἐὰν
 δὲ — προσδεχέσθω > e | 13 ἀξιὸν ἑαυτὸν d | 15 ἐθνικὸς h v | ἢ : εἴη d e |
 διδασκείτω d | 16 ἔχει d | 17 δ' a | 18 γαμεῖν + ἐν d p | δ' a | 22 καθα-
 ρισθεὶς h | κατεπίγη e | 24 πόρνη — ἀποβαλλέσθω > vel potius lacunam
 exhibit h | 26 προσήει d | 27 λουθεμπιστής h | 28 τὴν > d e p

vel cantoribus vel diaconissis, partem unam. 3. *Id enim pulchrum et coram Deo acceptum est*, unumquemque secundum suam dignitatem honorari; nam ecclesia non confusionis, sed ordinis est schola.

XXXII. Et ego Paulus, *apostolorum minimus*, haec de cano-
nibus constituo vobis episcopis et presbyteris. 2. Qui primo ad 5
mysterium pietatis accedunt, episcopo vel presbyteris per diaconos
adducantur et causas exquirantur, quare se ad verbum Domini
adiunxerint; quique obtulerunt, testimonium eis praebeant, dili-
genter explorantes, quae ad eos spectant. Examinentur autem
eorum mores ac vita, et an servi sint vel liberi. 3. Atque si quis 10
servus est, interrogetur, cuius domini; et si fidelis est servus, inter-
rogetur dominus eius, utrum ei testimonium perhibeat; si non
perhibet, reiciatur, donec domino probaverit dignum se esse; si
vero ei perhibet testimonium, admittatur; sin autem ethnici est
famulus, doceatur *placere domino, ut non blasphemetur verbum*. 15
4. Rursus si habet uxorem aut mulier virum, edoceantur se mutuo
esse contenti; sin vero non sunt matrimonio coniuncti, discant
non scortari, sed legitimo sociari connubio. 5. Si autem dominus
eius, cum sit fidelis et sciat, quod ille scortetur, non dat ei ux-
orem aut mulieri virum, excommunicetur. 6. Si quis vero dae- 20
monem habeat, doceatur quidem pietatem, sed non recipiatur ad
communione, antequam mundetur; tamen si mors urgeat, reci-
piatur. 7. Si quis est leno, aut desinat perductorem agere aut
repellatur. Meretrix, quae accedit, aut desistat aut reiciatur. 8. Ido-
lorum artifex cum accedit, aut desistat aut reiciatur. 9. Sceni- 25
corum si quis accedat vir sive femina vel auriga vel gladiator vel
stadii cursor vel ludorum curator vel olympicus vel choraules vel
citharista vel lyristes vel saltationem ostentans vel caupo, aut de-
sistant aut reiciantur. 10. Miles accedens doceatur *nemini in-*

XXXII. *Κανόνες διάφοροι Παύλου τοῦ ἀποστόλου (Παύλου ἀποστόλου διατάξεις περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν d)*. Canones varii Pauli apostoli.

4. Cf. Ps.-Ign. Her. 5, 2.

6. Similiter decernunt synodus Illiberit. c. 37 et Timotheus Alex. Quaest.

II; paulo mitius synodus Arausicana I c. 15.

9. Similiter iudicant de aurigis, pantomimis et theatricis synodi Illiberitana c. 62, Arelatensis I c. 4—5, II c. 20, Hieronymus Vita Hilar. c. 16. Cf. Tert. De spectaculis ac De idololatria; Epiph. Expos. fid. c. 23 (24). — *λονδεμιστής*] est lanista aut potius ludi procurator.

- διδασκέσθω „μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν, ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς διδο-
 μένοις ὀψωνίοις“· πειθόμενος προσδεχέσθω, ἀντιλέγων δὲ ἀπο-
 βαλλέσθω. 11. ἀρρήτοποιός, κίναϊδος, βλάξ, μάγος, ἐπαιοδός,
 ἀστρολόγος, μάντις, θηρευφόρος, λῶταξ, ὄχλαγωγός, περιάμματα
 5 ποιῶν, περικαθαίρων, οἰωνιστής, συμβολοδείκτης, παλμῶν ἐρμη-
 νεύς, φυλαττόμενος ἐν συναντήσῃ λώβας ὄψεως ἢ ποδῶν ἢ
 ὀρνίθων ἢ γαλῶν ἢ ἐπιφωνήσεων ἢ παρακροσμάτων συμβολικῶν,
 χρόνον δοκιμαζέσθωσαν, δυσέκνιπτος γὰρ ἡ κακία· πανσάμενοι
 οὖν προσδεχέσθωσαν, μὴ πειθόμενοι δὲ ἀποβαλλέσθωσαν. 12. παλ-
 10 λακή τινος ἀπίστον δούλην, ἐκείνην μόνον σχολάζουσα, προσδεχέσθω·
 εἰ δὲ καὶ πρὸς ἄλλους ἀσελγαίνει, ἀποβαλλέσθω. 13. πιστὸς ἐὰν
 ἔχῃ παλλακὴν, εἰ μὲν δούλην, πανσάσθω καὶ νόμον γαμεῖτω, εἰ
 δὲ ἑλευθέραν, ἐγαμεῖτω αὐτὴν νόμον· εἰ δὲ μὴ, ἀποβαλλέσθω.
 <ἐὰν δὲ καὶ πιστὴ δούλην συναφθῇ, ἢ πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω.>
 15 14. ἑλληνικοῖς τις ἔθελον ἐξακολουθεῖν ἢ ἰουδαϊκοῖς μύθοις ἢ μετα-
 θέσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 15. θεατρομανία εἰ τις πρόσκειται ἢ
 κυνηγίῳ ἢ ἵπποδρομίῳ ἢ ἀγῶσιν, ἢ πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω.
 16. ὁ μέλλων κατηχεῖσθαι τρία ἔτη κατηχεῖσθω· εἰ δὲ σπουδαῖος
 τις ἢ καὶ εὐνοῖαν ἔχῃ περὶ τὸ πρᾶγμα, προσδεχέσθω, ὅτι οὐχ ὁ

1 Luc. 3, 14.

2 ὀψωνίους + καὶ h p | δὲ > d e | 3 κίναϊδος : i. m. e πανοῦργος |
 3/4 ὄχλαγωγός post μάγος d e p E | 4 θηρευφοῖδος d ē | 6 ὄψεων h p v E |
 ποδῶν : ἀποδώσεις h | 8/9 δυσέκνιπτος — προσδεχέσθωσαν > a, i. m
 δοκιμαζέσθωσαν, δυσέκνιπτος γ. ἡ κακία a² | 13 ἑλευθέρα h p | εἰ δὲ μὴ
 ἀποβ. > e | 14 ἐὰν — ἀποβαλλέσθω E : > G | 15 versus 13 post versum 14 h |
 15/16 μετατιθέσθω p | 19 εὐνοῖαν h | ἔχει a h p v, ἔχει d | τὸ > d | ὅτι > d

11. βλάξ] Codex e interpretatur i. m.:
 μωρός μὴ . . τὸ πρᾶγμα, post μὴ
 nonnulla exhibens, quae legere non
 potui. — λῶταξ] Chrysostomus Ad
 Eph. hom. XIII, 3: Οὐχ ὁρᾷς τοὺτους
 τοὺς προσαιτουῦντας, οὓς λῶταγας
 ἡμῖν ἔθος καλεῖν, πῶς περιῖασι, πῶς
 καὶ αὐτοὺς ἐλεοῦμεν; ἀλλ' ὅμως
 τούτοις οὐδὲ συγγνώμη τίς ἐστίν·
 οὐδὲ γὰρ συγγινώσκομεν αὐτοῖς,
 ὅταν κυβερνῶντες ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια
 ἀπολλύωσι. — παλμῶν ἐρμηνεύς]
 Epiph. Expos. fid. c. 23: παλμῶν παρα-

τηρήσεις. Disputat de palpitationum
 observatione Ps.-Iustinus Quaest. ad
 orthod. 19. — φυλαττόμενος ἐν σ.
 λώβας ὄψεως ἢ ποδῶν] Cf. Chrysost.
 Ad illuminandos catech. II, 5 (Bened.
 II, 243).

12. Non distincte dicit, infidelem
 concubinam pro uxore, nec vero praeter
 uxorem habere, sed ita intellegendus
 esse videtur. Concubinitus, de quo
 loquitur, est ergo matrimonium legi
 naturae quidem, non autem legi civili
 consentaneum, et permittitur Christi-

iuriam inferre, non calumniari, contentus esse sibi datis stipendiis; obtemperans his admittatur, repugnans vero reiciatur. 11. Ne-
 fanctae libidinis perpetrator, cinaedus, lascivus, magus, incantator,
 astrologus, vates, captator carminum magicorum, mendicus agyrta,
 circulator, amuleta faciens, lustrans, augur, ominum et signorum 5
 monstrator, palpitationum interpret, in occurso observans vitia ocu-
 lorum aut pedum vel observans aves aut mustelas aut voces aut
 symbolicas auditiones, probentur tempore; vix enim potest elui
 malitia; cum igitur desierint, admittantur; si non pareant, reician-
 tur. 12. Concubina cuiuspiam infidelis mancipium, illi soli dedita, 10
 admittatur; si autem etiam cum aliis petulanter agit, reiciatur.
 13. Fidelis qui habet concubinam, si servam, desinat et legitime
 ducat uxorem, si liberam, eam in uxorem legitimam accipiat; si
 nolit, reiciatur. <Si vero fidelis femina coniuncta sit cum servo,
 aut desinat aut reiciatur.> 14. Qui gentilium mores sectatur vel 15
 iudaicas fabulas, aut mutet vitam aut repellatur. 15. Si quis animum
 addicit insaniae theatri aut venationibus aut equestribus cursibus
 aut ludorum certaminibus, vel cesset vel reiciatur. 16. Qui erit
 catechumenus, per tres annos catechesi informetur; quodsi stu-
 diose se gerit et rei desiderio tenetur, admittatur, quia non tempus, 20

anae servae infidelis. Alibi hic con-
 cubinatus tolerabatur, etiamsi vir non
 gentilis erat. Augustinus De fide et
 operibus c. 19 dicit: De concubina
 quoque, si professa fuerit nullum se
 alium cognituram, etiam si ab illo, cui
 subdita est, dimittatur, merito dubitatur,
 utrum ad percipiendum baptismum non
 debeat admitti.

13. Cf. II, 36, 3. Praecipit, ut Christi-
 anus omnino legitimum tantum matri-
 monium ineat. De concubina serva
 relinquenda Leo Ep. 167 ad Rusticum
 Narb. c. 6 scribit: Quia aliud est nupta,
 aliud concubina, ancillam a toro ab-
 icere et uxorem certae ingenuitatis
 accipere, non duplicatio coniugii, sed
 profectus est honestatis. Synodus Tole-
 tana I a. 400 c. 17 autem decernit:
 Si quis habens uxorem fidelis, si con-

cubinam habeat, non communicet;
 ceterum qui non habet uxorem et pro
 uxore concubinam habet, a communi-
 one non repellatur, tantum ut unius
 mulieris, aut uxoris aut concubinae, ut
 ei placuerit, sit coniunctione contentus.
 — *ἐὰν δὲ καὶ πιστὴ κτλ.*] Haesitavi,
 an haec in textu recipienda sint. Con-
 siderans autem, epitomatores fere nihil
 Constitutionibus addidisse atque ob
 homoeoteleuton verba facillime a libra-
 rio omitti potuisse, ea prorsus praeter-
 ire non ausus sum.

15. Theatrum insectatur Chryso-
 stomus passim.

16. *οὐχ ὁ χρόνος κτλ.*] Basilii can. 2:
ὁρίζειν δὲ μὴ χρόνον, ἀλλὰ τρόπον τῆς
μετανοίας τὴν θεραπείαν, et similiter
 can. 84.

χρόνος, ἀλλ' ὁ τρόπος κρίνεται. 17. ὁ διδάσκων εἰ καὶ λαϊκὸς ἦ, ἔμπειρος δὲ τοῦ λόγου καὶ τὸν τρόπον σεμνός, διδασκέτω· „ἔσονται“ γὰρ „πάντες διδακτοὶ θεοῦ“.

18. Πᾶς πιστὸς ἢ πιστὴ ἑωθεν ἀναστάντες ἐξ ὕπνου πρὸ
5 τοῦ ἔργου ἐπιτελέσαι νιψάμενοι προσευχέσθωσαν· εἰ δέ τις λόγου κατήχησις γένηται, προτιμησάτωσαν τοῦ ἔργου τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας. 19. ὁ πιστὸς ἢ ἡ πιστὴ τοῖς οἰκέταις εὐμενῶς προσεχέτωσαν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν διαταξάμεθα καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἐδιδάξαμεν.

10 XXXIII. Ἐγὼ Παῦλος καὶ ἐγὼ Πέτρος διατασσόμεθα. 2. ἐργάζεσθωσαν οἱ δοῦλοι πέντε ἡμέρας, σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν σχολάζετωσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐσεβείας· τὸ μὲν γὰρ σάββατον εἴπομεν δημιουργίας λόγον ἔχειν, τὴν δὲ κυριακὴν ἀναστάσεως. 3. τὴν μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν καὶ τὴν
15 μετ' αὐτὴν ἀργεῖτωσαν οἱ δοῦλοι, ὅτι ἡ μὲν πάθους ἐστίν, ἡ δὲ ἀναστάσεως, καὶ χρεῖα διδασκαλίας, τίς ὁ παθὼν καὶ ἀναστὰς ἢ τίς ὁ συγχωρήσας ἢ καὶ ἀναστήσας. 4. τὴν ἀνάληψιν ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ πέρας τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας. 5. τὴν πεντηκοστὴν ἀργεῖτωσαν διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν δωρη-

3 Ioann. 6, 45; Ies. 54, 13. — 9 Eph. 6, 9; Col. 4, 1.

2 εἴη d e p | δὲ > d | 6 γίνεται d e p | προτιμησάτωσαν d p E :
-σάτω a h v | 7 ὁ . . ἡ > d e p E | 10 Πέτρος . . Παῦλος p E a² i. m. |
ἐγὼ sec > d e h p E | διατασσόμεθα h | 10/11 ἐργάζεσθαι d e p E |
11 τοὺς δούλους d e, τοὺς λαοὺς p E | 12 ἐν > d e p E | τὴν διδασκαλίαν :
τὸν λόγον h | 16 παθῶν : ἀποθανῶν d e | 19 παρησίαν h

17. εἰ καὶ λαϊκός] Supra III, 20, 2 Constitutor dicit, presbyterum solum docere. Videtur autem ibi de munere praedicandi in ecclesia loqui, non de catechumenis erudiendis. Illud munus inprimis respicit etiam Leo Ep. 118 c. 2; 119 c. 6; 120 c. 6. Notum est ex Eus. H. E. VI, 3; c. 19, 17, Origenem adhuc laicum catechumenos erudivisse, in Palaestina etiam praedicasse. Constitutiones testantur, illo munere laicum etiam tempore posteriore, si opus erat, fungi potuisse.

18. πᾶς πιστὸς κτλ.] Hic incipit sectio de precatione, cuius quasi partem caput sequens facit. — νιψάμενοι] De more lavandi corporis cf. Chrysost. In Gen. hom. XXI, 6: πᾶσιν σπονδῇ τὴν ὄψιν τοῦ σώματος καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐκπλύνεις κτλ.; Opus imperf. in Matth. 6, 17.

19. ἐν τοῖς προλαβοῦσιν] sc. IV, 12. XXXIII—XXXIV. Anastasius Quae-
stio LXIV.

XXXIII. Οἷας (ποιὰς v) ἡμέρας δεῖ ἀργεῖν τοὺς οἰκέτας (Παύλου καὶ

sed vitae institutum perpenditur. 17. Qui docet, quamvis laicus sit, modo peritus in sermone ac morum probitate ornatus, doceat; *erunt enim omnes a Deo docti*.

18. Omnis Christianus vel Christiana mane ex somno surgentes, antequam opus faciant, lavent se ac precentur; si autem aliqua sermonis catechesis agatur, operi anteponan- 5 verbum pietatis. 19. Fidelis vir vel fidelis mulier benigne se habeant erga famulos, sicut et in praecedentibus constituimus et in epistulis docuimus.

XXXIII. Ego Paulus et ego Petrus constituimus. 2. Servi 10 operentur quinque diebus, sabbato autem et dominica vacent in ecclesia propter doctrinam pietatis; nam sabbatum quidem diximus rationem habere creationis, dominicam vero resurrectionis. 3. Magna hebdomade tota et ea, quae illam sequitur, servi otientur, quia illa passionis est, haec resurrectionis, et opus est doceri, quis sit, 15 qui passus est ac resurrexit, vel quis sit, qui pati permisit, quique resuscitavit. 4. Ascensionis die ferientur propter finitam oeconomiam Christi. 5. In pentecoste ferientur ob spiritus sancti

Πέτρον διατάξεις· ἀργεῖν τοὺς δούλους κατ' ἑβδομάδα ἡμέρας δύο, τὸ σαββάτον καὶ τὴν κυριακὴν, καὶ σχολάζειν τῇ ἐκκλησίᾳ d e). Quibus diebus famuli debeant ferari.

1. *Παῦλος καὶ Πέτρος*] Paulum nominat ante Petrum. Similiter Ps.-Ignatius Magn. 10, 2; Trall. 5, 2; Ant. 7, 1.

2. *σάββατον*] Contra etiam synodus Laodicena c. 29 praecipit: *ὅτι οὐ δεῖ Χριστιανοὺς λουδαῖζειν καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ σχολάζειν, ἀλλὰ ἐργάζεσθαι αὐτοὺς ἐν αὐτῷ, τὴν δὲ κυριακὴν προτιμῶντας, εἶγε δύναιντο, σχολάζειν ὡς Χριστιανοί*. — *τὸ μὲν γὰρ σάββατον κτλ.*] Cf. Ps.-Ign. Magn. 9, 3. — *εἵπομεν*] scilicet VII, 23, 3.

3. *τὴν μεγάλην ἑβδομάδα π. καὶ τὴν μετ' αὐτὴν*] Has duas hebdomades vel dies quindecim paschales leges imperatorum a. 389 et 392 inter ferias forenses enumerant. Cf. Cod. Theod.

II, 8, 2; Iust. III, 12, 2. 3. Similiter Augustinus Serm. 259 n. 6 de quindecim diebus paschalibus dicit, Serm. 232 n. 1 autem, ubi hebdomadem resurrectionis tantum respicit, de diebus septem vel octo. Hebdomadem resurrectionis totam etiam synodus Trullana c. 66 celebrari vult. Idem decernunt synodi Aquisgranensis 809 c. 19, Moguntiaca 813 c. 36, Meldensis 846 c. 77, Engilheimensis 949 c. 6. Mox autem numerus dierum festorum paschaliu minuebatur. Cf. quae adnotavi ad V, 20, 14. Locutionis hebdomadem passionis magnam vel maiorem appellantis primi testes sunt Chrysostomus In Gen. hom. XXX, 1; In Ps. 145 c. 1 (Bened. IV, 294; V, 525); Peregrinatio Silviae c. 30, 1; 46, 4 ed. Geyer p. 82, 28; 98, 15.

4. Cf. V, 20, 2.

5. Supra V, 20, 14 etiam hebdomas pentecostes celebrari iubetur.

θεῖσαν τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστόν. 6. τὴν τῶν γενεθλίων
 ἑορτὴν ἀργεῖωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ τὴν ἀπροσδόκητον χάριν δε-
 δόσθαι ἀνθρώποις, γεννηθῆναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον Ἰησοῦν Χρι-
 στὸν ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου. 7. τὴν
 5 τῶν ἐπιφανίων ἑορτὴν ἀργεῖωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν
 γεγενῆσθαι τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, μαρτυρήσαντος αὐτῷ τοῦ
 πατρὸς ἐν τῷ βαπτίσματι καὶ τοῦ παρακλήτου ἐν εἵδει περιστερᾶς
 ὑποδείξαντος τοῖς παρεστώσι τὸν μαρτυρηθέντα. 8. τὰς ἡμέρας
 τῶν ἀποστόλων ἀργεῖωσαν· διδάσκαλοι γὰρ ὑμῶν εἰς Χριστὸν
 10 κατέστησαν καὶ πνεύματος ὑμᾶς ἡξίωσαν ἁγίου. 9. τὴν ἡμέραν
 Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος ἀργεῖωσαν καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων
 μαρτύρων τῶν προτιμησάντων Χριστὸν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς.

XXXIV. Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὁρθρου καὶ τρίτῃ ὥρᾳ καὶ ἕκτῃ καὶ
 ἐνάτῃ καὶ ἐσπέρᾳ καὶ ἀλεκτοροφωνίᾳ· 2. ὁρθρου μὲν εὐχαρι-
 15 στοῦντες, ὅτι ἐφώτισεν ὑμῖν ὁ κύριος, παραγαγὼν τὴν νύκτα καὶ
 ἐπαγαγὼν τὴν ἡμέραν· 3. τρίτῃ δέ, ὅτι ἀπόφασιν ἐν αὐτῇ ὑπὸ
 Πιλάτου ἔλαβεν ὁ κύριος· 4. ἕκτῃ δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη·
 5. ἐνάτῃ δέ, ὅτι πάντα κεκίνητο τοῦ δεσπότης σταυρουμένου,
 20 κυρίου τὴν ὕβριν· 6. ἐσπέρᾳ δὲ εὐχαριστοῦντες, ὅτι ὑμῖν ἀνά-
 παυσιν ἔδωκεν τῶν μεθήμερινῶν κόπων τὴν νύκτα· 7. ἀλεκτρο-
 νῶν δὲ κραυγῇ διὰ τὸ τὴν ὥραν εὐαγγελίζεσθαι τὴν παρουσίαν
 τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ φωτὸς ἔργων. 8. εἰ μὴ δυνατόν

7 Mt. 3, 16. — 18 Mt. 27, 46. 51.

1 εἰς + τὸν h | 2 τὴν > d e | 2/5 τὴν ἀπροσδ. — αὐτῇ > h' |
 3 Ἰησοῦν + τὸν d e | 5 ἐπιφανίων a (-νειών) d e cf. An : θεοφανίων
 p v E | 9 ἡμῶν e | 10 ἡμᾶς d e | ἁγίου > a | 14 ἐσπέρας h v | ἀλεκτορο-
 φωνίας e h p | 15 ὑμῖν a d e v : ὑμᾶς h, ἡμᾶς p | 16 ἐν αὐτῇ ἀπόφασιν
 ἀπὸ d e p | 18 ἐσταυρωμένον a d | 20 ἐσπέραν e v, ἐφ' ἐσπέραν d | 21 δέ-
 δωκε h | καθήμερινῶν e | 23 versus 8—13 et capita XXXV—XXXIX > p

6—7. Cf. V, 13, 1. 2. Adnotationi
 ad hunc locum institutae haec addenda
 sunt. Erbes in *Zeitschrift für Kirchen-
 geschichte* XXV (1904), 329—79; XXVI
 (1905), 1—58 e Martyrologio syriaco
 (cf. adnot. ad v. 8) et testimoniis aliis
 demonstrare conatus est, festum natale
 Domini in Asia minore iam circa an-
 num 341 celebratum et Constantinopoli

iam a Constantino Magno invecum
 fuisse, mihi autem non probasse vi-
 detur.

8. Saeculo IV in Oriente duos anni
 dies apostolis dedicatos fuisse scimus,
 scilicet diem XXVII Decembris Ioanni
 et Iacobo, diem XXVIII eiusdem mensis
 Petro et Paulo. Cf. Aphraatis hom. 21
 s. f., ed. germ. Bert 1888 p. 347 sq.;

adventum, concessum iis, qui in Christum crediderunt. 6. Festo natalis cessent ab opere, eo quod tunc hominibus tributum fuit inexpectatum beneficium, ut nempe Dei verbum Iesus Christus ex Maria virgine nasceretur ad mundi salutem. 7. In epiphaniae festo vacent, quia in eo demonstrata est Christi divinitas, quando pater testimonium ei prae-buit in baptismo, et paracletus in specie columbae ostendit eum, cui perhibitum erat testimonium. 8. In apostolorum diebus ferientur; doctores enim vestri fuerunt in Christo vosque spiritu sancto donarunt. 9. In die Stephani primi martyris ferientur atque in diebus ceterorum sanctorum martyrum, 10 qui Christum praetulerunt vitae suae.

XXXIV. Precationes facite mane et tertia hora ac sexta et nona et vespere atque in gallicinio: 2. mane gratias agentes, quod Dominus abducta nocte et inducto die illuminavit vos; 3. tertia hora, quoniam in ea Dominus sententiam damnationis excepit a 15 Pilato; 4. sexta, quod in ea crucifixus est; 5. nona, quia cuncta commota sunt, cum Dominus crucifigeretur, quia horrebant impiorum Iudaeorum temeritatem nec ferebant contumeliam Domino illatam; 6. vespere gratias agentes, quod vobis noctem dedit laborum diurnorum quietem; 7. in gallorum cantu, eo quod 20 illa hora nuntiat adventum diei ad facienda opera lucis. 8. Si

Gregor. Nyss. In laudem Basilii M. oratio; Martyrologium syriacum ed. Wright, *Journal of Sacred Literature* 1865/66, ed. E. Egli, *Altchristliche Studien* 1887 p. 6. Constitutor fortasse hos tantum dies ante oculos habet; fortasse autem omnes apostolorum dies celebrari vult.

9. Festi Stephani primi testes sunt eidem, qui v. 8 laudati sunt. Supra V, 20 dies Stephani et apostolorum non commemorantur, quia auctor ibi nonnisi de festis Domini agere voluit.

XXXIV. Πολας ὥρας καὶ διὰ τὴ ἐν ταῦταις δεῖ προσεύχεσθαι (> v, περὶ ὧρων διὰ τί ὀφείλουσι ψάλλεσθαι παράδοσις d). Quibus horis et quare in eis precandum sit.

1. Eisdem horas monasterium Paulae

in Bethleem observabat testante Hieronymo in Epitaphio Paulae Ep. 108 c. 19: Mane, hora tertia, sexta, nona, vespere, noctis medio per ordinem psalterium cantabant. Modo ultima hora paulum differt. Similiter Hieron. Ep. 22 c. 37; 107 c. 9; 130 c. 15; Cass. Instit. III, 4. Disputaverunt de hac re Batiffol, *Histoire de Bréviaire Romain* 1894; Bäumer, *Geschichte des Breviers* 1895.

1—5. Ps.-Ign. Trall. 9, 5.

3. Hierosolymis saeculo IV exeunte teste Peregrinatione Silviae officium Tertiae non cotidie, sed tempore Quadragesimae solum celebrabatur. Cf. Cabrol, *Étude sur la Peregrinatio Silviae* 1895 p. 45.

3—4. Cf. V, 14, 14.

- ἐν ἐκκλησίᾳ προΐεναι διὰ τοὺς ἀπίστους, κατ' οἶκον συνάξεις, ὃ ἐπίσκοπε, ἵνα μὴ εἰσέρχεται εὐσεβῆς εἰς ἐκκλησίαν ἀσεβῶν· οὐχ ὁ τόπος γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἀγιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον.
9. ἐὰν δὲ ἀσεβεῖς κατέχωσιν τὸν τόπον, φευκτέος σοι ἔστω διὰ
 5 τὸ βεβηλωθῆναι ὑπ' αὐτῶν· ὡς γὰρ οἱ ὅσοι ἱερεῖς ἀγιάζουσιν, οὕτως οἱ ἑναγεῖς μιαινόνσιν. 10. εἰ μήτε ἐν οἴκῳ ἅμα μήτε ἐν ἐκκλησίᾳ συναθροισθῆναι δυνατόν, ἕκαστος παρ' ἑαυτοῦ ψαλλέτω, ἀναγινωσκέτω, προσευχέσθω, ἢ καὶ ἅμα δύο ἢ τρεῖς· „Ὅπου γὰρ ἂν ὦσι“, φησὶν ὁ κύριος, „δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματί
 10 μου, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν“. 11. πιστὸς μετὰ κατηχουμένον μήτε κατ' οἶκον προσευχέσθω· οὐ γὰρ δίκαιον τὸν μεμνημένον μετὰ τοῦ ἀμνήτου συμμολύνεσθαι. 12. εὐσεβῆς μετὰ αἵρετικοῦ μήτε κατ' οἶκον συμπροσευχέσθω· „τίς“ γὰρ „κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος“; 13. πιστὸς ἢ πιστῇ δούλοις συναφθέντες ἢ ἀφι-
 15 στάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν.

XXXV. Καγὼ Ἰάκωβος, ἀδελφὸς μὲν κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ,

8 Mt. 18, 20. — 13 II Cor. 6, 14. — 16 Gal. 1, 19; Iac. 1, 1.

1 διὰ τ. ἀπίστους προΐεναι p v | 4 φευκταῖος a h v, φευκτέον d e | ἔστω σοι d e | 5 βεβηλωθῆναι h | 6 οὕτως + καὶ h | εἰ + δὲ d e | ἅμα e h m v E : > a d | 7 ἕκαστος + ἐκλεκτός e | παρ' > d e | 8/9 ὅπου — τρεῖς a², > a | 9 ἂν : ἐὰν d e, > h a² | φησὶν ὁ κύριος > h | 10 μου + εἶπεν ὁ πσ h | 13 μήτε κατ' οἶκον : κατ' οἴκων (κατοικῶν d) μήτε d e | προσευχέσθω d e h m v | 14 δούλοι a | 15 ἀποβαλλέσθωσαν : abhinc inscribens Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ e exhibet Canones apost. I—IV, deinde pergit cap. XLII | 16 τοῦ χυ κατὰ σάρκα v

8. οὐχ ὁ τόπος κτλ.] Cf. Chrysost. De Chananaea hom. c. 11 (Bened. III, 442): οὐ ζητεῖται τόπος, ἀλλ' ἀρχὴ τρόπου κτλ.

10. Cf. Tert. De fuga c. 14.

12. Cf. Eus. H. E. VI, 2, 14.

13. Eadem fere compendiose repetuntur, quae c. 32, 13 dicta sunt, sed in loco minus consentaneo ponuntur.

XXXV. Διάταξις περὶ λυχνικῶν (d praemittens Ἰακώβον ἐπισκόπον Ἱεροσολύμων τοῦ κατὰ σάρκα ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου, a v ut c. 27). Constitutio de officio lucernali. — Officium totum complectitur capita 35—37; de-

inde c. 38—39 sequitur officium matutinum. Quae officia saeculis tribus prioribus non cognita erant. Clemens Alex. Strom. VII, 7, 40 p. 854 ac Tertullianus De orat. c. 25; De ieiun. c. 10 horas tertiam sextam nonam tantum precationi constitutas vel sollemniores in orationibus divinis appellat, iique sic dicentes non liturgiam publicam respexerunt, qualis in Constitutionibus describitur. Illa officia saeculo IV currente in consuetudinem venerunt. Cf. Basil. Ep. 207; Chrysost. In I Tim. hom. XIV, 4; Peregrinatio Silviae c. 24, 4—6; Paulin. Vita Am-

propter infideles impossibile est ad ecclesiam procedere, in domo aliqua congregationem facies, episcopo, ne pius ingrediatur in ecclesiam impiorum; non enim locus hominem sanctificat, sed homo locum. 9. Quodsi impii locum detineant, fugiendus tibi sit, utpote ab iis profanatus; quemadmodum enim pii sacerdotes sanctificant, ita impuri pollunt. 10. Si neque in domo simul neque in ecclesia congregatio potest agitari, unusquisque apud se psallat, legat, precetur, vel duo aut tres simul: *Ubi enim sunt duo vel tres, inquit Dominus, congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* 11. Fidelis ne domi quidem oret cum catechumeno; non enim aequum est, initiatum cum non initiato coinquinari. 12. Pius cum haeretico nec domi comprecetur; *quae enim societas luci ad tenebras?* 13. Christianus vel Christiana servis coniuncti aut separentur aut reiciantur.

XXXV. Et ego Iacobus, frater quidem Christi secundum 15

brozii c. 13. In Peregrinatione Silviae l. c. officium sic describitur: »Hora autem decima (quod appellant hic liconicon, nam nos dicimus lucernare) similiter se omnis multitudo colliget ad Anastasim, incenduntur omnes candelae et cerei, et fit lumen infinitum. Lumen autem de foris non affertur, sed de spelunca interiori eicitur, ubi noctu ac die semper lucerna lucet, id est de intro cancellos; dicuntur etiam psalmi lucernares, sed et antiphonae diutius. Ecce et commonetur episcopus, et descendet, et sedet susum, nec non etiam et presbyteri sedent locis suis: dicuntur ymni vel antiphonae. Et ubi perdicti fuerint iuxta consuetudinem, levat se episcopus, et stat ante cancellum, id est ante speluncam, et unus ex diaconibus facit commemorationem singulorum, sicut solet esse consuetudo. Et diacono dicente singulorum nomina semper pisinni plurimi stant, respondentes semper: Kyrie eleyson, quod dicimus nos: Miserere Domine, quorum voces infinitae sunt. Et at ubi diaconus perdixerit omnia, quae dicere habet,

dicet orationem primum episcopus, et orat pro omnibus; et sic orant omnes, tam fideles quam et catechumini simul. Item mittet vocem diaconus, ut unusquisque, quomodo stat, catechuminus inclinet caput; et sic dicet episcopus stans benedictionem super catechuminos. Item fit oratio, et denuo mittet diaconus vocem, et commonet, ut unusquisque stans fidelium inclinent capita sua; item benedicet fideles episcopus, et sic fit missa Anastasi. Et incipient episcopo ad manum accedere singuli. Officium autem nondum plane finitum est. Populus potius ex Anastasi in alias ecclesias pergit, ubi eadem fiunt atque in illa. Cf. Peregrinatio c. 25—27. Synodus Agathensis 506 c. 30 decernit: Hymni matutini et vespertini diebus omnibus decantentur, et in conclusione matutinarum vel vespertinarum missarum post hymnos capitella de psalmis dicantur, et plebs collecta oratione ad vesperam ab episcopo cum benedictione dimittatur. Cf. syn. Tarrag. 516 c. 7; Barcin. 540 c. 2.

δοῦλος δὲ ὡς θεοῦ μονογενοῦς, ἐπίσκοπος δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων Ἱεροσολύμων χειροτονηθεὶς, τάδε φημί. 2. ἐσπέρας γενομένης συναθροίσεις τὴν ἐκκλησίαν, ᾧ ἐπίσκοπε· καὶ μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν προσφωνήσῃ 5 ὁ διάκονος ὑπὲρ τῶν κατηγουμένων καὶ χεимаζομένων καὶ τῶν φωτιζομένων καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ, ὡς προείπομεν.

XXXVI. Μετὰ δὲ τὸ ἀπολυθῆναι αὐτοὺς ὁ διάκονος ἔρεῖ· Ὅσοι πιστοί, δεηθῶμεν τοῦ κυρίου, καὶ μετὰ τὸ προσφωνῆσαι αὐτὸν τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς ἔρεῖ· 2 (XXXVI). Σῶσον καὶ ἀνά- 10 στησον ἡμᾶς, ὁ θεός, διὰ τοῦ Χριστοῦ σου. 3. ἀναστάντες αἰτησώμεθα τὰ ἐλέη τοῦ κυρίου καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης, τὰ καλὰ καὶ τὰ συμφέροντα, χριστιανὰ τὰ τέλη, τὴν ἐσπέραν καὶ τὴν νύκτα εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀκατάγνωστον 15 αἰτησώμεθα· ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ζῶντι θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα.

XXXVII. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπενχόμενος λεγέτω· 2 (XXXVII). Ὁ ἄναρχος θεὸς καὶ ἀτελεύτητος, ὁ τῶν ὅλων ποιητὴς διὰ Χριστοῦ καὶ κηδεμών, πρὸ δὲ πάντων αὐτοῦ θεὸς καὶ πατήρ, ὁ τοῦ πνεύ- 20 ματος κύριος καὶ τῶν νοητῶν καὶ αἰσθητῶν βασιλεὺς, ὁ ποιήσας ἡμέραν πρὸς ἔργα φωτὸς καὶ νύκτα εἰς ἀνάπαισιν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν· „σὴ“ γάρ „ἔστιν ἡ ἡμέρα καὶ σὴ ἔστιν ἡ νύξ, σὺ κατηρτίσω φαῦσιν καὶ ἥλιον“· αὐτὸς καὶ νῦν, δέσποτα φιλόανθρωπε καὶ πανάγαθε, εὐμενῶς πρόσδεξαι τὴν ἐσπερινὴν εὐχαριστίαν ἡμῶν 25 ταύτην. 3. ὁ διαγαγὼν ἡμᾶς τὸ μῆκος τῆς ἡμέρας καὶ ἀγαγὼν ἐπὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, φύλαξον ἡμᾶς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου· εἰρηνικὴν παράσχου τὴν ἐσπέραν καὶ τὴν νύκτα ἀναμάρτητον, καὶ καταξίλωσον ἡμᾶς τῆς αἰωνίου ζωῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, δι’

4 Ps. 140. — 22 Ps. 73, 16.

1 μονογενοῦς + υἱοῦ d | 2 κυρίου : χῦ d | 5 καὶ χεимаζομένων > d | 7 αὐτοῖς d | 8 τοῦ κ. δεηθῶμεν m | 9 ἐρεῖς h | καὶ > h | 10 ὁ θεός > h | 10/11 αἰτήσωμεν d | 12 τὸν ἐπὶ > h | τὰ sec > d m | 16 παραθῶμεν a | 18 θεός a d : > h m v | ποιητῆς : προνοητῆς h | διὰ Χριστοῦ > h | 19 πρὸ — αὐτοῦ : αὐτοῦ δὲ h m v | 20 κύριος a d : προβολεὺς h m v | 21 νύκταν h | 22 ἡ pr > a | 24 πανάγαθε : τὸ πᾶν ἀγαθὲ m v | ἐσπερινὴν > h | 27 ἀναμάρτητον + καὶ ἀφαντασίαστον d | 28 αἰωνίου + σου v

2. τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν] i. e. refert, Psalmum illum cotidie Antiochiae recitatum fuisse. — ὡς προσέ- stomus In Ps. 140 c. 1 (Bened. V, 426) πομεν] sc. c. 6—9.

carnem, servus autem eius ut Dei unigeniti, episcopus vero Hierosolymorum ab ipso Domino et ab apostolis ordinatus haec dico. 2. Cum fuerit vespera, congregabis ecclesiam, o episcope; et postquam dictus fuerit psalmus lucernalis, recitabit diaconus orationes pro catechumenis, energumenis, competentibus et paenitentibus, 5 ut supra diximus.

XXXVI. Cumque ii dimissi fuerint, diaconus dicet: Qui fideles sumus, oremus Dominum, et postquam recitaverit illa, quae in prima oratione, dicet: 2. (XXXVI). Serva et suscita nos, Deus, per Christum tuum. 3. Suscitati postulemus misericordias Domini 10 atque miserationes eius, angelum paci praepositum, bona et conducibilia, finem vitae christianum, vesperam noctemque pacatam ac peccato vacuam cunctumque vitae nostrae tempus irreprehensum postulemus. Nos ipsos atque invicem viventi Deo per Christum eius commendemus. 15

XXXVII. Et episcopus orans dicat: 2 (XXXVII). Deus, principii expers ac fine carens, omnium per Christum opifex et rector, ante cuncta vero illius Deus ac pater, spiritus dominus et eorum rex, quae intellegi ac sentiri possunt; qui fecisti diem ad opera lucis et noctem ad requiem infirmitatis nostrae; namque 20 *tuus est dies et tua est nox; tu aptasti lucem et solem*; ipse et nunc, Domine, hominum amator ac optime, suscipe clementer hanc nostram gratiarum actionem vespertinam. 3. Qui traduxisti nos per diei longitudinem et duxisti ad noctis initia, custodi nos per Christum tuum; tranquillam praebe vesperam et noctem peccato 25 liberam, atque nos vita aeterna dignare per Christum tuum, per

XXXVI. Προσφώνησις ἐπιλύχνιος.
Oratio lucernalis.

1. τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς] sc. orationem fidelium c. 10, 3—21; cf. c. 12, 1; 41, 1. Quam orationem in officiis vespertino ac matutino recitatam fuisse testatur etiam Chrysostomus In I Tim. hom. VI, 1 dicens: καθ' ἐκάστην ἡμέραν γάρ, καὶ ἐν ἐσπέρᾳ καὶ ἐν πρωΐᾳ, . . ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου καὶ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων ποιούμεθα τὴν δέησιν, ὑπὲρ τῶν πιστῶν.

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

2—3. Cf. c. 6, 8; 38, 1. 2.

3. τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης] De angelo pacis cf. Henoch 52, 5; 53, 4; 54, 4; 56, 2; 60, 24; Basil. Ep. 11. Patres etiam alios similes angelos commemorant: angelum paenitentiae Hermas Vis. V, 7; Clemens Alex. Quis dives c. 42 p. 961; angelum orationis Tertullianus De oratione c. 12; angelum baptismi idem De baptismo c. 4—5, etc.

XXXVII. Εὐχαριστία ἐπιλύχνιος.
Gratiarum actio lucernalis.

35

- οὐ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 4. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· *Κλίνετε τῇ χειροθεσίᾳ*. 5. καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω· Θεὸς πατέρων καὶ κύριε τοῦ ἐλέους, ὁ τῇ σοφίᾳ σου κατασκευάσας ἄνθρωπον, τὸ λογικὸν ζῶον τὸ θεοφιλὲς
 5 τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ δοὺς αὐτῷ τῶν ἐπὶ τῆς χθονὸς ἄρχειν, καὶ καταστήσας γνώμη σῇ ἄρχοντας καὶ ἱερεῖς, τοὺς μὲν πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τοὺς δὲ πρὸς λατρείαν ἔννομον· 6. αὐτοὺς καὶ νῦν ἐπικάμψθητι, κύριε παντοκράτορ, καὶ „ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν λαόν σου“, τοὺς κάμψαντας αὐχένα καρδίας αὐτῶν,
 10 καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς διὰ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐφώτισας ἡμᾶς φῶς γνώσεως καὶ ἀπεκάλυψας ἡμῖν σαντόν, μεθ' οὗ σοὶ καὶ ἡ ἐπάξιος ὀφείλεται προσκύνησις παρὰ πάσης λογικῆς καὶ ἁγίας φύσεως καὶ πνεύματι τῷ παρακλήτῳ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 7. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Προέλθετε ἐν εἰρήνῃ.
 15 XXXVIII. Ὡσαύτως ὁρθρὸν ὁ διάκονος μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ὁρθρινὸν καὶ ἀπολῦσαι αὐτὸν τοὺς κατηχουμένους καὶ χειμαζομένους καὶ βαπτίζομένους καὶ τοὺς ἐν μετανοίᾳ καὶ τὴν ὀφειλομένην ποιήσασθαι προσφώνησιν, ἵνα μὴ πάλιν λέγωμεν τὰ αὐτά, ἐπιφερέτω μετὰ τὸ Σῶσον αὐτούς, ὁ θεός, καὶ ἀνάστησον ἐν τῇ
 20 χάριτί σου· 2. Αἰτησώμεθα παρὰ τοῦ κυρίου τὰ ἐλέη αὐτοῦ καὶ τοὺς οἰκτιρισμούς, τὸν ὁρθρον τοῦτον καὶ τὴν ἡμέραν εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς παρεπιδημίας ἡμῶν, τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης, χριστιανὰ τὰ τέλη, ἵλεων καὶ εὐμενῇ τὸν θεόν· ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ζῶντι θεῷ διὰ τοῦ
 25 μονογενοῦς αὐτοῦ παραθώμεθα. 3. καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπευχόμενος λεγέτω· 4 (XXXVIII). „Ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός“, ὁ ἀσύγκριτος καὶ ἀπροσδεής, ὁ δοὺς τὸν ἥλιον εἰς ἔξουσίαν

5 Gen. 1, 28. — 8 Ps. 30, 17. — 16 Ps. 62. — 26 Num. 16, 22. — 27 Gen. 1, 16.

1 σέβας : κράτος d | ἐν : σὺν h m v | 2/3 κλίνετε — λεγέτω > h, lacuna quidem signata est, sed verba i. m. non leguntur | 3 ἐπίσκοπος + ἐυχόμενος d | ἐλέους + σου d | 5 ἐπὶ + τῆς m | αὐτῷ + τὸ d | τῆς : γῆς d | 8 παντοκράτωρ d h v | 9 τὸν λαόν : τοὺς δούλους d | 11 σεαυτὸν m v, αὐτόν h | μεθ' : δι' d | 12/13 καὶ πν. : ἐν πνεύματι ἁγίῳ d | 14 προέλθατε h, προσέλθετε d v | 15 ὡσαύτως + καὶ d | 18 λέγω m | 20 τοῦ > a | 24 εὐμενεῖ τῷ θῷ d | 26 θεὸς + ὁ a

5. Inscribit *Χειροθεσία ἐπιλύχνιος* v.
 XXXVIII. *Εὐχαριστία ὁρθρινή*. Gra-

tiarum actio matutina. — Peregrinatio
 Silviae c. 24, 2 liturgiam matutinam

quem tibi gloria, honor ac veneratio in sancto spiritu in saecula, amen. 4. Et diaconus dicat: Inclinate ad manuum impositionem. 5. Ac dicat episcopus: Deus patrum ac Domine misericordiae, qui sapientia tua fabricatus es hominem, animal ratione praeditum, maxime ex iis quae in terra sunt charum Deo, et tribuisti ei, ut 5 imperaret rebus terrestribus, quique voluntate tua principes ac sacerdotes constituisti, illos quidem ad vitae securitatem, hos vero ad legitimum cultum: 6. ipse nunc etiam inflectere, Domine omnipotens, et *ostende faciem tuam super populum tuum*, eos, qui cervicem cordis sui incurvarunt, et benedic eis per Christum, per 10 quem illustrasti nos lumine cognitionis ac revelasti nobis te ipsum, cum quo ab omni rationali et sancta natura debetur tibi adoratio condigna et spiritui paraceto in saecula, amen. 7. Et diaconus dicat: Exite in pace.

XXXVIII. Similem in modum mane diaconus, cum dictus 15 fuerit psalmus matutinus, cumque ipse dimiserit catechumenos, energumenos, competentes ac paenitentes feceritque solemnem precationem, ne iterum eadem referamus, post illud: Serva nos, Deus, et suscita in gratia tua, subiungat: 2. Postulemus a Domino misericordias eius atque miserationes, hoc matutinum et hunc diem 20 cunctumque peregrinationis nostrae tempus pacatum et peccato vacuum, angelum paci praepositum, finem vitae christianum, Deum propitium et clementem. Nos ipsos et mutuo viventi Deo commendemus per unigenitum eius. 3. Et episcopus orans dicat: 4 (XXXVIII). *Deus spirituum et omnis carnis*, incomparabilis ac 25 nullius rei indigus, qui dedisti solem, ut praeesset diei, lunam vero

sic describit: »Iam autem ubi coeperit lucescere, tunc incipiunt matutinos ymnos dicere. Ecce et supervenit episcopus cum clero, et statim ingreditur intro spelunca, et de intro cancellos primum dicet orationem pro omnibus; commemorat etiam ipse nomina, quorum vult, sic benedicet cathecuminos. Item dicet orationem, et benedicet fideles. Et post hoc, exeunte episcopo de intro cancellos, omnes ad manum ei accedunt; et ille eos uno et uno benedicet exiens iam, ac sic fit missa, iam luce«. Loco scripturae illius prae-

cedente describitur officium ad pullos (vel galli) cantum celebratum, loco sequente officium Sextae et Nonae.

1. τὸν ὀρθρινόν] sc. Ps, 62. Cf. II, 59, 2; Chrysost. In Ps. 140 c. 1 (V, 427). — τὴν ὀφειλομένην π. προσφ.] Cf. c. 36, 1. — ἵνα μὴ πάλιν λ. τὰ αὐτῶ] Similibus verbis lectorem ad priora revocat c. 41, 1; c. 46, 13. — αὐτοὺς] Supra c. 36, 2, ubi eadem oratio mutatis mutandis pronuntiatur, dicitur Constitutor ἡμᾶς. Ibi autem verba σῶσον κτλ. partem orationis ipsius efficiunt; hic rubricae instar allegantur.

τῆς ἡμέρας, τὴν δὲ σελήνην καὶ τὰ ἄστρα εἰς ἔξουσίαν τῆς νυκτός· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιθε ἐφ' ἡμᾶς εὐμενέσιν ὀφθαλμοῖς καὶ πρόσδεξαι τὰς ἑσθινὰς ἡμῶν εὐχαριστίας καὶ ἐλέησον ἡμᾶς· οὐ γὰρ διεπετάσαμεν τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς θεὸν ἀλλότριον. 5. „οὐ“ γὰρ 5 „ἔστιν ἐν ἡμῖν θεὸς πρόσφατος“, ἀλλὰ σὺ ὁ αἰώνιος καὶ ἀτελεύτητος· ὁ τὸ εἶναι ἡμῖν διὰ Χριστοῦ παρασχόμενος καὶ τὸ εἶναι εἶναι δι' αὐτοῦ δωρησάμενος, αὐτὸς ἡμᾶς δι' αὐτοῦ καταξίωσον καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, μεθ' οὗ σοὶ δόξα καὶ τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

- 10 XXXIX. Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Κλίνετε τῇ χειροθεσίᾳ.
2. καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπευχέσθω λέγων· 3 (XXXIX). Ὁ θεὸς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός, ὁ „ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας καὶ μυριάδας τοῖς ἀγαπῶσίν σε“, ὁ φίλος ταπεινῶν καὶ πενήτων προστάτης, οὗ πάντα ἐν χρείᾳ καθέστηκεν, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλά σου·
15 4. ἔπιθε ἐπὶ τὸν λαόν σου τοῦτον, τοὺς κεκληκότας σοι τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς, καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς εὐλογίαν πνευματικὴν, „φύλαξον αὐτοὺς ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ“, διατήρησον αὐτοὺς ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ καταξίωσον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ ἡγαπημένῳ σου παιδί, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας
20 καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν. 5. καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· Προέλθετε ἐν εἰρήνῃ.

- XL. Ἐπὶ δὲ ταῖς προσφερομέναις ἀπαρχαῖς οὕτως εὐχαριστεῖτω ὁ ἐπίσκοπος· 2 (XL). Εὐχαριστοῦμέν σοι, κύριε παντοκράτορ, δημιουργὲ τῶν ὅλων καὶ προνοητά, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ κυρίου ἡμῶν, ἐπὶ ταῖς προσε-
25 εχθείσαις σοι ἀπαρχαῖς, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα.
3. τίς γὰρ ἀνθρώπων ἐπαξίως εὐχαριστῆσαι σοι δύναται ὑπὲρ ὧν δέδωκας αὐτοῖς εἰς μετάληψιν; „ὁ θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ“ καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ὁ πάντα τελεσφορήσας διὰ τοῦ
30 λόγον σου καὶ κελεύσας τῇ γῇ παντοδαποὺς ἐκφῦσαι καρποὺς εἰς

4 Ps. 80, 10. — 12 Ex. 20, 6. — 16 Ps. 16, 8. — 28 Act. 3, 13.

1 δὲ > h | τοὺς ἀστέρας h | 3 εὐχὰς h m | 4 πρὸς : εἰς m | 8 μεθ' : δι' d | τιμὴ καὶ δόξα d | καὶ pr > h m | 8/9 καὶ τῷ : ἐν d | 10 καὶ > h | 12 εἰς + τὴν θεοσέβειαν d | 14 ἐν > d | τὰ σύμπαντα : πάντα d | 16 εὐλογία (+ σου m) πνευματικὴ h m | 19 μεθ' : δι' d | δόξα > h m v | 20 καὶ τῷ : ἐν d | 21 ἐν εἰρ. προέλθετε m | εἰρήνῃ : post caput XXXIX d exhibet, similiter atque e supra post caput XXXIV, inscribens κανόνες ἐκκλησιαστικοί, Canones apostolorum I—IV | 22/23 εὐχαριστεῖ a | 23 κύριε + δέσποτα d |

et stellas, ut praeessent nocti: ipse et nunc respice super nos oculis benevolis, ac suscipe matutinas nostras gratiarum actiones et miserere nostri; non enim expandimus manus nostras ad deum alienum. 5. *Non enim est in nobis deus recens*, sed tu aeternus ac immortalis, qui nobis per Christum praebuisti, ut essemus, 5 quique per eundem donasti, ut bene essemus; ipse nos per eum dignare aeterna vita, cum quo tibi gloria, honor, veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.

XXXIX. Tum diaconus dicat: Inclinate ad manus impositionem. 2. Et episcopus oret his verbis: 3 (XXXIX). Deus fidelis 10 et verax, qui *facis misericordiam in milia et dena milia diligentibus te*; amicus humilium et pauperum defensor, quo universa opus habent, quia cuncta tibi serva sunt: respice in populum tuum hunc, in hos, qui inclinarunt tibi capita sua, et benedic eis benedictione spirituali; *custodi eos ut pupillam oculi*, conserva eos in pietate ac 15 iustitia, et eos vita aeterna dignare in Christo Iesu dilecto filio tuo, cum quo tibi gloria, honor atque cultus et sancto spiritui nunc et semper et in saecula sacculorum, amen. 8. Et diaconus dicat: Exite in pace.

XL. Pro primitiis autem, quae offeruntur, episcopus gratias 20 agat hunc in modum. 2 (XL). Gratias agimus tibi, Domine omnipotens, omnium opifex ac provisor, per unigenitum filium tuum Iesum Christum, Dominum nostrum, pro oblatis tibi primitiis, non quantum debemus, sed quantum possumus. 3. Quis enim hominum condigne potest gratias tibi agere pro iis, quae dedisti ipsis 25 ad participandum? *Deus Abraham et Isaac et Iacob* omniumque sanctorum, qui cuncta ad perfectionem ac maturitatem perduxisti per verbum tuum et terram iussisti progignere omnis generis

23/24 παντοκράτωρ d h v | 25/26 τῆς προσενηθείσης σοι ἀπαρχῆς d |
26 ἀπαρχὰς a, corr a² | 30 ἐκφῦσαι : ἐξαγαγεῖν d

5. ὁ τὸ εἶναι κτλ.] Cf. c. 12, 8.

XXXIX. Χειροθεσία ὁρθρινή. Impositio manus matutina.

XL. Ἐπίκλησις ἐπὶ ἀπαρχῶν (ἐν-
χαριστία προσενηθείσης ἀπαρχῆς d).
Invocatio pro primitiis. — Haec oratio
adiungitur, quia non cotidie quidem ut

praecedentes, sed aequae ac sequentes
certis temporibus recitanda erat.

3. κελεύσας — τροφήν ἡμετέραν]
Haec ad verbum fere consonant cum
Irenaei fragmento XXXVIII, Pfaffiano
II: ὅτι τῇ γῇ ἐκέλευσεν ἐκφῦσαι τοὺς
καρποὺς τοῦτον; εἰς τροφήν ἡμετέ-
ραν. Cf. VII, 30, 2; VIII, 12, 39.

εὐφροσύνην καὶ τροφήν ἡμετέραν, ὁ δοὺς τοῖς νοθεστέροις καὶ βληχώδεσιν χιλόν, ποηφάγοις χλόην, καὶ τοῖς μὲν κρέα, τοῖς δὲ σπέρματα, ἡμῖν δὲ σίτον τὴν πρόσφορον καὶ κατάλληλον τροφήν καὶ ἕτερα διάφορα, τὰ μὲν πρὸς χρῆσιν, τὰ δὲ πρὸς ὑγίαν, τὰ 5 δὲ πρὸς τέρψιν. 4. ἐπὶ τούτοις οὖν ἅπασιν ὑμνητὸς ὑπάρχεις τῆς εἰς πάντας εὐεργεσίας διὰ Χριστοῦ, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ πνεύματι τῷ ἁγίῳ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XLI. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν Χριστῷ ἀναπαυσαμένων μετὰ τὸ προσ-
φωνῆσαι τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς, ἵνα μὴ πάλιν λέγωμεν, ὁ διάκονος
10 προσθήσει καὶ ταῦτα· 2 (XLI). Καὶ ὑπὲρ τῶν ἀναπαυσαμένων
ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῆς κοιμήσεως τοῦδε
ἡ τῆσδε δεηθῶμεν, ὅπως ὁ φιλάνθρωπος θεὸς προσδεξάμενος αὐτοῦ
τὴν ψυχὴν ἀφήσῃ αὐτῷ πᾶν ἁμάρτημα ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον,
καὶ ἵλεως καὶ εὐμενὴς γενόμενος κατατάξῃ εἰς χώραν εὐσεβῶν
15 ἀνειμένων εἰς κόλπους Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ μετὰ πάντων
τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων καὶ ποιησάντων τὸ θέλημα
αὐτοῦ, ἔνθα „ἀπέδρα ὁδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός“. ἐγειρώ-
μεθα· ἐαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ αἰδίῳ θεῷ διὰ „τοῦ ἐν ἀρχῇ
λόγου“ παραθώμεθα. 3. καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω· 4. Ὁ τῇ φύσει
20 ἀθάνατος καὶ ἀτελεύτητος, παρ' οὗ πᾶν ἀθάνατον καὶ θνητὸν
γέγονεν, ὁ τὸ λογικὸν τοῦτο ζῶον τὸν ἄνθρωπον τὸν κοσμο-
πολίτην θνητὸν ἐκ κατασκευῆς ποιήσας καὶ ἀνάστασιν ἐπαγγει-
λάμενος, ὁ τὸν Ἐνὼχ καὶ τὸν Ἥλιαν θανάτου πείραν μὴ ἑάσας
λαβεῖν· „ὁ θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ οὐχ ὥς νεκρῶν,
25 ἀλλ' ὥς ζώντων θεὸς εἶ“. ὅτι „πάντων αἱ ψυχαὶ παρὰ σοὶ ζῶσιν“
καὶ „τῶν δικαίων τὰ πνεύματα ἐν τῇ χειρὶ σου εἰσιν, ὧν οὐ μὴ
ἄψῃται βάσανος· πάντες“ γὰρ οἱ „ἡγιασμένοι ὑπὸ τὰς χεῖράς σου
εἰσιν“. 5. αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, ὃν

17 Ies. 35, 10. — 18 Ioann. 1, 1. — 24 Mt. 22, 32. — 25 Luc. 20, 38. —
26 Sap. 3, 1. — 27 Deut. 33, 3.

2 χιλόν d m : χειλόν v, χειλόν h, χλόν a | ποηφάγοις : χλοηφάγοις d |
3 σίτον : in hac voce desinit in a folium 163, et folium sequens excidit; in fine
folii 163 adnotatum est: qui manqua una carta laquale bisogna supplir Ott. altro
exemplar; folium 164 incipit πίστιν τηρῆσαι c. 41, 8 | τῇ h m v : πρὸς
τροφήν d | τροφήν > d | 5 ἅπαντας v | 6 μεθ' : δι' d | 7 καὶ πν. τῷ ἁγίῳ :
ἐν ἁγίῳ πνὶ d | 9 πρώτης εὐχῆς : προσευχῆς d | 10 προσθήκη h | 11/12 ὑπὲρ
— δεηθῶμεν d m v : > h | 12 αὐτῶν h | 13 ἀφήσῃ h m v : παρίδῃ d |
αὐτοῖς h | 14 γενόμενος > h | κατατάξει h | 17 καὶ pr > d | 21 τοῦτο > d |

fructus ad laetitiam et alimoniam nostram; qui dedisti hebetioribus ac stupidioribus pabulum feni, herbivoris herbam, et aliis quidem carnes, aliis vero semina, nobis autem frumentum ad cibum aptum ac convenientem, item diversa alia partim ad usum, partim ad sanitatem, partim ad oblectationem. 4. Pro his igitur omnibus 5 laudandus es de tua erga omnes beneficentia per Christum, cum quo tibi gloria, honor et veneratio et sancto spiritui in saecula, amen.

XLI. Porro de iis, qui in Christo requieverunt, postquam diaconus protulerit ea, quae primae orationis sunt, ne eadem repetamus, adiciet etiam haec: 2 (XLI). Et pro fratribus nostris, qui in Christo requierunt, oremus, pro requie huius viri vel mulieris precemur, ut hominum amans Deus, qui eius animam suscepit, ei remittat omne peccatum voluntarium ac non voluntarium et propitius clemensque factus colloceat eum in regione piorum, quiescentium in sinu Abraham, Isaac et Iacob cum omnibus, qui a saeculo placuerunt Deo ac eius voluntatem fecerunt, unde *aufugit dolor et tristitia et gemitus*. Surgamus. Nos ipsos et invicem aeterno Deo commendemus per *verbum, quod erat in principio*. 3. Et episcopus dicat: 4. Qui natura es immortalis ac fine carens, a 20 quo cuncta immortalia et mortalia orta sunt, qui animal hoc rationale hominem civem mundi in fabricatione effecisti mortalem et resurrectionem promisisti, qui Enoch ac Eliam non sivistis mortis experimentum capere: *Deus Abraham et Isaac et Iacob, non tanquam mortuorum, sed tanquam viventium es Deus*; quia cunctorum 25 *animae apud te vivunt et spiritus iustorum in manu tua sunt, quos non tanget cruciatus; omnes enim sanctificati sub manibus tuis sunt*: 5. ipse et nunc respice super servum tuum hunc, quem selegisti

22 καὶ > d | ἀναστῆναι m | 23/24 λαβεῖν μὴ ἐάσας d | 24 καὶ bis + ὁ θεὸς d | Ἰακώβ + ὧν m v | 26 πᾶν v | τῇ > v | 27 τὴν χειρὰς h | 28 ἐπιδε > v

XLI. Προσφωνήσεις ὑπὲρ τῶν κεκοιμένων (ἐν Χριστῷ ἀναπασσασμένων v).
Oratio pro mortuis.

1. τὰ τῆς προ. εὐχῆς] Cf. c. 12, 1; 36, 1.

2. Proxime ad hanc orationem Pseudo-Dionysius Areop. accedit De eccles. hierarch. c. 7, 3, 4 scribens: Ἡ μὲν οὖν εὐχὴ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος

δεῖται, πάντα μὲν ἀφεῖναι τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἡμαρτημένα τῷ κεκοιμημένῳ, κατατάξαι δὲ αὐτὸν ἐν φωτὶ καὶ χάριτι ζώντων, εἰς κόλπους Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐν τόπῳ οὗ ἀπέδρα ὁδὸν καὶ λύπην καὶ στεναγμόν.

4. Inscribit v: Ἐπὶ κληρίσις ὑπὲρ τῶν ἐν Χριστῷ ἀναπασσασμένων.

- ἐξελέξω καὶ προσελάβον εἰς ἑτέραν λῆξιν, καὶ συγχώρησον αὐτῷ, εἴ τι ἄκων ἢ ἑκὼν ἐξήμαρτεν, καὶ ἀγγέλους εὐμενεῖς παράστη-
 σον αὐτῷ· καὶ κατὰταξον αὐτὸν ἐν τῷ κόλπῳ τῶν πατριαρχῶν
 καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ πάντων τῶν ἀπ'
 5 αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων, ὅπου οὐκ ἔνι „λύπη καὶ ὀδύνη καὶ
 στεναγμός“, ἀλλὰ χῶρος εὐσεβῶν ἀνειμένος καὶ γῆ εὐθέων σοὶ
 ἀνακειμένη καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ὁρώντων τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ σου,
 μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας, εὐχαριστία καὶ προσκύνησις καὶ
 τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. 6. καὶ ὁ διάκονος
 10 λεγέτω· Κλίνετε καὶ εὐλογεῖσθε. 7. καὶ ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστεῖτω
 ὑπὲρ αὐτῶν λέγων τάδε· 8. „Σῶσον“, κύριε, „τὸν λαόν σου καὶ
 εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, ἣν περιεποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι“
 τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ ποίμανον αὐτοὺς ὑπὸ τὴν δεξιάν σου καὶ
 σκέπασον αὐτοὺς ὑπὸ τὰς πτέρυγας σου, καὶ δὸς αὐτοῖς „τὸν
 15 ἀγῶνα τελέσαι τὸν καλόν, τὸν δρόμον ἀνῶσαι, τὴν πίστιν τηρεῖ-
 σαι“ ἀτρέπτως, ἀμέμπτως, ἀνεγκλήτως, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ σου παιδός, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ
 καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

XLII. Ἐπιτελεῖσθω δὲ τρίτα τῶν κεκοιμημένων ἐν ψαλμοῖς
 20 καὶ ἀναγνώσμασιν καὶ προσευχαῖς διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν
 ἐγεροθέντα, 2. καὶ ἔνατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν
 κεκοιμημένων, 3. καὶ τεσσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον·

5 Ies. 35, 10. — 11 Ps. 27, 9. — 12 Act. 20, 28. — 14 II Tim. 4, 7.

2 ἢ : εἴτε d | 5 εἰαρ. σοι v | 6 χορὸς d h | εὐθέων : εὐθειῶν G |
 8 μεθ' : δι' d | καὶ pr > m | 8/9 καὶ τῷ : ἐν d | 11 τάδε λέγων d | 13 καὶ pr > d |
 15 τελέσαι τὸν ἀγῶνα h | ἀνῶσαι : τελέσαι d | 17 δι' d | 18 καὶ τῷ : ἐν d |
 19 τῷ κεκοιμημένῳ h | 20 καὶ ἀναγν. > d e E | ἀναγνώσειν a | διὰ pr
 > h | τῶν a e | διὰ sec > d e | 21 ἐγεροθέντα + δοξάζοντες h | ἔνατα
 h p | 22 τριακοστὰ e

8. Inscript v: Χειροθεσία πιστῶν.

XLII—XLIII. Anastasius Quaest.
 XXII.

XLII. "Ὅπως δεῖ καὶ πότε γίνεσθαι
 τὰς τῶν κοιμηθέντων πιστῶν μνηίας,
 καὶ ὅτι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς
 (αὐτῶν) δεῖ παρέχεσθαι πένησι (περὶ
 τῶν ἡμερῶν τῶν κεκοιμημένων, ποίας
 ἐπιτελεῖν δεῖ d e). Quomodo et quando
 oporteat fidelium defunctorum fieri me-
 morias, et quod ex eorum facultatibus

sit pauperibus largiendum. — Michael
 Glykas Ep. XIX, cf. Test.

1—4. Dies tertium, nonum, trigesim-
 um, inde a sepultura numeratos, et
 anniversarium, iam Graeci gentiles me-
 moriae defunctorum dedicabant. Cf.
 Usener, *Der heilige Theodosius* 1890
 p. 135; E. Rohde, *Psyche* ed. III 1903
 I, 232; E. Lucius, *Die Anfänge des
 Heiligenkults* 1904 p. 26. Christiani
 illos dies cum servabant, tum hunc vel

et assumpsisti in aliam sortem, et condona ei, si quid volens aut invitus deliquit, atque angelos ei exhibe placidos; atque colloca eum in sinu patriarcharum, prophetarum, apostolorum omniumque, qui tibi a saeculo placuerunt, ubi non est *tristitia et dolor et gemitus*, immo locus piorum sedatus et pariter quieta terra rectorum 5 eorumque, qui in ea vident gloriam Christi tui, cum quo tibi gloria, honor, cultus, actio gratiarum et adoratio et sancto spiritui in saecula, amen. 6. Ac diaconus dicat: Inclinate et accipite benedictionem. 7. Et episcopus gratias pro eis agat, haec dicens: 8. *Salvum fac, Domine, populum tuum et benedic hereditati tuae, 10 quam acquisisti pretioso sanguine Christi tui; et pasce eos sub dextera tua, protege eos sub alis tuis, et tribue illis, ut certamen bonum perficiant, cursum consumment, fidem servent absque mutatione, culpa et crimine, per Dominum nostrum Iesum Christum dilectum filium tuum, cum quo tibi gloria, honor et veneratio 15 atque sancto spiritui in saecula, amen.*

XLII. Quod spectat ad mortuos, celebretur dies tertius in psalmis, lectionibus et precibus ob eum, qui tertia die resurrexit; 2. item dies nonus in recordationem superstitum et defunctorum; 3. atque etiam dies quadragesimus iuxta veterem typum; Mosem 20

illum mutabant. Tractatibus graecis, quos nuperrime Krumbacher in libellis Academiae bavaricae (*Sitzungsberichte der philos.-philol. und histor. Classe* 1892 II) edidit, dies modo physiologico explicantur.

1. *τρίτα*] Hic dies apud Christianos veteres usitatissimus fuisse videtur. Ambrosius De obitu Theodosii c. 3 autem quadragesimum principis celebrari dicens addit: alii tertium diem et trigesimum, alii septimum et quadragesimum observare consueverunt. Qua in re Christiani morem veterem sequebantur. Graeci diebus tertio, nono et tricesimo sacrificia pro mortuis offerebant; Romani die nono inferias instituebant. Cf. Lübker, *Reallexikon des klass. Altertums* ed. V 1877 p. 186 sq.

2. *ἑντάτα*] Item Isidorus Pelus. Ep. 114; Iustinianus Novella 133 c. 3;

Ioannes Dam. Oratio de fidelibus defunctis c. 15. 23; Eustrathius apud Photium Bibl. cod. 179. Hi omnes etiam diem tertium et quadragesimum testantur. Ecclesia graeca universa tempore postero diem nonum observabat. Modo Palaestina teste Theodoro Vita Theodosii ed. Usener l. c. p. 22 etiam saeculo VI diem septimum celebravit. Augustinus In Genesin quaest. 172 observationem diei noni tanquam ritum gentilem vituperat. Sacramentarium Gelasianum (Migne PL 74, 1242) habet diem septimum, qui in ecclesia latina paulatim ubique recipiebatur.

3. *τεσσαραχοστή*] Praeter testes diei noni laudatos Historia Lausiaca c. 26 PG 34 p. 1076, c. 21 p. 68 ed. Butler 1904; Theodorus Vita Theodosii ed. Usener 1890 p. 22. Dies Graecis erat communis. Syri saeculo IV teste

Μωσῆν γὰρ οὕτως ὁ λαὸς ἐπένθησεν, 4. καὶ ἐνιαύσια ὑπὲρ μνείας αὐτοῦ. 5. καὶ διδόσθω ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ πένησιν εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ.

XLIII. Ταῦτα δὲ περὶ εὐσεβῶν λέγομεν· περὶ γὰρ ἀσεβῶν ἐὰν 5 τὰ τοῦ κόσμου δῶς πένησιν, οὐδὲν ὀνήσεις αὐτόν. 2. ᾧ γὰρ περιόντι ἐχθρόν ἦν τὸ θεῖον, ὁῦλον ὅτι καὶ μεταστάντι· „οὐ“ γὰρ „ἔστιν ἀδικία παρ’ αὐτῷ“. 3. „Δίκαιος“ γὰρ „ὁ κύριος καὶ δικαιοσύνας ἡγάπησεν“, καὶ· „Ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ“.

XLIV. Ἐν δὲ ταῖς μνείαις αὐτῶν καλούμενοι μετὰ εὐταξίας 10 ἔστι ἁσθε καὶ φόβου θεοῦ, ὡς δυνάμενοι καὶ πρεσβεύειν ὑπὲρ τῶν μεταστάντων. πρεσβύτεροι γὰρ καὶ διάκονοι Χριστοῦ ὑπάρχοντες, νήφειν ὀφείλετε πάντοτε καὶ πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἑτέρους, ἵνα δύνησθε τοὺς ἀτακτοῦντας νουθετεῖν. 2. λέγει δὲ ἡ γραφή· „Οἱ δυνάσται θυμῶδεις εἰσὶν· οἶνον μὴ πινέτωσαν, ἵνα μὴ πιόντες 15 ἐπιλάβωνται τῆς σοφίας καὶ ὀρθὰ κρίνουν οὐ μὴ δύνωνται“. οὐκοῦν καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι μετὰ θεὸν τὸν παντοκράτορα καὶ τὸν ἡγαπημένον αὐτοῦ υἱὸν δυνάσται ὑπάρχουσι τῆς ἐκκλησίας. 3. τοῦτο δὲ φαμεν, οὐχ ἵνα μὴ πίνωσιν, ἀλλως γὰρ ἔστιν ὑβρίσαι τὸ ὑπὸ θεοῦ γεγόμενον εἰς εὐφροσύνην, ἀλλ’ ἵνα μὴ 20 παροινῶσιν. οὐ γὰρ εἶπεν ἡ γραφή μὴ πίνειν οἶνον, ἀλλὰ τί φησιν; „Μὴ πῖνε οἶνον εἰς μέθην“, καὶ πάλιν· „Ἀκανθαὶ φύονται ἐν χειρὶ μεθύσου“. 4. τοῦτο δὲ οὐ περὶ τῶν ἐν κλήρῳ μόνον φαμέν, ἀλλὰ καὶ περὶ παντὸς λαϊκοῦ χριστιανοῦ, ἐφ’ οὗ ἐπικέκληται τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ αὐτοῖς γὰρ εἴρηται·

1 Deut. 34, 8. — 6 Ioann. 7, 18. — 7 Ps. 10, 7. — 8 Ies. 62, 11. — 18 Prov. 31, 4. 5. — 21 Sir. 34, 27; Agg. 1, 6. — Prov. 26, 9. — 23 Iac. 2, 7.

1 ὁ λαὸς οὕτως d e | μνήμης d e | 4 δὲ > d e | λέγωμεν e | 5 ὠνή-
σεις h | αὐτῶν E, αὐτοῖς d | 10 φόβω d e | ὑπὲρ + αὐτῶν d e | τῶν > e |
11 γὰρ > a | 12 νηφείλετε a | 13 δύνασθε d, δύνασθαι e | δέ : γὰρ h v E |
14 θυμῶδης a | οἶνον + δὲ a | πινέτωσαν d | 15 ἐπιλάβονται h v | σοφίας
+ αὐτῶν d e | μὴ > d p | δύνανται d p | 16 μετὰ + τὸν d e p | 18 γὰρ
a d e h v : + οὐκ a² p E | 19 ὑβρίσαι > d e | ἀλλὰ h | 20/21 μὴ . . μὴ
> h | 21 πίνε : πίνειν d e h p | 22 τῶν κληρικῶν d | 24 αὐτὸς e

Ephraemo Testam. ed. Assemani t. II
gr. p. 401 diem trigesimum habebant.
Idem dies locum obtinet in Sacramen-
tario Gelasiano et paulatim tota ecclesia
latina. Canones Clementis, Muham-

medanis iam in Aegypto regnantibus
compositi ac publicati a Guilelmo Riedel
in libro *Die Kirchenrechtsquellen des
Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 165
—175, c. 175, c. 17 inter dies nonum

enim ita luxit populus; 4. denique anniversarius dies pro memoria ipsius. 5. Ex bonis vero eiusdem detur pauperibus ad illius commemorationem.

XLIII. Haec autem de piis dicimus. Nam de impiis, licet omnia mundi bona pauperibus dederis, nihil iuvabis eum. 2. Cui enim superstiti inimicum erat numen, manifestum est, quod etiam defuncto sit infensum: *neque enim iniustitia est apud eum*. 3. Nam *iustus Dominus et iustitias dilexit*, et: *Ecce homo et opus eius*.

XLIV. In mortuorum vero memoriis invitati, cum moderatione ac Dei metu epulamini, ut possitis etiam deprecari pro iis, 10 qui e vita migrarunt. Qui enim presbyteri et diaconi Christi estis, semper debetis esse sobrii tam vobis quam aliis, ut eos, qui flagitiose vivunt, valeatis admonere. 2. Ait quippe scriptura: *Potentes iracundi sunt; vinum non bibant, ne bibentes obliviscantur sapientiae et recta iudicare non possint*. Ergo et presbyteri ac diaconi post 15 Deum omnipotentem illiusque dilectum filium sunt potentes ac dynastae ecclesiae. 3. Hoc autem dicimus, non ut vinum nequaquam bibant; eo enim modo contumelia afficerent id, quod a Deo factum est ad laetitiam; sed ut non inebrientur. Nam non dixit scriptura, vinum non esse bibendum, sed quid ait? *Ne bibe vinum* 20 *ad ebrietatem*, et iterum: *Spinae nascuntur in manu temulentii*. 4. Id vero non de iis tantum, qui sunt in clero, dicimus, verum etiam de omni laico christiano, super quem invocatum est nomen Domini nostri Iesu Christi; nam ipsis quoque dictum est: *Cui vae? cui*

et quadragesimum dies duodecimum et trigesimum ponunt atque addunt, die post sepulturam quadragesimo animam peccatoris baptizati coram Christo apparere et accipere mercedem pro factis et retributionem pro pretio operum.

4. *ἐνιαύσια*] Hunc morem testatur iam Tertullianus De corona mil. c. 3: oblationes pro defunctis . . annua die facimus; De monog. c. 10: offert annuis diebus dormitionis eius; De exhort. cast. c. 11: pro qua (uxore mortua) oblationes annuas reddis.

5. Veteres gentiles quoque non so-

lum mortuis sacrificia obtulerunt, sed etiam epulas et distributiones instituerunt. Cf. Lucius l. c. p. 27.

XLIII. *Ὅτι τοὺς ἀσεβεῖς τελευτῶντας οὐδὲν ὀφειλοῦσι μνηταὶ ἢ ἐντολαί*. Quod impios e vita decedentes nihil iuvent memoriae vel mandata.

XLIV. *Περὶ μεθύσεων (ὅτι οὐ δεῖ παροινεῖν, ἀλλὰ νήφειν ἐστιωμένους)*. De ebriosis (quod non oporteat inebriari, sed sobrios esse epulantes).

3. *μὴ πῖνε κτλ.*] Sirach 34, 27 (Vulg. 31; 32) vult, ut vinum moderate (*μέτρον*) sumatur. Verba *εἰς μέθην* exhibet Aggaeus 1, 6.

„Τῖνι οὐαί; τῖνι θόρυβος; τῖνι ἀηδία καὶ λέσχαι; τίνος πελιδνοὶ οἱ ὀφθαλμοί; τῖνι συντρίμματα διακενῆς; οὐ τῶν ἐγχερονιζόντων ἐν οἴκῳ καὶ τῶν κατασκοπομένων, ποῦ πότοι γίνονται;“

XLV. Τοὺς διωκομένους διὰ πίστιν καὶ πόλιν ἐκ πόλεως φεύ-
 5 γοντας διὰ τὸ μεμνησθαι τῶν λόγων τοῦ κυρίου προσλαμβάνεσθε·
 ἐπιστάμενοι γάρ, ὅτι „τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής“,
 ἀποδιδράσκουσιν καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων προΐενται, ἵνα
 ἀνεξάρνητον ἐφ’ ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διατηρήσωσιν.
 2. ἐπικουρεῖτε οὖν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὰς χρείας, ἐντολὴν κυριακὴν
 10 πληροῦντες.

XLVI. Ἐκεῖνο δὲ κοινῇ πάντες παραγγέλλομεν, ἕκαστον ἐμ-
 μένειν τῇ τάξει τῇ δοθείσῃ αὐτῷ καὶ μὴ ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους·
 οὐ γὰρ εἰσιν ἡμέτεροι, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ. „Ὁ ὑμῶν“ γάρ, φησὶν
 ὁ κύριος, „ἀκούων ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἐμοῦ ἀκούων ἀκούει τοῦ
 15 ἀποστείλαντός με· καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθροῦν ἐμὲ ἀθετεῖ, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν
 ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με“. 2. εἰ γὰρ τὰ ἄψυχα γενόμενα τὴν
 εὐταξίαν ἀποσώζει, οἷον νύξ, ἡμέρα, ἥλιος, σελήνη, ἄστρα, στοιχεῖα,
 τροπαί, μῆνες, ἑβδομάδες, ἡμέραι, ὥραι, καὶ δουλεύει τῇ διατυπω-
 θείσῃ χρεῖα κατὰ τὸ εἰρημένον· „Ὅριον ἔθου, ὃ οὐ παρελεύσεται“,
 20 καὶ πάλιν περὶ τῆς θαλάσσης· „Ἐθέμην αὐτῇ ὅρια περιθίς
 κλείθρα καὶ πύλας, εἶπα δὲ αὐτῇ· μέχρι τούτου ἐλεύσῃ καὶ οὐχ
 ὑπερβήσῃ“. πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς οὐδὲν ὀφείλετε τολμᾶν παρακινεῖν
 τῶν ὑμῖν κατὰ γνώμην θεοῦ παρ’ ἡμῶν ὀρισθέντων; 3. ἀλλ’
 ἐπειδὴ πάρεργον οἱ πολλοὶ καὶ τοῦτο ἡγήσαντο εἶναι, συγχέειν δὲ

1 Prov. 23, 29. 30. — 4 Mt. 10, 23. — 6 Mt. 26, 41. — 13 Luc. 10, 16. —
 19 Prov. 103, 9. — 20 Job. 38, 10. 11.

1 ἀηδεῖαι h v | πελιοι v | 2 χροινιζόντων d e p E | 3 τῶν > d e p E |
 4/5 φευγόντων d e | 7 προσίενται h p | 8 ἐφ’ h p v E : ἐν a d e | 9 τὰ :
 τὰς h | τὰς > a p | χρεῖαν p | 10 πληροῦντες : desinit h subscribens litteris
 uncialibus rubris διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ κλήμεντος τοῖς ἔθνεσιν
 ἀποσταλεῖσαι, et secunda manus τοῦ πάπα ἰωσήφ | 11 ἐκεῖνω v, ἐκεῖνος a,
 corr a² : τοῦτο d e p E | παραγγέλλωμεν e | 12 τῇ pr > a | τῇ τ. — αὐτῷ
 a m v : τῇ αὐτῷ δοθείσῃ τάξει d e p E | 13/14 ὁ ἀκούων γὰρ ὑμῶν, φησὶν
 ὁ πᾶς d e p E | 16 εἰ γὰρ κτλ. : καὶ τὰ ἐξῆς p, qui partem capitis sequentem
 omisit et hoc loco scripturam exhibet, quae inscribitur Ὅρος κανονικὸς τῶν
 ἁγίων ἀποστόλων | γινόμενα d e | τὴν > m | 19 παρελεύσεται a i. t.,
 -σονται i. m. | 20 ἐθέμην + δὲ d e E | ὅριον d | περιθίς + καὶ a |
 22 ὀφείλετε οὐδὲν d e | τολμᾶν > m v

tumultus? cui taedia et garrulitas? cuius oculi lividi? cui contusiones frustra? Nonne haec eorum sunt, qui in vino immorantur quique explorant, ubi fiant compotationes.

XLV. Eos, qui persecutionem patiuntur fidei causa et de civitate in civitatem fugiunt, quod meminerint verborum Domini, suscipite. Cum enim norint, spiritum quidem promptum esse, carnem vero infirmam, aufugiunt et facultatum suarum direptionem permittunt ac neglegunt, ut in se ipsis nomen Christi illibatum et negatione non proditum conservent. 2. Suppeditate ergo illis, quae sunt necessaria, mandatum dominicum adimplentes. 10

XLVI. Illud autem communiter omnes praecipimus, ut unusquisque in ordine sibi dato permaneat neque regularum terminos transcendat; non enim nostri sunt, sed Dei. Qui vos enim, inquit Dominus, audit, me audit; et qui me audit, audit eum, qui misit me; et qui vos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit eum, qui misit me. 2. Nam si ea, quae inanima condita sunt, pulchrum ordinem conservant, ut nox, dies, sol, luna, stellae, elementa, tempestas, menses, hebdomades, dies, horae, et usui constituto serviunt iuxta illud dictum: Terminum posuisti, quem non transgredientur, et iterum de mari: Posui ei terminos et circumposui claustra et ostia, dixi autem ei: hucusque venies et non transibis: quanto magis vos non debetis audere quidquam eorum dimovere, quae vobis secundum voluntatem Dei per nos definita sunt? 3. Verum quia multi hoc non esse necessarium putaverunt, immo

XLV. Περὶ τοῦ ὑποδέχεσθαι τοὺς διὰ Χριστὸν διωκομένους (περὶ τῶν διωκομένων καὶ φεγγόντων διὰ πίστιν, ὅπως ἐπικουρίας τυγχάνωσιν d e, > v). De recipiendis eis, qui propter Christum persecutionem patiuntur.

1. τοὺς διωκομένους — προσλαμβάνεσθε] Cf. V, 3, 1; Petr. Alex. can. 9.

XLVI. Ὅτι ἕκαστος ἐν ᾧ ἐτάχθη κλήρῳ ὀφείλει ἐμμένειν καὶ (ἐμμένων d e) φυλάττειν τὴν τάξιν, ἀλλὰ μὴ ἑαυτῷ ἀρπάζειν τὰ μὴ ἐγχειρισθέντα. Quod unusquisque in eo gradu cleri, in quo est constitutus, debeat permanere et ordinem servare, nec vero sibi rapere, quae commissa non

sunt. — Hoc caput quasi prooemium est capitis sequentis, quod Canones apostolorum continet quoque Constitutor opus suum terminat.

1. Similiter Clemens I Cor. 41, 1: ἕκαστος ἡμῶν . . ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι εὐαρεστεῖτω τῷ θεῷ . . μὴ παρεκβαίνων τὸν ὀρισμένον τῆς λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα.

1. 3. 5—6, 10, 12. Hos versus vel saltem particulas eorum e Constitutionibus ecclesiae Alexandrinae arabice edidit Abraham Ecchellensis, Eutychius 1661 p. 178—180.

3. Cf. Ps.-Ign. Smyrn. 9, 3; Magn. 3, 9, 10.

τὰς τάξεις καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστου χειροτονίαν παρακινεῖν τολμῶσιν, ὑφαρπάζοντες ἑαυτοῖς ἀξιώματα τὰ μὴ δεδομένα καὶ ἐπιτρέποντες ἑαυτοῖς τυραννικῶς, ἃ μὴ ἔχουσιν ἐξουσίαν διδόναι, καὶ διὰ τοῦτο παροργίζουσι μὲν θεόν, ὥσπερ οἱ Κορεῖται καὶ ὁ βασιλεὺς Ὁζίας, 5 παρ' ἀξίαν ἐπιθέμενοι ἄνευ θεοῦ τῇ ἀρχιερασύνῃ καὶ γενόμενοι οἱ μὲν πυρίφλεκτοι, ὁ δὲ κατὰ τοῦ μετώπου λεπρός, παραξύνουσι δὲ καὶ Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν διαταξάμενον, „λυποῦσι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον“ ἀκυροῦντες αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν· 4. εἰκότως τὸν ἐπηρτημένον κίνδυνον τοῖς τὰ τοιαῦτα πράττουσι προϋδόμενοι 10 καὶ τὴν εἰς τὰς θυσίας καὶ εὐχαριστίας ἀμέλειαν ἐκ τοῦ ὑφ' ὧν μὴ χρὴ προσαγομένης ἀσεβοῦς, παιδιὰν ἡγουμένων τὴν ἀρχιερατικὴν τιμὴν, ἣτις μίμησιν περιέχει τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀνάγκην ἔδοχον καὶ τοῦτο παραινέσαι· „ἦδη γάρ τινες ἐξετράπησαν ὁπίσω“ τῆς ἑαυτῶν ματαιότητος. 5. λέγομεν 15 δὲ ὡς „Μωσῆς ὁ τοῦ θεοῦ θεράπων“, ᾧ ὁ θεὸς „ἐνώπιος ἐνωπίῳ ὠμίλει, ὡς εἴ τις λαλήσει πρὸς ἑαυτοῦ φίλον“, ᾧ εἶπεν· „Οἶδά σε παρὰ πάντας“, ᾧ κατὰ πρόσωπον ὠμίλει καὶ οὐ δι' ἀδῆλων ἢ ἐνυπνίων ἢ ἀγγέλων ἢ αἰνιγμάτων· οὗτος, ἥνικα τὴν θείαν νομοθεσίαν διετάσσετο, διείλεν, τίνα μὲν χρὴ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων ἐπιτελεῖσθαι, 20 τίνα δὲ ὑπὸ τῶν ἱερέων, τίνα δὲ ὑπὸ τῶν λευιτῶν, ἑκάστῳ τὴν οἰκίαν καὶ ἀνήκουσαν τῇ λειτουργίᾳ θρησκείαν ἀπονεύμας. 6. καὶ ἅπερ μὲν τοῖς ἀρχιερεῦσιν προσετέτακτο ἐπιτελεῖν, τούτοις τοὺς ἱερέας οὐ θεμιτὸν ἦν προσίεναι, ἅπερ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ὄριστο, τούτοις οἱ λεύετται οὐ προσήεσαν, ἀλλ' ἕκαστοι ὥσπερ παρελήφεισαν ὑπ- 25 ηρεσίας περιγεγραμμένας ἐφύλαττον· εἰ δὲ τις πέρα τῆς παραδόσεως προσίεναι ἐβούλετο, θάνατος ἦν τὸ ἐπιτίμιον. 7. τοῦτο δὲ μάλιστα διέδειξεν καὶ ἡ κατὰ τὸν Σαοὺλ πείρα, ὃς θῦσαι νενομικῶς δίχα τοῦ προφήτου καὶ ἀρχιερέως Σαμουὴλ ἔσπασεν εἰς ἑαυτὸν ἁμαρτίαν καὶ κατάραν ἀναπόβλητον, καὶ οὐδὲ τὸ κεχρίσθαι 30 ὑπ' αὐτοῦ εἰς βασιλέα ἐδυσώπησε τὸν προφήτην. 8. ἐνεργεστέρα

4 Num. 16; II Paral. 26. — 7 Eph. 4, 30. — 13 I Tim. 5, 15. —
15 Num. 12, 7. — Exod. 33, 11. — 16 Exod. 33, 17. — 18 Num. 12, 8. —
25 Num. 4. — 27 I Reg. 13.

1 ἑκάστῳ d e | 2 τὰ > d e | διδόμενα a | 4 κορεῖται e v | 5/6 οἱ μὲν :
ὑφ' ἐν m | 7 καί : > d e, + τὸν v | καὶ Χριστὸν — δὲ > a | Ἰησοῦν > v |
9 προειδόμενοι G | 11 παιδείαν d e | ἡγούμενοι e | 15 ᾧ : ὁ e | 16 λαλήσαι
d e | πρὸς + τὸν e | 17 δι' ἀδῆλων a v, διὰ δῆλων m | ἢ > m | 18 ὁ

confundere ordines et ordinationem unicuique tributam labefactare
 audent, sibi arripiantes non traditas dignitates ac tyrannice per-
 mittentes sibi ea, quorum dandorum potestatem non habent, ac
 propterea tum Deum irritant, quemadmodum Coritae et rex Ozias,
 qui praeter dignitatem ac sine Deo usurparunt pontificatum atque 5
 illi quidem facti sunt ignis pabulum, hic vero in fronte leprosus,
 tum exasperant etiam Christum Iesum, qui ita constituit, tum *con-*
tristant spiritum sanctum infirmantes illius testimonium: 4. idcirco
 iure periculum iis, qui haec faciunt, impendens prospicientes et
 negligentiam in sacrificiis ac gratiarum actionibus, eo quod impie 10
 offerantur ab iis, a quibus non oportet, quique honorem ponti-
 ficalem, imitationem magni pontificis Iesu Christi regis nostri
 complectentem, pro ludo habent, ideo necesse fuit de eo quoque
 admonere; *iam enim quidam conversi sunt retro* post vanitatem
 suam. 5. Itaque dicimus, quod *Moses, Dei famulus*, cum quo Deus 15
facie ad faciem colloquebatur, ut si quis loquatur ad amicum suum,
 cui dixit: *Novi te prae omnibus*, cum quo ad os loquebatur et non
 per obscura vel somnia vel angelos vel aenigmata, hic, cum divi-
 nam legislationem constitueret, distinxit, quaenam oporteret peragi
 a pontificibus, quaenam a sacerdotibus, quaenam a levitis, distri- 20
 buens unicuique cultum proprium suoque ministerio convenientem.
 6. Et ad ea quidem, quae pontifices iussi sunt perficere, fas non
 erat, ut accederent sacerdotes; ad ea vero, quae sacerdotibus de-
 finita erant, levitae non admittebantur; sed singuli ministeria prae-
 scripta, quae acceperant, servabant; si quis autem ultra sibi traditum 25
 officium progredi nitebatur, morte luebat poenas. 7. Hoc vero
 praecipue demonstravit et id, quod Saul contigit, qui, cum existi-
 masset se absque propheta et pontifice Samuel sacrificare posse,
 ad se peccatum et maledictum nunquam abiciendum attraxit; neque
 prophetam movit ac flexit, quod ab ipso in regem unctus fuisset. 30
 8. Hoc etiam efficaciore operatione demonstravit Deus per ea,

αὐτὸς d e | 21 λειτουργίαν a, corr a² | 22 προστέτακτο d v, προτέτ. e |
 τούτους d | τοὺς > d | 23 προσιέναι + καὶ d e | 24 οὐ > d e | προσίεσαν
 a m v | ἄς v | παρειλήφασαν a, παρειλήφασιν m, ειλήφασιν d e | 27 πείραν
 a, corr a² | 29 ἀπόβλητον d | κεχρηῆσθαι d e

- δὲ τῇ πράξει διέδειξεν ὁ θεὸς ἐν τοῖς κατὰ τὸν Ὀξίαν οὐκ ἐν μελ-
 λησμῷ τὰς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ εἰσπραξάμενος δίκας· καὶ ὁ τῆς ἀρχι-
 ερωσύνης καταμανεὶς καὶ τῆς βασιλείας ἀλλότριος κατέστη. 9. τὰ
 δὲ ἐφ' ἡμῶν ἴσως οὐκ ἀγνοεῖτε. ἴστε γὰρ πάντως ἐπισκόπους
 5 παρ' ἡμῶν ὀνομασθέντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους εὐχῇ
 καὶ χειρῶν ἐπιθέσει, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διαφορὰν
 τῶν πραγμάτων δεικνύοντας· οὐ γὰρ „ὁ βουλούμενος“ παρ' ἡμῖν
 „ἐπλήρου τὴν χεῖρα“, ὥσπερ ἐπὶ τῆς κιβδήλου τῶν δαμάλεων ἐπὶ
 τοῦ Ἱεροβοὰμ παρακεκομμένης ἱερωσύνης, „ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ
 10 τοῦ θεοῦ“. 10. εἰ μὲν γὰρ μὴ θεσμός τις ἦν καὶ τάξεων διαφορὰ,
 ἴσκει ἂν δι' ἐνὸς ὀνόματος τὰ ὅλα τελεῖσθαι· ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κυρίου
 διδασκόμενοι ἀκολουθίαν πραγμάτων, τοῖς μὲν ἐπισκόποις τὰ τῆς
 ἀρχιερωσύνης ἐνείμαμεν, τοῖς δὲ πρεσβυτέροις τὰ τῆς ἱερωσύνης,
 τοῖς δὲ διακόνοις τὰ τῆς πρὸς ἀμφοτέρους διακονίας, ἢ ἡ κα-
 15 θαρῶς τὰ τῆς θρησκείας ἐπιτελούμενα. 11. οὕτε γὰρ διακόνος
 προσφέρειν θυσίαν θεμιτὸν ἢ βαπτίζειν ἢ εὐλογίαν μικρὰν ἢ
 μεγάλην ποιεῖσθαι, οὕτε πρεσβύτερον χειροτονίας ἐπιτελεῖν· οὐ
 γὰρ ὅσιον ἀνεστράφθαι τὴν τάξιν. 12. „οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ θεὸς
 ἀκαταστασίας“, ἵνα οἱ ὑποβεβηκότες τὰ τῶν κρείττωνων τυραν-
 20 νικῶς σφετερίζονται, νομοθεσίαν καινὴν ἀναπλάττοντες ἐπὶ κακῷ
 τῷ ἑαυτῶν, ἀγνοοῦντες, ὅτι „σκληρὸν αὐτοῖς τὸ πρὸς κέντρα λακ-
 τίζειν“. οὐ γὰρ ἡμᾶς ἢ τοὺς ἐπισκόπους πολεμοῦσιν οἱ τοιοῦτοι,
 ἀλλὰ τὸν τῶν πάντων ἐπίσκοπον καὶ τοῦ πατρὸς ἀρχιερέα, Χρι-
 στὸν Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν. 13. ὑπὸ Μωσέως μὲν γὰρ τοῦ
 25 θεοφιλεστάτου ἀρχιερεῖς κατεστάθησαν καὶ ἱερεῖς καὶ λεῦνται, ὑπὸ
 δὲ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμεῖς οἱ δεκατρεῖς ἀπόστολοι, ὑπὸ δὲ τῶν
 ἀποστόλων ἐγὼ Ἰάκωβος καὶ ἐγὼ Κλήμης καὶ σὺν ἡμῖν ἕτεροι,
 ἵνα μὴ πάντας πάλιν καταλέγωμεν, κοινῇ δὲ ὑπὸ πάντων ἡμῶν
 πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι καὶ ἀναγνώσται.
 30 14. πρῶτος τοίνυν τῇ φύσει ἀρχιερεὺς ὁ μονογενὴς Χριστός,

1 II Paral. 26. — 7 III Reg. 13, 33. — 18 I Cor. 14, 33. — 21 Act.
 9, 5; 26, 14. — 24 Exod. 28. 29.

1 ἐν τοῖς a, τοῖς v, τὰ d e E | 1/2 μελλισμῷ e, μελισμῷ a d | 3 κατα-
 मानεὶς > e | 4 δὲ + καὶ d e | ἐπισκόπους + τε v | 6 καὶ sec > m v |
 9 ἀλλ' ὁ : ἀλλὰ d e | 14 ἢ ᾧ : ἐν ᾧ d e | 15 διακόνος a m v : διάκονον
 d e E | 17 οὕτε + γὰρ d e | 18 ἀναστρέφεισθαι m | ὁ θεός : ὁσιος d e |
 19 ἀκαταστασίας a, corr a² | 20 σφετερίζονται d e | καινῇ : καὶ τῇ a |
 21 τὸ d | τὸ > d e | 23 τὸν τῶν e E : τὸν m v, τῶν a d | 25 κατεστάθησαν

quae Oziae acciderunt, de cuius praevaricatione exegit poenas absque mora; et qui contra pontificatum insanierat, regno quoque pulsus est. 9. Ceterum quae sub nobis acta sint, forsitan non ignoratis. Scitis enim omnino episcopos, presbyteros et diaconos a nobis prece ac manuum impositione nominatos esse, qui differ- 5
rentia nominum differentiam quoque rerum ostendant. Non enim *qui volebat, implebat manum* apud nos, sicut in falso et adulterino vitularum sacerdotio tempore Ieroboam, *sed qui vocabatur a Deo*. 10. Nam si nulla lex posita esset nec ulla ordinum differentia, suffecisset, cuncta per unum nomen perfici; sed a Domino edocti 10
rerum consequentiam, episcopis quidem assignavimus, quae ad pontificatum pertinent, presbyteris vero, quae ad sacerdotium, diaconis autem, quae ad ministeria utrisque impendenda, ut pure celebrentur, quae ad cultum Dei spectant. 11. Neque enim diacono licet sacrificium offerre aut baptizare aut benedictionem seu parvam 15
seu magnam facere, neque presbytero ordinationes peragere, quia aequum non est ordinem inverti. 12. *Non enim est Deus dissensionis*, ne inferiores, quae sunt superiorum, tyrannice sibi vindicent, novam legum regulam refigentes in malum suum, ignorantes *durum esse sibi contra stimulum calcitrare*; non enim nos aut epi- 20
scopos isti homines oppugnant, sed omnium episcopum patrisque pontificem Christum Iesum Dominum nostrum. 13. Nam per Mosem Deo charissimum constituti sunt pontifices, sacerdotes ac levitae, a nostro autem salvatore nos tredecim apostoli, ab apostolis vero ego Iacobus et ego Clemens et alii nobiscum, ne omnes 25
iterum recenseamus, communiter autem ab omnibus nobis presbyteri, diaconi, subdiaconi et lectores. 14. Primus igitur natura

ἀρχιερεῖς d e | 27 Ἰάκωβος . . Κλήμης a v : Κλήμης . . Ἰάκωβος d e E |
ἐγὼ sec > d e | 28 πάντα m v | πάλιν post μὴ m | δὲ + καὶ d e

11. Cf. c. 28, 3—4.

13. οἱ δεκατρεῖς ἀπ.] Supra c. 4, 1 duodecim apostoli loquuntur, praesente vero, ut statim addunt, etiam Paulo coapostolo. Postquam autem Paulus ipse constitutiones dedit, cum solus c. 32 tum una cum Petro c. 33, nunc apostolis loquentibus adnumeratur. — πρεσβύτεροι — ἀγγῶσται] Hos ergo praeter episcopum Constitutor

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

proprie clericos agnoscit, qui manus impositione ordinantur.

14. τῇ φύσει ἀρχιερεὺς] Natura vel sua ipsius auctoritate pontifex est Christus, cum homines gratia Dei vel adoptione pontifices sint. Similiter Ps.-Ign. Magn. 4, 2; Smyrn. 9, 3. Tertullianus Adv. Marcionem IV, 35 Christum authenticum Dei patris pontificem, V, 9 proprium et legitimum Dei antistitem appellat.

- „οὐχ ἑαυτῷ τὴν τιμὴν ἀρπάσας“, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πατρὸς κατασταθείς· ὅς γενόμενος ἄνθρωπος δι’ ἡμᾶς καὶ τὴν πνευματικὴν θυσίαν προσφέρων τῷ θεῷ αὐτοῦ καὶ πατρὶ πρὸ τοῦ πάθους, ἡμῖν διετάξατο μόνοις τοῦτο ποιεῖν, καίτοι ὄντων σὺν ἡμῖν καὶ 5 ἑτέρων τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων· ἀλλ’ οὐ πάντως πᾶς ὁ πιστεύσας ἤδη καὶ ἱερεὺς κατέστη ἢ ἀρχιερατικῆς ἀξίας ἔτυχεν.
15. μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ ἡμεῖς προσενεγκόντες κατὰ τὴν διάταξιν αὐτοῦ θυσίαν καθαρὰν καὶ ἀναίμακτον, προεχειρισάμεθα ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐπὶ τὸν ἀριθμόν.
- 10 16. ὧν εἷς ἦν Στέφανος ὁ μακάριος μάρτυς, οὐκ ἀπολειπόμενος ἡμῶν κατὰ τὴν πρὸς θεὸν εὐνοίαν, ὃς τοσοῦτον τὴν θεοσεβείαν τῇ πίστει ἐνεδείξατο καὶ τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγάπην, ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ δοῦναι καὶ τὴν ψυχὴν, πρὸς τῶν κυριοκτόνων Ἰουδαίων λίθοις βληθείς· ἀλλ’ ὅμως ὁ τοιοῦτος καὶ 15 τηλικοῦτος ἀνὴρ, „ὁ τῷ πνεύματι ζέων, ὁ τὸν Χριστὸν ὁρῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ καὶ τὰς οὐρανίας πύλας ἀνεργάμενος“, οὐδαμοῦ φαίνεται τοῖς μὴ ἀνέχουσιν τῇ διακονίᾳ χρησάμενος, ἢ θυσίαν ἀνενεγκὼν ἢ χειρὰς ἐπιθείς τινι, ἀλλὰ τὸ τῆς διακονίας τάγμα φυλάσσας μέχρι τέλους· οὕτω γὰρ ἔπρεπεν τῷ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρι 20 τὴν εὐταξίαν ἀποσώζειν.
17. εἰ δὲ Φίλιππον τὸν διάκονον ἡμῶν καὶ Ἀνανίαν τὸν πιστὸν ἀδελφὸν αἰτιῶνται τινες, ὅτι ὁ μὲν τὸν εὐνοῦχον ἐβάπτισεν, ὁ δὲ ἐμὲ Παῦλον, ἀγνοοῦσιν αὐτοί, ὃ λέγομεν ἡμεῖς. εἶπομεν γάρ, ὅτι „οὐχ ἑαυτῷ τις ἀρπάξει“ τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα, „ἀλλ’ ἢ παρὰ τοῦ θεοῦ“ λαμβάνει ὡς Μελχισεδέκ καὶ 25 Ἰώβ, ἢ παρὰ ἀρχιερέως „ὡς Ἀαρὼν“ παρὰ Μωσέως· οὐκοῦν καὶ Φίλιππος καὶ Ἀνανίας οὐχ ἑαυτοὺς προείλοντο, ἀλλ’ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ προεχειρίσθησαν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ ἀσυχρίτου θεοῦ.

1 Hebr. 5, 4. — 3 Luc. 22, 19. — 9 Act. 6. 7. — 15 Act. 18, 25; 7, 55. 56. — 20 Act. 8. 9. — 23 Hebr. 5, 4. — 24 Gen. 14, 18. — 25 Num. 17.

4 διετάξατο ἡμῖν d e | 5 πᾶς a v E : > d e | 7 δὲ > m v | προσ-
ενέγκαντες m | 8 καὶ > m v | 9 τῶν ἀριθμῶν d e | 10 εἷς ἦν : εἰσιν e,
εἰσὶ d | μακαριώτατος m v | 11 τοσοῦτον : post hanc vocem pergit e ad
Canones apostolorum et quidem ad canonem V | τὴν θεοσεβείαν > d, sed
i. m. addit ἐνεδείξατο τῇ πίστει, quod iam i. t. habet | 13 ψυχὴν + αὐτοῦ d |
πρὸς : ὑπὸ d | 15 ὁ τόν : τὸν d | 16 οὐνιούς v E | 20 ἡμῶν > d | 22 αὐτοῖ

pontifex unigenitus Christus *non sibi honorem rapuit*, sed a patre constitutus est: ille propter nos factus homo et spirituale sacrificium offerens Deo suo ac patri, ante passionem nobis constituit solis hoc facere, licet nobiscum essent alii quoque, qui in eum crediderant; verum non omnino omnis, qui credidit, iam et sacerdos 5 constitutus fuit aut dignitatem pontificalem obtinuit. 15. Post illius vero assumptionem nos iuxta eiusdem constitutionem offerentes sacrificium mundum et incruentum, elegimus episcopos et presbyteros et diaconos numero septem. 16. Ex his unus erat Stephanus beatus martyr, in amore erga Deum nobis nequaquam 10 inferior, qui adeo in Deum pietatem fide ostendit et caritatem in Dominum nostrum Iesum Christum, ut pro eo animam quoque daret, a Iudaeis Domini interfectorebus iactu lapidum occisus. Verumtamen talis ac tantus vir, *qui spiritu fervebat, qui Christum a dexteris Dei et caelestes ianuas apertas vidit*, nusquam cernitur iis 15 usus esse, quae ad diaconorum ministerium non pertinent, vel sacrificium offerendo vel manus alicui imponendo, sed diaconi ordinem usque ad finem custodisse; ita quippe decebat Christi martyrem, ordinem ac disciplinam servare. 17. Si vero Philippum diaconum nostrum et Ananiam fidelem fratrem quidam causantur, 20 quod ille quidem eunuchum baptizavit, hic vero me Paulum, ii non intellegunt, quod nos dicimus. Diximus enim, *neminem sibi rapere sacerdotalem dignitatem, sed vel a Deo accipere*, ut Melchisedec et Iob, vel a pontifice, *ut Aaron a Mose*; igitur etiam Philippus et Ananias non se ipsos constituerunt, sed electi sunt 25 a Christo pontifice Dei incomparabilis.

> m | 25 ἱακῶβ d E | 26 προεἶλαντο d E | 27 θεοῦ : in hac voce desinit v,
+ αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ πατρὶ καὶ τῷ παν-
αγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ πνεύματι· νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν m sic terminans

16. Στέφανος κτλ.] Cf. Ps.-Ign. Tars. 3, 3.

17. Oecumenius in Act. 9, 10, cf. Test. — τοῦ ἀρχ. τ. ἀσ. θεοῦ] Verbis

Ignatii Ἰησοῦν Χριστὸν Magn. 7, 2
Ps.-Ignatius addit τὸν ἀρχιερεῖα τοῦ
ἀγεννήτου θεοῦ.

XLVII. α'. Ἐπίσκοπος τοῖνυν ὑπὸ ἐπισκόπων χειροτονείσθω
 δύο ἢ τριῶν, πρεσβύτερος ὑπὸ ἐνὸς ἐπισκόπου καὶ διάκονος καὶ
 οἱ λοιποὶ κληρικοί.

β'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος παρὰ τὴν τοῦ κυρίου
 5 διὰταξιν τὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ προσενέγκῃ ἕτερά τινα ἢ μέλι ἐπὶ τὸ
 τοῦ θεοῦ θυσιαστήριον ἢ γάλα ἢ ἀντὶ οἴνου σίκερα ἐπιτηδεύτῃ
 ἢ ὄρνεις ἢ ζῶά τινα ἢ ὄσπρια, παρὰ τὴν διὰταξιν, καθαιρείσθω.

γ'. Τῷ καιρῷ τῷ δέοντι πλὴν νέων χίδρων ἢ σταφυλῆς μὴ
 ἐξὸν ἔστω προσάγεσθαι τι πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἔλαιον εἰς
 10 τὴν λυχνίαν καὶ θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς θείας ἀναφορᾶς.

δ'. Ἡ ἄλλη πᾶσα ὁπώρα εἰς οἶκον ἀποστελλέσθω ἀπαρχῇ
 τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θυσια-
 στήριον· δῆλον δὲ ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερί-
 ζουσιν καὶ τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς.

15 ε'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα
 μὴ ἐκβαλλέτω προγάσει εὐλαβείας· ἐὰν δὲ ἐκβάλῃ, ἀφοριζέσθω,
 ἐπιμένων δὲ καθαιρείσθω.

1 inscribunt sectionem sequentem Canones apostolorum amplectentem
 κανόνες (+ ἐκκλησιαστικοὶ a, + οἱ λεγόμενοι ν) τῶν (+ αὐτῶν a) ἁγίων
 ἀποστόλων (+ διὰ Κλήμεντος πῆ ν) a et codd K plurimi, praemittentes περὶ
 εὐταξίας e θ, κανόνες σὺν θῷ περὶ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ τοῦ
 καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ d e addentes περὶ τοῦ μὴ ἐκβάλλειν ἐπίσκοπον
 ἢ πρεσβύτερον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ponunt enim d e hic primo loco canonem
 V canonibus quatuor prioribus iam supra allatis; ἕτεροι κανόνες τῶν ἁγίων
 ἀποστόλων οἵτινες ἐγράφησαν κατὰ τάξιν p, Canonibus apostolorum aliam
 scripturam apostolis attributam praemittens, cf. p. 556; Liber de octo libris
 Clementis: διατάξεις sive praecepta apostolorum quae transmiserunt gentibus
 per Clementem: canones ecclesiastici Sl | τοῖνυν d e I S Sl : > rel | χειρο-
 τονεῖσθω h. l. a d (-τονεῖται) e (-τόνηται) : post ἐπίσκοπος p K, post
 τοῖνυν I | 2 πρεσβύτερος + δὲ Sl | ἐπισκόπον a d e Sl : + χειροτονεῖσθω
 p K L S A C verbis πρεσβύτερος — κληρικοὶ canonem secundum expri-
 mentes | οἱ διάκονες e | 4 τοῦ : ὑπὸ a | 5 προσενέγκει γ e η | ἢ μέλι h. l.
 a d e : post θυσιαστήριον p K I | 5/6 ἐπὶ τὸ . . θυσ. : τῷ θυσιαστήριῳ e |
 6 τοῦ θεοῦ a d e : > rel | σίκερα : + ἢ γ e, ἢ τινα L | 8 τῷ καιρῷ τ. δ.
 h. l. a e cf. L S (Sl verba cum καθαιρείσθω construxit) : post σταφυλῆς
 d p K I | χίδρων : + ἢ στάχνας σίτου a, σταχύνων σίτου β, e i. m. στάχνης
 ἀπαλοῦ σίτου καὶ σίτος φροντιζόμενος νέος | ἢ : καὶ e e θ S Sl C A, > β |
 9 ἐξὸν a e L : + δὲ d p K I | ἔστω > β γ δ e | τι a d e I L : + ἕτερον
 p K | καὶ : ἢ p K | 10 τὴν + ἁγίαν d e Sl | θείας a d e θ S : > Sl,
 ἁγίας rel | ἀναφορᾶς a α β : προσφορᾶς rel | 11 ἢ + δ' a canonem cum

XLVII. 1. Episcopus igitur ab episcopis ordinetur duobus vel tribus, presbyter ab uno episcopo ac diaconus et reliqui clerici.

2. Si quis episcopus aut presbyter praeter Domini constitutionem ad sacrificium spectantem obtulerit ad altare Dei alia quaedam, seu mel seu lac seu pro vino siceram confectam seu aves seu animalia aliqua seu legumina, contra constitutionem, deponatur. 5

3. Tempore congruo praeter novas spicas vel uvas non liceat offerri aliquid ad altare, et oleum ad lucernam et thymia tempore divinae oblationis.

4. Alius omnis fructus ad domum mittatur primitiae episcopo 10 et presbyteris, nec vero ad altare; constat autem, quod episcopus et presbyteri dispertunt et diaconis et reliquis clericis.

5. Episcopus aut presbyter aut diaconus uxorem suam praetextu religionis ne eiciat; si vero eiecerit, segregetur; quod si perseverat, deponatur. 15

praecedente coniungens | ἀποτελέσθω α | 14 καὶ pr a d e Sl : > p K I | 16 ἐκβάλλη a d e β γ η : ἐκβάλλη vel -λει rel | 17 δὲ > d e

XLVII. Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ (+ τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων α). Canones ecclesiastici (eorundem sanctorum apostolorum). — Beveregius, Synodicon 1672 II, I, 1—41 scripsit commentarium copiosissimum, repetitum a Clerico in editione Patrum apostolicorum Cotelieriana 1724 II, 455—482. Saeculo XIX de Canonibus apostolorum illustrandis optime meritis est Drey in altera parte libri, qui inscribitur *Neue Untersuchungen über die Constitutionen und Kanones der Apostel* 1832, nec vero perspexit, canones Constitutoris esse, sed a posteriore eos adiectos fuisse censuit Constitutionibus: Cf. quae disputavi in libro: *Die Apost. Konstitutionen* p. 180—206.

1. τοῖνυν] Hac particula editionibus prioribus praetermissa Canones cum Constitutionibus, accuratius cum capite praecedente coniunguntur. Eodem vocabulo VII, 39, 2 sectio de catechu-

menis instruendis agens incipit. Editores plerique ex hoc canone duos efficiunt, quorum alter voce *προεσβύτερος* incipit. De ordinatione episcopi Constitutor III, 20; VIII, 27, 2 eadem praecepit. — *δύο ἢ τοῖνυν*] Cum Constitutor etiam duos episcopos ad ordinandum antistitem sufficere censeat, in synodo Constantinopolitana a. 394 Arabianus episcopus Ancyrae petiit, ut episcopum a duobus hominibus neque ordinari neque deponi posse definiretur. Synodus autem de ordinatione nihil decrevit. Cf. Hard. Concil. coll. I, 955.

2 Cf. syn. Hippon. 393 c. 23.

2—3. Hi duo canones alias constituunt canonem III.

4. ἀπαρχὴ τῶ ἐπισκόπῳ κτλ.] Cf. VII, 29, 3; VIII, 30.

5. Synodus Trullana 692 c. 30 hunc canonem respiciens Latinos aliam disciplinam sequentes vituperat.

ς'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κοσμικὰς φροντίδας μὴ ἀναλαμβάνετω· εἰ δὲ μὴ, καθαιρεῖσθω.

ζ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἁγίαν τοῦ πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπι-
5 τελέσῃ, καθαιρεῖσθω.

η'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ προσφορᾶς γενομένης μὴ μεταλάβοι, τὴν αἰτίαν εἰπάτω καί, ἐὰν ἡ εὐλογος, συγγνώμης τυγχάνετω· ἐὰν δὲ μὴ λέγῃ, ἀφοριζέσθω, ὡς αἴτιος βλάβης γενηθεὶς τῷ λαῷ καὶ
10 ὑπόνοιαν ἐμποιήσας κατὰ τοῦ προσενέγκαντος ὡς μὴ ὑγιᾶς ἀνευ-
εγκόντος.

θ'. Πάντας τοὺς εἰσιόντας πιστοὺς καὶ τῶν γραφῶν ἀκούον-
τας, μὴ παραμένοντας δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἁγίᾳ μεταλήψει,
ὡς ἂν ἀτάξιαν ἐμποιοῦντας τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφοριζέσθαι χρή.

15 ι'. Εἴ τις ἀκοινωνήτω καὶ ἐν οἴκῳ συνενέξηται, οὗτος ἀφο-
ριζέσθω.

ια'. Εἴ τις καθηρημένῳ κληρικὸς ὢν ὡς κληρικῷ συνενέξηται,
καθαίρεισθω καὶ αὐτός.

ιβ'. Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκός, ἀφωρισμένος ἤτοι δεκτός,
20 ἀπελθὼν ἐν ἑτέρᾳ πόλει δεχθῇ ἄνευ γραμμάτων συστατικῶν,
ἀφοριζέσθωσαν οἱ δεξάμενοι καὶ ὁ δεχθεὶς.

2 μὴ sec : μήγε a | 3 can. 6—11 > p | 4/5 ἐπιτελέσῃ a γ κ ν ξ α² I :
-σοι d, -σει rel | 5 καθαιρεῖσθω + ἡ δὲ ἑαρινὴ ἰσημερία γίνεται κατὰ
τοὺς ἀκριβεῖς τῶν αἰγυπτίων μηνὶ φαρμουθὶ κα, κατὰ δὲ ῥωμαίους
ἀπριλλίῳ κῆ α | 7 ἱερατικοῦ + συνάξεως τοῦτ' ἔστιν γ ε θ cf. Sl | προσ-
ενέξεως η I | μεταλάβῃ β I, -βει η, + ἡ d e L Sl | 8 εὐλογος ἡ a | τυγ-
χανέτω + ἡ d e L Sl | ἐὰν a d e β ζ μ ξ : εἰ rel | δὲ > d e L Sl | 9 λέγοι
d γ η², λέγει α δ ε η θ ν | γενηθεὶς a d e : γενόμενος K | 10 ποιήσας
d e γ | 10/11 ὡς μὴ ὑγ. ἀν. > α θ η μ ν ξ | ἀνευεγκόντος a d e : ἀνε-
έγκαντος K (προσ- κ I) | 12 εἰσιόντας : προσιόντας θ, hic desinit e fol. 239 |
πιστοὺς : πιστῶς d, + εἰς τὴν ἁγίαν θεοῦ ἐκκλησίαν a cf. L | 13 μὴ α²,
> a | καὶ > d | 14 ἂν a d : > K | ἀτάξιαν a γ (ν in rasura) δ θ I S Sl A :
ἀτάξιαν rel | 15 οὗτος (post ἀφορ. d) : καὶ αὐτὸς α, ὁ τοιοῦτος δ, > ζ η
I A | 19 ἡ λαϊκός > p | δεκτός a L (communicans) S Sl C : ἄδεκτος d p K,
> A | 21 ἀφοριζέσθωσαν a d L (hic + καὶ) S Sl C : -ζέσθω καὶ p K cf. A |
οἱ δ. : ὁ δεξάμενος p K A

6. Cf. II, 6, 1.

7. Cf. V, 17, 1.

8—9. Synodus Antiochena 341

c. 2^a decernit: Πάντας τοὺς εἰς-

6. Episcopus aut presbyter aut diaconus curas saeculares ne suscipiat; sin minus, deponatur.

7. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus sanctum paschae diem ante vernale aequinoctium cum Iudaeis celebraverit, deponatur.

8. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus vel quilibet ex sacerdotali catalogo oblatione facta non communicaverit, aut causam dicat et, si rationabilis fuerit, veniam consequatur; si vero non dicat, segregetur, ut qui populo auctor fuerit offensionis et suspicionem indiderit adversus eum, qui obtulit, quasi non recte 10 obtulerit.

9. Omnes fideles, qui ingrediuntur et scripturas audiunt, nec vero perseverant in oratione et sancta communione, velut confusionem in ecclesiam inducentes segregari oportet.

10. Si quis cum excommunicato vel in domo simul oraverit, 15 hic segregetur.

11. Si quis clericus cum deposito tanquam cum clerico simul oraverit, deponatur et ipse.

12. Si quis clericus aut laicus, segregatus vel communicans, abiens in aliam civitatem receptus fuerit sine litteris commenda- 20 ticiis, segregentur qui receperunt et qui receptus est.

ιόντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀκούον-
τας, μὴ κοινωνοῦντας δὲ εὐχῆς
ἀμα τῷ λαῷ ἢ ἀποστρεφόμενους
τὴν μετὰ ληψιν τῆς εὐχαριστίας
κατὰ τινὰ ἀταξίαν· τούτους ἀπο-
βλήτους γίνεσθαι τῆς ἐκκλησίας, ἕως
ἂν ἐξομολογησάμενοι καὶ δεῖξαντες
καρπὸς μετανοίας καὶ παρακαλέ-
σαντες τυχεῖν δυνηθῶσι συγγνώ-
μης. Apparet, Constitutorem hunc
canonem in usum vertisse ex eoque
duos fecisse, primum de clericis, de-
inde de laicis dicentem.

8. ἐκ τοῦ καταλόγου τ. λ.] Locutio
seu prorsus eadem seu similis repe-
titur can. 15, 51, 63, 70; a Constitutore
autem iam III, 15, 5 adhibita est.

10—11. Synodus Antiochena c. 2^b:
Μὴ ἐξεῖναι δὲ κοινωνεῖν τοῖς ἀκοι-
νωνήτοις, μηδὲ κατ' οἴκους
συνελθόντας συνεύχεσθαι τοῖς μὴ
τῇ ἐκκλησίᾳ συνευχομένοις, μηδὲ ἐν
ἐτέρᾳ ἐκκλησίᾳ ὑποδέχεσθαι τοὺς ἐν
ἐτέρᾳ ἐκκλησίᾳ μὴ συναγομένους·
εἰ δὲ φανεῖται τις τῶν ἐπισκόπων,
πρεσβυτέρων ἢ διακόνων ἢ τις τοῦ
κανόνος τοῖς ἀκοινωνήτοις κοι-
νωνῶν, καὶ τοῦτον ἀκοινώνητον
εἶναι ὡς συγγέοντα τὸν κανόνα τῆς
ἐκκλησίας. Etiam ab hac canonis
parte Constitutor dependet.

12—13. Cf. syn. Antiochena c. 6;
Ep. Alexandri Alex. apud Thedoretum
H. E. I c. 4 ed. Gaisford 1854
p. 11.

ιγ'. Εἰ δὲ ἀφορισμένος ἤ, ἐπιτεινέσθω αὐτῷ ὁ ἀφορισμὸς ὡς ψευσαμένῳ καὶ ἀπατήσαντι ἐκκλησίαν θεοῦ.

ιδ'. Ἐπίσκοπον μὴ ἐξεῖναι καταλείψαντα τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν ἑτέρα ἐπιπηδᾶν, καὶ ὑπὸ πλειόνων ἀναγκάζεται, εἰ μὴ τις εὐλόγος αἰτία ἢ ἡ τοῦτο βιαζομένη αὐτὸν ποιεῖν, ὡς πλείον τι κέρδος δυναμένου αὐτοῦ τοῖς ἐκεῖσε λόγῳ εὐσεβείας συμβάλλεσθαι· καὶ τοῦτο δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ κρίσει πολλῶν ἐπισκόπων καὶ παρακλήσει μεγίστη.

ιε'. Εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου 10 τῶν κληρικῶν, ἀπολείψας τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν, εἰς ἑτέραν ἀπέλθοι καὶ παντελῶς μεταστὰς διατρίβοι ἐν ἄλλῃ παροικίᾳ παρὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου· τοῦτον κελεύομεν μηκέτι λειτουργεῖν, εἰ μάλιστα προσκαλουμένου αὐτὸν ἐπανελθεῖν τοῦ ἐπισκόπου οὐχ ὑπήκουσεν, ἐπιμένων τῇ ἀταξίᾳ· ὡς λαϊκὸς μέντοι ἐκεῖσε 15 κοινωνεῖτω.

ις'. Εἰ δὲ ὁ ἐπίσκοπος, παρ' ᾧ τυγχάνουσιν, παρ' οὐδεν ἡγησάμενος τὴν κατ' αὐτῶν ὀρισθείσαν ἀργίαν, δέξεται αὐτοὺς ὡς κληρικούς, ἀφοριζέσθω ὡς διδάσκαλος ἀταξίας.

ιζ'. Ὁ δυνὼ γάμοις συμπλακεῖς μετὰ τὸ βάπτισμα ἢ παλλακὴν 20 κτησάμενος οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ.

ιη'. Ὁ χήραν λαβὼν ἢ ἐκβεβλημένην ἢ ἑταῖραν ἢ οἰκέτιν ἢ τῶν ἐπὶ σκηνῆς οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ 25 διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ.

ιθ'. Ὁ δύο ἀδελφὰς ἀγαγόμενος ἢ ἀδελφιδὴν οὐ δύναται εἶναι κληρικός.

25 Lev. 18, 16.

1 can. 13 et 14 > p | ἡ a d β : εἴη rel | 2 ἐκκλησίαν a d : τὴν ἐκκλ. τοῦ p K | 5 ἡ > α β ζ θ | ποιῆσαι a | πλεῖον a d : πλεον K I | 9 canones 15 et 16 in Sl canonem XIV efficiunt | 11 ἀπέλθῃ a α β δ I | διαστὰς d I | διατρίβῃ d α ; -βεῖ γ | 13 εἰ : ἡ β, καὶ γ, + καὶ α cf. Sl | ἐπανελθεῖν h. l. a d γ ζ : post ἐπισκόπου rel | ἐπισκόπου a d I L A : + αὐτοῦ p K S Sl C | 14 ὑπακούσειεν γ ε θ I | 16/17 ἡγησάμενος a d p α : λογιζόμενος I, λογι- 20 σάμενος rel | 17 ἀργίαν : αἰτεῖαν η, αἰτίαν d i. m. | δέξεται β δ κ ν | 21 ὅλως > d | 22 can. 18—20 > p | λαμβάνων ε θ I | 23 ἐπὶ + τῆς d α ζ | 24 ὅλως > d | 25 ἀγαγόμενος a κ μ ν ξ I L S C A : ἀγόμενος rel | ἀδελφιδὴν : ἀδελφὴν α η κ (ἀδελφιδὴν κ i. m.), + ἡ ἀδ. μ

14. Cf. syn. Nicaena c. 15; Anti- nopolitani a. 382 de antiqua sanctione ochena c. 18. 21. Patres Constanti- dicunt ac patrum Nicaenorum regula.

13. Sin autem segregatus fuerit, prorogetur ei segregatio, ut qui mentitus sit ac deceperit ecclesiam Dei.

14. Episcopo non licere parochiam alienam propria relictā invadere, quamvis a pluribus cogatur, nisi causa quaedam rationabilis fuerit, quae eum hoc facere compellat, tanquam qui possit ibidem constitutis plus lucri conferre verbo pietatis; hoc autem non a semet ipso, sed iudicio multorum episcoporum ac cohortatione maxima.

15. Si quis presbyter aut diaconus aut quilibet e catalogo clericorum relinquens suam parochiam ad aliam abierit et omnino demigrans in alia parochia commoretur praeter sui episcopi voluntatem, hunc iubemus non amplius sacris ministrare, praesertim si episcopo ad reditum adhortanti non obtemperaverit, in ordinis desertione perseverans; verumtamen ut laicus ibi communicet.

16. Si vero episcopus, apud quem versantur, pro nihilo ducens cessationem adversus eos decretam, receperit eos tanquam clericos, segregetur ut magister ordinis turbati.

17. Qui post baptismum duobus matrimoniis fuit coniunctus aut concubinam habuit, non potest esse episcopus aut presbyter aut diaconus aut omnino e catalogo ordinis ecclesiastici.

18. Qui viduam accepit aut eiectam aut meretricem aut ancillam aut aliquam e numero scenicarum, non potest esse episcopus aut presbyter aut diaconus aut omnino e catalogo ordinis ecclesiastici.

19. Qui duas sorores in matrimonium duxit aut fratris vel sororis filiam, non potest esse clericus.

ut in singulis provinciis episcopi illius provinciae ordinationes faciant (Theod. H. E. V, 9). Unde Pitra, Iuris eccl. Graecorum monum. et hist. I, 2, colligit, eos canonem nostrum et sequentem respexisse. Plane immerito.

15—16. Synodi Antiochenae canon III fere ad verbum cum his canonibus consentit, in primis cum priore.

17. Cf. VI, 17. Canon in verbis Pauli I Tim. 3, 2; Tit. 1, 6 nititur. Constitutor autem praeceptum apostoli interpretatur de duobus matrimoniis

post baptismum initis dicens. Similiter Hieronymus Ep. 69 ad Oceanum; In Tit. 1, 6; Gennadius De eccles. dogmatibus c. 39 (72), qui etiam ad canonem sequentem tam prope accedit, ut eum Canones apostolorum legisse paene suspicio oriatur. Aliter Innocentius I Ep. ad Victricium c. 6 scribens: in baptismo peccata remittuntur, non acceptarum uxorum numerus aboletur.

18. Cf. VI, 17, 3; Gennadius l. c.

19. Cf. syn. Illiberit. c. 61; Neocaesar. c. 2.

κ'. Κληρικὸς ἐγγύας διδὼνς καθαιρείσθω.

κα'. Εὐνοῦχος εἰ μὲν ἐξ ἐπηρείας ἀνθρώπων ἐγένετό τις ἢ ἐν διωγμῷ ἀφηρέθη τὰ ἀνδρῶν ἢ οὕτως ἔφν, καὶ ἔστιν ἄξιος ἐπισκοπῆς, γινέσθω.

5 κβ'. Ὁ ἀκρωτηριάσας ἑαυτὸν μὴ γινέσθω κληρικός· αὐτοφονευτῆς γάρ ἐστιν καὶ τῆς τοῦ θεοῦ δημιουργίας ἐχθρός.

κγ'. Εἴ τις κληρικὸς ὦν ἑαυτὸν ἀκρωτηριάσῃ, καθαιρείσθω· φονεὺς γάρ ἐστιν ἑαυτοῦ.

κδ'. Λαϊκὸς ἑαυτὸν ἀκρωτηριάσας ἀφορίζέσθω ἔτη τρία· ἐπίβουλος γάρ ἐστιν τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς.

κε'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὁ πορνεῖα ἢ ἐπιουρκία ἢ κλοπῇ ἄλous καθαιρείσθω, καὶ μὴ ἀφορίζεσθω· λέγει γὰρ ἡ γραφή· „Οὐκ ἐκδικήσεις δις ἐπὶ τὸ αὐτό“· ὡσαύτως καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί.

15 κς'. Τῶν εἰς κλῆρον παρελθόντων ἀγάμων κελεύομεν βουλομένους γαμεῖν ἀναγνώστας καὶ ψάλλτας μόνους.

κζ'. Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον τύπτοντα πιστοὺς ἁμαρτάνοντας ἢ ἀπίστον ἀδικήσαντας καὶ διὰ τῶν τοιούτων φοβεῖν ἐθέλοντα καθαιρείσθαι προστάσσομεν· οὐδαμοῦ γὰρ ἡμᾶς ὁ

20 κύριος ταῦτα ἐδίδαξεν, τὸνναντίον δὲ αὐτὸς τυπτόμενος οὐκ ἀντέτυπεν, „λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπεῖλει“.

13 Nah. 1, 9. — 21 I Petr. 2, 23.

2 ἐπιρείας a | τις > ε θ I | 3/4 ἐπισκοπῆς a d p γ ε ζ S Sl C : ἐπίσκοπος θ I L A, > α δ η κ μ ν ξ | 4 γινέσθω : γενέσθω a α² η I, > α, + κληρικὸς δ | 5 ἑαυτὸν ἀκρ. a | 5/6 αὐτοφόντης a | 6 ἐστιν a d I : + ἑαυτοῦ p K | 7 ἀκρωτηριάσῃ a p α η ξ I : -άσοι d, -άσει α² rel | 11 διάκονος + ἐὰν ἄλω γ ε θ cf. I | ὁ a d : ἐπὶ p K cf. I | 12 ἄλous > γ ε θ | 12/14 λέγει — κληρικοί et can. 26 ac 27 > p | 13 ἐκδικήσεις : ἐκδικήσει κύριος d L S Sl A C cf. Nah. 1, 9 | αὐτὸ + ἐν θλίψει a Nah. | ὡσαύτως + δὲ ε η θ μ ν ξ | 15 παρελθόντων a d I : προσελθ. δ ξ θ, προσ- rel | 16 μόνους a δ ε ζ : μόνον rel | 18 ἁμαρτήσαντας d | τῶν > d β δ ζ η μ ξ | τῶν τοιούτων : τούτων ν, τοῦτο γ ε θ I, τούτων θ² | 19 ἐθέλοντα a d β ζ | ἡμᾶς h. l. a d ζ cf. L : > β, post ταῦτα rel | 20 ταῦτα a d : τοῦτο K I | δ' d

20. Cf. II, 6, 1.

21—23. Idem definit synodus Nicaena c. 1.

24. Hunc canonem Constitutor ad similitudinem praecedentium effinxisse videtur. Synodus Nicaena laicos sese

abscondentes non respexit. Leontium Castratum dicit Athanasius Hist. Arianorum c. 28 ne laici quidem nomine ad communionem admittendum fuisse. Ille autem prava intentione sese excueerat. Cf. Socr. H. E. II, 26. Eu-

20. Clericus, qui dat fideiussiones, deponatur.

21. Eunuchus si quis per insidias hominum factus est aut in persecutione truncatus fuit virilibus aut ita natus est ac dignus est episcopatu, promoveatur.

22. Qui se ipsum abscidit, non fiat clericus, quia sui ipsius homicida est ac Dei opificii inimicus.

23. Si quis clericus se ipsum absciderit, deponatur; sui namque interfector est.

24. Laicus semet ipsum abscindens tribus annis segregetur, quia suae vitae insidiator est.

25. Episcopus aut presbyter aut diaconus, qui in fornicatione aut periurio aut furto captus est, deponatur, nec vero segregetur; dicit enim scriptura: *Non vindicabis bis in idipsum*; similiter et reliqui clerici.

26. Qui innupti ad clerum promoti sunt, ex iis iubemus lectores ac cantores solos uxores ducere, si velint.

27. Episcopum aut presbyterum aut diaconum, qui fideles peccantes verberat vel infideles inique agentes et per ea terrere vult, deponi praecipimus; nusquam enim Dominus nos ista docuit, e contrario ipse, cum percuteretur, non reperiēbatur, cum male diceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur.

sebius H. E. VI, 8, 2 Originem verba Domini Matth. 19, 12 simplicius quidem ac iuvenilius accepisse dicit; de reliquo autem eius facinus admiratur. Similiter Iustinus Apol. I, 29 de re sentit.

25. Similiter Basilii can. 3 de diacono fornicante addens: *διότι ἀρχαῖος ἐστὶ κανὼν, τοὺς ἀπὸ βαθμοῦ πεπωκότας τούτῳ μόνῳ τῷ τρόπῳ τῆς κολάσεως ὑποβάλλεσθαι, ἀκολουθησάντων ὡς οἶμαι τῶν ἐξ ἀρχῆς τῷ νόμῳ ἔκείνῳ, τῷ Οὐκ ἐκδικήσεις δις ἐπὶ τὸ αὐτό*, et can. 51: *Τὸ κατὰ κληρικὸν ἀδιαφορίσως οἱ κανόνες ἐξέθεντο, κελεύσαντες μίαν ἐπὶ τοῖς παραπεσοῦσιν ὀρίξεσθαι τιμωρίαν, τὴν ἐκπωσιν τῆς ὑπηρεσίας, εἴτε ἐν βαθμῷ τυγχάνοιεν, εἴτε καὶ ἀχειροθετήτῳ ὑπηρεσίᾳ προσκαρτεροῖεν*. Leo ep. 167 ad Rusticum c. 2 hanc

consuetudinem ex traditione apostolica descendere censet. Revera temporibus prioribus etiam clerici lapsi excommunicabantur vel paenitentiae subiciebantur. Cf. Cypr. Ep. 64 c. 1; 65—67; syn. Illiberit. c. 18. 67; Neocaesar. c. 1. Regula *οὐκ ἐκδ. δις* ceteroquin non de omnibus criminibus, sed de nominatis tantum intellegendus est, aut Constitutor in hac re sibi non constat. Deinde clerici saepius non solum deponuntur, sed etiam excommunicantur. Cf. can. 28—30, 32, 36, 43, 45, 51, 56—59, 62, 65, 76. Nonnunquam, can. 5, 45, 58, excommunicationem tanquam minorem poenam statuit quam depositionem.

26. Cf. VI, 17, 2.

27. Cf. II, 2, 1; 24, 7; Iustin. Nov. 123 c. 11, et quae disputavi in libro: *Die Apost. Konstitutionen* p. 185 sq.

κη'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρεθεὶς δικαίως ἐπὶ ἐγκλήμασι φανεροῖς, τολμήσειεν ἐφάψασθαι τῆς ποτε ἐγγχειρισθείσης αὐτῷ λειτουργίας, οὗτος παντάπασιν ἐκκοπτέσθω τῆς ἐκκλησίας.

5 κθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἐγκρατῆς γένηται ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρεῖσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας, καὶ ἐκκοπτέσθω παντάπασιν καὶ τῆς κοινωνίας, ὡς Σίμων ὁ μάγος ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου.

10 λ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος, κοσμικοῖς ἄρχουσι χρησάμενος, δι' αὐτῶν ἐγκρατῆς ἐκκλησίας γένηται, καθαιρεῖσθω καὶ ἀφοριζέσθω, καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ πάντες.

λα'. Εἴ τις πρεσβύτερος, καταφρονήσας τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, χωρὶς συναγάγῃ καὶ θυσιαστήριον ἕτερον πύξῃ, μὴδὲν κατεγνώκως τοῦ ἐπισκόπου ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, καθαιρεῖσθω ὡς φίλ-
15 αρχος, τύραννος γάρ ἐστιν, καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί, ὅσοι ἂν αὐτῷ προσθῶνται· οἱ δὲ λαϊκοὶ ἀφοριζέσθωσαν. ταῦτα δὲ μετὰ μίαν καὶ δευτέραν ἢ καὶ τρίτην τοῦ ἐπισκόπου παράκλησιν γινέσθω.

λβ'. Εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὑπὸ ἐπισκόπου γένηται
20 ἐν ἀφορισμῷ, τοῦτον μὴ ἐξεῖναι παρ' ἑτέρου δεχθῆναι, ἀλλ' ἢ παρὰ τοῦ ἀφορίσαντος αὐτόν, εἰ μὴ ἂν κατὰ συγκυρίαν τελευτήσῃ ὁ ἀφορίσας αὐτὸν ἐπίσκοπος.

λγ'. Μηδένα τῶν ξένων ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων ἢ διακόνων ἄνευ συστατικῶν προσδέχεσθε· καὶ ἐπιφερομένων δὲ αὐτῶν
25 ἀνακρινέσθωσαν, καὶ ἂν μὲν ὧσιν κήρυκες τῆς εὐσεβείας, προσδέχεσθωσαν, εἰ δὲ μήγε, τὰ πρὸς τὰς χρείας αὐτοῖς ἐπιχορηγῆσαντες εἰς κοινωνίαν αὐτοὺς μὴ προσδέξησθε· πολλὰ γὰρ κατὰ συναρπαγὴν γίνεται.

λδ'. Τοὺς ἐπισκόπους ἐκάστου ἔθνους εἰδέναι χρὴ τὸν ἐν
30 αὐτοῖς πρῶτον καὶ ἡγέσθαι αὐτόν ὡς κεφαλὴν καὶ μὴδὲν τι

8 Act. 8, 21. 22.

2 ἐπ' a | φανερώς d | ἐφάψασθαι a d λ I : ἐνάψ. α, ἔψασθαι rel |
5 ad canonem 29 i. m. v § adnotant : ἰδοὺ ἐνταῦθα δύο ἐπιτίμια ἐπήγαγε
τῆς καθαιρέσεως καὶ τῆς ἀκοινωνησίας | 9 can. 30, 31, 33, 34 > p | 13 συν-
αγάγει ε ζ, συνάξει θ, συναγωγῆς d β | πῆξῃ a d α η I : πῆξει rel |
15 ἐστιν a d I L S C A : + ὡσαύτως δὲ K Sl | κληρικοὶ + καὶ κ |
17 ἢ a d θ : > rel | παράκλησιν τοῦ ἐπισκόπου α δ η κ μ ν ξ | 19 γένηται
(γενόμενος d, ἐγένετο γ) post ἐν ἀφ. γ ε θ κ | 20 ἀλλ' ἢ : ἀλλὰ p | 24 προσ-
δέχεσθε (+ γραμμάτων a I) a d λ : -εσθαι rel, + χρὴ α² | 26 τὰ : τὰς d η |

28. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus, iuste propter crimina manifesta depositus, ausus fuerit attingere ministerium sibi quondam commissum, hic penitus abscindatur ab ecclesia.

29. Si quis episcopus per pecunias huius dignitatis compos fuerit aut presbyter aut diaconus, deponatur et ipse et qui eum 5 ordinavit, atque penitus abscindatur a communione, sicut Simon magus a me Petro.

30. Si quis episcopus, saecularibus principibus usus, per eos ecclesiam obtinuerit, deponatur et segregetur, atque omnes, qui cum eo communicant. 10

31. Si quis presbyter contempto suo episcopo seorsum congregationem fecerit et aliud altare erexerit, cum nihil ad pietatem et iustitiam pertinens in episcopo damnaverit, deponatur tanquam dominandi cupidus (est enim tyrannus), et reliqui clerici, quicunque ei se adiunxerint; laici vero segregetur. Haec vero post 15 unam et alteram vel etiam tertiam episcopi admonitionem fiant.

32. Si quis presbyter aut diaconus ab episcopo segregatus sit, hunc non licere ab alio recipi atque ab ipso, qui eum segregavit, nisi forsitan obierit episcopus, qui eum sequestravit.

33. Nullum peregrinorum episcoporum aut presbyterorum aut 20 diaconorum sine commendaticiis recipite, et si scripta attulerint, inquirantur, et si praedicatores sint pietatis, recipiantur; sin minus, quae sunt necessaria, suppeditate eis, nec vero eos ad communionem admittite; multa enim per subreptionem fiunt.

34. Episcopos singularum gentium scire oportet, quis inter 25 eos primus sit, eumque existimare velut caput et nihil magnum

τὰς χρείας α δ α β η κ μ ν ξ : χρείας ζ Ι, χρεῖαν rel | 27 γὰρ + καὶ δ | 29/30 ἐν αὐτοῖς : ἐαντοῖς α ζ μ ν ξ

28. Similis synodi Antioch. canon IV; modo Constitutor distincte de iniusta depositione ac manifestis criminibus loquitur. Hic canon accuratius compendium est canonis Antiocheni. Cf. quae exposui in libro laudato p. 184.

29. Diligentius vel longius de eadem re agit synodus Chalcedonensis c. 2.

31. Hunc canonem canone V synodi Antioch. niti praesertim initium ostendit.

32. Idem et fere iisdem verbis de-

finit pars prior canonis VI synodi Antiochenae.

33. Synodus Antiochena c. 7: μηδὲνα ἄνευ ἐλεηνικῶν δέχεσθαι τῶν ξένων. Hunc canonem Constitutor amplificasse videtur respiciens canonem eiusdem synodi sequentem ac quae ipse II, 58, 1. 2; VII, 28, 4 dixit. Cf. etiam supra can. 12.

34. Constitutor canonem IX synodi Ant. in compendium redegit, omittens

περιττὸν πράττειν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἐκεῖνα δὲ μόνα
ἐκαστον, ὅσα τῇ αὐτοῦ παροικία ἐπιβάλλει καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν
χώραις· ἀλλὰ μὴδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιεῖτω τι·
οὕτως γὰρ ὁμόνοια ἔσται, καὶ δοξασθήσεται ὁ θεὸς διὰ Χριστοῦ
5 ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

λε'. Ἐπίσκοπον μὴ τολμᾶν ἔξω τῶν ἑαυτοῦ ὄρων χειροτονίας
ποιεῖσθαι εἰς τὰς μὴ ὑποκειμένας αὐτῷ πόλεις καὶ χώρας· εἰ δὲ
ἐλεγχθῇ τοῦτο πεποιηκὼς παρὰ τὴν τῶν κατεχόντων τὰς πόλεις
ἐκείνας ἢ τὰς χώρας γνώμην, καθαιρεῖσθω καὶ αὐτὸς καὶ οὐς
10 ἐχειροτόνησεν.

λς'. Εἴ τις χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος μὴ καταδέχοιτο τὴν λει-
τουργίαν καὶ τὴν φροντίδα τοῦ λαοῦ τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ,
τοῦτον ἀφορισμένον τυγχάνειν, ἕως ἂν καταδέξηται· ὡσαύτως
καὶ πρεσβύτερος καὶ διάκονος. εἰ δὲ ἀπελθὼν μὴ δεχθῇ, οὐ
15 παρὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ λαοῦ μοχθηρίαν,
αὐτὸς μὲν ἔστω ἐπίσκοπος, ὁ δὲ κλήρος τῆς πόλεως ἀφοριζέσθω,
ὅτι τοιοῦτον λαοῦ ἀνυποτάκτου παιδεύται οὐκ ἐγένοντο.

λζ'. Δεύτερον τοῦ ἔτους σύνοδος γινέσθω τῶν ἐπισκόπων,
καὶ ἀνακρινέτωσαν ἀλλήλους τὰ δόγματα τῆς εὐσεβείας, καὶ τὰς
20 ἐμπιπτούσας ἐκκλησιαστικὰς ἀντιλογίας διαλυέτωσαν· ἅπαξ μὲν τῇ
τετάρτῃ ἐβδομαδί τῆς πεντηκοστῆς, δεύτερον δὲ Ὑπερβερεταίου
δωδεκάτῃ.

λη'. Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος
ἔχτω τὴν φροντίδα, καὶ διοικεῖτω αὐτὰ ὡς θεοῦ ἐφορῶντος· μὴ
25 ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ σφετερίζεσθαι τι ἐξ αὐτῶν ἢ συγγενέσιν ἰδίους
τὰ τοῦ θεοῦ χαρίζεσθαι· εἰ δὲ πένητες ὦσιν, ἐπιχορηγείτω ὡς
πένησιν, ἀλλὰ μὴ προφάσει τούτων τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπεμπολεῖτω.

1 μόνα (μόνον α) a d ζ L : + πράττειν (ποιεῖν I) rel | 2 ἑαυτοῦ a |
4/5 ὁ θεός — πνεύματι a d L S A : ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον
πνεῦμα γ ε ζ κ θ μ cf. C, + ὁ πατὴρ — πνεῦμα α δ κ ν ξ I, i. m.
etiam d | διὰ Χρ. — πνεύματι > Sl | 4 Χριστοῦ : κυρίου α δ I, τοῦ κ̄ν κ |
5 τῷ > α δ κ | 6 αὐτοῦ d δ | 7 καὶ : ἡ d | 8/9 γνώμην post παρὰ τὴν p |
11 can. 36—43, 45—47 > p | καταδεχθῇ d | 13 ἀφορισμένον a d, sic
plerumque | 14 δεχθῇ d | 15 αὐτοῦ d I | παρὰ > d | 16 μὲν ἔστω : μενέτω
α δ ε | 21 Ὑπερβερεταίου : + i. m. ὁκτῶ d | 22 δωδεκάτῃ : > ε, + τοῦτ'
ἔστιν (+ κατ' Αἰγυπτίους μηνὸς Φαωφί δευτέρῃ I) κατὰ Ῥωμαίους ὁκτω-
βρίῳ ἐνάτῃ γ θ κ cf. L (quarto Idus Oct.) | 23 πάντων > d | 24 ὡς +
τοῦ β κ | 25 αὐτὸν β η | τι (τις θ) σφετ. γ ε θ cf. I | 26 ὦσιν a, εἰσιν d
γ ε I : εἰεν rel | ἐπιχορηγείτω h. l. a cf. L S Sl : post πένησιν rel |
27 ἀπεμπολάτω ν ξ

sine eius sententia facere, unumquemque autem ea sola agere, quae ad suam parochiam et villas ipsi subiectas pertinent; sed nec praeter omnium conscientiam ille aliquid faciat; sic enim concordia erit, ac glorificabitur Deus per Christum in sancto spiritu.

35. Episcopum non audere extra terminos suos ordinationes 5
facere in civitatibus et pagis ipsi non subiectis; si vero convictus fuerit hoc fecisse praeter eorum sententiam, qui civitates illas aut pagos obtinent, deponatur et ipse et ii, quos ordinavit.

36. Si quis episcopus ordinatus non susceperit officium et curam populi sibi commissi, hic sit segregatus, donec suscipiat; 10
similiter et presbyter et diaconus. Si vero egressus non receptus fuerit, non propter suam voluntatem, sed propter populi malitiam, ipse quidem sit episcopus, clerus vero civitatis segregetur, quia eiusmodi populi inoboedientis eruditores non fuerunt.

37. Bis in anno synodus episcoporum fiat, et inter sese 15
dogmata pietatis inquirant atque incidentes controversias ecclesiasticas dissolvant; semel quidem quarta hebdomade quinquagesimae, secundo vero die Octobris duodecimo.

38. Omnium rerum ecclesiasticarum curam habeat episcopus, easque administret velut Deo inspiciente; non autem ei liceat 20
quidquam ex iis vendicare vel propinquis suis donare, quae Dei sunt; quodsi pauperes sint, velut pauperibus suppeditet, nec vero praetextu eorum vendat, quae sunt ecclesiae.

inprimis voces *ἐπαρχία* et *μητρόπολις* ac verba *κατὰ τὸν ἀρχαῖον κρατήσαντα τῶν πατέρων ἡμῶν κανόνα*, quibus patres Antiocheni ad regulam vel consuetudinem antiquam provocaverunt, quae apostolis autem minime attribuenda erant.

35. Eodem modo Constitutor canones XIII et XXII illius synodi in usum suum vertit. Similia autem iam antea synodi Illiberitana c. 24 et Nicaena c. 16 praeceperunt. Episcopi Aegyptii Ep. ad Meletium dicunt de lege patrum et propatrum constituta secundum divinum et ecclesiasticum ordinem: in alienis paroeciis non licere alicui episco-

porum ordinationes celebrare (Routh, Reliquiae sacrae ed. II t. IV, 92).

36. Canon reddit canones XVIII et XIX synodi Antiochenae decurtatos. Modo Constitutor regulam etiam ad presbyteros et diaconos retulit atque sententiam de clero urbis episcopum non recipientis addidit. Cf. syn. Ancy. c. 18.

37. Idem et partim eisdem verbis praecipit synodi Antiochenae canon XX, quem Constitutor haud dubie transcripsit. Cf. syn. Nicaen. c. 5. — *πεντεκόστης*] i. e. temporis a pascha usque a pentecosten.

38—41. Hi canones nituntur canonibus XXIV et XXV synodi Antiochenae.

λθ'. Οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ἐπιτελείτωσαν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ πεπιστευμένος τὸν λαὸν κυρίου καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν λόγον ἀπαιτηθῆσόμενος.

- 5 μ'. Ἐστω φανερὰ τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου πράγματα, εἴγε καὶ ἴδια ἔχει, καὶ φανερὰ τὰ κυριακά, ἵνα ἐξουσίαν ἔχῃ τῶν ἰδίων τελευτῶν ὁ ἐπίσκοπος ὡς βούλεται καὶ οἷς βοίλεται καταλείπει, καὶ μὴ προφάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διαπίπτειν τὰ τοῦ ἐπισκόπου ἔσθ' ὅτε γυναῖκα καὶ παῖδας κεκτημένου ἢ συγ-
10 γενεῖς ἢ οἰκέτας· δίκαιον γὰρ τοῦτο „παρὰ θεῶ καὶ ἀνθρώποις“, τὸ μήτε τὴν ἐκκλησίαν ζημίαν τινὰ ὑπομένειν ἀγνοίᾳ τῶν τοῦ ἐπισκόπου πραγμάτων, μήτε τὸν ἐπίσκοπον ἢ τοὺς αὐτοῦ συγγενεῖς προφάσει τῆς ἐκκλησίας δημεύεσθαι, ἢ καὶ εἰς πράγματα ἐμπίπτειν τοὺς αὐτῷ διαφέροντας, καὶ τὸν αὐτοῦ θάνατον δυσ-
15 φημίᾳ περιβάλλεσθαι.

- μα'. Προστάσσομεν τὸν ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων· εἰ γὰρ τὰς τιμίας τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς αὐτῷ πιστευτέον, πολλῶ ἂν δέοι περὶ τῶν χρημάτων ἐντέλλεσθαι, ὥστε κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πάντα διοικεῖσθαι τοῖς δεομένοις
20 διὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων καὶ ἐπιχορηγεῖσθαι μετὰ φόβου θεοῦ καὶ πάσης εὐλαβείας· μεταλαμβάνειν δὲ καὶ αὐτὸν τῶν δεόντων, εἴγε δέοιτο, εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτοῦ χρείας καὶ τῶν ἐπιξενουμένων ἀδελφῶν, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον αὐτοὺς ὑστερεῖσθαι. ὁ γὰρ νόμος τοῦ θεοῦ διετάξατο τοὺς τῷ θυσι-
25 αστηρίῳ παραμένοντας ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου τρέφεσθαι, ἐπείπερ οὐδὲ στρατιώτης ἰδίῳις ὀψωνίοις ὄπλα κατὰ πολέμιων ἐπιφέρειται.

μβ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κύβοις σχολάζων καὶ μέθαις ἢ πανσάσθῳ ἢ καθαιρείσθῳ.

- μγ'. Ὑποδιάκονος ἢ ἀναγνώστης ἢ ψάλτης τὰ ὅμοια ποιῶν
30 ἢ πανσάσθῳ ἢ ἀφοριζέσθῳ· ὁσαύτως καὶ λαϊκός.

10 Luc. 2, 52. — 24 Deut. 18. — 25 I Cor. 9, 7. 13.

3 τοῦ κυρίου γ δ ε I | 3/4 ἀπαιτησόμενος d | 6 ἔχοι d, ἔχη β γ
κυριακά : κύρια καὶ d, τοῦ κυριακοῦ ζ | ἵν' α δ κ ν ξ | τῶν ἰδίων : τὰ
ἴδια δ, > γ θ | 7 ὡς βούλεται καὶ > α β | ὡς . . οἷς . . ὡς δ ζ η
κ μ ν ξ | 9 ὅτε + καὶ α β η | γυναῖκας d | κεκτημένος d | 12 μήτε τὸν
ἐπίσκοπον > α | 13 καὶ > κ cf. L | 14/15 δυσφημίαις ε θ I cf. L S | 18 πι-
στεύεται β | δέοι : + μᾶλλον I | 19 διοικεῖσθαι : + μετὰ φόβου θεοῦ α,

39. Presbyteri et diaconi absque sententia episcopi nihil peragant; ipse enim est, cui commissus est populus Domini et a quo de animabus eorum ratio poscetur.

40. Manifestae sint res propriae episcopi, si tamen proprias habet, et manifestae res dominicae, ut potestatem suarum habeat episcopus moriens, ut, sicut vult ac quibus vult, relinquat, neque occasione rerum ecclesiasticarum intercidant res episcopi, qui nonnunquam uxorem et filios habet vel propinquos vel famulos; iustum enim hoc est *apud Deum et homines*, ut neque ecclesia detrimentum patiatur ex ignoratione rerum episcopi, neque episcopus vel eius propinqui praetextu ecclesiae proscribantur, neque in causas incidant, qui ad eum pertinent, atque eius mors infamiae subiaceat.

41. Praecipimus, ut episcopus potestatem habeat rerum ecclesiasticarum. Si enim animae hominum pretiosae ei credendae sunt, multo magis eum oportet de pecuniis mandare, ita ut ex eius potestate omnia dispensentur indigentibus per presbyteros et diaconos atque suppeditentur cum timore Dei et omni sollicitudine, sed ipse quoque percipiat, quae opus sunt, si tamen indiguerit, ad necessarios suos usus et fratrum, qui hospitio suscipiuntur, ut nullo modo inopiam patiantur. Lex enim Dei constituit, ut, qui altari adsistunt, ex altari vivant, quandoquidem neque miles suis stipendiis arma fert contra hostes.

42. Episcopus aut presbyter aut diaconus aleae vacans et ebrietati aut desinat aut deponatur.

43. Subdiaconus vel lector vel cantor similia faciens aut desinat aut segregetur; similiter et laicus.

sed etiam punxit, + καὶ γ δ ε θ² | 20 τῶν sec a d ζ : > rel | καὶ sec a α ζ η κ μ : > rel | 21 καὶ sec > α β η ν | 22 χρείας post ἀδελφῶν d γ ε ζ θ | 23 αὐτοῖς : αὐτὸν δ θ | 25 παραμένοντας a d : ὑπηρετοῦντας β ζ, προσεδρεῦντας (προσενεδρ. α) rel cf. I Cor. 9, 13 | 26 στρατιώτης a d : + ποτὲ K I cf. I Cor. 9, 7 | 27 σχολάζοντα d | 29 τὰ > α | 30 ὥς. καὶ λαϊκὸς > κ λ

39. Cf. II, 30—31.

42—43. Cf. II, 2, 1; 24, 7. Simi-

40—41. Hi duo canones ad verbum fere e canonibus Antiochenis laudatis desumpti sunt.

liter Synodus Illiberitana c. 79; Ps.-Cyprianus Adv. aleatores.

μό'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τόκους ἀπαιτῶν τοὺς δανειζομένους ἢ πανσάσθω ἢ καθαιρείσθω.

μέ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος αἵρετικοῖς συνενεξάμενοι μόνον ἀφοριζέσθωσαν· εἰ δὲ καὶ ἐπέτρεψαν αὐτοῖς ὡς κληρικοῖς ἐνεργῆσαι τι, καθαιρείσθωσαν.

μς'. Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον αἵρετικῶν δεξαμένους βάπτισμα ἢ θυσίαν καθαιρείσθαι προστάσομεν. „τίς“ γὰρ „συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου“.

10 μζ'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τὸν κατὰ ἀλήθειαν ἔχοντα βάπτισμα ἐὰν ἄνωθεν βαπτίσῃ, ἢ τὸν μεμολυσμένον παρὰ τῶν ἀσεβῶν ἐὰν μὴ βαπτίσῃ, καθαιρείσθω ὡς γελοῦν τὸν σταυρὸν καὶ τὸν τοῦ κυρίου θάνατον καὶ μὴ διακρίνων ἱερέας ψευδιερίων.

μη'. Εἴ τις λαϊκὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐκβαλὼν ἐτέραν λάβῃ
15 ἢ παρὰ ἄλλον ἀπολελυμένην, ἀφοριζέσθω.

μθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διάταξιν μὴ βαπτίσῃ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, ἀλλὰ εἰς τρεῖς ἀνάρχους ἢ εἰς τρεῖς υἱοὺς ἢ εἰς τρεῖς παρακλήτους, καθαιρείσθω.

20 ν'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος μὴ τρία βαπτίσματα μιᾶς μύσεως ἐπιτελέσῃ, ἀλλὰ ἐν βάπτισμα τὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ κυρίου διδόμενον, καθαιρείσθω· οὐ γὰρ εἶπεν ὁ κύριος· Εἰς τὸν θάνατόν μου βαπτίσατε, ἀλλὰ· „Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα

7 I Cor. 6, 15. — 21 Rom. 6, 3. — 23 Mt. 28, 19.

3/4 συνενεξάμενοι d : -μενος a K I | 4 ἀφοριζέσθωσαν a d S : -έσθω K I | ἐπέτρεψεν K, ἐπιτρέψειεν I | 5 τι > d L Sl | καθαιρείσθωσαν a δ η : -είσθω rel | 6 ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος d | ἢ διάκονον a ε θ I S Sl A C : > rel | 8 Χριστοῦ d γ ε θ I L : Χριστῶ rel S. S. | βελίαν a | πιστῶν ε η | 10 can. 47—50 > A C, can. 48 > Sl | 11 μεμολυμένον a | παρὰ : ὑπὸ δ θ I | 13 ψευδῶν ἱερέων d | 14 ἐκβαλλὼν p δ κ, ἐκβάλλων α β μ ξ | λάβῃ δ, λάβει β | 15 παρὰ a p γ δ θ μ ν ξ : ὑπὸ I, παρ' rel | 17 βαπτίσει d (post πνεῦμα d) κ ν | ἀλλὰ + ἢ p μ | 18 ἀνάρχους : πατέρας γ ε θ I | ἢ εἰς . . ἢ εἰς a d p γ ζ μ ν ξ I : καὶ . . καὶ ε, ἢ . . ἢ rel | 21 ἐπιτελέσοι d δ | ἀλλὰ : ἀλλ' β γ ε I, καὶ μὴ a | τὸ a d p ε ζ κ μ : > rel | 22 κύριος : + ἡμῶν d I L, + ἡμῶν S Sl | 23 βαπτίσατε : βαπτίζεσθε αὐτοὺς p | 23/1 ἀλλὰ — αὐτοὺς : ἀλλ' p

44. Episcopus aut presbyter aut diaconus, qui usuras exigit ab iis, qui mutuo accipiunt, aut desinat aut deponatur.

45. Episcopus vel presbyter vel diaconus, qui una cum haereticis oraverint tantum, segregentur; si vero etiam permiserint eos tanquam clericos aliquid facere, deponantur. 5

46. Episcopum vel presbyterum vel diaconum, qui haereticorum baptismum acceperint vel sacrificium, deponi praecipimus. *Quae enim conventio Christi ad Belial? aut quae pars fidei cum infideli?*

47. Episcopus vel presbyter si eum, qui vere habet baptismum, 10 iterum baptizaverit, vel eum, qui ab impiis pollutus fuit, non baptizaverit, deponatur tanquam deridens crucem ac mortem Domini neque discernens sacerdotes a falsis sacerdotibus.

48. Si quis laicus uxorem suam expellens aliam duxerit aut ab alio dimissam, excommunicetur. 15

49. Si quis episcopus aut presbyter secundum Domini constitutionem non baptizaverit in patrem et filium et spiritum sanctum, sed in tres principio carentes aut in tres filios aut in tres paracletos, deponatur.

50. Si quis episcopus vel presbyter non tres mersiones unius 20 initiationis fecerit, sed unam mersionem, quae in mortem Domini detur, deponatur; non enim dixit Dominus: In mortem meam

44. Similiter synodi Arelatensis I c. 12, Nicaena c. 17. Synodus Illiberitana c. 20 etiam laicis faenus interdixit, Cf. Funk, *Geschichte des kirchlichen Zinsverbotes* 1876.

45. Synodus Laodicensis c. 33: *Ὅτι οὐ δεῖ αἱρετικούς ἢ σχισματικούς συν-εὔχεσθαι*. Cf. eiusdem synodi can. 9 et 34.

46. Cf. VI, 15, 1.

47. Cf. VI, 15, 2—4.

48. Cf. syn. Illiber. c. 8—10; Arelat. I c. 10.

49. Cf. VI, 8, 2; 10, 2; 26, 2; Ps.-Ign. Philipp. 2. Vigilius Ep. II c. 6 (Hard. Conc. coll. II, 1432): Si quis episcopus aut presbyter iuxta praeceptum non baptizaverit in nomine patris et filii et spiritus sancti, sed in una persona trinitatis aut in duabus aut in tribus patribus aut in tribus filiis aut in tribus paracletis, proiciatur de ecclesia Dei.

50. Respicere videtur Eunomium eiusque sectatores, qui baptismum unica mersione peragebant. Cf. Sozom. H. E. VI, 26.

τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος“.

να'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ γάμου καὶ κρεῶν καὶ οἴνου οὐ δι' ἄσκησιν, ἀλλὰ διὰ βδελυρίαν ἀπέχεται, ἐπιλαθόμενος, ὅτι „πάντα καλὰ λίαν“ καὶ ὅτι „ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον“, ἀλλὰ βλασφημῶν διαβάλλει τὴν δημιουργίαν, ἢ διορθοῦσθω ἢ καθαιρεῖσθω καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποβαλλέσθω· ὡσαύτως καὶ λαϊκός.

10 νβ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τὸν ἐπιστρέφοντα ἀπὸ ἁμαρτίας οὐ προσδέχεται, ἀλλὰ ἀποβάλλεται, καθαιρεῖσθω, ὅτι λυπεῖ τὸν Χριστὸν τὸν εἰπόντα· „Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι“.

15 γγ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἑορτῶν οὐ μεταλαμβάνει κρεῶν καὶ οἴνου, καθαιρεῖσθω ὡς „κεκαυτηριασμένος τὴν συνείδησιν“ καὶ αἷτιος σκανδάλου πολλοῖς γινόμενος.

νδ'. Εἴ τις κληρικός ἐν καπηλείῳ φωραθῇ ἐσθίων, ἀφορίζέσθω, παρὲς τοῦ ἐν πανδοχείῳ ἐν ὁδῷ δι' ἀνάγκην καταλύειν.

5 Gen. 1, 31. — 6 Gen. 1, 27. — 12 Luc. 15, 7. — 16 I Tim. 4, 2.

2 πνεύματος : + ἕως ὥδε ἡ ῥωμαίων κρατεῖ ἐκκλησία κ, eadem praemissis verbis τρία βαπτίσματα ἀντὶ τοῦ τρεῖς καταδύσεις exhibet i. m. ξ, addunt d (inscribens Τίτλον λξ' κδ') α δ η S Sl ex Collectione canonum Ioannis Scholastici tit. 36 haec: Λιδασκέσθω μέντοι βαπτιζόμενος, ὅτι ὁ (> d) πατὴρ οὐκ ἐσταυρώθη οὔτε γέννησιν ἐπέμεινεν ἄνθρωπον, οὔτε δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἄνθρωπος ἐγένετο, ἀλλ' οὔτε τὸ (> α) πάθος ὑπέστη, οὐ γὰρ ἐσαρκώθη· ἐλυτρώσατο δὲ τὸν κόσμον (τὸν κ. > α) τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς ὁ μονογενὴς υἱός· ἐνηνθρώπησε γὰρ φιλανθρωπίας ἑαυτῷ σῶμα ἐκ παρθένου ἀναπλάσας, ἡ σοφία γὰρ (+ φησιν α) ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον ὡς δημιουργός· σταυρὸν δὲ ὑπέμεινεν ἑκὼν, ἐξείλατο δὲ τὸν κόσμον τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς· βαπτιζόμεθα οὖν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς οὐχ ὡς ἄνθρωπον γενομένον (γεναμένον α) ἢ παθόντος, εἰς δὲ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ ὡς ὑποστάντος γέννησιν, ὡς ὑπομείναντος σταυρὸν, ὡς ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος, εἰς τὸ ὄνομα δὲ (> α) τοῦ ἁγίου (> α) πνεύματος ὡς ὁμοουσίον (ὁμοουσίῳ d) πατρὶ καὶ υἱῷ· οἱ δὲ μὴ οὕτως βαπτίζοντες ὡς ἀγνοοῦντες τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας καθαιρεῖσθωσαν (hic desinit α, δ addit scholium de tribus baptismis, d S Sl ea quoque exhibentes, quae in Collectione Ioannis tanquam canon apostolorum 51 leguntur, fortasse etiam η, pergunt): Ὁ τὸν πατέρα πεπονθέναι λέγων ἀσεβεῖ Ἰουδαίων βαρύτερον (ἀσεβῇ· ἰουδαῖον βαρύτερα d), μετὰ Χριστοῦ καὶ τὸν πατέρα

baptizate, sed: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti.*

51. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus aut quilibet e numero clericorum nuptiis et carnibus et vino se abstinet, non propter exercitationem, sed propter detestationem, oblitus, quod 5 *omnia valde bona et quod masculum et feminam fecit Deus hominem*, sed blasphemans accusat creationem, aut corrigatur aut deponatur et ex ecclesia eiciatur; similiter et laicus.

52. Si quis episcopus vel presbyter eum, qui se convertit a peccato, non recipit, sed eicit, deponatur, quia contristat Christum, 10 qui dixit: *Gaudium oritur in caelo super uno peccatore paenitente.*

53. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus in diebus festis non sumit carnem et vinum, deponatur, ut qui *canteriatam habet conscientiam* multisque causa sit scandali.

54. Si quis clericus in caupona comedens deprehensus fuerit, 15 segregetur, praeterquam quod ex necessitate in itinere divertit in hospitium.

προσκληῶν· ὁ δὲ τὸν υἱὸν ἀρνούμενος τὸν μονογενῆ δι' ἡμᾶς σαρκωθῆναι καὶ σταυρὸν ὑπομεμενηκέναι θεομάχος ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων πολέμιος· ὁ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πατέρα ὀνομάζων ἢ υἱὸν ἀνεπιστήμων ἐστὶ καὶ ἀνόητος· ὁ γὰρ υἱὸς συνδήμευοργὸς τῷ πατρὶ καὶ σύνθρονος καὶ συννομοθέτης καὶ κριτῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως αἴτιος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοούσιον θεότητι· ἐφ' ἡμῶν γὰρ Σίμων ὁ μάγος ἐξηρעύξατο, σπάσας τῷ λαῷ πλάνον καὶ ἄστατον καὶ πονηρὸν εἰς ἐαντὸν τὸ πνεῦμα, καὶ ἓνα τιώνυμον εἶναι φλυαροῦσας τὸν θεόν, ποτὲ δὲ καὶ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν γέννησιν περικόπας. ὑμεῖς οὖν, ᾧ ἐπίσκοποι, εἰς ἓνα πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα τρίτον βαπτίσατε κατὰ τὴν τοῦ κυρίου γνώμην καὶ τὴν ἡμετέραν ἐν πνεύματι διάταξιν. | 5 διὰ > a | ἐπιλανθανόμενος a | 6 ἄρρεν a | 8 ἀποβαλέσθω κ, ἐκβαλλέσθω d | 10 πρεσβύτερος + διάκονος' d | 11 ἀλλὰ a p ζ η κ : ἀλλ' rel | 12 τὸν pr a d μ I : > rel | τὸν sec > a | εἰπόντα + ὅτι d α I | ἐν + τῷ δ η | 15 μεταλαμβάνοι d | καὶ : ἢ d I | οἷνον a λ S Sl C A : + βδελυσσόμενος καὶ οὐ δι' ἄσκησιν rel | 16 τὴν a d : + ἰδίαν p K I I Tim. | 17 γενομενος d β λ, γίνεται p | 18 φωραθῇ a p ζ : -θείη rel | 19 πανδοχείῳ + καὶ d ε ζ | δι' ἀνάγκην post καταλ. β γ | καταλύειν a d : καταλύσαντος β δ, καταλύοντος rel

51. Cf. VI, 8, 2; IO, 2; II, 5—6; 26, 3.

52. Cf. II, 12—18.

53. Sententia legitur V, 20, 19. Verba αἴτιος σκανδάλων Constitutor II, IO, I interpolavit.

54. Similiter synodus Hipponensis

393 c. 26: Ut clerici edendi vel bibendi causa tabernas non ingrediantur nisi peregrinationis necessitate (Mansi, Concil. coll. III, 923). Synodus Laodicensis c. 24 universe: ὅτι οὐ δεῖ ἐσθ-τικὸν . . . εἰς καπηλειὸν εἰσελθαι.

νε'. Εἴ τις κληρικὸς ὑβρίσει τὸν ἐπίσκοπον ἀδίκως, καθαιρεῖσθω. „Ἀρχοντα“ γάρ, φησί, „τοῦ λαοῦ σὺν οὐκ ἐρεῖς κακῶς“.

νς'. Εἴ τις κληρικὸς ὑβρίσει πρεσβύτερον ἢ διάκονον, ἀφοριζέσθω..

5 νζ'. Εἴ τις κληρικὸς κωφὸν ἢ χωλὸν ἢ τυφλὸν ἢ τὰς βάσεις πεπληγμένον χλευάσῃ, ἀφοριζέσθω ὡσαύτως καὶ λαϊκός.

νη'. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἀμελῶν τοῦ κλήρου ἢ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ παιδεύων αὐτοὺς τὴν εὐσέβειαν ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δὲ τῇ ῥαθυμίᾳ καθαιρεῖσθω.

10 νθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, τινὸς τῶν κληρικῶν ἐνδεοῦς ὄντος, μὴ ἐπιχορηγῇ τὰ δέοντα, ἀφοριζέσθω· ἐπιμένων δὲ καθαιρεῖσθω, ὡς φονεύσας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

ς'. Εἴ τις τὰ ψευδεπίγραφα τῶν ἀσεβῶν βιβλία ὡς ἅγια ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας δημοσιεύει ἐπὶ λύπῃ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου,

15 καθαιρεῖσθω.

ζα'. Εἴ τις κατηγορία γένηται κατὰ πιστοῦ πορνείας ἢ μοιχείας ἢ ἄλλης τινὸς ἀπηγορευμένης πράξεως καὶ ἐλεγχθῇ, εἰς κλῆρον μὴ προαγέσθω.

20 ζβ'. Εἴ τις κληρικὸς διὰ φόβον ἀνθρώπινον Ἰουδαίου ἢ Ἑλλήνος ἢ αἵρετικῷ ἀρνήσῃται, εἰ μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἀποβαλλέσθω, εἰ δὲ τὸ ὄνομα τοῦ κληρικοῦ, καθαιρεῖσθω· μετανοήσας δὲ ὡς λαϊκὸς δεχθήτω.

25 ζγ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ „φάγῃ κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς αὐτοῦ“ ἢ „θρηιάζωτον“ ἢ „θνησιμαῖον“, καθαιρεῖσθω, τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ἀπέειπεν· ἐὰν δὲ λαϊκὸς ᾖ, ἀφοριζέσθω.

ζδ'. Εἴ τις κληρικὸς εὐρεθῇ τὴν κυριακὴν ἡμέραν ἢ τὸ

2 Exod. 22, 28. — 24 Gen. 9, 4. — 25 Exod. 22, 31; Deut. 14, 21.

1 ὑβρίσοι d | τὸν + ἐαυτοῦ p | ἀδίκως a d S Sl cf. can. 84 : > rel |
2 γάρ > d β x | φησί h. l. a d δ η : > x Sl, post λαοῦ p, post σου rel |
σου > p | 3 ὑβρίσοι d | 5 κωφὸν ἢ χ. d S A C : χωλὸν ἢ κωφὸν K |
ἢ χωλὸν > a η | τυφλὸν ἢ χωλὸν I, τ. ἢ κωφὸν p | τὸν τὰς a | 6 πεπληγ-
μένον d i. m., i. t. πεπηρωμένον | χλευάσῃ a p ξ I : -άσοι d, -άσει rel |
7 can. 58-60 > p | ἢ : καὶ d I A | 8/9 ἐπιμ. δέ : ἢ ἐπιμένων d | 11 ἐπι-
χορηγῇ a γ ζ μ, -γῆσοι I | 12 φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ d | 13 βιβλία τῶν ἀσε-
βῶν d | 14 δημοσιεύει d α² ε ζ θ x μ ν ξ | 17 ἐλεγχθείῃ p α δ x μ ν ξ |
18 προσαγέσθω ε (?) I | 20 ἀρνήσεται ε θ x ν | 21 ἀποβαλλέσθω : ἀφο-

55. Si quis clericus episcopum contumelia affecerit iniuste, deponatur. *Principi* enim, inquit, *populi tui non maledices*.

56. Si quis clericus contumelia affecerit presbyterum aut diaconum, segregetur.

57. Si quis clericus mutum vel surdum aut claudum aut 5 caecum aut pedibus debilem irriserit, segregetur; similiter et laicus.

58. Episcopus aut presbyter clerum vel populum negligens neque eos docens pietatem segregetur; sin autem in socordia perseveraverit, deponatur.

59. Si quis episcopus aut presbyter, cum aliquis clericorum 10 inopia laborat, ei non suppeditat necessaria, segregetur; quodsi perseverat, deponatur, ut occidens fratrem suum.

60. Si quis falso inscriptos libros impiorum tanquam sacros in ecclesia divulgat ad perniciem populi et cleri, deponatur.

61. Si qua fiat accusatio contra fidelem fornicationis vel ad- 15 ulterii vel alius cuiusdam facti prohibiti et convictus fuerit, ad clerum non provehatur.

62. Si quis clericus propter metum humanum Iudaei vel gentilis vel haeretici negaverit, siquidem nomen Christi, segregetur, si vero nomen clerici, deponatur; sin autem paenitentiam egerit, 20 ut laicus recipiatur.

63. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus aut omnino e catalogo clericorum *manducaverit carnem in sanguine eius* vel *captum a bestia* vel *morticinium*, deponatur; id enim lex interdixit; quodsi laicus sit, segregetur. 25

64. Si quis clericus inventus fuerit die dominica vel sabbato

ριζέσθω a I | εἰ δὲ — καθαιρεῖσθω > a | τοῦ > p | 22 δὲ > d | δεχέσθω d | 23 ἐκ a p ε ζ I : > rel | 24 φάγει ζ, φάγοι d η | κρέας a d p α δ ν θ : κρέα rel | 25 θηριόλλωτον a | 26 ἐὰν . . ἢ a d I (εἴη) : εἰ . . εἴη p K | 27 κληρι-
κός + ἢ λαϊκός d

60. Cf. VI, 16.

61. Cf. syn. Illiber. c. 30. 76; Neo-caesar. c. 9; Nicaen. c. 9. 10.

63. Constitutor mandatum apostolorum VI, 12, 13—15 vel Act. 15, 20. 29 e Vetere Testamento interpretatur et amplificat. — θηρ. ἢ θνησιμαῖον] Syn-

odus Aurelianensis II (a. 533) c. 20: Similiter (ab ecclesiae coetibus arceantur) et hi, qui bestiarum morsibus extincta vel quolibet morbo aut casu suffocata vescuntur.

64. Cf. V, 20, 19; Ps.-Ign. Philipp. 13, 3.

σάββατον πλὴν τοῦ ἐνὸς μόνου νηστεύων, καθαιρείσθω· ἐὰν δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω.

ξε'. Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς εἰσέλθοι εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἰρετικῶν προσεύξασθαι, καθαιρείσθω καὶ ἀφοριζέσθω.

5 ξς'. Εἴ τις κληρικὸς ἐν μάχῃ τινὰ κρούσας καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς κρούσματος ἀποκτείνῃ, καθαιρείσθω διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ· ἐὰν δὲ λαϊκός ἢ, ἀφοριζέσθω.

ξζ'. Εἴ τις παρθένον ἀμνήστευτον βιασάμενος ἔχῃ, ἀφοριζέσθω· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ ἑτέραν λαμβάνειν, ἀλλ' ἐκείνην κατέχειν,
10 ἣν καὶ ἡρετίσατο, καὶ πενιχρὰ τυγχάνῃ.

ξη'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος δευτέραν χειροτονίαν δέξῃται παρὰ τινος, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονησας, εἰ μὴ δείξῃ παρὰ αἰρετικῶν αὐτὸν ἔχειν τὴν χειροτονίαν· τοὺς γὰρ παρὰ τοιούτων βαπτισθέντας ἢ χειροτονηθέντας
15 οὔτε πιστοὺς οὔτε κληρικοὺς εἶναι δυνατόν.

ξθ'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὑποδιάκονος ἢ ἀναγνώστης ἢ ψάλτης τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστήν οὐ νηστεύει ἢ τετράδα ἢ παρασκευὴν, καθαιρείσθω, ἐκτὸς εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδίζοιτο· ἐὰν δὲ λαϊκός ἢ, ἀφοριζέσθω.

20 ο'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ ἄλλος κληρικὸς νηστεύει μετὰ Ἰουδαίων ἢ ἐορτάζει μετ' αὐτῶν ἢ δέχεται αὐτῶν τὰ τῆς ἐορτῆς ξένια, ὅλον ἄζυμα ἢ τι τοιούτον, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω.

1 μόνον : σαββάτον d, > x | νηστεύων h. l. a : post σάββατον d, post ἡμέραν rel | καθ. ἐὰν δέ : ὁ μὲν κληρικὸς καθ., ὁ δὲ d | 1/2 καθ. — λαϊκός > I | 1 ἐὰν a : εἰ rel | 2 λαϊκός + εἴη δ θ | 3 can. 65 > p, abhinc autem plures canones exhibet f | εἰσέλθῃ α² δ η | 4 καθαιρείσθω : καὶ καθ. f | 5 κρούσῃ a | τοῦ > f | ἐνὸς > d I | 6 ἀποκτείνας d p ν ξ, ἀποθάνῃ I | 6/7 διὰ — ἀφοριζέσθω > I | 7 ἐὰν a d f p γ ζ η κ μ ν : εἰ rel | ἢ a d f (εἰ) p γ μ ν : εἴη ζ η ξ, > rel | 8 ἔχῃ f p ξ : σχῇ a, ἔχοι d, ἔχει rel | 9 αὐτὸν α η I | 10 καὶ > δ θ I | καὶ ἡρετ. : κατηρετίσατο f α γ μ ξ, καθῃρ. η ν | ἡρετίσατο d | 11 εἴ τις : ἐὰν post χειροτονίαν I | 12 δέξῃται a d p α γ ε ζ μ ν I : δεξάμενος β, δέξεται rel | καὶ pr > d | 13 εἰ μὴ (μήγε β) δείξῃ (δείξοι a, δέξοι d, δόξῃ β, δικαίῃ f) π. αἰρ. αὐτὸν ἔχειν (ἔχειν αὐτὸν d β) a d f β S : εἰ μήγε (μήτι γε γ ε θ) ἄρα νοσταίη ὅτι π. αἰρ. ἔχει rel | 14 παρὰ a d f β δ I : + τῶν rel | ἢ χειροτ. > p I | 16, 17 ἢ ὑποδιάκονος > a δ ε η I S C A | 17 τεσσαρακοστήν + τοῦ πάσχα γ δ ε θ | 18 νηστεύει γ ε θ κ μ ν ξ | ἢ pr > f p | παρασκευὴν ἢ τετράδα d f I S | 19 ἐμποδίζοιτο d | ἐὰν a d f ζ η κ μ ν ξ I : εἰ rel | ἢ : εἴη γ ε η θ | 20 can. 70, 71, 74, 75 > p | ἄλλος (τὸ σῖνολον β, > I S) κληρικὸς

praeter unum solum ieiunans, deponatur; si fuerit laicus, segregetur.

65. Si quis clericus ingressus fuerit in synagogam Iudaeorum vel haereticorum ad orandum, deponatur et segregetur.

66. Si quis clericus in contentione aliquem ferierit atque ex 5
ictu uno occiderit, deponatur ob suam praecipitantiam; si vero laicus sit, segregetur.

67. Si quis virginem non desponsatam vi illata teneat, segregetur, nec vero ei liceat aliam ducere, sed illam retineat, quam elegit, etiamsi paupercula fuerit. 10

68. Si quis episcopus vel presbyter vel diaconus secundam 10
ordinationem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse et qui eum ordinavit, nisi ostendat ab haereticis se ordinationem habere; a talibus enim baptizati vel ordinati nec fideles nec clerici esse possunt. 15

69. Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus aut subdiaconus aut lector aut cantor sanctam quadragesimam non ieiunat vel quartam feriam vel sextam, deponatur, nisi infirmitate corporis impediatur; si vero laicus sit, segregetur.

70. Si quis episcopus vel alius clericus ieiunat cum Iudaeis 20
vel dies festos cum eis agit vel munera festorum eorum accipit, veluti azyma aut aliquid simile, deponatur; si vero laicus, segregetur.

a d f β I S : *πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τῶν κληρικῶν*
rel | *νηστεύει* a δ x I : > ζ, -*εὐν* α, -*εὐο* rel | 21 *ἐορτάζοι γ ε κ ν ζ,*
συνεορτάζοι d I (-*ζει*), f exhibet pagina 537 exeunte *ἐορ* et incipit pag. 538
vocabulo *κερδέειν* can. 74 | *δέχεται* a d η θ I : + *παρ'* rel | *ἐορτῆς* +
αὐτῶν ε ζ | 22 *τι* > α β I | *λαϊκὸς* + ἡ a ζ

65. Cf. II, 61, 1, ubi Constitutor ἡ
εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἱρετικῶν
interpolavit.

67. Cf. syn. Ancyr. c. 11; Chalced.
c. 27; Basil. c. 22.

68. Laudant hunc canonem Petrus
Damiani Liber grat. c. 33; Humbertus
Adv. simoniacos I c. 8; Bernaldus De
excommunicatis vitandis c. 17; De ordi-
natione vitanda c. 3 (M. G. Libelli
de lite imperatorum et pontificum I,
66. 112; II, 119. 152).

69. Cf. V, 13, 3; 20, 18; VII, 23, 1;
Ps.-Ign. Philipp. 13, 3.

70. Ps.-Ign. Philipp. 14, 2 eadem
atque eisdem fere verbis exhibet. Syn-
odus Laodicensis c. 37 dicens: *ὅτι οὐ*
δεῖ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἢ αἱρετικῶν
τὰ πεμπόμενα ἐορταστικά λαμβάνειν
μηδὲ συνεορτάζειν αὐτοῖς, et c. 38:
ὅτι οὐ δεῖ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἄζυμα
λαμβάνειν ἢ κοινωνεῖν ταῖς ἀσεβεί-
αις αὐτῶν, fons esse videtur. Cf. syn.
Illib. c. 49—50.

οα'. Εἴ τις Χριστιανὸς ἔλαιον ἀπενέγκοι εἰς ἱερὸν ἐθνῶν ἢ εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ ἐν ταῖς ἐορταῖς αὐτῶν λύχνους ἄψῃ, ἀφοριζέσθω.

οβ'. Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς ἀπὸ τῆς ἀγίας ἐκκλησίας ἀφέ-
5 ληται κηρὸν ἢ ἔλαιον, ἀφοριζέσθω καὶ τὸ ἐπίπεμπτον προστιθέτω μεθ' οὗ ἔλαβεν.

ογ'. Σκεῦος ἀργύρου ἢ χρυσοῦ ἢ ὀθόνης ἁγιασθὲν μηδεὶς ἔτι εἰς οἰκίαν χρῆσιν σφειριζέσθω, παράνομον γάρ· εἰ δέ τις φωραθῇ, ἐπιτιμάσθω ἀφορισμῷ.

10 οδ'. Ἐπίσκοπον κατηγορηθέντα ἐπὶ τινὶ ὑπὸ ἀξιολπίτων καὶ πιστῶν ἀνθρώπων, καλεῖσθαι αὐτὸν ἀναγκαῖον ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων· καὶ μὲν ἀπαντήσῃ καὶ ὁμολογήσῃ, ἐλεγχθέντος αὐτοῦ ὀρίζεσθω τὸ ἐπιτίμιον· ἐὰν δὲ καλούμενος μὴ ὑπακούσῃ, καλεῖσθω καὶ δεύτερον, ἀποσταλλομένων ἐπ' αὐτὸν δύο ἐπισκόπων· ἐὰν δὲ
15 καὶ οὕτω μὴ ὑπακούσῃ, καλεῖσθω καὶ τρίτον, δῖο πάλιν ἐπισκόπων ἀποσταλέντων πρὸς αὐτόν· ἐὰν δὲ καὶ οὕτως καταφρονήσας μὴ ἀπαντήσῃ, ἡ σύνοδος ἀποφαινέσθω κατ' αὐτοῦ τὰ δοκοῦντα, ὅπως μὴ δόξῃ κερδαίνειν φυγοδικῶν.

οε'. Εἰς μαρτυρίαν τὴν κατὰ ἐπίσκοπον αἵρετικὸν μὴ προσ-
20 δέχεσθε, ἀλλὰ μηδὲ πιστὸν ἕνα μόνον· „ἐπὶ στόματος“ γὰρ „δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα“.

ος'. Ὅτι μὴ χρὴ τὸν ἐπίσκοπον τῷ ἀδελφῷ ἢ τῷ υἱῷ ἢ ἐτέρῳ συγγενεὶ χαρίζομενον τὸ ἀξίωμα τῆς ἐπισκοπῆς χειροτονεῖν οὔς αὐτὸς βούλεται· κληρονόμους γὰρ τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ποιέσθαι

20 Deut. 19, 15.

1 ἀπενέγκοι : -έγκη α β, > x | 2 ἢ h. l. a I cf. S C A : post αὐτῶν K | ἐν ταῖς ἐ. αὐτῶν > d S C A | ἄψῃ a : > d f S I C A, ἄπτῃ α, ἄπτει α² δ η, ἄπτοι rel | 7 ἀργύρου - ἁγιασθὲν a d cf. S : χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν (ἀργ. ἢ χρ. η I) ἁγιασθὲν ἢ ὀθόνης (ὀθόνην I, ὀθονίον θ) K I cf. S I | 9 φωραθῇ d ζ | 10 τινι + πράξει ε | ὑπὸ α : ἐπὶ d, παρὰ K I | 10/11 καὶ πιστῶν a d S S I C A : > K I | 11 ἀνθρώπων : προσώπων α, μαρτύρων η | αὐτῶν α | 12 ἀπαντήσῃ α δ η : -ήσοι rel | ὁμολογήσῃ d α γ δ θ : -ήσοι ε ζ x μ ν ξ I, ἀπολογήσοιτο α | ἔλ. αὐτοῦ : ἢ ἐλεγχθῇ δ | 13 ὀρίζεσθω : ἔξοριζέσθω η ν ξ, ὀρίζεσθαι γ δ ζ | ἐάν : εἰ δ | ὑπακούσει δ η, -σοι α α² ε μ ν ξ | 14 ἐπ' : πρὸς γ ε ζ | 14/16 ἐπ' αὐτόν - ἀποσταλέντων > ν ξ | ἐὰν δὲ - ἐπισκόπων > α | 15/16 μὴ - οὕτως > η I | 15 ὑπακούσῃ α d α : -σει δ, -σοι rel | 16 ἀποσταλέντων α d : ἀποστελλομένων K | 17 ἀπαντήσῃ α d (ὑπ.) α η : -ήσοι rel (ὑπ. I) | τὰ κατ' d | 18 δόξαντα d | 19 ἐπίσκοπον f | 19/20 προσδέχεσθε d x α² : -εσθαι rel | 20 μόνον > d f x | ἐπὶ στ. γάρ :

71. Si quis Christianus oleum detulerit in templum gentilium vel in synagogam Iudaeorum aut in festis eorum lucernam accenderit, segregetur.

72. Si quis clericus aut laicus a sancta ecclesia abstulerit ceram vel oleum, segregetur et ultra ablatum quintam partem restituat. 5

73. Vas sacratum ex argento vel auro vel linteo confectum nemo deinceps in proprium usum vertat, nefas enim est; si quis vero deprehensus fuerit, segregatione multetur.

74. Episcopum ab hominibus fide dignis ac fidelibus de crimine accusatum in ius vocari oportet ab episcopis; si quidem 10 occurrerit ac responderit fueritque convictus, poena decernatur; si vero vocatus haud paruerit, missis ad eum duobus episcopis iterum vocetur; si ne sic quidem paruerit, etiam tertio vocetur duobus iterum episcopis ad eum missis; sin autem hanc quoque missionem aspernatus non occurrerit, synodus contra eum pro- 15 nuntiet, quae videbuntur, ne ex iudicii detrectatione lucrum facere videatur.

75. Ad testimonium contra episcopum dicendum haereticum ne admittite, sed nec fidelem unum solum; *in ore enim duorum vel trium testium stabit omne verbum.* 20

76. Quod non oportet episcopum fratri aut filio aut alii propinquo dignitatem episcopatus largientem ordinare, quos ipse vult; non enim aequum est, ut heredes episcopatus sui faciat, humano

φρὴν γὰρ ὁ νόμος ἐπὶ στ. a | 21 μαρτύρων ἢ τριῶν f | 22 μή : οὐ δ ε | τὸν > δ η | 23 χαριζόμενος d β | εἰς τὸ α δ | οὗς a d cf. S Sl C A : ὧν f, δν p K I | 24 αὐτὸς a d f I : > p K | αὐτοῦ a d f S Sl : > p K I C A

71. Synodus Laodicensis c. 39: ὅτι οὐ δεῖ τοῖς ἔθνεσιν συνεορτάζειν καὶ κοινωνεῖν τῇ ἀθεότητι αὐτῶν.

74. Pitra Iuris eccles. Graecorum monum. et hist. I, 2, hunc canonem in synodo Constantinopolitana a. 394 sub certo apostolorum nomine promulgatum esse censet. Errat autem. Synodus illa decrevit, episcopum in posterum nec a tribus quidem, nedum a duobus, sed maioris tantum synodi et provinciae episcoporum sententia deponi posse. Addit sane: καθὼς καὶ οἱ ἀποστολικοὶ κανόνες διωρίσαντο.

Sed haec verba neque ad canonem nostrum referri possunt, qui de re plane alia agit, neque ad unum ex reliquis, quia nullus cum definitione synodi consentit. Praeter Constitutiones vel Canones apostolorum causa Nestorii vel synodus Ephesina prima testis est trium vocationum canonicarum. Modus procedendi vero haud dubie antiquior erat.

75. Cf. synod. Constantinopolitana 381 c. 6.

76. Similis est canon XXIII synodi Antiochenae.

οὐ δίκαιον, τὰ τοῦ θεοῦ χαριζόμενον πάθει ἀνθρωπίνῳ· οὐ γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν ὑπὸ κληρονομίαν ὀφείλει τιθέναι. εἰ δέ τις τοῦτο ποιήσῃ, ἄκυρος μὲν ἔστω ἡ χειροτονία, αὐτὸς δὲ ἐπιτιμάσθω ἀφορισμῶ.

5 ος'. Ἐάν τις ἀνάπηρος ἢ τὸν ὀφθαλμὸν ἢ τὸ σκέλος πεπληγμένος, ἄξιός δὲ ἢ εἰς ἐπισκοπὴν, γινέσθω· οὐ γὰρ λῶβῃ σώματος αὐτὸν μαινεί, ἀλλὰ ψυχῆς μολυσμός.

ση'. Κωφὸς δὲ ὢν καὶ τυφλὸς μὴ γινέσθω ἐπίσκοπος, οὐχ ὥς μεμιαμμένος, ἀλλ' ἵνα μὴ τὰ ἐκκλησιαστικὰ παρεμποδίζοιτο.

10 οθ'. Ἐάν τις δαίμονα ἔχῃ, κληρικὸς μὴ γινέσθω, ἀλλὰ μηδὲ τοῖς πιστοῖς συνενχέσθω· καθαρισθεὶς δὲ προσδεχέσθω, καὶ ἔαν ἢ ἄξιός, γινέσθω.

π'. Τὸν ἐξ ἐθνῶν προσελθόντα καὶ βαπτισθέντα ἢ ἐκ φανύλης διαγωγῆς οὐ δίκαιόν ἐστι παρατὰ προχειρίζεσθαι εἰς ἐπισκοπὴν·
15 ἄδικον γὰρ τὸν μηδέπω πείραν ἐπιδειξάμενον ἑτέρων εἶναι διδάσκαλον, εἰ μὴ πον κατὰ θείαν χάριν τοῦτο γένοιτο.

πα'. Εἴπομεν, ὅτι μὴ χρὴ ἐπίσκοπον καθεῖναι ἑαυτὸν εἰς δημοσίας διοικήσεις, ἀλλὰ προσενκαιρεῖν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς χρείαις· ἢ πειθέσθω οὖν τοῦτο μὴ ποιεῖν, ἢ καθαιρεῖσθω. „οὐ-
20 δεῖς“ γὰρ „δύναται δυοὶ κυρίοις δουλεύειν“ κατὰ τὴν κυριακὴν παρακείμεναι.

πβ'. Οἰκέτας εἰς κλῆρον προχειρίζεσθαι ἄνευ τῆς τῶν δεσποτῶν γνώμης οὐκ ἐπιτρέπομεν ἐπὶ λύπῃ τῶν κεκτημένων· οἴκων γὰρ ἀνατροπὴν τὸ τοιοῦτο ἐργάζεται. εἰ δέ ποτε καὶ ἄξιός φανείῃ

13 I Tim. 3, 6; Tit. 1, 6. — 19 Mt. 6, 24.

1 δίκαιον : + ἔστιν f, καὶ p | ἐν πάθει d | 2 θεοῦ : χῡ a | ὑπὸ > ζ, ὑπὸ κληρ. > α | τίθεσθαι γ ε θ | 3 ποιήσοι a d I | μὲν ἔστω : μενέτω f β ζ | 4 ἐπιμεινάσω f | 5 ἔαν a d f I : εἰ p K | ἢ : εἴη I, > p | 5,6 πεπληρωμένος a f | 6 ἢ a f : > d p, ἔστιν K I | εἰς ἐπισκοπὴν a d f : ἐπισκοπῆς p K I | γενέσθω β η | 8 δὲ > γ ε η θ | ὢν > γ ε θ | καί : ἢ f γ ε θ I S C | 9 μεμιαμμένος a d f β θ μ ξ : -ασμένος rel | μὴ : post ἐκκλησιαστικά I, bis a | παρεμποδίζοιτο d, -ίzzηται a, -ίzzη I, ἐμποδίζοιτο p | 10 ἔχοι ε, σχῆμ p | γινέσθω : γενέσθω f α β η, + ἐπίσκοπος a | 10 11 μηδὲ τοῖς πιστοῖς d i. m., i. t. μηδ' αὐτοῖς | 11 καθ. δὲ προσδ. > f | 12 γενέσθω f η | 13 ἐθνῶν a I A cf. S Sl : ἐθνικοῦ d f, ἐθνικῶν (ἐθνῶν) βίου p K C | 14 ἔστι > d f | προχειρ. : χειροτονεῖσθαι ε θ | εἰς ἐπισκοπὴν a d f I (cod.

affectu largiens, quae Dei sunt; nam Dei ecclesiam non debet hereditati subicere; si quis vero hoc fecerit, irrita esto ordinatio, ipse autem puniatur segregatione.

77. Si quis fuerit oculo laesus vel crure debilis, dignus autem episcopatu, fiat; non enim vitium corporis polluit, sed animae 5 inquinatio.

78. Qui vero surdus vel mutus et caecus est, ne fiat episcopus, non quod pollutus sit, sed ne impediatur ecclesiastica.

79. Si quis daemonem habeat, ne fiat clericus, sed neque cum fidelibus oret; cum autem emundatus fuerit, recipiatur, et si 10 dignus exstiterit, clericus fiat.

80. Qui ex gentibus accessit et baptizatus fuit aut ex prava conversatione, eum non aequum est confestim ad episcopatum promovere; iniquum enim est, eum, qui nondum specimen exhibuerit, aliorum esse doctorem, nisi forte divina gratia hoc fiat. 15

81. Diximus, quod non oportet episcopum in publicas administrationes se demittere, sed ecclesiasticis usibus vacare: aut igitur persuadeatur hoc non facere, aut deponatur; *nemo enim potest duobus dominis servire* secundum Domini admonitionem.

82. Servos invitis dominis ad clerum promoveri non per- 20 mittimus, ne molestia possessoribus fiat; hoc namque domorum eversionem efficit. Si quando autem servus dignus videatur, qui

Vat.) Sl : ἐπίσκοπον p K I (text. vulg.) S C A | 15 πειρα f | δεξάμενον d λ | 16 γένοιτο a I : γένηται rel | 17 can. 81—83 > p | μῆ : οὐ α I | χοῦ : χοῦ f, + τὸν d | ἐπίσκοπον a f S Sl C A : + ἡ πρεσβύτερον rel | καθ- εῖναι a d f I : καθιέναι K | 18 προσευκαρτεῖν (-ρίαν f) a d f α μ ν ξ : προσέχειν δ, προσεγκαρτερεῖν (προσχ. ζ I) rel | 19 ἡ πειθ. — καθαιρεῖσθω a K : εἰ δὲ μὴ (+ βούληται I), ἀποτιθέσθω d f I S Sl C A | 20 χυρόλεκτον d | 22 κληρον + μὴ d | 24 τὸ τοιοῦτο a f ε ν ξ, τοῦτο λ : τοιοῦτον (τὸν τ. α) rel | κατεργάζεται a

79. Cum energumeni non ad baptismum admitterentur (VIII, 32, 6) neque baptizati ad orationem fidelium (VIII, 7), etiam a clero arcendi erant.

80. Similiter synodus Nicaena c. 2 ἀνθρώπους ἀπὸ ἐθνικοῦ βίον ἄρτι

προσελθόντας τῇ πίστει non ad dignitatem episcopi vel presbyteri promovendos esse definit.

81. Cf. II, 6, 1; syn. Calced. c. 3.

82. Idem praecipit Leo I Ep. 4. c. 1. De Onesimo cf. VII, 46, 13.

οἰκέτης πρὸς χειροτονίαν βαθμοῦ, οἷος Ὀνήσιμος ὁ ἡμέτερος ἀνεφάνη, καὶ συγχωροῦσιν οἱ δεσπότες καὶ ἐλευθεροῦσιν καὶ τοῦ οἴκου ἐαντῶν ἐξαποστέλλουσιν, γινέσθω.

πγ'. Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον στρατείαις παρα-
5 μένοντα καὶ ἀμφοτέρω ποιῶν βουλόμενον, κατέχειν ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν καὶ ἱερατικὴν ἀρχὴν διοικεῖν, καθαιρεῖν χρὴ „τὰ“ γὰρ „καίσαρος καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ“.

πδ'. Ὅστις ὑβρίσει βασιλέα ἢ ἄρχοντα παρὰ τὸ δίκαιον, τιμωρίαν τινεύτω· καὶ εἰ μὲν κληρικός, καθαιρεῖσθω, εἰ δὲ λαϊκός,
10 ἀφοριζέσθω.

πε'. Ἔστω δὲ ὑμῖν πᾶσι κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς βιβλία σεβάσματα καὶ ἅγια τῆς μὲν παλαιᾶς διαθήκης Μωσέως πέντε, Γένεσις, Ἔξοδος, Λευϊτικόν, Ἀριθμοί, Δευτερονόμιον· Ἰησοῦ τοῦ Ναυὴ ἕν, τῶν Κριτῶν ἕν, τῆς Ρούθ ἕν, Βασιλείων τέσσαρα, Παραλειπο-
15 μένων τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν δύο, Ἑσδρα δύο, Ἑσθῆρ ἕν, Ἰουδιθ ἕν, Μακκαβαίων τρία, Ἰώβ ἕν, Ψαλμοὶ ἑκατὸν πενήκοντα· Σο-
λομῶντος βιβλία τρία, Παροιμίαι, Ἐκκλησιαστής, Αἴσμα ἁσμάτων·

6 Mt. 22, 21.

1 ὁ οἰκέτης ε λ | 1/2 βαθμοῦ — ἀνεφάνη: φανή f | 1 οἷος a d: + καὶ K |
1/2 ὁ ἡμέτερος Ὀνήσιμος α δ κ μ ν ξ | 1 ἡμέτερος + ἀδελφός d | 2 ἀνεφάνη a:
κατεφάνη η, ἐφάνη rel | συγχωροῦσιν a d f β η κ: συγχωρίζουσιν α, συγχωρή-
σουσιν rel | 2/3 ἐλευθεροῦσιν . . ἐξαποστέλλουσιν a d f η: ἐλευθερώσουσιν . .
ἐξαποστελοῦσιν (-στείλουσιν δ ζ θ, -στείλωσιν β γ ε κ μ ν ξ) rel | 4 ἐπίσκοπον
κτλ. a d: ἐπίσκοπος κτλ. f K I | στρατείαις d, -ταῖς α, -τίας f α: -τείαι rel |
4/5 παραμένοντα a f, ἐπιμ. d, παραμένων λ: σχολάζων rel | 5 ἀμφ. ποιεῖν
βουλ. a d f λ (-όμενος ἦτοι) S Sl C A: βουλόμενος ἀμφ. rel | καθέλειν a |
6 ἱερατικὴν ἀρχὴν a cf. A: ἱερακῆειν f, ἀρχὴν > rel | διοικεῖν a d f S A:
διοίκησιν rel | καθ. χρὴ a d f cf. Sl: καθαιρεῖσθω rel | 9 τινεύτω f I |
καὶ > a | εἰ bis: ἦ f | κληρικός: + ἦ p I, εἴη γ ε θ | 11 can. 85 > f p
β λ | πᾶσιν ὑμῖν d | 12 τῆς μὲν π. διαθήκης > a | Μωσέως α γ δ ζ η θ I:
μωϋσέως rel | πέντε: ε δ γ δ ε η | 12/13 Γένεσις — Δευτερον. > d S |
13 Ἀριθμοὶ + καὶ a | Ἰησοῦ + δὲ d | τοῦ a d: νιού α γ δ ζ μ ν ξ, > ε
η θ κ I | Ναυή: ναυὶ d ζ, > ε θ | 14 τῶν a d: > K I | τῆς a d δ: > rel |
14/16 τῆς Ρούθ — πενήκοντα > η | 14 τῶν βασ. d | τέσσαρα: δ α γ δ ν,
similiter deinceps plerumque, etiam alii codd | 15 Ἰουδιθ ἕν h. l. a d S Sl:
post τρία δ, cf. C A, > rel | 16 Μακκ. γ. > I A C | Μακκαβ. — Ἰώβ ἕν
> ε | τρία (γ) K S: δ a d | τρία — πενήκοντα: ἕν κ | ψαλμοὶ ὅν α,
cf. A: βίβλος ψαλμῶν ὅνα d C, liber psalmodum 151 (151 > S) unus S Sl,
ψαλτηρίου (ψαλτήριον γ ε ζ μ I) ἕν K I | 16/1 Ψαλ. — δεκαεξ > δ ν |
17 βιβλία a d: > K | τρία: ε (πέντε) d S. E. Παροιμίαι — ἁσμάτων >
d S Sl | ἁσματα α μ | ἁσμάτων + ἰώβ ἕν ε

in gradu ecclesiastico constituatur, qualis Onesimus noster apparuit, et permittunt domini ac libertate donant et e domo sua emittunt, fiat.

83. Episcopum vel presbyterum vel diaconum, qui militiae vacat et utrumque facere vult, romanum magistratum obtinere et sacrum gradum administrare, deponi oportet; nam *quae Caesaris sunt, Caesari, et quae Dei, Deo.* 5

84. Quicumque contumelia affecerit regem vel magistratum praeter ius, poenas luat; et si quidem clericus est, deponatur, si vero laicus, segetur. 10

85. Sint autem vobis omnibus clericis et laicis libri venerabiles et sancti: veteris quidem testamenti Mosis quinque, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Iesu filii Nave unus, Iudicum unus, Ruth unus, Regnorum quatuor, Paralipomenon libri dierum duo, Esdrae duo, Esther unus, Iudith unus, Maccabaeorum tres, 15 Iob unus, Psalmi centum quinquaginta; Salomonis libri tres, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum canticorum; Prophetiae sedecim; et

83. Cf. syn. Chalced. c. 7.

85. Cf. II, 57, 5—7. Indiculos librorum sacrorum saeculis prioribus praeterea exhibent Fragmentum Muratorianum (Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* II, I 1890 p. 139—143); Canon Mommsenianus (Zahn l. c. p. 143—145); Catalogus Claromontanus (Zahn p. 158—159); Cyrillus Hieros. Catech. IV, 35—36; synodus Laodicena c. 59 vel potius appendix posterior ad hunc canonem; Athanasius Ep. festalis a. 367; Gregorius Naz. Carmen XII; Amphilochius (Zahn p. 217—219); Epiphanius H. 76 p. 941 ed. Petavius; Chrysostomus Synopsis scripturae sacrae (ed. Bened. VI, 314—318); Synodus Hipponensis a. 393 c. 36; Rufinus Commentarius in symbolum apost. c. 36—38; Innocentius Ep. ad Exsuperium c. 7; Augustinus De doctrina christ. II c. 13; Codex Alexandrinus (Zahn p. 288—289); Indiculus librorum canonicorum LX (Zahn

p. 290—292; cf. *Theolog. Quartalschrift* 1895 p. 527); Ioannes Dam. De fide orthod. IV c. 17; Stichometria Nicephoro adscripta (Zahn p. 297—301); Synopsis scripturae s. Athanasio adscripta c. 1—4. Omnes hos indiculos ac nonnullos alios Zahn in libro laudato collegit, recensuit, illustravit; plurimos edidit Preuschen, *Analecta (Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlicher Quellschriften* ed. G. Krüger VIII) 1893. Filastrius Haer. 60 (88) legem et prophetas nominat atque scripturas N. T. enumerat, et Marx, S. Filastrii diversarum here-seon liber 1898 p. 48, eum canonem apost. LXXXV respicere censet, haud dubie autem errat, cum auctor neque apostolorum sententiam de libris sacris proferre putandus sit neque ea, quae de his libris dicit, cum illo canone consentiant. — *Μακκαβαίων τρία* Sic inter indiculos laudatos etiam Stichometria Nicephori. Plurimi Maccabae-

- Προφῆται δέκα ἕξ· καὶ ἔξωθεν ὑμῖν προσιστορεῖσθω μανθάνειν ὑμῶν τοὺς νέους τὰς Σοφίας τοῦ πολυμαθοῦς Σιράχ. ἡμέτερα δέ, τοῦτ' ἔστι τῆς καινῆς διαθήκης, Εὐαγγέλια τέσσαρα, ὡς καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἵπομεν, Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ, Ἰωάννου·
- 5 Πάυλον ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες, Ἰακώβου μία, Ἰωάννου τρεῖς, Ἰούδα μία, Πέτρον δύο, Κλήμεντος δύο, καὶ αἱ Διαταγαὶ ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις δι' ἐμοῦ Κλήμεντος ἐν ὀκτὼ βιβλίοις προσπεφωρημέναι, ἃς οὐ χρὴ δημοσιεύειν ἐπὶ πάντων διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστικά· καὶ αἱ Πράξεις ἡμῶν τῶν ἀποστόλων.
- 10 XLVIII. Ταῦτα καὶ περὶ κανόνων ὑμῖν διατετάχθω παρ' ἡμῶν, ὃ ἐπίσκοποι. 2. ὑμεῖς δὲ ἐμμένοντες μὲν αὐτοῖς σωθήσεσθε καὶ εἰρήνην ἔχετε· ἀπειθοῦντες δὲ κολασθήσεσθε καὶ πόλεμον μετ' ἀλλήλων αἰδιον ἔχετε, δίκην τῆς ἀνηκούσας τὴν προσήκουσαν τινυνῆτες. 3. θεὸς δὲ ὁ μόνος ἀγέννητος καὶ τῶν ἔλων διὰ
- 15 Χριστοῦ ποιητῆς πάντας ὑμᾶς διὰ τῆς εἰρήνης ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἐνώσει, „καταρτίσει εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν“ ἀτρέπτους, ἀμέμπτους,

16 Hebr. 13, 21.

1 προφῆται δεκαῆξ (15 d) a d : προφῆται οἱ μικροὶ 1β καὶ οἱ μεγάλοι ἡσαΐας, ἱερεμίας, ἰεζεκιήλ, δανιήλ, ἰώβ η : προφητῶν δεκαδύο ἐν (ἐν cum verbo sequente construxerunt x I, > α γ ε ζ), ἡσαΐον ἐν (ἐν > x), ἱερεμίων ἐν (ἐν > δ), ἰεζεκιήλ ἐν, δανιήλ ἐν rel, similiter etiam S Sl C A | καὶ a : > rel | ἔξωθεν a d : + δὲ K I | ὑμῖν > δ | προσιστορεῖσθω a γ ε² ζ θ μ ν ξ : προῖστ. d α δ ε x, ἰστ. I, προῖστορήσθωσαν η | 2 ὑμῶν > α | νέους : hic desinit a fol. 174, quare deinceps communico lectiones editionis principis, designans eas T | τὰς (τῆς I) σοφίας α γ ε (post Σιράχ ε) θ x I : αἱ σοφαὶ d ζ μ ν ξ cf. Sl, τὴν Σοφίαν T δ cf. S C A | 3/4 ὡς καὶ — εἵπομεν d I (cod. Vat.) S Sl C : > T K I (text. vulg.) A | 4 Μάρκον post Λουκᾶ ζ | Λουκᾶ + καὶ γ ε δ ν ξ | 5/6 Ἰακώβον — Πέτρον δύο d I (cod. Vat.) S Sl, nisi quod Sl Πέτρον δύο ante Ἰωάννου posuit : πέτρον ἐπιστολαὶ δύο (β), ἰωάννον τρεῖς (γ), ἰακώβον μία (α), ἰούδα μία (α) T K (modo α Ioannem Iacobo postposuit) I (text. vulg.) C A | 6 Κλ. δύο d : πράξεις ἀποστόλων α, > S, Κλ. ἐπιστολαὶ δύο rel | 7 βίβλοις d ξ | 9 μυστικά + μυστήρια I | καὶ αἱ — ἀποστόλων > α | 10 καὶ : δὲ T θ I S, > p η C A | περὶ κανόνων > p | ὑμῖν h. l. d f δ : post διατ. rel | διατετάχθω : διαταξάμεθα p | 10/11 παρ' ἡμῶν > p ζ | 11 ἐπίσκοποι + καὶ πᾶσιν ὑμῖν τοῖς χριστιανοῖς p | ὑμεῖς δέ : καὶ ὑμεῖς γ ε θ C, ὑμεῖς I | μὲν d f Sl : > p T K I | 13 μετὰ f | 14 τινυνῆτες : in hoc verbo desinunt γ ε θ | θεὸς d α δ : ὁ θ. T p η x ν ξ I, ὁ δὲ θ. μ | 14/4 θεὸς — παρακλήτω > f λ : 14 ἀγέννητος d δ Sl cf. S : αἰδιος p α η x μ I, verus C, > A | 14/15 διὰ Χριστοῦ d δ S Sl cf. II, 36, 2; 44, 3 etc. : > rel | 15 πάντας d η : ἅπαντας

extra vobis commemoretur, ut iuvenes vestri discant Sapientias multiscii Sirach; nostri vero libri, id est novi testamenti, Evangelia quatuor, ut etiam in superioribus diximus, Matthaei, Marci, Lucae, Ioannis; Pauli epistolae quatuordecim, Iacobi una, Ioannis tres, Iudae una, Petri duae, Clementis duae, et Constitutiones vobis 5 episcopis per me Clementem octo libris nuncupatae, quas non oportet inter omnes divulgare ob mystica, quae in eis sunt, et Acta nostra apostolorum.

XLVIII. Haec etiam de canonibus vobis constituta sint a nobis, o episcopi. 2. Vos autem, si in eis permanetis, salvi eritis 10 et pacem habebitis; si vero non obtemperatis, puniemini et bellum inter vos habebitis perpetuum, poenam contumaciae debitam pendentes. 3. Deus autem solus ingenitus et universorum per Christum creator vos omnes per pacem in spiritu sancto adunabit,

rel | ὅμᾱς : ἡμᾱς α δ Ι, > η | διὰ τῆς εἰρ. : διατηρήσῃ η | 16 ἐνώσει d α
I S SI C : σθενώσει κ μ ν ξ, + καὶ ρ η κ μ ν ξ

orum libros aut omittunt aut duos enumerant. Codex Claromontanus dicit de primo, secundo ac quarto libro. Quatuor libros commemorant Indiculus librorum LX et Synopsis Athanasii. Rufinus numerum non indicat. — ἔξωθεν κτλ.] Athanasius Ep. fest. similiter dicit: ἔστι καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἔξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεισθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηγεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον, enumerat autem plures libros extra canonem, praeter Sapientiam Sirach etiam Sapientiam Salomonis, libros Esther, Iudith et Tobiae, Didachen et Pastorem. — ἐν τοῖς προλαβοῦσιν] sc. II, 57, 7. — Πάλλον κτλ.] Hunc ordinem nullus indiculorum laudatorum habet, qui autem inter se quoque multifariam differunt. Editiones Constitutionum priores Paulo adiungunt Petrum, deinde Ioannem, porro Iacobum, denique Iudam. — Κλήμεντος δύο] Inter

libros apocryphos in Indiculo librorum LX locum obtinet *Διδασκαλία Κλήμεντος*, in Stichometria Nicephori *Κλήμεντος* λβ' vel, ut Zahn emendat, *ἐπιστολαὶ β'*, in Synopsi Athanasii *Κλημέντια*. In codice Alexandrino epistolae Clementis scripturis canonicis adiunctae sunt. Reliqui indiculi eas non continent. — αἱ Διαταγαί] Sic Constitutor scripturam suam commendat, et quidem solus. Modo a Ioanne Dam. libris N. T. adiunguntur *Κανόνες τῶν ἀγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος*. Cum vero suum librum sacro canonici inserat, Apocalypsin omittit, quae autem etiam apud Cyrillum et in indiculis synodi Laodicensae ac librorum LX deest. — *μυστικά*] sc. quae de sacramentis et praesertim de liturgia eucharistica dicta sunt.

XLVIII. Hunc numerum ego addo.

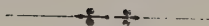
2. Cf. V, 7, 31.

3. ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους] Cf. c. II, 4.

ἀνεγκλήτους, καταξιώσει τε τῆς αἰωνίου ζωῆς σὺν ἡμῖν διὰ τῆς
 μεσιτείας τοῦ ἡγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ θεοῦ
 καὶ σωτῆρος ἡμῶν, μεθ' οὗ ἡ δόξα αὐτῷ τῷ ἐπὶ πάντων θεῷ
 καὶ πατρὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι τῷ παρακλήτῳ νῦν τε καὶ ἀεὶ καὶ
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

1 καταξιώσει τε d : καὶ κατ. p K, καὶ ἀξιώσει I | τῆς ζωῆς τῆς
 αἰωνίου η I | 3 μεθ' p K cf. C A : δι' d (qui supra doxologiam saepissime
 sic mutavit) S Sl; editores Ioannis doxologiam μεθ' οὗ κτλ. in margine
 ponunt, non est autem clarum, cui eam debeant, A et C aberrant | 3/4 μεθ' —
 καὶ sec : αὐτῷ τῶν ἀπάντων θῷ καὶ πατρὶ σὺν ἁγίῳ πνεύματι δόξα η

consummabit in omne opus bonum immutabiles, inculpato, irreprehensos, atque nobiscum dignabitur vita aeterna per intercessionem dilecti filii sui Iesu Christi, Dei et salvatoris nostri, cum quo gloria ipsi super omnia Deo ac patri in sancto spiritu paraclete nunc et semper et in saecula saeculorum; amen. 5

4 καὶ pr d δ η : > p α κ ν ξ | ἐν d T : σὺν p K | τῷ παρακλήτῳ > α η !
 τε d f T : > p K | 5 τῶν αἰώνων > η | ἀμὴν : subscripsit διατάξεις τῶν
 ἁγίων ἀποστόλων διὰ κλήμεντος τοῖς ἔθνεσιν ἀποσταλεῖσαι d, τέλος δια-
 ταγῶν τῶν ἁγ. ἀπ. διὰ Κλ. καθολικῆς διδασκαλίας T, τέλος διατάξεων τῶν
 ἁγίων ἀποστόλων p, διατάξεις τῶν ἁγ. ἀποστόλων η.

INDEX LOCORUM.

Signo * loci denotantur tacite neque adeo accurate allegati, ut aequae ac reliquae in Didascalia litteris obliquis exprimendi, in Constitutionibus virgulis designandi esse visi fuerint.

I.

DIDASCALIA ET CONSTITUTIONES APOSTOLORUM I—VI.

DIDASCALIA.	GENESIS.	CONSTITUTIONES.
	1, 1	V, 7, 18
VI, 18, 12	1, 1. 2	
V, 7, 20	1, 3	
V, 14, 19; VI, 18, 12	1, 5	
V, 12, 1	1, 15	V, 12, 2
	1, 26. 27	V, 7, 20
	1, 27*	I, 3, 9; VI, 28, 5
	1, 28	VI, 28, 1
	1, 31	I, 8, 24; VI, 11, 5; 20, 8
VI, 18, 11	2, 2. 3	
	2, 7*	V, 7, 11
	2, 18*	VI, 14, 4
	2, 21*	III, 9, 2
	2, 24	III, 2, 3
VI, 7, 2	3*	
	3, 16	III, 9, 2
V, 1, 1	3, 19*	V, 1, 1
	4*	II, 21, 7
	4. 8. 22*	VI, 20, 4
VI, 16, 4	4, 3—6*	
II, 16, 2	4, 7	II, 16, 3
	5, 24*	V, 7, 8
II, 14, 9	6—9*	II, 14, 8
	7—8*	II, 14, 7. 9
II, 14, 9	7, 14; 8, 19*	
VI, 16, 4	8, 20*	
	9, 1*	VI, 11, 6
	9, 4*	VI, 12, 13
II, 42, 6	9, 6	II, 42, 6

DIDASCALIA.

VI, 18, 13
III, 10, 12; 11, 3

V, 19, 10
VI, 16, 6
VI, 18, 13
II, 29
V, 17, 8
VI, 18, 13
VI, 16, 6
VI, 16, 6
VI, 3, 1
V, 19, 10

VI, 16, 6
VI, 18, 13
VI, 3, 1
II, 29
VI, 18, 8
II, 26, 2

V, 17, 8
V, 19, 7
VI, 18, 13

VI, 3, 1; 16, 6
VI, 16, 6
VI, 3, 1
VI, 3, 1
II, 32, 1
V, 20, 3, 5
VI, 3, 1; 16, 6

GENESIS.

18*
18, 12
18, 23
19*
19, 24
27, 19. 36
27, 29
32, 30
39*
49, 10
50, 1*

EXODUS.

2, 14
3—12. 14. 16. 20*
4, 22
7, 1
12, 3. 6
13, 15
13, 21*
15, 23. 25
15, 25
2, 14
3, 2*
3, 6
3—12. 14. 16. 20*
4, 22
7—12. 14*
7, 1
9, 12—35*
9, 14*
12*
12. 3. 6
12, 24
13, 15
13, 19*
13, 21*
15, 23. 25
15, 25*
16*
16, 8
16, 23. 29*
17, 6*
16*
20*

CONSTITUTIONES.

II, 14, 7; V, 20, 5
VI, 29, 1
II, 14, 7
II, 14, 7. 9
V, 20, 5
V, 20, 5
II, 37, 3
VI, 11, 10; 23, 4
VI, 30, 6

VI, 2, 7
VI, 20, 6

II, 29

VI, 20, 6
VI, 20, 6

VI, 2, 7
V, 20, 6
VI, 30, 4
VI, 20, 6

VI, 3, 1
II, 29

II, 26, 2
II, 14, 9

V, 19, 7

VI, 30, 6
VI, 3, 1; 20, 6

VI, 20, 6
VI, 3, 1
VI, 3, 1
II, 32, 2

VI, 3, 1; 20, 6
II, 44, 4
VI, 20, 1

DIDASCALIA.

VI, 3, 1
 VI, 18, 17
 VI, 18, 11

 VI, 19, 5

 I, 1, 2
 VI, 16, 3. 7
 VI, 16, 2
 II, 33, 1

 II, 31, 3

 II, 42, 1

 II, 36, 5
 VI, 16, 9
 II, 34, 6
 VI, 16, 1
 VI, 16, 6

 VI, 16, 6

 VI, 18, 13
 II, 26, 2
 V, 20, 3

VI, 16, 9
 VI, 21, 8

 VI, 21, 1
 VI, 21, 8
 VI, 21, 2. 7

 VI, 22, 6

EXODUS.

20—40*
 20, 10
 20, 11
 20, 12
 20, 13
 20, 13. 17
 20, 17
 20, 24
 20, 24. 25
 21, 16
 22, 19
 22, 28
 23, 1. 2
 23, 3
 23, 7
 23, 8
 23, 7. 8
 23, 15
 25, 30*
 29, 18. 25. 41
 32*
 32, 1
 32, 4
 32, 8
 32, 11
 34, 7
 34, 19
 34, 26*
 35, 3*

LEVITICUS.

3—10*
 11*
 11, 29—31*
 12*
 12, 15. 22*
 15, 3—18*
 15, 19*
 15, 31
 16, 29*
 18, 19*
 18, 19
 18, 22
 18, 24*
 19, 6*

CONSTITUTIONES.

VI, 3, 1
 VI, 23, 3

 II, 33, 2

 I, 3, 5
 I, 1, 2; III, 8, 2
 VI, 20, 7
 VI, 20, 2
 II, 33, 2
 VI, 28, 4
 II, 26, 4; 31, 3
 II, 49, 5
 II, 5, 2; 41, 9
 II, 9, 2; 37, 4; 42, 1
 II, 9, 2; 42, 1
 II, 9, 2
 II, 36, 6

 II, 34, 6
 VI, 20, 1
 VI, 20, 6
 V, 12. 2; VI, 20, 10

 VI, 3, 1
 II, 15, 1

 II, 26, 2; V, 20, 15

VI, 27, 8

 VI, 30, 1
 VI, 27, 1

 VI, 27, 2
 II, 6, 2; 17, 5; 41, 9
 V, 20, 3

 VI, 28, 8
 VI, 28, 4
 VI, 23, 1
 IV, 10, 2

DIDASCALIA.

II, 3, 1
II, 44, 1
II, 44, 1

VI, 16, 6
VI, 1, 4

II, 16, 3

VI, 1, 2; 3, 3

VI, 4, 3
VI, 3, 9
II, 3, 4; VI, 3, 4
VI, 4, 3
VI, 3, 4
VI, 3, 9
II, 3, 6
VI, 4, 2
VI, 4, 2

II, 18, 6
II, 25, 15—25

II, 25, 6

VI, 19, 2
VI, 22, 1
VI, 21, 8

LEVITICUS.

19, 15
19, 17
19, 18
19, 26
19, 27
20, 10
20, 13
21, 5
21, 14
21, 17
26, 23. 24
26, 27. 28

NUMERI.

6, 24—26
11, 31*
12, 1. 8*
12, 2
12, 3*
12, 8
12, 14
14, 4
16*

16, 3
16, 13. 14
16, 15
16, 21. 26
16, 30*
16, 32. 33
16, 34
16, 35
16, 37
16, 36—38
16, 38*
16, 39
17, 8*
18, 1
18, 1—32
18, 8—10; 12—21
18, 20*
19*
19, 10*
19, 11—18*
19, 16*

CONSTITUTIONES.

II, 5, 2; 41, 9
II, 53, 6
II, 25, 3; VI, 23, 1
II, 62, 2
I, 3, 10. 11
VI, 28, 4
VI, 28, 4
I, 3, 10
VI, 17, 3
II, 3, 1; VI, 23, 5

II, 44, 1

II, 57, 19
VI, 20, 6
VI, 1, 2
VI, 2, 6
VI, 3, 1
II, 32, 2
II, 16, 3
VI, 3, 2
II, 10, 2; 27, 5; VI, 1, 2;
2, 2
VI, 2, 6
VI, 2, 5
VI, 3, 2
VI, 4, 3

II, 3, 2; VI, 3, 2

V, 7, 26
II, 18, 6; 25, 15

II, 25, 16—17

II, 25, 6
VI, 27, 7

VI, 30, 1

DIDASCALIA.	NUMERI.	CONSTITUTIONES.
I, 2, 1; 10, 12; VI, 21, 9	23, 23	II, 62, 2
VI, 1, 4	24, 9	I, 2, 1; III, 14, 4
	24, 17	VI, 11, 10
	25*	
	25, 3*	V, 12, 2
	DEUTERONOMIUM.	
II, 42, 1; 51, 1	1, 16	
II, 42, 1	1, 17	II, 5, 2; 9, 2; 13, 5; 41, 9
II, 26, 2	4, 13*	II, 26, 2
V, 12, 1	4, 19	V, 12, 1
VI, 18, 17	5, 14	
	5, 31	II, 57, 8
II, 6, 17	6, 4	II, 6, 15; VI, 20, 10; 23, 1
II, 36, 2	6, 5	I ¹ , 36, 1; 20, 10
	6, 6. 7	VI, 23, 6
	6, 7	I, 4, 2
	10, 20*	VI, 23, 4
	12, 13. 14*	VI, 24, 4
II, 42, 1	16, 18	
II, 42, 1	16, 19	II, 42, 1
	16, 20	II, 5, 2; 9, 2; 47, 3
VI, 19, 2	17, 5*	
	17, 7	II, 9, 3; 41, 9
	18, 10. 11	II, 62, 1
II, 14, 2	18, 13. 44*	II, 14, 12
	18, 15*	II, 30, 2
	18, 15. 19	V, 20, 6
	19, 13	II, 42, 6
	19, 14	I, 1, 6
II, 38, 1. 2	19, 15	II, 49, 2
II, 47, 2	19, 17	II, 47, 2
	19, 19	II, 42, 5
VI, 16, 10	21, 22. 23	
VI, 18, 7; 19, 3; 21, 9	21, 23	
VI, 19, 2	22, 21. 24*	
	22, 22	VI, 28, 4
	23, 7	II, 53, 6
	23, 17. 18	VI, 28, 4
IV, 7, 1	23, 18	III, 8, 2; IV, 6, 1; 7, 1
II, 14, 4	24, 16	II, 14, 9
II, 25, 4	25, 4	II, 25, 4
VI, 16, 7	27, 5. 7*	VI, 20, 7
	27, 9	II, 57, 8
	27, 17	I, 1, 5

DIDASCALIA.

VI, 19, 2
 II, 14, 12
 VI, 16, 6
 II, 23, 2
 V, 11, 2
 VI, 12, 8

DEUTERONOMIUM.

27, 25
 27, 26
 28, 13. 44*
 28, 48*
 29, 19
 32, 21
 32, 43
 34, 10

CONSTITUTIONES.

II, 42, 1
 VI, 24, 4
 II, 14, 12
 VI, 20, 6
 II, 23, 2
 V, 11, 2
 VI, 3, 1

IOSUA.

1, 8
 5, 14
 6*
 7*
 24, 32*

I, 4, 2
 V, 20, 7
 II, 14, 7. 9
 II, 10, 3
 VI, 30, 6

IUDICES.

2, 13*

V, 12, 2

I. REGUM.

1, 15
 2*
 8*
 8, 10—17
 12, 3
 13, 13
 15*
 15, 22
 15, 23

V, 20, 15
 V, 10, 1
 II, 84, 2
 V, 20, 7
 II, 27, 3
 V, 10, 1
 VI, 22, 4
 II, 62, 2

II. REGUM.

6*
 12, 13
 15, 3. 4
 18—20*
 20, 1

II, 10, 3
 II, 18, 2; 22, 2
 VI, 2, 3
 VI, 2, 2
 VI, 2, 4

III. REGUM.

2*
 11, 5. 7*
 12*
 13—14*
 17*
 17, 9—24*

II, 1, 4
 V, 12, 2
 II, 10, 2
 IV, 6, 6; 7, 2
 V, 7, 8
 III, 1, 4

II, 34, 2

II, 27, 1

II, 1, 4

III, 1, 3

DIDASCALIA.

II, 1, 4
 VI, 22, 4

 II, 22, 4—11
 II, 22, 16
 II, 23, 4

 II, 1, 4

II, 22, 4—11
 II, 22, 15—16

 II, 23, 4
 II, 1, 4

I, 1, 7; III, 11, 3

II, 18, 4; V, 9, 3

IV, 4, 1

III. REGUM.

19, 8*
 19, 10*
 21*

IV. REGUM.

2, 11*
 4*
 5*
 8*
 11, 21*
 13, 21*
 20*
 21, 1—17
 21, 18
 21, 19—23
 21, 19—26
 22, 21*

II. PARALIPOMENA.

19, 2, 3
 20, 37
 26*
 26, 16—21*
 33, 1—13
 33, 13, 16, 20
 33, 13, 15, 16, 20, 22
 33, 21—24
 34, 1*

TOBIAS.

4, 15

IUDITH.

8, 6*
 9, 12*

ESTHER.

4, 16*

IOB.

1—2*
 10, 10—13
 14, 4, 5
 20, 15, 18
 22, 7
 31, 5, 6
 35, 7, 8
 42, 18

CONSTITUTIONES.

V, 20, 15
 VI, 19, 4
 II, 49, 3

V, 7, 8
 V, 7, 8
 II, 10, 3
 IV, 7, 2
 II, 1, 4
 VI, 30, 5
 II, 22, 2
 II, 22, 4—11
 II, 22, 18

 II, 23, 4
 II, 1, 4

VI, 18, 7
 VI, 18, 7
 III, 10, 3
 II, 27, 4; VI, 1, 3
 II, 22, 4—11

 II, 22, 15—18
 II, 23, 4
 II, 1, 4

I, 1, 7; III, 15, 3

V, 20, 16
 III, 7, 6

V, 20, 16

VI, 5, 5
 V, 7, 21
 II, 18, 4
 IV, 4, 2, 4
 IV, 4, 1
 II, 61, 2
 V, 5, 5
 V, 7, 21

DIDASCALIA.

PSALMI.

CONSTITUTIONES.

- VI, 18, 2
 VI, 18, 3
 II, 32, 3
 V, 10, 1
 II, 53, 2
 II, 13, 2
 VI, 15, 2
 VI, 18, 7
 VI, 18, 16
 V, 7, 27; 9, 1. 2
 VI, 16, 4
 II, 18, 5
 VI, 5, 5
 V, 15, 4
 II, 57, 5
 II, 34, 7
 V, 14, 21
 II, 14, 1
- 1, 1. 2
 1, 2
 1, 2. 4
 2, 1. 2
 2, 3
 2, 7
 2, 10—13
 2, 11
 4, 5
 6, 6
 7, 5
 7, 16
 11, 6
 17, 26. 27
 17, 44. 45
 18, 8
 20, 7*
 21, 13. 17. 19
 21, 28. 29
 23, 1
 25, 4. 5
 26, 12
 27, 8. 9
 31, 1, 2
 36, 16
 40, 2
 40, 11
 44, 1. 4—6. 8
 49, 8—14?
 49, 9. 12—14
 49, 12
 49, 18*
 50, 6
 50, 11—13. 14
 50, 12. 19
 62*
 62, 11
 67, 6
 67, 16. 17
 67, 18
 67, 34
 68, 22
 68, 34
 73, 4. 5
 73, 19
- II, 61, 1
 VI, 23, 6
 V, 19, 5
 II, 32, 3
 V, 10, 1
 II, 53, 2
 II, 13, 2
 II, 53, 6
 III, 15, 3
 V, 19, 6
 II, 44, 1
 V, 16, 10
 VI, 19, 2
 V, 14, 10. 12. 15
 VI, 12, 8
 II, 61, 1
 V, 14, 12
 II, 57, 20
 IV, 6, 7
 II, 4, 8; III, 4, 7
 V, 19, 6
 V, 20, 8
 VI, 22, 4
 VI, 20, 5
 VI, 18, 6
 II, 41, 4
 VI, 22, 5
 II, 59, 2
 V, 13, 2; VI, 13, 3
 IV, 1, 1
 VI, 5, 3
 V, 15, 3
 II, 57, 14
 V, 14, 15
 V, 14, 21
 II, 14, 1

DIDASCALIA.	PSALMI.	CONSTITUTIONES
VI, 23, 8	79, 2*	VI, 30, 9
	81, 6	II, 26, 4; 31, 8
	81, 8	V, 19, 6
V, 14, 13	88, 46	
VI, 18, 14	89, 4. 5	
	100, 1	II, 21, 9
	102, 14	V, 7, 22
II, 56, 1	102, 19—21*	II, 56, 1
	103, 14. 15	IV, 5, 2
	105, 20	VI, 20, 6
	108, 8	VI, 12, 1
	108, 24	V, 20, 16
	109, 1	VI, 30, 9
	109, 4	II, 27, 4
	111, 9	II, 35, 2; III, 4, 8
	112, 3	VI, 23, 5
	114, 7	VI, 30, 3
	115, 6	VI, 30, 3
	115, 6 (15)	V, 8, 2
	118, 1. 2	VI, 23, 7
	118, 73	V, 7, 22
	127, 3. 4	VI, 20, 5
	129, 3. 4	II, 16, 2
	138, 5. 6. 16	V, 7, 22
	138, 21. 22	VI, 18, 6
	140*	II, 59, 2
	140, 4	II, 60, 6
	140, 5	IV, 8, 2
	144, 16	IV, 5, 2
	144, 17	V, 7, 24
	145, 7	IV, 5, 1
	145, 9	IV, 5, 4
II, 56, 1	148, 11—13*	II, 56, 1
	PROVERBIA.	
	1, 8	II, 6, 16
II, 36, 7; IV, 9, 1	3, 9	II, 36, 7
	3, 9. 10	IV, 9, 1
	3, 28	VI, 15, 6
I, 7, 13—16	5, 1—14	
	5, 3. 4	I, 7, 8
	5, 11—14	I, 7, 10
	5, 18. 19	VI, 29, 2
II, 14, 7	5, 22	II, 14, 10
	6, 2	II, 42, 5

DIDASCALIA.	PROVERBIA.	CONSTITUTIONES.
II, 63, 2—4	6, 6—11	II, 63, 2—4
III, 11, 3	6, 8	
II, 49, 2	6, 14	
IV, 6, 4	6, 17*	
VI, 21, 1	6, 22	VI, 27, 1
I, 7, 2—12	7, 1—27	
	7, 1. 4—18. 21. 22. 26	I, 7, 2—7. 9
	7, 11*	III, 6, 4; 7, 6
I, 8, 1	8, 20	I, 8, 1
	8, 22—25	V, 20, 9
	9, 1	V, 20, 9
I, 8, 22—24	9, 13—18	
	9, 18	I, 7, 9
	10, 7	V, 8, 2; 9, 1; VI, 30, 3
III, 11, 2	10, 18	III, 15, 2
	11, 4	IV, 4, 2
	11, 11*	II, 43, 2
I, 8, 21	11, 22	I, 8, 21
	11, 25	II, 35, 2
II, 34, 6	11, 25. 26	
	11, 26	II, 34, 6
I, 8, 21	12, 4	I, 8, 21
	12, 11	II, 63, 5
II, 53, 2	12, 28	II, 53, 2
	13, 20	VI, 18, 5
IV, 11, 3	13, 24	IV, 11, 3
	14, 1	I, 8, 15
	14, 5	V, 9, 1
VI, 14, 2	14, 12	VI, 18, 2
	14, 29	II, 40, 3
	14, 33	II, 38, 2
II, 3, 2	15, 1	II, 3, 2
IV, 6, 6	15, 17	
	16, 6	II, 35, 2; III, 4, 7
	17, 15	IV, 6, 5
I, 8, 19	18, 3	I, 8, 19
	18, 22	VI, 14, 4
	19, 13	VI, 28, 5
VI, 12, 2	19, 14	VI, 14, 3; 28, 5
	19, 17	III, 4, 9
	19, 18	IV, 11, 2
	19, 24	II, 4, 4; 63, 5
V, 9, 3	20, 9	II, 18, 5
IV, 6, 3	20, 10. 23*	IV, 6, 5
I, 2, 2	20, 22	I, 2, 2

DIDASCALIA.

I, 8, 25
 I, 8, 25
 II, 43, 3
 IV, 11, 2
 IV, 11, 2

 III, 11, 2
 II, 51, 1

 II, 5, 5

 IV, 11, 2
 I, 8, 3—14
 III, 7, 8

PROVERBIA.

21, 9
 21, 13
 21, 19
 21, 27
 22, 10
 23, 13*
 23, 14
 23, 21. 31
 24, 11
 24, 27
 26, 2
 26, 17
 26, 27
 27, 24
 28, 19
 29, 12
 29, 17
 31, 10—31
 31, 13*

CONSTITUTIONES.

I, 8, 22
 III, 4, 9
 I, 8, 22; 10, 2
 VI, 22, 4
 II, 9, 3
 IV, 11, 2
 IV, 11, 2
 II, 4, 5. 6
 IV, 9, 2
 II, 13, 3
 III, 15, 2
 II, 51, 1
 III, 15, 3

 II, 63, 5
 II, 17, 4
 IV, 11, 2
 I, 8, 3—14
 III, 7, 8

ECCLESIASTES.

2, 25
 4, 5
 5, 4
 6, 2
 7, 27
 10, 1
 10, 18
 12, 1*
 12, 14
 IV, 5, 2
 II, 4, 5; 63, 5
 III, 1, 3; IV, 14, 1
 IV, 4, 4
 I, 8, 20
 II, 17, 4
 II, 63, 5
 VI, 27, 7
 V, 7, 4

CANTICUM.

2, 15
 VI, 13, 3; 18, 4

SAPIENTIA.

3, 1
 4, 7
 VI, 30, 3
 II, 21, 7

SIRACH.

I, 3, 1
 4, 31*
 5, 7
 7, 32*
 15, 12*
 24, 25*
 25, 26
 26, 29
 28, 14
 VI, 15, 6
 III, 3, 2
 V, 5, 5
 VI, 5, 3
 VI, 14, 4
 IV, 6, 2
 II, 21, 2

DIDASCALIA.

IV, 11, 4

II, 34, 3

II, 6, 5

VI, 12, 2

VI, 5, 7

V, 7, 9

V, 14, 15, 16

V, 20, 6

V, 11, 2

VI, 22, 6

VI, 15, 2

SIRACH.

30, 11, 12*

30, 12

OSEAS.

1, 10

4, 6

4, 9

9, 4

10, 12

10, 13

AMOS.

5, 23

IOEL.

2, 13

2, 28

2, 32

IONAS.

2*

3, 4, 5*

NAHUM.

1, 3

HABACUC.

1, 5

ZACHARIAS.

3, 1*

3, 2, 4

7, 9

8, 17

8, 19

9, 9

9, 17

10, 3

12, 1

12, 10, 12

12, 12, 13

13, 2

14, 7

MALACHIAS.

1, 6

1, 11

2, 7

2, 14, 15

4, 6

CONSTITUTIONES.

IV, 11, 4

IV, 11, 3

VI, 15, 3

II, 6, 5

VI, 22, 4

II, 5, 7

II, 17, 6

VI, 22, 4

VI, 5, 4

VI, 12, 8

V, 7, 12

V, 20, 16

II, 15, 1

VI, 5, 6

VI, 5, 7

II, 36, 9

II, 53, 8

V, 20, 10

IV, 5, 2

II, 15, 4

V, 7, 20

V, 20, 2

V, 11, 2

V, 14, 16

II, 15, 4

VI, 23, 5

II, 28, 7

VI, 14, 4; 29, 3

VI, 19, 2

DIDASCALIA.	IESAIAS.	CONSTITUTIONES.
IV, 1, 2	1, 6	II, 41, 7
VI, 17, 3	1, 7	IV, 1, 2
VI, 12, 2	1, 8	VI, 5, 3
II, 42, 1; 51, 1	1, 11—14	VI, 22, 3
IV, 6, 3	1, 16	
	1, 17	
	1, 22*	IV, 6, 3
	1, 23	II, 17, 2
	2, 2	VI, 5, 3
VI, 5, 6	2, 2, 3	
VI, 5, 4	2, 6; 3, 8	
Inscr.	5, 1, 2; 61, 3*	Inscr.
VI, 5, 4	5, 6	VI, 5, 2
	5, 8	II, 25, 3
	5, 8, 9	I, 1, 5
	5, 9	
VI, 5, 4	5, 18	
VI, 18, 9	5, 20, 23	II, 42, 1, 3
II, 42, 3	6, 9, 10	III, 6, 5; V, 16, 4
III, 6, 6; VI, 16, 11	7, 14	V, 16, 3
VI, 5, 6	8, 18	
	8, 20*	VI, 19, 2
V, 16, 2	9, 1, 2	
V, 16, 4—6	9, 2	
	9, 6	II, 24, 3; V, 16, 3; VI, 11, 10
	11, 1	VI, 11, 10
	11, 1, 10	V, 20, 10
	14, 19	V, 19, 5
	15, 19	II, 56, 4
II, 36, 3	19, 3	
	22, 13	III, 7, 3
V, 7, 6	26, 18, 19	
V, 7, 8	26, 19	V, 7, 6
II, 62, 2	27, 11	
	35, 3	II, 40, 2
	40, 1, 2	II, 15, 1
V, 7, 22	40, 5	
	40, 11	II, 20, 11
II, 34, 7	42, 7, 9	
VI, 18, 8	42, 19	
VI, 18, 8	43, 8	
VI, 15, 1; 18, 15	43, 18, 19	
II, 36, 1	45, 9, 10	
II, 34, 7	49, 9	
I, 10, 1	52, 5	I, 10, 1; III, 5, 6

DIDASCALIA.

V, 7, 22
 II, 25, 10. 11
 III, 13, 3
 IV, 7, 3
 V, 8
 VI, 16, 11
 V, 14, 15
 II, 18, 1; 51, 1; 53, 6
 III, 4, 4
 V, 20, 5
 II, 21, 4
 V, 14, 24
 V, 16, 1
 V, 15, 2. 5
 II, 1, 5; V, 14, 24
 V, 14, 23. 24

IESAIAS.

52, 10
 52, 11
 53, 1
 53, 2—6. 9. 12
 53, 4
 53, 11
 53, 12
 54, 14
 56, 10
 57, 1
 57, 1. 2
 57, 12
 57, 21
 58, 4. 5*
 58, 6
 58, 7
 58, 9
 58, 13
 59, 7. 8
 61, 2. 3
 62, 11
 63, 10
 63, 13
 64, 7
 65, 1. 2. 3
 66, 2
 66, 5. 10
 66, 24*

CONSTITUTIONES.

V, 4, 3
 V, 16, 4
 II, 25, 10
 III, 19, 1
 II, 25, 11; V, 14, 15; 19, 1
 IV, 7, 3
 VI, 18, 9
 V, 8, 2
 VI, 18, 8
 II, 53, 7
 III, 4, 5
 III, 7, 6
 II, 21, 4
 II, 14, 10
 V, 16, 1
 VI, 20, 6
 V, 7, 22
 V, 15, 2. 4
 II, 1, 5
 V, 7, 7

IEREMIAS.

IV, 11, 3
 II, 60, 5
 VI, 18, 15
 V, 11, 1
 VI, 12, 2
 V, 11, 1
 VI, 17, 2
 VI, 17, 2
 II, 14, 2
 1, 5
 1, 11
 2, 10. 11
 2, 11
 3, 11
 3, 16
 3, 22
 4, 1. 2
 4, 3. 4
 4, 4
 5, 7
 6, 20
 7, 16
 7, 21. 22
 8, 4. 5
 V, 7, 20
 II, 60, 5
 II, 60, 5
 II, 60, 5
 II, 14, 2
 VI, 14, 5
 V, 11, 2
 VI, 22, 2
 IV, 6, 8
 VI, 22, 2
 II, 14, 2

DIDASCALIA.
II, 62, 2; V, 12, 1

VI, 5, 6
VI, 5, 3
VI, 23, 3
II, 23, 2

II, 60, 5
II, 23, 2

V, 12, 2
II, 23, 2
II, 14, 4

II, 60, 5

II, 14, 14—23

IV, 6, 5

VI, 18, 6
VI, 18, 6. 8
II, 6, 7—10

II, 6, 13—15
II, 12, 2; 20, 5. 6

II, 15, 4—7

IEREMIAS.

10, 2
12, 7
12, 8
12, 10
15, 1
15, 17
15, 19
17, 12
23, 15
23, 29
24, 9
26, 2. 3
28, 18

THRENI.

4, 20

BARUCH.

3, 35—37
4, 4

EZECHIEL.

3, 11
5, 7
6, 14
8, 14*
8, 16—18
14, 9. 11
14, 12—14
14, 13. 14
16, 47
16, 51. 52
18, 1—32

18, 2—5. 9—11. 13. 19. 20. 24. 27. 28. 30

18, 6
18, 17*
18, 20
20, 10. 11
20, 25
33, 1—6
33, 2—6
33, 7—9
33, 10. 11
33, 11
33, 12—20

CONSTITUTIONES.

II, 62, 2; V, 12, 1

VI, 5, 2
V, 14, 12
II, 15, 4
IV, 6, 8
II, 61, 2
II, 56, 4
VI, 5, 3
VI, 5, 1

II, 6, 4
V, 11, 1

V, 20, 3. 12

V, 20, 3
VI, 23, 7

II, 6, 14
II, 60, 5
V, 12, 2
V, 12, 2. 3

II, 14, 4
II, 60, 5
II, 60, 1

II, 14—21

VI, 28, 8

II, 14, 4

VI, 21, 2

II, 6, 10
II, 6, 8—9
II, 20, 5. 7
II, 12, 2

DIDASCALIA.

II, 18, 9—21

II, 25, 3

II, 20, 3. 11; 21, 1

II, 20, 3. 4. 5. 9

II, 19

V, 7, 5

EZECHIEL.

34, 1—31

34, 2—5. 8. 10. 17— II, 18, 8—12

19. 30. 31

34, 3

34, 4

34, 16

34, 17

37, 1—14

37, 11. 12. 14

CONSTITUTIONES.

II, 25, 3

II, 20, 3. 11

II, 20, 3. 4. 5. 9

II, 19, 1

V, 7, 5

DANIEL.

2, 34

3*

3. 6. 12*

4, 24

5, 23

7, 13. 14

10, 2. 3

12, 2. 3

12, 3*

13*

13, 48. 49

V, 20, 11

V, 6, 10

V, 7, 12

III, 4, 6

V, 4, 1

V, 20, 11

V, 20, 15

V, 7, 3

V, 7, 23

II, 37, 3; 49, 3; 51, 2

II, 51, 2

V, 7, 3

V, 7, 23

II, 51, 2

II, 22, 12—14

II, 23, 3

IV, 1, 2

ORATIO MANASSIS. II, 22, 12—14

?

II, 23, 3

?

IV, 1, 2

MATTHAEUS.

III, 9, 2

V, 16, 2

V, 14, 22

II, 1, 5—8

II, 46, 5

V, 3, 2

II, 8, 1

II, 18, 7

Inscr.

II, 54, 4

I, 6, 10; VI, 15, 3; 17, 1

VI, 15, 3. 4

II, 35, 1

II, 32, 3; 53, 1

3, 13*

4, 15. 16

4, 17

5, 5

5, 5. 7. 8. 9

5, 9

5, 11

5, 11. 12

5, 12*

5, 13*

5, 16*

5, 17

5, 17. 18

5, 19

5, 20

5, 21. 22*

5, 22

III, 9, 2

II, 55, 1

II, 1, 5—8

II, 46, 7

II, 8, 1; V, 3, 2

II, 18, 7

Inscr.

I, 6, 10

VI, 19, 3

II, 6, 6

II, 35, 1

VI, 23, 2

II, 32, 3; 53, 1

DIDASCALIA.	MATTHAEUS.	CONSTITUTIONES.
II, 53, 3	5, 22—24*	II, 53, 8
I, 1, 4	5, 23. 24	II, 53, 3
I, 1, 8	5, 27. 28	I, 1, 4; VI, 23, 2
V, 12, 5	5, 28*	I, 1, 8
	5, 34*	V, 12, 5; VI, 23, 4
	5, 34—36. 37	V, 12, 6
	5, 38. 39. 43. 44*	VI, 23, 2
I, 1, 9	5, 40*	I, 1, 9
I, 2, 1; III, 10, 12; V, 14, 22	5, 44	I, 2, 1
	5, 45	II, 14, 5; 53, 8
III, 10, 6	6, 1*	
III, 10, 10	6, 2	III, 14, 1
II, 45, 3; III, 10, 6	6, 3	
	6, 3. 4	III, 14, 1
	6, 9—13.	III, 18, 2
II, 56, 1	6, 10	II, 56, 1
II, 21, 5	6, 12	II, 21, 5
II, 36, 6	6, 20	II, 36, 8
III, 7, 3	6, 21	III, 7, 4
III, 7, 4; IV, 4, 3	6, 24*	III, 7, 4; IV, 4, 3
	6, 26. 31. 32	IV, 5, 3
II, 36, 7	7, 1	II, 36, 10
II, 42, 4; 48, 3	7, 2	II, 42, 4; 48, 3
	7, 3	II, 17, 2
II, 17, 2	7, 3. 5	
III, 5, 5	7, 6	III, 5, 5
VI, 14, 8	7, 15*	VI, 13, 2; 18, 9
VI, 13, 3	7, 15. 16	VI, 13, 3
V, 1, 4	7, 21*	V, 1, 4
VI, 15, 3	8, 4	VI, 19, 3
V, 6, 8	8, 12	V, 6, 7
	8, 16	III, 20, 1
II, 20, 9	9, 2	II, 20, 9; V, 7, 27
II, 39, 1	9, 9*	II, 25, 4; 39, 1
II, 40, 1	9, 11	
II, 20, 10; 40, 1	9, 12	II, 14, 11; 20, 10; 40, 1
VI, 22, 5	9, 20—22*	
	9, 22	VI, 28, 7
	10, 2—4	VI, 14, 1
II, 62, 2; VI, 14, 2	10, 5	
III, 10, 12	10, 12. 13	III, 14, 5
II, 56, 4	10, 16*	II, 56, 4
	10, 17. 18. 22	V, 3, 3
V, 3, 1	10, 23*	V, 3, 1
VI, 19, 4	10, 24	

DIDASCALIA.	MATTHAEUS.	CONSTITUTIONES.
V, 4, 4	10, 28	V, 4, 4
V, 1, 4	10, 32	V, 1, 4
V, 4, 2; 6, 8	10, 33	V, 4, 2
V, 4, 3	10, 37—39	V, 4, 3
V, 6, 7. 8	10, 39	
II, 6, 17	11, 15	II, 6, 16
I, 6, 10; VI, 17, 6	11, 28	I, 6, 10
II, 34, 7; VI, 12, 11	11, 28—30	
II, 25, 12	11, 30*	II, 25, 12
	12, 10*	V, 7, 27
II, 56, 2; 59, 1	12, 30	II, 56, 2; 59, 1
VI, 14, 4	12, 31	
VI, 14, 6	12, 31. 32	
VI, 14, 3. 7	12, 32	VI, 18, 3
II, 1, 1	12, 36. 37	II, 1, 1
V, 14, 13	12, 40	V, 14, 18
VI, 21, 3	12, 43—45	
II, 6, 17	13, 9	
VI, 16, 12	13, 14—16	
	13, 16	VI, 21, 1
III, 5, 5	13, 31*	III, 5, 5
	13, 56	III, 6, 2
	14, 17—21*	V, 7, 28
II, 36, 3	15, 8	
Inscr.	15, 13*	Inscr.
VI, 14, 2	16, 6	
	16, 14*	V, 14, 19
II, 18, 3; 33, 2; 34, 4	16, 19	
	16, 24	VI, 22, 1
V, 4, 3	16, 26	V, 4, 3
	17, 3—10*	VI, 19, 4
	17, 24—27*	II, 46, 1; V, 7, 28
	18, 6	II, 10, 1
VI, 5, 2	18, 7	I, 3, 6; II, 10, 1
II, 17, 6	18, 10	II, 18, 1
II, 20, 8	18, 12. 13	II, 20, 8
	18, 14	II, 14, 11
II, 38, 1	18, 15. 16	II, 38, 1. 2
II, 38, 2	18, 16	
I, 1, 1; II, 38, 3; 39, 4	18, 17	I, 1, 1; II, 38, 3; 39, 4
II, 11, 2	18, 18	II, 11, 2
III, 7, 2	18, 19	
II, 46, 5. 6	18, 21. 22	II, 46, 5
II, 53, 7	18, 22	II, 53, 7
	19, 4	VI, 28, 1

DIDASCALIA.	MATTHAEUS.	CONSTITUTIONES.
VI, 12, 2	19, 4—6	VI, 14, 3. 4
VI, 18, 1	19, 14	VI, 15, 7
II, 6, 1	19, 17*	II, 6, 1
II, 37, 3	19, 18*	
II, 35, 2	19, 19	
VI, 18, 15	19, 21	V, 1, 4
	20, 16	
III, 13, 3	20, 25*	II, 20, 11
II, 17, 4	20, 26—28	III, 19, 3. 4
III, 7, 2	21, 13	II, 17, 4
III, 7, 7	21, 21	
	21, 22*	III, 7, 6
	21, 28. 29*	V, 16, 8
	21, 35. 39	V, 16, 9
	21, 42*	V, 16, 10
	21, 43	V, 16, 4. 8
V, 17, 2	21, 46	
II, 56, 3	22, 10	II, 56, 3
V, 6, 8	22, 13	V, 6, 7
II, 46, 1	22, 21	II, 46, 1
	22, 23*	VI, 6, 2
VI, 22, 3	22, 31. 32	VI, 30, 4
	23, 3	II, 8, 3
	23, 16—22	V, 12, 6
VI, 21, 2	23, 18—22	
	23, 35	V, 16, 9
VI, 5, 4	23, 37*	II, 20, 2
VI, 13, 3	23, 38	VI, 5, 4
VI, 5, 2	24, 11—13	
	24, 11. 24	VI, 13, 3
V, 4, 2; VI, 23, 8	24, 12. 24	VI, 18, 9
	24, 30	VI, 30, 8
VI, 21, 1	25*	II, 13, 3
VI, 23, 2	25, 29	
V, 1, 6—8	25, 30	V, 1, 6—8
	25, 34—40. 46	IV, 21
VI, 23, 2	25, 35. 36*	V, 4, 1
	25, 41	II, 24, 4; 49, 3
V, 17, 2. 6	26*	
V, 17, 3	26, 5	
V, 17, 4. 5	26, 6*	
	26, 15. 16	
V, 14, 1	26, 15	V, 14, 5
	26, 21—23	
	26, 22	V, 14, 3

DIDASCALIA.

MATTHAEUS.

CONSTITUTIONES.

V, 14, 3	26, 24. 25	V, 14, 4
V, 6, 1. 5	26, 26—28*	VI, 23, 5
V, 14, 5. 6	26, 31	
V, 14, 8	26, 34	V, 14, 6
II, 57, 1	26, 41	V, 6, 2. 6
	26, 45	V, 14, 8
	26, 50. 57*	
	26, 59*	
	26, 60*	V, 14, 11
	26, 61*	
	26, 64*	V, 20, 3
	26, 67	V, 14, 9
	27, 2*	
V, 14, 7	27, 11—26*	
V, 14, 8	27, 24. 25	V, 19, 4
V, 19, 4	27, 28—35*	V, 6, 9
V, 6, 9	27, 34. 35	V, 15, 15
V, 14, 10	27, 45	V, 14, 16
VI, 5, 7	27, 46	V, 14, 17
III, 12, 4	27, 51	VI, 5, 4
III, 6, 2	27, 55. 56	
V, 14, 11	27, 56. 61*	III, 6, 2
V, 14, 14	28, 1. 2	
	28, 9	
	28, 19	III, 9, 4; V, 7, 30; VI, 15, 1
III, 6, 2	28, 19*	III, 6, 2; 9, 4
	28, 19. 20	II, 26, 7

MARCUS.

V, 12, 6	2, 18—20	
	2, 20	V, 18, 2
	5*	V, 7, 12
II, 20, 9	5, 34	II, 20, 9
II, 36, 2	12, 30	
III, 7, 8	12, 42—44	III, 7, 8
	13, 26*	V, 20, 2
	14, 20	V, 14, 3
	15, 28	V, 19, 1
V, 14, 14	16, 1. 9	V, 14, 19
	16, 14	V, 14, 19
	16, 15	V, 7, 30
	16, 16	V, 7, 31; VI, 15, 5
VI, 23, 8	16, 19*	VI, 30, 9

DIDASCALIA.	LUCAS.	CONSTITUTIONES.
	2, 21*	VI, 22, 5
III, 1, 3	2, 36—38*	III, 1, 5
	2, 51*	VI, 23, 3
II, 39, 2	3, 13	II, 39, 3
	3, 14	IV, 6, 5
II, 20, 9	4, 19	II, 20, 9
II, 58, 3	4, 24	II, 58, 3
	5, 35	V, 18, 2
	6, 22. 23*	V, 2, 4
I, 2, 3	6, 27. 28	I, 2, 3
III, 10, 12	6, 28	
	6, 30	III, 4, 4
	6, 35	V, 1, 2
II, 36, 7; 42, 4	6, 37	II, 36, 10; 42, 4
II, 21, 5	6, 37. 38	II, 21, 5
V, 6, 9	6, 40	V, 6, 9
	6, 41	II, 17, 2
II, 17, 2	6, 41. 42	
VI, 23, 5	6, 46	
	7*	V, 7, 12
	7, 47	II, 24, 5
II, 20, 9	7, 48. 50	II, 20, 9
V, 1, 3	8, 3	V, 1, 3
V, 4, 2	9, 26	V, 4, 2
II, 54, 2	10, 5	II, 54, 2
III, 10, 12	10, 5. 6	III, 14, 5
	10, 6	VI, 11, 1
II, 25, 2	10, 7*	II, 25, 1
II, 20, 1; 32, 2	10, 16	II, 20, 1
II, 21, 5	11, 4	II, 21, 5
	11, 52	II, 25, 7
II, 36, 6	12, 33	II, 36, 8
II, 25, 8	12, 42	
II, 18, 6	12, 48	II, 18, 3
	12, 57	II, 37, 1
II, 2, 1	14, 11	II, 2, 1
	14, 13*	II, 28, 1
	14, 33*	V, 6, 4
II, 20, 8	15, 4—6	II, 20, 8
	15, 7	II, 13, 5
	15, 11—24*	II, 41, 1
	15, 21	II, 41, 1
	15, 31. 32	II, 41, 3
II, 24, 4	16, 2	II, 24, 7
	17, 14	VI, 19, 3

DIDASCALIA.

II, 39, 3

II, 17, 4

II, 46, 1

V, 7, 3

II, 16, 1; VI, 14, 6

LUCAS.

18, 8

19, 2*

19, 10.

19, 41. 44

19, 46

20, 25

20, 38

21, 18. 19

22, 19

22, 31. 32

22, 34. 39. 42

12, 40

23, 2

23, 21

23, 33

23, 34

23, 46

24, 18*

CONSTITUTIONES.

VI, 18, 9

VI, 9, 1

II, 20, 10

V, 14, 20

II, 46, 1

VI, 30, 4

V, 7, 3

V, 19, 7

VI, 5, 7

V, 14, 6. 7. 8

V, 6, 6

V, 14, 9. 11

V, 14, 12

V, 14, 15

II, 16, 1; V, 14, 17

V, 6, 9; 14, 17

V, 14, 19

IOANNES.

1, 1*

1, 9

2, 3 - 11*

3, 5

3, 16

3, 36

5*

5, 25

5, 39. 46

6, 27. 29

6, 40*

6, 41—67*

6, 67

7, 24

8, 3—10*

8, 11

8, 17

8, 44*

9, 1—7*

10, 11. 12

11*

11, 25

11, 48

12, 6*

12, 19*

VI, 11, 10

V, 16, 6

V, 7, 28

II, 26, 4; 33, 2; VI, 15, 5

II, 55, 2

V, 20, 13

V, 7, 12

V, 7, 11

II, 5, 5

II, 60, 7

II, 56, 2

VI, 22, 1

II, 37, 1

II, 24, 6

II, 24, 6

III, 20, 1

II, 21, 3; 27, 2

V, 7, 27

II, 20, 6

V, 7, 12

V, 7, 9

VI, 24, 2

V, 14, 2

II, 56, 2

VI, 23, 4

II, 51, 1

II, 24, 3

II, 24, 3

V, 17, 7

DIDASCALIA.	IOANNES.	CONSTITUTIONES.
	12, 25	V, 4, 1
I, 2, 4; II, 32, 3; 46, 4; 54, 4	12, 36	I, 2, 4; II, 32, 3; 46, 4; 54, 3; VI, 11, 1
	12, 43	V, 6, 3
III, 13, 4, 5	13, 4, 5, 14, 15	III, 19, 5
	13, 17	VI, 23, 7
	13, 21, 26	V, 14, 3
	13, 34	VI, 23, 1
	13, 35	II, 3, 3
II, 28, 6	14, 6*	II, 28, 6
	15, 13	III, 19, 3
	15, 15	VI, 19, 4; 21, 2
	15, 20	V, 3, 3
	15, 26*	III, 17, 4
	16, 13, 14*	III, 17, 4
	16, 32	V, 14, 6
	16, 33	V, 3, 3
	17, 3	II, 6, 17; 56, 1; V, 6, 10; 16, 6; VI, 23, 1
	17, 12	
II, 5, 4	18, 1 !	V, 14, 7
	18, 13*	V, 14, 10
	18, 38	V, 14, 10
	19, 6, 12, 15	V, 19, 4
	19, 15	VI, 24, 2
	19, 37	V, 20, 2
	20, 19*	V, 14, 19
	20, 25	V, 20, 1
	21, 15*	II, 24, 4
	ACTA.	
	1, 1	II, 6, 6
	1, 3*	V, 7, 30; 20, 1
	1, 9*	V, 7, 30; VI, 30, 9
	1, 16—26*	VI, 12, 1
II, 14, 9	1, 17, 18*	II, 14, 8
	1, 20	VI, 12, 1
II, 24, 3; IV, 6, 8	1, 24; 15, 8*	II, 24, 6; IV, 6, 8
	1, 26*	VI, 14, 1
	2, 1*	V, 20, 4
II, 57, 1	2, 42*	
	4, 6*	V, 2, 4
	5, 3*	VI, 27, 2
	5, 17*	VI, 6, 2
	5, 41*	V, 2, 4

DIDASCALIA.	ACTA.	CONSTITUTIONES.
II, 32, 3	6, 3*	II, 49, 3
	6, 7*	V, 6, 10
	7, 35*	VI, 30, 10
	7, 55. 56	II, 14, 8; VI, 7, 2
	8*	II, 34, 2
II, 34, 2	8, 15*	IV, 7, 2
	8, 18—20	VI, 7, 3—5
	8, 19—24	
VI, 7, 3	8, 20. 21	II, 24, 4; 55, 1; V, 1, 4; VI, 15, 1
	9, 15	VI, 9, 1
	10*	
VI, 12, 5—9	10, 1—16. 23. 44	
	10, 1—20. 34. 35. 44 45.	VI, 12, 5—10
V, 7, 26	10, 41*	V, 7, 30
VI, 12, 9	11, 15	VI, 12, 9
	13, 22	VI, 2, 4
VI, 12, 3—4	15, 1—8	VI, 12, 2—4
VI, 12, 11	15, 8—11	
	15, 9—20	VI, 12, 9—13
VI, 12, 12—13	15, 12—20	
VI, 12, 14—15	15, 22—29	VI, 12, 14—15
	20, 28	II, 57, 20; 61, 4
	20, 35	IV, 3, 1; VI, 23, 2
	ROM.	
	1, 7	Tit.
	1, 25	V, 12, 2
	1, 26*	VI, 11, 8
	1, 28*	V, 12, 6
	2, 6	V, 20, 2
	2, 29*	V, 6, 3
II, 21, 4	3, 15—18	II, 21, 4
	4, 17*	V, 7, 16
	6, 3	II, 7, 1; III, 17, 1; V, 7, 30;
		16, 7; VI, 15, 2; 23, 5
II, 32, 4	8, 9	
Inscr.	8, 15. 17*	Inscr.
	8, 17*	III, 18, 1
	12, 1*	VI, 23, 5
II, 55, 2	12, 2	II, 55, 2
II, 37, 3	12, 18	
	13, 4. 6. 8	IV, 13, 1. 2
II, 35, 1	13, 7*	II, 35, 1
	16, 21*	VI, 18, 11

DIDASCALIA.

II, 33, 2
II, 6, 5

II, 45, 1

III, 7, 6

II, 61, 1
II, 25, 4
V, 1, 2
I, 8, 1
VI, 5, 2

III, 6, 1

VI, 22, 4

II, 62, 1

II, 56, 3

II, 53, 2; 56, 4

VI, 19, 3

II, 32, 3

I, 3, 1

III, 3, 4

II, 37, 4

II, 37, 4

Inscr.; II, 33, 2

I. COR.

1, 10
3, 2*
4, 16; 11, 1*
5, 6
6, 1—8*
6, 15*
6, 19, 20
7, 25, 34*
7, 32*
7, 35*
8, 10*
9, 9
9, 25*
11, 3
11, 18, 19
11, 24, 26
14, 34*
15, 20*
15, 25*
15, 32

II. COR.

3, 32*
4, 4
5, 17
6, 14—16*
6, 15*
6, 17
11, 23, 27
13, 1
13, 11*

GALAT.

3, 10
3, 13*
4, 9
5, 9
6, 2*
6, 10*

EPHES.

2, 2*
2, 3*
2, 17
3, 6*

CONSTITUTIONES.

II, 44, 2
II, 33, 2
II, 6, 5
II, 17, 4
II, 45, 1
I, 6, 12
V, 16, 7
IV, 14, 1, 2
III, 7, 6
I, 6, 14
II, 61, 1
II, 25, 4
V, 1, 2
I, 8, 1; III, 6, 2; 9, 1
V, 19, 7
III, 6, 1
V, 7, 12
V, 20, 2
III, 7, 3

V, 1, 2
VI, 19, 1
II, 62, 1
V, 17, 2
VI, 4, 3
II, 56, 3
II, 49, 2
II, 56, 4

VI, 24, 4

V, 16, 5
II, 17, 4
I, 3, 1

II, 37, 5; VI, 10, 3
II, 54, 2
Inscr.; II, 33, 2

DIDASCALIA.

II, 32, 3
I, 3, 1; II, 57, 1
II, 44, 2

II, 59, 2
II, 53, 2
V, 10, 1
I, 8, 1

II, 59, 2

III, 13, 6

EPHES.

3, 17
4, 2*
4, 4
4, 5*
4, 15; 5, 23*
4, 26
5, 4*
5, 22, 23
5, 25, 28
5, 27
5, 30*
6, 4
6, 5, 6*
6, 7, 8*

CONSTITUTIONES.

I, 3, 1
II, 44, 2
VI, 15, 2
II, 59, 2
II, 53, 2
V, 10, 1
I, 8, 1
VI, 29, 2
II, 61, 5
II, 59, 2
IV, 11, 1; VI, 15, 7
IV, 12, 1, 3
III, 19, 6

PHILIPP.

V, 1, 2
III, 7, 3

3, 1*
3, 10
3, 19*
4, 4*

V, 6, 8
V, 1, 2
III, 7, 3
V, 6, 8

COLOSS.

V, 10, 1
I, 3, 1

1, 15
3, 8*
3, 13*
3, 18
3, 22*
4, 1*

II, 61, 4; VI, 11, 2
V, 10, 1
I, 3, 1
VI, 29, 1
IV, 12, 3
IV, 12, 4

I. THESSAL.

II, 6, 5
I, 2, 4; II, 32, 3

III, 11, 4

1, 6; 2, 14*
5, 5
5, 13*
5, 14*
5, 18

II, 6, 5
I, 2, 4; II, 32, 3
II, 44, 2
III, 15, 4
VI, 18, 1

II. THESSAL.

II, 37, 4
II, 63, 5

2, 9*
3, 10

II, 63, 6

I. TIMOTH.

1, 1
1, 3*
2, 5
2, 7

VI, 18, 9
V, 6, 7
VI, 11, 10
VI, 14, 1

DIDASCALIA.

II, 1, 1; 18, 6; 24, 4
 II, 2, 2
 II, 2, 1

II, 6, 1; III, 13, 1

III, 5, 2; 7, 6

III, 7, 6

III, 1, 1

III, 5, 1

IV, 2, 2

II, 28, 4

V, 3, 3

I. TIMOTH.

3, 2
 3, 2. 4
 3, 2—6
 3, 2. 12*

3, 6

3, 8

3, 15

4, 4

5, 5*

5, 7*

5, 9

5, 10

5, 11

5, 13*

5, 14*

5, 16

5, 17*

6, 2*

6, 9

6, 11

6, 12

6, 16

II. TIMOTH.

2, 5

2, 15

2, 19

3, 4*

3, 15

4, 1

4, 10

II, 4, 1

IV, 11, 4

V, 4, 2; VI, 23, 8

CONSTITUTIONES.

II, 1, 1; 18, 6; 24, 7

II, 2, 2

II, 2, 1

VI, 17, 1

III, 2, 3

II, 6, 1

III, 16, 3

VI, 10, 2; 11, 5

III, 5, 2; 7, 6

III, 7, 6

III, 1, 1; VI, 17, 4

III, 3, 1

III, 1, 2

III, 5, 1

III, 2, 3

II, 63, 1; IV, 2, 2

II, 28, 4

IV, 12, 3

III, 2, 3

I, 3, 10; II, 37, 4; 47, 1; 57, 1;

V, 3, 4; 12, 5; VI, 9, 4

V, 6, 4

VI, 11, 1

TITUS.

1, 6*

1, 6. 7*

1, 7

VI, 17, 1

II, 1, 1

II, 6, 1; 24, 7; III, 3, 2

HEBRAEI.

4, 14

5, 4

5, 5. 6

6, 6*

8, 1

11, 6*

II, 25, 7; V, 6, 10

III, 10, 2

II, 27, 4

VI, 15, 4

VI, 30, 9

V, 6, 10

VI, 23, 8

DIDASCALIA.

II, 38, 4; V, 19, 3

II, 58, 4

V, 7, 25

Inscr.

Inscr.

II, 26, 1

III, 13, 6

II, 25, 11

II, 25, 9

II, 24, 4

II, 3, 3

II, 24, 4; III, 4, 2

III, 6, 5

Inscr.

II, 38, 2

II, 26, 1

V, 7, 13

I, 2, 3

IV, 3, 2

HEBRAEI.

11, 37*

12, 17*

12, 23

13, 4*

IACOB.

2, 1—9*

2, 19*

3, 6*

I. PETR.

1, 2

1, 11

1, 19

2, 2

2, 9

2, 9, 10

2, 12*

2, 13*

2, 18*

2, 22*

2, 24

3, 4

3, 5, 6

4, 8

4, 10*

5, 8*

II. PETR.

1, 11*

I. IOANN.

2, 15

5, 7

APOCALYPSIS.

21, 2

ORACULA SIBYLL.

IV, 179—190

DIDACHE.

1, 3

1, 5

CONSTITUTIONES.

V, 16, 9

II, 38, 4; V, 19, 3

II, 26, 1

VI, 11, 6; 28, 6

II, 58, 4

II, 43, 2

Tit. Inscr.

Inscr.

II, 57, 20

V, 16, 7

II, 26, 1; III, 16, 3; 57, 20;

V, 15, 2

V, 15, 1

III, 19, 6

IV, 13, 1

IV, 12, 1

II, 25, 9

II, 24, 7

VI, 29, 1

II, 24, 7; III, 4, 2

III, 6, 5

Inscr.

V, 6, 3

II, 26, 1

V, 7, 13

IV, 3, 2

DIDASCALIA.
VI, 18, 15

BARNABAS.
6, 13

CONSTITUTIONES.

IV, 3, 2

HERMAE MAND.

2, 5

IV, 3, 2

AGRAHPA.

II, 8, 2
II, 36, 9

II, 8, 2
II, 36, 9

II.

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM VII—VIII.

GENESIS.

1, 1. 2. 6* VII, 34, 1
1, 5* VII, 34, 2
1, 9 VII, 34, 2
1, 14* VII, 34, 4
1, 16 VIII, 12, 9; 38, 4
1, 26 VII, 34, 6; VIII, 12, 16
1, 27 VIII, 47, 51
1, 28* VIII, 37, 5
1, 31 VIII, 47, 51
2, 8. 15 VIII, 12, 18. 19
2, 15. 16* VII, 43, 4
2, 16. 17 VIII, 12, 19
2, 24 VII, 2, 9
3, 4* VIII, 12, 20. 21
4* VII, 5, 5; 37, 2
4, 25. 26* VIII, 12, 21
5, 24 VIII, 12, 21
6—9* VIII, 12, 22
7, 19* VII, 39, 3
8, 12. 22. VII, 37, 2
35. 46*
9, 3 VII, 20, 1
9, 4 VIII, 47, 63
12* VII, 33, 4; VIII, 12, 23
13, 16 VII, 33, 4
14, 18* VIII, 12, 23
17, 7 VII, 33, 5
17, 19 VII, 33, 5; VIII, 12, 23

GENESIS.

19* VII, 2, 10; VIII, 12, 22
22, 17 VII, 33, 5
24, 18* VIII, 46, 17
26, 3 VII, 33, 5
27, 37 VII, 29, 1
28, 15 VII, 33, 5
32, 24—28* VII, 33, 4
35, 9. 10* VII, 36, 2; VIII, 15, 7
41* VIII, 12, 24
45, 18 VII, 20, 2
46, 27 VIII, 12, 23
48, 4 VII, 33, 5

EXODUS.

1—15* VIII, 12, 24
2* VII, 10, 2
3—14* VIII, 1, 6
3, 14. 15 VII, 33, 6
3, 16 VII, 26, 3; 33, 2
4—17* VIII, 12, 26
7, 1 VIII, 1, 13
12* VII, 37, 2
14, 29* VII, 36, 3
15, 20* VIII, 2, 9; 20, 1
20* VII, 36, 4; VIII, 12, 25
20, 6 VIII, 39, 3
20, 12 VII, 15, 1
20, 13—15 VII, 2, 8. 9. 12

EXODUS.

- 20, 16. 17 VII, 3, 3. 5
 21, 23 VII, 3, 2
 22, 18 VII, 3, 1
 22, 28. 31 VIII, 47, 55. 63
 28. 29* VIII, 46, 13
 33, 11. 17 VIII, 46, 5

LEVITICUS.

- 18, 16* VIII, 47, 19
 18, 22* VII, 2, 10
 19, 11 VII, 4, 4
 19, 17 VII, 5, 3
 19, 18 VII, 2, 1
 19, 26* VII, 6, 2
 23. 25* VII, 36, 4
 26, 12 VIII, 6, 6

NUMERI.

- 3* VIII, 21, 3
 4* VIII, 46, 6
 11, 16* VIII, 16, 4
 11, 31* VIII, 12, 26
 12, 3* VII, 7, 3
 12, 7 VIII, 46, 5
 12, 8* VIII, 46, 5
 12, 14* VII, 7, 1
 16* VII, 10, 1; 37, 2; VIII,
     46, 3
 16, 22 VIII, 38, 4
 17* VIII, 46, 17
 23, 23 VII, 6, 1
 23—25. 31* VIII, 2, 2. 4

DEUTERONOMIUM.

- 1, 17 VII, 5, 1; 10, 3
 4, 2 VII, 14, 2
 4, 20 VII, 36, 3
 4, 39 VII, 35, 8
 6, 5 VII, 2, 1
 7, 6 VII, 36, 2
 7, 13 VII, 29, 1
 12, 32 VII, 14, 2
 14, 21 VIII, 47, 63
 15, 23 VII, 20, 1
 18* VIII, 47, 41

DEUTERONOMIUM.

- 18, 10. 11* VII, 6, 2
 19, 15 VIII, 47, 75
 23, 7 VII, 2, 3
 23, 17 VII, 2, 11
 27, 15 VII, 2, 10
 28, 4. 5 VII, 29, 1
 30, 19 VII, 1, 1
 33, 1 VIII, 1, 13
 33, 3 VII, 35, 9; VIII, 41, 4
 34, 8* VIII, 42, 4

IOSUA.

- 1, 7 VII, 19
 1—13* VIII, 12, 26
 5* VII, 37, 2
 7* VII, 2, 12
 10, 12 VIII, 1, 14

IUDICES.

4. 6. 8. 11 VII, 37, 2
     13. 15*
 4, 4* VIII, 2, 9
 5, 24* VII, 37, 4

I. REGUM.

- 1* VII, 37, 4
 2, 3 VII, 35, 9
 7* VII, 37, 3
 13* VII, 46, 7
 15, 23 VII, 6, 1
 17. 18* VII, 5, 5

II. REGUM.

- 12* VII, 10, 4
 22, 44* VII, 38, 3
 24* VII, 35, 7

III. REGUM.

- 2, 32* VII, 5, 5
 3. 8. 18* VII, 37, 3
 8, 46 VIII, 9, 9
 13, 33 VIII, 46, 9
 18, 21 VII, 1, 1
 18. 22* VII, 10, 4
 19, 18 VIII, 1, 15

IV. REGUM.

2*	VII, 37, 3
5*	VII, 2, 12
6*	VIII, 1, 15
19*	VII, 35, 7
19. 20*	VII, 37, 3
22, 14	VIII, 2, 9; 20, 1

I. PARALIPOMENA.

9*	VIII, 21, 3
21*	VII, 37, 3

II. PARALIPOMENA.

5, 12, 13	VII, 45, 2
18. 33. 35	VII, 37, 3
26*	VIII, 46, 3. 8

I. ESDRAS.

2—8*	VII, 37, 3

II. ESDRAS.

2—7*	VII, 37, 4
9, 4*	VIII, 22, 4

NEHEMIAS.

9, 19	VIII, 12, 26

TOBIAS.

4, 15	VII, 2, 1

IUDITH.

4, 4*	VIII, 20, 1
8*	VIII, 2, 9; 25, 2

ESTHER.

4, 17	VII, 33, 2

IOB.

9, 4	VIII, 18, 1
9, 8	VIII, 7, 7
26, 7	VIII, 12, 9
28, 25	VIII, 12, 15
31, 18	VII, 49
38, 8	VIII, 12, 13
38, 10. 11	VIII, 46, 2
38, 11	VII, 34, 3
38, 38	VII, 35, 5
40, 24	VIII, 7, 5
42*	VII, 8, 7

PSALMI.

4, 3	VII, 18, 2
5, 7	VII, 4, 4
6, 10	VIII, 6, 5
7, 5	VII, 2, 4
8, 3*	VIII, 7, 6
8, 7	VIII, 7, 8
10, 7	VIII, 43, 3
12, 4	VII, 31, 6
16, 5	VIII, 9, 5
16, 8	VIII, 39, 4
18, 2*	VII, 35, 2
27, 9	VIII, 41, 8
30, 17	VIII, 18, 2; 37, 6
30, 21*	VII, 38, 3
32, 19*	VII, 38, 3
33*	VIII, 13, 16
36, 4	VIII, 6, 5; 15, 8
36, 11	VII, 7, 3
44, 16*	VIII, 29, 3
50, 12	VII, 45, 3; VIII, 6, 12
50, 14	VIII, 5, 5; 9, 5
61, 6	VIII, 11, 6
62*	VIII, 38, 1
62, 12	VII, 3, 4
63, 2	VIII, 11, 6
64, 2	VII, 48, 3
64, 8	VIII, 12, 13
65, 5	VIII, 18, 1
67, 18	VII, 35, 4
73, 15	VIII, 12, 26
73, 16	VII, 37, 2
79, 2	VII, 47, 3
80, 10	VIII, 38, 5
89, 17	VIII, 6, 6
90, 5. 6	VIII, 11, 6
96, 5*	VIII, 7, 6
101, 26*	VII, 34, 1
102, 4	VIII, 22, 3
102, 14	VIII, 9, 4
103, 2	VII, 34, 1; VIII, 12, 9
103, 9	VIII, 46, 2
103, 15	VIII, 29, 3
103, 24	VII, 35, 2
103, 25	VIII, 12, 12
103, 25. 26	VII, 34, 3

PSALMI.

103, 32	VIII, 7, 7
105, 9*	VIII, 7, 6
106, 34	VIII, 12, 22
111, 5	VII, 2, 6
112, 1	VII, 48, 1
112, 1, 2*	VII, 47, 2
112, 5, 6	VIII, 5, 2
116, 2*	VIII, 7, 6
117, 27	VIII, 13, 13
118, 7, 30.	VII, 39, 4
128	
118, 12	VII, 49; VIII, 6, 5
118, 114	VIII, 12, 45
120, 8	VIII, 6, 6; 15, 8
129, 3, 4	VIII, 9, 9
130, 1, 2	VII, 6, 5
131, 1*	VII, 7, 3
135, 25	VII, 49; VIII, 12, 48
139, 12	VII, 4, 2
140*	VIII, 35, 2
140, 9	VIII, 10, 19
142, 1	VIII, 18, 2
144, 3	VII, 35, 8
144, 16	VIII, 12, 32
144, 18	VII, 37, 1
146, 4*	VII, 35, 5
146, 5	VII, 35, 1
148, 2*	VIII, 7, 6

PROVERBIA.

3, 9	VII, 2, 7
3, 34	VII, 5, 1; VIII, 2, 7
6, 2	VII, 4, 2
8, 22*	VII, 36, 1
9, 8	VII, 5, 2
12, 28	VII, 4, 1
13, 17	VII, 8, 5
14, 29	VII, 8, 1
14, 31	VII, 3, 5
16, 6	VII, 12, 2
19, 17	VII, 12, 3
19, 18	VII, 13, 1
20, 9	VIII, 9, 4
20, 13	VII, 4, 1
21, 13	VII, 12, 4

PROVERBIA.

23, 29, 30	VIII, 44, 4
26, 9	VII, 44, 3
30, 6	VII, 14, 2
31, 4, 5	VIII, 44, 2

ECCLESIASTES.

1, 2	VII, 33, 3
2, 25	VII, 20, 2

SAPIENTIA.

1, 13; 2, 24*	VII, 1, 3
3, 1	VIII, 41, 4
4, 8	VIII, 10, 7
6, 8*	VII, 25, 2; VIII, 16, 3
7, 17*	VIII, 22, 3
10, 6*	VIII, 12, 22
12, 5	VII, 18, 2

SIRACH.

4, 6	VII, 13, 2
4, 31*	VII, 12, 1
8, 5	VIII, 9, 4
34, 27	VIII, 44, 3

IOEL.

2, 13	VII, 33, 2

IONAS.

2*	VII, 35, 6; 37, 4
3*	VIII, 9, 9
4, 11	VII, 28, 3

NAHUM.

1, 3, 4	VIII, 7, 7
1, 9	VIII, 47, 25

HABACUC.

2, 9	VII, 4, 5

SOPHONIAS.

3, 10*	VII, 25, 3

AGGAEUS.

1, 6	VIII, 44, 3

ZACHARIAS.

3, 2*	VIII, 7, 2
9, 17	VII, 20, 2
14, 5	VII, 32, 4

MALACHIAS.

- 1, 6 VII, 24, 2; VIII, 2, 6
 1, 11 VIII, 5, 7
 1, 11. 14 VII, 30, 2

IESAIAAS.

- 1, 16 VIII, 8, 5
 1, 19 VII, 20, 1
 1, 23 VII, 18, 2
 6, 2 VIII, 12, 27
 6, 3 VII, 35, 3; VIII, 12, 27
 8, 20* VIII, 12, 25
 9, 6 VIII, 12, 7
 11, 4 VII, 32, 2
 28, 11. 12 VIII, 1, 3
 35, 10 VIII, 41, 2. 5
 40, 10 VII, 35, 5
 40, 22 VII, 34, 2; VIII, 12, 9
 45, 5* VII, 35, 9; VIII, 11, 5
 52, 5 VII, 24, 3
 54, 13 VIII, 32, 17
 54, 14 VII, 5, 4
 57, 15 VIII, 11, 2
 58, 6 VIII, 5, 7
 58, 7 VII, 15, 2
 62, 11 VIII, 43, 3
 66, 2 VII, 8, 3; VIII, 2, 10

IEREMIAS.

35. 36* VIII, 2, 4
 36, 22 VIII, 2, 6
 39, 19 VIII, 13, 10
 45* VII, 10, 3

BARUCH.

- 3, 37* VII, 26, 3

EZECHIEL.

- 3, 12 VII, 35, 3
 18, 23; 33, 11 VII, 14, 3; VIII, 9, 9

DANIEL.

- 1, 42 (Vulg. VIII, 5, 1
 13, 42)
 3. 6* VII, 35, 7; 37, 4; VIII,
 1, 16
 3, 28 VIII, 12, 29

DANIEL.

- 3, 28. 30* VII, 35, 9
 6, 10. 13 VII, 24, 2
 6, 14* VII, 37, 4
 7, 10* VIII, 12, 27
 8, 13 VII, 35, 3
 12, 1 VIII, 9, 3

I. MACCABAEORUM.

- 2* VII, 37, 4

II. MACCABAEORUM.

- 1, 3 VII, 35, 4; VIII, 6, 12;
 16, 5

ORATIO MANASSES VIII, 7, 5**MATTHAEUS.**

3. 4* VII, 22, 4
 3, 15 VIII, 1, 10
 3, 16* VIII, 33, 7
 3, 17 VIII, 12, 31
 4, 1. 2 VII, 22, 4
 4, 23 VIII, 1, 6; 10, 14; 11, 6;
 12, 32
 5, 5 VII, 7, 3
 5, 7 VII, 8, 2
 5, 33. 34 VII, 3, 4
 5, 39—42 VII, 2, 4. 5
 5, 44. 46. 47 VII, 2, 2
 5, 45 VII, 2, 6
 6, 5 VII, 24, 1
 6, 9—13 VII, 24, 1
 6, 9* VII, 45, 1
 6, 13 VII, 26, 4; VIII, 10, 19
 6, 16 VII, 23, 1
 6, 24 VII, 1, 1; 6, 5; VIII,
 47, 81
 7, 12 VII, 2, 1
 7, 25 VIII, 10, 4
 10, 3* VIII, 23, 1
 10, 10 VII, 28, 5
 10, 22 VIII, 10, 16; 12, 46
 10, 23* VIII, 45, 1
 11, 5 VIII, 1, 6
 12, 25 VIII, 1, 19
 12, 29 VIII, 7, 5

MATTHAEUS.

- 12, 36 VII, 4, 3
 13, 41* VIII, 10, 19
 14* VII, 10, 4
 14, 31 VII, 11
 15, 11. 19 VII, 18, 1
 18, 16 VIII, 4, 5
 18, 18* VIII, 5, 7
 18, 20 VIII, 34, 10
 19, 17* VIII, 5, 1
 19, 29* VIII, 10, 12
 21, 9 VII, 26, 5; VIII, 13, 13
 22, 21 VIII, 47, 83
 22, 31 VII, 43, 2
 22, 32 VIII, 41, 4
 24, 4 VII, 19
 24, 10 VII, 32, 2
 24, 12 VII, 32, 1
 24, 13 VII, 32, 2
 24, 30 VII, 32, 4
 24, 30. 31 VII, 32, 3
 24, 42 VII, 31, 5
 24, 51 VII, 4, 6
 25, 46 VII, 32, 5
 26, 13. 14* VII, 23, 2
 26, 26—28 VIII, 12, 37
 26, 41 VII, 31, 6; VIII, 45, 1
 27* VII, 2, 12; 23, 2
 27, 46. 51* VIII, 34, 5
 28, 19 VII, 40, 3; 43, 5; 47, 50
 28, 19. 20 VII, 22, 1
 28, 20 VII, 46, 15; VIII, 10, 4;
 12, 40

MARCUS.

- 1, 27* VIII, 7, 2
 2, 14* VII, 22, 1
 5, 9* VIII, 7, 2
 13, 26 VIII, 12, 38
 13, 35 VII, 31, 5
 16, 15. 17. 18 VIII, 1, 1. 2
 16, 19 VIII, 12, 34

LUCAS.

- 1, 32* VII, 37, 1
 1, 33 VII, 41, 6

LUCAS.

- 1, 77 VII, 43, 2
 1. 2* VIII, 2, 9
 2, 14 VII, 47, 1; VIII, 13, 13
 2, 29—32 VII, 48, 4
 2, 36* VIII, 20, 1; 25, 2
 2, 52 VIII, 47, 40
 3, 14 VIII, 32, 10
 4, 36* VIII, 7, 2
 6, 30 VII, 2, 5
 6, 32. 33 VII, 2, 2
 9, 2 VII, 43, 2
 10, 16 VIII, 3, 2; 46, 1
 10, 18. 19 VIII, 7, 5
 10, 20 VIII, 1, 3
 12, 35—37. 40 VII, 31, 5
 15, 7 VIII, 9, 5; 47, 52
 15, 13. 20 VIII, 9, 9
 16* VII, 8, 7
 16, 15 VII, 8, 4
 18, 14 VII, 8, 4
 20, 38 VIII, 41, 4
 22, 19* VIII, 46, 14

IOANNES.

- 1, 1 VII, 36, 6; VIII, 12, 7. 31;
 41, 3
 1, 14 VIII, 12, 31
 1, 18 VIII, 12, 7
 1, 29 VII, 47, 3; 48, 2
 3, 5* VIII, 8, 5
 3, 12* VIII, 10, 12
 6, 45 VIII, 32, 17
 7, 18 VIII, 43, 2
 7, 24* VII, 18, 2
 10, 16* VIII, 9, 3
 10, 29 VIII, 11, 5
 11, 51* VIII, 2, 2
 12, 6* VII, 2, 12
 13, 23* VIII, 16, 1
 17, 3* VIII, 1, 1
 17, 4 VIII, 12, 32
 17, 4. 6 VIII, 1, 1
 17, 6 VIII, 12, 32
 17, 17 VIII, 11, 6
 17, 25 VIII, 1, 1

IOANNES.

- 18, 13. 14* VIII, 1, 6
 20, 23 VIII, 5, 7
 21, 16* VIII, 5, 6

ACTA.

- 1, 24* VIII, 5, 6
 3, 13 VIII, 40, 3
 4, 27. 30 VIII, 5, 7; 13, 10
 5* VII, 2, 12
 5, 12 VIII, 12, 32
 6, 7* VIII, 18, 2; 46, 16
 7, 55. 56 VIII, 46, 16
 8, 9* VIII, 46, 17
 8, 16 VII, 42, 3
 8, 21. 22* VIII, 47, 29
 9, 5 VIII, 46, 12
 9, 15 VIII, 4, 1; 23, 2
 13, 18 VII, 36, 3
 14, 17 VII, 49
 15, 32* VIII, 2, 8
 18, 25 VIII, 46, 6
 19, 14* VIII, 2, 5
 20, 28 VII, 26, 4; VIII, 11, 5;
                   12, 40; 41, 8
 21, 9. 10* VIII, 2, 8. 9
 26, 14 VIII, 46, 12

ROM.

- 1, 3 VII, 37, 1; VIII, 12, 31
 1, 11 VIII, 1, 9
 1, 17* VIII, 1, 10
 1, 18 VII, 2, 12
 1, 21—25* VIII, 12, 24
 1, 25 VIII, 12, 27
 1, 29. 30 VII, 18, 1
 2, 6 VII, 32, 4; VIII, 12, 38
 4, 17* VIII, 12, 7
 6, 2—8. 11* VII, 43, 5
 6, 3 VII, 22, 6; 25, 5; VIII,
                   8, 2; 47, 50
 6, 4* VII, 22, 6
 6, 5 VII, 39, 4; VIII, 8, 2
 7, 6* VII, 34, 8
 8, 21 VII, 38, 9
 10, 12 VIII, 18, 1

ROM.

- 11, 33* VII, 35, 9
 12, 9 VII, 18, 2
 13, 4. 7 VII, 16
 16, 16 VIII, 11, 9
 16, 19 VII, 18, 2
 16, 20 VIII, 9, 2

I. CORINTH.

- 2, 9 VII, 32, 5
 6, 15 VIII, 47, 46
 7, 25 VIII, 24, 2
 8, 6 VII, 41, 4. 5; VIII, 12,
                   6. 7
 9, 24* VII, 33, 3
 9, 7. 13 VIII, 47, 41
 10, 20 VII, 21
 11, 23. 25. 26 VIII, 12, 36
 11, 26 VII, 25, 4
 11, 29* VII, 25, 6; VIII, 14, 2
 12, 8. 10 VIII, 1, 12
 14, 21 VIII, 1, 3
 14, 33 VIII, 46, 12
 15, 9 VIII, 32, 1
 15, 55 VII, 36, 2
 16, 20 VIII, 11, 9
 16, 22 VII, 26, 5

II. CORINTH.

- 1, 3 VIII, 5, 2; 20, 1
 3, 13* VIII, 1, 10
 4, 18* VIII, 10, 12
 6, 14 VIII, 34, 12
 6, 16 VIII, 6, 6
 7, 1 VII, 39, 4; VIII, 6, 6;
                   9, 3; 13, 10; 20, 2
 9, 8 VII, 49
 13, 13 VIII, 5, 11; 12, 4

GALAT.

- 1, 19* VIII, 35, 1
 2, 19 VII, 39, 4
 6, 10* VII, 2, 7

EPHES.

- 1, 4* VIII, 5, 4
 1, 5 VII, 39, 4

EPHES.

1, 18	VII, 39, 4
3, 15	VIII, 12, 6
4, 13	VIII, 10, 17
4, 30	VIII, 46, 3
5, 2	VIII, 5, 7; 13, 3
5, 27	VII, 40, 1; VIII, 11, 4
6, 9*	VIII, 32, 19

COLOSS.

1, 15	VII, 36, 6; 41, 5; VIII, 12, 7, 31
1, 16	VII, 35, 3; VIII, 12, 8, 27
1, 17	VIII, 12, 7
1, 22*	VIII, 11, 4
2, 14	VIII, 9, 3
3, 5	VII, 39, 4
3, 17	VIII, 12, 38
3, 23	VII, 13, 3
4, 1*	VIII, 32, 19

I. THESSAL.

4, 16	VII, 32, 3

II. THESSAL.

2, 8*	VII, 32, 2

I. TIMOTH.

1, 1	VII, 34, 8; VIII, 6, 13; 12, 42; 29, 3
1, 17	VII, 34, 1; VIII, 5, 1
2, 1, 2	VIII, 12, 42; 13, 5
2, 3	VIII, 31, 3
2, 4	VII, 39, 3; VIII, 9, 9
3, 2, 4*	VIII, 4, 4
3, 6*	VIII, 47, 80
3, 16	VII, 26, 5; VIII, 1, 1
4, 2	VIII, 47, 53
4, 10	VII, 1, 2
5, 8	VIII, 23, 4
5, 15	VIII, 46, 4
5, 17	VIII, 16, 3
6, 16	VII, 35, 9; VIII, 15, 7

II. TIMOTH.

1, 10	VII, 36, 2
2, 15	VII, 31, 1; VIII, 10, 6; 12, 40
2, 26	VIII, 9, 2
3, 8*	VIII, 1, 6
4, 1	VII, 41, 6
4, 7	VIII, 41, 8

TIT.

1, 5*	VIII, 5, 7
1, 6*	VIII, 47, 80
2, 5, 9	VIII, 32, 3
3, 5	VII, 39, 4; 44, 3; VIII, 6, 6

HEBR.

4, 15	VII, 43, 4
5, 4	VIII, 46, 14, 17
6, 17	VIII, 12, 20
11, 6*	VII, 35, 10
13, 7	VII, 9, 1
13, 21	VIII, 48, 3

IACOB.

1, 1*	VIII, 35, 1
1, 6, 7	VII, 11
2, 7*	VIII, 44, 4
4, 14	VII, 33, 3

I. PETR.

1, 19*	VIII, 14, 2
2, 9	VIII, 12, 44
2, 11	VII, 2, 4
2, 23	VIII, 47, 27
3, 20	VIII, 12, 22
4, 5	VIII, 12, 38
5, 1	VIII, 12, 39
5, 5	VIII, 2, 7

II. PETR.

2, 5	VIII, 12, 22

INDEX

NOMINUM PROPRIORUM.

- Ἀαρὼν* II, 18, 6; 25, 15; 27, 5; 29; 30, 1; 32, 2 — V, 7, 26 — VI, 1, 2; 2, 6; 20, 6 — VII, 37, 2 — VIII, 1, 13; 2, 9; 5, 4; 12, 25; 46, 17.
Ἀβδεμέλεχ VII, 10, 4.
Ἀβδιὸν VIII, 1, 15.
Ἀβεδδαδάν VI, 2, 2, 4.
Ἀβειρῶν II, 27, 5 — VI, 1, 2; 2, 5.
Ἀβελ II, 21, 7; 55, 1 — VI, 20, 4 — VII, 5, 5; 37, 2 — VIII, 5, 3; 12, 21.
Ἀβεννήρ VII, 5, 5.
Ἀβεσσαλώμ VI, 2, 2, 3.
Ἀβίλιος VI, 46, 5.
Ἀβραάμ II, 22, 12, 13 — V, 20, 5 — VI, 20, 4; 29, 1; 30, 4 — VII, 26, 3; 33, 2, 4, 7; 37, 2; 39, 3 — VIII, 5, 4; 12, 23, 31; 40, 3; 41, 2, 4.
Ἀγαθος VIII, 2, 8.
Ἀγάγ II, 10, 1.
Ἀδάμ V, 7, 11 — VI, 7, 3; 11, 6; 16, 3 — VII, 43, 4.
Ἀδωναΐ II, 12, 2; 14, 4, 14, 16, 21; 18, 12.
Ἀδωνίας IV, 6, 6.
Ἀζαήλ IV, 7, 3.
Ἀζαρίας VI, 1, 3.
Ἀθῆναι VII, 46, 11.
Ἀίγυα VII, 46, 14.
Ἀίγυπτία II, 37, 3.
Ἀίγυπτιος II, 14, 9; 53, 6 — V, 12, 2 — VI, 3, 1; 20, 1, 6; 22, 2 — VII, 2, 3 — VIII, 1, 6; 12, 24, 26, 30.
Ἀίγυπτος I, 7, 6 — II, 22, 8; 55, 1 — V, 7, 15 — VI, 2, 5; 5, 3; 20, 6 — VII, 26, 3 — VIII, 1, 13; 12, 23.
Αἰθίοπισσα VI, 1, 2.
Αἰθίοψ VII, 10, 4.
Αἰλὼν VIII, 1, 14.
Ἀκύλας VI, 9, 1 — VII, 46, 14.
Ἀλεξανδρεῖς VII, 46, 5.
Ἀλέξανδρος V, 2, 4.
Ἀλφαῖος VI, 14, 1 — VIII, 23, 1.
Ἀμάν V, 20, 16.
Ἀμεσσά VII, 5, 5.
Ἀμορραῖος II, 22, 8.
Ἀμώς II, 22, 18; 23, 3; 24, 1.
Ἀνανίας ψευδοπροφήτης VIII, 2, 4.
Ἀνανίας, ἀνὴρ Σαπφείρας VII, 2, 12.
Ἀνανίας, μαθητὴς VIII, 46, 17.
Ἀνδρέας VI, 14, 1 — VIII, 6, 1.
Ἄννα ἡ τοῦ Ἑλκανά V, 20, 15 — VII, 37, 4.
Ἄννα ἡ τοῦ Φανουήλ III, 1, 5 — VIII, 2, 9; 20, 1; 25, 2.
Ἀννανίδες VII, 46, 5 — VIII, 10, 7.
Ἄννας V, 2, 4; 14, 10 — VIII, 1, 6.
Ἀντιόχεια VI, 12, 2, 3, 15 — VII, 46, 4.
Ἀντιοχεὺς VI, 12, 3.
Ἄπας V, 12, 2 — VI, 20, 1.
Ἀραβία V, 7, 15.
Ἀρίστων, πρῶτος ἐπίσκοπος Σμύρνης VII, 46, 8.
Ἀρίστων, τρίτος ἐπίσκοπος Σμύρνης VII, 46, 8.
Ἀρχιεπὶς VII, 46, 12.
Ἀσὴρ III, 1, 5.
Ἀσία VII, 46, 14.
Ἀσοὺρ II, 22, 10.
Ἀσσύριος IV, 1, 2.
Ἀστάρτη V, 12, 2.

- Ἀχαᾶρ II, 22, 5. 8 — VI, 18, 7 — VII, 10, 4.
 Ἀχάρ II, 10, 4 — VII, 2, 12
 Ἀχίας IV, 7, 3 — VIII, 2, 4. 6.
 Βαάλ, ἡ II, 22, 5. 6 — VIII, 1, 15.
 Βαάλ, ὁ V, 12, 2.
 Βαβυλὼν II, 22, 10; 37, 3; 49, 3; 51, 2 — VIII, 2, 4. 6.
 Βαβυλωνία V, 7, 12.
 Βαλαάμ VIII, 2, 2. 5.
 Βαράκ VII, 37, 2.
 Βαρθολομαῖος VI, 14, 1 — VIII, 19, 1.
 Βαρνάβας VI, 9, 1; 12, 14. 15; 18, 11.
 Βαρούχ V, 20, 3.
 Βαρσαββᾶς VI, 12, 14.
 Βασιλείδης VI, 8, 1.
 Βεελφεγώρ V, 12, 2 — VIII, 2, 5.
 Βελίαρ VIII, 47, 46.
 Βέροια VII, 46, 13.
 Βεώρ VIII, 2, 2.
 Βηθλεὲμ VII, 37, 2.
 Γαβαὼν VII, 37, 3 — VIII, 1, 14.
 Γαβριήλ V, 7, 3. 4. 23.
 Γάιος VII, 46, 9.
 Γαλατία VII, 46, 13.
 Γάλγαλα VII, 37, 2.
 Γ'ε Βενενρόμ II, 22, 6.
 Γεδεὼν VII, 37, 2.
 Γιεζεῦ II, 10, 4 — VII, 2, 12.
 Γίτθαι VI, 7, 1.
 Γολιάθ VII, 5, 5.
 Γορπαῖος V, 20, 3.
 Δαθάν II, 27, 5 — VI, 1, 2; 2, 2. 5.
 Δανιήλ II, 14, 4; 51, 2 — III, 4, 6 — V, 7, 3; 7, 12. 23; 20, 11. 15 — VII, 37, 4 — VIII, 1, 16.
 Δαρεῖος VIII, 2, 9.
 Δανιδ II, 13, 2; 14, 1; 21, 9; 22, 2. 5; 41, 4; 53, 2. 6; 57, 6 — III, 4, 8 — V, 7, 22; 8, 2; 15, 3; 20, 8. 16 — VI, 2, 2. 3. 4; 12, 12; 16, 3; 18, 6; 22, 6; 23, 6 — VII, 2, 4; 5, 5; 7, 3; 10, 4; 26, 5; 37, 1. 3; 38, 2 — VIII, 1, 14; 12, 31.
 Δεββώρα VII, 37, 2 VIII, 2, 9; 20, 1.
 Δημήτριος VII, 46, 9.
 Διονύσιος VII, 46, 11.
 Δοσίθεος VI, 8, 1.
 Δύστρος V, 17, 2.
 Ἐβιωναῖοι VI, 6, 6.
 Ἐβραῖος VI, 19, 2; 20, 4 — VIII, 12, 24. 25.
 Ἐδὲμ VIII, 12, 18.
 Ἐζεκίας II, 22, 2. 5 — VII, 37, 3.
 Ἐλεάζαρος VIII, 5, 4.
 Ἐλισαβὲτ VIII, 2, 9.
 Ἐλισσαῖος IV, 7, 3 — V, 7, 8 — VI, 30, 5 — VII, 37, 3 — VIII, 1, 15.
 Ἐλλήνες II, 61, 2; 62, 3 — III, 9, 3 — V, 5, 3; 7, 13 — VI, 18, 3 — VIII, 1, 1. 3; 47, 62.
 Ἐμμανουήλ V, 16, 3.
 Ἐνὼς II, 55, 1 — VI, 12, 13 — VII, 38, 2; 39, 3 — VIII, 5, 3; 12, 21.
 Ἐνὼχ II, 55, 1 — V, 7, 8 — VI, 12, 13; 16, 3 — VII, 38, 2; 39, 3 — VIII, 5, 3; 12, 21; 41, 4.
 Ἐσδρας VII, 37, 3 — VIII, 22, 4; 47, 85.
 Ἐσθῆρ V, 20, 16 — VII, 38, 2 — VIII, 47, 85.
 Ἐσσαῖοι VI, 6, 7.
 Ἐῶα VI, 11, 6.
 Ἐνὸδιος VII, 46, 4 — VIII, 10, 7.
 Ἐφρεσος VII, 46, 7.
 Ἐπιβὰ II, 22, 4.
 Ζαχαῖος II, 39, 2 — VI, 9, 1 VII, 46, 3.
 Ζαχαρίας V, 20, 10.
 Ζεβεδαῖος VI, 14, 1 VIII, 12, 1.
 Ζοροβάβελ VII, 37, 4.
 Ἡθάμ VIII, 12, 26.
 Ἡεὶ II, 10, 1.
 Ἡλίας III, 1, 4 — V, 7, 8; 20, 15 — VI, 16, 3; 19, 4 — VII, 1, 1; 10, 4; 37, 3; 38, 2 — VIII, 1, 15; 41, 4.
 Ἡμεροβαπτισταὶ VI, 6, 5.

- Ἡρώδης* V, 19, 5 — VI, 30, 8 — VII, 10, 4.
Ἡσαΐας II, 1, 6; 15, 1; 25, 10 — III, 4, 5; 16, 3; 19, 1 — IV, 1, 2; 6, 2 — V, 7, 6. 22; 20, 10 — VI, 5, 3; 16, 3; 22, 3.
Θαδδαῖος VI, 14, 1 — VIII, 25, 1.
Θαμμόν V, 12, 2.
Θεόφιλος VII, 46, 3.
Θωμᾶς V, 20, 1 — VI, 14, 1 — VIII, 21, 1.
Ίάειρος V, 7, 12.
Ίαήλ VII, 37, 4.
Ίακώβ II, 22, 12. 13; 62, 2 — V, 20, 3. 5 — VI, 30, 4. 6 — VII, 6, 1; 26, 3; 33, 2. 5; 37, 2 — VIII, 12, 23; 40, 3; 41, 2. 4.
Ίάκωβος Αἰφαιῖον VI, 14, 1 — VIII, 23, 1; 47, 85 (?).
Ίάκωβος Ζεβεδαίου VI, 14, 1 — VIII, 12, 1.
Ίάκωβος ἀδελφὸς κυρίου II, 55, 2 — V, 8, 1 — VI, 12, 1. 12. 14; 14, 1 — VII, 46, 2 — VIII, 4, 1; 10, 7; 35, 1; 46, 13; 47, 85 (?).
Ίαμβρῆς VIII, 1, 6.
Ίαννῆς VIII, 1, 6.
Ίάσων VI, 18, 11.
Ίγνάτιος VII, 46, 4.
Ίδουμαῖος II, 53, 6 — VI, 2, 3.
Ίεβουσαῖος VII, 37, 3 — VIII, 1, 14.
Ίεζεκιήλ II, 6, 7; 12, 2; 14, 13; 18, 6 — V, 12, 2; 20, 12.
ἱερεμίας II, 14, 2; 15, 4; 53, 8; 60, 5; 61, 2; 62, 2 — V, 7, 20; 20, 3. 12 — VI, 5, 1. 3 — VIII, 2, 6.
Ίεριχοῦντιοι II, 14, 9.
Ίεριχὼ V, 20, 7 — VII, 2, 12.
Ίεροβοὰμ II, 10, 3 — IV, 6, 6; 7, 3 — VIII, 46, 9.
Ίεροσόλυμα VI, 13, 1; 14, 1 — VII, 46, 2 — VIII, 35, 1.
Ίερονναλῆμ II, 15, 1; 22, 4. 7. 8. 9. 15. 17; 49, 3; 60, 1 — V, 12, 6 — VI, 5, 7; 12, 1. 3 — VII, 37, 1. 3 — VIII, 2, 4.
Ίεσσαὶ V, 20, 10 — VI, 2, 4; 11, 10.
Ίεφθαῖ VII, 37, 2.
Ίησοῦς (Χριστὸς) I inscr. — II, 5, 5; 7, 1; 20, 8; 24, 7; 25, 7; 26, 1. 2; 55, 2; 59, 3 — III, 6, 2; 17, 1 — V, 6, 7. 9; 16, 2. 5; 20, 4 — VI, 7, 2; 9, 1. 3; 10, 3; 16, 4; 26, 2 — VII, 1, 1; 25, 2; 26, 2; 27, 2; 32, 2; 42, 3 — VIII, 13, 10.
Ίησοῦς (ὁ) Χριστὸς I inscr.; 1. 3; 8, 2 — II, 6, 6; 14, 11; 21, 5; 26, 2; 38, 4; 53, 3; 55, 2 — III, 19, 3 — IV, 5, 4 — V, 2, 3; 5, 2; 6, 10; 7, 1. 9; 15, 3; 17, 3; 19, 7 — VI, 9, 4; 11, 10; 12, 15; 14, 2; 18, 9; 19, 2; 30, 7. 8 — VII, 17, 2; 25, 4; 26, 3; 34, 8; 38, 3. 8; 41, 5. 7; 47, 3 — VIII, 1, 1; 5, 5. 7. 11; 12, 4. 30. 42; 13, 13; 15, 9; 20, 1; 33, 6; 40, 2; 41, 8; 44, 4; 46, 16; 48, 3. Cf. *Χριστὸς Ίησοῦς*.
Ίησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ VI, 5, 6.
Ίησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ II, 55, 1; 57, 5 — V, 20, 7 — VI, 30, 6 — VII, 37, 2; 38, 2; 39, 3 — VIII, 1, 14; 12, 26; 47, 85.
Ίοδώρ II, 44, 4.
Ίόπη VI, 12, 5.
Ίορδάνης VIII, 12, 26.
Ίοὺ VI, 18, 7.
Ίούδα II, 22, 8; 60, 3. 5 — V, 12, 3 — VI, 1, 3; 11, 10 — VII, 5, 5 — VIII, 2, 5; 12, 31.
Ίουδαία V, 12, 2 — VI, 12, 2.
Ίουδαῖος II, 49, 3; 60, 3; 61, 1; 62, 3 — V, 5, 3; 6, 3; 7, 5; 14, 19. 20; 17, 1; 19, 1. 8; 20, 4 — VI, 11, 10; 18, 3; 24, 2 — VII, 2, 12; 44, 3 — VIII, 1, 1. 3. 6; 34, 5; 46, 16; 47, 7. 62. 65. 70. 71.
Ίούδας II, 22, 8. 9. 17; 60, 3.
Ίούδας Βαρσαββᾶς VI, 12, 14. 15.
Ίούδας (Θαδδαῖος) VIII, 47, 85.

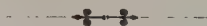
- Ιούδας Ιακώβου* VII, 46, 2.
Ιούδας Ισκαριώτης II, 14, 8 — V, 14, 2.
 7. 9 — VI, 12, 1; 14, 1 — VII, 2, 12;
 23, 2.
Ιούδας Μακκαβαῖος VII, 38, 2.
Ιουδιθ III, 7, 6 — V, 20, 16 — VII,
 38, 2 — VIII, 2, 9; 25, 2; 47, 85.
Ισαάκ II, 22, 12. 13 — VI, 30, 4 —
 VII, 26, 3; 33, 2. 5; 37, 2 — VIII,
 12, 23; 40, 3; 41, 2. 4.
Ισραήλ II, 1, 4; 6, 2. 8. 15; 12, 2;
 14, 9. 14. 21; 17, 5; 18, 8; 22, 5.
 7. 17; 25, 6. 16; 41, 9; 51, 2; 57, 8;
 60, 5; 62, 2 — III, 1, 5; 7, 6 —
 IV, 6, 2 — V, 1, 4; 15, 4; 16, 8;
 19, 3; 20, 3. 6. 10 — VI, 23, 7;
 28, 4 — VII, 2, 11. 12; 5, 5; 6, 1;
 24, 2; 35, 4; 36, 2; 48, 4 — VIII,
 1, 15; 2, 5; 15, 7.
Ισραηλῖται II, 55, 1 — V, 11, 2;
 12, 2 — VII, 1, 1 — VIII, 12, 26.
Ιταλία VI, 9, 1.
Ιωάβ VII, 5, 5.
Ιωάννης ἀπόστολος II, 57, 7 — IV,
 7, 4 — VI, 14, 1 — VII, 46, 7 —
 VIII, 12, 1; 47, 85.
Ιωάννης βαπτιστής II, 39, 3; 55, 1
 — III, 9, 4 — VII, 10, 4; 22, 4. 5. 6.
Ιωάννης ἐπίσκοπος Ἐφέσου VII, 46, 7.
Ιωᾶς II, 1, 4.
Ιωβ I, 6, 4 — II, 14, 4; 55, 1; 57, 5;
 61, 2 — V, 7, 21 — VI, 5, 5; 12, 13
 — VII, 8, 7; 39, 3 — VIII, 5, 3;
 12, 23; 46, 17; 47, 85.
Ιωήλ VI, 5, 4.
Ιωνᾶς II, 22, 2 — V, 7, 12 — VII, 37, 4.
Ιωσαφάτ VI, 18, 7 — VII, 37, 3.
Ιωσεφ VI, 5, 6.
Ιωσήφ II, 37, 3 — VI, 6, 6; 30, 6 —
 VIII, 12, 24.
Ιωσίας II, 1, 4 — VII, 37, 3 — VIII, 2, 9.

Καϊάφας V, 2, 4; 14, 9. 10 — VIII,
 1, 6; 2, 2. 5.
Καὶν II, 16, 3; 21, 7 — III, 12, 2 —
 VII, 5, 5 — VIII, 12, 21.

Καيسάρεια ἡ Στρατώνος VI, 9, 1; 12, 5.
Καيسάρεια τῆς Παλαιστίνης VII, 46, 3.
Κανανίτης VI, 14, 1 — VIII, 27, 1.
Καρμήλιον VII, 37, 3.
Κέγχρεαι VII, 46, 10.
Κηθάρ II, 60, 5.
Κήρινθος VI, 8, 1.
Κιλικία VI, 12, 15.
Κλανδία VII, 46, 6.
Κλεόβιος VI, 8, 1; 16, 2.
Κλεόπας V, 14, 19.
Κλήμης tit. — VI, 9, 1; 18, 11 —
 VII, 46, 6 — VIII, 10, 7; 46, 13;
 47, 85.
Κλωπᾶς VII, 46, 2.
Κολασσαεῖς VII, 46, 12.
Κορὲ II, 10, 3 — VI, 1, 2; 2, 2.
Κορεῖται II, 27, 5 — III, 11, 2 —
 VI, 2, 5. 6; 3, 2 — VII, 10, 1 —
 VIII, 46, 3.
Κορνήλιος VI, 9, 1; 12, 5 — VII, 46, 3.
Κρήσκης VII, 46, 13.
Κρήτη VII, 46, 10.
Κρίσπος VII, 46, 14.

Λάζαρος III, 6, 2 — V, 7, 12 — VII, 8, 7.
Λαοδικεία VII, 46, 12.
Λεββαῖος VI, 14, 1 — VIII, 25, 1.
Λευι II, 25, 6; 27, 5.
Λευὶς VIII, 22, 1.
Λίνος VII, 46, 6.
Λονκᾶς II, 57, 7 — VI, 18, 11 —
 VII, 46, 5 — VIII, 47, 85.
Λούκιος VI, 18, 11 — VII, 46, 10.
Λωῖς VII, 46, 8.
Λωτ II, 55, 1 — VIII, 12, 22.

Μακεδονία VII, 46, 13.
Μακκαβαῖοι VIII, 47, 85.
Μαλαχίας VI, 19, 2.
Μανασσῆς II, 22, 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.
 15. 16. 17. 18; 23, 3 — VII, 37, 3.
Μανωὲ VII, 37, 2.
Μαρδοχαῖος V, 20, 16 — VII, 38, 2.
Μάρθα III, 6, 2.
Μαρθόνης VII, 46, 11.

- Μαρία μήτηρ Χριστοῦ* III, 6, 2 — VI, 6, 6 — VII, 36, 6; 41, 6 — VIII, 33, 6.
Μαρία ἡ Ἰακώβου III, 6, 2 — V, 14, 19.
Μαρία ἀδελφὴ Ἀζάρου III, 6, 2.
Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ III, 6, 2 — V, 14, 19.
Μαρία ἡ τοῦ Μωσέως II, 16, 3 — VI, 1, 2.
Μαριάμ II, 32, 2 — VIII, 2, 9; 20, 1.
Μάρκος εὐαγγελιστῆς II, 57, 7 — VI, 18, 11 — VII, 46, 4 — VIII, 47, 85.
Μάρκος γνωστικὸς VI, 8, 1.
Μασσηφά VII, 37, 2.
Ματθαῖος II, 24, 4; 39, 1; 57, 7 — VI, 14, 1 — VIII, 22, 1; 47, 85.
Ματθίας VI, 12, 1; 14, 1 — VIII, 29, 1.
Ματθαίος VII, 37, 4.
Μασβωθαῖοι VI, 6, 4.
Μελχισεδέκ II, 27, 4; 55, 1 — VI, 12, 13 — VII, 39, 3 — VIII, 5, 3; 12, 23; 46, 17.
Μένανδρος VI, 8, 1.
Μερρά VI, 20, 6.
Μεσοποταμία VII, 33, 5.
Μιχαίας VII, 10, 4.
Μολόχ V, 12, 2.
Μωσῆς I, 1, 5 — II, 5, 2, 5; 6, 15; 16, 3; 22, 7; 27, 5; 29; 32, 2; 34, 2; 55, 1; 57, 5. 19 — IV, 6, 8 — V, 7, 18; 14, 9; 20, 5. 6. 15 — VI, 1, 2; 2, 5. 6; 3, 1. 2; 13, 2; 16, 3; 19, 2; 3, 4; 20, 6; 23, 6; 24, 5; 30, 6 — VII, 1, 1; 7, 1; 10, 2; 37, 2; 38, 2; 39, 3 — VIII, 42, 3; 46, 5. 13. 17; 47, 85.
Μωϋσῆς I, 1, 4 — II, 18, 6; 30, 1; 44, 4 — VI, 1, 2; 12, 2 — VII, 7, 3; 33, 6 — VIII, 1, 6. 13; 2, 9; 5, 4; 12, 25; 16, 4.
Ναβουθὲ II, 49, 3.
Ναβουχοδονόσορ V, 20, 3.
Ναζωραῖος VI, 30, 8.
Νάθαν II, 22, 2 — VII, 10, 4.
Νανὴ II, 57, 5 — V, 20, 7 — VI, 30, 6 — VII, 37, 2 — VIII, 1, 14; 47, 85.
Νεμάν II, 10, 4 — VII, 2, 12.
Νεεμίας VII, 37, 4.
Νεῖλος VIII, 1, 6.
Νικῆτης VI, 9, 1 — VII, 46, 14.
Νικολαῖται VI, 8, 2.
Νινευῖται II, 22, 2 — V, 20, 16 — VIII, 9, 9.
Νῶε II, 14, 4. 7. 8. 9; 55, 1 — VI, 12, 13; 20, 4 — VII, 37, 2; 39, 3 — VIII, 5, 3; 12, 22.
Ξανθικός V, 14, 1.
Ὁζᾶ II, 10, 4.
Ὁζίας II, 27, 4 — III, 10, 2 — VI, 1, 3 — VIII, 46, 3. 8.
Ὀλδὰ VIII, 2, 9; 20, 1.
Ὀλοφέρνης V, 20, 16.
Ὀνήσιμος VII, 46, 13 — VIII, 47, 82.
Ὅρνά VII, 37, 3.
Ὀυρίας II, 41, 4.
Ὁχοζίας VI, 18, 7.
Παλαιστίνη VII, 46, 3.
Παλαιστῖνοι VIII, 12, 30.
Παῦλος II, 24, 4; 55, 1; 57, 7 — VI, 9, 1; 12, 14. 15; 14, 1 — VII, 46, 4. 6. 7. 10 — VIII, 4, 1; 32, 1; 33, 1; 46, 17; 47, 85.
Πέργαμος VII, 46, 9.
Πέτρος II, 24, 4; 46, 5 — IV, 7, 4 — V, 7, 28; 14, 6 — VI, 7, 4; 9, 1; 12, 4. 6; 14, 1 — VII, 2, 12; 11; 46, 4. 6 — VIII, 4, 2; 6, 1; 33, 1; 47, 29. 85.
Πιλάτος V, 14, 10. 13; 19, 4. 5 — VI, 30, 8 — VII, 23, 2; 36, 6; 41, 6 — VIII, 12, 33; 34, 3.
Πόντιος Πιλάτος VI, 30, 8 — VII, 23, 2; 36, 6; 41, 6.
Ραᾶβ II, 14, 7. 9.
Ρομβήλιται VI, 3, 2.
Ροῦθ VIII, 47, 85.
Ρωμαῖος V, 14, 9. 10. 13; 20, 11 — VI, 9, 1; 24, 1. 2. 3 — VII, 46, 6.
Ρώμη VI, 9, 2. 6.

- Σαβὰ VI, 22, 2.
 Σαβωῶθ I, 1, 5 — VII, 35, 3 — VIII, 12, 27; 29, 3.
 Σαδδουκαῖοι VI, 6, 2; 30, 4.
 Σαλώμη III, 6, 2.
 Σαμαίας VIII, 2, 4.
 Σαμαρεία II, 22, 8; 49, 3 — VI, 7, 2.
 Σαμαρεὺς VI, 7, 1, 2.
 Σαμουήλ II, 27, 3; 34, 2 — IV, 6, 8 V, 20, 7, 15 — VI, 22, 5 — VII, 6, 1; 37, 2; 38, 2 — VIII, 1, 14; 5, 4; 46, 7.
 Σαμυῶν VII, 37, 2.
 Σαούλ II, 10, 1; 27, 3 — VI, 22, 5 — VII, 5, 5 — VIII, 46, 7.
 Σαπφείρα VII, 2, 12.
 Σαρεφθά III, 1, 4.
 Σάρρα VI, 29, 1.
 Σατορνῖλος VI, 8, 1.
 Σεδεκίας VII, 10, 4 — VIII, 2, 4, 6.
 Σερναχηρεῖμ VII, 37, 3.
 Σεραφῖμ VII, 35, 3 — VIII, 12, 8, 27.
 Σήθ II, 55, 1 — VII, 39, 3 — VIII, 5, 3; 12, 21.
 Σήμ II, 55, 1.
 Σίβυλλα V, 7, 13.
 Σίλας VI, 12, 14, 15 — VIII, 2, 8.
 Σίμων ὁ Κανανίτης VI, 14, 1 — VIII, 27, 1.
 Σίμων ὁ μάγος II, 14, 8 — IV, 7, 4 — VI, 7, 1, 2, 3, 4, 5; 8, 1; 9, 4; 16, 2; 19, 3; 20, 1 — VIII, 47, 29.
 Σίμων Πέτρος VI, 9, 1.
 Σιμωνιανοὶ VI, 9, 6.
 Σιναΐ VII, 35, 4.
 Σιράχ VIII, 47, 85.
 Σισάρα VII, 37, 2.
 Σιών VII, 37, 1.
 Σκευᾶ VIII, 2, 5.
 Σμύρνη VII, 46, 8.
 Σόδομα II, 55, 1; 60, 1 — VI, 28, 2 — VII, 2, 10.
 Σολομών I, 8, 2 — II, 1, 4; 6, 16; 9, 3; 22, 5; 53, 2; 57, 5; 63, 2 — III, 4, 7, 9; 15, 2 — IV, 9, 1; 11, 2; 14, 1 — V, 8, 2; 20, 9 — VI, 18, 2; 27, 1; 28, 5 — VII, 37, 3; 45, 2 — VIII, 47, 85.
 Στέφανος II, 49, 3 — V, 8, 1 — VI, 30, 9 — VIII, 18, 2; 33, 9; 46, 16.
 Στραταίας ὁ Λώϊδος VII, 46, 8.
 Στράτων VI, 9, 1; 12, 5.
 Συμεὼν Πέτρος VI, 12, 12.
 Συμεὼν ὁ τοῦ Κλωπᾶ VII, 46, 2.
 Συρία VI, 12, 15; 30, 5.
 Σωμανίτις V, 7, 8.
 Σωσάννα II, 37, 3; 49, 3; 51, 2.
 Σωσίπατρος VI, 18, 11.
 Ταρσεὺς VI, 12, 14.
 Τιμόθεος VI, 18, 11 — VII, 46, 7.
 Τίτος VI, 18, 11 — VII, 46, 10.
 Τρίπολις VII, 46, 11.
 Τυερεβερεταῖος VIII, 47, 37.
 Φανονήλ III, 1, 5.
 Φαραὼ II, 29 — VI, 3, 1 — VII, 36, 3.
 Φαρισαῖοι II, 35, 2; 40, 1 — VI, 6, 3 — VII, 8, 4.
 Φασσᾶ VII, 37, 3.
 Φελμουνὶ VII, 35, 3.
 Φιλαδέλφεια VII, 46, 9.
 Φιλήμων VII, 46, 12, 13.
 Φίλιππος ἀπόστολος VI, 14, 1 — VIII, 17, 1.
 Φίλιππος διάκονος VI, 7, 2 — VIII, 2, 9; 46, 17.
 Φιλισταῖος VII, 5, 5.
 Φινεὲς II, 55, 1 — VII, 39, 3 — VIII, 1, 14; 5, 4.
 Φοινίκη VII, 46, 11.
 Φοίνιξ I, 8, 10.
 Φρυγία VII, 46, 12.
 Χαλδαῖοι VII, 37, 2, 3.
 Χαλὲβ II, 55, 1 — VII, 39, 3 — VIII, 1, 14.
 Χάμ II, 14, 8.
 Χαμὼς V, 12, 2.
 Χαναναῖος I, 8, 10 — VIII, 12, 26.

- Χερουβιμ* VI, 30, 9 — VII, 35, 3;
47, 3 — VIII, 12, 8. 27.
- Χετιελμ* II, 60, 5.
- Χριστιανός* I, 8, 23; 38, 3; 45, 1;
53, 7 — III, 12, 1; 16, 3 — IV, 1, 1
V, 1, 1; 2, 1; 10, 2; 12, 5; 19, 8 —
VIII, 1, 21; 44, 4; 47, 71.
- Χριστός* I inscr.; 4, 1; 6, 12 — II, 6, 7;
7, 1; 20, 1. 10; 21, 9; 24, 3; 25, 9. 11;
26, 1. 5. 6; 27, 4. 5; 28, 3. 6; 30, 2;
32, 3; 36, 2. 6; 43, 2; 44, 3; 46, 2;
47, 2; 56, 1. 2; 57, 20; 59, 1. 2;
60, 3; 61, 4. 5 — III, 1, 2. 5; 5, 6;
7, 2. 8; 8, 3; 9, 3; 12, 3; 16, 3;
17, 4; 19, 4 — IV, 9, 2; 13, 2;
14, 2 — V, 1, 1. 2. 3. 5; 2, 2. 4;
4, 1 — V, 6, 8; 7, 18. 20. 23. 24;
9, 1; 16, 2; 17, 1; 19, 5; 20, 3. 4.
7. 12 — VI, 10, 1; 11, 1. 2. 3. 10;
13, 2; 15, 2; 16, 2; 18, 1; 19, 4;
22, 1; 24, 2; 25, 1. 2; 26, 1; 30, 2
— VII, 1, 2; 22, 1; 25, 6; 26, 4;
28, 1. 2; 30, 1; 33, 5; 34, 1; 35, 6. 10;
36, 1; 37, 1. 5; 38, 4. 7; 39, 1. 4;
40, 1. 3; 41, 4; 42, 3; 43, 4. 5;
44, 2; 45, 1. 3; 47, 3; 48, 2 — VIII,
1, 3. 6. 9. 10. 12; 3, 2; 4, 5; 5, 3. 7;
6, 5. 6. 8. 11. 12. 13 etc.
- Χριστός Ἰησοῦς* VII, 32, 5; 49 —
VIII, 15, 5; 39, 4; 46, 3. 12.
- Ὠσηέ* II, 17, 6.

INDEX VOCABULORUM.

ἀβάνανσος II, 3, 3.
 ἀβασίλευτος VIII, 5, 1; 12, 6.
 ἀβλασφήμητος II, 43, 4.
 ἀβλεψία V, 16, 2.
 ἀβουλία V, 12, 6.
 ἄβρωτος IV, 10, 2.
 ἄβυσσος II, 22, 12 — VII, 34, 2 —
 VIII, 7, 6; 12, 13.
 ἀγαθοεργέω VI, 27, 5.
 ἀγαθόν, τὸ I, 8, 3 — II, 13, 3; 17, 6;
 34, 7; 55, 2 — III, 13, 1 — IV, 5, 4
 — VI, 9, 3 — VII, 18, 2; 20, 1; 33, 1;
 36, 3 — VIII, 12, 6. 46. 48; 13, 10.
 ἀγαθός I, 2, 3 — II, 5, 6; 6, 7; 12, 3;
 14, 5; 15, 1; 20, 1. 8. 10; 21, 1;
 23, 4; 24, 7; 38, 2; 63, 4 — III,
 3, 1; 4, 2 — IV, 14, 1 — V, 7, 4;
 14, 3; 20, 2; 22, 5 — VI, 24, 1 —
 VII, 2, 6; 8, 3; 18, 1; 20, 2; 35, 1;
 45, 2; 49 — VIII, 5, 1; 6, 5; 9, 5 etc.
 ἀγαθότης VII, 43, 4 — VIII, 9, 8;
 12, 7. 20.
 ἀγαθωσύνη II, 21, 8; 22, 12. 14; 53, 9.
 ἀγαλλίαμα VII, 36, 4 — VIII, 29, 3.
 ἀγαλλιόμαι II, 56, 3 — V, 3, 2; 10, 1.
 ἀγαλλίασις II, 32, 3; 41, 4 — V, 10, 2;
 20, 8 — VIII, 9, 5.
 ἀγαμία VI, 10, 2.
 ἄγαμος III, 4, 4 — VI, 17, 1 —
 VIII, 32, 4; 47, 26.
 ἀγανάκτησις II, 48, 3.
 ἀγαπάω I, 2, 3 — II, 3, 3; 20, 1. 2;
 24, 5; 25, 3; 36, 1. 4; 53, 6 —
 IV, 12, 2. 3. 4 — V, 6, 3; 15, 2 —
 VI, 20, 10; 23, 1; 29, 3 — VII, 1, 1;

2, 1. 2; 5, 3; 18, 2; 32, 5 — VIII,
 11, 3; 39, 4; 43, 3; 44, 2; 48, 3.
 ἀγάπη II, 15, 2; 20, 2; 28, 1; 43, 3
 — IV, 2, 2 — V, 1, 1 — VI, 13, 3;
 18, 9; 23, 2; 29, 1 — VII, 18, 1;
 26, 2. 4; 32, 1 — VIII, 5, 11; 11, 3;
 12, 4; 46, 16.
 ἀγαπητικός II, 3, 3; 49, 4 — III,
 19, 5. 6.
 ἀγαπητός I, 2, 4 — II, 7, 1; 24, 3 —
 III, 17, 4 — IV, 10, 4 — V, 12, 4;
 19, 5; 20, 2. 8 — VI, 2, 1; 12, 15;
 28, 1 — VIII, 12, 31; 41, 8.
 ἀγαρεύνω VII, 2, 5.
 ἀγγελία III, 19, 1.
 ἄγγελος II, 24, 3; 28, 7; 30, 2; 55, 1
 — V, 4, 1; 16, 3; 20, 12 — VI, 12, 5;
 16, 3 — VII, 32, 4; 35, 3; 38, 7;
 41, 2 — VIII, 7, 6; 12, 7. 8. 27. 30;
 41, 5; 46, 5.
 ἄγγελος ὁ ἐπὶ τῆς εἰρήνης VIII, 36, 3;
 38, 2.
 ἀγγελητήρ II, 25, 7.
 ἀγέλη VII, 35, 2.
 ἀγενής II, 58, 6.
 ἀγέννητος VI, 10, 2 — VII, 39, 2;
 41, 4; 42, 3; 44, 2; 47, 2 — VIII,
 5, 1; 6, 8. 11; 12, 6. 7; 14, 3; 48, 3.
 ἀγιάζω II, 25, 15 — III, 18, 2 —
 VII, 24, 1; 35, 9; 39, 4; 42, 3;
 43, 5 — VIII, 8, 5; 11, 6; 12, 37;
 13, 10; 15, 5. 8; 29, 3; 34, 8; 41, 4.
 ἀγίασμα II, 28, 7 — VI, 5, 3 —
 VIII, 5, 4.
 ἁγιασμός VI, 30, 7.

- ἄγιοι, οἱ II, 25, 15. 16 — IV, 9, 2 — V, 1, 3; 4, 1; 7, 4. 9. 23 — VII, 2, 7; 9, 2; 10, 1; 32, 4; 39, 3; 41, 7 — VIII, 12, 43; 13, 12; 40, 3.
 ἅγιον, τὸ II, 28, 8. 9 — V, 12, 6 — VI, 15, 4 — VII, 40, 1 — VIII, 9, 5; 13, 12.
 ἅγιος I, 7, 1 — II, 20, 7; 22, 7; 24, 4; 25, 7; 26, 1; 32, 3; 33, 2; 41, 4; 57, 1. 20; 61, 5 — III, 1, 4; 14, 1; 16, 1. 2. 3. 4 — IV, 14, 2 — V, 1, 2; 8, 1; 13, 4; 15, 1 — VI, 2, 6; 5, 5; 15, 4; 19, 2. 3. 4; 29, 1; 30, 2. 5 — VII, 22, 2. 5; 26, 2. 3. 4. 6; 33, 2. 6; 35, 3. 4. 9. 10; 41, 6; 47, 3 — VIII, 1, 1. 15; 2, 1; 4, 5; 5, 5. 6. 7; 6, 6. 7. 13; 8, 3. 5; 9, 3 etc.
 ἄγνεια VI, 12, 3; 20, 9 — VIII, 12, 44; 15, 5.
 ἄγνόημα III, 9, 3.
 ἄγνοια V, 15, 1; 17, 2 — VI, 5, 1; 15, 6 — VII, 18, 1; 25, 7; 30, 1; 36, 5; 38, 7 — VIII, 2, 2. 4; 11, 3; 12, 32; 47, 40.
 ἄγνός II, 18, 5 — III, 3, 1; 7, 6; 18, 1 — IV, 14, 3 — VI, 28, 4 — VIII, 6, 5; 9, 4.
 ἄγνωστος VI, 8, 2; 10, 1; 11, 1.
 ἄγορά I, 6, 13; 7, 4.
 ἀγορασμός IV, 9, 2.
 ἀγραμματος II, 1, 2.
 ἀγρεύω I, 3, 2. 8.
 ἄγριος II, 56, 4.
 ἄγρός I, 1, 2. 5; 4, 2 — VII, 3, 3.
 ἀγρουπνέω III, 7, 7 — V, 19, 3 — VII, 18, 2.
 ἀγρουπνία II, 56, 3.
 ἀγχίνοια I, 6, 4.
 ἀγωγή II, 41, 5 — III, 8, 2.
 ἄγων V, 6, 10 — VI, 2, 1 — VIII, 32, 15; 41, 8.
 ἀγωνίζομαι II, 14, 6.
 ἄδεια II, 47, 1.
 ἀδελφὴ I, 7, 3; 10, 4 — II, 58, 1 — III, 6, 2; 12, 4 — VIII, 2, 9; 47, 19.
 ἀδελφιδῆ VIII, 47, 19.
 ἀδελφός II, 6, 13; 7, 2; 15, 3; 17, 2; 21, 7; 27, 6; 29; 36, 9; 37, 3. 6; 41, 3. 6; 43, 1. 2; 46, 2. 3. 5; 49, 1; 52, 2; 53, 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9; 54, 1; 55, 2; 57, 2; 58, 1. 4 — III, 19, 3. 4. 5 — IV, 1, 1; 2, 2; 8, 4; 12, 4 — V, 1, 1. 2. 8; 2, 1; 5, 3; 10, 1; 13, 1; 17, 1; 20, 6 — VI, 4, 2; 9, 1; 12, 1. 2. 3. 4. 14. 15; 13, 2; 14, 1; 30, 2 — VII, 5, 3. 5; 12, 4; 15, 2; 38, 2. 9 — VIII, 1, 17; 6, 1; 9, 2; 10, 13 etc.
 ἀδελφικὸς III, 12, 2.
 ἀδελφοκτόνος VIII, 12, 21.
 ἀδέσποτος VII, 44, 2 — VIII, 5, 1; 12, 6.
 ἄδης II, 13, 2; 27, 5 — VI, 3, 2; 18, 2.
 ἀδιάδοχος VII, 35, 9.
 ἀδιάλειπτος VIII, 10, 5.
 ἀδιάπτωτος II, 28, 9.
 ἀδιάψευστος VII, 35, 10.
 ἀδίδακτος VIII, 12, 7.
 ἀδικέω I, 2, 2 — II, 14, 4. 19; 21, 7 — VI, 28, 3 — VIII, 32, 10; 47, 27.
 ἀδίκημα II, 14, 4; 17, 1; 46, 5; 53, 7.
 ἀδικία I, 1, 2 — II, 1, 1. 8; 6, 5; 14, 18. 19; 22, 13; 48, 3 — III, 4, 6 — IV, 6, 5. 7 — V, 14, 12 — VI, 7, 4; 24, 1; 27, 8; 28, 2 — VII, 16; 39, 3. 4; 43, 2.
 ἄδικος I, 2, 3 — II, 10, 2; 14, 5. 7. 9. 13; 17, 4; 21, 3. 7; 42, 3. 4; 48, 3; 51, 2; 52, 2; 53, 5 — III, 8, 3 — IV, 4, 4; 6, 5; 7, 5 — V, 7, 4; 9, 1; 14, 12 — VI, 2, 3; 11, 9; 23, 2 — VII, 2, 6; 3, 2; 5, 4 — VIII, 12, 7; 47, 80.
 ἀδόκιμος II, 8, 2.
 ἄδολος II, 21, 1.
 ἄδοξια V, 7, 7 — VII, 24, 3.
 ἄδρανῆ; IV, 2, 1.
 ἀδύνατος III, 19, 1. 5.
 ἀδωροδόκητος VII, 35, 10.
 ἀέναιος VII, 33, 3; 35, 9 — VIII, 12, 14.
 ἄζυμον VIII, 47, 70.

- ἀηδία* VIII, 44, 4.
ἄηρ VI, 3, 1; 9, 2, 3 — VII, 34, 7; 35, 5 — VIII, 12, 10, 26, 48; 13, 7; 15, 4.
ἀθανασία V, 6, 2 — VI, 6, 4; 7, 3; 30, 7 — VII, 26, 2 — VIII, 12, 19.
ἀθάνατος V, 7, 8; 19, 8 — VI, 10, 1; 11, 7 — VII, 27, 2; 38, 5 — VIII, 12, 17, 33; 16, 8; 41, 4.
ἀθέμιτος VI, 1, 1; 4, 2; 11, 8 — VIII, 9, 2, 5.
ἄθεος II, 21, 2 — VI, 9, 6; 18, 1, 3; 25, 1.
ἄθεότης III, 9, 3 — VI, 10, 1.
ἀθεράπεντος II, 63, 6.
ἄθεσμος V, 2, 2.
ἀθετέω II, 20, 1; 57, 14 — III, 9, 2 — VI, 8, 2 — VIII, 46, 1.
ἄθλησις V, 1, 5 — VIII, 13, 6.
ἄθλιος V, 4, 1.
ἄθλος V, 6, 10; 7, 10.
ἄθραυστος III, 16, 4.
ἀθρυμία II, 21, 3 — V, 14, 8.
ἀθῶος I inscr. — II, 22, 9; 23, 1; 37, 4; 42, 1; 44, 1; 50, 2; 52, 1 — V, 7, 31; 19, 4 — VII, 2, 8.
ἀθωόω II, 15, 1; 36, 5.
αἰγυπτιακός V, 7, 15.
αἰδήμων III, 7, 7.
αἰτίος II, 52, 2 — V, 6, 7 — VI, 11, 1 — VII, 33, 3; 35, 10; 39, 3 — VIII, 10, 3; 12, 7; 48, 2.
αἰδῶ I, 9, 1, 2; 10, 3 — II, 10, 5; 57, 21 — VIII, 13, 14.
αἰκία V, 2, 3.
αἶμα II, 6, 9, 10; 14, 16, 17; 21, 4, 7; 22, 9; 42, 6; 51, 2; 52, 1 — V, 9, 2; 16, 7; 17, 1; 19, 4 — VI, 12, 13, 15; 22, 3, 6, 8; 23, 5; 27, 3 — VII, 20, 1 — VIII, 47, 63.
αἶμα (*Χριστοῦ*) I inscr. — II, 33, 2; 57, 20, 21; 61, 4 — V, 1, 2; 14, 7 — VI, 15, 4 — VII, 25, 4; 26, 4 — VIII, 11, 5; 12, 37, 39, 40; 13, 15; 14, 2; 41, 8.
αἰμορροέω VI, 28, 7.
αἰμωδιάω II, 14, 14.
αἵνεςις VI, 22, 6.
αἰνέω II, 56, 2 — VII, 45, 2; 47, 2; 48, 1, 2 — VIII, 7, 6; 12, 48.
αἶνος II, 55, 2; 59, 3 — IV, 5, 4 — VII, 36, 5; 48, 3 — VIII, 12, 9; 13, 10; 15, 9.
αἶνιγμα VIII, 46, 5.
αἶψ II, 57, 12.
αἶρεσις II, 6, 17; 21, 3; 58, 1 — VI, 1, 1; 4, 1; 5, 5; 6, 1; 6, 8; 7, 1; 9, 6; 12, 1 — VII, 38, 7 — VIII, 1, 11.
αἶρεσιώτης II, 21, 2 — VI, 5, 1; 18, 1; 25, 1; 26, 1.
αἶρετικός II, 61, 1; 62, 3 — VI, 15, 1 — VIII, 34, 12; 47, 45, 46, 62, 65, 68, 75.
αἶρω I, 1, 9 — VII, 47, 3; 48, 2 — VIII, 1, 1.
αἶσθησις I, 3, 3 — III, 19, 7 — VII, 34, 6 (*πένταθλος*) — VIII, 12, 17.
αἰσθητὸς VII, 42, 3 — VIII, 12, 7, 49; 37, 2.
αἰσχροκερδής II, 6, 1; 9, 2; 50, 1 — III, 7, 7.
αἰσχρολογία V, 10, 1 — VII, 18, 1.
αἰσχρολόγος VII, 6, 4.
αἰσχρόνη V, 7, 3 — VII, 13, 2 — VIII, 1, 10.
αἶτημα V, 20, 17 — VIII, 6, 5; 15, 8.
αἰτία V, 14, 10 — VI, 20, 6 — VIII, 1, 4, 18; 5, 1; 12, 6, 49; 27, 3; 32, 2; 47, 8, 14.
αἶτιος I, 3, 5, 6 — II, 10, 2; 36, 3; 41, 8 — III, 17, 2 — V, 6, 5; 14, 13 — VI, 11, 3 — VII, 9, 1; 15, 1; 31, 2; 35, 10; 36, 6 — VIII, 47, 8, 53.
αἰχμαλωτίζω III, 6, 5.
αἰχμάλωτος IV, 9, 2.
αἰὼν I, 1, 3; 8, 2 — II, 14, 11; 21, 7; 22, 6, 7, 14; 27, 4; 35, 3 — III, 4, 9; 18, 2 — IV, 5, 4 — V, 6, 3, 10; 7, 1; 16, 2, 3; 19, 7; 20, 2, 9 — VI, 10, 2; 12, 13; 18, 3; 26, 1, 3; 30, 2, 8, 10 — VII, 24, 1; 25, 4; 27, 2; 33, 3, 4, 7; 34, 1; 38, 6, 8;

- 41, 5. 6. 7; 43, 4; 45, 2. 3; 46, 15;
 48, 3; 49 — VIII, 1, 10; 3, 2;
 5, 1. 7; 6, 13; 7, 6. 8; 8, 5 etc.
αἰῶνες = πνεύματα VIII, 12, 8.
αἰώνιος I inscr.; 3, 3. 7; 6, 11; 7, 11;
 25, 15; 28, 9; 33, 3; 47, 3; 52, 2;
 55, 2; 60, 1. 7; 61, 1 — III, 1, 5;
 12, 2 — IV, 3, 3; 7, 4 — V, 1, 8;
 4, 1; 6, 5. 7; 7, 3. 7; 19, 7. 8 —
 VI, 26, 3; 30, 7 — VII, 25, 3. 6;
 32, 5; 33, 2. 6; 35, 7; 39, 3 —
 VIII, 5, 5; 9, 5 etc.
ἀκάθαρτος II, 25, 16; 28, 8 — VI,
 4, 3; 12, 6; 20, 8; 27, 4. 6 —
 VIII, 7, 2.
ἀκαιροεπόπτης I, 4, 1.
ἀκαιροπεριπάτης I, 5, 1 — IV, 14, 3.
ἄκαιρος I, 3, 6.
ἄκακος III, 5, 1 — VII, 8, 3.
ἀκάματος VII, 35, 9.
ἄκανθα VI, 5, 2 — VII, 40, 2 —
 VIII, 44, 3.
ἀκατάγνωστος VIII, 22, 4; 25, 2;
 36, 3.
ἀκατανάγκαστος VI, 20, 2.
ἀκατάπανστος III, 7, 6 — VIII, 12, 27.
ἀκατασκεύαστον VII, 34, 1.
ἀκαταστασία II, 43, 3 — VI, 5, 5 —
 VIII, 46, 12.
ἀκατονόμαστος VI, 10, 1.
ἀκλνδώνιστος VIII, 10, 4; 12, 40.
ἀκμαῖος IV, 2, 1.
ἀκμή III, 2, 1 — IV, 11, 6.
ἀκοή II, 49, 5; 57, 13; 58, 4 — III,
 7, 6 — V, 16, 4. 10 — VI, 22, 5 —
 VII, 38, 4 — VIII, 12, 7. 10.
ἀκοινώνητος VIII, 47, 10.
ἀκόλαστος IV, 11, 5.
ἀκολουθία III, 9, 4 — VII, 42, 1 —
 VIII, 46, 10.
ἀκούσιος II, 48, 2 — VIII, 9, 3; 41, 2.
ἀκρασία III, 2, 2 — VI, 28, 3.
ἀκριβεία II, 44, 2.
ἀκρισία II, 10, 3; 21, 3.
ἄκριτος II, 10, 1; 14, 3; 21, 2 —
 VII, 37, 2.
ἀκρόαμα II, 61, 2 — VI, 22, 5.
ἀκροβυστία VI, 14, 5.
ἀκρογωνιαῖος V, 16, 10.
ἀκρόδρνα VII, 29, 3.
ἀκροστίχιον II, 57, 6.
ἀκροώμενοι VIII, 6, 2; 12, 2.
ἀκρωτηριάζω VIII, 47, 22. 23. 24.
ἀλαζονεία VII, 6, 6; 18, 1.
ἀλαζών I, 3, 2 — II, 21, 1; 24, 7.
ἄλεκτοροφωνία V, 18, 2; 19, 2. 3 —
 VII, 31, 5 — VIII, 34, 1.
ἄλεκτος VI, 10, 1; 11, 1.
ἄλεκτρωνών V, 19, 3 — VIII, 34, 7.
ἄλέκτωρ V, 14, 6. 20.
ἀλήθεια II, 27, 6; 42, 1; 44, 1 —
 III, 4, 4; 13, 1; 19, 5 — IV, 4, 3;
 5, 4 — V, 6, 5; 7, 4; 9, 1. 2; 17, 2;
 20, 3. 8 — VI, 9, 5; 16, 3; 27, 4. 5
 — VII, 18, 1; 22, 5; 26, 4; 32, 2;
 33, 3. 4; 35, 9; 37, 1; 39, 3. 4;
 45, 3 — VIII, 4, 5; 7, 6; 9, 9;
 10, 6; 11, 6; 12, 40; 15, 3; 18, 1;
 47, 47.
ἀληθεύω II, 38, 1.
ἀληθής I, 1, 7 — II, 4, 6; 8, 4; 46, 6;
 49, 4; 50, 2; 58, 1 — III, 12, 2 —
 IV, 3, 1; 4, 1; 14, 2 — V, 12, 6;
 15, 3 — VI, 9, 4; 16, 3 — VII,
 31, 6 — VIII, 2, 7; 4, 5; 12, 29.
ἀληθινός II, 6, 17; 56, 1 — III, 3, 1
 — V, 6, 10; 9, 2; 16, 6 — VI, 23, 1
 — VII, 26, 3; 28, 5; 36, 2; 41, 4
 — VIII, 1, 1; 5, 1; 6, 11; 8, 5;
 15, 7; 18, 1; 39, 3.
ἄλιεὺς II, 63, 1.
ἀλίσγημα VI, 12, 13.
ἀλίσκω II, 42, 5.
ἄλλαγμα IV, 7, 2 — VI, 28, 4.
ἄλλογενής II, 27, 1.
ἄλλοτριος = διάβολος VII, 1, 3 —
 VIII, 6, 6; 7, 2; 12, 47; 15, 8.
ἄλλοφύλος V, 19, 4.
ἄλμη VIII, 12, 22.
ἄλογος II, 14, 3; 19, 2; 35, 1; 36, 1;
 48, 2; 57, 12 — V, 7, 10; 12, 2
 — VI, 10, 2; 28, 2 — VIII, 1, 11.

ἀλοιδόρητος I, 10, 4.
 ἄλς V, 18, 1.
 ἄλσος II, 22, 5, 7.
 ἄλων VII, 29, 1.
 ἀλώπηξ VI, 13, 2; 18, 4.
 ἄλως II, 25, 5; 35, 4 — VII, 37, 3.
 ἀμαρτάνω I, 3, 3, 4, 6; 6, 9; 8, 18, 19 — II, 6, 13; 7, 1, 2; 9, 1, 2; 10, 4, 5; 11, 2; 12, 1, 3; 13, 1; 14, 3, 4, 5, 15, 18, 19; 15, 1, 2, 3; 16, 1, 2, 3; 17, 3, 5; 18, 1, 2, 5, 7; 20, 6, 7, 10; 21, 4, 6; 22, 1, 12, 13, 14; 23, 2; 24, 2, 3, 6; 33, 3; 41, 1, 5; 46, 5; 47, 2; 50, 2, 3; 53, 2 — IV, 11, 5 — V, 7, 13 — VI, 6, 3; 15, 6; 17, 2 — VII, 35, 1; 43, 4 — VIII, 9, 8, 9; 12, 25; 47, 27.
 ἀμάρτημα II, 15, 4; 16, 2, 4; 48, 2, 3 — VI, 28, 2 — VII, 6, 3; 14, 3 — VIII, 12, 39; 41, 2.
 ἀμαρτία I, 3, 7; 8, 18 — II, 6, 10, 12; 7, 1; 12, 3; 13, 1, 2; 14, 19; 16, 4; 17, 4, 6; 18, 2, 5, 6; 20, 4, 9, 11; 21, 5, 6; 22, 9; 23, 1; 24, 2, 5; 25, 7, 9, 10, 14, 15; 33, 2, 3; 35, 1, 3, 4; 40, 2; 41, 4; 48, 1; 53, 2, 6, 7; 60, 6; 62, 2 — III, 4, 6, 7; 18, 1 IV, 6, 2; 7, 1 — V, 8, 2; 15, 4; 16, 7; 20, 19 — VI, 11, 4; 15, 3; 28, 2 — VII, 5, 3; 6, 1; 12, 1; 37, 2; 39, 4; 41, 8; 42, 2, 3; 43, 4, 5; 47, 3; 48, 2 — VIII, 1, 10; 5, 7; 9, 4; 46, 7; 47, 52.
 ἀμαρτωλός II, 12, 2; 13, 5; 21, 9; 22, 12, 13; 24, 5; 61, 1 — IV, 6, 7; 8, 2 — V, 14, 8 — VI, 18, 7 — VII, 14, 3 — VIII, 9, 5, 8; 47, 52.
 ἄμαχος II, 1, 2.
 ἀμεΐλικτος II, 14, 3.
 ἀμέλεια II, 17, 6 — IV, 11, 5 — VIII, 46, 4.
 ἀμεμπτος II, 26, 5 — III, 3, 1 — VI, 14, 3; 15, 1; 16, 4 — VII, 26, 3; 30, 2; 33, 2 — VIII, 4, 2; 5, 6, 7; 10, 9; 11, 4; 12, 49; 18, 3; 41, 8; 48, 3.

ἀμεσίτεντος VII, 35, 9 — VIII, 12, 7.
 ἀμετανάνευστος VII, 35, 9.
 ἀμετανόητος II, 41, 9 — VI, 18, 1.
 ἀμετάπειστος V, 8, 2.
 ἀμετάπιστος VII, 35, 10.
 ἀμετρητος II, 22, 12.
 ἀμετρία II, 40, 3 — VI, 23, 2 — VII, 6, 3.
 ἄμετρος II, 46, 8 — V, 10, 1 — VI, 20, 6.
 ἀμῆν I, 1, 3 — II, 14, 11; 22, 14 — III, 7, 8; 18, 2 — IV, 5, 4 — V, 6, 10; 14, 2, 6 — VI, 30, 10 — VII, 24, 1; 25, 4; 27, 2; 38, 8; 45, 3; 46, 15; 48, 3; 49 — VIII, 3, 2; 5, 8; 6, 13; 7, 8; 8, 5; 9, 10; 11, 6; 12, 27, 51; 13, 10, 11, 13, 15; 15, 5, 9; 16, 5; 18, 3; 20, 2; 21, 4; 22, 4; 29, 3; 37, 3, 6; 38, 5; 39, 4; 40, 4; 41, 5, 8; 48, 3.
 ἀμητός II, 63, 2, 4.
 ἄμμος VII, 33, 4; 35, 2 — VIII, 12, 13.
 ἀμνηστέντος VIII, 47, 67.
 ἀμνηστία II, 12, 3.
 ἀμνός II, 15, 4 — VII, 47, 3; 48, 2.
 ἀμοιβή II, 52, 2.
 ἀμόλυντος III, 7, 6 — VI, 11, 6.
 ἄμπελος VI, 13, 2; 28, 5.
 ἀμπελών I inscr. — II, 15, 4 — V, 16, 9 — VI, 5, 2, 3; 18, 4.
 ἀμύητος II, 57, 21 — VII, 25, 5, 6; 39, 1 — VIII, 34, 11.
 ἄμυνα II, 52, 1 — VI, 23, 2 — VII, 2, 4.
 ἀμφιασμός II, 25, 1.
 ἀμφίβιος VII, 34, 5.
 ἀμφιέννυμι IV, 9, 2.
 ἄμωμος II, 3, 1; 20, 4, 10; 25, 9; 37, 2; 57, 1; 61, 5 — III, 19, 1 — VI, 19, 2; 23, 7 — VII, 47, 3; 48, 2 — VIII, 12, 36; 15, 4; 16, 5.
 ἀναβίωσις VII, 32, 3.
 ἀναγεννάω II, 26, 4; 33, 2.
 ἀναγέννησις VIII, 8, 5.
 ἀναγινώσκω I, 5, 2; 6, 7 — II, 18, 5; 26, 3; 57, 5, 7, 8; 58, 4 — III, 7, 7 — V, 16, 3; 19, 3; 20, 3 — VI, 30, 4 — VIII, 22, 3, 4; 34, 10.

- ἀνάγκη VI, 20, 3, 7; 21, 1 — VIII, 27, 3; 46, 4; 47, 54.
 ἀνάγνωσις II, 39, 6; 54, 1; 59, 4 — VI, 30, 2 — VIII, 5, 11.
 ἀνάγνωσμα II, 5, 4; 57, 6 — VIII, 42, 1.
 ἀναγνώστης II, 28, 5; 57, 5 — III, 11, 1. 3 — VI, 17, 3; 27, 6 — VIII, 10, 10; 12, 43; 13, 14; 21, 1, 2; 28, 7, 8; 31, 2; 46, 13; 47, 26. 43. 69.
 ἀνάδειξις II, 55, 1 — V, 13, 2 — VIII, 33, 7.
 ἀνάδουσις III, 17, 3.
 ἀνάθεμα II, 10, 4; 25, 16.
 ἀναιδής I, 7, 6 — II, 14, 2 — III, 6, 4.
 ἀναιμακτος II, 25, 7 — VI, 23, 5 — VIII, 5, 7; 46, 15.
 ἀναίρεσις II, 51, 1.
 ἀναιρέτης V, 14, 9.
 ἀναίσχυντος III, 6, 4; 7, 3; 15, 4.
 ἀναίτιος II, 21, 8; 42, 6; 52, 1 — IV, 6, 4 — V, 14, 13.
 ἀνακείμενος II, 56, 3 — III, 3, 1; 19, 5 — VIII, 11, 12.
 ἀνακεφαλώ I, 1, 4.
 ἀνακρίνω II, 51, 2; 58, 1 — VIII, 47, 33.
 ἀνάκρισις II, 52, 1.
 ἀνακύκλῃσις VII, 36, 4.
 ἀναλαμβάνω V, 7, 30; 19, 2 — VI, 12, 6; 30, 9 — VII, 41, 6; 46, 15 — VIII, 1, 10; 12, 34.
 ἀναλγής II, 41, 8.
 ἀνάληψις V, 20, 2, 4 — VII, 39, 5 — VIII, 33, 4; 46, 15.
 ἀναλλοίωτος VII, 35, 9 — VIII, 15, 7.
 ἀναλογία II, 16, 4 — V, 1, 3.
 ἀνάλογος II, 34, 3; III, 19, 1.
 ἀναμάρτητος II, 13, 1, 4; 14, 7; 18, 1, 4, 6; 24, 2 — VIII, 6, 8; 36, 3; 37, 3; 38, 2.
 ἀνάμνησις V, 19, 7 — VIII, 12, 37; 42, 5.
 ἀναμφίβολος III, 2, 2.
 ἀνανδρία V, 14, 13.
 ἄνανδρος IV, 4, 3.
 ἀνανταγώνιστος VII, 35, 9.
 ἀνάξιος II, 56, 4 — III, 8, 2, 3 — V, 14, 21 — VII, 24, 2 — VIII, 13, 10.
 ἀναξυρίς I, 3, 9, 10.
 ἀνάπαντα VIII, 12, 9.
 ἀνάπανμα III, 6, 5.
 ἀναπαύομαι I, 10, 4 — II, 38, 2 — VI, 30, 7 — VIII, 11, 2; 13, 6; 41, 1, 2.
 ἀνάπανσις I, 3, 7; 6, 11 — II, 21, 7 — V, 5, 4 — VI, 30, 3 — VIII, 34, 6; 37, 2.
 ἀνάπηρος VIII, 47, 77.
 ἀναπλήρωσις VIII, 12, 11; 16, 3.
 ἀναρίθμητος I, 7, 9.
 ἀνάρμοστος I, 3, 11.
 ἀναρχία VII, 24, 3.
 ἄναρχος VI, 8, 2; 10, 2; 11, 1 — VII, 35, 9 — VIII, 5, 1; 11, 2; 12, 6, 7; 37, 2; 47, 49.
 ἀναστάσιμος II, 59, 3 — V, 17, 2 — VII, 30, 1; 36, 2.
 ἀνάστασις V, 7, 3, 4, 5, 7, 9, 12, 14, 15, 16, 19; 16, 7; 19, 7; 20, 1, 19 — VI, 6, 2; 10, 1; 11, 3, 9; 14, 2; 26, 3; 30, 4, 9 — VII, 25, 2; 36, 6; 38, 5; 41, 8; 43, 2 — VIII, 12, 20; 41, 4.
 ἀνάστασις κυρίου II, 59, 4 — V, 7, 12, 30 — VI, 26, 1; 30, 9 — VII, 22, 6; 23, 3; 39, 5 — VIII, 1, 10; 12, 38; 33, 2, 3.
 ἀνασταυρώ VI, 15, 4.
 ἀναστρέφω II, 6, 12; 18, 3; 51, 2 — VI, 12, 12.
 ἀναστροφή II, 6, 5; 18, 5; 23, 2; 38, 1; 39, 6; 49, 1, 4; 50, 1.
 ἀνατολή II, 57, 3, 14 — V, 7, 15 — VI, 23, 5 — VII, 45, 2 — VIII, 12, 18.
 ἀνατρεπτικός II, 61, 3.
 ἀνατροπενός IV, 6, 5.
 ἀνατροπή II, 20, 2 — III, 5, 4 — VIII, 47, 82.
 ἀνατροφή IV, 2, 1.
 ἀναφαίρετος VIII, 10, 3.
 ἀναφορά II, 59, 4 — VIII, 11, 11; 47, 3.
 ἀνάψυξις II, 35, 1.
 ἀναψύχω IV, 12, 4; 13, 1.

ἀνδρεῖος I, 6, 13; 8, 3. 15.

ἀνδρογύννος I, 9, 1.

ἀνεγείρω V, 7, 12. 27. 28 — VI, 30, 8.

ἀνέγερσις VII, 37, 4.

ἀνέγκλητος II, 1, 1; 50, 1 — VIII, 5, 7; 11, 4; 12, 49; 18, 3; 41, 8; 48, 3.

ἀνεμμένος II, 40, 2 — VIII, 41, 2. 5.

ἀνεκδιήγητος II, 25, 7.

ἀνελλειπής VI, 19, 2 — VIII, 12, 48. 50.

ἀνελλιπής VII, 35, 9 — VIII, 16, 5.

ἄνεμος VIII, 12, 15.

ἀνευδής VI, 20, 4 — VII, 35, 9 — VIII, 5, 1; 12, 6. 39.

ἀνευδοίαστος V, 8, 2.

ἀνένδοτος VIII, 10, 5.

ἀνεύρηγτος II, 7, 1 — III, 18, 1 — V, 16, 7.

ἀνεξιλέγκτος II, 17, 4 — V, 14, 13.

ἀνεξικακία VI, 23, 2 — VII, 2, 4 — VIII, 1, 12.

ἀνεξικακος II, 5, 4; 20, 7; 57, 1.

ἀνεξιχνίαστος II, 22, 12 — VII, 35, 9.

ἀνεπαίσχυντος II, 4, 1 — III, 19, 1. 3.

ἀνέπαφος II, 1, 1.

ἀνεπιβούλευτος VII, 35, 9.

ἀνεπίδεκτος VIII, 15, 7.

ἀνεπίληπτος II, 1, 1; 6, 5; 18, 6 — VIII, 4, 4.

ἄνεσις III, 2, 3; 12, 3 — IV, 11, 1. 4 — V, 5, 3; 20, 14.

ἀνηκοῖα VIII, 48, 2.

ἀνηλεής II, 14, 3; 21, 1. 4; 24, 3.

ἀνήμερος II, 43, 4; 46, 4. 6.

ἀνήρ I, 3, 2. 11; 6, 13; 8, 1. 2. 3. 8. 9. 12. 15. 17. 21. 23; 9, 1; 10, 1.

2. 3 — II, 2, 2; 8, 2; 14, 4. 9. 11;

24, 3; 37, 6; 57, 10. 17; 63, 4 —

III, 1, 4. 5; 2, 3; 6, 2; 9, 1; 16, 1.

2. 4 — IV, 2, 1; 4, 4 — V, 5, 4;

7, 13; 8, 2 — VI, 2, 4; 4, 3; 6, 6;

10, 3; 12, 3. 4. 7. 9. 12. 14; 14, 3;

28, 1. 3. 5. 8; 29, 1. 2. 4 — VII,

2, 6. 9; 4, 2; 8, 5; 31, 1; 36, 6 —

VIII, 1, 10; 2, 9. 10; 11, 9. 10. 11;

20, 1; 25, 2; 32, 4. 5. 9; 46, 16; 47, 21.

ἄνθος V, 20, 10 — VI, 11, 10

VII, 34, 4 — VIII, 12, 12.

ἀνθρακιά IV, 10, 1.

ἀνθρωπαρέσκεια IV, 1, 2.

ἀνθρωπάρεσκος II, 21, 1.

ἀνθρώπινος VII, 43, 4 — VIII, 12, 26; 47, 62. 76.

ἀνθρωποειδής II, 21, 2.

ἀνθρωποκτόνος II, 21, 3 — VIII, 7, 5.

ἄνθρωπος I, 1, 7; 3, 7. 8. 11 — II,

1, 1; 6, 4; 10, 2; 11, 1; 13, 2;

14, 4. 10. 12. 15; 17, 4; 18, 4. 12;

21, 2; 22, 12; 24, 3; 25, 7. 16;

27, 5; 33, 1; 36, 3; 42, 6; 43, 3;

47, 3; 52, 1. 2; 53, 6; 55, 2; 56,

1. 2; 57, 14; 58, 6; 61, 3 — III, 1, 5;

4, 4; 14, 3; 19, 6 — IV, 5, 2; 6, 5;

12, 2 — V, 1, 4; 4, 1. 2. 3; 6, 3. 10;

7, 4. 8. 19. 20. 23. 25; 12, 5; 14, 4;

20, 3. 5 — VI, 6, 6; 9, 3; 11, 4.

6. 10; 12, 15; 13, 3; 14, 3. 4;

20, 10; 22, 1; 27, 3. 4. 7. 8; 28, 5

— VII, 1, 2; 2, 3. 8; 5, 3; 8, 4;

12, 4; 13, 2; 20, 1; 22, 6; 25, 2;

26, 3; 31, 5; 32, 1; 32, 5; 33, 3;

34, 4. 6. 8; 35, 6; 36, 2. 5. 6; 38,

5. 6. 7; 39, 2. 3. 4; 43, 4 — VIII,

1, 1. 7. 9. 10; 2, 4; 3, 1; 4, 4;

9, 8 etc.

ἄνθρωπος θεοῦ I, 3, 10 — II, 25, 2;

37, 4; 47, 1; 57, 1 — V, 3, 4

VI, 9, 4; 19, 2 — VIII, 1, 13.

ἀνίατος II, 37, 2; 41, 9 — V, 6, 7

VI, 18, 10.

ἀνίστημι II, 14, 2; 59, 3. 4; 60, 2 —

V, 7, 1. 2. 6. 8. 11. 12. 18. 19. 20.

21. 23. 25. 26; 14, 3. 18. 19; 19,

6. 7; 20, 6. 10 — VI, 3, 1; 11, 4;

12, 4. 6. 7. 9; 13, 3; 23, 6; 26, 3;

29, 4; 30, 5. 8. 9 — VII, 25, 2;

36, 2. 6; 41, 6; 45, 1 — VIII, 1, 4.

6. 10; 6, 2; 7, 3; 8, 3; 9, 6; 10, 21;

12, 34; 13, 9; 32, 18; 33, 3; 36,

2. 3; 38, 1.

- ἀνόητος III, 2, 3.
 ἄνοια II, 27, 5.
 ἀνοίκειος II, 43, 4.
 ἀνομία I, 1, 1 — II, 6, 9; 10, 3; 14, 4. 17. 18. 19. 20; 16, 2; 22, 13. 14; 25, 10; 41, 4 — V, 12, 3 — VI, 5, 7; 18, 9; 28, 4 — VII, 32, 1; 39, 4 — VIII, 9, 9; 10, 19.
 ἄνομος II, 6, 9; 7, 2; 8, 3; 9, 2; 14, 4. 18. 20 — V, 14, 15; 19, 1 — VIII, 12, 33.
 ἀνόσιος IV, 10, 1 — VI, 1, 1; 11, 8.
 ἀνοσιουργία VI, 10, 3.
 ἀνταδικέω I, 2, 2.
 ἀντάλλαγμα V, 4, 3.
 ἀνταποδίδωμι II, 53, 6 — III, 4, 9 — VII, 2, 4; 12, 2.
 ἀνταπόδομα VII, 18, 2.
 ἀνταπόδοσις VI, 10, 1; 11, 3; 14, 2.
 ἀνταποδότης VII, 12, 2.
 ἀντίδικος II, 56, 3 — VI, 18, 2.
 ἀντικείμενος = διάβολος III, 7, 1; 12, 2.
 ἀντιλαμβάνομαι III, 3, 1 — V, 3, 1 — VII, 38, 1. 2. 3 — VIII, 6, 5; 15, 8; 16, 4.
 ἀντιλήπτωρ VIII, 11, 5; 12, 45; 13, 10.
 ἀντιλογία II, 42, 5; 45, 2; 47, 1. 2; 54, 1. 5 — V, 16, 9 — VIII, 47, 37.
 ἀντίπαλος VI, 14, 4.
 ἀντίτυπον VII, 25, 4.
 ἀντίτυπος V, 14, 7 — VI, 30, 2.
 ἀνύβριστος II, 50, 4.
 ἀνυπόκριτος IV, 2, 2.
 ἀνύποπιτος III, 1, 1.
 ἀνυπόστατος II, 22, 12.
 ἀξία II, 10, 1; 11, 1; 23, 1; 26, 4; 41, 4 — III, 10, 2 — V, 7, 4 — VI, 27, 6; 30, 8 — VII, 23, 4; 38, 6 — VIII, 9, 5. 10; 31, 3; 46, 3. 14; 47, 29.
 ἀξιόπιστος II, 54, 3 — V, 9, 2 — VI, 10, 2 — VIII, 47, 74.
 ἄξιος II, 1, 3; 3, 4; 4, 2; 6, 5; 16, 2; 18, 3; 22, 13; 25, 1. 9; 34, 5; 41, 1; 54, 2 — III, 6, 4; 12, 2; 14, 5; 15, 1; 16, 1 — IV, 14, 2 — V, 1, 4; 4, 3 — VI, 9, 5; 18, 11; 27, 3 — VII, 24, 2; 28, 5; 31, 1; 42, 3 — VIII, 1, 4; 4, 4. 5; 8, 5; 9, 5; 12, 5. 6. 39; 15, 5; 28, 2; 32, 3; 47, 21. 77. 79. 82.
 ἀξιώμα II, 18, 3; 27, 5; 28, 5; 36, 9 — VIII, 1, 22; 23, 4; 46, 3. 17; 47, 76.
 ἄοκνος II, 63, 1. 4 — IV, 3, 3.
 ἄορατον VII, 41, 5.
 ἄορατος VII, 35, 9 — VIII, 5, 1; 15, 7.
 ἀοργησία II, 53, 9.
 ἀόρηγτος II, 3, 2; 24, 7; 49, 4; 53, 1 — III, 5, 1.
 ἀπαγορεύω I, 3, 10 — IV, 7, 2 — V, 11, 2; 12, 1. 6 — VI, 23, 2. 4; 24, 5; 28, 4. 5 — VIII, 12, 20; 47, 61.
 ἀπαθής II, 24, 3 — V, 7, 12 — VIII, 12, 33.
 ἀπαιδευσία II, 6, 12.
 ἀπαιδευτος II, 5, 3.
 ἀπαλγέω I, 8, 19 — II, 12, 3.
 ἀπαράλογιστος II, 25, 12 — VIII, 11, 6.
 ἀπαρτηρήτως VI, 29, 4; 30, 2. 7.
 ἀπαρέσχω I, 3, 12.
 ἀπαρχή II, 25, 2. 6. 15. 16; 26, 1. 2; 27, 6; 28, 2; 34, 6; 35, 4 — VII, 29, 1. 3 — VIII, 10, 12; 30, 1. 2; 40, 1. 2; 47, 4.
 ἀπάροχομαι IV, 9, 1.
 ἀπάτη I, 3, 9 — II, 6, 1; 62, 1 — III, 18, 1 — VI, 9, 3; 16, 2. 4; 18, 4. 9. 10 — VIII, 11, 6; 12, 20. 33.
 ἀπατηλός II, 43, 4.
 ἄπανστος VII, 35, 10 — VIII, 12, 48.
 ἀπαντομολέω II, 63, 4.
 ἀπειθής III, 15, 4.
 ἀπειλή II, 22, 12; 41, 6; 48, 1 — VIII, 7, 6.
 ἀπειραστος II, 8, 2.
 ἀπειρία II, 19, 1.
 ἄπειρος II, 15, 4 — III, 5, 5 — VI, 8, 2; 10, 2.
 ἀπερίγραφος VII, 35, 9.

ἀπερίστατος III, 3, 2.

ἀπέχομαι I, 1, 2; 3, 6. 12; 6, 1. 6. 7
— II, 62, 4 — IV, 7, 5 — VI, 10,
2. 3; 12, 13. 15; 18, 1; 19, 1; 26, 1;
27, 7 — VII, 2, 4; 40, 1 — VIII,
47, 51.

ἀπηνής II, 15, 1; 57, 1.

ἀπιστία II, 39, 4; 60, 3 — V, 16, 2. 8;
19, 8.

ἄπιστος I, 10, 1 — II, 5, 6; 8, 1;
46, 1. 2; 57, 21 — III, 5, 6; 16, 1
— IV, 4, 3 — V, 15, 4 — VI, 15, 5
— VIII, 1, 2. 3. 4. 17; 6, 2; 12, 2;
23, 4; 32, 12; 34, 8; 47, 27. 46.

ἀπλανής I inscr. — VII, 45, 3.

ἀπληστία III, 7, 6.

ἄπληστος II, 25, 3 — III, 7, 3. 7.

ἀπλοῦς I, 1, 7 — II, 35, 3 — III,
4, 2 — VI, 19, 2.

ἀποβάλλω II, 13, 3; 57, 14 — III,
1, 4 — VI, 1, 2 — VIII, 23, 4;
32, 3. 7. 8. 9. 10 etc.

ἀπόβλητος II, 47, 3 — VIII, 12, 44;
15, 8.

ἀποβολή VI, 27, 7.

ἀπογινώσκω I, 8, 19 — II, 39, 4.

ἀπόδειξις V, 7, 15 — VIII, 1, 4.

ἀποδίδωμι I, 1, 5 — II, 1, 1; 22, 8;
41, 4; 46, 1 — III, 1, 3; 14, 1 —
IV, 3, 2; 14, 1 — V, 1, 3; 7, 27;
20, 2 — VI, 7, 3; 22, 6 — VII,
32, 4 — VIII, 9, 5; 10, 5; 12, 38.

ἀπόδοσις VIII, 12, 10.

ἀποθήκη IV, 5, 3 — VII, 29, 1.

ἀποθνήσκω II, 6, 9; 7, 1; 12, 2;
14, 10. 15. 17. 18. 19. 20; 18, 2;
22, 2; 26, 2 — III, 7, 3 — V, 17, 1
— VI, 11, 4; 28, 4; 30, 6 — VII,
25, 2; 36, 2. 6; 41, 6 — VIII, 1, 10;
6, 13; 12, 33.

ἀποκαθίστημι II, 41, 2. 4; 56, 4 —
VIII, 9, 4. 5. 10; 10, 14.

ἀποκάλυψις I, 6, 13 — III, 13, 1 —
VII, 48, 4 — VIII, 26, 2.

ἀποκόπτω II, 41, 7. 8. 9.

ἀπόκρυφος VI, 16, 3.

ἀποκτείνω II, 37, 4; 42, 1 — IV, 11, 2
— V, 4, 4; 16, 9 — VI, 24, 2;
28, 4 — VII, 3, 2; 5, 5 — VIII,
47, 66.

ἀπόλλυμι I, 6, 11; 8, 21 — II, 3, 2;
10, 5; 14, 11; 15, 3; 18, 6. 8; 20,
5. 7. 8. 9; 24, 1; 39, 6; 41, 1. 3;
55, 2; 56, 2; 60, 7; 62, 1 — V,
4, 3. 4; 7, 2; 13, 4 — VI, 3, 2 —
VII, 4, 4 — VIII, 12, 20. 26. 30.

ἀπολλύω VIII, 2, 3.

ἀπολογέομαι II, 18, 7; 25, 7; 51, 1;
59, 3; 60, 4. 5; 61, 1.

ἀπολύω VIII, 9, 11; 15, 10 (ἀπο-
λύεσθε); 36, 1; 38, 1.

ἀπομαθαρόω I, 3, 11.

ἀπόνηρος II, 49, 4.

ἀπονηστεύω V, 13, 4; 14, 20;
19, 7.

ἀπονησιίζομαι V, 19, 2.

ἀποπομπαῖον II, 35, 1.

ἀπόρρητις VIII, 11, 12.

ἀπορύπτωσις VII, 22, 5.

ἀποσκευή VI, 3, 2.

ἀποσκληρόω II, 41, 9.

ἀποστάζω I, 7, 8.

ἀποστασία I, 6, 1.

ἀπόστασις V, 6, 7.

ἀποστατέω II, 20, 5; 60, 4.

ἀποστάτης VI, 9, 4 — VIII, 7, 2.

ἀποστέλλω II, 60, 5. 7 — III, 5, 3;
9, 4; 16, 1 — V, 7, 28. 30; 16, 9;
20, 2. 4 — VI, 8, 1; 11, 4; 12, 7.
15; 15, 4 — VII, 22, 1; 25, 2;
26, 3; 38, 7. 9; 41, 7; 43, 2. 4 —
VIII, 1, 10; 46, 1; 47, 4. 74.

ἀποστερητής II, 6, 1.

ἀπόστημα II, 41, 8.

ἀποστολεὺς III, 17, 2.

ἀποστολικὸς VII, 41, 7 — VIII, 10, 4.

ἀπόστολος tit. I inscr. — II, 24, 4;
26, 7; 28, 4; 39, 1 — VI, 9, 4;
12, 1. 14. 15; 16, 1 — VII, 41, 7
— VIII, 1, 2. 10. 21; 2, 8; 4, 1;
5, 3. 5. 7; 12, 43; 15, 11; 32, 1;
33, 8; 35, 1; 41, 5; 46, 13; 47, 85.

ἀποστρέφω II, 6, 9; 12, 2; 14, 2.
 19, 20; 15, 1. 4 — III, 8, 3 — IV,
 10, 4 — VII, 12, 3; 18, 2; 39, 3 —
 VIII, 9, 5. 8; 12, 21.
 ἀποστροφή II, 14, 2 — V, 7, 7.
 ἀποσυνάγωγος II, 43, 1 — III, 8, 3
 — IV, 8, 3.
 ἀποταγή VII, 40, 1; 41, 3.
 ἀποτάσσομαι II, 6, 3 — III, 18, 1 —
 V, 5, 3. 4; 6, 1 — VII, 41, 1. 2.
 ἀπότομος II, 21, 1; 42, 5 — VI, 18, 3.
 ἀποφαίνομαι II, 42, 4; 46, 5; 61, 3
 — IV, 6, 8 — V, 1, 4; 4, 2; 12, 4
 — VI, 18, 3. 8 — VIII, 47, 74.
 ἀπόφαισις II, 47, 2. 3; 48, 1; 50, 3;
 52, 2 — V, 14, 12. 14 — VI, 2, 1
 — VII, 2, 12 — VIII, 34, 3.
 ἀποχή VI, 10, 2.
 ἀπόχνημα I, 3, 10.
 ἄπρακτος II, 7, 1.
 ἀπρέπεια II, 43, 3 — III, 1, 2.
 ἀπρεπής II, 61, 2; 62, 2 — III, 2, 1.
 ἀπροσδεής VIII, 38, 4.
 ἀπρόσαιτος VI, 11, 1 — VII, 35, 9;
 47, 2 — VIII, 5, 1; 6, 11; 15, 7.
 ἀπρόσκοπος II, 9, 1; 25, 3.
 ἀπροσҳάριστος VIII, 11, 6.
 ἀπροσώποληπτος II, 5, 1; 9, 1; 42, 5;
 47, 1 — VII, 31, 1 — VIII, 11, 5.
 ἀπώλεια II, 14, 12; 21, 3; 62, 1
 V, 6, 5; 14, 20 — VI, 4, 2; 7, 4;
 9, 3. 5; 16, 4.
 ἀρά III, 15, 2 — IV, 7, 4.
 ἀράομαι III, 15, 2.
 ἀργέω II, 60, 3 — VI, 20, 11 —
 VII, 36, 5 — VIII, 33, 3-9.
 ἀργία II, 4, 7; 36, 2; 60, 3; 63, 5 —
 IV, 4, 1 — VI, 20, 9; 22, 3; 23, 3
 — VII, 36, 4 — VIII, 47, 16.
 ἀργός II, 1, 1; 4, 3. 5; 63, 1. 5. 6 —
 IV, 3, 3 — VII, 4, 3.
 ἀργοφάγος II, 50, 1.
 ἀργύριον III, 12, 4 — IV, 4, 2; 10, 1
 — V, 14, 5 — VI, 7, 4 — VII, 29, 3.
 ἀργυρολογέω III, 7, 4.
 ἀργυρονόμος II, 37, 2.

ἄργυρος VIII, 47, 73.
 ἄργυροῦς V, 12, 2.
 ἀρέσχεια I, 8, 13.
 ἀρέσκω I, 3, 2. 7. 11. 12; 8, 2. 17.
 23 — III, 4, 6 — IV, 13, 1 —
 VIII, 4, 3.
 ἀρεστός I, 1, 1; 8, 17 — II, 26, 5;
 42, 1 — VI, 23, 7.
 ἀρετή II, 14, 15 — III, 7, 3 — V,
 15, 2 — VI, 28, 3 — VIII, 10, 3.
 ἀριθμός II, 22, 13; 56, 2 — V, 15, 3
 — VI, 3, 1 — VII, 2, 9; 35, 1 —
 VIII, 5, 6; 12, 7. 15; 22, 3; 46, 15.
 ἀριθμός τῶν σωζομένων V, 13, 3 —
 VIII, 5, 6.
 Ἀριθμοὶ (βίβλος) I, 2, 1 — II, 25, 13
 — VIII, 47, 85.
 ἀριστερά III, 14, 1 — VII, 28, 3.
 ἀριστος VII, 40, 2 — VIII, 4, 2; 25, 2.
 ἄρμα VII, 35, 4.
 ἀρμόζω I, 6, 13 — II, 16, 2; 27, 6;
 57, 21; 62, 4 — IV, 11, 1 — VI,
 14, 3; 28, 5.
 ἁρμονία III, 11, 3.
 ἀρνέω I, 3, 4. 6 — II, 24, 4 — V,
 4, 1. 2; 6, 7; 7, 14 — VI, 6, 4;
 18, 4; 26, 1 — VIII, 23, 4; 47, 62.
 ἄρνησις V, 6, 5.
 ἀρνίον II, 20, 12; 24, 4; 43, 4; 56, 3
 — VI, 18, 10.
 ἀρνός VI, 22, 3.
 ἄρουρα VII, 40, 2.
 ἀρπαγή III, 8, 2 — VI, 27, 8 — VII,
 18, 1 — VIII, 45, 1.
 ἄρπαξ II, 6, 1 — III, 8, 2 — IV, 6, 3
 — VI, 13, 3 — VII, 4, 5.
 ἀρραβών V, 7, 12; 19, 7 — VI, 30, 9.
 ἄρρην VI, 28, 1. 4. 5.
 ἀρρητοποιός VIII, 32, 11.
 ἄρρητος VI, 10, 1.
 ἀρρωστία VII, 37, 3 — VIII, 10, 14;
 12, 45.
 ἄρρην V, 7, 20 — VI, 14, 3; 28, 1
 — VIII, 47, 51.
 ἀρτιγενής V, 7, 15; 16, 7.
 ἄρτιος II, 41, 6; 43, 3 — VIII, 11, 4.

ἄρτος II, 14, 4; 22, 10; 63, 5 — III, 4, 5; 18, 2 — IV, 6, 6. 7 — V, 7, 28; 18, 1; 20, 15 — VI, 22, 7 — VII, 24, 1; 25, 3; 29, 3 — VIII, 12, 36. 37. 38. 39.

ἄρτυρος II, 53, 5.

ἀρχάγγελος VI, 12, 6 — VII, 32, 3; 35, 3 — VIII, 12, 8. 27.

ἀρχαιογονία I, 6, 5.

ἀρχαῖος II, 41, 1. 2; 57, 14 — VI, 12, 4; 19, 1.

ἀρχεπακος VIII, 7, 2; 12, 23.

ἀρχή II, 26, 1. 2; 36, 2; 55, 1 — III, 9, 2 — IV, 13, 1 — V, 7, 18; 14, 13; 16, 3; 20, 9 — VI, 8, 1; 11, 10; 12, 5. 6. 9; 14, 3; 27, 9 — VII, 34, 1 — VIII, 5, 3; 12, 9. 22; 37, 3; 41, 2; 47, 83.

ἀρχαί = πνεύματα VII, 35, 3 — VIII, 12, 8. 27.

ἀρχηγός VI, 3, 2.

ἀρχιερατεύω VIII, 5, 6.

ἀρχιερατικός VIII, 46, 4. 14.

ἀρχιερεὺς II, 27, 5; 29 — V, 6, 3; 14, 9 — VI, 1, 3; 5, 6. 7; 19, 3. 4 — VIII, 1, 14; 2, 2; 12, 23. 33; 46, 5. 6. 7. 13. 17.

ἀρχιερεὺς = ἐπίσκοπος II, 20, 1; 26, 3. 4; 27, 6; 57, 16. 18. 19 — VIII, 11, 1; 12, 4. 5. 28.

ἀρχιερεὺς Χριστὸς II, 25, 7; 26, 1; 27, 4 — V, 6, 10 — VI, 11, 10; 30, 10 — VII, 38, 3; 47, 2 — VIII, 12, 30; 46, 4. 12. 14. 17.

ἀρχιερωσύνη VI, 2, 6 — VIII, 46, 3. 8. 10.

ἄρχω II, 10, 3; 11, 1; 14, 12; 26, 4 — V, 13, 3. 4; 14, 1; 18, 1; 20, 10 — VI, 2, 5; 4, 2 — VIII, 1, 19; 12, 16. 24; 37, 5.

ἄρχων II, 11, 1; 17, 2; 19, 1; 22, 10; 25, 7; 26, 4; 28, 6; 34, 1; 45, 2; 48, 2; 57, 18 — V, 6, 3; 14, 10; 16, 3; 19, 5 — VI, 2, 3. 7; 10, 3 — VII, 2, 8; 16 — VIII, 1, 19; 4, 3; 5, 4; 15, 4; 37, 5; 47, 30. 55. 84.

ἀρωγός VIII, 11, 5.

ἄσαρκος VI, 26, 3 — VIII, 12, 31.

ἀσέβεια II, 14, 20; 17, 6; 21, 3; 62, 3 — III, 18, 1 — IV, 6, 6 — V, 5, 5; 19, 3 — VI, 4, 3; 15, 3; 26, 3; 27, 3. 8 — VII, 38, 7; 39, 3. 4; 40, 2; 42, 3 — VIII, 1, 10; 2, 3; 6, 6; 12, 17. 23.

ἀσεβέω VI, 15, 4; 26, 2; 28, 1 — VIII, 2, 5; 12, 22.

ἀσέβημα II, 20, 5; 38, 4 — VI, 28, 2.

ἀσεβής I, 8, 19 — II, 9, 2; 12, 2; 42, 1; 61, 1; 62, 3 — III, 9, 3 — IV, 6, 8; 7, 3; 10, 1. 4; 12, 1; 13, 1 — V, 1, 1; 2, 2; 7, 7. 14. 23; 9, 1; 14, 9; 20, 16 — VI, 4, 1; 5, 1; 14, 4; 15, 2; 16, 1; 18, 8; 22, 7; 26, 3 — VII, 32, 6; 35, 10 — VIII, 1, 5; 2, 3; 15, 3; 34, 8. 9; 43, 1; 46, 4; 47, 47. 60.

ἄσιστος VIII, 10, 4; 12, 40.

ἀσέλγεια III, 2, 2.

ἀσέλγημα II, 7, 2.

ἀσελγής I, 8, 24.

ἄσμενος IV, 14, 3 — V, 10, 1.

ἀσθένεια II, 4, 2 — VII, 35, 1 — VIII, 37, 2; 47, 69.

ἀσθενέω III, 15, 4 — V, 20, 16.

ἀσθενής II, 63, 3 — III, 15, 3; 19, 5 — V, 1, 6. 7; 6, 6 — VIII, 45, 1.

ἀσιτία II, 56, 3.

ἄσκησις VIII, 47, 51.

ἀσκητής VIII, 13, 14.

ἀσχυβάλιστος II, 43, 4.

ἄσχυλτος I, 3, 8.

ἴσμα V, 10, 2.

Ἰσμα ἰσμάτων VIII, 47, 85.

ἰσματικός I, 6, 5.

ἀσπάζομαι II, 57, 17 — VIII, 5, 11; 11, 8. 9.

ἄσπιλος VI, 18, 10 — VII, 45, 2.

ἄσπονδος II, 46, 6.

ἄστατος II, 42, 5.

ἄστεγος III, 4, 5.

ἄστεκτος II, 22, 12.

ἀστήρ V, 7, 3; 12, 1 — VII, 33, 4;
 35, 5 — VIII, 12, 9.
 ἀστραπὴ VII, 34, 7 — VIII, 7, 5.
 ἀστρολί ; VIII, 32, 11.
 ἄστρον v, 7, 18. 23; 12, 2. 5 — VII,
 34, 2; 38, 4 — VIII, 46, 2.
 ἀσύγκριτος VIII, 5, 1; 15, 7; 38, 4;
 46, 17.
 ἄσυνλος V, 2, 1.
 ἀσύνθετος II, 60, 5.
 ἀσφάλεια II, 18, 5 — III, 1, 3 —
 IV, 10, 4 — VII, 35, 2 — VIII,
 11, 5; 37, 5.
 ἀσφαλής II, 21, 1; 39, 6; 50, 3 —
 III, 5, 5; 20, 1.
 ἀσχήμων I, 6, 13.
 ἀσώματος VI, 11, 7.
 ἄσωτος I, 7, 5 — II, 41, 1; 50, 1 —
 VIII, 9, 9.
 ἄτακτος I, 9, 1.
 ἀτακτοῦντες VIII, 44, 1.
 ἀταξία II, 1, 1 — IV, 11, 5 — VIII,
 31, 3; 47, 9. 15. 16.
 ἀτάραχος II, 2, 1 — III, 7, 6. 7.
 ἀτελεύτητος V, 7, 7 — VII, 35, 9;
 46, 15 — VIII, 12, 50; 37, 2; 38, 5;
 41, 4.
 ἀτελής VIII, 11, 4.
 ἀτιμία I, 8, 19 — VIII, 7, 5; 12, 33.
 ἄτιμος II, 47, 3 — VI, 30, 5.
 ἀτιμώρητος II, 14, 7; 27, 4; 32, 3;
 50, 4 — VI, 2, 2; 28, 2.
 ἀτμός VII, 33, 3; 38, 4.
 ἀτονία IV, 3, 3.
 ἄτοπος VIII, 9, 2; 10, 8.
 ἄτρακτος I, 8, 6.
 ἄτρεπτος V, 8, 2 — VII, 35, 9 —
 VIII, 5, 7; 11, 4; 12, 49; 18, 3;
 41, 8; 48, 3.
 ἄτυφος III, 7, 6.
 ἀνθάδεια VII, 18, 1.
 ἀνθάδης II, 21, 1; 46, 4 — VII, 7, 2.
 ἀνθαίρετος V, 5, 5.
 ἀνθεντία V, 7, 30.
 ἀνλή VI, 22, 3.
 ἀνξήσις VI, 11, 6.

ἀνταίτιος VI, 11, 1.
 ἀντάρχεια VII, 49.
 ἀντάρκης II, 5, 3; 25, 1 — VII,
 38, 6.
 ἀντεξόνσιος VI, 11, 7; 22, 1.
 ἀντογένεθλος VI, 10, 1; 11, 1.
 ἀντόματος V, 7, 15 — VI, 6, 4 —
 VIII, 12, 25.
 ἀντοσχέδιος III, 4, 2.
 ἀντοφονευτής VIII, 2, 5; 47, 22.
 ἀνχὴν VIII, 9, 8; 15, 8; 37, 6.
 ἀφαίρεμα II, 25, 6; 26, 1. 2; 34, 6.
 ἀφανιστής VI, 13, 3.
 ἄφεδρος VI, 27, 2. 6; 28, 8.
 ἄφεις II, 12, 1; 13, 1; 18, 2. 5. 7;
 20, 9; 21, 8; 22, 12; 23, 2; 34, 5 —
 V, 19, 3 — VII, 36, 4.
 ἀφεις ἀμαρτιῶν II, 21, 5. 6 — VI,
 15, 3 — VII, 41, 8; 42, 2. 3; 43, 2
 — VIII, 12, 36. 37. 39; 14, 2.
 ἄφεις πλημμελημάτων VIII, 6, 7. 8;
 15, 2.
 ἀφειτήρια VIII, 12, 6.
 ἀφή VII, 38, 4.
 ἀφθαρσία VII, 36, 2 — VIII, 6, 6.
 ἄφθαρτος V, 1, 2; 7, 1.
 ἄφθιτος V, 7, 13.
 ἀφίημι II, 46, 5; 53, 3. 7. 8. 9 —
 III, 8, 3; 14, 3; 18, 2 — V, 14, 17
 — VI, 5, 2. 4; 7, 4; 9, 4; 15, 7;
 18, 3; 22, 1 — VII, 24, 1; 39, 4
 — VIII, 5, 7; 41, 2.
 ἀφιλάργυρος II, 1, 2 — III, 7, 7 —
 VII, 31, 1.
 ἀφοβία VII, 18, 1.
 ἀφοριζω II, 16, 3. 4; 21, 3. 7; 28,
 2. 4; 40, 2; 46, 4; 47, 3; 48, 1 —
 III, 8, 2 — VI, 4, 3; 18, 1 — VII,
 2, 8 — VIII, 28, 3. 7. 8; 32, 5;
 47, 5. 8. 9. 10 etc.
 ἀφορισμός II, 50, 3 — III, 8, 1 —
 VI, 19, 1; 20, 9; 30, 1 — VIII,
 47, 13. 32. 73. 76.
 ἀφορμή II, 17, 3 — III, 1, 4 —
 VII, 36, 4.
 ἀφοροσύνη II, 40, 3.

ἄφρων I, 7, 4; 8, 19 — II, 37, 6;
38, 2; 40, 3 — III, 14, 3; 15, 2 —
VI, 14, 4; 18, 5 — VII, 8, 1. 6.
ἄφωνία VI, 9, 1.
ἀχαριστία VI, 27, 6.
ἄχραντος VI, 18, 10.
ἀχρόνως VIII, 12, 31.
ἀψευδής II, 21, 1; 25, 7; 28, 9 —
V, 7, 1. 24; 9, 2 — VII, 26, 3 —
VIII, 18, 1.
ἄψυχος II, 28, 8; 36, 1 — V, 16, 6
— VIII, 46, 2.
βαθμὸς VIII, 18, 3; 22, 4; 47, 82.
βακτηρία IV, 11, 3.
βαλανεῖον I, 6, 13; 9, 1. 2.
βαλλάντιον III, 7, 3.
βαπτίζω II, 7, 1 — III, 9, 1. 4; 11, 1;
16, 4; 20, 2 — V, 7, 30; 16, 7;
19, 3 — VI, 6, 5; 7, 2; 15, 3. 4.
5. 6. 7; 18, 1; 27, 5 — VII, 22, 1.
2. 4. 5. 6; 25, 5; 40, 1. 3; 41, 4. 7;
44, 1 — VIII, 28, 4. 6; 46, 11. 17;
47, 47. 49. 50. 68. 80.
βαπτιζόμενος III, 18, 1 — VII, 22, 4;
41, 1; 43, 5; 44, 2. 3.
βαπτιζόμενοι (= φωτιζόμενοι) III,
16, 3. 4 — VIII, 8, 5; 38, 1.
βάπτισμα II, 7, 2; 39, 3 — III, 10, 1;
16, 4; 17, 1 — V, 6, 8 — VI, 15,
1. 2; 19, 1; 20, 9; 23, 5; 30, 1 —
VII, 22, 1. 4. 6; 36, 2; 39, 2; 40, 2;
42, 2. 3; 43, 3. 5 — VIII, 33, 7;
47, 17. 46. 47. 50.
βάρβαρος VI, 16, 3.
βάρος II, 25, 8. 12 — VI, 12, 11. 15.
βαρύνω IV, 2, 2.
βάσανος VIII, 41, 4.
βασιλεία II, 22, 15; 23, 1; 34, 5 —
IV, 6, 6; 13, 1 — VI, 2, 1. 2 —
VIII, 1, 19; 46, 8.
βασιλεία (θεοῦ) I inscr. — III, 12, 2;
18, 2 — V, 1, 6; 4, 1; 16, 5. 6 —
VI, 12, 8 — VII, 24, 1; 25, 3;
26, 4; 32, 4; 35, 9; 38, 9; 41, 6 —
VIII, 8, 2; 10, 19; 12, 49; 15, 8.

βασιλεία τοῦ θεοῦ II, 6, 6 — V,
16, 8 — VI, 30, 7 — VII, 32, 5.
βασιλεία τῶν οὐρανῶν II, 35, 2;
55, 1 — VI, 15, 5 — VII, 41, 8;
43, 2 — VIII, 15, 5.
βασιλείος II, 26, 1; 57, 20 — III,
16, 3 — VI, 30, 2 — VIII, 12, 44.
Βασίλειοι (βίβλοι) I, 5, 2; 6, 4. 11
— II, 22, 3; 34, 2; 57, 5 — VIII,
47, 85.
βασιλεὺς I, 6, 11 — II, 11, 1; 14, 12;
17, 4; 22, 5. 8; 24, 7; 25, 7; 26, 4;
27, 4; 29; 34, 1. 2. 3. 6; 48, 2;
57, 18. 21; 63, 3 — III, 4, 6; 16, 3
— V, 1, 4; 3, 3; 14, 11; 19, 4. 5;
20, 7. 8. 10. 12 — VI, 1, 3; 2, 1;
19, 4; 24, 2; 25, 2 — VII, 16;
38, 2; 45, 2 — VIII, 1, 14. 19;
2, 4. 5. 6; 12, 7. 42; 13, 5; 15, 4;
23, 2; 46, 3. 7; 47, 84.
βασιλεὺς (θεός, Χριστός) VII, 30, 2;
33, 2; 34, 1; 42, 3; 47, 2. 3; 48, 2
VIII, 12, 38. 49; 15, 9; 37, 2; 46, 4.
βασιλεύω II, 1, 4; 22, 4. 18; 23, 4.
βάσις VIII, 47, 57.
βασκαίνω III, 12, 3.
βάσκανος II, 42, 5 — VII, 5, 5.
βαστάζω I, 3, 1 — II, 18, 6; 25, 7
— VI, 12, 11.
βάτος V, 20, 6 — VII, 33, 6.
βδέλγμα II, 22, 5. 8. 13; 28, 8 —
VI, 22, 3. 7; 28, 4 — VII, 8, 4.
βδελυκτός I, 3, 11 — II, 28, 8; 31, 3
— IV, 6, 3. 5 — V, 4, 1; 11, 1 —
VI, 10, 2; 11, 5; 28, 1. 7.
βδελυρία VIII, 47, 51.
βδελύσσω II, 40, 1 — V, 19, 5 —
VI, 8, 2; 11, 8; 28, 1; 30, 7.
βεβήλωσις VI, 8, 1.
βέλος V, 20, 8 — VIII, 11, 6.
βελτιόω II, 39, 6.
βῆμα VIII, 11, 10.
βία VI, 27, 8.
βιβλίον I, 6, 1 — V, 7, 22 — VI,
16, 1. 2. 3; 24, 4; 27, 1; 30, 2 —
VIII, 47, 60. 85.

- ρίβλος* I, 2, 1 — II, 5, 4; 25, 13 — VIII, 47, 85.
ρίβλος ζωῆς VIII, 9, 3.
ρίβλος τῶν ζώντων VII, 39, 4.
ρίος I, 8, 3. 4; 10, 4 — II, 4, 1; 6, 1. 3; 13, 2; 14, 5; 18, 3. 5; 28, 5; 36, 4; 39, 6; 50, 1; 58, 4 — III, 7, 8 — V, 1, 3; 6, 1. 8 — VI, 14, 4; 23, 5; 29, 2 — VII, 2, 9; 36, 2; 38, 6 — VIII, 4, 4; 9, 9; 13, 5; 32, 2.
ριωτικός II, 3, 1; 4, 3; 46, 2; 59, 2; 61, 4.
βλάβη VIII, 47, 8.
βλάβῃ VIII, 32, 11.
βλάπτω II, 6, 1; 8, 3; 45, 1; 46, 2 VIII, 1, 1.
βλαστάνω II, 27, 5.
βλαστός V, 7, 26 — VI, 11, 10.
βλασφημέω I, 10, 1 — II, 8, 2; 24, 4; 50, 4 — III, 5, 6 — VI, 4, 1; 5, 1; 10, 1; 18, 3. 4 — VII, 24, 3 — VIII, 32, 3; 47, 51.
βλασφημία II, 1, 1; 8, 3; 43, 3; 47, 3 — III, 5, 4. 6 — V, 2, 1; 6, 9 — VI, 5, 5 — VII, 7, 2; 20, 1.
βλάσφημος IV, 6, 5 — V, 14, 9.
βλέμμα VIII, 7, 6.
βοήθεια II, 41, 5 — III, 4, 1 — IV, 2, 1 — VI, 19, 2 — VIII, 12, 25.
βοηθέω I, 2, 2 — II, 14, 11 — III, 2, 1 — IV, 3, 1. 2. 4 — V, 2, 2 — VI, 18, 7 — VIII, 1, 3.
βοηθός VI, 14, 4 — VIII, 12, 45; 13, 10.
βόθρος III, 15, 3.
βορά II, 20, 5; 21, 3.
βοτάνη V, 7, 18 — VIII, 12, 12. 15.
βουκόλιον VII, 29, 1.
βουλευτήριο V, 14, 9.
βουλή II, 24, 3; 28, 4; 61, 1 — III, 4, 6 — V, 14, 1; 16, 3 — VIII, 12, 7; 13, 10; 18, 1.
βούλησις II, 14, 11 — V, 7, 18 — VI, 28, 1 — VII, 35, 2 — VIII, 1, 7; 3, 1; 12, 7.
βουνός V, 20, 9 — VI, 5, 3.
βούς I, 1, 2 — II, 25, 4. 5 — VII, 3, 3; 29, 1.
βραβεύω II, 45, 2.
βραχίων I, 8, 6 — II, 25, 16 — V, 16, 4.
βρέφος IV, 11, 4 — V, 16, 7.
βροντή VII, 34, 7.
βροτός V, 7, 13.
βρόχος I, 6, 14; 7, 7 — VI, 18, 5.
βρυνμός V, 6, 7.
βρωμα I, 8, 5 — IV, 10, 1 — V, 14, 15 — VI, 8, 2; 10, 2; 19, 1; 20, 8; 26, 3; 27, 8 — VII, 20, 1.
βρώσις II, 60, 7.
βρώτης II, 50, 1.
βυθός II, 10, 2.
βύσσος I, 8, 8.
βωμός V, 7, 15.
γάγγραйна II, 41, 7 — V, 6, 7.
γαζοφυλάκιον III, 7, 8.
γάλα II, 18, 8; 25, 3 — V, 7, 21 — VI, 2, 5 — VIII, 47, 2.
γαλακτοτροφέω II, 33, 2.
γαλή VIII, 32, 11.
γαλήνη VIII, 12, 13.
γαμετή VI, 17, 1.
γαμέω II, 57, 12 — III, 1, 2; 4, 4 — VI, 14, 3; 17, 1. 2 — VIII, 32, 4. 13; 47, 26.
γάμος III, 1, 2 — IV, 1, 1; 2, 1. 2; 11, 6; 14, 2 — VI, 8, 2; 10, 2; 11, 6; 14, 3. 4; 16, 3; 17, 1. 2; 26, 3; 28, 3. 5. 6; 29, 4 — VIII, 12, 44; 15, 5; 24, 2; 47, 17. 51.
γαστήρ V, 16, 3.
γέγραπται II, 42, 1. 6; 54, 2; 62, 2 — III, 8, 2 — V, 7, 21; 12, 2; 14, 12. 16; 15, 3; 20, 3 — VI, 12, 12; 29, 3.
γέννα II, 7, 2 — V, 4, 4.
γελάω II, 57, 13 — VI, 15, 4 — VIII, 47, 47.
γελοιαστός II, 61, 2.
γέλως VIII, 2, 3.

γενεὰ II, 55, 1 — V, 7, 8 — VII,
33, 6; 37, 1; 38, 1; 39, 3.
γενέθλια VIII, 33, 6.
γενέθλιος V, 13, 1.
γένειον I, 3, 10.
γένεσις II, 14, 12; 36, 3; 55, 1 —
III, 9, 2 — VI, 10, 2; 11, 6; 28, 1.
6, 8; 29, 2 — VII, 9, 1; 15, 1;
36, 2; 37, 1 — VIII, 5, 1; 12, 6;
15, 7.
Γένεσις (βίβλος) I, 6, 5 — II, 16, 3
— VIII, 47, 85.
γενετή V, 7, 27.
γενναῖος II, 14, 6.
γεννάω II, 14, 16; 24, 3; 32, 3;
43, 3 — IV, 11, 5 — V, 14, 4;
16, 2, 3; 20, 9 — VI, 6, 6; 28, 8
— VII, 3, 2; 36, 6; 37, 1; 41, 5, 6
— VIII, 1, 10; 12, 7, 31; 20, 1;
33, 6.
γέννημα VII, 29, 1.
γέννησις VI, 26, 1.
γένος VI, 11, 6, 10 — VII, 33, 7;
34, 5; 39, 3; 43, 4 — VIII, 12, 30.
γέρας II, 25, 15; 28, 3.
γεῦσις VI, 7, 3 — VII, 38, 4 —
VIII, 12, 19.
γεώργιον I, 8, 5 — II, 63, 2.
γεωργός VII, 40, 2.
γῆ I, 1, 5 — II, 1, 5; 11, 2; 14, 4, 14;
22, 7, 8, 12, 14; 23, 3; 24, 3; 25,
3, 6; 34, 7; 56, 1; 63, 1, 5 — III,
1, 5; 18, 2; 19, 4 — V, 7, 2, 3, 6.
13, 18, 20, 26, 27; 12, 3, 5; 14,
18, 20; 19, 5; 20, 3, 9, 11 — VI,
1, 2; 2, 5; 3, 2; 5, 1; 12, 6, 8;
18, 9; 20, 2, 6, 10; 22, 2; 27, 1 —
VII, 4, 2; 7, 3; 15, 1; 20, 1, 2;
23, 4; 24, 1; 25, 3; 26, 3; 29, 1;
34, 1, 4; 35, 2, 3, 5, 8; 36, 3; 37,
2, 3; 38, 9; 41, 5; 47, 1 — VIII,
7, 5, 7; 12, 9, 12, 22 etc.
γῆρας II, 1, 3; 23, 4 — IV, 3, 3 —
VIII, 10, 7.
γλυκὺς II, 41, 5; 42, 2.
γλυπτὸν II, 22, 7, 17.

γλῶσσα I, 8, 11 — II, 21, 2; 56, 3
— V, 20, 4 — VI, 20, 10 — VII,
38, 3, 4 — VIII, 1, 1, 4.
γλῶσσώδης I, 8, 22; 10, 2 — VII, 4, 2.
γλῶττα VIII, 12, 10.
γνώμη II, 14, 9; 30, 1; 44, 2 — III,
2, 2; 7, 3; 8, 1 — IV, 6, 5; 10, 3;
11, 4 — V, 6, 5 — VI, 4, 2, 3;
7, 1; 10, 2; 15, 2; 16, 1; 20, 4;
21, 1; 27, 9; 28, 1 — VII, 1, 3;
2, 3; 33, 2; 35, 10 — VIII, 3, 2;
5, 5; 12, 9, 30; 23, 2; 24, 2; 31, 2;
46, 2; 47, 15, 34, 35, 36, 39, 82.
γνώριμος I, 7, 3.
γνώσις II, 5, 7; 25, 7; 26, 4; 28, 7
— V, 1, 4; 7, 22; 16, 5 — VI,
15, 3 — VII, 26, 2; 33, 3, 4; 35, 9;
36, 4; 39, 2; 44, 2; 45, 3 — VIII,
1, 12; 5, 1; 11, 2; 12, 7; 37, 6.
γνώστης II, 22, 6; 25, 7 — VIII, 5, 1.
γογγύζω VII, 12, 2.
γογγυσμός II, 32, 2.
γόγγυσος VII, 7, 1.
γοητικός VI, 7, 2.
γονεῖς II, 33, 2; 36, 3; 48, 2 — IV,
2, 1; 11, 1, 5 — V, 6, 1 — VI,
14, 2; 23, 3.
γονή VII, 34, 2 — VIII, 12, 15.
γονόρροια VI, 27, 1.
γόνυ II, 22, 14; 23, 2 — V, 20, 16
— VIII, 1, 15; 10, 2.
γράμμα IV, 11, 4.
γραμματεὺς II, 35, 2.
γραπτὸς VIII, 12, 25.
γραφὴ I, 2, 2; 4, 4; 7, 11; 10, 2 —
II, 4, 3; 5, 4, 5; 8, 2; 14, 5; 20, 7;
21, 4; 23, 3; 25, 7; 54, 1 — III,
4, 5 — IV, 4, 2; 6, 5, 7; 9, 2;
11, 4 — V, 5, 5; 7, 13, 20, 21;
10, 1; 11, 2; 19, 6 — VI, 3, 1;
4, 2; 11, 5; 12, 3; 14, 2; 18, 4;
22, 7 — VIII, 22, 3; 44, 2, 3;
47, 9, 25.
γρηγορέω V, 19, 3 — VII, 31, 5.
γυμνός I, 9, 1 — II, 4, 6 — III, 4, 5;
13, 1; 14, 3 — IV, 2, 1 — V, 1, 6, 7.

γυναικεῖος I, 9, 2.

γυνή I, 1, 2. 3. 4. 8; 3, 2. 4. 11;
6, 13; 7, 3. 5. 8; 8, 1. 2. 3. 13. 15.
16. 17. 20. 21. 22. 23; 10, 2. 3 —
II, 2, 2; 14, 9; 24, 3. 5; 25, 6;
26, 6; 57, 4. 10. 12. 17. 21; 58, 6
— III, 2, 3; 6, 1. 2; 9, 1. 2. 4;
16, 1. 2. 4; 19, 1 — V, 6, 1; 20, 2
— VI, 1, 2; 14, 3. 4; 27, 2. 6. 7;
28, 1. 4. 5. 7. 8; 29, 1. 2. 3. 4 —
VII, 2, 9. 12; 3, 3; 36, 2; 37, 2 —
VIII, 2, 9. 10; 11, 9. 10. 11; 12, 20;
13, 14; 20, 1; 28, 6; 32, 4. 5. 9;
47, 5. 40. 48.

γωνία I, 7, 5; 8, 22.

δαιμονικός II, 62, 4 — V, 10, 2.

δαιμόνιον VI, 26, 3 — VIII, 1, 1.

δαίμων II, 6, 1; 21, 2; 23, 8; 36, 1;
61, 1; 62, 3 — III, 18, 1 — V,
11, 1; 16, 6 — VI, 9, 2. 3; 16, 3
— VII, 21 — VIII, 1, 3. 4; 2, 1.
2. 3. 5; 7, 2; 9, 2; 29, 3; 32, 6;
47, 79.

δάκρυον II, 10, 5; 22, 2.

δακτύλιος II, 41, 1.

δάκτυλος I, 3, 9 — II, 43, 3.

δαλός VI, 6, 7.

δάμαλις VIII, 46, 9.

δανείζω III, 4, 9; 7, 3 — VII, 2, 6;
12, 2 — VIII, 47, 44.

δάπανος II, 5, 3.

δαρμός IV, 11, 4.

δασμός II, 34, 1.

δέησις II, 26, 2; 39, 6 — III, 1, 5;
7, 5. 6 — VII, 33, 1; 37, 1; 47, 3
VIII, 6, 5; 10, 5; 18, 2.

δείλη V, 14, 16.

δειλία V, 6, 6.

δειλος II, 1, 5.

δειλός II, 21, 1 — IV, 4, 3.

δεινός II, 6, 17 — VI, 1, 1.

δεκάλογος I, 1, 4; 6, 9 — II, 26, 2
— VI, 3, 1; 20, 1.

δεκάπληγος II, 26, 2 — VI, 3, 1;
20, 6 — VIII, 12, 26.

δεκάς II, 26, 2.

δεκάτη II, 25, 2. 6; 20, 1. 2; 27, 6;
34, 6 — VII, 29, 2 — VIII, 30,
1. 2.

δεκτός II, 34, 7; 58, 3 — VI, 12, 10;
15, 2; 22, 2; 30, 2 — VIII, 47, 12.

δένδρον V, 7, 26 — VII, 34, 4; 35, 5.

δεξιά II, 15, 3; 33, 1 — III, 14, 1 —
V, 20, 2. 8 — VI, 30, 9. 10 —
VII, 19; 25, 2; 28, 3; 33, 3; 41, 6 —
VIII, 12, 3. 34; 41, 8; 46, 16.

δέομαι II, 54, 1 — III, 7, 6. 8; 8, 3
— V, 7, 18; 19, 3 — VI, 5, 7;
7, 4. 5; 20, 4. 5 — VIII, 7, 2. 3;
8, 3; 9, 5; 10, 3—21; 13, 3—8;
36, 1; 41, 2.

δεόμενος II, 25, 3. 12; 35, 1. 4; 36, 4
— III, 4, 2. 9; 19, 3. 4. 7 — IV,
8, 1 — VI, 23, 2 — VII, 12, 3 —
VIII, 47, 41.

δέρις VIII, 12, 9.

δεσμέω II, 18, 3; 34, 5.

δέσμιος IV, 9, 2 — V, 14, 9.

δεσμός I, 6, 7. 9. 10; 8, 20 — II,
5, 6; 22, 10. 13; 35, 1 — V, 2, 2 —
VI, 12, 11; 15, 3; 19, 1; 20, 6;
21, 1; 23, 6 — VII, 30, 1 — VIII,
10, 15; 12, 33.

δεσμοτήριον V, 1, 3.

δεσποτεία VI, 23, 5.

δεσπότης II, 14, 9; 20, 1; 63, 2 —
IV, 12, 1. 2. 3 — V, 20, 7 — VII,
22, 6; 24, 3 — VIII, 32, 3. 5; 47, 82.

δεσπότης = θεός ἡ Χριστός VII,
25, 3; 26, 3; 34, 2. 7; 35, 8; 36, 6;
37, 1; 38, 1; 39, 4; 43, 1; 48, 4 —
VIII, 5, 7; 9, 7; 15, 2 etc.

δευτερογαμία III, 2, 1.

Δευτερονόμιον I, 3, 10 — V, 20, 6 —
VIII, 47, 85.

δευτέρωσις I, 6, 7. 8. 10 — II, 5, 6 —
VI, 22, 8.

δέω II, 11, 2; 22, 10 — IV, 7, 4 —
VI, 20, 6 — VIII, 7, 5.

δήμενσις VIII, 12, 45.

δήμιος IV, 6, 5 — V, 14, 14.

- δημιουργέω* II, 44, 3 — V, 7, 19.
 20 — VI, 27, 7 — VIII, 12, 16;
 16, 3.
δημιούργημα V, 7, 23 — VII, 23, 4 —
 VIII, 12, 20.
δημιουργία II, 36, 2 — III, 2, 3;
 9, 2 — V, 7, 15; 14, 20; 20, 13 —
 VI, 4, 1; 11, 2; 14, 4; 16, 3; 23, 3 —
 VII, 23, 3, 4; 34, 6; 35, 10; 36, 5;
 39, 2 — VIII, 12, 30; 33, 2; 47,
 22, 51.
δημιουργός I, 8, 2 — III, 9, 4 —
 V, 7, 25; 12, 2; 14, 20 — VI, 10, 1;
 11, 1, 3 — VII, 23, 4; 27, 2; 41, 4 —
 VIII, 5, 2; 12, 22, 30; 20, 1;
 21, 3; 40, 2.
δημιός VI, 9, 2, 3.
διαβεβαιούμαι II, 6, 2, 11.
διάβημα VIII, 9, 5.
διαβολή II, 1, 1; 6, 1; 42, 1 — IV,
 14, 2 — VIII, 24, 2.
διαβολικός I, 6, 6 — VI, 27, 5.
διάβολος III, 12, 3.
διάβολος, ὁ II, 1, 2; 20, 6; 21, 3;
 42, 1, 3; 45, 2; 61, 3; 62, 1 — III,
 2, 3; 12, 2; 18, 1 — V, 4, 1; 14, 2 —
 VI, 5, 5, 7; 7, 1; 8, 1; 9, 6;
 10, 3; 26, 3; 27, 4, 6 — VII, 32, 4;
 38, 7; 40, 1 — VIII, 2, 2; 7, 2;
 9, 2; 12, 33, 39.
διαγγεκτήρ II, 17, 6.
διάγνωσις VIII, 12, 17.
διαδοχή VII, 43, 4 — VIII, 16, 3.
διαγωγή VIII, 47, 80.
διαδρομή VIII, 12, 15.
διάθεσις I, 1, 5 — II, 18, 2; 56, 1 —
 III, 7, 4 — VI, 28, 2 — VII, 2, 9.
διαθήκη καινή VIII, 5, 7; 12, 36;
 47, 85.
διαθήκη παλαιά VIII, 47, 85.
δίαιτα II, 40, 1.
διάκενος III, 6, 5.
διακονέω III, 13, 1; 14, 2, 3; 19, 3, 4;
 20, 2 — IV, 6, 7; 8, 4; 9, 2 —
 V, 1, 3 — VII, 31, 5 — VIII, 5, 5;
 6, 4; 28, 4.
διακονία I, 8, 2 — II, 14, 8; 25, 8;
 58, 4, 6 — III, 8, 2; 13, 2; 16, 1;
 19, 2, 6 — IV, 1, 1; 7, 2 — VIII,
 10, 9; 13, 4; 18, 2, 3; 20, 2; 46,
 10, 16.
διακόνισσα III, 11, 3 — VI, 17, 4 —
 VIII, 19, 1, 2; 28, 6, 7, 8; 31, 2.
διάκονος, ἡ II, 26, 3, 6; 58, 6 —
 III, 8, 1; 16, 1, 2, 4 — VIII, 13, 14.
διάκονος, ὁ II, 10, 4; 16, 1; 17, 1, 3;
 26, 3, 4, 5, 6; 27, 6; 28, 3, 6; 30,
 1, 2; 32, 1, 2; 42, 1; 44, 3, 4; 47, 1;
 54, 1; 55, 2; 57, 2, 4, 7, 8, 10, 11,
 13, 15, 16, 18; 58, 1, 2, 4, 5, 6 —
 III, 8, 1; 11, 1, 3; 15, 5; 16, 1, 2, 4;
 19, 1, 4, 7; 20, 1, 2 — IV, 13, 1 —
 VI, 17, 1 — VII, 31, 1 — VIII, 1,
 20; 4, 1, 6; 6, 2, 9, 14; 7, 9; 8, 6;
 9, 11; 11, 7, 9, 10, 11; 12, 1, 3,
 41, 43; 13, 2, 11, 14, 15, 17; 14, 1;
 15, 6, 10, 11; 16, 2; 17, 1, 2; 19, 2;
 23, 3; 26, 3; 28, 4, 5, 7, 8; 29, 2;
 30, 2; 31, 2; 32, 2; 35, 2; 36, 1;
 37, 4, 7; 38, 1; 39, 1, 5; 41, 1, 6;
 44, 1, 2; 46, 9, 10, 11, 13, 15;
 47, 1, 4 — 8, 15, 17, 18 etc.
διάκρισις VIII, 1, 12; 12, 17.
διαλλάσσω II, 53, 2, 3; 54, 1.
διάλυσις V, 7, 10, 11, 16 — VI, 28, 3 —
 VII, 38, 5.
διαμαρτύρομαι II, 6, 11, 12, 14; 52, 1.
διαμάχομαι II, 54, 4.
διαμονή VII, 35, 9 — VIII, 6, 7.
διάνοια I, 1, 3; 3, 6 — II, 53, 6 —
 III, 7, 5, 6; 16, 1 — VI, 9, 3;
 14, 4; 20, 10 — VII, 2, 1 — VIII,
 6, 4; 16, 5; 18, 1.
διανομή II, 17, 4.
διαννκτέρενσις V, 19, 3.
διαξαίνω I, 3, 10.
διάπνρος III, 5, 5.
διασκορπίζω II, 43, 4; 56, 3 — VII,
 25, 3.
διασπείρω II, 43, 4 — V, 7, 2.
διασπορά VI, 24, 5.
διαστολὲς II, 5, 6.

- διαταγή* III, 8, 1.
Διαταγαὶ (τῶν ἀποστόλων) tit. — VIII, 47, 85.
διάταγμα IV, 13, 2.
διάταξις III, 8, 3; 9, 3. 4 — V, 20, 2 — VI, 25, 2 — VII, 22, 6; 34, 1 — VIII, 1, 10; 3, 2; 4, 1; 12, 35. 38; 23, 4; 46, 15; 47, 2. 49.
διατριβή I, 8, 11.
διатροφή II, 34, 3; 60, 7 — V, 1, 1 — VIII, 30, 2.
διατύπωσις VIII, 3, 2.
διαφέρομαι II, 47, 1.
διαφθείρω I, 3, 11 — II, 15, 4; 41, 7 — IV, 8, 2 — VI, 18, 2. 4 — VIII, 2, 5.
διαφθορά II, 19, 1. 3; 36, 3 — V, 20, 3. 12.
διαφορά II, 46, 1 — VI, 11, 6; 20, 8 — VIII, 46, 9. 10.
διγαμία III, 1, 1. 2.
διγλωσσος II, 6, 1 — VII, 4, 2.
διγνωμος II, 6, 1; 21, 1 — IV, 14, 3 — VII, 4, 2.
διδασκτικός II, 24, 7; 57, 1; 58, 3 — VIII, 1, 12; 16, 5.
διδασκαλείον VIII, 31, 3.
διδασκαλία I tit. inscr. — II, 8, 3; 20, 3; 28, 4; 33, 2; 39, 1; 41, 2; 54, 1 — III, 12, 3 — V, 14, 21 — VI, 7, 2; 9, 5; 12, 1; 14, 1; 16, 4; 18, 4. 11; 30, 8 — VII, 9, 1; 36, 4; 46, 15 — VIII, 6, 1; 33, 2. 3.
διδασκαλικός II, 36, 9.
διδάσκαλος II, 6, 6; 11, 1; 14, 12; 20, 1. 8; 26, 4. 7 — III, 6, 1. 2; 7, 8; 19, 5. 7 — V, 5, 1. 2; 6, 9; 12, 6 — VI, 5, 7; 9, 4; 14, 1 — VII, 1, 2; 28, 3. 4. 5 — VIII, 6, 11; 12, 3; 33, 8; 47, 16. 80.
διδάσκω I, 7, 10 — II, 6, 6. 12; 16, 2; 26, 7; 44, 2; 56, 1; 59, 1 — III, 6, 1. 2; 9, 3; 13, 1; 17, 4; 20, 2 — IV, 11, 1. 4 — V, 7, 30 — VI, 10, 2. 3; 12, 2 — VII, 12, 5; 22, 1; 31, 1; 33, 4 — VIII, 6, 5; 32, 3. 4. 6 etc.
διδάχη II, 5, 7; 14, 13; 38, 1 — V, 5, 1; 6, 5 — VII, 28, 2.
δίδραχμον II, 46, 1.
διέρχομαι I, 5, 2. 4.
δικάζω II, 13, 5; 22, 1; 33, 3; 45, 2 — V, 7, 13 — VI, 22, 1.
δικαιοκρισία I, 6, 11.
δικαιοκριτικός II, 6, 4.
δίκαιον, τὸ II, 5, 2; 9, 2; 45, 2; 47, 3; 49, 5; 50, 2 — VIII, 4, 4; 12, 17; 47, 84.
δίκαιος I, 2, 3; 6, 11; 7, 10 — II, 14, 4. 5. 6. 7. 9. 12. 15. 16. 19; 18, 5; 21, 4. 7. 9; 22, 1. 12. 13. 16; 27, 6; 28, 9; 36, 7. 9; 37, 1. 4; 42, 1; 47, 3; 51, 1; 52, 2; 53, 1; 55, 1; 58, 5; 61, 2 — III, 2, 2; 6, 2; 9, 1; 19, 1 — IV, 6, 7; 7, 3; 9, 1, 2; 10, 1 — V, 1, 7; 5, 5; 7, 4. 7; 8, 2; 14, 13; 19, 4; 20, 10. 14 — VI, 11, 5. 9; 19, 3; 20, 1; 23, 2; 30, 3 — VII, 2, 6. 7; 8, 6; 18, 2; 31, 1; 32, 5; 33, 2; 35, 10; 37, 1 — VIII, 12, 5. 6. 20. 22 etc.
δικαιοσύνη I, 8, 1 — II, 1, 4; 13, 4; 14, 4. 15. 18. 19. 20; 15, 1; 17, 6; 24, 3; 25, 3. 4; 35, 2. 3; 47, 1. 3 — III, 4, 9; 5, 3; 16, 1 — VI, 8, 4; 9, 1 — V, 5, 5; 7, 23; 20, 8 — VI, 12, 10; 18, 4; 24, 1; 27, 8; 28, 1 — VII, 18, 1; 20, 2; 28, 5; 33, 3; 39, 3. 4; 43, 4. 5 — VIII, 1, 10; 10, 7; 15, 4; 39, 4; 43, 3; 47, 31.
δικαιῶ I, 3, 11 — II, 1, 1; 9, 2; 24, 3; 42, 1; 60, 1. 5 — III, 19, 1 — IV, 6, 2 — VI, 2, 3.
δικαίωμα II, 60, 5 — III, 12, 2 — VI, 19, 2; 21, 2; 24, 2 — VII, 38, 5 — VIII, 6, 5.
δικαίως I, 3, 9 — II, 5, 2; 9, 2; 47, 3; 52, 2 — VI, 18, 11; 20, 1 — VII, 10, 3.
δικαιωτήριο VII, 39, 2.
δικαστήριο I, 1, 6 — II, 47, 1. 2; 52, 1.

- δικαστήρ* IV, 6, 5 — VI, 2, 7
 VIII, 4, 5.
δικαστικός II, 36, 9.
δίκη I, 8, 18 — II, 6, 1; 19, 2; 46, 4;
 50, 4; 57, 10 — III, 11, 2 — IV,
 3, 4; 4, 2 — VI, 5, 7; 10, 2 —
 VIII, 2, 6; 46, 8; 48, 2.
δίκτηρον I, 9, 1.
διοίκησις VIII, 47, 81.
διοικητής II, 35, 4.
διόρθωσις II, 20, 2 — VI, 12, 16.
διορισμός VI, 19, 1.
διπλοκαρδία VII, 18, 1.
δισσώλογος III, 5, 1.
δισσός I, 8, 8.
διατάζω II, 14, 3 — III, 19, 3 —
 VII, 11; 12, 2.
δίστομος I, 7, 8.
διχόνοια II, 20, 3.
διχοστασία II, 43, 3.
διψάω IV, 2, 1 — V, 1, 6, 7 — VI, 3, 1.
δίψος VII, 37, 2.
διψυχος VII, 11.
διωγμός II, 56, 3 — V, 3, 1; 5, 3;
 7, 17 — VI, 5, 5 — VII, 18, 1 —
 VIII, 27, 3; 47, 20.
διώκω I, 2, 3 — II, 8, 1; 47, 3
 V, 3, 1. 2. 3. 4; 6, 3 — VII, 5, 5;
 18, 2; 32, 1 — VIII, 10, 16; 12, 46;
 45, 1.
δόγμα II, 32, 3 — III, 5, 3 — VI,
 8, 1 — VII, 31, 1 — VIII, 47, 37.
δογματίζω III, 5, 5 — VI, 4, 3.
δοκιμάζω II, 1, 3; 2, 3; 3, 1 — III,
 16, 1 — VII, 28, 3; 31, 1 — VIII,
 32, 11.
δοκιμαστής IV, 7, 3.
δόκιμος II, 36, 9; 37, 2.
δοκός II, 17, 2.
δόκωσις II, 63, 5.
δόλιος II, 43, 4 — V, 14, 9.
δόλιχος VII, 34, 4.
δολομέτρως IV, 6, 5.
δόλος VII, 18, 1.
δόμα II, 24, 7; 28, 5 — III, 4, 2. 9
 — IV, 8, 1. 4 — VII, 12, 2.
δόξα I, 1, 3; 8, 2 — II, 14, 11; 22,
 12. 14; 25, 7; 26, 2; 47, 3; 60, 5
 — III, 1, 2; 13, 1; 17, 4; 18, 2 —
 IV, 5, 4 — V, 1, 2; 5, 3; 6, 3. 5.
 10; 7, 7. 26; 14, 14; 20, 2 — VI,
 3, 2; 4, 2; 5, 3; 30, 8. 10 — VII,
 2, 12; 24, 1. 2. 3; 25, 4; 27, 2;
 35, 3; 38, 8. 9; 41, 6; 45, 3; 47, 1.
 2. 3; 48, 2. 3. 4. 49 — VIII, 3, 2;
 5, 7; 6, 13; 7, 8; 8, 5 etc.
δοξάζω I, 6, 7 — II, 26, 6; 27, 4. 5;
 28, 9; 44, 2; 56, 1. 3 — III, 1, 5;
 5, 6; 13, 1 — V, 6, 5; 12, 6 —
 VI, 8, 2; 10, 1; 19, 3; 23, 5
 VII, 9, 1; 25, 2; 28, 2; 39, 3;
 43, 2. 4 — VIII, 5, 4; 12, 21. 25.
 42; 47, 34.
δοξολογέω VII, 47, 2.
δοξολογία VIII, 13, 10.
δοξόσοφος II, 43, 4 — VI, 18, 2.
δορά VI, 13, 1.
δόσις III, 7, 6; 8, 3 — IV, 3, 3;
 6, 2; 13, 1 — VI, 7, 2. 3.
δοτήρ VII, 35, 10 — VIII, 12, 22.
δουλεία II, 35, 1 — III, 19, 1. 4 —
 IV, 5, 2 — VI, 21, 1; 24, 2
 VII, 38, 9; 39, 3 — VIII, 10, 15;
 12, 45.
δουλέω II, 22, 17 — III, 19, 1. 4. 5
 — V, 10, 1; 16, 10 — VI, 29, 1
 — VII, 1, 1; 6, 5 — VIII, 16, 5;
 46, 2; 47, 81.
δουλή VIII, 20, 2; 32, 12.
δούλος I, 3, 1 — II, 14, 12; 22, 7. 8;
 45, 2 — III, 19, 4 — IV, 9, 2;
 12, 1 — V, 20, 7 — VI, 16, 2;
 21, 2 — VII, 13, 1. 2; 25, 1; 26, 3;
 31, 5; 48, 4 — VIII, 5, 6; 6, 12;
 16, 4; 18, 2; 21, 4; 22, 3. 4; 32,
 2. 3. 13; 33, 2. 3; 34, 13; 35, 1;
 41, 5.
δοχεῖον V, 1, 2.
δοχεὺς II, 25, 7.
δοχή II, 28, 1. 2.
δρομεὺς II, 63, 4.
δρόμος VIII, 41, 8.

- δρόσος* V, 7, 6.
δρυμὸς V, 14, 12.
δύναμις I inscr.; 8, 2. 12 — II, 18, 6;
 22, 10. 12. 14; 56, 1; 60, 3 — III,
 15, 3; 18, 2 — IV, 3, 3 — V, 1, 3;
 5, 3; 7, 2. 12. 16. 19; 18, 2; 20,
 2. 7 — VI, 5, 4; 7, 2; 9, 1. 4;
 30, 8. 9. 10 — VII, 24, 1; 27, 2;
 32, 4; 33, 3; 35, 4. 5. 7; 36, 4;
 38, 6; 42, 3; 43, 5; 44, 3 — VIII,
 1, 2. 3. 7. 16. 18; 5, 5; 7, 3;
 12, 7 etc.
δυνάμεις = *πνεύματα* VII, 35, 3 —
 VIII, 12, 8. 27.
δυναστείας II, 26, 4 — III, 4, 6 —
 VIII, 44, 2.
δύσις V, 14, 17.
δυσμῆ VI, 23, 5.
δυσπιστία V, 7, 31.
δυσσέβεια II, 23, 1 — V, 14, 20;
 15, 1.
δυσσέβημα V, 12, 6.
δυσσεβής V, 7, 4. 13 — VI, 18, 3 —
 VIII, 2, 2. 4; 34, 5.
δυσσυνείδητος IV, 7, 5.
δυσφημία VIII, 47, 40.
δυσώνυμος VI, 15, 1; 16, 3; 25, 1.
δυσωπέω II, 6, 13 — VIII, 1, 2. 4. 6. 7.
δωρεά II, 59, 4 — IV, 7, 4 — V, 20,
 4. 14 — VI, 7, 3. 4; 18, 3 — VIII,
 8, 5; 10, 12.
δωροληψία II, 9, 2; 17, 1.
δῶρον II, 9, 2; 25, 6. 15; 26, 2; 34, 6;
 42, 1; 53, 3. 4 — III, 1, 4 — V,
 12, 6 — VI, 19, 3 — VII, 37, 1 —
 VIII, 5, 6; 12, 3. 21. 39; 13, 3.
ἐαρινὸς V, 17, 2 — VIII, 47, 7.
ἐβδομάς II, 16, 2; 27, 6 — V, 13, 4;
 20, 14. 15. 18 — VII, 36, 4 —
 VIII, 46, 2; 47, 37.
ἐβδομάς μεγάλη VIII, 33, 3.
ἐγγαστριμύθος II, 22, 6; 62, 2.
ἐγγράφως III, 9, 4.
ἐγγνώμαι II, 6, 1.
ἐγγύη VIII, 47, 20.
ἐγείρω II, 58, 5; 63, 4 — V, 7, 1.
 6. 26; 19, 7. 8 — VI, 27, 1; 29, 4;
 30, 5 — VII, 45, 1 — VIII, 6, 8;
 10, 22; 14, 3; 41, 2; 42, 1.
ἐγεγρῆς V, 7; 30.
ἐγκαινισμὸς VII, 45, 2.
ἐγκυριον II, 41, 4 — VIII, 6, 12.
ἐγκλημα II, 10, 4; 22, 2; 42, 1; 43, 3;
 48, 1; 49, 1; 50, 2; 51, 1 — VIII,
 47, 28.
ἐγκράτεια VIII, 1, 12; 10, 11.
ἐγκρατής II, 49, 4 — III, 7, 7 —
 IV, 14, 3 — VIII, 47, 29. 30.
ἐγκυμονέω VI, 28, 8.
ἐγκώμιον I, 8, 16 — II, 45, 1 —
 V, 8, 2 — VI, 30, 3.
ἐγρήγορος VII, 45, 3.
ἐγρηγορῶς II, 57, 13 — III, 6, 5.
ἐγχώριος II, 58, 4.
ἐδαφος VIII, 7, 7.
ἐδρα VIII, 12, 14.
ἐδραίωμα III, 16, 3.
ἐθιμον II, 28, 2 — VI, 27, 1.
ἐθισμὸς VI, 22, 8.
ἐθνικὸς I, 6, 1; 10, 1 — II, 6, 3;
 21, 2; 38, 3. 4; 39, 4. 5. 6; 41, 2;
 45, 1; 52, 1 — V, 10, 2 — VI, 9, 1
 VII, 2, 2 — VIII, 32, 3.
ἐθνόμυθος I, 6, 3.
ἐθρος I inscr.; 1, 1; 10, 1 — II, 6, 1;
 17, 4; 21, 3; 22, 5. 7; 26, 1. 7;
 46, 1; 56, 3; 57, 20; 60, 1. 2. 4. 5;
 62, 1. 2 — III, 5, 6; 6, 2; 16, 3 —
 V, 1, 4; 7, 30; 12, 1; 15, 1. 2;
 16, 5. 8; 19, 5. 6; 20, 4. 10 —
 VI, 5, 4; 8, 1; 9, 2; 11, 10; 12, 4.
 8. 9. 10. 12. 13. 14; 14, 1; 18, 10;
 23, 5; 24, 2. 3. 5 — VII, 22, 1;
 24, 3; 30, 2; 35, 4; 36, 2; 37, 1;
 40, 3; 44, 2; 48, 4 — VIII, 12,
 26. 44; 15, 4; 23, 2; 47, 34. 50.
 71. 80.
ἐθος IV, 11, 6 — V, 14, 7 — VI, 12, 2;
 28, 1 — VIII, 32, 14.
εἶδος I, 7, 5 — V, 14, 9 — VIII, 33, 7.
εἰδωλόθυτον VI, 12, 13. 15 — VII, 21.

- εἰδωλολατρεία* II, 23, 1 — VII, 6, 1: 18, 1.
εἰδωλολατρεῖω I, 6, 9.
εἰδωλολάτρης V, 12, 4.
εἰδωλον II, 22, 8; 23, 1; 36, 1; 60, 2. 4 — V, 10, 2; 11, 2; 12, 1; 15, 1; 16, 6 — VI, 20, 6.
εἰδωλοποῖδος IV, 6, 5 — VIII, 32, 8.
εἰκαιοδάπανος II, 24, 7.
εἰκῶν I, 3, 11 — II, 22, 7; 61, 5 — V, 7, 20 — VIII, 12, 16.
εἰλικρινής III, 7, 6.
εἰμαρμένη VI, 6, 3.
εἰρηγενῶ II, 44, 2; 47, 1; 54, 4; 56, 4 — VII, 10, 2 — VIII, 12, 42; 13, 5.
εἰρήνη I inscr. — II, 1, 3; 20, 9. 10; 21, 4. 5; 22, 18; 34, 4; 37, 5; 46, 2; 49, 1; 54, 2; 57, 18. 19 — III, 14, 5; 15, 1; 16, 3 — VI, 11, 1; 18, 8 — VII, 31, 3; 47, 1; 48, 4 — VIII, 6, 8. 14; 10, 3; 11, 8; 13, 1. 13; 15, 4. 10; 36, 3; 37, 7; 39, 5; 48, 2. 3.
εἰρηνικός I, 7, 6 — II, 10, 5; 20, 3; 24, 7; 54, 4 — VIII, 6, 8; 36, 3; 37, 3; 38, 2.
εἰρηνοποιεῶ III, 15, 4.
εἰρηνοποιός II, 1, 7; 46, 7; 53, 1.
εἰρμός VII, 39, 2.
εἶρων IV, 4, 3 — V, 14, 9.
εἰσακούω IV, 6, 8; 7, 1 — V, 12, 3 — VI, 22, 5 — VII, 12, 3 — VIII, 6, 5; 18, 2.
εἰσδεκτικός II, 24, 7.
εἴσοδος II, 57, 10 — VIII, 6, 6; 15, 8.
εἰσπνοή VIII, 12, 10.
εἰσφορά II, 35, 1 — IV, 7, 5; 13, 1 — VII, 16.
εκατοντάρχης VI, 12, 5. 7.
ἔκγονος VII, 39, 3.
ἐκδημία III, 19, 1.
ἐκδικία I, 2, 2.
ἐκδικος VIII, 12, 22.
ἐκδοτος II, 14, 1.
ἐκκλησία I inscr. — II, 1, 1; 4, 3; 6, 11; 8, 3; 9, 2; 10, 1. 4; 11, 2; 16, 1. 2; 17, 4; 18, 7; 20, 4. 10. 12; 21, 3; 25, 5. 7. 13; 26, 1. 2; 28, 4; 36, 6; 37, 5; 38, 3; 39, 6; 41, 7. 9; 42, 1; 43, 2. 3. 4; 54, 2; 56, 2. 3. 4; 57, 2. 7. 12. 13. 18; 59, 1; 60, 4. 5; 61, 1. 2. 4; 63, 1 — III, 5, 2; 6, 1; 7, 6; 16, 3; 19, 1 — IV, 8, 2. 3 — V, 19, 3 — VI, 2, 5; 5, 3. 5; 9, 2; 12, 1. 3. 14; 18, 1. 2. 4. 10; 30, 2 — VII, 25, 3; 26, 4; 30, 2; 35, 4; 41, 7; 46, 13. 14 — VIII, 5, 3. 6. 11; 6, 12; 8, 2; 9, 10; 10, 3. 4. 7. 12. 14 etc.
Ἐκκλησιαστής VIII, 47, 85.
ἐκκλησιαστικόν, τὸ III, 7, 3 — VIII, 47, 78.
ἐκκλησιαστικός II, 35, 4; 58, 1 — III, 11, 3 — VIII, 3, 2; 4, 1; 47, 37. 38. 40. 81.
ἐκλαμψις VII, 34, 7.
ἐκλεκτός I inscr. — II, 26, 1; 61, 5 — III, 16, 3 — VI, 18, 9 — VIII, 22, 3.
ἐκλογή II, 24, 4; 55, 1 — VI, 14, 1 — VIII, 4, 1; 16, 4.
ἐκνομος II, 36, 3 — VI, 23, 2.
ἐκονσιασμός III, 8, 2.
ἐκούσιον II, 25, 2; 27, 6; 36, 6. 7 — III, 4, 2.
ἐκούσιος VIII, 2, 2; 7, 5; 9, 3; 26, 2; 41, 2.
ἐκπορνεύω I, 6, 11 — VI, 8, 2; 10, 3.
ἐκπύρωσις VIII, 12, 30.
ἐκτενέστερον VIII, 9, 5.
ἐκτενῶς VIII, 6, 5. 7; 7, 2. 3; 8, 2. 3; 9, 2, 6; 10, 22.
ἐκτυφλώω II, 42, 1.
ἐκφόριον II, 57, 18 — VII, 29, 1.
ἐλαία VI, 28, 5.
ἐλαιον II, 13, 3; 17, 4; 25, 16; 32, 3; 34, 6; 41, 7 — III, 16, 2. 4; 17, 1 — IV, 5, 2; 8, 2 — V, 14, 7; 20, 8. 16 — VII, 22, 2. 3; 29, 1. 3; 42, 1. 3 — VIII, 29, 1. 2. 3; 47, 3. 71. 72.

- ἐλαφος* VI, 29, 2.
ἐλαφός I, 6, 2 — II, 25, 11.
ἐλεγμός II, 53, 6 — VII, 5, 3.
ἐλεγχος I, 7, 10 — II, 42, 5 — VIII, 12, 30.
ἐλέγχω II, 6, 12; 8, 3, 4; 10, 4; 17, 5; 38, 1; 39, 6; 47, 3; 50, 8, 4; 53, 6 — V, 2, 1 — VI, 1, 3 — VII, 5, 3; 10, 4; 14, 2; 31, 3 — VIII, 3, 1; 47, 35, 61, 74.
ἐλεεινός V, 4, 1.
ἐλέτω I, 3, 5 — II, 1, 6; 5, 2; 39, 1; 41, 9; 57, 19 — III, 4, 9 — IV, 6, 8 — V, 12, 3; 15, 1; 19, 6 — VII, 8, 2; 12, 2; 18, 2; 37, 1 — VIII, 6, 4; 10, 10; 38, 4.
ἐλεημοσύνη I, 8, 11 — II, 35, 3 — III, 4, 6, 7; 13, 1; 14, 1 — IV, 8, 1 — VII, 12, 1; 33, 3 — VIII, 10, 12.
ἐλεήμων II, 1, 6; 21, 9; 24, 7 — VII, 8, 2; 33, 2.
ἐλεος II, 12, 1; 13, 5; 14, 18; 15, 3; 21, 9; 22, 12, 14; 55, 1 — III, 13, 2 — IV, 2, 1 — V, 5, 5; 7, 21 — VII, 35, 1; 38, 1; 45, 2 — VIII, 9, 6; 10, 21; 22, 3; 36, 3; 37, 5; 38, 2; 39, 3.
ἐλευθερία VII, 38, 9; 39, 3.
ἐλεύθερος VI, 20, 3; 22, 1 — VIII, 32, 2, 13.
ἐλληνικός II, 61, 3; 62, 2 — V, 12, 6 — VI, 28, 1 — VIII, 32, 14.
ἐλληνοκοίτης VI, 1, 2.
ἐλπίς II, 10, 5; 12, 3; 20, 5; 21, 3; 28, 9 — III, 5, 3 — V, 6, 7; 19, 8 — VI, 18, 9; 27, 2 — VII, 33, 2, 3; 34, 8; 39, 4 — VIII, 6, 13; 10, 5; 12, 19, 42; 29, 3.
ἐμβρόθεια IV, 11, 2.
ἐμπαίγμι II, 28, 8.
ἐμπαίγμος II, 18, 8; 20, 12 — V, 5, 3.
ἐμπαίζω II, 21, 1.
ἐμπερία V, 5, 1 — VI, 9, 2.
ἐμπεριός II, 1, 2; 20, 11; 22, 1 — VIII, 32, 17.
ἐμπεριπατέω I, 4, 1 — VIII, 6, 6.
ἐμπλαστορον II, 41, 6.
ἐμπλεγμα I, 8, 17.
ἐμπροσμός VIII, 12, 22.
ἐμπτύω V, 6, 9; 14, 9.
ἐμψυτος VII, 33, 3 — VIII, 9, 8; 12, 18.
ἐνανθροπέω VII, 43, 2.
ἐνανθρώπησις II, 55, 1 — VI, 19, 4 — VII, 39, 5; 43, 2.
ἐνατα (τῶν κεκοιμημένων) VIII, 42, 2.
ἐνδεής I, 7, 4 — II, 4, 1 — III, 5, 6 — IV, 8, 1 — V, 7, 18 — VIII, 47, 59.
ἐνδεια II, 33, 4 — III, 14, 3; 19, 4 — IV, 8, 1 — VII, 35, 10 — VIII, 12, 11, 22; 16, 3.
ἐνδελεχίζω II, 36, 6, 7; 59, 1.
ἐνδέμενος VII, 12, 3; 18, 2.
ἐνδίδωμι I, 8, 18 — II, 6, 14; 12, 3.
ἐνδικος VII, 2, 8.
ἐνδοξος I inscr.; 6, 5 — II, 22, 12; 28, 9; 58, 4 — VI, 3, 1 — VII, 35, 9; 39, 4.
ἐνδυμα I, 8, 8, 17 — IV, 2, 1 — VI, 13, 2 — VIII, 6, 6.
ἐνδύω III, 12, 4 — V, 7, 21 — VI, 7, 1.
ἐνέργεια II, 45, 1; 53, 2 — V, 5, 1; 6, 3; 16, 2; 20, 4 — VI, 5, 4; 7, 2; 9, 2 — VII, 35, 9 — VIII, 1, 3, 4, 17; 7, 2, 8; 12, 47.
ἐνέργημα II, 43, 3 — VIII, 16, 5.
ἐνεργητικός VII, 42, 3.
ἐνεργοῦμενοι VIII, 7, 2, 3, 9.
ἐνθρονίζω VIII, 5, 10.
ἐνθρόνισμα VII, 33, 2.
ἐνθρόνισις VII, 34, 2.
ἐνιαύσια (τῶν κεκοιμημένων) VIII, 42, 4.
ἐνιαυτός V, 17, 1, 2 — VII, 23, 4; 34, 4; 36, 4 — VIII, 12, 15.
ἐνοια I, 1, 4 — III, 7, 5 — VI, 20, 11 — VIII, 9, 2.
ἐνομος I, 8, 11 — VI, 23, 7; 30, 1 — VIII, 1, 12; 37, 5.
ἐνοικος II, 34, 1.
ἐνοχος I, 3, 6; 8, 18 — II, 13, 5; 15, 1; 21, 3; 51, 1, 2; 53, 1 —

- III, 5, 6 IV, 11, 5 — V, 20, 19
— VI, 28, 4.
ἐνσαρκος VIII, 5, 3.
ἐνστερνίζω I inscr. — V, 14, 3.
ἐνσωμάτων III, 5, 6.
ἐντενξίς VII, 33, 2 — VIII, 15, 2.
ἐντιμος I, 3, 2 — II, 53, 5 — VIII,
10, 7, 8.
ἐντολή I, 2, 4; 7, 2 — II, 22, 7;
25, 2; 46, 2; 57, 14 — III, 14, 2
— IV, 14, 1 — V, 3, 1; 7, 30 —
VI, 23, 1 — VII, 14, 2; 42, 3;
43, 4. 5 — VIII, 3, 2; 5, 7; 12,
19. 20; 45, 2.
ἐντρέπομαι I, 8, 2 — II, 2, 3; 5, 1;
16, 3 — III, 8, 1.
ἐντροπή II, 20, 2; 28, 5.
ἐνυβρίζω I, 8, 24 — VI, 18, 4.
ἐνύπνιον VI, 5, 4 — VIII, 46, 5.
ἐνωσις VI, 4, 2 — VII, 2, 9.
ἐνώτιον I, 8, 21.
ἐξαλλαγή II, 42, 1.
ἐξέτασις II, 52, 1.
ἐξενμενίζω II, 12, 3.
ἐξημερώω II, 56, 4.
ἐξειδιοποιέομαι II, 25, 9.
ἐξοδος II, 13, 2, 3; 57, 14 — V, 6, 8
— VI, 30, 2 — VIII, 6, 6; 15, 8.
Ἐξοδος (βίβλος) VIII, 47, 85.
ἐξομαλίζω II, 41, 6.
ἐξομολογέομαι II, 13, 2; 14, 1, 7;
60, 3 — VII, 14, 3; 30, 1; 45, 2.
ἐξομολόγησις II, 60, 3 — VII, 38, 4
— VIII, 9, 2.
ἐξορία V, 2, 2 — VIII, 10, 15; 12, 45.
ἐξουσία II, 11, 2; 12, 1; 13, 5; 14, 12;
18, 3; 33, 3; 44, 3; 52, 1; 53, 7 —
IV, 14, 1 — VI, 7, 3; 20, 3, 7;
24, 3; 25, 2 — VII, 22, 6 — VIII,
5, 7; 7, 5; 12, 19; 38, 4; 46, 3;
47, 40. 41.
ἐξουσίαι = πνεύματα VII, 35, 3 —
VIII, 12, 8, 27.
ἐξουσιαστής V, 14, 12; 16, 3.
ἐφοτάζω V, 17, 1, 2; 19, 7; 20, 2, 14
— VII, 23, 3, 4 VIII, 47, 70.
ἐφοτή II, 6, 1; 60, 2; 62, 3 V,
13, 1; 14, 21; 18, 1; 20, 1, 2, 4, 19
— VI, 22, 3 — VII, 36, 1, 2 —
VIII, 33, 6; 47, 53, 70, 71.
ἐπαγγελία I inscr.; 6, 11 — II, 20, 7;
22, 12; 28, 9; 33, 2; 56, 4; 59, 2 —
III, 1, 2, 3; 2, 2 — IV, 14, 2 —
V, 7, 1, 24 — VI, 7, 3; 30, 7 —
VII, 26, 3; 35, 10; 37, 1, 2; 41, 7;
42, 1 — VIII, 12, 23, 24.
ἐπάγγελμα IV, 14, 2.
ἐπάδω VII, 6, 2.
ἐπαθλον VIII, 24, 2; 26, 2.
ἐπαινέω IV, 3, 3 — VII, 3, 4.
ἐπαινος II, 44, 1; 52, 2 — III, 1, 5
— V, 6, 3 — VIII, 12, 44; 20, 2.
ἐπανάστασις V, 20, 16.
ἐπάνοδος II, 57, 5 — VII, 37, 3 —
VIII, 12, 38.
ἐπαιοιδή II, 62, 2.
ἐπαιοιδός II, 22, 6 — VIII, 32, 10.
ἐπαρκέω II, 63, 1 — IV, 8, 1.
ἐπεισαγωγή VII, 18, 1.
ἐπείσακτον I, 6, 7, 8, 10 — II, 35, 1
— VI, 22, 1, 8.
ἐπείσακτος VII, 1, 3.
ἐπέργιος II, 60, 6; 63, 1.
ἐπείχομαι II, 54, 2, 3; 57, 19, 20 —
VIII, 5, 8; 7, 4; 9, 7; 11, 1; 15, 6;
17, 2; 22, 2; 37, 1; 38, 3; 39, 2.
ἐπήκοος VIII, 11, 4; 15, 2.
ἐπηρεάζω I, 2, 3 — IV, 9, 2 —
VII, 2, 2.
ἐπήρεια II, 52, 2 — V, 2, 2 — VIII,
9, 2; 11, 6; 47, 20.
ἐπιβαρέω II, 63, 1.
ἐπιβάτης II, 57, 2.
ἐπιβονλή II, 56, 2 — VII, 1, 3 —
VIII, 29, 3.
ἐπίβονλος II, 14, 1 — IV, 6, 5 —
VI, 15, 4; 18, 2; 20, 6 — VIII,
47, 24.
ἐπίγειος θεός II, 26, 4.
ἐπίγνωσις I inscr. — VII, 37, 5; 39,
2, 3 — VIII, 1, 1; 9, 9; 11, 2.
ἐπιθεομύω II, 41, 5.

- ἐπιεικής* II, 2, 1; 46, 4; 49, 4 — III, 5, 1.
ἐπίθεις II, 41, 2 — III, 10, 2 — VI, 7, 3 — VII, 46, 9.
ἐπιθυμέω I, 1, 2, 3, 4, 5; 3, 4, 5; 8, 18; 23, 3; 41, 1; 61, 2 — III, 8, 2 — VI, 20, 5 — VII, 3, 3.
ἐπιθύμημα III, 7, 1.
ἐπιθυμητής IV, 6, 3 — VII, 6, 3.
ἐπιθυμητικός II, 6, 1.
ἐπιθυμία I, 1, 2 — II, 6, 3; 36, 3; 46, 6 — III, 2, 3; 7, 6 — V, 20, 15 — VI, 23, 2 — VII, 2, 4; 18, 1.
ἐπιθάλψις I, 8, 23.
ἐπικατάρατος I, 1, 5 — VI, 24, 4; 28, 4 — VII, 2, 10.
ἐπικλήσις III, 16, 4 — VII, 44, 3.
ἐπικόσμησις I, 8, 24.
ἐπικουρέω III, 2, 1 — VIII, 45, 2.
ἐπικουρία II, 4, 3 — III, 3, 2.
ἐπίκουρος VIII, 11, 5; 12, 45.
ἐπικουφίζω II, 46, 4.
ἐπιλύχνιος ψαλμός VIII, 35, 2.
ἐπιμέλεια II, 57, 2 — III, 15, 5 — V, 1, 1; 17, 1.
ἐπιμήκης II, 57, 3.
ἐπίμωμος II, 37, 2.
ἐπίνοια III, 7, 1 — VI, 7, 4.
ἐπιξενόομαι III, 1, 4.
ἐπιорκέω VI, 23, 4 — VII, 3, 4.
ἐπιорκία II, 36, 5 — VII, 18, 1 — VIII, 47, 25.
ἐπιούσιος III, 18, 2 — VII, 24, 1.
ἐπιπλήσσω II, 57, 11 — III, 15, 4 — IV, 11, 2.
ἐπίπνοια II, 61, 3 — VIII, 2, 7.
ἐπίρρητος III, 8, 3.
ἐπισκέπτομαι III, 19, 7 — V, 1, 6, 7 — VI, 12, 1, 12; 13, 2; 20, 6.
ἐπίσκεψις III, 19, 7.
ἐπισκοπέω II, 57, 13.
ἐπισκοπή II, 1, 3; 2, 3; 25, 11 — III, 13, 1; 19, 6 — V, 7, 21; 14, 20 — VI, 5, 4; 12, 1; 14, 1 — VIII, 10, 6; 12, 40; 13, 4; 47, 21, 76, 77, 80.
ἐπίσκοπος II, 1, 1; 2, 2; 5, 1, 3, 7; 6, 1, 2, 4, 7, 11; 8, 4; 9, 1; 10, 4, 5; 11, 1, 2; 12, 1; 14, 12; 15, 1, 4; 17, 1, 2, 3, 6; 18, 1, 3, 8; 19, 1; 20, 2, 6, 9; 21, 7; 22, 1, 3; 24, 2, 7; 25, 1, 7; 26, 2, 4, 6; 27, 1, 2, 6; 28, 4, 6, 9; 30, 1, 2; 31, 1, 2, 3; 32, 1, 3; 33, 1; 34, 2, 3, 6; 35, 5; 36, 9; 37, 1; 40, 1; 41, 2; 44, 1, 2, 3, 4; 47, 2; 50, 3; 54, 1; 57, 1, 4, 9, 20; 58, 2, 3, 4; 59, 1 — III, 3, 2; 8, 1; 10, 2; 11, 1, 3; 13, 1; 15, 5; 16, 1, 3, 4; 19, 1, 7; 20, 1 — IV, 2, 1; 6, 1, 4; 7, 3 — V, 1, 3; 8, 1 — VI, 1, 1; 9, 1; 12, 14; 14, 1; 17, 1; 18, 11; 26, 1; 30, 7 — VII, 22, 1; 31, 1; 46, 1 — VIII, 1, 20, 21; 2, 4, 6; 3, 2; 4, 1, 2, 3, 6; 5, 3, 6, 10; 6, 10; 7, 4; 9, 7; 10, 7; 11, 8, 9; 12, 3, 43; 13, 1, 10, 12, 14, 15; 15, 1, 6, 11; 16, 1, 2; 17, 2; 21, 1, 2; 23, 3; 26, 3; 27, 1, 2, 3; 28, 2, 3, 4; 29, 2; 30, 2; 31, 2; 32, 1, 2; 34, 8; 35, 1, 2; 37, 1, 5; 38, 3; 39, 2; 40, 1; 41, 3; 46, 9, 10, 12; 47, 1—8, 14, 16, 17, 18 etc.
ἐπιστάσις VIII, 5, 3; 12, 30.
ἐπιστήμη II, 57, 2 — V, 20, 3.
ἐπιστήμων II, 57, 13.
ἐπιστηγιγμός VI, 14, 1; 18, 11.
ἐπιστολή VI, 12, 16 — VII, 47, 85.
ἐπιστολαι, αἱ τῶν ἀποστόλων VIII, 5, 11; 32, 19; 47, 85.
ἐπιστολαί, αἱ Παύλου II, 57, 7 — VIII, 47, 85.
ἐπιστρεπτικός II, 24, 7.
ἐπιστρέφω II, 6, 12; 12, 1, 2, 3; 14, 2; 15, 1; 18, 7; 20, 4, 6, 9; 21, 4, 7, 9; 22, 1, 5, 15; 23, 1, 3; 24, 2; 33, 3; 39, 6; 41, 1; 56, 4; 60, 1 — III, 14, 5; 15, 1; 19, 3 — VI, 12, 8, 13; 15, 6; 19, 2; 30, 3 — VIII, 10, 17; 12, 25, 46; 15, 4; 47, 52.
ἐπιστροφείς II, 57, 1.
ἐπιστροφή I, 10, 3; 20, 2.

- ἐπισυναγωγή VIII, 8, 5.
 ἐπιταγή VIII, 24, 2.
 ἐπιτήδευμα II, 6, 3 III, 12, 2.
 ἐπιτηδεύω I, 3, 8 — II, 43, 2; 45, 2.
 ἐπιτίμησις II, 20, 4.
 ἐπιτιμητικός II, 41, 6.
 ἐπιτίμιον VIII, 9, 4; 46, 6; 47, 74.
 ἐπιτροπή VIII, 27, 3.
 ἐπίτροπος V, 16, 9.
 ἐπιφαίω II, 57, 19 — VIII, 18, 2; 37, 6.
 ἐπιφάνια VIII, 33, 7.
 ἐπιφάνιος V, 13, 2.
 ἐπιφοίτησις VI, 27, 2 — VII, 45, 2 —
 VIII, 15, 3; 26, 2.
 ἐπιφώνησις II, 62, 2 — VIII, 32, 11.
 ἐπιχαιρεσκαχικός II, 21, 2; 37, 6.
 ἐπιχορηγέω IV, 2, 2 — V, 20, 18 —
 VI, 9, 3; 23, 2 — VII, 28, 4 —
 VIII, 47, 33. 38. 41. 59.
 ἐπιχορηγία IV, 2, 2.
 ἐπορκιστής VIII, 26, 1. 2.
 ἐπονύωτικός II, 41, 5.
 ἐπονυράνιος II, 56, 1 — VIII, 10, 5.
 12. 19; 13, 3.
 ἐπώδυνος IV, 4, 3.
 ἐργαλεῖον IV, 2, 2.
 ἐργασία II, 63, 3 — III, 7, 3 —
 VIII, 34, 7.
 ἐργάτης II, 25, 1; 63, 1. 3 — III,
 16, 1; 19, 1. 5 — IV, 6, 5 — VII,
 28, 5.
 ἔργον I, 4, 1; 8, 5 — II, 11, 1; 13, 3;
 14, 3. 10; 20, 10; 25, 6; 27, 2;
 31, 3; 34, 6. 7; 36, 6; 39, 5; 43, 4;
 46, 3; 48, 1; 50, 2; 60, 2. 6. 7;
 63, 1 — III, 8, 1; 10, 1; 12, 2;
 13, 1; 19, 5 — IV, 1, 1; 2, 1; 14, 2
 — V, 2, 1; 5, 1; 7, 19. 24; 11, 1;
 20, 2. 9 VI, 3, 1; 8, 2. 12. 13;
 14, 3; 18, 7 — VII, 2, 3; 35, 2. 9;
 36, 1; 38, 4; 41, 2; 49 — VIII, 1, 1;
 7, 8; 9, 5 etc.
 ἐργοπονέω II, 36, 7.
 ἐργοπόνος II, 20, 10.
 ἐρέα II, 34, 6.
 ἐρευνάω II, 5, 5; 49, 1 — VII, 33, 2.
 ἔρημία V, 20, 3.
 ἔρημος I, 6, 8 — V, 12, 2 — VI, 3, 1
 — VII, 22, 4; 36, 3; 37, 2.
 ἔριον I, 8, 4 — II, 18, 8; 25, 3 —
 III, 7, 8.
 ἔρις II, 43, 3 — III, 12, 1.
 ἔριστής II, 37, 6.
 ἔρμηνεῖα II, 5, 4.
 ἔρμηνεύς VIII, 32, 11.
 ἔρμηνεύω II, 5, 4. 7; 60, 3.
 ἔρπετον V, 7, 18 — VI, 12, 6 —
 VIII, 12, 15.
 ἔρως I, 7, 6.
 ἔσθής I, 3, 9 — II, 57, 4 — VIII, 12, 4.
 ἔσθίω II, 14, 14; 18, 11; 25, 3. 5. 15;
 63, 5. 6 — III, 7, 3; 8, 1 — IV,
 1, 2; 4, 4; 5, 2. 4; 6, 6. 8 — V,
 1, 6; 14, 6; 19, 2; 20, 15 — VI,
 6, 5; 10, 3; 12, 6; 22, 2. 6. 7;
 26, 3 — VII, 20, 1. 2; 25, 5. 6 —
 VIII, 12, 36. 37; 47, 54. 63.
 ἔσπερα II, 36, 6; 59, 1. 2 — V, 14, 16;
 19, 2. 3 — VII, 31, 5 — VIII, 34,
 1. 6; 35, 2; 36, 3.
 ἔσπερινός I, 7, 4 — VIII, 37, 2.
 ἔστια VIII, 12, 18.
 ἐστιάζομαι VIII, 44, 1.
 ἔσχατος I, 7, 10; 8, 10 — III, 9, 2 —
 VI, 5, 3 — VII, 31, 6; 32, 1; 41, 6.
 ἑταῖρα VI, 17, 3; 28, 4 — VIII, 47, 18.
 ἑταίριζω I, 8, 17.
 ἑταιρισμός I, 3, 9.
 ἑτερόδοξος VIII, 12, 2.
 ἐτοιμοθάνατος II, 14, 10.
 ἔτος II, 1, 1. 4; 22, 4 — III, 1, 1. 5
 — V, 7, 15; 17, 1 — VII, 36, 4 —
 VIII, 47, 24. 37.
 εὐαγγελίζω V, 20, 13 — VIII, 34, 7.
 εὐαγγέλιον, Ev. I, 1, 4; 2, 1. 3; 5, 2;
 6, 11 — II, 1, 1. 5; 5, 4; 6, 11. 16;
 8, 1; 13, 3; 16, 1; 17, 2; 35, 2;
 39, 6; 57, 8; 59, 4; 63, 1 — III,
 7, 8 — V, 1, 2; 7, 30; 14, 19;
 19, 3 — VI, 9, 1; 12, 4; 23, 1;
 25, 1; 28, 7; 30, 8 — VII, 24, 1;
 44, 2 — VIII, 1, 2; 6, 5. 12.

- Εὐαγγέλια* II, 53, 3; 57, 7 — VIII, 4, 6; 5, 11; 47, 85.
εὐαγγελιστῆς VII, 46, 5.
εὐανάγορος VII, 30, 2.
εὐαρεστέω VIII, 5, 7; 12, 43; 32, 3; 41, 2, 5.
εὐάρεστος I, 8, 2; 10, 4 — II, 55, 2; 58, 6 — III, 7, 4, 6; 16, 1 — VIII, 18, 3.
εὐγνωμοσύνη V, 16, 8.
εὐδιάκονος II, 4, 1.
εὐδοκῶ II, 24, 3 — VI, 5, 3; 11, 4; 20, 4; 24, 1 — VII, 25, 2 — VIII, 1, 7; 2, 10; 5, 4; 12, 30, 39.
εὐδοκία IV, 5, 2 — VII, 39, 4; 41, 5; 47, 1 — VIII, 1, 10; 12, 32; 13, 13.
εὐέλπης II, 12, 3; 15, 2; 18, 5; 20, 4, 10 — IV, 11, 2 — VII, 12, 5.
εὐεργεσία VI, 3, 1 — VII, 35, 7; 36, 7 — VIII, 40, 4.
εὐεργετέω V, 7, 23 — VI, 30, 3 — VII, 30, 1.
εὐεργέτης II, 33, 2 — VII, 31, 2.
εὐήκοος III, 19, 7.
εὐθής II, 41, 4 — VI, 11, 1.
εὐθύνω II, 44, 3; 47, 1.
εὐθὺς VII, 19 — VIII, 41, 5.
εὐθύτης II, 20, 2 — VII, 33, 2 — VIII, 15, 2.
εὐκαιρία IV, 11, 1.
εὐκαιρος III, 3, 2; 13, 1.
εὐκοσμία II, 43, 3.
εὐκρασία VIII, 12, 48; 13, 7; 15, 4.
εὐλάβεια II, 17, 5; 57, 21; 58, 3 — IV, 5, 1 — VIII, 10, 11; 13, 14; 47, 5, 41.
εὐλαβέομαι II, 2, 3; 17, 3; 33, 3; 39, 6; 61, 2 — III, 8, 1 — IV, 11, 2.
εὐλαβής II, 6, 2; 17, 5; 41, 9 — III, 7, 7 — VII, 31, 1.
εὐλογέω I, 2, 1; 8, 13 — II, 34, 7; 35, 3; 57, 19, 20 — III, 13, 1; 14, 4; 15, 4; 20, 2 — V, 1, 6; 4, 1 — VI, 28, 1, 5 — VII, 2, 2; 26, 5; 29, 1; 35, 3; 42, 2; 43, 2; 47, 2; 48, 2 — VIII, 6, 6, 8, 10; 7, 3, 6; 8, 4, 5; 9, 6; 13, 13; 15, 6, 8; 28, 2, 3, 4, 6; 29, 2; 37, 6; 39, 4; 41, 8.
εὐλογητὸς III, 13, 1 — VII, 33, 7; 34, 1; 49, 1 — VIII, 12, 27; 13, 13; 15, 2.
εὐλογία II, 34, 6, 7; 58, 3 — III, 10, 1; 15, 5 — VI, 25, 1 — VII, 37, 4 — VIII, 6, 10; 8, 4; 28, 2, 3, 4; 31, 2; 39, 4; 46, 11.
εὐμενής II, 16, 2 — VII, 8, 7 — VIII, 6, 5, 8; 9, 5; 11, 4; 12, 39; 15, 8; 37, 2; 38, 2, 4; 41, 2, 5.
εὐμετάδοτος I, 3, 2; II, 4, 1; 50, 1.
εὐμορφος I, 3, 6.
εὐνοία IV, 7, 4; 12, 1 — VIII, 1, 3, 18; 15, 7; 26, 2; 32, 16; 46, 16.
εὐνοῦχος VIII, 10, 11; 46, 17; 47, 21.
εὐορκέω VI, 23, 4 — VII, 3, 4.
εὐπαράδεκτος II, 58, 3.
εὐποιέω II, 35, 1.
εὐποιῶ III, 4, 2; 14, 4.
εὐπορία III, 7, 3.
εὐπρέπεια I, 8, 10 — III, 9, 4 — VII, 33, 3; 35, 9.
εὐπρεπής I, 3, 11 — VIII, 28, 6.
εὐπρόσσοχος II, 6, 4.
εὐρωστία VI, 28, 7.
εὐσέβεια II, 13, 3; 20, 1; 26, 4 — III, 5, 3; 19, 5 — IV, 14, 2 — V, 5, 3; 6, 1, 5; 9, 2 — VI, 9, 4; 11, 1; 13, 2 — VII, 19; 31, 1; 35, 10; 36, 4; 39, 2, 3; 40, 2 — VIII, 1, 1; 2, 2; 4, 4; 6, 6, 11; 7, 2; 10, 3, 7; 12, 17, 32, 39, 49; 13, 5; 14, 2; 15, 2; 24, 2; 32, 2, 6, 18; 33, 2; 39, 4; 47, 14, 31, 33, 37, 58.
εὐσεβής I, 8, 13 — III, 3, 1 — IV, 10, 1, 4 — V, 7, 4, 13, 14 — VII, 44, 3 — VIII, 1, 18; 34, 8, 12; 41, 2, 5; 43, 1.
εὐσχυλτος II, 4, 1 — III, 10, 1; 19, 1, 7.
εὐσπλαγχνος I, 3, 2 — II, 3, 3; 15, 1; 20, 7; 22, 12; 24, 7; 50, 1.
εὐστάθεια VIII, 10, 3.

εὐσταθής II, 2, 1.
 εὐσταλής II, 57, 4.
 εὐσυνείδητος II, 1, 8; 9, 2; 17, 1;
 49, 2 — III, 4, 2.
 εὐσχήμων II, 58, 4.
 εὐτακτος I, 9, 2.
 εὐταξία II, 1, 3; 57, 4 — VIII, 31, 3;
 44, 1; 46, 2. 16.
 εὐτραπελία V, 10, 1.
 εὐφημία VII, 5, 5.
 εὐφορία VIII, 12, 48; 15, 4.
 εὐφραίνομαι II, 56, 3 — V, 19, 7;
 20, 14. 19 — VII, 33, 3.
 εὐφροσύνη IV, 5, 2 — V, 10, 1 —
 VII, 36, 1; 49 — VIII, 29, 3;
 40, 3; 44, 3.
 εὐχαριστέω II, 36, 6 — IV, 5, 1 —
 VI, 23, 3 — VII, 25, 2. 4; 26, 1.
 2. 6; 27, 1. 2; 28, 1. 2; 30, 1;
 38, 1. 4; 39, 4; 43, 2. 3 — VIII,
 1, 1; 12, 5. 35. 38; 14, 2; 15, 1;
 34, 2. 6; 40, 1. 2. 3.
 εὐχαριστία II, 26, 2; 33, 2; 53, 4;
 57, 15; 58, 3 — VI, 27, 1. 2; 30, 2
 — VII, 25, 1; 35, 10; 36, 6; 38, 6;
 39, 1. 5 — VIII, 12, 50; 13, 10;
 37, 2; 38, 4; 41, 5. 7; 46, 4.
 εὐχάριστος VI, 14, 3; 20, 4 — VII,
 25, 1; 36, 5.
 εὐχερής IV, 4, 3.
 εὐχή I, 7, 6 — II, 21, 5; 26, 2; 59, 4
 — IV, 14, 1 — VI, 7, 2; 22, 6;
 28, 4 — VII, 45, 1 — VIII, 34, 1;
 46, 9.
 εὐχή προτέρα VII, 45, 3.
 εὐχή πρώτη VIII, 12, 2; 36, 1; 41, 1.
 εὐχομαι II, 22, 2; 41, 4 — III, 1, 3
 — IV, 14, 1 — V, 6, 10 — VIII,
 6, 3; 7, 2; 8, 2; 9, 2; 12, 4; 16, 2.
 εὐχρηστος I, 8, 4.
 εὐωδία II, 34, 7 — VII, 27, 2; 44, 2
 VIII, 5, 7; 13, 3.
 εὐώνυμος VII, 19 — VIII, 12, 3.
 ἐφεύρεμα VI, 27, 7.
 ἐφεύρεις VII, 41, 2.
 ἔφοδος II, 48, 2 — VI, 27, 5.
 FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. I.

ἔχθρα II, 21, 1; 53, 5. 8; 54, 5 —
 V, 16, 1 — VII, 18, 1.
 ἐχθραίνω II, 46, 7; 53, 5 — VI, 26, 1,
 ἐχθρός I, 2, 2. 3 — II, 6, 1; 22, 8;
 46, 3; 53, 6; 56, 3 — III, 4, 4;
 18, 1 — IV, 4, 3; 8, 2 — V, 4, 1;
 20, 2. 8 — VI, 14, 4; 16, 3; 18, 6;
 19, 4; 20, 6; 21, 2; 23, 2; 30, 9 —
 VII, 2, 2; 32, 2; 35, 7 — VIII, 7, 5;
 10, 16; 11, 6; 15, 8; 43, 2; 47, 22.
 ἔωθεν VIII, 32, 18.
 ἔωθινός VIII, 38, 4.
 ζάω I, 1, 7; 4, 1 — II, 6, 10; 12, 2;
 13, 2; 14, 14. 16. 17. 20; 22, 10;
 27, 5; 46, 2; 55, 2; 61, 1 — III,
 1, 5; 14, 2 — IV, 4, 4 — V, 6, 7;
 7, 5. 11. 12. 13; 20, 13 — VI, 17, 1;
 21, 2; 30, 4. 5 — VII, 1, 1; 2, 12;
 39, 1. 4; 43, 5 — VIII, 9, 8.
 ζῆλος II, 37, 3 — III, 12, 1 — VII,
 37, 4.
 ζηλοτυπία VII, 18, 1.
 ζηλότυπος III, 12, 3.
 ζηλωτής II, 37, 6 — VI, 19, 4 —
 VII, 5, 5.
 ζημία II, 48, 2 — VIII, 47, 40.
 ζημιόω II, 46, 2; 56, 2.
 ζήτημα VI, 12, 3.
 ζήτησις VI, 12, 3 — VII, 36, 5.
 ζυγοκρούσσης IV, 6, 5.
 ζυγόν II, 61, 2 — VI, 12, 11.
 ζύμη II, 17, 4.
 ζωή I, 3, 7; 6, 11; 7, 11; 13, 4 —
 II, 14, 16. 17. 20; 18, 4; 20, 5;
 22, 2. 14. 16; 33, 3; 36, 6; 39, 4;
 47, 3; 52, 2; 56, 3; 60, 7 — III,
 16, 1 — IV, 3, 3 — V, 1, 8; 5, 3. 4;
 7, 3. 9. 13. 21. 30; 15, 2; 19, 8;
 20, 13 — VI, 8, 1; 12, 5 — VII,
 1, 1. 2. 3; 2, 1; 17, 2; 25, 2; 31, 5;
 32, 5; 34, 8; 35, 9; 36, 2; 38, 7. 9;
 39, 3; 41, 8; 46, 1 — VIII, 6, 6. 8;
 9, 5; 10, 12; 11, 6; 12, 20. 22. 39.
 42; 13, 15; 14, 2; 33, 9; 36, 3;
 37, 3. 5; 38, 5; 39, 4; 47, 24; 48, 3.

- ζῶντες IV, 5, 2 — V, 20, 2. 4 —
 VI, 3, 2; 30, 4. 5 — VII, 37, 2;
 39, 4; 41, 6 — VIII, 12, 38; 41, 4.
 ζωογονέω II, 33, 3.
 ζῶον II, 35, 1 — IV, 5, 2 — V, 12, 2 —
 VI, 10, 2; 20, 8 — VII, 34, 3. 5. 6;
 35, 2. 5; 38, 5 — VIII, 12, 3. 9. 12.
 15. 32; 37, 5; 41, 4; 47, 2.
 ζωοποιέω II, 15, 1; 61, 1 — V, 7, 20.
 ζωοποιός I, 5, 1 — VII, 34, 8 —
 VIII, 12, 33.
 ἡγαπημένος I inscr.; 8, 2 — II, 15, 1;
 61, 4 — III, 16, 3 — IV, 5, 4 —
 V, 15, 2; 20, 3 — VIII, 5, 5.
 ἡγεμονία VIII, 4, 4.
 ἡγεμονικὸς II, 41, 4 — VIII, 5, 5;
 9, 5.
 ἡγεμών V, 3, 3; 19, 5 — VIII, 12, 33.
 ἡγοῦμενος II, 25, 7; 26, 4; 52, 1 —
 III, 5, 3 — VI, 12, 14.
 ἡδονή VI, 6, 6; 10, 1; 28, 3. 8.
 ἡδύβιος II, 5, 3.
 ἡλικία II, 1, 2; 10, 2; 57, 12; 58, 6 —
 III, 1, 1 — IV, 3, 3; 11, 6 — VIII,
 10, 18.
 ἥλιος I, 2, 3 — II, 14, 5; 52, 1; 53, 2 —
 V, 7, 3. 15; 12, 1. 2. 4. 5; 14, 17 —
 VI, 3, 1; 23, 5 — VII, 2, 6; 34, 2 —
 VIII, 1, 14; 12, 9; 37, 2; 38, 4;
 46, 2.
 ἥλος V, 20, 1.
 ἡμέρα I, 8, 10; 9, 3 — II, 1, 1; 13, 2;
 16, 2. 3; 18, 4; 22, 3. 8. 14. 16;
 27, 6; 42, 1; 52, 1; 59, 1. 2. 3. 4;
 60, 1. 2. 3; 61, 1 — III, 1, 5; 4, 8;
 13, 1; 19, 6 — IV, 3, 2; 4, 2; 11, 6
 — V, 1, 3; 2, 4; 7, 12. 18. 30;
 10, 1; 13, 1; 14, 16. 18. 20; 15, 4;
 17, 1. 3; 18, 1. 2; 20, 1. 2. 15. 16.
 19 — VI, 1, 2; 3, 1; 5, 3; 6, 5;
 9, 2; 12, 4; 13, 1; 23, 6; 27, 1. 2. 6;
 30, 9 — VII, 9, 2; 22, 4; 23, 2;
 24, 2; 30, 1; 32, 1; 34, 2; 36, 5;
 38, 2. 3; 41, 6; 46, 15 — VIII, 1,
 10. 14; 4, 3; 6, 8; 12, 9. 15; 33,
 2. 8. 9; 34, 2. 7; 37, 2. 3; 38, 2. 4;
 42, 1; 46, 2; 47, 7. 53. 64. 85.
 ἡμέρα καὶ νύξ VI, 23, 6. — VII, 22, 4
 — VIII, 37, 2.
 ἡμέρας καὶ νυκτὸς I, 4, 2 — II, 61, 1
 — VII, 9, 1.
 ἡνίοχος VII, 34, 6 — VIII, 32, 9.
 ἡπιόθυμος II, 57, 1.
 ἥπιος II, 21, 1; 46, 4.
 ἡσυχάζω I, 7, 5 — II, 16, 3 — III,
 6, 4 — V, 7, 6.
 ἡσυχία I, 7, 4 — II, 57, 4. 8. 15 —
 VIII, 6, 3; 12, 42.
 ἡσυχίος II, 1, 5; 24, 7; 58, 4 — VIII,
 2, 10; 13, 5.
 ἡσυχος II, 57, 21 — III, 5, 1; 7, 6 —
 VII, 8, 3.
 ἥχος VI, 22, 4.
 θάλασσα II, 22, 2. 12. 13 — V, 7, 18
 — VI, 20, 6 — VII, 11; 33, 4; 34, 3;
 35, 2. 8; 36, 3 — VIII, 7, 7; 12, 12.
 16. 26; 46, 2.
 θάλασσα ἐρυνθρά VI, 3, 1; 20, 6.
 θάλλπος VII, 35, 5 — VIII, 12, 26.
 θανατοποιός II, 14, 10.
 θάνατος I, 1, 6; 3, 3; 8, 20 — II, 12, 2;
 14, 11. 17; 19, 3; 20, 6; 22, 2;
 33, 2. 3; 47, 3; 48, 2; 51, 2; 52,
 1. 2; 53, 2 — IV, 9, 2; 11, 2 —
 V, 2, 1. 2; 6, 7; 7, 8. 9. 17; 8, 2 —
 VI, 21, 2; 22, 1; 30, 3 — VII, 1,
 1. 2. 3; 4, 1; 14, 3; 18, 1; 31, 6;
 34, 8; 36, 2; 39, 3; 43, 3 — VIII,
 9, 8; 12, 20. 33; 32, 6; 41, 4;
 46, 6; 47, 40.
 θάνατος τοῦ κυρίου II, 7, 1; 24, 3
 — III, 17, 1 — V, 1, 2; 5, 4; 7, 30;
 16, 7 — VI, 15, 1. 2; 23, 5; 26, 1
 — VII, 22, 1. 6; 25, 4. 5; 43, 3 —
 VIII, 8, 2; 12, 37. 38; 47, 47. 50.
 θαῦμα VI, 7, 2 — VIII, 1, 5.
 θαυμασίον VII, 39, 4.
 θαυμαστός VI, 3, 1 — VII, 30, 2.
 θαυματοποιός VIII, 1, 15. 17.
 θεά III, 9, 3.

θέα I, 6, 13; 8, 23 — II, 62, 4 —
 IV, 2, 1 — VII, 38, 4.
 θέαμα II, 62, 2.
 θεατής V, 7, 30.
 θεατρομανία VIII, 32, 15.
 θέατρον II, 60, 2; 61, 2; 62, 2 —
 VI, 9, 2.
 θεῖον, τὸ V, 1, 4 — VI, 15, 4 —
 VIII, 43, 2.
 θεῖος I, 8, 19. 20 — II, 9, 2; 13, 3;
 21, 4; 33, 2; 59, 2 — IV, 11, 4 —
 V, 7, 20. 21 — VI, 18, 4; 24, 5 —
 VIII, 4, 1. 6; 6, 13; 9, 5; 46, 5;
 47, 3. 80.
 θεϊότης II, 52, 1.
 θέλημα II, 14, 11; 25, 7; 26, 6; 55, 2;
 56, 1. 2. 3; 61, 1 — III, 14, 3;
 18, 2 — V, 1, 4; 7, 18; 14, 8 —
 VI, 2, 4; 23, 6 — VII, 24, 1; 39, 4
 — VIII, 6, 12; 12, 32; 21, 4; 41, 2.
 θεογνωσία II, 26, 7 — VIII, 6, 5;
 12, 18.
 θεομάχος VI, 5, 1.
 θεός I inscr.; 1, 1. 6. 7; 3, 1. 3.
 5. 7. 10. 11. 12; 4, 1; 6, 2. 4.
 5. 7. 8. 9; 7, 11; 8, 1. 2. 16. 24;
 10, 1 — II, 1, 1 etc. Cf. μονογενής.
 θεός λόγος II, 24, 3 — V, 16, 2;
 20, 13 — VI, 11, 10 — VII, 26, 3;
 36, 6 — VIII, 1, 10; 12, 7. 31.
 θεός ὁ ἐπὶ πάντων III, 17, 4 — VI,
 18, 4; 26, 2 — VIII, 48, 3.
 θεός τῶν ὄλων II, 14, 11 — V, 7, 30
 — VI, 7, 2 — VII, 26, 3; 27, 2;
 38, 9; 43, 4 — VIII, 10, 3.
 θεός μονογενής cf. μονογενής θεός.
 θεός (τοῦ) παρακλήτου VI, 11, 2 —
 VIII, 6, 11.
 θεοὶ V, 11, 1. 2; 12, 2 — VI, 8, 2;
 10, 2; 20, 6. 10 — VII, 18, 1;
 33, 2.
 θεοσέβεια I inscr.; 10, 3 — II, 60,
 6. 7 — VIII, 46, 16.
 θεοσεβής I, 3, 6 — II, 2, 3; 46, 2;
 49, 4.
 θεότης V, 13, 2 — VIII, 33, 7.

θεοφιλής II, 14, 5; 21, 9; 55, 1 —
 III, 18, 1 — V, 7, 22 — VII, 36, 2
 — VIII, 1, 14; 2, 8; 37, 5; 46, 13.
 θεράπαινα I, 8, 5.
 θεράπεια II, 20, 12 — IV, 12, 4.
 θεραπευτής II, 28, 8.
 θεραπεύω II, 18, 7; 20, 3. 12; 24, 2;
 37, 2; 41, 5 — III, 19, 1 — V,
 14, 13 — VI, 19, 3 — VII, 15, 1 —
 VIII, 1, 6.
 θεράπων II, 32, 2 — VI, 3, 1 — VII,
 33, 6; 35, 8 — VIII, 5, 4; 12, 23.
 25; 22, 4; 46, 5.
 θεραπεῖν II, 22, 6.
 θερμαίνω VIII, 12, 11.
 θέρως II, 63, 2.
 θέσις II, 44, 2.
 θεσμός I, 8, 11 — II, 6, 16 — VI,
 14, 4 — VIII, 46, 10.
 θετός VIII, 12, 30.
 θήλυς III, 9, 3 — V, 7, 20 — VI,
 14, 3; 28, 1. 5 — VIII, 47, 51.
 θηρευδός VIII, 32, 11.
 θήρευμα I, 8, 20.
 θηριάωτον VIII, 47, 63.
 θηρίζω IV, 5, 3.
 θηρίον II, 14, 1. 3; 18, 8; 21, 2 —
 IV, 5, 2 — V, 1, 1; 7, 2.
 θησανρίζω II, 36, 8.
 θησανρός III, 7, 4 — IV, 4, 2 —
 VIII, 12, 9.
 θίξις VI, 30, 1.
 θλίβω II, 4, 3; 22, 11; 28, 1; 31, 2;
 32, 1 — III, 4, 2 — IV, 3, 1 —
 V, 1, 1 — VII, 18, 2.
 θλιβόμενοι II, 25, 2; 27, 6 — III, 4, 2;
 19, 7 — IV, 8, 3.
 θλίψις II, 22, 15 — III, 3, 2 — V,
 3, 3 — VI, 5, 5; 20, 6.
 θνησιμαίον VIII, 47, 63.
 θνήσκω IV, 4, 4 — V, 7, 20. 23;
 14, 13; 19, 8 — VI, 17, 1; 18, 10;
 27, 9 — VII, 37, 2.
 θόρυβος VIII, 11, 10; 13, 14; 44, 4.
 θράσος VII, 8, 5 — VIII, 2, 7.
 θρασυός VII, 5, 5; 8, 5.

- θρασύτης* VII, 18, 1.
θρηνοί (*βίβλος*) V, 20, 3.
θρησκεία IV, 10, 4; 12, 1 — VI, 10, 1; 23, 5 — VIII, 46, 5. 10.
θριαμβεύω I, 8, 20.
θρίξ I, 3, 8. 10. 11 — V, 7, 2.
θρόνος II, 57, 4 — VI, 5, 3; 30, 9 — VII, 32, 4; 37, 1.
θρόνοι = *πνεύματα* VII, 35, 3 — VIII, 12, 8. 27.
θρύψις V, 10, 1.
θυγατήρ I, 8, 12; 10, 4 — II, 25, 6; 51, 2; 61, 5 — III, 1, 5 — V, 7, 12 — VI, 5, 4; 28, 4 — VII, 12, 5 — VIII, 2, 9.
θυμίαμα II, 26, 8 — VI, 1, 3; 22, 3 — VII, 30, 2; 33, 2 — VIII, 47, 3.
θυμιατήριον II, 26, 8.
θυμός II, 15, 4; 22, 13; 46, 6 — V, 12, 3 — VIII, 10, 16; 12, 46.
θυμώδης II, 6, 1 — VII, 7, 2 — VIII, 44, 2.
θύρα II, 57, 21 — VIII, 11, 11; 28, 6.
θύρῃς I, 7, 4.
θυσία I, 7, 6 — II, 22, 17; 25, 6. 15. 16; 26, 2; 27, 6 — III, 10, 1 — IV, 6, 3; 10, 2 — V, 14, 9 — VI, 3, 2; 20, 4; 22, 2. 3. 5. 6. 7. 8; 23, 5 — VII, 5, 5; 30, 2; 37, 2 — VIII, 10, 12; 12, 21; 46, 4.
θυσία = *λειτουργία τῶν Χριστιανῶν* II, 25, 7; 57, 21; 59, 4 — V, 19, 7 — VII, 30, 2 — VIII, 5, 7. 9; 12, 39; 46, 11. 14. 15. 16; 47, 2. 3. 46.
θυσιάζω II, 22, 17.
θυσιαστήριον II, 22, 5. 17; 25, 7; 26, 8; 27, 1; 53, 3 — III, 6, 3; 7, 2; 14, 1 — IV, 3, 3; 7, 5 — V, 12, 6; 16, 9 — VI, 20, 2. 7; 28, 4 — VIII, 4, 6; 12, 3. 4; 13, 3; 47, 2. 3. 4. 31. 41.
θύω II, 35, 1 — VI, 12, 6; 20, 5. 6. 7. 11; 22, 5. 6; 24, 3 — VII, 21 — VIII, 46, 7.
ἕαμα VI, 7, 2 — VIII, 26, 2.
ἑάομαι II, 14, 2; 18, 8; 20, 3. 11; 21, 4; 22, 15 — V, 7, 27 — VI, 28, 7 — VII, 38, 3.
ἑασίς II, 41, 7.
ἑατικός VIII, 16, 5.
ἑατρός II, 14, 11; 20, 11. 12; 40, 1; 41, 5. 7.
ἑγνή VII, 1, 1.
ἑδιοποιῶμαι I, 1, 5 — II, 20, 6.
ἑδιώτης II, 63, 3.
ἑδρῶς V, 1, 1 — VIII, 12, 20.
ἑερατεία II, 18, 6; 25, 14; 28, 2.
ἑεράτευμα II, 26, 1; 57, 20 — III, 16, 3 — VIII, 12, 44.
ἑερατεύω III, 9, 3 — VI, 2, 6; 15, 3 — VIII, 12, 38.
ἑερατικός III, 10, 1; 15, 5 — VIII, 12, 25; 46, 17; 47, 8. 17. 18. 51. 63. 83.
ἑερεῖον II, 48, 2 — VIII, 12, 30.
ἑερεὺς II, 6, 5; 15, 1. 4; 25, 16; 27, 1. 4; 28, 7; 31, 3; 34, 2; 35, 3; 48, 2; 57, 19 — III, 16, 3 — V, 14, 5; 20, 7 — VI, 1, 3; 2, 1; 19, 3 — VII, 39, 3; 45, 2 — VIII, 5, 3. 4; 12, 33; 46, 5. 6. 13.
ἑερεὺς (*χριστιανός*) II, 11, 1; 25, 7. 13; 26, 3; 27, 3. 4. 5; 28, 2; 34, 6; 35, 1. 4; 36, 6. 9; 57, 18; 59, 1 — VI, 2, 1; 15, 1. 3; 18, 11 — VII, 29, 1. 3; 42, 2; 43, 2. 5; 44, 3 — VIII, 1, 21; 2, 6; 5, 8; 11, 12; 12, 4; 15, 4; 28, 4; 30, 2; 37, 5; 46, 11; 47, 47.
ἑερόν II, 48, 2 — III, 1, 5; 7, 8 — V, 14, 9; 16, 9 — VIII, 47, 71.
ἑερός I inscr.; 7, 11 — II, 6, 11; 25, 7; 26, 1. 2; 28, 7; 32, 3; 33, 2; 56, 3; 59, 4; 61, 5 — III, 9, 3; 16, 4 — IV, 11, 4 — V, 7, 4; 14, 9 — VI, 9, 1; 14, 2; 18, 4; 30, 2 — VII, 36, 4 — VIII, 9, 5.
ἑερονργία VIII, 16, 5.
ἑερωσένη II, 3, 1; 27, 5; 34, 4. 5; 35, 5 — III, 9, 1 — VI, 1, 3; 2, 1; 23, 5 — VIII, 46, 9.

ἱκεσία VIII, 6, 5.
ἱκετεύω VIII, 6, 7.
ἱκέτης VII, 33, 1 — VIII, 7, 2; 9, 9.
ἱλασμός VIII, 9, 9.
ἱλὸς V, 6, 7.
ἱμάτιον I, 1, 9 — V, 14, 15 — VI, 5, 7 — VII, 2, 5.
ἱματισμός V, 14, 15 — VII, 29, 3.
ἱντροίτος II, 57, 13.
ἰουδαϊκός V, 12, 6 — VI, 6, 1; 27, 1; 30, 1 — VIII, 1, 10; 32, 14.
ἰουδαϊστίης II, 21, 2.
ἱπποδρομία VIII, 32, 15.
ἵππος VI, 20, 6.
ἰσημερία VIII, 47, 7.
ἰσημερινός V, 17, 1.
ἰσομέριος V, 17, 3.
ἴσθημι II, 57, 8. 10. 12. 21; 58, 5; 59, 4; 61, 2 — III, 7, 3 — VII, 45, 1. 2 — VIII, 4, 5. 6; 11, 11; 12, 2. 4. 38; 47, 75.
ἱστορία I, 6, 7.
ἱστορικός I, 6, 4.
ἰσχίον VI, 9, 4.
ἰσχυροποιέω III, 15, 4.
ἰσχυρός I, 6, 6 — II, 40, 3; 42, 5 — VI, 12, 1 — VII, 4, 2; 8, 1; 23, 4.
ἰσχυρός = *σατανᾶς* VIII, 7, 5.
ἰσχὺς I, 8, 10 — II, 36, 1 — VI, 9, 3; 20, 10 — VII, 33, 3; 35, 1. 9 — VIII, 1, 7. 16.
ἰσχύς II, 14, 11; 20, 11; 40, 1. 2.
ἰταμός II, 21, 9.
ἰχθὺς V, 7, 28 — VIII, 12, 16.
ἰῶτα II, 26, 2 — VI, 19, 3.

καθαίρεσις VIII, 28, 2.
καθαίρετής V, 14, 9.
καθαίρειω I, 3, 8 — VIII, 23, 4; 27, 2; 28, 2. 3; 47, 2. 5. 6. 7 etc.
καθαίρω II, 1, 8; 41, 2. 6 — VI, 6, 5 — VIII, 1, 3; 9, 3.
καθαρίζω II, 10, 5 — VI, 12, 6. 9 — VII, 39, 4 — VIII, 6, 6; 7, 2; 12, 47; 20, 2; 32, 6; 47, 79.

καθαρισμός II, 35, 1; 62, 2 — VI, 20, 9; 30, 1.
καθαρός II, 1, 8; 10, 4; 11, 1; 18, 4. 5; 25, 16; 41, 4; 53, 5 — III, 7, 6; 18, 1 — V, 7, 31; 8, 2; 10, 3 — VI, 18, 10; 19, 2; 20, 8; 22, 8; 28, 6; 29, 4 — VII, 22, 5; 30, 2; 45, 3 — VIII, 5, 7; 8, 5; 9, 4; 13, 10; 16, 4. 5; 46, 10.
καθαρότης VIII, 11, 12.
κάθαρσις II, 35, 4 — VI, 27, 7; 28, 7 — VII, 22, 5 — VIII, 12, 10; 29, 3.
καθέδρα II, 61, 1.
καθέζομαι I, 5, 2 — II, 11, 2; 57, 4. 11. 12. 13; 58, 2. 4 — III, 7, 1 — VI, 30, 9 — VII, 41, 6 — VIII, 12, 34.
καθεύδω IV, 4, 2 — VI, 27, 1.
καθήκων II, 1, 2; 27, 5.
κάθημαι I, 4, 2; 8, 9 — II, 63, 4 — III, 6, 3; 7, 6. 7 — VI, 23, 6; 28, 7, 30, 9 — VII, 47, 3.
κάθισμα VI, 6, 5.
καθίστημι II, 1, 1. 3; 2, 3; 6, 11; 24, 7 — III, 1, 1. 2; 7, 3; 20, 1 — V, 6, 7 — VI, 2, 7; 4, 2; 5, 7; 17, 1; 20, 5; 27, 3. 5 — VII, 39, 2 — VIII, 12, 23; 17, 2; 33, 8; 37, 5; 46, 8. 13. 14.
καθολικός I tit. inscr. — II, 25, 7; 26, 2; 56, 3 — VI, 14, 1; 18, 11 — VII, 41, 7 — VIII, 10, 4.
καθοσίωσις V, 14, 11.
καιρολογσία I, 9, 4.
καιρός I, 7, 8 — II, 5, 7 — V, 14, 20 — VI, 29, 2 — VII, 34, 2. 4; 39, 3; 43, 4 — VIII, 1, 10; 11, 11; 47, 3.
καῖσαρ II, 46, 1 — V, 14, 9. 11; 19, 4 — VI, 24, 2 — VIII, 47, 83.
καίω II, 41, 5 — V, 6, 10 — VII, 33, 5.
κακία II, 1, 8; 17, 3; 21, 4; 22, 12; 49, 5; 53, 8 — V, 14, 13; 16, 4 — VI, 5, 1; 6, 1; 7, 4; 21, 2 — VII, 18, 1 — VIII, 12, 22. 33.
κακοδογία IV, 6, 4.
κακοήθης I, 1, 8 — II, 14, 13 — VII, 5, 1.

κακολογέω II, 26, 4; 31, 3; 33, 2 —
VI, 2, 3 — VII, 4, 1.

κακόν (τὸ) I, 7, 10; 8, 19 — II, 22,
8, 14; 24, 4 — III, 8, 3 — VI, 28, 6
— VII, 2, 4, 10; 5, 4; 6, 3; 8, 5;
36, 4 — VIII, 46, 12.

κακόνοια V, 16, 2 — VI, 5, 1; 27, 6
— VII, 40, 1 — VIII, 2, 4; 7, 5.

κακοποιέω II, 60, 4 — V, 2, 1 —
VI, 6, 8.

κακοποιός I, 8, 21.

κακός I, 1, 8; 4, 1; 14, 11; 20, 11;
23, 3; 39, 5; 40, 1; 42, 5; 63, 4 —
VI, 20, 7; 26, 3 — VII, 4, 5 —
VIII, 47, 55.

κακότεχνος I, 3, 9.

κακοῦργος II, 52, 1 — V, 14, 15 —
VI, 7, 4.

κακότρον I, 8, 21.

κάλλος I, 3, 8; 8, 13, 21 — V, 20, 8
VII, 33, 3.

καλλωπίζω I, 3, 2, 6; 8, 17, 18
II, 26, 1.

καλλωπισμός I, 3, 4.

καλογνώμων II, 6, 3.

καλόν, τὸ II, 12, 1; 13, 3; 42, 2
IV, 11, 1 — V, 8, 2 — VI, 6, 8;
28, 8 — VIII, 36, 3.

καλός I, 2, 3; 8, 6, 24 — II, 2, 2;
6, 4, 14; 8, 3; 18, 11; 19, 3; 20,
6, 8; 25, 2, 7; 35, 5; 42, 2; 45, 1;
47, 3; 50, 4 — III, 3, 1; 8, 2;
13, 1 — IV, 1, 1 — V, 6, 4; 14, 4;
15, 4 — VI, 2, 3; 11, 5; 19, 4;
20, 8; 21, 2 — VII, 2, 8; 20, 2 —
VIII, 1, 1; 4, 4; 15, 2; 31, 3; 41, 8;
47, 51.

κάλυμμα VIII, 1, 10.

καμάρα VII, 34, 2 — VIII, 12, 9.

κάμινος V, 7, 12 — VII, 36, 3; 37, 4
VIII, 1, 16.

κανών VIII, 28, 1; 32, 1; 48, 1.

καπηλείον VIII, 47, 54.

κάπλος IV, 6, 2 — VIII, 32, 9.

καρδία I, 1, 4; 3, 6; 7, 5, 10; 8, 3, 20
II, 1, 8; 12, 3; 15, 1; 18, 5;

22, 14, 16; 23, 2; 24, 1; 38, 2;
41, 4; 44, 4; 53, 5, 8; 58, 6 —
III, 7, 1, 4, 5 — V, 14, 18; 15, 1;
16, 4; 20, 8 — VI, 2, 4; 7, 4; 12, 9;
14, 5; 18, 7; 20, 10; 22, 8; 23, 7;
30, 8 — VII, 6, 6; 32, 5; 33, 2;
35, 4, 8; 39, 4; 40, 1; 45, 3; 49 —
VIII, 5, 7; 6, 5, 12; 9, 4; 15, 8;
16, 4; 37, 6.

καρδιογνώστης II, 24, 6 — III, 7, 8
— IV, 6, 8 — VI, 12, 4 — VIII, 5, 6.

καρπός I, 8, 5, 7, 14 — II, 17, 6;
25, 12; 34, 6; 39, 6; 41, 1 — IV,
9, 1 — V, 16, 8 — VI, 13, 3; 34, 2
— VIII, 12, 15, 20, 48; 13, 7;
15, 4; 40, 3.

καρποῦμαι I inscr. — II, 25, 8 —
IV, 4, 4.

καρποφορία IV, 6, 1; 8, 1.

καρποφοροῦντες VIII, 10, 12.

κάρισμα II, 25, 15.

κάριφος II, 17, 2.

κασσία V, 7, 15.

καταβολή V, 1, 6.

κατέβρωμα II, 18, 8, 10; 21, 2.

καταγινώσκω II, 46, 4.

καταγώνιον IV, 14, 2.

κατάδεσμος II, 41, 7.

καταδικάζω II, 1, 1; 13, 5; 22, 14;
33, 3; 42, 4; 51, 2 — V, 1, 2 —
VI, 26, 3.

καταδίχη I, 1, 6 — II, 51, 2 — IV,
9, 2 — V, 7, 7.

κατάδικος II, 47, 3.

καταδυναστεία VIII, 7, 2.

καταδυναστεύω II, 5, 1 — IV, 6, 4.

κατάδυνσις III, 17, 3.

καταζωγραφέω I, 8, 24.

καταθέμιος I, 3, 2.

κατακετομέω II, 43, 2.

κατακλύζω II, 14, 7.

κατακλυσμός II, 55, 1 — VIII, 12, 22, 30.

κατακνίζω I, 3, 8.

κατακνίω II, 7, 2, 9; 24, 6; 42, 3, 4;
51, 2; 52, 1 — V, 1, 1; 2, 1 —
VI, 15, 5 — VII, 32, 4 — VIII, 12, 33.

κατάκρισις II, 51, 1.
καταλαλέω II, 32, 2.
καταλαλιά II, 6, 1; 43, 3 — III, 12, 1
— VII, 20, 1.
κατάλαλος II, 6, 1 — III, 5, 1; 6, 4.
κατάληψις VIII, 11, 2.
κατάλογος III, 15, 5 — VIII, 47, 8;
15, 17, 18, 51, 63.
καταλύω VI, 19, 3 — VIII, 47, 54.
καταμαρτυρέω II, 51, 2.
καταμαρτυρία II, 49, 5.
καταμνρίζω I, 3, 8.
κατανάλωμα IV, 10, 1.
κατανόησις VII, 39, 4.
κατανύσσω II, 39, 6.
κατάπαυσις V, 14, 20 — VII, 36, 5.
καταπίεσμος VI, 5, 4.
καταπονέω VII, 18, 2 — VIII, 10, 15;
12, 24.
κατάρα III, 15, 1, 3, 5 — VI, 22, 1
— VIII, 46, 7.
καταράσμαι I, 2, 1 — III, 14, 4;
15, 3 — V, 4, 1 — VII, 2, 2.
καταρχή VI, 7, 1.
κατασκευή VIII, 41, 4.
κατασκήνωσις VII, 35, 9.
κατάστασις VI, 22, 1.
καταστρηνιάω III, 1, 2.
καταστροφή V, 6, 7.
κατασφύρω II, 6, 17.
καταφαγᾶς II, 4, 3.
καταφλέγω II, 14, 7.
καταφρονέω II, 10, 4; 17, 6; 18, 1;
27, 4 — VI, 15, 5 — VII, 1, 1 —
VIII, 1, 10; 47, 31, 74.
καταφρονητής VII, 25, 7.
κατεξονσιάζω II, 20, 12 — III, 8, 1
— IV, 11, 4.
κατηγορέω II, 38, 1; 42, 1, 5;
47, 3; 49, 1 — V, 14, 10 — VIII,
47, 74.
κατηγορία II, 37, 3; 42, 1; 50, 2 —
VIII, 47, 61.
κατήγορος V, 14, 12.
κατηχέω III, 5, 3; 6, 2 — VII, 39, 2;
40, 1 — VIII, 32, 16.

κατηχούμενος II, 10, 2; 57, 14 —
V, 6, 4, 8; 19, 3 — VI, 18, 1
VII, 45, 4 — VIII, 6, 3, 5, 12, 14;
12, 2, 47; 34, 11; 35, 2; 38, 1.
κατήχησις VII, 39, 4 — VIII, 15, 5;
32, 18.
κατοικία VII, 35, 9.
κατόρθωμα V, 7, 23 — VII, 31, 6.
καντήρ VI, 21, 2.
καντηριάζω II, 41, 6 — VIII, 47, 53.
καύχησις III, 13, 1.
κέδρος V, 14, 7.
κενόδοξος II, 43, 4 — VII, 6, 6.
κέντρον III, 15, 3 — VIII, 46, 12.
κεπήφω I, 7, 7.
κεραία II, 15, 3 — VI, 19, 3.
κεράμιον VII, 29, 3.
κερατίνη II, 6, 10.
κεράτιον II, 41, 1.
κέρδος II, 21, 3 — III, 7, 4 — VIII,
1, 3; 47, 14.
κέρκος II, 51, 1.
κετομέω V, 14, 9.
κεφαλή I, 3, 8, 10; 8, 1, 23 — II,
14, 12; 34, 7; 41, 7; 57, 21; 59, 2 —
III, 6, 2; 9, 1; 16, 3, 4 — IV, 8, 2 —
V, 6, 7; 7, 2; 12, 6 — VIII, 4, 6;
6, 10; 12, 27; 16, 2; 39, 4; 47, 34.
κηδεμών VIII, 5, 2; 37, 2.
κῆδος VI, 27, 8.
κῆνσος II, 46, 1 — IV, 13, 1 — V,
7, 28.
κῆπος V, 14, 7.
κηρὸν VIII, 47, 72.
κῆρυγμα III, 6, 2 — V, 16, 5 —
VIII, 11, 2
κηρυκία II, 59, 4.
κῆρυξ II, 17, 6; 39, 1 — V, 7, 17 —
VIII, 47, 33.
κῆτος II, 22, 2 — V, 7, 12 — VII,
35, 7; 37, 4.
κιβωτὸς II, 10, 4; 14, 8 — VII, 37,
2, 4.
κιθαριστής VIII, 32, 9.
κίμαιδος IV, 6, 5 — VIII, 32, 11.
κινδυνεύω II, 14, 11 — VI, 12, 1.

- κίνδυνος* II, 34, 4; 56, 3 — III, 9, 1 — VIII, 46, 4.
κίνησις VIII, 12, 17.
κιννάμωμον I, 7, 6 — V, 7, 15 — VI, 22, 2.
κλάγγη VIII, 12, 15.
κλαυθμὸς II, 13, 1 — V, 6, 7.
κλειθρον VIII, 46, 2.
κλείς II, 25, 7.
κλῆτος II, 25, 7 — III, 1, 5 — VI, 2, 1.
κλέπτεις I, 1, 3 — II, 17, 2, 4; 36, 8 — IV, 6, 5 — VI, 18, 6.
κλέπτω I, 1, 5 — V, 14, 2 — VII, 2, 12.
κληδονίζω II, 22, 6 — VII, 6, 2.
κληδών II, 62, 2.
κληρικὸς II, 34, 3 — III, 11, 1; 15, 5; 20, 2 — VIII, 28, 2. 5. 8; 30, 2; 47, 1. 4. 11. 12. 15. 19. 20 etc.
κληροδοσία II, 25, 6.
κληρονομέω II, 1, 5; 62, 1 — III, 5, 6; 15, 5 — V, 1, 6 — VI, 25, 1 — VII, 2, 12; 7, 3; 32, 5.
κληρονομία II, 15, 4; 22, 8; 25, 6; 57, 20 — V, 14, 12 — VI, 2, 4; 5, 2; 18, 2 — VIII, 41, 8; 47, 76.
κληρονόμος I, 3, 6; 10, 1 — III, 18, 1 — V, 16, 6. 9 — VIII, 12, 23; 47, 76.
κληῖρος II, 14, 8; 26, 4; 44, 1 — III, 20, 1 — V, 14, 15 — VI, 7, 4; 12, 1; 17, 2. 3 — VIII, 5, 7; 11, 9; 12, 41; 16, 4; 31, 2; 44, 4.
κληρώω I, 6, 11 — II, 18, 3 — IV, 4, 2.
κλήσις V, 15, 3 — VI, 12, 9.
κλητὸς II, 56, 3.
κλίμα VII, 33, 2.
κλίνη I, 7, 6 — V, 6, 7 — VI, 6, 5; 30, 6.
κλίνω II, 22, 14 — VIII, 6, 10; 8, 4; 9, 8; 10, 2; 15, 8; 39, 4.
κλίνετε καὶ ἐυλογεῖσθε VIII, 6, 8; 7, 3 (8, 4); 9, 6; 15, 6; 41, 6.
κλίνετε τῇ χειροθεσίᾳ VIII, 37, 4; 39, 1.
κλίτος VI, 28, 5.
κλοιὸς VI, 20, 6. 10.
κλοπή II, 10, 4 — VII, 18, 1 — VIII, 47, 25.
κοδράντης III, 7, 8.
κοίλια V, 6, 7; 7, 12. 20 — VII, 37, 4.
κοῖλος II, 41, 6.
κοιμάσθαι II, 22, 18 — V, 7, 1. 3 — VI, 28, 4; 30, 2. 4. 5. 7. 8 — VII, 32, 3; 42, 1. 2.
κοίμησις VIII, 41, 2.
κοιμητήριον VI, 30, 2.
κοινόν, τὸ III, 6, 5.
κοινοποιέω II, 61, 2.
κοινὸς II, 40, 1 — III, 18, 1 — VI, 12, 6; 15, 4 — VII, 12, 4.
κοινωνέω II, 14, 3. 13; 15, 1; 25, 3; 36, 4. 8; 39, 6; 59, 2; 62, 3 — III, 8, 3 — VI, 18, 1 — VII, 12, 4 — VIII, 47, 15. 30.
κοινωνία II, 14, 3. 5; 62, 1 — IV, 10, 4; 12, 4 — V, 1, 2; 17, 2 — VI, 18, 8 — VII, 39, 4 — VIII, 5, 11; 12, 4; 15, 3; 32, 6; 34, 12; 47, 29. 33.
κοινωνικὸς II, 15, 2; 58, 2.
κοινωνὸς II, 17, 2; 33, 2 — V, 1, 5; 2, 1. 3; 3, 1 — VI, 4, 3; 14, 4; 15, 2; 29, 2. 3; 30, 7 — VII, 21 — VIII, 8, 2; 9, 5; 13, 6.
κοιτάζω I, 4, 2.
κοίτη I, 7, 6 — VI, 28, 4.
κόκκος III, 5, 5 — V, 7, 26.
κολάζω I, 3, 3 — IV, 11, 5 — V, 6, 2; 7, 23; 20, 13 — VI, 24, 1 — VII, 39, 3 — VIII, 12, 21. 24. 25; 48, 2.
κολακεύω I, 3, 2 — II, 5, 1.
κόλασις II, 25, 9; 52, 1; 61, 1 — III, 2, 3; 12, 2 — V, 6, 7; 14, 13 — VI, 2, 1; 17, 2; 20, 1 — VII, 32, 5.
κολαφίζω V, 6, 9.
κολλέριον II, 41, 6.
κόλον V, 6, 7.
κόλπος II, 4, 4; 20, 12 — VIII, 41, 2. 5.
κόμη I, 3, 8.

- κοινορτός VIII, 7, 7.
 κόνης V, 7, 15.
 κοπιᾶν I, 6, 10 — II, 36, 7 — VIII, 16, 3.
 κόπος II, 56, 3 — IV, 6, 7; 9, 2 — V, 1, 1. 3 — VIII, 34, 6.
 κορβανᾶς II, 36, 8.
 κόρη ὀφθαλμοῦ VIII, 39, 4.
 κοσμέω II, 43, 4 — VI, 30, 7 — VII, 34, 1.
 κόσμησις I, 8, 24.
 κοσμικὸς II, 45, 2; 52, 1 — VI, 10, 3 — VII, 2, 4 — VIII, 47, 6. 30.
 κόσμος II, 2, 1. 3.
 κοσμοπλάνος VII, 32, 2. 4.
 κοσμοπολίτης VII, 34, 6; 39, 2 — VIII, 12, 16; 41, 4.
 κόσμος II, 14, 5. 9; 22, 12; 57, 18 — V, 1, 6; 3, 3; 4, 3; 7, 2. 13. 19. 30 — VI, 10, 1; 18, 11; 28, 3; 30, 8 — VII, 26, 3; 34, 2; 36, 1. 5; 39, 2; 47, 3; 48, 2 — VIII, 1, 1; 12, 8. 9. 14. 15. 16. 18. 22. 23. 31; 15, 4; 22, 3; 33, 6; 43, 1.
 κόσμος κόσμον VII, 34, 6 — VIII, 9, 8; 12, 16.
 κοῦφος IV, 4, 3.
 κόφινος V, 7, 28.
 κράσις VII, 34, 7.
 κράσπεδον VI, 28, 7.
 κρατήρ VI, 6, 5.
 κράτησις VI, 9, 4.
 κράτος II, 18, 8; 20, 11 — VII, 35, 2. 5. 7. 9; 36, 2; 49.
 κραύγασος III, 5, 1.
 κραυγή V, 19, 3 — VIII, 34, 7.
 κρίας IV, 5, 2 — V, 7, 21; 18, 1; 20, 15 — VI, 10, 2; 22, 6 — VII, 20, 1 — VIII, 40, 3; 47, 51. 53. 63.
 κρεοδοτέω VI, 3, 1; 20, 6.
 κρηπίς I, 3, 9.
 κρίμα II, 1, 2; 14, 15. 20; 36, 9; 42, 4; 48, 3; 52, 2 — III, 2, 3 — VII, 25, 6; 35, 9; 39, 4 — VIII, 14, 2.
 κρίνω I, 1, 3. 4 — II, 11, 2; 12, 1; 13, 5; 14, 21; 15, 1. 3; 18, 11; 19, 1; 21, 9; 22, 1; 36, 9; 37, 1; 42, 4. 5; 44, 3; 46, 1. 5; 47, 1; 48, 1. 3; 50, 1; 52, 2 — IV, 11, 5; 12, 2 — V, 7, 13. 23; 14, 21; 19, 6; 20, 2 — VI, 12, 13; 20, 1 — VII, 2, 5; 10, 3; 41, 6 — VIII, 1, 12; 12, 33. 38; 13, 10; 25, 3; 32, 16; 44, 2.
 κρίος II, 18, 11; 19, 1. 2 — VI, 22, 3. 5.
 κρίσις II, 1, 1; 5, 2; 6, 11; 9, 2; 13, 5; 17, 2. 6; 21, 9; 24, 5; 37, 1; 41, 6. 9; 47, 2; 48, 3; 51, 1. 2; 52, 2; 53, 1. 8; 54, 5; 61, 1 — IV, 3, 2; 6, 8; 11, 6 — V, 7, 4; 7, 13; 20, 11 — VI, 10, 1; 11, 3; 14, 2; 20, 1 — VII, 5, 2; 10, 3; 18, 2; 23, 2; 33, 3; 35, 1. 10 — VIII, 1, 11; 16, 4; 47, 14.
 κριτήριον II, 45, 1; 46, 4; 47, 2; 49, 1; 51, 2 — IV, 6, 6.
 κριτής II, 17, 2; 31, 3; 36, 9; 42, 6; 51, 1; 53, 1; 57, 5 — IV, 1, 2 — V, 14, 12; 19, 4; 20, 4. 5. 12 — VI, 2, 3 — VII, 38, 2 — VIII, 12, 33.
 Κριταί (βιβλος) VIII, 47, 85.
 κρόκος I, 7, 6.
 κροῦσμα VIII, 47, 66.
 κτήμα I, 8, 5 — II, 48, 2 — V, 6, 1 — VII, 29, 3; 33, 3.
 κτήνος II, 14, 4; 25, 16 — IV, 5, 2 — VI, 28, 4.
 κτήσις VII, 45, 2.
 κτιζω I, 3, 11 — II, 61, 5 — V, 20, 9 — VII, 26, 3; 36, 1.
 κτίσις II, 61, 4 — V, 12, 2 — VI, 11, 3 — VII, 35, 2; 36, 6; 41, 5 — VIII, 1, 2; 12, 7. 20. 25. 31.
 κτίσμα VI, 11, 5; 14, 3 — VII, 34, 1; 35, 1.
 κτίστης V, 12, 2 — VII, 35, 1. 10; 41, 4 — VIII, 9, 8; 29, 3.
 κυβερνήτης II, 57, 2. 9.
 κύβος VIII, 47, 42.
 κύκλος VIII, 12, 15.

- κῦμα* VII, 34, 3.
κύμβαλον VII, 45, 2.
κυνηγία VIII, 32, 15.
κύπελλον VIII, 12, 3.
κυρία IV, 12, 3.
κυριακή II, 47, 1; 59, 3 — III, 6, 5 — V, 19, 3, 6; 20, 2, 4, 19 — VII, 23, 3; 30, 1; 36, 2, 6 — VIII, 33, 2.
κυριάκον II, 39, 3; 40, 1; 58, 1; 59, 2.
κυριακός II, 5, 4; 6, 3; 9, 2; 25, 1, 3; 44, 2; 57, 21 — V, 10, 1; 17, 2 — VIII, 4, 3; 32, 2; 45, 2; 47, 40, 64, 81.
κυριοκτόνος VIII, 46, 16.
κύριος I inscr.; 1, 1, 3, 5; 2, 2; 3, 5, 7; 6, 5, 9; 8, 2, 13, 16; 10, 4 II, 1, 1 etc.
κύριε ἐλέησον VIII, 6, 4, 9; 9, 6.
κύριος (adject.) II, 44, 4.
κυριότητες VII, 35, 3 — VIII, 12, 27.
κύτος VIII, 12, 13.
κύων II, 51, 1 — IV, 7, 2 — V, 14, 10, 12 — VI, 28, 4.
κώλυσαι VII, 36, 4.
κωλυτής II, 17, 6.
κώμη VI, 7, 1.
κωφός VIII, 47, 57, 78.

λαγνεία V, 10, 1.
λαϊκός I tit. — II, 6, 2; 14, 12; 18, 6, 8; 19, 1, 2; 20, 1, 2; 24, 1; 25, 7, 11; 26, 1; 27, 3, 4; 28, 6; 32, 3; 56, 4; 57, 4; 59, 1 — III, 10, 1; 15, 5 — VI, 4, 2; 26, 1 — VIII, 1, 21; 11, 9; 12, 48; 28, 8; 32, 16; 44, 4; 47, 12, 15, 43, 48, 57, 62, 63 etc.
λαιμαργία III, 7, 6.
λάκκος III, 15, 3 — VII, 37, 4.
λαλιά VIII, 12, 10.
λαός I, 1, 5 — II, 6, 5, 10; 14, 2; 22, 8 — V, 14, 9; 16, 10; 19, 5; 20, 6 — VI, 4, 2; 8, 1; 12, 1; 28, 4 — VII, 2, 10; 35, 7; 48, 4 — VIII, 47, 55.

λαός = οἱ Ἰουδαῖοι I, 6, 9 — II, 1, 4; 6, 15; 10, 3; 15, 1; 18, 11; 25, 6; 26, 1; 34, 2; 60, 5 — III, 6, 2; 16, 3 — IV, 6, 8 — V, 15, 1, 4; 16, 1, 4 — VI, 3, 1; 5, 3, 4, 5; 6, 8; 20, 1, 6; 22, 2 — VII, 1, 1 — VIII, 1, 5, 14; 12, 32, 33; 42, 3.
λαός = πλῆθος τῶν Χριστιανῶν II, 5, 7; 6, 7, 12; 10, 5; 15, 3, 4; 20, 3, 4; 21, 1; 25, 7, 9; 26, 4; 44, 2; 57, 6, 8, 9, 13, 16, 19, 20, 21; 58, 3; 59, 1 — III, 16, 1; 20, 2 — IV, 8, 1; 9, 1 — V, 15, 2; 19, 3 — VI, 12, 12 — VII, 36, 2; 37, 1 — VIII, 1, 20; 4, 2, 3; 5, 3, 8, 12; 11, 5, 8; 12, 44, 51; 13, 1, 4, 12, 13, 14; 15, 5, 7; 16, 3, 4, 5; 22, 3, 4; 28, 4; 37, 6; 39, 4; 41, 8; 47, 8, 36, 39, 58, 60.
λάοναξ VIII, 12, 22.
λατρεία II, 26, 4; 28, 8 — III, 7, 4 — VI, 23, 5; 24, 3 — VII, 41, 2 — VIII, 12, 23; 15, 4, 11; 37, 5.
λατρεύω II, 22, 16; 60, 2 — III, 7, 4 — V, 12, 1.
λάχανον V, 18, 1 — VII, 20, 1.
λεγεῶν VIII, 7, 2.
λειτουργέω II, 25, 5, 7; 26, 1, 5; 63, 2 — III, 13, 1 — VIII, 5, 6; 18, 3; 47, 15.
λειτουργία II, 25, 6 — VIII, 4, 5; 46, 5; 47, 28, 36.
λειτουργικός VIII, 4, 5; 21, 4.
λειτουργός II, 25, 3 — VII, 16.
λείψανον VI, 30, 5, 6, 7.
λέντιον III, 19, 5.
λεξιθηρος III, 5, 1.
λέξις II, 5, 7 — V, 7, 13.
λέπρα VI, 1, 3 — VII, 2, 12.
λεπρός VI, 19, 3 — VIII, 46, 3.
λεπρώ II, 27, 4.
λεπτὸν III, 7, 8.
λέσχη VIII, 44, 4.
λενίτης II, 25, 5, 6, 7, 13, 16; 26, 3; 27, 1 — IV, 8, 1 — VII, 45, 2 — VIII, 46, 5, 6, 13.

- ἁευτικὸν* VIII, 47, 85.
λέχος VI, 27, 3.
λέων IV, 6, 6 — V, 7, 12; 14, 12 — VII, 35, 7; 37, 4 — VIII, 1, 16.
λήμμα III, 7, 5.
ληνὸς II, 35, 4 — IV, 9, 1 — VII, 29, 1.
λήξις VIII, 41, 5.
ληστῆς II, 17, 4; 52, 1; 61, 2.
ληστεία VI, 23, 2.
λήψις VI, 7, 3.
λίβανον VI, 22, 2.
λιθόκλυτος VII, 35, 5.
λίθος I, 8, 3 — II, 28, 8; 31, 3; 48, 2 — V, 16, 9, 10; 20, 11 — VI, 3, 2; 28, 4 — VII, 2, 12.
λιμὸς II, 4, 7; 14, 4 — IV, 6, 4 — VII, 38, 3.
λίνον I, 8, 4.
λιτή VIII, 5, 9.
λίχνος III, 7, 7.
λογικὸς II, 19, 1; 25, 7 — VI, 10, 2; 11, 7; 23, 5; 30, 10 — VII, 34, 6; 35, 10; 38, 5 — VIII, 9, 8; 12, 17; 15, 7; 37, 5, 6; 41, 4.
λόγιον I, 4, 1 — II, 16, 3; 33, 2; 36, 1; 61, 1, 3 — V, 9, 1; 14, 21; 19, 5 — VI, 19, 2; 28, 4; 30, 8 — VII, 35, 8; 36, 4.
λογισμὸς II, 23, 3; 24, 1.
λογιστεντής II, 25, 2.
λογιστεύω II, 25, 12; 35, 5.
λογιστής II, 35, 5.
λόγος I, 6, 2; 7, 1, 2, 3; 8, 19, 20 — II, 1, 1, 2, 5; 5, 7; 6, 8; 11, 2; 12, 3; 13, 3; 14, 3, 11, 12, 13; 15, 1; 17, 4; 18, 3; 19, 2; 21, 1, 2; 22, 1, 12; 24, 7; 25, 7, 12; 26, 4; 28, 4; 29; 31, 3; 33, 2; 34, 4; 39, 1, 3, 6; 40, 1; 41, 5, 6; 42, 1, 5; 44, 1; 48, 1; 57, 13; 58, 2, 4, 5; 59, 2, 4; 60, 3; 61, 5; 63, 1 — III, 1, 2; 5, 4, 5, 6; 7, 5; 19, 5 — IV, 3, 2; 11, 1, 4, 6 — V, 7, 24, 30; 9, 2; 12, 6 — VI, 2, 3; 5, 4; 7, 2, 4; 8, 1; 9, 1; 11, 1; 12, 1, 4, 9, 12, 15; 13, 2; 18, 1, 4, 10; 27, 7 — VII, 4, 3; 8, 3; 9, 1, 2; 14, 2; 28, 5; 31, 1; 32, 1; 33, 2; 35, 5; 36, 5; 39, 2, 4; 43, 4; 46, 15 — VIII, 1, 2, 4, 12; 2, 1, 10; 3, 1, 2; 5, 12; 6, 1; 9, 2; 10, 6 etc.
λόγος θεὸς cf. *θεὸς λόγος*.
λόγῃ V, 20, 1.
λοιδορέω I, 1, 10 — III, 15, 2, 4 — V, 14, 9 — VIII, 47, 27.
λοιδορία II, 31, 2; 32, 1; 48, 1 — III, 15, 2, 5.
λοιδορός II, 43, 4.
λοιμὸς II, 9, 3; 14, 16; 21, 8; 43, 2; 61, 1.
λοιμώσσω II, 17, 4.
λουδαιστικὸς VIII, 32, 9.
λοῦθος V, 1, 1.
λοῦσμα II, 41, 2.
λοῦσις I, 9, 1, 3.
λουτρον I, 9, 1 — II, 7, 2; 35, 1; 60, 1 — VII, 39, 4 — VIII, 6, 6.
λούω I, 6, 13; 9, 1, 2 — II, 7, 2; 41, 2 — VI, 29, 4 — VIII, 8, 5.
λύκος II, 19, 3; 20, 5, 6; 21, 2, 3 — VI, 13, 2; 18, 9 — VII, 32, 1.
λυμαίνω II, 42, 1; 43, 2.
λυμεὼν VI, 9, 3.
λύμη II, 36, 3 — VIII, 47, 60.
λυπέω III, 8, 3 — VIII, 46, 3; 47, 52.
λύπη II, 13, 1, 3; 40, 3; 41, 9 — VIII, 41, 2, 5; 47, 82.
λυσιαετής II, 5, 3.
λύτρον III, 19, 3.
λυτρόω II, 22, 2 — III, 4, 6 — VII, 36, 3 — VIII, 9, 2; 11, 3.
λύτρωσις III, 1, 5 — VII, 12, 1.
λυτρωτής V, 6, 10; 16, 5.
λυχνία VIII, 47, 3.
λύχνος I, 8, 6 — VII, 31, 5 — VIII, 47, 71.
λύω II, 11, 2; 18, 3; 20, 10; 33, 2, 3; 34, 5 — VI, 12, 11; 22, 1 — VII, 17, 1; 34, 8 — VIII, 5, 7; 12, 20, 33.
λώβη VIII, 32, 11; 47, 77.
λωταξ VIII, 32, 11.

- μαγγανεία* VI, 7, 2.
μαγεύω VII, 3, 1.
μαγία VII, 18, 1.
μαγικός VI, 9, 2.
μάγος II, 14, 8 — IV, 7, 4 — VI, 7, 1; 9, 4 — VIII, 32, 11; 47, 29.
μάθημα I, 10, 4 — VII, 6, 2.
μάθησις VIII, 6, 11.
μαθητεύω II, 26, 7 — III, 6, 2 — V, 7, 30 — VI, 8, 1; 9, 1 — VII, 40, 3.
μαθητής II, 3, 3; 6, 5; 14, 12; 46, 6; 55, 2 — V, 4, 3; 6, 10; 7, 24; 14, 19 — VI, 12, 11; 16, 2. 4 — VII, 28, 1 — VIII, 1, 15; 6, 11; 12, 3. 34. 36.
μαθήτρια III, 12, 3.
μακαρίζω I, 8, 2 — IV, 3, 3 — V, 3, 1; 8, 2 — VI, 23, 2.
μακάριος II, 1, 5. 6. 7. 8; 8, 1. 2; 46, 7; 61, 1 — III, 1, 4; 4, 8 — IV, 3, 1 — V, 1, 1. 3; 2, 3. 4; 3, 2; 7, 24. 31; 8, 1; 15, 1; 20, 15 — VI, 5, 5; 21, 1; 22, 1; 23, 7; 30, 10 — VII, 8, 2; 31, 5 — VIII, 46, 16.
μακαρισμός III, 4, 2.
μακροημερεύων VIII, 10, 7.
μακροθυμία V, 14, 2 — VII, 31, 3.
μακρόθυμος II, 5, 4; 20, 7; 22, 12; 57, 1 — V, 6, 9 — VII, 8, 1; 33, 2; 35, 1.
μακροχρόνιος VII, 15, 1.
μάλαγμα II, 41, 7.
μαλακία VIII, 1, 6; 10, 14; 11, 6; 12, 32.
μαμωνάς III, 7, 3. 4 — VII, 6, 5.
μάνδρα II, 57, 12.
μανία V, 15, 3.
μανικός VII, 5, 5.
μάννα VIII, 12, 26.
μανναδοτέω VI, 3, 1; 20, 6.
μαντεία II, 62, 2 — V, 14, 9 — VII, 6, 1.
μάντις VIII, 2, 2. 5; 32, 11.
μαρνανθά VII, 26, 5.
μαρναρίτη III, 5, 5.
μαρτυρέω II, 1, 3; 5, 5; 21, 1; 32, 3; 49, 3; 50, 1 — III, 3, 1; 7, 6. 8; 14, 3; 16, 3 — V, 1, 5; 3, 4; 7, 4. 20. 29; 9, 1; 14, 13; 20, 5 — VI, 12, 4; 15, 4 — VII, 22, 1 — VIII, 4, 4. 5; 32, 2. 3; 33, 7.
μαρτυρία I, 7, 11 — II, 21, 1; 42, 5; 46, 1; 49, 4. 5 — III, 20, 1 — V, 1, 2; 7, 30 — VIII, 46, 3; 47, 75.
μαρτύριον II, 25, 5; 57, 10 — III, 1, 5 — V, 1, 5; 3, 3; 6, 2. 8; 9, 2 — VI, 19, 3; 23, 7 — VIII, 5, 4; 20, 1; 21, 3.
μάστιξ II, 21, 1; 25, 7; 41, 4; 49, 2, 4; 50, 4; 55, 2 — III, 17, 2 — V, 1, 2. 4; 2, 3; 3, 1; 7, 3. 4; 8, 1; 9, 1. 2; 14, 11. 12 — VI, 19, 4; 30, 2 — VIII, 1, 5; 4, 5; 5, 3; 12, 39. 43; 13, 6; 18, 2; 33, 9; 46, 16; 47, 75.
μαστιζω V, 6, 9.
μάστιξ II, 48, 2 — V, 5, 3; 7, 17.
μαστοροπείω III, 6, 5 — VIII, 32, 7.
ματαιολογία V, 10, 1.
μάταιος II, 27, 3; 28, 9; 36, 5; 43, 2; 49, 5 — III, 15, 2 — VI, 19, 1; 22, 3; 27, 7 — VII, 18, 2.
ματαιότης II, 61, 1 — VI, 5, 5 — VII, 33, 3; 39, 3 — VIII, 46, 4.
ματαιόω II, 27, 3.
μάχαιρα I, 7, 8 — II, 6, 10. 11; 42, 5 — VII, 38, 3.
μάχη II, 43, 3; 54, 5 — VIII, 47, 66.
μάχιμος I, 8, 22; 10, 1. 2.
μαχοσύμβουλος III, 6, 4.
μεγαλειότης VII, 35, 9.
μεγαλόπολις V, 7, 10.
μεγαλοπρέπεια II, 22, 12 — VIII, 12, 9; 15, 9.
μεγαλωσύνη VI, 30, 9. 10 — VII, 35, 8.
μέγεθος VII, 36, 7 — VIII, 12, 13.
μέθη V, 10, 1 — VIII, 44, 3; 47, 42.
μέθυσμα V, 20, 15.
μέθυσος II, 4, 3. 5; 24, 7; 50, 1 — IV, 6, 5 — VII, 6, 4 — VIII, 44, 3.

μελετάω I, 4, 1. 2 — II, 5, 4; 61, 1
— VI, 23, 6; 27, 7 — VII, 38, 9.
μελέτη II, 36, 2 — VI, 23, 3 —
VII, 36, 1.
μέλι VI, 2, 5 — VII, 29, 3 — VIII,
47, 2.
μέλισσα II, 63, 3 — III, 15, 3.
μελλησμός VIII, 46, 8.
μέλος I, 6, 12; 10, 4 — II, 41, 7;
43, 3. 4; 59, 1. 2; 61, 5 — IV, 1, 2;
8, 3 — V, 2, 2 — VI, 29, 2. 3.
μέμφομαι IV, 3, 3.
μεμφίμοιρος IV, 4, 3.
μέμψις II, 44, 1; 49, 1.
μενδήσιος V, 12, 2.
μερίζω I, 3, 10 — III, 4, 2; 7, 5.
μερίς V, 4, 1 — VI, 2, 4; 7, 4; 13, 3;
18, 4. 6 — VIII, 47, 46.
μέρος II, 50, 1. 2; 57, 3. 4. 18 —
V, 7, 27; 14, 15 — VII, 4, 6 —
VIII, 12, 3; 31, 2.
μεσιτεία VIII, 5, 5; 13, 3; 48, 3.
μεσίτης II, 25, 7; 26, 4; 29; 35, 4;
48, 3 — VI, 11, 3 — VII, 35, 10;
36, 6.
μεσονύκτιος VII, 31, 5.
μεταγινώσκω I, 1, 3 — II, 7, 2;
23, 1. 3; 24, 3; 38, 1; 39, 1. 5. 6;
41, 1; 60, 3 — IV, 7, 1.
μετάγνωσις VIII, 9, 9.
μεταδίδωμι IV, 4, 2 — VI, 18, 10.
μεταδιώκω I, 1, 1.
μετάδοσις III, 16, 4.
μετάλαμβάνω II, 25, 12; 57, 21 —
IV, 5, 1. 4 — VI, 11, 5; 12, 6;
27, 1 — VII, 25, 6. 7 — VIII, 12,
32. 39. 48; 13, 14. 16. 17; 14, 2;
15, 2; 47, 8. 41. 53.
μετάληψις VI, 10, 2 — VII, 12, 4;
26, 1. 3 — VIII, 12, 19; 40, 3;
47, 9.
μέταλλον V, 1, 1 — VIII, 10, 15.
μεταμέλομαι I, 7, 10 — II, 13, 5;
27, 4; 38, 4; 46, 4 — III, 8, 3 —
V, 16, 9 — VII, 2, 12.
μεταμόρφωσις VI, 19, 4.

μετανοέω II, 10, 5; 12, 1. 3; 13, 2. 5;
14, 1. 3; 15, 2. 4; 16, 2. 4; 18, 1.
2. 5; 21, 8. 9; 22, 2. 12. 14; 23, 1;
24, 4; 38, 4; 39, 4; 41, 4; 43, 1;
55, 1 — V, 5, 3 — VI, 7, 4 —
VIII, 9, 5; 47, 52. 62.
μετάνοια II, 10, 4; 13, 2. 5; 14, 2;
15, 1. 2; 20, 7; 21, 1. 8; 22, 12. 13;
23, 1; 24, 4; 38, 4; 39, 2. 3. 6;
41, 1. 2; 55, 1; 56, 2 — III, 8, 3
— V, 19, 3 — VI, 22, 2 — VII,
14, 3; 26, 6; 35, 1; 38, 7 — VIII,
9, 2. 8. 9; 12, 47.
οἱ ἐν μετανοίᾳ VIII, 9, 2. 11; 12, 47;
35, 2; 38, 1.
μετανοοῦντες II, 57, 14 — VI, 18, 1.
μεταποιέω V, 7, 28 — VI, 23, 5 —
VII, 33, 4.
μετατίθημι I, 1, 5; 6, 10 — II, 13, 5;
55, 1 — VI, 25, 2 — VIII, 12, 21;
32, 14.
μετέωρος VII, 6, 6.
μετουσία I inscr. — VI, 7, 2 — VIII,
5, 7.
μετοχή VII, 22, 2.
μέτοχος I inscr. — II, 33, 2; 61, 5 —
V, 20, 8 — VI, 30, 7 — VIII, 6, 13;
8, 2.
μετρέω I, 9, 2 — II, 25, 1. 4.
μετριάζω I, 3, 8.
μετριότης III, 7, 3.
μέτρον II, 22, 8. 10 — VIII, 2, 8. 9;
10, 18.
μέτωπον III, 16, 2 — VI, 1, 3 —
VIII, 12, 4; 46, 3.
μῆκος VII, 38, 6 — VIII, 37, 3.
μῆν V, 13, 1. 2; 14, 1; 17, 2; 20, 3
VII, 36, 4 — VIII, 12, 15; 46, 2.
μῆνις II, 53, 8.
μηρός V, 20, 8.
μήτηρ II, 4, 7; 6, 16; 22, 4; 33, 1. 2;
57, 12 — III, 6, 2; 9, 4 — V, 4, 3;
5, 3 — VI, 14, 3 — VII, 15, 1 —
VIII, 2, 9; 12, 2.
μήτρα VII, 38, 5 — VIII, 12, 31.
μηχάνημα VI, 26, 3 — VIII, 12, 26.

- μιαίνω* VI, 27, 3. 8; 28, 4; 29, 4; 30, 7 — VIII, 34, 9; 47, 77. 78.
μιαρόν II, 61, 1 — IV, 6, 5.
μιαρένς II, 28, 8.
μικροψυχία II, 53, 5.
μικρόψυχος VII, 7, 2.
μίλιον VII, 2, 5.
μιμέομαι I, 8, 17. 23 — II, 27, 4; 28, 8. 9; 60, 4 — V, 5, 1. 4; 6, 9. 10.
μίμησις VIII, 46, 4.
μιμητής II, 6, 2. 5; 14, 5; 24, 7; 25, 9; 51, 2 — III, 19, 4 — V, 2, 3 — VIII, 18, 2.
μίξις VI, 11, 8; 27, 3. 7; 28, 1.
μισαδελφία II, 66, 4.
μισάδελφος II, 21, 2.
μισάνθρωπος II, 14, 10.
μισέω I, 1, 7; 2, 3. 12; 7, 10; 8, 20 — II, 53, 6; 61, 1; 63, 6 — III, 15, 3 — IV, 11, 3 — V, 4, 1 — VI, 18, 6. 7; 22, 3; 27, 4 — VII, 1, 1; 2, 1. 3; 5, 3; 14, 1; 32, 1; 39, 4 — VIII, 10, 16; 12, 46.
μισθαποδοσία IV, 12, 3 — V, 1, 1; 7, 3; 11, 9.
μισθαποδότης V, 6, 10 — VII, 35, 10 — VIII, 12, 22.
μισθός II, 8, 1; 18, 7; 25, 1. 7; 48, 3; 56, 4 — III, 4, 2; 19, 2. 6 — IV, 1, 1; 3, 3 — V, 3, 2; 6, 10; 7, 9 — VII, 8, 7; 12, 2 — VIII, 12, 19. 24.
μίσθωμα III, 8, 2 — IV, 6, 3; 7, 2 — VI, 28, 4.
μισθωτός II, 20, 6.
μισόκαλος II, 43, 4.
μισόπτωχος II, 6, 1.
μῖσος II, 46, 6 — VI, 18, 6; 23, 2 — VII, 32, 1.
μνεία V, 17, 1 — VIII, 42, 4; 44, 1.
μνήμα VI, 27, 8.
μνημεῖον V, 7, 6. 11; 14, 17.
μνήμη II, 59, 4 — III, 17, 2 — V, 8, 2; 13, 3 — VI, 30, 3 — VII, 36, 1 — VIII, 12, 30.
μνημόσυνον VI, 18, 11 — VII, 33, 6.
μνησικακίω II, 53, 8 — VII, 4, 1.
μνησικακία II, 53, 2.
μνησικάκος II, 53, 2 — VII, 4, 1.
μοῖρα II, 28, 4. 5.
μοιχαλῆς VI, 14, 4.
μοιχεία VI, 23, 2; 27, 8; 28, 2 — VII, 6, 4; 18, 1 — VIII, 47, 61.
μοιχεύω I, 1, 4; 3, 4. 5 — VII, 2, 9.
μοιχός I, 1, 3. 4 — II, 52, 1 — IV, 6, 3 — V, 2, 1 — VI, 18, 6.
μολύνω II, 58, 1 — III, 15, 5 — VI, 15, 3; 18, 2; 22, 7; 30, 1 — VIII, 47, 47.
μόλυσμα VI, 5, 1; 15, 2.
μολυσμός VI, 30, 6 — VII, 39, 4 — VIII, 6, 6; 9, 3; 13, 10; 20, 2; 47, 77.
μόνανδρος III, 3, 1.
μοναρχία III, 5, 4 — V, 15, 3; 20, 11 — VI, 9, 1 — VII, 35, 9.
μόναρχος VIII, 11, 2.
μονογαμία III, 2, 2.
μονόγαμος II, 2, 2 — VI, 17, 1. 2. 4.
μονογενής V, 7, 15 — VI, 11, 2 — VII, 42, 3 — VIII, 1, 10; 38, 2; 40, 2.
μονογενής θεός III, 17, 4 — V, 20, 12 — VII, 38, 7; 43, 2. 3 — VIII, 7, 8; 35, 1.
μονογενής υἱός V, 16, 2 — VII, 39, 2; 41, 5; 45, 3 — VIII, 5, 2; 6, 11; 11, 6; 12, 7. 8. 30; 18, 3; 20, 1.
μονογενής Χριστός II, 56, 1 — V, 7, 20 — VII, 39, 4 — VIII, 46, 14.
μονομαχία II, 62, 4 — IV, 9, 2.
μονομάχος VIII, 32, 9.
μονομερής II, 47, 3; 51, 1.
μονόφαγος II, 25, 3.
μόριον VI, 21, 2.
μορφή I, 3, 11 — V, 7, 1.
μόρφωσις VII, 38, 5.
μοσχοποιέω I, 6, 8 — V, 12, 2 — VI, 20, 1. 6.
μόσχος I, 41, 1 — VI, 20, 6; 22, 6.
μοτώω II, 41, 5.
μουσικός II, 41, 1.
μοχθηρία IV, 7, 1 — V, 12, 2. 6 — VIII, 2, 2; 47, 36.

- μόθος* II, 56, 3.
μυελός VII, 20, 2.
μυέω VI, 15, 3. 4 — VII, 22, 6; 25, 7;
 39, 1 — VIII, 8, 2. 5; 34, 11.
μύησις VII, 42, 3 — VIII, 6, 7. 13;
 15, 5; 47, 50.
μῦθος VIII, 32, 14.
μυῖα II, 17, 4.
μυκτηρίζω III, 5, 6 — V, 12, 3 —
 VI, 15, 4.
μύλος II, 10, 2.
μυριόδους II, 41, 8.
μύρμηξ II, 63, 2.
μύρον II, 32, 3 — III, 16, 4; 17, 1 —
 VII, 22, 2. 3; 27, 1. 2; 44, 1. 2.
μυσάρδος II, 28, 8; 61, 2 — IV, 6, 4.
μύσος I, 3, 4; 8, 18; 17, 4 — V, 2, 1.
μυστήριον V, 14, 7 — VII, 40, 1 —
 VIII, 1, 1; 5, 7; 6, 7. 13; 8, 2. 5;
 9, 5; 12, 36; 14, 2; 15, 2; 32, 2.
μυστικόν, τὸ III, 5, 5 — VIII, 31, 2;
 47, 85.
μυστικὸς VI, 23, 5 — VIII, 15, 11.
μῶμος II, 10, 5; 43, 2; 63, 6 —
 VI, 27, 7.
μωμοσκοπέω II, 3, 1 — VI, 23, 5.
μωρία II, 13, 3.
μωρολογία V, 10, 1.
μωρός II, 32, 3; 51, 2 — VI, 27, 7;
 30, 7.
ναός IV, 14, 2 — V, 12, 6; 16, 9 —
 VI, 5, 4 — VII, 45, 2 — VIII, 20, 1.
ναῦς I, 8, 4 — II, 57, 2. 3. 12 —
 VI, 18, 7.
ναυστολόγος II, 57, 10.
ναύτης II, 57, 2. 4.
νεανίας I, 7, 4.
νεανίσκος IV, 5, 2 — VII, 20, 2.
νεκρομαντεία II, 62, 2.
νεκροποιός II, 61, 3.
νεκρός II, 41, 3; 59, 3; 61, 3 — V,
 7, 3. 6. 9. 19. 25. 28. 30; 14, 19;
 19, 5. 7; 20, 2. 4 — VI, 6, 1; 11, 4;
 26, 3; 27, 8; 30, 1. 4. 5. 8. 9 —
 VII, 25, 2; 34, 8; 36, 6; 39, 5;
 41, 6; 43, 2 — VIII, 1, 4. 6; 12,
 34. 38; 41, 4.
νεομηνία VI, 22, 3.
νέος I, 3, 6; 7, 5 — II, 1, 3. 5; 10, 2;
 57, 12; 58, 5. 6; 63, 1 — III, 1, 1. 4;
 2, 1. 3 — VI, 5, 3; 7, 1 — VIII,
 47, 85.
νεοτελής VIII, 15, 5.
νεότης II, 1, 3; 23, 3 — VI, 14, 4;
 29, 2. 3 — VII, 12, 5; 49 — VIII,
 25, 3.
νεόφυτος II, 1, 2 — VI, 28, 5.
νεοφώτιστος II, 10, 2 — V, 6, 4 —
 VIII, 10, 13; 13, 8.
νεύω II, 57, 13 — VIII, 11, 10.
νεφέλη VI, 3, 1; 5, 2; 20, 6 — VII,
 32, 4 — VIII, 7, 7; 12, 26.
νέφος VII, 34, 7 — VIII, 12, 15.
νεωκόρος VIII, 21, 3.
νεωτερικὸς II, 1, 1.
νηκτός V, 7, 18.
νήπιον VI, 15, 7 — VIII, 7, 6; 10, 18;
 12, 44.
νήπιος IV, 11, 3.
νήσος II, 60, 5.
νηστεία II, 16, 2; 17, 5; 18, 7; 41, 6;
 43, 1; 48, 1 — III, 8, 1 — V, 13, 3;
 20, 16. 18 — VI, 7, 2; 22, 3 —
 VII, 22, 5; 23, 1.
νηστεύω III, 7, 7 — V, 1, 3; 13, 4;
 14, 20; 18, 1. 2; 19, 2; 20, 14. 15.
 16. 17. 18. 19 — VII, 22, 4. 5. 6;
 23, 1. 2. 4 — VIII, 47, 64. 69. 70.
νηφαλώς II, 57, 13.
νηφάλιος II, 2, 1.
νήφω II, 5, 3; 20, 5; 50, 3 — III, 6, 5
 — VII, 31, 6 — VIII, 44, 1.
νίξω (νίπτω) III, 19, 5 — V, 19, 4 —
 VIII, 32, 18.
νικάω II, 14, 6 — VII, 5, 5; 36, 2.
νίκη VIII, 1, 14.
νικητής II, 14, 6 — VIII, 12, 23.
νικτήρ III, 19, 5.
νοητός VII, 42, 3 — VIII, 12, 7. 49;
 37, 2.
νομεύς II, 20, 8.

- ρομή* II, 18, 11, 12: 41, 2, 6, 7; 57, 14.
ρομικός VI, 24, 3 — VIII, 12, 30.
ρόμιμος I, 6, 5 — II, 14, 6; 21, 1;
 25, 15; 60, 5 — V, 19, 7 — VI,
 10, 3; 11, 6; 14, 3: 27, 3, 7; 28, 1;
 29, 4.
ρόμισμα II, 37, 2.
ρομοθεσία II, 33, 2 — V, 13, 3 —
 VII, 39, 2 — VIII, 46, 5, 12.
ρομοθετέω II, 31, 3 — V, 12, 1 —
 VI, 10, 2; 12, 13; 20, 1, 6; 23, 2,
 3, 4 — VIII, 8, 5.
ρομοθέτης II, 53, 6 — III, 9, 4 —
 V, 7, 23; 20, 12 — VI, 11, 3;
 19, 4; 22, 8; 25, 2 — VII, 1, 1;
 36, 6 — VIII, 12, 30.
ρόμος I, 1, 2, 4, 7; 3, 10, 11; 4, 2;
 5, 2; 6, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11 —
 II, 5, 4, 6, 7; 25, 3; 26, 2; 28, 7;
 36, 2; 39, 6; 47, 2; 48, 2; 49, 2, 5;
 53, 7; 55, 1; 61, 1, 2, 4 — III, 2, 2
 — IV, 7, 2; 10, 2 — V, 14, 13; 19, 3
 — VI, 3, 1; 10, 1, 3; 11, 1; 12, 13;
 14, 2; 16, 3; 17, 3; 19, 2, 3; 20,
 1, 2, 4, 10; 22, 1, 8; 23, 1, 3, 6, 7;
 24, 1, 4, 5; 25, 1; 26, 1; 27, 1, 7;
 28, 4, 5, 8 — VII, 2, 1; 6, 2; 26, 3;
 33, 3; 35, 10; 36, 1, 4, 5; 38, 5;
 41, 6 — VIII, 1, 5, 10; 5, 11; 6, 5;
 9, 8 etc.
ρομός V, 7, 15.
ροσέω II, 14, 11; 20, 3, 12; 37, 2 —
 IV, 2, 1 — VI, 5, 1; 27, 6 — VII,
 35, 7 — VIII, 12, 33.
ρόσος II, 4, 2; 10, 3 — III, 4, 1 —
 IV, 3, 3 — V, 6, 7 — VI, 18, 10 —
 VII, 38, 3 — VIII, 1, 6; 10, 14;
 11, 6; 12, 32; 29, 3.
ροσσίον II, 20, 2.
ρονθεσία II, 2, 3; 5, 4; 10, 5; 16, 2;
 17, 6; 20, 3, 4; 21, 1; 58, 3 —
 IV, 11, 1 — VI, 15, 7; 18, 10.
ρονθετέω I, 10, 4 — II, 5, 3; 6, 12;
 10, 4; 12, 1; 15, 3; 17, 5; 18, 7;
 20, 2, 5; 38, 2 — III, 15, 4 —
 VIII, 44, 1.
ρονθέτησις VII, 35, 1.
νονθετητικός II, 6, 3.
ροῦς II, 44, 2 — III, 7, 4, 5 — VI,
 1, 1; 27, 7 — VII, 34, 6; 39, 4;
 45, 3 — VIII, 12, 5.
νυκτερινός I, 7, 4.
νύκτωρ III, 1, 5.
νύμφη II, 26, 1.
νύμφιος V, 18, 2.
νυμφών II, 13, 3 — III, 16, 3.
νύξ I, 8, 5, 6 — II, 60, 1 — V, 7, 18;
 14, 6, 16, 18; 18, 2; 20, 16 — VI,
 3, 1; 23, 6 — VII, 22, 4; 34, 2 —
 VIII, 12, 9, 26; 34, 2, 6; 36, 3;
 37, 2, 3; 38, 4; 46, 2.
νύξ καὶ ἡμέρα II, 60, 1 — III, 7, 6
 — V, 7, 18 — VII, 35, 4 — VIII,
 5, 6; 12, 9.
νυστάζω II, 57, 13; 63, 4 — III, 6, 5
 — VIII, 11, 10.
νωχελία II, 20, 5.

ξανθοποιεῖν I, 3, 10.
ξένιον IV, 7, 3 — VIII, 47, 70.
ξενοδοχέω III, 3, 1.
ξένος II, 25, 2; 36, 8; 58, 3, 4, 6 —
 IV, 2, 1; 3, 1; 4, 3 — V, 1, 6, 7.
ξηρὰ VII, 34, 2; 36, 3.
ξηρίον II, 41, 5, 6.
ξίφος V, 16, 9 — VI, 21, 2.
ξόανον II, 28, 8.
ξυλοβάλαμον V, 7, 15.
ξύλον I, 8, 21 — II, 25, 9; 31, 3 —
 IV, 10, 1 — V, 5, 3; 14, 14 —
 VI, 3, 1; 7, 3 — VIII, 12, 26.

όγκοποιέω I, 3, 10.
όδηγέω V, 20, 8 — VII, 6, 1, 3; 7, 2;
 33, 4.
όδηγία VI, 3, 1.
όδοιπορία I, 8, 24 — VII, 38, 4.
όδοιπόρος II, 63, 4.
όδοιποροῦντες VIII, 10, 15; 12, 45.
όδος I, 8, 1 — II, 6, 9; 12, 2; 13, 3;
 14, 16, 21; 20, 4; 21, 4, 5; 61, 1;
 62, 2; 63, 2 — V, 12, 1; 14, 19;

- 15, 4; 20, 3. 9 — VI, 18, 2; 23, 6 — VII, 1, 1. 2. 3; 2, 1; 4, 1; 17, 2; 18, 1; 19; 33, 4; 39, 4 — VIII, 9, 2. 8; 47, 54.
ὁδοὺς II, 14, 14 — V, 6, 7.
ὁδυνάω II, 61, 5.
ὁδύνη II, 13, 1 — VIII, 41, 2. 5.
ὁδύρομαι V, 14, 20.
ὁθόνη VI, 12, 6 — VIII, 12, 3; 47, 73.
οἰκεῖος III, 4, 5; 14, 1 — VI, 19, 4; 23, 2; 28, 2. 3; 29, 3 — VII, 2, 7; 15, 2 — VIII, 1, 16; 2, 9; 12, 20; 25, 2; 46, 5; 47, 73.
οἰκέτης II, 14, 9; 48, 2 — IV, 6, 4; 12, 1. 2. 4 — VI, 20, 10 — VII, 24, 3 — VIII, 32, 3. 19; 47, 40. 82.
οἰκέτις VI, 17, 3 — VIII, 47, 18.
οἰκέω I, 1, 5; 8, 22; 10, 2 — II, 25, 3; 60, 2 — VI, 11, 1.
οἰκητήριον VII, 43, 4.
οἰκία I, 1, 5 — II, 2, 4; 54, 2 — III, 6, 3, 4; 7; 7; 16, 1 — V, 14, 9 — VI, 28, 5. 7.
οἰκοδομέω I, 8, 15 — II, 17, 3; 22, 5. 6. 17; 25, 2; 35, 4 — III, 8, 3 — V, 20, 9.
οἰκοδομή VIII, 16, 3.
οἰκοδόμος II, 57, 1.
οἰκονομία II, 25, 2; 35, 5 — III, 4, 2 — V, 20, 2 — VI, 19, 2 — VIII, 33, 4.
οἰκονόμος II, 24, 7; 35, 4 — III, 3, 2; 4, 2 — VIII, 1, 7. 15.
οἶκος I, 4, 2; 7, 4. 5. 6; 8, 5. 8. 11. 15 — II, 2, 2. 3; 6, 8; 12, 2; 14, 21; 17, 4; 22, 5. 6. 7. 8. 10. 17; 23, 4; 25, 14; 54, 2; 57, 3; 61, 1 — III, 4, 5; 7, 3; 14, 3. 5 — IV, 14, 2 — V, 12, 3; 20, 9 — VI, 5, 2. 3. 4; 12, 9; 22, 6; 23, 6 — VIII, 4, 4; 15, 8; 34, 8. 10. 11; 47, 4. 10. 82.
οἰκουμένη VI, 18, 11; 20, 5; 22, 6 — VII, 33, 2.
οἰκουμενικός VII, 30, 2.
οἰκτιρμός II, 13, 5; 15, 3; 22, 12 — III, 4, 6 — VII, 35, 7; 38, 1 — VIII, 5, 2; 22, 3; 36, 3; 38, 2.
οἰκτιρῶν VII, 33, 2; 35, 1 — VIII, 10. 7; 29, 3.
οἶνος II, 25, 16; 34, 6 — IV, 5, 2; 6, 2; 9, 1 — V, 7, 28; 18, 1; 20, 15 — VI, 10, 2 — VII, 20, 2; 29, 1. 3 — VIII, 12, 37; 44, 2. 3. 4; 47, 2. 51. 53.
οἰνόφλυξ II, 24, 7.
οἰωνίζομαι II, 62, 2 — VII, 6, 2.
οἰώνισμα II, 62, 2 — VII, 6, 1.
οἰωνισμός II, 62, 2 — VII, 6, 1.
οἰωνιστής VIII, 32, 11.
οἰωνοσκόπος VII, 6, 1.
ὀκηρός II, 4, 4; 63, 2. 4. 5 — III, 7, 3.
ὀλέθριος II, 6, 17; 25, 7.
ὀλιγόπιστος VII, 11.
ὀλιγοψυχέω II, 21, 3; 40, 3.
ὀλιγοψυχος II, 40, 3 — VII, 3, 1.
ὀλιγοφρέω II, 60, 5. 6.
ὀλισθαίνω II, 15, 3.
ὀλισθέω II, 22, 2.
ὀλλυμι IV, 4, 1. 3.
ὀλοκαύτωμα VI, 22, 2. 3.
ὀλοκαύτωσις VI, 22, 8.
ὀλυμπικός VIII, 32, 9.
ὀμῆλις IV, 11, 4.
ὀμιλία I, 7, 7 — VIII, 1, 10.
ὄμμα I, 7, 9.
ὄμνυμι II, 27, 4 — V, 11, 1. 2; 12, 1. 5. 6 — VI, 23, 4 — VII, 3, 4.
ὀμογνωμονέω II, 44, 2.
ὀμογνώμων II, 58, 1 — VI, 1, 1.
ὀμόδοξος I, 5, 1.
ὀμόζυγος VIII, 25, 3.
ὀμοίωσις V, 7, 20 — VIII, 12, 16.
ὀμολογέω II, 50, 3 — V, 1, 4; 6, 2. 4; 7, 14. 16; 20, 5 — VI, 6, 1; 11, 7. 9. 10; 26, 1 — VII, 22, 3 — VIII, 23, 2; 47, 74.
ὀμολογητής VIII, 12, 43; 23, 1. 2. 4.
ὀμολογία III, 17, 1 — V, 6, 4. 5. 6 — VII, 42, 3 — VIII, 23, 4.
ὀμόνοια II, 14, 9; 37, 5; 46, 7 — IV, 12, 1 — VIII, 12, 42; 47, 34.
ὀμόπιστος IV, 12, 3.
ὀμόστοιχος I inscr. -- II, 5, 4.

- ὁμίτιμος II, 48, 2.
 ὁμόφων II, 44, 2; 56, 2 — III, 19, 2.
 ὁμόφνιος VIII, 1, 13, 16.
 ὁμόφωνος III, 19, 2 — VI, 18, 11.
 ὁμφαξ II, 14, 4.
 ὀνειδίξω II, 8, 1. 3; 15, 4; 18, 5;
 22, 2; 25, 3; 51, 2; 60, 1 — IV,
 6, 2 — V, 3, 2 — VI, 1, 2; 15, 5;
 18, 7 — VII, 24, 2.
 ὀνειδισμός V, 5, 3; 6, 9; 7, 3.
 ὀνειδος I, 8, 19 — II, 45, 2.
 ὀνειρωγμός VI, 27, 8.
 ὀνειρωξίς VI, 27, 1. 3.
 ὀνομα I, 10, 1 — II, 15, 4; 22, 4. 5.
 6, 7. 12; 24, 4; 25, 5; 26, 1. 2. 7;
 28, 8; 32, 3; 60, 3 — III, 4, 3;
 5, 6; 12, 2; 14, 1. 4; 16, 3; 18, 2
 — IV, 9, 2 V, 1, 1. 2; 4, 2;
 6, 2; 7, 4; 9, 1; 10, 2; 11, 1. 2;
 14, 3; 15, 2; 16, 3 — VI, 7, 2;
 12, 8. 12; 13, 2; 15, 1; 16, 1. 2. 3;
 19, 2; 20, 10; 29, 1 — VII, 22, 1;
 24, 1. 3; 26, 2. 5; 30, 2; 33, 6;
 40, 3; 42, 3; 43, 4; 44, 1; 48, 1 —
 VIII, 1, 1. 3; 2, 6; 5, 6; 10, 15 etc.
 ὄνος I, 1, 5 — V, 20, 10.
 ὄξος II, 22, 10 — V, 6, 9; 14, 15.
 ὄξυν II, 6, 4 — V, 6, 7.
 ὄπλον VIII, 47, 41.
 ὀπτασία VII, 33, 6.
 ὀπώρα II, 34, 6 — VIII, 47, 4.
 ὀπωροφυλάκιον VI, 5, 3.
 ὄραμα VI, 12, 7.
 ὀραματισμός VII, 33, 4.
 ὄρασις VI, 5, 4 — VII, 38, 4 —
 VIII, 12, 7.
 ὄρατον VII, 41, 5.
 ὄργανον VI, 10, 3; 22, 4 — VII, 38, 4.
 ὄργη II, 3, 2; 17, 6; 22, 12; 36, 3;
 37, 5; 46, 6; 53, 2. 4. 5; 56, 2;
 58, 5 — IV, 4, 2 — V, 10, 1; 20,
 13. 16 — VI, 10, 3; 18, 7; 23, 2 —
 VII, 13, 1; 31, 3; 36, 5 — VIII,
 10, 16; 12, 31.
 ὀργίζομαι II, 15, 4; 46, 7; 53, 1. 2 —
 VI, 20, 6.
 ὀργίλος II, 24, 7; 57, 1 — VII, 5, 5.
 ὀρθιος VII, 45, 1.
 ὀρθός II, 57, 12 — VI, 20, 4
 VIII, 12, 2; 44, 2.
 ὀρθοτομέω II, 44, 1 — VIII, 10, 6;
 12, 40.
 ὀρθρίζω II, 36, 6.
 ὀρθρινός (ψαλμός) VIII, 38, 1.
 ὀρθρος I, 7, 6 — II, 59, 1. 2 — V,
 14, 10 — VIII, 34, 1. 2; 38, 1. 2.
 ὄριον I, 1, 5 — VIII, 46, 2.
 ὄρικιον V, 12, 6.
 ὄρκος II, 12, 1; 20, 7 — V, 12, 6 —
 VII, 34, 8; 37, 2 — VIII, 12, 20.
 ὄρκεον III, 15, 2 — IV, 5, 2 — V,
 7, 2. 15. 16.
 ὀρνεοσκοπέω VII, 6, 2.
 ὀρνιθοσκοπία II, 62, 2.
 ὄρνις II, 20, 2 — VIII, 32, 11; 47, 2.
 ὀρογλυφέω I, 1, 5.
 ὄρος II, 20, 8; 22, 17 — V, 14, 7;
 20, 9. 11 — VI, 5, 3; 19, 4; 20, 6
 — VII, 37, 3 — VIII, 7, 6. 7;
 12, 13. 14.
 ὄρος II, 52, 1 — VII, 34, 8 — VIII,
 5, 3; 12, 20; 46, 1; 47, 35.
 ὀρτυγομήτρα VI, 20, 6 — VIII, 12, 26.
 ὀρφανία IV, 1, 2; 2, 2; 3, 3.
 ὀρφανός II, 25, 2; 26, 3. 8; 35, 3 —
 III, 3, 2 — IV, 1, 1. 2; 2, 1; 3, 1;
 5, 1. 4; 6, 4. 6; 8, 4; 10, 1 —
 VII, 29, 2. 3 — VIII, 10, 10.
 ὀρηγσις VIII, 32, 9.
 ὀσιός I, 7, 11 — II, 10, 2; 23, 2;
 26, 2; 44, 1; 47, 2. 3 — III, 12, 2;
 18, 1 — IV, 8, 3 — V, 7, 24; 8, 2
 — VI, 10, 3; 15, 2; 18, 6; 20, 2;
 27, 1; 30, 3 — VII, 5, 5; 31, 1;
 33, 2; 36, 6; 39, 3; 41, 6 — VIII,
 2, 1. 7; 10. 11; 12, 21. 22. 32;
 34, 9; 46, 11.
 ὀσιότης I, 3, 7 — II, 14, 5; 50, 1 —
 III, 15, 4 — VII, 24, 3.
 ὀσιόω II, 44, 1 — VIII, 2, 3.
 ὀσμὴ II, 34, 7 — VII, 44, 2 — VIII,
 5, 7; 13, 3.

ἄσπεριον VIII, 47, 2.
ἄσιον V, 7, 5, 13 — VI, 27, 8; 30, 5.
ἄσφορησις VII, 38, 4.
ἄσφύς I, 8, 6 — VII, 31, 5.
οὐαί I, 1, 5; 3, 6; 10, 1 — II, 10, 2;
 18, 6; 42, 2; 62, 1 — III, 5, 6 —
 IV, 3, 2 — V, 14, 4 — VIII, 44, 4.
οὐδενία VIII, 12, 41.
οὐλή I, 3, 10.
οὐρά II, 14, 12.
οὐράνιος II, 36, 8.
οὐρανός I, 2, 3 — II, 8, 1; 11, 2;
 13, 5; 14, 5; 22, 5. 6. 12. 13. 14;
 26, 1; 35, 2; 41, 1; 53, 9; 55, 1;
 56, 1; 57, 14; 62, 2 — III, 1, 5;
 18, 2; 19, 4 — IV, 5, 3 — V, 3, 2;
 4, 2; 7, 18. 20. 30; 12, 1. 5. 6 —
 VI, 3, 1; 9, 3; 12, 6; 15, 5; 18, 9;
 20, 6. 10; 30, 9. 10 — VII, 24, 1;
 32, 3; 33, 3. 4; 34, 1. 2; 35, 2. 3.
 4. 5. 8; 41, 5. 6. 8; 43, 5 — VIII,
 1, 3; 7, 5; 9, 5; 10, 6 etc.
οὐς I, 1, 5; 7, 10 — II, 6, 15; 22, 8;
 42, 6 — III, 4, 9; 7, 1 — V, 12, 3
 — VI, 21, 1; 30, 8 — VII, 12, 3;
 32, 5 — VIII, 6, 5.
οὐσία II, 41, 1.
ὀφειλέτης III, 18, 2 — VII, 24, 1.
ὀφειλή VIII, 10, 5.
ὀφείλημα III, 18, 2 — VII, 24, 1.
ὀφθαλμόδουλος IV, 12, 3.
ὀφθαλμός I, 6, 8 — II, 4, 6; 9, 2;
 17, 2; 21, 4; 22, 6. 8. 9; 36, 1;
 37, 6; 42, 1; 44, 4 — III, 7, 6;
 5, 1 — V, 7, 22; 12, 3 — VI, 2, 5;
 21, 1 — VII, 6, 6; 32, 5; 39, 4;
 48, 4 — VIII, 38, 4; 39, 4; 44, 4;
 47, 77.
ὄφρις II, 57, 14 — IV, 4, 2 — VI,
 7, 4 — VIII, 1, 1; 7, 5; 12, 20. 23.
ὀχλαγωγός VIII, 32, 11.
ὄχλος II, 39, 3; 57, 15 — V, 14, 9 —
 VI, 6, 1; 9, 5.
ὄψις I, 9, 1 — V, 7, 30 — VI, 30, 9
 — VIII, 1, 10; 32, 11.
ὀψώνιον IV, 6, 5 — VIII, 32, 10; 47, 41.

παγιδεύω I, 3, 4. 5; 6, 13; 8,
 17. 19.
παγίς II, 42, 5; 62, 3 — III, 2, 3 —
 VII, 4, 2 — VIII, 9, 2.
πάθημα II, 60, 3 — V, 1, 2; 2, 3;
 7, 30; 17, 1 — VI, 19, 4 — VIII,
 12, 39; 18, 2.
πάθος II, 55, 1 — III, 5, 6 — V, 5, 4;
 6, 7. 8; 14, 18. 20 — VI, 23, 2;
 26, 1 — VII, 8, 7; 22, 6; 23, 2;
 39, 5; 43, 4 — VIII, 12, 33. 38;
 25, 3; 33, 3; 46, 14; 47, 76.
παίγνιον II, 62, 4.
παιδεία I, 7, 10 — II, 6, 3. 16; 38, 2
 — IV, 11, 1.
παιδευτής VIII, 47, 36.
παιδεύω I, 7, 10; 10, 4 — II, 1, 2;
 2, 3; 18, 8; 21, 5; 58, 5 — IV,
 11, 1. 2 — V, 14, 2 — VI, 4, 2 —
 VII, 12, 5; 38, 5; 39, 2. 3. 5; 43, 4
 — VIII, 1, 3; 6, 5; 12, 32; 15, 5;
 16, 5; 47, 58.
παιδιά VIII, 2, 3.
παιδίον II, 57, 12 — V, 16, 3 — VI,
 15, 7 — VIII, 6, 9; 7, 5; 11, 10;
 12, 2; 13, 14.
παιδίσκη I, 1, 2. 3 — VII, 13, 1.
παιδοποιία VI, 26, 3; 28, 3.
παιδοφθορέω VII, 2, 10.
παίζω II, 61, 2.
παῖς I, 1, 2. 3 — II, 23, 4 — III, 9, 2
 IV, 1, 1; 2, 2; 11, 3. 5 — V,
 6, 10; 20, 3 — VI, 10, 2; 11, 6;
 28, 3. 6. 8; 29, 2 — VII, 3, 3;
 24, 3; 37, 1. 4; 48, 1 — VIII, 1, 16;
 12, 23; 47, 40.
παῖς θεοῦ I inscr. — VII, 25, 2;
 26, 2; 27, 2; 38, 3 — VIII, 5, 5. 7;
 13, 10; 15, 2. 9; 39, 4; 40, 2;
 41, 8; 48, 3.
παλιγενεσία V, 7, 14 — VII, 33, 3;
 34, 8; 39, 4; 43, 3 — VIII, 6, 6;
 12, 20.
παλινοψία VIII, 9, 2.
παλλακή VIII, 32, 12. 13; 47, 17.
παλμός VIII, 32, 11.

- παιδώνηρος* VI, 18, 2.
πανάγιος VIII, 12, 29.
πανδοχείον VIII, 47, 64.
πανήγιος II, 60, 2; 62, 4.
πανθαμάριτος VII, 18, 2.
παντάρχης VI, 11, 1.
παντεξούσιος VI, 11, 1.
παντοκράτωρ 1 inscr.; 8, 1 — II, 22, 12; 28, 6. 7 — IV, 5, 4 — V, 7, 1; 15, 3 — VI, 10, 1; 11, 1; 14, 2; 26, 1; 30, 9. 10 — VII, 25, 3; 26, 3; 30, 2; 33, 2; 35, 1. 7; 36, 1; 38, 1; 41, 4; 43, 2; 45, 3; 47, 2 — VIII, 5, 1. 7; 6, 11; 9, 7 etc.
παράβασις II, 23, 3.
παράβάτης V, 14, 9.
παραβολή II, 14, 14.
παραγγελία I, 6, 5.
παραγγέλημα III, 12, 2.
παράδεισος II, 57, 14 — VII, 43, 4 — VIII, 12, 18. 19. 20.
παράδοξον VIII, 1, 14.
παράδοσις VIII, 46, 6.
παράφθεις II, 63, 3.
παράφθεις II, 14, 11; 18, 5 — VIII, 12, 30.
παραναιτικός II, 57, 1.
παραντέω II, 6, 13; 8, 4; 34, 4.
παραίτησις II, 35, 4.
παρακαλέω II, 12, 1; 15, 1. 2; 18, 7; 20, 5; 40, 2. 3; 57, 8 — III, 15, 4 — VI, 7, 5; 18, 5; 19, 1 — VII, 43, 5 — VIII, 6, 5; 8, 2; 9, 2; 10, 2 etc.
παρακέλευσις VIII, 47, 81.
παράκλησις II, 58, 3 — VIII, 5, 2. 12; 6, 5; 47, 14. 31.
παρακλητικός II, 15, 1; 20, 4; 22, 1; 24, 7; 41, 5; 57, 1.
παράκλητος II, 26, 6 — III, 17, 4 — V, 7, 30 — VI, 11, 2; 15, 2; 26, 2; 27, 4 — VII, 18, 2; 22, 1; 41, 7 — VIII, 5, 3; 6, 11; 33, 7; 37, 6; 47, 49; 48, 3.
παρακοή VI, 21, 2.
παρακράμα VIII, 32, 11.
Παραλειπόμενα II, 22, 3; 57, 5 — VII, 45, 2 — VIII, 47, 85.
παράλλαγή VI, 28, 1.
παραιντικός V, 7, 27.
παράνομος II, 60, 1 — VI, 27, 3.
παραινθία VII, 34, 2; 35, 5 — VIII, 12, 11.
παρανάλωμα VI, 1, 2 — VII, 2, 10.
παρανομέω II, 61, 1 — VI, 27, 2.
παρανομία II, 12, 3; 27, 4 — V, 14, 20 — VI, 27, 8 — VIII, 46, 8.
παράνομος I, 1, 1 — II, 17, 4; 49, 2, 3; 51, 2; 60, 3 — III, 2, 2; 9, 1 — IV, 6, 5 — V, 2, 1; 14, 9 — VI, 11, 8; 14, 4; 22, 7; 23, 7; 27, 3; 28, 1. 2 — VII, 18, 1 — VIII, 12, 33; 47, 73.
παρπέτασμα II, 52, 1.
παράπτωμα I, 3, 6 — II, 20, 4. 5; 21, 5 — VII, 10, 4 — VIII, 9, 3; 11, 6; 12, 47.
παρασκευή V, 13, 3; 14, 10. 20; 18, 1. 2; 19, 2. 6; 20, 18 — VII, 23, 2 — VIII, 47, 69.
παράταξις II, 23, 2.
παρατηρέω VI, 27, 1. 7; 30, 1 — VIII, 9, 9.
παρατήρημα VI, 27, 7; 28, 1.
παρατήρησις VI, 19, 1; 30, 7 — VIII, 12, 17.
παραφθορά V, 12, 6.
παραχράομαι II, 25, 3 — VI, 10, 3.
παρεμμένος II, 18, 7; 20, 9.
παρεμβολή II, 16, 3 — VI, 1, 2.
παρεπιδημία VIII, 38, 2.
πάρεργον II, 60, 7 — VIII, 46, 3.
παρθενία III, 1, 5 — IV, 14, 1 — VIII, 12, 44; 15, 5.
παρθένος II, 13, 3; 26, 3. 8; 57, 12 — III, 6, 4; 15, 5 — IV, 1, 1; 2, 2; 5, 2; 14, 2 — VI, 17, 4 — VII, 20, 2 — VIII, 10, 10; 12, 43; 13, 14; 24, 1. 2; 30, 2; 47, 67.
παρθένος *Μαρία* II, 55, 1 — V, 7, 25; 16, 3 — VII, 37, 1; 41, 6 — VIII, 1, 10; 12, 31; 33, 6.

- παροιμία* II, 1, 1. 3; 10, 1; 58, 1. 2
 — VII, 46, 14. 15 — VIII, 10, 5. 7;
 47, 14. 15. 34.
παροιμικός II, 53, 6.
Παροιμιαί II, 9, 3 — VIII, 47, 85.
Παροιμιαστής I, 6, 4.
παροιμῆω VIII, 44, 3.
παροιμός II, 2, 1.
παροξύνω II, 15, 4; 22, 18 — IV, 7, 1
 — V, 15, 4; 16, 1 — VIII, 46, 3.
παροράω II, 5, 1; 15, 4.
παροργίζω II, 22, 6. 8. 13; 24, 4 —
 V, 11, 2; 12, 3 — VIII, 46, 3.
παρουσία II, 55, 2 — III, 1, 5 —
 VI, 22, 2. 8 — VIII, 5, 3; 12, 38;
 33, 5; 34, 7.
παρορησία I inscr. — II, 6, 12; 8, 4.
παρορησιάζομαι II, 18, 5; 28, 6 —
 VIII, 9, 4.
πάστοφόριον II, 57, 3 — VIII, 13, 17.
πάσχα V, 13, 3. 4; 14, 6; 17, 1. 2;
 18, 1 — VIII, 47, 7.
πάσχω I, 3, 4 — II, 24, 3; 48, 2;
 59, 3 — IV, 11, 5 — V, 2, 4; 6, 10
 — VI, 11, 4; 15, 4; 27, 4 — VII,
 5, 5; 23, 2; 25, 2; 36, 2; 41, 6 —
 VIII, 12, 33; 33, 3; 47, 27.
πάταγος VII, 34, 7.
πατάσσω II, 42, 1 — IV, 11, 2 —
 VI, 20, 6.
πατήρ I, 1, 5 — II, 6, 16; 11, 1;
 14, 9. 12. 14. 16. 18; 16, 3. 4;
 21, 3; 22, 5. 7. 8. 11. 12. 18; 23, 3;
 26, 4; 33, 1. 2; 34, 6; 37, 5; 41, 1;
 57, 12 — III, 19, 7 — IV, 1, 1;
 11, 1; 12, 3 — V, 4, 3; 16, 3 — VI,
 2, 3; 12, 11; 14, 3 — VII, 15, 1;
 24, 3; 26, 3; 31, 2; 33, 2. 5; 35, 10;
 36, 3 — VIII, 12, 23. 24.
πατήρ (θεός) I inscr. 2, 3; 8, 1. 2
 — II, 12, 3; 14, 5. 11; 16, 1; 20,
 1. 8; 26, 5. 7; 27, 4. 5; 30, 2;
 44, 3; 53, 9; 56, 1 — III, 14, 1;
 16, 4; 17, 2. 4; 18, 1. 2 — IV,
 1, 2; 5, 3 — V, 1, 4. 5. 6; 4, 2;
 5, 3; 6, 9. 10; 7, 12. 30; 14, 8. 17;
 16, 6; 20, 2. 11. 12. 13 — VI, 10, 1;
 11, 1. 2. 10; 15, 1; 21, 2; 26, 2;
 30, 9 — VII, 2, 6; 22, 1; 24, 1. 2;
 25, 2. 4; 26, 2; 35, 10; 38, 9;
 40, 3; 41, 4. 5. 6. 7; 42, 3; 43, 2;
 44, 1; 45, 3; 46, 15; 47, 2. 3;
 48, 2. 3 — VIII, 1, 1. 10; 3, 2;
 5, 2. 11; 6, 11; 7, 8; 12, 8. 30.
 31 etc.
πατριὰ II, 25, 14 — VI, 12, 8 —
 VIII, 12, 6.
πατριάρχης II, 18, 5; 55, 1 — VI,
 16, 3 — VIII, 5, 4; 12, 43; 41, 5.
πατρικὸς II, 41, 1 — VIII, 9, 9.
πάτριος VI, 6, 7.
πατρίς II, 58, 3.
πέδη II, 22, 10.
πεδίον VII, 37, 2 — VIII, 12, 13.
πεινάω III, 4, 5 — IV, 2, 1; 5, 1 —
 V, 1, 6. 7 — VI, 22, 6.
πεῖρα II, 13, 1 — V, 1, 5; 6, 8;
 7, 8; 20, 16 — VIII, 41, 4; 46, 7;
 47, 80.
πειρασμός II, 45, 1 — III, 18, 2 —
 V, 6, 2. 6 — VII, 24, 1.
πειρατής VI, 30, 5.
πέλαγος V, 7, 2 — VI, 29, 4 — VII,
 34, 3 — VIII, 12, 13.
πένης I, 8, 7 — II, 5, 1. 2; 25, 2;
 35, 3; 41, 9; 48, 1 — III, 3, 2;
 4, 5. 6. 8 — IV, 4, 1; 6, 5 — V,
 14, 2; 20, 18 — VII, 2, 12; 3, 5;
 18, 2 — VIII, 10, 12; 39, 3; 42, 5;
 43, 1; 47, 38.
πενθερός V, 14, 10.
πενθέω II, 40, 3 — V, 14, 20. 21;
 20, 19 — VIII, 42, 3.
πένθος II, 41, 9 — V, 18, 1; 19, 3;
 20, 3 — VI, 22, 7 — VII, 23, 4.
πενία II, 63, 4 — III, 4, 1 — VIII,
 30, 2.
πένομαι II, 63, 1.
πένταθλος VII, 34, 6 — VIII, 12, 17.
πεντάπολις σοδομηνή VIII, 12, 22.
πεντηκοστή V, 20, 4. 14. 19 — VIII,
 33, 5; 47, 37.

- πέραις* VI, 12, 8 VII, 25, 3; 35, 8
 — VIII, 10, 4; 12, 40; 33, 4.
περατώ VII, 35, 8 — VIII, 15, 7.
περίσπωμα VIII, 32, 11.
περιβάλλω V, 1, 6, 7.
περίβολος VII, 36, 4.
περιεργία I, 9, 4.
περιεργος I, 8, 23.
περιζώμα I, 8, 10.
περικαθαίρω VII, 6, 2 — VIII, 32, 11.
περιονσία V, 1, 3.
περιονύσιος VII, 36, 2.
περιπατέω I, 4, 2; 6, 13 II, 4, 6
 — IV, 8, 3 — VI, 12, 2; 23, 6 —
 VIII, 1, 6; 7, 7; 11, 10.
περιποιέω I, 7, 3 — II, 57, 20; 61, 4;
 62, 2, 4 — VI, 9, 2 VII, 26, 4
 — VIII, 12, 40; 41, 8.
περιποίησις II, 20, 2; 26, 1 — V,
 15, 2.
περιραντήριον II, 35, 1.
περισσειά V, 20, 18.
περίσσειμα III, 7, 8 — VIII, 31, 1.
περισσός I, 9, 3 — II, 18, 3; 43, 2, 3
 V, 12, 6.
περίστασις VII, 8, 7.
περιστερά VIII, 33, 7.
περιτέμνω VI, 10, 3, 10; 12, 2, 3;
 14, 5; 22, 8.
περιτομή VI, 12, 10; 14, 5; 23, 4.
περιτροχᾶς III, 6, 3.
περιών VIII, 42, 2; 43, 2.
πετεινόν IV, 5, 3 — V, 7, 18 —
 VI, 12, 6 — VIII, 12, 16.
πέτομαι I, 4, 1 — VIII, 12, 27.
πέτρα VI, 3, 1; 20, 6 — VII, 37, 2
 VIII, 10, 4; 12, 26.
πηγή II, 63, 4 — VI, 3, 1; 20, 6 —
 VII, 37, 3 — VIII, 12, 14.
πηλός V, 7, 22 — VII, 36, 3.
πήρα III, 6, 4.
πηρός V, 7, 27.
πήχυνς I, 8, 6.
πικραίνω II, 16, 1.
πικρία VI, 7, 4 — VII, 13, 1; 17, 1.
πικρός I, 3, 3; 7, 8 — II, 21, 8;
 24, 4; 42, 2 — III, 5, 5; 7, 3
 VI, 18, 3; 20, 6 — VIII, 10, 15;
 12, 26, 45.
πίναξ VI, 6, 5.
πίνω III, 7, 3; 8, 1 IV, 5, 2, 4;
 6, 6 — V, 14, 15; 20, 15 VI,
 22, 6; 26, 3 — VII, 20, 2 — VIII,
 1, 1; 12, 37; 13, 15; 44, 2, 3.
πιστεύω I inscr. — II, 7, 2; 26, 2, 6;
 37, 2, 6; 39, 1; 41, 2; 43, 3; 49, 2;
 55, 2; 60, 7 — IV, 4, 3 — V, 6,
 3, 10; 7, 5, 12, 15, 24, 31; 14, 21;
 15, 3; 16, 1, 2, 4, 5; 20, 13
 VI, 7, 2, 3; 9, 1; 10, 1, 3; 11, 6;
 12, 4, 11; 14, 1, 2; 15, 5; 18, 11;
 21, 1; 24, 1, 2, 3; 30, 4 — VII,
 38, 9; 41, 4, 7 — VIII, 1, 1, 5, 6,
 9, 10, 11; 15, 7; 25, 3; 46, 14;
 47, 39, 41.
πίστις I inscr.; 6, 2, 12; 10, 3 — II, 20,
 3, 9; 26, 2; 28, 9; 35, 3; 61, 3, 5
 — III, 4, 7; 5, 3; 12, 2 — IV, 12, 4
 — V, 1, 1; 3, 1, 4; 5, 5 — VI,
 5, 6, 7; 7, 2, 4; 12, 9; 18, 9; 28, 7
 — VII, 12, 1; 25, 6; 26, 2; 31, 6;
 33, 3, 4 — VIII, 12, 47; 13, 6, 8;
 15, 5; 41, 8; 45, 1; 46, 16.
πιστοποιέω V, 6, 4.
πιστός I, 3, 10; 5, 1; 8, 17, 23; 9, 1;
 10, 1, 2 — II, 2, 3; 5, 6; 25, 7;
 26, 1; 49, 4; 58, 1; 60, 6; 61, 2;
 62, 3, 4 — III, 3, 1; 6, 3; 16, 1;
 18, 1 — IV, 9, 2; 12, 3, 4 — V,
 1, 2, 3; 7, 9, 23, 24; 9, 1; 10, 2;
 12, 6 — VI, 3, 1; 9, 1; 12, 3, 10;
 14, 5; 16, 4; 17, 4; 18, 1, 11; 27, 1;
 30, 2 — VII, 1, 2; 25, 1; 26, 3;
 33, 6 — VIII, 1, 3, 4, 12; 5, 4;
 6, 4; 10, 2; 11, 11; 32, 3, 13, 18, 19;
 34, 11, 13; 36, 1; 39, 3; 46, 17;
 47, 9, 46, 61, 68, 74, 75, 79.
πλάγιος II, 44, 1.
πλανάω II, 6, 12; 20, 4, 8, 9, 11;
 22, 7 — V, 12, 1; 17, 2 — VI, 13, 3
 — VII, 19 — VIII, 10, 17; 12,
 25, 46; 15, 4.

- πλάνη II, 39, 6 — III, 5, 4 — V, 6, 5; 15, 1; 17, 2 — VI, 3, 2; 9, 4; 12, 1; 20, 10 — VII, 26, 3; 28, 4; 30, 1; 39, 3 — VIII, 12, 25. 39.
 πλάνος VI, 13, 3.
 πλάξ VI, 3, 1.
 πλάσμα V, 7, 22 — VII, 18, 2; 39, 4 — VIII, 7, 2; 9, 4.
 πλάσσω I, 3, 10 — V, 7, 20. 22.
 πλάστης V, 7, 22.
 πλατεία I, 7, 4. 5; 8, 23.
 πλεονέκτης II, 6, 1; 46, 4 — VII, 4, 5.
 πλεονεξία I, 1, 2 — VII, 4, 5; 18, 1.
 πλέοντες VIII, 10, 15; 12, 45.
 πλευρά III, 9, 2 — IV, 11, 3 — V, 20, 1.
 πληγή II, 56, 3 — III, 19, 4 — IV, 6, 4 — V, 2, 4 — VIII, 12, 30.
 πληθος II, 21, 8; 22, 12. 13; 34, 3; 49, 3. 5 — III, 19, 1 — V, 7, 15; 14, 13 — VI, 12, 12; 22, 3; 28, 1 — VII, 35, 3 — VIII, 1, 6; 12. 15. 21. 22. 23.
 πληθυνω I inscr. — II, 34, 7 — VI, 27, 9 — VII, 32, 1; 33, 5 — VIII, 12, 12.
 πλήκτης II, 2, 1; 24, 7; 57, 1.
 πληκτισμός II, 20, 2.
 πληκτρον VII, 38, 4.
 πλημμέλεια II, 25, 15 — V, 8, 2 — VII, 37, 2. 3.
 πλημμελέω I, 8, 18 — II, 7, 2; 18, 2; 50, 4.
 πλημμέλημα II, 15, 2; 16, 3; 20, 6; 23, 1; 38, 2; 48, 1 — III, 14, 3 — V, 7, 23 — VIII, 6, 7.
 πληροφορία V, 7, 17; 19, 8 — VII, 39, 2; 45, 3 — VIII, 1, 11; 10, 3; 15, 2.
 πληρώω I, 1, 4; 6, 10 — II, 56, 2. 3 — III, 19, 5 — IV, 6, 4 — V, 1, 4; 13, 3; 14, 12. 15. 18. 21; 19, 5. 6; 20, 2. 11 — VI, 3, 1; 5, 3; 19, 3; 22, 1. 8; 23, 4; 27, 4. 5. 6. 9 — VII, 35, 2; 37, 1; 49 — VIII, 1, 10; 6, 1; 12, 12. 15. 32. 35. 39. 41; 20, 1; 45, 2; 46, 9.
 πλήρωμα II, 17, 4 — V, 15, 3 — VI, 20, 5; 22, 6 — VIII, 13, 4.
 πληρωτής VII, 35, 10 — VIII, 12, 22.
 πλησιασμός VI, 27, 1.
 πλησίον, ὁ I, 1, 2. 3. 4. 5. 8 — II, 25, 3; 36, 4; 42, 5; 53, 8. 9 — III, 8, 2 — VI, 23, 1; 27, 8 — VII, 2, 1; 3, 3; 4, 5.
 πλησμονή IV, 9, 1 — VI, 20, 6; 22, 3.
 πλήσω II, 10, 4; 20, 2 — III, 15, 3 — V, 6, 9 — VIII, 47, 57. 77.
 πλήττω I, 1, 10; 3, 6.
 πλινθουργία VII, 36, 3.
 πλοῖον VII, 34, 3.
 πλούσιος I, 5, 1 — II, 5, 1. 2. 7; 41, 9; 58, 6 — III, 7, 3 — IV, 1, 2 — VII, 18, 2; 35, 1.
 πλοῦτος I, 8, 12 — II, 36, 8 — IV, 4, 2. 4; 6, 7 — V, 5, 3 — VII, 33, 3.
 πλωτήρ VIII, 12, 13.
 πνεῦμα II, 44, 2 — V, 6, 6. 9; 7, 20. 21; 14, 17; 20, 3. 12 — VI, 14, 4. 5; 22, 8; 29, 3 — VII, 32, 2; 34, 1; 35, 3; 37, 5; 39, 4 — VIII, 1, 3. 12; 4, 5; 5, 11; 6, 6. 12; 9, 3. 5; 11, 8; 12, 4. 13; 13, 1. 10; 16, 4. 5; 18, 2; 20, 1. 2; 38, 4; 41, 4; 45, 1; 46, 16.
 πνεῦμα (ἅγιον) II, 26. 4. 6; 41, 4 — III, 17, 2 — IV, 5, 4; 14, 2 — V, 7, 30; 20, 4 — VI, 7, 2. 3; 12, 7; 15, 4. 5; 18, 3; 27, 2 — VIII, 1, 1; 37, 2. 6.
 πνεῦμα (θεοῦ) V, 7, 5. 13 — VI, 5, 4 — VII, 2, 12 — VIII, 5, 5.
 πνεῦμα (πονηρόν) II, 28, 8 — VI, 27, 3. 5. 6 — VIII, 3, 1; 7, 2. 8.
 πνεῦμα ἅγιον I inscr. — II, 18, 2; 26, 6. 7; 32, 3; 33, 2; 41, 2. 4; 57, 7 — III, 16, 4; 17, 1. 4 — V, 1, 2; 10, 2; 16, 1 — VI, 5, 3. 4; 7, 3; 12, 9. 15; 14, 2; 15, 1; 27, 1. 2. 3. 4. 5. 6 — VII, 22, 1. 2; 39, 2; 40, 3; 41, 7; 43, 4; 44, 1;

- 45, 3; 48, 3 — VIII, 4, 5; 5, 7, 11;
6, 13; 7, 8; 8, 5; 9, 10; 11, 6;
12, 4. 39. 41. 50; 13, 10; 15, 3. 5. 9;
16, 5; 18, 3; 20, 2; 21, 4; 22, 3. 4;
29, 3; 33, 5. 8; 37, 3; 38, 5; 39, 4;
40, 4; 41, 8; 46, 3; 47, 34. 49. 50;
48, 3.
πνευματικὸς II, 33, 2 — III, 16, 4 —
VI, 5, 3. 4 — VII, 42, 3 — VIII,
1, 9; 8, 5; 46, 14.
πνικτὸν VI, 12, 13. 15.
πνοή I, 8, 1 — V, 4, 1.
ποίημα II, 6, 5 — V, 7, 4. 20.
ποίησις I, 6, 4.
ποιητῆς II, 24, 3 — VI, 11, 2. 3 —
VII, 18, 2 — VIII, 37, 2; 48, 3.
ποιητικὸς I, 6, 4.
ποικιλία VII, 34, 4.
ποικίλος III, 12, 2.
ποιμαίνω II, 18, 8. 9. 10; 20, 3. 12;
44, 2 — VIII, 5, 6; 41, 8.
ποιμὴν II, 1, 1; 6, 5; 10, 4; 15, 4;
18, 8. 9. 10; 19, 1. 2. 3; 20, 1. 6.
8. 12; 24, 4; 28, 2; 42, 1; 43, 3;
56, 3; 57, 12 — VIII, 12, 30.
ποίμνη II, 20, 4. 5. 8 — VI, 18, 10
— VIII, 5, 6; 9, 3.
ποίμνιον II, 10, 4. 5; 15, 4; 17, 3;
18, 7; 20, 12; 21, 2 — VI, 18, 2;
22, 6 — VII, 29, 1 — VIII, 6, 6;
11, 3; 13, 10.
πόκος VII, 37, 2.
πολεμικὸς VIII, 15, 4.
πολέμιος II, 46, 3; 60, 1 — V, 14, 9
— VIII, 1, 15; 47, 41.
πόλεμος II, 6, 10; 34, 4 — III, 15, 4
— VII, 37, 2. 3 — VIII, 1, 14;
48, 2.
πόλις II, 22, 7. 17; 43, 2 — IV, 6, 4
— V, 3, 1. 3 — VI, 5, 3; 18, 11 —
VIII, 12, 45; 45, 1; 47, 12. 35. 36.
πολιτεία V, 7, 30; 13, 3.
πολιτεύομαι VI, 11, 4 — VII, 36, 6;
41, 6 — VIII, 1, 10; 12, 32.
πολίτης VI, 9, 1.
πολυαρχία V, 20, 11.
πολυδάπανος II, 24, 7 — III, 7, 6.
πολυδιδασκτικὸς II, 5, 4.
πολυέλεος II, 22, 12 — VII, 33, 2.
πολυθεΐα II, 61, 3 — V, 20, 11 —
VI, 24, 1.
πολύθεος III, 5, 4 — V, 15, 3 —
— VI, 20, 10; 25, 1 — VII, 38, 7
— VIII, 1, 10; 12, 25.
πολύλαλος III, 5, 1.
πολυορκία II, 36, 5.
πολύφθάλμος I, 9, 4.
πολυπενυστέω III, 14, 2.
πολύτροπος III, 12, 2.
πολυτροφία IV, 3, 3.
πόμα III, 12, 4 — IV, 10, 1.
πομπή II, 61, 1; 62, 2. 4 — VII,
41, 2.
πονηρεύομαι I, 1, 5 — II, 42, 5;
61, 1 — V, 14, 12.
πονηρία II, 1, 8 — VI, 26, 3 — VII,
17, 1.
πονηρόν, τὸ II, 6, 13; 22, 5. 6. 7. 8.
9. 13. 18; 23, 4; 42, 2 — IV, 6, 5
— V, 10, 2; 12, 6 — VII, 18, 2;
26, 4.
πονηρὸς I, 2, 3; 7, 3 — II, 6, 3; 8, 1;
9, 3; 12, 2; 14, 5. 8; 17, 3; 19, 3;
21, 2; 22, 8; 23, 2; 28, 8; 41, 9;
42, 2. 3; 43, 3. 4; 54, 5 — III, 4, 8
— IV, 6, 4; 8, 1; 12, 1 — V, 3, 2;
7, 4; 11, 1 — VI, 5, 2; 9, 4; 10, 2
— VII, 2, 3. 6; 6, 2; 18, 1; 32, 5;
39, 3 — VIII, 3, 1; 7, 2. 8; 9,
2. 8 etc.
πονηρὸς = διάβολος I, 9, 1 — III,
6, 5; 18, 2 — V, 2, 1 — VI, 6, 8 —
VII, 24, 1 — VIII, 10, 19; 12, 47.
πονηρόφρων VII, 7, 2.
πόνος II, 25, 4; 36, 7; 41, 8; 63, 3
— IV, 9, 1 — VI, 23, 2 — VI, 2, 7
— VIII, 12, 20.
πορεία VIII, 12, 13.
πορισμὸς III, 7, 1.
πορνεΐα III, 2, 2 — IV, 11, 5 — VI,
12, 13. 15; 27, 8; 28, 2. 3 — VII,
6, 4; 18, 1 — VIII, 47, 25. 61.

- πορνεύω VI, 28, 4 — VII, 2, 11 — VIII, 32, 4: 5.
 πόρνη I, 7, 8 — II, 41, 1 — III, 8, 2 — IV, 6, 3; 7, 2 VI, 28, 4; 29, 4 — VIII, 32, 7.
 πορνικός I, 7, 5 — V, 10, 2.
 πορνοβασκός VIII, 32, 7.
 πορνοκόπος II, 4, 5 — IV, 11, 6.
 πόρνος IV, 6, 3.
 πορφύρα I, 8, 8.
 πόσις VIII, 12, 10; 29, 3.
 ποταμός II, 15, 3 — VI, 5, 3; 29, 4 — VIII, 7, 7; 12, 14, 26.
 ποτήριον II, 4, 6 — V, 14, 8 — VI, 6, 5 — VIII, 12, 37, 38, 39; 13, 15.
 ποτίζω II, 5, 7 — V, 1, 6, 7; 14, 15.
 ποτόν II, 5, 3 — IV, 2, 1 — V, 18, 1 — VIII, 12, 32.
 πότος VIII, 44, 4.
 ποῦς I, 3, 9; 7, 5; II, 18, 11; 21, 4; 22, 7; 41, 7 — III, 5, 5, 6; 7, 6 — V, 20, 2 — VI, 9, 4; 30, 9 — VII, 38, 4 — VIII, 7, 7; 9, 2; 12, 12, 27; 32, 11.
 πράγμα II, 35, 4; 43, 3; 45, 1; 46, 1 — III, 2, 1; 7, 3; 9, 4 — IV, 6, 5 — V, 14, 11 — VI, 16, 1 — VIII, 10, 8; 11, 6; 32, 16; 46, 9, 10; 47, 38, 40, 41.
 πραγματεία II, 6, 1.
 πράξεις (βίβλος) II, 57, 7 — VIII, 5, 11; 47, 85.
 πράξις II, 39, 1; 60, 2 — VI, 6, 3; 14, 2; 27, 3; 28, 1 — VII, 18, 1; 32, 4; 39, 4 — VIII, 9, 2, 5; 11, 3; 46, 8; 47, 61.
 πράος II, 1, 5; 57, 1 — V, 20, 10 VI, 3; 1 — VII, 7, 3.
 πραότης I, 10, 3 — II, 1, 3; 38, 2 — V, 20, 8 — VI, 12, 11 — VII, 18, 2 — VIII, 5, 7; 16, 5.
 πραῦς II, 1, 5; 24, 7; 49, 4 — III, 5, 1; 7, 7 — VII, 7, 3; 31, 1.
 πρεσβευτής II, 33, 2.
 πρεσβυτέρα II, 28, 1.
 πρεσβυτέριον II, 57, 4 — V, 14, 9 — VIII, 4, 3; 10, 8; 12, 41; 13, 4; 16, 2, 4; 17, 2; 19, 2.
 πρεσβύτερος I inscr.: 8, 9 — II, 24, 6; 26, 3, 7; 28, 4; 37, 3; 47, 1; 49, 3; 51, 2; 57, 7, 8, 9; 58, 2 — III, 8, 1; 11, 1, 3; 15, 5; 16, 4; 20, 1, 2 VI, 5, 4; 12, 1, 14, 15; 17, 1 — VII, 22, 1; 26, 6; 31, 1 — VIII, 1, 20, 21; 2, 6; 4, 1, 6; 10, 8; 12, 3, 43; 13, 14; 15, 11; 16, 1, 2, 4; 23, 3; 26, 3; 28, 2, 3, 4, 6; 29, 2; 30, 2; 31, 2; 32, 1, 2; 44, 1, 2; 46, 9, 10, 11, 13, 15; 47, 1—8, 15, 17, 18 etc.
 πρεσβύτες II, 58, 6 VI, 29, 1.
 πρεσβῦτις II, 28, 3; 57, 12 — III, 5, 6.
 πρώτων II, 41, 8.
 προαίρεσις II, 14, 2.
 πρόβατον II, 17, 4; 18, 8, 9, 10, 11, 12; 19, 1, 2, 3; 20, 6; 56, 3; 57, 12 — VI, 13, 2, 3 — VII, 29, 1; 32, 1 — VIII, 12, 30.
 πρόγλωσσος II, 21, 2 — III, 5, 1.
 πρόγνωσις V, 14, 2 — VIII, 1, 12.
 προδοσία V, 14, 9, 20 — VII, 23, 2 — VIII, 12, 33.
 προδότης II, 43, 4 — III, 5, 5 V, 14, 3 — VI, 12, 1.
 πρόδρομος II, 55, 1.
 προεδρία II, 58, 4.
 πρόεδρος II, 25, 13.
 προέρχομαι (προέλθεται) VIII, 6, 14; 7, 9; 8, 6; 37, 7; 39, 5.
 προεστώς II, 28, 9; 51, 1.
 προηγούμενος II, 46, 3.
 πρόθεσις II, 48, 1 — VI, 17, 2.
 προθυμία II, 40, 3 — V, 1, 5.
 πρόθυμος V, 6, 6 — VIII, 45, 1.
 προκαθίζομαι II, 26, 4.
 προκατασκευή VII, 42, 2.
 προκείμενον VIII, 6, 6.
 πρόκριτος VIII, 4, 3.
 προλαβόντα, τὰ III, 9, 3 — VII, 39, 1 — VIII, 4, 2; 32, 19; 47, 85.
 πρόληψις II, 47, 3 — VIII, 4, 5.

- προνοίω* II, 36, 2; 44, 3; 57, 13 — VII, 25, 2; 39, 3 — VIII, 16, 3.
προνοήτης VI, 11, 3 — VII, 36, 6
 VIII, 5, 2; 40, 2.
πρόνοια II, 14, 3; 35, 3; 57, 4 — III, 3, 2 — IV, 1, 2; 5, 4 — VI, 4, 1; 6, 4; 10, 1; 14, 4; 16, 3; 23, 3; 28, 8 — VII, 33, 2; 34, 5; 35, 10; 39, 2 — VIII, 12, 8, 30; 15, 4.
πρόξενος VII, 9, 1.
προσίμιον V, 20, 3.
προπαρασκευή VII, 42, 3.
προπάτωρ VII, 33, 4.
προπέμπω VI, 30, 2.
προπέτεια III, 5, 6 — VIII, 47, 66.
προπετής II, 21, 1; 51, 1 — III, 1, 3; 5, 4; 8, 1.
προσδέχομαι II, 41, 4; 43, 1; 50, 3; 53, 4; 58, 2 — V, 3, 1 — VI, 18, 1 — VII, 5, 5; 28, 1; 31, 5; 37, 1. 2. 5; 47, 3 — VIII, 6, 5; 9, 2. 5. 9; 12, 21. 47; 13, 3; 32, 3. 6. 10 etc.
προσδοκία VI, 11, 10; 23, 4.
προσεπικαλλωπίζω I, 3, 8.
προσέρχομαι VIII, 10, 1; 12, 2.
προσενχῆ II, 39, 6; 41, 1; 53, 4. 8; 54, 1; 57, 15 — III, 1, 5; 7, 5; 8, 3 — IV, 3, 3; 7, 2 — VI, 18, 1; 27, 2 — VII, 11; 17, 1; 33, 2; 37, 5 — VIII, 5, 9; 11, 4; 18, 2; 42, 1; 47, 9.
προσενύχομαι I, 2, 3 — II, 22, 11; 41, 2; 53, 5. 9; 56, 1; 57, 14. 18. 21; 59, 2; 60, 2 — III, 4, 3; 5, 2; 6, 1; 7, 5. 7; 8, 3; 14, 1; 18, 1 — IV, 3, 3; 6, 8; 7, 1 — V, 6, 2. 6; 7, 15. 22; 13, 4; 14, 8; 19, 3 — VI, 3, 2; 9, 3; 12, 6; 27, 1. 7; 29, 4 — VII, 2, 2; 24, 1. 2; 31, 6; 45, 1. 2. 3 — VIII, 4, 6; 6, 4; 32, 18; 34, 10. 11; 47, 65.
προσήκων I, 3, 9; 8, 11 — II, 5, 1; 25, 1; 28, 5; 58, 1 — IV, 10, 1 — VI, 1, 3 — VIII, 12, 8; 48, 2.
προσήλυτος VII, 29, 2.
πρόσκαμος II, 60, 1 — V, 6, 7 — VI, 22, 1 — VIII, 10, 12.
προσκλαίω II, 10, 5; 12, 3; 18, 7; 24, 4 — III, 8, 3.
πρόσκομμα II, 17, 1.
προσκυνέω II, 56, 2 — V, 11, 1; 12, 1. 2; 20, 7 — VI, 12, 8; 14, 2 — VII, 39, 4; 43, 3; 47, 2 — VIII, 7, 6; 12, 27.
προσκύνησις V, 12, 2 — VII, 35, 10 — VIII, 9, 10; 12, 50; 15, 9; 20, 2; 37, 6; 41, 5.
προσλαίω II, 58, 3. 4 — V, 19, 3 — VI, 12, 1 — VIII, 5, 12.
προσλαμβάνω II, 12, 1; 16, 4; 20, 4; 23, 1; 24, 3; 38, 4; 39, 2; 41, 1; 46, 4; 57, 12 — IV, 1, 1 — V, 3, 1 — VIII, 12, 2. 21; 41, 5; 45, 4.
πρόσληψις II, 13, 5.
προσομιλέω I, 5, 1.
προσόχθισμα II, 22, 13; 28, 8; 31, 3.
πρόσπρωσις IV, 3, 3.
πρόσρησις VIII, 5, 12.
προσταγή VII, 34, 3. 4.
πρόσταγμα III, 14, 3 — VI, 19, 2; 21, 2 — VIII, 5, 7; 6, 5.
προστάτης III, 19, 5 — VII, 32, 2 — VIII, 11, 5; 39, 3.
προσφέρω II, 26, 2; 27, 1. 6; 28, 7. 8; 34, 1. 6; 36, 6. 7; 41, 5; 53, 3; 63, 3 — III, 7, 5. 6; 8, 2 — IV, 6, 3; 7, 4; 10, 3 — V, 19, 7 — VI, 7, 3; 19, 3; 20, 4; 22, 7. 8; 28, 4; 30, 2 — VII, 30, 2; 36, 6; 37, 5 — VIII, 5, 6. 7; 10, 12; 12, 2. 38. 41. 43. 44. 48; 28, 2. 4; 30, 2; 40, 1. 2; 46, 11. 14. 15; 47, 2. 8.
προσφορά II, 25, 6; 26, 2; 27, 6; 34, 7; 57, 15 — IV, 6, 4 — VIII, 13, 15; 47, 8.
πρόσφορος III, 3, 2 — IV, 5, 2 — VII, 38, 4 — VIII, 40, 3.
προσφωνέω VIII, 6, 9; 8, 1; 13, 12; 35, 2; 36, 1; 41, 1; 47, 85.
προσφωνήσις VIII, 38, 1.

- προσωπολήπτω II, 58, 4.
 προσωπολήπτης II, 9, 2; 42, 2 —
 IV, 4, 3 — VI, 12, 10.
 προσωπολήψία II, 17, 1; 42, 1.
 προσωπόληψις II, 58, 6.
 πρόσωπον I, 7, 6; 8, 24; 9, 1 — II,
 5, 2; 9, 2; 14, 10; 16, 3; 22, 5, 7.
 8, 11, 12; 41, 4, 9; 47, 2, 3; 49, 1;
 51, 1; 57, 19; 61, 2 — III, 14, 3
 IV, 6, 8 — V, 4, 1; 20, 3, 5.
 8, 9, 12 — VII, 1, 1; 5, 2; 9, 2;
 10, 4; 48, 4 — VIII, 5, 6; 7, 5;
 11, 3; 18, 2; 29, 3; 37, 6; 46, 5.
 προτιμάω VII, 2, 7 — VIII, 32, 18;
 33, 9.
 προτρέπω II, 6, 5; 50, 4.
 προτροπή I, 10, 3.
 προφασιζομαι II, 60, 6.
 πρόφασις II, 14, 10; 25, 2; 60, 6 —
 III, 2, 1; 6, 3 — VII, 36, 4, 5 —
 VIII, 47, 5, 38, 40.
 προφητεία V, 14, 9; 16, 2 — VIII,
 2, 3, 7; 3, 1; 12, 31.
 προφητεύω V, 20, 12 VI, 5, 4;
 24, 3 — VIII, 2, 1, 2, 3, 8, 9.
 προφήτης I, 1, 5 — II, 6, 5, 14; 22, 8;
 25, 7; 28, 5, 7; 29; 30, 1, 2; 39, 3;
 55, 1; 58, 3 — III, 1, 4 — IV,
 6, 6; 7, 3; 8, 2 — V, 3, 2; 7, 24, 29;
 8, 2; 12, 3; 20, 6, 12 VI, 3, 1;
 5, 1; 9, 1; 10, 3; 18, 7, 8; 19, 2, 4;
 30, 5 — VII, 1, 1; 28, 5; 38, 2 —
 VIII, 1, 13, 14, 17; 2, 6; 5, 4; 8, 5;
 12, 43; 41, 5; 46, 7.
 Προφηται = προφητῶν βιβλίοι I, 5, 2;
 6, 4, 10, 11 — II, 5, 4; 39, 6;
 57, 5; 59, 4 — V, 14, 12; 19, 3 —
 VI, 10, 1; 11, 1; 12, 12; 14, 2;
 16, 3; 19, 3; 25, 1; 26, 1 — VII,
 37, 1 — VIII, 5, 11; 47, 85.
 προφητικὸς VI, 5, 3 — VIII, 12, 30;
 22, 3.
 προφήτις V, 7, 13.
 προφητοφόντης VI, 25, 1.
 προχειρίζω II, 3, 1; 24, 4; 36, 9 —
 III, 9, 2; 16, 1 — VI, 23, 5 —
 VII, 31, 1 — VIII, 5, 4; 12, 23;
 18, 2; 20, 1, 2; 21, 4; 22, 2; 46,
 15, 17; 47, 80, 82.
 πρόχειρος II, 21, 1, 4; 37, 4; 41, 8
 — V, 6, 6.
 πρύτανις VIII, 9, 8.
 πρωρεὺς II, 57, 11.
 πρωτογέννημα II, 25, 17.
 πρωτομάρτυρ II, 49, 3 — VIII, 33, 9.
 πρωτότοκος II, 25, 17; 61, 4 — VI,
 11, 2 — VII, 24, 2; 36, 6; 41, 5 —
 VIII, 12, 7, 31.
 πτερόν VIII, 12, 3.
 πτέρυξ VIII, 41, 8.
 πτηνός VIII, 12, 15.
 πτώσις V, 7, 7.
 πτωχεύω II, 4, 5.
 πτωχός I, 8, 7 — II, 58, 6 — III,
 4, 5, 8, 9 — V, 1, 4 — VII, 12, 2;
 18, 2; 29, 2.
 πυθμῆν VI, 18, 2.
 πυκνάζω II, 60, 4.
 πύλη I, 8, 9, 14 — V, 15, 2 — VII,
 33, 3 — VIII, 12, 13; 20, 1; 46, 2, 16.
 πυλωρός II, 26, 3; 28, 5; 57, 10 —
 III, 11, 1, 3 — VI, 17, 2.
 πῦρ II, 22, 15; 33, 3; 42, 5; 51, 2 —
 IV, 10, 1, 2 — V, 4, 1; 7, 7, 13;
 20, 5 — VI, 1, 1, 2; 3, 1, 2; 20, 6;
 26, 3 — VII, 2, 10; 35, 5; 37, 4;
 39, 3 — VIII, 1, 16; 12, 11, 22, 26.
 πυρός V, 7, 26 — VII, 40, 2.
 πυρπολέω II, 14, 9.
 πάγων I, 3, 11.
 πῶλος V, 20, 10 — VI, 29, 2.
 ραββὶ V, 14, 4.
 ῥάβδος II, 27, 5 — IV, 11, 2 — V,
 7, 26; 20, 10 — VI, 20, 6 — VIII,
 1, 6.
 ῥάδαμνος V, 7, 26.
 ῥαδιονργός IV, 6, 5.
 ῥαθυμῶ II, 60, 4.
 ῥαθυμία IV, 11, 5 — VIII, 47, 58.
 ῥακά II, 32, 3.
 ῥακώδης II, 4, 5.

- ῥάντισμα I inscr.
 ῥαντισμός VI, 20, 9.
 ῥαπίζω V, 6, 9; 14, 9.
 ῥάπισμα VII, 2, 4.
 ῥεμβάς IV, 14, 3.
 ῥεμβός I, 5, 1.
 ῥέμβω I, 7, 5 — III, 6, 4.
 ῥήγμα VIII, 7, 5.
 ῥῆμα I, 5, 1; 10, 2 — II, 1, 1; 8, 1;
 9, 2; 17, 3; 42, 1. 5; 49, 2; 57, 19
 V, 3, 2 — VI, 12, 5. 8; 23, 6
 VII, 48, 4 — VIII, 4, 5; 47, 75.
 ῥήτωρ IV, 6, 5.
 ῥίζη V, 20, 10.
 ῥιπίδιον VIII, 12, 3.
 ῥίς I, 8, 21.
 ῥιποκινδύνος V, 6, 6.
 ῥιπόφθαλμος VII, 6, 4.
 ῥομφαία V, 20, 8.
 ῥύμη I, 4, 1.
 ῥυπαίνω II, 41, 6.
 ῥύπος II, 18, 4. 5 — VII, 44, 3.
 ῥυτίς II, 61, 5 — VII, 40, 1 — VIII,
 11, 4.
 ῥωμαϊκός VI, 12, 5 — VIII, 47, 83.
 σαββατίζω II, 36, 2 — VI, 23, 3 —
 VII, 36, 4.
 σαββατισμός II, 36, 2.
 σάββατον II, 47, 1; 59, 3 — V, 14,
 1. 18. 20; 18, 1. 2; 19, 3; 20, 19 —
 VII, 23, 1. 3. 4; 36, 1. 5 — VIII,
 33, 2; 47, 64.
 σαγήνη I, 8, 20.
 σαλεύω II, 41, 3.
 σάλπιγξ II, 6, 10. 11 — VII, 32, 3.
 σαλπίζω III, 14, 1.
 σαρκικός VII, 2, 4.
 σαρκούμαι VIII, 12, 31.
 σάρξ II, 2, 3; 4, 5; 33, 2; 63, 5 —
 III, 2, 3 — V, 6, 6; 20, 16 — VI,
 5, 4; 10, 3; 14, 3. 4. 5; 26, 1;
 28, 3 — VII, 2, 9; 26, 5; 37, 1;
 39, 4; 41, 6. 8; 49 — VIII, 6, 6;
 9, 3; 12, 31. 48; 13, 10; 20, 2;
 35, 1; 33, 4; 45, 1.
 σατανᾶς II, 37, 5 — III, 18, 1 —
 VII, 41, 2 — VIII, 9, 2.
 σέβας VI, 30, 10 — VII, 38, 8; 47, 3
 — VIII, 5, 7; 6, 13; 7, 8; 8, 5 etc.
 σέβομαι II, 33, 1 — V, 12, 4.
 σέβω VI, 14, 2.
 σειρὰ II, 14, 10.
 σελένη V, 12, 1. 4. 5; 17, 2 — VII,
 34, 2 — VIII, 1, 14; 12, 9; 38, 4;
 46, 2.
 σεμίδαλις VI, 22, 3.
 σεμνός II, 2, 3; 63, 3 — III, 7, 6;
 8, 1 — IV, 14, 3 — VI, 10, 2;
 26, 3; 28, 6 — VIII, 12, 44; 25, 2;
 32, 17.
 σεμνότης I, 3, 9 — II, 25, 1; 57, 2;
 63, 1 — VIII, 13, 5.
 σεπτός II, 28, 8.
 σημείον II, 62, 2 — III, 2, 2 — V,
 12, 1; 14, 3. 9. 21 — VI, 3, 1;
 7, 2; 18, 9; 20, 6; 28, 3 — VII,
 32, 3; 34, 4 — VIII, 1, 1. 2. 3. 4.
 6. 7. 9. 12. 13. 15. 16. 17; 12, 32.
 σηπεδών II, 41, 6.
 σήπω II, 41, 7.
 σής II, 36, 8.
 σήψις V, 6, 7.
 σιαγών VII, 2, 4.
 σίδηρον II, 22, 13. 15.
 σιδώνιος III, 1, 4 — V, 12, 2.
 σίελον V, 7, 27.
 σίκερα VIII, 47, 2.
 σικνήλατον VI, 5, 3.
 σίναπι III, 5, 5.
 σινδών I, 8, 10.
 σισόη I, 3, 10.
 σίτος II, 25, 16; 34, 6 — IV, 5, 2;
 9, 1 — VII, 20, 2; 29, 1 — VIII,
 40, 3.
 σιωπάω V, 14, 3 — VII, 33, 2
 VIII, 15, 2.
 σιωπή II, 57, 4 — VIII, 4, 6.
 σκανδαλίζω I, 10, 1 — II, 18, 6 —
 VII, 32, 2.
 σκάνδαλον I, 3, 6; 8, 18 — II, 10, 2
 VIII, 10, 19; 47, 53.

σκέλος VIII, 47, 77.

σκεῦος II, 24, 4; 55, 1 — VI, 12, 6;
14, 1 — VIII, 4, 1; 7, 5; 21, 3, 4;
47, 73.

σκέψις II, 41, 7 — V, 14, 1.

σκηνή II, 25, 5. 6. 7; 57, 10 — VI,
3, 2; 5, 3; 12, 12 — VII, 37, 4 —
VIII, 5, 4; 20, 1; 21, 3.

οἱ ἐπὶ σκηνῆς VIII, 32, 9; 47, 18.

σκηνοποιός II, 63, 1.

σκιὰ V, 20, 12.

σκιασμός VI, 3, 1 — VIII, 12, 26.

σκληροκαρδία II, 14, 11 — VI, 20, 11.

σκληροκάρδιος VII, 7, 2.

σκληρός II, 21, 1.

σκληρότης VI, 20, 6.

σκληρύνω II, 38, 3 — IV, 11, 3.

σκολιός III, 5, 1.

σκοπός II, 6, 7. 8. 10. 11; 17, 6;
24, 7; 25, 11 — VI, 4, 2; 10, 1;
21, 2.

σκορπίζω II, 56, 2; 59, 1. 2 — III,
4, 9 — V, 14, 6.

σκορπίος VIII, 7, 5.

σκορπιστής II, 56, 3.

σκότος I, 7, 4 — II, 42, 2 — V,
6, 7; 14, 16; 16, 6 — VII, 34, 2;
35, 5 — VIII, 11, 6; 12, 9. 11;
34, 12.

σκυβαλίζω II, 43, 3.

σκῦλον I, 8, 3.

σκώληξ I, 8, 21 — V, 7, 7. 15.

σμίλη II, 41, 8.

σοδομηνός VIII, 12, 22.

σοφία I, 7, 3 — II, 38, 1. 2 — V,
20, 9 — VI, 25, 2; 27, 5 — VII,
34, 5. 6; 35, 2. 10; 36, 1 — VIII,
1, 12; 7, 2; 12, 7. 16; 37, 5; 44, 2.

Σοφία (βίβλος) I, 8, 2; 10, 2 — III,
3, 2 — IV, 11, 2 — VIII, 47, 86.

σοφιστεία I, 6, 4.

σοφιστικός I, 6, 4.

σοφός I, 6, 4; 7, 11; 8, 11. 15; 10, 4
— II, 1, 3; 6, 3. 16; 9, 2; 42, 1;
45, 2; 58, 3; 63, 2 — III, 7, 6;
14, 1 — IV, 9, 1 — VI, 6, 8; 18,

2, 5; 28, 5 — VII, 5, 3; 8, 6 —
VIII, 1, 7. 16; 5, 1; 18, 1.

σπατάλιον I, 3, 10.

σπαταλός II, 25, 2.

σπείρω IV, 5, 3 — VII, 40, 2.

σπέρμα II, 22, 12 — III, 4, 5 —
IV, 5, 2 — V, 7, 20 — VII, 15, 2;
33, 4. 5; 37, 1 — VIII, 12, 12.
18. 31; 40, 3.

σπῆλαιον II, 17, 4; 61, 2.

σπίλος II, 61, 5 — VII, 40, 1 —
VIII, 11, 4.

σπιλώω II, 43, 2.

σπινθήρ VIII, 2, 2.

σπλάγχχον VII, 2, 12; 33, 2 — VIII,
9, 9.

σποδιά V, 7, 13.

σποδός V, 7, 15.

σπονδή III, 15, 5 — V, 2, 2 — VIII,
1, 3.

σταγών VII, 38, 5.

σταδιοδρόμος VIII, 32, 9.

στάδιον II, 14, 6 — VII, 33, 3.

σταθμός II, 22, 8. 10.

στασιάζω II, 2, 4; 43, 2; 54, 4 —
VI, 2, 1.

στάσις II, 43, 3 — VI, 12, 3.

στασιώδης II, 14, 12.

στατήρ II, 46, 1 — V, 7, 28.

σταυρός II, 24, 3; 48, 2 — III, 17, 1;
19, 4 — V, 4, 3; 5, 4; 6, 9; 14,
1. 13; 19, 1; 26, 1 — VII, 23, 2;
43, 3 — VIII, 1, 10; 12, 4. 33;
47, 47.

στανρώω II, 25, 9 — V, 14, 12. 14.
15; 19, 4. 5. 6 — VI, 30, 8 —
VII, 41, 6 — VIII, 34, 4.

σταφυλή VII, 29, 3 — VIII, 47, 3.

στέαρ VI, 22, 3. 5.

στέγη III, 7, 1.

στέγος IV, 2, 1.

στεναγμός VIII, 41, 2. 5.

στέργω II, 33, 1. 2; 34, 6 — VI, 29, 2.

στερέωμα V, 7, 3 — VII, 34, 1. 2 —
VIII, 12, 9.

στέρησις VI, 21, 2.

- στέφανον* VII, 35, 6.
στέφανος I, 8, 15 — II, 14, 6 — III, 13, 1 — V, 1, 2; 6, 8.
στεφανόω II, 14, 6; 28, 4 — V, 7, 10. 23 — VIII, 12, 12.
σιῆθος II, 63, 4.
σιηθύνιον II, 25, 16.
σιήλη II, 22, 5.
σίηριγμα II, 14, 4.
στηρίζω I, 1, 4 — II, 6, 12.
στηρίξω I, 3, 7 — II, 24, 1; 26, 2; 33, 2; 41, 4 — VI, 13, 2 — VII, 29, 1 — VIII, 9, 5; 10, 13; 15, 3.
στιβόω II, 16, 2; 17, 5; 18, 7; 41, 6; 43, 1; 48, 1.
σίβωσις VI, 20, 6.
στοιχείον V, 12, 5 — VIII, 12, 17; 46, 2.
στοιχειώω VI, 18, 1 — VII, 25, 7.
στοιχείω II, 5, 4.
στοιχέω VI, 25, 1.
στολή I, 8, 8 — II, 41, 1.
στόμα I, 8, 11 — II, 4, 4; 6, 8; 21, 6; 22, 9; 28, 7. 8. 9; 38, 3; 44, 4; 49, 2; 56, 1. 4; 63, 5 — III, 7, 6 — V, 7, 12. 28; 11, 1. 2; 20, 15 — VI, 3, 1. 2; 12, 4. 5; 20, 10 — VII, 20, 1; 32, 2; 36, 5 — VIII, 1, 16; 4, 5; 47, 75.
στόμαχος V, 6, 7.
στρατιάρχης V, 20, 7.
στρατεία VIII, 47, 83.
στρατηγός VIII, 1, 19; 12, 26.
στρατηλάτης VII, 5, 5.
στρατιά II, 22, 5. 6 — VII, 35, 9 — VIII, 12, 27.
στρατιαί = πνεύματα VIII, 12, 8. 27.
στρατιώτης II, 14, 12; 39, 3; 48, 2 — IV, 6, 5 — V, 1, 1 — VIII, 32, 10; 47, 11.
στρατιωτικός II, 34, 4.
στρατιόπεδον VIII, 12, 42.
στρατός VII, 35, 3. 7.
στρεβλός II, 44, 1.
στρηνιά IV, 11, 1.
στρουθίον VIII, 7, 5.
στρουθός III, 15, 2.
στῦλος III, 16, 3 — VI, 3, 1; 20, 6 — VIII, 12, 26.
στυπτικός II, 22, 1.
στύφω II, 13, 5 — IV, 11, 4.
συγγένεια II, 57, 12.
συγγενής II, 14, 9; 48, 3 — III, 4, 4 — V, 6, 1 — VII, 15, 2 — VIII, 2, 9; 47, 38. 40. 76.
σύγγηρος III, 13, 1.
συγγνώμη II, 18, 5; 50, 3. — VIII, 47, 8.
συγκατάθεσις VIII, 1, 2.
συγκληρονόμος I inscr. — II, 33, 2 — III, 18, 1.
σύγκρισις II, 28, 8 — VII, 1, 3.
συγκυρία VIII, 47, 32.
συγχήρα III, 12, 4; 13, 1.
συγχωρέω II, 20, 5; 23, 1; 24, 3; 46, 5; 59, 3 — III, 2, 3; 9, 3 — VI, 20, 4 — VII, 25, 2; 28, 2 — VIII, 9, 3; 12, 47; 33, 3; 41, 5; 47, 82.
συγχώρησις VII, 36, 2 — VIII, 1, 10; 12, 33.
συζάω VII, 44, 2.
συζυγία VIII, 10, 10.
συκοφαντέω II, 8, 1 — V, 14, 11 — VII, 3, 5 — VIII, 32, 10.
συκοφάντης II, 42, 5; 50, 4; 51, 1 — IV, 6, 5.
συκοφαντία IV, 6, 7.
συλλαϊκός II, 36, 9.
συλλειτουργός VI, 18, 11.
συλλογή IV, 8, 4.
συμβάλλω I, 5, 1 — IV, 11, 4 — VI, 7, 2 — VIII, 47, 14.
συμβιβάζω II, 46, 7.
συμβολικός VIII, 12, 11.
συμβολοδείκτης VIII, 32, 11.
σύμβολον IV, 13, 2 — VI, 23, 5; 28, 3 — VII, 22, 2 — VIII, 11, 12.
συμβουλία II, 14, 3; 41, 7; 44, 4; 57, 14 — VIII, 12, 20; 16, 4.
συμβούλιον II, 52, 1.

- σύμβουλος II, 28, 4 — V, 16, 3.
 συμμαχία VI, 18, 7.
 συμμετέτοχος I inscr.
 συμμετρητής II, 51, 1.
 συμμολύνω II, 14, 3. 13 — III, 8, 3
 — VIII, 34, 11.
 συμπαθής II, 20, 11; 41, 5; 44, 2.
 συμπαράληψις III, 17, 2.
 συμπίνω V, 7, 30 — VI, 30, 9.
 συμπλήρωμα I, 5, 2.
 συμπλοκή VI, 6, 6.
 σύμπνοια VII, 2, 9.
 συμπόσιον II, 62, 4 — IV, 11, 4.
 συμπερσεβύτερος VIII, 28, 3.
 συμφωνέω II, 49, 5.
 συμφώνησις VIII, 47, 46.
 σύμφωνος II, 49, 3; 55, 2; 56, 1. 2;
 57, 14 — VIII, 12, 4.
 σύμψηφος II, 47, 2.
 συνάγω II, 54, 4; 56, 2; 59, 1 —
 IV, 4, 1. 3; 5, 3 — V, 1, 6. 7;
 14, 12 — VI, 22, 2; 25, 3 — VII,
 26, 4 — VIII, 34, 8. 10; 47, 31.
 συναγωγή II, 43, 4; 60, 2. 3; 61, 1;
 62, 1 — III, 6, 5 — V, 3, 3; 14, 12;
 19, 5 — VI, 2, 6; 5, 2 — VIII,
 47, 65. 71.
 συναγωγός II, 56, 3.
 συναθροίζω II, 57, 2; 59, 2; 62, 1 —
 V, 19, 3; 20, 3 — VI, 5, 7; 30, 2
 — VIII, 34, 10; 35, 2.
 συνάθροισμα II, 61, 2 — III, 18, 1
 VIII, 1, 20.
 συναναστρέφω II, 40, 2; 62, 3 —
 V, 7, 30; 20, 3 — VII, 26, 3.
 συνανίστημι III, 17, 3 — VII, 22, 6;
 43, 5; 44, 2 — VIII, 8, 2.
 συνάντησις I, 7, 6 — VIII, 32, 11.
 σύναξις II, 39, 6.
 συναποθνήσκω II, 7, 1 — III, 17, 3
 — V, 14, 6 — VII, 22, 3; 43, 5;
 44, 2; 45, 1.
 συναπόστολος II, 24, 4 — VI, 7, 2;
 9, 1 — VII, 2, 12 — VIII, 4, 1.
 συναρπαγή VIII, 47, 33.
 συνάφεια III, 2, 2.
 σύνδεσμος II, 53, 7 — VI, 7, 4 —
 VIII, 5, 7.
 συνδιάκονος V, 8, 1.
 σύνδουλος V, 10, 1.
 συνεγείρω VII, 44, 4.
 συνέδριον I, 8, 9 — II, 9, 3; 28, 4;
 61, 1. 2 — V, 14, 9.
 συνείδησις II, 10, 4; 54, 1 — VII,
 33, 2. 3 — VIII, 47, 58.
 συνέλευσις VI, 28, 1.
 συνέργεια V, 7, 18.
 συνεργός II, 54, 4; 57, 7 — III, 16, 1
 — VI, 9, 1; 29, 2.
 συνεσθίω V, 7, 30 — VI, 30, 9.
 σύσεις II, 32, 3 — VI, 27, 5 —
 VII, 28, 3; 35, 1.
 συνείχομαι VIII, 47, 10. 11. 45. 79.
 συνηγορέω II, 6, 1; 42, 3.
 συνηθεια II, 50, 1 — V, 12, 6; 16, 6
 — VI, 19, 1.
 συνθάπτω VII, 22, 6; 43, 5.
 συνθήκη V, 16, 9 — VII, 22, 2; 33, 4.
 σύνθημα V, 14, 9 — VIII, 4, 5.
 συνήμι I, 4, 2 — III, 4, 8 — V, 7,
 3. 4; 16, 4 — VII, 19.
 συνίσταω II, 47, 2.
 σύνδοξος II, 57, 2; 62, 3 — V, 20, 19
 — VIII, 47, 37. 74.
 συνοίκησις II, 14, 9.
 συνταγή VII, 40, 1.
 συντάσσομαι VII, 41, 3.
 συντέλεια II, 46, 1 — V, 19, 7; 20, 2
 — VI, 18, 9; 30, 8 — VII, 41, 6;
 46, 15 — VIII, 10, 4; 12, 40.
 συντόμος I, 6, 11 — II, 24, 1.
 σύντριμμα II, 14, 2; 21, 4 — VIII,
 44, 4.
 συντυχία IV, 10, 4; 14, 3.
 συριγμός VIII, 12, 15.
 συσσεισμός VII, 32, 4.
 σύστασις II, 25, 2; 58, 1; 62, 4 —
 III, 7, 6 — VI, 11, 5; 28, 7
 VIII, 1, 20; 12, 15; 22, 3.
 συστατικός VIII, 47, 12. 33.
 συσταυρόω VII, 43, 5.
 συστολή VIII, 12, 9.

- σφαγή* VIII, 2, 6; 12, 30.
σφάλλω II, 14, 11.
σφενδόνη I, 3, 9.
σφραγίζω II, 22, 12; 32, 3 — VII, 22, 2.
σφραγίς II, 14, 8; 39, 6 — III, 16, 4; 17, 1 — VII, 22, 2, 3.
σχῆμα VI, 11, 6; 28, 1 — VII, 2, 9.
σχίσμα II, 44, 2 — VI, 1, 1; 3, 2; 4, 2; 5, 5; 6, 8 — VII, 10, 1.
σχολή IV, 14, 2 — VIII, 24, 2.
σώζω II, 57, 20; 60, 3, 4 — IV, 11, 2; 12, 3, 4 — V, 3, 3; 5, 3; 6, 4; 7, 23; 20, 5, 10 — VI, 12, 2, 8, 11; 13, 3; 15, 5; 28, 7 — VII, 32, 2; 38, 1; 39, 4; 43, 2 — VIII, 9, 9; 10, 19; 36, 2; 38, 1; 48, 2.
σωζόμενοι II, 54, 4; 56, 2 — V, 15, 3 — VIII, 5, 6; 8, 2, 5.
σῶσον καὶ ἀνάστησον VIII, 7, 3; 8, 3; 9, 6; 10, 21; 36, 2; 38, 1.
σῶμα I, 6, 13; 7, 10 — II, 8, 3; 34, 4, 5; 41, 7; 43, 3; 44, 2 — III, 6, 2; 9, 2 — IV, 14, 2 — V, 4, 4; 7, 11, 19, 20, 25 — VI, 11, 7; 14, 4; 23, 5; 26, 2; 27, 7; 29, 3; 30, 5 — VII, 34, 6; 44, 3; 45, 3 — VIII, 9, 8; 11, 4; 12, 17; 13, 10; 14, 2; 16, 3; 47, 77.
σῶμα (Χριστοῦ) I, 6, 12 — II, 33, 2; 43, 2; 57, 15, 21; 59, 1 — V, 14, 7 — VI, 15, 2; 30, 2 — VII, 25, 4 — VIII, 12, 36, 39; 13, 15; 14, 2.
σωματικὸς II, 21, 9; 55, 1 — VIII, 47, 69.
σωμάτων II, 62, 4.
σῶος V, 7, 27 — VIII, 10, 7, 8, 14.
σωτήρ I inscr.; 6, 10 — II, 16, 1; 20, 8, 9; 21, 5; 24, 7; 25, 10; 59, 2 — III, 19, 3 — V, 2, 4; 15, 2; 16, 5 — VI, 19, 3; 30, 4, 7 — VII, 1, 2; 22, 6; 26, 2; 33, 2; 35, 1; 41, 7 — VIII, 1, 1; 5, 2, 7; 8, 5; 9, 10; 11, 6; 12, 33; 13, 10; 46, 13; 48, 3.
σωτηρία II, 12, 3; 13, 5; 20, 5; 22, 12 — V, 14, 21; 19, 3 — VII, 25, 2; 35, 1 — VIII, 1, 1, 4; 14, 2; 33, 6.
σωτήριον II, 22, 17; 26, 1; 41, 4 — V, 19, 6 — VII, 48, 4 — VIII, 9, 5.
σωτήριος II, 33, 2; 59, 4 — VI, 19, 2; 28, 7 — VIII, 6, 5.
σωφρονίζω II, 9, 1; 46, 4 — IV, 11, 2, 3 — V, 14, 2.
σωφροσύνη III, 7, 6 — VI, 30, 7 — VIII, 12, 24.
σώφρων I, 8, 16 — II, 2, 1; 49, 4; 50, 1 — III, 3, 1 — IV, 14, 3 — VI, 30, 6 — VIII, 25, 2.
τάγμα VI, 11, 2; 30, 10 — VII, 35, 3 — VIII, 46, 16.
τακτὸς I, 9, 4.
ταλαιπορία II, 21, 4.
ταμίας VIII, 11, 5.
ταμιεῖον IV, 9, 1 — VII, 29, 1.
τάξις I, 8, 11 — II, 27, 4; 57, 21 — III, 11, 3 — VII, 39, 2 — VIII, 12, 15; 13, 14; 46, 1, 3, 10, 11.
ταπεινὸς II, 1, 5 — VIII, 2, 7, 10; 39, 3.
ταπεινοσφρονέω VII, 6, 6 — VIII, 2, 10.
ταπεινόφρων I, 3, 8 — II, 6, 3; 16, 2.
ταπεινώ II, 1, 2; 22, 11; 63, 5 — III, 19, 5 — VII, 8, 4.
ταράσσω II, 42, 5; 43, 1, 2 — VI, 12, 15.
ταραχή II, 43, 2.
ταρσὸς VI, 9, 4.
ταῦρος V, 14, 10 — VI, 22, 3, 6.
ταφή II, 24, 3 — III, 17, 1 — VII, 23, 4.
τάφος V, 7, 5.
ταῶν VIII, 12, 3.
τεῖχος VI, 3, 1 — VII, 37, 4 — VIII, 11, 5; 12, 26.
τεκμήριον I, 3, 9.
τεκνογονία VI, 16, 3 — VIII, 10, 10; 12, 44.
τέκνον I, 2, 4; 7, 4; 8, 12 — II, 2, 3; 14, 14; 15, 1; 20, 2; 22, 6;

- 46, 4; 54, 3; 57, 12 — IV, 1, 1;
3, 3; 11, 1. 4 — V, 6, 1; 19, 4 —
VI, 9, 1; 11, 1; 18, 11 — VII, 3, 2;
18, 2.
- τεκνοτροφέω III, 3, 1.
- τεκνοτροφία II, 4, 2 — III, 4, 1.
- τέλειος II, 55, 2 — V, 1, 4 — VI,
3, 1; 18, 6. 7; 19, 2.
- τελειόω II, 39, 6; 61, 5 — V, 5, 1;
6, 9 — VII, 26, 4 — VIII, 1, 1;
10, 18; 12, 32. 47.
- τελείωσις II, 26, 2 — VII, 36, 5.
- τελεσφορία VIII, 13, 7.
- τελευταίω V, 7, 2. 8 — VI, 15, 6;
27, 2 — VII, 46, 2 — VIII, 47, 32.
- τελευτή III, 1, 3; 2, 3.
- τέλος II, 17, 2 — IV, 13, 1 — V, 3, 3
— VI, 5, 3; 30, 8 — VII, 16; 32, 2;
34, 6; 41, 6 — VIII, 6, 8; 10, 19;
12, 22; 36, 3; 46, 16.
- τελώνης II, 24, 4; 38, 3. 4; 39, 1. 2.
3. 5 — IV, 6, 5 — VI, 9, 1 —
VII, 46, 3 — VIII, 22, 1.
- τέμνω II, 41, 5.
- τέρας VI, 3, 1; 7, 2 — VIII, 1, 6. 12;
12, 32.
- τεράστιον V, 7, 30.
- τερατοποιία VIII, 3, 1.
- τέρμα VII, 43, 4.
- τέρψις VIII, 40, 3.
- τεσσαρακοστά (τῶν κεκοιμημένων)
VIII, 42, 3.
- τεσσαρακοστή V, 13, 3 — VIII, 47, 69.
- τετράπους V, 7, 18 — VI, 12, 6.
- τετράς V, 14, 1. 20; 20, 18 — VII,
23, 2 — VIII, 47, 69.
- τέχνη I, 4, 1; 5, 1 — II, 60, 6. 7 —
IV, 2, 2; 11, 1 — V, 5, 1 — VI, 7, 1.
- τεχνίτης I, 8, 24 — II, 43, 3 — IV, 2, 1.
- τιμάω II, 20, 1; 26, 4. 6. 8; 28, 8. 9;
30, 1; 33, 2. 3; 34, 6; 36, 3. 7
IV, 3, 3; 9, 1 — V, 8, 1. 2 —
VI, 14, 2; 23, 3; 29, 1 — VII, 2, 7;
9, 1; 16; 31, 2 — VIII, 12, 25;
31, 3.
- τιμή II, 26, 4; 27, 4; 28, 2. 5. 8;
— VIII, 2, 10; 7, 5. 7.
- 33, 3; 58, 2. 3; 61, 4; 62, 3 —
III, 10, 2 — IV, 13, 1 — V, 6, 3;
8, 1; 20, 11 — VI, 29, 1 — VII,
21; 24, 3; 47, 3; 49 — VIII, 5, 7;
7, 5. 8; 8, 5 etc.
- τίμιος I inscr.; 8, 3 — II, 33, 2;
56, 4; 57, 20. 21; 61, 4 — V, 6, 2;
8, 2; 13, 2; 14, 7; 17, 1 — VI, 11, 6;
17, 4; 28, 6; 30, 3 — VII, 2, 4;
23, 4; 25, 4; 26, 4 — VIII, 10, 7;
11, 5; 12, 40; 14, 2; 41, 8; 47, 41.
- τιμωρέομαι II, 14, 9; 23, 1; 47, 3 —
VIII, 12, 26.
- τιμωρία II, 10, 1; 14, 8; 34, 5; 48,
2. 3 — III, 10, 2 — V, 6, 5; 7, 7. 9
— VI, 1, 2; 2, 1; 4, 1; 16, 4; 20, 10
— VII, 7, 1; 25, 6 — VIII, 2, 5;
28, 3; 47, 84.
- τιμωρός IV, 13, 1 — VII, 35, 10.
- τίννυμι II, 46, 4 — V, 7, 4 — VIII,
2, 5; 47, 84; 48, 2.
- τίσις V, 6, 5 — VI, 4, 1.
- τοίχαρχος II, 57, 4.
- τοκετός VI, 27, 7.
- τοκογλύφος IV, 6, 5.
- τόκος III, 7, 3 — VIII, 47, 44.
- τόλμα VIII, 34, 5.
- τοπαρχία V, 20, 11.
- τοπικός II, 60, 2 — VI, 23, 5 —
VIII, 7, 5.
- τόπος II, 2, 3; 11, 1; 18, 3; 28, 4;
35, 5; 38, 4; 57, 2. 11. 12. 13;
58, 1. 6 — III, 6, 3. 4; 19, 2 —
IV, 1, 1; 3, 1; 4, 1; 6, 6 — V,
19, 3 — VI, 23, 5; 24, 2; 27, 2 —
VII, 30, 2; 35, 3 — VIII, 5, 10;
6, 6; 15, 7; 34, 8. 9.
- τράγος V, 12, 2 — VI, 22, 3. 6.
- τραγωδέω III, 14, 4.
- τράπεζα VI, 28, 5.
- τραπεζίτης II, 36, 9.
- τραῦμα II, 41, 6.
- τραυματίζω I, 3, 6.
- τράχηλος II, 10, 2 — VI, 12, 11.
- τρέμω II, 1, 5; 22, 12 — VII, 8, 3
— VIII, 2, 10; 7, 5. 7.

- τρέφω* I, 3, 10; 5, 1 — II, 5, 7; 34, 1; 41, 6 — IV, 5, 3; 6, 6; 9, 2 — V, 1, 7 — VII, 49 — VIII, 12, 32; 47, 41.
τριγαμία III, 2, 2.
τρίκλινος II, 56, 3.
τρίτα των κεκοιμημένων VIII, 42, 1.
τρόμος IV, 7, 5 — V, 10, 1. 2; 13, 4; 19, 3 — VII, 5, 4 — VIII, 12, 2.
τρόπαιον VIII, 12, 4.
τροπή V, 17, 1. 2 — VII, 34, 2 — VIII, 12, 15; 15, 7; 46, 2.
τρόπος II, 1, 1; 6, 2; 8, 4; 13, 5; 14, 14; 20, 12; 21, 1; 25, 5; 37, 2; 42, 5; 49, 2. 3. 4 — III, 1, 1; 7, 1; 15, 3; 16, 3 — V, 7, 18; 12, 2. 11 — VII, 2, 9; 33, 5 — VIII, 3, 1; 16, 4; 32, 2. 16. 17; 47, 41.
τροφή II, 5, 3; 25, 1. 8; 59, 4; 60, 1; 63, 2 — III, 8, 2; 12, 4 — IV, 5, 1. 2; 10, 1 — VI, 12, 6 — VII, 28, 5; 34, 7; 38, 7; 49 — VIII, 12, 20. 26. 32. 48; 40, 3.
τροβλίον V, 14, 3. 6.
τρογιάω II, 17, 6.
τροφή V, 5, 3 — VII, 33, 3; 43, 4 — VIII, 12, 19.
τροφητής II, 5, 3; 24, 7.
τρώσις V, 20, 1.
τυμβωρύχος II, 52, 1.
τύπος II, 11, 1; 25, 5; 26, 6. 7. 8; 57, 10 — III, 16, 4 — V, 6, 8; 20, 1 — VII, 13, 2; 43, 3 — VIII, 4, 1; 42, 3.
τύπτω V, 14, 9 — VIII, 47, 27.
τυραννικῶς VIII, 46, 3. 12.
τύραννος IV, 9, 2 — VIII, 2, 4; 47, 31.
τυφλός VIII, 1, 6; 47, 57. 78.
τύφος V, 5, 3.
τυφώω II, 1, 2; 21, 1.
τύχη VI, 6, 3.
ὕβριζω I, 1, 10 — II, 32, 3 — VI, 15, 4 — VII, 28, 2 — VIII, 44, 3; 47, 55. 56. 84.
ὕβρις IV, 8, 2 — V, 14, 9 — VI, 18, 4 — VII, 21 — VIII, 34, 5.
ὕβριστής II, 24, 7.
ὕγεια II, 63, 3 — VI, 28, 7 — VIII, 29, 3; 40, 3.
ὕιάζω II, 14, 11; 20, 12 — VI, 18, 10.
ὕγιαίνω VI, 18, 10; 21, 2.
ὕγιενός II, 43, 3.
ὕγις II, 18, 7; 20, 10 — VI, 18, 10 — VIII, 47, 8.
ὕδρος V, 6, 7.
ὕδωρ II, 22, 10; 26, 4; 33, 2 — III, 16, 4; 17, 1; 19, 5 — IV, 6, 2. 6 — V, 7, 28; 18, 1 — VI, 3, 1; 6, 5; 15, 5; 20, 6 — VII, 22, 2. 3; 34, 1. 2; 35, 5; 39, 3; 43, 1. 5; 44, 3 — VIII, 12, 10. 13. 26. 37; 29, 1. 2. 3.
ἔετός II, 14, 5 — VI, 5, 2. 3 — VII, 2, 6.
εὐθεσία II, 26, 4 — V, 1, 2 — VII, 24, 2; 39, 4; 43, 5 — VIII, 8, 5; 9, 5.
εὐοποιέομαι II, 33, 1.
εὐός I, 7, 1 — II, 6, 8. 16; 10, 1; 11, 1; 14, 2. 8. 9. 14. 16. 18; 16, 4; 22, 4. 18; 25, 6. 14; 30, 2; 33, 1; 41, 4; 49, 3; 54, 2 — III, 14, 5 — IV, 11, 2. 3; 12, 4 — V, 4, 3; 7, 8. 12 — VI, 2, 1. 4; 5, 4; 10, 3; 11, 1; 14, 1; 18, 11; 28, 5 — VII, 6, 2; 12, 5; 24, 2; 26, 5; 37, 4 — VIII, 2, 5; 9, 9; 12, 23 etc.
εὐός ἀνθρώπου II, 6, 8; 20, 11 — V, 5, 5; 14, 4. 8. 18; 20, 11 — VI, 18, 9; 30, 10 — VII, 32, 3.
εὐός (θεοῦ) I, 8, 2 — II, 6, 8; 20, 8. 11; 24, 3; 26, 7; 38, 4 — III, 16, 4; 17, 4; 18, 1 — IV, 5, 4 — V, 6, 7; 16, 2. 3; 20, 2. 13 — VI, 6, 6; 11, 2. 10; 15, 1; 18, 4; 22, 1; 26, 1. 2 — VII, 22, 1; 39, 2. 4; 40, 3; 41, 5; 43, 2. 4; 44, 1; 45, 3; 48, 3 — VIII, 5, 2; 6, 11; 7, 8; 12, 31. 50; 44, 2; 47, 49. 50.

- υἱοὶ* (θεοῦ) I, 1, 1; 2, 3; 3, 1 — II, 1, 7; 26, 4; 31, 3; 32, 3; 46, 7; 53, 9 — V, 1, 2; 7, 12.
υἱοὶ Ἰσραὴλ cf. *Ἰσραήλ*.
ὕλη V, 7, 18.
ὕμνην VIII, 12, 3.
ὕμνέω II, 22, 14; 56, 3 — V, 14, 7. — VII, 47, 2; 48, 2 — VIII, 7, 6.
ὕμνητος VIII, 40, 4.
ὕμνος I, 5, 2 — II, 57, 6 — III, 7, 7 — VII, 35, 6; 48, 3.
ὕδς I, 8, 21.
ὕπαιθρος I, 8, 22.
ὕπακοή I, 1, 1 — III, 8, 3 — V, 15, 1.
ὕπακούω II, 53, 9 — III, 8, 3 — VIII, 1, 3; 13, 13; 47, 74.
ὕπανδρος II, 58, 1 — VI, 28, 4.
ὕπαρχή VII, 33, 4.
ὕπαρχοντα, τὰ IV, 2, 1 — V, 1, 3, 4 — VIII, 42, 5; 45, 1.
ὕπερασπιστής VIII, 13, 10.
ὕπερβολή VI, 21, 2.
ὕπερηφανία VII, 18, 1.
ὕπερήφανος I, 3, 2 — VII, 5, 1 — VIII, 2, 7.
ὕπέρμαχος VII, 33, 7.
ὕπεροργκος II, 41, 6; 44, 3.
ὕπερόπτης VII, 18, 2.
ὕπεροπτικός II, 24, 7.
ὕπεροχὴ VIII, 12, 42; 13, 5.
ὕπερσάρκωμα II, 43, 3.
ὕπερτερος II, 25, 2.
ὕπερψεύμενος VII, 35, 9 — VIII, 12, 29.
ὕπερψών VI, 12, 6.
ὕπήκοος I, 1, 6 — II, 2, 3; 11, 1; 20, 9; 48, 2 — III, 7, 4 — VII, 22, 6; 43, 2 — VIII, 1, 19.
ὕπηρεσία II, 34, 3 — III, 16, 1; 19, 1 — IV, 12, 3 — VII, 34, 4 — VIII, 10, 9; 13, 4; 46, 6.
ὕπηρετέομαι V, 20, 13 — VIII, 12, 30.
ὕπηρέτης II, 17, 4; 28, 6 — III, 11, 1, 3 — VI, 7, 1; 17, 2 — VIII, 28, 3.
ὕπηρετικός II, 4, 1.
ὕπνος II, 20, 5; 60, 1; 63, 4 — VIII, 12, 32; 32, 18.
ὕπνώω II, 63, 4 — VII, 31, 6.
ὕπνωδης II, 4, 5; 18, 7.
ὕπογραμμὸς VII, 22, 5.
ὕπόδειγμα II, 22, 3.
ὕποδεις I, 8, 17 — III, 12, 4.
ὕποδέχομαι III, 16, 4.
ὕπόδημα I, 41, 1.
ὕποδιάκονος VIII, 11, 11, 12; 12, 43; 13, 14; 21, 1, 2, 4; 28, 7, 8; 31, 2; 46, 13; 47, 43, 69.
ὕπόδικος II, 10, 2 — V, 12, 6.
ὕποξύνιον I, 1, 2 — V, 20, 10.
ὕπόκρισις II, 54, 1; 57, 16 — IV, 3, 2; 4, 1 — VI, 18, 4 — VII, 14, 1; 18, 1 — VIII, 12, 2.
ὕποκριτής II, 6, 1 — IV, 4, 3 — VII, 4, 6; 23, 1; 24, 1.
ὕπόλειμμα II, 22, 8 — VI, 14, 4; 29, 3.
ὕπόληψις II, 4, 1; 48, 1.
ὕπομένω I, 2, 2 — III, 19, 4 — V, 3, 3, 4; 5, 3; 6, 9; 7, 17 — VI, 13, 3; 27, 1; 29, 1 — VII, 32, 2 — VIII, 1, 10; 12, 35; 47, 40.
ὕπόμνημα VII, 23, 3.
ὕπόμνησις VIII, 42, 2.
ὕπομονή V, 5, 4; 6, 10; 7, 2 — VII, 18, 2 — VIII, 11, 5; 23, 2.
ἐπόνοια II, 14, 13; 15, 1 — VIII, 47, 8.
ἐποπιέζω II, 17, 5; 20, 2.
ἐποπόδιον VI, 30, 9.
ἐπορράπτω I, 3, 9.
ἐποστρηίζω II, 18, 7; 40, 2.
ἐπόσχεσις VII, 33, 3.
ἐποτακτικός IV, 11, 3.
ἐποτάσσω I, 8, 1 — II, 2, 4; 10, 4 — IV, 13, 1 — VI, 23, 3; 29, 1 — VII, 13, 2.
ἐπόφορος VI, 24, 2.
ἐποχώρησις VIII, 2, 3.
ἐποφώνησις VII, 33, 3.
ἐποψάλλω II, 57, 6.
ἐποψία V, 6, 5.

- ἐφίγησις II, 57, 7.
 ἐψηλόν, τὸ II, 22, 5; 57, 5 — VII, 8, 4 — VIII, 6, 2; 11, 2.
 ἐψηλοφροσύνη VII, 18, 1.
 ἐψηλόφρων VII, 6, 6.
 ἐν ὑψίστοις VII, 47, 1 — VIII, 13, 13.
 ὑψιστος II, 26, 4; 31, 3; 61, 5 — V, 1, 2 — VI, 22, 6 — VIII, 5, 1; 11, 2; 12, 29.
 ὕψος II, 22, 13 — VI, 9, 4.
 ὑψώ II, 1, 2 — VII, 8, 4.

 μαγεῖν cf. ἐσθίω.
 φανότατος II, 28, 9.
 φάραγξ VIII, 1, 4.
 φαντασία II, 62, 4.
 φαρμακεία VII, 18, 1.
 φαρμακεύω II, 22, 6 — VII, 3, 1.
 φάρμακον II, 41, 5 — VI, 21, 2.
 φαρμακὸς II, 52, 1; 62, 2 — VII, 3, 1.
 φάρυγξ I, 7, 8.
 φανλίζω II, 15, 4 — VI, 20, 1; 26, 1, 3 — VIII, 2, 6.
 φαῦλος I, 7, 8. 11 — II, 6, 4; 14, 8; 35, 5; 37, 2; 50, 2 — III, 16, 1 — IV, 10, 3 — VI, 14, 3; 24, 1 — VII, 2, 4. 8 — VIII, 47, 80.
 φαῦσις V, 12, 2 — VIII, 37, 2.
 φειδῶ IV, 1, 2.
 φθαρετός VI, 11, 7.
 φθογγή I inscr.; 6, 4.
 φθόγγος II, 25, 7.
 φθονερός III, 12, 3.
 φθόνος II, 21, 1; 37, 3 — III, 12, 1.
 φθορά II, 22, 2 — V, 7, 1 — VI, 28, 3 — VII, 3, 2; 38, 9 — VIII, 15, 7.
 φθορεὺς II, 19, 3; 56, 3 — VI, 13, 3 — VII, 18, 2; 32, 1.
 φιάλη II, 4, 6.
 φιλαδελφία III, 19, 5.
 φιλάδελφος II, 44, 2; 50, 1; 58, 5.
 φιλαλήθης VII, 31, 1.
 φίλανδρος I, 8, 16.
 φιλανθρωπία V, 5, 3.
 φίλάνθρωπος II, 15, 1 — VIII, 6, 5; 7, 2; 9, 5; 29, 3; 37, 2; 41, 2.
 φιλαργυρία V, 14, 2.
 φιλάργυρος II, 6, 1 — VII, 6, 5.
 φιλαρχία VI, 1, 1; 4, 1.
 φίλαρχος II, 6, 1 — VIII, 47, 31.
 φιλεγκλήμων II, 14, 10.
 φιλεταιμότης II, 21, 1.
 φιλέω I, 7, 6 — V, 4, 1, 3; 14, 3; 15, 2 — VI, 16, 2; 27, 6 — VII, 2, 2 — VIII, 5, 10; 16, 1.
 φιλήδονος II, 43, 4 — VI, 28, 8.
 φιλήκοος II, 6, 1.
 φίλημα II, 57, 17 — V, 14, 9 — VIII, 5, 10; 11, 9.
 φιλία I, 7, 6 — II, 46, 7 — IV, 13, 2 — VI, 18, 7; 29, 2 — VII, 10, 2.
 φιλικὸς II, 54, 4.
 φιλοδέσποτος IV, 12, 3.
 φιλόδωρος VII, 35, 7.
 φιλόθεος VI, 20, 4; 28, 8.
 φιλοκρινέω III, 4, 4.
 φιλόμαχος II, 6, 1.
 φιλονεικία II, 43, 2; 49, 1 — III, 12, 1.
 φιλόξενος II, 4, 1; 50, 1; 55, 1.
 φιλοπλούσιος II, 6, 1.
 φιλοπράγμων III, 5, 1.
 φιλόπτωχος II, 50, 1.
 φίλος I, 4, 1 — II, 6, 1, 4; 14, 9; 37, 5; 41, 1; 47, 2; 53, 6. 9 — III, 4, 4; 18, 1; 19, 3 — IV, 4, 3; 8, 2 — V, 1, 3; 4, 1; 6, 1; 19, 4 — VI, 2, 1; 3, 1; 19, 4; 21, 2 — VIII, 39, 3; 46, 5.
 φιλόστοργος II, 20, 8.
 φιλότεκνος II, 41, 1.
 φιλόχηρος II, 4, 1; 50, 1.
 φλέγω V, 7, 15 — VI, 1, 1 — VII, 35, 3.
 φλογμὸς VI, 3, 1.
 φλόξ II, 22, 15 — VII, 35, 7.
 φλυαρέω III, 6, 5.
 φλυαρία III, 7, 1, 6.
 φλυαρὸς III, 6, 4.
 φοβέομαι I, 8, 2 — II, 20, 1; 32, 2; 34, 6; 62, 2 — III, 8, 1 — IV, 7, 5 — V, 4, 4; 11, 1; 12, 1 — VI, 12, 10; 20, 10; 28, 5 — VII, 16 — VIII, 1, 15; 11, 3.

- φοβέρος* II, 22, 12 — VIII, 18, 1.
φοβέω V, 14, 4 — VIII, 47, 27.
φόβος I inscr.; 1, 6; 8, 13 — II, 21, 4; 36, 1; 43, 3; 46, 1; 57, 15 — IV, 5, 1; 12, 1; 13, 1 — V, 6, 3. 5; 10, 1. 2; 13, 4; 14, 19; 19, 3 — VI, 29, 1 — VII, 12, 5; 13, 2; 24, 2. 3 — VIII, 6, 5; 10, 18; 11, 3. 6; 12, 2; 44, 1; 47, 41. 62.
φοίνιξ V, 7, 15.
φονεύς II, 21, 8. 9; 42, 5; 43, 1; 52, 1 — IV, 6, 5 — V, 2, 1 — VII, 18, 2 — VIII, 47, 23.
φονεύω I, 7, 9 — II, 15, 3; 21, 7; 23, 1; 42, 6 — VI, 30, 5 — VII, 2, 8; 3, 2 — VIII, 47, 59.
φόνος II, 37, 6 — VI, 10, 2; 23, 2 — VII, 2, 8; 18, 1.
φορά VI, 6, 4; 27, 3 — VII, 34, 7.
φόρος II, 46, 1 — V, 14, 11 — VII, 16.
φορτίζω I, 6, 10.
φορτίον II, 25, 11.
φορτισμός VI, 20, 6.
φραγμός VIII, 11, 5.
φρέαρ VII, 37, 2.
φρήν I, 7, 4.
φρίσσω II, 22, 12.
φρίττω VIII, 1, 15; 7, 5; 34, 5.
φρονέω II, 43, 3; 62, 1 — III, 7, 6.
φρόνησις I, 7, 3 — II, 48, 1 — VII, 8, 1.
φρόνιμος II, 3, 2; 56, 4.
φροντίς VIII, 16, 3; 47, 6. 36. 38.
φρουρός VIII, 20, 1.
φυλακή II, 22, 10; 34, 4; 56, 3 — IV, 6, 4 — V, 1, 5. 6. 7; 2, 2 — VIII, 10, 15; 14, 2; 15, 2. 7; 16, 3.
φυλακίτης IV, 2, 1.
φύλαξ II, 26, 4 — VIII, 11, 5; 21, 3.
φυλάσσω I, 1, 1; 6, 14; 7, 2; 8, 18 — II, 28, 4. 7; 42, 3; 57, 10. 19; 60, 5; 62, 1 — III, 1, 2.
φυλάττω II, 57, 21.
φυλή II, 25, 6; 27, 5 — III, 1, 5 — V, 20, 2 — VI, 23, 5 — VIII, 12, 31.
φύραμα II, 17, 4.
φυσικός I, 6, 8 — II, 43, 3 — VI, 12, 13; 19, 2; 20, 4; 22, 8; 23, 1. 2; 25, 2; 27, 7; 28, 3. 7. 8; 30, 1 — VII, 1, 3; 33, 3 — VIII, 12, 25. 30.
φύσις I, 3, 8 — III, 9, 4 — VI, 14, 4; 15, 6; 16, 1; 20, 10; 27, 3 — VII, 2, 3. 9; 35, 10; 39, 2; 42, 3; 47, 3 — VIII, 12, 7. 49; 15, 7; 37, 6.
(τῆ) φύσει II, 24, 3 — IV, 10, 3 — VI, 20, 1. 4 — VII, 22, 5; 23, 4; 35, 1. 9 — VIII, 5, 1; 12, 7. 33; 15, 7; 41, 4; 46, 14.
παρὰ φύσιν I, 3, 11 — II, 14, 8 — III, 9, 3 — VI, 11, 8; 28, 1. 2. 3 — VII, 2, 10.
φύτεία I inscr.
φυτόν V, 7, 18 — VIII, 12, 12. 15. 18.
φυτουργία II, 17, 6.
φωνή II, 6, 14; 9, 2; 23, 15; 32, 3; 42, 2; 54, 1 — V, 7, 11; 12, 3; 14, 12. 17 — VI, 9, 5; 12, 6; 20, 1. 6 — VII, 32, 3; 35, 3; 36, 4; 38, 4 — VIII, 12, 10.
φῶς I, 2, 4 — II, 5, 7; 32, 3; 42, 2; 46, 4; 54, 3 — V, 7, 18; 14, 16; 16, 6 — VI, 11, 1 — VII, 34, 2; 38, 5; 48, 4 — VIII, 12, 9; 15, 7; 34, 7. 12; 37, 2. 6.
φωστήρ V, 7, 4. 18. 23; 12, 1. 2 — VII, 34, 4.
φωτίζω II, 5, 7 — III, 16, 2 — VI, 20, 6 — VII, 36, 2; 39, 4 — VIII, 6, 5; 12, 11; 34, 2; 37, 6.
φωτιζόμενοι VIII, 8, 2. 6; 35, 2.
φωτισμός II, 5, 7; 32, 3 — V, 1, 2 — VI, 3, 1 — VIII, 12, 26.
χαίρω V, 2, 1. 4; 3, 1. 2; 6, 2. 8. 9 — VI, 10, 1; 12, 15; 18, 8 — VII, 32, 5; 36, 2 — VIII, 1, 3.
χαλινός VIII, 25, 3.
χαμαιζήλος VI, 13, 2.
χαμενία II, 56, 3.
χαρά II, 13, 5 — V, 6, 8 — VII, 23, 4; 49 — VIII, 9, 5; 47, 52.

- χαρίζομαι* II, 36, 6; 54, 2. 3 — VI, 28, 3 — VII, 34, 6; 38, 5 — VIII, 10, 7. 12; 12, 8. 17; 47, 38. 76.
χάρις I inscr.; 7, 3; 8, 24 — II, 28, 4; 61, 5 — IV, 7, 4 — V, 7, 13 — VI, 5, 3. 4; 7, 2; 12, 11; 18, 3; 29, 2 — VII, 2, 2; 35, 1; 36, 7; 42, 3; 43, 5 — VIII, 2, 7. 10; 5, 3. 11; 8, 3; 10, 19; 12, 4; 13, 9; 14, 3; 16, 4. 5; 26, 2; 33, 6; 38, 1; 47, 80.
χάρισμα VIII, 1, 1. 2. 4. 8. 9. 10. 11. 12. 21. 22; 3, 1; 26, 2.
χαυνότης V, 6, 5.
χέλιος I, 7, 7. 8. 14 — II, 28, 7; 42, 5 — VII, 4, 2; 32, 2; 33, 4; 37, 1 — VIII, 1, 5.
χειμάζω II, 43, 3 — VIII, 12, 47.
χειμαζόμενοι VIII (12, 47); 35, 2; 38, 1.
χείμαρος VIII, 12, 14.
χειμών VIII, 12, 13.
χειρ I, 8, 4. 5. 6. 7. 20 — II, 4, 2. 3. 4; 6, 9. 10; 14, 4; 15, 3; 18, 10; 22, 8; 34, 6. 7; 35, 5; 36, 2; 40, 2; 41, 2; 51, 2; 52, 1; 61, 2; 63, 4. 5 — III, 3, 2; 7, 6; 10, 2 — IV, 5, 2 — V, 2, 2; 4, 1; 5, 5; 6, 9; 7, 2. 22. 27; 14, 6. 8. 17; 15, 4; 19, 4 — VI, 3, 1; 7, 2. 3; 9, 3; 12, 14; 20, 6; 22, 3; 30, 3 — VII, 2, 6; 12, 1. 5; 35, 9; 36, 3. 4; 38, 4 — VIII, 1, 1. 6; 5, 9; 7, 8; 11, 5 etc.
χειρόγραφον VIII, 9, 3.
χειροθεσία II, 32, 3; 41, 2 — III, 10, 1; 16, 3 — VII, 44, 3 — VIII, 37, 4; 39, 1.
χειροθετέω II, 18, 7; 41, 2; 43, 1 — VII, 39, 4 — VIII, 28, 2. 3.
χειροτονέω II, 27, 5; 43, 3 — III, 9, 3; 11, 3; 16, 3; 20, 1. 2 — V, 20, 11 — VII, 46, 1. 5. 6 — VIII, 5, 9. 11; 6, 10; 16, 2; 21, 2; 23, 2. 3. 4; 24, 2; 25, 2; 26, 2. 3; 27, 1. 2. 3; 28, 2. 3; 35, 1; 47, 1. 29. 35. 36. 68. 76.
χειροτονία II, 2, 3 — VI, 17, 1 — VII, 16 — VIII, 16, 1; 17, 1; 46, 3. 11; 47, 35. 68. 76. 82.
χέρσος VI, 5, 2.
χήρα II, 4, 2; 17, 2; 25, 2; 26, 3. 8; 35, 3; 57, 12; 58, 1 — III, 1, 1. 4; 2, 1; 3, 1. 2; 4, 1. 2; 5, 1. 2; 6, 3, 4; 7, 1. 2. 3. 6. 8; 8, 1. 2. 3; 12, 1. 2. 3; 13, 2; 14, 1. 2; 15, 5 — IV, 1, 2; 2, 1; 3, 1; 5, 1. 4; 6, 4. 6. 7. 8; 8, 1. 4; 10, 1 — V, 7, 8. 12 — VI, 17, 3. 4 — VII, 29, 2. 3 — VIII, 10, 10; 12, 43. 44; 13, 14; 25, 1. 2; 30, 2; 47, 18.
χηρεία III, 1, 2. 4; 12, 2.
χηρικόν III, 1, 2; 2, 1 — VIII, 25, 2.
χῆρος III, 4, 1.
χθών VIII, 37, 5.
χίδρον VIII, 47, 3.
χιλός VIII, 40, 3.
χιτών VII, 2, 5.
χλαίνα I, 8, 8.
χλενάζω III, 5, 6 — V, 7, 13 — VIII, 47, 57.
χλεύη IV, 8, 2.
χλόη IV, 5, 2 — VII, 20, 1 — VIII, 40, 3.
χοίρειος VI, 10, 3.
χοῖρος II, 41, 1 — III, 5, 5.
χολή I, 7, 8 — V, 6, 9; 14, 15 — VI, 7, 4.
χορεύλης VIII, 32, 9.
χορεντρια VII, 5, 5.
χορηγέω IV, 5, 1; 8, 3 — V, 1, 4 — VII, 38, 7 — VIII, 1, 2.
χορηγία II, 48, 1 — IV, 2, 2 — VII, 34, 7.
χορηγός VII, 35, 1. 10 — VIII, 12, 6. 22; 29, 3.
χορός VII, 35, 5 — VIII, 12, 9.
χόρτος IV, 5, 2 — VI, 20, 6.
χρεία I, 3, 9; 5, 1 — II, 3, 1; 13, 1; 14, 11; 20, 11; 25, 1. 8; 40, 1; 59, 2; 61, 4; 63, 1 — III, 16, 1. 2 — VI, 20, 4 — VII, 22, 5; 28, 4 — VIII, 23, 3; 26, 3; 33, 3; 39, 3; 45, 2; 46, 2; 47, 33. 41. 81.

- χοῆμα* II, 10, 4 III, 7, 3 IV, 4, 4; 7, 4; 9, 2 — VI, 7, 3. 4 — VII, 23, 2 — VIII, 47, 29. 41.
χορηματικός II, 6, 1.
χορηματολαΐλαψ II, 50, 1.
χορηματολογέω III, 7, 4.
χοῆσις VIII, 40, 3; 47, 73.
χορηστήριον II, 4, 2.
χορηστός II, 20, 12; 21, 1 — VII, 35, 7.
χορηστότης II, 9, 1; 22, 12. 14 — VII, 31, 3; 39, 4.
χορητοφάγος II, 5, 3.
χοῖσις VII, 22, 3; 42, 1.
χοῖσμα VII, 22, 2.
χοριστιανός VIII, 6, 8; 10, 20; 36, 3; 38, 2.
χοριστοκτονία VI, 5, 5.
χοριστοκτόνος II, 61, 1 — VI, 25, 1 — VII, 38, 7.
χοριστός V, 20, 7.
χοῖω III, 16, 2. 3. 4 — V, 20, 8 — VII, 22, 2; 42, 3; 44, 1 — VIII, 46, 7.
χρόνος I, 7, 5; 8, 1 — II, 1, 3; 16, 4; 43, 1; 63, 1. 4 — VI, 13, 2; 18, 9 — VII, 34, 8; 46, 15 — VIII, 6, 8; 12, 20. 31. 42; 15, 7; 25, 3; 32, 11; 36, 3; 38, 2.
χρονήλατος I, 3, 9.
χρονσίον IV, 4, 3.
χρυσός VIII, 47, 73.
χρυσοῦς I, 8, 21 — V, 12, 2.
χρύσωσις V, 12, 6.
χωλεία II, 20, 4.
χωλός VIII, 1, 6; 47, 57.
χῶμα V, 7, 3.
χωνεντόν II, 22, 7 — VI, 20, 6.
χώρα IV, 1, 2 — VIII, 41, 2; 47, 34. 35.
χωρίζω VI, 14, 4; 27, 3. 5 VII, 1, 3; 2, 9 — VIII, 12, 12; 15, 3.
χώρος VIII, 41, 5.
ψάλλω I, 5, 2 — II, 57, 6; 58, 4; 59, 2 — III, 7, 7 — V, 20, 8 VI, 30, 2 — VII, 35, 3. 4 — VIII, 14, 1; 34, 10.
ψαλμός I, 6, 5 — II, 59, 2 — V, 19, 3 — VI, 22, 4 — VIII, 13, 16; 35, 2; 42, 1; 47, 85.
ψαλμωδία II, 54, 1.
ψαλτήριον VII, 44, 5.
ψάλτης III, 11, 1 — VIII, 10, 10; 12, 43; 13, 14; 28, 7. 8; 31, 2; 47, 26. 43. 69.
ψαλτιφδός II, 28, 5 — VI, 17, 2 — VII, 45, 2.
ψάμμος II, 22, 13 — VII, 34, 3.
ψευδάδελφος II, 1, 1; 37, 5.
ψευδαπόστολος VI, 8, 1; 9, 6; 13, 3.
ψευδεπίγραφος VIII, 47, 60.
ψευδής I, 8, 13 — II, 37, 3; 42, 1. 5; 51, 2 — V, 9, 1; 14, 11 — VII, 14, 2 — VIII, 3, 1.
ψευδιεγεύς VIII, 47, 47.
ψευδοδιδάσκαλος VI, 18, 3 — VII, 28, 3. 4.
ψευδολογία II, 42, 5.
ψεύδομαι II, 8, 1; 28, 9 — V, 3, 2; 9, 1; 14, 12 — VII, 2, 12 VIII, 47, 13.
ψευδομαρτυρία VII, 18, 1.
ψευδομάρτυς II, 6, 1 — V, 9, 1.
ψευδομαρτυρέω VII, 3, 5.
ψευδοπροφήτης I, 6, 2 — VI, 13, 3; 18, 9 — VII, 32, 1 — VIII, 2, 4.
ψεῦδος II, 42, 1; 49, 3 — III, 2, 2 — VI, 27, 4 — VII, 4, 4; 18, 1; 32, 2.
ψευδόχριστος VI, 13, 3; 18, 3. 9.
ψευδωνυμία II, 31, 3.
ψευδώνυμος V, 12, 6; 19, 1 — VI, 8, 2 — VIII, 2, 2. 4. 6; 12, 33.
ψεῦσμα II, 8, 2.
ψήφισμα VIII, 27, 3.
ψῆφος II, 47, 2; 51, 1; 52, 1 — V, 17, 2 — VIII, 16, 4.
ψιθυρίζω II, 57, 13 — VIII, 11, 10.
ψιλός άνθρωπος VI, 11, 10; 26, 2.
ψόγος II, 43, 3; 52, 2.
ψῆξις II, 20, 5.
ψυχή I, 6, 14; 8, 18. 19 — II, 6, 9. 10; 9, 2; 14, 1. 4. 14. 15. 18. 20; 20, 6;

- 22, 16; 23, 3; 34, 4. 5; 35, 3; 42, 1;
 44, 4; 53, 2; 56, 2; 60, 5; 62, 3. 4
 — III, 2, 3; 19, 3. 7 — IV, 11, 2. 5;
 14, 2 — V, 4, 1. 3. 4; 6, 10; 7, 2.
 19, 20; 20, 5. 6. 15 — VI, 2, 1;
 6, 4; 10, 1. 2. 3; 11, 7; 12, 15;
 18, 5; 19, 2; 22, 3; 26, 2; 27, 8;
 30, 3 — VII, 2, 1; 3, 2; 8, 5; 13, 1;
 26, 3; 33, 2. 3; 34, 6; 35, 4; 36, 1;
 38, 5; 44, 3 — VIII, 6, 12; 9, 8;
 12, 17. 22. 23; 13, 10; 14, 2; 16,
 3. 5; 41, 2. 4; 46, 16; 47, 39. 41.
 63. 77.
ψωμίον V, 14, 3. 6.
ψωμός IV, 2, 1; 4, 1.
ψωραλέος II, 17, 4 — VI, 18, 10.
ῥδῆ III, 7, 7 — V, 10, 2; 20, 8 —
 VI, 22, 4 — VII, 35, 3.
ῥδός II, 26, 3 — III, 11, 3.
ῥμός V, 16, 3 — VI, 11, 10.
ῥδόν II, 20, 2.
ῥρα I, 9, 4 — II, 53, 5 — IV, 1, 1;
 2, 2; 11, 1. 6 — V, 14, 6. 8. 14.
 16. 17; 17, 2; 19, 2; 20, 4 — VI,
 27, 1 — VII, 31, 5 — VIII, 34, 1. 7;
 46, 2.
ῥρα ἐκτιγ V, 14, 14. 16 — VIII, 34,
 1. 4.
ῥρα ἐνάτη V, 14, 16. — VIII, 34,
 1. 5.
ῥρα τρίτη V, 14, 14 — VIII, 34, 1. 3.
ῥραιότης V, 20, 8.
ῥσαννά VII, 26, 5 — VIII, 13, 13.
ῥτίον V, 16, 10.
ῥφέλεια VIII, 1, 2; 14, 2.
ῥφέλιω II, 60, 4 — IV, 4, 1 — V, 4, 3.
ῥφέλιμος II, 58, 3.

DIDASCALIA

ET

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM

EDIDIT

FRANCISCUS XAVERIUS FUNK

VOLUMEN II

TESTIMONIA ET SCRIPTURAE PROPINQUAE

PADERBORNAE

IN LIBRARIA FERDINANDI SCHOENINGH

MDCCCXV

ELENCHUS.

Prolegomena.	Pagina
Testimonia Didascaliae et Constitutionum apostolorum	V
Fragmenta Anastasiana	VIII
Epitome libri VIII Constitutionum	XI
Constitutiones ecclesiae aegyptiacae	XIX
Canones Hippolyti	XXV
Didascalia apostolorum arabica	XXVIII
Capitula XXX e Constitutionibus excerpta	XXXIII
Canones apostolorum synodo Antiochenae adscripti	XXXV
Lex canonica s. apostolorum	XXXVII
S. apostolorum poenae pro lapsis	XXXIX
Sacramentarium Serapionis	XL
Canones apostolorum ecclesiastici	XLII
Textus.	
Testimonia veterum.	
Didache apostolorum	I
Didascalia apostolorum	3
Constitutiones apostolorum	14
Canones apostolorum	40
Fragmenta Anastasiana	51
Epitome libri VIII Constitutionum	72
Constitutiones ecclesiae aegyptiacae	97
Didascalia arabica	120
Capitula XXX e Constitutionibus excerpta	137
Canones apostolorum synodo Antiochenae adscripti	145
Lex canonica s. apostolorum	150
S. apostolorum poenae pro lapsis	154
Sacramentarium Serapionis	158
Index vocabulorum Sacramentarii Serapionis	196
Index nominum et rerum	204

PROLEGOMENA.

I.

TESTIMONIA

DIDASCALIAE ET CONSTITUTIONUM APOSTOLORUM.

Cum Didascaliam et Constitutiones apostolorum tantum edere, testimonia harum duarum scripturarum colligere satis erat. Attamen consentaneum esse videbatur, testimonia Didaches, fontis libri VII Constitutionum, addere eaque secundum aetatem huius scripturae primo loco ponere. Cum autem in hoc opere Didachen non ipsam exprimerem, nonnisi auctores eam distincte nominantes protuli. Deinde etiam testes Canonum apostolorum separatim edendi esse videbantur. Canones illi quidem pars Constitutionum sunt, quarum finem faciunt. Brevi autem ab hoc opere disiuncti tanquam libellus proprius circumferebantur atque multis, praesertim Latinis, soli cogniti erant. Et in hac sectione certos mihi fines constitui. Saeculum XII vel aetatem Gratiani non supergredior, neque usque ad illud tempus omnes testes enumerari contendo. Canones postquam vulgati ac recepti fuerunt, tam frequenter allegantur, ut aegre omnes loci colligi possint.

Locos Constitutionum a testibus exscriptos haec tabula repraesentat.

Constitutiones	Paginae huius editionis	Constitutiones	Paginae huius editionis
I, 3, 11	32—33	II, 14, 7—10. 14—15.	
I, 6, 1—6	51	18. 21	20
II, 5, 1—2	25	II, 14, 7—10. 18. 21	51—52
II, 6, 6	17	II, 16, 3. 4	52
II, 8, 2	27	II, 17, 4	53
II, 20, 1	14	II, 22, 10—16; 23, 1	20—21

Constitutiones	Paginae huius editionis	Constitutiones	Paginae huius editionis
II, 23, 2—4	21	VI, 20	62—63
II, 33, 2—3	32	VI, 20, 4—11	23—24
II, 33, 3	32	VII, 22, 2—5	22—23
II, 37, 2—4	25—26	VI, 24, 2—5	27—28
II, 41, 7—8	29	VII, 1—10. 13. 15.	
II, 42, 1. 5—6	26	17. 18 (abbrev.)	63—67
II, 49	26—27	VII, 9, 1	32
II, 52	27	VII, 23	61
III, 10—11	25	VII, 23, 3	19. 34
III, 18	54	VII, 23, 3. 4	31
IV, 3, 1	16	VII, 24, 2. 3	54
IV, 3, 1—4, 1	54—55	VII, 46, 11	18
IV, 3, 2; 4, 1	34	VIII, 2, 1—3. 5	67—68
IV, 6. 7. 9. 10	55—58	VIII, 2, 2. 5	28
IV, 7, 1	58	VIII, 2, 4	68
V, 12, 2—3	24—25	VIII, 4	38—39
V, 13—20 (abbrevi- atum)	58—61	VIII, 6, 6	34
V, 13, 3. 4; 14, 1. 20	19	VIII, 12, 35—39	35
V, 14, 20; 20, 19	31	VIII, 28, 4—5	39
V, 20, 19	19. 31. 34	VIII, 28, 6	37
VI, 7, 1; 9	21—22	VIII, 33—34, 9	68—70
VI, 16	17	VIII, 34, 8—10	18
VI, 16, 2. 3	32	VIII, 42	36
VI, 17, 1	31	VIII, 42—43	70
VI, 18, 6—7	62	VIII, 43, 1—2	16—17
		VIII, 46, 17	29

De Georgio Hamartolo seu Monacho hic pauca addenda sunt. Locos ab eo e Constitutionibus excerptos deprompsi ex editione Muraltiana, quae eo tempore, quo testimonia collegi, sola vulgata erat. Interea C. de Boor editionem novam instituit et anno 1904 demum, postquam Testimonia iam typographo tradidi, publicavit. Textus, quem proposuit, non ubique quidem, sed plerumque propius ad Constitutiones accedit quam Muraltianus, et hoc haud dubie superior est. Itaque lectiones variantes hic exscribo, littera C apposita indicans, uter textus cum Constitutionibus consentiat vel eis propinquior sit.

Fragmentum I in hac editione p. 20 l. 3 ὑπὲρ αὐτοῦ Muralt. : περι ἑαυτοῦ Boor I, 218 C, 4 ἐπείπερ C : ἐπεὶ γάρ, 7 τὰ : καὶ τὰ C, 10 ἀναφανείς : ἀναδειχθεὶς C, 13 εἰ δέ : εἰ δὲ καὶ C, 19 Ἰσραήλ : ὁ Ἰσρ., 22 ἀμαρτημάτων : ἀμαρτιῶν C, 25 ἔσται : + καὶ ἀνομία ἀνόμιμον ἐπ' αὐτὸν ἔσται καὶ C, 26 ὁ θεός : >, 28 τοὺς : > cf. C, ἡμωδίασαν C : ἐμωδίασαν.

Fragm. II p. 21 l. 3 βασιλέως : + Ἀσσοῦρ Boor I, 236 C, 5 σιδηρωμένος : σεσιδηρωμένος ὅλος cf. C, 11 ἀπέστρεψεν : ἐπέστρεψεν C, 13 αὐτοῦ C : >

Fragm. III p. 21 l. 3/4 ἀμαρτάνων πειράζει : ἀμαρτάνῃ πειράζων Boor I, 240 C, 8 ἡ γραφή C : >, 9 ὁ τοῦ Μανασσῆ υἱός : > C, παραβάσεως C (+ κακόν) : πονηρόν.

Fragm. IV p. 21 l. 3 τῶν αἰρέσεων τῶν νέων : τῶν νέων αἰρέσεων Boor I, 373 C, 6 ἐσάλεψε : ἐσχύλεψε cf. C, 6/7 ἐνεργείας καὶ ἐμπειρίας : ἐμπειρίας καὶ ἐνεργείας cf. C, p. 22 l. 2 καὶ Νικήτον C : >, 3 ἀδελφοῦ : ἀδελφῶν C, 3/4 Ῥωμαίων ἐπισκόπου τε καὶ πόλITU C : Ῥωμαίον, 4 μαθητευθέντος C : μαθητεύσαντι, 6 ἐκ τῶν . . λόγων : εἰς τὸν . . λόγον C, 8 καταβαλὼν C : κατέβαλα, 12 ὅς : ὡς καὶ C, 13 προσελθῶν : προσελθὼν C, 17 ἐπιχορηγῆν : ἐπιχορηγήσῃ C, 19 ἰκέτευσεν : ἰκέτενον C, 21 εἰμί : + ἐγὼ C, 25 τοῦ : καὶ τοῦ cf. C, ὁ : > C, 26 τέλειον ἀπεσβέσθη : τέλειον ἀπέσβη.

Fragm. V p. 22 l. 4/5 ἐξαμαρτόντων . . . οἰομένων cf. C : ἐξαμαρτόντας . . . οἰομένους Boor II, 425, 6 καὶ : ἀλλ' C, 8 εἰσί : ἐστί C, 10 συναγάγετε : καὶ σ. C, 11 κρέα C : τὰ κρέα, p. 23 l. 4 ἔρχησθε C : ἔρχεσθε, 6 φέρετε : + μοι C, 10 ἀλλαχοῦ : >, 12 πάλιν : >, 16/17 καὶ ἀπόδος — σου C : >, 20 κακίας : + καὶ, 21 γάρ C : + φησὶν, τῷ θεῷ : κυρίῳ cf. C, 25 ἀγαθόν : ἀγαθῇ C, 25/27/29 θυσίας : θυσίαν C, 27 ἀκούειν : εἰσακούειν C, 31 πάλιν : πάλαι, αὐτῶν cf. C : αὐτάς, 33 Μωϋσέως : Μωσέως C, p. 24 l. 9 ὅθεν : ὅπου C, 10 αὐτοῦς : αὐτοῖς C, 17 στιβάσι : στιβώσει C, 18 μοσχοποιίας : + εἶρηκεν, 25 καθαρά : καλὰ, 26 δὴ : + καί, 28 παρακούοντι : παρακούοντες, 29 πιεζόμενοι : + καὶ C, καί : >, 33 ἔρχονται cf. C : ἔρχονται, 36 ἐπιλαθόμενοι : ἐπιλανθανόμενοι, p. 25 l. 2 Μολὼχ C : Μολχώμ, 3 ποτέ : καὶ ποτέ, 4 ἀνθρώπων : ἀνθρώποις C, 5 πεποίηκεν : ἐποίησε, τά : >, 8 ἐν : ὡς ἐν C, 10 ἐνέπλησαν : ἐπλήσαν C

Fragm. VI p. 25 l. 4 θυσίας : θυσίαν C Boor II, 464, 5 καὶ οὐχ ἑαυτῷ : οὐχ ἑ. γάρ C, ἀλλὰ : ἀλλ' ὁ C, 6 θεοῦ : τοῦ θ. C, 9 Ὁξίου : Ὁξία C, 14 διάκονον ἢ διακόνισσαν : διακόνους ἢ διακονίσσας C, 15 ἀναγνώστας C : + ἡ ψάλλτας, 16 ἡ τάξις ἢ : τάξις C

Fragm. VII p. 26 l. 2/3 κατηγορίαν : ψευδογορίαν Boor II, 511, 7 γάρ : + φησὶν, 13 ἐπονέυσατο : + ποιῆσαι C, 15 ἐφονεύσατο : ἐφόνευσεν C, 25 ἀξιοχρέων : + δηλονότι, 26 ζητεῖσθαι : ἐπιζητεῖσθαι C, p. 27, 2 εἰ pr C : >, 7 λέγει : λέξει.

Fragm. VIII p. 27 l. 2 οἱ : > Boor II, 387, 3 χρᾶσθαι : κεχοῆσθαι C, 7 τὸν τ. ἡμῶν : ἡμῶν τὸν τ. C, 9 τὴν ἐξουσίαν : τῆς ἐξουσίας C, 10/11 κωλυμένοι : + δὲ C, 11 ἀναιρεῖν : + οὓς θέλουσι C, 11/12 οὐ συγχωροῦνται :

> C, p. 28 l. 3 τῶν : > C, αὐτοὺς ἐπιτελεῖν : ἐπ. αὐτοὺς C, 5 Μωϋσῆς : Μωσῆς C

Fragm. IX p. 28 l. 2 τὸ ὄνομα : τῷ ὀνόματι Boor II, 446, 3 Βαλαάμ : + καί, 4 οἱ C : >

II.

FRAGMENTA ANASTASIANA.

In libro, qui inscribitur: Quaestiones et responsiones de diversis capitibus a diversis propositae, Anastasius quidam ad sententias suas probandas locis XVI Constitutiones apostolorum adhibuit atque ex eis sectiones maiores minores descripsit.

Quis autem fuit ille Anastasius? Plures libri manuscripti eum Nicaenum appellant, et Gentianus Hervetus Quaestiones latine versas sub hoc nomine edidit. Rexerunt ecclesiam Nicaenam episcopi nomen Anastasii ferentes tempore synodorum generalium IV et V atque circa annum 700. Gretser codicem suum sequens Quaestiones Anastasio Sinaitae attribuit et hunc eundem habuit cum auctore Viae ducis et episcopo Antiocheno, Anastasio I († 599) vel Anastasio II († 609). Kumpfmüller, De Anastasio Sinaita dissertatio 1865, auctorem saeculo VII exeunte vel VIII ineunte scripsisse probavit. Quaestiones quidem nonnulla continent, quae posterioris aetatis sunt. Quaest. II et LVII Nicephorus Constantinopolitanus († 826) laudatur. Quaest. CXVII Christianos orthodoxos per annos septingentos loca sancta obtinuisse legimus. Opus autem non integrum ad nos pervenisse, sed interpolatum esse videtur. Anastasius noster ipse uno (IX) fragmentorum ad Constitutiones spectantium se circa annum 700 vel tempore synodi Trullanae scripsisse indicare videtur. Locum de ieiuniis hypocritarum C. A. VII, 23 exscribens secundo et quinto diei addidit sabbatum tanquam diem, quo hypocritae ieiunant. Conicere licet, eum similiter ac synodum illam c. 55 disciplinam Latinorum respexisse ac reprehendisse. Eum haud multo post vixisse, neque vero saeculo XI ineunte, ut Oudin in Commentario de scriptoribus ecclesiae antiquis contendit, etiam codices demonstrant. Unus ex libris Ambrosianis iam saeculo IX vel X confectus est, ac textum continet non modo exortum, sed per quoddam temporis spatium propagatum. Cum certitudine auctoris

aetas vix definiri potest, priusquam liber Quaestionum totus critico modo editus est.

Graece Anastasii Quaestiones primus I. Gretser a. 1617 Ingolstadii publicavit, et textum, quem proposuit, repetierunt editores operum ipsius in parte secunda tomi XIV p. 161—446 a. 1740, et Migne in tomo LXXXIX Patrologiae graecae p. 311—824. Gretser munere suo haud mediocriter functus est. Nobis vero editio sufficere non potest. Itaque codices denuo consului, ut fragmenta saltem e Constitutionibus deprompta emendarem, nec frustra laboravi. Editor princeps neque codices optimos habuisse neque eos, quos legit, semper fideliter reddidisse videtur. Textus ab eo vulgatus haud pauca continet, quae certe falsa sunt.

Codices Anastasii Quaestiones tradentes creberrimi sunt, ex. gr. in Bibliotheca nationali Parisina viginti quinque librum integrum et septem excerpta continentes (cf. Omont, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale* IV [1898], 8), Bodleianus 206 saec. XIII (cf. Coxe, *Catalogi codicum mscr. Bibliothecae Bodleianae* I [1853], 365), Hierosolymitanus S. Sep. 34 saec. X (cf. Papadopoulos-Kerameus, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη* I [1891], 106). Libri, quos consului, hi sunt:

1. Vaticanus 423 (= r), membranaceus, formae quadratae, saec. XI, miscellaneus. Anastasii Quaestiones leguntur f. 55—388. Sectio inscribitur: *Τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου ἀποκρίσεις πρὸς τὰς ἐπενεχθεῖσας ἐπερωτήσεις ἐκ παρὰ τινων ὀρθοδόξων*. Fol. 404—405 insuper nonnulla exstant, quae e Constitutionibus apostolorum dehausta esse dicuntur. Fragmentum haud dubie Constitutionis non est. Attamen fragmentis Anastasianis adiungendum esse videbatur.

2. Vindobonensis hist. gr. 7 (= v), membranaceus, in folio, saec. XII, collectio canonum. Continet praeter Excerptum e libro VIII Constitutionum fragmenta Anastasiana sex, tria, scilicet VII, VI, XII, inscripta *Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διαταγμάτων* f. 14—16, reliqua f. 8—10 ita, ut primo loco fragmenti XV pars prior legatur seu constitutio Petri et Pauli de feriis, secundo fragmentum IX, tertio fragmenti XV pars altera seu constitutio de temporibus precum, quarto fragmentum I. Fragmentum XV vero etiam in Epitome libri VIII Constitutionum legitur. Itaque lectiones codicis hanc particulam spectantes illam scripturam recensens notavi. Ad

Anastasium quidem fragmenta non diserte referuntur. Ex magnitudine et compositione vero satis apparet, ea illius auctoris esse.

3. Ambrosianus L 88 super. (= a), membranaceus, in folio, saec. IX vel X, foliorum 231. Est initio mutilus, incipiens a quaestione XII. Etiam alias nonnulla folia desiderantur, inprimis ea, quae fragmentum X vel quaestionem LII continebant. Folium pertinens ad quaestionem XXII vel fragmentum XVI tradens nunc exstat in codice Ambrosiano B 133 sup. Quaestiones exhibet, similiter ac codices f et h, editis numero minores et ordine aliquatenus diversas. Equidem sex fragmenta inspexi. Totum codicem pro me legit Dr. I. M. Mercati, cuius benignitati etiam collationem librorum sequentium praeter Parisinum debeo.

4. Ambrosianus I 9 sup. (= b), membranaceus, formae quadratae, saec. XII, foliorum 172, e Calabria advectus. Inscribitur aequae ac sequentes *Ἀναστασίου ἐπισκόπου Νικαίας ἀποκρίσεις κτλ.*, continet etiam plures patrum locos, caret vero fragmentis VI, X et XI. Subscribitur: *Ἐγράφη χειρὶ νικολάου χθαμ(άλου) προεβυτέρου ?* *ἐτ(ει) ῥχν†* (vel *ῥχνς*). Confectus est igitur per Nicolaum Chthamalum a. m. 6650 (6656) vel anno Chr. 1142 (1148). De scriba cf. Gardthausen, *Griechische Palaeographie* 1879 p. 334.

5. Ambrosianus M 57 sup. (= d), membranaceus, formae quadratae, saec. XII, foliorum 164. Deest fragmentum XI.

6. Brixiensis Quirianus A VII, 25 (= e), membranaceus, formae quadratae, saec. XIII, foliorum 30, binis columnis conscriptus a. m. 6795 vel a. Chr. 1287 *διὰ χειρὸς καὶ συνεργίας καὶ πόθου πολλοῦ Ἀνδρέου ἱερέως*, ut subscriptio dicit, quae autem in rasura est. Exhibet Anastasii Quaestiones editis multo breviores et omittit inprimis fragmenta I, VI, IX, X, XII, XV.

7. Ambrosianus H 257 inf. (= f), membranaceus, in folio, saec. XIII, foliorum 261. Legi fragmenta II, III, V—VIII, XIII; reliqua contulit Mercati. Deest fragmentum XII.

8. Ambrosianus A 84 sup. (= h), ex Calabria advectus a. 1607, ut f. 1 manus coeva scripsit, e duobus diversis codicibus compositus, quorum prior fol. 3—77 continet capita quaedam ascetica, alter fol. 78—193 Anastasii Quaestiones atque est membranaceus, formae quadratae, saec. XI—XII binis columnis descriptus, initio ac fine et pluribus aliis locis mutilus, quare desunt fragmenta III—V, XI, XIII.

9. Parisinus 1085 (= p), membranaceus, formae quadratae, scriptus a. 1001, foliorum 334. Cf. Omont, *Inventaire sommaire* I (1886), 217; *Fac-Similés des manuscrits grecs datés de la Bibliothèque nationale du IXe au XIVe siècle* 1891 tab. X, qua folia 59 et 77 libri exprimuntur.

Codicum antiquissimus est Ambrosianus a, eumque sequor, in quantum fieri potest, praesertim in orthographia, ponens *ν ἐπελ-
χυστικὸν* etc. Modo in fragmentis in eo non iam exstantibus primum locum attribuo codici Vaticano vel r. Cum autem neque ille liber mendis vacet, etiam reliqui diligenter respiciendi sunt. Insuper opus consulendum est, e quo fragmenta dehausta sunt, idque nonnunquam codicibus valde inter se differentibus in textu recensendo maximi momenti est. Signavi opus seu Constitutiones apostolorum C, editionem principem vel Gretserianam a. 1617 G.

Proponens fragmenta non sequor ordinem Quaestionum, sed ordinem Constitutionum apostolorum.

III.

EPITOME LIBRI VIII CONSTITUTIONUM.

Libri VIII Constitutionum textus circumfertur a communi plus minus differens. Scriptura omittit preces vel partes liturgicas seu Constitutionum capita V, 9—XV, XXIX, XXXV—XLI et caput III, quo pars prima libri illius cum sequente coniungitur, omnia autem exhibet, quae ad disciplinam ecclesiae pertinent, modo nonnulla mutata. Dividitur in quinque partes maiores profectas ab omnibus vel singulis apostolis. Haud quidem recte, ut perspicimus scripturam cum Constitutionibus comparantes. Decreta enim Petri et Pauli in hoc libro tantummodo de feriis et precibus agunt. Quae particulae succedunt, ea in Constitutionibus ad Iacobum fratrem Domini referuntur, neque dubium est, huius nomen nonnisi per negligentiam vel ideo omissum esse, quod decretum, quod proposuit, non totum recipiebatur, sed pars posterior tantum. Itaque sex partes discernendae sunt, vel septem, cum nonnullis saltem codicibus etiam Canones apostolorum adiungantur, qui finem Constitutionum faciunt. Nolui autem mutare. Non est editoris, scripturam corrigere, sed eam talem reddere, qualem auctor scripsit. Particulae sic inscribuntur:

1. Διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων (= C. A. VIII, 1—2).

2. Διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονιῶν διὰ Ἰππολύτου (= C. A. VIII, 4—5; 16—28; 30—31).

3. Παῦλον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου διατάξεις περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν (C. A. VIII, 32).

4. Πέτρον καὶ Παῦλον τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατάξεις (= C. A. VIII, 33—34; 42—45).

5. Περὶ ἐνταξίας διδασκαλία πάντων τῶν ἁγίων ἀποστόλων (= C. A. VIII, 46).

Scriptura certe tota unius eiusdemque auctoris est. Codices quidem nonnulli hanc vel illam particulam omittunt. Inde autem non sequitur, unam vel alteram a posteriore additam fuisse. Cum non semper eandem particulam praetereant, sed alius aliam, potius probant, scripturam ipsam omnes amplecti. Id solum quaeritur, num Canones apostolorum ad eam referendi sint.

Scriptura, cum prima pars de charismatibus agat, de quibus scripsit Hippolytus, et pars secunda in inscriptione ad hunc auctorem referatur, ab I. A. Fabricio e codicibus Oxoniensi et Vindobonensi a. 1716 inter opera Hippolyti (I, 245—259) edita est, prima autem pars non ex illis codicibus, sed secundum textum Constitutionum apostolorum. Totam scripturam e codice Monacensi adhibita editione principe publicavit Lagarde in Reliquiis iuris ecclesiastici antiquissimis gr. 1856 p. 1—18, eamque inde a secunda parte in editione operum Hippolyti 1858 p. 73—89 repetiit, nec vero eam huic auctori adiudicans. Denique partes II—IV Pitra tomo priori (p. 45—72) inseruit libri, qui inscribitur: Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta 1864.

Iam dixi, quid Fabricius de auctore senserit. Scriptura autem clarissime se Hippolyto posteriorem esse ostendit. Drey et Bickell eam e libro VIII Constitutionum fluxisse perspexerunt. Eandem sententiam pronuntiavit Lagarde.

Aliter his temporibus Achelis¹ iudicavit. Duas alias scripturas et inter sese et cum illis cohaerere animadvertens collegit: primum locum obtinere Canones Hippolyti arabice traditos, modo a pluribus interpolationibus purgandos; ex eis fluxisse Constitutiones quas

¹ Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechtes. I. Die Canones Hippolyti 1891.

vocant aegyptiacas; ex his deinde scripturam profectam esse libro VIII Constitutionum simillimam, e qua scriptura nostra excerpta esset; ex illa denique librum VIII Constitutionum formatum esse. Quam sententiam multi quidem laudaverunt, inprimis Harnack, sed nequaquam probaverunt. E synopsi scripturarum, quam Achelis composuit, id solum apparet, inter eas aut illum ordinem aut inversum intercedere. Et revera librum VIII Constitutionum primum locum obtinere ego in libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 satis demonstrasse mihi videor. Quae Harnack¹ obiecit, ea nullius momenti sunt. Iterum de quaestione egi in *Theologische Quartalschrift* 1893 p. 594—666. Dissertatio etiam separata edita est sub titulo: *Das achte Buch der Apostolischen Konstitutionen und die verwandten Schriften auf ihr Verhältnis neu untersucht* 1893. Deinde etiam Achelis in *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XV (1894), 1—43 rem denuo inquisivit. Minime vero sententiam suam stabilivit; etiam minus argumenta dissolvit, quibus scripturam non e fonte Constitutionum deperdito, sed e Constitutionibus nobis traditis fluxisse demonstravi. Equidem respondi in *Historisches Jahrbuch* 1895, 1—36; 473—509. Nuper postquam Testamentum Domini nostri, quinta scriptura propinqua, in lucem productum et a patriarcha I. E. Rahmani a. 1899 editum fuit, quaestionem denuo uberius tractavi in libro *Das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften* 1901. Adhuc vero sub iudice lis est. Harnack² quidem nuperrime meam sententiam approbavit, scilicet e libro VIII Constitutionum apost. fluxisse Epitomen, ex hac Constitutiones ecclesiae aegyptiacae, ex his Canones Hippolyti nobis traditos vel formam huius scripturae aegyptiacam. Modo Hippolytum Canones revera scripsisse eiusque librum primitivum deperditum fontem libri VIII Constitutionum esse adhuc putat. O. Bardenhewer³ et C. F. M. Deeleman⁴ stemma scripturarum a me propositum plane laudaverunt. Achelis autem in commentario, quem versioni Didascaliae syriacae Flemmingianae a. 1904 addidit, sententiam suam tenet vel Canones Hippolyti fontem primum illarum scripturarum censet.

¹ *Theologische Studien und Kritiken* 1893 p. 403—427.

² *Geschichte der altchristlichen Litteratur* II, II (1904), 501—514.

³ *Patrologie* ed. II 1901 p. 311—314.

⁴ *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis* III (1904), 2319.

Dissertationes illae de quatuor vel quinque scripturis ac de ratione inter eas intercedente agunt. Hoc loco nonnisi Constitutiones ac scriptura nostra respiciendae sunt, cumque uberius de eis iam antea disputaverim, pauca sufficit exponere.

Tres loci praesertim considerandi sunt, quibus scripturae textum diversum exhibent. Clare ostendunt, scripturam nostram Constitutionibus posteriorem esse. Ex tertio insuper apparet, fontem, e quo Epitome fluxit, revera Constitutiones vulgatas esse.

1. Constitutiones VIII, 1, 9 scribunt: *ἄνθρωπος πιστεύσας διὰ Χριστοῦ εἰς τὸν θεόν*. Scriptura nostra pro *εἰς τὸν θεόν* habet: *τοῦ θεοῦ ἡμῶν εἰς αὐτόν τε καὶ τὸν ἄχραντον αὐτοῦ πατέρα καὶ τὸ πανάγιον καὶ ζωοποιὸν αὐτοῦ πνεῦμα*. Paulo post (v. 10) illae dicunt *πιστεῦσαι θεῷ πατρὶ διὰ Χριστοῦ*, . . . *ὅτι (ὁ μονογενὴς) συγχωρήσει θεοῦ σταυρὸν ὑπέμεινεν*, . . . *χαρίσματα παρ' αὐτοῦ (θεοῦ) διὰ Χριστοῦ διδόμενα*, haec autem *πιστεῦσαι θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ*, . . . *ὅτι οἰκεία συγχωρήσει καὶ βουλῇ σταυρὸν ὑπέμεινεν*, . . . *χαρίσματα παρ' αὐτοῦ διὰ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διδόμενα*. Nemo non videt, quae lectiones priores vel posteriores sint. Constitutiones manifeste doctrinam de trinitate antiquiorem exhibent. Locis duobus etiam textus scripturae nostrae se non unius auctoris, sed potius duarum manuum esse satis clare ostendit.

2. Constitutiones VIII, 5, 5 de spiritu sancto scribunt: *ὅπερ διακονεῖται τῷ ἡγαπημένῳ σου παιδί Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἐδωρήσατο γνώμῃ σου τοῖς ἀποστόλοις σου τοῦ αἰωνίου θεοῦ*. Quibus verbis scriptura nostra substituit: *ὅπερ διὰ τοῦ ἡγαπημένου σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ δεδώρησαι τοῖς ἁγίοις σου ἀποστόλοις, οἱ καθίδρυσαν τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τόπον ἁγιάσματός σου εἰς δόξαν καὶ αἶνον ἀδιάλειπτον τοῦ ὀνόματός σου*. Rursus clarum est, quae verba priora sint. Ne opponas, formulam secundam iam in Canonibus Hippolyti et Constitutionibus aegyptiacis legi. Formula revera demonstrat, has quoque scripturas aetatis recentioris esse. Aut verisimile est, Hippolytum formulam secundam vel orthodoxam scripsisse, auctores Constitutionum aegyptiacarum et scripturae nostrae eam repetiisse, auctorem autem Constitutionum apostolorum eam in formam redegisse antiquiorem? Si theologiam Hippolyti respexeris, nonne formula Constitutionum potius ei adiudicanda est quam altera?

3. Tertius locus constitutio de lectore est. In Constitutionibus VIII, 22 Matthaeus dicit, lectori per episcopum manum imponendam esse, et orationem super ordinando pronuntiandam tradit. Scriptura altera declarat, lectori manum non imponendam esse, hoc solum exhibens: *Ἀναγνώστης καθίσταται ἐπιδιδόντος αὐτῷ βιβλίον τοῦ ἐπισκόπου· οὐδὲ γὰρ χειροθετεῖται*. Quas constitutiones si accuratius consideraveris, haud te fugiet, Constitutiones particulam talem tradere, qualis ab auctore operis exarata est, libellum alterum vero mutatam. In Constitutionibus primo particulae nomen apostoli constitutionem emittentis praefixum est, in Epitome nomen deest, quamquam scriptura ipsa aequae ac Constitutiones eiusmodi est, ut nomen desideretur. Deinde particulam Epitomes cum reliquis eiusdem libelli constitutionibus similibus comparans animadvertes, eam multo breviorē esse, quam quae ab auctore scripturae ipso composita fuisse censenda sit. Tertio forma manum alienam prodit. Cum Epitome et in parte praecedenti et in parte sequenti eandem formam habeat, constitutio de lectore prorsus singularis est. Quarto locutio particulam non auctoris scripturae esse demonstrat. Cum libellus ordinationem clerici ubique *χειροτονίαν* nominet ac distincte dicens, *χειροτονίαν* nonnisi episcopo competere (c. 19), etiam declaret, ordinationem non aliter ac *χειροτονίαν* appellandam esse, nec vero *χειροθεσίαν*, particula illa vocabulum *χειροθετεῖν* de ordinatione usurpat.

Luce igitur clarius est, in Epitome constitutionem de lectore non integram exstare, sed ab aliquo mutatam. Si vero constitutionem e libello ipso reconstruxeris talem, qualis e manu auctoris scripturae prodiisse iudicanda sit, constitutionem eam consequeris, quae in Constitutionibus legitur, scilicet Matthaeum constituentem, lectori manum imponendam esse, et orationem ordinationis tradentem. Scripturam vel fontem Epitomes revera constituisse, lectorem ordinandum vel manum ei imponendam esse, insuper ex alio loco elucet, eoque probatur, quod iam demonstratum est. Cum capite ultimo singuli cleri ordines recenseantur ac lectores quoque inter eos enumerentur, colligendum est, auctorem scripturae lectores in numero clericorum proprie dictorum habuisse vel eundem locum eis attribuisse, quem in Constitutionibus obtinent.

Sin autem fons Epitomes textum eundem habuit cum Constitutionibus, omnino non est, cur libellum non ex hoc opere

fluxisse censeamus. Qui vero nihilominus aliter sentire conatur, ei etiam haec considerata sunt. Cum in libro VIII Constitutionum, ut adnotavi ad c. 4, 1; 32, 19; 33, 2; 46, 13, lector ad omnes libros operis priores remittatur, ad libros II, IV, V et VII accurate, ad reliquos eo loco (4, 1), ubi auctor libros I—VI in universum respicit, cum loci illi omnes etiam in Epitome legantur, concludendum est, fontem libelli eundem ambitum habuisse cum Constitutionibus, seu praeter recensionem huius operis nobis traditam aliam exstitisse, et quidem teste Epitome verbotenus fere cum nostra consentientem, eo tantum praesertim ab hac differentem, ut loci laudati priores docent, quod doctrinam orthodoxam exhibuit, cum Constitutiones pluribus locis fidei dubiae sint. Statuendum est igitur, recensionem operis heterodoxam ad nos pervenisse, orthodoxam vero praeter particulam libri VIII deperditam fuisse, et patres in concilio Trullano a. 692 congregatos Constitutiones confestim per haereticos corruptas fuisse iudicasse, non animadvertentes nec curantes, etiam recensionem orthodoxam exstare. Quis hoc crediderit?

Libellus igitur e Constitutionibus nostris defluxit. Nec vero statim in eam formam redactus est, qualem nunc habemus. Ut scripturae ab eo dependentes ostendunt, scilicet Constitutiones aegyptiacae, Canones Hippolyti et Testamentum Domini nostri, libellus olim ambitum maiorem habuit ac preces quoque liturgicas, seu totas, seu partem, continuit, quae autem paulatim omittebantur, ita ut nihil nisi constitutiones ad ordines et disciplinam ecclesiae spectantes relinquerentur.

Scriptura iam saepius quidem typis imprimebatur. Nulla autem editio accurata est. Fabricius lectioni codicum haud raro textum Constitutionum apostolorum substituit. Lagarde unum tantum codicem in manibus habuit et quidem recentiorem. Pitra etiam magis quam editor princeps libros secutus est Constitutiones exhibentes, non eos, qui Epitomen tradunt. Itaque scriptura denuo mihi edenda esse videbatur.

Traditur Epitome, vel tota vel singulae partes, libris manuscriptis fere innumeris collectionem canonum continentibus. Plurimos Pitra l. c. p. 46 sq. enumeravit. Quos omnes inspicere nec potui nec necessarium esse censi. Cum antiquiores et meliores mihi praesto essent, plerosque alios, qui aut recentioris aetatis sunt

aut particulas minores tantum continent, haud immerito praeterire mihi visus sum. Codicēs autem, quos adhibui, hi sunt.

1. Vindobonensis hist. gr. 7 (= v), iam in prolegomenis ad Fragmenta Anastasiana (supra p. IX) descriptus. Continet scripturam totam fol. 1—13, modo omittit preces in ordinationibus pronuntiandas. Legitur autem Epitome non plane continua. Post caput XVIII inseruntur αἱ διαταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος καὶ κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων vel Ordinatio quae vocatur apostolica, quam publicavi in editione Doctrinae duodecim apostolorum 1887 p. 50—73. Pars tertia quantum vel ultimum locum obtinet. Capiti XXIII seu constitutioni de feriis adiungitur fragmentum Anastasianum de diebus festis. Capite XXIV exeunte, ante versum 11, inseritur fragmentum Anastasianum de libris gentilium non legendis. Post partem quintam, cui codex autem partem tertiam postponit, legitur particula inscripta περὶ νηστειῶν, quae est eadem ac pars prior capitis XVII (XLVII) Constitutionum aegyptiarum vel canonis XXXII Canonum Hippolyti, a me edita in *Theologische Quartalschrift* 1893 p. 665. Descriptio foliorum 1—13, quam fecit Lambeck-Kollar, Commentarius VIII, 904, non est accurata.

2. Oxoniensis vel Baroccianus 26 (= b), membranaceus, forma quadrata minore, saec. XI, fol. 370. Epitome legitur fol. 146—166. Coxe, Catalogi codd. mscr. Biblioth. Bodleianae I (1853), 36. Cum liber Tubingam non transmitteretur, apographum photographicum partis secundae mihi paravi vel foliorum 151^v—158^r, quae etiam finem partis primae et initium partis tertiae amplectuntur. Terminat apographum vocabulis ἐλ μὲν πιστοῦ XXII, 3 (cf. not.). Lectiones abhinc transcriptae ex editione Fabricii desumptae sunt. Plures earum signo? notavi, scilicet eas, quas codice tradi mihi valde dubium erat.

3. Florentinus vel Laurentianus plut. IX, 8 (= f), membranaceus, in folio, saec. XI, foliorum 354, olim Balsamonis patriarchae Antiocheni † c. a. 1200. Continet Epitomen fol. 20—29 eique adiunctos Canones apostolorum fol. 29—34. Cf. Bandini, Catalogus codd. mscr. Biblioth. Med. Laur. I, 396.

4. Vaticanus 1980 (= a), membranaceus, formae quadratae, saec. XII, fol. 195. Exhibet scripturam fol. 5—17, partem secundam vero omittit praeter capita XIX—XXI, quae parti quintae

adiunguntur. Partem quintam ipsam claudit verbis *ὑποδιάκονοι καὶ ἀναγνώσται* v. 13.

5. Vaticanus 828 (= n), chartaceus, in folio, binis columnis, saec. XIV, fol. 353, 349 et 355—360 Epitomen tradens.

6. Vaticanus 829 (= p), chartaceus, in folio, fol. 192, saec. XIV vel XV. Praebet Epitomen praeter partes tertiam et quartam fol. 159 - 165. Legi capita III et IV et inspexi plures locos.

7. Vaticanus 2019 (= r), membranaceus, formae quadratae, saec. XIII, fol. 166. Traditur Epitome hoc ordine: fol. 88^v—89^v pars tertia, f. 89^v quarta, f. 90^r quinta, f. 117^v—120^r secunda, f. 120^r—122^r prima. Partes quarta et quinta admodum abbreviatae sunt. Caput XXVI sic legitur: *Τὸς διωκομένους διὰ πίστιν ὑποδέχεσθε καὶ τὰ πρὸς χρείας χειραγωγείτε*. Legi capita III—XVII.

8. Monacensis 380 (= m), chartaceus, in folio, saec. XIV, fol. 567, fol. 62—73 scripturam exhibens. Cf. Hardt, Catal. codd. mscr. graec. Biblioth. Reg. Bavar. IV (1810), 131—83.

9. Parisinus 1320 (= s), membranaceus, forma IV, saec. XI, fol. 292, foliis 1—3 capita XXII—XXVII et initium (v. 1) capituli XXVIII continens.

10. Parisinus 1324 (= t), duobus foliis prioribus chartaceis saec. XIV scriptis capita XXII—XXV, 2 tradens. Cf. Prolegomena in Canones apostolorum.

Codices haud parum inter se differunt. Epitome cum saepissime describeretur, sensim mutabatur, vel per negligentiam vel etiam de industria posterioribus aliquot locos in formam aetati magis consentaneam redigentibus. Itaque textum restituere nonnunquam est difficillimum. Praebent autem auxilium Constitutiones apostolorum tanquam fons illius scripturae vel secundum sententiam supra commemoratam alteram tanquam filia matri simillima. Et cum auctor Epitomes minus a libro sibi proposito deviasse censendus sit quam posteriores, neque librarii Constitutiones quoque consuluisset putandi sint, lectio codicum vel etiam codicis unius, cui hae patrocinantur, reliquis praeferenda est. Signavi hunc testem C.

Fabricius partes II—V scripturae in capita XXVI divisit, et Lagarde eum secutus est. Partitio mihi quoque servanda esse videbatur. Modo etiam primam partem numeravi et secundum partitionem Constitutionum in duo capita divisi. Itaque caput I

editionum priorum mihi est III, caput II nunc IV etc. Numerus uncinis inclusus, quem inde a capite III addo, caput libri VIII Constitutionum indicat.

IV.

CONSTITUTIONES ECCLESIAE AEGYPTIACAE.

Scriptura, quae hoc nomine designari solet, cum c. 11, 16 clausulam exhibeat similem ei, qua terminatur, ab auctore in duas partes dividi videtur. Pars prima (c. 1—11) proxima est partibus libri VIII Constitutionum apostolorum de ordinibus ecclesiasticis (c. 4—26) et de proselytis probandis (c. 32, 1—15) agentibus vel etiam propior eisdem partibus recensionis alterius libri illius seu Epitomes, de qua in capite praecedente egimus, cum pars altera (c. 12—32) de catechumenis instruendis ac baptizandis et de multis aliis rebus agens duas particulas parvas tantum (c. 12; c. 26, 1—2 = c. 32, 1—2) cum Constitutionibus communes habeat, de reliquo ab hac scriptura divergat. Partitio minus consentanea est. Rectius pars prior capite IX, quod sectioni de ordinibus agentis finem facit, terminatur, vel capite XII, cum catechumeni sectioni illi aliquo modo adiungi possint, neque vero homines ecclesiae nequaquam aggregati, atque capita X—XI prooemium capitis XII sint, quatenus proselyti probati catechumeni fiunt.

Ratio inter Epitomen et Constitutiones aegyptiacas in parte priore intercedens haec est:

Epitome		Constitutiones aeg.
I	}	De charismatibus
II		
—		Prologus
III	}	I, 1—7
IV		
—		I, 8—34
V	}	II
VI		
VII	}	III
VIII		
		II*

Epitome		Constitutiones aeg.
IX	}	Ordinatio diaconissae —
X		
XI	}	Subdiaconus ordinatur: non ordinatur VI
XII		
XIII		Lector non ordinatur V
XIV		Confessores in sacerdotium et diaconatum ordinandi sunt: in presbyteratum et diaconatum non o. s. IV
XV		Virgines VIII
XVI		Viduae VII
XVII		Exorcistae: dona sanationis habentes IX
XVIII		Quot episcopi ordinent episcopum —
XIX		Facultates ordinum singulorum —
XX		De primitiis et decimis —
XXI		De eulogiis —
XXII, 1—15		De proselytis probandis { X XI
XXII, 16		De tempore catechumenatus XII

Ordo sententiarum non plane idem est neque sententiae ubique eadem sunt. Divergunt scripturae inter se inprimis in capitibus de subdiaconis et confessoribus, cum altera idem praecipiat, quod altera interdicat. In universum autem adeo inter se consentiunt — Epitome in duobus locis, ubi lacunam habet, e Constitutionibus apostolorum supplenda est —, ut alteram ex altera fluxisse omnes fere agnoscant. Id tantum quaeritur, utra prior sit.

Cum Epitome ubique fere cum Constitutionibus apostolorum verbotenus consentiat, a Constitutionibus aegyptiacis in universum quidem aequae atque illae divergat, in capite de lectore agente autem ad verbum cum Constitutionibus aegypt. concordet, cum Constitutiones apost. de lectore contrarium praecipiant, colligere licet et omnes hucusque collegerunt, Epitomen membrum inter duas illas scripturas medium esse. Itaque eis, qui Epitomen Constitutionibus apostolorum posteriorem aut priorem habent, Constitutiones aegyptiacae quoque Epitome posteriores aut priores censendae sunt. Revera de hac quaestione viri docti eodem modo sentiunt vel dissentiunt quo de illa. Quae cum ita sint, auctores quaestionem novam tractantes non amplius enumerandi sunt. Modo unus accedit ad eos, quorum in capite praecedente mentio facta est. Rahmani in Prolegomenis ad Testamentum Domini nostri,

quod primus a. 1899 edidit, Epitomen quidem non respexit; Testamentum vero fontem Constitutionum aegypt. et has fontem Constitutionum apost. declarans ab eadem parte stat, quam Achelis tenet.

Constitutiones aegyptiacas Epitome posteriores esse non solum inde sequitur, quod haec e Constitutionibus apostolorum fluxit, sed etiam ipsae cum Epitome comparatae produnt. Uberius de hac re postremo in libro *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 126—178 disputavi, ad quem lectorem remittens pauca hic moneo.

1. Constitutiones aegyptiacae initio, c. 1, 1, ad locum priorem provocant dicentes: sicut in superioribus constituimus; itemque Epitome c. 3, 2 et Constitutiones apostolorum VIII, 4, 2, locis parallelis eadem fere verba adhibentes, scilicet *ὡς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἅμα πάντες διατάχμεθα*, atque certe libros priores Constitutionum apost. respicientes. Consensus vix fortuitus est et recte nonnisi inde explicatur, quod formula ex ea scriptura, in qua locum plane consentaneum habet, id est e Constitutionibus apost. vel Epitome, ad eam transiit, in qua minus vel aegre intellegitur. Cf. l. c. p. 132—135.

2. Prologus, quem versioni latine nuper editae debemus, ad tractatum de charismatibus respicit; itemque Constitutiones apostolorum VIII, 3, quod caput nunc quidem in Epitome deficit, olim autem in scriptura fuisse censendum est; atque hic consensus similiter atque ille Constitutiones apost. fontem alterius scripturae esse annuit, cum illae profecto ante locum laudatum tractatum de charismatibus exhibeant, sed dubium sit, num haec aliquando eiusmodi particulam continuerit. Cf. l. c. p. 135—137.

3. Pars liturgiae prior vel ea, quam versiones aethiopica et latina pariter exhibent, sc. c. 1, 9—21 (23), proxime ad liturgiam Constitutionum apostolorum accedit, sed hac brevior est atque eiusmodi, ut nonnisi ex hac excerpta fuisse censenda sit. Pars posterior, quam versio aethiopica sola tradit, sc. c. 1, 24—34, liturgiae S. Marci propinquior est et ab aliquo posteriore addita esse videtur. Sin autem auctoris esset, scriptura etiam minus Constitutionibus apostolorum prior haberi posset. Si enim ita esset, non solum esset colligendum, duas liturgias, Constitutionum apost. et S. Marci, e Constitutionibus aegypt. fluxisse, sed etiam, auctores harum liturgiarum e duobus fontibus hausisse, cum e scriptura nostra, et quidem alterum partem priorem, alterum partem

posteriorem scripturae in usum suum convertisse, tum e scriptura alia, id quod minime verisimile est. Cf. l. c. p. 140—156.

4. Doxologia, quam Epitome c. 4, 4 vel in fine orationis pro episcopo consecrando exhibet cuique parallela est ea, quam Constitutiones aegypt. c. 1, 7 tradunt et quidem versiones aethiopica ac latina fere consentientes, ita ut non librario posteriori imputari possit, hac priorem se esse eo ostendit, quod opus unius auctoris est, altera vero factura duarum manuum. Cf. l. c. p. 156—158.

5. Constitutiones apostolorum in sectione de ordinibus agente vel ea parte, quam cum Constitutionibus aegypt. communem habent, optime dispositae et diligentissime exaratae sunt. Epitome pariter composita est; modo in capite de lectore agente congruentia et aequalitas deficit. Constitutiones aegypt. autem non solum illo loco, sed etiam pluribus aliis proportionem egent; subdiacono insuper non eum locum attribuunt, qui ei tanquam coadiutori diaconi convenit, eum huic non adiungentes, sed inter ambos lectorem ponentes. Quaeritur ergo, utri auctori dispositio accuratior adiudicanda sit. Universe scriptura ab alio retractata non in ordinem praestantiorum redigitur. Cf. l. c. p. 158—165.

Utracunque autem ratio inter scripturas intercedit, sive Constitutiones aegyptiacae ab Epitome dependent sive eius fons sunt, certe ad hanc proximè accedunt, ita ut ei in hoc volumine adiungendae esse videantur.

Scriptura a Graeco composita, maiore parte capitis XVII excepta, versionibus tantum traditur, coptica, arabica, aethiopica, latina. Textus arabicus nondum in lucem prodiiit; descriptus est autem a Guilelmo Riedel in libro *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 22—23; 70—71; et Antonio Baumstark in ephemeride quae inscribitur *Oriens christianus* I (1901), 117—121. Initium textus aethiopici, scilicet capita I et II et partem priorem capitis III, I. Ludolfus publicavit versione latina addita in Commentario ad suam Historiam aethiopicam 1691 p. 323—28. Textum copticum edidit H. Tattam in libro *The Apostolical Constitutions or Canons of the Apostles in Coptic* 1848. Scriptura in hoc opere secundum locum obtinet. Liber primus continet Canones apostolorum ecclesiasticos vel Constitutionem ecclesiae apostolicam (*Apostolische Kirchenordnung*), quo nomine

liber etiam graece servatus apud Germanos appellatur; liber tertius Constitutiones apostolorum VIII, 1—2; liber quartus easdem VIII, 3—27 valde decurtatas; quintus easdem VIII, 28; 30; 31; 32, 18—19; 33—34; 42—46; sextus easdem VIII, 32, 1—17; septimus Canones apostolorum. Liber primus etiam secundus designatur, secundus tertius etc., ita ut opus libros octo amplecti videatur. Codex, quo Tattam usus est, anno Diocletiani 1520 = 1804 Chr. lingua boheirica vel memphitica exaratus est, et nunc in Bibliotheca Berolinensi (Orient. 519) asservatur. Versio codice testante e libro sahidico vel thebano fluxit, et Tattam etiam codicem sahidicum adhibere potuit, qui ipse recentissimus et insuper mutilus nunc Musei britannici est (Orient. 440). Nuperrime denique liber inventus est, e quo ille codex sahidicus originem habet. Confectus anno Diocl. 722 = 1006 Chr. et in Museo britannico nunc asservatus (Orient. 1320) scripturam fere integram tradit (modo duo folia exciderunt) eamque in duos libros dividit, quorum primus Canones apostolorum numero LXXI, secundus alteram scripturae partem vel Canones ecclesiasticos numero LXVIII = libros I—VI editionis Tattamianae continet. Lagarde scripturam ex hoc codice a. 1883 in libro publicavit, qui inscribitur Aegyptiaca, ad lacunam explendam codicem sahidicum recentiore adhibens. Denique Bouriand librum e codice bibliothecae patriarchae Iacobitarum Cairensis recentissime edidit in *Recueil de travaux relatifs à la philologie égyptienne* t. V 1884/85.

Versionem latinam publicavit E. Hauler in libro: Didascaliae apostolorum fragmenta Veronensia latina 1900, p. 103—21, vel potius quatuor fragmenta, quorum primum eundem fere ambitum habet ac fragmentum aethiopicum, reliqua particulas XVI, 15^b—27^a, XVIII, 1^b—XXX, 2. XXXII, 15^b—36^a exhibent. Codex latinus, cui fragmenta debemus, scripturam aequae ac versio coptica Canonibus apostolorum ecclesiasticis vel libello, qui apud Germanos *Apostolische Kirchenordnung* nominatur, adiungit. Cum autem haec Constitutiones aegyptiacas continuo ipsas proferat, ille inter duas scripturas particulam tanquam membrum medium vel prologum ad scripturam alteram ponit.¹

¹ Ueberius de codicibus et versionibus disputavi in libris: *Die apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 243—53; *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 29—34; et Achelis in libro: *Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechts* 1891 p. 1—23.

Tattam textui coptico versionem anglicam addidit. Lagarde librum huius editionis secundum vel Constitutiones ecclesiae aegyptiacae proprie dictas graece restituit atque una cum libro primo graece servato volumini secundo Analectorum Antenicaenorum inseruit, quae Bunsen a. 1854 vulgavit. E codice sahidico vetusto denique vel ex Aegyptiacis Lagardianis Steindorff versionem germanicam paravit, quam Achelis in libro *Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechtes* 1891 (*Texte und Untersuchungen* edd. Gebhardt et Harnack VI, 4) typis expressit. Quibus versionibus adhibitis equidem Constitutiones aegyptiacas in sermonem latinum transtuli. Scripturam reddens praecipue textus sahidici vel versionis Steindorffianae rationem habui, nec vero illi textui tantam auctoritatem adiudicare potui, quantam Achelis. Nonnullis locis textus corruptus esse videtur, vel Steindorff scripturam minus recte interpretatus est.

Versio coptica scripturam quidem toto ambitu, neque vero textu integro exhibet; omittit enim orationes super ordinandos pronuntiandas et descriptionem liturgiae, quae versionibus aethiopica et latina traduntur. Quae particulae cum haud dubie scripturae adiudicandae sint, eas quoque recepi, et quidem ex recensione aethiopica, neque particulam liturgiae apud Latinum deficientem (c. I, 24—34) praetermisi, etiamsi dubium est, num scripturae ipsius propria sit. Versionem Ludolfianam Dr. Dannecker benigne mihi castigavit.

Cum versio latina scripturam in universum saltem fidelius reddat quam coptica, quaeri potest, num fragmenta illius non in textu recipienda fuerint. Pluribus autem rationibus motus sum, ut recensionem copticam totam sequeretur et lectiones versionis latinae notabiliores in commentario critico adnotarem. Modo prologus scripturae, cum in versionibus coptica et aethiopica desit, e versione latina exhibendus erat.

Versio coptica scripturam in canones XXXII dividit et hos, cum illam Constitutioni ecclesiae apostolicae (*Apostolische Kirchenordnung*) in triginta canones divisae adiungat, numeris XXXI—LXII designat. Equidem numeros I—XXXII adhibeo, numeros autem traditos uncinis inclusos addo. In codice versionis latinae multi saltem canones brevem inscriptionem minio exaratam habebant; verba autem evanuerunt.

Sigla sunt: C = textus copticus secundum versiones Steindorffianam et Tattamianam consentientes; S = versio Steindorffiana; T = versio Tattamiana; L = versio vetus latina; A = Constitutiones apostolorum; E = Epitome. Verba uncinis ( ) inclusa ad sententiam illustrandam addita sunt.

* * *

Ad Constitutiones ecclesiae aegyptiacae proxime accedunt Canones Hippolyti qui dicuntur, ita ut ex eis fluxisse aut eorum fons esse censendi sint. Quoniam a Constitutionibus apostolorum magis distant quam illa scriptura atque textus sufficiens desideratur, cum versio aethiopica adhuc in bibliothecis lateat neque libri arabici satis cogniti sint, eos in hoc volumine non insero. Pauca vero de eis hic disserenda esse videntur.

Scriptura arabice et aethiopice traditur. Versio aethiopica nondum vulgata est. Textum arabicum e duobus codicibus Vaticanis D. B. de Haneberg anno 1870 edidit addiditque versionem latinam, quam Achelis passim correctam Constitutionibus eccl. aeg. et locis Constitutionum apostolorum parallelis adpositis in libro supra p. XXIV laudato a. 1891 repetiit. Versionem germanicam adhibitis duobus aliis codicibus, qui Berolini asservantur et Vaticanis haud paulo superiores sunt, inprimis ordinem scripturae rectius tradunt, cum in illis codicibus pars canonis XXXVIII maior in canonem XXX irrepsisset, Guil. Riedel publicavit in libro *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 193—230.

Summa scripturae fere eadem est ac Constitutionum eccl. aeg. Modo Canones sententias partim amplificatas, partim decurtatas exhibent, nonnullas omittunt, plures addunt, haud paucas aliter disponunt. Rationem inter duas scripturas intercedentem haec capitum synopsis illustret. Canones Hippolyti secundum editionem Hanebergianam designantur, pluribus etiam versus editionis Achelisianae adnotantur.

Constitutiones aeg.		Canones Hippolyti
—	De fide	I
I	Ordinatio episcopi	II—III
II	Ordinatio presbyteri	IV
III	Ordinatio diaconi	V
IV	De confessoribus	VI
V	De lectore	VII, 1

Constitutiones aeg.

Canones Hippolyti

VI	De subdiacono	VII, 2
VII	De viduis	—
VIII	De virginibus	—
IX	De donis sanationum	VIII, 1
—	De sacerdote, cuius uxor peperit	VIII, 2
—	De presbyteris in aliam ecclesiam migrantibus et de viduis hono- randis	IX
X—XI	De proselytis probandis	X—XV
—	De concubinario aliam mulierem ducente	XVI
—	Feminae honestae quomodo gerere se debeant	XVII, 1 (n. 81—90)
XII	De tempore catechumenatus	XVII, 2 (91)
XIII, 1	Catechumeni soli orent	XVII, 3 (92)
—	De mulieribus gravidis et puerperis	XVII, 4 (93—96)
XIII, 2	Mulieres solae orent	XVII, 5 (97)
XIII, 3—4	De osculo	—
XIII, 5	De mulieribus velandis	XVII, 7 (98)
XIV, 1	Catecheta imponat catechumenis manus	XVII, 6 (99)
—	De obstetricibus (non: puerperis, cf. Riedel)	XVIII
XIV, 2—3	De catechumenis martyribus	XIX, 1
XV—XVI	Ritus baptismi	XIX, 2—15
—	De ieiunio baptizandorum	XIX, 16
—	De catechumenis congregandis	XIX, 17
XVII	De ieiunio	XXXII, 1
—	De diebus ieiunii	XX, 1
XVIII, 1	Gratiarum actio ante esum	—
XVIII, 2	Panis exorcismi	XX, 2
XIX	Catechumeni ne cum fidelibus edant	XXXIII, 2 (172)
XX—XXI	De modestia in epulis observanda	XXXIII, 3—XXXV, 1
XXII	De cena viduarum	XXXV, 2
XXIII	De oblatione primitiarum ac bene- dictione	XXXVI, 1—2
XXIV	Fructus benedicendi	XXXVI, 3
XXV	De ieiunio paschali	XXII
XXVI	Diaconi episcopo ministrent	XXIV, 1

Constitutiones aeg.		Canones Hippolyti
XXVII	De precibus matutinis et ecclesia frequentanda	—
XXVIII	De eucharistia ante alios cibos sumenda	XXVIII
XXIX	De eucharistia diligenter custodienda	XXIX, 1
XXX, 1—2	De calice non effundendo	—
XXX, 3—4	De congregatione fidelium cotidiana	XXI
XXXI	De coemeteriis	XXIV, 2—XXV, 1
XXXII, 1—34	De horis orandi	XXV, 2—XXVII, 3
XXXII, 35—38	Admonitio	XXIII
—	De loco sancto et psalmodia clericorum	XXIX, 2
—	De catechumenis	XXX
—	De communione per diaconum distribuenda	XXXI
—	De oblationibus distribuendis	XXXII, 2
—	De commemoratione pro defunctis	XXXIII, 1
—	De vestimentis clericorum in sacro ministerio adhibendis	XXXVII
—	De vigiliis nocte resurrectionis agendis et de eis, quae Christianus facere debet et imprimis is, qui perfectus esse studet	XXXVIII

Scripturae ergo parte priore eundem ordinem tenent; parte posteriore autem, post canonem XIX vel caput XVI, valde inter se discedunt. Ordo Constitutionum aegyptiacarum, quem etiam Testamentum Domini nostri habet, haud dubie prior est. Itaque Achelis, Canones Hippolyto Romano adiudicans eosque turbatos et additamentis auctos ad nos pervenisse censens, scripturam in ordinem Constitutionum redegit et plures particulas delevit. Revera editio princeps, ut iam dixi, particulam loco inepto exhibet. Sed hoc vitium non tantum est, ut partem scripturae posteriorem totam disturbatam esse putemus, et editio Riedeliana, quae eo caret, satis clare docet, ordinem Canonum non ad traditionem iniquam, sed ad arbitrium auctoris scripturae referendum esse. Et si res ita se habet, Canones Constitutionibus posteriores neque Hippolyto Romano attribuendi sunt.

Cum de Canonibus Hippolyti ante paucos annos in libro *Das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften* 1901 p. 213—91 uberius egerim, non amplius de eis disputabo. Modo pauca addenda sunt.

Canones nobis traditos a Constitutionibus dependere, nuperime, ut iam supra p. XIII commemoravi, etiam Harnack agnovit. Cum autem Hippolytus Canones scripsisse ei videatur, formam scripturae diversam olim exstitisse eamque fontem libri VIII Constitutionum apostolorum esse contendit. Cui sententiae equidem assentiri nequeo. Non est, quod Hippolytum eiusmodi scripturam confecisse censemus, neque scriptura fortasse ei attribuenda tam diversa a libro tradito habenda est, ut fons libri VIII Constitutionum apostolorum putari possit, qui, cum parte priore de ordinibus agente a textu Canonum haud mediocriter divergat, parte posteriore fere nihil cum eo commune habeat, aegerrime inter duas Canonum formas, deperditam et vulgatam, statui potest. Cf. *Theologische Quartalschrift* 1905 p. 293 sq.

Riedel in *Theologische Studien und Kritiken* 1903 p. 338—42 Canones plures sententias cum libro de virginitate sub nomine Athanasii tradito communes habere demonstravit. Loci vero non eiusmodi sunt, ut dici possit, utra scriptura prior sit.

V.

DIDASCALIA APOSTOLORUM ARABICA.

Praeter Didascaliam apostolorum saeculo III compositam apud Orientales liber circumfertur, qui eodem quidem titulo inscribitur, neque vero plane eandem summam habet, non Didascaliam, sed potius Constitutiones apostolorum seu editionem illius scripturae alteram reddens. Liber duabus versionibus nobis traditur, arabica et aethiopica, hac saltem maior pars. Cum autem versio aethiopica ex arabica fluxerit, scriptura simpliciter Didascalia arabica nominari potest.

Versionem aethiopica[m] edidit Londini a. 1834 Th. Pell Platt in libro *The Ethiopic Didascalia; or, The Ethiopic Version of the Apostolical Constitutions, received in the Church of Abyssinia*, adhibito codice, qui Hierosolymis inventus est ac nunc in bibliotheca Societatis biblicorum britannicae et externae Londini asser-

vatur. Editio autem scripturam non integram praebet. Codex, e quo fluxit, mutilus est, in capite XXII vel in verbis Constitutionum IV, 13 prioribus desinens. Detrimentum dolendum est, cum versio aethiopica rectius quam altera ordinem scripturae servavit. Attamen non maioris est momenti. Versio enim, ut Lagarde uno loco sagaciter perspexit et inde quoque apparet, quod Aethiopes in universum litteras ab Arabibus acceperunt similiter ac hi a Coptitis,¹ non e textu graeco, sed e versione arabica perfecta est. Quae cum ita sint, de scriptura hic non uberius est disputandum. Remitto lectorem ad editionem, quae praeter textum aethiopicum etiam versionem anglicam praebet, et ad librum meum *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 207—215, ubi praefationem, titulos capitum et fragmentum capitis VI vel C. A. II, 26 in linguam germanicam transtuli et plura de indole versionis disserui.

Didascalia arabica hucusque non est edita, excepta parte praefationis vel prologo Constitutionibus ipsis praemisso et capite primo Constitutionum, quod fragmentum Pell Platt editioni Didascaliae aethiopicae p. XIII adiunxit. Versionibus autem praefatio proprie dicta iam olim vulgata fuit. Saeculo XVIII Whiston eam latine, Grabe anglice publicavit.² Quos saeculo XIX secutus est Guil. Bickell³ eam germanice tradens. Equidem versionem germanicam non solum praefationis totius vel praefationis et Constitutionum I, 1—4, sed etiam capitum additiorum, quam Dr. Socin benignissime mihi paravit, in libro de Constitutionibus p. 217—236 communicavi.

In codicibus olim cognitis⁴ scriptura dividitur in capita XXXIX et Constitutiones apostolorum I—VI tantum amplectitur, neque vero hos libros integros tradit neque eorum ordinem servat. Praeter plures particulas minores omittit partem libri VI maiorem, sc. c. 6, 8—30, 1. Altera ex parte praemittit praefationem eique adiungit inscriptionem et capita quatuor priora Constitutionum, ita

¹ Per errorem in libro de Constitutionibus apost. 1891 p. 213 sq. litteris copticis secundum locum attribui, non primum.

² Whiston, *Essay on the Apostolical Constitutions* 1711 vel *Primitive Christianity reviv'd* tom. III. Grabe, *Essay upon Two Arabick Manuscripts* 1711.

³ *Geschichte des Kirchenrechts* 1843 I, 162—164.

⁴ Cf. *Analecta Antenicaena* ed. Bunsen 1854 II, 36; Lagarde, *Reliquiae iuris eccles. ant. gr.* 1856 p. IV not. 3, Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 16. *Römische Quartalschrift* XIV (1900), 13.

ut caput I Didascaliae capite V libri I Constitutionum incipiat, additque sex capita, quae in hoc opere non leguntur.

Ordo in codicibus ipse diversus est. Capita I—XI = Constitutionum libri I—II in omnibus eadem sunt; inde a capite XII autem codices inter se divergunt, et tres formae discerni possunt. Formam, quae codicibus plurimis repraesentatur et vulgata dici potest, descripsi in libro commemorato p. 222—24. Altera forma traditur encyclopaedia theologica, quam sub titulo: Lampas tenebrarum, Abû l'Barakat saeculo XIV confecit quamque Riedel in libro laudato p. 28—32 delineavit, et exemplari, quod Vanslebicus in manibus habuit et in libro *Histoire de l'église d'Alexandrie* 1677 descripsit.¹ De tertia forma certiores fimus notis, quae in encyclopaedia modo laudata vel in codice Berolinensi eam tradente singulis capitibus primo loco additae sunt, cum notae sequentes formam vulgatam designent, quasque Riedel l. c. communicavit.

Cum exemplar Vanslebianum ordinem Constitutionum non libro II absoluto relinquat, ut forma vulgata, sed etiam in parte libri III priore teneat, versio aethiopica, filia Didascaliae arabicae, praeterea in parte libri IV nobis tradita Constitutiones sequatur, iam olim colligi potuit, ordinem huius operis ab auctore Didascaliae servatum, postea autem et quidem identidem mutatum fuisse. Quod revera ita esse nunc plane liquet. A. Baumstark enim nuperrime in Museo Borgiano codicem — K IV 24 — invenit, in quo Didascalia prorsus ordinem Constitutionum tenet, nisi quod in capita, non in libros dividitur, eumque in ephemeride: *Oriens christianus* III (1903), 201—8, descripsit.

Scriptura codicis Borgiani etiam amplius a reliquis libris differt. Constitutionum libros I—VI integros reddit, cum hi, saltem recensio vulgata, cuius notitia accuratior mihi praesto est, libros III et V—VI valde decurtatos exhibeant; deinde etiam librum VII duobus capitibus (47 et 48) exceptis tradit; denique Constitutionibus nihil addit nisi praefationem, capitibus sex ergo supra commemoratis caret. Capita scripturae XLIV sunt. Capita I—XXXIV Constitutiones I—VI reddunt et eundem ambitum habent, quem capita librorum reliquorum consentanea, quotquot ad nos pervererunt; in his libris enim duo capita scripturae Borgianae desunt,

¹ Descriptionem Guil. Bickell, *Geschichte des Kirchenrechts* I, 160 sq., repetiit.

scilicet caput XXXII, quod inscribitur: Quod diabolus malus in ecclesiâ christiana haereses produxit, sicut olim in Israel fecit (= C. A. VI c. 6, 8—c. 10), atque caput XXXIII: De recta confessione secundum fidem in sanctam trinitatem praedicatam a nobis, apostolis veritatis (= C. A. VI c. 11—c. 30, 1). Quibus capitibus lacuna magna impletur, quam in reliquis libris esse supra commemoravi.

Codex Borgianus etiam amplius nos de scriptura erudit. Ut subscriptio ei addita dicit, Abû Ishaq Didascaliam anno martyrum 1011 = anno Chr. 1295 e Coptico transtulit. Cf. Baumstark l. c. p. 202. Versio arabica igitur satis recens est. Quando autem versio coptica, eius fons, exorta est? Certe non ante saeculum V, cuni scriptura haud dubie in Constitutionibus apostolorum circa annum 400 compositis nitatur, libros I—VII earum reddens. Baumstark l. c. p. 207 sq. quidem contendit, scripturam vel eius textum graecum non a Constitutionibus dependere, sed e contrario hoc opus illa scriptura cum alia librum VIII Constitutionum repraesentante conglutinata exstitisse, nimis iuste autem ea neglexit, quae Constitutiones ipsae de origine sua manifestant. Cf. quae de hac quaestione disputavi in *Theologische Quartalschrift* 1904 p. 233—48.

Si versio codicis Borgiani apud Arabes unica est, scriptura brevi transformabatur. Recensio vulgata iam codice Parisino 251 anno 1353 exarato traditur. Abû l'Barakat, cuius encyclopaedia aliam formam continet, anno 1363 nonagenarius mortuus est. Cum autem hae scripturae spatio temporis tam exiguo ab illa versione remotae sint, quaerere licet, num ab ea dependeant an ad aliam versionem Didascaliae copticae arabicam referendae sint. Viri linguae arabicae periti de hac re iudicent.

Capita VI additicia in diversis recensionibus scripturae locis diversis leguntur. Capita quinque, quae ubique inter se coniuncta sunt, in forma vulgata sunt XXXV—XXXIX, extremum ergo locum obtinent; in encyclopaedia laudata sunt XXVII—XXXI, item etiam apud Vanslebium vel potius, cum pro XXVII sine dubio false habeat XXV, XXVI et XXIX omittat, in eius exemplari restituto; in exemplari, quod in notis encyclopaediae adiectis delineatur, si numeros sub finem scripturae manifeste saepius falsos recte corripo, XXXIII—XXXVII. Caput sextum, quod inscribitur: De episcopis, in Vulgata habet locum XXIII, in encyclopaedia et apud Vanslebium

locum XVI, in utraque recensione inter Constitutiones III, 14—15 et IV, 5 positum. Cum ergo hoc caput, si auctoris scripturae esset, in versione aethiopica Constitutiones I—IV, 13, 1 amplectente esset expectandum et reliqua capita tam diversos locos habeant, iam olim suspicari licebat, ea a posteriore scripturae addita fuisse. Nunc codex Borgianus rem profecto ita se habere testatur.

Capita quinque etiam in Testamento Domini nostri nuper edito leguntur, et quidem I, 19—23 quatuor priora, I, 28 quintum. cumque in hac scriptura locum consentaneum habeant, in Didascalia autem manifeste speciem additamenti prae se ferant, Testamentum eorum fontem esse colligere licet. Altera ex parte vero auctor Testamenti ea fortasse iam in aliqua scriptura nobis incognita invenit.

Particulas Didascaliae arabicae proprias iam in libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 217 sqq. germanice versas edidi, modo non omnes integras. Cum caput de episcopis (c. 23 Vulg.) excerptum sit capitis de ieiunio episcopi (c. 38 Vulg.), eius textum non separatim communicavi, sed in huius textu signis indicavi, in quantum illud in eo contineatur. Capitis de ecclesia (c. 35) summam principalem tantum describere potui. Interea Dr. Dannecker non solum hoc caput integrum, sed etiam reliqua accuratius interpretatus est. Itaque particulae etiam in hoc opere recipiendae esse videntur. Exhibeo versionem latinam castigatam iuxta versionem germanicam, quam Dannecker instituit et benignissime mihi commodavit. Versio nititur in codice Parisino 251 iam commemorato exceptis tribus locis, praef. v. 3 (cf. comment.); c. 36, 18, ubi pro Imperativo: illumina etc., liber false habet Perfectum: illuminasti etc.; c. 37, 1, ubi tempori cubitum eundi substituit diem. Lectiones aliorum codicum variantes mihi non exscribendae esse videbantur. Uncinis ( ) verba includo ad textum illustrandum addita.

Praefatio scripturae v. 3 unum vocabulum exhibet, quod varie traditum diverso modo explicabatur. Recepi lectionem codicis Borgiani, vocem *φιλόπονοι* testantem, quam Dr. Dannecker mihi proposuit, et scripsi: officiosi. Locum retractans dubito, num auctor ita scripserit. Inter psaltas et ostiarios officiosi aegre locum obtinent. Lectio codicis mesopotamici in commentario laudata, vocem *φιλοπόνως* reddens ut videtur, praeferenda esse videtur.

VI.

CAPITULA XXX E CONSTITUTIONIBUS EXCERPTA.

Hanc scripturam e nostris Constitutionibus derivatam esse vix est dubium. Capitula fere omnia ad eas referri possunt; multa verbotenus ex eis desumpta sunt; pluribus nonnisi inscriptiones capitum Constitutionum repetuntur, quae certe non auctoris operis, sed cuiusdam posterioris sunt. Duo vel tria tantum difficultatem praebent, quae autem solvi potest. Similitudo inter ecclesiam et navem intercedens, quae c. I traditur, ab ea quidem divergit, quam Constitutiones II, 57 exhibent, legitur autem in codice Vindobonensi, in quo Constitutionibus tanquam prologus praemittuntur, quae de illa re in Clementis epistula ad Iacobum c. 14 dicta sunt; atque auctorem Capitulorum librum illi codici propinquum adhibuisse, etiam inde elucet, quod c. 6 ea scribit, quae cum eis consentiunt, quae ille codex atque Petropolitanus ei similis, nec vero reliqui tanquam inscriptionem ad C. A. II, 14 tradunt. Quae c. 8 de ordinibus exponuntur, sane ab eis differunt, quae C. A. II, 26 leguntur. Constitutiones autem cum illo loco satis cum Didascalia consentiant, certe sententiam antiquiorem exhibent, atque vix dubium est, auctorem Capitulorum locum Constitutionum utpote suae aetati minus congruum mutasse, nisi forte eum iam ab aliquo scholiasta mutatum legerit. Quae c. 17 leguntur, aegre ad C. A. III, 17 referri possunt, ubi baptismus symbolice explicatur et aqua comparatur cum sepulcro, descensio in aquam cum morte, ascensio cum resurrectione Christi, atque ad C. A. VIII, 47, 50 vel ad canonem apost. 50, ubi tres mersiones expresse commemorantur. De cetero sententia capituli, submersionem triplicem cum duobus vitae Christi casibus conferens, adeo absona est, ut minime auctori alicuius operis diligenti, sed potius compilatori vel excerptori alicui neglegenti attribuenda sit. Itaque non est, quod Capitula e forma Constitutionum a tradita diversa vel ea antiquiore fluxisse censemus. Pitra in opere infra laudando de eiusmodi fonte locutus est, argumenta vero non protulit.

Quo tempore scriptura confecta sit, accurate definiri nequit. Id solum dici potest, eam aliquamdiu post Constitutiones exortam

esse, cum iam capita huius operis cognita habeat, et ante saeculum XI, quo libris manuscriptis traditur.

Dividitur scriptura in tres partes, quarum prima (c. 1—13) de episcopis agit, secunda (c. 14—27) de constitutione ecclesiastica, tertia (c. 28—30) de oblationibus.

Primus capitula edidit quinque codicibus adhibitis Pitra in tomo priore Historiae et Monum. iuris eccl. Graec. p. 96—101. Munere autem minus diligenter functus est. Ne ordinem capitulorum quidem recte exhibuit, sed uno codice neque praestantiore nisus capitulum XIV primo loco posuit et capitulum I sine ullius codicis auctoritate loco illius.

Mihi scriptura septem libris manuscriptis innotuit. Codices, quorum plures iam describendi erant, hi sunt:

1. Vindobonensis hist. gr. 7 fol. 13—14 (= v).
2. Vallicellanus F 10 f. 22 (= a).
3. Barberinus III, 42 f. 145 (= b).
4. Barberinus IV, 58 f. 5^r duo capitula exhibens, scilicet XXVIII et XXX (= d).
5. Vaticanus 1980 f. 17. Non scripturam totam continet, sed omittit capitula VI, VII, IX, X, XIV—XVI, XXI—XXV (= e).
6. Florentinus seu Laurentianus plut. X, 1, chartaceus, forma IV, saec. XIV, foliorum 214, f. 1 capitula I—XXVII et inscriptionem partis tertiae exhibens (= f). Cf. Bandini, Catalogus codd. mscr. Biblioth. medic. Laur. I, 467.
7. Mediolanensis vel Ambrosianus G 57 superior, membranaeus, forma IV, saec. XII, fol. 38—39 scripturam ita tradens, ut capitulum XIV primum, capitulum I secundum, capitulum II tertium locum etc. obtineat (= m).

Palma codicibus duobus prioribus attribuenda est. Itaque eos maxime secutus sum. Editionem principem signavi P.

Textum sine notis criticis iam edidi atque scripturam illustravi in *Compte rendu du troisième Congrès scientifique international des Catholiques* 1895 II, 199—209.

VII.

CANONES APOSTOLORUM
SYNODO ANTIOCHENAE ADSRIPTI.

Huius scripturae summam iam Turrianus in libro Pro canonibus apostolorum I c. 25 a. 1573 publicavit, scilicet titulum et canones IV et V graece, reliqua in compendium redacta latine. Idem canones ab apostolis profectos esse censuit, eique assensi sunt Baronius Ann. 102, 19—20, Binius, Concilia generalia I, 18. Natalis Alexander autem, In hist. eccles. saec. I dissert. XIX, canones apocryphos et plane suppositicios esse probavit, et quamquam nonnulla argumenta attulit, quae minoris momenti sunt, in universum sententiam suam ita firmavit, ut eam plurimi sequerentur. Pauci tantum postea authenticam scripturae defenderunt, nuper Pitra.

Scriptura ipsa prologo ad synodum apostolorum Antiochiae factam se refert, et inscriptio eam a Pamphilo presbytero in bibliotheca Origenis inventam esse dicit. Neutrum vero fide dignum est. Neque S. Scriptura de synodo apostolorum Antiochiae celebrata loquitur, neque Origenes decretorum synodi mentionem facit. Auctor insuper ipse nimis se fide privavit. Scriptura ita e diversis S. Scripturae locis et terminis posterioris aetatis consarcinata est, ut nequaquam apostolis vel aequali apostolorum ad iudicari possit. Pluribus locis praeterea tam prope ad Didascaliam vel Constitutiones apostolorum accedit, ut auctor hos libros legisse censendus sit. Clausula vel canone X diserte etiam Canones apostolorum commemorantur, qui Constitutiones terminant. Quae clausula quidem in editionibus prioribus deest; omnibus autem codicibus tradita haud dubie pars scripturae habenda est. Canone IV auctor cultum imaginum respicit et vocabulo *θεανόμοτος* utitur, quod in litteris christianis ante saeculum V non inveniri videtur. Quae cum ita sint, scriptura vix saeculo V prior est. Innocentius I (401—17) eam nondum cognitam habuit, ut Harnack¹ censuit, cui P. Lejay adstipulatus est.² Scripsit quidem Alexandro episcopo

¹ *Die Mission und Ausbreitung des Christentums* 1902 p. 58.

² *Revue de clergé français* 1903 Oct. p. 343—355.

Antiocheno, ecclesiam Antiochenam praerogativam suam non tam pro civitatis magnificentia nactam esse, quam quod prima primi apostoli sedes esse monstraretur, ubi et nomen accepisset religio christiana et quae conventum apostolorum apud se fieri celeberrimum meruisset (Harduinus, Acta concil. I, 1012), haud dubie autem conventum apostolorum Gal. 2, 11—21 commemoratum in mente habuit. Etiam minus recte F. Nau¹ Origenem scripturam legisse opinatus est. De conventu apostolorum Hierosolymitano loquens doctor Alexandrinus C. Cels. VIII, 29 quidem de presbyteris Antiochiae in unum congregatis dicit; attamen his verbis, Act. 15, 22 liberius interpretans, haud dubie viros designat, qui apostolos de praeceptis iudaicis interrogaturi Antiochia Hierosolyma profecti sunt. Primus scripturae testis est Gregorius episcopus Pisinuntensium in synodo Nicaena II a. 787 canonem IV his verbis laudans: *Ἐν τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν συνόδῳ τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἴρηται, τοῦ μηκέτι πλανᾶσθαι εἰς τὰ εἰδωλα τοῦς σωζομένους, ἀλλ' ἀντεικονίζειν τὴν θεανδρικήν ἄχραντον στήλην τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ* (Harduinus l. c. IV, 48; Mansi XII, 1018). Itaque scriptura annis 500—750 composita esse videtur. Canonem IV respicientes vix errabimus eam ad iconoclasmum priorem vel ad annos 726—775 referentes. Canonem I autem cum loco S. Scripturae consentaneo diligentius comparantes fortasse perspicimus, quae occasio auctori fuerit figmenti ad synodum Antiochenam referendi. Cum Lucas Act. 11, 26 scribat: *Ἐγένετο δὲ αὐτοὺς (Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον) ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διδάξαι ὅχλον ἱκανόν, χρηματίζου τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς*, falsator verba de synodo apostolorum interpretatus esse videtur.

Locus scripturae vix definiri potest. Attamen ea in Syria (Harnack) vel in Palaestina (Lejay) compositam fuisse conicere licet.

Scripturam totam primus Bickell anno 1843 in tomo priore Historiae iuris eccl. p. 138—143 codice Monacensi 380 adhibito typis expressit. Accuratiorem ex eodem codice eam edidit Lagarde in Reliquiis iuris eccles. antiqu. gr. 1856 p. 18—20. Tertiam editionem Pitra a. 1864 in tomo priore Historiae et Monum.

iuris eccl. Graecorum p. 88—95 paravit. Inspexit quidem duos alios codices, scilicet Vallicellanum F 10 et Laurentianum plut. X, 1; sed libris manuscriptis parum fidei habuit atque nimium de suo ingenio dedit. Adhuc codicem Coislisianum 211 tanquam scripturam tradentem laudat. Cum autem neque unam lectionem ex eo distincte alleget, librum non legisse videtur. Harnack (l. c. p. 54 sq.) nuperrime textum Bickellianum repetiit.

Mihi quoque tres illi codices praesto erant. Signo Vallicellani a, Florentinum vel Laurentianum f, Monacensem m.

VIII.

LEX CANONICA SANCTORUM APOSTOLORUM.

Haec scriptura Constitutionibus apostolorum mihi adiungenda esse videtur, quia similiter atque hae ab apostolis se profectam esse profitetur et uno codice huic operi inserta traditur.

Primus I. Guil. Bickell in tomo priore Historiae iuris ecclesiastici (1843) p. 133—137 e codice Vindobonensi eam publicavit. Textum editionis principis fere intactum Lagarde repetiit in Reliquiis iuris eccles. antiquissimis gr. 1856 p. 36—37; modo in canone I emendavit *διακαινήσιμον*, cum codex legat *διακαινισήμον*, et formam aliquot verborum mutavit. Tertiam editionem instituit Pitra in tomo priore Historiae et Monum. iuris eccles. Graecorum p. 100—109. Duos quidem alios codices adhibuit, textum autem non accuratiorem reddidit. Itaque scripturam denuo edens operam non perdere mihi visus sum.

Respiens scripturam vocabulo *ἀνάθεμα* vim excommunicationis attribuere, qua synodi saeculi IV id usurpant, Bickell (l. c. p. 100) eam hoc saeculo non priorem, ceteroquin antiquam esse censuit. Pitra (l. c. p. 107) canonem I non antiquiorem esse quam Typicum S. Sabae († 532) putat. At errasse videtur. Textus huius scripturae nuper editus (*Byzantinische Zeitschrift* III, 168—170) sententia illi canoni propinqua caret. Ceteroquin ille canon ipse prodit, scripturam non ante saeculum V exortam esse. Saeculo IV

quidem exeunte iam dies hebdomadam sanctae et paschalis teriae habebantur. Lex anni 392 decernit: Actus omnes, seu publici sunt seu privati, diebus quindecim paschalibus conquiescant. Similiter lex anni 389. Cf. Codex Iustin. III, 12, 8. 9. Brevi post Constitutiones apostolorum VIII, 33, 3 praecipunt, ut servi per hebdomadam sanctam totam atque sequentem ferientur. Quod canon I igitur praecipit, id saeculo IV exeunti et saeculo V ineunti non plane alienum erat. Poena autem, quam transgressoribus legis minatur, canon tempus posterius indicat. Idem etiam sermo scripturae prodere videtur. Cf. canones X, XIII, XVII. Quamdiu vero postea scriptura confecta sit, vix statui potest. Etiam synodus Trullana 692 c. 66 praecepit, ut per hebdomadam paschalem totam Christiani festum celebrarent. Si scriptura *περὶ ἐξαγγελιῶν*, quam A. Mai in Spicilegio Romano a. 1840 t. III p. XVI—XX e codice Vaticano publicavit, recte a Sophronio Hierosolymitano († 638) composita fuisse traditur, hic pater eam legit. Aequae enim ac Constitutiones et Canones apostolorum scripturam illam, canones 3, 4, 12; 11, 15, 17, 16, 18 proferens, in usum suum vertit. Quatuor canones, sc. 3, 5, 7, 13; etiam in Epitimiis Ioanni Chrysostomo adscriptis leguntur, quae Pitra edidit in Spicilegio Solesmensi IV, 461—464.

Ad textum recensendum duo codices antiqui mihi praesto erant, scilicet:

1. Vindobonensis hist. gr. 7 iam cognitus, qui scripturam fol. 13 ante Capitula XXX exhibet (= v);
2. Petropolitanus 254 idemque notus, qui scripturam capiti ultimo Constitutionum adiungit vel Canonibus apostolorum prae-mittit (= p).

Libri in universum plane consentiunt. Modo Petropolitanus canonem XIV pro septimo habet, septimum pro octavo ac deinceps similiter usque ad canonem XV. Qui ordo rectior sit, aegre definiri potest. Sequor codicem Vindobonensem, quem et editores priores secuti sunt.

Pitra etiam codicem Ottobonianum 160 adhibuit. Mihi huius libri lectiones nec respiciendae nec exscribendae esse videntur. Codex enim scripturae paraphrasin et commentarium praebet; ad textum autem restituendum nihil confert. Pitra semel (can. I)

eius lectionem (θεῖκως) lectioni ceterorum codicum (θετικῶς) praetulit, ac certe erravit. Ut autem lector imaginem scripturae accipiat, ex apographo photographico, quod Dr. I. O. Braun benignissime mihi confecit, in commentario tres vel quatuor canones priores transcribo, canonibus III et IV in libro Ottoboniano in unum conflatis.

IX.

SANCTORUM APOSTOLORUM POENAE PRO LAPISIS.

Hic libellus inscriptione apostolis attribuitur. Canone XI auctor insuper se Constitutiones vel Canones apostolorum imitatum esse prodit. Tota autem scriptura, ut commentarius docet, e decretis synodi Ancyrae ac Basilii et Canonibus apostolorum compilata est. Itaque non ante saeculum V est exorta. Accuratius eius tempus definiri nequit.

Traditur scriptura codice Vaticano 828 iam (p. XVIII) memorato fol. 346. Pitra, qui eam in Iuris eccles. Graec. historia et monumentis I, 105—107 publicavit, eam etiam codice Ottoboniano 160 servari dicit, et ex hoc libro canonem depromptum esse aliquis censere possit, qui apud editorem principem tertium locum obtinet et in codice altero deest. Equidem eam in codice illo tempore brevi, quo librum inspicere potui, frustra quaesivi. Pitra ipse alium codicem ac Vaticanum se non adhibuisse prodit ne unam quidem lectionem variam exhibens. Canon ille per aliquem errorem fortasse in scriptura insertus est. Ego libellum denuo edens codicem Vaticanum solum sequor, quem benignissime pro me contulit Dr. Merkle. Numeri canonum in codice desunt.

X.

SACRAMENTARIUM SERAPIONIS.

Scripturam, quam latine hoc nomine designo, graece εὐχολόγιον inscribo, primus a. 1894 A. Dmitrijewsky in ephemeride Academiae ecclesiasticae Kiioviensis, quae inscribitur *Trudy*, edidit, eiusque textum eodem anno A. Paulov in *Χρονικὰ Βυζαντινὰ* I 207—213 repetiit. Cf. *Byzantinische Zeitschrift* IV (1895), 193. Brevi post G. Wobbermin in monte Athensi, in bibliotheca claustrī, cui nomen est Lawra, in codicem signatum numero 149 et exaratum saeculo XI incidit, qui scripturam fol. 7^v—24^v tradit, cumque illae editiones eum effugissent, ipse eam primus invenire sibi visus est. Publicavit eam a. 1898 in *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* edd. O. v. Gebhardt et A. Harnack XVII (nova series t. II) fasc. 3^b. Deinde F. E. Brightman descriptionem particulae codicis photographica nactus est et textum aliquot locis emendatum denuo edidit in *The Journal of Theological Studies* I (1900) 88—113; 247—77. Brightman scripturam etiam diligentissime et amplissime illustravit. Praeterea de ea elucidanda P. Drews in *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XX (1900), 291—328; 416—41 optime meritus est. I. Wordsworth scripturam anno 1899 in sermonem anglicum translatus edidit sub titulo: *Bishop Serapion Prayer-Book*. L. Duchesne in tertia editione libri *Origines du culte chrétien* (1902) eam breviter descripsit, pauca de ea disseruit atque orationem primam vel secundum dispositionem nostram decimam tertiam in linguam gallicam vertit (p. 75—79). A. Baumstark orationem illam seu Anaphoram sagaciter inquirens invenire sibi visus est, eam a Serapione valde transformatam fuisse et antea hanc fere formam habuisse: exordium vel versum 1 gratiarum actionem secutam esse pro creatione ac redemptione eique desinenti in verbis ὁ πᾶσιν καταλλασσόμενος κτλ. v. 5 verbis δι' οὗ adiunctam fuisse sectionem σοὶ προσηνέγκαμεν — ἀνάμακτον v. 11^b, deinde successisse v. 13^b (καὶ παρακαλοῦμεν κτλ.), 16^b—19^a (ἐλεηθῆτω ὁ λαὸς — τῷ λαῷ τοῦτω), 6—11^a (. . τῆς σῆς μεταλήψεως), 15^a (. . ἀληθείας), 12^b (ὅτι ὁ κύριος κτλ.), 14^b (. . λαβὼν <δὲ> ποτήριον — ἁμαρτημάτων) adiunctis his verbis Liturgiae S. Marci: τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὁσάκις γὰρ ἐν

ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, πίνητε δὲ καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε, ἄχρις ἂν ἔλθω, 13^a (. παρακαλοῦμεν), 15^b (καὶ ποιήσον πτλ.). Cf. Röm. *Quartalschrift* 1904 p. 123—42.

Scriptura cum Constitutionibus apostolorum, quas una cum scripturis propinquis et aliquot aliis pseudoapostolicis denuo edere mihi propositum est, nequaquam cohaeret (neque earum fons est neque ab eis vel a Didascalia dependet) neque originem apostolicam prae se fert. Altera ex parte aequae ac libri VII et VIII Constitutionum de liturgia, baptismo et ordinibus sacris veteris ecclesiae copiosissime nos erudit, aetate Constitutiones etiam paulo superat, cumque libri, quibus hucusque vulgata est, haud paucis lectoribus aegre praesto sint, mihi in hoc tomo quoque recipienda esse videbatur.

Scriptura e triginta orationibus constat, quarum duodeviginti (in editione I—XVIII) liturgiam seu missam, septem baptismum et confirmationem (XIX—XXV), tres ordines sacros (XXVI—XXVIII), duae oleum aegrotorum (XXIX) atque sepulturam (XXX) spectant. Adiuncta est in codice epistula dogmatica, de patre et filio agens. Wobbermin eam quoque edidit; ego eam ad propositum meum non pertinentem praetermitto.

Orationes in codice non ordinem consentaneum obtinent. Preces missae imprimis disiunctae sunt. Pars liturgiae secunda, incipiens a Praefatione, in initio scripturae (num. I—VI) legitur, pars prima (n. XIX—XXX) in fine, addita autem huic parti vel ultimae orationi rubrica: *πᾶσαι αὐταὶ εὐχαὶ ἐπιτελοῦνται πρὸ τῆς εὐχῆς προσφόρου*. Orationes huius partis insuper saepe ordine recto carent, ut numeri uncinis inclusi ostendunt, quos numeris versionis latinae addo. Attamen singulae orationes in universum saltem in locum ipsis convenientem redigi possunt. Sequor ordinem, quem Brightman restituit, a quo etiam Drews parum divergit.

Oratio oblationis vel Praefatio (n. XIII) inscriptione ad Serapionem refertur. Post orationes ordinationum vel ante orationem in unctionem baptizandorum (XXII) codex exhibet: *Προσευχ. σεραπίωνος ἐπισκόπου θυμουσέως* (l. *θυμονέως*). Vocabulum primum, ut Brightman ostendit, legendum est *προσευχαί*, non *προσευχή*, ut Wobbermin putavit. Hac nota ergo plures orationes Serapioni episcopo Thmuensi attribuuntur, aut omnes sequentes (num. XV—XXX secundum ordinem codicis) aut series proxima (n. XV—XVIII).

Fortasse tota collectio ad eum referenda est. Utut autem haec res se habet, orationes certe aetati Serapionis vel saeculo IV medio adiudicandae sunt; Serapion enim in scriptura nominatus haud dubie est amicus S. Antonii et S. Athanasii, cui hic plures epistulas et libellum De morte Arii scripsit. Altera ex parte Serapion non proprie auctor orationum, saltem non omnium, habendus est. Praefatio, quae expresse ei attribuitur, certe iam ante eum exsistebat, quare ipse eam in formam paulo mutatam tantum redegissee censi potest. Idem de pluribus sane aliis orationibus dicendum est.

Codex Atheniensis scripturam non sine vitiis tradit. Litteras, syllabas et verba deficientia in textu uncinis inclusa addidi. Lectiones falsas notabiliores in commentario critico exscripsi. De manifestis mendis autem orthographicis ratio non reddenda esse videbatur.

Sigla sunt: A = codex, B = Brightman, W = Wobbermin.

XI.

CANONES APOSTOLORUM ECCLESIASTICI.

Scripturam, quae sub hoc titulo codice Vindobonensi hist. graec. 7 traditur atque germanice vulgo *Apostolische Kirchenordnung* appellatur, cum origenem apostolicam sibi usurpet et Constitutionibus apostolorum quodam modo similis sit, in hoc volumine exspectare licet. Nolui autem eam denuo edere, quoniam omnibus satis praesto est. Typis enim eam expresserunt non solum Guil. Bickell¹, P. de Lagarde², Pitra³, A. Hilgenfeld⁴, sed etiam plures ex editoribus Doctrinae apostolorum vel Didaches, cuius particula prior (I—IV, 8) in ea adaucta repetita est, scilicet Th. Bryennius⁵,

¹ *Geschichte des Kirchenrechts* I (1843), 107—132.

² *Analecta Antenicaena*-ed. Bunsen II (1854), 451—460; *Reliquiae iuris eccles. antiquissimae* gr. 1856 p. 74—79.

³ *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta* I (1864), 77—86.

⁴ *Novum Testamentum extra canonem receptum* IV 1866; ed. altera 1884.

⁵ *Μεταχρῆ τῶν δώδεκα ἀποστόλων* 1883.

A. Harnack¹, Ph. Schaff², F. X. Funk³, Rendel Harris¹. Attamen eis, quae de scriptura in Prolegomenis ad meam editionem p. LIII—LVIII et in tractatu in libro *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* II (1899), 236—251 publicato dixi, nonnulla addenda sunt.

Versiones scripturae aethiopica et copticae duae, scilicet memphitica vel boheirica et thebaica vel sahidica, iam in editione mea p. LVII commemoratae sunt. Interea testes novi in lucem prodierunt. Postquam iam Lagarde in Reliquiis iuris ecclesiastici antiquissimis syr. 1856 p. 19—23 particulam versionis syriacae codice Parisino syr. 38 traditam vel capita 3—14 vulgavit, A. Baumstark in *Stromatio archaeologico* 1900 p. 15—31 reliquas particulas vel c. 1—2 et 15—30 una cum versione germanica, Arendzen in *The Journal of Theological Studies* III (1901), 59—80 textum syriacum totum versione anglica adiecta edidit. Cf. *Theologische Quartalschrift* 1903 p. 319 sq. E. Hauler e codice palimpsesto Veronensi, cui fragmenta Didascaliae et Constitutionum ecclesiae aegyptiacae debemus, in libro: *Didascaliae apostolorum fragmenta Veronensia latina* 1900 p. 93—101, particulam versionis veteris latinae, c. 18, 5—c. 30, edidit. Versionem arabicam Guil. Riedel descripsit in libro *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 21 sq. et 69 sq.

Particula scripturae c. 3—14 amplectens, ut iam olim cognitum erat, codice Ottoboniano 408 textu plus minus divergente traditur. Th. Schermann eam nuperrime in duobus aliis codicibus, Parisino gr. 1555 A et Neapolitano gr. II C 34, invenit et in libro *Eine Elfapostelmoral oder die X-Rezension der „beiden Wege“* 1903 typis expressit. Olim textus Ottobonianus viris doctis e textu vulgato excerptus et aliquot locis e Didache correctus et auctus fuisse videbatur; locum capitis 14 vulgati ex epistula Barnabae desumpti inprimis in illa recensione obtinet Didache 4, 9—14 vel particula descriptionis viae vitae ultima nonnullis sententiis omissis et aliter dispositis. Schermann rationem contrariam contendit inter

¹ *Die Lehre der zwölf Apostel* 1884 (*Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* edd. O. de Gebhardt et A. Harnack II, 1).

² *The Teaching of the Twelve Apostles* 1885; ed. III 1889.

³ *Doctrina duodecim apostolorum* 1887.

¹ *The Teaching of the Apostles* 1887.

duas scripturas intercedere, recensionem Ottobonianam antiquiorem esse et textum vulgatum ab ea dependere, aliquot sententias ac verba autem etiam Doctrinae apostolorum et epistolae Barnabae debere (l. c. p. 87). Quaestio difficilis mihi adhuc illo modo facilius ac rectius solvi videtur. Cf. *Theologische Quartalschrift* 1904 p. 317 sq.; 629—31.

Aetas scripturae etiam nunc diverse definitur, attamen artioribus finibus circumscribitur quam antea. Batiffol¹ et Bardenhewer² eam saeculo III exeunti vel anno 300 circiter attribuunt. Equidem olim eam ad partem saeculi III priorem retuli; nunc eam saeculo IV et quidem post synodum Nicaenam potius quam ante compositam esse censeo.³ Harnack olim saeculo IV ineunte, nuper rime annis 300—350 eam compilatam esse iudicavit.⁴

Patriam scripturae omnes fere Aegyptum esse sentiunt. Cui sententiae revera plura argumenta favent, neque vero satis firma sunt, et mihi Syria non plane exclusae esse videtur.⁵

¹ *Anciennes littératures chrétiennes; la littérature grecque* 1887 p. 74.

² *Patrologie* ed. II 1901 p. 141. *Geschichte der althkirchlichen Literatur* II (1903), 265.

³ *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuch.* II (1899) 244—250.

⁴ *Geschichte der althristlichen Literatur* II, II (1904), 486.

⁵ Cf. quae exposui l. c. p. 250 sq.

TESTIMONIA VETERUM.

A.

DIDACHE APOSTOLORUM.

I.

EUSEBIUS CAESARIENSIS [c. 313—323].

H. E. III, 25, 4: *Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν τοῦ Παύλου Πράξεων ἡ γραφή, ὃ τε λεγόμενος Ποιμὴν καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Πέτρου, καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολὴ καὶ τῶν ἀποστόλων αἱ λεγόμεναι Διδαχαὶ κτλ.*

Nicephorus Callisti H. E. II, 46 Eusebii verba repetiit. Rufinus in versione Historiae ecclesiasticae de Doctrina loquitur, non de Doctrinis.

II.

PSEUDO-CYPRIANUS.

De aleatoribus c. 4, Hartel III, 96: Et in Doctrinis apostolorum: Si quis frater delinquit in ecclesia et non paret legi, hic nec colligatur, donec paenitentiam agat, et non recipiatur, ne inquinetur et inpediatur oratio vestra. Cf. Didache 14, 2; 15, 3.

III.

ATHANASIUS ALEXANDRINUS [† 375].

Epist. pasch. 39 ann. 367, Migne PG 26, 1438: *Ἐστὶ καὶ ἕτερα βιβλία . . οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεισθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομῶντος καὶ Σοφία Σιράχ καὶ Εὐθὴρ καὶ Ἰουδῖθ καὶ Τωβίας καὶ Διδαχὴ καλουμένη τῶν ἀποστόλων καὶ ὁ Ποιμὴν.*

Verba Athanasii repetiit Matthaeus Blastares [c. 1335], Syntagma alphabeticum litt. β' c. 11, Migne, PG 144, 1142; addens autem: *ταύτην (Διδαχὴν τῶν ἁγίων ἀποστόλων) δὲ καὶ ἡ ἑκτη σύνοδος ἡθέτησεν, ὡς δεδήλωται*, Didachen confundit cum Constitutionibus apostolorum.

IV.

INDICULUS LIBRORUM LX CANONICORUM [saec. VI].

Καὶ ὅσα ἔξω τῶν ξ' α' Σοφία Σολομῶντος, β' Σοφία Σιράχ,
 . . . ιξ' Περίοδοι καὶ Διδαχαὶ τῶν ἀποστόλων.

Hunc indiculum primus edidit Cotelerius, Patr. apost. ed. Clericus 1724 I, 197; nuperrime Th. Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* II (1890), 290; Funk in *Theologische Quartalschrift* 1895 p. 527.

V.

SYNOPSIS S. SCRIPTURAE ATHANASIO ATTRIBUTA.

Migne PG 28, 431: Τῆς νέας πάλιν διαθήκης ἀντιλεγόμενα ταῦτα· Περίοδοι Πέτρου, . . . Διδαχὴ ἀποστόλων, Κλημέντια· ἐξ ὧν μετεφράσθησαν ἐκλεγέντα τὰ ἀληθέστερα καὶ θεόπνευστα. ταῦτα τὰ ἀναγινωσκόμενα.

Hanc scripturam non a magno episcopo Alexandrino confectam esse omnes consentiunt. Credner, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* 1860 p. 249 eam ad saeculum X refert. Zahn l. c. II, 315 eam certe non ante saeculum VI, fortasse etiam tempore posteriore exortam esse censet.

VI.

STICHOMETRIA NICEPHORO ADSCRIPTA [c. 850].

Chronographia brevis, Migne PG 100, 1060: Ὅσα τῆς νέας διαθήκης ἀπόκρυφα· α' Περίοδος Παύλου στιχ. γχ', β' Περίοδος Πέτρου στιχ. βψν', ... ζ' Διδαχὴ ἀποστόλων στιχ. σι' . . .

Hanc stichometriam vel longiorem Chronographiae recensionem, quae eam continet, non a Nicephoro Constantinopolitano († 828), sed circa annum 850 compositam esse, demonstravit C. de Boor, Nicephori archiepiscopi Constant. opuscula historica 1880. Zahn l. c. II, 297 eam Hierosolymis conscriptam fuisse putat. Idem novam textus recensionem instituit, quam secutus sum.

VII.

IOANNES ZONARAS [†. c. 1120].

Commentarius ad Athanasii epistolam paschalem 39, PG 138, 563: Ἔστιν ἕτερα βιβλία, . . οὐ κανονιζόμενα μὲν, ἀναγινωσκόμενα δέ, ἅτινα λέγει εἶναι τὴν Σοφίαν Σιράχ . . ., καὶ Διδαχὴν καλουμένην τῶν ἀποστόλων λέγουσιν εἶναι τὰς διὰ τοῦ Κλημεντος συγγραφείσας τῶν ἀποστόλων Διατάξεις, ἃς ἡ λεγομένη ἔκκλησις ἀναγινώσκεισθαι οὐ συγχωρεῖ ὡς τοθενθείσας καὶ θεαρεῖσας ὑπὸ αἵρετικῶν.

Nonnulli auctores Didachen non proprio quidem nomine designarunt, sed ea tanquam S. Scriptura usi sunt, sc. Clemens Alexandrinus Strom. I, 20, 100 p. 377; Origenes De principiis III, 2, 7; Optatus Milevitanus I, 21; III, 7; auctor Gestorum apud Zenophilum (S. Optati Mil. libr. VII ed. Ziwsa 1893 p. 172; cf. *Theologische Quartalschrift* 1894 p. 601—604). Neque vero illa testimonia neque reliqua, quibus Didache tacite usurpatur, hoc loco exscribenda esse videntur. Remitto lectorem ad editiones scripturae et ad Patres apostolicos ed. Funk 1901:

B.

DIDASCALIA APOSTOLORUM.

I.

AUDIANI [c. 325].

Referente Epiphanio H. 70 c. 10 verbis in sectione sequente n. 4 v. 1 allegatis Audiani Didascaliam laudabant, ut suam paschae celebrationem vel Quartodecimanismum defenderent.

II.

EPIPHANIUS [a. 375].

1. H. 45 c. 4 ed. Dindorf II, 410: Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόστολοι γασιν ἐν τῇ Διατάξει τῇ καλουμένῃ, ὅτι φυτεία θεοῦ καὶ ἀμπελὼν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.

Verbis *φυτεία κτλ.* Epiphanius exordium Didascaliae exhibet. Sententiam autem potius quam verba laudasse videtur. Locus nec cum Didascalia nec cum Constitutionibus plane consentit. Neque plus quam sententia patri opus erat. Severum enim Enkratitam loco illo redarguere voluit dicentem, vitem a diabolo consitam esse.

2. H. 80 c. 7 Dindorf III, 546: Καὶ περὶ μὲν οὖν τοῦ γενείου ἐν ταῖς Διατάξεσι τῶν ἀποστόλων φάσκει ὁ θεὸς λόγος καὶ ἡ διδασκαλία, μὴ φθείρειν, τουτέστι μὴ τέμνειν τρίχας γενείου, μηδὲ ἑταιρισμῷ κατακοσμεῖσθαι μηδὲ ὑπερηφανίας ὑπόδειγμα δικαιοσύνης τὴν προσέλευσιν ἔχειν.

Verba *μὴ φθείρειν* — *γενείου* respiciunt Didascaliam I, 3, 11, *μηδὲ ἑταιρισμῷ κατακ.* Did. I, 3, 8—9. Verba *μηδὲ ὑπερηφανίας κτλ.* ad Did. I, 4 referri possunt. Animadvertite, hoc quoque loco Epiphanio minus verba reddenda fuisse quam sententiam.

3. H. 75 c. 6 Dindorf III, 360: 1. Εἰ δὲ καὶ χρὶ τὰ τῆς Διατάξεως τῶν ἀποστόλων λέγειν, πῶς ἐκεῖ ὀρίζοντο τετράδα

καὶ προσάββατον νηστειαν διὰ παντὸς χωρὶς πεντεκοστῆς; 2. καὶ περὶ τῶν ἑξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα πῶς παραγγέλλουσι μηδὲν ὅλως λαμβάνειν ἢ ἄρτου καὶ ἁλὸς καὶ ὕδατος; 3. ποίαν τε ἡμέραν ἄγειν, πῶς δὲ ἀπολύειν εἰς ἐπιφώσκουσαν κυριακὴν, φανερόν ἐστιν. . . . 4. εἴτα δὲ εἰ μὴ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τετραδῶν καὶ προσαββάτων οἱ αὐτοὶ ἀπόστολοι ἐν τῇ Διατάξει ἔλεγον καὶ ἄλλως ἐκ πανταχόθεν εἶχομεν ἀποδείξαι, ὅμως περὶ τούτου ἀκριβῶς γράφουσι.

1. Quae in hoc versu e Diataxi proferuntur, Did. V, 14, 15 leguntur, exceptis verbis *χωρὶς πεντεκοστῆς*, quae etiam in Constitutionibus V, 14, 20 desunt et haud dubie ab Epiphania addita sunt, qui similiter scripsit Expos. fidei c. 21.

2. Idem Didascalia V, 18, 1 praecipit, cum Constitutiones post ἅλῃ addant καὶ λαχάνοις. Epiphanius Expos. fidei c. 21 ieiunium paschae eodem modo describit, quo illo loco.

3. De die paschae et de solutione ieiunii Didascalia V, 19—20 agit.

4. Cf. v. 1.

4. H. 70 c. 10—12 Dindorf III, 255—58: 1. Εἰς τοῦτο δὲ οἱ αὐτοὶ Ἀνδιανοὶ παραφέρουσι τὴν τῶν ἀποστόλων Διατάξιν, οὕσαν μὲν τοῖς πολλοῖς ἐν ἀμφιλέκτῳ ἅλλ' οὐκ ἀδόκιμον· πᾶσα γὰρ ἐν αὐτῇ κανονικὴ τάξις ἐμφέρεται, καὶ οὐδὲν παρακίχαρμα μὲν τῆς πίστεως οὔτε τῆς ὁμολογίας οὔτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ κανόνος καὶ πίστεως. 2. τὸ δὲ ῥητόν, ἀφ' οὗ λαμβάνοντες περὶ τοῦ πάσχα κακῶς παρερμηνεύουσιν οἱ προειρημένοι, καὶ ἀγνοοῦντες ἐτέρως ὑπολαμβάνουσιν. ὀρίζουσι γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ Διατάξει οἱ ἀπόστολοι, ὅτι ὑμεῖς μὴ ψηφίζητε, ἀλλὰ ποιεῖτε, ὅταν οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν οἱ ἐκ περιτομῆς, μετ' αὐτῶν ἅμα ποιεῖτε. 3. καὶ οὐκ εἶπαν· ὅταν οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν οἱ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ οἱ ἐκ περιτομῆς, ἵνα δείξωσι τοὺς ἀπὸ τῆς περιτομῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετελθόντας ἀρχηγοὺς εἶναι μετ' ἐκείνων τὸν χρόνον, καὶ εἰς τὸ συμπεῖθεσθαι τοῖς ἄλλοις, εἰς τὸ μὴ ἄλλον ποιεῖν ἄλλους καὶ ἄλλον ἄλλοτε. τοῦτο γὰρ τὸ πᾶν συνήγαγον φρόντισμα διὰ τὴν ἔνωσιν τὴν μίαν, ἵνα μὴ ἢ σχίσματα μηδὲ διαιρέσεις. οὗτοι δὲ μὴ νοήσαντες τὸν νοῦν τῶν ἀποστόλων καὶ τοῦ λόγου τοῦ ἐμφερομένου τοῦ ἐν τῇ Διατάξει ἐνόμισαν μὴ πού ἄρα μετὰ τῶν Ἰουδαίων χρήναι τὸ πάσχα ἐπιτελεῖν. 4. ἅμα δὲ καὶ πεντεκαίδεκα ἐπίσκοποι γεγόνασιν ἐκ περιτομῆς, καὶ ἐχρῆν τότε τῶν ἐπισκόπων ἐκ περιτομῆς ὄντων ἐν Ἱερουσαλὴμ κατασταθέντων τὸν πάντα κόσμον τούτοις συνέπεσθαι καὶ μετ' αὐτῶν

ἐπιτελεῖν, ἵνα μία τις γένηται συμφωνία καὶ μία ὁμολογία, μία ἑορτὴ ἐπιτελουμένη. διὸ ἐκείνων ἡ ἐπιμέλεια τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων συνάγουσα εἰς ἔνωσιν τῆς ἐκκλησίας, μὴ δυνηθεῖσα τὸν τοσοῦτον χρόνον ἐπιτελεσθῆναι, εὐδοκῆσει θεοῦ ἐπὶ Κωνσταντίνου ἐγένετο ὁμονοίας ἕνεκα. παρὰ τοῖς ἀποστόλοις δὲ τὸ ῥητὸν δι' ὁμόνοιαν ἐμφέρεται, ὡς ἐπιμαρτυροῦσι λέγοντες, ὅτι καὶ ἂν τε πλανηθῶσι, μηδὲν ὑμῖν μελέτω. 5. ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν ἐκείσε εἰρημένων ῥητῶν ἡ ἀντίθεσις ὀφθῆσεται. φάσκουσι γὰρ τὴν ἄγρυπνίαν φέρειν μεσαζόντων τῶν ἄζυμων. οὐ δύναται δὲ τοῦτο πάντοτε γενέσθαι ἐν τῇ ψήφῳ τῇ ἐκκλησιαστικῇ. 6 (c. 11). ἐκ τριῶν γὰρ συνέστηκεν ὁ τοῦ πάσχα σύνδεσμος, ἕκ τε τοῦ ἡλιακοῦ δρόμου διὰ τὴν κυριακὴν καὶ τὸν μῆνα, ἕκ τε τοῦ σεληνιακοῦ δρόμου διὰ τὸ κατὰ τὸν νόμον, ὅπως ἐν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης τυθῇ τὸ πάσχα, ὡς εἶπεν ὁ νόμος. οὔτε οὖν δύναται ἀχθῆναι, ἐὰν μὴ ὑπερβῇ ἰσημερία, ὅπερ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις οὐ φυλάσσεται, οὔτε ἀκριβῇ θέλουσι τοιαύτην ἐπιτελεῖν πραγματείαν· διέπεσε γὰρ παρ' αὐτοῖς καὶ ἡπάτῃται τὰ πάντα. 7. πλὴν εἰ καὶ τοσαύτης ζητήσεως ὑπάρχει ἡ τοιαύτη ἀκρίβεια, οὐ διὰ τὴν ζήτησιν ταύτην καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῖς ἀποστόλοις εἴρηται, ἀλλὰ δι' ὁμοιοιαν καὶ μετὰ τῶν ἑχθρῶν τοῦ Χριστοῦ ἐπιτελεῖν οἱ ἀπόστολοι προσέταξαν, ὡς οὗτοι διίσχυρίζονται, πόσῳ γε μᾶλλον δι' ὁμόνοιαν μετὰ τῆς ἐκκλησίας χορὴ ἐπιτελεῖν, ἵνα μὴ τὴν ὁμόνοιαν χαράξωμεν τῆς ἐκκλησίας; 8. πῶς οὖν δύναται τελείσθαι τοῦτο; λέγουσι γὰρ οἱ αὐτοὶ ἀπόστολοι, ὅτι, ὅταν ἐκείνοι εὐωχῶνται, ὑμεῖς νηστεύοντες ὑπὲρ αὐτῶν πενθεῖτε, ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς τὸν Χριστὸν ἐσταύρωσαν, καὶ ὅταν αὐτοὶ πενθεῶσι τὰ ἄζυμα ἐσθίοντες ἐν πικρίσιν, ὑμεῖς εὐωχεῖσθε. 9. συμβαίνει δὲ αὐτοὺς ἐν κυριακῇ ἡμέρᾳ ἄζυμα λαμβάνειν. ἐπιφωσκούσης γὰρ τῆς κυριακῆς ἐσπέρας δύνανται θύειν τὸ πάσχα. μετὰ γὰρ ἐσπέραν παρελθόντος τοῦ σαββάτου οὐ δύνανται ἔργον ἐπιτελεῖν. ἄρα γὰρ αὐτῶν θυσάντων, εἰ ἐγείρονται εὐωχούμενοι, πῶς ἡμεῖς ἐν κυριακῇ πενθήσομεν καὶ νηστεύσομεν, αὐθις αὐτῶν ἀκούοντες ἐν τῇ Διατάξει, ὅτι ὁ κακῶν ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν ἐν κυριακῇ ἐπικατάρατος ἐστὶ τῷ θεῷ; 10. καὶ ὁρᾷς, πόση ἐστὶν ἀκρίβεια καὶ ἀντίθεσις, μὴ δυναμένης τῆς πραγματείας κατὰ τὸ ῥητὸν ἐπιτελεῖσθαι; νοήματι δὲ πᾶσα ἔσθῃ ἡ ἀλήθεια τοῦ κηρύγματος, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς Διατάξεως τῶν ἀποστόλων, ὅτι δι' ὁμόνοιαν ὡς συνῆκται τοῦ λόγου ὁ σύνδεσμος, ἐὰν ἐπι-

τελέσωμεν, ἢ καὶ ἐπιτελῶσι, μετὰ ἰσημερίαν, καθὼς κάκεινοι ἄγονσι πολλάκις τε καὶ ἡμεῖς, πάλιν δὲ πρὸ τοῦ τελεσθῆναι τὴν ἰσημερίαν, ὡς ἐκεῖνοι ἄγουσιν, ὅτε μόνοι ἄγουσιν. 11. ἐὰν οἱ καὶ ἡμεῖς ἐπιτελέσωμεν, συμβέβηκεν ἡμῖν ἐν ἐνὶ ἐνιαυτῷ δύο πάσχα ἐπιτελέσαι, μετὰ ἰσημερίαν καὶ πρὸ ἰσημερίας, τῷ δὲ ἄλλῳ ἐξῆς ἐνιαυτῷ οὐδὲ ὅλως ἐπιτελέσωμεν πάσχα, καὶ εὐρεθήσεται τὸ πᾶν πλάνης εἶναι ἔργον ἥπερ ἀλήθεια. πρὸ γὰρ ἰσημερίας οὐ πληρωθήσεται τὸ ἔτος, οὐδὲ πληροῦται τοῦ κύκλου τοῦ δρόμου ἐκ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις τεταγμένον ὁ ἐνιαυτός, ἐὰν μὴ παρέλθῃ ἰσημερία. 12 (c. 12). καὶ ἦν μὲν περὶ τούτου πολλὰ λέγειν, ὡς καλῶς ποιήσαντες οἱ πατέρες, μᾶλλον δὲ δι' αὐτῶν ὁ θεὸς κατώρθωσε τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ πᾶν ἀκρίβασμα τῆς ἀληθείας τῆς πυνσεβασμίου ταύτης ἑορτῆς καὶ παναγίας, μετὰ ἰσημερίαν μὲν ποιεῖσθαι, ὅτε ἐποπίπτει ἡ τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης καὶ τῆς σελήνης ἡμέρας ψῆφος, οὐχ ἵνα ἐν αὐτῇ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἐπιτελέσωμεν. μία γὰρ ἡμέρα παρ' ἐκείνοις ζητεῖται, παρ' ἡμῖν δὲ οὐ μία, ἀλλὰ ἔξ, ἑβδομάς πληρεστάτη. διὸ καὶ αὐτὸς ὁ νόμος λέγει ἐπιπλάτύνων τὸ Λήψεσθε ἐάντοῖς πρόβατον ἐναύσιον, ἄμωμον, τέλειον, ἀπὸ δεκάτου τοῦ μηνός, καὶ ἔσται ὑμῖν διατετηρημένον ἄχρι τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης, καὶ θύσεσθε αὐτὸ πρὸς ἐσπέραν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός (Exod. 12, 5), τουτέστι τῆς σελήνης. 13. παρατηρεῖται δὲ ἡ ἐκκλησία ἄγειν τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα, τουτέστι τὴν ἑβδομάδα τὴν ὀρισμένην, καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ Διατάξει, ἀπὸ δευτέρας σαββάτων, ὅπερ ἐστὶν ἀγορασμός τοῦ προβάτου. καὶ ἐὰν μὲν ἡ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης τῇ δευτέρᾳ τῶν σαββάτων, εἰς μέσον ἄγεται τὸ θῦμα τοῦ προβάτου, ἐὰν τε τρίτῃ σαββάτων, ἐὰν τε τετάρτῃ σαββάτων, ἐὰν τε πέμπτῃ σαββάτων, ἐὰν τε προσαββάτῳ, ἐὰν τε σαββάτῳ, τῶν ἔξ ἡμερῶν πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν ἔχουσῶν τὴν διοίκησιν. οὔτε γὰρ ἀφ' ἐκκαδεκάτης σελήνης δυνάμεθα οὔτε ἀπὸ ἐνάτης σελήνης δυνάμεθα ἄρξασθαι τῆς ἑβδομάδος τῆς ξηροφαγίας καὶ πάσχα καλουμένης ἀγίας, ἀλλὰ ἀπὸ δεκάτης ἕως ἐπιφωσκούσης πεντεκαδεκάτης, μεσαζούσης τῶν δύο δρόμων, νυκτός τε καὶ ἡμέρας. καὶ συναλαμβανομένου τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ, τῶν δεκατεσσάρων ἡμερῶν τῆς σελήνης, καὶ τε παραπτήται εἰς ἐπίφωσιν τῆς πεντεκαδεκάτης, διὰ τὴν ἐξ ἀνάγκης ἀκρίβειαν τοῦ τε ἡλιακοῦ δρόμου μετὰ τὴν ἰσημερίαν καὶ τοῦ σεληνιακοῦ δρόμου διὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην, καὶ τῆς ἑβδομάδος πλήρους διὰ τὴν κυριακὴν καὶ τὸν

ἀπὸ δεκάτης ἡμέρας σελήνης ἀριθμόν, ἥτις ἐστὶ σύλληψις τοῦ προβάτου καὶ ἀκροστιχίς τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ, ἐπειδὴ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τὸ ἀντίτυπον αὐτοῦ πρόβατον ἐλαμβάνετο, ἀπὸ δεκάτης οὕτως ὀριζόμενον· οὐκέτι δὲ ἐπιφωσκούσης ἐκκαδεκάτης...

2—4. His versibus respondet Didascalia V, 17, 1. Sensus utrinque idem est; modo Didascalia de fratribus et populo = Iudaeis loquitur, Epiphanius de fratribus et circumcisione = Christianis, ex industria, ut videtur, illi locutioni hanc substituens, qua suam loci interpretationem confirmet. Cum Christiani utrinque pascham eodem tempore obire iubeantur quo alii, seu Iudaei seu Iudaeo-Christiani, scripturae ambae annunt, Christianis temporum rationes non esse subducendas. Epiphanius vel scriptura ab eo lecta apostolis etiam verba *μὴ ὑψηλίζετε* attribuit additque v. 4: *κἂν τε πλανηθῶσι, μηδὲν ὑμῖν μελέτω*, cum Didascalia nostra ea non habeat. Differentia haud magni momenti est. Vis loci verbis aut positis aut omissis eadem est; modo praeceptum magis aut minus severe inculcatur. Quid autem de differentia sentiendum est? Mihi textus Didascaliae nostrae genuinus esse videtur. Syrus enim in universum scripturam fidelissime tradit, et hic locus inprimis nequaquam suspicionem movet. E contrario, verba illa satis clare speciem interpretamenti prae se ferunt. Minime enim est verisimile, auctorem tam acriter Christianis praecepisse, ut pascham celebrantes Iudaeos sequerentur. Altera ex parte verba Epiphanii verbis auctoris addi poterant, atque conicere licet, Audianos vel alios Christianos pascham cum Iudaeis celebrantes scripturam illo modo in suis exemplaribus interpretatos esse et librum ab his ad Epiphanium pervenisse. Catholico vel sectatori ritus paschalis catholici non solum illa verba delenda erant, sed totus locus mutandus. Constitutor revera locum accommodatum ad modum paschae celebrandae a synodo Nicaena definitum exhibet.

5. Verba *τὴν ἀγορνίαν — ἀζύμων* Did. V, 20, 10 leguntur.

8. Hic locus e duobus Didascaliae versibus compositus esse videtur. Particula *ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ — ἐσταύρωσαν* locum obtinet Did. V, 14, 21, ubi legimus: quia ea (parascève) me crucifixerunt medio in festo azymorum suorum. Particula reliqua ad Did. V, 20, 10 referri potest, et respondet *ὅταν ἐκεῖνοι — πενήτε* loco: vos ergo, cum populus ille pascham facit, ieiunate; *καὶ ὅταν αὐτοὶ — εὐωχεῖσθε* loco: et vigilias vestras studete perficere cum azymis eorum. Loci sane non ad verbum consentiunt. Vix autem est dubium, Epiphanium Didascaliam liberius adhibuisse, cum id inprimis ageret, ut adversarios redargueret ad illam scripturam provocans.

9. Dictum *ὁ κακῶν κτλ.* Didascalia V, 20, 11 exhibet; modo pro *ἐπικαθάρτός ἐστι τῷ θεῷ* habet *ἐνοχὸς ἁμαρτίας ἐστίν*. Cum autem haec verba etiam in Constitutionibus legantur, apparet, Epiphanium locum mutasse, cum alteram versus partem, quae eadem est in Didascalia et apud Epiphanium, sc. *ὁ κακῶν — κυριακῇ*, Constitutor transformaverit eam reddens verbis *ὁ τὴν κυριακὴν νηστεύων*.

10. Didascalia V, 17 non dicit, concordiae gratia Christianis pascham eodem tempore cum Iudaeis celebrandam esse. Epiphanius autem Iudaeis fratres et circumcisione substituens illud facile e scriptura colligere potuit.

13. Verba ἀπὸ δευτέρας σαββάτων et allegoriam de luna decima et littera decima vel prima nominis Iesu littera, quae a Constitutionibus abest, ab Epiphanio autem etiam H. 50 c. 3 profertur, Didascalia V, 14, 17—18 habet. Verba ὅπερ ἐστὶν ἀγορασμὸς τοῦ προβάτου, quae in ea et in Constitutionibus desunt, haud dubie Epiphanii sunt.

5. H. 51 c. 26—27 Epiphanius chronologiam hebdomadis passionis exponit, quae nonnisi in Didascalia V, 13—14 legitur et haud dubie ex hac scriptura hausta est. Dicit inprimis, aequae ac Didascalia, Iudaeos tum temporis pascha ante tempus comedisse. Modo duos dies intervalli numerat scribens: *ἔφαγον οὖν τὸ πάσχα πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ φαγεῖν, τουτέστι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ὅπερ ἔδει τῇ πέμπτῃ*, cum Didasc. V, 17, 7 de tribus diebus sermo sit. De spatio temporis autem vel de numero dierum facile differre potuit. Didascalia, praesertim dies lunae respiciens, pascham illo anno undecima lunae vel tertia sabbati celebratam esse refert et tempus paschae legitimum decimam quartam lunae designat, ita ut intervallum trium dierum sit. Epiphanius diem hebdomadis vel feriam III retinens atque considerans, suo tempore memoriam s. cenae ubique feria V celebrari, consequenter de duobus intervalli diebus loquitur.

6. Expositio fidei c. 21: *Συνάξεις δὲ ἐπιτελούμεναι ταχθεῖσθαι εἰσὶν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τετράδι καὶ προσαββάτω καὶ κυριακῇ· τετράδι δὲ καὶ ἐν προσαββάτῳ ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐνάτης, ἐπειδὴ περ ἐπιφωσκούσῃ τετράδι συνελήφθη ὁ κύριος καὶ τῷ προσαββάτῳ ἐσταυρώθη, καὶ παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι ἐν ταύταις νηστείας ἐπιτελεῖσθαι.*

Altera huius versus pars respicit Did. V, 14, 15—18. H. 75 c. 6 (cf. supra n. 3) Epiphanius de eadem re ad Diataxin apostolorum provocat. Prior autem pars non ad scripturam apostolicam referenda, sed potius de institutione apostolica intellegenda esse videtur. De synaxibus feria quarta et parasceve instituendis nec Didascalia nec Constitutiones agunt, neque Epiphanius ita loquitur, ut Didascaliam earum testem protulisse censendus sit.

III.

OPUS IMPERFECTUM IN MATTHAEUM [saec. V].

1. Hom. XIII, Migne PG 56, 707: Aliter certe, sicut apostoli interpretantur in libro Canonum, qui est de episcopis: Dextera est populus christianus, qui est ad dexteram Christi; sinistra autem omnis populus, qui est ad sinistram. Hoc ergo dicit: ne Christianum facientem eleemosynam, qui est dextera, infidelis

aspiciat, qui est sinistra; Christianus autem si Christianum viderit eleemosynam facientem, non est contra Christi praeceptum, quoniam ambo dextera sunt. Cf. Did. II, 45, 3; III, 14, 1.

Locus non verbotenus in Didascalia legitur. Sed auctor haud dubie sensum solum reddere voluit vel similitudinem gentiles partem sinistram et Christianos partem dexteram designantem, quae in nulla scriptura vetere nisi in Didascalia legitur, non prorsus distincta quidem, sed satis plena, cum auctor duobus locis gentiles cum manu sinistra comparans Christianos manum dexteram esse dilucide innuat.

2. Hom. LIII, PG 56, 935: Attende. Deus secundum praescientiam suam licet sciat, qui iusti futuri sint et qui iniusti, tamen omnes vocat ad fidem, dans eis gratiam credendi in Christum. quod est talentum, bonis quidem ad salutem, malis autem ad praediu-
diciu-
m, ut inexcusabiles fiant. Diaconis autem et doctoribus secundum praevidentiam suam, illis videtur Deus iniungere ministerium diaconatus aut presbyteratus, qui sunt iusti; qui autem inveniuntur iniusti, illos homines ordinasse videntur, non Deus. Ab exitu ergo rei cognoscitur, qui a Deo ordinatus est et qui ab hominibus. Qui enim ministerium suum bene consummaverit, apparet, quia ex Deo fuerat ordinatus; qui autem ministerium suum non bene consummaverit, ex hominibus ordinatus est. Quomodo autem quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur, manifeste in libro octavo Canonum apostolorum dicitur. Qui autem ex hominibus ordinatus est, quantum ad Deum non est diaconus aut sacerdos.

Locus hucusque ad Constitutionum librum VIII referebatur, ubi c. 2, 4 episcopus ignorantia vel animi pravitate constrictus dicitur revera non episcopus esse, sed falsum nomen gerere, quippe qui non a Deo, sed ab hominibus promotus fuerit. Apparet autem, hunc locum vix quadrare ad Opus imperf., quod scripturam allegatam uberius exponere prodit, quomodo quidam sacerdotes ex hominibus ordinentur. Neque alias Constitutiones id accurate exhibent, quod Opus imperf. l. c. dicit. Cum autem Opus sacerdotes ex hominibus ordinatos versu immediate praecedente eos esse dicat, qui ministerium non bene consummaverint, nobis censere licet, auctorem eam partem Constitutionum vel Didascaliae respexisse, qua vitia exponuntur, quae ab episcopo abesse oportet, cum sacerdos illis vitiis adhaerens idem sit ac sacerdos ex hominibus ordinatus; et si vocem Canonum in hac sectione eandem scripturam designare atque in praecedente recte colligimus, locus ita intellegendus est. Librum VIII, ad quem auctor provocat, in libro: *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 90–92, de capite VIII versionis Didascaliae syriacae interpretatus sum, ubi revera vitia eiusmodi enumerantur. Didascalia autem de eisdem vitiis etiam alias agit, et valde dubium est, num auctor Operis dispositionem libri syriacam cognitam

habuerit. Vox *Canonum* praeterea indicare videtur, eum Didascaliam non solam, sed in collectione scripturarum similium insertam legisse. Itaque difficillimum est ad definiendum, qui liber VIII sit. Sin autem reputamus, sententiam e libro *Canonum* qui est de episcopis prolatam in ea Didascaliae parte legi, quae de episcopis agit, illum librum eandem partem esse colligere licet. Cf. *Theolog. Quartalschrift* 1904 p. 424—28.

3. Hom. I, PG 56, 626: Tamen cum multa gessisset impie hic Manasses, adduxit super eum Deus principes virtutis regis Assur, et comprehenderunt Manassen in vinculis, et ligaverunt eum in compedibus, et perduxerunt eum in Babyloniam. Et erat ligatus et catenatus in domo carceris, et dabatur ei panis hordeaceus ad mensuram modicus et aqua cum aceto modica ad mensuram, ut viveret tantum, et erat constrictus in doloribus valde. Et ideo cum vehementer affligeretur, quaesivit faciem Domini Dei sui, et oravit Deum, qui omnibus adstat. Et exaudivit Dominus vocem eius et misertus est ei. Et facta est circa eum flamma ignis et liquefacta sunt omnia vincula eius, liberavitque Dominus Manassen ex omni tribulatione eius, et reversus est in Ierusalem in regnum suum et cognovit Dominum Manasses, dicens: *Ipse est Deus solus*. Et servivit soli Domino Deo in toto corde suo et in tota anima sua omnibus diebus vitae suae, et reputatus iustus (Did. et Const. II, 22, 9—11. 15—16). . . . Fuit enim (Amos) valde iniquus, ut exstant opera sua maligna, quibus imitatus fuerat Manassen, ut etiam Deum posse se fallere aestimaret, dicens: *Pater meus multa ex iuventute sua iniqua fecit et in senectute sua paenituit, et ego nunc ambulabo secundum quod desiderat anima mea, et postmodum convertar ad Dominum*. . . . Ideoque forsitan sic est nominatus secundum providentiam Dei, et exterminavit eum Dominus Deus velociter. Attendite ergo, laici, ne quis ex vobis cogitationem Amos in corde suo ponat (Did. et Const. II, 23, 3; 24, 1).

Hae particulae Operis imperfecti, exceptis exordiis, verbotenus fere cum locis Didascaliae et Constitutionum allegatis consentiunt. Itaque non dubium est, auctorem illius libri unum ex his libris exscripsisse, et si particulae et libri accuratius inter se comparantur, Didascaliam fontem esse colligere licet. Particula priore ineunte Opus imperf. cum Constitutionibus quidem legit *super eum* et habet verba *virtutis regis*, cum Didascalia vel versio syriaca, cui particulam debemus, legat *super eos* et haec verba omittat. Sed illa lectio nullius momenti est; haec verba apud Syrum vel in exemplari ei proposito facillime excidere potuerunt, ita ut non dubitarem, ea in textu recipere. Altera ex parte Didascalia cum Opere habet in eadem particula v. 10 *πέδαις* et v. 16 legit: *cognovit Manasses Dominum dicens: Ipse solus est Dominus* (vel: *Deus*), cum Constitutiones

illo loco addant *χαλκαῖς* et hunc cum S. Scriptura sic reddant: *ἔγνων Μαρασσῆς, ὅτι κύριος αὐτὸς ἐστὶν θεὸς μόνος.*

4. Hom. XXVIII, PG 56, 778: Qui sunt, qui laborant? Qui legis iustitiam operantur. Et qui sunt, qui onerati sunt? Ipsi Iudaei, quibus post idololatriam vituli talia legis mandata imposuit Moses, in quibus numquam se explicarent. . . . Et apud Iudaeos quidem erat lex levis et iusta, id est decalogus, quem ante idololatriam acceperunt; sed sine gratia inveniebatur gravis. . . . Inexpertis enim gravis est iustitia Christi, expertis autem suavis est. Ergo lex immitis fuit, quia, quicquid mandavit, in ira sua mandavit post idolum fabricatum, non ut salvet, sed ut puniat eos secundum duritiam cordis eorum.

Sententiae et ex parte etiam verba inveniuntur Didasc. et Constit. I, 1, 7; 6, 8—9; VI, 20, 6, et illam scripturam auctor haud dubie in mente habuit, quam se legisse etiam aliis locis ostendit.

5. Hom. XLIV, PG 56, 858: Homo, si ab intus peccatis non fuerit sordidatus, et si nunquam tetigerit aquam, mundus est ante Deum; si autem peccaverit, et si toto pelago et cunctis fluminibus se laverit, sordidus et niger est ante Deum.

Locus, inprimis pars altera, tam prope ad Didascaliam et Constitutiones VI, 29, 4 accedit, ut merito ad illam scripturam referatur.

6. Hom. I, PG 56, 618: Semper autem decimus numerus, quia est numerus perfectionis, mysterium habet Christi perfecti: propter quod et prima littera nominis Iesu iota habet, decem denotans.

Haec sententia apud veteres quidem usitatissima erat; cum autem etiam in Didascalia legatur, cui auctor multa debet, ille locus ad hanc scripturam referendus esse videtur. Cf. Did. et Constit. II, 26, 8. —

Opus imperfectum in codicibus S. Chrysostomo attribuitur et inter opera huius patris publicabatur. Auctorem Arianum fuisse omnes nunc consentiunt. De eius aetate autem adhuc sententiae divergunt. Pauca tantum hic notanda sunt. Montfaucon in Prolegomenis ad editionem suam (Chrysostomi opp. t. VI) librum saeculo VI exeunti vel saeculo VII adiudicavit. G. Salmon in *Dictionary of Christian Biography* IV (1887), 510—514 auctorem Maximinum Gothorum episcopum fuisse coniecit, quocum Augustinus disputavit (Collatio cum Maximino Arianorum episcopo, Migne PL 42, 709) quemque in duobus libris (PL 42, 743) impugnavit. G. Kauffmann in *Allgemeine Zeitung, Beilage* 1897 Nr. 44, auctorem Ulphilam Gothum fuisse opinatus est, haud dubie autem erravit, cum scriptura aetate Ulphilae († 383) certe inferior sit. Cf. Vogt in *Zeitschrift für deutsches Altertum* 1898 p. 317—381; Böhmer-Romundt in *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1903 p. 233—269; 361—407; Funk in *Theolog. Quartalschrift* 1904 p. 424—428.

IV.

VERSIO EPISTULAE ATHANASII A. CCCLXVII COPTICA.

... Didascalia (διδασκαλία) apostolorum, non eam puto, qui dicitur Deuteronomium reprehendere . . .

Fragmentum epistolae copticum edidit et illustravit C. Schmidt in *Nachrichten der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philol. histor. Klasse* 1898 p. 167—203. Textus graecus (Migne PG 26, 1438) exhibet: *Διδασκαλίη καλουμένη τῶν ἀποστόλων*, et haec verba haud dubie Athanasii sunt, non illa, quae ne interpretis coptici quidem esse videntur, sed potius librarii. Schmidt olim aliter sentiens nuperrime ibid. 1901 p. 336 palinodiam cecinit. Cf. Zahn, *Athanasius und der Bibelkanon* 1901 p. 6—9 (in libro ab Universitate Erlangensi Luitpoldo Bavariae principi ad diem natalem LXXX oblato).

V.

BAR-HEBRAEUS [† 1286].

1. Nomocanon II, 3 ed. Mai in *Scriptorum veterum nova collect.* t. X, II, 14: Doctrina apostolorum. Diaconissa feminas baptismum suscipientes ungit, et presbyter ad impositionem manus caput tantummodo ungit et divinas invocationes recitet; cumque suscipiens baptismum ex aqua ascenderit, a diaconissa suscipiatur, atque ab eadem pudicitiam et sanctitatem doceatur. Didascalia III, 16, 2—3.

Nomocanonem Bar-Hebraei a. 1898 P. Bedjan syriace edidit. Equidem adhibeo versionem latinam a Iosepho Aloysio Assemani paratum et ab Angelo Mai publicatam. Bar-Hebraeus loco episcopi posuit presbyterum, haud dubie disciplinam seriorem respiciens. De cetero locum Didascaliae non verbotenus quidem, sed satis accurate reddidit.

2. Nomocanon VII, 7 ibid. p. 50: Didascalia. Porro quaedam domus existunt, ad quas diaconos mittere non debes apud feminas ibi degentes, o episcope, propter gentiles: proinde diaconissam mitte, quae ministerium exhibeat mulieribus fidelibus, quae ibi sunt, et abluat eas, dum convalescunt. Requiritur rursus diaconissa, ut perungat mulieres, quae baptizantur. Didasc. III, 16, 1. 2. 4.

Munera diaconissarum duo ordine quidem inverso commemorantur: de cetero autem locus adeo cum Didascalia consentit, ut eum ex hac scriptura desumptum esse non sit dubium.

3. Nomocanon VII, 3 ibid. p. 45: Didascalia. Presbyteri sint apud vos doctores scientiae Dei; et suscipite ab eis verbum fidei rectae et doctrinam sanam, quam annuntiant vobis. Cf. Didasc. II, 26, 4; 28, 4.

Hic locus ad Didascaliam accurate referri nequit. Bar-Hebraeus sententiam scripturae potius quam verba reddidisse videtur.

4. Nomocanon XXXVIII, 1 ibid. p. 240: Et apostoli sancti in capite XI Didascaliae doctrinam amplam tradiderunt circa personam episcoporum, qualiter cauti esse debeant in iudiciis. Sic nempe estote iudicantes, sicuti et vos iudicamini, cum in ipso iudicio participem et synthronum atque assessorem et inspectorem iudicii habeatis Christum. Didasc. II, 47, 2; 48, 3.

Versio Didascaliae syriaca nobis tradita locum, quem Bar-Hebraeus respexit, profecto in capite XI (= II, 44—56) exhibet.

5. Ethicon II, 3, 10 ed. P. Bedjan 1898 p. 171: De intrando in balneas Canones apostolorum et synodi oecumenicae nihil vetant, nisi ne viri et mulieres simul in balneis laventur. Namque sancti apostoli in capite II Didascaliae sic dixerunt: Lavare in balneis virorum neque in balneis mulierum, ne vestes deponens et nuditatem corporis tui ostendens aut tu capiaris aut aliam cogas ad scelus committendum et ipsa per te capiatur: moneris igitur, ut hoc caveas. Didasc. I, 6, 13—14.

Hanc particulam et sequentem Seybold collega meus e sermone syriaco mihi interpretatus est. Locus laudatus in capite II versionis syriacae legitur.

6. Ethicon II, 5, 6 ibid. p. 193: Et in Didascalia etiam repudiati sunt iuris interpretes personam accipientes, pictores, fabri aurarii et argentarii, publicani, caupones, venditores vini, coqui, lanii agnorum et taurorum, milites, speculatores. Didasc. IV, 6, 1.

Pictoribus respondent in Didascalia artifices idolorum. Coquos et lanios Didascalia non commemorat. Bar-Hebraeus eos de suo cauponibus adiecisse videtur. Praeterea illi loco de suo addit, nisi forte in exemplari scripturae sibi proposito glossam legit: Sunt, qui textrinum contemnant, dicentes: Maria, Dei genitrix, mater Domini nostri, cum eum Hierosolymis quaereret diebus festorum, sicut in Evangelio scriptum est, textores de eo interrogavit, et hi stulti eam in errorem induxerunt; quare eos detestata est et dixit: Dominus benedictionem a vestro cultu auferat, faciat vos pauperes mori, reddat vos contemptos et miserabiles coram hominibus. Basilii Magni textrinum non contemnens dicit etc.

VI.

FRAGMENTUM.

Musei britannici codex syriacus 12154 fol. 56 haec exhibet: E Didascalia apostolorum de ecclesia (de tribus diebus, quibus Dominus noster sepultus erat): Per sex igitur horas passus est Dominus noster in parasceve, et illae horae, quibus crucifixus est

Dominus noster, dies reputatae sunt. Ac deinde tenebrae factae sunt tres horas, et nox reputata est, et iterum a nona hora usque ad vesperam tres horae dies, et postea rursus nox sabbati passionis. In evangelio autem Matthaei sic scriptum est: Vespere sabbati, prima sabbati lucescente, surrexit. Et iterum dies sabbati et postea tres horae noctis post sabbatum, et in eis resurrexit Dominus.

Hanc particulam Lagarde edidit in *Reliquiis iuris eccles. graec.* 1856 p. IV sq. De libro manuscripto, codice miscellaneo, quo particula traditur, cf. Wright, *Catalogue of Syr. Mss. in the British Museum* II, 981.

Eandem chronologiam exhibet Codex Bodleianus Baroccianus gr. 142 saec. XIV in particula, quae inscribitur: *Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τῆς σταυρώσεως αὐτοῦ καὶ ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως*, et simillima est fragmento de chronologia vitae Iesu, quod Fragmentis Anastasianis adiunxi. Postquam enim auctor particulae Dominum post tres dies resurrexisse narravit, pergit: *ψηφίζεται δὲ (spatium trium dierum) οὕτως· ὥρα ἕκτη τῆς παρασκευῆς ἐσταυρώθη (dies prima), καὶ ἐγένετο σκότος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας θ' (nox prima). ἰδοὺ νυχθήμερον. καὶ ἀπὸ ὥρας θ' ἕως ὥρας ιβ' ἡμέρα, εἰτα νύξ. ἰδοὺ νυχθήμερον β'. τὸ σάββατον καὶ ἡ νύξ, ἰδοὺ γ' νυχθήμερον.* Cf. A. Jacoby, *Ein bisher unbeachteter apokrypher Bericht über die Taufe Jesu* 1902 p. 18. Etiam Augustinus vel potius auctor sermonum de symbolo ei adscriptorum computationis eiusdem mentionem facere videtur, serm. II, 6 (Migne PL 40, 657) dicens: Alii ab ipsa sexta feria et nocte, quae media die facta est, voluerunt tres dies et tres noctes usque in diem dominicum exponere.

Simili saltem, etiamsi non eodem modo spatium temporis computant Aphraates, Tractatus de pascha c. 5 (G. Bickell, *Ausgewählte Schriften von Aphraates* 1874 p. 110. G. Bert, *Aphraats des persischen Weisen Homilien* 1888 p. 189. Graffin, *Patrologia syriaca* I, 519) et Gregorius Nyssenus, De pascha orat. I (Migne PG 46, 612), iam a nocte sacrae cenae sequente incipientes et consequenter noctem post sabbatum praetermittentes.

C.

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM.

I.

PS.-IGNATIUS [c. 400].

Trall. 7, 3: *Αἰδεῖσθε δὲ καὶ τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν ὡς Χριστόν, καθὼς ὑμῖν οἱ μακάριοι διετάξαντο ἀπόστολοι.* Cf. C. A. II, 20, 1.

Constitutiones apostolorum I. c. non accurate quidem monent, ut Christiani episcopum venerentur sicut Christum, sed ita de honore et obsequio episcopo

debito dicunt, ut Ps.-Ignatii verba ad illum locum referenda sint. Duo praeterea considerata sunt. Ps.-Ignatius et Ps.-Clemens multis locis adeo inter se consentiunt, ut alterum alterum cognitum habuisse vel exscripsisse plane pateat. Verbis οἱ ἀπόστολοι διατάξαντο tam distincte Διαταγαὶ vel Διατάξεις τῶν ἀποστόλων indicantur, ut iure colligamus, hoc opus Ps.-Ignatium revera respexisse. Hilgenfeld, Ignatii et Polycarpo epistulae 1902 p. 359, locum vix recte interpretatus est.

Ps.-Ignatius alios locos plurimos cum Ps.-Clemente communes habet vel tacite e Constitutionibus exscripsit. Collegi eos in libro: *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 322—33, ad quem lectorem remitto.

De aetate et theologia Ps.-Ignatii alii adhuc aliter sentiunt. Equidem identidem de ea disputavi, praesertim in libro laudato p. 281—315, in *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* II (1899), 359—72, in *Theologische Quartalschrift* 1901 p. 411—26, ubi eum Apollinaristam fuisse demonstravi. Qui eum Semiarianum habent, nonnullis decenniis antea eum scripsisse censent.

II.

PROCLUS CONSTANTINOPOLITANUS [† 447]?

De traditione divinae liturgiae, Migne PG 65, 849—852: Πολλοὶ μὲν τινες καὶ ἄλλοι τῶν τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους διαδεξαμένων θεῖοι ποιμένες καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας τὴν τῆς μυστικῆς λειτουργίας ἔκθεσιν ἐγγράφως καταλιπόντες τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδώκασιν. ἐξ ὧν δὲ πρῶτοι οὗτοι καὶ διαπρύσιοι τυγχάνουσιν· ὁ τε μακάριος Κλήμης, ὁ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων μαθητῆς καὶ διάδοχος, αὐτῶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ὑπαγορευσάντων. καὶ ὁ θεῖος Ἰάκωβος, ὁ τῆς Ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησίας τὸν κλῆρον λαχὼν καὶ ταύτης πρῶτος ἐπίσκοπος ὑπὸ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν κατασταθείς. ὁ δὲ μέγας Βασίλειος κτλ.

Huius scripturae fragmentum solum exstat. De eius authentia plures quidem dubitaverunt, neque vero eam non a Proclo profectam esse probaverunt. Praeter libros manuscriptos eam tradentes testes sane desunt, qui eam illi patri attribuant. Altera ex parte autem scriptura nihil continet, quod eam Proclo abiudicare nos cogat. Remigius Ceillier, *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques* c. 27 n. 26 ed. Paris. 1882 t. 8 p. 413 sq., quamquam ei minime favet, tamen eam plane reicere non audet. Et si Proclus eam composuit, post Pseudo-Ignatium testis Constitutionum apostolorum primus est. De liturgia enim Clementis dicens auctor haud dubie eam respexit, quae libro VIII Constitutionum traditur.

III.

EUTHALIUS.

Editio capitum Actuum apostolorum, Migne PG 85, 643: *Ἐκ τῶν Διατάξεων Μακάριόν ἐστι μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν.* Cf. C. A. IV, 3, 1.

Euthalium A. Zacagni, editor princeps (Collectanea monumentorum veterum ecclesiae graecae et latinae 1698), ad finem saeculi V, Gallandi (Bibliotheca vet. patrum t. X) propius ad editionem epistularum S. Pauli retulit, quam idem auctor a. 458 paravisse ei videbatur. Nuperrime I. A. Robinson, Euthaliana 1895, F. C. Conybeare in *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* ed. E. Preuschen V (1904), 39—52, Th. Zahn in *Neue kirchliche Zeitschrift* XV (1904), 305—330; 375—390, auctorem saeculo IV scripsisse demonstrarunt. Attamen eius liber non integer, sed additamentis posterioribus auctus ad nos pervenit, et si Euthalius revera saeculo IV vixit, locus laudatus haud dubie interpolatus est. Cf. *Theolog. Quartalschrift* 1905 II.

IV.

ARISTOCRITUS THEOSOPHUS [saeculo V exeunte].

Codex bibliothecae Universitatis Tubingensis M. b. 27 fol. 68^b: *Μέμνηται δὲ καθ' ἑξῆς καὶ βιβλίων τινῶν παρεγγράπτων ἥτοι Διαθήκης τινὸς τοῦ κυρίου καὶ Διατάξεων (διατάξεως cod.) τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ Γεννήσεως καὶ ἀναλήψεως τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.*

Verba auctorem libri respiciunt, qui *Θεοσοφία* inscriptus et saeculo V exeunte compositus erat. Liber quidem deperditus est; plures autem loci descripti sunt, et maxima eorum pars codice Tubingensi traditur. Excerpta edidit Carolus Buresch in libro: *Klaros* 1889 p. 95—126. De auctore et codice Tubingensi C. I. Neumann disputavit in eodem libro p. 89—91. Brinkmann in *Rheinisches Museum* 1896 p. 274—280 nomen auctoris esse Aristocritum ostendit. Cf. Funk, *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 18—20.

V.

IUSTINIANUS [† 565].

Epist. adv. Theodorum Mopsvest. a. 553, Migne PG 86, 1091: *Ὅτι δὲ ἐκκλησιαστικὴ ἐστὶ παράδοσις τοὺς αἵρετικοὺς καὶ μετὰ θάνατον καταδικάζεσθαι καὶ ἀναθεματίζεσθαι, φανερόν μὲν ἐκ τούτων ἐποιήσαμεν. πλὴν ὅμως καὶ ἐκ τῶν Διατάξεων τῶν ἁγίων ἀποστόλων τοῦτο δείκνυται· λέγοντες γὰρ προσήκειν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν τελευτώντων ἐλεημοσύνας παρέχεσθαι οὕτως ἐπάγουσι· Ταῦτα δὲ περὶ τῶν εὐσεβῶν λέγομεν· περὶ δὲ τῶν ἀσεβῶν ἐὰν τὰ τοῦ κόσμου δῶ πένησιν, οὐδὲν ὀνήσει αὐτόν· ᾧ*

γὰρ περιόντι ἐναντίον ἦν τὸ θεῖον, δῆλον ὅτι καὶ μεταστάντι.
C. A. VIII, 43, 1—2.

VI.

ANTIOCHUS MONACHUS [c. a. 620].

Hom. 121, Migne PG 89, 1774: Φησὶν ἡ θεία γραφή, ὡς ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. πρῶτον ἐποίησε καὶ οὕτως ἐδίδαξεν. ὁμοίως καὶ αὐτὸς ἐντέλλεται λέγων· Ὃς ποιήσει καὶ διδάξει, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Haec omnia leguntur C. A. II, 6, 6. Modo secundus versus apud Pseudo-Clementem primum locum obtinet. Vix est dubium, Antiochum e Constitutionibus hausisse.

VII.

TIMOTHEUS CONSTANTINOPOLITANUS [c. a. 625].

De Receptione haereticorum, ed. Meursius, Variorum divinatorum liber unus 1619 p. 117; Migne PG 86, 22: Ὅτι δὲ ταῦτα ψευδῆ εἰσιν, ἄκουε τῶν <Διατάξεων> ἀποστολικῶν· Ὁρᾶτε τὰ ἐπ' ὀνόματι ἡμῶν παρ' ἀσεβῶν κρατυνθέντα βιβλία μὴ παραδέχεσθαι· οὐ γὰρ τοῖς ὀνόμασι χρὴ ὑμᾶς προσέχειν τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ γνώμῃ τῇ ἀδιαστρόφῳ. οἶδαμεν γάρ, ὅτι οἱ περὶ Σίμωνα καὶ Κλεόβιον ἰώδη συντάξαντες βιβλία ἐπ' ὀνόματι Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ περιφέρουσιν εἰς ἀπάτην ὑμῶν τῶν πεφιληκότων Χριστὸν καὶ ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ δούλους. καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς δὲ τινες συνέγραψαν βιβλία ἀπόκριφα Μωϋσέως καὶ Ἐνὼχ καὶ Ἀδάμ, Ἡσαίου τε καὶ Δαυὶδ καὶ Ἡλίου καὶ τῶν τριῶν πατριαρχῶν, φθοροποιὰ καὶ τῆς ἀληθείας ἀντίθετα· τοιαῦτα καὶ νῦν ἐπενόησαν οἱ δυσώρυμοι, διαβάλλοντες δημιουργίαν, γάμον, περὶνοιαν, τεκνογονίαν, νόμον, προφήτας· βάρβαρά τινα ὀνόματα ἐγγράφοντες καὶ ὡς αὐτοὶ φασιν ἀγγέλων, τὸ δ' ἀληθὲς εἰπεῖν δαιμόνων τῶν αὐτοῖς ὑπηχούντων. ὧν ἀποφεύγετε τὴν διδασκαλίαν, ἵνα μὴ μετάσχητε τῆς τιμωρίας τῶν αὐτὰ συγγραφάμενων ἐπ' ἀπάτῃ καὶ ἀπωλείᾳ τῶν πιστῶν καὶ ἀμέμπτων τοῦ κυρίου μαθητῶν. C. A. VI, 16.

VIII.

SOPHRONIUS HIEROSOLYMITANUS [† 638]?

In scriptura, quam codex Vaticanus tradit sub titulo: Περὶ ἐξαγγελιῶν ἐκ τοῦ ἁγίου Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, et A. Mai in

Spicilegio Romano a. 1840 t. III p. XVI—XX (Migne PG 87, 1366—72) publicavit, non solum XVIII Canones apostolici, sc. 10, 45, 11, 6, 20, 27, 29, 44, 42, 48, 54, 57, 58, 69, 67, 63, 78, 25, in compendium redacti tacite laudantur, sed etiam Constitutiones apost. VIII, 34, 8—10: *Εἰ μὴ δυνατόν ἐν ἐκκλησίᾳ προιέναι, κατ' οἶκον συνάξεις, ὃ ἐπίσκοπε, ἵνα μὴ εἰσερχῆται εὐσεβῆς εἰς ἐκκλησίαν ἀσεβῶν· οὐχ ὁ τόπος γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἁγιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον· φευκτέον σοι ἔστω διὰ τὸ βεβηλωσθαι ὑπ' αὐτῶν· ὥς γὰρ ὅσοι ἱερεῖς ἁγιάζουσιν, οὕτως οἱ ἑναγεῖς μαιίνουσιν· εἰ δὲ μήτε ἐν οἴκῳ ἅμα μήτε ἐν ἐκκλησίᾳ δυνατόν συναθροισθῆναι, ἕκαστος ἑαυτῷ ψαλλέτω, ἀναγινωσκέτω, προσευχέσθω, ἢ ἅμα δύο ἢ τρεῖς· ὅπου γὰρ ἔαν ὦσι, φησὶν ὁ κύριος, δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ἑμοῦ ὀνόματι, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν.*

IX.

MAXIMUS CONFESSOR [+ 662].

1. Prologus in opera S. Dionysii, Migne PG 4, 17: *Εἴτα καθίσταται, κατὰ τὸ φερόμενον ἐν ἐβδόμῳ βιβλίῳ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων ὁ Διονύσιος ἐπίσκοπος ὑπὸ Παύλου τοῦ χριστοφόρου τῶν ἐν Ἀθήνῃσι πιστευσάντων.* Cf. C. A. VII, 46, 11.

2. Comment. in Dionys. epist. VIII, 5, Migne ib. 552 sq.: *Ἱεροθέτην δὲ καλεῖ (ὁ Διονύσιος) τὸν ἅγιον ἀποστόλον Παῦλον, ὥς χειροτονήσαντα αὐτῷ τὴν ἀρχιερωσύνην τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀθηναίων, καθὼς ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν ἀποστόλων γέγραπται Διαταγαῖς.* Cf. C. A. VII, 46, 11.

X.

SYNODUS TRULLANA 692.

Canon II: *Ἐδοξε δὲ καὶ τοῦτο τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ συνόδῳ κάλλιστά τε καὶ σπουδαιότατα, ὥστε μένειν καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν βεβαίως καὶ ἀσφαλεῖς πρὸς ψυχῶν θεραπείαν καὶ λατρείαν παθῶν τοὺς ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων δεχθέντας καὶ κυρωθέντας, ἀλλὰ μὴν καὶ παραδοθέντας ἡμῖν ὀνόματι τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων ὀγδοήκοντα πέντε Κανόνας. ἐπειδὴ δὲ ἐν τούτοις τοῖς Κανόσιν ἐντέταλται δέχεσθαι ἡμᾶς τὰς τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος Διατάξεις, αἷς τισὶ πάλαι ὑπὸ τῶν ἐτεροδόξων ἐπὶ λύμῃ τῆς ἐκκλησίας νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας (vel ἐκκλησίας) παρενετέθησαν, τὸ εὐπρεπὲς κάλλος*

τῶν θείων δογμάτων ἡμῖν ἀμανρώσαντα, τὴν τῶν τοιούτων Διατάξεων προσφόρως ἀποβολὴν πεποιήμεθα πρὸς τὴν τοῦ χριστιανικωτάτου ποιμνίου οἰκοδομὴν καὶ ἀσφάλειαν, οὐδαμῶς ἐγκρίνοντες τὰ τῆς αἵρετικῆς ψευδολογίας κήματα καὶ τῇ γνησίᾳ τῶν ἀποστόλων καὶ ὁλοκλήρῳ διδαχῇ παρενείροντες.

XI.

ANASTASIUS SINAITA [c. 700].

Quaestiones et responsiones, Migne PG 89. Constitutionum particulae illi libro inserti leguntur separatim post Testimonia.

XII.

IOANNES DAMASCENUS [† c. 750].

1. De sacris ieiuniis c. 3 ed. Lequien 1712 I, 501; Migne PG 95, 70: Ἀνεγκωκότες τὰς τῶν ἁγίων ἀποστόλων Διαταγὰς ἐντεταγμένον εὐρομεν· Χρὴ νηστεύειν τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστήν, ἀρχομένους ἀπὸ δευτέρας καὶ λήγοντας εἰς παρασκευὴν, μεθ' ἧν τῆς ἐβδομάδος τοῦ πάθους ἀρχόμεθα (cf. C. A. V, 13, 3. 4). . . . Ἐπεὶ τοίνυν κανὼν τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατετύπεται, μὴ νηστεύειν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ, καὶ νηστεύειν τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστήν, τυχὸν τὰς μὲν πέντε τῆς ἐβδομάδος τὴν παντελῆ αἰτίαν νηστεύειν· τὰς δὲ δύο τοῦ σαββάτου καὶ τῆς κυριακῆς ἡμέρας τὴν τινῶν βρωμάτων ἀποχὴν προστέταχεν. Cf. C. A. V, 20, 19; VII, 23, 3; VIII, 47 c. 64.

2. Ibid. Lequien I, 503; PG 95, 74: Διάταξις τῶν ἁγίων ἀποστόλων· Μεθ' ἧς ἡμῖν φυλακτεία ἡ νηστεία τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς, μνήμην περιέχουσα τῆς τοῦ Χριστοῦ πολιτείας τε καὶ νομοθεσίας. ἐπιτελείσθω δὲ ἡ νηστεία αὕτη πρὸ τῆς νηστείας τοῦ πάσχα, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ δευτέρας, πληρουμένη δὲ εἰς παρασκευὴν. μεθ' ἧς ἀποννηστεύσαντες ἄρξασθε τῆς ἁγίας τοῦ πάσχα ἐβδομάδος, νηστεύοντες αὐτὴν ἅπαντες μετὰ φόβου καὶ τρόμου, προσευχόμενοι ἐν αὐτῇ περὶ τῶν ἀπολλυμένων, ἐν ᾗ ἤρξαντο τὴν κατὰ τοῦ κυρίου βουλὴν ποιῆσθαι (C. A. V, 13, 3. 4; 14, 1). παρήγγειλε γὰρ ἡμῖν αὐτὸς νηστεύειν τὰς ἐξ ἡμέρας ταύτας διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων δυσσέβειαν (C. A. V, 14, 20). Cf. Anastasii fragmentum IX.

3. De fide orthodoxa IV c. 17, Lequien I, 284; PG 94, 1179, inter scripturas Novi Testamenti enumerantur etiam Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος.

XIII.

GEORGIUS HAMARTOLUS [c. 842].

1. Chronicon c. 53 ed. E. de Muralto Petropoli 1859 p. 155; Migne PG 110, 270: Διό φησιν ὁ θεὸς λόγος ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν· Ἐκαστος ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογήσεται, καὶ οὐ μὴ συναπολέσῃ ὁ θεὸς τὸν δίκαιον μετὰ ἀδίκου, ἐπεὶ περ παρ' αὐτῷ τὸ ἀναμάρτητον ἀτιμώρητον. οὔτε γὰρ τὸν Νῶε κατέκλυσεν, οὔτε τὸν Αὐτ κατέφλεξεν, οὔτε μὴν τὴν Ῥαὰβ συναπώλεσε. εἰ δὲ βούλεσθε γινῶναι τὰ ἐφ' ἡμῶν γενόμενα, οὐκ ἀποκρύνφομεν. Ἰούδας σὺν ἡμῖν ὧν ἔλαβε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας, ὃν καὶ ἡμεῖς ἐλάβομεν, καὶ Σίμων ὁ μάγος τὴν ἐν Χριστῷ σφραγίδα· ἀλλ' ἑκάτερος αὐτῶν ἀναφανείς φαῦλος, ὁ μὲν ἀπήγξατο, ὁ δὲ παρὰ φύσιν ἱπτάμενος συνετρίβη. καὶ ἐν τῇ κιβωτῷ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὑπῆρχον, ἀλλὰ πονηρὸς ὁ Χάμ εὐρεθεὶς μόνος τὴν τιμωρίαν ἐδέξατο. εἰ δὲ πατέρες ὑπὲρ παιδῶν οὐ τιμωροῦνται οὔτε υἱοὶ ὑπὲρ πατέρων, δῆλον ὡς οὐδὲ γυναῖκες ὑπὲρ ἀνδρῶν, οὐδὲ οἰκέται ὑπὲρ δεσποτῶν, οὔτε συγγενεῖς ὑπὲρ συγγενῶν, οὔτε φίλοι ὑπὲρ φίλων, οὔτε δίκαιοι ὑπὲρ ἀδίκων, ἀλλ' ἕκαστος ὑπὲρ τοῦ ἰδίου ἔργου τὸν λόγον ἀπαιτιθῆσεται. οὔτε γὰρ Νῶε ὑπὲρ τοῦ κόσμου καὶ σὺν τῷ κόσμῳ κατεκλύσθη, οὔτε Αὐτ ὑπὲρ Σοδόμων ἐπυρπολήθη, οὔτε Ῥαὰβ ὑπὲρ Ἰερικωνντίων ἐσφάγη, οὔτε Ἰσραὴλ ὑπὲρ Αἰγυπτίων κατεποντώθη· οὐ γὰρ ἡ συνοίκησις καταδικάζει, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης ὁμόνοια. οὐ τοίνυν ἕτερος ὑπὲρ ἑτέρου ἀποθάνειται, ἀλλὰ „σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται“ (Προν. 5, 22), καὶ „Ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ“ (Ιes. 62, 11. — C. A. II, 14, 7—10). καὶ „Δικαιοσύνη δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται“ (Ez. 18, 20. — ib. v. 18). „ἕκαστον κατὰ τὴν ὁδὸν ὑμῶν κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει κύριος ὁ θεός“ (Ez. 18, 30. — ib. v. 21). καὶ „Τί ὑμεῖς λέγετε τὴν παραβολὴν ταύτην· Οἱ πατέρες ἔφαγον τοὺς ὄμφρακας, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἡμωδίασαν; Ζῶ ἐγώ, λέγει Ἀδωναὶ κύριος, εἴ ἐστιν ἐν ὑμῖν ἔτι λεγομένη ἡ παραβολὴ αὕτη ἐν Ἰσραὴλ, ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαὶ εἰσιν· ὃν τρόπον ἡ ψυχὴ τοῦ πατρός, οὕτως ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ ἐμή ἐστιν· ἡ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα αὐτὴ καὶ ἀποθάνειται“ (Ez. 18, 2—4. — ib. v. 14—15).

2. Chron. c. 60 ed. Muralto p. 168; PG 110, 287: Ὡσαύτως δὲ ἐν ταῖς Διατάξεσι τῶν ἀποστόλων οὕτως γέγραπται· Μα-

νασσῆς, υἱὸς Ἐζεκιου, ποιήσας τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου ὑπὲρ πάντας τοὺς ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καθά φησιν ἡ γραφή, ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτὸν κύριος τοὺς ἄρχοντας τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως, καὶ δῆσαντες αὐτὸν ἐν πέδαις χαλκαῖς ἀπήγαγον εἰς Βαβυλῶνα. καὶ ἦν δεδεδεμένος καὶ σιδηρωμένος ἐν οἴκῳ φυλακῆς, καὶ ἐδίδοτο αὐτῷ ἐκ πιτύρων ἄρτος βραχὺς καὶ ὕδωρ ὀλίγον σὺν ὃξει ἐν μέτρῳ πρὸς τὸ ζῆν αὐτὸν καὶ μόνον. συνεχόμενος δὲ σφόδρα καὶ ὀδυρόμενος ἐζήτησε τὸ πρόσωπον κυρίου τοῦ θεοῦ, καὶ προσηύξατο λέγων· Κύριε παντοκράτωρ, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ τὰ ἐξῆς. καὶ ἐπακούσας ὁ θεὸς τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ διαλύσας τὰ δεσμὰ αὐτοῦ ἀπέστρεψεν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. καὶ λατρεύσας κυρίῳ τῷ θεῷ μόνῳ ἐξ ὅλης καρδίας αὐτοῦ ἐλογίσθη δίκαιος (C. A. II, 22, 10—16). ὁ φιланθρωπίας θεοῦ, ὅτι μεῖζον εἰδωλολατρεία· οὐκ ἔστιν ἁμαρτία· εἰς θεὸν γὰρ ἔστιν ἡ δυσσέβεια, ἀλλ' ὁμως καὶ αὕτη διὰ γνησίας καὶ ὁλοψύχου μετανοίας συγκεχώρηται (ib. c. 23, 1).

3. Chron. c. 61, ed. Muralto p. 171, PG 110, 291; Ὅπερ οὖν καὶ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν ὑπεμφαίνων ὁ θεὸς λόγος οὕτω πῶς φησιν· Ἐὰν δέ τις ἐκ παρατάξεως ἁμαρτάνων πειράζει τὸν θεὸν ὥς μὴ ἐπεξιόντα τοῖς πονηροῖς, ὁ τοιοῦτος ἄφεςιν οὐχ ἔξει, καὶν λέγει παρ' ἑαυτοῦ· „Ὅσιά μοι γένοιτο, ὅτι πορεύσομαι ἐν τῇ ἀναστροφῇ τῆς πονηρᾶς μου καρδίας“ (Deut. 29, 19), καὶ τότε μετανοήσω. τοιοῦτος γὰρ ἐγένετο Ἀμώς, ὁ τοῦ Μανασσῆ υἱός. φησὶν γὰρ ἡ γραφή· „Καὶ παρελογίσατο Ἀμώς, ὁ τοῦ Μανασσῆ υἱός, λογισμὸν παραβάσεως καὶ εἶπεν· Ὁ πατήρ μου πολλὰ ἐκ νεότητος παρηνόμησε καὶ ἐν γῇρει μετενόησεν· καὶ νῦν ἐγὼ πορεύσομαι, καθὼς ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ μου, καὶ ὕστερον ἐπιστρέψω πρὸς κύριον. καὶ ποιήσας τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου, ἐξωλόθρευσεν αὐτὸν ἐν τάχει“. C. A. II, 23, 2—4.

4. Chron. c. 121, ed. Muralto p. 275, PG 110, 438: Περὶ οὗ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν ὁ μέγας ἀπόστολος Πέτρος οὕτως φάσκει· Ἡ δὲ καταρχὴ τῶν αἱρέσεων τῶν νέων (τῶν νέων αἱρέσεων CG) γέγονεν ἀπὸ Σίμωνος τοῦ μάγου, ὃς καὶ ἐν Συρίᾳ πολλὰ διαπραξάμενος ἄτοπα καὶ ἐν Ῥώμῃ γενόμενος πολὺ τὴν ἐκκλησίαν ἐσάλεψε (ἐσχυλε CG) διὰ μαγείας καὶ διαβολικῆς ἐνεργείας καὶ ἐμπειρίας (C. A. VI, 7, 1; 9, 2). ἐν μὲν γὰρ Καισαρείᾳ τῇ Στρατῶνος ἐμοὶ Πέτρῳ συντυχὼν ἐπειρᾶτο διαστρέφειν τὸν

λόγον τοῦ θεοῦ, συμπαρόντων μοι τῶν ἱερῶν τέκνων, Ζαχαρίου (Ζαχαρίου) τοῦ ποτε τελώνου καὶ Βαρνάβα [καὶ Νικηίου] καὶ Ἀκύλα, ἀδελφοῦ Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου (Ῥωμαίου) [τε καὶ πολίτου], μαθητευθέντος (μαθητεύσαντος) δὲ καὶ Παύλου τῷ συναποστόλῳ ἡμῶν καὶ συνεργῷ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· καὶ τρίτον ἐπ' αὐτῶν διαλεχθεὶς αὐτῷ ἐκ τῶν περὶ τῶν προφητῶν λόγων καὶ περὶ θεοῦ μοναρχίας ἡγήσατο αὐτὸν δυνάμει τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς ἁφονίαν καταβαλὼν (κατέβαλον) φυγάδα τε αὐτὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν κατέστησα. γενόμενος δέ, ὡς ἔφην, ἐν Ῥώμῃ πολὺ τὴν ἐκκλησίαν ἐτάραξε, πολλοὺς (πολλὰ) ἀνατρέπων καὶ ἑαυτῷ περιποιούμενος, τὰ δὲ ἔθνη ἐξιστάνων μαγικῇ τέχνῃ, καὶ δαιμόνων ἐνεργείᾳ, ὅς (+ καὶ CG) ποτε μεσούσης ἡμέρας προσελθὼν (προελθὼν CG) εἰς τὸ θέατρον ἐπηγγείλατο δι' ἄερος ἀναπτήναι. πάντων [δὲ] θαυμαζόντων ἐπὶ τούτῳ ἐγὼ (+ δὲ) Πέτρος καθ' ἑαυτὸν ηὐχόμενος. καὶ δὴ μετεωρισθεὶς ἐπὶ δαιμόνων ἵπτατο μετάρσιος εἰς τὸν ἄερα, λέγων εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνέιναι κακείθεν τοῖς λαοῖς τὰ ἀγαθὰ ἐπιχορηγεῖν (ἐπιχορηγήσειν CG)· τῶν δὲ δῆμων ἐπεμφημούντων αὐτὸν ὡς θεὸν ἐκτείνας ἐγὼ τὰς χεῖρας εἰς ὕψος ἰκέτευσα (ἰκέτευον CG) τὸν θεὸν καταρῥᾶσαι τὸν λυμεῶνα [καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν δαιμόνων περικόψαι]. ἀτενίσας οὖν εἶπον τῷ Σίμωνι· Εἰ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰμι (+ ἐγὼ CG) καὶ οὐχὶ πλάνος, ὥσπερ σὺ Σίμων, προστάσσω ταῖς ποιηραῖς δυνάμεσιν, ἀφείναι σε τῆς κρατήσεως. καὶ ταῦτα εἰπόντος μου [παραχρῆμα] κατηνέχθη μετὰ (μετ') ἵχου πολλοῦ καὶ συνετρίβη, (+ καὶ) τοῦ ὄχλου βοήσαντος· Εἰς θεός, ὃν [ὁ] Πέτρος καταγγέλλει. οὕτως ἡ πρώτη κατελύθη τῶν Σιμωνιανῶν αἵρεσις ἐν Ῥώμῃ καὶ τέλειον (τέλεον) ἀπεσβέσθη (ἀπέσβη). C. A. VI, 9.

5. Chron. c. 128, ed. Muralto p. 317--322, PG 110 p. 498-502: Περὶ ὧν μέντοι γε ἐν (κἂν) ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν φησὶν ὁ θεὸς λόγος· Ἦδη δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἐναργῶς ὁ θεὸς εὖ μάλα παρητεῖτο τὰς τῶν Ἰουδαίων θυσίας ἐξαμαρτόντων (ἐξαμαρτανόντων) εἰς αὐτὸν πολλάκις καὶ οἰομένων διὰ θυσίας καὶ (ἀλλ' CG) οὐ διὰ μετανοίας αὐτὸν ἐξενμενίζεσθαι. φησὶ γὰρ διὰ τῶν προφητῶν· „Ἰνα τί μοι φέριτε λίβανον ἐκ Σαβὰ καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; τὰ ὀλοκαντώματα ὑμῶν οὐκ εἰσὶ (ἔστι CG) δεκτά, καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἡδυνάν μοι“ (Jer. 6, 20). (+ καὶ CG) „Συναγάγετε τὰ ὀλοκαντώματα ὑμῶν μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν καὶ φάγετε (+ τὰ) κρέα, ὅτι οὐκ ἐνετειλάμην ὑμῖν,

ἡνίκα ἐξήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, περὶ θυσίων καὶ ὀλοκαντωμάτων“ (Ier. 7, 21. 22). καὶ· „Τί μοι πλῆθος τῶν θυσίων ὑμῶν; πλήρης εἰμι ὀλοκαντωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἄρνων καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ’ ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναι μοι· τίς γὰρ ἐξεξήτησε ταῦτα ἐκ [τῶν] χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε (προσθήσετε) ἔτι· ἐὰν φέρετε (+ μοι CG) σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστὶ· τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι· νηστεῖαν καὶ ἄργιαν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν“ (Ies. 1, 11—14). καὶ [ἀλλαχοῦ]· „Ἀπόστησον ἀπ’ ἐμοῦ ἧχον ὀδῶν σου καὶ ψαλμὸν (ψαλμοῦ) ὀργάνων σου οὐκ εἰσακούσομαι“ (ἀκούσομαι CG; Am. 5, 23). καὶ [πάλιν]· „Οὐ θέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· ἐμὴ γάρ ἐστιν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς· μὴ φάγομαι (φάγωμαι) κρέα ταύρων ἢ αἷμα τράγων πίομαι (πίωμαι — Ps. 49, 9. 12—14); θύσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως [καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου]“ (Ps. 50, 19). καὶ· „Θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον.“ καὶ ἀπλῶς ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς ὁμοίως τὰς θυσίας ἀπαναίνεται διὰ τὸ ἐξαμαρτάνειν αὐτοὺς εἰς αὐτὸν ἐξ ἄκρας κακίας (+ τε καὶ) ἀπειθείας [τε] καὶ σκληροκαρδίας· „θυσίαι γὰρ ἀσεβῶν βδέλυγμα [τῷ] θεῷ (κυρίῳ CG)· καὶ γὰρ παρανόμως προσφέρουσιν αὐτάς“ (Prov. 21, 27), καὶ· „Θυσίαι αὐτῶν ὥς ἄρτος πένθους αὐτοῖς, καὶ πάντες οἱ ἐσθιόντες αὐτάς μολυνθήσονται“ (Os. 9, 4). διὸ δὴ καὶ τῷ Σαουλ ὁ θεὸς Σαμουὴλ ἔλεγεν· „Ἀγαθὸν ἀκοῇ (ἀκοῇ ἀγαθῇ) ὑπὲρ θυσίας (θυσίαν CG), καὶ ἀκρόαμα ὑπὲρ στέαρ κριῶν· ἰδοὺ γὰρ [οὐ] θέλει κύριος θυσίας (θυσίαν CG) ὥς τὸ ἀκούειν (εἰσακούειν CG) αὐτοῦ“ (I Reg. 15, 22). εἰ τοίνυν καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ὑπὲρ θυσίας (θυσίαν) καρδίαν καθαρὰν ἐπεξίχτει καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, πολλῷ μᾶλλον ἐλθὼν ἔπαυσε τὰς δι’ αἱμάτων θυσίας (C. A. VI, 22, 2—5)· οὐδὲ πάλιν (πάλαι) δεόμενος αὐτῶν, ὥς εἴρηται, ἀλλ’ εἰ βουληθῶσι συγχωρῶν καὶ εἰ ἀπὸ γνώμης ὀρθῆς προσοίσουσιν, [ὅθεν φησί]· „Εἰ θύειν ἐπιθυμεῖς, οὐ δεόμενος μοι θύε“ (Ps. 49, 8—14). ὁπότε δὲ τούτου ἀμνήμονες ἐγένοντο καὶ μόσχον ἀντὶ θεοῦ θεὸν ἐπεκαλέσαντο καὶ τούτῳ τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας ἐπεγράψαντο λέγοντες· „Οὔτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἔξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου“ (Ex. 32, 4), καὶ ἀπαρηγάμενοι θεὸν τὸν διὰ Μωϋσέως ἐπισκεψάμενον αὐτοὺς ἐν τῇ θλίψει

αὐτῶν, τὸν τὰ σημεῖα ἐπὶ (περὶ) χειρὸς καὶ ῥάβδου ποιησάμενον, τὸν Αἰγυπτίους δεκαπλήγῃ πατάξαντα, τὸν (+ τὴν CG) ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις διελόντα καὶ διαγαγόντα αὐτοὺς ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος ὡς διὰ ξηρᾶς, τὸν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν βυθίσαντα, τὸν [εἰς] Μερρὰν τὴν πικρὰν πηγὴν (τὴν πηγὴν τὴν πικρὰν) γλυκάναντα, τὸν ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ὕδωρ εἰς πλησμονὴν ἀναβλύσαντα, τὸν στύλῳ νεφέλης καὶ στύλῳ πυρὸς σκιάζοντα αὐτοὺς διὰ θάλαπρος ἄμετρον καὶ φωτίζοντα καὶ ὁδηγούντα τοὺς οὐκ εἰδότας ὅθεν (ὅπου CG) πορευθῶσι, τὸν ἐξ οὐρανοῦ μαννοδοτήσαντα αὐτοὺς (αὐτοῖς CG) καὶ ἐκ θαλάσσης κρεωδοτήσαντα ὀρτυγομήτραν, τὸν ἐν τῷ ὄρει νομοθετήσαντα αὐτοῖς, οὗ τῆς θείας καὶ βροντοφόρου (βροντοφώνου) φωνῆς ἡξιώθησαν ἀκοῦσαι· τοῦτον ἀπηνήσαντο εἰπόντες τῷ Ἀαρών· „Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύσονται ἡμῶν“ (Ex. 32, 1), καὶ ἐμοσχοποίησαν χωνευτὸν καὶ ἔθυσαν τῷ εἰδώλῳ· κἀντεῦθεν οὖν ὀργισθεὶς ὁ μακροθύμος κύριος (θεός CG), ἅτε δὴ ἀχαριστήθεις ὑπ’ αὐτῶν, ἔδωκεν αὐτοὺς θεσμοὺς ἀλύτοις, στιβάσι φορτισμοῦ καὶ σκληρότητι κλοιοῦ, καὶ οὐκέτι εἶπεν· ἐὰν [δὲ] ποιήσης, ὡς πρὸ τῆς μοσχοποιίας (+ εἶρηκεν), ἀλλὰ· „ποίησον θυσιαστήριον καὶ θύε διηνεκῶς“ (Ex. 20, 24)· ἐπιλήσμων γὰρ ὑπάρχεις καὶ ἀχάριστος, ἵνα συνεχῶς ὑπομιμνήσκῃ (ἐπιμιμνήσκῃ) μου. ἐπεὶ οὖν τῇ ἐξουσίᾳ κακῶς ὑπεχρήσαντο (ἐχρήσαντο) οἱ τάλανες καὶ ἀγνώμονες, ἀνάγκην ἐπέθηκε λοιπὸν θύειν καὶ βρωμάτων ἀπέχεσθαι τινῶν, καὶ ζώων διαφορὰς καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων διέσπειλε, καίτοι παντὸς ζώου καθαροῦ τυγχάνοντος· „πάντα γάρ, ὅσα ἐποίησεν ὁ θεός, καθαρὰ (καλὰ) λίαν“ (Gen. 1, 31). καὶ δὴ (+ καὶ) ἀφορισμοὺς προσέταξε καὶ καθαρμοὺς (καθαρισμοὺς CG) καὶ ῥαντισμοὺς (βαπτισμοὺς) καὶ (+ δεκατισμοὺς καὶ) ἀγνείας καὶ ἀργίας διαφόρους, ὧν παρακούοντι τιμωρίαν ὠρίσατο, ἵνα πιεζόμενοι (+ καὶ CG) ὑπὸ τοῦ κλοιοῦ [καὶ] ἀγχόμενοι τῆς πολυθέου πλάνης ἐκστήσωνται (ἐκστήσονται). οὐκ οὖν διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν ἐπέδωκεν αὐτούς, ὅπως διὰ τοῦ θύειν καὶ ἀργεῖν καὶ ἀγνίζεσθαι καὶ τὰ τοιαῦτα παρατηρεῖσθαι εἰς ἔννοιαν ἔρχονται θεοῦ τοῦ ταῦτα διαταξαμένου αὐτοῖς καὶ νομοθετήσαντος (C. A. VI, 20, 4—11), οἳ γε μοχθηρίᾳ τρόπου καὶ γνώμης ἀγνώμονος οὐ διελλιμπανον ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐπιλαθόμενοι (ἐπιλανθανόμενοι) τοῦ θεοῦ καὶ παρατρεπόμενοι προσεχύνουν ἀντὶ τοῦ κτίστος τὴν κτίσιν, καὶ ποτὲ μὲν, ὡς εἴρηται, μοσχοποιήσαντες, ποτὲ δὲ τῷ Βεελμεγὼρ προσκυνή-

σαντες, ἄλλοτε δὲ τὸν (τῷ, et similiter deinceps) Βαὰλ καὶ τὸν
 Θαμὸν (Χαμῶς) καὶ τὴν οιδωνίαν Ἀστάρτην καὶ τὸν Μολόχ
 (Μολχώμ) καὶ [τὸν Χαμῶς], ποτὲ μὲν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην
 καὶ τοὺς ἀστέρας, ἃ ὁ θεὸς εἰς φαῦσιν ἀνθρώπων (ἀνθρώποις CG)
 πεποίηκεν (ἐποίησε) καὶ οὐκ εἰς προσκύνησιν, ποτὲ δὲ καὶ [τὰ]
 ἄλογα ζῶα (+ ἐτίμων), ὡς παρ' Αἰγυπτίοις τὸν Ἄπιν βοῦν καὶ
 τὸν μενθήσιον τράγον καὶ θεοὺς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς (+ ὡς CG)
 ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. ταύτη τοι προδήλως ἀπειλῶν αὐτοῖς ὁ θεὸς ἔλεγε
 διὰ τοῦ προφήτου· „Μὴ μικρὸν τοῦτο τῷ οἴκῳ Ἰούδα, ποιεῖν τὰ
 βδελύγματα ταῦτα, ἃ ἐποίησαν, ὅτι ἐπέπλησαν (ἐπλήσαν CG)
 τὴν γῆν ἀνομίας τοῦ παροργίσαι με“ (Ez. 8, 17. 18. — C. A.
 V, 12, 2—3).

6. Chron. c. 151, ed. Muralto p. 357, PG 110, 547: Μηδὲ
 τῆς ἱεράς τῶν ἀποστόλων διδασκαλίας καὶ παραγγελίας ἀκούοντες
 τῆς λεγούσης· Οὐκ ἐπιτρέπομεν λαϊκὸν ποιεῖν τι τῶν ἱερατικῶν,
 οἷον θυσίας ἢ βάπτισμα ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν μικρὰν ἢ με-
 γάλην, „καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ καλούμενος
 ὑπὸ θεοῦ“ (Hebr. 5, 4)· διὰ γὰρ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ
 ἐπισκόπου δίδεται ἡ τοιαύτη ἀξία. ὁ δὲ μὴ ἔγχειρισθεὶς ταύτην,
 ἀλλ' ἀρπάσας καὶ τυραννήσας αὐτὴν ἑαυτοῦ, τὴν ἁμαρτίαν καὶ
 τὴν τιμωρίαν τοῦ Σαοὺλ καὶ Ὀζίου ὑποστήσεται. οὐ μὴν δέ,
 ἀλλ' οὐδὲ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς ἐπιτρέπομεν βαπτίζειν, οἷον
 διακόνους ἢ ἀναγνώστους ἢ ψάλταις ἢ ὑπηρέταις, ἀλλ' ἢ μόνοις
 ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις, ἐξυπερητονύμενων αὐτοῖς τῶν δια-
 κόνων — οἱ δὲ τολμῶντες τοῦτο τῶν Κορητῶν ὑποίσουσι τὴν
 δίκην — καὶ μέντοι οὐδὲ πρεσβυτέροις χειροτονεῖν διάκονον ἢ
 διακόνισσαν ἢ ἀναγνώστου ἢ ὑπηρέτου ἢ πλωροῦς, ἀλλ' ἢ μόνοις
 τοῖς ἐπισκόποις. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τάξις ἡ ἔννομος ἐκκλησιαστικῇ
 καὶ θεάρετος ἁρμονία καὶ κατάστασις. C. A. III, 10—11.

7. Chron. c. 185, ed. Muralto p. 416—419, PG. 110, 627
 —632: Ὡς (καὶ) ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσι φησὶν ὁ λόγος
 (ὁ θεὸς λόγος οὕτως φησὶν)· Ἐστω δὲ ὁ κριτὴς ἀπροσώποληπτος.
 μήτε πλούσιον ἐντρεπόμενος ἢ κολακεύων παρὰ τὸ προσῆκον
 μήτε πένητος φειδόμενος. „Οὐ λήψῃ“ γάρ, φησί, „πρόσωπον δε-
 νάστον (Lev. 19, 15), καὶ πένητα οὐκ ἐλέησεις ἐν κρίσει (Ex.
 23, 3), ὅτι τοῦ κυρίου ἡ κρίσις (Deut. 1, 17), [καὶ] δικαίως τὸ
 δίκαιον διώξεται“ (Deut. 16, 20), καὶ οὐκ ἀρέσει τῷ δικαίῳ οὐδὲν
 ἄδικον (C. A. II, 5, 1—2). ὁθεν οὐ δεῖ πιστεύειν, ὡς ἔτυχε.

τοῖς κατηγοροῦσιν ἀκρίτως καὶ ἀβασανίστως. ἔγχωρεῖ γάρ τις καὶ διὰ ζῆλον ἢ φθόνον κατὰ τινος ἀδελφοῦ ἐνστήσασθαι κατηγορίαν (ψευδοηγορίαν), ὡς οἱ δύο πρεσβύτεροι κατὰ Σωσάννης καὶ ἡ Αἰγυπτία ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ. σὺ οὖν ὡς θεοῦ ἄνθρωπος τὰ τοιαῦτα μὴ προχείρως παραδέχου, ἵνα (καὶ) μὴ ἀνέλῃς τὸν ἄθωον καὶ (+ μὴ) ἀποκτείνῃς τὸν δίκαιον (C. A. II, 37, 2—4). [„Ἄθωον γὰρ καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς”] (Ex. 23, 7), οὐδὲ λήψῃ δῶρα ψυχὴν πατάξαι (Deut. 27, 25); τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῦσιν ὀφθαλμοὺς σοφῶν καὶ λυμαίνονται ῥήματα δίκαια” (Ex. 23, 8). εἰ οὖν ἀπροσωπολήπτως κρίνετε, ἐπιγνώσεσθε τὸν κατηγοροῦντα κατὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ μαρτυρίαν ψευδῇ, καὶ ἀποδείξαντες αὐτὸν συκοφάντην [καὶ ψευδολόγον] ποιήσατε αὐτῷ καθ’ ὃν τρόπον ἐπονηρεύσατο (+ ποιῆσαι CG) τῷ πλησίον, καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ (ἐκ μέσου) ὅμων [αὐτῶν κατὰ τὸν θεῖον νόμον κυρίου]. ὅσον γὰρ ἐπ’ αὐτῷ, ἐφονεύσατο (ἐφόνευσεν CG) τὸν ἀδελφόν, προλαβὼν (προκαταλαβὼν) τὰ ὅσα τοῦ κριτοῦ γέγραπται γάρ. „Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος ἐκείνου ἐκχυθήσεται τὸ αἷμα αὐτοῦ” (Gen. 9, 6), καὶ. „Ἐξαρεῖς τὸ ἀνάτιον ἀπὸ σοῦ αἷμα” (Deut. 19, 13. — C. A. II, 42, 1. 5—6). οὐκοῦν ἐρευνᾶτε μετὰ πολλῆς ἀκριβείας περὶ τῶν ἐνεχομένων, καὶ πρῶτον περὶ τοῦ κατηγοροῦντος, ὁποῖά τις ἐστὶν ἡ ἀναστροφὴ αὐτοῦ, καὶ ἐὰν εὖσυνείδητος καὶ ἀξιόπιστος εὐρεθῇ, μὴ πιστευσέσθω μόνος, παράνομον γὰρ τὸ τοιοῦτον, ἀλλ’ ἐχέτω καὶ ἑτέρους μάρτυρας εὐλαβεῖς καὶ ὁμοτρόπους, ἵνα „ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἀξιοχρέων σταθῇσεται πᾶν ῥῆμα” (Deut. 19, 15). διὰ τί δὲ εἵπομεν τὸν τρόπον αὐτῶν ζητεῖσθαι; διότι πολλάκις ἐγχωρεῖ καὶ τοὺς δύο καὶ τοὺς πλείονας ἐπὶ κακῷ μαρτυρῆσαι καὶ συμφόνως ψευδοηγοῦσθαι, ὡς τοὺς δύο πρεσβυτέρους κατὰ Σωσάννης ἐν Βαβυλῶνι καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν παρανόμων κατὰ Ναβουθὲ ἐν Σαμαρείᾳ καὶ τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ κυρίου ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ κατὰ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος αὐτοῦ. ἔστωσαν οὖν οἱ μάρτυρες πρᾶεῖς, ἀόργητοι, ἐπιεικεῖς, ἀγαπητικοί, σώφρονες, ἐγκρατεῖς, ἀπερίεργοι, θεοσεβεῖς· ἡ γὰρ τῶν τοιούτων μαρτυρία βεβαία πάντως ὑπάρχει. τῶν δὲ μὴ τοιούτων μὴ παραδέχεσθαι τὰς μαρτυρίας, καὶ συμφωνεῖν δοκῶσιν ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ· προστίθεται γὰρ ἐν τοῖς νόμοις· „Οὐκ ἔσῃ μετὰ πολλῶν ἐν κακίᾳ, οὐ παραδέξῃ ἀκοήν ματαίαν, οὐ συγκатаθήσῃ μετὰ πλῆθους ἐκκλίνειν τὸ δίκαιον” (Ex. 23, 2. 1). ἐν μέρει δὲ καὶ τὸν κρι-

γόμενον εἰδέναι ὀφείλετε, ὁποῖός ἐστι τῇ τοῦ βλον συνηθείᾳ καὶ ἀναστροφῇ, εἰ μεμαρτυρημένος τὸν βλον, εἰ ἀνέγκλητος καὶ ἀδιάβλητος, εἰ ὁσιος καὶ φιλόξενος καὶ φιλόπτωχος, εἰ σώφρων καὶ ψεύδους καθαρός, εἰ ἀπεχόμενος παντὸς πονηροῦ πράγματος (C. A. II, 49). μακάριος γὰρ ὁ τοιοῦτος, ἐὰν πειρασθῇ καὶ δόκιμος φανῇ· „Ἀνὴρ“ γάρ, φησὶν, „ἀπειραστος ἀδόκιμος παρὰ θεῶν“ (Iac. 1, 12. 13)· καὶ οὕτω δοκιμασθεὶς ἐπὶ ψεύσματι λέγει καὶ αὐτὸς εἰκότως· „Εἶδες, κύριε, μὴ παρασιωπήσης (Ps. 27, 1), ὅτι ἐπανέστησάν μοι μάρτυρες ἄδικοι, καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἐάντη“ (Ps. 26, 12. — C. A. II, 8, 2). ἴδετε καὶ τὰ κοσμικὰ δικαστήρια, ὧν τῇ ἐξουσίᾳ ὁρῶμεν ἀγομένους φονεῖς, μοιχοὺς, φαρμακοὺς, τυμβωρύχους, ληστές· καὶ τὰς ἀνακρίσεις αὐτῶν λαμβάνοντες ὑπὸ τῶν προσαγόντων οἱ ἡγούμενοι λέγουσι τῷ κακούργῳ, εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει. ἀκείνου συγκατατιθεμένου καὶ ὁμολογοῦντος οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὴν κόλασιν αὐτὸν ἐκπέμπουσιν, ἀλλὰ πλείοσιν ἡμέραις τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ ποιοῦνται μετὰ συμβουλίας καὶ σκέψεως καὶ πολλῆς ζητήσεως· καὶ οὕτω τελευταῖον ὄρον καὶ ψῆφον θανάτου ὁ μέλλων ἐκφέρειν κατ' αὐτοῦ, πρὸς τὸν ἥλιον ἐπάρας τὰς χεῖρας, ἐπὶ πάντων διαμαρτύρεται ἁθῶος ὑπάρχειν τοῦ αἵματος τοῦ ἀνθρώπου, καίτοι ὄντες ἐθνικοὶ καὶ ἄθεοι καὶ μόνην ἔχοντες τὴν γένει διδάσκαλον. ὑμεῖς δὲ γινώσκοντες θεὸν τὸν ἐτάζοντα καρδίας καὶ νεφροὺς καὶ συνιόντα εἰς πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὀφείλετε μετὰ πολλῆς ἐρεῦνης τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνειν, ὅτι τοῦ κυρίου ἡ κρίσις τοῦ μέλλοντος ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ (C. A. II, 52).

8. Chron. c. 128, 9, ed. Muralto p. 289, PG 110, 458: Ὑπογρόνους γὰρ ἔχοντες αὐτοὺς [οἱ] Ῥωμαῖοι οὐκ ἐῶσι τοῖς ἰδίῳις χρᾶσθαι (χειρῆσθαι CG) δικαιώμασιν, ἐπειδήπερ ἐκουσίως ἐπεσπάσαντο τὴν δουλείαν εἰπόντες· „Οὐκ ἔχομεν βασιλεῖα εἰ μὴ καίσαρα“ (Io. 19, 15), καί· „Ἐὰν μὴ ἀποκτείνωμεν τὸν Χριστόν. πάντες εἰς αὐτὸν πιστεύσουσι, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀροῦσι τὸν τόπον ἡμῶν (ἡμῶν τὸν τόπον) καὶ τὸ ἔθνος“ (Io. 11, 48), οἱ γε καὶ ἄκοντες προεφήτευσαν· καὶ γὰρ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τὰ ἔθνη, καὶ αὐτοὶ τὴν ἐξουσίαν ὑπὸ Ῥωμαίων ἀφῆρέθησαν, καὶ τῆς νομικῆς λατρείας (καὶ τὴν λατρείαν) κεκωλυμένοι (+ δέ CG) εἰσὶ καὶ ἀναιρεῖν (+ οὐς θέλονσι CG) [οὐ συγχωροῦνται] καὶ θύειν ὅτε βούλονται. διὸ καὶ ἐπικατάραιοί εἰσι, μὴ δυνάμενοι ποιεῖν τὰ διατεταγμένα· „Ἐπικατάραιος“ γάρ,

ψησίν, „πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά“ (Deut. 27, 26). ἀδύνατον δέ ἐστιν ἐν διασκορῷ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ὄντας πάντα αὐτοὺς ἐπιτελεῖν (ἐπιτελεῖν αὐτοὺς CG) τὰ τοῦ νόμου καὶ τὴν λατρείαν ἐν ἐνὶ τόπῳ περιγεγραμμένην, ὥς ἐν λόγῳ κυρίου Μωϋσῆς διετάξατο. C. A. VI, 24, 2—5, quem locum tacite quidem, sed fine excepto accurate Georgius exscripsit.

9. Chron. c. 133, ed. Muralto p. 335, PG 110, 510: Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα (τῷ ὀνόματι) κυρίου προεφήτευσάν τινες, ὥς Βαλαάμ, Σαούλ (Σαυλὸς) καὶ Καϊάφας, καὶ δαιμόνια πάλιν ἐξέβαλον, ὥς Ἰούδας καὶ οἱ υἱοὶ Σκευᾶ. C. A. VIII, 2, 2. 5, quem locum Georgius hic tacite respexit.

Cum Georgium Monachum vel Hamartolum Georgius Cedrenus exscripsisset, huius lectiones lectionibus illius adiunxi, et quidem uncinis [ ] inclusi, quae Cedrenus omisit, uncinis ( ), quae mutavit vel addidit. Ubi Cedrenus cum Constitutionibus consentit, cum Hamartolus ab eis discedat, signavi lectiones CG. His locis Hamartolum e Cedreno emendandum esse vix est dubium. Nolui autem mutare, et textum editum repetii.

Fragmenta haud raro a textu Constitutionum plus minus discedunt. Ordo sententiarum saepius inversus est; nonnulla leguntur, quae a Constitutionibus absunt; in fragmento V praesertim Psalmus 50, 19 insertus est, in fragmento VII Ps. 27, 1; 26, 12. Valde autem erraret, qui Georgium alium textum ac vulgatum legisse inde concluderet. Qui in locis componendis scriptura cum tanta libertate utitur, quantam Georgius sibi usurpavit, is etiam verba mutasse vel aliqua addidisse censendus est.

XIV.

PHOTIUS [† 891].

1. Bibliothecae c. 112—113 ed. Bekker p. 90; Migne PG 103, 386: *Ἀνεγνώσθη Κλήμεντος τοῦ Ρώμης τεύχη βιβλίων δύο, ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται Διαταγαὶ τῶν ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος, ἐν ᾧ καὶ οἱ τῶν συνοδικῶν κανόνων τῷ ἀθροίσματι τῶν ἀποστόλων Κανόνες ἐπιγραφόμενοι περιέχονται. . . Αἱ δὲ γε Διαταγαὶ τρισὶ μόνοις δοκοῦσιν ἐνέχεσθαι· κακοπλαστίᾳ, ἣν οὐ χαλεπὸν ἀποσκευάσασθαι· καὶ ὅτι κατὰ τοῦ Λευτερονομίου ἔβριε τινας ἐπαφίησιν, ἃ καὶ ῥᾶστον διαλύσασθαι· καὶ ἐτι Ἀρειανισμῷ, ὅπερ ἂν τις καὶ βιαίως διακρούσαιτο. ἡ μὲντοι γε τῶν τοῦ Πέτρου Πράξεων βίβλος τῷ τε λαμπρῷ καὶ τῇ σεμνότητι καὶ ἐτι τῷ καθαρῷ καὶ συντόνῳ καὶ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ τοῦ λόγου καὶ πολυμαθείᾳ τοσοῦτο ἔχει πρὸς τὰς Διαταγὰς τὸ παραλλάττον. ὥς*

μηδὲ συγκρίσει τῇ κατὰ τοὺς λόγους πρὸς ἀλλήλας παραβάλλεσθαι τὰς βίβλους.

2. Nomocan. praefatio; Bibliotheca iuris canonici veteris edd. Voellus et Iustellus 1661 II, 790: Οὐ μὴ ἀλλὰ καὶ τοὺς (Κανόνας) λεγομένους τῶν ἁγίων ἀποστόλων (εἰς αὐτὸν συνήγαγον), εἰ καὶ τινες διὰ τινὰς αἰτίας ἡγήσαντο. . . . I. c. p. 793: Οἱ λεγόμενοι τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος Κανόνες πε'.

Nomocanonem hic addo, cum sub nomine Photii ad nos pervenerit atque eius aetate compositus fuerit, non ignorans, librum nunc ei abiudicare.

XV.

OECUMENIUS [† c. 940].

Comment. in Act. apost. 9, 10, Migne PG 118, 170: Καὶ οὗτος ὁ Ἀνανίας διάκονος ἦν, ὡς αὐτὸς Παῦλος μαρτυρεῖ ἐν τοῖς Κανόσι. Cf. C. A. VIII, 46, 17.

XVI.

SIMEON THEOLOGUS IUNIOR [† 1041, 42].

1. Oratio XXIV, Migne PG 120, 439 sq., Holl, *Enthusiasmus und Bußgewalt beim griechischen Mönchtum* 1898 p. 19, in quo libro verba graeca traduntur: Sacerdotes pietatem docebis . . . accuratam apostolicorum canonum traditionumque scientiam (τῇ ἐίδῃσιν ἀκριβῶς τῶν ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ Παραδόσεων). . . . Quod si etiam contra turbulentos et inordinatos aliquando te in virga et baculo cum ratione irasci oportet, ut malum aliquod prohibeas et pestiferam inter eos labem reprimas, ne opus malum et affectus vitiosus in deterius serpat (cf. C. A. II, 41, 7—8), neque istud apostolicis Constitutionibus et divinis patribus alienum iudicatur (οὐδὲ τοῦτο ἀπᾶν ἐκρίθη τοῖς ἀποστόλοις ἐν ταῖς αὐτῶν Διατάξεσι καὶ τοῖς θεοφόροις πατράσιν ἡμῶν). . . . Ne igitur praetexens mansuetudinem propter solam laudem humanam modicum quidpiam praeter Dei mandatum admissum ad subversionem apostolorum Canonum et Constitutionum (ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ Διατάξεων) contumeliamque vitae evangelicae et status monastici neglexeris, sed Iesum ac Dominum tuum imitatus, infremens ac teipsum sine turbatione turbans mandata Dei et Canones ab eius apostolis praescriptos ulciscere (ἐκδίκησιν ποιοῦ τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν τεθέντων Κανόνων).

ἐπὶ τῶν ἀποστόλων). . . . Scito enim unicuique talium (sc. paenitentium) ab iis, qui spectatores et discipuli sermonis fuerunt, locum convenientem ac iure destinatum esse, quorum Canonibus Constitutionibusque legendis incumbere necessarie debes (καὶ δεῖ σε ἀναγνώσεως μᾶλλον τῶν Διατάξεων καὶ Κανόνων αὐτῶν ἐπιμελῶς ἔχεισθαι), ut ne ignores, quae credentium in Christum abscondita sint mysteria et ne pecces, dum pietati erga Deum parum consentanea geris.

2. Teste Niceta Pectorato, qui vitam eius scripsit (cf. Holl l. c.), Simeon monachos, ut rectori oboedirent, adhortatus est his verbis: Ἐν ὅσοις γὰρ οὐκ ἔστι παράβασις θεοῦ ἐντολῆς ἢ τῶν ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ Διατάξεων, ἐν πᾶσιν ἀνάγκη πᾶσα ὑπακούειν αὐτῷ ὀφείλετε καὶ ὡς τῷ κυρίῳ πείθεσθαι· ἐν ὅσοις δὲ κινδυνεύει τὸ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον καὶ οἱ νόμοι τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, οὐ μόνον οὐ δὲ πείθεσθαι τούτῳ κτλ. Porro syncello per ironiam dicit: ὅπως τᾶλλα λελοιπῶς πάντα καὶ τῆς οἰκείας ἐπιμελούμενος συνειδήσεως τῶν ἀποστολικῶν ἀντέχη σπουδαίως Κανόνων καὶ Διατάξεων. Denique se condemnatum fuisse dicit οὐκ ὡς μοιχὸς ἢ κακοποιός, ἀλλ' ὡς δοῦλος Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστολικῶν Κανόνων καὶ Διατάξεων ἀντεχόμενος.

XVII.

NICETAS PECTORATUS [c. 1050].

1. Adversus Romanos de azymis et ieiunio sabbati et matrimonio clericorum, graece ed. Demetracopulus, Ἐκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη (Lipsiae 1866) I, 18—36.

a) p. 24. Εἰ γὰρ περὶ τῶν ἀζύμων καὶ τῆς αὐτῶν ἑορτῆς Κορινθίοις ὁ Παῦλος ἐπέστελλε καὶ ἐν ἀζύμοις ἑορτάζειν αὐτοῖς προετρέπετο, οὐκ ἂν δογματίζων μετὰ τῶν ἑνδεκα καὶ πᾶσαν κανονίζων τὴν τῶν πιστῶν ἐκκλησίαν, ἐν τῷ ἐβδομηκοστῷ κανόνι μετ' ἐπιτιμίου παρηγγυᾷτο πᾶσι καὶ ἐξησφαλίζετο τὰ τοιαῦτα παρ' Ἰουδαίων μὴ δέχεσθαι· Εἴ τις, φάσκων, ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλος τοῦ καταλόγου τῶν κληρικῶν νηστεύει μετὰ Ἰουδαίων ἢ ἑορτάζει μετ' αὐτῶν ἢ δέχονται παρ' αὐτῶν τὰ τῆς ἑορτῆς αὐτῶν ξένια, οἶον ἄζυμα ἢ τοιοῦτόν τι, καθαιρεῖσθαι· εἰ δὲ λαϊκὸς εἴη, ἀφοριζέσθαι. Can. ap. 70.

b) p. 28 sq. Τῶν ἀποστόλων οἱ κορυφαῖοι ἐν μὲν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ τῶν Διατάξεων τῶν ὑπὸ Κλήμεντος τῆς Πρώτης γραγευσῶν,

ἐν ᾧ περὶ μαρτύρων ἐπιγράφεται, κατὰ τὸ ιθ' κεφάλαιον ταῦτά φασι· Τετράδα γὰρ καὶ παρασκευὴν προσέταξεν ἡμῖν νηστεύειν ὁ κύριος, τὴν μὲν διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος· αὐτὸ δὲ νηστεύσαι τὸ σάββατον παρέδωκεν, οὐχ ὅτι διὰ τὸ σάββατον νηστεύειν, κατὰπανσιν δημιουργίας ὑπάρχον, ἀλλ' ὅτι ἐκείνο μόνον χρὴ νηστεύειν, ἐν ᾧ ὁ δημιουργὸς ὑπὸ γῆν ἐστι (C. A. V, 14, 20). κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ βιβλίου πάλιν οὕτω φησί· Πᾶν μὲν σάββατον ἄνευ τοῦ ἐνὸς καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους εὐφραίνεσθε. καὶ μετ' ὀλίγον· Εὐφρανθήηαι δὲ ἐν ταύταις, ἀλλ' οὐ πενθῆσαι (C. A. V, 20, 19). ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ βιβλίῳ τῶν αὐτῶν Διατάξεων κατὰ τὸ κ' κεφάλαιον τάδε φησί· Τὸ σάββατον μέντοι καὶ τὴν κυριακὴν ἑορτάζετε, ὅτι τὸ μὲν δημιουργίας ἐστὶν ὑπόμνημα, ἡ δὲ ἀναστάσεως. ἐν δὲ σάββατον μόνον ἡμῖν φυλακτέον ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ, τὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ταφῆς, ἐν ᾧ νηστεύειν προσήκει, ἀλλ' οὐχ ἑορτάζειν· ἐν ὅσῳ γὰρ ὁ δημιουργὸς ὑπὸ γῆν τυγχάνει, ἰσχυρότερον τὸ περὶ αὐτοῦ πένθος τῆς κατὰ δημιουργίαν χαρᾶς (C. A. VII, 23, 3. 4). ἀλλὰ γὰρ ταῦτα μυστικῶς διὰ Κλήμεντος πάντα διαταξάμενοι οὐκ ἔστησαν μέχρι τούτων, ἀλλ' εἰδότες θείῳ πνεύματι οὐ τὴν τυχοῦσαν παράβασιν εἶναι τὸ νηστεύειν τὰ σάββατα, καὶ ἐπιτιμῶ σφοδρῷ καταδεσμοῦσι περὶ τούτου τὴν ἐκκλησίαν. φασὶ γὰρ ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κανόνι τῶν ἱερῶν Κανόνων αὐτῶν· Εἴ τις κληρικὸς εὗρεθῇ τὴν κυριακὴν ἡμέραν νηστεύων ἢ τὸ σάββατον πλὴν τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου, καθαιρεῖσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω. Can. ap. 66.

ε) p. 30. Οἱ μὲν γὰρ ἀπόστολοι κανόνα περὶ τούτου ἐξέθεντο οὕτως εἰπόντες· Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ἀναγνώστης ἢ ψάλτης τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστὴν οὐ νηστεύει ἢ τετράδα καὶ παρασκευὴν, καθαιρεῖσθω, εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδίζοιτο. Can. ap. 69.

δ) p. 32. Καὶ ὅτι ἁμαρτάνοντες καὶ τούτῳ παρανομεῖτε, ἀπὸ τῆς τῶν ἀποστόλων Διαταγῆς καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῶν ἀποδείξω Κανόνων. ἐν μὲν γὰρ τῷ ἕκτῳ βιβλίῳ τῶν διὰ Κλήμεντος Πρώτης γραφέντων (sic) Διαταγῶν κατὰ τὸ ἐπτακαδέκατον κεφάλαιον οἱ ἀπόστολοι τάδε φασίν· Ἐπισκόπους ἢ πρεσβυτέρους ἢ διακόνους εἰπομεν μονογάμους καθίστασθαι, καὶ τε ζῶσιν αὐτῶν αἱ γαμεταὶ καὶ τε μή· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτοῖς μετὰ χειροτονίαν ἀγάμοις οὖσιν ἐπὶ γάμοις ἔρχεσθαι ἢ γεγαμηκόσιν ἐτέραις συμπλέκεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι ἢ ἔχοντες ἡλθοῖ ἐπὶ τὴν χειροτονίαν (C. A. VI, 17, 1). ἐν δὲ

τῷ πέμπτῳ κανόνι τῶν ἱερῶν Κανόνων αὐτῶν οὕτω φασίν· Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα μὴ ἐκβαλέτω προφάσει εὐλαβείας· ἐὰν δὲ ἐκβάλλῃ, ἀφοριζέσθω (Can. 5). ἐν δὲ τῷ τεσσαρακοστῷ κανόνι· Ἔστω φανερά, φασί, τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου πράγματα, καὶ μὴ προφάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διαπιπτεύω τὰ τοῦ ἐπισκόπου, ἐσθ' ὅτε γυναῖκα καὶ παῖδας κεκτημένου ἢ συγγενεῖς. Can. 40.

e) p. 34. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν κορυφαίων ἐν τῷ ἕκτῳ βιβλίῳ τῶν Διατάξεων κατὰ τὸ δέκατον ἕκτον κεφάλαιον ἐκδηλότερον εἶπον· Εἶδαμεν γάρ, φασίν, ὅτι οἱ περὶ Σίμωνα καὶ Κλεόβιον ἰωδὴ συντάξαντες βιβλία ἐπ' ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ περιφέρουσιν εἰς ἀπάτην ὑμῶν τῶν πεφιληκότων Χριστὸν καὶ ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ δούλους. καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς δέ τινες συνεγράψαντο βιβλία ἀπόκρυφα Μωσέως καὶ Ἐνώχ, Ἀδάμ, Ἡσαίου τε καὶ Δαυὶδ καὶ Ἡλιοῦ καὶ τῶν τριῶν πατριαρχῶν γθοροποιὰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρά. C. A. VI, 16, 2. 3.

2. Vita Simeonis theologi iunioris codice Parisino 1610 saec. XIV tradita, typis quidem nondum expressa, nuperrime vero a Carolo Holl descripta in libro: *Enthusiasmus und Bußgewalt beim griechischen Mönchtum* 1898, in quo p. 19 etiam loci sequentes notantur.

a) fol. 34^r: Τί δέ φασιν καὶ οἱ ἀντόπται τοῦ λόγου ἐν ταῖς αὐτῶν Διατάξεσιν: Τὸν λαλοῦντά σοι — θεὸς πάρεστι. C. A. VII, 9, 1.

b) ibid.: Καὶ αὐθις· Εἰ γὰρ περὶ τῶν κατὰ σάρκα γονέων — ἐξουσίαν εἰλήφασι. C. A. II, 33, 2—3.

c) fol. 54^r: Nicetas vindictam factam esse dicit εἰς ἑκβασιν . . τοῦ εἰρημένου . . ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἐν ταῖς αὐτῶν Διατάξεσιν, ἐνθα παραγγελίαν ποιοῦνται . . ἐν τῷ τριακοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου κατὰ λέξιν ἔχον οὕτως· Οὗτοι παρὰ θεοῦ — ζωογονεῖν αὐτούς. C. A. II, 33, 3.

XVIII.

MICHAEL CERULARIUS [a. 1054].

Edictum synodi Constantinopolitanae a. 1054, C. Will, Acta et scripta de controversiis ecclesiae graecae et latinae saec. XI composita 1861 p. 157 sq.: Καθυπέβαλον (οἱ Λατίνοι) ἐγκαλέσαντες ἡμῖν ἄλλα τέ τινα, καὶ ὅτι τοὺς πώγωνα παραπλησίως ἐκείνοις

ξηρῶν καὶ τὴν κατὰ φύσιν ἀνθρώπου μορφὴν παρὰ φύσιν ἐξάλ-
λάσσειν οὐκ ἀνεχόμεθα, πρὸς δὲ καὶ ὅτι μὴ διακρινόμενοι ἀπὸ
πρεσβυτέρων μεταλαμβάνειν γεγαμηκότων, . . . μήτε τῇ γραφῇ
προσέχειν ἐθέλοντες, ἢ οὐκ ἀπομαδαρώσετέ φησι τοὺς πώγωνα
ὑμῶν, οὔτε μὴν ἐννοεῖν ὅλως βουλόμενοι, ὅτι γυναιξὶν εὐπρεπὲς
τοῦτο ὁ κτίσας ἐποίησε θεός, ἀνδράσι δὲ ἀνάρμοστον ἐδικαίωσεν.
Cf. C. A. I, 3, 11. Infra p. 159 Canon apostolorum V laudatur.

XIX.

GEORGIUS CEDRENIUS [c. 1060].

1. Histor. compendium ed. Bekker (Corpus scriptorum histo-
riae Byzantinae, Bonnae 1837) I, 370—371; Migne PG 121, 410: *Περὶ οὗ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν κτλ.*, scilicet frag-
mentum Georgii Hamartoli IV.

2. Ibid. ed. Bekker I, 417—420, PG 121, 455—459: *Περὶ
ὧν μέντοι καὶ ταῖς ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν φησὶν κτλ.*, scilicet
fragmentum Georgii Ham. V.

3. Ibid. ed. Bekker I, 506—507, PG 121, 551: *Καὶ ἐν ταῖς
ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν ὁ θεὸς λόγος οὕτως φησὶν κτλ.*, sci-
licet pars fragmenti Georgii Ham. VII tertia prior; verba enim
loci Gen. 9, 6 τὸ αἷμα αὐτοῦ haec solum ad Constitutiones per-
tinentia sequuntur: Ἀλλὰ μηδὲ εἰς παραδεχέσθω μαρτυρῶν κατὰ
τινος, καὶ λίαν ἢ ἀξιόπιστος· ἐπὶ στόματος γὰρ δύο ἢ τριῶν
μαρτύρων πᾶν ῥῆμα βεβαιωθήσεται, εἶπεν ὁ κύριος.

4. Ibid. ed. Bekker I, 72—73, PG 121, 102: *Εἰδέναι δὲ δεῖ,
ὅτι, εἰάν τις ἐκ παρατάσεως ἁμαρτάνει πειράζων τὸν θεὸν ὥς μὴ
ἐπεξιόντα τοῖς πονηροῖς, ὁ τοιοῦτος οὔτε μετανόιας ἀξιούται οὔτε
ἀφέσεως, ὥσπερ γε καὶ ἄλλοι πλείους καὶ οὗτος Φαραώ. καὶ
λέγει τις παρ' ἐαντῶν· „Ὅσιά μοι γένοιτο, ὅτι πορεύσομαι ἐν τῇ
ἀναστροφῇ τῆς καρδίας μου τῆς πονηρᾶς“ (Deut. 29, 19), ὁψέ
ποτε μετανοήσω, ὥσπερ Ἀμὼς ὁ τοῦ Μανασσῆ. διὸ καὶ τὸ τάχος
ἐξωλόθρευσεν αὐτὸν ὁ θεός. Est fragmentum Georgii Ham. III.
abbreviatum.*

5. Ibid. ed. Bekker I, 382, PG 121, 422: *ὑποφόρους γὰρ κτλ.*,
scilicet fragmentum Georgii Ham. VIII.

6. Ibid. ed. Bekker I, 433, PG 121, 472: *Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ
κτλ.*, scilicet fragmentum Georgii Ham. IX.

XX.

THEOPHYLACTUS [c. 1070].

Allocutio ad quendam e suis familiaribus c. 11, C. Will, Acta et scripta quae de controversiis ecclesiae gr. et lat. saec. XI composita exstant 1861 p. 242 sq.: *Ἐπὶ ἄλλως γε καὶ τὴν ἐν σάββασιν νηστείαν ὑμῶν εἰ βουλοίμεθα πικρῶς ἐξετάζειν, δείξομεν οὕτε ἀποστολικαῖς οὕτε πατρικαῖς διδασκαλίαις ἀκόλουθον· οἳ τε γὰρ ἀπόστολοι τῶν τὴν κυριακὴν ἡμέραν ἢ τὸ σάββατον νηστευόντων ἐνὸς ὑπεξηρημέιου καταψηφίζονται λαϊκῶν μὲν ἀφορισμόν, κληρικῶν δὲ καθαίρεσιν.* Cf. C. A. V, 20, 19; VII, 23, 3; can. 64.

XXI.

NICETAS SERRONIUS [c. 1080].

1. Commentarius ad Gregorii Naz. orationem 45 (42) c. 13: *Ἐλληπται δὲ τὸ ἔνδυμα τῆς ἀφθαρσίας ἀπὸ τῆς Ὀκταβίβλου τῆς διὰ Κλήμεντος· Ἰτα γάρ, φησί, καταξιώση αὐτοὺς τοῦ λούτρου τῆς παλιγγενείας, τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας.* Similiter ad eiusdem orationem 40 c. 4. Cf. C. A. VIII, 6, 6.

Commentarium ad illas Gregorii orationes ac nonnullas alias Migne PG 127, 1177—1480 latine edidit, et locos laudatos p. 1249 et 1356 invenies. Cotelerius, qui verba Nicetae e codicibus Parisinis in adnotationibus ad C. A. VIII, 6 excrispsit, iam iure dubitavit, an Gregorius Constitutiones respexerit. Negari quidem nequit, immo certum est, verba ista iam saeculo IV in liturgia adhibita fuisse. Verba etiam in precatione pro catechumenis leguntur, quam Chrysostomus Ad II Cor. hom. II c. 5—8 (ed. Bened. X, 435—440) tradidit. Constitutiones vero haud dubie post illas Gregorii orationes compilatae sunt.

2. Ad Matth. 5, 42: *Ποιητέον ἐλεημοσύνας, ἀλλὰ μετὰ κρίσεως καὶ τοῖς ἀξίοις, ἵνα εὕρωμεν ἀνταπόδομα παρὰ τοῦ ἐψίστου. οὐαὶ δὲ τοῖς ἔχουσι καὶ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνουσιν ἢ δυναμένοις βοηθεῖν ἑαυτοῖς καὶ λαμβάνειν παρ' ἐτέρων βουλομένοις. ὁ γὰρ ἔχων καὶ δι' ὑπόκρισιν ἢ ἀργίαν λαμβάνων κατακριθήσεται.* C. A. IV, 3, 2; 4, 1.

Codice Monacensi graec. 36, quo Nicetae Catena in Matthaeum traditur, auctor fragmenti fol. 107^v simpliciter Clemens nominatur. Corderius, qui in Symbolis graecorum patrum in Matthaeum 1647 tom. II catenam edidit, p. 196 Clementem Alexandrinum appellavit, haud dubie vero erravit. Fragmentum cum in Constitutionibus apostolorum legatur, auctori huius operis sive Clementi Romano attribuendum est.

XXII.

NICOLAUS METHONENSIS [saec. XII].

De corpore et sanguine Christi, Migne PG 135, 514 sq.:
Πάντες (οἱ ἀπόστολοι) τῇ πανταχοῦ ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς συγγραφείσης τῷ ἱερῷ Κλήμεντι λειτουργίας παραδεδώκασιν, ἐν ᾗ ταῦτα οὕτω ῥητῶς κεῖται· Μεμνημένοι οὖν ὧν δι' ἡμᾶς ὑπέμεμεν εὐχαριστοῦμέν σοι, θεὲ παντοκράτορ, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ πληροῦμεν. ἐν ᾗ γὰρ νυχτὶ παρεδίδοτο, λαβὼν ἄρτον ταῖς ἀγλαῖς καὶ ἀμώμοις αὐτοῦ χερσὶ, καὶ ἀναβλέψας πρὸς σε τὸν θεὸν αὐτοῦ καὶ πατέρα, καὶ κλάσας ἔδωκεν ἡμῖν εἰπὼν· „Λάβετε ἐξ αὐτοῦ, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου (Mt. 26, 26) τὸ περὶ πολλῶν θρυπτόμενον“ εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν (I Cor. 11, 24). ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ ἁγιάσας ἔδωκεν ἡμῖν λέγων· „Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν (Mt. 26, 27. 28)· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν“ (I Cor. 11, 26). μεμνημένοι τοίνυν τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἐπανόδου καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ δευτέρας παρουσίας, ἐν ᾗ ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφερόμεν σοι τῷ βασιλεῖ καὶ θεῷ κατὰ τὴν αὐτοῦ διάταξιν τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο εὐχαριστοῦντές σοι δι' αὐτοῦ, ἐφ' οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς ἐστάναι ἐνώπιόν σου καὶ ἱερατεῦν σοι· καὶ ἀξιολύμεν σε, ὅπως ἐγμένῳς ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, σὺ ὁ ἀνενδεὴς θεός, καὶ εὐδοκήσῃς ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου· καὶ καταπέμψῃς τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην, τὸν μάρτυρα τῶν παθημάτων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, ὅπως ἀποστήνῃ τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. C. A. VIII, 12, 35—39.

XXIII.

IOANNES ZONARAS [† c. 1120].

1. Ad Canon. apost. 60, Migne PG 137, 158: *Πολλὰ βιβλία παρὰ τῶν ἀσεβῶν ἐνοθεύθησαν εἰς βλάβην τῶν ἀπλουστέρων, ὥσπερ καὶ αἱ διὰ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος γραφεῖσαι τοῖς ἐπισκόποις ἀποστολικαὶ Διαταγαί, αἱ διὰ τοῦτο καὶ συνοδικῶς ἀπεβλήθησαν.*

2. Ad Can. ap. 85 p. 215: *Διάφορα νόθα συγγράμματα καὶ ψευδεπίγραφα ἦσαν ἢ καὶ εἰσὶ· τὰ δὲ καὶ νεοθενεμένα, οἷαι καὶ αἱ διὰ τοῦ Κλήμεντος ἐκπεφωνημένοι Διαταγαί. καὶ αὗται καὶ παρὰ κακοδόξων τινῶν ἐνοθεύθησαν τε καὶ πάρεφθάρθησαν· διὸ καὶ ἀναγινώσκεισθαι ὅλως αὐτὰς ἀπηγόρευσεν ἡ οἰκουμένη ἐκτὴ σὺνδοδος.* Similiter ad Concilii Laodicensis can. 60 p. 1420 sq. et in scholio ad epistolam festalem S. Athanasii, quod edidit I. Ussher, Polycarpi et Ignatii epistolae 1644 p. XLII.

XXIV.

ALEXIUS ARISTENUS [c. 1130].

Synopsis canonum, ad synod. Trull. can. II, Bibliotheca iuris can. veteris ed. Iustellus 1661, II, 698; Migne PG 137, 126: *Τὰ παρὰ τῶν ἑτεροδόξων κλοπιμαίως ἐμβεβλημένα ταῖς διὰ Κλήμεντος τῶν ἀποστόλων Διατάξεσιν ἀποκήρυκτα. ἐν τοῖς ἀποστολικοῖς Κανόσι πρὸς τοῖς ἄλλοις τοῖς τῆς καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης βιβλίοις καὶ τὰς Διατάξεις τῶν ἀποστόλων τὰς διὰ Κλήμεντος ἐν ὁκτὼ συντεθείσας βιβλίους σεβασμίας καὶ ἁγίας ἔχειν ὀρίσθημεν. ὁ δὲ παρὼν κανὼν διὰ τὸ νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων παρατεθῆναι ἐν αὐταῖς ἐπὶ λήμῃ τῆς ἐκκλησίας ἀποβάλλεσθαι αὐτὰς ἐγκелеύεται πρὸς οἰκοδομὴν καὶ ἀσφάλειαν τοῦ χριστιανικωτάτου ποιμνίου.* Similiter in scholio ad eundem canonem, quod edidit Ussher, Polycarpi et Ignatii epistolae 1644 p. CV.

XXV.

MICHAEL GLYKAS [c. a. 1150].

Epist. XIX, Migne PG 158, 922—927: *Ὅτι μὲν οὖν οὐ χρὴ κατὰ τι διστάζειν ἐπὶ ταῖς γινομέναις εὐποιΐαις παρὰ τινῶν, χάριν μὲν εὐσεβῶν, ἁμαρτωλῶν δέ, πειθέτωσαν ἡμᾶς πρὸ τῶν ἄλλων οἱ μαθηταὶ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι, τρίτα, ἔννατα καὶ τεσσαρακοστά, ναὶ μὴν καὶ ἐν᾿ ἁγία τελεῖσθαι κοινῶς ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι διαταξάμενοι. . . . εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἄν, ὥς ἄνωθεν εἴρηται, μνήμας ἐν ὀρισμένοις καιροῖς διετάξατο γίνεσθαι τῶν τεθνεώτων ἕνεκεν οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.* C. A. VIII, 42.

De tempore huius auctoris cf. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur* 1891 p. 146.

XXVI.

THEODORUS BALSAMON [† c. 1200].

Ad Canon. apost. 85, Migne PG 137, 214: *Σὺ δὲ γίνωσκε, ὡς, εἰ καὶ γέγραπται ἐντανθοὶ ἀναγινώσκειν ἡμᾶς τὰς Διαταγὰς τοῦ Κλήμεντος, πλὴν μὴ δημοσιεύειν αὐτάς, ἀλλ' ὁ β' κανὼν τῆς 5' συνόδου ἀπηγόρευσε τὴν τούτων ἀνάγνωσιν διὰ τὸ γενέσθαι παραποίησιν ἐν αὐταῖς.* Similiter in epist. ad Marcum Alexandrinum c. 1, ib. 138, 954.

XXVII.

MATTHAEUS BLASTARES [c. 1335].

Syntagma canonum alphabeticum, praef. I de s. apostolorum canonibus, Migne PG 144, 967: *Φησὶ γὰρ (ἡ ἕκτη σύνοδος)· Τοὺς ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγίων πατέρων καὶ δεχθέντας καὶ κυρωθέντας, ἀλλὰ μὴν καὶ παραδοθέντας ἡμῖν ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων ὀγδοήκοντα πέντε Κανόνας τὸ κύρος ἔχειν καὶ ἡμεῖς κελεύομεν, πλὴν τῶν τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολῶν τε καὶ Διατάξεων· αὗται γὰρ πρὸς τῶν δυσσεβῶν πολὺ τὸ νόθον καὶ σφαλερὸν εἰσεδέξαντο.* Similiter littera β' c. 11 p. 1139 sq.; litt. κ' c. 5 p. 1351 sq.

XXVIII.

NICEPHORUS CALLISTI [† 1341].

Hist. eccl. III, 18, PG 145, 531: *Τοῦτον συγγραφεὰ καὶ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν ἱερῶν Κανόνων πιστεύομεν.*

XXIX.

CONSTANTINUS HARMENOPULUS [† c. 1380].

1. Epitome canonum II, 4 de diaconis scholium, PG 150, 95: *Ἐν ταῖς λεγομέναις τῶν ἁγίων ἀποστόλων Διατάξεσι ταῦτα διελήπται· Διακόνισσα οὐδὲν ὧν οἱ πρεσβύτεροι ἢ διάκονοι ἐπιτελεῖ, ἀλλ' ἢ φυλάσσειν τὰς θύρας καὶ ἐξυπηρετεῖν τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας διὰ τὸ εὐπρ. πές. C. A. VIII, 28, 6.*

2. Epitome canonum, proloquium, Migne PG 150, 56—60: *Τῶν κανόνων οἱ μὲν εἰσὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, οἱ δὲ τῶν οἰκουμενικῶν ἐπὶ τὰ ἁγίων συνόδων, οἱ δὲ τῶν μερικῶν συνόδων, οἱ δὲ ἁγίων. . . εἰσὶν οὖν τῶν μὲν ἁγίων ἀποστόλων Κανόνες περὶ τῶν δὲ οἰκουμενικῶν συνόδων κτλ.*

XXX.

BESSARION [† 1472].

De sacramento eucharistiae, PG 161, 514: Sunt autem tres praecipuae (rationes, quibus probare conantur, non verbis Domini sacrum corpus Christi sanguinemque confici). Una est auctoritas sanctorum ecclesiae doctorum, Clementis, Iacobi, Basili et Chrysostomi, qui omnes in missis, quas ipsi composuere, post verba dominica sacerdotis precibus hoc sacramentum conficere videntur, siquidem etiam post verba Domini prolata non corpus et sanguinem, sed panem et vinum nominant. . . . In primis autem verbis sanctorum doctorum, qui missas composuerunt, unica ratio satisfacit. Cum ipsi quattuor patres idem plane dicant, eorum verba ante omnia audiamus. Clemens itaque primus, cum miracula Domini et res gestas eius ac sacramentorum a Domino traditionem commemorasset (C. A. VIII, 12, 6—37), post ea inquit: Memores itaque nos passionis, mortis et resurrectionis eius etc., offerimus tibi regi et Deo secundum eius praecepta etc. Rogamus te, ut clementer inspicias haec proposita coram te munera, tu nullius indigens Deus, et in eis bene complaceas ad honorem Christi tui et mittas spiritum sanctum tuum, testem passionis Domini nostri Iesu, super hoc sacrificio, qui hunc panem corpus Christi tui efficiat (ib. 38—39). Licet enim haec Clementis verba inter apocryphas scripturas commemorari soleant, placet tamen eis impraesentiarum tanquam veris assentiamur.

XXXI.

RITUS ORDINATIONUM MARONITARUM.

1. Consecratio episcopi et metropolitae, Denzinger, Ritus Orientalium II (1864), 187: Canon sanctorum apostolorum: Nunc ergo nos XII apostoli Domini convenientes hos ordines ecclesiasticos definimus vobis, postquam elegimus vasa electa, apostolos socios nostros Paulum et Iacobum episcopos et hos reliquos septem diaconos. Primum dico ego Petrus: ille, cuius est chirotonia, sicut praeordinavimus, omnino sine macula sit, bonus et ab omni iniquitate purus. Cumque fuerit nominatus et placuerit, congregabitur populus cum presbyteris et qui congregantur episcopi in die dominicae; is autem, qui aliis honorabilior est, interrogabit

populum et sacerdotes, an ille, qui eligitur ab eis, dignus sit principatu; quodsi eo contenti fuerint, addet interrogans eos, an testimonium ab omnibus illi perhibeatur, quod dignus sit hac magna et perfecta dignitate et possideat rectam erga Deum religionem, deinde an rectitudinem observet erga omnes homines. Postea interrogabit de omnibus moribus eius, an sit sine macula. Et omnes insimul testimonium illi reddant in veritate, quod talis sit; porro testati ubi sunt, quod talis sit sine acceptione personarum, immo quasi coram Deo iudice et Christo ac spiritu sancto et omnibus sanctis spiritualibus, qui ministrant ei, etiam documentum accipiat, an dignus sit ministerio in veritate; nam *in ore duorum vel trium testium stat omne verbum* (Mt. 18, 16), et exigent consensum, et cum plene consenserint, obtemperabunt ei. Ubi autem factum fuerit silentium, unus e primis episcopis oblationem perficit, et electus cum duobus episcopis stabit ad latus altaris cum silentio. C. A. VIII, 4.

2. Chirotonia super diaconos, Denzinger l. c. p. 129: Canon. Diaconus non benedicit neque benedictionem dat, sed a sacerdote mandatum accipit, scilicet ab episcopo vel presbytero, eamque dat populo non ut sacerdos, sed ut diaconus; sacerdotibus enim non licet opus diaconi implere, quando diaconus adest. C. A. VIII, 28, 4—5.

Particula II quidem nomine apostolorum caret. Nomen autem excidisse videtur. Arabica expositio saltem, ut Denzinger adnotat, canonem apostolis attribuit. Revera canon e Constitutionibus VIII, 28, 4—5 depromptus, versus alter autem false intellectus est. Particula I plura quidem minus recte, in universum autem Constitutiones VIII, 4 tam fideliter reddit, ut haud parvi aestimanda sit. Cuius aetatis ritus Maronitarum sit, quo traditur, accuratius definiri nequit. Moneo autem, in symbolo, quod episcopus consecrandus profitetur, synodi Nicaenae II et in sectione sequente ac de consecratione patriarchae agente Ignatii Constantinopolitani († 877) et oboedientiae erga Romanum pontificem mentionem fieri. Cf. Denzinger l. c. p. 193; 215.

D.

CANONES APOSTOLORUM.

I.

DECRETUM GELASIO [492—496] ADSCRIPTUM.

In secunda huius scripturae parte sive notitia librorum apocryphorum loco XXXVI commemoratur liber qui appellatur Canones apostolorum.

De hoc decreto plurima disputabantur. Cf. A. Thiel, *Epistolae Romanorum pontificum genuinae* I 1867 p. 53—58; 454—471; Th. Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* II (1890), 259—267; A. Koch, *Der heilige Faustus* 1895 p. 57—71. Non est meum, litem dirimere. Id solum dico, decretum, si non a Gelasio editum, non multo hoc papa posterius esse. Cum in Opere imperfecto in Matthaeum Didascaliam liber canonum appelletur, non prorsus liquet, de quo libro decretum dicat. Verisimiliter autem Canones apostolorum proprie dictos respexit.

II.

DIONYSIUS EXIGUUS [c. a. 500].

Codex canonum ecclesiasticorum, praefatio; Bibliotheca iuris canonici veteris edd. Voellus et Iustellus 1671 I, 101: Domino venerando mihi patri Stephano episcopo Dionysius Exiguus in Domino salutem. . . . In principio itaque Canones qui dicuntur apostolorum de Graeco transtulimus, quibus quia plurimi consensum non praebuere facilem, hoc ipsum vestram noluimus ignorare sanctitatem, quamvis postea quaedam constituta pontificum ex ipsis Canonibus adsumpta esse videantur. Deinde regulas Nicaenae synodi etc. . . . . l. c. p. 112: Incipiunt regulae ecclesiasticae sanctorum apostolorum prolatae per Clementem ecclesiae Romanae pontificem. — Sequuntur Canones apostolorum I—L.

Dionysius Exiguus Stephano episcopo Salonae petente c. annum 500 collectionem canonum instituit vel e Graeco in Latinum transtulit, et Hormisda papa (514—523) auctore alteram. Collectiones exhibent Canones apostolorum quinquaginta priores, cumque Canones eiusdem auctoris ac Constitutiones et cum his ab initio coniuncti neque vero, ut Drey censuit, tempore posteriore eis adiecti sint, collectiones illae sunt testes Constitutionum. Collectionis prioris praefationem ediderunt Ballerini, *De antiquis collectionibus canonum* p. III c. 1 § 3, et Maaßen, *Geschichte der Quellen und Literatur des kanonischen Rechts* I (1870), 960. Collectionem alteram totam typis expressam exhibet

Codex canonum ecclesiasticorum Dionysii exigui, quem Iustel a. 1628 et denuo a. 1643 edidit, et Bibliotheca iuris canonici veteris (t. I p. 101—174), quam Iustel et Voel a. 1661 publicaverunt. Canones apostolorum soli in plerisque Collectionibus conciliorum recepti sunt. Cf. quae disputavi in libro *Die Apostolischen Konstitutionen* 1891 p. 192—206.

III.

IOANNES SCHOLASTICUS [c. a. 550].

Collectio canonum: ordo canonum; Bibliotheca iuris canonici veteris edd. Voellus et Iustellus 1671 II, 501: *Οἱ μὲν ἄγιοι τοῦ κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι ὀγδοήκοντα πέντε διὰ Κλήμεντος Κανόνας ἐξέθεντο.*

Ioannes Antiochenus vel Scholasticus ante annum 565, quo ecclesiam Constantinopolitanam regendam suscepit, collectionem canonum paravit eique Canones apostolorum omnes vel LXXXV inseruit una cum conclusione, quae non tam Canonum quam operis universi vel Constitutionum est. In prologo dicens, collectiones priores canones Basilii non recepissee, insuper satis clare indicat, eas iam Canones apostolorum continuasse. Collectionem Iustel et Voel in tomo secundo Bibliothecae iuris canonici 1661 publicaverunt; prologum ac titulos etiam Pitra in Iuris ecclesiae Graecorum historia et monum. 1864 (t. II) edidit.

IV.

IOANNES II PAPA [532—535].

Epist. ad Caesarium Arelatensem, Acta conciliorum ed. Harduinus II, 1155. Adiuncti sunt plures canones, inter eos canones apostolorum 25 et 28. Ille (25) capitulum vigesimum quintum inscribitur, hic (28) capitulum trigesimum nonum.

V.

VIGILIUS PAPA [537—555].

Epist. ad Profuturum episcopum Bracarensem a. 538 data, Acta conciliorum ed. Harduinus II, 1429—32. Papa tacite profert canonem apostolorum 49 verba uncinis inclusa inserens: Si quis episcopus aut presbyter iuxta praeceptum Domini non baptizaverit in nomine patris et filii et spiritus sancti, sed [in una persona trinitatis aut in duabus aut] in tribus patribus aut in tribus filiis aut in tribus paracletis, proiciatur de ecclesia Dei.

VI.

STEPHANUS III PAPA [768—772].

Ex synodo Romana Stephani papa III (IV) a. 769 habita, Acta conciliorum ed. Harduinus III, 2015: Quinquaginta canones

apostolorum suscipiendos. Non amplius suscipiantur apostolorum Canonum prolata per sanctum Clementem nisi quinquaginta capita, quae suscipit sancta Dei catholica Romana ecclesia.

VII.

SYNODUS NICAENA II [a. 787].

1. Actio I, Acta conciliorum ed. Harduinus IV, 50: *Ταράσιος ὁ ἁγιάτατος πατριάρχης εἶπεν· Ἀναγνωσθήτω ἐν πρώτοις ἡ βίβλος τῶν κανονικῶν διατάξεων. — Ἡ ἁγία σύνοδος εἶπεν· Ἀναγνωσθήτω. — Ὁ αὐτὸς Κωνσταντῖνος ὁ θεοφιλέστατος διάκονος καὶ γοτάριος τοῦ εὐαγοῦς πατριαρχείου ἀνέγνω. — Τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανὼν πεντηκοστὸς τρίτος· Εἴ τις πρεσβύτερος τῶν ἐπιστρέφοντα ἀπὸ ἁμαρτίας οὐ προσδέχεται, ἀλλ' ἀποβάλλεται, καθαιρεῖσθω, ὅτι λυπεῖ τὸν Χριστὸν εἰπόντα, ὅτι χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Can. ap. 52.*

Vox *διατάξεις*, quam Tarasius usurpat, vix Constitutiones apost. nostras designat, sed potius Canones apostolorum, qui post synodum Trullanam soli canonici appellari poterant.

2. Canon I, Hard. IV, 486: *Τούτων οὕτως ὄντων καὶ διαμαρτυρουμένων ἡμῖν, ἀγαλλιώμενοι ἐπ' αὐτοῖς, ὥς εἴ τις εὔροι σκεῖλα πολλά, ἀσπασίως τοὺς θείους Κανόνας ἐνστερνιζόμεθα καὶ ὁλόκληρον τὴν αὐτῶν διαταγὴν καὶ ἀσάλευτον κρατύνομεν, τῶν ἐκτεθέντων ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ σαλπύγων τοῦ πνεύματος πατρὸς ἐνφῆμων ἀποστόλων, τῶν τε ἐξ ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ τῶν τοπικῶς συναθροισθαισῶν ἐπὶ ἐκδόσει τοιοῦτων δογμαμάτων, καὶ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν.*

3. Canon III, Hard. IV, 487: *Πᾶσαν ψῆφον γινομένην παρὰ ἀρχόντων ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ἢ διακόνου ἄκυρον μένειν κατὰ τὸν κανόνα τὸν λέγοντα· Εἴ τις ἐπίσκοπος κοσμικοῖς ἄρχουσι χρυσάμενος δι' αὐτῶν ἐγκρατὴς ἐκκλησίας γένηται, καθαιρεῖσθω καὶ ἀφοριζέσθω καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ πάντες. Can. ap. 30.*

4. Canon V, Hard. IV, 490: *Εἰ δέ τις ἐπὶ χειροτονίᾳ φανείη ποτὲ τοῦτο πεποιηκώς, γινέσθω κατὰ τὸν ἀποστολικὸν κανόνα τὸν λέγοντα· Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἐγκρατὴς γένηται ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρεῖσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας, καὶ ἐκκοπτέσθω παντάπασι καὶ τῆς κοινωνίας, ὥς Σίμων ὁ μάγος ὑπ' ἑμοῦ Πέτρου. Can. ap. 29.*

5. Canon X, Hard. IV, 494: Ἐπειδή τινες τῶν κληρικῶν παριλογιζόμενοι τὴν κανονικὴν διάταξιν, ἀπολιπόντες τὴν ἐαυτῶν παροικίαν εἰς ἑτέρας παροικίας ἐκτρέχουσι, κατὰ πλεῖστον δὲ ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι πόλει, καὶ εἰς ἄρχοντας προσεδρεύουσιν, ἐν τοῖς αὐτῶν ἐκκλησίαις τὰς λειτουργίας ποιοῦντες· τοῦτους οὖν χωρὶς τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου καὶ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως οὐκ ἔξεστι δεχθῆναι ἐν οἰκῇ ἢ ἐκκλησίᾳ· εἰ δὲ τοῦτο ποιήσει, ἐπιμένων καθαιρεῖσθαι. ὅσοι δὲ μετ' εἰδήσεως τῶν προλεχθέντων ἱερῶν τοῦτο ποιοῦσιν, οὐκ ἔξεστιν αὐτοῖς κοσμικὰς καὶ βιωτικὰς φροντίδας ἀναλαμβάνεσθαι, ὡς κεκάλυται τοῦτο ποιεῖν παρὰ τῶν θείων Κανόνων. Can. ap. 15 et 6.

6. Canon XII, Hard. IV, 494: Εἴ τις ἐπίσκοπος ἐρεθείῃ ἢ ἡγοῦμενος ἐκ τῶν αὐτουργιῶν τοῦ ἐπισκοπείου ἢ τοῦ μοναστηρίου εἰς ἀρχοντικὴν χεῖρα ἢ καὶ ἑτέρῳ προσώπῳ ἐκδιδούς, ἄκυρον εἶναι τὴν ἐκδοσιν κατὰ τὸν κανόνα τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὸν λέγοντα· Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐχέτω τὴν φροντίδα, καὶ διοικεῖτω αὐτὰ ὡς τοῦ θεοῦ ἐφορῶντος· μὴ ἔξεσθαι δὲ αὐτῷ σφετερίζεσθαι τι ἐξ αὐτῶν ἢ συγγενέσιν ἰδίοις τὰ τοῦ θεοῦ χαρίζεσθαι· εἰ δὲ πένητες εἶεν, ἐπιχορηγείτω ὡς πένησιν, ἀλλὰ μὴ προφύσει τούτων τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπεμπολεῖται. Can. ap. 38.

VIII.

TARASIVS CONSTANTINOPOLITANUS [a. 787].

Epist. ad Hadrianum, Acta conciliorum ed. Harduinus IV, 513: Κανὼν τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ. Εἴ τις ἐπίσκοπος κτλ., sc. Canon ap. 29, quem patriarcha aequae ac synodus Nicaena II verbotenus laudat.

IX.

HADRIANUS I PAPA [772—795].

Epitome canonum a. 774 Carolo M. oblata, Acta conciliorum ed. Harduinus III, 2033—36: Ecclesiasticae regulae sanctorum patrum apostolorum, prolatae per Clementem Romanum pontificem, quae ex graecis exemplaribus in primo ordine ponuntur. I. Episcopus a duobus vel tribus ordinetur. II. Presbyter et reliqui clerici ab uno episcopo ordinentur. III. Ne mel et aliud in sacrificio offeratur, nisi quod Dominus statuit. IV. Novas spicas,

uvas, oleum et incensum ad altare licet offerri ad benedicendum. V. Reliqua omnia ad domum episcopi et presbyteri. VI. Ut presbyter uxorem suam a gubernatione sua non abiciat, sed caste regat, etc. usque ad canonem L, qui Hadriano est XLV. Plures enim canones in unum contracti sunt, pauci in duos dissecti, nonnulli non solum in compendium redacti, sed etiam liberius redditi.

X.

PSEUDO-ISIDORUS [c. 850].

Decretales Pseudo-Isidorianae ed. P. Hinschius 1863.

1. Praefatio p. 17: Denique propter eorum auctoritatem ceteris conciliis praeposuimus Canones qui dicuntur apostolorum, licet a quibusdam apocriphi dicantur, quoniam plures eos recipiunt et sancti patres eorum sententias synodali auctoritate roboraverunt et inter canonicas posuerunt constitutiones.

2. Initium operis p. 26 sq.: Incipiunt tituli Canonum apostolorum numero L (tituli exprimuntur). — Plura capitula ab apostolis constituta in decretis apostolicorum, ut superius continetur, legimus, sed adhuc ea minime reperire quivimus et ideo illa hic non inseruimus, sed fidelibus investigatoribus hic inserenda conservantes committimus. — De Canonibus apostolorum, qui non sint respuendi, ut quidam garriunt, sed omni veneratione habendi, sicut haec beati Ieronimi et aliorum multorum sanctorum patrum scriptura testatur. — Beatissimo papae Damaso Ieronimus. Gloriam sanctitatis tuae nostra humilitas deprecatur, ut secundum apostolicae sedis, quam cognovimus gubernari per tuam sanctitatem, actus gestorum a beati Petri apostoli principatu usque ad vestra tempora quae gesta sunt in sede tua nobis per ordinem paucis enarrare digneris: quatinus nostra humilitas sentire cognoscat, qui meruit de apostolicorum supradicte tuae sedis martyrio coronari vel qui contra Canones apostolorum excessisse cognoscitur. Ora pro nobis, beatissime papa. Data V. Kal. Mai. Accepta Romae. — Incipiunt ecclesiastice regule sanctorum apostolorum prolatae per Clementem ecclesiae romanae pontificem: quae ex graecis exemplaribus in ordine primo ponuntur. Quibus quam plurimi consensum non praebuere facile; attamen postea

quaedam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse videntur. — Sequuntur canones quinquaginta priores.

3. Epist. Zephyrini p. 132: Et reliqua privilegia, que soli huic sanctae sedi concessa sunt et in constitutis apostolorum eorumque successorum aliisque quamplurimis cum eis concinnantibus habentur inserta. LXX (al. LX) enim apostoli sententias praefixerunt cum aliis quamplurimis episcopis et servandas censuerunt.

Sententiae apostolorum, quarum in hac epistula mentio fit, Canones apostolorum esse possunt. Ivo Carnotensis, Panormia II c. 105, et Gratianus, c. 2 Dist. 16, locum ita interpretati sunt. Pseudo-Isidorus operi suo quidem quinquaginta tantum canones inseruit. In initio autem operis de maiore numero se notitiam habuisse prodit.

XI.

SYNODUS DUZIACENSIS [874].

Canon V, Acta concil. ed. Harduinus VI, 154: De non excommunicando autem eo (presbytero) a communione corporis et sanguinis Christi item canones dicunt: Episcopus, presbyter etc., sc. can. ap. 25.

XII.

ANASTASIUS BIBLIOTHECARIUS [† c. 879].

Praefatio in VII synodum ad Ioannem VIII pontificem maximum (872—882), Acta conciliorum ed. Harduinus IV, 19: Sane notandum est, quaedam in hac synodo ex apostolorum et sextae universalis synodi canonibus et sententiis inveniri, quae penes nos interpretata nec habentur nec admittuntur. Et certe de apostolorum Canonibus liquido novimus, quoniam his quidam facile non praebuere consensum. Sed et praedecessor vester beatissimus papa Stephanus non ex his plus quam quinquaginta recipiendos synodice promulgavit, licet quaedam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse videantur. Unde apostolatu vestro decernente non solum illos solos quinquaginta canones ecclesia recipit, sed et omnes eorum, utpote spiritus sancti tubarum, quin et omnium omnino probilium patrum et sanctorum conciliorum regulas et institutiones admittit, illas dumtaxat, quae nec rectae fidei nec probis moribus obviant, sed nec sedis Romanae decretis ad modicum quid resultant, quin potius adversarios, id est haereticos potenter impugnant.

Decretum Ioannis VIII de recipiendis canonibus apostolorum omnibus non ad nos pervenisse videtur; hucusque saltem non est publicatum.

XIII.

IOANNES VIII PAPA [872—882].

Epist. ad Anspertum archiepiscopum Mediolanensem a. 879 data, Acta concil. ed. Harduinus VI, 53: Nunc itaque . . . his iterum nostris apostolicis litteris dilectioni tuae praecipimus, ut, quia ad praefatam synodum non venisti, ad eam, quam rursus iuxta Canonis apostolici capitulum tricesimum quartum (= can. ap. 37) erimus quarto Idus Octobris auxiliante Domino celebraturi, omni postposita occasione cum suffraganeis episcopis tuis devotus occurras. . . . Praeterea hoc . . . praecipimus, ut cum eo, qui de regibus Francorum Deo favente Italiam fuerit ingressus, nullum absque nostro consensu et unanimitate placitum facere praesumatis, apostolorum Canone capituli tricesimi quinti ita iubente atque dicente: Episcopos gentium singularum etc. sc. can. ap. 34.

XIV.

HINCMARUS REMENSIS [† 882].

Opusculum LV capitulorum c. 24, Migne PL 126, 375 sq.: Canones qui vocantur apostolorum . . . non episcopalium conciliorum auctoritate sunt constituti, sed a primis temporibus traditione viritim apostolicorum virorum fuerunt mentibus commendati et partim verbis, partim sensu ac sparsim diversis quorundam epistulis pro qualitate causarum et personarum ac temporum inditi atque exinde, antequam episcopi concilia libere inciperent celebrare, a devotis quibusdam collecti. . . . Ceterum iidem Canones qui vocantur apostolorum non ab apostolis conscripti esse creduntur.

XV.

REGINO PRUMIENSIS [† 915].

In libro de ecclesiasticis disciplinis et religione christiana, Migne, PL 132, laudat Canones apostolorum 8 I, 192, 9 I, 193, 10 II, 398, 11 II, 401, 12 I, 424, 16 I, 419, 25 I, 86, 27 I, 173, 28 II, 405, 29 I, 233, 33 I, 429, 44 I, 221, 48 App. I, 4, 49 I, 262, 50, I, 263.

XVI.

BURCHARDUS WORMATIENSIS [† 1025].

In decretorum libris, Migne PL 140, laudat Canones apostolorum 2 (3) V, 8, 3 V, 6, 5 I, 78, 9 II, 67—68, 12 II, 136, 14 I, 75, 25 II, 189, 30 III, 109, 38 I, 210, 42—43 XV, 5—6, 44 II, 119. Praeterea quae Regino Prumiensis De eccles. disciplina I, 88—89 fonte non indicato scripsit, II, 117—118 tanquam canones apostolorum reddit.

XVII.

SYNODUS LEMOVICENSIS [1031].

Sessio II, Acta concil. ed. Harduinus VI, 888—889: Tunc lecti sunt Canones apostolorum, ubi in capitulo XXVII ita dicitur: Qui clerici debeant coniugibus copulari. Innuptis, qui ad clerum provecti sunt etc., sc. can. ap. 26. . . Tunc Canones apostolorum prolati sunt, ubi capitulo XXX legitur: Si quis etc., sc. can. 29. Item capitulo XXXI: Si quis etc., sc. can. 30. Item capitulo XVII: Si quis etc., sc. can. 17. Item capitulo XVIII: Si quis etc., sc. can. 18. Item capitulo XXI: Eunuchus etc., sc. can. 21. Item capitulo XXII: Si quis abscidit etc., sc. can. 22—24.

XVIII.

HUMBERTUS CARDINALIS [† c. 1060].

1. Responsio in libellum Nicetae c. 16, Migne PL 143, 990; PG 120, 1028: Reprehendens enim nos, cur ieiunemus sabbatis, dicis: Quarta et sexta feria iugiter ieiunandum, una propter traditionem, altera propter passionem Domini, sabbato autem nunquam nisi uno. Et hoc asserere conaris ex apocryphis libris et canonibus pari sententia sanctorum patrum repudiatis. Nam Clementis liber, id est Itinerarium Petri apostoli, et Canones apostolorum numerantur inter apocrypha, exceptis capitulis quinquaginta, quae decreverunt regulis orthodoxis adiungenda. Unde nos quoque omne apocryphon abicientes dedignamur audire eorum fabulosas traditiones, quia non sunt ut lex Domini. — c. 27: Sed iam videamus capitula, quibus putas posse defendi adulteria sacerdotum, non coniugia. „Episcopus, inquam, presbyter aut diaconus

uxorem suam non abiciat obtentu religionis; si autem abiecerit, sequestretur; perseverans autem deponatur“ (Can. ap. 5). . . Et quare tu, qui tantopere Clementis capitula proponis, epistolam eius, de qua superius diximus (sc. epist. II in collectione Ps.-Isidori), non attendis?

2. Adversus Simoniacos I, 8, Monumenta Germaniae historica: Libelli de lite imperatorum et pontificum saeculis XI et XII conscripti I (1891), 112: [Dicit] Corruptor: Unde supra in Canonibus apostolorum, quos sanctus Ysidorus (sc. Ps.-Isidorus) recipiendos esse confirmat: Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus secundam manus impositionem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse, qui eum ordinare temptaverit; nam eos, qui ab eiusmodi baptizati fuerint vel ordinati, neque fideles neque clericos esse possibile est (Can. 68). [Respondet] Correptor: . . Hinc ex apostolorum Canonibus sola capitula L non tantum auctoritate beati Ysidori, quantum sanctissimi papae Clementis et plurimorum successorum eius novimus debere recipi; sed sicut ex authenticis et antiquis exemplaribus poterit probari, praesens capitulum constat istic proprio sensu et integritate circa sui finem fraudari et privari, et alienum figmentum eidem appositum sub specie veri. Nam in antiquioribus et veracioribus canonibus ita invenitur: Si quis secundam manus impositionem acceperit, deiciatur ipse et qui eum reordinare temptaverit, nisi forte eum ab haereticis ordinatum comprobaverit. Can. 68.

Humbertus ipse nonnisi Canones apostolorum L priores agnovit. Adversarius vero etiam canonem LXVIII in usum suum vertit. Cum autem canonem mutilaret aut iam mutilatum inveniret, Humbertus eum correxit. Locus testatur, Latinis etiam partem Canonum apostolorum alteram cognitam fuisse. Canonem LXVIII autem non solum Corruptor Humberti, sed etiam Petrus Damiani et Bernaldus laudaverunt. Humbertus praeterea plures e canonibus prioribus allegat, sc. Adv. Sim. I, 9 can. 46 et 47; c. 11 can. 45; c. 18 can. 30. Similiter alii Latini illius aetatis. Praetereo hos locos lectorem remittens ad indices editionis Libellorum de lite I, 664; II, 741.

XIX.

LEO IX [† 1054].

Epist. ad Nicetam Studitam, Migne PL 143, 781: Clementis librum, id est Itinerarium Petri apostoli et Canones apostolorum

numerarunt sancti patres inter apocrypha, exceptis capitulis quinquaginta, quae decreverunt regulis orthodoxis adiungenda.

Huius epistolae fragmenta tantum exstant, tradita per Ivonem Carnotensem Decret. II, 105; Panorm. II, 124; III, 90. 107. 115. Sententiam de Clementis libro sive Itinerario Petri Leo debet Gelasii decreto de libris recipiendis.

XX.

PETRUS DAMIANI [† a. 1072].

Liber gratissimus c. 33, Monumenta Germ. hist.: Libelli de lite imp. et pont. I, 65 sq.: Unde non immerito in Canonibus apostolorum legitur: Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus secundam manus impositionem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse et qui eum ordinare temptaverit; nam eos, qui ab huiusmodi baptizati fuerint vel ordinati, neque fideles neque clericos esse possibile est. Can. 68.

XXI.

BERNALDUS PRESBYTER MONACHUS [† a. 1100].

De reordinatione vitanda et de salute parvulorum, qui ab excommunicatis baptizati sunt c. 3, Monumenta Germ. hist.: Libelli de lite imp. et pontif. II (1892), 152: Eandem quoque sententiam de cavenda reordinatione sanctus Innocentius papa Naisitano episcopo scribens tenuisse non dubitatur. . . . Item Canones apostolorum: Si quis episcopus, presbyter vel diaconus secundam manus impositionem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse et ordinator eius. Can. 68.

XXII.

IVO CARNOTENSIS [† 1115].

In Panormia, Migne PL 161, allegat Canones apostolorum 5 III, 113, 10 V, 103, 26 III, 109, 29 III, 116, 42 III, 170, 44 III, 157, 50 I, 58. Similiter in Decreto. Praeterea in Panormia II, 105 dicta Pseudo-Isidori de sententiis LX apostolorum et II, 125 de auctoritate canonum, II, 124 Leonis IX de libro Clementis ac Canonibus apostolorum, II, 125 decretum synodi Trullanae c. 2 repetit.

XXIII.

GRATIANUS [c. 1140].

In Decreto laudat Canones apostolorum 5 Dist. 28 c. 14, 6 D. 88 c. 3, 9 D. 1 de consecr. c. 62, 17 D. 33 c. 1, 18 D. 34 c. 15, 21 D. 55 c. 8, 22—23 D. 55 c. 4, 25 D. 81 c. 12 cf c. 13, 27 D. 45 c. 7, 30 C. 16 qu. 7 c. 14, 40 C. 12 qu. 1 c. 21, 41 C. 12 q. 1 c. 22. 24, 42—43 D. 35 c. 1, 44 D. 47 c. 1, 50 D. 4 de consecr. c. 79.

FRAGMENTA ANASTASIANA.

1. C. A. I, 6, 1—6. Anast. Quaest. LXV p. 446.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων. Τῶν ἐθνικῶν βιβλίων πάντων ἀπέχον· τί γὰρ σοὶ καὶ ἀλλοτρίοις λόγοις ἢ νόμοις ἢ ψευδοπροφήταις, ἃ δὴ καὶ παρατρέπει τῆς πίστεως τοὺς κονφοτέρους; τί γὰρ σοὶ καὶ λείπει ἐν τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἐπ' 5 ἐκεῖνα τὰ ἐθνόμυθα ὀρμήσης; εἴτε γὰρ ἱστορικὰ θέλεις διέρχεσθαι, ἔχεις τὰς Βασιλείους· εἴτε σοφιστικὰ καὶ ποιητικά, ἔχεις τοὺς Προφῆτας, τὸν Ἰωβ, τὸν Παροιμιαστήν, ἐν οἷς πάσης ποιήσεως καὶ σοφιστείας πλείονα ἀγχίνοιαν εὐρήσεις, ὅτι κυρίου τοῦ μόνου σοφοῦ εἰσιν φθέγματα. εἴτε ἱσματικῶν ὀρέγγῃ, ἔχεις τοὺς Ψαλμοὺς· 10 εἴτε ἀρχαιογονίας, ἔχεις τὴν Γένεσιν· εἴτε νομίμων παραγγελμάτων, τὸν ἔνδοξον κυρίου τοῦ θεοῦ Νόμον. πάντων οὖν τῶν ἀλλοτρίων καὶ διαβολικῶν ἰσχυρῶς ἀπέχου.

2. C. A. II, 14, 7—10. 18. 21. Quaest. XXXV p. 310.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Ἐκαστος περὶ ἑαυτοῦ 15 ἀπολογήσεται, καὶ οὐ μὴ συναπολέσῃ ὁ θεὸς τὸν δίκαιον μετὰ τοῦ ἀδίκου, ἐπεὶ περ παρ' αὐτῷ τὸ ἀναμάρτητον ἀτιμώρητον. οὔτε γὰρ τὸν Νῶε κατέκλυσεν οὔτε τὸν Λῶτ κατέφλεξεν οὔτε τὴν Ῥαὰβ συν- ἀπόλεσεν. εἰ δὲ βούλεσθε γινῶναι καὶ τὰ ἐφ' ἡμῶν γενόμενα,

3/5 τί — κονφοτέρους > h | 3 λόγοις + προσέχειν v | νομίμοις v |
4 δὴ : δεῖ G | περιτρέπει d | 5 λύπει b | 5/6 ἐπέκεινα a b G | 6 ὀρ-
μήσεις b r v | ἱστορικὰ : ῥητορικὴν v | θέλης a | εἰσέρχεσθαι G |
7 βασιλείας d² (?) G | 9 σοφιστεῖαν d, σοφίας G | ἀγχόιναν b | εὐρήσης
a, -σοις d | ὅτι + τοῦ f v | 10 ἱσματικῶν : ἀσκητικῶν G | ὀρέγει a b d |
11 εἴτε : ἢ v | εἴτε — Γένεσιν > b d h | νόμιμον b | παράγγελμα b d h |
12 κυρίου : τοῦ κ. b d p | τοῦ : punxit et superscripsit καὶ p | τοῦ θεοῦ
> b | τῶν > d | 13 ἰσχυρὸς h | 15 διατάξεων d e f h p | αὐτοῦ b | 16 ἀπο-
λογήσεται b d p | 17 ἀδίκου : ἁμαρτωλοῦ e | 18 Λῶτ : νῶε f | 19 γινόμενα p

Ἰούδας σὺν ἡμῖν ὧν ἔλαβεν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας, ὃν καὶ ἡμεῖς, καὶ Σίμων ὁ μάγος τὴν ἐν κυρίῳ σφραγίδα, ἀλλ' ἑκάτερος αὐτῶν ἀναδειχθεὶς φαῦλος· ὁ μὲν ἀπήγξατο, ὁ δὲ παρὰ φύσιν ἱπτάμενος συνετρίβη. καὶ ἐν τῇ κιβωτῇ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ
 5 ὑπῆρχον, ἀλλὰ πονηρὸς ὁ Χάμ εὗρεθεὶς μόνος εἰς τῶν νύων ἐδέξατο τὴν τιμωρίαν. εἰ δὲ καὶ πατέρες ὑπὲρ παίδων οὐ τιμωροῦνται οὔτε υἱοὶ ὑπὲρ πατέρων, δῆλον, ὥς οὔτε γυναῖκες ὑπὲρ ἀνδρῶν οὔτε οἰκέται ὑπὲρ δεσποτῶν οὔτε συγγενεῖς ὑπὲρ συγγενῶν οὔτε φίλοι ὑπὲρ φίλων οὔτε δίκαιοι ὑπὲρ ἀδίκων, ἀλλ' ἕκαστος
 10 ὑπὲρ τοῦ ἰδίου ἔργου τὸν λόγον ἀπαιτηθήσεται. οὔτε γὰρ Νῶε ὑπὲρ τοῦ κόσμου δίκην εἰσεπράχθη, οὔτε Ἀὼτ ὑπὲρ Σοδόμων ἐπυρπολήθη, οὔτε Ραὰβ ὑπὲρ Ἱερικουντίων ἐσφάγη, οὔτε ὁ Ἰσραήλ ὑπὲρ Αἰγυπτίων κατεποντίσθη. οὐ γὰρ ἡ συνοίκησις συγκαταδικάζει, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης ὁμόνοια. οὐ τοίνυν ἕτερος ὑπὲρ
 15 ἑτέρου ἀποθάνεται, ἀλλὰ „σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται“, καὶ „Ἴδου ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ“, καὶ „Δικαιοσύνη δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται. ἕκαστος κατὰ τὴν ὁδὸν ὑμῶν κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραήλ, λέγει κύριος“.

20 3. C. A. II, 16, 3. 4. Quaest. VI p. 66.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Ὅτι γὰρ τὸν ἁμαρτήσαντα δεῖ ἀφορίζειν κατὰ τὸ ἁμάρτημα, φησὶν ὁ θεὸς πρὸς Μωϋσὴν, ἡνίκα ἤξιον περὶ Μαρίας ἀφεθῆναι αὐτῇ· „Ἀφορισθήτω ἕξω τῆς παρεμβολῆς ἑπτὰ ἡμέρας, καὶ μετὰ τοῦτο εἰσελεύσεται“. οὕτως
 25 οὖν καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐφ' ἁμαρτίας λέγοντας μετανοεῖν ἀφορίζειν δεῖ χρόνον ὠρισμένον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἁμαρτήματος, ἔπειτα μετανοοῦντας προσλαμβάνεσθαι ὥσπερ πατέρες υἱούς.

15 Prov. 5, 22. — 16 Ies. 62, 11. — 17 Ezech. 18, 20. 30. — 23 Num. 12, 14.

1 ὧν b (ὧν) d h r C : > a e p G | ἔλαχε f | 4 οἱ > a d h r
 5 εὗρεθῶν b | εἰς τῶν νύων a (τὸν) b (εἰς) d e f (> εἰς) h p : εἰς τὸν
 νύων r, > G | 9 δίκαιοι + ὑπὲρ δικαίων οὔτε ἄδικοι G | 12 ἐπυρπολήθη b |
 ὁ > r G | 13/14 καταδικάζει d e h r | 15 ἀλλὰ σειραῖς . . ἕκαστος : ἀλλ'
 ἕκαστος σειραῖς G | σφραῖς b | ἁμαρτημάτων d | 17/18 καὶ ἀνομία — ἔσται
 a d e f h C : > b p r G | 21 διατάξεων d p r | 22 τὰ ἁμαρτήματα G |
 25 οὖν > f | ὑμεῖς d | ἁμαρταις p r G | 27 προσλαμβάνεσθε d | πατέρες
 > G

4. C. A. II, 17, 4. Quaest. LX p. 398.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Ἀμαρτία γὰρ ἀνεξέλεγκτος
 ἐαυτῆς χείρων γίνεται καὶ εἰς ἄλλους τὴν διανομὴν λαμβάνει, ἐπεὶ
 καὶ „μικρὰ ζύμη πλήρωμα φυράματος ζυμοῖ“, καὶ εἰς κλέπτῃς εἰς
 ὄλον τὸ ἔθνος τὸ μῦσος ἐπήγαγεν, „καὶ μυῖαι θαναοῦσαι σαπρι- 5
 οῦσιν σκευασίαν ἡδύσματος ἐλαίου“, καὶ „βασιλέως ὑπακούοντος
 λόγον ἄδικον πάντες οἱ ὑπ’ αὐτὸν ὑπηρεταὶ παράνομοι“. οὕτως
 καὶ πρόβατον ψωραλέον μεταδίδωσιν ἑτέροις τῆς νόσου μὴ χω-
 ρισθὲν τῶν ὑγιαίνοντων προβάτων· καὶ ἄνθρωπος λοιμὸς πολλοῖς
 φυλακτέος, καὶ κύων λύσση συνεχόμενος ἐπικίνδυνος παντί, ὃ 10
 δ’ ἂν προσάφῃ. ἔαν οὖν καὶ ἄνθρωπον παράνομον μὴ τῆς ἐκκλη-
 σίας χωρίσωμεν, ποιοῦμεν τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ σπήλαιον ληστῶν.
 ὅθεν φησὶν ὁ Σολομών· „Ἐκβαλε λοιμὸν ἐκ συνεδρίου, καὶ συν-
 εξελεύσεται αὐτῷ νείκος“. ὅταν γὰρ καθίσῃ ἐν συνεδρίῳ, πάντας
 ἀτιμάζει. λέγει οὖν καὶ ὁ Δαβὶδ· „Οὐ προετιθέμην πρὸ ὀφθαλμῶν 15
 μου πρᾶγμα παράνομον, ποιοῦντας παραβάσεις ἐμίσησα· οὐκ ἐκολ-
 λήθην μοι καρδία σκαμβή. ἐκκλίνοντος ἀπ’ ἐμοῦ τοῦ πονηροῦ οὐκ
 ἐγίνωσκον· πορευόμενος ἐν ὁδοῦ ἀμώμῳ, οὕτως μοι ἐλειτούργει·
 οὐ κατάρχει ἐν μέσῳ τῆς οἰκίας μου ποιῶν ὑπερηφανίαν ἢ λαλῶν
 ἄδικα, ἀλλὰ τοῦτον ἐξεδίδωκον“. διὸ καὶ Ἐλισσαῖος τῷ λειτουργῷ 20
 αὐτοῦ Γιεζὶ μετὰ τὴν κλοπὴν καὶ τὸ ψεῦδος τὴν τοῦ Νεεμᾶν
 λέπραν περιθείς ἐξεδίδωκεν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καθάπαξ. οὐδεμία
 γὰρ „κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος“.

4 I Cor. 5, 6; Gal. 5, 9, — 5 Eccl. 10, 1. — 6 Prov. 29, 12. —
 13 Prov. 22, 10. — 15 Ps. 100, 3—7. — 23 II Cor. 6, 14.

2 διατάξεων d e p r | ἀνεξέλεγκτος b | 3 ἐαυτῇ f p | ἐαυτῆς χ. γ. καὶ > e
 χείρων a b p r G | ἄλλους : ἀνθρώπους b | τὴν διανομὴν λ. : διαλαμβάνει b
 ἐπεὶ > r | 4 ζυμοῖ + ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῖ G | 4/5 εἰς ὄλον τὸ ἔθνος : ὅλω
 τῷ ἔθνῃ G | 5 μίσος b d e | 6 βασιλέοντος b | 7 αὐτοῦ f p r | ὑπηρεταὶ d
 8 ψωραλέον a b p r, ψωράλιον G | 8/9 χωρισθῆς r, χωρισθέντων G
 9 πολὺς r | 10 φυλακτέως b, -ταῖος a, -ταῖος d e p | ἐπικίνδυνος d | πᾶσιν
 οἷς d | ὁ a p r | 11 προσπαύσῃ G | ἔαν : ἂν G | καὶ > a b | παρειμένον d |
 12 χωρίσωμεν + καὶ G | οἶκον : ἐκκλησίαν d | 13 ὁ > e p r G | 14 νείκος
 b d e p r | καθήσῃ a b r (-ήσι) | 15 οὖν : γοῦν a f p, > d | ὁ > d e f p r |
 16/18 ποιοῦντας — ἐγίνωσκον : καὶ τὰ ἐξῆς e | 17 καρδίας σκαμβὶ d |
 19/20 οὐ κατάρχει — ἐξεδίδωκον > e | 19 ἡ > b d r | 20 τὸν λειτουργὸν
 b d e r | 21 γιεζεῖ a b r, γιεζεῖ d e f p G | 21/22 τῇ . . λέπρα b d e r
 22 ἐξεδίωξεν b d e | ἀπὸ : πρὸ f

Constitutiones II, 17, 4 partem fragmenti priorem tantum exhibent. Versum sequentem vel Prov. 22, 10 eadem II, 9 continent. De Giezi agunt II, 10 et VII, 2. Versus II Cor. 6, 14 legitur II, 61 et VIII, 33. Tres huius partis versus igitur ad Constitutiones referri possunt. Reliqua et praesertim Davidis dictum Anastasius addidit. Alium Constitutionum textum ac nostrum eum legisse aegre censueris respiciens libertatem, qua nonnulla fragmenta composuit.

5. C. A. III, 18; VII, 24, 2. 3. Quaest. I p. 4.

Ἐκ τῶν Διαταγμάτων ἀποστόλων. Ὁ οὖν βαπτισθεὶς ἀλλότριος ἀσεβείας ὑπαρχέτω, ἀνενέργητος πρὸς ἁμαρτίαν, φίλος θεοῦ, ἐχθρὸς διαβόλου, κληρονόμος θεοῦ, συγκληρονόμος Χριστοῦ, ἀπο-
 5 τεταγμένος τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς δαίμοσιν καὶ ταῖς ἀπάταις αὐτοῦ, ἄγνός, καθαρός, ὅσιος, θεοφιλής, υἱὸς τοῦ θεοῦ, προσευχόμενος ὡς υἱὸς πατρὶ καὶ λέγων ὡς ἀπὸ κοινοῦ τῶν πιστῶν οὕτως: „Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς“, καὶ τὰ ἑξῆς: — Ἵνα μὴ ἀναξίως πατέρα ἑαυτοῦ τὸν θεὸν καλοῦντος, ὀνειδισθῇ ὑπ’ αὐτοῦ,
 10 ὡς καὶ ὁ πρωτότοκος υἱὸς Ἰσραὴλ ποτε ἤκουσεν, ὅτι „υἱὸς δοξάζει πατέρα καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ βοηθήσεται, καὶ εἰ πατὴρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἔστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ κύριός εἰμι ἐγώ, ποῦ ἔστιν ὁ φόβος μου“; δόξα γὰρ πατέρων ὁσιότης παίδων, καὶ τιμὴ δεσποτῶν οἰκετῶν φόβος.

Verba Malachiae υἱὸς δοξάζει — βοηθήσεται (Mal. 1, 6) in Constitutionibus non leguntur, et haud dubie ab Anastasio addita sunt.

15 6. C. A. IV, 3, 1—4, 1. Quaest. XIV p. 170.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Καὶ γὰρ ἀληθῶς μακάριός ἐστιν ὁ δυνάμενος βοηθεῖν ἑαυτοῦ καὶ μὴ θλίβειν τόπον ὄρφανου ἢ χήρας ἢ ξένου, ἐπεὶ καὶ ὁ κύριος μακάριον εἶπεν εἶναι τὸν διδόντα ὑπὲρ τὸν λαμβάνοντα. „Οὐαὶ γὰρ τοῖς ἔχουσιν καὶ ἐν
 20 ὑποκρίσει λαμβάνουσιν ἢ δυναμένοις βοηθεῖν ἑαυτοῖς καὶ λαμβάνειν

8 Mt. 6, 9. — 10 Mal. 1, 6. — 18 Act. 20, 35. — 19 Didache 1, 5; Herm. Mand. II, 5.

1 διατάξεων e h r | ἀποστολικῶν et ante διατ. h p r | 4 θεοῦ + καὶ f | θεοῦ συγκληρονόμος > b d e | 5 τῷ : τῷ b | ταῖς ἀπάταις : πᾶσι τοῖς ἔργοις G | αὐτῶν e | 7 ὡς ἀπὸ κ. τ. π. οὕτως f p G cf. C : > b d e r | 8 ὁ ἐν τ. οὐρανοῖς > b | 9 τὸν θεὸν ἑαυτοῦ G | τὸν > r | καλοῦντος post ἑαυτοῦ b d | ὀνειδισθεὶς G | 10 καὶ > G | υἱὸς > p | ἰηλ υἱὸς e | ποτε ἰηλ f p r | 12/13 καὶ εἰ κύριος (δεσπότης b) — φόβος μου b f r C G i. m. : > d e p G i. t. | 14 δεσποτῶν codd G i. m. : δεσπότης G i. t. | 16 διατάξεων d f h p r | γὰρ + ὡς v | 17/18 τόπον — ξένον : ὄρφανόν ἢ χήραν ἢ ξένον v | 18 ἐπεὶ — εἶπεν : μακάριον γὰρ καὶ ὁ κύριος ἔφησεν p | εἶπεν > d h | 19 γὰρ > p | 20 δυναμένους r

παρ' ἐτέρων βουλομένοις· ἐκάτερος γὰρ ἀποδώσει λόγον κυρίῳ τῷ θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως“. ὁ μὲν γὰρ δι' ἡλικίαν ὀρφανίας ἢ γήρως ἢ ἀδυναμίαν ἢ νόσον πρόσπτωσιν ἢ τέκνων πολυτροφίαν λαμβάνων, ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον οὐ μεμφθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινεθήσεται· θυσιαστήριον γὰρ τῷ θεῷ λελογισμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ τιμηθήσεται ἀόκνως ὑπὲρ τῶν διδόντων αὐτῷ διηνεκῶς προσευχόμενος, οὐκ ἀργᾶς λαμβάνων, ἀλλὰ τῆς δόσεως αὐτοῦ, ὅση δύναμις, τὸν μισθὸν διδόνς διὰ τῆς προσευχῆς· ὁ τοιοῦτος οὖν, ὡς εἴρηται, ὑπὸ θεοῦ μακαρισθήσεται. ὁ δὲ ἔχων καὶ δι' ὑπόκρισιν ἢ ἀργίαν λαμβάνων κατακριθήσεται.

10

7. C. A. IV, 6. 7. 9. 10. Quaest. XII p. 148.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Χρὴ τὸν ἐπίσκοπον εἰδέναι, τίνων ὀφείλει δέχεσθαι καρποφορίας, καὶ τίνων οὐκ ὀφείλει. φυλακτέοι γὰρ παρ' αὐτῷ πρὸς δόσιν κάπηλοι· „οὐ δικαιωθήσεται γὰρ κάπηλος ἀπὸ ἁμαρτίας“. περὶ αὐτῶν γάρ πον καὶ Ἡσαΐας· 15 „Οἱ κάπηλοί σου μίσγουνσι τὸν οἶνον ὕδατι“. φευκτέοι δὲ αὐτῷ καὶ οἱ πόρνοι· „οὐ προσοίσεις γὰρ τῷ κυρίῳ μίσθωμα πόρνῃς“· καὶ ἄρπαγες καὶ τῶν ἄλλωτρίων ἐπιθυμηταὶ καὶ μοιχοί, βδελυκταὶ γὰρ αἱ τούτων θυσίαι τῷ θεῷ. ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκθλίβοντες χήραν καὶ ὀρφανὸν καταδυναστεύοντες καὶ τὰς φυλακὰς πληροῦντες 20 ἀναιτίων ἢ καὶ τοῖς ἑαυτῶν οἰκέταις πονηρῶς χρώμενοι, πληγαῖς καὶ λιμῷ καὶ κακοδουλίᾳ ἢ καὶ πολλοὺς λυμαινόμενοι φευκτέοι ἔστωσάν σοι, ὃ ἐπίσκοπε, καὶ αἱ τούτων προσφοραὶ. παραιτοῦ

14 Sir. 26, 29. — 16 Ies. 1, 22. — 17 Deut. 23, 18.

1 ἐτέρων d f h p r C : ἐτέροις a v G | 2 ἡλικίας G | γήρως h, γήρας v | 3 ἀδυναμίας d G, δυναμίας h | πρὸς πτώσιν G | 4 ὁ τ. : ὅτι οὗτος d | 5 θυσιαστήριον > h | 5/6 θυσιαστήριον — τιμηθήσεται > a | 5 τοῦ > d h v | τῷ θεῷ f | 6 ἀόκνως + θυσιαστήριον G | 6/7 προσ. διην. f | 7 ἀργὸς f | ὅση : ὡς ἢ r | 9 δι' > p | 10 κατακριθήσεται a d f h p r : + ὑπὸ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν v G | 12 διατάξεων d e h r, διαπραξέων p | 13 καρποφορίας b d e f h p r C : -ίαν a v G | 14 φυλακταῖοι a b r, similiter postea, φυλακτέον p | γὰρ b d e h C : > a f p r v G | παρ' > f | πρὸς δόσιν αὐτῷ οἱ κ. f | πρὸς δόσιν > r | 15 γὰρ > r | ἀπὸ > p | ἁμαρτίας + ἀμετανόητος v | αὐτὸν h | καὶ > v | Ἡσαΐας + φησὶν v G | 17 οἱ > b d e f h p | προσοίσει p | γὰρ + φησὶ v G | 18 βδελυκτοὶ p | 19 γὰρ : δὲ b | θλίβοντες v G | 20 ὀρφανῶν e | 21 ἀναιτίων : ἁμαρτιῶν b d e h | ἢ > r | τοὺς ἑ. οἰκέτας d | πληγαῖς (πληγὰς p r) + φημι C G | 22 καὶ p r > r | κακοδουλεία f r, -λειαν p, δουλεία d e h | ἢ κ. π. λυμαινόμενοι > v | καὶ > a | λυμαινόμενοι in a periit

δὲ καὶ ῥαδιουργοὺς καὶ κλέπτας καὶ τελώνας ἀδίκους καὶ ζυγο-
κρούστας καὶ δολομέτρους, καὶ στρατιώτην „μὴ ἀρκούμενον τοῖς
ὄψωνίοις, ἀλλὰ τοὺς πένητας διασείοντα“, φονέα τε καὶ δῆμιον
καὶ δικαστὴν παράνομον, πραγμάτων ἀνατροπέα, ἀνθρώπων ἐπί-
5 βουλον, μιὰρὸν ἐργάτην, μέθυσον, βλάσφημον, τοκογλύφον καὶ
παντὸς ἑτέρου πονηροῦ καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ διαμαχομένον,
ὅτι λέγει ἡ γραφὴ „βδελυκτοὺς εἶναι παρὰ θεοῦ“ πάντας τοὺς
τοιούτους. οἱ γὰρ παρὰ τοιούτων δεχόμενοι καὶ τρέφοντες χήρας
καὶ ὀρφανοὺς ὑπεύθυνοι τῷ τοῦ θεοῦ κριτηρίῳ γενήσονται. εἰ
10 δὲ καὶ ἐκ τοιούτων φαγοῦσα χήρα προσεύξεται ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ
εἰσακουσθήσεται, ὅτι ὁ καρδιογνώστης θεὸς μετὰ κρίσεως ἀπε-
φῆναι περὶ τῶν ἀσεβῶν λέγων· „Ἐὰν στῇ Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ
πρὸ προσώπου μου ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ εἰσακούσομαι αὐτῶν, καὶ
σὺ μὴ προσέχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, μηδὲ ἀξίου ἐλεηθῆναι
15 αὐτούς, καὶ μὴ προσέλθῃς μοι περὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαί
σου“. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ἁμαρτίαις γενόμενοι καὶ μὴ μετα-
γνόντες οὐ μόνον οὐκ εἰσακουσθήσονται προσευχόμενοι, ἀλλὰ καὶ
τὸν θεὸν παροξυνούσιν, ὑπομιμνήσκοντες αὐτὸν τῆς ἐαυτῶν
μοχθηρίας.

20 Περίστασθε οὖν τὰς τοιαύτας διακονίας ὡς „ἄλλαγμα κυνὸς
καὶ μίσθωμα πόρνης“. ἑκάτερα γὰρ τοῖς νόμοις ἀπηγόρευται.

2 Luc. 3, 14. — 7 Prov. 17, 15. — 12 Jer. 15, 1; 7, 16. — 20 Deut. 23, 18.

1 δὲ > b | 2 καὶ δολομέτρους > f | 3 ἀλλὰ + καὶ G | τε: δὲ G | 4 παρα-
νόμως G | ἀνθρωποπὸν p r G | 6 πάντας ἑτέρους πονηροὺς b d e h | πονηροῦ + ἐρ-
γάτην f | καὶ: τοὺς f | διαμαχομένον p v G i. t. : -μένους a b d e f h r G i. m. |
7 παρὰ + τῷ b d e f h | 7 θεοῦ a p | 8 δεχόμενοι + (τι) G | τρέφοντας d e h |
χεῖρας a b | 9 θεοῦ: κυρίου G | εἰ: ἡ p | 10 καὶ: > d, + ἡ v | τοιούτων
a b d e h p r: τούτων f v G | προσεύξεται f v | ὑπὲρ: περὶ b f | αὐτοῦ f |
13 μου + προσευχόμενοι v | οὐκ εἰσακ. αὐτῶν > r | 15 αὐτούς v | 16/17 ἀλλὰ
— προσευχόμενοι > b | μεταγνόντες: μετανοήσαντες G | 18 παροξυνούσιν
b d e h C: παροξύνουσιν a p r v | 18/19 τὴν ἐ. μοχθηρίαν v | 20 ἄλλαγμα
a d f h p r G i. m.: ἐνάλλαγμα b, ὕλλαγμα e v G i. t. | 21 ἀπηγόρευται +
ἀπεστάλη ἀζάηλ παρὰ ἄδερ βασιλέως συρίας πρὸς ἐλισσαίε· καὶ ἔλαβεν
μάννα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ δαμασκοῦ ἄρσεν (1. ἄρσιν)
σαράκοντα καμήλων δῶρα· καὶ ἦλθεν καὶ ἔστη ἐνώπιον ἐλισσαίε καὶ εἶπεν·
ὁ νὺξ σου νὺξ ἄδερ βασιλέως συρίας μαλακισθεὶς ἀπεστείλεις με πρὸς σὲ
λέγων, εἰ ζῆσομαι· καὶ ἔστη ἀζάηλ κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ· καὶ παρέθηκεν
ἐνώπιον αὐτοῦ τὰ δῶρα· ἕως ἡσχύνετο· καὶ ἐλισσαίε πρὸς αὐτὸν εἶπεν·
πορεύου καὶ εἰπὲς αὐτῷ· ζῶ ἡ ζήση σύ, καὶ αὐτὸς ἀποθάνηται. καὶ ἐπορεύθη

οὔτε γὰρ ὁ Ἐλισσαῖος τὰ παρὰ τοῦ Ἀζαήλ προσκομισθέντα ἐδέξατο, οὔτε Ἀχίας τὰ παρὰ τοῦ Ἱεροβοάμ· εἰ δὲ οἱ τοῦ θεοῦ προφῆται τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν οὐ προσήκαντο ξένια, δέον μὴδὲ ὑμᾶς, ᾧ ἐπίσκοποι. φεῦγε οὖν, ᾧ ἐπίσκοπε, τὰς δυσσυνειδήτους εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ εἰσφοράς· „Ἀπέχου“ γάρ, φησὶν, „ἀπὸ ἀδίκου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τρόμος οὐκ ἔγγιει σοι“.

Λεγέτω δὲ καὶ τῷ ὑπὸ σὲ λαῷ καὶ Σολομῶν· „Τίμα τὸν κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων καὶ ἀπάρχου αὐτῶ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης“. ἐκ τοῦ δικαίου τοίνυν κόπου τῶν πιστῶν τρέφετε καὶ ἀμφιέννυτε τοὺς ὑστερουμένους, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν 10 ἀθροίζόμενα χρήματα διατάσσετε διακονοῦντες εἰς τοὺς ἀγορασμοὺς τῶν πενήτων, ἑνόμενοι δούλους, αἰχμαλώτους, δεσμίους, ἐπηρεαζομένους, ἤκοντας ἐκ καταδίκης διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τυράννων εἰς μονομαχίαν καὶ θάνατον· λέγει γὰρ ἡ γραφή· „Ῥῥοδαί ἀγομένους εἰς θάνατον καὶ ἐκπρίου κτεινομένους, μὴ φείσῃ“. 15

5 Ies. 54, 14. — 7 Prov. 3, 9. — 14 Prov. 24, 11.

φοβηθεὶς ὁ Ἱεροβοάμ, ὅπως μὴ ἀποστῇ ὁ λαὸς ἀπ' αὐτοῦ καὶ προσκολληθῇ τῷ Ἱεροβοάμ. ἐποίησεν δαμάλεις δύο καὶ ἔθρετο τὴν μὲν μίαν ἐν βεθλήλ, τὴν δὲ ἐτέραν ἐν δάν, καὶ σὺν τῷ ὑπ' αὐτοῦ λαῷ ἐλθὼν ἀνέβη αὐτὸς ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῷ (sic) ἐν βεθλήλ θῦσαι· καὶ ἰδοὺ ἀχίας ὁ σιλανίτης, ὃς ἦν προφῆτης τοῦ θεοῦ, παρεγένετο ἐξ Ἰούδα εἰς βεθλήλ καὶ εἶπεν· θυσιαστήριον, θυσιαστήριον, ἰδοὺ νῖδος τίκεται τῷ οἴκῳ δαυὶδ, ἰωσίας ὄνομα αὐτῷ, καὶ θύσει τοὺς ἱερεῖς καὶ ὁστᾶ ἀνθρώπων κατακαύσει ἐπὶ σέ. καὶ ἐξέτεινεν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς λέγων· συλλάβετε αὐτόν. καὶ ἐξηράνθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ. καὶ ὑπ' αὐτοῦ παρακληθεὶς ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἴασατο αὐτόν. καὶ λέγει ὁ βασιλεὺς πρὸς αὐτόν· εἴσελθε μετ' ἐμοῦ εἰς τὸν οἶκον καὶ ἀρίστησον καὶ δώσω σοι δῶμα. καὶ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ· ἐὰν δὲς μοι τὸ ἥμισυ τοῦ οἴκου σου, οὐκ εἰσελεύσομαι μετὰ σοῦ, οὐδὲ μὴ φάγω ἄρτον. οὗτος ἦν ὁ ὑπὸ ψευδοπροφήτου ἀπατηθεὶς καὶ τὴν ἐντολὴν παραβὰς τοῦ θεοῦ καὶ ὑπὸ λέοντος θανατωθεὶς καὶ ξενόταφος γενόμενος (i. m. γε-
νονώς) p cf. IV Reg. 8, 8—10, ubi legimus, Hazael ad Elisaeum missum esse et quae hic interrogatus respondit, nec vero plura.

1 τὰ > a | τοῦ : τῷ a p r, > G | προκομισθέντα e f r v | 2 τοῦ : τῷ a p r | 3 τὰ > a b d e h p | ξένια a, ξένεια b h, ξένιοι d | μὴδὲ : οὐδὲ G | ὑμεῖς v | 4 φεῦγε + σὺν G | ᾧ > b | 6 ἀδικίας p | 7 καὶ pr > p | καὶ sec > G | 9 κόπον : πόνον r, > a v | τὸν πιστὸν v G | 10 ἀφιέννυτε b | ὑστερη-
μένους G | 11 χρήματα : κτήματά τε καὶ χρ. G | διακονοῦντας G | 12/13 ἐπ-
αιρεαζομένους d, ἐπειρ. p | 14 μοναχίαν h, μοναρχίαν d | 14/15 λέγει — θά-
νατον > p | λέγει — φείσῃ > b | 15 ἀπαγομένους h | ἐκπρίαν a h p v,
ἐκπριᾶσθαι f

Ἐὰν δέ ποτε ἀνάγκη γένηται παρὰ τινος δέξασθαι ἀνοσίον
 ἄκοντας ἀργύριον, εἰς ξύλα καὶ ἄνθρακας αὐτὰ δαπανήσατε, ἵνα μὴ
 λαβοῦσα χίρα ἐξ αὐτῶν ἢ ὀρφανὸς ἀναγκασθῇ ὠνήσασθαι τροφήν
 καὶ πόμα παρὰ τὸ προσήκον· δίκαιον γὰρ τὰ τοιαῦτα πυρὸς εἶναι
 5 καταναλώματα καὶ οὐκ εὐσεβῶν βρώματα. ταῦτα γὰρ καὶ ὁ νόμος
 φησὶν, θυσίαν ὀφισθῆσαν ἀπὸ κακῶν πυρὶ ταύτην ἀναλίσκεσθαι
 κελεύων. ὁ γὰρ ἀπὸ τοιούτων δεχόμενος ἐμμενόντων τοῖς κακοῖς
 καὶ μὴ μετανοούντων κοινωνεῖ τοῦτοις τῇ προσευχῇ, καὶ λυπεῖ
 θεὸν τὸν τοὺς ἀδίκους ἀποστρεφόμενον, καὶ οἰκοδομεῖ αὐτοὺς διὰ
 10 τῆς ἀναξίου δόσεως, καὶ συμβολύνεται αὐτοῖς μὴ ἀφίων αὐτοὺς
 εἰς μετάνοιαν ἔλθειν.

Versus ultimus, ὁ γὰρ ἀπὸ τοιούτων δεχόμενος κτλ., in Constitutionibus
 non legitur. Haud dubie tanquam clausula ab Anastasio fragmento additus est.

8. C. A. IV, 7, 1. Quaest. I.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων. Οἱ γὰρ ἐν ἁμαρτίαις γενό-
 μενοι καὶ μὴ μεταγρόντες οὐ μόνον οὐκ εἰσακουσθήσονται προσ-
 15 ευχόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸν θεὸν παροξυνοῦσιν ὑπομιμνήσκοντες
 αὐτὸν τῆς ἑαυτῶν μοχθηρίας.

Hoc fragmentum sex libris manuscriptis (b d e f h p) debeo, qui sub
 finem Quaestionis I, ante locum Ioannis Climaci, id tradunt. Gretser particulam
 non edidit.

9. C. A. V, 13—20; VII, 23. Quaest. LXIV p. 424.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Τὰς ἡμέρας τῶν τοῦ
 κυρίου ἑορτῶν φυλάσσεσθε, καὶ πρώτην μὲν τὴν γενέθλιον, μεθ'
 20 ἣν τὴν ἐπιφάνιον, εἶτα τὴν νηστείαν τῆς τεσσαρακοστῆς μηνίμην
 περιέχουσαν τῆς τοῦ κυρίου πολιτείας καὶ νομοθεσίας· ἐπιτελείσθω

1 ποτ' G | δέξασθαι post ἄκοντας v G, post ἀνοσίον r | 2 ἄκοντας v :
 ἄκοντες f p, ἄκοντος a b d e h r (post ἀργύριον r) | ἀργύρια v | ἄκανθας r
 αὐτὸ d e h | δαπανήσατε e h r G | 3 ἐξ αὐτῶν > b | καὶ ὀρφανὸς ἐξ αὐτῶν h
 τροφήν + ἐξ αὐτῶν v G | 4 καὶ : ἢ p | σῶμα d e h | παρὰ > v | τὸ + μὴ
 v G | γὰρ + καὶ f | 5 καταλώματα e, παραναλώματα p v | καὶ — βρώματα
 > b d e h | οὐκ : μὴ v G | 7 κελεύω a e | 7/8 ἐμμένοντας . . μετανοούντας
 b d e f h r | 8 προσευχῇ : προθέσει b | λυπεῖ + τὸν d e h | 10 μεταδόσεως
 b d h | ἀφιεῖς v | 13 ἀποστ. διατ. : διατ. τῶν ἀποστόλων d | διατάξεων :
 fortasse διαταγμάτων (abbreviatum) f : > b | 14 μετανοούντες p | 15 παρο-
 ξυνουσιν b p | 16 μοχθηρίας : σωτηρίας f | 18 διατῶν p, διατάξεων d h r
 19 πρώτη b, πρῶτον (?) d | τὴν > h | 20 ἣν : ἧς h | ἐπιφάνιον f p v cf. C,
 -φάνειον a r, -φάνειαν b d h, -φανεῖων G | τὴν νηστ. : τῆς νηστείας a G,
 > p r | 21 περιέχουσα a r | νομοθεσίας b p v C : νομθεσίας a d f G

δὲ ἡ νηστεία αὕτη πρὸ τῆς νηστείας τοῦ πάσχα, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ δευτέρας, πληρουμένη δὲ εἰς παρασκευήν. μεθ' ἧς ἀπονηστεύσαντες ἄρχεσθε τῆς ἁγίας τοῦ πάσχα ἑβδομάδος νηστεύοντες περὶ τῶν ἀπολλυμένων Ἰουδαίων (= C. A. V, 13). οὕτως γὰρ ὁ κύριος παρήγγειλεν ἡμῖν νηστεύειν τὰς ἑξ ἡμέρας ταύτας διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων παρανομίαν, πενθεῖν αὐτοὺς παρακλευσάμενος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτῶν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπιδάκρυσεν (V, 14, 20). ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τοῦ πάσχα νηστεύετε ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς δευτέρας μέχρι τοῦ σαββάτου ἡμέρας ἑξ μόνον χρῶμενοι ἄρτον καὶ λαχάνους καὶ ὕδατι· ἡμέραι γὰρ εἰσιν πένθους καὶ οὐχ ἑορτῆς (V, 18, 1). αὐτὸ δὲ νηστεύετε τὸ σάββατον, οὐχ ὅτι δεῖ τὸ σάββατον νηστεύειν, κατὰπανσις δημιουργίας ὑπάρχον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνο μόνον χρὴ νηστεύειν τοῦ δημιουργοῦ ἐν αὐτῷ ἔτι ὑπὸ γῆν ὄντος. ἐν αὐτῇ γὰρ αὐτῶν τῇ ἑορτῇ κατέσχον οἱ Ἰουδαῖοι τὸν κύριον, ὅπως πληρωθῇ τὸ „ἔθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔγνωσαν“ (V, 14, 20. 21).

Τὴν νηστείον παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον ὁλόκληρον νηστεύετε, εἰ δυνατόν, μηδενὸς γευόμενοι μέχρις ἀλεκτοροφωνίας νυκτός· εἰ δέ τις ἀδυνατεῖ τὰς δύο συνάπτειν ὁμοῦ, φυλασσέσθω καὶ τὸ σάββατον. λέγει γὰρ ὁ κύριος περὶ αὐτοῦ· „Ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νύμφιος, τότε νηστεύουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις“. ἐν ταύταις οὖν ἦρθη ἀπ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν παρανόμων Ἰουδαίων καὶ τῷ σταυρῷ προσεπάγη. διὸ παραινοῦμεν καὶ ὑμῖν νηστεύειν ταύτας, ὥς καὶ ἡμεῖς ἐνηστεύσαμεν. ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ταῖς πρὸ τῆς παρασκευῆς ἑσπέρας ἕκαστος ἐσθιέτω ἢ ὅπως ἂν τις δύναιτο, 25

15 Ps. 73, 4. 5. — 20 Luc. 5, 35.

1 δὲ > h r | ἀπὸ + τῆς v | 3 ἐβδ. τοῦ πάσχα G | 4 οὗτος h | ὁ κύριος post ἡμῖν v G | 5 τῶν > b | 7 αὐτῶν > G | καὶ sec > b d | αὐτοὺς p v G | ἐδάκρυσεν v G | 9 ἑξ ἡμέρας b | 11 νηστεύετε : νηστεῦσαι b d h r | νηστ. — δεῖ > f p | δεῖ G i. m. : διὰ G i. t. | νηστεύειν + χρὴ p | 12/13 κατὰπανσις — νηστεύειν > b | 12 ὑπάρχων a b p | ἐκεῖνω a, ἐκείνω G | ἐκ. μόνον (μόνω d) d h r C : μ. ἐκ. a f p v G | 13 ἔτι > h | ἔτι ὑπὸ : ἐπὶ v : ὑπὸ + τὴν b | 14 οἱ Ἰουδαῖοι > a p r : 15 ἔθεντο : ἔθετο h, ῥηθὲν τὸ b τὰ > f G | αὐτῶν pr (ante σημεῖα b) > G | 18 μέχρι G | ἀλεκτοροφωνίας : ἀλεκτροφ. a d, ἀλεκτροφ. G | 19 συν. ὁμοῦ : συνάπτων ἡμέρας v | φυλασσέσθω p r v C : φυλασσέσθωσαν (φυλαττ. b d f) rel | καὶ : κατὰ G, > f 20 ἐαυτοῦ h | ἐπαρθῇ b | 20/21 ὁ νύμφιος ἀπ' αὐτῶν G | 21 αὐτοῦ r, νηστεύωσαν b f p G | 22 ὑπὸ : ἀπὸ b | 24 ταύτας G i. m. : ταύταις G i. t. | καὶ > G | ταῖς > b d h | 25 ἑσπέρας b d G, ἑσπέραις f | ἢ > r | δύνηται G

ἀπὸ τῆς δευτέρας μέχρις ἀλεκτοροφωνίας ἀπονησιζόμενοι. ἐπι-
 φωσκούσης μιᾶς σαββάτων, ἣτις ἐστὶν κυριακή, ἀπὸ ἐσπέρας ἕως
 ἀλεκτοροφωνίας ἀγρυπνοῦντες καὶ προσευχόμενοι καὶ ἀναγινώσ-
 κοντες τὸν Νόμον καὶ τοὺς Προφῆτας καὶ τοὺς Ψαλμοὺς μέχρις
 5 ἀλεκτρονῶν κραυγῆς, καὶ πάνσάμενοι τοῦ πένθους ὑμῶν δεήθητε
 τοῦ θεοῦ ἐπιστραφῆναι τὸν Ἰσραὴλ καὶ λαβεῖν αὐτὸν μετανοίας
 τόπον καὶ τῆς ἀσεβείας ἄφεσιν. διότι ὁ μὲν ἀλλόφυλος κριτῆς
 νικῶμενος τὰς χεῖρας εἶπεν· „Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ
 δικαίου τούτου, ὑμεῖς ὄψεσθε“. ὁ δὲ Ἰσραὴλ ἐπεβόησε· „Τὸ αἷμα
 10 αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν“, καί· „Οὐκ ἔχομεν βασιλέα
 εἰ μὴ καίσαρα“ (V, 18, 2—19, 5).

Ἀναστάντος δὲ τοῦ κυρίου προσενέγκατε τὴν θυσίαν ὑμῶν,
 περὶ ἧς ὑμῖν δι' ἡμῶν διετάξατο λέγων· „Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν
 ἐμὴν ἀνάμνησιν“· καὶ λοιπὸν ἀπονηστεύετε εὐφραινόμενοι καὶ ἑορ-
 15 τάζοντες, ὅτι ὁ ἄρραβὼν τῆς ἀναστάσεως ὑμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς
 ἐγγίγεται ἐκ νεκρῶν. „Καὶ τοῦτο ὑμῖν ἔστω νόμιμον αἰώνιον ἕως
 τῆς συντελείας, μέχρις ἂν ἔλθῃ ὁ κύριος“ (V, 19, 7). καὶ πάλιν
 ἀπὸ τῆς πρώτης κυριακῆς ἀριθμήσαντες ἡμέρας τεσσαράκοντα
 ἑορτάσατε τὴν ἑορτὴν τῆς ἀναλήψεως τοῦ κυρίου (V, 20, 2).
 20 καὶ μετὰ ἡμέρας δέκα τῆς ἀναλήψεως, ἣτις ἀπὸ τῆς πρώτης κυρι-
 ακῆς πεντεκοστὴ γίνεται, ἑορτὴ μεγάλη ὑμῖν ἔστω· ἐν αὐτῇ γὰρ
 ὥρα τρίτῃ ἀπέστειλεν εἰς ἡμᾶς ὁ κύριος τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου
 πνεύματος (V, 20, 4). καὶ μετὰ τὸ ἑορτάσαι ὑμᾶς τὴν πεντε-
 κοστὴν ἑορτάσατε μίαν ἑβδομάδα καὶ μετ' ἐκείνην νηστεύσατε·
 25 δίκαιον γὰρ καὶ εὐφρανθῆναι ἐπὶ τῇ ἐκ θεοῦ δωρεᾷ καὶ νηστεύσαι
 μετὰ τὴν ἄνεσιν. καὶ γὰρ καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας ἐνήστευσαν ἡμέρας
 τεσσαράκοντα, καὶ „Δανιὴλ ἑβδομάδας τρεῖς ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ

8 Mt. 27, 24. — 9 Mt. 27, 25. — 10 Io. 19, 15. — 13 Luc. 22, 19. —
 16 Exod. 12, 24. — 27 Dan. 10, 2. 3.

1 ἀπὸ τῆς — ἀπονησιζόμενοι > v | ἀλεκτοροφωνίας d, ἀλεκτροφ. G,
 similiter 3 | 1/2 ἐπιφωσκούσης d f h p r C : + δὲ v, (δὲ) G, + γὰρ a | 2 τῆς
 μιᾶς v | 3 ἀλεκτροφωνίας v | ἀγρυπνεῖται v | καὶ > v | 5 ἀλεκτροφωνῶν G |
 ἀλεκτ. κραυγῆς : ἀλεκτροφωνίας v | 7 τρόπον b d h | 9 τοῦτον : τοῦτο p,
 > a | ἐβόησεν r G | 13 ἡμῖν δι' ὑμῶν h | ἐτάξατο G | ποιεῖται εἰτα b |
 14 ἀπονηστεύετε b | 15 ὁ > G | ἡμῶν b d h G | 16 ἐστὶ b d h p r G |
 19 ἑορτάσεται b | ἑορτὴν > d | 20 καὶ μετὰ — ἀναλήψεως > b G | τῆς
 ἀναλήψεως a d f h p r C : ἑορτάσατε τὴν ἁγίαν πεντεκοστὴν v | 20/21 κυ-
 ριακῆς + ἐκτὴ b h | 21 ὑμῖν μεγάλη v | 23 τοῦ p | 24 μετ' ἐκείνην : μετὰ τὴν
 ἑβδομάδα h | 25 εὐφρανθῆναι + καὶ G | ἐκ : τοῦ b d f h | 26 καὶ sec > a p G

ἔφαγεν, καὶ κρέας καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ“
(V, 20, 14. 15.)

Μετὰ δὲ τὴν νηστείαν ταύτην πᾶσαν τετράδα καὶ παρασκευὴν
προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν καὶ τὴν περισσείαν ὑμῶν τῆς νη-
στείας πένησιν ἐπιχορηγεῖν. πᾶν μέντοι σάββατον ἄνευ τοῦ ἐνὸς 5
καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους εὐφραίνεσθε· ἔνοχος
γὰρ ἔσται ἁμαρτίας ὁ τὴν κυριακὴν νηστεύων ἀναστάσεως ἡμέραν
οὖσαν, ἢ τὴν πεντεκοστήν ἢ ὅλως ἡμέραν ἑορτῆς κυρίου κατηφῶν·
εὐφρανθῆναι γὰρ δεῖ ἐν αὐταῖς, καὶ οὐ πενθῆσαι (V, 20, 18. 19).

Αἱ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἔδωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν· νη- 10
στεύουσι γὰρ δευτέραν καὶ πέμπτην καὶ σάββατον, ὑμεῖς δὲ ἢ τὰς
πέντε νηστεύετε ἡμέρας ἢ τετράδα καὶ παρασκευὴν, ὅτι τῇ μὲν
τετράδι ἢ κατὰ τοῦ κυρίου κρίσις ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐμελετήθη,
τῇ δὲ παρασκευῇ, ὅτι ἐν αὐτῇ πέπονθεν. τὸ σάββατον μέντοι 15
καὶ τὴν κυριακὴν ἑορτάζετε, ὅτι τὸ μὲν δημιουργίας ἐστὶν ὑπό-
μνημα, ἢ δὲ ἀναστάσεως. ἐν δὲ μόνον σάββατον ὑμῖν φυλακτέον,
ὡς εἰρηται, ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ, τὸ τῆς τοῦ κυρίου ταφῆς, ὅπερ
νηστεῖαν προσῆκεν, ἀλλ’ οὐχ ἑορτάζειν (VII, 23).

1 οἶνος καὶ κρέας b | ἐν τῷ στόματι d f v | 3 τετράδην b | 6 τελοῦντες
t p G | σύνοδον f G | 7 γὰρ > r | ἔσται : ἐστὶν G, > d | 9 γὰρ > d |
10/11 νηστεύουσι γὰρ : ἐκεῖνοι γὰρ νηστ. v | 11 δὲ + ταύτας f | ἢ : ἥτοι f,
> a p G | 11/12 ἢ τὰς — παρασκευὴν v pr. m. i. m. : τὰς δύο νηστεύετε
ἡμέρας τετράδα καὶ παρασκευὴν v i. t. | 12 νηστεύετε : νηστεύητε d, > h |
τετράδην b | 13 κατὰ > d | 14 τὸ + δὲ a f p r | μέντοι b | 16 μόνον > b |
σάββατον > v | ὑμῖν σάββατον a | ὑμῖν > b | 17 τοῦ > h | 18 προσῆκει v |
οὐκ r | codex b fragmento sectionem addit, quae inscribitur Τῶν ἁγίων ἀποστόλων
περὶ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς διδασκαλία et manifeste scholium Graeculi
cuiusdem est. Erroribus orthographicis correctis verba haec sunt. Πᾶς Χριστι-
ανὸς τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστήν τῶν νηστειῶν ἐὰν ὀλοπύχως νηστεύῃ, εἰ
καὶ ὡς ἄνθρωπός τι τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ ἐσφάλη, συγχωρηθήσεται αὐτῷ.
τῇ δὲ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ ἐβδομάδι παρὰ πάσας τῆς τεσσαρακοστῆς ἡμέρας
ἀκριβεστέρως φυλάξωμεν, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν τὸν κόπον τῶν τεσσαράκοντα
καὶ μᾶλλον ἐπανεξήσωμεν τὰς ἀρετάς, ἐξαιρέτως δὲ ταῖς ἁγίαις τρισὶν
ἡμέραις, πέμπτην καὶ παρασκευὴν καὶ σάββατον, καὶ ὁ μὲν ἰσχύων νη-
στεύσει τὰ δύο, παρασκευὴν καὶ σάββατον, εἰ δὲ μὴ, καὶ ἕως ἐσπέρας.
αὕτη οὖν ἡ μεγάλη ἐβδομάς ὑπερβαίνει τὰς παρελθούσας τεσσαράκοντα
ἡμέρας· τὸ δὲ ἅγιον καὶ μέγαν σάββατον ὑψηλότερόν ἐστιν τῶν τεσσαρά-
κοντα καὶ τῶν πέντε τοῦ πάθους τοῦ κυρίου ἡμερῶν· οὐδὲ γὰρ νηστεύει
τις ἄλλῃ σαββάτῳ, εἰ μὴ τούτῳ τῷ μεγάλῳ· καὶ οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἕως μεσο-
νυκτίου καὶ ἀλεκτοροφωνίας ἐνήστευον, οἱ δὲ νέοι ἅγιοι πατέρες ἕως τῆς
τετάρτης ὥρας τῆς νυκτὸς ὥρισαν νηστεύειν· καὶ γὰρ μετὰ τὸ σκοτάσαι

Anastasius hoc fragmento excerpsit, quae in Constitutionibus de diebus festis et ieiuniis leguntur. Ordinem Constitutionum non accurate secutus est, sed potius composuit, quae hoc opus de singulis rebus diversis locis exhibet. Loci Constitutionum singulis particulis adscripti indicant, quomodo libro usus sit.

10. C. A. VI, 18, 6—7. Quaest. LII p. 362.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Οὐτε γὰρ κλέπτῃ δει
 συντρέχειν οὐδὲ μετὰ μοιχοῦ μερίδα τίθεσθαι, ἐπέπερ καὶ ὁ Δαβὶδ
 φησιν· „Κύριε, τοῖς μισοῦντάς σε ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς
 5 σου ἐξετηκόμην· τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτούς, εἰς ἐχθρούς ἐγέν-
 νοντό μοι“. καὶ τῷ Ἰωσαφὰτ ὀνειδίζει ὁ θεὸς διὰ τὴν πρὸς
 Ἀχαάβ φιλίαν καὶ συμμαχίαν διὰ Ἡσαΐου λέγων· „Εἰ ἁμαρτωλῶ
 φιλιάζεις; ἢ μισουμένῳ ὑπὸ κυρίου σὺ βοηθεῖς; διὰ τοῦτο ἐξ-
 αἴφνης ὀργὴ κυρίου ἐπὶ σὲ ἐγένετο, εἰ μὴ ὅτι εὐρέθη ἡ καρδία
 10 σου τελεία πρὸς κύριον καὶ λόγοι καλοὶ εὐρέθησαν ἐν σοί, διὰ
 τοῦτο ἐφείσατό σου κύριος“.

11. C. A. VI, 20. Quaest. XLVI p. 344.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Νόμος ἐστὶν ἡ δεκά-
 λογος, ἣν πρὸ τοῦ τὸν λαὸν μωσχοποιῆσαι τὸν παρ' Αἰγυπτίοις
 15 ἄπιν ὁ θεὸς αὐτοῖς ἐνομοθέτησεν ἀκουστῇ φωνῇ. διὸ καὶ νόμος
 λέγεται, διὰ τὸ φύσει δικαίως τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι. ἀγαθὸς γάρ
 ἐστὶν καὶ ἀκατανάγκαστος, ὅθεν φησὶν· „Ἐὰν ποιήσης μοι θυσια-
 στήριον“. οὐκ εἶπεν· ποιήσον, ἀλλ'· ἔὰν ποιήσης. οὐκ ἀνάγκην

4 Ps. 138, 21. 22. — 7 II Paral. 19, 2. 3. — 17 Exod. 20, 24.

ἄρχεται ἡ ψαλμωδία κατὰ τάξιν· ἕως οὗ πληρωθῇ, ἔρχεται καὶ ἡ τετάρτη
 ᾠδὴ. ἔὰν δέ τις ἀπὸ μεγάλου κόπου καὶ συντριβῆς (vel συντριβείς, cod.
 συντριβεῖς) ὑπάρχῃ ἢ ἀσθενεῖς τινες ἅμα καὶ νήπια, οὐχὶ πάντα, ἀλλὰ τὰ
 μὴ δυνάμενα ἄρτι καὶ ὕδατι γενσάσθωσαν· τὰ δὲ λοιπὰ βρώματα διαλύουσι
 ἕως ἐσπέρας· καὶ γὰρ οὐ μόνον οἱ ἄνθρωποι Νινευῖται (νησενῖται cod.),
 ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλογα ζῶα συνενήστευσαν ἐν τρισὶν ἡμέραις. οὐκ ἐστὶν καλὸν
 κρατεῖν παραδόσεις ματαίας ἀνθρώπων καὶ ποιεῖν προλειτουργίας ὡς
 κακεῖσε ἐν εὐκτηρίοις παρ' ὧραν καὶ λύειν τοὺς ὅρους τῶν ἀγίων μεγάλων
 ἡμερῶν (ἡμεγῶν cod.), ὅτι πᾶς ὁ παραβαίνων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διαθήκῃ
 τοῦ Χριστοῦ θεὸν οὐκ ἔχει. περὶ τούτων ὁ κύριος λέγει· Ὅταν ἀπαρθῇ
 ἀπ' αὐτῶν ὁ νύμφιος, τότε νηστεύουσιν νιόλ τοῦ νυμφῶνος ἐν ἐκεῖναις
 ταῖς ἡμέραις.

2 διατάξεων d h p r | 3 οὐδὲ : οὐτε h | μοιχοῦ + τὴν f p | 7 ἀχααμ f |
 φιλίαν — Ἡσαΐον > d | λέγων > G | 8 ἢ : εἰ d f p | μισουμένου h | 9 ἐγένετο
 post ἐξαίφνης f | 10 καλοὶ : κλῖναι f | 11 τοῦτο + φησὶ f | 13 διαταγῶν p,
 διατάξεων r | 14 ἦν : ἡ a | πρὸς p | παρὰ G | 17/18 ποιήσεις p | 18 ποιήσης
 + μοι G | ἀνάγκη p

περιέθηκεν, ἀλλὰ τῇ ἐξουσίᾳ ἐπέτρεπεν ἅτε ἐλευθέρῳ. οὐ γὰρ
 θυσιῶν δεῖται ὁ θεὸς, ἀνενδεής ὑπάρχων, ἀλλὰ γινώσκων, καθάπερ
 καὶ ἡδὺ πρότερον, τὸν φιλόθεον Ἀβελ καὶ Νῶε καὶ Ἀβραὰμ καὶ τοὺς
 καθεξῆς οὐκ αἰτηθέντας, ἀλλὰ φυσικῶ νόμῳ κινηθέντας ἀφ' ἐαν-
 τῶν προσενέγκαι θυσίαν τῷ θεῷ ἀπὸ γνώμης εὐχαρίστου, ἐπι-
 τρέπει καὶ νῦν Ἑβραίοις, οὐ προστάσσων, ἀλλ' εἰ βουλευθῶσιν
 συγχωρεῖν, καὶ εἰ ἀπὸ ὀρθῆς προσοίσουσιν γνώμης, εὐδοκῶν ἐπὶ
 ταῖς θυσίαις αὐτῶν. διὰ τοῦτό φησιν· Εἰ θύειν ἐπιθυμεῖς, οὐ
 δεομένῳ μοι θύε· οὐδενὸς γὰρ ἐν χρεῖα καθέστηκε· „ἐμὴ γὰρ
 ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς“. ὁπότε δὲ τούτων 10
 ἀμνήμονες ὑπῆρξαν καὶ μόσχον ἀντὶ θεοῦ ἐπεκαλέσαντο, καὶ τούτῳ
 τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας ἐπέγραψαν λέγοντες· „Οὗτοι
 οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου“, καὶ
 τὸν διὰ Μωσέως ἐπισκεψάμενον αὐτοὺς ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν θεὸν
 ἡρνήσαντο· τότε δὲ ὀργισθεὶς ὁ θεός, ἅτε ἀχαριστηθεὶς ὑπ' αὐτῶν, 15
 ἔδωκεν αὐτοὺς δεσμοῖς ἀλύτοις, στιβώσει φορτισμοῦ καὶ σκληρότητι
 κλοιοῦ. καὶ οὐκέτι εἶπεν· ἐὰν ποιήσης, ἀλλὰ· ποιήσον θυσια-
 στήριον καὶ θύε διηνεκῶς· ἐπιλήσμων γὰρ τυγχάνεις καὶ ἀχάριστος.
 οὐκ οὖν διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν ἐπέδωκεν αὐτοὺς ἐπὶ τε
 βρωμάτων καὶ ζώων διαφοράν, καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων δια- 20
 στολὴν ποιησάμενος καὶ τοὶ παντὸς ζώου καλοῦ τυγχάνοντος, ἵνα διὰ
 τοῦ θύειν καὶ ἀργεῖν καὶ ἀγνίξεσθαι καὶ τὰ τοιάδε παρατηρεῖσθαι
 εἰς ἔννοιαν ἔλθωσιν τοῦ ταῦτα διαταξαμένου αὐτοῖς θεοῦ καὶ μὴ
 ἐπιλάθωνται αὐτοῦ.

12. C. A. VII, 1—10. 13. 15. 17. 18. Quaest. XV p. 176. 25

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Τοῦ νομοθέτου Μωσέως
 εἰρηκότος τοῖς Ἰσραηλίταις· „Ἰδοὺ δέδωκα πρὸ προσώπου ἡμῶν
 τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου“, καὶ ἐπιφέροντος·
 „Ἐκλεῖξαι τὴν ζωὴν, ἵνα ζήσῃς“, καὶ τοῦ προφήτου Ἠλία λέγοντος
 τῷ λαῷ· „Ἔως πότε χωλανεῖτε ἐφ' ἀμφοτέραις ταῖς ἁγνύαις ἡμῶν; 30

9 Ps. 49, 12. — 12 Exod. 32, 4. — 27 Deut. 30, 19. — 30 III Reg. 18, 21.

1 ὥς ἅτε f | 2 ἀνενδεής + γὰρ p | 3 Ἀβελ : πρότερον f | 4 ἀπαιτη-
 θέντας G | 6 καὶ νῦν : τοίνυν G | 7 συγχωρεῖ G, συγχωρῶν C | 11 τούτῳ
 f G : τοῦτο a p r | 13 γῆς : τῆς G | 15 ἅτε + δὴ f | 16 στιβώσει : σοβάσει
 G i. m. | 17 ἀλλὰ + καὶ r | 19 ἐπεδήμησεν r | 20 καὶ > G | 21 καλοῦ r C :
 καθαρῶ G, > a f p | τυγχάνοντος + αὐτοῦ p² | 23 τοιαῦτα f | 24 αὐτὸν r |
 26 διατάξεων d h r | μωϋσέως b d h p v | 29 Ἠλία a p r C : ἡλιού b d h v G

εἰ θεός ἐστίν καὶ κύριος, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ··· εἰκότως ἔλεγεν ὁ κύριος Ἰησοῦς· „Οὐδεὶς δύναται δυὸν κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσῃ καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσῃ, ἢ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσῃ“. ἀναγκαίως οὖν καὶ ἡμεῖς ἐπόμενοι
 5 τῷ διδασκάλῳ Χριστῷ φαμεν, ὡς δύο ὁδοὶ εἶδιν, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου (= c. 1, 1. 2).

Πρώτη οὖν τυγχάνει ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς καὶ ἔστιν αὕτη, ἣν καὶ ὁ νόμος διαγορεύει, „ἀγαπᾶν κύριον τὸν θεὸν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν· καὶ
 10 πᾶν ὃ μὴ θέλεις γενέσθαι σοι, καὶ σὺ τοῦτο ἄλλῳ οὐ ποιήσεις. εὐλόγει τοὺς καταρωμένους σε, προσεύχου ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων σε, ἀγάπα τοὺς ἐχθρούς σου. ποία γάρ, φησὶν, ὑμῖν χάρις, ἐὰν ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς; καὶ γὰρ καὶ οἱ τελῶναι τοῦτο ποιούσιν“. ἀπέχου τῶν σαρκικῶν καὶ κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν. ἐάν τις
 15 σοι ὁφ' ῥάπισμα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην· „Εἰ ἀνταπέδωκα“ γάρ, φησὶν, „τοῖς ἀνταποδιδούσί μοι κακὰ“. ἐὰν „ἀγγαρεύσῃ σέ τις μίλιον ἔν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο, καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει. τῷ αἰτοῦντί σε δίδου, καὶ ἀπὸ
 20 τοῦ θέλοντος δανείσασθαι παρὰ σοῦ μὴ ἀποστραφῆς“. πᾶσιν μὲν οὖν δίκαιον διδόναι ἐξ οἰκείων πόνων· „Τίμα“ γάρ, φησί, „τὸν κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων“· προτιμητέον δὲ τοὺς ἀγίους. οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ παιδοφθορήσεις· „Ἐπικατάρατος“ γάρ, φησί, „πᾶς ὁ κοιμώμενος μετὰ ἄρρενος κοίτην γυναικός“.

2 Mt. 6, 24. — 8 Deut. 6, 5. — 9 Lev. 19, 18. — 10 Tob. 4, 15. — 11 Mt. 5, 44. 46. 47. — 15 Ps. 7, 5. — 16 Mt. 5, 40—42. — 21 Prov. 3, 9. — 23 Lev. 20, 13.

1 καὶ κύριος : ὁ κ. p² i. m. G | εἰκότως + οὖν a r G | 24 ἢ γὰρ — καταφρονήσῃ > b | 7 ἢ > G | 8 τῆς > G | 9 τῆς > b d G | 10 θέλεις b h p C G : θέλης a d r v | σὺ : σοὶ b | ἄλλῳ τοῦτο p | ἄλλο r | οὐ a p r C : μὴ b d h G | ποιήσῃς G | 11/12 ἐπὶ (ἐπεαρ. b d) σοὶ v | 12 σου > G | φησὶν : πέφυκεν G | ὑμῖν > p | χάρις ὑμῖν b d h | 13 γὰρ > G | καὶ h r v C : > a b d p G | 14 τίς > G | 15 ῥάπισμα + ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιγόνῃ G, Anastasius exemplar Constitutionum legisse videtur, in quo illa verba defuerunt | 15/16 εἰ — κακὰ > b | 15 γὰρ, φησὶν > G | 16 τις > b d h | 18 σου > v | καὶ pr > b | 19 σε > G | καὶ > p | 20 παρὰ a p r C : ἀπὸ b d h v | σου > G | 21 δίκαιον a p r v C : > b d h G | οἰκείων G i. m. : ἰδίων G i. t. | 21/22 τίμα — πόνων > d h p | 22 δέ : γὰρ b | 23 μοιχεύσεις . . φονεύσεις d h | 23/24 ἐπικατάρατος — ἄρρενος > h | 24 πᾶς > G | ἄρρενος b G | γυναικείαν G

οὐ πορνεύσεις· „Οὐκ ἔσται“ γάρ, φησίν, „πορνεύων ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ“. οὐ κλέψεις· Ἄχαρ γὰρ κλέψας ἐν Ἱεριχὼ λίθοις βληθεὶς τοῦ ζῆν ὑπεξήλθεν, καὶ Γιεξὶ κλέψας καὶ ψευδόμενος ἐκκληρονόμησεν τοῦ Νεεμὰν τὴν λέπραν, καὶ Ἰούδας κλέπτων τὰ τῶν πενήτων τὸν κύριον παρέδωκεν καὶ μεταμεληθεὶς ἀπήγξατο· καὶ Ἀνανίας καὶ 5 Σαμφείρα ἡ τοῦτου γυνὴ κλέψαντες τὰ ἴδια καὶ πειράσαντες τὸ πνεῦμα κυρίου παραχοῆμα ἀποφάσει Πέτρου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν ἐθανατώθησαν (c. 2).

Οὐ μαγεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις· „Φαρμακοὺς“ γάρ, φησίν, „οὐ περιβιάσετε“. οὐ φονεύσεις βρέφος ἐν διαφθορᾷ· πᾶν γὰρ τὸ 10 ἐξεικονισμένος ψυχὴν λαβὼν παρὰ θεοῦ φονευθὲν ἀδίκως ἐκδικηθήσεται. οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον σου. οὐκ ἐπιорκήσεις· ἐρρέθη γὰρ „μὴ ὁμόσαι ὅλως“. οὐ συκοφαντήσεις, ὅτι „ὁ συκοφαντῶν πένητα παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτόν“ (c. 3). οὐ καταλαλήσεις· „Μὴ ἀγάπα“ γάρ, φησί, „καταλαλεῖν, ἵνα μὴ ἐξαρθῇς“. 15 οὐ μνησικακήσεις· „ὁδοὶ γὰρ μνησικακῶν εἰς θάνατον“. μὴ γίνου γλωσσώδης, ὅτι „ἀνὴρ γλωσσώδης οὐ κατευθυνθήσεται, καὶ παλὺς ἀνδρὶ τὰ ἴδια χεῖλη“. οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου κενός· „περὶ παντὸς γὰρ λόγου δώσεις λόγον“, καὶ „ἐκ τῶν λόγων σου δικαιοθήσῃ καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ“. οὐ ψεύσῃ· „Ἀπολείς“ γάρ, 20 φησίν, „πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος“. οὐκ ἔσῃ πλεονέκτης· „Οὐαὶ“ γάρ, φησίν, „ὁ πλεονεκτῶν τὸν πλησίον πλεονεξίαν κακίην“.

1 Deut. 23, 17. — 9 Exod. 22, 18. — 13 Mt. 5, 34. — Prov. 14, 31. — 15 Prov. 20, 13. — 16 Prov. 12, 28. — 17 Ps. 139, 12. — Prov. 6, 2. — 18 Mt. 12, 36. 37. — 20 Ps. 5, 7. — 22 Hab. 2, 9.

1 οὐ π. : γυναικα οὐ π. G | οὐκ — Ἰσραὴλ > b | ἔσται d h p r C : ἔστι rel | φησίν : post πορνεύων a, > d h G | ὁ πορν. d G | υἱοῖς > p | 2 Ἄχαν G | λίθους d | λιθοβληθεὶς r | τοῦ ζῆν : τὴν ζωὴν p G | 3 Γιεξὴ b d h p v G, Γιεξεὶ a | καὶ > d | 4 καί : > p, + ὁ d | 6 Σαμφύρα G, σαμφύρα r, σαμφείρα b | ἡ τ. γυνὴ > b d h p r v | γυνὴ > a | 7 ἀποφάσει + τοῦ G | 9 οὐ φαρμακεύσεις > G | φαρμακός b d h p (corr.), φαρμακοὶ v | 10 περιβιάσῃτε r, -βιώσῃται b d h, -βιώσονται p, -βιώσονται v | 10/11 οὐ φονεύσεις — ἐκδικηθήσεται > G | 10 φονεύσεις + γὰρ p | 13 ἐρρέθη a | οὐ : καὶ οὐ G | 13/14 ὅτι ὁ σ. — αὐτόν > b | 14 οὐ : μὴ r | 15 μὴ ἀγάπα — ἐξαρθῇς > b | 17 κατευθυνθήσεται + ἐπὶ τῆς γῆς p r cf. C | παλὺς + ἰσχυρὰ v cf. C | 18 περὶ > v | 19 λόγον δώσεις p | λόγον καί : λόγους G | 20 κατακριθήσῃ a p v : καταδικασθήσῃ b d h r G cum S. S. | ψεύσει b G | ἀπολείται G | 21 πάντας > r | ψεῦδος + ἅπαντας r | οὐκ : καὶ οὐκ G

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. II.

5

οὐκ ἔσῃ ὑποκριτής, ἵνα μὴ „τὸ μέρος σου μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θῇς“ (c. 4).

Μὴ γίνου ὑπερήφανος· „ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ κύριος ἀντιτάσσεται“. „οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, ὅτι τοῦ κυρίου ἡ κρίσις“. οὐ μισήσεις τὸν ἀδελφόν σου· „ἐλεγμῷ γὰρ ἐλέγξεις τὸν ἀδελφόν σου, καὶ οὐ λήψῃ δι' αὐτὸν ἁμαρτίαν“. φεῦγε ἀπὸ παντός κακοῦ· „Ἀπεχε“ γάρ, φησὶν, „ἀπὸ κακοῦ, καὶ οὐ φοβηθήσῃ“. μὴ γίνου ὀργίλος μηδὲ βάσκανος μηδὲ μανικὸς ἢ θρασὺς, ἵνα μὴ πάθῃς τὰ τοῦ Καὶν καὶ τὰ τοῦ Σαοὺλ καὶ τὰ τοῦ Ἰωάβ· ὅτι ὁ μὲν 10 ἀπέκτεινεν Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ διὰ τὸ πρόκριτον αὐτὸν εὐρεθῆναι παρὰ θεῶ, ὁ δὲ τὸν Δαυὶδ ἐδίωκεν νικῆσαντα τὸν Γολιάθ, ζηλώσας ἐπὶ τῇ τῶν χορευτριῶν εὐφημίᾳ, ὁ δὲ τοὺς δύο στρατηγούς ἀνείλεν, Ἀβεννήρ καὶ Ἀμεσίαν (c. 5).

Οὐκ ἔσῃ ἐπάρδων ἢ περικαθαίρων τὸν νῖόν σου· οὐκ οἰωνισθήσῃ 15 οὐδὲ ὀρνεοσκοπήσεις οὐδὲ μαθήσῃ μαθήματα πονηρά· ταῦτα γὰρ πάντα καὶ ὁ νόμος ἀπέλπε. μὴ γίνου αἰσχρολόγος μηδὲ ῥιψόφθαλμος μηδὲ μέθυσος· ἐκ γὰρ τούτων πορνεῖται καὶ μοιχεῖται γίνονται. μὴ γίνου φιλάργυρος, ἵνα μὴ ἀντὶ θεοῦ δουλεύσῃς τῷ μαμωνᾷ. μὴ γίνου ὑψηλόφρων καὶ μετέωρος ὡς ὁ Φαρισαῖος, ὅτι „πᾶς ὁ ὑψῶν 20 ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται“, καὶ „τὸ ὑψηλὸν ἐν ἀνθρώποις βδέλυγμα παρὰ κυρίῳ“ (c. 6). μὴ γίνου σκληροκάρδιος καὶ θυμώδης, ὅτι ὁδηγεῖ πρὸς βλασφημίαν, ἀλλὰ μακρόθυμος καὶ πραὺς, ὅτι „ὁ μακρόθυμος πολὺς ἐν φρονήσει“ καὶ „πραεὶς κληρονομήσουσι τὴν γῆν“. μὴ γίνου θρασὺς, ὅτι „ἀνὴρ θρασὺς ἐμπεσεῖται εἰς κακὰ“ (c. 7. 8).

1 Mt. 24, 51. — 3 Prov. 3, 34. — 4 Deut. 1, 17. — 5 Lev. 19, 17. — 7 Ies. 54, 14. — 19 Luc. 18, 14. — 20 Luc. 16, 15. — 22 Prov. 14, 29. — 23 Ps. 36, 11; Mt. 5, 5. — 24 Prov. 13, 17.

1 μετὰ τ. ὑποκριτῶν : μετ' αὐτῶν ὑπ. a, μετ' αὐτὸν G cf. C | 2 θῇ r, τεθῇ a b d p, τιθῇ h | 3 ὁ > b p r G | 4 οὐ + μὴ p | οὐ λήψῃ — κρίσις > b | 5 ἐλεγμοῦ G | γάρ + φησὶν a p r | 6 ἀδελφόν : πλησίον v | καὶ > G | ἁμαρτία b | 7 ἀπεχε — κακοῦ > p | κακοῦ (+ παντός b) : ἀδίκον r C S. S. | οὐ φοβηθήσῃ : τρόμος οὐκ ἐγγιεῖ σοι G, quem C quidem approbat, codices autem reprobant | 8 μανικὸς . . βάσκανος p | μὴ : μηδὲν G | πάθῃ r | 9 καὶ τὰ τοῦ Ἰωάβ > G | Ἰωβ d h p, Ἰαβ d³ | 10 Ἄβελ > p | αὐτόν : αὐτοῦ G | 11 παρὰ + τῷ v G | δεδίωκε G | 13 Ἀβεννήρ G | 14 νῖόν G i. m. : νοῦν G i. t. | 15 μάθῃς r | ῥήματα b | μάθημα πονηρὸν G | 15/16 πάντα γὰρ ταῦτα a p r v G | 16 ῥιψόθαμος h | 17 μηδὲ μέθυσος > G | μοιχεῖται r, μοιχεῖα G | 18 θεῶ d | 19 ὑψηλῶν G | 20/21 καὶ τὸ — κυρίῳ > b | 20 ἀνθρώποις : ἀγίοις G | 21 σκληροτράχηλος G | 21/22 ὅτι — βλασφημίαν > b | 22/24 ὅτι ὁ μακρόθυμος — γίνου θρασὺς > d G | 22 ὁ μακρόθυμος : μακρ. ἀνὴρ v | 23/24 μὴ — κακὰ > b

Οὐκ ἐπιτάξεις τῷ δούλῳ σου ἢ τῇ παιδίῳ ἐν πικρίᾳ ψυχῆς, μήποτε στενάζουσιν ἐπὶ σοὶ καὶ ἔσται σοὶ ὀργὴ παρὰ κυρίου· „Μὴ δῶς“ γάρ, φησὶν, „τόπον ἀνθρώπῳ καταρᾶσθαι σε· καταρωμένον γάρ σε ἐν πικρίᾳ ψυχῆς αὐτοῦ εἰσακούσεται αὐτοῦ ὁ ποιήσας αὐτόν“ (c. 13). τοὺς ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς σου μὴ ὑπερόψῃς 5 „Τοὺς γὰρ οἰκίους, φησὶν, τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψῃ“ (c. 15). Οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν ἡμέρᾳ πονηρίας σου, πρὶν ἂν λύσῃς τὴν πικρίαν σου (c. 17). τὰ συμβαινόντά σοι πάθη εὐμενῶς δέχου καὶ τὰς περιστάσεις ἀλύπως, εἰδώς, ὅτι μισθός σοι παρὰ θεοῦ δοθήσεται ὡς τῷ Ἰωβ καὶ τῷ Λαζάρῳ 10 (c. 8, 7). τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ δοξάσεις, μνησθήσῃ δὲ αὐτοῦ ἡμέρας καὶ νυκτός, τιμήσεις δὲ αὐτόν ὡς τοῦ εὖ εἶναι σοὶ πρόξενον γενόμενον· ὅπου γὰρ ἡ περὶ θεοῦ διδασκαλία, ἐκεῖ θεὸς πάρεστιν. ἐκζητήσεις καθ' ἡμέραν τὸ πρόσωπον τῶν ἁγίων, ἵνα ἀναπαύσῃ τοὺς λόγους αὐτῶν. οὐ ποιήσεις ἔχθραν 15 πρὸς αὐτούς, ἀναμνησθῇς Λαθὰν καὶ Ἀβειρῶν (c. 9. 10, 1).

Αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς. ἡ δὲ ὁδὸς τοῦ θανάτου ἐστὶν ἐν πράξεσι πονηραῖς θεωρουμένη· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐστὶν ἄγνοια θεοῦ, δι' ἣν γίνονται φόνοι, πορνεῖαι καὶ τὰ λοιπά (c. 17, 2; 18, 1).

Fragmentum descriptionem viae vitae una cum exordio descriptionis viae mortis amplectitur vel capita I—XVIII libri VII Constitutionum. Anastasius autem multa omisit, non solum verba et versus, sed etiam capita, scilicet XI, XII, XIV, XVI; capita IX et X et ultimum versum capitis VIII capiti XVII postposuit; pauca mutavit et tres locos S. Scripturae addidit, sc. Lev. 20, 13; Matth. 12, 37; Sirach 4, 5. 6.

13. C. A. VIII, 2, 1—3. 5. Quaest. XX p. 246.

20

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Οὕτε πᾶς προφητεύων ὁσῖος οὕτε πᾶς ὁ δαίμονας ἐκβάλλων ἅγιος. καὶ γὰρ καὶ Βαλαάμ

2 Sir. 4, 5. 6. — 6 Ies. 58, 7.

1 ἐπιτάξης p r | παιδίῳ (δούλῳ p) a r C : + σου b d h p v G | 2 στε-
νάξουσιν d r C : στενάξουσιν a b h p v G | σοὶ pr : σὲ d h v | παρὰ > b |
κυρίου : θεοῦ G | 3 ὁδός p r | τόπον : post ἀνθρώπῳ G, > d h | 3/4 σε :
σοὶ a | 4 αὐτοῦ sec : αὐτόν v | 5 ἀδελφοὺς + σου G cf. C | σου > p | 6 γὰρ
> G | ὑπερόψει v | 7 προσελύσεις G | ἐπὶ (+ τὴν d h) pr. : ἐν προσευχῇ G |
8 ἂν λ. v (λύσεις) C G : ἀναλύσεις a b d h (-σης) p r | 9 ὅτι + ὁ b d h v |
10 σοὶ post θεοῦ a | θεῷ p G | 11 τὸν sec > a v | 12 δὲ > G | νυκτός : hic
disinit v fol. 16 folio sequente deperdito | τιμῆς h G | τὸ p | 13 εὖ : θεοῦ a |
γενόμενον > G | περὶ θεοῦ > b d h | 14 ὁ θεός p | ἐκζητήσεις + γὰρ G |
15 ἀναπαύσῃ : ἀναπαύῃ b d h p, + ἐν G | τοὺς λόγους h | 15/16 οὐ — Ἀβει-
ρῶν > b | 16 Ἀβειρῶν r, Ἀβηρῶν a G | 18 πονηραῖς πράξεσι h G | 21 δια-
ταγῶν p, διατάξεων b d e f r | 22 καὶ sec > b G

- ὁ μάντις προειήτευσεν δυσσεβῆς ὢν, καὶ Σαοὺλ καὶ Καϊάφας, πολλὰ δὲ καὶ ὁ διάβολος λέγει καὶ οἱ ἄμφ' αὐτὸν δαίμονες, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μέτεστιν αὐτοῖς εὐσεβείας σπινθήρ. δῆλον οὖν, ὅτι οἱ ἄσεβεῖς, καὶ προφητεύουσιν, οὐκ ἀποκαλύπτουσιν διὰ τῆς
 5 προφητείας τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν, οὐδὲ οἱ δαίμονας ἐκβάλλοντες ἐκ τῆς τούτων ὑποχωρήσεως ὀσιωθήσονται, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐσχάτην ὑποστήσονται τιμωρίαν. καὶ γὰρ Βαλαὰμ τιμωρίαν ἔτισεν διαφθείρας τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῷ Βεελφεγώρ· καὶ Σαοὺλ καὶ Καϊάφας αὐτοφονεῦνται γεγόνασιν, καὶ οἱ υἱοὶ Σκευᾶ ἐπιχειροῦντες δαίμονας
 10 ἐλαύνειν ὑπ' αὐτῶν τραυματῖαι γενόμενοι ἔφυγον ἀρρεπῶς.

Hanc quoque particulam reddens Anastasius maiorem sibi vindicavit libertatem. Cum verum omitteret, pauca mutavit et inseruit Saulum, de quo Constitutiones VIII, 2 non dicunt. Versus praetermissus autem legitur in fragmento sequente.

14. C. A. VIII, 2, 4. Quaest. XVI p. 186.

- Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διαταγμάτων. Οὔτε γὰρ βασιλεὺς δυσσεβῆς βασιλεὺς ἔτι ὑπάρχει, ἀλλὰ τύραννος, οὔτε ἐπίσκοπος ἄγνοια ἢ κακονοία πεπιεσμένος ἔτι ἐπίσκοπός ἐστιν, ἀλλὰ ψευδῶς
 15 νῦμος, οὐ παρὰ θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων προβληθεὶς, ὡς Ἀνανίας καὶ Σαμαίας ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ Σεδεκίας καὶ Ἀχίας οἱ ἐν Βαβυλῶνι ψευδοπροφῆται.

15. C. A. VIII, 33—34, 9. Quaest. LXIV p. 430.

Διάταξις τῶν ἀποστόλων Πέτρον καὶ Παῦλον.

- Ἐγὼ Πέτρος καὶ Παῦλος διατασσόμεθα ἐργάζεσθαι τοὺς
 20 δούλους ἡμέρας ε', σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν σχολάζεωσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐσεβείας. τὸ μὲν γὰρ

1 μάντις b d e r | προφήτευσαι e | 2 ἀμφ' e, ἀφ' a d | αὐτοῦ d e | 3 μετέστην p r | 4 προφητεύουσιν b d r | ἀποκαλύπτουσιν a | 5 τὴν d e C : > a b p r G | αὐτῶν εὐσεβείαν G; Gretser textum absurdum correxisse videtur; equidem non corrigo, cum codices unanimes sint et idem error in Epitome libri VIII Constitutionum legatur; concludendum est, Anastasium et auctorem Epitomes errorem in suis Constitutionum exemplaribus legisse; sin autem emendarem, non vocabulo ἀσέβειαν manum inferrem, sed verbis οὐκ ἀποκαλύπτουσιν substituerem verba οὐ καλύπτουσι, quae Constitutiones habent | δαίμονες G | 6 καὶ > G | 7 ἔτισεν a e f p, ἔτησεν b, αἶτησε d : ἔστησεν r G | 8 καὶ p r a f p r : > b d e | 9 οἱ > a d p r | δαίμονας + ἐκβάλλειν μᾶλλον δὲ p | 12 διατάξωμεν b d e h r | 13 βασιβεὺς > a p | ἔτι ὑπάρχων, βασιλεὺς G | 14 πεπιστευμένος p | 16 Σαμαίας p G | Ἱερουσαλὴμ : ἰηλ b d e h | μαλακίας p | 19 τῶν ἀποστόλων : ἀποστολική f, > d h p r | 20 ἐγώ : ἡμεῖς G | διαταττόμεθα G | 21 δούλους + ὑμῶν d | δὲ > G | ἐν > b f h | 22 διδασκαλίαν + τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ G

σάββατον εἶπομεν δημιουργίας λόγον ἔχειν, τὴν δὲ κυριακὴν ἀνα-
στάσεως. τὴν δὲ μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν καὶ τὴν μετ' αὐτὴν
ἀργεῖτωσαν, ὅτι ἡ μὲν πάθους ἐστίν, ἡ δὲ ἀναστάσεως, καὶ χρεῖα
διδασκαλίας, τίς ὁ παθὼν καὶ ἀναστὰς, τίς ὁ συγχωρήσας καὶ
ἀναστήσας. τὴν ἀνάληψιν ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ πέρας τῆς κατὰ 5
Χριστὸν οἰκονομίας. τὴν πεντεκοστὴν ἀργεῖτωσαν διὰ τὴν πα-
ρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος. τὴν γενέθλιον ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ
ἐν αὐτῇ γεννηθῆναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἐκ τῆς παρθένου. τὴν
ἐπιφάνιον ἀργεῖτωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν γενέσθαι τῆς
Χριστοῦ θεότητος μαρτυρήσαντος αὐτῷ τοῦ πατρὸς ἐν τῷ βαπ- 10
τίσματι καὶ τοῦ παρακλήτου ἐν εἵδει περισσεύοντος ὑποδείξαντος τοῖς
παρεστῶσι τὸν μαρτυρηθέντα. τὰς ἡμέρας τῶν ἀποστόλων ἀργεῖ-
τωσαν· διδάσκαλοι γὰρ ὑμῶν εἰς Χριστὸν γεγονόσιν καὶ πνεύματος
ἁγίου ὑμᾶς ἡξίωσαν.

Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὁρθρου καὶ τρίτη καὶ ἔκτη καὶ ἐνάτῃ καὶ 15
ἐσπέρας καὶ ἀλεκτοροφονίας· ὁρθρου μὲν εὐχαριστοῦντες, ὅτι
ἐφώτισεν ἡμᾶς ὁ κύριος παραγαγὼν τὴν νύκτα καὶ ἐπαγαγὼν τὴν
ἡμέραν· τρίτῃ δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἀπόφασιν ἀπὸ τοῦ Πιλάτου ἔλαβεν
ὁ κύριος· ἔκτη δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη· ἐνάτῃ δέ, ὅτι πάντα
κεκίνητο τοῦ δεσπότη ἐσταυρωμένου φρίττοντα τὴν τόλμαν τῶν 20
δυσσεβῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ κυρίου τὴν ἔβριν· ἐσπέρας
δὲ εὐχαριστοῦντες, ὅτι δέδωκεν ὑμῖν ἀνάπαυσιν τῶν μεθήμερινῶν
κόπων τὴν νύκτα· ἀλεκτρονύων δὲ κραυγῇ διὰ τὸ τὴν ὥραν
εὐαγγελιῶσθαι τὴν παρουσίαν τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ
φωτὸς ἔργων. εἰ μὴ δυνατόν ἐν ἐκκλησίᾳ προΐεναι διὰ τοῦς 25

1 ἐπέχειν b, ἐπέχεν f | ἔχει, ἡ δὲ κυριακὴ p² | 2 πᾶσαν ἐβδ. p | 5 τὴν
a f p r C : τρίτον τὴν b d G | κατὰ : εἰς G | 5,6 κατὰ Χρ. : χῡ h | 6 πεντε-
κοστὴν : ἡ a r | 6/7 διὰ τὴν π. — ἀργεῖτωσαν > d, i. m. τὴν Χριστοῦ γέν-
νησιν ἀργεῖτωσαν d² | 8 θεὸν b | τῆς + ἁγίας b | 8/9 τὰ ἐπιφάνια f | 9 ἐπι-
φάνιον p cf. fragm. IX : -φάνειον a r, -φάνειαν d h G, -φάνειαν b | γενέσθαι
ἀνάδειξιν b | τῆς + τοῦ G cf. C | 12 παριστῶσι G | τῶν + ἁγίων G | 13 καὶ
> r | 14 ἡμᾶς p | 15 εὐχὰς (πρῶτον εὐχὰς b) b d r C : + δὲ a f p G |
τρίτῃ κ. ἔκτη κ. ἐνάτῃ r C : γ' (τρίτης p) κ. ε' κ. θ' a f p, τρίτης κ. ἔκτης
κ. ἐνάτης (τῆς θ' b) b d h G (ἐννάτης) | 16 ἀλεκτροφ. a, ἀλεκτροφ. r G |
17 ὑμᾶς b h r | 18 τρίτῃ : τρίτην a p r, τρίτης b d h G | τοῦ > d G |
19 κύριος + λέγων b | ἔκτην a p, ἔκτης d h | ἐννάτην a p, ἐννάτης d,
ἐνάτης h | 20 κεκίνηται b | 21 δυσσεβῶν G i. m. : παρὰ νόμων G i. t. | τοῦ
> G | 22 ὑμῖν d h r C : ἡμῖν b f p G | ἡμερινῶν r G | 23 νύκταν b |
κραυγῆς d h | ὥραν + ἐκείνην G | 24 παρουσίαν : παρρησίαν h² | 25 εἰ :
καὶ εἰ a f G | δυνατόν + δὲ b | προσιέναι f r G

κακοπίστους, κατ' οἶκον γινέσθω ἡ σύναξις, ἵνα μὴ εἰσέρχηται
εὐσεβῆς εἰς ἐκκλησίαν ἀσεβῶν. οὐ γὰρ ὁ τόπος τὸν ἄνθρωπον
ἀγιάζει, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον. ἐὰν οὖν ἀσεβεῖς κατέχωσι
τὸν τόπον, φευκτέος ἔστω διὰ τὸ βεβηλωσθαι ὑπ' αὐτῶν· ὥς
5 γὰρ οἱ θεοὶ ἱερεῖς ἀγιάζουσιν, οὕτως οἱ ἱερεῖς μιαίνουσιν.

16. C. A. VIII, 42. 43. Quaest. XXII p. 260.

Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων. Ἐπιτελεισθῶ δὲ τρίτα τῶν
κεκοιμημένων ἐν ψαλμοῖς καὶ προσευχαῖς διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν
ἐγεθνέντα, καὶ ἔνατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κε-
10 κοιμημένων, καὶ τεσσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον, Μωσῆν
γὰρ ὁ λαὸς οὕτως ἐπένθησεν, καὶ ἐνιαύσια ὑπὲρ μνήμης αὐτοῦ·
καὶ διδόνθω ἐκ τῶν ἐπαρχόντων αὐτοῦ πένησιν εἰς ἀνάμνησιν
αὐτοῦ. ταῦτα μὲν περὶ εὐσεβῶν λέγομεν, περὶ δὲ ἀσεβῶν ἐὰν τὰ
τοῦ κόσμου ὅως πένησιν, οὐδὲν ὀνήσεις αὐτόν· ᾧ γὰρ περιόντι
15 ἐχθρὸν ἦν τὸ θεῖον, δηλονότι καὶ μεταστάντι· „οὐ γὰρ ἔστιν
ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ“. „δίκαιος γὰρ ὁ κύριος, καὶ δικαιοσύνας
ἠγάπησεν“, καί· „Ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ“, καί· „Σὺ
ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ“.

Versum extremum (Ps. 61, 13) Anastasius de suo ingenio addidit.

Περὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων.

Ἐτέχθη μὲν γὰρ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῆς ἀγίας
παρθένου [Μαρίας] ἐν Βηθλεὲμ [ἐν μηνί] κατὰ Αἰγυπτίους Χοιὰκ
κθ' ὥρα 5' τῆς ἡμέρας, ὃ ἔστιν πρὸ ὀκτὼ καλανθῶν Ἰαννουαρίων.
ἐβαπτίσθη δὲ ἐν τῷ λ' αὐτοῦ ἔτει ὑπὸ Ἰωάννου [τοῦ] Τυβὶ ια'
ὥρα ι' τῆς νυκτὸς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ· ἔμεινεν δὲ σὺν ἡμῖν
ἐν τῷ κόσμῳ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν
καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ,
ἕως ἐγένετο ἐτῶν λβ' καὶ μηνῶν γ'. ἐν δὲ τῷ λγ' ἔτει αὐτοῦ

15 Ioann. 7, 18. — 16 Ps. 10, 7. — 17 Ies. 62, 11. — Ps. 61, 13.

1 κατ' οἶκον G i. m. : ἐν οἴκοις G i. t. | γενέσθω G, γενέσθαι h |
ἡ > p r | συνάξεις r | 3 κατέχωσι a d p G : κατέχονσι b f r | 4 φευκτέον G |
7 ἐπιτελεισθε G | τρίτα h | 8 τὸν διὰ τρ. ἡμερῶν C : τῶν τρ. ἡμερῶν b d e h r,
τὸν τριήμερον a f p G | 9 ἔνατα f r : ἔνατα b d e h p, 9 a | 10 τεσσαρά-
κοντα d e h, σαράκοντα b, ̄ a | παλαιόν : τῶν παλαιῶν d e h, + νόμον
καὶ G | 11 ἐνιαύσια d e h | 12 καὶ > G | 13 μὲν + καὶ d e h | λέγωμεν b |
14 οὐδὲ r | 15 ἦν : εἶναι d e h | μεταναστάντι r | 16 ἀδικίαν h | 17/18 καὶ
σὺ — αὐτοῦ > r C

ἐσταυρώθη Φαμενώθ καθ' ἡμέρα ζ' ὥρα ζ' τῆς ἡμέρας καὶ τῆς
σελήνης ιδ'. ἀνέστη δὲ ἐν τριημέρῳ Φαρμουθὶ ἡμέρα α' ὥρα ζ'
τῆς νυκτός· καὶ ὤφθη πᾶσιν ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ
ἐφανέρωσεν τὴν δόξαν αὐτοῦ δι' ἡμερῶν μ' διδάσκων ἡμᾶς κη-
ρύσσειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.
ἀνελήφθη δὲ Παχὼν ι' ὥρα θ' τῆς ἡμέρας.

Hanc particulam legi in codicibus Vaticano 423 f. 404^v—405^r et Parisino 1085 f. 240, qui eam Anastasii Quaestionibus, et hic immediate, adiungunt. Cotelerius eam in Patribus apost. ed. Clericus 1724 I, 197 e codice Regio 1789 edidit, Pitra in Iuris eccles. Graec. hist. et monumentis 1864 I, 301 e codice Vaticano. A. Iacoby in libro: *Ein bisher unbeachteter apokrypher Bericht über die Taufe Jesu* 1902, septem codices, sc. Parisinos 854, 932, 1085, Hierosolymitanum S. Sep. 34, Bodleianum 206, Laurentianum plut. 56, 13, Vaticanum 423, ad eam recensendam adhibuit (p. 13—15), eamque aliquo modo ad Didascaliam apostolorum pertinere demonstrare conatus est (p. 32—35). Mihi eam librarius ad Constitutiones apost. V, 13—19 vel VIII, 33, ubi festa Domini recensentur, addidisse videtur. Cf. *Theologische Quartalschrift* 1903. Ut nomina mensium indicant, particula in Aegypto composita est. Similiter narrationes etiam alias leguntur, ex. gr. in Chronico paschali p. 546 ed. Migne (PG 92) verbis prae-euntibus: *Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ τοῦ παναγίου αὐτοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ πάσχα σύντομος διήγησις*. Menses vel dies particula traditi hi sunt: Choeac XXIX = December XXV, Tybi XI = Ianuarius VI, Phamenoth XXIX = Martius XXV, Pharmuthi I = Martius XXVII, Pachon X = Maius V. Textum repetii Iacobianum, nisi quod in fine particulae pro *Παχὼν γ'*, quod omnes codices habere videntur, contextum respiciens emendavi *II. ι'*, codices a me inspectos sequens numeros semper litteris expressi, non aliquoties verbis, nonnulla verba uncinis [ ] inclusi, quippe quae in pluribus codicibus desint ac fortasse a librario addita sint.

ΕΠΙΤΟΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ Π ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΓΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

Α.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΠΕΡΙ ΧΑΡΙΣΜΑΤΩΝ.

5 I. Τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ μέγα τῆς
εὐσεβείας ἡμῖν παραδιδόντος μυστήριον καὶ προσκαλουμένου Ἰου-
δαίους τε καὶ Ἑλλήνας εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ
Θεοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καθὼς αὐτός φησιν εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ σω-
τηρίᾳ τῶν πιστευσάντων· „Ἐφάνέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώ-
10 ποῖς, τὸ ἔργον, ὃ δέδωκάς μοι, τελειώσας“, καὶ περὶ ἡμῶν λέγοντος
τῷ πατρί· „Πάτερ ἅγιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἀλλ’ ἐγὼ σε
ἔγνω καὶ οὗτοί σε ἔγνωσαν“· εἰκότως, ὥς ἂν τετελειωμένων
ἡμῶν, φησὶν ἅπασι· ἅμα περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ διδομένων χαρισμάτων
διὰ τοῦ πνεύματος· „Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύουσι ταῦτα παρακο-
15 λουθήσει· ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσιν, γλώσσαις
λαλήσουσι καιναῖς, ὅφεις ἁροῦσιν· καὶ θανάσιμόν τι πίωσιν,
οὐδὲν αὐτοὺς ἀδικήσει· ἐπὶ ἁρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι καὶ
καλῶς ἔξουσιν“· 2. τοιούτων τῶν χαρισμάτων πρότερον ἡμῖν
δοθέντων τοῖς ἀποστόλοις μέλλουσι τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλειν
20 πάσῃ τῇ κτίσει, ἔπειτα τοῖς δι’ ἡμῶν πιστεύουσι ἀναγκαίως

5 I Tim. 3, 16. — 7 Ioann. 17, 3. — 9 Ioann. 17, 6. 4. — 11 Ioann. 17, 25.
— 14 Mc. 16, 17. 18. — 19 Mc. 16, 15.

1/2 Sic ego scripturam inscribo | 8 Θεοῦ + καὶ ν | 14 ταῦτα + πάντα a,
sed punctis notavit | 16 καιναῖς a m C : + καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν f n v |
17 οὐδὲν — ἀδικήσει a f m (hic i. m. pr. m.) n v cf. Luc. 19, 10 : οὐ μὴ
αὐτοὺς βλάβῃ m (in textu) C (βλάβει) cf. Marc. 16, 17 | 20 ἡμῶν n

χορηγούμενων, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνεργούντων ὥφέλειαν, ἀλλ' εἰς
τὴν τῶν ἀπίστων συγκατάθεσιν ἐγίνετο, ἵνα, οὓς οὐκ ἔπεισεν ὁ
λόγος, τούτους ἢ τῶν σημείων δυσωπήσῃ δύναμις. 3. τὰ γὰρ
„σημεῖα οὐ τοῖς πιστοῖς“ ἡμῖν, „ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις“ Ἰουδαίων
τε καὶ Ἑλλήνων· οὔτε γὰρ τὸ δαίμονας ἐκβάλλειν ἡμέτερον κέρδος, 5
ἀλλὰ τῶν ἐνεργείᾳ Χριστοῦ καθαιρομένων, καθὼς αὐτὸς πον
παιδεύων ἡμᾶς ὁ κύριος δείκνυσιν λέγων· „Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ
δαιμόνια ὑμῖν ὑπακούουσιν, ἀλλὰ χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν
γέγραπται ἐν οὐρανῷ“· ἐπειδὴ τὸ μὲν αὐτοῦ δύναμις, τὸ δὲ ἡμετέρα
εὐνοίᾳ καὶ σπουδῇ, δηλονότι βοηθουμένοις ὑπ' αὐτοῦ. 4. οὐκ 10
ἐπάναγκες οὖν πάντα πιστὸν ἐκβάλλειν δαίμονας ἢ νεκροὺς ἀνιστᾶν
ἢ γλώσσαις λαλεῖν, ἀλλὰ τὸν ἀξιοθέοντα χαρίσματος ἐπὶ τινι αἰτία
χρησίμῃ εἰς σωτηρίαν τῶν ἀπίστων, δυσωπουμένων πολλάκις οὐ
τὴν τῶν λόγων ἀπόδειξιν, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων ἐνέργειαν, ἀξίων
ὄντων σωτηρίας. 5. οὐδὲ γὰρ πάντες οἱ ἀσεβεῖς ὑπὸ τῶν θαν- 15
μάτων ἐντρέπονται· καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ὁ θεός, ὡς ὅταν
λέγῃ ἐν τῷ Νόμῳ, ὅτι „ἐν ἑτερογλώσσοις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ
καὶ ἐν χεῖλεσιν ἑτέροις, καὶ οὐ μὴ πιστεύσωσιν“. 6. οὔτε γὰρ
οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευσαν τῷ θεῷ, Μωϋσέως τοσαῦτα σημεῖα καὶ
τέρατα πεποιηκότος, οὔτε τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων τῷ Χριστῷ 20
„πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν αὐτοῖς θεραπεύσαντι“· καὶ
οὔτε ἐκείνους ἐδυσώπησε ῥάβδος ψυχουμένη εἰς ὄφιν καὶ Νεῖλος
αἱματούμενος, οὔτε τούτους „τυφλοὶ ἀναβλέποντες καὶ χωλοὶ
περιπατοῦντες καὶ νεκροὶ ἀνιστάμενοι“· καὶ τῷ μὲν ἀνθίσταντο
Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρὴς, τῷ δὲ Ἄννας καὶ Καϊάφας. 7. οὕτως οὐ 25
πάντας δυσωπεῖ τὰ σημεῖα, ἀλλὰ μόνους τοὺς εὐγνώμονας, ὧν
καὶ χάριν εὐδοκεῖ ὁ θεὸς ἐπιτελεῖσθαι δυνάμεις ὡς σοφὸς οἰκο-
νόμος, οὐ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἰσχύϊ, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει.
8. ταῦτα δὲ φάμεν ἐπὶ τῷ μὴ ἐπαίρεσθαι τοὺς λαμβάνοντας
χαρίσματα τοιαῦτα κατὰ τῶν μὴ λαβόντων. 9. χαρίσματα δὲ 30

4 I Cor. 14, 22. — 7 Luc. 10, 20. — 17 I Cor. 14, 21; Ies. 28, 11. 12. —
19 Exod. 3—14. — 21 Mt. 4, 23. — 22 Exod. 4. 7. — 23 Mt. 11, 5. —
25 II Tim. 3, 8. — Ioann. 18, 13. 14.

1 εἰς τ. τ. ἐν. ὡφ. ἀλλ' > m | 4/5 Ἰουδαίοις . Ἑλλήσιν v | 5 οὐ m n v |
γὰρ > n | 8 ὑπακούουσιν : ὑποτάσσεται f | 10 βοηθούμενοι v, βοηθον-
μένους a | 14 τῇ . . ἐνεργείᾳ a cf. C | 16 τούτων f | 17 λέγει a f, corr. f² |
18 πιστεύουσιν v | 27 ἐπιτελεῖσθαι ὁ θεὸς εὐδοκεῖ a | 28 αὐτοῦ a | 29 ἐπὶ :
εἰς a | τὸ a v | 30 τοιαῦτα f n

λέγομεν τὰ διὰ τῶν σημείων, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος πιστεύσας διὰ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν εἰς αὐτόν τε καὶ τὸν ἄχραντον αὐτοῦ πατέρα καὶ τὸ πανάγιον καὶ ζωοποιὸν αὐτοῦ πνεῦμα, ὃς οὐκ εἴληφε „χάρισμα πνευματικόν“. 10. αὐτό τε γὰρ τὸ ἀπαλλαγῆναι 5 πολυθέου ἀσεβείας καὶ πιστεῦσαι θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ χάρισμά ἐστι θεοῦ, τό τε ἀπορρίψαι τὸ ἰουδαϊκὸν κάλυμμα καὶ πιστεῦσαι, ὅτι εὐδοκία θεοῦ ὁ πρὸ αἰώνων μονογενὴς ἐν ὑστέρῳ καιρῷ ἐκ παρθένου γεγέννηται δίχα ὁμιλίας ἀνδρὸς καὶ ὅτι ἐπολιτεύσατο ὡς ἄνθρωπος ἄνευ ἁμαρτίας, „πληρώσας πᾶσαν δικαιοσύνην“ 10 τὴν τοῦ νόμου, καὶ ὅτι οἰκεία συγχωρήσει καὶ βουλῇ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνῃς καταφρονήσας θεὸς ὢν λόγος, καὶ ὅτι ἀπέθανε καὶ ἐτάφη καὶ ἀνέστη διὰ τριῶν ἡμερῶν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἕως τεσσαράκοντα ἡμερῶν παραμείνας τοῖς ἀποστόλοις καὶ πλη- 15 ρώσας πᾶσαν διδάξιν, ἀνελήφθη ἐπ' ὄψεσιν αὐτῶν πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν θεὸν καὶ πατέρα. 11. ὁ ταῦτα πιστεύσας, οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ ἀλόγως, ἀλλὰ κρίσει καὶ πληροφορίᾳ, χάρισμα εἴληφεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ πάσης αἰρέσεως ἀπαλλαγείς. 12. μὴ οὖν τις τῶν ποιούντων τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα κρινέτω τινὰ τῶν πιστῶν μὴ ἄξιωθέντα ἐνεργεῖν· διά- 20 φορα γάρ ἐστι τὰ τοῦ θεοῦ χαρίσματα παρ' αὐτοῦ διὰ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διδόμενα, καὶ σὺ μὲν εἴληφας τοῦτο, ἐκεῖνος δὲ ἄλλο τι, ἢ γὰρ „λόγον σοφίας ἢ γνώσεως ἢ διακρίσεως πνευμάτων“ ἢ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων ἢ λόγον διδακτικὸν ἢ ἀνεξικακίαν ἢ ἐγκράτειαν ἔννομον. 13. καὶ γὰρ Μωϋσῆς „ὁ τοῦ 25 θεοῦ ἄνθρωπος“ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιτελῶν σημεῖα οὐ κατεπλήρθη τῶν ὁμοφυλῶν, καὶ „θεός“ κληθεὶς οὐκ ἠλαστοεύσατο κατὰ τοῦ ἰδίου προφήτου Ἀαρών. 14. ἀλλ' οὔτε ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, ἡγησάμενος μετ' αὐτὸν τοῦ λαοῦ καὶ ἐν τῷ πρὸς Ἰεβουσαίους πολέμῳ „στήσας τὸν ἥλιον κατὰ Γαβαὼν καὶ τὴν σελήνην κατὰ φάραγγα 30 Ἐλὼν“ διὰ τὸ μὴ αὐταρχεῖν πρὸς τὴν ρίχην τὴν ἡμέραν, ἐπλήρθη κατὰ τοῦ Φινεὲς καὶ τοῦ Χαλέβ· οὔτε Σαμουὴλ τοσαῦτα παράδοξα ποιήσας παρ' οὐδὲν ἡγήσατο τὸν θεοφιλεῖ Δαβὶδ, καίτοι

4 Rom. 1, 11. — 5 II Cor. 3, 13. — 9 Mt. 3, 15. — 13 Act. 1, 17. — 22 I Cor. 12, 8. 10. — 24 Deut. 33, 1. — 26 Exod. 7, 1. — 29 Jos. 10, 12.

5 καὶ ἀληθινῷ > n | 10 τὴν > v | 15 καὶ > a | 17 τοῦ > a | 18 τὰ sec > a | 20 ἐστι a n C : εἰσι f m v | 27 προφήτου : ἀδελφοῦ a | 29 γαβαὼθ n | 31/32 παράδοξα n v C : + σημεῖα f m, + σημεῖα καὶ τέρατα a

ἀμφοτέροι προφῆται καὶ ὃς μὲν ἀρχιερεὺς, ὃς δὲ βασιλεὺς. 15. „καὶ
ἐπὶ χιλιάδων ὑπαρχουσῶν ἁγίων ἐν Ἰσραὴλ τῶν μὴ καμψάντων
γόνυ τῇ Βάαλ“, μόνος Ἥλιος ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ τούτου μαθητὴς
Ἑλισσαῖος θαυματουργοὶ γεγόνασιν· ἀλλ' οὔτε Ἥλιος τὸν οἰκονόμον
Ἀβδιοὺ ἐξεμυκτήρισε φοβούμενον μὲν τὸν θεόν, οὐ ποιοῦντα δὲ 5
σημεῖα· οὔτε Ἑλισσαῖος τὸν ἑαυτοῦ μαθητὴν φρίττοντα τοὺς
πολεμίους ὑπερείδεν. 16. ἀλλὰ γὰρ οὔτε Δανιὴλ ὁ σοφὸς δεύ-
τερον ῥυσθεὶς ἐκ στόματος λεόντων, οὐδὲ οἱ τρεῖς παῖδες ἐκ τῆς
καμίνου τοῦ πυρὸς ἐξουδένωσαν τοὺς λοιποὺς τῶν ὁμοφύλων.
ἠπίσταντο γάρ, ὅτι οὐ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει τῶν δεινῶν περιεγέγοντο, 10
ἀλλὰ τῇ τοῦ θεοῦ ἰσχύϊ, καὶ σημεῖα ἐπετέλουν καὶ τῶν δυσχερῶν
ἀπηλλάττοντο. 17. οὐκοῦν μηδεὶς ὑμῶν ἐπαιρέσθω κατὰ τοῦ
ἀδελφοῦ, κἂν προφῆτης ᾖ, κἂν θαυματοποιός· εἰ γὰρ δοθείη
μηκέτι ποῦ τινα εἶναι ἄπιστον, περιττὴ λοιπὸν ἔσται ἡ τῶν
σημείων ἐνέργεια. 18. τὸ μὲν γὰρ εἶναι εὐσεβῆ ἐκ τῆς τοῦ τιнос 15
εὐνοίας, τὸ δὲ θαυματοποιῶν ἐκ τῆς τοῦ ἐνεργούντος δυνάμεως·
ὧν τὸ μὲν πρῶτον αὐτοὺς ἡμᾶς ὁρᾷ, τὸ δὲ δεύτερον θεὸν τὸν
ἐνεργούντα δι' ᾧς προείπομεν αἰτίας. 19. οὐκοῦν μήτε βασιλεὺς
ἐξουθενεῖτω τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγούς, μήτε ἄρχοντες τοὺς
ὑπηκόους· μὴ ὄντων γὰρ τῶν ἀρχομένων περιττοὶ οἱ ἄρχοντες, 20
καὶ μὴ ὄντων στρατηγῶν οὐ σταθήσεται βασιλεία. 20. ἀλλὰ μηδὲ
ἐπίσκοπος ἐπαιρέσθω κατὰ τῶν διακόνων ἢ τῶν πρεσβυτέρων,
μήτε μὴν οἱ πρεσβύτεροι κατὰ τοῦ λαοῦ· ἐξ ἀλλήλων γὰρ ἔστιν
ἡ σύστασις τοῦ συναθροίσματος. 21. ὁ τε γὰρ ἐπίσκοπος καὶ
οἱ πρεσβύτεροί τινῶν εἰσιν ἱερεῖς, καὶ οἱ λαϊκοὶ τινῶν εἰσι λαϊκοί· 25
καὶ τὸ μὲν εἶναι χριστιανὸν ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ ἀπόστολον ἢ ἐπί-
σκοπον ἢ ἄλλο τι οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διδόντι θεῷ τὰ
χαρίσματα. 22. ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον εἰρησθῶ διὰ τοὺς
ἀξιωθέντας χαρισμάτων ἢ ἀξιομάτων.

II. Ἐκεῖνο δὲ προστίθεμεν τῷ λόγῳ, ὅτι οὔτε πᾶς ὁ προ- 30
φητεύων ὅσιος οὔτε πᾶς ὁ δαίμονας ἐκβάλλων ἅγιος. 2. καὶ γὰρ

1 III Reg. 19, 18. — 6 IV Reg. 6. — 7 Dan. 6. 3. — 21 Mt. 12, 15.

2 ἁγίων ὑπαρχουσῶν n | Ἰσραὴλ : ἰλῆμ a | 7 οὐδὲ a | 8 παῖδες > a |
τῆς : τοῦ v | 9 πυρὸς + ῥυσθέντες a v | 11 ἀπετέλουν v | 15 σημείων :
θαυμάτων f | 16 ἐννοίας m n | 17 πρῶτον : + εἰς f² | αὐτοὺς > a | 20 πε-
ριττὴ n | 21 τὰ βασιλεία v | 22 πρεσβυτέρων .. διακόνων v | τῶν sec > a |
28 ἐπὶ τος. > n | 29 ἢ ἀξιομάτων > a

- καὶ Βαλαὰμ ὁ τοῦ Βεῶρ ὁ μάντις προεφήτευσεν δυσσεβῆς ὢν καὶ Καϊάφας ὁ ψευδώνυμος ἀρχιερεὺς, πολλὰ δὲ καὶ ὁ διάβολος λέγει καὶ οἱ ἀπὸ αὐτὸν δαίμονες· καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μέτεστιν αὐτοῖς εὐσεβείας σπινθήρ, ἀγνοία γὰρ εἶσι κεκαλυμμένοι δι' ἐκούσιον
 5 κακόνοιαν. 3. δῆλον οὖν, ὅτι οἱ ἀσεβεῖς, κἂν προφητεύωσιν, οὐκ ἀποκαλύπτουσι διὰ τῆς προφητείας τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν, οὐδὲ οἱ δαίμονας ἐκβάλλοντες ἐκ τῆς τούτων ὑποχωρήσεως ὁσιωθῶσονται· ἀλλήλους γὰρ ἀπατῶσι, καθάπερ οἱ τὰς παιδείας γέλωτος ἔνεκεν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοὺς προσανέχοντας αὐτοῖς ἀπολλύνουσιν.
 10 4. οὔτε γὰρ βασιλεὺς δυσσεβῆς βασιλεὺς ἔτι ὑπάρχει, ἀλλὰ τύραννος, οὔτε ἐπίσκοπος ἀγνοία ἢ κακonoία πεπιεσμένος ἔτι ἐπίσκοπός ἐστιν, ἀλλὰ ψευδώνυμος, οὐ παρὰ θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων προβληθείς, ὡς Ἀνανίας καὶ Σαμαίας ἐν Ἰσραὴλ, καὶ Σεδεκίας καὶ Ἀχίας οἱ ἐν Βαβυλῶνι ψευδοπροφῆται. 5. ἀλλὰ γὰρ καὶ Βα-
 15 λαὰμ ὁ μάντις τιμωρίαν ἔτισε διαφθείρας τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῷ Βεελφεγώρ, καὶ Καϊάφας ὕστερον αὐτοφονευτῆς ἑαυτοῦ γέγονε, καὶ οἱ υἱοὶ Σκενᾶ ἐπιχειροῦντες δαίμονας ἐλαύνειν ὑπ' αὐτῶν τραυματῖαι γενόμενοι ἔφυγον ἀπρεπῶς, καὶ οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰούδα ἀσεβήσαντες παντοίαν τιμωρίαν ἔτισαν. 6. δῆλον
 20 οὖν, ὡς καὶ οἱ ψευδώνυμοι ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι οὐκ ἐκφεύζονται τὴν παρὰ θεοῦ δίκην· ῥηθήσεται γὰρ αὐτοῖς· „Καὶ νῦν ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φανλίζοντές μου τὸ ὄνομα, παραδώσω ὑμᾶς εἰς σφαγὴν ὡς Σεδεκίαν καὶ Ἀχίαν, οὓς ἀπετηγάνισεν βασιλεὺς Βαβυλῶνος“, ὡς γησὶν Ἱερειμίας ὁ προφήτης. 7. ταῦτα δὲ φάμεν
 25 οὐ τὰς ἀληθεῖς προφητείας ἐξουθενοῦντες, ἴσμεν γὰρ αὐτὰς κατ' ἐπίπνοιαν θεοῦ ἐν τοῖς ὁσίοις ἐνεργεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ θράσος τῶν ἀλαζονευομένων καταστέλλοντες καὶ προστιθέντες ἐκεῖνο, ὅτι τῶν τοιούτων περιαιρεῖ ὁ θεὸς τὴν χάριν· „ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ θεὸς ἀντιτάσσειται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν“. 8. Σίλας μὲν οὖν καὶ

1 Num. 23. 24. — 2 Ioann. 11, 51. — 13 Ier. 35. 36. — 14 Num. 25. 31. — 17 Act. 19, 14. — 21 Mal. 1, 6; Ier. 36, 22. — 28 Prov. 3, 34; I Petr. 5, 5. — 29 Act. 15, 32; 21, 10.

1 καὶ pr > a | ὁ τοῦ Βεῶρ > n | μάντις f v | 3 ἔνεστιν n v | 5 προφητεύουσιν v | 5/6 οὐκ ἀποκαλύπτουσι cf. quae adnotavi ad Anastasii fragmentum XIII | 8 καθάπερ + καὶ a m v | παιδείας v | 13 ἄλλῃ n, ἡλ n² | 14 οἱ > a | 15 μάντις a f v | 17 οἱ > a v | ἐκβάλλειν f | 18/19 Ἰούδα.. Ἰσραὴλ n | 20 καὶ sec + οἱ f n | 21 παρὰ + τοῦ a | 22 οἱ pr > v | φανλίζοντες : μὴ φνλάσσοντες v

Ἄγαθος ἐφ' ἡμῶν προσητεύσαντες οὐ παρεξέτειναν ἑαυτοὺς τοῖς ἀποστόλοις οὕτε ὑπερέβησαν τὰ ἑαυτῶν μέτρα, καίτοι θεοφιλεῖς ὄντες. 9. προεφήτευσαν δὲ καὶ γυναῖκες, τὸ μὲν παλαιὸν Μαρία ἡ Μωϋσέως καὶ Ἀαρὼν ἀδελφή, μετὰ δὲ ταύτην Δεββώρα, καὶ μετὰ ταύτην Ὀλδὰ καὶ Ἰουδίθ, ἡ μὲν ἐπὶ Ἰωσίου, ἡ δὲ ἐπὶ Δαρείου· 5 καὶ ἡ μήτηρ δὲ τοῦ κυρίου προεφήτευσεν καὶ Ἐλισαβὲτ ἡ συγγενὴς αὐτῆς καὶ Ἄννα, καὶ ἐφ' ἡμῶν αἱ Φιλίππου θυγατέρες· ἀλλ' οὐκ ἐπύρθησαν κατὰ τῶν ἀνδρῶν αὐταὶ, ἀλλ' ἐφύλαξαν τὰ ἴδια μέτρα. 10. οὐκοῦν καὶ ἐν ὑμῖν κἂν γυνὴ τις ᾗ, κἂν ἀνὴρ, καὶ τύχη τοιαύτης χάριτος τινος, ταπεινοφρονεῖτω, ἵνα ἐπ' αὐτῷ εὐδοκῇ ὁ 10 θεός. „Ἐπὶ τίνα“ γάρ, φησὶν, „ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους“.

B.

ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΠΕΡΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΩΝ ΔΙΑ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ.

III (IV). Ἄμα τοίνυν ὑπάρχοντας ἡμεῖς οἱ δώδεκα τοῦ κυρίου 15 ἀπόστολοι τάσδε τὰς θείας ὑμῖν ἐντελλόμεθα διατάξεις περὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ τύπου, συμπαρόντος ἡμῖν καὶ τοῦ τῆς „ἐκλογῆς σκεύους“ Παύλου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν καὶ Ἰακώβου τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν λοιπῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἐπὶ διακόνων. 2. πρῶτος οὖν ἐγὼ φημι Πέτρος· Ἐπίσκοπον χειροτονεῖσθαι δια- 20 τάσσομαι, ὥς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἅμα πάντες διεταξάμεθα, ἐν πᾶσιν ἄμεμπτον, ἄριστον, ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐκκληλεγμένον.

3 Exod. 15, 20. — 4 Iud. 4, 4. — 5 IV Reg. 22, 14; Iudith 8. — 6 Luc. 1, 2. — 7 Act. 21, 9. — 11 Ies. 66, 2. — 17 Act. 9, 15.

3 τὸ μ. παλαιὸν a C : τῷ μ. παλαιῷ m, τῶν μ. παλαιῶν f n v | 4 μωσέως v | Δεββώρα b m C : δεβώρα f, δεβόρα a n v | 5 μετὰ ταύτην b cf. C : μετ' αὐτήν a m n v, μετ' αὐτὰς f | Ὀλδὰκ n | Ἰουδίθ f m n | 9 τύχει a v, τύχοι f | 10 Ἰν' f | 11 φησὶν > n | ταπεινὸν + καὶ πρᾶον a f m | 12 λόγους : subscr. διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων b m | 13 τῶν + αὐτῶν b m partem I subscribentes | 14 περὶ χειροτονιῶν > v | διὰ Ἰππολύτου habet etiam f | 15/16 ἀπόστολοι τοῦ κυρίου p | 17 ὑμῖν p | ἐκλογῆς f r v : ἐκκλησίας b m n p | 18 Παύλον > r | 20 φημι v C : > rel | 21 ἐν τοῖς προλαβοῦσιν v C : > rel

3. οὐ ὀνομασθέντος καὶ ἀρεσθέντος συνελθὼν ὁ λαὸς ἅμα τῷ
 πρεσβυτέρῳ καὶ τοῖς παροῦσιν ἐπισκόποις ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ
 συννευδοκέτω, ὁ δὲ πρόκριτος τῶν λοιπῶν ἐρωτάτω τὸ πρεσβυ-
 5 4. καὶ ἐπινευσάντων πάλιν ἐρωτάτω, εἰ μαρτυρεῖται ὑπὸ πάντων
 ἄξιος εἶναι τῆς μεγάλης ταύτης καὶ λαμπρᾶς ἡγεμονίας, εἰ τὰ κατὰ
 τὴν εἰς θεὸν αὐτῷ εὐσέβειαν κατώρθωται, εἰ τὰ πρὸς ἀνθρώπους
 δίκαια πεφύλακται, εἰ τὰ καθ' αὐτὸν καλῶς ὠκονόμησεν, εἰ τὰ
 κατὰ τὸν βίον ἀνεπίληπτος ὑπάρχει. 5. καὶ πάντων ἅμα κατὰ
 10 ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐ κατὰ πρόληψιν μαρτυρησάντων τοιοῦτον αὐτὸν
 εἶναι, ὥς ἐπὶ δικαστῇ θεῷ καὶ Χριστῷ, παρόντος δηλαδὴ καὶ τοῦ
 ἁγίου πνεύματος καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ λειτουργικῶν πνευ-
 μάτων, ἐκ τρίτου πάλιν πυθέσθω, εἰ ἄξιός ἐστιν ἀληθῶς τῆς
 15 λειτουργίας, „ἵνα ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθί-
 σεται πᾶν ῥῆμα“. καὶ συνθεμένων αὐτῶν ἐκ τρίτου ἄξιον εἶναι,
 ἀπαιτείσθωσαν οἱ πάντες σύνθημα, καὶ δόντες προθύμως ἀκου-
 εῖσθωσαν. 6. καὶ σιωπῆς γενομένης εἰς τῶν πρώτων ἐπισκόπων
 ἅμα καὶ δυσὶν ἑτέροις πλησίον τοῦ θυσιαστηρίου ἐστῶς, τῶν
 20 λοιπῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων σιωπῇ προσευχομένων, τῶν
 δὲ διακόνων τὰ θεῖα εὐαγγέλια ἐπὶ τῆς τοῦ χειροτονουμένου κε-
 φαλῆς ἀνεπτυγμένα κατεχόντων, λεγέτω πρὸς θεόν·

IV (v). Εὐχὴ χειροτορίας ἐπισκόπου.

1. „Ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ
 τῶν οἰκτιρισμῶν καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατ-
 25 οἰκῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, ὁ γινώσκων τὰ πάντα πρὶν γενέ-
 σεως αὐτῶν“. 2. σὺ ὁ δοὺς ὅρους ἐκκλησίας διὰ λόγου χάριτός
 σου, ὁ προορίσας τε ἀπ' ἀρχῆς γένος δίκαιον ἐξ Ἀβραάμ, ἄρχοντάς
 τε καὶ ἱερεῖς καταστήσας, τό τε ἁγίασμά σου μὴ καταλιπὼν

8 I Tim. 3, 4. 2. — 14 Mt. 18, 16. — 23 II Cor. 1, 3. — 24 Ps. 112,
 5. 6. — 25 Dan. 1, 42.

1 καὶ ἀρεσθέντος > r | 7 εὐσέβειαν αὐτῷ p | 9 ὑπάρχει : ὕπεστιν r |
 11 θεῷ καὶ Χρ. : Χρ. τῷ θεῷ p | δηλαδὴ + τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς p |
 15 πᾶν ῥῆμα σταθήσεται p | 17 γενομένης n p | 18 καὶ m C : > rel | ἐστῶς
 + καὶ b (?) r | 21 πρὸς + τὸν p v | 24/17 ὁ ἐν ὑψηλοῖς — ἀμὴν v qui etiam
 infra nonnisi initium precum exhibet | 26 αὐτῶν b (punctis notatum) r C :
 > rel | 27 τε : το b | 28 καὶ ἱερεῖς > m p

ἀλειτούργητον, ὁ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου εὐδοκήσας ἐν οἷς ἡρετίσω
δοξασθῆναι· 3. καὶ νῦν ἐπίχεε τὴν παρὰ σοῦ δύναμιν „τοῦ ἡγε-
μονικοῦ πνεύματος“, ὅπερ διὰ τοῦ ἡγαπημένου σου παιδὸς Ἰησοῦ
Χριστοῦ δεδώρησαι τοῖς ἁγίοις σου ἀποστόλοις, οἱ καθίδρυσαν
τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τόπον ἁγιάσματος σου εἰς δόξαν καὶ αἶνον 5
ἀδιάλειπτον τοῦ ὀνόματος σου. 4. καρδιογενῶστα πάντων, δὲ
ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον, ὃν ἐξελέξω εἰς ἐπισκοπὴν σου τὴν
ἁγίαν, καὶ ἀρχιερατεύειν σοι ἀμέμπτως, λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ
ἡμέρας, ἀδιαλείπτως τε ἱλάσκεσθαι τῷ προσώπῳ σου καὶ προσ-
φέρειν σοι τὰ δῶρα τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας καὶ τῷ πνεύματι τῷ 10
ἀρχιερατικῷ ἔχειν ἐξουσίαν „ἀφιέναι ἁμαρτίας“ κατὰ τὴν ἐντολήν
σου, διδόναι κλήρους κατὰ τὸ πρόσταγμα σου, „λύειν τε πάντα
σύνδεσμον“ κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκας τοῖς ἀποστόλοις, εὐ-
αρεστεῖν τε σοὶ ἐν πραότητι καὶ καθαρᾷ καρδίᾳ, προσφέροντά
σοι „ὁσμὴν εὐωδίας διὰ τοῦ παιδὸς σου Ἰησοῦ“ Χριστοῦ τοῦ 15
κυρίου ἡμῶν, μεθ' οὗ σοι δόξα, κράτος, τιμὴ σὺν ἁγίῳ πνεύματι
νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

V (XVI). Περὶ χειροτονίας πρεσβυτέρου.

1. Ἐγὼ ὁ φιλούμενος ὑπὸ τοῦ κυρίου διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς
ἐπισκόποις· 2. Πρεσβύτερον χειροτονῶν, ὃ ἐπισκοπε, τὴν χεῖρα ἐπὶ 20
τῆς κεφαλῆς ἐπιτίθει αὐτός, τοῦ πρεσβυτερίου παρεστῶτός σοι
καὶ τῶν διακόνων, καὶ ἐπενχόμενος λέγε·

VI. Εὐχὴ χειροτονίας πρεσβυτέρου.

1. Κύριε παντοκράτωρ, ὁ βασιλεὺς ἡμῶν, ὁ διὰ Χριστοῦ τὰ
πάντα δημιουργήσας καὶ δι' αὐτοῦ τῶν ὅλων προνοῶν· ἐπίβλεπον 25
καὶ νῦν ἐπὶ τὴν ἁγίαν σου ἐκκλησίαν καὶ αὐξήσον αὐτὴν καὶ
πλήθυνον τοὺς ἐν αὐτῇ προεστῶτας καὶ δὲς δύναμιν πρὸς τὸ
κοπιᾶν αὐτοὺς λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ λαοῦ σου.

1 Eph. 1, 4. — 2 Ps. 50, 14. — 6 Act. 1, 24. — 11 Ioann. 20, 23. — 12 Tit.
1, 5. — Ies. 58, 6. — 13 Mt. 18, 18. — 15 Eph. 5, 2. — 16 Act. 4, 30. —
25 Sap. 6, 8. — 28 I Tim. 5, 17.

1 ἡρετήσω b m | 3 πνεύματος + σοῦ f | 6 δὲς > b m r | 8 καὶ p r : τοῦ f |
10 πνεύματι + σου f r | 13 δέδωκας b f | 16 δόξα > m | 20/21 ἐπὶ τῆς
κεφαλῆς > f | 21 ἐπιτιθεῖς b | αὐτῷ f | 22 ἐνχόμενος n | 23 εὐχὴ + ἐπὶ f |
24 παντοκράτωρ b m | 25/10 καὶ δι' αὐτοῦ — ἀμήν > v | 26 καὶ tert > b |
28 ἔργῳ καὶ λόγῳ b

2. καὶ ἔπιδε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον τὸν ψήφῳ καὶ κρίσει τοῦ κλήρου παντὸς εἰς πρεσβυτέριον ἐπιδοθέντα καὶ ἔμπλησον αὐτὸν πνεῦμα χάριτος καὶ συμβουλίας τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κυβερνᾶν τὸν λαόν σου ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ὃν τρόπον ἐπέιδες ἐπὶ λαόν 5 ἐκλογῆς σου καὶ προσέταξας Μωϋσεὶ ἀρετίσασθαι πρεσβυτέρους, οὓς ἔπλησας πνεύματος, ὅπως ἐμπλησθῆις ἐνεργημάτων ἱερατικῶν καὶ λόγων διδακτικῶν ἐν πραότητι παιδείῃ σου τοῦτον εἰλικρινῶς ἐν „καθαρᾷ διανοίᾳ καὶ ψυχῇ θελούσῃ“, καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σου ἱερουργίας ἀμώμως ἐκτελῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοι δόξα 10 καὶ σέβας σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

VII (XVII). Περὶ χειροτονίας διακόνου.

1. Ἐγὼ Φίλιππος διατάσσομαι· 2. Διάκονον καταστήσεις, ὃ ἐπίσκοπε, ἐπιθείς αὐτῷ τὰς χεῖρας, παρεσιτώτός σοι παντὸς τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων, καὶ ἐπευξάμενος λέγε·

15 VIII (XVIII). Εὐχὴ χειροτονίας διακόνου.

1. Ὁ θεός, ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινός, ὁ ἀψευδής καὶ „πλου-
των εἰς πάντα τοὺς ἐπικαλουμένους σε“ ἐν ἀληθείᾳ, „ὁ φοβερός ἐν
βουλαῖς, ὁ σοφὸς διανοίᾳ, ὁ κραταιὸς καὶ μέγας“; 2. „εἰσάκουσον
προσευχῆς ἡμῶν, κύριε, καὶ ἐνώτισαι τὴν δέησιν ἡμῶν“, καὶ
20 „ἐρίψανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου“ τόνδε, τὸν
προχειριζόμενόν σοι εἰς διακονίαν, καὶ πλῆσον αὐτὸν πνεύματος
καὶ δυνάμεως, ὡς ἔπλησας Στέφανον τὸν πρωτομάρτυρα καὶ
μιμητὴν τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ σου· 3. καὶ καταξίωσον
αὐτόν, εὐαρέστως λειτουργήσαντα τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ δια-
25 κονίαν ἀτρέπτως, ἀμέμπτως, ἀνεγκλήτως, μείζονος ἀξιωθῆναι
βαθμοῦ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Χριστοῦ σου, τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ
σου, μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

5 Num. 11, 10. — 8 II Macc. 1, 3. — 16 Rom. 10, 12. — 17 Ps. 65, 5;
Iob 9, 4. — 18 Ps. 142, 1. — 20 Ps. 30, 7. — 22 Act. 6, 7.

1/2 κρίσει τ. κλ. π. : κλήρω τοῦ λαοῦ σου παντὸς r | 3 πνεύματος f r |
συμβουλίας b m | 4 ἐπίδες b m n r | 5 Μωσεί b | ἀρετήσασθαι b m r |
6 ἱατικῶν b, corr. ἱερατικῶν pr. m. ut videtur | 13 ἐπιθείς + ἐπ' v | σου b |
15 εὐχὴ + ἐπὶ b | 17/28 τοὺς ἐπικαλουμένους — ἀμήν > v | 18 εἰσάκουσον
+ τῆς r | 19 καὶ ἐνώτισαι τ. δ. ἡμῶν b C : > rel | 26/27 σου υἱοῦ r
27 σοι > r | δόξα — σέβας : τιμὴ καὶ δόξα καὶ προσκύνῃς r | τιμὴ > f |
28 ἀμήν > b doxologiam abbrevians vocabulo αἰώνων lineam terminante,
similiter saepius infra

IX (XIX). *Περὶ χειροτοσίας διακονίσεως.*

1. Ἐγὼ Βαρθολομαῖος διατάσσομαι· 2. Διακόνισσαν καθιστῶν, ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις αὐτῇ τὰς χεῖρας, παρεστῶτός σοι τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τῶν διακόνων καὶ τῶν διακονισσῶν, καὶ εἰχόμενος ἐρεῖς·

5

X (XX). *Εὐχὴ χειροτοσίας διακονίσεως.*

1. Ὁ θεός, ὁ αἰώνιος, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δημιουργός, ὁ πληρώσας πνεύματος ἁγίου Μαριάμ καὶ Δεββῶραν καὶ Ἄνναν καὶ Ὀλδάν, ὁ μὴ ἀπαξιῶσας τὸν μονογενῆ σου υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ γυναικός, ὁ καὶ ἐν τῇ 10 σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐν τῷ ναῷ προχειριζόμενος τὰς φρουροὺς τῶν ἁγίων σου πυλῶν· 2. αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιθε ἐπὶ τὴν δούλην σου τήνδε, τὴν προχειριζομένην εἰς διακονίαν, καὶ δὸς αὐτῇ πνεῦμα ἅγιον καὶ „καθάρισον αὐτὴν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“ πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐπιτελεῖν αὐτὴν τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῇ 15 ἔργον εἰς δόξαν σὴν καὶ ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοι δόξα καὶ προσκύνησις σὲν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

XI (XXI). *Περὶ χειροτοσίας ὑποδιακόνου.*

1. Ἐγὼ Θωμᾶς διατάσσομαι· 2. Ὑποδιάκονον χειροτονῶν, ὃ 20 ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα καὶ εἰχόμενος ἐρεῖς·

XII. *Εὐχὴ χειροτοσίας ὑποδιακόνου.*

1. Δέσποτα θεέ, δημιουργὲ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου τοὺς νεωκόρους ἀναδείξας τῶν ἁγίων σου σκευῶν φύλακας· 2. αὐτὸς καὶ νῦν 25 ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, τὸν προχειρισθέντα ὑποδιάκονον, καὶ δὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐφάπτεσθαι τῶν λειτουργικῶν σου σκευῶν καὶ ποιεῖν τὸ θέλημα σου διὰ

9 Exod. 15, 20; Judith 4, 4; Luc. 2, 36; IV Reg. 22, 14. — 14 II Cor. 7, 1. — 24 Num. 3; I Paral. 9.

1 διακονίης b v | 3 ὃ ἐπίσκοπε m | 5 σου n | 6 χειρ. : ἐπὶ χειρο-
τομία r | 8/18 δημιουργός — ἀμήν > v | 10 καὶ > f r | 11 τὰς b f : τοὺς
m n p r | 16 δόξα b f C : ἡ δ. m n r | 17/18 τῶν αἱ. ἀμήν > b | 19 χειρ. :
ἐπὶ χειροτομία b | 23/2 τῶν ἐν — ἀμήν > v | 24 αὐτῇ r καὶ > f r
25 σου > r | 27 τῷ r

παντὸς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας
σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

XIII (XXII). Περὶ ἀναγνώστου.

Ἀναγνώστης καθίσταται, ἐπιδιδόντος αὐτῷ βιβλίον τοῦ ἐπι-
5 σκόπου. οὐδὲ γὰρ χειροθετεῖται.

XIV (XXIII). Περὶ ὁμολογητοῦ.

1. Ἐγὼ Ἰάκωβος Ἀλφαίου διατάσσομαι· 2. Ὁμολογητὴς οὐ χει-
ροτονεῖται, γνώμης γὰρ τοῦτο καὶ ὑπομονῆς· τιμῆς δὲ μεγάλης
ἐπάξιός ἐστιν, ὡς ὁμολογήσας τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ „ἐνώπιον ἔθνων
10 καὶ βασιλέων“. 2. ἐὰν δὲ χρεῖα αὐτοῦ γένηται εἰς ἐπίσκοπον ἢ
πρεσβύτερον ἢ διάκονον, χειροτονεῖται. 3. εἰ δέ τις ὁμολογητὴς
μὴ χειροτονηθεὶς ἀρπάσῃ ἐαυτῷ ἀξίωμα τοιοῦτον, ὡς διὰ τὴν
ὁμολογίαν, ὁ τοιοῦτος καθαιρεῖσθω. οὐ γὰρ ἔστιν, ἐπεὶ περ ἡρῶνται
τὴν Χριστοῦ διάταξιν „καὶ ἔστιν ἀπίστον χειρῶν“.

15 XV (XXIV). Ὁ αὐτὸς περὶ παρθένου.

1. Ἐγὼ Ἰάκωβος Ἀλφαίου διατάσσομαι· 2. Παρθένος οὐ χειρο-
τονεῖται, „ἐπιταγὴν“ γὰρ „κυρίον οὐκ ἔχομεν“. γνώμης γὰρ ἔστι
τὸ ἔπαθλον, οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ γάμου, ἀλλ' ἐπὶ σχολῇ τῆς
εὐσεβείας.

20 XVI (XXV). Περὶ χιρῶν.

1. Καγὼ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος τάδε περὶ χιρῶν δια-
τάσσομαι. 2. χήρα οὐ χειροτονεῖται, ἀλλ' εἰ μὲν ἐκ πολλοῦ ἀπ-
έβαλε τὸν ἄνδρα καὶ σωφρόνως καὶ ἀκαταγνώστως ἔζησε καὶ τῶν
οἰκείων ἀριστα ἐπεμελήθη, ὡς Ἰουδίθ καὶ Ἄννα αἱ σεμνότεται,
25 κατατασσέσθω εἰς τὸ χηρικόν. 3. εἰ δὲ νεωστὶ ἀπέβαλε τὸν
ὁμόζυγον, μὴ πιστευσέθω, ἀλλὰ χρόνον ἢ νεότης κρινέσθω. τὰ
γὰρ πάθη ἔσθ' ὅτε καὶ συγγηγῶ ἀνθρώποις, μὴ ὑπὸ κρείττονος
χαλινοῦ εἰργόμενα.

9 Act. 9, 15. — 14 I Tim. 5, 8. — 17 I Cor. 7, 25. — 24 Judith 8;
Luc. 2, 36.

2 σὺν b p : + τῷ f m n ἁγίῳ + σου m n : τοὺς αἰ. — ἀμήν > b :
τῶν αἰώνων > p, τ. αἰ. ἀμήν > r : 5 οὐδὲν n : 7 ὁ Ἀλφαίου r : 8 τοῦτο post
ὑπομονῆς r | τε r : 10 γένηται h. l. b f, post διάκονον m r, > v n : 12 αὐτῷ b :
14 χεῖρον v, χεῖρον m n : 16/19 Hoc spatium in b ita atramento conspersum
est, ut nihil fere legi possit : 18 ἄθλον f, sed ante vocem rasura | γάμον f C :
δῆμον rel : 22 εἰ : ἢ b : 24 ἐπιμελέθη m : Ἰουδίθ m n r : 25 ἀπέβαλλε v :
26 ὁμόζυγον + αὐτῆς r : κρινέτω n : 27 συγγηγῶ f C : συγγεγορεῖ rel

XVII (XXVI). Ὁ αὐτὸς περὶ ἐπορκιστῶν.

1. Ἐπορκιστὴς οὐ χειροτονεῖται, εὐνοίας γὰρ ἔκουσίου τὸ ἔπαθλον καὶ χάριτος θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐπιφοιτήσῃ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὁ γὰρ λαβὼν χάρισμα ἱαμάτων δι' ἀποκαλύψεως ὑπὸ θεοῦ ἀναδείκνυται, φανερᾶς οὐσης πᾶσιν τῆς ἐν αὐτῷ χάριτος. 5
2. ἂν δὲ χρεῖα γένηται αὐτοῦ εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, χειροτονεῖται.

XVIII (XXVII). Σίμωνος τοῦ Καναναίου ὑπὸ πόσων ἐπισκόπων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ἐπίσκοπος.

1. Καγὼ Σίμων ὁ Καναναῖος διατάσσομαι ὑμῖν, ὑπὸ πόσων 10 ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ἐπίσκοπος. 2. ὑπὸ τριῶν ἢ δύο ἐπισκόπων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι. ἂν δέ τις ὑπὸ ἐνὸς χειροτονηθῇ ἐπίσκοπον, καθαιρεῖσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας. 3. ἂν δὲ ἀνάγκη ὑπὸ ἐνὸς καταλάβῃ χειροτονηθῆναι διὰ τὸ μὴ δύνασθαι πλείονας παραγενέσθαι, διωγμοῦ ὄντος ἢ ἄλλης τοιαύτης αἰτίας, 15 ψήφισμα κομιζέσθω τῆς ἐπιτροπῆς πλειόνων ἐπισκόπων.

XIX (XXVIII). Τοῦ αὐτοῦ κανόνες ἐκκλησιαστικοί.

1. Ἐπίσκοπος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται, χειροτονεῖ, προσφέρει, εὐλογίαν παρὰ ἐπισκόπων λαμβάνει, παρὰ δὲ πρεσβυτέρων οὐδαμῶς. ἐπίσκοπος καθαιρεῖ πάντα κληρικὸν ἄξιον ὄντα καθαιρέσεως 20 πλὴν ἐπισκόπον· μόνος γὰρ οὐχ οἷός τε. 2. πρεσβύτερος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται, εὐλογίας δέχεται παρὰ ἐπισκόπου καὶ συμπρεσβυτέρου, ὡσαύτως ἐπιδίδωσι συμπρεσβυτέρῳ· χειροθετεῖ, οὐ χειροτονεῖ, οὐ καθαιρεῖ, ἀφορίζει δὲ τοὺς ὑποβεβηκότας, ἂν ὧσιν ὑπεύθυνοι τῇ τοιαύτῃ τιμωρίᾳ. 3. διάκονος οὐκ εὐλογεῖ, οὐ 25 δίδωσιν εὐλογίαν, λαμβάνει δὲ παρὰ ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου, οὐ βαπτίζει, οὐ προσφέρει, τοῦ δὲ ἐπισκόπου προσενεγκόντος ἢ

1 ὁ αὐτὸς > r | 5 πᾶσιν b C : πάσης rel | 6 εἰς ἐπίσκοπον κτλ. cum sequentibus construxit b | ἢ . . ἢ b f C : ἢ εἰς . . ἢ εἰς rel | 8 Καναναίου + διάταξις b | 8/9 ἐπίσκοπος . . . ἐπισκόπων f | 10 πόσων + ἐπισκόπων f | 12 ἂν : εἰ f | 13 καὶ sec > b | 14 καταλάβοι b | 17 τοῦ αὐτοῦ κ. ἐκκλ. : περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν Σίμωνος τοῦ καναναίου v, qui ante hoc caput aliam scripturam inserit, Σίμωνος τοῦ καναναίου διάταξις (διάταξεις sec. m.) ἐκκλησιαστ. a, qui capita XVIII—XX post partem V exhibet, cf. Prolegom. | 19 πρεσβύτερον m n | 20. 24 καθαιρεῖ m n v | 21 οἷός τε a | 22 δέχεται : δὲ a | 23 συμπρεσβ. + δέχεται a | ὡσαύτως ἐπ. συμπρ a v C : > b f m n | 25 τῇ τ. τιμωρίᾳ > a | οὐ : οὐδὲ a | 27 οὐ βαπτ. οὐ : οὐδὲ a | προσφέρει + ἀλλ' οὐτε βαπτίζει a | προσενεγκόντος (-νέγκαντος a) h. l. v C : post πρεσβύτερον rel

τοῦ πρεσβυτέρου, αὐτὸς ἐπιδίδωσι τῷ λαῷ, οὐχ ὡς ἱερεὺς, ἀλλ' ὡς διακονούμενος ἱερεῦσιν. 4. τῶν δὲ ἄλλων κληρικῶν τὸ τοῦ διακόνου ἔργον ποιῆσαι οὐδενὶ ἐξόν. 5. διακόνισσα οὐκ εὐλογεῖ, ἀλλ' οὐδέ τι ὧν ποιοῦσιν οἱ πρεσβύτεροι ἢ οἱ διάκονοι ἐπιτελεῖ, 5 ἀλλ' ἢ τοῦ φυλάττειν τὰς θύρας καὶ ἐξυπηρετεῖσθαι τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας διὰ τὸ εὐπρεπές. 6. διάκονος ἀφορίζει ὑποδιάκονον, ἀναγνώστην, ψάλτην, διακόνισσαν, ἐὰν δέη τι τοιοῦτον, μὴ παρόντος πρεσβυτέρου. 7. ὑποδιάκονος οὐκ ἔξεστιν ἀφορίσαι οὔτε μὴν ἀναγνώστη ἢ ψάλτη οὐδὲ δια- 10 κονίσσῃ, οὐ κληρικόν, οὐ λαϊκόν· ὑπηρετᾷ γὰρ εἰς διακόνων.

XX (XXX). Περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν.

Ὁ αὐτὸς Σίμων ὁ Καναναῖος διατάσσομαι πᾶσαν ἀπαρχὴν προσκομίζεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις εἰς διατροφήν αὐτῶν, πᾶσαν δὲ δεκάτην προσφέρεισθαι 15 εἰς διατροφήν τῶν λοιπῶν κληρικῶν καὶ τῶν παρθένων καὶ τῶν χηρῶν καὶ τῶν ἐν πενίᾳ ἐξεταζομένων· αἱ γὰρ ἀπαρχαὶ τῶν ἱερέων εἰσὶ καὶ τῶν αὐτοῖς ἐξυπηρετουμένων.

XXI (XXXI). Ὁ αὐτὸς περὶ περιουσιῶν.

1. Τὰς περισσευούσας ἐν τοῖς μυστικοῖς εὐλογίας κατὰ γνώμην 20 τοῦ ἐπισκόπου ἢ τῶν πρεσβυτέρων οἱ διάκονοι διανεμέτωσαν τῷ κληρῷ, τῷ ἐπισκόπῳ μέρη τέσσαρα, τῷ πρεσβυτέρῳ μέρη τρία, τῷ διακόνῳ μέρη δύο, τοῖς δὲ ἄλλοις, ὑποδιακόνοις ἢ ἀναγνώσταις ἢ ψάλταις ἢ διακονίσσαις, μέρος ἓν. 2. „τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ“, ἕκαστον τιμᾶσθαι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ 25 τάξιν· ἢ γὰρ ἐκκλησία οὐκ ἀταξίας, ἀλλ' ἐνταξίας ἐστὶ διδασκαλία.

23 I Tim. 2, 3.

2 διάκονος μέσον i. f. διάκονος ἱερέων a | 3 ἐξόν: ἔξεστιν f | 4 ἢ οἱ διάκονοι > a | 5 φυλάσσειν v | 8 τι n | τοιοῦτον + γενέσθαι v | 9 ἐξῆν f m | οὐδὲ: ἢ a v | 10 κληρικῶ . . λαϊκῶ v | 11 περὶ: τοῦ αὐτοῦ περὶ v | 12 ὁ: ἐγὼ ὁ v | ὁ αὐτὸς > a | ὁ Καναναῖος > v | διατάσσομαι + περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν v | 13 προσκομίζεσθαι v | τοῖς sec > f | 14 τροφήν v | δε > v | 15 λοιπῶν > a | 17 ὑπηρετουμένων n, ὑπηρετούντων m, ὑπηρετ. a | 18 ὁ αὐτὸς περὶ π. v (praemittens περὶ περισσευόντων προσφορῶν) C: περὶ εὐλογιῶν b f m n, > a | 19 ἐν τοῖς μ. > a | μυστικοῖς v C: μυστηρίοις b f m n | 21 τῷ sec > v | τρία m C: δύο rel | 22 τῷ > v | μέρη δύο m C: μέρος ἓν rel, b τῷ διακόνῳ μέρος ἓν i. m. pr. m. | 24 αὐτοῦ f, ut videtur correctum ex ἑαυτοῦ | 25 διδασκαλία: διδάσκαλος a, subscripsit sectionem περὶ χειροτονιῶν καὶ ἐτέρων ἐκκλησιαστικῶν καταστάσεων b

Γ.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΜΑΤΑΞΕΙΣ
ΠΕΡΙ ΚΑΝΟΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ.

XXII (XXXII). Καὶ Πάυλος „ὁ τῶν ἀποστόλων ἐλάχιστος“
τάδε διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις περὶ
κανόνων. 2. οἱ πρῶτως προσιόντες τῷ μυστηρίῳ τῆς εὐσεβείας 5
διὰ τῶν διακόνων προσαγέσθωσαν τῷ ἐπισκόπῳ ἢ τοῖς πρεσβυ-
τέροις καὶ τὰς αἰτίας ἐξεταζέσθωσαν, οὗ χάριν προσήλθον τῷ
κυριακῷ λόγῳ· οἱ τε προσενέγκαντες μαρτυρεῖτωσαν αὐτοῖς,
ἀκριβοῦσαντες τὰ κατ' αὐτούς. ἐξεταζέσθω δὲ αὐτῶν ἀκριβῶς
καὶ ὁ τρόπος καὶ ὁ βίος καὶ εἰ δοῦλοί εἰσιν ἢ ἐλεύθεροι. 3. καὶ 10
ἐὰν ἢ τις δοῦλος, ἐρωτάσθω, οὗ δεσπότης, καὶ ἐὰν πιστοῦ δοῦλος
ἢ, ἐρωτάσθω ὁ κύριος αὐτοῦ, εἰ μαρτυρεῖ αὐτῷ. ἐὰν δὲ μή, ἀπο-
βαλλέσθω, ἕως ἂν ἄξιον ἑαυτὸν ἐπιδείξῃ τῷ δεσπότην· εἰ δὲ μαρ-
τυρεῖ αὐτῷ, προσδεχέσθω. εἰ δὲ ἐθνικοῦ ἢ οἰκέτης, διδασκέσθω
„εὐαρεστεῖν τῷ δεσπότην, ὥστε μὴ βλασφημηται ὁ λόγος“. 4. εἰ 15
μὲν οὖν ἔχει γυναῖκα ἢ ἡ γυνὴ ἄνδρα, διδασκέσθωσαν ἀρκεῖσθαι
ἑαυτοῖς· εἰ δὲ ἄγαμοί εἰσι, μανθανέτωσαν μὴ πορνεύειν, ἀλλὰ
γαμεῖν νόμῳ. 5. εἰ δὲ ὁ δεσπότης αὐτοῦ, πιστὸς ὢν καὶ εἰδώς,
ὅτι πορνεύει, οὐ δίδωσιν αὐτῷ γυναῖκα ἢ τῇ γυναικὶ ἄνδρα,
ἀφοριζέσθω. 6. ἐὰν δέ τις δαίμονα ἔχῃ, διδασκέσθω μὲν τὴν 20
εὐσεβειαν, μὴ προσδεχέσθω δὲ εἰς κοινωνίαν, πρὶν ἂν καθαρισθῇ.

3 I Cor. 15, 9. — 15 Tit. 2, 9. 5.

1 Παῦλον : praemisit ἐκ τῆς βίβλου τῶν διαταγῶν διὰ Κλήμεντος
γραφέντων (sic) a | τοῦ ἁγίου > v | ἁγίου : ἁγιωτάτου m s, > f | ἀπο-
στόλον > m | διατάξεις v | 2 περὶ > m | κανόνων > v, + τίνες ὀφείλουσι
προσάγεσθαι πρὸς τὸ βάπτισμα f | 3/5 καὶ — κανόνων b f n v : > a m |
4 ἐπ. καὶ πρεσβ. v C : πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις b f n | 5 κανόνων +
περὶ τῶν πρῶτως προσερχομένων τῷ μυστηρίῳ v tanquam inscriptio : πρῶτως
προσ. : προσερχόμενοι a | προσιόντες v | τῷ + ἁγίῳ a | 8 τε : δὲ m n s t |
προσενεγκόντες a | αὐτοῖς > f m s t | 9 αὐτούς : αὐτῶν v | 11 τις ἢ v |
11/12 ἐρωτάσθω — δοῦλος ἢ v (nisi quod habet ὁ δεσπότης) C : εἰ μὲν πιστοῦ
δοῦλος ὑπάρχει b f n, > a m s t | 12 κύριος : δεσπότης a m s t | ἐὰν :
εἰ m | 13 εἰ δὲ > a m s t | 14 ἢ b n C : εἴη f v, > a m s t | 15 εὐχαριστεῖν a
16 ἔχει + ὁ ἀνὴρ m | ἀρκεῖν f, ἀρκεῖσθω a | 17 ἑαυτοῖς (αὐτοῖς a) : + καὶ
σωφρονεῖν b f n | 18 νόμῳ v C : ἐν v. t, ἐννόμῳ rel | αὐτῶν v. 20 δὲ v C :
> rel | 21 καθαρισθῇ b f, -σθοίη n

- εἰ δὲ θάνατος κατεπείγει, προσδεχέσθω. 7. εἴ τις πορνοβοσκός,
 ἢ παυσάσθω τοῦ μαστροπεύειν ἢ ἀποβαλλέσθω. πόρνη προσιοῦσα
 ἢ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 8. εἰδωλοποιὸς προσιών ἢ παυ-
 σάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 9. τῶν ἐπὶ σκηνῆς ἐάν τις προσίῃ ἀνὴρ
 5 ἢ γυνὴ ἢ ἡνίοχος ἢ μοιρομάχος ἢ σταδιοδρόμος ἢ λουδεμπιστὴς
 ἢ ὀλυμπικός ἢ χοραύλης ἢ κιθαριστὴς ἢ λυριστὴς ἢ ὄρχησιν
 ἐπιδεικνύμενος ἢ κάπηλος, ἢ παυσάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν.
 10. στρατιώτης προσιών διδασκέσθω „μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν,
 ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς διδομένοις ὀψωνίοις“. πειθόμενος προσδεχέσθω,
 10 ἀντιλέγων δὲ ἀποβαλλέσθω. 11. ἀρρητοποιός, κίναϊδος, βλάξ,
 μάγος, ἐπαιιδός, ὄχλαγωγός, ἀστρολόγος, μάντις, θηρεπαιιδός,
 λῶταξ, περιάμματα ποιῶν, περικαθαίρων, οἰωνιστής, συμβολο-
 δείκτης, παλμῶν ἐρμηνεύς, φυλαττόμενος ἐν συναντήσσει λῶβας
 ὄψεως ἢ ποδῶν ἢ ὀρνίθων ἢ γαλῶν ἢ ἐπιφωνήσεων ἢ παρα-
 15 κροαμάτων συμβολικῶν χρόνῳ δοκιμαζέσθωσαν· δυσέκνιπτος γὰρ
 ἢ κακία. παυσάμενοι οὖν προσδεχέσθωσαν, μὴ πειθόμενοι δὲ
 ἀποβαλλέσθωσαν. 12. παλλακὴ τιнос ἀπίστου δούλῃ ἐκείνῳ μόνῳ
 σχολάζουσα προσδεχέσθω· εἰ δὲ καὶ πρὸς ἄλλους ἀσελγαίνει, ἀπο-
 βαλλέσθω. 13. πιστὸς ἐὰν ἔχῃ παλλακὴν, εἰ μὲν δούλην, παυ-
 20 σάσθω καὶ νόμῳ γαμεῖτω, εἰ δὲ ἐλευθέραν, ἐγαμεῖτω αὐτὴν νόμῳ·
 εἰ δὲ μὴ, ἀποβαλλέσθω. ἐὰν δὲ καὶ πιστὴ δούλῃ συναφθῇ, ἢ

8 Luc. 3, 14.

1 κατεπείγει b v | τις + εἰ a; ἢ a² | πορνοβοσκός + εἴη b n | 2 τοῦ
 — a m t | προσιδάσθω b | 3/4 εἰδωλοποιός — ἀποβ. : in fine capitis t | 4 προσίῃ :
 προσείη b t a², προσήει a, + ἢ v | 5 μόναχος a | λουδεμπέκτης b n | 6 ἢ
 λυριστὴς > b f n | 8/10 στρατιώτης — ἀποβ. > t | 8 μὴ sec : μηδὲ b v n |
 9 ἀρκ. δέ : ἀλλ' ἀρκ. v | τοῖς διδ. ὄψ. : ὄψ. τοῖς διδ. αὐτῶ b f n | δεδο-
 μένοις a | πειθόμενος : + οὖν b, μὲν m n | 10 δὲ > a | ἀρρητοποιός n |
 11 ἐπαιιδός : post ὄχλαγ. m s t, > n | ὄχλαγωγός : post λῶταξ b | ἀστρο-
 λόγος + ἢ ὀνειροκρίτης v | ἀστρ. — θηρεπαιιδός : ἥτοι ὁ καταδαπανῶν
 ἐν τοῖς αἰσχροῖς τὸν βίον αὐτοῦ m, > s t | μάντις θηρεπ. : post μάγος n |
 12 περιάμματα π. > b n | ποιῶν + ἢ φορῶν ἢ v | 12/13 συμβολοδιδάκτης
 b f n | 14 ὄψεως a b n C : ὄψεων f m t v, ὄψων s | ἢ πόδων > b n | ἢ
 γαλῶν ἢ ἐπιφ. > n | 16 οὖν : δὲ b | δέ : οὖν n, > v | 17 παλλακὴς b |
 19/21 πιστός — ἀποβ. : post ἐδιδάξαμεν vel finem capitis t | 19 εἰ : ἐὰν b n |
 δούλην a b n C : δούλῃ ἐστὶν f m s v | 19/20 παυσάσθω > v vel potius
 erasum est | 20 ἐλευθέραν a b n v : ἐλευθέρῃ f m s t | ἐγαμεῖτω a (έγγ.)
 m s t C : γαμεῖτω b f n v | νομήμῳ a | 21 ἐὰν δὲ καὶ πιστὴ (πιστεῖ b) —
 ἀποβαλλέσθω b f n : > a m s t v

πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 14. ἑλληνικοῖς τις ἔθεισιν ἐξακολουθῶν
ἢ ἰουδαϊκοῖς μύθοις ἢ μετατιθέσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 15. θεατρο-
μανίᾳ εἴ τις πρόσκειται ἢ κυνηγίοις ἢ ἱπποδρομικοῖς ἀγῶσιν, ἢ
πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. 16. ὁ μέλλων κατηχεῖσθαι τρία ἔτη
κατηχεῖσθω. εἰ δὲ σπουδαῖός τις ἢ καὶ εὐνοίαν ἔχῃ περὶ τὸ 5
πρᾶγμα, προσδεχέσθω, ὅτι οὐχ ὁ χρόνος, ἀλλ' ὁ τρόπος κρίνεται.
17. ὁ διδάσκων εἰ καὶ λαϊκὸς εἴη, ἔμπειρος δὲ τοῦ λόγου καὶ τὸν
τρόπον σεμνός, διδασκέτω· „ἔσονται“ γὰρ „πάντες διδακτοὶ θεοῦ“.

18. Πᾶς πιστὸς ἢ πιστὴ ἔωθεν ἀναστάντες ἐξ ὕπνου πρὸ
τοῦ ἔργου ἐπιτελέσαι νυφάμενοι προσευχέσθωσαν· εἰ δὲ τις λόγον 10
κατηχήσις γίνεται, προτιμησάτωσαν τοῦ ἔργου τὸν λόγον τῆς εὐ-
σεβείας. 19. πιστὸς ἢ πιστὴ τοῖς οἰκέταις εὐμενῶς προσεχέτωσαν,
καθὼς καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσι διαταξάμεθα καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς
ἐδιδάξαμεν.

A.

ΠΕΤΡΟΥ ΚΑΙ ΠΑΥΛΟΥ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ.

15

XXIII (XXXIII). Περὶ ἀργίας δούλων.

1. Ἐγὼ Παῦλος καὶ Πέτρος διατασσόμεθα ἐργάζεσθαι τοὺς
δούλους πέντε ἡμέρας, σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν σχολάζετωσαν
τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐσεβείας. τὸ μὲν γὰρ
σάββατον εἵπομεν δημιουργίας λόγον ἔχειν, τὴν δὲ κυριακὴν 20

8 Ioann. 6, 45; Ies. 54, 13. — 12 Eph. 6, 9; Col. 4, 1.

1 ἔθεισιν τις b f n | ἔθεισιν > a | 2 μεταθέσθω a | 2/4 θεατρομ. —
ἀποβαλλέσθω post κρίνεται b f n · 3 πρόκειται a | 5 ἢ a (εἰ, corr. sec. m.)
m C : εἴη b f n v | ἔχῃ n a² : ἔχει rel | 5,6 περὶ τὸ πρᾶγμα > a m s t |
6 οὐχ ὁ : οὐ b t | ἀλλ' ὁ : ἀλλὰ a b n t | κρίνεται : γίνεται f | 8 διδακτοὶ
πάντες v | διδακτικοὶ a | 10 ἔργον : ἔργον f s t, τὸ ἐργόχειρον m | εἰ : ἐάν b :
10 11 λόγος κατηχήσεως f m s | 11 γένηται b | προτιμησάτω b v | 12 πιστός :
πᾶς π. f : εὐμενῶς + εὐχομένοις v | 13 διατάξαμεν m | 14 Πέτρον : prae-
misit ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἢ βιβλίου a | τῶν ἀγίων ἀπ. > v | 15 διάταξις v
16 περὶ ἀ. δούλων b f n : π. ἀργειῶν δ. et ante Πέτρον l. 14 v, περὶ ἀργίας t,
περὶ τοῦ φυλάττειν ἕκαστον τάξιν καὶ λειτουργίαν m, > a s | 17 Πέτρος
καὶ Παῦλος m s t v | διατάσσομαι v, διατάσσομεν a m s t | 18 δούλους :
λαοὺς m t, λαϊκοὺς t | σάββατον δὲ καί : τὸ σ. δὲ κ. τὴν v | 20 εἵπομεν > b |
λόγον : τρόπον m s t

ἀναστάσεως. 2. τὴν μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν καὶ τὴν μετ' αὐτὴν ἀργεῖτωςαν οἱ δοῦλοι, ὅτι ἡ μὲν πάθους ἐστίν, ἡ δὲ ἀναστάσεως, καὶ χρεῖα διδασκαλίας, τίς ὁ παθὼν καὶ ἀναστὰς ἢ τίς ὁ συγχωρήσας ἢ καὶ ἀναστήσας. 3. τὴν ἀνάληψιν ἀργεῖτωςαν διὰ τὸ
 5 πέρας τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας. 4. τὴν πεντηκοστὴν ἀργεῖ-
 τωσαν διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν δωρηθεῖσαν
 τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστόν. 5. τὴν τῶν γενεθλίων ἑορτὴν
 ἀργεῖτωςαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀπροσδόκητον χάριν τοῖς ἀνθρώποις
 δεδόσθαι, γεννηθῆναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον Ἰησοῦν τὸν Χριστόν ἐκ
 10 Μαρίας τῆς παρθένου ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου. 6. τὴν τῶν
 ἐπιφανίων ἑορτὴν ἀργεῖτωςαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν γεγενῆσθαι
 τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, μαρτυρήσαντος αὐτῷ τοῦ πατρὸς ἐν
 τῷ βαπτίσματι καὶ τοῦ παρακλήτου ἐν εἵδει περιστεῖρας ὑποδεί-
 ξαντος τοῖς παρεστώσι τὸν μαρτυρηθέντα. 7. τὰς ἡμέρας τῶν
 15 ἀποστόλων ἀργεῖτωςαν· διδάσκαλοι γὰρ ὑμῶν εἰς Χριστόν κατε-
 ἔστησαν καὶ πνεύματος ὑμᾶς ἥξίωσαν ἁγίου. 8. τὴν ἡμέραν Στε-
 φάνου τοῦ πρωτομάρτυρος ἀργεῖτωςαν καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων
 μαρτύρων, τῶν προτιμησάντων Χριστὸν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς.

XXIV (xxxiv). Περὶ εὐχῶν.

20 1. Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὁρθρον καὶ τρίτῃ ὥρᾳ καὶ ἑκτῇ καὶ ἑννάτῃ
 καὶ ἑσπέρᾳ καὶ ἀλεκτοροφωνίᾳ· 2. ὁρθρον μὲν εὐχαριστοῦντες,
 ὅτι ἐφώτισεν ἡμᾶς ὁ κύριος, παραγαγὼν τὴν νύκτα καὶ ἐπαγαγὼν
 τὴν ἡμέραν· 3. τρίτῃ δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἀπόφασιν ἀπὸ Πιλάτου
 ἔλαβεν ὁ κύριος· 4. ἑκτῇ δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη ὁ Χριστός·
 25 5. ἑννάτῃ δέ, ὅτι τὰ πάντα κεκίνητο τοῦ δεσπότης σταυρουμένου,

12 Mt. 3, 16. — 25 Mt. 27, 46. 51.

1 τὴν pr + δὲ b f v | 3 ἡ > f v | 4 ἡ v C : > rel | ἀναστὰς m | 5 οἶκον :
 ἀναστάσεως m | 6 δοθεῖσαν m | 7 Χριστὸν + Ἰησοῦν b | 8/9 δεδόσθαι τοῖς ἀνθρ.
 v | 9 δεδόσθαι + καὶ b f n, + τὸ t | γεννηθῆναι a | Ἰησοῦν τὸν Χρ. > m s t,
 τὸν > a | 11 θεοφανίων m s t | 12 Χριστοῦ : νίου v | 15 ὑμῶν : ἡμῶν v,
 αὐτῶν t | 15/16 κατέστησαν a m v C : κατεστάθησαν b f n | ὑμᾶς : αὐτοὺς t,
 ἡμᾶς a v | 17 ἀργεῖτωςαν post μαρτύρων v : ἁγίων > f, + τῶν κατ' ἐξο-
 χὴν v | 19 π. εὐχῶν : π. καιρῶν προσευχῶν v, λόγος καὶ αἰτία τῶν ὥρῶν εἰς
 εὐχὰς f, > m s | 20 τρίτης ὥρας κτλ. f | ἐνάτῃ v | 21 ἑσπέρᾳ v C : ἑσπέρας
 rel | ἀλεκτοροφωνίᾳ n v (ἀλεκτροφ.) : -φωνίας rel | εὐχαριστοῦντες > a m s t
 22 ἡμᾶς : ἡμῖν b n, ὑμᾶς f, > a | 23 τρίτης f | ἀποφασίς m n | ὑπὸ b ? | 24 ὁ
 κύριος > a | ἑκτῆς f | δὲ > s t | ὁ > b, ὁ Χρ. > a | Χριστός + καὶ τυγεῖς
 τὴν πλευρὰν αἷμα καὶ ὕδωρ ἐξέχεεν v cf. Io. 19, 34 | 25 ἑννάτης f | δὲ >
 m s t | ὅτι + ἐν αὐτῇ b f n | τὰ > a m s t | ἐκεκίνητο s t

φρίττοντα τὴν τόλμαν τῶν δυσσεβῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ κυρίου τὴν ὕβριν· 6. ἐσπέρα δὲ εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἡμῖν ἀνά-
 πανσιν ἔδωκε τῶν μεθήμερινῶν κόπων τὴν νύκτα· 7. ἀλεκτρο-
 νῶν δὲ κραυγῇ διὰ τὸ τὴν ὥραν εὐαγγελίζεσθαι τὴν παρουσίαν
 τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ φωτός ἔργων. 8. εἰ μὴ δυνατόν 5
 ἐν ἐκκλησίᾳ προΐναι διὰ τοὺς ἀπίστους, κατ' οἶκον συνάξεις, ὃ
 ἐπίσκοπε, ἵνα μὴ εἰσέρχεται εὐσεβὴς εἰς ἐκκλησίαν ἀσεβῶν. οὐχ
 ὁ τόπος γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἀγιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον.
 9. ἐὰν δὲ ἀσεβεῖς κατέχωσι τὸν τόπον, φευκτέος σοι ἔστω διὰ
 τὸ βεβηλωσθαι ὑπ' αὐτῶν. ὥς γὰρ οἱ ὅσοι ἱερεῖς ἀγιάζουσιν, 10
 οὕτως οἱ ἐναγεῖς μαινουσιν. 10. εἰ δὲ μήτε ἐν οἴκῳ ἅμα μήτε
 ἐν ἐκκλησίᾳ συναθροισθῆναι δυνατόν, ἕκαστος παρ' ἑαυτοῦ ψαλ-
 λῶ, ἀναγινωσκῶ, προσευχέσθω, ἢ καὶ ἅμα δύο ἢ τρεῖς. „ὅπου
 γὰρ ἔαν ὦσι“, φησὶν ὁ κύριος, „δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ
 ὀνόματί μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν“. 11. πιστὸς μετὰ κατ- 15
 ἡχομένου μήτε κατ' οἶκον προσευχέσθω· οὐ γὰρ δίκαιον τὸν
 μεμνημένον μετὰ τοῦ ἀμνήτου συμμολύνεσθαι. 12. εὐσεβὴς μετὰ
 αἵρετικῶν μήτε κατ' οἶκον προσευχέσθω· „τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ
 πρὸς σκότος“; 13. πιστὸς ἢ πιστῇ δούλοις συναφθέντες ἢ ἀφι-
 στάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν.

20

12 Mt. 18, 20. — 18 II Cor. 6, 14.

1 φρίττοντες t | μῆ : καὶ μὴ t | 1/2 τὴν τοῦ κ. ὕβριν m | 2 ἐσπέρα v C :
 ἐσπέρας b f n, ἐφ' ἐσπέρας m s t, ἐφ' ἐσπέραν a | ὑμῖν f | 2/3 ἀνάπανσιν
 h. l. v C : post ἔδωκε rel | δέδωκεν a b v | 3 τῶν > a m s t | μεθήμε. b t
 v C : καθημ. m s, ἡμερινῶν a f n | 4 δὲ > v | κραυγῆς f | 5 εἰ μὴ κτλ. :
 inscripsit hanc sectionem περὶ τοῦ μὴ εἰσέρχεσθαι εἰς ἐκκλησίαν αἵρετικῶν
 εὐξασθαι f n, περὶ τοῦ μὴ εἰσέρχεσθαι πιστὸν εἰς ἐκκλησίαν ἀπίστων v,
 περὶ τόπον εὐχῶν a | 6 προσεῖναι b f v a² | 7 ἀσεβὴς . . εὐσεβῶν m |
 8 ἀγιάζει τὸν ἄνθρωπον v | 9 ἐὰν — τόπον > b | δὲ : οὐν f | κατέχουσι a
 φευκτέος f : φευκταῖος rel (φευκταῖοι t) | σοι > t | ἔστωσαν t | 10 ὑπ' :
 ἀπ' b | οἱ > a m s t | ὅσοι + καὶ a | 11 οὕτως + καὶ n | ἅμα > a n v :
 12 παρ' m C : > rel | 13/14 ὅπου — τρεῖς > a | 14 ἐὰν ὦσι : εἰσι v
 14/15 συνηγμένοι — μου : εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα συνηγμένοι εἶπεν ὁ κύριος a :
 15 ὄν. μου : ἐμῷ ὀνόματι b | πιστὸς κτλ. : inscripsit μετὰ τίνων εὐξασθαι
 δεῖ a | 16 μήτε m s t C : μηδὲ rel | 16/18 οὐ γὰρ — προσευχέσθω > m s
 18 μήτε t C : μηδὲ rel | τίς : τι v | 18/19 τίς — σκότος > t | 19 πιστὸς
 ἀποβαλλέσθωσαν > b f n

XXV (XLII-XLIII). *Περὶ μνημοσύνης.*

1. Ἐπιτελείσθω δὲ τρίτα τῶν κεκοιμημένων ἐν ψαλμοῖς καὶ προσευχαῖς διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐγεργθέντα, 2. καὶ ἔννατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κεκοιμημένων, 3. καὶ
 5 τεσσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον· καὶ Μωϋσῆν γὰρ οὕτως ὁ λαὸς ἐπένθησε, 4. καὶ ἐνιαύσια ὑπὲρ μνείας αὐτῶν. 5. καὶ διδύσθω ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς πένησιν εἰς ἀνάμνησιν αὐτῶν. (XLIII.) Ταῦτα δὲ περὶ εὐσεβῶν λέγομεν. περὶ γὰρ ἀσεβῶν ἐὰν τὰ τοῦ κόσμου δῶς πένησιν, οὐδὲν ὀνήσεις αὐτόν. 2. ὧ γὰρ περιόντι
 10 ἐχθρόν ἦν τὸ θεῖον, δῆλον ὅτι καὶ μεταστάντι· „οὐ“ γὰρ „ἔστιν ἀδικία παρ’ αὐτῷ“. 3. „δίκαιος“ γὰρ „ὁ κύριος καὶ δικαιοσύνας ἡγάπησεν“· καὶ „Ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ“.

XXVI (XLIV). *Περὶ τοῦ μὴ μεθίσκεσθαι.*

1. Ἐν δὲ ταῖς μνείαις αὐτῶν καλούμενοι μετὰ εὐταξίας ἔστι-
 15 ᾧσθε καὶ φόβον θεοῦ ὥς δυνάμενοι καὶ πρεσβεύειν ὑπὲρ τῶν μεταστάντων. πρεσβύτεροι γὰρ καὶ διάκονοι Χριστοῦ ὑπάρχοντες νῆφειν ὀφείλετε πάντοτε καὶ πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἑτέρους, ἵνα δύνῃσθε τοὺς ἀτακτοῦντας νουθετεῖν. 2. λέγει δὲ ἡ γραφή· „Οἱ δυνάσται θυμώδεις εἰσὶν· οἶνον μὴ πινέτωσαν, ἵνα μὴ πiónτες
 20 ἐπιλάβωνται τῆς σοφίας καὶ ὀρθὰ κρίνειν οὐ μὴ δύνωνται“. οὐκοῦν καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι μετὰ τὸν θεὸν τὸν

5 Deut. 34, 8. — 10 Ioann. 7, 18. — 11 Ps. 10, 7. — 12 Ies. 62, 11. — 18 Prov. 31, 4. 5.

1 π. μνημ. b f n : π. τῶν κεκοιμημένων a, π. κοιμηθέντων t (i. m.), π. τῶν ἡμερῶν τῶν κεκοιμημένων ποίας ἐπιτελεῖν δεῖ v, > m s | 2 δὲ v C : > rel | 3 διὰ τὸν > n | διὰ sec > t vel potius delevit | διὰ τριῶν ἡμ. : τριήμερον v | ἔννατα v | 5 τεσσαρακοστὰ : τριακοστὰ a (?) s t (in litteris triako desinit t), σαρακοστὰ a² | μωσῆν a s | οὕτως post λαὸς a f | ἐπένθησεν ὁ λαὸς v | ἐπεπένθησεν a f n | μνήμης a | καὶ > m s | 7 ἐκ : ἀπὸ a | αὐτοῖς : αὐτῶν v | 9 δὸς n, δῶ a | ὀνήσει a | αὐτὸν a b f s v C : αὐτῶν n, αὐτοὺς m | 10 δηλονότι a n | οὐ : οὐδὲ f | 11 παρ’ αὐτῷ : παρὰ τῷ θεῷ v | κύριος a m s C : θεὸς rel | 13 περὶ τοῦ μὴ μ. b f n : περὶ τοῦ καλεῖσθαι τοὺς κληρικοὺς ἐν ταῖς μνείαις τῶν κεκοιμημένων v, ὅτι δύνανται πρεσβεύειν οἱ ζῶντες ὑπὲρ τῶν μεταστάντων a, > m s | 14 μνήμας a m s | μετ’ a f | 16 Χριστοῦ > f | 18 δύνασθαι a, δύνασθε a² | ἀτακτοῦντας s C : ἀτάκτους rel | δὲ a C : γὰρ rel | 19 πίνοντες v | 20 ἐπιλάβονται n v | μὴ > m s | δύνονται v, δύνανται m s | 21 οὐκοῦν a m s C : + καὶ οἱ ἐπίσκοποι b f n v | διάκονοι + σὺν τοῖς ἐπισκόποις a | τὸν pr > a

παντοκράτορα καὶ τὸν ἡγαπημένον αὐτοῦ υἱὸν δυνάσται ὑπάρ-
 χουσι τῆς ἐκκλησίας. 3. τοῦτο δὲ φαμεν, οὐχ ἵνα μὴ πίνωσιν,
 ἀλλως γὰρ οὐκ ἔστιν ὑβρίσαι τὸ ὑπὸ θεοῦ γενόμενον εἰς εὐφρο-
 σύνην, ἀλλ' ἵνα μὴ παροινῶσιν. οὐ γὰρ εἶπεν ἡ γραφὴ μὴ πίνειν
 οἶνον, ἀλλὰ τί φησί; „Μὴ πίνειν οἶνον εἰς μέθην“. καὶ πάλιν 5
 „Ακανθαι φύονται ἐν χειρὶ τοῦ μεθύσου“. 4. τοῦτο δὲ οὐ περὶ
 τῶν ἐν κλήρῳ μόνον φαμέν, ἀλλὰ καὶ περὶ παντὸς λαϊκοῦ χρι-
 στιανοῦ, ἐφ' οὗ ἐπικέκληται τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ. καὶ αὐτοῖς γὰρ εἴρηται· „Τίτι οὔαι; τίτι θόρυβος; τίτι
 ἀηδία καὶ λέσχαι; τίτος πελιόνοι οἱ ὀφθαλμοί; τίτι συντριμματα 10
 διακενῆς; οὐ τῶν ἐγγρομιζόντων ἐν οἴνῳ καὶ κατασκοπουμένων,
 ποῦ πότοι γίνονται;“

XXVII (XLV). Περὶ τῶν διωκομένων διὰ πίστιν.

1. Τοὺς διωκομένους διὰ πίστιν καὶ πόλιν ἐκ πόλεως φεύ-
 γοντας διὰ τὸ μεμνησθαι τῶν λόγων τοῦ κυρίου προσλαμβάνεσθε 15
 ἐπιστάμενοι γάρ, ὅτι „τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής“,
 ὑποδιδράσκουσι καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων προσέονται, ἵνα
 ἀνεξάρητον ἐφ' ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διατηρήσωσιν.
 2. ἐπικουρεῖτε οἷν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὰς χρείας, ἐντολὴν κυριακὴν
 πληροῦντες. 20

5 Sir. 34, 27; Agg. 1, 6. — 6 Prov. 26, 9. — 8 Iac. 2, 7. — 9 Prov.
 23, 29. 30. — 14 Mt. 10, 23. — 16 Mt. 26, 41.

1 υἱὸν + καὶ τὸ πανάγιον αὐτοῦ πνεῦμα b f n | 2 πίνωσιν m s | 3 οὐκ :
 καὶ b ? | ὑπὸ + τοῦ a b | γεγεννημένον a | 4 πινεῖν b f n | 5 ἀλλὰ — οἶνον
 > a, ἀλλὰ μὴ a² i. m. | πινεῖν b f n | μέθην + τουτέστιν εἰς κόρον n |
 6 φύουσιν n | χερσὶν a | μεθύσου b f n C : τοῦ μ. rel. | 7 φαμέν μόνον a f |
 8 τοῦ κυρίου : κυρίου τοῦ θεοῦ m s | 9 εἴρηκε m | θόρυβος a m s C :
 θύρβοι rel | 10/11 τίτι σ. διακενῆς > v | 11 ἐντρον. v, γρομιζόντων a m s |
 κατασκοπουμένων v C : -σκοπεύοντων b f n s, -σκοπούντων a m | 13/20 > n
 13 περὶ — πίστιν > m s | διὰ + τὴν s | διὰ πίστιν : > a, + καὶ φεν-
 γόντων διὰ πίστιν, ὅπως ἐπικουρίας τυγχάνωσιν v | 14 πόλιν a s v C :
 εἰς π. b f m | 15 τὸν λόγον a (corr. a²) b v | προσλαμβάνεσθαί a, δεῖ πρ. a² |
 16 γὰρ > a | 17 τὸ > b ? | προίενται b ? | 18 ἐφ' > a | αὐτοῖς a | τηρή-
 σωσιν a | 19 τὰς χρείας a b v C : χρεῖαν f m, τὴν χρ. s | κυριακὴν πλ. a
 m C : τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκπληροῦντες b f v

Ε.

ΠΕΡΙ ΕΥΤΑΞΙΑΣ ΔΙΑΣΚΑΛΙΑ
ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

XXVIII (XLVI). Τοῦτο δὲ κοινῇ πάντες παραγγέλλομεν, ἕκαστον
 ἐμμένειν τῇ αὐτῷ δοθείσῃ τάξει καὶ μὴ ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους·
 5 οἱ γὰρ εἰσιν ἡμέτεροι, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ. „Ὁ ἀκούων γὰρ ὑμῶν“,
 φησὶν ὁ κύριος, „ἐμοῦ ἀκούει καὶ ὁ ἐμοῦ ἀκούων ἀκούει τοῦ
 ἀποστέλλαντός με· καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν ἐμὲ ἀθετεῖ, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν
 ἀθετεῖ τὸν ἀποστέλλαντά με“. 2. εἰ γὰρ τὰ ἄφνηα γενόμενα τὴν
 εὐταξίαν ἀποσώζει, οἷον νύξ, ἡμέρα, ἥλιος, σελίγη, ἄστρο, στοιχεῖα,
 10 τροπαί, μῆνες, ἐβδομάδες, ἡμέραι, ὥραι, καὶ δουλεύει τῇ διατιθεί-
 σῃ χρεῖα κατὰ τὸ εἰρημένον· „Ὅριον ἔθου, ὃ οὐ παρελεύσεται“
 καὶ πάλιν περὶ τῆς θαλάσσης· „Ἐθέμην δὲ αὐτῇ ὅρια, περιθεῖς
 κλειθρα καὶ πύλας, εἶπα δὲ αὐτῇ· μέχρι τούτου ἐλεύσῃ καὶ οὐχ
 ἐπερβήσῃ“. πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς ὀφείλετε οὐδὲν τολμᾶν παρακινεῖν
 15 τῶν ὑμῖν κατὰ γνώμην θεοῦ παρ' ἡμῶν ὀρισθέντων; 3. ἀλλ'
 ἐπειδὴ πάρεργον οἱ πολλοὶ καὶ τοῦτο ἡγήσαντο εἶναι, συγχίειν
 δὲ τὰς τάξεις καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστη χειροτονίαν παρακινεῖν τολμῶσιν,
 ὑφαρπάζοντες ἑαυτοῖς ἀξιώματα μὴ δεδομένα καὶ ἐπιτρέποντες
 ἑαυτοῖς τυραννικῶς, ἢ μὴ ἔχουσιν ἐξουσίαν διδόναι, καὶ διὰ τοῦτο
 20 παροργίζουσι μὲν θεόν, ὥσπερ οἱ Κορεῖται καὶ ὁ βασιλεὺς Ὀζίας. παρ'

5 Luc. 10, 16. — 11 Ps. 103, 9. — 12 Job 38, 10. 11. — 20 Num. 16;
 II Paral. 26.

1/2 περὶ — ἀποστόλων b f n : περὶ εὐταξίας m, περὶ τοῦ φυλάττειν
 ἕκαστον τὴν ἰδίαν τάξιν καὶ λειτουργίαν a, περὶ τοῦ μὴ ὑπερβαίνειν ἐπί-
 σκοπον τοὺς ὅρους τοὺς δοθέντας αὐτῷ παρὰ κυρίου καὶ χειροτονεῖν εἰς
 τοὺς μὴ προσήκοντας αὐτῷ τόπους v, > s | 3 παραγγέλλομεν m v 4 ἐμ-
 μένειν a b s v C : + ἐν f m n p | τάξει τῇ δοθ. αὐτῷ b ? | τοὺς ὅρους
 > v | 5 ἡμέτεροι + λόγοι v | γὰρ ἀκούων a | ὑμῶν γὰρ, φησὶν ὁ κ. ἀκούων
 b ? | ὑμῶν (ὑμῖν n) post κύριος f | 6 φησὶν + εἶπεν a | ἀκούων + φησὶν v
 7 ὁ δέ : καὶ ὁ a s | 8 με + καὶ τὰ ἐξῆς s hic desinens | γινόμενα v
 9 ἡμέραι a v C : > rel | 12 καὶ πάλιν — περιθεῖς > a | περιθεῖς : θεῖς
 m, + καὶ b ? | 13 εἶπον a m n | δὴ m n | 14 οὐδὲν ὀφείλετε b ? | μηδὲν
 f m | 17 δέ > a f | τὴν > f | ἑκάστου a | ἑκάστη χειροτονία f | 18 ὑφαρπά-
 ζοντες b ? | ἀξιώματα + τὰ b | 19 ἔχουσιν v | 20 μὲν > a | θεὸν a v C :
 τὸν θ. rel | ὥσπερ + καὶ f | Κορεῖται a v C : υἱοὶ Κορὲ rel | παρὰ f n

ἀξίαν ἐπιθέμενοι ἄνευ θεοῦ τῇ ἀρχιερωσύνῃ καὶ γενόμενοι οἱ μὲν πυρίφλεκτοι, ὁ δὲ κατὰ τοῦ μετώπου λεπρός, παραξύνουσι δὲ καὶ Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν διαταξάμενον, „λυποῦσι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον“, ἀκυροῦντες αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν· 4. εἰκότως τὸν ἐπηρητημένον κίνδυνον τοῖς τὰ τοιαῦτα πράττουσι προειδόμενοι 5 καὶ τὴν εἰς τὰς θυσίας καὶ εὐχαριστίας ἀμέλειαν ἐκ τοῦ ὕψ' ὧν μὴ γρὴν προσαγομένους ἀσεβῶς, παιδιὰν ἡγουμένων τὴν ἀρχιερατικὴν τιμὴν, ἣτις μίμησιν περιέχει τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀνάγκην ἔχομεν καὶ τοῦτο παραινέσαι· „ἤδη γάρ τινες ἐξετράπησαν ὅπισω τῆς ἐαυτῶν ματαιότητος“. 5. λέγομεν 10 δὲ ὡς „Μωσῆς, ὁ τοῦ θεοῦ θεράπων“, ᾧ ὁ θεὸς „ἐνώπιος ἐνωπίῳ ὠμίλει, ὡς εἰ τις λαλήσει πρὸς ἑαυτοῦ φίλον“, ᾧ εἶπεν· „Οἶδά σε παρὰ πάντας“, ᾧ κατὰ πρόσωπον ὠμίλει καὶ οὐ δι' ἀδῆλων ἢ ἐννυφίων ἢ ἀγγέλων ἢ αἰνιγμάτων, οὗτος, ἡνίκα τὴν θείαν νομοθεσίαν διετάσσετο, διείλε, τίνα μὲν γρὴν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων ἐπιτελεῖσθαι, 15 τίνα δὲ ὑπὸ τῶν ἱερέων, τίνα δὲ ὑπὸ τῶν λευιτῶν, ἐκάστῳ τὴν οἰκείαν καὶ ἀνήκουσαν τῇ λειτουργίᾳ θρησκείαν ἀπονείμας. 6. καὶ ἅπερ μὲν τοῖς ἀρχιερεῦσι προσετέτακτο ἐπιτελεῖν, τούτοις τοὺς ἱερέας οὐ θεμιτὸν ἦν προσίεναι, ἅπερ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ὄριστο, τούτοις οἱ λευῖται οὐ προσήεσαν, ἀλλ' ἕκαστοι ἅσπερ παρειλήφεισαν ὑπ' 20 ἡρεσίας περιγεγραμμένας ἐφύλαττον. εἰ δέ τις πέρα τῆς παραδόσεως προσιέναι ἐβούλετο, θάνατος ἦν τὸ ἐπιτίμιον. 7. τοῦτο

3 Eph. 4, 30. — 9 I Tim. 5, 15. — 11 Num. 12, 7. — 11 Exod. 33, 11. — 12 Ex. 33, 17. — 14 Num. 12, 8. — 20 Num. 4.

1 ἀξίαν + θεοῦ a | θεοῦ > a | 2 περίφλεκτοι : ἦλθε πῦρ ἄνωθεν καὶ κατέκαυσεν αὐτοὺς n | ὁ : οἱ a | 3/4 τὸ ἅγιον πνεῦμα f | 4 εἰκότως m v | 6 ἐκ τοῦ a v C : > rel | ὧν : ὕμῶν v, ὕμῶν εἰς ᾧ a | 7 μὴ γρὴν a v (μὴ ὡς χ.) C : οὐκ ἐχορῆν rel | παιδιὰν a v C : παῖγνιον rel | ἡγούμενοι a v | 8 ἣτις : εἰ τις m | ἔχει m | 9 τοῦ > b ? | ἔσχομεν a m | 10 ὅπισω > v | αὐτῶν v | λέγωμεν b | 11 δὲ a v C : δὴ rel | μωσῆς a n | ἐνώπιον ἐνωπ. n | 12 πρὸς + τὸν b | 13 δι' ἀδῆλων n a² v² : διὰ δῆλων a b m f v | 15 δι-ετάσαστο v | ὑπὸ : παρὰ a v | ἐπιτελεῖσθαι > m | 16 τίνα δὲ ὑπὸ τῶν λευιτῶν > f n | τῶν > a | 17 καὶ f v C : > rel | ἀνήκουσαν v C : προσ-ῆκουσαν rel | τῆς λειτουργίας a v | 19 προίεναι n | τοῖς > b | 20 προσέεσαν codd | ἕκαστοι a v C : ἕκαστος rel | ἅσπερ m n a² : ἅπερ a, ἅς v, ὥσπερ b f | παρειλήφεισαν v (-φσαν) C : παρειλήφασιν a, παρείληφεν f m n, εἰ-λήφεν b | 21 περιγεγραμμένοις b | ἐφύλαττον a v C : ἐφύλαττεν rel | παρὰ v | 22 προίεναι v | ἦν + τῷδε v

δι' μάλιστα διέδειξε καὶ ἡ κατὰ τὸν Σαοὺλ πείρα, ὃς θῦσαι νενομικῶς δίχα τοῦ προφήτου καὶ ἀρχιερέως Σαμουὴλ ἔσπασεν εἰς ἑαυτὸν ἁμαρτίαν καὶ κατάραν ἀναπόβλητον καὶ οὐδὲ τὸ κεχρίσθαι ἐπ' αὐτοῦ εἰς βασιλεία ἐδυσώπησε τὸν προφήτην. 8. ἐνεργεστέρῳ
 5 δὲ τῇ πράξει διέδειξεν ὁ θεὸς τὰ κατὰ τὸν Ὁζιαν οὐκ ἐν μελησμῷ τὰς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ εἰσπραξάμενος δίκας· καὶ ὁ τῆς ἀρχιερωσύνης καταμανεὶς καὶ τῆς βασιλείας ἀλλότριος κατέστη. 9. τὰ δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν ἴσως οὐκ ἀγνοεῖτε. ἴστε γὰρ πάντως ἐπισκόπους παρ' ἡμῶν ὀνομασθέντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους εὐχῇ
 10 καὶ χειρῶν ἐπιθέσει, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διαφορὰν τῶν πραγμάτων δεικνύοντας· οὐ γὰρ „ὁ βουλόμενος“ παρ' ἡμῖν „ἐπλήρου τὴν χεῖρα“, ὥσπερ ἐπὶ τῆς κιβδήλου τῶν δαμάλεων ἐπὶ τοῦ Ἱεροβοὰμ παρακεκομμένης ἱερωσύνης, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ. 10. εἰ μὲν γὰρ μὴ θεσμός τις ἦν καὶ τάξεως διαφορά, ἤρκει
 15 ἂν δι' ἑνὸς ὀνόματος τὰ ὅλα ἐπιτελείσθαι· ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κυρίου διδασθέντες ἀκολουθίαν πραγμάτων, τοῖς μὲν ἐπισκόποις τὰ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐνείμαμεν, τοῖς δὲ πρεσβυτέροις τὰ τῆς ἱερωσύνης, τοῖς δὲ διακόνοις τὰ τῆς πρὸς ἀμφοτέροισι διακονίας, ἵνα ἡ καθαρῶς τὰ τῆς θρησκείας ἐπιτελούμενα. 11. οὕτε γὰρ διόκονον προσφέρειν θυσίαν
 20 θεμιτὸν ἢ βαπτίζειν ἢ εὐλογίαν μικρὰν ἢ μεγάλην ποιεῖσθαι, οὕτε πρεσβύτερον χειροτονίας ἐπιτελεῖν· οὐ γὰρ ὅσιον ἀνεστράφθαι τὴν τάξιν. 12. „οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ θεὸς ἀκαταστασίας“, ἵνα οἱ ὑποβεβηκότις τὰ τῶν κρείττωνων τυραννικῶς σφετερίζωνται, νομοθεσίαν καινὴν ἀναπλάττοντες ἐπὶ κακῷ τῷ ἑαυτῶν, ἀγνοοῦντες, ὅτι „σκληρὸν

1 I Reg. 13. — 5 II Paral 26. — 11 III Reg. 13, 33. — 22 I Cor. 14, 33. — 24 Act. 9, 5; 26, 14.

1 ἐδίδαξεν a | καὶ > a | ὡς a | 2 ἔσπασεν a v C : ἐσπάσατο b, ἐπεσπάσατο f m n | 3 ἀναπόβλητον. f | τὸ + οὐ b | 4 ἐνεργεστέρῳ a m | 5 τὰ : τῷ f, ἐν τῷ f² | οὐκ > a | ἐν μελησμῷ f : ἐν μελισμῷ v, ἐμμελισμῷ b n, ἐν μελετισμῷ ἡγνυν ἀναβολὴν m, ἐν μολυσμῷ a | 6 εἰσπραξάμενον a | καὶ ὁ a v C : ὁ γὰρ rel | 7 κατέστη + καὶ τῆς ζωῆς m | 8 καὶ > m | ἡμῖν a | ἡγνοεῖται a, ἡγνοεῖτε a² | γὰρ > m | 10 τὴν διαφορὰν a | 11 δεικνύοντας b v | ἡμῶν a | 12 χεῖρα : χρεῖαν m | 13 ἀλλ' ὁ : ἀλλὰ a | 14 μὲν b f v C : > a m n | γὰρ a m n v C : > b f | θεσμός + μὲν n | τι a | τάξεων b? | 15 ἐπιτελέσαι m | ἀλλὰ m | 16 ἀκολουθεῖαν b v | 17 ἐνείμαμεν + πρέσβεια a | δὲ > v | 18 ἀμφοτέροις b | ἢ b | καθαρὰ a | 19 διακόνῳ b | 22 ἀκατ. ὁ θεὸς f n | 23 τυραννικῶς : ἀσπάζονται τυραννικῶς, μᾶλλον δὲ m | σφετερίζονται f a² : -ίζονται rel | κενὴν f v | 24 κακῷ τῷ : τῷ x. b | τῷ > a

αὐτοῖς πρὸς κέντρα λακτίζειν⁴. οὐ γὰρ ἡμᾶς ἢ τοὺς ἐπισκόπους
πολεμοῦσιν οἱ τοιοῦτοι, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀπάντων ἐπίσκοπον καὶ
τοῦ πατρὸς ἀρχιερέα Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν. 13. ὑπὸ
Μωσέως μὲν γὰρ τοῦ θεοφιλεστάτου κατεστάθησαν ἀρχιερεῖς καὶ
ἱερεῖς καὶ λευῖται, ὑπὸ δὲ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμεῖς οἱ δεκατρεῖς⁵
ἀπόστολοι, ὑπὸ δὲ τῶν ἀποστόλων ἐγὼ Κλήμης καὶ ἐγὼ Ἰάκωβος
καὶ σὺν ἡμῖν ἑτεροί, ἵνα μὴ πάλιν πάντας καταλέγωμεν, κοινῇ
δὲ ὑπὸ πάντων ἡμῶν πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι
καὶ ἀναγνώσται. 14. πρῶτος τοίνυν τῇ φύσει ἀρχιερεὺς ὁ μονο-
γενὴς Χριστός, „οὐχ ἑαυτοῦ τὴν τιμὴν ἀρπάσας“, ἀλλὰ παρὰ τοῦ¹⁰
πατρὸς κατασταθεὶς· ὃς γενόμενος ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς καὶ τὴν
πνευματικὴν θυσίαν προσφέρων τῷ θεῷ ἑαυτοῦ καὶ πατρὶ πρὸ
τοῦ πάθους ἡμῖν διετάξατο μόνοις τοῦτο ποιεῖν, καίτοι ὄντων
σὺν ἡμῖν καὶ ἑτέρων τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων· ἀλλ' οὐ
πάντως πᾶς ὁ πιστευσάς ἤδη καὶ ἱερεὺς κατέστη ἢ ἀρχιερατικῆς¹⁵
ἐξίας ἔτυχε. 15. μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ ἡμεῖς προσενεγκόντες
κατὰ τὴν διάταξιν αὐτοῦ θυσίαν καθαρὰν καὶ ἀναίμακτον προ-
χειρισάμεθα ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐπὶ
τὸν ἀριθμόν· 16. ὧν εἷς ἦν Στέφανος ὁ μακάριος μάρτυς, οὐκ
ἀπολειπόμενος ἡμῶν κατὰ τὴν πρὸς θεὸν εὐνοίαν, ὃς τοσοῦτον²⁰
τὴν θεοσέβειαν τῇ πίστει ἐνεδείξατο καὶ τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγάπην, ὥς ἔπερ αὐτοῦ δοῦναι καὶ τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ, πρὸς τῶν κυριοκτόνων Ἰουδαίων λίθοις βληθεὶς· ἀλλ'
ὅμως ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικούτος ἀνὴρ, „ὁ τῷ πνεύματι ζῶων, ὁ
τὸν Χριστὸν ὁρῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ καὶ τὰς οὐρανίους πύλας²⁵
ἀνεργάμενος“, οὐδαμοῦ φαίνεται τοῖς μὴ ἀνήκουσι τῇ διακονίᾳ
χρησάμενος, ἢ θυσίαν ἀνεργῶν ἢ χεῖρας ἐπιθείς τινι, ἀλλὰ τὸ

4 Exod. 28. 29. — 10 Hebr. 5, 4. — 12 Luc. 22, 19. — 19 Act. 6. 7. —
24 Act. 18, 25; 7, 55. 56.

2 πάντων b | 3 Ἰησοῦν Χρ. m | ἡμῶν > a v | ἀπὸ b | 4 Μωσέως a
b f n | μὲν > a | ἀρχ. κατεστάθησαν b | 4/5 καὶ ἱερεῖς > v | 5 δεκατρεῖς
> a | 6 Ἰάκωβος . . Κλήμης b | 7 πάλιν v C (C post πάντας) : > rel
πάντα v | 9 ἀναγνώσται : hic desinit a | τῷ > f n | τῇ φύσει > b m
12 τῷ 9. ἑαυτοῦ (αὐτοῦ C) v C : αὐτῷ τῷ 9. b f m n | πατρὶ + καὶ f
13/14 ὄντων . . τῶν v C : τοιούτων . . ὄντων rel | 14 καὶ > v | 19 ὧν :
ὃς ἐστίν n | ἦν > n | μακάριος + ὁ v | 20 πρὸς : εἰς m | 21 ἀνεδείξατο m
22 ἑαυτοῦ v | 23 βαλλόμενος v | 25 οὐρανίας b | 26 ἀνεργάμενος f | 26 δι-
εργάσας b | 27 ἀνεργῶν n | ἐπιθείς n

τῆς διακονίας τάγμα φυλάξας μέχρι τέλους· οὕτω γὰρ ἔπρεπε τῷ
 τοῦ Χριστοῦ μάρτυρι τὴν εὐταξίαν ἀποσώζειν. 17. εἰ δὲ Φίλιππον
 τὸν διάκονον καὶ Ἀνανίαν τὸν πιστὸν ἀδελφὸν αἰτιῶνται τινες,
 ὅτι ὁ μὲν τὸν εὐνοῦχον ἐβάπτισεν, ὁ δὲ ἐμὲ Παῦλον, ἀγνοοῦσιν
 5 αὐτοί, ὃ λέγομεν ἡμεῖς. εἰπομεν γάρ, ὅτι „οὐχ ἑαυτῷ τις ἀρπάξει“
 τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα, „ἀλλ’ ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ“ λαμβάνει, ὡς Μελχι-
 σεδὲκ καὶ Ἰακώβ, ἢ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως, ὡς Ἀαρὼν παρὰ Μωσέως.
 οὐκοῦν καὶ Φίλιππος καὶ Ἀνανίας οὐχ ἑαυτοὺς προείλοντο, ἀλλ’ ἐπὶ
 τοῦ Χριστοῦ προεχειρίσθησαν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ ἀσυγκρίτου.

2 Act. 8. 9. — 5 Hebr. 5, 4. — 6 Gen. 14, 18. — 7 Num. 17.

3 διάκονον + ἡμῶν b C | 6 τοῦ > v | 7 τοῦ > b C | Μωϋ-
 σίως b f v | 8 προείλαντο m n | ἀλλὰ m | 9 τοῦ > v | τοῦ ἀρχ. > f |
 ἀσυγκρίτου : μεγάλον Θεοῦ v, + διὰ τοι τοῦτο διδάσκωμεν καὶ παρεγγυ-
 ῶμεθα πᾶσι τοῖς ἐπισκόποις καὶ διδασκάλοις ἡμῶν, πείθεσθαι αὐτοῖς
 καὶ ὑποκύντειν τοῖς λόγοις αὐτῶν· αὐτοὶ γὰρ ἀγροπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν
 ἡμῶν ὡς λόγον ἀποδόσαντες (Hebr. 13, 17), ἡ γὰρ τιμὴ ἡ πρὸς αὐτοὺς
 γινομένη πρὸς αὐτὸν τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν ἀναβαίνει· ἐκείνους γὰρ
 εἰσιν οἱ λόγοι· ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει καὶ ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ
 δέχεται (Luc. 10, 16). ὁ δὲ ἀντιπίπτων ταῖς ὑμετέραις διδασκαλίαις, μᾶλλον
 δὲ τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν τὸν Ἰούδαν μιμῆται καὶ σὺν αὐτῷ τῷ πνερὶ τῷ αἰωνίῳ
 καταδικασθήσεται m² Lagarde.

CONSTITUTIONES ECCLESIAE AEGYPTIACAE.

[Prologus.]

1. Ea quidem quae verba fuerunt digne posuimus de donationibus, quanta quidem Deus a principio secundum propriam voluntatem praestitit hominibus, auferens eis eam imaginem, quae aberraverat. 2. Nunc autem ex caritate, quam in omnes sanctos habuit, producti ad verticem traditionis, quae catechizat, ad ecclesias 5 perreximus, ut ii, qui bene docti sunt, eam quae permansit usque nunc traditionem exponentibus nobis custodiant et agnoscentes firmiores maneant, propter eum, qui nuper inventus est per ignorantiam lapsus vel error, et hos, qui ignorant, praestante sancto spiritu perfectam gratiam eis, qui recte credunt, ut cognoscant, 10 quomodo oportet tradere et custodire omnia eos, qui ecclesiae praesunt.

|| auferens eis : offerens sibi L vel codex | 6 docti : ducti L | 11 tradi et custodiri L

Prologus. Haec particula respondet Constitutionibus apostolorum VIII, 3. Deest quidem in versione coptica; traditur autem non solum per Latinum, cuius textum hic exhibemus, sed etiam arabice in libro III Octateuchi aegyptiaci inserti in Nomocanone Macarii (saec. XIV). Cf. Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien* 1900 p. 126. Non est dubium, eam partem vel prooemium scripturae nostrae esse et auctorem textus coptici similiter atque auctorem Epitomes eam

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. II.

tanquam pro proposito suo superfluum praeterivisse.

1. *ea — hominibus*] Haec verbotenus fere in Constitutionibus apost. leguntur. — *de donationibus*] Praecedebat igitur olim tractatus de charismatibus = C. A. VIII, 1—2, qui autem in codice latino deest ac certe, si forte deperditus est, in libro non illum locum obtinebat neque in libris orientalibus nobis traditis eum obtinere videtur.

2. *ad ecclesias perreximus etc.*] Similiter Didascalia apost. VI, 13, 1—2.

I (XXXI). De episcopis.

1. Episcopus, sicut in superioribus constituimus, ordinetur, qui a cuncto populo electus et inculpatus est. 2. Qui cum nominatus fuerit ac placuerit, cunctus populus congregatur una cum
 5 presbyteris et diaconis in die dominica; omnes episcopi consentiunt manus ei imponentes; et presbyteri adstent quiescentes; et omnes simul sileant atque in cordibus suis precentur, ut spiritus sanctus super eum veniat. 3. Et unus ex episcopis dignus invenitur omnibus adstantibus, qui manus imponat in episcopum ordinandum et
 10 super eum oret: 4. „*Deus, pater Domini nostri Iesu Christi salvatoris nostri, pater misericordiarum et dominus omnis beneficii, qui habitat inter supremos et infimos, qui scit omnia, antequam fiant.* 5. Tu dedisti ordinationem ecclesiae per vocem gratiae tuae, quam prius ordinavisti ante generationes iustorum, sc. a (tempore) Abrahami
 15 iudices et sacerdotes constituisti illi, et sanctuarium tuum nunquam reliquisti sine ministris. Ante creationem mundi (prout) voluisti (in loco) quem elegeras, celebratus fuisti. 6. Nunc autem effunde desuper virtutem *spiritus principalis*, quem dedisti dilecto filio tuo Iesu Christo, quem largitus es sanctis apostolis tuis, ut ecclesiam
 20 (fundarent) aratro crucis tuae in omnibus locis, sanctitatis tuae praedicatione non cessante in nomine tuo. 7. Da, o gnare cordium, pater, ut servus tuus, quem elegisti ad episcopatum, pascat grægem tuum et sacerdotio tibi fungatur absque reprehensione, ut ministrans noctu diuque suppliciter oret videatque faciem tuam, ut digne

10 II Cor. I, 3. — 11 Ps. 112, 5. 6. — 12 Dan. 1, 42. — 14 Eph. 1, 4. — 18 Ps. 50, 4. — 22 Act. 1, 24.

2 sicut in s. constituimus C A E : > L | 3 a T A E : e S | electus et inculpatus T cf. E : et inculpato (> L) electus S | 4 plac. cunctus : pl. cunctis L | 5 diaconis : his qui praesentes fuerint episcopi L A E | episcopi > L | 10 salvatoris n. > L E | 12 infimos : humilia respicis L E | 13/14 quam . . ord. ante gen. : praedestinans . . genus L E | 19/20 ut eccl. fundarent ar. crucis : qui constituerunt eccl. L E

I—IX. Huic sectioni respondent Constitutiones apostolorum VIII, 4—26; Epitome libri VIII capita 3—17; Canones Hippolyti c. 2—8; Testamentum Domini nostri I, 20—47.

I, 4—7. Oratio deest in versione coptica; desumpta est e versione aethiopica. Cf. Epitome c. 4.

offerat oblationem tuam sanctae ecclesiae tuae, et in spiritu sacerdotii sancto, habens facultatem *remittendi peccata* secundum mandatum tuum, et dandi ordines (secundum) institutionem tuam, atque *solvendi omne vinculum iniquitatis* secundum potestatem, quam dedisti apostolis tuis, ut acceptus tibi sit in sinceritate et puro corde, offerens tibi *odorem suavem, per filium tuum Iesum* Christum, in quo tibi (sit) laus et potentia et gloria, patri et filio et spiritui sancto, in sancta ecclesia nunc et semper et in saecula saeculorum, amen“. 8. Postquam episcopus factus est, omnes ei ore suo pacem dent, eum osculantes. 9. Diaconi autem ei oblationem adferant. 10. Cumque manum suam super oblatione posuerit et presbyteri, dicat gratias agens: 11. „Dominus cum omnibus vobis“, et universus populus dicat: „Cum spiritu tuo“; et dicat: „Sursum corda vestra“, et populus dicat: „Habemus ad Dominum“; et rursus dicat: „Gratias agamus Domino“, et unus versus populus dicat: „Dignum et iustum (est)“. 12. Et iterum hoc modo oret et sequentia secundum institutionem sanctae oblationis dicat.

13. Deinde dicunt orationem eucharisticam episcopum praeeuntem sequentes: 14. „Gratias agimus tibi, Domine, per dilectum 20 filium tuum Iesum Christum, quem in ultimis diebus misisti nobis salvatorem et redemptorem, nuntium consilii tui. 15. Iste (est)

2 Ioann. 20, 23. — 4 Ies. 58, 6. — 4 Matth. 18, 18. — 6 Eph. 5, 2. — 6 Act. 4, 30.

4 iniquitatis > L E | 7 in quo : per quem L E | 10 osculantes : saluantes quia dignus effectus est L | 16/20 iterum — sequentes : sic iam prosequatur L

8—33. De liturgia Constitutionum eccles. aeg. disputavi in *Theologische Quartalschrift* 1898 p. 513—47.

9. In Constitutionibus apost. VIII, 5, 11—12, 2 osculum episcopi sequuntur lectio S. Scripturae, homilia episcopi, preces super catechumenos, energumenos, competentes, paenitentes eorumque dimissio, preces super fideles, osculum populi et nonnulla alia, quae omnia hic desunt.

12. iterum h. m. oret] sc. repetat:

dignum et iustum est. — *sequentia*] sc. ea quae C. A. VIII, 12, 6—29 leguntur.

13—34. Ex versione aethiopica.

14—21. Haec oratio in Liturgia aethiopica, quam Hammond in *Liturgies Eastern and Western* 1878 p. 238—64 publicavit, fere verbotenus, modo aliis sententiis intersertis, legitur. Cf. synopsis textuum, quam institui in *Theolog. Quartalschrift* 1898 p. 535. Oratio Constitutionum apost. VIII, 12, 30—39 haud mediocriter divergit.

verbum, quod ex te est, per quod omnia fecisti voluntate tua.
 16. Et misisti eum de caelo in uterum virginis. *Caro factus est*
 et gestatus fuit in ventre eius. 17. Et filius tuus manifestatus fuit
 a spiritu sancto, ut impleret voluntatem tuam et populum tibi
 5 efficeret expandendo manus suas. 18. Passus est, ut patientes
 liberaret, qui in te credunt. Qui traditus est voluntate sua ad
 passionem, ut mortem dissolveret et vincula satanae rumperet et
 conculcasset infernum et sanctos educeret et statuta conderet et
 resurrectionem patefaceret. 19. *Accipiens ergo panem gratias egit*
 10 *et dixit: Accipite, comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis*
frangitur. Et similiter calicem quoque (et) dixit: Hic est sanguis
meus, qui pro vobis effunditur; cum facitis hoc, in commemorationem
mei id facietis. 20. Recordantes igitur mortis eius et resurrecti-
 15 onis eius offerimus tibi hunc panem et calicem, gratias agentes
 tibi, quod nos reddidisti dignos, ut stemus coram te et sacerdote
 tibi fungamur. 21. Suppliciter oramus te, ut mittas spiritum tuum
 sanctum super oblationes huius ecclesiae, pariterque largiaris om-
 nibus, qui sumunt de eis, (ut prosit eis ad) sanctitatem, ut reple-
 antur spiritu sancto, et ad confirmationem fidei in veritate, ut
 20 te celebrent et laudent in filio tuo Iesu Christo, in quo tibi (sit)
 laus et potentia in sancta ecclesia et nunc et semper et in saecula
 saeculorum, amen."

De oblatione olei.

22. Qui oleum offert tempore eucharistiae, similiter (faciat
 25 atque) in pane et vino, eodem modo gratias agens. Quamvis
 autem eisdem verbis non fuerit usus, pro facultate sua propria

1 Ioann. 1, 1—3. — 2 Ioann. 1, 14. — 3 Ioann. 4, 4; 6, 38. — 4 Tit.
 2, 14. — 7 II Tim. 1, 10. — 9 Matth. 26, 26—28; Luc. 22, 19—20; I Cor.
 11, 23—25.

1 quod ex te est : inseparabile L | tua : + et bene placitum tibi fuit L
 4 sancto : + et virgine natus L | 17 pariterque : in unum congregans L
 18 de eis — sanctitatem : sanctis L | 20 in : per L | 21 potentia : + patri
 et filio cum spiritu sancto L | 24 tempore euch. > L

21. Epiclesis. Cf. C. A. VIII, 12, 39.

22—24. Constitutiones apostolorum
 VII, 42 de oleo benedicendo loquuntur
 et VIII, 29 orationem ad benedicendum

aquam et oleum exhibent, liturgiam
 autem exponentes de oleo silent. Ne-
 que Liturgia aethiopica, quam Ham-
 mond publicavit, hanc sectionem habet.

etiam aliis verbis gratias agat, dicens: 23. „Sanctificans oleum hoc tribue (sanitatem) illis, qui unguuntur et accipiunt; sicut unxisti sacerdotes et prophetas, similiter corrobora et illos et unumquemque, qui gustat, et sanctifica illos, qui accipiunt illud“. 24. Populus dicit: „Sicut erat, est et erit in generationes generationum et in 5 saecula saeculorum, amen“.

25. Episcopus (ait): „Iterum supplicamus Deo omnipotenti, patri Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, ut concedat nobis in benedictione accipere hoc sanctum sacramentum, ut neminem ex nobis reum faciat, ut omnes dignos reddat, qui sumunt et 10 accipiunt sanctum sacramentum corporis et sanguinis Christi, omnipotentis Domini Dei nostri“. 26. Diaconus dicit: „Orate; Deus omnipotens; dum accipimus hoc sanctum sacramentum, robur nobis tribue neque quemquam ex nobis reum age, sed omnibus benedic in Christo, in quo tibi cum illo et cum spiritu sancto 15 (sit) laus et potentia (nunc) et semper et in saecula saeculorum, amen“. 27. Diaconus dicit: „Vos, qui statis, demittite capita vestra. *Domine aeternae, gnarus occultorum*, declinaverunt tibi capita sua populus tuus et tibi subiecerunt duritiem cordis et carnis. Respice de parata habitatione tua et benedic illos et illas. Inclina illis 20 aurem tuam et exaudi preces eorum. Corrobora (eos) virtute dexteræ tuæ et protege a passione mala. Custos eorum esto tam corporis quam animæ. Auge et illis et nobis fidem et timorem per unicum filium tuum, in quo tibi cum illo et cum spiritu sancto (sit) laus et potentia in perpetuum et in saecula saeculorum, amen“. 25 28. Diaconus ait: „Respiciamus“ etc. Et episcopus: „Sancta sanctis“.

18 Dan. 1, 42.

2 sanitatem L | unxisti : + reges L | 4 illud : + Similiter, si quis caseum et olivas offert, ita dicat: „Sanctifica lac hoc, quod coagulatum est, et nos coagulans tuæ caritati. Fac a tua dulcedine non recedere fructum etiam hunc olivæ, qui est exemplum tuæ pinguedinis, quam de ligno fluisti in vitam eis, qui sperant in te.“ In omni vero benedictione dicatur: „Tibi gloria, patri et filio cum sancto spiritu, in sancta ecclesia et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum, amen“ L | populus etc. usque ad finem capitis > L : 26 sancta : sanctuarium Ludolf

25—29. Haec sectio Constitutionibus apost. VIII, 13 respondet, pauca vero verba cum his communia habet.

27. *Vos qui — capita vestra*] Simi-

liter Liturgia aethiopica, Hammond p. 259.

28. Cf. C. A. VIII, 13, 12—13. — *unus pater*] Similiter Liturgia aethiopica

Populus respondet: „Unus pater sanctus, unus filius sanctus, unus est spiritus sanctus“. Episcopus dicit: „Dominus cum omnibus vobis“. Populus respondet: „Et cum spiritu tuo“. 29. Deinde attollunt hymnum laudis, et intrat populus, remedium animae suae, 5 quo peccatum remittitur, accipiens.

Oratio postquam tradidit.

30. „Deus omnipotens, pater Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, gratias agimus tibi, quod concessisti nobis accipere de sancto tuo mysterio: ne sit nobis in reatum neque in damnationem, 10 sed ad renovationem animae, corporis et spiritus, per unicum filium tuum, in quo tibi cum illo et cum spiritu sancto (sit) laus et potentia in perpetuum et nunc et semper et in saecula saeculorum, amen“. 31. Populus dicit: „Amen“. Presbyter dicit: „Dominus sit cum vobis omnibus“.

15 Impositio manuum postquam acceperunt.

32. „Domine aeternae, omnipotens, pater Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, benedic servis tuis et ancillis tuis; protege, adiuva et sospita (eos) virtute angelorum tuorum; custodi ac corrobora (eos) in timore tuo per maiestatem tuam; exorna (eos), 20 ut quae tua sunt cogitent, et largire eis, ut quae tua sunt credant, et ut quae tua sunt velint; concordiam sine peccato et ira gratificare illis per unicum filium tuum, in quo tibi cum illo et cum spiritu sancto (sit) laus et nunc“ etc. 33. Populus respondet: „Amen“. Episcopus dicit: „Dominus cum vobis omnibus“. 25 populus: „Et cum spiritu tuo“. Diaconus dicit: „Abite in pace“. 34. Et post haec absoluta est eucharistia.

II (xxxii). De presbyteris.

1. Episcopus presbyterum ordinet; manum suam capiti eius 30 imponat, omnibus presbyteris eum tangentibus. 2. Et oret super eum secundum eum modum, quem diximus de episcopis.

(Hammond p. 261) et S. Marci: *εἰς πα-
τὴρ ἅγιος, εἰς υἱὸς ἅγιος, ἐν πνεῦμα
ἁγίον εἰς ἐνότητα πνεύματος ἁγίου.*
Liturgiae S. Clementis vel Constituti-
onum apostolorum, S. Iacobi et S.
Chrysostomi exhibent: *εἰς ἅγιος, εἰς
κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν
θεοῦ πατρὸς, ἐνλόγητός εἰς τοὺς αἰ-*

ῶνας. Eadem testantur Cyrillus Hie-
rosol. Catech. mystag. V, 19 et Didy-
mus De trinitate III, 13 (Migne, PG 39,
861). Quae formula antiquior sit patet.

28—32. Eadem fere leguntur in
Liturgia aethiopica. Cf. Hammond l.
c. p. 261—63; *Theolog. Quartalschrift*
1898 p. 341—43.

3. Et oret super eum, quemadmodum dicemus. Oret autem dicens: 4. „Deus mi, pater Domini nostri et salvatoris nostri Iesu Christi, respice hunc servum tuum et largire illi spiritum gratiae et consilium sanctitatis, ut possit regere populum tuum in integritate cordis, sicut respexisti populum electum et mandasti Moysi, 5 ut eligeret seniores, quos replevisti eodem spiritu, quo donaveras tu servum tuum et famulum tuum Moysen. 5. Nunc autem, Domine mi, da isti servo tuo gratiam, quae nunquam deficit, conservans nobis gratiam spiritus tui et competentem portionem nostram, supplens in nobis cultum tuum in corde, ut celebremus 10 te sincere, per filium tuum Iesum Christum, in quo tibi (sit) laus et potentia, patri et filio et spiritui sancto, in sancta ecclesia tua et nunc et semper et in saecula saeculorum, amen“. 6. Et respondet omnis populus: „Amen et amen“. Et decet eum etc.

III (XXXIII). De diaconis.

15

1. Episcopus diaconum constituat, postquam secundum ea, quae supra diximus, electus est; episcopus manus suas (solus) capiti eius imponat. 2. Quamobrem diximus episcopum solum manus suas diacono imponere debere? Haec est causa: ordinetur non ad sacerdotium, sed ad ministerium episcopi, ut faciat, quae 20 ei praecipiantur. 3. Porro non constituitur, ut consiliarius cleri universi sit, sed ut aegrotis provideat et episcopo de eis referat.

5 Num. 11, 16.

1 et oret — autem : orans et L | 2 et salvatoris n. > L | 4 ut : presbyteros ut adiuvet et L | 8 isti servo tuo > L | 9/10 competentem — ut : dignos effice, ut credentes L | 11 in : per L | 13/14 et respondet — etc. > L | 16 solus L Aeth. : > C

II, 3—6. Ex versione aethiopica.

III, 2—6. Similiter Canones Hippolyti c. 5 et Testamentum D. n. I, 38 probant, cur diaconus ab episcopo solo, presbyteris non simul manus impo-
nentibus vel caput tangentibus (cf. II, 1), ordinandus sit, cum Constitutiones apost. et Epitome non solum de hac re sileant, sed etiam de ordinatione diaconi idem habeant quod de ordinatione presbyteri, episcopo praecipi-

entes, ut presbyterum vel diaconum ordinans manus imponat adstante sibi presbyterio atque diaconis. Ritus Constitutionum apost. manifeste aequae antiquitatem sapit atque argumenta in scripturis ceteris ad ritum ipsarum probandum prolata aetatem seriore indicant. In his episcopus potestatem maiorem et presbyteri ac diaconi dignitatem minorem habent quam in illis.

4. Neque constituitur, ut spiritum magnitudinis accipiat, cuius presbyteri participes sunt, sed ut dignus fiat, cui episcopus confidat in rebus, quae ei conveniunt. 5. Ideo episcopus solus diaconum ordinet. 6. In presbytero autem episcopus partem habet, 5 eique manus imponitur, quoniam idem spiritus super eum venit; nam presbyter eum modo accipit, non habet potestatem dandi clerum. Ideo non poterit constituere clericos, presbyterum modo signans, quem episcopus ordinare debeat. 7. Super diaconum autem ita dicat: 8. „Deus, qui omnia creasti, qui omnia produxisti 10 (et) exornasti, pater Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, quem misisti, ut ministret secundum voluntatem tuam et manifestet nobis misericordiam tuam; pater, spiritus gratiae tuae et sollicitudinis tuae (veniat) super hunc servum tuum, quem diaconum elegisti, ut sit in ecclesia tua et sanctissimum tuum disperiat, 15 quod tibi offertur a principe sacerdotum beneplacente in laudem nominis tui, ut irreprehensibilis in vita pura administret gradus ordinis, ad quem promovetur, ut tuum honorem consequatur atque te glorificet per filium tuum Iesum Dominum nostrum, in quo tibi est honor et potentia et virtus et laus cum spiritu sancto nunc 20 et semper et in saecula saeculorum, amen“.

IV (xxxiv). De confessoribus.

1. Confessori autem, si propter nomen Dei in vinculis fuit, manus non imponatur ad diaconatum vel presbyteratum; namque

1 sp. magnitudinis : communem presbyteri sp. eum L | 4/7 in presbytero — clerum : super presbyterum autem etiam presbyteri superimponant manus propter communem et similem cleri spiritum; presbyter enim huius solius habet potestatem, ut accipiat; dare autem non habet potestatem L | 7 poterit constituere : ordinat L | 7/8 presbyterum — debeat : super presbyteri vero ordinatione consignat episcopo ordinante L | 8/9 super — dicat L : oratio in ordinatione diaconorum — Synodus Aethiopum secundum codicem Tubingensem, e quo oratio sequens desumpta est; cf. Funk, *Das Testament unseres Herrn* 1901 p. 29 n. 2. | 9 prod. et exornasti : verbo perordinasti L | 10 et salvatoris > L | 12 pater, spiritus : da spiritum sanctum L | 12/13 soll. tuae : † et industriae L

6. Verba valde obscura sunt; sensum contextus prodit et Latinus distincte exhibet, locum aut fidelius tradens aut consentaneae interpretans.

7—8. De traditione huius particulae videsis notas criticas.

IV, 1—2. Similiter Canones Hippolyti c. 6 et Testamentum D. n. I, 39.

dignitatem presbyteratus confessione sua habet. 2. Sin autem episcopus constituendus est, manus ei imponatur. 3. Quodsi confessor est, quem non ad potestatem duxerunt neque vinculis punierunt neque in carcerem iecerunt neque ad multam aliquam condemnauerunt, sed occasione data modo propter nomen Domini nostri contumeliis affecerunt et poena domestica punierunt, si vero confessus est, dignus est omni clero et ordinetur. 4. Episcopus autem gratias agat secundum ea, quae supra diximus. Attamen non necesse est eadem verba eum proferre, quae supra diximus, ut diligenter meditetur in eis, gratias agens Deo; sed secundum facultatem unusquisque oret. Si quidem convenienter et oratione honorabili orare potest, bonum est; si vero aliter orat et orationem modice profert, nemo eum impediatur; modo integre oret in orthodoxia.

V (XXXV). De lectore.

15

Lector constituatur episcopo librum apostoli ei dante; et oret super eum, manum autem ei non imponat.

VI (XXXVI). De subdiaconis.

Subdiacono manus non imponatur, sed nominetur, ut sequatur diaconos.

20

VII (XXXVII). De viduis.

1. Si vidua constituitur, non ordinetur, sed nominatim eligatur. 2. Quodsi maritus multo tempore ante mortuus est, constituatur. 3. Sin autem non multum tempus praeterfluxit, postquam maritus mortuus est, ne confidas ei. 4. Sed etiamsi aetate propecta est, tempore probetur; saepe enim perturbationes ipsae consenescent cum eo, qui eis in se locum dat. 5. Vidua verbo tantum constituatur

7 dignus — clero T : omnis clerus est eis dignus S

Constitutiones apostolorum autem atque Epitome dicunt, non solum ad episcopatum, sed etiam ad presbyteratum et diaconatum confessori manum imponendam esse, et condemnant contessorem eiusmodi dignitatem sine impositione manus usurpantem. Cf. quae de hoc loco disputavi in libro *Das Testament u. H.* 1901 p. 46—49; 161—63.

V. Similiter scripturae parallelae praeter Constitutiones apostolorum, quae etiam lectori manum imponendam esse dicunt. Cf. quae exposui l. c. p. 37—42; 80—82.

VI. Similiter Canones Hippolyti c. 7. Constitutiones apost. vero et Epitome manus impositionem praecipunt, etiam Testamentum D. n. I, 44.

et cum reliquis uniatur, nec vero manus ei imponatur, quia non oblationem offert neque liturgiam facit. 6. Ordinatio fit in clero propter liturgiam. Vidua autem constituitur propter orationem, quae omnibus est communis.

5 VIII (xxxviii). **De virginibus.**

Virgini manus non imponatur, sed voluntas sola eam virginem facit.

IX (xxxix). **De donis sanationum.**

Quodsi quis dicit: Accepi dona sanationum per revelationem,
10 manus ei non imponatur; namque res ipsa manifestabitur, si vere loquitur.

X (xl). **De novitiis ad fidem se convertentibus.**

1. Qui in novam fidem introducendi sunt, ut verbum audiant, primo ad doctores adducantur, priusquam populus advenit, atque
15 causa rei inquiretur, scilicet cur ad fidem sese converterint. 2. Et pro eis testimonium dent, qui eos adduxerunt, num capaces sint verbi audiendi. 3. Inquiretur autem, qualis vita eorum sit, num uxorem habeat an servus (domini) fidelis sit et dominus ei permittat: tunc audiat. 4. Si dominus ei testimonium non perhibet,
20 eum bonum esse, reiciatur. 5. Si dominus gentilis est, doceas eum, ut domino placeat, ne blasphemia oriatur. 6. Si quis uxorem habet vel mulier virum, doceas eos, ut vir contentus sit cum uxore et mulier contenta sit cum viro. 7. Si quis vero nondum cum muliere coniunctus est, erudiatur, ne fornicetur, sed ut aut uxorem
25 ducat secundum legem aut caelebs maneat secundum legem. 8. Si quis autem daemonem habet, verbum doctrinae ne audiat, donec purificatus est.

XI (xli). **De opificiis et scientiis.**

1. Inquirantur opificia ac negotia eorum, qui introducendi sunt, ut constituentur, qualia sint. 2. Si quis leno est, id est

1 uniatur T : obligetur S

IX. Similiter Canones Hippolyti c. 9 et Testamentum D. n. I, 47. Constitutiones apostolorum et Epitome distincte de exorcista loquuntur.

X—XI = C. A. VIII, 32, 1—15; Epitome c. 22; Canones Hippolyti c. 10—15; Testamentum D. n. II, 1—2.

XI, 1. 5. 8. 10. 11. Hi versus sive

meretrices sustentans, aut desinat aut reiciatur. 3. Si quis sculptor vel pictor est, erudiantur, ne idola faciant; aut desinant aut reiciantur. 4. Si quis scenicus est vel spectacula in theatro facit, aut desinat aut reiciatur. 5. Si parvulos erudit, bonum quidem est eum desinere; sin artem non habet, ignoscatur ei. 6. Auriga, 5 similiter pugnans vel pugnam frequentans, aut desinat aut reiciatur. 7. Qui gladiator est vel gladiatores pugnare docet vel venator est venans vel famulus publicus in ludo gladiatorio occupatus, aut desinant aut reiciantur. 8. Qui sacerdos idolorum est aut custos idolorum, aut desinat aut reiciatur. 9. Miles, qui in potestate est, 10 ne sinas eum homines interficere; si iubetur, ne sinas eum se obtrudere neque iurare; si vero non vult, reiciatur. 10. Qui potestatem gladii habet vel rector urbis est purpura vestitus, aut desinat aut reiciatur. 11. Si catechumenus vel fidelis miles fieri vult, reiciantur; nam Deum contempserunt. 12. Meretrix vel 15 paedicator vel qui se castravit vel aliud quidquam fecit, quod dicere nefas est, reiciantur; sunt enim polluti. 13. Magi quoque ne ad examen adducantur. Incantator vel astrologus vel vates vel interpres somniorum vel qui turbas concitat vel fimbrias vestimentorum destruit, hoc est enim *ψελλιστής*, vel qui amuleta facit, 20 aut desinant aut reiciantur. 14. Concubina alicuius serva, si liberos suos nutrit atque illi soli coniuncta est, audiat; sin aliter, reiciatur. 15. Vir concubinam habens desinat ac secundum legem uxorem ducat; si vero non vult, reiciatur. 16. Si aliquid omisimus, res docebunt vos; nam omnes spiritum Dei habemus. 25

XII (XLII). De tempore verbum audientium; secundum opificia et scientias.

1. Catechumeni per tres annos verbum audiant. 2. Si quis autem studiose se gerit ac bene perseverat in re, non tempus iudicatur, sed mores eius, qui iudicandus est. 30

25 I Cor. 7, 40; cf. Ioann. 6, 45.

24/25 si — vos T : si aliquod aliud opus postposuimus, opera stulta vos purgaverunt S

integri sive summatim etiam in Canonibus Hippolyti et in Testamento D. n. leguntur, desunt autem in Constitutionibus apost. et in Epitome.

16. Similiter XXXII, 38 vel in fine scripturae. Terminatur hic pars prior.

XII—XXXII = Canones Hippolyti c. 17—37; Testamentum D. n. II, 3—25.

XIII (XLIII). **Quomodo verbum audientes orent.**

1. Cum doctor desierit docere, catechumeni soli orent, disiuncti a fidelibus. 2. Et mulieres stent in loco ecclesiae omnino solae orantes, cum mulieres fideles tum mulieres catechumenae. 5 3. Cum autem desierint orare, ne sinas eas osculum pacis dare; nondum enim earum osculum mundum fiebat. 4. Fideles soli se osculentur, et quidem viri viros et mulieres mulieres; virum autem ne sinas mulierem osculari. 5. Omnes mulieres caput suum pallio tegant, sed solum lineo panno; hoc enim velum est.

10 XIV (XLIV). **Quomodo catechumenis manus imponatur.**

1. Si doctor post orationem catechumenis manum imponit, oret eosque dimittat; sive doctor ecclesiasticus est sive laicus, sic faciat. 2. Si catechumenus propter nomen Dei in custodia habetur, ne sinas eum duplicis cordis esse propter testimonium. 3. Si enim 15 fit, ut ei vis inferatur et interficiatur ad peccata sua redimenda, iustificabitur; baptismum enim in proprio sanguine accepit.

XV (XLV). **De eis qui baptismum accepturi sunt.**

1. Si electi sunt, qui baptismum accepturi sunt, postquam vita eorum examinata fuit, num honeste vixerint, cum catechumeni 20 fuerint, num viduas honoraverint, aegrotos visitaverint, omnia opera bona perfecерint; et si, qui eos adduxerunt, testimonium perhibuerunt, eos ita egisse, evangelium audiant. 2. Inde ex eo tempore, quo separentur, cotidie manus eis imponatur, dum exorcizantur. 3. Cum autem dies appropinquat, quo baptizentur, epi- 25 scopus eos singulos exorcizet, ut eos mundos esse cognoscat. 4. Si quis vero non bonus vel non mundus est, semoveatur; nam verbum non in fide audivit, quia impossibile est, alienum in aeternum occultum manere. 5. Baptizandi autem erudiantur, ut se

9 enim : + non S vel textus sahidicus

Haec sectio in universum trium illarum scripturarum propria est. Constitutiones apost. et Epitome aliquoties quidem de eadem re agunt, sed satis diverso modo. Duae particulae parvae tantum, scilicet XII et XXVIII, 1—2 = XXXII, 1—2, verbotenus etiam in Constitutionibus et in Epitome leguntur, neque

vero in parte posteriore, ut in scriptura nostra, sed parte priore vel sectioni de proselytis probandis agenti subinde adiunctae.

XIII, 5. *hoc enim v. est*] Delevi *non*, quod etiam in textu boheirico deest. Steindorff intenderit *non* in particula praecedente vel ante *solum*.

lavent et liberos reddant se lavantes quinto sabbato. 6. Mulier si in regula mulierum versatur, semoveatur et alio die baptismum accipiat. 7. Qui baptismum accipere volunt, ieiunent in parasceve sabbati. 8. Sabbato autem cum baptismum accepturi una congregati fuerint iuxta sententiam episcopi, omnes iubeantur orare 5 et genua flectere. 9. Et manum eis imponens omnes spiritus alienos exorcizet, ut ab eis discedant neque ex hac hora ad eos revertantur. 10. Cumque desierit exorcizare, in faciem eos insufflet, et cum frontem, aures ac nasum eorum signaverit, iubeat eos exurgere et per totam noctem vigilare, eis praelegens eosque 10 erudiens. 11. Baptizandi autem nullum aliud vas adferant praeter id, quod unusquisque propter eucharistiam adferet. Decet enim eum, qui dignus factus est, confestim oblationem offerre.

XVI (XLVI). De traditionibus baptismi sancti.

1. Ea hora, qua gallus cantabit, primo super aquam orent. 15
2. Aqua hauriatur in piscinam vel fluat in eam. Et ita sit, si necessitas non est. Si vero continua ac festina necessitas est, utamini aqua, quam invenietis. 3. Vestes autem deponant. 4. Et primo baptizate infantes. 5. Omnes, qui pro se loqui possunt, loquantur; qui vero loqui non possunt, pro eis parentes loquantur 20 vel alius ad familiam pertinens. 6. Deinde viros adultos baptizetis, postremo mulieres, postquam omnes crines solverunt et ornamentum aureum et argenteum, quo utuntur, deposuerunt; ne sinas quemquam rem alienam secum in aquam ferre. 7. Hora autem ad baptizandum constituta episcopus super oleum gratias agat idque 25 in vas fundat et oleum gratiarum actionis nominet. 8. Deinde aliud oleum sumat atque exorcizet et oleum exorcismi nominet. 9. Et diaconus portat oleum exorcismi et stat ad sinistram presbyteri, et alius diaconus sumit oleum gratiarum actionis et stat ad dexteram presbyteri. 10. Cumque presbyter singulos baptizandos 30 apprehendit, iubeat unumquemque his verbis renuntiare: „Renuntio tibi, satana, et omni ministerio tuo et omnibus operibus tuis“. 11. Et postquam his omnibus renuntiavit, ungat eum oleo exorcismi haec dicens: „Omnis spiritus a te recedat“. 12. Et sic eum nudum episcopo tradat vel presbytero stanti ad aquam baptismi. 35

1 quinto sabbato (i. e. feria quinta hebdomadis magnae, ut ex sequentibus elucet) T : quinque sabbatis S

13. Diaconus autem cum eo in aquam intret atque iubeat eum adiuvans dicere: 14. „Credo in Deum unum verum, patrem omnipotentem, et in filium eius unigenitum Iesum Christum, Dominum et salvatorem nostrum, et in spiritum eius sanctum
 5 omnia vivificantem, trinitatem consubstantialiem, deitatem unam, potestatem unam, regnum unum, fidem unam, baptismum unum, in sancta ecclesia catholica apostolica, in vitam aeternam, amen“. Qui (baptismus) accipit, secundum haec omnia dicat: „Ita credo“. 15. Et (baptismus) perficiens manum suam in capite accipientis
 10 ponat eumque ter immergat, haec semper confitens. 16. Tumque pergat dicens: „Credisne in Dominum nostrum Iesum Christum, filium unicum Dei patris, quod mirabiliter propter nos homo factus est in unitate incomprehensibili per spiritum suum sanctum ex Maria sancta virgine sine semine virili, quodque crucifixus est
 15 pro nobis sub Pontio Pilato, mortuus est secundum suam voluntatem pro nostra salute simul, resurrexit tertia die, liberavit vinctos, ascendit in caelos, sedet ad dexteram patris sui boni in excelsis, et iterum venit iudicare vivos et mortuos secundum revelationem suam et regnum suum? Et credis in spiritum sanctum bonum
 20 ac vivificantem, qui omnia purificat, in sancta ecclesia“? Iterum dicat: „Credo“. 17. Deinde ex aqua exeant, et presbyter eum unget oleo gratiarum actionis dicens: „Unge te oleo sancto in nomine Iesu Christi“. Eodem modo reliquos singulos ungit ac vestit, et in ecclesiam intrent. 18. Episcopus manum super eos

9/21 manum — credo : L hanc sectionem fragmento II incipiente sic exhibet: . . . manum habens in caput eius impositam baptizet semel. Et postea dicat: „Credis in Christum Iesum filium Dei, qui natus est de spiritu sancto ex Maria virgine et crucifixus sub Pontio Pilato et mortuus est et sepultus et resurrexit die tertia vivus a mortuis et ascendit in caelos et sedit ad dexteram patris venturus iudicare vivos et mortuos“? Et cum ille dixerit „Credo“, iterum baptizetur. Et iterum dicat: „Credis in spiritum sanctum et sanctam ecclesiam et carnis resurrectionem“? Dicat ergo, qui baptizatur: „Credo“. Et sic tertia vice baptizetur. | 22 oleo gr. actionis : oleo quod sanctificatum est L | 23, 24 eodem — vestit : et ita singuli detergentes se iam induantur L

XVI, 14—16. E textu coptico iam satis elucet, hanc particulam non fideliter traditam esse. Textus integriorem haud dubie Latinus exhibet. Disputavi

de symbolis Constitutionum ecclesiae aegyptiacae et Canonum Hippolyti in *Theologische Quartalschrift* 1899 p. 161—87.

ponat cum desiderio, sic dicens: „O Domine ac Deus, sicut hos dignatus es remissionem peccatorum in saecula futura accipere, ita eos fac dignos, qui repleantur spiritu tuo sancto, et mitte desuper super eos gratiam tuam, ut tibi secundum voluntatem tuam serviant; tibi est enim honor, o pater et fili et spiritus 5 sancte, in sancta ecclesia, nunc et semper et in omnia saecula“.

19. Et fundit oleum gratiarum actionis in manum suam, et ponit manum in capite eius, sic dicens: „Ungo te oleo sancto per Deum patrem omnipotentem et Iesum Christum et spiritum sanctum“.

20. Et signet super frontem eius, in os eum osculans, et dicat: 10 „Dominus tecum“. Et qui signatur, respondeat: „Et cum spiritu tuo“. Sic facit unusquisque cum reliquis. 21. Et cunctus populus simul oret, et omnes baptismum accipientes orent; pacem dicant ore suo.

22. Diaconi oblationem episcopo adportent, et gratias agit 15 super panem, quia figura carnis Christi est, et super calicem sanguinis, quia sanguis Christi est, qui effundetur pro omnibus in eum credentibus, et super lac et mel, quae mixta sunt in impletionem promissionum patrum, quia dixit: *Dabo vobis terram lacte et melle fluentem*; haec est caro Christi, quam nobis dedit, ut ea 20 nutriamur sicut parvuli, scilicet qui in eum credunt; amaritudines cordis dissolvit dulcedine verbi. 23. Haec igitur omnia episcopus explicat baptismum accipienti. 24. Quodsi episcopus nunc panem fregit, unicuique eorum fragmentum det dicens: „Hic est panis caeli, corpus Iesu Christi“. Accipiens respondeat: „Amen“. 25. Si 25

19 Lev. 20, 24.

2/3 in saecula — sancto : per lavacrum regenerationis spiritus sancti L | 5,6 o p. — sancte : patri et filio cum spiritu sancto L | 7 gr. actionis : sanctificatum L | 8 per Deum etc. : in Domino etc. L | 12 sic — reliquis : ita singulis faciat L | 12/13 et cunctus — orent : et postea iam simul cum omni populo orent, non prius orantes cum fidelibus, nisi omnia haec fuerint consecuti; et cum oraverint L | 16/17 panem — qui : panem quidem in exemplum, quod dicit Graecus antitypum, corporis Christi; calicem vino mixtum propter antitypum, quod dicit Graecus similitudinem, sanguinis, qui L | 21/22 amaritudines — verbi : in suavitate verbi amara cordis dulcia efficiens; aquam (sc. gratias agat super, cf. initium versus) vero in oblationem in indicium lavacri, ut et interior homo, quod est animale, similia consequatur sicut et corpus L | 24/25 hic — Christi : panis caelestis in Christo Iesu L

non plures presbyteri adsunt, diaconi calicem sumant, adstent bono ordine eisque sanguinem Iesu Christi Domini nostri porrigant atque lac et mel. 26. Dicat, qui calicem dat: „Hic est sanguis Iesu Christi Domini nostri“; et accipiens rursus respondeat: „Amen“.

27. Postquam haec facta sunt, unusquisque studeat omne bonum facere et Deo placere et recte vivere, ecclesiam frequentans, faciens id, quod didicit, progrediens in ministerio Dei. 28. Haec breviter vobis tradidimus de baptismo sancto et de oblatione sancta, postquam iam perfecte eruditi estis de resurrectione carnis et de reliquis omnibus secundum ea, quae scripta sunt. 29. Sin autem aliud quidquam dicere decet, episcopus baptismum accepturis diligenter dicat. 30. Ne sinas vero infideles scire, nisi prius baptismum acceperint. 31. Hic est calculus albus, de quo Ioannes sic dixit: *Nomen novum in eo scriptum est, quod nemo scit, nisi qui calculum accipiet.*

XVII (XLVII). De ieiunio.

1. Viduae et virgines saepe ieiunent et in ecclesia orent.

2. Presbyteri similiter et laici ieiunent, quando volunt. 3. Episcopo autem impossibile est ieiunare nisi eo die, quo cunctus populus ieiunabit. 4. Fiet enim, ut quispiam aliquid in ecclesia sumere velit, eique impossibile est recusare. Quodsi panem frangit, panem omnino gustabit. 5. Cum autem eum edit et alii fideles cum ipso, e manu episcopi particulam panis accipiant, priusquam unusquisque panem suum frangit. Namque haec benedictio est, neque vero eucharistia, sicut corpus Domini.

14 Apoc. 2, 17.

1/4 adstent — Amen : cum honestate adstent et cum moderatione: primus, qui tenet aquam, secundus, qui lac, tertius, qui vinum. Et gustent, qui percipient, de singulis ter dicente eo, qui dat: „In Deo patre omnipotenti“; dicat autem, qui accipit: „Amen“; „et Domino Iesu Christo et spiritu sancto et sancta ecclesia“; et dicat: „Amen“. Ita singulis fiat L | 17 *χῆραι κτλ.* : hanc particulam graecam inveni in codice Vindobonensi hist. gr. 7 fol. 12; cf. *Theolog. Quartalschrift* 1893 p. 664--66.

XVIII (XLVIII). **De hora edendi.**

1. Omnes, priusquam bibunt, calicem sumant et gratias super eum agant, et edant ac bibant, hoc modo purificati. 2. Catechumenis detur panis exorcismi et calix.

XIX (XLIX). **Quod dedecet catechumenos cum fidelibus edere.** 5

1. Catechumenos in cena Domini ne sinas cum fidelibus sedere. 2. Qui edit, eius memor sit, qui eum invitavit, quoties edit. Ideo enim eos oravit, ut sub tectum suum intrent.

XX (L). **Quod decet prudenter ac modice edere.**

1. Edatis ac bibatis cum modestia; ne bibatis, ut ebriemini, 10 ne quis vos derideat et is, qui vos invitavit, tristetur de vestra intemperantia, sed ut oret, ut sancti ad eum intrent; namque dixit: *Vos estis sal terrae.* 2. Si omnes vestrae portiones simul vobis dantur, tuam tantum portionem sumes. 3. Sin ad edendum invitamini, modo edatis, usque dum satiamini, ut is, qui vos invitavit, 15 ea, quae reliquistis, eis mittat, quibus vult, quoniam reliquiae sanctorum sunt, atque gaudeat vos ad ipsum venisse. 4. Cum edunt invitati, edant in tranquillitate, neque in lite. 5. Quodsi episcopus aliquem iubet verbum quaerere, respondeat ei; et episcopo loquente omnes sileant in modestia, donec rursus interrogat. 6. Si episcopus 20 non adest, sed fideles tantum in cena sunt, a presbytero benedictionem accipiant, si adest; si non adest, a diacono eam accipiant. 7. Similiter catechumenus panem exorcismi accipiat. 8. Si laici simul sunt sine clericis, prudenter edant; benedicere autem laicus non potest. 25

13 Matth. 5, 13.

3 et edant — purificati : . . . qui praesentes estis, et ita epulamini L
fragmento III incipiente | 4 calix : calicem singuli offerant L | 7 qui edit : per
omnem vero oblationem L | 12 oret : + ut dignus efficiatur L | 13/15 si —
satiemini : si communiter vero omnibus oblatum fuerit, quod dicitur graece apo-
phoretum, accipite ab eo; si autem, ut omnes gustent, sufficienter gustate L

XX, 1. Similiter Constitutiones apost. VIII, 44, 1 de epulis mortuorum agentes.

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. II.

XXI (LI). Quod decet cum gratiarum actione edere.

Unusquisque cum gratiarum actione in nomine Dei edat; hoc enim decet servitium Dei, ut omnes vigilemus et gentiles nobis invideant.

5

XXII (LII). De cena viduarum.

1. Si quis quando viduas invitare vult, omnes aetate proventus nutriat atque dimittat, priusquam vesperascit. 2. Si propter clerum, quem sortitae sunt, impossibile est, det eis vinum et aliquid ad edendum, et domi edant, sicut volunt.

10

XXIII (LIII). De fructibus episcopo offerendis.

1. Omnes studeant episcopo omni tempore offerre primitias fructuum, primas creaturas. 2. Episcopus eas cum gratiarum actione accipiat easque benedicat, nomen offerentis nominans ac dicens: 3. „Gratias tibi agimus, o Domine et Deus, et offerimus tibi primitias fructuum, quos nobis dedisti, ut sumamus ex eis, postquam 15 eos verbo tuo perfecisti atque terram iussisti omnes fructus procreare ad utilitatem et gaudium ac nutrimentum generis humani et omnium creaturarum. Glorificamus te, o Deus, propter haec et propter omnia alia, quibus nobis benefecisti, totam creaturam 20 ornans fructibus variis, per sanctum filium tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et ei et spiritui sancto in omnia saecula, amen“.

XXIV (LIV). Benedictio fructuum.

1. Hi sunt fructus benedicendi: uva, ficus, malum, oliva, pirum, malum granatum, malum persicum, cerasum, amygdalum. 2. Ne 25 benedicantur lotus (?) neque cepa neque allium neque pepon neque melopepon neque cucumis melo neque aliud quid olerum. 3. Si flores offeruntur, accipiat rosa et lilium; reliquos autem ne sinas accipere. 4. Pro omnibus autem, quae eduntur, gratias Deo agent eaque gustent Deum glorificantes.

2 cum gr. actione > L | 3 decet s. Dei : Deo placet L | servitium S : servos T | 8 s. sunt : sortitus est L | 14 o Domine et > L | 17 utilitatem et > L | 18 om. creaturarum : omnibus animalibus L | 20 sanctum > L | Christum : + Dominum nostrum L | 21 et ei et spiritui s. > L | 24 malum persicum : sycaminum, persicum L | amygdalum : + damascena L | 25 lotus > L

XXIII, 1. Cf. C. A. VIII, 30.

3. Cum hac oratione oratio super

primitias C. A. VIII, 40 aliquot sententias ac verba communia habet.

XXV (LV). Quod non decet quempiam aliquid vesci in die paschae ante horam, qua edere licet.

1. Ne ieiunium reputetur ei, qui avidus est ante horam, quae finis ieiunii est. 2. Si quis autem aegrotus est neque vires habet, ut duobus diebus ieiunet, die sabbati ieiunet propter necessitatem, 5 sed contentus sit pane, sale et aqua. 3. Si quis in navigatione est vel diem paschae nesciebat, hac cognita ieiunium suum post pentecosten peragat. Non enim pascha id est, quod servamus; typus enim transiit. 4. Ideo non diximus: mense secundo, sed: cum veritatem cognoverit, ad ieiunium se convertat. 10

XXVI (LVI). Quod diaconis convenit episcopo ministrare.

Unusquisque diaconorum et subdiaconorum episcopo ministret eumque certiore faciat, quis aegrotet, ut episcopus, si ei libet, eos visitet; nam aegroti solatio afficiuntur, videntes principem sacerdotum se visitare suique mentionem fieri. 15

XXVII (LVII). De hora orandi.

1. Omnes fideles hora, qua expergiscuntur, priusquam aliquod opus faciunt, ad Dominum orent et sic operibus sese convertant. 2. Sin autem sermo catecheseos fit, eum anteponan euntes et audientes verbum Dei ad confirmandam animam suam. 3. Studeant 20 ecclesiam frequentare, locum, quo spiritus viget.

XXVIII (LVIII). Quod decet primum de eucharistia sumere, quovis tempore offertur, priusquam quis aliud gustaverit.

1. Omnis fidelis studeat de eucharistia sumere, priusquam aliud quidpiam gustavit. 2. Si enim fideles sunt accipientes eam, 25 etiamsi venenum mortiferum ei datur, non potestatem super eum habebit.

26 Marc. 16, 18.

3 ne — est : nemo in pascha, antequam oblatio fiat, percipiat; nam qui ita agit, non illi imputatur ieiunium L | 4 autem : + in utero habet et L | 6 sale > L | 7 est vel : vel in aliqua necessitate constitutus L | 8 non — servamus > L | 9 non diximus : cessavit L | sed : et L | 25 fideles — eam : ex fide percipit L

XXVII, 1—2. Haec particula re- etiam in C. A. VIII, 32, 18, in fine petitur infra XXXII, 1—2. Legitur capitis de proselytis probandis.

XXIX (LIX). Quod decet diligenter eucharistiam custodire.

Omnes diligenter caveant, ne infidelis de eucharistia edat vel mus vel alia creatura vel omnino aliquid aliud incidat in eam et (aliquid) pereat. Corpus Christi est, quo omnes fideles ves-
5 cuntur, et non debet contemni.

XXX (LX). Quod non convenit aliquid e calice effundere.

1. Cum enim calicem in nomine Dei benedixeris, accipis eum tanquam sanguinem Christi. 2. Cave igitur ac noli aliquid ex eo effundere, ne spiritus alienus lingat, ne Deus tibi irascatur tanquam
10 contemptori et reus sanguinis Christi sis, cum pretium contemnas, pro quo redemptus es. 3. Diaconi et presbyteri cotidie in loco congregentur, quem episcopus eis constituet; et diaconi ne neglegant omni hora congregari, nisi morbus eos impedit. 4. Cum autem omnes congregati fuerint, erudiant eos, qui in ecclesia sunt,
15 cumque oraverint, unusquisque ad opera sibi statuta sese convertat.

XXXI (LXI). De coemeteriis.

1. Ne graventur homines, homines in coemeteriis sepelire; opus enim pauperum omnium est; modo merces operario detur fodienti et donum custodibus. 2. Eos, qui ibi sunt et opus navant,
20 episcopus sustentet, ne cui ad illos locos venienti sint oneri.

XXXII (LXII). De hora orandi.

1. Omnes fideles, viri et mulieres, cum mane ex somno surrexerint, priusquam aliquod opus tangunt, manus lavent et ad Deum orent, tumque ad opera sua progrediantur. 2. Sin autem

8 sanguinem : antitypum sanguinis L | 9-10 lingat -- contemptori : velut te contemnente illud delingat L | 20 sint T : sit S

XXIX. Constitutiones apost. VIII, 12, 3, in descriptione liturgiae, diaconos observare iubent, ne quid in calices incidat.

XXXII, 1—2. Cf. XXVII, 1—2.

1—28. De horis orationis etiam Constitutiones apost. VIII, 34, 1—7 breviter agunt, singulas horas autem aliter explicant ac scriptura nostra, cum qua in universum consentiunt Canones

Hippolyti c. 25 et Testamentum D. n. II, 24. Ps.-Athanasius De virginitate c. 16 prope ad Canones Hippolyti accedit, cum quibus etiam aliquot alios locos communes habet, ut Riedel in *Theologische Studien und Kritiken* 1903 p. 338—42 exposuit. Cf. quae disputavi in libro: *Das Testament u. H.* 1901 p. 55—56; 171—73.

catechesis verbi Dei fit, unusquisque ad illum locum ire anteponat, hoc in corde suo reputans, se audire Deum per doctorem loquentem. 3. In ecclesia enim orans super malitiam diei supergreditur. 4. Reputet timidus (Dei), magnum damnum esse, si non ad locum it, ubi catechizatur, praesertim qui legere scit. 5. Aut doctore 5 veniente nemo vestrum tardet ire ad ecclesiam, locum, ubi catechizatur; tum loquens enuntiet, quae omnibus prosunt, et tu audies ea, quorum non es memor, et utilitatem capies ex eis, quae spiritus sanctus tibi dabit per catechizantem; sic fides tua confirmabitur eis, quae audivisti. 6. Porro loco illo tibi ea dicentur, quae domi facere debes. 7. Ideo unusquisque studeat in ecclesiam ire, locum, quo spiritus sanctus viget. 8. Si quo die catechesis non fit, unusquisque domi librum sacrum sumens sufficienter ea legat, quae ipsi utilia videntur.

9. Si quidem domi es, ores tertia hora benedicens Deum. 15 Sin autem alibi es hora illa veniente, in corde tuo ad Deum ores. 10. Hac enim hora Christus cruci adfixus visus est. 11. Propterea rursus in vetere testamento lex constituit, ut panis propositionis omni hora offeratur in typum corporis et sanguinis Christi et occisionis agni rationis expertis, qui typus est agni perfecti. 12. Pastor enim 20 est Christus. Rursus *panis est, qui de caelo descendit*.

13. Similiter iterum hora sexta ores. 14. Cum enim Christus cruci adfixus esset, dies ille divisus est, et tenebrae magnae ortae sunt. Quare hora illa orationem validam orent, vocem eius imitantes, qui (tum) oravit, cum tota creatura obscurata esset Iudaeis 25 non credentibus.

15. Porro magnam orationem et magnam benedictionem nona hora perficiant, ut scias, quomodo anima iustorum benedicat Dominum Deum verum, qui sanctorum recordatus est eisque filium suum misit, verbum suum, ut ipsos illuminet. 16. Illa enim hora 30 Christus in latere lancea perforatus est, sanguis et aqua exivit, ac postea lux erat die reliquo usque ad vesperam. 17. Ideo tu quoque, si dormis, alium diem incipias ac typum resurrectionis facias.

---

8 Matth. 6, 34. — 20 Ioann. 10, 11. 14. — 21 Ioann. 6, 50.

---

29 verum : qui non mentitur L | 32/33 tu — facias : incipiens dormire principium alterius diei faciens imaginem resurrectionis complevit (sc. Christus) L

18. Iterum ores, priusquam requiescis in lectu tuo. 19. Et media nocte in lectu tuo exsurgens laves te atque ores; laves te autem aqua munda. 20. Si uxorem habes, oretis simul invicem. Sin nondum fidelis est, recedens solus ores, et iterum revertaris
 5 in locum tuum. 21. Tu autem matrimonio ligatus ne praetermittas orare; nam non estis maculati; qui enim sese lavaverunt, eis non opus est iterum se lavare, quoniam purificati ac mundi sunt. 22. Et manum tuam afflans teque saliva oris tui consignans totus mundus es usque ad pedes tuos. 23. Hoc enim donum
 10 spiritus sancti est, et guttae aquae baptismus sunt, descendentes e fonte, hoc est corde fidelis, purificantes credentem. 24. Necesse est iterum nos illa hora orare; namque presbyteri hunc morem nobis tradiderunt nosque docuerunt, ut ita nos lavemus. 25. Illa hora enim tota creatura requiescit benedicens Deum. Stellae,
 15 arbores et aquae sunt sicut stantes; totus exercitus angelorum ministerium exhibet cum animabus iustorum; benedicunt Deum omnipotentem illa hora; ideo, qui credunt, illa hora orent. 26. Dominus autem sic locutus est haec testans: *Media nocte clamor factus est: ecce, sponsus venit; ite obviam ei.* 27. Et intulit verbum dicens:
 20 *Ideo vigilate; nescitis enim diem neque horam, qua filius hominis veniat.*

28. Similiter exsurgens hora, qua gallus cantat, ores. 29. Hora enim illa filii Israel Christum negaverunt, quem nos credentes in eum per fidem cognovimus, respicientes pleni spe diem lucis aeternae,
 25 quae lucebit nobis in aeternum in resurrectione mortuorum.

30. Quae si, fideles omnes, perfeceritis et memoria tenentes invicem docueritis et catechumenos ea facere institueritis, nihil vos tentabit neque in aeternum cadetis, si omni tempore Christi recordamini. 31. Accipe hoc nomen omni hora, frontem tuam
 30 timore signans; hoc enim est signum notum ac manifestum, quo

---

18 Matth. 25, 6. — 20 Matth. 25, 13.

---

23 laves — munda > L | 4 solus : in alio cubiculo L | 8,9 et — tuos : per consignationem cum udo flatu et per manum spiritum amplectens corpus tuum usque ad pedes sanctificatum est L | 9/11 hoc — credentem : donum enim spiritus et infusio lavacri, sicuti ex fonte corde credente cum offertur, sanctificat eum, qui credidit L | 14 requiescit : + ad momentum quoddam L | 15 sicut stantes : stare in ictu L | 20 diem — hominis : qua hora L | 23 credentes in eum > L

diabolus perditur. 32. Quod si in fide facis, manifestabis te non solum coram hominibus, sed per scientiam, qua laetaris sicut scuto, quoniam adversarius, diabolus, vim cordis solum respicit, cumque hominem interiorem rationabilem esse viderit, intra et extra signo verbi Dei signatum, statim fugit, fugatus per spiritum sanctum, 5 qui in homine est locum sibi dante. 33. Hoc etiam Moses propheta primo nos docuit per pascham et agnum mactatum; constituit, ut sanguine limen et duo postes linirentur, monstrans nobis fidem, quae nunc in nobis est, nobis data per perfectum agnum, qua frontem nostram manibus nostris signantes servabimur ad- 10 versus hos, qui nos occidere volunt. 34. Quae si cum gratiarum actione et in fide recta suscipiatis, convertemini et in vitam aeternam recipiemini.

35. Haec ut servetis, vobis suademus, in quibus cor est. 36. Si enim omnes traditiones apostolorum sequuntur, quas audierunt, 15 easque servant, nullus haereticus eos seducet neque aliquis homo. 37. Namque hoc modo crebrae haereses creverunt, quia praesides instituta apostolorum discere nolunt, sed secundum propriam voluptatem faciunt, quae volunt, neque ea, quae conveniunt.

38. Dilecti! Si nonnulla omiserimus, Deus ea dignis revelabit, 20 ecclesiam gubernans dignam, quae in portum tranquillum ducatur.

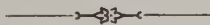
---

6 Exod. 12, 22.

3/6 quoniam — dante : nam adversarius, cum vidit virtutem, quae ex corde est, ut homo similitudinem verbi in manifesto formatam ostendat, fugatur non sputante <te>, sed flante spiritu in te L | 6/8 hoc — monstrans : quod formans Moyses in ove paschae, quae occiditur, sanguinem aspersit in limine et postes unxit, designabat L | 10 nostram : et oculos L | 10/11 servabimur — volunt : declinemus eum, qui exterminare temptat | 14 in qu. cor est : qui bene sapiunt L

---

38. Cf. XI, 16.

DIDASCALIA ARABICA.

I.

Praefatio et initium.

In nomine patris omnipotentis et filii eius unici et spiritus sancti paracleti.

1. Nos duodecim apostoli huius unici filii Dei patris omnipotentis Domini et salvatoris nostri Iesu Christi convenimus Hierosolymis, in urbe regis magni, et nobiscum Paulus frater noster, *vas electionis, apostolus gentium*, et Iacobus episcopus huius unicae urbis Hierosolymorum, et stabilivimus hanc doctrinam catholicam in ea. 2. Et nominavimus ordines secundum dignitatem eorum, 10 secundum imaginem caelestium, ita etiam ecclesiae. 3. Et notum facimus, ut administret unusquisque cum gratiarum actione id, quod ei attributum est a Domino: episcopus ut pastor, presbyteri ut doctores, diaconi ut ministri, subdiaconi ut coadiutores, anagnostae ut lectores, psaltae ut cantantes cum intellegentia, officiosi

7 Act. 9, 15. — Rom. 11, 13.

1. Haec excerpta sunt e C. A. VIII, 4, 1: ἡμεῖς οἱ δεκάδυο τοῦ κυρίου ἀπόστολοι, VI, 13, 1: ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπεμείναμεν, VI, 14, 1: Ἰάκωβός τε ὁ . . . Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος καὶ Παῦλος ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς . . . ἐγράψαμεν ὑμῖν τὴν καθολικὴν ταύτην διδασκαλίαν.

1—3. Sectionem exhibet abbreviatam Abrahamus Ecchellensis, Euty-chius 1661 p. 176 sq.

2. Cf. Canones eccles. apostolorum c. 1 ed. Funk, Doctrina duodecim apostolorum 1887 p. 50.

3. et — attributum est] C. A. VIII, 46, 1: ἐκεῖνο δὲ . . . παραγγέλλομεν, ἕκαστον ἐμμένειν τῇ τάξει τῇ δοθείσῃ αὐτῷ. — officiosi] Sequor hic codicem Borgianum, qui testatur vocem φιλόπονοι. Reliqui codices habent taqlūnis vel nklunisyin. Whiston interpretatus est acoluthas, et Lagarde emendavit aqolūtīs. Sed acoluthae in

et ostiarii et populus reliquus audientes verbum evangelii cum verecundia. 4. Et perfecimus constitutionem canonum eosque collocavimus in ecclesia. Hos nunc et hunc librum alterum doctrinae, quem scripsimus, misimus per Clementem socium nostrum, ut eant in universum mundum, ut audiat mandata, Nazareni omnes, id est 5 Christiani, qui estis sub sole, ut diligenter erudiamini. 5. Et qui audit et servat mandata in eis scripta, ei erit vita aeterna et conversatio cum Domino nostro Iesu Christo, qui nos capaces reddidit huius magni sui mysterii; et qui resistit et ea non servat, eum eicit tanquam rebellem, eiusque habitaculum est gehenna in 10 aeternum, sicut scriptum est: *Mala facientes ibunt in poenam aeternam et bona facientes in vitam aeternam* in regno caelorum, amen.

* * *

6. Initium sacrae Didascaliae ab apostolis et presbyteris et doctoribus (datae) unicuique e gentibus credenti in Dominum nostrum Iesum Christum. 7. Gratia et pax multiplicetur vobis a 15 Deo, patre omnipotente, et a Domino nostro Iesu Christo in agnitionem eius. 8. Ecclesia catholica est plantatio Dei pulchra, et qui fidelis est in cultum eius non fallentem, vinea electa est ei; hi sunt ei, qui per fidem suam regnum eius sempiternum comparant et eius virtutem et participationem spiritus sancti conse- 20 quantur et per Iesum se praecingunt et constantes sunt in timore

11 Mt. 25, 46.

ecclesia orientali non exstiterunt. Abrahamus Ecch. legit *iaphlūnīs* et interpretatur *exorcistae*. Codex syriacus mesopotamicus, qui hanc praefationem etiam Didascaliae proprie dictae praemittit; aut vocem aequae ac ostiarios omisit aut similiter legit ac Borgianus; modo vocem cum particula praecedente construxit, psaltas designans ut cantantes cum intelligentia et constantia. Cf. Gibson, *The Didascalia apostolorum in English* (Horae Semiticae II) 1903 p. 1.

4. Auctor discernit duos apostolorum libros, unum canones et alterum doctrinam continentem, et illum ponit ante hunc, qui haud dubie est Didas-

calia. Eodem modo scripturae in codicibus arabicis positae sunt, qui eas continent; scilicet Canones apostolorum priorem locum habent, Didascalia secundum. De cetero versus respondet C. A. VI, 18, 11: *καὶ ταῦτα κατὰ πόλιν πανταχοῦ εἰς ὅλην τὴν οἰκονομένην τοῦ κόσμου πεποιήκαμεν, καταλιπόντες . . . τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν . . . διαπεμψάμενοι διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Κλήμεντος*.

5. Similia leguntur C. A. VIII, 48, 2 vel in epilogo Constitutionum, quem locum auctor ante oculos habuisse et amplificasse videtur.

6. *Didascaliae*] Codices legunt semper *Dascalia*.

eius ac participes aspersionis sanguinis Christi sancti, qui fiduciam accipiunt, ut Deum suum omnipotentem patrem appellent, socii hereditatis et successionis filii eius sancti. Audite doctrinam sacram, vos, qui accipietis promissiones eius secundum mandata salvatoris
5 nostri. Et haec est doctrina verbis eius gloriosis consona.

9. Attendite, filii Dei, ut omnia faciatis, quae vos in oboedientiam Dei redigunt, atque in omni re agite iuxta beneplacitum Dei vestri. Si quis in peccato ambulat et ea facit, quae voluntati Dei adversaria sunt, apud Deum tanquam gentilis legi adversans
10 reputabitur. 10. Abstinete ab omni iniustitia etc., *scilicet usque ad verba ἵνα συνῆς ἐν πᾶσιν* C. A. I, 4.

II.

Capita additicia.

Caput XXIII.

De episcopis.

- 15 1. Postquam constitutus est episcopus, maneat tres hebdomades ieiunans neque sumat quidquam usque ad diem sabbati uniuscuiusque hebdomadis, quando non sunt dies pentecostes.
2. Ita impleat hunc annum ieiunans trinos (dies), quia id imago

XXIII. Hoc caput fere ad verbum repetitur capite XXXVIII. Adhibeo ad capita designanda numeros recensionis vulgatae.

1. Sabbato itemque die dominica ieiunium interrompebatur, quia illis diebus, sabbato saltem in Oriente, ieiunare non licebat. Praeterea hoc ieiunium exerceri non potuit, si episcopus constituebatur tempore pentecostes, quo ieiunare vetusta consuetudo vetabat.

2. Explicat auctor hoc ieiunium mirum in modum singulos dies referens 1. ad passionem et mortem salvatoris, 2. ad resurrectionem, 3. ad ascensionem.

1—4. Hanc disciplinam Coptitas se-

cutos esse testatur Vanslebicus in Historia ecclesiae Alexandrinae 1677 p. 33 sq. haec scribens: Episcopus post consecrationem suam ieiunare debet per tres hebdomades, donec stellae appareant, exceptis sabbatis et dominicis, et hoc tempore elapso per integrum adhuc annum in aqua et pane ieiunare tribus in hebdomade diebus, qui sunt feria secunda, quarta et sexta, nihil illis diebus manducans nisi fructus et mel, et reliquum vitae tempus in perpetua abstinentia transigere debet. Idem auctor autem l. c. p. 172 dicit: Episcopus consecratus ieiunat per septem dies, eo tempore omnes sui ministerii functiones discens.

introituum trium sanctorum est, per quos ingressus est unigenitus, scilicet passione et morte sua pro nobis et resurrectione sua a mortuis et ascensione sua ad caelos. 3. Et cibus, quo vescatur episcopus anno ieiunii sui, sit panis et sal et oleum et mel et olera; vinum autem non sumat. 4. Et reliquum vitae suae (spatium) 5 ieiunet, quantum potest, et cibum necessarium sumat modice. Carnem autem non edat, non quia, cum eam edat, se coinquinat, sed ne gravet cor suum neve obscurat intellectum suum et inhabilis fiat vigilare cum quiete. 5. Qui studet perficere opera eiusmodi, infirmitatem potius sibi eligere debet; qui vero infirmi- 10 tatem vult, non oportet eum accipere ea, quae confortant corpus. 6. Quando autem episcopus illo anno graviter aegrotat nec potest perficere, quae diximus, utatur pisce et vino modice per dies paucos, ne sit afflictus neve ecclesia sit sine eius regimine ac doctrina. 7. Operam navet, ut sumat mysteria cotidie, nisi necessitas est 15 (id non facere), ut per ea vivat omni tempore, bonam conscientiam habens. 8. Et sciat omnia esse luci et sine passione sibi exsequenda esse, ut ea afferat coram illa in testimonium. 9. Et quaecunque docet, sciat, de eis loquens, se ea fecisse, priusquam ea docet. Sciat, quaecunque loquitur, cum omni certitudine. Si 20 scit, quae loquitur, etiam audientes scient, quae loquitur. 10. Deinde post haec incipiat facere liturgiam, et dicat orationem gratiarum actionis primum, et postea sedente populo dicat illis interpretationem verbi librorum sacrorum, et doceat probitatem vitae, et dicat psalmodiam. 11. Tum presbyter afferat panem et calicem 25 eucharistiae, et episcopus afferat tus et circumeat altare in honorem sanctae trinitatis, et porrigat turibulum presbytero, et hic circumeat cum eo in populo. 12. Cum autem perfecerint psalmodiam, diaconi legant pericopas e verbo apostolico et dicant hymnos ex psalmis.

4. Vanslebius l. c. p. 15 refert, vitam patriarchae Coptitarum abstinentiam continuam esse; namque eum carnem non edere, vinum rarissime bibere, quoniam maioris pretii ei sit, etc. Cumque p. 33 episcopo perpetuam abstinentiam dicat observandam esse, etiam illi carnis esum interdictum esse annuit.

8. *ea*] sc. mysteria, ut e versu praecedenti supplendum esse videtur.

10. *orationem gr. actionem primum*]

Ineunte liturgia gratiarum actionem exhibent liturgiae coptica et aethiopica. Cf. Renaudot, *Liturgiae orient.* I, 38–51; 472–475; Hammond, *Liturgies Eastern and Western* 1878 p. 193–233; 238–264. Vanslebius l. c. p. 194 ordinem missae copticae describens dicit: Sacerdos missam incipit oratione gratiarum actionis.

Caput XXXV.

De ecclesia et loco sacro.

1. Ecclesia sit huiusmodi. 2. Sint ei portae tres tanquam imago sanctae trinitatis: una versus australem, et altera versus
 5 occidentalem et ultima versus septemtrionalem (regionem). 3. Diaconicum sit ad dexteram (portae) australis, ne populus videat oblata, quae offeruntur. 4. E parte occidentali huius unius portae sit photisterium, cuius longitudo sit cubitorum viginti quatuor secundum typum congregationis seniorum viginti quatuor et cuius
 10 latitudo sit cubitorum duodecim in typum eorum, qui constituti sunt ad adnuntiandum evangelium. 5. Et ex parte occidentali septemtrionali photisterii sit locus baptismatis catechumenorum et etiam exorcisterium; sit a latere ecclesiae, ut catechumeni, qui in eo sunt, inveniant facultatem audiendi pericopas et hymnos spiri-
 15 tuales et psalmos, qui dicuntur in ecclesia. 6. Tum sit in oriente e parte etiam meridionali cathisterium, et ibi sint cathedrae ad dexteram et ad sinistram, ut in dextera sedeant presbyteri, qui in aetate admodum proveci sunt et *laborant in verbo doctrinae*, in sinistra ei, qui post eos veniunt. 7. In medio eorum sit thronus
 20 exaltatus, ad quem tres gradus ab infra ascendunt, in quo sedeat praeses. 8. E parte orientali horum omnium sit locus ecclesiae

9 Apoc. 4, 4. — 18 I Tim. 5, 17.

XXXV. Cf. Testamentum Domini nostri I, 29.

2. Cum tria ecclesiae latera, australe, occidentale et septemtrionale, portas habeant, altare vel sanctuarium versus partem quartam vel orientalem situm est. Tres illae portae teste Vanslebio ecclesiis copticis propriae sunt. In Historia ecclesiae Alexandrinae 1677 p. 54 sq. auctor Coptitas dicere refert, apostolos constituisse, ut sanctuarium semper ad solem orientem versum atque tres solum portae ecclesiae essent in honorem trium personarum sanctae trinitatis, et quidem una viris, altera feminis, tertia oblati afferendis.

Constitutio apostolorum, ad quam Coptitae sic dicentes respiciebant, hoc Didascaliae caput esse videtur. Alias tres illae portae rarae sunt.

4. Similiter Vanslebius l. c. p. 54 sq. Coptitas dicere refert, apostolos constituisse, ut ecclesiae longitudo esset cubitorum viginti quatuor tantum in honorem viginti quatuor seniorum Apocalypsis, et latitudo cubitorum duodecim in honorem duodecim apostolorum.

6. *cathisterium*] i. e. locus, ubi sedet clerus.

7. *praeses*] i. e. episcopus. Vocabulum graecum est *πρωστάτης*.

separatus, ubi versentur feminae; itemque locus similis sit in parte septemtrionali. 9. Et in medio horum sit altare, quod circumdet velamentum. 10. Et e parte orientali altaris sit thronus supra praesidem exaltatus, ad quem gradus ascendunt pro sua altitudine. 11. Sintque in ecclesia columnae duae, una ad dexteram, altera 5 ad sinistram. 12. Omnia sint valde splendida et in ordinem digesta, ut decet locum sanctum, et illustrentur luminaribus multis tanquam imago caelestium, imprimis in lectione pericoparum librorum sacrorum. 13. Circum altare sint velamenta ex panno puro, quia sanctum est, et ita etiam sit in photisterio. 14. Supra eccle- 10 siam e loco septemtrionali sit domus oblatorum, et diaconi nomina eorum, qui singulis diebus dona afferunt, describant, sive sit pro vivis sive pro mortuis, ut sacerdos, quando orat, eos commemoret, et ita in diacono eorum commemorationem hac hebdomade efficiat, et ei, qui prope velamenta sunt, sicut et populus 15 simul orent pro illis. 15. Hoc imago est eorum, quae fiunt in caelis. 16. Locus, in quo leguntur pericopae, sit paululum remotus ab altari septemtrionem versus. 17. Presbyteri et diaconi et reliquus clerus, si fieri potest, sint in ecclesia, diaconissae autem sint in loco septemtrionali ecclesiae, ut omnes simul in quiete inve- 20 niant facultatem perficiendi ministerium, quod unicuique eorum convenit. 18. Apud ecclesiam sit locus mansionis pro peregrinis, ut cura eorum habeatur de rebus ecclesiae iussu praesidis.

Caput XXXVI.

De ordinatione episcoporum.

25

1. Postquam domus ecclesiae perfecta est, sicut decet, episcopus ita ordinetur. 2. Eligatur ab universo populo secundum

XXXVI. Cf. Testamentum D. n. I, 20—21. Hoc caput magna ex parte e Constitutionibus apostolorum vel scripturis ex his profectis compilatum est. Proxime accedit ad ritum ordinationis Coptitarum, quem Denzinger in tomo II libri: Ritus Orientalium 1864, publicavit.

1—4. Haec sectio fere ad verbum eadem est cum ritu Coptitarum con-

stitutionem episcopi et ordinem electionis eius spectante. Denzinger l. c. p. 18 sq. locum sic interpretatur: „Postquam vita (*βίος*) eius fuit secundum decorum (*πρόπει*), eligitur secundum voluntatem spiritus. Sit autem (*δὲ*) irreprehensibilis (Arabs ita habet: ut sit vita eius, postquam electus est ab universo populo collecto, secundum voluntatem spiritus, sit irreprehensibilis etc.),

voluntatem spiritus sancti. 3. Sit sine macula, castus, sanctus, mansuetus, benignus, non sollicitus de aliqua re alia, vigilans, non argenti cupidus, irreprehensibilis, non litigiosus, sed misericors, amans pauperes et bene sciens mysteria Dei; ne appetat, quae
 5 huius mundi sunt; sit castus, *paratus ad omne opus bonum*, quippe cui ministerium Dei concredatur. 4. Bonum est, si sine uxore sit; sin minus, qui unius uxoris vir fuit, ne affligatur viduitate duplice. 5. Sit media aetate. 6. Et populus universus atque clerus

5 Tit. 3, 1.

sapiens, purus, mansuetus, benignus (*ἐπιεικής* = *ἐπιεικής*), sine sollicitudine, vigilans, non amans argenti, sed (*ἀλλὰ*) amans pauperum, bene (*καλῶς*) sciens scripturas (*γραφῇ*), non ingressurus in quidquam (sc. negotiorum) huius mundi, quietus (*ἥσυχος*), perfectus in omnibus operibus bonis, ut (*ὥς*) qui ordinatur ad ordinem (*τάξις*) Dei supremum. Bonum (*καλὸν*) quidem (*μὲν*) est, eum numquam habuisse uxorem; si vero (*δὲ*) non, interrogetur, an fuerit maritus uxoris unius in matrimonio (*γάμος*) sollemni (*σεμνόν*), et id quidem in media (*μέσῳ*) aetate (*ἡλικίᾳ*)⁴. Ritus constitutionis archiepiscopi Alexandrini, quem Denzinger p. 39 communicat, nonnullis locis etiam propius ad Didascaliam accedit, cum aliis magis differat. Sectio incipit: Eligatur a synodo (*σύνδοξ*) episcoporum et populo universo secundum voluntatem spiritus sancti; post *amans argenti* pergit: sit sine querela, non litigiosus, sed amans pauperum, sciens scripturas et mysteria (*μυστήριον*) Dei bene; omittit autem verba *bonum* — *matrimonio sollemni*, et loco posteriore addit: sit ecclesiasticus (*ἐκκλησιαστικός*), sit virgo (*παρθένος*) irreprehensibilis.

4. *bonum etc.*] Canones ecclesiastici apostolorum 16, 2 exhibent: *Καλὸν μὲν εἶναι ἀγύνατος, εἰ δὲ μή, ἀπὸ*

μῆος γυναικός. Cf. Funk, Doctrina duodecim apostolorum 1887 p. 60. — *ne affligatur etc.*] i. e. ne ei accidat, ut bis viduus fiat. Argumentum singulare est. Sed scriptura satis distincte sic dicit.

6—8. Cum his versibus consentiunt, quae Abrahamus Ecchellensis, Euty-chius 1661 p. 42—43, e capite IV Constitutionum vetustissimarum ecclesiae Alexandrinae arabice edidit atque latine sic vertit: „Episcopus constituatur die dominico omnibus consensum praebentibus de ipsius promotione, et populo ac sacerdotibus pro illo attestantibus. Episcopi autem, qui adsunt, ut manus ipsi imponant, lavent manus suas, deinde consecrent illum, populo adstante cum silentio et timore, et elevent manus suas (id est populus et sacerdotes cum episcopis — ut Abrahamus interpretatur) super eum dicentes: Imponimus manus nostras super servum hunc electum Deo in nomine patris et filii et spiritus sancti ad constituendum illum in ordinem bonum ac stabilem unicae sine macula ecclesiae Dei vivi invisibilis ad faciendum iudicium rectum et manifestationem sanctam et gratias patentes ac prodeuntes et doctrinam fidelem, hunc nimirum, qui factus est ecclesiae catholicae a parte sanctissimae trinitatis mysterio crucis“.

ei testimonium dent, et episcopi praesentes ei manum imponent.
 7. Tum manus lavent eumque ordinent, dum populus universus
 adstat in quiete et timore et manus cum silentio elevat. 8. Dum
 manus episcoporum super eum quiescunt, dicant ita: „Imponimus
 manus nostras super hunc servum Dei electum in nomine patris et
 filii et spiritus sancti, ut impertiamus ordinem firmum (et) bonum
 unicae, unice immaculatae ecclesiae Dei vivi (et) invisibilis ad faci-
 endum iudicium iustum et manifestationem sanctam et gratias puras
 et doctrinam certam, quae ecclesiae catholicae a sancta trinitate
 obtigit per mysterium crucis“. 9. Et postea primus inter illos epi-
 scopus manum super eum imponat et hanc orationem consecrati-
 onis dicat: 10. „Deus omnipotens, *qui potentia sua omnia creavit
 ac firmavit orbem* voluntate sua, tu, qui coronam omnium eorum,

12 Ps. 103, 24. — 13 Ps. 92, 1.

Deinde animadvertens, illam manuum
 impositionem non esse eam, qua ordo
 confertur, addit, quae in illa scriptura
 statim subiunguntur et versibus 9 ac
 22—24 Didascaliae nostrae respondent.
 Sunt autem haec: „Posthaec autem
 imponat primus episcopus ex illis ei
 manum et dicat formulam consecrati-
 onis seu ordinationis; dicatque uni-
 versus populus: Amen. Deinde oscu-
 lentur eum episcopi, et dicant cuncti
 sacerdotes et populus: Dignus, dignus,
 dignus; et osculentur illum omnes at-
 que adprecentur illi pacem et salutem“.

8. Canones quoque, qui sub nomine
 Hippolyti circumferuntur, c. 2 (ed. Ha-
 neberg 1870 p. 64) orationi consecra-
 tionis proprie dictae orationem epi-
 scoporum communem praemittunt, et
 quidem hanc: „O Deus, corrobora
 hunc, quem nobis praeparasti“. Ritus
 constitutionis archiepiscopi Alexandrini
 illi orationi hanc orationem episcopo-
 rum communem orationi Didascaliae
 similem postponit: „Imponimus manus
 nostras super electum servum Dei N.
 in nomine patris et filii et spiritus

sancti ad confirmationem et constitu-
 tionem (*κατάστασις*) validam et piam
 unius solius indivisibilis ecclesiae in-
 visibilis Dei vivi, quam comparavit per
 incarnationem et dispensationem (*οἰκο-
 νομία*) universam et crucem et mortem
 et resurrectionem suam a mortuis, Deus
 ex Deo, unigenitus filius patris Iesus
 Christus Dominus noster, ad iustificati-
 onem iudiciorum veritatis, revelationum
 sanctorum, donorum (*δωρεά*) sacrorum
 et doctrinarum fidelium de trinitate per-
 fecta et consubstantiali, de cruce sancta,
 quae est armatura (*ὄπλον*) fidelium (*πισ-
 τός*), firmamentum ecclesiae, securitas
 (*ἀσφάλεια*) sacerdotum, victoria regum,
 prosperitas (*εὐστιάθεια*) populorum
 (*δῆμος*), resurrectio mortuorum et pig-
 nus incorruptibile in saecula, amen“.
 Cf. Denzinger l. c. p. 56.

10. Cf. C. A. VIII, 4, 6; Epitome
 III, 6. — *dicat*] Codices colore rubro
 adnotant: Oratio consecrationis super
 episcopum.

10—21. Haec oratio prope accedit
 ad eam, quam Epitome c. 4 exhibet,
 et ad eam, quae apud Coptitas super

quae a te proveniunt, confirmasti eisque impertiisti, ut mandata tua cum timore impleant; qui mysterium veritatis nobis dedisti et locum salutis docuisti ac misisti nobis filium tuum unigenitum dilectum, salvatorem ad nos salvandos, et dedisti nobis spiritum
 5 tuum sanctum, ut ducat nos ad probitatem; 11. *Deus, pater Domini nostri Iesu, pater misericordiarum ac Deus omnis solatii, habitans in locis sanctis, puris, laude dignis; magnus, timendus, humiles respiciens, omnia noscens, antequam fiunt*, apud quem omnia sunt, quasi ante creationem iam fuerint, lumen gratiae suae collocans
 10 in ecclesia sancta per filium suum unigenitum; 12. qui initio separavit eos, qui electi sunt, ut servent iustitiam eius ac faciant voluntatem eius, ut sint in *habitatibus eius sanctis*; qui elegit Abraham, in quo beneplacitum tibi fuit propter fidem (eius) et transposuisti Henoch tuum sanctum in loca vitae; 13. tu, Deus, qui
 15 sacerdotes constituisti, ut sint principes in locis tuis sanctis, eosque elegisti pro ecclesia tua gloriosa, ut glorificent et benedicant et laudent nomen tuum sanctum excelsum et Iesum Christum filium tuum unigenitum et spiritum tuum sanctum, ne locus tuus sanctus sine ministerio in ea sit inde a tempore creationis mundi; et postea
 20 eam bene instituisti sacerdotibus puris et presbyteris fidis tanquam imaginem ecclesiae virginis, quae est in caelo; 14. et nunc quoque, Domine, da servo tuo huic N. N., quem tibi placuit elevare ac dignare, ut sacerdos (*ἀρχιερεύς*) esset, lumen, ut illuminetur in virtutibus tuis sanctis, et effunde super eum prudentiam electam
 25 sanctitatis tuae et gratiam potentem spiritus tui, quem dedisti ecclesiae tuae sanctae per filium tuum dilectum Dominum nostrum Iesum Christum; 15. da ei sapientiam et scientiam, veritatem et virtutem et solatium per spiritum tuum sanctum, ut virtute gratiae tuae omnia perficere possit. 16. Immo etiam, *sancte in sanctis*
 30 *habitans*, da ei spiritum tuum sanctum, quem dedisti ceteris apostolis, quem effudisti in ecclesia tua sancta immaculata et in omni

5 II Cor. 1, 3. — 6 Ps. 112, 5. — 7 Ps. 112, 6. — 8 Dan. 1, 42. — 12 Ies. 63, 15. — 12 Rom. 4, 9. — 14 Hebr. 11, 5. — 29 Ies. 57, 15.

metropolitam (Denzinger l. c. p. 33 sq.) et archiepiscopum Alexandrinum (ib. p. 48 sq.) pronuntiatur, ac quasi media inter eas est. Fere eadem est cum

ea, quae apud Maronitas in chirotonia patriarcharum dicitur (Denzinger l. c. p. 220 sq.).

templo Dei, *habitaculo gloriae tuae*. 17. Et ministro tuo N. N. concede, Domine, ut placeat tibi coram te et omni tempore gloriam ac sine fine laudes et hymnos tempore suo et orationes acceptas offerat in virtutibus et voluntatibus tibi placentibus et consilio iusto et corde humili et spiritu puro et vultu benigno, operibus vivis ac iustis et scientia recta. 18. Immo, Domine *Deus, qui scrutaris corda et renes*, ministrum hunc tuum N. N. elegisti in episcopatum, ut *pascat gregem tuum* sanctum in sanctitate et sapientia, ut mente sancta ministret tibi die ac nocte: *illumina faciem tuam super eum* eumque dignum redde, qui sacrificia sancta ecclesiae tuae offerat constanter ac cum timore, et praesta ei possidere *spiritum tuum principalem*, ut *solvat omne vinculum*, sicut eum apostolis tuis sanctis dedisti. 19. Fac, ut tibi placeat mansuetudine et prudentia et caritate et scientia et doctrina et perfectione et fide perfecta ac corde puro. 20. Precetur pro populo tuo, et contristetur super imprudentes et misericordiam tuam in adiutorium eis deducat, et ad te reducat errantes, ebrios in tenebris, eos, quibus non est firmitas; et membra dispersa adiungat ecclesiae tuae, ut omnes sint uniti in gratia tua *cum bono odore* et in laudem *nominis sancti tui per filium tuum unicum Iesum Christum Dominum nostrum*. 21. Laus autem et honor tibi est et ei et spiritui sancto ab omnibus saeculis et nunc et semper et in saecula, amen. 22. Et populus omnis loquatur: Amen. 23. Et postea episcopi eum osculentur, et universus clerus ac populus dicant: Dignus, dignus, dignus. 24. Et omnes eum osculentur eique salutem precentur. 25. Deinde pericopas congruas legant et sacrificium sanctum cum ordine

1 Ps. 25, 8. — 6 Ps. 7, 10. — 8 I Petr. 5, 2. — 9 Num. 6, 25. — 11 Ps. 50, 14. — 12 Ies. 58, 6. — Mt. 18, 18. — 19 Eph. 5, 2. — Act. 4, 30.

23. osculentur] Cf. C. A. VIII, 5, 10. — *populus etc.*] Ritus constitutionis episcopi copticus: Populus dicit: Dignus, dignus, dignus (Denzinger l. c. p. 25).

25—26. In descriptione consecrationis patriarchae Alexandrini Ebnassali epitome canonum haec exhibet: „Lectio illa peracta perficietur liturgia. . . Ad finem liturgiae primus ipse communicabit sacris mysteriis et aliis omnibus iuxta ordinem suum communi-

onem distribuet, dimittetque eos cum pace et benedictione. Postea festos dies tres celebrant in cella patriarchali cum magno spiritualique festivitate“. Cf. Denzinger l. c. p. 35. Similiter Vanslebicus de constitutione episcopi agens in Historia ecclesiae Alexandrinae p. 175 sq. dicit: perficit (episcopus novus) missam, eiusque in fine eucharistiam dat populo; deinde ad epulas se confert, ubi primum locum habet, et

perficiant; ipse primus particeps sit mysteriorum sanctorum, et eis omnibus secundum ordinem de illis distribuat, et tum eos in pace dimittat. 26. Et tres dies festum spiritale celebrent tanquam imaginem mysteriorum eius, qui tertio die resuscitatus est. 27. Episcopus oret omnibus horis; porro episcopus ad altare maneat et orationi vacet die ac nocte.

Caput XXXVII.

De temporibus orationis episcopi et presbyterorum.

1. Postea episcopus sit assiduus ad altare et orationi vacet
 10 die ac nocte, in primis horis, quibus oratio decet, initio diei et tempore cubitum eundi et media nocte et tempore diluculi, ac deinde hora diei prima, et item hora tertia et hora sexta et hora nona et crepusculo. 2. Et pro seipso et universo populo et omni tempore orans bene facit; et sit solus in ecclesia. 3. Et si unum
 15 vel duos habet secum unanimes, eique placet, ut cum eo sint, faciat, ut eum in omni re adiuvent, praesertim in orationibus perficiendis et in precando intente cum concordia, quoniam Dominus dixit: *Ubi duo vel tres in nomine meo congregati sunt, ego sum in medio eorum.* 4. Sin autem orationem non continuo die ac nocte
 20 prosequi potest, horis eis oret, quas diximus. 5. Tum sancti angeli ecclesiam visitabunt eamque servabunt.

Caput XXXVIII.

Quod episcopum ieiunare oportet.

1. Postquam ordinatus est, tres hebdomades ieiunet, nec quid-
 25 quam sumat singulis hebdomadibus usque ad sabbatum, nisi tempus

18 Mt. 18, 20.

hoc festum tres dies continuos durat in honorem sanctae trinitatis.

26. Denzinger l. c. p. 27 sectione de constitutione episcopi agente finita haec tanquam rubricam arabicam addit: „Deinde celebrabitur ei tres dies festum spirituale in similitudinem mysteriorum eius, qui resurrexit a mortuis“, quae plane eadem sunt cum hoc versu.

XXXVII. Cf. Testamentum D. n. I, 22.

1. Enumerantur novem orationis horae. Canones Hippolyti c. 25 et Vanslebii l. c. p. 65—68 septem horas habent. Tres autem Didascaliae horae difficulter discernuntur: exordium diei, tempus matutinum, hora prima.

3. Cf. C. A. VIII, 34, 10; Epitome c. 24.

XXXVIII. Cf. Testamentum D. n. I, 22—23.

pentecostes est. 2. Et tempore reliquo huius anni (ordinationis) trinos dies ieiunet, cum hoc sit imago magni introitus sancti, per quem filius Dei unigenitus permeavit die passionis suae et mortis corporis sui et die resurrectionis a mortuis et die ascensionis suae in caelum. 3. Et cibus, quo episcopus illo anno toto uti debet, 5 quo trinos dies ieiunet, sit panis et oleum et sal et mel et olera; vinum autem minime gustet. 4. Et reliquos dies vitae agat ieiunans, quantum potest. Modice et cum pietate et gratiarum actione sumat cibos necessarios. Carne vero non fruatur; non, quia eam comedens se maculat, sed ne cor suum gravet et mentem suam 10 obscuret, sed paratus sit vigilare; qui enim haec opera perficere vult, infirmitatem potius sibi eligere debet, et qui infirmitatem eligit, non lucrum habet, sumens, quod corpus confortat. 5. Et sanctum sacrificium ascendat sabbato et dominica, et liturgiam mane incipiant, itemque diebus festis, qui media hebdomade incidunt. 6. Deinde cum dies festus duobus ieiuniis incidit, scilicet feria quarta vel sexta, orent et sancta mysteria sumant, sed ieiunium non frangant usque ad horam nonam. 7. Sin autem episcopus illo anno adeo aegrotat, ut stare non possit et ea perficere, quae diximus, aliquot diebus paucis pisces et vinum sumat, ne 20 succumbat et ecclesia ipso et verbo doctrinae ipsius egeat. 8. Et operam det, ut omni die mysteriis fruatur, nisi necessitas sit (id non faciendi), ut de eis vivat omni tempore. 9. Et doceat in ecclesia et loquatur constanter et habeat conscientiam bonam, ut sciat, omne ministerium patris luminum sine animi perturbatione 25 per ipsum perficiendum et testimonium de eo reddendum esse. 10. Haec sunt praecepta. Et doceat ea, quae dici possunt, quod prius ea fecit; loquatur et sciat distincte, quae dicit; cum enim scit, quae dicit, auditores eius quoque ea scient. 11. Et precetur humiliter ad Dominum et (cum ipso) populus universus, ut sermo, 30

4. *sumat etc.*] Vanslebicus l. c. p. 95 refert, diebus ieiunii Coptitas liturgiam post horam nonam celebrasse, ne ieiunium frangeretur. Auctor fortasse hanc praxin respicit. Animadverto autem, codices Oxonienses dicere: non sumant, scilicet quod mysteriis sumtis ieiunium frangatur. Iam Tertullianus De oratione c. 19 de Christianis loquitur,

qui diebus stationum ad sacram cenam non accedebant, timentes, ne accepto corpore Domini statio solveretur. Inde fortasse etiam explicandum est, quod Socrates H. E. V, 22 de ecclesia Alexandrina refert, feriis quarta et sexta in ea scripturas sacras legi et cuncta fieri, quae ad collectam (*σύναξις*) pertinent praeter mysteriorum celebrationem.

quem loquitur, in audientibus eum fructum spiritus sancti ferat, et omnia faciat cum ordine ac modestia. 12. Et doceat catechumenos sermone prophetico et doctrina apostolica, et loquatur aperte, ut cognoscant, quae sibi elegerunt. 13. Et fideles ducat ad mysteria, sicut decet, catechumenis dimissis. 14. Post hanc eruditionem tum liturgiam faciat, ut sciant, hanc esse gloriam mysteriorum, quorum participes fiunt, coeperintque ea cum timore ac tremore accipere. 15. Et incipiat sanctam liturgiam cum ordine facere, et quidem sic. Primo gratiarum actionem dicat. 16. Deinde populo universo sedente eis explicationes verbi, i. e. librorum sacrorum pronuntiet eosque de conversatione erudiat, prout decet, ac viam probitatis doceat. 17. Deinde dicat psalmodiam e libro psalmodum, e poetis sententiarum, e sapientibus gratiae (?); et populus universus cum intelligentia ac timore eos audiat, corde contrito eos sequatur. 18. Et presbyter panem ac poculum eucharistiae afferat; et episcopus tus afferat et in laudem sanctae trinitatis ter altare circumeat atque turibulum presbytero det, et hic cum eo populum universum circumeat. 19. Psalmodia vero finita diaconi pericopas e sermone apostolico pronuntient et pericopen e psalmis, deinde e verbo evangelii. 20. Et orent pro aegrotis et peregrinantibus et afflictis et pro tempestate et fructibus et pro regibus et magistratibus et pro defunctis et benefactoribus ecclesiae. Orent etiam pro catechumenis et pro salute ecclesiae catholicae et pro episcopo et clero et populo congregato. 21. Et sic episcopus liturgiam faciat velo demisso ac intra hoc versantibus presbyteris, diaconis et subdiaconis et lectoribus et viduis, quae diaconissae sunt, et eis qui charismata habent. 22. Et episcopus ad altare stet, atque circa hoc diaconi sint et flabella et akmisat moveant, quae sunt sicut alae Cherubim; et presbyteri prope hoc stent itemque reliqua pars cleri secundum ordinem. Et donum fidelium solum offert.

21. *qui charismata habent*] His verbis in Constitutionibus ecclesiae aegyptiacae c. 9, in Canonibus Hippolyti c. 8, in Testamento D. n. I, 47 iidem designantur, qui in Constitutionibus apo-

stolorum VIII, 26 distincte exorcistae nominantur.

22. *akmisat*] Vocabulum obscurum, ut videtur, corruptum.

Caput XXXIX.

Haec est mystagogia Iesu Christi Dei nostri, quam fideles ante sanctam liturgiam emittant, fides, quam sanctos apostolos docuit.

1. *Qui fuit ab initio, qui est et qui venturus est, qui mortuus 5*
et sepultus est et resurrexit et a patre gloria coronatus est; 2. qui
vinculum mortis solvit et a mortuis resurrexit; 3. et non solum
homo es, sed Deus es et homo factus es sine mutatione; 4. qui
corpus Adae per spiritum sanctum adsumpsit ac vivificavit, qui
Adam mortuum induit eumque resuscitavit et cum corpore ascendit 10
in caelum; 5. qui mortem vicit eiusque vinculum morte sua diremit
et pudore affecit diabolum, qui per hoc longum tempus rex et
dominator super nos constitutus erat, postquam eius funes ac vim
confregit, eiusque vincula diremit; nam facies eius plena tenebris
erat, timebat ac perturbabatur filium Dei unigenitum corpore e 15
virgine induto ad inferos descendentem videns; 6. et est consilium
inseparabile et pastor unus cum patre, creator caeli cum patre,
corona angelorum, ordo archangelorum, voluntas virtutum, spiritus
dominationum, princeps regni aeterni, dominator sanctorum, in-
tellectus incomprehensibilis patris; 7. est sapientia patris, vis et 20
dextera, mens, consilium, manus, brachium patris. 8. Credimus
et confitemur, eum esse lumen, salutem nostram, adiutorem, ma-
gistrum, remuneratorem, qui nos suscipit, qui victoriam reportavit,
arcem nostram, pastorem nostrum, confidentiam nostram; tu es
auctor vitae, medicina nostra, cibus noster, iudex noster. 9. Con- 25
fessio nostra, quam confitemur, haec est: 10. eum passum (et) natum
esse, cum non sit factus; eum mortuum esse, cum vivus fuerit,
filius vivi, filius patris indivisibilis; 11. (eum esse), qui peccata
nostra in se suscepit, cum sine peccato fuerit, qui e sinu patris
venit, qui distribuit corpus suum salvans et sanguinem suum 30

5 Apoc. 1, 4, 8; 11, 17. — 25 Act. 3, 15. — 28 Ies. 53, 5. 12.
 29 Ioann. 1, 18.

XXXIX. Cf. Testamentum D. n. I, 28.
 Particula in multis codicibus aethiopi-
 cis legitur. Ut Drews in *Theolog. Stu-*
dien und Kritiken 1901 p. 164 n. 3 refert,

tredecim libri Musei britannici, duode-
 cim Bibliothecae nationalis Parisiensis
 eam tradunt.

vivificantem; spiritum vitae et sanctitatis, qui aqua baptismi nos purificavit, qui corda laetificat eorum, qui eum timent, omni tempore cum eis versans; qui nos ab omnibus aditibus satanae removet, qui animas nostras renovavit, cum omnes in eo confidamus. 13. Ipse
 5 est Deus ante omnia tempora, cum fuerit apud Deum patrem perpetuum, aeternum. 14. Hic cum videret, mundum interiisse vinculis peccati et ignorantia et caecitate errorem cogitationum illarum infernalium efficiente, cumque generi humano mederi vellet, corpus virginale sibi proposuit et ea re nos sibi coniunxit, et sensus nostros
 10 omnes sanavit, et omnes adversarii virtutes dispersit, et corpus incorruptibile induens, qui incorruptibilis est, corpus mortale reddidit incorruptibile. 15. Ideoque in corpore Adae apparuit, ut imaginem incorruptibilem manifestaret, et in hac imagine mortuus est et eos, qui erant in interitu, evangelio solvit eisque sancta
 15 mandata dedit, quae verbum regni in hoc evangelio sunt. 16. Et vincula diaboli ab hominibus soluta sunt, ut per mortem Domini nostri digni simus vita aeterna pro morte et resuscitemur in mundo vero. 17. Qui Christus est, filius Dei, homo factus est et naturam nostram mortalem adsumpsit, quae Adae et generis eius est.
 20 18. Ipse primus est, qui venit ad humanum genus, et ipse Deus est, quem prophetae praecognoverunt et apostoli praedicaverunt et omnes homines confitentur; qui a Deo gloria coronatur et ab angelis laudatur. 19. Et nostra causa crucifixus est, cuius crux vita est et confidentia nostra ac salvator noster, mysterium absconditum, laetitia inenarrabilis, omni tempore in summo gradu prae-
 25 stantiae stans, quae amatur, quae a Deo separari nequit, cuius dignitas his labiis describi non potest, mysterium absconditum, quod fideles norunt, quod norunt, quamquam invisibile est. Haec est crux, in qua gloriamur, ut is laudetur, in quem credimus, nos
 30 fideles perfecti. 20. Et separamus nos a sensibus nostris exterioribus, ita ut re vera non esse videantur, et ea re firmi sumus. 21. Procul estote ab omnibus rebus fluxis, et surdi estote in his auribus exterioribus, ut intellegatis beneplacitum Dei et cognoscatis

2 Ps. 18, 9. — 5 Ioann. 1, 2. — 9 Ies. 53, 4.

13—32. Haec particula in symbolo nititur. Animadvertite versus 13, 14, 17, 19, 23, 31, 32.

19—22. Cf. Act. Petri c. 8, Acta apost. apocr. edd. Lipsius et Bonnet I, 90, 20—92, 15.

mysterium salvationis vestrae. 22. Vos, viri et mulieres, quibus est gloriatio in Christo, unum fiatis cum homine interno, vos, cum quibus Christus testamentum suum confirmavit et in quibus spiritum suum posuit. 23. Et in inferos quoque descendit, postquam mortuus est, eosque omnes vivificavit. 24. Cumque mors eum conspexisset, postquam ad eam descendit, perturbata est atque in eo pabulum secundum suum desiderium se invenisse existimavit. Cum autem pulchritudinem divinitatis in eo conspiceret, magna voce clamavit dicens: 25. Quis est is, qui me superat neque talis est, quales homines, qui apud me sunt? Quis est is, qui corpus, 10 quod necavi, ex interitu renovavit? Quis est is, qui sine corruptione natus est et corruptionem delevit, cum ipse incorruptibilis fuerit? 26. Quis est is, qui hominem terrenum induit, cum de caelo sit? Quis est is, qui alienus est a mea lege? Quis est is, qui populos mihi subtraxit, qui mei sunt? 27. Quis est is, qui cibum dat vi 15 ignis ac mortis, cum victoriam de eis reportaverit? Quis est is, quem receptacula tenebrarum tenere non potuerunt? Quis est hic vir in hac facie nova, cuius vis me impedit, quominus faciam, quae volo? 28. Quis est hic novus vestimento funebri indutus, qui sine peccato est? Quis est hic, qui thesaurarium tenebrarum 20 gloria sua perdit eumque non sinit meos conculcare, sed animas sursum ducit, quae mihi traditae sunt? 29. Quae est gloria, quae una est cum incorruptibili neque me eam delere sinit? Quis est is, quem attingere non possum? Quis est is, quem haec lux complectitur, quae non minuitur? Quis est is, qui me deposuit, 25 ne suos perdam, in quibus nihil est? 30. Hic est Christus, qui crucifixus est, propter quem ii, qui a sinistra sunt, ad dexteram

24—27. Cyrillus Hieros. Catech. XIV, 19: Ἐξεπλάγη ὁ θάνατος θεωρήσας καινόν τινα κατελθόντα εἰς ἡδὴν δεσμοῖς τοῦ αὐτόθι μὴ κατεχόμενον. Ps.-Athanasius De virginitate c. 16: Μνημόνευε τὴν δωδεκάτην ὥραν, ὅτι ἐν αὐτῇ καταβέβηκεν ὁ κύριος ἡμῶν εἰς τὸν ἡδὴν· καὶ ἰδὼν αὐτὸν ὁ ἡδὴς ἔφριξε καὶ ἐξέστη λέγων· Τίς ἐστὶν οὗτος, ὁ ἐν ἐξουσίᾳ καὶ μεγάλῃ δυνάμει κατελθών; τίς οὗτος, ὁ τὰς πύλας τοῦ ἡδὸν τὰς

χαλκὰς συντρίβων καὶ τοὺς μοχλοὺς τοὺς ἀδαμαντίνους συνθλάσας; τίς οὗτος, ὁ ἐξ οὐρανῶν κατελθὼν καὶ σταυρωθεὶς καὶ ὑπ' ἐμοῦ τοῦ θανάτου μὴ κρατούμενος; τίς οὗτος, ὁ λύων τὰ δεσμὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ κρατουμένων; τίς οὗτος, ὁ τῷ ἰδίῳ θανάτῳ ἐμὲ τὸν θάνατον καταλύων; Similiter auctor homiliae In sepulcrum Domini Epiphania adscriptae, cf. Epiphaniū opp. ed. Dindorf IV, 2 p. 25; Evangelium Nicodemi c. 22.

transeunt; qui eos, qui deorsum erant, eduxit, ita ut nunc sursum sint, et eos, qui postpositi erant, praeposuit. 31. Surrexit a mortuis et inferos devicit, morte sua mortem in absconditum redegit. 32. Et postquam resurrexit a mortuis tertia die, gratias egit verbo
5 Dei patris dicens: Gratias tibi ago, o rex, sermone, quo tota creatura a te creata est. 33. Hoc est verbum, quod in nobis est per spiritum, qui tecum solo loquitur.

Finitus est liber Didascaliae, et Deo sit laus semper, et super nos misericordia eius in aeternum, amen.

---

32. Haec gratiarum actio in Testamento D. n. ed. Rahmani p. 65 sq. multo copiosior est.

ΕΚ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

EX CONSTITUTIONIBUS CAPITULA.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ.

DE EPISCOPIS.

α'. Ὅτι ἔοικεν ἡ ἐκκλησία νηί· ὁ μὲν κυβερνήτης ἐστὶν ὁ Χριστός, ὁ δὲ πρῶτος ὁ ἐπίσκοπος, οἱ ναῦται πρεσβύτεροι, οἱ τοῖ-
χαρχοὶ διάκονοι, οἱ ναυτολόγοι τὸ τῶν ἀναγνώστων καὶ ὑπη-
ρετῶν τάγμα.

β'. Ὅτι ἐναποροῦντος λαοῦ εἰς προβεβηκότα καθίστασθαι τὰ τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ ἐὰν εὐρίσκη-
ται νέος καὶ ἔμπειρος τοῦ λόγου, γινέσθω.

γ'. Ὅτι τὸ ἀγράμματον εἶναι, ἔμπειρον δὲ τοῦ λόγου, οὐ κω-
λύει εἰς ἐπίσκοπον.

1/4 Sic inscribunt a e f, nisi quod e κεφάλαια omittit: ἐκ τῶν κεφα-
λαίων τῆς διατάξεως περὶ ἐπισκόπων v, περὶ ἐπισκόπων τῶν διατάξεων b,
περὶ καταστάσεως ἐκκλησιαστικῶν m, capitulum XIV vel primum partis se-
cundae primo loco ponens ac cum illo etiam inscriptionem partis alterius prae-
mittens | 8 οἱ πρεσβύτεροι . . οἱ διάκονοι v P | 10/11 τὰ . . τάγματα m P |
12 ἀποροῦντος e, ἐμποροῦντα m | 13 τὰ > a b e f m P | 14 τοὺς ἐπισκό-
πους m | καὶ > e | 14/15 εὐρίσκηται : ἢ b m | 15/16 καὶ ἔμπ. — γινέσθω :
γενέσθω m, γινέσθω μόνον ἔμπειρος ἔστω τοῦ λόγου b

I(α'). Hoc capitulum e prologo fluxit, qui in codice Vindobonensi Constitutionibus praemissus est atque in hac ap-

I. Quod ecclesia similis est 5
navi: gubernator est Christus,
proreta episcopus, nautae pres-
byteri, praefecti laterum diaconi,
qui recensent vectores lectorum
et ministrorum ordo. 10

II. Quod si populus laborat
aetate provectum episcopum in-
stituere et inveniatur iunior et
sermonis peritus, fiat. 15

III. Quod non excluditur ab
episcopatu, qui expers est litte-
rarum, peritus vero sermonis.

pendice primum locum obtinet. Cf. Prolegomena.

II (β'). Cf. C. A. II, 1, 3.

III (γ'). Cf. C. A. II, 1, 2.

δ'. Ὅτι χρη ἄμωμον καὶ ἀπροσωπόληπτον εἶναι τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸ ἦθος καὶ τὴν δλαιταν μέτριον ἔχειν.

ε'. Ὅτι οὐ χρη τὸν ἐπίσκοπον ἐγγυᾶσθαι τινα ἢ συνηγορεῖν.

5 ζ'. Ὅτι χρη φεύγειν οὐ τὴν ἐκ λόγου κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ τὴν ἐξ ἔργων.

ζ'. Ὅτι χρη τοὺς ἀρχομένους πειθαρχεῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις.

η'. Ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τύπον φέρει Χριστοῦ, οἱ πρεσβύτεροι 10 τῶν Χερουβίμ, οἱ διάκονοι τῶν ἀγγέλων, οἱ ἀναγνώσται καὶ ψάλλται τῶν προφητῶν.

θ'. Ὅτι φρικῶδες ἐαυτὸν ἐπιρρίπτειν ἀξιώματι ἱερατικῷ.

ι'. Ὅτι χρη τὰς εὐλογίας καὶ ἀπαρχὰς σὺν τῷ ἐπισκόπῳ καὶ 15 τοῖς κληρικοῖς συμμερίζεσθαι καὶ τοὺς ἀναγνώστας.

ια'. Ὅτι οὐ χρη τοὺς κληρικοὺς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου πράσσειν τι.

ιβ'. Ὅτι ἀρχόντων καὶ βασιλέων κρείττους εἶδὼν οἱ ἱερεῖς ὡς πατέρες πνευματικοὶ τοῦ λαοῦ.

20 ιγ'. Ὅτι παρακελεύονται ὁ νόμος καὶ τὸ εὐαγγέλιον καρποφορεῖν τὸν λαὸν τοῖς ἱερεῦσιν.

ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ.

ιδ'. Ὅτι ἔστω ἡ ἐκκλησία κατὰ ἀνατολὰς τετραμμένη, μέσον δὲ τοῦ ἐπισκόπου ὁ θρόνος, παρ' ἑκάτερα δὲ αὐτοῦ καθεζέσθω 25 τὸ πρεσβυτέριον, καὶ οἱ διάκονοι παριστάσθωσαν.

ιε'. Ὅτι δεῖ τὸν κατηχούμενον μαρθάνειν τὴν πίστιν τῶν Χριστιανῶν καὶ οὕτως βαπτίζεσθαι.

4 ἄμωμον : ἄμεμπτον b | 2 ἔχειν > b m P | 3 τινα > b m | 5 χρη φ. οὐ : οὐ χρη φ. m P | 7 ὅτι + οὐ m | χρη > m | πειθαρχεῖν + δεῖ v | καὶ + τοῖς P | 9 φέρει + τοῦ v | 10 Χερουβίμ : χαιρουμέν m | καὶ + οἱ a b | 11 ψαλμῶδοι a e f | 12 ὅτι + τὸ m | ἐπιρρίπτειν v | 14 καὶ + τὰς m | 15 τοὺς κληρικοὺς P | 16 ἄνευ + γνώμης b | 16/17 πράττειν v | 18 κρείττον εἰσιν P | οἱ > m | 20 παρακελεύεται εν P | 22 περὶ κ. ἐκκλ. > m cf. inscr. sup. ' ἐκκλησιαστικῆς > e | 23/25 hoc capitulum primo loco exhibet m | 23 τετραμμένη m v | 25 παρестάτωσαν a e f; sub capitulo XIV b in margine inferiore etiam exhibet: ὅτι ἐὰν γένηται χρεία πληθῆναι (?) ἀντιμίσι, οὐδὲν καλύει· ὁ γὰρ ἁγιασμὸς ἐν αὐτῷ ἐστίν. | 27 τὴν πίστιν μαρθάνειν b m

IV. Quod episcopum oportet esse integrum et non acceptorem personarum et moribus ac victu moderatum.

V. Quod episcopus non debeat esse pro aliquo sponsor vel advocatus.

VI. Quod fugienda sit communio non sermonis cum peccatoribus, sed operum.

VII. Quod subiecti oboedire debeant episcopis et presbyteris.

VIII. Quod episcopus imaginem prae se fert Christi, presbyteri Cherubim, diaconi angelorum, lectores ac cantores prophetarum.

IX. Quod horrendum sit se inmittere in dignitatem sacerdotalem.

X. Quod eulogiarum et primitiarum cum episcopo et clericis participes esse oporteat et lectores. 15

XI. Quod clerici sine episcopo nihil facere debeant.

XII. Quod principibus et regibus praestantiores sint sacerdotes tanquam patres spirituales populi.

XIII. Quod lex et evangelium praecipiant, ut populus sacerdotibus munera offerat. 20

DE CONSTITUTIONE ECCLESIASTICA.

XIV. Quod ecclesia ad orientem versa sit, in medio autem episcopi cathedra, ex utroque eius latere sedeat presbyterium, et diaconi adstent. 25

XV. Quod catechumenum oportet discere fidem Christianorum et deinceps baptizari.

IV (δ'). Cf. C. A. II, 5 inscr.
 V (ϵ'). Cf. C. A. II, 6 inscr.
 VI (ζ'). Cf. C. A. II, 14 inscr.
 VII (η'). Cf. C. A. II, 20 inscr.
 VIII (θ'). Cf. C. A. II, 26, 4—7 et
 quae disputavi in Prolegomenis.
 IX (ϑ'). Cf. C. A. II, 27 inscr.

X (ι'). Cf. C. A. II, 28.
 XI ($\iota\alpha'$). Cf. C. A. II, 31 inscr.
 XII ($\iota\beta'$). Cf. C. A. II, 33—34
 inscr.
 XIII ($\iota\gamma'$). Cf. C. A. II, 35 inscr.
 XIV ($\iota\delta'$). Cf. C. A. II, 57, 3. 4.
 XV ($\iota\epsilon'$). Cf. C. A. VII, 39.

ιζ'. Ὅτι δει τὸν βαπτιζόμενον ἀπὸ τοῦ ἱερέως μνεισθαι, ἀποτάξασθαι τῷ διαβόλῳ καὶ συντάξασθαι τῷ Χριστῷ.

ιζ'. Ὅτι τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος τύπον ἔχει διὰ τῆς τρισσῆς καταδύσεως τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως Χριστοῦ.

5 ιη'. Ὅτι τὸ ἔλαιον καὶ τὸ μύρον σύμβολόν ἐστιν τοῦ ἀρραβῶνος τοῦ ἁγίου πνεύματος.

ιθ'. Ὅτι γυναῖκα βαπτισομένην ὁ ἐπίσκοπος μόνον τὴν κεφαλὴν χρίει, ὁ δὲ διάκονος τὸ στόμα καὶ τὸ στήθος καὶ ἡ διακόνισσα ὅλον τὸ σῶμα.

10 κ'. Ὅτι ἐν τῷ βαπτίσματι οἱ διάκονοι τοὺς ἄνδρας καὶ αἱ διακόνισσαι τὰς γυναῖκας δέχεσθαι χρή.

κα'. Ὅτι οὐ χρή λαϊκοὺς ποιεῖν βάπτισμα ἢ θυσίαν ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν.

κβ'. Ὅτι οὐ χρή γυναῖκας ποιεῖν τι, οὔτε βαπτίζειν οὔτε 15 διδάσκειν.

κγ'. Ὅτι τὸ χειροτονεῖν μόνον τῷ ἐπισκόπῳ ἔξεστιν, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις χειροθετεῖν.

κδ'. Ὅτι οὔτε ἀναβαπτίζειν χρή οὔτε μὴν παραδέχεσθαι τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν βάπτισμα δοθέν, ὃ οὐκ ἔστι βάπτισμα, ἀλλὰ 20 μόλυσμα.

κε'. Ὅτι οὐ χρή δέχεσθαι τὴν τῶν ἀσεβῶν αἱρετικῶν κοινωνίαν θεοῦ χωρίζουσαν.

κς'. Ὅτι οὐ χρή ἀδιαφορεῖν περὶ τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ σκοπεῖν, εἰ ἔστιν ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὀρθόδοξος· τοὺς 25 γὰρ μὴ τοιοῦτους ἐκκλίνειν χρή.

κζ'. Ὅτι οὐ χρή εἰς ἐκκλησίαν αἱρετικῶν εἰσερχεσθαι, ἥτις ἐστὶν συναγωγὴ χριστοκτόνων.

3 ὕδωρ + διὰ b | τοῦ βαπτ. > a f | 4 καταδύσεως : καταστάσεως e | Χριστοῦ : τοῦ Χρ. e, > m | 5 τὸ μύρον καὶ τὸ ἔλαιον e | 5/6 ἀραβῶνος f, ἀραβόνος v | 7 μόνον b | 7/8 τὴν κ. χρίει : ἐπιχρεῖν τὴν κ. m | 8 καὶ ἡ : ἡ δὲ b m | 9 τὸ σῶμα ὅλον e | 11 δέχεσθαι χρή : ὀφείλουσι δέχεσθαι b m P | 12 λαϊκοῖς a b e v | 16 τὸ > b | καὶ τοῖς : τοῖς δὲ v | 17 χειροθετεῖν : ὑποργεῖν m, + τοῖς δὲ διακόνοις ὑποργεῖν P · 19 παρὰ : περὶ v | 19/20 δοθέν — μόλυσμα > a | 19 ἔστι : ἔξεστι καλεῖν b | 20 μολυσμός v | 22 χωρίζουσα θεοῦ m | 23 διαφορεῖν v | 25 μὴ τοιοῦτους ἐκκλ. χρή a e f : τοιοῦτους ἐκκλ. οὐ χρή b m v | 26 ἥτις : ἡ b

XVI. Quod oportet baptizandum a sacerdote initiari, renuntiare diabolo et adscribi Christo.

XVII. Quod aqua baptismatis ob triplicem submersionem typum gerit mortis ac resurrectionis Christi.

XVIII. Quod oleum et chrisma symbolum sint pignoris 5 spiritus sancti.

XIX. Quod mulieri baptizatae episcopus solummodo caput ungat, diaconus vero os et pectus et diaconissa totum corpus.

XX. Quod in baptismo diaconi viros et diaconissae muli- 10 eres suscipere debeant.

XXI. Quod laicis non liceat facere baptismum vel sacrificium vel manus impositionem vel benedictionem.

XXII. Quod mulieres nihil facere debeant, nec baptizare nec docere. 15

XXIII. Quod episcopo soli liceat ordinare, et presbyteris manus imponere.

XXIV. Quod neque iterum baptizare oportet neque accipere baptismum ab impiis datum, quod non est baptismum, sed inquinamentum. 20

XXV. Quod non accipienda sit communio impiorum haereticorum a Deo separans.

XXVI. Quod non debemus negligentes esse circa communionem, sed considerare, an episcopus vel presbyter vel diaconus sit orthodoxus; ab eis enim, qui non tales sunt, est declinandum. 25

XXVII. Quod non debemus in ecclesiam haereticorum intrare, quae est synagoga interfectorum Christi.

XVI (16). Cf. C. A. VII, 40—41.

XVII (17). Capitulum liberius compositum est. Cf. C. A. III, 17; can. apost. 50 et quae disputavi in Prolegomenis.

XVIII (18). Cf. C. A. III, 17.

XIX (19). Cf. C. A. III, 16, 2. 3.

XX (20). Cf. C. A. III, 16, 4.

XXI (21). Cf. C. A. III, 10 inscr.

XXII (22). Cf. C. A. III, 9.

XXIII (23). Cf. C. A. III, 20; VIII, 28.

XXIV (24). Cf. C. A. VI, 15 inscr.

XXV (25). Cf. C. A. VI, 18 inscr.

XXVI (26). Cf. C. A. VII, 28 inscr.

XXVII (27). Cf. C. A. II, 61, 1.

ΠΕΡΙ ΚΑΡΠΟΦΟΡΙΩΝ.

κη'. Ὅτι οὐ χρεὶ δέχεσθαι καρποφορίαν ἀπὸ μοιχῶν καὶ πόρ-
νων καὶ καπήλων καὶ ἐκθλιβόντων χήραν καὶ ὀρφανὸν καὶ τοὺς
ἐαυτῶν οἰκέτας λιμῶ καὶ κακοδουλεία καὶ πληγαῖς ἀγχόντων.

5 κθ'. Ὅτι χρεὶ τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν χρήματα πυρὶ κατανα-
λίσκεσθαι καὶ μὴ εἰς διατροφὴν δίδοσθαι πενήτων.

λ'. Ὅτι χρεὶ κατ' ὄνομα εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶς δόντων
εὐποιῶν.

1 περὶ κ. : in his verbis desinit in f folium 1, et folium 2 aliam scrip-
turam exhibet; d hoc capitulum et ultimum tradens sectionem inscribit: Διά-
ταξις τῶν ἀγίων ἀποστόλων περὶ καρποφοριῶν | 3 ἐκθλίβοντα d | ὀρφανῶν d |
4 ἐαυτῶ d | οἰκέτας : δούλους b | λιμῶ καὶ : λοιμῶ b | κακοδουλεία a e m |
ἀγχόντων P | 5 παρὰ : περὶ m | 6 δίδοσθαι πενήτων > a e, in b verba eva-
nuerunt | 7 ὅτι + οὐ b | ὑπὲρ > d | εὐσεβῶς > v | δόντων a b d m : δω-
σάντων e, δοσάντων v, διδόντων b² | 8 εὐποιῶν : εὐποιῶς b, + τέλος τῶν

DE OBLATIONIBUS.

XXVIII. Quod non liceat oblationes accipere ab adulteris vel fornicatoribus vel cauponibus neque ab eis, qui vexant viduam et pupillum aut famulos suos fame et dura servitute et verberibus affligunt.

XXIX. Quod bona ab impiis oblata igne consumenda neque in cibum pauperum eroganda sint. 5

XXX. Quod nominatim orare debemus pro eis, qui pio animo bene fecerunt.

λ' κεφαλαίων m; in v simili modo ac partes secunda ac tertia primae adiungitur scripturae caput, quod inscribitur: *Περὶ τοῦ μὴ ποιεῖν ἱερῆα λειτουργίας δόλο*, quod nonnulli alii codices Photio attribuunt et Hergenroether in Monumentis ad Photium eiusque historiam pertinentibus 1869 p. 11—12 typis expressit.

XXVIII (xη'). Cf. C. A. IV, 6, 1—4.

XXX (λ'). Cf. C. A. III, 4, 3.

XXIX (xθ'). Cf. C. A. IV, 10, 1.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΕΚ ΤΗΣ ΕΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΣΥΝΟΛΟΥ

τοῦτέστιν ἐκ τῶν συνοδικῶν αὐτῶν κανόνων μέρος
5 τῶν εὐρεθέντων εἰς τὴν Ὠριγένους βιβλιοθήκῃ.

α'. Μετὰ τὴν „τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ“ ἀνάστασιν τε καὶ ἀνάληψιν τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας
Γαλιλαίους ἐκάλουν οἱ τότε ἄνθρωποι. συνοδεύσαντες οὖν οἱ
ἀπόστολοι ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας ἐχηρμάτισαν τοὺς Γαλιλαίους
10 Χριστιανούς ἐν πρώτοις ὀνομάζεσθαι καὶ „ἔθνος ἅγιον, βασίλειον
ἱεράτευμα“ κατὰ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καὶ ἐπωνυμίαν·

β'. τοῦ μὴ περιτέμνεσθαι τοὺς βαπτιζομένους κατὰ τὴν τῶν
Ἰουδαίων νομοθεσίαν, ὡς τοῦ θείου βαπτίσματος ὄντος περιτομῆς
ἀχειροποιήτου „ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου“ ἀπο-
15 βάλλοντος τὴν παλαιότητα τῆς ἁμαρτίας·

γ'. τοῦ εἰσδέχεσθαι ἀπὸ παντὸς ἔθνους καὶ γένους τοὺς σωζο-
μένους ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει, καὶ τοῦ κηρυχθῆναι εἰς πάντα
τὰ ἔθνη τὸν λόγον τῆς ἀληθείας·

δ'. τοῦ μηκέτι πλανᾶσθαι τοὺς σωζομένους εἰς τὰ εἰδωλα,
20 ἀλλ' ἀντεικονίζεῖν τὴν θεανδρικὴν ἄχραντον χειροποίητον στήλην

6 Tit. 2, 13. — 8 Act. 1, 11; 2, 7. — 9 Act. 11, 26. — 10 I Petr. 2, 9. —
14 Col. 2, 11; 3, 9. — 16 Act. 10, 35. — 17 Mt. 28, 19; Mc. 16, 15.

5 τῶν + ἐπ' αὐτοῦ m | 10 ἅγιον + καὶ f | 11 καὶ > m | 15 ἀπο-
βάλλοντος a f : ἀποβαλόντες m, ἀποβαλόντας Lagarde | 20 ἀχειροποίητον
m, sed a deletum

I (α'). Cum Act. 11, 26 χρηματίζειν
denotet nominari, auctor verbo sensum
attribuit: discernere vel edicere.

II (β'). Cf. C. A. VI, 10—14. 22. 23.

— τοῦ μὴ κτλ.] Hic canon et omnes
sequentes dependent a verbo ἐχηρμά-
τισαν can. I. — ἀποβάλλοντος] potius
cum voce βαπτίσματος quam cum

SANCTI PRESBYTERI ET MARTYRIS PAMPHILI EX APOSTOLORUM SYNODO ANTIOCHIAE CELEBRATA

Scilicet e canonibus eorundem synodicis pars eorum
quae inventa sunt in bibliotheca Origenis.

I. Post *Dei magni et servatoris nostri Iesu Christi* resurrectionem et assumptionem homines illius temporis credentes in eum Galilaeos vocaverunt. Postquam apostoli igitur Antiochiam Syriae convenerunt, decreverunt, ut Galilaei Christiani inprimis nominentur et *gens sancta, regale sacerdotium* secundum gratiam sancti baptismatis et appellationem;

II. ne baptizati circumcidantur iuxta legem Iudaeorum, cum sanctum baptismum circumcisio sit non manu facta *depositione veteris hominis* abiciens vetustatem peccati;

III. ut ex omni gente et genere recipiantur, qui vera fide salvantur, et verbum veritatis in omnibus gentibus praedicetur;

IV. ne salvati amplius aberrant ad idola, sed statuam dei-virilem immaculatam manu factam veri *Dei et salvatoris nostri Iesu*

voce *ἀνθρώπων* construendum esse videtur.

IV (δ'). Hunc canonem Gregorius Pisinuntensis laudat in synodo Nicaena II. Cf. Prolegomena. — *θεανδρικὴν*] Hoc vocabulum ante saeculum V in litteris Christianorum non invenitur. Primus testis est fortasse Dionysius Areopagita Ep. IV, Migne PG III, 1072. In Dialogis, qui Caesario Nazianzeno adscribuntur, vix autem ab eo profecti

sunt, Christus Quaest. 189 et Interrog. 123 *θέανδρος* appellatur. — *χειροποιήτων*] Figuram (*στήλην* cf. nota sequens) Christi ita appellat respiciens corpus e Maria natum, quod praecipue imagine repraesentandum erat. Locutio singularis est et iam veteribus displicuisse videtur. Gregorius Pisinuntensis saltem canonem laudans vocabulum omisit. — *στήλην*] Auctor figuram Iesu Christi, Dei incarnati, denotare

τοῦ ἀληθινοῦ „θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ“ καὶ τῶν αὐτοῦ θεραπόντων ἀντικρὺ τῶν εἰδώλων καὶ Ἰουδαίων, καὶ μηκέτι πλανᾶσθαι εἰς εἰδωλα μηδὲ ὁμοιοῦσθαι Ἰουδαίοις·

ε'. τοῦ μὴ ἐξομοιοῦσθαι Χριστιανοὺς Ἰουδαίοις ἕνεκεν ἀποχῆς
 5 βρωμάτων, ἀλλὰ καὶ ὑείων ἀπογενέσθαι, τοῦ κυρίου θεσπίσαντος, ὅτι „τὰ εἰσπορευόμενα εἰς τὸ στόμα οὐ κοινοὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος, ὡς ἐκ τῆς καρδίας ἐξ-
 10 ῥοχόμενα“ καὶ ἵνα μὴ κατὰ γράμμα ἀκολουθῇ, ἀλλὰ πνευματικῶς καὶ ἀναγωγικῶς πολιτεύηται· ἡ γὰρ κτηνώδης συναγωγή τῶν
 15 Ἰουδαίων τὸν μὲν ἐν βδελύσσεται, τῇ δὲ πονηρίᾳ συνέχεται κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον, ὅτι „ἐχορτάσθησαν ὑείων καὶ ἀφῆκαν τὰ κατάλοιπα τοῖς νηπίοις αὐτῶν“· ὁμοίως καὶ τὸν ὀστρακόδερμον καὶ ἀλεπίδωτον ἰχθὺν ἀκόλυντον τοῖς Χριστιανοῖς εἶναι εἰς τὸ ἀπογενέσθαι· νοεῖται γὰρ καὶ οὕτως πνευματικῶς τὴν ἀσύνητον
 20 αὐτῶν καρδίαν ὀστράκου δίκην ἀποβαλλομένους τὰ τῆς ἀληθείας κηρύγματα αἰνιττόμενος·

ς'. τοῦ μὴ φιλαργυρεῖν Χριστιανούς, τοῦ κυρίου λέξαντος·
 „Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ
 25 βρώσις ἀφανίζει“, καὶ μάλιστα ἐξ ἀδίκων πόρων· γέγραπται γάρ·
 20 „Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυρίοις δουλεύειν, καὶ οὐ δύνασθε θεῶν
 δουλεύειν καὶ μαμωνᾶ“·

ζ'. τοῦ μὴ ἐμπαθῶς ἔχειν Χριστιανὸν ἕνεκεν γαστριμαργίας καὶ τοῦ ἀπέχεσθαι ἀσελγῶν θεάτρων καὶ μήτε ὁμνῆειν προπετῶς, τοῦ κυρίου λέξαντος· „μὴ ὁμῶσαι ὅλως, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι
 25 θρόνος ἐστὶ τοῦ θεοῦ, μήτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστιν τῶν ποδῶν αὐτοῦ, μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὁμόσης, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν
 30 τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι· ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὐ οὐ, τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστί“·

1 Tit. 2, 13. — 6 Mt. 15, 11. 18. — 8 Rom. 2, 29. — 9 II Cor. 3, 6. —
 11 Ps. 16, 14. — 18 Mt. 6, 19. — 20 Mt. 6, 24. — 24 Mt. 5, 34—37.

4 τοῦ a f: τὸ m | 12 τῶν ὀστρακοδέρμων καὶ ἀλεπιδώτων ἰχθύων m,
 voces τὸν ὀστρ. in a sunt correctae | 13 εἶναι εἰς τὸ > m | 14 ἀπογενέσθαι m |
 15 ἀποβαλλομένην em Lagarde | 16 αἰνιττομένοις a 28 μέλαινα m

videtur, atque occasio illius vocis usur-
 pandae inde ei exoriri potuit, quod
 idola paganorum, quae impugnat, σι-
 λαι erant. Sensus est igitur: Christiani

ne aberrent ad idola, sed ut potius
 figuram Christi et sanctorum in imagi-
 nem expriment. Fortasse autem auctor
 voce illa iam imaginem Christi designat

Christi eiusque cultorum effingant contra idola ac Iudaeos, neque amplius aberrant ad idola neque similes fiant Iudaeis;

V. ne Christiani similes fiant Iudaeis abstinentia ciborum, sed ut etiam suilla vescantur Domino pronuntiante, *non ea hominem coquinare, quae in os intrent, sed quae procedant ex ore, utpote quae e corde exeant;* ac ne litteram sequantur, sed spiritualiter atque anagogice vitam instituant; nam synagoga Iudaeorum belluina porcum quidem detestatur, malitia autem retinetur iuxta sermonem propheticum, quia *saturati sunt suilla ac dimiserunt reliquias parvulis suis;* similiter Christiani non prohibentur, quominus animalibus testaceis et piscibus squamis non obductis vescantur; intelligitur enim et ea re spiritualiter cor amens, significans eos, qui testae instar praedicationem veritatis abiciunt;

VI. ne Christiani pecuniam ament, cum Dominus dixerit: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi aerugo et tinea demolitur, et maxime ex iniustis viis; scriptum est enim: Nemo potest duobus dominis servire, neque potestis Deo servire et mammonae;*

VII. Christianus ne ventris causa passionibus subiaceat, et ut abstineat theatri impudicis, neque iuret velociter, cum Dominus dixerit, *non iurare omnino, neque per caelum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum eius, neque per Ierosolymam, quia civitas est magni regis, neque per caput tuum iuraveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum; sit autem sermo vester est est, non non; quod autem his abundantius est, a malo est;*

eamque simpliciter opponit idolis paganorum. Harnack (*Die Mission und Ausbreitung des Christentums* 1902 p. 58 sq.) auctorem censet allegorice loqui ac praecipere, ut Christiani statuam, quae Christus ipse sit, in corde vel spiritualiter sibi effingant. Vix recte. — καὶ τὸν ὄντα] Auctor non solum paganos, sed etiam Iudaeos adversarios habet, seu quia hi, ut Harnack (l. c.

p. 59 n. 2) putat, olim saepius in cultum idolorum aberrabant, seu, id quod verisimilius est, quia Iudaei imagines religiosas plane repudiabant neque eas tolerabant, quas auctor admitti vult.

V (ε'). ὁ εἶπεν] Cf. C. A. VI, 10. — ἀναγωγικῶς] Etiam haec vox valde aetatem recentiorē sapit.

VI (ε'). Cf. C. A. VII, 6.

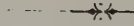
η'. τοῦ ἀπέχεσθαι πάντα Χριστιανὸν εὐτραπείας, αἰσχρο-
λογίας καὶ βλασφημίας καὶ ὅσα ἐθνικὰ ἔθῃ, καὶ μὴ σννομοιοῦσθαι
αὐτοῖς πρὸς τὸ μὴ ἀπατηθῆναι τοὺς ἀπλουστέρους·

θ'. τοῦ μὴ φαγεῖν Χριστιανὸν αἷμα, ἀλλ' „ἀπέχεσθαι αἵματος
5 καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας“·

<ι'.> θεσπίσαντες καὶ κανόνας διὰ Κλήμεντος διαφόρων κε-
φαλαίων τὸν ἀριθμὸν ὀγδοῖχοντα πέντε.

1 Eph. 5, 4; Col. 3, 8. — 4 Act. 15, 20.

1 εὐτραπείας a | 7 ὀγδ. πέντε a : πεί f m

VIII. ut abstineant Christiani omnes scurrilitate, turpiloquio et blasphemia et omni more gentilium, neque eis similes fiant, ne decipiantur simpliciores;

IX. ne vescantur Christiani sanguine, sed *abstineant sanguine et suffocato et fornicatione*;

X. pronuntiantes etiam per Clementem canones de diversis rebus numero octoginta quinque.

VIII (η'). Cf. C. A. V, 13: *φεύγειν*
.. τὰς αἰσχρολογίας καὶ τὰς εὐτρα-
πελίαις.

IX (θ'). Cf. C. A. VI, 12.

X (ι'). *Θεσπίσαντες καὶ κτλ.*] Auctor

sic pergit concluditque respiciens verbum *ἐχρημάτισαν* can. I. Editores priores hanc particulam omiserunt. Respiciens novam sententiam, quam exhibet, eam tanquam canonem X reddo.

ΟΡΟΣ ΚΑΝΟΝΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

α'. Εἴ τις τὴν ἑβδομάδα τῆς λαμπροφόρου ἀναστάσεως ἡγουν
τῆς διακαινησίμου σμικρύνει μίαν τῶν ἡμερῶν καὶ οὐ τιμήσει
5 ὅλην τὴν ἑβδομάδα ὡς μίαν ἡμέραν, ἑορτάζων θετικῶς καὶ οὐ
πανηγυρικῶς, ἢ ἐφάπεται καμάτου, ἔχει τὴν μερίδα μετὰ Ἰούδα
τοῦ προδότου καὶ καταταγέσθω μετὰ Ἰουδαίων τῶν θεοκτόνων.
β'. Εἴ τις οὐ καταδέχεται παρ' ἐτέρου νίψασθαι τοὺς πόδας,
ἀνάθεμα ἔστω.

10 γ'. Εἴ τις μεταλάβῃ τὸ σῶμα τοῦ κυρίου καὶ λούσῃται, ἐπι-
κατάρατος ἔστω, καθὼς εἶπεν ὁ κύριος.

δ'. Εἴ τις εἰσφέρει ὕδωρ εἰς τὸ στόμα καὶ οὕτως κοινωνήσῃ,
ἐπικατάρατος ἔστω.

ε'. Εἴ τις ἐν ὀνείρῳ πορνεύσει καὶ τὴν αὔριον κοινωνήσῃ,
15 ἐπικατάρατος ἔστω.

ς'. Εἴ τις ἐξέλθοι ἐκ τῆς ἐκκλησίας, πρὶν ἀπολύσει ὁ ἱερεὺς,
ἐπικατάρατος ἔστω.

ζ'. Εἴ τις λέγει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρόν, καθὼς εἶπεν ὁ
κύριος, ἔνοχος ἔσται τῆς γεέννης τοῦ πυρός.

20 η'. Εἴ τις καταλαλεῖ πατρός ἢ μητρὸς ἢ ἀδελφοῦ, ἐπικατά-
ρατος ἔστω. ἢ γὰρ καταλαλιὰ οὐ μὴ ἀφήσῃ τὸν ἄνθρωπον στα-
νῆναι ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ.

3 τὴν ἐβδ. p v : ἐν τῇ ἑβδομάδι edd | 4 διακαινησίμου v | 6 θετικῶς :
sic etiam v | 6 ἐφάπεται p, ἐπάπεται v | 7 καταταγέσθω p v², καταγέσθω v |
10 μεταλαβὼν τοῦ σώματος p | λούσεται v | 12 οὕτος v | 16 ἐξέλθῃ p |
19 ἔστω v | 20 ἢ μητρὸς > p | 21 ἔστω > p

I (α'). Cf. quae de celebratione heb-
domadis paschalis in Prolegomenis
disputata sunt. Codex Ottobonianus
canonem sic reddit: Ὅστις τὴν ἑβδο-
μάδα τῆς λαμπροφόρου ἀναστάσεως
τοῦ πάσχα σμικραίνει ὡς μίαν ἡμέραν
τῶν ἡμερῶν, καὶ οὐ τιμήσει ὅλην

τὴν ἑβδομάδα ὡς μίαν, ἑορτάζων
αὐτὰς θεϊκῶς καὶ πανηγυρικῶς, οὐκ
ἐν μέθῃ καὶ πορνείᾳ, ἢ ἀπεται κά-
ματον, ἔχει τὴν μερίδα Ἰούδα τοῦ
προδότου καὶ κατὰγεται μετὰ τῶν
θεοκτόνων Ἰουδαίων.

II (β'). Codex Ottobonianus: Εἴ τις

LEX CANONICA SANCTORUM APOSTOLORUM.

I. Si quis hebdomadem resurrectionis vestem splendidam gerentis vel renovationis uno die diminuit neque totam hebdomadem colit sicut unum diem, eam celebrans simpliciter et non 5 festive, vel laborem suscipit, partem habet cum Iuda proditore et constituitur cum Iudaeis Dei interfectoribus.

II. Si quis non permittit ab alio lavari pedes, anathema sit.

III. Si quis accipit corpus Domini et lavatur, maledictus sit, 10 sicut dixit Dominus.

IV. Si quis aquam ore suscipit et sic communicat, maledictus sit.

V. Si quis in somnio fornicatur et die sequente communicat, maledictus sit. 15

VI. Si quis egreditur ex ecclesia, priusquam sacerdos dimissionem fecit, maledictus sit.

VII. Si quis fratrem suum vocat fatuum, sicut dixit Dominus, reus erit gehennae ignis.

VIII. Si quis detrectat patri vel matri vel fratri, maledictus 20 sit; detrectatio enim non sinit hominem stare coram Deo.

οὐ καταδέχεται παρὰ ἑτέρου νίψασθαι τὰς χεῖρας, ἔστω ἀνάθεμα, ὅτι ὁ κύριος ἔνιψεν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰπὼν οὕτως· ποιεῖτε, ὥσπερ εἶδατε, καὶ ὑμεῖς ὁμοίως.

III—IV. Codex Ottobonianus: Ὅστις λούσεται ἢ πλύνῃ (πλήνῃ cod.) τὸ στόμα αὐτοῦ ὕδωρ, καὶ μεταλάβει τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐπικατάρατος ἔστω, καθὼς εἶπεν ὁ κύριος· ἔχει

δὲ καὶ ἐπιτίμιον ἡμέρας x' καὶ μετανοίας τ'. Dominus de illa re nihil dicit. Canonem III et tres alios, V, VII, XIII, etiam Epitimia Iohanni Chrysostomo adscripta exhibent, c. 24, 25, 26, 29.

V (ε'). Cf. Lev. 15, 16. 32; 22, 4—6.

VII (ζ'). Cf. Matth. 5, 22.

VIII (η'). Cf. Exod. 22, 16; Lev. 20, 9; Deut. 27, 16; Matth. 15, 4.

θ'. Εἴ τις ἐν τῇ τραπέζῃ οὐκ ἐκδέχεται πάντας, ἀλλὰ πλεονεκτεῖ τὸν ἕτερον, ὡς φονεὺς κρίνεται.

ι'. Εἴ τις ἀλλάξει κύνα πρὸς πρόβατον καὶ τὸ πρόβατον ἀγάγει εἰς μνήμην ἁγίου ἢ τὴν τιμὴν τοῦ κυνός, ἐπικατάρατος ἔστω, καθὼς ἐνετείλατο ὁ θεὸς τῷ Μωϋσῇ.

ια'. Ὁ τῶν τριχῶν ἀπτόμενος καὶ τὸ πρόσωπον τύπτων καὶ ἐπὶ ζωῆς καὶ ἐπὶ θανάτου ἀνάθεμα ἔστω.

ιβ'. Ὁ λύων ὄρον γονέων καὶ ἐπὶ ζωῆς καὶ ἐπὶ θανάτου ἀνάθεμα ἔστω.

10 ιγ'. Εἴ τις φάγει αἷμα κτηνῶν, ἐπικατάρατος ἔστω.

ιδ'. Εἴ τις συντυγχάνει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, ἐπικατάρατος ἔστω.

ιε'. Εἴ τις τὰ στάχνα τὰ ἀποπίπτοντα οὐκ ἀφήσει συλλέγειν τοῖς πτωχοῖς, ἐπικατάρατος ἔστω.

15 ις'. Εἴ τις ἀπαρχὰς ἄλωνος ἢ τῆς ληνοῦ, καθὼς εἶπεν ὁ θεὸς τῷ Μωϋσῇ, οὐ δώσει τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ τῷ πτωχῷ, ἐπικατάρατος ἔστω.

ιζ'. Εἴ τις δίδει ἀντίψυχα τοῖς μάνταις ἢ λαμβάνει γραπτὰ ἢ δίδει, οὐκέτι πιστοί, ἀλλ' οὐδὲ χριστιανοί.

20 ιη'. Εἴ τις ἀδελφὸν διαβάλλει, σὺν τῷ διαβόλῳ κατακρίνεται.

1 εἰς τὴν τραπέζαν p | 5 ἔστω > p | Μωϋσῇ p | 6 τύπτων v | 10 κτηνῶν v
15 ἀπαρχῆς p | 19 μάντεσιν v | 20 οὐκέτι + γῆς p

IX (9'). Bickell hoc praeceptum de auctor potius de beneficentia vel de mensa eucharistica interpretatur. Mihi agape loqui videtur.

IX. Si quis ad mensam non admittit omnes, sed alterum alteri praefert, ut homicida iudicatur.

X. Si quis canem cum ove commutat et ovem affert in sancti memoriam vel pretium canis, maledictus sit, sicut Deus praecepit Mosi. 5

XI. Qui capillos attrectat et faciem percutit, et in vita et in morte anathema sit.

XII. Qui praeceptum parentum solvit, et in vita et in morte anathema sit.

XIII. Si quis manducat sanguinem pecoris, anathema sit. 10

XIV. Si quis confabulatur in ecclesia Dei inter divinam liturgiam, maledictus sit.

XV. Si quis pauperes non sinit colligere spicas cadentes, maledictus sit.

XVI. Si quis primitias areae vel torcularis, sicut Deus dixit 15 Mosi, non dat ecclesiae vel pauperi, maledictus sit.

XVII. Si quis dat antipsycha vatibus vel scripta accipit vel dat, iam non sunt fideles, sed nec christiani.

XVIII. Si quis fratrem calumniatur, cum diabolo condem- 20 natus est.

X (ι'). Cf. Deut. 23, 18.	Deut. 24, 19.
XII (ιβ'). Cf. Eph. 6, 1; Col. 3, 20; Deut. 19, 14; Prov. 22, 28.	XVI (ις'). Cf. Deut. 15, 14; 18, 4; Didache 13, 3—6; C. A. VII, 29.
XIII (ιγ'). Cf. Lev. 17, 8—15; Act. 15, 20, 29.	XVII. Cf. Lev. 19, 31. — De forma δίδω, δίδεις πτλ. cf. Leontius, Vita Iohannis Misericordis ed. Gelzer 1893 p. 199.
XIV (ιδ'). Cf. C. A. VIII, 11, 10.	
XV (ιε'). Cf. Lev. 19, 9; 23, 22;	

ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΕΠΙΤΙΜΙΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΠΙΠΤΟΝΤΩΝ.

α'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος δοῶ γυναικὶ φίλημα πορνείας, καθαιρείσθω.

5 β'. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος δράζεται γυναῖκα ἐν σκοτείᾳ, καθαιρείσθω.

γ'. Εἴ τις λαϊκὸς ὑβρίσει τὸν ἱερέα, ἀναθεματιζέσθω.

δ'. Κληρικὸς δὲ ἐὰν ὑβρίσῃ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, ἀφο-
10 ριζέσθω.

ε'. Ὅτι οὐ χρὴ τοὺς ἱερεῖς σιωπᾶν διὰ φόβον ἀνθρώπων τοῖς ὑποπίπτουσι τοῖς ἱεροῖς κανόσι, καὶ μὴ ἐλέγχοντας αὐτοὺς „εὐκαίρως ἀκαίρως“, ἀλλὰ σιωπῶντας, ὡς φοβουμένους καθαιρείσθαι προστάσσομεν.

15 ζ'. Ὅτι οὐ χρὴ μέσον δύο πρεσβυτέρων καθεζομένων διάκονον εἰσελθεῖν αὐθαδῶς καὶ καθεσθῆναι πλὴν ἐπισκόπου, καὶ εἰ φωραθῇ τοῦτο ποιήσας, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ τοῦτο ποιήσας ἀναθεματιζέσθω καὶ ἀποβαλλέσθω τῆς ἐκκλησίας.

20 ζ'. Ὅτι οὐκ ἔξεστι λαϊκὸν ὑβρίζειν ἢ ἐπιπλήττειν ἱερέα ἢ θεατριζειν ἢ κατηγορίας ποιεῖν, καὶ εἰ φωραθῇ τοῦτο ποιήσας, ἀναθεματιζέσθω καὶ ἀποβαλλέσθω τῆς ἐκκλησίας· „ἄρχοντα γὰρ τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρειε κακῶς“.

25 η'. Ὅτι οὐκ ἔξεστι λαϊκοῖς ἢ κληρικοῖς αὐθαδῶς ἐπιτρέπειν τὸν ἱερέα τι εἴτε εἰς ἱερατεῖον εἰσιέναι εἴτε ἄλλο τι, ἀλλὰ τοῦ ἰδίου θελήματι καὶ βουλεύματι τοῦ ἱερέως.

13 II Tim. 4, 2. — 20 Ex. 22, 28.

6 Canoni secundo Pitra tanquam canonem tertium haec addit: Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐν συμποσίῳ καθεζόμενος γυναιξὶ ἑαυτὸν ἐπ' ἀγκῶνος ἐκλίσας ἐπάνω θηλείον, καθαιρείσθω. | 16 17 φωραθεῖ cod. | 17 καθαιρείσθω : ἀφοριζέσθω Pitra | 18 ἀποβαλλέσθω + ἀπό P

SANCTORUM APOSTOLORUM POENAE PRO LAP SIS.

I. Si quis episcopus vel presbyter mulieri dat osculum fornicationis, deponatur.

II. Si quis episcopus vel presbyter vel diaconus apprehenderit mulierem in tenebris, deponatur. 5

III. Si quis laicus iniuria affecerit sacerdotem, anathemati subiaceat.

IV. Clericus vero si iniuria affecerit presbyterum vel diaconum, excommunicetur. 10

V. Quod sacerdotes non oportet silere propter metum humanum de eis, qui cadunt sub sacros canones; quos si non arguunt *opportune importune*, sed tacent, utpote timentes eos deponi iubemus.

VI. Quod non oportet intra duos presbyteros sedentes diaconum intrare arroganter et sedere sine episcopi licentia, et si comprehensus fuerit hoc faciens, excommunicetur; laicus autem hoc faciens anathemati subiaceat et expellatur ex ecclesia. 15

VII. Quod non licet laico iniuria afficere vel obiurgare sacerdotem vel in spectaculo proponere vel accusare, et si comprehensus fuerit hoc faciens, anathemati subiaceat et expellatur ex ecclesia; *duci enim populi tui non maledices.* 20

VIII. Quod non licet sacerdotem insolenter permittere aliquid laicis vel clericis, aut in sanctuarium ingredi aut aliud quidquam, sed voluntate et consilio proprio sacerdotis. 25

I (α'). Basilius c. 70 agit de osculis flagitiosis diaconorum ac presbyterorum.

III (γ'). Cum canon idem laicis interdicit quod sequens clericis, ad eundem fontem referendus est atque hic.

IV (δ'). Canon fere ad verbum consentit cum canone apostolico 56.

V (ε'). Cf. II Tim. 4, 2.

VII (ζ'). Cf. Canon. apost. c. 55.

VIII (η'). Sententia clara est, sed male expressa.

θ'. Ὁ γοητείαν καὶ φαρμακίαν ἐξαγορεύων ἔστω ἀκοινώνητος
ἐτη κ'.

ι'. Ὁ ἐκονσίως φονεύσας ἀφοριζέσθω εἰς τέλος τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

ια'. Ὁ ἀκονσίως φονεύσας, ἐπτά ἐτη ἐκέλευσαν οἱ συναπό-
5 στολοί μου, ἐγὼ Πέτρος κελεύω· ἑνδεκα ἐτη ἀκοινώνητος ἔστω.

ιβ'. Ὁ πόρνος ἔστω ἀκοινώνητος ἐτη ἐπτά.

ιγ'. Ὁ μοιχὸς ἐτη ιδ'.

ιδ'. Περὶ τῶν γυναικῶν τῶν ἐκπορνευσουσῶν ζωοφθορίας
10 ποιεῖν, ὅπως ἀναιροῦσι τὰ βρέφη, μέχρις ἐξόδου ψυχῆς μὴ κοινω-
νεῖν, αὐταῖς φιλανθρωπότερον ὀρίζομεν δέκα ἐτη ἔξω τῆς ἐκκλησίας.

ιε'. Γυνὴ ἐὰν πορνεύσῃ εἰς δύο ἀδελφούς, μέχρι θανάτου μὴ
κοινωνήσῃ.

ις'. Ἀδελφομιξία ἐτη κ'.

15

ιζ'. Τὴν ἀδελφὴν τὴν ἰδίαν ἐκ πατρὸς καὶ μητρὸς βιασάμενος,
ἐὰν προσέλθῃ τῇ μετανοίᾳ, ἐτη κε' μὴ κοινωνεῖτω.

ιη'. Τὴν ἰδίαν νύμφην βιασάμενος ἐτη κε'.

ιθ'. Ὁ τὴν ἀσχημοσύνην τοῖς ἄρρεσιν ἐπιδεικνύμενος ἐτη ιδ'.

20

κ'. Ὁ ἐν ἀλόγοις τὴν ἀσχημοσύνην ποιῶν ἐτη ιδ'.

κα'. Ἐὰν τις ἔχων γυναῖκα ἔφθασε πρὸς γῆρας καὶ ἀλογεύεται,
μέχρις ἐξόδου ψυχῆς μὴ κοινωνεῖτω.

κβ'. Ὁ τυμβωρὶχος μὴ κοινωνεῖτω ἐτη ιε', ἐπίορκος ἐτη ιε'.

25 κγ'. Ὁ ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας ἐπίορκήσας ἐτη ἐπτά μὴ κοινω-
νεῖτω.

9 περὶ + τοῦ P | 24 ὁ : ἐὰν τις P | 25 ἐπίορκίους P

IX (θ'). Basilius c. 65, quem auctor de reliquo exscribit, decernit: τὸν τοῦ φονέως χρόνον ἐξομολογήσεται.

X (ι'). Similiter synodus Ancyrana 314 c. 22. Basilius c. 56 homicidae voluntario paenitentiam annorum XX imponit. Cf. Canones apost. c. 66.

XI (ια'). Synodus Ancyrana c. 23 (22) de duabus regulis loquitur, quarum prior necem involuntariam paenitentia annorum VII, posterior paenitentia

annorum V. multabat. Basilius c. 57 decernit annos X, c. 71 autem aequae ac canon noster annos XI. Auctor noster fortasse regulam illam priorem respexit, sed etiam paenitentiam maiorem definiuit. Apostolos loquentes inducens Constitutiones apostolorum imitatur.

XII (ιβ'). Eandem sententiam et eisdem fere verbis pronuntiat Basilius c. 59; modo paenitentiam etiam intra singulas stationes definit.

IX. Qui incantationem et magiam exercet, esto communionis expers annos XX.

X. Qui occidit voluntarie, excommunicetur usque ad finem vitae.

XI. De eo, qui occidit invito animo, septem annos decreverunt coapostoli mei; ego Petrus iubeo eum undecim annos 5 communionis expertem esse.

XII. Fornicator communionis expers esto septem annos.

XIII. Adulter annos XIV.

XIV. De mulieribus meretricibus fetum corrumpentibus, ut perdant liberos, usque ad exitum vitae communione privatis, indulgentius eas decernimus decem annos extra ecclesiam manere.

XV. Mulier si fornicata fuerit cum duobus fratribus, usque ad mortem ne communicet.

XVI. Frater et soror concumbentes viginti annos ne communicent. 15

XVII. Qui sorori propriae ex patre et matre vim intulit, si ad paenitentiam accedit, annos XXV ne communicet.

XVIII. Qui propriam nurum oppressit, annos XXV.

XIX. Qui turpitudinem masculis ostendit, annos XIV.

XX. Qui turpia cum pecoribus agit, annos XIV. 20

XXI. Si quis uxorem habens aetate proventus pecudes invadit, usque ad exitum vitae ne communicet.

XXII. Si quis sepulchrorum violator est, ne communicet annos XV, periurus annos XV.

XXIII. Qui per necessitatem et vim periurat, annos septem 25 ne communicet.

XIII (ιγ'). Basilius c. 58 decernit annos XV, synodus Ancyra c. 20 annos VII.

XIV (ιδ'). Auctor canonem XXI synodi Ancyrae fere ad verbum repetit.

XV (ιε'). Idem decernit synodus Ancyra c. 2 adversus feminam, *ἐὰν γήμηται δύο ἀδελφούς*.

XVI (ις'). Basilius c. 67: *Ἀδελφομίξια τὸν τοῦ φονέως χρόνον ἐξομολογῆσεται*.

XVII (ιζ'). De hoc peccato accuratius agit Basilius c. 75.

XVIII (ιη'). Auctor imitatur Basilius c. 76.

XIX (ιθ'). Auctor fere ad verbum sequitur Basilius c. 72.

XX (ι'). Similiter Basilius c. 73.

XXI (κα'). Similiter synodus Ancyra c. 15 (16).

XXII (κβ'). Basilius c. 66 violatorem sepulchrorum annis X, c. 64 periurum annis X multat.

XXIII (κγ'). Basilius c. 82 periuros illos paenitentiae annorum VI subicit.

ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΣΑΡΑΗΩΝΟΣ.

α'.

Εὐχὴ πρώτη κυριακῆς.

1. Παρακαλοῦμεν σὲ τὸν πατέρα τοῦ μονογενοῦς, τὸν κύριον
τοῦ παντός, τὸν δημιουργὸν τῶν κτισμάτων, τὸν ποιητὴν τῶν
5 πεποιημένων, καθαρὰς ἐκτείνομεν τὰς χεῖρας καὶ τὰς διανοίας
ἀναπετάν<ν>ομεν πρὸς σέ, κύριε· 2. δεόμεθα, οἴκτειρον, φείσαι,
εὐεργέτησον, βελτίωσον, πλήθυνον ἐν ἀρετῇ καὶ πίστει καὶ γνώσει·
3. „ἐπίσκειψαι ἡμᾶς“, κύριε, πρὸς σέ τὰς ἀσθενείας ἑαυτῶν ἀνα-
πέμπομεν· ἰλάσθητι καὶ ἐλέησον κοινῇ πάντα ἡμᾶς· ἐλέησον τὸν
10 λαὸν τοῦτον, εὐεργέτησον, ἐπιεικῇ καὶ σώφρονα καὶ καθαρὸν ποί-
ησον, καὶ δυνάμεις ἀγγελικὰς ἀπόστειλον, ἵνα ὁ λαὸς σου οὗτος
ἅπας ἅγιος καὶ σεμνὸς ᾖ. 4. παρακαλῶ σε, πνεῦμα ἅγιον ἀπό-
στειλον εἰς τὴν ἡμετέραν διάνοιαν καὶ χάρισαι ἡμῖν μαθεῖν τὰς
θείας γραφὰς ἀπὸ ἁγίου πνεύματος καὶ διερμηνεύειν καθαρῶς καὶ
15 ἁγίως, ἵνα ὠφεληθῶσιν οἱ παρόντες λαοὶ πάντες διὰ τοῦ μονο-
γενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα
καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰ-
ώνων, ἀμήν.

8 Ps. 105, 4.

12 σε W : δὲ A

I. Hanc orationem primam fuisse inscriptio ostendit et locus, quem in scriptura obtinet. Quem autem locum accuratius in liturgia habuerit, definiri non potest. Brightman in *The Journal of Theological Studies* I, 99 eam ante lectiones S. Scripturae ponit, Drews

in *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XX, 422 post lectiones; ille praeterea eam orationi Liturgiae Marci *Μέσποτα κύριε Ἰησοῦ Χριστέ* vel τῇ εὐχῇ τοῦ τρισυγίου (cf. Brightman, *Liturgies Eastern and Western* I, 117) respondere censet. Cum distincte dominica com-

SACRAMENTARIUM SERAPIONIS.

I (XIX).

Oratio prima dominicae.

1. Deprecamur te patrem unigeniti, dominum universi, creatorem creaturarum, factorem factorum; mundas extendimus manus et mentes elevamus ad te, Domine; 2. oramus, miserere, 5 parce, benefac, emenda, auge in virtute et fide et cognitione; 3. *intuere nos*, Domine, ad te infirmitates nostras emittimus; propitiare et miserere simul omnium nostrum; miserere populi huius, benefac ei, benignum et castum et mundum eum redde et virtutes angelicas mitte, ut hic populus tuus universus sanctus et castus 10 sit. 4. Deprecor te, mitte spiritum sanctum in mentem nostram, et largire nobis discere scripturas divinas a spiritu sancto easque interpretari pure et digne, ut fructum capiant populi praesentes omnes, per unigenitum tuum Iesum Christum in sancto spiritu, per quem tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula 15 saeculorum, amen.

memoretur, colligere licet, liturgiam tum temporis nondum sabbato sollemniter celebratam fuisse, qui mos in Oriente inde ab anno 370 circiter inolesebat.

4. Doxologia in omnibus orationibus fere eadem est: omnes imprimis habent verba *διὰ τοῦ μορογενοῦς ἐν ἁγίῳ πνεύματι, δι' οὗ σοὶ* vel (cf. IV sqq.) *δι' οὗ σοὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι*, quæ formula est antiquior, cum inde a sae-

culo IV medio formula *μεθ' οὗ σοὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι* Catholicis magis placuerit. Formula *ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος* maxime apud Aegyptios usitata fuit. Liturgia Marci eam fere decies habet, Liturgia Iacobi semel, Constitutiones apostolorum semel, nec vero in liturgia, sed in oratione ad cenam VII, 49, homiliae Chrysostomi autem saepius.

β'.

Μετὰ τὸ ἀναστῆναι ἀπὸ τῆς ὀμιλίας εὐχῇ.

1. „Ὁ θεὸς ὁ σωτήρ“, ὁ θεὸς τοῦ παντός, ὁ τῶν ὅλων κύριος καὶ δημιουργός, ὁ γεννήτωρ τοῦ μονογενοῦς, ὁ τὸν „χαρ-
κτῆρα“ τὸν ζῶντα καὶ ἀληθινὸν γεννήσας, ὁ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ
5 γένους τῶν ἀνθρώπων αὐτὸν ἀποστείλας, ὁ δὲ αὐτοῦ καλέσας
καὶ προσποιησάμενος τοὺς ἀνθρώπους· 2. δεόμεθα σου ὑπὲρ τοῦ
λαοῦ τούτου· πνεῦμα ἅγιον πέμψον, καὶ ὁ κύριος Ἰησοῦς ἐπι-
σκεψάσθω, λαλησάτω ἐν ταῖς διανοαῖς πάντων καὶ προοικονο-
μησάτω εἰς πίστιν τὰς καρδίας· 3. αὐτὸς πρὸς σὲ ἐλκυσάτω τὰς
10 ψυχάς, θεὲ τῶν οἰκτιρισμῶν, κτῆσαι λαὸν καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ,
κτῆσαι ποιμνιον γνήσιον διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ
ἐν ἁγίῳ πνεύματι, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ εὖν καὶ
εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

γ'.

Εὐχῇ ὑπὲρ τῶν κατηχομένων.

- 15 1. Βοηθὲ καὶ κύριε τῶν πάντων, ἐλευθερωτὰ τῶν ἐλευθε-
ρωθέντων, προστάτα τῶν ἠυοθέντων, ἡ ἐλπίς τῶν „ἐπὶ τὴν κρα-
ταιὰν“ σου „χεῖρα“ γεγονότων· σὺ εἶ ὁ τὴν ἀνομίαν καθήρηκός.
ὁ διὰ τοῦ μονογενοῦς „καταργήσας τὸν σατανᾶν“ καὶ „λύσας“
αὐτοῦ „τὰ τεχνάσματα“ καὶ ἀπολύσας τοὺς ἐπ' αὐτοῦ δεδεμένους·
20 2. εὐχαριστοῦμέν σοι ὑπὲρ τῶν κατηχομένων, ὅτι ἐκκληκας αὐτοὺς
διὰ τοῦ μονογενοῦς καὶ γνῶσιν αὐτοῖς τὴν σὴν ἐχαρίσω· 3. καὶ
διὰ τοῦτο δεόμεθα, βεβαιωθήτωσαν ἐν τῇ γνώσει, „ἵνα γινώσκωσιν
σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν“·
διαφυλαττέσθωσαν ἐν τοῖς μαθήμασιν καὶ ἐν τῇ καθαρῇ φρονήσει
25 καὶ προκοπτέσθωσαν ἄξιοι γενέσθαι τοῦ „λουτροῦ τῆς παλιγγε-
σίας“ καὶ τῶν ἁγίων μυστηρίων διὰ τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ
ἐν ἁγίῳ πνεύματι, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ εὖν καὶ
εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

2 Ps. 26, 9. — 3/4 Hebr. 1, 3. — 16 I Petr. 5, 6. — 18 Hebr. 2, 14. —
18 I Ioann. 3, 8. — 22 Ioann. 17, 3. — 25 Tit. 3, 5.

10 κτῆσαι A B : κτίσαι W | 11 κτῆσαι B : κτίσαι A W

II. Inscr. μετὰ τὸ ἀναστῆναι κτλ.]
Huius moris distincte meminit Atha-
nasius (?) De semente hom. c. 17 dicens:
τῶν λόγων ἡμῶν προχωρησάντων

ἀναστάντες καὶ ἡμεῖς ἐκτείνωμεν
τὰς χεῖρας (προσευχόμενοι). Bright-
man l. c. p. 109 praeterea contulit
Orig. In Num. XX, 5; In Ies. III, 3;

II (XX).

Oratio postquam exsurrexerunt ab homilia.

1. *Deus salvator*, Deus universi, omnium dominus et creator, genitor unigeniti, qui *characterem* vivum et verum genuisti, qui ad utilitatem generis hominum eum misisti, qui per eum vocasti et adquisivisti homines; 2. oramus te pro hoc populo; spiritum sanctum mitte et Dominus Iesus visitet, loquatur in mentibus omnium et praeparet corda ad fidem; 3. ipse ad te trahat animas, Deus misericordiarum; posside populum etiam in hac urbe, posside gregem genuinum per unigenitum tuum Iesum Christum in sancto spiritu, per quem tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

III (XXI).

Oratio pro catechumenis.

1. Adiutor et domine omnium, liberator liberatorum, patrone ereptorum, spes eorum, qui *sub manu potenti* tua fuerunt, tu es, qui iniquitatem sustulisti, qui per unigenitum *destruxisti satanam* et *solvesti artificia* eius et liberasti ab eo captos; 2. gratias agimus tibi pro catechumenis, quia vocasti eos per unigenitum et cognitionem tuam eis largitus es; 3. et propter hoc oramus; confirmentur in cognitione, ut *cognoscant te solum Deum verum et quem misisti Iesum Christum*; custodiantur in doctrinis et in mundo sensu et proficiant, ut digni fiant *lavacri regenerationis* et sanctorum mysteriorum per unigenitum Iesum Christum in sancto spiritu, per quem tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

In Luc. XXXVI et XXXIX. — Orationem post Evangelium tradunt Liturgiae Iacobitarum coptitarum et abessiniorum, Brightman, *Liturgies* I, 157, 220.

3. *κησσαι κτλ.*] Brightman contulit Athan. C. Arian. II, 14: *ὡςπερ ὁ πάλαι λαὸς ἐν Αἰγύπτῳ βαρούμενος ἐστὲν-ναξεν, οὕτω καὶ ἡμῶν ἐχόντων τὸν*

ἔμψυχον νόμον καὶ κατὰ τοὺς ἀλλήλους στεναγμοὺς τοῦ πνεύματος ἐντυγχανόντων καὶ λεγόντων· Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν κτῆσαι ἡμᾶς (Ies. 26, 13), Liturgias Marci et Iacobitarum coptitarum in sua editione p. 126 et 166.

III. Orationem pro catechumenis exhibent Constitutiones apost. VIII, 6, 5—8.

δ'.

Χειροθεσία κατηχουμένων.

1. Τὴν χεῖρα ἐκτείνωμεν, δέσποτα, καὶ δεόμεθα τὴν χεῖρα τὴν
θείαν καὶ ζῶσαν ἐκταθῆναι εἰς εὐλογίαν τῷ λαῷ τούτῳ· σοὶ γάρ,
ἀγέννητε πατήρ, διὰ τοῦ μονογενοῦς κεκλήκασιν τὰς κεφαλὰς· 2. εὐ-
λόγησον τὸν λαὸν τοῦτον εἰς εὐλογίαν γνώσεως καὶ εὐσεβείας, εἰς
εὐλογίαν τῶν σὸν μυστηρίων διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ
Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ
νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ε'.

Εἰρήνῃ ὑπὲρ λαοῦ.

- 10 1. Ἐξομολογούμεθά σοι, φιλόανθρωπε θεέ, καὶ προσρίπτωμεν
ἑαυτῶν τὰς ἀσθενείας καὶ δύναμιν ἡμῖν προσγενέσθαι παρακαλοῦ-
μεν. 2. σίγησθι τοῖς προγεγεννημένοις ἁμαρτήμασιν καὶ ἄφες
πάντα τὰ παροχρημένα σφάλματα καὶ ποιήσον „καινοὺς ἀνθρώ-
πους“. 3. δεῖξον ἡμᾶς καὶ δούλους γνησίους καὶ καθαρούς· σοὶ
15 ἀνατίθεμεν ἑαυτούς, δέχον ἡμᾶς, „θεὸς τῆς ἀληθείας“, δέχον τὸν
λαὸν τοῦτον· δὸς ὅλον γνήσιον γενέσθαι, δὸς ὅλον ἀμέμπτως καὶ
καθαρῶς πολιτεύεσθαι· συμμετρηθήτωσαν τοῖς οὐρανίοις, συναριθ-
μηθήτωσαν τοῖς ἁγγέλοις, ὅλοι ἐκλεκτοὶ καὶ ἅγιοι γενέσθωσαν.
4. παρακαλοῦμέν σε ὑπὲρ τῶν πεπιστευκότων καὶ τὸν κύριον
20 Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπεγνωκότων, „βεβαιωθήτωσαν ἐν τῇ πίστει“
καὶ τῇ γνώσει καὶ τῇ διδασκαλίᾳ. 5. δεόμεθα ὑπὲρ παντὸς τοῦ
λαοῦ τούτου, καταλλάγηθι πᾶσιν, γνώρισον ἑαυτόν, ἀποκάλυψόν
σου τὸ φέγγος· „γνώτωσάν σε“ πάντες τὸν ἀγέννητον πατέρα καὶ
τὸν μονογενῆ σου υἱὸν „Ἰησοῦν Χριστόν“. 6. δεόμεθα ὑπὲρ πάν-
25 των ἀρχόντων, εἰρηνικὸν τὸν βίον ἐχέτωσαν ὑπὲρ ἀναπαύσεως
τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. 7. δεόμεθα, θεὲ τῶν οἰκτιρισμῶν, ὑπὲρ
ἐλευθέρων καὶ δούλων, ἀφρένων καὶ γυναικῶν, γερόντων καὶ παι-
δίων, πενήτων καὶ πλουσίων· πᾶσιν τὸ ἴδιον σου δεῖξον χρηστὸν
καὶ τὴν ἰδίαν σου πᾶσιν πρότεινον φιланθρωπίαν· πάντας οἰκ-
30 τειρον καὶ πᾶσιν χάρισαι τὴν πρὸς σε ἐπιστροφὴν. 8. παρακα-
λοῦμεν ὑπὲρ ἀποδημούντων, χάρισαι αὐτοῖς ἄγγελον εἰρηνικὸν

18 Eph. 4, 24. — 15 Ps. 30, 6. — 20 Col. 2, 7. — 23 Ioann. 17, 3.

IV. Huic particulae respondent Con-
stitutiones apost. VIII, 6, 10 13.

V. Oratio pro fidelibus. Cf. Constit.
ap. VIII, 10; Liturgia Marci, Bright-

IV (XXVIII).

Benedictio catechumenorum.

1. Manum extendimus, Domine, et oramus, ut manus divina et viva extendatur in benedictionem super hunc populum; tibi enim, increate pater, per unigenitum inclinaverunt capita: 2. benedic hunc populum in benedictionem cognitionis et pietatis, in benedictionem mysteriorum tuorum, per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

V (XXVII).

Oratio pro populo.

1. Confitemur tibi, Deus hominum amans, et proicimus infirmitates nostras et deprecamur, ut fortitudo nobis fiat. 2. Ignosce peccata antea commissa et remitte omnia delicta praeterita et redde *novos homines*. 3. Ostende nos et servos genuinos et puros; tibi consecramus nos, suscipe nos, *Deus veritatis*, suscipe hunc populum; da, ut cunctus genuinus fiat; da, ut cunctus immaculate et pure conversetur; commensurentur caelestibus, connumerentur angelis, cuncti electi et sancti fiant. 4. Deprecamur te pro eis, qui crediderunt et Dominum Iesum Christum agnoverunt: *confirmentur in fide* et cognitione et doctrina. 5. Oramus pro universo hoc populo, reconcilieris omnibus, manifestes te, reveles tuum lumen: *cognoscant te* omnes patrem increatum et unigenitum tuum filium *Iesum Christum*. 6. Deprecamur pro omnibus magistratibus: pacatam vitam habeant pro requie catholicae ecclesiae. 7. Oramus, Deus misericordiarum, pro liberis et servis, masculis et feminis, senibus et pueris, pauperibus et divitibus: omnibus tuam propriam benignitatem ostende ac tuam propriam humanitatem ad omnes protende; omnium miserere, et omnibus largire conversionem ad te. 8. Deprecamur pro peregrinantibus: largire eis angelum pacis comitem fieri, ne quid detrimenti a quopiam

man, *Liturgies* I, 119; Lit. Iacob. copt. ib. p. 157—59; 221.

8. ἄγγελον εἰρηνικόν] Angelo pacis in oratione pro fidelibus locum attribuit etiam Chrysostomus Adv. Iud. III, 6

(ed. Bened. I, 614 C) et In Ascens. I (II, 448 D); in officio vespertino ac matutino Constit. apost. VIII, 36, 3; 38, 3.

συνοδοιπόρον γενέσθαι, ἵνα μηδὲν ὑπὸ μηδενὸς ζημιωθῶσιν, ἵνα
 ἐν πολλῇ εὐθυμίᾳ τὸν πλοῦν καὶ τὰς ἀποδημίας αὐτῶν διανύ-
 σωσιν. 9. παρακαλοῦμεν ὑπὲρ τεθλιμμένων καὶ δεδεμένων καὶ
 5 πενήτων· ἀνάπανσον ἕκαστον, ἀπάλλαξον δεσμῶν, ἐξένεγκον τῆς
 10. δεόμεθα ὑπὲρ νοσούντων, ὑγίαν χάρισαι καὶ τῆς νόσου ἀνά-
 στησον καὶ ποιήσον αὐτοὺς τελείαν ἔχειν ὑγίαν σώματος καὶ
 ψυχῆς. 11. σὺ γὰρ εἰ ὁ σωτὴρ καὶ εὐεργέτης, σὺ εἰ ὁ πάντων
 κύριος καὶ βασιλεὺς· σὲ παρακεκλήκαμεν ὑπὲρ πάντων διὰ τοῦ
 11. μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ <κράτο>ς
 ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν
 αἰώνων, ἀμήν.

Ξ'.

Χειροθεσία λαϊκῶν.

1. Ἡ ζῶσα καὶ καθαρὰ χεὶρ, ἡ χεὶρ τοῦ μονογενοῦς, ἡ πάντα
 15 τὰ πονηρὰ καθηρηκνία καὶ πάντα τὰ ἅγια βεβαιώσας <α> καὶ
 ἡσφαλισμένη ἐκταθήτω ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τοῦ λαοῦ τούτου. 2. εὐ-
 λογηθεῖ ὁ λαὸς οὗτος εὐλογία πνεύματος, εὐλογία οὐρανοῦ,
 εὐλογία προφητῶν καὶ ἀποστόλων· εὐλογηθεῖ τὰ σώματα τοῦ
 λαοῦ εἰς σωφροσύνην καὶ καθαρότητα, εὐλογηθεῖσαν αἱ ψυχαὶ
 20 αὐτῶν εἰς μίθησιν καὶ γνῶσιν καὶ τὰ μυστήρια· εὐλογηθεῖσαν
 κοινῇ πάντες διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ
 ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς
 σύμπαντας αἰῶνας <τῶν> αἰώνων, ἀμήν.

Ζ'.

Εὐχὴ περὶ νοσούντων.

25 1. Παρακαλοῦμεν σὲ τὸν ἔφορον καὶ κύριον καὶ πλάστην
 τοῦ σώματος καὶ ποιητὴν τῆς ψυχῆς, τὸν ἁρμοσάμενον τὸν ἄν-
 θρωπον, τὸν οἰκονόμον καὶ κυβερνήτην καὶ σωτῆρα παντὸς τοῦ
 γένους τῶν ἀνθρώπων, τὸν καταλ<λ>ασσόμενον καὶ πρᾶυνόμενον

1 μηδὲν B : μηδένα A W | 4 ἐξένεγκον B : ἐξενεγκῶν A W

VI. Cf. Constit. ap. VIII, 11, 1—6;
 Liturg. Nestorianorum, Brightman l. c.
 p. 267, Lit. Armeniorum ib. p. 429.
 Liturgiae Marci et Iacobitarum copt.

nobis traditae illam benedictionem non
 exhibent.

VII—XI. Hae preces in Constituti-
 onibus apost. non orationes proprias

capiant, ut in magna tranquillitate navigationem et peregrinationes suas perficiant. 9. Deprecamur pro afflictis et captivis et pauperibus: recrea unumquemque, libera a vinculis, educ e paupertate, alleva omnes, qui es allevans ac consolans. 10. Oramus pro aegrotis: sanitatem largire et e morbo erige atque fac, ut perfectam habeant 5 sanitatem corporis et animae. 11. Tu enim es salvator et beneficus, tu es omnium dominus ac rex; te deprecati sumus pro omnibus per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et potestas in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 10

VI (XXIX).

Benedictio laicorum.

1. Viva et pura manus, manus unigeniti, manus, quae omnia mala sustulit et omnia sancta confirmavit ac tuta praestitit, extendatur super capita huius populi; 2. benedicatur hic populus benedictione spiritus, benedictione caeli, benedictione prophetarum et 15 apostolorum; benedicantur corpora populi in castitatem et puritatem; benedicantur animae eorum in doctrinam et cognitionem et mysteria; benedicantur simul omnes per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 20

VII (XXII).

Oratio pro aegrotis.

1. Deprecamur te inspectorem et dominum et opificem corporis et creatorem animae, qui hominem composuit, dispensatorem et rectorem et salvatorem universi generis hominum, qui recon-

efficiunt, sed in oratione pro fidelibus VIII, 10 continentur, preces pro aegrotis v. 14, pro ecclesia v. 4—5, pro episcopis, presbyteris et reliquis clericis v. 6—10; repetuntur post Epiclesin VIII, 12, 40—45 et v. 48 adduntur

preces pro fertilitate; cf. VIII, 13, 4. 7. Preces pro aegrotis nostra quoque scriptura iam oratione pro populo V, 10 inserit, denuo autem etiam speciatim profert. Animadvertas autem velim, orationem Serapionis pro aegrotis

διὰ τὴν ἰδίαν φιланθρωπίαν· 2. ἰλάσθητι, δέσποτα· βοήθησον καὶ ἰάσαι πάντα τοὺς νοσοῦντας, „ἐπιτίμησον“ τοῖς νοσήμασιν, ἀνάστησον τοὺς κατακειμένους· „δόξ· δόξαν τῷ ὀνόματί σου“ τῷ ἁγίῳ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

η’.

Χειροθεσία νοσοῦντων.

1. Κύριε θεὲ τῶν οἰκτιρῶν, ἔκτεινόν σου τὴν χεῖρα καὶ χάρισαι θεραπευθῆναι τοὺς νοσοῦντας πάντας· χάρισαι τῆς ὑγείας
 10 ἄξιωθῆναι, ἀπάλλαξον αὐτοὺς τῆς ἐπικειμένης νόσου· 2. ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ μονογενοῦς σου θεραπευθήτωσαν, γενέσθω αὐτοῖς φάρμακον τὸ ἅγιον αὐτοῦ ὄνομα εἰς ὑγίαν καὶ ὁλοκληρίαν, ὅτι δι’ αὐτοῦ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

θ’.

15

Εὐχὴ ὑπὲρ καρποφορίας.

1. Οὐρανοῦ καὶ γῆς δημιουργέ, ὁ τὸν οὐρανὸν διὰ τοῦ χοροῦ τῶν ἀστέρων στεφανώσας καὶ διὰ τῶν φωστήρων λαμπρύνας, ὁ τὴν γῆν τοῖς καρποῖς τιμήσας πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων, ὁ χαρισάμενος τῷ γένει τῷ ὑπὸ σοῦ πεπλασμένῳ ἄνωθεν μὲν
 20 ἀπολαύειν τῆς αὐγῆς καὶ τοῦ φωτὸς τῶν φωστήρων, κάτωθεν δὲ τρέφεσθαι ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς· 2. δεόμεθα, χάρισαι τοὺς ὑετοὺς πληρεστάτους καὶ γονιμωτάτους, ποιήσον δὲ καὶ τὴν γῆν καρποφορῆσαι καὶ πολλὴν ἐνέγκαι εὐφορίαν ἕνεκεν „τῆς“ σῆς „φιλανθρωπίας καὶ χρηστότητος“· 3. μνήσθητι τῶν σὲ ἐπικαλουμένων,
 25 τίμησον τὴν ἁγίαν σου καὶ μόνην καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰσακούσον τῶν παρακλήσεων καὶ τῶν προσευχῶν ἡμῶν καὶ εὐλόγησον τὴν γῆν πᾶσαν διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

2 Luc. 4, 39. · 3 Ps. 113, 9. 23 Tit. 3, 4.

1 βοήθησον B : βοήθησαι A W | 14 ἀμήν : + πᾶσαι αὐταὶ εὐχαὶ ἐπιτελοῦνται πρὸ τῆς εὐχῆς τοῦ προσφόρου A | 19 χαρισάμενος . . . πεπλασμένῳ B : χρησάμενος . . . πεπαιωμένῳ A W

ciliat et mitigat propter propriam humanitatem: 2. propitiare, Domine; auxiliare et medere omnibus aegrotis, *impera* morbis, erige iacentes; *da gloriam nomini tuo* sancto per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et potestas in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

5

VIII (XXX).

Benedictio aegrotorum.

1. Domine Deus misericordiarum, extende manum tuam et largire, ut curentur omnes aegroti; largire, ut sanitate digni fiant, eripe eos a morbo instanti; 2. in nomine unigeniti tui curentur, fiat eis remedium nomen eius sanctum in sanitatem et integritatem, 10 quoniam per eum tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

IX (XXIII).

Oratio pro fertilitate.

1. Caeli et terrae creator, qui caelum choro stellarum coronasti et luminaribus illustrasti, qui terram fructibus honorasti ad 15 utilitatem hominum, qui largitus es generi a te creato desuper frui splendore ac lumine luminarium, ab imo nutriri ex fructibus terrae; 2. oramus, largire pluvias plenissimas ac feracissimas, fac etiam terram fructum ferre et multam fertilitatem exhibere propter tuam *humanitatem et benignitatem*; 3. recordare eorum, qui te in- 20 vocant; honora sanctam tuam et unicam catholicam ecclesiam et exaudi preces et orationes nostras et benedic terram universam per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

25

orationi Constitutionum apost. pro energumenis respondere, quatenus ambae orationem pro catechumenis sequuntur.

VII, 2. *ἰᾶσαι . . τοὺς νοσοῦντας . . ἀνάστησον τοὺς κατακειμένους*] Liturgia S. Marci, Brightman l. c. p. 126,

26—30: *τοὺς νοσοῦντας . . ἰᾶσαι . . τοὺς ἐν μακροῖς ἀρρωστίαισι προκατακειμένους ἐξανάστησον.*

IX, 3. *ἀγίαν — ἐκκλησίαν*] Similiter Alexander Al. apud Theodor. H. E. I, 4, 53; Lit. Marci, Brightman p. 126.

ι'.

Εὐχὴ περὶ τῆς ἐκκλησίας.

1. „Κύριε θεὸ τῶν αἰώνων, θεὸ τῶν“ λογικῶν „πνευμάτων“, θεὸ ψυχῶν καθαρῶν καὶ πάντων τῶν γνησίως σε καὶ καθαρῶς ἐπικαλουμένων, ὁ ἐν οὐρανῷ φαινόμενος καὶ γινωσκόμενος τοῖς
 5 καθαροῖς πνεύμασιν, ὁ ἐπὶ γῆς ὑμνούμενος καὶ κατοικῶν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ὑπὸ ἀγγέλων ἁγίων λειτουργούμενος καὶ καθαρῶν ψυχῶν, ὁ ποιήσας καὶ ἐξ οὐρανῶν χορὸν ζῶντα εἰς δόξαν καὶ αἶνον τῆς ἀληθείας· 2. δὸς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ζῶσαν καὶ καθαρὰν ἐκκλησίαν εἶναι, δὸς αὐτὴν ἔχειν θείας δυνάμεις καὶ
 10 καθαροὺς ἀγγέλους λειτουργοὺς, ἵνα δυνηθῇ καθαρῶς ὑμνεῖν σε.
 3. παρακαλοῦμεν ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων τῆς ἐκκλησίας ταύτης· πᾶσιν καταλλάγηθι, πᾶσιν συγχώρησον, πᾶσιν ἄφεσιν ἁμαρτημάτων δός· χάρισαι μηκέτι μηδὲν ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ γενοῦ τειχὸς αὐτοῖς καὶ κατάργησον πάντα πειρασμόν· 4. ἐλέησον ἄνδρας καὶ
 15 γυναῖκας καὶ παιδία καὶ φάνηθι ἐν πᾶσιν, καὶ „γραφῆτω“ σου ἡ γνῶσις „ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν“ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰώνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ια'.

Εὐχὴ ὑπὲρ ἐπισκόπου καὶ τῆς ἐκκλησίας.

- 20 1. Σὲ τὸν σωτῆρα καὶ κύριον ἐπικαλούμεθα, τὸν „θεὸν πάσης σαρκὸς καὶ“ κύριον παντὸς „πνεύματος“, τὸν εὐλογητὸν καὶ χορηγὸν πάσης εὐλογίας· ἁγιάσον τὸν ἐπίσκοπον τόνδε καὶ διατήρησον αὐτὸν ἔξω παντὸς πειρασμοῦ καὶ δὸς αὐτῷ σοφίαν καὶ γνῶσιν, εὐόδωσον αὐτὸν ἐν ταῖς σαῖς ἐπιστήμαις. 2. παρακαλοῦμεν δὲ καὶ
 25 ὑπὲρ τῶν συμπρεσβυτέρων· ἁγιάσον αὐτούς, σοφίαν αὐτοῖς δὸς καὶ γνῶσιν καὶ ὀρθὴν διδασκαλίαν, ποιήσον αὐτοὺς πρεσβεύειν τὰς ἁγίας σου διδασκαλίας ὀρθῶς καὶ ἀμέμπτως. 3. ἁγιάσον δὲ καὶ (τούς) διακόνους, ἵνα ᾧσιν „καθαροὶ καρδίᾳ“ καὶ σώματι καὶ δυνηθῶσιν „καθαρᾷ συνειδήσει“ λειτουργεῖν καὶ παραστῆναι τῷ ἁγίῳ σώματι
 30 καὶ τῷ ἁγίῳ αἵματι. 4. παρακαλοῦμεν δὲ ὑπὲρ τῶν ὑποδιακόνων

2 Sir. 36, 17; Num. 16, 22. — 15 Hebr. 8, 10. — 20 Num. 16, 22. —
 28 Mt. 5, 8. — 29 I Tim. 3, 9; II Tim. 1, 3.

X (xxiv).

Oratio pro ecclesia.

1. Domine Deus saeculorum, Deus spirituum rationabilium, Deus animarum mundarum et omnium sincere ac munde te invocantium, qui in caelo appares et cognosceris a spiritibus mundis, qui in terra hymnis celebraris et habitas in catholica ecclesia, ab angelis sanctis et animabus mundis ministraris, qui fecisti etiam e caelis chorum vivum in gloriam ac laudem veritatis: 2. da, ut haec ecclesia viva ac munda ecclesia sit; da, ut habeat divinas virtutes et mundos angelos ministratorios, ut munde possit te hymnis celebrare. 3. Deprecamur pro omnibus hominibus huius ecclesiae: 10 omnibus reconciliare, omnibus ignosce, omnibus da remissionem peccatorum; largire, ne amplius quid peccent, sed esto eis murus ac destrue omnem tentationem; 4. miserere virorum et feminarum et puerorum et manifestare in omnibus; et scribatur in cordibus eorum cognitio tui per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem 15 tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XI (xxv).

Oratio pro episcopo et ecclesia.

1. Te salvatorem et dominum invocamus, Deum omnis carnis et dominum omnis spiritus, benedictum et largitorem omnis benedictionis: sanctifica hunc episcopum et conserva eum extra omnem tentationem et da ei sapientiam et cognitionem, fac eum bene procedere in scientiis tuis. 2. Deprecamur autem etiam pro presbyteris: sanctifica eos, da eis sapientiam et cognitionem et rectam doctrinam; fac eos dispensare sanctas tuas doctrinas recte et immaculate. 3. Sanctifica vero et diaconos, ut sint mundi corde et corpore et possint munda conscientia ministrare et adstare sancto corpori et sancto sanguini. 4. Deprecamur autem pro subdiaconis 25

X, 2. ἐκκλησίαν ζῶσαν] Similiter XIII, 13; II Clem. 14, 2.

XI, 1—2. Cum in hac particula oratio fiat pro hoc episcopo et pro com-

presbyteris, colligendum esse videtur, presbyterum orationem pronuntiasse.

4. ἐρμηνείων] sc. γλώσσης εἰς γλώσσας ἢ ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν ἢ ἐν ταῖς

καὶ ἀναγνωστῶν καὶ ἑρμηνέων· πάντας τοὺς τῆς ἐκκλησίας
 λειτουργοὺς ἀνάπαισον καὶ πᾶσιν „δὸς ἔλεος“ καὶ οἰκτιρμὸν
 καὶ προκοπὴν. 5. δεόμεθα ὑπὲρ τῶν μοναζόντων καὶ ὑπὲρ τῶν
 παρθενευουσῶν· „τελεσάτωσαν τὸν δρόμον“ ἑαυτῶν ἀμέμπτως
 5 καὶ τὸν βίον ἑαυτῶν ἀδιαλείπτως, ἵνα δυνηθῶσιν ἐν καθαρότητι
 διατρεῖν καὶ ἀγιότητι „τὰς ἡμέρας ἑαυτῶν πάσας“. 6. ἐλέησον
 δὲ καὶ τοὺς γεγαμηκότας πάντας, τοὺς ἄνδρας καὶ τὰ γυναῖκα καὶ
 τὰ παιδιά, καὶ δὸς πᾶσιν εὐλογίαν προκοπῆς καὶ βελτιώσεως, ἵνα
 πάντες γένωνται ζῶντες καὶ ἐκλεκτοὶ ἄνθρωποι διὰ τοῦ μονο-
 10 γενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν
 ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιβ'.

Εὐχὴ γογγυλισίας.

1. Πάτερ τοῦ μονογενοῦς, ἀγαθὲ καὶ „οἰκτίρμον, ἐλέημον“
 καὶ φιλόφρονε καὶ „φιλόψυχε“, εὐεργέτα πάντων τῶν ἐπὶ σὲ
 15 ἐπιστρεφόντων, δέχου τὴν παράκλησιν ταύτην καὶ δὸς ἡμῖν γνῶσιν
 καὶ πίστιν καὶ εὐσέβειαν καὶ ὁσιότητα. 2. κατάρρησον πᾶν πάθος,
 πᾶσαν ἡδονήν, πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀπὸ τοῦ λαοῦ τούτου· ποιήσον
 πάντας γενέσθαι καθαρούς· συγχώρησον πᾶσιν τὰ πλημμελήματα.
 3. σοὶ γὰρ τῷ ἁγερῇ πατρὶ διὰ τοῦ μονογενοῦς κλῖνομεν τὸ
 20 γόνυ, δὸς ἡμῖν νοῦν ὅσιον καὶ τελείαν ὠφέλειαν, δὸς ἡμᾶς σὲ
 ζητεῖν καὶ ἀγαπᾶν, δὸς ἡμῖν ἐρευνᾶν καὶ ἐκζητεῖν τὰ θεῖα σου
 λόγια, δὸς ἡμῖν χεῖρα, δέσποτα, καὶ ἀνάστησον ἡμᾶς· 4. ἀνάστησον,
 ὁ θεὸς τῶν οἰκτιρμῶν, ποιήσον ἀναβλέπειν· ἀνακάλυψον ἡμῶν τοὺς
 ὀφθαλμούς, παρηγοίαν ἡμῖν χάρισαι, μὴ ἐπιτρέψῃς ἡμᾶς αἰσχύ-
 25 νεσθαι, μηδὲ δυσωπεῖσθαι μηδὲ καταγινώσκειν ἑαυτῶν· 5. „ἐξ-
 ἄλειψον τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, γράφον ἡμῶν τὰ ὀνόματα
 ἐν βίβλῳ ζωῆς“, συναρίθμησον ἡμᾶς „τοῖς ἁγίοις σου προφήταις
 καὶ ἀποστόλοις“ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ

2 II Tim. 1, 16. — 6 Luc. 1, 75. — 13 Ps. 85, 15. — 14 Sap. 11, 27.
 25 Col. 2, 14. — 26 Phil. 4, 3; Apoc. 13, 8. — 27 Eph. 3, 5.

2 λειτουργοὺς W | 4 παρθενουσῶν B : παρθενευουσῶν A, παρθέ-
 ρων ἐξ οὐσῶν W | 24 ἐπιστρέψῃς A

προσομιλίας, ut Epiphanius Expos. fid.
 20 (21) accuratius dicit, ergo eorum,
 qui lectiones sacras et homilias eis inter-

pretabantur, qui linguam legentis vel
 exhortantis non intellegebant.

5. μοναζόντων] Hanc vocem praeter

et lectoribus et interpretibus: omnes ecclesiae ministros recrea et omnibus *da benignitatem* et misericordiam et profectum. 5. Oramus pro eis, qui solitariam vitam agunt, et pro eis, quae virginitatem colunt: *perficiant cursum suum* immaculate et vitam suam sine intermissione, ut possint in puritate et sanctitate terere *omnes* 5 *dies suos*. 6. Miserere etiam omnium matrimonio coniunctorum, virorum et feminarum et puerorum, et da omnibus benedictionem profectus et emendationis, ut omnes fiant vivi et electi homines per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 10

XII (XXVI).

Oratio genuflexionis.

1. Pater unigeniti, bone et *misericors*, *benigne* et amans hominum et *amans animarum*, benefice in omnes ad te se convertentes: suscipe hanc deprecationem et da nobis cognitionem et fidem et pietatem et sanctitatem. 2. Destruere omnem passionem, 15 omnem voluptatem, omne peccatum ab hoc populo; fac, ut omnes mundi fiant; ignosce omnibus delicta. 3. Tibi enim increato patri per unigenitum flectimus genu, da nobis mentem sanctam et utilitatem perfectam, da nobis te quaerere et amare, da nobis scrutari et inquirere verba tua divina, da nobis manum, Domine, et erige 20 nos; 4. erige, Deus misericordiarum: fac, ut suspiciamus; revela oculos nostros, confidentiam nobis largire, ne permittas nos erubescere nec verecundari nec nos condemnare: 5. *dele quod adversus nos erat chirographum*, scribe nomina nostra in libro vitae, connumera nos *sanctis tuis prophetis et apostolis* per unigenitum 25

Serapionem Athanasius primo adhibere videtur, Apol. ad imp. Constant. c. 28.

XII. Haec oratio ostendere videtur, populum stetisse, dum orationes praecedentes recitabantur. In Constitutionibus apost. VIII, 6—11 catechumeni et fideles, haud dubie etiam energumeni, baptizandi et paenitentes genuflectunt,

dum pro eis orationes fiunt; deinde autem surgunt et accipiunt benedictionem episcopi, catechumeni, energumeni, baptizandi et paenitentes capite inclinato. Scriptura nostra hic addit orationem, quae sola genibus flexibus pronuntiari et huic habitui nomen debere videtur.

σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἀγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς
 σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιγ'.

Εὐχή προσφόρου Σαραπίωνος ἐπισκόπου.

1. Ἄξιον καὶ δίκαιόν ἐστιν σὲ τὸν ἀγέννητον πατέρα τοῦ μονο-
 5 γενοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ αἰνεῖν ὑμνεῖν δοξολογεῖν. 2. αἰνοῦμεν σέ,
 ἀγέννητε θεέ, ἀνεξιχνίαστε, ἀνέκφραστε, ἀκατανόητε πάσῃ γενητῇ
 ὑποστάσει. 3. αἰνοῦμεν σὲ τὸν „γινωσκόμενον“ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ
 τοῦ μονογενοῦς, τὸν δι' αὐτοῦ λαληθέντα καὶ ἐρμηνευθέντα καὶ
 γνωσθέντα τῇ γενητῇ φύσει. 4. αἰνοῦμεν σὲ τὸν „γινώσκοντα
 10 τὸν υἱὸν καὶ ἀποκαλύπτοντα“ τοῖς ἁγίοις τὰς περὶ αὐτοῦ δόξας·
 τὸν γινωσκόμενον ὑπὸ τοῦ γεγεννημένου σου λόγου καὶ ὁρώμενον
 καὶ διερμηνευόμενον τοῖς ἁγίοις. 5. αἰνοῦμεν σέ, πάτερ ἀόρατε,
 χορηγὲ τῆς ἀθανασίας· σὺ εἰ ἡ „πηγὴ τῆς ζωῆς“, ἡ πηγὴ τοῦ
 φωτός, ἡ πηγὴ πάσης „χάριτος καὶ“ πάσης „ἐλεηθείας“, φιλάνθρωπε
 15 καὶ φιλόπτοχε, ὁ πᾶσιν καταλασσομένους καὶ „πάντας πρὸς ἑαν-
 τὸν“ διὰ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἀγαπητοῦ σου υἱοῦ „ἐλκων“. 6. δεό-
 μεθα, ποιήσῃς ἡμᾶς ζῶντας ἀνθρώπους· δὸς ἡμῖν πνεῦμα φωτός,
 „ἵνα γινώσκῃς σὲ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν“·
 δὸς ἡμῖν πνεῦμα ἅγιον, ἵνα δυνηθῶμεν ἐξελεῖν καὶ διηγήσασθαι
 20 τὰ ἄρρητά σου μυστήρια. 7. λαλησάτω ἐν ἡμῖν ὁ κύριος Ἰησοῦς
 καὶ ἅγιον πνεῦμα καὶ ὑμνησάτω σὲ δι' ἡμῶν. 8. σὺ γὰρ ὁ „ὑπεράνω
 πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυ(νά)μεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς
 ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ
 25 ἐν τῷ μέλλοντι“. 9. „σοὶ παραστήκουσι χίλιαι χιλιάδες καὶ μύριαι
 μυριάδες“ ἀγγέλων ἀρχαγγέλων „θρόνων κυριοτήτων ἀρχῶν

7 Luc. 10, 22; Mt. 11, 27; 16, 17. — 13 Ier. 2, 13. — 14 Ioann. 1, 14. —
 15 Ioann. 12, 32. — 18 Ioann. 17, 3. — 21 Eph. 1, 21. — 24 Dan. 7, 10. —
 25 Col. 1, 16.

24 παραστήκουσι Α

XIII. Cf. Constit. ap. VIII, 12, 6—
 13, 10.

Inscr. προσφόρου] Infra v. 19
 eadem forma repetitur. Symmachus

vel glossator, ut Drews l. c. p. 306
 adnotavit, vertit vocabulum Πηχρ Ies.
 57, 6 πρόσφορον (cf. Orig. Hexapla
 ed. Field II, 542), cum LXX θυσίαι

tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XIII (1).

Oratio oblationis Serapionis episcopi.

1. Dignum et iustum est, te increatum patrem unigeniti Iesu Christi laudare, hymnis celebrare, glorificare. 2. Laudamus te, 5 Deus increate, investigabilis, inenarrabilis, incomprehensibilis omni naturae creatae. 3. Laudamus te, qui *cognosceris* a filio unigenito, qui per eum annuntiatus et expositus et manifestatus es naturae creatae. 4. Laudamus te, qui *cognoscis filium et revelas* sanctis glorias ad eum attinentes; qui *cognosceris* a genito tuo verbo et 10 videris et explicaris sanctis. 5. Laudamus te, pater invisibilis, largitor immortalitatis. Tu es *fons vitae*, fons luminis, fons omnis gratiae et omnis veritatis, amans hominum et amans pauperum, qui omnibus reconciliaris et *omnes ad te trahis* per visitationem filii tui dilecti. 6. Oramus: fac nos homines vivos, da nobis 15 spiritum luminis, ut *cognoscamus te verum et quem misisti Iesum Christum*; da nobis spiritum sanctum, ut possimus enarrare et exponere ineffabilia tua mysteria. 7. Loquatur in nobis Dominus Iesus et sanctus spiritus et hymnis per nos te celebret. 8. Tu enim es, qui est *supra omnem principatum et potestatem et virtutem* 20 *et dominationem et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro*; 9. tibi assistunt mille milia et dena milia denum milium angelorum, archangelorum, thronorum, domi-

habeant. Alias ubique ἡ προσφορὰ legitur.

1. ἀγέννητον πατέρα] Similiter IV; V, 5; XII, 3; XVII, 1; XIX, 4; XXVII, 1. Constitutiones apost. VIII, 12, 6 et alias habent vocem ἀγέννητον.

9. τὰ δύο τιμιώτατα Σεραφίμ] Liturgiae reliquae omnes hoc loco de Cherubim et Seraphim loquuntur. Drews l. c. p. 308 putans voce δύο Seraphim et Cherubim indicari et respiciens Athanasium In illud Omnia mihi c. 6 scribentem: Χερουβίμ ἢ Σεραφίμ .. τὴν

δοξολογίαν προσφέρουσιν ... τὸ τρίτον τὰ τίμια ζῶα ταῦτα προσφέρειν τὴν δοξολογίαν ἅγιος ἅγιος ἅγιος λέγοντα, e Liturgia Marci post τιμιώτατα inseruit σου ζῶα, τὰ πολνόμενα Χερουβίμ καὶ τὰ Σ. Equidem textum non muto. Etiam Ies. 6, 3 δύο ζῶα intellegenda sunt, sed duo Seraphim, atque Origenes et Hieronymus locum illum revera ita interpretantur. Etiani Brightman textum traditum retinuit et in *The Journal of Th. St.* I, 277 defendit.

- ἐξουσιῶν· σοὶ παραστήκουσιν τὰ δύο τιμιώτατα „Σεραφεὶμ“
 ἑξαπτέρυγα, „δυσὶν μὲν πτέρυξιν καλύπτοντα τὸ πρόσωπον, δυσὶ δὲ
 τοὺς πόδας, δυσὶ δὲ πετόμενα“ καὶ ἀγιάζοντα· 10. μεθ' ὧν δέξαι
 καὶ τὸν ἡμέτερον ἀγιασμὸν λεγόντων· „Ἄγιος ἅγιος ἅγιος κύριος
 5 Σαβαώθ, πλήρης“ ὁ οὐρανὸς καὶ „ἡ γῆ τῆς δόξης σου“. 11. πλήρης
 ἐστὶν ὁ οὐρανός, „πλήρης ἐστὶν καὶ ἡ γῆ τῆς μεγαλοπρεποῦς σου
 δόξης, κύριε τῶν δυνάμεων“· πληρώσον καὶ τὴν θυσίαν ταύτην
 τῆς σῆς δυνάμεως καὶ τῆς σῆς μεταλήψεως· σοὶ γὰρ προσηνέ-
 γκαμεν ταύτην τὴν „ζῶσαν θυσίαν“, τὴν προσφορὰν τὴν ἀναίμακτον.
 12. σοὶ προσηνέγκαμεν τὸν ἄρτον τοῦτον, τὸ ὁμοίωμα τοῦ σώ-
 ματος τοῦ μονογενοῦς. ὁ ἄρτος οὗτος τοῦ ἁγίου σώματός ἐστιν
 ὁμοίωμα, „ὅτι ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός, ἐν ᾧ νυκτὶ παρεδίδοτο,
 ἔλαβεν ἄρτον καὶ ἔκλασεν καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς ἑαυτοῦ λέγων·
 15 Λάβετε καὶ φάγετε, τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν
 κλούμενον“ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. 13. διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς „τὸ
 ὁμοίωμα τοῦ θανάτου“ ποιοῦντες τὸν ἄρτον προσηνέγκαμεν, καὶ
 παρακαλοῦμεν διὰ τῆς θυσίας ταύτης· καταλλάγηθι πᾶσιν ἡμῖν
 καὶ ἰλάσθητι. „θιὲ τῆς ἀληθείας“· καὶ ὥσπερ ὁ ἄρτος οὗτος
 ἐσκορπισμένος ἦν ἐπάνω τῶν ὁρέων καὶ συναχθεὶς ἐγένετο εἰς
 20 ἓν, οὕτω καὶ τὴν ἁγίαν σου ἐκκλησίαν σύναξον ἐκ παντὸς ἔθνους
 καὶ πάσης χοίρας καὶ πίσης πόλεως καὶ κόμης καὶ οἴκου καὶ
 ποιήσον μίαν ζῶσαν καθολικὴν ἐκκλησίαν. 14. προσηνέγκαμεν δὲ
 καὶ τὸ ποτήριον τὸ ὁμοίωμα τοῦ αἵματος, „ὅτι ὁ κύριος Ἰησοῦς
 Χριστὸς λαβὼν ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι ἔλεγεν“ τοῖς ἑαυτοῦ
 25 μαθηταῖς· „Λάβετε πίετε, τοῦτό ἐστιν ἡ καινὴ διαθήκη, ὃ ἐστὶν
 τὸ αἷμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτημάτων“.
 διὰ τοῦτο προσηνέγκαμεν καὶ ἡμεῖς τὸ ποτήριον ὁμοίωμα αἵματος
 προσάγοντες. 15. ἐπιδημησάτω, „θιὲ τῆς ἀληθείας“, ὁ ἅγιός σου

1 Ies. 6, 2. 3. — 6 II Petr. 1, 17; Ps. 83, 1. — 9 Rom. 12, 1. —
 12 I Cor. 11, 23. 24; Mt. 26, 26; Luc. 22, 19. — 15 Rom. 6, 5. — 18 Ps.
 30, 6. — Didache 9, 4. — 23 I Cor. 11, 23—25; Mt. 26, 27. 28; Luc. 22, 20.
 — 28 Ps. 30, 6.

18 τοῦτος Α

10—11. Haec sectio inprimis originem
 aegyptiacam manifestat. Trisagion co-
 dem ambitu Liturgiae S. Marci atque
 Iacobitarum coptitarum et abessynio-
 rum exhibent; reliquae post δόξης σου

(vel αὐτοῦ) nonnulla addunt. Deinde
 illae tres liturgiae tantum post Trisagi-
 on pergunt: πλήρης κατλ. et versum
 πληρώσον καὶ κατλ. continent; reliquae
 excipiunt vocem ἅγιος. Liturgia S.

nationum, principatum, potestatum; tibi assistunt duo honoratissimi Seraphim senis alis praediti, binis alis velantes faciem, binis pedes, binis volantes et sanctificantes; 10. cum quibus suscipe etiam nostram sanctificationem dicentium: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth; plenum est caelum et terra gloria tua. 11. Plenum est caelum, plena est et terra gloria tua magnifica, Domine virtutum; imple etiam hoc sacrificium virtute tua et communicatione tua. Tibi enim obtulimus hoc sacrificium vivum, oblationem in-cruentam. 12. Tibi obtulimus hunc panem, similitudinem corporis unigeniti. Hic panis sancti corporis est similitudo, quoniam 10 Dominus Iesus Christus, in qua nocte tradebatur, accepit panem ac fregit deditque discipulis suis dicens: Accipite et manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum. 13. Propterea et nos similitudinem mortis celebrantes panem obtulimus, et deprecamur: per hoc sacrificium reconciliare nobis 15 omnibus et propitiare, Deus veritatis; et sicut hic panis dispersus erat supra montes et collectus factus est in unum, ita et ecclesiam tuam sanctam collige ex omni gente et omni terra et omni urbe et vico et domo et redde unam vivam catholicam ecclesiam. 14. Obtulimus etiam calicem, similitudinem sanguinis, quoniam 20 Dominus Iesus Christus accepit calicem, postquam cenavit, et dixit discipulis suis: Accipite, bibite, hoc est novum testamentum, quod est sanguis meus, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. Propterea obtulimus etiam nos calicem similitudinem sanguinis adhibentes. 15. Adveniat, Deus veritatis, sanctum tuum verbum 25

Marci postquam Trisagion angelorum protulit, pergit: πάντοτε μὲν πάντα σε ἀγιάζει, ἀλλὰ καὶ μετὰ πάντων τῶν σε ἀγιαζόντων δέξαι, δέσποτα κύριε, καὶ τὸν ἡμέτερον ἁγιασμὸν σὺν αὐτοῖς ἐμνούντων καὶ λεγόντων· Ἅγιος ἅγιος ἅγιος κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς ἁγίας σου δόξης. πλήρης γάρ ἐστιν ὡς ἀληθῶς ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς ἁγίας σου δόξης διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· πλήρωσον ὁ θεὸς καὶ ταύτην τὴν θυσίαν

τῆς παρὰ σοῦ εὐλογίας διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου σου πνεύματος. Verba litteris distentis expressa etiam apud Serapionem leguntur.

15. Epiclesis. -- ἐπιδημησάτω ὁ ἅγιός σου λόγος] Similiter infra in benedictione aquarum c. 19, 1—2: καὶ πλήρωσον αὐτὰ πνεύματος ἁγίου. ὁ ἄρρητός σου λόγος ἐν αὐτοῖς γενέσθω κτλ. Irenaeus Adv. haer. V, 2, 3: τὸ κεκραμένον ποτήριον καὶ ὁ γεγωνῶς ἄρτος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ γίνεται ἡ εὐχαριστία σώμα Χριστοῦ, IV, 18, 5: ἄρτος προσλαμβανόμενος τὴν ἐπίκλησιν τοῦ θεοῦ (de

λόγος ἐπὶ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἵνα γένηται ὁ ἄρτος σῶμα τοῦ λόγου, καὶ ἐπὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, ἵνα γένηται τὸ ποτήριον αἷμα τῆς ἀληθείας. καὶ ποιήσον πάντας τοὺς κοινωνοῦντας φάρμακοι ζωῆς λαβεῖν εἰς θεραπείαν παντὸς νοσήματος καὶ εἰς ἐνδυνάμωσιν

5 πάσης προκοπῆς καὶ ἀρετῆς, μὴ εἰς κατάκρισιν, „θεὸς τῆς ἀληθείας“, μηδὲ εἰς ἔλεγχον καὶ ὄνειδος. 16. σὲ γὰρ τὸν ἀγέννητον ἐπεκαλεσάμεθα διὰ τοῦ μονογενοῦς ἐν ἁγίῳ πνεύματι· ἐλεηθήτω ὁ λαὸς οὗτος, προκοπῆς ἀξιωθήτω, ἀποσταλήτωσαν ἄγγελοι συμπαρόντες τῷ λαῷ εἰς κατάργησιν τοῦ πονηροῦ καὶ εἰς βεβαίωσιν

10 τῆς ἐκκλησίας. 17. παρακαλοῦμεν δὲ καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν κοιμημένων, ὧν ἔστιν καὶ ἡ ἀνάμνησις. 18. μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῶν ὀνομάτων· ἁγιάσον τὰς ψυχὰς ταύτας, σὺ γὰρ πάσας γινώσκεις· ἁγιάσον πάσας τὰς „ἐν κυρίῳ“ κοιμηθείσας καὶ συγκαταρίθμησον πάσαις ταῖς ἁγίαις σου δυνάμεσιν καὶ δὸς αὐτοῖς „τόπον καὶ

15 μὴν“ ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. 19. δέξαι δὲ καὶ τὴν εὐχαριστίαν τοῦ λαοῦ καὶ εὐλόγησον τοὺς προσευγχόντας τὰ πρόσφορα καὶ τὰς εὐχαριστίας καὶ χάρισαι ὑγείαν καὶ ὁλοκληρίαν καὶ εὐθυμίαν καὶ πᾶσαν προκοπὴν ψυχῆς καὶ σώματος ὅλην τῷ λαῷ τούτῳ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι, ὥσπερ ἦν

20 καὶ ἔστιν καὶ ἔσται εἰς γενεὰς γενεῶν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιδ'.

Μετὰ τὴν εὐχὴν ἡ κλίσις καὶ ἐν τῇ κλίσει εὐχὴ.

1. Καταξίωσον ἡμᾶς τῆς κοινωνίας καὶ ταύτης, „θεὸς τῆς ἀληθείας“, καὶ ποιήσον τὰ σώματα ἡμῶν χωρῆσαι ἀγνείαν καὶ

§ I Cor. 11, 34. — Ps. 30, 6. — 13 Apoc. 14, 13. — 14 Ioann. 14, 2. — 23 Ps. 30, 6.

lectione ἐπὶ κλησιν pro vulgata ἔκκλησιν cf. C. Holl, *Fragmente vor nicänischer Kirchenväter* 1899 p. 61; Athanasius (?) in sermone ad baptizandos ab Eutychio laudato (A. Mai, *Script. vet. nova collectio* IX, 625): ἐπὶ δὲ αἱ μεγάλαι εὐχαὶ καὶ αἱ ἁγίαι ἱκεσίαι ἀναπεμφῶσι, καταβαίνει ὁ λόγος εἰς τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον καὶ γίνεται αὐτοῦ τὸ σῶμα. Constitutiones ap. VIII, 12, 39 et omnes aliae liturgiae

de spiritu sancto loquuntur, etiam Petrus II Alex. de sancto altari dicens, ἔνθα καθόδον τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπικαλούμεθα (Theodor. H. E. IV, 22, 7), et Theophilus Al. Ep. pasch. a. 402 c. 13 (inter Hieron. epp. ep. 98, Migne, PL 22, 801) scribens: panem dominicum et sacrum calicem per invocationem et adventum sancti spiritus sanctificari. — φάρμακον ζωῆς] Cf. Ignat. Eph. 20, 2.

super hunc panem, ut panis fiat corpus verbi, et super hunc calicem, ut calix fiat sanguis veritatis. Et fac, ut omnes communicantes remedium vitae accipiant ad curandum omnem morbum et ad confortandum omnem profectum ac virtutem, non in condemnationem, *Deus veritatis*, neque in contumeliam et opprobrium. 16. Te enim increatum invocavimus per unigenitum in sancto spiritu: misericordiam consequatur hic populus, profectu dignus fiat, mittantur angeli adesse populo in destructionem mali et in confirmationem ecclesiae. 17. Deprecamur etiam pro omnibus defunctis, quorum est et commemoratio. 18. Post enuntiationem nominum: Sanctifica has animas; tu enim omnes cognoscis; sanctifica omnes in *Domino* defunctas et connumera omnibus tuis sanctis virtutibus et da eis *locum et mansionem* in regno tuo. 19. Suscipe etiam gratiarum actionem populi et benedic eos, qui obtulerunt oblationes et gratiarum actiones, et largire sanitatem et integritatem et laetitiam et omnem profectum animae et corporis cuncto huic populo per unigenitum tuum Iesum Christum in sancto spiritu, sicut erat et est et erit in generationes generationum et in omnia saecula saeculorum, amen.

XIV (II).

Post orationem fractio et in fractione oratio.

20

1. Dignare nos et huius communionis, *Deus veritatis*, et fac, ut corpora nostra capiant castitatem et animae intellegentiam et

17 18. Commemoratio mortuorum ergo in scriptura nostra locum post Epiclesin vel Consecrationem habet, cum in Liturgia Marci media in Intercessionem magna, quae ipsa in Praefatione inserta est, proferatur. Cf. Brightman, *Liturgies* I, 129.

18. μετὰ τὴν ὑποβολὴν τ. ὁ.] Haec verba rubricam efficiunt, quare ea literis minoribus exprimo.

19. Similiter Liturgia Marci has praeces precibus pro mortuis adiungit. Cf. Brightman l. c. — ὡσπερ ἦν κτλ.] Eandem Anaphorae clausulam et qui-

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. II.

dem a populo enuntiatam exhibent Constitutiones eccl. aegypt. II, 24, Liturgiae Marci, Iacobitarum coptitarum abessiniorum et syrorum. Cf. Brightman l. c. p. 96, 134, 180, 233. Loci laudati etiam soli esse videntur, in quibus formula plenior εἰς τοὺς σύμ- παντας αἰῶνας scripturae nostrae servata est, cum alias ubique in Liturgiis orientalibus formula brevior εἰς τοὺς αἰῶνας occurrat.

XIV. Orationem fractionis exhibent Liturgiae Iacobitarum syrorum, coptitarum et aethiopum, seu solam, ut

τὰς ψυχὰς φρόνησιν καὶ γινώσκιν· 2. καὶ σόμισον ἡμᾶς, θεὲ τῶν οἰκτιρισμῶν, διὰ τῆς μεταλήψεως τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος, ὅτι διὰ τοῦ μονογενοῦς σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιε'.

5 Μετὰ τὸ διαδοῦναι τὴν κλάσιν τοῖς κληρικοῖς χειροθεσία λαοῦ.

1. Ἐκτείνω τὴν χεῖρα ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦτον καὶ δέομαι ἐκταθῆναι τὴν τῆς ἀληθείας χεῖρα καὶ δοθῆναι εὐλογίαν τῷ λαῷ τούτῳ διὰ τὴν σὴν φιланθρωπίαν, θεὲ τῶν οἰκτιρισμῶν, καὶ τὰ μυστήρια τὰ παρόντα· 2. χεῖρ εὐλαβείας καὶ δυνάμεως καὶ σωφρο-
10 νισμοῦ καὶ καθαρότητος καὶ πάσης ὁσιότητος εὐλογησάτω τὸν λαὸν τοῦτον καὶ διατηρησάτω εἰς προκοπὴν καὶ βελτίωσιν διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς <τοὺς> σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ις'.

Μετὰ τὴν διὰ<δο>σιν τοῦ λαοῦ εὐχή.

15 1. Ἐνχαριστοῦμέν σοι, δέσποτα, ὅτι ἐσφαλμένους ἐκάλεσας καὶ ἡμαρτηκότας προσεποιήσω καὶ ὑπερτέθεισαι τὴν καθ' ἡμῶν ἀπειλὴν φιλανθρωπία τῇ σῇ συγχωρήσας καὶ τῇ μετανοίᾳ ἀπαλείψας καὶ τῇ πρὸς σὲ γνώσει ἀποβαλὼν. 2. εὐχαριστοῦμέν σοι, ὅτι δέδωκας ἡμῖν „κοινωνίαν σώματος καὶ αἵματος“. 3. εὐλό-
20 γησον ἡμᾶς, εὐλόγησον τὸν λαὸν τοῦτον, ποιήσον ἡμᾶς μέρος ἔχειν μετὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος διὰ τοῦ μονογενοῦς<ς> σου υἱοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ις'.

Εὐχὴ περὶ τῶν προσφερομένων ἐλαίῳ καὶ ἰδιότῳ.

25 1. Εὐλογοῦμεν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τὰ κτίσμα<τα> ταῦτα, τὸ ὄνομα τοῦ παθόντος ὀνομάζομεν

19 I Cor. 10, 16.

scriptura nostra, seu tanquam prooemium Orationis dominicae vel huic orationi adiunctam. Cf. Brightman, *Liturgies* I, 97, 181, 191, 234. Constitutiones apost. orationem non habent.

XV. Inscr. Secundum haec verba communio clericorum a communione populi distenta fuisse videtur, cum alias illa hanc sane praecedat, sed partem tantum communionis generalis efficiat

cognitionem; 2. et sapientes nos redde, Deus misericordiarum, perceptione corporis et sanguinis, quoniam per unigenitum tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XV (III).

Post fractionem clericis distributam benedictio populi. 5

1. Extendo manum super hunc populum et oro, ut extendatur manus veritatis et detur benedictio huic populo propter humanitatem tuam, Deus misericordiarum, et mysteria praesentia: 2. manus prudentiae et virtutis et castitatis et puritatis et omnis sanctitatis benedicat hunc populum ac conservet in profectum et 10 emendationem per unigenitum tuum Iesum Christum in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XVI (IV).

Post communionem populi oratio.

1. Gratias tibi agimus, Domine, quod vocasti eos, qui lapsi erant, et adquisisti eos, qui peccaverant, et deposuisti minas, quae 15 fuerunt adversus nos, humanitate tua ignoscens et paenitentia delens et cognitione ad te attinente deiciens. 2. Gratias tibi agimus, quod dedisti nobis *communionem corporis et sanguinis*. 3. Benedic nos, benedic hunc populum, fac nos partem habere cum corpore et sanguine per unigenitum tuum filium, per quem 20 tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum, amen.

XVII (V).

Oratio pro oleis et aquis oblatis.

1. Benedicimus per nomen unigeniti tui Iesu Christi has creaturas, nomen nominamus eius, qui passus est, crucifixus est 25

et eadem oratione praeparetur. Cf. Constit. ap. VIII, 13, 11—15. At verba illa, ut Brightman exposuit, fortasse non necessarie de communionem cleri intellegenda sunt, sed indicant, particulas clericis distributas fuisse, quibus hi populum communicent.

XVI. Ad hanc orationem oratio Liturgiae Marci, Brightman l. c. p. 141, satis prope accedit. Cf. Constit. ap. VIII, 14.

XVII. Similiter Testamentum D. n. I, 24 de consecratione olei hoc loco vel post Communionem loquitur. Etiam Constitutiones eccl. aeg. III, 22—23 et

τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος καὶ καθιζομένου ἐν δεξιᾷ τοῦ
 ὡκεανοῦ ἐπὶ τὸ ὕδωρ καὶ ἐπὶ τὸ ἔλαιον τοῦτο· 2. χάρισαι δύ-
 ναντες θεραπευτικὴν ἐπὶ τὰ κτίσματα ταῦτα, ὅπως πᾶς πυρετὸς
 καὶ πᾶν δαιμόνιον καὶ πᾶσα νόσος διὰ τῆς πόσεως καὶ τῆς ἀλεί-
 5 ψεως ἀπαλλαγῇ καὶ γένηται φάρμακον θεραπευτικὸν καὶ φάρμακον
 ὁλοκληρίας ἢ τῶν κτισμάτων τούτων μετέλθῃς ἐν ὀνόματι τοῦ
 μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος
 ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιη'.

Χειροθεσία μετὰ τῇ εὐλογίᾳ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἐλαίου.

- 10 1. Φιλάνθρωπε „θεὲ τῆς ἀληθείας“, συμπαραμεινάτω τῷ λαῷ
 τούτῳ ἡ „κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος“ τὰ σώματα
 αὐτῶν ζῶντα ἔστω σώματα καὶ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν καθαραὶ ἔστωσαν
 ψυχαί. 2. δὸς τὴν εὐλογίαν ταύτην εἰς τήρησιν τῆς κοινωνίας
 καὶ εἰς ὑσφάλειαν τῆς γενομένης εὐχαριστίας, καὶ μακάρισον κοινῇ
 15 πάντας καὶ ποιήσον ἐκλεκτοὺς διὰ τοῦ μονογενοῦς(ς) σου Ἰησοῦ
 Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας
 τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ιθ'.

Ἀγιασμός ὑδάτων.

1. Βασιλεῦ καὶ κύριε τῶν ἀπάντων καὶ δημιουργε τῶν ὅλων,
 20 ὁ πάσι τῇ γεννητῇ φύσει διὰ τῆς καταβάσεως τοῦ μονογενοῦς(ς) σου
 Ἰησοῦ Χριστοῦ χαρισάμενος τὴν σωτηρίαν, ὁ λυτρωσάμενος τὸ
 πλάσμα τὸ ὑπὸ σοῦ δημιουργηθὲν διὰ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἁρρήτου
 σου λόγου· „ἔφιδε“ νῦν „ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐπίβλεψον“ ἐπὶ τὰ
 ὕδατα ταῦτα καὶ πλήρωσον αὐτὰ πνεύματος ἁγίου. 2. ὁ ἁρρητός
 25 σου λόγος ἐν αὐτοῖς γενέσθω καὶ μεταποιησάτω αὐτῶν τὴν ἐνέρ-
 γειαν καὶ γεννητικὰ αὐτὰ κατασκευασάτω πληρούμενα τῆς σῆς
 χάριτος, ὅπως τὸ μυστήριον τὸ νῦν ἐπιτελούμενον μὴ κενὸν
 εὔρεθῃ ἐν τοῖς ἀναγεννωμένοις, ἀλλὰ πληρώσῃ πάντας τοὺς

10 Ps. 30, 6. — 11 I Cor. 10, 16. — 23 Ps. 79, 15.

Canones Hippolyti c. 2 n. 28 particulam
 habent, sed eam Anaphorae adiungunt.
 Cf. infra XXIX.

XVIII. Cf. Constit. apost. VIII, 15.

XIX. Constitutiones eccles. aeg.
 XVI, 1 et Canones Hipp. c. 19 n. 112
 benedictionem aquae primo loco po-
 nunt; Constitutiones apost. VII, 43, 5

et resurrexit et sedet in dextera increati, super hanc aquam et hoc oleum: 2. largire virtutem curationis in has creaturas, ut omnis febris et omne daëmonium et omnis morbus per potum et unctionem removeatur, et fiat remedium curationis et remedium integritatis perceptio harum creaturarum in nomine unigeniti tui Iesu Christi, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu in omnia saecula saeculorum, amen. 5

XVIII (VI).

Manus impositio post benedictionem aquae et olei.

1. *Deus veritatis* amans hominum, maneat cum hoc populo *communio corporis et sanguinis*; corpora eorum sint viva corpora 10 et animae eorum sint mundaë animae. 2. Da hanc benedictionem in conservationem communionis et in securitatem eucharistiae celebratae, et beatifica simul omnes ac redde electos per unigenitum tuum Iesum Christum in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 15

XIX (VII).

Sanctificatio aquarum.

1. Rex et domine universorum et creator cunctorum, qui omni naturae creatae per descensionem unigeniti tui Iesu Christi largitus es salutem, qui redemisti figmentum a te creatum per adventum verbi tui ineffabilis: *respice nunc e caelo et intueri* 20 super has aquas easque imple spiritu sancto. 2. Verbum tuum ineffabile in eis fiat et transformet earum vim easque genetivas instituat impletas tua gratia, ut mysterium, quod nunc perficitur, non inane inveniatur in eis, qui regenerantur, sed impleat omnes,

eam renuntiationi et unctioni baptizandi postponunt, itemque ritus vulgati posteriores. Auctor seriei II Responsionum canonicarum Timotheo Al. attributae, qui festivitatem nativitatis Domini cognitam habens post annum 430 scripsit, de utroque ritu loquitur,

qu. 8 interrogatus, uter presbytero solitario ad baptizandum vocato observandus sit, atque definiens: Faciat primum renuntiationem, tum perficiat sanctificationem aquae, et ita baptizet. Cf. Pitra, Iuris eccles. graec. hist. et monum. I, 640.

κατιόντας· καὶ βαπτιζομένους τῆς θείας χάριτος. 3. φιλάνθρωπε
 εὐεργέτα, φείσαι τοῦ σοῦ ποιήματος, σῶσον τὸ ὑπὸ τῆς δεξιᾶς σου
 πεποιημένον κτίσμα, μόρφωσον πάντας τοὺς ἀναγεννωμένους τὴν
 θείαν καὶ ἄρρητόν σου μορφήν, ὅπως διὰ τοῦ μεμορφῶσθαι καὶ
 5 ἀνα/γε/γεννηθῆναι σωθῆναι δυνηθῶσιν καὶ „τῆς βασιλείας“ σου
 „ἀξιωθῆναι“. 4. καὶ ὡς κατελθὼν ὁ μονογενὴς σου λόγος ἐπὶ τὰ
 ὕδατα τοῦ Ἰορδάνου ἅγια ἀπέδειξεν, οὕτω καὶ νῦν ἐν τούτοις
 κατεργάσθω καὶ ἅγια καὶ πνευματικὰ ποιησάτω πρὸς τὸ μηκέτι
 σάρκα καὶ αἷμα εἶναι τοὺς βαπτιζομένους, ἀλλὰ πνευματικούς καὶ
 10 δυναμένους προσκυνεῖν σοὶ τῷ ἀγενήτῳ πατρὶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ
 ἐν ἁγίῳ πνεύματι, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν καὶ
 εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κ'.

Εὐχὴ ὑπὲρ βαπτιζομένων.

1. Παρακαλοῦμέν σε, „θεὲ τῆς ἀληθείας“, ὑπὲρ τοῦ δούλου σου
 15 τοῦδε καὶ δεόμεθα, ὅπως καταξιώσῃς αὐτὸν τοῦ θεοῦ μυστηρίου
 καὶ τῆς ἀρρήτου σου ἀναγεννήσεως· σοὶ γὰρ φιλάνθρωπε νῦν
 προσφέρεται, σοὶ αὐτὸν ἀνατίθεμεν. 2. χάρισαι αὐτὸν τῇ θείᾳ
 ταύτῃ ἀναγεννήσει κοινωνῆσαι πρὸς τὸ μηκέτι αὐτὸν ὑπὸ μηδενὸς
 σκαιοῦ καὶ πονηροῦ ἄγεσθαι, ἀλλὰ σοὶ λατρεύειν διὰ παντός καὶ τὰ
 20 σὰ προστάγματα φυλάττειν ὁδηγοῦντος αὐτὸν τοῦ μονογενοῦς σου
 λόγου, ὅτι δι' αὐτοῦ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύ-
 ματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κα'.

Μετά τὴν ἀποταγήν εὐχή.

Κύριε παντοκράτορ, σφράγισον τὴν συγκατάθεσιν τοῦ δούλου
 25 σου τούτου τὴν πρὸς σὲ νῦν γεγενημένην καὶ ἀμετάβλητον αὐτοῦ
 τὸ ἦθος καὶ τὸν τρόπον διαφύλαξον, ἵνα μηκέτι τοῖς χείροσιν
 ὑπηρετῇ, ἀλλ' ἐν „τῷ τῆς ἀληθείας θεῷ“ λατρεύῃ καὶ σοὶ τῷ τῶν
 πάντων ποιητῇ δουλεύῃ πρὸς τὸ τέλειον αὐτὸν καὶ σοὶ γνήσιον
 ἀποδειχθῆναι διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ
 30 ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς
 σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

5 II Thess. 1, 5. — 14 Ps. 30, 6. — 27 Ps. 30, 6.

3 πεποιημένον B : πεπονημένον A W | 19 σκαιοῦ : κακοῦ W | 27 ἀλλ'
 ἐν τῷ : coniecit ἀλλὰ σοὶ vel ἀλλ' ἐν τῷ πνεύματι B

qui descendunt et baptizantur, divina gratia. 3. Amans hominum, benefice, parce tuae facturae, salva creaturam a dextera tua factam; forma omnes, qui regenerantur, divina et ineffabili tua forma, ut eo, quod formati ac regenerati sunt, salvari possint et *regno tuo digni fieri*. 4. Et sicut verbum tuum unigenitum descendens in 5 aquas Iordanis eas sanctas ostendit, ita et nunc in has descendat easque sanctas et spirituales reddat, ne baptizandi amplius caro et sanguis sint, sed spirituales possintque te adorare patrem increatum per Iesum Christum in sancto spiritu, per quem tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen. 10

XX (VIII).

Oratio pro baptizandis.

1. Deprecamur te, *Deus veritatis*, pro hoc tuo servo et oramus, ut digneris eum divino mysterio et regeneratione tua ineffabili; tibi enim, amans hominum, nunc offertur, tibi eum consecramus. 2. Largire, ut huius divinae regenerationis particeps fiat, ne amplius 15 ab ullo sinistro et iniquo agatur, sed ut tibi serviat omnino et mandata tua custodiat unigenito tuo verbo ipsum comitante, quoniam per eum tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXI (IX).

Post abrenuntiationem oratio.

20

Domine omnipotens, consigna assensionem huius tui servi ad te nunc factam et custodi immutabilem eius habitum atque mores, ne amplius peioribus ministret, sed in *Deo veritatis* operam det et tibi omnium creatori serviat, ut perfectus et genuinus tibi ostendatur per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi 25 gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXI. Vox ἀποταγή hic simul τὴν κατάθεσις indicat. Cf. Constit. ap. συνταγήν vel ὁμολογίαν complectitur, VII, 41. ut oratione ineunte vocabulum συγ-

κβ'.

Εὐχὴ εἰς τὸ ἄλειμμα τῶν βαπτιζομένων.

1. Δέσποτα φιλόνθρωπε καὶ „φιλόφυγε, οἰκτίρμον καὶ ἐλεῆμον“,
 „θεὸς τῆς ἀληθείας“, ἐπικαλούμεθά σε ἐξακολουθοῦντες καὶ πει-
 5 τόμενοι ταῖς ἐπαγγελίαις τοῦ μονογενοῦς σου εἰρηκότος· „Εάν
 τινων ἀφῇτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς“· καὶ ἀλείφομεν τῷ
 ἀλείμματι τούτῳ τοὺς προσιόντας ἢ τὰς προσιούσας τῇ θεῷ ταύτῃ
 ἀναγεννήσει, 2. παρακαλοῦντες, ὥστε τὸν κύριον ἡμῶν Χριστὸν
 Ἰησοῦν ἐνεργῆσαι αὐτῷ λατικὴν καὶ ἰσχυροποιητικὴν δύναμιν καὶ
 ἀποκαλύψαι μὲν διὰ τοῦ ἀλείμματος τούτου καὶ ἀποθεραπεῦσαι
 10 ἀπὸ ψυχῆς σώματος πνεύματος αὐτῶν πᾶν σημεῖον ἁμαρτίας καὶ
 ἁνομίας ἢ σατανικῆς αἰτίας, τῇ δὲ ἰδίᾳ χάριτι τὴν ἄφεσιν αὐτοῖς
 παρασχέσθαι, „ἵνα τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπογενόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσουσι“
 καὶ διὰ τῆς ἀλείψεως ταύτης ἀναπλασθέντες καὶ „διὰ τοῦ λουτροῦ
 καθαρισθέντες“ καὶ τῷ „πνεύματι ἀνανεωθέντες“ ἐξισχύσουσιν
 15 κατανικῆσαι λοιπὸν τὰς προσβαλλούσας αὐτοῖς ἀντικειμένας ἐνερ-
 γείας καὶ ἀπάτας τοῦ βίου τούτου καὶ οὕτως συνδεθῆναι καὶ
 συνενωθῆναι τῇ ποίμνῃ „τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ“ καὶ „συνκληρονομήσαι“ τοῖς ἁγίοις „τὰς ἐπαγγελίας“, ὅτι
 20 δι' αὐτοῦ (σοὶ) ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κγ'.

Μετὰ τὴν ἀνάληψιν εὐχὴ.

1. Φιλόνθρωπε ἐνεργέτα „σωτὴρ πάντων“ τὴν ἐπιστροφὴν
 πρὸς σὲ πεποιτημένων, ἵλεως γενοῦ τῷ δούλῳ σου τῷδε· ὁδήγησον
 αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἀναγέννησιν τῇ δεξιᾷ σου. 2. ὁ μονογενὴς σου
 25 λόγος ὁδηγείτω αὐτὸν ἐπὶ τὸ λουτρόν· τιμηθήτω αὐτοῦ ἡ ἀνα-
 γέννησις, μὴ ἔστω κενὴ τῆς σῆς χάριτος· συμπάρτω ὁ ἅγιός σου
 λόγος, συνέστω τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἀποσοβοῦν καὶ ἀποβάλλων
 πάντα πειρασμόν, ὅτι διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ (σοὶ)

2 Sap. 11, 27; Ps. 85, 15. — 3 Ps. 30, 6. — 4 Ioann. 20, 23. —
 12 I Petr. 2, 24. — 13 Tit. 3, 5; Eph. 5, 26. — 17 II Petr. 3, 18. — 18 Hebr.
 6, 12; 11, 9. — 22 I Tim. 4, 10.

6 προσιόντας ἢ προσιούσας B, προστάσει προσιούσας A, προθέσει
 προσιόντας W | 8 αὐτοῖς W | 9 ἀποκαλύψαι : coniecit ἀπαλεῖψαι Turner
 cf. B | 21 ἀνάληψιν : ἀλείψιν B

XXII (xv).

Oratio in unctionem baptizandorum.

1. Domine, amans hominum et *amans animarum, misericors ac benigne, Deus veritatis*, invocamus te obsequentes et confidentes promissionibus unigeniti tui, qui dixit: *Quorum remisistis peccata, remittuntur eis*; et unguimus hac unctione eos, qui accedunt vel 5 eas, quae accedunt ad hanc divinam regenerationem, 2. deprecantes, ut Dominus noster Christus Iesus eis operetur vim sanantem ac confortantem et revelet per hanc unctionem et tollat ab anima et corpore et spiritu eorum omne signum peccati et iniquitatis vel causae diabolicae, propria gratia remissionem eis praebeat, *ut* 10 *a peccato liberati iustitiae vivant* et per hanc unctionem reformati et *per lavacrum purificati et per spiritum renovati* possint devincere in reliquum adversarias operationes ac fraudes huius vitae ipsis instantes et ita aggregari et uniri cum grege *Domini et salvatoris nostri Iesu Christi* et cum sanctis *cohereditare promissiones*, quo- 15 niam per eum tibi gloria et imperium in sancto spiritu in omnia saecula saeculorum, amen.

XXIII (x).

Post susceptionem oratio.

1. Amans hominum, benefice, *salvator omnium* ad te conversorum, propitius esto servo tuo huic; prosequere eum ad re- 20 generationem dextera tua. 2. Unigenitum tuum verbum prosequatur eum in lavacrum; honoretur eius regeneratio, ne sit vacua gratia tua; adesto simul sanctum verbum tuum, adesto simul sanctus tuus spiritus depellens ac deiciens omnem tentationem, quoniam

XXII. Cf. Constit. ap. VII, 42. Constitutiones eccles. aeg. XVI, 8—9, Canones Hippolyti c. 19 n. 116 sq. et Testamentum Domini nostri II, 8 oleum, quo baptizandus ungitur, oleum exorcismi, et oleum, quo baptizatus ungitur (cf. XXV), oleum gratiarum actionis vocant, Constitutiones apost. III, 16. 17;

VII, 22, 2; 44, 1. 2 hoc *μύρον* appellant.

XXIII. Vox *ἀνάληψις* in ritu baptismi nusquam occurrit. Brightman putans, eam nonnisi sensum vocabuli *ἀναδοχή* (susceptio, sc. per sponsos) habere et in hoc sensu hic tolerari non posse, emendavit *ἀλειψιν*. Certe

ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κδ'.

Μετὰ τὸ βαπτισθῆναι καὶ ἀνελθεῖν εὐχῇ.

1. Ὁ θεός, „ὁ τῆς ἀληθείας θεός“, ὁ τῶν πάντων δημιουργός,
 5. ὁ κύριος πάσης τῆς κτίσεως, εὐλόγησον τὸν δοῦλόν σου τοῦτον
 εὐλογία τῇ σῇ· καθαρὸν αὐτὸν δεῖξον ἐν τῇ ἀναγεννήσει, κοινωνὸν
 αὐτὸν ταῖς ἀγγελικαῖς σου δυνάμεσιν κατὰστησον, ἵνα μηκέτι σάρξ,
 ἀλλὰ πνευματικὸς ὀνομάζεται μετασχὼν τῆς θείας σου καὶ ὡφε-
 λίμου δωρεᾶς· 2. διατηρηθεῖν μέχρι τέλους σοὶ τῷ τῶν ὅλων
 10 ποιητῇ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα
 καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας
 αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κε'.

Εὐχῇ εἰς τὸ χρίσμα ἐν ᾧ χρίονται οἱ βαπτισθέντες.

1. „Ὁ θεός τῶν δυνάμεων“, ὁ βοηθὸς πάσης ψυχῆς ἐπιστρε-
 15 γούσης ἐπὶ σέ καὶ γινομένης „ὑπὸ τὴν κραταίαν“ σου „χεῖρα“ τοῦ
 μονογενοῦς, ἐπικαλούμεθά σε, ὥστε διὰ „τῆς θείας“ καὶ ἀοράτου
 σου „δυνάμεως τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ“
 ἐνεργῆσαι ἐν τῷ χρίσματι τούτῳ ἐνέργειαν θείαν καὶ οὐράνιον, 2. ἵνα
 οἱ βαπτισθέντες καὶ χριόμενοι ἐν αὐτῷ τὸ ἐκτύπωμα τοῦ σημείου
 20 τοῦ σωτηριώδους σταυροῦ τοῦ μονογενοῦς, δι' οὗ σταυροῦ διετράπη
 καὶ ἐθριαμβεύθη σατανᾶς καὶ πᾶσα δύναμις ἀντικειμένη, ὡς ἀνα-
 γεννηθέντες καὶ ἀνανεωθέντες „διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενε-
 σίας“ καὶ οὗτοι μέτοχοι γίνονται „τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου πνεύ-
 ματος“ καὶ ἀσφαλισθέντες τῇ σφραγίδι ταύτῃ διαμείνωσιν „ἐδραῖοι

4 Ps. 30, 6. — 14 Ps. 83, 8. — 15 I Petr. 5, 6. — 16 II Petr. 1, 3. —
 17 II Petr. 3, 18. — 22 Tit. 3, 5. — 23 Act. 2, 38; 10, 45. — 24 I Cor.
 15, 58.

20 σωτηρίου σου A | 23 γινένονται A

oratio subinde unctionem secuta est
 vel baptismum praecessit. Cum autem
 Constitutiones ecclesiae aeg. XVI, 12,
 Canones Hipp. c. 19 n. 121 et Testa-
 mentum D. n. II, 8 praecipiant, ut

unctus nudus episcopo vel presbytero
 tradatur, lectio tradita retineri potest.
 Ceteroquin oratio eiusmodi nusquam
 alias invenitur.

XXIV, 1. μηκέτι σὰρξ κτλ.] Simi-

per unigenitum tuum Iesum Christum tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXIV (XI).

Post baptismum et ascensionem oratio.

1. Deus, *Deus veritatis*, creator omnium, dominus omnis creaturae, benedic servum tuum hunc benedictione tua; mundum eum ostende in regeneratione, socium eum virtutum tuarum angelicarum constitue, ne amplius caro nominetur, sed spiritualis, particeps factus doni tui divini et utilis; 2. conservetur usque in finem tibi creatori cunctorum per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXV (XVI).

Oratio in oleum quo unguuntur baptizati.

1. *Deus virtutum*, auxiliator omnis animae, quae se ad te convertit ac fit *sub potenti manu* tua unigeniti, invocamus te, ut per *divinam* et invisibilem *virtutem tuam Domini et salvatoris nostri Iesu Christi* opereris in hoc oleo operationem divinam ac caelestem, 2. ut baptizati etiam uncti in eo effigies signi salutaris crucis unigeniti, per quam crucem depulsus et triumphatus est satanas et omnis potestas adversaria, tanquam regenerati ac renovati *per lavacrum regenerationis* et hi participes fiant *doni spiritus sancti* et hoc sigillo confirmati permaneant *stabiles et immobiles*, innocui et

liter, ut Brightman adnotavit, Didymus De trinit. II, 12 (Migne, PG. 39, 673): ὁ ἄνθρωπος ὁ βαπτισματος μὴ τυχὼν σαρκικός ἐστιν, τοῦτ' ἐστιν, ἀμέτοχος φωτὸς ἐπουρανίου . . . ὁ δὲ βαπτισθεὶς πνευματικός ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, μετόχος ζωῆς ἀθανάτου, et Ritus Iacobitarum coptitarum: non sit in posterum filius carnis, sed filius veritatis (Denzinger, Ritus Orientalium I, 199).

XXV, 1. Cf. Constit. ap. VII, 44. Loquantur de hac unctione vel chrisma-

tionem, i. e. Confirmationem, saepius auctores veteres, quorum testimonia Brightman ad h. l. collegit. — ὑπὸ — χεῖρα] Ex his verbis colligere licet, baptizatos non solum unctos, sed eis etiam manum impositam fuisse. Constitutiones eccles. aeg. XVI, 16—21, Canones Hipp. c. 19 n. 134—40, Testamentum D. n. II, 8—9 praecipiant, ut primo presbyter baptizatos oleo gratiarum actionis in baptisterio ungat, deinde in ecclesia episcopus manus super eos imponat atque oleo illo in

καὶ ἀμετακίνητοι“, ἀβλαβεῖς καὶ ἄσυλοι, ἀνεπηρέαστοι καὶ ἀνεπι-
 βούλευτοι, ἐμπολιτευόμενοι „ἐν τῇ πίστει καὶ ἐπιγνώσει τῆς ἀλη-
 θείας μέχρι τέλους“ ἀγαμέμοντες τὰς οὐρανίους τῆς „ζωῆς ἐλπίδας“
 καὶ αἰωνίους ἐπαγγελίας) „τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
 5 Χριστοῦ“, δι’ οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ
 νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κζ’.

Χειροθεσία καταστάσεως διακόνων.

1. Πάτερ τοῦ μονογενοῦς, ὁ „τὸν υἱόν“ σου „ἀποστείλας“ καὶ
 διατάξας τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πράγματα καὶ κανόνας τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ
 10 τάξεις δεδοκώς εἰς ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ποιμνίων, ὁ ἐκ-
 λεξιόμενος ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους εἰς λειτουρ-
 γίαν τῆς καθολικῆς σου ἐκκλησίας, ὁ ἐκλεξιόμενος διὰ τοῦ μονο-
 γενοῦς σου τοὺς ἐπὶ τὰ διακόνους καὶ χαρισάμενος αὐτοῖς πνεῦμα
 ἁγίον· 2. καταστήσον καὶ τόνδε διάκονον τῆς καθολικῆς σου ἐκ-
 15 κλησίας καὶ δὸς ἐν αὐτῷ „πνεῦμα γνώσεως καὶ διακρίσεως“, ἵνα
 δυναθῇ μεταξὺ τοῦ λαοῦ τοῦ ἁγίου καθαρῶς καὶ ἀμέμπτως δια-
 κονῆσαι ἐν τῇ λειτουργίᾳ ταύτῃ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, δι’ οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ
 νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κζ’.

20

Χειροθεσία καταστάσεως πρεσβυτέρων.

1. Τὴν χεῖρα ἐκτείνομεν, δέδοπτα „θεὲ τῶν οὐρανῶν“, πάτερ
 τοῦ μονογενοῦς σου, ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον καὶ δεόμεθα, ἵνα
 „τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας“ ἐπιδημήσῃ αὐτῷ· φρόνησιν αὐτῷ χάρισαι

2 II Thess. 2, 13; I Tim. 2, 4; Hebr. 3, 6. — 3 Tit. 1, 2; 3, 7. — 4 II Petr.
 3, 18. — 8 I Ioann. 4, 10. — 12 Act. 6, 5—6. — 15 Ies. 11, 2; I Cor. 12, 10. —
 21 Neh. 1, 4. — 23 Ioann. 15, 26.

manum infuso et manu imposita super
 caput singulos ungit et super frontem
 signet. — σου χ. τοῦ μονογενοῦς]
 Sermo durus, cum pronomem proprie
 ad Deum patrem referendum sit. Si-
 militer in membro sequente.

XXVI. Voce χειροθεσία scriptura
 nostra sensu latiore utitur, cum bene-

dictionem (manu imposita datam) ea
 designans, ut IV, VI, VIII, XV, tum
 ordinationem vel preces ordinationis,
 ut hic et in particulis duabus sequen-
 tibus. Constitutiones apost. VIII, 28,
 2. 3 eam sensu strictiore adhibent, ea
 nonnisi benedictionem, ordinationem
 vero voce χειροτονία appellantes.

inviolati, minarum et insidiarum expertes, conversantes *in fide ac cognitione veritatis usque ad finem*, expectantes *spes vitae caelestes* et promissiones aeternas *Domini et salvatoris nostri Iesu Christi*, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

5

XXVI (XII).

Benedictio in constitutione diaconorum.

1. Pater unigeniti, qui *filium misisti* tuum et ordinasti res super terra atque ecclesiae canones et ordines dedisti in utilitatem et salutem gregum, qui elegisti episcopos et presbyteros et diaconos in ministerium catholicae tuae ecclesiae, qui elegisti per 10 unigenitum tuum septem diaconos eisque largitus es spiritum sanctum: 2. constitue et hunc diaconum ecclesiae tuae catholicae et da in eo *spiritum cognitionis ac discretionis*, ut possit inter populum sanctum pure et immaculate ministrare in hoc ministerio per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et 15 imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXVII (XIII).

Benedictio in constitutione presbyterorum.

1. Manum extendimus, Domine, *Deus caelorum*, pater unigeniti tui, super hunc hominem et oramus, ut *spiritus veritatis* ei 20

Orationes praeterea, quas pro constituendo diacono VIII, 18, presbytero VIII, 16, episcopo VIII, 5 exhibent, a formulis nostrae scripturae valde divergunt. Animadvertas etiam, secundum scripturam nostram aequae ac secundum Constitutiones eccl. aeg. clericos maiores tantum ordinari vel manus impositionem accipere, cum in Constitutionibus apost. etiam subdiaconi et lectores, in Epitome libri VIII huius operis subdiaconi saltem ordinentur.

1. *διατάξας κτλ.*] In oratione pro constituendo archidiacono Ritus Iacobitarum copt., ut Brightman vidit, similiter habet: super terram creasti omnem formam eorum et nomine vocasti ordines (*τάξεις*) et canones (*κανόν*) omnes ecclesiae (Denzinger, Ritus II, 9).

XXVII, 1. *τὴν χεῖρα ἐκτείνουμεν*] Pluralis inde explicari videtur, quod in ordinatione presbyteri etiam presbyteri manum imponebant. Cf. Constit. eccl. aeg. II, 1; Testam. D. n. I, 30.

καὶ γνώσιν καὶ „καρδίαν ἀγαθὴν“· γενέσθω ἐν αὐτῷ πνεῦμα θείου
 πρὸς τὸ δύνασθαι αὐτὸν οἰκονομῆσαι τὸν λαόν σου καὶ „πρεσ-
 βεύειν“ τὰ θεία σου λόγια καὶ „καταλλάξαι“ τὸν λαόν σου σοὶ τῷ
 ἐγγενήτῳ θεῷ. 2. ὁ χαρισόμενος „ἀπὸ τοῦ πνεύματος“ τοῦ Μωσέως
 5 „ἐπὶ τοὺς“ ἐκλελεγμένους „πνεῦμα“ ἅγιον· μέρισον καὶ τῷδε πνεῦμα
 ἅγιον ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ μονογενοῦς εἰς χάριν „σοφίας καὶ
 γνώσεως καὶ πίστεως“ ὁρθῆς, ἵνα δυνηθῇ σοὶ ὑπηρετῆσαι „ἐν
 καθαρῇ συνειδήσει“ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι'
 οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς
 10 τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κη'.

Χειροθεσία καταστάσεως ἐπισκόπου.

1. Ὁ τὸν κύριον „Ἰησοῦν ἀποστείλας“ εἰς κέρδος ὅλης τῆς
 οἰκουμένης, ὁ δὲ αὐτοῦ τοὺς „ἀποστόλους ἐκλεξάμενος“ ὁ „κατὰ
 γενεὰν καὶ γενεὰν“ ἐπισκόπους ἁγίους χειροτονῶν· ποιήσον, „ὁ
 15 θεὸς τῆς ἀληθείας“, καὶ τόνδε ἐπίσκοπον ζῶντα, ἐπίσκοπον ἅγιον
 τῆς διαδοχῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ δὸς αὐτῷ χάριν καὶ
 πνεῦμα θείου, ὃ ἐχαρίσω πᾶσιν τοῖς γνησίοις σου δούλοις καὶ
 προφήταις καὶ πατριάρχαις· 2. ποιήσον αὐτὸν ἄξιον εἶναι „ποι-
 μαίνειν“ σου „τὴν ποίμνην“ ἔτι τε ἀμέμπτως καὶ ἀπροσκόπως ἐν
 20 τῇ ἐπισκοπῇ διατελείτω διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ
 εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

κθ'.

Εὐχὴ εἰς ἔλαιον ροσούριον ἢ εἰς ἄρτον ἢ εἰς ἔθωρ.

1. Ἐπικαλούμεθα σὲ τὸν „ἔχοντα πᾶσαν ἐξουσίαν“ καὶ δύναμιν,
 25 τὸν „σωτῆρα πάντων ἀνθρώπων, πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ
 σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ“, καὶ δεόμεθα, ὥστε ἐκπέμψαι δύναμιν
 ἱατρικὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν τοῦ μονογενοῦς ἐπὶ τὸ ἔλαιον τοῦτο,
 ἵνα γένηται τοῖς χραιόμενοις ἢ μεταλαμβάνουσιν τῶν κτισμάτων

1 Luc. 8, 15. — 2 II Cor. 5, 20. — 4 Num. 11, 17, 25. — 6 I Cor.
 12, 8, 9. — 7 I Tim. 3, 9; II Tim. 1, 3. — 12 Ioann. 17, 3. — 13 Luc. 6, 13. —
 Esth. 9, 27. — 14 Ps. 30, 6. — 18 Act. 20, 28. — 24 Dan. 14, 4. — 25 I Tim.
 4, 10; II Cor. 1, 3; II Petr. 2, 20; 3, 18.

15 ἅγιον : fortasse ἄξιον B

adveniat; sensum ei largire et cognitionem et *cor bonum*; fiat in eo spiritus divinus, ut possit administrare populum tuum et *dispensare* verba tua divina et *reconciliare* populum tuum tibi Deo increato. 2. Qui largitus es a *spiritu* Mosis *spiritum* sanctum *super* electos, tribue et huic spiritum sanctum e spiritu unigeniti in gratiam *sapientiae et cognitionis et fidei* rectae, ut possit tibi ministrare in *conscientia pura* per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXVIII (XIV).

Benedictio in constitutione episcopi.

10

1. Qui Dominum *Iesum* misisti in lucrum orbis universi, qui per eum *apostolos elegisti*, qui a *generatione in generationem* episcopos sanctos ordinas: fac, *Deus veritatis*, et hunc episcopum vivum, episcopum sanctum successionis sanctorum apostolorum, et da ei gratiam et spiritum divinum, quem largitus es omnibus 15 servis tuis genuinis et prophetis et patriarchis; 2. fac, ut dignus sit, qui *pascat gregem* tuum atque immaculate et inoffense in episcopatu degat per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

20

XXIX (XVII).

Oratio in oleum aegrotorum vel in panem vel in aquam.

1. Invocamus te, qui *habes omnem potestatem* et virtutem, *salvatorem omnium hominum, patrem Domini nostri et salvatoris Iesu Christi*, et oramus, ut emittas vim sanationis e caelis unigeniti super hoc oleum, ut eis, qui his tuis creaturis unguntur 25

XXIX. Benedictio olei et aquae iam supra XVII, in parte liturgica legitur. Nunc similis oratio sequitur. Inscriptio oleo quidem panem et aquam adiungit. Oratio ipsa autem maxime oleum spectat, cumque hoc oleum aegroto-

rum nominetur eique vis non solum sanandi morbos, sed etiam delendi peccata adscribatur, oleum extremae unctionis indicatur. Benedictio olei et aquae in Constitutionibus apost. VIII, 29 de remissione peccatorum silet.

σου τούτων εἰς ἀποβολὴν „πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας“, εἰς
 ἀλεξιφάρμακον παντὸς δαιμονίου, εἰς ἐκχωρισμὸν παντὸς πνεύματος
 ἀκαθάρτου. εἰς ἀφορισμὸν παντὸς πνεύματος πονηροῦ, εἰς ἐκδι-
 5 σωγμὸν παντὸς πυρετοῦ καὶ ῥίγους καὶ πάσης ἀσθενείας, εἰς χάριν
 ἀγαθὴν καὶ ἄφεισιν ἁμαρτημάτων, εἰς φάρμακον ζωῆς καὶ σωτηρίας,
 εἰς ὑγίαν καὶ „ὀλοκληρίαν ψυχῆς σώματος πνεύματος“, εἰς ῥῶσιν
 τελείαν. 2. φοβηθήτω, δέσποτα, πᾶσα ἐνέργεια σατανική, πᾶν δαι-
 μόνιον, πᾶσα ἐπιβουλὴ τοῦ ἀντικειμένου, πᾶσα πληγὴ, πᾶσα μάστιξ.
 πᾶσα ἀλγηδὼν, πᾶς πόνος ἢ ῥάπισμα ἢ ἐντίναγμα ἢ σκίασμα
 10 πονηρὸν τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον, ὃ ἐπεκαλεσάμεθα νῦν ἡμεῖς, καὶ
 τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς, 3. καὶ ἀπερχέσθωσαν ἀπὸ τῶν ἐντὸς
 ‘καὶ’ τῶν ἐκτὸς τῶν δούλων σου τούτων, ἵνα „δοξασθῇ τὸ ὄνομα“
 τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος, τοῦ „τὰς νόσους
 ἡμῶν καὶ τὰς ἀσθενείας ἀναλαβόντος Ἰησοῦ Χριστοῦ“ καὶ ἐρχο-
 15 μένου „κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς“, ὅτι δι’ αὐτοῦ σοὶ ἡ δόξα καὶ
 τὸ κράτος ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας
 αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

λ’.

Εὐχὴ περὶ τεθνεῶτος καὶ ἐκκοιμιζομένου.

1. Ὁ θεὸς „ὁ ζωῆς καὶ θανάτου τὴν ἐξουσίαν ἔχων, ὁ θεὸς
 20 τῶν πνευμάτων καὶ“ δεσπότης „πάσης σαρκός“, ὁ θεὸς „ὁ θά-
 νατων καὶ ζωογονῶν, ὁ κατὰ γων εἰς πύλας ἔδου καὶ ἀνάγων“,
 ὁ κτίζων „πνεῦμα ἀνθρώπου“ ἐν αὐτῷ καὶ „παραλαμβάνων“ τῶν
 ἁγίων τὰς ψυχὰς καὶ ἀναπαύων· ὁ ἀλλοιῶν καὶ μεταβάλλον καὶ
 μετασχηματίζων τὰ κτίσματά σου, καθὼς δίκαιον καὶ σύμφορόν
 25 ἔστιν, „μόνος“ αὐτὸς „ἄφθαρτος“ καὶ ἀναλλοίωτος καὶ αἰώνιος
 ὢν· 2. δεόμεθά σου περὶ τῆς κοιμήσεως καὶ ἀναπαύσεως τοῦ
 δούλου σου τοῦδε ἢ τῆς δούλης σου τῆςδε· τὴν ψυχὴν, τὸ πνεῦμα
 αὐτοῦ ἀναπασσον „ἐν τόποις χλόης“, ἐν ταμείοις „ἀναπαύσεως
 μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ“ καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου,
 30 τὸ δὲ σῶμα ἀνάστησον ἐν ἡ ὥρισας ἡμέραι κατὰ τὰς ἀφενδεὶς σου
 ἐπαγγελίας, ἵνα καὶ τὰς κατ’ ἀξίαν αὐτοῦ κληρονομίας ἀποδοῇ·

1 Mt. 4, 23; 9, 35; 10, 1. — 6 I Thess. 5, 23. — 12 Ps. 85, 9. 12 cf.
 Mt. 9, 8. — 13 Mt. 8, 17. — 15 II Tim. 4, 1. — 19 Sap. 16, 13. 14; Num.
 16, 22; I Reg. 2, 6. — 25 I Tim. 1, 17. — 28 Ps. 22, 1. — Mt. 8, 11.

vel eas percipiunt, fiat in depulsionem *omnis languoris et omnis infirmitatis*, in remedium adversus omne daemonium, in expulsionem omnis spiritus immundi, in segregationem omnis spiritus nequam, in exstirpationem omnis febris et frigoris et omnis imbecillitatis, in gratiam bonam et remissionem peccatorum, in remedium vitae et salutis, in sanitatem et *integritatem animae et corporis et spiritus*, in valetudinem perfectam. 2. Timeat, Domine, omnis operatio diabolica, omne daemonium, omnes insidiae adversarii, omnis plaga, omne supplicium, omnis dolor, omnis labor vel ictus vel concussio vel umbra mala nomen tuum sanctum, quod 10 invocamus nunc, et nomen unigeniti, 3. et abeant ab internis et externis servorum tuorum horum, ut *glorificetur nomen eius*, qui pro nobis crucifixus est et resurrexit et *languores nostros et infirmitates suscepit, Iesu Christi*, et venturus est iudicare vivos et mortuos, quoniam per eum tibi gloria et imperium in sancto spiritu 15 et nunc et in omnia saecula saeculorum, amen.

XXX (XVIII).

Oratio pro mortuo et sepeliendo.

1. Deus, qui vitae et mortis potestatem habes, Deus spirituum et dominus omnis carnis, Deus, qui mortificas et vivificas, qui deducis ad portas inferorum et reducis, qui creas spiritum hominis 20 in ipso et suscipis sanctorum animas ac recreas, qui mutas ac transformas et transfiguras creaturas tuas, prout iustum et utile est, cum ipse *solus incorruptibilis* et immutabilis et aeternus sis; 2. oramus te pro dormitione et requie huius servi tui vel huius servae tuae: animam et spiritum eius recrea in *locis pascuae*, in 25 cubilibus recreationis cum *Abraham et Isaac et Iacob* et omnibus sanctis tuis; corpus vero resuscita in die, quam definiisti secundum promissiones tuas haud dubias, ut et hereditates ei convenientes

XXX. Cf. Constit. ap. VIII, 41.

2. τὸ δὲ σῶμα κτλ.] Similiter Liturgia Iacobitarum copt. in oratione

FUNK, DIDASC. ET CONSTIT. AP. II.

pro mortuis, Brightman, *Liturgies* I, 170, 13—15.

ἐν ταῖς ἀγίαις σου νομαῖς. 3. τῶν παραπτωμάτων αὐτοῦ καὶ
 „ἁμαρτημάτων μὴ μνησθῆς“· τὴν δὲ „ἔξοδον“ αὐτοῦ εἰρηνικὴν καὶ
 εὐλόγημένην εἶναι ποιήσων· τὰς λύπας τῶν διαφερόντων πνεύματι
 παρακλήσεως ἴασαι καὶ ἡμῖν πᾶσι τέλος ἔγαθὸν δώρησαι διὰ τοῦ
 5 μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος
 ἐν ἀγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

2 Ps. 24, 7. — II Petr. 1, 15.

3. τῶν διαφερόντων] i. e. superstitum vel propinquorum, ut e contextu

retribuas in sanctis tuis pascuis. 3. Delictorum eius ac *peccatorum ne memineris*; *exitum* eius fac paratum et benedictum esse; tristitias superstitum spiritu consolationis sana et nobis omnibus finem bonum dona per unigenitum tuum Iesum Christum, per quem tibi gloria et imperium in sancto spiritu in saecula saeculorum, 5 amen.

---

apparet. Timotheus Al. Resp. 14 aut generaliter de eis loquitur, qui ad
 scribens οἱ διαφέροντες τῷ πεπον- mortuum attinent (Harduin. Coll. conc.
 θότι aut verbum hoc sensu usurpat I, 1195).

INDEX

VOCABULORUM SACRAMENTARII SERAPIONIS.

- ἀβλαβής* XXV, 2.
Ἀβραάμ XXX, 2.
ἀγαθός XII, 1; XXVII, 1; XXIX, 1;
     XXX, 3.
ἀγαπάω XII, 3.
ἀγαπητός XIII, 5.
ἀγγελικός I, 3; XXIV, 1.
ἄγγελος V, 3. 8; X, 1. 2; XIII, 9. 16.
ἀγέννητος IV, 1; V, 5; XII, 3; XIII, 1.
     2. 16; XVII, 2; XIX, 4; XXVII, 1.
ἀγιάζω XI, 1. 2. 3; XIII, 9. 18.
ἀγιασμός XIII, 10; XIX in.
ἅγιον, τό VI, 1.
ἅγιος I, 3. 4; III, 3; V, 3; VII, 2;
     VIII, 2; IX, 3; X, 1; XI, 2. 3;
     XII, 5; XIII, 4. 10. 12. 13. 15. 18;
     XIX, 4; XXII, 2; XXIII, 2; XXVIII,
     1. 2; XXX, 1. 2.
ἀγιότης XI, 5.
ἀγνεία XIV, 1.
ἡδῆς XXX, 1.
ἀδιαλείπτως XI, 5.
ἀθανασία XIII, 5.
αἷμα XI, 3; XIII, 14. 15; XIV, 2;
     XVI, 2. 3; XVIII, 1; XIX, 4.
αἰνέω XIII, 1. 2. 3. 4. 5.
αἶνος X, 1.
αἰσχύνομαι XII, 4.
αἰών I, 4; II, 3; III, 3; IV, 2; V, 11;
     VI, 2; VII, 2; VIII, 2; IX, 3; X,
     1. 4; XI, 6; XII, 5; XIII, 8. 19;
     XIV, 2; XV, 2; XVI, 3; XVII, 2;
     XVIII, 2; XIX, 4; XX, 2; XXI,
     XXII, 2; XXIII, 2; XXIV, 2; XXV,
     2; XXVI, 2; XXVII, 2; XXVIII, 2;
     XXIX, 3; XXX, 3.
αἰώνιος XXV, 3; XXX, 1.
ἀκάθαρτος XXIX, 1.
ἀκατανόητος XIII, 2.
ἀλγηδών XXIX, 2.
ἄλειμμα XXII in. 1. 2.
ἀλείφω XXII, 1.
ἄλειψις XVII, 2; XXII, 2.
ἀλεξιφάρμακον XXIX, 1.
ἀλήθεια V, 3; X, 1; XIII, 5. 13. 15;
     XIV, 1; XV, 1; XVIII, 1; XX, 1;
     XXI; XXII, 1; XXIV, 1; XXV, 2;
     XXVII, 1; XXVIII, 1.
ἄληθινός II, 1; III, 3; XIII, 6.
ἄλλοιόω XXX, 1.
ἀμαρτάνω X, 3; XVI, 1.
ἀμαρτήμα V, 2; X, 3; XIII, 14;
     XXIX, 1; XXX, 3.
ἀμαρτία XII, 2; XIII, 12; XXII, 1. 2.
ἀμέμπτως V, 3; XI, 2. 5; XXVI, 2;
     XXVIII, 2.
ἀμετάβλητος XXI, 1.
ἀμετακίνητος XXV, 2.
ἀναβλέπω XII, 4.
ἀναγεννάω XIX, 2. 3; XXV, 2.
ἀναγέννησις XX, 1. 2; XXII, 1; XXIII,
     1. 2; XXIV, 1.
ἀναγνώστης XI, 4.
ἀναίμακτος XIII, 11.
ἀνάληψις XXIII in.
ἀναλλοίωτος XXX, 1.
ἀνάμνησις XIII, 17.
ἀνανεόω XXII, 2; XXV, 2.
ἀνάπαυσις V, 6; XXX, 2.
ἀναπαύω V, 9; XI, 4; XXX, 1. 2.
ἀναπέμπω I, 3.
ἀναπετάννυμι I, 1.

ἀναπλάσσω XXII, 2.
 ἀνατίθημι V, 3; XX, 1.
 ἀνέκφραστος XIII, 2.
 ἀνεξιχνίαστος XIII, 2.
 ἀνεπηρέαστος XXV, 2.
 ἀνέρχομαι XXIV in.
 ἀνῆρ X, 4; XI, 6.
 ἀνθρωπος II, 1; V, 2; VII, 1; IX, 1;
 X, 3; XI, 6; XIII, 6; XXVII, 1;
 XXIX, 1; XXX, 1.
 ἀνίστημι II in.; V, 10; VII, 2; XII,
 3, 4; XVII, 1; XXIX, 3; XXX, 2.
 ἀνομία III, 1; XXII, 2.
 ἀντικείμενος XXII, 2; XXIX, 2.
 ἄξια XXX, 2.
 ἄξιος I, 4; III, 3; XIII, 1; XXVIII, 2.
 ἄξιόω VIII, 1; XIII, 16; XIX, 3.
 ἄορατος XIII, 5; XXV, 1.
 ἀπαλείφω XVI, 1.
 ἀπαλλάσσω V, 9; VIII, 1; XVII, 2.
 ἀπάτη XXII, 2.
 ἀπειλή XVI, 1.
 ἀποβολή XXIX, 1.
 ἀποδημέω V, 8.
 ἀποδημία V, 8.
 ἀποθεραπεύω XXII, 2.
 ἀποκαλύπτω V, 5; XII, 4; XIII, 4;
 XXII, 2.
 ἀπολαύω IX, 1.
 ἀπολύω III, 1.
 ἀποσοβέω XXIII, 2.
 ἀποστέλλω I, 3, 4; II, 1; III, 3; XIII,
 6, 16; XXVI, 1; XXVIII, 1.
 ἀπόστολος VI, 2; XII, 5; XXVIII, 1.
 ἀποταγή XXI in.
 ἀπροσκόπως XXVIII, 2.
 ἀρετή I, 2; XIII, 15.
 ἀρμόζω VII, 1.
 ἄρσην V, 7.
 ἄρρητος XIII, 6; XIX, 1, 2, 3; XX, 1.
 ἄρτος XIII, 12, 13, 15; XXIX in.
 ἀρχάγγελος XIII, 9.
 ἀρχή XIII, 8, 9.
 ἀρχων V, 6.
 ἀσθένεια I, 3; V, 1; XXIX, 1, 3.
 ἀστήρ IX, 1.

ἄσυλος XXV, 2.
 ἀσφάλεια XVIII, 2.
 ἀσφαλίζω VI, 1; XXV, 2.
 αὐγή IX, 1.
 ἄφεςις X, 3; XIII, 12, 14; XXII, 2;
 XXIX, 1.
 ἄφθαρτος XXX, 1.
 ἀφήμι V, 2; XXII, 1.
 ἀφορισμός XXIX, 1.
 ἀψευδής XXX, 2.
 βαπτίζω XIX, 2, 4; XX in.; XXII in.;
 XXIV in.; XXV, in. 2.
 βασιλεία XIII, 18; XIX, 3.
 βασιλεύς V, 11; XIX, 1.
 βεβαιόω III, 3; V, 4; VI, 1.
 βεβαίωσις XIII, 16.
 βελτιόω I, 2.
 βελτίωσις XI, 6; XV, 2.
 βίβλος XII, 5.
 βίος V, 6; XI, 5; XXII, 2.
 βοηθέω VII, 2.
 βοηθός III, 1; XXV, 1.
 γαμέω XI, 6.
 γενεά XIII, 19; XXVIII, 1.
 γενητός XIII, 2; XIX, 1.
 γεννάω II, 1.
 γεννητικός XIX, 2.
 γεννήτωρ II, 1.
 γένος II, 1; VII, 1; IX, 1.
 γέρων V, 7.
 γῆ IX, 1, 2, 3; X, 1; XIII, 10, 11;
 XXVI, 1.
 γνώσκω III, 3; V, 5; X, 1; XIII, 3,
 4, 6, 18.
 γνήσιος II, 3; V, 3; X, 1; XXI;
 XXVIII, 1.
 γνωρίζω V, 5.
 γνώσις I, 2; III, 2; IV, 2; V, 4; VI, 2;
 X, 4; XI, 1, 2; XII, 1; XIV, 1;
 XVI, 1; XXVI, 2; XXVII, 1, 2.
 γόνιμος IX, 2.
 γόνυ XII, 3.
 γονυκλισία XII in.
 γραφή I, 4.

γράφω X, 4; XII, 5.

γύναιον XI, 6.

γυνή V, 7.

δαιμόνιον XVII, 2; XXIX, 1. 2.

δείκνυμι V, 3. 7; XXIV, 1.

δεξιὰ XVII, 1; XIX, 3; XXIII, 1.

δέομαι I, 2; II, 2; III, 3; IV, 1; V, 5. 6. 7. 10; IX, 2; XI, 5; XIII, 6; XV, 1; XX, 1; XXVII, 1; XXIX, 1; XXX, 2.

δесμός V, 9.

δεσπότης IV, 1; VII, 2; XII, 3; XVI, 1; XXII, 1; XXVII, 1; XXIX, 2; XXX, 1.

δέχομαι V, 3; XII, 2; XIII, 10. 19.

δέω III, 1; V, 9.

δημιουργέω XIX, 1.

δημιουργός I, 1; II, 1; IX, 1; XIX, 1; XXIV, 1.

διαδίδωμι XV in.

διάδοσις XVI in.

διαδοχή XXVIII, 1.

διαθήκη XIII, 14.

διακονέω XXVI, 2.

διάκονος XI, 3; XXVI in. 1. 2.

διάκρισις XXVI, 2.

διάνοια I, 1. 4; II, 2.

διατάσσω XXVI, 1.

διαφέρω XXX, 3.

διδασκαλία V, 4; XI, 2.

διερμηνεύω I, 4; XIII, 4.

δίκαιος XIII, 1; XXX, 1.

δικαιοσύνη XXII, 2.

δόξα I, 4; II, 3; III, 3; IV, 2; V, 11; VI, 2; VII, 2; VIII, 2; IX, 3; X, 1. 4; XI, 6; XII, 5; XIII, 4. 10. 11; XIV, 2; XVI, 3; XVII, 2; XIX, 4; XX, 2; XXI, 2; XXII, 2; XXIII, 2; XXIV, 2; XXV, 2; XXVI, 2; XXVII, 2; XXVIII, 2; XXIX, 3; XXX, 3.

δοξάζω XXIX, 3.

δοξολογέω XIII, 1.

δουλεύω XXI.

δούλη XXX, 2.

δοῦλος V, 3. 7; XX, 1; XXI; XXIII, 1; XXIV, 1; XXVIII, 1; XXIX, 3; XXX, 2.

δρόμος XI, 5.

δύναμις I, 3; V, 1; X, 2; XIII, 8. 11. 18; XV, 2; XVII, 2; XXII, 2; XXIV, 1; XXV, 1. 2; XXIX, 1.

δυσωπέω XII, 4.

δωρεά XXIV, 1; XXV, 2.

ἐδραῖος XXV, 2.

ἐθνος XIII, 13.

εἰρηνικός V, 6. 8; XXX, 3.

εἰσακούω IX, 3.

ἐκδιωγμός XXIX, 1.

ἐκζητέω XII, 3.

ἐκθριαμβεύω XXV, 2.

ἐκκλησία V, 6; IX, 2; X, in. 1. 2. 3; XI in. 4; XIII, 13. 16; XXVI, 1. 2.

ἐκκομίζω XXX in.

ἐκλέγω XXVI, 1; XXVII, 2; XXVIII, 1.

ἐκλεκτός V, 3; XI, 6; XVIII, 2.

ἐκτείνω IV, 1; VI, 1; VIII, 1; XV, 1; XXVII, 1.

ἐκτύπωμα XXV, 2.

ἐκχωρισμός XXIX, 1.

ἐλαιον XVII in. 1; XVIII in.; XXIX in. 1.

ἐλεγχος XIII, 15.

ἐλεέω I, 3; X, 4; XI, 6; XIII, 16.

ἐλεήμων XII, 1; XXII, 1.

ἐλεος XI, 4.

ἐλεύθερος V, 7.

ἐλευθερώω III, 1.

ἐλευθερωτής III, 1.

ἐλπὶς III, 1; XXV, 2.

ἐμπολιτεύομαι XXV, 2.

ἐνδυνάμωσις XIII, 15.

ἐνέργεια XIX, 2; XXII, 2; XXV, 1; XXIX, 2.

ἐνεργέω XXII, 2; XXV, 1.

ἐντίναγμα XXIX, 2.

ἐξαλείφω XII, 5.

ἔξοδος XXX, 3.

ἐξομολογέομαι V, 1.

ἐξουσία XIII, 8. 9; XXIX, 1; XXX, 1.

ἐπαγγελία XXII, 1. 2; XXV, 2;
XXX, 2.
ἐπιβουλὴ XXIX, 2.
ἐπιγινώσκω V, 4.
ἐπίγνώσις XXV, 2.
ἐπιδημέω XIII, 15; XXVII, 1.
ἐπιδημία XIII, 5; XIX, 1.
ἐπεικὴς I, 3.
ἐπικαλέω IX, 3; X, 1; XI, 1; XIII, 16;
XXII, 1; XXV, 1; XXIX, 1. 2.
ἐπισκέπτω I, 3; II, 2.
ἐπισκοπὴ XXVIII, 2.
ἐπίσκοπος XI in. 1; XIII in; XXVI, 1;
XXVIII in. 1.
ἐπιστήμη XI, 1.
ἐπιστρέφω XII, 1; XXV, 1.
ἐπιστροφή V, 7; XXIII, 1.
ἐπιτιμῶ VII, 2.
ἐρευνᾶω XII, 3.
ἐρμηνεύς XI, 4.
ἐρμηνεύω XIII, 3.
εὐεργετέω I, 2. 3.
εὐεργετής V, 11; XII, 1; XIX, 3;
XXIII, 1.
εὐθυμία V, 8; XIII, 19.
εὐλάβεια XV, 2.
εὐλογέω IV, 2; VI, 2; IX, 3; XIII, 19;
XV, 2; XVI, 3; XVII, 1; XXIV, 1;
XXX, 3.
εὐλογητός XI, 1.
εὐλογία IV, 1. 2; VI, 2; XI, 1. 6;
XV, 1; XVIII in. 1; XXIV, 1.
εὐδόω XI, 1.
εὐσέβεια IV, 2; XII, 1.
εὐφορία IX, 2.
εὐχαριστέω III, 2; XVI, 1. 2.
εὐχαριστία XIII, 19; XVIII, 2.
εὐχή I—III, V, VII, IX—XIV, XVI,
XVII, XX—XXV, XXIX, XXX in.
ἔφορος VII, 1.
ζάω XXII, 2; cf. ζῶν.
ζημιῶ V, 8.
ζητέω XII, 3.
ζωή XII, 5; XIII 5. 15; XXV, 2;
XXIX, 1; XXX, 1.

ζῶν II, 1; IV, 1; VI, 1; X, 1. 2;
XI, 6; XIII, 6. 11. 13; XVIII, 1;
XXVIII, 1; XXIX, 3.
ζωογονέω XXX, 1.

ἡδονή XII, 2.
ἡθος XXI.
ἡμέρα XI, 5; XXX, 2.

θάνατος XIII, 13; XXX, 1.
θανάτω XXX, 1.
θεῖος I, 4; IV, 1; X, 2; XII, 3; XIX,
2. 3; XX, 1. 2; XXII, 1; XXIV, 1;
XXV, 1; XXVII, 1; XXVIII, 1.
θεός II, 1. 3; III, 3; V, 1. 3. 7; X, 1;
XI, 1; XII, 4; XIII, 2. 13. 15;
XIV, 1. 2; XV, 1; XVIII, 1; XX, 1;
XXI; XXII 1; XXIV, 1; XXV, 1;
XXVII, 1; XXVIII, 1; XXX, 1.

θεραπεία XIII, 15.
θεραπευτικός XVII, 2.
θεραπεύω VIII, 1. 2.
θλίβω V, 9.
θνήσκω XXX in.
θρόνος XIII, 9.
θυσία XIII, 11. 13.

τακῶβ XXX, 2.
τάομαι VII, 2; XXX, 3.
λατικός XXII, 2; XXIX, 1.
Ἰησοῦς II, 2; XIII, 7; XXVIII, 1.
Ἰησοῦς Χριστός I, 4; II, 3; III, 3;
IV, 2; V, 4. 5. 11; VI, 2; VII, 2;
IX, 3; X, 4; XI, 6; XII, 5; XIII,
1. 6. 12. 14; XV, 2; XVII, 1, 2;
XVIII, 2; XIX, 1. 4; XXI; XXII, 2;
XXIII, 2; XXIV, 2; XXV, 1. 2;
XXVI, 2; XXVII, 2; XXVIII, 2;
XXIX, 1. 3; XXX, 3.

ἐλάομαι I, 3; VII, 2; XIII, 13. 19.

ἔλωξ XXIII, 1.

Ἰορδάνης XIX, 4.

Ἰσαάκ XXX, 2.

ισχυροποιητικός XXII, 2.

καθαίρω III, 1; VI, 1.

καθαρίζω XXII, 2.

- καθαρός I, 1. 3. 4; III, 3; V, 3; VI, 1;
 X, 1. 2; XI, 3; XII, 2; XVIII, 1;
 XXIV, 1; XXVI, 2; XXVII, 2.
 καθαρότης VI, 2; XI, 5; XV, 2.
 καθέξομαι XVII, 1.
 καθίστημι XIV, 1; XXVI, 2.
 καθολικός V, 6; IX, 3; X, 1; XIII, 13;
 XXVI, 1. 2.
 καινός V, 2; XIII, 14.
 καλέω II, 1; III, 2; XVI, 1.
 κανών XXVI, 1.
 καρδία II, 2; X, 4; XI, 3; XXVII, 1.
 καρπός IX, 1.
 καρποφορέω IX, 2.
 καρποφορία IX in.
 κατάβασις XIX, 1.
 καταγινώσκω XII, 4.
 κατακείμενος VII, 2.
 κατάκρισις XIII, 15.
 καταλάσσω V, 5; VII, 1; X, 3; XIII,
 5. 13; XXVII, 1.
 κατανικάω XXII, 2.
 καταξιόω XIV, 1; XX, 1.
 καταργέω III, 1; X, 3; XII, 2.
 κατάργησις XIII, 16.
 κατάστασις XXVI in.; XXVII in.;
 XXVIII in.
 κάτειμι XIX, 2.
 κατέρχομαι XIX, 4.
 κατηχούμενοι III in. 2; IV in.
 κατοικέω X, 1.
 κενός XIX, 2; XXIII, 2.
 κέρδος XXVIII, 1.
 κεφαλή IV, 1; VI, 1.
 κλάσις XIV in.; XV in.
 κληρικός XV in.
 κληρονομία XXX, 2.
 κλίνω IV, 1; XII, 3.
 κοιμάομαι XIII, 17.
 κοίμησις XXX, 2.
 κοινῇ I, 3; VI, 2; XVIII, 2.
 κοινωνιεύω XIII, 15; XX, 2.
 κοινωνία XIV, 1; XVI, 2; XVIII,
 1. 2.
 κοινωνιός XXIV, 1.
 κραταιός III, 1; XXV, 1.
 κράτος I, 4; II, 3; III, 3; IV, 2; V, 11;
 VI, 2; VII, 2; VIII, 2; IX, 3; X, 4;
 XI, 6; XII, 5; XIV, 2; XVI, 3;
 XVII, 2; XIX, 4; XX, 2; XXI,
 XXII, 2; XXIII, 2; XXIV, 2; XXV, 2;
 XXVI, 2; XXVII, 2; XXVIII, 2;
 XXIX, 3; XXX, 3.
 κρίνω XXIX, 3.
 κτάομαι II, 3.
 κτίζω XXX, 1.
 κτίσις XXIV, 1.
 κτίσμα I, 1; XVII, 1. 2; XIX, 3;
 XXIX, 1; XXX, 1.
 κυβερνήτης VII, 1.
 κυριακή I in.
 κύριος I, 1. 3; II, 1. 2; III, 1; V, 4. 11;
 VII, 1; VIII, 1; X, 1; XI, 1; XIII,
 7. 10. 11. 12. 14. 18; XIX, 1; XX, 1;
 XXII, 2; XXIV, 1; XXV, 1. 2;
 XXVIII, 1; XXIX, 1.
 κυριότης XIII, 8. 9.
 κώμη XIII, 13.
 λαϊκός VI in.
 λαλέω II, 2; XIII, 3. 7.
 λαμπρόνω IX, 1.
 λαός I, 3. 4; II, 2. 3; IV, 1. 2; V, in.
 3. 5; VI, 1. 2; XII, 2; XIII, 16.
 19; XIV in. 1. 2; XV in.; XVI, 3;
 XVIII, 1; XXVI, 2; XXVII, 1.
 λατρεύω XX, 2; XXI.
 λειτουργέω X, 1; XI, 3.
 λειτουργία XXVI, 1. 2.
 λειτουργός X, 2; XI, 4.
 λογικός X, 1.
 λόγιον XII, 3; XXVII, 1.
 λόγος XIII, 4. 15; XIX, 1. 2. 4; XX, 2;
 XXIII, 2.
 λουτρόν III, 3; XXII, 2; XXIII, 2;
 XXV, 2.
 λυτρόω XIX, 1.
 λύω III, 1.
 μάθημα III, 3.
 μάθησις VI, 2.
 μαθητής XIII, 12. 14.

μακαρίζω XVIII, 2.
 μαλακία XXIX, 1.
 μάστιξ XXIX, 2.
 μεγαλοπρεπής XIII, 11.
 μέρος XVI, 3.
 μεταβάλλω XXX, 1.
 μεταλαμβάνω XXIX, 1.
 μετάληψις XIII, 11; XIV, 2; XVII, 2.
 μετάνοια XVI, 1.
 μεταποιέω XIX, 2.
 μετασχηματίζω XXX, 1.
 μιμνήσκω IX, 3; XXX, 3.
 μονάζων XI, 5.
 μονή XIII, 18.
 μονογενής I, 1; II, 1. 3; III, 1. 2. 3;
 IV, 1. 2; V, 5. 11; VI, 1. 2; VII, 2;
 VIII, 2; IX, 2; X, 4; XI, 6; XII, 1.
 3. 5; XIII, 1. 3. 12. 16. 19; XIV, 2;
 XV, 2; XVI, 3; XVII, 1. 2; XVIII,
 2. 4; XX, 2; XXI; XXII, 1; XXIII, 2;
 XXIV, 2; XXV, 1. 2; XXVI, 1. 2;
 XXVII, 1. 2; XXVIII, 2; XXIX, 1. 2;
 XXX, 3.
 μορφή XIX, 3.
 μορφώω XIX, 3.
 μυστήριον III, 3; IV, 2; VI, 2; XIII, 6;
 XV, 1; XIX, 2; XX, 1.
 Μωσής XXVII, 2.
 νεκρός XXIX, 3.
 νομή XXX, 2.
 νοσέω V, 10; VII in. 2; VIII in. 1;
 XXIX in.
 νόσημα VII, 2; XIII, 15.
 νόσος V, 10; VIII, 1; XVII, 2; XXIX, 1. 3.
 νοῦς XII, 3.
 ὁδηγέω XX, 2; XXIII, 1. 2.
 οἰκονομέω XXVII, 1.
 οἰκονόμος VII, 1.
 οἶκος XIII, 13.
 οἰκουμένη XXVIII, 1.
 οἰκτείρω I, 2; V, 7.
 οἰκτιρμός II, 3; V, 7; VIII, 1; XI, 4;
 XII, 4; XIV, 2; XV, 1.
 οἰκτιρμῶν XII, 1; XXII, 1.

ὄλα, τὰ II, 1; XIX, 1; XXIV, 2.
 ὀλοκληρία VIII, 2; XIII, 19; XVII, 2;
 XXIX, 1.
 ὀμίλια II in.
 ὁμοίωμα XIII, 12. 13. 14.
 ὄνειδος XIII, 15.
 ὄνομα VII, 2; VIII, 2; XII, 5; XIII,
 8. 18; XVII, 1; XXIX, 2. 3.
 ὀράω XIII, 4.
 ὀρθός XI, 2; XXVII, 2.
 ὄρος XIII, 13.
 ὅσιος XII, 3.
 ὁσιότης XII, 1; XV, 2.
 οὐράνιος V, 3; XXV, 1. 2.
 οὐρανός VI, 2; IX, 1; X, 1; XIII, 10.
 11; XIX, 1; XXVII, 1; XXIX, 1,
 ὀφθαλμός XII, 4.
 παῖθος XII, 2.
 παιδίον X, 4; XI, 6.
 παῖς V, 7.
 παλιγγενεσία III, 3; XXV, 2.
 πᾶν, τό I, 1; II, 1.
 παντοκράτωρ XXI.
 παρακαλέω I, 1. 4; V, 1. 4. 8. 9. 11;
 VII, 1; X, 3; XI, 2. 4; XIII, 13. 17;
 XX, 1; XXII, 2.
 παράκλησις IX, 3; XII, 1; XXX, 3.
 παραμυθέομαι V, 9.
 παράπτωμα XXX, 3.
 παρηγορέω V, 9.
 παρθενεύω XI, 4.
 παρηγορία XII, 4.
 πάσχω XVII, 1.
 πατήρ I, 1; IV, 1; V, 5; XII, 1. 3;
 XIII, 1. 5; XIX, 4; XXVI, 1;
 XXVII, 1; XXIX, 1.
 πατριάρχης XXVIII, 1.
 πειρασμός X, 3; XI, 1; XXIII, 2.
 πένης V, 7. 9.
 πενία V, 9.
 πηγὴ XIII, 5.
 πιστεύω V, 4.
 πίστις I, 2; II, 2; V, 4; XII, 1; XXV, 2;
 XXVII, 2.
 πλάσμα XIX, 1.

- πλάσσης VII, 1.
 πλάω IX, 1.
 πληγή XXIX, 2.
 πληθύνω I, 2.
 πλημμέλημα XII, 2.
 πλήρης IX, 2; XIII, 10. 11.
 πλοῦς V, 8.
 πλούσιος V, 7.
 πνεῦμα VI, 2; X, 1; XI, 1; XIII, 6;
 XXII, 2; XXVI, 2; XXVII, 1. 2;
 XXVIII, 1; XXIX, 1; XXX, 1. 2. 3.
 πνεῦμα ἅγιον vel ἅγιον πνεῦμα I, 4;
 II, 2. 3; III, 3; IV, 2; V, 11; VI, 2;
 VII, 2; VIII, 2; IX, 3; X, 4; XI, 6;
 XII, 5; XIII, 6. 7. 16. 19; XIV, 2;
 XV, 2; XVI, 3; XVII, 2; XVIII, 2;
 XIX, 1. 4; XX, 2; XXI, 2; XXII, 2;
 XXIII, 2; XXIV, 2; XXV, 2; XXVI,
 1. 2; XXVII, 2; XXVIII, 2; XXIX, 3;
 XXX, 3.
 πνευματικός XIX, 4; XXIV, 1.
 ποίημα XIX, 3.
 ποιητής I, 1; VII, 1; XXI, 2; XXIV, 2.
 ποιμαίνω XXVIII, 2.
 ποίμνη XXII, 2; XXVIII, 2.
 ποιμνιον II, 3; XXVI, 1.
 πόλις II, 3; XIII, 13.
 πολιτεύομαι V, 3.
 πονηρὸν, τό VI, 1.
 πονηρός XIII, 16; XX, 2; XXIX, 1. 2.
 πόνος XXIX, 2.
 πόσις XVII, 2.
 ποτήριον XIII, 14. 15.
 πράγμα XXVI, 1.
 πράνῳ VII, 1.
 πρεσβεύω XI, 2; XXVII, 1.
 πρεσβύτερος XXVI, 1; XXVII in.
 προκοπή XI, 4. 6; XIII, 15. 16. 19; XV, 2.
 προκόπτω III, 3.
 προοικονομέω II, 2.
 πρόσειμι XXII, 1.
 προσευχή IX, 3.
 προσκυνέω XIX, 4.
 προσποιέω II, 1; XVI, 1.
 πρόσταγμα XX, 2.
 προστάτης III, 1.
 προσφέρω XIII, 11. 12. 13. 14. 19;
 XVII in.; XX, 1.
 προσφορά XIII, 11.
 πρόσφορον XIII in. 19.
 πρόσωπον XIII, 9.
 προφήτης VI, 2; XII, 5; XXVIII, 1.
 πτέρυξ XIII, 9.
 πύλη XXX, 1.
 πυρετός XVII, 2; XXIX, 1.
 ῥάπισμα XXIX, 2.
 ῥίγος XXIX, 1.
 ῥύω III, 1.
 ῥῶσις XXIX, 1.
 Σαβαώθ XIII, 10.
 Σαραπίων XIII in.
 σάρεξ XI, 1; XIX, 4; XXIV, 1; XXX, 1.
 σατανᾶς III, 1.
 σατανικός XXII, 2; XXIX, 2.
 σεμνός I, 3.
 Σεραφεῖμ XIII, 9.
 σημεῖον XXII, 2; XXV, 2.
 σκαιός XX, 2.
 σκίασμα XXIX, 2.
 σκορπίζω XIII, 13.
 σοφία XI, 1. 2; XXVII, 2.
 σοφίζω XIV, 2.
 σταυρός XXV, 2.
 σταυρώω XVII, 1; XXIX, 3.
 στεφανός IX, 1.
 συγγινώσκω V, 2.
 συγκατάθεσις XXI.
 συγκαταριθμέω XIII, 18.
 συγκληρονομέω XXII, 2.
 συγχωρέω X, 3; XII, 2; XVI, 1.
 συμμετρέω V, 3.
 συμπρεσβύτερος XI, 2.
 συνάγω XIII, 13.
 συναριθμέω V, 3; XII, 5.
 συνδέω XXII, 2.
 συνειδήσις XI, 3; XXVII, 2.
 συνενόω XXII, 2.
 συνοδοιπόρος V, 8.
 σφάλμα V, 2.
 σφραγίζω XXI.
 σφραγίς XXV, 2.

σώζω XIX, 3.
 σῶμα V, 10; VI, 2; VII, 1; XI, 3;
 XIII, 12. 19; XIV, 1. 2; XVI, 2. 3;
 XVIII, 1; XXII, 2; XXIX, 1; XXX, 2.
 σωτήρ II, 1; V, 11; VII, 1; XI, 1;
 XXII, 2; XXIII, 1; XXV, 1. 2;
 XXIX, 1.
 σωτηρία XIX, 1; XXVI, 1; XXIX, 1.
 σωτηριώδης XXV, 2.
 σῶφρων I, 3.
 σωφρονισμός XV, 2.
 σωφροσύνη VI, 2.
 ταμεῖον XXX, 2.
 τάξις XXVI, 1.
 τεῖχος X, 3.
 τέλειος V, 10; XII, 3; XXI; XXIX, 1.
 τέλος XXIV, 2; XXV, 2; XXX, 3.
 τέχνασμα III, 1.
 τιμάω IX, 1. 3; XXIII, 2.
 τόπος XIII, 18; XXX, 2.
 τρέφω IX, 1.
 τρόπος XXI.
 ὑποβολή XIII, 18.
 ὑγεία V, 10; VIII, 1. 2; XIII, 19;
 XXIX, 1.
 ὕδωρ XVII in. 1; XVIII in.; XIX in.
 1. 4; XXIX in.
 ὑετός IX, 2.
 υἱός V, 5; XIII, 3. 4. 5; XXVI, 1.
 ὑμνέω X, 1. 2; XIII, 1. 7.
 ὑπερτίθῃμι XVI, 1.
 ὑπηρετέω XXI; XXVII, 2.
 ὑποδιάκονος XI, 4.
 ὑπόστασις XIII, 2.
 φαίνω X, 1. 4.
 φάρμακον VIII, 2; XIII, 15; XVII, 2;
 XXIX, 1.
 φέγγος V, 5.
 φεῖδομαι I, 2; XIX, 3.
 φιλανθρωπία V, 7; VII, 1; IX, 2;
 XV, 1; XVI, 1.

φιλάνθρωπος V, 1; XII, 1; XIII, 5;
 XVIII, 1; XIX, 3; XX, 1; XXII, 1;
 XXIII, 1.
 φιλόπτωχος XIII, 5.
 φιλόψυχος XII, 1; XXII, 1.
 φοβέομαι XXIX, 2.
 φρόνησις III, 3; XIV, 1; XXVII, 1.
 φύσις XIII, 3; XIX, 1.
 φῶς IX, 1; XIII, 5. 6.
 φωστήρ IX, 1.
 χαρακτήρ II, 1.
 χαρίζομαι I, 4; III, 2; V, 7. 8. 10;
 VIII, 1; IX, 1. 2; X, 3; XII, 4;
 XIII, 19; XVII, 2; XIX, 1; XX, 2;
 XXVI, 1; XXVII, 1. 2; XXVIII, 1.
 χάρις XIII, 5; XIX, 2; XXII, 2;
 XXVII, 2; XXVIII, 1; XXIX, 1.
 χεῖρ I, 1; III, 1; IV, 1; VI, 1;
 VIII, 1; XII, 3; XV, 1; XXV, 1;
 XXVII, 1.
 χειρόγραφον XII, 5.
 χειροθεσία IV in.; VI in.; VIII in.;
 XIV in.; XVIII in.; XXVI in.; XXVII
 in.; XXVIII in.
 χειροτονέω XXVIII, 1.
 χλότη XXX, 2.
 χορηγός XI, 1; XIII, 5.
 χορός IX, 1; X, 1.
 χρηστόν, τό V, 7.
 χρηστότης IX, 2.
 χρῆσμα XXV in. 1.
 Χριστός Ἰησοῦς XXII, 2.
 χρίω XXV in. 2; XXIX, 1.
 χώρα XIII, 13.
 ψυχή II, 3; V, 10; VI, 2; VII, 1;
 X, 1; XIII, 18. 19; XIV, 1; XVII, 1;
 XXII, 2; XXV, 1; XXIX, 1; XXX,
 1. 2.
 ὠφέλεια II, 1; IX, 1; XII, 3; XXVI, 1.
 ὠφελέω I, 4.

INDEX

NOMINUM ET RERUM.

Loci ( ) inclusi in commentario exstant.

- Abraham Ecchellensis (120. 126).
 Abrenuntiatio 109. 140. 182.
 Abû Ishaq XXXI.
 Abû l'Barakat XXX sq.
 Achelis XII. XIII. XXI. XXIV XXVII.
 Acoluthae (120).
 Acta Pauli 1.
 Aegrotus 103. 104. 166. 190.
 Agape, epulae Christianorum 113 sq.
 Alexius Aristenus 36.
 Anastasius Antiochenus VIII.
 — Bibliothecarius 45.
 — Sinaita VIII. 19. 51—71.
 Antiochus Monachus 17.
 Aphraates 14.
 Apocalypsis Petri 1.
 Arendzen XLIII.
 Aristocritus 16.
 Athanasius Alex. XXVIII. XLII. 1. 2.
 12. 36.
 Audiani 3. 4.
 Augustinus 14.

 Baptismi ritus 108—112. 181. 88.
 Baptismus sanguinis 108.
 Bardenhewer XIII. XLIV.
 Bar-Hebraeus 12—13.
 Barnabae epistula XLIII sq. 1.
 Baronius XXXV.

 Basilius Magnus XXXIX. 13. 15. 38.
 41 (155—157).
 Batiffol XLIV.
 Baumstark XXII. XXX sq. XL.
 XLIII.
 Benedictio aquae 178. 180. 190.
 — casei (101).
 olei 178. 186. 190.
 olivae (101).
 panis 190.
 Bernaldus 49.
 Bessarion 38.
 Bickell XII. XXIX—XXXI. XXXVI—
 XXXIX. XLII. (152).
 Binius XXXV.
 Boor, C. de, 2.
 Bouriant XXIII.
 Braun, I. O., XXXIX.
 Brightmann XL—XLII. (158. 160. 173.
 185. 187. 189).
 Brinkmann 16.
 Bryennius XLII.
 Burchardus Wormiensis 47.
 Buresch 16.

 Caelibatus episcopi 126.
 Canones apostolorum V. XII. XXIII.
 XXXV. XXXIX. 18. 19. 28. 29—33.
 36. 37. 40—50. 148 (155).

- Canones ecclesiastici apostolorum =
Apostolische Kirchenordnung XVII.
 XXII—XXIV. XLII—XLIV (120.
 126).
 Canones Hippolyti XII—XIV. XXV—
 XXVIII (98. 103—107. 110. 116.
 127).
 Casei oblatio (101).
 Catechesis 87. 107. 115. 117.
 Catechumeni 87. 107—108. 113. 118.
 124. 132. 138. 160.
 Cathisterium 124.
 Ceillier, R., 15.
 Charismata 72—75. 97. 132.
 Christianorum nomen 144.
 Circumcisio 144.
 Clemens Alex. 3.
 Clemens Romanus 15. 28. 34. 35. 36.
 38. 40. 48. 49. 121. 148.
 Clementina 2.
 Coemeterium 116.
 Communio 101. 115. 116. 150. 178.
 Communione distribuendae formula
 101 sq.
 Confessori manus imponenda est ad
 episcopatum 82. 105, ad presbyte-
 ratum et diaconatum 82, non ad hos
 duos ordines 104.
 Confirmatio (187).
 Constantinus Harmenopolus 37.
 Constitutiones apostolorum IV—XVI,
 XVIII—XXV. XXVIII—XXXIII.
 XXXV. 1. 2. 3. 4. 7. 14—39.
 Constitutiones ecclesiae aegyptiacae
 XIII. XIX—XXXIX. 97—119.
 Conybeare 16.
 Cotelierius 2.
 Dannecker XXIV. XXXII.
 Deeleman XIII.
 Defuncti, dies memoriae et epulae in
 eorum honorem 90. Oratio pro eis
 192.
 Denzinger 39.
 Diaconicum 124.
 Diaconissa 81. 84. 125. 132. 140.
 Diaconus passim, cf. 80. 83. 103. 120.
 137. 138. 188.
 Didache apostolorum V. XLII sq. 1—3.
 Didascalia apostolorum V. XXXV. 3—
 14 (97. 121).
 Didascalia arabica XXVIII—XXXII.
 120—136.
 Dionysius Exiguus 40.
 Dmitrijewsky XL.
 Doctor catechumenorum 108.
 Doxologia (159).
 Drews XL. (158. 172. 173).
 Drey XII. 40.
 Duchesne XL.
 Ecclesiae descriptio 124.
 Epiclesis 100. 174 sq.
 Epiphanius 3—8.
 Episcopus passim, cf. 77—79. 83. 98.
 120. 122—132. 137. 138. 190.
 Epitome libri VIII Constitutionum XI
 — XXII. 72—96.
 Esther, liber 1.
 Eucharistia 99—102. 115. 116. 123.
 132.
 Eusebius Caesariensis 1.
 Euthalius 16.
 Exorcismus catechumenorum vel com-
 petentium 108 sq.
 Exorcista 83 (106. 121).
 Exorcisterium 124.
 Fabricius, I. A., XII. XVI. XVIII.
 Ferae 87 sq.
 Fructus benedicendi 114.
 Gelasius, Decretum 40.
 Gentianus Hervetus VIII.
 Georgius Cedrenus 28. 33.
 — Hamartolus seu Monachus VI. 20
 — 28.
 Gesta apud Zenophilum 3.

Grabe XXIX.

Gratianus 45. 50.

Gregorius Nazianzenus 34.

— Nyssenus 14.

— Pisinuntensis XXXVI. (145).

Gretser VIII sq.

Hadrianus I papa 43.

Haneberg XXV.

Harnack XIII. XXVIII. XXXV-XXXVII

XLIII sq. (147).

Hauler XXIII. XLIII.

Hebdomas magna 88.

— paschalis 88. 150.

Hilgenfeld XLII. 15.

Hincmarus Remensis 46.

Holl, C., 29.

Homilia 123. 132. 160.

Humbertus Cardinalis 47.

Iacobus apostolus 15.

Iacoby, A., 14. 71.

Ieiunium 112. 115.

Ieiunium episcopi 112. 122.

— eucharisticum 115.

Iesus Christus, descriptio vitae 70.

Ignatius Constantinop. 39.

Imagines sacrae 144.

Indiculus librorum LX canonicorum 2.

Innocentius I papa XXXV.

Interpres linguarum, *ἐρμηνεύς*, 170.

Ioannes Chrysostomus XXXVIII. 34.

38. (151. 159).

— Damascenus 19.

— II papa 41.

— VIII papa 46.

— Scholasticus 41.

— Zonaras 2. 35.

Itinerarium Petri 47-49.

Iudaeos Christiani ne imitentur 144-

146.

Iudith, liber, 1.

Iustinianus 16.

Ivo Carnotensis 49.

Kumpfmüller VIII.

Lagarde XII. XVI. XVIII. XXIII.

XXIV. XXIX. XLII sq. 14.

Lector 82. 84. 95. 105. 120. 132. 137.

138. 170.

Lejay XXXV sq.

Leo IX papa 48. 49.

Liturgia Clementis seu Constitutionum

apostolorum 15 (159).

— S. Iacobi 15 (159).

— S. Marci XXI (159).

Liturgia Serapionis 158-180.

Liturgiae descriptio vel orationes 99

— 102. 129-30. 132. 158-180.

Ludolf XXII. XXIV.

Macarius, Nomocanon (97).

Manuum impositione clerici ordinantur

77-81. 98-105, praeter subdiacono-

num 105 et lectorem 85. 105. Cf.

Confessor.

Maronitae 38.

Matthaeus Blastares 1. 37.

Maximus Confessor 18.

Mercati X.

Merkle XXXIX.

Michael Cerularius 32.

— Glykas 36.

Monachus, *μονάζων*, 170.

Mystagogia 133-136.

Natalis Alexander XXXV.

Nau XXXVI.

Neumann, C. L., 16.

Nicephorus Callisti 1. 37.

Nicetas Pectoratus 30.

— Serronius 34.

Nicolaus Methonensis 35.

Octateuchus aegyptiacus XXIII. (97).

Oecumenius 29.

Olei oblatio et benedictio 100. 178.

191.

Oleum aegrotorum 190.
 — exorcismi 109.
 — extremae unctionis (191).
 — gratiarum actionis 109—111.
 Olivarium oblatio (101).
 Optatus Milevitanus 3.
 Opus imperfectum im Matthaeum 8—
 11. 40.
 Orandi horae 88—89. 115—118. 130.
 Oratio vel preces fidelium 132. 162.
 Orationes ad clericos ordinandos 78—
 82. 98. 103—104. 127—129.
 Ordines cleri 77—82. 98—105. 120.
 132. 137. 138. 168.
 Origenes XXXV sq. 3.
 Osculum episcopo consecrato datum
 99. 129.
 — pacis 108. 111.
 Ostiarius 121.
 Oudinus VIII.
 Pamphilus XXXV. 144.
 Panis exorcismi 113. 115. 116.
 Pascha 115.
 Paschalis hebdomas 88. 150.
 Pastor Hermae 1.
 Paulov XL.
 Pell Platt XXVIII sq.
 Peregrinorum domus 125.
 Pericope 124. 129. 132.
 Periodi apostolorum 2.
 — Pauli 2.
 — Petri 2.
 Photisterium 124 sq.
 Photius 28.
 Pitra XII. XVI. XXXIII—XXXIX.
 XLII. 41. 71.
 Presbyter passim, cf. 79. 83. 102. 120.
 137. 138. 188.
 Primitiae 114. 152.
 Proclus Constantinop. 15.
 Proselyti, qui admittendi vel reiciendi
 sint 85—87. 106—107.
 Psalmodia 123. 132.
 Psaltes 120. 138.

Ps.-Cyprianus De aleatoribus 1.
 Ps.-Ignatius 14.
 Ps.-Isidorus 44. 48.

Quartodecimanismus 3.

Rahmani XIII. XX.
 Regino Prumiensis 46.
 Rendel Harris XLIII.
 Riedel XXII. XXV. XXVIII. XXX.
 XLIII. (98. 116).
 Robinson 16.
 Rufinus 1.

Sabae Typicum XXXVII.
 Sapientia Salomonis 1. 2.
 — Sirach 1. 2.
 Schaff XLIII.
 Schermann XLIII.
 Schmidt, C., 12.
 Serapionis sacramentarium XI—XLII.
 158—195.
 Severus Encratita 3.
 Seybold 13.
 Simeon Theologus iunior 29. 32.
 Socin XXIX.
 Sophronius Hierosol. XXXVIII. 17.
 Steindorff XXIV sq.
 Stephanus III papa 41.
 Stichometria Nicephoro adscripta 2.
 Subdiaconus 81. 84. 95. 105. 115. 120.
 132. 168.
 Synodus Ancyrana XXXIX. (156—57).
 — Duziacensis 45.
 — Lemovicensis 47.
 — Nicaena secunda XXXVI. 39. 42.
 (145).
 — Trullana XXXVIII. 18. 36. 49.

Tarasius Constantinop. 43.
 Tattam XXII—XXV.

Testamentum Domini nostri XIII.	Vanslebius XXX. sq. (122—124).
XXVIII. XXXII. (98. 104—107. 116.	Vidua 82. 105. 112. 132.
124. 125).	Vigilius papa 41.
Theodorus Balsamon XVII. 37.	Virgo 82. 106. 112. 170.
Theophylactus 34.	
Thiel, A., 40.	Whiston XXIX.
Timotheus Constantinop. 17.	Wobbermin XL—XLII.
Tobias, liber, 1.	Wordsworth XL.
Turrrianus XXXV.	
	Zacagni 16.
Unctio baptizandi 109. 184.	Zahn, Th., 2. 12. 16.
— baptizati 110—111. 186.	

